PROCEEDINGS BOOK

EGE 8. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

İZMİR
2 - 4 HAZİRAN 2023

EGE
8. ULUSLARARASI
SOSYAL BİLİMLER
KONGRESİ

EGE
8TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JUNE 2-4 , 2023 – IZMIR

ISBN : 978-625-6393-90-5
Academy Global Publishing House

EGE
8TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JUNE 2-4, 2023
IZMIR

Edited By
PROF. DR. RAIHAN YUSOPH

CONGRESS ORGANIZING BOARD
Head of Conference: *Prof. Dr. Hülya Çiçek*
Head of Organizing Board: *Dr Gültekin Gürçay*
Organizing Committee Member: *Prof. Dr. Ali Bilgili*
Organizing Committee Member: *Prof. Dr. Həcər Hüseynova*
Organizing Committee Member: *Prof. Dr. Naile Bilgili*
Organizing Committee Member: *Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə*
Organizing Committee Member: *PROF. DR. BAŞAK HANEDAN*
Organizing Committee Member: *Dr. Mehdi Meskini Heydarlou*
Organizing Committee Member: *Prof. Dr. Dwi Solisworo*
Organizing Committee Member: *Prof. Dr. Dody Hartando*
Organizing Committee Member: *Prof. Dr. Raihan Yusoph*
Organizing Committee Member: *Assoc. Prof. Dr. Ivaylo Staykov*
Organizing Committee Member: *Assist. Prof. Dr. K. R. Padma*
Organizing Committee Member: *Dr. Amaneh Manafidizaji*
Organizing Committee Member: *Aynurə Əliyeva*

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
Academy Global–2022 ©

Issued: 25.06.2023
ISBN: 978-625-6393-90-5

CONFERENCE ID

EGE
8TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
JUNE 2-4, 2023
IZMIR

ORGANIIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES& JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Azebaijan- Malaysia- Nigeria – India – Algeria –Kazakhstan - Indonesia– Lebanon – Egypt –Japan –Cyprus – France – Iran – Croatia – Thailand –Romania – Russia – Switzerland - Latvia – Tanzania - Georgia –Kuwait - Czech Republic - Saudi Arabia – China– Pakistan - Jordan

PRESENTATION
Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION
45% FROM Turkey And 55% From Other Counteries

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Ali BILGILI – Turkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Turkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Turkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Turkiye
Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU – Turkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBIGI – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Turkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Turkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Turkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Turkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Turkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Turkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia

Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/88193707664?pwd=M09qM1hyRnE3a3RJOUdkNUpIM0tWdz09

Meeting ID: 881 9370 7664
Passcode: 192102523

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-..., S- ... NAME SURNAME

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023 - IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Face to Face - Ramada Plaza by Wyndham Izmir Kongre Salonunda

3 Haziran/ 3 June 2023 /9:30-11:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 1	Doç Dr. Gökhan OFLUOĞLU	1	DRAMATİK GÖÇLERİN MEDYATİK YANSIMASI	Doktorant Anıl SUNA Prof. Dr. Sedat CERECİ
		2	DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE KURUMSAL BİR KAVRAM OLARAK ETİĞİN İNCELENMESİ	Doç Dr. Gökhan OFLUOĞLU
		3	KÜRESELLEŞME VE MESLEKİ TÜKENMİŞLİK İLİŞKİSİ	Doç Dr. Gökhan OFLUOĞLU
		4	SANAT PRATİĞİNDE BEDEN VE MEKAN İLİŞKİSİ: TOPLUMSAL CİNSİYET OLGUSU	Arş. Gör. Gülçin GÜNDÜZ, Prof.Dr. Birnur ERALDEMİR,
		5	A SCALE DEVELOPMENT STUDY TO COMPARE DISTANCE EDUCATION AND FACE-TO-FACE EDUCATION IN TERMS OF SOCIAL AND ACADEMIC LIFE	Res. Asst. Dr., ÖZGÜR DANIŞMAN Assoc. Prof. Dr., İBRAHİM DALBUDAK
		6	LOCAL METHODS USED BY BEREAVED WOMEN IN SOUTHEASTERN AND CENTRAL ANATOLIA TO COPE WITH GRIEF	Mebruke BEKLER Fatime YILDIRIM Asst. Prof. Ekrem Sedat ŞAHİN
		7	THE REFLECTİON OF THE CHARACTER OF LILITH FROM SUMERIAN MYTHOLOGY TO RELIGIOUS-CANONICAL TEXTS AND COSTUME DESIGN	Dr. Öğr. Üyesi Minara GULIYEVA JAMSHIDI
		8	OTTOMAN PERIOD HIL'AT TRADITION	Dr. Öğr. Üyesi Minara GULIYEVA JAMSHIDI
		9	LOL" OYUNU REPLİKLERİ ÖRNEĞİNDE DİJİTAL OYUN KÜLTÜRÜNÜN İŞLETTİĞİ İDEOLOJİK SÖYLEM YAPILARI VE GENÇLERİN KİMLİK İNŞASI"	Dr. Berna Küçük KALAYLAR Doç. Dr. Özgehan ÖZKAN

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023 - IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Face to Face - Ramada Plaza by Wyndham Izmir Kongre Salonunda

3 Haziran/ 3 June 2023 /11:30 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	/ Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 2	Prof. Dr., Nalan Tekin	1	Bazı Astragalus L. Türlerinin Morfolojik ve Palinolojik Yönden İncelenmesi	Hasan AKAN
		2	ALKANNA STRIGOSA Boiss.&Hohen. (HAVACİVA OTU) BİTKİSİNİN POLİNATÖRLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA	Mehmet Maruf Balos, Hasan Akan
		3	Grafen Oksitle Modifiye Edilmiş Perlitin Katalitik Etkisinin Ölçülmesi	Dr. Öğr. Üyesi Erhan ONAT Taha TURAL Doç. Dr. Mehmet Sait İZGİ
		4	HİDROJEN ÜRETİMİNDE KULLANILMAK ÜZERE PERLİT-GRAFEN OKSİT DESTEK MALZEMELİ KATALİZÖR GELİŞTİRİLMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Erhan ONAT Zehra SAKINÇ Doç. Dr. Mehmet Sait İZGİ
		5	IMPROVING OF THE FLAME RESISTANCE OF RIGID AND SEMI-RIGID POLYURETHANE FOAM WITH CHITOSAN ADDITIVES	Royal Guliyev Prof. Dr., Nalan Tekin Doç. Dr., Mustafa Özgür Bora Dr., Yavuz Emre Yağci
		6	INVESTIGATION OF THE FLAME RESISTANCE OF RIGID AND SEMI-RIGID POLYURETHANE FOAM WITH CLINOPTILOLITE ADDITIVES BY EXPERIMENTAL METHODS	Royal Guliyev Prof. Dr., Nalan Tekin Dr., Yavuz Emre Yağci Doç. Dr., Mustafa Özgür Bora
		7	THERMOWOOD YÖNTEMİ İLE ISIL İŞLEMİN YABANİ KİRAZ ODUNUNDA DİNAMİK EĞİLME DİRENCİ ÜZERİNE ETKİSİ	Doç.Dr. Ayhan AYTİN Prof. Dr. Süleyman KORKUT Prof. Dr. Öner ÜNSAL Prof. Dr. Nusret AS Doç. Dr. Nevzat ÇAKICIER

8	THERMOWOOD YÖNTEMİ İLE ISIL İŞLEMİN YABANİ KİRAZ ODUNUNDA SERTLİK DEĞERİ ÜZERİNE ETKİSİ	Doç.Dr. Ayhan AYTİN Prof. Dr. Süleyman KORKUT Prof. Dr. Öner ÜNSAL Prof. Dr. Nusret AS Doç. Dr. Nevzat ÇAKICIER

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023 - IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

3 Haziran/ 3 June 2023 /14:00-16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 1	Assoc. Prof. Dr. Mehmet Selim ASLAN	1	THE INTERCHANGEABLE USE OF MUFRED (SİNGULAR), TESNİYE (DUAL) AND CEM' (PLURAL) STRUCTURES İN ARABİC LANGUAGE -A STUDY ON THE HOLY QUR'AN-	Assist. Prof. Dr. HÜSEYİN ERSÖNMEZ
		2	ANALYSİS OF IBN USFUR'S APPROACH TO REDUNDANT LETTERS İN AL-MUQARRİB: A QUALİTATİVE STUDY	Dr. Öğr. Ü. Yusuf SELLER
		3	INVOCATION OF THE HERITAGE IN THE ARABIC STORY	MAHMOUD ESSAM SAAD HUSSEİN
		4	İSLAM HUKUKUNA GÖRE MUKAVELE SÖZLEŞMESİ (İNŞAAT SÖZLEŞMESİ) VE HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER	Assoc. Prof. Dr. Mehmet Selim ASLAN
		5	İSLAM HUKUKUNA GÖRE TEVRÎD SÖZLEŞMESİ (TEDARİK SÖZLEŞMESİ) VE HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER	Assoc. Prof. Dr. Mehmet Selim ASLAN
		6	MUSLİHİDDÎN EL-GIRNATEVÎ'NİN İSTİVÂ-YI TARÎK-İ MUHAMMEDİYYE ADLI ESERİNDE HALVETİYYE'NİN ESASLARINDAN OLAN RÜYA VE YORUMUNA DAİR BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Mahmut Ulu
		7	PROSOSYAL BİR DAVRANIŞ VE DİNİ BİR DEĞER OLARAK DİĞERKÂMLIK	Dr. Öğr. Üyesi Fatma BALCI ARVAS
		8	YUSUF HAS HÂCİB'İN KUTADGU BİLİG ESERİNDE SÜNNÎ İNANÇ ESASLARI	Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Ömer YAVUZ Yüksek Lisans Öğrencisi, İlias ALİEV
		9	OSMANLI ÂLİMLERİNİN KABİR ZİYARETLERİNE BAKIŞINDA MEZHEBÎ FARKLILAŞMA	Dr., Ali DURMUŞ
		10	MORİTANYA'DA DİN EĞİTİMİ VE MAHDARA	Fatih YAVUZ Prof. Dr. Saadettin ÖZDEMİR

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023 - IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

3 Haziran/ 3 June 2023 /14:00-16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 2	Doç. Dr. CUMHUR ŞAHİN	1	INFECTİON'S MANAGEMENT NOSOCOMİAL İN HOSPİTALS IN ALGERIA	BERRACHED Amina SENOUCI BEREKSI Imane
		2	SMART BEEKEEPING MANAGEMENT SYSTEMS FOR PRECISION MONITORING AND ENHANCED PRODUCTIVITY	Bendaoudi Zeid
		3	A BENEFICIAL FUNDING METHOD FOR STARTUPS: CROWD FUNDING	Doç. Dr. CUMHUR ŞAHİN
		4	TURİZM İŞLETMELERİNİN WEB SİTESİ PERFORMANSLARININ BÜTÜNLEŞİK MEREC VE OCRA YÖNTEMLERİYLE SIRALANMASI	Assist. Prof. Dr. MEHMET AKİF KARA
		5	RESEARCH ON THE IMPACT OF SERVICE EXPORTS ON INCOME PER CAPITA IN SOME ASIAN AND EUROPEAN COUNTRIES	Öğr. Gör. Dr. Ramazan YILDIZ
		6	1950 SONRASI KOCAELİ İLİNDE SANAYİLEŞME VE KENTLEŞMENİN TARIM ALANLARI ÜZERİNE ETKİSİ	Meryem ARGÜÇ
		7	SOSYAL ZEKÂNIN KARİYER GELECEĞİNE ETKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Meltem GÖKSU Doç. Dr. Canan YILDIRAN
		8	İÇ HAT HAVA KARGO TAŞIMACILIĞI AÇISINDAN HAVALİMANI BAĞLANABİLİRLİĞİNİN İNCELENMESİ: TÜRKİYE UYGULAMASI	Dr. Öğr. Üyesi, Umut AYDIN
		9	CUSTOMER INCIVILITY RESEARCH IN THE HOSPITALITY AND TOURISM LITERATURE: ITS PAST AND PRESENT	Öğr. Gör. Dr. ALİ DOĞANTEKİN

		10	PERCEPTION OF ORGANIZATIONAL SUPPORT OF WORKING WOMEN: ANTECEDENTS, OUTCOMES AND SUGGESTIONS	Yüksek Lisans Öğrencisi İLAYDA SOYDAN Dr. Öğretim Üyesi BANU AÇIKGÖZ

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

3 Haziran/ 3 June 2023 /14:00-16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 3	Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU	1	İKİ DİLLİ VE TEK DİLLİ ÇOCUKLARIN ERKEN OKURYAZARLIK BECERİLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Shahima İSMAYİLOVA Dr. Öğr. Üyesi Asya ÇETİN
		2	AN INVERSTIGATION OF TEOG EXAM ENGLISH TESTS APPROPRIATENESS' TO THE CURRICULUM ON THE BASIS OF ELT TEACHERS' WIEVS	Koray KAÇAR
		3	MATEMATİK DERSİ CEBİR ÖĞRENME ALANINDA ORTAOKUL ALTINCI SINIF ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİKSEL MODELLEME SÜRECİ VE BECERİLERİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Mine ÇAKIRTEKİN Doç. Dr. Menekşe Seden TAPAN BROUTIN Prof. Dr. M. Emin ÖZDEMİR
		4	INVESTIGATION OF SCIENTIFIC STUDIES RELATED TO TEACHING OF SUPRASEGMENTAL PHONEMES (PROSODY) IN TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS	Master Student DİLEK CİNGÖZ Doç. Dr. GÖNÜL ERDEM NAS
		5	YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN YEDİ İKLİM TÜRKÇE Z-KİTABI İLE YENİ İSTANBUL TÜRKÇE Z-KİTABININ İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Tayfun KARADAĞ Doç. Dr. Esin Yağmur ŞAHİN
		6	ÖĞRENCİLERİN PISA TÜRÜNDEKİ PROBLEMLERİ ÇÖZME SÜRECİNDE MATEMATİK OKURYAZARLIĞI BECERİLERİNİ UYGULAMADA KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR	Edanur Günaydın Doç. Dr. Menekşe Seden Tapan Broutin Prof. Dr. Dilek Sezgin Memnun
		7	OKUL ÖNCESİ ÇAĞDAKİ ÇOCUKLARA UYGULANAN MARSHMALLOW (ZEVKİ ERTELEME) TESTİ'NİN TÜRK AİLE YAPISINDA GÖRÜLEN EBEVEYN TUTUMLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ	Ayten YILMAZ Dr, Lütfiye Cicerali
		8	MESLEK LİSELERİNDE ÖĞRENCİLERİN DERS İÇİ DİNLEME SORUNLARI (Gaziantep İli Örneği)	Öğretmen, Burhan AKIL

		9	BIBLIOMETRIC PROFILE OF SCIENTIFIC ARTICLES ON THE SUBJECT OF PEDAGOGICAL CONTENT KNOWLEDGE	Dr. Arş. Gör., AYŞE CEREN ATMACA AKSOY
		10	9. SINIF KİMYA DERSLERİNDE ETKİLEŞİMLİ POWERPOINT SUNUM TEKNOLOJİSİYLE DESTEKLENEN GRAFİK DÜZENLEYİCİ KULLANIMI	Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU
		11	KİMYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ "SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK" İLE İLGİLİ ALGILARI VE SÜRDÜREBİLİRLİĞİN 2018 YILI KİMYA DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDAKİ YERİ	Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU, Prof. Dr. NURİ NAKİBOĞLU

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

3 Haziran/ 3 June 2023 /14:00-16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 4	Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ	1	MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA AZINLIK MENSUPLARI VE YUNAN DESTEKÇİLERİ TARAFINDAN YAPILAN MİTİNGLER	Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ
		2	MİLLİ MÜCADELE İLE İLGİLİ OLARAK YABANCI ÜLKELERDE YAPILAN MİTİNGLER	Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ
		3	EXILE PUNISHMENT IN THE OTTOMAN EMPIRE IN THE XVI TH CENTURY: AN EVALUATION IN TERMS OF PUBLIC ORDER AND SOCIAL HARMONY	Assoc. Prof. Dr. ÖZLEM BAŞARIR
		4	KAFKAS İPEK YOLU GÜZERGÂHINDA BİR KURGAN: MOŞÇEVAYA BALKA	Yüksek Lisans Öğrencisi, SENA NUR DURGUT
		5	AN ANALYSIS ON THE REFLECTIONS OF SPORTS AND ATHLETICS COMPETITIONS ON VASE PAINTINGS IN ANCIENT GREECE	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KOCAİSPİR Arş. Gör. Sefa KÖSE
		6	ÇARLIK RUSYASI DÖNEMINDE GÜNEY KAFKASYA TÜRK-MÜSLÜMAN ASILZADE ZÜMRESININ HUKUKLARININ TANZIMINDE ŞECERE ASPEKTI	İsmayıl UMUDLU
		7	OTTOMAN PERİOD METAL KİTCHEN UTENSİLS İN THE HACIBEKTAŞ MUSEUM	Yüksek Lisans Öğrencisi, SELİM ÇETİN
		8	HAYDAR ALIYEV ABOUT JAFAR JABBARLI'S DRAMATURGY	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade
		9	Terör Örgütlerine Karşı Paradigma Değişikliği	Mustafa ÇAYIR
		10	KONYA-DOĞANHİSAR İLÇESİNDE HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI BAĞLAMINDA TESPİT EDİLEN AYDAŞ OCAĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Öğr. Gör. Dr., HASAN SAVAŞ

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

3 Haziran/ 3 June 2023 /14:00-16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 5	Doç. Dr. Funda ÖZŞENER	1	TIYATRO VE ÇOCUK : ÇOCUK KALBİNİ ONARMAK	Assoc. Prof. Dr. Funda ÖZŞENER
		2	SANAT ESERİNDE MOTİFİN DOĞASI	Doç. Dr. Funda ÖZŞENER
		3	A STUDY ON JAN VAN EYCK, ONE OF THE MOST IMPORTANT REPRESENTATIVES OF NORTHERN RENAISSANCE PAINTING: CHANCELLOR ROLYN AND MARY	Graduate Student, Halil Ender ERMİŞ Assoc. Prof. Dr., Esra YILDIRIM
		4	İLLÜSTRASTİF YAKLAŞIMLI ÜRÜN TASARIMININ MARKAYA ETKİSİ	Doç. EMEL YURTKULU Öğr. Gör. Dr. AYŞE SARITAŞ
		5	BİYOMEKANİK ve GÜNDELİK-DIŞI ENERJİ	Öğr. Gör. EZGİ UZŞEN
		6	AVRUPA SANATINDA BİZANS TASVİR SANATININ ETKİLERİ	Assist. Prof. Dr. Gül AYDIN
		7	SANATTA YENİ DÖNEM, YENİ TANIM ARAYIŞLARI : POST-POST MODERNİZM	Dr. Öğr. Üyesi, YASEMİN ERENGEZGİN KAFKAS
		8	OBJECTIONS TO THE NARRATOR TYPES	Dr. Öğr. Gör. Kaan TANYERİ
		9		

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023 - IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

3 Haziran/ 3 June 2023 /14:00-16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 6	Yrd. Doç. Dr. ASRA BABAYİĞİT	1	"UYGUN KENDİNİ AÇMA" DAVRANIŞININ ÖZELLİKLERİ VE PSİKOLOG OLARAK UYGUN KENDİNİ AÇMA DAVRANIŞI	Doç. Dr., MERYEM KARAAZİZ Kl. Psk., TÜRKAN SERT KÖZ
		2	YAŞANTISAL GRUP PSİKOTERAPİSİNDE YALOM PERSPEKTİFİNDEN "ŞİMDİ VE BURADA" İLKESİ ÜZERİNE BİR DERLEME	Doç. Dr., MERYEM KARAAZİZ Kl. Psk., TÜRKAN SERT KÖZ
		3	"UYGUN KENDİNİ AÇMA" DAVRANIŞI, BU KAVRAMIN ÖZELLİKLERİ, ÖNEMİ VE BİR PSİKOLOG OLARAK NASIL KULLANILABİLECEĞİ ÜZERiNE	Kl. Psk. Ebru BAĞCI Doç. Dr. Meryem KARAAZİZ
		4	SENSE OF RESPONSIBILITY AND RESPONSIBLE BEHAVIORS IN ADOLESCENTS	Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK Bilim Uzmanı Ruveyda TAŞKAYA
		5	POZİTİF PSİKOTERAPİ BAĞLAMINDA MADDE BAĞIMLILIĞI	Yrd. Doç. Dr. ASRA BABAYİĞİT
		6	ÇATIŞMALARDA ÇİFTLERİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ: TOPLUMSAL CİNİSYET EŞİTLİĞİ YAKLAŞIMIYLA DERLEME ÇALIŞMASI	HAMZA YORMUK PINAR AYDIN, Doç. Dr. ZEYNEP TURHAN
		7	A STUDY OF THE PERSONALITIES OF 18-30 YEAR OLD INDIVIDUALS AND THEIR ATTITUDES RELATED TO SEEKING PSYCHOLOGICAL HELP	Graduate Student, ELİF İREM ERDEMİR
		8	HEXACO KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İYİ OLUŞLARINI YORDAYICI ROLÜ	BERRENUR KAVAS
		9	FIBROMIYALJIDE EMDR TEDAVISI: VAKA ÜZERINE BIR ÇALIŞMA	Y L. Öğrencisi Merve YILMAZ PEKER Dr. Öğretim Üyesi Ezgi ÖKAN

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

3 Haziran/ 3 June 2023 /14:00-16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 7	Dr. Öğr. Üyesi, Cemzade KADER DÜŞGÜN	1	CHARLES DARWİN'İN EVRİM TEORİSİ'NDE DOĞAL SEÇİLİM VE YAPAY SEÇİLİM ANALOJİSİNİN YÖNTEMSEL BAKIMDAN İNCELENMESİ	Nefise Barak
		2	REVOLT TO EXIST OR EXIST TO REVOLT: ON ALBERT CAMUS' NARRATIVE OF REVOLT	PhD Student KENAN MUTLUER
		3	TAYLOR AND MARX IN THE CONTEXT OF MODERN MALAISES	PhD Student KENAN MUTLUER
		4	TÜRK HÜMANİZMASI FELSEFESİ ve "YÜCELCİLER"	Dr. Lütfi Arslan
		5	HERBERT MARCUSE'S ONE-DIMENSIONAL MAN THESIS WITHIN THE RAMEWORK OF CLAUS OFFE'S CRITICISM	Eylem YILDIZER
		6	A VIEW TO IDEALISM FROM PLATO'S PHILOSOPHICAL PERSPECTIVE	Gül Şeyma KAPLAN
		7	Değer-Olgu Problemi ve Ahlak Felsefesindeki Durumu	Dr. Öğr. Üyesi, Cemzade KADER DÜŞGÜN
		8	"KARŞI BİLİM" VE ONUN NE OLMADIĞI ÜZERİNE	Arş. Gör., HÜSEYİN KÜÇÜKOĞLU

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

3 Haziran/ 3 June 2023 /14:00-16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 8	Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZTÜRK	1	VOICES OF CHANGE: EXPLORING THE IMPACT OF DIGITAL MEDIA IN JAMMU AND KASHMIR	Dr. Monisa Qadiri Dr. Muzafar Rasool Bhat Dr. Mohd Asif Bashir Naqeshbandi Umer Iqbal
		2	EXPLORING THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON YOUTH ENGAGEMENT IN POLITICS IN JAMMU AND KASHMIR	Dr. Monisa Qadiri Dr. Muzafar Rasool Bhat Dr. Mohd Asif Bashir Naqeshbandi Umer Iqbal
		3	YAKIN DÖNEM TÜRK SİNEMASINDA ANNE ve KIZ İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR FİLM ANALİZİ: ANA YURDU	Öğr. Gör. Dr. ELİF BAŞ
		4	BİYOGRAFİK FİLMLERDE ULUSAL NOSTALJİK TEMSİLLER: CEP HERKÜLÜ NAIM SÜLEYMANOĞLU	Dr. Öğr. Üy. DİLARA BALCI GÜLPINAR
		5	SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ÖGELERİNİN ÇİZGİ FİLMLERDE TEMSİLİ: MAYSA VE BULUT ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, TUTKU MELİS ÖZŞAN Doç. Dr., DAVUT GÜREL
		6	Z KUŞAĞINDA SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI VE INSTAGRAM ÖRNEĞİ	Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZTÜRK
		7	A CONCEPTUAL STUDY ON THE VIRTUAL FAIRS	Prof. Dr. Emet Gürel Res. Assist. Azra Nazlı

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

3 Haziran/ 3 June 2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 9	**Rossi A. Hassad**	**1**	BEHAVIORAL ANALYSIS OF TEAM MEMBERS IN VIRTUAL ORGANIZATION BASED ON TRUST DIMENSION AND LEARNING	Indiramma M., K. R. Anandakumar
		2	IMPROVED AUTOMATED CLASSIFICATION OF ALCOHOLICS AND NON-ALCOHOLICS	Ramaswamy Palaniappan
		3	RHETORICAL COMMUNICATION IN THE COGSCI DISCOURSE COMMUNITY: THE COGNITIVE NEUROSCIENCES (2004) IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC DISSEMINATION	Lucia Abbamonte Olimpia Matarazzo
		4	MORAL REASONİNG AND BEHAVİOUR İN ADULTHOOD	O. Matarazzo, L. Abbamonte, G. Nigro
		5	A COGNITIVE MODEL FOR FREQUENCY SIGNAL CLASSIFICATION	Rui Antunes, Fernando V. Coito
		6	PROBABILITY AND INSTRUCTION EFFECTS IN SYLLOGISTIC CONDITIONAL REASONING	Olimpia Matarazzo Ivana Baldassarre
		7	AN INVESTIGATION INTO KANJI CHARACTER DISCRIMINATION PROCESS FROM EEG SIGNALS	Hiroshi Abe, Minoru Nakayama
		8	Reform-Oriented Teaching of Introductory Statistics in the Health, Social and Behavioral Sciences – Historical Context and Rationale	Rossi A. Hassad
		9	EXPLORATIONS IN THE ROLE OF EMOTION IN MORAL JUDGMENT	Arthur Yan

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

3 Haziran/ 3 June 2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 10	**Juliana Panova**	**1**	A COMPUTATIONAL MODEL OF MINIMAL CONSCIOUSNESS FUNCTIONS	Nabila Charkaoui
		2	EXPLORING LIFE MEANINGFULNESS AND ITS PSYCHOSOCIAL CORRELATES AMONG RECOVERING SUBSTANCE USERS – AN INDIAN PERSPECTIVE	Fouzia Alsabah Shaikh, Anjali Ghosh
		3	DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL JUSTICE IN INCENTIVE ALLOCATION OF THE THAI PUBLIC SECTOR	Kalayanee Koonmee
		4	AUTOBİOGRAPHİCAL MEMORY AND FLEXİBLE REMEMBERİNG: GENDER DİFFERENCES	A. Aizpurua, W. Koutstaal
		5	CULTURAL ANXIETY AND ITS IMPACT ON STUDENTS- LIFE: A CASE STUDY OF INTERNATIONAL STUDENTS IN WUHAN UNIVERSITY	Nadeem Akhtar Shan Bo
		6	TREATMENT OR RE-VICTIMIZING THE VICTIMS	Juliana Panova
		7	THE STORY OF MERGERS AND ACQUISITIONS: USING NARRATIVE THEORY TO UNDERSTAND THE UNCERTAINTY OF ORGANIZATIONAL CHANGE	Philip T. Roundy
		8	ATTACHMENT STYLES OF CHILDREN RAISED IN NURSERY VS. THOSE WHO ARE RAISED IN THE FAMILY IN IRAN	Narges Razeghi
		9	A NEW MEASURE OF HERDING BEHAVIOR: DERIVATION AND IMPLICATIONS	Amina Amirat Abdelfettah Bouri

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

3 Haziran/ 3 June 2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 11	**Antonios Maniatis**	**1**	ANALYSIS OF DRIVING CONDITIONS AND PREFERRED MEDIA ON DIVERSION	Yoon-Hyuk Choi
		2	AN ANALYTICAL STUDY ON THE POLITICS OF DEFECTION IN INDIA	Diya Sarkar, Prafulla C. Mishra
		3	POSITION OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE RUSSIAN FEDERATION ON THE MATTER OF RESTRICTING CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS CONCERNING BANKING SECRECY	A. V. Shashkova
		4	RECOGNİTİON AND PROTECTİON OF INDİGENOUS SOCİETY İN INDONESİA	Triyanto, Rima Vien Permata Hartanto
		5	NEED OF NATIONAL SPACE LEGISLATION FOR SPACE FARING NATIONS	Muhammad Naveed Yang Caixia
		6	HUMAN RIGHTS IN ARMED CONFLICTS AND CONSTITUTIONAL LAW	Antonios Maniatis
		7	FORENSIC MEDICAL CAPACITIES OF RESEARCH OF SALIVA STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING	Saule Mussabekova
		8	TOWARDS A PROOF ACCEPTANCE BY OVERCOMING CHALLENGES IN COLLECTING DIGITAL EVIDENCE	Lilian Noronha Nassif
		9	THE ROLE OF EUROPEAN UNION IN GLOBAL GOVERNANCE	Yrfet Shkreli
		10	MEASURES FOR LIMITING CORRUPTION UPON MIGRATION WAVE IN EUROPE	Jordan Georgiev Deliversky

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

3 Haziran/ 3 June 2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 12	**Aleksandra Chiniaeva**	**1**	PROMOTING GENDER EQUALITY WITHIN ISLAMIC TRADITION VIA CONTEXTUALIST APPROACH	Ali Akbar
		2	BA'ALBAKĪ'S INFLUENCE ON 1950S AND 1960S LEBANESE WOMEN WRITERS	Khaled Igbaria
		3	THE INTERACTION BETWEEN HUMAN AND ENVIRONMENT ON THE PERSPECTIVE OF ENVIRONMENTAL ETHICS	Mella Ismelina Farma Rahayu
		4	PROTECTİON OF HUMAN RİGHTS İN EUROPE: THE PARLİAMENTARY DİMENSİON	Aleksandra Chiniaeva
		5	EISENHOWER'S FAREWELL SPEECH: INITIAL AND CONTINUING COMMUNICATION EFFECTS	B. Kuiper
		6	HUMAN SECURITY PROVIDERS IN FRAGILE STATE UNDER ASYMMETRIC WAR CONDITIONS	Luna Shamieh
		7	DEVELOPING NEW MEDIA CREDIBILITY SCALE: A MULTIDIMENSIONAL PERSPECTIVE	Hanaa Farouk Saleh
		8	GENDER DIFFERENCES IN RESEARCH OUTPUT, FUNDING AND COLLABORATION	Ashkan Ebadi Andrea Schiffauerova
		9	SWISS SCIENTIFIC SOCIETY FOR DEVELOPING COUNTRIES: A CONCEPT OF RELATIONSHIP	Jawad Alzeer
		10	BARRIERS TO MARITAL EXPECTATION AMONG INDIVIDUALS WITH HEARING IMPAIRMENT IN OYO STATE	Adebomi M. Oyewumi, Sunday Amaize

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

3 Haziran/ 3 June 2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 13	**Aishath Shakeela**	**1**	NARRATING IRISH IDENTITY: RETRIEVING 'IRISHNESS' IN THE WORKS OF WILLIAM BUTLER YEATS AND SEAMUS HEANEY	Rafik Massoudi
		2	NATURAL DISASTER TOURISM AS A TYPE OF DARK TOURISM	Dorota Rucińska
		3	DEMOCRATIZATION, MARKET LIBERALIZATION AND THE RAISE OF VESTED INTERESTS AND ITS IMPACTS ON ANTI-CORRUPTION REFORM IN INDONESIA	Ahmad Khoirul Umam
		4	ART AND CULTURE İN THE DEVELOPMENT PERİOD TO MODERNİZATİON İN THE REİGN OF KİNG RAMA VI	Weena Eiamprapai
		5	DESIGNING CREATIVE EVENTS WITH DECONSTRUCTIVISM APPROACH	Maryam Memarian, Mahmood Naghizadeh
		6	DE-SECURITIZING IDENTITY: NARRATIVE (IN)CONSISTENCY IN PERIODS OF TRANSITION	Katerina Antoniou
		7	EFFECT OF ORGANIZATIONAL RESOURCES ON IMPROVING INDEPENDENCY OF PEOPLE WITH SEVERE DISABILITIES: VOCATIONAL REHABILITATION FACILITIES IN SOUTH KOREA	Soungwan Kim
		8	CAPITAL ACCUMULATION AND UNEMPLOYMENT IN NAMIBIA, NIGERIA, AND SOUTH AFRICA	Abubakar Dikko
		9	WATER CRISIS MANAGEMENT IN A TOURISM DEPENDENT COMMUNITY	Aishath Shakeela
		10	AN APPLICATION OF GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEM TO SELECT AREAS FOR SANITARY LANDFILL IN BANG NOK- KHWAEK MUNICIPALITY	Musthaya Patchanee

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

3 Haziran/ 3 June 2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 14	**Shorena Tsiklauri**	**1**	IMPACT OF REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES ON WOMEN'S LIVES IN NEW DELHI: A STUDY FROM FEMINIST PERSPECTIVE	Zairunisha
		2	CURBING ABUSES OF LEGAL POWER IN THE SOCIETY	Tajudeen Ojo Ibraheem
		3	SOCIAL STRUCTURE, INVOLUNTARY RELATIONS, AND URBAN POVERTY	Mahmood Niroobakhsh
		4	KNOWLEDGE TRANSFER AND THE TRANSLATİON OF TECHNİCAL TEXTS	Ahmed Alaoui
		5	THE INFLUENCE OF ISLAMIC ARTS ON OMANI WEAVING MOTIFS	Zahra Ahmed Al-Zadjali
		6	HANDLING COMPLEXITY OF A COMPLEX SYSTEM DESIGN: PARADIGM, FORMALISM AND TRANSFORMATIONS	Hycham Aboutaleb Bruno Monsuez
		7	UNDERSTANDING EUROPE'S ROLE IN THE AREA OF LIBERTY, SECURITY AND JUSTICE AS AN INTERNATIONAL ACTOR	Sarah Barrere
		8	THE METHODOLOGY OF OUT-MIGRATION IN GEORGIA	Shorena Tsiklauri
		9	AN IN-DEPTH ANALYSIS OF OPEN DATA PORTALS AS AN EMERGING PUBLIC E-SERVICE	Martin Lnenicka
		10	THE NATURE OF ORIGIN OF NEW CRIMINAL OCCURRENCES IN GJAKOVA REGION: CULTURAL AND CRIMINOLOGICAL "INTERSECTION" IN 1999-2009	Bekim Avdiaj

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

3 Haziran/ 3 June 2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 15	**Venugopal Kummamuru**	**1**	Education of Purchasing Professionals in Austria: Competence Based View	Volker Koch
		2	Developing an Audit Quality Model for an Emerging Marke	Bita Mashayekhi, Azadeh Maddahi, Arash Tahriri
		3	Determinants of Profitability in Indian Pharmaceutical Firms in the New Intellectual Property Rights Regime	Shilpi Tyagi, D. K. Nauriyal
		4	The Impact of Motivation, Trust, and National Cultural Differences on Knowledge Sharing within the Context of Electronic Mail	Said Abdullah Al Saifi
		5	A Study on the Determinants of Earnings Response Coefficient in an Emerging Market	Bita Mashayekhi, Zeynab Lotfi Aghel
		6	Accounting Information Systems of Kuwaiti Companies: Obstacles and Barriers	Haya Y Alobaid
		7	Planning a Supply Chain with Risk and Environmental Objectives	Ghanima Al-Sharrah, Haitham M. Lababidi, Yusuf I. Ali
		8	Corporate Governance in Network Marketing Organizations: The Role of Ethics and CSR	Venugopal Kummamuru
		9	Relationship between Financial Reporting Transparency and Investment Efficiency: Evidence from Iran	Bita Mashayekhi, Hamid Kalhornia

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

3 Haziran/ 3 June 2023 /14:30-16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 16	**Osamah A. Alsayegh**	**1**	INFLUENCE OF A COMPANY'S DYNAMIC CAPABILITIES ON ITS INNOVATION CAPABILITIES	Lovorka Galetic, Zeljko Vukelic
		2	A HYBRID PARTICLE SWARM OPTIMIZATION-NELDER- MEAD ALGORITHM (PSO-NM) FOR NELSON-SIEGEL- SVENSSON CALIBRATION	Sofia Ayouche Rachid Ellaia, Rajae Aboulaich
		3	RAMIFICATION OF OIL PRICES ON RENEWABLE ENERGY DEPLOYMENT	Osamah A. Alsayegh
		4	LEAN HEALTHCARE: BARRİERS AND ENABLERS İN THE COLOMBİAN CONTEXT	Erika Ruiz, Nestor Ortiz
		5	IDENTIFICATION OF LEAN IMPLEMENTATION HURDLES IN INDIAN INDUSTRIES	Bhim Singh
		6	PROMOTING LOCAL PRODUCTS THROUGH ONE VILLAGE ONE PRODUCT AND CUSTOMER SATISFACTION	Wardoyo, Humairoh
		7	ANALYSIS OF THE REASONS BEHIND THE DETERIORATED STANDING OF ENGINEERING COMPANIES DURING THE FINANCIAL CRISIS	Levan Sabauri
		8	REVIEW OF MODELS OF CONSUMER BEHAVIOUR AND INFLUENCE OF EMOTIONS IN THE DECISION MAKING	Mikel Alonso López

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023 - IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /9:30-11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 1	Dr. Öğr. Üyesi Murat YILDIRIM	1	DETERMINING THE TARGET MARKETS BY USING SECONDARY DATA IN EXPORT MARKETING: A RESEARCH ON HOUSEHOLD COMPRESSOR REFRIGERATORS (841821)	Melike YILDIRIM
		2	BURDUR İLİ TARIMSAL ÜRETİM ÖZELİNDE TARIM MUHASEBESİ	Doç. Dr. Ali APALI Ebru MUTLU
		3	TARİHSEL PERSPEKTİFTEN TARIM MUHASEBESİ	Doç. Dr. Ali APALI Ebru MUTLU
		4	INTEGRATION POLICIES FOR IMMIGRANTS IN CANADA AND THE OUTLOOK OF IMMIGRANTS IN THE LABOR MARKET	Res. Asst. Olcay POYRAZ
		5	THREE LINES MODEL AND CORPORATE GOVERNANCE RELATIONSHIP: AN EVALUATION FROM CORPORATE GOVERNANCE THEORIES PERSPECTIVE	Dr. Kaan Ramazan ÇAKALI Öğr.Gör.Dr. Nazan GÜNGÖR KARYAĞDI
		6	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF DIGITAL MARKETING ARTICLES IN HEALTH	Prof. Dr. Özgür Demirtaş Lect. See. Etem Hizaler
		7	THE MEDIATING ROLE OF INTRINSIC MOTIVATION IN THE EFFECT OF PSYCHOLOGICAL RESILIENCE ON JOB SATISFACTION: A STUDY ON TEACHERS	Doç. Dr., Ahmet YILDIRIM Arş. Gör., Ramazan Furkan ÖZKUL Arş. Gör., Nesrin KAPLAN Arş. Gör., Muhammed Yusuf ERTEK
		8	THE EFFECT OF LEADERSHIP STYLES ON PERCEPTION OF ORGANIZATIONAL POWER: A RESEARCH ON EDUCATIONAL MANAGERS	Doç. Dr., Ahmet YILDIRIM Arş. Gör., Ramazan Furkan ÖZKUL

		9	SOSYAL BİLİMLER ALANINDA ÜRETİLEN KAYNAK TABANLI YAKLAŞIM ÇALIŞMALARININ SON 10 YILLIK GELİŞİM PATERNLERİ	Dr. Öğr. Üyesi., HAZAL DUMAN ALPTEKİN Arş. Gör., BEYZA AKSOY
		10	THE RELATIONSHIP BETWEEN BURNOUT AND INTENTION TO LEAVE THE JOB: MODERATING VARIABLE ANALYSIS	Dr. Öğr. Üyesi Murat YILDIRIM

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /9:30-11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	/ Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 2	Assoc. Prof. Dr. Müge MANGA	1	AN EMPIRICAL ANALYSIS ON SECTORAL CARBON EMISSIONS: THE CASE OF TURKIYE	Assoc. Prof. Dr. Müge MANGA
		2	RELATIONSHIP BETWEEN TOURISM SECTOR and CARBON EMISSION in MINT COUNTRIES	Assoc. Prof. Dr. Müge MANGA
		3	OECD ÜLKELERİNDE YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMAYA ETKİSİ	Arş. Gör. Emre AKUSTA
		4	ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİNİN GELİŞTİRİLMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	Arş. Gör. Emre AKUSTA
		5	ÇEVRE TEKNOLOJİLERİ VE YEŞİL BÜYÜME İLİŞKİSİ: E-7 ÜLKELERİ İÇİN AMPİRİK KANITLAR	Prof. Dr. OKYAY UÇAN Arş. Gör. EMİNE DİLARA AKTEKİN-GÖK Arş. Gör. HİLAL BUDAK
		6	SAVUNMA HARCAMALARI VE ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: G-8 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ	Prof. Dr. OKYAY UÇAN Arş. Gör. HİLAL BUDAK Arş. Gör. EMİNE DİLARA AKTEKİN GÖK
		7	YABANCI YATIRIMCI ORANINDAKI DEĞIŞIMLERIN BORSA İSTANBUL ÜZERINE ETKISI	Adil Güzel
		8	SEED AS AN ECONOMIC VALUE	Doktor Öğretim Üyesi, FARUK SEZER
		9	TÜRKİYE'NİN DENİZ YETKİ ALANLARININ PAYLAŞIMI KONUSUNDA KONUMU VE OLMASI MUHTEMEL İNİSİYATİFLERİ	Günay KILIÇ Durmuş Alper Maraşlıoğlu
		10	GÜNEY DENİZLERİNİN TÜRKİYE İÇİN ÖNEMİ	Durmuş Alper Maraşlıoğlu Günay KILIÇ
		11	TEDARİK ZİNCİRİ ÜYELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİSEL BAĞIMLILIĞIN VE YEŞİL İNSAN SERMAYESİNİN EKONOMİK PERFORMANSA ETKİSİ	Dr. YEŞİM CAN SAĞLAM

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023 - IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /9:30-11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 3	Dr.Öğr. Üyesi DİĞDEM GÖÇ GÜRBÜZ	1	TÜRKİYE'DEKİ ENTEGRE RAPORLAMA UYGULAMALARINA SEKTÖREL BİR BAKIŞ	Dr. Gökçe Sinem ERBUĞA Doç.Dr. Ayşegül GÜRSOY
		2	PİYASA DEĞERİ EN YÜKSEK 10 BIST ŞİRKETLERİNİN TOPSİS YÖNTEMİYLE FİNANSAL PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	Prof. Dr, FERİŞTAH SÖNMEZ YL. Öğrencisi, MEHMET BADEMCİOĞLU YL. Öğrencisi, BERFİN BABATLI YL. Öğrencisi, FERDA YILDIRIM
		3	GIDA TEDARİK ZİNCİRİNDE BLONZİNCİR UYGULAMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	UĞUR DEMİREL FEHMİ ACAR TAYFUR AYAS
		4	TÜKETİCİ SENETLERİ VE UYGULAMASI	Dr.Öğr. Üyesi NAZMİ OCAK
		5	TİCARİ UYUŞMAZLIKLARDA ARABULUCULUK VE GÜNCEL GELİŞMELER	Dr.Öğr. Üyesi DİĞDEM GÖÇ GÜRBÜZ
		6	TÜKETİCİLER OLARAK NE KADAR ETİK DAVRANIYORUZ?	Dr. Öğr. Üyesi SEMRA DOĞAN
		7	BLOCKCHAİN TABANLI AKILLI KONTRATLARIN DIŞ TİCARETE ETKİLERİ	OSMAN YILMAZ Dr. Öğr. Üyesi HAMİDE SELÇUK
		8	PARADİPLOMASİNİN KENT MARKALAŞMASINA ETKİSİ BAĞLAMINDA BİR ARAŞTIRMA	Doç. Dr. Yavuz ACUNGİL Doktora Öğrencisi Aslıhan ÇİÇEK
		90		
		10	PAZARLAMA NEDİR, NE DEĞİLDİR? PAZARLAMANIN KAPSAMI, ÇEŞİTLİLİĞİ VE ÖNEMİ HAKKINDA BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi GÜNAY KURTULDU

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023 - IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /9:30-11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 4	Doç. Dr. Ebru SÖNMEZ KARAPINAR	1	SECTORAL PLACE AND EVALUATION OF FINANCIAL LEASING APPLICATIONS IN THE AGRICULTURAL SECTOR IN TURKEY	Öğr. Gör. Dr., Ümmühan MUTLU Öğr. Gör. Dr. Bahar AYDIN CAN
		2	İŞE ALMA VE SEÇME SÜRECİNDE YAPAY ZEKÂ TEKLOJİLERİNİN KULLANIMININ ORGANİZASYONEL SONUÇLARA ETKİLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Aykut YARDIM Doç.Dr.Ebru SÖNMEZ KARAPINAR
		3	JENERİK REKABET STRATEJİLERİNİN İŞLETME PAZAR PERFORMANSINA ETKİSİ	Doktora Öğrencisi Öğr. Gör. Mehmet PEKMEZCİ Dr. Öğr. Üyesi Hasan AKSOY
		4	PERCEPTION OF SATISFACTION AND QUALITY IN HEALTH SERVICES	Dr. Hakan GÜVENER Emine AYHAN Doç.Dr. Mehmet AYTEKİN
		5	THE CRITERIA AFFECTING HOSPITAL SUPPLY INTEGRATION IN HEALTHCARE	Emine AYHAN Doç.Dr. Mehmet AYTEKİN Dr. Hakan GÜVENER
		6	THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL SILENCE AND EMPLOYEE PERFORMANCE IN NURSES	Prof. Dr. Özgür DEMİRTAŞ Ayşegül SOYKÖK
		7	THE EFFECT OF ETHICAL LEADERSHIP BEHAVIOR ON JOB SATISFACTION: A CASE STUDY IN KAYSERI	Prof. Dr. Özgür DEMİRTAŞ Gülşah YILDIRIM BUDAK Dr. Özge ÜSTÜN
		8	MUSHROOM MANAGEMENT PERCEPTION OF HEALTHCARE PROFESSIONALS: A PUBLIC HOSPITAL EXAMPLE	Yüksek Lisans Öğrencisi, Hava AYDIN

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /9:30-11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 5	Doç. Dr. Meral ÖZTÜRK	1	YOKSULLUK VE SOSYAL HİZMET	Dr. ELVAN YAVUZ
		2	TÜRKİYE'DE YAŞLANAN NÜFUS VE BAKIM İHTİYACININ GELECEĞİ	Doktora Öğrencisi, ÜNSAL UZAN Doktora Öğrencisi, HESNA KESEN Doç.Dr.,HARUN CEYLAN
		3	WHO IS THE SOCIAL MODEL OF DISABILITY?	Res. Asst. Özge ALTUNLU
		4	THE MEDIATING ROLE OF INTERNET USE ON THE RELATIONSHIP BETWEEN SELF-ESTEEM AND AGGRESSION IN THE YOUTH	Öğr. Gör. Ahmet TÜRK Doç. Dr. Meral ÖZTÜRK
		5	SOSYAL HİZMET EĞİTİMİNİN DÜNDEN BUGÜNE DEĞİŞİM VE SORUNLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	SHU, Fatma Gül Ertuğrul, SHU, Özge Bencik, Öğr.Gör. Gülizar Mollamehmetoğlu
		6	DARÜLACEZE: SOSYAL YARDIM KURUMU MU, İMAJ KURUMU MU ?	Ersin KAZLI

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023 - IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /9:30-11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 6	Prof. Dr. PAŞA YALÇIN	1	IS FOREIGN LANGUAGE LEARNING A NEUTRAL TOOL OR POWER STRUCTURE? A REVIEW ON CRITICAL PEDAGOGY AND SOCIAL JUSTICE IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING	Dr. Gürcan Demiroğları
		2	OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN MÜZİK ÖĞRENCİLERİNİN MÜZİK EĞİTİMİ SÜRECİ İLE İLGİLİ AİLE GÖRÜŞLERİ	Senem SİPAHİ ŞİRİN Prof. Dr. Begüm AYTEMUR
		3	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLERİ'NDE UYGULANMAKTA OLAN KARAKTER EĞİTİMİ PROGRAMLARININ ÖZELLİKLERİ	Doktora Öğrencisi, MERVE EROL,
		4	BAKIM ETİĞİ BAĞLAMINDA ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	Yl. Öğr. MERT ÖZDEN Prof. Dr. OKTAY AKBAŞ
		5	TÜRKİYE'DE KAPSAYICI EĞİTİMİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER	Şeyma AKINCI
		6	DETERMINING THE EFFECT OF MODEL USE ON SOME VARIABLES IN SCIENCE TEACHING	Graduate Students, AYŞENUR ÖZBİLİR Prof. Dr. PAŞA YALÇIN
		7	TÜRKİYE VE POLONYADA'Kİ OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TARİHSEL GELİŞİMİ	Dr. Katarzyna MİLEK Doç. Dr. Aylin MENTİŞ KÖKSOY
		8	SINIF ÖĞRETMENLERİNİN MATEMATİK ÖĞRETİMİNE YÖNELİK KAYGILARININ İNCELENMESİ	Dr Öğr. Üyesi Züleyha YILDIRIM YAKAR Dr. Emine TAYAN Dr. Elif ÇELİK
		9	EXAMINATION OF TEACHERS' CURRICULUM LEADERSHIP COMPETENCIES ACCORDING TO SOME VARIABLES	Hidayet Savaş TUNCAL

		10	OKUL ÖNCESİ DÖNEMDEKİ ÇOÇUKLARIN OYUN TERCİHLERİ VE EBEVEYN SERBEST ZAMAN TATMİN DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Reha BOZGÜNEY Doç. Dr. Hulusi ALP
		11	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE OKUYAN ÖĞRENCİLERİN ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILAPLARI TARİHİ DERSİNE KARŞI TUTUMLARI	Alper YÜCE Doç. Dr. Hulusi ALP

GE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

4 Haziran/ 4 June 2023 /10 : 00 – 12 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 7	**Dr. Nada Azhar**	**1**	WEB-CONTENT ANALYSIS OF THE MAJOR SPANISH TOURIST DESTINATIONS EVALUATION BY RUSSIAN TOURISTS	Natalia Polkanova, Sergey Kazakov
		2	DISABILITY DIVERSITY MANAGEMENT: A CASE STUDY OF THE BANKING SECTOR IN THE KSA	Nada Azhar
		3	CURSIVE HANDWRITING IN AN INTERNET AGE	Karen Armstrong
		4	THE IMPACT OF PARENT INVOLVEMENT İN PRESCHOOL DİSABLED CHİLDREN	Sheng-Min Cheng
		5	THE IMPORTANCE OF ISSUES FOR THE YOUTH IN VOTER DECISION MAKING: A CASE STUDY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN MALAYSIA	Sivamurugan Pandian
		6	JAPANESE ENGLISH IN TRAVEL BROCHURES	Premvadee Na Nakornpanom
		7	WAYS OF LIFE OF UNDERGRADUATE STUDENTS BASED ON SUFFICIENCY ECONOMY PHILOSOPHY IN SUAN SUNANDHA RAJABHAT UNIVERSITY	Phusit Phukamchanoad
		8	RESEARCH ANALYSIS IN ECLECTIC THEORY (KABOUDAN AND SFANDIAR)	arideh Alizadeh Mohd Nasir Hashim
		9	ONLINE METACOGNITIVE READING STRATEGIES USE BY POSTGRADUATE LIBYAN EFL STUDENTS	Najwa Alsayed Omar
		10	AUSPICIOUS MEANING FOR COMMUNITY SOUVENIR PRODUCTS	Somsakul Jerasilp, Jong Boonpracha

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

4 Haziran/ 4 June 2023 /10 : 00 – 12 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 8	**Saowapa Phaithayawat**	**1**	TO CLOUDIFY OR NOT TO CLOUDIFY	Laila Yasir Al-Harthy Ali H. Al-Badi
		2	ZHOU ENLAI'S IMPACT TO THE FOREIGN FOLICY OF CHINA	Nazira B. Boldurukova
		3	FINGERPRINT ON BALLISTIC AFTER SHOOTING	Narong Kulnides
		4	THE DEVELOPMENT OF ONLİNE LESSONS İN INTEGRATİON MODEL	Chalermpol Tapsai
		5	THE SOCIAL AREA DISCLOSURE TO REDUCE CONFLICTS BETWEEN COMMUNITY AND THE STATE: A CASE OF MAHAKAN FORTRESS, BANGKOK	Saowapa Phaithayawat
		6	THE POTENTIAL OF DIGITAL TOOLS IN ART LESSONS AT JUNIOR SCHOOL LEVEL TO IMPROVE ARTISTIC ABILITY USING TAMAZIGHT FONTS	Aber Salem Aboalgasm, Rupert Ward
		7	THE DESIGN OF PICTURE BOOKS FOR CHILDREN FROM TALES OF AMPHAWA FIREFLIES	Marut Pichetvit

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

4 Haziran/ 4 June 2023 /10 : 00 – 12 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 9	**Dr. Maia Seturi**	**1**	THE CORRELATION OF ECONOMIC VARIABLES ON DOMESTIC INVESTMENT	Amirreza Attarzadeh
		2	AN ASSESSMENT ON THE EFFECT OF PARTICIPATION OF RURAL WOMAN ON SUSTAINABLE RURAL WATER SUPPLY IN YEMEN	Afrah Saad Mohsen Al-Mahfadi
		3	ARMED GROUPS AND INTRA STATE CONFLICT: A STUDY ON THE EGYPTIAN CASE	Ghzlan Mahmoud Abdel Aziz
		4	ROLE OF LEADERS İN MANAGİNG EMPLOYEES' DYSFUNCTİONAL BEHAVİOR AT WORKPLACE	Aya Maher, Pakinam Youssef
		5	FINANCIAL STATEMENT FRAUD: THE NEED FOR A PARADIGM SHIFT TO FORENSIC ACCOUNTING	Ifedapo Francis Awolowo
		6	CUSTOMER ADOPTION AND ATTITUDES IN MOBILE BANKING IN SRI LANKA	Prasansha Kumari
		7	THE SERVICE APPRAISAL OF SOLDIERS OF THE ARMY OF THE CZECH REPUBLIC IN THE CONTEXT OF PERSONAL EXPENSES	Tereza Dolečková
		8	PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION OF BRANDING PRINCIPLES	Maia Seturi
		9	MARKET SEGMENTATION AND CONJOINT ANALYSIS FOR APPLE FAMILY DESIGN	Abbas Al-Refaie, Nour Bata

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

4 Haziran/ 4 June 2023 /10 : 00 – 12 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 10	**Prof. Dr. Jamal Fathi Abu Hasna**	**1**	OPTIMAL CONTROL STRATEGIES FOR SPEED CONTROL OF PERMANENT-MAGNET SYNCHRONOUS MOTOR DRIVES	Roozbeh Molavi, Davood A. Khaburi
		2	NSGA BASED OPTIMAL VOLT / VAR CONTROL IN DISTRIBUTION SYSTEM WITH DISPERSED GENERATION	P. N. Hrisheekesha, Jaydev Sharma
		3	SIGNATURE RECOGNITION USING CONJUGATE GRADIENT NEURAL NETWORKS	Jamal Fathi Abu Hasna
		4	SPECTRAL ANALYSİS OF SPEECH: A NEW TECHNİQUE	Neeta Awasthy, J.P.Saini, D.S.Chauhan
		5	STUDY AND ENHANCEMENT OF FLASH EVAPORATION DESALINATION UTILIZING THE OCEAN THERMOCLINE AND DISCHARGED HEAT	Sami Mutair, Yasuyuki Ikegami
		6	INTRODUCING AN IMAGE PROCESSING BASE IDEA FOR OUTDOOR CHILDREN CARING	Hooman Jafarabadi
		7	DEVICE DISCOVER: A COMPONENT FOR NETWORK MANAGEMENT SYSTEM USING SIMPLE NETWORK MANAGEMENT PROTOCOL	Garima Gupta, Daya Gupta
		8	THEMATIC ROLE EXTRACTION USING SHALLOW PARSING	Mehrnoush Shamsfard, Maryam Sadr Mousavi
		9		

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

4 Haziran/ 4 June 2023 /10 : 00 – 12 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 11	**Nabil A. Ahmed**	**1**	PSO-BASED PLANNING OF DISTRIBUTION SYSTEMS WITH DISTRIBUTED GENERATIONS	Amin Hajizadeh, Ehsan Hajizadeh
		2	THREE-PHASE HIGH FREQUENCY AC CONVERSION CIRCUIT WITH DUAL MODE PWM/PDM CONTROL STRATEGY FOR HIGH POWER IH APPLICATIONS	Nabil A. Ahmed
		3	A NEW MAXIMUM POWER POINT TRACKING FOR PHOTOVOLTAIC SYSTEMS	Mohamed Azab
		4	IMPULSE RESPONSE SHORTENİNG FOR DİSCRETE MULTİTONE TRANSCEİVERS USİNG CONVEX OPTİMİZATİON APPROACH	Ejaz Khan, Conor Heneghan
		5	HYBRID ASSOCIATION CONTROL SCHEME AND LOAD BALANCING IN WIRELESS LANS	Chutima Prommak, Airisa Jantaweetip
		6	ESTIMATION OF BROADCAST PROBABILITY IN WIRELESS ADHOC NETWORKS	Bharadwaj Kadiyala, Sunitha V
		7	THEORETICAL ANALYSIS OF CAPACITIES IN DYNAMIC SPATIAL MULTIPLEXING MIMO SYSTEMS	Imen Sfaihi, Noureddine Hamdi
		8	FIBER OPTIC SENSORS	Bahareh Gholamzadeh, Hooman Nabovati
		9	INHIBITION KINETIC DETERMINATION OF TRACE AMOUNTS OF RUTHENIUM(III) BY THE SPECTROPHOTOMETRIC METHOD WITH RHODAMINE B IN MICELLAR MEDIUM	Mohsen Keyvanfard

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

4 Haziran/ 4 June 2023 /10 : 00 – 12 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 12	**Assoc. prof. Pongchan Na-Lampang**	**1**	SEX DIFFERENCES IN THYROID GLAND STRUCTURE OF RABBITS	Parchami A., Fatahian Dehkordi RF.
		2	OLIVE LEAVES EXTRACT RESTORED THE ANTIOXIDANT PERTURBATIONS IN RED BLOOD CELLS HEMOLYSATE IN STREPTOZOTOCIN INDUCED DIABETIC RATS	Ismail I. Abo Ghanema, Kadry M. Sadek
		3	EFFECTS OF BEAK TRIMMING ON BEHAVIOR AND AGONISTIC ACTIVITY OF THAI NATIVE PULLETS RAISED IN FLOOR PENS	Pongchan Na-Lampang
		4	CHANGES İN BEHAVİOR AND LEARNİNG ABİLİTY OF RATS INTOXİCATED WİTH LEAD	Amira, A. Goma U. E. Mahrous
		5	THE EFFECTS OF GARLIC OIL (ALLIUM SATIVA), TURMERIC POWDER (CURCUMA LONGA LINN) AND MONENSIN ON TOTAL APPARENT DIGESTIBILITY OF NUTRIENTS IN BALOOCHI LAMBS	Ahmad Khalesizadeh, Alireza Vakili, Mohsen Danesh Mesgaran, Reza Valizadeh
		6	TUBERCULIN, TETANUS IMMUNOGLOBULIN AND DPT VACCINE AS AN AVIAN IN VIVO T-LYMPHOCYTE MITOGENS	Ibrahim Mohammed Saeed Shnawa
		t	EMBRYO TRANSFER AS AN ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGY IN FARM ANIMALS	Diah Tri Widayati
		y	Effect of Polarization and Coherence of Optical Radiation on Sturgeon Sperm Motility	Nikolai V. Barulin, Vitaly Yu. Plavskii
		9	THE IMPACT OF COPPER AND ZINC DEFICIENCY ON MILK PRODUCTION PERFORMANCES OF INTENSIVELY GRAZED DAIRY COWS ON THE NORTH-EAST OF ROMANIA	Alina Anton, Gheorghe Solcan, Carmen Solcan

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

4 Haziran/ 4 June 2023 /10 : 00 – 12 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 13	**Gesine Hellwig**	**1**	BREAST SKIN-LINE ESTIMATION AND BREAST SEGMENTATION IN MAMMOGRAMS USING FAST-MARCHING METHOD	Roshan Dharshana Yapa, Koichi Harada
		2	SCATTERER DENSITY IN EDGE AND COHERENCE ENHANCING NONLINEAR ANISOTROPIC DIFFUSION FOR MEDICAL ULTRASOUND SPECKLE REDUCTION	Ahmed Badawi J. Michael Johnson Mohamed Mahfouz
		3	T-WAVE DETECTION BASED ON AN ADJUSTED WAVELET TRANSFORM MODULUS MAXIMA	Samar Krimi, Kaïs Ouni, Noureddine Ellouze
		4	BRİDGİNG THE MENTAL GAP BETWEEN CONVOLUTİON APPROACH AND COMPARTMENTAL MODELİNG İN FUNCTİONAL IMAGİNG: TYPİCAL EMBEDDİNG OF AN OPEN TWO-COMPARTMENT MODEL İNTO THE SYSTEMS THEORY APPROACH OF INDİCATOR DİLUTİON THEORY	Gesine Hellwig
		5	ANALYSIS OF MEDICAL DATA USING DATA MINING AND FORMAL CONCEPT ANALYSIS	Anamika Gupta, Naveen Kumar, Vasudha Bhatnagar
		6	CASE BASED REASONING TECHNOLOGY FOR MEDICAL DIAGNOSIS	Abdel-Badeeh M. Salem
		7	DETECTION OF DIABETIC SYMPTOMS IN RETINA IMAGES USING ANALOG ALGORITHMS	Daniela Matei Radu Matei
		8	ARRIVING AT AN OPTIMUM VALUE OF TOLERANCE FACTOR FOR COMPRESSING MEDICAL IMAGES	Sumathi Poobal, G. Ravindran
		9	DATA MINING TECHNIQUES IN COMPUTER-AIDED DIAGNOSIS: NON-INVASIVE CANCER DETECTION	Florin Gorunescu

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

4 Haziran/ 4 June 2023 /10: 00 – 12 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 14	**Dr. Achara Dholvitayakhun,**	**1**	A REVIEW ON APPLICATION OF CHITOSAN AS A NATURAL ANTIMICROBIAL	F. Nejati Hafdani, N. Sadeghinia
		2	NEUROGENIC POTENTIAL OF CLITORIA TERNATEA AQUEOUS ROOT EXTRACT–A BASIS FOR ENHANCING LEARNING AND MEMORY	Kiranmai S.Rai
		3	FORMULATION AND EVALUATION OF VAGINAL SUPPOSITORIES CONTAINING LACTOBACILLUS	Sanae Kaewnopparat, Nattha Kaewnopparat
		4	ISOLATİON OF B-SİTOSTEROL DİARABİNOSİDE FROM RHİZOMES OF ALPİNİA GALANGA	N. K. Fuloria, S. Fuloria
		5	DATA MINING CLASSIFICATION METHODS APPLIED IN DRUG DESIGN	Mária Stachová, Lukáš Sobíšek
			SALBUTAMOL SULPHATE-ETHYLCELLULOSE TABLETTED MICROCAPSULES: PHARMACOKINETIC STUDY USING CONVOLUTION APPROACH	Ghulam Murtaza, Kalsoom Farzana
			ANTIBACTERIAL ACTIVITY OF ETHANOL EXTRACT FROM SOME THAI MEDICINAL PLANTS AGAINST CAMPYLOBACTER JEJUNI	Achara Dholvitayakhun, Nathanon Trachoo
		6	NEW SIMULTANEOUS HIGH PERFORMANCE LIQUID CHROMATOGRAPHIC METHOD FOR DETERMINATION OF NSAIDS AND OPIOID ANALGESICS IN ADVANCED DRUG DELIVERY SYSTEMS AND HUMAN PLASMA	Asad Ullah Madni Mahmood Ahmad, Naveed Akhtar, Muhammad Usman
		7	EFFECT OF POLYVINYL PYRROLIDONE AND ETHYL CELLULOSE CONCENTRATION ON RELEASE PROFILE AND KINETICS OF GLIBENCLAMIDE EXTENDED RELEASE DOSAGE FORM SYSTEM	Amit Kumar Peeyush Sharma, Anil Bhandari

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

4 Haziran/ 4 June 2023 /10 : 00 – 12 : 00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 15	**Dr. Paul Osmond**	**1**	Assessing the Effects of Explosion Waves on Office and Residential Buildings	Mehran Pourgholi Amin Lotfi Eghlim
		2	Multipath Routing Sensor Network for Finding Crack in Metallic Structure Using Fuzzy Logic	Dulal Acharjee Punyaban Patel
		3	Advantages of Large Strands in Precast/Prestressed Concrete Highway Application	Amin Akhnoukh
		4	Torsion Behavior of Steel Fibered High Strength Self Compacting Concrete Beams Reinforced by GFRB Bars	Khaled S. Ragab Ahmed S. Eisa
		5	A Study on the Developing Method of the BIM (Building Information Modeling) Software Based On Cloud Computing Environment	Byung-Kon Kim
		6	Applications of Carbon Fibers Produced from Polyacrylonitrile Fibers	R. Eslami Farsani, R. Fazaeli
		7	The Establishment of Cause-System of Poor Construction Site Safety and Priority Analysis from Different Perspectives	Shirong Li, Xueping Xiang
		8	Application of “Streamlined” Material Accounting to Estimate Environmental Impact	Paul Osmond
		9	Lateral Torsional Buckling of Steel Thin-Walled Beams with Lateral Restraints	Ivan Balázs, Jindřich Melcher

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023 - IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /13 : 00 – 15 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 1	Doç. Dr. MEHMET ALİ GENÇ	1	SOCIAL AND POLITICAL POLICIES, EMIGRATION FLOWS AND 'HIGH SKILL WORKES DRAIN' IN ALBANIA: ALBANIAN YOUTH CASE STUDY	Ph.D. Ramiola KALEMI Ph.D. Matilda LIKAJ
		2	TESTOSTERON KULLANIMININ SES DEĞİŞİMİ VE VOKAL PERFORMANS ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, EKİN VERTOP Prof. Dr., ALAATTİN CANBAY
		3	TÜRK MÜZİĞİ SOLFEJ VE NAZARİYAT EĞİTİMİ ÜZERİNE YAPILMIŞ AKADEMİK ÇALIŞMALAR	Res. Assist. Çisil ÖZYAMAN Prof. Dr. Zeki NACAKCI
		4	ÇOCUKLARIN (0-6 YAŞ DÖNEMİ) DİN ve AHLAK EĞİTİMİNDE AİLE	Yüksek Lisans Öğrencisi, Erhan ONBAŞI Prof.Dr. Saadettin ÖZDEMİR
		5	GÖRSEL SANATLARDA ÖZEL YETENEKLİ BİREYLERİN SANAT UYGULAMALARINDA BİÇİM DİLİ	Doç. Dr. MEHMET ALİ GENÇ
		6	ÖZEL YETENEK EĞİTİMİ İÇİN GÖRSEL SANATLAR ALANI ÖĞRENCİ SEÇİMİNE YÖNELİK ELEŞTİREL BİR BAKIŞ	Doç. Dr. MEHMET ALİ GENÇ
		7	ÖZEL EĞİTİMDE YAPAY ZEKA UYGULAMALARI VE ETİK SORUNLAR	NİHAL ŞEN
		8	ÖZEL EĞİTİMDE YAPAY ZEKA VE ETİK	NİHAL ŞEN

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

4 Haziran/ 4 June 2023 /13 : 00 – 15 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 2	Doç. Dr., FUNDA ÇOBAN	1	PERCEPTIONS OF LOCAL PEOPLE TOWARDS THE CONCEPT OF 'TOURISM' IN ARCHAEOLOGICAL SITES: THE CASE OF GÜLAĞAÇ	Yasin GÜNDEN, Ph. D. Burcu GÜNDEN, Ph. D. Candidate
		2	TARİHİ YAPILARIN TURİZM ROTASI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: NİĞDE İLİ ÖRNEĞİ	Doktora Öğrencisi Fatih AYDEMİR Doç. Dr. Ebru KEMER
		3	KAMUSAL MEKÂNLARDA VANDALİZM ETKİLERİ VE ÖNLEME YÖNTEMLERİ: ABBASAĞA PARKI ÖRNEĞİ	MEHTAP TEKİN Prof. Dr. NİLGÜN ÇOLPAN ERKAN
		4	DIGITALIZATION IN LOCAL GOVERNMENTS: E-MUNICIPALITY	Mehmet YILDIZ Prof. Dr. Erhan GÜMÜŞ
		5	SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE KONUT: TÜRKİYE İÇİN BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Gör. Fehime GÜNBEGİ
		6	2023 TÜRKİYE GENEL SEÇİMLERİNDE "ALTILI MASA'NIN ORTAK" EĞİTİM POLİTİKALARI: MUTABAKAT METNİ İLE PARTİ PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	İrem Derya, Mecit Yunus Öztürk, Murat Yardımcı Dr. Öğr. Üyesi Ebru Eren
		7	BÜYÜK PETRO, STALİN, PUTİN: RUS DEVLET GELENEĞİNDE DEVAMLILIKLAR	Doç. Dr., FUNDA ÇOBAN

		8	FRANCE'S INTERVENTION ON IVORY COAST (2002 – 2011): A CASE OF NEO-COLONIALISM?	Mohamed Mahfouz Akadiry Nzamba

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

4 Haziran/ 4 June 2023 /13 : 00 – 15 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 3	Öğr. Gör. Dr. MEHMET SARIKAYA	1	FİTNESS EGZERSİZİ YAPAN BİREYLERİN FİZİKSEL AKTİVİTEYE KARŞI TUTUMLARI İLE SERBEST ZAMAN TATMİN DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Oğulcan KURU İsa SAĞIROĞLU
		2	REKREATİF SERBEST ZAMAN ETKİNLİKLERİNE KATILIMI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ (Gençlerin Üniversite Eğitim Sürecinde Yaşam Kalitesi)	Doç.Dr. Müberra ÇELEBİ Doç.Dr.Işıl Aktağ Selim SUNMAN Batuhan KILIÇASLAN Muhammed ÇELEBİ
		3	INVESTIGATION OF VIOLENT BEHAVIOR FREQUENCIES OF INDIVIDUALS ENGAGED IN COMBAT SPORTS AND OTHER SPORTS	Dr.Öğr.Üyesi, Alparslan Gazi AYKIN Lisans Öğrencisi, Hasan DEMİR Lisans Öğrencisi, Süleyman ALTIN
		4	INVESTIGATION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE LEVELS OF ELITE YOUTH FOOTBALL PLAYERS IN TERMS OF SOME VARIABLES	Res. Asst. HAKKI MOR Asst. Prof. ŞABAN ÜNVER Prof. TÜLİN ATAN
		5	ANTRENÖRLERİN KARDİYOVASKÜLER HASTALIKLAR RİSK FAKTÖRLERİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Öğr. Gör. Dr. MEHMET SARIKAYA

		6	COMPARISON OF HEAD AND SHOULDER POSTURES OF TABLE TENNIS ATHLETES WITH SEDENTARY INDIVIDUALS	Ebrar Rana BARDAKÇI Aleyna GÖKDENİZ PT, Akile Damla ÇALIŞKAN PT, MSc , Gamze ÇOBANOĞLU PT, PhD, Prof, Nevin A. GÜZEL

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023 - IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

4 Haziran/ 4 June 2023 /13 : 00 – 15 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 4	Prof. Dr. Hikmet yeter ÇOĞUN	1	APPLICATION OF ORGANIC FERTILIZERS FOR VEGETABLE PRODUCTION: A KEY ROLE IN MAINTAINING SOIL HEALTH AND PRODUCTIVITY	Assist. Prof. Dr. K.R.Padma K.R.Don
		2	AÇIK KALP AMELİYATLARI SONRASINDA GELİŞEN STERNAL DEHİSSENS OLGULARININ TİTANYUM PLAK İLE TEDAVİSİNDE ERKEN VE ORTA DÖNEM SONUÇLARIMIZ	DOÇ. DR. KAPTANIDERYA TAYFUR
		3	A RARE CASE: LOW GRADE APPENDIX MUCINOUS NEOPLASIA	Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Alperen AVCI Op. Dr. Kürşat YEMEZ
		4	ASSOCIATION BETWEEN PDYN VNTR POLYMORPHISM AND IMPULSIVITY IN METHAMPHETAMINE USERS AND HEROIN-METHAMPHETAMINE CO-USERS	Merve Ak Doç. Dr. Dilek Kaya-Akyüzlü Gizem Özer Dr. Öğr. Üyesi, Selin Özkan Kotiloğlu Uzm. Dr. Mustafa Danışman
		5	HASTANE ENFEKSİYONLARININ YOĞUN BAKIM ÜNİTELERİNDEKİ HASTALARIN YATIŞ SÜRESİ VE MORTALİTE ÜZERİNE ETKİSİ	YL Öğrencisi BETÜL SARI Doç. Dr. POLAT TUNÇER

		6	DİSLEKSİNİN DESTEK VEKTÖR MAKİNELERİ VE LOJİSTİK REGRESYON ANALİZİ YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	Araş. Gör. Dr. BARIŞ ERGÜL Prof. Dr. ARZU ALTIN YAVUZ
		7	STRES VE ANKSİYETE ARASINDAKİ İLİŞKİNİN SAĞLAM REGRESYON YÖNTEMLERİ İLE İNCELENMESİ	Araş. Gör. Dr. BARIŞ ERGÜL Prof. Dr. ARZU ALTIN YAVUZ
		8	DİYABET VE BEYİNDE FİZYOLOJİK HASARLAR	Deniz AYBACI Prof. Dr. Hikmet yeter ÇOĞUN
		9	MİTOKONDRİLERİN YAŞLANMA FİZYOLOJİLERİNE ETKİLERİ	Soniya Ebrahimi Prof. Dr. Hikmet Yeter ÇOĞUN
		10	DERİN ÖĞRENME MODELLERİYLE KALP YETMEZLİĞİ TAHMİNİ	Dr. Öğr. Üyesi, TALHA BURAK ALAKUŞ
		11	MANTAR ZEHİRLENMELERİ	Dr.Öğr.Üyesi Fatih KUTLUER

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023 - IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /13 : 00 – 15 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 5	Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman Yunus SARIYILDIZ	1	HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNİN DİYABET RİSK DÜZEYİ VE İLİŞKİLİ FAKTÖRLER	Dr. Ö. Üyesi HAFİZE ÖZDEMİR ALKANAT Doç. Dr. GÜLSÜM NİHAL ÇÜRÜK
		2	PANDEMİ DÖNEMİNDE SİSTEMİK ETKİLİ İMMÜNSUPRESİF ve İMMUNMODÜLATÖR TEDAVİ ALAN HASTALARDA COVID-19 FOBİSİ	Dr. Ö. Üyesi HAFİZE ÖZDEMİR ALKANAT Dr. Ö. Üyesi SEVGİ KULAKLI Dr. Ö. Üyesi NURÇE ÇİLESİZOĞLU YAVUZ
		3	KRİZ DÖNEMLERİNDE SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA PERFORMANS YÖNETİMİ	Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman Yunus SARIYILDIZ
		4	DEPREM BÖLGESİNDE HALK SAĞLIĞI HEMŞİRESİNİN ROL VE SORUMLULUKLARI	Öğr. Gör. Dr, Müjde KERKEZ Dr. Öğr. Üyesi, Canan BİRİMOĞLU OKUYAN
		5	YAŞLI BİREYLERDE YAŞAM KALİTESİ, UMUT VE HEMŞİRENİN ROLÜ	Öğr. Gör. Dr, Müjde KERKEZ Dr. Öğr. Üyesi, Canan BİRİMOĞLU OKUYAN
		6	BIBLIOGRAPHIC ANALYSIS OF PHYSIOPATHOLOGICAL PATHWAYS RELATED TO DEPRESSION IN FORCED SWIMMING TEST WITH VOSVIEWER PROGRAM	Dr, Hasan Çalışkan
		7	KAHKAHA YOGASININ KADIN SAĞLIĞINDA KULLANIMI	Arş.Gör.Dr., ÖZGE TOPSAKAL
		8	FERTİLİTEYİ DESTEKLEMEDE KAHKAHA YOGASININ KULLANIMI	Arş.Gör.Dr., ÖZGE TOPSAKAL
		9	GENÇ KIZ VE ERKEK TAEKWONDOCULARIN ALT EKSTREMİTE FONKSİYONEL PERFORMANSLARI İLE DENGELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	Araştırmacı, BURCU AKTAŞ Doç. Dr. ALİ KERİM YILMAZ

		10	TRANSLOKATÖR PROTEİNİN BÜYÜK ENFARKT ALANINA SAHİP İSKEMİK İNME HASTALARININ TANI VE PROGNOZUNDAKİ ETKİNLİĞİ	Peray AYHAN Prof. Dr. Bahattin AVCI Öğr. Gör. Murat POLAT

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

4 Haziran/ 4 June 2023 /13 : 00 – 15 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 6	Dr. Öğr. Üyesi Funda ÖZDEMİR DEĞİRMENCİ	1	INFERRING THE PHYLOGENETIC RELATIONSHIPS OF FOUR FABACEAE SPECIES USING RBCL GENE	Dr. Öğr. Üyesi Funda ÖZDEMİR DEĞİRMENCİ
		2	VEGETABLE CULTİVATİON İN URBAN AGRİCULTURAL PRACTİCES	PhD Student. Muhammed Loay ALİ Assoc. Prof. Dr. Sevinç BAŞAY
		3	PEYZAJ GENETİĞİ ÇALIŞMALARININ WOS TABANLI ANALİZİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ	Betül Hümeyra ÇELİK Prof. Dr. Murat ZENCİRKIRAN
		4	FARKLI KONSANTRASYONLARDAKİ ZnO NANOPARTİKÜLÜNÜN SOYA (GLYCİNE MAX (L.) MERR.) BİTKİSİNİN ÇİMLENME VE KÖK UZUNLUĞU ÜZERİNE OLAN ETKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, BURCU AKBAY Dr. Öğr. Üyesi, F. SEVİL YALÇIN
		5	PHILOSOPHY OF MINIMALISM IN ECOLOGY ORIENTED APPROACH	Öğr. Gör. Dr. Ahmet Erkan METİN
		6	ÇEŞİTLİ KATKI MADDELERİNİN ODUN PLASTİK KOMPOZİTLERİN YAŞLANMA ÖZELLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ	BÜŞRA AVCI Prof. Dr. FATİH MENGELOĞLU
		7	BUĞDAY SAPLARININ YALITIM AMAÇLI SANDVİÇ PANEL ÜRETİMİNDE KULLANILMASI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	Y. Müh. Fatma BOZKURT YALÇINKAYA Prof. Dr. Fatih MENGELOĞLU

		8	MOLECULAR IDENTIFICATION OF MORPHOLOGICALLY CLOSE WHEAT SPECIES BASED ON D GENOME	Dr. Öğr. Üyesi ASİYE ULUĞ

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /13 : 00 – 15 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 7	Assoc. Prof. Dr. ENGİN ERBAYRAK	1	FIREFIGHTING PUMP TEST SECTION DESIGN COMPLYING WITH EN-1028-A1 STANDARDS	Asst. Prof. SAHIN GUNGOR
		2	IMPLEMENTATION OF FINITE ELEMENT ANALYSES OF THE DOUBLE LEVER CRANE MECHANISM	Assoc. Prof. Dr. ENGİN ERBAYRAK
		3	EXPERIMENTAL OPTIMIZATION OF MINIMUM LUBRICATION METHOD IN HARD TURNING	Undergraduate Student Miraç DEMİRHAN Assoc. Prof. Dr. Fuat KARA
		4	ÇİNKO OKSİT NANOPARTİKÜLLERİNİN TİLİA EKSTRAKTI KULLANILARAK BİYOLOJİK SENTEZİ VE KARAKTERİZASYONU	Yüksek Metalurji ve Malzeme Mühendisi Mine KIKBINAR Arş Gör. Erhan İBRAHİMOĞLU Prof. Dr. Fatih ÇALIŞKAN
		5	BASINÇSIZ SİNTERLEME İLE ATIK MALZEMELERDEN CAM SERAMİK ÜRETİMİ VE KARAKTERİZASYONU	Yüksek Metalurji ve Malzeme Mühendisi Mine KIKBINAR Arş Gör. Erhan İBRAHİMOĞLU Prof. Dr. Fatih ÇALIŞKAN
		6	BİYOUYUMLU GÖZENEKLİ APATİT-WOLLASTONİT CAM SERAMİKLERİN GELİŞTİRİLMESİ	Arş. Gör. Erhan İBRAHİMOĞLU Prof. Dr. Fatih ÇALIŞKAN Prof. Dr. Zafer TATLI
		7	Mo KATKILI Si 3 N 4 :ZnO/p-Si MIS YAPILARININ ELEKTRİKSEL PERFORMANSININ İNCELENMESİ	Arş. Gör. Erhan İBRAHİMOĞLU Prof. Dr. Fatih ÇALIŞKAN Prof. Dr. Zafer TATLI

		8	POMZA MİNERALİNİN ÖZELLİKLERİ VE POTANSİYEL BİYOMÜHENDİSLİK UYGULAMALARI	Dr. Öğr. Üyesi FATMA ZEHRA KOÇAK İREM NUR ERKAN SÜMEYRA USLU Dr. Öğr. Üyesi, Nilüfer KÜÇÜKDEVECİ
		9	SOĞUTUCU BORU İMALATINDA KULLANILAN MALZEMELER VE MEKANIK ÖZELLIKLERI	Emre GÜLGEN Recep Onur UZUN
		10	OPTIMIZATION OF TURNING PARAMETERS AND INVESTIGATION OF THE EFFECT OF MINIMUM LUBRICATION TECHNIQUE IN MACHINING OF MOLD STEEL PROCESSING	Undergraduate Student Ethem KAYAALP Assoc. Prof. Dr. Fuat KARA

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /13 : 30 – 15 : 30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 8	Jiří Barta	1	HYBRID CONTROL OF NETWORKED MULTI-VEHICLE SYSTEM CONSIDERING LIMITATION OF COMMUNICATION RANGE	Toru Murayama, Akinori Nagano, Zhi-Wei Luo
		2	SPREAD SPECTRUM IMAGE WATERMARKING FOR SECURED MULTIMEDIA DATA	Tirtha S. Das, Ayan K. Sau, Subir K. Sarkar
		3	AN APPROACH TO SECURE MOBILE AGENT COMMUNICATION IN MULTI-AGENT SYSTEMS	Olumide Simeon Ogunnusi, Shukor Abd Razak, Michael Kolade Adu
		4	IMPACT OF ELECTRONIC GUEST RELATIONSHIP MANAGEMENT (E-GRM) ON BRAND LOYALTY: THE CASE OF CROATIAN HOTELS	Marina Laškarin, Vlado Galičić
		5	EFFECTIVE RELAY COMMUNICATION FOR SCALABLE VIDEO TRANSMISSION	Jung Ah Park, Zhijie Zhao, Doug Young Suh, Joern Ostermann
		6	ANALYSIS AND DESIGN OF SECURITY ORIENTED COMMUNICATION SYSTEM	Jiří Barta
		7	INTRABODY COMMUNICATION USING DIFFERENT GROUND CONFIGURATIONS IN DIGITAL DOOR LOCK	Daewook Kim, Gilwon Yoon
		8		

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /13 : 30 – 15 : 30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 9	Prof. Dr. Vladimíra Hornáčková	1	WEST AFRICAN ISLAMIC CIVILIZATION: SOKOTO CALIPHATE AND SCIENCE EDUCATION	Dr. Hassan Attahiru Gwandu
		2	TEACHERS' PERCEPTIONS OF THE NEGATIVE IMPACT OF TOBEPHOBIA ON THEIR EMOTIONS AND JOB SATISFACTION	Phd. Prakash Singh
		3	KNOWLEDGE MANAGEMENT AS TOOL FOR ENVIRONMENTAL MANAGEMENT SYSTEM IMPLEMENTATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Natalia Marulanda Grisales
		4	UNDERGRADUATES LEARNING PREFERENCES: A COMPARISON OF SCIENCE, TECHNOLOGY AND SOCIAL SCIENCE ACADEMIC DISCIPLINES IN RELATIONS TO TEACHING DESIGNS AND STRATEGIES	Salina Budin Assoc. Prof. Shaira Ismail
		5	INQUIRY ON THE IMPROVEMENT TEACHING QUALITY IN THE CLASSROOM WITH META-TEACHING SKILLS	Shahlan Surat Saemah Rahman Saadiah Kummin
		6	THE NEW EDUCATORS: THE REASONS FOR SAUDI ARABIA TO INVEST MORE IN STUDENT COUNSELING PROGRAMS	TURKI Afffralotaibi
		7	THE IMPACT OF DRAMA EDUCATION ON CREATIVITY DEVELOPMENT AT PRESCHOOL CHILDREN	Prof. Dr. Vladimíra Hornáčková
		8	IDEAL SCHOOL OF THE FUTURE FROM THE PARENTS´ VIEW: QUANTITATIVE RESEARCH OF FACULTY OF EDUCATION OF THE UNIVERSITY OF HRADEC KRÁLOVÉ	Yveta Pohnětalová

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /13 : 30 – 15 : 30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 10	Assis. Prof. Ahmed Usman Egye	1	TOM STOPPARD: THE AMORALITY OF THE ARTIST	Majeed Mohammed Midhin Clare Finburgh
		2	ASSESSMENT ON COMMUNICATION STUDENTS' INTERNSHIP PERFORMANCES FROM THE EMPLOYERS' PERSPECTIVE	Yesuselvi Manickam Prof. Dr. Tan Soon Chin
		3	ANALYSIS OF POVERTY REDUCTION STRATEGIES AS MECHANISM FOR DEVELOPMENT IN NIGERIA FROM 1999-2019	Assis. Prof. Ahmed Usman Egye Assoc. Prof. Dr. Hamza Muhammad
		4	ANALYSIS OF STELES WITH LIBYAN INSCRIPTIONS OF GRANDE KABYLIA, ALGERIA	Samia Ait Ali Yahia
		5	SOCIAL WORK PRACTICE TO LABOUR WELFARE: A PROPOSED MODEL OF FIELD WORK PRACTICUM AND ROLE OF SOCIAL WORKER IN INDIA	Prof. Dr. Naeem Ahmed
		6	ADOPTION AND DIFFUSION OF E-GOVERNMENT SERVICES IN INDIA: THE IMPACT OF USER DEMOGRAPHICS AND SERVICE QUALITY	Sayantan Khanra Rojers P. Joseph
		7	FROM VICTIM TO ETHICAL AGENT: OSCAR WILDE'S THE BALLAD OF READING GAOL AS POST-TRAUMATIC WRITING	Mona Salah El-Din Hassanein
		8	TOM STOPPARD: THE AMORALITY OF THE ARTIST	Majeed Mohammed Midhin Clare Finburgh

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /13 : 30 – 15 : 30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 11	Assoc. Prof. Dr. Ngono Mindzeng Terencia	1	COGNITIVE BEHAVIOUR THERAPY TO TREAT SOCIAL ANXIETY DISORDER: A PSYCHOLOGY CASE	Dr. Yasmin Binti Othman Mydin Assis. Prof. Mohd. Fadzillah Abdul Razak
		2	SERIOUS GAME FOR AUTISM CHILDREN: REVIEW OF LITERATURE	Helmi Adly Mohd Noor Faaizah Shahbodin Naim Che Pee
		3	IMPACT OF PERSONALITY AND LONELINESS ON LIFE: ROLE OF ONLINE FLOW EXPERIENCES	Asmita Shukla Soma Parija
		4	DYNAMIC OF AGGRESSIVE BEHAVIOR AT THE CONTEXT OF REFLECTIVE PROCESS	Prof. Dr. Elena Chernyshkova
		5	HOW DOES PSYCHOANALYSIS HELP IN RECONSTRUCTING POLITICAL THOUGHT? AN EXERCISE OF INTERPRETATION	Lecture Subramaniam Chandran
		6	ALIGNING IS DEVELOPMENT WITH USERS- WORK HABITS	Abbas Moshref Razavi Rodina Ahmad
		7	COMMUNITY BASED TOURISM AND DEVELOPMENT IN THIRD WORLD COUNTRIES: THE CASE OF THE BAMILEKE REGION OF CAMEROON	Assoc. Prof. Dr. Ngono Mindzeng Terencia
		8	CAREER COUNSELING PROGRAM FOR THE PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF FRESHMEN UNIVERSITY STUDENTS	Dr. Sheila Marie G. Hocson

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /13 : 30 – 15 : 30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 12	Prof. Dr. Yen Chung-Ruey	1	ISOLATION AND IDENTIFICATION OF DIACYLGLYCEROL ACYLTRANSFERASE TYPE- 2 (GAT2) GENES FROM THREE EGYPTIAN OLIVE CULTIVARS	Yahia I. Mohamed Ahmed I. Marzouk Mohamed A. Yacout
		2	EFFECT OF VARIOUS POLLEN SOURCES TO ABILITY FRUIT SET AND QUALITY IN 'LONG RED B' WAX APPLE	Dr. Nguyen Minh Tuan prof. Dr. Yen Chung-Ruey
		3	ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE OF CARBON NANOTUBE BASED SUPERCAPACITOR	Jafar Khan Kasi Ajab Khan Kasi Muzamil Bokhari
		4	INHIBITORY EFFECT OF HELICHRYSUM ARENARIUM ESSENTIAL OIL ON THE GROWTH OF FOOD CONTAMINATED MICROORGANISMS	Assoc. prof. Dr. Ali Mohamadi Sani
		5	STATISTICAL MODELING FOR PERMEABILIZATION OF A NOVEL YEAST ISOLATE FOR B-GALACTOSIDASE ACTIVITY USING ORGANIC SOLVENTS	Shweta Kumari Parmjit S. Panesar Manab B. Bera
		6	ISOLATION AND IDENTIFICATION FIBRINOLYTIC PROTEASE ENDOPHYTIC FUNGI FROM HIBISCUS LEAVES IN SHAH ALAM	Mohd Sidek Ahmad Zainon Mohd Noor Zaidah Zainal Ariffin
		7	INFLUENCE OF THE FIELD TYPE (MOUNTAIN AND PLAIN) ON THE CUPRIC STATUS OF LAMBS	lecture Mouna Mallem, Assis. Prof. Dr. Majid Tlidjane
		8		

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /13 : 30 – 15 : 30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 13	Dr. Yoko Namekata	1	A STUDY OF GENERAL ATTACKS ON ELLIPTIC CURVE DISCRETE LOGARITHM PROBLEM OVER PRIME FIELD AND BINARY FIELD	Tun Myat Aung Ni Ni Hla
		2	INTEGRATED ACOR/IACOMV-R-SVM ALGORITHM	Hiba Basim Alwan Ku Ruhana Ku-Mahamud
		3	SOLAR-INDUCTED CLUSTER HEAD RELOCATION ALGORITHM	Assis. Prof. Dr. Goran Djukanovic Prof. Dr. Goran Popovic
		4	AUTOMATED JAVA TESTING: JUNIT VERSUS ASPECTJ	Manish Jain, Dinesh Gopalani
		5	EFFECT OF MODIFICATION AND EXPANSION ON EMERGENCE OF COOPERATION IN DEMOGRAPHIC MULTI-LEVEL DONOR-RECIPIENT GAME	Tsuneyuki Namekata Yoko Namekata
		6	EFFECT OF MODIFICATION AND EXPANSION ON EMERGENCE OF COOPERATION IN DEMOGRAPHIC MULTI-LEVEL DONOR-RECIPIENT GAME	Dr. Tsuneyuki Namekata Dr. Yoko Namekata
		7	MODELING AND ANALYZING THE WAP CLASS 2 WIRELESS TRANSACTION PROTOCOL USING EVENT-B	Phd. Can. Rajaa Filali Assoc. Prof. Mohamed Bouhdadi
		8		

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /13 : 30 – 15 : 30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 14	Assoc. Prof. Dr. Sanjeev Kumar	1	A COMPACT VIA-LESS ULTRA-WIDEBAND MICROSTRIP FILTER BY UTILIZING OPEN-CIRCUIT QUARTER WAVELENGTH STUBS	Muhammad Yasir Wadood Fatemeh Babaeian
		2	RECEIVED SIGNAL STRENGTH INDICATOR BASED LOCALIZATION OF BLUETOOTH DEVICES USING TRILATERATION: AN IMPROVED METHOD FOR THE VISUALLY IMPAIRED PEOPLE	Muhammad Irfan Aziz Thomas Owens Uzair Khaleeq Uz Zaman
		3	12X12 MIMO TERMINAL ANTENNAS COVERING THE WHOLE LTE AND WIFI SPECTRUM	Mohamed Sanad Noha Hassan
		4	DEVELOPMENT OF MAINTENANCE SCHEDULE AND ROOT CAUSE ANALYSIS BASED ON COMPUTERIZED MAINTENANCE MANAGEMENT SYSTEM FOR A FERTILIZER PLANT	Assoc. Prof. Dr. Sanjeev Kumar
		5	AGENT/GROUP/ROLE ORGANIZATIONAL MODEL TO SIMULATE AN INDUSTRIAL CONTROL SYSTEM	Noureddine Seddari Assoc. Prof. Mohamed Belaoued Assis. Prof. Dr. Salah Bouguerouia
		6	OPTIMIZING LOGISTICS FOR COURIER ORGANIZATIONS WITH CONSIDERATIONS OF CONGESTIONS AND PICKUPS: A COURIER DELIVERY SYSTEM IN AMMAN AS CASE STUDY	Nader A. Al Theeb Zaid Abu Manneh Ibrahim Al-Qadi
		7	REVISED TECHNOLOGY ACCEPTANCE MODEL FRAMEWORK FOR M-COMMERCE ADOPTION	Prof. Dr. Manish Gupta
		8		

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /13 : 30 – 15 : 30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 15	Assoc. Prof. Dr. Maria Lubomira Kubica	1	THE PORTUGUESE FRAMEWORK OF THE PROFESSIONAL INTERNSHIP WITHOUT PUBLIC FUNDS	Ana Lambelho
		2	ORIGINS OF STRICT LIABILITY FOR ABNORMALLY DANGEROUS ACTIVITIES IN THE UNITED STATES, RYLANDS V. FLETCHER AND A GENERAL CLAUSE OF STRICT LIABILITY IN THE UK	Assoc. Prof. Dr. Maria Lubomira Kubica
		3	PRIVACY VS. NATIONAL SECURITY: WHERE DO WE DRAW THE LINE	Nooraneda Mutalip Laidey
		4	THE ROLE OF EUROPEAN UNION IN GLOBAL GOVERNANCE	Prof. Dr. Yrfet Shkreli
		5	CONTROLLING YOUTHS PARTICIPATION IN POLITICS IN SOKOTO STATE: A CONSTRUCTIVE INCLUSIVENESS FOR GOOD GOVERNANCE IN NIGERIA	Lecture Umar Ubandawaki
		6	JUDICIAL INSTITUTIONS IN A POST-CONFLICT SOCIETY: GAINING LEGITIMACY THROUGH A HOLISTIC REFORM	Abdul Salim Amin
		7	MILITARY COURT'S JURISDICTION OVER MILITARY MEMBERS WHO COMMIT GENERAL CRIMES UNDER INDONESIAN MILITARY JUDICIARY SYSTEM IN COMPARISON WITH OTHER COUNTRIES	Assoc. Prof. Dr. Dini Dewi Heniarti
		8	CLOSED WILL IN RUSSIAN CIVIL LAW: SPECIFIC ASPECTS	Dr. Farida Buniatova

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /16 : 00 – 18 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 1	Assist. Prof. Dr., Serkan Yaşar ERDİNÇ	1	EFFICIENT PHOTOVOLTAIC PANEL CLEANING USING ELECTRIC WIND TECHNOLOGY	Bendaoudi Zeid Namoune abdelhadi Kadous Nezha Yassine Bellebna Tilmatine Amar
		2	REVIEW OF COMPUTER TOOLS TO ANALYZE THE FEASIBILITY STUDIES OF VARIOUS RENEWABLE ENERGY SOURCES	Hasan Hüseyin ÇOBAN Furkan YILMAZ
		3	ANTHROPOGENIC POLLUTION: ACID MINING DRAINAGE	Assist. Prof. Dr. Nil YAPICI,
		4	THE IMPACT OF ''DIGITALIZATION'' ON CREATIVE DESIGN THINKING IN ARCHITECTURE: APPROACHES, METHODS AND TOOLS	Assist. Prof. Dr., Ürün BİÇER Assist. Prof. Dr., Serkan Yaşar ERDİNÇ
		5	YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ DEPREM ALGILAMA VE ANLIK MÜDAHALE SİSTEMLERİ	Said ÖZDEMİR Dr. Öğr. Üyesi Derya PEKER Dr. Öğr. Üyesi Mehmet PEKER
		6	YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI ARASINDA GÜNEŞ ENERJİSİNİN ÖNEMİ	Said ÖZDEMİR Dr. Öğr. Üyesi Derya PEKER Dr. Öğr. Üyesi Mehmet PEKER
		7	YAPAY SİNİR AĞLARI İLE KONUT KİRA TAHMİNİ	Ece CEYHAN Bahri HATİP Doç. Dr. Tülay KORKUSUZ POLAT
		8	ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME TEKNİKLERİ İLE TEDARİKÇİ SEÇİMİ	Elif Sena ERGÜN Doç. Dr. Tülay KORKUSUZ POLAT

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /16 : 00 – 18 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 2	Dr. Öğr. Üyesi Funda AKAR	1	3 SERBESTLİK DERECELİ STEWART PLATFORMUNUN PARÇACIK SÜRÜ OPTİMİZASYON TEKNİĞİ İLE KİNEMATİK ANALİZLERİNİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ	Öğr. Gör. Dr. Beytullah BOZALİ Sebilenur TANAYDIN Rabia KAYMAK
		2	PLAKA TANIMA VE YÜZ TANIMA ENTEGRASYONU İLE OTOMATİK GÜVENLİK GİRİŞ KONTROL SİSTEMİ	Dr. Öğr. Üyesi Funda AKAR Berk GÜR Eren HAZİNE Batuhan BALI
		3	AN OVERVIEW OF THE POLLUTION PARAMETERS OF DENIM FABRIC PRODUCTION WASTEWATER AND APPLIED TECHNOLOGIES FOR REMEDY	Hayri ŞEN Muhammed ALHİLEL Nilgün BECENEN
		4	INDIVIDUALS WORKING IN TEXTILE SALES STORES IN EDİRNE PROVIDED THE PARTICIPATION OF INDIVIDUALS IN RECREATIVE ACTIVITIES	Hayri ŞEN İsa SAĞIROĞLU
		5	NANOTEKNOLOJİNİN ENERJİ VE BİYOLOJİK ETMENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Lisans Öğrencisi Gürol Gürkan GÜLBİTTİ Dr. Öğr. Üyesi Derya PEKER Dr. Öğr. Üyesi Mehmet PEKER
			CHANGES OF IMPORT AND EXPORT BALANCE IN THE EUROPEAN TROUT MARKET DURING THE COVID-19 PANDEMIC	Assist.Prof.Dr., ÜMÜT YİĞİT

		6	YAPAY ZEKANIN YENİLENEBİLİR ENERJİDEKİ ROLÜ	Lisans Öğrencisi Gürol Gürkan GÜLBİTTİ Dr. Öğr. Üyesi Derya PEKER Dr. Öğr. Üyesi Mehmet PEKER

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023 - IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

4 Haziran/ 4 June 2023 /16 : 00 – 18 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 3	Dr. Öğr. Üyesi, Mustafa YEĞİN	1	THE EVALUATION OF WOODY LANDSCAPE PLANTS IN ANKARA ALTINPARK IN TERMS OF AESTHETIC PROPERTIES	Öğr. Gör. Ali Cem Sönmez Prof. Dr. Murat Zencirkıran
		2	THE ESPALIER: DECORATIVE DESIGN OF LANDSCAPE PLANTS	Graduate Student. Çağla KORKMAZ Assoc. Prof. Dr. Nilüfer SEYİDOĞLU AKDENİZ
		3	THE FEBRUARY 6, 2023, KAHRAMANMARAS-TURKIYE EARTHQUAKES: SEISMO-TECTONIC EVALUATIONS AND EFFECTS ON REINFORCED CONCRETE BUILDINGS	Asst. Prof. Dr. Adnan Kiral Asst. Prof. Dr. Zeliha Tonyali
		4	USING THE CONCEPT OF “WEAKENING AND VISCOUS DAMPING” FOR RETROFTTING OF A STRUCTURE	Asst. Prof. Dr. Adnan Kiral Asst. Prof. Dr. Ali Gurbuz Prof. Dr. Ilker Ustabas
		5	SAHTE SÜNEK DAVRANIŞA SAHİP AHŞAP ÇEKİRDEKLİ CAM LİF TAKVİYELİ POLİMER SARGILI HİBRİT DONATILARIN GELİŞTİRİLMESİ	Doç. Dr. BOĞAÇHAN BAŞARAN Dr. Öğr. Üyesi ERKAN TÜRKMEN DÖNMEZ
		6	EĞİTİM YAPILARINDA MOBİLYA ERGONOMİSİ: SİSTEMATİK BİR İNCELEME	Arş. Gör. BEYZA NUR ÇALIŞKAN, Doç. Dr. YAVUZ ARAT
		7	EĞİTİM YAPISI TASARIMINDA ETKEN ÇEVRESEL FAKTÖRLERE YÖNELİK SİSTEMATİK BİR İNCELEME	Arş. Gör. BEYZA NUR ÇALIŞKAN Doç. Dr. HATİCE DERYA ARSLAN

		8	PRIVACY AND SPACE IN TRADITIONAL DIVRIGI HOUSING: A CULTURAL ASSESSMENT	Dr. Öğr. Üyesi, Mustafa YEĞİN
		9	DİVRİĞİ TARİHİ KENT DOKUSU VE KÜLTÜREL KİMLİK: ABDULLAH PAŞA KONAĞI REKONSTRÜKSİYONUNUN ETKİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi, Mustafa YEĞİN

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

4 Haziran/ 4 June 2023 /16 : 00 – 18 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 4	Doç.Dr. Ali İmran VAİZOĞULLAR,	1	PLATİN, PLATİN-NİKEL BİMETALİK KATALİZÖR DESTEK MALZEMESİ OLARAK POLİTİYOFENİN METANOL OKSİDASYON PERFORMANSININ İNCELENMESİ	Yağmur DUMLU Ömer Furkan COŞKUN Prof. Dr. Evrim HÜR
		2	MAGNETİK NANO PARTİKÜL KULLANILARAK BRILLIANT BLUE BOYAR MADDESİNİN ZENGİNLEŞTİRİLMESİ VE UV-VİS SPEKTROFOTOMETRE İLE TAYİNİ	Muhammet Enes BAYRAM Fatma ULUSAL Nalan ÖZDEMİR Aslıhan UZUN
		3	EFFECT OF Ag ON PHOTOCATALYTIC DEGRADATION PERFORMANCE OF COWO 4 : PREPARATİON, CHARACTERİZATION AND PHOTOCATALYTIC DEGRADATION OF 2,6 DICHOLOROPHENOL UNDER UV LİGHT IRRADIATION	Doç.Dr. Ali İmran VAİZOĞULLAR, Prof.Dr. Mehmet UĞURLU, Huseyn OSMAN
		4	ELEKTROOKSİDASYON YÖNTEMİYLE SULU ÇÖZELTİDEN FLUMEKUİN GİDERİMİ VE CCD-RSM MODELİ İLE OPTİMİZASYONU	Hüseyn OSMAN Gonca ERTÜRK Doç.Dr Ali İmran VAİZOĞULLAR Prof.Dr. Mehmet UĞURLU
		5	KEMOMETRİK HESAPLAMALARDA VERİ MADECİĞİ KULLANIMI	Gonca Ertürk Hüseyn Osman Prof.Dr. Mehmet Uğurlu Doç.Dr. Oğuz Akpolat

		6	SODYUM PERBORATE ($NaBO_3 .H_2 O.3H_2 O$) KULLANILARAK ZEYTIN KARASUYUNDAN LIGNIN GIDERIMI	Hüseyn OSMAN, Gonca ERTÜRK, Prof.Dr. Mehmet UĞURLU Doç.Dr Oğuz AKPOLAT, Doç.Dr Ali İmran VAİZOĞULLAR,

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

4 Haziran/ 4 June 2023 /16 : 00 – 18 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 5	Assoc. Prof. Dr. M. Fırat BARAN	1	SİKLOSPORİN UYGULANAN RATLARDA BAZI KAN PARAMETRELERİ ÜZERİNE N-ASETİLSİSTEİNİN ETKİLERİ	Ali ÇINAR Dr. Öğr. Üyesi Özkan DURU
		2	POTASYUM DİKROMAT VERİLEN RATLARDA BAZI KAN PARAMETRELERİ ÜZERİNE KUERSETİNİN ETKİSİ	Arş. Gör. Hilal Özçiflikçi Prof. Dr. Miyase Çınar
		3	SIĞIRLARDA SÜRÜ SAĞLIĞI VE YÖNETİMİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Hüseyin YILMAZ
		4	NANO SELENYUM VE YERLEŞİM SIKLIĞININ ETLİK PİLİÇLERDE STRES GÖSTERGELERİ, BAĞIŞIKLIK VE DNA HASARI ÜZERİNE ETKİSİ	Ömer SEVİM Umair AHSAN Onur TATLI Eren KUTER Ehsan Karimiyan KHAMSEH Artun REMAN TEMİZ Özge SAYIN ÖZDEMİR Aybala KÜBRA AYDIN Hande Sultan ŞAHİNER Merve AVCIOĞLU Ece KOÇ YILDIRIM

		5	TÜRKİYE DENİZLERİNDE (EGE, KARADENİZ ve AKDENİZ) YAYILIŞ GÖSTEREN BARBUNYA BALIĞININ (Mullus barbatus, Linnaeus, 1758) OTOLİT KÜTLE ASİMETRİSİ	Arş. Gör. Dr., SEMRA SAYGIN Doç. Dr., MELEK ÖZPİÇAK
		6	TIBBI VE AROMATİK BİTKİLERDEN ELDE EDİLEN UÇUCU YAĞLARIN ANTİMİKROBİYAL ETKİSİ	ECEM ÖZER Prof. Dr., BERNA KILINÇ
		7	USE OF BACTERIAL CELLULOSE COMPOSITES IN BIOMEDICAL APPLICATIONS	Araş. Gör . Dr., NERMİN HANDE AVCIOĞLU
		8	ADSORPTION STUDY OF ACTIVATED CARBON AND ANTIBIOTIC (CLAVULANIC ACID)AQUEOUS SOLUTION AND METHYLENE BLUE OBTAINED FROM SUNFLOWER (HELIANTHUS ANNUUS) SEED BARK WASTE	Assoc. Prof. Dr. M. Fırat BARAN
		9	BALIK KOMUNITESININ TROFIK YAPISINDAKI MEVSIMSEL VE ALANSAL FARKLILIKLARIN KARARLI İZOTOP ANALIZI ILE ORTAYA ÇIKARILMASI	Dr. Öğr. Üyesi NEHİR KAYMAK
		10		

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /16 : 00 – 18 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 6	Assoc. Prof. Dr. NİHAL TAŞ	1	ESTIMATION FOR THE BOUNDS OF THE SPECTRAL NORMS OF r-circulant, symmetric r-CIRCULANT MATRICES WITH bi-PERIODIC PELL NUMBERS	Doç. Dr. Şükran UYGUN Hülya AYTAR
		2	QUASILINEAR HYPERBOLIC EQUATION WITH DISCONTINUOUS COEFFICIENTS	Shukurova G.D. Mammadova J.J.
		3	SOME FIXED-CIRCLE RESULTS WITH MODIFIED F_C-CONTRACTIONS VIA α_S-ADMISSIBLE MAPPINGS ON S-METRIC SPACES	Assoc. Prof. Dr. NİHAL TAŞ Asst. Prof. Dr. ELİF KAPLAN
		4	MIXED FORM OF SEMI*-OPEN SETS	Assoc. Prof. Dr. NİHAL TAŞ
		5	NORMAL PARAKONTAK METRİK MANİFOLDLARIN PSEUDOPARALEL İNVARYANT ALTMANİFOLDLARI ÜZERİNE	Prof. Dr. Mehmet ATÇEKEN Doç. Dr. Tuğba MERT
		6	MULTIPLE CRITERIA PERSONNEL SELECTION PROBLEM AND AN APPLICATION STUDY IN A PUBLIC INSTITUTION	Servet SOYGÜDER, Hatice Ceren ŞAHİN
		7	THE IMPORTANCE OF UNMANNED AERIAL VEHICLE (UAV) IN TURKEY AND DETERMINATION OF THE BEST DOMESTIC UNMANNED AERIAL VEHICLE FOR TURKEY BY ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS (AHP) METHOD	Servet SOYGUDER, Merve KARADUMAN

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /16 : 00 – 18 : 00Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 7	Doç. Dr. Seniye Karakaya	1	COMPUTATIONAL STUDY FOR THE REACTION MECHANISM OF RADICAL CYCLIZATION OF ORTHO-CYANOARYLACRYLAMIDES WITH ALKYL NITRILES	Meryem FISTIKÇI
		2	ORGANIC–INORGANIC HYBRID MATERIALS	Dr. NİHAYET KOÇYİĞİT
		3	PLATİN KAPLI TUNGSTEN-SARMAL ATOM TUZAK HİDRÜR SİSTEMLİ ATOMİK ABSORPSİYON SPEKTROMETRİ YÖNTEMİ KULLANILARAK MUĞLA İLİNDEKİ BAZI BUĞDAY NUMUNELERİNDEKİ SELENYUM MİKTARLARININ BELİRLENMESİ	Öğr. Gör. Dr., Muhammet ATASOY
		4	OPTICAL, PHOTOCATALYTIC AND MORPHOLOGICAL CHARACTERIZATIONS of Er and Ce co-doped ZnO FILMS PREPARED BY USP	Doç. Dr. Seniye Karakaya Leyla Kaba
		5	HİDROJEL ÜRETİMİ VE KARAKTERİZASYONU	Prof. Dr. Murat TEKER Gizem ÇETİNKAYA Dr. Ayşe USLUOĞLU Prof. Dr. Eyüp SABAH
		6	SYNTHESIS OF (2-(BENZO[D]THIAZOL-2-YLTHIO)PHENOXY) SUBSTITUTED ZINC PHTHALOCYANINE AND PROPERTIES	Dr. Öğr. Üyesi DERYA GÜNGÖRDÜ SOLĞUN

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /16 : 30 – 18 : 30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 8	Doç. Dr. Seniye Karakaya	1	FAMILY COMMUNICATION PATTERNS BETWEEN MUSLIM AND SANTAL COMMUNITIES IN RURAL BANGLADESH: A CROSS-CULTURAL PERSPECTIVE	Md. Emaj Uddin
		2	INTEROPERABILITY IN COMPONENT BASED SOFTWARE DEVELOPMENT	M. Madiajagan, B. Vijayakumar,
		3	COMPARING DATA ANALYSIS, COMMUNICATION AND INFORMATION TECHNOLOGIES EXPERTISE LEVELS IN UNDERGRADUATE PSYCHOLOGY STUDENTS	Ana Cázares
		4	CBCTL: A REASONING SYSTEM OF TEMPORALEPISTEMIC LOGIC WITH COMMUNICATION CHANNEL	Suguru Yoshioka, Satoshi Tojo
		5	MODELING LOW VOLTAGE POWER LINE AS A DATA COMMUNICATION CHANNEL	Eklas Hossain, Sheroz Khan, Ahad Ali
			BIOSIGNAL MEASUREMENT SYSTEM BASED ON ULTRA-WIDE BAND HUMAN BODY COMMUNICATION	Jonghoon Kim, Gilwon Yoon
		6	DETERMINANTS OF KNOWLEDGE-BASED IMPROVING WORKFLOW AND COMMUNICATION WITHIN SURGICAL TEAM	J. Bartnicka

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /16 : 30 – 18 : 30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 9	Hyoung-Kyu Song	1	RELATIONSHIP BETWEEN COMMUNICATION EFFECTIVENESS AND THE EXTENT OF COMMUNICATION AMONG ORGANIZATIONAL UNITS	D. Charvatova
		2	IMPROVED WI-FI BACKSCATTER SYSTEM FOR MULTI-TO-MULTI COMMUNICATION	Chang-Bin Ha, Yong-Jun Kim, Dong-Hyun Ha, Hyoung-Kyu Song
		3	SOC COMMUNICATION ARCHITECTURE MODELING	Ziaddin Daie Koozekanani, Mina Zolfy Lighvan
		4	EMOTIONAL INTELLIGENCE: THE RELATIONSHIP BETWEEN SELF-REGARD AND COMMUNICATION EFFECTIVENESS	Hassan Jorfi, Saeid Jorfi, Hashim Fauzy Bin Yaccob,
		5	COMPARISON OF THE EFFECTIVENESS OF COMMUNICATION BETWEEN THE TRADITIONAL LECTURE AND IELS	A. Althobaiti, M. Munro
			AN IMPROVED COOPERATIVE COMMUNICATION SCHEME FOR IOT SYSTEM	Eui-Hak Lee, Jae-Hyun Ro, Hyoung-Kyu Song
		6	AN EFFICIENT KEY MANAGEMENT SCHEME FOR SECURE SCADA COMMUNICATION	Sungjin Lee, Donghyun Choi, Choonsik Park, Seungjoo Kim

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /16 : 30 – 18 : 30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 10	KIRANMAI S.RAI	1	TO DESIGN HOLISTIC HEALTH SERVICE SYSTEMS ON THE INTERNET	Åsa Smedberg
		2	PERVASIVE COMPUTING IN HEALTHCARE SYSTEMS	Elham Rastegari Amirmasood Rahmani Saeed Setayeshi
		3	SECURITY ARCHITECTURE FOR AT-HOME MEDICAL CARE USING SENSOR NETWORK	S.S.Mohanavalli Sheila Anand
		4	EXPLORING THE APPLICATION OF KNOWLEDGE MANAGEMENT FACTORS IN ESFAHAN UNIVERSITY'S MEDICAL COLLEGE	Alireza Shirvani Shadi Ebrahimi Mehrabani
			ON THE ANALYSIS OF A COMPOUND NEURAL NETWORK FOR DETECTING ATRIO VENTRICULAR HEART BLOCK (AVB) IN AN ECG SIGNAL	Salama Meghriche, Amer Draa Mohammed Boulemden
		5	NEUROGENIC POTENTIAL OF CLITORIA TERNATEA AQUEOUS ROOT EXTRACT–A BASIS FOR ENHANCING LEARNING AND MEMORY	KIRANMAI S.RAI
			VALIDATION AND APPLICATION OF A NEW OPTIMIZED RP-HPLC-FLUORESCENT DETECTION METHOD FOR NORFLOXACIN	Mahmood Ahmad, Ghulam Murtaza Sonia Khiljee Muhammad Asadullah Madni

			FORMULATION AND EVALUATION OF VAGINAL SUPPOSITORIES CONTAINING LACTOBACILLUS	Sanae Kaewnopparat Nattha Kaewnopparat
		6		

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /16 : 30 – 18 : 30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 11	Mohsen Zahraei	1	NUMERICAL TREATMENT OF MATRIX DIFFERENTIAL MODELS USING MATRIX SPLINES	Kholod M. Abualnaja
		2	AIRPORT CHECK-IN OPTIMIZATION BY IP AND SIMULATION IN COMBINATION	Ahmad Thanyan Al-Sultan
		3	APPLICATION OF INTUITIONISTIC FUZZY CROSS ENTROPY MEASURE IN DECISION MAKING FOR MEDICAL DIAGNOSIS	Shikha Maheshwari Amit Srivastava
		4	PREPARATION AND CHARACTERIZATION OF POLYANILINE (PANI)-PLATINUM NANOCOMPOSITE	Kumar Neeraj Ranjan Haldar
		5	ESTIMATION OF THE MEAN OF THE SELECTED POPULATION	Kalu Ram Meena Aditi Kar Gangopadhyay Satrajit Mandal
			A NEW MODIFICATION OF NONLINEAR CONJUGATE GRADIENT COEFFICIENTS WITH GLOBAL CONVERGENCE PROPERTIES	Ahmad Alhawarat Mustafa Mamat Mohd Rivaie Ismail Mohd
		6	SOME RESULTS ON THE GENERALIZED HIGHER RANK NUMERICAL RANGES	Mohsen Zahraei

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /16 : 30 – 18 : 30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 12	Ahmad Khoirul Umam	1	GENDER DIFFERENCES IN RESEARCH OUTPUT, FUNDING AND COLLABORATION	Ashkan Ebadi Andrea Schiffauerova
		2	SWISS SCIENTIFIC SOCIETY FOR DEVELOPING COUNTRIES: A CONCEPT OF RELATIONSHIP	Jawad Alzeer
		3	ACADEMIC LOSS IN JAPANESE SOCIETY: SUICIDE AND HARASSMENT	Miho Tsukamoto
		4	DEMOCRATIZATION, MARKET LIBERALIZATION AND THE RAISE OF VESTED INTERESTS AND ITS IMPACTS ON ANTI-CORRUPTION REFORM IN INDONESIA	Ahmad Khoirul Umam
		5	ORGANIZATIONAL INVOLVEMENT AND EMPLOYEES' CONSUMPTION OF NEW WORK PRACTICES IN STATE-OWNED ENTERPRISES: THE GHANAIAN CASE	M. Aminu Sanda K. Ewontumah
			DE-SECURITIZING IDENTITY: NARRATIVE (IN)CONSISTENCY IN PERIODS OF TRANSITION	Katerina Antoniou
		6		

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /16 : 30 – 18 : 30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 13	Daud Salim Faruquie	1	THE EFFECTIVENESS OF COGNITIVE BEHAVIOURAL INTERVENTION IN ALLEVIATING SOCIAL AVOIDANCE FOR BLIND STUDENTS	Mohamed M. Elsherbiny
		2	THE EFFECTIVENESS OF METAPHOR THERAPY ON DEPRESSION AMONG FEMALE STUDENTS	Marzieh Talebzadeh Shoushtari
		3	FAMILY RELATIONSHIPS AND COPING WITH THE STRESS OF YOUNG PEOPLE FROM MIGRANT FAMILIES WITH CEREBRAL PALSY	A. Gagat-Matuła
		4	A QUASI-SYSTEMATIC REVIEW ON EFFECTIVENESS OF SOCIAL AND CULTURAL SUSTAINABILITY PRACTICES IN BUILT ENVIRONMENT	Asif Ali Daud Salim Faruquie
		5	JOB SATISFACTION AND MOTIVATION AS PREDICTORS OF LECTURERS' EFFECTIVENESS IN NIGERIA POLICE ACADEMY	Abdulkareem Hussein Bibire
			COGNITIVE EMOTION REGULATION IN CHILDREN IS ATTRIBUTABLE TO PARENTING STYLE, NOT TO FAMILY TYPE AND CHILD'S GENDER	Akm Rezaul Karim Tania Sharafat Abu Yusuf Mahmud
		6	IMPACT OF PERSONALITY AND LONELINESS ON LIFE: ROLE OF ONLINE FLOW EXPERIENCES	Asmita Shukla Soma Parija

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /16 : 30 – 18 : 30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 14	Andrew Jones	1	PUBLIC SQUARES AND THEIR POTENTIAL FOR SOCIAL INTERACTIONS: A CASE STUDY OF HISTORICAL PUBLIC SQUARES IN TEHRAN	Asma Mehan
		2	ORENSIC MEDICAL CAPACITIES OF RESEARCH OF SALIVA STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING	Saule Mussabekova
		3	SEXUAL AND GENDER BASED CRIMES IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW: MOVING FORWARDS OR BACKWARDS?	Khadija Ali
		4	A METHOD TO ENHANCE THE ACCURACY OF DIGITAL FORENSIC IN THE ABSENCE OF SUFFICIENT EVIDENCE IN SAUDI ARABIA	Fahad Alanazi Andrew Jones
		5	CONTROLLING YOUTHS PARTICIPATION IN POLITICS IN SOKOTO STATE: A CONSTRUCTIVE INCLUSIVENESS FOR GOOD GOVERNANCE IN NIGERIA	Umar Ubandawaki
		6	MILITARY COURT'S JURISDICTION OVER MILITARY MEMBERS WHO COMMIT GENERAL CRIMES UNDER INDONESIAN MILITARY JUDICIARY SYSTEM IN COMPARISON WITH OTHER COUNTRIES	Dini Dewi Heniarti
		7	THE OMBUDSMAN: DIFFERENT TERMINOLOGIES SAME MISSIONS	Khodr Fakih
		8	THE LEGAL PROCEDURE OF ATTESTATION OF PUBLIC SERVANTS	Armen Yezekyan

EGE
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 2 - 4, 2023
IZMIR

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

4 Haziran/ 4 June 2023 /16 : 30 – 18 : 30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Hall 15	Marina Laškarin,	1	HYBRID CONTROL OF NETWORKED MULTI-VEHICLE SYSTEM CONSIDERING LIMITATION OF COMMUNICATION RANGE	Toru Murayama, Akinori Nagano, Zhi-Wei Luo
		2	SPREAD SPECTRUM IMAGE WATERMARKING FOR SECURED MULTIMEDIA DATA	Tirtha S. Das, Ayan K. Sau, Subir K. Sarkar
		3	AN APPROACH TO SECURE MOBILE AGENT COMMUNICATION IN MULTI-AGENT SYSTEMS	Olumide Simeon Ogunnusi, Shukor Abd Razak, Michael Kolade Adu
		4	IMPACT OF ELECTRONIC GUEST RELATIONSHIP MANAGEMENT (E-GRM) ON BRAND LOYALTY: THE CASE OF CROATIAN HOTELS	Marina Laškarin, Vlado Galičić
		5	EFFECTIVE RELAY COMMUNICATION FOR SCALABLE VIDEO TRANSMISSION	Jung Ah Park, Zhijie Zhao, Doug Young Suh, Joern Ostermann
			ANALYSIS AND DESIGN OF SECURITY ORIENTED COMMUNICATION SYSTEM	Jiří Barta
		6	INTRABODY COMMUNICATION USING DIFFERENT GROUND CONFIGURATIONS IN DIGITAL DOOR LOCK	Daewook Kim, Gilwon Yoon

ARTworld 1. ULUSLARARASI KARMA SERGİSİ

2 - 4 Haziran 2023 - İZMİR

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Eser Adı / Art Work	Artist	Tema / Theme
			Tezhip	Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım KARADENİZ	
			Maske	Dr Öğretim Üyesi Emel Uzuner	
			Mimari Doku/ Architectural Texture	Dr. Öğr. Üyesi SALİMEH AMANJANİ	
			Öteki-The Other	S. Çiğdem Koçak	
			Allah Lafzı	Koray KAÇAR	
			Elif	Koray KAÇAR	
			Prehistoric, Ceramic Wall Panel	Dr. Öğr. Üyesi Nur UYANIK ÇİRKİN	
			İsimsiz	HAMİDE SOYSAL DEMİRCİ	
			Aşkoluşum (the lovebeing) serisi no: 3	Öğr. Gör. Dr. Mehmet Aydın AVCI	
			Karar	Öğr. Gör. İhsan Tahir Erdal	
			"Umut adına Martı olmak"/ to be a seagull in the name of hope	Yüksel TOK	
			NEŞE /JOY	Doç. Dr. Nursel KARACA	
			UYUM / RAPPORT	Doç. Dr. Nursel KARACA	
			Çift	Doç. M. Çağatay Göktan	
			İşlevsiz Nesneler II /Nonfunctional Objects II	Arş. Gör. Emine ALTUN	
			Lilith/ Lilith	Dr. Öğr. Üyesi Minara GULİYEVA JAMSHIDI	
			Umacı / Umacı	Dr. Öğr. Üyesi Minara GULİYEVA JAMSHIDI	
			Kurgusal Denemeler 1	Fırat Çağrı Kırmızıgül	
			Kurgusal Denemeler 2	Fırat Çağrı Kırmızıgül	
			Deprem	Dr. Öğretim Üyesi Kainat ÖZPOLAT	
			Hayat Yolu Uzun Mu	Dr. Öğretim Üyesi Kainat ÖZPOLAT	
			Deprem	Doç. Dr. Feryal SÖYLEMEZOĞLU	
			Hatay Enkaz 1	Prof. Dr. Kafiye Özlem ALP	
			İzometrik Atölye	Dr. Umut Yağcı	
			Alt-Üst Oluş	Doç. Osman Yılmaz	
			Yara	Dr. Öğr. Ü. Zeynep KIRKINCIOĞLU	

			…Artakalan/ …Remaining	Doç. Burçin ÜNAL	
			Turnalı	Dr.Öğr.Üyesi Fulya SAVAŞ	
			İsimsiz	Arş. Gör. Tuba ŞEVGİN	
			Konfor	Dr. Yasemin ERENGEZGİN KAFKAS	
			Peace	Arş. Gör. Ecem HATİPOĞLU KİRİS	
			Dikkat	Bedran TEKİN	
			His Taşıyıcılar Bekliyor	Doç. Ayşegül Türk	
			Bitimsiz / Endless	Öğr. Gör. A.Didem ENGİN	
			Gelinlik	Öğr.Gör. Sayara YERGESHOVA	
			Beklenti	Dr. Öğretim Üyesi Aynur Karagöl	
			KİŞİSEL SERGİLER		
			‘’İÇERİDEN..’’	Öğr.Gör.(Doç.Dr.) Şeniz Kabadayı Yuvarlak	
			Zamanın Ruhu	Öğr.Gör.Dr. Pelin Güleda KARADENİZ	
			Kuantum Yansımalar Heykel Sergisi	Doç. Osman Yılmaz	
			Kültürel İzler	Pınar Yavuz Cartier	

FACE TO FACE CONFERENCE PHOTO GALERY

ACADEMY

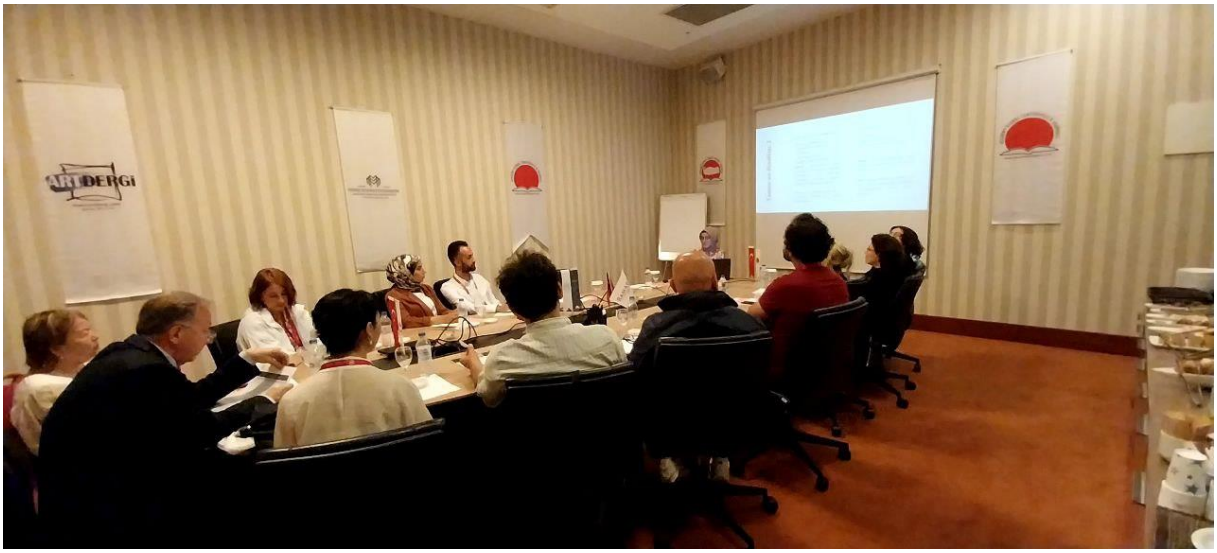

www.akademikongre.org
ARTDERGi

Contents

DRAMATİK GÖÇLERİN MEDYATİK YANSIMASI 1
DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE KURUMSAL BİR KAVRAM OLARAK ETİĞİN İNCELENMESİ 14
KÜRESELLEŞME VE MESLEKİ TÜKENMİŞLİK İLİŞKİSİ 19
SANAT PRATİĞİNDE BEDEN VE MEKAN İLİŞKİSİ: TOPLUMSAL CİNSİYET OLGUSU 24
GÜNEYDOĞU VE İÇ ANADOLU'DAKİ EŞİNİ KAYBETMİŞ KADINLARIN YASLA BAŞ ETMEDE KULLANDIKLARI YEREL YÖNTEMLER* 31
LİLİTH KARAKTERİNİN SUMER MİTOLOJİSİNDEN DİNİ-KANONİK METİNLERE VE KOSTÜM TASARIMINA YANSIMASI 47
"LOL" OYUNU REPLİKLERİ ÖRNEĞİNDE DİJİTAL OYUN KÜLTÜRÜNÜN İŞLETTİĞİ İDEOLOJİK SÖYLEM YAPILARI VE GENÇLERİN KİMLİK İNŞASI" 64
İBN USFÛR'UN EL-MUKARRİB'DE ZAİT HARFLER KONUSUNA YAKLAŞIMI: NİTEL BİR ANALİZ 82
İSLAM HUKUKUNA GÖRE TEVRÎD SÖZLEŞMESİ (TEDARİK SÖZLEŞMESİ) VE HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER* 93
İSLAM HUKUKUNA GÖRE MUKAVELE SÖZLEŞMESİ (İNŞAAT SÖZLEŞMESİ) VE HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER* 107
YUSUF HAS HÂCİB'İN KUTADGU BİLİG ESERİNDE SÜNNÎ İNANÇ ESASLARI 116
1950 SONRASI KOCAELİ İLİNDE SANAYİLEŞME VE KENTLEŞMENİN TARIM ALANLARI ÜZERİNE ETKİSİ 135
SOSYAL ZEKÂNIN KARİYER GELECEĞİNE ETKİSİ 159
İKİ DİLLİ VE TEK DİLLİ ÇOCUKLARIN ERKEN OKURYAZARLIK BECERİLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ 171
YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE PARÇALARÜSTÜ SESBİRİMLERİN (BÜRÜNBİLİM) ÖĞRETİMİ İLE İLGİLİ BİLİMSEL ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ 189
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN YEDİ İKLİM TÜRKÇE Z-KİTABI İLE YENİ İSTANBUL TÜRKÇE Z-KİTABININ İNCELENMESİ 203
MESLEK LİSELERİNDE ÖĞRENCİLERİN DERS İÇİ DİNLEME SORUNLARI (Gaziantep İli Örneği) 227
9. SINIF KİMYA DERSLERİNDE ETKİLEŞİMLİ POWERPOINT SUNUM TEKNOLOJİSİYLE DESTEKLENEN GRAFİK DÜZENLEYİCİ KULLANIMI 242
KİMYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ "SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK" İLE İLGİLİ ALGILARI VE SÜRDÜREBİLİRLİĞİN 2018 YILI KİMYA DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDAKİ YERİ 251
MİLLİ MÜCADELE İLE İLGİLİ OLARAK YABANCI ÜLKELERDE YAPILAN MİTİNGLER 258
MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA AZINLIK MENSUPLARI VE YUNAN DESTEKÇİLERİ TARAFINDAN YAPILAN MİTİNGLER 265
XVI. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE SÜRGÜN CEZASI: KAMU DÜZENİ VE TOPLUMSAL ASAYİŞ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME 273
ESKİ YUNANİSTAN' DA SPOR VE ATLETİZM MÜSABAKALARININ VAZO RESİMLERİ ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 287
ÇARLIK RUSYASI DÖNEMİNDE GÜNEY KAFKASYA TÜRK-MÜSLÜMAN ASİLZADE ZÜMRESİNİN HUKUKLARININ TANZİMİNDE ŞECERE ASPEKTİ 300
TİYATRO VE ÇOCUK ÇOCUK KALBİNİ ONARMAK 305
SANAT ESERİNDE MOTİFİN DOĞASI 312
KUZEY RÖNESANS RESİM SANATININ ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİNDEN JAN VAN EYCK ÜZERİNE BİR İNCELEME: ŞANSÖLYE ROLİN VE MERYEM 325
SANATTA YENİ DÖNEM, YENİ TANIM ARAYIŞLARI: POST-POST MODERNİZM 340
ANLATICI TÜRLERİNE İTİRAZLAR 350
"UYGUN KENDİNİ AÇMA" DAVRANIŞI DENİLDİĞİNDE NE ANLIYORSUNUZ? BU KAVRAMIN ÖZELLİKLERİNİ, ÖNEMİNİ VE BİR PSİKOLOG OLARAK NASIL KULLANILABİLECEĞİ ÜZERİNE 358
ERGENLERDE SORUMLULUK DUYGUSU VE SORUMLULUK DAVRANIŞI 362

18-30 YAŞ ARASI BİREYLERİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE PSİKOLOJİK YARDIM ALMAYA İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ 369
A STUDY OF PERSONALITY TRAITS AND ATTITUDES OFINDIVIDUALS BETWEEN THE AGES OF 18-30 TOWARDS RECEIVINGPSYCHOLOGICAL HELP 376
FİBROMİYALJİDE EMDR TEDAVİSİ: VAKA ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA 383
CHARLES DARWİN'İN EVRİM TEORİSİ'NDE DOĞAL SEÇİLİM VE YAPAY SEÇİLİM ANALOJİSİNİN YÖNTEMSEL BAKIMDAN İNCELENMESİ 400
MODERNLİĞİN SIKINTILARI BAĞLAMINDA TAYLOR VE MARX 405
VAROLMAK İÇİN BAŞKALDIRMAK YA DA BAŞKALDIRMAK İÇİN VAROLMAK:ALBERT CAMUS'NÜN BAŞKALDIRI ANLATISI ÜZERİNE 415
TÜRK HÜMANİZMASI FELSEFESİ ve "*YÜCELCİLER*" 430
CLAUS OFFE'NİN ELEŞTİRİSİ ÇERÇEVESİNDE HERBERT MARCUSE'NİN TEK-BOYUTLU İNSAN TEZİ 435
İDEALİZME PLATON'UN FELSEFESİNDEN BAKIŞ 443
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ÖGELERİNİN ÇİZGİ FİLMLERDE TEMSİLİ: MAYSA VE BULUT ÖRNEĞİ 452
Z KUŞAĞINDA SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI VE INSTAGRAM ÖRNEĞİ 464
A CONCEPTUAL STUDY ON THE VIRTUAL FAIRS 477
İHRACAT PAZARLAMASINDA İKİNCİL VERİLERDEN YARARLANARAK HEDEF ÜLKE PAZARLARININ BELİRLENMESİ: EV TİPİ KOMPRESÖRLÜ BUZDOLAPLARI (841821) ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA ... 490
TARIM MUHASEBESİNİN GELİŞİMİ VE TARIM MUHASEBESİNİN GELİŞMESİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER 501
BURDUR İLİ TARIMSAL ÜRETİM ÖZELİNDE TARIM MUHASEBESİ 512
KANADA'DA GÖÇMENLERE YÖNELİK ENTEGRASYON POLİTİKALARI VE GÖÇMENLERİN İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ GÖRÜNÜMÜ 525
ÜÇLÜ HAT MODELİ VE KURUMSAL YÖNETİM İLİŞKİSİ: KURUMSAL YÖNETİM TEORİLERİ PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME 536
SAĞLIK ALANINDA DİJİTAL PAZARLAMA MAKALELERİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ 551
THE RELATIONSHIP BETWEEN BURNOUT AND INTENTION TO LEAVE THE JOB: MODERATING VARIABLE ANALYSIS 556
SEKTÖREL KARBON EMİSYONU ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ 566
MINT ÜLKELERİNDE TURİZM SEKTÖRÜ VE KARBON EMİSYONU ARASINDAKİ İLİŞKİ 575
SAVUNMA HARCAMALARI VE ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: G-8 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ 593
EKONOMİK BİR DEĞER OLARAK TOHUM 603
BIST'DE TOPSIS YÖNTEMIYLE IŞLEM GÖREN GIDA ŞIRKETLERININ FINANSAL PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ 611
GIDA TEDARİK ZİNCİRİNDE BLONZİNCİR UYGULAMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ 623
PAZARLAMA NEDİR, NE DEĞİLDİR? PAZARLAMANIN KAPSAMI, ÇEŞİTLİLİĞİ VE ÖNEMİ HAKKINDA BİR İNCELEME 637
İŞE ALMA VE SEÇME SÜRECİNDE YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİ 648
KULLANIMININ ORGANİZASYONEL SONUÇLARA ETKİLERİ 648
JENERİK REKABET STRATEJİLERİNİN İŞLETME PAZAR PERFORMANSINA ETKİSİ 661
SAĞLIK HİZMETLERİNDE MEMNUNİYET VE KALİTE ALGISI 672
SAĞLIK HİZMETLERİNDE HASTANE TEDARİKÇİ ENTEGRASYONUNA ETKİ EDEN KRİTERLER 680
ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE ÇALIŞAN PERFORMANSI İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ: HEMŞİRELER İLE BİR ALAN ÇALIŞMASI 690
ETİK LİDERLİK DAVRANIŞLARININ İŞ TATMİNİ ÜZERİNE ETKİSİ: KAYSERİ İLİ ÖRNEĞİ 697
SAĞLIK ÇALIŞANLARININ MANTAR YÖNETİM ALGISI: BİR KAMU HASTANESİ ÖRNEĞİ 705
TÜRKİYE'DE YAŞLANAN NÜFUS VE BAKIM İHTİYACININ GELECEĞİ 718
GENÇLERİN BENLİK ALGISININ SALDIRGANLIĞA ETKİSİNDE İNTERNET KULLANIM SÜRESİNİN

ARACILIK ROLÜ 731
SOSYAL HİZMET EĞİTİMİNİNİN DÜNDEN BUGÜNE DEĞİŞİMİ VE SORUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ 742
DARÜLACEZE: SOSYAL YARDIM KURUMU MU, İMAJ KURUMU MU ? 755
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN MÜZİK ÖĞRENCİLERİNİN MÜZİK EĞİTİMİ SÜRECİ İLE İLGİLİ AİLE GÖRÜŞLERİ 763
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLERİ'NDE UYGULANMAKTA OLAN KARAKTER EĞİTİMİ PROGRAMLARININ ÖZELLİKLERİ 778
BAKIM ETİĞİ BAĞLAMINDA ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ 795
TÜRKİYE'DE KAPSAYICI EĞİTİMİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER 804
ÖĞRETMENLERİN EĞİTİM PROGRAMI LİDERLİK YETERLİLİKLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ 823
SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE OKUYAN ÖĞRENCİLERİN ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILAPLARI TARİHİ DERSİNE KARŞI TUTUMLARI 835
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDEKİ ÇOÇUKLARIN OYUN TERCİHLERİ VE EBEVEYN SERBEST ZAMAN TATMİN DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ 847
SOCIAL AND POLITICAL POLICIES, EMIGRATION FLOWS AND 'HIGH SKILL WORKES DRAIN' IN ALBANIA: ALBANIAN YOUTH CASE STUDY 859
TESTOSTERON KULLANIMININ SES DEĞİŞİMİ VE VOKAL PERFORMANS ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 878
TÜRK MÜZİĞİ (SANAT/ KLASİK TÜRK MÜZİĞİ) SOLFEJ VE NAZARİYAT EĞİTİMİ ÜZERİNE YAPILMIŞ AKADEMİK ÇALIŞMALAR 890
(BİBLİYOGRAFYA) 890
ÖZEL YETENEK EĞİTİMİ İÇİN GÖRSEL SANATLAR ALANI ÖĞRENCİ SEÇİMİNE YÖNELİK ELEŞTİREL BİR BAKIŞ 915
TARİHİ YAPILARIN TURİZM ROTASI AÇISINDAN EĞERLENDİRİLMESİ: NİĞDE İLİ ÖRNEĞİ 922
KAMUSAL MEKÂNLARDA VANDALİZM ETKİLERİ VE ÖNLEME YÖNTEMLERİ: ABBASAĞA PARKI ÖRNEĞİ 934
YEREL YÖNETİMLERDE DİJİTALLEŞME: E-BELEDİYE 949
2023 TÜRKİYE GENEL SEÇİMLERİNDE "ALTILI MASA'NIN ORTAK" EĞİTİM POLİTİKALARI: MUTABAKAT METNİ İLE PARTİ PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI 958
BÜYÜK PETRO, STALİN, PUTİN: RUS DEVLET GELENEĞİNDE DEVAMLILIKLAR 974
REKREATİF SERBEST ZAMAN ETKİNLİKLERİNE KATILIMI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ 984
(Gençlerin Üniversite Eğitim Sürecinde Yaşam Kalitesi) 984
INVESTIGATION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE LEVELS OF ELITE YOUTH FOOTBALL PLAYERS IN TERMS OF SOME VARIABLES 993
ANTRENÖRLERİN KARDİYOVASKÜLER HASTALIKLAR RİSK FAKTÖRLERİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ 1006
MORİTANYA'DA DİN EĞİTİMİ VE MAHDARA 1016
TEDARİK ZİNCİRİ ÜYELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİSEL BAĞIMLILIĞIN VE YEŞİL İNSAN SERMAYESİNİN EKONOMİK PERFORMANSA ETKİSİ 1027

DRAMATİK GÖÇLERİN MEDYATİK YANSIMASI

Doktorant, ANIL SUNA[1], Prof. Dr, SEDAT CERECİ[2]
[1] Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ORCID: 0000-0002-5974-3816
[2] Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon Ve Sinema Bölümü, - ORCID: 0000-0002-3762-6483

ÖZET

Medya her zaman bilim adamlarıyla sıkı işbirliği içinde çalışan kurumlardır. Özellikle güncel olayların ve durumların bilimsel açıklamalarında bilim adamları medyanın yayınlarına katkıda bulunmaktadır. Ancak medyanın en çok tercih ettiği bilim adamları heyecanlı ve sansasyonel olanlardır. Gerek deprem gündeminde, gerek göç gündeminde medyada en sık görülen bilin adamları, sansasyonel demeçlerle heyecan yaratan kişilerdir. Göç derin psikolojik ve sosyolojik travmalara neden olan kitlesel bir eylemdir. Ancak sansasyon medyası genellikle göçün travmatik yanıyla değil göç sürecindeki acındırıcı veya şaşırtıcı öykülerle ilgilenmektedir. Çünkü göçün psikolojik veya sosyolojik yanının bilimsel analizlerinin dikkat çeken para kazandıran bir yanı yoktur. Geri kalmış toplumlar da bunlarla ilgilenmezler. Heyecanlı ve şaşırtıcı öykülerin medyası son dönemin en dramatik hareketi olan göçleri bile acındıran tiksindiren öykülerle ele almakta göçle ilgili gelişmeleri de insanları şaşırtan politikacı ve akademisyenlerin ağzından vermektedir.

Heyecanlandırmak ve şaşırtmak medyanın temel para kazanma tekniklerdir. Sansasyon ve acındırma, postmodern çağ medyasının başlıca dinamikleri ve kazanç yollarıdır. Denizde botla batıp boğulan göçmenler, sınırda güvenlik güçleri tarafından şiddete maruz kalan göçmenler, göçmen kamplarını ziyaret ederek şov yapan ünlüler medyanın en popüler yayınlarıdır. Medya sansasyoncu karakteri çerçevesinde dramatik bir hareket olan göçü bazen ajite edici bazen eğlenceli bir konuya dönüştürmüş acı gerçekleri tatlı heyecanlara evirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medya, Göç, Oyunlaştırma, Sansasyon

ABSTRACT

The media are always institutions that work in close cooperation with scientists. Especially in scientific explanations of current events and situations, scientists contribute to the publications of the media. However, the scientists most preferred by the media are the exciting and sensational ones. The most frequently seen people in the media, both on the earthquake agenda and on the migration agenda, are those who create excitement with their sensational statements. Migration is a mass action that causes deep psychological and sociological traumas. However, the sensational media is generally not concerned with the traumatic side of migration, but with the painful or surprising stories of the migration process. Because scientific analyzes of the psychological or sociological aspects of migration do not attract attention and don't make

money. Underdeveloped societies do not care about them either. The media of exciting and surprising stories deals with immigration, the most dramatic movement of the last period, with pathetic and disgusting stories, and gives the developments related to immigration from the words of politicians and academics who surprise people. Excitement and surprise are the main monetization techniques of the media.

Sensation and pity are the main dynamics and making money of postmodern media. Immigrants who drowned and drowned by boat in the sea, immigrants who were subjected to violence by the security forces at the border, and celebrities who made a show by visiting immigrant camps are the most popular publications in the media. The media has transformed migration, which is a dramatic movement within the framework of its sensationalist character, into an sometimes agitating and sometimes entertaining subject, and it has turned bitter truths into sweet excitements.

Keywords: Media, Migration, Dramatication, Sensation

1. MEDYADA EKONOMİ POLİTİK VE POSTMODERNİTE

1.1 Ekonomi Politik Nedir, Nasıl İcra Edilir?

Özel veya kamu teşebbüsü basın organları, kendi ekonomi-politik kaygıları ile mümkün olduğunca bütüncül mesajlar ile izleyici zihnini yönetmeye çalışır. Buna ilişkin olarak Foucault (2000: 72) disiplin kavramını açıklarken, "üretim etkinlikleri, iletişim şebekeleri ve iktidar ilişkilerinin etkileşimi arasında giderek daha denetimli -gitgide daha rasyonel ve ekonomik- bir ayarlama sürecinin sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmalıdır" demektedir. Ekonomi-politik derken öncelikle devletin medya üzerindeki gücüne dikkat edilmelidir. Herman ve Chomsky'nin (2012) izah ettiği üzere Amerikan medyasında uydu veya müttefik devletlerin kararlarının olumlandığı, kurbanlarının sayılarla ifade edilerek önemsizleştirildiği; diğerlerinin ise tam tersi şekilde kararlarının ve meşruiyetlerinin sorgulandığı, kurbanların tek tek hikâyeleri anlatılarak duygusal bağ kurulduğu ve "değerli kurban" sayıldığı gözlemlenecektir (akt: Suna, 2021: 55). Medyanın devlete karşı şekilde haber yaptığı durumlar çok nadirdir. Bunun karşısında tarafsız habercilik ise sadece bir kisvedir. "BBC gibi yayın kuruluşları kendi saygınlıklarını korumak için gerekirse kendi devletlerinin ve hükümetlerinin hatalarını afişe edebilmektedirler" (Yağmurlu, 2007: 25). Devleti afişe edecek haberlerin yayınlanması Denk (2007: 151) tarafından "çuvalı büyütmek" olarak ifade edilir. Zira tarafsız habercilik devletin yeni politikalarının habercisi olabilir, halkların hükümete karşı biriken enerjisini tasfiye etme amacı taşıyabilir hatta bu yolla özgür basın, demokrat ülke imajının güçlendirebilir. Öyleyse medya bir zihin şekillendirme sürecidir.

1.2 Bildiren Medyadan Eğlendiren Medyaya

Postmodernite her şeyin içini boşaltıp kitcsh'i inşa ederek tüketicisine sahte bir estetik sunar. Bu estetik sahte olduğundan zevki değil eğlenceyi esas alır (Adorno, 2014: 53-54; Işık, 2022: 396). Medya da bu faaliyetlerden uzakta değildir. Medya; reklam, haber ve diğer programlar olarak her anlamda eğlenceyi esas alır. Öyleyse buradan insanların kontrol edilmesinde ikinci bir vurguya ulaşmak mümkündür. Artık modern dönemdeki gibi taraflılık

yaratarak insanların zihnine belirli görüşü yerleştirmek yerine insanları duyarsızlaştırmak tercih edilmektedir. Bu da yeni medyanın insanları aktif olmasına imkân veren teknolojisine rağmen bir pasifleştirme sürecinin yaşandığı gözlenir. Postman'a (2010: 102) göre "Eğlence her tür söylemin üst ideolojisidir". "Teknoloji ve aşırı estetiğin hâkim olduğu bu göstergesel ortamda politika da gösterinin mantığına boyun eğer: Şık görünmek ve ilgi çekecek şakalar yapmak, sağlam bir imaj sahibi olmak her türlü ideolojik söylemin üstüne çıkar" (Oruç, 2019: 89).

Postmodernitenin estetik konusunda yaşattığı çözülmeler bilgi ve gerçek kavramlarında da yaşanır (McKelvey, 2003: 114). En kısa kronolojik ifade ile önceleri doğru tanrının kendisi iken modern çağ ile birlikte aklın ve bilimin ulaştığı şey olmuştur. Hakikat de aynı şekilde tanrıya ya da bilime yönelindiği sürece mümkündü. Postmodern çağ ile birlikte hakikat, ne tanrının sözünde ne de insan aklında merkezlenir. Gerçek, merkezden uzaklaştırılmış ve yerelleştirilmiştir, böylece birçok gerçek farklı zamanlarda ve farklı yerlerde tanınır. Hakikat zaman ve mekâna yayılmıştır (Howe, 1994: 520-521). Wilber (2017: 25) postmodernitede gerçek bir gerçek olmadığını alternatif gerçekler olduğunu medya üzerinden Donald Trump'ın kampanya sorumlusu Conway'in söylemlerini örneklendirir: "Esasında kendisi yalan söylemiyor. Söyledikleri sadece alternatif gerçekler".

1.3 Eğlendiren Medya İle Enformasyonun Sonu, Aristokrasi İçin Dönüş Mü?

Her tür rızanın imalatı postmodern çağ için artık Chomsky ve Herman'ın dediği şekilde çarpıtılmış ancak ciddi bir şekilde sunulan bilgilerle değil bağlamlarından koparılmış ve eğlenceli kılınan bilgilerle çarpık bir rahatlama sağlayarak pasifize etmektedir. Postman haberler hakkında birkaç vurgu ile bağlamdan koparılmışlığın çerçevesini çizmektedir. Sunucunun "Ve şimdi de" deyişi izleyicinin bir önceki konuya yeterince uzun zaman ayırdığını, artık bırakması gerektiği ve yeni (çoğunlukla bir öncekinden çok ilgisiz) bir konu konuşulacağını ifade eder (Postman 2010: 114). İzleyici, haber ne kadar rahatsız edici olursa olsun sunucunun "ve şimdi reklamlar" demesinden rahatsız olunmayacağını en başından beri öğrenmiştir (Postman, 2010: 118). Haberlerin müzikle başlaması ara vermesi ve bitmesi kimseyi rahatsız etmez (Postman, 2010: 117). Bunlar razı olmanın en basit en etkili yolu pasif bir birey olmaktan geçtiğini ima etmektedir. Bir de bolluk çatışması noktasından bakıldığında izleyici paradoksal olarak pasifize olmuştur. Bilgiye ulaşım kolaylaşmış, bilgi miktarı artmış ancak buna karşın bilgiye olan ilgi azalmıştır ve dağınıktır (Nye, 2005: 151-152).

2. BİR ÜNLÜ OLARAK BİLİM İNSANI

2.1 Tarihteki ünlü "ünlü bilim insanları" kimlikleri ve bu kimliklerin inşası

Ünlü bilim insanı tabiri esasında bilimsel faaliyetlerinin ötesinde popüler olmuş bilim insanını ifade etmektedir (Caulfield ve Fahy, 2016; Unsworth ve Voas, 2021; Johnson vd, 2018). Burada kavram olarak kullanılmasının nedeni tanınmış olması değil icra ettiği bilimi anlamayanlar tarafından da sevilmesi ve tanınmasını işaret eder. Bakıldığında bugün adı bir çırpıda akla gelebilen Faraday, Watt, Galileo, Kepler yahut Mills, Darwin ve Euler tanınmış olabilir ancak ünlü değillerdir. İngilizcede "famous" ve "celebrity" kelimeleri arasındaki ayrım çalışmada ünlü kelimesinin tırnak içinde kullanılması ile giderilmeye çalışılmıştır. İlk ünlü

"ünlü bilim insanı" olarak Einstein'ı işaret eder. "Isaac Newton gibi, olağanüstü bilimsel başarıları nedeniyle ünlü statüsüne ulaşsa da çoğu insanın ne oldukları hakkında derinlemesine bir fikri olunmaması, özellikle hayatının ilerleyen dönemlerinde, şaşkın ve şakacı bir büyükbaba tipi olarak görünüşü, basın ve halkın ilgisini üzerine çekmesine yardımcı olmuştur" (Krauss 2015: 27).

Richard Dawkins ise bir biyologdan ziyade bir ateist olarak tanınmaktadır. Akademik olarak ünü "Bencil Gen" kitabı ile olsa dahi "ünlü" olması "Tanrı Yanılgısı" kitabı sayesindedir. Ancak "ünlü" olması kendiliğinden yahut dışarıdan bir etkiyle değil kendi çabasıyladır. Dawkins, "ünlü" kişiliğini de bilinçli olarak kendi kendine biçimlendirmiştir. Önce kendi dışında bir güç olan bilime boyun eğmiştir. Kendi kendini şekillendirmesi, yok etmesi gereken yaratılışçılık ve akıllı tasarım, sözde bilim ve din olarak çeşitli şekillerde tezahür etti, yazı ve sosyal hayatın birleştiği bir dilde kendini moda haline getirdi (Greenblatt 1984, akt: Fahy, 2010: 162). Buna rağmen çözünmeden kurtulamamıştır ve kendisi sadece ateist bilim insanıdır.

Celal Şengör'e çok iyi bir jeolog olarak değil dâhi Türk bilim insanı olarak medyada yer verilmektedir. Şengör bir tarihçiden ziyade jeolog olmasına rağmen tarih ve medeniyetlerle ilgili çeşitli açıklamaları ve resmi tarihe paralel görüşleri yayınlanmaktadır (Mencet ve Ergin, 2018: 336). Jeolojinin kitleye uzak bir bilim olması sonucunda katıldığı "Teke Tek Bilim" programında kültür, bilim ve bilimsel düşünce üzerine sorulan soruları yanıtlamaktadır. Bu programın adı ve içeriği itibariyle bilim insanı kimliği aşınmıyor gibi görünse de sansasyonel söylemleri ve şahsına münhasır kişiliği ile kimlik çözülmesi yapı bozumundan nasibini almaktadır.

2.2 Bilim insanı kimliğinin çözülmesi ve eğlendiren medyanın rolü

Ünlü bilim insanları kavramı bilim insanlarının kitapları, röportajları ve konuşmalarıyla halk tarafından bilimin "ne olduğunun" temsilcisi ve zikredilen konuda çağdaş bilim dünyasının ne düşündüğünün göstergesi olarak anlaşılabileceğinden dolayı önemlidir (Johnson vd. 2018: 545). Ünlü bilim insanının görüşleri kendi uzmanlığı hakkında konuşmuyor olsa bile bilimin kendisi olarak anlaşılır. Medya da bu kavrayışın farkında olarak bu kavrayışın bizzat kendisi ile oynar içini önce boşaltır sonra kendince doldurur ve medya organının dünya görüşü bizzat bilimin dünya görüşü olarak tekrar üretilir. Yahut çok kişisel bir demeci öne çıkararak bizzat bilimin kendisini saçma ve uygunsuz kılar.

İlk ünlü "ünlü bilim insanı" olan Einstein'a atfedilen birçok söz ona ait bile değildir. Örneklerden biri "aynı şeyleri yaparak farklı sonuçlar beklemek aptallıktır" sözüdür. Bununla ilgili olarak Acerbi ve Tehrani (2018: 307) bu konudaki araştırmasında konunun saygınlık yanlılığı (bir anlamda ad hominem) sebebiyle değil tanınmışlığın hatırlamadaki etkisinden dolayı ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda bakıldığında eğer bir sözü akılda kalıcı kılmak isteniyorsa akılda kalıcı bir kişinin ismine zımbalanması pratik ve etkili olacaktır. Diğer yandan sözlerinin çarpıtılması ve bağlamından uzaklaştırılarak yeni bağlama eklemlenmesi de söz konusu olabilmektedir. "Tanrı evren konusunda zar atmaz" sözü gerçekten kendisine ait olsa da bu sözü o zamanlar yeni yükselen kuantum fiziğinin rastgeleliği hakkında söylemiş ve kuantum fiziğinin çalışmayacağını ifade etmek için söylemiştir (Natarajan, 2008: 656). Ancak bugün bu söz inançlı kimseler tarafından fizik konusunda engin bilgileri olan bir bilim insanının

tanrıya inandığı, evrenin de tanrı tarafından yaratıldığı ve tesadüf olamayacak kadar da güzel olduğunun delili olarak öne sürülmektedir. 2004 yılında Ege Cansen'in köşe yazısında örneği çok açık bir şekilde görülebilir (Hürriyet Gazetesi, 2004) Esasında bugün bu söz kuantum fiziğinin bilim dünyası için çok önemli ve geçerli olması dolayısıyla bir başarısızlık örneğidir.

Dawkins nosyonu halkın zihninde aniden bir dindar bilim insanı aranmasına ya da zaten bilim ile yeteri miktarda uğraşan herkesin dinden çıkacağı fikri oluşmaktadır. Dinden çıkmak konusu ise yeterli bilgiyi edinmek ile fazla bilgiden yolunu kaybetmek seçeneklerinden birini ifade eder ve bu izleyicinin kendi dünya görüşüne birebir bağlıdır. Bu sebeple dindar biri Dawkins'i gördüğünde ya bilimi reddeder ya da Dawkins'i deli ilan eder. İkisi için de bilimin ve bilim insanının medyada yer almasının yararlı bir yanı yok görünmektedir.

Celal Şengör Türk medyasında sansasyonel açıklamaları sebebiyle çokça yer bulmuştur. Toplumun muteber gördüğü kişiler (Karl Marx, Deniz Gezmiş, Kanuni Sultan Süleyman, Yavuz Sultan Selim vb.) hakkında hakaretlerde bulunması ve dini görüşü sebebiyle kendinden sansasyonel bir kişilik gibi görünmektedir. Bu durum da Türk toplumundaki bilim insanı biraz "kaçık", "deli", "çatlak" olur gibi söylemleri kuvvetlendirmektedir. Bu söylem üzerinden Türk toplumu bilime mesafeli durmaktadır. Celal Şengör'e ait haberlerin çoğunun uzmanlık alanı haricinde hatta bizzat kişiliği hakkında yapıldığı kolaylıkla görülebilir. Google arama motorunda isminin aranması ile çıkan haberlerin konuları şunlardır: kime oy verecek (Sabah Gazetesi, 2023), neden papyon takıyor (Cumhuriyet Gazetesi, 2023a) canlı yayında küfür etti (Cumhuriyet Gazetesi, 2023b) dövme yaptırmak hakkında ne düşünüyor (Onedio, t.y.a) ve meslektaşlarını aşağılaması (Onedio, t.y.b). Bunun yanında sansasyonel kişiliğinin haricinde kendisi üzerinden medyanın kendi görüşlerini empoze ettiği olaylar da mevcuttur. Sabah Gazetesi'ne (2023) ait bir köşe yazısında Celal Şengör'ün bir parti liderinin kültürünü beğenmediğine yer verilmektedir. Yazı aynı lideri yalancılıkla, bazı politik süreçleri yürütemeyecek olmakla itham etmektedir. Bu şekilde Celal Şengör'ün bir görüşünün arkasına medyanın kendisine ait olan görüşleri ataçlayarak yazının bütününde hale etkisi yaratılmaktadır.

Yukarıda örnekleri verildiği üzere bir kez "ünlü" olan bilim insanının kimliğinin çözüldüğünü ve artık medyanın bir eşyası olarak konumlandığını görüyoruz. Konu olan bilim insanının kimliğinin çözülmesi ise bilim insanı kavramının da yapıbozuma uğratıldığının göstergesidir. Bilim insanları nezdinde bu kimlik medyatik bir şekilde tekrar üretilir ve arkasından esas çürütülürken bir yandan yerine temsiller de medya tarafından inşa edilmektedir. Türk televizyonlarının popüler dizisi Kurtlar Vadisi'ndeki bir karakter olan Prof. Dr. Anadolu Selçuklu izleyicilere ideal bilim insanı temsilini öğütlemektedir. Kendisi asıl karakter Polat Alemdar'ın işine hiç karışmayan (kendisinin bir suç örgütü vardır ancak bir şekilde de sadece vatanı savunmaktadır) meyve çekirdeklerinden tohum bombaları yapıp çocuklarla tarlaya atan bir karakterdir. Ayrıca bir keşfinden ötürü dış mihraklarca tehdit altındadır. Bu üç veri bize ideal bilim insanının sunumudur. Buna göre ideal bilim insanı; devlet işlerine karışmaz, bilimi devleti ve milleti geliştirmek için vardır (evrensel olana bir çıkış verilmemiştir), şirin hassasiyetleri olabilir bunlara saygı duyulur ve çocuk ve genç yönelimlidir. Bu temsilde bilim insanının aktif bir vatandaş kimliği yoktur. Devletin bu kişiden dinleyecek bir şeyi yoktur ve devlet devletliğini, hoca hocalığını yapmalıdır. Asıl ilginç olan karakterin filme girişi ve çıkışı

tam olarak Barış İçin Akademisyenler girişiminin "Bu suça ortak olmayacağız" bildirisinin ilamı ve ilgili akademisyenlerin görevden uzaklaştırılmasına kadardır. Buradan medyanın; reklam yoluyla para kazanan bir yandan da eğlenceli içerikler sunan, haberleri vasıtasıyla nispeten politik olan bir oluşum değil ciddi ciddi her koldan zihnin fethedildiği bir mecra olduğu anlaşılmalıdır.

3. MEDYA, GÖÇ VE BİLİM İNSANLARI

3.1 İstenmeyen Göç

Küreselleşme fikri ortaya atıldığından bu zamana kadar ulus-devletlerin çözülüp yok olacağı, sınırların ortadan kalkacağı bir dünya öngörülmekteydi. Özellikle Berlin Duvarının yıkılmasından sonra sınırların yumuşaması modası başlamıştır (Donnan ve Wilson, 2002: 13). Ancak bu öngörünün aksine Mercosur, AB ve NAFTA gibi organizasyonların sınırın anlayışını değiştirme çabalarına karşılık daha dirençli ulusal formların ve politikaların varlığı söz konusudur (Ferradas, 2010: 39). Sınır güvenliğine ve göçmen karşıtlığına yapılan vurgu açısından "Avrupa Kalesi" tabiri uzun zamandır çeşitli akademisyenlerce kullanılmaktadır (Lutz, 1997. Hanson, 1998. Bösche, 2006. vd).

Bugün göç kavramı istenmeyen bir olguya işaret etmekle birlikte sorun olarak görülür (Brody, 1969; Bos, 1997; Jansen, 2016). Sınır öncelikle potansiyel göçmenin zihninde böylece çizilir ve geçirimsizlik tesis edilmeye başlanır. Göçün düzensizleştirilmesi için söylem yoluyla hakikat üretilir, bu yüzden göç yönetimi bireyleri itecek bir söylem biçimi, bir politik rasyonalitedir (Kalm, 2010: 27).

Çalışmada göçün istenen bir olgu olmaması konusunda eğlence ve rızanın imalatı noktası medyanın diğer devleti kötü ve çıkarcı olarak resmederek, kendi devletini iyi ve hümanist olarak resmetmesi ile kurduğu romantik çerçevede birleştiği gözlemlenmektedir. Romantizm göç olgusu ile ilgili en çok da milliyetçilik konusunda ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

3.2 Medyada Göç Hakkında Bilim İnsanlarının Söyledikleri

Bu çalışma kapsamında göç konusunda akademisyen görüşü alınan haberlerdeki retorik, kurgu ve yönlendirme gibi faktörleri derinlemesine söylem analizi incelenerek bilim insanları ve medya arasındaki yukarıda bahsedilen münasebetlerden olup olmadığı araştırılacaktır. Bu kapsamda ele alınan örnek haberlerin yapısı incelenecektir.

3.2.1 Kimsesiz Mülteci Çocuklar Tehlikede

Bu haberde (Sabah Gazetesi, 2020) batının iltica ile ilgili her konuda olduğu gibi çocuklar konusunda da duyarsız olduğu, haliyle kötü batı – iyi Türkiye şeklinde bir çatışma yaratıldığı görülmekte olup bu görüşler Prof. Dr. Yusuf Adıgüzel ve Dr. Emine Sare Aydın'a sorulmuştur. Aydın, Uluslararası Göç ve Mülteci Derneği başkanı Adıgüzel ise bu kurumun bir üyesidir. Ayrıca Aydın dönemin mevcut hükümetinin milletvekilidir. Adıgüzel göç konusunda çeşitli yayınları mevcut olan biri olduğundan göç ile doğrudan ilgili bir akademisyendir. Aydın'ın akademik çalışmalarında göç ikincil derecede ilgilidir ancak siyasi kariyerinde göç

konusu önem arz etmektedir. Esasen akademik uzmanlığı uluslararası ilişkiler ve politika üzerinedir.

Haberin alt başlıklarında "Avrupa kör, sağır ve dilsiz..." ve "Avrupa'da kaybolan 96 bin mülteci çocuğa ne olduğunu hâlâ bilmiyoruz" gibi cümlelerle yeterli düşmanlık fikirleri serpilmiştir. İlk paragrafta da "savaşla, açlıkla, uzun yollarla, soğukla ve daha nice acılar…" ve "hayal ettikleri tek şey aslında sıcak bir yuva" gibi söylemlerle duygusal zemin de yaratılmıştır. Haberin görseli de mazlum çocuk fotoğraflarıdır. Kişilere de bu konular ile ilgili görüşleri sorulmuştur. Kişilerin cevaplarına bakıldığında Aydın'ın zaten siyasi bir kişilik olduğundan haberin çerçevesi ile uygunluk taşıyan batı düşmanlığı ve duygusallık ile dolu cümleler sarf ettiği görülmektedir. Ancak Adıgüzel'in duruşu daha sakin, ölçülü ve bilimseldir. Örneğin kaybolan mülteci çocuklar ile ilgili ilk göç zamanlarının 14-15 olduğunu bu kişilerin de reşit olmaya yakın olduğunu o sebeple büyük bir suç sorunu olmayabileceğini akilane bir şekilde söyleyebilmiştir. Sınırda kötü muameleler ile ilgili de milliyetçi bir retorikten ziyade "göçün istenmeyişi" ile bir çerçeve çizmiştir.

Buradan Adıgüzel'in haberin amacına karşı direndiği akademik kimliği ile görüşlerini hakkaniyetli bir şekilde açtığı görülmektedir. Haliyle medyanın istediği cevapları alamadığı da anlaşılmakla birlikte bazı sözleri cımbızlanarak başlıklara taşındığı görülmektedir. Örneğin çocukların kırılgan bir grup olduğundan insan kaçakçılığı ve organ mafyasının eline düşebileceği söylenirken haberin alt başlığında "**İNSAN TACİRLERİNİN ELİNE DÜŞÜYORLAR**" şeklinde yazılmıştır. Medya ilgili görüşmeden haber değerini ve makbul gördüğü düşünceleri kendisi çıkartmıştır.

3.2.2 'Umuda Yolculuk'ları Trajediyle Sonuçlanıyor

Haberde (Anadolu Ajansı, 2019) Türkiye'ye kaçak yoldan girişlerde mültecilerin yaşadığı sorunlardan bahsedilmektedir. Haberin başlığında / alt başlığında yahut ilk paragrafında bir görüşme olduğu, görüş alındığı söylenmemektedir. Haberin görselinde çetin bir yolculuğu temsil eden bir görsel bulunmaktadır. Bunun yerine alt başlıkta yine duygusal öğeler olan "umuda yolculuk" ve "trafik kazaları, soğuk hava, tekne ya da botların batması" gibi açıklamalarla yaşanan durum arasında empati yapılmasına olanak verecek detaylar verilmiştir.

Haberin devamında iki akademisyenden görüş alındığı görülmektedir. İlgili paragraflar geldiğinde kişinin tam unvanı yazılmıştır: "Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Nüfus ve Göç Araştırmaları Merkezi Müdürü Prof. Dr. Orhan Deniz" ve "YYÜ Sosyoloji Bölüm Başkanı Doç. Dr. Suvat Parin". İki bilim insanının da göç ile doğrudan ilgili olduğu görülmektedir.

Türkiye sınırına kaçak girişler konuşulduğu için ne söylenirse söylensin milliyetçi retoriğe zarar verecek türdendir. Kaçak girişlerin güvenli hale getirilmesi sınır korumayı önemsizleştirecek, engelleme çabalarından bahsedilse insancıllık zarar görecek gibidir. İşbu sebepten haberin kalan kısmı rakamlar, temel bilgiler ve bazı önlemlerin geliştirilmesinden ibarettir: Afganistan'dan gelen göçlerin demografik bir kesinliğinin olmayışı ancak İran'dan genç yetişkinlerin gelmesi, doğu güzergâhının en az batı kadar da tehlikeli olduğu, Türkiye'nin kazaları önleyebilecek bir ülke olduğu vb...

Haberin kısalığı da göze çarpmakla birlikte "sınırlarına girişlerde de yaşanan trajedilere duyarsız kalmayan Türkiye" imajı için yapılmış olması muhtemel görülmektedir. Bu sebeple akademisyenlerin önleyici programlar üzerinde durması ve sınırı tanıyor olmaları yeterli görünmektedir. İşbu sebepten akademisyenlerin görüşlerinden ziyade kimlikleri ile haberde var oldukları ve araçsallaştıkları görülmektedir.

3.2.3 TÜ Rektörü Prof. Dr. Erhan Tabakoğlu: Türkiye İnsanlık İçin Bir Ana Vatandır

Haberin başlığından kişinin unvanı ve ismi verilen bilim insanının resmi de haberin görseli olarak sunulmuştur. Alt başlık sadece sözün biraz daha uzun bir türünü içermektedir. Haberin ilk paragrafında kişinin "Türkiye, 40 ülkenin bulunduğu bölge coğrafyasında çok önemli bir yere sahiptir. Balkanlar'da, Kafkaslar'da ve Orta Doğu'da herkesin kendi ülkesi vardır ama bir de Türkiye'si vardır. Aslında Türkiye bir ana vatandır." Sözü yer almaktadır. Bu sözün bilimsel bir gerçeklik olarak kabul edilebilmesi için en azından tarih alanında uzmanlığı olan bir bilim insanının söylemesi gerekmektedir. Ancak Tabakoğlu'nun uzmanlığı tıp üzerinedir.

Haberin devamında da kimi tarihi bilgileri veren Tabakoğlu görüşlerini bir bilim insanı kimliği üzerinden pazarlayarak hale etkisi oluşturmuştur. İlgili medyanın da aynı görüşte olması sebebiyle basın da rahatlıkla yer bulmuştur. Tabakoğlu'nun haberlerin devamında "biz iyiyiz" şeklinde sunduğu pozitif mesajların yanında "onlar kötü" şeklinde biçimlendirdiği negatif mesajları da vardır. Amerikan rüyasının kâbusa dönüştüğünü, Avrupa Birliği ülkelerinin birbirlerine tahammülsüz olduğunu iddia etmektedir.

3.2.4 Sığınmacı Sorunu Ülkeler Arasındaki Rekabetin Aracı Durumuna Geldi

Haberin (Anadolu Ajansı 2021) alt başlığında görüşme yapılan bilim insanı olan Dr. Tanrıkulu'nun çalıştığı kurumu unvanı eksiksiz bir şekilde verildiği haberde, görselin de bilim insanının resmi olduğu fark edilmektedir.

Haberin dili adı geçen tarafları (Belarus ve Avrupa Birliği) içten pazarlıklılık ve çıkarcılıkla suçlayan haber düşüncelerini Tanrıkulu'nun şahitliğine dayandırmıştır. Haberin konusu göç ve göçmenlerin yaşadığı zorluklar gibi göründüğünden göç ile ilgili uzmanlığı olan bir bilim insanı ile görüşülmüş olsa da esasında haber baştan sona uluslararası siyasettir ve bundan bahsetmektedir. Haberde göçmenler bağımsız değişken gibidir. Bunun yanında göçmenlerin sürekli mazlum ve ölüm tehlikesi ile burun buruna olduğu ile ilgili bilgiler geçmekle birlikte kanıt niteliğinde bir görüş bulunmamaktadır. Aksine Belarus hükümetinin göçmenleri sınırın bir ucundan diğerine askerlerin eşliğinde götürdüğü söylenmektedir. Ayrıca Tanrıkulu'nun "Göç, sığınmacı veya mülteci her ne şekilde tanımlıyorsak olsak da insanların yaşadığı drama şahit oluyoruz. Belarus'ta yaşanan göç meselesi aynı zamanda aktörler arasında bir rekabet alanı oluyor" ifadesi birbirinden apayrı anlamları ifade eden bu kavramları duygusal bir mesaj üretmek için birmişçesine sunması şahsi değerlendirmeleri olduğunu göstermektedir.

3.2.5 Mario Levi: Göç, ait olunan topraklardır

'Göçün Edebiyata Yansıması' konulu söyleşi ile ilgili hazırlanan bu haber (Hürriyet Gazetesi, 2019) öncelikle söyleyişe katılan yazar Mario Levi'ye daha büyük önem atfettiğinden yazarın ismi başlığa taşınmış, haberin görseli de yazarın fotoğrafıdır.

Söyleşideki bilim insanları arasından haberde yer verilenler yine göç konusunda çok önemli akademisyenler olan Gökçe Bayındır Goularas ve Mediha Göbenli'dir. Katılımcıların önemi göz önüne alındığında haberin inanılmaz kısa oluşu (302 kelime) öncelikle göze çarpmaktadır. Haber içinde siyasi ve milliyetçi retoriğe sahip her hangi bir söylemin olmaması sansasyon etkisi yaratmayacaktır. Haberin kısalığı ve sansasyon eksikliği arasındaki korelasyon 3.2.2 numaralı başlıkla örtüşerek anlamlı hale gelmektedir.

Milliyetçi yahut siyasi herhangi bir söylem olmasa dahi göç konusundaki duygusallık okuyucunun üzerine boca edilmektedir. Bu durum haberin alt başlıklarından ("göç hüzün hikâyeleridir" ve "göç, sürgünle eşdeğer") anlaşılacağı gibi metnin içerisinden de anlaşılmaktadır. Göç konusundaki bir yere ait olmak üzerinden işlenen duygusal öğe insana mekân üzerinden bir öz atfetmesi sebebiyle akademik bir görüş olarak değerlendirilmesi zor olsa da bilim insanlarından Goularas'ın bu fikri tehcir üzerinden işlediği, Göbenli'nin ise çocukluğunda yaşadığı deneyimler üzerinden aktardığı anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla haber, akademik bir söyleşide en az akademik ve en çok duygusal olan kısımları cımbızlamış ve alıntılamıştır. Önemli bir söyleşi olduğu bilim insanlarının en duygusal öğelere sahip alıntılarında dahi ciddi bilgiler içerdiği haberin kurgusunda duygusal ve bilimselin eklektik biçimde durduğu görülmektedir. Bu duygusal öğeler de olmasa hiç haberi yapılmayacak gibi olan bu söyleşinin haberinden medyanın bilim insanlarının akademik görüşlerinden ziyade duygusal söylemlerine önem verildiği anlaşılmaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bilim insanlarının uzmanlıkları ve akademik kariyerleri dışında temsil edilmesi ve uzmanlıkları dışındaki sözlerine yer verilmesi bilim insanı kimliğine zarar vermektedir. Bilim insanının söyledikleri sadece uzmanlık alanında konuşuyorsa bilimdir. Aksi takdirde söyleme karşı olan tavır argumentum ad hominem (kişi karalama safsatası: kişilik özelliklerinden yola çıkarak söylem hakkında kanaat getirme) ile hale etkisi (bir özelliği iyi/doğru olan kişinin her özelliği iyi/doğrudur) arasında gider gelir. Diğer bir deyişle ya kişinin şahsi çıkarımları yüzünden bütün akademik çabaları hiçe sayılacak ya da kişinin akademik başarıları üzerinden yola çıkılarak tüm söyledikleri bilimsel gerçek kabul edilecektir. İki türlü de bilimsel olanın zarar gördüğü anlaşılmalıdır. İzleyicinin kanaatinde bilim ya çürür ya da her alana yayılıp söner.

Bir diğer nokta eğlenceli ve sansasyonel olanın çekiciliği ile bilimsel olanın kasveti arasında sağlıklı bir seçim yapılamayacağıdır. İnsan özellikle dikkati dağıtılmış bir organizma olarak medya üzerinde sansasyonel olana yönelmektedir. Bir iletişim bilimcinin söylem analizi yaparak karşıt bir görüşün esasında kendi kendisini doğrulayan bir önerme ortaya çıkardığını söylemek yerine saçma sözlerle insanları kandırmayın deyivermesinin etkileri arasında tartışılamayacak bir uçurum vardır. Çekici olma ve çekici kalma medyanın ve haberin ontolojisinde vardır. Ters piramit tekniği gazetecilik öğrencilerine öğretilen bir haber yazma

tekniğidir. Bu tekniğe göre en önemli, en çarpıcı olan en öne yazılmalıdır ki insanların dikkatini cezbedebilsin.

Bu ontolojik nokta algıların yaratılmasında da önemlidir. Algı, imaj ve prestijin inşasında hayati öneme sahiptir. Her ne kadar bu çalışmanın dili medyanın sansasyoncu ve bilgiyi çürütücü etkilerine odaklanmış olsa bu çalışmanın yazarlarından birinin yüksek lisans tezi haberlerin dilindeki kurguya odaklanmaktadır. Kurgu verilmek istenen etkiyi artırır ve imaj olumlu ve olumsuz olarak güçlenir ön kabulü ile haberlerin etkileyiciliği üzerine nitel analiz yapmıştır ve imajın oluşumunu ölçmeye çalışmıştır. Kurgu diğer bir deyişle haberdeki sansasyon demektir. Haberdeki nesnenin imajı konusunda bu sansasyon doğrudan söz sahibidir. Tabii ki ilgili tez sadece imaja odaklandığından haberdeki bilgilerin doğruluğunu ölçmemiştir ve doğru kabul etmiş, haberlerin seçimi ve temsili üzerine odaklanmıştır. Bu haberlerdeki doğruluk ölçülmeye çalışılsaydı bu çalışmanın bulguları ile benzer sonuçlara ulaşacağı yüksek ihtimaldir.

KAYNAKÇA

[1] Acerbi, A., & Tehrani, J. J. (2018). *Did Einstein really say that? Testing content versus context in the cultural selection of quotations*. Journal of Cognition and Culture, 18(3-4), 293-311.

[2] Adorno, T. W. (2014). *Kültür Endüstrisi, Kültür Yönetimi*. Çev: Ülner, N., Tüzel, M., Gen, E. İletişim Yayınları. 9. Baskı

[3] Anadolu Ajansı. (2018). *TÜ Rektörü Prof. Dr. Erhan Tabakoğlu: Türkiye İnsanlık İçin Bir Ana Vatandır.* https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/tu-rektoru-prof-dr-erhan-tabakoglu-turkiye-insanlik-icin-bir-ana-vatandir/1298978 erişim tarihi 24.05.2023

[4] Anadolu Ajansı. (2019). *'Umuda yolculuk'ları trajediyle sonuçlanıyor*. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/umuda-yolculuklari-trajediyle-sonuclaniyor/1685466# erişim tarihi: 26.05.2023

[5] Anadolu Ajansı. (2021). *Sığınmacı sorunu ülkeler arasındaki rekabetin aracı durumuna geldi.* https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/egitim/siginmaci-sorunu-ulkeler-arasindaki-rekabetin-araci-durumuna-geldi/668775 erişim tarihi 22.05.2023

[6] Bösche, M. (2006). Trapped inside the European fortress? Germany and European Union asylum and refugee policy. In Germany's EU Policy on Asylum and Defence (pp. 29-90). Palgrave Macmillan, London.

[7] Brody, E. B. (1969). Migration and adaptation: The nature of the problem. American Behavioral Scientist, 13(1), 5-13.

[8] Caulfield, T., & Fahy, D. (2016). *Science, celebrities, and public engagement*. Issues in Science and Technology, 32(4), 24.

[9] Chomsky, N., & Herman, E. S. (2012). *Rızanın imalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politiği*. E. Abadoğlu (Çev.). İstanbul: BGST.

[10] Cumhuriyet Gazetesi (2023a). *Celal Şengör 'papyon' takmasının nedenini açıkladı.* https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/celal-sengor-papyon-takmasinin-nedenini-acikladi-2064982 erişim tarihi: 26.05.2023

[11] Cumhuriyet Gazetesi (2023b). *Celal Şengör canlı yayında küfür etti: Fatih Altaylı ve konuklar gülme krizine girdi.* https://www.cumhuriyet.com.tr/yasam/celal-sengor-canli-yayinda-kufur-etti-fatih-altayli-ve-konuklar-gulme-krizine-girdi-2063311 erişim tarihi: 26.05.2023

[12] Denk, E. (2007). *Medya ve Uluslararası Politika*. Uluslararası İlişkiler/International Relations, 4(13), 145-156.

[13] Donnan, H., Wilson, T. M. (2002). *Sınırlar-Kimlik, Ulus Devletin Uçları*. Çeviren: Zeki Yaş, Ütopya Yayınları, Ankara.

[14] Fahy, D. (2010). *The Celebrity Scientists: A collective case study*. Dublin City University. Doktora Tezi.

[15] Ferradas, C. A. (2010). *Security and Ethnography on the Triple Frontier of the Southern Cone. Borderlands: Ethnographic Approaches to Security, Power, and Identity*, edited by Hastings Donnan and Thomas Wilson, 35-52.

[16] Foucault, M. (2000). *Özne ve İktidar, Seçme Yazılar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 5. Basım (2016). Çev: Işık Ergüden, Osman Akınay.

[17] Hanson, B. T. (1998). *What happened to fortress Europe?: External trade policy liberalization in the European Union*. International Organization, 52(1), 55-85.

[18] Howe, D. (1994). *Modernity, postmodernity and social work*. The British Journal of Social Work, 24(5), 513-532.

[19] Hürriyet Gazetesi. (2004). *Tanrı zar atmaz.* https://www.hurriyet.com.tr/tanri-zar-atmaz-211097 Erişim tarihi: 24.05.2023

[20] Hürriyet Gazetesi. (2019). *Mario Levi: Göç, ait olunan topraklardır.* https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/mario-levi-goc-ait-olunan-topraklardir-41186864 erişim tarihi: 27.05.2023

[21] Işık, Y. (2022). *Modernleşmenin Sonucu Olarak Yabancılaşma Olgusu ve Kültürel Yabancılaşma Bağlamında Türk Modernleşmesinin Değerlendirilmesi*. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (7), 381-403.

[22] Jansen, C. J. (2016). *Migration: a sociological problem*. Readings in the Sociology of Migration, 3-35.

[23] Johnson, D. R., Ecklund, E. H., Di, D., & Matthews, K. R. (2018). *Responding to Richard: Celebrity and (mis) representation of science*. Public Understanding of Science, 27(5), 535-549.

[24] Johnson, D. R., Ecklund, E. H., Di, D., & Matthews, K. R. (2018). *Responding to Richard: Celebrity and (mis) representation of science*. Public Understanding of Science, 27(5), 535-549.

[25] Kalm, S. (2010). *Liberalizing movements? The political rationality of global migration management.* In The politics of international migration management (pp. 21-44). PalgraveMacmillan, London.

[26] Krauss, L. M. (2015). *Scientists as celebrities: Bad for science or good for society?*. Bulletin of the Atomic Scientists, 71(1), 26-32.

[27] Lutz, H. (1997). *The limits of European-ness: Immigrant women in fortress Europe*. Feminist review, 57(1), 93-111.

[28] McKelvey, B. (2003). *Postmodernism versus truth in management theory.* In Post Modernism and Management (Vol. 21, pp. 113-168). Emerald Group Publishing Limited.

[29] Mencet, M. S., & Ergin, K. (2018). *Popüler Tarihin Dijital Boyutu: Youtube'daki Tarih Kanallarının İncelenmesi*. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (29. Özel Sayısı), 327-340.

[30] Natarajan, V. (2008). *What Einstein meant when he said "God does not play dice…"*. Resonance, 13, 655-661.

[31] Nye, J. S. (2005) *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları*. BB101 Yayınları. Çev. Rayhan İnan Aydın. 2017 Aralık İkinci Baskı

[32] Onedio (t.y.a). *Celal Şengör'e " Hiç Dövme Yaptırmayı Düşündünüz mü?" Sorusu Soruldu: "Ben Kağıt Değilim".* https://onedio.com/haber/celal-sengor-e-hic-dovme-yaptirmayi-dusundunuz-mu-sorusu-soruldu-ben-kagit-degilim-1138763 erişim tarihi: 26.05.2023

[33] Onedio (t.y.b). *Prof. Dr. Celal Şengör'ün Canlı Yayında Meslektaşlarını Aşağılaması Tartışma Yarattı!.* https://onedio.com/haber/prof-dr-celal-sengor-un-canli-yayinda-meslektaslarini-asagilamasi-tartisma-yaratti-1130415 erişim tarihi: 26.05.2023

[34] Oruç, M. S. (2019). *Postmodernite ve Yeni Medya Çağında Siyasal İletişim: Post-Truth Fenomeni Üzerine Bir İnceleme.* Marmara Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.

[35] Postman, N. (2010). *Televizyon: öldüren eğlence: Gösteri çağında kamusal söylem*. 3. Baskı. Ayrıntı Yayınları.

[36] Sabah Gazetesi. (2020). *Kimsesiz Mülteci Çocuklar Tehlikede*. https://www.sabah.com.tr/pazar/2020/03/15/kimsesiz-multeci-cocuklar-tehlikede erişim tarihi: 21.05.2023

[37] Sabah Gazetesi. (2023). *Celal Şengör Kime Oy Verecek?*. https://www.sabah.com.tr/yazarlar/ovur/2023/05/07/celal-sengor-kime-oy-verecek erişim tarihi: 26.05.2023

[38] Suna, A. (2021). *Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıları Kabulünün Ülke İmajına Etkisi*. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.

[39] Unsworth, A., & Voas, D. (2021). *The Dawkins effect? Celebrity scientists,(non) religious publics and changed attitudes to evolution*. Public Understanding of Science, 30(4), 434-454.

[40] Wilber, K. (2017). *Trump and a post-truth world*. Shambhala Publications.

[41] Yağmurlu**,** A. (2007). *Halkla ilişkiler yöntemi olarak kamu diplomasisi*. İletişim Araştırmaları, 5(1), 9-38.

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE KURUMSAL BİR KAVRAM OLARAK ETİĞİN İNCELENMESİ

Doç Dr. Gökhan OFLUOĞLU

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, -0000-0002-4909-1113

ÖZET

Çalışma Etiği konusundaki hassasiyet, küreselleşen günümüz dünyasında işletmelere giderek daha fazla bir değer kazandırmaktadır. Profesyonel bir davranış kalıbına uyarak, insan davranışlarından kaynaklanan zararı ev alt düzeye indirmeye çalışan kurumsal etik yaklaşımı, bu alandaki politikalar ve kurumsal eylemlerle ilgilenmektedir. Çalışma yaşamındaki davranış kalıplarının daha fazla etik hale getirilmesi açısından etiğin kurumsallaştırılması giderek daha önem kazanmaya başlamıştır. Çalışma yaşamının günlük olağan ritmine etik yaklaşımın dahil edilmesi yönündeki girişimler, etiğin kurumsallaştırılması kavramı ile ifade edilmektedir.

Çalışmamızda işletmelerin etiğin kurumsallaştırılmasına yönelik olarak çalışmaları ele alınmakta, etik ile etiğin kurumsallaştırılmasına yönelik çalışmalar tanımlanmakta ve konuyla ilgili çeşitli uygulama örnekleri incelenerek, işletmelerin kendi içlerindeki etik değerler oluşturma çabaları analiz edilmektedir. Çalışmamızda ayrıca çeşitli işletmelerdeki etiğin kurumsallaştırılmasına yönelik uygulama örnekleri incelenerek, örgütlere konuyla ilgili uygulanamaya yönelik bir yol haritası sunmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Kurumsal etik, Etik, İşletme Yönetimi

1.GİRİŞ

İçinde yaşadığımız yüzyılda, küreselleşme, bilgi toplumu ve endüstri 4.0 süreci başarılı bir işletmenin nasıl oluğuna yönelik bakış açılarında değişikliklere yol açmıştır. Eski bakış açılarına göre finansal tablolar, iyi bir işletmenin tanımında esas alınırken, günümüz bakış açılarına göre çalışma hayatının kalitesi, çalışanların iş tatmini, işletmelerin sürdürülebilirliği açısından daha önemli göstergeler olarak ele alınmaktadırlar. Günümüz işletme dünyasında etik, istenmeyen olaylardan korunmak için giderek stratejik bir unsur olarak önem kazanmaya başlamıştır(Koonmee vd, 2010:20).

İş Etiği ile ilgili çalışmalar Batılı ülkelerde 1960'lı yıllarla birlikte önem kazanmaya başlamıştır. Bununla birlikte ülkemizde iş etiği ile ilgili çalışmalar yeterli düzeyde değildir(Acar,2000:94;Özdemir,2009:310). Çalışma hayatında davranış kalıplarının işletmenin içinde değişim sürecine girerek, etik duruma gelmesi, işletmelerin kendi kurumsal politikalarını gözden geçirerek, kurum içi kuralları oluşturmasını, çalışanları konu ile ilgili olarak eğitmesini ve biçimsel örgüt yapısını değiştirmesini gerektirmektedir(Nakano,1999).

Etiğin kurumsallaştırılması akademik anlamda oldukça büyük bir değere sahiptir. Günümüzde büyük işletmeler, etik sorunları, çalışma hayatının önemli bir unsuru olarak görmektedirler. Bu nedenle örgütsel karar verme sürecine etik davranışlar entegre edilmektedir. Kurumsal anlamda etik, insan yararına yönelik olan ve insanın zarar görme ihtimalini en az düzeye indirmeye çalışan kurumsal eylemler ya da politikalara verilen isimdir(Sims, 1991:493; Weber, 1981:47).

2.ETİĞİN KURUMSALLAŞTIRILMASI

Etik, mantıksal bir temeli olan, insan davranışlarının doğruluğu ya da yanlışlığı ile ilgili uygulamalı bir bilimdir. Her insan özgür bir birey olarak, onur, şeref ve haysiyetini koruyarak hareket etmelidir(Purcell,1985:39). Yeni yüzyıla girmemizle birlikte etiğin kurumsallaşması işletme yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak diğer işletme konuları ile birlikte giderek daha fazla kabul görmeye başlamıştır(Foote, Ruona, 2008:292).

Etiğin kurumsal hale getirilmesi anlayışı, son yıllarda çalışma hayatında önem kazanmıştır. Kamuoyunda etikle ilgili konulara yönelik ilginin giderek artması ve çalışma hayatında yeni sorunların artması, kurumsallaştırmaya yönelmede etkili olmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren birçok işletme kurumsal etik boyutunu idare etmek ve çalışma hayatındaki yasalara uyumu gerçekleştirmek için etiğin kurumsallaştırılmasına önem vermiştir(Marta,2013:381; Ferrell,2015:66).

Küreselleşen dünyada Endüstri 4.0 sürecinin ve Bilgi Toplumunun gelişmesi ile birlikte çok değişik aktörlerin faaliyette bulunduğu bir dış çevrede çalışmalarını sürdüren işletmelerin kendi kendini kontrol etmesi giderek daha da zorlaşmaktadır. İşletmelerin başarasında doğruluk ve dürüstlük kavramı giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bütün bu unsurlar etiğin kurumsal hale getirilmesinin önemli olduğunu göstermektedir. Etiğin kurumsallaştırılması, biçimsel örgüt yapısı içine ve günlük işletme yaşamına ile üst yönetime söz konusu değerlerin dahil edilmesi ve olağan günlük işletme faaliyetlerinin bileşeni haline getirilmesidir(Lozano,2000:43).

3.ETİĞİN KURUMSALLAŞTIRILMASININ BOYUTLARI

Etiğin kurumsallaştırılmasını daha iyi kavramak açısından işletmelerdeki uygulamaların yasal ve gönüllü şekildeki zorunlu boyutunu kavramak daha önemli olmaktadır. Bunun dışında etik ile uygulamalarda bazı işletmeler diğerlerine yönelik rol modeli olabilmektedir. İşletmelerde etkili bir kurumsal etiğin yasal, temel ve gönüllülüğe dayanan üç boyutunun işletmelerde uyum programına dahil edilmesi gerekmektedir. Böylece kötüye kullanımların önlenerek, etkinliğin arttırılması hedeflenmektedir(Ferrell, 2015:40).

Etiğin kurumsallaştırılması, etik kurallarının bir işletmedeki karar verme sürecine açık ya da örtülü bir biçimde dahil edilmesi anlamına gelmektedir. İşletmeler yalnızca etiğin kurumsallaştırılmasını değil, hangi unsurların ne zaman kabul görmesi gerektiğine de karar vermek zorundadır. Bir işletmede etik kodları, etik kurulların oluşumu, eğitim gibi açık bir biçimde kurumsallaştırma yapılmadan etik kültürü oluşamaz. Etik kurumsallaştırılırken, davranış kalıplarının sadece bir yönü değil, birçok yönünün saptanması gerekir. Etiğin açık ya

da örtülü bir şekilde kurumsallaştırılmasının bütün bu yöntemleri birbirini güçlendirmektedir(Majluf, 2011:573).

4.ETİĞİN KURUMSALLAŞTIRILMASI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

1980'li yıllardan itibaren akademik çevrelerde iş etiği ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmalardan bazılarında iş etiği değerlendirilmesinde örgütsel yapılarda ve etik kodlarındaki değişikliklerin dikkate alınması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bir başka araştırmada kurumsallaştırma uygulamasının gerçek anlamda yapılabilmesinin riskli olduğu, bunun içinde değerlendirme ölçütlerinin bulunması gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca iş etiği ile ilgili çalışmalardaki artışın etiğin kurumsallaştırılmasında çok da etkili olmadığı saptanmıştır(Bilginoğlu,2020:307).

Türkiye'de kamu görevlilerinin etik ile ilgili davranışlarına yönelik çalışmalar 2000'li yıllarla birlikte başlamıştır. Yapılan çalışmalarda kamu görevlilerinin etik ile ilgili davranış kalıplarının hangi anlama geldiğine yönelik yeterli bilgilere sahip olmadıkları ortaya çıkmıştır(Bilginoglu,2020:308).

Etik ile ilgili olarak TÜSİAD ve TEDMER Tarafından yapılan araştırmalarda etiğin kurumsallaştırılmasının bireyin davranış kalıplarını olumlu şekilde etkileyeceği saptanmıştır. Yapılan çalışmalar etiğin kurumsallaştırılması için çok fazla yol kat edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur(Bilginoglu,2020:309).

Soutar tarafından yapılan çalışmalara göre etiğin içselleştirilmesi önemli olsa da, etiğin kurumsallaştırılmasında daha çok işletmenin dışsal çevresinin önemli olduğu saptanmıştır. Bu nedenle etik kodları ve eğitim programları büyük önem taşımaktadır(Soutar,1995:604).

Kaptein yapmış olduğu çalışmalarında etiğin kurumsallaştırılmadığı işletmelerde etik dışı davranış kalıplarına daha sık rastlandığını ortaya koymuştur. Etiğin kurumsallaştırılması ile ilgili çalışmalara ağırlık verilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Nakano ise kurumsallaştırılmış etiğin, işletmelerde çalışma hayatının kalitesi üzerinde olumlu etkide bulunduğunu saptayarak, etiğin kurumsallaştırılmasının tüm işletme paydaşları açısından yaşam kalitesini arttıran bir unsur olduğunu vurgulamıştır(Bilginoglu,2020:310).

Yapılan diğer çalışmalarda da mentorluğun, etiğin kurumsallaştırılması açısından önemli rol üstlenebileceği vurgulanarak, işletmelerde etik açısından rehberlik yapabilecek kodların bulunması, çalışanların eğitilmesi, mentorlar ile mentee'lerin uygun şekilde eşleştirilmeleri ve mentee'lerin mentorlarını etik açısından saptayabilme şartlarının sağlanması gerekliliği ortaya konulmuştur(Goosen,2005:62).

5.SONUÇ

Etiğin kurumsallaştırılması, işletmelerde çalışanların etik değerlerin anlamını ve önemini kavraması hayati bir öneme sahip olduğu için, günümüz işletmeleri etiğin kurumsallaştırılması konusunda yeni misyonlar oluşturmaktadırlar**.** İşletmelerin son zamanlarda etiğin

kurumsallaştırılması yönünde çalışmalarını arttırmaları, çalışanların olumlu davranışlarının temelinde etiğin bulunduğu gerçeğinden hareket etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Etiğin kurumsallaştırılmasında örgüt kültürü göz önüne alınarak etik davranışları yaygın hale getirilmelidir. Etiğin kurumsallaştırılması çalışanlar açısından bir yaşam tarzı ve stili haline getirilmelidir. Bu durum aynı zamanda çalışma hayatının kalitesini de arttıracaktır. Etiğin kurumsallaştırılması ahlaki ya da yasal bir zorunluluktan ziyade, işletmeler açısından kurumsal bir öncelik durumuna getirilmelidir.

KAYNAKÇA

Acar, A.G, Etik Değerlerin Kurumsallaştırılması Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,2000

Bilginoğlu, E., Türkiye'de ve Dünya'da Etiğin Kurumsallaştırılması, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2020(1), 301-319, Ankara, 2020

Ferrell,O.C., Ferrell, L., Fraedrich, J., Business Ethics: Ethical Decision Making, Australia, Cengage Learning, 2015

Foote, M.F., Ruona, W.E.A., Institutionalizing Ethics: A Synthesis of Frameworks and the implications for HRD, Human Resource Development Review, 7(3),292-308, 2008

Goosen, X., Van Vuuren, L.V., Institutionalising Ethics in Organizations: The Role of Mentoring, SA Journal of Human Resource Management, 3(3), 61-71,2005

Purcell, T., Institutionalizing Business Ethics: A Case History, Business and Professional Ethics Journal, 4(2), 39-51, 1985

Koonmee, K., Singhapakdi, A., Virakul, B., Lee, D.J., Ethics Institutionalizaton, Quality of Work Life, and Employee Job-related Outcomes: ASurvey of Human Resource Managers in Thailand, Journal of Business Research, 63(1),20-26, 2010

Lozano, J.M., Ethics and Organizations: Understanding Business Ethics as a Learning Process. Dordrecht:Springer Science,2000

Özdemir, S., Günümüz Türkiye'sinde Akademik İş Ahlakı Çalışmalarına Genel Bakış, S.Orman, Z.Parlak(Ed). İşletmelerde İş Etiği içinde (302-336), İ.T.O Yayınları, İstanbul, 2009

Majluf, N.S., Navarrete, C.M., A Two-Component Compliance and Ethics Program Model: An Empirical Application to Chilean Corporations, Journal of Business Ethics, 567-579, 2011

Marta, J.K.M., Singhapakdi, A., Perceptions about Ethics Institutionalization and Quality of Work Life: Thai Versus American Marketing Managers, Journal of Business Research, 66(3), 381-389, 2013

Nakano, C., Attempting to Institutionalize Ethics: Case Studies from Japan, Journal of Business Ethics, 18(4), 335-343, 1999

Sims, R.R.., The Institutionalization of Organizational Ethics, Journal of Business Ethics, 10(7),493-506,2003

Soutar, G., McNei,l, M., Molster, C., A Management Perspective on Business Ethics, Journal of Business Ethics, 14,603-611,1995

Weber, J., Institutionalizing Ethics into the Corporation, MSU Business Topics, 29(2), 47-52,1981

KÜRESELLEŞME VE MESLEKİ TÜKENMİŞLİK İLİŞKİSİ

Doç Dr. Gökhan OFLUOĞLU
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, -0000-0002-4909-1113

ÖZET

Küreselleşme ve dünya'da giderek artan yeni yoksulluk, işsizlik ve iş güvencesinin ortadan kalkması, daha geniş toplumsal kesimlerin sadece emek geliriyle geçinmek zorunda kalması, bu kesimlerin sınırları giderek belirsizleşen ve güvencesizlikle tanımlanan prekarya içerisinde yer almaları, kısa çalışma ya da esnek istihdam gibi çalışanın boş zamanını arttırdığı ileri sürülen, ancak çalışma hayatında güvencesizlik ve belirsizliğin giderek artması, çalışanlarda mesleki tükenmişlik düzeyinin yükselmesine neden olmaktadır.

Bu çalışmada, çalışan yorgunluğu ve mesleki tükenmişlik kavramlarının küreselleşmenin ortaya çıkması ile ilişkisi sorgulanmaktadır. Bu amaçla, öncelikle mesleki yorgunluk ve tükenmişlik kavramlarının analizi yapılarak, küreselleşme ve piyasa ekonomilerinin gelişimi ile bu kavramlar arasındaki ilişkiler tarihsel bir bakış açısıyla ele alınacak ve içinde yaşadığımız dönemin mesleki tükenmişlik ve mesleki yorgunluğun yaygınlaşmasında etkili olup olmadığı sorusuna cevap aranacaktır. Mesleki yorgunluğun ve tükenmişliğin, küreselleşme ve bilgi toplumunun gelişinden ayrı düşünülmemesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler : Küreselleşme, Endüstri 4.0, Bilgi Toplumu, Yeni Yoksulluk, Prekarya

1.GİRİŞ:

Mesleki yorgunluk, insan fizyolojik durumunun bir sonucu gibi görünse de çalışma hayatının yoğun temposunun kimi zaman yaşamımızı normal sürdürmeyi bile zorlaştırdığı görülmektedir. Küreselleşmenin yoğun bir biçimde yaşandığı günümüz dünyasında mesleki yorgunlık şikayetlerinde artış görülmüştür. Yapılan araştırmalarda mesleki yorgunluğun çalışan kesimde %7 ile %45 oranında olduğunu göstermektedir(Van Dijk and Swaen,2003:1; De Vries, 2003:5).

Küreselleşmenin ortaya çıkması, Bilgi Toplumuna geçiş süreci ile birlikte mesleki tükenmişlik yakınmalarının arttığı görülmektedir. Bu çalışmamızda mesleki tükenmişliğin toplumun genelini etkileyen bir sorun olma özelliği ile günümüz bilgi toplumu çağındaki sosyal ve ekonomik etkenler arasında bir ilişki olup olmadığı sorusuna cevap aranacaktır. Bunun için küreselleşme, bilgi toplumu ve endüstri 4.0 sürecinin mesleki tükenmişliğe etkisi incelenerek, mesleki tükenmişliğin yaygınlaşmasındaki etkisi üzerinde durulacaktır.

2.YORGUNLUK VE TÜKENMİŞLİK KAVRAMLARI

Fiziksel anlamda yorgunluk ile ruhsal anlamda yorgunluğu birbirinden ayırmak gerekmektedir. Böyle bir ayrımın kökeninde insanın bir makine olmadığı, aynı zamanda ruhsal bir varlık olduğu düşüncesi yatmaktadır(Güzel,2003:75). İnsan vücudunun yapmış olduğu fiziksel hareketlerin yararlı olduğu bile söylenebilir. Fiziksel güç harcanması organizmanın etkin bir biçimde çalışmasını sağlamaktadır. Ruhsal yorgunluk ise kişinin güdülenme eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Ruhsal yorgunluğun düzeyinin artışı bazı fiziksel rahatsızlıklara da yol açmaktadır(Bayam,2003:31).

Yorgunluk, fiziksel ve ruhsal anlamda karmaşık bir ilişki ağını göstermektedir. Bu konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalarda yorgunluk, fiziksel ve ruhsal özellikleri ile birlikte ele alınmaktadır. Ruhsal yorgunluk günümüzde daha yoğun bir şekilde görülmekte ve mesleki tükenmişlik olgusunun da ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Mesleki tükenmişlik kavramının kapsamında yabancılaşma, işe aidiyet duygusunu yitirme, başarısızlık duygusu, uygun olmayan davranışlarda bulunma gibi olgular bulunmaktadır(Karsavuran,2014:137).

3.KAPİTALİZMİN GELİŞMESİ VE MESLEKİ TÜKENMİŞLİK

Fiziksel ve mesleki anlamda yorgunluğun ve bunun sonucunda da mesleki tükenmişlik düzeyinin yükselmesinde kapitalizmin gelişmesi ve endüstrileşme sürecinde makinaların insan emeğinin yerini alması ve işlerin parçalanmasının etkisi bulunmaktadır. Mesleki anlamda kapitalizmin gelişmesi işlerin çok parçalanmasına, Ana mesleklerin bmölünerek alt mesleklere ayrılmasına ve çalışanların üretimde katkıda bulunduğu ürünün niteliği konusunda fikir üretememesine neden olmuştur. Ana meslekler, Ara mesleklere bölünürken, Ara mesleklerde alt mesleklere bölünmüştür. Böylece kişinin işinde olduğu zaman kendinde olmaması, kendinde olduğu zaman ise işinde olmaması olarak tarif edebileceğimiz yabancılaşma olgusu ortaya çıkmıştır(Esin, 1982:100).

Kişinin üretim süreci hakkında bir fikir sahibi olmaması, sürekli akıp giden bir bant paralelinde çalışmak zorunda olması tükenmişlik düzeyini yükseltirken yabancılaşma duygusunu da arttırmıştır. Kişinin sadece çalışma hayatında değil, boş zaman açısından da bağımsız olmadığı görülmektedir. Boş zaman içeriği doldurulan bir zaman parçası haline gelmiştir. Boş zamanın nasıl doldurulacağı medya kuruluşlarınca çalışanlara lanse edilmektedir. Dolayısıyla boş zaman kavramı gerçek anlamda kişiyi çalışma hayatından uzaklaştıran ve kişiyi özgürleştiren bir zaman parçası olmaktan çıkmıştır(Polanyi,1944:71).

4.REFAH DEVLETİNİN ZAYIFLAMASI, KÜRESELLEŞME VE YENİ YOKSULLUK

Üretim teknolojisinin ve piyasa sisteminin öngördüğü kurumsal yapının neden olduğu yabancılaşma ve mesleki tükenmişlik durumunun çalışanlar üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesi için 2. Dünya Savaşından sonra birçok ülkede Refah Devleti yaklaşımı uygulanmaya başlamıştır**.** Refah Devleti kavramının temelini herkesin kapsamlı bir şekilde sosyal güvenliğin çatısı altına alınması oluşturmaktadır. Geniş kesimlerin bugünlerinin ve yarınlarının güvence altına alınması hedeflenmiştir**.** Refah devleti politikaları 1970'li yıllardan sonra giderek zayıflamaya başlamıştır. Refah devleti politikaları sosyal ve kültürel sorunların çözümü olarak ekonomik önlemleri yeterli görmüştür. Ancak ekonomik önlemler kişinin

ekonomik anlamda refah düzeyini yükseltmiş olsa da yabancılaşma düzeyinin düşmesini sağlayamamıştır(Özel,2015:16).

Günümüzde sosyal refah artışı yoksulluğun maliyetini de yükseltmektedir. Kişiler belirli bir yaşam standardını sürdürebilmek için giderek daha fazla çalışmak zorunda kalmakta ve bu durum mesleki tükenmişliği ve yabancılaşmayı da arttırmaktadır. Günümüzde işlerin alt mesleklere bölünmesi ve Endüstri 4.0 süreci ile birlikte mavi yakalı olarak çalışanların sayısı giderek azalırken, beyaz yakalı çalışanların sayısı giderek artmaktadır. Endüstri 4.0 süreci ile birlikte yaşamın her alanında bilgi teknolojilerinin kullanımı artmıştır(Özel,2015:17).

İnsanlık tarihine yeni ve son endüstri devrimi olarak geçen Endüstri 4.0, günümüzde akıllı fabrika ve akıllı üretim dönemi olarak da adlandırılmaktadır(Gabaçlı ve Uzunöz,2017:150). İnsanlık tarihinde bundan önce gerçekleşen diğer endüstri devrimlerinin ilki buhar makinelerinden yararlanılması yoluyla üretim verimliliği ve kapasitesinin arttırılması sayesinde meydana gelmiştir. İkinci endüstri devrimi ise, elektrik gücünden yararlanılması sayesinde ortaya çıkmıştır. Üçüncü endüstri devrimi ise üretim sistemlerinden dijital sistemlere yönelmeyi içeren bir dönem olmuştur. Dördüncü sanayi devrimi ile birlikte bilgi toplumu sürecine geçilmiş ve üretim sistemlerinin işleyişine bilgisayarlaşma süreci hakim olmuştur(Bai, Dallasega, Orzes ve Sarkis,2020; Kıymaz ve Can,2016:108). Bir başka deyişle, Dördüncü endüstri devrimi küreselleşme sürecinde kapitalizmde keskin bir değişim sürecine geçilmesini anlamına gelmektedir. Bunun yanısıra, Endüstri 4.0, yükselen ara iletişim ve ilişkiler ile zeki otomasyon sistemi nedeniyle 21. Yüzyılda teknolojide, sosyal kalıplarda, sanayide ve üretim sürecinde meydana gelen süratli değişim anlamına da gelmektedir(Bai, Dallasega, Orzes ve Sarkis, 2020).

Üretim teknolojisinde ortaya çıkan yenilikler ve hızlı gelişmeler, daha önce gerçekleşen endüstri devrimleri gibi devamlı yükselen bir seviyede üretimin gerçekleştirileceğini göstermektedir. Endüstri 4.0 ile işletmelerin hedef olarak kendine belirlediği üretim faktörlerinin en mükemmel bir şekilde planlanarak, maliyet tasarrufunun sağlanması ve üretim kapasitesi ile kalitesinde hızlı bir yükselmenin ortaya çıkmasıdır(Kaya ve Yanık, 2011:296).

Endüstri devrimi, 19. Yüzyılın ortalarında ingiltere'den başlayarak tüm dünyaya yayılmıştır. 19. Yüzyılda endüstri devrimi ile birlikte dikkat çekici gelişmeler olmuştur. Buhar gücü ve demiryollarındaki gelişmeler, birinci endüstri devriminin temellerini oluşturmuştur. Daha sonraki yıllarda ikinci ve üçüncü endüstri devrimleri yaşanmıştır. 20. Yüzyılın ortalarından itibaren iktisadi düşüncelerde yeni dönüşümler oluşmaya başlamıştır. Bilgi toplumunun doğması, atom enerjisinden yararlanmanın yaygınlaşması, yeni iktisadi sistemlerin ortaya çıkması ve bilgisayar teknolojisinde yaşanan gelişmeler, endüstri 4.0 aşamasına gelinmesinin temellerini oluşturmuştur. Endüstri 4.0 ile ortaya çıkan yeni iktisadi sistem, ülkelerin sürdürülebilir kalkınması açısından da büyük bir önem taşımaktadır(Yücel,2004:100-101).

Endüstri 4.0 süreci bütün bu gelişmeleri beraberinde getirirken stres, yabancılaşma ve mesleki tükenmişlik insanoğlunun bir yaşam stili haline de gelmeye başlamıştır.

SONUÇ

Küreselleşme, bilgi toplumu be Endüstri 4.0 süreci kaçınılmaz bir biçimde insanoğlunun çalışma hayatının kalitesi üzerinde etkiler yapmıştır. Çalışma hayatındaki hareketliliğin düzeyinin yükselmesi ruhsal yorgunluğu ve yabancılaşma duygularını da beraberinde getirmiştir. Yaşam standartlarındaki yükselmeler ve beklenti düzeyinin artması, kişilerin yoksul duruma düşmemek için daha fazla çalışmalarını gündeme getirmektedir**.**

Küreselleşmenin son yıllarda yaşanan ekonomik krizlerle birlikte giderek yoksulluğun artması, iş güvencesinin ortadan kalkması ve geniş kesimlerin sadece emek geliriyle geçinmek zorunda kalması, sınırları giderek tanımlanamayan yeni yoksulluk olarak nitelendirilen prekarya kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Küreselleşme ile birlikte yeni istihdam biçimleri orta çıkmış ve insanların boş zamanını arttırdığı iddia edilen, aslında güvencesizlik ve belirsizliği giderek arttıran yeni yaşam stilinden ve yabancılaşma duygularından günümüzde kurtulmak pek de mümkün görünmemektedir. Küreselleşme ve Endüstri 4.0 sürecinde yaşanan gelişmeler geniş kesimler açısından yoksulluğun giderek derinleştiği ve yabancılaşmanın giderek arttığı bir dönemi de beraberinde getirmiştir.

KAYNAKLAR

Bai, C., Dallasega, P., Orzes, G., Sarkis, J., Industry 4.0 Technologies Assessment: A Sustainability Perspective. International Journal of Production Economics.229:107776. Doi:10.1016/J.ijpe.2020.107776. ISSN:0925-5273, 2020

Bayam, G., Psikiyatrik bir belirti olarak yorgunluk, Yorgunluğun Halleri, ed.Candansayar, S.), Peday yayınları, 31-41, Ankara, 2003

Esin, P., İş Bölümü, Yabancılaşma ve Sosyal Politika, A.Ü, S.B.F Yayınları, Ankara, 1982

De Vries, J., ‘’Assessment of Fatigue among working people: A comparison on the basis of six questionnaries’’, Occupational and Environmental Medicine, June,60, 13-23, 2003

Gabaçlı N ve, Uzunöz M., IV. Sanayi Devrimi: Endüstri 4.0 ve Otomotiv Sektörü. 3rd International Congress on Political, Economic and Social Studies(ICPESS), 149-174, 2017

Güzel, C., Bir sonuç olarak yorgunluk, Yorgunluğun Halleri, (ed.Candansayar, S.), Peday yayınları, 75-85, Ankara, 2003

Karsavuran, S., Ssğlık Sektöründe Tükenmişlik: Ankaradaki Sağlık Bakanlığı Hastaneleri Yöneticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri, H.Ü, İktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi, 32(2), 133-165, 2014

Kaya, N. ve Yanık, R., Muhasebe Meslek Ahlakı, Etik ve Müşteri Tatmini İlişkisi. Ekev Akademi Dergisi, 49, 293-306, 2011

Kıymaz, M. ve Can A,. Bilişim Teknolojilerinin Perakende Mağazacılık Sektörüne Yansımaları: Muhasebe Departmanlarında Endüstri 4.0 Etkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, CİEP Özel Sayısı, 107-117, 2017

Özel, H., Yorgunluk, Tükenmişlik ve Kapitalizm, Kara Tahta İş Yazıları Dergisi, Nisan 2015(1), 1-23

Polanyi, K., The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time, New York, Rinehart Co, 1944

Van Dijk, F.J., Swaen, G.M.H., 22fatigue at Work: Understanding How Acute and XChronic Fatigue have an Adverse Impact on the Health of Workers, ‘’Occupational and Environmental Medicine, June, 60(6), 1-5,2003

Yücel, F., Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Çevre Korumanın ve Ekonomik Kalkınmanın Karşıtlığı ve Birlikteliği. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 11(11), 100-120, 2011

SANAT PRATİĞİNDE BEDEN VE MEKAN İLİŞKİSİ: TOPLUMSAL CİNSİYET OLGUSU

Arş. Gör. Gülçin GÜNDÜZ,

Toros Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım Ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık, 0000-0003-1783-8611

Prof. Dr. Birnur ERALDEMİR,

Çukurova Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi, Resim-İş Eğitimi,

ÖZET

Beden fiziksel ve ruhsal haliyle mekanı oluşturan bir olgudur. Bedensel pratikler doğrultusunda mekan oluşmaktadır ve bedenin her türlü fiziksel hali tasarımın bir parçası olmaktadır. Beden deneyimlenen, algılanan bir olgudur ve bu haliyle hem sanat nesnesi hem de mimari bir veridir. Bedenin nesne ya da özne olarak sorgulanması mekanla ilişkisini oluşturmaktadır. Beden kavramı sanatta bir biçimsel içeriğe dönüşmektedir. Biçimsel olarak soyut olan kavramlar bizi fiziksel, ırksal özellikler, farklı kültürler, toplumsal cinsiyet kavramına götürmektedir. Bedenin var olduğu her yerde cinsiyet olgusu beraberinde algılanmaktadır. Beden toplumsal cinsiyeti ırk ve cinsellik gibi kavramları sorgularken, mekanda tasarımda bir yaklaşım biçimi olarak cinsel çağrışımlarda bulunmaktadır. Cinsiyet farklılıkları toplumsal cinsiyet kavramını karşımıza çıkarmaktadır. Kadın ve erkek ayrımı toplumun ve kültürün yüklediği anlamlarla yeniden tanımlanmaktadır. Cinsiyet ve beden bir bütün olarak düşünüldüğünde iç mekânda ve mimaride beden de bir bütün olarak düşünülmektedir. Beden ve mekan kavramı bağımsız olarak düşünülemez. Bu da mekanda cinsiyet farklarının oluşmasını ve cinsiyet olarak ayrışan mekanların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Çalışma; kadın ve erkek cinsiyet algısı üzerinden oluşan mimari mekanları sanat pratiği örneği beraberinde incelemektedir. Araştırmada cinsiyet olgusunun farklı bir kültürle ve hareketle ele alan sanatçılardan Dalton Paula örneğinde ele alınmıştır. Sanat pratiğinde erkek bedeni ve kadın bedeni biçimlendirilerek mimari tasarımda cinsiyet olgusunun öne çıktığı tasarımların oluşum süreçlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beden, Mekan, Toplumsal Cinsiyet, Sanat, Mimarlık

GİRİŞ

Beden insanların fiziksel yapısını oluşumudur. Beden kavramı Antmen'e göre sanatta 1950 yıllarında kavramsal sanata önem veren sanatçıların bedeni sanat nesnesi olarak kullanılmasıyla başlamıştır (Antmen, 2008, S.222). Beden sanat nesnesi olarak değerlendirildiğinde cinsiyet kavramıyla bir bütündür. Ponty, mekanı ya da nesneyi var etmenin, onu sahiplenmenin, aidiyetin bedene ait olduğunu belirtmektedir (Ponty, 2012, s.220). Bu varoluş kavramı beden ve nesne üzerinden değerlendirilirse, cinsiyet kavramını karşımıza çıkarmaktadır. Cinsiyet kavramı tanımlanırken temelinde biyolojik olarak" sex" kavramı cinsiyet ve toplumsal cinsiyet "gender" olarak isimlendirilerek ayrı olarak tanımlanmaktadır. Bu ayrımın süreci tarihsel olarak 1970'ler de feminist hareket ile başlamıştır. Toplumsal cinsiyet kavramı kadın erkek eşitsizliğine de vurgu yapmaktadır. Cinsiyet farklılıkların tartışılması bu noktada farklı kültürlerin ve toplumların ayrışmaları, ırk anlamında ayrılıkların ortaya çıkmasıdır değerlendirilmiştir.

1. Dalton Paula Beden, Cinsiyet ve Sanat Olgusu

Cinsiyet, beden ve ırk gibi kavramların genel olarak toplum normları tarafından gizlenen siyah bireylere özgü tarihsel, nesnel ve bedensel örnekleri Dalton Paula sanatında yer almaktadır. Araştırmada ele alınan Dalton Paulo sanatı; sanat yapma biçimi kalunga; sanat nesnelerinde yer alan ırk, cinsiyet ve bedenlerin yanı sıra, sanatsal malzeme olarak kalunga olarak afro-brezilya sanatını ele almaktadır. Sanat nesnesinin yaratılması, mekanik bir eylemin çok ötesindedir, yaratıcı süreç beklenmedik şekilde gerçekleşmektedir. Paula ortaya çıkan sanat eserlerini siyah günlük yaşam hikayelerini, kendi siyah saçıyla yazılmış siyah bedenin sanattaki görünmezliğinde keşfettiğini ifade etmektedir. Roberto Conduru'ya göre siyah renk skalasında koyu olarak tanımlanır. Kasvetli ve karanlık bir duyguyu besler, bir güvensizlik ve saygıyı aynı zamanda ifade etmektedir. Bedenin karanlık iç boşluğundan çıkarken, derinin yüzeyine döner. Dalton Paula sanatında görüntülerin yanı sıra sanatçının zamandan bahsetmek için kullandığı kötü nesneler gibi birçok nesne var.

Şekil 1. Dalton Paula, Objeto, 2015

Kaynak: http://desapropriammedemim.com.br/as-curas-de-dalton-paula/

Sanatçı Afrika kökenli bir dinin mensubu olduğu için kil malzeme onun için önemlidir. Pois veya çamur, Nana efsanesi aracılığıyla Afro dinlerinde insan yaratılışını ifade eder ve bu şekilde maddeyle yarı içgüdüsel ilişki kurmaktadır.

Afro-Brezilya dini ritüellerinde yemek ve adak için kullanılan seramik kaseler kullanmıştır. Seramiklerin yapımı, rüzgarın yönü, şarkılar, sözler, ve sessizlikler nedeniyle bir programa bağlı olan yakma sırasında teknikleri ve ritüelleri takip eder. Sanatçı malzeme seçiminin soy için bir metafor olduğunu çünkü kilin eski bir malzeme olduğunu, yaşam ve ölüm arasında bir ilişki olduğunu ve kil ile siyah ten arasında bir benzetme yaptığını ifade etmektedir. Tütün rotası puro fabrikalarındaki güvencesiz çalışma koşullarını komünist bir devrimin simgesi olarak görmüştür ve tasvir etmiştir.

Şekil 2. Dalton Paula, Tütün rotası, 2016

Kaynak : http://www.32bienal.org.br/en/participants/o/2633

Paula sanatında ırkların biyolojik ve daha ilgili bir şekilde kaynaşması olarak afro-yerli ve afro-yerli olmayan arasında gidip gelen ritüellerin önderlik ettiği, bitkilere dayalı rahiplerin yemeklerinin resimlerini ansiklopedilerin katmanlarını tuval olarak kullanarak meydana getirmiştir.

Şekil 3. Dalton paula, kutsal doktorlar, kitap üzerine yağlı boya

Kaynak: http://desapropriammedemim.com.br/as-curas-de-dalton-paula/

Görünürlüğün imkansızlığını göz önüne aldığında siyah günlük hayatın yokluğunda beyaz beden, duyuların yer değiştirmesi yoluyla siyah olayı, yani bu kavramı beyaz beden ve siyah maneirist bir şekilde yaratmak için kullanır. Sanatında bölgeler inşa etmenin yanı sıra, siyah bedeni birkaç anlamda kanıtlıyor; fotoğraflardaki fiziksel beden veya dış dünyanın bir parçasını oluşturan cansız nesnedeki canlı insan bedeni, çizgiler ve örtülü her şey arasında olarak tanımlanıyor.

2. Mimarlıkta Beden, Mekan ve Cinsiyet Olgusu

İnsan bedeni mimarlıkta cinsiyet farklılıkları ile mekanı biçimlendirmektedir. Bedene ilişkin düşüncelerin toplumsal cinsiyet kavramı üzerinden mimariye yansımaları feminizm başlangıcıyla değişime uğramıştır. Feminizm ile cinsiyet kavramı toplumsal kuralların bedenin üzerine işlendiği bir özellik değil, uzamı mekana dönüştüren bedensel eylemlilik olarak değerlendirmektedir (Alkan, 2009, s.327). İnsan bedenine gönderme yapan tasarımlar, ideal insan bedeni ölçüleri doğrultusunda mimari tasarımlar modern mimaride vurgulanmaktadır.

Coleman feminizm ve mimarlık çalışmasında; toplumsal cinsiyetin, mekan kurgusunda nasıl rol aldığını anlatmaktadır. Kadın, mekan içinde değersiz olan gündelik yaşam alanı içinde

kurgulanır, kamusal alandan dışlanır. Kadın ev içinde denetim altında tutulurken, kamusal alanda özgürlüğü kısıtlanmaktadır. Konut yapısı cinsiyet yaklaşımın en çok gözlemlendiği yapı tipi olarak değerlendirilmektedir.

Mies Van der Rohe mimarisinde süslemeden ve kadınsı olandan yoksun, saf bir mimari tanımında çelik ve cam bedenle ilişkilendirildiğinde deri ve kemik, kadınsı olan kıvrımlara iç mekanda heykel ya da mobilya gibi detaylarda yer vermektedir. Kadın formunu mimari formdan dışlayarak cinsiyetçi bir yaklaşım ile mimari unsurları oluşturmuştur.

Şekil 4. Ludwig Mies Van Der Rohe, Glass House, 1945-51

Kaynak: https://www.agefotostock.com/age/en/details-photo/farnsworth-house-fox-river-illinois-usa-ludwig-mies-van-der-rohe-interior-interior-dining-room/VIW-MVDR-FAR-0008-A

Tüm mobilyaları ile iç mekan tasarımını ve mimari öğeleri oluşturan Rohe; farklı yapısal çözümlere gitmektedir. Köşe bitişler tamamen cam ve şeffaftır, dönüşler net ve boşlukludur. Kadınsı kıvrımları mimari yapıya eklememek adına, saf olarak adlandırılan yalın mimaride aslında hiç kadınsı olabilecek bir form oluşturmamıştır. Mimari yapıda oluşturulan bu eril mimarlık algısı Adolf Loos ve Le Corbusier tasarımlarında da görmekteyiz.

Adolf Loos modern insanın pencereden bakmadığını, bu yüzden yapısal özelliklerde opak pencereler kullandığını ifade eder. Oturanların sırtları pencereleri dönüktür, çünkü odanın seyredilmesi gerekir. Mekan organizasyonunda da cinsiyete göre mekanlar şekillenmektedir. Kütüphane tamamen erkeğe ayrılan bir bölümdür. Diğer odalarda cinsiyet tamamen kapalıdır, görünen mekanlarda kadın tamamen yok gibi davranılmıştır.

Şekil 5. Adolf Loos, Müller Evi İç Mekan Görünüşü, 1930

Kaynak: https://www.google.com/imgres?imgurl=

Şekil 6. Adolf Loos, Müller Evi Kadın Odası, 1930

Kaynak: https://www.google.com/imgres?imgurl=

Loos konut tasarımlarında mekanı, kadın ve erkeklere göre ayırarak, her konut tasarımında "kadınlar odası" oluşturmaktadır. Bu oda genellikle erkeklere ait olan kütüphane ve çalışma odasının arka tarafına gizlenmiş bir şekilde yer almaktadır. İç mekan tasarımında kullandığı renk, doku, cinsel içerikli çerçeveler gibi detaylarla feminen özellikleri yansıtır.

Toplumsal ve cinsiyet ve mimarlık kaynakları incelendiğinde; Edith Wharton mimarlık pratiğinde yazdığı birçok yazıda eril mimarlık ile ilgili; evlerin kadınların mekanı olduğunu evin iç mekan organizasyonu, onu yaratan ve içinde yaşayan kadın için bir metafordur aslında, ev onun gücünün ve kendini ifade etmesinin bir sembolüdür diye tanımlar. Onun döneminde ev dekorasyonu, mimari kararlar erkeklere aittir. Mimarlık üzerine yazdığı kitaplarda mimarlığın cinsiyetleştirilmesinde farklı bir bakış açısı kazanmasını sağlamıştır (Coleman, 1996, s.221).

Amerikan toplumunda yer alan ideal ev mimarlığını eleştiriler olarak değerlendirmektedir. Amerika'nın seçkin evlerinde toplumsal cinsiyet ve mimarinin nasıl birlikte işlediğini anlatmaktadır. Wharton o dönemde mimarlığın ve mimarlıkta kadının durumunun incelenmesi, toplumsal cinsiyetin önemini anlamak için bir arka plan oluşturmuştur. Mimarlık sadece erkeklerin uğraştığı bir meslek olarak görülmemeliydi. O dönemde Chicago'da farkındalık yaratan bu yazılar Louis Sullivan eril mimarlık yaklaşımını beraberinde getirmektedir. Sullivan kadınsı nitelikler olarak adlandırdığı kamusal yapılarda kullandığı süslemeleri mimarlık alanında uygunsuz olarak değerlendirildi. Sullivan'ın tasarladığı Ulaşım Binası yapısının kapı girişinde yer alan iç içe geçmiş kemerden oluşan kapısı organik bir formdur ve kadını sembolize eder.

Şekil 7. Louis Sullivan, Ulaşım Binası, 1983

Kaynak: https://tr.pinterest.com/pin/73042825183207386/

Bloomer 1992'de yaptığı çalışmada; Louis Sullivan'ın kendi cinsiyet özelliklerini tasarımlarına yansıttığını ifade etmektedir. Mimarlık tarihçilerinin de ilgisini çeken Sullivan, dış görünüşü ile feminen bir görüntüye sahip olmasıyla eleştirilmiştir.

SONUÇ

Çalışmada bedenin fiziksel ya da dış dünyada oluşturduğu cansız nesnedeki canlı bir insan bedenidir yorumuyla karşılaşmaktayız. Beden sanat için bir sanat nesnesini, özneyi oluştururken, mimaride mekanın kendisini oluşturmaktadır. Çalışma başlangıcında, sanat pratiğinde toplumsal cinsiyet kavramıyla beden ilişkisinin bir sanatçı örneği özelinde incelenmesi mimari açıdan beden ve toplumsal cinsiyet kavramının ilişkilendirilmesi amaçlanmıştır. Toplumsal cinsiyet kavramı birçok çalışmada metaforik, pragmatik ya da cinsiyet kavramlarıyla değerlendirilmiştir. Yapılan çalışmalar doğrultusunda sanat pratiğinde incelenmesi beden ve cinsiyet kavramının farklı bir bakış açısıyla ele alınmasıdır. Mimari yapıda ya da iç mekanda, tasarım ölçütleri dışında mekanın cinsiyet rollerine de bu noktada farkındalık kazandırılmıştır.

KAYNAKLAR

1. **Agrest, D., Conway, P., Weısman, K.L., (1996).** "The Sex of Architecture", Harry N. Abrams, Incorporated, New York.
2. **Alkan, A. (2009).** "Cins Cins Mekan", İstanbul: Varlık, 327 s.
3. **Antmen, A. (2019).** "20.yy Batı Sanatında Akımlar" Sel yayıncılık.
4. **Bloomer, J. (1992).** "Abodes of Theory and Flesh: Tabbles of Bower", The Mit Press, No. 17 (Apr., 1992), pp. 6-29.
5. **Coleman, D.** (1996). "Architecture and Feminizm", Printecon Architectural Press, Usa.
6. **Ferreıra, S.L., (2022).** "Büyük Kalunga eo Arasında Küçük Kalunga: Görünmez Bölgeler, Arketip İmgeler ve Escuridasyon Sanatları", Campos V.23 N.1 P. 47-77 Jan.Jun.2022 Http://Dx.Doı.Org/10.5380/Cra.V23ı1.82212.
7. **Ponty, M.M. (2017)."** Algının Fenomenolojisi", İthaki Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

1. http://desapropriammedemim.com.br/as-curas-de-dalton-paula/
2. http://www.32bienal.org.br/en/participants/o/2633
3. http://desapropriammedemim.com.br/as-curas-de-dalton-paula/
4. https://www.agefotostock.com/age/en/details-photo/farnsworth-house-fox-river-illinois-usa-ludwig-mies-van-der-rohe-interior-interior-dining-room/VIW-MVDR-FAR-0008-A
5. https://www.google.com/imgres?imgurl=
6. https://www.google.com/imgres?imgurl=
7. https://tr.pinterest.com/pin/73042825183207386/

GÜNEYDOĞU VE İÇ ANADOLU'DAKİ EŞİNİ KAYBETMİŞ KADINLARIN YASLA BAŞ ETMEDE KULLANDIKLARI YEREL YÖNTEMLER*

Mebruke BEKLER [1] **Fatime YILDIRIM [2]** **Ekrem Sedat ŞAHİN [3]**

[1] Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü,
ORCID ID: 0009-0006-9815-317X

[2] Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü,

[3] Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü,
ORCID ID: 0000-0002-2499-1617

Özet

Bu araştırmada; Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgelerinde yaşayan, eşi vefat etmiş kadınların yas travması ile baş etmede kullandıkları yerel yöntemlerin neler olduğunun incelenmesi amaçlanmıştır. Bölgesel bir karşılaştırma esas alınmış olup; belirtilen bölgelerdeki yerel, kültürel farklılaşmanın getirdiği önemli faktörler doğrultusunda bireylerin baş etme yöntemlerinin neler olabileceği belirlenmeye çalışılmıştır. Psikolojik travma olağan dışı veya nadiren yaşanan bir deneyim olarak görülebilir. Oysa ki bireyin hayatı boyunca çeşitli travmalar yaşaması muhtemeldir. Travmatik tepkilere; yaşanan afetler, kişilerarası şiddet, savaşlar, cinsel istismar, bir yakının ani ölümü gibi olaylar neden olabilir. Eş kaybı da bireyde travmaya neden olabilir. Travma sonrasında birey hayata uyum sağlamak adına mücadele sürecine girer. Bu mücadele bireyin travma ile baş etmesini sağlar. Baş etme; bireyin kişisel kaynaklarını zorlayan içerden ya da dışardan gelen taleplerinin yönetilmesi için kullanılan bilişsel ve davranışsal çabalardır. Bireyin bu çabalarını; baş etme sürecinde bireysel kaynakları, kişisel özellikleri, baş etme becerilerinin varlığı, sosyal destek sistemlerinin varlığı ve etkinliği, travmatik olayın geçmiş öyküsü, süresi, şiddeti gibi faktörler etkilemektedir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden Fenomenoloji (Olgu Bilim) deseni uygulanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Diyarbakır, Şanlıurfa ve İç Anadolu bölgesindeki Aksaray, Kayseri illerinden eşi vefat etmiş üçer kişi olmak üzere toplam 12 kadın oluşturmuştur. Katılımcılara ulaşmada kolayda örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu ve dokuz sorudan oluşan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu kullanılmıştır. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile görüşülen katılımcıların onayı alınarak kaydedilmiştir. Görüşme kayıtları yazıya dökülerek deşifre edilmiş ve yazıya dökülen görüşme kayıtları üzerinde gerçekleştirilen betimsel analiz ve içerik analizleri ile temalar oluşturulmuş, temaların alt başlıkları ortaya çıkarılmış ve eşi vefat etmiş kadınların kullandığı yerel yöntemlere ilişkin bilgiler, bu temalar ve alt başlıkları ve ayrıca alt başlıklardaki ayrıntılı bilgiler ile ortaya konulmuştur. Araştırmada kadınlar kaybettikleri eşlerinin ailesinden yana algılanan sosyal desteğin zayıf veya yeteri kadar olmadığına ulaşılmıştır. Eşi vefat etmiş kadınların çocuklarının varlığının olumsuz yaşam şartlarında onlar için hayata tutunma nedeni olarak ortaya çıkmıştır. Geniş aile yapısının korunmaya çalışılması, giyim tarzında tek renk desenli giysi kullanılması, tesettürlü kadınlarda çiçek, boncuk detayının kullanılmaması vb. radikal değişimlerin; sokağa tek başına çıkmama, uzun süreli ve sık misafirlik yapmama gibi sosyal yaşamdaki değişmeler ile travmayla baş etmeye çalıştıkları gözlemlenmiştir. Yas sürecinde gelenekselleşen yöntemleri uyguladıkları ve hayatlarında bunları yapmamaları karşısında çevrelerindeki diğer bireylerden ve yakınlarından ayıplanma ve olumsuz söylemler ile karşılaştıklarına ulaşılmıştır. Aynı zamanda bu bölgelerdeki eş vefatı nedeniyle eşini kaybetmiş kadınların daha önce herhangi bir iş kolunda çalışmamış olması veya bu travmayla yas süreçlerinden sonra çalışmak zorunda kalması, maddi yetersizliğinin olması, eğitime sahip olmayışı, iş deneyimi yaşamamasının olumsuz sonuçları, sosyal ve maddi anlamda hayatında karşılaştığı problemler ile baş etme yollarını ve bunlara getirdiği yerel/geleneksel çözümlerin kendi yaşamlarında etkileri değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda psikoterapi gerçekleştiren alan uzmanları eş kaybı sonucu travma ve buna bağlı olarak yas süreci geçiren bölgelerdeki kadınlara yetkili kurumlar aracılığıyla ulaşıp gerekli önleyici, iyileştirici terapötik müdahalelerde bulunabilir. Araştırmada eş kaybı yaşamış olan kadınların taleplerinin yetkili birimler ve kurumlarca anlaşılıp yerine getirilmesine, sosyal, ruhsal, ekonomik ve psikolojik destek alanlarının iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve genişletilip hayatlarında uygulanabilir olmasına yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eşini kaybetmiş kadınlar, Yas travması, Baş etme, Yerel yöntemler

* Bu araştırma TUBİTAK 2209/A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında TUBİTAK tarafından destek almıştır.

Abstract

In this study: the aim was to examine the local methods used by women who lost their husbands and lived in southeastern and central Anatolia to cope with the trauma of grief. A regional comparison was taken as a basis and it was tried to determine what the coping methods of individuals might be in line with the important factors brought about by local, cultural differentiation in the specified regions. Psychological trauma can be seen as an unusual or rare experience. However, individuals are likely to encounter various traumas throughout their lives. Traumatic reactions can be caused by events such as disasters, interpersonal violence, wars, sexual abuse, sudden death of a relative (Erdur Baker et al., 2021). Loss of a spouse can also traumatize the individual. According to Lazarus and Folkman (1984), after the trauma, the individual enters a process of struggle to adapt to life. This struggle enables the individual to cope with the trauma. Coping is the cognitive and behavioral efforts used to manage internal or external demands that strain the individual's personal resources (cited in Türküm, 2002). These efforts of the individual can be influenced by factors such as individual resources, personal characteristics, presence of coping skills, presence and effectiveness of social support systems, past history, duration and severity of the traumatic event. In this study, Phenomenology (Phenomenology) design, one of the qualitative research methods, was applied. The study group consisted of a total of 12 women, three women each who had lost their husbands in Diyarbakır and Şanlıurfa in the Southeastern Anatolia region and Aksaray and Kayseri in the Central Anatolia region. Convenience sampling method was used to reach the participants. Personal Information Form and Semi-structured Interview Form consisting of nine questions were used in the study. The interviews were recorded with a voice recorder with the consent of the participants. The interview records were transcribed and transcribed, and through the descriptive analysis and content analysis conducted on the transcribed interview records, themes were formed, subheadings of the themes were revealed, and information on the local methods used by women whose husbands had passed away was revealed with these themes and subheadings, as well as detailed information in the subheadings. In the study, it was found that women perceived social support from the family of their deceased husbands to be weak or insufficient. The presence of children of women whose husbands had died was found to be a reason for them to hold on to life under unfavorable living conditions. It was observed that they tried to cope with the trauma with radical changes such as trying to preserve the extended family structure, using single-color patterned clothes in clothing style, not using flowers and bead details in women wearing hijab, etc.; and changes in social life such as not going out alone, not visiting for a long time and frequently. It was found that they applied traditional methods during the mourning process and faced shame and negative discourses from other individuals and relatives around them in the face of not doing these in their lives. At the same time, the negative consequences of women in these regions who lost their husbands due to the death of their husbands not having worked in any line of work before or having to work after the trauma and mourning processes, having financial inadequacy, lack of education, lack of work experience, the ways of coping with the social and financial problems they face in their lives and the effects of the local/traditional solutions they bring to these problems in their own lives were evaluated. In line with the results of the study, psychotherapists can reach out to women in the regions who have experienced trauma and mourning as a result of the loss of a spouse through authorized institutions and provide the necessary preventive and curative therapeutic interventions. In the research, suggestions were presented for the demands of women who have experienced loss of spouse to be understood and fulfilled by the authorized units and institutions, and for the social, spiritual, economic and psychological support areas to be improved, developed and expanded and applicable in their lives.

Keywords: Women who lost their spouse, Bereavement trauma, coping, Local methods

1. Giriş

Yunanca, Sanskritçe ve Persçe kökenli "tere" sözcüğü ile ilişkili olan "trauma" (travma) sözcüğünün etimolojisi M.Ö.1500'lü yıllara kadar dayanmaktadır. Kelime anlamıyla travma, "open hole" (açık delik) anlamında olup; burun deliği gibi bir deliği ya da daha geniş anlamıyla vücuttaki herhangi bir deliği ifade etmektedir. Sözcüğün bir diğer anlamı da deliksiz bir halden delikli bir hale değişmeye ya da geçiş yapmaya "passing through" işaret etmektedir. Bu nedenle bir biyolojik bedensel halden diğerine dönüşüm dile ve metaforlara yansımıştır. "Tere" sözcüğünün kendisi antik travma metaforlarından kaynaklanır ki bu metaforlar beden bütünlüğünde bir kırılmanın ve içinde bir deliğin olduğu bir durumdaki ani değişimi, bedensel ve ruhsal bütünlükteki değişimi resmederler (Wilson ve Lindy, 2013).

Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü'ne (2022) göre travma; 'sarsıntı' anlamına gelmekte olup diğer bir anlam ile bir doku veya organın yapısını, biçimini bozan ve dıştan mekanik bir tepki sonucu oluşan yerel yara, örselenme anlamına gelmektedir. Başka bir ifade ile travma; ölüm veya ölüm tehdidinin bulunduğu bireyin fiziksel veya yaşamsal bütünlüğe yönelik bir tehdidinin ortaya çıkması gibi beklenmedik kişinin uyum sağlayıcı baş etme yollarını felç eden olaylar olarak tanımlanabilir (İnci ve Boztepe, 2013). Aynı zamanda travma; bireyin gerçek ya da algılanan bir ölüm ya da yaralanma içeren ya da kendisinin veya başkasının fiziksel bütünlüğüne tehdit oluşturan olay veya olaylar yaşaması, tanık olmasıdır (DSM IV APA, 1994). Bireyin yaşamında ciddi anlamda meydana gelen büyük yaşam olayları, dönüm noktaları olarak adlandırdıkları ciddi hastalık, intihar girişimi, trafik kazası, bir yakının ölümü, boşanma vb. gibi yıkıcı etki oluşturacak durumlar davranışsal, psikolojik ve duygusal boyutlarda bireyde olumsuz durumlar ortaya çıkarmaktadır. Yas süreci kayıpla birlikte ortaya çıkan duygusal, bilişsel, davranışsal, bedensel ve sosyal alanlarda değişimlerle belirlenen karmaşık bir yaşantıdır. Aynı zamanda yas iç dünyamız ile gerçek dünya arasında uyum sağlayabilmek için yaptığımız bir uzlaşma sürecidir.

Yas kavramını ilk kez Freud, Mourning and Melancholia adlı makalesinde tanımlamıştır. Yas; ölüm veya bir felaketten doğan acı ve bu acıyı belirten davranışlar olup matem olarak da tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Matem, kaybın kültürel yanını temsil eder ve bilinçli ya da bilinçsiz kültürel tepkileri içerir (Bildik, 2013). Bu anlamda kayıp yaşantısı sevilen bir kişinin ölümü ya da bu kişiyle yaşanan ayrılık/küskünlük durumlarında ortaya çıkabilir. Kayıp sonrası

yaşanan derin üzüntü süreci genel olarak sağlık problemlerinin doğması, iş yaşamı ve evle ilgili sorumlulukların yerine getirilmesinde güçlük, ümitsizlik, alkol ve ilaç kötüye kullanımı, depresyon, kaygı, öfke, yalnızlık, kendilik saygısının düşmesi, kontrol edilemeyen anlık ağlama nöbetleri, psikosomatik yakınmalar, intihar eğilimi, uykusuzluk, birbirlerini "son gördüklerinde" yaşadıkları tartışmalardan dolayı suçlama gibi belirtilerle kendini gösterir (Solmuş, 2015). Bu bağlamda yas travmalarının birden ortaya çıkması zihnen, bedenen ve duygusal işlevlerin normal seyrinde çalışmasını etkiler ve bu durumda bireyin başa çıkma yöntemlerini etkiler. Kaybedilen bu kişilere dair verilen duygusal, fiziksel, davranışsal tepkiler kaybedilen kişiye karşı tamamlanmamış planları, istekleri, hayalleri de içermektedir. Yaşanan bu yas travmasından başarılı bir şekilde çıkıp ruhsal, fizyolojik, davranışsal ve psikolojik iyi oluşu sağlamanın birçok faktörü olabilir.

Literatür incelendiğinde eş kaybı ile baş etme sürecinde kullanılan yerel yöntemlere ilişkin bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu nedenle mevcut araştırmada travmatik bir deneyim olan eş kaybının Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgelerinde yaşayan, eşi vefat etmiş kadınların yas travması ile baş etmede kullandıkları yerel yöntemlerin neler olduğunun incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırma yapılan bölgelerdeki eşi vefat etmiş kadınlara yönelik alan uzmanlarınca psiko-eğitim çalışmaları planlanıp uygulanabilir. Aynı zamanda eşini kaybetmiş kadınların psiko-sosyal ihtiyaçları belirlenip sosyal ve psikolojik destek almaları sağlanabilir. Araştırma yapılacak bölgelerde eşini kaybetmiş kadınların yas süreçlerinden sonra kendilerine uygun farklı iş kollarında çalışarak işlevsel aile ilişkilerine uyum sağlayıcı finansal destek çalışmaları belirlenebilir ve aynı zamanda araştırma sırasında yapılan görüşmeler ile ortaya çıkan eşini kaybetmiş kadınlara yönelik toplumun yüklediği yeni sosyal roller, yaşanılan zorluklar ve sürecin psikolojik etkileri üzerine araştırma bölgelerinde uzmanlarca bilgilendirici ve farkındalık yaratıcı seminerler düzenlenebilir. Bu araştırma sonuçlarının alan yazındaki eksikliği gidereceği, uygulayıcılara ve araştırmacılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İfade edilen amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma problemi ve alt problemlere yanıt aranmıştır.

Problem

Güneydoğu ve İç Anadolu'daki eşini kaybetmiş kadınların yas travması ile baş etmede kullandığı yerel yöntemler nelerdir?

Alt Problemler:

1) Güneydoğu ve İç Anadolu'daki eşini kaybetmiş kadınlar, yas travması ile baş etmede ne gibi kaynaklardan ve nasıl sosyal destek almaktadırlar?
2) Güneydoğu ve İç Anadolu'daki eşini kaybetmiş kadınların yas travması ile baş etmede kullandıkları yerel yöntemler yaşanılan evliliğin süresine göre ne gibi farklılıklar göstermektedir?
3) Güneydoğu ve İç Anadolu'daki eşini kaybetmiş kadınların yas travması ile baş etmede kullandıkları yerel yöntemler çocuk sahibi olup olmamalarına göre ne gibi farklılıklar göstermektedir?
4) Güneydoğu ve İç Anadolu'daki eşini kaybetmiş kadınların yas travması ile baş etmede kullandıkları yerel yöntemler bundan sonraki hayatlarını planlama açısından ne gibi farklılıklar göstermektedir?
5) Güneydoğu ve İç Anadolu'daki eşini kaybetmiş kadınların yas travması ile baş etmede kullandıkları yerel yöntemler toplumsal normlar, gelenekler, kıyafet tarzı açısından ne gibi farklılıklar göstermektedir?
6) Güneydoğu ve İç Anadolu'daki eşi vefat etmiş kadınların nikah, nişan, düğün vb. eğlenceli ortamlarda bulunmalarında nasıl farklılıklar görülmektedir?
7) Güneydoğu ve İç Anadolu'daki eşi vefat etmiş kadınların aile içi ilişkileri nasıldır?
8) Güneydoğu ve İç Anadolu'daki eşi vefat etmiş kadınların kendilerini geliştirebilecekleri bir alanda çalışmaya ve iş hayatına atılmaya ilişkin görüşleri nasıldır?
9) Güneydoğu ve İç Anadolu'daki eşi vefat etmiş kadınların karşılaştıkları toplumsal söylemler, zorluklar ve kolaylıklar nelerdir?

2. Yöntem

2.1 Araştırma Modeli

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden Fenomenoloji (Olgubilim) deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma yapılandırılmamış gözlem, yapılandırılmamış görüşme ve doküman inceleme gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı; olgu ve olayların kendi doğal ortamları içinde gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlenilmesine yönelik araştırmadır. Olgubilim (phenomelog) çalışmaları farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

2.2 Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcılarında örneklem seçilmiştir, kolayda örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Kolay örnekleme; ana kütle içerisinden seçilecek örnek kesimin araştırmacının yargılarınca belirlendiği tesadüfî olmayan örnekleme yöntemidir. Kolayda örneklemede veriler, ana kütleden en kolay, hızlı ve ekonomik şekilde toplanır (Malhotra, 2004, Aaker ve diğ., 2007: 394, Zikmund, 1997). Bu araştırmanın katılımcılarını kolayda örnekleme yoluyla Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerden Diyarbakır ve Şanlıurfa; İç Anadolu Bölgesindeki illerden Aksaray ve Kayseri'de ikamet eden eşi vefat etmiş üçer kadından oluşan toplamda 12 kişi oluşturmuştur.

Araştırmada katılımcılara kişisel bilgilerin gizliliği esasıyla değerli taş isimleri rumuz olarak verilmiştir. Aynı zamanda taşların yaşamdaki kıymetli ve pozitif enerjileri dikkate alınarak kadınların da yaşamın vazgeçilmez ve eksikliğinde insanda varlığını hissettirdiği o enerjisinin önemi üzerine rumuz olarak kullanılan isimler aşağıdaki tablodaki gibi kullanılmıştır.

Çizelge 1: Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan katılımcılar.

İç Anadolu			
Aksaray	• Yakut • Mercan • Yıldız	Diyarbakır	• Elmas • Firuze • İnci
Kayseri	• Akik • Kuvars • Ametist	Şanlıurfa	• Yeşim • Zümrüt • Sedef

İç Anadolu							
Aksaray				***Kayseri***			
Rumuz	**Yaş**	**Çocuk Sayısı**	**Eşin Kayıp Yılı**	**Rumuz**	**Yaş**	**Çocuk Sayısı**	**Eşin Kayıp Yılı**
Yakut	53	4	18	Akik	36	2	7
Mercan	55	3	7	Kuvars	57	3	7
Yıldız	70	3	33	Ametist	53	3	2
Güneydoğu Anadolu							
Diyarbakır				***Şanlıurfa***			
Rumuz	**Yaş**	**Çocuk Sayısı**	**Eşin Kayıp Yılı**	**Rumuz**	**Yaş**	**Çocuk Sayısı**	**Eşin Kayıp Yılı**

Elmas	55	6	20	Yeşim	38	3	2
Firuze	40	5	10	Zümrüt	46	3	8
İnci	48	4	18	Sedef	63	12	14

2.3 Veri Toplama Araçları ve Süreci

Veriler dokuz sorudan oluşan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu ve Kişisel Bilgi Formu kullanılarak elde edilmiştir.

2.4 Verilerin Toplanması

Veriler dokuz sorudan oluşan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formunun kullanıldığı görüşmeler ile toplanmıştır. Görüşmeler katılımcıların uygun gördüğü bir ortamda gerçekleştirilerek, kendilerine araştırma hakkında bilgi verilip, onayları doğrultusunda görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve ses kayıtları daha sonra yazıya dökülerek deşifre edilmiştir. Bununla beraber araştırmaya gönüllü katılım esas alındığından dolayı katılımcılara gönüllü onam formu sunulmuştur.

2.5 Verilerin Analizi

Yıldırım ve Şimşek (2005), nitel araştırmalarda verilerin dört aşamada analiz edildiğini belirtmektedir: (1) verilerin kodlanması, (2) temaların bulunması, (3) kodların ve temaların düzenlenmesi, (4) bulguların tanımlanması ve yorumlanması. Bununla birlikte bu aşamalar birbirinden bağımsız ve birbirini takip eden değil, iç içe geçmiş ve çoğu kez bir arada yürütülen süreçlerdir. Nitel veri analizi ve bulguların yazılma süreçleri birbirlerinden bağımsız olgular olarak düşünülmemelidir. Bu kapsamda araştırmamızda yazıya dökülen görüşme kayıtları üzerinde gerçekleştirilen betimsel analiz ve içerik analizleri ile temalar oluşturulmuş, temaların alt başlıkları ortaya çıkarılmış ve eşi vefat etmiş kadınların kullandığı yerel yöntemlere ilişkin bilgiler bu temalar ve alt başlıkları ve ayrıca alt başlıklardaki ayrıntılı bilgiler ile ortaya konulmuştur.

2. Bulgular

Çizelge 2: Araştırmadan elde edilen tema ve kodlar.

	Tema	Kod		Tema	Kod
1.	Algılanan sosyal destek	• Eşinin ailesinden destek • Kendi ailesinden destek • Komşuluk ilişkisi • Yakın arkadaşlardan destek	5.	Aile yapısı ve aile bütünlüğü	• Bireysel farklılaşma • Çekirdek aile yapısının bozulması • Tek ebeveynli aile • Bağların güçlü tutulması
2.	Evlilik ilişkisinin etkisi	• İstenilmeyen gelin olma • Aile içinde erime • Eşini tek dayanak olarak görme	6.	Çalışma hayatı	• İş yaşamı • Meslek sahibi olma • Sosyal yardımların varlığı
3.	Çocuklarla ilişki	• Çalışan çocuk • Çocuklara adanmışlık	7.	Yas süreci	• Yaşanmamış/çözümlenmemiş yas • İçe/öze dönme • Maneviyata ağırlık verme • Hayattan keyif almama • Çaresizlik
4.	Gündelik ve sosyal hayat	• Tv izlememe • Yemek yapmama • Kişisel bakımı aksatma • Alış-veriş oranı • Kılık-kıyafet değişimi • Söylem ve duyumlar • İzole olmak (yalnızlaşma) • Bireyselleşme • Eğlence Ortamına Gitmeme	8.	Levirat	• Genç yaşta eşini kaybetme • Kadının sahipsiz kalmaması • Ailenin dağılmaması • Çocukların bakımı

Araştırma sonucunda elde edilen temada kodlar incelendiği zaman ulaşılan bulgular için bölgesel farklılıkların bazı tema ve kodlarda daha çok ön plana çıktığı söylenebilir. Örneğin; **algılanan sosyal desteğin** eşini kaybeden kadınların özellikle eşinin ailesi tarafından onlara yeterince destek sağlanmadığı söylenebilir. Diğer yandan kendi aile bireylerinden gerek anneleri gerek ablaları/kız kardeşleri tarafından maddi manevi sosyal destek gördüklerini ifade etmektedirler. Eşini kaybetmiş kadın katılımcıların yaşadıkları sosyal çevrelerinde komitelerinin ve yakın arkadaşlarının sağladığı destek ile bu zor, sancılı süreçte daha iyi hissettikleri ifadelerine de ulaşmak mümkündür. Katılımcılardan Firuze'nin *"eşim vefat ettiğinde çocuklarımla kaldıktan sonra kimse bana el uzatmadı ve yanımda olmadı"*, İnci'nin *"eşimin ailesinden 6 tane kaynım vardı ama onların hiçbiri bana destek olmadılar"*, Sedef'in *"eşimin tarafı hiçbir destek vermedi"* şeklindeki ifadeleri ile eş kaybı yaşadıktan sonra

kadınların eşinin ailesi tarafından maddi manevi sosyal destek görmediklerini belirtmişlerdir. Aynı şekilde katılımcılardan; Elmas'ın *"arkadaşlarımdan hem manevi hem maddi anlamda destek gördüm"*, Akik'in annesinin*" zor zamanlarda yanımda olduğu ve çocuklarımın bakımında bana yardımcı oldu"* şeklindeki ifadeleri ile de komşu ve yakın arkadaşlarının onlara eşinin ailelerinden çok destekçi olduklarını göstermiştir.

Evlilik ilişkisi temasında katılımcılardan Yıldız'ın kendisinin istenilmeyen gelin olmasının eşinin vefatından sonra hem eşinin ailesi tarafından maddi manevi sosyal desteği istediği veya beklediği ölçüde olmadığını hem de eşi vefat etmeden önce de evliliğinde çeşitli sorunlara, eşinin ailesinden yana ilgisizliğe neden olduğuna dair ifadelerine ulaşılmıştır. Katılımcılarda eşleri ile evli kaldıkları süre boyunca aile ilişkisinde ve ailenin sorumlulukları çerçevesinde aile içinde erime yaşadıkları söylenebilir. Yıldız'ın *"her şey benim üstünde"*, Ametist'in *"ben hiç elektrik, su, doğalgaz faturası 36 yıllık evliliğim süresince ödemedim, hiçbir zaman markete gidip alışveriş yapmadım, eşim hep ben alırım, getiririm derdi"* gibi ifadeleri aile ve evlilik yaşamlarında erkeğe verilen sorumlulukların daha fazla olması ve kadının benliğinin ayrışmadığını ve evli aile sisteminde iç içe geçerek bir erime yaşadığı söylenebilir. Aynı zamanda bu ifadelerin kadınların eşlerini tek dayanak olarak gördüklerine de işaret etmektedir.

Çocuklar ile ilişki temasında katılımcıların çocuklarının onları rahatlatan ve yaşadıkları travmayı aşmalarında kolaylaştırıcı, iyileştirici bir faktör olduğu söylenebilir. Araştırmaya katılan farklı ilerideki kadınların travmalarını atlatmada çocukların varlığı yaşamlarını zorlaştıran, sorumluluklarını arttıran, onları çocuklarının gelecekleri açısından endişelendiren bir değişken olarak kendini gösterse de psikolojik ve ruhsal anlamda eşlerinden kalan emanetler algısı/düşüncesi çerçevesinde kadınları iyileştiren, psikolojik iyi oluşu olumlu etkileyen ve onları travmadan sonraki yaşamlarında da etkileyen bir etken olduğu söylenebilir. Akik'in *"sonuçta eşimden bana kalanlar... Hep birbirimize destek olarak yaşadık."*, Mercan'ın *"moral verdiler, teselli ettiler, benden daha dirayetliydiler"*, Yakut'un *"onlar bana ben onlara tutundum"*, Firuze'nin *"eşimin vefatıyla yaşadığım acıya çocuklarımla sabrederek, onlarla zaman geçirerek katlandım"*, Sedef'in *"çocuklarıma hem annelik hem babalık yaptım"*, Zümrüt'ün *"çocuklarımın olması beni hayatta tutuyordu"* şeklindeki ifadelerinin bunu ön plana çıkardığı söylenebilir. Diğer taraftan İnci'nin *"en büyük oğlum 15 yaşında okulu bıraktı, bizim*

için çalışmaya başladı" şeklindeki ifadesi bu temanın çalışan çocuk ve aile reisi rolünü de üstlendiğine dikkat çektiği söylenebilir.

Aile yapısı ve bütünlüğü incelendiği zaman Diyarbakır ve Şanlıurfa'daki araştırmaya katılan katılımcıların Kayseri ve Aksaray ilindekilere oranla çekirdek aile yapısından daha çok uzaklaştıkları gözlemlenmiştir. Kadınların eşlerinin vefat etmesiyle eşlerinin ailesi ile veya eşinin ailesine çok daha yakın bir yerde yaşamaya devam ettikleri veya altlı üstlü evlerde bir yerleşim yerinde birbirleriyle iç içe olacak durumda kaldıklarını belirtmişlerdir. Aile bağlarını güçlü tutma, akrabalık ilişkisini koruma, sosyal ortamda bir güç ve itibar olarak algılanan geniş aile olmayı daha çok önemseme hâkim olduğu söylenebilir. Katılımcı kadınların hiçbirinin tekrar evlilik gibi bir düşüncesinin olmadığı ve yaşamlarına çocuklarıyla birlikte tek ebeveynli bir aile olarak devam ettikleri gözlemlenmiştir. Ölüme bağlı olarak oluşan bu tek ebeveynli aile yapısında ebeveynler dışarıdan pek destek görmezken; var olan kaynaklarını etkin kullanma, genellikle kanaatkâr yapıda olmaları, ailedeki bireylerin daha hızlı olgunluk kazanmaları gibi tek ebeveynli ailelerin güçlü yönlerini de yansıttıkları söylenebilir.

Gündelik ve sosyal hayat çerçevesinde araştırmada kadınlarda eşlerini vefatıyla başlayan yas süreçleri boyunca gündelik ve sosyal yaşamlarında kendilerince bir önlem alma, yasla baş etmeyi kolaylaştıran bir yöntem olarak görme, özellikle eşine ve ailesine karşı görev ve sorumluluğunu yerine getirme, meydana gelen değişmeleri bir sorumluluk olarak görüp gerçekleştirme, bu değişimlerin yaşanmaması durumunda kendini suçlu hissetme ve içinde bulunduğu toplumsal çevrenin kültürel geçmişinden getirdiği, gelenek olarak belirlediği sosyal normlara uyma zorunluluğundan kaynaklanma değişimlerin meydana geldiği söylenebilir. Gündelik ve sosyal hayat temasında eşlerin yaşanılan yas sürecinde ev içinde TV izlememe/TV açmama yemek yapmaya isteksizlik, kişisel bakımını aksatma veya kişisel bakım yapmaktan keyif almama, eğlenceli ortamlarda bulunmayı tercih etmeme, giyim tarzında çevresinden yana ayıplanma veya kınama ile karşılaşmamak için radikal değişimlere gitme, sosyal çevresinde olumsuz söylemlerin ve durumların yaşanmaması için kendini izole etme gibi baş etme yöntemlerinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki katılımcılarda iç Anadolu bölgesine oranla daha fazla yaşandığı söylenebilir. Ancak gündelik ve sosyal yaşamın bir parçası olan düğün, nişan vb. eğlenceli ortamlarda her iki bölgeden katılımcıların da eş kaybının yaşandığı ilk birkaç yıl içinde bulunmadığı, daha sonra çocuklarının akrabalık ilişkisine dair bağlarını korumaları ve çocuklarının eğlenmeleri için davetlere katıldıkları gözlemlenmiştir.

Giyim kuşama ilişkin; Zümrüt'ün "*daha koyu renk giyinmeye başladım, yeni şeyler kullanmamaya başladım, mesela boncuklu, desenli eşarp kullanmadım*.", Sedef'in *"tek renk koyu giyindim, kendi üstümü değiştirmedim, elbiselerimi yıkamadım (taziye evinde yıkanmaz), 40 gün TV açmadım, bunları yapsaydım ayıplanırdım.*", İnci'nin *"genelde sade şeyler giyiyordum, asla renkli, çiçekli, desenli elbiseler giymedim."*, Elmas'ın *"giyimimde çok abartılı olmamaya özen gösterdim, tek sade renkte eşarp ve pardesüler kullandım*.", Firuze'nin *"yeni elbiseleri giymedim insanlar ayıplar diye, güzel, boncuklu yazmalar takmadım."* Şeklindeki ifadeleri bu durumu destekler niteliktedir. Eşi vefat etmiş bir kadın için belirlenmiş veya kabul görülmüş "uygun vakitlerde dışarı çıkma, evine vakitli dönme, komşuları veya yakın akraba ve arkadaşların da pek fazla misafirlik yapmama, başına bir iş gelir endişesiyle bir erkek çocuğu olmadan, kardeşi veya kaynı olmadan dışarıda bulunmama gibi sosyal normların kadınları güçsüz hissettirdiği, yetersiz olduklarını düşündürdüğü sosyal ilişkilerinden uzaklaşarak onları daha çok karamsarlık ve depresyona doğru sürüklediği söylenebilir. Aynı şekilde Yeşim'in *"eşi vefat etmiş, amenna ama eşinin vefatından aldığı parayla çok iyi geçiniyordur ya da aylık paradan dolayı kimseye muhtaç olmuyor keyfine bakıyor artık.",* Sedef'in *"çocukları nasıl olsa çalışıyor ona bakar, şehre yerleşince hayatı değişir."* İnci'nin *"her yere girip çıkıyor, istediği gibi kafasına göre çalışıyor."* İfadeleri araştırmaya katılan katılımcıların toplumsal olumsuz söylemlerle de karşılaştıkları ve bununla baş ettiklerini göstermektedir.

Çalışma ve iş yaşamı incelendiği zaman bazı katılımcıların rahatsızlıklarından ötürü bunu tercih etmedikleri (kuvars, İnci, Elmas), bazı katılımcıların sosyal yardım ödeneklerinin eşini kaybetmiş kadınlar için ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayacak nitelikte olmasa da bu ödeneği almaları veya aile yapıları ve kültürlerinin buna izin vermedikleri (Mercan, Sedef), bazılarının ise çapaya, tarla işine gitme, mevsimlik işler, pamuğa gitme, evlere temizlik, nakış işleme, iğne oyası işleme, örgü yapıp satma gibi el emeğine dayanan kısa süreli ve el emeğine dayanan birçok işi yaptığı gözlemlenmiştir. Yıldız'ın *"çapa, bahçe, tarla işinde hep kendim çalıştım*."; Yakut'un *"onun emeklisi var ama yetmiyor, çalışmak da bana iyi geliyor"*; Akik'in *"boşta kalmak istemiyorum; çünkü tek kaldığımda kendimle konuştuğumda daha kötü oluyorum"*; Yeşim ve Zümrüt'ün de bir işte çalıştığında bir şeyle meşgul olmanın onlara iyi geldiği yönündeki ifadeleri kısa sürede de olsa kendi yaşamlarını maddi anlamda kolaylaştırmak adına çalışmaları onlar için iyileştirici bir faktör olduğunu söyleyebiliriz.

Araştırmanın yas süreci temasında iç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden katılan kadın eşlerinin vefatıyla birlikte yas süreçlerinde çaresizlik, korku, gelecek endişesi, çocuklarının bakımı ve ihtiyaçlarının karşılanmasında yetersizlik, maddi sıkıntılar içinde olma, yaşadıkları ağır ve zor süreci sosyal yaşamlarına ve çevrelerindeki insanlara belli etmeyip dik durma gayreti gösterme çabasında olmalarını söylemek mümkündür. Öztürk (2020), travmatik yaşantılar sonrasında birey öncelikle kendi yaralarını kendisi sarmak ister ve bir bakıma ruhsal bakımını kendi ölçüsünde üstlendiği, yine kendisine kuvvetle bağlanır der. Ancak çalışmada kadınların kendi yaşamlarını, istek ve ihtiyaçlarını hiçe sayarak çocukları için bu zorlu süreci aşma eğilimi gösterdikleri gözlemlenmiştir. Bu bağlamda yaşadıkları yası tam olarak yaşayamamaları, çözümlenmemiş yas içinde olduklarını gösterebilir. Aynı zamanda çözümlenmemiş yasları; kadınların daha içe dönük davranış kalıpları sergilemelerine neden olmaktadır. Bir yere çıkmak istememeleri, giyimlerinde ve kişisel bakımlarında özensiz olmak istemeleri, eğlenceli ortamlarda bulunurken keyif almamaları veya bunları yapmayı kendilerine bir hak olarak görmemelerine neden olabilmektedir. Yas süreci içinde katılımcılardan maneviyatlarının güçlendiği ve kendilerini manevi duyguları yaşayınca daha iyi hissettiklerine dair ifadelere ulaşılmıştır. Yeşim'in *"Kur'an kursunda Hoca olarak 6 ay çalıştım, kendimi iyi hissediyordum."*, Elmas'ın *"sohbet vardı burada, oraya giderdim, ilmi kitaplar okunurdu, dualar edilirdi, hayırlı-dini günlerde buluşurlardı onlara katılırdım. Ruhen ve manen ferahlamak için."* Şeklindeki ifadelerinden yola çıkarak sosyal destek kaynaklarının bir araya geldikleri ve manevi duyguları paylaştıkları ortamların onlar için yas sürecinde bir baş etme yöntemi olduğu söylenebilir. Eşinin; kalp krizi geçirmesi (Elmas), elektrik akımına kapılarak vefat etmesi (Yeşim), ateşli silahla kaza sonucu vefat etmesi (Akik) ve zehirlenerek (Firuze) ani, beklenmedik ölümlerini yaşamış olan kadınların yas sürecinde eşini ağır hastalık sonucu kaybetmiş (Yıldız, Yakut, kuvars) kadınlara oranla ölüm ve eşine veda etmenin duygularını daha ağırlıklı ve yoğun olarak yaşadıklarını ve bunun yasla mücadelede baş etmeyi büyük oranda etkisi olduğu söylenebilir.

Levirat teması karşımıza daha çok Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden katılımcılarla yapılan görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Levirat terimi Latince *"kocanın erkek kardeşi"* anlamına gelen 'Levir' kelimesinden türemiştir. Kocası ölen kadının, kocasının erkek kardeşlerinden biriyle evlendirilmesi geleneği olarak ilkel kabile topluluklarından oluşup günümüzde yer yer görülen bir evlilik türü olmuştur. Çalışmada Yeşim, Firuze, Elmas ve İnci'nin eşlerini kaybetmelerinden sonra; genç yaşta eşini kaybetmiş olma, kadının sahipsiz kalmamasını

sağlama, kadını kendi güvenli ortamlarında tutma, ailenin dağılmasını engelleme ve yeni eşi olumlu bakmayarak aile yapısının dengesini koruma, çocukların bakımında kolaylık sağlama ve baba figüründen uzaklaşmalarını engelleme gibi nedenlerle eşini kaybettikten sonra levirat ile tekrar evlilik yapma durumuyla karşılaştıkları görülmüştür.

Firuze'nin *"onun tarafından birileri eğer çocukları olmasaydı kardeşini nikahlardık gibi bir konuşma yapmıştı. Kulağıma geldi ama yine de onlara alınmadım, kızmadım. Gelinleriyim deyip aile içinde huzursuzluk çıkarmadım",* Elmas'ın *"kulağıma geliyordu kaynıyla nikahlansın diye ama ben istemedim"*, İnci'nin *"hatta çok yakın akrabalarımdan yeni taşınacağın yerde dul kadınsın, seni rahatsız etmesinler diye git kaynınla imam nikahı yap gibi bir söylemle de karşılaştım"*, Yeşim'in *"bizim buranın bir adeti vardır, genç yaşta eşin vefat ederse seni kaynınla imam nikahı ile evlendirme durumu söz konusu olabiliyor."* şeklindeki ifadeleri leviratın bir kültürel gelenek olduğu toplumda ailenin huzur, devamlılık ve koruyuculuk gibi esaslarını sağladığı yönünde bakış açısının/düşüncenin hakim olduğu söylenebilir.

3. Tartışma ve Öneriler

Yas tutma ağır ve sancılı bir süreçten bireyin geçmesi demektir. Birey bu durumdan ötürü yas tutma davranışından kaçınabilir. Ancak bu yas veya kayıp ile yüzleşmeyip kaçmak bireyde yaşamını etkileyen başka sıkıntıların oluşmasına zemin hazırlar. Kaygı ve panik sorunları, beslenme sorunları, alerji gibi fiziksel ve psikomatik rahatsızlıkların baş göstermesine zemin hazırlayabilir (Herbert, 2007). Aynı zamanda karamsarlık, çaresizlik, umutsuzluk eşinin kaybından sonra hayatta tek başına mücadele etme zorunluluğunun ağırlıklı olarak yaşanması, sosyal desteğin bireyin yaşamında eksik veya hiç olmaması, aile yapısının bozulmasına dayalı kendi dayanak noktasını kaybettiğine inancı, aile içinde levirat yöntemi ile yeniden aile kurma fikrinin reddedilmesi, kendi sosyal ve kişisel hayatından ödün vererek çocukların sorumluluğunu üstlenmesinin görevi ile de kadınların kendi yerel/geleneksel baş etme stratejilerini kullandıklarını söylenebilir. İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki kadınların bu baş etme stratejilerini kullanmada gösterdikleri çabanın onlarda ruhsal, psikolojik bir tahribat meydana getirdiği gözlemlenmiştir. Bowlby'e (1980) göre kayıp yaşayan bireyler 4 evreden geçmektedirler: (1) birkaç saat ile bir hafta arasında süren hissizlik, (2) birkaç ay ile birkaç yıl arasında süren özlem ve arama, (3) karışıklık ve umutsuzluk, (4) daha iyi veya daha

düşük bir derecede yeniden düzenlemedir. Bu bağlamda danışanların hangi evrede psikolojik yardım alacakları da bu evreleri ne kadar sürede atlatacakları da farklılaşabilmektedir. Yapılan araştırmada bu farklılıkları iç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde ortaya çıkan ve yukarıda açıklanan temaların belirlediği gözlemlenmiştir.

Baş etme stratejisinin etkinliği, sürekliliği ve travma sonrası iyileşmenin ne kadar süre içinde gerçekleşeceğine dair bir zaman dilimi belirtmek mümkün değildir. Herhangi bir baş etme yöntemi ile travma tamamen ortadan kalkacaktır gibi bir ifade doğru değildir; travma yaşamın bir parçası olarak var olur ancak; yaşama devam etme ve hayatı kontrol altında tutacak bir işleve sahip olmayacaktır. Travma sonrası iyileşmede bireylerin bunu istemeye açık olmaları kadar iyileşmenin sağlanacağı imkanlarının da buna elverişli olması önemlidir. Araştırmada bu çerçeve kapsamında katılımcıların ifadeleri ile şunlar önerilebilir.

Yeşim'in *"benim gibi olan kadınlar bir yere gitsin, kendilerini ifade edebilsinler."*, *"çocuklarımız da bu süreçten etkilendiği için destek alsınlar istiyorum."*, Sedef'in *"eşi vefat eden benim gibi kadınlara ve çocuklarına maddi ve manevi destek sağlanmasını istiyorum."*, Elmas'ın *"çocuklarımda mesela şahit oldular eşimin ölümüne, etkilendiler ama bir insan yoktu ki gidip gösterseydim, konuşsaydılar."*, Firuze'nin başka çocukların onun çocuklarıyla dalga geçmesine, çocuklarının ağlayıp üzüldüklerini dile getirerek *"keşke şimdi konuştuğumuz gibi birini nasılsın, nasıl oldun, bir ihtiyacın var mı diye gelip benimle konuşsaydı."*, Akik'in *"benim istediğim şey böyle her mahallede bir yerde aile danışmanlığının olması, bu durumda olan, bunu yaşayan kadınlar için. Ben başvuru yapmayı isterim olduğunda. İçinden çıkamadığım, aşamadığım konularda gidip destek almak isterim. Benim de var, çocuklarımın da ihtiyacı var bunu hissediyorum.* Şeklindeki ifadeleri yetkili ve politika belirleyicilerin eş kaybı yaşamış olan araştırmanın çalışma grubuna dahil olan bölge ve illerdeki kadınların yeterlilik, yetenek, kişisel özellikleri ve ilgi alanlarının belirlenerek çeşitli resmi/özel kurumlarda mesleki eğitim kurumlarının veya halk eğitim kurumlarının çatısı altında kendilerine ekonomik kaynak, sosyalleşme, iş ve çalışma yaşamını aktive etme imkânı sağlanabilir. Psikoterapi gerçekleştiren alan uzmanları eş kaybı sonucu travma ve buna bağlı olarak yas süreci geçiren bölgelerdeki kadınlara yetkili kurumlar aracılığıyla ulaşıp gerekli önleyici ve iyileştirici terapötik müdahalelerde bulunabilir. Aynı zamanda okullarda eş kaybıyla oluşan travma ve yastan etkilenen çocuklar için de psikoeğitim ve veli bilgilendirmesi çalışmaları yapılabilir. Sonuç olarak söz konusu uygulamalarda ve alanlarda eş kaybı yaşamış

olan bireylerin yaşamlarını belirtilen alanlarda kolaylaştırmak için toplumda aile sağlığı merkezlerinin, ruh sağlığı hizmeti veren resmi/özel kurumların, okullar ve yerel yönetimlerin birbirleriyle etkileşimli ve süreklilik temelinde iş birliği yapması önerilmektedir. Eş kaybı yaşayan bireylerin yasla baş etmede kullandıkları bu yerel yöntemlerin zamana bağlı olarak değişeceği göz önünde bulundurularak hem araştırmaların hem de araştırmacıların bu alanda kendilerini yenileyerek devam etmesi alan yazındaki çalışmalara katkı sağlayabilir.

Kaynakça

Bildik, T. (2013). Ölüm, kayıp, yas ve patolojik yas. *Ege Tıp Dergisi, 52*(4), 223-229.

Bowlby, J. (1980). *Bağlanma ve kayıp; kayıp, üzüntü ve depresyon*. New York Temel Kitaplar.

Çiçek, B. & Almalı, V. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde kaygı öz-yeterlilik ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki: Özel sektör ve kamu çalışanları karşılaştırması. *Electronic Turkish Studies, 15*(4), 241-260.

Duman, N. (2019). Travma sonrası büyüme ve gelişim. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 4*(7), 178- 184.

Erdur Baker, Ö., Aksöz Efe, İ. & Doğan, T. (2021). *Travma psikolojisi.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Gölge, Z. B. (2005). Cinsel travma sonrası oluşan ruhsal sorunlar. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 42, 19-28.

Herbert C. (2007). *Travma sonrası psikolojik tepkileri anlamak: travmaya uğrayanlar ve aileleri için rehber*. İstanbul: Psikonet Yayınları.

İnci, F. & Boztepe, H. (2013). Travma sonrası büyüme: Öldürmeyen acı güçlendirir mi? *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 4*(2): 80-4.

Kaplan, M. & Göker, H. (2020). Psikolojik sermayenin iş erteleme üzerindeki etkisi: Psikolojik iyi oluşun düzenleyici rolü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30*(1), 273-289.

Kuyumcu, B. (2012). Türk ve İngiliz üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş duygusal farkındalık ve duygularını ifade etmelerinin ülke ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 14*(2),1-24.

Lazarus, R. & Folkman, S. (1984). *Stres, değerlendirme ve başa çıkma.* New York: Springer.

Matud, M. P., López-Curbelo, M. & Fortes, D. (2019). Gender and psychological well-being. *International Journal Of Environmental Research and Public Health, 16*(19),3531.

Özgen, F. & Aydın, H. (1999). Travma Sonrası Stres Bozukluğu. *Klinik Psikiyatri,* 1, 34-41.

Öztürk, E. (2020). *Travma ve dissosiyasyon; psikotravmatoloji temel kitabı dissosiyatif kimlik bozukluğunun psikoterapisi ve aile dinamikleri.* Nobel tıp kitabevleri yayımcılık. İstanbul

Solmuş T. (2015). *Travma Psikolojisi: Hayatımızın kırılma anları.* Nobel Yaşam Yayınları. Ankara

Sungur, M. Z. (1999). İkincil travma ve sosyal destek. *Klinik Psikiyatri, 2*(2), 105-108.

Şensoy, N. Çolak, P. K. & Doğan, N. (2020). Sağlık çalışanlarında psikolojik iyi oluş düzeyi ile sanal ortamda yalnızlık düzeyi arasındaki ilişki. *Aile Hekimliği Dergisi, 24*(1), 41-50.

Türküm, A. S. (2002). Stresle başa çıkma ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2*(18), 25-34

Wilson, J. P. ve Lindy, J. D. (2013). *Trauma, culture, and metaphor: Pathways of transformation and integration*. UK: Routledge.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005), *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

LİLİTH KARAKTERİNİN SUMER MİTOLOJİSİNDEN DİNİ-KANONİK METİNLERE VE KOSTÜM TASARIMINA YANSIMASI

Dr. Öğr. Üyesi Minara GULIYEVA JAMSHIDI

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, ORCID: 0000-0001-9072-4165.

ÖZET

Estetik bir değere sahip olan mitoloji, birçok sanat alanında yaşatılmaktadır. Mitolojinin sanatın her alanını etkilediği ve günümüze kadar ulaşan mitolojik karakterlerin kostüm tasarımında da varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Sümer mitolojisinde güçlü, kendinden korkulan dişi bir ruh, Fırtına Tanrıçası ve Yahudi mitolojisindeki yeri olan Lilith, bir ana tanrıçadan şeytani bir tanrıçaya evirilen kötücül bir karakter olarak dini-kanonik metinlere yansımıştır. Sümerler, tanrıçayı tarih öncesi inanç geleneklerinden çıkarıp onun yerine yaratılış hikayelerine ve tanrıların tapınaklarına başkanlık eden bir yaratıcı tanrı koymuşlar. Buna karşılık Lilith adlı dişi bir iblis, kanatları, kuş bacakları ve baykuş motifli bir gövdesi ile tasvir edilir. Yahudi mitolojisinde Lilith, Adem'in eşitlik arayışından dolayı Tanrı tarafından cezalandırılan ilk karısı olarak görülür. Lilith, Yahudi dini metinlerine ise Tanrı'nın Âdem için bir kadın olarak yarattığı, Adem'e itaatsizlik ettiği için cennetten atılmış bir imge olarak yansır. Bu özelliği ile şeytani karaktere sahiptir. İncil'de kötülüğün, felaketin ve cezanın sembolü olarak tasvir edildiği ve genellikle orta çağ sanatçılarının yaratılış anlatımlarına dahil edildiği için Havva ile birlikte ilk kadın olarak kabul edilir. Asi doğası gereği Havva'yı kandıran, Şeytan kılığında yılan olarak görülen, nihayet dini-kanonik metinlere ve kostüm tasarımlarına yansıyan bu imge, Adam-Lilith, Âdem-Havva paraleli ve ikizler mitolojik düşüncesi olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda çalışmada Lilith ile Havva arasındaki paralellikler karşılaştırarak ikizler miti ortaya çıkarılmış ve Sümerlere yansıyan şeytan tanrıça Lilith'in dini kanonik metinlere ve kostüm tasarımına dönüşümü ele alınmıştır.

Günümüzde de geçerliliğini koruyan Lilith miti, kostüm tasarımlarında şeytan sembolü olarak yer almaktadır. Bu çalışmada Lilith mitini karakterize eden kostüm tasarım örnekleri üzerinden farklı içerikler yakalanmaya çalışılmıştır. Literatürden elde edilen nitel veriler ışığında Lilith mitinin süreç içerisinde nasıl değiştiği ve Sümer mitolojisinden dini-kanonik metinlere kadar Lilith karakterinin kostüm tasarımına nasıl yansıdığı araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lilith, Sümer, Mitoloji, Dini-Kanonik Metin, Köstüm Tasarımı.

THE REFLECTİON OF THE CHARACTER OF LILITH FROM SUMERIAN MYTHOLOGY TO RELIGIOUS-CANONICAL TEXTS AND COSTUME DESIGN

Abstract

Mythology, which has an aesthetic value, is kept alive in many fields of art. It is seen that mythology affects every field of art and that the mythological characters that have survived to the present continue to exist in costume design. A strong, fearful female spirit in Sumerian mythology, the Storm Goddess and her place in Jewish mythology, Lilith is reflected in religious-canonical texts as a malevolent character that evolved from a mother goddess to a demonic goddess. The Sumerians removed the goddess from prehistoric belief traditions and replaced her with a creator god who presided over the creation stories and temples of the gods. In contrast, a female demon named Lilith is depicted with wings, bird legs, and an owl-shaped body. In Jewish mythology, Lilith is seen as Adam's first wife, who was punished by God for her quest for equality. Lilith is reflected in Jewish religious texts as an image that God created for Adam as a woman, thrown from heaven for disobeying Adam. She has a demonic character with this feature. She is considered the first woman, along with Eve, as she is depicted in the Bible as a symbol of evil, disaster, and punishment and is often included in medieval artists' accounts of creation. This image, which, by its rebellious nature, deceives Eve, is seen as a snake in the guise of Satan, and is finally reflected in religious-canonical texts and costume designs, emerges as the mythological idea of Adam-Lilith, Adam-Eve parallel and twins. In this context, in this study, the twins myth was revealed by comparing the parallels between Lilith and Eve, and the transformation of the demon goddess Lilith, which was reflected in the Sumerians, into religious canonical texts and costume design was discussed.

The myth of Lilith, which is still valid today, takes place in costume designs as a devil symbol. In this study, it has been tried to capture different contents through costume design examples that characterize the Lilith myth. In the light of the qualitative data obtained from the literature, how the Lilith myth changed in the process and how the Lilith character was reflected in the costume design from Sumerian mythology to religious-canonical texts were investigated.

Keywords: Lilith, Sumer, Mythology, Religious-Canonical Text, Costume Design.

Giriş

Sümer mitolojisinde güçlü, kendinden korkulan dişi bir ruh, Fırtına Tanrıçası anlamına gelen ve Yahudi mitolojisinde yeri olan Lilith, bir ana tanrıçadan şeytani bir tanrıçaya evrilen kötücül bir karakter olarak bilinir. Lilith adı Sümercede “hava, rüzgâr” anlamına gelen Lil kökünden türemiş, Lili ve Lilitu adları demonik varlıklara verilen isimler olarak kullanılmıştır (Bilgili, 2022:138). Ayrıca "Lilith" ismi, Sümer Aşk Tanrıçası İnanna'nın ağacına yuva yapıp onu kestirmeyen cinin adıdır (Uslu, 2017: 141). “Dinler tarihinde Lilith, olumlu niteliklere haiz bir Tanrıçanın olumsuz özellikler atfedilerek nasıl şeytanlaştırıldığının en güzel örneğidir” (Çınar, 2018: 386).

İnsanı günaha sürükleyen gücün şeytan olduğu düşünülür. Şeytan karakteri ataerkil toplumlarda daha çok erkek cildinde (şeklinde) olarak kabul edilir. Bununla birlikte, hiçbir dini-kanonik metin şeytanın cinsiyetinden bahsetmez. Ancak toplumun gelişme aşamasında bu karakter daha çok erkek şeklinde tasvir edilir. Terminolojik olarak "demon" kelimesi bizim dilimizde "şeytan" anlamına gelir. Literatürde demonik karakterler derken şeytan karakterleri,

demonik motifler derken ise şeytani nitelikte olaylar ya da herhangi bir insan karakterlerinde şeytan doğasının yansıması vardır.

Halk inançlarındaki şeytan yılanla karşılaştırılır. Yılan, tipik bir düzenbazdır. Dini kitaplarda şeytan olarak yılanın reenkarnasyonu, eski mitolojilerde ejderha veya dünya yılanının tecessümüdür. Daha sonraki dini kitaplarda, İncil ve Kuran'da Şeytan yılanın vücuduna bürünmüş hâlde tasvir edilir. İncil'de yılan Yahuda'nın kalbine girer (Luka'dan Yevangel'e: İncil) (URL 1).

"İncil'in 34: 14-15 ayetinde, İbranice sözcük qippoz 'büyük baykuş' veya 'yılan'ı referans göstermektedir"(URL 1). Bu nedenle, sanatçıların yorumuna göre, Orta Çağ Hıristiyanlığında Lilith, Havva'yı Cennet Bahçesi'ne çeken yılanla ilişkilendirilmiştir. Bu popüler motif, Lilith'i yaratıcı manzarada yeniden konumlandırdı. Günümüze ulaşan belgelerde herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte bu tutumun 13. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar sanatçıların Lilith olarak tasvirinde özellikle yaygın olduğu görülmektedir. Örneğin, Antoine Verard'ın İncil'deki Âdem ve Havva gravürü, Âdem ve Havva Minyatürü ve "Ölüm ve Yaşam Ağacı", Salzburg Başpiskoposu'nun dua kitabında "baştan çıkarıcı kadın" İblis-Lilith çiftin arasında duruyor (Görsel 1-A, B, C).

A. B. C.

Görsel 1. A. Antoine Verard, Âdem ve Havva, 1505. Bible en Francoys, The Metropolitan, Museum of Art, NY (Yıldızeli, 2021: 32); B. Adem ve Havva Minyatürü, Floransa (Campbell, 2013:100); C. Ölüm ve Yaşam ağacı, Salzburg Başpiskoposunun Dua Kitabı'ndan, 1481 (Campbell, 2013:101).

Yahudi dini metinlerinde, Tanrı'nın Âdem için bir kadın olarak yarattığı Lilith, Adem'e itaatsizlik ettiği için cennetten atılmış bir imgedir. Çalışmada geçmişten günümüze kadar ulaşmış Lilith'in mitolojik hikayeleri açıklanmış ve Lilith karakterinin Sümer mitolojisinden dini metinlere yansımasının yönlerine değinilmiştir. Lilith Sümer mitolojisinde görünen en eski kadın imgelerinden biridir. Gılgamış destanında dünya ağacında yaşayan Lilith, Gılgamış'ın ağacı kesilmesi sonucu bulunduğu yerden kovulur. Muhtemelen Lilith'in insanoğluna olan nefretinin temelinde bu faktör yer alır. Bunun yanı sıra erken dönem Yahudi dini metinlerinde Lilith, Tanrı'nın Âdem için yarattığı ilk kadın figürü olarak hatırlanır. Yahudi dini metinlerinde, Tanrı'nın Âdem için bir kadın olarak yarattığı Lilith, Adem'e itaatsizlik ettiği için cennetten atılmış bir imgedir. Bu özelliği ile şeytani karaktere sahiptir. Adem'in çocuklarına zarar vereceğine söz veren Lilith, daha sonraki dini metinlerde de Şeytan kılığında Havva'yı kandıran yılan olarak görünür. Asi doğası gereği nihayet dini-kanonik metinlere giren bu imge, Adam-

Lilith, Âdem-Havva paraleli olarak ortaya çıkar ve ikizler mitolojik düşüncesi olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda, çalışmada Lilith ile Havva arasındaki paralellikler karşılaştırılarak ikizler mitini ortaya çıkarır ve Sümerlere yansıyan şeytan tanrıça Lilith'in dini kanonik metinlere dönüşümü netleştirilir.

Türkiye'de moda ve giyim alanında göstergebilim yöntemlerinin uygulanması ile ilgili literatür incelendiğinde, bu konuda birkaç makale çalışması dışında, çalışma yapılmadığı dikkat çekmektedir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılarak Lilith ile Havva arasındaki paralellikler karşılaştırılmış ve ikizler miti ortaya çıkarılmıştır. Araştırmada, mitolojik karakter konusu, "Lilith" teması seçilmiştir. Öncelikle Sümer mitolojisinden dini-kanonik metinlere yansıyan Lilith karakteri hakkında bilgiler verilerek, daha önce yapılmış çalışmalar ve yapılan tasarımlardan örnekler gösterilmiştir. Ayrıca araştırmada, Sümerlere yansıyan şeytan tanrıça Lilith'in dini kanonik metinlere dönüşümü ele alınarak, konu "Sümer Mitolojisinde Lilith Karakterinin Dini Kitaplara Yansıması" ve "Lilith Karakterinin Kostüm Tasarımına Yansıması" olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Araştırmaya öncelikle Sümer mitolojisinde Lilith karakterinin dini kitaplara yansıması ile başlamak gerekir.

1. Lilith Karakterinin Sümer Mitolojisinden Dini-Kanonik Metinlere Yansıması

Dini metinlere baktığımızda Şeytan'ın Âdem yaratılmadan önce de var olduğu ve sürekli olarak insanları yanıltmaya çalıştığı görülür. Bu nedenle de şeytan karakteri edebiyat ve sanatın var olduğu ilk dönemden beri var olur. Mitolojik metinlerde ve sözlü edebiyatın birçok diğer örneklerine baktığımızda mutlaka şeytan karakteriyle karşılaşabiliriz. Bu konu her zaman yazılı literatürde ele alınmış ve tarihin her döneminde insan-iblis ilişkilerini yansıtan eserler yayınlanmıştır. Avrupa'da Mephistopheles veya Lucifer olarak bilinen şeytan imgesi, klasik edebi metinlerin mevzusunu oluşturur. Dini düşüncede, eskiden hayırsever bir melek olan şeytan, daha sonra Tanrı'ya isyan eder ve insanları yoldan çıkaran şeytani bir güç haline gelir. İster Yahudilikte, Hıristiyanlıkta veya ister İslam'da olsun, tüm dini kitaplarda Şeytan iyiliğe, yaratıcı güce karşı gelir ve cennetten kovulur. Önce en eski dini kitap olan "Tevrat"a bakarsak, "Tevrat" metinlerinde Şeytan Tanrı'ya karşı çıkar ve insanlara zarar verir. Tevrat'ta Şeytan "kötülüğün sahibidir". Burada olumlu bir kahraman kılığında görünen şeytan kurnazdır (Havari 2 Pavlus'un ikinci vahiy). Kıyamet sırasında Şeytan Deccal' in kişiliğinde bedenlenir. Erken İsevilik döneminde, şeytan belirli bir kişi olarak değil, kötülüğün genel olarak kişileştirilmesi ile olarak ortaya çıkar.

Tevrat'ta İblis' in şeytanla birlikte canlandırılması, yorumcuların bu isimleri kötülüğün simgesi ve asi olan gibi değerlendirmelerine yol açar. Halk sanatında Lucifer ve Velzuvel ikili bir karakter olarak hareket eder. Lucifer, Tevrat'ta ve Kuran'da özellikle cennetten kovulmuş bir melek olarak tanımlanır. Hıristiyanlıkta, özellikle mistik edebiyatta Şeytan somut bir figür, bir kişi olur. Zamanla Şeytan, Tanrı'nın gerçek düşmanına dönüşür.

Kuran'da şeytanla ilgili toplam 133 ayet vardır. Ayrıca Kuran'da Şeytan'ın ikiyüzlülüğünü anlatmanın yanı sıra, birkaç ayette ona uyulmaması için uyarılar da vardır. 2: 102 "Ey insanlar! Helal ve saf olmak şartıyla yeryüzünün tüm nimetlerinden yiyin. Sadece şeytanın ayak izlerini takip etmeyin. Çünkü o sizin için bilinen bir düşmandır''. Öte yandan

Tevrat Şeytan hakkında şöyle der: Yuhanna 8: 44'te İsa, Şeytan'ın "hakikate bağlı olmadığını" söyler. Yani bir zamanlar doğru ve suçsuzdur. Yehova'nın yarattığı tüm akıllı yaratıklar gibi, daha sonra Şeytan olan bu melek de doğru ile yanlış arasında seçim yapma özgürlüğüne sahiptir. Bu melek, Tanrı'ya isyan ederek ve ilk insanları kendisine, bu işe katılmaya teşvik ederek "düşman" anlamına gelen Şeytan olur (Tevrat, 2016: Yaratılış 3: 1-5; Vahiy 12: 9).

Yahudilik ve Hıristiyanlık da Şeytan'ın hükümdarlığı aydınlatıcı güçlere düşman olmasına rağmen iyiyi ve kötüyü birlik içinde daha fazla karşılaştırmayı da destekler. Şeytan, dinleri karşılaştırmada, insan niyetlerini ve eylemlerini değerlendirmek için kriterler belirlemede önemli bir faktördür.

Orta Çağ'ın başlarından itibaren, "şeytan" teriminin bir kavram olarak yorumlanması, Hıristiyanların ilerlemesinde ve ardından Protestan eğilimlerin oluşumunda özel bir öneme sahiptir. Şeytan imgesi, Orta Çağ'da çeşitli gizli komutlar için kullanılır. Modern zamanlarda, bu görüntü şeytani mezhepler tarafından aktif olarak kullanılır.

Tevrat metinlerinde Şeytan, Tanrı'ya isyan eden ve insanların hayatlarına müdahale eden bir mürtet için ortak bir isimdir. Şeytan ile Tevrat'ta ki yılan (Yaratılış) benzetmesinin aslında hiçbir temel prensibi mevcut değildir. Yaradan'ın yılanı tipik bir düzenbazdır. Belki de bu tür ittifaklar Şeytan'ın "ejderhalar" ve "eski yılanlarla" olan kıyamet çemberinin sonucudur. Bununla birlikte, daha sonra Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman edebiyatı doğrudan veya başka bir şekilde Tevrat'taki yılanı Şeytan veya elçisiyle özdeşleştirir.

Byron'ın sözleriyle: "Meleklerden daha büyük bir vizyonu var. Melekler kadar güzeldir" (Kramer, 2014: 182). Bu metinlere baktığımızda Şeytan'ın cinsiyetinin kanonik metinlerde belirlenmediğine inanılır. Onun erkeklik tasviri ancak daha sonraki ataerkil düşüncenin bir ifade biçimi olarak ortaya çıkar. Bu, şeytan imgesinin bir kadın olduğu kadar bir erkek şeklinde de var olabileceği anlamına gelebilir.

Mezopotamya'nın efsanevi hayal gücünün bir sonucu olarak, dişi şeytan Lilith erkekleri yoldan çıkaran bir kadın karakteridir. Onun eylemi aşk değil, iblisleri, şeytanları ve cadıları doğurur. Lilith'in çok güzel bir vücudu ve bacakları vardır. Efsaneye göre Lilith, Adem'in ilk karısıydı. Meleklerin danışmanı olan Lilith, "Savaş Kraliçesi" konumuna yükselir. Popüler inanca göre, Tanrı erkeği ve kadını önce topraktan yaratır. Ancak Lilith, Âdem ile aynı haklara sahip olduğunu çok geçmeden anlar. O sırada Adem'den ayrılarak dünyadaki ilk boşanmayı yapar. Ama melekler Lilith'i geri getirmek için boşuna çok çaba sarf ederler (Zigsem, 2006: 107). Lilith, yeryüzündeki insanoğlundan doğan tüm çocukları öldürmeye yemin eder. O anda melekler Lilith'i lanetlerler. Lilith her gün yüz çocuğu ölüm cezasına çarptırır. İnsanlar ancak çocuklarına kutsal isimler vererek çocuklarını Lilith'in savaşından kurtarabilirler. Adem'e itaat edebilmek için bu kez Tanrı Havva'yı Adem'in kaburga kemiğinden yaratmaya karar verir (Hirş, 2003: 29).

Bu olay sonraki dönemde insanın cennetten kovulmasının nedenini oluşturur. Ancak zamanla günahkârlık güdüsü, insan-şeytan paraleli taşıyan dini-kanonik bir metin olarak istikrarlı bir biçim alır. İnsanın yaratılışı gibi, cennetten kovulma nedeni de tüm dini metinlere etnolojik esatirin konusu olarak yansır. Yazar, J. Fraser'in "Folklore in the Old Testament" adlı

eserinde, bu nedeni, yani insanın cennetten kovulmasını ölümsüzlüğe ve günaha düşme sebebi olarak değerlendirir. Tanrı önce şeytanı, daha sonra Adem'i yaratır, sonra o Havva'yı Adem'in kaburgalarından yaratır. Şeytan ayrıca Havva'yı yasak meyveden tatması için teşvik eder. Sonuç olarak insan cennetten kovulur. Cennet, İslami giysiler ve dönem motifleriyle süslenmiştir. Kapıda el ele cennetten ayrılmaya hazırlanan çifti konağın balkonundan melekler izliyor (Görsel 2).

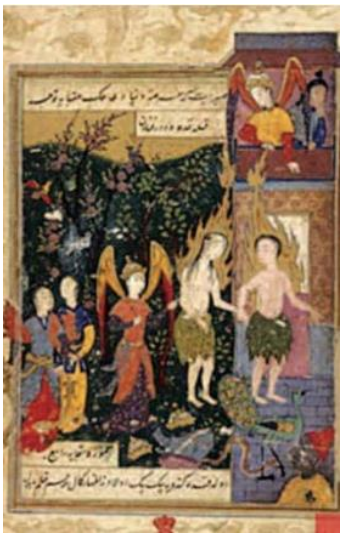

Görsel 2: Âdem ve Havva'nın Cennetten Kovulması. Hadîkatü's-Süedâ, British Kütüphanesi (Turan, 2012).

Tavus kuşu ve yılan yine Adem'in önünde yerlerini alırlar ve bu sefer ilk şeytan kırmızı şapkalı ve gri yüzlü gösterilir. Mitolojide kötülüğün temsilcisi şeytan kadın günahın ve kötülüğün temsilcisi olarak karşımıza çıkar. Böylece, dünyanın yaratılmasında ilk başlangıç ve üretici güç olarak düşünülen kadın, daha sonra tek tanrılı düşüncenin oluşumunun bir sonucu olarak arka plana itilir.

Yılana uyarak Ademi günah işlemeye zorlayan Havva, eşiyle birlikte Tanrı tarafından Cennet' ten kovulur ve sonra böyle bir soru ortaya çıkar: Yılan, Adem'in torunlarından intikam almak isteyen Lilith olabilir mi? Yılanın cinsiyeti hiçbir dini metinde bilinmez. Yılan-Şeytan, Lilith-Havva'ya paralel olarak düşünürsek o zaman kendini bir yılan kılığına sokan ve Adem'in torunlarından intikam almak isteyen ve onu cennetten kovan Lilith'in görüntüsü olabilir mi?

Bu sorunun cevabını netleştirmek için Şeytan imajının işlevlerine bakmak önemlidir. Şeytan isyanı bir eşitlik mücadelesi olarak görür. Tanrı'ya ait olana el koyar. Konuya bu açıdan bakarsak, Havva'nın yılan tarafından aldatıldığına, yani arzularına boyun eğdiğine dikkat edersek, yılan Lilith'in bir prototipi olarak ortaya çıkabilir mi? Başka bir deyişle, konuya ikizler efsanesi bağlamından bakarsak, yılan ile Havva arasında bir paralellik ortaya çıkabilir. Daha doğrusu Lilith ve Havva aynı karakterin farklı yönleri gibi ortaya çıkabilir. Bazı Yahudi metinleri, Lilith'in Adem'den ayrılmasından sonra Adem'in, dayanmayacak kadar çok acı çektiğini ve sonuç olarak Tanrı'nın Havva'yı Lilith ile aynı şekilde, bu sefer bağımsız olarak değil, Adem'e itaat etmek için yarattığını belirtir.

Lilith'in Doğuşu: Havva-Lilith paralelini açıklığa kavuşturmak için önce Lilith imgesinin kökenine ve onun Tevrat, Talmud, İncil ve Kuran'daki görünüşüne bakalım: Raphael Patai, Lilith için şöyle yazar: Bir kadın şeytan Lilith kadar fantastik bir kariyere sahip olamaz. En alt seviyelerden Adem'in karısı seviyesine yükselen Lilith sonra, kötü ruhların sevgilisi olur ve hatta Shah İblis Samael'in karısı olur (Patai, 2005: 165).

Yahudi tarihçi Raphael Patai, Sümer mitolojisinin Gılgamış ve Huluppu Ağacı destanında, Lilith'in mucizevi bir söğüt ağacında kendine bir ev inşa ettiğini anlatır. Ağaç, yaratıldığı sırada Fırat nehrinin kıyısındaydı (Çınar, 2018, 363). Mezopotamya mitolojisinde pek çok niteliği olan İnanna bu ağacı sevdiği için onu kendi bahçesine taşır. Amacı bu ağacı keserek kendisine bir sandalye yapmaktır. Ağaç büyüdükten sonra onun köküne bir yılan, gövdesine de bir yırtıcı kuşun yerleştiğini görür. Lilith ise burada kendisine bir ev inşa eder (Çınar,2018: 364). İnanna bu duruma çok üzülür ve gözyaşı dökmeye başlar. Ona yardım etmek için Gılgamış "hiçbir duaya itaat etmeyen bu yılanı öldürür. "Korkmuş kuş, Imdugud'un atalarıyla dağlara uçar. Lilith ise evini havaya uçurarak Sahraya yol alır (Duralı, 1998: 118). Lilith çıplak, kanatlı, baykuş pençeli, güzel bir vücuda sahip, iki aslanın üzerine sırt üstü yatarak tasvir edilir. İki farklı yöne bakan aslanların önünde baykuşlar oturur. Lilith'in başında boynuzlar vardır. Elinde halkalardan bir sopa tutar. Lilith'in tasvirine bakıldığında, onun sadece bir şeytan olmadığı, aynı zamanda hayvanların koruyucusu ve sahibi olduğu açıkça görülür. Lilith'in yanındaki baykuşun görüntüsü bu kadının gecelerin sahibesi olmasına bir işarettir. Zamanla Lilith'in görünüşü tasvirlerde değişmeye başlar. Çağımızdan 7 yüzyıl öncesi Suriye'nin kuzeyindeki tabletlerde Lilith kanat çırparken tasvir edilir (Görsel 3, A). Bir Mezopotamya tabletinde görülen Lilith, "başının üzerinde Venüs gezegenini simgeleyen yıldız işareti ve yeraltını ifade eden akrep ve yılan figürleri ile Venüs'ün yeraltı yolculuğunu anlatır" (Görsel 3, B).

A. B.

Görsel 3. A. Sümer kültürüne ait Lilith betimi (Burney Rölyefi de denir), kil tablet üzerinde rölyef, 37x50 cm, İÖ 2000 dolayları (Özbay, 2013: 46); B. Bir Mezopotamya tabletinde görülen Lilith (Bilgili, 2022: 139)

Fenike dilinde Lilith'e hitaben şu kelimeler yazılır: "Uçarak gecenin huzurunu bozar, Uçup git Lily! Bu sihirli sözler, kadınları Lilith'in kötülüğünden korumak için tasarlanmıştır." Bu gibi metinler, Yeni Babil İmparatorluğu döneminde Asur İmparatorluğu'nda da bulunur. Kabalisttik Yahudilikte, Lilith'in imgesi tüm ana özelliklerini bünyesinde barındırır. Bu düşünce dolayısıyla Lilith'in şeytani karakteri dini kanonik metinlere yansır. İncil'de Lilith ile ilgili bilgiler bulunur: "Yehova kısas günü, dünyanın cansız sahraya dönüştüğü gün İsa'ya şöyle

yazar: “ve gecenin ruhunun dinleneceği ve rahatlayacağı gün çöl hayvanları vahşi kedilerle karşılaşacak, gulyabaniler birbirleri ile buluşacaklar” (Tevrat, 2016: 34:14). Bu metinler Mezopotamya ve Kuzey Suriye'de kaydedilir. Bu metinlerden anlaşıldığına göre Lilith 8. yüzyılda dini metinlerde şeytan olarak bilinir ve Lilith olarak adlandırılır. Sözü geçen metinler Talmud'a da yansır. Talmud, Midraş, Zohar gibi Yahudi kutsal metinlerinde geçen Lilith, Ben Sira Alfabesi kitabında anlatılmaktadır. Talmud’da Lilith'le ilgili dualar kötü ruhları uzaklaştırmayı amaçlar. Talmud’da yazar: “Âdem Lilith'i düşünür. Lilith, Adem'in onu zorla ele geçirmek istediğini görünce, Tanrıdan kanat ister. Talmud metinlerinden Lilith'in Adem’in ilk karısı olduğu açıklanır. Burada verilen bilgilere göre Lilith, Adem'e itaat etmek zorunda kalır. Adem'den üstün olduğunu kabul etmek ona zor gelir (Ünal, 2017: 103).

Lilith, Tanrının sihirli isimlerinden birini söyleyerek gökyüzüne yükselir ve Kızıldeniz kıyılarına uçar. Lilith ruhlarla temas kurar ve her gün 100taneden fazla şeytan doğar. Tanrı Lilith'e üç melek gönderir. Melekler Lilith'e Tanrı'nın mesajını anlatır. Melekler Lilith’e teslim olmasını söyler, teslim ol derler ama Lilith geri dönmek istemez. Melekler Lilith'i boğmakla tehdit ettiğinde Lilith onlara bu şekilde cevap verir. "Hayır, ben çocukların gücünü almak için yaratıldım. Mesela bir erkek çocuk dünyaya gelirse sekiz gün benim yönetimimde, bir kız doğarsa 20 gün bana ait (Bilgili, 2022:140). "Bu nedenle Musevilikte bir erkek çocuğun Balkh'ta sekizinci gününde sünneti birbirine bağlanır. Pennsylvania Üniversitesi'nde incelenen bu büyülü metinler, Talmuss' tan 100 yıl sonrasına, daha doğrusu çağımızın 600. yıldönümüne kadar uzanır (URL 1).

Görsel 4. Erkekleri Lilith'in cezp etmesinden koruyan bir muska, St.Petersburg, 1908–1913 (URL 2).

Lilith'in doğuşu, Eski Ahit'te yaratılışın 5. gününde Tanrı, Adem'i Lilith' den önce yaratır. İnsanın aksine, Tanrı Lilith'i saf topraktan değil, çöp ve tortudan yaratır (Bilgili, 2022: 140). Başka bir versiyona göre, Tanrı, Âdem ve Lilith'i aynı anda yaratır. Ama Lilith, Adem'in rahminde yaratılır. Lilith ilk önce geniş bir alanda var olur. Âdem yaratıldığında, binlerce kötü ruh onu takip eder ve Adem'e betnine girmek ister. Âdem doğduğunda, yeşil bir cildi vardır ve ruhsuzdur. Sonra gökten bir bulut iner ve Tanrı yeryüzüne Adem'e bir ruh vermesini emreder. Dünya, Adem'e hayat verir. Âdem uyandığında, ona bir yaratık yapışır. Tanrı onları ikiye ayırır. Lilith kaçar ve kıyı bölgelerine yerleşir. O andan itibaren insanlara zarar vermeye başlar. Kuran'da Lilith'ten söz edilmese de Lilith'in bu işlevini bir yılan gerçekleştirir. İnsanlara zarar verme sözü veren Lilith, Havva'yı yoldan çıkaran yılan olabilir mi? Konuya ikizler efsanesi bağlamında yaklaşırsak Yılan-Lilith-Havva paralelini gözlemlenebilir (Görsel 5).

A. B.

Görsel 5. A. Âdem ve Havva'yı baştan çıkaran Lilith, Sistina Şapeli'nin Tavanı Vatikan, Michelangelo (Yıldızeli, 2021: 11); B. Âdem ve Havva'yı baştan çıkaran Lilith, Notre Dame Katedrali (Biggs, 2010: 7).

Hiçbir dini kitap Şeytan'ın cinsiyetinden özel olarak bahsetmez. Daha sonraki zamanlarda, özellikle Batı dini ve edebi metinlerinde, Lucifer ve Mephistopheles'in inançlarındaki şeytanın benzetmesi aslında gerçek ilkelere dayanır. Yılan titofel, doğudaki şeytan adı altında ortaya çıkar ve kendi hilesiyle ademoğluna düşman olur. Dini kitaplarda bir şeytan olarak yılanın reenkarnasyonunun eski mitolojideki ejderha veya dünya yılanı ile ilişkili olması muhtemeldir. Daha sonraki dini kitaplarda, İncil ve Kuran'da yılan Şeytan'ın vücut bulmuş haline gelir. İncil'de yılan Luda'nın kalbine girer (Lukadan Evangels: İncil). Yeni Ahit'te Şeytan "kötülüğün sahibidir". Burada olumlu bir kahraman kılığında (Havari Pavlus'un ikinci ifşası) ikiyüzlü kılığında hareket eder (Tescov, 2006: 167). Kıyamet sırasında Şeytan Deccal' in şahsında bedenlenir.

Erken Hıristiyanlıkta şeytan, belirli bir kişi olarak değil, kötülüğün genel bir simgesi olarak ortaya çıkar. Yeni Ahit'te şeytanın şeytanla birlikte dirilmesi, yorumcuların bu isimleri küfür ve asi olarak görmelerine yol açar. Folklorda, Lucifer ayrıca Eski Ahit, Yeni Ahit ve Kuran'da cennetten kovulmuş bir melek olarak tasvir edilir. Hıristiyanlıkta, özellikle mistik edebiyatta Şeytan somut bir şekil alır ve kişiye dönüşür. Bu dönemde şeytan artık tanrı değil somut bir düşman olur. Din kitaplarında Şeytan'ın işlevlerine bakarsak: Kur'an-ı Kerim'de Enfal Suresi'nin 48. ayeti şöyle der: 'Sonra şeytan onlara amellerini gösterdi: Bugün hiçbir insan sizi mağlup edemez. "Size yardım eden komşunuzum" dedi ve iki grup birbirini görünce geri çekilirler: "Senden uzaktayım. Ne görmediğinizi görürüm. Allah'tan korkarım, çünkü Allah'ın cezası çetindir" (Kuranı-Kerim ve Açıklamalı Meali, 2005: Enfal, 48). Şeytanın ikiyüzlülüğü burada devreye girer. Önce insanları birbirine düşürür. Sonra geri çekilir ve Tanrı'nın gazabından korktuğunu söyler. Veya 2:34, "Sonra meleklere, 'Adem'in önünde secde edin' dedik. Secde ettiler. Sadece Şeytan durdu, gururunu doyuramadı. Adem'e itaat etmek istemeyen kişinin Lilith olduğu dini metinlerden de anlaşılır. Oraya git, bir süreliğine senin için bir karar vardır. "Burada da Havva'nın Âdem ile beslediği yasak meyve nedeniyle Cennet'ten kovulmasına atıfta bulunur. Kuran'da şeytanla ilgili toplam 133 ayet vardır. Kuran'da Şeytan'ın ikiyüzlülüğünü anlatmanın yanı sıra, birkaç ayette ona uyulmaması için uyarılar da vardır. Öte yandan Tevrat Şeytan hakkında şöyle der: Yuhanna 8: 44'te İsa, Şeytan'ın "gerçeğe bağlı olmadığını" söyler. Bu nedenle, bir zamanlar doğru ve suçsuzdu. Tanrı Lilith'i yarattığında,

Lilith de mükemmeldi. O, istemediği için Cennet'ten kovuldu ve kovulması Havva' ya yasak meyveyi yeme teklifinden kaynaklandı.

1. Lilith Karakterinin Kostüm Tasarımına Yansıması

Birçok sanat alanında yaşatılan mitolojinin, kostüm tasarımında da varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Mitolojiden esinlenen ve belirli bir kişiliği yansıtan özel karakterli giysiler kostüm tasarımında da uygulanmaktadır. "Giysiler, geleneksel toplumlar ve ritüeller dünyasında kostüm; modern dünyada ise estetik işlevi ile moda adını alan bir tür sosyo-kültürel dili oluşturur" (Erkan, 2019: 1377).

"Kostümler, karakterlerin özgün özelliklerinden bağımsız olarak hazırlanan, çeşitli detay ve aksesuarlara zemin olarak hizmet eden, genel olarak karakterlerin bulundukları durum, zaman ve mekânı yansıtan giysiler" (Ağaç ve Ünlü Çaylak, 2022: 154) olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanımla "kostümler, belirli ilkeler doğrultusunda tasarım kavramlarının formüle edilerek yorumlandığı, hikâye anlatıcılarıdır" (Ağaç ve Demirağlı, 2021: 135). Daha da önemlisi, bir antropomorfik teknik biçimi olarak kabul edilen kostümler, bir karakterin yalnızca dış görünüşünü değil, aynı zamanda iç ve bilinçaltı zihnini de yansıtır. Tasarımcının buluş ve keşif süreci; kostüm tasarımı, fikirleri gerçeğe dönüştürmekle ilgilidir.

Şu anda hem kutsal hem de manevi anlamlar taşıyan mitoloji, moda tasarımcıları için ana ilham kaynaklarından biridir. Günümüz modasında metaforik anlatımlarla ifadesini bulmuştur ve bir başkaldırı simgesi olarak Lilith miti hala güncelliğini korumaktadır. Görünüşe göre Lilith, MÖ 8. yüzyılda İsrail'de iyi tanınan bir dişi iblisti ve onun hakkında mevcut olan inançları canlandırmak için adının anılması yeterliydi. Bu bağlamda kil tablet üzerinde rölyef kabartması (Görsel 3), Lilith'in insan gözüne nasıl göründüğüne inanıldığını gösterir. Lilith'in ince, biçimli, güzel ve çıplak, kanatları ve baykuş ayakları, kafasında birkaç çift boynuzla süslenmiş bir şapka var. Elinde bir yüzük ve çubuk kombinasyonu tutmaktadır. Açıktır ki, bu artık aşağılık bir dişi iblis değil, vahşi hayvanları evcilleştiren ve kabartmalardaki baykuşların gösterdiği gibi geceleri hükmeden bir tanrıçadır (Patai, 1964: 295, 296). Bu tür örneklerden yola çıkarak Lilith'i karakterize eden dış görünüşü ve kostümü Görsel 6'de yer almaktadır.

Görsel 6. Lilith Karakteri ve Kostümü (URL 3).

Mitolojiye ait pek çok karakteristik ögeye moda tasarımında rastlamak mümkündür. Mitoloji üzerinde bu denli güçlü bir etkiye sahip olan Lilith imgesinin resim, heykel gibi görsel

sanat dallarında betimlenmesi moda tasarımında da önemli bir ilham kaynağı olarak yer almasına sebep olmuştur. Çağdaş moda tasarımcılarının kötücül bir karaktere dönüşmüş ve Sümer mitolojisinde görünen en eski kadın imgelerinden biri olan Lilith kavramını ifade eden aldatma, yılan, yarasa gibi ögeleri biçim, renk, desen, form aracılığıyla tasarımlarına yansıtması, karakteristiği sürekli değişim olan modada ele alınmaktadır. "Talmud ifadelerinde Lilith, uzun kızıl/alev saçlı kanatlı bir şeytan olarak betimlenir. (Akt: Çınar, 2018: 378). Görsel 7'de Lilith karakterinin yılan ve yarasa ile sembolize edildiği görülmektedir (Görsel 7- A, B, C).

A. 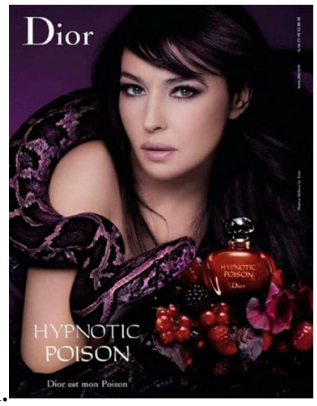

B.
C.

Görsel 7. A. Dior'un Hypnotic Poison parfümünün reklamı (Martínez ve Muñoz, 2015:618); B. Tanrıça Lilith, İlustirasyon (Karaca, 2014: 13); C. Lilith, ARTworld 1. Uluslararası karma sergi, İzmir 2023 (Kostüm Tasarımı: Minara GULİYEVA JAMSHIDI).

Tarih boyunca modanın sembolik gücüne rastlamak mümkündür. Ayrıca sembollerin modada kullanılması giysi veya aksesuar tasarımları ile sınırlı kalmamıştır. Nitekim moda markalarında bilinçli bir şekilde semboller kullanılmıştır. Bu bağlamda şehvetli Lilith'in ikonografik bir özelliği olarak kadın-yılan ilişkisi hem görsel sanatlarda hem de modada kötü kadın ikonografisinin en çok tekrarlanan amblemlerinden biri haline gelmiştir. Örneğin, Görsel 7-A'da Dior'un reklamında kullanılan yılan simgesi (Martínez ve Muñoz, 2015: 619), Görsel 7-C'de Lilith kostümünün korsesinde kullanılan yılan simgesiyle büyük benzerlikler gösterir (Görsel 7-A, B). Bu reklamın görsel muğlaklığı bizi daha karmaşık bir okuma yapmaya zorluyor, çünkü yılan ikili bir rol oynuyor: Bir yandan, şişe tasarımının bir parçası olduğu için parfümün simgesi, diğer yandan şeytanın sembolüdür ve baştan çıkarıcı ve günahkâr kadınla ilişkilendirilir (Görsel 7- A). Görsel 7-C'de ise kostüm tasarımında kullanılan iki ayrı kumaş renginin Âdem ve Havva'yı temsil ettiği ve Lilith'in ağaca (korseye) sarılarak çiftin (Âdem ve Havva'nın) arasına giren yılan simgesi olarak giysiye uyarlandığı görülmektedir.

Mitolojinin görsel unsurlarının zenginliği, evrensel önemi ve birçok moda markasının logo ve tasarımlarında sıkça kullanılması nedeniyle mitolojinin moda tasarımı üzerindeki sembolik etkisi görülmektedir. Moda tasarımcıları kostüm tasarlarken mitolojik bir karakterin özelliklerini yansıtacak semboller kullanmaktadırlar. Lilith karakterini yansıtan başlıca sembollerden biri yılandır. Bu bağlamda popüler kültürün en önemli etkinliği olan MTV Ödüllerinde Britney Spears'ın, "Sana Köleyim (I'm a Slave for you)" parçası için yaptığı sahne performansında 2 metrelik bir yılanla olan şovu kariyer hayatına damga vurmuştu (Görsel 8).

Cennet Bahçesi olarak dekor edilen sahnede, sahne kostümünün yanı sıra baştan çıkarıcılığı vurgulamak amacıyla gerçek vahşi hayvanları, dansözleri de koreografisinin parçası olarak kullanıldığı görülür.

Görsel 8. Britney Spears, 2001. MTV Video Müzik Ödülleri. Photo by Kevin Mazur/WireImage.

(URL 4).

İkonografik analiz yapıldıktan sonra, mitin çağdaş modadaki varlığını gözlemlemek ve karşılaştırmak için farklı tekniklerle Lilith mitinin kostüm tasarımında nasıl kullandığını ve neyi temsil ettiğini ortaya koymanın gerekli olduğu düşünülebilir. Görsel 10'da Lilith karakterini ve punk tarzını[1] yansıtan korse tasarımı yer almaktadır.

Görsel 9. Serseri Çılgınlığı Lilith Korse (URS-5).

Lilith karakteri görsel olarak araştırıldığında farklı alanlarda ve farklı tekniklerde örneklerine rastlamak mümkündür. Bu bağlamda asamblaj[2] tekniğiyle tasarlanan Lilith kostüm tasarımı örneği gösterilebilir (Görsel 10-B,C). Lilith anlatılarında tanımlanan ve beyin fırtınasında ortaya çıkan kelimelerle, görsel araştırması sırasında rastlanan ve panolarda sık kullanılan renklerle, karakteri ortaya çıkarabilecek ve tasarımı anlamlandırabilecek ögeler

[1] 1975'de punk hareketi başladı; anti-konformist ve düzen karşıtı, onları yıkmaya yönelik duruşunu giyim tarzıyla ve müziğiyle dışa vurmuştur (Mackenzie, 2017: 106).
[2] "Kökeni Kübizm olan, 1900'lerin ilk çeyreğinde bir davranış ve sanatsal üretim biçimi olarak geliştirilen asamblaj (ing. Assemblage); sanat yapıtını boyama, çizme, resmetme ve yontma gibi eylemlerle oluşturmak yerine, sanatsal amaçlarla üretilmemiş doğal veya endüstriyel nesnelerin yeni bir düzen içinde bir araya getirilmesiyle üretilmesidir" (Yılmaz, 2012 Akt: Ağaç ve Ünlü, Çaylak, 2022: 167).

tasarıma yerleştirilmiştir. Lilith'in gece ve karanlık gibi kelimelerle anılmasından, cennetten kaçması ve saklanmasından ya da iyiliğini gizlemesinden yola çıkılarak örtücü bir renk olan siyah, cinselliğe düşkün ve aşktan yaralı olmasından, kadınları ve feminizmi temsil etmesinden, intikamcı bir yapısı olmasından , dişi şeytan olarak bilinmesinden ve doğal olarak akla gelen ateşten , Havva'ya sunduğu elmanın renginden esinlenerek kırmızı, melek olarak tahmin edilmesinden, hayalet olarak algılanmasından, saklı iyiliği olduğuna inanılmasından yola çıkılarak şeffaflık, yılan, ayna, ay, ateş, güzellik kavramları düşünülerek altın sarısı bir parlaklık kullanılmıştır (Ağaç, Ünlü Çaylak, 2022:169).

Kostüm tasarımında, kartondan kesilen yarasaların çerçevenin üstüne misinalarla tutturulmasıyla, görseldeki ağaçların gerçek dallarla desteklenmesiyle, Lilith'in eline elmayı temsil eden küçük, gerçek bir bitkinin konulmasıyla, yılan şeklinde bir aksesuarın Lilith'e dolanmasıyla proje sunuma hazır hale gelmiştir.

Görsel 10. A. Eskiz ve Model Geliştirme; B. Figür giydirme; C. Asamblaj (Camsız)

(Ağaç, Ünlü Çaylak, 2022: 166, 168).

Mitolojinin günümüzde modadaki varlığını gözlemlemek ve karşılaştırmak için Lilith mitinin kostüm tasarımında nasıl kullanıldığı ve onu nasıl temsil ettiği kostüm tasarımı örnekleriyle ortaya çıkarılmıştır. Bu amaçla, Lilith'in efsanevi figürünün kostüm tasarımında görünebileceği farklı sembolik biçimleri belirlemek için dokuz niteliksel kategori seçilmiştir: yılan kadın, yılan aşığı, kedi kadın veya kedi arkadaşı, dişi iblis olarak, şeytanın annesi, istenen kadın nesnesi, vampir, ölümü kişileştiren kadın ve cadı gibi. Bu niteliksel kategorilerin uygulanması, Lilith mitinin çağdaş modadaki kalıcı varlığını ve temsil ettiği çeşitli sembolleri açıkça gösteren kostüm tasarımlarına uyarlanmasını sağlamıştır. Lilith'in kostümüne atıfta bulunan görsel panelin (Görsel 11), yukarıda bahsedilen toplu hayali figürlerle büyük bir ilişkisi olduğu görülmektedir. Etkisi, kullanılan doku ve hacimlerin yanı sıra renklerin kullanımında da olacaktır. Parçalara dramatik ağırlık veren ve karakterlerin ifade gücünü artıran çeşitli oranlar ve dokular keşfedilmiştir. Kumaşlarla ilgili olarak, pürüzsüz dokulara, parlak veya yarı saydam görünüme sahip hafif ve akıcı kumaşların inceliği ile ağır kumaşların dayanıklılığı ve daha etkileyici bir dokunsal doku arasındaki karşıtlık keşfedilecektir. Siluetler, aynı zamanda, görünümlerdeki orantıların değişimi yoluyla incelik ve güç arasındaki ikiliği de temsil etmiştir. Dokuların gereksiz bilgilerden etkilenmemesi için baskılı kumaşlar kullanılmamış sadece düz renkler kullanılmıştır. Lilith'e atıfta bulunan kostümler, siyah kumaşların şeffaflığından yararlanarak, karakterle ilgili var olan gizemi simgeleyen yakalı ve yırtmaçlı parçalardan oluşmaktadır. Hikayesine bağlı tüm olumsuz sembolojinin gölgesinde, kendi içindeki

tanrıçanın varlığını temsil eden yarı saydam siyah kumaşlar üst üste bindirilmiş ve altında kırmızı parçalar giyilmiştir. Siluetler vücuda daha fazla oturarak, kıvrımlarını ustaca ortaya çıkarmış ve karakterin şehvetini açığa çıkarmıştır. Karakterin şeytanlaştırılmasını temsil etmek için Lilith figürünün üzerine yerleştirilen "gölge", önceki görünümle aynı modele sahip siyah ve yarı saydam bir kumaştan bir elbise hayal edilmiştir. Görsel 11'de Lilith'e atfedilen hayvanlığı temsil etmek için, görünümün üst kısmı siyah bir kürk parçasından oluşuyor.

A. B. 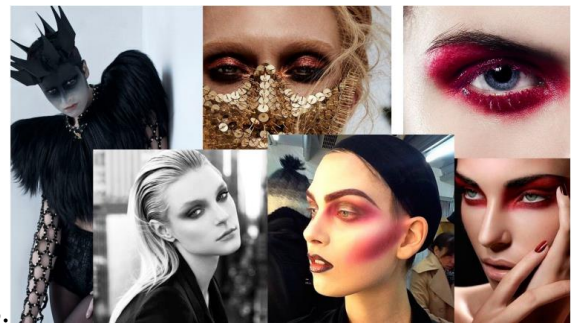

Görsel 11. A. Lilith'in kostümüne atıfta bulunan görsel panel (Serafim,2018: 31); B. Lilith'in makyajına atıfta bulunan görsel panel (Serafim, 2018: 34).

Havva'nın kostümüne atıfta bulunan görsel panelde (Görsel 12) Havva, daha mütevazı bir şekilde tasvir edilmiştir. Parçalar vücudun daha fazlasını kaplayarak ve daha fazla hacme sahip olarak, karaktere hafiflik ve incelik verir. Transparan kullanımı, gelinleri süslemek ve böceklerden korumak için kullanılan, görsel olarak duvaklar ile ilişkilendirilen beyaz kumaşlardan yapılmıştır (Görsel 12). Böylece, Havva'nın bedeninin daha samimi bir teşhiri olduğunda, bu sanki karakterin Lilith gibi cinsel olmasını kavramsal olarak engelleyen bir sismiş gibi bir filtre aracılığıyla yapılmıştır.

A. B.

Görsel 12. A. Havva'nın kostümüne atıfta bulunan görsel panel (Serafim, 2018: 32); B. Havva'nın makyajına atıfta bulunan görsel panel (Serafim, 2018: 35).

Son olarak, Lilitt karakterinin ifade gücünü ve yoğunluğunu simgeleyen, büyük hacimli ve az şeffaf parçalar giyilmiştir. Karakterin ihtişamını yansıtan büyük ölçekli pelerinler ve paltolar kullanılmıştır. Her zaman küçük parçalar halinde veya bindirmelerin iç kısmında, onu simgeleyen Lilith ve Havva, daha büyük arketipin parçaları olarak mevcuttur.

Çalışma sonucu Lilith karakterinin mitolojik anlamlarının moda tasarımının iletişimsel gücüne katkıda bulunan önemli bir ilham kaynağı olarak değerlendirildiğini ve modanın çeşitli alanlarına uygulanabileceğini göstermiştir.

Sonuç

Araştırma, iki başlık altında incelenmiş, Lilith karakterinin Sümer mitolojisinden dini-kanonik metinlere ve kostüm tasarımına yansımaları ortaya konmuştur. Araştırmada, Lilith karakterinin Sümer, Yahudi mitolojilerinde kötünün başlangıcı olarak var olduğu sonucuna varılmıştır. Şeytan karakterinin bir erkeğin vücudunda var olduğu kadar bir kadının cildinde ortaya çıkması düşünülür. Sümer mitolojisi de dahil olmak üzere birçok mitolojide şeytanın aslında bir kadın olarak düşünüldüğü muhtemeldir. Daha sonra ataerkil düşüncenin oluşması sonucunda arka plana geçmiş olabilir. Bu nedenle, eski Sümer mitolojisinin ünlü şeytan Tanrıçası Lilith, düşmanca bir figürdür. İlkin yaratılışla ilişkilendirilen bu kadın imgesinin, zamanla dini-kanonik metinlerde yeni bir biçim kazanması, Adem'i Havva aracılığıyla yanlış yönlendiren bir yılan-şeytan olarak sunulması muhtemeldir. Aslında, Havva ve Lilith aynı kökene sahipler ve Adem'in günaha düşmesindeki karakterler olarak hareket ederler. Yılan-Lilith paralelliğini oluşturan özelliklerden biri de Gılgamış'ın elde ettiği ölümsüzlük otunun yılan tarafından yutulmuş olmasıdır. Bunun temelinde Gılgamış'ın Lilith'in yaşadığı dünya ağacını kesmesi yatar. Yani, dini kanonik metinlerde ve insandan intikam almak isteyen bir yılan kılığına giren şeytan, aslında bir zamanlar onu dünya ağacından mahrum bırakan Gılgamış'tan intikam almak ister. Bu, zamanla dinamik metinlerde günahkârlığın bir nedeni olarak görülür. Böylece Sümer mitolojisinde tanrıça İblis olarak sunulan Lilith, dini-kononik metinlerde şeytanın derisine girerek insanı baştan çıkarmaya çalışan Lilith'in imajının yeni bir dönüşümüdür.

Diğer alt başlıkta ise mitoloji ve kostüm tasarımı kavramları arasındaki ilişki değerlendirilmiş ve Lilith karakterine has özellikler göz önünde bulundurarak kostüm tasarımından görsel örnekler verilmiştir. Ayrıca Lilith karakterini yansıtan kostüm tasarım örneklerinden yola çıkarak kumaş ve pek çok aksesuarlarda, şeytanı temsil eden ögelerin siyah, koyu kahve tonlarında ve kırmızı renkte kullanıldığı görülmektedir. Bu sembolik öğeler, tasarımlar yoluyla istenilen duyguların ve karakteristik özelliğin aktarılabilmesini sağlar. Mitolojik semboller ister eski Sümer toplumuna ister farklı kültürlere ait olsun, günümüzde hala geçerli olan birçok değeri temsil etmektedir. Bu da ortak bir dilin kullanılmasını sağlamaktadır. Bu işlevi ile modanın iletişim gücünü artırarak yaratıcı ürünlerin doğmasına katkı sağlayan mitolojik karakterin, gelecekte de tasarımcılar için önemli bir bilgi kaynağı olmaya devam etmesi bekleniyor. Dolayısıyla konunun moda tasarımı alanı için önemli olabileceği ve moda tasarımcıları için yararlı olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

AĞAÇ, Saliha, DEMİRAĞLI, Yasemin. “Cosplay ve Kostüm Tasarımı: Durga”. *STAR - Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi,* 2(3), ss. 122-137, 2021.

AĞAÇ, Saliha; ÜNLÜ ÇAYLAK, Özge. “Kostüm Tasarımı Sürecinin ‘Lilith" Karakteri Örneği Kapsamında Uygulaması”. *STAR Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi*, *3*(4), 154-171, 2022.

BİGGS, Mark Wayne. *The Case for Lilith*. Samson Books, 2010.

BİLGİLİ, Nuray. *Türk Mitolojisinde Tanrıçalar ve Cadılar*, İstanbul: Hermes Yayınları, 2022.

CAMPBELL, Joseph. Mitolojinin Gücü. Çev., Zeynep Yaman, İstanbul: Mediacat Kitapları, 2013.

ÇINAR, Aynur. Lilith: Yahudi Mitolojisinde Ana Tanrıça'nın Düşüş ve Şeytana Dönüşüm Serüveni. *Bilimname,* (35), 363-395, 2018.

DURALI, Teoman (giriş ve tercüme). Gılgamış Destanı. İstanbul: Çantay Kitabevi,1998.

ERKAN, Duygu. "Moda Tasarımında Mitolojik Unsurlar", İdil, 62 (Ekim): s. 1375-1389, 2019.

HİRŞ, A. İlk günah-Âdem ile Havva. Ankara: Yurt Kitap, 2003.

KARACA, Hatice. "20.Yüzyıl Sanatında Öz, Töz ve Model Olarak Kadın İmgesi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2014.

KRAMER, Samuel Noah. Sümerler. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.

KRAMER, Samuel Noah. Tarih Sumerde Başlar. İstanbul: Kabalçı Yayınevi, 2014.

Kurani-Kerim ve Açıklamalı Meali. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005.

Mackenzie, Mairi. *İzmler. Modayı Anlamak*. Çeviren: Mahmut Tuna). İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2017.

Martínez-Oña, M. M., & Muñoz-Muñoz, A. M.. Iconographic analysis of the myth of Lilith in advertising. *Revista Latina de Comunicación Social*, *70*, 611-626, 2015.

ÖZBAY, Ender. "Âdem-Havva-Lilith Figürleri İzleğinde Bir Olanaksızlık Miti: Aşk", İdil Dergisi, C. 2, Sayı 10, ss. 40-58, 2013.

PATAİ, Raphael. "Lilith" The Journal of American Folklore, Vol. 77, No. 306 (Oct. - Dec.), pp. 295-314, 1964.

PATAİ, Raphael. İudeyskaya Boginya. Ekateringburg: U. Faktoriya, 2005.

SERAFIM, Wesler. "Lilith: desenvolvimento de uma narrativa visual através da direção de arte de um fashion film", Florianópolis, 2018.

TESCOV, S. V. Motivı İskuseniya, Grex i Raskayaniya v Romane M. Q. Lyuisa "Monax" İskuseniya XXXV Mejdunarodnaya Filoloqiceskaya Konfirençiya. Filoloqiceskiy Faklyutet SPBQU.,2006.

Tevrat. Dili: Türkçe. Dorlion Yayınevi, 2016.

TURAN, H. Ç. *Tavusla Düşüş Simurgla Yükseliş İslam Ortaçağı'na Damga Vuran Kuş Risaleleri ve Safir-i Simurg*. *Vakıflar Dergisi*, *38*, 165-172, 2012.

USLU, Bahattin. Türk Mitolojisi. İstanbul: Kamer Yayınları, 2017.

ÜNAL, Asife. Yahudi geleneğinde kadının yaratılışı ve Lilit efsanesi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, *17*(2), 103-115, 2017.

YILDIZELİ, İrem Ela. Yaratılış Öyküsünün Görsel Kurgusu Üzerinden Kadın İmgesinin Günümüze İkonografik Evrimi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2021.

ZİNGSEM, Vera. Lilith. İzmir: İlya Yayınevi, 2006.

URL 1. https://eleven.co.il/bible/ (E.T. 14.05.2023).

URL 2. https://eleven.co.il/judaism/mystic-kabbalah-magic/12457/ (E.T. 15.05.2023).

URL 3. https://eleven.co.il/judaism/mystic-kabbalah-magic/12457/ (E.T. 15.05.2023)

URL 4. https://www.artstation.com/artwork/5X5Lm8 (E.T. 14.05.2023).

URL 5. https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/britney-spears-performs-during-2001-mtv-video-music-awards-news-photo/74703731 (E.T. 15.05.2023).

URL 6. https://nyctophilia-shop.de/produkt/punk-rave-lilith-corset-2/?lang=en (E.T. 15.05.2023).

"LOL" OYUNU REPLİKLERİ ÖRNEĞİNDE DİJİTAL OYUN KÜLTÜRÜNÜN İŞLETTİĞİ İDEOLOJİK SÖYLEM YAPILARI VE GENÇLERİN KİMLİK İNŞASI"

Öğr.Gör.Dr. BERNA KÜÇÜK KALAYLAR[1], Doç. Dr. ÖZGEHAN ÖZKAN[2]

[1] Manisa Celal Bayar Üniversitesi Gördes Meslek Yüksekokulu, 0000-0002-8243-3744

[2] Manisa Celal Bayar Üniversitesi İletişim Fakültesi, , 0000-0002-2556-0237

ÖZET

Yaşadığımız yüzyılda özellikle z kuşağı dediğimiz kuşak dijital oyunlarla epey zaman geçirmektedir. Popüler kültür ürünlerinden biri olan oyunlar belli bir kitle kültürünü işleterek gençlerin kimlik kazanmasında önemli rol almaktadır.

Dijital oyunlarda paylaşılan dijital kültürle küfür, kötü sözler dışında cinsiyetsizleştirme teorisinin tortularının da oldukça görünür olması ve gençlerin diline dolanması tarafımızca incelenmesi gereken önemli bir sorun oluşturmaktadır. Dijital oyunlar dolayımıyla günlük yaşam edimlerine kazınan normal/ anormal, iyi/kötü değerlerin sınırı ve bu sınırı yerleştiren iktidar yapıları incelemeye değerdir. Gençler internetle hayata bağlandığını sanırken, aslında oyunlardaki ideolojik içerikler kimlik inşasına katılmakta ve gençlere bir anlamlandırma haritası sunmaktadır.

Dijital oyunların bağımlılık çıktısı çok konuşulsa da, oyunlardaki içeriğin kimlik inşasındaki rolü çok fazla gündeme getirilmemektedir. İdeolojik iletişimi başlatan dijital oyun karakterlerinin kimliğinin gençlerin kimlik inşasını etkilememesine imkan yoktur. Gençler, alıntıladıkları hatta ezberledikleri oyun replikleri ile kimliklerini kurgulamaktadır.

Bu bildiri ile Türk toplumunda yaygın olarak oynanan Leage of Legends(LOL) oyunundaki kahramanların replikleri incelenmeye alınmış ve içerik üzerinde bir çerçeveleme analizi araştırılmasına gidilmiştir. Çalışmada, sosyal inşa kuramının öğretilerinden, Foucault'un, Bourdeu'nun görüşlerinden yola çıkılarak, Entham'ın çerçeveleme yöntemine varılmış ve LOL oyunu replikleri geniş çerçevede yorumlanmıştır.

Anahtar Kavramlar: Dijital oyunlar, gençler, iktidar, kimlik, LOL replikleri

1.GİRİŞ:

Modernizm, aile yapılanmasını tamamen değiştirmiştir. Geleneksel toplumsal yapıdaki geniş aileden çekirdek aileye geçilmesi, çocukların daha korumasız, gelenekselden uzakta ve atomize hayat tarzıyla yetişmesine kapı açmıştır. Modernizmin farklı bir versiyonu olan neo liberalizm akımının yaşadığımız yüzyılda şahlanması ile, İnternet gündelik yaşamın ritmi haline gelmiş ve bireyler gündelik yaşamın sürdüğü her yerde İnternetle iç içe yaşamaya (Wellman vd., 2002) başlamıştır. Özellikle de küresel kültürün içine doğan, küresel kültürle yetişen, z kuşağı diye tanımlanan post modern kuşağın gündelik yaşamı, sosyal ağlar ve İnternetin büyüsüyle dönüşmüş ve farklılaşmıştır.

Öğrenmenin sosyalleşme ile başladığı, bireysel kimliğin, toplumsal kimliğin içselleştirilmesi sürecinde kazanıldığı düşünüldüğünde gündelik yaşamı dönüştüren İnternetin ve İnternet oyunlarının üzerinde inceleme yapılması gerektiğini gün gibi ortaya çıkarmaktadır. Ücretli ya da ücretsiz oynanan dijital oyunların çocukların ve gençler üzerinde bağımlılık yaptığı gözlenerek çareler aransa da dijital ortamdan kazanılan kavramlar, fikirler, olgular, tutumlar, gerektiği kadar konuşulmamaktadır.

Ücretsiz oyunları gündelik yaşama ve özellikle gençlerin kullanımına sokan iktidar bloku, gençlerin dünyayı ve en önemlisi kendini anlamlandırma biçimi üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Medya ürünlerini alan ve özgüleyen bireyler benlik yapım sürecine dahil olmakta(Thompson, 2019) ve yakın gelişim alanında hazır bu bilgileri kimliğin inşasında kullanmaktadırlar. Medya ürünlerini anlamlandırma bir yorumsama sürecidir(Thompson, 2019:62) elbette ama "ben kimim" sorusunun yanıtlarını arayan gencin bu yorumlamasının oyunlarda karşılaştığı güç ve iktidar odaklı olacağı kesindir. Ben/kendi ve ben olmayan/öteki kurgulamasının, oyun maskesi adlında gizlenen ideolojinin tanımlamalarının bilinmesi ve kullanılması bile, bireyin var oluş yolculuğunu yanlış yollara sokmaktadır.

Dijital kültürün kullandığı postmodern kültür, ülkelerin kendi kültüründeki başat söylemleri değiştirmeye ve ötekileri gevşetmeye çalışmaktadır. İstenmedik bir durumun, olayın sorumluluğunu kendi dışındaki bir ötekine, ya da ötekilere yüklenmesi bilinçdışı alana ekilen başlıca ideolojik eylemdir zaten. Bunun yanı sıra oyunlarda kullanılan dil şiddet, cinsellik gibi pek çok dürtüyü doğallaştıran ön kabuller sunmaktadır. Bourdieu'nun önerdiği gibi bu bildiri ile biz de oyunlardan LOL oyunun dilini inceleyerek "ön kabullerimizi sorgulamak"(Bourdieu,

2016); oyunlardaki iktidarın görünürlüğünü deşifre etmek ve gençlerin kimlik inşasının önemini ortaya koymak amacındayız.

2. ANA BÖLÜM:

2.1.Popüler Kültür ve Dijital Oyunlar:

Popüler kültürün açıklanabilmesi için öncelikle kavramın bileşenlerinin ele alınmasında yarar vardır. Popüler sözcüğünün etimolojik anlamına bakıldığında "Fransızca populaire 'halka uygun, halka ait, halkça sevilen' sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Latince populus 'halk, cumhur' sözcüğünden 'ari' ekiyle türetilmiştir". Etimolojik anlam göstermektedir ki sözcük haktan, başka bir deyişle "çoğunluk"tan çıkmıştır ve çoğunluğa ilişkindir. "Seçkin" olana değil, tabana, halkın çoğunluğuna yönelik beğeni ve tercihleri ifade etmektedir. Sözcük "Halkın arasında yaşayan motiflere, öğelere yer veren; onlardan yararlanan, halkın zevkine uygun, halk tarafından tutulan", "Herkesçe tanınan, bilinen" (www.nisanyansozluk.com) anlamındadır.

Popüler sözcüğünün gerek etimolojik anlamı gerekse sözlük tanımı; özünde "halk", "çoğunluk", "taban", "avam" kavramları ile ilişkilidir ve varlığını bu kavramlara dayandırarak oluşmuştur. Yaygınlık, kavrama anlamını veren en belirleyici niteliktir. Ulaşmanın ve tüketmenin kolay olması, geniş kitle tarafından tercih edilmesi popüler sözcüğünün özünü oluşturmaktadır.

Kültürün etimolojik anlamı ise"İngilizce ve Fransızca culture 1-ekip biçme, tarım, üretim 2-terbiye, eğitim 3-bir toplumun (eğitim yoluyla elde edilen) hâl ve simgeleri sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Latince aynı anlama gelen cultura sözcüğünden alıntıdır.

Kültürün tanımının "Tarihsel, toplumsal gelişim süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin" (TDK Güncel Türkçe Sözlük - www.sozluk.gov.tr) şeklinde olduğu görülmektedir.

Kültürün gerek etimolojik anlamı gerekse tanımı; insan üretimine, insanı insan yapan temel nitelikler ile yarattığı değişime işaret etmektedir. Kültür, doğal olanın insanın beden ve zihin emeğinin bir sonucu olarak uygarlık çizgisine çekilme sürecidir.

Popüler kültür tamlamasının iki ayrı bileşeni bu şekilde ayrı ayrı ele alındığında birinin niceliğe diğerinin niteliğe yakın anlam bulutuna sahip olduğunu dile getirmek mümkün görünmektedir. Popüler; çoğunluğun kolaylıkla tükettiği, eğlenme ve hoşça zaman geçirmeye hizmet eden ve kolay üretilen yapısıyla niceliğe işaret ederken kültür ise insana bilim, teknoloji, sanat yaptıran niteliğe işaret etmektedir. Bu anlamda popüler kültür ilk bakışta bir oksimoron

gibi görünse de gücünü yaygınlıktan alan yapısıyla küreselleşmeyi domine eden bir endüstri haline geldiğini belirtmek mümkündür. İnsan yalnızca bilim, sanat, teknoloji üreten değil; aynı zamanda tahrip eden, yozlaştıran, yok eden, amaca giden yolda etik kuralları ve ilkeleri hiçe sayan bir türdür. Bu anlamda popüler kültürü eleştirel bir bakış açısıyla ele almak gerekirse insanın uyuşturan, apati (duyumsamazlık) geliştirerek ilgisizleştiren, daha çok tüketmeye, tahrip etmeye sevk eden üretimi şeklinde bir tanımlama yapmak mümkündür.

Popüler kültürde oyun oynamak önemlidir. Oyun oynamak insana özgü davranış modellerinden biridir. Kimi canlı türlerinde de bazı oyun davranışları görülmekle birlikte bunlar daha çok içgüdüsel ve avını kovalama dürtüsünden ileri gelen sınırlı yapılardır. İnsan türü bu gezegende var olduğundan beri zorlu bir hayatta kalma mücadelesinin içindedir. Bu zorluk en çok avcı toplayıcı olduğu yerleşik hayat öncesinde yaşanmıştır.

Yerleşik modern hayata geçişle birlikte insan için "boş zaman" kavramı ortaya çıkmıştır. "Bir amaca ya da geleceğe ilişkin bir doyuma dayanmayan, amacı kendi içinde bulunan eğlendirici etkinlik"(Ekici, 2021:1) şeklinde bir tanımlama yapılabilir. Oyunların çeşitliliği ve oyundaki yaratıcılık düzeyi, insan türü uygarlık yolculuğunda ilerledikçe artmıştır.

İnsan toplumsal bir varlıktır. Kendi varlığını diğerlerinin varlığı üzerinden tanımlayan ve diğerleri üzerinden bir varlık inşa edebilen bir yapıya sahiptir. Bu toplumsal var oluşun en tamamlayıcı unsurlarından biri de oyundur. Oyun, bireyin çocukluktan itibaren toplumun bir parçası haline gelmesini, yaşamın bir simülasyonunu canlandırarak bir "gerçek hayat provası" yapmasını sağlayan çok önemli bir işleve sahiptir. Doğada var olan malzemeleri kullanmaktan, kendi bedeni ile çeşitli hareketler yaparak bir kurallar bütünü getirmeye kadar insan türü oyunu her zaman hayatına dâhil etmiştir. Değişen koşullar oyunların yapısını ve kurallarını değiştirmekle birlikte insanın oyun oynamak isteyen bir tür olduğu gerçeği aynı kalmıştır.

1969 yılında ABD'de askeri savunma amacı ile temelleri atılan internet, 2000'li yılların başından itibaren küresel ölçekte herkesin yaygın kullanımı ile yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Yazının bulunması ile başlayan tarihi çağlara yaşanan büyük olaylar ad vermiştir. Şu halde içinde bulunduğumuz internet çağına da gelecek nesiller büyük olasılıkla "Dijital çağ", "İnternet çağı", "Çevrimiçi Çağ", "Bilişim çağı" gibi doğrudan internet kullanımına yönelik tamlamalar üzerinden bir ad verecektir. Koşullar değişse de insan türünün temel davranış modelleri değişmediğine göre yenilenen iletişim ortamında da yüzyıllardır süren oyun davranışının dijital mecraya taşınması kaçınılmazdır. Irmak ve Erdoğan'nın, Entertainment Software Association (2013)ten aktardığına göre "İlk ticari oyun olan Computer Space'in 1971 yılında piyasaya sürülmesi ile başlayan dijital oyun endüstrisi bugün dünyada

24,75 milyar dolar bütçesi ile medya dünyasının önemli bir bölümünü oluşturmakta ve bir milyarın üzerinde kullanıcısı bulunmaktadır"(Erdoğan, 2016:127) .

İnternet öncesi döneme göre bu oyunlar büyük bir endüstri yaratmış durumdadır. Dijital oyunların gerek nicel anlamda (yaygınlık, erişilebilirlik); gerekse nitel anlamda (özellikle çocukların fiziki ve ruhsal gelişimi üzerindeki doğrudan etkisi) bu kadar etkili olması beraberinde disiplinler arası bir tartışmayı de getirmiştir: Bu oyunlar "oyun" gibi masum bir üst başlık ile adlandırılmasına rağmen "oyun" sözcüğünün çağrıştırdığı gibi masum mu? Psikiyatriden psikolojiye, sosyolojiden nörolojiye kadar pek çok farklı disiplin dijital oyunların özellikle çocuklar ve ergenler üzerindeki etkilerini çok yönlü araştırmalarla tespit etmeye çalışmaktadır.

2.2. Dijital Oyun Kültüründe İşletilen İdeoloji ve İktidar Yapıları:

Lefebvre, günümüz gündelik yaşamının; küreselleşme, devlet, teknik ve teknolojik gelişmeler içerisine yerleştirilmesi gerektiğini çünkü sosyal ağlar ve İnternetin, gündelik yaşamı dönüştürdüğü ve toplumsal yaşamın farklı bir şekilde algılanmasına neden olduğu görüşündedir(1998). Televizyonun egemenliğinin yerini alan popüler kültür ürünlerinden dijital oyunların pazarda alınıp satılan ücretli ya da ücretsiz kültürel metalar haline gelişi elbette ki postmodenitenin gelişimiyle ilgili bir süreçte gerçekleşmiştir

İnternet'in sunduğu kültürel formlar ve kimlikler; özellikle gençleri özgürleştirmiştir ancak onları başat ve homojen tüketim kültürüne eklemlemiştir de. Tüketim toplumunun hazcı tatmin arayışına göre gelişmesi, Baudrillad'a göre nesne/gönderge sistemin ya da dışlayıcı yeni toplumsal sınırların kurulmasıyla olmuştur(Baudlliard, 1988a; 23) Kültürel ters çevirme ile, modernizmde normal görülenler anormal, anormal görülenler normal hale getirilmiş; cinsiyet, riayet, tutumluluk gibi ahlâki kategoriler yerlerinden edilmiş ve yeniden tanımlanmıştır.

Foucault'a göre özneler, iktidar tarafından şekillenen, toplumsal ilişkiler içerisinde oluşturulmaktadır. İktidar, işlevi baskıdan başka bir şey olmayan negatif bir merciden ziyade bir takım şeyler arasında dolaşıp bilgi üreten, zevk yaratandır(Foucault, 1994) ve bütün toplumsal bünyenin içinden geçen üretken bir ağ, bir söylem oluşturmaktadır. "İktidardan hareket ederek, iktidar söylemleri yoluyla etkili olan bir hakikat söylemleri ekonomisi olmadan iktidar işleyemez" der Foucault(Foucault, 1994).

Postmodernite, modernitenin farklı bir versiyonu olarak toplumsal yaşama salınırken yaygınlaşan popüler kültür ürünleri ve dijital oyunlar aslında iktidarın maddi uygulayıcısıdırlar. Foucault'ın kavramlarıyla düşünürsek oyunları, iktidara tabi kılacak yerel sistemler ya da tahakkümü sağlayacak bilgi dispozitifleri olarak tanımlayabiliriz. Artık iktidarı sınırları devlet kurumu tarafından çizilen Leviathan alanı olarak görmemeli; iktidarı her yerde görmeli ve iktidar yapılarını söylemde deşifre etmeliyiz.

2.3.Dijital Oyunların Gençlerin Kimlik İnşasına Etkisi

Bu bölümde öncelikle kimlik inşası, sonra da Leage of Legends(LOL) oyunun özellikleri incelenecektir.

2.3.1.Dijital oyunlardaki kimlik:

Kimlik ne anlama gelmektedir? Çok kullandığımız ama ne olduğu, ne olmadığı hakkında çok düşünmediğimiz bir kavramdır kimlik. Kimlik, insanın kendini kavrayışının bir ifadesidir. Kendinin bilincine varmak, belirli bir anda aniden ortaya çıkan ve devam eden veya miras alınan değişmez bir kavrayış değil, insanın gelişim süreci boyunca diğerleriyle etkileşim içinde öğrenilen, geliştirilen ve zaman içinde değişen bir kavrayıştır aslında. Kimlik önce bir keşif, fakat daha çok da bir inşadır(Anık, M., 2012;22).

Kimlik, bir kişi veya grubun kendisini tanımlaması ve kendini diğer kişi veya gruplar arasında konumlamasıdır; ben olmayandan(senden, onlardan, ötekilerden) ayırmasıdır. Kişinin kendini ve ötekilerini tanıma, tanımlama aracıdır(Bilgin, N., 2007;11; Anık,M., 2012;9)

Bin dokuz yüz altmışlara kadar Erikson kimliği derin, içsel ve değişmeyen bir öz olarak kabul etse de günümüzde sosyal inşa kuramının öğretileri bilimde yaygın kabul bulmuştur ve kimlik tanımlaması bu kurama göre yapılmalıdır. Sosyal inşa kuramı kimliğin toplumun asli üç sürecinde oluştuğu ve değiştiğini, bu değişimin sürekliliğini ortaya koymuştur. Toplumun aslî diyalektik süreci olan dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme süreçleri birlikte anlaşıldığında, kimlik de anlaşılabilmektedir.

"Bireyin bir kişi haline gelmesi, bir kimlik elde etmesi ve bu kimliğe tutunması ve hayatını oluşturan çeşitli projeleri uygulamaya koyması, toplumun içinde ve toplumsal süreçlerin bir sonucu olarak meydana gelmektedir. İnsan toplumdan bağımsız olarak var olamaz"(Berger, Peter, 1967). 2000 yılı ve sonrasında doğan, z kuşağı olarak tanımlanan kuşağın Facebook, Twitter, Youtube, Instagram gibi sosyal medya alanında kurduğu

iletişimleri, oynadığı oyunlar bir dünya haritası sunarak, gencin sosyal kimliğinin yanısıra bireysel kimliğinin inşasına da katılmaktadır.

Sosyal inşa kuramından beslenen etkileşimci yaklaşıma göre kimlikler, ancak başkalarıyla olan etkileşimlerde ve başkaları aracılığıyla oluşur. Ve tıpkı bu etkileşimlerin genellikle çatışmalı, belirsiz ya da çoğunlukla anlık olması gibi, kimlikler de değişebilen, müphemliklerle dolu, öz çatışmalı ve özüne yabancı varlıklardır(Fay, :317). Kimlik ve başkası arasındaki ilişki, karşıtlık içinde konumlanırsa, ortaklık ve benzerliğin küçümsendiği, farklılığın abartıldığı tablo inşa edilmektedir. Oysa ki bütün anlamalar karşılaştırmalıdır. Başkası olmalı ki karşılaştırma yaparak kendimizi anlayalım ve inşa edelim.(Küçük Kalaylar, 2023:28)

Günümüzde özellikle dijital oyunlarda sürdürülen kimlik tanımlaması postmodern yaklaşıma göre şekillenmiştir. Yaklaşımın kimlik tanımlaması belki de bugün geldiğimiz noktadaki kimlik sorunlarının en büyük sebeplerini mayalamıştır. Bu da şudur: "Kendi kültürlerindeki başat söylemlerin ötekini oluşturmak ve düzenlemek için kullandığı kategorileri gevşetmek ve sorunsallaştırmaya çalışmak (Conolly:81)".

Kimlik, diğerine göre kendini tanımlamak ve sınır çizme ise farklı olanın varlığı şarttır. Kimliğin var olmak için gerekli olduğu farklılıkları ötekiliğe dönüştüren modernizmin mantığını devam ettiren post modernizm ötekiliği sabit kategorilere indirgemiş ve önyargıları, kalıp yargıları sıradanlaştırmıştır; her kötülükten sorumlu olan biri olduğu anlayışına, her kötülükten sorumlu olan kendisi anlayışını da eklemiştir. Böylece sembolik iktidar gizlenerek, hem dış, hem iç ötekilikle birey mücadele edemez hale getirilmiştir.

Beck, "Risk Toplumu" adlı eserinde toplumsal ilişkilerin bağının çözüldüğünden ve toplumsal eşitsizliklerin bireyselleştiğinden bahsetmektedir. Kişilerin kimliklerini seçebilmesi, değiştirebilmesi, ötekiler bulabilmesi, dışsal ötekilerle baş etmesinin, aidiyetlerin yok olmasının bireylerin yaşamını zorlaştırdığını aktarmaktadır (Beck'ten akt.Alpman, 2018).

Günümüzde gençler; yenilik arayışlarını, özgürlük isteklerini, ifade ettikleri yeni aidiyet alanlarını İnternet üzerinden gerçekleştirmektedir. Özellikle dijital oyunlar, kişilere kimliklerini seçebileceğini, değiştirebileceğini, bunun kendi elinde olduğunu, olumsuzluğun kendinden değil hep bir ötekinden kaynaklandığını öğreten mecraların başındadır. Gençlerin istediği her yerde ve her zamanda oynayabildiği dijital oyunlar, gençlere küresel ideolojinin eteğindeki yaşamın gerçeklik simülasyonunu canlandırmaktadır. "Hınç siyasetini"(Conolly; 56-57)

yerlileştiren ve hizmete sokan neo liberal ideoloji gençlerin yakın gelişim alanının merkezinde bulunarak, kimliklerini tasarlamaktadır.

Bourdieu'a göre "her söylem edimi ya da her söylem, dilsel söylem ile dilsel bir piyasa arasındaki karşılaşmanın ürünüdür; bir konjonktürdür. Dilsel habitus toplumsal olarak oluşturulmuş bir dizi yatkınlıktır. Dilsel piyasa ise simgesel bir kuvvet ilişkileri sistemidir, özgül bir yaptırım ve sansür sistemiyle kendini dayatır; böylece dilsel ürünlerin bedelini belirleyerek dilsel üretimi biçimlendirmeye katkıda bulunur"(Bourdeau, 2014). Çalışmada popüler kültür ürünleri sınırlandırılmış ve ülkemizde en yaygın oynanan dijital oyunlardan LOL oyunu incelenmiştir. Çalışma 2009'da Riot Games'in ilk oyunu olan LOL oyununda gizlenen sembolik iktidar yapılanmasının, gençlerin kimlik inşasındaki rolünü nortaya çıkarmaya yönelinmiştir.

2.3.2.LOL Oyunun Karakteristik Özellikleri:

Gençlerin internet kulanımında başı çeken dijital oyunlardan Leage of Legends(LOL) oyunu araştırma evreni olarak seçilmiştir çünkü yabancı dilde yapılmış LOL oyunu ile ilgili çok fazla akademik çalışma bulunsa da Türk dilinde yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır.

LOL oyunu Riot Games tarafından geliştirilen, çevirimiçi oynanan bir strateji oyunudur. Riot Games'in ilk oyunu olan LOL 2009 tarihinde Amerika'da piyasaya çıkartılmış, izometrik bakış açısıyla(Vikipedi, Leage of Legends), kahramanlar seçerek oynanan bir sanal savaş oyunudur. Mitolojik öyküleri olan 158 şampiyondan birinin seçilmesiyle başlayan oyun kulelerin yıkılması ve düşmanların alt edilmesiyle ilgilidir. Oyunun oyun sektöründe, sinema sektöründe, youtube ve intagram kanallarında, twitch yayınlarında varlığı baskın şekilde görünmektedir.

Oyunun en önemli yanı ötekileştirmeye bağlı aksiyon içermesidir. Conolly'nin sakıncalı ötekileştirme olarak bahsettiği, etik açısından çok sorunlu ilişkiler, *ötekinin dışarıya çıkarılması, sabitlenmesi ve dışsallaştırılması(*Conolly), oyunu oynayan gençlere taşınmaktadır. Beş kişilik iki takımın üyeleri, karşılıklı mücadele ederken sadece düşman takımdan olması, yabancı olması sebebiyle, ölmekte, öldürülmekte veya eşya çalmakta, eşyası çalınmaktadır. Bizden olmayan ötekileştirilmekte, şampiyonların kalıp yargılarıyla karşılaşmaktadır

Oyunda çevirim içi sohbet yanında çevirimdışı sosyal ilişkiler ve sohbet de görülebilmektedir. Mahremiyet ve bağımlılık tüm oyunlar gibi LOL oyunun da sakıncalı

bileşenleridir. Biz burada oyunun getirdiği içerik ya da davranışsal etkileden ziyade oyunun içeriğini, dilini çözümleyecek ve çerçeve analizi yürüteceğiz.

3. Yöntem:

Araştırmada çerçeveleme yöntemi kullanılmış ve LOL oyunu repliklerine yansıyan dil üzerindeki iktidar yapılanması deşifre edilmiştir. Çerçeveleme(framing) kavramını ilk kulallanan Goffman, çerçeveyi öne çıkarma anlamında kullanmıştır.,Goffman'dan ödünç alan Tuchman ve Gitlin çerçevelemeyi Amerikan iletişim araştırmalarına uygulamıştır.

Entman dış haberlerine hâkim olmuş olan "soğuk savaş" çerçevesini incelediği araştırmasında, çerçevelerin işlevlerini şöyle belirlemiştir:
1.Problem tanımlamak; 2. Nedenleri tanımlamak; 3. Ahlâki yargılarda bulunmak ve 4. Çözüm önerileri sunmak. Her dört konumdaki çerçevelemeyi, seçmek ve işaret etmek, işaret edilen unsurları kullanarak problemleri ve kaynakları, değerlendirmeleri ve/veya çözümleri hakkında bir argüman oluşturmak(Entman, 1994:53). Aşağıda bireyleri temsil eden kahramanların dille dolayımladığı problemler, nedenler, ahlaki yargılar incelenecektir.

3.1. LOL oyunu kahramanlarının Repliklerinin(https://trespor.com/lol-sampiyon-replikleri-tam-liste/)**çerçevelenmesi:**

Çalışmada LOL oyunun replikleri üzerinde Entman'nın çerçeveleme türü araştırması uygulamasına gidilmiş ve repliklerden problem tanımı içerenler, ahlaki değerlendirme içerenler, neden-sonuç yorumlaması içerenler ve çözüm önerisi içerenler şöyle ayrılmıştır:

3.1.1.Problem Tanımları:

Zed:"Gelenekler bilgeliği öldürür"; "Yasak teknik diye bir şey yok"; Denge,aptalların işidir"; "Denge zayıflıktır"; "Gelenekler bilgeliği öldürür"

Yone: "Denge bir yanılsama Shen,öğrenmişsindir artık"; "Gerçek adını biliyorum,İBLİS"!; "Senin kavgan kendinle!Ruhlarını kurtarmaya gelmedim; "Keşke dinleseydin. Geçmişi unut,geçmiş geleceği bulandırır"; "Ruhlar alemi tuhaf bir yer. Buranın tersi gibi,bir ayna gibi"; "Ölüm huzur getirir sanmıştım, ne büyük saflık"; "Merhametin vakti değil! Korkunun adı varsa,gücü yoktur"; "Affetmek,basit mesele değil";

Yasou: "Ölüm de rüzgar gibi, hep yanı başımda"; *"Öleceksin.Abartılacak bir durum yok"; Kaderimi kendim çizerim.Tek kılıç,tek amaç".*

Tryndamere : "*Nara ile uslanmayanı etmeli tektir,tektir ile uslanmayanın hakkı kötektir".*

Master Yi : "Odaklanmış bir zihin,taşı bile deler; "Sana yolu göstereceğim"; "Şüphe,en büyük düşman"; "Benimle boy ölçüşemezsin.

Jhine: *"Vahşetin ortasında şafak vakti açmış bir çiçek gibi ışıldıyorum"; "Bağıra çağıra balta fırlatmak mı?..Hıı çok yaratıcı.";*

Elise: "Onları ağıma düşüreceğim. Her gölgede bir tehlike saklıdır"

Ekko: "Zaun'un bütün kötülükleri sende toplanmış.Asla bu adam gibi olmayacağım"; "Gördün mü asıl sorun sensin"; "Zaunlu olduğunu mu sanıyorsun? Kanıtla o zaman"

Draven: *"Geri çekil,kimi öldürüyoruz?İşimi seviyorum.Hah hah*"; İzle ve öğren" ; "Draven başarılı ve yakışıklı"

Mundo: "Mundo'ya göre sen dev bir eziksin".

Diana: "Güneş sizi kör etmiş"; "Güneş batmalı"; "Gerçekleri göremiyorlar", "Bir erkek,bir kadın birde yordle güneşe gitmiş hepsi ölmüş.Çünkü güneş onları yakmış.Ha ha ha"

Darius: "Gerçek güce tanıklık et."; "Benzersiz bir güç"; "Kaç bakalım zavallı"; "Güç,her şeyin üstünde"

Corki: "Kapışmaya can atıyorum"; *Zarif bir ölüm"*

Cassiopeia "Yılanın fareyle oynadığı gibi"; "*Baştan çıkarılacak ne çok rakip var.(Rakipler baştan çıkarılmalıdır tutumu ekiliyor)"; "Başarısızlık bazen sinsi bir yılan gibi yanına sokulur.Değil mi?*

Camille: Cerrahı kasaptan ayıran en temel fark,hassasiyetidir.

Braum: "Önce dayak,sonra yemek; "Kapı gibi silahım var!"; "Heeeh şöyle!Yola gel."; "Başın öne eğilmesin; "Söz uçar yumruk kalır"; "Siz bu işi bana bırakın"; "Ceylan gibi sekerek"; "Aklını başına devşir birader"; "Elinden geleni ardına koyma; "Anam derdi ki,sakın yenilme"; "Nerede

hareket,orada bereket"; "Hele otur soluklan,Bir ayran iç"; "Eeeeeeh!Gelelim fasulyenin faydalarına"; "Bıyık,bizim oraların şanındandır"; "En sevdiğim oyun,adam atmaca" ; "Dara düşersen çekinme, beni çağır"; Laaaaah! Siftahı benden; "İki soru var,Dayak nedir,neden atılır?"; "İlla dayak istiyorlarsa,seve seve atarım"; "Eini korkak alıştırma,şöyle kuvvetli vur!";Bu kapıyı geçecek adan,daha anasının karnından doğmadı"; "Kapım sana her zaman açık"

Brand: Dünyayı ateşe vermeye hazır mısın?Heh heh"; " Ben dünyayı arındıran ateşim"; "Beni fitil etme!; "Yangın gibi ilerliyorum"; "Alevden bir yol açacağım", "İntikam ateşi"; "Acıyla yoğurulmuş"

Azir: "Çölün gazabına tanık ol"; "Bana karşı mı geliyorsun?"; "Ben Shurima'nın şafağıyım; "Shurima'ya karşı gelmek, kadere karşı gelmektir"; "Damarlarımda akan kadim bir güç var."

***Aurelion: "**Kıyamet yaklaşıyor.Ne heyecanlı değil mi?";"Tebrik ederim.Nefretimi üstüne çekmeyi başardın"; "Neşelen biraz.Yıkım hazin olmak zorunda değil"(zıtlıklar)

Aatrox :"Bu Savaş Benim Başyapıtım Olacak"; Tereddüt, Ölümdür"; "Cesaretlerini Kır"; Aciz Bedenin Bir Engel Değil; "Kahraman Gibi Karşılanacaksın"; "Barış En Büyük Yalan";m Savaş Kadar Ebediyim"; "Bırak Korkun Hiddete Dönüşsün."; İnsanoğlunun Kalbinde Yatan Sırları Biliyorum"

Annie: "Oynamak ister misin? Çok eğlenicez. Sek sek,sekerek. Benimle oynamadığın için yanıcaksın"; "Şey kokuyorum, yanık.Ehehe, "Annem kibritle oynama dedi"; "En sevdiğin hayvan ne? yoksa ayı mı? "Ayımla oynamak ister misin?; "Önüm,arkam,sağım,solum sobee.

Evelyn: "Bu kadar yavaş öldürmeyi nasıl becerdiğini bana da öğretmelisin", "Gözünün bağlanmasından ; "mı hoşlanıyorsun, o da olur"; "O şıngır şıngır ziller senin de içini bir hoş etmiyor mu"

Ahri: "Elini Korkak Alıştırma; "Çok Çekici."; "Oyunun Sırası Değil mi?"; "Gidelim mi?; "Artık Benim Oldular.

3.1.2.Neden-Sonuç Yorumları:

Yone: "Düşmanın ben değilim,aklına girmişler. Derdim seninle değil,kılıçlarıma layık değilsin"!; Ölüm beni geri çevirdi ama sana kucak açacaktır"; "Ne ağır bir ruh.Bir Azakana daha

mühürlendi.”; “Senin adını biliyorum,seni kendinden kurtaracağım”; “Yollarımız kesişti,birimiz yolun sonuna geldi”; “Pişmanlık seni yavaşlatır!Ruh açıkta”; “Maskeyi uzun süre çıkarmayan,altındaki yüzü unutur; “Sofrada çile yoksa,Azakana açlıktan ölür!”; “Bazen birini kurtarmak,onunla savaşmayı gerektirir”.

Tryndamere: *“Nara ile uslanmayanı etmeli tektir,tektir ile uslanmayanın hakkı kötektir”.*

Jhin: “Şiddet dolu kompozisyonları seviyorum”; “Bu kompozisyona minik bir ölüm gerekiyor”; “Bana deli diyorlar.Sanatçı dediğin deli olur”;

Elise: “Bir kadının en çekici yeri bacaklarıdır.” “Ahah kadınlar bacaklarımı çok kıskanyor.Ahah

Dragon: “Duyuyor musun? Ölüm kapıda”; Bana açık verme,aksi halde canını yakarım.

Darius: “Noxus’a karşı gelen,kendi kanında boğulur”; “Bana açık verme,aksi halde canını yakarım”; “Ne kaba yartaıklar

Camile: “Zafer peşinde değilsen hiç yeltenme”; “Dikkatimi çekersen,ecelini de çekersin”; “Basiretsizliğin felaketin olacak!

Braum: “Tepemin tasını attırma!Kalkanı kafana indiriveririm Ha!”; “Gece ne kadar karanlık olursa,yıldızlar o kadar parlak olur”

Azir: “Benim yolum, kaderin yoludur.”; “Shurima, imparatorun geri döndü”; “Shurima adını, herkes öğrenecek”; “Uykudaki bu dünya, artık uyanmalı”; “Shurima’sız bir gelecek düşünülemez”; “Yakında, herkes davamıza inanacak”; “Shurima’nın mirası sonsuza dek yaşayacak”

Aurelion: “Neşelen biraz.Yıkım hazin olmak zorunda değil” Kıyamet yaklaşıyor.Ne heyecanlı değil mi?; Tebrik ederim.Nefretimi üstüne çekmeyi başardın”

Ashe: “Kıvrımlı şeyler sever misin? O zaman okuma bayılacaksın”; “Bakmaya devam et,ama arkana bakayım deme”

Aastrox: *Aldığım Her Can, Beni Zafere Yaklaştırıyor”;* “Geri Çekilmeyi Aklından Bile Geçirme”; “Dövüş ya da Yok Ol”; “Onur Onları Kurtaramaz”; “Savaşçının Hası Kandan Doğar.”; Dal ve Yenil.

Aphelios: Bizden önceki ikiz kız kardeşler gibi,ikiz kadere! Trajediye doğduk" (Kayle & Morgana)"; "Bizi karanlıkta bekleyen şey acıysa ona koşmalıyız,korkmamalıyız.

3.1.3. Ahlâki Değerlendirmeler:

Zed: "Sadece layık olanlar hayatta kalacak"; *"Yasak teknik diye bir şey yok"*

Yone:"Taliyah! Kendine usta bellediğin ahmağın teki!"; ""; "Masum bir ruh.Bunların var olduğunu unutuyordum.; "Kafan çok karışık.Seni katletmekten haz almayacağım"; Keskin fırtına defol!Vazgeç"; "Lanetli ikinci hayatımda,benliğim ne maskeden ne kendimden"; "Merhametin vakti değil!Korkunun adı varsa,gücü yoktur"

Yasou: "Bu dövüş senin harcın değil; "Onurumla öleceğim"; "Aptallığa çare yok", Kalleş kelleni,ötlek bedeninden ayırmaya geldim.

Jhin: "Vahşetin ortasında şafak vakti açmış bir çiçek gibi ışıldıyorum"; **"***Şiir gibi öleceksin!*

Draven: "Geri çekil,kimi öldürüyoruz?İşimi seviyorum.Hah hah"; "En hassas yerlerine vur.Bu tam Draven'a göre bir iş.

Darius:"Korkaklığa tahammülüm yok"; "Bana açık verme,aksi halde canını yakarım"

Corki: "Şimdi haddini bildireceğim aptal!;"Tavuktan farkın yok.Uçamıyorsun ve korkaksın"

Camille: "Kim oluyorsun da beni durdurmaya çalışıyorsun?**";** "Silahın erdemi çatışmada kanıtlanır"; "Zarafet sende ne arar?**";** "Bir hiç olmaya özeniyorsan hiçbir şey yapma!**";** Elinden gelen bu mu?

Caitlyn: "Ben mi?Iskalamak? Uzak ihtimal"; "Bu iş için gerekenler bende var"

Blitzcrank: "*Sihir beni çağırıyor"; "İşleyen golem pas tutmaz*"**;** "İnsanoğlunun sonu geldi"

Azir: "Bütün yollar Shurima'ya çıkar; "Kaderimizi, kendimiz yazacağız"; "Bizi bizyapan, seçimlerimizdir; "Hükümdarlar, seçimleriyle yaşar" Sadakatin ödülü büyük olur"; "Bana katıl ve yükselişe er!"

Aurelion: "Sıkıcı mahluk"; "Çok sıkıcısın,keşke ölsen"; "*Toz ol da bir faydan dokunsun*"; İşe yaramadığın gibi çekilmezsin de."; "Nefsi müdafaa mı?Kıyamam ne beyhude"

Aphelios: *" En büyük güç,bizden daha büyük olan güçtür";* "Suretimiz döndü,beraberinde karanlık getirdi" "Göklerin temsilcisi olmayı istiyorsan,inanman yeter"; "Diana ayın adını biliyor aphelios,bunu kalbimle hissediyorum"

Akali: "Gerekli Bir Fedakârlık"; "Dengenin Dediği Olur.; "Her şeyde Simetri"; "Tereddüt, Yenilginin Başıdır"; "Onur, Keskin Bir Kılıçtır"; "Değersiz Bir Rakip Daha"

Aatrox: "Işığın Yok Olmasına Baş Kaldır"; "Şiddetin Estetiği; "Acı Geçicidir, Zaferse Daimi; "Savaş Gerçek Yüzümüzü Ortaya Çıkarır"

3.1.4.Çözüm Önerileri

Zen: "Yasak teknik diye bir şey yok"

Master Yi : "Gözünü çıkaracağım.Gerçi bende çok var ama.." Odaklanmış bir zihin,taşı bile deler.Kibrin seni kör etmesine izin verme"; "Gerçek bir hoca,öğrenmeyi asla bırakmaz"; "İzle ve öğren";"Düşündüğün anda bu acı bir ders olacak.

Jhin: Şiir gibi öleceksin!

Elise: "İpleri eline al,onları kukla gibi oynat", Bide bakmışsın ağa düşmüşsün"; "Sineğin ömrü,örümceği görene kadar.

Ekko: "Tam dayaklıksın.Zaman mekan dinlemem dalarım"; "Sağ gösterip sol vururum"; "Hadi bu sefer acıdım eğil,daha da uyarmam bak";

Draven: "Duyuyor musun? Ölüm kapıda." En hassas yerlerine vur.Bu tam Draven'a göre bir iş.

Cho'Gath: """Bildiğim dünyanın son bulmasını istiyorsun,evet !

Cassiopeia :"Damarlarında dolaşacağım"; "Hepsini paramparça edeceğim"; "Kaçarsan zehir daha çabuk yayılır"; "Evet sürünüyorum.Gel seni de süründüreyim"; "Korkma,hiç acımayacak"

Braum: "Eğer derdin varsa,önce bana geleceksin; "Yürekli olursan onünde her kapı açılır; "Laftan anlamıyorsan başka türlü anlatırım"

Brad: "Korkuyla titre et yığını!; İmha Et!"

Azir:"Kimse, çölün iradesini benden iyi bilemez"; "Zaferime ortak olmasan da, Tanık olacaksın!

Ashe: "Tüm dünya tek oka bağlı"; "İyi bak,bu son bakışın olacak";"Tam alnının ortasından!, "Hedefim şaşmaz"; "Oklarım hedefini bulur"; "Okumu boşa harcama"; "Çabuk saldır"

4.SONUÇ:

Kültürün iki yönü, yani kuralcı ve anlatısal, yönlendirici ve nakledici yönü, bireylere "biz" deme imkânı veren kimlik ve aidiyet temelleri; ortak bilgi ve kendini algılayış biçimleri ortaya çıkarmaktadır. Leage ve Legends oyunu biz ve onları kurgulamakta; sosyal kategorileştirme ile bizden olmayana yapılacak her kötü fiil desteklenmekte, iyiliklerin tümü üye olunan gurup için istenmektedir. Bu anlayışın kültürel tohumlarının ekilmesi, hele ki çocuk ve gençlere ekilmesi çok önemli sonuçlar doğurmaktadır. Sonuçları şöyle maddeleştirebiliriz:

1. LOL oyunun içsel yapısında bulunan kategorileştirme ile iç grup farklılığının en aza indirilmesi ve dış grup farklılığının en fazlaya yükseltilmesi gerçekleştirilmekte; iç gurup biz, dış gurup onlar haline gelmektedir. Ötekileştirme sürecinin etik açısından çok sorunlu bulunan *ötekinin dışarıya çıkarılması, sabitlenmesi ve dışsallaştırılması* oyunu oynayan gençlere taşınmaktadır ki bu ötekileştirme gençlerin kimlik inşasını olumsuz etkilemektedir. Ötekileştirmeye giden kategorilerin beslenmesi, gençleri, basit düşünceli, genelleştirme yapan, bireyliği düşük gençler olmaya yöneltmektedir.
2. Popüler kültür ürünlerinden dijital oyunlar toplumsal hafıza öğelerini kullanmakta ve daha önemlisi toplumda "biz" deme imkanı sunan yapıları sulandırmakta, bozmaktadır. LOL oyununda kahramanların repliklerinde Türk toplumunun hafıza kültürünün başlıca sembolleri olan atasözlerinin değiştirilmesi toplumsala hafızanın zayıflaması ve değiştirilmesi için yapılan bilinçli bir müdahaledir. Bizim tarafımızdan en şaşırtıcı sonuç özellikle atasözlerinin değiştirilmesi olmuştur. Atasözleri kültürün temel taşıyıcı öğelerinden olduğu için atasözlerinin değiştirilmesi toplumsal hafızayı değiştirme girişimidir ki bu direkt gözlemlenemeyen, etkisi zaman içinde görülecek olan, bireylerin bilinçdışı alanına yanlış kültürü eken hain bir uygulamadır.

"Önce dayak,sonra yemek"; "Söz uçar yumruk kalır", "Dengenin Dediği Olur"; Yasak teknik diye bir şey yok" gibi özü değiştiren ideolojik mesajlar, bizce devlet içinde bir özdenetim mekanizması tarafından işaretlenmelidir.

3. Oyunda cinsellik ve şiddet dürtülerinin alabildiğine hissedildiği mesajların kahramanların diline, oradan da gençlerin diline yapıştığı görünmektedir. Bu içerik Bourdeau tarafından sembolik şiddet olarak tanımlamaktadır.
4. İnsan kimlik ve farklılığın yerleşik alanında kalınca, kolayca ötekinin değerinin düşürülmesi yoluyla kimliğini korumayı amaçlayan stratejiler kullanan biri haline gelir; fakat ötekinin oluşturulduğu o dışa kapalı kimlikler alanını aşınca, bilgilendirmeye çalıştıklarıyla iletişim kurmak için ihtiyaç duyduğu kimliğini ve duruşunu yitirir. Kimlik ve farklılık birbirine bağlıdır. İlkinin deneyimini karmaşık bir hale sokmadan ikinciyle ilişkisini yeniden kurmak mümkün olamayabilir. LOL'de farklılık üzerine kurulu kimlik çok sıkıntılıdır. Ötekileştirmeden günah keçisi olmaya kadar giden bir yanlış algılama, anlam verme yöntemi bireye öğretilmektedir ki bu öğrenmenin bireyin kimlik inşasını olumlu sonuçlandıracağı beklenememektedir.
5. Her dil bir toplumsal gerçekliği, nomosu yani bilgiyi kurmaktadır. LOL oyununda da spesifik semboller ve iktidar ilişkileri bilgisi, nomosu kurulmaktadır. Farklı bir dünyayı temsil eden oyunun dili, bireyi dünyadan ayrı düşürecek bir dildir aslında. Birey toplumsal dünyadan ayrı düşerse ,gerçeklik duygusunu ve kimliğini yitirmektedir. Bilgi önyargılarıyla doğru dürüst bir algılama yapılamadığından gençler, kafa karışıklığına, anomiye itilmektedir ki gençler geleceğimiz olduğu için, geleceğimizi sokağa fırlatmaktayız. Üstelik gençler derin sembollerle farklı iktidar odaklarına maruz kalmakta ve değiştirilen toplumsal gerçekliğin hangi yanının doğru, hangi yanının yanlı olduğunu bilememektedir. Foucault'ın bahsettiği gibi iktidardan bilgiye, bilgiden özneye giden yolu görmek tedbir almamız gerektiğini göstermektedir.
6. LOL oyununda da şiddetin pornografik sunumu ve şiddetin estetize edilmesi sıkça kullanılmıştır. Peki gerçeğin bir kesiti, simülasyonu diyebileceğimiz oyundan etkilenmeyecek mi gençlerimiz?
7. Sosyal öğrenme kuramının önemli temsilcilerinden Vygotsky'ye göre çocuklar, yetişkinlerle ya da diğer çocuklarla işbirliği içinde birlikte

çalıştıklarında bilişsel gelişimleri desteklenir. Yani yetişkin ve özellikle akran kılavuzluğu çocuğun bilgiyi içselleştirmesine yardım eder(Yeşilyaprak, 2014; 370). Peki acaba Leage of Legends gibi bir çevirim içi oyun çocukların, gençlerin bilişsel gelişimini destekler mi?

Bu sorunun cevabını çok kapsamlı araştırmalarla bulabiliriz ama görünen o ki küfürün, ötekileştirmenin, şiddetin, cinsiyetsizleştirmenin konuşulduğu bir mecrada hele ki bu kadar ideolojik mesaj varken bilişsel gelişim ve yeni fikirlerin çıkması çok zordur. Üstelik, oyundaki söylemin gencin görünür davranışları üzerindeki etkisi şöyle dursun, toplumsal hafızanın ipliğinin zayıflaması hatta kopması söz konusudur. Gencin görünmeyen, kendisinin bile sebebini bilmediği görüşlerine, fikirlerine hatta kimlik yapılanmasına nüfuz eden iktidar mekanizması ve yanlış bilinç incelenmeli ve gençler bu kadar karanlık bir ortama saçılmamalıdır…

KAYNAKÇA:

ALPMAN, Polat, Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi Cilt : 21,Sayı :2 (Ekim 2018),(1-28)

ANIK, Mehmet Çokkültürlülük Sosyolojisi, Açılımkitap, 2012, İstanbul

BERGER, Peter- LUCKMANN, Thomas, (Çev. ÖĞÜTLE, Vefa Saygın) Gerçekliğin Sosyal İnşası, Atıf Yayınları, Ankara, 2018

BİLGİN, Nuri, Çokkültürlülük, Demokrasi ve Kimlik, Bağlam Yayınları:109, İstanbul,1997

BİLGİN, Nuri, Kimlik İnşası, AşinaKitaplar, İzmir, 2007

BOURDIEU, Pierre, In Other Words: Essays Toward a Reflexive Sociology, Trans. Matthew Adamson, Stanford University Press, Stanford,1994

BOURDIEU, Pierre, WACQUANT Loic(Çev. ÖKTEM, Nazlı), Düşünümsel Sosyolojiye Davet, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021

FAY, BRIAN, (Çev. İsmail Türkmen), Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001

FOUCAULT, Michel, (Çev. ERGÜDEN, Işık, AKINHAY, Osman, Keskin, Ferda), Entelektüelin Siyasal İşlevi, Ayrıntı Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul, 2020

GIDDENS, Anthony(Çev. TATLICAN, Ümit), Modernite ve Bireysel Kimlik, Say Yayınları, İstanbul, 2014

HALL, Stuart(Çev. DÜNDAR, İdil), Temsil, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2017

IRMAK, A.Y., ERDOĞAN, S. (2016). Ergen ve Genç Erişkinlerde Dijital Oyun Bağımlılığı: Güncel Bir Bakış, Türk Psikiyatri Dergisi 2016;27(2):128-37

KILIÇ, Seyfi, "Tekel Eylemi Haberlerinde Çerçeveleme", İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, S:32, Bahar 2011, (1-35)

KÜÇÜK DURUR, Elif, İnşacı Yaklaşım içinde Çerçeveleme Kuramı ve Haberin Çerçevelenişi, Atatürk İletişim Dergisi, Sayı:2 / Temmuz 2011

KÜÇÜK KALAYLAR, Berna, "Kıbrıs Türk Basınında Ötekinin Temsili ve Kimliğin İnşası", Ege Üniversitesi SBE Gazetecilik ABD Doktora Tezi, İzmir, 2023

MOLLAER, Fırat, Kimlik Politikaları, DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2012

MUSTAFAOĞLU, R.; YASACI, Z. (2018). Dijital Oyun Oynamanın Çocukların Ruhsal ve Fiziksel Sağlığı Üzerine Olumsuz Etkileri, Bağımlılık Dergisi – Journal of Dependence | 2018; 19(3):51-58

MUTLU, Erol, İletişim Sözlüğü, Ark Yayınevi, Ankara, 1998

NİŞANYAN Sözlük, www.nisanyansozluk.com

POLATKAN, D.Y. (2021). Erken Çocuklukta Oyun Gelişimi ve Eğitimi kitabı içinde Ekinci, F.Y., Oyunun Tanımı ve Önemi

SCHUDSON, Michael, "The Sociology of News Production", der. Berkowıtz, Dan, "The Social Meanings of News, Sage Publications, 1997

TEKELİOĞLU, Orhan, Foucault Sosyolojisi, Alfa Aktüel Kitabevi, Bursa,2003

THOMPSON, John B.(Çev. Serdar ÖZTÜRK), Medya ve Modernite, Kırmızı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2019

TÜRK DİL KURUMU GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜK, www.sozluk.gov.tr

VAROL, Sibel Fügan, "Medyada Yer Alan temsillerin Kimlik Edinme Sürecindek, Rolü", International Journal of Science, N:26(2), 2014, (301-313)

YEŞİLYAPRAK, Binnur, Eğitim Psikolojisi, Pegem Akademi, 11.Baskı, Ankara, 2014

https://trespor.com/lol-sampiyon-replikleri-tam-liste/

https://www.technopat.net/sosyal/konu/oyunlarda-kuefuer-eder-misiniz.1365119/

https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/jNwLR.pdf

İBN USFÛR'UN EL-MUKARRİB'DE ZAİT HARFLER KONUSUNA YAKLAŞIMI: NİTEL BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Ü. Yusuf SELLER
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Orcid: 0000-0002-7530-1399

ÖZET

Endülüs'te Emeviler dönemi devam ederken Arap dilini ve Kur'an'ın kıraatlerini koruma amacıyla ilmî çalışmalar hız kazanmıştır. Özellikle nahiv alanında büyük bir gelişme yaşanmış, önemli gramer bilginleri ve eserler ortaya çıkmıştır. Endülüs dilbilimcileri Mülûkü't-Tevâif döneminden itibaren nahiv öğreniminde önemli bir rol oynamışlar, Basra, Kûfe ve Bağdat dil ekollerinin görüşlerini birleştirerek kendi görüşlerini oluşturmuşlardır. Ayrıca dil kurallarını inşa etmede delillerin çeşitliliğine önem vermiş ve yeni görüşlerden etkilenerek Bağdatlıların yöntemine katkıda bulunmuşlardır. Endülüs'te dildeki bu gelişmelere öncülük eden bilginlerinden biri olan İbn Usfûr el-İşbilî (ö. 669/1270), *el-Mukarrib* adıyla gramere ilişkin bir eser telif ederek Endülüs'teki dil çalışmalarına katkıda bulunmuştur.

Bu çalışmamızda, Endülüs dil ekolünün önemli temsilcilerinden İbn Usfûr el-İşbilî'nin *el-Mukarrib*'i ekseninde zait harfler ve bunların bilinmesine ilişkin delilleri ele almasına odaklanacağız. Nitekim bu harflerin "أَمَانٌ وَتَسْهِيلٌ" ibaresinde yer aldığını vurgulayan İbn Usfûr, bir ifadede bunların fazlalık olduğunu anlamaya ilişkin göstergeleri analiz etmektedir. Böyle bir konuya eğilerek Endülüs dil çalışmaları örnekliğinde gramere ilişkin literatüre bir katkı sağlamayı hedeflemekteyiz. Bu amaç doğrultusunda nitel bir araştırma ile İbn Usfûr'un dil çalışmalarına dair bağlı olduğu ortamı, onun buradaki rolünü ve *el-Mukarrib* adlı eserindeki gramer konularına yaklaşımını zait harfler örneklemi üzerinden değerlendireceğiz.

Anahtar kelimeler: Arap Dili, Endülüs, İbn Usfûr, el-Mukarrib, Zait Harfler.

ANALYSİS OF IBN USFUR'S APPROACH TO REDUNDANT LETTERS İN AL-MUQARRİB: A QUALİTATİVE STUDY

ABSTRACT

During the Umayyad period in Al-Andalus, there was a significant advancement in scholarly activities aimed at preserving the Arabic language and the recitation of the Qur'an. Notably, there were remarkable developments in the field of nahw (Arabic grammar), with the emergence of prominent grammarians and their works. The linguists in Al-Andalus played a significant role in the teaching of nahw, combining the perspectives of the Basra, Kufa, and Baghdad linguistic schools to form their own views. They emphasized the diversity of evidence in constructing language rules and contributed to the methods of the Baghdadi scholars by incorporating new ideas. Among the influential scholars who led the linguistic advancements in Al-Andalus was Ibn Usfur al-Ishbili (d. 669/1270), who contributed to the studies of language in the region by authoring a work on grammar called al-Muqarrib. In our study, we will focus

on Ibn Usfur's treatment of redundant letters, and his examination of the evidence related to their understanding. Ibn Usfur highlights that these letters are present in the phrase "أَمَانٌ وَتَسْهِيلٌ" and analyzes indicators that suggest their redundancy in a statement. By delving into this topic, we aim to contribute to the literature on grammar through the example of language studies in Al-Andalus. To achieve this objective, we will conduct a qualitative research to evaluate the linguistic environment in which Ibn Usfur was immersed, his role within it, and his approach to grammar topics in his work al-Muqarrib, using redundant letters as an illustrative example.

Key Words: Arabic Language, Andalusia, Ibn Usfur, al-Muqarrib, Redundant Letters.

Giriş

Ebu'l-Hasen Ali b. Mü'min b. Muhammed b. Ali b. Usfûr en-Nahvî el-Hadramî el-İşbilî (es-Suyûtî, t.y., -a, c. II, s. 210), İbn Mâlik (h. 672/1274) ve Ebû Hayyân (h. 745/1344) gibi diğer Endülüs filologlarla aynı dönemde yaşadığı için bu isimlerin gölgesinde kalmış gibidir. Ancak yine de Endülüs'ün parlak tarihinde tanınan yedinci yüzyıl dil bilimcilerinden biri olarak sahip olduğu yetenekleri kullanmış ve öğrencilerin ilgisini çekmeyi başarmıştır. Muhtemelen bu nedenle, kendi zamanında Arap dilinin sancağının taşıyıcısı (es-Suyûtî, t.y., -a, c. II, s. 210; İbnü'l-'İmâd, 1986, c. VII, s. 575) olarak adlandırılmayı hak etmiştir (el-Uveyda, 1988, s. 4).

597/ 1200 İşbiliye'de doğup 669/1270 yılında Tunus'ta vefat eden İbn Usfûr, (İbnü'l-'İmâd, 1986, c. VII, s. 251) çok yönlü akademik biri olarak dikkat çekmiştir (Kehhâle, t.y., c. VII, s. 251). Döneminin dil bilimcilerinden eş-Şelevbîn'den (ö. 645/1247) ve Ebü'l-Hasan ed-Dîbâc'dan (الدباج أبو الحسن علي بن جابر بن علي الإشبيلي - *The Hadith Transmitters Encyclopedia*, t.y.) (ö.[?]) dersler almıştır (Bk. el-İşbilî & Kabâve, 1987, "Dirâse bahsi", s. 4-12; es-Suyûtî, t.y., -a, c. II, s. 210). Memleketinde çok sayıda şehirde nahiv öğretiminde öncü olmuş, Ebû Hayyân gibi Endülüs nahvinin önde gelen isimlerine hocalık yapmıştır (Bk. Erdim, 2014, s. 108-109; Kabave, t.y., s. 461). Öğrenci yetiştirmesinin yanında, Arap dili literatürüne katkı sağlayan mühim eserler telif etmiştir (İbn Usfûr, t.y., "Dirâse bahsi" c. I, s. 7-17). Bunlardan öne çıkan bazı eserleri şu şekildedir: (İbn Usfûr'un eserleriyle ilgili detaylı bilgi için bk. İbn Usfûr, t.y., "Dirâse bahsi", s. 11-15) *el-Mümti' fi't-Tasrîf,* (Kâtip Çelebi, 1941, c. II, s. 1822) *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezûliyye* (Katîp Çelebi, onun bu eseri tamamlayamadığını belirtir. Bk. Kâtip Çelebi, 1941, c. II, s. 1800), *Muhtasaru'l-Muhtesib li'bni Cinnî* (es-Suyûtî, t.y., -a, c. II, s. 210; Kâtip Çelebi, 1941, c. II, s. 1612), *Şerhu'l-Cümel li'z-Zeccâcî,*(Suyûtî (ö. 911/1505), Zeccâcî'nin (ö. 337/949) *el-Cümel*'i üzerine üç şerhi olduğunu belirtir. Bk. es-Suyûtî, t.y., -a, c. II, s. 210), *Şerhu eş'âru's-sitte* (Kâtip Çelebi; İmrüulkays, Nâbiğa, Züheyr ve Alkame gibi şairlerin şiirlerini şerh ettiği eseri olduğunu belirtir. Kâtip Çelebi, 1941, c. II, s. 1041) ve *el-Mukarrib fi'n-nahv* (Çalışmamıza konu olan eserdir. Kâtip Çelebi, 1941, c. II, s. 1805).

Bu çalışmamızda İbn Usfûr'un *el-Mukarrib* adlı eserinde zait harfler konusuna yaklaşımını ele alacağız. Başka bir deyişle, kelimenin isim ve fiil kısımlarının manayı pekiştirme ya da lafzı süsleme sadedinde kullanıldığı anlam harflerinin ziyâdeliği konusuna (Yüksel, 2004, s. 171) değil, sarf ilminde mezîd ve mücerred bâbında ele alınan "اليوم تنساه"

ibaresindeki harflerin zait oluşuna ilişkin meseleye İbn Usfûr'un *el-Mukarrib*'i özelinde odaklanacağız. Bu bağlamdaki literatürde İbn Usfûr özelinde öne çıkan çalışmalar şu şekildedir:

- Hamit Binak'ın (2021), "İbn 'Usfûr el-İşbilî ve el-Mukarrib Adlı Eserinin İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezi (Binak, 2021; Ayrıca Muhammed Necip Eyyupoğlu'nun "İbn Usfûr el-İşbîlî ve El-Mukarrib fi'n-Nahv Adlı Eseri" başlıklı yüksek lisans çalışmasının da devam ettiği görülmektedir. (Bk. http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php),
- Enes Erdim'in (2014), "İbn 'Usfûr ve Arap Diline Katkıları" adlı makalesi (Erdim, 2014),
- Abdullah Hacıbekiroğlu ve Mücahit Asutay'ın (2022) "İbn Usfûr el-İşbilî'nin Şerhu Cümel Adlı Eserinde Zeccâcî'ye İtirazları" isimli makaleleri (Hacibekiroğlu & Asutay, 2022),
- Cemîl Abdullah el-Uveyda'nın (1988) *Menhecü İbn 'Usfûr el-İşbilî fi'n-nahv ve't-tasrîf* adlı çalışması (el-Uveyda, 1988).

Örneklemimiz olan zait harfler konusuna ilişkin Yılmaz Bidav tarafından 2015 yılında kaleme alınmış "Arap Dilinde Zâid Harfler" başlıklı çalışmanın öne çıktığı söylenebilir. Ancak bu çalışmanın ise ilginç bir biçimde İbn Usfûr'un bu konudaki tutumuna dair herhangi bir sunum yapmadığı görülmektedir (Bidav, 2015). Zait harflere ilişkin göstergeleri Hâlid b. Abdullah el-Ezherî (ö. 905/1499) üzerinden (Bk. el-Ezherî, 2000, s. 670-678) sunmaktadır (Bk. Bidav, 2015, s. 18-19).

Yukarıda anılan çalışmaların alana katkıları yadsınamaz. Araştırmamızın bu çalışmalardan ayrıldığı yön ise Endülüs dil ekolünün önemli temsilcilerinden İbn Usfûr'un gramere yaklaşımını zait harfler örneklemi üzerinden ele alacak olmamızdır. Mezkûr çalışmalardan Hamit Binak'ın (2021), "İbn 'Usfûr el-İşbilî ve el-Mukarrib Adlı Eserinin İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinde bizim incelediğimiz konuya ilişkin veriler mevcuttur. Binak, zait harflere ilişkin hususları "Eserde Kullanılan Bazı Kavramlar" başlığı altında değerlendirmektedir (Binak, 2021, s. 103-107). Binak'ın çalışmasının, zait harflerle ilgili İbn Usfûr'un izahlarını anlama sadedinde kıymetli olduğu vurgulanmalıdır. Öte yandan *el-Mukarrib*'in Cevâri ve Cubûrî neşrindeki tashîften dolayı Binak'ın da ilgili kavramları ele alırken yanıldığı noktalar mevcuttur. Bunlara zait harfler bahsinde değineceğiz. Çalışmamız, bir bakıma yukarıda anılan çalışmaların bir sentezinin yapıldığı küçük ölçekli ancak ilgili literatüre ilişkin yeni önerileri olan bir çalışma olarak anılabilir. Nitekim böyle bir çalışmayla İbn Mâlik ve Ebû Hayyân gibi meşhur dil bilginlerinin gölgesinde kalmış ancak öğrenci yetiştirerek Arap diline dair önemli eserler telif etme yönleriyle öne çıkan bir dil bilimciye dikkat çekeceğiz. Ayrıca onun gramer konularını ele alışının Arapça öğretiminde fayda sağlayacağını düşünmemiz bu çalışmayı kaleme almamızda etkili olmuştur.

1. İbn Usfûr'un el-Mukarrib'teki Yöntemi

İbn Usfûr'un *el-Mukarrib*'te, meseleye girişte tanım yapmaya önem verdiği görülür. Ele aldığı konuya dair bir öz bir sunum yapar. Konuları bir sistematik dahilinde inceler (Örnek için bk. İbn Usfûr, 1998, s. 69). Bununla birlikte eserini özgün kılan yönlerinden biri, diğer dil bilimcilerin ele almadığı meselelere eğilmesidir (Zait harfler konusu bunun için iyi bir örnektir.

Bk. İbn Usfûr, 1998, s. 515-517.) Üzerinde durduğu konuyla ilgili bilinmeyen kelimeleri izah eder. Birçok konuda ne Basralıları -ve onlar özelinde Sîbeveyh'i (ö. 180/796) - ne de Kûfelileri takip eder, kendine özgü görüşleriyle dikkat çeker (el-Ensârî, 1985, s. 50). Şâhit getirme yöntemi olarak da Arap şiiri ve Arap kavillerine çok sık yer verirken hadislere ve Kur'an-ı Kerîm'e de müracaat ettiği görülür (İbn Usfûr, 1998, "Dirâse bahsi" s. 42-43).

2. Gramer Ekollerinin ve Önde Gelen Nahivcilerin Görüşlerine İlişkin Tutumu

İbn Usfûr'un diğer dilbilimcilerin eserlerinde yer alan çok sayıda görüşü bulunmaktadır (İbn Hişâm ellinin üzerinde -tespitimize göre altmış sekiz yerde- İbn Usfûr'un görüşüne değinmektedir. el-Ensârî, 1985). Tercihlerinin çoğunu Basralıların görüşleri oluşturmaktadır. Kûfeliler ve Bağdatlılarla hem fikir olduğu görüşleri olduğu gibi kendisine has yaklaşımları da mevcuttur. Örneğin; arada atıf harfi olmaksızın ve aynı manayı içermeden haberin taaddüt edemeyeceğine (İbn Usfûr, 1998, s. 128; Bk. el-Ensârî, 1985, s. 561; es-Suyûtî, t.y. -b, c. I, s. 402) ve şart anlamı olmaksızın başına "ف" (fâ) gelemeyeceğini dair görüşüyle Sîbeveyh'i takip eder. "يَا لَزَيْدٍ" örneğinde Sibeveyh, "müsteğâse "ل" (lâm)"ını ne İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) dediği gibi "ي" (yâ)'ya müteallik ne de Müberred'in dediği (ö. 286/900) gibi zait olarak görür (el-Ensârî, 1985, s. 277). Bu "ل" (lâm)'ın mahzûf bir nidâ fiiline müteallik olduğu görüşünü benimser. İbn Usfûr'da bu konuda onu takip eder (Dayf, t.y., s. 307). Öte yandan, Kisâî'nin (ö. 189/805) "لولا"'dan sonra gelenin mübteda olup (İbn Usfûr, 1998, s. 135.) gizli bir fiilin fâili olmadığına ilişkin görüşünü (İbn Yaîş, 2001, c. I, s. 242) benimser (Dayf, t.y., s. 307). "مَا رَأَيْتُهُ مُذْ أَوْ مُنْذُ انّ اللهَ خَلَقَنِي" örneğindeki "انّ" maddesi, "مُذْ" ve "مُنْذُ"'den sonra geldiği zaman onda fetha ve kesrenin caiz olduğuna dair Ahfeş'in (ö. 215/830 [?]) görüşünü isabetli bulur (es-Suyûtî, t.y., -b, c. I, s. 501). "خَرَجْتُ فَإِذَا زَيْدٌ قَدْ كَلَّمَهُ عَمْرٌو" örneğinde "izâ-i fücâiyye"den sonra "زَيْدٌ"kelimesinin iştigal (الاشتغال) üzere nasbının caiz olmasına ilişkin görüşü de böyledir (el-Ensârî, 1985, s. 232). O, ez-Zeccâc'ın (ö. 311/923) "izâ-i fücâiyye"nin zaman zarfı olduğu konusundaki görüşünü benimser (el-Ensârî, 1985, s. 120). Sîrâfî'nin (ö. 368/979) "رَأْسَكَ والحائِطَ" örneğindeki "الحائِطَ"'nın "رَأْسَكَ"'ye matuf olup İbn Tâhir'in (ö. 580/1201) ve İbn Harûf'un (ö. 609/1212) dediği gibi gizli başka bir fiille mansup olmadığı görüşünü tercih eder (es-Suyûtî, t.y., -b, c. II, s. 23).

Yukarıda anılan görüşler dışında kendisine ait çok sayıda görüşü vardır. Bunlardan bazıları örnek olması açısından şu şekilde zikredilebilir:

"أَمَا وَاللهِ أَنْ لَوْ كُنْتَ حُرًّا ... وَمَا بِالْحُرِّ أَنْتَ وَلَا الْعَتِيقِ"

"Allah'a yemin ederim ki özgür olsaydın... Sen ne özgür olurdun ne de esir!"

örneğinde kasemi cevaba bağlamak için geldiği gibi (Bk. İbn Usfûr, 1998, s. 279) "أنْ"'in "قُلْتُ لَهُمْ أَنْ أَنْصِتُوا" sarih kavilden sonra da müfesser olarak geldiğine ilişkin görüşü bunlardandır (el-Ensârî,

1985, s. 50.). "...وَكَأَيِّنْ مَنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ" ayetinde[1] "كَأَيِّنْ"'le (Bk. Erdim, 2014, s. 115-116.) beraber "مِنْ"'in gerekli olduğunu belirtir (es-Suyûtî, t.y., -b, c. II, s. 604.; İbn Usfûr, t.y., c. I, s. 313.). Sayılarda istisnânın sahih olmadığı görüşü kendisine atfedilir. Buna göre, sayı isimlerinin konuldukları dışında bir durum için gelmesinin caiz olmaması illetine bağlı olarak "لَهُ عَلَيَّ أَلْف إلا خَمْسِينَ" denilmez (Bk. Dayf, t.y., s. 308; es-Suyûtî, t.y., -b, c. II, s. 267.). Ancak bu görüşü *el-Mukarrib*'de adet bahsinde yer almamaktadır (İbn Usfûr, 1998, c. I, s. 305-311.). Ayrıca istisnâ bahsinde bunun aksi bir örnek de yer almaktadır (İbn Usfûr, 1998, s. 238.).

İbn Usfûr'a göre, "أن اضْرِبْ بِعِصاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ" ayetindeki[2] "فَانْفَجَرَتْ" ifadesindeki "ف" (fâ), mahzuf "ضَرَبَ" üzerine dâhil olan "ف"' (fâ)'dır ve "فَانْفَجَرَتْ"'ın "ف"'(fâ)'sı bir kısmının kalmasıyla mahzûfuna delil olsun diye hazfedilmiştir (el-Ensârî, 1985, s. 820-821). Nahiv ekollerini ele aldığı eseri *el-Medârisü'n-nahviyye*'de Şevki Dayf (ö. 2005), İbn Hişâm'a (ö. 761/1360) katılarak İbn Usfûr'un bu görüşünü isabetli bulmaz. Çünkü bu ifadede iki "ف" (fâ)'nın da lafzı tektir (Dayf, t.y., s. 309). Yine Dayf'ın bildirdiğine göre (Dayf, t.y., s. 309) o, memleketindekilerin çoğuyla birlikte "غَيْرُ"'nun istisnâda, "إِلّا"'dan sonra mansup olduğunu (İbn Usfûr, 1998, s. 238-239), Ebu Ali el-Fârisî'nin (ö. 377/987) görüşündeki gibi hal olup mansup olmadığı görüşünü tercih etmiştir (Dayf, t.y., s. 308).

Yukarıda zikredilen örnekler, İbn Usfûr'un ekoller ve önde gelen gramer bilginlerinin görüşlerine karşı eleştirel bir tutum sergilediğini ve kendisine özgü çok sayıda görüşüyle gramer alanında özgün bir yaklaşımı olduğunu göstermektedir.

3. Zait Harfler ve Bunların Tespitindeki Yöntemler

İbn Usfûr zait harflerin on tane olduğunu belirtir. Bu harfler (İbn Cinnî bunu "اليوم تنساه" ve "هَوِيتُ السِّمَانَ" ifadelerindeki harfler olarak zikreder. İbn Cinnî, t.y., s. 9)."أمان وتسهيل" ifadesindeki bütün harflerdir.(el-İşbilî & Kabâve, 1987, c. I, s. 201.) Zait harflerin bir kelimede bilinmesinin ise dokuz farklı yolu olduğunu vurgular. Bunlar aşağıda sırasıyla ele alınmaktadır (İbn Usfûr, t.y., c. II, s. 144):

1-el-İştikâku'l-Asğar: (الاشتقاق الأصغر)

Bu, bir kelimenin türevlerinin tamamının o kelimenin manası etrafında toplanması anlamına gelir. O halde böyle kelimelerde zait olan harfleri kelimenin kök manasına inerek bulabilmek mümkündür. Buna göre, "ضَارِبٌ", "مضارب", "ضُرُوبٌ" kelimelerinin "الضَّرْبُ" (Darb) manası etrafında toplaması buna örnektir (İbn Usfûr, t.y., c. II, s. 144). Öyleyse bu kelimelerde "ا-م-و" (Elif-mim-vav) harfleri zaittir. İbn Usfûr, bir bakıma, zait harfleri tespit etmenin bir yolunun kelimenin kökünü bulmak olduğunu söylemektedir. Bu yönteminde İbn Cinnî'nin izinden gittiği görülür. Nitekim İbn Cinnî *et-Tasrîf*'te sarf bilginlerinin fiile bir ölçü belirlediğini ve

[1] Âl-i İmrân suresi 3/146.
[2] Bakara suresi 2/60.

bunun "فعل" kalıbı olduğunu belirtir. Buna göre kalıptaki "ف" (fâ) harfine fâ'el fiil, "ع" (ayn) harfine ayne'l-fiil ve "ل" (lâm) harfine de lâme'l fiil denildiğini söyler. Öyleyse "قَعَدَ"'nin "فَعَلَ" gibi olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda "قعد"'ye yapılan her ekleme zaittir. Örneğin; "يقعد" derken "ي" (yâ), "قاعد" derken "ا" (elif), "متقاعد" derken "م-ت-ا" (Mim-tâ-elif) zaittir (İbn Cinnî, t.y., s. 9-11). Dolayısıyla İbn Usfûr'un bu temelden hareket ettiği görülmektedir.

İbn Usfûr, türetmenin ise şu yedi isimde olacağını belirtir: "إسماعيل" gibi acem isimler, "غاق" gibi sesler (esvât), harfler ve harflerden mebni isimlere benzeyen "من" ve "ما" gibileri, hem "أبيض" (beyaz) hem "أسود" (siyah) manasına gelebilen "الجَوْن" gibi karmaşık kelimeler, "الطوبالة" (koyun ismi) gibi nâdir isimler ve "el-Esmâ-i humasiyye" beş harfli isimler (İbn Usfûr, t.y., c. II, s. 144-145). Anılan kelimelerde İbn Usfûr'un en başta verdiği "أَمَانٌ وَتَسْهِيلٌ" harflerinin yer aldığı görülür.

2-Tasrîf: (التصريف)

Kelimenin sıygasının başka bir sıygayla değiştirilmesidir. İbn Usfûr bunun da bir türetme olduğunu belirtmektedir. Kelime türetmenin ise iki türlü olduğuna dikkat çeker. Bunlardan birinde kelime çekiminde çıkarım (istidlâl) kullanılmaz, diğerinde ise kullanılır. Kullanılanın örneği, fer olan kelimenin asla döndürüldüğü "أحمر" kelimesidir. Bu kelimenin "الحمرة"' dan alındığını ve bunun da asıl olduğunu görüyoruz. Aslın fere dönüştürülmesi ise "أيصر" kelimesidir. Bu kelimede "ي" (yâ) harfi zaittir. Çünkü bunun cemisi "أصار"'dır. Burada "ي (yâ) hazfedilmiştir. Dolayısıyla "أصار" kelimesi "أيصر"'nın feri olmaktadır. "أيصر"' cemî olduğuna göre müfredi olan "أصار" kelimesi bize "ي" (yâ)'nın zait olduğu göstermektedir. Bunun dışında kelimenin "ي" (yâ)'sının zait olduğunu gösteren dört durum daha vardır: Kelimenin acem, esvât harf ve mebni isimlere benzeyen harflerden olmasıdır. Bunlar dışındaki kelimelerde "ي" (yâ) harfi zait değildir (İbn Usfûr, t.y., c. II, s. 145).

3-Kesret: (الكثرة)

Kelimenin çekimi ya da türetilmesindeki örfe bağlı olarak harfin daima bulunduğu mevki itibarıyla zait olmasıdır. Bir nevi harfin bulunduğu mevkide sık kullanımının bize zait olduğunu göstermesi kesret olarak izah edilebilir. Örneğin; "أ"' (hemze)'nin kelimenin başında yer aldığı ve akabinde üç harf gelen kelimelerde durum böyledir. Hemze "أحمر" ve "أصفر" gibi kelimelerde zait olarak bulunur. Ancak bazı lafızlar bundan istisna edilir. "أرطى" kelimesinde hemze zait değildir. Yine "أصار"'nın hemzesi de sabit olarak cemisi olan "أيصر"'da tekrar etmektedir. Bu da hemzenin zait olmadığını göstermektedir. İbn Usfûr bu örneklerin sayısını çoğaltır: "ألق", "مألوق", "أَمْعِةٌ" bu kelimede hemze zait değildir, şayet zait olsaydı "إِفْعِلَةٌ" vezninde hemzenin kesresiyle gelirdi. "إِفْعِلَةٌ" vezni sıfat vezinlerinden değildir. Onun durumu "ذِئبَّةٌ=فِعلَّةٌ"

vezninin gibidir. Hemze türetme ya da çekimi olmayan "أفعل" gibi bir kelimede gelirse kesrete hamledilerek zait kabul edilir (İbn Usfûr, t.y., c. II, s. 146).

4-Luzûmu'l-harf li'z-ziyâde: (لزوم الحرف للزيادة)

Çekimi ya da türetmesi yapılabilen bir kelimede zait olan harf bulunduğu mevki itibarıyla gereklilik arz ediyorsa bu durum çekimi ve türetmesi yapılamayan kelimelerde de aynı kabul edilir. Yani çekim ve türetme yapılamayan kelimelerde yapılana hamledilerek harf zait kabul edilir. "ن" (nûn) harfi bir kelimede üçüncü sakin harf ise ve akabinde iki harf varsa (bu harflere idgam edilmese bile) zait kabul edilir. "جَحَنْفَلَ" kelimesi[3] böyledir. "جَحْفَلَةٌ" kelimesinden[4] türemiştir. Dolayısıyla "ن (nûn) harfi burada zaittir. Öte yandan "حبنطى" kelimesi[5] de türemiştir ve burada da "ن" (nûn) zaittir. Çünkü "حَبِطَ بَطْنُهُ" ifadesinde"حَبِطَ" fiilinden türemiştir. Dolayısıyla nasıl ki böyle türemiş kelimelerde üçüncü harf olarak gelip peşinden iki harf geldiğinde "ن" (nûn) zait oluyorsa; "عبنقس" gibi türememiş ve çekimi olmayan kelimelerde de üçüncü sırada sakin ve peşinden iki harf gelmesinin gerekliliğine binaen harf yine zait kabul edilir (İbn Usfûr, t.y., c. II, s. 146-147).

5-Luzûmu harfi'z-ziyâde li'l-binâ: (لزوم حرف الزيادة للبناء)

İbn Usfûr'un, zait harfin değişmezliğinin gerekliliği olarak ifade ettiği bu duruma göre "سرْدَأوْ"kelimesinde "ر" (râ) harfi zait olarak gelmemiştir. Ancak "سِنْدَأَوْ – حِنْطَأَوْ – كِنْدَأَوْ" gibi kelimelerin "ن" (nûn)'larının burada zorunlu olarak (lâzımiyye) geldiği anlaşılmaktadır. Çünkü Arapçada bu türden kelimeler yer almaz. Bu da "ن" (nûn)'un zait olduğunu gösterir (İbn Usfûr, t.y., c. II, s. 147).

6-Kevnü'z-ziyâde li'l-ma'nâ: (كون الزيادة للمعنى)

Muzaraat "أتين" ve tasğir"ي" harfleri manaya kattıkları fazlalıktan ötürü zait kabul edilir. Dolayısıyla manaya katkı yapan her harf zait kabul edilir (İbn Usfûr, t.y., c. II, s. 147).

7-en-Nazîr: (النظير)

Bir kelimede yer alan harfin zait olmaktan başka bir seçeneğe hamledilememesi mümkündür. Böyle bir harf başka bir lügatte asıl olmaya da zait olmaya da elverişli ise bu harfe zait hükmü verilir. Çünkü bu harfin diğer bir lügatte zait olduğu sabittir. O halde lügatlerden birindeki zait kullanım diğeri için örnek (nazîr) teşkil etmektedir. "تنفل" kelimesi için iki farklı lügat vardır. Bunlar; "ت"' (tâ)'nın fethayla ve "ف" fâ'nın dammeyle ve "ت"' (tâ)'nın da "ف" fâ'nın

[3] İri ve kalın dudaklı.
[4] At, eşek ve katır gibi hayvanların dudağı.
[5] Büyük karınlı.

da dammeyle okunabileceği şeklindedir (Binak'ın çalışmasında *el-Mukarrib*'in Cevâri ve Cubûrî neşrindeki tashîften dolayı meselenin ele alınmasında bir müşkül ortaya çıkmıştır. İlgili neşirde "تنفل" kelimesi "تنقل" şeklinde tashîfle yazılmıştır. Bunun doğru kullanılmadığı ibarenin akışında aşağıdaki kısımdan anlaşılmaktadır: "...فإن فيه لغتين، فتح التاء الأولى وضم الفاء وضمها مع الفاء ..." Dolayısıyla burada "ق" (kâf) harfi yerinde "ف" (fâ) kullanıldığı ibarenin devamında kullanılan vezinlerden anlaşılacağı gibi, *el-Mukarrib*'in bir diğer neşrinde doğru şekliyle tespit edilmektedir. Bk. Binak, 2021, s. 106; Krş. İbn Usfûr, 1998, s. 517). Bu durumda "تَنْفُل" ve "تُنْفُل" şeklinde iki lügatten söz edilmektedir. Bunlardan birincisinde "ت' (tâ)'nın zait olmasından başka bir seçenek yoktur. Çünkü şayet böyle olmasa kelime "فَعْلُلًا" vezninde gelirdi. Böyle bir kullanım ise Arap dilinde mevcut değildir. İkincisinde, yani "ت"' (tâ)'nın dammeli versiyonunda, "ت" ' (tâ)'nın asli olması mümkündür. Çünkü Araplarda "فُعْلُل" kalıbında "بُرْثُن" kelimesi mevcuttur (İbn Usfûr, t.y., c. II, s. 147-148).

8- el-Hurûc 'ani'n-nazîr: (الخروج عن النظير)

Harfin zait olduğu varsayımıdır. Bu durum, ilgili harfin bir benzerinin başka bir kelimede mevcut olduğu anlamına gelir. Ancak bu harfin kelimenin aslından olduğu varsayımında onun için bir benzer olabilir veya olmayabilir. Ne var ki bu durumda harfin kıyas dışına çıkmaması gerekir. "عِزويت" kelimesi buna örnek verilebilir. Bu kelimenin "ت" (tâ)'sının aslî olduğunu kabul edersek vezni "فِعويلا" olur. Böyle bir kullanım Arap dilinde yoktur. Bunun aksi düşünülürse; "ت" (tâ)'nın zait olduğunu kabul edersek vezin "فعليتا" şeklinde olur. Bu kalıpta kelimelerin Arap dilinde var olduğu görülür. "عِفْرِيت" buna bir örnektir. Böylece "ت" (tâ)'nın zait olduğu varsayımı esas alınır.

9- ed-Duhûl fî evsa'i'l-bâbeyn 'inde luzûmi'l-hurûci 'ani'n-nazîr:

(الدخول في أوسع البابين عند لزوم الخروج عن النظير)

Bu, lafızda zait harflerden birinin olması demektir. Bu harf asli de zait de kabul edilse her iki durumda Arapların sözlerinde karar bulmamış bir kalıp ortaya çıkar. Dolayısıyla bu tür bir birleşme, dilbilgisi kurallarına tam olarak uymadığından, kelimenin yapısında bir dengesizlik oluşuyor. Bu nedenle, bu tür durumlarda ek harf genellikle zait kabul edilir. Çünkü kök yapılar sınırlıdır ve ek yapılar daha yaygındır. Örnek olarak, "كَنَهْبل" kelimesini ele alalım. Eğer buradaki "ن" (nûn)'u aslî bir harf olarak kabul edersek kelimenin yapısı "فَعَلَّلا" olur. Ancak bu, dilbilgisi kurallarına uymaz. Eğer zait bir harf olarak kabul edersek kelimenin yapısı bu kez "فَنَعْلَلا" olur ve bu da dilbilgisi kurallarında tam olarak yer almaz. Kesin bir türetilme veya çekim kanıtı olmadığı için bu tür durumları genellikle "فَنَعْلل" şeklinde kabul etmek daha yerindedir (İbn Usfûr, t.y., c. II, s. 147-148).

Genel itibarıyla İbn Usfûr'un zait harflerle ilgili yapmış olduğu açıklamalar, yukarıda değindiğimiz şekildedir. Buna ek olarak bütün bu kaideleri ve bunların Türkçe karşılıklarını şu şekilde verebiliriz:

- **"el-İştikâku'l-Asğar=Kökten türetme":** Kelimenin kökünü belirleyerek zait harfleri tespit etme yöntemidir.
- **"Tasrîf=Çekim":** Kelimenin sıygasının değiştirilmesi durumunda harfin zait olup olmadığına dikkat edilir ve bu metot, kelimenin kökünü veya türetilmiş biçimlerini belirlemede kullanılır.
- **"Kesret=Sık kullanım":** Harfin sık kullanımının bulunduğu mevkide zait olması durumunu ifade eder. Bu durum, kelimenin çekimi veya türetilmesinde harfin zait olduğunu gösterir.
- **"Luzûmu'l-harf li'z-ziyâde= Zorunlu zaitlik":** Çekimi veya türetmesi yapılan kelimelerde zait olan harfin, bulunduğu mevkide gereklilik arz etmesi durumunda, çekimi veya türetmesi yapılamayan kelimelerde de aynı şekilde zait kabul edildiğini ifade eder.
- **"Luzûmu harfi'z-ziyâde li'l-binâ=Kalıba bağlı zaitlik":** Zait harflerin kalıptaki sabitliğe bağlı olarak tespit edilmesi yöntemidir.
- **"Kevnü'z-ziyâde li'l-ma'nâ=Manaya bağlı zaitlik":** Manaya fazladan bir anlam katmaktan ileri gelen zaitliktir.
- **"en-Nazîr= Kıyas":** Bir kelimenin içerisindeki harf, zait olmaktan başka bir seçeneğe hamledilemezse o harf zait kabul edilir. Bu durumda, başka bir lügatte asıl veya zait olarak kullanılabilse bile, zait kullanımı tercih edilir.
- **"el-Hurûc 'ani'n-nazîr=Kıyas dışılık":** Kelimede bir harfin asıl kabul edilmesiyle ortaya bir kalıp çıkar. Bu sıyganın gramer kurallarında yer almaması (kıyas dışılık) ilgili harfin zait olduğunu gösterir.
- **"ed-Duhûl fî evsa'i'l-bâbeyn 'inde luzûmi'l-hurûci 'ani'n-nazîr=Kıyas dışılıkta yaygın olan kullanımı tercih":** Bir kelimedeki harf asli ve zait kabul edilebilme seçenekleriyle ele alındığında, her iki halde ortaya çıkan sıyga dilbilgisi kurallarına uymayabilir. Bu durumda ilgili harf genellikle zait olarak kabul edilir.

Sonuç

İbn Usfûr'un *el-Mukarrib* adlı nahve dair eseri özelinde sarf ilmine ilişkin bir konuyu, zait harfler bahsini, ortaya koyduk. Bunun neticesinde ulaştığımız temel bulgularımız, sonuçlar ve sonraki çalışmalar için önerilerimiz şu şekilde sunulabilir:

İbn Usfûr'un zait harfler konusundaki yaklaşımının doğrudan hiçbir çalışmanın konusu olmadığı anlaşılmıştır. Bu konunun yapılacak daha kapsamlı araştırmalarla kökenlerinin araştırılması mümkündür. Bulgularımıza göre, zait harfler konusunda İbn Usfûr'dan önce İbn Cinnî'nin *et-Tasrîf* adlı çalışmasında müstakil bir bahis açtığı görülür. Ancak onun konuyu ele alışı zait her bir harf için müstakil bir başlık açmasıyla ilerlerken; İbn Usfûr'un konuyu ele alış yöntemi zait harfleri bulmada kıyasa imkân tanımaktadır. Benzer bir yöntemi İbn Usfûr'dan sonra Hâlid el-Ezherî'nin de uyguladığı söylenebilir.

İbn Usfûr'un birçok telifi olmasına rağmen *el-Mukarrib* adlı eserine yapılan çalışmaların yoğunluk arz ettiği söylenebilir. Biz, bu çalışmayla bunlara bir yenisini daha eklerken İbn Usfûr'un sarf ilmine, şiire ve edebiyata ilişkin yönüne dair çalışmaların yapılabileceğini belirtmekteyiz. Öte yandan, onun Arap dilbilimine katkılarının yadsınamayacağı özellikle İbn Hişâm el-Ensârî ve Celâlüddîn es-Suyûtî'nin gramere ilişkin meşhur eserlerinde sıkça referans gösterilmesinden anlaşılmaktadır. Ancak bu referansların sahihliği bir başka problem olarak durmaktadır. Bu nedenle, ilgili çalışmalarda İbn Usfûr'a yapılan atıfların tahkik edilmesinin gerekliliği en önemli bulgularımızdan biri olarak anılabilir. Bu hususa eğilmek, bir doktora çalışmasını dahi gerektirebilir. Ayrıca, İbn Usfûr'un döneminin dilbilimcileri arasında gölgede kalmasının sebepleri, araştırılması muhtemel önemli bir başka konu olarak durmaktadır. Sonuç itibarıyla andığımız bulgu ve öneriler ışığında çalışmamız, alana katkı sağlamayı amaçlayan küçük ölçekli bir araştırma girişimi olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Bidav, Y. (2015). *Arap Dilinde Zâid Harfler*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Binak, H. (2021). *İbn 'Ufsür el-İşbîlî ve el-Muḳarrib adlı eserinin incelenmesi*. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dayf, Ş. (t.y.). *El-Medârisü'n-nahviyye* (7. bs). Dârü'l-me'ârif.

el-Ensârî, İ. H. (1985). *Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb*. Dârü'l-fikr.

el-Ezherî, H. b. A. (2000). *Şerhu't-Tasrîh 'ale't-tavdîh evi't-tasrîh bi madmuni't-tavzîh* (1. bs, C. 1-2). Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye.

el-İşbilî, İ. Usfûr, & Kabâve, F. (1987). *El-Mümti' fi't-Tasrîf*. Dârü'l-ma'rife.

el-Uveyda, C. A. (1988). *Menhecü İbn 'Usfûr el-İşbilî fi'n-nahv ve't-tasrîf*.

Erdim, E. (2014). İbn 'Usfûr ve Arap Diline Katkıları. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *19*(1), Art. 1.

es-Suyûtî, A. b. E. B. C. (t.y.-a). *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât* (C. 1-2). Mektebetü'l-'asriyye.

es-Suyûtî, A. b. E. B. C. (t.y.-b). *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi Cem'i'l-cevâmi'* (C. 3). el-Mektebetü't-tevfîkıyye.

Hacibekiroğlu, A., & Asutay, M. M. (2022). İbn Usfûr el-İşbîlî'nin Şerhu Cümel Adlı Eserinde Zeccâcî'ye İtirazları. *Mecmua*. https://doi.org/10.32579/mecmua.1076441

İbn Cinnî, E.-F. O. (t.y.). *Et-Tasrîfü'l-mülûkî* (2. bs). Dârü'l-me'ârif.

İbn Usfūr, A. I. M. (t.y.). *El-Mukarrib* (C. 1-2).

İbn Usfūr, A. I. M. (1998). *El-Mukarrib ve-maʿahū musulu'l-Mukarrib* (1. bs). Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye.

İbn Yaîş, E.-B. M. (2001). *Şerhu'l-Mufassal* (C. 1-5). Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye.

İbnü'l-'İmâd, E.-F. A. b. A. b. M. es-Sâlihî el-Hanbelî. (1986). *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb* (C. 1-11). Dâru İbn Kesîr.

Kabave, F. (t.y.). *İBN USFÛR el-İŞBÎLÎ*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Geliş tarihi 31 Mayıs 2023, gönderen https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-usfur-el-isbili

Kâtip Çelebi, M. b. A. (1941). *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kutubî ve'l-funûn* (C. 6). Mektebetü'l-müsennâ.

Kehhâle, Ö. R. (t.y.). *Mu'cemü'l-müellifîn* (C. 15). Mektebetü'l-müsennâ.

Yüksel, A. (2004). *Dilbilim Açısından Kur'an'da Zâid Harfler*. *17*(3), 171-183.

الدباج أبو الحسن علي بن جابر بن علي الإشبيلي—*The Hadith Transmitters Encyclopedia*. (t.y.). Geliş tarihi 31 Mayıs 2023, gönderen http://hadithtransmitters.hawramani.com/

İSLAM HUKUKUNA GÖRE TEVRÎD SÖZLEŞMESİ (TEDARİK SÖZLEŞMESİ) VE HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER*

Doç. Dr. Mehmet Selim ASLAN

Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı,

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6758-8203.

ÖZET

Tevrîd sözleşmesi, "*Zimmette vasıflanan bir malın toptan veya taksitle belli bir zaman ve mekânda tamamının veya bir kısmının vadeli bir meblağ karşılığında satılmasıdır.*" Bu takdirde zimmette vasıflanan mal, belirli bir zaman periyodinde teslim edilebileceği gibi tamamı bir anda da teslim edilebilir. Mesela bir yurdun günlük yiyecek maddesini sağlamak maksadıyla bir şirketle bir yıllığına sözleşme yapılması birinci duruma örnektir. Bir devlet dairesinin bir araba fabrikasıyla otuz tane arabayı bir defa teslim etmesi üzerine sözleşme yapması ise ikinci durumun örneğini teşkil eder. Bu sözleşmede paranın miktarı ve ödeneceği zamanın belli olması gerekir. Para bazen tamamı bir defada verilirken bazen de taksit şeklinde ödenebilir. Bu sözleşme ile satıcı, satış konusu malı belirlenen zamanda müşteriye teslim etme ve müşteri de bu malın karşılığında akit sırasında ileri sürülen şarta göre bedelini ödeme yükümlülüğü altına girmektedir. Bu işlemeye *tedarik* sözleşmesi (supply agreement) de denilebilir. Yukarıdaki tanımından sözleşmenin konusu olan malın akit meclisinde bulunmaması gerektiği anlaşılmaktadır. Zira müşteri akit konusu malı tedarik etme taahhüdünde bulunur. Aksi takdirde bey' sözcüğü ile anılan normal bir satış olur. Bu tanımdan hareketle tevrîd sözleşmesi, bir malın bir şirket, kurum veya kişi tarafından tedarik edilmesi olduğu söylenebilir. Bu sözleşmede akit konusu yiyecek, giyecek, ilaç, yakıt, temizlik malzemeleri olabileceği gibi hizmet de olabilir. Konusu hizmet olan tevrîd sözleşmesinde, ecîr-i müşterekin gördüğü hizmetin hükümleri söz konusudur. Çalışmada tevrîd sözleşmesinin İslam hukukuna göre hükmünü ele alıp hakkındaki görüşleriyle birlikte analiz etmeyi hedefledik. Bu bağlamda söz konusu sözleşmenin hükmünü ve hakkındaki görüşleri konu edindik.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Akit, Tevrîd Sözleşmesi, Görüş, Mazeret.

GİRİŞ

Çalışmada günümüzde söz konusu olan ve süreli akitlerden sayılan tevrîd sözleşmesini inceleme konusu yapacağız. Çünkü tevrîd gibi akitler klasik dönemde bulunmayıp insanların

* Bu bildiri, tarafımızdan hazırlanmış bulunan "Süreli Akitlere Etkisi Açısından İslam Borçlar Hukukunda Özür" adlı doçentlik çalışmasının ilgili bölümünün gözden geçirilmiş şeklidir.

zamanın gerektirdiği ihtiyaç ve gayelerine göre icat ettikleri akitlerdendir. İslam hukukuna göre hareket eden çevrelerce genel olarak bu gibi isimsiz akitler fıkhın genel prensiplerine uygun bir tarzda yapılır ve uygulanır. Ancak günümüzde bu tevrîd akdi toplumda bu isimle anılır olmuştur. Nitekim çağdaş İslam hukukçuları bu sözleşmeyi bu isimle ifade etmektedirler. Bunun neticesinde onlarla ilgili hükümler günümüzde yazılan fıkıh eserlerinde yer almaya başlamıştır. Hatta bazı çağdaş İslam hukukçuları bu akitle ilgili özel çalışmalar yapmışlardır. Çalışmada konuyla ilgili yapılan çalışmalara müracaat edeceğiz. Biz bu akdi detaylı bir şekilde ele almaktan ziyade konu hakkında genel bir bilgi verdikten sonra taraflardan birisinin akitle üstlenmediği ek bir zarar görmesine neden olan arızî bir durumdan dolayı, yani özrün bulunması sebebiyle akdin feshedilip edilemeyeceği meselesini ele alacağız.

1. TEVRÎD SÖZLEŞMESİNİN MAHİYETİ

Sözlükte, gelmek, hazır olmak, çiçeklenmek manalarına gelen وُرُود kelimesinin ek almış hali olan tevrîd (تَوْرِيد) kelimesi ağacın çiçek açması, yanağın kırmızıya boyanması demektir (İbn Manzûr, t.y., s. 546). İslam hukuku terimi olarak tevrîd, "*Zimmette vasıflanan bir malın toptan veya taksitle belli bir zaman ve mekânda tamamının veya bir kısmının veresiye olan bir meblağ karşılığında satılması*" şeklinde tarif edilmektedir (عقدٌ على موصوفٍ في الذمَّةِ يُدْفَعُ جُملةً أو أقساطاً في زمنٍ ومكانٍ مُعَيَّنَينِ بثَمَنٍ معلومٍ مُؤَجَّلٍ جملة أو أقساطاً Abdülvehhab İbrahim Ebû Süleyman, 2000, s. 338). Bu takdirde zimmette vasıflanan mal, belirli bir zaman periyodinde teslim edilebileceği gibi tamamı bir anda da teslim edilebilir. Mesela bir yurdun günlük yiyecek maddesini sağlamak maksadıyla bir şirketle bir yıllığına sözleşme yapılması birinci duruma örnektir. Bir devlet dairesinin bir araba fabrikasıyla otuz tane arabayı bir defa teslim etmesi üzerine sözleşme yapması ise ikinci durumun örneğini teşkil eder.

Bu tanımdan hareketle tevrîd sözleşmesi, bir malın bir şirket, kurum veya kişi tarafından tedarik edilmesi olduğu söylenebilir. Bu sözleşmede akit konusu yiyecek, giyecek, ilaç, yakıt, temizlik malzemeleri olabileceği gibi hizmet de olabilir. Akit konusu hizmet olan tevrîd sözleşmesinde, ecîr-i müşterekin gördüğü hizmetin hükümleri söz konusudur (Dübyân b. Muhammed, 1434, s. 478). Konusu iş olan tevrîd sözleşmesinin hükmü iş sözleşmesinin hükmüyle aynıdır. Tevrîd terimi daha çok malın tedarik edilmesinde kullanıldığı için, bu anlamını dikkate alarak onu inceleme konusu yapacağız. Günümüzde özellikle insan topluluğun kaldığı yerlerde ihtiyaç duyulan malzemelerin temini bu sözleşme sayesinde sağlanmaktadır. Örneğin yurt, kurum, hastahane, askeri birlikler vb. yerler günlük, haftalık, aylık veya yıllık malzeme ihtiyaçlarını bu sözleşme sayesinde görmektedir. Nitekim bu gibi yerler ihtiyaç duydukları malzemeleri bir

market veya şirketle belli bir meblağ karşılığında anlaşma yaparak satın almaktadır. Satıcı konumundaki şirketler ise, özellikleri belirtilmiş malzemeleri belirlenen zaman ve mekânda teslim etmektedir. Tevrîd sözleşmesi ulusal olabildiği gibi uluslararası da olabilir (Yunus el-Mısrî, 2000, s. 477). Örneğin Türkiye'deki bir kurum ihtiyaç duyduğu malzemeleri yabancı bir firma ile anlaşarak belirli bir periyotta sağlayabilir. Daha açık bir ifade ile ihtiyaç duyduğu malzemeleri ithalat yoluyla temin eder. Çalışmada tevrîd sözleşmesinin şartlarını ve hükmünü belirledikten sonra geçerli bir mazeretten (özürden) dolayı feshedilip edilemeyeceği üzerinde duracağız. Tevrîd akdinin sahih olarak gerçekleşebilmesi için akit konusunun özellikleri taraflar arasında anlaşmazlık meydana getirmeyecek tarzda belirtilmelidir. Aynı şekilde sözleşme konusu ve bedelin cinsinin, miktarının, ödeme şeklinin ve zamanının belli olması gerekir (Nemir, 2004, s. 15). Aynı zamanda akit konusu, satıcının yanında hazır bulunan bir mal olabileceği gibi mevcut olmadığı halde temin edilebilecek veya üretilecek bir mal da olabilir (Dübyân b. Muhammed, 1434, s. 475). Tevrîd/tedarik sözleşmesi bir takım hususlardan ötürü kısımlara ayrılmaktadır (Çetintaş, 2016, s. 44).

2. TEVRÎD SÖZLEŞMESİNİN HÜKMÜ

İnsanların tevrîd sözleşmesine ihtiyaç duydukları bir gerçektir. Çağdaş İslam hukukçuların bir kısmı klasik dönemde bulunmayan sözleşmelerin hükmünü bu dönemde bulunan sözleşmelere ilhak ederek elde etmeye çalışır, yani tahrîc yöntemini işleterek meseleyi çözüme kavuşturur. Çünkü mezheplerin hüküm çıkarma yöntemleri dikkate alınarak meseleleri çözüme kavuşturmak hükümlerin kendi içinde tutarlı ve sistematik olmalarını sağlamaktadır. Bazıları da yeni akitleri özellikleri bakımından müstakil bir akit olarak ele alır ve hükme bağlar. Bunlar, yeni akitlerin hükmünü belirlerken genellikle İslam borçlar hukukunun "Muamelatta asıl olan ibahadir" prensibi doğrultusunda hareket etmektedirler (Abdülvehhab İbrahim Ebû Süleyman, 2000, s. 338). Nitekim çağdaş İslam hukukçularından el-Cevâhirî, tevrîdin selemden farklı yeni bir akit olduğunu belirtmektedir (Hasan el- el-Cevâhirî, 2000, s. 432). Çünkü selemde paranın (semen) akit meclisinde kabzedilmesi gerekir. Buna karşılık tevrîd akdinde paranın akit meclisinde kabzedilmesi şart değildir (Usâme b. Hamûd b. Muhammed, 2012, ss. 57-571). Bu da bu akdin mahiyetlerinin birbirinden farklı olduğunu göstermektedir.

Şu var ki, tevrîd sözleşmesi, ileriye dönük bir satış olması,[1] her iki bedelin borç olabilmesi, satıcının anlaşma yaptığı sırada -bazen- akit konusu mala bilfiil mâlik olmaması ya da bu sırada

[1] Abdüssettar Ebû Gudde, tevrîd akdinin ileriye dönük bir akit olmadığını şöyle izah etmektedir: Gelecek zamana izafe edilen satım akitleri, ileride hâsıl olup olmaması arasında gidip gelen akitlerdir. Hatta akit konusunun elde

akit konusunun varlığının bulunmaması itibariyle İslam borçlar hukuku prensiplerine ters düşmektedir. Zira bu sözleşme, ya borcun borca ya da kişinin henüz sahibi olmadığı bir malın veya madûm, yani mevcut olmayan bir şeyin satılması üzerine yapılan bir akittir. Bu hususları göz önünde bulunduran günümüz İslam hukukçularından Takî el-Osmânî, müşteri tevrîd akdiyle satıcıdan bir şey (sanat) yapmasını istese bu durumda bu akitte istısnâ‘ (sipariş) akdi hükmünün geçerli olacağını, buna karşılık akit konusu işlenecek bir şey değilse bu durumda tevrîd, akit olmaktan ziyade ileriki bir zamanda akdi gerçekleştirmeye yönelik bir taahhüt olduğunu ve ancak akit konusu müşteriye teslim edildiği sırada icâb ve kabul ile tamamlanacağını söylemektedir (Muhammed Takî el-Osmânî, 2000, s. 314). Bu itibarla, tevrîd sözleşmesi akit konusu müşteriye teslim edilmedikçe bir taahhüt (söz verme) niteliğindedir. Akit olmayınca da yukarıdaki sakıncalardan söz edilemez. Ancak tevrîd anlaşması, kendisine duyulan ihtiyaç genel olduğu için, her iki taraf açısından bağlayıcı bir taahhüt niteliğindedir. Bu itibarla, tevrîd anlaşması, malın miktarı, özellikleri ve bedelin belli olması şartıyla ileride bir akdin inşa edileceğine yönelik bağlayıcı bir sözleşmedir. Daha sonra icab - kabul sayesinde akit olarak tesis edilmektedir. Tevrîd bağlayıcı bir taahhüt olduğuna göre hâkim, gerektiğinde sözüne vefa göstermeyen tarafa icbar yoluna başvurabilir. Hatta hâkim, karşı taraf maddi bir zarara uğrasa sözüne sadakat göstermeyen tarafı, ilgili tarafın zararını tazmin etmekle de yükümlü tutabilir (Muhammed Takî el-Osmânî, 2000, ss. 319, 321).

Buna karşılık Mustafa ez-Zerkâ,[2] Abdussemî‘ İmam,[3] Abdülvehhab Ebû Süleyman ve Sıddık ed-Darîr gibi bazı günümüz İslam hukukçuları insanların bu akde duydukları ihtiyacı göz

edilip edilmeyeceği de belirsizdir. Buna karşılık tevrîd akdi kesin yapıldığı gibi akit konusunun hâsıl olması için taraflar bir çaba içinde olurlar. Bu hususla ilgili bilgi için bk. *Mecelletu Mecme‘i’l-Fıkhi’l-İslâmî*, Sayı, 12, Cilt, 2, Cidde 2000, s. 548. Aynı şekilde Hasan el-Cevâhirî de tevrîd akdinin ileriye dönük bir akit olmadığını, aksine kesin bir şekilde tamamlanmış bir akit olduğunu belirtmektedir. Şöyle ki, icab ve kabulde bulunmalarıyla taraflardan her birinin zimmeti diğer tarafa ödeyeceği bir şeyle meşgul olmuştur. Geleceğe izafe edilen akitlerde ise zimmetin karşılıklı edimlerle meşgul olması gelecek zamana bağlanır. *Mecelletu Mecme‘i’l-Fıkhi’l-İslâmî,* Sayı, 12, Cilt, 2, Cidde 2000, s. 541.

[2] Mustafa ez-Zerkâ, kendisine yöneltilen bir soru üzerine tevrîd sözleşmesinin hukuken sahih olduğunu belirtmektedir. Hatta bu sözleşmede her ne kadar bir belirsizlik olsa da tarafları tartışmaya sevkedecek derecede olmadığını ve tevrît ile ilgi örfün cari olduğunu söylemektedir. Mustafa ez-Zerkâ, *Fetâvâ*, Dârü’l-Kalem, Dımaşk 2010, s. 487-488. Mustafa ez-Zerkâ, her ne kadar *Fetâvâ* adlı eserinde “tevrîd akdi” sözcüğünü kullansa da başka bir eserinde hükümet daireleri, fabrika, şirket ve okullara gerekli olan malzemelerin ve yiyecek maddelerin teminine yönelik yapılan anlaşmalar için “taahhüt akitleri” sözcüğünü kullanır. Mustafa ez-Zerkâ, *el-Medhalu’l-fıkhiyyu’l-‘âmm,* I-II, 760. Onun bu eserindeki sözlerinden tıpkı Takî el-Osmanî gibi tevrîdin akit olmaktan ziyade ileriye dönük bir taahhüt olduğu kanaatini taşıdığı anlaşılmaktadır.

[3] Abdüssemî‘ Ahmed İmam, her ne kadar tevrîd kelimesini kullanmasa da borcun borca karşılık satılmasını yasaklayan hadisi değerlendirirken hadisi problemli görmekte ve borcun borca karşılık satılmasının İslam hukukunun prensiplerine aykırı olmadığını belirtmektedir. Aslında onun savunduğu akit, mahiyeti itibariyle tevrîd akdidir. Buradan hareketle onun prensip olarak tevrîd akdini caiz gördüğü neticesi elde edilebilir. Abdüssemî‘ Ahmed İmam, *Nezerâtün fî usûli’l-buyû‘i’l-memnû‘a fi’ş-şerî‘ati’l-İslamî,* Vizâretu’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslamiyye, Kuveyt 2012, s. 181-183.

önünde bulundurarak tevrîd sözleşmesini caiz yani bağlayıcı olmayan bir akit olarak gördüklerini belirtmektedirler (Yunus el-Mısrî, 2000, ss. 490-491).

Üstelik günümüzde ürünler belli bir standartla üretildiği için tevrîd sözleşmesinde herhangi bir aldanma veya aldatma neredeyse söz konusu olamaz (Nemir, 2004, ss. 46-47). Nitekim İbn Kayyim el-Cevziyye, Hz. Peygamber'in mutlak bir şekilde madûmün satışını yasaklamadığını, aksine müşteriye teslimi mümkün olmayan ve dolayısıyla taraflardan birinin aldanmasına sebep olacak madûmün satılmasını yasakladığını söyleyerek bu hususa vurgu yapmaktadır. O, bu hususta, teslim edilemeyecek mevcut şeylerin satılmasının caiz olmamasını da gerekçe olarak göstermektedir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1423, s. 301). Tevrîd sözleşmesinde ise, taraflar arasında anlaşmazlık çıkmayacak derecede satış konusu malın cinsi, çeşidi ve özellikleri belirtilmektedir. Nitekim çağdaş İslam hukukçularından Abdülvehhab Ebû Süleyman, bu sözleşmenin açık bir nassa, sabit şer'î bir kaideye ve İslam borçlar hukuku gayesine ters düşmediğini, bu bakımdan ona karşı hukukî bir engel bulunmadığını söylemekte ve insanların ona duydukları ihtiyacı da dikkate alarak tevrîd sözleşmesinin caiz olduğunu savunmaktadır. Ayrıca tevrîd sözleşmesinin karşılıklı borç doğuran ve sözleşme konusunun müşteriye, bedelin de satıcıya temlik edilmesiyle tamamlanan bir akit olduğunu da sözlerine eklemektedir (Abdülvehhab İbrahim Ebû Süleyman, 2000, ss. 343-344, 349, 393). Refik Yunus el-Mısrî, akit konusunun, teslim zamanında mevcut olması veya fabrikalar tarafından üretilebilmesi şartıyla, bedeller vadeli bile olsa insanların ihtiyacından ve cari olan örften dolayı hukuken caiz bir akit olduğunu belirtmektedir (Yunus el-Mısrî, 2000, s. 505).

Çağdaş İslam hukukçuları tevrîd sözleşmesinin caiz olduğuna ilişkin "*Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin*"[4] ve "*Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır,*"[5] ayetlerini delil göstermektedirler. Zira bu ayetlerin umûmundan yapılan akitlerin caiz olduğu anlaşılmaktadır (Nemir, 2004, s. 65). Ayrıca İmam Şâfiî (ö. 204/820), "*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka,*"[6] ayetini izah ederken Hz. Peygamber'in yasakladıkları hariç, karşılıklı rızaya dayanan her türlü satım akdinin helal olduğunu söylemektedir (Şâfiî, 2001, s. 5). Buradan hareketle karşılıklı rızaya dayanan ve İslam'ın prensiplerine aykırı olmayan akitlerin, kapsamında yer alan tevrîd sözleşmesinin caiz

[4] Mâide, 5/1.
[5] Bakara, 2/275.
[6] Nisâ, 4/29.

olduğu söylenebilir. Hatta yukarıdaki ayetlerden de tevrîd sözleşmesi yapıldıktan sonra tarafların sözleşmenin gereklerini yerine getirmekle yükümlü oldukları anlaşılmaktadır.

İslam hukukçuları tevrîd sözleşmesinin caiz olduğuna dair şu aklî gerekçeyi de dayanak olarak göstermektedirler. Bu sözleşme şer'î delillere ve hukukun gayesine ters düşmediği gibi kamu yararının gözetildiği bir akittir. Çünkü bu sözleşme piyasayı hareketlendirmekte ve finans alanını genişletmektedir. Bunun yanında özellikle müşteri olan taraf için büyük bir kolaylık sağlamaktadır (Nemir, 2004, s. 68). Dolayısıyla İslam borçlar hukuku prensiplerine ters düşmediği ve toplum için bir takım faydalar sağladığı için, tevrîd sözleşmesinin caiz olduğuna yönelik görüşün tercihe şayan olduğu kanaatindeyiz.

Tevrîd sözleşmesinin caiz olmadığı görüşüşünü benimseyen bazı günümüz İslam hukukçuları, bu sözleşmenin özellikle "*Hz. Peygamber borcun borca satılmasını yasakladı*" (Beyhakî, 2003, s. 290) hadisine aykırı olduğunu ileri sürmektedirler (Hasan el- el-Cevâhirî, 2000, s. 433; Yunus el-Mısrî, 2000, ss. 481-482). Bu hadis her ne kadar kütüb-i sittede geçmiyorsa da Hâkim en-Nisâbûrî'nin (ö. 405/1014) onu Müslim'in (ö. 261/875) şartlarına uyduğunu söylediği ve hadisi borcun borca satılması şeklinde tefsir ettiği belirtilmektedir (Şirbînî, 1997, s. 94). Tevrîd sözleşmesinde ise, hem akit konusu (mal) hem de bedeli veresiye olduğu için, görünürde borcun borca satılması söz konusudur. Çünkü taraflardan her biri diğerine karşı hem borçlu hem de alacaklıdır.

Ancak tevrîd akdinin mahiyetine bakıldığında borcun borca satılmasının söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü borç, taraflardan birinin diğerine karşı zimmet borcunun bulunması demektedir. Tevrîd akdinde ise böyle bir durum bulunmamaktadır. Zira taraflar, aralarında ileride, sözleşme konusu olan malı belli bir meblağ karşılığında değiştirecekleri vaadinde bulunarak akit kurmaktadırlar. Dolayısıyla burada mal teslim edilmeden önce bedelin teslimini geciktirme söz konusudur (Abdülvehhab İbrahim Ebû Süleyman, 2000, s. 402). Borcun borca satılmasını yasaklayan hadisin anlamı ise farklıdır. Zira hadis, zimmet borcunun alacaklı tarafından borçluya veya üçüncü bir şahsa vadeli olarak satışını yasaklamaktadır. Örneğin A şahsı B şahsına bir malı vadeli olarak satar, ödeme vakti gelir, fakat borçlu olan B şahsı borcunu ödeyememektedir. Bunun üzerine B şahsı A şahsına daha önce kendisinden borç olarak satın almış olduğu bu mal için "onu bana daha yüksek bir bedelle tekrar vadeli sat" der, A da ona satar. Bu işlem mal kabzedilmediği için batıldır. Hadis böyle bir satım akdinin yasak olduğuna delalet eder (Emîr es-San'ânî, 2006, s. 102). Zimmet borcun üçüncü bir şahsa, yani borçludan başkasına vadeli satılması da batıldır. Örneğin A şahsının, B şahsı üzerinde bulunan 100 liralık

alacağına karşılık C şahsından bir mal satın alması caiz değildir. Aynı şekilde iki şahsın başka birisinde bulunan borçlarını birbirlerine satmaları da batıldır (Nevevî, 2003, s. 94).[7] Buna karşılık alacaklı şahıs, alacağını borçluya peşin olarak satabilir. Örneğin A şahsı B şahsında bulunan 100 lira alacağını geri almak yerine, peşin olmak kaydıyla ona bir elbiseye karşılık satabilir (Hın vd., 1992, s. 39). Bunda herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Ancak bir kimsenin zimmet alacağını borçludan başkasına peşin satması batıldır. Çünkü bu kimse alacağını borçlusundan alıp sattığı kişiye teslim etmesine güç yetiremeyebilir. Bu durum da mağduriyetlere sebebiyet verebilir.

Bu örneklerden zimmette var olan bir borcun borç karşılığında satılamayacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla borcun borca karşılık satılmasını yasaklayan hadisi bu şekilde anlamak gerekir. Bu nedenle, tevrîd akdinde bedellerin akit sırasında mevcut olmaması tevrîd sözleşmesini hadisin yasak kapsamında değerlendirmesini gerektirmez. Her ne kadar tevrîd akdi görünürde borcun borca satılmasına benziyorsa da ancak mahiyeti itibariyle ondan farklıdır (Abdülvehhab İbrahim Ebû Süleyman, 2000, s. 403; Hasan el- el-Cevâhirî, 2000, ss. 433-434). Dolayısıyla tevrîd akdini hadisin hükmü kapsamında değerlendirmek doğru olmaz. Zira bu sözleşmede zimmette var olan bir borcun borca karşılık satışı söz konusu değildir. Aslında sözleşmeyle karşılıklı yeni borçlar doğmaktadır. Bu itibarla, tevrîd akdine karşılıklı yeni borçların terettüp etmesi yasak olmamalıdır. Ayrıca fakihler, borcun borca satılmasının yasaklanmasını akit konularının teslimine güç yetirilememesi esasına dayandırmaktadırlar (Şirbînî, 1997, s. 94). Tevrîd akdinde ise diğer akitlerde olduğu gibi bünyesinde bulunan risk dışında ekstra bir risk taşımamaktadır.

Ayrıca tevrîd sözleşmesi "Medine ehlinin satışı" olarak bilinen satım akdine benzemektedir. Şöyle ki, Medine'de insanlar birbirlerinden belli bir fiyatla et satın alıp sonra her gün bu etten belirli bir miktar alır, parasını da sonra öderlerdi. Fakihler bu satışı sakıncalı görmüyorlardı. İmam Mâlik (ö. 179/795) de bu satış şeklini borcun borca satışı olarak görmüyordu (Hattâb er-Ruaynî, 1995, ss. 516-517; İbn Rüşd, 1988, s. 208; Sahnûn, 1323, ss. 292-293). Buradan hareketle tevrîd akdini caiz görenlerden Usame b. Hamûd onu *isticrâr* satışına benzetmektedir. Hukuk dilinde isticrâr satışı, "*Müşterinin satıcıdan ihiyaç duyduğu malı peyderpey alıp bedelini daha sonra ödemesi*" şeklinde tarif edilmektedir. İsticrâr satışı, müşterinin akit kurulduktan sonra (on beş günü geçmemesi kaydıyla) malı almaya başlaması ve akit konusu malın satıcının

[7] Bu konuda daha fazla örnek için bk. Mustafa el-Hın, Mustafa el-Buğâ ve Ali eş-Şerbencî, *el-Fıkhu'l-menhecî*, VI, 38-39.

yanında ya bilfiil bulunması ya da genellikle bulundurabilmesi şartıyla Mâlikî mezhebine göre caizdir (Usâme b. Hamûd b. Muhammed, 2012, ss. 610, 613). Usâme b. Hamûd bedellerin sonra verilebilmesi açısından tevrîd akdini icticrâr akdine benzeterek tevrîdin caiz olduğunu savunmaktadır (Usâme b. Hamûd b. Muhammed, 2012, s. 602).

Tevrîd akdini sahih görmeyen bazı İslam hukukçuları onun "*Senin yanında bulunmayan şeyi satma*"[8] hadisine de aykırı olduğunu ileri sürmektedirler. Çünkü satım sözleşmelerinden amaç satıcının paraya, müşterinin mala sahip olması ve bunların karşılıklı olarak zamanında teslim edilmesidir. Tevrîd akdinde ise akit konusu mal satıcının yanında bulunmadığı için, zamanında onu müşteriye teslim etmeyebilir.

"*Senin yanında bulunmayan şeyi satma*" hadisine gelince hadis, zimmette vasıflanan malların satışından ziyade, hemen teslim edilmesi üzerine satışı yapılacak malın satılmasını yasaklamaktadır. Nitekim selem akdinde para peşin ödenerek mal zimmet borcu olarak satılmaktadır. Bu takdirde, bu hadisten hemen teslim edilmesi üzerine anlaşma yapılan malın satılmasının yasaklandığı anlaşılmaktadır. Bu itibarla, tevrîd akdi bu hadisin yasak kapsamına germemektedir. Ne var ki, bu yaklaşım tevrîd akdinde satış konusu malın zimmette borç bir mal olduğunu iddia edenlere göredir (Abdülvehhab İbrahim Ebû Süleyman, 2000, ss. 404-407).

Kanaatimizce satışı yasaklanan madûmü, akit esnasında satıcının mülkü olmayan ve temin etme riski hayli yüksek olan mal şeklinde değerlendirmek gerekir. Çünkü günümüzde teknolojinin gelişmesiyle elde bulunmayan, hatta mevcut olmayan şeyler fabrikalar vasıtasıyla istenen zamanda ve tarzda üretilebilir. Nitekim günümüzde hemen hemen her mal türüne bir seri numarası verilerek mallar standart hâle getirilmiştir ve bu numaraya göre aynı mal aynı özellikte defalarca üretilebilir. Madûmün satışında ise henüz vücut bulmamış, dolayısıyla müşteriye teslim edilmesi risk taşıyan ve belirlenmiş bir mal üzerinde anlaşma yapılmaktadır. Belirli bir ağacın meydana gelecek meyvesini satmak buna örnek olarak gösterilebilir. Buna göre akit konusu madûm olduğu gerekçesiyle bu satış akdi batıl sayılır.

İbn Kayyim, bu hadisin iki anlamının bulunduğunu belirtir: Birincisi bir kimsenin, başka bir şahsa ait olan belirli bir malı, bir başkasına satmasıdır. Şöyle ki, bu kimse bu malı bu şahıstan almaya çalışması ve müşteriye teslim etmesi üzerine anlaşma yapmaktadır. İkincisi bir kimsenin zimmette bile olsa teslimine güç yetiremeyeceği bir şeyi satmasıdır. Bu itibarla, bu

[8] لَا تَبِعْ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ Ebû Dâvûd, "el-Buyû' ve'l-İcârât", 70.

kimse hâsıl olup olmayacağını bilmediği bir şeyi satmış olur (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1423, s. 292). Hadisin yasakladığı satış şekli bunlardır.

İbn Kayyim'in dediklerinden hareketle şunlar söylenebilir: Bir firma Türkiye'de veya yabancı bir ülkede ancak sipariş ile sahip olabileceği bir malı; cinsini, türünü ve özelliklerini belirttikten sonra tevrîd sözleşmesi tarzında bir kuruma satabilir. Çünkü günümüzde teknolojinin gelişmesi sayesinde akit konusu mal istenilen özelliklerde ve zamanda üretilebilir. Burada herhangi bir mağduriyet, cehalet, aldanma gibi akde halel getirecek bir durum söz konusu olmaz. Nitekim günümüzde firmalar tarafından satışların neredeyse tamamı bu şekilde yapılmaktadır. Aksi takdirde ticaret alanına büyük bir sekte vurmuş oluruz.

İbn Kayyim konuya ilişkin şunları da belirtmektedir: Ne Kitap'ta ne sünnette ne de sahâbe kavlinde madûm, yani mevcut olmayan bir şeyin satılamayacağına dair bir şey vardır. Sünnette yalnızca mevcut bazı şeylerin satışı yasaklandığı gibi madûm bazı şeylerin satışı da yasaklanmıştır. Demek ki bu yasaktaki illet bir şeyin mevcut veya madûm olup olmaması değildir. Sünnette sadece garar satışı yasaklanmış ki o da ister mevcut olsun ister madûm olsun teslimine güç yetirilemeyen şeyin satışıdır. Mesela kaçıp giden ve geri gelip gelmeyeceği belli olmayan hayvanların satışı bu türdendir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1423, s. 301).

Şâfiîlerden Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1083) de kişinin, başkasına ait olan bir malı sahibinin iznini almadan satmasının caiz olmadığına dair bu hadisi delil gösterdikten sonra başkasının malını satan kişinin müşteriye akit konusunu teslim etmeye güç yetirememesini gerekçe göstererek bu hususa işaret etmektedir. Hatta Şîrâzî'nin havadaki kuşu, sudaki balığı örnek olarak vermesi madûm olan şeyin kişinin elinde bulunmadığı gibi teslim edilmesinin de hayli güç olduğu şeylerden ibaret olduğunu göstermektedir (Şîrâzî, 1995, s. 13).

Buna karşılık İslam Konferansı Örgütüne (منظمة المؤتمر الإسلامي) bağlı olan "Mecme'u'l-Fıkhi'l-İslâmî" adlı Fıkıh Akademisi, 23-28 Eylül 2000 tarihinde Suudi Arabistan'ın başkenti Rıyad'da tertip ettiği on ikinci toplantısında tevrîd akdi ile ilgili şu kararları almıştır:

a. Tevrîd sözleşmesi ile bir malın yapılması ve işlenmesi isteniyorsa bu durumda sözleşme sipariş (الإستصناع) akdi olup bu akdin hükümleri uygulanır.

b. Tevrîd sözleşmesi ile zimmette nitelikleri belli olan bir mal vadeli bir şekilde satın alınmak isteniyorsa, şayet müşteri bedelin tamamını akit meclisinde öderse bu durumda akit selem akdinin şartlarıyla sahih olur.

c. Tevrîd sözleşmesi ile zimmette özellikleri belirtilen bir mal vadeli bir şekilde satılsa, bu durumda müşteri bedelin tamamını akit meclisinde ödemezse akit caiz olmaz. Çünkü her iki taraf için bağlayıcı olan taahhüt satım akdine benzemektedir. Bu takdirde, tevrîd akdi borcun borca satılması (بيع الكالئ بالكالئ) hâlini aldığı için caiz olmaz. Buna karşılık taahhüt her iki taraf veya taraflardan birisi için bağlayıcı olmadığı kabul edilse bu şekilde yapılan satış, ya yeni bir akitle ya da bedelin tamamının akit meclisinde teslim edilmesiyle caiz olur.[9]

Görüldüğü üzere Mecme'u'l-Fıkhi'l-İslâmî, tevrîd işlemini ileride akdi yapmaya yönelik taahhüt olmaktan ziyade akit olarak ele almakta, fakat onu müstakil bir akit olarak görmemektedir. Nitekim klasik dönemde var olan ve hükmü belirtilen akitlere benzeterek hukukî durumunu belirtmektedir. Zira tevrîd akdi, birinci durumda istısnâ' akdine, ikinci durumda selem akdine benzetilerek hükme bağlanmıştır. Bu nedenle, üçüncü duruma cevaz verilmemiştir. Yukarıda geçtiği üzere bazıları da onu icticrâr satışına benzetmektedir.

Ancak klasik dönem fıkıh kitaplarında yer almayan, daha açık bir ifade ile günümüzde ortaya çıkan yeni sözleşmeleri klasik dönemde var olan akitlerin içinde değerlendirmek yerine, her yeni akdi kendi mahiyeti itibariyle ele alıp buna göre hükme bağlanmasının gerektiği kanaatindeyiz. Mesela tevrîd akdini bu sözleşmelerden birinin altında ele alarak değerlendirdiğimizde bu akitler için ileri sürülen şartların aynısını tevrîd için de ileri sürmeye mahkûm olacağız. Örneğin selem akdine benzettiğimizde tevrîdin caiz olması için selem akdinin bütün şartlarını taşıması gerekir. Hâlbuki günümüzde tevrîd şeklinde yapılan işlemler tamamıyla ne selem ne istısnâ' ne de isticrâr akdine benzemektedir. Tevrîd, söz konusu akitlerden farklı özellikleri bulunan bir sözleşmedir. Buna karşılık tevrîd akdi bunlara benzetilerek hükme bağlandığında, örneğin mal ve bedeli vadeli olan kısmı gayrı meşru olmuş olur. Hâlbuki günümüzde en çok tevrîdin bu şekli uygulanmaktadır.

Üstelik selem ve istısnâ' akitleri kıyasa aykırı olmalarına rağmen istihsân prensibine dayanarak caiz görülmüş akitlerdir. Fıkıh usulünün "Makîsa kıyas yapılmaz." kaidesine göre hükmü kıyas yöntemi ile belirlenen bir şeyin (selem, istısnâ') başka bir şey (tevrîd) için *makîs aleyh*, yani asıl olamaz. Bu nedenle, tevrîd akdi müstakil bir akit olarak ve "Muamelatta asıl olan ibahadir." prensibi doğrultusunda ele alınmalıdır. Daha sonra, garar, bilinmezlik, faizi içerme gibi İslam borçlar hukukunun prensiplerine ters düşen bir tarafı varsa yasaklanmalıdır. Aksi takdirde,

[9] Mecme'u'l-Fıkhi'l-İslâmî (İslam Konferansı Örgütü), karar no: 65 (7/3), 85 (9/2), Riyad, Eylül, 2000.

insanların ihtiyaçları da dikkate alınarak cevazına hükmedilmelidir. Yoksa ticaret hayatı büyük bir sekteye uğratılmış olur.

2. TEVRÎD SÖZLEŞMESİNİN SONLANDIRILMASI

Her ne kadar bazı çağdaş İslam hukukçuları tevrîd akdinin caiz, yani gayrı lâzım bir akit olduğunu söylüyorlarsa da (Abdülvehhab İbrahim Ebû Süleyman, 2000, ss. 402, 409) tevrîd akdi yapıldıktan sonra her iki tarafı bağlayan ve karşılıklı borç doğuran lâzım yani bağlayıcı akitlerden olmalıdır (Dübyân b. Muhammed, 1434, s. 477; Hasan el- el-Cevâhirî, 2000, s. 466).[10] Aksi takdirde tarafların mağdur olmaları söz konusu olabilir. Bu nedenle, akdin gereğinin yerine getirilmesi gerekir. Ancak iki tarafa da borç yükleyen diğer süreli akitler gibi tevrîd akdi de değişik nedenlerden ötürü sonlandırılabilmektedir. Dolayısıyla bu sözleşmenin sonlandırılmasında etkisi bulunan durumları ele almakta fayda vardır:

1. Tevrîd, süreli akitlerden olduğu için tıpkı icâre, müzâraa, müsâkât sözleşmeleri gibi tarafların kararlaştırdıkları sürenin bitmesiyle son bulur. Aynı şekilde bu sözleşme satıcı akit konusu olan malı müşteriye, müşteri de satış bedelini satıcıya ödedikten sonra da son bulmaktadır.

2. Tevrîd akdi her iki tarafın karşılıklı rızasıyla sonlandırılabilir. Çünkü satış, icâre, sulh gibi her iki taraf için lâzım olan akitler, tarafların karşılıklı rızasıyla sonlandırılabilmektedir. Hukuk literatüründe buna *ikâle* denilir (Zerkâ, 1998, s. 593). Tevrîd akdi de her iki taraf hakkında lâzım akitlerden olduğu için, tarafların anlaşmaları durumunda feshedilebilen akitlerden olmalıdır.

3. Hanefî fakihleri, akit tesis edilirken beklenilmeyen ve taraflardan birisine sözleşmeyle üstlenmediği fazladan bir borcun yüklenmesine neden olan arızî durumlardan ötürü ilgili tarafa akdi feshetme hakkını tanımaktadırlar (Kâsânî, 2010, s. 29; Serahsî, t.y., s. 6). Çünkü sözleşmenin tesis edildiği sıradaki şartlar ile akit yükümlülüklerinin ifa zamanındaki şartlar önceden beklenilmeyen ve kestirilemeyen nedenlerden ötürü değişebilmektedir. Örneğin deprem, çekirge istilası, sel baskını, korona gibi salgın hastalıkları gibi tabii afetler, taraflardan birisinin aşırı derecede borçlanması, hastalanması, iş değiştirmesi gibi insanî şartlar ifayı zorlaştıran nedenlerin bir kısmını oluşturmaktadır. İşte bu tür şartları göz önünde bulunduran Hanefîler zarar gören tarafın akdi feshedebileceği görüşünü benimsemektedirler. Ayrıca adalet ve hakkaniyet prensiplerine binaen hesapta olmayan şartların ortaya çıkardığı dengesizliğin

[10] Günümüz İslam hukukçularından Su'ûd es-Sebîtî, Takî el-Osman'ın tevrîd akdinin akit olmaktan ziyade bir vaad olduğu şeklindeki görüşüne karşı çıkarak her iki taraf için lâzım bir akit olduğunu açıkça ifade etmektedir. *Mecelletu Mecme'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Sayı, 12, Cilt, 2, Cidde 2000, s. 550.

dikkate alınarak karşılıklı borç doğuran akitlerin feshedilmesi yoluna gidilir (Köse, 2004, ss. 110-111).

Benzer şartlar vadeli işlemlerden olan tevrîd akdi için de söz konusu olabilir. Örneğin yabancı bir firmayla tevrîd sözleşmesi yapıldıktan sonra ithalatın yapıldığı ülkede savaş çıkması, ithalat - ihracat yasağının konması, temlik konusu eşyanın tedarik fiyatının farklı nedenlerden ötürü aşırı ölçüde yükselmesi, ulaştırma giderlerinin artması ve kendisine mal teslim edilecek kurumun ortadan kalkması gibi beklenmedik durumlarda akdin yapıldığı zamanın şartları ile ifa zamanının şartları aynı olmadığı ortadır. Bundan dolayı ilgili taraf akitle üstlenmediği bir zararla karşı karşıya kalmaktadır. Böyle bir durumda ilgili tarafın herhangi bir kusuru ve ihmali yoksa tarafların anlaşmazlığa düşmeleri hâlinde hâkim, konu hakkında uzman olanların görüşlerini dikkate alarak ve iktisadî dengeyi göz önünde bulundurarak zararı taraflar arasında taksim edebilir veya uygun görmesi hâlinde sözleşmeyi feshedebilir.[11] Aksi takdirde, yani akdin sürdürülmesinin gerekli görülmesi, ilgili tarafın akitle üstlenmediği bir zararla karşı karşıya kalmasına ve dolayısıyla mağdur olmasına neden olabilir. Bu itibarla, Hanefî mezhebinin mazeretle ilgili anlayışından hareketle tıpkı süreli akitlerden olan icâre, müzâraa, müsâkât akitleri gibi tevrîd akdinin de beklenmeyen ve akit sırasında kestirilemeyen şartlardan dolayı ilgili tarafça feshedilebileceği söylenebilir. Nitekim Vehbe Zuhaylî fevrî akitlerden olmasına rağmen hukukî sonuçlarını hemen doğurmayan *tevrîd* akdinin tıpkı icâre akdi gibi beklenmedik arızî durumlardan dolayı zarar gören tarafça feshedilebileceğini belirtir (Zuhaylî, t.y., s. 318). Öte taraftan hâkim, beklenmedik durumun ortadan kalkacağını görüyorsa uzun olmama kaydıyla bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenen tarafa zaman tanıyabilir (Dübyân b. Muhammed, 1434, s. 525).

SONUÇ

Sözleşme kurulduktan sonra değişen şartlar nedeniyle hâkimin sözleşmeye müdahale etmesi veya ilgili tarafın sözleşmeyi bozması veyahut kanun gereği sözleşmenin kendiliğinden sona ermesi, doktrinde ve uygulamada yoğun tartışmalara konu olmuştur. Sözleşme anında öngörülemeyen ve umulmadık bir zararla karşı karşıya kalan tarafın sözleşmeyi feshedebileceği, süreli akitlerin sürdürülüp sürdürülememesi hususunda mazereti dikkate alan Hanefî fukahâsı tarafından kabul edilmektedir. Bu mezhebe göre genel olsun, özel olsun her türlü mazeretle süreli akitler feshedilebilir. Mazeretten dolayı kendisine fesih hakkı tanınan

[11] Mecme'u'l-Fıkhi'l-İslâmî, Mekke, Eylül, h. 1402, Beşinci oturum, karar no: 7. Bu konu için ayrıca bk. Dübyân, *el-Mu'âmelâtu'l-mâliyye*, VIII, 525.

tarafın, karşı tarafın onayına ve hâkimin kararına gerek duyup duymaması, aynı şekilde ilgili tarafın irade beyanıyla yapılan fesihte karşı tarafın hazır bulunması veya haberinin olup olmaması ise Hanefîler arasında tartışmalı konulardandır. Bununla birlikte genel olarak, şayet mazeret şer'î bir engel ise akdin hâkimin kararına ihtiyaç duymadan kendi kendine fesholacağı söylenebilir. Öte yandan engel durum şer'î olmayıp sadece taraflardan birisine akitle üstlenmediği ek bir zarar görmesine neden olursa akit kendiliğinden değil, ancak bir şahıs tarafından feshedilebilir. Ayrıca mazeret açık ve herkesçe bilinen bir durum ise hâkimin hükmü olmaksızın ilgili taraf akdi tek taraflı irade beyanıyla bozabilir. Buna karşılık mazeret gizli bir durum ise ya hâkimin kararı ya da karşı tarafın rızası ile akit sonlandırılabilir.

KAYNAKÇA

Abdülvehhab İbrahim Ebû Süleyman. (2000). Akdu't-Tevrîd Dirâse Fıkhiyye Tahliliyye. *Mecelletu Mecme'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, *2*(12), 335-425.

Beyhakî, A. b. H. el-. (2003). *Es-Sünenü'l-kübrā* (3. bs, C. 5). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Çetintaş, R. (2016). İslam Hukuku Açısından Tedarik Sözleşmesinin Meşrûiyeti (Türk Borçlar Hukuku'ndaki Mahiyeti Bağlamında). *Turkish Studies*, *11/12*, 39-66.

Dübyân b. Muhammed. (1434). *El-Mu'âmelâtu'l-Mâliyye* (2. bs, C. 8). Mektebetu Melik Fehd.

Emîr es-San'ânî, E. İ. İ. (2006). *Sübülü's-selām fī şerḥi Bulūġi'l-merām* (C. 3). Mektebetu'l-Me'arif.

Hasan el- el-Cevâhirî. (2000). Ukûdu't-Tevrîd ve'l-Munâkasât. *Mecelletu Mecme'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, *2*(12), 427-469.

Hattâb er-Ruaynî, E. A. M. (1995). *Mevāhibü'l-celīl li-şerḥi Muḫtaṣarı Ḫalīl* (C. 6). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Hın vd., M. el-. (1992). *El-Fıḳhu'l-menhecī 'alā meẕhebi'l-İmām eş-Şāfi'ī* (4. bs, C. 6). Dâru'l-Kalem.

İbn Kayyim el-Cevziyye, E. A. Ş. (1423). *İ'lāmü'l-muvaḳḳı'īn 'an Rabbi'l-'ālemīn* (C. 2). Dâru İbni'l-Cevzî.

İbn Manzûr, E.-F. C. (t.y.). *Lisānu'l-'Arab* (C. 3). Dâru Sâdır.

İbn Rüşd, E.-V. M. (1988). *El-Beyān ve't-taḥsīl* (2. bs, C. 7). Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî.

Kâsânî, A. E. B. el-. (2010). *Bedā'i'u'ṣ-ṣanā'i' fī tertībi'ş-şerā'i'* (3. bs, C. 6). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Köse, S. (2004). *Çağdaş İhtiyaçlar ve İslam Hukuku*. Rağbet Yayınları.

Muhammed Takî el-Osmânî. (2000). Ukûdu't-Tevrîd ve'l-Munâkasa. *Mecelletu Mecme'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, *2*(12), 311-334.

Nemir, S. M. D. (2004). *Akdu't-Tevrîd fi'l-Fıkhi'l-İslamî -Dirâse mukârane-* [Yüksek Lisans Tezi]. Câmi'atu'n-Necâhi'l-Vataniyye.

Nevevî, E. Z. Y. en-. (2003). *Ravżatü'ṭ-ṭālibīn ve ʿumdetü'l-müttaḳīn* (C. 2). Dâru 'Âlemi'l-Kütüb.

Sahnûn, E. S. A. et-Tenûhî. (1323). *El-Müdevvenetü'l-kübrā* (C. 4). Matba'atu's-Sa'âdet.

Serahsî, Ş. es-. (t.y.). *El-Mebsūṭ* (C. 16). Dâru'l-Ma'rife.

Şâfiî, M. b. İ. eş-. (2001). *El-Umm* (C. 4). Dâru'l-Vefâ.

Şîrâzî, E. İ. eş-. (1995). *El-Müheẕẕeb fī fiḳhi'l-İmām eş-Şāfiʿī* (C. 2). Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Şirbînî, Ş. el-Hatîb eş-. (1997). *Muġni'l-muḥtāc ilā maʿrifeti meʿānī elfāẓi'l-Minhāc* (C. 2). Dâru'l-Ma'rife.

Usâme b. Hamûd b. Muhammed. (2012). *Bey'u'd-Deyn ve Tatbîkâtuhu'l-Mu'âsıra fi'l-Fıkhi'l-İslamî* (C. 2). Dârü'l-Meymân.

Yunus el-Mısrî, R. (2000). 'Ukûdu't-Tevrîd ve'l-Munâkasât. *Mecelletu Mecme'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, *2*(12), 473-506.

Zerkâ, M. A. ez-. (1998). *El-Medḫalu'l-fiḳhiyyu'l-'āmm* (C. 2). Dârü'l-Kalem.

Zuhaylî, V. ez-. (t.y.). *Naẓariyetu'ḍ-ḍarūrati'ş-şer'iyye muḳārane me'a'l-Kānūni'l-Vaz'ī* (4. bs). Müessesetu'r-Risâle.

İSLAM HUKUKUNA GÖRE MUKAVELE SÖZLEŞMESİ (İNŞAAT SÖZLEŞMESİ) VE HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER*

Doç. Dr. Mehmet Selim ASLAN

Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı,

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6758-8203.

ÖZET

Mukavele sözleşmesi, "*Bir kimsenin ücret karşılığında belli bir zamanda başka bir insanın belirli bir işini yapması veya onun için bir şey üretmesi üzerine yapılan sözleşmedir.*" Buna göre mukavele, belirlenen zaman içerisinde ücret karşılığında herhangi bir şeyi üretme veya belirlenmiş bir işi görme üzerine yapılan akde dinilir. Buna göre mukavele akdi biri iş görme, diğeri ise bir şey üretme olmak üzere iki şekilde kurulmaktadır. Bu sözleşmede iş sahibi ile mukaveleyi yapan kişi arasında iş görme veya sanat icra etme kontratı yapılmaktadır. Bu noktayı dikkate alan bazı çağdaş İslam hukukçuları mukavele akdini iş görme şeklinde kurulursa iş sözleşmesi, sanat icra etmeye yönelik yapılırsa isnisnâ' sözleşmesi sayarlar. Ancak mukaveleyi inceleyen diğer bir kısım çağdaş İslam hukukçularının ifadelerinden anladığımız kadarıyla, onların bu akdi inşaat sözleşmesi anlamında kullandıklarını görmekteyiz. Buna göre mukavelenin *inşaat sözleşmesi* (construction contract) olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla her ne kadar mukavele her türlü işin yapılması üzerine kurulan sözleşme anlamında kullanılabiliyorsa da mutlak olarak kullanıldığında sadece inşaat sözleşmesini ifade etmektedir. Çalışma sırasında mukavele sözleşmesini icâre veya isnisnâ' akdi saymak yerine onu müstakil bir sözleşme gerektiği sonucuna vardık. Ayrıca çalışmada mukavele sözleşmesinin İslam hukukuna göre hükmünü ele alıp hakkındaki görüşleri gerekçeleriyle birlikte analiz etmeyi hedefledik. Özellikle fetva kurullarının konu hakkındaki görüşleri analiz ederek günümüz şartlarına uygun olan görüşü belirlemeyi amaçladık. Bu bağlamda beklenmedik bir durum, yani mazeret meydana geldiğinde söz konusu sözleşmenin hükmünü ve hakkındaki görüşleri konu edindik.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Akit, Mukavele Sözleşmesi, Görüş, Mazeret.

GİRİŞ

Çalışmada günümüzde söz konusu olan ve süreli akitlerden sayılan mukavele akdini ele alacağız. Mukavele gibi akitler klasik dönemde bulunmayıp insanların zamanın gerektirdiği

* Bu bildiri, tarafımızdan hazırlanmış bulunan "Süreli Akitlere Etkisi Açısından İslam Borçlar Hukukunda Özür" adlı doçentlik çalışmasının ilgili bölümünün gözden geçirilmiş şeklidir.

ihtiyaç ve gayelerine göre icat ettikleri akitlerdendir. İslam hukukuna göre hareket eden çevrelerce genel olarak bu gibi isimsiz akitler fıkhın genel prensiplerine uygun bir tarzda yapılır ve uygulanır. Günümüzde bu akit toplumda bu isimle anılır olmuştur. Nitekim çağdaş İslam hukukçuları bu akdi bu isimle ifade etmektedirler. Bunun neticesinde onunla ilgili hükümler günümüzde yazılan fıkıh eserlerinde yer almaya başlamıştır. Hatta bazı çağdaş İslam hukukçuları bu akitle ilgili özel çalışmalar yapmışlardır. Biz de bu akdi genel hatlarıyla ele aldıktan sonra taraflardan birisinin akitle üstlenmediği ek bir zarar görmesine neden olan arızî bir durumdan dolayı, yani mazeretin bulunması sebebiyle akdin feshedilip edilemeyeceği meselesini ele alacağız.

1. MUKAVELE SÖZLEŞMESİNİN (İNŞAAT SÖZLEŞMESİ) MAHİYETİ

Sözlükte, görüşme (Cevherī, 1990, s. 1807) anlamına gelen mukavele (المقاولة), hukukta "*Bir kimsenin ücret karşılığında belli bir zamanda başka bir insanın belirli bir işini yapması veya onun için bir şey üretmesi üzerine yapılan sözleşme*" olarak tanımlanmaktadır (عقدٌ يَتَعَهَّدُ أحدُ المُتَعاقِدَيْنِ بِمُقْتَضاهُ القِيامَ بِعَمَلٍ مُعَيَّنٍ أو صُنْعِ شيئٍ ما في زمنٍ معينٍ مُقابِلَ أَجْرٍ مَعْلُومٍ Kaddâfî, 2008, s. 252). Buna göre mukavele, belirlenen zaman içerisinde ücret karşılığında herhangi bir şeyi üretme veya belirlenmiş bir işi görme üzerine yapılan akde denilir. Bu tanımdan hareketle mukavelenin biri iş görme, diğeri ise bir şey üretme olmak üzere iki şekilde yapıldığı söylenebilir. Demek ki, bu sözleşmede iş sahibi ile mukaveleyi yapan kişi arasında iş görme veya sanat icra etme kontratı yapılmaktadır. Bu itibarla, mukavele akdi iş görme şeklinde kurulursa iş sözleşmesi, sanat icra etmeye yönelik yapılırsa isnisnâ‘ sözleşmesidir, denilebilir. Nitekim İslam Konferansı Örgütüne bağlı olan "Mecme‘u’l-Fıkhi’l-İslâmî" (منظمة المؤتمر الإسلامي) adlı Fıkıh Akademisi, 11-16 Ocak 2003 tarihinde Katar'ın başkenti Doha'da tertip ettiği on dördüncü toplantısında mukavele akdi ile ilgili aldığı kararlar arasında a. Müteahhit veya firma (mukâvil) hem malzeme hem işi yüklenirse mukavele için istisnâ‘ akdinin hükümleri geçerlidir. b. Şayet sadece iş müteahhite veya firmaya aitse bu durumda mukavelede icâre akdinin hükümleri söz konusudur (Mecme‘u’l-Fıkhi’l-İslâmî, Doha, Ocak, 2003, karar no: 129, 14/3), tarzındaki kararlar yer almaktadır. Kurulun bu iki kararından mukavelenin ya icâre akdi ya da istisnâ‘ akdi olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde *icâre* veya *istısnâ‘* kelimeleri yerine *mukavele* sözcüğünün kullanılmasının nedeni, inşaat sektörünün normal icâre ve istısnâ‘ akitlerinin yapıldığı alandan daha geniş bir yer kapsaması ve bazı farklı özelliklere sahip olması olsa gerektir.

Buna karşılık mukaveleyi inceleyen çağdaş İslam hukukçularının ifadelerinden onu inşaat sözleşmesi anlamında kullandıklarını anlamaktayız. Bu nedenle mukavelenin *inşaat sözleşmesi*

(construction contract) olduğunu düşünüyoruz. Nitekim mukaveleyi yapan şahıs (المُقاوِل), "*Özel şartlarla belli bir işi yapmaya taahhütte bulunan kişi*" şeklinde tarif edildikten sonra sözleşme konusu iş için, bir evin inşa edilmesinin veya yol yapımının örnek olarak verilmesi bu düşünceyi doğrular niteliktedir (Komisyon, 2004, s. 768). Ayrıca her ne kadar mukavele her türlü işin yapılması üzerine kurulan sözleşme anlamında kullanılabiliyorsa da mutlak olarak kullanıldığında sadece inşaat sözleşmesini ifade etmektedir (Neşmî, 2004, s. 15). Nitekim çağdaş İslam hukukçularından Câsim Ali eş-Şâmisî, mukavelenin kuruluş şartlarını sayarken mukaveleyi inşaat sözleşmesine has kılmaktadır (Şâmisî, 2004, s. 94). Biz de mukaveleyi inşaat sözleşmesi anlamını göz önünde bulundurarak inceleme konusu yapacağız.

2. MUKAVELE AKDİNİN HÜKMÜ

Mukavele, klasik dönem fıkıh kitaplarında bu isimle yer almayan akitlerdendir. Ancak yapılan tanımlarda, muhteva bakımından bir kısmının icâre, diğer bir kısmının ise istısnâ' akdi olduğu belirtilmektedir. Bu sözleşme icâre veya istisnâ' sözleşmeleri kapsamında değerlendirildiği için, kendisine özgü hükümler bulunmamaktadır. Zira mukavele ya icâre ya da istısnâ' akdi olduğuna göre onu müstakil bir sözleşme olarak ele alıp hükmünü belirlemek yerine, onun hakkında bu iki akit için söz konusu olan hükümlerin geçerli olduğu söylenebilir. Mesela mukavele akdi, yalnızca iş görme üzerine yapılmışsa tıpkı icâre akdi gibi müteahhit, iş sahibinin isteği doğrultusunda inşaatı yapmak durumundadır. Bu halde iş sahibi de inşaat malzemelerini temin etmek zorundadır. Bu kapsamda, ecîr-i müşterekle yapılan sözleşmenin hükmü mukavelenin bu türü için de söz konusu olur. Dolayısıyla müteahhit veya firma bu arada başka insanların işlerini de yapmak için sözleşme yapabilirler. Ayrıca müteahhit inşaatı bitirdikten sonra ücret almayı hak eder.

Öte taraftan sanat üretme üzerine yapılan mukavele akdi ise, mahiyeti itibariyle istısnâ' akdi olduğu ifade edilir (İstısnâ' akdi, bir işi yapmak üzere sanatkâr bir kimse ile malzeme kendisine ait olma şartıyla yapılan sözleşmeye denilir. Şeyh Nizâm vd., 2000, s. 590). Bu takdirde mukavele için istısnâ' akdinin şartları ve hükmü geçerli olur. Buna göre çimento, demir gibi malzemelerle ekipman temin etme işi müteahhite veya firmaya aittir. Daha açık bir ifade ile iş sahibi ücretten, müteahhit ise inşaat için gerekli olan malzemelerden ve yapılacak işten sorumludur. Burada da müteahhit inşaatı bitirdikten sonra ücret almaya hak kazanır.

Buna karşılık bazı çağdaş İslam hukukçuları, mukavelenin müstakil bir akit olduğu kanaatindedir. Zira onun icâre veya istisnâ' akitlerine benzemesi mahiyeti itibariyle bu akitlerin bir parçası olmasını gerektirmez (Kutub, 2004, ss. 189-191). Çünkü mukavele akdinin bu

akitlerden biri olduğunu kabul etmemiz hâlinde bu iki akit için ileri sürülen şartları mukavele için de şart koşma durumunda kalırız. Bu nedenle mukavele akdini yeni ve müstakil bir akit saymanın daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca muamelat kısmında "eşyada asıl olan ibahadir," kaidesinden hareketle mukavele ele alınmalıdır. Daha sonra bakılır, İslam'ın prensiplerine ters düşen bir durum taşımıyorsa cevazına hükmedilmelidir (Dübyân b. Muhammed, 1434, ss. 323-324, 342).

Öte taraftan birkaç akdin bileşiminden meydana gelen yeni akitlerin hükmünü belirlerken, hem asıl akitlerin hükmü göz önünde bulundurulmalı hem de bu yeni akdin özelliklerine dikkat edilmelidir. Çünkü yeni akit, birleşiminden meydana geldiği akitlerden mahiyeti ve şartları açısından farklılık arz edebilir ve dolayısıyla bünyesinde değişik hükümleri gerektirebilir. Bu takdirde, mukavele akdi her ne kadar bazen icâre, bazen de istisnâ' akdi şeklinde gerçekleşiyorsa da mahiyeti itibariyle bu iki akitten farklı özelliklere sahiptir. Dolayısıyla mukaveleye mahiyetine uygun hükümler verilmelidir. Çünkü mukavele tamamıyla icâre ve istisnâ' akitleri değildir. Kendisine karakteristik özellikleri sağlayan vasıfları vardır. Üstelik akitlerin inşasında asıl olan ibahadir ve insanlar da İslam hukuku prensiplerine ters düşmeyen yeni akitleri inşa etme hususunda serbesttirler (Şâmisî, 2004, s. 104). Nitekim Hanefî mezhebinde istisnâ' akdi selem akdinin kapsamının dışında müstakil bir akit olarak ele alınmış ve hükmü belirlenmiştir. Günümüzde inşaat sektörüne baktığımızda mukavelenin kendi özellikleri kapsamında ele alınması gerektiği kanaatindeyiz. Mesela günümüzde herhangi bir inşaatın yapılması için mühendislerden imar planının alınması şarttır. İnşaat bittikten sonra meydana gelen yıkımlarda mühendis veya müteahhitin kusurlarının bulunması hâlinde gerçekleşen zararları tazmin etmekle sorumlu tutulurlar (Mecme'u'l-Fıkhi'l-İslâmî, Doha, Ocak, 2003, karar no: 129, 14/3). Klasik dönem fıkıh kitaplarında ne icârede ne de istisnâ'da böyle bir hükme rastlayamadık. Bu husus da mukavelenin müstakil bir sözleşme oluğunu göstermektedir.

Mukavele sözleşmesinde müteahhit işi zamanında teslim etmelidir. Şayet sözleşme sırasında herhangi bir zaman belirtilmemişse bu durumda makul bir zamanda işi teslim etmesi gerekir. Ayrıca müteahhit yapacağı inşaatı inşaat tekniğine ve imar yönetmeliğine uygun olarak yapmak zorundadır. Müteahhit, işi şartlara uygun bir şekilde teslim ettiğinde iş sahibi belirlenen zamanda sözleşme sırasında kararlaştırılan ücreti ödemelidir.

2. MUKAVELE AKDİNİN SONLANDIRILMASI

Mukavelenin lâzım bir akit olup olmadığı, kapsamına girdiği sözleşmenin türüne göre değişir. Şöyle ki, mukavele, icâre akdi şeklinde yapılırsa tıpkı icâre gibi lâzım bir akit olmuş olur (İbn Kudâme, t.y., s. 397, 1997, s. 22; Karâfî, 1994, s. 434). Buna mukabil istisnâ‘ akdi tarzında kurulursa istisnâ‘ iş yapılmadan önce bir taahhüt olarak görüldüğü için taraflardan her biri hiçbir gerekçe göstermeden sözleşmeden vazgeçebilir. Ancak sanatkâr işi yapıp müşteriye gösterdikten sonra istisnâ‘ akdinin lâzım olup olmaması fukahâ arasında tartışmalara konu olmuştur. Ebû Hanife (ö. 150/767) ve İmam Muhammed'e (ö. 189/805) göre sipariş veren kişi, malı görünce sözleşmeyi kabul edip etmemede muhayyerdir. Çünkü Hanefî mezhebinin anlayışına göre bir malı görmeden satın alan şahıs onu gördükten sonra muhayyerlik hakkına sahiptir. Buna karşılık Ebû Yusuf (ö. 182/798) sanatkâr sipariş edilen malı sözleşmede ileri sürülen şartlara göre yapmışsa sipariş veren kişi malı görür görmez muhayyerlik hakkı kalmaz. Hanefî mezhebinde Ebû Yusuf'un görüşü fetvada esas alınmaktadır (Şeyh Nizâm vd., 2000, s. 590). Bu bilgiler doğrultusunda mukaveleyi ele aldığımızda şunları söyleyebiliriz: Mukavele, sadece iş yükü müteahhite yüklenerek yapılırsa bu durumda icâre akdi gibi, kurulur kurulmaz lâzım olarak gerçekleşir. Buna mukabil mukavele inşaat malzemeleri ve ekipman müteahhite ait olmak üzere kurulursa, bu durumda müteahhit işe başlamadan önce her iki taraf akdi bozma yetkisine sahiptir. Müteahhit inşaatı istenilen şekilde tamamlamışsa her ne kadar Ebû Hanife ve İmam Muhammed'in anlayışına göre iş sahibi inşaatı gördükten sonra da muhayyerlik hakkına sahip olsa da Ebû Yusuf'un görüşüne göre inşaat istenen şekilde yapılmışsa iş sahibinin muhayyerlik hakkı yoktur ve dolayısıyla inşaatı kabul etmesi gerekir.

Ancak günümüzde inşaat sektörünün gelişmiş olmasından ve malî külfetinin yükselmesinden dolayı inşaatın yapılmasına yönelik anlaşma sağlandıktan sonra mukavelenin lâzım (bağlayıcı) olması gerektiğini düşünüyoruz. Hatta mukavele sözleşmesinin icâre veya istinsâ‘ akdinin bir parçası olmadığı ve dolayısıyla tevrîd sözleşmesi gibi müstakil yeni bir akit olduğu kanaatindeyiz. Bu itibarla, mukavele için her iki tarafa karşılıklı borç doğuran malî ve bağlayıcı bir akittir, diyebiliriz. Aksi takdirde taraflardan biri mağdur olabilir. Nitekim günümüz İslam hukukçuların bir kısmı detaya girmeden mukavelenin lâzım bir sözleşme olduğunu belirtmektedir (Elfî, 2004, ss. 150-151; Neşmî, 2004, s. 15; Şâmisî, 2004, s. 92). Bu itibarla, mukavele, hukukî sonuç meydana getirmek amacıyla iki tarafın, karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarıyla gerçekleşen bağlayıcı özelliği olan malî bir sözleşmedir. İvazlı bir sözleşme olması hasebiyle tıpkı icâre, müzâraa, tevrîd gibi mukavelenin de taraflardan birinin

tek taraflı iradesiyle feshedilemeyeceği bağlayıcı akitlerden olduğu kanaatindeyiz. Bununla birlikte sözleşme yapıldıktan sonra mukavelenin lâzım bir akit olduğunu kabul etsek bile bazen kendiliğinden fesholmakta veya taraflarca feshedilmektedir. Bu itibarla, mukavelenin sonlandırılmasının nedenlerini inceleme konusu yapacağız.

1. Mukavele, belirli bir iş üzerine yapıldığı için anlaşma konusu iş tamamlanırsa son bulur (Zuhaylî, 2004, s. 227). Buna göre müteahhit veya firma herhangi bir kusur bulunmaksızın inşaatı yapıp sahibine teslim eder ve buna karşılık olarak da iş sahibi bunların ücretini eksiksiz verirse mukavele sözleşmesi kendiliğinden son bulmaktadır.

2. Mukavele rızaya dayanan ve karşılıklı borç doğuran malî bir sözleşmedir. Mukavele sözleşmesi, anlaşma konusu iş bitmediği halde tarafların karşılıklı rızasıyla sonlandırılabilir. Nitekim hukuk literatüründe sözleşmelerin tarafların karşılıklı rızasıyla bozulmasına *ikâle* denilir (Dübyân b. Muhammed, 1434, s. 465).

3. Mukavelenin taraflardan birisinin ölmesiyle son bulması meselesine gelince, fukahâ, iş sahibi inşaatı bizzat müteahhitin yapmasını akit sırasında şart koşmuşsa müteahhitin ölmesiyle mukavelenin kendiliğinden fesholacağı hususunda ittifak hâlindedir. Buna karşılık işveren kişinin veya özellikle inşaatı bizzat yapması şart koşulmayan müteahhitin ölmesi durumunda mukavelenin kendi kendine fesholup olmaması meselesi tartışmalı konulardandır. Hanefî fakihlerin konu hakkındaki anlayışına göre mukavele son bulurken Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlerin görüşüne göre fesholmaz (Dübyân b. Muhammed, 1434, s. 471) ve dolayısıyla varisler ölen kişinin yerine geçerek inşaatı yapabiliyorlarsa kendileri yapar, buna ehil değilseler başkalarına yaptırırlar.

4. Mukavelenin özürden dolayı feshedilmesi veya kendiliğinden fesholması. Taraflardan birisinin mukavele sözleşmesiyle taahhüt ettiği borcu yerine getirmesi bazen akit sırasında öngörülene nazaran aşırı derecede külfetli hâle gelebilir. Bu durumda hukuk tarafından gözetilen karşılıklı borçlar arasındaki denge taraflardan birisinin lehine, diğerinin aleyhine bozulmaktadır. Borçlar arası dengesizlik nedeniyle ilgili taraf mağdur olabilmektedir. Mesela taraflardan birisi bakımından borcun ifasının ekonomik açıdan aşırı masraflı ve zahmetli hâle gelmesi, bir tarafın iflas etmesi, ihracat ve ithalata yasak konması gibi tarafların sözleşmeyi kurarlarken öngöremedikleri gelişmeler borçlar arası dengeyi bozduğu gibi ilgili tarafa fazladan bir yük yüklemektedir.

Sözleşme sırasında görülmedik gelişmenin, sözleşmenin akdedildiği andaki şartlarla sözleşmeye bağlı kalmasının ilgili taraftan beklenemeyeceği kadar açık olmalıdır. Nitekim

mukavele yapıldıktan sonra yetkili merciler tarafından borcun ifasına getirilen yasağın ifayı hukukî açıdan imkânsız hâle getirdiği ortadadır. Mesela inşaat sözleşmesi tesis edildikten sonra inşaat malzemelerinin ithal edilmesi veya inşaatın yapılacağı bölgede inşaat yapılması yürürlüğe giren bir kanunla yasaklanabilir. Sözleşme kurulduktan sonra ortaya çıkan böyle bir yasak karşısında ilgili taraftan sözleşmenin gereğini yerine getirmesi beklenemez. Ayrıca borcun ifa edilmesi önündeki engel kesin ve sürekli olabileceği gibi geçici ve dolayısıyla sadece ifayı zorlaştırıcı olabilir. Doktrinde ve uygulamada bu tür gelişmeleri ifade etmek üzere İslam hukuku literatüründe *özür* teriminin kullanıldığını yukarıda aktarmıştık.

Aynı şekilde sözleşme kurulduktan sonra anlaşma konusu işin bizzat kendisinin ifa edilmesi değil, sözleşmede kararlaştırılan niteliklere uygun olarak ifa edilmesi meşakkatli veya hukuk bakımından imkânsız hâle gelebilir. Örneğin bir müteahhit ile beş katlı bir bina yapılması üzerine sözleşme kurulduktan sonra imar mevzuatında yapılan bir değişiklik nedeniyle binanın sözleşmede kararlaştırıldığı gibi beş katlı olarak inşa edilmesi artık hukuken mümkün değildir. Mukavele konusunun ifa edilmesini hukukî açıdan imkânsız hâle getiren veya güçleştiren durumlar Hanefî mezhebinin süreli akitlerde benimsediği mazeret / özür haliyle benzerdir. Mesela belirli bir arazide bir daire yapılması üzerine sözleşme kurulduktan sonra yetkililerce bu arazide inşaat yapımına getirilen yasak bu mezhebin mazeret teorisi hakkındaki anlayışına birebir uymaktadır. Bu nedenle, mukavele sözleşmesi yapıldıktan sonra beklenmedik bir durumun çıkması hâlinde Hanefî mezhebinin konu hakkındaki anlayışından hareketle mukavelenin feshedilebileceği söylenebilir (Zuhaylî, 2004, s. 227). Buna karşılık diğer üç mezhep fakihleri mazeret prensibini kabul etmediklerinden dolayı onların anlayışlarına göre, mazeretten ötürü mukavele feshedilemez.

Belirtilmesi gereken hususlardan birisi de şudur: Süreli akitlerin aksine mukavelenin mazeretten dolayı feshi için ilgili tarafın karşı tarafa mutlaka haber vermesinin, hatta mahkeme kararının gerektiğini düşünüyoruz. Mazeretten dolayı icâre, müzâraa, müsâkât gibi süreli akitlerin feshinde mahkemenin kararının gerekip gerekmediği mazeret hâlinin gizli olup olmadığına bağlıdır. Şöyle ki, mazeretin açık olması hâlinde sözleşmeyi sonlandırmak için hâkimin hükmüne gerek yoktur, ancak mazeretin anlaşılması araştırmayı gerektirecek gizlilikte ise mahkemenin kararı gereklidir. Fakat mukavelenin yapıldığı sektörde büyük paralar oynadığı için mazeretten dolayı sözleşmenin feshedilebilmesi için mahkeme kararının gerektiği kanaatindeyiz. Mukavele sözleşmesinde beklenmedik mazeretten dolayı fesih hakkına sahip olan tarafın akdi feshetmesi için mahkeme kararının şart koşulması fesih hakkının başkasına

zarar vermeyecek tarzda kullanılmasını sağlamak amacıyladır. Zira mukavele gibi büyük paraların oynadığı sözleşmelerde karşı taraf anlaşmaya dayanarak belirli bir emek ve mal sarf etmiş ya da bu anlaşmada bulunduğu için başka işlere girişmemiş olabilir. Şayet kendisine haber verilmeden ya da mahkeme kararı bulunmadan akit feshedilirse bu durumda bu kimse hak etmediği zararlarla karşı karşıya kalabilir. Dolayısıyla beklenmedik bir durumdan ötürü zarar gören tarafın fesih hakkını kullanabilmesi için karşı tarafa haber vermesi ve mahkeme kararı gerekmektedir. Hatta karşı tarafın fesihten dolayı göreceği zararın / zararların tazmin edilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

SONUÇ

Mukavele sözcüğü her ne kadar satış, icâre gibi her türlü akdi ifade edecek şekilde genel olarak kullanılsa da İslam hukukunda inşaat yapılması üzerine kurulan sözleşme anlamında kullanılır. İnşaat yapılması üzerine kurulan mukavele klasik dönem fıkıh eserlerinde ele alınmış bir akit türü değildir. Bu dönemde inşaat yapma gibi bir durum bulunmadığı için onu ifade edecek bir sözleşme isminin bulunmamasını doğal karşılamak gerekir. Ancak günümüzde inşaat yapma başlı başına bir sektör halini almıştır. Dolayısıyla inşaat yapılması üzerine kurulan akit için mukavele sözleşmesi kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle çağdaş İslam hukukçuları bu sözleşme türünü ele almış ve inceleme konusu yapmıştır.

Bazı İslam hukukçuları mukavele sözleşmesini icâre veya istısnâ‘ akdi kapsamında değerlendirmektedir. Şöyle ki bu İslam hukukçuları inşaat malzemeleri iş sahibine ait ise mukavele sözleşmesini icâr akdi olarak kabul ederler; malzemeler müteahidde ait olursa bu durumda onu istısnâ‘ akdi sayarlar. Çalışma sırasında mukavelenin bu iki akitten biri sayılmasının bazı hukukî sonuçların doğması sonucuna vardır. Bu nedenle mukavele akdini bu iki akitten biri olarak değerlendirmek yerine onu müstakil bir akit türü olarak ele alıp hukuki sonuçlara bağlamak daha isabetli görünmektedir. Dolayısıyla mukavele sözleşmesini her iki taraf için bağlayıcı, ivazlı ve süreli bir akit olarak görmek gerekir.

Mukavele akdi kurulurken öngörülemeyen beklemedik bir durumun söz konusu olması durumunda ilgili tarafa sözleşmeyi sonlandırma hakkı verilmelidir. Hukuk literatüründe özür olarak ifade edilen bir mazeret durumunun söz konusu olması halinde ilgili taraf mahkemeye başvurarak sözleşmeyi sonlandırabilir.

KAYNAKÇA

Cevherī, İ. b. Ḥammād el-. (1990). Kvl. İçinde Aḥmed ʿAbdulġafūr ʿAṭṭār, *Eṣ-Ṣıḥāḥ* (4. bs, C. 5). Dāru'l-ʿİlmi li'l-Melāyīn.

Dübyân b. Muhammed. (1434). *El-Mu'âmelâtu'l-Mâliyye* (2. bs, C. 8). Mektebetu Melik Fehd.

Elfî, M. C. el-. (2004). Akdu'l-Mukâveleti'l-İnşâ' ve't-Ta'mîr. *Mecelletu Mecme'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, *2*(14), 139-178.

İbn Kudâme, E. M. M. (t.y.). *El-Kāfī* (C. 3). Dâru Hicr.

İbn Kudâme, E. M. M. (1997). *El-Muġnī* (3. bs, C. 8). Dâru 'Âlemi'l-Kütüb.

Kaddâfî, 'Azzât Abdulhadi el-Ğanâim. (2008). *El-'Ozr ve eseruhu fī 'uḳūdi'l-mu'āvezāti'l-māliyye fi'l-fiḳhi'l-İslāmī*. Dâru'n-Nefâis.

Karâfî, E.-A. Ş. el-. (1994). *Ez-Ẕaḫīre* (C. 5). Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî.

Komisyon. (2004). *El-Mu'cemu'l-vasīṭ* (4. bs). Mektebetu'ş-Şurûki'd-Düveliyye.

Kutub, M. S. (2004). Akdu'l-mukâvele. *Mecelletu Mecme'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, *2*(14), 181-207.

Neşmî, U. C. en-. (2004). Akdu'l-mukâvele. *Mecelletu Mecme'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, *2*(14), 10-84.

Şâmisî, C. A. eş-. (2004). Akdu'l-mukâvele, el-inşâ' ve't-ta'mîr. *Mecelletu Mecme'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, *2*(14), 88-136.

Şeyh Nizâm vd. (2000). *El-Fetāva'l-Hindiyye el-ma'rūf bi'l-Fetāva'l-el-ʿĀlemgīriyye* (C. 4). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Zuhaylî, V. M. ez-. (2004). Akdu'l-mukâvele. *Mecelletu Mecme'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, *2*(14), 211-238.

YUSUF HAS HÂCİB'İN KUTADGU BİLİG ESERİNDE SÜNNÎ İNANÇ ESASLARI

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Ömer YAVUZ[1], Yüksek Lisans Öğrencisi, İlias ALİEV[2]
[1]Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ORCID İD 0000-0001-7381-0416
[2]Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID ID 0009-0006-8751-2181

ÖZET

İslam dini Arap yarımadasında ortaya çıktıktan sonra Irak, Şam, Mısır, Horasan ve Maveraünnehir bölgelerinde yayıldı. Bu çerçevede Türkler, İslam'la tanışıp Müslüman olmaya başladı. İlk Müslüman Türk hanlığı Karahanlılar döneminde Türkler, İslam'ın Ehl-i Sünnet geleneğine tabi oldular. Fakat bu dönemde Sünnî geleneği anlama ve kavrama biçimleri önemli bir mesele olarak öne çıkmaktaydı. Türklerin İslamlaşması sürecini sadece tarihsel kayıtlar üzerinden anlamak pek mümkün gözükmemektedir. Bu bağlamda Türk-İslam edebiyatına dair metinlerin ve önemli eserlerin ipuçları taşımaları muhakkaktır. Özellikle Türkler arasında belirli bir çerçeveye sahip metinlerin önemi daha da belirginleşmektedir. Bu çerçevede araştırmamızın merkezinde V/XI Yüzyılda Karahanlılar döneminde yaşamış Yusuf Has Hâcib'in çok meşhur eseri *Kutadgu Bilig*'i yer almaktadır. Bu araştırma, Yusuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'deki Sünnî inanç esaslarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu eser, Türk-İslam edebiyatının ilk örneklerinden birisidir. Şiir türünde kaleme alınmış, siyasî, sosyal, psikolojik, ahlâkî vb. açılardan çok zengin bir içerik sunmaktadır. Aynı şekilde ilk Müslüman Türklerin İslam algısı ve anlayışı üzerine de bilgiler ihtiva etmektedir. Eserin içeriğinde Allah inancı, peygamber inancı, meleklere iman ve hilafet/imamet meseleleri, ibadet ve ahlak gibi konularda Sünnî geleneğe uygun bir bakış belirmektedir. Bu da Müslüman Türklerin en başından beri Sünnî düşünceyi benimsediklerini ortaya çıkarmaktadır. Araştırmamızda, Kutadgu Bilig'de Sünnî inanç esasları, İslam'ın temel inanç ilkeleri ve Türk kültürü arasındaki bağlantılar açısından incelenecektir. Çalışmamızda İslam Mezhepleri Tarihi yöntemleri esas alınmaktadır. Öncelikle şahıslar üzerinde derinleşme prensibi çerçevesinde Yusuf Has Hâcib'in görüş ve düşünceleri üzerine yoğunlaşılmaktadır. Ayrıca eserini merkeze alarak metin eksenli bir okuma tahlil takip edilmektedir. Böylece geleneğinin Türk kültürüne intikal sürecinde bir dönemin aydınlatılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Karahanlılar, Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig, Ehl-i Sünnet.

YUSUF KHASS HAJİB'S KUTADGU BİLİG: EXPLORATİON OF SUNNİ THEOLOGİCAL PRİNCİPLES

ABSTRACT

Following the emergence of Islam on the Arabian Peninsula, it gradually spread across regions such as Iraq, Syria, Egypt, Khorasan, and Transoxiana. As part of this historical context,

Turks began to encounter Islam and embrace the faith. During the Karakhanid era, the initial Turkic Muslim dynasty, the Turkish people aligned themselves with the teachings of the Sunni sect. However, comprehending the nuances and intricacies of the Sunni sect during this period becomes a significant academic concern. A comprehensive understanding of the Turkic conversion to Islam cannot be solely derived from historical records. In this regard, texts and notable works within Turkish-Islamic literature undoubtedly provide valuable insights. Particularly, texts that are intricately interwoven with the Turkish cultural framework assume heightened importance. Consequently, our research delves into the central role of Yusuf Has Hâcib's renowned work, Kutadgu Bilig, during the 5 century AH (11th century CE) under the Karakhanid rule. This study aims to discern the foundations of Sunni theological principles embedded within Yusuf Khass Hajib's Kutadgu Bilig. As one of the earliest exemplars of Turkish-Islamic literature, this work is composed in poetic form and presents a multifaceted exploration of political, social, psychological, and ethical dimensions. It further contributes to our understanding of the initial Turkic Muslims' perception and comprehension of Islam. Within its contents, one can discern the Sunni sect on core tenets such as the belief in Allah, the belief in prophets, the belief in angels, as well as matters pertaining to caliphate/imamate, worship, and ethics. Hence, it substantiates the fact that Muslim Turks embraced Sunni theological perspectives from the inception of their conversion. In our investigation, we adopt a methodology rooted in the History of Islamic Schools of Thought. Firstly, we undertake an in-depth examination of Yusuf Khass Hajib's viewpoints and ideas, focusing on individual analysis. Moreover, we employ a text-centered approach, utilizing a comprehensive reading analysis centered on his seminal work. Thus, our research aims to shed light on a particular era within the transmission of tradition to Turkish culture, elucidating the connection between fundamental Islamic beliefs and Turkish cultural context.

Keywords: Karakhanids, Yusuf Khass Hajib, Kutadgu Bilig, Sunni Sect.

Giriş

İslam dininin Arap yarımadasının sınırlarını aşarak yayılmaya başlaması farklı milletlerin İslam'a girişini hızlandıran bir süreci ortaya çıkarmaktaydı. Özellikle İslam'ın Horasan ve Mâverâünnehir coğrafyasına taşınması Türklerin bu dinle tanışmasını ve İslamlaşmasını sağlamaktaydı. İslam'ı ilk kez tanıyan Türklerin onu anlama ve kabullenme biçimleri son derece önemliydi. Tarih boyunca din-millet ilişkisi çerçevesinde ilk tecrübelerin sonraki dönemlere ciddi biçimde etki ettiği bilinmekteydi. Öyleyse Türklerin İslamlaşma sürecinde ilk tezahürlerin mahiyeti değerli bir konuma gelmekteydi. Bu bağlamda Türklerin İslam'ı hangi zihniyet biçimi üzerinden tanıdıkları meselesi gündeme gelmekteydi. Türk kültürü ile İslam ilkeleri arasında bağ kuracak yapının mezhebi bir bakış açısı taşıması muhtemeldi. Dolayısıyla Türklerin ilk dönemden itibaren İslam'ı anlama biçimleri ortaya çıkacaktı.

Türklerin İslamlaşması sürecini sadece tarihsel kayıtlar üzerinden anlamak pek mümkün gözükmemektedir. Bu bağlamda Türk-İslam edebiyatına dair metinlerin ve önemli eserlerin ipuçları taşımaları muhakkaktır. Özellikle Türkler arasında belirli bir çerçeveye sahip

metinlerin önemi daha da belirginleşmektedir. Bu bağlamda araştırmamızın merkezinde V/XI Yüzyılda Karahanlılar döneminde yaşamış Yusuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'i yer almaktadır. ''Mutluluk veren bilgi'' anlamına gelen *Kutadgu Bilig*, insana dünyada ve ahirette mutlu olmanın yollarını gösteren öğütlerden oluşmaktadır. *Kutadgu Bilig*, Karahanlılar dönemi Türk edebiyatının en önemli eserlerinden olup İslam kültürüyle yakından bağlantılıdır. Araştırmamızda, *Kutadgu Bilig*'de Sünnî inanç esasları, İslam'ın temel inanç ilkeleri ve Türk kültürü arasındaki bağlantılar açısından incelenecektir.

1. Türklerin İslamlaşma Sürecinde Karahanlılar

Araplarla Türklerin coğrafî açıdan komşu olmamaları nedeniyle İslam öncesi dönemde doğrudan bir ilişkilerinden bahsedilmemektedir. İslam tarihinin klasik kaynaklarına göre İslam dini, Türkistan coğrafyasına I/VII. asrın sonu I/VIII. asrın başında geldiği belirtilir.[1] Maveraünnehir Türklerinin İslam diniyle tanışmaları ticaret ilişkileri ile gerçekleşmiştir. Ancak bu tanışmalar bireysel boyutta yön almış olup, toplu halde Türklerin İslam dini ile tanışmaları askerî harekâtlarla gerçekleşmiştir.[2]

Türklerin Müslüman olmaları, Türk ve İslam tarihinde önemli olduğu kadar dünya tarihinde de çok önemli yere sahiptir. Türkler ile Müslümanlar arasında ilk temaslar 20/642 yılında gerçekleşen Nihavent savaşından sonra İran'ın fethedilmesiyle başlamıştır.[3] Bu ilk temaslar Hz. Ömer devrinde başlamış olup, Sasani imparatorluğunu 15/636 Kâdisiye'de, 16/637'de Celûlâ'da ve 21/642 Nihavent savaşlarında mağlup ettikten sonra Horasan, Maveraünnehir ve Toharistan bölgelerine yönelen Araplar, Türkler ile karşı karşıya gelmişlerdir.[4]Abdullah b. Amir'in öncü kuvvetlerinin baş askeri Ahnef b. Kays Horasan bölgesine girerek Herat, Nişabur, Serahs'ı fethettikten sonra Merv şehri üzerine kuvvetini çekmiştir. Orada son Sasani hükümdarı III. Yezducerd Müslüman kuvvetlerine karşı mücadele edemeyeceğini anlayınca Türk hakanları Fergana ve Sogd ahalisinden yardım talep etmiştir. Neticede Arap Türk çatışmasında zor durumda kalan Ahnef bir harp hilesiyle bu kuvvetleri geri çekilmeye mecbur bırakmıştır.[5]

Ubeydullah b. Ziyad 54/673 yılında Horasan valiliğine atanmış, aynı sene içerisinde yirmi dört bin kişilik orduyla Buhara şehrini ele geçirmiştir.[6] Arap orduları bundan sonra

---

[1] Mederbek Kadyrov, *Kırgızların Geleneksel İslam Anlayışının Tarihsel Arka Planı ve Bazı Dini Yapılanmalar (Sovyetlerin Çöküşüne Kadar)* (Ankara Üniversitesi, 2016), 30-32; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Makdisî, *Ahsenü't-tekāsîm fî ma'rifeti'l-ekālîm* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 239-240.

[2] Hüseyin Tekinoğlu, *İlk Müsl üman Türk Devleti Karahanlılar* (İstanbul: Kamer Yayınları, 2017), 106.

[3] Reşat Genç, "Karahanlılar", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1989), 6/45; Ebü'l-Hasan Ahmed B. Yahyâ El-Belâzürî, *Fütûhu'l Büldân* (Kahire-Beyrut: Müsessesetü'l-Maârif, 1987), 433-434; İzzeddin Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 6/12-16; İbrahim Sarıçam, "Nihâvend", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/98-99.

[4] Abdullah Ömer Yavuz, *Coğrafya ve Mezhep Horasan'da Eş'arîliğin Tarihsel Gelişimi* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2021), 64; Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezid Taberî, *Târîhü't-Taberî: Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, ed. Muhammed Ebü"l-Fadl İbrâhim (Mısır: Dârü'l-Maârif, 1970),4/114-143.

[5] Hakkı Dursun Yıldız, *İslamiyet ve Türkler* (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2019), 7-10; El-Belâzürî, *Fütûhu'l Büldân*, 433; İzzeddin Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 3/13.

[6] Ali Jusubaliev, *Kırgızların İslamiyet'i kabulü* (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2007), 40-42;Yavuz, *Coğrafya ve Mezhep Horasan'da Eş'arîliğin Tarihsel Gelişimi*, 64-65.

Maveraünnehir'in çeşitli eyaletlerine askeri seferler düzenlemiş olsalar da hakimiyetleri kalıcı şekilde olmamıştır. Maveraünnehir bölgesini gerçek anlamda İslam hakimiyetine bağlayan Kuteybe b. Müslim (ö. 96/715) olmuştur.[7] O önce Beykent şehrini 88/706 fethederek ardından Buhara'yı (91/709) sonrasında 93-95/711-713 yılları arasında Şaş ve Fergana bölgesini ele geçirmiştir. Fakat Kuteybe b. Müslim'den sonra Emevî hanedanlığının nüfuzu zayıflamaya başladı. Sebebi de bir taraftan Arap kabileleri arasındaki rekabetin yeniden canlanması diğer taraftan ise o dönemlerde güçlü bir devlet olan Türgeş Kağanlığı tarafından Türklerin desteklenmeleri, Arapların başarısızlığa neden olmuştur.[8]

Abbasî hanedanının hilafete geçmesiyle hemen her tarafta İslam'ın yayılması duraklamış aynı zamanda Türk milleti ile yapılan mücadeleler de hızına kaybetmiştir. Türk-Arap mücadeleleri Maveraünnehir bölgesinde devam ederken bazı Türk beyleri yeni düşmana karşı direnebilmek adına Çin'den yardım talep etmişlerdir. Türkistan bölgesinde hakimiyetini kurmak isteyen Çinliler bu teklifi fırsat bilerek 130/747 yılında büyük bir orduyla batıya doğru hareket etmeye başlamıştır. Çin'in sert davranışları ve özellikle Taşkent beyi Bagatur Tudun'un öldürülmesi nedeniyle bu sefer Türkler Horasan valisi Ebu Müslim'den yardım talebinde bulunmaya başlamışlardır. Ebu Müslim yardım talebine cevapla Ziyad b. Salih komutasındaki bir orduyu Çin kuvvetlerine karşı göndermiştir.[9]

III/IX. yüzyıl ortalarından VII/XIII. yüzyıl başlarına kadar bugünkü Orta Asya'nın değişik bölgelerinde hakimiyetini sağlayan Karahanlılar, Türk soyuna mensup bir hanedanlık olarak bilinmektedir. Karahanlılar teriminin ilk olarak V.V. Grigoryev'in 1874'te yayınlanan bir makalesinde kullanıldığı görülmektedir.[10] Karahanlı hanedanlığının, Türk kralı Efrasyâb'ın[11] soyundan geldiği bilinmektedir. Türkler, Türkistan'da yerleşik olmayan birçok kabileye bölünmüşlerdir. Bu nedenle, Karahanlı hanedanının köken aldığı kabileyi dar bir coğrafi bölgeyle sınırlamak mümkün değildir.

Karahanlı tabiri, bu devletin kurulmasında önem kazanan sülalenin isimlerinde çoğu kez zikredilen ''Kara'' kelimesinden türetilmiştir. Bu kelime ''Kuvvetli'' ''Ulu-Büyük'', ''Bahadır'', ''Gayretli'' manalarını verir.[12] Bu ismi ilk olarak V.V. Grigorev 1874 yılında kaleme almış olduğu bir makalesinde bu tabiri kullanmış ve bundan sonra ''Karahanlılar Devleti'' ismini taşımaya başlamıştır.[13]

Bazı araştırmacılar, Karahanlılar'ın kökenleri ile ilgili, onların Tiyan Şan Dağı'nın güneyinde yaşayan ve daha sonra batıya doğru hareket eden Uygur Türkleri kabilesine mensup

---

[7] Hüseyin Yazıcı, "İbn Kuteybe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/150-152; Vasilij Vladimiroviç Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990), 44.

[8] Yıldız, *İslamiyet ve Türkler*, 20-21;Yavuz, *Coğrafya ve Mezhep Horasan'da Eş'arîliğin Tarihsel Gelişimi*, 65-66.

[9] Abdülkerim Özaydın, "Karahanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/413-414.

[10] Özaydın, "Karahanlılar", 24/414; Yıldız, *İslamiyet ve Türkler*, 49.

[11] Efrasyâb, Farslılara karşı birçok savaşta yer almış ve Keyhüsrev b. Siyâvüş döneminde bu savaşlardan birinde hayatını kaybetmiştir. *Bkz.* Tahsin Yazıcı, "Efrâsiyâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/478-479.

[12] İbrahim Kafesoğlu vd., *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi (Osmanlılar Hariç)* (İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 1999), 74; Ebü"l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher* (Beyrut: Mektebetü"l-Asriyye, 2005), 2/125-130.

[13] Özaydın, "Karahanlılar", 24/415.

oldukları görüşünü savunurlar. Barthold, Karahanlıların Türkistan'da bilinen üç Türk kabilesinden birine mensup olduklarını belirtir. Bunlar, Kaşgar'da yerleşik olan ve Uygur veya Oğuz kabilesine mensup Yagma kabilesi, Çin'e kadar uzanan bölgede yaşayan Çiğil kabilesi ve İslam yerleşim bölgelerinin doğusunda yer alan Karluk boyudur. Başka bir görüşe göre, Karahanlıların mensup olduğu üç Türk kabilesine ek olarak Türkmen ve Tavcu Türk boyları da eklenmektedir. Bu boyların Karahanlı hanedanıyla ilgili tarihi ve kültürel bağları da söz konusudur.[14] Karahanlılar, siyasi bir isim olarak Karahanlılar adını taşıdıkları gibi, aynı zamanda "Türkmen" ismini de kullanmışlardır. Bu duruma Türk tarihçisi Zeki Velidi de dikkat çekmektedir.[15]

Karahanlılar Devleti 226/840'ta kurulmuş olup, 609/1212 yılında son bulmuş Doğu ve Batı Türkistan'da hüküm süren Müslüman Türk devletidir. Tarihçi Stanle Lane Poole'a[16] göre, Karahanlı Devleti'nin kuruluş tarihi 320/932'dir. Türk tarihçi Pritsak, Karahanlı Devleti'nin kuruluş tarihini 226/840 olarak vermektedir. Aksu da, araştırmacı da bu görüşü benimsemektedir. ''Türklerle komşuları olan Samanoğulları arasındaki savaşların 280/892, 291/903 ve 293/905 yıllarında gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu Türkler ise, henüz İslam'a geçmeden önce Doğu Türkistan'da hüküm süren Karahanlılar dışında başka bir kabile olamazlar''[17] kanaatini dile getirir.

Karahanlı Devleti, Türk-İslam medeniyetinin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde Türkistan coğrafyasında birçok dinî-sosyal yapı inşa edilmeye başlanmıştır. Kaşgar ve Balasagun gibi şehirlerin yanı sıra Talas, Kaşgar, Semerkant ve Buhara gibi şehirler hem Karahanlı Devleti'nin siyasi başkentleri hem de Türk-İslam medeniyetinin kültürel merkezleri olarak öne çıkmaktadır. Bu şehirlerde inşa edilen camiler, medreseler, kervansaraylar ve hastaneler gibi dinî-sosyal yapılar, o dönemdeki Türk-İslam medeniyetinin gelişimine katkıda bulunmuştur.[18]

Karahanlılar Devletinin ilk hükümdarı Saltuk Buğra Han'ın (ö. 344/955) Müslüman olması konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte, Osmanlı tarihçisi Müneccimbaşı Ahmed Dede (ö. 1114/1702) *Cami-ud-Duvel* eserinde, Cemal Karşi (ö. 702/1303) *Mülhakat-üs-sürah* adlı eserleriyle genellikle onun Sâmânîler'in baskısıyla veya İslam'ın etkisiyle Müslüman olduğunu düşünmektedirler. Bu konuda kesin bir bilgi olmamasına rağmen, Saltuk Buğra Han döneminde Karahanlılar İslam'ı kabul etmişler ve İslam'ın etkisi altında kalmışlardır.[19] Ancak, Ebü'l-Hasen İzzü'd-dîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233) tarafından verilen bilgiye göre, Saltuk Buğra Han bir rüyasında gökten bir insan indiğini ve bu kişinin kendisini Türk lisanıyla Müslüman olması gerektiğini söylediğini görür. Bu rüya sonrasında uykusunda Müslüman olur ve sabah olduğunda İslam'ı din olarak seçerek halkına

---

[14] Ali Aksu, "Karahanlılar ve İslam'ın Yayılmasındaki Katkıları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (15 Haziran 2001), 281-310.
[15] Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş* (İstanbul: Enderun Yayınları, 1981), 38-40.
[16] *Bkz*. Ali Murat Yel, "Lane-Poole, Stanley", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/100-101.
[17] Aksu, "Karahanlılar ve İslam'ın Yayılmasındaki Katkıları", 102.
[18] Tekinoğlu, *İlk Müslüman Türk Devleti Karahanlılar*, 17; Bekir Biçer, *Türklerin İslamlaşma Süreci* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2007), 33-34; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*, 129.
[19] Vasilij Vladimiroviç Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, çev. Hüseyin Dağ (Mısır: Çağlar Yayınları, 2014), 73.

duyurur.[20] İslam'ı yayma konusunda ise, kendi kölelerini azat ederek İslam'ın bazı şartlarını yerine getirmeye başlar. Maveraünnehir bölgesinde yer alan Karahanlı Devleti'nin doğu kısmına hâkim olan Büyük Kağan'a karşı savaşmak için Müslüman unsurlardan oluşan Sâmânî ordusu, 330/942 yılında Balasagun'a saldırır. Sâmânî ordusu, Satuk Buğra Han liderliğinde Balasagun'da hücum etmeyi planlamış, ancak Müslüman olmayan Türklerin kontrolündeki bu şehri fethetme amacıyla yapılan hazırlıklar, ordu içinde yaşanan iç çekişmeler nedeniyle sonuçsuz kalır. Emirleri Nasr b. Ahmed es-Sâmânî (ö. 331/943) arasındaki çekişmeler, Sâmânî ordusunun hedefine ulaşamamasına sebep olur.[21]

Satuk Buğra Han'ın saltanatından sonra yerine oğlu Musa Tonga İlig (ö. 389/998) geçti. Ancak, onun saltanatı çok kısa sürdü ve sonraki hükümdar olan öteki oğlu Baytaş Arslan Han[22] (Süleyman), gayrı-müslim kitlelere karşı mücadele etti. O, Karahanlı Devleti tebaasının büyük çoğunluğunu İslam dairesine soktu. İslam tarihçileri, 349/960 yılında 200.000 çadırlık bir Türk topluluğunun Müslüman olduğunu bildirmektedirler. Bunlar, Karahanlı Devleti'nin hâkim bulunduğu bölgelerde yaşayan Yağma, Karluk, Çiğil ve Tuhsı gibi Türk boyları idi.[23]

Karahanlı hanedanlığı yarı müstakil parçalar halinde idare edilmekte olup hanedanın en yaşlısı Büyük Kağan olarak tanınıyordu. 432/1040 yılında ''Büyük Kağanlar'' devri kapanarak genel olarak ülke: Doğu Kağanlığı, Batı Kağanlığı ve Fergana Kağanlığı olmak üzere üç kısımda idare edildi. Böylece Karahanlı Devleti hanedanlığını 609/1212 yılına kadar devam ettirildi.

2. Yusuf Has Hâcib ve Kutadgu Bilig

Türk-İslam düşüncesinde önemli bir yeri olan Yusuf Has Hâcib'in doğum tarihi tahmini olarak 410/1019 yılı civarında olduğu düşünülmektedir.[24] Has Hâcib,[25] Balasagun[26]'da (Kuz Ordu) soylu bir aile içinde dünyaya gelmiş, erdemi, bilimi, takvası ile temayüz etmiştir. Meşhur eseri *Kutadgu Bilig*'i bir buçuk yılda Balasagun'da yazıp Kaşgar'da 462-463/1069-1070 yıllarında tamamlamıştır.[27] Aynı yıl Karahanlı hükümdarı Ulu Buğra Han'a takdim ederek has hâciblik unvanı kazanmıştır. *Kutadgu Bilig*, insanların dünyada ve ahirette mutlu olmak için izlemeleri gereken yolun gösterilmesi amacıyla ele alınmış bir eserdir. Eserde sadece ahlaki öğütler yer almamaktadır, aksine insan hayatının anlamını incelenerek cemiyet ve devlet

[20] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1987, 5/81-83.
[21] Mehmet Altay Köymen (ed.), *Nizamü'l-Mülk: Siyaset Name* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), 272.
[22] *Baytaş Arslan Han, Satuk Buğra Han'ın oğlu olarak Cemal Karşî 'ye göre tanımlanır. Bkz.*Şihabeddin B. Fazlullah el-Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesaliku'l Ebsar)*, çev. D. Ahsen Batur (Selenge Yayınları, 2014), 48-50.
[23] Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002), 9.
[24] DİA, "Kutadgu Bilig", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/478-480.
[25] Müellif bu künyeyi Karahanlılar devletinin o dönemki hükümdarı Tavgaç Uluğ Buğra Han tarafından almıştır. *Bkz.* Ö Soner Hunkan, *Türk Hakanlığı (Karahanlılar) Kuruluş-Gelişme-Çöküş (766-1212)* (İstanbul: İQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007), 34.
[26] Balasagun, şu anki Kırgızistan sınırları içerisinde bulunan, Çu deryası yakınlarında, Bişkek ile Issık Göl'ün ortalarında yer alan eski bir Türk kentidir.
[27] DİA, "Kutadgu Bilig", 26/480.

içindeki görevleri belirlenmiş bir hayat planı sunulmaktadır. Yusuf Has Hâcib, birey, toplum ve devlet hayatının ideal bir şekilde düzenlenmesinde gerekli olan bilgi, erdem ve düşünce yapısının niteliği üzerinde durmuştur. Bu eserde, bu niteliklere nasıl ulaşılacağı ve nasıl kullanılacağı anlatılmaktadır.

Kutadgu Bilig, ilk Müslüman Türk hanlığı Karahanlılar döneminde Türk-İslam edebiyatının şiir türünde yazılan bir eseridir. Bilindiği üzere bu eser dönemin mütefekkiri Yusuf Has Hacib'in bize ulaşan en önemli eseri olarak kabul edilir. Eser, şiir temeline dayanan bir eser olup, 13 000'den fazla dizelerden oluşmaktadır. 85 bölümden ve 6520 beyitten oluşur. Destan aruz vezniyle, ikili (mesnevi) tarzında yazılmış olup, dört kahramanın hikayesini içerisine büründürür.[28] Yazar, eserinde dört karakter aracılığıyla dört kavramı anlatır: Kün-Toğdı İlig (Gündoğdu, hakan) doğru töreyi, doğru yasayı ve adaleti; Ay-Toldı (Dolunay, vezir) mutluluğu, talihi ve devleti; Ogdülmüş (Övülmüş, vezirin oğlu) aklı; Odgurmuş (Uyanmış, vezirin akrabası) ise akıbeti ve yaşamın son bulmasını simgeler. *Kutadgu Bilig*, bu dört karakter arasında geçen konuşmalar ve olaylarla birlikte devleti yönetenlerde bulunması gereken özellikleri ve devlet içerisindeki ilişkilerin nasıl şekilleneceğini öykülemektedir. Kün-Toğdı İlig, halkı için faydalı işler yapmakla birlikte, bütün işlerini kendi başına yapmaktan bıkmış birisi olarak gösterilir. Ay-Toldı, hükümdarın danışmanıyla görüştükten sonra hizmete başlar ve zamanla hükümdarla birlikte devleti yönetir. Ay-Toldı, vezirlik görevini üstlendikten sonra da devlet işlerini iyi sürdürür, halk bolluk içerisinde yaşar, adalet yerleşir ve herkes refah içinde yaşar. Ancak, uzun bir devrin sonunda ölüm Ay-Toldı'nın kapısını çalar ve vasiyetnameyle oğlu Öğdülmiş'i hükümdara emanet eder. Öğdülmiş, aklı temsil eder ve halkın şikayetlerinin kesilmesine yardımcı olur, memleketin refahı artar ve halk sevinç ve huzur içinde yaşar. Hükümdar, devletin büyümesiyle birlikte vezirine güvenilir bir yardımcı arar ve Öğdülmiş, Odgurmuş akrabasını tavsiye eder. Odgurmuş, *Kutadgu Bilig*'de akıbet ve kanaati temsil eder ve tek başına yaşayan birisi olarak tasvir edilir.[29]

Bu eser, Sünnî inanç esasları açısından önemlidir. Örneğin, Kün-Toğdı İlig karakteri doğru töre, yasa ve adaleti temsil eder ve halk için faydalı işler yapar. Ay-Toldı karakteri ise hükümdarın danışmanı olarak hizmete başlar ve zamanla hükümdarla birlikte devleti yönetir. Adalet yerleşir ve halk refah içinde yaşar. Öğdülmiş karakteri ise aklı temsil eder ve halkın şikayetlerinin kesilmesine yardımcı olur, memleketin refahı artar ve halk sevinç ve huzur içinde yaşar. Odgurmuş karakteri ise akıbet ve kanaati temsil eder ve tek başına yaşayan birisi olarak tasvir edilir. Adalet, halkın refahı ve doğru yasa uygulaması gibi kavramlar İslam'ın öğretilerine uygun olduğu için Sünnî inancıyla paralellik göstermektedir. Ayrıca, devlet yönetiminde akıl, danışmanlık ve sabır gibi kavramlar da Sünnî inancın önemli özellikleri arasında yer almaktadır.

462-463/1069-1070 yıllarında Yusuf'un kaleme aldığı *Kutadgu Bilig* isimli bu eser, dünyada birçok dile tercümesi yapılmıştır. Günümüzde bu eserin üç nüshası mevcut olup, muhafaza edilmektedir. Bir nüshası Viyana şehrindedir. İkincisi Kahire şehrinde olup 1407/1986 yılında ortaya çıkartılmıştır. Üçüncü nüshası ise Özbekistan Cumhuriyetinin

[28] Sayfullo Abdullaev, "Kutadgu Bilig i Ego Duhovnogo-Kulturnaya Sennost", *Sovremennıe Vostokovedcheskie İsledovaniya* 2/4 (2020), 13-14.
[29] Umut Kaya, "Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib'in Eğitimle İlgili Görüşleri", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* I/I, 2017 (2017), 1-26.

Namangan şehrinde Zeki Velidi Togan tarafından bulunmuştur.[30] Günümüzde Fergana nüshası olarak Özbekistan İlimler Akademisinin El Yazma Eserler bölümünde muhafaza edilmektedir.

3. Kutadgu Bilig'de Sünni İnanç Esasları

Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig* eserinde her konuda insanın dürüst ve ahlaklı olması gerektiğini söyler. Çünkü ona göre ahlak ve dürüstlük, iki dünya mutluluğunu elde etmenin yollarını gösteren temel unsurlar olarak sayılmaktadır. Kötülük etmek insanın kalbini karartır ve ahiret hayatını hüsrana uğratır.[31]

Eserde, İslam'ın temel inanç esasları, özellikle Ehl-i Sünnet'in inanç anlayışının genel özellikleri neredeyse saf haliyle verilmektedir. Aynı zamanda Yusuf Has Hâcib öncelikle Allah'ın varlığına ve birliğine cân-ı gönülden inanmakta[32] ve mahiyetinin tasavvur edilmesi mümkün olmadığını vurgulamaktadır.[33] Bu bağlamda eser, muhtevası Allah'a, peygamberlere, meleklere ve kitaplara iman konuları içermekte olup sahabe övgüsünden bahsedilerek, dört Halife'ye saygı gösterilmektedir.

İnanç esaslarının başında Allah'a inanmak yer almaktadır. Allah'a iman eden kişi, O'na karşı sorumluluklarının bilincinde olacağından yaşantısına, amellerine dikkat ederek iyiliklere yönelip kötülüklerden uzak durmaya çalışacaktır. Mâtürîdiyye mezhebinin kendisine atfedildiği büyük kelamcı Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî (ö. 333/944), inanç esaslarını delillendirirken bir bakıma bu esasları bilmenin insana faydalarını da ortaya koymaktadır.[34] Onun aklî açıdan ispatlamaya çalıştığı bu esaslar genel olarak Allah'ın varlığı ve birliği, nübüvvet ve ahiret şeklinde üç başlık altında toplanmaktadır.

3.1. Tevhid

''Vahd'' kökünden türeyen ''tevhid'' kelimesi, ''bir şeyin tek ve bir olduğunu kabul etmek'' anlamını taşımaktadır. Terim olarak ise, Allah'ın zâtında, sıfatlarında, mâbud oluşunda bir ve tek olduğunu zihnen ve kalben tasdik etmektir.[35] Tevhid, Allah'ın birliği inancıdır ve İslam dininin en temel öğretilerinden biridir. Allah, yaratıcı ve tek ilahtır ve hiçbir şey Onun gücü ve bilgisiyle eşdeğer değildir. Tevhid inancı, tüm yaratılmış varlıkların Allah tarafından yaratıldığına ve O'na yönelik bir bağlılık ve ibadet gerektirdiğine inanır. Bu inanç, insanların dünyadaki görevlerini yerine getirmelerini sağlar ve insanların kendileriyle ve diğer insanlarla ilişkilerini düzenler.

Kutadgu Bilig'de, genellikle ''Tanrı'', ''İdi'', ''Bayat'' ve ''Ugan'' gibi eski Türkçe terimler kullanılarak Allah kavramı ifade edilmiştir. Nadiren, Arapça ''Rab'' kelimesi de kullanılmıştır. Eserin birinci kısmında, Allah'a olan imandan, her şeyin yaratıcısı olduğundan,

---

[30] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev. Ayşegül Çakan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 3.
[31] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 339/395.
[32] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 12-13/93.
[33] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 270.
[34] Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî el-Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, ed. Fethullah Huleyf (İstanbul: el- Mektebetü'l- İslamiyye, 1979), 10-11; Sönmez Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Maturidilik* (Ankara: Otto, 2012), 31.
[35] Mevlüt Özler, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22-24.

ayrıca üstün güç ve kudret sahibi olduğundan bahsedilir. Bu bahsedilen özellikler, Allah'ın zatı ve sübuti sıfatlarındandır.

Allah'ın varlığı, insanların doğru bilgi veya akıl yoluyla anlayabileceği bir gerçektir. Maturidi düşüncesine göre, herhangi bir dinî inanca sahip olmayan veya geçmişte yaşamış insanlar bile, akılları sayesinde Allah'ın var olduğunu ve tek olduğunu bilmek zorundadırlar. Çünkü Allah, insanlara kendi varlığını ve birliğini anlayabilecekleri bir akıl gücü vermiştir.[36] İnsan kainattaki yaratılanlardan ilham alarak Allah'ın tanınması mümkün olduğunu Yusuf Has Hâcib dolaylı bir şekilde ifade etmeye çalışmıştır.

Allah hükmüne bırak bütün işlerini
Zamanı gelince açılır, yoluna girer ey diri
İnsan hangi işi yapıp da sonuç alamazsa
Koyuvermeli bir süre onu ey derin bilgili[37]

Bunun yanı sıra Yusuf Has Hâcib, Tevhid inancını Ehl-i Sünnet akidesine bağlı kalarak, coşkun bir şekilde eserinde işlemiştir:

Ey güçlü, yeterli, sonsuz Tanrı,
Alamaz senden başkası bu adı.
Yücelik senin büyüklük senin,
Senden başkası olamaz dengin.
Ey bir Tanrı, yoktur ortağın,
Her şeyin başında, sonunda sen varsın.[38]

Peygamber Efendimiz (sav)'in *''Allah'a iman ettim, sonra dosdoğru olmaya çalıştım''*[39] şeklindeki hadis-i şerifi, *Kutadgu Bilig*'in içerisinde yer alan İslami değerlerin vurgulandığı pasajlarda yansımaları bulunmaktadır. Eser, insanların Allah'a iman etmelerinin yanı sıra, onun emir ve yasaklarına uymaları gerektiğini vurgular. Ayrıca, insanların güzel ahlaklı olmaları ve dürüst davranmaları gerektiğine dair öğütler de yer almaktadır. Bu nedenle, Peygamber Efendimiz 'in (sav) hadisi, *Kutadgu Bilig*'in temel mesajlarından birini oluşturan doğruya yönelme ve Allah'a bağlılık konularını destekleyen bir ifade olarak görülebilir.

Kuşkusuz birsin ey sonsuz Allah
Katılmaz, kırılmaz tek olan ayrı[40]
Ey Allah'ın birliğine inanan, onu öv dilinle
Aklını bırak, inandın gönlünle[41]

3.1.1. Allah'ın Varlığı ve Birliği

İmam Muhammed b. Mansur el-Mâtürîdî (ö. 333/944), insanoğlu Allah Teâlâ'yı ve O'nun sıfatlarını bilmemesinin geçerli bir açıklamasının olmadığını söylemektedir. Ona göre

[36] Nureddin es-Sabbûnî, *El-Bidâye fi Usûl'd-Din (Mâtüridiyye Akaidi)*, çev. Bekir Topaloğlu (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979), 69-71; Ebu'l-Yusr b. Muhammed Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük (İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1988), 32.
[37] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 366.
[38] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 23.
[39] Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Ṣaḥîḥü Müslim* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 'İman' 62.
[40] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 23.
[41] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 25.

Allah'ın varlığına ve birliğine dair duyulur âlemde birçok delil mevcuttur. Bu sebeple insanın Allah'ın varlığını bilmemesi gibi bir durum tutarlı şey olmadığı kanaatini getirmektedir.[42] Maturidi geleneğinin önemli alimlerinden Nureddin es-Sabbunî (ö. 580/1184) ise şöyle demektedir: ''*Allah'ın birliği insan hayatında yer alan uyum ve düzen ile kendini aşikâr etmektedir. Allah yeri, göğü ve bunlar arasındaki her şeyin yaratıcısıdır. Yarattığı yer ve gök arasında herhangi bir uyumsuzluk söz konusu değildir. Yine gece ile gündüzün ardı arda gelmesi Allah'ın birliğine bir delildir. Eğer geceyi bir ilah gündüzü de başka bir ilah yaratmış olsaydı, biri gece olmasını diğeri gündüz olmasını isterdi*''[43] demektedir. Yani, Allah'ın tek olduğuna dair deliller sunmaktadır. İşte Allah'ın tek yaratıcı olduğunu Yusuf Has Hâcib ise şöyle anlatır:

Yarattın on binlerce, sayısız canlıyı
Ova, dağ, deniz, tepe ve çukurları[44]
Tüm yaratılmışların onunla işi
İhtiyacı yok, yok onun eşi[45]

Maturidi'nin iman ve büyük günah konusuyla ilgili görüşleri: ''Bir Müslüman işlediği büyük günah sebebiyle imandan çıkmaz ve küfre de girmez. O, bu dünyada hakiki Müslüman olarak kalır. Yalnız işlediği günah sebebiyle fasık, yani günahkâr ve ahlaksız mümindir. Böyle birinin ahiretteki durumu Allah'ın dilemesine kalmıştır.''[46] Büyük günah meselesini Yusuf Has Hâcib dolaylı bir yolla anlatmaya çalışır bu anlattıklarından Ehl-i Sünnet'in yani Maturidi kelamının tezahürü olarak verildiği anlamını çıkartabiliriz.

İçki içme, fesata katılma
Zina edip, fasık olup yüzünü karartma
Bu iki davranıştan kutsal kut kaçar
Bunlar insana yoksulluk yolunu açar[47]
Günahım çok deyip umudunu kesme
İbadete güvenip ibadeti abartma[48]

3.2. Nübüvvet

Nebi kelimesi, Arapça kökenli bir kelime olup haber vermek veya yüksek konumda olmak anlamlarına gelir. Nebve veya nübû ise yüksek konum ve değerde olmak anlamına gelir.[49] Resul ise Allah'ın hükümlerini insanlara tebliğ etmek için gönderilen elçi anlamına gelmektedir.[50]

İslam'ın temel şartlarından biri peygamberlere inanmaktır. O'nun emirlerini, isteklerini, kanunlarını ve şeriatını kullarına ulaştırma vazifesini yerine getiren büyüklere Resul denir. Cenab-ı Hakk'ın vahiy yoluyla insanlara gönderdiği şeriatı yaymaya hizmet eden kişinin

[42] el-Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 35-39.
[43] es-Sabbûnî, *El-Bidâye fi Usûl'd-Din (Mâtüridiyye Akaidi)*, 65-66.
[44] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 24.
[45] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 23.
[46] el-Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 46; Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Maturidilik*, 44-45.
[47] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 117.
[48] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 279.
[49] Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/287-291.
[50] Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, ed. Adil Enver Hızır (Beyrut: Dârü'l Maa'rife, 2007), 104.

peygamber olduğu söylenmektedir. Bunların hepsine peygamber diyoruz çünkü onlar Allah ile insanlar arasında elçidirler. İlk peygamber Âdem a.s. olduğu kabul edilir ve son peygamber Muhammed (sav) dır. Bu ikisi arasında pek çok peygamber gelmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in yanında 25 peygamberin adı geçmektedir. Kuran'da peygamberler şöyle anlatılır: *''Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de pek çok peygamber gelip geçmiştir.''*[51]

Kutadgu Bilig'in orijinal metninde peygamber resul elçi gibi ifadeler kullanmaksızın yerine ''Savcı'' veya ''Yalvaç'' gibi eski Türk kelimeleri kullanılmaktadır.[52] Yusuf Has Hâcib, Sünnî geleneğe bağlı olarak İslam'da peygamber inancını eserinde ele almaktadır. Diğer inanç esaslarında olduğu gibi peygamber inancını da yalın bir dille ifade etmektedir.

3.2.1. Hz. Muhammed

Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit (ö. 150/767) *Fıkh'ül Ekber* isimli eserinde de peygamber efendimizin büyük-küçük hiçbir günah işlemediğini ifade etmektedir.[53] Mâturidiyye akaidinin önemli âlimlerinden Nureddin es-Sabbunî peygamberde bulunması gereken özelliklerden bahsederken gerek sözlerinde gerek fiillerinde kendisini lekeleyecek ve kıymetini düşürecek hatalardan korunmuş (masum) olur ifadesini kullanır.[54] Yusuf Has Hâcib eserinde peygamber Muhammed (sav) hakkında pek çok kez dile getirir ve en güzel ahlaka sahip olduğunu belirtir.

Sevgili peygamberi Tanrı gönderdi,
Halkın seçkini, insanlığın en iyisi.
Atasını anasını gözetmedi,
Tek dileği ümmetine yol göstermekti.[55]

Yusuf Has Hâcib eserini başlarken de peygamberimize saygı, selam ve sevgiyle söze başlamaktadır. Peygamberimizin ümmetine çok düşkün olduğu ümmeti için bir rahmet[56] olarak gönderildiğini hatta kıyamet günü Hz. Peygamber'in şefaatine nail olmayı dilemektedir. Ayrıca eser içerisinde yer alan Öğdilmiş karakteri ile hükümdar arasında geçen diyalog da sık sık Peygamber'e saygı göstermektedirler.

Yüzbinlerce selamım ulaşsın peygambere
O iyi kılavuza, doğru yolu gösterene[57]

3.2.2. Eserde Adı Geçen Diğer Peygamberler

Hz. Âdem cennette yaşayan ve bir süre sonra oradan kovularak hayata gelen ilk insan ve aynı zamanda da ilk peygamberdir. Hz. Âdem'in ismi Kur'an-ı Kerimde 25 farklı yerinde geçer. Bu bağlamda Hz. Âdem ''Ülü-l-azm'' peygamberler arasında zikredilir. Yasak edilen

---

[51] Âli-İmrân 3/144.
[52] Rıdvan Demir - Şemsettin Koçak, "Yusuf Has Hacib'in Kutadgu BİIig Eserinde Dini Motifler", *Orta Asya Alimlerinin İslam Medeniyetine Katkilari Sempozyumu*, (2018), 6.
[53] Bekir Topaloğlu vd., *İslâm'da İnanç Esasları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 43; Nu'man b. Sâbit Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l-Müteallim, (İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri içinde)*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: İFAV Yayınevi, 1981), 55-57.
[54] es-Sabbûnî, *El-Bidâye fi Usûl'd-Din (Mâtüridiyye Akaidi)*, 121.
[55] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 25.
[56] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 26.
[57] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 478.

buğday'ı yemesi neticesinde Allah tarafından ceza olarak cennetten kovulması olayından bahsedilmektedir:

Âdem yanılınca Tanrı onu kınadı
Bu dünyayı ona mesken etti güçlü Allah
Âdem cennet içinde yedi buğdayı
Bu dünya evi ona arınması için yaratıldı[58]

Kur'an'da hakkında bilgi verilen konulardan biri de peygamberlerin hayat öykülerinin anlatıldığı Peygamber kıssalarıdır. Yazar, Peygamberler dahil olmak üzere herkesin ölüm tadını tadacağını, Kur'an'da geçen olaylar ile irtibatlandırarak anlatmaya çalışır. Hz. İsa, Hz. Musa ve Hz. Süleyman'ın gösterdikleri olağan üstü olaylardan bahsetmektedir.

Ya İsa gibi olup göğe ağdım
Ya Nuşinrevan gibi adalet dağıttım[59]
Hani ölüleri dirilten kişi
Ölüme tutulmak oldu son işi[60]

Hz. Musa'nın asası ile yapmış olduğu mucizeler hakkında şöyle anlatılmaktadır:

Hani asası yılana çevrilen
Deniz yarılınca yürüyüp geçen[61]

''Doğudan batıya kadar seferde bulunarak, birçok devleti hakimiyeti altına alan bey nerede?'' [62] diye Hz. Zülkarneyn hakkında bilgi vermektedir.

Hz. Dâvûd peygamberin oğlu, nesebi İsrâiloğullarına dayanan Hz. Süleyman bir hükümdar olarak da bilinmektedir. Onun aynı zamanda bütün canlıların dilini bildiği de söylenir. Yusuf Has Hâcib de bu bilgilerden ilham alarak beyitlerine yerleştirmiştir.

Hani peri kuş ve insanlara hükmeden
Önder olan, düzgün insan nerede?[63]

3.3. Ahiret İnancı

Ahiret gününe inanmak, İslam dininin temel esaslarından bir diğeridir. Ahiret gününe iman, Allah'a iman etmek demektir.[64] Yusuf Has Hâcib eserinin en önemli bölümlerini oluşturan Odgurmuş'un akıbet hayatına ilişkin olduğu görülür. Bunu İslam literatüründe özellikle Sünnî inanç ilkesinde ahiret inancına karşılık geldiği söylenilebilir.

Kutadgu Bilig'de ahiretin veya kıyametin nasıl olacağı hakkında detaylı bilgiler verilmemekle beraber, yaşanan kötü olayların hepsi birer kıyamet alâmeti, birer ebedi hayata doğru yön aldığı işaretini sunmaktadır.[65]

Gönüller katılaştı, dil yumuşadı
Doğruluğun kendi gitti, kokusu kaldı

---

[58] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 269.
[59] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 483.
[60] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 352.
[61] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 352.
[62] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 352.
[63] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 352.
[64] Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Dini İtikat, İbâdet ve Ahlâk* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1969), 92.
[65] Münire Kevser Baş, "Kutadgu Biligde Ölüm Anlayışı ve Ahiret İnancı", *Ekev Akademi Dergisi* 14 (2010), 85.

Atalık eder bak ataya oğul
Oğul bey olmuş, ata oldu kul
Yaşam zorlaştı, endişe çoğaldı
Hırs ve tamah arttı, sevinç azaldı[66]

Has Hâcib, *''Bunların hepsi ulu günün belirtisidir, alameti görününce gelecek olan gelir''* diye yaratılan her şeyin bir gün mutlaka yok olacağını dile getirir.

Ehl-i Sünnet düşüncesine göre kıyamet gününde amel defterlerinin okunacağı, mizanın da hak oluğu sırat köprüsünden geçileceği sonunda cennet ile cehenneme gidileceği haktır ve mevcuttur.[67] Bu düşünceye bağlı kalarak *Kutadgu Bilig*'de şu beyitler dile getirilebilir:

Ey başıboş dolaşan, halkın pervasızı
Tanrı sorusu var hazırla cevabını
Ey yiyip içerek yaşamını boşa geçiren
Çıkış yolunu ara, hesaba hazırlan[68]

Bu dünya hayatı geçicidir insan bir gün öleceğini bilerek hazırlık yapmalıdır. Dünya hayatı adeta bir tarla gibidir ne ekerse ahirette onu biçer. Allah dünyada yapılan bütün davranışların hesabını ahirette soracağını dile getirir.

Hem bu dünyada hem de gelecek olan ahiret dünyasında[69] mutlu olabilmek için yalan dünyada herkese iyilikte bulunmak, doğru söz söylemek, merhametli olmak, insanlara faydalı olmak[70] gibi güzel şeyler yapmak gereklidir. Sürekli kötü düşüncelerle beslenen insanların hüsrana uğrayacağı hakkında Kur'an ve hadislerden ilham alarak yazılan eserde şu şekilde izah edilir:

Kim kötülük yaparsa bozguna uğrar
Doğruya doğru ol doğruluk günü[71]
Halka dosdoğru uygula yasayı ki
Günün iyi olsun kıyamet günü[72]
Ahiret kazanmak istiyorsan eğer, özünü, sözünü ve gönlünü daima temiz tut.[73]
Gönlünü, dilini, doğru tut Tanrı'ya sığın, Tanrı emrini sen ağır tut, tapın.[74]

Ahiret inancı ile alakalı olarak Müslümanların işini görüp, ihtiyacını karşılayanların cennete gideceğine[75] yapmış olduğu iyiliklerin cehennem azabından azat edeceğine[76] Yüce Allah'ın İnsanlar için öbür dünyada cennet ve cehennemi yarattığına dair pek çok örneklerle karşılaşmaktayız.

Allah bütün bu halk için iki ev yarattı
Birinin adı cennet, birinin de cehennemdir[77]

---

[66] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 476.
[67] Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 132-134; Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Maturidilik*, 212.
[68] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 391.
[69] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 474.
[70] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 175.
[71] *Doğruluk günü: Kıyamet günü demektir.*
[72] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 120.
[73] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 146.
[74] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 174.
[75] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 205.
[76] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 114.
[77] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 278.

3.3.1. Ölüm ve Ecel

Kutadgu Bilig'de genel itibariyle İslam inancının şekillendirdiği bir ölüm anlayışı hakimdir. Yazar, ölüm gerçeğini çok sık ve yoğun olarak vurgulayarak ifade eder. Kur'an-ı Kerim'deki *''Her nefis ölümü tadıcıdır''*[78] ayetinin paralelinde sayısız ifadeye rastlamak mümkündür.

Örneğin:

Çok kişiye uzattım elimi, dilimi
İşte ölüm geldi tuttu, kıstı sesimi[79]
Doğan her canlıyı ölecek bil
Ölümlü doğup diri kalan hani[80]

Eserde özellikle, *''Gerçek şu ki, sen de öleceksin, onlar da öleceklerdir''*[81] ayetine vurgu yaptığı görülmektedir.

Doğan ölür, yükselen iner
Yürüyen durur, veren alır[82]

Yukarıdaki ifadeyle ölümün son derece tabii oluşu ve bunu insan kolayca sezeceğini anlatmaktadır. Bu ifadeler ise ölümün bir çarpıcı hakikat olarak hatırlamak gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu dünya geçicidir, sen onu şimdiden geçti bil
Ölüm muhakkak gelecektir, sen on karşına geldi bil[83]

Eserin beyit aralarında hayatın nihai anlamının ölüm olduğu da vurgulanır:

Bilirsin ki yaşam ölüme doğrudur
Hazırlandı ölüm, vaktini bekler
Bir kapı açıldı dünya, diğer bir kapı
Ölüm kapısıdır açılır, girer insanların hepsi[84]

Kutadgu Bilig'de İslam inancının ve Sünnî İslam geleneğinin etkileri oldukça açık bir şekilde görülmektedir. Eserdeki ölüm anlayışı, Kur'an-ı Kerim'deki ayetlere ve İslam inancına uygun olarak şekillendirilmiştir. Ayrıca, eserde yer alan bazı kavramlar da Sünnî İslam geleneği ile uyumludur. Örneğin, eserde Allah'ın bâkî olduğuna vurgu yapılması, Sünnî İslam'da da yaygın bir inançtır.

Yaratılmıştın yaratılan ölür
Yaratılan ölür, ama yaratan kalır[85]
Ölüm için yarattı bu sayısız canlıyı
Bütün canlılar ölür, ona yoktur ölüm[86]

3.4. Melek ve Kitap İnancı

[78] Enbiya 21/35
[79] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 102.
[80] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 108.
[81] Zümer 39/30.
[82] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 463.
[83] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 126.
[84] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 269.
[85] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 111.
[86] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 118.

Allah Teâlâ'nın Meleklerine iman etmek, Müslümanlığın esasını teşkil eden rükün ve şartlarından biridir. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde meleklerden bahsedilmektedir. Her Müslümanın meleklerin var oluşuna iman etmesi şarttır ve inanç esaslarındandır.[87]

Eserde melekler ile ilgili bilgiler çok fazla bulunmamaktadır. Fakat insanların bu dünyada yaptıklarını kayıt altına alan ''Kiramen Kâtibin'' meleklerinden söz etmektedir. Yusuf'a göre insanın neler yaptığını bu iki melek yazmakta olup, Allah bu davranışlardan ötürü insanı hesaba çekecektir.

Kulun ne yaptığını melek yazar
Ondan ötürü Tanrı o işi sorar[88]

İnsan günahkâr bir kuldur. Eğer günah işlemeseydi o zaman sadece ibadet eden melek olurdu. İnsanın günah işleyen varlık olmasını Allah da kitabında belirtir. İnsan hata yapan ve günah işleyen varlık olduğu *Kutadgu Bilig*'de belirtilmiştir.

Bu gaflete insan hiç düşmeseydi
Melek olup sadece ibadet ederdi[89]
Dikkat et şimdi bu türlü kişi
Kişi mi olur bu meleklerin işi[90]

Kutsal kitaplardan Kur'an'a açıkça değinmiştir. Beyit aralarında Kur'an'a atıfta bulunarak bu dünya bir uyun alanı olduğu oyun ile oyalanmadan ahiret hazırlığının görülmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Oyun gibidir bu dünya işi
Ayağını istesen o verir başını[91]

Yukarıdaki bu beyitler Kur'an-ı Kerimdeki şu ayeti hatırlatmaktadır: *"İyi bilin ki, şu dünya hayatı boş bir oyalanma ve oyundan başka bir şey değildir. Mahşer yurduna gelince, işte gerçek hayat o dur. Keşke bunu bilmiş olsalardı."* [92]

3.5. Hilâfet ve İmâmet

Hilâfet sözlükte birinin yerine geçmek, yerini almak, birinin ardından gitmek, birisinin yerini doldurmak, başka birisini temsil etmek manalarını vermektedir. Terim olarak ise Hz. Peygamberden sonra gelen devlet başkanlığı kurumunu ifade etmektedir.[93] Halife de (hulefâ, halâif) devlet başkanı için kullanılır. Devlet başkanının bir diğer ismi de imamettir. İmam, devleti Resul-i Ekrem 'in vekili olarak onun adına topluma önderlik ettiği için halife, lider olmasından dolayı imam denildiği anlaşılmaktadır.

Kutadgu Bilig, her ne kadar İslam devlet geleneğini açıktan ifade etmiyor ise de yapısal olarak Kur'an ve Sünnet'in çizmiş olduğu sistemi içerisine barındırmaktadır. Eser, muhteva açısından bir devlet sistemi nasıl olacağını, devlet işlerinin işleyişini göstermektedir. Ayrıca Kitap'ın bir bölümü Hz. Peygamberin dört arkadaşı olarak verilmektedir. Söz konusu bölümde

---

[87] Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Dini İtikat, İbâdet ve Ahlâk*, 74; Mustafa Aşur, *Alemü'l Melaike Esraruhu ve Hafayahu* (Kahire: Mektebetü'l Kur'an, 1989), 8.
[88] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 179.
[89] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 390.
[90] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 472.
[91] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 436.
[92] Ankebût 29/64.
[93] Casim Avcı, "Hilâfet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/546-553.

Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'den söz ederek onları Allah dostları demektedir.

Ay Toldı Hakan'a devlet adamı olunca nasıl bir sıfata sahip olması gerektiği hakkında bazı bilgiler aktarır:

Zenginleşip büyüyünce, yayılınca ünü
Uzaklaşırım ondan, gider yüz suyu[94] *(Onur, saygınlık)*

3.5.1. Dört Halife Anlayışı

İslam tarihinde Resul-i Ekrem'in vefatından sonra Hz. Ebu Bekir'e biat edilmesiyle başlayan, daha sonra Hz. Ömer ve Osman ardından Hz. Ali ile sona eren döneme Hulefâ-yi Raşidin dönemi denilir. Hulefâ halife kelimesinin çoğulu, râşidîn ise doğru yolda olan manasını vermektedir. O döneme söz konusu ismin verilmesi İrbâd b. Sâriye'den (ö. 75/694) aktarılan bir hadise göre, Peygamberin sünnetine uymak ile Raşid halifelerin sünnetine de uyulması gerekliliğini belirten hadis ile açıklanmaktadır.[95]

Kutadgu Bilig eserinde yukarıda söylenilen halifeler hakkında birer birer değinilmiş olup, onlarda bulunan en güzel sıfatlardan bahsedilmektedir.

Örneğin:

Bu dört kişi onun arkadaşıydı
Her işte onun yardımcılarıydı
İkisinden kadın aldı, ikisi güveyi
Bunlardı halkın en iyileri[96]

İslam tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Hz. Ebu Bekir, İslamiyet'in ilk halifesi olarak tarihe geçmiştir. Kendisi, Resulullah'ın ölümünden sonra devlet yönetimini üstlenerek İslam toplumunun birliğini korumuş ve yayılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca, Sıddık lakabıyla tanınan Hz. Ebu Bekir'in güzel ahlakı, cömertliği ve sözünü tutma özellikleri de onun İslam tarihi içindeki önemini artırmaktadır.[97]

Hepsinden önce gelir Ebu Bekir
Tanrı'ya inanan, özü sözü bir
Malını, canını, tenini verdi
Peygamberin rızasıydı tek dileği[98]

Hz. Ömer, Müslümanlığın ikinci halifesi, Peygamber a.s. tarafından cennet ile müjdelenen sahabedir. Kendisinin şiire meraklı olduğu, güzel konuştuğu, okuma yazma bildiği ve ticaret ile meşgul olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Onun doğru sözlü, dürüst ve halk tarafından sevilen birisi olduğu *Kutadgu Bilig*'de şöyle izah edilir.

Sonra Ömer geldi, insanların seçkini
Dili, gönlü bir, halkın sevdiği
Doğru dinin temeli, yardımcısı

---

[94] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 75.
[95] Mustafa Fayda, "Hulefâ-yi Râşidîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/328-330.
[96] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 26.
[97] Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/101-108.
[98] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 26.

Şeriatın yüzünden perdeyi o kaldırdı[99]

Hz. Osman, nesebi Ümeyye oğullarına dayanan ilk Müslümanlardan ve İslam ümmetinin üçüncü halifesidir. Genç yaşta ticaretle uğraşır, İslam öncesi dönemde Mekke'nin öneli tüccarları arasındaydı. O ilmî açıdan temayüz etmiş, hatta hac meniski konusunda en bilgili Osman'ın olduğu söylenilir. Kendisi yumuşa huylu, temiz kalpli aynı zamanda Peygamber efendimizin damadı olarak bilinmektedir.

Sonra Osman vardı, yumuşak huylu
Seçkindi, edepli ve eli boldu
Feda etti malını ve kendisini
Peygamber ona verdi iki kızını[100]

Hz. Ali, ilk Müslümanlardan olup, Hz. Peygamber'in damadı ve dördüncü reşit halifedir. Hz. Ali hakkında Yusuf Has Hâcib şu bilgileri aktarmaktadır.

Ali vardı sonra bambaşka, akıllı
Cesur, kahraman ve yürekli
Cömert, bilgili ve temiz yürekli
Günahtan sakınırdı, büyüktü adı[101]

Sünnî İslam geleneğinde sahabe ve tabiin gibi İslam'ın erken döneminde yaşamış kişilere büyük bir saygı duyulur ve onlar, İslam'ın temel inanç esaslarını benimsemiş ve İslam'ın yayılmasına büyük katkı sağlamış kişiler olarak kabul edilir. *Kutadgu Bilig*'de geçen "Hz. Peygamberin dört arkadaşı" olarak bahsedilen Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali, İslam'ın erken dönem sahabeleri arasındadır. Bu nedenle, *Kutadgu Bilig*'de geçen "Allah dostları" ifadesi, Sünnî İslam geleneğindeki sahabeler ve İslam'ın temel inanç esasları ile sıkı bir şekilde bağlantılıdır ve bu kişilerin, İslam toplumu için örnek insanlar olduğu düşünülür. *Kutadgu Bilig*'de yer alan hilafetin sırasıyla Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'ye verilmesi, Ehl-i Sünnet inancında benimsenen bir düşüncedir ve bu düşünce *Kutadgu Bilig*'de de korunmuştur. Bu sıralamanın korunması, eserin bu inanca sadık kaldığını ve Sünnî İslam geleneğinin önemli bir parçasını yansıttığını gösterir. Dolayısıyla, *Kutadgu Bilig*'deki bu sıralamanın korunması, eserin Sünnî İslam inancı açısından değerini artırmaktadır.

Sonuç

Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib'in özgün üslubu ile Ehl-i Sünnet inanç ilkelerinden beslenen bir eser olduğunu görmemiz mümkündür. İman, ibadet, ahlak ve değerler bunun yanı sıra Mâturidi akâidine uygunluk sağlayan pek çok beyit bulunmaktadır. Yazar, bu eserde İslam'ın ana kaynakları olan Kur'an ve Hadislerden açık olarak zikretmektense, onları eser içinde, satır aralarına yerleştirmiştir. *Kutadgu Bilig*'in satır aralarında, Yusuf Has Hâcib'in özellikle Sünnî İslami değerlere olan bakış açısı görülebilmektedir. Bu sebeple, eserin başlangıcında Allah'ın varlığı ve birliği hakkında tüm sıfatlarıyla bahsedilerek giriş yapılmaktadır. Hz. Peygamber (sav) ise, peygamberlerin sonuncusu ve Allah tarafından ümmeti için bir rahmet olarak gönderilen, kıyamet gününde ümmetine yardımcı olacak bir peygamber

[99] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 27.
[100] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 27.
[101] Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 27.

olarak tasvir edilmektedir. Eserde, bütün varlıkların bu dünyadan ayrılacakları ve gerçek ahiret dünyası için hazırlık yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, kaza ve kaderin Allah'tan geldiği ve insanların iyilik yapmaları ve kötülüklerden kaçınmaları gerektiği konuları Ehl-i Sünnet bağlamında öne çıkmaktadır. İmâmametin kutsal sayılmadığını veya nasla belirlenmediğini görmemiz mümkündür.

Kaynaklar

Abdullaev, Sayfullo. "Kutadgu Bilig i Ego Duhovnogo-Kulturnaya Sennost". *Sovremennıe Vostokovedcheskie İsledovaniya* 2/4 (2020). https://elibrary.ru/item.asp?id=46148564

Ahmet Hamdi Akseki. *İslâm Dini İtikat, İbâdet ve Ahlâk*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 20. Basım, 1969.

Aksu, Ali. "Karahanlılar ve İslam'ın Yayılmasındaki Katkıları". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (15 Haziran 2001), 281-310.

Aşur, Mustafa. *Alemü'l Melaike Esraruhu ve Hafayahu*. Kahire: Mektebetü'l Kur'an, 1989.

Avcı, Casim. "Hilâfet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/539-546. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Barthold, Vasilij Vladimiroviç. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. çev. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.

Barthold, Vasilij Vladimiroviç. *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*. çev. Hüseyin Dağ. 11 Cilt. Mısır: Çağlar Yayınları, 2014.

Baş, Münire Kevser. "Kutadgu Biligde Ölüm Anlayışı ve Ahiret İnancı". *Ekev Akademi Dergisi* 14 (2010).

Biçer, Bekir. *Türklerin İslamlaşma Süreci*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.

Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî. *Kitâbu't-Ta'rifât*. ed. Adil Enver Hızır. Beyrut: Dârü'l Maa'rife, 2007.

Demir, Rıdvan - Koçak, Şemsettin. "Yusuf Has Hacib'in Kutadgu BİIig Eserinde Dini Motifler". *Orta Asya Alimlerinin İslam Medeniyetine Katkilari Sempozyumu*.

DİA. "Kutadgu Bilig". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/478-480. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Ebû Hanîfe, Nu'man b. Sâbit. *el-Âlim ve'l-Müteallim, (İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri içinde)*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: İFAV Yayınevi, 1981.

El-Belâzürî, Ebü'l-Hasan Ahmed B. Yahyâ. *Fütûhu'l Büldân*. Kahire-Beyrut: Müsessesetü'l-Maârif, 1987.

Fayda, Mustafa. "Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/101-108. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Fayda, Mustafa. "Hulefâ-yi Râşidîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/324-338. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Genç, Reşat. *Karahanlı Devlet Teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002.

Genç, Reşat. "Karahanlılar". *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.

Hunkan, Ö Soner. *Türk Hakanlığı (Karahanlılar) Kuruluş-Gelişme-Çöküş (766-1212)*. İstanbul: İQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.

İbnü'l-Esîr, İzzeddin Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-târîh*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.

İbnü'l-Esîr, İzzeddin Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-târîh*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.

Jusubaliev, Ali. *Kırgızların İslamiyet'i kabulü*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2007.

Kadyrov, Mederbek. *Kırgızların Geleneksel İslam Anlayışının Tarihsel Arka Planı ve Bazı Dini Yapılanmalar (Sovyetlerin Çöküşüne Kadar)*. Ankara Üniversitesi, 2016.

Kafesoğlu, İbrahim vd. *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi (Osmanlılar Hariç)*. İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 1999.

Kaya, Umut. "Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib'in Eğitimle İlgili Görüşleri". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* I/I, 2017 (2017), 1-26.

Köymen, Mehmet Altay (ed.). *Nizamü'l-Mülk: Siyaset Name*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

Kutlu, Sönmez. *İmam Mâturîdî ve Maturidilik*. Ankara: Otto, 4. Basım, 2012.

Makdisî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *Ahsenü't-tekāsîm fî ma'rifeti'l-ekālîm*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî el-. *Kitabü't-Tevhid*. ed. Fethullah Huleyf. İstanbul: el- Mektebetü'l- İslamiyye, 1979.

Mes'ûdî, Ebü"l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali. *Mürûcü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü"l-Asriyye, 2005.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Ṣaḥîḥü Müslim*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.

Ömeri, Şihabeddin B. Fazlullah el-. *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesaliku'l Ebsar)*. çev. D. Ahsen Batur. Selenge Yayınları, 2014.

Özaydın, Abdülkerim. "Karahanlılar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/404-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Pezdevî, Ebu'l-Yusr b. Muhammed. *Ehl-i Sünnet Akaidi*. çev. Şerafettin Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1988.

Sabbûnî, Nureddin es-. *El-Bidâye fi Usûl'd-Din (Mâtüridiyye Akaidi)*. çev. Bekir Topaloğlu. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979.

Sarıçam, İbrahim. "Nihâvend". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/98-99. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezid. *Târîhü't-Taberî: Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*. ed. Muhammed Ebü"l-Fadl İbrâhim. 11 Cilt. Mısır: Dârü'l-Maârif, 1970.

Tekinoğlu, Hüseyin. *İlk Müslüman Türk Devleti Karahanlılar*. İstanbul: Kamer Yayınları, 2017.

Togan, Zeki Velidi. *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Yayınları, 1981.

Topaloğlu, Bekir vd. *İslâm'da İnanç Esasları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2015.

Yavuz, Abdullah Ömer. *Coğrafya ve Mezhep Horasan'da Eş'arîliğin Tarihsel Gelişimi*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2021.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Nübüvvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/279-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Yazıcı, Hüseyin. "İbn Kuteybe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/145-149. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Yazıcı, Tahsin. "Efrâsiyâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/478-479. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Yel, Ali Murat. "Lane-Poole, Stanley". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/100-101. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Yıldız, Hakkı Dursun. *İslamiyet ve Türkler*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2019.

Yusuf Has Hâcib. *Kutadgu Bilig*. çev. Ayşegül Çakan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

1950 SONRASI KOCAELİ İLİNDE SANAYİLEŞME VE KENTLEŞMENİN TARIM ALANLARI ÜZERİNE ETKİSİ

Meryem ARGÜÇ

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0009-0007-0765-636X

ÖZET

Ülkemizde 1950 yılında özel yatırımcıların teşvikiyle hız kazanan sanayileşme hareketleri beraberinde istihdamın da bu alana kaymasına yol açmıştır. Özellikle 1980 yılında başlayan liberalizasyon çalışmaları yatırımların büyük oranda sanayi alanına ivmelenmesine yol açmıştır. Dolayısıyla bu durum çalışmak amacıyla kır nüfusunu kente doğru çekmiştir. Kentlerde var olan konutlar, hızla artmakta olan kent nüfusu karşısında yetersiz kalmıştır. Nitekim bu soruna çözüm arayışı olarak kentin dışına doğru gecekondular inşa ederek düzensiz kentsel yayılımda bulunmuşlardır. Zamanla sanayi alanları için yeni yer arayışları ve sanayinin sebep olduğu konut ihtiyacı kentsel yayılıma ve saçaklanmaya sebep olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda verimli tarım alanları işgal edilmiş veya üretim yapılamaz hale getirilmiştir. İlk olarak 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'yla ve sonrasında çıkarılan 6360 sayılı yasayla birlikte köyler mahalleye çevrilmiş ve büyükşehir belediye sınırları il mülki sınırına genişlemiştir. Bu kanun ile köy tüzel kişiliğine ait araziler büyükşehir belediyelerinin mülkiyetine geçmiştir. Nitekim bu gelişme tarım arazilerinin konut, sanayi alanı gibi amaçlarla imara açılmasına olanak sağlamıştır. Bu çalışmanın amacı sanayileşme ve buna paralel olarak gelişim gösteren kentleşmenin tarım alanlarını daraltmasını ve verimsizleştirmesini tespit etmek ve tartışmaktır. Çalışmanın amacına yönelik örnek olarak Kocaeli iline yer verilmiştir. İstanbul sanayisinin desantralizasyonu en çok Kocaeli'ni etkilemiş olup, kentin tarım kentinden sanayi kentine dönüşmesine ve dolayısıyla kentleşmenin hızlanmasına yol açmıştır. Sanayinin kirletici etkisi de kentteki tarım alanlarına sirayet etmiş, faydalanamayacak düzeye getirmiştir. Kocaeli ilinin yüz ölçümünün %43,76'sını tarım alanları oluşturmaktadır. Tarımsal kabiliyeti yüksek olan Kocaeli günümüzde bu alanın ancak %46,98'ini kullanmaktadır. Kocaeli ilinde tarım arazilerinin kullanım durumu yıllar itibariyle farklılık göstermektedir. Bu çalışmada bulgular literatür taramasıyla elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanayileşme, kentleşme, tarım alanları, Kocaeli

THE IMPACT OF INDUSTRIALIZATION AND URBANIZATION ON AGRICULTURAL AREAS IN KOCAELİ AFTER 1950

ABSTRACT

In Turkey, industrialization movements, which gained momentum after 1950s with the encouragement of private investor incentives, led to the shift of employment towards this field.

Especially the liberalization efforts that started in 1980 led to the acceleration of investments to a large extent in the industrial field. Therefore, this situation has drawn the rural population towards the cities in order to find a work. The housing options available in the cities was insufficient to meet the demand of this rapidly increasing urban population. As a matter of fact, in search of a solution to this problem, people built slums areas at the outsikirts of the cities and created an irregular urban spread. Over time, the search for new places for industrial areas and the need for housing caused by the industrialization have led to urban sprawl. As a result of these developments, fertile agricultural areas were occupied or agricultural production was has become no longer an option fort he villagers. Firstly, with the Metropolitan Municipality Law No. 5216 and then with the Law No. 6360, the villages were turned into neighborhoods and the boundaries of the metropolitan municipality were expanded to the provincial administrative border. With this law, the lands belonging to the village legal entity passed into the ownership of the metropolitan municipalities. As a matter of fact, this development enabled agricultural lands to be opened for development purposes such as housing and industrial areas. The aim of this study is to identify and discuss the shrinkage and inefficiency of agricultural lands by industrialization and urbanization developing in parallel with it. The province of Kocaeli is given as an example for the purpose of the study. The decentralization of Istanbul's industry has affected Kocaeli deeply, causing the city to transform from an agricultural city to an industrial city, and thus accelerating urbanization. The polluting effect of the industry has also spread to the agricultural areas in the city, bringing it to a level that cannot be benefited from. Agricultural lands constitute 43.76% of the surface area of Kocaeli province. Kocaeli, which has a high agricultural ability, uses only 46.98% of this area today. The use of agricultural lands in Kocaeli varies over the years. The findings in this study were obtained through a literature review.

Keywords: Industrialization, urbanization, agricultural areas, Kocaeli

GİRİŞ

Türkiye’de 1950 yılında iktidara gelen Demokrat parti, ülkedeki birçok değişimin öncüsü olmuştur. Bu döneme kadar ülkedeki nüfusun çoğu kırlarda yaşamakta ve tarımla ilgilenmektedirler. Ancak dönemde bir politika olarak güdülen özel yatırımcının teşviki durumun gidişatını değiştirmiş ve ülkede sanayi faaliyetlerinin yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Bu gelişimin devamında 1980’de tamamen liberal ekonominin benimsenmesiyle sanayi faaliyetleri durmaksızın hız kazanmıştır. Dolayısıyla bu durumda kırsal nüfus, istihdam edilmek amacıyla kentlere göç etmiş ve topraklarını terk etmiştirler. Ülkede zamanla yitirilen tarımın önemi, artık yerini daha çok rant getiren sanayi merkezlerine, OSB’lere devredilmiştir. Kentler ise sanayi faaliyetlerinin yoğunlaşmasıyla başlayan göç akınına yeterli konutu barındırmamaktaydı. Bu sebepten ötürü konutlarda artış yaşanmış ve boş araziler işgal edilmeye başlanmıştır. Zamanla bu durum sanayi ve konutun kendine yer bulma arayışına kadar ilerlemiştir. Bu yer bulma arayışında tarım alanları gözetilmemiş, verimli alanlar korunmamıştır. Aynı zamanda 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 2014 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanunu ile köylere ait olan araziler büyükşehire

devredilmiştir. Bunun sonucunda verimli tarım arazileri sanayi, konut gibi amaçlarla imara hazır hale gelmiştir. Bu çalışmada yer verilen Kocaeli ilinde de durum bu şekildedir. 1950 yılında SEKA ile başlayan sanayileşme serüveni yıllar içerisinde ilde yayılım göstermiştir. Kocaeli'nde sanayileşmenin yoğunlaşmasının bir etkeni de İstanbul sanayisinin desantralizasyonudur. 1963 Doğu Marmara Bölgesi Ön Planında İstanbul desantralizasyonunun ağırlıklı olarak Anadolu yakasına verilmesi, Gebze-Derince-İzmit-Adapazarı aksında sanayi gelişmesini ve altyapıyı verimli kullanmak adına yakın coğrafyada konuşlanmaları önerilmiştir. Bu tarihten sonra Kocaeli ili Gebze ve İzmit ilçeleri başta olmak üzere, Kocaeli ve Sakarya'da yoğun bir sanayi tesisleşmesi ve buna dayalı nüfus artışı yaşanmıştır (Ajansı, 2012, s. 15). Bu planlamalarla birlikte İlde, 2. Sınıf tarım arazilerinden bir kısmı, sanayiye ve şehir yapısına aktarılmıştır. Sanayinin getirdiği birtakım olumsuz kirleticiler de tarım alanlarını tehlikeye sürüklemektedir. Sanayi bacalarından çıkan kimyasal gazlar toprağa karışmakta ve toprağı zehirleyerek verimini düşürmektedir. Sanayi faaliyetlerinde kullanılan suların çoğu arıtılmadan su kaynaklarına deşarj edilmektedir. Bu durum sonucunda tarımda sulama amaçlı kullanılan sular kirlenmekte ve toprağı kirletmektedir. Kocaeli ilinde de havanın ve suyun kirlenmesine sebep olan başlıca kirletici sanayi faaliyetleridir. Bu çalışmayla, ildeki tarım alanlarının tarihsel süreç içerisindeki değişimi ve mevcut durumu aktarılmaya çalışılmıştır.

1950 SONRASI TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞME VE KENTLEŞME

1950 yılından itibaren başlayan, ülkemizde ve dünyada yeniden canlanan özel yatırımcıya yol gösterici, teşvik edici kararlar alınmasıyla, 1960 darbesine kadar sürecek Liberal döneme geçilmiştir.

Bu dönem boyunca iktidarda olan Demokrat parti (DP) döneminde yaşanan gelişmelere bakıldığında, kamusal sektörün geri planda kaldığı söylenememektedir. Bu dönemde kamu iktisadi teşebbüsleri kurulmuş, tarımsal desteklemeler devlet kanalıyla gerçekleşmiştir. DP liberal politikalar ağırlıklı ekonomik sistemi benimsemesiyle kalkınmada tarım, girişimcilikte özel sektör, yatırım kaynaklarında yabancı sermaye, uluslararası ilişkilerde ABD temelli modellenmeyi ortaya koymuştur. Bu dönemde sanayileşmeden ziyade ABD'nin Marshall yardımları kapsamında kredi olanakları sağlamasıyla tarımsal kalkınmaya ağırlık verilmiştir. Yardımlar çerçevesinde ithal edilen traktörler, yeni alanların üretime açılmasına olanak sağlamıştır. Tarımsal faaliyetlerin traktörler yardımıyla ve devlet reformlarıyla desteklenmesi halkı tarıma özendirmiş, üretimi bırakan çiftçilerin toprağa dönüşünü başlatmıştır.

1950'li yıllara kadar ülkemizde kendi kendine yeterli olma amacı 1950'den sonra makineleşme yoluyla daha fazla üretip dış pazarlara ihraç etme hedefine bırakmıştır. Dolayısıyla bu durum tarımsal üretimin patlamasına yol açmış, bunun sonucunda köylünün satın alma gücü yükselmiştir.

Tarımdaki bu değişmeler ise iç talebi genişletmiş ve sanayide yüksek oranlı büyümeye olanak sağlamıştır.

1954 yılında iklim koşullarından kaynaklanan tarım ürünlerinde kıtlık yaşanması Türkiye'nin gıda ürünleri ihracatını sekteye uğratmıştır. İç tüketimini karşılayacak ürünü de bulunmayan Türkiye gıda ürünlerinde ithalat yapmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu gibi doğal ve beşerî faktörler sebebiyle tarıma duyulan güven azalmış, 1955'ten sonra kalkınmada sanayiye dönüş zorunluluk haline gelmiştir. Bu süreçte özellikle başta İstanbul olmak üzere Ankara, İzmir, Bursa ve Adana gibi ulaşımın kolay olduğu, tarımsal faaliyetlerin yer aldığı merkezlerde sanayi faaliyetlerinin de hız kazanmasıyla, hızlı bir iç göç hareketi başlamıştır.

1960'lı yıllarda kaybedilen ve sarsılan ekonomik faaliyetleri canlandırmak için kalkınma planları hazırlanmasına gerek görülmüştür. 1960'lı yıllarda hazırlanan makro ölçekli planlı kalkınma planlarıyla ülkemiz ikinci sanayileşme hareketi içerisine girmiştir. Bu planlamalar 1930'lardaki sanayi planlarından daha makro boyutta hazırlanmıştır. Planlar özel kesim için yol gösterici kamu kesimi için emredici nitelikteydi. Planlama modeline göre; tarım dışında sınai üretime ağırlık verilmesine, yatırımların sanayi alanında yoğunlaşmasına dayalı kalkınma benimsenmiştir. Kalkınma planları kapsamında ithal ikameye dayalı sınai üretimin benimsenmesiyle, 1979 yılından sonra ekonomik rantta geride olan sanayi sektörü tarımın payını geride bırakmıştır.

24 Ocak 1980 kararlarıyla finansal liberalizasyon dönemine geçilmiş ve finansal yapı üzerindeki baskılar kırılmıştır. Bunun sonucunda 1980'den sonra Türkiye, takip ettiği ithal ikameci modelden vazgeçmiş, dış ticareti teşvik eden ihracata yönelik sanayileşme stratejisine yönelmiştir. Bu dönemde yabancı sermayenin ülkemize gelmesi ve sanayiye katkı sağlaması da yeni liberal bir oluşumun başladığına işaret etmiştir.

Dönem boyunca yaşanan değişimlerin yanı sıra imalat sanayinin yapısında da değişimler meydana getirmiştir. Dönem boyunca imalat sanayi içerisinde tüketim malları üreten sanayi kollarının aldığı pay azalırken ara malların ve yatırım mallarının aldığı pay artmıştır. İmalat sanayide yaşanan bu gelişmeler üretimin yönünü kaydırmış ve tarım ürünlerine duyulan ihtiyacı azaltmıştır. Üretim tercihlerinde meydana gelen bu farklı yönelimler istihdam yapısında değişimlere neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak gıda ürünlerine duyulan rağbetin azalmasıyla tarım istihdamı gerilemiştir. Bu durum küçük şehirlerden büyük şehirlere doğru bir yatay hareketin gerçekleşmesinde etkin rol oynamıştır.

Ülkemizde sanayileşmenin neden olduğu göç hareketliliği düzensiz ve plansız kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Hızla sanayileşmenin çarpan etkisiyle yarattığı çarpık yapılaşma baş göstermiştir. Kentlerin her tarafı gecekondularla dolmuş, kent kimliği kozmopolit bir havaya bürünmüştür. Bu gecekonduların birçoğu imara açık olmayan arazi ve yeşil alanlara konuşlanmıştır. Sanayileşmenin yarattığı denetimden ve planlamadan yoksun kentleşme heyulası birçok çevresel sorunu da beraberinde getirmiştir.

Kentleşme

Kentleşme kavramı, yeni kentlerin ortaya çıkışını ve kentlerde yaşayan insan nüfusunun artışını simgelemektedir.

Ruşen Keleş'in tanımına göre; kentleşme, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak, kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan

oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insanların davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi sürecidir. (SAĞLAM S. , s. 36)

Keleş'e göre, "Gerek sanayi devriminin getirdiği değişiklikler gerekse tarıma egemen olan koşullar, kentleşmenin hızlanmasını teknolojik gelişmelerle birlikte sağlamışlardır. 17. Yüzyılın sonunda buhar makinesinin bulunmasına kadar ancak birkaç kentin nüfusu 100.000'i aşabilmiştir. Buhar gücü bir yandan türlü üretim etkinliklerinin, bir yandan da yönetim hizmetinin ve dağıtım etkinliklerinin fabrikalar yakınında birikmesine yol açmıştır. Buhar gücünün nüfusu yoğunlaştırıcı etkisine koşut olarak, elektrik enerjisi de kentleşmeyi bir başka açıdan etkilemiş, köylerden kentlere akın eden nüfusu, kent özeğinden çevresine doğru dağıtıcı bir rol oynamıştır" (NAS, 2016, s. 8)

Ülkemizde kırsalın itici yönü kentlerin oluşumunu olumsuz etkilemiştir. 1950'lerde görülen teknolojik gelişmelerle başlayan kırdan kente göç hareketi sonucu konut ihtiyacı artmıştır. Kent yönetimleri meydana gelen hızlı büyümenin kontrolünü sağlayamadığı için düzenli kentleşme sağlanamamış, çarpık kentleşme sorunu ve slumlar ortaya çıkmıştır. Nitekim hızlı kentleşme ile plansız bir yapılaşma süreci başlamıştır. Dolayısıyla kentler genişleme, yayılma ve saçaklanma sonucunda yeşil alanlara taşmış ve bu alanlar usulsüz olarak imar yapılanmalarında kullanılmıştır.

Kentsel Yayılım

Literatürde 'kentsel yayılma' yarım asır sonra yer almaya başlamış ve genel anlamda 'düzensiz olarak gelişmek ve yayılmak' anlamında kullanılmıştır. (NAS, 2016, s. 11)

Kentsel yayılmanın başlıca nedenlerini incelediğimizde; nüfus artışı ve talebin desantralizasyonu (kamu yönetiminde kamusal işlevler için sorumluluk ve otorite transferi) ile birlikte ticari aktivitelerin desantralizasyonu, merkezdeki hava kirliliği, suç oranı, gürültü oranındaki artış ve açık alan yetersizliği, kent merkezinde arsa arzının sınırlı ve fiyatının çok yüksek olmasıdır. Tarımsal gelirin, toprağın kentsel kullanıma dönüşümü sonucunda elde edilecek gelire karşı düşük olması, tarımsal toprakların zaman içerisinde daha yüksek fiyatla satılmak üzere satın alınması ve elde tutulması kentsel yayılmayı oluşturan sebepler arasında sayılmaktadır. (KARATAŞ, 2007, s. 4)

Ülkemizde 2004 yılında 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 2014 yılında uygulamaya giren 6360 sayılı kanunla köyler mahalle statüsü kazanmıştır. Bu kanunlar çerçevesinde büyükşehir sınırları il mülki sınırına genişlemiş ve köy arazileri büyükşehirlerin yönetimine geçmiştir. Büyükşehirler bu kanunlara dayanarak konut, sanayi veya birtakım başka amaçlarla köy alanlarını imara açma yetkisine sahip olmuşlardır. Köylerin mahalleye dönüşmesine yönelik çıkarılan bu kanunlar, kentsel yayılıma sebep olan bir başka etkendir.

Tarımsal sulama yatırımlarının (sulama kanalı, sulama göletti sistemleri vb.) kısa ve orta vadede etkilenmesi söz konusudur. Geçmiş yıllarda köy hizmetleri ve il özel idareleri tarafından yapılan bu tür yatırımların belediye önceliğinde olmadığı söylenebilir. Aynı şekilde arazi

toplulaştırma çalışmalarının olumsuz etkilenmesi söz konusudur. (Ayyıldız, Çiçek, & Ayyıldız, 2016, s. 282)

Köy tüzel kişiliğine ait olan alanlar dışında hazine ya da tescil dışı arazilerde köy halkının tarımsal faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir. Tarımsal faaliyetler açısından önemli olan bu arazilerin belediyelerin mülkiyetine geçmesi durumu kırsal nüfus üzerinde mali bir baskı yaratacağından dolayı yasal ve idari tedbirler ile tarımcıların hakları gözetilmek durumundadır. (Ayyıldız, Çiçek, & Ayyıldız, 2016, s. 284)

Bruegman'e göre, kentsel yayılmaya yapılan eleştirilerde, açık alanları yok ettiği, tarım alanlarını tükettiği, maliyetleri yükselttiği, sosyal hayatı zayıflattığı, eşitsizliği arttırdığı, doğal kaynakları tükettiği ve çevreye zarar verdiği doğrultusunda olmaktadır. (NAS, 2016, s. 14)

Kentsel Saçaklanma

Kentsel saçaklanma, özellikle büyük kentlerin hızlı gelişimi sonucu ortaya çıkmakla birlikte buna neden olan çeşitli öğeler bulunmaktadır. Avrupa Çevre Ajansı tarafından 2006 yılında hazırlanan raporda, kentsel saçaklanmanın temel nedenleri şöyle sıralanmıştır: Ekonomik büyüme, küreselleşme, yaşam standardında yükselme, arazi fiyatları ve ucuz tarım arazileri varlığı, nüfus artışı, hane halkı sayısındaki artış, kişi başına daha fazla alan, konut beğenisi, hava kalitesinde kötüleşme, gürültü, güvensiz çevre, sosyal problemler, kentsel sosyal donatı eksikliği, özel araç sahipliliğindeki artış, toplu taşımın yetersizliği, güçsüz arazi kullanım planlaması, mevcut planların uygulamasındaki yetersizlik, yatay ve düşey koordinasyon ve işbirliğinin eksikliği. Bu etkenlerden dolayı kent çeperleri hızlı bir şekilde değişim ve gelişim göstermektedir. Sanayi alanlarının kent içinden daha uzak mesafelere doğru yayılması ile birlikte anakentin çeperinde önce konut alt kentleri, daha sonra sanayi alt kentleri yerleşmiştir.

Bu süreçte kırsal alanın kentsel alan içerisine alınması ile çeperde bir takım yapısal değişim ve dönüşümler yaşanmaktadır. Değişime maruz kalan kentsel saçaklanma alanları, kırsal alan özelliğini yitirir. Kentsel saçaklanma ile birlikte oluşan değişim bazı olumsuz sonuçları da beraberinde getirmektedir. Bunlar özellikle merkezin dışındaki doğal alanların bozulması, kent dışında yer seçen kentsel fonksiyonların arasında kalan tarım alanlarının zarar görmesidir. Kentlerin saçaklanması ile birlikte saçaklanan alanda yaşanan dönüşüm sürecini şu şekilde özetlenebilir; (Kanbak, 2013, s. 13)

Saçaklanmanın meydana getirdiği olumsuzluklara bakacak olursak; Şehrin dağınıklaşarak tarımsal alanları ve çevre alanlarını gasp etmesi, doğal alanların getirdiği birçok yararın ortadan kalkmasıdır. (NAS, 2016, s. 18)

Sanayinin Desantralizasyonu

Kentbilim yazınında, eski dilde "adem-i merkeziyet", yeni dilde ise "özeksizleştirim" olarak adlandırılan desantralizasyon terimi, kavram olarak; nüfusun işleyim ve ticaret etkinliklerinin yönetsel kuruluşlarının yığılmış bulundukları merkezin dışında yerleşmelerini amaçlayan ve bunu özendiren yerel çözümlemelere dayanan parçacıl çözümleme yerine, bir bütünü oluşturan bu öğelerin, bütünü olan ve kendi aralarındaki ilişki ve etkileşimin göz önünde tutulmasına ağırlık veren bütüncül bir araştırma ve sorun çözme yöntemidir. Desantralizasyon

süreci ise, kentleşmenin doğurduğu ekonomik, toplumsal, siyasal ve toprak kullanışı, başka bir deyişle mekân organizasyonuna ilişkin sorunlara çözüm bulmak amacını güden bir kentleşme stratejisi bütünüdür. (ÖLÇER, 2001, s. 73)

Ekonomi alanında yapılan desantralizasyon, büyük üretim entegre tesislerini veya küçük-orta büyüklükteki işletmeleri büyük şehirlerden ya da yığılmış sanayi merkezlerinden uzak önceden belirlenmiş organizasyonu yapılmış, düzenli yerlere taşınmasına denilmektedir. Şehir içi sanayi bölgesi oluşturan alanların zamanla çarpık kentleşme, alt yapı yetersizliği, çevre sorunları, meskenler için alan darlığı gibi önemli sorunlar oluşturması sanayi alanındaki desantralizasyonu kaçınılmaz hale getirmektedir.

SANAYİLEŞME VE KENTLEŞMENİN TARIM ALANLARI ÜZERİNE ETKİSİ

Sanayileşme ve teknolojik gelişmeler tarımsal üretim biçimlerini de etkilemiştir. Sanayide üretilen mekanik aletler, tarımda mekanizasyonla üretime ortam sağlamıştır. Tarımda kullanılan yeni üretim araçlarıyla büyük arazi sahipleri kazançlarını artırmış ve küçük çiftçilere ait olan parselleri de mülkiyetine katmıştır. Bu durum, topraksız kalan küçük çiftçilerin başka bir geçim merkezi olan sanayi kentlerine doğru göç yolculuğunu başlatmıştır.

Toprak sahiplerinin emir altında çalışan emekçileri için de durum farklı değildir. Makinelerin toprağı işlemesi için kullanılan kültivatör, saban, taş toplayıcı makine, dip kazan, fıskiye, tarım silindiri, toprak işleme makinesi gibi birçok alet insan gücüne duyulan ihtiyacı büyük oranda azalmasına sebebiyet vermiştir. Teknolojik ilerlemenin artması daha az işgücüne ihtiyaç duyulmasını sağlayarak, tarım kesimini sanayi sektörüne işgücü kaynağı durumuna getirmekte ve tarımdan sanayiye işgücü akımını sağlamaktadır. Sanayi kentlerindeki durağan olmadan yapılan sınai üretim işsiz bırakılan köylü kesimin yeni adresi olmuştur.

Türkiye'de ilk defa tarımda modernleşme hareketleri 1950'li yıllarda görülmüştür. Marshall planı dahilinde yapılan tarımsal desteklemeler 1950'li yıllarda toprağı işlemede kullanılan ekstansif yöntemin (karasaban ve öküz) terkedilerek yerini modern zirai makinelerin almasına neden olmuştur. Modern zirai yöntemlerle üretim yapılması parça başına düşen verimin artmasına olanak sağlamıştır. Dolayısıyla bu durum sanayide kullanılan hammadde üretiminin artmasına neden olmuştur. Hammaddenin artışı ise sanayileşmenin gelişimini olumlu biçimde tetiklemiştir.

Tarımda makineleşme büyük tarım alanlarının üretime açılmasına katkı sağlamıştır. Ekilen arazi 1950 yılında 9.868.000 hektardan %55 artarak 1960 yılında 15.305.000 hektara ulaşmıştır. Amerikalı uzmanlar DP'nin makineleşme, yeni arazilerin ekime açılması, fiyat politikası gibi tarımın gelişmesine yönelik uyguladığı bu çok yönlü politikalarını "Yeşil Devrim" olarak adlandırmışlardır. DP hükümetinin uyguladığı politikalar toprak burjuvazisinin kalkınmasını sağlamış, küçük ve yoksul üreticinin mülksüzleşmesine neden olmuştur. (ÖZER, 2014, s. 71)

DP döneminde makineleşme yoluyla işinden olan her 10 çiftçiden bir ya da iki tanesinin şehre göç etmeden tarım dışında iş bulabildiğini kalan 8 aile ya da 40 nüfusun şehre göç etmek durumunda kaldığı bilinmektedir. (ÖZER, 2014, s. 76)

O yıllarda Türkiye'de kişi başına düşen tarım toprağı alanı yaklaşık 7500 m2 iken bugün yarıya yarı azalarak 3100 m2 /kişi düzeyine gerilemiştir.

Kısaca sanayileşmenin gelişmesi, tarımda makineleşmeyi doğurmuş bu da köylü kesimin işsiz kalmasına neden olmuştur. Bu durum, kırsal halkın toprağını terk etmesiyle kırdan kente göçü başlatmıştır.

Planlı Sanayi tesisleri genel olarak, kenti kötü yan etkilerinden korumak için kent merkezinden uzak yerlere inşa edilmektedir. Nitekim bu durum tarım alanlarının sanayi merkezlerine dönüşmesine sebep olmaktadır. Sanayi yerleşim yerinin seçiminde kullanım kabiliyet sınıfı tarıma elverişli olmayan tarım arazilerinin tercih edilmesi gerekirken, müteşebbis firma açısından en karlı yeri sanayi yerleşimi olarak seçmektedir. (KARAKAYACI, 2010, s. 52)

Kentlerin yapısına ve içeriğine bakıldığında, kentlerin zamanla değişim içerisinde olduğu görülmektedir. Sanayileşme, ulaşım ve iletişimdeki teknolojik gelişmelerle kırdan kente göçlerle birlikte kentlerde nüfus yığılmaları artmış ve kentler daha geniş alanlara yayılmaya başlamıştır (YENİGÜL, 2016, s. 293). Hizmet ve sanayi alanlarının geliştiği kent alanlarının giderek daha fazla alana yayılması, öncelikle bu kent çevresindeki alanların tarım dışı amaçlarla kullanımını yaygınlaştırmıştır. (BAYAR, 2018, s. 199)

Kent nüfusunun hızla artması konut ve arsa edinimini zorlaştırmakta ve kıt bir kaynak durumuna sokmaktadır. Bu durum taşınmazlara değer kazandırmakta ve bu nedenle tarım alanları konut için elverişli imarlı arazilere dönüştürülmektedir. Bu durum imara açılan arazinin değerini artırmakta ve toplumu hoşnut etmektedir.

Ülkemizde tarımsal faaliyetlerdeki masrafların artması, toprağın başka türlü değerlendirilmesine yol açmaktadır. Kentleşme süreci içine giren alan içinde merkez dışındaki üst düzey teknolojiye sahip üretim birimleri için yer seçildikten sonra bu alanla merkez arasında kalan tarım arazileri ve kırsal yerleşimler değişim sürecine girmişler, ana yol çevrelerinde eski kırsal yerleşim alanlarında ya da yakınında yeni, düzensiz, değişik ve biçimsiz yerleşimler ve küçük işyerleri oluşmaya başlamıştır. Daha büyük ekonomik yatırımlar ve vakıflaşmalar gerçekleştiğinde çeperde üst tabaka orta tabaka konutlar yerleşim alanları ve site yerleşimleri saçaklanma şeklinde gerçekleşmektedir. (NAS, 2016, s. 20)

3/7/2005 tarihli ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda öngörülen toprak ve arazi varlığının belirlenmesi, tarım arazilerinin sınıflandırılması, geliştirilmesi, zorunlu hallerde amaç dışı kullanımına izin verilmesi, toprağın ve tarımsal üretim gücü yüksek büyük ovaların belirlenerek korunması, toprak koruma plan ve projelerinin hazırlanması ve uygulanması, erozyona duyarlı alanların belirlenmesi, toprak koruma kurulunun teşekkülü, görevleri, çalışmaları ile çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak

arazilerin planlı kullanımını sağlayacak planlamaları hedeflemektedir. (Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu, 2005)

Yasa gereği verimli tarım arazileri amaç dışı kullanımlara konu edilemeyecektir. Ancak geçerli koşullar düzleminde dikili ve sulu tarım, mutlak, özel ürün alanlarında amaç dışı kullanıma yer verilebileceği de düzenlenmiştir. Kamu yararı kararı her türlü amaç dışı kullanıma olanak sağlayabilecek şekilde ele alınabileceğinden yasa koruma anlayışını gelecek tarım dışı kullanım taleplerine göre izin verme kurallarına dönüştürmüştür. Türkiye'de tarım toprakları 1990-2020 yıllarını kapsayan zaman diliminde, 28 bin hektardan 23 bin hektara gerilemiştir. Nitekim, 2,8 milyon hektar tarım toprağı kaybının, 5403 sayılı yasanın çıktığı 2005 yılından sonra da devam ediyor olması, yasanın "toprağın doğal veya yapay yollarla kaybını ve niteliklerini yitirmesini engelleyerek korunması" amacının gerçekleşmediğini ya da uygulamada etkin olmadığını da göstermektedir. (GÜN, ÜNÜVAR, & DELLAL, 2012, s. 6)

Türkiye'de tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının en yaygın görüldüğü alanlar sırasıyla sanayi, konut-kentleşme, turizm ve madencilik ile ulaştırma amaçlı kamu yatırımları şeklinde sıralanmaktadır.

Ayrıca tarım dışı kullanımların sebep olabileceği çevre kirliliği, toprak zehirlenmesi, su kirliliği tarım arazilerinin verimini düşürmekte, hatta yok etme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Tarımsal verimin sürdürülebilir olması için ekolojik ve biyolojik dengeyi bozacak yapılanmalardan kaçınılması gerekilmektedir.

Sanayileşmeden dolayı toprak bozulmasının nedenlerinden biri de sanayi kuruluşlarının yanlış yer seçiminden kaynaklanmaktadır. Sanayi kuruluşları mekân seçimlerinde rant odaklı olmaları nedeniyle ulaşım, su, enerji, yerleşim merkezlerine yakınlık gibi fonksiyonel nitelikleri dikkate almaktadır. Dolayısıyla rant odaklı yerleşilen toprağın verimliliğinin yüksek olup olmaması sanayi kuruluşları açısından bir önem ifade etmemektedir. Bunun sonucunda da kendilerince plansız konuşlanmış olan sanayinin sebep olduğu toprak kirliliği ya da toprağın niteliklerini kaybetmesi tarım arazilerini hızlandırmış erozyona uğratmaktadır. Kentsel büyüme ve sanayi yerleşiminin, toprak yapısına ve alan kullanım normlarına uygun olmayan yönde gelişme göstermesi, bir toprak kirliliği örneği olarak erozyonun oluşumunda en önemli nedenlerden biridir (AKGÜN, 2006, s. 39). Meydana gelebilecek olası erozyon sebebiyle toprağın verimli katmanı yok olacak ve dolayısıyla toprak yoksunlaşacaktır.

Sanayi atık suları da toprak kirlenmesine yol açmaktadır. Kimyasal madde karışımlı atık sularla kirlenen akarsu ve göllerden tarımsal faaliyet için yararlanılması sonucunda toprağın doğal dengesi bozulmaktadır. Tarım topraklarının Fiziksel ve biyolojik yapılarının değişmesiyle verimliliği azalmakta ve yetiştirilen bitkilerde verim düşüklükleri ortaya çıkmaktadır.

Sanayi kuruluşları çevreye ve dolayısıyla toprağa verdikleri bu umarsızca zarardan yaptırıma tabi tutulmazlar. Çünkü dayanakları olan "kirleten öder" ilkesi gereğince bu zararı verebilmektedir. Ülkemizde, parası olan, çok kazanan öder anlayışı ekolojik düzenin bozulmasında rol oynamaktadır. Bu ilke ekolojik kirlenmeyi meşru kılmaktadır.

1950 SONRASI KOCAELİ'DE SANAYİLEŞME VE KENTLEŞME

1950'den sonra yabancı yatırımcıların da ülkemize girmesiyle özel sektör kuruluşları hızlı bir ivme yakalamıştır. 1955'te Kocaeli'nde "Mannesman Sümerbank Boru fabrikası", 1960'da CALTEY iş birliği ile "petrokimya" tesisi kurulmuştur.

1960' lı yıllarda hazırlanan kalkınma planlarıyla sanayileşme çabaları planlı bir çerçevede yürütülmeye başlanmıştır. 1967'de uygulanan 2. Beş yıllık kalkınma planı Kocaeli'nin de bulunduğu Doğu Marmara Bölge Planlaması bu dönemde faaliyete konulmuştur. Bu planla İstanbul'un merkezileşmesinin yükü hafifletilmek istenmiştir. Plan merkezi hükümetçe resmen uygulanmasa bile planlanan bölgenin gelişimi ekonomik bazda bu plan direktifleri doğrultusunda olmuştur. Bu sebeple yatırımlar hem İstanbul'a yakınlığı sebebiyle hem de ulaşım olanaklarının gelişiminden dolayı Kocaeli'nde yoğunlaşmıştır. Bu süreç beraberinde Kocaeli'ne doğru bir nüfus yığılmasını da getirmiştir. (Mert, 2005, s. 45)

3. Beş Yıllık Kalkınma Planı ise, yatırım malları ara mallar ve tüketim malları ayrımını hayata aktaran plan olmuştur. Nitekim bu dönemde Kocaeli ara malı ve yatırım malları sanayilerinin geliştiği bir dönem olmuştur.

Kocaeli, ülkemizde planlama dönemi içinde başlayan ve özellikle 1960-1975 yıllarında yoğunluk kazanan sanayi yatırımları ile, Türkiye'nin en hızlı gelişen sanayi bölgelerinden biri olmuştur. Bu dönemdeki büyüme hızı %577'dir.

1970'li yılların ilk yarısında itibaren gözlenen İstanbul sanayinin kendini desantralize etme süreci, İstanbul'un dezavantajlarından kurtulmak isteyen ve çevreyi kirleten sanayilerin "Gebze, Dilovası, İzmit, Sakarya" merkezli yerleşim göstermelerine neden olmuştur. (TEZKIZAN, 2009)

1973 yılı ülke imalat sanayisi %7,2'si Kocaeli'ne aittir. Bu oran 1980 yılına gelindiğinde 14,5'e yükselmiştir. 1980'den sonra liberalizasyon sürecine geçilmesiyle İstanbul'da sanayi yoğunlaşması yaşanmıştır. İstanbul'un yükünü hafifletmek ve bir olumsuzluk olarak kentsel bozulmanın önüne geçilmesi için kent, yakın kentlere doğru yayılma göstermiştir. Bu durum en çok Kocaeli'ni etkilemiştir. Nitekim Türkiye'nin tüketim merkezi olan İstanbul'a yakınlığı sebebiyle pek çok sanayi kuruluşu Kocaeli'ne taşınmıştır. (TEZKIZAN, 2009)

Aynı şekilde Kocaeli, 1979 yılında tarım sektöründe 29 kent arasına giremezken, sanayi sektörü olarak İstanbul'dan sonra ikinci sırada yer almıştır.

Gebze kentsel nüfusunun yıllara göre artışı gözlemlendiğinde en fazla nüfus artışının %76 oranı ile 1975 ve 1980 yılları arasında gerçekleştiği görülmektedir. Bu artış, kentteki sanayileşme sürecinin bir sonucudur. Yine benzer bir artış %71 oranı ile 1985 ve 1990 yılları arasında gerçekleşmiştir. (Gezici, SALİHOĞLU, ÖZTÜRK, & KARATUNA, s. 195)

Kocaeli iline yığılmanın nedeni, sanayi yurt fiziki planlamasının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Diğer kuruluş yerlerine kıyasla, Kocaeli ilinin maliyet analizlerinin düşük olmasını sağlayan bu yaklaşımda, etkili olan birtakım temel unsurları vardır.

Bunları kısaca şöyle özetlemek mümkündür;

- Ulaşım olanakları açısından Türkiye'nin en işlek kara trafiği yanında, deniz ulaşımı olanağına sahip olması
- Türkiye'nin en büyük piyasasına (İstanbul'a) 83 km. uzaklıkta ve ayrıca, bu en büyük piyasaya kıyasla Anadolu piyasasına ulaşımda avantajlı durumda olması,
- Enerji nakil hatlarının yeterli düzeyde olması,
- Kurulu sanayi, kalifiye iş gücü bulma olanağının, diğer yörelere kıyasla arttırmakta olması,
- En büyük sanayi merkezi İstanbul'a göre arsa fiyatlarının ucuz olmasıdır.

Yine bu dönemlerde sanayileşmenin sebep olduğu kentin sağlıksız gelişimi ve çevre kirliliği gibi sebepler organize sanayi bölgelerinin (OSB) kurulmasına yol açmıştır. 1990 yılında Gebze OSB, 2000 yılında serbest bölge, 2002 yılında Dilovası OSB vb. oluşumlar meydana gelmiştir.

2004 yılında İstanbul ve Kocaeli özelinde çıkarılan 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunuyla ilde bulunan belde belediyeleri kaldırılmış ve yetkileri büyükşehir belediyelerine devredilmiştir. Bu kanunla Kocaeli Büyükşehir Belediyesi birçok yetkiye ulaşmıştır. Bu yetkilerden biri de belde belediyelerine ait olan nazım imar planları üst ölçekli plan yapma yetkisidir. Bu yetkiyle kentin ana gelişme kararlarını ve arazi parçalarının kullanış biçimlerini tayin edebilmektedir. Kentin sanayi, konut ve tarım gibi birçok alanı bu planla belirlenmektedir. Dolayısıyla bu kanunla Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, uygun gördüğü hallerde kamu yararı alarak, imara açılmasında sakınca bulunan arazilerde sanayi, konut, ulaşım gibi unsurlara izin verme yetkisine sahip olmuştur. Ayrıca köy arazilerinin büyükşehir belediye kapsamına girmesiyle üzerinde tasarruf yetkisi elde etmiştir.

Kocaeli Sanayi Odası verilerine göre günümüzde Kocaeli, Türkiye imalat sanayisinde %13 paya sahiptir. Kocaeli'nde 247'si yabancı sermayeli olmak üzere yaklaşık 2200 önemli sanayi kuruluşu yer almaktadır. 14 adet OSB, 2 adet serbest bölge bulunmaktadır.

Kocaeli sanayi alanı büyüklüğü açısından, sanayi odasının belirttiği rakamlara göre, 6.487 hektarla ülke genelinde 13. sırada yer almaktadır. Ancak Sanayi alanları toplamının/il yüzölçümüne oranı açısında ilk 15 il içerisinde 2. Sırada yer almaktadır.

Kocaeli ilinin kentsel büyüme ve sanayi ilişkisinin boyutlarını görmek için ilin nüfusu, mekânsal olarak kullanımı ve tarım sektörüne bakılmalıdır.

Kentsel büyümenin ifadelerinden birisi olan nüfus artışı Kocaeli ilinde görülmektedir. İlde yıllar itibariyle artan oranlarda sanayi kuruluşlarının faaliyete geçmesi, istihdam olanaklarını arttırdığı için nüfus için cazip hale gelmiştir.

Kocaeli nüfusunun artmasında sanayi kuruluşlarının burada yer almasının, yenilerinin kurulmasının etkili olduğu görülmektedir. Kentsel büyümenin ifade biçimlerinden biri olan nüfus ve dolayısıyla gelir artışının gerçekleşmesinde Kocaeli ilinin sanayileşmesi bir rol oynamaktadır.

Kentsel büyümede etkili olan sanayileşme, kentin mekânsal olarak da büyümesini getirmektedir. Nüfus artışı ile mekânsal büyüme, yeni yerleşim yerlerinin kurulmasına yol açmaktadır. Kocaeli ilinde 1992'den itibaren olan veriler incelendiğinde belediye sayısı fazlasıyla artmaktayken, köy sayısında aynı durum gözlemlenememektedir. Bu bir bakıma sanayinin tarım sektörünü olumsuz olarak etkilediğini göstermektedir.

Sanayileşme ve kentsel büyüme ilişkisi çerçevesinde üzerinde durulan göstergelerden birisi de tarım sektörüdür. Diğer göstergelerde Kocaeli ili sanayileşmesi ile paralel bir büyüme gözlemlenirken sadece tarım sektöründe sanayileşme ile ters oranlı bir büyüme söz konusu olmaktadır.

Kocaeli'nin sanayi merkezi haline gelmesi istihdam bağlamında nüfus yığılmasına neden olmuştur. Nüfus artışının getirdiği konut ihtiyacıyla beraber yeni konutlar inşa edilmiş, kent toprakları üzerinden tasavvur edilmiştir. Kentsel yayılma ve saçaklanma sadece artan konut sayısıyla değil aynı zamanda artan oranda sanayi kuruluşlarının kent topraklarını mesken etmesiyle de gerçekleşmiştir. Bu durum sanayileşmeyle kentleşmenin eşanlı büyümesinde rol oynamıştır.

Kentsel Yayılma ve Saçaklanmanın Tarım Alanlarına Etkisi

Kentsel yayılma ve saçaklanmanın tarım alanlarında olumsuz etkisi üzerine yukarıda bahsedilmiştir. Bu etki farklı açılardan da değerlendirilebilir. Kentlerin gelişmesi tarım alanlarının parçalanmasına yol açmaktadır. Diğer taraftan kentsel yayılma ve saçaklanma sonucunda arazinin rant değerinin artmasına ve kentleşen alanda vergilerin yükselmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu etkiler tarımsal üretimin devamının zorlaşmasına neden olmaktadır.

Keleş ve Hamamcı'ya göre, bütün dünyada 2000 yılından itibaren, nüfusun %60' a yakın kısmının kentlerde yaşadığı bildirilmektedir. Kişi başına 0.05 hektar yerleşim alanı gereksinimi kabul edilirse, 2075 yılında beklenen kentsel yayılma için 1150 milyon hektar alana gereksinim duyulacaktır. 1960'larda Türkiye'de kentleşme ve sanayileşme gereksinimleri nedeniyle yılda en az 25 bin hektar tarım toprağının yok olduğu hesaplanmıştır. Mimarlar Odası'nın yaptığı bir araştırmada, 1965-1985 yılları arasında yılda ortalama 10 bin hektarlık tarım alanının kentsel alana dâhil olduğu incelenmiştir. Çepel'e göre, 1991 yılı itibariyle Türkiye'de, kentleşme süreci ve bunlara ait altyapı inşaatı nedeniyle kaybedilen tarım toprağı miktarı 326 bin hektardır. Bütün bu verilerden anlaşılmaktadır ki; Türkiye'de özellikle büyük kentlerin çevresindeki konut alanları ve sanayi kuruluşları verimli tarım arazileri üzerinde ciddi bir baskı unsuru olmaya devam etmektedir. (NAS, 2016, s. 22)

KOCAELİ'DE SANAYİLEŞMENİN VE KENTLEŞMENİN TARIM ALANLARI ÜZERİNE ETKİSİ

Azgelişmiş ülkelerde ve ülkemizde görülen sanayinin tarım üzerindeki dışsallık etkisi Kocaeli ilinde de görülmektedir. Kocaeli'nde sanayileşme ve tarımsal faaliyetler aynı yönde büyüme sergilememiştir. Sanayileşmeyle paralel gerçekleşen kentsel büyüme, tarım alanları üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Sanayi kuruluşları ve konutlar, bahsi edilen tarım arazileri

üzerinde tahakküm kurmakta ve rant amacıyla kendi mülkiyetlerine geçirmektedir. Bir yandan da daha önce bahsedildiği üzere tarımda makineleşme ile ihtiyaç duyulan işgücünde meydana gelen azalış, kırsal nüfusu azaltmakta, tarımsal üretimden vazgeçirmektedir. Diğer yandan, sanayileşmenin yayılması sonucu sanayi kuruluşları kendilerine ucuz yeni arsalar temin edememekte ve verimli tarım arazileri sanayi kuruluşlarının arazileri olarak kullanılmaktadır.

Tarım Alanlarının Daralması

Kocaeli ilinin arazi örtüsü/kullanımı haritaları ve grafikleri Tarım ve Orman Bakanlığı sitesinde yer alan Corine arazi örtüsü haritaları uygulamasından edinilmiştir. Bu sistem ile yalnızca 1990-2018 yılları verilerine ulaşılabilmektedir. Şekillerde ve grafiklerde bazı sınırlandırmalara gidilmiştir. Yapay bölgelerden yalnızca şehir yapısı ve sanayi, ticaret, ulaşım alanları seçilmiş olup, tarımsal alanlardan ise ekilebilir alan ve sürekli alanlar çalışmanın kapsam alanına dahil edilmiştir.

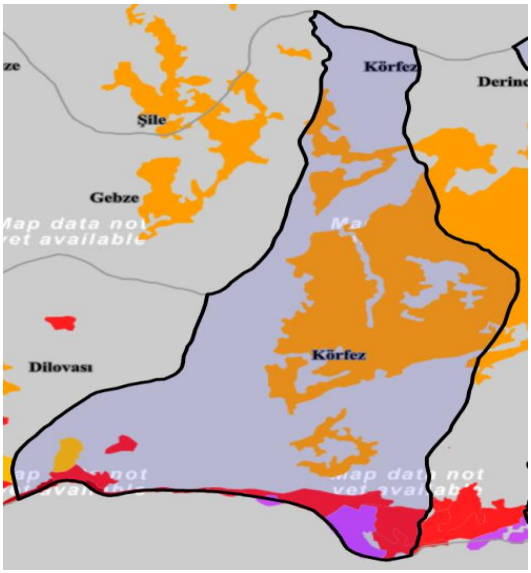

Görsel 1: 1990 Körfez arazi kullanım haritası

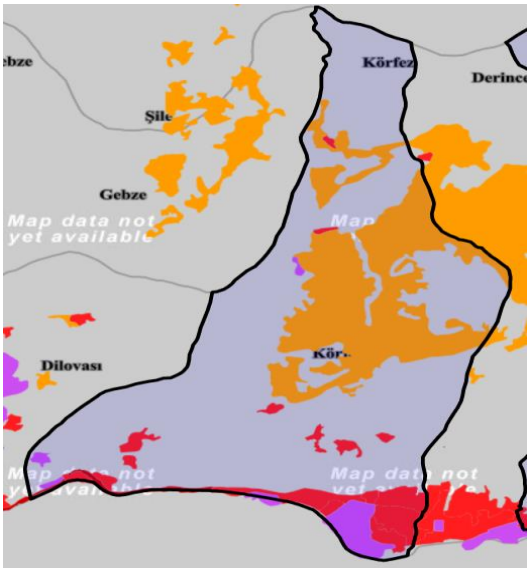

Görsel 2: 2018 Körfez arazi kullanım haritası

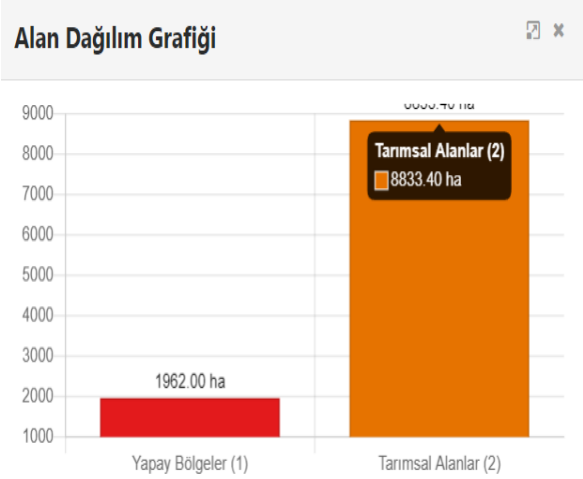

Görsel 3: *1990 Körfez yapay bölgeler, Tarımsal alanlar arazi değerleri*

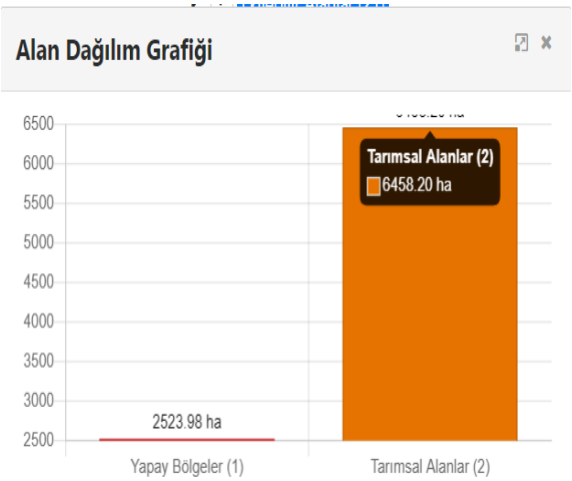

Görsel 4: *2018 Körfez yapay bölgeler, tarımsal alanlar arazi değerleri*

"Kocaeli ilinin doğu yönündeki gelişimi bu konuda çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır. Kentin bu yöndeki gelişmesi ve sanayi yer seçimleri Körfez sonu ile Sapanca gölü arasındaki çoğunluğu 2. Sınıf tarım arazisi olan toprakları hızla kemirerek tarım toprağından kentsel toprağa dönüştürmektedir."

"Özellikle Kocaeli sanayi yerleşmelerinin karayolu boyunca sergiledikleri yığılma çarpıcıdır. Körfez sonu ile Sapanca Gölü arasındaki geniş düzlükler sanayi yerleşmelerine karayolundan belli mesafelerde uzaklaşarak daha geniş bir çevre içinde yer seçebilme olanağını sunmaktadır. Bu düzlüklerdeki alüvyal yapının ve yüksek zemin suyunun sanayi yerleşimi açısından taşıdığı sakıncalara karşın bu düzlüklerde yerleşen sanayi firması adedi artmaktadır. Böylece hem karayoluna yine de yakın olma ve hem de daha uygun arazi fiyatlarında yerleşebilme olanaklarını bir arada sağlayan yer seçimleri yapabilmiş olmaktadır". (Önver, 2001, s. 97)

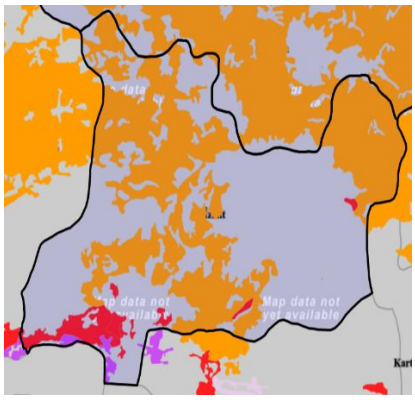

Görsel 5: *1990 yılı İzmit arazi kullanım haritası*

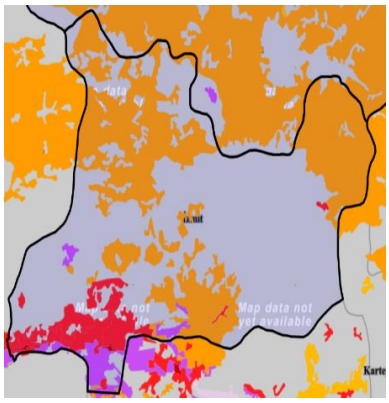

Görsel 6: *2018 yılı İzmit arazi kullanım haritası*

Kocaeli sanayisinin bu tip kent toprağına yerleşimiyle İzmit körfezinin kuzey ve güney sahillerindeki meyveciliğe elverişli en verimli tarım arazileri büyük zarar görmüştür. Verimli tarım arazilerin zarar görmesiyle tarımsal üretim düşmektedir. (Önver, 2001, s. 98)

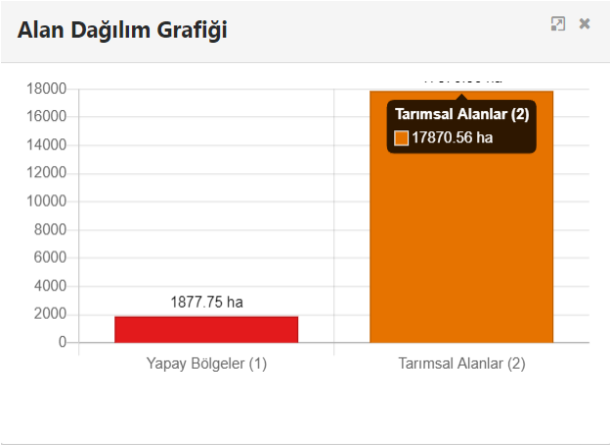

Görsel 7: *1990 İzmit yapay bölgeler, tarımsal araziler değerleri*

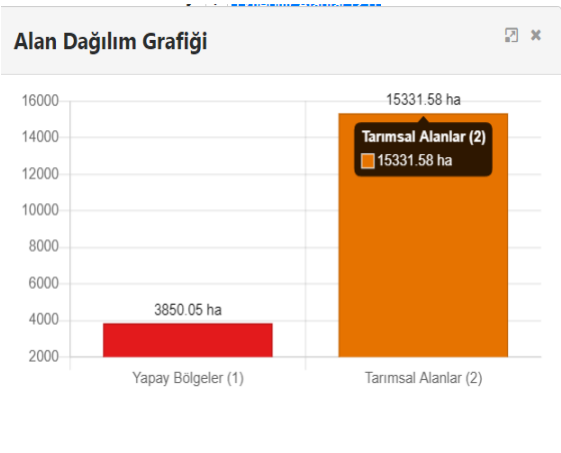

Görsel 8: *2018 İzmit yapay bölgeler, tarımsal araziler değerleri*

Yukarıdaki grafiklere göre İzmit ilçesinde 1990-2018 yılları arasında ekilebilir alanlar ve sürekli alanlardan 2539 hektarın yok olmuştur. Bu yıllar süresince Sanayi ve şehir yapısının kapladığı alan 1.973 hektar artışa uğramıştır.

Kocaeli ilinin merkez ilçesi olan İzmit şehrinde 1985 yılında en geniş sahayı tarım alanları oluştururken, 2015 yılına kadar geçen 30 yıllık süreçte bölgeye kentsel yapılar hâkim olmuş ve günümüzde toplam alanın %44'ünü kentsel alanlar kaplamaktadır. 1985 yılından 2015 yılına kadar 1069 ha tarım alanı, kentsel alan sınıfına dahil olmuştur. Diğer arazi örtüsü sınıflarından kentsel alan sınıfına dahil olan toplam 2138 ha alanın %51'i tarım alanı oluşturmaktadır. Buna göre kentsel alana en fazla arazi 1985-1995 döneminde 60 tarım alanı sınıfından, 1995-2005 döneminde çayır/mera sınıfından, 2005-2015 döneminde tarım alanı sınıfından kazandırılmıştır. Genel itibariyle 1985-2015 yılları arasındaki 30 yıllık süreç içinde bakıldığı zaman kentsel alana en fazla arazi 1069 ha ile tarım alanlarında sağlanmıştır. Özellikle bölgenin kuzeyi ve doğusundaki tarım alanları ve İzmit Körfezi'nin doğusundaki çayır/mera alanları kentsel yapılar tarafından işgal edilmiştir. Böylece gelecek dönemlerde de beşerî yapılar oluşturmak için tarım alanlarının tahribatının olacağı ve bunun birçok çevresel sorunlara yol açacağı söylenebilmektedir. (Yıldız, 2016, s. 15)

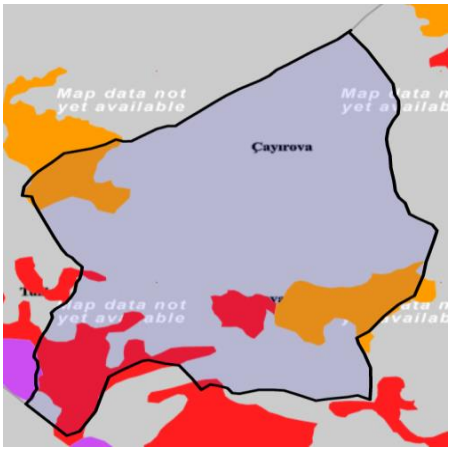

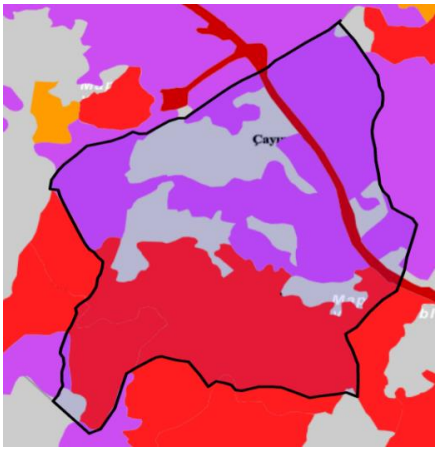

***Görsel 9**:1990 Çayırova arazi kullanım haritası*

***Görsel 10:** 2018 Çayırova arazi kullanım haritası*

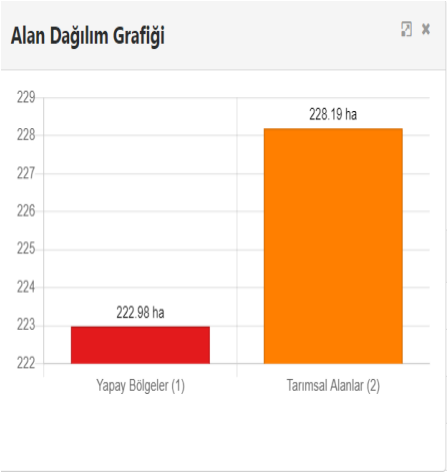

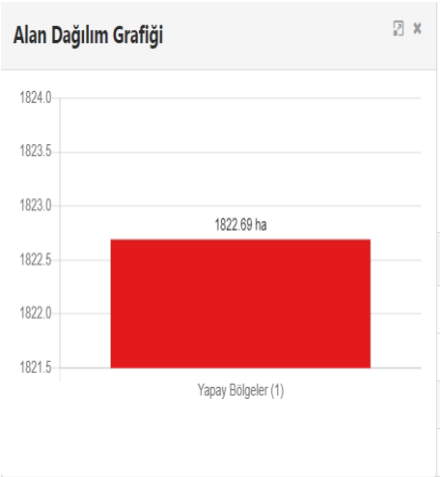

***Görsel 11:**: 1990 Çayırova yapay bölgeler, tarımsal alanlar değerleri*

***Görsel 12:** 2018 Çayırova yapay bölgeler, tarımsal alanlar* değerleri

1990 yılında Çayırova ilçesinde tarım arazilerinin sanayi ve şehir yapısından daha fazla alan kapladığı görülürken, 2018 yılında ekilebilir ve sürekli tarım alanı ilçede varlığını yitirmiştir.2021 yılında 0,4 kadar tarım alanı bulunan Çayırova ilçesinde ise 2022 yılı itibariyle artık ekilecek bir tarım alanı kalmamıştır.

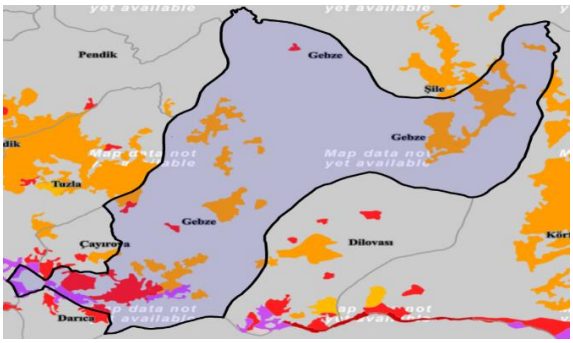

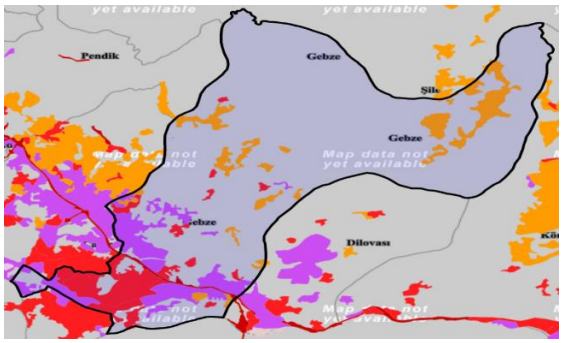

***Görsel 13:** 1990 Gebze arazi kullanım haritası*

***Görsel 14:** 2018 Gebze arazi kullanım haritası*

İstanbul sanayisinin Kocaeli'nde en çok etkilediği ilçelerden biri de Gebze ve Dilovası'dır. İstanbul sanayisinin doğuya doğru desantralizasyonu her iki ilçede de sanayinin yol güzergahları çevresinde yayılımına sebep olmuştu. Nitekim bu durumda her iki ilçede de tarım alanları kullanımının büyük oranda sanayiye kaydığı görülmektedir.

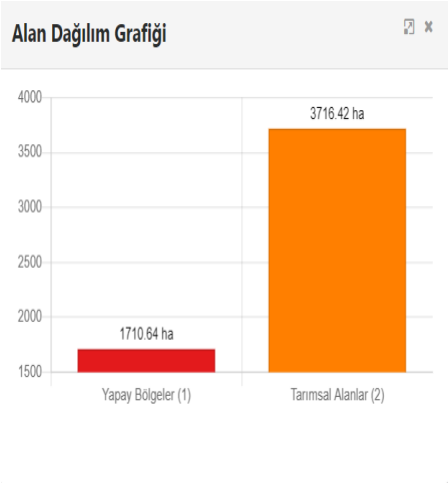

Görsel 15: *1990 Gebze yapay bölgeler, tarım alanları değerleri*

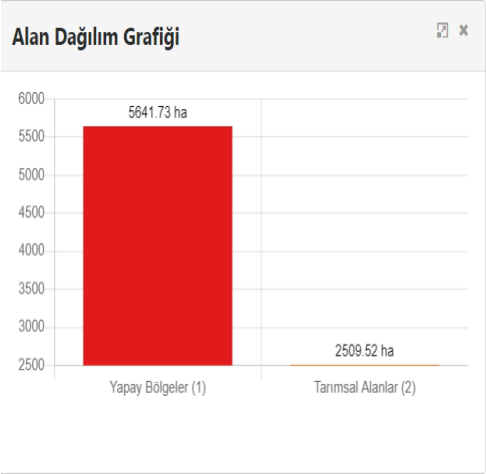

Görsel 16: *2018 Gebze yapay bölgeler, tarımsal alanlar*

Yukarıdaki grafiklerde görüldüğü üzere 1990 ve 2018 yılları arasında Gebze tarım alanında büyük bir düşüş yaşanmıştır. Sanayinin ise tarımın aksi yönünde bir sıçrama yakaladığı görülmektedir.

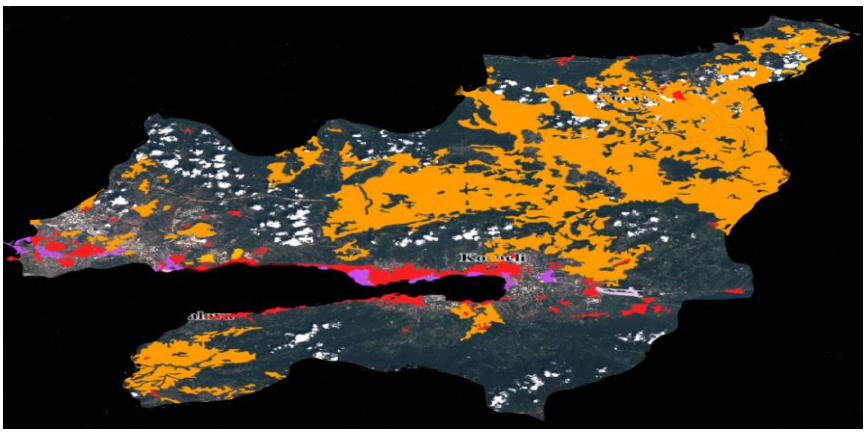

Görsel 17: *1990 Kocaeli arazi kullanım haritası*

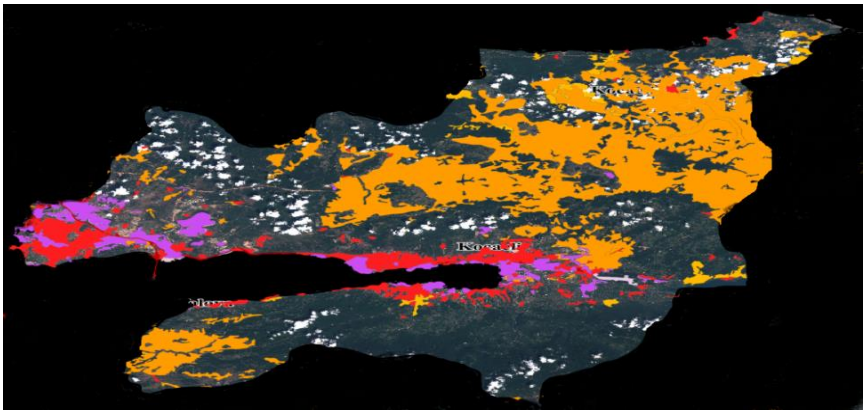

Görsel 18: *2018 Kocaeli arazi kullanım haritası*

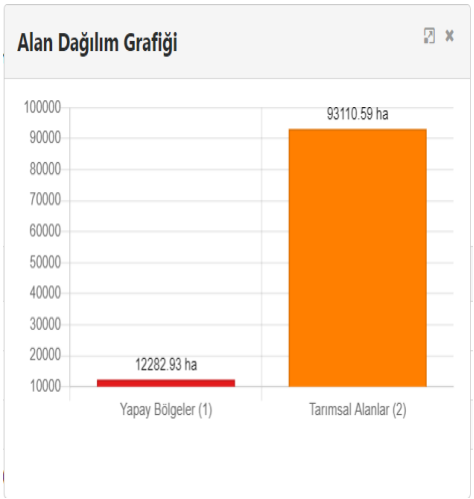

Görsel 20: *1990 Kocaeli yapay bölgeler, tarımsal alanlar değerleri*

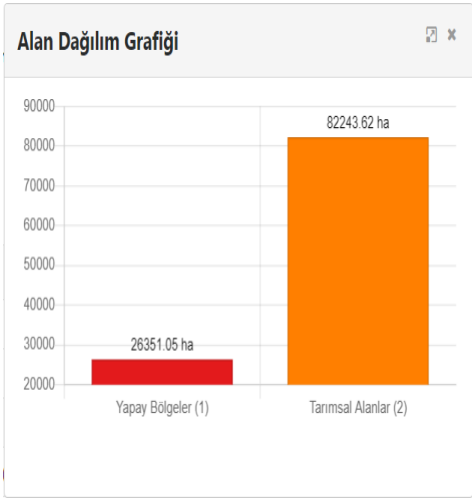

Görsel 21: *2018 Kocaeli yapay bölgeler, tarımsal alanlar değerleri*

Kocaeli ilinde 1990 ve 2018 yılları arasında hem tarımsal alanda hem de sanayi ve şehir yapısı alanında değişimler meydana gelmiştir. İlde 1990-2018 yılları itibariyle ekilebilir alan ve sürekli alanda 848.867 hektar daralma yaşanmıştır. Bu alanların yerini dolduran sanayi ve konut ise, 14.069 hektar bir alana genişleme sağlamıştır.

Kocaeli'nin yüzölçümü 362.600 hektardır. 2018 yılı TÜİK rakamlarına göre ilin toplam tarım alanı 149.687 hektardır. 2018 yılı bazında toplam tarım alanı ilin yüz ölçüsünün %43,76'sını oluşturmaktadır. Bu alanlardan yalnıza 72.579 hektarı işlenmektedir ve bu da toplam tarım alanının %21,22'si anlamına gelmektedir. 2019 verilerine göre ise toplam tarım alanında bir büyüme gerçekleşmiş ve alan 149.72 hektara ulaşmıştır. İlde 2019 yılında işlenen tarım alanı ise 79.2687 hektardır. Kocaeli ilinin toplam tarım alanı 2022 yılı itibariyle 136.552 hektardır.

Bu oranlar göz önüne alındığında, konut ve sanayi alanının payının artış gösterdiği yıllarda tarım alanı tam tersi yönde azalış göstermiştir. Nitekim Kocaeli ilinin arazi kullanım biçimi sürekli olarak değişime uğramış, sanayi ve şehir yapısı tarım arazileri üzerinde varlığını genişletmiştir.

Hızla sanayileşmekte olan ve kent ekonomisini bu doğrultuda kalkındıran Kocaeli sanayisi tarım alanlarını da kullanarak çoğalmaya devam etmektedir. Sanayi kuruluşlarının 2. sınıf tarım arazilerine konuşlanmasının ilk ve en önemli nedeni maliyetlerini düşürmek istemelerinden kaynaklanmaktadır. Taşımacılık faaliyetinin kolay yapılabilmesi adına da ulaşımın en olanaklı olduğu yerlere de sanayi kuruluşları kurulabilmekte, bu alanların verimli arazi olup olmadığı önemsenmemektedir.

Hava Kirliliğinin Toprağa Etkileri

Yağışlarla toprağa ulaşan hava kirleticiler, toprağın katyonlarının yıkanmasına ve toprağın asitleşmesine sebep olmaktadırlar. Havayı kirleten katı maddelerin arasında bulunan metal ve ametaller de yağışlarla toprağa ulaşmaktadırlar. Bunların arasında bulunan ağır metaller ve radyoaktif maddeler toprağı kirletmektedirler. Bu ağır metal iyonlarının bitki tarafından alınması ve meyvelere geçmesi veya et ile sütte birikimi insanları etkileyecek düzeye ulaşabilmektedir. (KANTARCI, s. 11). Dolayısıyla bu durumda hava kirliliği tarım alanlarını olumsuz etkilemekte ve verimin düşmesine sebep olmaktadır.

***Çizelge 1**: 2021 yılında sanayide kullanılan yakıt türleri ve miktarları (Kocaeli Çevre Durum Raporu 2021)*

	Katı Yakıt			**Doğalgaz**		**Fuel Oil**	
	Kullanım Yeri	**Cinsi**	**Tüketim Miktarı (ton)**	**Kullanım Yeri**	**Tüketim Miktarı (sm^3)**	**Kullanım Yeri**	**Tüketim Miktarı (ton)**
Sanayi		Taşkömürü	1438.213,488				
		Antrasit	82.455,930	Sanayi	3.665,835,306	Sanayi	1393.360,000
		Petrol Koku ve Kok Kömürü	138.405,251				
	Tüketim Miktarı (ton)			**Tüketim Miktarı (sm^3)**		**Tüketim Miktarı (m^3)**	
Konut	918.179,070			596.090,700		-	

Kocaeli ilinde sanayide ve konutta kullanılan; katı yakıt, doğalgaz, fuel oil yakıt miktarlarına bakıldığında en fazla kullanımın sanayi alanında olduğunu görmekteyiz. Sanayi merkezlerinin yoğun fosil yakıt kullanımları sonucu il bazında hava kirletici alanında en birincil konumda oldukları aşikardır.

Su Kirliliğinin Toprağa Etkileri

Kocaeli ilinde su kirliliğinin başlıca sebebi noktasal kirliliklerdir. Bölgedeki kirlilik baskılarının başında, sanayi faaliyetlerinden kaynaklanan su kirliliği bulunmaktadır. İldeki birçok gölet, dereler ve körfezler sanayilerden çıkan arıtılmamış sularla kirlenmektedir.

Çizelge 2: *2021 yılı itibariyle sanayiye ait atıksu arıtma tesisi (Kocaeli Çevre Durum Raporu, 2021)*

Tesis Statüsü	Toplam Tesis Sayısı	AAT'si Olan Tesis Sayısı
Üretim Sektörü/Sanayi Tesisi	1528	292
Turizm Tesisi veya Site Yönetimi	5	1
Diğer	93	25

Kocaeli ilinde toplam sanayi tesisi 1528'dir. Bu tesislerin yalnızca 292'sinde atıksu arıtma tesisi bulunmaktadır. Bu oran oldukça düşüktür. Tesisi olmayan fabrikalar, üretimden doğan kirli suları çevrede bulunan doğal sulara (gölet, dereler, körfezler ve denizler) deşarj etmekte ve kirletilmesine sebep olmaktadır.

Çizelge 3: *Kocaeli kıyı su kütlelerinin ekolojik kalite değerlendirmesi (Kocaeli Çevre Durum Raporu, 2021)*

Su Yönetim Birimi Kodu	Su Yönetim Birimi Kapsadığı Alan	2018	2019	2020	2021
MAR_16	İzmit Körfezi (İç)	Kötü	Kötü	-	-
MAR_17	İzmit Körfez. (Orta ve Dış)	Zayıf	Zayıf	-	-
KRD_1_2	Karadeniz (Kandıra)	İyi	İyi	-	-

Yukarıdaki tabloda da belirtildiği gibi İzmit Körfezi'nin su kalitesi oldukça kötü durumdadır. Ancak 2021 yılı itibariyle körfez dönüşmüş olduğu bakır renginden arındırılmış ve kirlilik büyük oranda bertaraf edilmiştir. İlde en fazla tarım yapılan Kandıra ilçesinde durum biraz daha iyi gözükmektedir.

Düşük kaliteli sulama sularının toprağa uygulanması, toprakta bitki besin maddeleri arasındaki mevcut olan dengenin bozulmasına, toksik iyonların birikimine, tuz miktarlarında artışlara ve toprak PH'sında düşüşlere ve artışlara neden olmaktadır. (SAĞLAM & BELLİTÜRK, 2003, s. 48). Bu durumun önüne geçilebilmesi adına Kocaeli ilinde sanayi tesislerindeki atıksu arıtma tesisi sayıları artırılmalı ve %100 kapasiteye ulaştırılmalıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada sanayileşmenin ve kentleşmenin tarım alanları üzerine çok boyutlu etkileri üzerine durulmuştur. Araştırmalarda elde edinilen bulgular sonucunda tespit/tartışma kısmında yer verilen etkenlerin Kocaeli ilinin tarım arazilerini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kocaeli'nde sanayileşme ve kentleşme hareketleri şehrin arazi kullanım alanlarında yapısal değişikliğe yol açmıştır. 1950'lerde başlayan sanayileşmeyle birlikte istihdam büyük oranda tarım sektöründen sanayi sektörüne kaymıştır. Dolayısıyla bunun sonucunda, tarımsal alanların kullanım oranında düşüş yaşanmıştır. Ülke bazında ve il bazında rant sağlamak amacıyla tarım sektörünün sanayi sektörüne tercih edilişi tarımsal alanları daraltırken, sanayi ve buna paralel olarak kentsel alanın genişlemesine neden olmuştur. Kentte değer kazanan arazilerin vergi yükünün ağırlığı sebebiyle tarımsal üretim yapılması zorlaşmıştır. Böylece bu alanların sanayi ve konut amaçlı imara açılması kolaylaşmıştır.

İstanbul'un desantralizasyonu ile birlikte Kocaeli'nin körfez bölgeleri tamamıyla sanayi, ulaşım, ticaret ve konuta ayrılmıştır. Sanayinin ve konutun yer arayışı, aynı zamanda tarımsal üretimdeki düşüş ile birlikte, tarım alanlarının mülkiyeti sanayiye ve konuta kaymıştır. İlde körfez sınırı boyunca yeni bir yerleşime alan kalmadığı için, zamanla şehir yapısının, sanayinin yayılımı ve saçaklanması ilin iç bölgelerine doğru gerçekleşmeye başlanmıştır.

Bununla birlikte su kıyılarına kurulan sanayi tesisleri hem burada var olan 1. ve 2. Sınıf tarım alanlarını işgal etmiş hem de su kirliliğine sebep olmuştur. Su kirliliği ile bölgedeki canlılar zarar görmekte ve tarım toprakları verimsizleşmektedir.

İldeki sanayi faaliyetinde fazlaca kullanılan fosil yakıtlar hava kirliliğine neden olmaktadır. Yağışlarla birlikte kimyasal gazlar şehrin topraklarına karışmakta, toprakların zaman içerisinde verimsizleşmesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak bir sanayi kuruluşunun tarımsal faaliyetten daha fazla kar sağlayacağı bir gerçektir. Ancak söz konusu sanayi tesislerinin verimli tarım alanları üzerine kurulması ülke ekonomisine yük getirmeyecek gıda ihtiyaçlarının karşılanması önünde bir engel teşkil etmektedir. Yanlış ekonomik planlamalar karşısında tarım alanlarının geri dönüşü olmayacak şekilde ekolojik zararlara uğraması sürdürülebilir kalkınma önünde bir engeldir. Tarımsal faaliyetlerin devamı için verimli tarım alanlarının sürdürülebilirliğini sağlamak önemlidir.

KAYNAKÇA

1. ŞAHİNKAYA, S. Sanayileşme Süreçleri ve Kalkınma Yatırım Bankaları & "Teorik Bir Çerçeve ve Türkiye Örneği", Ankara, 1998.
2. GÜN, S., ÜNÜVAR, İ., & DELLAL, İ. Türkiye'de Toprak Politikası ve Kırsal Yoksulluk, 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 6, Konya, 2012.
3. GÜN, S. Köylerin ve Kırsal Alanın Yeniden Tanımlanması Sürecinde Tarım Topraklarının Kullanımı ve Korunması, XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 4-5, Samsun, 2014.
4. Ajansı, D. M. İstanbul Sanayinin Desantralizasyonu -Doğu Marmara Bölgesi Değerlendirmesi. 15. Kalkınma Kütüphanesi, 5-16, 2012.
5. AKGÜN, S. Sanayileşme Sürecinde Çevre Kalitesine Verilen Önem: Firmaların Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2016.
6. AYDIN, M. K. Chp'de Parti İçi Muhalefetin İlk Örneği: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Ve Tbmm'de Yaşanan Tartışmalar, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Ağustos, 41, 2018.
7. KAYAM, H. C. Türkiye'de Tarım Politikaları (1928-1938), Doktora Tezi, Yılsız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.
8. YILDIZ, A. Tarım Alanında Makineleşmenin İstihdam Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

9. Yıldız, S. İzmit Şehrinin Mekansal Gelişim Süreci Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstütüsü, Sakarya, 2016.

10. TEZKIZAN, S. Gebze-Dilovası Arasında Sanayi Faaliyetlerinin Gelişimi Ve Çevreye Olan Etkileri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

11. Ölçer, Ş. Sanayi Kentinden, Hizmet Kentine Geçişte Sanayi Desantralizasyon Sürecinin Fizik Mekanına Etkileri "İstanbul Metropoliten Alanında, Sanayinin Desantralizyon Sürecinde Değişim ve Dönüşümlerinin İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul , 2001.

12. Önver, M. Ş. Sanayileşmenin Kentsel Büyümeye Katkısı -Kocaeli Örneği-, Yüsek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2001.

13. NAS, İ. Kentleşmenin Tarım Alanları Üzerine Etkisinin Yasal ve Yönetsel İrdelenmesi: Denizli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın, 2016.

14. AYDEMİR, C., & PIÇAK, M. Ekonomik Gelişme Sürecinde Tarım-Sanayi İlişkilerinin Sektörler Arası Bütünleşmeye Etkileri, Haziran, *10*, 2008.

15. AYSAN, M., DEMİR, O., ALTAN, Z., & DÖKMECİ, V. İstanbul'da Sanayinin Desantralizasyonu Ve Kentsel Ulaşıma Etkisi, METU JFA, Kasım, *15,1-2,* 1995.

16. Ayyıldız, M., Çiçek, A., & Ayyıldız, B. 6360 Sayılı Büyükşehir Yasasının Kırsal Kesime Olası Etkileri, *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi TARGİD Özel Sayı*, 280-285, 2016.

17. Bahar, O. Türkiye Ekonomisinde 1980 Öncesi Uygulanan Sanayileşme Politikaları. Temmuz, 3, 4, 2005.

18. BAYAR, R. Arazi Kullanımı Açısından Türkiye'de Tarım Alanlarının Değişimi, Coğrafi Bilimler Dergisi, Ekim, 16, 2, 2018.

19. CAN, B. A., & ENGİNDENİZ, S. Tarım Arazisi Kamulaştırmalarına İlişkin Üretici Görüş ve Beklentileri: Kocaeli Kandıra Gıda İhtisas Sanayi Bölgesi Örneği, Tarım Ekonomisi Dergisi, Temmuz, *24, 1,* 2018.

20. Çevre Odaklı Dönüşüm Gündemi ve Habitat 3 Bağlamında Kocaeli Sanayi Coğrafyasının Değerlendirilmesi, KOSBED, Kasım, 34, 2017.

21. DEMİRARSLAN, K. O., & DEMİRARSLAN, D. Sanayileşme, Kentleşme ve Çevre İlişkisi: Kocaeli İli Örneği, Sürdürülebilir Mühendislik Uygulamaları ve Teknolojik Gelişmeler Dergisi, Haziran, 1, 1, 2018.

22. DENİZ, M. H. Sanayileşme Perspektifinde Kentleşme ve Çevre İlişkisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, Mayıs, 19, 2009.

23. DOĞAN, M. Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış, Marmara Coğrafya Dergisi, Ekim, 28, 2013.

24. EŞTÜRK, Ö., & ÖREN, M. N. Türkiye'de Tarım Politikaları ve Gıda Güvencesi, Yyü Tar Bil Derg, Haziran, 24, 2,2014.

25. EVCİM, H. Ü., & ULUSOY, E. Dokuzuncu Kalkınma Planı ve Tarım Kanunu Çerçevesinde Tarımsal Mekanizasyona Bakış, Dokuzuncu Kalkınma Planı ve Tarım Kanunu, Çerçevesinde Tarımsal Mekanizasyona Bakış, Şubat, 2, 1, 2006.

26. Gezici, F., SALİHOĞLU, T., ÖZTÜRK, G., & KARATUNA, Y. Endüstriyel Yer Seçim Süreçleri Bağlamında Kentlerde Yapısal Dönüşümler: Gebze Örneği, Kasım, 2010.

27. GÜLTEKİN, M. C., & KAVAS, H. G. Kahramanmaraş Kent Periferisinde Arazi Sahiplerinin Arazi Kullanım Davranışları, Mukaddime, Mart, 5, 1, 2015.

28. GÜNAY, D. Sanayi ve Sanayi Tarihi, Mimar ve Mühendis Dergisi, Ocak, 31, 2002.

29. GÜNAY, M. E., & ECEMİŞ, S. K. Bir Mekansal Yapı İncelemesi, Kocaeli, 2020.

30. Kanbak, A. İstanbul ve Kentsel Saçaklanma, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Eylül, 8, 2013.

31. KARAKAYACI, Z. Tarım Arazilerinin Amaç Dışı Kullanımının Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi, Ziraat Mühendisliği, Temmuz, 355, 2010.

32. KARATAŞ, N. İzmir'deki Şehirsel Saçaklanma Eğilimlerinin Torbalı- Ayrancılar'da Arazi Sahipliği El Değişim Süreçlerine Etkileri(1968-200), Planlama, Şubat, 2007.

33. KAYAN, K. Görev, Yetki ve Sorumluluklar Açısından 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler ve Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nin Uygulamaları, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Ekim, 5, 9, 2015.

34. KILIÇ, C. Finansal Liberalizasyon Sürecinde Türkiye'nin Sektörel Yapısında Meydana Gelen Değişmeler, Kaü İibf Dergisi, 3, 4, 2012.

35. Koç, E., ŞENEL, M. C., & KAYA, K. Dünyada ve Türkiye'de Sanayileşme I - Strateji ve Temel Sanayileşme Sorunları, Mühendis ve Makine, Mart, 59, 690, 2018.

36. Mert, Z. G. Kocaeli'nde Sanayinin Gelişimi, ResearchGate, Temmuz, 2005.

37. ÖKMEN, M., & YURTSEVER, H. Kentsel Planlama Sürecinde Oluşan Kamusal Rantın Vergilendirilmesi, Maliye Dergisi, Ocak, 158, 2010.

38. ÖZER, S. Demokrat Parti Dönemi Zırai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları, SDÜ Fen Edebiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan, 31, 2014.

39. SAĞLAM, M. T., & BELLİTÜRK, K. Su Kirliliği Ve Toprak Üzerindeki Etkisi. *Alatarım, 2*, 1, 2003.

40. SAĞLAM, S. Türkiye'de Göç Olgusu ve Kentleşme, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, Aralık, 5, 2006.

41. SÖNMEZ, Ö. Sanayileşen Alanlarda Tarım Topraklarını Koruma Güçlüğü: Trakya Bölge Planlama Deneyimi, Uygulamalı Yerbilimleri Dergisi, Eylül, 17, 2, 2018.

42. ŞEN, M. Türkiye'de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi, Çalışma ve Toplum, Ocak, 1, 40, 2014.

43. UĞUR, Y. Şehir Tarihi ve Türkiye'de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar Konular ve Kaynaklar, Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi, Eylül, 3, 6, 2006.

44. V. Başer, Y. D. Tarım Arazisinden İmar Parseline Geçişte Değerleme İşlemlerinin Coğrafi Bilgi Sistemi (Cbs) Tabanlı Nominal Değerleme Yöntemi Kullanılarak İrdelenmesi, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, Mayıs, 2009

45. YENİGÜL, S. B. Büyükşehirlerde Tarımsal Alanların Korunmasında Kentsel Tarım ve Yerel Yönetimlerin Rolü, MEGARON, 11, 2, 2016.

46. YILDIRIM, U., GÜL, Z., & AKIN, S. İl Mülki Sınırı Büyükşehir Belediye Modelinin Getirdiği Yenilikler, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi, Ağustos, 10*, 2, 2015.

47. https://cip.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 20.05.2023)

48. https://kosano.org.tr/kso-baskani-zeytinoglu-kocaelide-yeni-sanayi-parsellerine-ihtiyac-var/ (Erişim tarihi: 25.05.2023)

49. https://kocaeli.tarimorman.gov.tr/Lists/KutuMenu/Attachments/2/Kocaeli%20Tar%C4%B1m%20%C4%B0statisti%C4%9Fi.pdf (Erişim tarihi: 04.04.2023)

50. http://www.kocaeli.gov.tr/kocaelinde-tarim-ve-hayvancilik (Erişim tarihi: 18.05.2023)

51. https://www.kocaelikoz.com/haber/14919250/kocaelide-tarim-alanlari-azaliyor-o-ilcede-4-dekar-alan-vardi-o-da-yok-oldu (Erişim tarihi: 18.05.2023)

52. https://corinecbs.tarimorman.gov.tr/ (Erişim tarihi: 20.05.2023

53. https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/kocaeli-ilcdr-2021-20220816111805.pdf (Erişim tarihi: 25.05.2023)

54. https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/stanbul_sanayinin_desantralizasyonu-dogu_marmara_bolgesi_degerlendirmesi_marka2012.pdf (Erişim tarihi: 13.05.2023)

55. https://kosano.org.tr/rakamlarla-kocaeli/ (Erişim tarihi: 02.02.2023)

56. https://kosano.org.tr/kso-baskani-zeytinoglu-kocaelide-yeni-sanayi-parsellerine-ihtiyac-var/ (Erişim tarihi: 02.02.2023)

57. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5403.pdf (Erişim tarihi: 01.05.2023)

SOSYAL ZEKÂNIN KARİYER GELECEĞİNE ETKİSİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Meltem GÖKSU[1], Doç. Dr. Canan YILDIRAN[2]

[1] Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, - ORCID ID 0000-0001-8772-2644

[2] Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, - ORCID ID 0000-0001-8245-197x

ÖZET

Araştırmanın amacı son sınıfta okumakta olan üniversite öğrencilerinin sosyal zekâlarının kariyer gelecekleri üzerindeki etkisinin incelenmesi oluşturmaktadır. Araştırma 2022-2023 Eğitim ve Öğretim yılında işletme fakültesi kapsamında yer alan beş farklı bölümde eğitim görmekte olan öğrencileri kapsamaktadır. Çalışmada 138 öğrenciden toplanan veri üzerinde analiz yapılmıştır. Araştırma örnekleminin belirlenmesinde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında öğrencilerden toplanan veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir. Araştırmada uygulanan anket formu üç bölümden oluşmakta olup, birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin soru ifadeleri yer almaktadır. Araştırma anketinin ikinci bölümünde sosyal zekâ ölçeği ve üçüncü bölümünde ise kariyer geleceği ölçeği kullanılmıştır. İki kavramsal yapı arasındaki etkiselliği belirlemek için regresyon analizinden yararlanılmıştır. Ayrıca katılımcıların demografik değişkenlere göre dağılımlarının tespiti için frekans analizi uygulanmış ve tanımlayıcı istatistik sonuçlarına da yer verilmiştir. Araştırma kapsamında yapılan bu testler İstatistik Paket Programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmadaki katılımcıların %55,4'ünü erkek öğrenciler, %43,9'unu ise kadın öğrenciler oluşturmaktadır. Genel akademik not ortalamaları incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunun %83,5 oranında 2,01-3,00 genel akademik not ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Araştırma sonucunda sosyal zekânın kariyer geleceği üzerinde etkisinin olduğu istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda araştırma verilerinin analizi sonucunda araştırmanın hipotezi olan sosyal zekânın kariyer geleceğine etkisi olduğu savı istatistiksel olarak kanıtlanmış bulunmaktadır. Ayrıca sosyal zekâ seviyesi arttıkça kariyer geleceğine olan etkisi de artmaktadır. Araştırmanın sonucunda da görüldüğü üzere bireylerin kariyer geleceği planlamalarında sosyal zekâlarının etkisinin olduğu ve bu farkındalıkla bireylerin öncelikle kişisel ve sonra sosyal gelişimlerine önem vermelerinin gerekliliğinden bahsedilebilir. Geleceğin mesleklerinin değişmekte olduğu düşünüldüğünde bireylerin bilişsel zekâlarının gelişimlerinin yanı sıra sosyal zekâlarının da gelişimlerine ağırlık vermeleri önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kariyer, Sosyal Zekâ, Yönetim

THE EFFECT OF SOCIAL INTELLIGENCE ON CAREER FUTURE

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the effect of social intelligence of university students in their senior year on their career futures. The research includes students studying in five different departments within the scope of the faculty of business in the 2022-2023 academic year. In the study, analysis was made on the data collected from 138 students. Convenience sampling method was used to determine the research sample. The data collected from the students within the scope of the research were obtained by the survey method. The questionnaire applied in the research consists of three parts, and in the first part, there are questions about the demographic characteristics of the participants. The social intelligence scale was used in the second part of the research questionnaire and the career future scale was used in the third part. Regression analysis was used to determine the efficacy between the two conceptual constructs. In addition, frequency analysis was applied to determine the distribution of the participants according to demographic variables and the descriptive statistics results were also included. These tests carried out within the scope of the research were carried out using the Statistics Package Program. 55.4% of the participants in the study are male students and 43.9% are female students. When the overall academic grade point averages are examined, it is seen that the majority of the participants have a general academic grade point average of 2.01-3.00 at the rate of 83.5%. As a result of the research, it has been determined that social intelligence has a statistically significant effect on career future. In this direction, as a result of the analysis of the research data, the hypothesis of the research that social intelligence has an impact on career future has been statistically proven. In addition, as the level of social intelligence increases, its impact on career future also increases. As can be seen at the end of the research, it can be mentioned that social intelligence has an impact on the career future planning of individuals and with this awareness, it is necessary for individuals to give importance to their personal and then social development. Considering that the professions of the future are changing, it can be suggested that individuals should focus on the development of their social intelligence as well as their cognitive intelligence.

Keywords: Career, Social Intelligence, Management

1. GİRİŞ

Kişilerin yaşamlarının her noktasını ve sahip oldukları biricik yaşamlarını biçimlendirecek olan faktörlerden biri de iş yaşamıdır. Bundan dolayı iş ve meslek seçiminin dikkatli bir şekilde araştırılarak ve kişilerin kendilerini de çok iyi tanıyarak kariyere adım atılmalıdır. Aksi durumda bireyler başarılı bir kariyer seçimi, planlaması ve yönetimi yapamaz ise gelecekteki iş yaşamlarında iş tatmin seviyeleri ve motivasyonları düşük olacağından yaşanan olumsuz duygu halleri hayatlarının her alanına sirayet edeceği unutulmamalıdır. Bireyler, kendi özellikleri ile işin özellikleri arasındaki uyuma ve dengeye dikkat etmelidir. Doğru şekilde eşleşme olduğunda ise hem iş yaşamında hem de iş dışı yaşamda özel hayatında

bireylerin başarılı ve mutlu olacağı söylenebilir. Bu durumun en önemli çıktısı ise ekonomik ve sosyal açıdan toplumsal olacağı belirtilmelidir.

Kişiler mevcut durumlarının analizini başarılı şekilde yapabildiklerinde sahip oldukları donanımlar, yetenekler, yetkinlikler, deneyimler çerçevesinde gelecekte neler başarabileceklerini de doğru tahmin edebilecekleri belirtilebilir. Hem mevcut durumun tespiti hem de geleceğin planlaması adına kişilerin kariyer geleceği planlaması yapmaları hayati önem taşımaktadır. Şüphesiz kariyer geleceği planlamasını etkileyen unsurlar hem literatürde hem de pratikte görülmekte ve deneyimlenmektedir. Literatürde yazıldığı üzere kariyeri etkileyen faktörler kişisel, grup ve genel faktörlerdir. Burada dikkat çekilmesi gereken faktör kişisel faktördür. Her kişinin kendisinden de bildiği ve deneyimlediği üzere her ne kadar grup, toplum ve genel etkenlerin söz konusu olduğu dile getirilse de öncelikle görev, sorumluluk, bilinç ve farkındalık bireylerin kendisine düşmektedir.

Bu doğrultuda araştırmanın birinci bölümünde kavramsal çerçeve kapsamında kariyer geleceği planlaması ve sosyal zekâ kavramları ele alınmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde metodoloji yer almaktadır. Metodoloji bölümünde araştırmanın amacı, modeli, hipotezleri, evreni ve örneklemi, veri toplama ve analiz yöntemi yer almaktadır. Araştırmanın üçüncü bölümünde ise analizler sonucu elde edilen bulgular bölümü bulunmaktadır. Son olarak ise sonuç bölümü ile ilgili araştırma tamamlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın kavramsal çerçeve başlığında kariyer, kariyer geleceği ve planlaması ile sosyal zekâ ele alınacak olup, literatürde yapılmış olan çalışmalara da yer verilecektir.

2.1. Kariyer Geleceği Planlaması

Kariyer kavramı Cambridge sözlüğünde, hayatın uzun bir döneminde yapılan ve daha yüksek bir pozisyona geçilmesi ve daha fazla para kazanılması şansını veren bir iş olarak tanımlanırken; Oxford sözlüğünde ise, bir kişinin belirli bir çalışma alanında sahip olduğu ve genellikle zaman geçtikçe daha fazla sorumluluk gerektiren işler dizisi olarak tanımlanmaktadır.

Kariyer, bireyin hayat boyu öğrenmesi ve gelişmesi olup (Akman, 2022: 123), bireyin mesleğinde başarı ile ilerlemesi ve mesleğinin getirdiği roller çerçevesindeki deneyimlerinin toplamıdır (Bayraktaroğlu, 2006). Noe (2008: 400) kariyer kavramı için dört farklı tanımdan bahsetmektedir. Birincisinde, kariyer ilerleme olarak tanımlanmıştır. İkincisinde, kariyer meslek olarak tanımlanmıştır. Üçüncüsünde, kariyer yaşam boyu sürecek bir iş silsilesi olarak düşünülmüştür. Bir kişinin kariyeri, kişinin hayatı boyunca yaptığı işler dizisidir. Bu tanıma göre herkesin bir kariyeri vardır. Dördüncüsünde, kariyer rol ile ilgili deneyimlerin yaşam boyu sıralanması olarak tanımlanmıştır.

Bireylerin kariyerlerine yön vermeyi düşünmeleri, seçecekleri kariyere yönelik planlar yapmaları ve kariyerlerini şekillendirme istekleri, seçecekleri muhtemel kariyere uyum sağlamaları, kariyerlerine yönelik umutlu olmaları ve seçmek istedikleri kariyere ilişkin gerekli

bilgiye sahip olmaları kariyer kararı verme açısından gerekli unsurları oluşturduğundan kariyer geleceğini incelemek gerekmektedir (Duru, Bayraktar & Gültekin, 2020: 625). Kariyer planlaması, kişilerin bireysel ihtiyaçlarını kariyer yaşam planlarında nasıl karşılayabileceklerini göstermektedir (Tüz, 2003: 172). Kariyer planlaması, kişilerin belirledikleri kariyer hedeflerine ulaşmak için ihtiyaç duyulan araçların belirlenmesi ile devam eden bir süreç olarak tanımlanabilir (Mondy & Mondy, 2017: 184). Böylece bireyin kendisi için en uygun olan kariyer yolunun seçimi de söz konusu olacaktır (Özgen & Yalçın, 2018: 180). Kariyer planlamasının temel amaçlarından biri kişilerin kazanmış oldukları bilgi birikimleri ile geleceklerinin kontrol edebilme ve yönetebilme kabiliyetlerinin gelişmesidir. Kariyer planlaması yapılırken bireylerin yeteneklerinin değerlendirilmesi ve gelecekte ihtiyaç duyulabilecek yeteneklerin belirlenmesi önemlidir (Tüz, 2003: 172). Bu doğrultuda gelecekte ihtiyaç duyulacak yeteneklerin doğru tespitinin yapılması ve o yönde yeni yeteneklerin kazanımı ve mevcut yeteneklerin ise gelişimi için çalışmaların yapılmasının da önemli olduğu ifade edilebilir.

Bireylerin kariyer planları kapsamında seçilen mesleğin hem mevcut durumu hem de gelecek durumu hakkında bilgi sahibi olması, geleceğe dair en doğru kararların seçilme ihtimallerinin yüksek olduğu demektir. Böylece birey kariyer hedeflerine ulaşmış olduğu için yani kendisini gerçekleştirdiği için yüksek motivasyon ve performans ortaya çıkacağı ifade edilebilir.

Kariyer geleceğini planlama sürecini kariyer uyumluluğu, kariyer iyimserliği ve iş piyasasına ilişkin algılanan bilgi oluşturmaktadır (Rottinghaus, Day & Borgen, 2005). Kariyer uyumluluğu; bireylerin kariyerleri ile ilgili karar verme sürecindeki kararlılıklarını ve öz yeterliliklerini yansıtmaktadır (Duffy & Blustein, 2005). Bireylerin kariyerlerinin geleceklerinde karşılaşacakları değişim ve dönüşümler ile başa çıkabilme, adapte olabilme ve uyum sağlayabilmektedir (Savickas, 1997: 254; Rottinghaus vd., 2005: 11; Kalafat, 2012: 171; Kalafat, 2014: 29). Savickas (2013) yüksek kariyer uyumuna sahip kişilerin gelecekte kariyerlerine yönelik başarı elde edeceklerini belirtmektedir. Kariyer iyimserliği; kişilerin, kendi kariyerlerinin gelecekleri hakkında sürekli olarak olumlu sonuçlar elde edeceklerini düşünmeleri ve beklenti içine girmeleri veya durumların olumlu taraflarını görmeleri kariyer iyimserliğini belirtmekte olup, iyimser olan kişilerin kariyer geleceği planlaması süreçlerinde kendilerini daha rahat hissettikleri belirtilmektedir (Kalafat, 2012: 171). Rottinghaus vd. (2005: 11) tarafından kişilerin kariyerlerinde mümkün olan en iyi sonuçları beklemesine veya gelecek kariyer gelişimlerinde en olumlu yönlerin vurgulanmasına ve kariyer planlama görevlerini yerine getirirken kendilerini rahat hissetmelerine ilişkin eğilim olduğu belirtilmektedir. İş piyasalarına ilişkin bilgi; bireylerin iş piyasaları ve istihdam eğilimleri hakkında sahip oldukları bilgi seviyesini ve mevcut durum ile gelişmeleri ne kadar iyi anladıklarına ilişkin ağıların değerlendirilmesi olarak ifade edilmektedir (Rottinghaus vd., 2005: 11).

2.2. Sosyal Zekâ

Gardner (1983) Çoklu Zekâ Kuramı'nda sosyal zekâdan bahsetmektedir. Gardner'e göre sosyal zekâ kavramı diğer insanlar ve gruplar ile doğru iletişim kurabilmek için

gerekmektedir. Sosyal zekâsı yüksek olan bireyler diğer insanların duygularını ve davranışlarını doğru analiz edebilmektedir. Sosyal zekâsı yüksek birey ortamın şartlarına göre uygun davranmakta ve kendisinin farkında olmaktadır (Marlowe, 1986: 52). Gardner'a göre zekâ kavramının tanımı tek değildir. Her insanın farklı tipte zekâya sahip olması buna farklılığa sebep olmaktadır. Zekâ kavramı tek tipten oluşmamakta olup, tipleri ayrı ayrı geliştirilebilmektedir (Gardner, 1993: 157). Çoklu Zekâ Kuramı'na göre zekâ kavramı; mantıksal, sözel, sosyal, müziksel, bedensel, doğacı, uzamsal, içsel ve varoluşçu zekâ olarak farklı tiplerden oluşmaktadır.

Sosyal zekâ kavramı üzerinde senelerdir çalışılmasına rağmen tanımı tam olarak yapılamamış ve sınırları belirlenememiştir (Lievens & Chan, 2010: 339; Silvera, Martinussen & Dahl, 2001: 313). Sosyal zekânın tanımının yapılamamasının sebebi olarak araştırmacılar arasındaki fikir ayrılıklarının ve bireysel farklılıkların sosyal zekânın konusu olup olmayacağı oluşturmaktadır (Silvera vd., 2001: 318). Silvera vd. (2001) literatürde sosyal zekâ tanımının yapılamama sebeplerini incelemiş olup, sebeplerden birini sosyal zekânın yapısal varlığının gerçekten var olup olmadığının tartışılması olarak açıklamıştır. Diğer bir sebebi ise sosyal zekâ kavramının çok yönlü bir yapıya sahip olması olarak belirtmiştir.

Thorndike (1920), sosyal zekâ kavramını bireylerin diğer insanlar ile olan iletişiminde mantıklı davranması olarak tanımlamıştır. Thorndike'nin tanımındaki mantıklı davranma, diğer insanların duygularını doğru analiz ederek, davranışlarının sonuçlarını hesaplayarak yerinde tepkiler vermesi olarak açıklamaktadır (Thorndike, 1920: 228). Sosyal zekâ kavramı diğer insanlar ile iyi anlaşma ve iş birliği yapmalarını sağlama yeteneğidir. Ayrıca, sosyal zekâ insan becerileri olarak da adlandırılmaktadır (Kanimozhi & Vasimalairaja, 2018: 137).

Reichard (2008) sosyal zekâ kavramını, insanların kendilerini açık ve net şekilde anlatabilme yeteneği ve diğer insanları doğru anlayarak iletişimde oluşabilecek sorunların önüne geçebilmesi olarak ifade etmiştir. Cantor ve Kihlstrom (2000) ise sosyal zekâyı, bireyin sosyal çevresi ile iletişiminde içinde bulunduğu durumu ve insanları doğru anlayabilme yeteneği olarak tanımlamıştır. Williams'a (2008) göre sosyal zekâ kavramı, diğer insanları iyi anlama ve kendini iyi anlatabilme yeteneğidir. Bu sayede sosyal zekâsı yüksek olan bireyler insan ilişkilerini iyi yönetebilmektedir.

Sosyal zekâ kavramının tanımı gibi modelleri ve alt boyutlarında da fikir birliği bulunmamakta olup, araştırmacılar farklı tanımlarda bulunmuşlardır. Sosyal zekâ araştırmalarının geneli Thorndike'nin (1920) yapmış olduğu zekâ sınıflandırılmasını baz almaktadır. Araştırmacılar zekâ kavramının farklı yönlerini gösterebilmek için sosyal zekâ kavramından faydalanmışlardır (Landy, 2005: 413). Goleman'a (2007) göre sosyal zekâ kavramının temelini sosyal farkındalık ve sosyal beceri boyutları oluşturmaktadır. Silvera vd. (2001) ise sosyal zekâ kavramını, sosyal bilgi süreci, sosyal beceri ve sosyal farkındalık alt boyutları olarak incelemiştir. Sosyal bilgi süreci boyutuna göre, bireyler sosyal ilişkilerindeki sözlü ya da sözsüz mesajları algılama, empati yapabilme ve iletişimde sunulan gizli mesajları algılayabilme yeteneklerini barındırmaktadır. Sosyal beceri boyutu ise, bireyin sosyal ilişkilerinde ilk ilişkiyi başlatabilmesi, sürdürebilmesi ve uygun bir şekilde bitirebilmesi

yeteneklerini kapsamaktadır. Son boyut olan sosyal farkındalık ise bireyin yerine ve zamanına göre uygun ve aktif davranabilme yeteneğidir (Doğan & Çetin, 2009: 697).

3. METODOLOJİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacını, üniversite son sınıf öğrencilerinin son dönemlerinde yani öğrenciliklerinin son dönemini yaşarlarken ve iş hayatına atılmak üzere iken, en değerli ve önemli olan eğitim dönemi diyebileceğimiz son aşamada sosyal zekânın kariyer geleceğine etkisinin incelenmesi oluşturmaktadır.

3.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli Şekil 1.'de yer almaktadır.

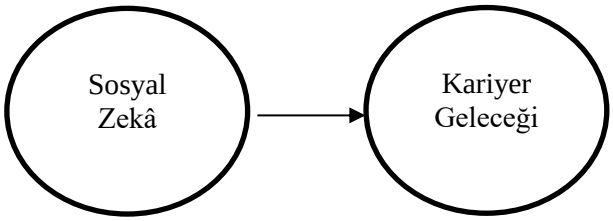

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Öğrencilerin sosyal zekâlarının kariyer geleceği planlamasına etkisi olup olmadığı sorusundan hareketle oluşturulan araştırma hipotezi şu şekildedir:

H_1: Sosyal zekânın kariyer geleceği üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi 2022-2023 eğitim-öğretim yılında eğitim görmekte olan 552 dördüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Bu çerçevede anket maddelerinden faydalanılarak örneklem belirlenmiştir. Araştırma analizi için gerekli olan örnekleminin büyüklüğü anket maddelerinin minimum 3 katı şeklinde hesaplanmış olup (Goodwin, 1999) 138 öğrenciden veri toplanmıştır.

3.4. Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Araştırmanın amacı çerçevesindeki veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Anket formu 3 bölümden oluşmaktadır. Anket formun birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerinin saptanmasına ilişkin 2 soru ifadesi bulunmaktadır. İkinci bölümde 25 soru ifadesinden oluşan kariyer geleceği ölçeği; son bölümde ise 21 soru ifadesinden oluşan sosyal zekâ ölçeği yer almaktadır.

Katılımcıların kariyer geleceği düzeylerini belirlemek için Rottinghaus, Day ve Borgen (2005) tarafından oluşturulan, Türkçeye uyarlaması Kalafat (2012) tarafından gerçekleştirilmiş olan araştırma ölçeği kullanılmıştır. Kariyer geleceği ölçeği 25 soru ifadesinden oluşmaktadır, 3 alt boyut içermektedir ve beşli likert tipindedir. Kariyer uyumluluğu alt boyutunda 11, kariyer iyimserliği alt boyutunda 11 ve iş piyasalarına ilişkin bilgi alt boyutunda ise 3 soru ifadesi yer almaktadır. Ölçekte yer alan 10, 11, 14, 15, 16, 19, 20 ve 24. ifadeler ters ifadelerdir.

Katılımcıların sosyal zekâ düzeylerini belirlemek için Silvera, Marinussen ve Dahl (2001) tarafından oluşturulan, Türkçeye uyarlaması Doğan ve Çetin (2009) tarafından gerçekleştirilmiş olan araştırma ölçeği kullanılmıştır. Sosyal zekâ ölçeği 21 soru ifadesinden oluşmaktadır, 3 alt boyut içermektedir ve beşli likert tipindedir. Sosyal bilgi süreci alt boyutunda 8, sosyal beceri alt boyutunda 6 ve sosyal farkındalık alt boyutunda ise 7 soru ifadesi yer almaktadır.

Anket formu oluşturulduktan sonra ölçeğin etik yönden uygunluğuna ilişkin izin Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 03.02.2023 tarih ve 216486 sayılı kararı ile anketin etik açıdan uygulanabilir olduğuna karar verilmiştir. İlgili araştırma verileri 2022-2023 eğitim-öğretim yılı Nisan ayı içinde toplanmıştır.

Araştırmada kullanılmış olan ölçeklerin güvenirliklerini test etmek amacı ile Cronbach's Alpha katsayısı ölçülmüştür. Katılımcıların demografik özelliklere göre dağılımlarının belirlenmesi amacı ile frekans analizi uygulanmıştır. Sosyal zekânın kariyer geleceğine etkisinin incelenmesi için de regresyon analizi uygulanmıştır. Araştırma kapsamında yapılan bu testler İstatistik Paket Programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümde güvenilirlik analizi, demografik değişkenlere ait bulgular, tanımlayıcı istatistik ve hipotez ile ilgili analiz yer almaktadır.

4.1. Güvenilirlik Analizi

Araştırmada kullanılan anket sorularının güvenirliliğini test etmek amacı ile Cronbach's Alpha değerlerine bakılmıştır. Araştırmamızda 5'li Likert ölçeğinden faydalanılmıştır. Güvenilirlik analizi ile sosyal zekâ ve kariyer geleceği ölçeklerinde bulunan ifadelerin kendi aralarında tutarlılıklarına bakmak için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bu analiz için kullanılan en yaygın yöntem Cronbach's Alpha güvenilirlik testidir. Cronbach's Alpha yöntemini kullanabilmek için ölçekteki ifade sayısı ve anket uygulanan kişi sayısı 20'den fazla olmak zorundadır. Araştırma sorularını oluşturan sosyal zekâ ölçeğinin ifade sayısı 21, kariyer geleceğinin ifade sayısı 25'tir.

Tablo 1. Araştırma Ölçeklerine Ait Cronbach's Alpha Değerleri

Ölçekler	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha
Sosyal Zekâ	21	,748
Kariyer Geleceği	25	,707

Tablo 1'de ölçeklere ait Cronbach's Alpha değerleri görülmektedir. Güvenilirlik analizinin sonucu 0,70'ten büyükse ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir (Bülbül & Demirer, 2008: 183). Tablo 1'deki Cronbach's Alpha değerleri katsayısı $0,70 \leq \alpha < 1,00$ aralığında olduğundan dolayı ifadelerin homojen bütünlüğünü sağladığı ve yüksek güvenilir bir ölçek olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Değişkenlerine Ait Bulguları

Değişken	Kategori	N	%
Cinsiyet	Erkek	77	55,4
	Kadın	61	43,9
Toplam		138	100,0
Genel Akademik Not Ortalaması (GANO)	1,00-2,00	9	6,5
	2,01-3,00	116	83,5
	3,01-4,00	13	9,4
Toplam		138	100,0

Tablo 2'de görüldüğü üzere katılımcıların %77'si erkek, %61'i kadındır. Genel akademik not ortalamaları (GANO) incelendiğinde katılımcıların en fazla not ortalaması %83,5 ile 2,01-3,00 aralığında olduğu tespit edilmiştir.

4.2. Tanımlayıcı İstatistik

Araştırmaya katılım gösterenlerin ölçeklerin likert yapısına göre sosyal zekâya ve kariyer geleceğine ilişkin ortalama ($\bar{X}$) ve standart sapma değerleri Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Ölçeklere İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Ölçekler	İfade Sayısı	$\bar{X}$	Standart Sapma
Sosyal Zekâ	21	3,4330	0,37063
Kariyer Geleceği	25	3,3942	0,43357

N: 138

Tablo 3'te görüldüğü üzere katılımcıların sosyal zekâ ortalaması 3,43; kariyer geleceğinin ortalaması 3,39 bulunmuştur. Bulunan sonuçlar 5 değerine ne kadar yakın olursa katılımcıların sosyal zekâ veya kariyer geleceği değerleri de o kadar yüksek olacaktır. Elde edilen ortalamalara bakıldığı zaman sosyal zekâ ve kariyer geleceği değerleri arasında az bir fark vardır. Bu sebeple katılımcılar sosyal zekâ ve kariyer geleceği açısından ortalama bir değere sahip olduğu ifade edilebilir. Tablo 3'te yer alan standart sapma verilerine bakıldığında ise sosyal zekânın 0,37; kariyer geleceğinin 0,43 olduğu tespit edilmiştir.

4.3. Hipotez ile İlgili Analiz

Araştırmanın problemi regresyon analizi ile test edilmiştir. Tablo 4'te sosyal zekânın kariyer geleceğine etkisinin belirlenmesi için yapılan regresyon analizi sonucunda araştırma modelinin anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Regresyon Analizi

Değişkenler	B	Std. Hata	Beta	t.	p.	F	R^2	ΔR2
Sabit	1,871	0,211		8,852	0,000	55,536	0,2900	,285
Sosyal Zekâ	0,460	0,062	0,538	7,452	0,000			

Bağımlı Değişken: Kariyer Geleceği

Tablo 4 incelendiğinde, sosyal zekânın kariyer geleceğine etkisinin belirlenmesi için yapılan regresyon analizi sonucunda araştırma modelinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir (F=55,536; p=0,000<0,05). Sosyal zekânın kariyer geleceğini β=0,538 düzeyinde pozitif ve yüksek düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir yönde etkilediği görülmektedir (t=7,452; p=0,000<0,05). Böylece sosyal zekâ seviyesi arttıkça kariyer geleceğine etkisi de artmaktadır. Sosyal zekânın kariyer geleceği üzerinde %29 oranında etkisinin olduğu saptanmıştır (R2=0,290). Bu doğrultuda "***H_1:*** Sosyal zekânın kariyer geleceği üzerinde anlamlı bir etkisi vardır" hipotezi kabul edilmiştir.

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Kişilerin yetenekleri ve ilgi alanları doğrultusunda geleceğe dair beklentilerini değerlendirerek, iş hayatında kendileri ile uyumlu hedefler belirleme sürecinin kariyer planlaması olduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayı kişilerin iyimser bir bakış açısı geliştirebilmeleri, olası fırsatları fark edebilmeleri ve tehditleri yönetebilmeleri, mesleki değişim ve dönüşüme uyum sağlayabilmeleri ve işgücü piyasası dinamiklerine ve bilgilerine hâkim olabilmeleri başarılı bir kariyer planlaması için gerekli olduğu belirtilmektedir (Güldü & Ersoy Kart, 2017: 381).

Bu araştırma Karabük Üniversitesi'nde eğitim gören 4. sınıf öğrencilerine yönelik yapılmış olup, sosyal zekânın kariyer geleceği üzerindeki etkisi incelenmiştir. Alınan eğitimler ve sahip olunan/olunacak iş tecrübeleri sayesinde kazanılan kariyer üzerinde düşünülmesi ve doğru yönde stratejik kararlar ile hareket edilmesi önemli bir husustur. Bireylerin, kariyerleri yolunda verecekleri doğru ya da yanlış kararlar hem sosyal yaşamlarını hem de iş yaşamlarını etkileyecektir.

Sosyal zekâ genel zekânın sosyal çevreye uygulanması olarak tanımlanmaktadır. Sosyal zekâsı yüksek olan bireyler kendisinin ve çevresinin farkındadır. Bu durum bireyin kendisini kontrol edebilmesine ve insan ilişkilerinde doğru kararlar verebilmesine yardımcı olmaktadır. Sosyal çevredeki iletişimin yüksek olması iş hayatını da olumlu yönde etkilemektedir. Yapılan çalışma da öğrencilerin sosyal zekâ seviyeleri ortalama bir değerde olduğu tespit edilmiştir.

Bireyler gerek çalışma ortamında gerekse sosyal yaşamında kendisi gibi davranan ve birbirinden farklı düşünen diğer insanları anlamaya çalışmaktadır. Diğer insanları anlayabilen bireyler bu anlamda insan ilişkilerinde daha başarılı olabilmektedir. Çalışma yaşamında sosyal zekâsı yüksek olan bireylerin düşük olanlara göre daha başarılı oldukları da belirtilmelidir (Doğan & Demiral, 2007: 209). Sosyal zekâ insan ilişkilerini geliştirmekte önemli bir unsurdur.

Özellikle, mezun olacak öğrencilerin kişisel yeteneklerinin farkında olmaları ve yüksek bilinç seviyelerine sahip olmaları bireysel kariyer geleceği planlamalarında hem mevcut yeteneklerini kullanabilecekleri hem de yeni yetenekler kazanmak için kendilerini öğrenmeye ve yeniliğe açarak geliştirecekleri de ifade edilmelidir. Öğrenciler sahip oldukları yeteneklerin farkında olduklarında, kariyer hayatlarında karşılarına çıkacak olan fırsatları değerlendirebilecekler ve hatta tehdit olarak algılanan bir durumu bile fırsata çevirebileceklerdir. Kişiler, alternatifleri değerlendirilme ve kendi kariyerleri için en doğru kararları verebilme gücüne de sahip olacaklardır. Literatürde sosyal zekâ ve kariyer geleceği ile alakalı araştırmaya rastlanmamış olup bulunan sonucun literatüre katkı sağlayacağı da belirtilmelidir.

Son olarak, değişen dünya düzeninde muhakkak ki, kariyerlerin gelecekleri de geleceğin mesleklerine paralel olarak değişiklik göstermektedir. Meslekler ile birlikte kariyerler de dönüşümler yaşamaktadır. Değişimin ya da dönüşümün kaynakları ya da nedenleri olarak ister teknoloji ister insanların değişen talepleri ister küresel boyutta yaşanan kaynak sıkıntıları olsun, yani kaynağı ve nedeni her ne olursa olsun mesleklerde ve kariyer planlarında bir dönüşüm söz konusudur. Nedenler üzerinde çok fazla durmadan, bu yeni dünya düzeninde birey olarak mevcut potansiyelin nasıl gerçekleştirilebileceği üzerinde düşünülmesi gerekmektedir. Bilindiği üzere önemli olan, her canlının sahip olduğu bir ömür içerisinde kendini var ederken nasıl ve ne boyutta kendini gerçekleştireceğidir. Dolayısı ile bireylerin iş hayatlarına yani kariyerlerine ömürlerinden çok fazla zaman harcadıkları için doğru seçimlerin yapılması bireylere ve toplumlara fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akman, A. (2022). Yetersizlik duygusunun kariyer geleceğine etkisi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(1), 121-135.

Bayraktaroğlu, S. (2006). İnsan Kaynakları Yönetimi. Sakarya: Gazi Kitabevi.

Bülbül, H. & Demirer, Ö. (2008). Hizmet kalitesi ölçüm modelleri Servqual ve Serperf'in karşılaştırmalı analizi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20, 181-198.

Cantor, N. & Kihlstrom, J. (2000). Social Intelligence. In R. Sternberg (Ed.), Handbook of Intelligence, Cambridge: Cambridge University Press, 359-379.

Doğan, T. & Çetin, B. (2009). Tromso sosyal zekâ ölçeği Türkçe formunun faktör yapısı, geçerlik ve güvenirlik çalışması. Educational Sciences: Theory and Practice, 9(2), 691-720.

Doğan, S. & Demiral, Ö. (2007). Kurumların başarısında duygusal zekanın rolü ve önemi. Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 14(1), 209-230.

Duffy, R. D. & Blustein, D. L. (2005). The relationship between spirituality, religiousness, and career adaptability. Journal of Vocational Behavior, 67, 429- 440.

Duru, H., Bayraktar, M. & Gültekin, F. (2020). Öğretmen adaylarının kariyer kararlarının algılanan kariyer engelleri ve kariyer geleceği açısından incelenmesi. Kastamonu Education Journal, 28(2), 613-629.

Gardner, H. (1983). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. New York: Basic Books.

Gardner, H. (1993). Multiple Intelligences: The Theory in Practice. New York: Basic Books.

Goleman, D. (2007). Sosyal Zekâ: İnsan İlişkilerinin Yeni Bilimi. Çev. Osman Çetin Deniztekin, İstanbul: Varlık Yayınları.

Goodwin, L. D. (1999). The role of factor analysis in the estimation of construct validity. Measurement in Physical Education and Exercise Science, 3(2), 85-100.

Güldü, Ö. & Ersoy Kart, M. (2017). Kariyer planlama sürecinde kariyer engelleri ve kariyer geleceği algılarının rolü. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 72(2), 377-400.

Kalafat, T. (2012). Kariyer geleceği ölçeği (KARGEL) Türk örneklemi için psikometrik özeliklerinin incelenmesi. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4(38), 169-179.

Kalafat, T. (2014). Kariyer geleceği algısını etkileyen kişisel faktörlerin belirlenmesine yönelik bir model çalışması. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Kanimozhi, T. & Vasimalairaja, M. (2018). Role of social intelligence in student's educational development. International Journal of Creative Research Thoughts, 6(1), 137-140.

Landy, F. J. (2005). Some historical and scientific issues related to research on emotional intelligence. Journal of Organizational Behavior, 26(4), 411-424.

Lievens, F. & Chan, D. (2010). Practical Intelligence, Emotional Intelligence, and Social Intelligence. New York: Handbook of Employee Selection.

Marlowe, H. A. (1986). Social intelligence: Evidence for multidimensionality and construct independence. Journal of Educational Psychology, 78(1), 52-58.

Mondy, R. W. & Mondy, J. B. (2017). Human Resource Management, New Jersey: Prentice Hall.

Noe, R. A. (2008). Employee Training and Development, New York: McGraw-Hill Irwin.

Özgen, H. & Yalçın, A. (2018). İnsan Kaynakları Yönetimi Stratejik Bir Yaklaşım. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Reichard, R. J. & Riggio, R. E. (2008). The emotional and social intelligences of effective leadership: An emotional and social skill approach. Journal of Managerial Psychology, 2 (2), 169-185.

Rottinghaus, P. J., Day, S. X. & Borgen, F. H. (2005). The career futures inventory: A measure of career-related adaptability and optimism. Journal of Career Assessment, 13(1), 3-24.

Savickas, M. L. (1997). Career adaptability: An integrative construct for life span, life-space theory. The Career Development Quarterly, 45(3), 247-259.

Savickas, M. L. (2013). Career Construction Theory and Practice. In: Lent, R.W., Brown, S. D. (Eds.), Career Development and Counseling: Putting Theory and Research into Work, 2nd ed. Wiley, Hoboken, NJ, 147-183.

Silvera, D. H., Martinussen, M. & Dahl, T. I. (2001). The tromso social intelligence scale, a self-report measure of social intelligence. Scandinavian Journal of Psychology, 42, 313-331.

Thorndike, E. L. (1920). Intelligence and its use. Harper's Magazine, 140, 227-235.

Tüz, M. V. (2003). Kariyer planlamasında yeni yaklaşımlar. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(4), 169-176.

Williams, H. W. (2008). Characteristics that distinguish outstanding urban principals: emotional intelligence, social intelligence and environmental adaptation. Journal of Management Development, 27(1), 36-54.

https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce-türkçe/career Erişim Tarihi: 08/04/2023

https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/career_1?q=career Erişim Tarihi: 08/04/2023

İKİ DİLLİ VE TEK DİLLİ ÇOCUKLARIN ERKEN OKURYAZARLIK BECERİLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Shahima İSMAYİLOVA

– ORCID: 0000-0002-2530-2537

Dr. Öğr. Üyesi Asya ÇETİN

Karabük Üniversitesi,– ORCID: 0000-0002-2756-5322

ÖZET

Bu çalışmada, okul öncesi eğitim kurumuna devam eden iki dilli ve tek dilli çocukların erken okuryazarlık becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubu 5-6 yaşındaki 64 iki dilli, 63 tek dilli olmak üzere toplam 127 çocuktan oluşmuştur. Verilerin toplanmasında Kişisel Bilgi Formu ve Erken Okuryazarlık Becerilerini Değerlendirme Ölçeği (EOBDA) kullanılmıştır. Verilerin analizinde Mann Whitney U Testi, Kruskal Wallis-H Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, iki dilli ve tek dilli çocukların erken okuzryazarlık becerilerinin anne baba eğitim durumundan ve kardeş sayısından etkilendiği belirlenmiştir. İki dilli çocukların anne eğitim düzeyi ile Uyaklı Sözcükleri Fark Etme ve Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma; tek dilli çocukların ise Aynı Sesle Başlayan Sözcük Eşleştirme, Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma, Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Üretme, Aynı Sesle Başlayan Sözcük Üretme, Hece ve Sesleri Atma, Sesleri Birleştirme, Sesbilgisel Farkındalık Becerileri Toplam Puan ve Görselleri Eşleştirme alt boyutları arasında istatistiksel anlamlılık olduğu sonucuna varılmıştır. İki dilli çocukların baba eğitim düzeyi ile Uyaklı Sözcükleri Fark Etme ve Öyküyü Anlama; tek dilli çocukların baba eğitim düzeyi ile Aynı Sesle Başlayan Sözcükleri Eşleştirme, Uyaklı Sözcükleri Fark Etme, Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma, Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Eşleştirme, Aynı Sesle Başlayan Sözcük Eşleştirme, Hece ve Sesleri Atma, Sesleri Birleştirme, Sesbilimsel Farkındalık Becerileri Toplam Puanı, Yazı Farkındalığı, Görselleri Eşleştirme ve Yazı Yazma Öncesi Becerileri Değerlendirme alt boyut puanları arasında anlamlılık olduğu sonucuna varılmıştır. İki dilli çocukların kardeş sayısı ile Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma; tek dilli çocukların ise Aynı Sesle Başlayan Sözcükleri Eşleştirme, Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Üretme, Hece ve Sesleri Atma, Sesleri Birleştirme, Ses Bilgisel Farkındalık Becerilerinin Değerlendirilmesi Toplam Puan, Görselleri Eşleştirme ve Yazı Yazma Öncesi Becerileri Değerlendirme alt boyutlarında anlamlılık tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İki Dilli Çocuklar, Tek Dilli Çocuklar, Erken Okuryazarlık Becerileri

1.GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insan, yaşamı boyunca isteklerini, ihtiyaçlarını, arzu veya düşüncelerini ifade etmek için bir araca ihtiyaç duymuşlardır. İletişim yoluyla gerçekleşen bu süreçte araç olarak jest, mimik gibi sözel olmayan yöntemleri kullanmakla birlikte kendilerini

ifade etmek için dil kullanımına başlamışlardır (Dereli ve Koçak, 2005). Bloom ve Lahey (1978) dili, sinyaller sistemi aracılığıyla dünya hakkındaki fikirleri temsil eden bir kodun aktarılması olarak tanımlamaktadır. Crystal (1995) ise dili, iletişim veya kendini ifade etme amacıyla seslerin (işaretlerin veya yazılı sembollerin) sistematik ve geleneksel kullanımı olarak tanımlamaktadır.

İnsan sosyal bir varlıktır ve bu nedenle daima iletişim kurma ihtiyacı içerisindedir. Günümüzde çoğu toplumda iki dilliliğin veya çok dilliliğin mevcut olduğu bilinmektedir. Bu durum birçok nedenlerden dolayı ortaya çıkabilmektedir. Literatür incelendiğinde göç, eğitim ve farklı milletlerden olan bireylerin evliliği iki dilliliğin ortaya çıkma nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Grosjean, 1982; Molali, 2005; Süverdem ve Ertek, 2020). Göç; işkence, silahlı çatışma, şiddet, ırk veya siyasi görüş nedeniyle bir bölgeden başka bir bölgeye göç etme, taşınma işi olup iki dilliliğin en yaygın ortaya çıkma nedenidir (Grosjean, 1982). Yerli halkın ve göçmen grubun karşılıklı olarak bir birinin dilini, dinini ve kültürünü öğrenmesi ve buna alışması zaman alan bir süreç olup her iki taraf için de endişe vericidir.

İki dillilik terimi farklı dillerde kendine özgü bir şekilde ifade edilmekle beraber genel ifade ile "Bilingualism" olarak tanımlanmaktadır. "İki dilli bireyler" ve "iki dilliliğin tanımı" hakkındaki fikirler farlılık göstermektedir (Bölükbaş Kaya vd., 2019; Moradi, 2014; Süverdem ve Ertek, 2020). Bloomfield (1933) iki dilliliği bireyin iki dilde kendini eşit olarak ifade etmesi olarak tanımlamaktadır. Grosjean (1982)'ye göre iki dillilik bireyin her iki dili periodik olarak birbirinin yerine kullanabilmesi durumudur. Buna karşın Diebold (1961) bireyin iki dilli olarak kabul edilmesi için ikinci dilin ifade edici değil alıcı yönünün güçlü olmasının yeterli olduğunu belirtmiştir.

Rodriguez (2015)'e göre ikinci dilin ediniminde çocuğun kendisi, aile ve toplumun bütünü üç temel etkendir. Her toplumun ise kendine özgü bir dili vardır ve okuryazarlık kavramı bireyin o dile ait sembolleri anlamasını, okuması veya yazmasını içermektedir (Leseman ve De Jong, 1998). Erken çocukluk döneminde eğitim kurumlarında bir öğretmenin önderliğinde okuma yazma eğitimi almadan çocuğun bu alana ilişkin en temel düzeydeki becerileri edinmesi erken okuryazarlık becerileri olarak tanımlanmaktadır (Justice vd., 2005; Nelson, 2005; Spira vd., 2005; Vellutino vd., 2003). Erken okuryazarlığın fonolojik farkındalık, yazı farkındalığı, alfabe ve harf bilgisi, sözcük bilgisi ve yazı yazma becerileri olmak üzere beş alt bileşeni bulunmaktadır. Çocuğun sürekli gördüğü kitapları tanıması, kitaptaki yazıları parmağıyla takip etmesi, okuyormuş gibi yapması, bazı harfleri tanıması, anlatılan hikâyeyi dinlemesi vb. işaretler çocuğun erken okuryazarlık becerisine sahip olduğunu göstermektedir.

Konu ile ilgili yapılan araştırmalar özellikle ikinci dile sonradan maruz kalmış olan çocukların sosyal ilişkilerde, akademik hayatta ve genel dil gelişiminde tek dillilere göre dezavantajlı olduğu sonucuna varılmıştır (Jisa ve Akinci, 2011; Kiernan ve Swisher, 1990; Tulu, 2009; Yağmur, 2007; Yılmaz ve Şekerci, 2016). Mülteci çocukların göç ettikleri ülkede eğitim hayatına başlamak veya devam ettirmek zorunda olduklarından dolayı karşılaştıkları bir diğer zorluk ise ülkenin ana dilini bilmemeleridir. Bu zorluk, devamında akademik zorlukları da getirmektedir. Henüz ülkenin ana dilindeki günlük konuşma kalıplarına hâkim olmayan çocukların bu dilde aldıkları eğitimde istendik sonuçlar elde etmeleri güçtür (Kupzyk vd., 2016). Bu amaçla, mevcut çalışmada okul öncesi eğitim kurumuna devam eden iki dilli ve tek

dilli çocukların erken okuryazarlık becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

1. İki dilli ve tek dilli çocukları erken okuryazarlık becerileri anne eğitim durumuna göre manidar farklılık göstermekte midir?
2. İki dilli ve tek dilli çocukların erken okuryazarlık becerileri baba eğitim durumuna göre manidar farklılık göstermekte midir?
3. İki dilli ve tek dilli çocukların erken okuryazarlık becerileri kardeş sayılarına göre manidar farklılık göstermekte midir?

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Modeli

Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden olan genel tarama modelinde yürütülmüştür. Bu model çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile kullanılmaktadır (Karasar, 2012).

2.2.Çalışma Grubu

Çalışma grubu iki dilli 31 erkek ve 33 kız ve tek dilli 28 erkek ve 35 kız olmak üzere toplam 128 çocuktan oluşmuştur. İki dilli çocukların %9,4'ü 1 kardeşe (n=6), %17,2'si 2 kardeşe (n=11), %21,9'u 3 kardeşe (n=14), %51,6'sı 4 ve üzeri kardeşe (n=33) sahiptir. Tek dilli çocukların %14,3'ü 1 kardeşe (n=9), %52,4'ü 2 kardeşe (n=33), %22,2'si 3 kardeşe (n=14), %11,1'i 4 ve üzeri kardeşe (n=7) sahiptir. İki dilli çocukların annelerinin %81,3'ü okuma yazma bilmeyenlerden (n=52), %10,9'u ilköğretim mezunlarından (n=7), %6,3'ü ortaöğretim mezunlarından (n=4), %1,6'sı ise (n=1) yükseköğretim mezunlarından oluşmaktadır. Tek dilli çocukların annelerinin %20,6'sı ilköğretim mezunlarından (n=13), %63,5'i ortaöğretim mezunlarından (n=40), %15,9'u ise (n=10) yükseköğretim mezunlarından oluşmaktadır. İki dilli çocukların babalarının %57,8'i ilköğretim mezunlarından (n=37), %39,1'i ortaöğretim mezunlarından (n=25), %3,1'i ise (n=2) yükseköğretim mezunlarından oluşmaktadır. Tek dilli çocukların babalarının %6,3'ü ilköğretim mezunlarından (n=4), %57,1'i ortaöğretim mezunlarından (n=36), %36,5'i ise (n=23) yükseköğretim mezunlarından oluşmaktadır.

2.3.Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında kişisel bilgilerin yer aldığı Demografik Bilgi Formu ve kullanılmıştır. Erken Okuryazarlık Becerilerini Değerlendirme Aracı (EOBDA) kullanılmıştır.

Erken Okuryazarlık Becerilerini Değerlendirme Aracı (EOBDA): Karaman (2013) tarafından geliştirilen ölçek 48-77 aylar aralığındaki normal gelişim gösteren, okul öncesi dönemde olup okuma yazma bilmeyen çocuklara uygulanmaktadır. Ölçek 5 alt boyut ve 96 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutlarının "KR-20 güvenirlik değerleri 0.61-0.91 arasında değişmektedir. Bu değerlendirme aracında yer alan tüm sorular doğru yanıtlar için 1, yanlış yanıtlar için 0 şeklinde puanlanmaktadır.

2.4.Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma, 2021-2022 eğitim öğretim yılında çocukların okula alışma süreci göz önüne alınarak eğitim döneminin ikinci haftasından itibaren Karabük ili şehir merkezindeki anasınıflarında yürütülmüştür. Ölçek uygun bir ortamda, her bir çocuğa bireysel olarak uygulanmıştır. Çocuklara soruları cevaplamaları için yeterli süre tanınmış ve verilen cevaplar çocukların kişisel formlarına kaydedilmiştir. İki dilli çocuklar maddelere ilişkin soruları anlamadıkları zaman ölçme aracının kullanımına uygun biçimde soru tekrar yönetilmiştir.
Verilerin analizinde Mann Whitney U Testi, Kruskal Wallis-H Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

3.BULGULAR

Bu bölümde kişisel değişkenlere göre iki dilli ve tek dilli çocukların erken okuryazarlık becerileri arasında fark olup olmadığını gösteren bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1. Anne eğitim durumuna göre çocukların EOBDA puanlarının incelenmesi.

	EOBDA	Eğitim Durumu	N	x̄	ss	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	İstatistiksel Değer	
İki Dilli Çocuklar – Sesbilgisel Farkındalık Becerileri	Aynı Sesle Başlayan Sözcükleri Eşleştirme	Okuma-yazma bilmiyor	52	2,21	1,035	-	-	*t*	-1,000
		En az bir eğitim kademesinden mezun	12	2,58	1,621	-	-	p	0,321
	Uyaklı Sözcükleri Fark Etme	Okuma-yazma bilmiyor	52	4,85	1,742	-		*t*	-2,594
		En az bir eğitim kademesinden mezun	12	6,25	1,422	-	-	**p**	,012*
	Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma	Okuma-yazma bilmiyor	52	1,17	1,279	-	-	*t*	-2,056
		En az bir eğitim kademesinden mezun	12	2,17	2,29	-	-	**p**	,044*
	Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Üretme	Okuma-yazma bilmiyor	52	-	-	32,03	1665,500	U	287,500
		En az bir eğitim kademesinden mezun	12	-	-	34,54	414,500	z	-0,491
								p	0,623
	Aynı Sesle Başlayan Sözcük Üretme	Okuma-yazma bilmiyor	52	-	-	31,77	1652,000	U	274,000
		En az bir eğitim kademesinden mezun	12	-	-	35,67	428,000	z	-0,997
								p	0,319
	Heceleri ve Sesleri Atma	Okuma-yazma bilmiyor	52	-	-	32,28	1678,500	U	300,500
		En az bir eğitim kademesinden mezun	12	-	-	33,46	401,500	z	-0,202
								p	0,840
	Sesleri Birleştirme	Okuma-yazma bilmiyor	52	-	-	31,8	1653,500	U	275,500
		En az bir eğitim kademesinden mezun	12	-	-	35,54	426,500	z	-0,656
								p	0,512
	Toplam Puan	Okuma-yazma bilmiyor	52	-	-	31,11	1617,500	U	239,500
		En az bir eğitim kademesinden mezun	12	-	-	38,54	462,500	z	-1,255
								p	0,210
	Yazı Farkındalığı	Okuma-yazma bilmiyor	52	-	-	31	1612,000	U	234,000
		En az bir eğitim kademesinden mezun	12	-	-	39	468,000	z	-1,360

								p	0,174
	Öyküyü Anlama	Okuma-yazma bilmiyor	52	3,35	1,426	-	-	*t*	-1,550
		En az bir eğitim kademesinden mezun	12	4,08	1,73	-	-	p	0,126
	Görselleri Eşleştirme	Okuma-yazma bilmiyor	52	3,88	1,629	-	-	*t*	-1,784
		En az bir eğitim kademesinden mezun	12	4,83	1,801	-	-	p	0,079
	Yazı Yazma Öncesi Beceriler	Okuma-yazma bilmiyor	52	4,25	1,558	-	-	*t*	-1,017
		En az bir eğitim kademesinden mezun	12	4,75	1,422	-	-	p	0,313

		EOBDA	**Eğitim Durumu**	**N**	**x̄**	**ss**	**Sıra Ortalamaları**	**İstatistiksel Değer**	
Tek Dilli Çocuklar	**Sesbilgisel Farkındalık Becerileri**	Aynı Sesle Başlayan Sözcükleri Eşleştirme	İlköğretim	13	-	-	28	H	9,495
			Ortaöğretim	40	-	-	29,38	**p**	,009*
			Yükseköğretim	10	-	-	47,7		
		Uyaklı Sözcükleri Fark Etme	İlköğretim	13	4,15	1,214	-	F	2,136
			Ortaöğretim	40	4	1,585	-	p	0,127
			Yükseköğretim	10	5,1	1,524	-		
		Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma	İlköğretim	13	3	2,415	-	F	5,665
			Ortaöğretim	40	4,7	2,812	-	**p**	,006*
			Yükseköğretim	10	6,9	2,923	-		
		Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Üretme	İlköğretim	13	1,85	1,676	-	F	4,364
			Ortaöğretim	40	2,93	1,716	-	**p**	,017*
			Yükseköğretim	10	3,9	1,449	-		
		Aynı Sesle Başlayan Sözcük Üretme	İlköğretim	13	0,92	1,188	-	F	6,329
			Ortaöğretim	40	1,5	1,432	-	**p**	,003*
			Yükseköğretim	10	3	1,7	-		
		Heceleri ve Sesleri Atma	İlköğretim	13	3	1,915	-	F	11,203
			Ortaöğretim	40	3,33	2,2	-	**p**	,000*
			Yükseköğretim	10	6,9	2,807	-		
		Sesleri Birleştirme	İlköğretim	13	1,92	1,553	-	F	7,027
			Ortaöğretim	40	3,1	1,751	-	**p**	,002*
			Yükseköğretim	10	4,6	1,647	-		
		Toplam Puan	İlköğretim	13	18,46	6,253	-	F	15,351
			Ortaöğretim	40	23,5	7,373	-	**p**	,000*
			Yükseköğretim	10	35,4	9,033	-		
		Yazı Farkındalığı	İlköğretim	13	8,92	3,068	-	F	1,595
			Ortaöğretim	40	9,95	2,908	-	p	0,211
			Yükseköğretim	10	11,1	2,644	-		
		Öyküyü Anlama	İlköğretim	13	6	1,225	-	F	0,170
			Ortaöğretim	40	5,78	1,476	-	p	0,844
			Yükseköğretim	10	5,7	1,059	-		
		Görselleri Eşleştirme	İlköğretim	13	4,23	1,363	-	F	5,408
			Ortaöğretim	40	5,33	1,457	-	**p**	,007*
			Yükseköğretim	10	6,1	1,101	-		
		Yazı Yazma Öncesi Beceriler	İlköğretim	13	4,38	1,044	-	F	0,347
			Ortaöğretim	40	4,73	1,569	-	p	0,708

Yükseköğretim	10	4,8	0,919	-

*p0,05

Tablo 1'e göre iki dilli çocukların Uyaklı Sözcükleri Fark Etme [t_{62}=2,594; p<0,05; η^2=0,09] ve Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma [t_{62}=-,344; p<0,05; η^2=0,09] alt boyutu puanları anne eğitim durumuna göre manidar farklılık göstermektedir. Uyaklı Sözcükleri Fark Etme becerisinde annesi okuma yazma bilmeyen çocukların puan ortalamaları (x̄=4,85), annesi en az bir eğitim kademesinden mezun çocukların puan ortalamalarından (x̄=6,25) düşüktür. Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma becerisinde ise annesi okuma yazma bilmeyen çocukların puan ortalamaları (x̄=1,17), annesi en az bir eğitim kademesinden mezun çocukların puan ortalamalarından (x̄=2,17) düşüktür.

Tek dilli çocukların Aynı Sesle Başlayan Sözcükleri Eşleştirme [H_2 =9,495; p<0,05], Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma [$F_{2,60}$ =5,665; p<0,05; η^2=0,15], Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Üretme [$F_{2,60}$ =4,364; p<0,05; η^2=0,12], Aynı Sesle Başlayan Sözcük Üretme [$F_{2,60}$ =6,329; p< 0,05; η^2=0,17], Heceleri ve Sesleri Atma [$F_{2,60}$ =11,203; p< 0,05; η^2=0,27], Sesleri Birleştirme [$F_{2,60}$ =7,027; p< 0,05; η^2=0,18], Sesbilgisel Farkındalık [$F_{2,60}$ =15,351; p< 0,05; η^2=0,33], Görselleri Eşleştirme [$F_{2,60}$ =5,408; p< 0,05; η^2=0,15] alt boyutu puanları anne eğitim durumuna göre manidar farklılık göstermektedir. Aynı Sesle Başlayan Sözcükleri Eşleştirme becerisinde yükseköğretim mezunu annelerin puanları; ortaöğretim mezunu annelerin çocuklarının puanlarından orta etki büyüklüğünde [U=86,000; z=-2,857; p<0,05; *r*=0,40], ilköğretim mezunu annelerin çocuklarının puanlarından yüksek etki büyüklüğünde [U=22,000; z=-2,750; p<0,05; *r*=0,57] yüksektir. Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma becerisinde yükseköğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamaları (x̄=6,90), ilköğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamalarından (x̄=3,67) anlamlı düzeyde yüksektir. Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Üretme becerisinde yükseköğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamaları (x̄=3,90), ilköğretim mezunu annelerin çocuklarının uyarıcı sesle başlayan sözcük üretme alt ölçeği puan ortalamalarından (x̄=1,85) anlamlı düzeyde yüksektir. Aynı Sesle Başlayan Sözcük Üretme becerisinde yükseköğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamaları (x̄=3,00); ortaöğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamalarından (x̄=1,50) ve ilköğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamalarından (x̄=0,92) anlamlı düzeyde yüksektir. Heceleri ve Sesleri Atma becerisinde yükseköğretim mezunu puan ortalamaları (x̄=6,90); ortaöğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamalarından (x̄=3,33) ve ilköğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamalarından (x̄=3,00) anlamlı düzeyde yüksektir. Sesleri Birleştirme becerisinde yükseköğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamaları (x̄=4,60); ortaöğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamalarından (x̄=3,10) ve ilköğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamalarından (x̄=1,92) anlamlı düzeyde yüksektir. Sesbilgisel Farkındalık Becerilerinde yükseköğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamaları (x̄=35,40); ortaöğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamalarından (x̄=23,50) ve ilköğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamalarından (x̄=18,46) anlamlı düzeyde yüksektir. Görselleri Eşleştirme becerisinde ise yükseköğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamaları

($\bar{x}$=6,10) ve ortaöğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamaları ($\bar{x}$=5,33); ilköğretim mezunu annelerin çocuklarının puan ortalamalarından ($\bar{x}$=4,23) anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 2. Baba eğitim durumuna göre çocukların EOBDA puanlarının incelenmesi.

		EOBDA	Eğitim Durumu	N	$\bar{x}$	ss	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	İstatistiksel Değer	
İki Dilli Çocuklar	Sesbilgisel Farkındalık Becerileri	Aynı Sesle Başlayan Sözcükleri Eşleştirme	İlköğretim	37	2,22	0,94	-	-	*t*	-0,521
			Ortaöğretim ve Yükseköğretim	27	2,37	1,41	-	-	p	0,604
		Uyaklı Sözcükleri Fark Etme	İlköğretim	37	-	-	26,69	987,5	U	284,500
			Ortaöğretim ve Yükseköğretim	27	-	-	40,46	1092,5	z	-2,978
									p	,003*
		Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma	İlköğretim	37	1,05	1,22	-	-	*t*	-1,886
			Ortaöğretim ve Yükseköğretim	27	1,78	1,84	-	-	p	0,064
		Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Üretme	İlköğretim	37	-	-	30,72	1136,5	U	433,500
			Ortaöğretim ve Yükseköğretim	27	-	-	34,94	943,5	z	-1,045
									p	0,296
		Aynı Sesle Başlayan Sözcük Üretme	İlköğretim	37	-	-	30,35	1123	U	420,000
			Ortaöğretim ve Yükseköğretim	27	-	-	35,44	957	z	-1,649
									p	0,099
		Heceleri ve Sesleri Atma	İlköğretim	37	-	-	31,97	1183	U	480,000
			Ortaöğretim ve Yükseköğretim	27	-	-	33,22	897	z	-0,271
									p	0,786
		Sesleri Birleştirme	İlköğretim	37	-	-	32,78	1213	U	489,000
			Ortaöğretim ve Yükseköğretim	27	-	-	32,11	867	z	-0,149
									p	0,881
		Toplam Puan	İlköğretim	37	-	-	29,15	1078,5	U	375,500
			Ortaöğretim ve Yükseköğretim	27	-	-	37,09	1001,5	z	-1,696
									p	0,090
		Yazı Farkındalığı	İlköğretim	37	5,95	2,33	-	-	*t*	-1,296
			Ortaöğretim ve Yükseköğretim	27	6,78	2,79	-	-	p	0,200
		Öyküyü Anlama	İlköğretim	37	3,11	1,26	-	-	*t*	-2,438
			Ortaöğretim ve Yükseköğretim	27	4	1,66	-	-	**p**	,018*
		Görselleri Eşleştirme	İlköğretim	37	3,81	1,56	-	-	*t*	-1,406
			Ortaöğretim ve Yükseköğretim	27	4,41	1,82	-	-	p	0,165
		Yazı Yazma Öncesi Beceriler	İlköğretim	37	4,11	1,44	-	-	*t*	-1,450
			Ortaöğretim ve Yükseköğretim	27	4,67	1,61	-	-	p	0,152
Tek Dilli Çocuklar	Sesbilgisel Farkındalık	**EOBDA**	**Eğitim Durumu**	**N**	**$\bar{x}$**	**ss**	**Sıra Ortalaması**	**Sıra Toplamı**	**İstatistiksel Değer**	
		Aynı Sesle Başlayan Sözcükleri Eşleştirme	İlköğretim ve Ortaöğretim	40	3,83	1,05	-	-	*t*	-2,031
			Yükseköğretim	23	4,39	1,07	-	-	**p**	,047*
			İlköğretim ve Ortaöğretim	40	3,7	1,36	-	-	*t*	-3,807

	Uyaklı Sözcükleri Fark Etme	Yükseköğretim	23	5,09	1,44	-	-	**p**	,000*
	Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma	İlköğretim ve Ortaöğretim	40	3,48	2,34	-	-	*t*	-5,149
		Yükseköğretim	23	6,83	2,72	-	-	**p**	,000*
	Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Üretme	İlköğretim ve Ortaöğretim	40	2,45	1,76	-	-	*t*	-2,527
		Yükseköğretim	23	3,57	1,53	-	-	**p**	,014*
	Aynı Sesle Başlayan Sözcük Üretme	İlköğretim ve Ortaöğretim	40	1,13	1,26	-	-	*t*	-3,655
		Yükseköğretim	23	2,48	1,64	-	-	**p**	,001*
	Heceleri ve Sesleri Atma	İlköğretim ve Ortaöğretim	40	3,15	2,09	-	-	*t*	-2,882
		Yükseköğretim	23	5	2,98	-	-	**p**	,005*
	Sesleri Birleştirme	İlköğretim ve Ortaöğretim	40	2,73	1,76	-	-	*t*	-2,149
		Yükseköğretim	23	3,74	1,86	-	-	**p**	,036*
	Toplam Puan	İlköğretim ve Ortaöğretim	40	20,45	6,62	-	-	*t*	-5,501
		Yükseköğretim	23	31,13	8,65	-	-	**p**	,000*
	Yazı Farkındalığı	İlköğretim ve Ortaöğretim	40	8,9	2,81	-	-	*t*	-4,079
		Yükseköğretim	23	11,7	2,22	-	-	**p**	,000*
	Öyküyü Anlama	İlköğretim ve Ortaöğretim	40	5,73	1,48	-	-	*t*	-0,650
		Yükseköğretim	23	5,96	1,1	-	-	p	0,518
	Görselleri Eşleştirme	İlköğretim ve Ortaöğretim	40	4,83	1,44	-	-	*t*	-2,969
		Yükseköğretim	23	5,91	1,31	-	-	**p**	,004*
	Yazı Yazma Öncesi Beceriler	İlköğretim ve Ortaöğretim	40	4,2	1,26	-	-	*t*	-3,932
		Yükseköğretim	23	5,48	1,2	-	-	**p**	,000*

*p<0,05

Tablo 2'ye göre iki dilli çocukların Uyaklı Sözcükleri Fark Etme [U=284,500; z=-2,978; p<0,05; *r*=0,37] ve Öyküyü Anlama [t_{62}=-2,438; p<0,05; η^2=0,08] alt boyutu puanları baba eğitim durumuna göre manidar farklılık göstermektedir. Uyaklı Sözcükleri Fark Etme becerisinde babası ortaöğretim ve yükseköğretim grubundaki çocukların puan ortalamaları (40,46), ilköğretim mezunu olanların puan ortalamalarından (26,69) yüksektir. Öyküyü Anlama becerisinde ise babası ilköğretim mezunu çocukların puan ortalamaları (x̄=3,81), babası ortaöğretim ve yükseköğretim grubunda olan çocukların puan ortalamalarından (x̄=4,00) düşüktür.

Tek dilli çocukların Aynı Sesle Başlayan Sözcükleri Eşleştirme [t_{61}=-2,031; p<0,05; η^2=0,06], Uyaklı Sözcükleri Fark Etme [t_{61}=-3,807; p<0,05; η^2=0,19], Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma [t_{61}=-5,149; p<0,05; η^2=0,30], Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Üretme [t_{61}=-2,527; p<0,05; η^2=0,09], Aynı Sesle Başlayan Sözcük Üretme [t_{61}=-3,655; p<0,05; η^2=0,17], Heceleri ve Sesleri Atma [t_{61}=-2,882; p<0,05; η^2=0,11], Sesleri Birleştirme [t_{61}=-2,149; p<0,05; η^2=0,07], Sesbilgisel Farkındalık Becerileri [t_{61}=-5,501; p<0,05; η^2=0,33], Görselleri Eşleştirme [t_{61}=-2,969 p<0,05; η^2=0,12], Yazı Yazma Öncesi Beceriler [t_{61}=-3,932; p<0,05; η^2=0,20] alt boyutu puanları ise baba eğitim durumuna göre manidar farklılık göstermektedir. Aynı Sesle Başlayan Sözcükleri Eşleştirme becerisinde babası ilköğretim ve ortaöğretim grubunda olan çocukların puan ortalamaları (x̄=3,83), babası yükseköğretim mezunu olan çocukların puan ortalamalarından (x̄=4,39) düşüktür. Uyaklı Sözcükleri Fark Etme becerisinde babası ilköğretim ve ortaöğretim grubunda olan çocukların puan ortalamaları (x̄=3,70), babası yükseköğretim mezunu olan çocukların puan ortalamalarından (x̄=5,09)

düşüktür. Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma becerisinde babası ilköğretim ve ortaöğretim grubunda olan çocukların puan ortalamaları (x̄=3,48), babası yükseköğretim mezunu olan çocukların puan ortalamalarından (x̄=6,83) düşüktür. Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Üretme becerisinde babası ilköğretim ve ortaöğretim grubunda olan çocukların puan ortalamaları (x̄=2,45), babası yükseköğretim mezunu olan çocukların puan ortalamalarından (x̄=3,57) düşüktür. Aynı Sesle Başlayan Sözcük Üretme becerisinde babası ilköğretim ve ortaöğretim grubunda olan çocukların puan ortalamaları (x̄=1,13), babası yükseköğretim mezunu olan çocukların puan ortalamalarından (x̄=2,48) düşüktür. Heceleri ve Sesleri Atma becerisinde babası ilköğretim ve ortaöğretim grubunda olan çocukların puan ortalamaları (x̄=3,15), babası yükseköğretim mezunu olan puan ortalamalarından (x̄=5,00) düşüktür. Sesleri Birleştirme becerisinde babası ilköğretim ve ortaöğretim grubunda olan çocukların puan ortalamaları (x̄=2,73), babası yükseköğretim mezunu olan çocukların puan ortalamalarından (x̄=3,74) düşüktür. Sesbilgisel Farkındalık Becerilerinde babası ilköğretim ve ortaöğretim grubunda olan çocukların puan ortalamaları (x̄=20,45), babası yükseköğretim mezunu olan çocukların puan ortalamalarından (x̄=31,13) düşüktür. Yazı Farkındalığı becerisinde babası ilköğretim ve ortaöğretim grubunda olan çocukların puan ortalamaları (x̄=8,90), babası yükseköğretim mezunu olan çocukların puan ortalamalarından (x̄=11,70) düşüktür. Görselleri Eşleştirme becerisinde babası ilköğretim ve ortaöğretim grubunda olan çocukların puan ortalamaları (x̄=4,83), babası yükseköğretim mezunu olan çocukların puan ortalamalarından (x̄=5,91) düşüktür. Yazı Yazma Öncesi Becerilerde ise babası ilköğretim ve ortaöğretim grubunda olan çocukların puan ortalamaları (x̄=4,20), babası yükseköğretim mezunu olan çocukların puan ortalamalarından (x̄=5,48) düşüktür.

Tablo 3. Çocukların kardeş sayılarına göre EOBDA puanlarının incelenmesi

		EOBDA	**Kardeş**	**N**	**x̄**	**ss**	**Sıra Ortalamaları**	**İstatistiksel Değer**	
İki Dilli Çocuklar	**Sesbilgisel Farkındalık Becerileri**	Aynı Sesle Başlayan Sözcükleri Eşleştirme	1 Kardeş	6	2,17	0,75	-	F	1,204
			2 Kardeş	11	1,73	0,9	-		
			3 Kardeş	14	2,29	1,14	-	p	0,316
			4 Kardeş ve üzeri	33	2,48	1,28	-		
		Uyaklı Sözcükleri Fark Etme	1 Kardeş	6	5,5	1,05	-	F	0,370
			2 Kardeş	11	5,45	1,63	-		
			3 Kardeş	14	5,14	1,83	-	p	0,775
			4 Kardeş ve üzeri	33	4,91	1,91	-		
		Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma	1 Kardeş	6	0,33	0,52	-	W	5,731
			2 Kardeş	11	0,82	1,08	-		
			3 Kardeş	14	1	1,36	-	**p**	0,004*
			4 Kardeş ve üzeri	33	1,88	1,71	-		
		Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Üretme	1 Kardeş	6	-	-	25,25	H	3,892
			2 Kardeş	11	-	-	28,27		
			3 Kardeş	14	-	-	38,36	p	0,273
			4 Kardeş ve üzeri	33	-	-	32,74		
			1 Kardeş	6	-	-	37,33	H	5,541

		2 Kardeş	11	-	-	29,82		
	Aynı Sesle Başlayan Sözcük Üretme	3 Kardeş	14	-	-	27	p	0,136
		4 Kardeş ve üzeri	33	-	-	34,85		
		1 Kardeş	6	-	-	32,25	H	0,751
	Heceleri ve Sesleri Atma	2 Kardeş	11	-	-	31		
		3 Kardeş	14	-	-	36,18	p	0,861
		4 Kardeş ve üzeri	33	-	-	31,48		
		1 Kardeş	6	-	-	41	H	4,957
	Sesleri Birleştirme	2 Kardeş	11	-	-	37,82		
		3 Kardeş	14	-	-	35,54	p	0,175
		4 Kardeş ve üzeri	33	-	-	27,89		
		1 Kardeş	6	-	-	29,83	H	0,593
	Toplam Puan	2 Kardeş	11	-	-	29,45		
		3 Kardeş	14	-	-	34,11	p	0,898
		4 Kardeş ve üzeri	33	-	-	33,32		
		1 Kardeş	6	-	-	33,92	H	0,500
	Yazı Farkındalığı	2 Kardeş	11	-	-	35,68		
		3 Kardeş	14	-	-	32,07	p	0,919
		4 Kardeş ve üzeri	33	-	-	31,36		
		1 Kardeş	6	-	-	39,58	H	2,136
	Öyküyü Anlama	2 Kardeş	11	-	-	32,05		
		3 Kardeş	14	-	-	27,43	p	0,545
		4 Kardeş ve üzeri	33	-	-	33,52		
		1 Kardeş	6	-	-	46,92	H	6,867
	Görselleri Eşleştirme	2 Kardeş	11	-	-	26,41		
		3 Kardeş	14	-	-	26,43	p	0,076
		4 Kardeş ve üzeri	33	-	-	34,48		
		1 Kardeş	6	-	-	38,08	H	0,712
	Yazı Yazma Öncesi Beceriler	2 Kardeş	11	-	-	32,59		
		3 Kardeş	14	-	-	30,64	p	0,870
		4 Kardeş ve üzeri	33	-	-	32,24		
	EOBDA	**Kardeş**	**N**	**x̄**	**ss**	**Sıra Ortalamaları**	**İstatistiksel Değer**	
Tek Dilli Çocuklar	**Sesbilgisel Farkındalık Becerileri**	1 Kardeş	9	-	-	40,83	H	12,528
	Aynı Sesle Başlayan Sözcükleri Eşleştirme	2 Kardeş	33	-	-	34,48		
		3 Kardeş	14	-	-	30,75	**p**	0,006*
		4 Kardeş ve üzeri	7	-	-	11,43		
		1 Kardeş	9	4,67	1,32	-	F	0,694
	Uyaklı Sözcükleri Fark Etme	2 Kardeş	33	3,97	1,49	-		
		3 Kardeş	14	4,5	1,95	-	p	0,559
		4 Kardeş ve üzeri	7	4,14	1,07	-		
		1 Kardeş	9	6,44	2,7	-	F	1,478
	Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma	2 Kardeş	33	4,58	2,85	-		
		3 Kardeş	14	4,43	3,27	-	p	0,230
		4 Kardeş ve üzeri	7	3,57	2,76	-		

	Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Üretme	1 Kardeş	9	3,67	1,5	-	F	2,761
		2 Kardeş	33	2,97	1,69	-		
		3 Kardeş	14	2,86	1,99	-	**p**	0,049*
		4 Kardeş ve üzeri	7	1,29	1,11	-		
	Aynı Sesle Başlayan Sözcük Üretme	1 Kardeş	9	-	-	34,33	H	6,656
		2 Kardeş	33	-	-	35,71		
		3 Kardeş	14	-	-	29,04	p	0,084
		4 Kardeş ve üzeri	7	-	-	17,43		
	Heceleri ve Sesleri Atma	1 Kardeş	9	-	-	41,89	H	12,978
		2 Kardeş	33	-	-	32,2		
		3 Kardeş	14	-	-	35,86	**p**	0,005*
		4 Kardeş ve üzeri	7	-	-	10,64		
	Sesleri Birleştirme	1 Kardeş	9	-	-	33,11	H	8,210
		2 Kardeş	33	-	-	34,53		
		3 Kardeş	14	-	-	34,54	**p**	0,042*
		4 Kardeş ve üzeri	7	-	-	13,57		
	Toplam Puan	1 Kardeş	9	-	-	42	H	12,712
		2 Kardeş	33	-	-	33,94		
		3 Kardeş	14	-	-	31,75	**p**	0,005*
		4 Kardeş ve üzeri	7	-	-	10,5		
	Yazı Farkındalığı	1 Kardeş	9	10,89	2,47	-	F	0,877
		2 Kardeş	33	9,82	3,21	-		
		3 Kardeş	14	10,21	2,58	-	p	0,458
		4 Kardeş ve üzeri	7	8,57	2,76	-		
	Öyküyü Anlama	1 Kardeş	9	-	-	38,11	H	3,903
		2 Kardeş	33	-	-	29,32		
		3 Kardeş	14	-	-	37,32	p	0,272
		4 Kardeş ve üzeri	7	-	-	26,14		
	Görselleri Eşleştirme	1 Kardeş	9	-	-	41,06	H	9,164
		2 Kardeş	33	-	-	35,03		
		3 Kardeş	14	-	-	26,14	**p**	0,027*
		4 Kardeş ve üzeri	7	-	-	17,79		
	Yazı Yazma Öncesi Beceriler	1 Kardeş	9	5,56	1,51	-	F	2,977
		2 Kardeş	33	4,67	1,24	-		
		3 Kardeş	14	4,64	1,5	-	**p**	0,039*
		4 Kardeş ve üzeri	7	3,57	0,98	-		

*p0,05

Tablo 3'e göre İki dilli çocukların Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma alt boyutu puanları kardeş sayısına göre manidar farklılık göstermektedir [$W_{3,60}$ =5,731; p<0,05]. Buna göre 4 kardeş ve üzerindeki kardeş sayısına sahip olan çocukların puan ortalamaları ($\bar{x}$=1,88), 1 kardeşi olan çocukların puan ortalamalarından ($\bar{x}$=0,33) anlamlı düzeyde yüksektir.

Tek dilli çocukların Aynı Sesle Başlayan Sözcükleri [H_3 =12,528; p<0,05], Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Üretme [$F_{3,59}$ =2,761; p<0,05; η^2=0,12], Heceleri ve Sesleri Atma [H_3 =12,978; p<0,05], Sesleri Birleştirme [H_3 =8,210; p<0,05], Sesbilgisel Farkındalık Becerileri

[H_3 =12,712; p<0,05], Görselleri Eşleştirme [H_3 =9,164; p>0,05], Yazı Yazma Öncesi Beceriler [$F_{3,59}$ =2,977; p<0,05; η^2=0,13] alt boyutu puanları kardeş sayısına göre manidar farklılık göstermektedir. Aynı Sesle Başlayan Sözcükleri Eşleştirme becerisinde 4 kardeş ve üzerinde kardeşe sahip çocukların puanları; 3 kardeşe sahip çocukların puanlarından yüksek etki büyüklüğünde [U=18,500; z=-2,430; p<0,05; *r*=0,53], 2 kardeşe sahip çocukların puanlarından yüksek etki büyüklüğünde [U=27,000; z=-3,311; p<0,05; *r*=0,52], 1 kardeşe sahip çocukların puanlarından yüksek etki büyüklüğünde [U=6,500; z=-2,743; p<0,05; *r*=0,68], düşüktür. Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Üretme becerisinde 4 kardeş ve üzerindeki kardeş sayısına sahip olan çocukların puan ortalamaları ($\bar{x}$=1,29), 1 kardeşi olan çocukların puan ortalamalarından ($\bar{x}$=3,67) anlamlı düzeyde düşüktür. Heceleri ve Sesleri Atma becerisinde 4 kardeş ve üzerinde kardeşe sahip çocukların puanları; 3 kardeşe sahip çocukların puanlarından yüksek etki büyüklüğünde [U=6,500; z=-3,207; p<0,05; *r*=0,700], 2 kardeşe sahip çocukların puanlarından orta etki büyüklüğünde [U=34,000; z=-2,931; p<0,05; *r*=0,46], 1 kardeşe sahip çocukların puanlarından yüksek etki büyüklüğünde [U=6,000; z=-2,734; p<0,05; *r*=0,68], düşüktür. Sesleri Birleştirme becerisinde 4 kardeş ve üzerinde kardeşe sahip çocukların puanları; 3 kardeşe sahip çocukların puanlarından yüksek etki büyüklüğünde [U=16,500; z=-2,471; p<0,05; *r*=0,53], 2 kardeşe sahip çocukların puanlarından orta etki büyüklüğünde [U=39,500; z=-2,758; p<0,05; *r*=0,43], 1 kardeşe sahip çocukların puanlarından yüksek etki büyüklüğünde [U=11,500; z=-2,210; p<0,05; *r*=0,55], düşüktür. Sesbilgisel Farkındalık Becerilerinde 4 kardeş ve üzerinde kardeşe sahip çocukların puanları; 3 kardeşe sahip çocukların puanlarından yüksek etki büyüklüğünde [U=9,000; z=-2,991; p<0,05; *r*=0,65], 2 kardeşe sahip çocukların puanlarından orta etki büyüklüğünde [U=34,000; z=-2,905; p<0,05; *r*=0,45], 1 kardeşe sahip çocukların puanlarından yüksek etki büyüklüğünde [U=2,500; z=-3,076; p<0,05; *r*=0,76], düşüktür. Görselleri Eşleştirme becerisinde 4 kardeş ve üzerinde kardeşe sahip çocukların puanları; 2 kardeşe sahip çocukların puanlarından orta etki büyüklüğünde [U=57,000; z=-2,151; p<0,05; *r*=0,34], 1 kardeşe sahip çocukların puanlarından yüksek etki büyüklüğünde [U=10,500; z=-2,332; p<0,05; *r*=0,58], düşüktür. Yazı Yazma Öncesi Becerilerde ise 4 kardeş ve üzerindeki kardeş sayısına sahip olan çocukların puan ortalamaları ($\bar{x}$=3,57), 1 kardeşi olan çocukların puan ortalamalarından ($\bar{x}$=5,56) anlamlı düzeyde düşüktür.

4.Tartışma, Sonuç ve Öneriler

İki dilli ve tek dilli çocukların erken okuryazarlık becerilerinin farklı değişkenler açısından incelendiği bu çalışmada iki dilli ve tek dilli çocukların erken okuryazarlık vecerilerinin anne baba eğitim durumundan ve kardeş sayısından etkilendiği belirlenmiştir. Anne eğitim durumu değişkeni incelendiğinde iki dilli çocukların annelerinin eğitim düzeyi arttıkça Uyaklı Sözcükleri Fark Etme ve Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma alt boyutlarından elde ettikleri puanların arttığı görülmüştür. Montanari ve arkadaşları (2022) anne eğitim düzeyinin iki dilli çocukların dil becerilerine etkisini incelemiş ve iki dilli çocukların her iki dildeki sesbilgisel farkındalık becerilerinin anne eğitim durumundan etkilendiği sonucunu elde etmişlerdir. İki dilli çocukların fonolojik farkındalık becerilerinin ikinci dildeki kitaplara ve çocuk şarkılarına maruz kaldıkça geliştiği, bu durumun ise anne eğitim düzeyi ile ilişkili olduğu görülmektedir (Feng vd., 2014). Tek dilli çocuklardan elde edilen verilere göre, annelerinin

eğitim düzeyi arttıkça Aynı Sesle Başlayan Sözcük Eşleştirme, Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma, Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Üretme, Aynı Sesle Başlayan Sözcük Üretme, Hece ve Sesleri Atma, Sesleri Birleştirme, Sesbilgisel Farkındalık Becerileri Toplam Puan ve Görselleri Eşleştirme alt boyutlarından elde ettikleri puanların arttığı görülmüştür. İlgili literatürde anne eğitim düzeyi arttıkça tek dilli çocukların fonolojik farkındalık becerilerinin arttığını gösteren araştırmalar mevcuttur (Sarı ve Aktan Acar, 2013; Cabell vd., 2011; Ergül vd., 2020). Gencer (2019) okul öncesi dönemdeki çocukların erken okuryazarlık becerileri ile benlik algılarını çeşitli değişkenler açısından incelemiş ve anne eğitim düzeyi yüksek olan çocukların sesbilgisel farkındalık, görselleri eşleştirme ve diğer erken okuryazarlık becerilerinin daha yüksek olduğunu saptamıştır. Mevcut araştırma bulgularına ve literatüre göre, eğitim düzeyi yüksek olan annelerin çocuklarına öğrenme fırsatı sağlamaya, ev ortamında okuma ve yazma davranışları sergilemeye, çocukları ile daha fazla kitap okumaya ve daha fazla iletişim kurmaya özen gösterdikleri söylenebilir.

Baba eğitim durumu değişkenine göre incelendiğinde iki dilli çocukların babalarının eğitim düzeyi arttıkça Uyaklı Sözcükleri Fark Etme ve Öyküyü Anlama alt boyutlarından elde ettikleri puanların arttığı sonucuna varılmıştır. Yeo, Ong ve Ng (2014) eğitim düzeyi düşük olan ebeveynlerin iki dilli çocuklarının erken okuryazarlık becerilerine müdahale etmekten çekindiğini belirtmiştir. Araştırma sonuçlarına göre eğitim düzeyi yüksek olan babaların çocuklarına kitap okuma sıklığı daha yüksektir ve bu sayede, çocuğun okuryazarlığı ve alıcı ve ifade edici dil gelişimi olumlu yönde ilerlemektedir (Erdoğan, 2016; Malin vd., 2014; Pancsofar ve Vernon-Feagans, 2010). Duursma ve arkadaşları (2008)'e göre eğitim düzeyi yüksek olan babalar çocuklarına kitap okumak için daha fazla zaman ayırmakta ve bu sayede çocuklar işitsel girdilere maruz kalmaktadırlar. Erdil (2012) Hollanda da yaşayan Türk uyruklu iki dilli ve Türkiye'de yaşayan tek dilli 40 çocuğun sohbet ve öyküyü tekrar anlatma becerilerini incelemiş ve iki dilli çocukların becerilerinin tek dilli çocuklardan daha geride olduğu sonucuna varmıştır. Westerveld (2014) 4 yaşındaki iki dilli çocukların erken okuryazarlık becerilerini incelediği çalışmasında iki dilli çocukların öyküyü anlama alt boyutunda daha yüksek puanlar elde ettiğini belirtmiştir. Baba eğitim durumu değişkenine göre, tek dilli çocukların babalarının eğitim düzeyi arttıkça Aynı Sesle Başlayan Sözcükleri Eşleştirme, Uyaklı Sözcükleri Fark Etme, Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma, Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Eşleştirme, Aynı Sesle Başlayan Sözcük Eşleştirme, Hece ve Sesleri Atma, Sesleri Birleştirme, Sesbilimsel Farkındalık Becerileri Toplam Puanı, Yazı Farkındalığı, Görselleri Eşleştirme ve Yazı Yazma Öncesi Becerileri Değerlendirme alt boyutlarından elde ettikleri puanların arttığı belirlenmiştir. Öztürkçe (2020) 48-72 aylık çocukların erken okuryazarlık becerilerini farklı değişkenler açısından incelemiş ve babası yükseköğretim mezunu olan çocukların sesbilgisel farkındalık becerileri, yazı farkındalığı, öyküyü anlama, görselleri eşleştirme ve yazma öncesi becerilerinin babası ilkokul ve ortaokul mezunu olan çocuklardan daha ileri düzeyde olduğu sonucuna varmıştır. Bademci (2016) tarafından 66-72 aylık çocukların yazı farkındalığı ve yazmaya hazırlık becerileri farklı değişkenler açısından değerlendirilmiş ve çocukların bahsedilen becerileri baba eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlılık göstermiştir. Baker (2014)'ın baba eğitim düzeyinin çocuğun erken akademik ve okuryazarlık becerilerine etkisini incelediği çalışma sonucuna göre baba eğitim düzeyi yüksek olan çocukların sözlü dil, fonolojik farkındalık, harf ve ses bilgisi, yazı yazma ve sözcük tanıma becerileri diğer eğitim

kademelerinden mezun olan babaların çocuklarından daha ileri düzeydedir. Buna göre, baba eğitim düzeyinin çocuğun erken okuryazarlık becerilerini anlamlı biçimde etkilediği söylenebilir. Eğitim düzeyi yüksek olan babaların çocuk gelişimi konusunda daha fazla bilgiye sahip oldukları, çocukları ile etkileşimli kitap okudukları, ev ortamında okuma davranışları sergileyerek erken okuryazarlık becerilerini destekleyebilecekleri düşünülmektedir.
Elde edilen verilere göre, iki dilli çocukların kardeş sayısı arttıkça Verilen Sözcüğün Başlangıç Sesini Bulma alt becerisinden elde ettikleri puanlar artmakta; tek dilli çocukların ise kardeş sayısı arttıkça Aynı Sesle Başlayan Sözcükleri Eşleştirme, Uyarıcı Sesle Başlayan Sözcük Üretme, Hece ve Sesleri Atma, Sesleri Birleştirme, Ses Bilgisel Farkındalık Becerilerinin Değerlendirilmesi Toplam Puan, Görselleri Eşleştirme ve Yazı Yazma Öncesi Beceriler alt boyutlarından elde ettikleri puanlar azalmaktadır. Araştırma sonuçları, erken okuryazarlık becerilerinin anne babanın eğitim düzeyinden, ekonomik durumdan ve kardeş sayısından etkilendiğini göstermektedir (Christian vd., 1998; Dickinson ve Snow, 1987; Duncan ve Brooks Gunn, 2000; Schmitt vd., 2011). Gregory (2001)'nin kardeşlerin okuryazarlığın gelişimine etkisini incelediği çalışma sonucuna göre, yaşça büyük kardeşler küçük kardeşlerin okuryazar olmalarında önemli bir etkiye sahiptir. Cun (2022) mülteci geçmişi olan çocukların okuryazarlık becerilerini ev ortamında gözlemlemiş ve farklı yaş gruplarındaki kardeşlerin oyun oynarken birinci dilden başka dilleri de kullandıklarını ve bu sayede diğer dillerdeki okuryazarlık becerilerinin geliştiği sonucuna varmıştır. Prime ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan bir çalışmada kardeş ilişkisi ve alıcı dil arasındaki ilişki incelenmiş ve büyük kardeşlerin küçük olan kardeşlerinin ikinci dildeki sözcük haznesini genişlettiği sonucuna varılmıştır. Branum-Martin ve arkadaşları (2014)'a göre, aile ortamında ikinci dil özellikle okula devam eden kardeşler arasında yaygın olarak kullanılmakta ve kardeşlerin ikinci dilde okuma, yazma ve konuşma becerilerini geliştirmeye yardımcı olmaktadırlar. Buna göre, yaşça büyük olan iki dilli kardeşlerin, küçük kardeşlerine nispeten okulda veya sosyal çevrede ikinci dile daha fazla maruz kaldıkları ve fonolojik farkındalık becerilerini geliştirebildikleri böylece yaşça küçük olan kardeşlerinin ikinci dilde fonolojik farkındalık kazanmalarına yardımcı oldukları düşünülmektedir. Sağlam (2020) okul öncesi dönemdeki çocukların erken okuryazarlık becerileri ile çalışma belleğini incelediği çalışmasında çocukların kardeş sayısı arttıkça Sesbilgisel Farkındalık Becerileri, Öyküyü Anlama ve Yazı Yazma Öncesi becerilerinden aldıkları puanların azaldığı sonuçlarını elde etmiştir. Özbay (2019) köydeki ve şehirdeki çocukların erken okuryazarlık becerilerini incelediği çalışma sonucunda her iki bölgede de bir kardeşi olan çocukların erken okuryazarlık becerilerinde iki ve daha fazla kardeşi olan çocuklardan daha ileri düzeyde olduğunu saptamıştır. Azmitia ve Hesser (1993) kendinden büyük kardeşe sahip olan küçük çocukların genellikle büyük kardeşleriyle birlikte kitap okuma etkinliklerine katıldığı için okuryazarlık becerileri geliştirmektedirler. Araştırma sonuçları çalışan ebeveynlere sahip olan okul öncesi dönemdeki çocukların büyük kardeşleri ile daha fazla zaman geçirdiklerini ve bu nedenle, okuryazarlık becerilerini kardeşleri ile kitap okuma gibi aktivitelerde edindiklerini göstermektedir (Sonnenschein ve Munsterman, 2002). Çalışmalardan elde edilen farklı sonuçların ebeveynlerin okuma alışkanlığından, eğitim durumundan, gelir düzeyinden, çalışma durumundan, etkileşimli kitap okuma sıklığından vb. kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, iki dilli ve tek dilli çocukların erken okuryazarlık becerileri anne baba eğitim durumundan ve kardeş sayısından etkilenmektedir. Buna göre, öğretmenlerin ve bu alanındaki profesyonellerin, eğitimin çocukların yaşamına olan etkileri hakkında eğitim düzeyi düşük olan anne babaları bilgilendimeleri önerilmektedir. Okulda edinilen becerilerin kalıcı olabilmesi için evde yapılacak tekrarların önemi vurgulanarak ebeveynlerin çocuklarına uygun ortam sunmaları ve ihtiyaç halinde yardımcı olmaları gerektiği belirtilmelidir. Daha fazla çocuğa sahip olan ebeveynlerin tek dilli çocuklarının erken okuryazarlık becerilerini geliştirmeleri için zaman ayırmaları ve bu becerilere yönelik etkileşimli kitap okumaları, resimli harf kartları gibi materyaller kullanarak etkinliklikler düzenlemeleri önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Azmitia, M. and Hesser, J. “Why siblings are important agents of cognitive development”, *Child Development*, 64, 430–444 (1993).

Bademci, D. “66-72 aylık çocukların yazı farkındalığı ve yazmaya hazırlık becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, (2016).

Baker, C. E. “African American fathers' contribution to children's early academic achievement: evidence from two-parent families from the early childhood longitudinal study-birth cohort”, *Early Education and Development*, 25 (1): 19–35 (2014).

Bloom, L. and Lahey, M. “Language development and language disorders”, *John Wiley and Sons*, New York (1978).

Bloomfield, L. Language, New York: H. Holt and Company (1933).

Branum-Martin, L., Mehta, P. D., Carlson, C. D., Francis, D. J. and Goldenberg, C. “The nature of spanish versus english language use and home”, *Journal of Educational Psychology*, 106(1): 181–199 (2014).

Cabell, S. Q., Justice, L. M., Konold, T. R., and McGinty, A. S. “Profiles of emergent literacy skills among preschool children who are at risk for academic difficulties”, *Early Childhood Research Quarterly*, 26(1): 1-14 (2011).

Christian, K., Morrison, F. J. and Bryant, F. B. “Predicting kindergarten academic skills: ınteractions among child care, maternal education, and family literacy environments”, *Early Childhood Research Quarterly*, 13(3): 501-521(1998).

Crystal, D. “The cambridge encyclopedia of the english language”, Cambridge University Press, Cambridge (1995).

Dereli, E. ve Koçak, N. "Okul öncesi eğitime devam eden 4-6 yaş arasındaki çocukların ifade edici dil düzeylerinin bakım tarzı ve annebaba eğitim düzeyi açısından incelenmesi (Konya ili örneği)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 245-254 (2005).

Dickinson, D. K. and Snow, C. E. "Interrelationships among prereading and oral language skills in kindergarten from two social classes", *Early Childhood Research Quarterly*, 2 (1): 1-25 (1987).

Diebold, A. R. "Incipient bilingualism", *Linguistic Society of America*, 37(1): 97-112 (1961).

Duncan, G. J. and Brooks Gunn, J. "Family poverty welfare reform, and child development", *Child Development*, 71, 188-196. (2000).

Duursma, E., Pan, B. A. and Raikes, H. "Predictors and outcomes of low-income fathers' reading with their toddlers", *Early Childhood Research Quarterly*, 23, 351-365 (2008).

Erdil, Z. "Hollanda'da yaşayan iki dilli ve türkiye'de yaşayan tek dilli türk çocukların dil özelliklerinin sohbet ve öyküleme dil örneği bağlamlarında karşılaştırılması", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara (2012).

Erdoğan, N. I. "Erken çocukluk döneminde çocuk-ebeveyn birlikte okuma etkinliklerinin incelenmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3): 1071-1086 (2016).

Ergül, C., Tülü, B. K., Demir, E., Akoğlu, G., Akçamuş, M. Ç. Ö. ve Kudret, Z. B. "Anne eğitim düzeyi, sözcük bilgisi ve sesbilgisel farkındalık becerilerinde bir risk faktörü mü?", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(4): 711-735 (2020).

Feng, L., Gai, Y. and Chen, X. "Family learning environment and early literacy: a comparison of bilingual and monolingual children", *Economics of Education Review*, 39, 110-130 (2014).

Gencer, H. "Okul öncesine devam eden çocukların erken okuryazarlık becerileri ile benlik algılarının bazı değişkenlere göre incelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara (2019).

Gregory, E. "Sisters and brothers as language and literacy teachers: synergy between siblings playing and working together", *Journal of Early Childhood Literacy*, 1(3): 301-322 (2001).

Grosjean, F. "Life with two languages: an introduction to bilingualism", *Harvard University Press*, Cambridge (1982).

Jisa, H. L. and Akinci, M. A. "Developpement de la narration en langue faible et forte le cas des connecteurs", *AILE Acquisition et İnteraction en Langue Étrangère*, 14, 87-100 (2001).

Justice, L. M., Invernizzi, M., Geller, K., Sullivan, A. K., and Welsch, J. "Descriptive-developmental performance of at-risk preschoolers on early literacy tasks", *Reading Psychology*, 26(1): 1–25 (2005).

Karaman G. "Erken okuryazarlık becerilerini değerlendirme aracı'nın geliştirilmesi, geçerlik ve güvenirlik çalışması", Doktora tezi, *Gazi Üniversitesi*, Ankara (2013).

Karasar, N. "Bilimsel Araştırma Yöntemi (23. Baskı)" *Nobel*, Ankara. (2012).

Kiernan, B. and Swisher, L. "The İnitial Learning Of Novel English Words: Two Single-Subject Experiments With Minority-Language Children", *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 33(4): 707-716 (1990).

Kupzyk, S. S., Banks, B. M. and Chadwell, M. R. Collaborating With "Refugee families to ıncrease early literacy opportunities: a pilot ınvestigation", *Contemporary School Psychology*, 20(3): 205-217 (2016).

Leseman, P. P. and De Jong, P. F. "Home Literacy: opportunity, instruction, cooperation and social-emotional quality predicting early reading achievement", *Reading Research Quarterly*, 33(3): 294-318 (1998).

Malin, J. L., Cabrera, N. J. and Rowe, M. L. "Low-income minority mothers' and fathers' reading and children's interest: longitudinal contributions to children's receptive vocabulary skills", *Early Childhood Research Quarterly*, 29(4): 425–432 (2014).

Molali, N. "Romanya türk toplulukları örneğinde iki dillilik", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (2005).

Montanari, S., Mayr, R. and Subrahmanyam, K. "Speech and language outcomes in low-ses spanish-english bilingual preschoolers: the role of maternal education", *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 25(5): 1590-1608 (2022).

Nelson, P. A. "Could you and your students use a poetry getaway?", *The Reading Teacher*, 58, 771-773 (2005).

Özbay, Ö. "Köy ve kentte ana sınıfına devam eden çocukların erken okuryazarlık becerilerinin değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara (2019).

Öztürkçe, A. "48-72 aylık çocukların zihin kuramı ve erken okuryazarlık becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul (2020).

Pancsofar, N. and Vernon-Feagans, L. "Fathers' early contributions to children's language development in families from low-income rural communities", *Early Childhood Research Quarterly*, 25(4): 450-463 (2010).

Prime, H., Pauker, S., Plamondon,A., Perlman,M. and Jenkins, J. "Sibshipsize, sibling cognitive sensitivity and children's receptive vocabulary", *Pediatrics*, 133(2): e394–e401 (2014).

Rodriguez, M. "Families and educators supporting bilingualism in early childhood", *School Community Journal*, 25(2): 177- 194 (2015).

Sarı, B. ve Aktan Acar, E. "Erken çocukluk dönemi fonolojik duyarlılık ölçeğinin (eçdfdö) geliştirilmesi ve psikometrik özellikleri", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(4): 2195-2215 (2013).

Schmitt, A., Simpson, A. M. and Friend, M. "A longitudinal assessment of the home literacy environment and early language", *Infant and Child Development*, 20(6): 409- 431 (2011).

Sonnenschein, S. and Munsterman, K. "The influence of home-based reading interactions on 5-year-olds' reading motivations and early literacy development", *Early Childhood Research Quarterly*, 17(3): 318-337 (2002).

Spira, E. G., Bracken, S. S. and Fischel, E. J. "Predicting improvement after first-grade reading difficulties: The effects of oral language, emergent literacy, and behaviour skills", *Developmental Psychology*, 41, 225-234 (2005).

Süverdem, F. B. ve Ertek, B. "İki dillilik ve iki kültürlülük: göç, kimlik ve aidiyet", *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 6(2): 183-207 (2020).

Tulu, Y. "Ana dili türkçe olan ve ana dili türkçe olmayan (iki dilli) 4–7 yaş çocukların dil düzeylerine etki eden faktörlerin incelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya (2009).

Vellutino, F., Scanlon, D. M. and Lyon, R. G. "Differentiating between difficult-to-remediate poor readers", *Journal of Learning Disabilities*, 33, 223-239 (2003).

Westerveld, M. F. "Emergent literacy performance across two languages: assessing four-year-old bilingual children", *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 17(5): 526-543 (2014).

Yağmur, K "İkidilli çocukların dil becerilerinin ölçümü ve eşik kuramı", *Dil Dergisi*, 135: 60-75 (2007).

Yeo, L. S., Ong, W. W. and Ng, C. M. "The home literacy environment and preschool children's reading skills and ınterest", *Early Education and Development*, 25(6): 791–814 (2014).

Yılmaz, F. ve Şekerci, H. "Ana dil sorunsalı: sınıf öğretmenlerinin deneyimlerine göre ilkokul öğrencilerinin yaşadıkları sorunlar", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education*, 47-63 (2016).

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE PARÇALARÜSTÜ SESBİRİMLERİN (BÜRÜNBİLİM) ÖĞRETİMİ İLE İLGİLİ BİLİMSEL ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi DİLEK CİNGÖZ[1], Doç. Dr. GÖNÜL ERDEM NAS[2]

[1] BARTIN ÜNİVERSİTESİ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

https://orcid.org/0000-0002-5976-4473

[2] BARTIN ÜNİVERSİTESİ, Edebiyat Fakültesi, https://orcid.org/0000-0001-8100-3884

ÖZET

Yabancılara Türkçe öğretiminde konuşma becerisi, yabancı dil öğrenen birey için kendini ifade etme noktasında önemlidir. Yabancı dili öğrenen birey, öğrenmeye başladığı bu yeni dilde doğru sesletimle kendini daha rahat hissedecektir. Konuşmayı etkileyen, anlam ayırıcı özellikleri olan bürün ögeleri ise konuşma öğretimi içinde önemli bir yerdedir. Bu bakımdan kişinin kendini doğru anlatabilmesi doğru bir sesletimle mümkün olmaktadır.

Bu çalışmada, yabancılara Türkçe öğretimi alanında yapılan parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimiyle ilgili bilimsel çalışmaları incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda YÖK tarafından erişime açılan lisansüstü tezler ve Google akademik, Dergipark ve Academia'dan ulaşılan makaleler incelemenin konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada lisansüstü tezlerin ve makalelerin "yılı, araştırma yöntemi, çalışma grubu/evren/örneklem/inceleme nesnesi ve araştırma konuları; makalelerden ayrı olarak lisansüstü tezlerin hangi üniversite ve enstitülerde yazıldığı" belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden "betimsel analiz" kullanılmıştır. Betimsel araştırma yöntemleri arasında ise en yaygın kullanılan tarama yöntemi benimsenmiştir. Araştırmada 8 lisansüstü tez ve 11 adet makale çalışma grubunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın bulgularına bakıldığında parçalarüstü sesbirimlerin öğretimine ilişkin 3 adet doktora ve 5 adet yüksek lisans tezi ile 11 adet makale (2 tanesi bildiride sunulmuş olan) yazıldığı görülmektedir. Tezlerde çoğunlukla nicel yöntemin kullanıldığı tespit edilmiştir. Araştırmalara örneklem olarak da genellikle öğrenci gruplarının kaynaklık ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabancılara Türkçe öğretimi, bürün öğretimi, parçalarüstü, sesbirim.

ABSTRACT

Speaking skill in teaching Turkish to foreigners is one of the important skills in terms of self-expression for the individual learning a foreign language. The individual who learns a foreign language will feel more comfortable with the correct pronunciation in the new language he has

started to learn. Prosodic elements that affect speech and have semantic distinguisher features constitute an important place in teaching speaking. In this respect, it would not be wrong to say that it is with the right pronunciation that the person can explain himself correctly.

In this study, it is aimed to investigate the scientific studies related to the teaching of suprasegmental phonemes (prosody) made in the field of teaching Turkish to foreigners. In line with this purpose, the subject of the study is the postgraduate theses made accessible by YÖK and the articles obtained from Google Academic, Dergipark and Academia. In the study, it was attempted to determine the "year, research method, working group/universe/sample/investigation object and research topics of postgraduate theses and articles; in which universities and institutes postgraduate theses are written separately from the articles".

Descriptive analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. Among the descriptive research methods, the most widely used scanning method has been adopted. In the research, 8 postgraduate theses and 11 articles constitute the working group.

Considering the results of the study, it is seen that 3 doctorate and 5 master theses with 11 articles (2 of which are presented in the paper) were written on the teaching of suprasegmental phonemes. It has been determined that quantitative method is mostly used in theses. As a sample, it was concluded that student groups were the source of the research.

Keywords: Teaching Turkish to foreigners, prosody teaching, suprasegmental, phonemes.

1. GİRİŞ

Günümüzde küreselleşme ile gelişen dünyada Türkçe de önemli bir yer almıştır. Bu doğrultuda ülkemizde ve yurt dışında Türkçe öğretim merkezleri, yabancılara Türkçe öğretimi alanında ve bu alanda çalışmak üzere yerel personel yetiştirmek amacıyla birçok üniversitenin bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı programları kurulmuştur.

Dil öğretiminde temel beceriler vardır: dinleme, okuma, yazma ve konuşma bu becerilerdir. Bu beceriler içinde kişilerarası hızlı iletişim ve görünür olma konuşma becerisiyle mümkündür.

Kılıç'a (2019,120) göre dilin duyulabilir dışavurumu olan konuşma; zihinde üretilen sözcüklerin duyulabilir yahut görülebilir şekilde aktarılmasını ifade eder. Konuşma esnasında seslerin doğru sesletimi iletişimi kolaylaştırır.

Yabancı dil öğretiminde, hedef dili öğrencilerin hayatının bir parçası haline getirip anlama ve anlatma becerilerini edinmesini sağlamak yabancı dil öğretimin temel amaçlarından biridir. İletişimin kaynağı sözel olarak ele alındığında dildir. Yabancılara Türkçe öğretiminde konuşma becerisi en önemli becerilerden biridir. Konuşma becerisi, yabancı dil öğrenen birey için kendini dile ait hissetme, kendini öğrendiği yeni dil ile ifade edebilme, buna bağlı özgüven duygusu ve motivasyonun gelişmesi için önemli bir beceridir (Kurudayıoğlu & Güngör, 2017).

Konuşmanın tüm diller için değişmez parçaları bulunmaktadır. Bunlar parçalı sesbirimler ve parçalarüstü (dışı) sesbirimler olarak konuşucuda ortaya çıkar. Dil edinim, öğrenim ve de öğretim sürecinde bu bölümler belli kurallar çerçevesinde öğrenen tarafından edinilir.

1.1. Problem Durumu

Konuşma, parçalar ve parçalarüstü birimlerden oluşmaktadır. Türkçe öğretiminde olduğu gibi Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde de parçalarüstü unsurlar parçalı birimler kadar üzerinde durulan konular olarak ele alınmamaktadır. Bu çalışmada yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (prosody) öğretimiyle ilgili yapılan bilimsel çalışmaların sayısı ve niteliği incelenerek bu alandaki bibliyografik döküm sağlanıp çalışmaların çeşitlilik kazanması ve sayısal değerinin artmasına katkı sağlanması düşünülmüştür.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada, yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılmış bilimsel çalışmaların incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu konuda Türkiye'de yapılan akademik yayınların –tez, makale, bildiri- oldukça az olduğu görülmektedir. Bunun dışında Türkiye'de parçalarüstü sesbirimle (bürünbilim) ilgili çalışmaların da az olduğu göze çarpmaktadır. Bu çalışmanın, bu alanda oluşturulan çalışmalarla ilgili bibliyografya oluşturma ve bu yönde yapılacak akademik çalışmalara kaynak olma bakımından katkı sağlaması beklenmektedir.

1.3. Problem Cümlesi

Çalışmanın problem cümlesi "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Parçalarüstü Sesbirimlerin (Bürünbilim) Öğretimi ile İlgili Bilimsel Çalışmaların İncelenmesi" olarak belirlenmiştir.

1.3.1. Alt Problemler

Çalışmanın alt problemleri şu şekilde sıralanmıştır:

1. Yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan araştırmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan araştırmaların araştırma desenlerine göre dağılımı nasıldır?
3. Yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan araştırmaların evren/örneklem/çalışma grubu/inceleme nesnesi durumu nedir?
4. Yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan araştırmaların konuları nedir?
5. Yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan araştırmalar hangi üniversitelerde yapılmıştır?

1.4. Sayıltılar

Araştırmanın deseni ve veri toplama araçlarının araştırmanın amacıyla uyumlu olduğu varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Araştırmanın evreni parçalarüstü tüm ögeler olduğundan (vurgu, ton, ezgi, durak, kavşak) bu ögelerle ilgili tekli ve de çoklu anahtar sözcükle aramalar yapılmış ve bunların yabancılara

öğretilirken kullanımı incelenmiştir. Bürün ögeleriyle ilgili Türkçe kaynağın sınırlı olması bu alanın yabancılara öğretimi kısmında da bilimsel yayını sınırlamıştır.

2. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Dilin konuşma becerisi temelde sese ve sesi oluşturan alt birimlere dayanmaktadır. Bunlar sesi oluşturan "parçalı" ve "parçalarüstü birimler"dir. Parçalı birimler daha çok yazı diline de rahatlıkla aktarılabilen ünlü, ünsüz, yarı ünlü gibi kavramların üst başlığını oluştururken parçalarüstü birimler görünür olamayan ses içi ögeleri yani vuru, ton, ezgi gibi ögelerin üst başlığı olarak değerlendirilir.

Parçalarüstü birimler olarak da bilinen prozodik unsurlar, sesin duygusal bir değer haline gelmesini, bir anlam kazanmasını ve anlamlı unsurlar taşımasını sağlar (Xu, 2019).

2.1. Dil

Güneş'e göre dil; insanların duygu, düşünce ve gözlemlerini kelime ya da işaretlerle paylaştıkları; ses, kelime, cümle veya işaret gibi çeşitli unsurlarla kendine özgü kural, yöntem, teknik ve becerilerden oluşan bir sistemdir.

Ergenç (1995,13), dili; seslerden oluşan bir düzleme bağlanmasına rağmen konuşma dili ve yazı dili olmak üzere iki yönüyle ele almış olup konuşma dilinin yazı dilinden farklı olarak durak, vurgu, ton, gibi anlam ayırıcı özelliklerinin olduğunu belirtmiştir.

2.2. Sesbilim

Ergenç'e göre (1995,25) sesbilim; bir dilin ses dizgesini oluşturan seslerin oluşumlarını, oluşumlarından itibaren uğradıkları türlü değişimleri, konuşma organlarının işleyişini araştıran, sesleri akustik ve söyleyiş özelliklerine göre sınıflandıran bilim dalıdır.

2.3. Sesbirim

"Görevsel sesbirimin en küçük birimi, dilde anlam ayırt edici görevle yükümlü olan sesbirimler (phonem)'dir" (Ergenç, 1995, 25). "*Akıcı bir söz dizimi esnasında konuşma sesleri, bir dilde anlam ayırt edici en küçük yapı olan sesbirimler yoluyla daha küçük parçalara ayrılabilmektedir. Dünyadaki tüm diller, evrensel olarak her dilde bulunan fakat dile özgü alt görünümlere sahip dizgesel kurallar üzerinde temellenmiştir. Bu evrensel sesbirim şeması, Uluslararası Fonetik Alfabe (International Phonetic Alphabet- IPA)'dir. Yaşayan her dilde IPA içerisinde yer alan sesler yoluyla iletişim sağlanmaktadır. Bu yolla dünya üzerinde konuşulan herhangi bir dilin herhangi bir sesi ya da sözcüğünün eksiksiz bir sesletimle ifade edilmesi olanaklı hale gelir.*

Sesbirim, parçalı (segmental) ve parçalarüstü (supra-segmental) ögeler olmak üzere iki alt başlıktan oluşmaktadır. Parçalı sesbirimler, dili sesbirimsel düzeydeki bileşenleri açısından ele alır. Sesbirimde parça olmayan, parçanın dışında bulunan ögelere parçadışı ya da parçalarüstü ögeler (prosody) denmektedir. Bu ögeler daha çok söyleyiş fonetiği ile ilgilidir. Parçalarüstü ögeler; vurgu, ton, ezgi, süre, durak ve kavşakları kapsar. Parçalarüstü ögeler her dilde anlam ayırt edici olmayabilir" (Erdem Nas, 2020, 157).

2.4. Bürünbilim

Konuşma dilinde, parçalı sesbirimler dışında kalıp yazı dilinde parçalı birimler gibi abece düzeniyle gösterilemeyen, yalnızca bazı noktalama işaretleri ve yazım farklılıklarıyla (italik, koyu) ifade edilebilen, konuşma dilinde anlamsal açıdan ayırıcı nitelikler taşıyan; içerisinde vurgu, ton, ezgi, durak, kavşak, süre-uzunluk gibi parçalı sesbirimlerle ifade edilemeyen parçalarüstü (dışı) ses özellikleri bulunmaktadır (Erdem Nas, 2019b, 67).

Bürün; ezgi, ton, vurgu, süre, genlik gibi iletişim-etkileşimde kimi zaman anlam, kimi zaman ise duygu ayırt edici düzeneklerin büyük bir bölümünü içine alan üst kavram olmakla birlikte, bu düzenekleri fiziksel açıdan ölçülebilir kılan, perde periyodu, enerji, formantlar gibi değiştirgenleri de kapsamaktadır (Yüksel, 2010, 94).

2.4.1. Vurgu

Konuşma sırasında kelimeyi oluşturan hecelerin veya cümleyi oluşturan kelimelerin birbirlerine göre daha baskın telaffuz edilmesiyle oluşan vurgu kelime vurgusu ve cümle vurgusu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Yılmaz,2011).

Anlam ayırıcı olma temel özelliğini taşıyan parçalarüstü sesbirimler, her dilde var olmalarına karşın, dillerdeki yapılanma gereği karşıtlık ilişkisi içinde yer almıyorlarsa bürünbirim (prosedeme) olma özelliği de taşımazlar. Türkçedeki vurgu sözcüklerde anlam ayırıcı niteliğe sahiptir. Vurgu kök ve eklerde farklılık göstermektedir. Tek seslemli sözcüklerde vurgu o seslemde bulunurken sözcük ek aldıkça vurgunun yeri de değişmektedir (Erdem Nas, 2019).

2.4.2. Ton ve ezgi

Konuşma sırasında ses perdeleri arasında meydana gelen değişimler seslerin farklı ton özellikleri kazanmasını sağlar. Duygu ve düşüncelerin konuşma esnasında duyulan ihtiyaca göre alçaltılıp yükseltilmesiyle oluşan tonlama, konuşmayı tekdüzelikten çıkartarak duygu aktarımı ve ahenk oluşmasını sağlar. Yazı dilinde tonlamadan bahsetmek mümkün olmayıp yazı dilindeki bir ifadenin sesletiminin farklı tonlarda yapılması anlatıma semantik farklar katabilir (Yılmaz, 2011).

Ton ise tümcedeki ezgi ile birlikte konuşmada ahengin oluşması olarak açıklanabilir.

2.4.3. Kavşak

Ünsüzle biten bir kelimeden sonra ünlüyle başlayan bir kelime gelirse, ünsüzle biten kelimenin sonundaki ünsüz ünlüyle başlayan kelimeyle bitişir ki buna ulama denir. Bazı durumlarda kelimeler arasında doğrudan ulama yapmak anlatımın yanlış anlaşılmasına sebep olabilir. Buna karşılık anlatımın yanlış anlaşılmasını engellemek için araya kısa bir soluklanma denilen kavşak yapılır ve anlam karışması engellenmiş olur (Demir, 2002). Ergenç'e göre kavşak, Türkçede anlam ayırıcı özellik taşıdığından bürünbilim olarak kabul edilmektedir.

2.4.4. Durak

Parçalarüstü ses birimlerden olan durak anlam ayırıcı özellik gösteren bürünbilim ögelerindendir. Ergenç'e göre (2002) durak; bir cümle ya da kelime içinde bulunan birden çok bilgi öbeği arasında verilen kısa aralar olup uygun kullanılmadıkları yanlış anlaşılmalara neden olabilecek ölçüde anlam ayırıcı özelliğe sahiptir. Vardar'a göre (1998) durak; söz zincirinde belli bir süre kapsayan kesintidir. İmer ve diğerleri (2011) ise durağı şu şekilde tanımlamıştır; konuşma esnasında ifade edilmek istenen duygu veya düşünceye göre birimler arasında verilen boşluklardır. Ana hatlarıyla durak; sözlü iletişimde anlam olarak kelime grubu veya cümleler

arasında belirtilmek istenen düşünceye göre kısa aralıklar vermeye; yazı dilinde belirtilmek istenen yerlere kısa aralık yerine noktalama işaretlerinin bazıları yardımıyla ayırmaya; şiirde ya da anlatımın etkisinin güçlü olarak belirtilmek istendiği yerde verilen kısa aralığa denir (Demir,2002).

2.4.5. Süre
Konuşma dilinde anlam ayırt edici olan ünlü seslerin sesletim süreleri, Türkçedeki asıl uzunluklarını kaybetmesinden kaynaklı olarak uzun ünlüler ya yabancı kökenli sözcüklerde ya da ses yitimiyle oluşan özel durumlarda gözlemlenmektedir (Ergenç, 1995). Demircan'a göre (2009) süre; ünlülerin kısa ya da uzun olması anlamında kullanılmasıdır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada Yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan araştırmaların incelenmesi amaçlanmış olup araştırma deseni olarak betimsel araştırma kullanılmıştır.

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın evreni parçalarüstü tüm ögeler (vurgu, ton, ezgi, durak, kavşak) ile birlikte Türkçeyi bir birim ya da kurumda öğrenen bireyler ve bu konuda yapılmış tüm çalışmalar oluştururken araştırmanın örneklemi bu evren içerisinde yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimiyle yapılan bilimsel çalışmalar oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada belirtilen problem durumu için betimsel analiz yöntemi kullanılarak yıl şartı olmadan yabancılara Türkçe öğretimi alınanda yapılmış bilimsel araştırmalardan parçalarüstü sesbirimlerin öğretimi üzerine yapılmış çalışmalar ele alınmıştır. Araştırmada elde edilen çalışmalar lisansüstü tezler ve makalelerde ortak alt problem olarak yıla, konularına, yöntemlerine ve çalışma gruplarına göre incelenmiştir. Lisansüstü tezler üniversite ve enstitülerine göre de incelenmiştir. Lisansüstü tezlere, ilgili anahtar sözcükler taratılarak Ulusal Tez Merkezi'nden ulaşılmıştır. Elde edilen makalelere, Google Akademik, Academia ve Dergipark makale tarama sayfasından ulaşılmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında, yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili 11 adet makale (3 tanesi bildiride sunulmuş) ile 8 adet lisansüstü tez (3 adet doktora ve 5 adet yüksek lisans tezi) olmak üzere toplam 19 bilimsel araştırma incelenmiştir. Çalışmaya konu olan bilimsel araştırmalar; yıl, desen, evren/örneklem/çalışma grubu/inceleme nesnesi, konu ve araştırmanın yapıldığı üniversiteye göre her bir başlık için ayrı ayrı ele alınmış olup, alt problemlere göre yapılan sınıflandırmaya göre çalışma sayısı ve yüzde dağılımı açısından değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin(bürünbilim) öğretimine yönelik yapılan bilimsel araştırmalara yönelik aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan araştırmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan araştırmaların araştırma desenlerine göre dağılımı nasıldır?
3. Yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan araştırmaların evren/örneklem/çalışma grubu/inceleme nesnesi durumu nedir?
4. Yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan araştırmaların konuları nedir?
5. Yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan araştırmalar hangi üniversitelerde yapılmıştır?

4.1. Yabancılara Türkçe Öğretiminde Parçalarüstü Sesbirimlerin (Bürünbilim) Öğretimi İle İlgili Yapılan Araştırmaların Yıllara Göre Dağılımı

Çizelge 1'de yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimine yönelik yapılan tezlerin yıllara göre dağılımı yer almaktadır. İlk tez çalışmasının 2015 yılında yapıldığı görülmektedir. 2015'te iki, 2016'da bir, 2017'de bir, 2018'de bir, 2020 yılında üç tez çalışması yapılmıştır. En fazla çalışmanın 2020 yılında yapılması ve 2019 yılında bu alanda çalışma yapılmamış olması dikkat çekmektedir.

Çizelge 1. Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

NO.	YIL	ÇALIŞMA SAYISI	% DAĞILIM
1.	2015	2	25,00
2.	2016	1	12,50
3.	2017	1	12,50
4.	2018	1	12,50
5.	2020	3	37,50
TOPLAM		**8**	**100,00**

Yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimine yönelik yapılan makalelerin dağılımı Çizelge 2'de yer almaktadır. 2019'da bir, 2014 ve 2015 yıllarında ikişer, 2017 ve 2018 yıllarında birer, 2019 ve 2020'de ikişer makalenin yazıldığı görülmektedir.

Çizelge 2. Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

NO.	YIL	ÇALIŞMA SAYISI	% DAĞILIM
1.	2009	1	9,09
2.	2014	2	18,18
3.	2015	2	18,18
4.	2017	1	9,09

5.	2018	1	9,09
6.	2019	2	18,18
7.	2020	2	18,18
TOPLAM		**11**	**99,99**

4.2. Yabancılara Türkçe Öğretiminde Parçalarüstü Sesbirimlerin (Bürünbilim) Öğretimi İle İlgili Yapılan Araştırmaların Araştırma Desenlerine Göre Dağılımı

Çizelge 3'te yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan tezlerin desenlerine yer verilmiştir. Tezlerin ikisi nitel, üçü nicel, ikisi karma desende hazırlanmıştır. Bir tezin desen bilgisine ise ulaşılamamıştır.

Çizelge 3. Lisansüstü Tezlerin Araştırma Desenlerine Göre Dağılımı

NO.	DESEN	ÇALIŞMA SAYISI	% DAĞILIM
1.	Nitel	2	28,57
2.	Nicel	3	42,86
3.	Karma	2	28,57
TOPLAM		**7**	**100,00**

Çizelge 4'te yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan makalelerin desenleri yer almaktadır. Beş makale nitel, beş makale nicel olarak yer almaktadır. Bir makalenin desen bilgisine ulaşılamamıştır.

Çizelge 4. Makalelerin Araştırma Desenlerine Göre Dağılımı

NO.	DESEN	ÇALIŞMA SAYISI	% DAĞILIM
1.	Nitel	5	50,00
2.	Nicel	5	50,00
TOPLAM		**10**	**100,00**

4.3. Yabancılara Türkçe Öğretiminde Parçalarüstü Sesbirimlerin (Bürünbilim) Öğretimi İle İlgili Yapılan Araştırmaların Evren/Örneklem/Çalışma Grubu/İnceleme Nesnesi Olarak Durumu

Çizelge 5. Lisansüstü Tezlerin Evren/Örneklem/Çalışma Grubu/İnceleme Nesnesi Durumuna Göre Dağılımı

NO.	EVREN/ÖRNEKLEM/ ÇALIŞMA GRUBU/İNCELEME NESNESİ DURUMU	ÇALIŞMA SAYISI	% DAĞILIM
1.	Döküman	3	37,50
2.	Öğrenciler	5	62,50
TOPLAM		**8**	**100,00**

Çizelge 5'te yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan tezlerin evren/örneklem/çalışma grubu/inceleme nesnesi olarak durumu yer almaktadır. 5 tezde Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler evren/örneklem/çalışma grubu/inceleme nesnesi olarak ele alınmıştır.3 tezde yabancı dil olarak Türkçe öğretim kitapları, setleri ve çeşitli dokümanlar incelenmiştir.

Çizelge 6'da yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan tezlerin evren/örneklem/çalışma grubu/inceleme nesnesi olarak durumu görülmektedir. 8 makalede –tezlerde olduğu gibi- Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler evren/örneklem/çalışma grubu olarak değerlendirilmiştir. 1 makalede öğrencilerin ses kayıtları Praat analiz programıyla çözümlenmiştir, bir makalede ise Uluslararası Sesbilim Abecesi (IPA) kullanılarak yazıya aktarılmıştır. 2 makale doküman incelemesi yapılmış olup makalenin birinde ders kitapları incelenmiş diğer makalede ise alanyazın taraması yapılmıştır.

Çizelge 6. Makalelerin Evren/Örneklem/Çalışma Grubu/İnceleme Nesnesi Durumuna Göre Dağılımı

NO.	EVREN/ÖRNEKLEM/ ÇALIŞMA GRUBU/İNCELEME NESNESİ DURUMU	ÇALIŞMA SAYISI	% DAĞILIM
1.	Döküman	2	20,00
2.	Öğrenciler	8	80,00
TOPLAM		**10**	**100,00**

4.4. Yabancılara Türkçe Öğretiminde Parçalarüstü Sesbirimlerin (Bürünbilim) Öğretimi İle İlgili Yapılan Bilimsel Araştırmaların Konuları

Çizelge 7. Lisansüstü Tezlerin Konuları

NO.	ARAŞTIRMA KONULARI	ÇALIŞMA SAYISI	%
1.	Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde telaffuz	1	12,50
2.	Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde ders kitaplarında kullanılan telaffuz yöntem ve uygulamaları Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde ders kitaplarında kullanılan telaffuz yöntem ve uygulamaları	1	12,50
3	Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde diksiyon	1	12,50
4	Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde sesletim eğitimi	1	12,50
5	Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bilgisayar destekli kelime vurgusu eğitiminin kelime vurgulama becerisine etkisi	1	12,50
6	Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde telaffuz becerisini geliştirmeye yönelik tekerleme ve ninnilerin kullanımı	1	12,50
7	Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde ara düzeyde (B1-B2) diksiyon eğitiminin sesli okuma üzerindeki etkisi	1	12,50
8	Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin görsel geri bildirim etkinlikleriyle gerçekleştirilen bürün öğretimin sesli okuma becerisine etkisi	1	12,50
TOPLAM		**10**	**100,00**

Çizelge 7'de yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan tezlerin konuları yer almaktadır. İncelenen tezlerden telaffuz (sesletim), telaffuz eğitimi en fazla tercih edilen konu olarak ön plana çıkmaktadır. Ders kitaplarında kullanılan telaffuz yöntem ve uygulamaları 1, diksiyon 2, bürün öğretimi 2 tezde ele alınmıştır.

Yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yazılan makalelerde en çok sesletim sorunlarının incelendiği Çizelge 8'de görülmektedir. İkişer makalede

Alfabe sorunu-alfabeden kaynaklı sesletim sorunu, bürün öğretimi, birer makalede parçalarüstü birimlerin görünür hale getirilmesi ve seslerin öğretimi çalışılmıştır

Çizelge 8. Makalelerin Konuları

NO.	ARAŞTIRMA KONULARI	ÇALIŞMA SAYISI	%
1.	Sesletim sorunları	5	45,46
2.	Alfabe sorunu-alfabeden kaynaklı sesletim sorunu	2	18,18
3	Bürün öğretimi	2	18,18
4	Parçalarüstü birimlerin görünür hale getirilmesi	1	9,09
5	Seslerin öğretimi	1	9,09
TOPLAM		**11**	**100,00**

4.5. Yabancılara Türkçe Öğretiminde Parçalarüstü Sesbirimlerin (Bürünbilim) Öğretimi İle İlgili Yapılan Araştırmalardan Lisansüstü Tezlerin Üniversite ve Enstitü Dağılımı

Çizelge 9'da yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerinin hangi üniversitelerde yapıldığı incelenmiştir. Gazi Üniversitesi 2 tez ile bu konuyu en çok işleyen üniversitedir. Birer tez Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi'nde yazılmıştır.

Çizelge 9. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

NO.	ÜNİVERSİTE	ÇALIŞMA SAYISI	% DAĞILIM
1.	Gazi Üniversitesi	2	25,00
2.	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	1	12,50
3	Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	12,50
4	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	12,50
5	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1	12,50
6	İstanbul Üniversitesi	1	12,50
7	Atatürk Üniversitesi	1	12,50
TOPLAM		**8**	**100,00**

Çizelge 10. Lisansüstü Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

NO.	ENSTİTÜ	ÇALIŞMA SAYISI	% DAĞILIM
1.	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	4	50,00
2.	Sosyal Bilimler Enstitüsü	3	37,50
3	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	1	12,50
TOPLAM		**8**	**100,00**

Çizelge 10'da yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerinin üniversitelerin hangi enstitülerinde yapıldığı incelenmiştir. Eğitim bilimleri enstitüsünde 4 tez, sosyal bilimler enstitüsünde 3 tez, lisansüstü eğitim enstitüsünde 1 tezin yazıldığı görülmektedir.

İnsan, hayatında doğumdan ölüme kadar olan süreçte iletişim ihtiyacı duyar. Bu bebeklikten itibaren en basit tabirle anne- bebek iletişiminden gelir. Okul çağındaki bir çocuk kendini en iyi konuşarak ifade edebilir. Konuşma, kişinin ana dili için dahi olsa kendini doğru ifade

edebilmesinde en çok ihtiyaç duyduğu beceridir. Konuşmayı etkileyen ve konuşmanın anlamlı hale gelmesini sağlayan parçalarüstü sesbirimler vardır. Parçalarüstü sesbirimler; vurgu, ton, süre, kavşak, durak ve ezgidir. Parçalarüstü sesbirimlerle ilgili çalışmalara baktığımızda Türkçe öğretiminde de az çalışma olduğu gözlenmiştir.

Yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü sesbirimlerin öğretimiyle ilgili yazılan tez ve makalelerde nicel yöntemin kullanılmasının temel sebebi; Türkçe öğretim merkezlerinde, üniversitelerde yabancı dil olarak Türkçe eğitimi alan öğrencilerden ve ses konusunda uzman ya da ses eğitimi almış kişilerden ses kayıtlarının alınması ve alınan ses kayıtlarının analizlerinin, ses analiz programları kullanılarak yapılmasıdır.

Yabancı dil olarak Türkçe eğitimi alan öğrencilerin ses kayıtları genellikle eğitim öncesi ve sonrası olacak şeklinde ön test- son test yapılarak elde edilmiştir. Bu ses kayıtlarını almak ve analiz etmek için genellikle Praat analiz programı kullanılmış olup bunun temel sebebi Praat analiz programının sesi görsel veriye dönüştürmesidir. Çalışmalarda elde edilen ses kayıtları incelendikten sonra farklı ülkelerden gelen öğrencilerin ana dilleri yanında ülkelerinde öğrendikleri ya da öğrenmek zorunda kaldıkları ikinci dillerinin, Türkçe öğretimi sırasında karşılaştıkları sorunlarda etkili olduğu görülmüştür. Alınan ses kayıtlarında öğrencilerin hedef dildeki ünlüleri ve ünsüzleri seslendirmeleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan seslerin Türkçenin sesletimine uygun olup olmadığına bakılmıştır. Bu şekilde öğrencilerin sesletimlerinde yaptıkları hatalar tespit edilmiştir.

Çalışmalarda öğrencilere verilen sesletim, diksiyon eğitimlerinden sonra son test yapılarak eğitimin etkililiği tespit edilmiş olup verilen eğitimlerden sonra öğrencilerin sesletimlerde daha az hata yaptığı görülmüştür. Bunun sonucunda yabancılara Türkçe öğretiminde öğrencinin kendini en açık bir şekilde ifade edebileceği becerinin konuşma becerisi olduğu, anlaşılır ve açık bir konuşma için de yabancı dil öğrenen bireyin hedef dilde doğru sesletim kullanmasının hem dile hâkim olmasını hem de kendini ifade etmesini kolaylaştırdığı ve öğrencinin özgüven ve motivasyonunu olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

4.1. Sonuç ve Tartışma

Yabancılara Türkçe öğretiminde betimsel araştırma yöntemine göre gerçekleştirilen çalışmanın neticesinde ‘Yabancılara Türkçe Öğretimi’ “parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimi” alanında yapılan bilimsel çalışmaların incelenmesi ile ilgili sonuçlar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Betimsel araştırma çalışması neticesinde parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimine yönelik yapılan bilimsel çalışmalarının makale olarak yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalarda yüksek lisans tezlerinin de yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalarda lisansüstü tezlerinin de yazıldığı enstitüler açısından karşılaştırılmasında eğitim bilimleri enstitüsünün ilk sırayı aldığı gözlemlenmiştir.

Araştırmaya konu olan çalışmalara bakıldığında çalışmalarda genellikle nicel araştırma yönteminin kullanılmış olması araştırmalarda kullanılan çalışma grubundan kaynaklanmaktadır. Araştırmaya konu olan çalışmalarda, çalışma grubunun öğrenci grubu olması ve öğrencilerden alınan ses kayıtlarının analiz edilmesi nicel çalışmaya ağırlık

verilmesinin nedenidir. İncelenen çalışmalarda tespit edilen sonuçlara göre araştırmanın yöntemi belirtilmemiş 1 adet lisansüstü tez ve 1 adet makale görülmektedir. Bu da parçalarüstü sesbirimlerin (bürünbilim) öğretimine yönelik yapılan çalışmalarda çoğunlukla hangi araştırma yönteminin tercih edildiği konusunda kesin bir yargıya varılmasını zor hale getirmektedir.

Yabancılara Türkçe öğretiminde parçalarüstü ögelerle ilgili ilk yayınlara makale olarak 2009 yılında, tez olarak 2015 yılında yapılan çalışmalara ulaşılmıştır. Çalışmaların yakın tarihlerde arttığı tespit edilmiş olup bunda gelişen teknoloji ile birlikte özellikle bilgisayar programları aracılığı ile ses analizi yapılarak görsel materyal toplanabilmesinin etkili olmuştur. Parçalarüstü sesbirimler yazıda gösterilmeyen fakat anlamda ve sesletimde olan ögeler olduğundan yabancı dil öğrenen birey için bürün ögelerini görsel hale getirmek önemli ölçüde somutlaştırmada katkı sağlamaktadır.

4.2. Öneriler

- Yapılan çalışmada hem Türkçe öğretimi konusunda hem yabancılara Türkçe öğretimi konusunda parçalarüstü sesbirimlerle ilgili çalışmaların az olduğu gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda parçalarüstü sesbirimlerle ilgili çalışmalara ağırlık verilmesi gerekmektedir.
- Bürün ögelerinin öğretimi yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireylerde sesletimi doğru gerçekleştirmede katkı sağlayacağından sınıf içi etkinliklerde bu konuya ağırlık verilebilir.
- Parçalarüstü sesbirimlerin görünür hale getirilmesi öğrenciler için konuyu somutlaştırmada kolaylık sağlayacaktır. Parçalarüstü sesbirimleri görsel veri haline getirmek için Praat uygulamasından yararlanılmaktadır. Uygulamada yabancı dil öğrenen bireylerden ses kayıtları alınarak vurgulu söyleyişleri, seslerin süreleri ve yoğunlukları gibi özellikleri görünür hale getirilerek bürün ögelerinin anlamlı hale gelmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

[1] Aksan, D., *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

[2] Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri (26. Basım),* Ankara: Pegem Akademi, 2018.

[7] Çolak, M., *Yabancı/İkinci Dil Olarak Türkçe Konuşma Becerisinin Yedi İklim B1 Düzeyi Ders Materyalleri Üzerinden Değerlendirilmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 2018.

[8] Demir, İ., *Türkiye Türkçesinde Parçalarüstü Sesbirimler,* Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2002.

[9] Demircan, Ö., *Türkçenin Ses Dizimi,* İstanbul: DER Yayınları, 2009.

[10] Eker, S. (2007). Türkçenin ses birimleri ve belirgin altsesbirimleri. *İlmi Araştırmalar, 24*, 2007, 23-42.

[11] Erdem Nas, G. (2019a). Birleşik sözcüklerde vurgunun (ölçülebilir) görünümleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 16*, 665-676. DOI: 10.29000/rumelide.619687

[12] Erdem Nas, G., *Türkçede Tek Seslemli Sözcüklerdeki Seslerin Süre Özellikleri,* Prozodi (Bürün Bilimi) ve Konuşma Çalıştayı, 67-77, Ankara, 2019b.

[13] Erdem Nas, G., Türkçenin ses bilgisi, In Y. Kartallıoğlu (Ed.), *Türkoloji el kitabı,* (154-165), Ankara, Yunus Emre Enstitüsü, 2020.

[14] Erdem, G., *Anahaber Bültenlerinde Görev Yapan Sunucuların Ses- Söz Dizimi İlişkisi Konuşma Becerileri,* Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla Üniversitesi, Muğla, 2008.

[15] Ergenç, İ., *Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü,* İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2002.

[16] Ergin, M., *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi El Kitabı,* İstanbul: Bayrak Basım/ Yayım/Tanıtım, 2000.

[17] Güneş, F., *Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller (6. Basım),* Ankara: Pegem Akademi, 2019.

[18] İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S., *Dilbilim Sözlüğü,* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011.

[19] Kılıç, M. A., *Konuşma Sesi ve Prozodi Bozuklukları,* Prozodi (Bürün Bilimi) ve Konuşma Çalıştayı, 119-132, Ankara, 2019.

[20] Korkmaz, Z., Akalın, M., Ercilasun, A. B., Gülensoy, T., Parlatır, İ. ve Birinci, N., *Yükseköğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri (4.Basım),* Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası, 1997.

[21] Kurudayıoğlu, M. & Güngör, H. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin konuşma öz yeterliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 6 (2),* 1105-1121.

[22] Vardar, B., *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri,* İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1998a.

[23] Vardar, B., *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü (2. Basım),* İstanbul: ABC Kitabevi, 1998b.

[24] Yılmaz, S., *Doğal Konuşmalardaki Vurgu ve Tonların İncelenmesi ve Duygu Tespiti (Televizyon Programları Örneği),* Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla, 2011.

[25] Yüksel, C., *Türkçede Ünsüz Ötümlülüğünün Sesbilgisel Çözümlemesi,* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

[26] Xu, Y. (2019). Prosody, Tone and Intonation. In The Routledge Handbook of Phonetics. W. F. Katz and P. F. Assmann: Routledge, New York. pp. 314-356.

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN YEDİ İKLİM TÜRKÇE Z-KİTABI İLE YENİ İSTANBUL TÜRKÇE Z-KİTABININ İNCELENMESİ[1]

Yüksek Lisans Öğrencisi Tayfun KARADAĞ[2], Doç. Dr. Esin YAĞMUR ŞAHİN[3]
[2]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
ORCID: 0000-0002-9612-5507
[3]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
ORCID: 0000-0002-9730-3280

ÖZET

Zenginleştirilmiş kitapları (z-kitap) konu alan bu çalışmada, yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi alanında yaygın şekilde kullanılmakta olan iki zenginleştirilmiş kitabın karşılaştırmalı bir yolla incelenmesi sağlanarak alan üzerinde zenginleştirilmiş kitaplar üzerine gelinen son noktanın somut bir şekilde görülebilmesi ve aynı zamanda alan üzerinde yapılacak zenginleştirilmiş kitap hazırlama ve geliştirme çalışmalarına katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Yedi İklim Türkçe ve Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe öğretim setlerine ait A1 dil seviyesindeki zenginleştirilmiş ders kitapları araştırma materyali olarak tercih edilmiş ve söz konusu bu kitaplar doküman incelemesi yöntemi kullanılarak kitap seçenekleri, bulunulan platform, kullanıcı araçları, yardım ve tanıtım olanakları, kısayol ve hızlı erişim olanakları, kayıt tutma olanakları, etkileşimli etkinlik çeşitleri, dönüt verme olanakları, çoklu ortam ögeleri ve etkileşim olanakları olmak üzere 10 inceleme başlığı altında karşılaştırmalı bir yolla ele alınmıştır. Yapılan inceleme sonucunda Yedi İklim Türkçe Z-kitabının bulunulan platform, yardım ve tanıtım olanakları ile dönüt verme olanakları bakımından, Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının ise kitap seçenekleri ile kısayol ve hızlı erişim olanakları bakımından daha gelişmiş özelliklere sahip olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bununla birlikte her iki zenginleştirilmiş kitabın da benzer şekilde kullanıcı araçları, etkileşimli etkinlik çeşitleri ile çoklu ortam ögeleri bakımından güçlü özelliklere sahip olduğu ancak diğer taraftan kayıt tutma olanakları ile etkileşim olanakları bakımından ise daha zayıf özelliklere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi, Eğitim Teknolojisi, Öğretim Teknolojisi, Ders Kitabı, Zenginleştirilmiş Kitap (Z-kitap)

ABSTRACT

[1]Bu bildiri, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi Tezli Yüksek Lisans Programında hazırlanan "Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Kullanılan Yedi İklim Türkçe Z-Kitabı ile Yeni İstanbul Türkçe Z-Kitabının İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

In this research, which is about enriched books (z-book), it is aimed to examine two enriched books that are widely used in the field of teaching Turkish as a foreign language in a comparative method, to see the latest point reached on enriched books on the field in a concretely and to contribute to the enriched book preparation and development studies. For this purpose, A1 language-level enriched textbooks belonging to Yedi Iklim Turkish and Yeni Istanbul Turkish teaching sets for were preferred as research materials and these books were examined under the following 10 criteria using the document review method: Book options, platform, user tools, help and promotion opportunities, shortcut and quick access opportunities, record keeping opportunities, interactive activity types, feedback opportunities, multimedia elements and interaction opportunities. The following results were obtained in the research: While the Yedi Iklim Turkish Z-book is more developed in terms of platform, help and promotion opportunities and feedback opportunities, the Yeni Istanbul Turkish Z-book is more developed in terms of book options, shortcut and quick access opportunities. In addition, both enriched books have strong features in terms of user tools, interactive activity types and multimedia elements, but weak in terms of record-keeping opportunities and interaction opportunities.

Keywords: Teaching Turkish as a Foreign Language, Educational Technology, Instructional Technology, Textbook, Enriched Book (Z-book)

1. GİRİŞ

Bilim ve teknoloji alanlarında yaşanan hızlı gelişmeler, yaşamın pek çok farklı alanında olduğu gibi eğitim alanında da etkilerini hissettirmektedir. Nitekim, "geçmişten günümüze eğitim ortamlarında kullanılan teknolojiler incelendiğinde kara tahta ve tebeşirden, bilgisayar ve internet dünyasına hatta yapay zekâya sahip akıllı teknolojilere doğru bir dönüşüm olduğu görülmektedir" (Erbaş ve Demirer, 2014, s. 8). Teknolojinin eğitime yansımaları elbette bununla da sınırlı değildir. Temelinde pedagojinin, felsefenin, psikolojinin ve sosyolojinin yer aldığı eğitim, son zamanlarda yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte ufkunu genişletmiş; daha çağdaş, yeniliklere açık ve küresel bir hal almıştır. Eğitimin teknoloji ile oluşturduğu bu sıkı ilişki ise *"eğitim teknolojisi"* ve *"öğretim teknolojisi"* gibi yeni terimleri gündeme getirmiştir.

Eğitim teknolojisi ve öğretim teknolojisi terimleri her ne kadar farklı karşılıkları olan terimler olsa da kimi zaman bu terimlerin alan yazın üzerinde birbirinin yerini alacak şekilde kullanıldığı durumlara da rastlanmaktadır ancak söz konusu iki terim arasındaki fark eğitim ve öğretim terimleri arasındaki fark kadar açıktır. Nitekim tıpkı eğitim ve öğretim terimleri arasında olduğu gibi eğitim teknolojisi ve öğretim teknolojisi terimleri arasında da bir üst terim-alt terim ilişkisi bulunmaktadır (Aküzüm, 2017, s. 13). Bu bakımdan bir üst terim olarak eğitim teknolojisini, "genelde eğitime, özelde öğrenme durumuna egemen olabilmek için ilgili bilgi ve becerilerin işe koşulmasıyla öğrenme ya da eğitim süreçlerinin işlevsel olarak yapısallaştırılması" (Alkan, 2011, s. 13) şeklinde tanımlamak mümkünken diğer yandan bir alt terim olarak öğretim teknolojisini ise "belirli hedefler açısından öğretimin daha etkili bir şekilde gerçekleşebilmesi için insan ya da insan dışı kaynakların bir arada kullanılması yoluyla, öğrenme ve öğretme

süreçlerinin tamamının sistematik bir şekilde tasarlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi" (Öğretim Teknolojisi Komisyonu [Commission on Instructional Technology], 1969, s. 27) şeklinde tanımlamak mümkündür. Verilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere en yalın anlamıyla öğretim teknolojisi, yalnızca öğretim faaliyetleriyle ilgilenen ve etkili öğrenmenin sağlanmasını hedefleyen bir süreçken; eğitim teknolojisi, öğrenme ve öğretme süreçlerinin tümüyle ilgilenen ve genel olarak insan öğrenmesini konu alan bir disiplindir (Alkan, 2011, s. 15). Söz konusu bu disiplin üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde ise eğitim öğretim faaliyetlerinin daha etkili bir şekilde sürdürülebilmesi ve aynı zamanda kalitesinin de yükseltilebilmesi için başta bilgisayar, tablet, akıllı tahta ve yansıtıcılar olmak üzere pek çok elektronik cihaz öğretim ortamına dahil edilmiş, bunun beraberinde de eğitimde adeta bir değişim rüzgârı esmeye başlamıştır. Hatta öyle ki yıllardır eğitimin vazgeçilmez bir aracı olarak kullanılmakta olan ders kitapları dahi bu değişim rüzgârına kapılmaktan kendisini alıkoyamamıştır. 1971 yılında Michael Hart tarafından başlatılan Gutenberg Projesi (Project Gutenberg) ve proje dâhilinde ortaya çıkan ilk elektronik kitaplar (e-kitap) bu değişimin ilk adımları aynı zamanda dijital kütüphaneciliğin de başlangıcı olurken (Gümüş, Erdoğdu ve Bozkurt, 2017, s. 99-100) diğer taraftan söz konusu e-kitapların özel amaçlarla hazırlanmış yazılımlar ve çoklu ortam araçlarıyla birlikte etkileşimli bir yapıya sahip olan zenginleştirilmiş kitaplar (z-kitap) haline dönüştürülmesi ise basılı kitapların dijitalleşmesi yolunda atılan bir diğer önemli adım olmuştur.

Özetle basılı kitapların elektronik cihazlar yardımıyla dijital ortamlara aktarılmasıyla birlikte kitaplar artık basılı kitaplar ve dijital kitaplar olarak ikiye ayrılmakta ve benzer şekilde dijital kitaplar da kendi içinde e-kitap ve z-kitap olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu doğrultuda dijital kitap kavramını, elektronik kitap ve zenginleştirilmiş kitap kavramlarını kapsayan bir üst kavram olarak "çeşitli bilgisayar yazılımları kullanılarak dijital ortamlarda üretilen ve kullanımında bilgisayar, akıllı telefon, tablet ya da akıllı tahta gibi elektronik cihazlara ihtiyaç duyulan sanal kitaplar" şeklinde tanımlamak mümkündür. Bununla beraber dijital kitap türlerinden biri olan elektronik kitaplar ise "bir basılı kitap ile benzer içeriklere (metin ve görsel ögeler) sahip olan, elektronik ortamlarda dağıtımı sağlanan ve yine bu ortamlarda görüntülenebilen dijital kitaplar" (e-book, t.y.) şeklinde tanımlanabilirken bir diğer dijital kitap türü olan zenginleştirilmiş kitaplar da "çoklu ortam ögeleri (video, metin, görsel ögeler, ses dosyaları vb.), kullanıcı araçları (sesli okuma, not alma, vurgu yapma, sayfa kaydetme vb.) ve etkileşimli etkinlikler (sürükleme, seçme, yazma, çizme vb.) ile zenginleştirilmiş, temelde kullanıcı-kitap etkileşimine dayanan dijital kitaplar" şeklinde tanımlanabilir.

Dijital kitapların günümüzdeki en gelişmiş halleri olan zenginleştirilmiş kitapların alan yazında pek çok farklı tanımı yapılmaktadır. Örneğin Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2015)'te "video, resim, ses, internet bağlantısı ve kullanıcı araçları gibi çoklu ortam ögeleri ile zenginleştirilmiş ders kitabı" (s.2) olarak tanımlanan zenginleştirilmiş kitaplar, Oruçoğlu (2015) tarafından "basılı ders kitabının dijital ortama aktarılmış ve çoklu ortam öğeleriyle zenginleştirilmiş hali" (s.7) olarak Bozkurt ve Bozkaya (2013b) tarafındansa "kullanıcı ve dijital kitabın karşılıklı olarak üst düzey etkileşime geçtikleri; dijital kitabı oluşturan öğelerin kendi aralarında ve çevresi ile iletişiminin yanı sıra diğer kullanıcılarla etkileşim halinde oldukları, birçok iletişim kanalının bir arada kullanılabildiği dijital kitaplar" (s.377) şeklinde tanımlanmıştır.

Kaynaklarda daha çok z-kitap (zenginleştirilmiş kitap) şeklinde kısaltılarak kullanılan bu kitapların özellikle yabancı kaynaklarda, sahip oldukları etkileşimli yapısı sebebiyle *"interactive e-book (etkileşimli e-kitap)"* adıyla (Özer ve Türel, 2015, s. 3) ve genişletilmiş-zenginleştirilmiş özellikleri sebebiyle de *"enhanced e-book (genişletilmiş e-kitap)"* adıyla anıldığı da görülmektedir.

E-kitaplardan farklı olarak temelinde bir bilgisayar yazılımı bulunan ve içinde pek çok kullanıcı aracı, çoklu ortam ögesi ve etkileşimli etkinlik türünü barındıran bu yeni nesil kitapların genel olarak içerik, yazılım ve kullanıcı olmak üzere üç bileşeni bulunmaktadır (Erdem Aydın ve Yazıcı, 2019, s. 193). Bu bileşenlerin birbirleri arasında kurdukları ilişkileri ise z-kitapların "etkileşimli" olarak adlandırılan yapısını oluşturmaktadır. Zenginleştirilmiş kitapların sahip olduğu bu etkileşimli yapısını da şu boyutlar üzerinden açıklamak mümkündür:

- *İçerik-kullanıcı etkileşimi:* Bu etkileşim boyutu; kitapta çeşitli biçimlerde (metin, video, görsel ya da ses biçimi gibi) yer alan bilgilerin doğrudan kullanıcıya ulaşması, kullanıcı tarafından yönetilmesi ve kullanıcı üzerinde yer edinmesi (öğrenilmesi) sürecini ifade eder. Örneğin; bir metnin, videonun, görselin ya da ses dosyasının kullanıcı denetiminde okunması, izlenmesi, incelenmesi ya da dinlenmesi sonucunda ortaya çıkan öğrenmeler içerik-kullanıcı etkileşimini temsil etmektedir.
- *Yazılım-kullanıcı etkileşimi:* Her şeyden önce bir bilgisayar yazılımı olan z-kitaplar, basılı kitapların aksine okuyucu rolünde bulunan bireyleri birer kullanıcı haline dönüştürmekte ve içinde bulunan pek çok yazılım temelli ögeyle birlikte kullanıcılarla etkileşim haline geçmektedir. Kullanıcıların z-kitap üzerinde dokunarak, tıklayarak, sürükleyerek, basılı tutarak ya da tuşlayarak çeşitli işlemler gerçekleştirmesi ve z-kitap yazılımlarının da gerçekleştirilen bu işlemlere geri bildirimler sağlaması yazılım-kullanıcı etkileşimini oluşturmaktadır. Örneğin, kullanıcıların z-kitapta yer alan vurgu yapma, yakınlaştırma, parlaklık ayarlama ve sesli okuma gibi kullanıcı araçlarını kullanması, sunulan etkinlikleri dokunarak, tıklayarak ya da çeşitli komutlarla tamamlaması ve z-kitapların da yapılan tüm bu işlemlerden etkilenmesi, özelleştirilmesi ve kullanıcılara çeşitli geri bildirimlerde bulunması bu tür etkileşimleri ifade eder.
- *Kullanıcılar arası etkileşim:* Z-kitapların içerik ve yazılım boyutlarında kurulan etkileşimlerinin aynı zamanda diğer kullanıcılar (öğrenciler ve öğretmenler) arasında da gerçekleşmesi durumu bu etkileşim boyutunu oluşturmaktadır. Bu tür etkileşimlerde kullanıcılar, kullanılan z-kitap yazılımlarının el verdiği ölçüde ortak çalışmalarda bulunabilir, birbirini destekleyebilir ya da birbirini denetleme imkânına sahip olabilirler. Söz konusu bu durum tamamen z-kitapların sahip olduğu yazılım özelliklerine bağlı olarak gelişmektedir.

Z-kitaplar, sahip olduğu bu etkileşimli ve zenginleştirilmiş yapısı nedeniyle basılı ders kitaplarından ayrılmakta ve kullanıcılarına pek çok farklı noktada avantaj sağlamaktadır.

Zenginleştirilmiş kitapların sahip olduğu bu avantajlar basılı ders kitaplarıyla karşılaştırmalı olarak Çizelge 1 üzerinde gösterilmiştir:

Çizelge 1. Z-kitapların basılı ders kitaplarından farklı olarak sahip olduğu avantajları

Zenginleştirilmiş ders kitapları (z-kitap)	Basılı ders kitapları
Basım derdi yoktur.	Basım süreci zor ve maliyetlidir.
İstenilen her an erişilebilir ya da satın alınabilir.	Belirli çalışma saatleri içinde erişilebilir ya da satın alınabilir.
Mobil cihazlarla birlikte istenilen her yere kolayca taşınabilir.	Sürekli olarak taşınması zahmetlidir.
Güncellenmesi kolay ve maliyetsizdir.	Güncellenmesi yeni baskılar gerektirdiği için zahmetli ve maliyetlidir.
Kâğıt tüketimi olmadığı için çevre dostudur.	Kâğıt tüketimine ihtiyaç vardır.
Hem görme hem de işitme duyusuna hitap eder.	Yalnızca görme duyusuna hitap eder.
Her türlü ışık ortamında kullanılabilir.	Yalnızca aydınlık ortamlarda kullanılabilir.
Uzun yıllar eskime derdi olmadan kullanılabilir.	Zaman içisinde yıpranabilir ve kullanılmaz hale gelebilir.
Kullanıcıları ile etkileşim halindedir.	Karşılıklı bir etkileşimden söz etmek mümkün değildir.
Özeleştirilebilirdir.	Özelleştirme seçeneklerine sahip değildir.
Fiziksel bir yer kaplamaz bu nedenle kolay saklanabilir.	İstiflenmesi ve dış etkenlere karşı korunması daha zahmetlidir.
Kullanım kolaylığı sunan pek çok kullanıcı aracına sahiptir.	Yapısı gereği kullanıcı araçları ile donatılması mümkün değildir.

Zenginleştirilmiş ders kitapları ile basılı ders kitapları arasında sahip oldukları özellikler bakımından pek çok farklılık bulunduğu gibi bu kitapların hazırlanması sürecinde de doğal olarak pek çok farklılık bulunmaktadır. Bozkurt ve Bozkaya (2013a) tarafından yapılan çalışmada z-kitapların hazırlanması sürecinde izlenilen şu beş adımdan söz edilmiştir:

- *Planlama:* Bu aşama, z-kitap hazırlama ekibinin oluşturulması ve z-kitabın hangi bölüm ve bileşenlerden oluşacağının belirlenmesi aşamasıdır.
- *Analiz:* Bu aşama; hedef kitlenin gelişim düzeylerinin, öğrenme biçimlerinin ve sosyal özelliklerinin analiz edilmesi, z-kitapta kullanılacak dilin yapısının belirlenmesi ve z-kitabın dayandırılacağı kuramsal temellerin oluşturulması aşamasıdır.
- *Uygulama:* Bu aşama, z-kitabın kullanıma sunulacağı dijital platformların belirlenmesi ve z-kitabın sahip olacağı arayüz ve etkileşim boyutlarının tasarlanması aşamasıdır.
- *Koruma:* Bu aşama, hazırlanmakta olan z-kitabın; izinsiz bir şekilde kopyalanması, değiştirilmesi veya paylaşılması gibi çeşitli telif ihlallerine yol açan durumlara karşı korunması aşamasıdır.

- *Yayınlama:* Bu aşama, hazırlanan z-kitabın ücretli veya ücretsiz bir şekilde kullanıcıların erişimine açılması aşamasıdır (s. 11-17).

Alanında uzman kişiler tarafından disiplinler arası yapılan çalışmalar neticesinde yukarıda genel hatlarıyla verilen ve süreç içinde birbirini takip eden daha bir dizi aşamayla birlikte eğitimin pek çok alanında olduğu gibi yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi alanında da zenginleştirilmiş ders kitapları hazırlanmaya başlanmış, bunun beraberinde de alan yazın üzerinde zenginleştirilmiş kitapları konu alan pek çok akademik çalışma gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmalara bir yenisini eklemek üzere gerçekleştirilen bu çalışmayla birlikte ise yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi alanında hâlihazırda kullanılmakta olan Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu zenginleştirilmiş kitap özelliklerinin belirlenmesi sağlanarak iki z-kitabın güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya konulması ve bu yolla da yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi alanında zenginleştirilmiş kitaplar üzerine gelinen son noktanın tespit edilmesi ve gerek alan yazına gerekse zenginleştirilmiş kitap hazırlama ve geliştirme çalışmalarına katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Bu amaçla yapılan araştırmada "Yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi alanı üzerinde yaygın şekilde kullanılmakta olan Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu zenginleştirilmiş kitap özellikleri bakımından farkları nelerdir?" problem cümlesinden yola çıkılarak şu alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının kullanıcılara sunduğu kitap seçenekleri bakımından farkları nelerdir?

2. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının kullanılabildiği platformlar bakımından farkları nelerdir?

3. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu kullanıcı araçları bakımından farkları nelerdir?

4. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu yardım ve tanıtım olanakları bakımından farkları nelerdir?

5. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu kısayol ve hızlı erişim olanakları bakımından farkları nelerdir?

6. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu kayıt tutma olanakları bakımından farkları nelerdir?

7. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu etkileşimli etkinlik çeşitleri bakımından farkları nelerdir?

8. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu dönüt verme olanakları bakımından farkları nelerdir?

9. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu çoklu ortam ögeleri bakımından farkları nelerdir?

10. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının kullanıcılara sağladığı etkileşim olanakları bakımından farkları nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi ya da diğer bir adıyla doküman analizi olarak da bilinen bu yöntem "araştırmanın veri setini oluşturan birincil veya ikincil kaynak olarak nitelendirilen çeşitli dokümanların elde edilmesi, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilir" (Özkan, 2021, s. 2). Yapılan araştırmalarda tek başına bir araştırma yöntemi olarak kullanılabilecek bu yöntem aynı zamanda diğer nitel araştırma yöntemlerini destekleyici bir araştırma yöntemi olarak da kullanılabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 189). Doküman incelemesi yönteminin; dokümanlara ulaşma, dokümanların orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, dokümanlardan elde edilen verileri analiz etme ve analiz edilen verileri kullanma gibi belli başlı uygulama adımları bulunmaktadır (Forster, 1995; akt. Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 194).

2.2. Araştırma Materyali

Bu çalışmada araştırma materyali olarak, Yedi İklim Türkçe ve Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe öğretim setlerine ait A1 dil seviyesindeki zenginleştirilmiş ders kitapları kullanılmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması

Yapılan araştırmada elde edilmesi beklenen verilerin sistematik bir temele dayandırılması amaçlandığından zenginleştirilmiş kitapların incelenmesi sürecinde göz önünde bulundurulması gereken bir takım inceleme başlıklarına ihtiyaç duyulmuş, bu doğrultuda araştırmacı tarafından; Oruçoğlu (2015), Doğan (2018), Bozkurt (2013) ve Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2022)'na ait çalışmalar da referans alınarak Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabı üzerinde bir tespit çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu tespit çalışması ve alanında uzman üç öğretim üyesinin de onayı neticesinde araştırmadan elde edilmesi beklenen verilerin doküman incelemesi yöntemi kullanılarak aşağıdaki 10 zenginleştirilmiş kitap inceleme başlığı üzerinden elde edilmesine karar verilmiştir. Bu inceleme başlıkları: "Kitap seçenekleri, bulunulan platform, kullanıcı araçları, yardım ve tanıtım olanakları, kısayol ve hızlı erişim olanakları, kayıt tutma olanakları, etkileşimli etkinlik çeşitleri, dönüt verme olanakları, çoklu ortam ögeleri ve etkileşim olanakları" şeklindedir.

2.4. Verilerin Analizi

Bu araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılarak öncesinde alan yazın taraması yoluyla belirlenen ve alınan uzman görüşleriyle netleştirilen 10 inceleme başlığı üzerinden araştırma verileri elde edilmiş ve elde edilen tüm bu veriler çizelgeler üzerinde gösterilerek araştırmacı tarafından bulundukları inceleme başlıkları altında tarafsız bir bakış açısıyla değerlendirilmeye, analiz edilmeye ve karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Bu sayede de çalışma kapsamında ele alınan Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu güçlü ve zayıf yönlerinin tespiti sağlanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Bu başlık altında "Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının kullanıcılara sunduğu kitap seçenekleri bakımından farkları nelerdir?" alt probleminden yola çıkılarak söz konusu iki z-kitabın hangi dil seviyelerine ve hangi kitap türlerine yönelik hazırlandığı araştırılmış, yapılan araştırma neticesinde elde edilen bulgular Çizelge 2 üzerinde gösterilmiştir:

Çizelge 2. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının kullanıcılara sunduğu kitap seçenekleri

Ölçütler	**Yedi İklim Türkçe Z-Kitabı**	**Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-Kitabı**
Dil seviyesi	A1, A2, B1, B2 ve C1	A1, A2, B1, B2 ve C1
Kitap türü	Ders kitabı	Ders kitabı, çalışma kitabı ve zenginleştirilebilir özellikli öğretmen kitabı

Çizelge 2'de yer verilen bilgiler ışığında; her iki öğretim setine ait z-kitapların A1, A2, B1, B2 ve C1 dil seviyesine yönelik hazırlandığı, yapılan z-kitap çalışmalarında C2 dil seviyesine yönelik herhangi bir z-kitabın hazırlanmadığı, diğer taraftan Yedi İklim Türkçe Z-kitabında yalnızca öğrenci ders kitaplarının birer zenginleştirilmiş kitap haline dönüştürüldüğü ve öğrenci çalışma kitapları ile öğretmen ders kitaplarının z-kitap çalışmalarına dahil edilmediği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabında ise ders kitaplarının yanında çalışma kitapları ve zenginleştirilebilir özellikli öğretmen kitaplarının da birer zenginleştirilmiş kitap haline dönüştürüldüğü görülmüştür.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Bu başlık altında "Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının kullanılabildiği platformlar bakımından farkları nelerdir?" alt probleminden

yola çıkılarak söz konusu iki z-kitabın hangi platformlar üzerinden kullanıcılara hizmet verdiği araştırılmış, yapılan araştırma neticesinde elde edilen bulgular Çizelge 3 üzerinde gösterilmiştir:

Çizelge 3. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının kullanılabildiği platformlar ve bu platformların özellikleri

Z-Kitap Adı	Kullanıldığı Platform	Kullanım İmkânı	İşletim Sistemi Desteği
Yedi İklim Türkçe Z-Kitabı	"Yedi İklim Türkçe Z-Kitap Uygulaması" isimli bilgisayar yazılımı	Çevrimiçi ve çevrimdışı kullanım	Windows işletim sistemi
	"http://oys.yee.org.tr" bağlantı adresli Web sayfası	Çevrimiçi kullanım	İnternet tarayıcısına sahip; Windows, macOS, iOS ve Android gibi işletim sistemleri
Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabı	"https://apitwist.com" bağlantı adresli Web sayfası	Çevrimiçi kullanım	İnternet tarayıcısına sahip; Windows, macOS, iOS ve Android gibi işletim sistemleri

Araştırma materyallerinin incelenmesinden elde edilen verilere göre oluşturulan Çizelge 3'e bakıldığında; Yedi İklim Türkçe Z-kitabının, "Yedi İklim Türkçe Z-Kitap Uygulaması" ve "http://oys.yee.org.tr bağlantı adresli Web sayfası" olmak üzere iki ayrı platform üzerinden kullanıcılara çevrimiçi ve çevrimdışı olarak hizmet sunduğu görülürken, Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının ise yalnızca "https://apitwist.com bağlantı adresli Web sayfası" üzerinden kullanıcılara çevrimiçi olarak hizmet sunduğu görülmüştür. Buna ek olarak Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının Windows, macOS, iOS ve Android gibi işletim sistemleri üzerinde herhangi bir özel yazılıma sahip olmadığı, Yedi İklim Türkçe Z-kitabının ise bu işletim sistemleri arasından yalnızca Windows işletim sistemine yönelik hazırlanmış bir bilgisayar yazılımına sahip olduğu tespit edilmiştir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Bu başlık altında "Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu kullanıcı araçları bakımından farkları nelerdir?" alt probleminden yola çıkılarak söz konusu iki z-kitabın hangi işlevlere sahip kullanıcı araçlarına sahip olduğu araştırılmış, yapılan araştırma neticesinde elde edilen bulgular Çizelge 4'te verilmiştir:

Çizelge 4. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu kullanıcı araçları

Yedi İklim Türkçe Z-Kitabına Özgü Kullanıcı Araçları	Her İki Z-Kitapta Bulunan Ortak Kullanıcı Araçları	Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-Kitabına Özgü Kullanıcı Araçları
Videolar listesi aracı	İçerik listesi aracı	Sayfa önizleme aracı
Başarım yüzdesi aracı	Yardım ekranı/Tanıtım aracı	Yer imi görüntüleme aracı
Ana sayfa aracı	Çizim aracı	Çizimler listesi aracı
Tam ekran aracı	Sayfa bilgisi aracı	Kütüphane aracı
Sayfa yenileme aracı	Sayfa değiştirme aracı	Araç çubuğu konumlandırma aracı
Sayfa yazdırma aracı	Renk ayarlama aracı	Seçim yapma aracı
	Kalınlık ayarlama aracı	Metin oluşturma aracı
	Silgi aracı	İşlem geri ve ileri alma aracı
	Ekran yakınlaştırma ve uzaklaştırma aracı	Akıllı tahta modu aracı
	Toplu silme aracı	Yer imi aracı

Araştırmada Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu kullanıcı araçlarının neler olduğuyla ilgili elde edilen veriler Çizelge 4'te Yedi İklim Türkçe Z-Kitabına Özgü Kullanıcı Araçları, Her İki Z-Kitapta Bulunan Ortak Kullanıcı Araçları ve Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-Kitabına Özgü Kullanıcı Araçları şeklinde üç ayrı başlık altında verilmiştir. Çizelgedeki bilgilere göre her iki zenginleştirilmiş kitapta toplam 26 çeşit kullanıcı aracı bulunduğu, bu araçlardan; "içerik listesi aracı, yardım ekranı/tanıtım aracı, çizim aracı, sayfa bilgisi aracı, sayfa değiştirme aracı, renk ayarlama aracı, kalınlık ayarlama aracı, silgi aracı, ekran yakınlaştırma ve uzaklaştırma aracı ve toplu silme aracının" her iki z-kitapta da bulunduğu ve bu yönüyle de söz konusu kitapların ortak özelliklere sahip olduğu görülmüştür. Bununla birlikte bu ortak kullanıcı araçlarının dışında kalan "videolar listesi aracı, başarım yüzdesi aracı, ana sayfa aracı, tam ekran aracı, sayfa yenileme aracı ve sayfa yazdırma aracının" Yedi İklim Türkçe Z-kitabına özgü kullanıcı araçları olduğu görülmüş diğer taraftan "sayfa önizleme aracı, yer imi görüntüleme aracı, çizimler listesi aracı, kütüphane aracı, araç çubuğu konumlandırma aracı, seçim yapma aracı, metin oluşturma aracı, işlem geri ve ileri alma aracı, akıllı tahta modu aracı ve yer imi aracının" ise Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabına özgü kullanıcı araçları olduğu tespit edilmiştir.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Bu başlık altında "Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu yardım ve tanıtım olanakları bakımından farkları nelerdir?" alt probleminden yola çıkılarak söz konusu iki z-kitabın hangi yardım ve tanıtım olanaklarına sahip olduğu araştırılmış, yapılan araştırma neticesinde elde edilen bulgular Çizelge 5 üzerinde gösterilmiştir:

Çizelge 5. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu yardım ve tanıtım olanakları

Z-Kitap Adı	Yardım ve Tanıtım Aracı	Yardım ve Tanıtım Olanağı
Yedi İklim Türkçe Z-Kitabı	"Yardım ekranını görüntüle" seçenekli ve "?" sembollü yardım ekranı aracı	Etkileşimli etkinliklerin ve kullanıcı araçlarının tanıtımı
Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-Kitabı	"Hadi tura başlayalım" ifadeli tanıtım aracı	Kullanıcı araçlarının tanıtımı

İlgili alt probleme dair araştırma materyallerinden elde edilen veriler ışığında oluşturulan Çizelge 5'teki bilgilere bakıldığında; Yedi İklim Türkçe Z-kitabının sahip olduğu "yardım ekranını görüntüle" seçenekli ve "?" sembollü yardım ekranı aracı ile içinde yer alan etkileşimli etkinliklerin ve kullanıcı araçlarının tanıtımını yaptığı görülmüştür. Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının ise sahip olduğu "Hadi tura başlayalım" ifadeli tanıtım aracı ile Yedi İklim Türkçe Z-kitabından farklı olarak yalnızca içinde bulunan kullanıcı araçlarının işlevlerini tanıttığı ve etkileşimli etkinliklere yönelik herhangi bir yardım ve tanıtım olanağına sahip olmadığı bilgisine ulaşılmıştır.

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Bu başlık altında "Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu kısayol ve hızlı erişim olanakları bakımından farkları nelerdir?" alt probleminden yola çıkılarak söz konusu iki z-kitabın hangi kısayol ve hızlı erişim olanaklarına sahip olduğu araştırılmış, yapılan araştırma neticesinde elde edilen bulgular Çizelge 6 üzerinde gösterilmiştir:

Çizelge 6. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu kısayol ve hızlı erişim olanakları

Z-Kitap Adı	Kısayol Tuşları	Hızlı Erişim Olanağına Sahip Kullanıcı Araçları
Yedi İklim Türkçe Z-Kitabı	Bulunmamaktadır	İçerik listesi aracı Videolar listesi aracı Yardım ekranı aracı Ana sayfa aracı
Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-Kitabı	S, Shift + sol tık, P, H, L, T, Backspace, B, Sol yön ve sağ yön ile Yukarı yön ve aşağı yön kısayol tuşları	Sayfa önizleme aracı İçerik listesi aracı Yer imi görüntüleme aracı Çizimler listesi aracı Kütüphane aracı Sayfa değiştirme ve sayfa bilgisi aracı

Araştırma materyallerinden elde edilen verilerin tasnif edildiği Çizelge 6'da yer verilen bilgilere göre; Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının hem içinde yer alan kısayol tuşları ile hem de hızlı erişim olanağına sahip kullanıcı araçları ile kullanıcılara pek çok noktada kullanım kolaylığı sağladığı görülmüştür. Yedi İklim Türkçe Z-kitabının ise klavye tuşları üzerine atanmış herhangi bir kısayol tuşuna sahip olmaması nedeniyle Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabından farklı olarak kullanıcılara yalnızca hızlı erişim olanağına sahip kullanıcı araçları ile kullanım kolaylığı sağladığı tespit edilmiştir.

3.6. Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Bu başlık altında "Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu kayıt tutma olanakları bakımından farkları nelerdir?" alt probleminden yola çıkılarak, söz konusu iki z-kitabın hangi kayıt tutma olanaklarına sahip olduğu araştırılmış, yapılan araştırma neticesinde elde edilen bulgular Çizelge 7 üzerinde gösterilmiştir:

Çizelge 7. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu kayıt tutma olanakları

Z-Kitap Adı	Kayıt Altına Alınan Kullanıcı İlerlemeleri	Kayıt Altına Alınan Kullanıcı İçerikleri	Kayıt Altına Alınan Kitap Sayfaları
Yedi İklim Türkçe Z-Kitabı	Bölümlerin tamamlanma durumları Bölümlerin tamamlanma süreleri Bölümlerin tamamlanma oranları Bölümlerin tamamlanma yüzdeleri Etkinliklerin tamamlanma durumları Etkinliklerin tamamlanma yüzdeleri kayıt altına alınmaktadır.	Kullanıcılar tarafından üretilen metin, şekil, çizim ve etkinlik yanıtları gibi içerikler kayıt altına alınmamaktadır.	En son üzerinde kalınan sayfa kayıt altına alınmaktadır.
Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-Kitabı	Kullanıcıların z-kitap üzerindeki genel ilerleme durumları kayıt altına alınmaktadır.	Kullanıcılar tarafından üretilen metin, şekil ve çizimler kayıt altına alınırken kullanıcılar tarafından verilen etkinlik yanıtları kayıt altına alınmamaktadır.	En son üzerinde kalınan sayfa Üzerinde çizim yapılan sayfalar Üzerinde yer işaretlemesi yapılan sayfalar kayıt altına alınmaktadır.

Çizelge 7'de ilgili alt probleme yönelik incelemelerden elde edilen veriler Kayıt Altına Alınan Kullanıcı İlerlemeleri, Kayıt Altına Alınan Kullanıcı İçerikleri ve Kayıt Altına Alınan Kitap Sayfaları başlıkları altında verilmiştir. Buna göre Yedi İklim Türkçe Z-kitabının kullanıcı ilerlemeleri noktasında bölümlerin tamamlanma durumları, süreleri, oranları ve yüzdeleriyle etkinliklerin tamamlanma durum ve yüzdelerini kayıt altına alındığı görülmüştür. Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının ise kullanıcıların yalnızca genel ilerleme durumlarını kaydettiği tespit edilmiştir. Her iki zenginleştirilmiş kitap, Kayıt Altına Alınan Kullanıcı İçerikleri bakımından değerlendirildiğinde, Yedi İklim Türkçe Z-kitabının kullanıcılar tarafından üretilen metin, şekil, çizim ve etkinlik yanıtları gibi kullanıcı içeriklerini herhangi bir şekilde kayıt altına almadığı, Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının ise bu içeriklerden yalnızca metin, şekil ve çizimleri kayıt altına aldığı ve kullanıcılar tarafından verilen etkinlik yanıtlarını ise herhangi bir şekilde kayıt altına almadığı görülmüştür. Diğer taraftan Yedi İklim Türkçe Z-kitabında kullanıcıların en son üzerinde kaldıkları sayfa kaydedilirken Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabında kullanıcıların en son üzerinde kaldıkları sayfanın yanında üzerinde çizim ve yer işaretlemesi yaptıkları sayfaların da kaydedildiği bilgisine ulaşılmıştır.

3.7. Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Bu başlık altında "Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu etkileşimli etkinlik çeşitleri bakımından farkları nelerdir?" alt probleminden yola çıkılarak söz konusu iki z-kitabın hangi etkileşimli etkinlik çeşitlerine sahip olduğu araştırılmış, yapılan araştırma neticesinde elde edilen bulgular Çizelge 8 üzerinde gösterilmiştir:

Çizelge 8. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu etkileşimli etkinlik çeşitleri

Z-Kitap Adı	Sürükleme Etkinlikleri	Seçim Yapma Etkinlikleri	Sabit Cevaplı Yazma Etkinlikleri	Serbest Cevaplı Yazma Etkinlikleri	Çizim Yapma Etkinlikleri
Yedi İklim Türkçe Z-Kitabı	a.) Sıralama etkinlikleri b.) Eşleştirme etkinlikleri c.) Boşluk doldurma etkinlikleri	a.) Seçenek işaretleme etkinlikleri b.) Tıkla-dinle-tekrarla etkinlikleri c.) Tıkla-incele etkinlikleri d.) Doğru-yanlış yanıtlama etkinlikleri e.) Tıkla-	a.) Boşluk doldurma etkinlikleri b.) Kısa cevaplı yanıt verme etkinlikleri c.) Eşleştirme etkinlikleri	a.) Boşluk doldurma etkinlikleri b.) Kısa cevaplı yanıt verme etkinlikleri c.) Serbest metin yazma etkinlikleri	a.) Okuma-çizme etkinliği

		yönet etkinlikleri f.) Çoklu işaretleme etkinlikleri			
Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-Kitabı	a.) Sıralama etkinlikleri b.) Eşleştirme etkinlikleri c.) Boşluk doldurma etkinlikleri	a.) Seçenek işaretleme etkinlikleri b.) Tıkla-dinle-tekrarla etkinlikleri c.) Çoklu işaretleme etkinlikleri d.) Boşluk doldurma etkinlikleri	Sabit cevaplı yazma etkinlik türüne ait herhangi bir etkinlik çeşidine rastlanmamıştır.	a.) Boşluk doldurma etkinlikleri b.) Eşleştirme etkinlikleri c.) Kısa cevaplı yanıt verme etkinlikleri d.) Doğru-yanlış yanıtlama etkinlikleri e.) Serbest metin yazma etkinlikleri	a.) Seçenek işaretleme etkinlikleri b.) Çoklu işaretleme etkinlikleri

Araştırma materyalleri etkileşimli etkinlikler açısından incelendiğinde Çizelge 8'de yer verilen bilgilere ulaşılmıştır. Bu bilgilere göre, Yedi İklim Türkçe Z-kitabının sürükleme etkinlikleri, seçim yapma etkinlikleri, sabit cevaplı yazma etkinlikleri, serbest cevaplı yazma etkinlikleri ve çizim yapma etkinlikleri olmak üzere temelde 5 etkileşimli etkinlik türü altında toplam 16 etkileşimli etkinlik çeşidine sahip olduğu görülmüştür. Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının ise sürükleme etkinlikleri, seçim yapma etkinlikleri, serbest cevaplı yazma etkinlikleri ve çizim yapma etkinlikleri olmak üzere temelde 4 etkileşimli etkinlik türü altında toplam 14 etkileşimli etkinlik çeşidine sahip olduğu tespit edilmiştir.

3.8. Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Bu başlık altında "Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu dönüt verme olanakları bakımından farkları nelerdir?" alt probleminden yola çıkılarak söz konusu iki z-kitabın hangi dönüt verme olanaklarına sahip olduğu araştırılmış, yapılan araştırma neticesinde elde edilen bulgular Çizelge 9 üzerinde gösterilmiştir:

Çizelge 9. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu dönüt verme olanakları

Z-Kitap Adı	Dönüt Türü	Dönüt Verilen Yerler
Yedi İklim Türkçe Z-Kitabı	Yazılı, sesli ve görüntülü dönüt türleri	Etkinlikler, bölümler ve üniteler
Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-Kitabı	Yazılı ve görüntülü dönüt türleri	Etkinlikler

Çizelge 9'da yer verilen bilgilere bakıldığında; Yedi İklim Türkçe Z-kitabında etkinlikler, bölümler ve üniteler üzerinde yazılı, sesli ve görüntülü dönütler verildiği görülmüştür. Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabında ise sadece etkinlikler üzerinde yazılı ve görüntülü dönütler verildiği ancak sesli dönütlerin bu kitap içerisinde bulunmadığı tespit edilmiştir.

3.9. Dokuzuncu Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Bu başlık altında "Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu çoklu ortam ögeleri bakımından farkları nelerdir?" alt probleminden yola çıkılarak söz konusu iki z-kitabın hangi çoklu ortam ögelerine sahip olduğu araştırılmış, yapılan araştırma neticesinde elde edilen bulgular Çizelge 10 üzerinde gösterilmiştir:

Çizelge 10. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının sahip olduğu çoklu ortam ögeleri

Yedi İklim Türkçe Z-Kitabının Sahip Olduğu Çoklu Ortam Ögeleri	Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-Kitabının Sahip Olduğu Çoklu Ortam Ögeleri
Sesli yönergeler	Seslendirilmiş metinler
Seslendirilmiş metinler	Videolar
Yavaş hızda seslendirilmiş metinler	Yazılı metinler
Müzikler	Fotoğraflar
Videolar	Resimler
Yazılı metinler	Karikatürler
Alt yazılar	Animasyonlar
Fotoğraflar	Haritalar
Resimler	Şemalar
Karikatürler	Tablolar
Animasyonlar	
Haritalar	
Grafikler	
Şemalar	
Tablolar	

Çizelge 10'da yer verilen bilgilere bakıldığında, her iki zenginleştirilmiş kitabın içinde de seslendirilmiş metinler, videolar, yazılı metinler, fotoğraflar, resimler, karikatürler, animasyonlar, haritalar, şemalar ve tablolar gibi ortak çoklu ortam ögeleri bulunduğu, bununla beraber Yedi İklim Türkçe Z-kitabının Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabından farklı olarak söz konusu çoklu ortam ögelerinin yanında sesli yönergeler, yavaş hızda seslendirilmiş metinler, müzikler, alt yazılar ve grafikler gibi çoklu ortam ögelerini de içerisinde barındırdığı ve bu sayede kullanıcılara daha zengin bir materyal kaynağı sunduğu bilgisine ulaşılmıştır.

3.10. Onuncu Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Bu başlık altında "Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının kullanıcılara sağladığı etkileşim olanakları bakımından farkları nelerdir?" alt probleminden yola çıkılarak söz konusu iki z-kitabın hangi türden etkileşim olanaklarına sahip olduğu araştırılmış, yapılan araştırma neticesinde elde edilen bulgular Çizelge 11 üzerinde gösterilmiştir:

Çizelge 11. Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının kullanıcılara sağladığı etkileşim olanakları

Z-Kitap Etkileşim Türleri	Yedi İklim Türkçe Z-Kitabı	Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-Kitabı
İçerik-Kullanıcı Etkileşimi	+	+
Yazılım-Kullanıcı Etkileşimi	+	+
Kullanıcılar Arası Etkileşim	-	-

Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının kullanıcılara sağladığı etkileşim olanakları; İçerik-Kullanıcı Etkileşimi, Yazılım-Kullanıcı Etkileşimi ve Kullanıcılar Arası Etkileşim olmak üzere üç başlık altında incelenmiş ve elde edilen veriler Çizelge 11 üzerinde gösterilmiştir. Buna göre; her iki zenginleştirilmiş kitabın da barındırdığı içerikler ve yazılım özellikleriyle beraber kullanıcılara "içerik-kullanıcı etkileşimi" ile "yazılım-kullanıcı etkileşimi" türlerinde etkileşim olanağı sağladığı ancak diğer yandan "kullanıcılar arası etkileşim" açısından ise kullanıcılara herhangi bir şekilde etkileşim olanağı sağlamadığı tespit edilmiştir. Bu bilgilerden hareketle "etkileşimli" olarak nitelendirilen söz konusu zenginleştirilmiş kitapların, kullanıcılar arası etkileşimlerin kurulmasına olanak sağlayabilecek bir yazılım alt yapısına sahip olmamasının büyük bir eksiklik olduğu ifade edilebilir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

4.1. Sonuçlar

Yapılan çalışmada araştırma materyali olarak seçilen Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabı üzerine yapılan incelemeler ve elde edilen bulgular neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabı, Yedi İklim Türkçe Z-kitabına kıyasla kullanıcılara daha geniş kitap seçenekleri sunmaktadır. Yedi İklim Türkçe Z-kitabının Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabına benzer olarak zenginleştirilmiş çalışma kitaplarına ve zenginleştirilebilir özellikli öğretmen kitaplarına sahip olmaması bir eksiklik olarak görülmektedir. Diğer yandan her iki z-kitapta da C2 dil seviyesine yönelik herhangi bir içeriğin bulunmaması da yine büyük bir eksiklik olarak düşünülmektedir.

Yedi İklim Türkçe Z-kitabı, kullanılabildiği platformlar bakımından Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabına kıyasla kullanıcılara daha geniş kullanım olanakları sağlamaktadır. Bunun yanı sıra Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının Yedi İklim Türkçe Z-kitabında olduğu gibi çevrimdışı kullanıma imkan tanıyan bir bilgisayar yazılımına sahip olmaması önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan her iki z-kitabın da çevrimiçi ve çevrimdışı kullanıma imkan tanıyabilecek herhangi bir mobil yazılıma sahip olmaması da büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabı, sahip olduğu kullanıcı araçları bakımından oldukça benzer özellikler taşımaktadır. Her iki zenginleştirilmiş kitap da kullanıcı gereksinimlerini karşılama konusunda oldukça zengin kullanıcı araçlarına sahiptir. Bununla beraber Yedi İklim Türkçe Z-kitabının temel kullanıcı araçlarından yer imi aracı, metin oluşturma aracı, işlem geri ve ileri alma aracı, metin içi arama yapma aracı, ses düzeyi ayarlama aracı ve ekran parlaklığı ayarlama aracına sahip olmaması; Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının ise yine temel kullanıcı araçlarından ana sayfa aracı, sayfa yazdırma aracı, metin içi arama yapma aracı, ses düzeyi ayarlama aracı ve ekran parlaklığı ayarlama aracına sahip olmaması büyük bir eksiklik olarak tespit edilmiştir.

Yedi İklim Türkçe Z-kitabı, sahip olduğu yardım ve tanıtım olanakları bakımından Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabına kıyasla kullanıcılara daha fazla yardım ve tanıtım olanağı sağlamakla beraber Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının Yedi İklim Türkçe Z-kitabına benzer olarak etkileşimli etkinlikler üzerinde herhangi bir yardım ve tanıtım olanağına sahip olmaması bir eksiklik olarak görülmektedir. Diğer yandan her iki zenginleştirilmiş kitabın kullanıcılarına ilk kullanımda yol gösterebilecek herhangi bir tanıtım videosuna sahip olmaması da yine büyük bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabı, içerisinde bulunan kısayol ve hızlı erişim olanakları bakımından Yedi İklim Türkçe Z-kitabına kıyasla daha gelişmiş özelliklere sahiptir. Nitekim yapılan incelemeler sonucunda, Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için

Türkçe Z-kitabının hem içinde yer alan kısayol tuşları ile hem de hızlı erişim olanağına sahip kullanıcı araçları ile kullanıcılara pek çok noktada kullanım kolaylığı sağladığı, Yedi İklim Türkçe Z-kitabının ise klavye tuşları üzerine atanmış herhangi bir kısayol tuşuna sahip olmadığı, kullanıcılara sadece hızlı erişim olanağına sahip kullanıcı araçları ile kullanım kolaylığı sağladığı ve bunun da bir eksiklik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yedi İklim Türkçe Z-kitabı, kullanıcı ilerlemelerinin kayıt altına alınması konusunda Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabı ise kullanıcı içerikleri ile kitap sayfalarının kayıt altına alınması konusunda kullanıcılara daha gelişmiş kayıt tutma olanakları sağlamaktadır. Bununla beraber Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının; kullanıcı ilerlemelerini, Yedi İklim Türkçe Z-kitabının ise kullanıcı içerikleri ile kitap sayfalarını detaylı bir şekilde kayıt altında tutmaması büyük bir eksiklik olarak görülmektedir. Diğer yandan ise her iki zenginleştirilmiş kitabın kullanıcıların etkinlikler üzerinde verdikleri yanıtları da kayıt altında tutmaması büyük bir eksiklik olarak tespit edilmiştir.

Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabı, sahip olduğu etkileşimli etkinlik çeşitleri bakımından oldukça benzer özellikler taşımakla birlikte her iki zenginleştirilmiş kitap da kullanıcılara etkileşim fırsatı tanıma konusunda oldukça zengin etkileşimli etkinlik çeşitlerine sahiptir. Bununla beraber içerisinde sürükleme, seçim yapma, yazma ve çizim yapma yoluyla cevaplanabilen etkinlik türlerine sahip olan her iki zenginleştirilmiş kitabın, içerisinde sesli ve görüntülü kayıt yoluyla cevaplanabilen etkileşimli etkinlik türlerine sahip olmaması da büyük bir eksiklik olarak görülmektedir.

Yedi İklim Türkçe Z-kitabı, sahip olduğu dönüt verme olanakları bakımından Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabına kıyasla kullanıcılara daha zengin dönüt olanakları sağlamaktadır. Bununla beraber Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının, Yedi İklim Türkçe Z-kitabına benzer olarak etkinliklerin haricinde bölüm ve üniteler üzerinde de kullanıcılara dönüt olanakları sağlamaması ve aynı zamanda yazılı ve görüntülü dönütlerin yanında sesli dönütlere de sahip olmaması bir eksiklik olarak görülmektedir. Diğer yandan ise her iki zenginleştirilmiş kitap içerisinde doğru ya da yanlış yanıtları gösteren dönütlerin dışında kullanıcıları doğru cevaba yönlendirebilecek veya onları motive edebilecek güdüleyici dönütlerin olmaması da büyük bir eksiklik olarak görülmektedir.

Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabı, sahip olduğu çoklu ortam ögeleri bakımından oldukça benzer özellikler taşımakla birlikte her iki zenginleştirilmiş kitap da kullanıcılara materyal kaynağı oluşturma konusunda oldukça zengin çoklu ortam ögelerine sahiptir. Bununla beraber Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının, Yedi İklim Türkçe Z-kitabına benzer olarak; sesli yönergeler, yavaş hızda seslendirilmiş metinler, müzikler, alt yazılar ve grafikler gibi çoklu ortam ögelerini içerisinde barındırmaması da büyük bir eksiklik olarak görülmektedir.

Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabı, sahip olduğu etkileşim olanakları bakımından benzer özellikler taşımakla birlikte her iki zenginleştirilmiş kitabın kullanıcılara sağladığı etkileşim olanakları da yalnızca kullanıcı-zenginleştirilmiş kitap etkileşimi ile sınırlıdır. Bununla birlikte söz konusu zenginleştirilmiş

kitapların, kullanıcılar arası etkileşimlere olanak sağlayabilecek bir yazılım alt yapısına sahip olmamasının kullanıcılar açısından büyük bir eksiklik olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

4.2. Tartışma

Bu bölümde, yapılan araştırma ile alanda zenginleştirilmiş kitaplar üzerine yapılan diğer araştırmalar arasında ilişkiler kurularak bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

Çakır (2022), Gürbüz (2018), Hakkari (2016), Vardar (2022), Budiyar (2018), Ormancı (2018), Şanal (2016), Duraklı (2017), Baştemur Kaya (2013) ve Kayak (2014)'a ait çalışmalarda ele alınan zenginleştirilmiş kitapların öğrenciler üzerindeki etkileri araştırılırken bu araştırmada, araştırma materyali olarak tercih edilen zenginleştirilmiş kitapların nitelikleri üzerinde durulmuştur. Bu sayede ise alanda zenginleştirilmiş kitapları konu alan nitel çalışmalara bir yenisi daha eklenmiş ve aynı zamanda z-kitapların güncellenmesi ve geliştirilmesi süreçlerine katkı sağlanılması hedeflenmiştir.

Oruçoğlu (2015), zenginleştirilmiş kitapların "öğretimsel İçerik, sayfa düzeni, metin tasarımı, kişiselleştirme, platform, arayüz, çoklu ortam, etkileşim ve sözlük" olmak üzere dokuz başlık altında ele alınması gerektiğini ifade ederken (s. 22), Bozkurt (2013), zenginleştirilmiş kitapların "içerik, arayüz, etkileşim ve teknoloji" olmak üzere dört başlık altında incelenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (s. 121-124). Diğer taraftan Doğan (2018), ele aldığı zenginleştirilmiş kitapları "teknoloji, materyaller, içerik, kullanıcı dostu olma ve etkinlikler" olmak üzere beş başlık altında incelemeye karar kılmış (s. 36), Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2022), tarafından yayınlanan başvuru kaynağında eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde kullanılacak her türlü elektronik içeriklerin sahip olması gereken özellikler "eğitsel özellikler, teknolojik ve tasarımsal özellikler, yasal düzenlemeler ve etik ilkelere uygunluk ve güvenlik, gizlilik ve mahremiyet ilkelerine uygunluk" olmak üzere dört başlık altında ifade edilmiştir (s.9). Yapılan bu çalışma da ise söz konusu araştırmalardan da yola çıkılarak zenginleştirilmiş kitapların incelenmesi sürecinde dikkate alınması gereken şu inceleme başlıklarına ulaşılmıştır: Bunlar; "kitap seçenekleri, bulunulan platform, kullanıcı araçları, yardım ve tanıtım olanakları, kısayol ve hızlı erişim olanakları, kayıt tutma olanakları, etkileşimli etkinlik çeşitleri, dönüt verme olanakları, çoklu ortam ögeleri ve etkileşim olanakları" başlıklarıdır.

Oruçoğlu (2015), yaptığı çalışmasında ele aldığı zenginleştirilmiş kitaplar üzerine öğretmen görüşlerine başvurmuş, bu görüşler arasında zenginleştirilmiş kitapların öğrenciler ve öğretmenler arasındaki etkileşimlere olanak tanıması gerektiği konusu da yer bulmuştur. Yapılan bu çalışmada da benzer bir kanıya varılmış olup hem çalışma kapsamında ele alınmış zenginleştirilmiş kitapların hem de hazırlanması veya güncellenmesi planlanan zenginleştirilmiş kitapların kullanıcılar arası etkileşimlere de olanak sağlayabilecek bir hale getirilmesi yönünde öneride bulunulmuştur. Yine benzer şekilde Oruçoğlu (2015)'na ait çalışmada bulunan, z-kitapların özelleştirilebilir bir nitelikte olması noktasındaki öğretmen görüşleri de yapılan bu çalışmada vurgulanan bir diğer önemli konudur.

Doğan (2018), çalışmasında yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde kullanılan Yedi İklim Türkçe Zenginleştirilmiş Kitap Uygulaması ile yabancı dil olarak İngilizcenin öğretiminde kullanılan New English File iTools Uygulamasını karşılaştırmalı bir şekilde ele alırken bu çalışmada araştırma materyali olarak yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde yaygın şekilde kullanılmakta olan Yedi İklim Türkçe Z-kitabı ile Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabı tercih edilmiş ve söz konusu bu kitaplar karşılaştırmalı bir yolla incelenmiştir. Bu sayede ise yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi alanında zenginleştirilmiş kitaplar üzerine gelinen son noktanın somut bir şekilde görülebilmesine ve yapılacak olan z-kitap hazırlama ve geliştirme çalışmalarına katkı sağlanabilmesine olanak verilmiştir.

Doğan (2018)'ın Yedi İklim Türkçe Z-kitabı üzerindeki incelemeleri doğrultusunda elde ettiği, söz konusu zenginleştirilmiş kitabın hem bilgisayar hem de mobil cihazlar üzerinden kullanılabilir olduğu, yalnızca ders kitaplarını kapsadığı, kayıt tutma olanakları bakımından güçlü özelliklere sahip olduğu ve etkileşimli etkinlik çeşidi bakımından zenginlik taşıdığı yönündeki tespitleri benzer şekilde bu araştırmada da elde edilen sonuçlar arasındadır. Bununla birlikte bu araştırmada Yedi İklim Türkçe Z-kitabının çevrimdışı şekilde de sorunsuz şekilde kullanıcılara hizmet sağladığı sonucuna ulaşılırken Doğan (2018), tarafından yapılan incelemeler sonucunda Yedi İklim Türkçe Z-kitabının sahip olduğu çevrimdışı kullanım olanakları yeterli görülmemiştir. İki çalışma arasında böyle bir farkın ortaya çıkmasında ise söz konusu uygulamanın zaman içerisinde güncellenmiş olabilmesi ihtimalinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Karagöl (2021), çalışmasında yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde kullanılan basılı halde bulunan kitaplar ve bu kitapların dijital versiyonları (e-kitap ve z-kitap) üzerine öğretmen görüşleri almıştır. Alınan öğretmen görüşleri doğrultusunda, alanda kullanılan zenginleştirilmiş kitapların farklı akıllı cihazlar üzerinde kullanılamadığı ya da kullanım esnasında çeşitli uyumsuzluk sorunlarına sahip olduğu, bu kitaplar üzerinde verilen etkinlik yanıtlarının öğretmenler tarafından kontrol edilemediği ve kullanıcılar arsında etkileşimlerin kurulamaması sebebiyle z-kitap içerisinde öğretmenler tarafından öğrencilere yönelik anlık dönütlerin sağlanamadığı ve aynı zamanda grup çalışmalarının da yapılamadığı yönündeki tespitleri yapılan bu çalışmada da benzer şekilde belirlenmiş olup bu eksikliklerin giderilmesi adına önerilerde bulunulmuştur.

Bölükbaş Kaya, Kahraman ve Uysal (2021), Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Öğretim setinin uzaktan eğitime uygunluğu konusundaki çalışmasında bu öğretim setinin zenginleştirilmiş kitap özelliği sayesinde; öğretmenler tarafından özelleştirilebilir olduğu, sahip olduğu etkileşimli yapısıyla öğrencilere kendi kendine öğrenme fırsatı tanıdığı, çevrimiçi şekilde kullanım olanağına sahip olduğu, öğrencilere anlık dönütler sağladığı ve sahip olduğu temel kullanıcı araçlarıyla öğretmen ve öğrencilere kullanım esnasında kolaylıklar sağladığı yönünde görüşler belirtmiş, söz konusu görüşler yapılan bu çalışmada da aynı şekilde tespit edilmiştir. Diğer taraftan Bölükbaş Kaya, Kahraman ve Uysal (2021)'ın, Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının öğrencilere tıpkı sınıf ortamındaki gibi etkileşim olanağı sağladığı yönündeki görüşünün ise bu araştırmada tamamen karşılık bulmadığı görülmektedir. Nitekim yapılan araştırmada ele alınan z-kitaplardan hem Yeni

İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Z-kitabının hem de Yedi İklim Türkçe Z-kitabının yalnızca kullanıcı-zenginleştirilmiş kitap etkileşimine olanak sağladığı bununla birlikte sınıf ortamına benzer olarak kullanıcılar arası etkileşimlere ise olanak sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

4.3. Öneriler

Yapılan araştırma kapsamında, zenginleştirilmiş kitapların hazırlanması ve geliştirilmesi süreçlerine katkı sağlanılması amacıyla şu önerilerde bulunulabilir:

Gerek mevcut halde bulunan zenginleştirilmiş kitaplara gerekse hazırlanması planlanan yeni zenginleştirilmiş kitaplara yapılacak güncelleme ve geliştirme çalışmaları neticesinde C2 dil seviyesinin de dahil edilmesi sağlanabilir.

Zenginleştirilmiş kitap hazırlama çalışmalarına ders kitaplarının yanında öğrenci çalışma kitapları ve öğretmen kılavuz kitaplarının da dahil edilmesi sağlanabilir.

Hazırlanacak zenginleştirilmiş kitapların çeşitli akıllı cihazlar (bilgisayar, tablet ve akıllı telefon gibi) üzerinden kullanılabilir olmasına ve aynı zamanda hem çevrimiçi hem de çevrimdışı şekilde erişilebilir olmasına olanak sağlanabilir.

Zenginleştirilmiş kitapların geliştirilmesi sürecinde, akıllı cihazların sahip olduğu kullanıcı araçlarından da ilham alınabilir. Zenginleştirilmiş kitaplara akıllı cihazlarda olduğu gibi bir denetim paneli yerleştirilebilir ve bu denetim paneli sayesinde kullanıcılara; parlaklık, ses ve ekran boyutu ayarlama, gece moduna geçme ve ekran kaydı alma gibi kolaylıklar tanınabilir.

Geliştirilmesi planlanan zenginleştirilmiş kitapların birer kılavuz niteliği taşımasına ve içinde daha gelişmiş yardım ve tanıtım olanakları barındırmasına önem verilebilir.

Kullanıcılara kullanım kolaylığı sağlaması için, zenginleştirilmiş kitapların içine çeşitli kısayol atamaları yerleştirilebilir ve hatta kullanıcıların çeşitli tuşlar üzerine kendi kısayol atamalarını da yapabilmelerine imkan tanınabilir.

Zenginleştirilmiş kitapların, kullanıcılar tarafından oluşturulan not, çizim ve etkinlik yanıtları gibi içerikleri de kayıt altına alabilmesine olanak tanınabilir.

Akıllı cihazlar üzerinde bulunan mikrofon ve kamera gibi donanımların da işe koşularak kullanıcıların z-kitap içinde yer alan etkinliklere gerek sesli gerekse görüntülü yanıt verebilmelerine olanak sağlanabilir.

Hazırlanması veya güncellenmesi planlanan zenginleştirilmiş kitaplara kullanıcıları doğru cevaba yönlendirebilecek ve onları etkinliklere karşı motive edebilecek sesli veya görüntülü dönütler eklenebilir. Aynı zamanda zenginleştirilmiş kitapları kullanan eğitimcilerin de kullandıkları z-kitap içinde kendi ses ve görüntülerini kullanarak dönütler oluşturabilmelerine olanak sağlanabilir.

Zenginleştirilmiş kitaplara yerleştirilecek çoklu ortam ögelerinin nitelikli ögeler arasından seçilmiş olmasına ve bunların kitap içinde sıkıcılık ve tekrar yaratmayacak şekilde yerleştirilmesine önem verilebilir. Diğer taraftan eğitimcilerin de kitap içine yeni çoklu ortam ögeleri ekleyebilmelerine imkân tanınabilir.

Zenginleştirilmiş kitap içinde kullanıcıların birbirleri ile eşzamanlı iletişim ve etkileşim kurabilecekleri, ortak çalışmalarda bulunabilecekleri, birbirlerini kontrol edebilecekleri ya da birbirlerini değerlendirebilecekleri yazılım altyapıları oluşturulabilir. Böylece eğitimde yalnızca birer öğretim aracı konumunda olan zenginleştirilmiş kitapların aynı zamanda birer sosyal araçlar olmalarına da olanak verilebilir.

5. KAYNAKÇA

Aküzüm, C. (2017). Eğitim ve teknoloji ile ilgili temel kavramlar. R. Sever ve E. Koçoğlu (Yay. haz.) *Sosyal bilgiler öğretiminde eğitim teknolojileri ve materyal tasarımı* içinde (s. 1-18). Ankara: Pegem Akademi.

Alkan, C. (2011). *Eğitim teknolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Barın, E., Çobanoğlu, Ş., Ateş, Ş., Balcı, M. ve Özdemir, C. (Yay. haz.). (2015). *Yunus Emre Enstitüsü Yedi İklim Türkçe A1 ders kitabı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık.

Baştemur Kaya, C. (2013). *6. sınıf sosyal bilgiler dersi için geliştirilen etkileşimli elektronik kitabın öğrenci başarısı üzerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bozkurt, A. (2013). *Açık ve uzaktan öğrenmeye yönelik etkileşimli E-kitap değerlendirme kriterlerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Bozkurt, A. ve Bozkaya, M. (2013a) Bir öğrenme malzemesi olarak etkileşimli e-kitap hazırlama adımları. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi, 2*(2), 8-20.

Bozkurt, A. ve Bozkaya, M. (2013b). Etkileşimli e-kitap: Dünü, bugünü ve yarını. M. Akgül ve diğerleri (Yay. haz.). *Akademik Bilişim 2013: XV. Akademik Bilişim Konferansı bildirileri* içinde (s. 375-381). Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Enformatik Bölümü. Erişim adresi (1 Ocak 2022): https://ab.org.tr/ab13/kitap/AB2013_Bildiri_Kitap.pdf

Bölükbaş, F. ve Yılmaz, M. Y. (Yay. haz.). (2020). *Yeni İstanbul uluslararası öğrenciler için Türkçe A1 ders kitabı*. İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

Bölükbaş Kaya, F., Kahraman, F. ve Uysal, G. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarının uzaktan öğretime uygunluğu: Yeni İstanbul örneği. *Turkish Studies, 16*(1), 63-84.

Budiyar, S. (2018). *FATİH Projesi kapsamındaki z-kitap uygulamasının 7. Sınıf öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutum, motivasyon ve başarısına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyon.

Çakır, E. (2022). *Fen okuryazarlığı boyutları dikkate alınarak geliştirilmiş z-kitabın etkinliğinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.

Doğan, S. (2018). *Yabancı dil öğretiminde z-kitap uygulamalarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi: New English File Itools ve Yedi İklim Türkçe Z-kitap örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Duraklı, Z. (2017). *Öğrencilerin tablet uyumlu ders içerikleri ile çalışma eğilimlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

E-book. (t.y.). *Çevrimiçi Britannica Ansiklopedisi (Encyclopaedia Britannica)* içinde. Erişim adresi (1 Ocak 2022): https://www.britannica.com/technology/e-book

Erbaş, Ç. ve Demirer, V. (2014). Eğitimde artırılmış gerçeklik uygulamaları: Google Glass örneği. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education, 3*(2), 8-16.

Erdem Aydın, İ. ve Yazıcı, M. (2019). Etkileşim kavramı ve etkileşimli e-kitap tasarımı. S. Öngöz (Yay. haz.). *Dijital kitap teknolojisi: Terminolojiden pedagojiye* içinde (s. 181-201). Ankara: Pegem Akademi.

Forster, N. (1995). The analysis of company documentation. C. Cassell ve G. Symon (Yay. haz.). *Qualitative methods in organizational research: A practical guide* içinde. London: Sage.

Gümüş, S., Erdoğdu, E. ve Bozkurt, A. (2017). Dijital yayıncılık ve dijital yayıncılık araçları. İ. Usta ve H. S. Kıray (Yay. haz.). *Web Yayıncılığı* içinde (s. 96-125). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Gürbüz, N. E. (2018). *Yabancılara Türkçe öğretiminde çoklu ortam materyali olarak geliştirilen zenginleştirilmiş kitabın öğrenme üzerinde etkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Hakkari, F. (2016). *Zenginleştirilmiş kitap (z-kitap) kullanımı için 9. Sınıf kimya dersi "kimyasal türler arası etkileşimler" ünitesi ile ilgili materyal geliştirme ve geliştirilen materyalin etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Hatay.

Karagöl, E. (2021). Uzaktan eğitim sürecinde ikinci/yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarına yönelik öğretici görüşleri. *Aydın TÖMER Dil Dergisi, 6*(2), 121-159.

Kayak, S. (2014). Tablet bilgisayar için geliştirilen etkileşimli e-kitabın öğrencilerin akademik başarısına ve tutumuna etkisi (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (2015, 14 Ekim). *Resmî Gazete* (Sayı: 29502), 1-6. Erişim adresi (16 Aralık 2021): https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/10/20151014.pdf

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2022). *Elektronik eğitim içerikleri rehberi.* Erişim adresi (30 Aralık 2022): http://ttkb.meb.gov.tr/yayinlarimiz/elektronikegitimicerikleririehberi.pdf

Ormancı, Ü. (2018). *Rehberli araştırma-sorgulama yaklaşımına uygun WEB destekli fen materyalinin etkililiğinin değerlendirilmesi: Z-kitap örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Oruçoğlu, İ. B. (2015). *Z-kitap geliştirme kriterlerinin derlenmesi ve bu kriterlere göre güncellenen bir z-kitabın değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Öğretim Teknolojisi Komisyonu (Commission on Instructional Technology). (1969). *To improve learning: A report to the President and the Congress of the United States.* Washington, DC, ABD: Commission on Instructional Technology. Erişim adresi (1 Kasım 2021): https://eric.ed.gov/?id=ED034905

Özer, S. ve Türel, Y. K. (2015). Bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının e-kitap ve etkileşimli e-kitap kavramlarına ilişkin metaforik algıları. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 6* (2), 1-23.

Özkan, U. B. (2021). *Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi*. Ankara: Pegem Akademi.

Şanal, A. (2016). *Ders kitabı olarak z-kitap kullanımının okuduğunu anlamaya etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Vardar, A. (2022). *Uzaktan eğitim sürecinde kullanılan z kitabın 8. Sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına, derse yönelik tutumlarına ve motivasyonlarına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

MESLEK LİSELERİNDE ÖĞRENCİLERİN DERS İÇİ DİNLEME SORUNLARI (Gaziantep İli Örneği)

Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, Burhan AKIL
0009-0003-4476-036X

ÖZET

Hayatımızın değişmez bir parçası olan temel dil becerileri (okuma, yazma, dinleme ve konuşma) arasında dinleme yetisinin önemli bir yeri vardır. Anlama eyleminin ilk şartı saydığımız dinleme, insanoğlunun dünyaya gelmeden önce anne karnında edindiği ilk kazanım olarak görülmektedir. Diğer dil becerileri dinleme yetisi üstüne kurgulanmaktadır. Dinleme; öğrenme, anlama ve zihinsel becerilerin geliştirilmesinde önemli bir olgudur. Nasıl ki işe başlamayı, işi bitirmenin yarısı olarak tanımlıyorsak dinleme eğitimini de, eğitim- öğretim çalışmalarının önemli bir parçası olarak görmeliyiz. Öğrencilerin günlük hayatta ve iş ortamındaki başarıları, büyük ölçüde etkili bir iletişim kurabilmelerine bağlıdır. Buna rağmen farklı sebeplerden dolayı dinleme becerisi için insanların çok bir zaman ayırmadıkları ve bu alana fazla önem vermedikleri söylenebilir. Ancak konuyla ilgili çalışmalar dinleme becerisinin en sık ve en çok kullanılan dil becerisi olduğunu göstermektedir. Günlük hayatta insanoğlu dinleme becerisini başka dil becerilerinden daha çok kullanmaktadır. Bir insanın bir günlük hayatındaki kurduğu iletişimin yarısından fazlasının dinleme üzerine olduğu söylenmektedir. Bu çalışmada, Meslek Lisesi öğrencilerinin karşılaştıkları dinleme problemlerini tespit etmek ve bu problemlerde; ders, öğrenci, öğretmen ve çevresel faktörler gibi değişkenler hakkında bilgi sahibi olmak hedeflenmiştir. Araştırmaya katılan 9, 10, 11 ve 12. sınıf öğrencilerine anket sorularıyöneltilmiş samimiyetle doldurmaları istenmiştir. Bu çalışma, 2021-2022 eğitim-öğretim yılının ikinci döneminde Gaziantep ilinde İnşaat ve Kimya bölümleri olan bir Meslek Lisesi öğrencilerinin araştırma anket formuna verdikleri cevaplarla sınırlıdır. Anket, 161 öğrenciye uygulanmıştır. Araştırmayı farklı kılan yanı ise yukarıda belirtilen değişkenlerin; cinsiyet, sınıf düzeyi, öğrencinin öğrenim gördüğü bölüm, okul türü gibi durumlara göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmesidir.

Anahtar Kelimeler: Gaziantep, Meslek Lisesi, Dinleme Becerileri, Öğrenci, İletişim.

1.Giriş

Dünyada var olan bütün varlıkların birbiriyle iletişime geçebilmek için başvurduğu farklı yöntemler olduğu bilinmektedir. Kimi bitki türleri bunu koku yoluyla, kimi hayvan türleri ses ve ultrasonik dalgalarla, kimi hayvan ve bitkiler renkleri kullanarak bu kendi aralarında bir iletişim yolu kurmaktadırlar. İnsanoğlu ise yaratıldığı günden bu yana iletişimi kurmak sistemi anlatan tanımlamalar yapılmıştır: Ergin'e (2008) göre "Bireyler arasında iletişim ağını kuran doğal bir vasıta, özgün kuralları olan ve ancak bu kuralların gölgesinde gelişim gösteren canlı, aktif bir varlık, kökeni; bilinmeyen zaman diliminde oluşan gizli bir antlaşmalar organizesi, seslerin birlikteliğinden oluşan hayata dair bir olgu." veya Sarı'ya göre (2009) "İnsanların

kullandığı yazı ya da söze dayalı olarak koordine olmalarını sağlayan, seslerin oluşturduğu yapı." gibi tanımlamalar yapmışlardır. Dil aracılığı ile yapılan iletişimde ise temel dil becerilerinden olan konuşma ve dinleme becerileri yoğun olarak kullanılmaktadır ve iletişim sürecinde konuşanın varlığı, bir dinleyicinin varlığını da zorunlu kılar. (Kemiksiz, 2016, s.16). Anlama eyleminin ilk şartı saydığımız dinleme, insanoğlunun dünyaya gelmeden önce anne karnında edindiği ilk kazanım olarak görülmektedir. Diğer dil becerileri dinleme yetisi üstüne kurgulanmaktadır. Dinleme; öğrenme, anlama ve zihinsel becerilerin geliştirilmesinde önemli bir olgudur. Nasıl ki işe başlamayı, işi bitirmenin yarısı olarak tanımlıyorsak dinleme eğitimini de, eğitim- öğretim çalışmalarının önemli bir parçası olarak görmeliyiz. Öğrencilerin günlük hayatta ve iş ortamındaki başarıları, büyük ölçüde etkili bir iletişim kurabilmelerine bağlıdır. Buna rağmen farklı sebeplerden dolayı dinleme becerisi için insanların çok bir zaman ayırmadıkları ve bu alana fazla önem vermedikleri söylenebilir. Ancak konuyla ilgili çalışmalar dinleme becerisinin en sık ve en çok kullanılan dil becerisi olduğunu göstermektedir. Günlük hayatta insanoğlu dinleme becerisini başka dil becerilerinden daha çok kullanmaktadır. Bir insanın bir günlük hayatındaki kurduğu iletişimin yarısından fazlasının dinleme üzerine olduğu söylenmektedir.

2. **Dinleme**

Dinleme yetisi insan yaşamına kökünden etki eden bir beceridir. Eğitim hayatından günlük hayattaki sıradan iletişimlerine kadar her ortamda dinleme yetisi olan kişiler başarıya daha yakın olmuşlardır. Dinleme çevredeki olayları, analiz edip yeni anlamlar çıkarma işidir. Hayatın her alanında pek çok bilgi, birikim etkili bir dinleme sayesinde olmaktadır. Bu bireylerin hayatın çeşitli kulvarlarında sahip oldukları birikimler ve başarılar dinleme becerisinin gelişmişliğiyle paraleldir. (Doğan, 2008, s.266).

Bir beceri olan dinleme, temel dilin temel işlevleri içerisinde ayrı bir yere sahip olan ve en çok kullandığımız beceridir (Çer, 2016, s.12). İnsan için anne karnına düştükten sonra iletişim başlar. Bu nedenle araştırmacılar anneleri hamilelik süresince bebekleriyle konuşmaya teşvik etmekte, bu şekilde geçirilen hamilelik sonucunda daha sakin yapılı, huzur dolu bir bebek büyütebilme olanağına sahip olacağını dile getirmektedirler. Merak dinlemeyi, bilgiyi ve öğrenmeyi beraberinde getirir. Birileri tarafından dinleniliyor olmak da aynı duyguları bize yaşatır. Bu sebeple insan söylediklerinin havada kalmamasını ve birilerinin kendisini dinlemesini arzular. Dağda çoban kuzularıyla, evde hayvan besleyenler can dostu olan hayvanlarıyla, çiçek ve bitkiyle ilgili olanların bitkileriyle konuşup dertleşmelerinin sebebi budur. Çünkü bir sözümüze karşılık bulmak insana yalnız olmadığını, ona değerli olma hissi veren bir davranıştır.

Dinleme becerisini geliştirmek bu açıdan çok gereklidir. Dinlemeyi becerebilen kişiler yetiştirebilmek önce aile olmak üzere toplum tarafından da büyük önem arz etmektedir. Çünkü toplumu var eden ve milletin ortak varlığı olan kültürü sonraki nesillere aktaran dildir ve bu sürecin en önemli ögesi dinlemedir. Dinlemesinibilmeyen insanlar sonu gelmeyen bir çatışma içerisine girer. Birbirini anlaması güç olur. Oysaki dinlemeyi bilen kişi, karşısındaki anlamaya çalışır ve empati kurması daha kolay olur. Nasıl ki bir binanın yapımı için zemin etütü, statik gibi plan ve programdan sonra işe başlanıyorsa eğitimde de amaç önce birbirini anlayan, dinleyen bireyler yetiştirmek olmalıdır. Dinlemesini bilen bireylerin birlikteliği şüphesiz

sağlıklı iletişim kuran bir toplumu beraberinde getirecektir. Çünkü her işte olduğu gibi bilinçli ve planlı yapılan dinleme çok önemlidir.

2.1.Dinleme Tanımları

- Umagan'a (2013, s.149) göre dinleme, muhatap olduğumuz kişiyi etkisiz bir şekilde seyretme olmamalı, iletişimi sağlıklı olarak gerçekleştirmek için mesajı alıp yorumlamak gerekir.
- Dinleme konuşulan sözlerin zihinde bir anlamı karşılar hale gelmesiyle oluşan karışık ve çok yönlü bir süreç (Akyol, 2010, s.1).
- İşitileni anlama ve saklama veya işittiğimizi kavramak için çaba sarf etmek(Sever, 2011, s.10).

Yukarıda yapılan tanımlamalardan yola çıkarak dinleme; belli bir süreçiçinde gerçekleşen alıcının sürecin içinde aktif yer aldığı bir anlam verme ve kişinin duyusal ve zihinsel tepkilerinin aktif rol aldığı bir faaliyettir diyebiliriz.

2.2.Dinleme Türleri

Geçmişten bu güne gelene kadar dinleme olgusu için çok farklı sınıflamaların yapıldığı görülmektedir. Bazı uzman kişiler dinlemeyi iki başlıkta incelerken bazısı da dokuz farklı başlık altına almıştır. Yalçın (2006, s. 131-135), dinlemenin üç şekilde gerçekleştiğinden bahseder:
Seçerek Dinleme: İnsandaki beyin yapısı dışarıda var olan her sesi dikkate almayıp bazılarını dinlemektedir. Başka bir ifadeyle insanın kendisine neyin gerekli olduğunu bilmesi ve tercihini ona göre yapıp dinlemeye geçmesidir.
Katılımlı Dinleme: Muhatabımız olan kişiye, ona değer verip dinlediğimizi göstermeye dayalı bir dinleme eşitidir. Dinleyenin, iletişimde olduğu kişiye gösterdiği geri bildirimler ve bu şekilde konuşmacının dinlendiğinin farkına varmasından oluşan ruhsal bir dinginlik şeklidir. Katılımlı dinleme; ifadelerin açık net olmasını istemek, ne anladığını ifade etmek veya kendince farklı bir ifadeyle söylemek, hissettiklerinin özünü yansıtmak gibi ifadelerle tanımlanabilir.
Eleştirel Dinleme: Eleştirel dinleme, her söylenen söze şüpheyle bakılan tutumdur. Eleştirel dinlemede dinleyici, işittiği her şeyi kafasındaki sorulara maruz bırakmalıdır. Dinleyicinin, konuşmacının anlattıklarının, kendi çıkarımları mı veya aktarılan bilginin belli bir kaynağa mı dayandığını hızla analiz ederek belirlemesi olarak söylenebilir.

Harmer (2001), iki farklı dinleme tarzından bahseder. Karşı karşıya kaldığımız bir soruna çözüm üretme, merak duygusuyla ya da bilgi elde etme amacı gibi nedenlerden dolayı her türlü kaynaktan sözlü dönüt alma maksadıyla yapılan dinleme sürecinin işlevsel; kişisel ilgi ve arzularından dolayı anlatılan konuları dinlerken gösterdikleri dinleme faaliyetinin ise keyifsel dinleme diyerek ifade etmektedir. Bu tanımlamalarda dinleyen her iki dinleme durumunda da aktif görülür. Dinleyici süreç içinde aktif ve etkin rol almaktadır.

Aktaş ve Gündüz (2013) dinlemeyi dikkatli dinleme, doğru dinleme ve eleştirel dinleme olarak üç başlıkta toplamıştır. Ungan (2013) dinleme çeşitlerini etkili ve etkisiz dinleme başlıkları altında incelemiştir. Güneş (2016) dinleme türlerini sorgulayıcı dinleme, metni takip ederek dinleme, yaratıcı dinleme, pasif dinleme, katılımlı dinleme ve not ederek dinleme olarak tasnif etmiştir.

2.3. Dinleme Engelleri

Lundsteen'e (1979) için başarılı bir dinleme gerçekleştirmek için ders planlaması aşamasında öğrencilerin yaşadığı dinlemeyle ilgili problemlerin öğrenmeye ne derece etki ettiğini bilmek gerekir. Öğrencilerin zorlandıkları dinleme engellerini dört başlıkta (Duymada sorun, Ayırt etme ve duyuşsal algı, Dikkat ve konsantrasyon, Anlama) toplamıştır:Dinleme üzerinde olumsuz etki bırakan durumları Çifçi (2001) 8 ana başlıkla sıralamaktadır.

1.Fizyolojik Faktörler: Öğrencilerin işitme duyularının sağlıklı ve etkin olması gerekir. Uygun şartlarda işitme işlemi aktif olacak ve dinleme süreci başlayacaktır. Sınıfın oturma düzeni bu şartlara göre ayarlanabilir.

2.Fizikî Faktörler: Dinleme işinin yapıldığı fiziksel ortam, özellikle duyma kaybına yol açacak etkenlerden arındırılmalıdır. Dinleyerek öğrenme yapılan ortamlarda (derslik, seminer salonu vb. yerler) ses düzenine özen gösterilmeli, sesin dağılması, yankılanması dinlemeyi olumsuz etkileyebilir. Öğrencinin oturduğu sıranın niteliği, rahatlığı, oturma pozisyonu veya yapılan çeşitli fiziksel hareketlerin dinleme ve algılama üzerinde önemli ölçüde etkili olduğu tespit edilmiştir.

3.Psikolojik Faktörler**:** Dinleyicideki, ruhsal durum dinlemek ile anlamak arasında en kalın perdeyi oluşturmaktadır. Olumsuz bir ruh halinin nedeni, kişinin özel hayatında kaynaklanabileceği gibi iletişimin kaynağından (öğretici, konuşan vb.), fiziksel ortam ve anlatılan içerikten de olabilir.

4.Zihinsel Faktörler: Dinleme eylemi canlı, aktif bir süreçtir. Muhakeme, mukayese, analiz ve yorumlama, dinleme süresince devamlı değişerek süren bir faaliyettir. Konunun, süreç içerisinde, birikimlerle birlikte takip edilmesi yoğun bir zihinsel süreci gerektirir. Bu aşamada dinleyenin mevcut eğitim düzeyi bu zihinsel işlemleri olumlu ya da olumsuz etkileyebilecektir. Var olan kelime hazinesi ve içerik ile ilgili hazırbulunuşluğu da dinleye etki edecektir.

5.Sosyal Faktörler: Dinleme sürecinde toplumsal bakış açısı, toplumun gelenek, görenekleri toplumun eğitim anlayışı önemli role sahiptir. Bireysel hareket etmeyi yanlış bir davranış olarak değerlendiren bir toplumda pasif dinleyici rolünü üstlenen genç bir nesil ortaya çıkar.

6.Öğretmen Faktörü: Öğretmenlerin derste yararlandıkları yöntem ve anlatım tekniği son derece önemlidir. Sürekli düz bir anlatım yapan öğretmen öğrencilerini pasif bir dinleyen olmasına sebep olur. Burada pedagojik eğitimin öğretmenlik için ne derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

7.Verici (Konuşmacı) Faktörü: Konuşmacı rolündeki birinin başarılıolması sesini ve beden dilini doğru kullanmasıyla paraleldir. Bununla birlikte anlatacağı konunun içeriğine hâkimiyeti de önemlidir. Heyecan kontrolü, sesin düzeyini ayarlama, jest ve mimikleri uygun kullanma gibi esasları etkili kılmak iletişimin akışı için gerekli olan şartlardandır.

8.Konu Faktörü: Dinleyiciler için kayda değer olmayan, seviyelerinin üzerinde olan, anahtar kavramları ve ipuçları yeterince verilmeyen konular, iyi bir dinleme sunumu olamaz. Bu şekildeki konular zoraki bir dinleme gerekliliği varsa yanıltıcı bir dikkate sebep olur. Böylelikle dinleyicinin dikkati amaçsız gereksiz unsurlara dağılmış olur.

2.4. Dinleme Eğitimi

Dil öğretirken hedef insanlar için düzgün, açık ve etkin bir iletişimi yapabilecek dil ile ilgili becerilerin kazanımını sağlama; aktif düşünme yeteneklerini geliştirerek yetkinleştirme

ve sosyal hayata katma değer kazandıracak şekilde sosyalleşme süreçlerine katılımı kolaylaştırmaktır. (Erdem, Erdem ve Pala, 2013, s.365). Dinleme becerisinin doğuştan geldiği ve süreç içinde gelişim gösterdiği için planlı, programlı bir eğitime tabii tutulmadan elde edilmiş gibi görülmektedir. Fakat bilinenin tersine dinleme becerisi her insanda farklı düzeylerdedir ve genellikle de eksik, yetersiz bir düzeyde olduğu düşüncesi ön plandadır. Dikkatlice araştırıldığında spontane gerçekleşen öğrenmeler süreç içerinde yaşanan birçok eksiklikten dolayı doğru ve etkin bir dinleme yetisi geliştirmek için yeterli olmayacaktır. Dinleme, planlı programlı yapılan bir eğitimle ancak belli bir süre sonunda geliştirilebilen bir yetenektir. Bundan dolayı bu beceriyi bireye kazandırmak adına bireyleri planlı programlı eğitime tabii tutmak gerekir. (Yönez, 2012, s.17). Ancak dinleme eğitimi diğer diğer iletişim becerilerine göre fazla arka planda kalmış bir beceri alanıdır. 2000'li yıllar sonrasında dinleme becerisi üstüne yapılan çalışmalar giderek artsa da günümüzde yapılan alan tarama çalışmaları henüz yeteri kadar bu alanda çalışma olmadığını göstermektedir. Topçuoğlu Ünal ve Özer (2014) dinleme kitap, bildiri, makale, yüksek lisans ve doktora tezleri dâhil dinleme beceri alanına yönelik 1995 ile2014 yılları arasında toplam 160 çalışma yapıldığını ortaya koymuştur. 20 yıl gibi bir sürede yapılan bu çalışmaların sayısının, dinleme becerisi gibi en çok kullandığımız beceri alanı için yetersiz olduğunu söylemiştir.

Dinleme eğitimiyle ilgili etkinlikler eğitim öğretim programlarında sadece Türkçe dersi içreğinde olmamalıdır. Eğitim öğretim kurumlarında gerçekleşen bütün süreçlerin içerisine var olmalıdır. Dil, insanoğlunun özelliklede bilgiye ulaşmaya çalışan insanların kullandığı temel araç olduğu için, dil becerilerinin geliştirilmesinde disiplinler arası bir çalışmayla bütün imkânlar değerlendirilmelidir (Doğan, 2008). Dil becerilerinin öğretiminin de yalnız ana dil öğretim programlarından ibaret olmamalıdır. (Ediger, 2002).Böyle bir bakış açısıyla öğrenciler, dinlemenin hayatın her alanında kullanılan önemli bir değer olduğunun farkına varacaklardır. Dinleme becerisi lüzum olduğu şekle göre farklı şekillerde karşımıza çıkabilmekte ve farklı noktalardan bireyin ihtiyacı olan bilgiyi sağlama esnasında çeşitli değişkenlikler göstermektedir.

3. Verilerin Toplanması ve Çözümlenmesi

Yapılan araştırmada veri toplamak üzere ''Kişisel Bilgi '' ve ''Ders İçi Dinleme Sorunları''na ait sorulardan oluşan anket kullanılmıştır. ''Kişisel Bilgi''lerde katılımcıların demografik bilgilerini içeren maddeler yer almaktadır. Bu araştırmada öğrencilerin karşılaştıkları ders içinde dinleme problemlerinin tespit etmek için alanında uzman araştırmacılarca uygulanan ve geliştirilen ''Ders İçi Dinleme Sorunları Anketi'' kullanılmıştır.

Bu konuda daha önce yapılan benzer çalışmalara ait veriler göz önüne alınarak araştırmanın alt yapısı planlanmış, anket maddeleri bir düzen içerisinde aynı grup altında toplanmıştır. Bu şekilde 18 maddeden meydana gelen taslak çalışma formu oluşturulmuştur. Maddelerinin yazımı sürecinde maddelerin Türkçe'nin dil bilgisi kurallarına uygun, yalın ve anlaşılır olmasına, birden fazla anlamı barındırmamasına ve ders içi dinleme sorunlarını bütün yönleriyle ölçümleyecek özellikte olmasına dikkat edilmiştir.

Son aşamada, uygulanan form, tesadüfi örnekleme, rondom yöntemiyle seçilen bir Meslek Lisesinde 9,10,11 ve 12. sınıf 161 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Uygulama sonucunda öğrencilerin okudukları bölüme göre 'dinleme sorunu' değişkenini tespit etmek için demografik

sorulara öğrenciden okuduğu bölümü de yazması istenmiştir.

Meslek Lisesi öğrencilerinin önüne çıkan dinleme problemlerini incelerken dersten, öğrenciden, öğretmenden, çevresel faktörlerden kaynaklanan dinleme sorunlarında cinsiyet, sınıf seviyesi, okuduğu bölüm gibi değişkenlerin neler oluğu aşağıda verilen 18 anket maddesiyle ortaya konmuştur. Hangilerinde anlamlı farklılık olduğu analiz edilerek yüzdelik ifadelerle desteklendi.

Ders ve Öğrenciden Kaynaklanan Ders İçi Dinleme Sorunları

1.Dersi çok kolay buluyorsam dersi dinlemeyi gereksiz bulurum.
2.Dersten geçeceğimden eminsem dinlemeyi zaman kaybı olarakgörürüm.
3.Sevmediğim dersleri dinlemek konusunda isteksiz olurum.
4.Anlatılan konu ilgi alanıma girmiyorsa dersi dinlemem.
5.Sevmediğim öğretmenlerin derslerini dinlemek için çaba harcamam.
6.Uykumu almamışsam dersi dinlemek için çaba harcamam

Öğretmenden Kaynaklanan Ders İçi Dinleme Sorunları

7.Öğretmenimin ders anlatımını akıcı bulmuyorsam dersi dinlemem.
8.Öğretmenimin ders içinde sınıfın dinleme motivasyonunu üst seviyedetutmak için çaba göstermiyorsa dersi dinlemem.
9.Dersi dinlemem için öğretmenimin anlattığı konuya hâkim olduğunuhissetmem şarttır
10.Öğretmenim sürekli aynı anlatım yöntemini kullanırsa o dersi dinlemem.
11.Dinlemem için öğretmenimin anlatımını ilgi çekici bulmam gerekir.
12.İsmimi bilmeyen öğretmenin dersini dinlemem.

Çevresel Faktörlerden Kaynaklanan Ders İçi Dinleme Sorunları

13.Dışarıda güzel bir hava varsa öğretmeni dinlemek benim için zor gelir.
14.Yeterince sessiz bir sınıf ortamı yoksa dinlemek için kendimi zorlamam.
15.Sınıf içi çok soğuk/çok sıcak ise dersi dinlemem.
16.Yanımda sevdiğim bir arkadaşım varsa dersi dinlemek yerine onunla sohbet etmeyi tercih ederim.
17.Dersi dinlemem için yanımda oturan kişinin de dersi dinlemesi gerekir.
18.Dersi dinlemem için tüm sınıfın aynı anda dinlemesi şarttır.

Verilere ait bilgiler SPSS 17.0 analiz programı aracılığıyla elde edilmiştir. Verileri gösteren frekans analizleri dinlemeyi etkileyen sebeplere göre tasnif edilerek tespit edilmiş, tespitler ve tablo şeklinde yazımızda sunulmuştur.

4. Bulgular

Çalışmaya 161 öğrenci katılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin 74'ü (%46)kız öğrenci, 87'si (%54) erkek öğrencidir. Öğrencilerin 31'i (%19,3) 9. sınıf düzeyinde, 45'i (%28) 10. sınıf

düzeyinde, 57'si (%35,4) 11. sınıf düzeyinde, 28'i (%17,4) 12. sınıf düzeyinde öğrenimlerine devam etmektedirler. Öğrenim gören öğrencilerin 85'i (%52,8) kimya bölümünde, 76'sı (%47,2) inşaat bölümündedir.

Demografik özelliklere ilişkin betimsel istatistikler, sırayla Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 1. *Öğrencilerin cinsiyetlerine ilişkin betimsel istatistikler*

Cinsiyet	**n**	**Yüzde (%)**
Kız	74	46
Erkek	87	54
Toplam	161	100

Tablo 2. *Öğrencilerin sınıf düzeylerine ilişkin betimsel istatistikler*

Cinsiyet	**n**	**Yüzde (%)**
9. sınıf	31	19,3
10. sınıf	45	28
11. sınıf	57	35,4
12. sınıf	28	17,4
Toplam	161	100

Tablo 3. *Öğrencilerin bölümlerine ilişkin betimsel istatistikler*

Cinsiyet	**n**	**Yüzde (%)**
Kimya	85	52,8
İnşaat	74	47,2
Toplam	161	100

Çalışmaya katılan 161 öğrencinin tümü, ankette yer alan maddelerin tümünü cevaplamışlardır, bir başka deyişle kayıp veriye rastlanmamıştır. Öğrencilerin maddelere verdiği cevapların ortalaması, Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. *Öğrencilerin maddelere ilişkin verdiği cevapların ortalama puanları*

Maddeler	**Ortalama puan ($\bar{x}$)**
Madde 1	3,42
Madde 2	3,50
Madde 3	2,59
Madde 4	3,19
Madde 5	3,42
Madde 6	3,34
Madde 7	3,25
Madde 8	2,89
Madde 9	2,43
Madde 10	2,98

Madde 11	2,64
Madde 12	3,65
Madde 13	3,32
Madde 14	2,88
Madde 15	3,32
Madde 16	3,17
Madde 17	2,66
Madde 18	2,58

Yapılan frekans analizi sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

"Dersi çok kolay buluyorsam, dersi dinlemeyi gereksiz bulurum." maddesine 25 (%15,5) öğrenci tamamen katılmaktadır, 13 (%8,1) öğrenci katılmaktadır, 26 (%16,1) öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 64 (%39,8) öğrenci katılmamaktadır, 33 (%20,5) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 5'te verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 1'e verdiği cevapların ortalaması 3,42'dir.

Tablo 5. *Madde 1'e ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 1	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	25	15,5
Katılıyorum	13	8,1
Kararsızım	26	16,1
Katılmıyorum	64	39,8
Tamamen katılmıyorum	33	20,5

"Dersten geçeceğimden eminsem dinlemeyi zaman kaybı olarak görürüm." maddesine 18 (%11,2) öğrenci tamamen katılmaktadır, 20 (%12,4) öğrenci katılmaktadır, 19 (%11,8) öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 71 (%44,1) öğrenci katılmamaktadır, 33 (%20,5) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 6'da verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 2'e verdiği cevapların ortalaması 3,5'tir.

Tablo 6. *Madde 2'ye ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 2	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	18	11,2
Katılıyorum	20	12,4
Kararsızım	19	11,8
Katılmıyorum	71	44,1
Tamamen katılmıyorum	33	20,5

"Sevmediğim dersleri dinlemek konusunda isteksiz olurum." maddesine 40 (%24,8) öğrenci tamamen katılmaktadır, 37 (%23) öğrenci katılmaktadır, 47 (%29,2)öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 23 (%14,3) öğrenci katılmamaktadır, 14 (%8,7) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 7'de verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 3'e verdiği cevapların ortalaması 2,59'dur.

Tablo 7. *Madde 3'e ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 3	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	40	24,8
Katılıyorum	37	23
Kararsızım	47	29,2
Katılmıyorum	23	14,3
Tamamen katılmıyorum	14	8,7

"Anlatılan konu ilgi alanıma girmiyorsa dersi dinlemem." maddesine 26 (%16,1) öğrenci tamamen katılmaktadır, 21 (%13) öğrenci katılmaktadır, 37 (%23) öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 51 (%31,7) öğrenci katılmamaktadır, 26 (%16,1) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 8'de verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 4'e verdiği cevapların ortalaması 3,19'dur.

Tablo 8. *Madde 4'e ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 4	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	26	16,1
Katılıyorum	21	13
Kararsızım	37	23
Katılmıyorum	51	31,7
Tamamen katılmıyorum	26	16,1

"Sevmediğim öğretmenlerin derslerini dinlemek için çaba harcamam." maddesine 25 (%15,5) öğrenci tamamen katılmaktadır, 11 (%6,8) öğrenci katılmaktadır, 40 (%24,8) öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 42 (%26,1) öğrenci katılmamaktadır, 43 (%26,7) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 9'da verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 5'e verdiği cevapların ortalaması 3,42'dir.

Tablo 9. *Madde 5'e ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 5	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	25	15,5
Katılıyorum	11	6,8
Kararsızım	40	24,8
Katılmıyorum	42	26,1
Tamamen katılmıyorum	43	26,7

"Uykumu almamışsam dersi dinlemek için çaba harcamam." maddesine 25 (%15,5) öğrenci tamamen katılmaktadır, 19 (%11,8) öğrenci katılmaktadır, 34 (%21,1) öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 42 (%26,1) öğrenci katılmamaktadır, 41 (%25,5) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 10'da verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 6'ya verdiği cevapların ortalaması 3,34'tür.

Tablo 10. *Madde 6'ya ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 6	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	25	15,5
Katılıyorum	19	11,8
Kararsızım	34	21,1
Katılmıyorum	42	26,1

Tamamen katılmıyorum	41	25,5

"Öğretmenimin ders anlatımını akıcı bulmuyorsam dersi dinlemem." maddesine 27 (%16,8) öğrenci tamamen katılmaktadır, 20 (%12,4) öğrenci katılmaktadır, 35 (%21,7) öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 43 (%26,7) öğrenci katılmamaktadır, 36 (%22,4) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 11'de verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 7'e verdiği cevapların ortalaması 3,25'tir.

Tablo 11. *Madde 7'ye ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 7	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	27	16,8
Katılıyorum	20	12,4
Kararsızım	35	21,7
Katılmıyorum	43	26,7
Tamamen katılmıyorum	36	22,4

"Öğretmenimin ders içinde sınıfın dinlenme motivasyonunu üst seviyede tutmak için çaba göstermiyorsa dersi dinlemem." maddesine 45 (%28) öğrenci tamamen katılmaktadır, 21 (%13) öğrenci katılmaktadır, 32 (%19,9) öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 33 (%20,5) öğrenci katılmamaktadır, 30 (%18,6) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 12'de verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 8'e verdiği cevapların ortalaması 2,89'dur.

Tablo 12. *Madde 8'e ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 8	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	45	28
Katılıyorum	21	13
Kararsızım	32	19,9
Katılmıyorum	33	20,5
Tamamen katılmıyorum	30	18,6

"Dersi dinlemem için öğretmenimin anlattığı konuya hâkim olduğunu hissetmem şarttır." maddesine 53 (%32,9) öğrenci tamamen katılmaktadır, 40 (%24,8) öğrenci katılmaktadır, 29 (%18) öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 24 (%14,9) öğrenci katılmamaktadır, 15 (%9,3) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 13'te verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 9'a verdiği cevapların ortalaması 2,43'tür.

Tablo 13. *Madde 9'a ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 9	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	53	32,9
Katılıyorum	40	24,8
Kararsızım	29	18
Katılmıyorum	24	14,9
Tamamen katılmıyorum	15	9,3

"Öğretmenim sürekli aynı anlatım yöntemini kullanırsa o dersi dinlemem." maddesine 29 (%18) öğrenci tamamen katılmaktadır, 34 (%21,1) öğrenci katılmaktadır, 33 (%20,5) öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 42 (%26,1) öğrenci katılmamaktadır, 23 (%14,3) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 14'te verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 10'a verdiği cevapların ortalaması 2,98'dir.

Tablo 14. *Madde 10'a ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 10	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	29	18
Katılıyorum	34	33
Kararsızım	34	21,1
Katılmıyorum	42	26,1
Tamamen katılmıyorum	41	25,5

"Dinlemem için öğretmenimin anlatımını ilgi çekici bulmam gerekir." maddesine 46 (%28,6) öğrenci tamamen katılmaktadır, 33 (%20,5) öğrenci katılmaktadır, 36 (%22,4) öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 25 (%15,5) öğrenci katılmamaktadır, 21 (%13) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 15'te verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 11'e verdiği cevapların ortalaması 2,64'tür.

Tablo 15. *Madde 11'e ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 11	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	46	28,6
Katılıyorum	33	20,5
Kararsızım	36	22,4
Katılmıyorum	25	15,5
Tamamen katılmıyorum	21	13

"İsmimi bilmeyen öğretmenin dersini dinlemem." maddesine 20 (%12,4) öğrenci tamamen katılmaktadır, 16 (%9,9) öğrenci katılmaktadır, 22 (%13,7) öğrenci bumadde hakkında kararsızdır, 46 (%28,6) öğrenci katılmamaktadır, 57 (%35,4) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 16'de verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 12'ye verdiği cevapların ortalaması 3,65'tir.

Tablo 16. *Madde 12'ye ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 12	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	20	12,4
Katılıyorum	16	9,9
Kararsızım	22	13,7
Katılmıyorum	46	28,6
Tamamen katılmıyorum	57	35,4

"Dışarıda güzel bir hava varsa öğretmeni dinlemek benim için zor gelir." maddesine 30 (%18,6) öğrenci tamamen katılmaktadır, 18 (%11,2) öğrenci katılmaktadır, 25 (%15,5) öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 47 (%29,2) öğrenci katılmamaktadır, 41 (%25,5) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 17'de verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 13'e verdiği cevapların ortalaması 3,32'dir.

Tablo 17. *Madde 13'e ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 13	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	30	18,6
Katılıyorum	18	11,2
Kararsızım	25	15,5
Katılmıyorum	47	29,2
Tamamen katılmıyorum	41	25,5

"Yeterince sessiz bir sınıf ortamı yoksa dinlemek için kendimi zorlamam." maddesine 36 (%22,4) öğrenci tamamen katılmaktadır, 33 (%20,5) öğrenci katılmaktadır, 33 (%20,5) öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 32 (%19,9) öğrenci katılmamaktadır, 27 (%16,8) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 18'de verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 14'e verdiği cevapların ortalaması 2,88'dir.

Tablo 18. *Madde 14'e ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 14	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	36	22,4
Katılıyorum	33	20,5
Kararsızım	33	20,5
Katılmıyorum	32	19,9
Tamamen katılmıyorum	27	16,8

"Sınıf içi çok soğuk/çok sıcak ise dersi dinlemem." maddesine 23 (%14,3) öğrenci tamamen katılmaktadır, 19 (%11,8) öğrenci katılmaktadır, 40 (%24,8) öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 42 (%26,1) öğrenci katılmamaktadır, 37 (%23) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 19'da verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 15'e verdiği cevapların ortalaması 3,32'dir.

Tablo 19. *Madde 15'e ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 15	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	23	14,3
Katılıyorum	19	11,8
Kararsızım	40	24,8
Katılmıyorum	42	26,1
Tamamen katılmıyorum	37	23

"Yanımda sevdiğim bir arkadaşım varsa dersi dinlemek yerine onunla sohbet etmeyi tercih ederim." maddesine 39 (%24,2) öğrenci tamamen katılmaktadır, 11 (%6,8) öğrenci katılmaktadır, 30 (%18,6) öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 46 (%28,6) öğrenci katılmamaktadır, 35 (%21,7) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 20'de verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 16'ya verdiği cevapların ortalaması 3,17'dir.

Tablo 20. *Madde 16'ya ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 16	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	39	24,2
Katılıyorum	11	6,8
Kararsızım	30	18,6
Katılmıyorum	46	28,6
Tamamen katılmıyorum	35	21,7

"Dersi dinlemem için yanımda oturan kişinin de dersi dinlemesi gerekir." maddesine 52 (%32,3) öğrenci tamamen katılmaktadır, 28 (%17,4) öğrenci katılmaktadır, 27 (%16,8) öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 31 (%19,3) öğrenci katılmamaktadır, 23 (%14,3) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 21'de verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 17'ye verdiği cevapların ortalaması 2,66'dır.

Tablo 21. *Madde 17'ya ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 17	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	52	32,3
Katılıyorum	28	17,4
Kararsızım	27	16,8
Katılmıyorum	31	19,3
Tamamen katılmıyorum	23	14,3

"Dersi dinlemem için tüm sınıfın aynı anda dinlemesi şarttır." maddesine 59 (%36,6) öğrenci tamamen katılmaktadır, 28 (%17,4) öğrenci katılmaktadır, 22 (%13,7) öğrenci bu madde hakkında kararsızdır, 25 (%15,5) öğrenci katılmamaktadır, 27 (%16,8) öğrenci ise tamamen katılmamaktadır. Maddeye ilişkin betimsel istatistikler Tablo 22'de verilmiştir. Öğrencilerin, Madde 12'ye verdiği cevapların ortalaması 2,58'dir.

Tablo 22. *Madde 18'e ilişkin betimsel istatistikler*

Madde 18	**n**	**Yüzde (%)**
Tamamen katılıyorum	52	32,3
Katılıyorum	28	17,4
Kararsızım	26	16,8
Katılmıyorum	31	19,3
Tamamen katılmıyorum	23	14,3

5. Sonuç ve Tartışma

Araştırmada öğrencilere yöneltilen ilk altı soru öğrenci ve ders kaynaklı dinleme sorunlarına ilişkindi. Öğrencilerin dersi kolay bulması, dersi geçeceğinden emin olması, dersin öğretmenini sevmemesi ve uykusuz kalmasının ders dinlemede fazla bir etki göstermediği tespit edilmiştir. Ayrıca sevmediği dersleri dinlemek istemedikleri noktasında bir başka durum da tespitler arasındadır. Karadüz (2010b: 52) yaptığı bir çalışmasında, Türkçe ve sınıf öğretmenliği okuyan öğrencilerin sınıfta ders geçmek endişesi ile sınav odaklı bilgi edinmeyi amaçlayan sadece sınavda çıkmaihtimali yüksek olan bilgileri seçerek not aldıklarını tespit etmiştir.

Araştırmanın diğer bulgusu ise öğretmenden kaynaklanan ders dinleme sorunlarıdır. Öğretmenin akıcı ders anlatmamasını ve öğretmenin öğrencilere isimleriyle hitap etmemesi ders dinlemelerini fazla etkilemediği tespit edilmiştir. Farklı olarak ise öğretmenin ders sırasında motivasyonu arttırıcı söylemi, kullandığı yöntem ve tekniklerin, konuya hâkimiyet ve dersi ilgi çekici anlatmasının öğrencinin dersi dinleme üzerinde orta düzeyde bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Bayraktar ve Çınar (2010) ders içi dinleme sorunlarıyla ilgili çalışmalarında, derslerde öğrencilere ismi söylenerek hitap edilmesi onların derse olan ilgilerini ve ders içi motivasyonlarını arttırdığı sonucuna varmışlardır. Benzer şekilde, Atıcı ve Çekici (2009: 506) ortaöğretimde çalışan öğretmenlerin istenmeyen davranışlarla baş etme yolları ile ilgili çalışmalarında, öğretmenlerin öğrencilere ismiyle seslenmelerinin öğrenciler üzerinde bir samimi duygu oluşturması olarak görüldüğü ve bunun öğrencilerle yaşanan sorunların büyük bir kısmının çözümünde etkili olduğu saptanmıştır. Bizim araştırmamızda ise farklı bulgulara rastlanmıştır.Öğretmenin öğrencinin isminin bilmemesinin dinleme üzerinde çok bir etkisinin olmadığı fikri ortaya çıkmıştır.

Ders içi dinleme sorunlarıyla ilgili son bulgu ise çevreden kaynaklı sorunlardır. Dışarda güzel bir havanın olması, sınıfın sıcaklı veya soğukluğu ders dinlemede az bir etken olarak tespit edilmiştir. Ayrıca öğrenciler sevdiği arkadaşlarıyla birlikte oturmanın ders dinlemelerini yüksek oranda etkilemediklerini ifade etmişlerdir. Ancak sessiz bir sınıf ortamının olmayışı, yanındaki arkadaşının veya sınıfın dersi dinlemesinin ders dinlemede olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Dinleme şüphesiz öğrenmenin ilk basamağını oluşturmaktadır. Nitekim' Bir konuş, iki dinle' diyen insanlar dinlemeyi konuşmaktan daha önemsemişlerdir. Dinleme geliştirilebilir bir beceridir. Öğrenciler, dinlemeyi doğal bir süreç olarak görmekte ve dinlemeyi bir öğrenme alanı olarak görmemektedirler. Okuma yazma becerilerinin öğrenmeleri gerçekleştirmede önemli araçlar olduğu gibi dinlemenin de önemli bir araç olduğu konusunda öğrencilere farkındalık kazandırılmalıdır. Öğretmenler birtakım etkinlikler ile öğrencilere etkili bir dinleme eğitimi verebilir. Bu hususta disiplinler arası bir çalışma kaçınılmaz olmalıdır. Sadece Türkçe öğretmenden bu çalışmaları beklemek beklenen başarıyı getirmeyecektir.

MEB'in bu hususta 'Hizmet İçi Eğitim 'leri arttırması da faydalı olacaktır. Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde dinleme eğitimi ile ilgili çalışmalara daha fazla yer ayrılabilir. Bu konuda uygulanacak etkinlik, dramalar somut çalışmalar yapılmasıistenebilir. Etkinlikler sonucu bir performans değerlendirmesi de yapmak dinlemeninönemini daha da arttıracaktır.

KAYNAKÇA

[1] Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (2013). *Yazılı ve Sözlü Anlatım.* Ankara: Akçağ. Akyol, H. (2010). *Türkçe Öğretim Yöntemleri.* Ankara: Pegem Yayınları.

[2] Akyol, H. (2010). *Türkçe Öğretim Yöntemleri.* Ankara: Pegem Yayınları.

[3] ATICI, M., & ÇEKİCİ, F. (2009). Ortaöğretimdeki Öğretmen ve Öğrencilerin İstenmeyen Davranışlarla Baş Etme Konusundaki Görüşlerinin Karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 60(60), 495-522.

[4] BAYRAKTAR, Ş., & ÇINAR, D. (2010). Öğretmen Adaylarının Gözü ile Fen ve Teknoloji Öğretmenlerinin Etkili Öğretmen Davranışlarını Gerçekleştirme Düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 131-152.

[5] Çer, E. (2016). *Türkçe Öğretiminde Etkinlikler*. Ankara: Anı Yayıncılık. Çiftçi, Ö. (2007).

[6] Doğan, Y. (2008). İlköğretim Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Dinleme Becerisini Geliştirmede Etkinlik Temelli Çalışmaların Etkililiği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6*(2), *261-286.*

[7] Erdem, A., Erdem, M., & Pala, F. K. (2013). An Example of a Constructivist Blended Learning Environment for Developing Language Skills. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, *46*(1), 365-394.

[8] Ergin, M. (2008). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.

[9] Ediger, M. (2002). Listening Objectives in the Mathematics Curriculum. *Journal of Instructional Psychology, 33*(2), 120-123.

[10] Güneş, F. (2016). *Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller*. Ankara: PegemAkademi.

[11] Harm1er, J. (2001). *The Practice of English Language Teaching*. Essex: Longman.

[12] Karabacak, E. (2014). *Seçici Dinleme Eğitiminin 6.Sınıf Öğrencilerinin DinlemeBecerisi Üzerindeki Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan ÜniversitesiEğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

[13] KARADÜZ, A. (2010b). Türkçe ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Dinleme Stratejilerinin Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 29(2), 39-55.

[14] Kemiksiz, Ö. (2016). Türkçe Derslerindeki Dinleme Metinlerinde Dinleme Yöntem/Tekniği Metin Türü İlişkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, s.16*.

[15] Lundsteen, GB (1979). Dinleme: Okuma ve Diğer Dil Sanatlarına Her Düzeyde Etkisi.

[16] Sever, S. (2011). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.

[17] Ünal, F. T., & Özer, F. TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE DİNLEME BECERİSİ İLE İLGİLİ KAYNAKÇA ÇALIŞMASI.

[18] Umagan, S. (2013). Dinleme Eğitimi İçinde Kırkkılıç, A. ve Akyol, H. (Ed.),*İlköğretimde Türkçe öğretimi (s. 135-161)*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

[19] Ünalan, Ş. (2006). *Türkçe Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

[20] Yalçın, A. (2006). *Türkçe Öğretim Yöntemleri, Yeni Yaklaşımlar* (2. baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

[21] YÖNEZ, H. (2012). İşbirlikli Öğrenme Yönteminin İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Dersinde Öğrencilerin Derse İlişkin Tutumlarına ve Temel Dil Becerilerine Etkisi. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

9. SINIF KİMYA DERSLERİNDE ETKİLEŞİMLİ POWERPOINT SUNUM TEKNOLOJİSİYLE DESTEKLENEN GRAFİK DÜZENLEYİCİ KULLANIMI

Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU
Balıkesir University, Necatibey Education Faculty, https://orcid.org/0000-0002-7292-9690

ÖZET

Grafik düzenleyiciler, konunun organizasyonunu veya düzenlenmesini ve kavramlar arasındaki ilişkileri gösteren görsel öğrenme ve öğretme araçlarıdır. Derslerde öğretim materyali olarak kullanılmasının yanı sıra öğretimin her aşamasında bir değerlendirme aracı olarak da kullanılabilirler. Ayrıca öğrencilerin derse katılımlarını sağlayarak motivasyonlarını arttırabilirler. Bu çalışma, ortaöğretim 9. sınıf kimya dersi öğretimi süresi içerisinde grafik düzenleyicilerin etkileşimli PowerPoint sunum desteği ile nasıl kullanılabileceğini açıklamayı ve öğrencilerin katılımını artırmada etkileşimli grafik düzenleyici kullanmanın faydalarına genel bir bakış sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, 9. sınıf kimya derslerinden seçilen konular için öncelikle öğrenme hedefleri dikkate alınarak farklı tipte grafik düzenleyiciler geliştirilmiştir. Daha sonra grafik düzenleyicilerin kısmi ve tam dolu şeklinde kimya dersleri sırasında etkileşimli olarak kullanılacak slayt çiftleri oluşturulmuştur. Bu slayt çiftleri için kullanılan grafik düzenleyici türleri, kavram tanımlama haritası, anlam çözümleme tablosu, akış şeması, karşılaştırma-zıtlık matrisi, örümcek haritası ve pozitif, negatif ve ilgi diyagramlar şeklindedir. Bu çalışmada 9. sınıf kimya derslerinin seçilen kavram üzerinden öğretiminde etkileşimli sunum teknolojisi ile kavramın öğretiminin nasıl yürütüleceği açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Grafik düzenleyiciler, 9. Sınıf Kimya Dersi, etkileşimli PowerPoint Sunum Teknolojisi

ABSTRACT

Graphic organizers are visual learning and teaching tools that show the organization or arrangement of the subject and the relationships between concepts. In addition to being used as teaching materials in lessons, they can also be used as an assessment tool at every stage of teaching. In addition, they can increase the motivation of students by ensuring their

participation in the lesson. This study aims to explain how graphic organizers can be used with interactive PowerPoint presentation support during the 9th grade chemistry teaching period in secondary education and to provide an overview of the benefits of using interactive graphic organizers in increasing students' participation. For this purpose, different types of graphic organizers have been developed for the topics selected from the 9th grade chemistry courses, primarily taking into account the learning objectives. Then, slide pairs were created to be used interactively during chemistry lessons in partial and full form of graphic organizers. The types of graphic organizers used for these slide fences are concept definition map, semantic analysis chart, flowchart, comparison-contrast matrix, spider map, and positive, negative, and interest diagrams. In this study, it will be explained how the teaching of the concept will be carried out with interactive presentation technology in the teaching of 9th grade chemistry subjects through the selected concept.

Keywords: Graphic organizers, 9th grade chemistry course, interactive PowerPoint presentation technology

1. GİRİŞ

Kimya konularının önemli bir kısmının öğrenilmesinde orta öğretim düzeyindeki öğrencilerin sorunlar yaşadığı bilinmektedir ve özellikle 9. sınıf öğrencilerinin yaşları gereği soyut düşünme gerektiren atom, molekül, tanecikli yapı ile açıklanan kimya konu ve kavramlarını öğrenmeleri daha zor hale gelmektedir. Bu durum zaman zaman öğrencilerin kimya konu ve kavramları ile ilgili yanlış kavramalara sahip olmalarına da neden olmakta ve tüm bunların yanında kimya dersine yönelik ilgilerini düşürebilmektedir.

Bir konunun anlamlı öğrenilmesinde en kritik nokta, öğrencinin o konudaki kavramları doğru kavrayıp kavramadığı ve kavramları birbiriyle uygun şekilde ilişkilendirip ilişkilendirmediğidir. Öğretmenler konuyu ve kavramları açık ve düzenli bir şekilde öğrettiklerinde öğrencilerin çoğu kavramlar arasında bağlantı kurarak çok daha anlamlı bir şekilde öğrenebilir ve kavramları daha uzun süre hatırlayabilir. Bu noktada kimya konularının öğretiminde grafik düzenleyicilerin kullanılması, açıklayıcı metinlerin öğrenciler için daha anlaşılır olmasına yardımcı olabilir [1, 2]. Grafik düzenleyiciler konunun organizasyonunu veya düzenlenmesini ve kavramlar arasındaki ilişkileri gösteren görsel öğrenme ve öğretme araçlarıdır [3, 4]. Derslerde öğretim materyali olarak kullanılmasının yanı sıra öğretimin her

aşamasında bir değerlendirme aracı olarak da kullanılabilirler. Ayrıca öğrencilerin derse katılımlarını sağlayarak motivasyon ve derse ilgilerini arttırabilirler.

Grafik düzenleyicilerin öğretimi desteklemekteki gücü ve aynı zamanda farklı bileşenler arasındaki bağlantıları ve ilişkileri keşfederek öğrencilerin karmaşık içeriği anlamalarına olanak tanıması [5] nedeniyle, 9. Sınıf kimya dersinin özellikle soyut kavramlarının anlaşılmasında öğrencilere yardımcı olabilirler. Ayrıca alan yazında öğrenme güçlüğü çeken ortaöğretim öğrencileri için grafik düzenleyicilerin uygun olduğunu belirten çalışmalar da yer almaktadır [6]. Her ne kadar alanyazındaki bu çalışmada bahsi geçen öğrenciler genel anlamda öğrenme güçlüğü yaşayan öğrenciler olsa da, ortaöğretim sınıflarında bir dereceye kadar dikkat dağınıklığı yaşayan çocuklar da bulunabilmektedir. Bu nedenle grafik düzenleyici kullanımı, bu tür öğrenciler için daha uzun süre derse odaklanmalarına yardımcı olabilir ve bu nedenle öğrenme zorluklarının bir dereceye kadar önüne geçebilir.

Grafik düzenleyiciler ile ilgili alan yazın incelendiğinde, bu çalışmaların kimya konularının öğretiminde farklı grafik düzenleyici türlerinin kullanımının öğrenci başarısına etkisine yönelik çalışmalar ile grafik düzenleyici ile yürütülen öğretime katılan öğrencilerin görüşlerinin araştırıldığı çalışmalar olduğu görülür [4, 7-14]. Bu çalışmaların kimya öğretimine yönelik olanlarda, grafik düzenleyici kullanımı ile kimya konuları öğretildiğinde öğrencilerin akademik başarılarının ve kimya derslerine yönelik tutumlarının arttığı belirlenmiştir.

Grafik düzenleyicilerin derslerde çoğunlukla kullanımı şu şekildedir. İlgili grafik düzenleyici öğrencilerin dolduracağı boşluklar bırakılarak hazırlanır, çıktısı alınıp öğrencilere dağıtılarak doldurmaları istenir. Bunun yanı sıra öğretmenler ders sırasında öğretme materyali olarak slaytlardan öğrencilere göstererek grafik düzenleyicilerden öğretimlerine destek alırlar. Diğer taraftan grafik düzenleyicilerin etkileşimli slayt olarak kullanımının öğrenemeye daha fazla katkısı olacağı önceki çalışmalarda belirtilmiştir [2, 15-17].

Nakiboğlu ve Nakiboğlu [2] elektrokimya kavramlarının öğretiminde etkileşimli powerpoint sunum teknolojisi ile desteklenen grafik düzenleyicilerin kullanımına ilişkin kimya öğretmen adaylarının görüşlerini aldıkları çalışma sonunda, bu tür bir grafik düzenleyici kullanımının öğrencilerin anlama ve motivasyonunu artırabileceğini düşündüklerini belirlemişlerdir. Ponce vd. [16] öğrenci katılımını ve üretken öğrenmeyi geliştirmeyi amaçlayan bir öğretim yaklaşımı olarak etkileşimli grafik düzenleyicilerin PowerPoint ile birleştirilmesinin etkilerini incelemişlerdir. Ders sırasında boş grafik düzenleyicilerin Powerpoint üzerinden doldurmasını sağlayan bir yazılım uygulaması geliştirerek uygulamayı

deneme grubunda yürütmüşlerdir. Çalışma sonunda yazılımın kullanıldığı öğrenci grubunda daha fazla öğrencinin sınıf tartışmasına katıldığı belirlenmiştir.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda 9. sınıf kimya derslerinde etkileşimli grafik düzenleyici kullanımı öğrencilerin daha fazla tartışmalarını sağlayarak öğrenmelerini arttıracağı ve özellikle soyut kavramları anlamlı şekilde öğrenmelerine katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu düşünceden hareketle çalışma ortaöğretim 9. sınıf kimya dersi öğretimi süresi içerisinde grafik düzenleyicilerin etkileşimli PowerPoint sunum desteği ile nasıl kullanılabileceğini farklı türde örneklerini sunarak açıklamayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. 9. Sınıf Grafik Düzenleyicilerin Hazırlanması, Çeşitleri ve Kimya Konularının Seçimi

Grafik düzenleyiciler ile ilgili alanyazın incelendiğinde grafik düzenleyicilerin çok çeşitli şekil ve formlarının olduğu görülmektedir [18]. Grafik düzenleyici seçimi, konunun özelliği ve ders içinde hangi amaçla kullanılacağına göre değişebilir. Bu çalışmada, 9. sınıf kimya derslerinden seçilen konular için öncelikle öğrenme hedefleri dikkate alınarak farklı tipte grafik düzenleyiciler geliştirilmiştir. Grafik düzenleyici türleri olarak kavram tanımlama haritası, anlam çözümleme tablosu, akış şeması, karşılaştırma-zıtlık matrisi, örümcek haritası ve pozitif, negatif ve ilgi diyagramları kullanılmıştır. Burada sadece iki örnek grafik düzenleyici üzerinden ayrıntılı açıklama yapılacaktır.

Grafik düzenleyicilerin bir kısmı yazar tarafından ve bir kısmı da kimya öğretmen adayları ile birlikte tartışılarak geliştirilmiş olup kavram ve konu seçiminde özellikle soyut olan veya öğrenme zorluğu yaşanan kavramlar olması konusuna dikkat edilmiştir.

2.2. Slayt çiftleri oluşturulması ve kullanımında izlenen yol

Her bir grafik düzenleyicinin öncelikle dersin hangi aşamasında ve hangi kazanım için hazırlanacağı belirlendikten sonra, slayt çiftinden ilki olan, öğrencilere grafik düzenleyici türüne göre tartışmaya açılacak kısımların boş bırakıldığı ama yönlendirici ifade veya soruların yer aldığı *yarı dolu slayt* hazırlanmıştır. Daha sonra, tartışma sonrasında ilgili kısma yönelik yazılı kısmın geleceği animasyon sırası oluşturularak tam dolu grafik düzenleyicinin yer aldığı slaytlar hazırlanmıştır.

Bulgular kısmında örnek slayt çiftlerinin yarı dolu ve tam dolu haline ait aşamalar gösterilerek açıklama yapılacaktır.

3. BULGULAR

3.1. Slayt çiftleri oluşturulması ve kullanımında izlenen yolun örnek üzerinden açıklanması

3.1.1. Konu, kazanım seçimi ve kullanım amacının belirlenmesi.

Etkileşimli kullanım iki farklı grafik düzenleyici türü kullanılarak aşağıda açıklanmıştır. Bunlardan ilki "kavram tanımlama haritası" dır. Bu amaçla seçilen kavram "kaynama noktası" kavramı olup 9. Sınıf kazanımlarından *"9.4.3.3. Kapalı kaplarda gerçekleşen buharlaşma-yoğuşma süreçleri üzerinden denge buhar basıncı kavramını açıklar."* kazanımının açıklamalarından *"Kaynama olayı dış basınca bağlı olarak açıklanır*." için çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu grafik düzenleyici hazırlanmasının amacı, kaynama noktası kavramının öğretilmesi ve bu kavrama yönelik yanlış kavrama oluşumunun önüne geçmek veya öğrencilerin ilköğretim düzeyinde aldıkları eğitimlerinden sahip oldukları yanlış kavramaları varsa düzeltilmesini sağlamaktır. Bu tür bir grafik düzenleyici, öğrencilerin kavrama yönelik ön bilgilerinin gözden geçirilmesi için kullanılacaksa bir ön-düzenleyici olarak dersin girişinde kullanılabilir. Bir başka kullanım şekli konunun öğretimi sonrası ders sonunda değerlendirme amaçlı kullanımıdır.

İkinci grafik düzenleyici türü "kıyaslama-zıtlık tablosu" dur. Bu amaçla yine aynı 9. Sınıf ünitesinden ve aynı kazanımdan seçilen "kaynama-yoğunlaşma" kavramaları için hazırlanmıştır. Bu kez kazanım açıklamalarından "*Faz diyagramlarına girilmeden kaynama ile buharlaşma olayının birbirinden farklı olduğu belirtilir."* açıklaması için çalışma gerçekleştirilmiştir.

3.1.1. Konu, kazanım seçimi ve kullanım amacının belirlenmesi.

İlk örnek olarak "kavram tanımlama haritası" grafik düzenleyicisi kullanılarak "kaynama noktası" ile ilgili hazırlanan etkileşimli slaytların derste kullanılacak şekilde aşamalı gösterimi Görsel 1a-e de verilmiştir.

Kavram tanımlama haritası, öğrencilerin kavram öğretimi için kullanabilecek etkili bir araçtır. Bu tür grafik düzenleyiciler kullanarak öğrencilerin kavram bilgisi kolaylıkla geliştirilebilir. Öğrencilerin kavramlarla ilgili önceki bilgilerini hatırlatmak için bir araç olarak da kullanılabilir, böylece daha sonra bu kavramlar yeni kavramıyla ilişkilendirebilirler. Ayrıca yanlış kavramaların önüne geçilmesi amaçlı kullanılabilir.

Görsel 1. Kavram tanımlama haritası kullanılarak "kaynama noktası" kavramının öğretimi için hazırlanan slaytlar.

Görsel 1a'da yer alan yarı dolu slayt'ın öğrencilere gösterilmesi ve "kaynama noktası nedir?" sorusu ile öğretime başlanır. Sonrasında öğrencilerle yapılan tartışmanın ardından doğru cevaba ulaşılınca, Görsel 1b öğrencilere gösterilir ve "kaynama noktasına etki eden etmenler nelerdir?

Sorusu yönlendirilip benzer şekilde tartışma yapılarak doğru yanıta ulaşılmasının ardından Görsel 1c, 1d ve 1e açılarak sonlandırılır.

İkinci örnek olarak, birbirine çok karıştırılan buharlaşma ve kaynama kavramalarının benzer ve farklılıklarının öğretimi amacıyla bir "kıyaslama-zıtlık tablosu" hazırlanmıştır. Hazırlanan etkileşimli slaytların derste kullanılacak şekilde aşamalı gösterimi Görsel 2a-c de verilmiştir.

Kıyaslama-zıtlık tablosu, alt öğelerin ve özelliklerin gösterildiği hiyerarşik bir yapıya sahiptir ki burada benzerlikler ve farklılıklar şemasal olarak sunulur. Özellikle birbirine benzeyen ancak farklı olan ve birbirine karıştırılan alt konuların benzerlikler ve farklılıklarının gösterilerek, kıyaslanmaları için kullanılır.

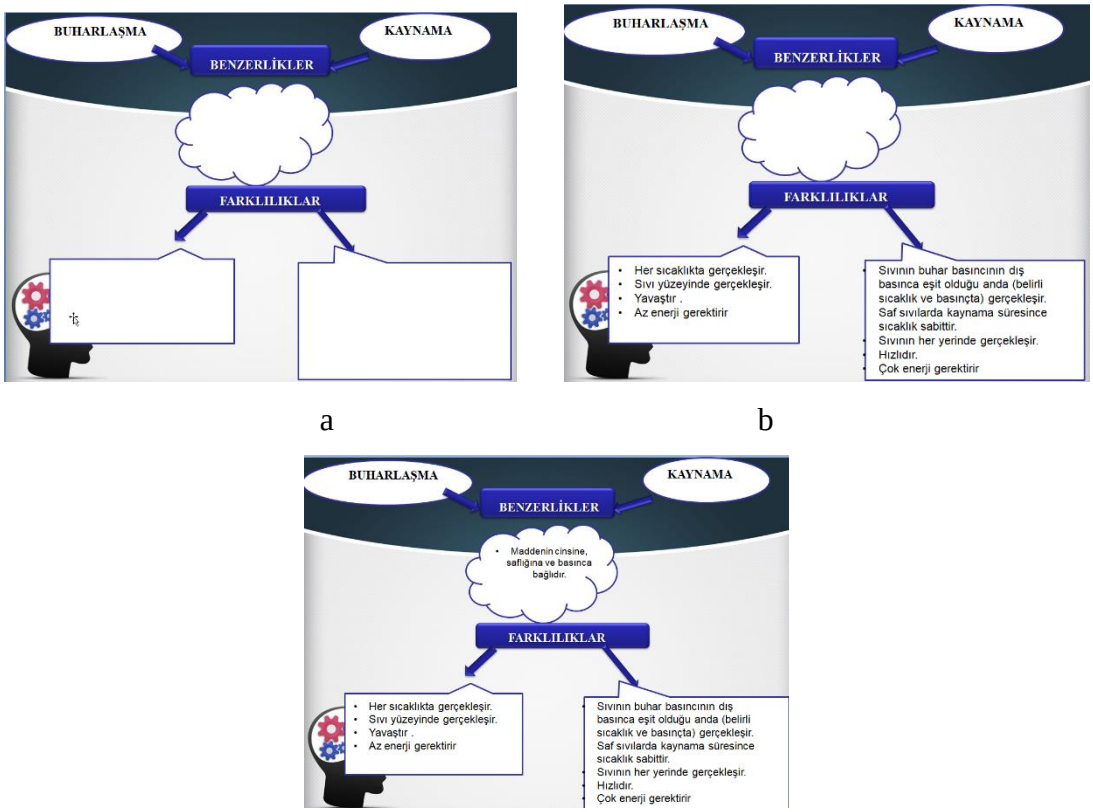

Görsel 2. Kıyaslama-zıtlık tablosu kullanılarak "kaynama ve buharlaşma" kavramlarının öğretimi için hazırlanan slaytlar.

4. ÖNERİLER

Grafik düzenleyicilerin kimya derslerinde kullanılması, öğretmen ve öğrencilerin anlamlı öğrenmeyi geliştirmelerine yardımcı olduğu ve karmaşık ve sorunlu konuların kolayca öğrenilmesini sağlayabildiği çalışmalarca ortaya konulmuştur [19]. Bu nedenle grafik

düzenleyiciler 9. Sınıf kimya derslerinde kullanılması durumunda, öğrenciler kavramları ve konuları kolayca hatırlayabilir. Bu nedenle kimya öğretmen adaylarına grafik düzenleyicilerin nasıl hazırlanacağı ve etkileşimli olarak ders içinde nasıl kullanılacağı öğretilmelidir. Benzer şekilde meslekteki kimya öğretmenlerine de gerekli hizmet içi eğitimler verilerek bu konuda gerekli birikimi edinmeleri sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

[1] Gil-Garcia, A., & Villegas, J. (2003). Engaging minds, enhancing comprehension and constructing knowledge through visual representations. Paper presented at the Conference on Word Association for Case Method Research and Application, Bordeaux, France

[2] Nakiboğlu, C., & Nakiboğlu, N. (2021). Views of prospective chemistry teachers on the use of graphic organizers supported with interactive PowerPoint presentation technology in teaching electrochemistry concepts. International Journal of Physics and Chemistry Education, 13(3), 47-63.

[3] Nakiboglu, C. (2017). Use of graphic organizers in secondary chemistry lessons. The Eurasia Proceedings of Educational and Social Sciences, 7, 72-75.

[4] Nakiboglu, C. (2021). Prospective chemistry teachers' evaluations about the instruction of the graphic organizers course. In W. B. James, C. Cobanoglu, & M. Cavusoglu (Eds.), *Advances in global education and research* (Vol. 4, pp. 1–10). USF M3 Publishing. https://www.doi.org/10.5038/9781955833042

[5] Amin, M. B. A. (2004). Using Graphic Organizers. Singapore: Institute of Technical Education (ITE). Singapore

[6] Singleton, S. &Filce H. (2015) Graphic organizers for secondary students with learning disabilities. TEACHING Exceptional Children, 48(2), 110-117

[7] Cofer, K., *The efficacy of graphic organizers in an inner-city high school self-contained chemistry classroom for students with disabilities*, Unpublished Master of Education Thesis, William Paterson University of New Jersey, 2021

[8] Ezzeldin, S. M.Y. (2017). The effectiveness of using graphic organizers in development of achievement, reduction of cognitive load associated with solving algorithm problems in analytical chemistry and favored learning styles among female secondary school students in Saudi Arabia. International Journal for Research in Education, 41(2), 77-124.

[9] Foley, K., & O'Donnell, A. (2002). Cooperative learning and visual organisers: effects on solving mole problems in high school chemistry. Asia Pacific Journal of Education, 22(1), 38-50.

[10] Maziadi, H. A. (2018). Impact of visual graphic organizer in the study of information action research. Journal of Education and Practice, 9(3), 5-17.

[11] Phillips, K. L. (1989). Relating the Mole Concept and Fundamental Mathematics. ERIC Document, ED 325 392

[12] Nakiboğlu, C., Erdurmazlı, İ, Kızmaz, B., Hepöz, Ş. (2018) Kimya Öğretmen Adaylarının Organik Kimya Laboratuarında Akış Diyagramı Kullanımına Yönelik Görüşlerinin Araştırılması. Journal of the Turkish Chemical Society-C: Chemistry Education, 3(1), 31-58.

[13] Raymond, T. M. F., Khang, G. N., & Sai, C. L. (2001). Some thoughts on designing multimedia courseware as a tool for enhancing process and thinking skills in chemical education. Teaching and Learning, 22(1), 74-83.

[14] Torres, M. O., España, R. C. N., & Orleans, A. V. (2014). Integrating graphic organizers in facilitating learning chemistry. International Journal of Educational Studies, 1(1), 1-8.

[15] Reed, D., Jemison, E., Folsom, J., & Weber, A. (2019) Electronic graphic organizers for learning science vocabulary and concepts: The effects of online synchronous discussion. Journal of Experimental Education, 87, 552-574. doi:10.1080/00220973.2018.1496061

[16] Ponce, H., Mayer, R., López, M. (2018) Adding interactive graphic organizers to a whole-class slideshow less on. Instr Sci 46, 973-988.

[17] Estacio, R. D., *Graphic organizers in an online learning environment: its influence on den performances, cognitive load, knowledge gain, and self-efficacy in science, technology, and society (STS) subject,* Doctoral dissertation, Central Luzon State University), 2021.

[18] Nakiboğlu, C. Usage of Graphic Organizers in Upper-Secondary School Chemistry Textbooks. Maarif Mektepleri Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 6(2), 1-31.

[19] Strangman, N., Hall, T., & Meyer, A. (2003). Graphic organizers and implications for universal design for learning: Curriculum enhancement report. National Center on Accessing the General Curriculum, 1-32.

KİMYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ "SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK" İLE İLGİLİ ALGILARI VE SÜRDÜREBİLİRLİĞİN 2018 YILI KİMYA DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDAKİ YERİ

Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU [1], Prof. Dr. NURİ NAKİBOĞLU [2]

[1] Balıkesir University, Necatibey Education Faculty, https://orcid.org/0000-0002-7292-9690

[2] Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türkiye,

https://orcid.org/0000-0002-5527-6472

ÖZET

Bu çalışmada çevre kimyası dersi kapsamında öğretmen adaylarının "sürdürülebilirlik" kavramını konu öğretiminden önce nasıl algıladıkları incelenmiştir. Ayrıca 2018 yılı kimya dersi öğretim programında sürdürülebilir kalkınma eğitiminin ne şekilde ele alındığı, sürdürülebilirliğin üç boyutu açısından analiz edilerek incelenmiştir. Çalışmaya bir eğitim fakültesi kimya öğretmenliği programında seçmeli çevre dersi alan 11 kadın ve 5 erkek olmak üzere 16 kimya öğretmen adayı katılmıştır. Kimya öğretmen adaylarının "sürdürülebilirlik" kavramına yönelik algılarına ait analiz sonucunda, algıların altı kod altında toplandığı ve bu algılardan en fazla sahip olunanın "devamlılık" olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının algılarının büyük ölçüde, sürdürülebilirliğin boyutlarından "çevre" boyutunda yer aldığı çalışmada ulaşılan diğer bir sonuçtur.

Anahtar Kelimeler: Kimya öğretmen adayı, Sürdürülebilirlik, 2018 Yılı Kimya Dersi Öğretim Programı

ABSTRACT

This study examines how prospective chemistry teachers perceived the concept of "sustainability" before teaching the subject within the scope of an environmental chemistry course. In addition, how the concept of "sustainability" in the 2018 upper secondary chemistry curriculum is handled was examined in terms of three dimensions of sustainability. A total of 16 prospective chemistry teachers, 11 female and 5 male, who took environmental courses in a faculty of education chemistry teaching program participated in the study. As a result of the analysis of prospective chemistry teachers' perceptions of the concept of "sustainability", it was

determined that their perceptions were collected into six categories, and the most common perception among these perceptions was "continuity". Another result reached in the study is that the perceptions of prospective chemistry teachers are gathered in the "environment" dimension mostly, which is one of the dimensions of sustainability.

Keywords: Chemistry teacher candidate, Sustainability, 2018 Chemistry Curriculum

1. GİRİŞ

Dünya üzerindeki mevcut kaynakların yüzyıllardır insanlarca bilinçsiz kullanımının sonucu tükenebileceği konusunda günümüzde bir farkındalık oluşmuştur. Oluşan farkındalık doğrultusunda, bu durum dünyanın geleceğini tehdit eden sorunlardan biri olarak görülmeye başlanmış ve dünya gündeminin önemli konularından biri haline gelmiştir. Böylece sürdürülebilir bir hayat ve kalkınmanın nasıl sağlanabileceği, var olan kaynakları nasıl koruyabileceğimiz, kısacası dünya hayatını nasıl devam ettirebileceğimiz, günümüzde bazı kavramaları gündeme getirmiştir. Bunlardan birisi de “sürdürülebilirlik” kavramıdır. Sürdürülebilirlik, içinde bulunduğumuz zamanın gerek ekonomik gerekse sosyal ihtiyaçlarını, çevre üzerinde olumsuz etkilere neden olmadan ve gelecek nesillerin kaynaklarına zarar verilmeden karşılanması ile ilişkili bir kavramdır [1]. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma, Birleşmiş Milletlerin kapsayıcı hedeflerinden biri olmuştur [2].

Sürdürülebilirlik düşüncesi ve eylemine karşılık gelen ilgili bir eğitim paradigması Sürdürülebilir Kalkınma Eğitimi (SKE) olarak adlandırılmaktadır [3]. Sürdürülebilir kalkınma, insanoğlunun doğayı kavrama sürecinde yeryüzündeki yaşama farklı bir bakış açısını içermektedir [4]. Fen eğitimiyle bağlantılı olarak SKE'nin ilgili fen öğretiminin üç alanına da (kişisel, toplumsal ve mesleki uygunluk) katkıda bulunma potansiyeline sahip olduğu öne sürülmüştür [5]. Kaynakların tüketimini, sürdürülebilir kalkınma konularıyla ilgili toplumsal tartışmalara katılımı veya bilim ve teknolojide sürdürülebilirlikle ilgili kariyerleri içeren durumlarda bireysel eylemle ilgilidir [6].

Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili önemli gelişmelerden biri, 2015 yılında yapılan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Gelişme Zirvesi’nde ortaya konulan ve 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesi beklenen sürdürülebilir gelişme hedeflerinin belirtilmesidir. Bu hedeflere yönelik belirlenen temalar şunlardır: Yoksulluğa Son, Açlığa Son, Sağlıklı Bireyler, Nitelikli Eğitim, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Temiz Su ve Sanitasyon, Erişilebilir ve Temiz Enerji, İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme, Sanayi, Yenilikçilik ve Alt Yapı, Eşitsizliklerin Azaltılması, Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar, Sorumlu Üretim ve Tüketim, İklim Eylemi,

Sudaki Yaşam, Karasal Yaşam, Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar ile Hedefler için Ortaklıklardır [Akt. 7].

Fen bilimleri araştırmacılarının da ifade ettiği gibi, günümüz fen eğitiminin amaçlarından biri, öğrencileri bilim ve teknolojinin yaşam ve toplum üzerindeki etkisinin neden olduğu toplumsal sorunlara yanıt vermede sorumlu, eleştirel ve yaratıcı düşünmeye hazırlamaktır [6]. Bu nedenle de sürdürülebilirlik kavramı ve SKE'ne fen bilimlerine yönelik programda yer verilmesi son derece önemlidir. Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde, ağırlığın fen bilgisi programına ve fen bilgisi düzeyine yönelik olduğu görülürken [8] Ortaöğretim kimya dersi ve programa yönelik sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir [2, 9].

Oldukça önemli olan bu eğitim için öğrencilerimizin bilinçli olarak yetişmesini sağlamanın gerektiği oldukça açıktır. Diğer önemli bir nokta ise bu dersleri yürütecek öğretmen adaylarının sürdürülebilirlik kavramı ve SKE'ne yönelik farkındalıklarının oluşturulmasıdır. Geleceğin kimya öğretmeni olarak yetiştirilen öğretmen adaylarının hem "sürdürülebilirlik" kavramını öğrenmeleri hem de programdaki yeri hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada çevre kimyası dersi kapsamında öğretmen adaylarının "sürdürülebilirlik" kavramını konu öğretiminden önce nasıl algıladıkları incelenmiştir. Ayrıca 2018 yılı kimya dersi öğretim programında yer alan SKE'nin ne şekilde ele alındığı ve hangi boyutlara odaklandığının araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda çalışmaya ait araştırma soruları aşağıda şekilde oluşturulmuştur.

1. Sürdürülebilirlik konusunun öğretimi öncesi, kimya öğretmen adayları "sürdürülebilirliği" nasıl algılamaktadırlar?
2. 2018 yılı Ortaöğretim Kimya Dersi Programının kazanımlarından hangileri sürdürülebilir kalkınma eğitimi ile ilgilidir?

2. YÖNTEM

Çalışma öğretmen adaylarının algılarının incelenmesi açısından genel *tarama modeline,* kimya dersi öğretim programı analiz açısından da *doküman analizi modeline* göre tasarlanmıştır. *Tarama modelinde* geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemesi amaçlanır ve araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır [10]. İçerik çözümlemesiyle bir belgenin incelendiği *doküman analizi modelinde,* araştırılması hedeflenen konuya yönelik yazılı bilgi kaynaklarının analizini içerir [11].

Çalışmanın birinci araştırma sorusuna yönelik amaçsal örnekleme yöntemlerinden *ölçüt örnekleme yöntemi* kullanılarak çalışma gurubu oluşturulmuştur. *Ölçüt örneklemede* belli özellikleri taşıyan kişiler üzerinde bir uygulama yapılır [12]. Ölçüt olarak, çevre kimyası dersini ilk kez alan kimya öğretmen adayı olma ölçütü kullanılmıştır. Çalışma grubu 2022-2023 Eğitim öğretim yılı güz ve bahar dönemlerinde seçmeli "Çevre Kimyası" dersi alan 11 kadın 5 erkek toplam 16 öğrenciden oluşmaktadır. Etik ilkeler doğrultusunda Balıkesir Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Etik Kurulundan çalışmaya yönelik gerekli izin alınmıştır.

Çalışmanın ikinci araştırma sorusuna yönelik analize alınan veri kaynağı, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2018 yılında yayımlanan Ortaöğretim Dersi Öğretim Programı'dır [13].

Çalışmada ilk veri grubunun elde edilmesinde, veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen ve sürdürebilirliğin alt kavramlarını da içeren beş soruluk açık uçlu sorudan oluşan bir ölçme aracı kullanılmıştır. Bu çalışmada kimya öğretmen adaylarının sadece "sürdürebilirlik" ile ilgili tanımlarının analizine yer verilmiştir. Çalışmanın öğretmen adaylarının algılarına yönelik analiz için tümevarımsal bir analiz yolu izlenmiş ve içerik analizi ile ilgili temalara ulaşılmıştır.

2018 yılı Ortaöğretim Dersi Öğretim Programı kazanımlarının analizi için doküman analiz gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

Çalışmaya ait bulgular her bir araştırma sorusuna cevap oluşturacak şekilde ayrı başlıklar altında aşağıda sunulmuştur.

3.1. Birinci araştırma sorusuna yönelik bulgular

Birinci araştırma sorusunda sürdürülebilirlik konusunun öğretimi öncesi, kimya öğretmen adayları "sürdürülebilirliği" nasıl algıladıkları araştırılmıştır. Bu amaçla yöneltilen sorunun analizine ait bulgular Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Kimya Öğretmen Adaylarının Sürdürülebilirliğe Yönelik Algıları

Tema	Kod	İfade örneği	KÖA numarası	f	%
Süreklilik	Devamlılık	Devamlılığı olan, geleceğe de aktarılabilen şeylerdir.	KÖA5, KÖA6, KÖA9, KÖA11, KÖA12, KÖA16	11	69
	Sürekli kullanım	Bir şeyin sürekli olarak kullanılabilmesi ve bunun işimize yaraması.	KÖA2, KÖA4, KÖA13		
	Tükenmeme	Tükenmeyen, bir döngü içinde olan.	KÖA3, KÖA14		
Tekrar kullanım	Dönüşüm	Yok edilmeden çevreye zarar vermeden başka yollarda kullanılabilen	KÖA4, KÖA5, KÖA6,	4	25
	Yenilenme	Kullandığımız enerjiyi yeniden üretebilmek.	KÖA10		
Bilinç	Bilinçli kullanım	Enerji kaynaklarının devamının sağlanması için bilinçli kullanım sağlamak.	KÖA1, KÖA7, KÖA8	3	19

Çizelge 1 incelendiğinde, öğretmen adaylarının sürdürülebilirlik kavramına yönelik algılarının altı kod altında toplandığı görülür. Bu kodlardan algılanmanın en yüksek olduğu kodlamanın *"devamlılık"* olduğu görülür. Ayrıca öğretmen adaylarının verdikleri yanıtlar birkaç kod altında toplanabildiği belirlenmiş olup buna örnek olarak hem "*devamlılık*" hem de "*dönüşüm*" olarak kodlanmış KÖA5 kodlu kimya öğretmen adayının açıklamasından alınan örnek ifade aşağıda veriliştir.

"Bir şeyin devamlı olması, yenilenip tekrar kullanılabilmesi"

Çizelge 1'den görüldüğü gibi süreklilik ile ilgili kimya öğretmen adaylarının algıları üç tema altında toplanmaktadır. Bunlar "*süreklilik*", "*tekrar kullanım*" ve "*bilinç*" temalarıdır. Öğretmen adaylarından %69'unun sürdürülebilirliği "*süreklilik*" olarak algıladığı, %25'i "*tekrar kullanım*" olarak algılarken %19'u da "*bilinç*" olarak algılamaktadır.

3.2. İkinci araştırma sorusuna yönelik bulgular

İkinci araştırma sorusunda 2018 yılı Ortaöğretim Kimya Dersi Programının kazanımlarından hangileri sürdürülebilir kalkınma eğitimi ile ilgili olduğu araştırılmıştır. Bu amaçla program kazanım analizine ait bulgular Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 1. 2018 Yılı Ortaöğretim Kimya Dersi Programının SKE ile ilgili Kazanımları

Sınıf Düzeyi	Kazanım Sayısı	Çevre	Ekonomik	Sosyal
9	7	7	3	3
10	9	4	4	6
11	-	-	-	-
12	5	5	5	4
Toplam	21	16	12	13

Çizelge 2'den görüldüğü gibi 2018 Yılı Ortaöğretim Kimya Dersi Programında SKE ile ilgili 21 tane kazanım yer almaktadır. Bu kazanımlardan 16'sında çevre boyutuna odaklanılırken, 12 kazanımda ekonomik ve 13 kazanımda da sosyal boyuta odaklanılmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada ulaşılan sonuçlar kısaca şu şekilde özetlenebilir. Kimya öğretmen adaylarının sürdürülebilirliği daha çok kelimenin sözlük anlamından yola çıkarak "süreklilik-devamlılık" olarak algılamaktadırlar. SKE boyutları açısından bu algılar incelendiğinde algılarının büyük oranda "çevre" boyutuna girdiği görülmektedir. Bunun yanında kimya öğretmen adaylarının bir kısmının çevre ve enerji ile ilgili kaynak kullanımındaki bilinçliliğin farkında oldukları ve sürdürebilirlik ile geri dönüşüm arasında bir ilişki kurdukları belirlenmiştir. Ancak SKE'nin sosyal boyutu ile ilişkilendirme yapamadıkları belirlenmiştir.

Benzer şekilde 2018 yılı kimya dersi öğretim programı kazanımlarının da SKE'nin daha çok çevre boyutuna odaklandığı soncuna ulaşılmıştır. 11. Sınıf düzeyinde SKE ile ilgili hiç kazanım bulunmamakta olup sürdürülebilirliğin kavram olarak 12. Sınıf düzeyinde ele alındığı görülmüştür.

Bu bulgular doğrultusunda öncelikle "sürdürülebilirlik" kavramının daha alt sınıflarda öğretilmeye başlanması önerilebilir. Kimya öğretmen adaylarına ileride öğretecekleri bu konu hakkında mutlaka bir eğitim verilmesi gerekir. Meslekteki kimya öğretmenlerinede sürdürülebilirlik ile ilgili gerekli hizmet içi eğitim kurslarının verilmesi, bu konuları daha iyi öğretmelerine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

[1] Çetin, K., Demirkol, M., Bozyil, O., Danışman, O & Yıldız, S., *Ortaöğretim Kimya 12 Ders Kitabı.* Devlet Kitapları. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 6792, 2019.

[2] Türkmen, C., Teksöz, G., & Boz, Y., *An Analysis of secondary school chemistry curriculum in terms of education for sustainable development: a case from Turkey*. In EDULEARN17 Proceedings (pp. 1415-1418). IATED, 2017.

[3] Burmeister, M., Rauch, F., & Eilks, I. (2012). Education for Sustainable Development (ESD) and chemistry education. Chemistry Education Research and Practice, 13(2), 59-68.

[4] Teksöz, G. (2014). Geçmişten ders almak: Sürdürülebilir kalkınma için eğitim. Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi, 31(2), 73-97.

[5] Eilks, I., & Hofstein, A. (2014). Combining the question of the relevance of science education with the idea of education for sustainable development. Science education research and education for sustainable development, 3-14.

[6] Zidny, R., Sjöström, J., & Eilks, I. (2020). A multi-perspective reflection on how indigenous knowledge and related ideas can improve science education for sustainability. Science & Education, 29(1), 145-185.

[7] Korkmaz, G. (2020). Yenilenen öğretmen yetiştirme lisans programlarının sürdürülebilir kalkınma için eğitim bağlamında incelenmesi. Journal of Advanced Education Studies, 2(2), 111-132.

[8] Şeker, F., *Fen eğitiminde sürdürülebilirlik kavramının değerlendirilmesi ve model programın oluşturulması,* Yayınlanamış doktora tezi, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, 2017.

[9] Karagölge, Z. (2018). Ortaöğretimde kimya dersi öğretim programı için yeşil örnekler. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 12(1), 473-492.

[10] Karasar N. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım 1998, 8. Baskı.

[11] Yıldırım, A., & Şimşek, H., *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. baskı). Seçkin Yayıncılık, 2013.

[12] Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., *Bilimsel araştırma yöntemleri* (23. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık, 2017.

[13] Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2018).Ortaöğretim Kimya Dersi (9, 10, 11 ve 12. sınıflar) Öğretim Programı.

MİLLİ MÜCADELE İLE İLGİLİ OLARAK YABANCI ÜLKELERDE YAPILAN MİTİNGLER

Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
Manisa/Türkiye, ORCID No: 0000-0002-4530-0491.

ÖZET

Milli Mücadele ile ilgili mitingler, sadece Türkiye sınırları içinde değil, yabancı ülkelerde de düzenlenmiştir. Bunlardan bir kısmı Yunanistan'da gerçekleştirilmiştir. Bu Yunanistan'daki mitingler, Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgalini desteklemiştir. Anadolu'nun işgalinin Yunanistan lehine geliştiği dönemlerde, "Yaşasın savaş!" sloganlarının atılmasına neden olmuştur. Sakarya Savaşı'ndan sonra gerçekleştirilen mitinglerde Yunan halkı, savaş karşıtı sloganlar atmaya başlamıştır. İngiltere Başbakanı Lloyd George'un Avam Kamarası'nda Yunanistan lehine yaptığı açıklamalar üzerine Yunanistan'da, Lloyd George'a teşekkür mitingleri yapılmıştır.

Mondros Mütarekesi sonrasında İngiltere'de yapılan mitingler, Ayasofya'nın kiliseye çevrilmesi amacına yönlendirilmiştir. Türkler tarafından Ayasofya'nın yıkılacağı söylentileri çıkarılmış ve İtilaf Devletlerinden önlem alması istenmiştir.

Milli Mücadele döneminde Türk halkının haklı ve onurlu mücadelesini destekleyen mitingler de gerçekleştirilmiştir. Bu konuda özellikle Hindistan Müslümanlarının büyük bir gayreti olduğu görülmektedir. Gerek İngiltere'de yaşayan Hint Müslümanları ve gerekse Hindistan'daki Müslümanlar, Türkiye'nin parçalanmasına ve Hıristiyan devletler arasında paylaşılmasına razı olunmayacağı temalı mitingler düzenlemişlerdir. Bombay'daki mitinge milliyetçi Hinduların lideri Gandi de katılmış, Türkiye'nin Milli Mücadele'sinin haklı bir mücadele olduğunu belirtmiştir. Hindistan Müslümanları ve Gandi, gerçekleştirdikleri mitinglerle Milli Mücadele'ye destek vermişlerdir. İngiltere'nin Türkiye aleyhindeki politikasını eleştirmişlerdir.

Hindistan dışında Mısır, Buhara, Afganistan ve İran gibi İslam ülkelerinde yapılan mitinglerde de Türkiye'nin mücadelesine destek sesleri yükselmiştir. Ermenistan, Bulgaristan ve Almanya gibi yerlerde yapılan mitinglerde de Milli Mücadele'ye destek açıklamaları gelmiştir. Bulgaristan'daki ve Ermenistan'daki mitingler, Anadolu'daki mücadeleyi, ezilenlerin mücadelesi, Kafkasya ve Türkiye'deki işçi ve köylülerin sıkı ve samimi bir kardeşliğinin ifadesi olduğu gerekçesiyle destek vermiştir. Almanya'daki mitingler ise orada yaşayan Türkler ve Müslümanlar tarafından düzenlenmiş ve Milli Mücadele'ye destek vermişlerdir. Büyük Taarruz'un başarıyla sonuçlanmasından sonra İngiltere'de Türkiye lehine mitingler yapılmaya başlamıştır ve İngiltere Başbakanı'nın istifasına giden süreci harekete geçirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Miting, Milli Mücadele, Hindistan, Buhara, Mısır, Tebriz, Sofya.

Giriş

Milli Mücadele yıllarında Türk halkının mücadelesini desteklemek amacıyla mitingler yapıldığı gibi, bu dönemin puslu ve belirsiz havasından yararlanmak isteyenlerin de devrede olduğu Türkiye karşıtı mitinglerin de düzenlendiği görülmektedir.

Yunanistan ve İngiltere'de yapılan mitingler, Anadolu'nun işgalini destekleyen mitinglere örnek oluştururken; Mısır, Buhara, Afganistan, Bulgaristan, Hindistan, Berlin ve Tebriz gibi yerlerde yapılan mitingler Milli Mücadele'ye destek mitinglerine örnek gösterilebilir.

Bu çalışmada Anadolu'nun İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve Yunanlılar tarafından işgaline karşı mitinglerle oluşan tepkiyi ve desteği incelemek amaçlanmıştır. Milli Mücadele'nin dünyadaki yankılarına mitingler çerçevesinde bakmak hedeflenmiştir.

İşgali Hazırlamaya Yönelik Yabancı Mitingleri

Londra'da Hıristiyan Kiliselerini Birleştirme Derneği'nin düzenlediği bir mitingde, Ayasofya'nın yeniden kilise haline getirilmesi istenmiştir. Piskopos Gore, Hint Müslümanlarını bu işe karşı durmamaya çağırmıştır.[1]

Birkaç gün sonra İngiliz Dışişleri'ne gelen bir haber üzerine, Memorial Hall'de Ayasofya Komitesi'nin yapacağı miting geri bırakılmıştır. Haberde, kilise yapılması kararı alınırsa, Türklerin Ayasofya'yı dinamitle havaya uçuracaklarından endişe edilmeye başlanmıştır.[2] Ayasofya'nın patlatılarak yıkılması ihtimali İngiltere'deki kilise çevrelerini, daha temkinli hareket etmeye yönlendirmiş ve mitingi ertelemişlerdir.

Fakat 23 Nisan 1919'da Ayasofya konusu yine gündeme gelmiştir. Londra Hıristiyan Kiliselerini Birleştirme Derneği tarafından düzenlenen mitingde; Ayasofya'nın yeniden kiliseye çevrilmesi kararı alındığı duyurulmuştur. Bu haberlerin ciddiyet kazanması üzerine, İstanbul Hükümeti, Ayasofya çevresinde önlemler aldırmış ve hatta bir ara Ayasofya'nın havaya uçurulmasını bile planlamıştır.[3]

İzmir'in İşgali Sonrası Mitinglerin Seyri

21 Mayıs 1919'da Selanik'te de "*İzmir'in Yunanlılar tarafından kurtarılması*" şerefine bir miting yapılmıştır. Bu mitingde Yunanlılar için İzmir'in yeterli olmadığı, İyonya'nın kurtarılması gerektiği belirtilerek Yunan ordusuna yeni hedefler gösterilmiştir. Ayrıca Selanik, İtilaf Devletleri ve Yunan bayraklarıyla donatılmış ve kiliselerde sürekli çan çalınmıştır.[4]

24 Mayıs 1919'da Londra'da Essex Hall'de Hint Müslümanlarının yaptığı bir mitingde, Türk halkına bir destek gelmiş ve Türkiye'nin parçalanmasına razı olunamayacağı kararı alınmıştı. Karar Barış Konferansı'na da bildirilmiştir. [5] Aslında 20 Nisan 1919'da Hindistan Müslümanlarının, İngiltere Hükümetine verdikleri iki muhtıra söz konusudur. İstikbal

[1] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)*, Cilt-1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s.107.
[2] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt-1, s.138.
[3] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt-1, s.213.
[4] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt-1, s.263.
[5] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt-1, s.274.

gazetesine Morning Post gazetesinden alıntılanarak sunulan "*Hint Müslümanlarının İki Muhtırasında*"; Türkiye'nin asla parçalanmaması gerektiği, her Müslüman'ın bir halifeye bağlı olmak istediği ve Türkiye'nin geleceğinin İslam dünyası açısından önemli olduğu ifade edilmişti.[6] 24 Mayıs tarihli miting, 20 Nisan'daki uyarıların başka bir dille ifade edilmiş biçimidir.

14 Haziran 1919'da yine Hint Müslümanları bir miting düzenleyerek Türkiye'nin paylaşılmasına karşı çıkmışlardır. Münir İsfehani'nin başkanlığı altında yapılan mitingde Abbas Ali bir konuşma yapmış ve Türkiye'nin Hıristiyan devletler arasında paylaşılmasının büyük haksızlık olduğunu vurgulamıştır. Hint Müslümanlarının Türkiye'nin yanında olduğunu ilan etmişlerdir.[7]

27 Haziran 1919'da Sebilürreşat'ta çıkan bir haberde, Londra'da bir miting yapıldığı ve Hintlilerin Türkiye'nin paylaşılması aleyhinde tavır takındıkları belirtilmiştir.[8]

18 Eylül 1919'da Hindistan'ın Bombay şehrinde Hilafet Komitesi tarafından düzenlenen mitinge on bin kişi katılmıştır. Toplantıya katılanlar arasında milliyetçi Hinduların lideri Gandi de vardır. Toplantıda bir konuşma yapan Gandi, Türkiye'nin milli davasını savunmuş ve haklı bir mücadele olduğunu söylemiştir. Müslümanların dükkânlarını kapattığı miting sonrası siyah bayraklarla bir yürüyüş yapılmıştır.[9] Hindistan Milli Kongresi, 26 Aralık 1920'de Nakpur'da 14.582 kişinin katıldığı bir miting yapmış. Delegelerden bin ellisinin Müslüman olduğu mitingde, İngiltere'nin Hilafet hakkındaki olumsuz kararlarını değiştirmesi talep edilmiştir.[10]

29 Aralık 1919'da bu defa Hindistan'ın Amtsar şehrinde yapılan mitingde konuşan Hâkim İcmal Han, "*Kutsal topraklar manda altına alınamaz*" çıkışında bulunmuştur.[11]

6 Şubat 1920'de İngilizler, Mısır halkı tarafından düzenlenen bir mitingde protesto edilmiştir.[12]

21 Nisan 1920'de Tebriz'de bütün dükkânlar kapatılmış ve otuz-kırk bin kişinin katılımıyla büyük bir miting düzenlenmiştir. Kazım Karabekir'e göre Tebriz Mitingi, İran ve Azerbaycan adına büyük bir ihtilalin başlangıcıdır. Mitinge katılanlar İngilizleri kovarak bağımsız yaşamak istediklerini haykırmışlar ve Türkiye lehine gösteriler yapmışlardır.[13]

---

[6] Ersin Demirci, *İstiklal Gazetesi İndekslemesi (1918-1919)*, Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat 2012, s.310.
[7] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt-1, s.321-322.
[8] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt-1, s.349.
[9] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye*, Cilt-2, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara 1984, s.112.
[10] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt-2, s.341.
[11] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt-2, s.266.
[12] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt-2, s.321.
[13] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt-2, s.434.

4 Mayıs 1920 tarihinde Osmanlı - İngiliz Derneği, Londra'da Osmanlı Devleti lehine bir miting yapmıştır.[14] Sebilürreşat dergisinin İstanbul'da yayınlanan 6 Mayıs 1920'deki son sayısında Osmanlı-İngiliz Derneği'nin mitingine değinmiştir.[15]

16 Mayıs 1920'de İkdam gazetesinde yer alan bir haberde; Sofya'da Türkiye için bir miting yapıldığı, mitingde üniversite öğretim üyelerinin konuştuğu ve konuşmacıların Türkiye'nin haklı davasını desteklediklerı bilgisi paylaşılmıştır.[16]

21 Mayıs 1919'da Berlin'de Türkiye lehinde gösteri ve miting yapılmış ve İzmir'in işgaline karşı tepki gösterilmiştir.[17] Benzer bir tepki, Sevr Antlaşmasının asıl metninin Osmanlı Devleti'ne tebliği üzerine Berlin'de yaşayan Türkler ve diğer Müslümanlar tarafından bir kez daha gösterilmiştir. Bir miting yapılarak manda ve nüfuz alanları projeleri protesto edilmiştir. Damat Ferit Paşa'yı pasif tutumundan dolayı kınamışlardır. Berlin Mitinginde, Sevr Barışına karşı çıkan kararlar alınmış, alınan kararlar büyük devletler ve basına gönderilmiştir.[18]

Doğu Cephesinde 28 Eylül 1920'de başlayan harekât üzerine Ermeniler, Türk saldırısına karşı çıkmak amacıyla büyük bir miting yapmışlardır. 6 Ekim 1920'deki miting sonrası TBMM, Ermenilere yönelik harekât hakkında Moskova'ya bilgi vermiş ve Türkiye ile Sovyetler arasındaki ilişkileri anlayan bir Ermeni hükümetinin işbaşına getirilmesi için harekete geçilmesini istemiştir.[19]

23 Haziran 1919'da Londra'da Anglo - Helenik Cemiyeti'nin bir mitinginde konuşma yapan Büyükelçi Kaklamanos, Venizelos'un telgrafına teşekkür etmiştir. Yunan dernekleri, Yunan ideallerinin gerçekleşeceğine inanmaya başlamışlar ve Yunan ideallerinin gerçekleştiricisi olarak Venizelos'u görmüşlerdir.[20]

22 Kasım 1920'de İleri gazetesi, Yunanistan'da "*Kralcıların Dünkü Mitingi*" başlığı altında Yunanistan'daki gelişmelere değinmiştir.[21]

27 Şubat 1921'de Alemdar'da yayınlanan haberde; Yunanistan'da birçok partinin katılımıyla yapılan miting konu edinilmiştir. Mitingde; "*Yaşasın savaş*!" sloganı atılmış, İzmir ve Trakya'ya bir sayım komisyonu gönderilmesi kararı ile Sevr Anlaşması'nda değişiklik yapılması projesi protesto edilmiştir. Miting sonrası oluşturulan bir heyet, alınan kararları İngiliz ve Fransız elçiliklerine vermiştir. Yunan Parlamentosu da Sevr Antlaşması'nda değişiklik yapılmasını reddetmiştir.[22] 11 Mart 1921'de Vakit gazetesinde yer alan haberde, Yunanistan'da bu defa savaş karşıtı bir mitingden söz edilmektedir. "*yaşasın savaş!*" sloganının yerini, savaş karşıtlığı ve "*kahrolsun savaş*" almaya başlamıştır.[23]

---

[14] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, Cilt-3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.25.
[15] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-3, s.29.
[16] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-3, s.44.
[17] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt-1, s.263.
[18] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-3, s.50.
[19] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-3, s.235.
[20] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt-1, s.344.
[21] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-3, s.293.
[22] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt-3, s.424.
[23] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt-3, s.442.

Sakarya Zaferi Sonrası

19 Eylül 1921'de Hindistan'ın Trichinopoly kentinde yapılan bir mitingde konuşan Gandi; "*İngiliz ordusunda asker olmanın, hem Müslümanlar ve hem de Hintliler için günah olduğunu*" söylemiştir. Müslüman Hintliler, ne kadar yoksul olurlarsa olsunlar Hilafet Fonu'na yardım etmişlerdir. Böyle bir bağış ile birkaç gün aç kalmayı bile göze almışlardır. Müslüman kadınlar altınlarını ve takılarını, gelinler çeyizlerini Türkiye'ye yardım fonuna vermişler ve gelinlik giymeden evlenmişlerdir.[24]

22 Ocak 1922 tarihinde İngiliz Krallığı Veliahtı'nın Hindistan'a yönelik gezisi, Kalküta'da yapılan bir miting ile protesto edilmiştir. Bu mitingi, Müslüman halk, İngiltere'nin Türkiye politikasını protesto etmek amacıyla yapmıştır. Hindistan'daki İngiliz polisi, mitinge katılanlara karşı hiçbir hoşgörü göstermemiş, 274 kişiyi tutuklamış ve bunlardan 202'sini bir ay hapse mahkûm etmiştir.[25] Hindistan'daki İngiliz polisinin Müslümanlara yönelik kötü tutumu devam etmiş, 1 Şubat 1922'de Kalküta İl Kongresi'ni yasaklamış, yasağa rağmen toplantı gerçekleşince kongreyi basmış ve 80 kişiyi tutuklamıştır.[26]

9 Eylül 1922'de Türk ordusunun İzmir'e girmesi üzerine Hindistan'ın başkenti Delhi'de bir miting yapılmış, Mustafa Kemal Paşa ve askerleri kutlanmıştır. Mitingde yapılan konuşmalarda İngiltere uyarılmış, Yunanistan yanlısı politikaları terk etmeye çağrılmış, Türkiye karşıtı politikalara devam ederse hem Hindistan'da ve hem de bütün İslam dünyasında İngiltere'yi acı bir son beklediği belirtilmiştir. Bütün Hindistan, Türkiye'nin zaferini gönülden kutlamıştır. Bu dönemde Mustafa Kemal, Hindistan'da milli bir sembol olmuştur.[27]

26 Ekim 1921'de Ermenistan emekçileri, Kars Antlaşması'nın imzalanması üzerine bir miting yapmışlar ve bu antlaşma lehinde görüş açıklamışlardır. Kars Antlaşmasının, devrimci bir antlaşma, Kafkasya ve Türkiye'deki işçi ve köylülerin sıkı ve samimi bir kardeşliğinin ifadesi olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye'nin emperyalizme karşı olan mücadelesine destek vermişler ve Türkiye'nin Doğu Cephesi'nin tam güvence altında olduğunu beyan etmişlerdir.[28]

7 Haziran 1922'de Sofya'da bir miting düzenlenmiştir. Sofya'da toplanan Bulgaristan Komünist Partisi'nin Dördüncü Kongresi'ne Türkiye temsilcisi olarak katılan Mazhar'a bu mitingde konuşma hakkı verilmiştir. O da heyecanlı bir konuşma yapmıştır.[29]

5 Temmuz 1922'de Akşam gazetesinde yer alan habere göre, Yunanistan'ın Selanik şehrinde bir miting düzenlemiştir. Yunanlı işçi ve kadınların yaptığı mitingde, barış yapılması ve askerlerin terhis edilmesi istenmiştir. Atina'daki mitinde bir araya gelen kadınlar, "*açız, çıplağız!*" diye bağırmışlardır.[30] Bu defa 23 Temmuz 1922'de Atina'da, polisin sıkı tedbirler

[24] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921 - 20 Kasım 1922)*, Cilt-4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s.63.
[25] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.242.
[26] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.256.
[27] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.655.
[28] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.119.
[29] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.465.
[30] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.510.

aldığı büyük bir işçi mitingi yapılmış, o dönemde yaşanan ve tahammül edilemez olarak nitelenen durumu yaratan Yunan Hükümeti protesto edilmiştir.[31]

Savaşın seyrine bağlı olarak Yunanistan halkının bir kısmı gerçekleri görmeye başlamış ve hükümetlerini aklını başına toplama davet etmiştir. Eski çılgın istekler, Anadolu'nun tamamının alınması istekleri, yerini barış arayışlarına bırakmaya başlamıştır.

Türk zaferi üzerine Sofya'da bir miting yapılmış, köylü, işçi ve emekçi Bulgar halkının Türkiye'nin yanında olduğu belirtilmiştir. Türkiye'ye destek mesajı verilmiştir.[32] Sadece Bulgaristan'da değil İngiltere'de de savaş karşıtı mitingler devam etmiştir. Daha çok da İngiltere'deki işçiler, bu mitingleri düzenlemişlerdir.[33]

6 Kasım 1922'de Türkiye'nin zaferi, aynı zamanda Afganistan'da gösteriler, şenlikler ve mitingler yapılarak kutlanmıştır.[34] Bütün İslam dünyasında halk, Türk zaferini olumlu karşılamış, meydanlarda toplanmış ve kutlamalar yapmıştır.

13 Kasım 1922'de Buhara Halk Hükümeti Başkanı Alak Hocayev ve miting başkanı Mazhar Burhan, TBMM'ye birer kutlama telgrafı göndermişlerdir. Türk ordusunu, zaferinden dolayı kutlamışlardır. Buhara'da düzenlenen mitinge öğretmen, öğrenci, memur ve bütün halk katılmıştır. Mitingde emperyalizme lanet okunmuş ve şehitler için hatim okutulmuştur.[35]

İngiltere'nin Daily Mail gazetesi, Mustafa Kemal'in "*Bu son taarruzu istemedim. Fakat Yunanlıların Anadolu'yu terke mecbur olduklarına inandırıcı başka yol yoktu*" diyen demecini yayımlamıştır. Mustafa Kemal'in çok diplomatik olan bu açıklaması Daily Mail'i etkilemiş ve İngiliz halkını Türkiye'ye karşı yapılacak bir savaşı protesto mitingleri düzenlemeye çağırmıştır.[36]

Sonuç

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması sonrasında Osmanlı Devleti'nin kayıtsız ve şartsız teslim olduğunu gören İngiltere'deki Hıristiyan unsurlar ve dernekler harekete geçmiş ve düzenledikleri mitinglerle İngiliz hükümeti üzerinde baskı oluşturmaya çalışmışlardır. İlk gündeme getirdikleri konu ise Ayasofya Camii'nin tekrar kiliseye dönüştürülmesi olmuştur.

İzmir'in işgalinden sonra Yunanistan'da yapılan mitinglerde ise İzmir'in işgalinin yeterli olmadığı, Küçük Asya'nın ele geçirilmesi veya en azından İyonya Devleti'nin sınırlarına hâkim olunması hedefi gösterilmeye başlanmıştır. Kütahya – Eskişehir Muharebelerini, Yunan ordusunun kazanması üzerine Yunan halkı, Küçük Asya'nın ele geçirilmek üzere olduğu ümidine kapılmış ve "*yaşasın savaş*!" sloganları atmaya başlamıştır. Yunanistan'da, Sakarya zaferinden sonra bu slogan "*kahrolsun savaşa*" dönüşmüştür.

İzmir'in işgali sonrası dış dünyada, Türkiye lehine yapılan çok sayıda mitinge rastlanmaktadır. İngiltere'de yerleşmiş olan ve Hindistan'da bulunan Hint Müslümanları,

[31] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.542.
[32] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.734.
[33] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.744.
[34] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.808.
[35] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.825.
[36] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.675.

Türkiye'nin parçalanması projesinin karşısında durmuşlardır. Mısır, Afganistan, Tebriz, Sofya, Buhara ve Berlin gibi yerlerde İngiltere'nin Türkiye politikası protesto edilmiştir. Sovyet işgali altına düştükten sonra Ermenistan ve Bulgaristan emekçileri de Milli Mücadele lehine mitingler yapmışlar ve Batı emperyalizmini eleştirmişlerdir. Türkiye dışında, Milli Mücadele'ye mitingler yaparak en fazla destek verenin Hindistan Müslümanları olduğu söylenebilir. Hem Hindistan'ın bazı şehirlerinde ve hem de İngiltere'de yerleşmiş olan Hint Müslümanları, İngiltere'yi Türkiye'ye karşı izlediği yanlış politikasından dönmesi konusunda uyarmışlardır. Bütün bunlar mitinglerin, bir protestoyu, bir desteği ve bir tepkiyi ortaya koymaya yönelik pasif bir direniş yöntemi olarak kullanıldığını göstermektedir. Türkiye'nin haklı savaşına, varlık yokluk mücadelesine ve emperyalizme karşı direnişine, dünyanın birçok ülkesinde yapılan mitinglerle destek verildiği anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

Gazeteler

Alemdar,

Gaye-i Milliye,

Hâkimiyet-i Milliye,

Vakit,

Sebilürreşat,

İkdam.

Kitaplar

Demirci, E., *İstiklal Gazetesi İndekslemesi (1918-1919*), Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat 2012.

Sarıhan, Z., *Kurtuluş Savaşı Günlüğü Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye*, Cilt-2, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara 1984.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)*, Cilt-1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921 - 20 Kasım 1922)*, Cilt-4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, Cilt-3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA AZINLIK MENSUPLARI VE YUNAN DESTEKÇİLERİ TARAFINDAN YAPILAN MİTİNGLER

Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Manisa/Türkiye, ORCID No: 0000-0002-4530-0491.

ÖZET

Milli Mücadele döneminde mitingler, bir toplumsal tepki aracıdır. Sesini duyurma biçimidir. Derdini anlatma şeklidir. Bazen protesto etmenin yoludur. Bazen destek vermenin adıdır. Bazen sevinci paylaşımdır. Ben buradayım demedir. Varlığını hissettirmedir. Aynı zamanda önemli bir iletişim şekli olmuştur. Türk halkı, mitinglerle sesini duyurmaya çalışmıştır.

Milli Mücadele yıllarında miting yoluyla sesini duyurma yönteminin azınlık mensupları da kullanmıştır. Hatta Yunan hükümeti, Rum ve Ermeni cemaati mensuplarını, mitingler yapma konusunda yönlendirmiştir. Türk ve Müslüman halka baskıda bulunarak, Yunan işgalini meşrulaştırmak adına mitingler düzenlettirmiştir. Müslüman halktan yazılı ve imzalı belge almak için Yunan kuvvetleri, zulümlerde bulunmuş, tehditler yapmış ve katliamlar gerçekleştirmiştir.

Yunan Hükümeti, Özerk İyonya Devleti kurarak Batı Anadolu'da egemenliğini sürdürmek istediği zaman da hem Rumları, Ermenileri ve hem de Müslümanları miting meydanlarına toplamışlardır. Rum ve Ermeni azınlık mensupları gönüllü olarak, Müslüman halk ise baskı ve zorla bu mitinglere katılmak zorunda bırakılmıştır. Toplumsal direnci kırmak ve mitingleri gerçekleştirmek için birkaç kişiyi gerektiğinde öldürmekten de çekinmemişlerdir.

Bu çalışmada; Osmanlı ülkesindeki yerli Rumlar ve Ermeniler tarafından Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra başlatılan sevinç mitingleri, İzmir'in işgalinden sonra Rumlar tarafından gerçekleştirilen coşku mitingleri, Güney Cephesi'nde Fransız işgalini kolaylaştıran ve Türk halka karşı Fransızlardan destek isteyen Ermeni mitingleri, Sakarya Savaşı'nın kazanılmasından sonra planlanan İyonya Devleti oluşumuna Rum ve Ermeni halk tarafından düzenlenen destek mitingleri ele alınmıştır.

Ayrıca Yunan hükümetinin, İyonya Devleti kurulması yolundaki çabalarına meşruiyet kazandırmak için Türk ve Müslüman halkı silah zoruyla mitinglere taşınması, Yunan destekçisi ve işbirlikçiler tarafından gerçekleştirilen mitingler incelenmiştir. Yunan ve Fransız hükümetlerinin desteğindeki azınlık mitingleri, daha çok gerçeği tersyüz etmek için kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Miting, Milli Mücadele, Rum, Ermeni, Yunan.

Giriş

Milli Mücadele yıllarında mitingler ve telgraflar, bir toplumsal tepkinin aracı olarak görülmüştür. Batılı bir tepki tarzı olan telgraf ve mitingler, bazen protesto amacıyla bazen de destek vermek için kullanılmıştır. Aynı zamanda önemli bir iletişim şekli olmuştur. Milli Mücadele döneminde de Türk halkı, telgraf ve mitingleri, tepki gösterme, sesini duyurma, varlığını hissettirme, destek olma, sevincini dışa vurma ve üzüntüsünü duyurma amacıyla çok defa kullanmıştır.

Telgraf ve miting yöntemini; Türk halkı kullandığı gibi, Türkiye sınırları içinde yaşayan Rum ve Ermeni azınlıklar tarafından da kullanılmış, hatta Yunanlılar bu cemaat mensuplarını özellikle yönlendirmişlerdir. Yunanlılar; Rum ve Ermeni azınlık mensupları ile Müslüman halka, Yunan işgalini haklı göstermek, Yunan işgaline ve sonrası kurulan yönetime destek vermek için memnuniyet telgrafları göndertmişlerdir. Ayrıca Türk toplumunu temsil ettiklerini düşündükleri insanların imzasını taşıyan belgeleri almaya çok fazla önem vermişlerdir. Bu memnuniyetin görünür hale getirilmesi ve eyleme dökülmesi için de mitingleri kullanmışlardır. Türk yönetimini ve özellikle Kuva-yı Milliyecileri, İttihatçılıkla suçlamanın ve bunu en kolay ifade etmenin yolu olarak mitingleri ön plâna çıkarmışlardır.

Yunan Hükümeti, Özerk İyonya Devleti kurarak Batı Anadolu'da egemenliğini sürdürmek istediği zaman da hem Rumları, hem Ermenileri ve hem de Müslümanları miting meydanlarına toplamışlardır. Rum ve Ermeni azınlık mensupları gönüllü olarak, Müslüman halk ise baskıyla bu mitinglere katılmak zorunda bırakılmıştır. Toplumsal direnci kırmak ve mitingleri gerçekleştirmek için birkaç kişiyi gerektiğinde öldürmekten de çekinmemişlerdir.

Bu çalışmada; Milli Mücadele yıllarında azınlıklar tarafından gerçekleştirilen veya Yunanistan tarafından düzenlettirilen mitingler incelenmiştir.

Yunan İşgali Öncesi

Mondros Mütarekesi sonrası İstanbul Hükümeti, ne yapacağını bilemeden savrulurken, ülkede yaşayan Ermeni ve Rumlar adeta bayram etmeye başlamışlardı. Batı Anadolu'nun Yunanlılara verileceği konusundaki söylentiler, yerli Rumları çok memnun etmiştir. Onun için de 22 Kasım 1918 Cuma günü Vakit gazetesinde yer alan bir haberde, Rumların her tarafta mitingler yaptığı belirtilmektedir. Buna karşılık İstanbul Hükümeti'nin hâlâ kendine gelemediğine dikkat çekilmektedir. Yani İstanbul, olan bitenleri seyretmekle yetinmektedir.[1]

İzmir'in İlhakı

İzmir'in Yunanistan'a ilhak edilmesini talep etmek üzere İzmir'de Kışla Meydanı'nda Rumlar tarafından büyük bir miting yapılmak istenilmiş, fakat İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından böyle bir mitinge izin verilmemiştir. Yani Rumlar, miting yapmak için harekete

[1] Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919), Cilt-1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s.37.

geçmiştir. Başlangıçta sonuç alamamış olsalar da daha sonra miting yapma iznini elde etmeyi başarmışlardır.[2]

Ermeni İstekleri

Diğer taraftan Suriye'de ve Güney Cephesi'nde başlayan Fransız işgali, Ermenileri coşturmaya yetmiştir. Çünkü 9 Şubat 1920'de Güney Cephesi'nde Fransız kuvvetleri ve Fransız üniforması giydirilmiş Ermeniler ile Türk Kuva-yı Milliyesi arasında çatışmalar başlamış ve Maraş kuşatma altına girmişti. Bu ortamda Adana'daki Ermeniler bir miting yapmışlar, silahlanma ve milis teşkilatı kurma taleplerini Fransız yönetimine iletmişlerdir. Fransızlar da Ermenilerin isteklerini kabul etmişlerdir.[3] Bu dönemde Fransızlara da kendileri için savaşacak kuvvet gerekli olduğu için Ermeni isteklerini olumlu karşılamışlar ve Ermeniler de gönüllü olarak Fransız üniformasını giyerek Ermeni İntikam Alaylarını oluşturmuşlardır.

Adana'daki Ermeniler, Ermeni kızlarının okuması ve meslek edinmesi için kurulan Apkarian (Apkaryan) Okulu önünde 2 Mayıs 1920'de bir miting daha düzenlemişler ve Fransa'dan taleplerde bulunmuşlardır. Fransa'nın Türk kuşatması altındaki Haçin[4] Ermenilerini kurtarmasını ve bir hava köprüsü kurarak uçakla cephane yardımı yapmasını istemişlerdir. Olayların uzaması halinde Haçin'deki sekiz bin Ermeni'nin imha edilme tehlikesi altında olduğunu açıklamışlardır.[5]

Bu mitingde dile getirilen isteklere Fransa'nın Çukurova işgalini Beyrut'tan yöneten Tümen Komutanı General Dufieux Henry Gouraud, "*Ermenilere daha fazla yardım edemeyecekleri*" cevabını vermiştir.[6] Dufieux Henry Gouraud açıklamasının ayrıntısında; "*Ermeniler için Fransa'nın elinden geleni yaptığını, Kilikya'daki bütün Ermenilerin can ve mallarını garanti etmek gibi bir yükümlülük altına girmediklerini, Haçin'e bir hava köprüsü kurmanın mümkün olmadığını, gene de Haçin Ermenileri için elden gelenin yapılacağını bildirmiştir. Dufieux, Ermenilerin Çukurova'da genel yas ilan etmelerinin Ermeni davasına hizmet etmeyeceğini de sözlerine eklemiştir*."[7]

---

[2] *İzmir'e Doğru*, 24 Aralık 1919; Oktay Gökdemir, *İzmir'e Doğru*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2010, s.70.

[3] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye*, Cilt-2, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara 1984, s.326.

[4] Haçin, Adana'nın Saimbeyli ilçesinin Osmanlı dönemindeki adıdır. Milli Mücadele sırasında Adana ve çevresinin Kuva-yı Milliye tarafından kurtarılması sırasındaki muharebelerde şehit düşen Kozanlı Saim Bey'in adına izafeten Saimbeyli adı verilmiştir. 18 Ekim 1920 tarihinde Fransız işgalinden kurtulan ilçe, 30 Aralık 1923 tarihinde toplanan Vilayet Meclisi'nin kararı ile Milli Mücadele'de büyük yararlılıklar gösteren Kozanlı Saim Bey'in adı ilçeye verilmiştir. 30 Aralık 1928 tarihinde Saimbeyli ilçesi Adana'ya bağlanmıştır. 1929 yılında belediyelik olmuştur. http://www.saimbeyli.gov.tr/saimbeyli-tarihi, (et: 09.03.2023); Nesrin Tağızade Karaca, "Haçin Dedikleri… Veya Bir Bölge ve Bir Roman Olarak Haçin", s.899. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/KARACA-Nesrin-Ta%C4%9F%C4%B1zade-%E2%80%9CHA%C3%87%C4%B0N-DED%C4%B0KLER%C4%B0%E2%80%A6-VEYA-B%C4%B0R-B%C3%96LGE-VE-B%C4%B0R-ROMAN-OLARAK-HA%C3%87%C4%B0N%E2%80%9D.pdf, (et: 09.03.2023).

[5] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-3, s.26.

[6] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, Cilt-3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.21.

[7] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-3, s.26.

Sakarya Savaşı Sonrası Rumlar

Rum azınlık, Yunan işgali sonrası yüzyıllardır birlikte yaşadığı Müslüman halka karşı her türlü zulmü reva görmüş, Yunan askerlerini Türk halkın üzerine salmış, Rum çeteleri kurarak Yunan ordusuna yardım etmiş ve Yunan ordusunda gönüllü olarak Türklere karşı savaşmıştır. Bu dönemde Rum ve Ermeni azınlığın mitinglerine pek rastlanmamaktadır. Yunan askerleri, ihtiyaç duydukları yazılı belge olduğunda silah zoru ve baskı ile istedikleri belgeyi Türk kanaat önderlerine imzalatmayı başarmışlardır.

2 Şubat 1921'de, yani Birinci İnönü Savaşı sonrasında Yunanlıların halka baskı ve zulmüne bir örnek ile karşılaşılmaktadır. Silivri ve çevresinde Yunan yönetiminin kurulması için Yunan kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen mitinge, Türk ve Müslüman halk katılmaya zorlanmıştır.[8]

Sakarya yenilgisinden sonra Yunanlılar, Anadolu'yu ellerinde tutmanın zor olduğunu görünce bir başka hileye yönelmişlerdir. Bu oyun, Batı Anadolu'da özerk bir İyonya Devleti kurmak olmuştur. İyonya Devleti kurma amacıyla 23 Ekim 1921 tarihinde Edremit'te bir miting organize etmişlerdir. Bu mitingi düzenleyenler Yunanlılarla uzlaşma taraftarı olan ve özerklik konusunda Yunan tezlerini destekleyen Türklerden meydana gelmiştir.[9] 3 Mart 1922'ye gelindiğinde Yunanlıların, İzmir'de düzenlettirdikleri mitinge Rumların, Ermenilerin ve Çerkezlerin de katılması sağlanmıştır. Böylece İyonya Devleti, sadece Rumların talebi olmaktan çıkarılmış ve bütün azınlıkların isteğiymiş gibi propaganda yapılması yoluna gidilmiştir.[10]

24 Temmuz 1922'de Tercüman-ı Hakikat gazetesi; "*Hain Müftü: Bursa Müftüsü Ömer Fevzi, Yunanlılar Lehine Çalışıyor*" başlığını atmıştır. Batı Anadolu'da özerk bir İyonya Devleti'nin kurulması için çalışan ve Bursa'da miting düzenleyen Ömer Fevzi, İzmir'e destek için gitmiş, Yunanlılar tarafından törenlerle karşılanmış ve kendisi için ziyafetler verilmiştir.[11]

Yunanistan'ın Batı Anadolu'da, Ekim 1921'de başlayan özerk İyonya Devleti kurma çabaları, bir yıl kadar süren çalışmalar sonucunda başarıya ulaşmış gibi görünmektedir. Çünkü 28 Temmuz 1922'de Yunan Hükümeti'nin İzmir Olağanüstü Yüksek Komiseri Steryadis; Beşler Meclisi'nin Yunan Hükümeti'ne Ege Bölgesi'nde özerk bir yönetim kurmasına izin verdiğini açıklamıştır. Beşler Meclisi'nin verdiği karara Batı Anadolu halkının sevindiğini ve mutlu olduğunu göstermesi için 30 Temmuz'da 1922'de İzmir ve çevresinde bulunan yerlerde mitingler yapılmasını emretmiştir.[12] Steryadis'in emrettiği gibi Yunan işgali altındaki şehirlerde mitingler başlamıştır. İzmir'de yapılan mitingde konuşan Steryadis, İyonya Devleti'nin temelini oluşturacak özerk bir devlet kurulduğunu duyurmuştur. Steryadis, halkın geçmişte yaşanan olayları unutmasını, milli ve dini fanatiklikten uzak durmasını istemiştir. Bu

[8] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt-3, s.393.
[9] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921 - 20 Kasım 1922)*, Cilt-4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s.115.
[10] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.304.
[11] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.544.
[12] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.552.

özerk devletin, Türkiye ile Yunanistan arasında bir barış antlaşmasının imzalanmasına aracılık yapacağını da iddia etmiştir.[13]

Benzer bir uygulama Manisa'da yapılmıştır. Manisa Mutasarrıfı Hüsnü; Manisa'da yaşayan Rum, Ermeni ve Musevi cemaatinin önde gelen isimleri ile Müslümanları temsilen Belediye Başkanı Rıza ve Müftü İsmail Hakkı'yı toplantıya çağırmıştır. Özerkliğin Anadolu halkına sağlayacağı hürriyet ve serbestlik için Türk milletinin teşekkür ve sevincini belirten bir telgraf yazılmasını, bu telgrafın şehrin temsilcileri tarafından imza edilmesini ve bütün halkın katılımıyla bir miting yapılmasını istemiştir. Bu teklif karşısında Belediye Başkanı ve Müftü üzerinde tereddüt belirtileri gören Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanı, onlara kızmıştır. Şehrin ileri gelenlerine gözdağı vermek için özerklik konusuyla alay ettiği söylenen Murat Bey'i öldürtmüştür. Manisa'nın ileri gelenleri ya telgraf çekmek ve miting yapmak ya da ölüm tehdidi seçeneklerinden birini tercih etmekle karşı karşıya kalmışlardır. Baskılar sonunda mitinge karar verilmiştir. Yunan kuvvetleri tarafından yapılacak mitinge bütün köylerdeki halkın da katılması için karakollara yazılı emirler gönderilmiştir. Belirlenen günde Hıristiyanlar sevinç içinde, Müslüman köylüler ise kuvvet zoruyla şehre getirilmişlerdir. Gelmekte tereddüt gösterenlere karşı baskı, zor ve kuvvet kullanılmış ve hatta ölüm tehditleri yapılmıştır. Böylece şehir insanla dolup taşmıştır. Yunan kuvvetleri, şehre gelen herkesi miting için belirlenen hükümet meydanına yönlendirmiştir. Vali Hüsnü Bey, hükümet meydanında toplanan kalabalığa hitaben bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında; Yunan idaresini ve özerk yönetim şeklini övmüş, eğitim yoluyla tarım ve ticaretin geliştirileceğini ve böylece halkın refah seviyesinin yükseleceğini belirtmiştir. Milli kuvvetleri kötülemiş, Müslümanların büyük ümitler bağladığı Kuva-yı Milliye'nin hayal mahsulü olduğunu söylemiştir. Yunan hükümetinin dağıtacağı adalet, rahatlık ve bolluğun gerçek olduğunu ilave etmiştir. Miting, Türk halkın ümidini kırarken, Rumlar ve Ermenilere heyecan vermiştir.[14]

4 Ağustos 1922 tarihinde Lloyd George, Avam Kamarası'nda Türkiye savaşına dair bir açıklamada bulunmuştur. Bu beyanatında; Türkiye'nin Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya katılarak çok yıkıcı bir şekil aldığını, Karadeniz yolu Türkiye tarafından kapatılmasaydı Rusya ile Romanya'nın kurtarılabileceğini ve Türkiye'nin savaşı iki sene daha uzattığını anlatmıştır. Ayrıca Türkiye'yi İngiltere'nin mağlup ettiğini, barış konusunun İngiltere'yi ilgilendiren bir konu olduğunu, katliam ve tehcirlerin tekrar yaşanmasına izin verilmeyecek önlemlerin alınması gerektiğini ve İngiltere'nin yüz binlerce savunmasız halkı, büyük haksızlıkları ve katliamları yapanların merhametine terk edemeyeceğini söylemiştir. Büyük Britanya'nın gayesinin, insanlık açısından bir denge kurmaya çalışmak olduğunu ve İslamiyet ile Hıristiyanlık arasında bir sorun çıkarmak olmadığını, sözlerine eklemiştir.[15] Lloyd George sözlerine şöyle devam etmiştir:

---

[13] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.556.

[14] M. Nuri Yörükoğlu, *Manisa Yangını*, Celal Bayar Üniversitesi, Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Manisa 2002, s.29-35; Nejdet Bilgi, "Milli Mücadele'de Manisa Merkez", *Yüzüncü Yılında Milli Mücadele Döneminde Manisa*, Cilt-1, (Editörler: Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi), Berikan Yayınları, Ankara 2020, s.483-484.

[15] *Tercüman-ı Hakikat*, 7 Ağustos 1922, s.1.

"Bizim görevimiz taraflar arasında adalet terazisini doğru tutmaktır. Farz edelim Ermeniler Anadolu'da kontrol görevi görüyorlar ve Müslümanlara karşı mezalim uyguluyorlardı. Herhalde yine müdahale etmemiz gerekiyordu. Bu insanlık meselesidir. Türkiye'nin ezilmesi ve bozguna uğratılmasının sorumluluğu bize aittir. Bu yüzden Türkiye ile yapılacak barışın sorumluluğu da bize aittir. Zavallı, ümitsiz ve bizim tarafımızdan himaye dilenen yüzbinlerce halkı, güvenliksiz Pontus ve Ermeni tehcirlerini ve zulümlerini yapanların eline terk edecek bir barış yapmayacağız. Bu iki konu, durumu değiştiriyor.

Türkiye, ateşkes hakkında teklif edilen şartı kabul etmedi. Dünyanın karışıklık ve belirsizlik içinde çalkalanmasına sebep oldu. Türkler, Paris tekliflerini alt üst etmekle İzmir vilayeti gibi bir mıntıkanın tam hâkimiyetinin kendilerine verilemeyeceğini gösterdiler. Türk, Doğuludur. Siyasette daima zamandan yararlanmaya çalışır. Türk şöyle der: Eğer isteklerimde ısrar edersem, belki tamamını da alabilirim. Aksi takdirde olsa olsa en fenası, Paris Barış şartlarını kabul etmek zorunda kalırım. Hâlbuki kesinlikle böyle olmayacak.

1917 senesinde Türkiye'ye Dünya Savaşı'ndan çekilmesi için bir teklifte bulunmuştum. O zaman Türkiye kabul etmedi. Daha sonra Türkiye'ye tekrar teklif götürüldü. Fakat Türkiye, tamamen bozguna uğrayıncaya kadar savaşa devam etti. Bu yüzden bizim borçlarımız da milyonlarca arttı. On binlerce insan öldü. Türkiye, hâlâ öyle zannediyor ki, kendisine eskisi gibi barış şartları sunulacaktır. Hâlbuki barış şartları adil, bilinen ve saygın bir heyet tarafından hazırlanmıştı. Biz de onaylamıştık.

Türkler, Yunanlılar hakkında korumacı şekilde hareket edildiğini söylüyor. Yunanistan ile Türkiye arasında savaş vardır. Biz de bu savaşanlardan birinin başkentini diğerine karşı koruyoruz. Gayet önemli olan bu meseleyi hafife almayalım. Eğer biz İstanbul'da bulunmasaydık, Yunanistan'ın birkaç saat içerisinde İstanbul'u işgal edeceği şüphesizdi. Bu girişimin de savaş üzerinde kesin bir etkisi olacaktı.

Yunanlıların kesin bir sonuç elde edebilmesi için sadece bir yol vardı. O da Anadolu'da bir takım müthiş geçitleri aşmak ve yüzlerce kilometre ilerlemektir. Başka bir ordunun Yunan ordusu kadar Anadolu'da ilerlemeye cesaret edeceğini zannetmem. Zaten Yunanlıların bu hareketi, pek cesur ve hesapsız bir askeri teşebbüstür. Yunanlılar her muharebede de askeri üstünlüklerini kanıtladılar. Ancak memleketin coğrafi teşkilatı, kedilerine galip geldi. Eğer gereken girişimleri yapmamış olsaydık, Yunanlılar bir hafta içinde İstanbul'a girebilirlerdi.

İstanbul'da İngiliz, Fransız ve İtalyan birlikleri ve savaş gemileri vardır. O halde Yunanlıları himaye ettiğimiz suçlaması, doğru değildir. Yunanlılar herhangi bir durumda Anadolu sahillerini abluka edebilecek, nakliye gemilerini teftiş edebileceklerdi. Hâlbuki kendilerine bu konuda izin verilmemiştir. Bu durumda Yunanlılar hakkında hiçbir kolaylık gösterilmiyor demektir. Aksine bulunduğumuz durumun bir sonucu olarak Yunanlıların harekâtını şekillendiriyoruz. Savaşın bir an önce sonuçlanmasına engel oluyoruz. Ancak bu durumun sonsuza kadar böyle devam etmesine izin veremeyiz. O zaman Ankaralılar, on - on iki *seneden beri halkı silahaltında bulunan bu küçük memleketin sonunda yorulacağını ve barışa razı olacağını düşünecekler. Biz ise adil bir barış sağlamaya çalışıyoruz.*

Son aylarda cereyan eden olaylar, Anadolu'nun bu kısmında azınlıkların himayesi durumunun İngiltere için gayet esaslı bir mesele olduğunu gösterdi. Azınlıkların himayesi konusundaki teminat, sözlü değil, fiili bir niteliğe sahip olacaktır.

Her ne olursa olsun Anadolu'da yaşayan Hıristiyan halkın, Asya tarihini lekeleyen korkunç olayların tekrarına meydan verilmeyecek şekilde himaye edilmesi gerekir."[16]

Bu açıklama sonrasında 10 Ağustos 1922'de Atina'da ve Yunan şehirlerinde bir takım mitingler gerçekleştirilmiştir. Mitinglerde, 4 Ağustos 1922 tarihinde İngiltere Başbakanı Lloyd George'un konuşmasında söylediklerinden dolayı kendisine teşekkür edilmiştir. Fener Rum Patrikhanesi, Pontus ve Küçük Asya Cemiyetleri, Lloyd George'a teşekkür telgrafları göndermişlerdir.[17]

Sonuç

Dönemin temel kültürünün, mitingler yoluyla sesini duyurmak ve kamuoyu oluşturmak olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'de yaşayan Rum ve Ermeni azınlık mensupları, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla birlikte mitingler yaparak, Batı Anadolu'nun Yunanlılara verilmesini kutlamışlardır. Yunan işgali gerçekleştiği zaman mitingler yaparak, Yunanistan'a teşekkürlerini sunmuşlardır.

Yunan ordusu Sakarya'da yenildikten sonra Anadolu'ya egemen olamayacaklarını anladıkları zaman da özerk İyonya Devleti hayalinin peşine düşmüşlerdir. Hiç değilse bu yolla Batı Anadolu'ya sahip olmanın yollarını aramışlardır. Beşler Konferansı'ndan İyonya Devleti konusunda karar çıkarmayı da başarmışlardır. Lloyd George'nun Türkiye politikasının uygulama aracı olan Yunanistan, İngiltere'nin himayesinde Türkiye'yi cezalandırma ve terbiye etme görevini yerine getirmeye çalışmıştır. Bu aşamada yapılan mitinglerle bir taraftan Batı kamuoyuna ve Beşler Konferansı üyelerine teşekkür edilmiş, diğer taraftan da Beşler Konferansı'nın verdiği İyonya Devleti kararına meşruiyet kazandırmaya yönelmişlerdir. Batı Anadolu insanının Yunanistan'ı ve İyonya Devleti'ni kurtarıcı olarak gördüğünü dünya kamuoyuna takdim etmeye çabalamışlardır.

Milli Mücadele yıllarında Yunanistan'ın talimatları ile Rum ve Ermeniler tarafından gerçekleştirilen ve Türk halkın silah zoruyla katılmasının sağlandığı mitingler, gerçeği tersyüz etme çabası olarak kayıt edilebilir. Ayrıca Yunanlara şirin görünmek isteyen işbirlikçi Türkler ve Müslümanlar da mitingler yaparak, Yunan isteklerini desteklemişlerdir.

Kaynaklar

Gazeteler

Tercüman-ı Hakikat,

Hâkimiyet-i Milliye.

Kitap ve Makaleler

[16] *Tercüman-ı Hakikat*, 10 Ağustos 1922, s.1-2.
[17] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* Cilt-4, s.556.

Sarıhan, Z., *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)*, Cilt-1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

Sarıhan, Z., *Kurtuluş Savaşı Günlüğü Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye*, Cilt-2, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara 1984.

Sarıhan, Z., *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, Cilt-3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Sarıhan, Z., *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921 - 20 Kasım 1922)*, Cilt-4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

Yörükoğlu, M. N., *Manisa Yangını*, Celal Bayar Üniversitesi, Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Manisa 2002

Bilgi, N., "Milli Mücadele'de Manisa Merkez", *Yüzüncü Yılında Milli Mücadele Döneminde Manisa*, Cilt-1, (Editörler: Nurettin Gülmez-Nejdet Bilgi), Berikan Yayınları, Ankara 2020.

İnternet Kaynakları

http://www.saimbeyli.gov.tr/saimbeyli-tarihi, (et: 09.03.2023).

Nesrin Tağızade Karaca, "Haçin Dedikleri… Veya Bir Bölge ve Bir Roman Olarak Haçin", chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/KARACA-Nesrin-Ta%C4%9F%C4%B1zade-%E2%80%9CHA%C3%87%C4%B0N-DED%C4%B0KLER%C4%B0%E2%80%A6-VEYA-B%C4%B0R-B%C3%96LGE-VE-B%C4%B0R-ROMAN-OLARAK-HA%C3%87%C4%B0N%E2%80%9D.pdf, (et: 09.03.2023).

XVI. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE SÜRGÜN CEZASI: KAMU DÜZENİ VE TOPLUMSAL ASAYİŞ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. ÖZLEM BAŞARIR
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ, Fen-Edebiyat Fakültesi
- ORCID ID: 0000-0001-8317-2243

ÖZET
Osmanlı döneminde sürgün cezasının geniş bir yelpazede uygulandığı ve bu cezanın kamu düzeni, devlet yönetimi, toplumsal asayiş, halkın huzuru gibi konularla ilgili olduğu görülmektedir. Sürgün cezası, bir nevi devletin idari ve cezai yaptırımının bir parçası olarak uygulanmaktaydı ve Osmanlı Devleti'nin idari ve siyasi düzeni içinde önemli bir yer tutmaktaydı. Özellikle XVI. yüzyıl boyunca, Osmanlı İmparatorluğu'nda birçok nedenle sürgüne gönderilen şehirli-köylü, kadın-erkek, reaya-devlet hizmetinde bulunanların durumları incelenmiştir. Bu sürgünlere sebep olan suçlar arasında hırsızlık, zina, içki içme, hakaret ve sövme, kadına iftira atma, kamu düzenini bozma gibi suçlar yer almaktaydı. Bu suçlar, Osmanlı toplumunun normlarına aykırı olan davranışlar olarak kabul edilmekteydi ve devletin düzenini ve toplumsal huzuru bozduğu düşünülmekteydi. Sürgün cezası, sadece suçluları cezalandırmakla kalmaz, aynı zamanda diğer toplumsal aktörler için de bir ibret oluştururdu. Bu cezalar, toplumda genel bir huzursuzluk ve hoşnutsuzluk yaratan eylemlerin önlenmesinde önemli bir rol oynardı. Bu nedenle sürgün cezası, Osmanlı toplumunun huzur ve güvenliğini sağlamak amacıyla devletin en sık başvurduğu cezai yaptırımlardan biri olarak kabul edilirdi. Sonuç olarak, Osmanlı döneminde sürgün cezası, devletin idari ve cezai yaptırımlarının bir parçası olarak kullanılmıştır. Bu ceza, Osmanlı toplumunun normlarına ve hukuka aykırı davranışlara karşı bir caydırıcı olarak işlev görmüştür. Sürgüne gönderilen kişiler, devletin sınırları içinde başka bir yere gönderilerek orada ikamete mecbur bırakılmışlardır. Bu çalışma, sürgün cezasına çarptırılmış şehirli-köylü, kadın-erkek, reaya-askeri grupları ele alarak, bu kişilerin neden bu tür bir cezalandırmaya uğradıkları ve affedilerek memleketlerine dönmeleri ya da oldukları yerde kalmaya devam etmelerine kadar geniş bir yelpazedeki deneyimleri incelenmektedir.
Anahtar Kelimeler : Osmanlı Devleti, Sürgün Cezası, Osmanlı Hukuku

EXILE PUNISHMENT IN THE OTTOMAN EMPIRE IN THE XVITH CENTURY: AN EVALUATION IN TERMS OF PUBLIC ORDER AND SOCIAL HARMONY

ABSTRACT
It is seen that exile punishment was widely applied during the Ottoman period and that this punishment was related to issues such as public order, state administration, social order, and the tranquility of the people. The exile punishment was applied as a kind of administrative and penal sanction of the state and it held an important place in the administrative and political order of the Ottoman Empire. The situations of urban-rural dwellers, men-women, and reaya-state officials who were exiled for various reasons were examined particularly during the 16th century in the Ottoman Empire. Crimes that led to these exiles included theft, adultery, alcohol

consumption, insult and cursing, false accusations against women, and disturbing public order. These crimes were considered behaviors that were contrary to the norms of Ottoman society and were thought to disrupt the order and social tranquility of the state. The exile punishment not only punished the criminals but also served as a lesson for other social actors. These punishments played an important role in preventing actions that caused general unrest and dissatisfaction in society. Therefore, the exile punishment was considered one of the most frequently used penal sanctions of the state in order to ensure the peace and security of Ottoman society. In conclusion, during the Ottoman period, the exile punishment was used as part of the administrative and penal sanctions of the state. This punishment functioned as a deterrent against behaviors that were contrary to the norms and laws of Ottoman society. Those who were sent into exile were compelled to reside in another place within the boundaries of the state. This study focuses on urban-rural, female-male, reaya-military groups who were subjected to exile punishment, examining why they were subjected to this type of punishment, and the wide range of experiences they went through until they were pardoned and returned to their homeland or continued to stay where they were.

Keywords: Ottoman Empire, Exile Punishment, Ottoman Law

Giriş

Osmanlı döneminde verilen sürgün kararları, bir ceza olmanın ötesinde idealize edilen toplumsal düzenine tehdit oluşturabilecek yelpazesi toplumun her unsuru için oldukça geniş tutulabilecek faaliyetler bütününe karşılık padişahın örf (yönetim) yetkisini kullanarak aldığı tedbirlerden en sık başvurulanıydı. Osmanlı Devleti için "ideal" toplum düzeni ve buna bağlı olarak "ideal" devlet düzeni neydi? İnsanlar arasındaki nizamı korumak ve her insanı kendi kabiliyetine uygun bir mevkide tutmak için mutlak bir otoritenin yani padişahın varlığı öncelikli tutulmaktaydı. O da şeriat ve örfe dayanarak düzenin devamlılığını sağladığı bu unsurları adalet anlayışı ile birleştirirdi[1]. Bu anlayışın kurguladığı toplum düzeninde mekân ve statü/grup açısından bireyin aidiyetlerinin belirlenmiş olması öncelikliydi. Böylece birey "mütedeyyin, ulu'l-emre itaatkâr, dünyanın düzeninden ve geleceğinden kendisini sorumlu tutmayan, nizâm-ı âlemi sorgulamayan ve bu yüzden de ne mekân değiştirmeye ne de tavır değiştirmeye hevesli olan" bir tip olarak tasvir edilebilmekteydi. Tasavvur edilen toplum içinde bu bireyden toplumun diğer üyelerinin "rızâ ve şükrân" üzere olması gerekirdi. Aksi olursa toplum, istemediği/beğenmediği tavırlar içinde olan kişiyi geliştirdiği yollarla teşhis eder ve resmi otoritelere şikâyet ederdi (Ergenç, "İdeal İnsan Tipi" Üzerinden Osmanlı Toplumunun Evrimi Hakkında Bir Tahlil Denemesi, 2013, s. 424-425). Bu ideal toplum düzeni içinde tek tek bireylerin "kendü halinde olmaları" beklenmekteydi. Aksi devletin nizâm-ı alem olarak tanımladığı kamusal düzene halel gelmesi demekti. Dolayısıyla hukuki yollar kullanılarak

[1] İslam siyaset düşüncesinin belirli prensiplerine dayanarak ideal düzeni ortaya koyan ve XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı düzeninde bozukluklara ve çözüm önerilerine ilişkin değerlendirmeler yapan Osmanlı siyasetname/nasihatname yazarları arasında Lütfü Paşa, Kınalızâde Ali, Koçi Bey, Gelibolulu Mustafa Âli, Hasan Kâfi el-Akhisarî ve Katip Çelebi sayılabilir. Ayrıca Osmanlı klasik devlet anlayışı için Tursun Bey de mutlaka zikredilmelidir. Onların devletin ve devleti oluşturan unsurların ne olduğuna dair tespitlerini, devletin "çözülme" ve "gerileme"sine ilişkin görüşleri çerçevesinde ortaya koydukları eserleri hakkında bir değerlendirme için bkz. (Öz, 2015).

alınacak tedbirlerle hemen müdahale edilmesi, yine nizam-i alemin ve Osmanlı ideal devlet düzeninin gereklerinden biriydi. Kurulan bu düzende birbirinin yaptıklarından ve yapmadıklarından sorumlu tuttuğu toplumun tüm bireyleri, kendiliklerinden bu düzenin muhafazası için gösterilecek refleksleri hazır halde bulurdu. Böylece "kendüsünün ne yaptığı ma'lûm olmayan" ya da "kendü halinde bulunmayan" kişiler, toplumu oluşturan o değerler manzumesi içinde bir benzemeyen/bilinmez olarak addedilir ve toplumun diğer bireyleri tarafından kapısına katran çalmaktan, mahalleden ihraca ya da daha üst boyutta sürgüne kadar genişleyen bir tedbirler silsilesi ile grubun dışına çıkarılması sağlanırdı. Bu çalışma, Osmanlı XVI. yüzyılının ikinci yarısında bazı sürgün kararlarından hareketle idealize edilmiş bu toplum yapısının özelliklerine ve cezanın uygulanmasındaki diğer idari ve toplumsal boyutlara odaklanacaktır.

Osmanlı Devleti'nde şeriat karşısında devlet menfaati için hükümdarın kendi iradesiyle müstakil kanunlar çıkarması, Türk-Moğol gelenekleriyle doğrudan bağlantılıydı. İslamiyette kamu hayatı ve fertler arasındaki ilişkileri düzenlemek için dini temellere dayanan şeri hukuk esas alınmaktaydı. Halife ya da bir Müslüman hükümdar, İslam kanunun yani şeriatın nazırı ve muhafızı idi. Bir İslam devleti olan Osmanlı Devleti ise şeriatı aşan bir hukuk düzeni geliştirmişti. Buna imkan veren prensip ise hükümdarın sırf kendi iradesine dayanarak şeriatın şümulüne girmeyen sahalarda kanun koyma salahiyeti yani örf yetkisi idi. Bu da ancak hükümdarın devlet içinde mutlak otoritesini kazanması, devlet menfaatlerinin herşeyin üzerinde sayılması suretiyle temin edilebilmişti. Şeriat yanında padişahın iradesine dayanan kanun ve örften doğan ayrı bir hukuk düzeni prensibi, Osmanlılardan önceki Türk-İslam Devletlerinde zaten yerleşik halini almıştı (İnalcık, 2015, s. 87-88; 97-98).

İslam hukukunda miktarı ve uygulanma prensipleri Kuran ve Sünnet tarafından belirlenmiş had ve kısas cezası gerektiren suçların dışında kalanların cezaları kesin olarak tespit edilmemişti. Sadece fertlerin haklarını ve kamu düzenini çok yakından ilgilendiren önemli suçların cezaları belirlenirken geriye kalanların cezaları hakkında hüküm devletin yöneticisine bırakılmıştı. Burada Osmanlı padişahının bahsi geçen örf yetkisi için bir pencere açılmaktadır. Geniş bir çeşitliliğe sahip bu suç ve cezalar, İslam hukunda ta'zîr adıyla anılırdı. İdam (katl, siyaseten katl), celd (sopa) cezası, hapis, sürgün (nefy), suçluya öğüt verme/ kınama/tehdit/teşhir ile para cezası, kürek cezası, prangabendlik ve kalebendlik şeklinde cezalar ortak ana başlıklarda değerlendirilirken bunları gerektiren suçların mahiyeti epey bir çeşitliliğe sahip bulunurdu (Cin & Akgündüz, 1990, s. 331-337).

Osmanlı ceza kanunlarında bölgesel farklar gözetilmediği gibi bütün toplumsal sınıf ve gruplar için aynı kanunlar geçerlidir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan sürgün cezası[2], başlangıçta köy ve şehir halkının aralarında yaşamasını istemedikleri kişileri, hem mekânsal

[2] Osmanlı yönetiminin fetih ve ekonomi politikasının bir parçası olarak yeni yerleşim yerlerinin iskanı için kullanılagelen ve büyük grupların yer değiştirmesi şeklinde uygulanan sürgün yöntemi yanında süresi, çoğunlukla verilen kararda yer almayan ve padişahın af kararı çıkmadan kişinin memleketine dönmesine izin verilmeyen sürgün cezası, Osmanlı sisteminde her ne sebeple tatbik edilirse edilsin mekânsal hareketliliği gerektiren bir mahiyet ortaya koymaktaydı. Osmanlı Devleti'nde sürgün kavramını yerleşim ve ceza çerçevesinde ele alan geniş bir literatür yer almaktadır. Onlardan bir kısmı için bkz. (Barkan, 1949-1950); (Barkan, Osmanlı İmparatorluğun'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler (II), 1951-1952); (Barkan, Osmanlı İmparatorluğun'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler (III), 1953-1954); (Uluçay, 1951); (Halaçoğlu, 1988); (Karadeniz, 2015); (Daşçıoğlu, 2017); (Köksal, 2006).

hem de toplumsal olarak uzaklaştırmak için uygulanan bir cezaydı. Buna zaman zaman kalabendlik, prangabendlik, manastırbendlik, küreğe konmak gibi cezalar da eşlik ederdi. Araştırmacılar tarafından Osmanlı arşivlerinde muhafaza edilen kalebendlik defterleri başta olmak üzere günümüze ulaşan kaynaklar[3], çeşitli dönemler için suç ve ceza kavramlarının Osmanlı hukuk yapısında ve ahalinin gündelik hayatında yansımaları kadar, ilgili dönemlerde Osmanlı divanının ceza anlayışı, suçun, cezanın ve adaletin betimlenmesi, suça yönelen toplumsal grup ve kişilerin tanımlanması adına önemli veriler sağlamaktadır. Suçlular açısından odak noktasında, sıradan ahali ve onların yaşadıkları dönemin adalet anlayışı içindeki konumları, suça meyletmelerinin gerekçeleri, ceza süresinin belirsizliği nedeniyle yeni yaşamlarına uyum sağlayıp sağlayamamaları, toplumsal düzen karşısında çizgi dışı kalmada ısrarları gibi kamusal hayatın farklı boyutları bulunmaktadır.

"Ahaliyi yerli yerinde görme" prensibine dayanan reayanın mekânsal hareketliliğini yönetim anlayışına aykırı bulan Osmanlılar için hukukî olarak ceza müeyyidesinin yumuşak karnını oluşturan kimi hal ve hareketlerin sınırlarını tanımlamak zor görünüyor. Zira hukuka aykırı bulunan davranışlara karşı keskin bir bölgeden uzaklaştırma kararından önce "uyarı (tenbîh)" ve nasihat aşaması sıklıkla tekrarlanırdı. Gönüllü olarak istenene uymazsa karar artık daha ciddi bir şekilde ele alınır ve huzuru ve düzeni bozan için kaçınılmaz olan bölgeden uzaklaştırmaya devlet eliyle mecbur bırakılırdı. Suç ve cezanın mahiyetine dair çıkarımlar yapabildiğimiz dönemin merkezi bürokrasisinin kaleminden çıkan evrak ve defterler, kamu düzenine karşı işlenen suçlar için zaman zaman muğlak ifadeler kullanmayı tercih etmiştir. Suç genellikle somut olarak anlatılmaz ve ve suçun mahiyeti açıklıkla ortaya konmazdı. O yüzden Osmanlı zihniyetinde cezanın ne olacağı daha belirginken suçun niteliğini sınıflandırmadaki zorluk, kamu düzenini bozmaya yönelik hareketler gibi onları ortak bir noktada toplamayı zorunlu kılmaktadır. Bunun yanında bazı örneklerdeyse suç daha açık bir şekilde ifade edilerek[4] toplumsal yapıda *suçlu* olarak addedilecek kişi veya kişilerin kimlikleri netlik kazanabilmektedir. *Islâh-ı nefs, te'dîb (terbiye verme), terhîb (korkutma), ibret ve caydırma* gerekçeleriyle (Sağlam, 2016, s. 310, 329) verilen sürgün cezasını gerektiren ve kamu düzenini

[3] Kalebend defterleri, Divan-ı Hümâyûn'dan verilen bu tür cezalara ait hükümlerin kaydının tutulduğu defterlerdir. Başkanlık Osmanlı Arşiv kataloğunda A.{DVN.KLB.d. fon kodu ile kayıtlı olan bu defterlerin ilk kısmı, 1680-1833 (1135-1256) yıllarını kapsayan yedi adet defterdir. İkinci kısım, aynı fon kodu altında yer alan 45 defterdir ve tarih aralığı 1722-1841 (1135-1256) yılları arasına tekabül eder. Ayrıca Kamil Kepeci fonunda (KK.d.) yer alan, *hapis ve idâm edilen eşhâsın isimleri* (955/1548) ile *muhtelif yerlere nefy olunan eşhasın isimleri* (1116/1704) başlığını taşıyan iki çavuşbaşılık defteri de zikredilmelidir. 229 adet dosya halinde bulunan ve 1713-1839 (1125-1255) yılları arasındaki kalebend kalemi belgeleri (A.{DVN.KLB), arşiv kayıtlarının çeşitliliğini arttırmaktadır. Bunun yanısıra 1840-1903 (1256-1327) yıllarına denk gelen on adet nefy ve kısas defterleri (A.{DVNS.NEFY.d), Tanzimat sonrası dönemin suç ve cezalarına ilişkin tamamlayıcı veriler sunmaktadır (Türe & Kaynar, 2017). Bu kaynaklardan KK.d. 678 numaralı defteri inceleyen Neşe Erim verileri, sayı ve içerik yönünden analize tabi tutar. Defterdeki 445 hükümden 168'i kalebendlik, 277'si sürgün cezalarıyla ilişkilidir (Erim, 1984, s. 81-82). Osmanlı toplumsal hayatına dair pek çok detayı barındıran şer'iyye sicilleri ve çeşitli tasniflerde dağınık halde bulunan münferit pek çok belgede de konuya ilişkin bilgiler bulmak mümkündür.

[4] Kalpazanlık, sahte evrak düzenlemek, mezhep değiştirmeye zorlamak, yalancı şahitlik, adam öldürme ve yaralama, zina, fuhuş, ırza tecavüz, iftira, küfür, hırsızlık, veraset anlaşmazlığı, müneccimlik, rüşvet, kız kaçırma emre itaatsizlik, tehdit, ahaliyi tüfekle darb, tüccarları tecrim, nasihat kâr etmemek, esnafa ve vakfa zarar vermek, fiyatlara müdahale, küffâra zahire satmak gibi hareketler suça ilişkin daha tanımlayıcı ifadeler olarak kayıtlarda yer alabilmektedir (Erim, 1984, s. 83); (Daşçıoğlu, Sürgün, 2010, s. 168); (Sağlam, 2016, s. 309-310). Devlet görevlilerinin de görev süreleri içinde yapmış oldukları kimi haller, onların da ceza olarak sürgüne gönderilmelerini gerektirebilirdi (Sağlam, 2016, s. 312-327).

bozmaya yönelik suç isnad edilen kişiler için kullanılan kimi ifadelerin[5], kelime seçimi farklı olsa da, kastettiği anlam bakımından dönem farketmeksizin Osmanlı adalet ve yönetim prensibi içinde hep kullanılageldiğine işaret etmektedir.

Sıradan ahali için devletin sürgün cezası vermesi, devletin kamusal alanda asayişe ve düzene karşı gösterilen bu türlü hareketlere karşı gösterdiği sabır ve tahammülün muhtemelen son kademesini oluşturmaktaydı. Zira Osmanlı mahallesi[6], Osmanlı yönetim yapısının en küçük idari birimini teşkil ederken Osmanlı toplumsal yapısının teşkilinde, reayayı mümkün olduğu kadar tahrir defterleri vasıtasıyla kayıt altına aldığı mekân ve statüsünde tutma ve hareketliliği olabildiği kadar sınırlama yaklaşımını uygulayabildiği en mikro ölçeği oluşturması yanında, aynı zamanda dayanışma ve işbölümü içinde, örfi ve şeri hukuk kuralları çerçevesinde birbirlerinin davranışlarından sorumlu olan kişilerin yaşadığı bir yerdi. Mahalle yaşantısının güven ve istikrar içinde devam edebilmesi, bahsi geçen bu ideal düzenin muhafazasıyla mümkündü. Bu yaşam düzenine aykırı olabilecek tüm hareketler, başta mahalle sakinlerinin kendisi olmak üzere bölge ileri gelenleri ve yöneticilerinin, bu olumsuzluğun giderilmesinde sorumluluk üstlenmesi beklenirdi. Rahatsızlık mahkemeye intikal ettirilir ve genellikle öncül ve beklenen sonuç, kişinin mahalleden ihracı olurdu[7]. Eğer bu aşama kişi üzerinde caydırıcı bir etki yapmaz, istenmeyen hal ve hareketlerde ısrarcı olunursa ve bulunduğu yerdeki otoriteler bunun önlenmesinde istenen gücü gösteremezlerse süreç, sürgünle sonuçlanabilmekteydi[8].

Sürgün cezasının verilmesi, Divan-ı Hümâyûn'dan çıkan karar ile olmaktaydı. Sürgün emrinin ulaştırılması, uygulanması ve suçlunun sürgün mahalline götürülmesi merkezden yollanan mübaşir/çavuş gibi görevliler vasıtasıyla sağlanırdı. Merkezi yönetimden uhdesine verilen harcırahla yola çıkan bu tür görevlilerin, suçluları alıp sürgün noktasında nihayetlenecek yolculuk esnasındaki masraflarının karşılanması için farklı yöntemler de uygulanabilmekteydi. Onlardan birini Erzurum'daki Tortum kazası sakinlerinden Ali, Numan, Ahmed ve Mustafa ile Of kazası sakinlerinden el-Hâc Mehmed adlı kişilerin sürgünleri esnasında görmekteyiz. Elimizdeki belge, suçun mahiyetine ve sürgün yerine dair bilgi paylaşmasa da Üsküdar'dan Of ve Tortum'a kadar her bir kaza ahalisine, sürgün edilecek beş kişi için ücreti merkezden karşılanacak *menzil bargiri* temin edilmesinin emredildiği görülmektedir. Buna göre suçlular, ilgili kazalara ulaştıklarında onlara beş adet at sağlanacak ve böylece şahısların vakit kaybetmeden yola çıkarılması temin edilecekti. Sürgün kafilesinin yöneticisi olan çavuş, ne kadar at verildiğini gösteren bir senedi ilgili kişilere verecek ve onlar da ellerindeki bu resmi evrağı ibraz ettiklerinde ödemelerini alabileceklerdi[9]. Bu çalışmada reaya ile yeniçeri, kale görevlileri, zeamet sahipleri gibi askeri hizmette bulunan görevlilerden sürgün cezasına uğramış olanlarına dair seçilen örnekler üzerinden hangi tür tavır ve davranışların kamusal

[55] *Eşkıyalık, re'âyâyı ehl-i örfe gamz ve tecrîm, sû'-i hâl bâ'is-i ihtilâl, sâ'ibi'l-fesâd, re'âyâyı tahrîk ve ihtilâle bâ'is* gibi ifadeler örnek olarak verilebilir (Erim, 1984, s. 82). Ayrıca "kendü hâlinde olmamak", "eşirrâ ve ehl-i fesâddan olmak" da mahiyeti açık olmayan ama kamu düzenini tehdit eden haller için kulanılabilmekteydi (Sağlam, 2016, s. 309).

[6] Osmanlı mahallesi hakkında bkz. (Ergenç, 1984); (Behar, 2014).

[7] Osmanlı toplumsal hayatının bir parçası olarak çeşitli şehirlerdeki mahalleden ihraç örnekleri için bkz. (Tok, 2005); (Çakır, 2012); (Çetin, 2014).

[8] BOA. A.{DVNSMHM.d. 62, hüküm no: 462 (4 Rebiülâhir 996/3 Mart 1588).

[9] BOA. A.{DVNSMHM.d. 57, hüküm no: 656.

düzeni bozduğu ve mevcut bu düzenin korunması için kişileri uslandırmaya yönelik verilen sürgün cezasının toplumsal ve yönetim açısından ne anlama geldiği üzerinde durulacaktır.

Reayanın Sürgün Cezasına Sebep Olacak Halleri

Osmanlı toplumunda şeriata ve örfe aykırı olduğu kadar toplumsal kurallara ve ahlaki normlara uymayan her türlü tavır ve davranış ahalinin tepkisini çekmekle kalmadığı, aynı ahalinin onlara verilecek ceza hususunda da yönlendirici bir rol üstelendikleri anlaşılmaktadır. Bahsi geçen reaya, kimi zaman mahalle sakinleri kimi zaman da şehrin ileri gelenleri ve devlet hizmetinde bulunanlar olurdu. Köstendil sancağı kazalarından Dubniçe kasabası sakinlerinden Memi b. Ahmed, kendisine isnad edilen suçlamalar yüzünden mahkemeye getirilmiş ve yapılan teftiş neticesinde onlardan bir kısmının doğru olduğu görülmüştü. Daha sonra kasaba ayanları, sipahileri ve yeniçerilerinden birkaç kişi ile kasabanın imam ve hatibi de mahkemede hazır bulunmuşlar ve konunun soruşturulmasına devam edilmişti. Onların da ifadelerine göre Memi b. Ahmed, *şirret ü şekâvet içerisinde* olmakla beraber ahalinin malına da el koyacak bir güce sahipti. Eğer teftişin sonucunda suçlamalardan kurtulmayı başarırsa ahalinin geri kalanının bu durumdan son derece olumsuz etkileneceği belliydi. O yüzden onun kasabalarından sürülmesi ya da küreğe konularak cezalandırılması cümle ahalinin zarardan korunması için elzemdi. Konu, merkezi yönetime aksettirildiğinde sorun, aşağı yukarı bu minvaldeydi. Yapılacak iş öncelikle merkezden görevlendirilecek birine durumun teftiş ettirilmesiydi. Bunun için de taraflar, mübaşirin de hazır bulunduğu mahkemede yeniden dinlenecek ve hukuk kuralları çerçevesinde durum yeniden ele alınacaktı[10].

Seydişehir kasabasının ulema, suleha, eşraf ve ayandan kimi bölge ileri gelenleri, yine Seydişehir sakinlerinden İbrahim'i daima *şirret ü şekâvet* nitelikli tavırlarda bulunduğu, onun yönetici ve kasabalıların mühürlerini taklit ederek türlü usulsüzlüklere karıştığı ve kötü niyetli biri olduğu yönünde şikâyetlerini dile getirerek ondan kurtulmanın çaresini merkezi yönetimin huzurunda aramışlardı. Yapılan soruşturma ahaliyi haklı çıkarmış ve suçu merkezi yönetimce de sabit görülerek İbrahim'in Kıbrıs'a sürgün edilmesine karar verilmişti. Ancak ahalinin bu hamlesine karşı İbrahim de boş durmamış ve nasıl olduğunu bilemediğimiz şekilde bir yolunu bulup sürgün edilmekten kurtulmuştu. Düzenin sağlanabilmesinin yolu, onun şikâyete konu olan hal ve davranışlarına son vermesi olsa da o, aynı şekilde davranmaya ahali de aynı şekilde yaşadığı ızdırabı merkezi yönetime iletmeye devam etmişti. Burada İbrahim'in hakkında verilen sürgün kararını iptal ettirmenin yolunu nasıl bulduğu önemliydi. Bir padişah hükmü olmadan uygulamaya konan sürgün cezasının affı söz konusu olamazken henüz hüküm aşamasındaki bir karar nasıl olmuş da uygulanmamıştı? Osmanlı bürokrasisinin oluşturduğu arşiv kaynakları bunlarla ilgili ne yazık ki açık bilgi vermemekte ve toplumsal düzenin devam ettirilmesinde sürgün kararının verilmesi kadar uygulanması esnasında yaşanan kimi zafiyetlerin de yaşanabileceğini ortaya koymaktaydı. İlgili örnek olayda da ahali şikâyetlere devam edince yönetim durumun mahallinde kadı tarafından bir kez daha soruşturulmasını istemişti. Böylece bahsi geçen şahıs mahkemeye çıkarılacak ve mevcut durum bölge

[10] BOA. A.{DVNSMHM.d. 48, hüküm no: 812.

ahalisinden sorulacaktı. Eğer durum gerçekten söylenildiği gibiyse, Karaman beylerbeyi ve Seydişehir kadısı tarafından bahsi geçen kişi hapsedilecek ve durum merkeze bildirilecekti[11].

Merkezi yönetimin bu tür cezalarla korumaya çalıştığı güven ortamını bir kez daha tehdit edecek olansa suçluların bir yolunu bularak kaçmaları ve tehdit oluşturdukları ortama yeniden dönüş yapmalarıydı. Muhtemelen bu, sürgün sürecinin en çok karşılaşılan, istenmeyen ve mücadele edilen yönünü oluşturmaktaydı. Hama ve Humus sakinlerinden Abdulvahab ve oğlu Süleyman'ın Kıbrıs'a sürülmelerine yol açan faaliyetleri arasında yol kesme, insan kaçırma ve alıkoyma, hırsızlık gibi hareketleri öne çıkmaktaydı. Onların pek çoğu hakkında yol kesme olayına karışmaları sonucunda sürgün kararı verilmişse de bir kısmı bölgedeki diğer eşkıyalarla ittifaklar kurarak ahaliyi muzdarip etmeye devam etmişlerdi. Bu örnekteki isimler için de durumun tekrar ele alınması, işbirlikçilerinin içinde sipahi zümresinden olanlar varsa hapsedilmesi ve suçlamaya konu olanların da hakları korunarak soruşturma sürecinin özenle sürdürülmesi beklenmekteydi[12].

Bölge yöneticilerinin cezalandırılacak kimseleri bir şekilde ellerinden kaçırmaları da sükunetin korunmasında istenmeyen durumlar arasındaydı. Suçlunun yakalanamaması mevcut olumsuzluğun devam etmesine sebep olmakta ve soruşturmanın yenilenmesi sürgün sürecinin daha da uzamasına yol açmaktaydı. İçil sancağının Mud kasabasında yaşayan Hacı Seydi de kaçmış ve merkezi yönetim şahsın yakalanmasını, şeri mahkeme tarafından bölgenin güvenilir sakinlerinden kendisi hakkında bilgi alınmasını ve eğer suçu sabit görülürse mevcut halin sicile kaydedilmesini istemesi, üstesinden gelinmeye çalışılan olumsuzluğun iyileştirilmesi için daha fazla zaman ayrılmasına neden olmuştu[13]. Reayanın birbirleri üzerindeki tahakkümleri, taşradaki görevlilerin de yetkilerinin işleyişini sınamaktaydı. Doğanhisar kazasının kadısı, Doğanhisar sakinlerinden bazılarının çok defa kan davasına vekil olup kendi halinde olan ahaliyi haksız yere ehl-i örfe hapsettirdiklerini ve hukuka aykırı olarak mallarına el koyduklarını bildirmişti. Yarattıkları ortam öylesine kaotik bir hale gelmişti ki onlardan izin almadan kimse birbiriyle evlenemiyordu bile. Bardağı taşıransa köylü Veli'nin öldürülmesiydi. Kadı tarafından sorun merkezi yönetime iletildiğinde, şahıslar Kıbrıs'a sürgün edilirse ancak bölgenin huzura kavuşacağı dile getirilmişti. Muhtemelen kadının, görevini sürdürmekte zorlanması kadar mahkeme işlerinin aksamasıyla elde edeceği gelirin kesintiye uğratılması da bu başvuruda etkili olmuş olmalıdır[14].

Devlet Görevlilerinin Sürgüne Sebep Olacak Faaliyetleri

Sürgün cezasından üst düzey devlet görevlilerinin yanında askeri, ilmi ve idari hizmetlerde bulunan pek çok görevli de nasibini alırdı. Özellikle yeniçeriler ve kale görevlilerinin ellerinde bulunan silahlı gücün de katkısıyla reayaya atfedilen şakî, ehl-i fesâd, şirret, şerîr, şenâ'at gibi benzer ifadelerle tavsif edilen istenmeyen olumsuz hal ve hareketlerinin yanında uhdelerinde bulunan görevlerini kötüye kullanmaları da ilgili cezayla karşılaşmalarının

[11] BOA. A.{DVNSMHM.d. 60, hüküm no: 582.
[12] Merkezi yönetim, durumdan haberdar olmasının ardından hukuki açıdan mahkemede halledilememiş ancak üzerinden on beş yıl geçmemiş vakaların yeniden teftiş edilerek görülmesini ilgili kaza mahkemesinden istemişti. BOA. A.{DVNSMHM.d. 48, hüküm no: 859.
[13] BOA. A.{DVNSMHM.d. 62, hüküm no: 584 (Evâhir-i Cemâziye"l-âhir 996/17-26 Mayıs 1588).
[14] BOA. A.{DVNSMHM.d. 62, hüküm no: 341.

temel gerekçeleri olarak sayılabilir. Kıbrıs ahalisinden zaim Hüseyin, bir çok kişiyi katletmesi, kafirlere tereke vermesi ve eşkıyalık faaliyetleri yapması yüzünden zeameti uhdesinden alınmış ve Cezayir'e sürülmüştü. Ancak bir şekilde kurtulmayı başarmış ve yeniden kötülük peşine düştüğü bildirilince onun bir kez daha Cezayir'e sürgün edilmesi söz konusu olmuştu[15].

Zaimlerin eşkıyalık olarak addedilen faaliyetleri, bölgedeki üst düzey devlet görevlilerinin öldürülmesine kadar gidebilirdi. Mora'da Mezistre'de yaşayan Halil adlı zaim, eski Mezistre alaybeyini öldürmesiyle iyice artan faaliyetlerinin ardından tımarı elinden alınmış ve o da Cezayir'e sürgünle cezalandırılmıştı. Ancak kaçmanın bir yolunu bulmuş, önce nikahlı karısını babasının yanından zorla almış ve ardından öldürmüştü. Sonra bölgede bulunan azebler ağalığı görevinde bulunan birini de katletmiş, kafirlere tereke vererek, ortamı hırsız yatağına çevirmişti. Hakkında yapılacak şey, önceden verilen karara uygun olarak şahsın Cezayir'e bir an evvel sürülmesinin sağlanmasıydı. Onun için Mezistre beyi, suçlunun yakalanıp hapsedilmesi, yanına güvenilir adamlarını katarak onun Cezayir'e giden bir gemiye bindirilmesi ve sürgün yerine ulaştıklarında suçlunun teslim edildiğine dair Cezayir beylerbeyinden temessük alınması sürecinin takibiyle doğrudan görevlendirilmekteydi[16].

Vergi toplama konusu ise suistimalin ve ahalinin şikâyetlerinin her dönem için yaygın gerekçelerinden biriydi. Bölge yöneticilerinin birbirleriyle olan diyalog ve ilişkilerinin olumsuzlukları merkezi yönetime iyi anlatılabilirse genellikle elde edilen kazanım, suç isnad edilen kişinin bölgeden uzaklaştırılmasını sağlayacak sürgün kararını aldırtmaktı. Kıbrıs hazine defterdarı, Lefkoşa haslar nazırı Ahmed için benzer bir süreci işletmişti. İddiasına göre Ahmed *şerîr ve ehl-i fesâd* birisiydi. Önceki beylerbeyini de ayartarak pek çok zulme sebebiyet veren *ehl-i nifâk* bir kimseydi. Ayrıca ahalinin ve bölge kadılarının da kendisinden ve faaliyetlerinden duydukları rahatsızlığın da yönetime ulaşması sağlanarak, defterdarın şikâyeti güçlendirilmişti. Hakkındaki bu üç yönlü yakınmaların ardından Ahmed'in Kıbrıs'a sürülmesine karar verilmişti[17].

Merkezi yönetimin sürgün kararı almasında şahsın olumsuz hareketlerinin etki alanının genişliği, muhtemelen belirleyici olmaktaydı. Zira Yalukasrı Kalesi hisar erlerinden Murad oğlu Memi tam da böyle bir kişiydi. Kale dizdarı ve mustahfızları yanında reaya da Limni kaza mahkemesine başvurarak şikâyetlerini şöyle dile getirmişlerdi: Bahsi geçen şahıs, *ehl-i fesâd ve müzevir-i şerîr* biriydi. Kadınlar ve çocuklarla kavga eder ve onlara küfrederdi. Ayrıca ahalinin hayvanlarını ve tarlalarını zorla ele geçirip tasarruf ederdi. Kadı, durumu merkeze izah eden arzında, Memi'nin gerçekten vilayet ayanı ve reayası ile iyi geçinemediğini, pek çok halde *fesâdı* görüldüğünü, reayaya olmadık eziyetler edip kadın ve çocuklara saldırdığını, küfredip sövdüğünü anlatmıştı. Bu sebepten onun Limni'de kalmasının, reayanın yerlerini terketmelerine sebep olacak kadar tehdit oluşturacağını dile getirmişti. İlgili şahıs hakkında

[15] Bir çavuş nezaretinde Cezayir'e ulaştıklarında, Cezayir beylerbeyi onu uygun bir yere iskan edecekti. Padişahın emri olmadan buradan çıkmasına asla izin verilmeyecekti. BOA. A.{DVNSMHM.d. 66, hüküm no: 486.
[16] Bu arada Mezistre beyinin, görevlendirdiği adamları suçluyu yolda yeniden kaybetmemelerine özellikle dikkat etmeleri hususunda uyarması da dikkat çekmektedir. BOA. A.{DVNSMHM.d. 66, hüküm no: 488.
[17] Ayrıca serbest bırakılması için padişah emri dışında herhangi bir şeye itibar edilmemesi emredilmişti. BOA. A.{DVNSMHM.d. 30, hüküm no: 24 (23 Muharrem 985/12 Nisan 1577).

iddialara ikna olan yönetim, onu Rodos'a sürgün ederek[18] mevcut huzursuzluğu teskin etmenin etkili bir yolunu kullanmıştı.

Her ne kadar divandan sürgün kararı çıkmış olsa da emri uygulamak üzere bölgeye görevlendirilen memurdan durumu, tarafsız ve sözüne güvenilir kimselerden teftiş etmesini isteyebilirdi. Alaiye kalesi mustahfızlarından Ali oğlu Hızır, her birine pek çok zararı olmuş şehrin ayanı ve kale mustahfızlarından pek çoğu tarafından şikâyet edilmişti. İddialara göre o, *fesâd ü şenâ'atden hâli* değildi. Ayrıca ahalinin davalarına karışıp türlü geçimsizliklerde bulunurdu. Hakkında verilen sürgün emriyle bölgeye giden çavuş, varır varmaz öncelikle oranın *bî-garez* kimselerinden durumu teftiş edecekti. Eğer gerçekten bahsedildiği gibi *fesâd üzere halkın davasına şirret* ediyorsa bölgeyle alakası kesilerek emre istinaden Kıbrıs'a sürgün edilmesi gerekecekti[19].

Alaiyye kalesi kethüdası Hasan da kale sakinlerinden genç bir oğlana zorla şarap içirmekle ve tecavüz etmekle suçlanmaktaydı. Anadolu kazaskeri, derhal bir müfettiş yollayarak durumu yerinde soruşturmuştu. Teftiş sırasında alınan bilgilere göre kethüda delikanlıyı meyhaneye götürüp şarap içirdiğini kabul etmişti. Elimizdeki kayıt, aradaki hukuki süreci aktarmakta boşluklara sahip olsa da şikâyetin Kıbrıs'a sürgünle sonuçlandığı, 988 yılının Rebiülevvel ayında (Nisan/Mayıs 1580) emrin gönderilmesinden anlaşılmaktadır. Ancak kethüda nasıl yapmışsa bir yolunu bulmuş ve affına ilişkin herhangi bir emir olmamasına rağmen kurtulmayı başarmıştı. Ancak yine muğlak ifadeler kullanılarak istenmeyen hal ve hareketlerine devam ettiği bölgeden bildirildiği için daha önce hakkında verilen emir tekrarlanmış ve Alaiye sancakbeyi ve kadısına emir kendilerine ulaşır ulaşmaz, onu tatbik etmeleri istenmişti[20].

Ehl-i örf mensuplarının kanuna aykırı hareketleri aynı zamanda onların görevlerini ya da gelirlerini kaybetmelerine de yol açmaktaydı. Masum Şeytan olarak da tanınan / bilinen Ali adlı kişinin sürgününe sebep olacak olaylar *kendü hâlinde olmayub fesâd ve şenâ'at* üzere olmasıyla açıklanmakta ve bahsi geçen tutumu yüzünden önce elinde bulunan zeameti alınmakta ardında da Kıbrıs'a sürgün edilmesi söz konusu olmaktaydı[21].

---

[18] Sürgün emri, mübaşir Ahmed Çavuş vasıtasıyla yollanmış ve ondan bölgeye varır varmaz emri geciktirmeden uygulaması istenmişti. BOA. A.{DVNSMHM.d. 34, hüküm no: 27 (8 Muharrem 986/17 Mart 1578).

[19] BOA. A.{DVNSMHM.d. 34, hüküm no: 439 (8 Rebiüelevvel 986/15 Mayıs 1578).

[20] Merkezi yönetim, emrin uygulanmasında muhtemelen suçun mahiyetine bağlı olarak, yine de ufak açık kapılar bırakabilmekteydi. Hasan'ın durumunda olduğu gibi bölge yöneticilerine bir cezadan kurtuluş emri ellerinde olmadan herhangi bir tasarrufta bulunmamaları hatırlatılmakta ve şahsın bahsi geçen kanun dışı tavırları sürdürmeye devam ederse sürgün emrini hayata geçirmelerini istemekteydi. BOA. A.{DVNSMHM.d. 48, hüküm no: 814. Yapılan teftiş esnasında meyhaneye götürüp içki içirme suçlamasını kabul etmesi, suçu sabit kılmıştı. Bunun üzerine merkezi yönetimce Alaiyye beyi ve kadısına Hasan'ın Kıbrıs'a sürülmesi için yakalanıp hapsedilmesi emredilmişti. Emir ulaşır ulaşmaz suçlunun yanına güvenilir adamlar verilerek sürgün mahalline göndermelerini istemişti. BOA. A.{DVNSMHM.d. 43, hüküm no: 29.

[21] Kıbrıs beylerbeyinden, Ali Kıbrıs'a götürüldüğünde onu sıkı bir şekilde muhafaza eylemesi emredilmekteydi ki oradan kurtulması mümkün olmasın. Standart prosedüre uygun olarak Ali'nin teslim alındığına dair sürgünü getirmekle görevli çavuşa beylerbeyi tarafından bir temessük verilecekti. BOA. A.{DVNSMHM.d. 72, hüküm no: 39.

Firar, Rüşvet ve Merhamet Sarmalında Bir Kurtuluş Meselesi

Toplumsal düzeninin yeniden ikamesi için sorun yaratanların, sorun yarattıkları bölgeden uzaklaştırılma süreci, her aşamasında devleti farklı boyutlarda yeniden sınayabilmekteydi. Belki de bu sebepten ihtar ve nasihatle başlayan müdahale, son aşamada sürgüne kadar varabilmekte ve her merhalesinde yaşananlar yüzünden her ne kadar cezanın caydırıcılık yönü ağır bassa da muhtemelen devletin isteyeceği cezalandırmada son nokta olmaktaydı. Çünkü sürgün söz konusu olduğunda bu uzun soluklu sürecin çeşitli aşamalarında umulan veya umulmayan başka birtakım sorunlarla karşı karşıya kalınabilmekteydi. Özellikle sık sık rastlanan sürgün yerinden firarlar, başarıya ulaşabilmekte ve cezaya sebep olan hal ve hareketlerine devam ederek aşılmak istenen sorunu katmerlendirebilmekteydiler. Böylece merkezi idare için toplumsal nizamda sükunet temininde devamlılık kesintiye uğramaktaydı. Kimi zamansa bu kaçışlarda gayrikanuni yollara başvurulabilmekte ve sorun yaratan aktörlerin sayısı ve çeşitliliği artabilmekteydi.

Sürgüne uğrayanlarla ilgili devleti en çok zorlayan durum, onların haklarında serbest kalmalarını ve memleketlerine dönmelerini gerektirecek resmi bir emir olmadan bir yolunu bulup firar etmeleriydi. Kaynaklarda yine muğlak ifadelere başvuran bürokrasinin dili, zaman zaman netlik kazanmakta ve firar için başvurulan yollar için daha cömert ifadelere yer verebilmekteydi. XVI. yüzyılın sonlarına ait kayıtlara yansıyan sürgünlere dair hükümlerde, genellikle sürgün yeri olarak Kıbrıs'ın yaygın bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Yapılacak detaylı monografik çalışmalar buna dair daha fazla veri sağladığında daha net bilgilere ulaşabilmek mümkün olacaksa da Kıbrıs'ın fethinin ardından halihazırda adayı şenlendirmek adına yerleşim amaçlı yapılan sürgünlere ek olarak cezalandırma gerekçeli sürgünlerin de adanın Osmanlı kimliği kazanmasına katkıda bulunması için tercih ettiği kısmi adımlardan belki biri olduğu düşünülebilir. Çünkü sürgün cezalandırmalarında zaman sınırlaması bulunmazdı ve sürgünler kimi zaman cezasını çekmek için gittiği bu yerde bir süre sonra bir yerleşik halini alabilirlerdi.

Adanın havasına uyum sağlayamayanlar, fakirlik içinde yaşamaya tahammül edemeyenler, kıyıya yanaşan gemilere kaçarak memleketlerine dönmeye çalışıyorlar ya da kadılara mektuplar, adamlar göndererek yardım talep ediyorlardı. Kıbrıs beylerbeyi zaman zaman sürgünlerin firarlarından kaynaklı sıkıntıları dile getirse de merkezi yönetim nezdinde adanın korunaklı olması yüzünden izinsiz kimsenin dışarı çıkmasının mümkün olamayacağı, bu yüzden kaçışlar olsa olsa onun ihmali yüzünden meydana geleceği öngörüsüyle o her zaman firarlardan sorumlu tutulurdu. O yüzden bu hususta her zaman uyanık olmalı kimsenin firar etmemesi için elinden geleni yapmalıydı[22]. Ancak cezalıların serbest bırakılmalarına ilişkin bir padişah hükmü verilmişse salıverilme işlemlerinin de sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve şahıs ya da şahısların yerlerine ulaştırılmaları yine bölge yöneticilerinin göreviydi.

Kırşehir kazası köylülerinden Sefer b. Seydi Ali, Yusuf b. İlyas ve Seyyid b. Alişan adlı kişiler, *ehl-i fesâd ve haram-zâde* oldukları ve bu tür faaliyetlerde bulundukları gerekçesiyle Kıbrıs'a sürülmüşlerdi. Sonrasında haklarında salıverilmelerine ve suçlarının affedildiğine dair

[22] BOA. A.{DVNSMHM.d. 39, hüküm no: 128. Kıbrıs'tan sürgünlerin firarları süreklilik kazanınca, iskele eminleri de sert uyarılardan nasiplerini almışlardı. Eğer hala emre aykırı hareket edildiği haber alınırsa beylerbeyinin özrü kabul edilmeyeceği gibi iskele eminlerinin de hakkından gelinecekti. BOA. A.{DVNSMHM.d. 30, hüküm no: 26 (23 Muharrem 985/12 Nisan 1577).

bir emir verilmemesine rağmen bir yolunu bulup firar etmişlerdi. Her birinin eskiden olduğu gibi istenmeyen hareketlerine devam ettikleri işitilmişti. Karaman beyi ve Kırşehir kadısına gönderilen emirle, firarilerin yakalanarak Kıbrıs'a tekrar gönderilmesi beklenmekteydi. Ancak hukuki işleyiş şöyle olacaktı: Şahıslar yakalandıktan sonra mahkemeye çıkartılacak ve durumları soruşturulacaktı. Eğer durumlar daha önce olduğu gibiyse yanlarına verilecek güvenilir adamlarla yeniden sürgün yerine yollanacaklardı[23].

Sürgünden kurtulmanın en kestirme ve belki de en belirsiz yolu, padişah hükmüyle olan resmi salıverilme ya da aftı. Zira Kıbrıs'a sürgün edilmiş olan mukataacı/muhasebeci Ali ve divan katibi Mustafa'nın salıverilmesi için beylerbeyine bir hükmün gönderilmesi yeterli olmuştu[24]. Beyşehir sancakbeyinin başvurusuna dayanarak Hamza adlı bir kişi, Kıbrıs'a sürülmüştü. Ancak –gerekçesini şu an için bilemediğimiz- bir sebeple Beyşehir, Seydişehir ve Kırili kadılarından şahsın durumunun yeniden teftiş edilmesi istenmişti. Yapılan değerlendirmenin ardından sürgünle sonuçlanacak herhangi bir durum olmadığı, cezanın sancakbeyi arzına dayanarak gerçekleştiği anlaşılınca Hamza'nın Kıbrıs'tan salıverilmesi mümkün olabilmişti[25].

Sürgün cezasından af dışında kurtulmanın bir yolu da bir bedel ödenmesi karşılığında olurdu. Nakit bir ödeme ile cezalandırmadan kurtulsalar da, sürgün kararının ruhunda yer alan *ıslâh-ı nefs*e pek de uğramamış olurlardı. Uslanmamış addedilen bu kişiler, devletin istemediği hal ve tavırlarla ahali üzerinde eziyetlerine devam edebilirlerdi. Böylesi durumlar yaşandığında merkezi yönetim eğer bölge yöneticileri tarafından haberdar edilirse, mutlaka suçlunun durumunun yeniden teftiş edilmesini isteyebilirdi. Ahalinin şikâyete konu olan hali anlatıldığı gibiyse, şahıs yeniden yakalanıp hapsedilmeli ve olanlar doğru bir şekilde yönetime aktarılmalıydı[26].

Sürgünden kurtulmanın gayrikanuni olarak başvurulan yaygın yollarından biri de rüşvetti. Rüşvet söz konusu olduğunda devlet açısından sürgün kararının menfaat cephelerinin de ne kadar çeşitlendiğini görmek mümkün olmaktadır. Özellikle her kademedeki bölge yöneticisinin buna tevessül edebileceği hesaba katılmalıdır. Kıbrıs sürgünlerinden Sarı Yakup ve oğlu Musa örneğinde İçil sancağı sipahilerinden Ramazan bunlardan biridir. İddiaya göre Musa'dan aldığı rüşvet karşılığında onları karşı kıyıya geçirmiştir. Devletin bu hususlarda temkinli adım attığı görülüyor. Öncelikle durumun soruşturulmasını ve olayların anlatıldığı gibi yaşanıp yaşanmadığını öğrenmek istiyordu. Elde edilecek bilgilere göre, firarilerin yakalanması ve sürgün halinin devamlılığı nasıl sağlanacaktı ve iddialar doğruysa Ramazan hakkında ne karar verilecekti? Öncelikle eğer Ramazan emre aykırı hareket ederek suçluları karşıya geçirmişse onları her neredeyse bulup getirmekle mesul tutulacaktı. Aynı zamanda Ramazan'ın

[23] BOA. A.{DVNSMHM.d. 39, hüküm no: 172.
[24] BOA. A.{DVNSMHM.d. 48, hüküm no: 732 (26 Zilhicce 990/21 Ocak 1583). Hatta Ali'nin şakirdi Sinan da aynı yere sürgün edilmiş ve bir süre sonra onun da salıverilmesi söz konusu olmuştu. BOA. A.{DVNSMHM.d. 48, hüküm no: 791 (3 Muharrem sene 991).
[25] BOA. A.{DVNSMHM.d. 39, hüküm no: 36.
[26] Sandıklı şehri sakinlerinden Hasan, bir kere taş gemisinde kürek, üç kere de Kıbrıs'a sürgün cezası alacak kadar *şirret ü şekâ* içindeydi. Bu tür hareketlere sahip olmasına rağmen bir bedel karşılığında kurtuluşunu elde edebilmişti. BOA. A.{DVNSMHM.d. 48, hüküm no: 885.

ne şekilde bu tür hilelere başvurarak adam kaçırdığı en ince detayına kadar tespit edilecek ve merkezi yönetime ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktı[27].

Sürgün cezası verilenler, bazen aileleriyle birlikte sürgün yerine giderlerdi. Eğer bu esnada vefat ederlerse, geride kalanlara ne olacağı da devleti meşgul edecek sürgün sürecinin bir diğer boyutunu oluşturmaktaydı. Suyulcu nazırı Sofu Hasan, Kıbrıs'ta sürgündeyken vefat edince çocukları, İstanbul'a gitmek istediklerini merkezi yönetime bildirmişlerdi. Ayrılışlarına engel teşkil edecek herhangi bir tavır ve davranışta bulunulmaması hususunda başta Kıbrıs beylerbeyi olmak üzere bölge yöneticileri uyarılmıştı[28]. Raziye gibi bazıları içinse verilen resmi emir, hala kurtuluşun en kolay ve en emin yoluydu[29].

Sonuç

Osmanlı ideal toplumsal düzeni, dayanışma ve işbölümüne dayanan ve birbirlerinin davranışlarından sorumlu ve razı olan, birbirlerinin yapıp ettiklerinden haberdar bulunan dindar, padişaha itaatkar, dünya düzenini sorgulamayan bireylerden oluşmaktaydı. Merkezi devlet anlayışı *kul oğlu kul, reaya oğlu reaya* prensibi çerçevesinde bu bireyleri yerli yerinde görmek için onları aynı mekân ve aynı statüde muhafaza eden bir mali ve idari yaklaşım benimsemişti. Onların bu düzene uyan ya da uymayan her türlü davranışları, şeriat ve örfe dayanan hukuk kuralları çerçevesinde teminat altına alınmıştı. Toplumsal düzene halel getirecek hal ve hareketler ise ceza kanunları kapsamında mutlaka karşılığını görmüştü. Had ve kısas yanında ta'zîr denilen cezalar, kamusal düzeni bozan her türlü faaliyeti kapsamış ve çeşitliliği çok geniş olan suçlar bu kapsamda değerlendirilmişti. *Şirret, ehl-i nifâk, ehl-i fesâd, müzevir-i şerîr, haram-zâde* gibi sıfatlarla anılan bu kimselerin, *şekâvet, şenâ'at, şakîlik, fesâd üzere* faaliyetlerde bulunmaları ve onları yapıp etmekte ısrarları, yaşadıkları yerin hem diğer sakinlerinin hem de devlet yöneticilerinin tepkisini çektiğinde aralarında uyarı, nasihat, mahalleden ihraç ve sürgüne kadar ulaşacak bir uslandırma, korkutma, ibret ve caydırma içeren cezalar silsilesi ile karşılık bulmuştu.

Toplumsal düzeni tehdit eden bu kişiler arasında yer alan sıradan reaya ile çeşitli devlet görevlileri, mahalle sakinleri, şehrin ileri gelenleri, ahalinin doğrudan kendisi ve bölgedeki yöneticiler tarafından etki alanı geniş bir kitleyi kapsayan hareketlerinden kaynaklı yakınmalar sonucunda merkezi yönetimin dikkati çekilir ve sorun yaratan kişilerin en azından fiziksel mekândan uzaklaştırılmasıyla arzu edilen düzenin sükuneti yeniden tesis edilmeye çalışılırdı. Ancak bunun o kadar da kolaylıkla tesis edilemediğini, şikâyetlerin devamlılığında görmek mümkündür. Özellikle şikâyet edilenlerin haklarında verilen sürgün emrinden bir şekilde kurtulmanın yolunu bulmaları, yarattıkları asayişsizlik ortamını devam ettirmelerine ve sağlanmak istenen kamusal düzendeki istikrar temininin bir süre daha ertelenmesine sebep olmaktaydı. Ayrıca mükerreren soruşturma yapılmasının istenmesi, divan ile yerel mahkeme arasındaki işleyişin birbiriyle bağlantısını göstermekle beraber merkezden gönderilmiş bir mübaşirin gözlemci olarak da bulunduğu yerel mahkemelerde tarafların dinlenmesinin ve

[27] BOA. A.{DVNSMHM.d. 33, hüküm no: 86 (25 Şaban 985/7 Kasım 1577).
[28] BOA. A.{DVNSMHM.d. 34, hüküm no: 456 (9 Rebiülevvel 986/16 Mayıs 1578).
[29] Rodos beyi ve dizdarına, kadını *ıtlâk* edip başkente göndermeleri emri verilmişti. BOA. A.{DVNSMHM.d. 62, hüküm no: 96 (8 Cemaziyelahir 995/16 Mayıs 1587).

şikâyet konusunun tekrar tekrar ele alınmasının, adaletin sağlanması yanında suçun her iki tarafını da bütünleyen hukuki özene de işaret ettiği düşünülebilir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

BOA. (Başkanlık Osmanlı Arşivi), A.{DVNSMHM.d. (Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri) 30, 33, 34, 39, 43, 48, 57, 60, 62, 66, 72

Basılı Kaynaklar

Barkan, Ö. L. (1949-1950). Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler (I). *İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt XI, Sayı 1-4 (Ekim 1949-Temmuz 1950)*, 524-569.

Barkan, Ö. L. (1951-1952). Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler (II). *İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt XIII, Sayı 1-4 (Ekim 1951-Temmuz 1952)*, 56-78.

Barkan, Ö. L. (1953-1954). Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler (III). *İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt XV, Sayı 1-4 (Ekim 1953-Temmuz 1954)*, 209-237.

Behar, C. (2014). *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008) Osmanlı İstanbulu'nda Kasap İlyas Mahallesi.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cin, H., & Akgündüz, A. (1990). *Türk Hukuk Tarihi, 1. Cilt.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Çakır, İ. E. (2012). XVI. Yüzyılda Ayntab'da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü. *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 63*, 31-54.

Çetin, C. (2014). Osmanlı Toplumunda Mahalleden İhraç Kararları ve Tatbiki: Konya Örneği (1645-1750). *History Studies, vol 6, issue 6, December*, 43-70.

Daşçıoğlu, K. (2010). Sürgün. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 38*, 167-169.

Daşçıoğlu, K. (2017). *Osmanlı'da Sürgün.* İstanbul : Yeditepe Yayınları.

Ergenç, Ö. (1984). Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine. *Osmanlı Araştırmaları, IV*, 69-78.

Ergenç, Ö. (2013). "İdeal İnsan Tipi" Üzerinden Osmanlı Toplumunun Evrimi Hakkında Bir Tahlil Denemesi. *Osmanlı Tarihi Yazıları Şehir, Toplum, Devlet* (s. 423-428). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Erim, N. (1984). Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme. *Osmanlı Araştırmaları, IV*, 79-88.

Halaçoğlu, Y. (1988). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi.* Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnalcık, H. (2015). Osmanlı Hukukuna Giriş Örfî-Sultanî Hukuk ve Fâtih'in Kanûnları. *Halil İnalcık Adâlet Kitabı* (s. 87-115). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Karadeniz, H. B. (2015). Karaman Sürgünleri (1467-1474). *Belleten, Cilt 79, Sayı 284, Nisan*, 73-104.

Köksal, O. (2006). Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 19*, 283-341.

Öz, M. (2015). *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Sağlam, N. (2016). XVII. Yüzyıl Boyunca Kıbrıs Sürgünlerine Dair Bazı Notlar. *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Bildiriler* (s. 304-332). İstanbul: Bağcılar Belediyesi.

Tok, Ö. (2005). Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, Sayı 18*, 155-173.

Türe, İ., & Kaynar, S. (. (2017). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi.* İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Uluçay, M. Ç. (1951). Sürgünler Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler. *Belleten, Cilt 15, Sayı 60, Ekim*, 507-592.

ESKİ YUNANİSTAN' DA SPOR VE ATLETİZM MÜSABAKALARININ VAZO RESİMLERİ ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KOCAİSPİR[1] , Arş. Gör. Sefa KÖSE[2]

[1] Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 0000-0003-0682-41502

[2] Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, - 0000-0001-6197-4210

ÖZET

Antik Yunanistan'da spor ve atletizm müsabakaları oldukça önemliydi ve Olimpiyat Oyunları, bu yarışmaların en ünlüsüydü. Atletler, her dört yılda bir düzenlenen bu oyunlarda, koşu, atma, sıçrama ve güreş gibi farklı disiplinlerde yarışırdılar. Olimpiyat Oyunları, Yunanistan'ın farklı şehir devletleri arasındaki rekabeti körüklemek ve barışı korumak amacıyla düzenlenirdi. Bu oyunların kazananları, şöhret ve prestij elde ederlerdi ve kazanmak için büyük bir çaba sarf ederlerdi. Antik Yunanistan'da spor ve atletizm müsabakaları, sadece fiziksel bir etkinlik değil, aynı zamanda ahlaki bir değerdi. Atletler, disiplinli bir yaşam tarzı ve dayanıklılık gibi erdemleri geliştirmek için yarışırlardı. Bu nedenle, antik Yunanistan'da spor ve atletizm, hem sporcu hem de izleyici için önemli bir ritüeldi. Antik Yunanistan'da spor ve atletizm müsabakaları hakkında birçok sanatsal eser de mevcuttur. Özellikle vazo resimleri, antik Yunanistan'daki spor ve atletizm müsabakalarının detaylı bir şekilde resmedilmesi açısından önemlidir. Bu resimler, yarışmaların ne kadar önemli olduğunu ve antik Yunanistan'daki yaşam tarzının bir parçası olduğunu gösterir. Sonuç olarak, antik Yunanistan'da spor ve atletizm müsabakaları, sadece fiziksel bir etkinlik değil, aynı zamanda ahlaki bir değer ve toplumsal bir ritüeldi. Bu yarışmalar, antik Yunanistan'daki yaşam tarzının bir parçasıydı ve günümüzde de hala önemini korumaktadır. Bu çalışma kapsamında Eski Yunan dünyasındaki sporun, toplum için olan önemi vurgulanmaktadır. Vazo resimleri ışığında Eski Yunanistan'da spor ve atletizm müsabakaları olarak belirlenen çalışma 6 bölümden oluşmaktadır. İlk olarak Eski Yunanistan'da spor ve sporcuların eğitimi; Sporun Kökeni, Eski Yunan'da atletizm ve eğitimi incelenmiştir. Daha sonra Eski Yunan'da şenliklerin ortaya çıkışı ve din ile olan ilişkisi, Spor türleri, Atletizm müsabakaları ve Sümer, Babil, Asur, Hitit, Urartu ve Roma Uygarlıklarındaki Spor faaliyetleri aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antik Çağ, Antik Yunan, Spor, Antik Yunan Spor Türleri, Kültür, Atletizm Müsabakaları

AN ANALYSIS ON THE REFLECTIONS OF SPORTS AND ATHLETICS COMPETITIONS ON VASE PAINTINGS IN ANCIENT GREECE

ABSTRACT

Sports and athletics competitions were very important in ancient Greece, and the Olympic Games were the most famous of these competitions. In these games, organised every four years, athletes competed in different disciplines such as running, throwing, jumping and wrestling.

The Olympic Games were organised to foster rivalry between the different city-states of Greece and to keep the peace. The winners of these games gained fame and prestige and made a great effort to win. In ancient Greece, sport and athletic competitions were not only a physical activity, but also a moral value. Athletes competed to develop virtues such as a disciplined lifestyle and endurance. Therefore, sport and athletics in ancient Greece was an important ritual for both the athlete and the spectator. There are also many artistic artefacts about sports and athletic competitions in ancient Greece. Vase paintings are especially important for the detailed depiction of sports and athletic competitions in ancient Greece. These paintings show how important the competitions were and how they were part of the lifestyle in ancient Greece. In conclusion, sports and athletic competitions in ancient Greece were not only a physical activity, but also a moral value and a social ritual. These competitions were part of the way of life in ancient Greece and are still important today. This study emphasises the importance of sport for society in the ancient Greek world. In the study, which was determined as sports and athletics competitions in Ancient Greece in the light of vase paintings; The origin of sports, athletics and education in Ancient Greece were studied. Then, the emergence of festivals in Ancient Greece and its relationship with religion, types of sports, athletics competitions and sports activities in Sumerian, Babylonian, Assyrian, Hittite, Urartian and Roman Civilisations were tried to be conveyed.

Keywords: Ancient Age, Ancient Greece, Sport, Ancient Greek Sport Types, Culture, Athletics Competitions

1. GİRİŞ

Eski Yunan'da vazo resimleri üzerinde ilk olarak M.Ö. 7. yüzyıl sonlarında "siyah figür" tekniğinde yapılan vazolarda spor ile ilgili sahneler yer almaktadır. Atletler, boks yaparken, güreşirken, koşarken vazo resimleri üzerinde betimlenmiştir. Eski Yunan Uygarlığında şenlikler için seramikler özel üretilir siparişleri ise Polis'in yönetici sınıfı ve dini kurumları tarafından verilirdi. Ödül olarak verilen vazolarda oyunlardan sahneler ve tanrı betimlemeleri bulunmaktadır. Atina'da halkın katıldığı bu şenlikler vazo ressamlarına konu olduğu gibi heykeltıraşların da aynı şekilde çalışma alanına girmiştir.

Yazılanlar kadar resmedilen sahneler de birden fazla şeyi anlatıp, konu hakkında bizi bilgilendirmektedir. Spora karşı olan önemi vazo resimleri üzerinde görebilmek mümkündür. Pedagoglar tarafından müzik eşliğinde verilen dersler vazo resimleri üzerinde betimlenir. Ayrıca spor eğitmenlerinin yanı sıra doktorların, filozofların, eğitim gören öğrencilerin aileleri tarafından tutulan köle-eğitmenler de sahnede yer alır. Bu da bize Eski Yunan Uygarlığındaki sporu bütün ayrıntılarına kadar inceleyebileceğimiz bir arkeolojik malzemenin ne kadar önemli olabileceğinin kanıtıdır ve yapılan çalışma için kaynak oluşturmaktadır.

Eski Yunan sporu ve spor müsabakaları hakkında başlıca kaynaklarımız arasında: vazo ressamlarının yaptığı eserler, heykeltıraşların yaptığı eserler, Antik dünyanın bilginleri tarafından yazılan günümüze ulaşan kitaplar ve bu kaynaklardan yararlanılıp yazılan kitap ve makaleler de bize bu konunun anlaşılması için bize önemli bilgiler sunmaktadır.

Bu çalışma kapsamında Eski Yunan dünyasındaki sporun, toplum için olan önemi vurgulanmaktadır. Vazo resimleri ışığında Eski Yunanistan'da spor ve atletizm müsabakaları aktarılmaya çalışılmıştır.

2. ARKEOLOJİK VERİLER VE SÖYLENCELER IŞIĞINDA SPOR

Sporun kökeninin kadim uygarlıklara dayandığını ve sosyal yaşamda önemli bir yere sahip olduğunu arkeolojik veriler bize göstermektedir. Eski Yunan Uygarlığından çok daha önceleri Eski Doğu Toplumlarında bir takım sportif etkinlikler yapılmaktaydı.

İlk zamanlardan beri Mısırlıların, oyun sevgisine dair bol miktarda kanıt bulunmaktadır. Beni-Hasan'da M.Ö. 2400 yıllarına tarihlenen kimi mezar yapılarının duvarlarındaki resimler Mısır'da oynanan oyunlar (Görsel 1) için bir fikir vermektedir. (Tekin 1986: 18) Mısırlı akrobatlar bayramlarda, özel günlerde ve şölenlerde konuklarına hoşça vakit geçirtmek için çeşitli gösteriler düzenliyorlardı. Akrobatların çoğunu kadınlar oluşturuyorlardı. Beni-Hasan duvarlarında resmedilen bu oyunlar içinde "atletik" olarak niteleyebileceğimiz sahne, yalnızca güreşle ilgili olanıdır.

Ege bölgesinde en çok Giritliler, tanrıları için spor, müzik ve dans yarışmaları düzenlerdi (Saltuk 1995: 31). Girit'te Hagia Triadha'da ele geçen "Boksör Vazosu" (Görsel 2) buradaki sportif etkinliklerin sosyal yaşam içerisindeki yerini göstermektedir (Tekin 1986: 18). Bahsi geçen vazo, çevresinde çeşitli spor faaliyetlerini gösteren kabartmalı dört kuşağa sahiptir. Bu faaliyetler arasında: güreş, boğa oyunu ve boks görülmektedir. Figürlerin başlarını korumaları için taktıkları miğfer ve ellerine sardıkları deriden şeritler göze çarpmaktadır.

Eski Yunan toplumunda ise ilk başlarda kahramanlar onuruna oyunlar düzenlendiğini antik kaynaklardan bilmekteyiz. Eski Çağ'ın bilginleri tarafından kayıt edilen eserlerde sosyal yaşam içerisinde sporun ne kadar önemli olduğunu anlayabilmekteyiz.

Kör bir ozan (rhapsodos) olduğu söylenen Homeros Akhalılar ile Troialılar arasında M.Ö. 13. yüzyıl sonlarında cereyan eden Troia savaşı ve ardından gelişen olayları İlyada ve Odysseia adlı eserlerinde konu etmiştir. M.Ö. 8. yüzyılda yaşayan ozanın eserlerinde de kahramanlar onuruna düzenlenen oyunlar anlatılmaktadır.

İlyada'da Patroklos'un ölümü nedeniyle düzenlenen oyunlardan bahsedilmektedir. İlk olarak beş yarışmacının yer aldığı araba yarışını Diomedes kazanır. Bahsigeçen araba yarışı Sophilos'un M.Ö. 580 yıllarında bir dinos üzerine resmettiği haliyle (Görsel 3: a.) günümüze kadar ulaşmıştır.

2.1. Eski Yunan'da Atletizm ve Eğitim

Atletizm, bedensel dayanıklılığı, doğal devinimleri geliştirmeyi amaç edinen, koşu, disk atma, uzun atlama branşlarını içeren, bir pist veya sahada yapılan dünyanın en eski sporlarından biridir (Alkanat1976: 10).

Eski Yunancadaki atlet sözcüğü bir yarışma anlamına gelen eril form (athlos) ya da daha çok yarışma ödülü anlamında olan cinsiz formdan (athlon) türetilmiştir. Athlos sıfatı

"mücadeleden acı çeken" anlamındadır. Nitekim Pindaros bir atleti *"acı çekmekten hoşlanan kişi"* olarak tanımlamaktadır. Bu yüzden yarışma, yaşamlarının her alanında vardı; müzik, dram, şiir, sanat, hatta güzellik yarışmaları dahi yapılmaktaydı (Tekin 1986: 18-19).

Bu oyunların zafer kazananları, şehirlerine döndüklerinde coşkuyla karşılanırlardı. Kendileri için bestelenen epinikionlar (zafer şarkıları) zafer kazandıkları oyun hakkında bilgiler verir, bu oyunla ilgili efsaneler, zafer kazanan kimsenin soyu, memleketi, bu şehrin efsaneleri ve koruyucu tanrılarından da söz edilirdi. Özellikle Pindaros'un epinikionları olağanüstü örnekler oluşturur. Ozan, "Pindaros Genç Hagesidamos'a Bir Zafer Şarkısı Vaat ediyor" şiirini, M.Ö 476 yılında Olympiades oyunlarında yumruk dövüşünde birinci olan olan Hagesidamos onuruna yazmıştır. Olympiades oyunlarından XI. olan ve aulos ve lyra eşliğinde okunan şiir, birer strophe (kıta), antistrophe (eşkıta) bir de epode'den (kapanış kıtası) oluşur.

Pindaros'un epinikionlarının (Zafer Şarkıları) 14'ü Olympia, 12'si Pythia, 11'i Nemea, 7'si (veya 8'i) İsthmia oyunlarını konu alır.

Zafer şarkılarına konu olmak ve övgülerle anılmak isteyen atletler başarılı olmak zorundaydı. Eski Yunan'da yapılan yarışmalarda başarılı olmanın yolu sıkı bir eğitimden geçmekti. Bugün olduğu gibi antik dünyada insan yaşamı için en çok gereksinim duyulan işlevlerden biri, hiç kuşkusuz eğitim ve öğretimdi (Yaraş 1997: 237). Yunan kültüründe insan yaşamı içerisinde eğitim önemli bir yer tutmaktaydı. Atletizm için bir Yunan gencinin atlet olmasının yolu eğitimden geçmekteydi. Bunun için gerekli bir alan ve öğreticilere ihtiyaç vardı. İşte tam bu noktada bir site içerisinde kamusal alanlar dâhilinde kişilerin yararlanabileceği alanlara ihtiyaç vardı ki spor eğitimleri de bu kamusal alanlar içerisindeki mekânlarda verilmekteydi. Yunan eğitim modelinin temelinde "Kalokagathia" (καλοκαγαθια) hem ruhun hem de bedenin iyi olma (iyi ve güzel) düşüncesi yer almıştır (Görsel 3: b.) (Yaraş 1997: 237). Bu ideal, toplumun sosyal açıdan gelişmesinde de büyük rol oynamıştır. Eğitimdeki bu idealizm, topluma ve ortaya koydukları sanat eserlerine, yüzyıllar boyunca yol gösterici olmuştur (Yaraş 1997: 237). Helenlere göre, iyi bir vatandaş her şeyi iyi yapabilmeliydi, kalokagathia'sı bununla ölçülürdü. Bu sözcüğü çevirmek mümkün değildir, çünkü koca bir dünya görüşünü, yaşam biçimini temsil eder (Friedell 2004: 101, 102).

3. ESKİ YUNAN DÜNYASINDA ŞENLİKLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE ŞENLİK-DİN İLE OLAN İLİŞKİSİ

Eski Yunan dini çok tanrılı (polytheist) bir dindi. Yunanlılar, tanrılarını insan biçiminde (antropomorphik) düşünmüş ve onları bu şekilde betimlemişlerdir. Toplumun diğer üyeleri gibi tanrılarda çeşitli olaylarla karşılaşmakta, bazı olağan üstü olaylarda belirleyici rol oynamaktadır (Tekin 2008: 106, 107).

Yunanlıların tanrılarıyla olan ilişkilerini ancak bir ibadet şekli olan dini ritüellerle anlamak mümkün olacaktır. Kurban etme, su ve şarap sunma ya da göğün ve yeraltının tanrıları adına sunulan yakılmış yiyecekler, her şeyden çok daha fazla Yunanlıların tanrılarıyla ilişkisini tanımlamayan uygulamalardı. Dini ritüeller Yunanlılar için çok önemliydi. Örneğin tanrıya kurban kesiminde, kurbanın üzerine arpa taneleri serpilir, boğazı kesilmeden önce hayvanın

alnından bir tutam kıl kesilirdi. Hayvan öldüğünde parçalara ayrılır ve yakılırdı. Kurban eylemi aynı zamanda festivallerin ayrılmaz bir parçasıydı. Normal bir festival kurban törenini izleyen bir ziyafet gibi bir dizi etkinlikten oluşurdu (Freeman 2005; 229, 230). Festivallerde tanrılar şerefine spor, müzik ve şiir yarışmaları (Agonlar) tertiplenirdi (Saltuk 1995; 31). Bu oyunlarda zafer kazananlar, doğdukları şehre dönüşlerinde coşkun gösterilerle karşılanırlardı. Onlar için söylenen epinikionlarda (zafer şarkıları) zaferin kazanıldığı oyun hakkında bilgi verilir, bu oyunla ilgili efsaneler türetilir ve tanrılardan bahsedilirdi.

Çağlar boyunca insanların yaşamında rol oynayan Atletizm olgusu salt spor amaçlı değildi. Eski Yunan Uygarlığında oyunlar eski zamanlardan beri dini törenlerle yakın ilişkiliydi ve tanrılara yakarışın bir kısmını şekillendiriyordu. Daha sonraları, gerçek spor aktivitelerine dönüştüyse de din ile olan bağlantısını tamamen kaybetmemiştir. Oyunlar; dünyanın bereketi, ölüye saygı ve tanrıya yakarış geleneğini şekillendiren festivallerden oluşuyordu.

Festivallerin ortaya çıkışı çeşitli nedenlere bağlıdır. Geçmişi çok eskilere giden birçok festival tarım ve çiftçi yılı ile diğer bazıları ise, tanrı ya da kahraman tapımı ile ilişkilidir. Birçok festivalde, ülkeleri için savaşırken ölen komutan ya da askerlerin onuruna düzenlenen cenaze oyunlarında ortaya çıkmış ve bu şekilde gelişmiştir (Tekin 1986: 20).

Oyunların bu temel amacının yansımaları Klasik Çağ'ın kırsal kesim dini festivallerinde korunuyordu, Sparta Karneia'da olduğu gibi (Bu festivalde gençler sırtlarında ağır üzüm salkımlarıyla koşuyorlardı. Eğer bu gençleri kovalayanlar onları yakalamayı başarabilirlerse, bu gelecek yılın iyi geçeceğine işaretti). Oyunlar ve kırsal kesim festivalleri arasındaki ilişkinin delilleri, Olympiades oyunlarında zeytinden, Isthmos'da çamdan, Pythia'da defneden, Nemea'da kerevizden yapılan taç giydirmede kullanılan yapraklarda görülebilir.

Geleneğe göre, bütün Panhellenik oyunlar ya ölü bir kahramanın şerefine ya da bir tanrı için düzenlenirdi. Örneğin Apollon Delphoi'daki Pithon oyunlarını Ejderha ve Pithonları alt ettikten sonra kurdu, Theseus ya da Sisyphos, Isthmos oyunlarını kahraman Melikertes-Palamion'un mezarında başlattı ve son olarak Nemea Oyunları, Nemea Kralı Lykourgos'un oğlu kahraman Opheltes'in şerefine kuruldu. Ölü kahramanların ruhunu cenaze törenine ait oyunlarla şereflendirme geleneği bütün antik çağ boyunca sürdürüldü. Marathon alanında öldürülenler Palataia ve Leuktra'da bu oyunlarla şereflendirildiler. Büyük İskender de bu geleneği takip etti ve tanrılara şükrünü ifade etmek ve ölüleri de şereflendirmek için her zaferinden sonra oyunlar düzenledi. Büyük İskender ölen arkadaşı Hephaistos'u Babil'de üç bin yarışmacının yer aldığı büyük bir alanda oyunlar düzenleyerek şereflendirdi.

Atletik oyunların hem ölüleri defnetme gelenekleri hem de dünyanın bereketini isteyen dini festivallerle ilişkisi, hayat ve ölümün diyalektik bir ilişki içerisinde birbirine tutunması antik dönem insanlarının inançlarına bağlıdır. Ölüler dünyası yeni bir filizi doğurur ve yarışmalara dâhil olan gençler şereflerine yarıştıkları ölmüş olan kahramanlardan güç alırlar. Bu bitmeyen yeniden doğuşun sembolü yarışmacıların gençlik dolu gücünden doğan umut, yarışmalardan kaynaklanan sevinç ve canlılık Olympiades oyunlarının gece gündüz bitmek bilmeyen kutsal ateşidir. Oyunların dinden ayrılışı kesin değildir ve bu eski ilişki oyunların öneminin altını çizmek için devam etmiştir. Bununla birlikte oyunların eski amacı derece derece

geri çekildikçe ve özel spor içerikleri öne çıkınca, devlet bu oyunların organizasyonunun sorumluluğunu aldı ve bu oyunları eğitimin bir süreci haline getirdi.

Önceleri Temenosla ilişkilendirilen stadyum "eko" sistemi inşa edildiğinde M.Ö. 4. yüzyılda tapınaktan ayrıldı. Bu sembolik hareket oyunların dinden bağımsızlığının bir gerçek olduğu anlamına geldi. Ancak, bununla beraber, oyunlar her ne kadar spor amaçlı olurlarsa olsunlar, daima bir tanrının şerefine düzenlenirdi ve galip zaferini bu tanrıya sunardı.

4. SPOR TÜRLERİ

4.1. Koşu

Eski Yunanlar bugün olduğu gibi kavisli bir parkurda değil, düz bir koşu yolunda koşuyorlardı. Başlama noktası ile son dönemeç arasındaki mesafe bir stad uzunluğunda olduğundan, koşu yapılan yere de stadion (stadyum) deniyordu. (Görsel 4: a.) (Dürüşken 1995: 4). Koşu, ilk on üç Olympiades oyunlarında yapılan tek spor dalı olarak bilinmektedir. Ancak, daha sonraları diğer spor dalları Olympiades programına girebilmiştir. Diaulos, Dolikhos ve Hoplitodormia (zırhlı yarış) gibi farklı koşu türleri vardır. Zırhlı yarış Olympiades programına M.Ö. 520 yılında eklenmiştir. Yunanlılar için Zırhlı yarışın önemi daha çoktu. Çünkü yarış ne kadar zor ise şanı ve önemi de daha fazla oluyordu (Alkanat 1976: 51, 53, 56).

4.2. Uzun Atlama

Eski Yunanlılar arasında önceleri daha çok bir halk sporu olarak bilinen ve daha sonraları pentatlonun bir kolu olarak ele alınan uzun atlama metalden ve taştan ağırlıklarla (halteres) yapılmaktaydı. Oldukça uzun bir atlamanın yapılmasına yardımcı olan bu ağırlıklar çok değişik biçimde olup yaklaşık 2, 3 kg. ağırlığındaydı. Uzun atlama Yunan atletizmindeki tek atlama karşılaşmasıydı. Bütün spor dalları savaşa hazırlık niteliğindeydi, uzun atlama da olasılıkla dere ve çukur gibi engelleri geçerken işe yaradığı bilinmektedir. Uzun atlama güçten çok yetenek işi olduğu için görmezden geliniyordu. Yunanlar her zaman halteres adı verilen ağırlıklar kullanıyorlardı. Atlayışa başlarken ağırlıklar mümkün olduğunca öne doğru savruluyor, tam yere inerken, arkaya doğru savrulan ağırlıklar, kritik birkaç santimetreyi sağlayacak ivme kuvvetini veriyordu (Görsel 4: b.).

4.3. Disk Atma

Gerilerden gelerek, istenildiğinde gövde ekseni üzerinde dönerek hız kazandıktan sonra, atma döngüsü içinde ilerleyip avuçta taşınan diski ileriye doğru savurma, atma işlemidir. Diski, bu yolla en uzağa atmak ereğiyle yarışılan atletizm dalıdır (Alkanat 1976: 21). İlk başlarda taş atma varken daha sonra bu disk atmaya dönüşmüştür. Olympia Müzesinde bulunan 143, 5 kiloluk bir taşın üzerinde "Pholos'un oğlu Bubon, beni başının üzerinden, tek eliyle attı" diye bir yazı vardır. Ancak, bu ağılıktaki bir taşı atmak imkânsızdır. Homeros, Troia'da Patroklos şerefine yapılan cenaze oyunlarında, Akhilleus'un diski en uzağa atana bir kültçe demir vereceğinden söz eder. Bu tür külçelerin diske benzediği bilinmektedir. Günümüze yirmi kadar disk ulaşmıştır; bunların çoğu bronz, birkaçı mermer ve bir tanesi de kurşundur. Çapları 17 ile 15 cm., ortalama ağırlıkları 1.5 ile 6.5 kilo arasında değişmektedir. Atış mesafesiyle ilgili çok

bilgi yoktur. Ancak, son Olympiades rekorunun 67,5 m. olduğu bilinmektedir (Görsel 5: a.) (Swaddling 1999: 57).

4.4. Cirit Atma

"Kızılcık ağacından yapılmış iki Pers ciriti tavsiye ediyoruz… Ayrıca ciriti mümkün olduğu kadar uzaktan atmak yerinde olacaktır, çünkü böylece atıcı atını döndürüp, diğer ciriti alabilecek zaman kazanır. En seri cirit atma yöntemiyle ilgili kısa bazı dersler: Eğer atıcı, sol adımını atıp, sağını çeker, biraz kalçalardan yükselir ve ciriti ucu az yukarı doğru olmak üzere atarsa, silahını en kuvvetli şekilde en uzağa atabilecektir" (Xen. Περὶ ἱππικῆς. XII. 12-13) (Swaddling 1999: 60). Ksenophon, Binicilik Üzerine yazdığı eserinde cirit atma sporunu bu şekilde tanımlamaktadır. Cirit atma diğer atletik dallar arasında savaşla en fazla ilgili olanıdır (Görsel 5: b.) (Alkanat 1976: 57). Miken döneminden Roma İmparatorluğu dönemine kadar saldırı aracı olarak ciride çok önem verilmiştir.

4.5. Güreş

"Sen, kollarını boynuna dola. Sen, alttan kaç. Sen ayağını, onunkilerin arasına it ve bitir işini…" (MS. II. YY. güreş alıştırmaları dersi veren bir papirüsten) (Swaddling 1999: 65). Antik metinlerde güreş bu şekilde tanımlanmaktadır.

İki tip güreş vardır: ayakta ya da gerçek güreş ve yer güreşi. İkisinin arasındaki ayrım izin verilen tutuş biçimleri ve galibi belirleme yöntemindeydi. Gerçek güreşte, amaç rakibini üç kere yere düşürmektir. Sırt, kalça veya omuzlar yere dokunduğunda düşüş sayılıyordu. Yer güreşinde ise yarışmacılardan biri pes edene kadar devam ediyordu. Sağ eldeki işaret parmağını kaldırmak pes sayılıyordu. Güreşçiler, çıplak yarışıyor ve rakibin tutmasını engellemek için saçlar kısa kesiliyordu. En fazla on altı yarışmacı yer alır, alfabedeki harfler iki set halinde miğfer veya bronz bir kaptan kurayla çekiliyor, aynı harfi çeken yarışmacılar birbiriyle karşılaşıyordu. Yarışmacıların sayısı tek olduğunda, bir kişi karşılaşma yapmadan tur atlıyordu (Görsel 6: a.) (Alkanat 1976: 60).

4.6. Yumruk Dövüşü (Pygme)

"Glaukos aslen çiftçiydi. Bir gün saban demiri, sabandan ayrılınca, babasının gözleri önünde, yumruklarını çekiç gibi kullanarak, parçaları birleştirdi. Bu büyük etkilenen yaşlı adam oğlunu Olympiades Oyunlarına sokmaya karar verdi. Yaptı da ve Glaukos dövüşerek, finale kadar yükseldi. Ama deneyimsizliği, ilk turlarda çok ceza almasına neden oldu. Giderek, son rakibinin karşısına çıktığında, o kadar ağır yaraları vardı ki, herkes pes edeceğini zannetti, ama babası 'Oğlum, sabanı hatırla' diye bağırınca, Glaukos rakibine öyle bir darbe indirdi ki karşılaşma o anda sona erdi" (Swaddling 1999: 71). Pausanias bir yumruk dövüşünü böyle aktarmaktadır.

Pygme'nin kökeni Minos ve Miken döneminden beri sanatçılar tarafından resmedilen çok eski bir spor türüdür (Görsel 6: b.) Ayrıca pygme tanrılarla da ilişkilendirilir. Tanrı Apollon'un yumruk dövüşçüsü olduğu ve ilk karşılaşmasında savaş Tanrısı Ares'i yendiği söylenir.

4.7. Pankration

Yunan sporlarının en şiddetlisi Pankration gibi görünse de Yunanlılar yumruk dövüşünü (Pygme) daha tehlikeli buluyorlardı. Philostratos'un da belirttiği gibi Pankration da amaç, rakibi pes ettirmeye yönelikti. Oymak ve ısırmak dışında her şey serbesttir (Görsel 7: a.).

4.8. Pentatlon

Pentatlon beş ayrı dalda düzenlenen bir yarış türüdür. Bu beş dal sırasıyla disk atma, atlama, cirit, koşu ve güreşti. Pentatlon çok yönlü atletler için bir sınavdı. Pentatlon galibinin nasıl belirlendiği çok açık değildir, atlet ilk üç dalı kazanırsa diğer iki dalda yarışmasına gerek kalmıyor ve yarışmanın galibi ilan ediliyordu. Bu yarışmanın asıl amacı çok yönlü atletleri keşfetmekti. Pentatlon çok fazla dayanıklılık istiyordu. M.Ö. 628 yılında yarış başlandığında hemen iptal edilmesinin nedeni, Pausanias'ın iddiasına göre bir Spartalının kazanması değil, yarışmanın çok zor olmasıydı.

4.9. Araba Yarışları

Eski Yunanlıların büyük festivallerinde yer alan ve bütün halka açık atletizm oyunlarının yanında, zengin devlet adamları ve soylu ailelerden gelen kişilerin sporu olarak bilinen ve sonraları Roma'nın sosyal bir eğlencesi haline dönüşen atlı araba yarışları da düzenlenirdi. Ancak Eski Yunanlar arasında bu yarışmaların atletizm oyunları kadar fazla seyirci topluluğu yoktu. Eski Yunan hippodromos'larında yapılan ve oldukça masraflı olan araba yarışlarında, genelde dört atın çektiği basık ve iki tekerlekli arabaların koşacağı mesafe oldukça geniş ve uzundu (Görsel 7: b.). Bu yarışmalardan başka, binicilerin ayakkabısız ve üzengisiz olarak bindikleri at yarışları da yapılırdı.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Eski Yunan dünyasında yaşamın önemli bir parçasını oluşturan atletizm, Yunan toplumunu o denli etkilemiştir ki atletizmi günlük yaşamın en önemli olgusu durumuna getirmiştir. Bu nedenledir ki gerek resim sanatında gerek heykeltıraşlık gerekse de diğer sanat dallarında bu konu sıklıkla işlenmiştir.

Eski Yunan vazo ressamları, mitolojiden ve günlük hayattan pek çok konuyu resmetmişlerdir. Günlük yaşam içerisinde yer alan atletizm müsabakaları da vazo ressamları tarafından sıklıkla işlenen bir konu olmuştur. Atletizm hakkında yapılan betimlemeler o kadar detaylıdır ki art arda sıralandıklarında bir sporcunun eğitim sahnesi, hazırlıkları, antrenmanları, atletlerin oynadığı oyunlara kadar atletizmin bütün evrelerini, Eski Yunan vazolarında resimli bir roman gibi izlemek mümkündür. Eski Yunan seramikleri üzerinde görülen atletizm sahneleri atletizmin sosyal yaşamdaki önemini gösterdiği gibi, aynı zamanda fiziksel etkinlikteki bilinci yansıtması açısından da büyük bir önem taşımaktadır.

Atletizm Eski Yunan toplumunda, Homeros çağında kahramanlar onuruna düzenlenen cenaze oyunları ile karşımıza çıkarken ilerleyen dönemlerde düzenlenen festivaller içerisinde önemli bir role sahip olmuştur. Yunan Toplumu dışında spor etkinlikleri eğlence ya da gösteri

amaçlı iken, Eski Yunan dünyasında maddi, manevi ve siyasi boyutlarıyla birlikte gerçek anlamda spor ilk defa Yunanlılar ile birlikte ortaya çıkmıştır. Festivaller ile birlikte atletizm Eski Yunan dünyasında düzenli bir sistem içerisinde eğitimli kişiler tarafından yapılan önemli bir etkinlik haline gelmiştir.

Festivallerde tanrılar şerefine spor, müzik ve şiir yarışmaları (agonlar) tertiplenirdi. Bu oyunlarda zafer kazananlar, doğdukları şehre dönüşlerinde coşkun gösterilerle karşılanırlardı. Yunan toplumunda atletti, atletizm yarışlarına çeken, kazandığı zaman verilecek ödülün maddi değeri değil, manevi değeridir. Çoğu zaman kazanılan ödüller tapınaklara veriliyordu ve bu da atlete daha büyük bir onur sağlıyordu. Atletler aldığı ödüllerin yanı sıra ozanların övgü dolu dizeleriyle de onurlandırılırlardı. Onlar için söylenen epinikionlarda (zafer şarkıları) zaferin kazanıldığı oyun hakkında bilgi verilir, bu oyunla ilgili efsaneler türetilir ve tanrılardan bahsedilirdi. Örneğin Pindaros X. Pythia oyunlarındaki Hippokleas adlı koşucuyu şu övgü dolu sözle ile onurlandırır: Soylu ailelerde oğullarının yaratılışı babalarının izlerini sürdürür, oyunda galip gelen kişi, oğlunun kazandığını gören kişi tunçtan gökyüzüne erişmese bile, en azından ölümlülere özgü büyük mutlulukların en son sınırına erişir der ozan.

Seramikler üzerindeki betimlemeler Eski Yunan dünyasındaki toplumsal yaşam hakkında birer tablo niteliğindedir. Her bir betimleme bize ayrı bir bilgi sunmaktadır. Seramikler üzerindeki betimlemelerdeki ayrıntılar birleştirildiğinde, sosyal yaşam içerisindeki atletizm olgusunun aslında Eski Yunan toplumuna etkilerini anlayabilir ve salt spor amaçlı olmadığını görebiliriz. Bu nedenledir ki festivallerin içerisindeki atletizm müsabakalarını dini, siyasi ekonomik boyutları değerlendirildiğinde, Eski Yunan toplumu için atletizmin ne ifade ettiğini daha iyi anlamak mümkün olacaktır.

Antik çağda spor faaliyetleri Uzakdoğu'da ve Akdeniz Havzası'nda görülmüştür. Mezopotamya'da Sümerler, Asurlular ve Hititler de çeşitli spor dallarıyla ilgilenmişlerdir. Urartular'da ise akrobatlar, avcılık, at yarışları ve ok atma yarışları önemli sportif faaliyetlerdendir. Roma'da ise spor daha çok bir eğlence aracı olarak görülmüş ve Yunan geleneği yerine Etrüsk etkisi göstermiştir.

KAYNAKÇA

Tekin, O. (1986). Eski Yunan Toplumunda Atletizm Oyunları. Arkeoloji ve Sanat (32/33), 18-24, 36.

Saltuk, S. (1995). Antik Stadyumlar. İstanbul: İnkalp Kitabevi.

Alkanat, N. (1976). Atletizm Terimler Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Yaraş, A. (1997). Antik Çağın En Önemli Eğitim Kurumu; Gymnasionlar. Türk Arkeoloji Dergisi (13), 237-257.

Friedell, E. (2004). Antik Yunan'ın Kültür Tarihi. Ankara: Dost Yayınları.

Tekin, O. (2008). Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Freeman, C. (2005). Mısır, Yunan ve Roma. (S. K. Angı, Çev.) Ankara: Dost Yayınları.

Dürüşken, Ç. (1995). Eskiçağ'da Spor. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.

Swaddling, J. (1999). The Ancient Olympic Games. Londra: British Museum.

Crowther, B. N. (2007). Sport in Ancient Times. Londra: Prager.

Rollinger R. (1994). "Aspekte des Sports im Alten Sumer. Sportliche Betatigung und Herrschaftsidiologie im Wechselspiel", Nikephoros (4), 7-64.

Belli, O., Çakmaklı Ö. D., Gültekin T. (2012). "Urartu Uygarlığında Spor", Anadolu Uygarlıklarında Spor, s. 54-69.

Miller, S. G. (2004). *Arete Greek Sports From Ancient Sources.* Londra: California University.

Boardman, J. (1997). *Athenian Black Figure Vases.* Londra: Thames and Hudson.

Hawhee, D. (2004). *Bodily Arts Rhetoric and Athletic in Ancient Greece.* Austin, Texas: Texas University.

Young, D. C. (2004). *A Brief History of the Olympic Games.* Avustralya: Blackwell.

Scanlon, T. F. (2002). *Eros and Greek Athletics.* New York: Oxford University.

Haag, H. (2008). *Der Agon in der darstellenden Kunst des klassischen Griechenlands Untersuchungen zu Bewegungsformen im Pentathlon. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).* Friedberg/H.: Justus-Liebig-Universität.

Arias, P. E., & Hirmer, M. (1960). *Tausend Jahre Griechisch Vasen Kunst.* Almanya: Hirmer Verlang München.

GÖRSELLER

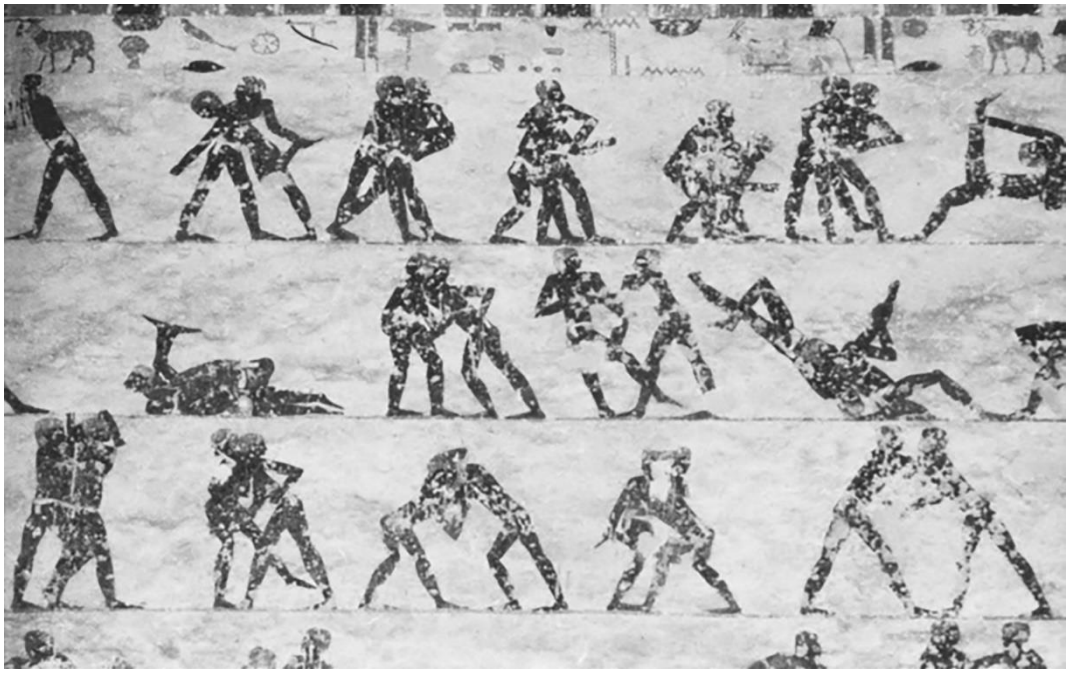

Görsel 1: Beni-Hasan Duvar Resimleri **(**Crowther: 2007 Fig. 3. 2)

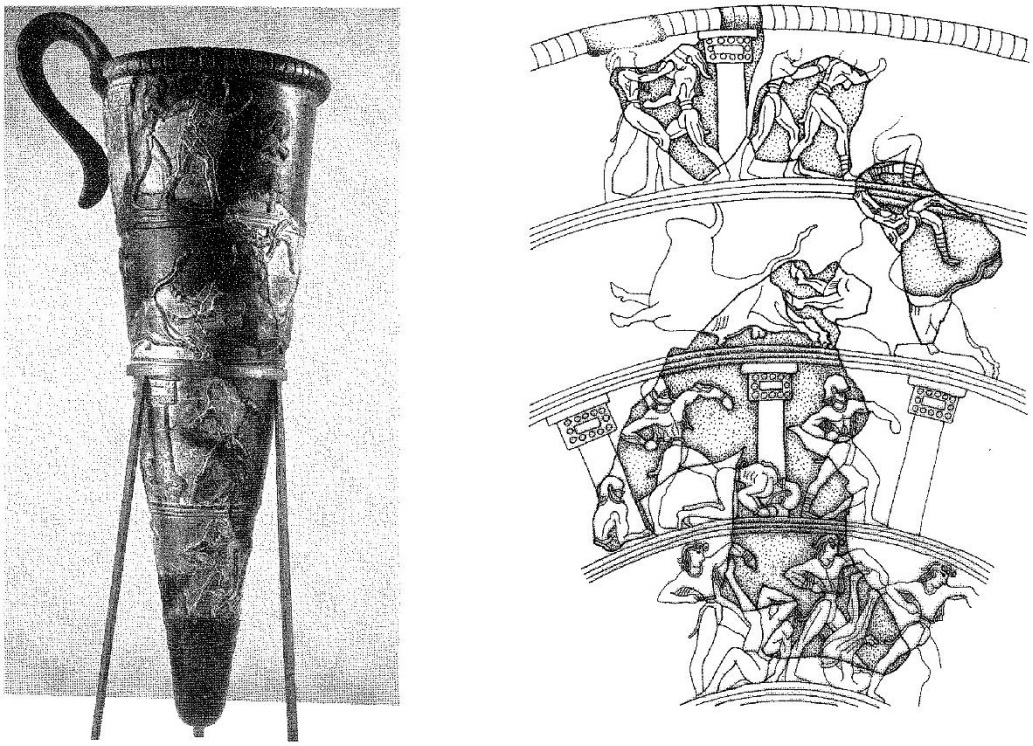

Görsel 2: Boksör Vazosu Miller 2004: Fig. 26. 27

a **b**

Görsel 3: a. Patraklos Şenlikleri Sophilos'un Dinosu (Boardman 1997: Fig. 24. 26)

Görsel 3: b. Kalokagathia (Boardman 1997: Fig. 289**)**

a **b**

Görsel 4: a. Koşu Yarışı (Young 2004: Fig. 3. 1)

Görsel 4: b. Uzun Atlama (Young 2004: Fig. 3. 3)

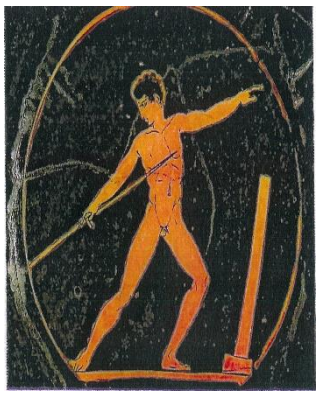

a **b**

Görsel 5: a. Disk Atma (Scanlon 2002: Fig. 8. 4)

Görsel 5: b. Cirit Atma (Haag 2008: Fig. IX. 1)

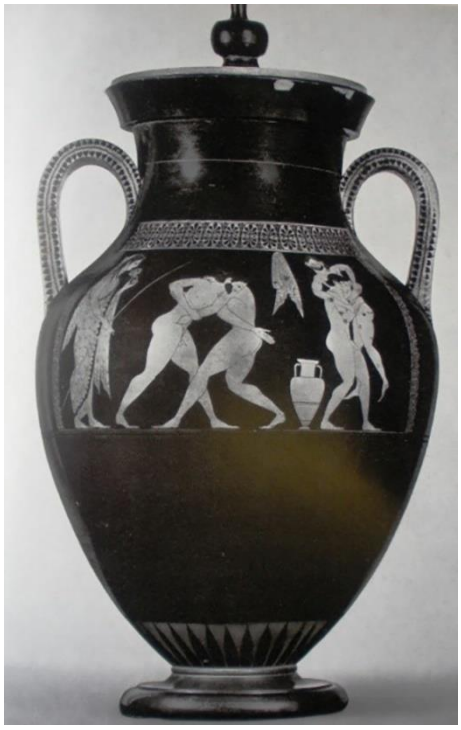

a **b**

Görsel 6: a. Güreş (Arias, P. E., Hirmer. M. 1960: Fig. 2159)

Görsel 6: b. Yumruk Dövüşü, Pygme (Crowther 2007: Fig. 4.3)

a **b**

Görsel 7: a. Pankration (Hawhee 2004: Fig. 4. 3)

Görsel 7: b. Araba Yarışı (Young 2004: Fig. 4. 2)

ÇARLIK RUSYASI DÖNEMİNDE GÜNEY KAFKASYA TÜRK-MÜSLÜMAN ASİLZADE ZÜMRESİNİN HUKUKLARININ TANZİMİNDE ŞECERE ASPEKTİ

İsmayıl UMUDLU
Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Arkeoloji, Etnografya ve Antropoloji Enstitüsü.

Makalede Çarlık Rusyası döneminde Güney Kafkasya Türk-Müslüman asilzade zümresinin hukuklarının tanziminde şecere aspekti gözden geçirilir. Aynı zamanda Azerbaycan'da milli genealojinin tekamül yolu, Avrupa – Rusya – Türk Dünyası kontekstinde asilzadelik ve şecere anlamı, yerli zeminde şecerecilik praktiğine de dokunulur.
Avrupa ülkeleri, Çarlıq Rusyası ve Türk devletlerinde asilzade zümresinin tarihen şekillenmiş hiyerarşik ve mansablar sistemine bakılıdığında bu sistemlerin hem farklı, hem de benzer taraflarına, asilzadelik ve şecereciliğin birbiri ile ilgili olduğuna dikkat edilir. Bu açıdan makalede iki bin yıllık Avrupa genealojisi ve bir bu kadar zamanı içeren Türk şecereciliyi karşılaştırılır. Gösterilir ki, Azerbaycan'da tarihen mevcud olmuş asilzadelik ve mansaplar sistemi Rus ilhakından sonra esaslı şekilde teftiş olunmuş, Çarlık Rusyası'nın Kafkasya siyaseti bünyesinde sistemleştirilmiş, bu işin gidişinde şecere unsuru aktif hale getirilmiştir.

Açar kelimeler:*Azerbaycan, Oğuz Hakan, Kazak, şecere, Oruc bey Bayat, asilzadelik, Türk Dünyası*

Güney Kafkasya'nın Türk-Müslüman vilayetleri (Hanlıklar) 1801. yıldan sonra ard-arda Rusya'ya ilhak edildikten sonra Gürcü tavadları, aznaurları ile mükayesede Türk-Müslüman vilayetlerinin hakem zümresini oluşturan hanların, sultanların, beylerin, ağaların, tarhanların hükuklarının tanziminde Rus hükumeti açık tereddüd sergiledi ve bu tereddüd altmış yıldan fazla sürdü. Çar I Nikolay'ın (1825-1855) Sibirya'ya ve Rusya'nın diger yerlerine sürgün edilmiş hanların, ağaların, beylerin geri dönüşüne icaze veren 13 temmuz 1830. yıl tarihli fermanından sonra Türk-Müslümanların bu hakem zümresine münasebetde bir yumuşama oldu. Bu yumuşama kendi ifadesini senatörler graf Kutaysov ve Meçnikov'un 1833. yılında tertib ettikleri ve çarizmin Kafkasya'da sömürgeci siyasetini uğurla gerçekleştirmeğe yönelik "Güney Kafkasya diyarı idari sisteminin yeniden kurulması hakkında hususi mülahazalar" adlı projede bulurdu. Bu yumuşama Kafkasya'da yerli toprak sahibliğini tam lağv etmek, yeni yaratılan her kazada 5 asilzade olmak ve sonrasında burada istifaya çıkan rus subayları da onların sırasına ilave etmekle, sonuc itibariyle Kafkasya'da gelme rus hakem tabakası, toprak sahibliği formalaştırma niyeti *[Колониальная политика..., 146, s.59-91]* boşa çıktığında baş vermişdi. Durumun farkında olan Çar hükümeti yüzünü Türk-Müslümanların dışlanmış, gözardı edilmiş hakem zümresine çevirdi, onların hukuk ve imtiyazlarını tanımak yolunu tuttu, yeni ilhak ettiği bu diyarda möhkemlene bilmesi için bu zümreni kendine istinad gözünde gördü.
Fakat bu zümrenin işlerini derinden teftiş etmek gerek olmuştu ve bunun bir takım nedenleri vardı. Projenin hazırlanması işine celbedilmiş, Bakı hanlarının soyundan gelen ve diyarı iyi bilen, rus hakimiyetinin hizmete aldığı polkovnik (albay) Abbaskulu ağa Bakıhanov geçmiş zamanlarda müslümanların ali zümresi ile bağlı duruma açıklık getirerken göstermişdi ki, *"son zamanlar İran'da ve Kafkasya'da asilzade zümresinin taşıdığı mansablarda öylesine dolaşıklık və karışıklık yaranmıştır ki, tekce adla her şahsın yerini belirlemek olamıyor"*, ve optimal yol teklif etmişti: *"şahların ve hanların XVIII. asrın sonlarınadek kendi baratlarında şahslara verdikleri mansabları göze almak gerekir" [Колониальная политика..., s.142].*

Ruslarin sözügeden projesine göre, müslüman aristokratyası çarizme sadakatla hizmet eden geçmiş toprak sahibleri ile kısıtlanmakla, dar bir çevre oluşturmalı idi ve onların hukukları Rus ve Gürcü asilzadelere beraber tutulmayacaktı. Müslüman asilzadeleri 4 kategoride tesbit etmek teklif olunuyordu. Birincisi – geçmiş hakem han soyundan gelenlər, onlara Gürcü knezleri ile aynı hukuk tanınacak; ikincisi - sahib olduğu hukukların ve taşıdığı rütbelerin asilzade sayılmaya imkan verdiği şahslar; üçüncüsü – geçmiş hanlardan veya şahlardan aldıkları barata sahib olan beyler, ağalar ve sultanlar; dördüncüsü – bu adı taşımak için elinde hiçbir yazılı belgesi olmayan, ama üçüncü nesledek bu adı taşıdığını sübut edebilenler *[Колониальная политика..., s. 284]*.

Projenin 30. bölümünde birinci derece gibi gözden geçirilen *han* soyuna münasebet eksini bulurdu. Onların hepsine değil, yalnız ayrı-ayrı şahslara *knez* mansabı verile bileceği düşünülmüştü. *Bey* adı ise irsen ötürüle bilirdi, ama bu mühim imtiyaz için somut şart konulmalı idi *[Колониальная политика..., s.485]*. Mesela, knez Varşavski, senatörler graf Kutaysov ve Meçnikov müslüman beylerinin asilzade (dvoryan) anlamında kabuledilmesini doğru bulur, Rusya müslümanlarına irsi asilzadelik verillmesine olumlu bakıyorlardı *[Колониальная политика..., s.483]*. Böyle bir şarta da ciddi gözle bakıyorlardı ki, gayrimenkul emlaka sahiblik hukukunu tasdik eden bir belgesi olmayan şahsların asilzade (dvoryan) adını taşımaya hiçbir hukuku yoktur.

Kafkasya'nın 1831-1837. yıllarında hakemi olarken baron Rozen bu düşüncede idi ki, diyarın müslüman eyaletlerinde ağalar sırasına aidetme tarihte hiçbir zaman olmamıştır, bu nedenle onların *ağalar* adı ile hukukları hiç zaman irsi olamaz, onlar sadece Tatarlar (çarizm döneminde Azerbaycan Türkleri bu adla tanımlanıyordu) arasında rus dvoryanlığına benzer hususi ali zümre oluşturuyorlar. Ayrıca kayd ediyordu ki, bazılarına ağalar hukuku onların hususi hizmetlerine göre ve taşıdıkları subay rütbesine hürmet alameti olarak Rus hakimiyeti tarafından verilmiştir [Акты, c.8, s.39]. Ağaların hukuklarının 1818.yıl tüzüğü ile maksimum kısıtlandığını, buna rağmen ağaların hiç olmazsa bazı hukuklarının tanınmasının siyasi mesele olduğunu Rozen de itiraf ediyordu. Onların hukuklarının ellerinden alınmasını hükumetin Kafkasya siyaseti için *"tehlikeli, demeli mümkünsüz"* hesap ediyordu [Акты, c.8, s.43]. Yani, Güney Kafkasya'nın Azerbaycan vilayetleri hanları, sultanları, ağalar ve beylerinin şahsi hukuklarının tanzimi Rusya imparatorluğu için siyasi mahiyetli mesele olmuştu.

Güney Kafkasya'nın Türk-Müslüman vilayetlerinde Rusya ilhakına kadar mevcud olmuş yukarı zümrenin toprağa mülkiyyet hukuklarının yeni şartlar altında tesbit edilmesinin (1846) ardınca onların şahsi hukuklarının da belirlenmesi gündeme gelmişti.

1860-1880. yıllarında dörd şehirde – Tiflis, İrevan, Bakü və Şuşada fealiyet göstermiş Bey Komisyonları Güney Kafkasya Türk-Müslüman asilzade zümresinin hukuklarının tanziminde müstesna rol oynamışlar. Bu işin gidişinde Türk-Müslüman asilzadeler iki kategoride belirlendi: 1) aslen beyler/ağalar, onların ellerinde geçmiş şahlar veya vilayet hanları zamanından ulu dedelerine verilmiş beylik baratları vardı; 2) neslen beyler/ağalar, yani aslen ağalardan sayılmayan, ama Rus hakimiyetinin tarhanlar (maaflar) sırasından devlet karşısında hizmetlerinden dolayı beyler/ağalar zümrəsinə aid ettiği soylar.

Elbette, Türk-Müslüman asilzadeleri Rus ve Gürcü asilzadelere eşit tutmamakta adaletsizliğe yol verilmişti. En azından ona göre ki, Batı Avrupanın bir çok asilzade mansabları Rusiya dvoryanlığının işlerini tanzim etmek için Çar I. Petro (1682-1725) döneminde iktibas edilmişti. Bu zümrenin imtiyazları ise ilk defa II. Yekaterina (1762-1796) döneminde kabul edilen kanunla hallini bulmuştu. Yani ortada neredese yüz elli yıllık bir tecrübe vardı. Halbuki Türklerin iki bin yıllık asilzadelik ve mansablar geleneğinden söz edilr bilirdi. İlk şecere örneklerini antik çağ yazarları ve Hiristiyanlığın kutsal kitabı "Kitabi-Mukaddes" takdim ettiğine esaslanmakla, Avrupa genealojisinde şecereciliğin en azından iki bin yıl tarihinin olduğundan konuşulmaktadır. Türklere geldikte, XIX yüzyılın ortalarında oryantalist Mirza

Kazım Bey (1802-1870) Türklerin monarşi hakimiyetinin, bağımsız devletciliğinin başlanğıcını Çin tarihcilerine isnadla Oğuz Hakan'la (e.ö. 209–174) – "Türklerin tarihinde Perslerde Cemşid'e, Çinlilerde Yao'ya mahsus rolu oynamış" olan bir hakanla – bağlamıştır, bu hakan kanunların ilk tesiscisi, nizami askeri küvvetlerin yaratıcısı olmakla beraber, hem de *"kendi imparatorluğunda mühtelif zümrelere ve mansablara ad vermiştir" [Mirzə Kazım Bəy., səh. 39].* Eğer mansabların belirlenmesi Oğuz Hakan döneminde olmuşsa, o zaman Türk aristokratiyasının tarihi de başlanğıcını o dönemden götürmektedir. Türk halklarında asilzadelik ve şecere meselesinın tarihi zümrelere ve mansablara ilk defa ad vermiş Oğuz Hakan– *"türk tarihinin en büyük isimlerinden biri olmuş"* hükümdar *[Rəcəbli, s. 271–277]* ile başlandığı esas götürüldükde, Türklerde de şecereciliğin bir bu kadar yaşı olduğunu söyleye biliriz. Bu hususu Fazlullah Raşidettin de kaydetmiştir *[Рашид-ад-дин, səh.62–64]*. "Hakan", "yabğu", "şad", "han", "hanlar hanı", "ulu bey", "bey", "beylerbeyi", "ağa", "tarhan", "darğa" kimi mansab adları ilk orta yüzyıllardan Türk tarihini izlemektedir, aynı zamanda bu adlar onlarla bu veya diğer derecede kültürel ve siyasi temasda olan komşu halklar (Hind, Urdu, Afgan, Pers, Gürcü, Ermeni, Kafkasya'nın dağlı halkları ves.) tarafından Türklerden iktibas olunmuştur.

Güney Kafkasya'nın Türk-Müslüman asilzade soylarının bilinen kökeni orta çağların Oğuz-Türkman klanlarına bağlanmaktadır ve onların ecdadları sosyal hiyerarşide pek yüksek konumlarda olmuşlardır. Misal olaraq, Oruc Bey Bayat Safeviler Devleti'nde tanınan və pek büyük üstünlüğü olan 32 nüceba aile klanının olduğunu göstermektedir ki, bu adların bir çokunda "-lu" sonluğu hemen başcının böyle bir klana aidliğini ifade eder. Oruc Bey'in karşılaçtırmasında "baş klan" sayılan Ustaclı'lar şahın sevimli hizmetcileridir ve onlar her zaman onun maiyetinde yüksek ve fahri vazifeler tutuyorlar. Şamlu – aynen İspaniya'da büyük majordomlar (saray bakanı, saray işlerini idare eden) gibidir, bu soyaddan olan adam devlet yönetiminde her zaman bu vazifeni taşıyor. Sonra Avşarlar gelmektedir: onlar ekser halde hakemlər ve adliye bakanlarıdır. Daha sonra Türkmanlar'dır – "onların sırasından koşun başcıları, şahzadeler ve generaller çıkıyor, çünki onlar mükemməl askerlerdir, şahlar bütün zamanlarda nikah vasıtasıyla onlarla ittifak arayışında olmuşlar. Mesela, Şah Tahmasib türkman hanzadesi ilə evlenmişti" [9, səh. 31]. Elə oradaca müellif mensub olduğu, "pek necib aile ve sülale" diye karakterize ettiği Bayat klanının hepsini ve Tekelu klanını İspaniya'dakı hersoglara eşit tutuyor, yani, onların alimansab ayanlar olduklarını söylemek ister (hersog – bu çağda Batı Avrupa'da en yüksek asilzade mansablarından idi). Harmandalu'nu – markizler (Avrupa hiyerarşisinde hersog ve graf arasında mansab idi) adlandırıyor. Daha sonra kayd ediyor ki, Dulkadarlu – hersoglar gibidir, onlar savaşlarda reşadetli ve son derece cesur adamların klanıdır. Kacar ve Karamanlu aileleri – hersoglara beraberdir, bu, Bayburtlu, İspirlu ve Oyrat ailelerine de aiddir. Çauşlu, Gözü Bayızlu, İnallu da – hersoglardır. Asayişlu, Çamişkazaklu, Saruzolaklu, Karabacaklu, Baharlu, Göydolaklu, Kırklu, Boşşalu, Hacı Fakihlu, Hamzalu, Solaklu, Mahmudlu, Kara-Çomaklu, Karakoyunlu ves. klanlar graflara beraber tutuluyor *[Орудж бека Баят, s. 31].*

Azerbaycanlılarda asilzadelik, şecerecilik geleneğini araştırarken görünen budur ki, her ülkede asilzadeliğin tarihen özgül unsurlarıyla kendi hiyerarşisi (ali ve aşağı) ve mansaplar sistemi şekillenmiştir. Batı Avrupa ülkeleri, Rusya ve Azerbaycan'da asilzade kategorisinin mükayesesinden aydın oluyor ki, asilzadelik sistemi ortaçağ siyasal düzeninde mühtelif halklarda ve devletlerde farklı adlar taşısa, onların cemiyyetdeki hukuk ve bazı özgül farklar kendini gösterse de, genelde benzer idi. Bunu Safevi'lerde devlet idarecilik hiyerarşisini Batı Avrupa hiyerarşisi ve mansaplar sistemi ile asker ve diplomat, her iki mühite iyi beled olan Oruc bey Bayat (Don Juan) tarafından henuz XVII yüzyılın başlarında verilmiş kiyaslamadan açık göre biliriz *[Орудж бека Баят, s. 31].* Azerbaycan merkezli Orta Doğu devletlerinde

tarihen biçimlenmiş mansaplar sisteminə münasebette ilk defa verilmiş bu kiyaslama yeterli derecede esaslı sayıla bilir.
Aynı zamanda, bu karşılaştırmadan göründüğü gibi, XIX yüzyılda hukukları sistemleştirilirken gözardı edilen Azerbaycan azilzade soylarının kökenleri hiç de Avrupa ve Rusyanın uygun zümresinden eksik değildir.
Asilzade imtiyazına iddiacılar tarafından Bey Komisyonu'na takdim edilmeli belgeler sırasında soyun şeceresinin sözlü tasviri ile birlikte ayrıca erkek hattı üzere ulu bey atadan şimdiki kuşağa kadar varisleri eksettiren şecere cedvelinin de uygun şekli belirlenmişti *[Колониальная политика..., h.2, s.242]*. Bu bakımdan Azerbaycan'da asilzade hiyerarşisinin, asilzade soylar nomenklaturunun formalaşması ve onların şecereleri meselesi birbiri ilə sıkı bağlı olan mesele olaraq görülmektedir.
Misal olarak, Tiflis Bey Komisyonu'nda Borçalı ve Tiflis kazaları ve Sartçala bölgeleri üzere 26 aslen, 14 naslen, Kazak sancağı (mahalı) üzere 14 aslen, 10 neslen ağalık/beylik soyu teyid edilmiş, onlara rus üslubunda soyad verilmişdi.
Asilzadeliğin Rusya'da və ona ilhak edilmiş komşu topraklarda lağvedilme süreci Romanovla'rın devrilmesinden hemen sonra başlamıştır – 10 (23) kasım 1917. yılında ilan edilen "Zümrelerin ve mülki rütbelerin mahv edilmesi hakkında Dekret" ile o anadek Rusya'da mevcud olmuş zümreler, tüm mansablar və mansab adları yok edilmiş, tüm ahali için ümumi olan Rusiya Cumhuriyeti vatandaşı adı belirlenmişti. Fransa gilyotinlerinin Rusya sovyet variantı olan 1920-30. yılların kütlevi bolşevik repressiyaları ile (o cümleden Azerbaycan'da) asilzadeliğe ve onun tarihine son verilmiştir.
1920-1930.yıllarda asilzade soyların temsilcileri repressiyalara maruz koyulanda bir çokları evde adeta *"ferman dağarcığında" [Vəkilov, s.21-22]* mühafaza olunan, ulu dedelerin adlarına şahlar veya vilayət hakemleri olan hanlar tarafından uzak geçmişlerde verilmiş, tarihi önem içeren fermanları, baratları, deri üzerinde işlenmiş şecere cedvellerini korkulu belgeler sayarak mahv etmişlerdir.
Azerbaycan'ın 1917. yılına kadar devlet kayıtlarına geçmiş asilzade soylarının şecerelerinin öğrenilmesinin milli etnolojide büyük önem taşıyan bir problem olarak kaldığını göze almakla, yerli zeminde asilzadə şecereleri meselesinin hangi ortamda meydana çıktığı, bu hukuki münasebetin tanziminde ne denli tekamül yolu geçildiği dikkat taleb eden genealoji mevzular sırasındadır.Bu zeminde Batı Avrupa–Rusya–Türk Dünyası kontekstinde karşılaştırmalar konunun bazı yönlerinə aydınlık getire bilir.
Ülkemizin tarihi geçmişi ile bağlı asizlzade – şah, han, sultan, ağa/bey soylarının şecerelerine ilmi dikkat XX. yüzyılın 70. yıllarına dayanan bir tendensiya olarak görülüyor. Azerbaycan Cumhuriyeti kendi bağımsızlığını yeniden elde ettikten (1991) sonra bu istikamete ilgi bir az da artmış, yeni kuşak şecerecilerin son dönemde yayınladıkları araştırmalarda, o cümleden Azerbaycan Tarihi Şecere Cemiyyeti seri "Haberler" yayınlarında şah, han, sultan, ağa/bey soylarına dair hayli material ilmi devriyeye sunulmuştur. Fakat asilzadelik ve şecere meselesinin mahiyeti, mühtelif monarşilerde bu işin tanziminde ne gibi bir tekamül yolu geçildiğine yeterli derecede dikkat yetirilmemiştir.
Şecerelere dikkat geçmişte daha çok hakim sülaleler, aristokratiya, yani devletcilik tarihi ve geleneğinin taşıyıcıları ile bağlı olduğundan, Sovyet tarih ilminde bu istikamət kommünist mefkuresinin, tarihə marksist bakışın mahiyetinden ileri gelmekle, önemli hesab olunmuyordu. Ama soyların ve ailelerin kökenini, tarihini ve akrabalık bağlarını eksettiren şecereler ve bu saha ile meşgul olan şecerecilik (genealoji) her zaman bilimsel ve sosyal ilgi doğuran beşeri gelenektir.
Dünya tecrübesinde yazılı şecerecilik tarihen daha çok hakim sülaleler ve asilzade soylar, yani devlet tarihi ve geleneği ile bağlı meseledir. Bütün Avropa, Rusya ve Türk halklarında olduğu gibi, Azerbaycanlılar da henuz ilk orta yüzyıllardan şecerecilikle meşgul olur, hükümdar

sülaleleri, imtiyazlı zümre asil-necabet faktorundan istifade edirdi. Şecerə onların seçkin bir soydan geldiklerini isbatlayan belge olmakla, özel önem taşımaktaydı. Bütün sultan, han sülalelerinin saraylarında hükümdarın ve irsi hakimlərin, bölgesel idarecilerin legitimliğini esaslandıran belge olarak şecereleri nezaretde tutmaya ciddi önem verilmiş ve 1920. yıla kadar bu gelenek Azerbaycanlı asilzade soyların (ailelerin) timsalında yaşatılmışdı.
Hukuk beraberliğinin tesbit olunduğu ülke Anayasa'sından ileri gelmekle, Azerbaycan'da geçmiş asilzade zümresinin bugünki devamcıları için tabii ki, her hangi imtiyaz tanınmıyor. Fakat 1920. yılına kadar bu zümreye mensub olmuş, ülkemizin siyasi ve kültür hayatında, harb tarihimizde müstesna rolu olmuş soyların öğrenilmesi, geçmişle bu günkü kuşak arasında bağları korumak namine şecerelerinin işlenmesi önem taşımaktadır.

Kaynaça

Mirzə Kazım Bəy. Müridizm və Şamil.Bab və babilər.Uyğurlar.(Tərcümə – İsmayıl Umudlu). Bakı: Hədəf Nəşrləri,2015.

Rəcəbli Ə.Ə. Ulu Türklər. Bakı: Nurlan, 2003.

Vəkilov, Mehdixan. Ömür dedikləri bir karvan yolu. M.Vəkilov. −Bakı: Yazıçı, −1986.

Акты Собранные Кавказского Археологического Комиссиею. В 12 томах. Том VIII. −Тифлис, 1881.

Книга Орудж бека Баята – Дон Жуана Персидского. Перевод с английского, введение и комментарии *Октая Эфендиева*и *Акифа Фарзалиева*. Баку: Язычы, 1988.
Колониальная политика русского царизма в Азербайджане в 20–60-х годах XIX в. Часть I. Феодальные отношения и колониальный режим. 1827–1843 гг. Москва-Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1936.
Рашид-ад-дин Фазлаллах. Огуз-наме. Пер. с персидского *Р.М.Шукюрова*. Баку: Элм, 1987.

SUMMARY

Ismail UMUDLU

AZERBAİJANİ NOBİLİTY AND GENEALOGİCAL ISSUE:
Comparisons in the West-Russia-Turkic World Context

***Keywords**: Azerbaijan, Oguz Khakan, Kazakh, family tree, Orudj Bek Bayat, nobility, Turkic World.*

The article examines the evolutionary path of national genealogy, the question of the concept of "aristocracy", the practice of maintaining genealogies on local soil, a comparison is made in the context of the West-Russia-Turkic world.
In the countries of Europe, Russia and the Turkic states, the corresponding hierarchical and titular systems of the nobility have historically developed.When comparing them, it is possible to identify both the differences between these systems and a certain similarity.In this aspect, the article draws a parallel between the more than two thousand-year history of European genealogy, the first examples of genealogies presented by ancient authors and the Bible, with the practice of maintaining genealogies in the same time period and among the Turks.

According to ancient Chinese sources, the estates, ranks and positions in the Turkic society were determined by Oguz Khakan himself (209–174 BC) - one of the greatest personalities of Turkic history.The article indicates that since the early Middle Ages such common Turkic titles as "Khakan", "Yabgu", "Shad", "Khan", "Khanlar Khan", "Bek", "Ulu Bek", "Beglarbek", "Aga"," Tarhan"," Darga"were borrowed from the Turks by many neighboring peoples (a number of peoples of India, Urdu, Afghans, Persians, Georgians, Armenians, mountain peoples of the Caucasus, etc.), who were for a long time in cultural and political contacts with Turkic states or those under their influence.

TİYATRO VE ÇOCUK ÇOCUK KALBİNİ ONARMAK

Doç. Dr. Funda ÖZŞENER

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Bölümü

– ORCID: 0000 0003 1350 5019

ÖZET

M. Goldberg, *Tiyatro ve Çocuk* adlı kitabında teknik ve içerik bakımdan kapsamlı bir çocuk tiyatrosu rehberi ortaya koysa da asıl etkiyi bu meselenin psikolojik, pedagojik başka bir deyişle ruhsal kısmında arar. Onun deyişiyle; *bir çocuk tiyatrosu çalışanı kendini adamış bir kişidir ve bunu idealist olduğu için yapar.* Böylece çocuk tiyatrosu, sanatçıları ve çalışanları aracılığı ile sadece neşeli günlerde değil en zor zamanlarda da tedavi edici, destekleyici, bireyi yeniden hayata bağlayan bir işlev görür. Tiyatro sanatının kendine has estetik ve teknik bütün niteliklerini çocuk tiyatrosunda bulmak mümkündür. Bu onu çoğu kez yetişkinler için de eğlenceli kılar fakat daha özel anlamda *çocuk draması* ve *yaratıcı drama* sanatsal bir haz verme amacı gütmez. Gösteri çoğu kez estetik bir doyum ile sonuçlansa dahi asıl hedefi bu değildir. Özellikle çocukların kendilerini bir eğiticinin gözetiminde drama vasıtasıyla ifade ettikleri *yaratıcı drama* sağaltıcı, özgürleştirici ve yaratıcı gücü kuvvetlendiren yönü ile daha ziyade psikoloji ve pedagojinin bir aracı olarak tanımlanabilir. Bu etkinlik bazen izlenebilir bir epizot ortaya koyar ya da bazen aileler çocuklarının çalışmalarını görmek isteyebilirler fakat yine de aslolan süreçtir. Başka bir deyişle çalışma dönemi boyunca çocuğun kişisel deneyimleri, travmaları, çatışmaları hususunda kat ettiği yol etkinliğin kazanımdır ve burada tiyatro sanatının oyun, taklit, hikâye, dekor, kostüm gibi unsurları sadece yardımcı unsurlar olarak fayda sağlarlar. Nihai hedef çocuk kalbini onarmaktır. Toplumların zor zamanlardan geçtiği dönemlerde daha kırılgan ve desteğe daha fazla ihtiyaç duyan kadın, genç, çocuk gibi grupların özellikle psiko-sosyal açıdan sağaltılması çocuk dramasının sanatsal boyutunu bir süre boyunca yaratıcı drama lehine göz ardı etmeyi gerektirse de alınan olumlu sonuçlar bu durumun hem bir zorunluluk hem de bir görev olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler : Çocuk Tiyatrosu, Pedagoji, Tiyatro

Giriş

Goldberg'in çocuk tiyatrosu çalışanları ile ilgili çarpıcı bir yorumu vardır. Ona göre; "Tipik bir çocuk tiyatrosu çalışanı kendini adamış bir kimsedir. Çocuk tiyatrosunda çalışmayı kolay ve rahat bulan pek çok kişi olabilir fakat çocukların sanatsal eğitimine hayatlarını adayanların çoğu bunu idealistliklerinden yaparlar" (Goldberg, 2008, s:7) ve yine ona göre; "Çocuk tiyatrosu sınıf, ırk, cinsiyet, din, ulus temelinde hiçbir ayrımın olmadığı bir tiyatrodur. Nüfusun her kesimi tarafından izlenir. Bu tiyatro, izleyicisini eğlendirir ve onların daha iyi insanlar olmalarına yardım eder" (Goldberg, 2008, s:8). Gerçekten de "Diğer tiyatro türlerinde

olduğundan daha fazla, çocuk tiyatrosunda kişi, çocuklara bir şey vermek istediği için oynar, yönetir, üretir veya yazar" (Goldberg, 2008, s:7). Bununla birlikte çocuk tiyatrosu her zaman sanatsal haz vermenin, çocuğu estetik açıdan geliştirmenin, eğitimin hatta eğlendirmenin bile hizmetinde değildir. Sağaltım, iyileştirme ve tedavi tiyatro sanatının bir başka kullanım alanını işaret eder ve bu fayda amaçlı kullanım daha spesifik koşullarda yaratıcı drama olarak da adlandırılabilir.

Aslında çocuk draması, yaratıcı dramanın da dâhil olduğu geniş bir başlığı işaret eder. Çocukların bir arada, içinde yetişkinlerin de olduğu bir seyirci topluluğu için veya yetişkinler tarafından eğitsel ve sanatsal kaygılarla çocuklar için gerçekleştirdikleri tiyatro gösterilerinin her türü, her biçimi çocuk draması başlığı altında yer alır: "Bu terim en kapsamlı olanıdır. Genel olarak söyleyecek olursak çocuklar için ve çocuklar tarafından yapılan tiyatronun bütün biçimleri anlamına gelir" (Goldberg, 2008, s:8).

Fakat yaratıcı drama süreci nadiren bir gösteri ile sonuçlanır. Nihai amacı sanatsal bir etkinlikten ziyade tiyatro sanatının bütün fiziki, teknik ve ruhsal imkânlarını kullanarak, çocuğun yaratıcılığının kendi lehine geliştirilmesi, imgeleminin zenginleştirilmesi ya da ölüm, kaza, yakınların kaybı gibi travmalarla karşılaşmış, tacize uğramış, tedavi sürecini hastane koşullarında geçirmek zorunda olan, eğitimle ilgili sıkıntıları bulunan çocukların ruhsal olarak desteklenmesini sağlamaktır.

Yaratıcı drama, eğitimin tamamlayıcı bir parçası olarak veya sadece çocuğun devam eden fiziksel, duygusal gelişim sürecinde kullanılan özgün bir yöntem olarak da ortaya çıkar. Tıpkı ezber, okuma, alıştırma yapma, tekrar ve benzeri teknik ve yöntemlerle çocuğa aritmetik öğreten sınıf öğretmeni gibi yaratıcı drama lideri de tiyatro sanatının kendine has olanaklarını ödünç alarak bu eğitimi sürdürür, zenginleştirir ve destekler.

Dolayısıyla seyirci için mümkün olan en iyi gösteriyi gerçekleştirmek, bir sanatsal etkinlik aracılığı ile takdir toplamak, kimlik yaratmak, kazanç sağlamak, profesyonelleşmek türünden yetişkinler dünyasında başarıya dair her kavram çocuk tiyatrosunun da bir parçası iken yaratıcı drama liderleri daha ziyade incelikli, kimi kez örtük, gösterisi olmayan fakat uzun hayat yolculuğumuz boyunca bizi takip edecek bilişsel ya da duygusal zaferlerin kahramanlarıdır ve onların bu yönleriyle çocuk dünyasında gördüğü işlev gerçekten önemlidir. Bilhassa toplumların, toplulukların bazen de ülkelerin zor günlerden geçtiği, çocukların kalbini onarmak, onları sağlıklı bireyler olarak yeniden topluma kazandırmak gerektiği, zorlu zamanlarda.

1- Çocuk Tiyatrosunun İyileştirici Gücü: Estetik, Psikolojik, Pedagojik

Ayvaz, çocuk tiyatrosunun "çocuksu" olmaması gerektiği konusunda bir saptama yapar. (Ayvaz, 2014, s:705). Bu gerçekten de çocuk tiyatrosunun bir katkı sağlayabilmesine dair oldukça önemli bir ayrımın da işaretidir çünkü çocuksu olan, gerçekte tümüyle çocuğa ait olandır, taklit edilemez ve yetişkinler tarafından onlara iade edilmek üzere değil aslında düzenlenmek üzere emanet alınan ruhsal ve bilişsel olguları gösterir. Bu sebeple de yine çocuk tarafından doğallıkla ve bilinçsizce dış dünyaya yansıtılırlar.

Profesyoneller aracılığıyla sahnelenen bir oyun estetik anlamda her zaman birden çok veçheye sahiptir. Müzik, mimari, dans bu veçhelerden bazılarıdır ve bunlar çoğu kez iyi sahnelenmiş bir çocuk oyununda dengeli bir biçimde, çalışmanın amacına uygun olarak, tiyatroya ait estetik bir duyarlılıkta bir araya getirilmişlerdir fakat hepsi de oldukça ciddi sanatsal kararların sonucu olarak o oyunun parçası haline gelirler. Evet, çocuksuluk değil ancak ciddiyet belki de bir çocuk oyununun görevini yerine getirmesinde kat edilecek zorunlu ve nihai yegâne yoldur. Böylelikle tek tek sanatların ve onların bir bütün halinde bir arada bulunuşunun tecrübesini yaşayan çocuk bir yandan kendi estetik duyarlılıklarını fark ederken bir yandan da bağımsız bir sanat olarak tiyatronun tüm olumlu öğretilerini bir katkı olarak deneyimler.

Böylelikle çocuk tiyatrosu iyileştirici gücünü, doğal olarak, öncelikle sanatın özelde ise tiyatro sanatının kendine has nitelikleri ve kuvveti vasıtasıyla ne var ki daha uzun bir zamana yayılmış olarak gösterir.

Çocuk tiyatrosunun bir katkısı olarak adlandırabileceğimiz diğer gücüne gelince; tarihsel olarak oldukça eski bir geleneği, tiyatro ahlakını ve işlevi işaret eden eğitici gücü dile getirmiş oluruz. Eğitsel boyutun tarzı ve içeriği, geniş bir zaman dilimi içerisinde ve çağlara göre değişiklik gösterse de özde çocuğa ya herhangi bir bilgiyi öğretmeyi ya da belli bir konuda bakış açısı, davranış biçimi kazandırmayı amaçlar. Örneğin dini bilgi ve tutumların henüz başlangıçta, tiyatro oyunları vasıtasıyla aktarılması bu konuda hem bilgi hem de tutum kazandırmak amaçlı uygulamaların varlığını gösterir.

> Ortaçağa kadar çocuk seyirci dikkate alınmazken ortaçağda Hristiyanlığı yaymayı ve öğretmeyi hedefleyen kilise çocuk oyunculardan oluşan tiyatrolara yer vermiştir (Fuat,1979:93). Bunu okullarda dinsel içerikli oyunlar yoluyla çocukların eğitilmesi izlemiştir (Özertem,1992:23). Alman eğitimci ve şair Christian Weise'in yaptığı çalışmalar çocuk tiyatrosu konusunda önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Çeşitli oyunlar yazan Weise, oyunlarında görev alan çocukları eğitmeyi hedeflemiştir (Fuat,1979:219). 18. Asra gelindiğinde J. J. Rousseau'nun eğitim üzerine görüşlerinin önem kazandığı görülür. Bu doğrultuda gerçek anlamda ilk çocuk tiyatroları 18. asırda Fransa'da görülür. Madam De Genlis çocuk eğitiminde tiyatrodan yararlanan uygulamalara yer vermiştir. Eğitim Tiyatrosu adlı 4 ciltlik yapıtı çocuk tiyatrosu tarihi bakımından önemli yer tutmaktadır. Aynı zamanda bu yapıtlar öğüt verici özellikler taşımaktadır (Özertem, 1992:25). 20 asra kadar çocuk tiyatroları ideolojik ve inanç temelli bir çizgi izlemiştir (Aktaran: Akyüz; 2019. s: 1164).

Eğitsel boyut sadece içerik ve tarz bakımından değil zaman içinde kapsama alanı açısından da farklı adlandırmalara uğramıştır. Örneğin Goldberg'e göre çocuk tiyatrosunun eğitsel boyutu pedagojik boyut olarak, daha geniş bir çerçevede adlandırılabilir ve ona göre iyi bir çocuk oyunu estetik, pedagojik ayrıca psikolojik olmak üzere üç temel alanda birden işlev görür.

Goldberg bu sınıflandırması ile Graham'ın 1961 yılında yayınladığı makalesinde, iyi bir çocuk tiyatrosu ile bağlantılı olarak ortaya koyduğu beş değeri yani eğlence, psikolojik gelişim, eğitimsel etki, estetik takdir, geleceğin seyircisinin yetiştirilmesi değerlerini daha dar bir

sınıflandırmaya tabi tutarak sadeleştirmiş ve onları farklı disiplinler, temel alanlar altında bir araya toplayarak, güçlendirmiştir. (Goldberg, 2008, s:19).

Pedagojik boyut eğitsel boyut gibi çocuğun seçim, eğlence ve oyun dürtüleri ile bir tiyatro oyunu aracılığıyla etkileşime geçildiğinde, öğrenme motivasyonunun artacağı ve öğrenmenin kalıcılaşacağı bakış açısı üzerinde yükselir. Aslında problem çözen zihnin bu tarzda uyarımı ve kullanımı çocuğa kendini hem ayrıcalıklı hem de başarılı hissettirir. Eğlence çoğu kez motivasyonu kuvvetlendirir ve didaktik bir yöntem ile değil de kendi seçimi doğrultusunda herhangi bir konuya odaklanan çocuk daha kolay öğrenir. Bir çocuk oyunu kimi kez eğitimin tekdüze zorlayacılığına indirilen en keyifli darbedir.

Pedagojik boyutun bir diğer iyileştirici etkisi çocuğun sosyal değerlerinin oluşmasında ortaya çıkar. Bu çocuk tiyatrosunun katkısıdır. Böylelikle çocuk sosyal bir varlık kimliği ile içinde yaşadığı toplumun bir parçası olarak yavaş yavaş biçimlenirken daha pozitif, çözüm odaklı ve ümitli değerlerle karşılaşır. Olumlu olan her zaman çatışmaya yol açan olumsuzu aşmakta yardımcıdır. Kültürel farklar ne olursa olsun tiyatro sanatının evrensel değerlere bağlılığı bu anlamda yol göstericidir ve çocuğun aynı zamanda içinde yaşadığı toplumla, çevre ile uyumlu, sağlıklı bir birey olmasını sağlar.

Psikolojik boyut ise yetişkinler için yapılan tiyatroyu da kapsayan aslında sanatın tüm alanları için geçerli olan fakat bizim çalışmamız açısından özellikle çocuk tiyatrosunun tüm biçimlerini içeren boyutunu işaret eder. Yetişkin veya çocuk sahne üzerinde herhangi bir türden çatışma yaşayan birey (aslında oyun karakterleri) ile karşılaştığında sorunun bizzat kendisinin genelliği, yaygınlığı ile karşılaşmakla kalmaz, belli türden çözüm yollarını da deneyimler. Böylelikle dünyadaki yalnızlığından kurtulur ve duyguların benzerliğini fakat bireylerin eşsiz farklılığını keşfeder. Moral değerleri olgunlaşır veya yükselir. Aslında bu anlamda çocukların tümüyle kendi yaş gruplarına uygun oyunlarla karşılaşmaları çok önemlidir. Çünkü yetişkinler dünyasından ayrı olarak, neredeyse birbirinden farklı her yaş öbeği hemen hemen tüm çocuklar için ortak problemleri deneyimledikleri büyüme dönemlerini işaret eder. Örneğin bir ergen için daha küçük yaş gruplarına ait bir tiyatro oyunu sadece eğlenceli ama boş dolayısı ile etkisiz olacakken, yetişkin oyunları küçüklerde dehşet duygusu ve çaresizlik yaratabilir. Oysa çocuk tiyatrosunun en derindeki amacı *çocuğa eğlence, yaratıcı katılım şansı, öğrenme fırsatı sunması ve psikolojik gelişim ile zihin sağlığı için uyarıcı* olmasıdır. (Goldberg)

2- Çocuğun Gelişimi ve Çocuk Tiyatrosunun Katkısı

Çocuk ideal bir ortamda yetişse dahi gelişim her zaman sayısız problemlerle süregider. Öyle ki yetişkinliğe ulaştıktan çok sonra bile insan kişisel gelişiminden vazgeçemez, sağlıklı ve uyumlu bir birey olmak için gerekli tedbirleri almayı ihmal edemez.

Bu anlamda sorunlu ve sağlıksız bir çevrede bulunan çocuklar kadar oldukça sağlıklı koşullara sahip bulunan çocuklar da iyileştirici etmenlere, yol gösterilmeye ve sosyal-psikolojik desteğe ihtiyaç duyarlar. Çocuğun söz konusu ihtiyaçlarının bir kısmı, sorunu tümüyle gidermek amaçlı bir kısmı da bir tür tampon bölge yaratarak, bilişsel ve duygusal mesafe vasıtasıyla gelişimi olumlu yönde desteklemek amaçlıdır. Çocuk tiyatrosu bu anlamda daha uzun vadeli, birikime

dayalı, mesafeli bir iyileştirici güç konumundadır. Çünkü çoğu kez etkisini hemen o anda göstermez ya da olaya ilişkin pratik müdahalede bulunamaz. Fakat örneklendirir, olgunun kendisi ile ilgilenir ve böylelikle de çocuğun gelişimi boyunca yaşayacağı psikolojik krizlerini, kişilik problemlerini, travmalarını aşmasında dolaylı çözüm yöntemleri ortaya koyar. Çocuk *özdeşleşme, iyi/kötü çatışması ve ego çatışmaları* (Goldberg) sebebiyle bir oyun ile ilgilenir ve yine aynı yolla dönüşüme uğrar.

Özdeşleşme

Soyut düşünme yeteneği ile dilsel becerilerin artması çocukta empati yeteneğinin gelişmesine yardımcı olur. Soyut düşünme özellikle 10-12 yaşlarında aile bireyleri dışındaki kişilere yönelik ilgiyi yükseltir fakat empati aslında 6-9 yaş grubunda en yakın çevreden başlayarak deneyimlenmektedir. Empati başka bir deyişle duygudaşlık çocuğun kendisi dışındaki bireylerin duygularını keşfetmesi ve uygun tepkiler vermeye çalışarak sosyalliğini tamamlaması yolundaki ilk adımdır. Bu süreç özdeşleşme ile başlar ve yetişkinliğe doğru gittikçe karmaşıklaşan psikolojik süreçlerle desteklenerek, temel niteliklerinden biri olarak benliğimizin bir parçası olmaya devam eder.

Başlangıçta çocukta oldukça basit seviyede varlık gösteren özdeşleşme duygusu, kendisi ile herhangi bir yakınlık ya da benzerlik gördüğü karaktere yöneliş biçiminde ortaya çıkar. Tiyatro sanatının çocuk seyirci üzerindeki etkisi de bu olgu sayesinde gerçekleşir. Süreç çocuğun benzerlik kurduğu oyun kişisine inanıp, bağlanması, onun tarafını tutması ve nihayetinde karakterin arzularını kendi arzuları yerine ikame etmesi biçiminde gelişir. Böylelikle bir çocuk oyunu estetik, ahlaki, teknik yetkinliğine göre çocuğu olumlu yönde ya etkiler ya da tam tersi sonuç doğurur.

İyi-Kötü Çatışması

Çocuk için başlangıçta değerler sistemi iyi ve kötü çatışması üzerine kurulmuştur. Naif fakat bir yandan da temel, kurucu bir yapıdır bu. Böylece çocuk özdeşleşme arzusunun da yönlendirmesiyle iyi ve kötü ayrımını sahne üzerinde belirgin biçimde görmek ve taraf tutmak ister. Temelde dramatik bir metin de çatışma üstüne kuruludur ve çocuk oyunları söz konusu olduğunda bu çatışma kolay kavranacak bir iyi ile ürkütücü olmayan fakat sınırları belirgin bir kötü arasında gerçekleşir. Tiyatro oyunu aracılığı ile güvenli bir mesafeden, üstünde uzlaşılmış bir kötüyü deneyimleyen çocuk psikolojik kuvvet ve aynı zamanda yaşam tecrübesi kazanır. İyinin, kötü karşısındaki mücadeleci, koşulsuz varlığı ise dünyaya dair adalet duygusunun sağlam temellere oturmasına yol açar.

Nihayetinde gelişim, en baştan sağlam yargıların çocuk kalbinde yer etmesine bağlıdır. Kendi değerlerini ortaya koyacak güç ve hayat tecrübesine sahip olmayan özellikle 9 yaş altı çocuklar için aslında sosyal çevrenin tanımladığı fakat yine de kendine aitmiş gibi görünen iyi ve kötü ile karşılaşmak bu açıdan çok önemlidir ve onun gerçek hayat çatışmalarını aşmasında iyileştirici bir rol oynar.

Ego Çatışmaları

Çocuk, ego çatışmalarını öfke, direnç, disiplini reddetmek, kurallara uymamak, yaramazlık gibi tepkilerle dışa vurabileceği gibi uykuya direnmek, yemek seçmek, ağlamak, inatlaşmak, bağırmak türünden aslında son derece normal, fiziksel reaksiyonlarla da dışa vurur. Bu ego çatışmalarının altında yatan sebepler gerçekte bir yetişkinin de hayatını belirleyen ruhsal dirençlerin bir benzeri hatta ilk ve en basit örnekleridir. İnsanı yetişkinliğe ulaştıran uzun hayat sürecinde söz konusu çatışmaların bir kısmı doğallıkla geride kalacak olsa da sanki bu noktada çocuk ve yetişkin birbirini andırır. İkisi de hayata, diğer insanlara zaman zaman da kendisine yönelik dirençlere sahiptir. Çocuk için Ben'in farkında olmak her türden bağdan hatta aile bağından bile önce gelir. Fakat sosyalleşme ile birlikte Ben törpülenir, çocuk sağlıklı bir yaşantı kuracak şekilde giderek etrafına uyum sağlar. Çocuğun kendine verdiği önem yerini akranlarına, farklı karakter yapılarına, değerler sistemine göstereceği ilgiyle doğru orantılı olarak zayıflar. Böylelikle çocuk bu süreci başlangıçta, mümkün olan en verimli şekilde, estetik ve yaşamsal bir çeşitlilikte deneyimledikçe sağlamlaşır. Sanat fakat özellikle çocuk tiyatrosu, karakter ve yaşam çeşitliliğinin, estetik kurallara bağlı olarak düzenlenmiş bir versiyonunu sunarken aslında tecrübeyi sunar. Kitaplar, filmler, eğlenceli bir sirk gösterisi ya da küçük seyahatler de çocuk için şüphesiz tecrübe kaynaklarıdır. Hatta bu örnekleri çoğaltmak da mümkündür. Fakat çocuk tiyatrosu estetik bir gerçek olduğunun ön kabulü, kurgulanmış iyi ve kötü çatışmasının bilgisi son olarak da bazı örtük dürtüler ile açık biçimde karşılaşılacak olmanın teslimiyeti içinde çocuğu içine alır ve ona gerçek olan ile olmayan, değişebilecek olan ile değişmeyecek olan, soyut ile somut olan farkını çok derinden hissettirir. Ve dönüşmesini sağlar.

Sonuç

Bir tiyatro oyunu pek çok yönüyle derinlerdeki hislerimize, çatışmalarımıza, düşüncelerimize hatta kişisel deneyimlerimize temas eder. Dönüşüm ve iyileşme bu temas sayesinde ortaya çıkar. Ne var ki tiyatro oyununun bu etkiyi gerçekleştirebilmesi, her birimizde, çocukluktan itibaren bulunan, işlev kazanmış ve giderek gelişen, temel, doğuştan getirdiğimiz, insani özelliklerin varlığı sayesinde olur. Onlarla bağlantılıdır. Örneğin empati duygusu çocuğun özdeşleşme kurabilmesini sağlar ve bu özdeşleşmeler yoluyla diğerleri ile arasındaki karşılıklı, yaşamsal, zorunlu alışverişin önünü açar.

Tiyatro sanatının özünde bulunan Oyun, kavramı da aslında temel niteliklerimizden birini işaret eder. Homo Ludens, Oynayan İnsan tanımı, insanoğlunun sadece eğlence ya da taklit gibi daha alt düzeydeki etkinliklerinin değil ilk insandan günümüze yaşamsal her tür etkinliğinin kültür öncesi itkisini ortaya koyar: "Oyun kültürün bir alt kodu değil, kültürde önce var olan, kültüre eşlik eden ve kültüre damgasını vuran verili, kendiliğinden bir yaşantıdır. Oyun'un bu niteliği, insanı tanımlayan Homo Faber, Homo Sapiens kavramlarına Homo Ludens (Oynayan İnsan) kavramının eklenmesine neden olmuştur" (Tekerek, 2006, s:47).

Dolayısıyla oyun veya oynama dürtüsü sadece estetik sonuçlar doğurmamış, insanın hem tabiat içindeki hem de kendindeki varlığını tesis etmiştir. Bu açıdan bakıldığında belki de bir çocuk oyunu kendisinden çok daha büyük bir iyileştirici güçtür.

Kaynaklar

Ayvaz, Ü., (2014), *Çocuklar İçin Dramatik Edebiyat Çocuk Tiyatrosu*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Cilt: 7 (756)

Akyüz, M., (2019), *Sanatsal Bir Uyaran Olarak Çocuk Tiyatroları*, Ana Dili Eğitimi Dergisi, Cilt: 7(4)

Goldberg, M., (2008), *Tiyatro ve Çocuk*, Mitos-Boyut Yayınları, Çev: Özşener, F.

Tekerek, N., (2006), *Oyun Kavramı'ndan Drama'ya, Drama'dan Dramatik Eğitim'e*, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, S:22

SANAT ESERİNDE MOTİFİN DOĞASI

Doç. Dr. Funda ÖZŞENER

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Bölümü

– ORCID: 0000 0003 1350 5019

ÖZET

Bu çalışma tüm sanatlarda karşılığını bulunan motif kavramının genel bir analizidir. Motif kavramının içeriği bakımından bir sanat eserinin yapılanmasında ve geliştirilmesinde önemli bir rol üstlendiği açıktır. Ne var ki sınırları iyi çizilmiş ve belli ölçütlerle sabitlenmiş bir tanıma ulaşmak oldukça güçtür. Müzik sanatı böylesi bir tanımlama çalışmasına daha sağlam veriler sunuyor görünmektedir. Motifler incelemeciler açısından zorlu parçalardır çünkü çok eski bir halk şarkısının motifini popüler bir eserde, plastik bir motifi yeni bir sahne dekorunda ya da sözlü kültüre ait parçayı henüz yazılmış romanda bulmak hem mümkündür hem de bazen imkânsızdır. Her bir sanat türü kendi içinde motifleri paylaşmaya ve motifler de bu paylaşımın nesneleri olarak, tanımsızca arada gidip gelmeye devam ettikçe işin güçlüğünün artacağına şüphe yoktur. Dahası her çağ hiç değişmez ve daima değişir gibi görünen bu çekirdek yapıyı sürekli farklı kaynaklarla beslemekte yani onu hem gelenek hem de bireysel yaratıcılığın ışıltısı ile aydınlatmaktadır. Belki de bundan dolayı motifler bir eserde işgal ettikleri sınırlı alanın çok ötesinde dinleyici, okur ya da izleyici üzerinde derin, unutulmaz izler bırakabilmektedir. Geleneksel sanatlar, halk bilim, edebiyat, süsleme sanatları gibi değişik disiplinlerde karşılaştığımız ve her biri diğerinden farklı bir motif tanımı sunan sözlük tanımlarının niçin bir ortaklık oluşturamadıkları genel olarak belirginleşmiş sayılabilir. Tek tek sanat disiplinleri ele alındığında motif kavramına ilişkin bu belirsizliğin ve çelişkinin iki temel sebebinin olduğunu söyleyebiliriz: Birincisi kendi yapısal bütünleri içinde sanat disiplinleri çoğu kez karmaşık bir terminolojiye sahiptir ve diğer sebep ise bağımsız bir motif kavramına ulaşmak ve bu kavramın ortaya çıkış koşullarını, işlevini ve özerk niteliklerini saptamak adına, disiplinler arası, bağımsız bir araştırmaya gidilmemiş olmasıdır.

Anahtar Kavramlar: Motif, Edebiyat, Tiyatro, Müzik, Halkbilim

Giriş

Erwin Panofsky, İkonografi ve İkonoloji adlı makalesinde bir motif parçacığının ne derece belirleyici ve belirlenir olduğu meselesine resim sanatından yola çıkarak açıklık getirir: Ona göre özgül tema ya da kavramların, tarihsel koşulların değişmesiyle değişik nesne ve olaylarda dile getiriliş biçimini yani tipler tarihini inceleyerek, tamamlayıp, düzeltmek zorunluluğu ve görevi araştırmacıların sorumluluğundadır. (Panofsky, 1971, 355) Panofsky için motifler tanımlayıcı parçacıklardır ve onlar aracılığıyla sanat eserlerini sınıflandırmak kadar ortak olanlar arcılığıyla bir tipler tarihi yaratmak da mümkündür.

> Bıçak taşıyan bir erkek betisinin San Bartolomeo olduğunu, elinde şeftali taşıyan bir kadın betisinin Hakikatin kişileştirilişi olduğunu, kurulu bir masa çevresinde belirli biçimde davranan ve belirli bir sıraya göre oturmuş bir insan kümesinin Son Akşam Yemeği'ni temsil ettiğini ya da belirli bir biçimde savaşır durumda gösterilen iki betinin, Erdem ve Kötülük arasındaki savaşı temsil ettiğini bilmekle anlaşılır. Biz bu işlemle sanatsal örgeler ve sanatsal örge bileşkeleriyle tema ve kavramlar arasında bir bağ kurarız (Panofsky, 1971, 349).

Bu açıdan bazı sanatlar motiflerin belirgin, somut ve çok anlaşılır bir biçimde varlık buldukları alanlar olarak ele alınabilir. Özellikle anonim eserler motiflerin en naif biçimlerinin açığa çıktığı, örneklerin estetik ve yapısal işlevlerinin yakından incelenebileceği muhteşem laboratuvarlardır. Bu ürünlerde motiflerin çağrıştırıcı amaçlarla kullanılıyor oluşları bir yana bırakılacak olursa bazen nasıl birleştirici bir *öğe* ya da bağımsız bir form biçiminde vücut bulduklarını da fark edebiliriz. Motif gibi yapılarla soyutlama, özel ve karmaşık bir modele dönüşme sürecini takip edebilmek de kültür antropolojisi adına heyecan vericidir. Bununla birlikte olasılıkla motifleri yalnızca ortaya çıktığı eserden hareketle anlamanın olanağı yoktur. Bu durum, doğal bir yolla edinilmiş, en alt seviyede geometri bilgisine sahip olmadan çiftçilik yapmaya benzetilebilir: Küçük su kanallarıyla meyve ağaçları asla kesişemezler. O halde çağı ve sanat anlayışını kavramak etkili motifleri, onların sürekliliğini ve gelenekle bağlarını sezmek konusunda yol açıcı olacaktır.

Modern dönemin, hiç değilse akımların ya da tarzların karşıtlık oluşturması bakımından bir bütünlük sunduğunu söyleyebiliriz. Modern sonrası dönem ise sadece kuramsal düzeyde belli bir kavrayışa ulaşmak için dahi oldukça zorlayıcı gözükür. Fakat bu görünüşün ardında insanoğlunun tüm geçmişiyle birlikte, topyekûn kültürel, geleneksel bir ölümünün gerçekleşmiş olduğunu kabul edebilir miyiz? Elbette hayır. O halde çağdaş sanat anlayışının tamamı değilse bile bir kısmı nispeten tartışmamızın alanına girer ve ister yeni ve bireysel isterse kökü bin yıllar öncesine uzanan sanatsal üretimin bir parçası olsun, motiflerin varlığı kalıcı olanın işareti anlamına gelir, onu imler diyebiliriz. Başka bir deyişle belki de geleneğin taşıyıcısı değil bizzat kendisi motiflerdir. Bir eser motifleriyle tekrar eder, kalıcılaşır ve daha kolay bir tarzda aktarılır hale gelir. Böylelikle bir eserin sanatçı tarafından belirsiz bir zaman dilimine emanet edilmiş oluşu nispeten kalıcılık lehine güvence yaratır.

1- Motif Nedir?

Motifleri tek ve büyük bir parantezin içine alabilmemiz mümkün olsaydı insanlığın ortak, kültürel miras ürünlerinden başlayarak açacağımız bu parantezi olasılıkla, ancak bağımsız, yaratıcı çalışmaları da kapsayacak şekilde genişlettikten sonra kapatabilecektik. Gerçekten de motifler, geleneklere ne derece sıkı bağlarla bağlanmış olurlarsa olsunlar aynı zamanda bireysel çalışmaların tekil ürünleri olarak da ortaya çıkarlar. Onların böylesi esnek bir yapıya sahip olmaları estetik ve işlevsel bir yapı olarak tüm sanat türlerinde birden nasıl kullanılabildiklerini açıklarken aynı zamanda biçimlerine dair de bilgi verir. Motifler çoğu kez ortaya çıktıkları eserde boyutları ile tanımlanmış parçacıklardır. Böylelikle bulundukları alanda hem diğer unsurlar ile karışmadan tanınıp, eserin sınırları içinde çözümlenebilir hem de eserle tümüyle kaynaşıp hepten görünmez olabilirler. Tuncay Dramaturgi Çalışmalarında Çözümleme ve Bir

Yöntem Önerisi adlı çalışmasından dramatik sözel motifleri; estetize edilmiş en küçük düşünce birimi olarak ele almış ve araştırmasını bu yönde derinleştirmiştir. Müzik Formları adlı kitabında Koray'ın tanımına göre de motif: ekseriya iki, nadiren üç, çabuk eserlerde bazen dört ölçüyü dolduran, melodi ve ritim bakımlarından özel bir karakter sahibi olabilen en küçük bir müzik fikri ve en küçük form elemanıdır (Fuad, 1957). Saygun, Melodi Gözesi kavramından bahsetmektedir: Tartı üzerinde kurulan melodi parçacıklarına melodi gözesi adı verilir. Melodi Örgeni, bir tartı üzerinde ayrı ayrı veya birleşmiş iki melodi gözesi ile kurulan melodi parçacıklarıdır (Saygun, 1973; Aktaran: Acim, 2007).

Tutarlı ve kendi ölçütlerine sadık bir tanımlama ile girişilecek bir incelemenin ciddi veriler taşıyacağı ve araştırmanın yapıldığı sanat türünde sanatçısını dahi şaşırtacak sonuçlar doğuracağı açıktır. Ne var ki motifler söz konusu olduğunda sanatlar arasında zaman zaman aynı kavrama birbirinden oldukça farklı görevler yüklenmesi dahası çeşitli kavramların birbiri yerine kullanılması rastlanmadık bir durum değildir. Örneğin motif kavramının ne olduğuyla ilgili hemen yanı başımızdaki ilk kaynaklar bizi edebiyatta Yeni Eleştiri'ye (New Criticism) halkbilim alanında Sınıflandırma çalışmalarına, tiyatroda Freytag gibi isimlere ve Dramaturgik Çözümleme Yöntemlerine götürür. Bu çalışmalar aracılığıyla görürüz ki bir yönüyle motif aslında tıpkı İşaret (Sign), Gösteren (Signifier), Gösterilen (Signified), Sembol gibi göreceli olarak yeni bir kavramdır ve uzunca bir dönem kuramsal, eleştirel ve sınıflamacı araştırmaların sınırları içinde yer almıştır. Bununla birlikte doğrudan ya da dolaylı olarak dil, edebi teknik, masalların gruplandırılması, şiirde ve dramatik yazımda sanatçıya ait yönlendirici güdülerin saptanması veya eserlerin çözümlenmesinde de hem bir tanımlama aracı hem de eserin kendisine ait yapısal - estetik bir unsurdur. Öyleyse pek çok dönem ve tarz içinde farklı yorum ve yaklaşımlarla ele alınmış olan motif kavramı için öncelikle estetik bir unsur ya da devingen, estetik bir araç demek yanlış olmayacaktır.

Geçmişe bir göz attığımızda özellikle 30'lu yıllarda Yeni Eleştiri'nin doğuşu beraberinde folklorik ve edebi malzemeye farklı bir yaklaşımı getirmiştir (Freedman, 1971, 123). Döneme ait bilimsel çalışmaların önemli bir bölümü bu yaklaşımın doğal sonucu olan, çeşitli metinlerde önceden adlandırılmış motifleri tespit etmeye yönelik uygulama çalışmaları iken bir bölümü de terminolojiyi ilgilendiren kavramlar üzerinedir. Literatürde yapılacak bir incelemeyle bu döneme ait sayısız uygulama çalışmasına ulaşmak mümkün gözükür. Pek çok eleştirmen çözümleme tekniklerine bu yeni kavramı eklemişler ve özellikle folklorik malzemeyi inceleme metotlarının merkezine motifi yerleştirmişlerdir. Dahası tıpkı onlar gibi sanatçılar, okuyucular ya da dinleyiciler eseri alımlamanın ya da yaratmanın hem çözümleyici hem bütünleştirici bir unsuru olarak motifleri görmüşlerdir. Bununla birlikte motifin gerçekte ne olduğuna dair çalışmalar, uygulama çalışmalarına oranla nispeten sınırlı sayıdadır. Halkbilimde, Sitith Thompson, Viladimir Propp, Aarne-Thompson, Alan Dundes, edebiyatta William Freedman, tiyatroda Gustav Freytag, operada Wagner, ülkemizde ise Pertev Naili Boratav, İlhan Başgöz gibi isimler, dilbilim alanında Mehmet Rifat, tiyatro alanında Murat Tuncay motif kavramının gerçekte ne olduğu, bağlantıları, işlevi vb. konularda incelemeler yapmışlardır. Bu isimlerin gerçekleştirdiği çalışmalardan bir kısmı sonradan temel kaynak olacak ve çıkış noktası olarak kabul edilecek yapıtlara dönüşmüş olsalar da terminolojik çalışmaların kavramsal olarak sürdürülen motif çalışmaları açısından hala sınırlı sayıda olduklarını söylemek gerekir. Belki

bu sebeple uygulamaya yönelik çalışmalarla, motif kavramının kendisini tanımlamaya yönelik çalışmaları, zaman zaman kesişseler de ayırmakta ve önceliği kavramı tanımlamaya yönelik olanlara vermekte fayda vardır. Fakat her zaman asıl mesele neyin motif olduğu ya da motifi tanımlamak için hangi ölçütlerin benimseneceği noktasında düğümlenir kalır. Aslında hala özellikle sözel ve plastik sanatların, sinema ve fotoğrafın herhangi bir unsurunu motif olarak tanımlamak da motife kendi niteliklerini atfedecek bir tanımı yakıştırmak da o kadar kolay değildir. Bir eser, motif gibi sanatçının arzusuna göre kullanılabileceği estetik bir araçtan çok daha önce kendi türsel özelliklerini taşıyan, katı kurallarla sınırlandırılmış, sayısız yapısal eleman üzerinde yükselir. O halde motif bu temel, yapısal elemanlar arasında hem hür hem de alabildiğine tutsaktır. İşte bu sebeple belki de uygulama çalışmalarına geçmeden önce tanımlamaya yönelik çalışmalara ağırlık vermek, hiç değilse doğru bir terminoloji geliştirmek bir zorunluluk olarak önümüzde durmaktadır.

2- Literatürde Motif

Kolayca fark edilir ki motif kavramı her sanat türü için eşit derecede olmasa da genel bir değerlendirme adına bile fazlasıyla karmaşıktır. Bu durumu, kavramların kendisinin daima yeniden incelenmeye ihtiyaç duymasıyla açıklayabileceğimiz gibi bir motifin bir eserde kullanılmasının yaratacağı karmaşık sanatsal sonuçlar itibariyle ya da eseri incelerken bir çözümleme aracı olarak motifin kullanılışının yol açacağı güçler üzerinden de izah etmek mümkündür. Her bir yönelişin kendi içinde farklı pek çok sonucunun olacağı fakat bununla birlikte ortak bir temas noktasını daima paylaşacakları açıktır. O temas noktası şüphesiz ki bizi yine başlangıç noktasına yani motifin tam olarak ne olduğunun saptanması zorunluluğuna geri götürür. O halde böyle bir tanımlamaya ulaşabilmek için öncelikle doğru bir yol haritası çizmek gerekir. Özellikle müzik sanatının kendi özel tanımlamasına uğramadan önce tüm sanatları kapsayacak biçimde standart sözlük tanımlarını almak uygun bir başlangıç olabilir. *Gösterim Terimleri Sözlüğü* motif kavramı için Türkçe *Örge* sözcüğünü önerir : Örge: (es.t. motif, laytmotif) (Alm. Leitmotif) (Fr., İng. Motif) : Yazında ve sanatta sık sık yinelenen temayı vurgulayıcı öğe ya da süs (Nutku, 1998, 133). *Tiyatro Terimleri Sözlüğü*: Motif, [Lat. motivus - gütmek] Güdü. Birçoğu yan yana gelerek bir tiyatro yapıtını geliştiren ve kendi başlarına birer varlık olan öğe. 1. Motif ikiye ayrılır: a) Ana motif (bk. leitmotiv), b) Yan motif. 2. Yazara işlemek üzere gereçi aldıran neden. 3. Oyuncuya oyunda davranışını yaptıran neden (TDK, 1969, 69). *Sanat Sözlüğü*: Motif: 1 Yinelenen konu ya da baskın özellik. 2 Tekrarlanan renk ya da desen. 3 Tutarlı ya da tekrarlanan kavramsal eleman (Keser, 2005, 224). Sözlüklerin motif kavramı için vermiş oldukları karşılıkların yanı sıra ansiklopedik karşılıklara da bakmak, inceleme alanını biraz daha genişletmek adına gerekli görülebilir. Bu doğrultuda örneğin, *Sanat Ansiklopedisi* şu yalın tanımlamayı verir: Örge: İng., Fr. Motif; Alm. Motiv. Türkçede motif karşılığı kullanılan sözcük. Çeşitli dillerdeki sözlükler de motif sözcüğüne yer vermişlerdir. Motif: 1. Bir resmin, heykelin, binanın ya da modelin tasarımında farklı olan ya da ondan ayrılabilen parça. 2.Resmin konusu (Eczacıbaşı, 1997, 1409). *Dictionary of Literary Terms and Literary Theory* kavramın edebi boyutu üzerinde durur: Motif: Edebi bir eserdeki baskın fikirlerden biri; ana temanın bir parçası. Bazen bir karakter, tekrarlayan bir imge ya da söz kalıbı (1998, 376). *Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçe'nin Etimolojik Sözlüğü* ise motif kavramının etimolojisine doğru derinleşmemizi sağlar. Motif/Motiv: Fr. Motif: 1. İtki,

harekete geçiren şey, 2. Bir resmin konusu, 3. desen; Lat. Motivum: Bir eylemin veya davranışın nedeni, itki; Lat. Motivus: Harekete geçiren; Lat. Mouēre, Mot: Hareket etmek, hareket ettirmek (Nişanyan, 2009, 418). William Freedman'ın *The Literary Motif: A Definition and Evaluation* adlı makalesinde kullandığı, Karl Beckson and Arthur Ganz'a ait olan *A Reader's Guide to Literary Terms'* de de motif tanımına rastlamak mümkündür.

> Motif: Edebiyatta ya da folklorda yinelenen bir tema, karakter ya da söz kalıbı… Motif birkaç farklı çalışmada ortaya çıkan bir tema olabilir. Örneğin sanatın ölümsüzlüğü motifi Shakespeare, Keats, Yeats ya da pek çok farklı yazarda görülür. Tek bir çalışmada yinelenen bir unsur da motif olarak adlandırılır. Joyce'un Ulysses'ında ortaya çıkan ve yinelenen pek çok motif arasında örneğin Plumtree's Potted Meat (Erik Ağacının Konserve Eti), the man in the brown mackintosh (kahverengi yağmurluklu adam) ve the one-legged sailor (tek bacaklı gemici) bulunur (Beckson, Ganz, 1960, 129).

Sözlük tanımlarının ya da biraz daha kapsamlı sayılabilecek ansiklopedik tanımların, motif kavramını tam olarak açıklamada yetersiz kalacağı açıktır fakat yine de genel bir çerçeve oluşturduklarını kabul etmek gerekebilir. Sınırlı içeriklerine rağmen sözlükler, motife ilişkin belirgin olduğu varsayılan nitelikleri yinelerler. Belki de çalışmamız açısından burada asıl dikkat çekici olan, hangi kaynaktan gelirse gelsin motif kavramına ilişkin tanımların gösterdiği yanıltıcı benzerlik olacaktır. Sözlük tanımları sözünü ettiğimiz sorunun tipik, dikkat çekici bir kaynağı gibidir. Dikkat çekicidir çünkü kolayca tespit edilebilecek bu niteliklerin çoğu aslında motife ilişkin tartışmaların merkezinde yer aldığı ve hatta kimi zaman bizzat tartışmanın konusunu oluşturduğu halde motifin temel özellikleriymiş gibi ardı ardına tekrar edilirler. Oysa söz konusu tanımlar, motifin uzlaşılmış değil daha ziyade şaibeli nitelikleri olarak da ele alınabilir ve bir kavram üstünde çalışırken bu türden çelişkilere özellikle dikkat etmek gerekir. Belki bu noktada alıntıladığımız sözlük tanımları çerçevesinde, hangi sanat türüne dâhil olursa olsun motifin değişmez sayılabilecek ortak nitelikleri ile ilgili bir döküm yapmak yerinde olacaktır. Bu döküm, tanımlamaların kapsamı nedeniyle şimdilik birkaç nitelik ile sınırlı kalacak olsa da konuya ilişkin, alanda yaşanan zihin karışıklığının ve kesinleştirilmesi gereken hususların göstergesi olabilir:

- Örge, güdü.
- Birçoğu yan yana gelerek bir tiyatro yapıtını geliştiren ve kendi başlarına birer varlık olan öğe.
- Yazara işlemek üzere gereci aldıran neden.
- Oyuncuya oyunda davranışını yaptıran neden.
- Yazında ve sanatta sık sık yinelenen, temayı vurgulayıcı öğe ya da süs.
- Kendi başlarına bir bütün, bir birlik olan ve yan yana gelince bir bezek, süs oluşturan süsleme öğelerinden her biri.

- Yinelenen konu ya da baskın özellik.
- Tekrarlanan renk ya da desen.
- Tutarlı ya da tekrarlanan kavramsal eleman.
- Bir ressamın, bir desinatörün gözle görülen gerçeklik içinden, kendine konu, model olarak seçtiği öğe.
- Dış dünyada ya da yapıtta yer alan anlatıcı ya da süsleyici görsel öğe.
- Herhangi bir zemin üzerinde sık sık tekrarlanan desen, süs.
- Birçok kez yinelenerek bir müzik yapıtına ya da yapıtın bir bölümüne birlik kazandıran küçük, karakteristik öğe.
- Müzikte çoğu zaman kendi başına bir anlam bütünlüğü taşımayan küçük ezgi parçacığı. Buna karşın müziğin temel yapısına ezgisel ve ritmik yönden damgasını vuran öğelerden biri.
- Birçoğu yan yana gelerek bir müzik parçasını veya bir bezeme işini meydana getiren ve kendi başların birer birlik olan unsurlardan her biri.
- Süsleme Sanatlarında, bir süsleme işinde tekrar eden resim ve şekillerin her biri.
- Bir hikâyenin temel fikri.
- Bir biçimin, bir grubun ve özellikle bir manzaranın konusu.
- Bir resmin, heykelin, binanın ya da modelin tasarımında farklı olan ya da ondan ayrılabilen parçası.
- Resmin konusu.
- İtici güç, güdü, saik, asıl sebep.
- Müzik parçasında en küçük birim, motif, tema.
- Neden, sebep, gerekçe.
- İtki, harekete geçiren şey.
- Desen.
- Bir eylemin veya davranışın nedeni.
- Edebiyatta ya da folklorda yinelenen bir tema, karakter ya da söz kalıbı.
- Motif birkaç farklı çalışmada ortaya çıkan bir tema olabilir.

3- Sanat Türlerine Göre Motif

Tanımların her birinin, bazı belirsiz ifadelere rağmen yine de motife ilişkin belli oranda doğruluk payı taşıdığı itirazı gelecektir. O halde motifin doğru bir tanımına ulaşmak, öncelikle

onu uygun şekilde sınıflandırmaktan ve bu sınıflar içinde, sanat türleri açısından bir değerlendirmesini yapmaktan geçer demeliyiz. Elimizdeki veriler ile daha geniş başlıklar altına yerleştirildiklerinde motifle ilgili üç kategoriden söz edebildiğimizi görürüz. Biçim ve içeriği, desen ve çizgi tarafından belirlenen Plastik Motifler, biçim ve içeriği, dil ve söz tarafından belirlenen Sözel Motifler, biçim ve içeriği, ses ve melodi tarafından belirlenen Ezgisel Motifler. Plastik motifler kategorisi başlığı altına, ana malzemesi çizgi olan ve genellikle bir desen, bir renk ya da nesne olarak, çizgisel ya da üç boyutlu şekilde açığa çıkan yapıları yerleştirmek uygun gözükmektedir. Süsleme Sanatları, Geleneksel El Sanatları, Resim, Heykel, Mimari, Seramik, Çini vb. sanatlar, motifin sözü edilen formlarla vücut bulduğu, Plastik Motifler kategorisi altına yerleştirilebilecek disiplinler olarak kabul edilebilir. Plastik motif için, motifin en yaygın kullanım alanlarını kapsayan kategoridir demek yanlış olmayacaktır. Sadece bilimsel literatürde değil günlük konuşma dili içinde de motif öncelikle bir şekil, desen, süsleyici bir öğe çağrışımıyla anılır. Bu gün yerel olarak doğmuş fakat yaygınlaşarak belli bir coğrafyanın hemen her tür geleneksel el sanatında (halılar, kilimler, örtüler, örgüler, kutsal kitapların ya da mekânların süslemeleri vb. alanlarda) örneğini bulabileceğimiz belli başlı motiflerin neredeyse tümünün sınıflandırılmış, adlandırılmış ve çözümlenmiş olması Geleneksel Sanatların, kendi kültürümüze yönelik ilgisinin bir göstergesi gibidir.

> Tezyinatın temel malzemesi olan motiflerin kaynakları, tarihi gelişmeleri, kullanılış şekilleri ve üsluplaşmalarıyla büyük önem taşımaktadırlar. Bu sebeple desenlerin temel taşları olan motifleri tek tek tanımak icap eder. (…) Kaynakları esas alarak motifleri tasnif etmek istersek ilk olarak bitki kaynaklı motifler göze çarpar. Hatayi grubu altında toplanan bu motifler kendi içinde de gruplara ayrılır. Bilhassa XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda çok rastlanan ve Avrupa tesiriyle resmedilerek tabiattaki şekliyle süsleme sanatımıza giren çiçekler de vardır. Eski tabirle şükufe denen bu çiçekler teknik bakımdan resim sanatının ürünleri sayılabilir. Hayvan motifleriyse, efsanevi hayvan motifleri ve üsluplaştırılmış hayvan motifleri olmak üzere ikiye ayrılır. Çintemani motifi sembolik düşünce tarzı motiflerdendir. (…) Netice olarak Türkler, modellerini gerçekçi bir bakışla tabiattan almışlar, detayı atmışlardır. Klasik motiflerin bu metotla ortaya çıktığı söylenebilir. (Birol, Derman, 2004, 13-14)

Geleneksel El Sanatları, Süsleme Sanatları, Seramik, Çini Plastik Motifler başlığı altında sınıflandırdığımız resim ve mimarinin aksine çoğu kez anonimleşmiş motiflerin açığa çıktığı alanlardır. Ancak bu durum Plastik Motifin fakat bilhassa motifin sadece anonim olduğu ve başka bir şekilde ortaya çıkamayacağı anlamına gelmez. Kültürel kodların ağırlığı, motif gibi hem anonim hem de bireysel bir yaratıcılık ürünü olarak ortaya çıkabilen estetik öğelerde oldukça belirleyici gözükmektedir. Şüphesiz ki ister sanatçının tek seferlik bir yaratımının ya da eserlerinin tümünü birden kapsayan sürekli bir yaratımın ürünü olsun, motif kavramını hatta herhangi bir estetik unsuru, kültürel kodlarından ayrı düşünmek mümkün değildir. Fakat yaratıcısı belli bir motifin, eser içinde çözümlenmesi ile anonim hale gelmiş ve yaygın kullanımı olan bir motifin çözümlenmesi kesinliği açısından aynı derecede sonuç vermeyebilir.

Hiç değilse, elde edilen bilginin kesinleşmesi daha uzun bir zaman dilimine ve farklı alanlarda çalışmalara ihtiyaç duyar. Bu açıdan geleneksel sanatlara ilişkin çözümlemelerde, belli bir netliğe ulaşmadan önce daima bir şüphe payının bulunduğunu, bu şüphenin insanlığın kültürel geçmişine dair genel bir bilinmezlikten kaynaklandığını belirtmek gerekir. Resim sanatı bu açıdan her iki tür kullanıma da olanak sağlayan bir zemin sunar. Örneğin Batı resminde haç Hıristiyanlığın bir sembolü olarak çoğu kez ana figür olarak kullanılsa da doğrudan dinsel bir içerik taşımayan eserlerde ve süslemelerde de motif olarak bulunabilir. Batı sanatı bu tarz kullanımların sayısız örnekleri ile doludur ve bu örneklerin çoğu ciddi sanat tarihçilerinin gözünden kaçmamıştır. Kültürel olanın, estetik bir öğe aracılığıyla bir esere taşınması, çoğu kez büyüleyici ve bizleri kendisine bağlayan ürünler ortaya çıkartabilir. Tıpkı geleneksel ya da modern şekilde resmedilmiş bir doğa manzarası gibi bir halı deseninin önünde de büyük bir etkilenme yaşayabiliriz. Motifler bu duygumuzu pekiştirebilir.

> 700 yılından az önce Northumbria kraliyetinde resimlenmiş ünlü Lindisfarne İnciller Kitabı'nın bir sayfasında çok daha karışık bir yüzey üzerinde, birbirine girmiş ejder ve yılanlarla akıl almayacak zenginlikteki bir dantelden oluşan bir haç görüyoruz. Kıvrım kıvrım biçimlerin meydana getirdiği bu şaşırtıcı dolambaçlar içinde insanın kendine bir yol açabilmesi ve birbirine geçmiş vücutların sarmallarını izlemesi çok haz verici bir denemedir. Ayrıca burada en küçük bir karışıklığın bile olmadığını hatta çeşitli örneklerin karmaşık bir çizim ve renk uyumu oluşturacak biçimde birbirine tam tamına uymuş olduğunu görmek çok daha şaşırtıcıdır. Böyle bir örgütleme düşüncesinin nasıl doğabildiğini ve sanatçının bunu sona erdirmek için nasıl sabırlı ve kararlı olduğunu düşlemlemek bile güç bir iş. Eğer gerekliyse işte, yerli geleneğin mirasçısı sanatçıların beceri ve teknikten yoksun olmadıklarının bir kanıtı (Gombrich, 1984, 116).

Motife ilişkin bir diğer kategori Sözel olandır. Biçim ve içeriği dil tarafından belirlenen ve motifin dilsel bir yapı ya da söz biçiminde ortaya çıktığı bu kategori, sözel boyutu olan tüm sanatları kapsar. Edebiyat, şiir, tiyatro, opera ile halk bilimin sözlü gelenek ürünlerinin tümünü kapsayan bu kategori, diğer iki kategoriye kıyasla oldukça geniş bir aile olarak kabul edilebilir. Özellikle edebiyat ve sözlü gelenek ürünlerinin kendi başlarına, pek çok alt dala ayrıldığı düşünülürse, motifi tanımlarken sözel olarak gruplandırmanın önemi biraz daha artırmış olacaktır. Sözel motifler biraz daha karmaşık bir yapı sunarlar. Malzemesini dilden alan bu tür, motifin de dilsel olarak açığa çıktığı bir alan olarak karşımızda durmaktadır. Halkbilimin özellikle masallar, eposlar, halk şarkıları, türküler gibi alt türlerde gerçekleştirdiği kapsamlı çalışmalar kısmen sözünü ettiğimiz ihtiyacı karşılamış gözükmektedir. Halkbilimin çalışmaları gibi edebiyat alanında da edebi motif üzerine kapsamlı incelemeler bulunmaktadır. Fakat burada asıl dikkat çekici olan edebi ya da sözlü gelenek ürünlerinde daima sözel biçimde açığa çıktığı halde motifin, daha geniş bir başlık altında sınıflandırılmamış oluşu ve sözel olmanın motife kattığı niteliklerin incelenmemiş olmasıdır. Motif en belirgin tanımına yine de edebiyat ve halk bilim çalışmaları aracılığıyla ulaşmıştır. Özellikle halkbilimin sözlü gelenek ürünlerini motiflere göre sınıflandırmış olması ayrıca edebiyat incelemelerinde tema, yan tema, konu ayrımının titizlikle yapılması ve motife özel, kavramsal bir alan tanınması bu katkıyı güçlendirmiştir. Yine de daha dar bir alanda her iki disiplin açısından motif kavramına

baktığımızda zaman zaman konu, tema, ana fikir ya da belirsiz bir özellik olarak tanımlandığı dikkatli gözlerden kaçmaz. Motifin nasıl bir işlev üstlenerek esere özellik kazandırdığını, bu özelliğin ne türde olduğunu saptamak oldukça güç görünmektedir ancak motif estetik bir öğe olarak ele alındığında sözü edilen özelliğin de estetik olacağını ve bir işlevinin bulunacağını söylemek mümkün olabilir. Aslında bu yaklaşım, bir eser içinde karşılaşılan motifin statik bir öğe olduğuna, salt süsleme amacıyla o esere yerleştirildiğine dairdir.

Motife ilişkin üzerinde ayrıca duracağımız diğer kategori ise ezgisel olandır. Ezgisel Motif, genel bir anlam oluşturmak adına çok daha detaylı ve iyi tanımlanmış bir kavrayışı ortaya koyuyor görünmektedir. Bu durumun ortaya çıkışında, müzik sanatının teknik doğasının etkisi olduğu kadar tıpkı tiyatro sanatında olduğu gibi sağlam terminolojisinin etkisinin olduğu da düşünülebilir. Müzik sanatı da tiyatro gibi ya da bir müzik parçası, dramatik metin gibi iyi tanımlanmış, sağlam bir yapı ve terminoloji üzerinde yükselebilir. Dolayısıyla bir müzik parçasında ya da tiyatro eserinde çeşitli kavramları birbiri yerine kullanmaya kalkışmak, örneğin; ritmik olana melodik demek ya da tema ile motifi karıştırmak ancak bir hatadır. Ezgisel motiflerin iki yönden motif tanımına katkısı vardır. Müzik disiplini öncelikle motifin kendi başına bir anlam bütünlüğü taşımadığını ancak dâhil olduğu eser içinde bizim deyişimizle bağlamı kapsamında bütünlüklü bir anlama kavuştuğunu vurgular. Bu yaklaşım halkbilimsel ve edebi motif gibi daha geniş iki sözel alanda inceme yaptığımızda da ortaya çıkar. Bir diğeri Ezgisel Motif'in, çeşitli yönlerden esere birlik sağlayan bir unsur olduğu çıkar. Yani motif sözlük tanımları içinde örneğine pek çok şekilde rastladığımız gibi müzik sanatında statik, salt süsleyici bir öğe olarak ele alınmaz. Elbette bunda müziğin inkâr edilemeyecek şekilde bariz olan devingen doğası etkin rol oynar. Bir müzik parçası da zamanın içinde ya da Tuncay'ın dramatik sanatlar için kullandığı tanımla; zamanı estetize ederek kurulur. Dolayısıyla kendisi eylem içinde olan ve bir noktadan belirli bir noktaya doğru akan bir müzik parçası içinde herhangi bir unsura statik bir parça olarak yaklaşmanın olanağı yoktur. Müziğin temel yapısına ezgisel ve ritmik yönden damgasını vuran motifler böylece tema kadar güçlü ancak yine de tema ya da konu adını almadan, kendi bağımsız yapıları ile belirleyici, estetik bir öğe olarak var olabilirler. O halde müzik sanatı söz konusu olduğunda, motifin niye işlevi bulunan, müzikal ancak bağımsız ve estetik bir unsur olarak ele alınabildiğinin yanıtı aslında yine bu sanatın kendisinde aranmalıdır. Müzik sanatı açısından bir motif en az iki farklı notadan oluşabileceği gibi bazen iki, bazen üç ya da dört ölçüden de meydana gelebilir. Motif, m1-m2-m3 işaretleri ile gösterilir. Demir'e göre Kendine özgü, melodik, ritmik, (çok sesli ise armonik) özelliği olan motif, gelişmeye elverişli en küçük fikir, en önemli yapı taşıdır. Bu en küçük yapı taşı ancak kuvvetli zamana sahipse buna motif denir. Bir ses bir harf gibi bir fikir oluşturmadığından motif en az iki sesten meydana gelir. Demek ki en küçük motifin oluşması için iki ses yeterlidir. Dolayısıyla En az iki sesi ve bir kuvvetli vurgusu bulunan, kendine özgü bir karakteri olan, gelişmeye-işlemeye elverişli en küçük müzik fikridir (Cevher, 2013, 12).

Ana motif oluşturulduktan sonra ritmik yapısı ve aralıkları bozulmaksızın ton içinde kalarak, eser içerisinde ana motifin bir ya da birden fazla kullanılması ise motifin tekrarıdır. Ana motif oluşturulduktan sonra ritmik yapı bozulmaksızın ton içinde kalarak ses sınırlarının genişletilmesi motifin ses sınırlarının genişletilmesi (Tombul, 2012, 9-10) Ana motifin ritmik

yapısının değiştirilmeden ses sınırlarının daraltılması motifin ses sınırlarının daraltılması, sekvens ise motifin melodik ve ritmik kuruluşunun, olduğu gibi bir veya birkaç kez başka ses üzerinden tekrarıdır. Wagner, birçok partisyon sayfaları boyunca bu iki motifle meşgul olmuş ve birbirinden cazip tertipler yaratmıştır. Bu arada fa majörün avdetini de hazırlamış, bu tonaliteye girince de her üç motifi aynı zamanda ve ihtişamla dile getirmiştir. Burada a motifi ortada, b motifi başta, c motifinin ikinci bölümü ise küçük bir değişmeyle, üstte bulunmaktadır.

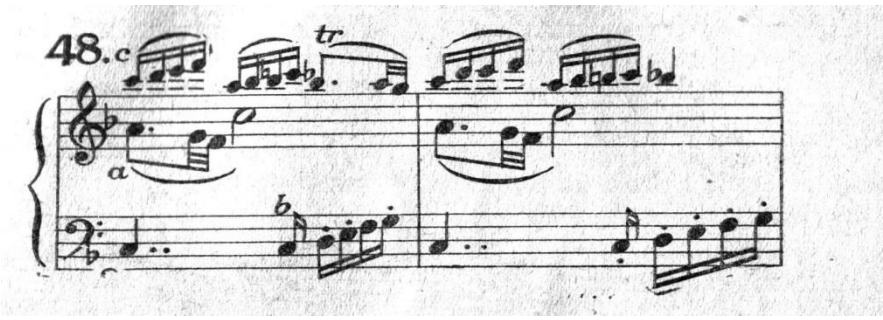

(Koray, 1967, 14)

Wagner, motiflerinde yeni gelişmeler sağlayabilmek için, bunlara bir motif (d) daha eklemiştir. Bu motifi, önce yalnız basma alarak sekvensler halinde tekrarlamış, sonra değiştirmiş ve en sonra da a ve b motifleri refakatinde getirmiştir.

:

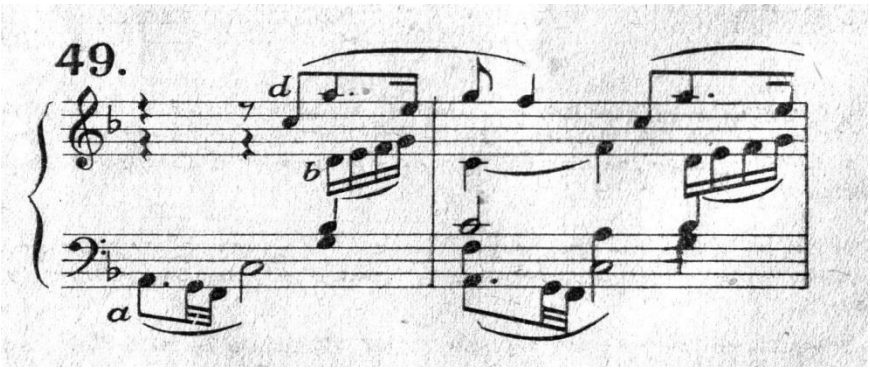

(Koray, 1967, 14)

Bu üç motifi işleyerek do majör modülâsyonuna eriştiği sırada sanatkâr, orkestranın bütünü ile sahnede toplanmış olan şarkıcı ustalar birliğinde, bütün geçmiş motifleri aynı zamanda

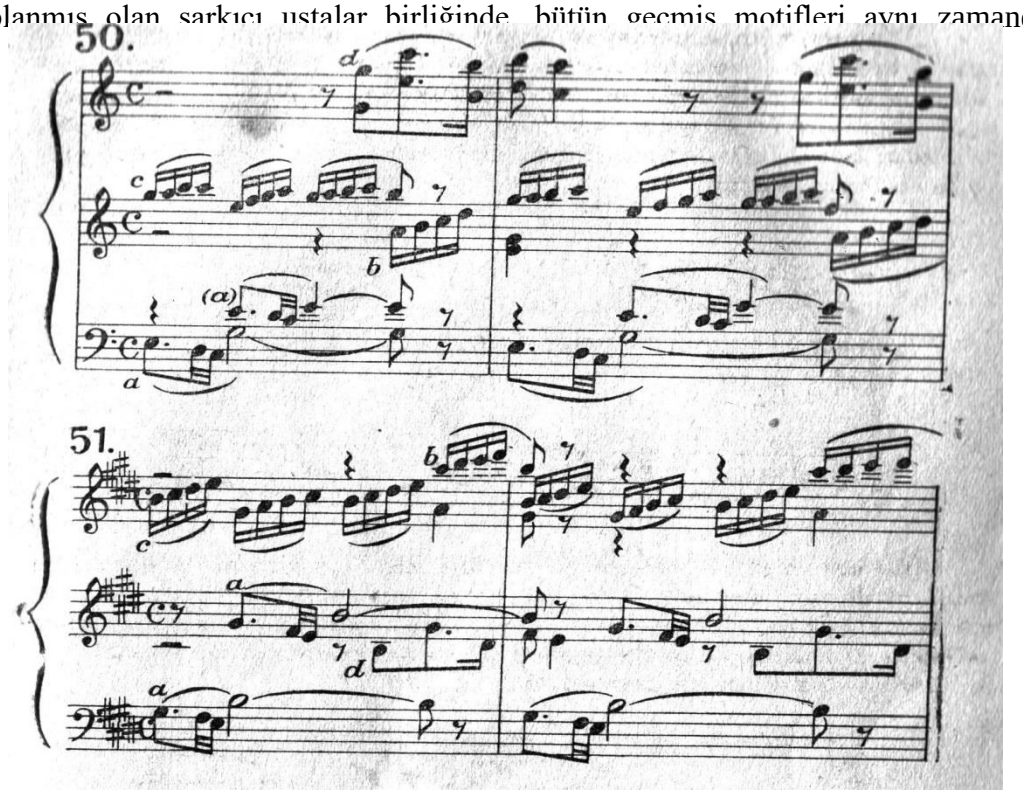

söyletmiştir.

(Koray, 1967,14)

Koray tarafından incelenen bu sahne müziğinde Wagner, a motifini, 300 ölçüye yakın bir müzik içinde ve birbirinden güzel tertiplerle işlemiştir (Koray, 1967, 15). Koray'a göre formun en önemli unsuru motiftir. Bununla beraber, bir eserin form yapısında başka unsurlara da rastlanır. Bazı parçalar, büsbütün başka temeller üzerine kurulurlar ve motif teorisiyle izah edilemezler (Koray, 1967, 15). "Bunlardan biri olan akor içi seslerine dayanan figür aynı süreli seslerden meydana gelmiş bir grup ve armoni zincirinin icaplarına uyarak daima tekrarlanan bir kalıptır (Koray, 1967, 16)

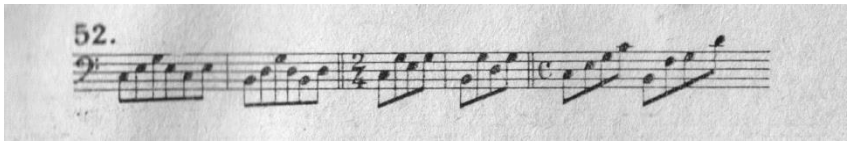

Figürler bazen motif, bir figür örgüsü içine yerleşmiş bulunur:

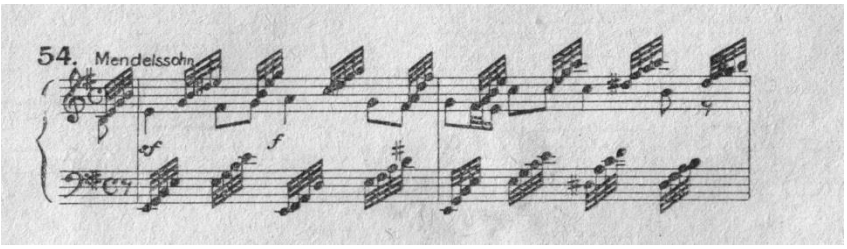

Bu çeşit figürlere, motif karakterinde figürler demek daha doğru olur.

Sonuç

Geleneksel sanatlar, halk bilim, edebiyat, süsleme sanatları gibi değişik disiplinlerde karşılaştığımız ve her biri diğerinden farklı bir motif tanımı sunan sözlük tanımlarının niçin bir ortaklık oluşturamadıkları genel olarak belirginleşmiş sayılabilir. Tek tek sanat disiplinleri ele alındığında motif kavramına ilişkin bu belirsizliğin ve çelişkinin iki temel sebebinin olduğunu söyleyebiliriz: Birincisi kendi yapısal bütünleri içinde sanat disiplinleri çoğu kez karmaşık bir terminolojiye sahiptir ve bu durum temel kavramların sağlam ve net bir şekilde tanımlanmasını zorunlu kılar. Oysa bu estetik ve işlevsel kavramlar henüz yeterince tanımlanmamıştır. Dolayısıyla, esere dışarıdan dâhil olan, kendi biçim ve içeriğini taşıyan yeni bir öğe pek çok karışıklığa yol açmaktadır. Bir diğer sebep ise bağımsız bir motif kavramına ulaşmak ve bu kavramın ortaya çıkış koşullarını, işlevini ve özerk niteliklerini saptamak adına, disiplinler arası, bağımsız bir araştırmaya gidilmemiş olmasıdır. Motif kavramının hemen hemen tüm sanatlarda, ara bir unsur gibi kullanılıyor olması buna rağmen yine de belirgin bir tanımının bulunmaması, onun değinmeye çalıştığımız disiplinler arası niteliğiyle açıklanabilir. Deyim yerindeyse motif kavramı, bir açıdan sadece sözlüklerin bir konusu haline gelmiştir. Her sanat kendi kullanım biçiminden yola çıkarak motife bir içerik kazandırırken bir anlamda hazır bir motif tanımı var sayımından hareket ediyor gözükmektedir. Sözlükler, motif kavramını çeşitli sanat disiplinlerinin kullanım şekillerine göre tanımlamaktadırlar. Motif kavramı çok farklı disiplinler altında karşımıza çıkmasına rağmen tek tek sanatları kendi bünyesinde toplayan daha geniş kategoriler altına yerleştirilmemiştir. Motife ilişkin yaygın kullanımlardan biri de onun tema, konu ya da ana fikir olduğu yönündedir. Motifin ortaya çıkış biçimi tekrarlayan bir öğe olmasıyla sınırlıdır. Motif daha çok süsleyici bir öğe olarak ele alınır. Dramatik motif, bir tür olarak tanımlanmamıştır ancak sınırlı sayıda bazı çalışmalar kavrama, tiyatro sanatı içinde özel bir yer ayırmıştır. Bizim açımızdan ise motifler bir sanat eserinin ana yapısını değilse bile doğasını belirleyen unsurlardır. Böylelikle aynı türden iki konu, iki yöneliş arasında temel bir fark yaratmanın aracısı olabilirler. Sınıflandırma çalışmaları açısından S.Thomson'ın çalışmaları göstermiştir ki motifler güvenilir bir metot yaratmada yetersizdir. Bir kategorinin tanımlayıcı ölçütü haline gelemezler. Yine de eser içinde tespit edilebilir oldukları müddetçe bir sanat eserinin bireysel yaratıcılıkla ve geçmişten gelen ortak kültür mirası olarak adlandırdığımız malzemeyle ne derece harmanlanmış olduğunun saptanmasında yararlı bir işlev görebilirler.

Kaynaklar

Beckson, K., Ganz, A., (1960), *A Reader's Guide to Literary Terms*, The Noonday Press

Birol, İ., A., Derman, Ç., (2004), *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler*, 4.Baskı, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul

Cuddon, J., A., (1998), *Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Penguin Reference, England

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, (1997), Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, Cilt:3, İstanbul

Freedman, W., (1971), *The Literary Motif: A Definition and Evaluation*, Novel: A Forum on Fiction, Vol:3, No:2, Duke University Press, Çev: Özşener, F.

Fuad, K., (1957), *Müzik Formları*, Maarif Basımevi, İstanbul

Gombrich, E., H., (1984), *Sanatın Öyküsü*, 3. Basım, Remzi Kitapevi, Çev: Cömert, B. İstanbul

Keser, N., (2005), *Sanat Sözlüğü*, Ütopya Yayınevi, Ankara

MEB, Devlet Kitapları, (2013), *Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri Müzik Biçimleri*, Edt: Hakan Cevher, Ankara

Nişanyan, S., (2009), *Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, 4.Baskı, Everest Yayınları, İstanbul

Özdemir, N., (1988), *Gösterim Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Yayınları, İstanbul

Panofsky, E., (1971), *İkonografi ve İkonoloji*, Türk Dili Dergisi, sayı: 24. Çev: Cömert, B.

Saygun, A., A., (1973), *Toplu Solfej*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul

Smith, E., L., (2003), The Thames & Hudson Dictionary of Art Terms, UK, New Edition

Türk Dil Kurumu, (1966), *Tiyatro Terimleri Sözlüğü*, Ankara

Tombul, S., (2012), *1980'den Günümüze Okul Müziği Bestelerinin Motif Gelişimleri Açısından İrdelenmesi*. Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Müzik Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sivas

KUZEY RÖNESANS RESİM SANATININ ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİNDEN JAN VAN EYCK ÜZERİNE BİR İNCELEME: ŞANSÖLYE ROLİN VE MERYEM

Yüksek Lisans Öğrencisi, Halil Ender ERMİŞ[1], Doç. Dr., Esra YILDIRIM[2]

[1]BARTIN ÜNİVERSİTESİ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Orcid: 0009-0001-2433-5329

[2]BARTIN ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Fakültesi, - Orcid: 0000-0003-2229-3679

ÖZET

Disiplinlerarası Yeni Sanat Eleştirisi Kuramı, sanat yapıtını tüm disiplinleri kullanarak sistematik ve çok yönlü bir yaklaşımla ele almaktadır. Kuramın eseri ele alış şekli, karmaşık olduğu düşünülen yapıtların dahi anlaşılır şekilde çözümlenmesi üzerine kuruludur. Sanatın çok yönlü ve karmaşık yapısını tüm boyutlarıyla ele alıp etkili şekilde vurgulamaktadır. Kuram, anlaşılır ve özlü olmasına karşın, sanat yapıtının derinlikli şekilde kavranmasına imkan sunmaktadır.

Eserin künyesi ele alınarak başlanılan araştırmada, biçimsel olguların tespiti ve bu olgulara yüklenen anlamların tanımlanması yapılmaktadır. Yapıtın konusunun tespit edilmesinin ardından sembolik unsurlar ve amblemler incelenerek çözümlenmektedir. Eserde yer alan, esere konu edilen figürlerin kimliklerinin tespiti ile anlatım elemanları ve konunun sanatsal ve estetik analizi yapılmaktadır. Bu analiz kısmında eserin kompozisyon ve desen anlayışı, grafik ve renk düzeni, ışık-gölge düzeni, mekan anlayışı, hareket şeması incelenmektedir.

Araştırmada Jan van Eyck'ın yapmış olduğu Şansölye Rolin'in Madonnası isimli eserinin analizi gerçekleştirilmektedir. Jan van Eyck, güçlü desen ve renk anlayışıyla eserindeki figürleri dengeli bir şekilde yerleştirmektedir. Konu olarak Burgonya Düklüğünün Şansolyesi Rolin, Meryem ve bebek İsa'yı ele alan bu eserde anlatım elemanlarının analizi gerçekleştirilmektedir. İnceleme yöntemi yeni sanat eleştirisi kuramına göre literatür taraması olarak belirlenmiştir. Betimsel incelemede, yazınsal ve görsel araştırmalar rehberliğinde Kuzey Rönesansı ve Flaman resminin en önemli temsilcilerinden Jan van Eyck'ın sanat anlayışı incelenmektedir. Şansölye Rolin'in ana konu olarak yer aldığı bu eserin kurgulanmasında kullanılan imgeler ve bu imgelere yüklenen anlamlar üzerinde durulmaktadır. Eserin yapıldığı dönemin sanat ortamı içindeki yeri, çağdaşı olan dünya sanatı örnekleriyle ilişkisi, yapıldığı günden bugüne sanat tarihi içindeki yeri gibi başlıklarla incelenerek yargıya varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jan van Eyck, Kuzey Rönesansı, Şansölye Rolin, Eser analizi, Flaman sanatı, Yeni Sanat Eleştirisi Kuramı

‘‘ ŞANSÖLYE ROLİN’İN MADONNASI ’’ ADLI ESERİN AKADEMİK VE DİSİPLİNLERARASI YENİ SANAT ELEŞTİRİSİ KURAMINA GÖRE İNCELENMESİ

Ressam Adı

Jan Van Eyck

1. Eser Adı

‘’ Şansölye Rolin’in Madonnası’’ (Rolin’in Meryemi)

Görsel 1. Jan Van Eyck , ‘‘ Şansölye Rolin’in Madonnası ’’, 1435, Ahşap Panel Üzerine Yağlı Boya, 66x62 cm, Louvre Müzesi, Paris, Kaynak: https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010061856# , 2022

1.1. KÜNYE VE FORM-İFADE ANALİZİ

1.1.1. Künye

1435 tarihli ‘’ Şansölye Rolin’in Madonnası ‘’ adlı eser 66x62 cm ebatlarında olup ahşap panel üzerine yağlıboya tekniğinde yapılmıştır. Eser 1435 yılında Burgonya Düklüğünün başarılı Şansölyesi Nicolas Rolin için, Dük İyi Philip’in siparişi üzerine yapılmıştır. Eser şu an Paris’teki Louvre Müzesi’nde sergilenmektedir.

Eser; Autun’daki Notre Dame du Chastel Kilisesi’nde çıkan yangına kadar sergilenmiştir. Yangının ardından kısa bir süre Autun Katedrali’nde muhafaza edilmiş ve 1805 yılında kalıcı olarak Louvre Müzesi’ne götürülmüştür (URL-1).

Sipariş üzerine yapılan bu eser, siparişi veren kişi Şansölye Rolin figürünü Madonna ‘nın taçlandırılması olayı ile birleştirerek sunmaktadır (Şentürk, 2012: 68). Din resmin genel havasına hakimdir, Rolin ellerini birleştirmiş Madonna(Meryem) ve kucağındaki bebek İsa olarak adlandırılabilecek bebeğe dönük şekilde dua etmektedir. Madonna’nın arkasında kanatlarıyla uçarak gelen figür elinde getirdiği taç ile adeta Meryem’i kutsamak üzeredir.

1.1.2. Biçimsel Olguların Tespiti ve Tanımlanması

Resmin sol tarafında erkek figür Şansölye Rolin yüzü sağ tarafa dönük şekilde ellerini dua eder şekilde birleştirmiş, dizlerinin üzerinde oturmaktadır. Dirseklerini dayadığı dikdörtgen bir sehpa her yerini kapatan yeşil bir kumaş ile örtülmüş, üzerine narçiçeği kırmızısı tonlarında küçük bir örtü daha serilmiştir. Küçük renkli kumaşın üzerinde kalın bir kitap açık bir şekilde durmaktadır. Resmin sağ tarafında ise Madonna işlemeli bir kaidenin üzerindeki brokar minderde, dizleri üzerine oturtarak tuttuğu bebeğiyle Şansölye Rolin’e doğru oturmaktadır, çıplak bebeğin elinde bir haç figürü bulunmaktadır. Figürlerin yüzleri birbirine dönük olmasna rağmen aralarında göz teması kurulmamıştır.

Madonna’nın hemen arkasında uçtuğu görülen kanatlı bir figür elinde ince işçilikli, büyük bir taç tutmaktadır, elindeki tacı birazdan Madonna’nın başına yerleştirecek hissini vermektedir. Resmin ön planını oluşturan bu figürlü kısım yarı kapalı bir mekan içerisindedir. Sütunlar, kemerler ve vitray detayları mekanın bir kilise olduğu düşüncesi yaratmaktadır. Sütunlarda kabartma motifler, duvardaki rölyefler ile bütünlük oluşturmaktadır. Kilisenin içinden dışarıdaki giriş kısmına bakılarak resmedildiği arkada kalan ve resmin orta planını oluşturan avlunun konumundan tahmin edilmektedir, avlu bölümünde çiçekler ve yeşil yapraklı bitkiler vardır. Avlu bölümünde tam ortada sırtını dönmüş, erkek olduğu tahmin edilebilen iki figür, resmin arka planını oluşturan nehre ve manzaraya bakmaktadır. İki figürün sol tarafında bir tavus kuşu figürlere dönük şekilde durmaktadır. Arka plandaki manzarada tam ortadan bir nehir kıvrılarak ufuk çizgisine doğru kaybolmaktadır. Nehrin sağ ve sol tarafında evler ve bu iki yakayı birleştiren bir köprü bulunmaktadır. Evlerin ve köprünün ilerisinde dağlık araziler görülmekte, renk ve çizgi perspektifi ile derinlik arttırılarak ön plan vurgulanmaktadır.

Resimdeki figürler; özellikle erkek figür zengin giyimlidir. Bordo renkli ve altın ipliklerle dokunmuş brokar kumaştan bir elbise giymiştir. Elbisenin yaka, kol ve etek ucunda kürk

detayları dikilidir. Madonna figürü kırmızı renkte, kumaşın yoğun kullanıldığı, kadife dokusunda yere kadar uzanan pelerini andıran bir üst giymiştir, önü kapalı olan bu kırmızı pelerinden bebeğini tutan elleri gözükmektedir ve içinde siyah bir elbise olduğu görülmektedir. Pelerinin tüm kenarlarını altın renginin yoğun olarak kullandığı bordürler çevrelemektedir. Bu bordürlerin kumaşa dikildiği yerin hemen üzerinde yine altın rengi ipliklerle işlenmiş örüntü şeklinde devam eden işlemeler tüm bordürleri takip etmektedir. Elinde taç olan melek figürü ise; uzun kollu, dökümlü, ayaklarını kapatacak kadar uzun koyu yeşil bir elbise giymiştir. Figürlerin saçları da yaşadıkları dönemi yansıtmaktadır, erkek figürün saçlarının yanları ve arkası kazınmış kahkülleri kısa kesilerek öne taranmıştır. Kadın figürlerin saçları da doğal dalgalıdır, geriye doğru yarım şekilde toplanarak alın ve yüzleri açılmıştır.

Görsel 2. Eser detayı

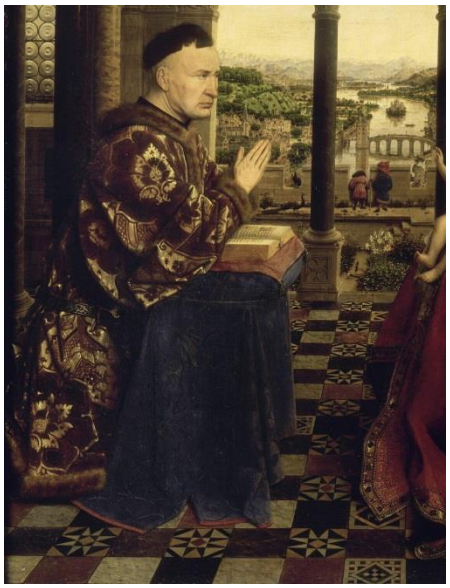

Görsel 3. Eser detayı

Kaynak: https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010061856#, (09.12.2022)

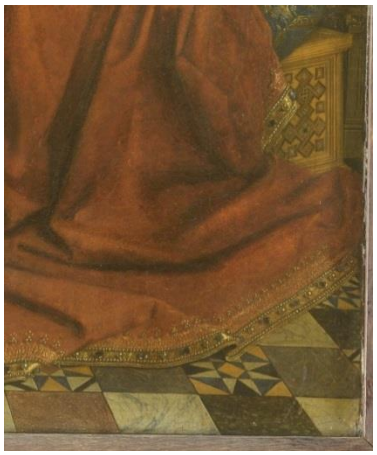

Görsel 4. Eser detayı

Görsel 5. Eser detayı

Kaynak: https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010061856# , (09.12.2022)

1.1.3. Biçimsel Olgulara Yüklenen İfadelerin Tespiti ve Tanımlanması

Sahne figürlerin duruş ve ifadeleri ile ciddi, mekan ve kostümler ile gösterişli bir hava içerisinde betimlenmiştir. Sol taraftaki erkek figürün dirseklerini önündeki sehpaya dayayarak avuç içlerini birleştirmesi dini ve törensel bir duruş yaratmakta, sağ tarafta elinde taç bulunan kanatlı melek figürü bu törensel havayı desteklemektedir.

Erkek figürü ağırbaşlı ve ciddi bir ifadeye sahiptir. Kadın figürün başı dik ama gözlerini karşısındaki kişiden kaçırmış yere bakmakta, ifadesi mahcubiyet, saflık ve alçakgönüllülük hissi vermektedir. Arkasındaki melek figürü de benzer ifade de betimlenmiştir. Bebek İsa olduğu çağrışımı yapan bebek figürü ise yüzündeki ciddiyet ve kaldırdığı sağ eli ile erkek figüre adeta karşılık vererek törensel havayı desteklemektedir.

1.2. KONU VE ANLATIM ELEMANLARININ ANALİZİ

1.2.1. Konu Tespiti ve Tanımlanması

Eserde ele alınan konu dinsel bir törendir. Sanat ile dinin iç içe geçtiği döneme ait resimde Bakire Meryem, kucağında bebek İsa ile tasvir edilmiştir. Bebek İsa kaldırdığı sağ eli ile karşısında dizleri üzerinde duran Rolin'i kutsamaktadır. Anakronizm anlatıma sahip eser, farklı dönemlere ait kişileri ve taşıdıkları sembolik özellikleri koruyarak dinin kutsallığını, dünyeviliğin gerçekliği ile birlikte işlemiştir (Özgenç ve Güler, 2016: 87).

Figürlerin duruşları, ifadeleri içinde bulundukları ruhani ana vurgu yapmaktadır.

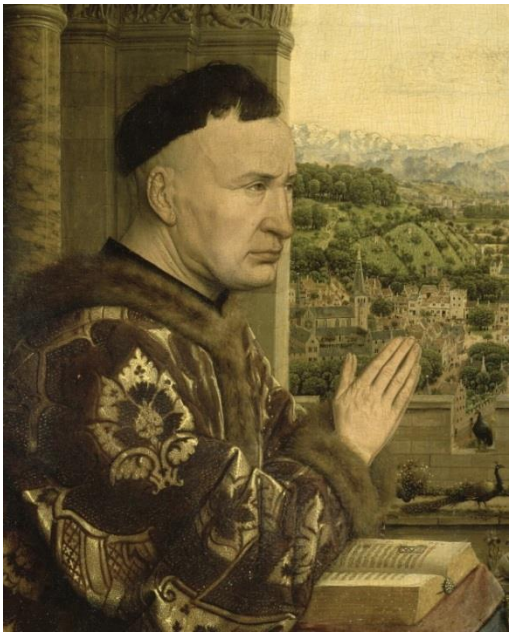

Görsel 6. Eser detayı

Görsel 7. Eser detayı

Kaynak: https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010061856# , (09.12.2022)

1.2.2. Sembolik Unsurların -Amblemlerin Tespiti ve Çözümlenmesi

Sembolik unsurların yoğun olarak kullanıldığı bu resimde Meryem masumiyeti, bebek İsa figürü Hristiyanlık dininin kutsallığını simgelemekte, bebeğin elindeki haç figürlü kristal küre İsa, Mesih'in dünyevi ve ruhsal gücünü temsil ederken, kristal Meryem'in bekaretini simgelemektedir (URL-1, 2022). Rolin'in kürk detaylı gösterişli kıyafeti onun sınıfsal farkını ve maddi zenginliğini vurgulamaktadır. Meryem'in üzerindeki iki parçadan oluşan kırmızı dış giysi ve Smock adı verilen iç giysiden oluşan kıyafetinde dış giysinin genişliği ve kumaşın fazla kullanımı maddi güce dair bilgi vermektedir(Yıldız ve Başak, 2019: 191).

Dua pozisyonunda dizleri üzerindeki Rolin'in önündeki sehpada, açık şekilde duran bir kitap vardır. Saatler Kitabı olarak adlandırılan bu kitap meslekten olmayan nüfus için tasarlanmıştır, ancak maddi zenginlik, aile mirası ve dindarlığın halka açık bir gösterimi olarak hizmet etmiştir (URL-1,2022). Şansölye Rolin'in yaşadığı toplum içindeki konumuna vurgu yapmak için konulduğu düşünülmektedir. Şansölye Rolin'in kafasının üzerinde adeta bir taç gibi duran kabartmalarda ise yedi ölümcül günahtan tasvirler yer almaktadır. Kitab-ı Mukaddes'te bir liste halinde yer almayan bu günahlar kibir, haset, öfke, tembellik, açgözlülük, şehvet ve oburluktur (Güngör, 2014: 36).

Resmin mekânsal kurgusu da sembolik anlamlar içermektedir. Üç bölümden oluşan resmin zemini karolarla kaplı ön planı kutsallığı, bu kapalı alanın ardından üç sütunla ayrılan orta plandaki bahçe kısmı ve buradaki iki figür fani dünyayı, arka plandaki manzara ise gerçekliği simgelemektedir(URL-2, 2022). Resim tam orta kısmında bulunan bu iki figürün bulunulan konumun yüksekliğini ve açısını vurgulamak için yerleştirildiği, başında kırmızı türban bulunan sağdaki figürün Jan Van Eyck olabileceği düşünülmektedir (URL-1, 2022).

Ressam üç faklı mekanı ve aslında farklı zamanları anakronik bir yapıda birleştir. Ön plan ve orta planı ayıran sütun dünyayı ve cenneti hem ayıran hem de birleştiren bir semboldür, buradaki iki sütun ise cennete ya da sonsuzluğa açılan kapı anlamı taşımaktadır (Aksular, Akkaya, 2022: 126). Sütunları birleştiren üçlü kemer, Hristiyanlık dinindeki üçlü birliğe(Baba, Oğul, Kutsal Ruh) referans olmaktadır(URL-1, 2022). Arka plandaki manzara içerisinde sağ ve sol tarafta resmedilen katedraller ve iki yakayı birbirine bağlayan köprü ilahi gerçeklik ve öbür dünya olgusunu dünyevi imgelerle birleştirerek sunmaktadır.

Resimdeki melek figürü kutsallığı ve göksel dünyayı, bahçedeki tavus kuşları cenneti ve bahçedeki beyaz zambaklar ise Meryem'in bakireliğini ve saflığını temsil etmektedir(Kırçiçek, 2017). Melek figürünün elindeki tacın üstünlük sağlamış Meryem temasının 13. ve 14. yüzyılın dinsel sanatında, Meryem'in cennette taçlandırılması ve insanoğlunun günahlarından arınması anlamına geldiği şeklinde ifade edilmektedir (Üresin, 2016). Orta plandaki iki adet saksağan kuşunun da ölümü simgelediği düşünülmektedir (URL-1, 2022).

Görsel 8. Eser detayı

Görsel 9. Eser detayı

Kaynak: https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010061856# , (09.12.2022)

1.2.3. Alegorik Elemanların Tespiti ve Tanımlaması

Resimde din alegorisi yoğun şekilde hissedilmekte; fakat bu dini öğeler günlük yaşam ve kişilerin kurguya dahil edilmesiyle akronik bir yorumla sunulmaktadır. Hristiyanlık dinindeki; ilahi dünya, cennet, ölüm, kutsanma konuları dünyevi olgularla birleştirilerek aktarılmıştır.

1.2.4. Figürlerin Kimliklerinin Tespiti ve Tanımlanması

Sağda oturan kadın figürün Meryem, kucağındaki bebeğin de İsa figürü olduğu düşünülmektedir.

Arka plandaki arkası dönük iki figürden kırmızı türbanlı olan kişinin resmi yapan kişi Jan Van Eyck olduğuna rivayet edilmektedir. Sanatçının bir eserlerinden ‘‘ Arnolfini’nin Evlenmesi’’ resminde duvardaki aynadan kendi yansımasını resmetmiş olması, bir diğer eseri ‘‘ Kırmızı Türbanlı Adam ’’ ın otoportresi olduğu düşünceleri bu rivayeti desteklemektedir.

Soldaki erkek figürün eserin siparişini de veren Dük İyi Philip’in Şansölyesi Nicolas Rolin olduğu bilinmektedir. Hukuk eğitimi alarak başlayan kariyeri, 1422’de Dük İyi Philip’in şansölyesi olarak görevlendirilmesiyle devam etmiş; bu dönemde güçlü diplomatik ilişkiler kurarak Burgonya’yı genişleterek; askeri, siyasi, ekonomik anlamda başarısını kanıtlamış; bu başarılarıyla Burgonya politikasında egemen bir etki oluşturan Şansölye Rolin, 1434 yılında papalık izni almıştır (akt. Kırçiçek, 2017). Kilise için yapılan bu resimde de Rolin, Meryem’e olan bağlılığını ibadet ederek göstermektedir.

1.3 KONU VE ANLATIM ELEMANLARININ ESTETİK ANALİZİ

1.3.1. Desen Anlayışı ve Grafik Düzen

Eser kenar uzunlukları sebebiyle kareye yakın bir alan içerisindedir. Fakat figürlerin yerleşimi ve dikey unsurlar resmin dikey algılanmasını desteklemektedir. Resimdeki tüm figür ve nesneler detaylarıyla aktarılmıştır. Dinsel bir tören anını yaşayan figürler, mekan içi perspektifiyle tasvir edilmektedir. Eser, geometrik çizgilerle oturtulmuş bir düzene sahiptir.

Resmin sağı ve soluna yerleştirilen figürler aynı hizada oturmakta ve simetrik bir etki yaratmaktadır ancak sağdaki melek figürü diyagonal bir etki yaratarak simetrik dengeyi bozmaktadır. Şansölye Rolin Ve Madonna, kapladıkları alanın büyüklüğüyle resimde dikeylik vurgusunu vermekte, arka plandaki sütunlar bu vurguyu daha da güçlendirmektedir.

Eserde anatomiye, hacimselliğe ve oranlara önem veren çizgisel ve klasik desen anlayışı belirgin şekilde görülmektedir. Ele alınan figür ve nesnelerin belirliliği formların konturları ile sağlanmaktadır. Rolin'in dua etmek için dirseklerinin üzerindeki elleri ile Meryem'in kucağındaki bebek İsa'nın havadaki sağ eli aynı hizadadır. Ayrıca resimde Şansölye Rolin dizlerinin üzerinde olmasına rağmen oturan Meryem ile aynı seviyede resmedilmiştir. Bu ayrıntıların, Rolin'in Hristiyanlığa ve Meryem'e olan saygı ve bağlılığını gösterirken bir taraftan Rolin'e kutsallık ve güç konusunda eşitlik imkanı yarattığı düşünülmektedir.

Geometrik öğeler, grafik düzende uyumlu ve etkili şekilde kullanılmıştır. Rönesans'ta piramidal form sembolik ve mistik değeriyle tercih edilip kullanılmaktaydı (Akkaya, 2014: 126). Bu eserde de Rolin ve Madonna'nın konum ve duruşu açıları resmin dışında birleşen bir üçgen oluşturmaktadır. Grafik düzende dikdörtgen forma sahip elemanlar sütunlar arası boşluklardır ancak kemerlerle yarım daire formu uygulanarak dikey hareket dengelenmiştir.

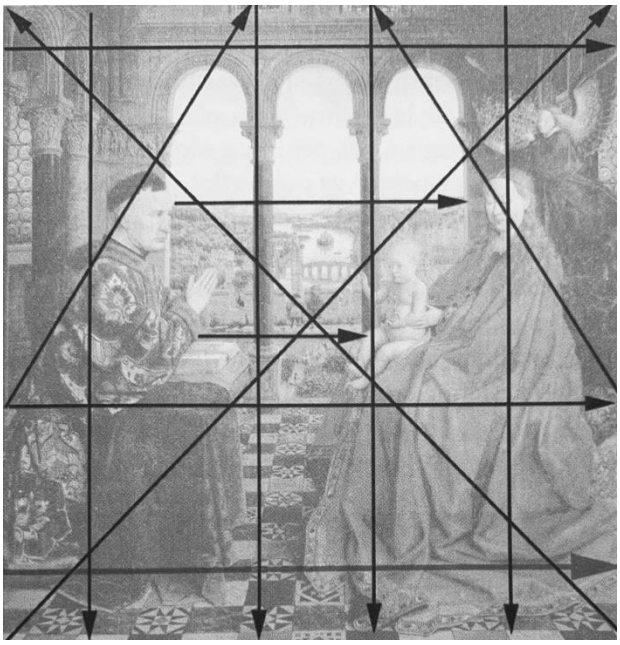

Görsel 10. ''Şansölye Rolin'in Madonnası '' Hareket şeması Kaynak: Şentürk, 2012 s.68

1.3.2. Işık-Gölge Düzeni

Arka planı bir bahçe olan, sütunlarla ayrılmış kapalı alan olan bölümde doğal ışık kaynağı dışında ressamın özgün bir yorumu olduğu düşünülmektedir. Rolin, Meryem, bebek İsa ve melek figürlerinde özellikle portrelerde kullanılan ışık bu durumu desteklemekte, dikkati ana karakterler üzerinde toplamaktadır. Resmin sağ tarafından gelen ışık, kumaş kıvrımlarına, Rolin'in önündeki sehpaya ve kitabına, arkasındaki sütunlara ve rölyeflere süzülmektedir. Mekan, figür ve nesnelerde kullanılan ışığın zengin ton derecelendirmeleri, sanatçının

yağlıboya tekniğine hakimiyetine ve ustalığına delil sunmaktadır. Resmin orta ve arka planını oluşturan bahçe ve köprülü manzaraya bakıldığında da parlak bir ışığın olmadığı bulutlu, puslu bir gökyüzünün resme hakim olduğu görülmektedir. Sanatçının eserinde işlediği dini konuya uygun olarak; mistik, güçlü ve dingin bir atmosfer yaratmak amacıyla ışığı bu şekilde kullandığı düşünülmektedir.

1.3.3. Renk Düzeni

Renkler ışık-gölge düzenine bağlı olarak zengin tonlamalarla, doğal bir anlayışla ele alınmıştır. Meryem'in üzerindeki kırmızı kadife pelerin ile arkasındaki meleğin lavicert elbisesi ve Rolin'in önündeki sehpa örtüsünün maviliği tamamlayıcılığı sağlamaktadır. Kırmızı renk Meryem'e güçlü bir vurgu yapmakta ön plana çıkarmaktadır. Koyu mavi renk diyagonal bir hareketle taşınarak kullanılmıştır. Genel olarak sıcak renk tonlarının hakim olduğu bir renk paleti görülmektedir, ışık-gölge kullanımındaki ahenk, derinlik etkisi için kullanılan renk tonları, tüm resme yansıtılmakta, detaylardaki ince işçilikle zengin bir görünüm yaratmaktadır.

1.3.4. Kompozisyon, Mekan Anlayışı ve Hareket Şeması

Açık kompozisyon şeklinde kurgulanan resimde, ön planda kapalı alandaki figürlerin arkasındaki bahçe ve ardındaki peyzaj güçlü bir derinlik algısı yaratmaktadır. Resimdeki bölümler arasındaki geçiş perspektif, ışık ve rengin etkili kullanımıyla bütünlük içerisinde zengin bir mekânsal kompozisyon oluşturmaktadır. Rönesans döneminin önemli yeniliklerinden olan perspektif, Flaman sanatçının elinde, iki odak noktasıyla detaylıca işlenmiştir. Rönesans'ın tek odaklı perspektifi yerine, bu kullanım kurguyu anlamsal olarak derinleştiren sanatçı yorumlarımdan bir tanesidir (Akkaya, 2014: 129). Sütunlar, yerdeki karoların kaçış noktasına doğru daralışı ve detayların tek tek işlenişi hayranlık uyandırmaktadır. Perspektif çizgileri çapraz köşelerde birleşerek diyagonal hareketler oluşturmakta, bu da resme bakan kişilerin resmin her yerine göz gezdirmesini sağlamaktadır.

Resimde ana yönü, Rolin ve bebeğiyle Meryem 'in betimlendiği yatay plan oluşturmaktadır. Bu yatay yöne uzanan paralel ara yönleri, oturan iki figür arasında oluşan ön plandaki düzlem, orta plandaki bahçe, arka planda yer alan ufuk çizgisi ve üstte yer alan mimari elemanlar oluşturmaktadır (Şentürk, 2012: 68). Sakin ve durağan şekilde aktarılan konu, kapalı mekandan, açık arka plana doğru geçerek hem hareket, hem de dışarıya dair bilinmesi gereken bilgileri sağlamaktadır.

1.3.5. Üslup Özellikleri

Flaman resim sanatına dini içerikli eserlerin hakim olduğu görülmekte fakat sadece dini konuların değil gündelik hayata dair konuların da yer aldığı ayrıntılı, simgelerle yüklü bir anlatım hakimdir (Dartar, 2022: 192). Kuzey Rönesansı olarak da adlandırabileceğimiz Flaman sanatında dini konuların, günlük hayattan figürlerle, dünyevi unsurlarla doğal bir şekilde işlenmesi bu sanatın ayırt edici özelliklerindendir.

Flaman resminin belirli özelliklerine uyan ve eserlerine bunu yansıtan Jan van Eyck; figürleri, nesneleri en ince ayrıntısına kadar işlemiştir. Figürlerin portreleri, giysilerdeki kumaş dokuları

ve drapeler; gerçekçi hacimlerle birleşerek etkileyici resimlere dönüşmüştür. Ressamın taş, mermer, kumaş, altın, cam doku detaylarının büyüteç yardımıyla yaptığı iddia edilmektedir (Akkaya, 2014: 129). Çizgi ve ışık-gölgeye dayalı olarak iki boyutlu yüzey üzerinde üç boyutlu bir yanılsama yaratmaktadır.

Eserin geneline hakim olan durağanlığa karşın, figürlerdeki ölçülü hareketler durgun atmosferi canlandırmaktadır. Ortaçağ sembolizmi ve modern gerçekçilik Eyck'in diğer eserlerinde de başarılı şekilde sentezlenmiştir. Eski ile yeni birbirini ortadan kaldırmaya yönelik mücadeleye girmek yerine sanatçının fırçasında uyum içinde buluşmuştur.

Yağlıboya tekniğinde resimler yapan ressam, yumurtalı tempera boya yerine yağlıboyayı tercih etmiştir. Bu tercihin sebebi, yağlıboyanın renkleri daha etkili biçimde tutması, yavaş kuruması ve bu sayede zaman içinde müdahale edip renkleri harmanlamaya olanak vermesidir. Boyalarında ceviz yağıyla karıştırılmış keten tohumu yağı kullanmış, boya tabakaları oluşturmuş ve bu tabakalara ince fırça kullanarak ayrıntılar işlemiştir(Bray, Bugle, Harris, Loxley, Ure- Seymour, Welton ve Zaczek, 2018). Bu ayrıntılarla da zengin dokulu, dokunulabilir, parlak yüzeyli üç boyutlu imgeler yaratmıştır.

1.4. Form-İfadeye, Konu-Anlatıma Dair Biçimsel ve Estetik Öğelerin Anlamlandırılması

Burgonya Düklüğünün hükümdarı İyi Philip için saray ressamlığı yapan Jan van Eyck'in bu eseri din ana teması etrafında şekillenmektedir. Eyck din temalı resimlerindeki kurgudan farklı olarak, hayatta olan fani bir kişiyi Hristiyanlık dini için kutsal sayılan Meryem ve İsa ile birlikte resmetmiştir. Burgonya Düklüğünde Şansölye olarak görev yaparken papa ünvanı alan Rolin'in Hristiyanlık dinine bağlılığı vurgulanmaktadır.

Eser içinde barındırdığı simgelerle hayat ile ölüm, fani dünya ile ahiret arasındaki bağı aktarmaktadır. Resimde gündelik hayata dair öğelerle birlikte ruhani ve mistik öğeler bir arada kullanılmaktadır. Fani Şansölye Rolin, Meryem ve İsa karşısında, saygısını gösterir şekilde durmakta ancak Meryem ile aynı hizada çizilerek kendisine eşdeğer bir kutsallık atfedilmektedir. Ön plan ile orta planı ayıran üç sütun kutsal üçlemeyi temsil ederken sütunların üzerindeki rölyeflerde Hristiyanlıkta bahsedilen yedi ölümcül günahtan tasvirler yer almaktadır.

Sembollerin kullanımıyla etkili ve zengin bir anlatım sunan Eyck'in ‘‘ Arnolfini'nin Düğünü ’’adlı eserinde kendini şahit olarak resme yazdığı not ve aynadaki yansımasıyla belgelemesine benzer bir durumun bu resim içinde geçerli olduğu düşünülmektedir. Yazı kullanılmayan resmin orta planındaki arkası dönük iki kişiden başında kırmızı türban bulunan kişinin sanatçı Eyck olduğu varsayılmaktadır. Ressamların eserlerine imza atmadığı bir dönemde, sanatçı kimliklerini bu şekilde esere dahil ettikleri düşünülmektedir.

Resmin ön planında yüz yüze şekilde oturan Rolin ve kucağında bebeğiyle oturan Meryem vardır. Figürlerin duruşları ile dinsel bir tören havası yansıtılırken elinde taç ile Meryem'in arkasında uçan melek figürü bu törensel havayı güçlendirmektedir. Ön planda ne kadar dini ve

ağır bir hava yansıtılsa da orta ve arka planda gündelik hayat aydınlık ve rahat bir atmosfer içerisinde aktarılmaktadır. Bu atmosfer resmedilen şehir peyzajı, insan figürleri, renk ve ışığın etkisiyle sağlanmaktadır.

1.5. Anlamlandırılan Biçimsel ve Estetik Verilerin Yorumlanması

1.5.1. Eser-Sanatçı İlişkisi

1935'ten önce doğmuş olduğu tahmin edilen Jan van Eyck ressam bir aileye sahiptir (Akkaya, 2014: 134). Hubert ve Lambert adında iki erkek, Margaret adında bir kız kardeşi olan Jan'ın tüm kardeşlerinin resim ile uğraştığı söylenmektedir (Bray ve diğerleri, 2018).Jan'ın da ilk resim eğitimini ağabeyinden aldığı, ağabeyiyle beraber çalıştıkları bu dönemde Charolias Kontu Philip'ın hizmetinde sanatçı olarak çalıştıkları söylenmektedir (Akkaya, 2014: 134).

1422-1424 yılları arasında Hollanda Kontu Bavyeralı Johannes için çalışan Jan van Eyck, 1425 yılında Burgonya Dükü Philippe'in saray ressamı olmuştur (Kırçiçek, 2017). Eyck sarayda sadece ressam olarak çalışmamış, güvenini kazandığı Dük Philippe tarafından elçi olarak farklı şehirlere gönderilmiş ve en son Bruges'e yerleşmiştir (Akkaya, 2014: 135). Bruges'da hayatına devam ettiği bu dönemde yaptığı eserlerden, sanatsal açıdan olgunluk dönemine geçtiği görülmektedir. '' Çarmıhta İsa'', '' Ghent Altarı'', '' Çarmıha Gerilme'', '' Arnolfini'nin Evlenmesi'', '' Vahiy'' bu döneminin öne çıkan eserlerindendir.

1.5.2. Eserin Ait Olduğu Sanat Ortamı İçindeki Yeri

Erken Rönesans ekolünün en önemli temsilcilerinden biri olan Eyck, incelikli tekniği, sanatsal yaratıcılığı ve güçlü anlatımıyla sanat ortamı içinde yer almaktadır. Sanatının gelişmesinde Robert Campin'in eserlerini incelemesi ve kendisiyle görüşmelerinin etkili olduğu; bunun sonucunda kendi yağlıboya tekniğini oluşturduğu düşünülmektedir (Akkaya, 2018: 139). Van Eyck din temasını, Flaman resminin önemli bir özelliği olan natüralizmle birlikte ele alarak eserlerine ustalıkla yansıtmıştır (Dartar, 2022: 193). '' En Mükemmel Ressamlar, Heykeltıraşlar ve Mimarların Hayatları'' adlı ünlü kitabında Giorgio Vasari'nin, Eyck'i yağlı boyanın mucidi ilan etmesi; yağlı boyanın ilk kez üretilip kullanılmasını değil, malzemenin Eyck tarafından mükemmel bir teknikle kullanmasındandır (Beyhan, 2020: 133). Sanatçının tekniği, dönemindeki ve sonrasındaki sanatçılara örnek teşkil etmektedir.

Erken Rönesans resminin ve özellikle portre sanatının başarılı temsilcilerinden Petrus Christus'un '' Meryem'in Ölümü'', Van Der Weyden'in '' Meryem'e Müjde'' adlı eserlerinde Eyck'in kurgu, kompozisyon, teknik ve üslup özelliklerinden etkilendikleri görülmektedir (Akkaya, 2018: 140).

1.5.3. Eserin Çağdaşı Olan Dünya Sanatı Örnekleriyle İlişkisi

15. yüzyılın ilk çeyreğinde İtalya'da başlayan ve tüm Avrupa'ya yayılan Rönesans düşüncesinin, Flaman'daki en belirgin örneklerini sunan Jan van Eyck'in, Avrupa'daki çağdaşları ile karşılaştırıldığında tamamen özgün bir üsluba sahip olduğu ve sanat ortamında güçlü bir yer edindiği söylenebilmektedir (Akkaya, 2018: 145).

Avrupa'da Rönesans hareketi yaşanırken, Müslüman toplumların yaşadığı bölgelerde İslam inancı gereği figüratif- natüralist uygulamalar yerine ağırlıklı olarak minyatür sanatının ele alındığı görülmektedir. El yazmalarını resimlemede kullanılan minyatür sanatı; güncel konular, tarihsel gerçekliği yansıtan gözlemci, belgeci bir amaç güderken insan figürleri tasvir edilmektedir(Tansuğ, 1986: 31-32).

Almanya'da tahta baskı tekniği ve oyma sanatının bulunması, Avrupa'da yaygınlaşması çeşitli tarzlarda şekillenerek sanatçılar arasında karşılıklı düşünce alışverişi yapabilmelerini sağlamaktadır (Gombrich, 1982: 216). Düşünce alışverişi artışı sanat ile de karşılıklı etkileşime girerek gelişim göstermektedir. Dönemin sanatçıları yaptıkları eserleriyle bu düşünce alışverişine katıldıkları içinde yaşadıkları toplumların dönüşüm ve değişimlerine katkı sağladıkları düşünülmektedir. Usta ressam Jan van Eyck de içinde bulunduğu çağı ve sonrasındaki sanatçıları etkileyecek düzeyde dönemine iz bırakmaktadır.

1.5.4. Eserin Başlangıçtan-Günümüze Sanat Tarihi İçindeki Yeri

Orta Çağ resim sanatına dair aydınlatıcı bilgiler sunan minyatürler tezhipli İncil kitapları ve el yazmalarında yer almaktadır. Dini amaçla yapılan bu minyatürler, Avrupa'daki gelişmelerden etkilenerek natüralizme doğru bir değişim göstererek, Erken Rönesans estetiğinin çıkışını belirlemektedir (Akkaya, 2018: 149). Bu dönemde coğrafi keşifler gerçekleştirme, bu keşiflerin sonucu olarak yeni kültürlerle tanışma- tanıma, sanat ve edebiyat alanında tarihi yansıtan eserlere dönüşüm göstermektedir (Dartar, 2022: 190).

Eyck'ın '' Şansölye Rolin'in Madonnası''resmi ile önceki dönemlerde kutsal kitaplarda karşılaşılan Meryem ve İsa temalarıyla karşılaştırılarak aralarında bazı bağlantılar tespit edilebilmektedir. Oturan Meryem ve Çocuk ikonaları Doğu Ortodoks kiliselerinin en güçlü ve kalıcı ikona kategorilerinden biri olmuştur (Işık, 2017: 1366).

Meryem ve Çocuk İsa teması Batı Sanatı içerisinde sıklıkla ele alınmış olup, Jan van Eyck ve ondan sonra gelen sanatçılar için bir yenilik teşkil etmemektedir. Sanatçının özgünlüğü uyguladığı incelikli tekniği ve Hristiyanlar için kutsal sayılan figürleri günlük hayattan fani bir kişiyle birleştirip kurgulayarak resimlemesinden kaynaklanmaktadır.

Modernizm içindeki farklı sanat akımlarında da yıllar boyunca Meryem ve Çocuk imgesi kullanılarak, farklı sanatçıların eserlerinde yorumlanmıştır. Paul Gauguin'in '' Selam Meryem '' , Salvador Dali'nin '' Port Lligat Madonnası '' , Pablo Picasso'nun '' Anne ve Çocuk '' adlı eserleri örnek olarak verilebilmektedir.

Farklı sanat tarzlarında yeniden yorumlanan Hristiyan imgelerinin örnekleri çoğaltılabilmekte, bu farklı yorumların dönemin değişen fikir, düşünce, din ve sanat anlayışını yansıtabilmektedir(Şen, 2017: 1374). Meryem ve çocuk imgesinin Postmodern yorumlarına

örnek Max Ernst ve Cindy Sherman'ın çalışmaları verilebilmektedir. Ernst'ün '' Üç Şahit Önünde-Andre Breton, Paul Eluard ve Ressamın Kendisi-Çocuk İsa'yı Döven Meryem'' adlı eseri ve Sherman'ın 35 fotoğraftan oluşan Tarih Portresi serisindeki çalışmaların bazılarında görülebilmektedir.

1.6. Yargı

1.6.1. Eser-Sanatçı İlişkisine Dair Değerlendirme

Jan van Eyck'ın eserlerini gruplandırdığımızda ustalık-olgunluk dönemi eserlerinin olağanüstü etkileyiciliği görülmektedir. Sanatçının son dönem üretimi olan bu eseri diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında önemli bir değer kazanmaktadır.

1.6.2. Eserin Ait Olduğu Sanat Ortamına İçindeki Yerine Dair Değerlendirme

'' Şansölye Rolin'in Madonnası'' adlı eseri Jan van Eyck'ın, Flaman resim sanatına tekniğiyle öncülük ettiği aynı zamanda bu resim geleneğini geliştirerek sürdürdüğünün kanıtıdır. Sanatçının bu eseri çağdaşı Flaman sanatçıların ilgisini çekmiş, sanat ortamında yüksek bir değer kazanmıştır.

1.6.3. Eserin Çağdaşı Olan Dünya Sanatı Örnekleriyle İlişkisine Dair Değerlendirme

Jan van Eyck, Rönesans resim geleneğinde yeni bir uygulama başlatarak yaşanılan günlük olayları duyarlılıkla resimleyerek belge haline getirmektedir. Dini unsurları, anlatım yönünden zengin sembollerle; dünyevi olayları veya kişileri birleştirerek başyapıt yaratmıştır.

1.6.4.Eserin Başlangıçtan-Günümüze Sanat Tarihi İçindeki Yerine Dair Değerlendirme

Bu eser, sanat tarihi içerisinde Flaman Sanatına dair en önemli ve değerli temsilcilerden biri olmuştur. Sanat niteliği bakımından yapıldığı dönem ve sonrasına öncülük ederek ölümsüz bir yere sahip olmuştur.

1.7. Eserin Sanat Piyasasındaki Yerine Dair Değerlendirme

Burgonya Dükü İyi Philip'in siparişi üzerine yapılan eser, Autun'daki Notre Dame du Chastel Kilisesi'nde çıkan yangına kadar sergilenmiştir. Yangının ardından kısa bir süre Autun Katedrali'nde muhafaza edilmiş ve 1805 yılında kalıcı olarak Louvre Müzesi koleksiyonuna dahil edilmiştir. Yapılan araştırma ve inceleme neticesinde Dünya Resim Sanatı Tarihi'nin en çok ilgi çeken örneklerinden biri olduğu, değer biçmenin açık uçlu olacağı ancak satışa çıkarılma durumunda en yüksek bedel gören tablolar arasında yer alacağı öngörülmektedir.

1.8. Açıklama ve Tartışma

1.8.1. Açıklama

Burada ele alınan eser, Sanat Tarihi'nde dikkat çeken çalışmalar yapan Jan van Eyck'in olgunluk döneminde üretilmiştir. Resimlerinde kullandığı sembollere yüklediği anlamlar ve gizem, sanatçının eserlerini popülaritesini arttırmaktadır. Sanatçı hakkında hayatının belli bir

dönemine kadar çok fazla kayıtlı bilgi bulunmamakta bu da sanatçıya ve yaşadığı döneme dair merak uyandırmaktadır. Bu eser incelemesi yapılırken de farklı kaynaklardan çalışılarak zengin bir içerik sunulmaya çalışılmıştır.

1.8.2. Tartışma

Esere yönelik inceleme ve yorumlarda genel bir fikir birliğine varılmış olunsa da sembollerin anlamları konusunda farklı düşünceler söz konusudur. Teması Hristiyanlık olan bu çalışmada dini açıdan kutsal sayılan Meryem ve İsa ile normalde yan yana olması mümkün olmayan Rolin'in birlikte ve hiyerarşi gözetmeksizin resmedilmesi sanatçının tercihinden çok, himayesinde çalıştığı Burgonya Dükü İyi Philip'in isteği üzerine gerçekleştiği düşüncesindeyim. Saray ressamı olarak da bilinen Eyck'in genellikle sipariş üzerine yapmış olduğu resimlere kendinden bir iz işaret bırakmak istemesi hem bir belge hem de sanatçının esere dahil olma isteği fikrindeyim.

Jan van Eyck için sanat tarihinde yağlı boyanın mucidi ifadesi kullanılmakta ancak yapılan araştırmalar ve incelemeler yağlı boyanın Eyck öncesinde kullanıldığını ispatlamıştır. Sanatçının buradaki asıl başarısının kullandığı malzemeler; keten tohumu, fındık yağları ve çeşitli reçinelerin doğru oranda kullanımı ile şeffaf parlaklık elde ederek tekniği geliştirmesidir (Akkaya, 2018: 161). Sanat tarihçileri/eleştirmenleri tarafından incelenecek eserlerinde çeşitli teori ve çözümlemelere maruz kalacak olan Eyck'ın gelecekte de yaşadığı coğrafya ve bulunduğu dönemin öncü sanatçılarından biri olduğu kabul görmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

[1] Akkaya, T., *Akademik ve Disiplinlerarası Yeni Sanat Eleştirisi Kuramı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları/ İstanbul, 2018.

[2] Aksular, F. ve Akkaya, T., Akademik ve disiplinlerarası sanat eleştirisi bağlamında güzel sanatlar liselerine uyarlanan yeni eser inceleme yöntemi, Uluslararası İletişim ve Sanat Dergisi, Ağustos, 31,8, 2022.

[3] Beyhan, C., Bir başyapıtın yeniden keşfi: Gent Altar Panosu restorasyonu projesi, Sanat Dergisi, Mart, 25,03, 2020.

[4] Bray, G. , Bugler, C. ,Harris, N. , Loxley, D. , Ure- Seymour, K. , Welton, J. , Zaczek, I., *Ressamlar Yaşamları ve Eserleri*, Alfa Yayınları/İstanbul, 2018.

[5] Dartar, S., Kuzey Rönesansı'nda yenilikçi bir ressam: Jan Van Eyck, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), Ağustos, 08,2022.

[6] Gombrich, E. H., *Sanatın Öyküsü*, Remzi Kitabevi Yayınları/İstanbul, 1982

[7] Güngör, M., Hıristiyanlıkta yedi ölümcül günah, Dini Araştırmalar, Temmuz- Aralık, 2014.

[8] URL-1 https://www.artble.com/artists/jan_van_eyck/paintings/madonna_and_chancellor_rolin (Erişim Tarihi: 30.11.2022)

[9] https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010061856#

(Erişim Tarihi: 09.12.2022)

[10] URL-2 https://www.loveinartsz.com/sansolye-rolin-meryemi-incelemesi/

(Erişim Tarihi: 30.11.2022)

[11] Işık Şen, V., Bizans İkonalarından Günümüze Sanatta Meryem Ve Çocuk Motifi, İdil, 2017.

[12] Kırçiçek, M., *Hristiyan Tasvir Sanatında Jan van Eyck,*Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017.

[13] Özgenç, N. ve Güler, M., Rönesans Dönemi Dini Konulu Resimlerde Anakronizm, Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science, Aralık, 2016.

[14] Şentürk Varlık, L., *Analitik Resim Çözümlemeleri,* Sanat ve Kuram Dizisi Ayrıntı Yayınları/İstanbul, 2012.

[15] Tansuğ, S., *Çağdaş Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi Yayınları, Evrim Matbaacılık /İstanbul, 1986.

[16] Yıldız, Ş. ve Başak, V., Moda tarihi içerisinde Jan van Eyck'in resimlerinin göstergebilim ile analizi, Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art, Haziran, Temmuz, 2019.

SANATTA YENİ DÖNEM, YENİ TANIM ARAYIŞLARI: POST-POST MODERNİZM

Dr. Öğr. Üyesi, YASEMİN ERENGEZGİN KAFKAS
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ, Güzel Sanatlar Fakültesi,
- 0000-0001-6044-7013

ÖZET

Postmodern sanat başlangıcından bu yana her zaman tartışma konusu oldu ve aslında hakkında elimizde halen ihtilaflı durumda olan bir çok görüş olduğu söylenebilir. Postmodernizmin hem sanat dünyası hem de izleyicilerinin gözünde aşk-nefret ilişkisi meydana getiren, savunucuları ve karşıtları arasında belki de tarihte görülmüş olan en keskin kontrastlardan birini oluşturan bir dönem olduğu görülmektedir. 2000'li yılların başından beri postmodernizmin de modasının geçtiği, yeni arayışların öne çıkmaya başladığına dair söylem yaygınlaşmaktadır. Genellikle teorinin pratiği takip ettiği ve dönemlerin, akımların, çağların henüz yaşanırken değil de çok daha sonraları belli bir genel kabul düzlemine oturtulabildiği düşünüldüğünde, post-post modern tartışmalarının da henüz emekleme evresinde olduğu söylenebilir. Modernizmden postmodernizme geçişte olduğu gibi, bu aşamada da 'post-postmodern' şeklinde yeni bir adlandırmanın gerekli olup olmadığı da bir tartışma konusudur. Güncel bakış açılarını kavrayabilmek için sanatçı, teorisyen ve eleştirmenlerin sanatın yeni yönelimine dair görüşlerini, ortaya atılan yeni kavramları ve tanımları irdelemenin önemli olduğunu düşünmekteyiz. Bu çalışma da yüzyılın ardımızda bırakmak üzere olduğumuz ilk çeyreğinde postmodernizmin sonrasına dair görüşler ve ortaya atılan yeni tanımlamalar üzerine bir derleme ve analiz yapma amacıyla ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın başında öncelikle sonrasına dair görüşleri incelemeyi hedeflediğimiz postmodernizm kavramı, postmodern sanatın karakteristik özellikleri kısaca açıklanmaktadır. Araştırmanın ilerleyişi açısından taşıdığı önem nedeniyle bu temel karakteristik özelliklerin sanata yansıması ve almış olduğu tepkiler üzerinde özellikle durulmuştur. Daha sonra post-postmodern tanımının hangi şart ve gereksinimler sonucunda ortaya çıkmış olduğu, bu tanıma dair görüşler ve ortaya atılan yeni kavramlar ortaya konmaktadır. Bu kavram ve tanımların gerekliliği ve tutarlılığı, karşılıklı ilişkileri irdelenmiştir. Sonuç bölümünde sanatın geleceğine dair bu yeni düşüncelerle ilgili bir projeksiyon oluşturmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: postmodernizm, post-postmodernizm, altermodernizm, metamodernizm, trans-postmodernizm

1. GİRİŞ

Postmodernizm ortaya çıkışından bu yana çağımızın en tartışmalı kavramlarından biri olarak kalmıştır. Henüz tam ve ortaklaşmış bir tanımına ulaşılamamış olsa da, son çeyrek yüzyıl içerisinde bu dönemin de artık sonuna gelmiş olduğumuza dair görüşler yaygınlaşmaya

başlamıştır. Bu düşünceyle beraber kuramcılar, eleştirmenler, sanatçılar ve küratörler sanatın yeni dönemine dair fikirler ve kavramlar ortaya atarak bir tanıma ve doğal olarak bir adlandırmaya varma çabasına girişmişlerdir. Başlangıçta daha çok siyaset ve sosyoloji alanında kullanılmış olsa da, bulunduğumuz noktada 'Post-postmodern' ismi sanatta yeni eğilimleri ifade etmek amacıyla da sıklıkla kullanılmaya başlamıştır.

Modernizm'den Postmodernizm'e geçişin bile ne kadar sorunlu olduğu ve bu konuda ihtilaflı görüşlerin ortada durmakta olduğu düşünülürse, bu yeni durum da oldukça fazla tartışmaya yol açacak gibi görünmektedir. Her ne kadar içinde bulunulan zaman içerisinde akımları, dönemleri tam anlamıyla çözümleyebilmek mümkün olmasa da; 2000'li yılların başından beri kullanılmaya başlayan yeni kavramları tanıma ve analiz etmenin hem sanatın geleceğine dair bir projeksiyon oluşturmak, hem de halen kafaları karıştırmakta olan Postmodernizm'e dair fikirlerimizi netleştirmek anlamında faydalı olacağına inanıyoruz.

2. NEYDİ BU POSTMODERN?

Postmodernizm'in ortaya çıkışı 20. Yüzyılın ikinci yarısı olarak kabul edilmektedir. Kelime daha erken tarihlerde de kullanılmış olsa da, olarak ilk kez Jean- François Lyotard'ın 1979 tarihli 'Postmodern Durum' kitabıyla felsefe literatürüne girerek tartışma yaratmıştır. Ahmet Çiğdem kitabın Türkçe çevirisine düştüğü notta yazarın yaklaşımının felsefe dünyasını nasıl ikiye böldüğüne şu cümlelerle işaret ediyor: "*Lyotard meşrulaştırıcı bir güç olarak metaanlatıların tükenişiyle modernitenin bittiğini düşünmeye yatkındır. Oysa Habermas için modernite hâlâ bitmemiş, tamamlanmamış bir projedir ve Aydınlanma'nın tarihi kesintilerle birlikte sürmektedir."* (Çiğdem, 1994)

Lyotard kitabında postmoderniteyi metaanlatılara karşı bir inanmazlık olarak tanımlıyor ve bilimleri anlatılara karşıt bir unsur olarak ele alıyor. Yazara göre bilimin ilerleyişiyle beraber metafizik ve akademik kurumlar bir kriz içine girmiştir ve metni yazmasının amacı bu krize ışık tutmaktır. *"Postmodern, modernin içerisinde sunulamayanı, sunumlamanın kendisinde ileri götüren olacaktır: güzel biçimlerin tesellisini, ve elde edilemez olanın kollektif nostaljisini paylaşmayı mümkün kılan bir zevk uzlaşımını inkar edecektir... Postmodern sanatçı veya yazar, felsefecinin konumundadır."* (Lyotard, 1979, s:158)

Yukarıdaki alıntı bize postmodern sanatın başlangıçtaki doğası hakkında temel ipucunu vermektedir. Özellikle 1960 sonrası güçlenen kavramsal sanat akımları; enstalasyon ve performans gibi sanat yapıtını meta olmaktan çıkartarak düşünceye ağırlık veren, sosyal olaylara değinen işlerin yaygınlaşması yazarın bu görüşünü doğrular niteliktedir. Sonraları moderniteden daha radikal bir kopuş yaşayan Postmodernizm'in öncülüyle karşıtlıkları arasında modernitenin nesnel ve akılcı yaklaşımlarını reddetmesi; evrensel doğrulara ve ilerlemeye olan inançsızlığı; ciddi ve seçkinci bir sanat anlayışına karşı popüler kültürü, ironi ve parodiyi koyması; özgünlüğe önem vermemesi ve geleneksel olan da dahil olmak üzere her şeyi içine alarak o ünlü 'anything goes' (her şey olur) sloganına yaslanması sayılabilir. Postmodernizm'in hafif ve umursamaz tavrı en çok şüpheye ve tepkiye yol açan yönlerinden olagelmiştir. Aşağıdaki görseller yeni durumun öncesiyle farkı ve izleyicinin gözünde sanatı nereden nereye taşıdığı yönünde bir örnek teşkil edebilir. Solda seçkin ve özgün, ciddi bir galeri ya da müze ortamı ile sağda postmodernin oyuncu eğlence alanı... Bu farklılığın bazı izleyicinin hoşuna giderken sanata daha farklı bir ciddiyetle bakmaya alışmış, entelektüel sanatsever,

eleştirmen ve teorisyenler tarafından bir alarm sinyali olarak görülmesi çok da şaşırtıcı sayılmaz.

Görsel 1. New York MoMA'dan görünüm

Görsel 2. Eden Gallery'den görünüm

Bu esnada karşımıza bir 'çağdaş sanat' sorunu da çıkmaktadır. Vaktiyle İngilizce'de güncel olanı tanımlayan 'contemporary art' terimi farklı bir anlama bürünmüş, içinde bulunan çağda üretilen sanatı tanımlamaktan çok belirli bir tarzı tanımlar hale gelmiştir. Bu ikilemi en çok eleştiren yazarlardan birisi olan Mehmet Yılmaz bu durumun ülkemize ait dilsel bir sorun olduğunu düşünüyor. Bu anlamda sormuş olduğu soru dikkat çekicidir: *"Geçen yüzyılın son çeyreğine kadar 'modern art' kavramı Türkçe'ye 'çağdaş sanat' olarak çevriliyordu. Şimdilerde 'contemporary art'ı da 'çağdaş sanat' olarak çeviriyoruz... Ne var ki 'bugün çağdaş sanat' denen şeye yüz yıl sonra ne denecek' diye sorarsanız, her şeyin toz duman olduğu bir dönemde bunu kestirmek olanaksız."* (Yılmaz, 2006, s:12-13)

Asıl sorunun belki de ülkemizde yaygın olarak negatif bakış açısına maruz kalan 'postmodern' kelimesini kullanmaktan imtina edilmesi olduğunu düşünüyoruz. Burada problemlerden birisini çağdaş kavramının postmodern dönemde ortaya çıkmasına rağmen, bu sıfatla anılan işlerin tümünün benzer karakter taşımıyor oluşu meydana getirmekte. Bu noktada Postmodernizm'in 'her şey olur' tavrının tüm geçmiş dönemleri de kapsadığı ve aslında tam da bu yüzden belirgin bir karakter taşımadığı, modernizmle çakışmaların her zaman var olabildiği göz ardı ediliyor gibi görünmekte. Dilimizde 'güncel'in günümüzde yapılan sanatı, 'çağdaş'ın ise kapandığı varsayılan modern dönem sonrasını ifade eden yapıtları kapsadığını kabullenebiliriz. Sonuçta 1950- 60'larda üretilmiş işler geçen zaman içerisinde günümüz sanatçılarıyla zamandaş olma özelliğini kaybetmişlerdir. Bugün sanatla ilgilenen bir genç o dönemlerin sanatını güncel olarak görmeyecektir. Tam da bu yüzden felsefe alanında postmodernizm tanımının gerekliliği ve doğruluğu sürekli bir ihtilaf konusu olmuştur. Yine de globalleşmeyle değişen ve özellikle teknolojik gelişmelerin de paralelinde insanlığın hızla sosyal durumları ve politik yaklaşımlarının değiştiği bir dünyada yeni bir çağın açıldığını inkar etmek olası görünmüyor. Çağdaş işlerin bir kısmının geç modern ya da avangard, diğerlerinin ise postmodern kapsamında değerlendirilebileceği kabulünden hareketle dilimizi kurgularsak bu tanımlama sorunundan kurtulabilir ve önümüzde duran post-postmodern meselesine daha nesnel yaklaşabiliriz.

2. POST-POSTMODERNİZM

Giriş bölümünde de bahsetmiş olduğumuz üzere, Postmodern'in tanımına ve doğasına dair henüz var olan çelişkili ve şüpheli yaklaşımlara rağmen farklı yazar ve teorisyenler tarafından bir süredir sanatta yeni bir döneme girilmiş olduğuna dair görüşler ortaya konmaya başlamıştır.

Mimar ve şehir planlamacısı Tom Turner 1995 yılında post-postmodernizmin eşiğinde olduğumuzdan söz etmiş, bizi onu kucaklamaya davet ederken bir yandan da daha iyi bir isim için dua edelim demiştir. Turner, postmodern "her şey olur" inancını eleştiriyor ve tanık olduğu yeni mimari denemelerin ışığında aklı inançla yumuşatmaya çalışan bir post-postmodernizme kademeli geçişe tanık olduğunu öne sürüyor. (Turner, 1995). Aslında onun dönemin adlandırılmasıyla ilgili dileği bu çalışmanın da sorularından birisini oluşturan, günümüzde halen üzerinde düşünülmesi gereken bir cümle gibi görünüyor.

Turner'ın ardından Postmodern sonrasına dair arayışlarda bazı yeni kavram ve akımlar öne çıkmıştır. Epstein'ın Trans-Postmodernizm'i ve Gans'ın Post-Milenyalizm'i bunlardan bazılarıdır. Mikhail Epstein, Rus postmodernizmi üzerine 1999 tarihli kitabında, postmodernizmin çok daha geniş bir tarihsel oluşumun parçası olduğunu öne sürer. Epstein, postmodernist estetiğin sonunda tamamen geleneksel hale geleceğine ve 'trans-' ön ekini kullanarak tanımladığı yeni, ironik olmayan bir şiirin ortaya çıkacağına inanır. Bu ön ek post-postmodern kuramları açıklamada öne çıkmaktadır. Gans'ın teorisi ise daha çok sosyo-politik alanda etkili olmuştur. İngiliz akademisyen Alan Kirby, 2006 tarihli 'The Death of Postmodernism and Beyond' adlı makalesinde post-postmodernizmin sosyo-kültürel bir değerlendirmesini formüle ederek bunu 'sahte modernizm' olarak adlandırdı. Kirby, sözde modernizmi, internet, cep telefonları, etkileşimli televizyon ve benzeri araçların mümkün kıldığı kültüre anlık, doğrudan ve yüzeysel katılımın doğurduğu bayağılık ve sığlıkla ilişkilendirir: "Sözde modernizmde kişi telefon eder, tıklar, basar, sörf yapar. , seçer, taşır, indirir."2020 ve 2022'de Mehdi Ghasemi, Journal of Contemporary Aesthetics'te hiperhibridizm ve heterolinasyonalizm terimlerini edebiyat bağlamında tanıtmıştır.

3. SANATTA POST-POSTMODERNİZM

Post-postmodernizmle ilgili ortaya farklı alanlardan uzmanlar tarafından yeni kuramlar atılmıştır. Bu kuramlar plastik sanatlar alanında da yansımasını bulmuş ve buna bağlı yeni sanat akımları ortaya çıkmıştır. Çalışmanın devamında bu akımlara değineceğiz.

3.1. Performatizm

Performatizm terimini post-postmodern bağlamda ilk kez Raoul Eshelman ortaya atmıştır. Eshelman, Postmodernizm'in 'düzeltilmiş', 'genişletilmiş' veya 'yoğunlaştırılmış' bir biçimde hâlâ devam ettiğini düşünen eleştirmenlere katılmaz. O, performatizmin temel özelliklerinin postmodernizminkine taban tabana zıt olduğu düşünmektedir. Modernist totaliterliği ve/veya ona eşlik eden bütünleştirici aygıtları engellemeye yönelik orijinal postmodernist proje modası geçmiştir. Performatizmin karşı karşıya olduğu temel sorun totaliterlik değil, edebi ve sanatsal biçimde yürütülen yaklaşık kırk yıllık ironik (postmodern) tartışmanın ürettiği estetik ve etik bıkkınlıktır. Performatizm'in temel amacı, estetik araçlar kullanarak, bizi inanmaya zorlayarak ironiyi boğmaktır.

"Bu nedenle, postmodernizmden çıkış yolu, yoğunlaştırılmış anlam arayışından, yeni, şaşırtıcı biçimlerin tanıtılmasından veya otantik bir kökene dönüşten geçmez. Bunun yerine, postmodernizmin dağılma, yapısöküm ve çoğalma tarzlarından tamamen etkilenmeyen bir mekanizma aracılığıyla gerçekleşmelidir. Son birkaç yıldır kültürel etkinliklerde giderek artan bir güçle kendini hissettiren bu mekanizma, en iyi icra kavramıyla anlaşılabilir... Modernist avangardda sanatsal bir olay anlamında, bir performans yaşam ve sanat arasındaki sınırı ön plana çıkarır veya "tuhaflaştırır"; postmodernizmin happening ve performans sanatında insan

vücudunu veya özneyi sanatsal bir bağlama entegre eder... Ancak burada önerdiğim performans kavramı farklı bir kavramdır. Yeni performatiflik kavramı, konuyu ne ön plana çıkarmaya ne de bağlamsallaştırmaya hizmet eder, daha ziyade onu korumaya hizmet eder: özne, bir okuyucu veya gözlemci üzerinde bağlayıcı bir izlenim bırakan bütüncül, indirgenemez bir birim olarak sunulur (veya kendini sunar).” (Eshelman, 2001).

3.2. Altermodern:

2009 yılında Nicholas Bourriaud küratörlüğünde Londra Tate Gallery’de açılan serginin başlığı ‘Altermodern’di. Aşağıda görseller bu sergiden (Görsel 3, 4). Bourriaud, sergiye dair ‘Altermodern Manifestosu – Postmodernizm Öldü’ bir manifesto yayımladı. Küratör, küreselleşmiş olan algılarımızın artık yeni temsil türlerine ihtiyaç duyduğunu söylüyordu: *“Pek çok işaret, postmodernizm tarafından tanımlanan tarihsel dönemin sona ermekte olduğunu gösteriyor: çokkültürlülük ve kimlik söylemi, gezegen çapında bir melezleşme hareketi tarafından ele geçiriliyor; modernist evrenselciliğin yerine geçen kültürel görecelik ve yapısöküm, bize tektiplik ve kitle kültürü ile gelenekçi, aşırı sağ şeklindeki ikili tehdide karşı hiçbir silah vermiyor... Zaman, ekonomik, politik ve kültürel yönleriyle anlaşılan, içinde yaşadığımız özgül bağlama göre - en önemlisi küreselleşme çağında - yeniden yapılandırılan bir modernitenin şimdiki zamanda yeniden düzenlenmesi için elverişli görünüyor: bir alter-modernite.”* (https://www.e-flux.com/announcements/38261/altermodern-manifesto/, Erişim: 31.05.2023)

Görsel 3. ‘Altermodern’ sergi girişi

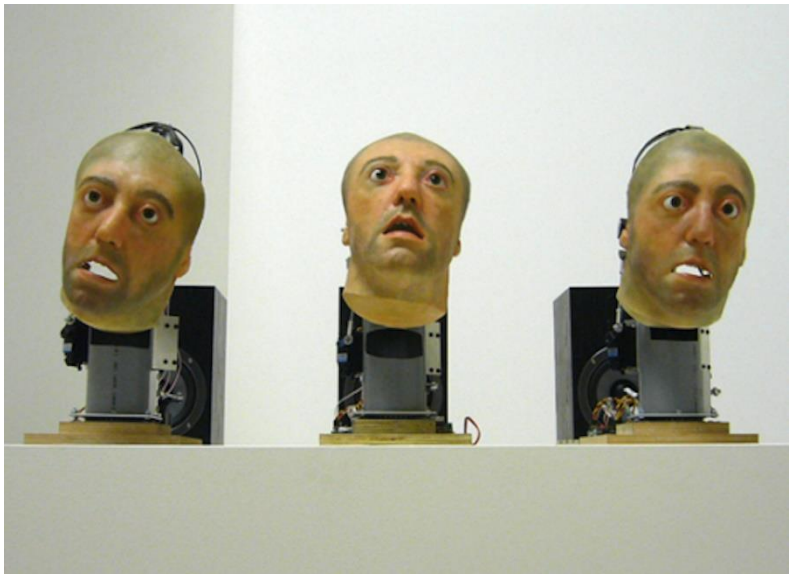

Görsel 4. Nathaniel Mellors, Giantbum 'The Father', 2009

Bourriaud’nun metni oldukça süslü ve iddialı cümlelerle dolu ve bu sergi ile postmodernizme alternatif yeni bir modernite sunulduğu iddiasında. Manifestonun devamında sömürgeci batının dilini konuşan 20. yüzyıl Modernizm’i ve Postmodernizm’in aksine, Altermodernizm’in gerçek bir evrensel dil oluşturmakta olduğundan söz ediyor.
Tate Britain kendi internet sitesinde sergiyi şu sözlerle tanıtıyor:

Bourriaud, sanatçıların şu anda içinde yaşadığımız giderek küreselleşen bağlama nasıl tepki verdiğini anlatmak için yeni sanat terimi 'Altermodern'i öneriyor. Altermodern, postmodernizm olarak tanımlanan dönemin kapandığını ve 21. yüzyıl için yeni bir kültürün ortaya çıktığını iddia ediyor. Artan iletişim, seyahat ve göç, şu anda yaşam tarzımız üzerinde büyük bir etkiye sahip. Altermodern, kendi kuşaklarının ön saflarında yer alan sanatçıların bu küreselleşmiş kültüre yeni bir ruh ve enerjiyle nasıl karşılık verdiklerini anlatıyor. Postmodernizm öldü mü? Bugün modern olmak ne anlama geliyor? Kendin karar ver." (https://www.tate.org.uk/whats-on/tate-britain/altermodern, Erişim: 31.05.2023)

Bourriaud'nun 2009 yılında yayımlanan 'Radicant (Kök Salmak)' adlı kitabı üzerine bir inceleme yazan Owen Hatherley buna tam olarak katılmıyor. Hatherley 'Post-postmodernism?' başlıklı makalesinde şunları söylüyor: "*Sanatta Jeff Koons, Damien Hirst veya Tracey Emin gibi kişilerin 1980 ve 1990'lardaki kasıtlı ahlaksızlığın ve egoizmin yerini daha ciddi, önemli dertleri varmış gibi görünen bir tavır ve 20. yüzyıl avangardlarını diriltme çabası aldı. Bu trend postmodernizmden kopuş mu demek, yoksa çağdaş mimarlıktaki sözde-modernizme eşlik etmek üzere, sanat galerilerinde de bir sözde-modernizmin doğuşu anlamına mı geliyor?"* Hatherley yazarın 1998 yılında ortaya attığı 'ilişkisel estetik' kavramının nasıl bir klişeye dönüşmüş olduğundan da bahsediyor. Onun postmoderne alternatif bir akım yaratma çabalarını samimiyetsiz ve temelde ticari bir girişim olarak gördüğünü makalenin geri kalanından anlayabiliyoruz. (Hatherley, 2013)
Nickolas Lambrianou'nun 'Altermodern: Movement or Marketing?' başlıklı makalesinde benzer bir sorgulamaya rastlıyoruz: *"Nicolas Bourriaud'nun Tate Britain'deki gişe rekorları kıran sanat eserini organize eden 'Altermodern' kavramı, yeniden kurgulanmış bir küratöryel dönüşten başka bir şey midir?... Yani burada ciddi bir eksiklik var. Altermodern, nesne yerine deneyi, evrensel yerine tikeli, dikta yerine diyalog çağrısında bulunur, ancak söylemsel güç nerede yatıyor? Terim, modern sanatta bazı yeni 'yön'leri tanımlamanın kullanışlı, tutarlı ve eleştirel olarak üretken bir yolu mu, yoksa -en kötü senaryo- yapıt yalnızca kavrama hizmet etme veya onu açıklama becerisine göre mi seçiliyor?... Altermodern'in durumu, genç sanatçıların şimdi gerçekten ve nihayet postmodernin çelişkilerinden kurtulacakları şekilde mi, yoksa tartışmanın terimleri hala başka bir yerde, çağdaş sanatın söylemi üzerinde gücü olanlar tarafından mı belirleniyor?"* (Lambrianou, 2009)

Bu yorumlar ışığında bakıldığında Altermodern arayışı ilgi çekici olsa da bazı eleştirmenleri Postmodernizm'e bir alternatif olarak ikna etmemiş gibi görünüyor.

3.3. Metamodernizm

2010 yılında kültür teorisyenleri Timotheus Vermeulen ve Robin van den Akker post-postmodernizm tartışmasına metamodernizm terimi ile dahil oldular. 'Metamodernizm Üzerine Notlar' adlı makalelerinde modernlik ve postmodern arasında savrulup duran bir duyarlılığın ortaya çıkartılması gerektiğini savundular. 2015 yılında 'Queen Mob's Teahouse' adlı internet dergisinde Luke Turner 'Metamodernizm: Kısa Bir Giriş' adlı metni paylaştı:
"Metamodernizm, 20. yüzyılın sonlarındaki postmodern tarzın ötesine geçtiği iddia edilen (ve bizim neslimizin sezgisel olarak kabul ettiği anlaşılan) çağdaş kültürdeki gelişmeleri ifade etmenin bir aracı olarak son yıllarda ilgi gören bir terimdir. Son yirmi yılın sayısız krizinin (iklim değişikliği, finansal çöküş ve küresel çatışmaların tırmanması) ardından, vaktinden önce

ilan edilen 'Tarihin Sonu'nun ötesinde bir şey için açık bir kolektif değişim arzusunun ortaya çıkışına tanık olduk." (Turner, 2015)

Görsel 5. Rob Voerman, Tarnung #3, 2009

Görsel 6. Kris Lemsalu, 'In My Bathtub I´m The Captain', 2012

Vermeulen ve van den Akker'in Metamodernizm'ini daha iyi kavrayabilmek için 'Art Criticism and Metamodernism (Sanat Eleştirisi ve Metamodernizm)' başlıklı makalelerine bir göz atmak açıklayıcı olacaktır. Makalede tarihin sonuyla ilgili bildiriler biraz fırsatçıydı olduğunu, belki de onun her şeye rağmen sona ermeyip sadece ara verdiğini söylüyorlar. Ama tarihsel tahayyülün tıkanmış olduğunu da vurguluyorlar.

"Bunlar garip zamanlar. En azından Batılı bir bakış açısından, on yıllık görece barış ve zenginliğin ardından, dünya her türden kargaşa içinde... Sanatlar da değişti, belki bunun bir sonucu olarak, belki tesadüfen. Ama değiştiler. Esasen. 1990'ların ironi, kinizm ve yapısöküm ile karakterize olma eğiliminde olan sanatının tam aksine, çağdaş uygulamalar genellikle şefkat, samimiyet ve umutluluk açısından tartışılır. Belli bir sıklıkta öne çıkan bir başka etiket de 'özgünlük'tür... 'Yaptığım sanatın aptalca, hatta aptalca görünebileceğini veya daha önce yapılmış olabileceğini biliyorum ama bu ciddi olmadığı anlamına gelmiyor" diyen yeni bir tavır var.' (Vermeulen, van den Akker, 2014)

Bu tıkanan tahayyülün içinde bulunduğumuz dönemde gündelik yaşantının mikro ölçeğinde yeniden canlanışını şu sözlerle ifade etmişler:
"... bugünün komünistleri, çeşitli liberal hukukçular, internet teorisyenleri, ağa bağlı vatandaşlar, çevre aktivistleri ve komünist düşünürler grubu, bir kez daha tarihi kavrama ve alternatif sonlar tasavvur etme yeteneğine sahip olduğumuz bir çağın belirtileridir." (Vermeulen, van den Akker, 2014)

Metinlerinde postmodernizmin eskiyi sahiplenme şekillerine de ciddi bir eleştiri getirmişler:
"Pek çok postmodern sanatçı ya da en azından Eagleton, Jameson, Foster ve diğerleri tarafından kuramsallaştırılan belirli bir grup sanatçı için metinlerarasılık pastiş biçimini alır (modernlerin yapacağı gibi alıntılamak yerine). 1980'lerin ve 1990'ların büyük bir bölümünde sanatçılar, daha önceki sanatsal ve popüler kültürel ifadelerden üslup kayıtlarını ve yöntemlerini eklektik bir şekilde yeniden sahiplendiler... Ancak bu sanatçılar hangi nedenle ve ne şekilde olursa olsun metinlerarası referanslardan yararlandılar, orijinali boşalttılar veya attılar." (Vermeulen, van den Akker, 2014)

2000'lerin başından bu yana galeriler, eski estetik ve kültürel formları özüne geri döndüren ve farklı şekilde anlamlandıran sanatı giderek daha fazla sergilediklerini vurgulayan yazarlar, David Thorpe, Rob Voerman (Görsel 5), Kris Lemsalu (Görsel 6), gibi sanatçıları örnek gösteriyor bu sanatçıların her tür malzemeyi yeniden kullanarak dönüştürmelerini olumluyorlar. Onlara göre bu durum tarihselciliğin başka bir biçimi sayılabilir. Yine de teknolojinin kültür ve sanatımız, ama asıl olarak siyasetimiz üzerindeki etkilerinin çok iyi incelenmesi gerektiğini de vurguluyorlar.

Vermeulen ve van den Akker sanatın daha özgür, çoğulcu bir yapıya kavuşmasıyla pozitif ilerlemeci bir anlayışın bu kez elitlerle diğerleri arasındaki uçurumu kapatarak hakim olabileceğine inanıyor görünüyorlar. Bu anlamda post-postmodern geleceğe umutla baktıkları söylenebilir.

4. SONUÇ

Lyotard'ın vurguladığı gibi 1960 sonrası sanat dünyasında kavramsallığın öne çıktığı, sanatçının felsefecinin rolüne soyunduğu bir dönem olmuştur. Ancak bu durum tam olarak neyi postmodern -ya da diğer bir deyişle 'çağdaş'- olarak değerlendirebileceğimizi tam olarak açıklayamamaktadır. Postmodern dönem içerisinde yer alan ciddi, ağır, sosyal içerikli üretimlerin yanı sıra popüler kültürden beslenen hafif, alaycı, umursamaz işler döneme damgasını vurmuş ve Postmodernizm'in tümüyle bu çerçeve içerisinde algılanarak tepkiyle karşılanmasına yol açan sonuçlar doğurmuştur. Nitekim Lyotard'ın kendisi de postmodern durumdan bahsederken modernin tamamen tasfiyesinden ziyade, özgürleşme ve ileriye taşınması potansiyelini vurgulamış ve bu ümitle onu kucaklamıştır. (Lyotard, 1979, s:158-159)

Umutsuzluğun hüküm sürdüğü, insanların geleceğe kaygıyla baktığı ve ütopyalarını yitirdiği bir dönemde yaşıyoruz. Post-postmodern diye tanımlanmaya başlanan bu dönemde çevre felaketleri, ekonomik krizler ve mülteci sorunları, küresel bir pandemi, bütün dünyada totaliter rejimlerin yükselişi gibi pek çok olumsuzluğun bombardımanı altındayız. İnsanlığın artık bütün bunlarla dalga geçme, hayatı hafife alma gibi bir lüksü kalmadı. Sanatçılar da tüm bunların tanığı oluyor ve yapıtlarına da doğal olarak duygu ve düşüncelerini yansıtıyorlar. Bu samimiyet çerçevesinde işlerin kavramsal altyapıları kadar plastiklerinde de bir dönüşüm başlamış gibi görünüyor. Sergilerde, özellikle genç sanatçı ve sanatçı adaylarının yapıtlarında bir dönem hakim olan uzun metinlerin, alaycı figürler ve izleyiciye eğlence dışında bir şey vaad etmeyen oyuncakların azalmakta olduğunu gözlemliyoruz. Dijital medya görsel şölen oluşturmanın dışında daha şiirsel işlerde de kullanılıyor; sosyo-politik konularda daha duyarlı, örneğin kadın ve çevre sorunlarına ciddiyet, samimiyet ve duygusallıkla eğilen çalışmalar görüyoruz. Geç-modern, avangard bir yaklaşımın yeniden canlanmaya başladığını söyleyebiliriz, ancak bu durum henüz modern ya da post-modernden kesin bir kopuşa işaret ediyor sayılmaz. Peki postmodernizm aslında başlangıçta tüm bu saydıklarımızı içermiyor muydu? Özgürleşen, izleyiciyle gerçek anlamda bütünleşmeyi amaçlayan, sanatın metalaşmasına karşı duran bir yanı da yok muydu? Yoksa gerçekte postmodern yaklaşım sadece o içi boşaltılmış popüler imajlar ve kaba bir ironiden mi ibaretti? Yoksa o kadar tartışmadan sonra dönemi tarihsel olarak yanlış bir noktadan mı başlattık?.. Vermeulen ve van den Akker gibileri postmodernin yanlışlarının düzeltilebileceğine ve daha umutlu bir geleceğe inanıyorlar.

Bir noktada içinde bulunduğumuz dönemin de tanımlanarak adlandırılması gerekecek. Post-postmodern adlandırmasının genel bir kabul görüp görmeyeceğini bize zaman gösterecek.

Ancak çalışmamızda adı geçen ve incelenen yeni tanımlar ışığında bu adlandırmanın yeni kafa karışıklıklarına yol açacağını düşünmekteyiz. Dünyanın ve sanatın içine girmiş bulunduğu yeni dönemde bazı açılardan eskiye dönüş eğilimlerinin ortaya çıkmış olduğu aşikardır. Unutulmaması gereken, her ne kadar eskinin değerleri ve kavramları bir umut olsa da, aradan geçen uzun zaman ve radikal dönüşümler doğrultusunda artık seçkinci modernizmin muhafazakar kavramlarına sarılarak yaşayamayacağımız da açıktır. Yapay zekanın hızla gelişme gösterdiği, neredeyse tamamen dijitalleşen hayatımızın modern insanınkiyle bir olması; onunla ne bedensel, ne zihinsel, ne de değer yargıları açısından özdeşleşmesi artık mümkün değildir. Nitekim, post-postmodernizmi yeni bir muhafazakarlık olarak olumsuzlayan görüşler de şimdiden ortaya atılmaktadır. Evet, bu yeni bir dönemdir. Terminolojik açıdan baktığımızda çağların öncekilerine atıfta bulunarak adlandırılması her ne kadar alışıldık olsa da, her çağın bir öncesinin gerçekten kapanıp kapanmadığı soru işareti ve tartışma konusu olarak kalmaktadır. İsim vermeye bu kadar önem atfedilmesi bir sorun olarak görülebilir. Akademik açıdan doğru ve ortak bir terminoloji oluşturmanın önemi düşünüldüğünde bu konuda akıl yürütmenin ve fikir üretmenin önemi ortaya çıkar. Bu konuda gelecekte bir konsensüse varıp varılamayacağını göreceğiz, ama belki de şimdiden bir sonraki dönemi 'post-post-postmodern' olarak mı adlandıracağımız hakkında ciddi olarak düşünmeye başlamalıyız.

KAYNAKÇA

[1] Eshelman, R. (2001). Performatism, or the End of Postmodernism. Anthropoetics, 6(2), Fall 2000/Winter 2001. https://anthropoetics.ucla.edu/ap0602/perform, (Erişim tarihi: 31.05.2023)

[2] Hatherley, O., Post-postmodernism?, New Left Rewiew, Sep/Oct, 59, 2009.

[3] Lambrianou,N. (2009). Altermodern: Movement or Marketing? Mute, April/2009. https://www.metamute.org/editorial/articles/altermodern-movement-or-marketing, (Erişim tarihi: 31.05.2023)

[4] Lyotard, J. F., *Postmodern Durum/ Bilgi Üzerine Bir Rapor,* Vadi Yayınları, Ankara, 1994. Çev: Ahmet Çiğdem.

[5] Turner, L. (2015). Metamodernism: A Brief Introduction. Queen Mob's Teahouse, 2015. https://queenmobs.com/2015/01/metamodernism-brief-introduction, (Erişim tarihi: 31.05.2023)

[6] Turner, T., *City as Landscape: A Post Post-modern View of Design and Planning,* Taylor&Francis, London, 1995.

[7] Vermeulen,T, van den Akker, R. (2014). Art Criticism and Metamodernism. Artpulse. http://artpulsemagazine.com/art-criticism-and-metamodernism (Erişim tarihi: 01.06.2023)

[8] Yılmaz, M., *Modernizmden Postmodernizme Sanat,* Ütopya Yayınevi, Ankara, 2006.

[9] https://www.tate.org.uk/whats-on/tate-britain/altermodern (Erişim tarihi: 31.05.2023)

[10] https://www.e-flux.com/announcements/38261/altermodern-manifesto/ (Erişim tarihi: 31.05.2023)

GÖRSELLER

[1] https://www.moma.org/about/new-moma (Erişim tarihi: 02.06.2023)

[2] https://www.eden-gallery.com/news/postmodern-art-definition (Erişim tarihi: 02.06.2023)

[3], [4] https://www.metamute.org/editorial/articles/altermodern-movement-or-marketing (Erişim tarihi: 02.06.2023)

[5], [6] http://artpulsemagazine.com/art-criticism-and-metamodernism (Erişim tarihi: 02.06.2023)

ANLATICI TÜRLERİNE İTİRAZLAR

Dr. Öğr. Gör. Kaan TANYERİ
İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi – ORCID ID: 0000-0002-3549-5424

ÖZET

Edebiyat bilimcileri, metinleri tüm yönleriyle inceleyerek metin kapsamında birtakım yasalara ulaşmayı amaçlar. Bugüne değin bu kapsamda bilim insanları pek çok çalışma yapmıştır. Metnin sesi üzerine yapılan çalışmalar da sözü edilen çalışmalar arasındadır. Ses, metnin ögelerinden biridir. Bu ses ile yazılı ve içsel olmasına karşın okurun atfettiği ve metinden işittiği sesler kastedilir. Metinler çok seslidir. Bu demektir ki okur, metinde birden fazla ve birbirinden farklı sesler duymaktadır. Duyulan bu sesler anlatıcının ve karakterlerin sesleridir. Karakterler, metinlerde (burada anlatılar) birtakım durum ve olaylar yaşar. Kendi aralarında konuşur, diyalog kurarlar. Bunları görüp işiten ve ardından dinleyiciye, dolayısıyla okura aktaran kurgusal bir özne vardır. Bu kurgusal özne anlatıcıdır. Anlatıcı, yazarın iz düşümü olarak metindeki anlatma işlevini üstlenir. Bu çalışmada çok sesliliğin önemli bir parçası olan anlatıcının sesine odaklanılmıştır. Edebiyat bilimcilerinin yaygın kabulüne göre anlatıcı birinci, ikinci ya da üçüncü kişi olabilir. Ancak bu nitelendirmede anlatıcının sesinin dikkate alınmadığı düşüncesindeyiz. Bu nedenle çalışmamızda anlatıcının sesinden hareketle anlatıcının kaçıncı kişi olabileceğini tartıştık. Biz, yaygın kabule karşıt olarak bir tez ortaya koyduk. Anlatıcının sesinin, anlatıcının kaçıncı kişi olduğunun belirlenmesinde başat faktör olduğunu belirttik. Bu yolla anlatıcının iki veya üçüncü kişi olamayacağını, anlatıcının her zaman birinci kişi olduğunu örnekleriyle kanıtlamayı amaçladık. Bu kapsamda tezimizin dayanaklarını öne sürdük, var olan kabulün eksik veya görece yanlış yönlerine değindik. Ardından tezimizin geçerliliğini örnekler üzerinden gösterdik. Buna göre ulaştığımız temel sonuçlar; metinde baskın sesin anlatıcının sesi olduğu, bu sesin "ben" adılını koruduğu ve bu nedenle onun her zaman birinci kişi olduğudur. Çalışmamızın edebiyat bilimcilere ve alanyazına yeni bir perspektif sağlamasını diliyoruz.

Anahtar Kelimeler: metin, metnin sesi, anlatıcı.

OBJECTIONS TO THE NARRATOR TYPES

Abstract

Literary scholars aim to reach some laws within the scope of the text by examining all aspects of the texts. Until now scholars have done scientific research in this context. Studies on the sound of the text are also among the studies mentioned. Sound is one of the elements of the text. With this sound, it is meant the sounds that the reader attributes and hears from the text, even though it is written and internally. The texts are polyphonic. This means that the reader hears more than one and different sounds in the text. These voices heard are the voices of the narrator and the characters. Characters experience a number of situations and events in the texts

(here narratives). They talk to each other themselves and establish a dialogue. There is a fictional subject who sees and hears them and then transfers them to the listener, indirectly to the reader. This fictional subject is the narrator. The narrator assumes the narration function in the text as the projection of the author. In this study, the voice of the narrator, which is an important part of polyphony, is focused on. According to the widespread acceptance of literary scholars, the narrator can be in the first, second or third person. However, we think that the narrator's voice is not taken into consideration in this naming. For this reason, in our study, we discussed which person the narrator can be, based on the narrator's voice. We have put forward a thesis against the widespread acceptance. We stated that the narrator's voice is the dominant factor in determining which person the narrator is. In this way, we aimed to prove with examples that the narrator cannot be in the second or third person, and that the narrator is always the first person. In this context, we have set forth the foundations of our thesis and touched on the deficient or relatively wrong aspects of the existing acceptance. Then, we showed the validity of our thesis through examples. Accordingly, the main conclusions we have reached are that the dominant voice in the text is the the narrator's voice, this voice preserves the name "I" and therefore it is always in the first person. We hope that our study will provide a new perspective to literary scholars and literature.

Keywords: text, voice of the text, narrator.

1. GİRİŞ

Bugüne değin edebiyat bilimcileri, anlatı kişilerini belirlerken anlatının sesini genellikle ihmal ettiler. Onlar, anlatıcı türlerini tespit ederken anlatımdaki iyelik ve kişi eklerini izlemeyi tercih ettiler. Buna bağlı olarak anlatıcıları birinci, ikinci ve üçüncü kişi olarak sınıflandırdılar. Metinlerde olası olarak altı farklı (tekil kişiler ve çoğul kişiler) anlatıcı olabileceğinden söz ettiler[1]. Bu sınıflandırma; hâlâ ortaokulda Türkçe, lisede Türk dili ve edebiyatı, üniversitede hatta lisansüstünde dil ve edebiyat derslerinde öğrencilere anlatılır. Öğrenciler bu kabulle yetiştirilir. Ancak bunun ne denli büyük bir yanılgı olabileceği üzerinde pek durulmamıştır. Biz, bu çalışmamızda müfredatlara kadar girmiş, kabulü bu denli kapsamlı ancak doğruluğu üzerine pek itiraz edilmemiş bu sınıflandırmanın geçerliğini sorguladık. Birinci, ikinci ya da üçüncü kişi anlatıcıların ne denli doğru olabileceğini kuramsal ve uygulamalı olarak tartıştık. Böylece yaygın bir kabulün sorgulanmasını ve değiştirilmesini amaçladık. Anlatımdaki isim ve eylemlere getirilen iyelik ya da kişi eklerine bakılarak anlatıcının tespit edilmesinin mantığın birtakım ilkeleriyle bağdaşmadığını gördük. Bu sorundan hareketle anlatıcı türünü tespit etmek için çok basit bir yöntem önerdik. Nasıl ki günlük yaşamda kimin konuştuğunu öğrenmek için sese yönelmek ve böylece sesin kaynağını tespit etmek gerekiyorsa anlatılarda da sesin takip edilmesi ve buna göre anlatıcı türünün tespit edilmesi için "Konuşan kimdir?" sorusunun cevaplanması gerektiğini savunduk. Bu kapsamda iyelik ve kişi eklerine bakılmadan metinde anlatan kişinin (anlatıcı) sesini izlemenin doğruluğunu ve geçerliliğini ortaya koymaya çalıştık.

[1] Bir, iki ve üçüncü kişi anlatıcıların bir örneğini görmek için bkz. Tekin, 2014, s. 30; Bolat, 2015, s. 129; Mieke Bal, 2017, s. 12.

Vargılarımıza göre metinlerde (eğer aykırı bir örnek yoksa) yalnızca ben anlatıcı (birinci kişi anlatıcı) vardır. Bu anlatıcıya bağlı olan ses değişmez. Dolayısıyla metnin bu sesi; iki ya da üçüncü kişiye değil, daima birinci kişi anlatıcıya aittir. Bir ilke olarak metinlerde her zaman birinci kişi anlatıcı olduğunu söyleyebiliriz. Vargılarımızın alanyazın için yeni bir perspektif oluşturmasını diliyoruz.

2. METNİN SESİ

Metinler çok sesli yapılardır. Çok seslilik ile kastedilen, metin içinde farklı kişilerin konuşmasıdır. Farklı kişiler konuştuğu için okurlar metinde farklı sesler duyarlar. Metinlerin yazılı olmasına (Bu demektir ki metin göze hitap eder.) ve genellikle sessiz okuma tekniğiyle okunmasına karşın okurlar, metinleri içsel seslerle duyumsar (Öyleyse okumanın işitsel yönü de vardır). Manfred Jahn'ın görüşleri de bu kapsamda düşüncemize uygundur. Ona göre okurlar (2015, s. 13) zihinlerindeki kulaklarıyla metindeki sesleri duyarlar. Bu ses metindeki kurgusal seslerin zihinde bıraktığı izlerdir, denebilir. Buna bağlı olarak metinler farklı zihindeki kulaklara farklı sesler gönderir. Anlatıcının sesi, karakterlerin sesleri bu farklı seslerin örneklerindendir. Metinlerde, Chatman'ın da değindiği üzere (1980, s. 146), anlatma varsa bir anlatıcı ve bu anlatıcının sesi de vardır. Metinler bir şey anlattığına göre bu durumda belli seslerin varlığı kaçınılmazdır. Okur, metinde kimin konuştuğunu saptadıktan sonra kendince o konuşana bir ses tonu atar. Bu nedenle her okur için konuşan kişinin ses tonu farklıdır. Bu farklılık okurdan okura değişir. Sözgelimi *İntibah*'ta (Namık Kemal, 2010) anlatıcının sesi ile Ali Bey'in sesi, Mehpeyker'in sesi ile Dilaşub'un sesi birbirinden farklıdır. Hatta Ali Bey'in sesi okurdan okura farklılık gösterecektir. Bu durum, zihindeki kulaklarla ve okurun bazı gizil gerekçelerle konuşan kişiye atadığı ses tonuyla açıklanabilir. Bu ses, bir kere atandıktan sonra değişmez ve metnin başından sonuna kadar ait olduğu kişiye bağlı sadakatle bağlı kalır. Elbette, anlatıcının sesi de metin boyunca anlatıcıya sadıktır.

Giriş bölümünde belirttiğimiz üzere yaygın kabul; metinde bir, iki ve üçüncü kişi anlatıcıların olabileceğini varsayar. Buna göre anlatıcının türü metindeki iyelik ve kişi eklerine bağlı olarak belirlenir. Ancak bu adlandırmalar, anlatıcının birinci kişi dışında da olabileceği yönündeki kabuller yanlıştır. Mieke Bal, yaygın kabulün bu adlandırmalarını ve yaklaşım mantığını sert bir dille eleştirir: *From a grammatical point of view, this narrating subject is always a "first person." In fact, the term "third-person narrator" is absurd: a narrator is not a "he" or "she."*[2] (2017, s. 13). Bir örnek üzerinden bu durumun mantıkla bağdaşmadığı açıklanabilir:

- Bu yazıyı ben yazdım.
- Bu yazıyı sen yazdın.
- Bu yazıyı o yazdı.

Örnekler çoğaltılabilir. Geleneksel yöntemlere göre bu cümlelerde üç farklı anlatıcı vardır. Birinci cümledeki anlatıcı "ben anlatıcı" ya da birinci kişi anlatıcı, ikinci cümlede "sen anlatıcı" ya da ikinci kişi anlatıcı, üçüncü cümlede ise "o anlatıcı" ya da üçüncü kişi anlatıcı vardır.

[2] Dilbilgisel bir bakış açısından bu anlatan özne her zaman birinci kişidir. Aslında üçüncü kişi anlatıcı terimi saçmadır: bir anlatıcı eril ya da dişil o olmaz.

Geleneksel incelemenin hatası, bu anlatımları kişi ve iyelik eklerine göre incelemesi ve metnin sesini önemsememesidir. Düşüncemize göre belirleyici olan "metnin sesi"dir. Bunun için "Konuşan kim?" sorusu sorulmalı ve sesin kaynağı bulunmalıdır. Bu örneklere metnin sesi bağlamında bir kez daha bakılırsa şu gerçek keşfedilecektir:

1. Çizelge: Konuşan ve Anlatılan Tablosu

Konuşan kim?	**Anlatılan ne?**
Anlatıcı (gören, işiten ve dinleyiciye anlatan kişi)	• Bu yazıyı ben yazdım.
	• Bu yazıyı sen yazdın.
	• Bu yazıyı o yazdı.

Çizelgeye göre konuşanın kim olduğu açıklıkla görülecektir. Bu metinlerde sadece bir ses vardır. Bu demektir ki konuşan yalnızca bir kişidir. O kişi ise anlatıcıdır. Anlatıcı dışında herhangi bir ses duyulmamaktadır. Geleneksel incelemenin sözünü ettiği bir, iki ve üçüncü kişiler metnin sesiyle ilgili değil; metnin anlattığı durum ve olayların öznesiyle ilgilidir. Ancak bir ön sonuç olarak belirtelim, metnin anlatıcı öznesi[3] olmak başka, metnin durum ve eylemlerinin öznesi olmak başkadır. Dolayısıyla sesin kaynağı eylem evreninde değil, anlatma evrenindedir. Sahibi ise anlatıcıdır.

"Kim konuşuyor?" sorusunu yanıtlamak bazen karmaşık bir hâl alabilir. Bu karışıklık, "Anlatıcıdan başka bir anlatıcı mı var?" sorusunu akıllara getirebilir. Örneğin aktarım cümleleri bu karmaşıklığın öne çıkan örneklerini oluşturur. Sözgelimi *Kiralık Konak*'ta (Karaosmanoğlu, 2005, s. 17) Seniha'nın ve anlatıcının bu birlikteliği anlatıcı türlerinin saptanması ve adlandırılmasında sorunlar oluşturabilir.

Seniha, şikârını [avını] bekleyen bir tazı gibi, Naim Efendi'nin üzerine atıldı ve kamçısıyle kalın ciltli kitabın üstüne birkaç kuvvetli darbe indirerek:

"Büyükbaba, siz hayat kadar bunaltıcısınız!.." dedi. Sonra bir mahalle çocuğu tavrıyla ıslık çalarak uzaklaştı, gitti (s. 17).

Örnek metinde Seniha'nın bir davranışı ve ardından büyükbabasına sözleri anlatılır. İlk bakışta konuşan Seniha'dır. Doğrudur. Duyulan ses bir kadın sesidir ve bu ses Seniha'ya aittir. Okur, bu sözleri Seniha'ya atfettiği seslerle okur. Ancak oldukça teknik bir açıklama olarak şunu belirtmek gerekir: Bu sözleri işiten ve dinleyiciye aktaran kimdir? Bu demektir ki bu sözleri dinleyiciye anlatmak üzere konuşan kimdir? Dinleyiciler, Seniha'nın bu sözlerini doğrudan işitemez mi? Yoksa dinleyiciler ve dolayısıyla okurlar, Seniha'nın bu sözlerinden haberdar olmak için bir araca mı ihtiyaç duyarlar? Onlarca soru bu kapsamda sorulabilir. Tüm soruların yanıtlanması için anlatı katmanlarının ele alınması gerekir.

[3] Yavuz Demir (1995, s. 32), anlatıcı özneye lenguistik özne demektedir.

3. ANLATI KATMANLARI

Metinde (bir roman, öykü vb.) konuşanın kim olduğunu tespit etmek için öncelikle anlatı katmanları adını verdiğimiz metnin anlatımına ilişkin yapısını bilmek gerekir. Buna göre metinler gerçek ve kurgusal olarak üzere iki ana bölümden oluşur. Gerçek bölüm (kurgusal olmayan bölüm); metnin üreticisi olan yazarı, yazarın üretimi olan metni yani kitabı (basılı, fiziksel eser) ve bu gönderimlerin alıcısı olan okuru kapsar. Bir çizelge ile örneklenebilir:

2. Çizelge: Anlatı Katmanları

Gerçek Bölüm	Birinci katman	Yazar	Kitap	Okur
Gerçek Bölüm	Birinci Katman	Yakup Kadri Karaosmanoğlu	Kiralık Konak	Kitabı Okuyan Herkes

Yakup Kadri Karaosmanoğlu-Kiralık Konak-okur birlikteliği gerçek (kurgusal olmayan) bildirişim katmanıdır. Çünkü Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, kitabın ve okurların gerçek yaşamda bir karşılığı vardır. Tüm bunlar hayalî, kurgusal veya soyut değildir. Aksine varlıkları, gerçeklikleri herkesçe duyumsanabilir.

Metnin kurgusallığı kitabın başlığından başlar. Başlıktan itibaren metnin son cümlesine kadar süren bölüm kurgusaldır. Kurgusallık, kendi içinde iki alt bölüm içerir. Birincisi anlatım düzeyi, ikincisi öykü düzeyidir. Öykü düzeyi karakterleri barındırır. Burada karakterler durum ve olaylar yaşar. Öykülerin[4] özneleri karakterler yani anlatı kişileridir. Bu kişilerin görevi; durum ve olaylar yaşamalarıdır, yaşadıklarını anlatmak değildir. Belirtmeliyiz ki anlatmak ve yaşamak aynı şey değildir. Anlatma görevi anlatıcınındır. Mehmet Tekin'in (2014, s. 44) vurguladığı gibi, görüleni anlatıp aktaran kişi anlatıcıdır. O bir araçtır, anlatma aracıdır. Bunun için birtakım sorumlulukları vardır: öykü evrenindeki durum ve olayları gözlemlemek, konuşulanları işitmek ve ardından edindiklerini sanatsal bir dille dinleyiciye aktarmak. Anlatıcı bundan fazlası değildir. Burada adı anılan tüm ögeler kurgusaldır. Çünkü gerçek yaşamda bir karşılığı yoktur. Bu ögelerin varlığı; okuma ediminin başlamasıyla başlar, okuma ediminin sonlandırılmasıyla sona erer. Dolayısıyla kâğıttan varlıklardır. Bir çizelge ile gösterilebilir:

3. Çizelge: Anlatı Katmanları

Kurgusal Bölüm	İkinci Katman	Anlatıcı	Öykü	Dinleyici
Kurgusal Bölüm	Üçüncü Katman	Öykü Evreni: Anlatı Kişilerinin Yaşadığı Durum ve Olaylar		

[4] Burada kastedilen bir metin türü olan öykü değildir. Metinde anlatılan her şey öyküdür.

Seniha'nın "Büyükbaba, siz hayat kadar bunaltıcısınız!.." (s. 17) sözleri katmanlar üzerinde incelenebilir. Buna göre Seniha anlatının üçüncü katmanında olan bir karakterdir. O, durum ve olaylar yaşar. Ancak onun yaşadığı durum ve olayları gören-işiten-aktaran kişi Seniha değildir. Çünkü görmek-işitmek-aktarmak anlatıların üçüncü katmanına ait değildir. Bu görevler anlatıların ikinci katmanına aittir. Bu katmanda ise anlatıcı-öykü-dinleyici vardır. Anlatıcı öykü evreninden haberdar olan ve anlatan kişidir. Ara bir tartışma olarak şunu belirtelim: Karakterleri ve onların yaşadıklarını anlatan kişi yazar değildir, anlatılanı dinleyen ise okur değildir. Bir başka deyişle sözgelimi *Kiralık Konak* romanının anlatıcısı Yakup Kadri Karaosmanoğlu değildir, anlatıcının anlattıklarını dinleyen de okur değildir yani biz değiliz. Çünkü Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve okur olarak biz gerçek yaşama ait durumdayız. Bu demektir ki kurgusal değiliz. Bu nedenle gerçek yaşama ait ögelerin (yazar ve okur) kurgu dünyasında doğrudan yer alamayacağını bir ilke olarak belirleyelim. Bu durumda yazarın doğrudan anlatamayacağı, okurun doğrudan okuyamayacağı açıktır. Çünkü yazar ve okurun öykü evreniyle bağı organik olamaz.

Sorulması gereken soru şudur: Öyleyse anlatan ve dinleyen kimdir? Anlatıcı (anlatan) kurgusaldır. Bu kişi, yazar için tümüyle bir araçtan ibarettir. Yazarların icat ettikleri teknik bir çözümdür. Yazarlar gerçek yaşamda bulunduklarından ve kurgu evrenine doğrudan giremediklerinden anlatıcıyı icat etmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle denebilir ki anlatıcılar, yazarların metindeki iz düşümleridir[5]. İcat edilen bir anlatıcı olduğuna göre icat edilen bir dinleyici[6] de olabilir. Nasıl ki yazar kurgu evrenine giremiyorsa okur olarak bizler de kurgu evrenine doğrudan giremeyiz. Bu engel, kurgusal bir dinleyicinin icadıyla çözülür. Kurgusal anlatıcı, yine kurgusal bir dinleyiciye gördüklerini anlatır. Roman ve öyküler bu kapsamda değerlendirilebilir.

Dikkat çekici bir örnek ile konu açıklığa kavuşturulabilir. Oğuz Atay'ın "Demiryolu Hikâyecileri-Bir Rüya" (2016, s. 196) öyküsündeki "Ben buradayım sevgili okuyucum, sen neredesin acaba?" sözleri incelendiğinde şunlar söylenebilir: Buradaki "ben" Oğuz Atay değildir, buradaki "okuyucu" ise okurlar olarak biz değiliz. Bunların birincil gönderimleri metin içindeki anlatıcı ve dinleyicidir ki her ikisi de kurgusaldır. Elbette, bu sözlerin yazar ve okurla hiçbir bağının olmadığını söylemek mantıklı olmayacaktır. Çünkü anlatıcıyı da dinleyiciyi de icat eden ve metne koyan bir kaynak kişi vardır. O kişi yazardır. Bizim vurgumuz, yazar ve okurun doğrudan değil, dolaylı gönderici ve alıcı olduğu üzerinedir.

Seniha'nın davranışlarını gören, işiten ve anlatan kişi Seniha değil, anlatıcıdır. Bu nedenle Seniha'nın "Büyükbaba, siz hayat kadar bunaltıcısınız!.." sözlerini her ne kadar Seniha söylese de bu sözleri dinleyiciye ve dolayısıyla okurlara "aktaran" kişi anlatıcıdır. Bu nedenle karakterlerin konuştuğu durumlarda dahi anlatıcı anlatma görevini bırakmamakta, anlatma

[5] Yazar ve anlatıcının aynı kişi olmadığını ısrarla vurgulamalıyız. Eğer anlatıcılar doğrudan yazarı temsil etmiş olsalardı yazılan tüm eserler, tarihsel bir belge veya anlatıcıların otobiyografisi olarak görülebilirdi.
[6] Yavuz Demir (1995, s. 26); anlatıcıya gizli yazar, dinleyiciye ise gizli okur adını vermektedir. Böylece adlandırma boyutunca katmanlar arasında (bir ve ikinci katmanlar) güçlü bir bağ kurmayı amaçlar. Gizli isimlendirmesiyle ikincil bir yazar ve okurun yaratılması kastedilir. Benzer adlandırmalar (örneğin implied author ve implied reader) Seymour Chatman'da (1980, s. 151) da görülür.

görevini sadakatle sürdürmeye devam etmektedir. Bu bölüme ait bir sonuç olarak şunu vurgulayalım: Metinler çok seslidir, pek çok kişi konuşabilir. Ancak anlatan daima anlatıcıdır.

4. ANLATICI NEDEN BİRİNCİ KİŞİDİR?

Günlük iletişimler de dâhil olmak üzere gönderici (burada konuşan ya da anlatıcı) her zaman birinci kişi yani "ben"dir. Diğer her şey anlatıcının bu merkezî konumuna bağlı olarak adlandırılır. Bu nedenle dinleyici "sen" olacaktır. Öyleyse öykü evreninde olan biteni görüp işiten ve aktaran kişi "ben"dir. Her şey "ben"in aktarımıdır. Yukarıdaki Seniha örneğinde de gerçekte konuşanın anlatıcı (ben) olduğu açıklanmıştı. Bir başka örnek üzerinden konunun sağlaması yapılabilir. Aşağıda üç tane örnek verilmiştir. Bu örneklerin bir roman cümlesi olduğu varsayımından hareketle durum incelenebilir:

- "Baktım."
- "Baktın."
- "Baktı."

Klişeleşmiş bilgilere göre birinci cümle ("Baktım.") birinci tekil kişiyle çekimlendiği için burada birinci kişi anlatıcı vardır. İkinci cümle ("Baktın.") ikinci tekil kişiyle çekimlendiği için burada ikinci kişi anlatıcı vardır. Üçüncü cümle, benzer şekilde ("Baktı."), üçüncü tekil kişiyle çekimlendiği için üçüncü tekil kişi anlatıcı vardır. Ancak bu adlandırmaların mantığın ilkeleriyle uzlaşmadığı açıktır. Bakmak eylemi üzerinden anlatmak eyleminin adlandırılması yanlıştır. Bakan kişi farklı, anlatan kişi farklıdır. Bakan kişi üzerinden anlatıcıyı birinci, ikinci ya da üçüncü kişi olarak adlandırmak; düşüncemize göre bilimsel ve mantıki değildir. Burada iki farklı edim vardır: bakmak ve anlatmak. Bakma edimini üstlenen öznenin işlevi farklıdır ve bu özne, anlatıların üçüncü katmanı olan öykü evrenine dâhildir. Anlatma edimini üstlenen öznenin ise işlevi farklıdır ve bu özne, anlatıların ikinci katmanı olan anlatma evrenine dâhildir. Üçüncü katmandaki eylemin kimin tarafından yapıldığından hareketle ikinci katmana çıkarak anlatıcının türünü belirlemek, ona ikinci ya da üçüncü kişi anlatıcı demek doğru olmayacaktır. Yeniden vurgulanmalıdır ki bir anlatıcı, metnin başından sonuna kadar konuşan ve görüp işittiklerini aktaran kişi olarak daima "ben"dir. Bu demektir ki anlatıcı her zaman birinci kişidir. Konuşan kişi, hiçbir zaman bu "ben"den ayrılamayacaktır.

Anlatıcının daima "ben" olması başka açıdan da kanıtlanabilir. Ben, sen, o adıllarının değişimi perspektifle ilgilidir. Metinde konuşan anlatıcı vardır. Anlatıcı, her zaman bir şey anlatır. Bu anlatım evreni metnin ikinci katmanına aittir. O nedenle ikinci katmandaki ögeler arasında bir inceleme yapılmalıdır. İkinci katmanda anlatıcı-öykü-dinleyici birlikteliği vardır. Bu birlikteliğe başka bir öge eklemek mümkün görünmüyor. Bu durumda anlatıcı-dinleyici karşıtlığında iki adıl bulunur: ben/sen. Anlatıcının "sen" olabilmesinin tek koşulu, anlatıcıya dinleyici gözünden bakılabilmesidir. Ancak unutulmamalıdır ki anlatma edimi anlatıcıya aittir. Dinleyici tümüyle edilgen ve işlevsizdir ya da işlevi yok denecek kadar azdır. Üstelik anlatılan şeyleri gören ve işiten de anlatıcı olduğuna göre anlatıcının baskın işlevleri bir kez daha ortaya konmuş olur. "Ben" görüyor, "ben" işitiyor ve "ben" anlatıyorsam bu durumda "ben"den başka bir adlandırma uygun olmayacaktır. Anlatıcı bir sonuç olarak belirtilmelidir ki "ben"dir ve

birinci kişidir. Zaten Gérard Genette (1980, ss. 243-245) de birinci, ikinci, üçüncü kişi anlatıcı adlandırmalarının yanlışlığını fark eder. Buna göre söz konusu adlandırmalardan kaçınarak anlatıcıyı homodiegetik (iç-anlatıcılı) ve heterodiegetik (dış-anlatıcılı) olarak adlandırır. Homodiegetik anlatıcı, anlatıların hem iki hem de üçüncü katmanında yer alır. O hem anlatan hem de öykü evreninde olayları yaşayandır. Heterodiegetik anlatıcı ise öykü evrenine dâhil olmayan, o evreni sadece izleyen ve işiten bir aktarıcıdır. Bu adlandırmaların da anlatıcının baskın konumuna göre çeşitlendiği görülecektir.

5. SONUÇ

Ses, yazılı olmalarına karşın metnin temel ögelerinden biridir. Bu sesler, metin içinde kurgusal olarak üretilir ve kurgusal olarak okur tarafından duyumsanır. Metinlerin sesini anlatıcı ve karakterler üretir. Anlatıcı türlerinin ele alınıp tartışıldığı bu çalışmada ilk olarak yaygın kabule karşı çıkılmış, bu kabulün çelişkileri ve eksik yanları üzerinde durulmuştur. Buna göre anlatıcıların bir, iki ve üçüncü kişi olarak adlandırılması sorunlu bulunmuş; bu adlandırmanın bilimsel ve mantıklı olmadığı görülmüştür. Metnin başından sonuna kadar anlatıcının sesi sabitken anlatılan şeyleri dikkate almak, anlatma edimiyle doğrudan bağlantısı olmamasına karşın anlatılanlardaki kişi ve iyelik eklerine göre anlatıcıyı adlandırmak yanlıştır. Eğer anlatıcının türü ve adı değişiyorsa bu anlatıcının da değiştiğinin göstergesidir. Oysa bir değişiklik olmaksızın metinlerde tek bir anlatıcı vardır. Anlatma işlevini üstlenen kişi (anlatıcı) her zaman birinci kişidir (ben). Anlatıcının bu baskın ve merkezî işlevleri, anlatıcının birinci kişi olmasının temel gerekçesidir. Metindeki diğer ögeler bu "ben" kişisine göre konumlanır. Bu varsayımlardan hareketle anlatıcı; daima "ben" olarak kalacak, iki ve üçüncü kişi adlarını alamayacaktır.

KAYNAKÇA

Atay, O. (2016). *Korkuyu Beklerken.* İstanbul: İletişim Yayınları.
Bal, M. (2017). *Narratology, Introduction to the Theory of Narrative.* Toronto: University of Toronto Press.
Bolat, S. (2015). *Öykü Yazma Teknikleri.* İstanbul: Varlık Yayınları.
Chatman, S. (1980). *Story and Discourse (Narrative Structure in Fiction and Film).* New York: Cornell University Press.
Demir, Y. (1995). *İlk Dönem Hikâyelerinde Anlatıcılar Tipolojisi.* Ankara: Akçağ Yayınları.
Genette, G. (1980). *Narrative Discourse (An Essay In Method).* (J. E. Lewin, & J. Culler, Çev.) New York: Cornell University Press.
Jahn, M. (2015). *Anlatıbilim: Anlatı Teorisi El Kitabı.* (B. Dervişcemaloğlu, Çev.) İstanbul: Dergâh Yayınları.
Karaosmanoğlu, Y. K. (2005). *Kiralık Konak.* İstanbul: İletişim Yayınları.
Namık Kemal. (2010). *İntibah.* Ankara: Akçağ Yayınları.
Tekin, M. (2014). *Roman Sanatı (Romanın Unsurları 1).* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

"UYGUN KENDİNİ AÇMA" DAVRANIŞI DENİLDİĞİNDE NE ANLIYORSUNUZ? BU KAVRAMIN ÖZELLİKLERİNİ, ÖNEMİNİ VE BİR PSİKOLOG OLARAK NASIL KULLANILABİLECEĞİ ÜZERİNE

Kl. Psk. Ebru Bağcı

ORCID NO: 0009-0006-9781-6859

Doç. Dr. Meryem KARAAZİZ
ORCID NO: 0000-0002-0085-612X

ÖZET

Kişilerarası ilişkiler, insanların gündelik yaşantılarının bir parçasıdır. İnsanlar, hayatları boyunca başka insanlarla iletişim ve yakın ilişkiler kurma ihtiyacı duyarlar (Dur, 2020). Kişi, ilişki kurduğu kişilere duygu ve düşüncelerini ifade etmek aynı zamanda da karşısındaki kişilerin duygu ve düşüncelerini anlamak ister (Şahin, 2011). Kendini açma davranışı bu noktada önemli bir yere sahiptir. Kendini açma, kişilerin duygu ve düşüncelerini, sorunlarını ve kendisi ile ilgili özel bilgileri diğer kişilerle paylaşmasıdır (Dur, 2020). Kişinin kendini açması için gereken en önemli koşul karşısındaki kişiye güven duymasıdır çünkü kendini açma gün içinde sıradan bir şekilde karşımızdaki kişiyle konuşmaktan farklıdır (Öksüz, 2004). Kendini açma davranışı, uygun düzeyde yapıldığı zaman sağlıklı kişilerarası ilişkilerin kurulmasını sağlar, bu ilişkileri güçlendirir ve geliştirir, kişinin psikolojik ruh halinin daha iyi olmasını sağlar. Akıl sağlığı ve içsel ilişkiler alanlarında yapılan araştırmalar, samimi olarak kendini açma davranışının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Kişi, yaşadığı sorunu söylemediği sürece, sorunun çözümü için bir şeyler yapmak olanaklı değildir (Gültekin, 2001). Psikoterapi, ancak danışanların ihtiyaçlarının ne olduğu bilindiğinde hedefine ulaşabilir. Danışanını tanımak ve anlamak önemlidir dolayısıyla danışanın kendini açma davranışı da önemlidir (Durmuş, 2013). Danışmanlık sürecinde ya da psikoterapide, psikoloğun kendini açma davranışı göstermesi konusunda görüşler bulunmaktadır. Bu noktada selektif otantisite kavramı oldukça önemlidir. Psikoloğun seçici kendini açma davranışı, danışanın psikoloğu dürüst, içten ve şeffaf olarak görmesine, daha iyi kendini açma davranışı göstermesine neden olacaktır.

Anahtar Kelimeler : Kişilerarası İletişim, Uygun Kendini Açma, Selektif otantisite.

Kişilerarası ilişkiler, insanların gündelik yaşantılarının bir parçasıdır. İnsanlar, hayatları boyunca başka insanlarla iletişim ve yakın ilişkiler kurma ihtiyacı duyarlar (Dur, 2020). Kişi, ilişki kurduğu kişilere duygu ve düşüncelerini ifade etmek aynı zamanda da karşısındaki kişilerin duygu ve düşüncelerini anlamak ister (Şahin, 2011). Kendini açma davranışı bu noktada önemli bir yere sahiptir. Kendini açma, kişilerin duygu ve düşüncelerini, sorunlarını ve kendisi ile ilgili özel bilgileri diğer kişilerle paylaşmasıdır (Dur, 2020). Kişinin kendini

açması için gereken en önemli koşul karşısındaki kişiye güven duymasıdır çünkü kendini açma gün içinde sıradan bir şekilde karşımızdaki kişiyle konuşmaktan farklıdır (Öksüz, 2004).

Kendini açma, kişilerarası ilişkilerin daha sağlıklı hale gelmesinde ve daha samimi bir ilişki kurulmasında önemli bir rol oynamaktadır fakat bazı sınırları vardır (Çetinkaya & Akbaba, 2011). Luft uygun kendini açma davranışının bazı özelliklere sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu özellikler:

1. Sürüp giden bir ilişkinin fonksiyonu olması,

2. Karşılıklı olması,

3. O anda olanlara uygun olarak yapılması,

4. Kişilerarası ve bireylerin kendi içlerinde o anda olan şeylerle ilgili olması

5. Küçük ilerlemelerle artış göstermesidir (Gündoğdu, 2010, s.751).

Alan yazında, uygun seviyede kendini açma vurgulanmaktadır (Uygur, 2018). Düşük seviyede ya da yüksek seviyede kendini açma, öfke ve saldırganlık gibi uyumu bozan davranışlara neden olur ve kişilerarası ilişkiyi olumsuz şekilde etkiler (Öksüz, Mersin & Türker, 2017). Uygun seviyede kendini açma davranışı kişilerarası ilişkide etkin olmak, düşük seviyede kendini açma davranışı edilgen olmak ve yüksek seviyede kendini açma davranışı da saldırgan olmayı ifade eder (Gündoğdu, 2010). Kendini açma davranışının yeri ve zamanı vardır. Kişinin, karşısına çıkan her kişiye duygu ve düşüncelerini tamamen ve açık açık, özel bilgilerini de olduğu gibi anlatması, kişiyi göstermeciliğe götürebilmektedir (Çetinkaya & Akbaba, 2011). Kendini açma davranışında otantisiteye değinmek de gerekmektedir. En genel anlamı ile otantiklik kavramı, kişinin kendi öz benliğinin ve davranışlarının arasında bir uyum olması, kişinin öz benliğini doğru ve özgürce göstermesidir.(Ekşi, Sayın & Çelebi, 2016).

Kendini açma davranışı, uygun düzeyde yapıldığı zaman sağlıklı kişilerarası ilişkilerin kurulmasını sağlar, bu ilişkileri güçlendirir ve geliştirir, kişinin psikolojik ruh halinin daha iyi olmasını sağlar. Kişinin kendini açarak sorununu dile getirmesi sorunun çözümü konusunda yardım alabilmesini sağlar. Çevresindeki insanlara karşı kendini açan kişilerin bağlanma stilleri daha güvenlidir. Bu sebeple kendini açma davranışı oldukça önemli bir kavramdır (Uygur, 2018).

Akıl sağlığı ve içsel ilişkiler alanlarında yapılan araştırmalar, samimi olarak kendini açma davranışının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Kişi, yaşadığı sorunu söylemediği sürece,

sorunun çözümü için bir şeyler yapmak olanaklı değildir (Gültekin, 2001). Psikoterapi, ancak danışanların ihtiyaçlarının ne olduğu bilindiğinde hedefine ulaşabilir. Danışanını tanımak ve anlamak önemlidir dolayısıyla danışanın kendini açma davranışı da önemlidir (Durmuş, 2013). Danışan direnç gösterip kendini açmadığı sürece, danışma sürecini devam ettirmek olanaklı değildir (Izgar & Arslan, 2007). Danışmanlık sürecinde ya da psikoterapide, psikoloğun kendini açma davranışı göstermesi konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Psikanalitik kuramcılar, psikoloğun terapide kendini açma davranışı göstermemesi gerektiğini savunur. Çünkü yardım veren uzmanın, danışan kişilere ayna olması gerektiğini ve danışanın sahip olduğu düşünce ve duygusunu etkilememesi gerektiğini savunurlar. Hümanist kuramcılar ise, terapi sürecinde psikoloğun kendini açma davranışı göstermesini savunurlar. Bu kuramcılara göre yardım veren uzmanın kendini açması, uyuma ve şeffaflığa neden olur ve danışanın terapi sürecinde destekleyici bir rol oynar (Durmuş, 2013).

Terapide psikoloğun kendini açma davranışı, ne psikanalitik kuramcılar gibi tamamen reddedilmeli ne de hümanist kuramcılar gibi aktif bir şekilde kendini açma davranışı savunulmalıdır. Aslında terapi boyunca, ses tonumuz, bakışlarımız, jest ve mimiklerimizle kendimizi açma davranışı gösteriyoruz fakat sözlü şekilde kendini ifade etme, danışanı yönlendirici bir davranış olabilir. Bu noktada selektif otantisite kavramı oldukça önemlidir. Selektif otantisite, psikoloğun o anda olanlara uygun bir şekilde, danışanla ya da danışanın paylaştığı bir durum, duygu ya da düşünce ile alakalı, ona ayna olabilmek amacı ile seçici olarak otantik davranma, seçici olarak kendini açması olarak açıklanabilir. Psikoloğun seçici kendini açma davranışı, danışanın psikoloğu dürüst, içten ve şeffaf olarak görmesine, daha iyi kendini açma davranışı göstermesine neden olacaktır. Bununla birlikte ayna görevi de görmüş olan psikolog sayesinde, kişi probleminin, duygu ve düşüncesinin farkına varacaktır. Böylelikle farkına vardığı problemi hakkında çözüm yolları üretip, kendini açma davranışı ile birlikte bu çözüm yollarını da psikoloğu ile paylaşabilir. Danışan, kendini açma davranışı ile alakalı bir direnç gösterebilir, bu noktada terapötik ilişkinin iyi kurulmuş olduğundan emin olunmalı ve kendini açma davranışının aşama aşama ilerleyerek artacağı unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Çetinkaya, B., & Akbaba, S. (2011). Üniversite öğrencilerinin kendini açma davranışları ile bağlanma stilleri arasındaki ilişki. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(4), 1.

Dur, C. (2020). *Evli bireylerde eşe kendini açma ve eş tükenmişliği* (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Durmuş, E. (2013). Grupla psikolojik danışmada kendini açan ve açmayan liderin etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , *44* (44), 149-158.

Gültekin, F. (2001). Lise öğrencilerinin kendini açma davranışlarının kimlik gelişim düzeyleri açısından incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 14(1), 231-241.

Gündoğdu, R. (2010). Farklı puan türüne göre eğitim fakültesine gelen öğrencilerin kendini açma davranışlarının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *7*(2), 748-777.

Halil, E. K. Ş. İ., SAYIN, M., & Çelebi, Ç. D. (2016). Üniversite öğrencilerinin özgecilik ve otantiklik seviyeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, *14*(32), 79-102.

Izgar, H., & Arslan, C. (2007). Psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümü öğrencilerinin kendini açma davranışlarının gelişiminin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 307-327.

Öksüz, E., Mersin, S., & Türker, T. (2017). Kendini Açma Ölçeğinin üniversite öğrencilerinde Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *18*(6).

Öksüz, Y. (2004). Duyguların açılması eğitiminin üniversite öğrencilerinin atılganlık düzeylerine etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *5*(2), 147-156.

Şahin, G. N. (2011). *Üniversite öğrencilerinin kendini açma, öznel iyi oluş ve algıladıkları sosyal destek düzeylerinin karşılaştırılması* (Doctoral dissertation, DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Uygur, S. S. (2018). Yaşam doyumunun yordanmasında kendini açma ve sosyal desteğin rolü. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, *2*(1), 16-33.

ERGENLERDE SORUMLULUK DUYGUSU VE SORUMLULUK DAVRANIŞI

Arzu ÖZYÜREK
Prof. Dr., Karabük Üniversitesi
ORCID NO:0000-0002-3083-7202

Ruveyda TAŞKAYA
Bilm. Uzm., T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ORCID NO:0009-0002-6707-5448

ÖZET

Ergenlik döneminde birey fiziksel, bilişsel, sosyal ve psikolojik değişim geçirmektedir. Ergenlik sürecinde toplumsal uyum sağlamaya da çalışan bireyin toplumdan ve toplumun da bireyden beklentileri söz konusudur. Bu beklentilerden biri de bireyin sorumluluk alması ve sorumluluklarını yerine getirmesi olabilir. Sorumluluk duygu ve davranışı, ahlaki gelişimle birlikte ilerlemektedir. Bu araştırmanın amacı, ergenlerin sorumluluk duygu ve davranışlarının bazı değişkenlere göre incelenmesidir. Çalışma grubunu kendilerine ulaşılabilen 380 ergen oluşturmaktadır. Araştırmada, verilerin toplanmasında Kişisel Bilgi Formu, Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinden yararlanılmıştır. Verilerin analizinde parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testleri kullanılmıştır. Sonuç olarak; ergenlerin sorumluluk duygu ve davranışlarının cinsiyet, yaş ve kardeş sayısına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Erkek ergenlerin kızlara göre sorumluluk duygu ve davranışlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yaşı 12 ve 13 olan ergenlerin sorumluluk duygu ve davranışlarının 14 yaşındaki ergenlerden anlamlı oranda daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Son olarak, kardeşi olmayan ergenlerin iki ve üç kardeşi olanlara göre sorumluluk duygu ve davranışlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bulgular alan yazın ışığında tartışılmış ve çocuklarda ve ergenlerde sorumluluk duygu ve davranışının geliştirilmesine yönelik bazı önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ergenlik, sorumluluk, sorumluluk duygusu, sorumluluk davranışı.

SENSE OF RESPONSIBILITY AND RESPONSIBLE BEHAVIOR IN ADOLESCENTS

ABSTRACT

During adolescence, the individual undergoes physical, cognitive, social and psychological changes. In adolescence, the individual who tries to achieve social adaptation has expectations from the society and the society from the individual. One of these expectations may be that the individual takes responsibility and fulfills his responsibilities. The sense of responsibility and

responsible behaviors develops with moral development. The aim of this research is to examine the sense of responsibility and behaviors of adolescents according to some variables. The study group consists of 380 adolescents who can be reached to them. In order to collect the research data, Personal Information Form, Sense of Responsibility and Behavior Scale were used. In the analysis of data Mann Whitney you and Kruskal Wallis H tests were used from non-parametric tests. After all; It was determined that the sense of responsibility and behaviors of adolescents differed significantly according to gender, age and number of siblings. It was determined that male adolescents had higher sense of responsibility and behaviors than girls. It was determined that the sense of responsibility and behavior of adolescents aged 12 and 13 years was significantly higher than that of adolescents aged 14 years. Finally, it was determined that adolescents who did not have siblings had lower sense of responsibility and behavior than those who had two and three siblings. The findings were discussed in the light of the literature and some suggestions were developed to improve the sense and behavior of responsibility in children and adolescents.

Keywords: Adolescence, responsibility, sense of responsibility, responsible behavior.

GİRİŞ

Ergenlik dönemi bireyin bedensel, bilişsel ve ruhsal yönden değişim geçirilen bir zaman dilimidir. Birey ergenlikte artık çocukluk döneminden çıkmış ve fiziki değişimin yanında çevrenin etkisiyle duygu, biliş ve ahlak yönünden gelişim sürecindedir. Bu süreç oldukça hızlı ilerlemekte ve ergen içinde yaşadığı toplumda kendi yerini anlamlandırmaya başlamaktadır. Yaşanan sosyal değişimle birlikte, ergenden sorumluluk alması beklenmektedir (Çuhadaroğlu ve Sonuvar, 1992). Toplum bireyden birey de toplumdan bazı beklentiler içine girmekte, ergenin deneyimleri sorumluluk alarak toplumun kurallarına uyumunu kolaylaştırmaktadır (Atak, 2011). Ergenlik dönemi sonunda ebeveynlerle yetişkinler gibi iletişim kuran, olumlu arkadaşlık becerileri edinmiş, bağımsız, bireysel değerleri oluşmuş, gelecek hedefleri olan, kimliğini kazanmış, problem çözme ve sorumluluklarını gerçekleştiren bireyler olmaları beklenir.

Sorumluluk, bireylerin belli bazı durumlar karşısında neler yapabileceğinin farkında olması ve davranışının bilincinde olarak ahlaki ve kanuni yönden sorumluluklarını kabul etmesi olarak tanımlanabilir. Ahlaki gelişimle birlikte gelişen sorumluluk duygusu, bireyin hem kendisi hem de diğerlerine yönelik görevlerini yapması, yaşamını iyi bir şekilde sürdürebilmek için gayret etmesi, toplumdaki olaylara empatik olarak yaklaşmasıdır (Özen, 2014). Sorumluluk zamanla kazanılan bir değerdir. Gelişim, yaş ve cinsiyete göre erken çocuklukta başlayarak kişisel gelişim görevlerinin gerçekleştirilmesiyle zaman içeresinde kazanılır. Sorumlulukta bireyin sağlıklı ve davranışlarının bilincinde olması, olay/duruma yönelik gerçekleşen eylemin bireye ait olması, bireyin yapılan davranışın ahlaki açıdan uygun olup olmadığının bilincinde gereklidir. Bireyler duyguları ve düşünceleri sonucu oluşan durumlardan diğerlerinin etkilenmelerinin farkına varmalıdır. Sorumluluk duygu ve davranışının temelinde, bireyin öncelikle kendisine karşı sorumluluğu gelmektedir ve bireyin bu duygusu daha sonra başkalarına yönelmektedir. Sorumluluk duygusu zaman içinde gelişir ve farklılaşırken bireyin

kendi hayatına, içsel ve dışsal otoriteye bağlı olarak şekillenmektedir. Birey kararlar verirken daima seçim yapmak zorunda kalmaktadır ve seçimleri sorumluluk alıp almamaya yöneliktir. Önce bireyin içi dünyasında şekillenen sorumluluk duygusu, daha sonra davranışa dönüşür. Sorumluluk, temelde kişinin kendi farkındalığını kazanmasıdır (Özen, 2016).

Sorumluluk davranışlarında psikolojik iyilik hali, benliğin gelişimi ve içsel denetimin etkisinden söz edilmektedir. Toplum kurallarının açık ve net olması, bireyin bunları benimsemesiyle sorumluluk davranışları artar. Sorumluluk bilinci olan birey hem kendisi hem de diğerlerinin yaşamlarına yönelik sorumlu davranır (Özen, 2014). Sorumluluk, öncelikle aile kazanılmaya başlar ve okul çağında gelişir. Toplumda, her bireyden farklı düzeyde ve şekilde sorumluluk beklenir. Çocuğun gelişimi, yaşına ve cinsiyetine uygun sorumluluklar verilmesiyle sorumluluk davranışları pekişir. Sorumluluklar sayesinde çocuk karar verme, kendi kendine yetebilme, hatasını kabul edebilme, kendisi veya başkalarının haklarını bilip önemsemeyi vb. öğrenir (Bilgiç, 2014; Karakuş vd., 2016).

Çocuklukta, sorumluluk daha çok bireyin kendisi ve ailesiyle ilgili konularda iken ergenlikte bunlara ilaveten akran, okul, sosyal çevreye yönelmekte ve giderek artmaktadır. Ergenlik dönemi ve yakın çevrenin etkisiyle aileye yönelik sorumluluk davranışı azalmaktadır (Sezer ve Çoban, 2016). Çocuğun yaşamında birincil önemi olan ve tüm gelişimi üzerinde etkili olan ailesi, sorumluluk duygu ve davranışları konusunda da olumlu rol model olarak, toplumda sorumluluklarının bilincinde olan bir birey olmasını sağlayacaktır. Ergenlik döneminde, ergenin belli bazı gelişimsel görevleri yerine getirmesi beklenirken bunlardan belki de en önemlilerini sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışları oluşturmaktadır. Bu çalışmada, ergenlerde sorumluluk duygu ve davranışlarının bireysel bazı değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır.

YÖNTEM

Model

Çalışma, betimsel tarama modelinde ve nicel bir çalışmadır. Mevcut bir durum betimlenerek ortaya konmaya çalışılmıştır (Karasar, 2016).

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu Ankara'nın Pursaklar İlçesi'nde kolay ulaşılabilir örneklemeyle belirlenen ortaöğretim kurumlarına devam eden 380 ergen oluşturmuştur. Ergenlerin %56,6'sı kız ve %43,4'ü erkektir; %31,1'i 12 yaşında, %42,6'sı 13 yaşında ve %26,3'ü 13 yaşındadır; %7,1'i tek çocuk, %28,9'u iki kardeş, %32,1'i üç kardeş ve %31,8'i dört veya daha fazla kardeştir.

Verilerin Toplama Araçları

Veriler Kişisel Bilgi Formu ile Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğiyle toplanmıştır. Kişisel bilgi formunda yaş, cinsiyet, kardeş sayıs, devam ettiği okul ve sınıf bilgilerine yer verilmiştir.

Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği (SDDÖ); Özen (2013) tarafından güvenirlik ve geçerlik çalışması yapılmış, 18 madde ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek "Her Zaman" ve "Hiçbir Zaman" aralığında dörtlü likert tipindedir. Ölçeğin güvenirlik katsayısı Duygu boyutu için 0,85, Davranış boyutu için 0,77 ve tüm ölçek için 0,82 bulunmuştur. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 18, en yüksek puan 72'dir. Toplamda ortalama 36 puanın altında puan sorumluluk duygusu ve davranışının düşüklüğü şeklinde yorumlanır (Özen, 2013).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Gerekli etik ve resmi izinlerin ardından ölçüm aracı, sınıf ortamında öğretmenler yardımıyla öğrencilere uygulanmıştır. Tüm maddeleri eksiksiz cevaplanan formlara ilişkin veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Normallik dağılımı incelendikten sonra analizlerde Mann Whitney U ve Kruskal Wallis-H testleri uygulanmıştır. Anlamlılık düzeyi olarak 0,05 alınmış, yaş ve kardeş sayısıyla ölçek puanı arası farkın olması durumunda, Mann Whitney U testiyle farkın kaynağı belirlenmiştir.

BULGULAR

Ergenlerin cinsiyeti, yaşı ve kardeş sayısına göre sorumluluk duygu ve davranışlarının farklılık oluşturup oluşturmadığına ilişkin analiz sonuçları Tablo 1-3 arasında verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyete Göre Sorumluluk Duygu ve Davranışları Mann Whitney-U Testi Sonuçları

SDDÖ	Cinsiyet	N	x̄	S	U	p
Sorumluluk Duygusu	Kız	215	58,95	8,62	16513,0	0,248
	Erkek	165	60,14	7,42		
Sorumluluk Davranışı	Kız	215	58,00	8,73	15584,0	0,**042***
	Erkek	165	59,89	8,01		

*p<0,05

Tablo 1'e göre ergenlerin cinsiyeti ile SDDÖ Sorumluluk Duygusu puanları arasında anlamlı bir farklılık yokken (p>0,05) Sorumluluk Davranışı puanları arasındaki fark anlamlıdır (p<0,05). Kız ergenlerin Sorumluluk Davranışı puanı (x̄=58,00) erkeklerin puanından (x̄=59,89) anlamlı düzeyde daha düşüktür. Anlamlı bir farklılık olmasa da Sorumluluk Duygusu alt boyutunda da kız ergenlerin puanlarının erkeklerden daha düşük olduğu görülmektedir. Yani erkek ergenlerin kızlara göre sorumluluk duygu ve davranışları daha yüksektir.

Tablo 2. Yaşa Göre Sorumluluk Duygu ve Davranışları Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

SDDÖ	Yaş	N	x̄	S	χ^2	p
Sorumluluk Duygusu	12	118	59,79	8,76	6,582	**0,037***
	13	162	60,40	7,07	12 ve 13 yaş >14 yaş	
	14	100	57,59	8,72		
Sorumluluk Davranışı	12	118	59,23	9,05	6,293	**0,043***
	13	162	59,73	7,44	12 ve 13 yaş >14 yaş	
	14	100	56,86	9,06		

*p<0,05

Tablo 2'ye göre ergenlerin yaşı ile SDDÖ Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır (p<0,05). Farkın kaynağı incelendiğinde 12 ve 13 yaşındaki ergenlerin Sorumluluk Duygusu alt boyut puanları ($\bar{x}$=59,79, $\bar{x}$=60,40) ile Sorumluluk Davranışları alt boyut puanları ($\bar{x}$=59,23, $\bar{x}$=59,73) 14 yaşındaki ergenlerin puanlarından daha yüksektir ($\bar{x}$=57,59, $\bar{x}$=56,86). Yani 12 ve 13 yaşındaki ergenlerin sorumluluk duygu ve davranışları 14 yaşındaki ergenlerden anlamlı oranda daha yüksektir.

Tablo 3. Kardeş Sayısına Göre Sorumluluk Duygu ve Davranışları Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

SDDÖ	Kardeş Sayısı	N	$\bar{x}$	S	χ^2	p
Sorumluluk Duygusu	Tek çocuk	27	55,88	9,95	8,369	**0,039***
	İki kardeş	110	60,55	7,73	2 ve 3 kardeş>Tek çocuk	
	Üç kardeş	122	60,14	7,63		
	Dört ve üzeri	121	58,61	8,33		
Sorumluluk Davranışı	Tek çocuk	27	55,77	9,89	5,280	0,152
	İki kardeş	110	59,80	8,19		
	Üç kardeş	122	59,10	8,38		
	Dört ve üzeri	121	58,33	8,38		

*p<0,05

Tablo 3'e göre ergenlerin kardeş sayısı ile SDDÖ Sorumluluk Davranışı puanları arasında anlamlı bir farklılık yokken (p>0,05) Sorumluluk Duygusu puanları arasındaki fark anlamlıdır (p<0,05). Farkın kaynağı incelendiğinde iki ve üç kardeş olan ergenlerin Sorumluluk Duygusu alt boyut puanları ($\bar{x}$=60,55, $\bar{x}$=60,140) tek çocuk olan ergenlerin puanlarından daha yüksektir ($\bar{x}$=55,88). Anlamlı bir farklılık olmasa da Sorumluluk Duygusu alt boyutunda iki ve üç kardeş olan ergenlerin puanlarının dört ve üzeri kardeşe sahip olanların puanından daha yüksek olduğu görülmektedir. Yine Sorumluluk Davranışı alt boyutunda da iki ve üç kardeş olan ergenlerin puanlarının hem tek çocuk hem de dört ve üzeri kardeşe sahip olanların puanından yüksek olduğu görülmektedir. Sonuç olarak kardeşi olmayan ergenlerin sorumluluk duygu ve davranışlarının kardeşi olanlardan daha düşük olduğu söylenebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Ergenlerde sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışlarını bazı değişkenlere göre inceleyen bu çalışma sonucunda ergenlerde sorumluluk duygusu ve davranışları ile cinsiyet, yaş ve kardeş sayısı değişkenleri arasında farklılık olduğu saptanmıştır. Erkeklerin kızlara oranla ve 12-13 yaş ergenlerin 14 yaşındakiere oranla sorumluluk duygusu ve davranışlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Tek çocuk olanların iki-üç kardeş olanlara oranla sorumluluk duygusu ve davranışlarının daha az olduğu saptanmıştır.

Cinsiyetle ilgili farklılıklar incelendiğinde, Kesici (2018), kız ergenlerin sorumluluk düzeylerinin erkeklere oranla yüksek olduğunu, kardeş sayısına göre sorumluluk düzeylerinin farklılaşmadığını fakat cinsiyete farklılaştığını saptamıştır. Golzar (2006) da 5.sınıf öğrencilerin sorumluluk düzeylerinin cinsiyete göre farklılık gösterdiğini, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre sorumluluk düzeylerinin yüksek olduğunu saptamıştır. Bireylerin doğdukları aile ortamından itibaren farklı cinsiyet rollerini üstlenmesi beklendiğinden sorumluluk beklentileri de cinsiyete göre farklılık gösterebilmektedir. Çalışkan ve ark. (2019), farklı kültürel ortamlardaki 7. ve 8. sınıflarda sorumluluk ve hoşgörü değer düzeylerinin kız çocukları lehine farklılaştığını saptamışlardır. Akpınar ve Yıldırım (2016) da erkeklerin sorumluluk düzeyinin kızlara göre az olduğu belirlemişlerdir. Damiani (1999), kız çocuklarının evdeki sorumluluklarının ve kardeşini sahiplenme düzeyinin erkeklerden daha fazla olduğunu saptamıştır (Akt: Taşdemir ve Dağıstan, 2014). Bu çalışma bulgularının farklı olması, günümüzde ergenlere verilen sorumlulukların cinsiyet yanında farklı değişkenlerin etkisinin de olduğunu akla getirmektedir.

Yaşa göre sorumluluk duygu ve davranışları konusunda Çalışkan ve ark. (2019) sorumluluk değer puanlarının 7. sınıftan 8. sınıfa doğru azaldığını belirlemişlerdir. Sezer ve Çoban (2016), ortaokul öğrencilerinde, sınıf düzeyi arttıkça sorumluluk değerinin azaldığını belirlemişlerdir. Şahan (2011), 5. sınıf öğrencilerinin sorumluluk değerinin 8. Sınıftakilerden yüksek olduğunu saptamıştır. Bu bulgular çalışma bulgularını desteklemektedir. Ergenlik döneminin gelişimsel özelliği nedeniyle aile veya yetişkinlere karşı gelme davranışlarındaki artış ve çevresel faktörler, ergenlerin yaşlarıyla birlikte sorumluluk davranışlarının azalmasını açıklayabilir.

Kardeş sayısı arttıkça aile içinde çocuklardan beklenen sorumluluk davranışları da değişebilir. Sorumluluk bilinci tecrübe edinilerek kazanılır ve öncelikle aile içi sorumluluklarını yerine getiren birey gelecekte içinde bulunduğu çevrenin gerektirdiği sorumlulukları öğrenecektir (Sapsağlam, 2016). Ailedeki tek çocuk, yetiştirilirken aşırı koruyucu bir tutum sergileniyor olabilir ve bu nedenle fazla sorumluluk verilmiyor olabilir. Oysa kardeşin olmasıyla hem anne-babaların çocuklarına yaklaşımları hem de çocuklar arasında bazı şeylerin paylaşılmasını gerektirecektir. Bunlardan biri de sorumluluklar olabilir ve böylece kardeşi olan ergenlerin daha fazla sorumluluk duygu ve davranışı sergilemesi beklenebilir.

Sorumluluk duygusunun ve davranışlarının küçük yaşlardan itibaren çocuklara kazandırılmaya başlanması gerekmektedir. Evde ebeveynler ve okulda öğretmenlerin çocuklara sorumluluklar vererek ve bu sorumlulukların yerine getirilip getirilmediğini tutarlı bir şekilde takip ederek destek olmaları önemli görünmektedir. Çocuklara güven telkin ederek ve çözebileceği problemler sunarak sorumluluk alması desteklenebilir. Ergenlerle yapılan bu çalışma, farklı yaş aralıklarındaki bireylerle veya dezavantajlı gruplarla yapılabilir.

KAYNAKLAR

Akpınar, E. ve Yıldırım, Y. (2016). Cinsiyet Faktörünün Ortaokul 5. ve 6. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Olgunluk Düzeyine Etkisi. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 2(1), 20-32.

Atak, H. (2011). Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3 (1), 163-213.

Bilgiç, N. (2014). Sorumluluk Değerinin Proje Tabanlı Öğrenmeyle Öğretiminin Öğrenci Tutumlarına Etkisi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (32), 520-532.

Çalışkan, H., Yıldırım, Y. ve Kılınç, G. (2019). Farklı Kültürel Yapıdaki Ailelerde Yetişen Öğrencilerin Sorumluluk ve Hoşgörü Değerlerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 44 (199), 355-372.

Çuhadaroğlu, F. ve Sonuvar, B. (1992). Adölesanlarda Depresyon. *Nöropsikiyatri Arşivi,* 3, 145-150.

Golzar, A. F. (2006). İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Sorumluluk Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Sorumluluk Düzeylerinin Cinsiyet, Denetim Odağı ve Akademik Başarıya Göre İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Karakuş, C., Kartal, A. ve Çağlayan, K. (2016). İlkokul Öğrencilerine Göre Sorumluluk. Ankara *Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 49 (1),1-19.

Karasar, N. (2016). *Bilimsel İrade Algı Çerçevesi ile Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel.

Kesici, A. (2018). Lise Öğrencilerinin Sorumluluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 38 (3), 965-985.

Özen, Y. (2013). Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinin Geliştirilmesi Güvenirliği ve Geçerliliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 7, 343-357.

Özen, Y. (2014). *Karakter Eğitiminde Ahlak ve Sorumluluk*. İstanbul: Son Çağ.

Özen, Y. (2016). *Çocuklarda Sorumluluk Eğitimi*. Ankara: Yason.

Sapsağlam, Ö. (2016). *Okul Öncesi Dönemde Karakter ve Değerler Eğitimi, Teoriden Uygulamaya* (Ed.: E. Ömeroğlu). Ankara: Pegem Akademi.

Sezer, A. ve Çoban, O. (2016). Ortaokul Öğrencilerinin Sorumluluk Değeri Algıları. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2 (1): 22-39.

Şahan, E. (2011). İlköğretim 5. ve 8. Sınıf Ders Programlarındaki Sorumluluk Eğitimine Dönük Kazanımların Gerçekleşme Düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,* Kırşehir.

Taşdemir, M. ve Dağıstan, G. (2014). Çocuklara sorumluluk kazandırmada ebeveynlerin BHTG yaklaşımını uygulama durumları: Bir durum çalışması. *International Periodical for The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, 47-71

18-30 YAŞ ARASI BİREYLERİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE PSİKOLOJİK YARDIM ALMAYA İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Lisansüstü Öğrencisi, ELİF İREM ERDEMİR

Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, -ORCID ID: 0000-0001-7491-1657

ÖZET

Bu araştırma 18-30 yaş arası bireylerin kişilik özellikleri ile psikolojik yardım almaya ilişkin tutumlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Kişilik özellikleri alan yazın çalışmaları incelendiğinde bireylerin pek çok etmene karşı tutumları hakkında ipucu vermekte ve bu tutumlarda belirleyici etken olmaktadır. Kimi bireylerin ise kişilik özelliklerinden kaynaklanan biçimde yardım arama, duygularını açıkça ifade etme gibi davranış örüntülerine daha açık olduğu alan yazında yer almaktadır. Bu araştırma ise bireylerin kişilik özellikleri ile psikolojik yardım almaya ilişkin tutumları arasındaki ilişkinin hangi değişkenler içerisinde değişim gösterdiğine dair alan yazındaki bilgiler ve ölçekler ile toplanan veriler ışığında incelemektir. Araştırmada IBM SPSS 22 Version ile çalışılmış ve Bilgi Toplama Formu, On Maddeli Kişilik Ölçeği (OMKÖ) ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği- Kısa Form (PYAİT-KF) toplanan veriler çift yönlü korelasyon (bivariate correlation) yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma Türkiye'de yaşayan 18-30 yaş arasında olan 338'i kadın 175'i erkek olmak üzere 513 kişiden oluşmaktadır.

Uygulanan korelasyon sonucuna göre OMKÖ'den alınan puan ile psikolojik yardım almaya ilişkin tutum arasında kendini geleneksel, sakin, altüst olmuş, sempatik, yeni yaşantılara açık, dışa dönük, eleştirel, güvenilir ve çekingen olarak tanımlayan bireyler arasında istatiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur ancak kendini kaygılı olarak tanımlayan bireyler ile psikolojik yardım almaya ilişkin tutum bir ilişki bulunmaktadır. Bireylerin kendilerini kaygılı hissetmesi ve yaşadıkları bu kaygı durumu ile tek başlarına mücadele etmemek adına herhangi bir ruh sağlığı profesyonelinden yardım almaya olumlu baktıklarını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: psikolojik yardım, beş faktör, kişilik

GİRİŞ

Bireyler pek çok farklı etmenden kendilerini farklı biçimde algılamaktadır. Bireyin bu kendini algılama biçimlerine genel çerçevede benlik ismi verilmektedir. Benlik, bireyin öz varlığı, bireyi birey yapan şey, kendilik ve şahsiyet anlamına gelmektedir (TDK, 2023). Benlik algısı bireyin hem kendisi hem çevreyi algılaması hem de çevreden kendi ile ilgili gelen dönütler ile şekillenen bir kavramdır yani karmaşık bir yapıdadır. Birey davranış, duygu ve düşüncelerine karşılık öncelikle aileden aldığı dönütler ile benlik algısı şekillendirmeye başlar.

Kişilik, bireyin doğuştan getirdiği ya da sonradan kazandığı özelliklerin toplamı olarak tanımlanabilir (Özdemir ve ark, 2012). Hem doğuştan gelen hem de sonradan kazanılan

özellikler olarak tanımlanırken kişiliğin iki boyutundan bahsedilmektedir. Bu boyutlar mizaç ve karakterdir. Mizaç bireyin genetik olarak getirdiği yer yer fizyolojik de olabilen değişmesi zor neredeyse imkânsız özellikleri olarak tanımlanırken karakter ise bireyin çevre ve kültür ile etkileşimiyle şekillenen karşılıklı bir etkileşim sonucu ortaya çıkan nispeten değişebilen yönünü ifade eder. İki terimin toplamı ise bireyin kişiliğini oluşturur (Arkar, 2008). Özellikle yaşamın ilk yıllarında şekillenen bu kişilik örgütlenmesi bireyin kendine ve çevresine karşı bakış açısından, tutumuna, duygularından, davranışlarına pek çok örüntüyü etkilemektedir (Özdemir ve ark, 2012).

Kişilik ve kişilik özelliklerini açıklamaya çalışan kuramlardan birisi de Beş Faktör Kişilik Kuramıdır. Büyük Beşli olarak da adlandırılan kuramın temellerini L.L Thurstone atmıştır, uygulama olarak ise Catell' in çalışmalarına dayanmaktadır ve ortaya çıkışı 1930'lu yılların sonlarındadır (Doğan,2013). Uygulanma ve kuramın temellerini oluşturma açısından bakılırsa diğer kişilik kuramlarına oranla daha yeni bir kuram olduğu savunulabilir. Beş Faktör Kişilik Modeli bahsedildiği gibi kişiliği tanımlamada sıklıkla kullanılan bir yaklaşımdır ve köklerini Catell' in Faktör Analitik Ayırıcı Özellik Kuramından almaktadır. Büyük Beşli de denen modelin kullanım sebeplerini şu şekilde açıklamak mümkündür; dayandığı araştırmalar psikometrik aralarla tekrar ölçülerek güvenirliklileri kanıtlanabilir, yapılan araştırmaların gösterdiği üzere din, dil, ırk, cinsiyet fark etmeksizin uluslararası olarak kullanımı kanıtlanmıştır, biyolojik temelleri vardır ve bireyleri sabit bir nokta gibi görmektense özellikler içerisinde akışta görmeyi sağlamaktadır (Costa Jr, McCrae, 1992). Beş faktör kişilik modeli, dışadönüklük, nevrotiklik, yumuşak başlılık, deneyime açıklık ve sorumluluk alt boyutlarından oluşmaktadır (Doğan, 2013). Bu alt boyutlar incelendiğinde dışadönük bireyler tahmin edileceği gibi daha sosyal, insanlarla konuşmayı ve iletişimde olmayı seven daha canlı görünen bireylerdir, bununla beraber nevrotik bireyler daha olumsuz düşünceye sahip, öfkeli yer yer daha depresif özellikler gösteren bireylerdir. Bu iki boyut birbirinden farklı boyutlardır. Diğer boyut ise yumuşak başlıktır, bu bireyler kolay kızmayan, nazik ve uyumlu bireyler olarak görülürler. Deneyime açık bireyler ise daha enerjik, esnek, yeni şeyler tatmayı ve tanımayı seven yaşamdan keyif alan bireylerdir. Sorumluluk alt boyutunu ise geleneksel, kurallara bağlı ve güvenilir bireyler olarak tanımlanmaktadır (Atak, 2013).

Psikolojik yardım, bireylerin yaşamlarının herhangi bir aşamasında zorlantı hissettiklerinde ruh sağlığı personelinden talep ettikleri çeşitli kuramları temel alan bir zihinsel sağaltım sürecidir. Psikolojik yardım hizmeti psikolojik danışmanlar, psikiyatristler ve klinik psikologlar tarafından sunulur.

Bireylerin herhangi bir konuda yardım istemesi haricinde psikolojik yardım almaya ilişkin bakışları da bu hizmete ulaşmalarında etkilidir. Buna göre araştırmada bazı bireylerin özellikleri nedeniyle psikolojik yardım alamaya ilişkin daha olumsuz bir tutum içinde olacakları varsayılmaktadır. Alınyazında pek çok araştırmada görüldüğü üzere psikolojik yardım almaya ilişkin tutum bireylerin deneyimledikleri ya da deneyimleyeceklerine inandıkları olumsuz yaftalamalarla doğrudan ilişkidir (Şekerci, 2022).

Bireylerin psikolojik yardım aramaya yönelmeleri için ise alan yazında tanımlanan dört temel özellik bulunmaktadır. Bunlar: psikolojik yardım almaya ilişkin farkındalık (sorunu

tanımlama), psikolojik yardım hizmetini sunacak profesyonele olan güven, psikolojik yardım almak konusunda yaşanan kötü deneyim, bireyin hissettiği olumsuz duygular yani yaşanması ihtimal olan damgalanma gibi tutumlardan kaçınmadır (Topkaya, 2011).

Bu çalışmada 18-30 yaş arası bireylerin kişilik özellikleri ile psikolojik yardım almaya yönelik tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir.

1. Yöntem

2.1 Araştırma Modeli

Araştırma ilişkisel tarama modeli kullanılarak yapılan betimsel nitelikte bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2012).

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma Türkiye'de yaşayan, çeşitli illerde ikamet eden, yaşları 18-30 arasında değişen 338'i kadın (örneklemin %65,9'u) 175'i (örneklemin %34,1'i) erkek olmak üzere 513 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Bireylerden anket yoluyla veri toplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu aracılığıyla katılımcıların cinsiyetleri, yaşamlarının geçtiği yer, yaş grubu, eğitim düzeyleri, ilişki durumları, algılanan ekonomik durumu, yaşamın ilk yıllarında bakımı üstlenen kişi, daha önce psikolojik danışma yardımı alıp almadığı, aile yapıları, anne babanın sağ ve birlikte olma durumu ile kardeş sırası ve sayısı hakkında bilgiler toplanmıştır.

1.1. On Maddeli Kişilik Ölçeği (OMKÖ)

Ölçek "Kendimi … olarak görürüm" cümlesini tamamlayan iki uca giden on farklı sıfattan oluşmaktadır. Bu sıfatlar Beş Faktör Kişilik Kuramında yer alan özellikleri temel alarak oluşturulmaktadır. Yedili Likert tipinde oluşturulan ölçekte 1 en düşük 7 en yüksek olarak görülmektedir. On Maddeli Kişilik Ölçeği, Samuel D. Gosling, Peter J. Rentfrow ve William B. Swann Jr.'ın oluşturduğu İngilizce ölçeğin uyarlaması olarak ortaya çıkmaktadır. Ölçek Türkçe' ye Hasan Atak(2013) tarafından uyarlanmıştır. Öncelikle ölçeğin Türkçe' ye çevirileri yapılmış tekrar kontrolleri yapılarak tekrar uygulanmıştır. Atak, çalışmasını üniversite öğrencileri ve üniversite öğrencisi olmayan yetişkinler olmak üzere toplam 420 kişiyle yapmıştır. Katılımcıların 208'i erkek ve 212'si kadınlardan oluşmaktadır. Yapılan analizlerde On Maddeli Kişilik Ölçeği (OMKÖ)'nin iç tutarlılık katsayısı 0.73 ile 0.89 aralığında bulunmuştur (Atak, 2013).

1.2. Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği- Kısa Formu

Ölçeğin orijinali 29 maddeden oluşan Attitudes Toward Seeking Psychological Professional Help Scale ölçeğidir ve Fisher ve Farina tarafından 1995 yılında oluşturulmuştur. Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği-Kısa Form (PYAİTÖ-KF) Nursel Topkaya tarafından 2011 yılında oluşturulmuş ve Topkaya'nın doktora tezinde yayınlanmaktadır. Ölçeğin Türkçe'ye çevrilmesi Nursel Topkaya yapılmış ve başka uzmanlar tarafından tekrar kontrol

edilmiştir. Ölçek 408 kişiye uygulanmıştır. İç tutarlık katsayısı .76 olarak bulunmuştur (Topkaya, 2011). Katılımcıların verdikleri bilgilere ilişkin toplanan veriler SPSS programı ile incelenmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Katılımcıların demografik bilgileri incelendiğinde; 513 kişinin 338'i kadın 175'i erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaklaşık %71'i büyükşehirde, %34'ü şehirde kalanı ise kasaba ve altı yerleşim birimlerinde yaşamaktadır. Katılımcıların tümü 18-30 yaş aralığındadır ancak bu katılımcıların 242'si 18-22 yaşında, 149'u 23-26 yaşında ve kalan 122 kişi ise 27-30 yaş aralığındadır. Katılımcıların psikolojik danışman, psikiyatrist ya da psikolog gibi herhangi bir ruh sağlığı çalışanından yardım alıp almaması incelendiğinde 205'i yardım almış 308'i almamıştır. Katılımcıların 370'i lisans eğitimi almış ya da almaktayken 99'u ön lisans ve altı eğitim almış ya da almaktadır kalan 44 kişi ise lisansüstü eğitim almıştır. Katılımcıların 306'sı bekar 123'ü ilişki içerisinde kalanı ise evlidir. Katılımcıların %80'i yani 414 kişi orta düzey, 52'si düşük, 47,'si ise yüksek ekonomik düzeye sahip olduğunu belirmektedir. Yaşamın ilk yıllarında bakımı üstelenen kişi açısından sonuçlara bakıldığında katılımcıların büyük kısmını oluşturan 419 kişinin bakımını annesi, 48'inin bakımını babası kalan 46'sı ise aileden bir başka biri ya da bakıcı tarafından bakım görmüştür. 414 kişi çekirdek aileye 99 kişi ise anne baba çocuk ve akrabalardan oluşan geniş aileye sahiptir. Anne babası birlikte olan 439 kişi varken 74'übün ebeveynleri ayrıdır. Anne babanın sağ olma durumu incelendiğinde 453 kişinin ana babasının ikisi de hayattayken 60 kişinin anne babası ya da ikisi de vefat etmiştir. Kendisi dahil bir kardeş olan yani tek çocuk olan 32 kişi varken 203 kişi iki kardeş, 164 kişi üç kardeş 63 kişi dört kardeş, 5 kardeş ve üzeri kardeşi olan kişi sayısı ise 51'dir. Katılımcıların 185'i en büyük çocuk (iki veya daha çok kardeş içerisindeki en büyük çocuk), 99 kişi ikinci çocuk (iki kardeşten küçük olanı), 115 kişi ortanca çocuk (üç kardeş ya da daha fazla sayıda kardeşten en büyük ya da en küçük olmayan çocuklar), 82'si en küçük çocuk (üç ve üstü kardeşten en küçük olan), 32'si ise tek çocuktur.

OMKÖ ordinal (sırasal) bir ölçektir. On Maddeli Kişilik Ölçeği (OMKÖ)'de verilen sıfatlara karşılık gelen dereceler arttığında, bireyin o özelliği taşıdığını düşünme durumu artmaktadır.

Çizelge 1 incelendiğinde bireylerin genelde uç değerlere toplandığı gözlenmektedir. Kendini dışa dönük olarak tanımlayan bireylerin çoğu 4 üzeri puanlarda yığılmaktadır. Kendini eleştirel gören bireyler ise daha az dağılım göstermesine karşın yine de ağırlıklı olarak 3 altı puanlarında yığılmaktadır. Kendini güvenilir olarak tanımlayan bireyler ise açık ara en yüksek iki uç olan 6 ve 7 derecelerine yığılmaktadır. Kendini çekingen olarak tanımlayan bireyler en düşük iki puana yığılmaktadır. Kendini sempatik sıcak kanlı olarak tanımlayan bireyler ise açık ara en çok 7 derecesinin seçildiği özellik olmakla birlikte yine yığılma 6 ve 7 derecelerindedir. Alt üst olmuş hisseden bireyler ise en düşük uç puanlara yığılmaktadır. Kendini sakin olarak tanımlayan bireyler ise yine 5 ve üzeri yüksek derecelere yığılmaktadır. Kendini geleneksel

ÇİZELGE 1: ON MADDELİ KİŞİLİK ÖLÇEĞİ (OMKÖ)'YE İLİŞKİN FREKANS ÇİZELGESİ

	1	2	3	4	5	6	**7**
DIŞA DÖNÜK	18	23	48	53	110	131	**130**
ELEŞTİREL	99	108	72	75	83	49	**27**
GÜVENİLİR	11	16	24	35	87	164	**176**
KAYGILI	58	80	66	74	81	73	**81**
ÇEKİNGEN	124	100	74	60	70	39	**46**
SEMPATİK	4	13	24	40	70	161	**201**
ALT ÜST OLMUŞ	165	120	64	46	55	27	**36**
SAKİN	28	33	66	61	95	121	**109**
GELENEKSEL	176	115	73	64	49	20	**16**
YENİ YAŞANTILARA AÇIK, KARMAŞIK	**34**	**29**	**59**	**72**	**101**	**117**	**101**

olarak tanımlayan bireyler ise en düşük iki puanda yığılmaktadır. Son olarak yeni yaşantılara açık olma ise yine 5 ve üstü yüksek derecelerde yığılmaktadır.

Psikolojik yardım aramaya ilişkin tutum, On Maddeli Kişilik Ölçeğinde yer alan maddeler ile ikili olarak incelenmiştir. Çizelge 2'te sonuçlar görünmektedir.

Çizelge 2: Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum ile On Maddeli Kişilik Ölçeği Arasındaki Korelasyon Sonuçları

	geleneksel	Altüst olmuş	sempatik	yeni yaşantılara açık	dışa dönük	eleştirel	güvenilir	kaygılı	çekingen	sakin
psikolojik yardım almaya ilişkin tutum	-.085	-.065	.056	.015	.079	-.058	.043	.166**	.007	.000

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kendini geleneksel olarak tanımlayan kişiler ile psikolojik yardım alma açısından negatif yönlü zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Aynı şekilde psikolojik yardım almaya ilişkin tutum ile altüst olmuş olarak kendini görme ilişkisi incelendiğinde aralarında negatif yönlü zayıf ilişki görülmektedir. Psikolojik yardım almaya ilişkin tutumu olumlu olan bireyler kendini daha az altüst olmuş biçimde tanımlamaktadır. Kendini sempatik olarak tanımlayan bireyler ise psikolojik yardım almaya ilişkin daha olumlu bir tutum içerisindedir. Yeni yaşantılara açık bireylerin psikolojik yardım almaya ilişkin tutumları olumlu yöndedir. Dışa dönük bireylerin psikolojik yardım almaya ilişkin ilişkileri incelendiğinde pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir ancak bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir. Diğer negatif yönlü ilişkisi ise kendini eleştirel ve kavgacı olarak tanımlayan bireyler ile psikolojik yardım almaya ilişkin tutumları arasındadır. Bu bireylerin herhangi bir ruh sağlığı profesyonelinden yardım almaya ilişkin tutumları olumsuz yönde artmaktadır ancak bu ilişki de anlamlı değildir. Kendini güvenilir ve sorumlu olarak tanımlayan bireylerin ise psikolojik yardım aramaya ilişkin tutumları daha olumludur. Psikolojik yardım almaya ilişkin tutum ile çekingen olma arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Kendini sakin olarak tanımlayan bireyler ile psikolojik yardım almaya ilişkin tutum arasında ise pozitif ya da negatif yönde hiçbir ilişki bulunmamaktadır. Belirtilen değişkenler arasındaki ilişkiler istatistiksel olarak anlamlı değildir. Sonuçlar incelendiğinde psikolojik yardım almaya ilişkin tutum ile On Maddeli Kişilik Ölçeğinde yer alan özellikler incelendiğinde kendini kaygılı olarak tanımlayan bireyler hariç diğer kişilik özellikleri arasında psikolojik yardım almaya ilişkin tutum arasında ilişki bulunmamaktadır. Yalnızca kendini kaygılı olarak tanımlayan bireylerin psikolojik yardım almaya ilişkin tutumları açısından pozitif bir ilişki vardır. Bu ilişki zayıf yönlü pozitif bir ilişkidir (p=0.116**). Psikolojik yardım alamaya ilişkin tutum ölçeği incelendiğinde bireylerin ölçeğe verdiği toplam puan yükseldikçe, ihtiyaç hissetmeleri halinde herhangi bir ruh sağlığı profesyonelinden psikolojik yardım almaya ilişkin tutumları olumlu biçimde yükselmektedir, ayrıca OMKÖ'nin puanlanması incelendiğinde de bireylerin kendilerini tanımladıklarını düşündükleri maddelere verdikleri puanlar yükseldikçe o özelliğin kendilerinde var olduklarına ilişkin algları da yükselmektedir. Buna göre kendini kaygılı olarak tanımlayan bireylerin psikolojik yardım almaya ilişkin zayıf da olsa olumlu bir bakış açıları olduğunu söylemek mümkündür. Kaygılı bireylerin psikolojik yardım almaya ve deneyimledikleri problem

örüntüsüyle baş ederken yalnız olmamaya yönelik tutumları diğer özelliklere sahip bireylere oranla daha yüksektir.

2. KAYNAKÇA

Arkar, H. (2008). Cloninger'in mizaç ve karakter boyutları ile kişilik bozuklukları arasındaki ilişki, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 11(3), 115-124. (https://jag.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_11_3_115_124.pdf)

Atak, H. (2013). On-Maddeli Kişilik Ölçeğinin Türk Kültürü'ne Uyarlanması. Archives of Neuropsychiatry, 50, 312-319. http://dx.doi.org/10.4274/npa.y6128

Costa Jr, P, T. McCrea, R, R. (1992). Four ways five factors are basics. *Personality and Individual Differences*, 13(6), 653-665. https://doi.org/10.1016/0191-8869(92)90236-I

Doğan, T. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14 (1) 2013, 56-64. https://doi.org/10.1016/0191-8869(92)90236-I

Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özdemir, O., Güzel Özdemir, P., Kadak, M, T., Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4 (4), 566-589. https://doi.org/10.5455/cap.20120433

Şekerci, Ö. (2022). Psikolojik danışman adaylarının psikolojik yardım almaya ilişkin tutumlarının psikolojik belirtileri ve mesleğe ilişkin eğilimleri arasındaki aracı rolü (Yayın No: 763345) [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/ulusaltezmerkezi/

Topkaya, N. (2011). psikolojik yardım alma niyetinin sosyal damgalanma, tedavi korkusu beklenen yarar, beklenen risk ve tutum faktörleriyle modellenmesi (Yayın no: 356258) [Doktora Tezi, Ege Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/ulusaltezmerkezi/

Türk Dil Kurumu. (t.y.). Benlik. Türk Dil Kurumu çevirici sözlüğünden Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır (https://sozluk.gov.tr/)

A STUDY OF PERSONALITY TRAITS AND ATTITUDES OFINDIVIDUALS BETWEEN THE AGES OF 18-30 TOWARDS RECEIVINGPSYCHOLOGICAL HELP

Graduate Student, ELİF İREM ERDEMİR

Sakarya University, Institute of Educational Sciences, elif.erdemir1@ogr.sakarya.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-7491-1657

SUMMARY

This study aims to examine the personality traits of individuals between the ages of 18-30 and their attitudes towards seeking psychological help. When the literature studies are examined, personality traits give clues about individuals' attitudes towards many factors and are a determining factor in these attitudes. Some individuals are more open to behavioral patterns such as seeking help and expressing their feelings openly due to their personality traits. This study aims to examine the relationship between the personality traits of individuals and their attitudes towards seeking psychological help in the light of the information in the literature andthe data collected with scales. In the study, IBM SPSS 22 Version was used and the data collected from the Information Collection Form, Ten-Item Personality Scale (OPCS) and Attitudes Towards Seeking Psychological Help Scale-Short Form (ATPS-SF) were analyzed with the bivariate correlation method. The study consisted of 513 people, 338 of whom were female and 175 of whom were male, between the ages of 18-30 living in Turkey.

According to the results of the correlation, it was found that there was no statistically significant relationship between the score obtained from the OMCQ and the attitude towards seeking psychological help among individuals who defined themselves as traditional, calm, upset, sympathetic, open to new experiences, extroverted, critical, reliable and timid, but there is a relationship between individuals who define themselves as anxious and the attitude towards seeking psychological help. It is possible to say that individuals have a positive attitude towards getting help from a mental health professional in order to feel anxious and not to struggle with this anxiety on their own.

Keywords: psychological help, five factors, personality

INTRODUCTION

Individuals perceive themselves differently due to many different factors. These self-perceptions of the individual are generally referred to as the self. Self means an individual's self-existence, what makes an individual an individual, self and personality (TDK, 2023). Self-perception is a concept that is shaped by the individual's perception of himself/herself, the environment and the feedback from the environment about himself/herself, in other words, it has a complex structure. The individual begins to shape his/her self-perception with the

feedback he/she receives from the family in response to his/her behaviors, feelings and thoughts.

Personality can be defined as the sum of the characteristics that an individual is born with or acquired later (Özdemir et al, 2012). While it is defined as both innate and acquired characteristics, two dimensions of personality are mentioned. These dimensions are temperament and character. Temperament is defined as the genetically inherited characteristics of the individual, which can also be physiological, and which are difficult or impossible to change, while character refers to the relatively changeable aspect of the individual that emerges as a result of a mutual interaction shaped by the interaction of the individual with the environment and culture. The sum of these two terms constitutes the individual's personality (Arkar, 2008). This personality organization, which is shaped especially in the first years of life, affects many patterns from the individual's perspective, attitude, emotions and behaviors towards himself and his environment (Özdemir et al, 2012).

One of the theories trying to explain personality and personality traits is the Five Factor Personality Theory. The foundations of the theory, also called the Big Five, were laid by L.L Thurstone, its application is based on Catell's studies and its emergence is in the late 1930s (Doğan, 2013). In terms of application and forming the foundations of the theory, it can be argued that it is a newer theory compared to other personality theories. As mentioned, the Five Factor Personality Model is a frequently used approach in defining personality and is rooted in Catell's Factor Analytic Discriminative Trait Theory. It is possible to explain the reasons for the use of the model, also called the Big Five, as follows; the research on which it is based can be proven to be reliable by re-measuring with psychometric intervals, it has been proven to be used internationally regardless of religion, language, race, gender, it has biological foundations, and it allows individuals to be seen in the flow within the characteristics rather than seeing them as a fixed point (Costa JrMcCrae, 1992). The five-factor personality model consists of extraversion, neuroticism, agreeableness, openness to experience and conscientiousness (Doğan, 2013). When these sub-dimensions are examined, extroverted individuals are, As expected, more sociable, more lively individuals who like to talk and communicate with people, whereas neurotic individuals have more negative thoughts, are angry, and sometimes show more depressive characteristics. These two dimensions are different from each other. The other dimension is softness, these individuals are seen as gentle and harmonious individuals who do not get angry easily. On the other hand, individuals who are open to experience are more energetic, flexible, enjoy life, like to taste and recognize new things. The responsibility sub-dimension is defined as traditional, rule-bound and reliable individuals (Atak, 2013).

Psychological help is a mental health treatment process based on various theories that individuals request from mental health personnel when they feel distressed at any stage of their lives. Psychological help is provided by psychological counselors, psychiatrists and clinical psychologists.

Apart from individuals seeking help in any subject, their attitudes towards receiving psychological help are also effective in their access to this service. Accordingly, it is assumed that some individuals will have a more negative attitude towards receiving psychological help

due to their characteristics. As seen in many studies in the literature, attitudes towards receiving psychological help are directly related to the negative stigmatization that individuals experience or believe that they will experience (Şekerci, 2022).

There are four basic characteristics defined in the literature for individuals to seek psychological help. These are: awareness of seeking psychological help (defining the problem), trust in the professional who will provide psychological help, bad experience in seeking psychological help, negative emotions felt by the individual, and avoidance of attitudes such as stigmatization (Topkaya, 2011).

In this study, the relationship between personality traits of individuals aged 18-30 and their attitudes towards seeking psychological help was examined.

1. Method

1.1. Research Model

The research is a descriptive study using the relational survey model. Relational survey model is a research model that aims to determine the existence and/or degree of change between two or more variables (Karasar, 2012).

1.2. Study Group

The study was conducted with 513 individuals, 338 of whom were female (65.9% of the sample) and 175 of whom were male (34.1% of the sample), living in Turkey, residing in various provinces and aged between 18-30 years. Data were collected from the individuals through a questionnaire.

1.3. Personal Information Form

Through the personal information form created by the researcher, information was collected about the participants' gender, place of residence, age group, education level, relationship status, perceived economic status, caregiver in the first years of life, whether they had received psychological counseling help before, family structure, whether their parents were alive or together, and the order and number of siblings.

1.4. Ten-item Personality Scale (TPSPS)

The scale consists of ten different adjectives going to two extremes that complete the sentence "I see myself as ...". These adjectives are based on the characteristics in the Five Factor Theory of Personality. The scale is a seven-point Likert scale, with 1 being the lowest and 7 being the highest. The Ten-Item Personality Scale is an adaptation of the English scale created by Samuel

D. Gosling, Peter J. Rentfrow and William B. Swann Jr. The scale was adapted into Turkish by Hasan Atak (2013). First of all, the scale was translated into Turkish, checked again and reapplied. Atak conducted his study with a total of 420 participants, including university students and adults who were not university students. Of the participants, 208 were male and

212 were female. The internal consistency coefficient of the Ten-Item Personality Scale (TPSPS) was found to be between 0.73 and 0.89 (Atak, 2013).

1.5. Attitudes Towards Seeking Psychological Help Scale - Short Form

The original scale is the Attitudes Toward Seeking Psychological Professional Help Scale consisting of 29 items and was created by Fisher and Farina in 1995. The Attitudes Toward Seeking Psychological Professional Help Scale-Short Form (ATPSPS-SF) was created by Nursel Topkaya in 2011 and published in Topkaya's doctoral dissertation. The scale was translated into Turkish by Nursel Topkaya and re-checked by other experts. The scale was applied to 408 people. The internal consistency coefficient was found to be .76 (Topkaya, 2011). The data collected regarding the information provided by the participants were analyzed with the SPSS program.

CONCLUSION AND EVALUATION

When the demographic information of the participants is analyzed; 338 of the 513 participants are female and 175 are male. Approximately 71% of the participants live in metropolitan areas, 34% in cities, and the rest in towns and lower settlements. All participants were between the ages of 18-30, but 242 of these participants were 18-22 years old, 149 were 23-26 years old and the remaining 122 were between 27-30 years old. When it was analyzed whether the participants received help from any mental health professionals such as psychological counselors, psychiatrists or psychologists, 205 of them received help and 308 of them did not. While 370 of the participants have or are receiving undergraduate education, 99 of them have or are receiving associate's degree or less, and the remaining 44 have received postgraduate education. 306 of the participants are single, 123 are in a relationship and the rest are married. 80% of the participants, i.e. 414 people, had a medium economic level, 52 had a low economic level, 52 had a low economic level and 47 had a high economic level. When we look at the results in terms of the caregiver in the first years of life, 419 of the participants were cared for by their mother, 48 of them were cared for by their father, and the remaining 46 were cared for by another family member or caregiver. 414 people have a nuclear family and 99 people have an extended family consisting of parents, children and relatives. While there are 439 people whose parents are together, 74 of them have separate parents. When the survival status of the parents is analyzed, it is observed that both parents of 453 people are alive, while both parents of 60 people are deceased. There are 32 respondents who have one sibling, i.e. an only child, 203 respondents have two siblings, 164 respondents have three siblings, 63 respondents have four siblings, and 51 respondents have 5 or more siblings. 185 of the participants were the eldest child (the eldest child among two or more siblings), 99 were the second child (the younger of two siblings), 115 were the middle child (the eldest child among three or more siblings), children who are neither the oldest nor the youngest), 82 are the youngest child (the youngest of three or more siblings) and 32 are only children.

The OPCS is an ordinal scale. When the degrees corresponding to the adjectives given in the Ten-Item Personality Scale (TPS) increase, the individual's state of thinking that he/she has that trait increases. When Chart 1 is analyzed, it is observed that individuals are generally clustered at extreme values. Most of the individuals who define themselves as

extroverts cluster at scores above 4. Although individuals who see themselves as critical show a lesser distribution, they are still predominantly concentrated at scores below 3. Individuals who define themselves as trustworthy, on the other hand, cluster by far at the two highest extremes of 6 and 7. Individualswho define themselves as timid are clustered in the lowest two scores. Individuals who describe themselves as sympathetic and warm-blooded, on the other hand, are by far the most likely to choose 7, but again the clustering is at 6 and 7. Individuals who feel upset are clustered in the lowest extreme scores. Individuals who define themselves as calm are again clustered in the high scores of 5 and above. Individuals who define themselves as traditional are clustered at the lowest two points. Lastly, being open to new experiences is again clustered at the highest scores of 5 and above.

Chart 1: Frequency Chart for the Ten-Item Personality Scale (TPSPS)

	1	2	3	4	5	6	7
Extroverted	18	23	48	53	110	131	130
Critical	99	108	72	75	83	49	27
Reliable	11	16	24	35	87	164	176
Anxious	58	80	66	74	81	73	81
Timid	124	100	74	60	70	39	46
Sympathetic	4	13	24	40	70	161	201
Turned Upside Down	165	120	64	46	55	27	36
Calm	28	33	66	61	95	121	109
Traditional	176	115	73	64	49	20	16

Open to New Experiences, Complex	34	29	59	72	101	117	101

Attitudes towards seeking psychological help were examined dichotomously with the items in the Ten-Item Personality Scale and the results are shown in Chart 2

Chart 2 Ten- Item Personality Scale Corelations

	Traditiona	Upset	Sympathetic	open to new experience	extroverted	critical	trustworthy	anxious	shy	calm
Attitudes towards seeking psycholo gical help	-.085	-.065	.056	.015	.079	-.058	.043	.166**	.007	.000

GENERAL EVALUATION AND CONCLUSION

There is a weak negative relationship between people who define themselves as traditional and receiving psychological help. Likewise, when the relationship between the attitude towards seeking psychological help and seeing oneself as upset is examined, a weak negative relationship is observed. Individuals with positive attitudes towards seeking psychological help define themselves as less upset. Individuals who define themselves as sympathetic have a more positive attitude towards seeking psychological help. Individuals who are open to new experiences have positive attitudes towards seeking psychological help. When the relationship between extroverted individuals and receiving psychological help is analyzed, it is seen that there is a positive relationship, but this relationship is not statistically significant. The other negative relationship is between individuals who define themselves as critical and quarrelsome and their attitudes towards seeking psychological help. The attitudes of these individuals towards seeking help from a mental health professional increase negatively, but this relationship is not significant. Individuals who define themselves as trustworthy and responsible have more positive attitudes towards seeking psychological help. There is a weak positive relationship between the attitude towards seeking psychological help and being timid. There is no positive or negative relationship between individuals who define themselves as calm and attitudes towards seeking psychological help. The relationships between these variables are not statistically significant. When the results are examined, there is no relationship between the attitude

towards seeking psychological help and the attitude towards seeking psychological help among the personality traits except for the individuals who define themselves as anxious whenthe traits in the Ten-Item Personality Scale are examined. There is a positive relationship

only for the attitudes towards seeking psychological help of individuals who define themselves as anxious This relationship is a weak positive relationship (p=0.116**). When the scale of attitudes towards seeking psychological help is examined, as the total score of the individuals increases, their attitudes towards seeking psychological help from a mental health professionalif they feel the need increases positively, and when the scoring of the OMCQ is examined, the higher the scores individuals give to the items they think they define themselves, the higher their perception that they have that characteristic in themselves. Accordingly, it is possible to say that individuals who define themselves as anxious have a positive, albeit weak, perspective on seeking psychological help. The attitudes of anxious individuals towards seeking psychological help and not being alone in coping with the problem pattern they experience arehigher than individuals with other characteristics.

SOURCE

Arkar, H. (2008). The relationship between Cloninger's temperament and character dimensions and personality disorders, Journal of Clinical Psychiatry, 11(3), 115-124. (https://jag.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_11_3_115_124.pdf)
Atak, H. (2013). Adaptation of the On-Material Personality Scale to Turkish Culture. Archives of Neuropsychiatry, 50, 312-319. http://dx.doi.org/10.4274/npa.y6128
Costa Jr, P, T. McCrea, R, R. (1992). Four ways five factors are basics. Personality and Individual Differences, 13(6), 653-665. https://doi.org/10.1016/0191-8869(92)90236-I
Dogan, T. (2013). Five factor personality traits and subjective well-being. Journal of Doğuş University, 14 (1) 2013, 56-64. https://doi.org/10.1016/0191-8869(92)90236-I
Karasar, N. (2012). Scientific research methods. Ankara: Nobel Publication Distribution.
Özdemir, O., Güzel Özdemir, P., Kadak, M, T., Nasıroğlu, S. (2012). Personality development. Psychiatride Güncel Yaklaşımlar, 4 (4), 566-589. https://doi.org/10.5455/cap.20120433 Şekerci, Ö. (2022). The mediating role of psychological counselor candidates' attitudes towards getting psychological help between their psychological symptoms and their tendencies towards profession. (Publication No: 763345) [Master's Thesis, Sakarya University]. https://tez.yok.gov.tr/ulusaltezmerkezi/
Topkaya, N. (2011). modeling of psychological help intention with social stigma, fear of treatment, expected benefit, expected risk and attitude factors (Publication no: 356258) [Doctoral Dissertation, Ege University]. https://tez.yok.gov.tr/ulusaltezmerkezi/
Turkish Language Association. (n.d.). Benlik. Retrieved May 2023 from Türk Dil Kurumu translator dictionary (https://sozluk.gov.tr

FİBROMİYALJİDE EMDR TEDAVİSİ: VAKA ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Yüksek Lisans Öğrencisi Merve YILMAZ PEKER*, Dr. Öğretim Üyesi Ezgi ÖKAN**

* İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı , 0009-0001-3605-310X

**Dr.Klinik Psikolog, Haliç Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, 0000-0002-6937-3257

ÖZET

Fibromiyalji, vücutta yaygın ağrı, belirli bölgelerde hassasiyet, ağrı eşiğinde düşüş, uyku bozuklukları, yorgunluk, halsizlik ile tanımlanmaktadır. Duyusal, fiziksel, bilişsel işlevleri olumsuz yönde etkileyerek kişi için sadece acıya neden olmakla kalmayıp günlük yaşam kalitesini de oldukça bozmaktadır. Fibromiyalji aynı zamanda birçok psikopataloji için risk faktörü olarak da görülmektedir. Majör depresif bozukluk başta olmak üzere anksiyete, depresyon, uyku bozuklukları gibi hastalıklarda da rol oynamaktadır. Fibromiyalji hastalarının hayat standartlarını iyileştirmek, işlevselliklerini arttırabilmek için farklı tedavi yaklaşımları bulunmaktadır. EMDR tekniği, son zamanlarda bu yaklaşımlar arasında fibromiyalji hastalığının tedavisinde etkisi ile görülmektedir. EMDR, kişinin semptomlarının rahatsızlık veren yaşam olaylarından kaynaklandığını savunmaktadır. EMDR, çıkış noktasında psikolojik travma yaşamış kişiler için geliştirilmiş olsa da kronik ağrı tedavisinde de kullanıldığı görülmektedir. EMDR'nin ayrıca fantom ağrısında ve migren ağrısında da etkili olduğuna dair çalışmalar görülürken fibromiyalji tanılı hastalar üzerinde EMDR tekniği ile çalışılan araştırmalara literatürde az rastlanılmaktadır. Fibromiyalji için EMDR kullanımı ilk kez Friedberg (2004) tarafından kullanılmış olup altı fibromiyalji tanısı konulmuş hastaya EMD (Eye Movement Desentization) uygulamış ve hastaların dördünün tedaviye yanıt verdiğini bildirmiştir.

Bu çalışmada EMDR tekniği ile ele alınmış, fibromiyalji tanılı bir vaka ile çalışılmıştır. Danışan, fibromiyaljinin sebep olduğu semptomlar ile baş edememesi üzerine terapiye başvurmuş, tanısının üzerinden 1,5 yıl geçmiştir. Terapi sürecinde danışanın, geçmişte yaşadığı travmatik olayların fibromiyalji tanısına, majör depresyona ve ek olarak kaygı bozukluğuna da neden olduğu görülmüştür. Danışan ile terapi sürecinde geçmiş travmatik yaşantıları işlenerek, günlük yaşamının işlevselliğini geri kazandığı, ağrılarında ciddi oranda azalmalar olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: EMDR, Fibromiyalji, Travma

SUMMARY

Fibromyalgia is defined by widespread pain in the body, tenderness in certain areas, decrease in pain threshold, sleep disorders, fatigue, and weakness. By negatively affecting sensory, physical and cognitive functions, it not only causes pain for the person, but also impairs the quality of daily life. Fibromyalgia is also seen as a risk factor for many psychopathologies. It plays a role in diseases such as anxiety, depression and sleep disorders, primarily major depressive disorder. There are different treatment approaches to improve the life standards of fibromyalgia patients and increase their functionality. The EMDR technique has recently been seen among these approaches with its effect on fibromyalgia disease. EMDR argues that a person's symptoms are caused by disturbing life events. Although EMDR was originally developed for people who have experienced psychological trauma, it is also seen to be used in the treatment of chronic pain because it has neurobiological similarities with fibromyalgia syndrome. While there are studies showing that EMDR is also effective in chronic pain, phantom pain and migraine pain, studies on patients with fibromyalgia using the EMDR technique are rare in the literature. The use of EMDR for fibromyalgia was first used by Friedberg (2004), who applied EMD (Eye Movement Desentization) to six patients diagnosed with Fibromyalgia and reported that four of the patients responded to the treatment.

In this study, a case with a diagnosis of fibromyalgia was studied using the EMDR technique. The client applied to therapy because she could not cope with the symptoms caused by fibromyalgia, and it has been 1.5 years since her diagnosis. During the therapy process, it was observed that the traumatic events experienced by the client in the past caused the diagnosis of fibromyalgia and additionally psychosomatic disorders, and it was observed that the functionality of his life was regained by confronting his past traumatic experiences.

Keywords: EMDR, Fibromyalgia, Trauma

Giriş

FİBROMİYALJİ SENDROMU

Yaygın kas iskelet sistemi ağrısı ile kendini gösteren fibromiyalji, parestezi, yorgunluk gibi semptomların simetrik bir yayılımla eşlik ettiği ve ağrılı hassas noktaların mevcut olduğu kronik gidişatlı bir hastalıktır (Özçetin, 2014). Sızlama, yanma, kemirme ve acıma olarak

hastalar hissettikleri ağrıyı tanımlamaktadırlar (Wolfe vd., 1990). Ek olarak hastalar bel, kol, diz ve boyun ağrılarından da sıklıkla şikayet etmektedir (Demirdağ, 2009). Yetersiz dikkat süresi, konsantre olamama, zayıflaşan sözel akıcılık, düşünme ve karar verme mekanizmalarında problemler gibi bilişsel alanda da çeşitli zorluklar fibromiyalji hastalarında görülmektedir. (McNett vd., 2011).

Fibromiyaljinin etiyolojisine bakıldığında santral teoriler, periferik teoriler ile immunolojik teoriler biyolojik faktörler olarak görülmektedir. Biyolojik faktörler; uyku bozuklukları, ağrı modülasyon bozuklukları, santral sinir sisteminde değişiklikler, periferik doku anormallikleri, nöroendokrin işlev bozuklukları, immünolojik bozukluklar, kas fonksiyon bozuklukları, fiziksel travma, kortizol seviyesinde değişiklikler, bazı virüs çeşitlerini ve genetik yatkınlığı içermektedir (Koca, 2015; Erşan vd., 2014).

Yapılan araştırmalar sonucunda somut bir patofizyolojinin ve hastanın semptomuna ait muayane ve laboratuvar bulgusunda herhangi bir bozukluğun olmaması, doktor ve araştırmacılar tarafından hastalığın psikolojik kökenli olabileceği görüşü ortaya atılmaktadır (Aaron vd., 1996). Depresyon, anksiyete bozukluğu ve somatoform bozuklukları ile fibromiyalji hastalarında psikiyatrik semptomlarda artış görülürken, belirtilerin artmasında çocukluk çağı travmaları ile ebeveyn eksikliği önemli bir yer tutmaktadır (Erşan vd., 2014).

Fibromiyalji sendromunda etiyolojisi ve fizyopatolojisi tam olarak açıklanamayıp, şikayetlerin kişiden kişiye göre değişiklik göstermesinden dolayı tedavi yöntemlerini belirlemede de zorluklarla karşılaşılmaktadır. Genellikle bu nedenle hastada tek bir tedavi yöntemi kullanılarak başarı sağlanamamaktadır (Bennett, 1996).

Hastaların ağrıyı anlatırken aşırı ifadeler kullanması, fiziki muayane sırasında hassas nokta dışında farklı bir bulgunun bulunmaması ve patofizyolojik açıklama ile gerçeğin uyuşmaması psikolojik faktörlerin önemli bir payı olduğunu düşündürmektedir (Erçalık, 2005).

Fibromiyalji ile birlikte ortaya çıkan psikosoyal sorunlar (distres) ve psikiyatrik bozukluklar kişinin davranışını ciddi düzeyde etkileyen faktörlerdendir. Yaşam boyu psikiyatrik bozuklukların yüksek oranda mevcut olduğu ve hastalık ortaya çıkmadan önce de psikiyatrik bozuklukların varlığı fibromiyalji hastalarında bilinmektedir (Hudson vd., 1985).

Fibromiyalji tanısı almış olan hastaların %26'sında majör depresyon görülürken, %71'inde ise majör duygudurum bozukluğuna rastlanmaktadır (Hudson vd., 1992).

Fibromiyalji hastalarına sıklıkla eşlik ettiği görülen diğer bir psikiyatrik rahatsızlık ise uyku bozukluğudur. En çok karşılaşılan semptomlar halsizlik, katılık, yaygın kronik ağrı, sabah yorgunluğu olarak görülmektedir. Fibromiyalji hastalarının %80'inde uyku bozukluğuna rastlanırken kronik ağrı, yorgunluk, bilişsel disfonksiyon ve uyku bozukluğunun birbirleriyle bağlantılı olduğu savunulmaktadır (Balbaloğlu, 2018).

EMDR

Göz hareketlerinin psikoterapide kullanılabileceği Francine Shapiro tarafından keşfedilince EMDR terapisinin temelleri atılmıştır (Solomon & Maxfield, 2019: 159). 1988 yılında EMDR ile ilgili geniş çapta araştırmalar yapılmaya başlanmıştır (Kavakci & Kuğu, 2010:200). Öğrenme ve uygulanmasının kolay olması, hızlı etki etmesi, maddi olarak daha tasarruflu olması nedeniyle EMDR terapisinin diğer terapi yöntemlerine göre daha avantajlı olduğu söylenmektedir. Adaptif bilgi işleme süreci ile Shapiro, EMDR'nin işleyişini açıklamaktadır. Duygular, beden duyumları, inançlar işlenmemiş bellek ağları içinde bulunmaktadır. Bu sürece göre mevcut zaman geçmişten etkilenmekte ve kişiler işlevsiz şekilde tepkiler vermeye başlamaktadırlar. İçinde bulundukları duruma dair sahip oldukları algıların işlenmemiş anıları olduğu söylenmektedir. Klinik tablonun değerlendirilmesi, terapi hedeflerinin belirlenmesi, uygulanan protokoller ve yeniden işleme adaptif bilgi işleme sürecinin formülasyonu olarak belirlenmiştir (Shapiro, 2014:71). EMDR, kişinin semptomlarının rahatsızlık veren yaşam olaylarından kaynaklandığını savunmaktadır. Yaşanan bu olumsuz yaşam olaylarında kişinin zihninin işleyemediği anlar bulunmaktadır. Bu anlar işlenerek rahatsızlık düzeyi olarak tanımlanan "sud" düzeyinin azaltılması hedeflenmektedir (Shapiro, 2014: 71). İşleme için kullanılan iki yönlü uyarımla nörobiyolojik mekanizmalar uyarılarak epizodik anılar harekete geçirilmektedir. Epizodik anıların kortikal semantik hafızaya uyum sağlaması iki yönlü uyarımla gerçekleşmektedir. Yapılan iki yönlü uyarım ile birlikte işlevsiz olan bilgi, anı açığa çıkmakta ve böylelikle işlenma ve duyarsızlaşma sağlanmış olmaktadır (Shapiro, 2016:158).
Kaza, savaş, doğal afetler, erken çocukluk dönemi travmaları gibi olumsuz yaşam olaylarının ruhsal bozukluklara neden olabildiği ve tedavisinde de EMDR'nin etkili bir şekilde kullanılabildiği belirtilmektedir. Bilişsel, psikodinamik, davranışsal ve danışan merkezli gibi farklı yaklaşımların ögeleri EMDR'de görülmektedir (Shapiro, 2016). 1987 yılında Shapiro, kendisini üzen bazı düşüncelerin kendiliğinden yok olduğunu, bu düşünceleri aklına

getirdiğinde ise eskisi kadar yoğun duygular hissetmediğini gözlemlemiştir. Bunun nasıl olduğunu incelemeye başladığında üzücü, rahatsız edici olayları veya düşünceleri düşündüğünde gözlerinin doğal bir yolla verev şekilde hareketlendiğini fark etmiştir. Bunun sonucunda duyguların yükünün azaldığını, rahatsızlık veren düşüncelerin yok olduğunu belirtmiştir. 70 kişinin üzerindeki kişiyle altı ay boyunca yaptığı çalışmalarda standart bir protokol geliştirerek yaptığı bu işlemi EMD (Göz Hareketleri İle Duyarsızlaştırma) olarak tanımlamıştır. 36 tane klinisyene 1990 yılında 2 günlük bir eğitim vermiştir. Eğitim alan ve uygulama yapan klinisyenlerin paylaştığı yüzlerce vaka raporlarının değerlendirilmesinin sonucunda rahatsız eden anıların işlendiği, bu anılara duyarsızlaştırmanın sağlandığı, bilişsel yeniden yapılandırmanın olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda uygulanan yöntem EMDR (Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme) olarak yeniden tanımlanmıştır (Shapiro, 2016). EMDR'nin TSSB bozuklukta görülebilen DEHB semptomlarını azaltmada etkili olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Kaan, Karayağmurlu & Soylu 2019:118). Şizofreni tanısı almış bir vaka ile yapılan çalışmada EMDR'nin kaygı ve depresif belirtileri azaltarak, iç görü kazanmasına yardım ettiği ortaya konmuştur (Yaşar vd., 2018:141). Vajinismus üzerinden de EMDR terapisinin etkili olduğunu öne süren çalışmalar mevcuttur (Torun, 2010:5). EMDR'nin etkili bir yöntem olduğu sınav kaygısı ile yapılan çalışmalarda da görülmektedir (Gençtürk, 2019:49). Emdr1

EMDR için 8 Aşama belirtilmektedir (Shapiro, 2019: 128). Birinci aşamada danışanın EMDR terapine uygun olup olmadığı gözlemlenerek danışan ile iş birliği sağlanır. Danışanın geçmiş öyküsü detaylı şekilde alınarak ulaşılabilir hedefler belirlenir (Shapiro, 2019:176). İkinci aşamada danışana EMDR hakkında bilgi verilir, danışan ile terapötik bağ kurma amaçlanır (Shapiro, 2019: 204-206-213). Üçüncü aşamada çalışılacak hedef anı için hazırlık yapılmaya başlanır. Olumsuz inanç, oluşturulmak istenen olumlu inanç, anıya eşlik eden duygular, beden duyumları belirlenmektedir (Shapiro, 2019:2018-220). Dördüncü aşama duyarsızlaştırma aşaması olarak tanımlanır. Bu aşamada hedef anı sağ ve sol uyaranlar verilerek çalışılmaya başlanır (Shapiro, 2019:237-243). Beşinci aşama yerleştirme aşaması olarak tanımlanır. Duyarsızlaştırma sağlandıktan sonra olumlu düşüncelerin anı ağına katılması bu evrede hedeflenir (Shapiro, 2019:258). Altıncı aşamada beden tarama yapılmaktadır. Bedende hissedilen olumsuz bir duyumda EMDR yöntemi tekrar kullanılmaktadır (Shapiro, 2019:261). Yedinci aşamada kapanış evresi olarak tanımlanmaktadır. Travmatik anı işlenerek kapatılmıştır

(Shapiro, 2019:263). Sekizinci aşama terapistin yapılan müdahalenin yeterliliğini değerlendirdiği aşama olarak tanımlanmaktadır (Shapiro, 2019:315).

EMDR'nin Temel Ögeleri

EMDR'ın etkili olabilmesi terapide uygun hedeflerin belirlenebilmesi ile ilişkilidir. Yanlış olguların, ögelerin üzerinde durulması veya seçilmesi, yanlış hedefler belirlenmesi terapiden elde edilecek sağaltımı olumsuz etkileyebilmektedir. Resim, olumlu ve olumsuz inançlar, rahatsızlık düzeyi, fiziksel duyumlar EMDR'nın en önemli ögeleridir (Shapiro, 2016).

Resim (imge), rahatsız edici olay veya anıyı en iyi temsil eden görüntü olarak tanımlanmaktadır. Seçilen bu resmin parçalı, bulanık olmaması önem arz etmektedir. Bu kısımda amaç bilginin depolanan bölümü ile danışanının bilinçlilik durumu arasında bağ kurmaktır.

Yaşanan travmatik olaylar, geçmişte kalsa da şimdiki yaşamı ve geleceği etkilemeye devam ederek kişinin kendisi ile ilgili olumsuz bilişler geliştirmesine neden olabilir. Çeşitli hatırlatıcılar veya tetikleyiciler, travmatik olay çalışılmadığı süre boyunca kişiye kendisine dair olumsuz inancını hatırlatmaktadır. Bu nedenle travmatik yaşam olayı çalışılırken olumsuz inançta çalışmada ele alınmalıdır. EMDR'da danışandan, belirlenen resim ile birlikte ortaya çıkan olumsuz bilişi veya uyumlu olmayan benlik değerlendirmesini "ben …. Biriyim." ifadesi ile belirlemesi istenmektedir. Olumsuz biliş belirlenirken dikkat edilmesi gereken en önemli nokta olumsuz bilişin geniş zamanı ifade etmesi gerektiğidir. Danışan olumsuz bilişi belirlemekte zorlandığında terapist yardımcı olabilir; olumsuz biliş örneklerini danışana sunup, belirlemesini isteyebilmektedir (Shapiro, 2016).

Danışan ile belirlenen hedef, varılmak istenen nokta olumlu biliş olarak tanımlanmaktadır. genellikle olumsuz bilişin tam tersi olup; travmatik olay çalışıldığından kişinin kendisi ile ilgili hissetmek istediği, inanmak istediği inanışı temsil etmektedir. İstenen olumlu inanç belirlenirken, danışandan belirlediği olumlu inancı için 1 ile 7 derece arasında İnanç Geçerlilik Ölçeği Ölçeği (Validity of Cognition Scale-Voc) üzerinden dereceleme yapması istenmektedir. Olumlu biliş belirlerken dikkat edilmesi gereken en önemli nokta olumlu bilişin danışana uygun, ulaşılabilir, danışanın kendilik değerini arttırabilir olmasıdır (Shapiro, 2016).

Resim seçilip, olumsuz ve olumlu inanışlar belirlenip derecelendirildikten sonra danışana travmaya ait resme ve olumsuz inanışına odaklandığında "şu an" nasıl hissettiği sorularak duyguları belirlenir. Tüm bu ögeler bir aradayken danışandan Öznel Rahatsızlık Düzeyi Ölçeği (Subjective Units of Disturbance Scale- SUD) üzerinden rahatsızlık derecesini 0 ile 10 arasında değerlendirmesi istenerek rahatsızlık düzeyi belirlenmektedir (Shapiro, 2016).

Beden duyumları, EMDR'da önemli olan diğer bir ögedir. Travma, özellikle erken yaşlarda ifade edilmesi güç olduğu durumlarda bedene kaydedilmektedir (Van Der Kolk, 2018). İşlemlemeye geçmeden önce son olarak danışana rahatsız edici olayı veya anıyı bedeninin neresinde hissettiği sorularak beden duyumu belirlenir. Resimin rahatsızlık derecesi 0 olsa da beden duyumları rahatlayana kadar işlemleme devam etmektedir (Shapiro, 2016).

FİBROMİYALJİ VE EMDR

Başlangıçta EMDR, psikolojik travma yaşamış bireyler için geliştirilmiş olmasına rağmen, fibromiyalji sendromuyla nörobiyolojik benzerlikler gösterdiği için kronik ağrı tedavisinde de kullanılmaktadır. EMDR, psikodinamik, bilişsel, davranışsal ve danışan odaklı yaklaşımlar gibi farklı ve iyi bilinen yöntemlerin önemli noktalarını birleştiren bir yöntemdir (Shapiro, 2001). Özellikle TSSB tedavisinde etkili olduğu bilinmektedir ve TSSB için birinci basamak tedavi olarak çeşitli kılavuzlarda yer almaktadır (APA, 2009; NICE, 2005). EMDR'nin kronik ağrı (Grant, 2000a; Grant ve Threlfo, 2002b), hayalet ağrı (Schneider ve ark., 2008) ve migren ağrısı (Marcus, 2008) üzerinde etkili olduğunu gösteren çalışmalar bulunmasına rağmen, FMS'li hastalar üzerinde EMDR ile ilgili literatürde sınırlı sayıda çalışma vardır. FMS için EMDR kullanımı ilk olarak Friedberg (2004) tarafından tanıtılmıştır. Göz hareketlerinin stres azaltıcı ve rahatlama etkilerini öngörerek yürütülen bir çalışmasında, altı FMS tanılı hastaya EMD (Göz Hareketleriyle Duyarsızlaştırma) uygulanmış ve hastaların dördünün olumlu yanıt verdiği bildirilmiştir. Tedavi sonrasında yanıt veren hastalarda üç aylık takip sürecinde daha da ilerleme olduğu tespit edilmiştir (%45.8 anksiyete ölçeğinde, %31.6 depresyon ölçeğinde, %19.2 fibromiyalji etki anketinde ve %26.7 yorgunluk skalasında iyileşme). Mazzola ve arkadaşları tarafından fibromiyalji hastalarında yapılan EMDR çalışmasının sonuçlarına göre, bu kişilerin belirtilerinde fark edilebilir bir iyileşme, yaşam kalitesinde artış, kullanılan toplam ilaç miktarında azalma ve depresyon ile anksiyete puanlarında düşüş gözlenmektedir (Kaya vd., 2020). Önder ve arkadaşları tarafından FMS'li bir hastada uygulanan EMDR ile semptomlardaki iyileşmeyi inceledikleri bir çalışmada, psikolojik travmaların EMDR ile

tedavisinden sonra somatik yakınmalarda azalma ve fiziksel muayene bulgularına dayanan ağrı, depresyon ve travma ölçeklerinde iyileşme kanıtlanmıştır (Kavakçı, 2010).

Yöntem

Araştırma kontrol seanları ile birlikte 23 seanslık psikoterapi görüşmesinden oluşmaktadır. Haftada bir olacak şekilde 60- 90 dakikalık görüşmeler planlanmıştır. Araştırmada, gözlem, görüşme teknikleri ile nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Olgu

S.A 36 yaşında, kadın, evli, matematik öğretmeni, 2 çocuk sahibidir. Anne ve babası sağdır, ailede psikiyatrik tanı bulunmamaktadır ancak annesinin vücut ağrılarının olduğu, bayılmalar yaşadığı danışandan elde edilen bilgilerden öğrenilmiştir. Kendisi, mevcut şikayetlerine dayanamayıp iki kez intihar girişiminde (bilek kesme) bulunduğunu belirtmiştir.

2 yıl önce başlayan uyku sorununa geçmeyen vücut ağrıları eklenerek devam etmiştir. Uzun süreli farklı bölümler tarafından yapılan tıbbi değerlendirmeler sonucunda fibromiyalji, majör depresyon, kaygı bozukluğu olmak üzere çoklu tanı almıştır. Tanıları akabinde desyrel (100 mg*2/gün), rivoclon (2mg/gün), xanax (0,5 mg/gün), prozac (20 mg/gün) ilaçları kullanması için verilerek tedavisine başlanmıştır. İlaçlar yeterli etkiyi göstermediğinde ilaçlarında değişikliğe gidilip cipralex (20 mg/gün), trankobuskas (10 mg/gün), duxet (30 mg/gün), stilizan (5 mg/gün) ve ativan (2,5 mg/gün) başlanmıştır. Psikiyatri desteği ve diğer tıbbi bölümlerin desteği ile yürütülen farmakolojik tedavi danışanda bir sonuca ulaşmamış; uyku ve ağrı sorunları artarak devam etmiştir. Artarak devam eden şikayetleri danışanın günlük işlevselliği ve aile içerisindeki ilişkilerini etkilemeye başlamıştır. Tüm bu şikayetler sonucunda ve psikiyatri yönlendirmesi ile psikoterapi desteği almaya karar vermiştir. İlk görüşmede danışana fibromiyalji, somataform bozukluklar, travma ve EMDR hakkında kısaca bilgi verilmiş; yapılacak çalışma için yazılı onayı alınmıştır.

1-3 Seans İçeriği

İlk seansta SA'dan yaşam öyküsü alınarak, danışanı daha detaylı tanımak, problemi anlamak amaçlanmıştır. Yoğun dissosiasyonlar yaşaması nedeniyle diğer iki seans danışanın ego gücünü desteklemek, danışanı tolerans aralığında tutabilmek, "şimdi ve burada" ya çekebilmek hedeflenmiştir.

3.Seans İçeriği

Üçüncü seansta danışana EMDR tekniği anlatılmış, işlenmemiş anıların depolanması, günlük hayata etkilerinden bahsedilmiştir. Standart EMDR protokolü uygulanarak son yaşandığı rahatsızlık anısından başlanarak negatif kognisyonu (yetersizim) belirlenmiştir. Üzgün umutsuz hissettiğini, vücudunda göğsünde ve bacaklarında titreme ile duygularını ve beden duyumlarını tanımlamıştır. Belirlenen negatif kognisyon üzerinden geriye akış yöntemi ile anılar toplanmaya başlanmıştır. Toplanan travmatik anılara bakıldığında belirlenen negatif kognisyonun uyumlu olduğu gözlemlenmiştir. Danışanın travmatik yaşantılarının büyük çoğunluğu orta çocukluk dönemini kapsamakta olup genellikle babası ile ilgilidir. En eski anısı 9 yaşında ilkokulda daha iyi dinlemek için yer değiştirdiğinde öğretmeni tarafından dövüldüğü anısı olup; en kötü anısı ise 36 yaşında doktorun "artık senden bıktım, defol git." dediği anıdır. Bahsedilen iki anının da rahatsızlık derecesini 10 olarak belirlemiştir.

Diğer anıları ise 10 yaşında şiir yarışmasında kimsenin ona inanmadığı (rahatsızlık düzeyi 7),10 yaşında erkek öğretmeninin tacizine uğradığı (rahatsızlık derecesi 10), 12 yaşında öğretmeninin sen bir pisliksin dediği (rahatsızlık düzeyi 10), 14 yaşında liseyi kazanmasına rağmen babasının gurur duymadığı ve kıyasladığı (rahatsızlık düzeyi 7), 15 yaşında hastalıklı bir kız olduğunu düşündüğü için popüler olamadığı (rahatsızlık düzeyi 7), 17 yaşında üniversite tercihlerini kendisinin yapamadığı (rahatsızlık düzeyi 8), 22 yaşında sınıfta civayı döktüğü (rahatsızlık düzeyi 8) anılarından oluşmaktadır.

Şimdiki zaman tetikleyicileri arasında ise ev işlerini yapamıyor olmak, çocukları, işe gitmek yer almaktadır. Danışan herhangi bir içsel veya dışsal kaynak belirleyememiştir; bu nedenle ego gücünün zayıf olduğu düşünülmektedir.

4. Seans İçeriği

Dördüncü seansta anı çalışılması hedeflenmiştir ancak danışanın disosiye olması ve ego gücünün zayıflığı göz önünde bulundurularak öncelikle kaynak yükleme çalışması ve sonrasında güvenli yer çalışması yapılmıştır. Kaynak yükleme çalışmasında "dayanıklılık" sembolik kaynak olarak danışana yüklenmiştir. Güvenli yer çalışması yapılarak güvenli yeri "camii" olarak belirlenmiştir. Disosiasyon yaşaması nedeniyle odada çapa nesnesi de belirlenmiştir.

5. Seans İçeriği

Beşinci seansta, yakın tarihli olan 36 yaşında yaşadığı ve danışanın sürekli tekrarladığı, her anlatışında anıyı tekrar yaşaması ve diğer anıların çalışılmasını da engellemesi nedeniyle son ve en kötü anı ele alınmıştır. Beş ve on ikinci seanslar arasında danışan ile 36 yaşında doktorunun "artık senden bıktım, defol git." dediği anısı çalışılmıştır. Bu anının rahatsızlık derecesini 10 , negatif kognisyonunun "güçsüzüm", beden duyumu göğüs, hissettiği duyguların çaresizlik, keder, mutsuzluk olduğunu tanımlamıştır. Pozitif kognisyonunu " baş edebilirim" olarak ve geçerlilik derecesini 2 olarak belirlemiştir. Çağrışımların içeriği; değersiz biri olduğu, doktorların bile ona değer vermediği, kimseye güvenemediği, korkuları olduğu, ruhunun acı çektiği, suçlu olduğu, içinde bir canavar olduğu ona acı çektirdiği, doktorların artık onunla alay ettiği, ağrılarının çokluğundan ölmek istediği üzerinedir. Bu seansın sonunda tamamlanmamış seans protokolü uygulanmış, ışık huzmesi tekniği ile seans kapatılmıştır.

6. Seans İçeriği

Altıncı seansta, danışana çapa nesnesi hatırlatılmış ve dört element çalışması yapıldıktan sonra en kötü anısına çalışılmaya devam edilmiştir. Seans boyunca danışan çok kez disosiasyon yaşamıştır. Çağrışımların içeriği; çocukluğunda hasta olduğunda doktora götürülmedikleri, babasının uyguladığı şiddet sahneleri, takdir, onay görme isteği, korkuları, annesini babasından koruma isteği, babasının ona gösterdiği şiddet sahneleri, yüzünü parçalaması, doktorunun alışırsın bir şey olmaz demesi, karnının ağrıdığı ama eve gönderildiği aslında dış gebelik yaşadığı, ses takıntısının olduğu, hatalı ve suçlu olduğu, yanlış bir hayat yaşaması üzerinedir. Gelen çağrışımlarla beraber özellikle göğüs bölgesinde olmak üzere farklı beden duyumları da eşlik etmiştir. Seansın sonunda tamamlanmamış seans protokolü uygulanmış, güvenli yer ile seans kapatılmıştır.

7. Seans İçeriği

Yedinci seansta danışan uykularında düzelme olduğunu, en azından artık uyanmadığını ve doktoru ile yaşadığı son olayın eskisi kadar aklına gelmediğini belirtmiştir. Seansta doktoru ile ilgili olan en kötü anısı çalışılmaya devam edilmiştir. Gelen çağrışımların içeriği; doktorunun da o gün kötü olabileceği, artık kendisine iyi davranması gerektiğini bildiği ama yapamadığı, dışlanmaktan korktuğu, eşinin de kendisini anlamadığı, bu ara dişinin ağrıdığı ama tomografisinin temiz olduğu, annesinin de benzer ağrılara sahip olduğu, annesine benzediği,

aslında hiç ona benzemek istemediği, kendini suçlu bulduğu, iyi bir anne olamadığı, herkesin ondan bir beklentisi olduğu yönündedir. Danışan bu seansta hiç disosiasyon yaşamamış, beden duyumu belirtmemiştir. Seansın sonunda tamamlanmamış seans protokolü uygulanmış, ışık huzmesi ile seans kapatılmıştır.

8. Seans İçeriği

Danışan uykularında belirgin şekilde iyileşme olduğunu, genelde menstrüasyon dönemlerinde atak geçirdiğini ancak bu ay öyle bir atak yaşamadığını hala az da olsa halsizlik ve ağrı yaşadığını belirtmiştir. Tamamlanmamış anısı çalışılmaya devam edilmiştir. Gelen çağrışımların içeriği; hastalık süresi boyunca sürekli doktora gitmesi, hepsinin farklı tanılar ve tedaviler uygulaması, eşinin destek olmaması, çok ağır ilaçlar kullanması, kimsenin onu anlamadığı, hastaneye yatıp EKT tedavisi alması gerektiği, bipolar olduğunun söylendiği, doğru doktoru bile bulmakta zorlandığı, eşini bile doğru seçemediği, şu an evliliğinden pişman olduğu ancak boşanamayacağı yönündedir. Seansın sonunda tamamlanmamış seans protokolü uygulanmış, ışık huzmesi ile seans kapatılmıştır.

9. Seans İçeriği

Danışan artık uykularında sorun yaşamadığını, yorgunluk halinin azaldığını, yürüyüş ve egzersizler yaptığını, ağrılarının şiddetinin azaldığını belirtmiştir. En kötü anısı çalışılarak devam edilmiştir. Gelen çağrışımlarının içeriği; doktorunun tutumunun aslında daha ılımlı olabileceği, bugüne kadar aslında hep ona iyi davrandığı, onun da o gün kendini iyi hissetmeyebileceği, onunda ilaçlar kullandığı belki ruhsal olarak kendini iyi hissetmeyebileceği, veya gösterdiği tutumun benimsediği ekol ile ilgili olabileceği, evde küçüklüğünde yaşanan birçok sorunun aslında annesinden kaynaklandığı, annesine de çok öfkeli olduğu, öğretmenlerinin beklentisinin annesi yüzünden düştüğü, hastanede kaldığı dönemde annesinin yanına gelmediği, atandığı zamanlarda yalnız kaldığı yönündedir. Bu seans çağrışımları esnasında takılı kaldığı; çağrışımların tıkandığı (aynı çağrışımların tekrarlanması) yerlerde bilişsel müdahaleler (sokratik sorgulama) yapılmıştır. Seansın sonunda tamamlanmamış seans protokolü uygulanmış, ışık huzmesi ile seans kapatılmıştır.

10. Seans İçeriği

Danışan bu seans genel ağrı durumunun ve duygu durumunun daha iyi olduğunu belirtmiştir. En kötü anısı çalışılmaya devam edilmiştir. Gelen çağrışımlarının içeriği; şimdiki zamana yönelik kendini ve anneliğini sorguladığı, evliliğinde mutsuz olduğu, eşinin yetersizliği, kendi annesinin maruz kaldığı şiddet sahneleri, annesini kurtarma çabası üzerine kurduğu hayatı, tüm bunların ağrıya dönüşmüş olabileceği yönündedir. Seansın sonunda tamamlanmamış seans protokolü uygulanmış, güvenli yer ile seans kapatılmıştır.

11. Seans İçeriği

Danışan, öz bakım yönünden daha iyi görünmektedir. Duygu ve düşüncelerini ifade becerisi yönün kuvvetlenmiş, spora başlamış, ev işleriyle aktif olarak ilgilenmeye başlamıştır. Tamamlanmamış anısı ile çalışılmaya devam edilmiştir. Gelen çağrışımların içeriği; annesiyle ağrıları yönünden kurduğu bağlantının ne olduğunu sorgulaması, annesinin kendi çocuklarını yetiştirme tarzının kendisine de geçtiği, küçükken birinci kattan ihmal sonucu düştüğü, bacaklarındaki o hasarın hala acıya sebep olabildiği, hepsinin kendi sınavı olduğu, baş edebilir olduğu, kendisine vakit ayırarak kendini ödüllendirdiği, eşi ile kaçış için evlendiği, pişman olduğu ancak şu an boşanmak için doğru zaman olmadığı, çocuklarını son bir aydır sevmeye başladığı yönündedir. Seansın sonunda tamamlanmamış seans protokolü uygulanmış, güvenli yer ile seans kapatılmıştır.

12. Seans İçeriği

Tamamlanmamış anısı ile çalışılmaya devam edilmiştir. Gelen çağrışımların içeriği; anının sanki kendisinden uzak olduğu, hatırlamakta zorlandığı, doktorunun onu manipüle etmeye çalıştığı, başta sınırları çizmeyip bir anda çizdiği, aynı şey bir daha olsa ona cevap verebileceği, annesinin kendi davranışlarını kendisine kopyaladığını, bu ağrıların kalıcı değil geçmişten geldiği, öğrenildiği, kendisinin bir çocuk olarak yapabilecek başka bir şeyi olmadığı, artık kendini suçlamadığı, herkesi olduğu gibi kendini ise yeni hali ile sevebildiği yönündedir.

Danışana en kötü anısı hakkında rahatsızlık düzeyi sorulduğunda 0 olarak derecelendirmiş; “baş edebilirim” olumlu inancının geçerlilik değerini (Voc) 7 puan olarak belirlemiş; herhangi bir beden duyumu hissetmediğini belirterek anı tamamlanmıştır.

12-16. Seans İçeriği

Danışanın geriye akış tekniği ile belirlediği diğer anılarının her birinin rahatsızlık derecesi 0 olana kadar çalışılmıştır.

16-20. Seans İçeriği

Danışanın şikayetinin şimdiki zaman tetikleyicileri çalışmış, gelecek şablonu uygulanmıştır.

Terapi sonlandırıldıktan sonra 1., 3., ve 6. Ayda kontrol seansları yapılarak toplam 23 seans çalışılmıştır. Danışan terapi sonlandıktan sonra mesleğine geri dönmüş, farklı bir şehre atanmış, geniş ailesinden ayrışarak kendi hayatını kurmuştur. İlaçlarını kullanmayı bırakmış, organik sebepler dışında herhangi bir ağrı belirtmemiştir.

Tartışma ve Sonuç

EMDR ile ilgili yapılan çoğu çalışmanın travma sonrası stres bozukluğu yaşamış bireylerle yapıldığı gözlemlenmiştir. Travma sonrası stres bozukluğu, EMDR tekniği ile çalışıldığında olumlu sonuçlar alındığı gösteren birçok çalışma mevcuttur. (Bisson, Ehlers, Marcus, Marquis ve Sakai 1997:101; Hensel, 2009:5). Fibromiyaljiye EMDR müdahalesi ile ilgili literatürde yeteri kadar yerli araştırmaya rastlanmamaktadır. Araştırmada EMDR terapisinin fibromiyalji üzerindeki etkinliği gözlemlenerek yapılan araştırmanın bu noktada literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Fibromiyalji tanısına sahip, farmakolojik tedavi ile yeterince iyileşme sağlanamayan bu danışanda, EMDR tekniği ile yaşanan olumsuz travmatik anıların tedavisi sonrasında somatik yakınmalarda azalmalar görülmesi beklenmiştir. Yapılan çalışma sonunda somatik yakınmalarda azalma, yaşam kalitesi ve işlevselliğinde artma, aile ilişkilerinde düzelmeler tedavi kazanımları olarak görülmüştür.

Grant ve Threlfo (2002b), kronik ağrıda EMDR çalışmalarında ve Schneider ve ark (2008) ‘nın, fantom ağrısı üzerine EMDR çalışmalarında hastalardaki ağrıların iyileşmesini Shapiro (2001)’nun uyumsal bilgi işleme modeli ile açıklamışlardır. Bu modele göre ağrı veren uyaran travmatik olay esnasında imge, düşünce, duygu olarak depolanmaktadır. Belirtilerin iyileşmesi, işlevsellik düzeyinde iyileşmelerin olabilmesi için işlevsiz olarak depolanan anıların yeniden işlenmesi gerekmektedir.

Çalışmanın yalnızca tek bir olguyu kapsaması nedeniyle tüm fibromiyalji hastalarına genellenemeyeceği öngörülmektedir. Bu kısıtlılığa rağmen fibromiyalji tanılı hastlarda travmanın araştırılmasının ve travma odaklı tedavilerin uygulanmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Aaron, L. A., Bradley, L. A., Alarcón, G. S., Alexander, R. W., Triana- Alexander, M., Martin, M. Y., & Alberts, K. R. (1996). Psychiatric diagnoses in patients with fibromyalgia are related to health care–seeking behavior rather than to illness.Arthritis & Rheumatism: Official Journal of the American College of Rheumatology, 39(3), 436-445.

Balbaloğlu, Ö. (2018). Fibromiyalji ve uyku bozukluğu. Bozok Tıp Dergisi, 8, 96-99.

Bennett, R. M. (1996). Multidisciplinary group programs to treat fibromyalgia patients. Rheumatic Disease Clinics, 22(2), 351-367.

Bisson, J., Ehlers A., Matthews, R., Pilling, S., Richar, D. & Turner, S. (2007). Psychological treatments for chronic post-traumatic stress disorder. Systematic review and meta-analysis. The British Journal of Psychiatry, 190(2),97- 104.

Clauw DJ, Williams DA. The relationship between stress and pain in work-related upper extremity disorders: the hidden role of chronic multisymptom illnesses. *Am J Ind Med*. 2002;41:370-382.

Clauw, D. J., & Crofford, L. J. (2003). Chronic widespread pain and fibromyalgia: what we know, and what we need to know. *Best Practice & Research Clinical Rheumatology*, *17*(4), 685-701.

Demirdağ, B.C. (2009). Fibromiyalji tanısı konmuş hastalarda eğitim ve egzersizin hastanın ağrısı, depresyonu ve yaşam kalitesi üzerine etkisi. (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Düğeroğlu, H. (2019). Fibromiyalji tanısı konulan hastalarda komorbid hastalıkların görülme sıklığı. *Ortadoğu Tıp Dergisi*, *11*(2), 131-135.

Erçalık, C. (2005), Fibromiyalji sendromunda bilişsel davranış tedavisi ve tens tedavilerinin etkinliği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Şişli Etfal Eğitim Ve Araştırma Hastanesi Fizik Tedavi Ve Rehabilitasyon Kliniği, İstanbul, Türkiye, 9-9.

Erşan, E., Şencan, D., Gürbüz, C., Deveci, H., & Karadağ, A. (2014). Fibromiyaljili hastaların anksiyete düzeylerinin incelenmesi. Literatür Sempozyum Dergisi, 1(3), 32-39.

Grant M (2000a) EMDR: a new treatment for trauma and chronic pain. Complement Ther Nurs Midwifery, 6:91-94

Grant M, Threlfo C (2002b) EMDR in the treatment of chron- ic pain. J Clin Psychol, 58:1505-1520.

Greenfield S, Fitzcharles MA, Esdaile JM. Reactive fibromyalgia syndrome. *Arthritis Rheum*. 1992;35:678-681.

Hayta, E., Doğan, Ö., Doğan, S. C., Akdeniz, T., Şencan, D., Karakaşlı, S., & Hizmetli, S. (2010). Fibromiyalji tanısı konan 100 kadın olgunun klinik özellikleri. *Cumhuriyet Medical Journal*, *32*(1), 74-79.

Hensel, T. (2009). ‘’EMDR with children and adolescents after single-incident trauma’’ , Journal of EMDR Practice and Research, 3(1):1-9.

Hudson, J. I., Goldenberg, D. L., Pope Jr, H. G., Keck Jr, P. E., & Schlesinger, L. (1992). Comorbidity of fibromyalgia with medical and psychiatric disorders. The American journal of medicine, 92(4), 363-367.

Hudson, J. I., Hudson, M. S., Pliner, L. F., Goldenberg, D. L., & Pope Jr, H. G. (1985). Fibromyalgia and major affective disorder: a controlled phenomenology and family history study. Am J Psychiatry, 142(4), 441-446.

Karataş, H. N. (2022). *Fibromiyalji sendromlu bireylerde çocukluk çağı travmalarının hastalık şiddeti üzerine etkisi*(Doctoral dissertation, Marmara Universitesi (Turkey)).

Kavakçı, Ö., Kaptanoğlu, E., Kuğu, N., & Doğan, O. (2010). EMDR: a new choice of treatment in fibromyalgia? A review and report of a case presentation. *Journal of Clinical Psychiatry*, *13*(3), 143-151.

Kaya, E. (2020). Fibromiyalji Hastalarının Depresyon, Anksiyete Bozukluğu ve Uyku Bozukluğu Açısından Değerlendirilmesi.

Koca, T. (2015). Fibromiyaljide kognitif disfonksiyon. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 24(1), 105-118.

Marcus, S., Marquis, P. & Sakai, C. (1997). ‘’Controlled study of treatment of PTSD using EMDR in an HMO setting’’, Psychotherapy, 34(3):307-315

McNett, M., Goldenberg, D., Schaefer, C., Hufstader, M., Baik, R., Chandran, A., & Zlateva, G. (2011). Treatment patterns among physician specialties in the management of fibromyalgia: results of a cross-sectional study in the United States. Current medical research and opinion, 27(3), 673-683.

Özçetin, A. (2014). Fibromiyalji; Bir psikiyatrik bozukluk mu, yoksa birliktelik mi?. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 4(3), 34-44.

Schneider J, Hofmann A, Rost C ve ark. (2008) EMDR in the treatment of chronic phantom limb pain. Pain Med, 9:76-82.

Shapiro, F (2001) Eye movement desensitization and reprocess- ing: Basic principles, protocols and procedures. 2. baskı, New York: Guilford Press.

Shapiro, F., & Forrest, M. S. (2016). *EMDR: The breakthrough therapy for overcoming anxiety, stress, and trauma*. Hachette UK.

Teneycke, T. (2012). *Utilizing the standard trauma-focused EMDR protocol in treatment of Fibromyalgia*. Antioch University Seattle.

Walen HR, Oliver K, Groessl E, et al. Traumatic events, health outcomes, and health care use in patients with fibromyalgia. *J Musculoskel Pain*. 2001;9:19-38.

Wolfe F, Ross K, Anderson J, Russell IJ, Hebert L. The prevalence and characteristics of fibromyalgia in the general population. Arthritis Rheum 1995; 38: 19-28.

Wolfe, F., Smythe, H. A., Yunus, M. B., Bennett, R. M., Bombardier, C., Goldenberg, D. L., ... & Fam, A. G. (1990). The American College of Rheumatology 1990 criteria for the classification of fibromyalgia. Arthritis & Rheumatism: Official Journal of the American College of Rheumatology, 33(2), 160- 172.

CHARLES DARWİN'İN EVRİM TEORİSİ'NDE DOĞAL SEÇİLİM VE YAPAY SEÇİLİM ANALOJİSİNİN YÖNTEMSEL BAKIMDAN İNCELENMESİ

Nefise Barak
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Felsefe Bölümü
Türkiye Yüksek Öğretim Kurumu 100/2000 Bilim Tarihi Doktora Bursiyeri
Orcid No: 0000-0001-7268-2010

ÖZET

Şüphesiz bilim tarihi alanında Charles Darwin'in *Türleri Kökeni* kitabı kadar etki yaratan, dünyayı görme biçimimizi değiştiren ve bir paradigma dönüşümüne işaret eden çok az kitap vardır. Darwin "uzun bir argüman" olarak nitelediği bu kitabında, doğadaki varyasyonun ya da çeşitlenmenin nasıl ve hangi mekanizmalar aracılığıyla oluştuğunu sorgulamış ve doğa tarihinde yer alan bütün türlerin ortak bir atadan türediğini ve gerek türleşmenin gerek tür içi değişimin temel mekanizmasının doğal seçilim olduğu sonuca ulaşmıştır. Doğal seçilimin gözlemlenemediğini ancak etkilerinin uzun zaman aralıklarında görünür olduğunu dikkate aldığımızda Darwin'in doğal seçilim ilkesine nasıl ulaştığı bilim tarihi ve felsefesi açısından önem arz eder. Darwin doğal seçilim ilkesine ulaşırken matematiksel bir kanıtlama biçimi kullanmamış, doğal seçilim ilkesine mantıksal çıkarımlara, belli noktalarda spekülasyona ve bu çalışmada ele alacağım üzere yapay seçilim ile kurduğu analojiye dayanarak ulaşmıştır. Türleşmeyi sağlayan ilkeye "doğal seçilim" adının verilmesi dahi onun yapay seçilimle analoji içerisinde düşünülmesinden ileri gelir. Doğal seçilimi görünür kılmak üzere yapay seçilim ile kurulan analoji aynı zamanda doğal seçilimin kabul edilmesine yönelik gerekçeleri kuvvetlendirmiş ve bu gözlemlenemeyen kuvvete ve onun nasıl etkili olduğuna dair bir imge oluşturmuştur. Bu noktada yapay seçilim ile kurulan analoji Darwin'in teorisinin hem izahı hem de kabul edilmesi noktasında önemlidir. Bu doğrultuda bildiride, Darwin'in uzun bir argüman olarak niteliği *Türlerin Kökeni* kitabında doğal seçilim ve yapay seçilim arasında kurulan analojiyi inceleyecek, bu analojinin hem hangi gerekçelerle haklı görüldüğünü hem de hangi açılardan yetersiz olduğunu ele alacak ve bilim pratiği içerisinde analojilerin kullanımını bilim felsefesi açısından değerlendireceğim.

Anahtar Kelimeler: Charles Darwin, Doğal Seçilim, Yapay Seçilim, Yöntem, Analoji.

A METHODOLOGICAL ANALYSIS OF THE ANALOGY OF NATURAL SELECTION AND ARTIFICIAL SELECTION IN CHARLES DARWIN'S THE THEORY OF EVOLUTION

ABSTRACT

Undoubtedly, few books in the history of science have had as much impact, changed the way we see the world, and signaled a paradigm shift as Charles Darwin's Origin of Species. In this book, which Darwin described as "a long argument" he questioned how and through what mechanisms variation in nature arises, and he concluded that all species in natural history descended from a common ancestor and that the basic mechanism of speciation is natural selection. Considering that natural selection cannot be observed, but its effects are visible over

long periods, how Darwin arrived at the principle of natural selection is important for the history and philosophy of science. Darwin did not use a mathematical proof in deriving the principle of natural selection. He arrived at the principle of natural selection based on logical deductions, speculation at certain points, and, as I will discuss in this study, his analogy with artificial selection. The very fact that the principle of speciation is called "natural selection" stems from its analogy with artificial selection. The analogy established with artificial selection to make natural selection visible also strengthened the justifications for the acceptance of natural selection and created an image of this unobservable force and how it is effective. At this point, the analogy established with artificial selection is very important in terms of both explaining and accepting Darwin's theory. In this paper, I will examine the analogy between natural selection and artificial selection in Darwin's Origin of Species, which is described as a long argument. I will discuss both the grounds on which this analogy is justified and how it is inadequate. I will evaluate the use of analogies in the practice of science from the perspective of the philosophy of science.

Keywords: Charles Darwin, Natural Selection, Artificial Selection, Method, Analogy.

GİRİŞ

Bilim felsefesi alanında analojilerin kullanımı, analojilerin açıklayıcı rolü ve bilimsel gerekçelendirmedeki mahiyeti önemli bir araştırma konusudur. Bilim tarihine baktığımızda ise farklı alanlarda birçok analoji ile karşılarız: matematiksel benzerlikleri kullanan hidrodinamik analojiler, başka gezenlerde yaşam olup olmadığını dair Thomas Reid'in analojik argümanı, geometri ve cebir arasındaki analojiler vb. Bilim tarihinde yaygın bir şekilde karşılaşılan analojiler bilim felsefesinin netleştirmeye çalıştığı problemlerdendir. Bu doğrultuda analojik argümanların hangi kriterler doğrultusunda değerlendirileceği, bu argümanların bilimsel teorilerdeki yeri, analojik argümanlardaki çıkarımların nasıl daha genel bir zemine taşınacağı, teorilerin keşif ve gerekçelendirme aşamalarında analojilerin değeri önemli tartışma konularındadır.

Analoji genel hatlarıyla iki nesne, sistem veya model arasında benzerlikleri vurgulayan bir karşılaştırma biçimidir. Analojik akıl yürütme, analojiye dayanarak gerçekleşen düşünme faaliyetidir. Analojik argüman, benzerlik kurulan nesne, sistem veya model üzerinde benzerliklere atıfta bulunarak daha fazla benzerliğin çıkarılmasına işaret eden akıl yürütmedir[1]. Bu durumda benzerliğin ölçüsü, kriteri ve sınırları iyi belirlenmelidir. Yine de analojik argümanların bilim felsefesi ve tarihi içerisinde açıklayıcı ve aydınlatıcı bir rolü vardır. Bildirinin temel konusu olan Darwin'in doğal seçilim ve yapay seçilim arasında kurduğu analoji Değişikliklerle Türeyiş Teorisi'nin[2] ortaya koyulmasında önemli bir rol oynamıştır.

DOĞAL SEÇİLİM

Darwin, *Türlerin Kökeni* kitabında, doğanın sonsuzca çeşitlenişinin nasıl olduğunu, doğadaki varyasyonların nasıl oluştuğunu ve buradaki mekanizmasının nasıl işlediğini konu edinmiş tür

[1] https://plato.stanford.edu/entries/reasoning-analogy/
[2] Darwin kendi teorisini Evrim Teorisi olarak adlandırmaz.

içi çeşitlilik/varyasyon ve türler arası varyasyonun nasıl oluştuğunu sormuştur. Bu soru doğrultusunda *Türlerin Kökeni* kitabında iki temel tez ortaya çıkar:

1. Bütün türler (bugün var olanlar ve geçmişte yok olmuş olanlar dahil) *tek bir* (Darwin bazı yerlerde *bir veya birkaç* ifadesini de kullanır) ortak atadan türemiştir.
2. Türleşmenin temel mekanizması *küçük varyasyonlar* üzerinde işleyen doğal seçilimdir (Elgin, 2018: 82).

Darwin'e göre doğal seçilim değişikliklerle türeyişin ya da şimdiki ifadeyle evrimsel değişimin hem tür içindeki varyasyonların hem de tür içinde biriken varyasyonlardan farklı türlerin meydana gelmesinin nedeni, temel mekanizmasıdır (Sober, 2009, s. 46, 47). Doğal seçilim; uzun zaman aralıklarında küçük varyasyonlar üzerinde (kademeli/tedrici bir biçimde) işleyerek türsel değişiklikler meydana getirebilecek olan bir ilkedir[3] ve Darwin tarafından elverişli varyanslar korunurken, elverişsiz olanların elenmesi olgusu olarak da ifade edilir (Darwin, 2017, s. 98).

Darwin *Türlerin Kökeni* kitabında doğal seçilim ilkesini ortaya koyarken matematiksel bir gerekçelendirme kullanmaz. Darwin bu ilkeyi kısıtlı bir empirik veriye, spekülasyonlara, analojilere, metaforlara ve düşünce deneylerine ve bunlardan harekete mantıksal çıkarımlara dayanarak ele alır. Bu sebeple Darwin, ortaya koyduğu teorinin bilimsel olmadığı yönünde birçok eleştiri ile karşı karşıya kalmıştır. Çünkü matematiksel gerekçelendirmenin olmaması, teorinin kısıtlı empirik veriden genel sonuçlar çıkarması, analojiler, metaforlar bilim olabilmenin ölçütü değildir. Fakat Darwin ortaya koyduğu teorinin doğru olduğunu düşünür ve Doğal Seçilim Teorisi'ne ulaşmasındaki yöntemin büyük doğa filozoflarının kullandığı yöntemle; yani ışığın dalga hareketiyle yayılma teorisinin ve dünyanın kendi eksenindeki dönüşü gerçeğinin keşfini sağlayan yöntemin, aynı olduğunu belirtir (Darwin, 2009; 2022). Darwin, doğal seçilime gelen eleştirilere yönelik; "bugün kimse yerçekiminin özünün (*essence*) ne olduğunu açıklayamasa da bu bilinmeyen yasadan çıkarılmış sonuçları kabul ediyor" diye yazar ve Newton teorisinde yerçekimi her ne ise kendi teorisinde de doğal seçilimin benzer konumda, rolde ve önemde olduğunu düşünür (Ruse, 2013: 95). Darwin, bu derece önem atfettiği ve tarihsel süreçte de matematiksel olarak da kanıtlanan doğal seçilim ilkesine hangi yöntemle ulaşmıştır?

YAPAY SEÇİLİM İLE KURULAN ANALOJİ

Darwin'in doğal seçilim ilkesine nasıl ulaştığına dair farklı yorumlar (En İyi Açıklamaya Çıkarım, Nesensel Yeterlilik) vardır (Recker, 1987). Burada Darwin'in doğal seçilim ilkesini ortaya koymasındaki yapay seçilimle kurduğu analojik argümanı inceleyeceğim.

Türlerin Kökeni kitabının ilk dört bölümü yapay seçilim ve doğal seçilim analojisine dayalıdır ve Darwin, doğal seçilimi yapay seçilimle analojik olarak ilişkilendirir. Yapay seçilim, insanların bir amaç doğrultusunda kendi faydalarını gözeterek bir organizmanın belli özelliklerini seçerek o özelliğin gelecek nesillerde kontrolünü sağlanmasıdır. Örneğin, bugün için gördüğümüz formuyla marul, brokoli ve karnabahar, yabani lahananın (*Brassica oleracea*)

[3] Darwin Doğal seçilimi yer yer bir ilke olarak yer yer de bir yasa olarak niteler. Kimi zamanlarda Doğal Seçilim Teorisi ibaresini de kullanır.

belli tekniklerle çeşitlendirilmiş formlarıdır. Bu noktada Darwin, insan eliyle gerçekleştirilen yapay seçilim ve doğada kendiliğinden (failsiz) olagelen doğal seçilim arasında benzerlikler kurar. Bu benzerliğin iki dayanağı vardır: varyasyon ve seçilim.

Yapay seçilim, evcilleştirme etkisindeki varyasyonu, doğal seçilim doğanın etkisindeki varyasyonu etkiler. Hem yapay seçilim hem de doğal seçilim varyasyonu etkilemektedir ve her ikisinde de "seçilim/seçme" faaliyeti işler. Belli özellikler (gerek yapay gerek doğal yolla) gelecek nesillere aktarılır. Aynı zamanda Darwin döneminde henüz bilinmeyen kalıtım yasalarının yapay seçilimde nasıl işliyorsa doğal seçilimde de öyle işlemekte olduğu görülmektedir. Bu durum yapay seçilim ve doğal seçilim arasındaki analojiyi haklı kılan başka bir gerekçe olarak durmaktadır (Waters, 2009: 125-129). Darwin: "Doğal seçilimin işleyişi çok yavaş olmasına rağmen çelimsiz insan bile yapay seçilimin gücüyle birçok başarıya imza atabiliyorsa, doğanın seçilim gücü (*power*), uzun zaman zarfında hem tür içinde hem de türler arasında belirgin farklılıklara yol açabilir" diye düşünür (Darwin, 2017, s. 123). Darwin, doğal seçilim hakkında şöyle yazar: "Yararlı olan her hafif çeşitliliğin korunmasını temel alan bu ilkeyi [doğal seçilim ilkesi] insanın seçilim yetisiyle olan ilişkisine dikkat çekmek amacıyla doğal seçilim diye isimlendirdim (Darwin, 2017, s. 81).

İnsan, doğanın sunduğu varyasyonları kendi ihtiyaçları ve yararı doğrultusunda seçer ve belli yönlerde bir araya getirir. Benzer biçimde doğada da organizmaların avantaj sağlayan özellikleri seçilir ve korunur. Darwin yapay seçilim ve doğal seçilim arasındaki farklara da işaret eder:

- Yapay seçilim ile gözle görünür karakterler etkilenebilir, doğal seçilimle tüm karakterlere etki edebilir. Doğa yaşamın tüm düzenliliğine (iç organlara, bileşimsel farkların her nüshasına) etki edebilir.
- Yapay seçilim ile üretilen ırkların birbirleriyle mücadelesine izin verilmez. Her değişikliği kendi faydası doğrultusunda değerlendirir ve telef etmez.
- İnsan yalnızca kendi çıkarı doğrultusunda seçerken, doğa canlının «yararını» gözeterek seçer.

Bu farklar, doğal seçilimin daha güçlü olduğunu göstermeye yönelik olarak ortaya koyulur. Darwin bunu şöyle ifade eder: "Doğal seçilim bundan sonra göreceğimiz gibi her an faaliyete hazır bir güçtür ve doğanın eseri nasıl sanatınkilerden üstünse, doğal seçilimin gücü de insanın cılız çabalarıyla kıyaslanamayacak kadar üstündür" (Darwin, 2017, s. 81).

DEĞERLENDİRME

Darwin'in doğal seçilim ve yapay seçilim arasında kurduğu analoji doğal seçilimin işleyişinin anlaşılmasına dair bir katkı sunmuştur. Fakat bu analojinin makul olmayan, anlamayı güçleştirici yanları da vardır. Çünkü o dönemde yapay seçilim yoluyla tür içi çeşitlenmeler mümkün olsa da seçilmek istemeyen özellikler gelecek nesillerde yeniden gözlemlenebilmekte, organizmalar başlangıçtaki formlarına geri dönebilmekte, atavizm sorunu ile karşılaşılmaktadır. Diğer taraftan yapay seçilim yoluyla yeni bir türün ortaya çıkması da mümkün görünmemektedir. Alfred Wallance tam bu nedenlerle yapay seçilim analojisini kabul etmemiştir.

Darwin'in yapay seçilim ile doğal seçilim arasında kurduğu analojinin temel de doğal seçilim ilkesine ulaştıran akıl yürütme olup olmadığı tartışmalıdır (Richards, 1997; Gildenyus, 2004; Recker 1987). Ben en temelde yapay seçilim ve doğal seçilim analojisinin ilk olarak "türlerin

değişmezliği" varsayımının güçsüzlüğünü desteklemek için önemli olduğunu düşünüyorum. Analoji, yapay seçilim yoluyla insan eliyle böylesi değişimler olabiliyorsa, doğal seçilim yoluyla tahayyül bile edemeyeceğimiz değişimleri mümkün olabilir fikrini güçlendirmiştir. İkinci olarak, gözlemlenmesi neredeyse mümkün olmayan, çok uzun zaman aralıklarında, tedrici bir biçimde, küçük varyasyonlar üzerinde etkili bir kuvvete yönelik bir imge oluşturulmuş ve yine yapay seçilimle analoji içerisinde bu kuvvet doğal seçilim adı verilmiştir.

Son olarak Darwin'in yapay seçilim ve doğal seçilim analojisinde olduğu gibi analojilerin daha iyi açıklayabilme ya da imgeleyebilmeye katkı sağlamak gibi faydaları olabileceği gibi aksi yönde de yanlış anlaşılmalara mahal verebilmektedirler. Bu sebeple analojilerin kriterleri ve ölçüleri, analojik akıl yürütmelerin bilimsel bir gerekçelendirme yerine geçip geçmeyeceği, bilimsel bir gerekçelendirme ile nasıl, ne derece ilişkili olacağı bilim felsefecileri önemli tartışma konusudur.

KAYNAKÇA

Darwin, C., *Türlerin Kökeni* (11 b.). (B. Kılıç, Çev.), Alfa Yayınları, İstanbul, 2017.

Darwin, C., *Türlerin Kökeni.* (E. D. Özsoy, Çev.), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2022.

Elgin, M., Darwin, Modern Sentez ve Bilim Felsefesi. *Historia 1923*(5), 81-103, 2018.

Gildenhuys, P., Darwin, Herschel, and the role of analogy in Darwin's origin. *Stud. Hist. Phil. Biol. & Biomed. Sci*, s. 593–611, 2004.

Recker, D. A.,Causal Efficacy: The Structure of Darwin's Argument Strategy in the Origin of Species. *Philosophy of Science,, 54*(2), s. 147-175, 1987.

Rihards, A. R., Darwin and The Inafficacy of Aritifical Selection. *Stud Hist. Phil. Sci*, s. 75-97, 1997.

Ruse, M., The Origin of Species. M. Ruse (Dü.) içinde, *The Cambridge Encyclopedia of Darwin and Evolutionary Thought* (s. 95-102). New York, United States of America: Cambridge University Press, 2013.

Sober, E., *Biyoloji Felsefesi.* (G. Akbay, Z. Alpınar, O. Aslan, M. Elgin, E. Keskin, A. Sol, . . . Ş. Yalçın, Çev.), İmge Kitapevi Ankara, 2009.

Waters, C. K., The arguments in the Origin of. J. Hodge, & G. Radick (Dü) içinde, *The Cambridge Companion to Darwin* (s. 120-142). Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

https://plato.stanford.edu/entries/reasoning-analogy/ (Erişim Tarihi: 04.06.2023)

MODERNLİĞİN SIKINTILARI BAĞLAMINDA TAYLOR VE MARX

Doktora Öğrencisi, KENAN MUTLUER
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bölümü, -
ORCID ID: 0000-0001-7568-4038

ÖZET

Charles Taylor *Modernliğin Sıkıntıları* aldı çalışmasında bireycilik, araçsal aklın öncelik kazanması ve bireycilik ile araçsal aklın öncelik kazanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasal düzlemi modernliğin üç sıkıntı olarak tarif eder. Taylor'a göre bireycilik, tek tek insanların bireysel yaşamlarına gömülerek geniş görüş açılarını yitirmesi, kendini bir bütünün içinde görememesi manasına gelmektedir. Araçsal aklın öncelik kazanma ise, doğadaki nesneleri bireyin kendi bencil isteklerine göre konumlandırmak, her birini birer tahakküm nesnesi olarak görmek demektir. Bireycilik ve araçsal aklın bir sonucu olarak meydana gelen siyasal düzlem, insanların bencil, asosyal, apolitik bir şekilde kendi içine kapanmış olarak atomize hayatlar inşa etmesinin yanında içinde bulunduğu toplumun endüstriyel-teknolojik yapılarla inşa edilmesinin bir sonucu olarak merkezileşme ve bürokratik siyasal yaşamın en üst seviye ulaşmasına işaret eder. Bu çalışmada Charles Taylor'ın belirlemiş olduğu modernliğin bu üç sıkıntısını Marx'ın yabancılaşma, metalaşma ve sınıf temelli siyasal toplum analizi ekseninde ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Modernlik, Bireycilik, Araçsal Akıl, Yabancılaşma, Metalaşma, Sınıf

TAYLOR AND MARX IN THE CONTEXT OF MODERN MALAISES

ABSTRACT

Charles Taylor, in his study of *The Malaise of Modernity*, describes individualism, the primacy of instrumental rationality, and the political plane that emerged as a result of individualism and instrumental rationality as the three troubles of modernity. According to Taylor, individualism means that individual people lose their broad perspectives by being immersed in their individual lives and cannot see themselves in a whole. The prioritization of instrumental rationality means to position the objects in nature according to the selfish wishes of the individual and to see each one as an object of domination. The political plane, which emerged as a result of individualism and instrumental rationality, led people to build atomized lives in a selfish, asocial, apolitical

way, as well as centralization and bureaucratic political life to reach the highest level as a result of the construction of the society they live in with industrial-technological structures. In this study, we will discuss these three problems of modernity identified by Charles Taylor in the axis of Marx's analysis of alienation, commodification and class-based political society.
Keywords: Modernity, Individualism, Instrumental Rationality, Alienation, Commodification, Class

Çalışmanın temel yönelimi, C. Taylor'ın *Modernliğin Sıkıntıları* adlı çalışmasında moderniteye ilişkin belirlemiş olduğu üç temel sıkıntıyı, Marx'ın düşünceleri bağlamında değerlendirmektir. Bu hususta öncelikle modernitenin temel özelliklerini kabaca ele alıp, ardından Taylor'ın sözünü ettiği modernitenin sıkıntılarının serimlemesini yaparak Marx'ın fikirleriyle ilişkilendirmeye çalışacağız.

Modernite, Rönesans dünyasıyla birlikte ortaya çıkan yeni evren tasarımının bir sonucu olarak, felsefenin orijininden Antik Yunan düşüncesinin temel dayanağı olan kozmosun ve Orta Çağ düşüncesinin başat figürü olan yaratıcı Tanrı'nın çıkartılıp, *özne*nin yerleştirilmesi olarak tanımlanabilir. "Modern düşünceye göre, insan, kendi özneliğinde veya öznelliğinde politik ve ahlâkî olanın tüm standartlarının bulunduğuna inanarak, içindekini dışına, dışındakini içine koyar; 'dışsal' olanı 'içsel'leştirir ve işte bu içselleştirme, yeni veya modern bir şeydir ve bu, bir devrimdir."[1] Sözü edilen devrimin en önemli sonucunun, nihai olarak her şeyin öznenin *(bilincin*) kendisinden referans alınarak tanımlandığı, anlamlandırıldığı, hatta var olduğu, dolayısıyla da öznenin her türlü etkinliğinde kendisini bilfiil olumlayarak tekrar tekrar kendisini tasdik edebilme yeteneğine ulaşmış olduğunu söyleyebiliriz. Fakat şimdiden belirtmemiz gerekir ki, modernitenin bu şekilde tanımlanması, onun "akültürel" niteliğiyle ilişkilidir. Entelektüel bir ufuk, zihinsel bir kapasite olarak akıl idesinin temel alınmasıyla birlikte klasik felsefi ve bilimsel dünyayı ters yüz eden modernite, hiç şüphesiz, öznenin uygarlık tarihinde görülmemiş bir sıçrama yaratmasına zemin hazırlayacaktır. "Modern olmak, tarihsel gelenek karşısında, dışsal otoriteler karşısında bir özerklik talep etmek, kendi inançları ve hayatını düzenleme hakkı talep etmek demektir. Bu talep, insanın toplumsal olarak kendi kendisini yönlendirme ve temelde özerk olma arzusunu ifade eder."[2] Öznenin özerklik talebinin, ben-bilincinin doğuşunun tek bir veçhesi yoktur. Bir veçhesi, felsefi ve bilimsel bağlamda analitik – sentetik yöntemin ve tümevarımın keşfiyle birlikte bütünün parçalara ayrılması sonucu tek

[1] Strauss, L., *Politika Felsefesi Nedir?*, çev. Solmaz Zelyüt, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000, s. 6-7.
[2] Küçük, M., *Modernite Versus Postmodernite*, Say Yayınları, İstanbul, 2011, s. 36.

tek tikellerin arasındaki ilişkilerin matematiksel bağıntılarının öne çıkması ve her birinden hareketle yeniden bütüne ulaşılması, dolayısıyla epistemolojinin temel felsefi etkinliğin orijininde yer alması ve bu bağlamda teizmin yerini deizme bırakması, onun entelektüel ifadesiyken; bir başka önemli veçhesi ise, modernleşme olarak adlandırılan kurumsallaşma düzeyindeki ifadesidir. Zira "modern devletin doğuşu, kapitalist pazar ekonomisinin yükselişi dâhil, belli sayıda modernleştirici gelişme sürecinin"[3] bir sonucudur. Genel anlamda moderniteyi, bir rasyonelleşme ve modernleşme süreci olarak okuyabiliriz. Max Weber'in rasyonelleşme ve "büyüsü bozulmuş bir dünya" olarak da tanımladığı modern dünyayı M. Berman şu sözlerle ele alır: "Üretim, tüketim ve insan ihtiyaçları giderek uluslararası, kozmopolitik bir nitelik kazanır. İletişim dünya ölçeğinde genişler ve teknolojik bakımdan karmaşık kitle iletişim araçları ortaya çıkar. Sermaye giderek daha az elde yoğunlaşır (...) Üretim giderek merkezileşir ve ileri düzeyde otomatlaşmış fabrikalarda yoğunlaşır."[4]

Batı modernitesi belirli bir tarihsel dönemi ifade etmenin yanında, rasyonelleşme süreci ile birlikte çeşitli dönüşümlere uğradı ve evrene içkin olan anlam ve değerin ortadan kalkmasına neden oldu. Büyünün bozulması pahasına bireysel özgürlükler elde edildi, lâkin bireyin özgürlüğü, anlam ve değerin yoksunluğunda, aklın araçsal kullanımına dönüştü. Aklın araçsal kullanımının, başka bir deyişle hesaplayıcı aklın temel sloganı "minimum maliyet, maksimum kazanç" olarak belirlendi; doğa ve insanlar arasındaki ilişki kâr-yarar olarak betimleyebileceğimiz fayda ilkesi üzerinden tarif edilmeye başlandı.

Modernite, yukarıda serimlemeye çalıştığımız özellikleri ile birlikte, "koca bir dizi sorun ve sayısı pek de az olmayan baş ağrıtacak türden çelişki içeriyordu. Her şeyden önce, araç-amaç ilişkisi sorunu kendini hep hissettiriyordu. Amaçların kendisi ise, asla kesinkes tanımlanamıyordu."[5] Böylesine girift bir döneme ait bütün bu çelişkiler, M. Berman'ı "modernizmi, sürekli değişen bir dünyada kendimizi evimizde hissetmek için yapılan bir mücadele olarak düşündüğümüze, modernizmin hiçbir tarzının asla tanımlayıcı olamayacağını görüyoruz"[6] tespitini doğrulayacaktır. Modernite, hem yıkıcı hem de yapıcı niteliğinin bir sonucu olarak, ironik bir karaktere sahiptir. Zira modern değerlerin kesinliğe ve kalıcılığa ulaşmayacağının görüldüğü halde, kesinlik ve kalıcı olma çabası hiçbir zaman eksilmemiştir. Modern hayatın tutarlı bir bütün olduğuna dair yaygın bir inanç söz konusudur. Fakat bu

---

3 West, D., *Kıta Avrupa Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1998, s. 19.
4 Berman, M., *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor*, çev. Ümit Altuğ – Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 130.
5 Harvey, D., *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, Metin Yayınları, İstanbul, 2010, s. 27.
6 Berman, M., *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor*, çev. Ümit Altuğ – Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 12.

bütünlük içerisinde sahip olunan konum oldukça ürpertici görünmektedir. "Eskiden sessizlik içinde yaşıyorduk, şimdi gürültü içinde yaşıyoruz; eskiden yapayalnızdık, şimdi kalabalığın içinde yitmiş durumdayız; pek az mesaj alıyorduk, şimdi mesaj bombardımanına tutuluyoruz. Modernlik bizi, içinde yaşadığımız yerel kültürün sınırlarından çekti aldı; bir yandan bireysel özgürlük dünyasının, öte yandan da kitle toplumu ve kültürünün içine attı."[7]

Kendi gemisini, suyun üzerindeyken kendi elleriyle yıkıp yeniden inşa etmeye çalışan modern insanın bütün bu ironiye rağmen, güvenilir bir dünya, anlam ve değer yaratma çabasına D. Bell "modern duyarlık" diyecektir. Ona göre "modern duyarlık, toplumdaki yapısal değişmeler ve kültürdeki değişmeler arasında sıkışıp kalmış tekil toplumsal aktörlerin bir vasfıdır."[8] Modern duyarlık, bir kriz anını fark etmeye, onunla yüzleşmeye ve mücadele etmeye zorlar. Bu da, hiç şüphesiz, olmakta olana yönelmeyi, somut koşulları analiz etmeyi, zaman ve mekâna dair farkındalığı ortaya koymaya götürür.[9] Dolayısıyla modern zamanlar, getirmiş olduğu birçok olumsuzlukların yanında, bir değer yaratma kapasitesine de içkin olarak sahiptir.

Çizmiş olduğumuz bu çerçeve içerisinde, *Modernliğin Sıkıntıları* adlı eserinde Charles Taylor, "uygarlığımızın 'gelişirken', çağdaş kültürümüzün ve toplumun insanların kayıp ya da çöküş olarak yaşadığı yönleri"[10]ni üç farklı sıkıntı olarak konumlandırmıştır: *Bireycilik*, *araçsal akıl* ve bunların birer sonucu olarak *siyasal düzlem*.

Taylor'ın ilk sıkıntı olarak tespit ettiği bireycilik, temel olarak evrendeki hiyerarşik düzenin toplumun hiyerarşisine yansıması sonucu sınırların çözüldüğü fakat anlamın daraldığı büyüsü bozulmuş dünyada, tek tek insanların, bireysel yaşamlarına gömülerek geniş görüş açılarını yitirmesi, kendini bir bütünün içinde görememesi manasına gelmektedir. Ontolojik ve epistemolojik boyutta solipsizmi de eleştiren Taylor'a göre, "bireyciliğin karanlık yanı, benlik üzerine odaklanmadır; bu da yaşamlarımızı tatsızlaştırır ve daraltır, anlamı azaltır, başkalarına ya da topluma karşı bağımsız hala getirir."[11] Narsisizmin başı çektiği modern toplum, bencil karakteriyle "acınacak rahatsızlıklar" içerisinde, yaşamdan hiçbir beklentisi kalmamış bir

---

7 Touriane, A., *Modernliğin Eleştirisi*, çev. Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 109.

8 Küçük, M., *Modernite Versus Postmodernite* içinde Scott Lash, Modernite mi, Modernizm mi? Weber ve Günümüz Toplumsal Teorisi, çev. Mehmet Küçük, Say Yayınları, İstanbul, 2011, s. 155 – 156.

9 Foucault, "Aydınlanma Nedir?" Adlı makalesinde Kant'ın şimdiki zaman sorusunu ele alması bakımından modernite ve aydınlanmanın temel karakteristiklerinden birini gösterdiğini vurgular. "Bugün neler olup bitmektedir? Şu anda neler olup bitmektedir? Ve hepimizin kendimizi içinde bulduğumuz ve halen yazmakta olduğun şu anı tanımlayan bu 'şimdi' nedir?" (Foucault 2014: 163) Modernite geçmişi değil, şimdiyi sorgular ve geleceği de ipotek altına alma potansiyelini barındırır.

10 Taylor, C., *Modernliğin Sıkıntıları*, çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 9.

11 *A.g.e.*, s. 12.

biçimde amaçlarını ve ufuklarını yitirmiş insanların bulunduğu, konformizmin ve rölativizmin hüküm sürdüğü, araçsal ilişkilere boğulmuş bir toplumdur.

İkinci sıkıntı olarak Taylor, araçsal aklın öncelik kazanmasından söz eder. Araçsal aklı, "belirli bir amaca ulaşmak için araçların ekonomik olarak nasıl kullanacağını hesaplarken başvurduğumuz akılcılık türü"[12] olarak tanımlayan Taylor'a göre, premodern değerlerin ve kozmik uyumun yitimiyle birlikte, insanın kendi özgürlüğünü kazanmasının olumsuz sonucu olarak bireyin tikel mutluluğu ve iyiliğine yönelik her türlü etkinlikte bulunması, negatif karakterde (bencillik, faydayı maksimize etme, her şeyi bir tüketim nesnesi olarak görme, ele geçirme vs.) olduğu ölçüde amaçsız, hedefsiz bir dünya üretecek ve her şeyi kendi egemenliğinde yeniden tesis ederek kendi kuyusunu kazacaktır. Şeyleri, kendi işlevselliğine göre konumlandırmak, onları birer tahakküm nesnesi olarak görmek demektir ki bu da her şeyin metalaştırılması olarak tarif edilebilir.

Taylor, bireycilik ve araçsal aklın bir sonucu olarak meydana gelen siyasal düzlemi, insanların bencil, asosyal, apolitik bir şekilde kendi içine kapanmış olarak, atomize hayatlar inşa etmesinin yanı sıra toplumun endüstriyel-teknolojik yapılarla bezenmesiyle birlikte merkezileşme ve bunun bir sonucu olarak bürokratik siyasal yaşamın en üst seviye ulaşmasını modernliğe özgü üçüncü sıkıntı olarak ifade ediyor. Siyasal düzlemin bu şekilde kurulması bireyler açısından tatminkâr bir özel hayat sunmasından ötürü kamusal alanın ve ortak duyunun yitirilmesine, toplumsal hafızanın ve politik bilincin en aşağı düzeye indirilmesine sebep olmaktadır. Ayrıca mevcut siyasal düzlemin merkezi ve bürokratik yapısı, otoriter karakterinden ötürü despotik bir yönetim biçiminin meydana gelmesine zemin hazırlamaktadır.

Bütün bunların sonucu olarak bireycilik problemi anlam yitimi ve ahlaki ufkun kararmasına; araçsal akıl, amaçların yok olmasına ve bütünlüğün unutulmasına; mevcut siyasal düzlem ise özgürlük yitimine neden olmaktadır. Taylor'ın yapmış olduğu modernliğin üç sıkıntısını kabaca ifade ettikten sonra, bu üç sıkıntıyı Marx'ın düşünceleri ile birlikte daha kapsamlı bir şekilde ele almaya çalışalım.

Öncelikle belirtmemiz gerekir ki Marx, bir yönüyle bir aydınlanma düşünürü olarak modernitenin kazanımlarını görmemezlikten gelmez. "'Burjuvazi' diye başlar Marx, 'tarihte en devrimci rolü oynadı.' Bu birkaç sayfada insanı en çok hayrete düşüren Marx'ın adeta burjuvaziyi gömmeye değil, övmeye gelmiş olmasıdır. Burjuva eserlerinin, fikirlerinin ve kazanımlarının tutkulu, coşkulu, çoğu kez lirik bir kutsanmasını yazar. Hatta bu sayfalarda

[12] *A.g.e.*, s. 12.

burjuvaziyi kendi mensuplarının yapabildiğinden çok daha güçlü ve derinden övmeyi becerir."[13] Gerçekten de *Komünist Manifesto*'da feodalizmin kalıntılarından doğan modern burjuva toplumu, sınıf karşıtlıklarını ortadan kaldırmamasına rağmen sınıfların sınırlarını belirlemiş, olabildiğince yalınlaştırmış ve görünür kılınmasına vesile olmuştur. Modern burjuva toplumu analizinde Marx, burjuva toplum oluşmaksızın komünist topluma geçilemeyeceğini vurgular. Zira burjuvazinin karakteristik özelliği toplumsal ilişkileri alabildiğine devrimcileştirmesidir. "Üretimin durmadan altüst edilmesi, bütün toplumsal koşulların aralıksız sarsılışı ve bitmek bilmeyen bir belirsizlik ve çalkantı burjuva dönemini öteki bütün dönemlerden ayırt eder. Bütün kemikleşmiş donmuş ilişkileri, arkaları sıra gelen, eskiden beri saygıdeğer tasavvur ve görüşlerle birlikte silinip gider, yeni oluşanlar ise daha kemikleşmeye fırsat bulamadan eskir. Katı olan her şey buharlaşıyor, kutsal olan her şey ayaklar altına alınıyor ve insanlar nihayet hayattaki konumlarına, karşılıklı ilişkilerine soğukkanlı bir gözle bakmaya zorlanıyor."[14] Burjuva toplumunun özgün karakteri her ne kadar yabancılaşma, meta fetişizmine, toplumsal eşitsizliğe yol açsa da, bütün bu olumsuz sonuçları tersine çevirme kapasitesine de sahiptir. Başka bir deyişle, insanlığın bütün potansiyellerinin açığa çıkması ve topyekûn insanlık olarak somut ve pozitif anlamda özgürleşmesi modern burjuva toplumunun bağrından kopacaktır. Berman'a göre "Marx, modernitenin yaralarını daha dolu ve derin bir moderniteyle sarmayı ummaktadır."[15]

Modernitenin en önemli sonuçların biri olan bireysellik fikrini, bireycilikten ve klasik liberalizmden ayrı tutmamız gerekir. Taylor'ın belirtmiş olduğu sıkıntı, modern bireyin bencilliği ve atomize olmuş yapısından ötürüdür. Klasik liberalizmin kurucu figürlerinden Hobbes'un düşüncelerine baktığımızda, Taylor'ın düşünceleriyle bir paralellik görürüz. Zira Hobbes'a göre insan, doğası gereği haz ve tutkularının peşinde koşan, bencil, amoral, asosyal, apolitik bir varlıktır. Onun toplumsal, politik ve moral bir varlık olma ediminin temel motivasyonu, öldürülme korkusundan ötürü kendi varlığını sürdürme çabasıdır. Dolayısıyla Hobbes'un bireysellik vurgusu modern düşüncenin temel yapıtaşlarından biridir. Onun özgürlükten anladığı, negatif özgürlüktür; çünkü, sözleşmenin kurallarına uymaya salık vererek bütün engellerin ortadan kaldırıldığı bir politik durum inşa edilir. Ayrıca Marx'tan önce, Hobbesvari bireycilik anlayışını Rousseau da eleştirir, bireyselliği bir cemaat ya da topluluk

---

13 Berman, M., *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor*, çev. Ümit Altuğ – Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 131.
14 Marx, K., Engels, F., *Komünist Manifesto*, çev. Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s. 24-25.
15 Berman, M., *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor*, çev. Ümit Altuğ – Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 139.

içinde eritmez, genel irade ile bireysellik arasında bir uyum/uygunluk yaratmaya çalışır. Bu anlamıyla bireysellik, bencil olmakla eşitlenmez. Böylece bireysellik aynı zamanda pozitif özgürlük kurmaya imkân vermektedir. Kant, insanın insan olmak bakımından sahip olduğu yasa koyma kapasitesine ve kendi otonom ve moral yapısına işaret ederek özgürlüğü, insanın anlam ve değeri üzerinden tarif eder. Kozmopolitik ve moral bir varlık olarak insanların, ötekilerle bir arada, ortak duyu temelinde, müşterek bir hayatı inşa etme kapasitesine sahip olduğunu söyler. Taylor'ın modern topluma ait bireyciliğin bir sonucu olarak işaret ettiği ahlak yitimi sıkıntısı, aslında Kantçı bir perspektife dayanmaktadır. Fakat Marx'ın temel hareket noktası, insanın doğası ya da sahip olduğu kapasitelerden ziyade, somut olarak insanlar ve onların arasındaki toplumsal ilişkilerdir. Marx, Feuerbach Üzerine 6. Tez'inde bu durumu şu şekilde belirtir: "(...) insani öz tek tek her bireyin doğasında bulunan bir soyutlama değildir. Bu öz, kendi gerçekliği içinde, toplumsal ilişkilerin bütünüdür."[16] Marx, bireyselliği izole ve yalıtılmış bir şekilde konumlamaktan çok, toplumsal-pratik ilişkiselliklerden ve tarihsellikten hareketle incelemektedir. "Hareket noktamız olan öncüller, keyfi öncüller veya dogmalar değil, gerçek öncüllerdir ve bunlardan ancak imgelemde soyutlama yapmak mümkündür. Bunlar, gerçek bireyler, bu bireylerin faaliyetleri ve hem hazır halde buldukları hem de kendi faaliyetleriyle yarattıkları pratik yaşam koşullarıdır."[17] İlk tarihsel eylemin pratik ihtiyaçlara yönelik araçların üretimi olduğunu vurgulayan Marx, insanların kendi geçim araçlarını üretmeye başladıklarında, kendi maddi yaşamlarını da üretmeye başladıklarını belirtir. Fakat, maddi yaşamlarını üretme tarzlarının sonucu meydana gelen somut yaşam, bireylerin biyolojik yaşamlarının devamlılığının sağlamaktan öte, bireyleri ve toplumsal ilişkileri değiştirip dönüştürme kapasitesine sahiptir. "(...) insanlar maddi üretimlerini ve maddi temaslarını geliştirdikçe, kendi gerçek dünyalarının yanı sıra düşüncelerini ve düşüncelerinin ürünlerini de değiştirirler. Yaşamı belirleyen bilinç değildir, tersine, bilinci belirleyen yaşamdır."[18]

İnsanları, hem maddi yaşam ve yaşam tarzları hem de birbirleriyle olan ilişkilerinden hareketle ele alarak diğer filozoflardan ayrılan Marx için, Taylor'ın sözünü ettiği bireycilik probleminin kaynağı *yabancılaşma*dır. Çünkü insanlar, yaşamak için kendi temel ihtiyaçlarını karşılamak zorundadırlar. Gereksinimlerini giderecek araçları üretmeye başlayan insanlar, ihtiyaçlarını gidermelerinin yanı sıra, üretilen araçlar neticesinde yeni ihtiyaçlara sahip olurlar.

---

16 Marx, K., Engels, F., *Alman İdeolojisi*, çev. Tonguç Ok – Olcay Geridönmez, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 16.

17 Marx, K., Engels, F., *Alman İdeolojisi*, çev. Tonguç Ok – Olcay Geridönmez, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 30.

18 *A.g.e.*, s. 35.

Aynı zamanda kendi türlerini devam ettirmek zorunda olduklarından, üremeye ve çoğalmaya da başlarlar. Bunun bir sonucu olarak insanların hem kendi emekleri yoluyla hayatı üretmesi, hem de üreme yoluyla aileleri ve genel anlamda türünü üretmesi, yaşamın zenginleşmesine zemin hazırlar. İnsan, doğa ve toplum arasındaki ilişki evrensel üretime doğru yönelmeye başlar. Bunun sonucu olarak da iş bölümü ortaya çıkar. Özel mülkiyet ile iş bölümünün aynı şeyin iki farklı ifadesi olduğunu vurgulayan Marx, yaşamın zenginleşmesinin bir sonucu olarak iş bölümünün tek tek bireyler ile aileler arasında ortaklaşa çıkarların yaratacağı çelişki, "*devlet* adı altında, gerçek bireysel ve ortaklaşa çıkarlardan ayrı, bağımsız bir biçim alır ve aynı zamanda yanıltıcı bir ortaklık görünümü altında (...) iş bölümü tarafından koşullanmış bulunan ve bu türden her insan yığını içinde ayrışan ve aralarından birisinin bütün diğerleri üzerinde egemenlik kurduğu sınıflara dayanan bir biçim alır."[19] Böylelikle üretim araçlarına sahip olan burjuvazi ile kendi emek gücünü burjuvaziye devreden işçi sınıfı arasında sınıflı toplum meydana gelir. Burjuvazi, ücretli emek sayesinde artı-değer üreterek kendi yaşam koşullarını yeniden üretir. İşçi sınıfı ise kendi emek gücünü satarak, ürünü üzerindeki kontrolünü yitirmesi ve türsel etkinliği olan üretim etkinliğini dolayımsız bir şekilde gerçekleştirememesinden ötürü yabancılaşma meydanda gelecektir. Emek-gücünün bir meta haline gelmesine neden olacak bu süreç, insan ile doğa arasındaki ilişkiyi bozacağı için Taylor'ın sözün ettiği bencillik problemi ve ahlaki ufkun ve anlamın yitimi ortaya çıkacaktır. İnsanın kendi emeğine, emeğinin ortaya çıkardığı ürüne (ona sahip olamayacaktır), kendi doğasına ve diğer insanlara (türüne) yabancılaşması, onun türsel etkinliğini meydana getirememesinden ötürü, insan-doğa ve insan-insan arasındaki ilişkileri sekteye uğratması hasebiyle bu durum, modernliğin bütün sıkıntılarına gebedir. Burada özellikle belirtmemiz gereken bir husus vardır. Marx için üretim, genel olarak bir üretim değil; belirli bir toplumda, belirli ilişkiler ağında gerçekleşen bir insan etkinliğidir. Dolayısıyla üretim sürecindeki yabancılaşma, sınıflı toplumlar için geçerli ise de bu yabancılaşmanın kapitalist üretim biçimindeki boyutu (genel eşdeğerlilik, değişim değerinin merkezileşmesi) diğer toplumsal biçimlerden bambaşka bir yöne evirilmiştir. Bu yabancılaşma teması meta fetişizmi olarak adlandırıldığında (belli bir üretim biçimine işaret etmek üzere) ve meta bütün bir toplumu ele geçiren bir nesneleşme/şeyleşme haline dönüştüğünde akıl, bilim, ahlak, sanat gibi alanlar bu yayılmadan nasiplerini alırlar.

Araçsal akıl bağlamında ele alacağımız mesele yukarıda anlattığımız unsurlarla ilişkili olmakla beraber, özel olarak modern burjuva toplumunun pozitivizm ile birlikte nasıl her şeyi

[19] *A.g.e.*, s. 41.

metalaştırdığına ve eşdeğer kıldığına değinmemiz gerekmektedir. Zira "burjuva toplumu eşdeğerliliğin egemenliği altındadır. Eşdeğerlilik birbirinden farklı şeyleri soyut niceliklere indirgeyerek kıyaslanabilir hale getirir. Aydınlanma açısından sayılara, nihai olarak bir'e bağlanmayan her şey yanılsamadır. Modern pozitivizm de bu kurallara uymayan her şeyi edebiyat diye bir kenara iter."[20]Modern bilim, burjuvazinin çıkarlarına çanak tutmaktadır. Daha başka bir ifadeyle bilim, bu meta ilişkilerinden kendisini soyutlayamaz. Bacon ile başlayan doğanın tahakküm altına alınma projesi, kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşmasıyla insan ilişkilerinin (insanın bizatihi kendisinin) metalaşmasına yol açmıştır. Özellikle, yukarıda yabancılaşma bağlamında değindiğimiz, iş bölümünün kır-kent, kafa-kol emeği gibi ayrımlaştırıcı karakteri ve sermaye temelli (teknoloji merkezli) bir bilim anlayışı insan ilişkilerini olduğu kadar insan aklının kullanımını da araçsallaştırmaktadır. Marx Kapital'in hemen başında, Taylor'ın üç sıkıntısının zemini olarak da düşünülebilecek, şu ifadelerle bütün bir modern toplumu özetlemektedir: "Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliği, 'muazzam bir meta yığını' olarak görünür."[21] Bu nedenle sadece modern insan durumu (bireycilik), modern entelektüel ilişkiler (sanat, bilim) değil aynı zamanda modern siyasal alan da bu meta ilişkilerinden bağımsız düşünülemez.

Siyasal düzlemdeyse Marx, Hegel'in yapmış olduğu sivil toplum ve devlet ayrımını sürdürür. Ancak, konuyu, yukarıda izah etmeye çalıştığımız üretim ilişkileri bağlamında ele alır. Buna göre, Marx için siyasal etkinlik bir mücadele alanı olarak; "devlet içindeki tüm mücadelelerin, demokrasi, aristokrasi ve monarşi arasındaki mücadelenin, oy hakkı uğruna verilen mücadelenin vb. vb., farklı sınıfların birbirlerine karşı yürüttüğü gerçek mücadelelerin büründüğü yanıltıcı biçimlerinden başka bir şey olmadığı"[22] ifade eder. Bu durumda en önemli siyasal örgütlenme olan devlet, belli bir sınıf konumunu imlemektedir. Araçsalcı bir bakışla, Marx için devlet, tıpkı bilim-sanat düzeyinde olduğu gibi, egemen sınıf kontrolündedir veya sınıf ilişkilerinden ve sınıf mücadelesinden soyutlanarak düşünülemez. Modern klasik iktisatçıların "soyut insan-birey" anlayışına benzer bir biçimde, gerçekte bu düşünceyi destekleyen bir dayanak olarak, soyut insan hakları-soyut bir insan tanımından hareketle oluşturulmuş olan bir hukuksal alan söz konusudur. Yine meta analizine paralel olarak, burada da insanlar hukuksal eşitlik biçiminde (tıpkı piyasa ilişkilerindeki şeylerin genel eşdeğerlilik

[20] Adorno, Theodor W., Horkheimer, M., *Aydınlanmanın Diyalektiği*, çev. Nihat Ülner – Elif Öztarhan Karadoğan, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 24.
[21] Marx, K., *Kapital 1. Cilt*, çev. Mehmet Selik – Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s. 49.
[22] Marx, K., Engels, F., *Alman İdeolojisi*, çev. Tonguç Ok – Olcay Geridönmez, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 41.

yoluyla eşitlenmesi gibi) soyut olarak düşünülür. Bir devletin yurttaşı olmak, Fransız İnsan Hakları Bildirgesi'nde yazıldığı gibi, hukuk önünde eşit olmaktır. Ancak gerçek, kanlı-canlı insan olarak işçi, kadın, siyahi olmak paranteze alınmıştır. 1848 ayaklanmaları tam olarak bu siyasal yapılanmanın bir özü olan anayasadaki bu eşitliğin realize edilme talebi olarak okunabilir. Öte yandan eşitliğin sadece hukuksal-hukuk önünde olma boyutu, işçi ile işverenin (yani sermaye-emek ilişkisinin) bir uzantısı olarak görülmelidir. Böylece siyasal alan eşitlik ilkesinin gerçekleştirileceği bir mücadele alanına dönüşür, devlet ise iktidar yoğunlaşmasının merkezi olarak zapt edilmesi gereken bir aygıt biçiminde ele alınır.

Bir parazit olarak görülen bürokratik-devlet, insan özgürlüğünün ve böyle toplumsal özgürlüğün önündeki birincil engeldir; gerçi liberaller için de devlet bu anlama gelir. Ancak Marx, devleti sınıf ilişkilerinin bir uzantısı-sınıf mücadelesinin bir alanı olarak görmektedir. İlk dönemlerindeki radikal-gerçek demokrasi talebi de sonraki proletarya temelli devlet anlayışı da baskıcı, sınıf egemene bir devlet ve siyasal alan tespitine ve bu alanın dağıtılmasına yöneliktir.

Kaynakça

Adorno, Theodor W., Horkheimer, M., *Aydınlanmanın Diyalektiği*, çev. Nihat Ülner – Elif Öztarhan Karadoğan, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Berman, M., *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor*, çev. Ümit Altuğ – Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Foucault, M., *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden – Osman Akınbay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

Harvey, D., *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, Metin Yayınları, İstanbul, 2010.

Küçük, M., *Modernite Versus Postmodernite*, Say Yayınları, İstanbul, 2011.

Marx, K., *Kapital 1. Cilt*, çev. Mehmet Selik – Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, 2011.

Marx, K., Engels, F., *Alman İdeolojisi*, çev. Tonguç Ok – Olcay Geridönmez, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013.

Marx, K., Engels, F., *Komünist Manifesto*, çev. Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, 2010.

Strauss, L., *Politika Felsefesi Nedir?*, çev. Solmaz Zelyüt, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000.

Taylor, C., *Modernliğin Sıkıntıları*, çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

Touriane, A., *Modernliğin Eleştirisi*, çev. Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

West, D., *Kıta Avrupa Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1998.

VAROLMAK İÇİN BAŞKALDIRMAK YA DA BAŞKALDIRMAK İÇİN VAROLMAK:ALBERT CAMUS'NÜN BAŞKALDIRI ANLATISI ÜZERİNE

Doktora Öğrencisi, KENAN MUTLUER
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bölümü, -
ORCID ID: 0000-0001-7568-4038

ÖZET

Sanatçı bir filozof olarak adlandıran Albert Camus'nün romanları ve felsefî denemeleri, temel olarak saçma ve başkaldırı temaları çerçevesinde kaleme alınmıştır. Albert Camus bu doğrultuda öncelikle romanlarındaki karakterlerin tecrübeleri üzerinden ilgili temaları işlemiş, daha sonra doğrudan bu temaların içeriğine yönelik belirli felsefi kavramsallaştırmalara yönelmiştir. *Yabancı* ve *Düşüş* adlı romanlarında saçma teması merkezi bir konuma yerleştirilmiştir; daha sonra bu temanın felsefi denemesini *Sisifos Söyleni*'nde kaleme almıştır. Benzer şekilde, *Caligula* ve *Veba* adlı romanlarında *başkaldırı* temasını işlemiş, daha sonra bu temanın felsefi denemesini *Başkaldıran İnsan*'da irdelemiştir. Ben ile dünya arasındaki uyumsuzluğu ve ilişkisizliği tarif eden saçma düşüncesi, bütün değerlerin ortadan kalktığı ve anlam yitiminin kendini gösterdiği, zamanın öldürücü bir biçimde geçtiği ve monotonluğu açığa çıktığı bir yaşamı betimler. Başkaldırı düşüncesiyse, ben ile dünya arasındaki uyumsuzluğu imleyen saçmayı değer üreten bir sınır kavram olarak belirleyip kendisine bir hareket noktası olarak belirler. Zira başkaldırı, sınır kavram olarak tayin edilen saçmayı tamamen ortadan kaldırırsa, kendi ilk devinimini unutur ve karşı çıktığı ilişkisizliğin kendisini bizzat üretme yanlışına düşer. Bu çalışmada Albert Camus'nün saçma ve başkaldırı düşüncesini irdelemeyi ve bu iki tema arasında köprü kurmaya yardımcı olan sınır kavramının felsefi mahiyetini ele almayı hedefliyoruz.

Anahtar Sözcükler: Varoluşçuluk, Saçma, Başkaldırı, Sınır, Yasa, Güç, Şiddet

REVOLT TO EXIST OR EXIST TO REVOLT: ON ALBERT CAMUS' NARRATIVE OF REVOLT

ABSTRACT

The novels and philosophical essays of Albert Camus, who called the artist a philosopher, were mainly written within the framework of the themes of absurd and rebellion. In this direction, Albert Camus first worked on the relevant themes through the experiences of the characters in

his novels, and then directly turned to certain philosophical conceptualizations for the content of these themes. In his novels *The Stranger* and *The Fall*, the theme of the absurd is centrally located. Later, He wrote the philosophical essay of this theme in *The Myth of Sisyphus*. Similarly, he dealt with the theme of rebellion in his novels *Caligula* and *The Plague*, and then examined the philosophical essay of this theme in *The Rebel*. The idea of absurd, which describes the discord and disconnection between the self and the world, describes a life in which all values disappear and loss of meaning manifests itself, time passes deadly and monotony is revealed. The idea of rebellion, on the other hand, defines the absurd signifying the incompatibility between the self and the world as a value-producing border concept and sets it as a starting point for itself. Because if the revolt completely eliminates the absurdity that is defined as the limit concept, it forgets its first movement and falls into the error of producing itself the non-relationship that it opposes. In this study, we aim to examine Albert Camus's idea of absurdity and rebellion, and to address the philosophical nature of the concept of border, which helps to bridge these two themes.

Keywords: Existentialism, Absurd, Rebellion, Boundary, Law, Power, Force

"*Yüzyıl hem hapishanedir hem yeni gün,*
mahkûm edilmiş bir dinozor
ve doğmakta olan genç bir hayvandır."[1]
Alain Badiou

1. Giriş

Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt* adlı ünlü eserinde önemli bir çağrıda bulunur: "İnsanın kendi hedefini belirlemesinin zamanı geldi, insanın en yüce umudunun tohumunu ekmesinin zamanı geldi."[2] Bu çağrı, tabiatı gereği bir davettir de; fakat bu davet bir ricayı barındırmaz içinde, bir yakarıştır dile gelen. Bir aciliyeti bildirir. İvedilikle bir şeyler yapılmalıdır; aksi takdirde geç kalınacaktır. *Zaman*ı gelmiştir artık, tam şu anda, tam da *şimdi*dir yapılması gereken; zira, "[t]oprak hâlâ yeterince zengin bunun için. Ama bu toprak yoksul ve çorak olacak gelecekte, tek bir ağaç bile yeşermeyecek artık onda."[3] Çağrı ansızın çığlığa, feryat figana dönüşür. Bir şeyler yapılmalıdır; yoksa çok geç olacak, her şey kuruyup gidecek… Duyulma, görülme,

[1] Alain Badiou, *Yüzyıl*, Çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 27.

[2] Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, Çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2020, s. 10.

[3] *A.g.e.*, s. 11.

tanınma çağrısıdır bu, *sessiz*in dile gelişidir. Dokunulmayı talep eder, *temas edilme*sini ister. "Eyvah! İnsanın artık yıldızları doğuramayacağı günler yaklaşıyor."[4] Âdete bir *kurtuluş* talebine dönüşür çağrı. Göz göre göre yitirilmesine, kuruyup gitmesine nasıl izin verilir? Uyandırmaya çalışır; fakat bir aydınlanma değildir bu uyanış. Ayıltmadır, baygın uykusundan sarsarak uyandırma girişimidir.[5] Gözünün önünde olan biten şeyi görmeye seslenir. Nabzının hâlâ atıyor olduğunu hissettirmeye çabalar. Çırpınanın, nefes almak için can havliyle davrananın var-oluyor oluşunu göstermeye çalışmadır. *Şimdi*lik var-olu(yor)dur, daha sonra var-ol(ma)yacaktır. Yitip gitmekte olanın var-oluş çabasından daha meşru ne vardır? Gün gibi açıktır onun hâli, bir başkaldırı edimidir, tokat gibi çarpar: "Girer girmez tokatlayacağım. Acaba şamarı atmadan birkaç sözle bir giriş yapmak lazım mı? Hayır! Sadece girer tokatlarım!"[6] Sıkışmışlığa, daralmışlığa, yaşamıyor oluşa karşı bu feryat figan, eline ne gelirse savurmaya dönüşür. İsabet etmesine gerek yoktur; nereye çarparsa çarpsın, altında kalınan enkaz bir nebze olsun aşınacaktır. Yeter ki, ses işitilsin, feryat figana karşı bir şey yapmaya *karar* verilsin. Hayat memat meselesidir varoluş; âdete ölüme doğru akıp giden zamanın her bir anında yaşamı biteviye canlı kılma telaşıdır.

Walter Kaufmann, *Dostoyevksi'den Sartre'a Varoluşçuluk* adlı eserinin "Önsöz"ünde varoluşçuluk üzerine temel bir tespitte bulunur: "Herhangi bir düşünce okulundan olmamak, herhangi bir inançlar küme'sini, özellikle sistemleri yetersiz görmek, sığlığını, bilgiçliğini, yaşamdan yoksunluğunu ileri sürerek gelenekçi felsefeyi açıkça küçümsemek– işte varoluşçuluğun çıkış noktası."[7] Topyekûn bir başkaldırıdır varoluşçu düşünce, yirminci yüzyılın yıldırıcı sonuçlarından hareketle yaşamı yaşatmayan ne varsa karşısına alır; onu hizaya

---

[4] *A.g.e.*, s. 11.

[5] Bu ifade özel olarak tartışılmayı hak etmektedir. Aydınlanma düşünürleri, *güç* (*power*) ile *zor* (*force*) arasındaki ayrımı gözeterek sözcüklerini seçerler. *Güç* (Alm. *Power*, *Leistung* [kapasite, performans], *Macht* [bir engele karşı güç uygulama]), Latince *posse* kavramından türemiştir ve bir şeyin *kendi içinde* sahip olduğu *potentia* anlamında yapabilme, edebilme kudretine işaret ederken, *zor* (Alm. *Zwang*, Gewalt [şiddet, kuvvet, baskı, zorlama, icbar]), Latince *fortis* kavramından türetilmiştir ve dışardan uygulanan kuvvet anlamında kullanılır. Buradaki uyandırma sözcüğü yerine ayıltma sözcüğünün seçilme nedeni, tam da öznenin ölümlü olmaklığının yarattığı baskıya ve zorlamaya işaret etmek içindir. Bu durum varoluşçu düşüncenin politik boyutunu tartışmak için oldukça verimlidir. Varoluşçular güç ve zoru aynı anlamda kullanmaya eğilimlidir. *Zor*un tahakkümle –e.d. bir diğerini dışsal gücün nesnesi kılma hâliyle– ve despotlukla olan ilişkisi oldukça dikkat çekicidir. Ölümün varlığı, iradeyi despotik bir tarzda baskılar, âdeta şiddetle sarsar. Ölüme karşı özgürlük çağrısı, yaşam tecrübeleri niceliksel olarak arttırmaya sevk eder. Bu, bir nevi negatif özgürlük deneyimidir. Halbuki *güç*, ahlaksal olanla bağıntılı olarak özgürleşme olanağının edimselleşmesi (*Wirklichkeit*), istihraç edilmesi (*educt*), içsel olanın irade (*Will*) yoluyla seçilerek (*wählen*) tecessüm ettirilmesi anlamlarıyla kullanılması bakımından, yaşamı anlamlı kılmak amacıyla ahlâkî olana işaret etmektedir. Özgürlüğün seçim, sınırlama ve ahlaklılıkla birlikte gelen yönü, kendi içinde pozitif özgürlük zemini taşır. Bu noktada, ben ile biz arasındaki ilişki, iki farklı tarzda kurulur. Bu farka ileride değineceğiz.

[6] Fyodor M. Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, Çev. Nihal Yalaza Taluy, Türkiye İş Bankası Kültür, Yay. İstanbul, 2014, s. 90.

[7] Walter Kaufmann, *Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk*, Çev. Akşit Göktürk, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1997, s. 7.

getirmeye, adaletsiz olan bu dünyanın sorumlusu olduğumuzu göstermeye çalışır. Varoluşçu düşünceye göre, bireysel insan hayatına ilişkin varoluşsal tecrübe halleri hiçbir biçimde felsefenin mantıksal, teorik, "kuru" diliyle anlatılamaz.[8] Varoluşsal tecrübenin somut hâli betimlenmelidir. Bu betimleme ölüm, bırakılmışlık, terk edilmişlik, düşüş, kaygı, yabancılaşma, yalnızlık, uyumsuzluk, sınır, saçma, yüzleşme, karar, sorumluluk, özgürlük, adalet, yaşam, başkaldırı gibi temalar üzerinden şekillenir. Bütün varoluş filozofları, özgürlüğü kaybetme tehlikesiyle birlikte gelen acı ve ıstırap dolu yaşam tecrübelerini betimleyen ortak bir iklimde bulunur. Şöyle söylemişti Albert Camus 10 Aralık 1957'de Nobel Ödülü'nü aldıktan sonra yaptığı konuşmada:

> "Birinci dünya savaşı başlarında doğan, [Hitler]in iktidara geçtiği ve aynı zamanda ihtilâl mahkemelerinin kurulduğu sırada yirmi yaşında olan, daha sonra eğitimlerin İspanya savaşı ikinci dünya savaşı, ölüm kampları evreni, işkence ve ceza evleri Avrupası ile karşı karşıya kalarak tamamlayan bu insanlar, bugün de yapıtlarını ve oğullarını, nükleer savaşın korkuttuğu bir dünyada yetiştirmek zorundadırlar. Öyle zannediyorum ki, hiç kimse, iyimser olmalarını isteyemez onlardan."[9]

İyimser değildir varoluşçu filozoflar, Camus açıkça dile getirmiştir bunu. Hegel'in "mutsuz bilinç" tarifine benzeyen iz düşümler sezilir onlarda.[10] Lâkin, buradaki sadece tanınma arzusunun sekteye uğratılmasın doğan mutsuzluk değildir; yaşayamamanın, yaşatılmamanın, neredeyse uşaklığa/köleliğe bile layık olamayacak kadar yalnız ve çaresiz kalmanın mutsuzluğudur. Ölüme varan kaderin ortaklığına karşı bir araya gelme serzenişidir. Kaçınılmaz

---

[8] Varoluş (*existence*) sözcüğünden türeyen varoluşçuluğun (*existentialism*) özüne (*essence*) yönelik bir tanım yapmak, kavramı gereği makul olmasa da, betimsel olarak nasıl olageldiğinin bir yorumunu yapabiliriz. En genel anlamıyla "[v]aroluşçuluk, Avrupa'da, özellikle Fransa'da, II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra öne çıkan ve soyut evrensel insan niteliklerinden farklı olarak her bir insan bireyin biricikliğine odaklanan felsefi ve edebi bir harekettir" [bkz. Robert Audi, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 1999, s. 296]. Varoluşçuluk hareketinin felsefi bir tavır olmasının yanında, ebedi bir anlatı formunda her bir bireyinin biricikliğine, öznel tecrübesine yaptığı vurgunun zemininde, özellikle Edmund Husserl'le birlikte ortaya çıkan *Fenomenoloji* geleneği vardır. Fenomenoloji geleneğinin yönelimsellik (*intentionality*) tezinden hareketle "bilinç, her zaman bir şeyin bilincidir" ifadesi, her bir bireyin kendi öznel tecrübesini deskriptif olarak ifade etmesine olanak tanır. Bunun bir diğer veçhesiyse, Alexander Nehamas'ın *Edebiyat Olarak Hayat* kitabında Nietzsche'yi estetizm ve perspektivizminden hareketle "felsefeci olan edebi bir karakter yaratma çabası" olarak üslup çeşitliliği üzerinden okumasıdır. Nehamas'a göre "Nietzsche bir tasvir sunmak yerine, bir bireyin (…) kendisini biçimlendirmede başarılı olabilmesinin yolunu kendi yapıtları aracılığıyla örneklendirir" [bkz. Alexander Nehamas, *Edebiyat Olarak Hayat*, Çev. Cem Soydemir, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1999, s. 25].

[9] Albert Camus, *Sanatçı ve Çağı*'ndan aktaran Ali Osman Gündoğan, *Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi*, Birey Yay., İstanbul, 1997, s. 43.

[10] Hegel'in "mutsuz bilinç"i, arzuyu arzulayan arzu fikrinden hareketle özbilincin başka bir özbilinç tarafından tanınması (*Anerkennung*) uğruna girdiği ölesiye mücadelenin sonucunda Efendi ve Uşağın/Kölenin konumlanması sonucu oluşan uşağın/kölenin bilincidir. Efendi'ye karşı yaşadığı mağlubiyetten ötürü, uşak önce Stoacılık, sonra Kuşkuculuk, son olarak da "mutsuz bilinç" evresine varır. Efendisini ve kendisini soyut bir birlik olan Tanrı düşüncesinden hareketle eşitler. Hegel, Hıristiyanlığın köklerini "mutsuz bilinç" düşüncesinde bulur.

olana karşı kurtuluş sağlayacak bir müşterekliği kurma çabasıdır. Ölümü göstererek özgürlüğe çağırır. İşte bu çalışmanın sınırları da belirlenir böylece; burada, Fransız varoluşçuluğun en önemli isimlerinden biri olan Albert Camus'nün başkaldırı düşüncesinin özgürlükle olan ilişkisi tartışılacaktır.

2. Albert Camus'nün Saçma ve Başkaldırı Düşüncesi

Sanatçı bir filozof olarak adlandıran Albert Camus'nün romanları ve felsefî denemeleri, temel olarak *saçma*[11] (*absurde*) ve *başkaldırı* temalarının sınırları çerçevesinde kaleme alınmıştır. Camus, öncelikle romanlarındaki karakterlerin birtakım tecrübeleri üzerinden ilgili temaları işlemiş, daha sonra doğrudan bu temaların içeriğine yönelik belirli felsefi kavramsallaştırmalara yönelmiştir. Sözgelimi, *Yabancı* ve *Düşüş* adlı romanlarında *saçma* teması merkezi bir konuma yerleştirilmiştir; daha sonra bu temanın felsefi denemesini *Sisifos Söyleni*'nde kaleme almıştır. Benzer şekilde, *Caligula* ve *Veba* adlı romanlarında *başkaldırı* temasını işlemiş, daha sonra bu temanın felsefi denemesini *Başkaldıran İnsan*'da irdelemiştir. Her iki temayı da genel olarak, *uyumsuzluk* kavramı çatısı altında toplayabiliriz. Uyumsuzluk ve saçmayı aynı anlamda kullanan Camus, bu temaları çeşitli varoluşsal tecrübelerle birlikte betimleyip içeriğini derinleştirirken, başkaldırı temasını işlediği eserlerindeyse uyumsuzluğa karşı bir devinim kazandırmaya çalışır.

Camus'nun *Sisifos Söyleni*'nde ifade ettiği biçimiyle "Saçma, her şeyden önce bir kopuştur. Karşılaştırılan öğelerin ne birinde ne de öbüründedir. Ben ile dünya arasındaki karşılaştırmadan doğar."[12] Dolayısıyla, ne dünya tek başına saçmadır ne de ben tek başına saçmadır; karşılaştırılan taraflardan birinin ortadan kalkması durumunda saçma da ortadan kalkar. Ben ile dünya arasındaki uyumsuzluğu ve ilişkisizliği tarif eden bir ilişkiye işaret etmesi bakımından saçma düşüncesi, bütün değerlerin ortadan kalktığı ve anlam yitiminin kendini gösterdiği, zamanın öldürücü bir biçimde geçtiği ve monotonluğu açığa çıktığı bir yaşamı betimler.

[11] Saçma (*absurde*) sözcüğü Latince sağır, dilsiz anlamlarına gelen *surdus* sözcüğünden türeyen *absurdus*'den gelir. Camus, *Sisifos Söyleni* adlı kitabının başında, *saçma* ile *uyumsuz* sözcüklerinin ikisini de *absurde* sözcüğüyle karşıladığına işaret eder. Ona göre, *absurde* "insan açısından evrenin mantığa aykırılığını, tutarsızlığını anlamış, bilinçli insan ya da düşünceyi belirtir" [bkz. Albert Camus, *Sisifos Söyleni*, Çev. Tahsin Yücel, Can Yay., İstanbul, 1997, s. 8].
[12] Albert Camus, *Sisifos Söyleni*, Çev. Tahsin Yücel, Can Yay., İstanbul, 1997, s. 39.

Camus, saçmayla baş edebilmek için üç uğraktan söz eder. İntihar[13], umut[14] ve başkaldırı. İntihar ve umut, ben ile dünya arasındaki uyumsuzluk ilişkisinde karşılaştırılanlardan birinin ortadan kaldırarak elde edilen bir kaçış yolu olarak tarif edilir. Başkaldırıysa, ben ile dünya arasındaki uyumsuzluğu imleyen saçmayı *değer* üreten bir *sınır* kavram olarak belirleyip kendisine bir hareket noktası olarak belirler. Başkaldırı, şayet sınır kavram olarak tayin edilen saçmayı tamamen ortadan kaldırırsa, kendi ilk devinimini unutur ve karşı çıktığı ilişkisizliğin kendisini bizzat üretme yanlışına düşer. Dolayısıyla saçmanın tanınması ve insanın yaşama imkânını sağlayacak bir değer olarak kabul edilmesi gerekir; çünkü Camus'ye göre özgürlüğün zemininde sınırlı ve ölümlü olduğunun bilincinde olmak vardır. Ölüm bilinci, hayatı canlı ve içten yaşamayı, bu hayata bağlı kalmayı sağlar. Ölüm, şimdi anın somut zenginliğini açığa çıkartır; yaşamın pek çok yönünü keşfetmeye güdüler. Dolayısıyla saçmanın insana açacağı kapıyı tanıyıp kabul etmek; başkaldırı için o kapıdan fasılasız geçmek gerekmektedir.

Başkaldırı saçmayı canlı tutarak, eş deyişle şimdi ve buradaki tüm gerçekliklerle sürekli yüzleşerek, yaşamı yaşanabilir kılan ve anlam üreten bir edim olarak tarif edilir. Yaşam, Ben'e yabancı olan dünyada, hem dünyadan hem de Ben'den ayrılmadan, hem dünyayı hem de Ben'i devam ettirme durumudur. Saçma, olduğu gibi bırakılırsa ya da tanınmazsa, hayat sürekli anlamdan yoksun bir halde kalır ve her şey meşru olur. Bütün değerlerin ortadan kalktığı durumda güç ve iktidar, bütün meşruiyeti üzerine alır. Öldürmenin ve cinayetin de hak olduğu durumlar ortaya çıkar. Öldürmenin önüne geçilmesinin biricik zemini, saçmanın varlığı tanıyıp onu sürdürmemektir. Saçma, çelişkili bir kavramdır; bir taraftan başkaldırının ortaya çıkmasının zemininde dururken; diğer taraftan başkaldırının ölüme ve cinayete götürmeyecek sınırlarını belirler. Bu bakımdan uyumsuzluk tecrübesi, ilk ve tek gerçek hareket noktası olarak konumlandırılır. Şimdi, saçmanın hareket noktası olarak seçildiği başkaldırı düşüncesini biraz daha derinleştirelim.

---

[13] Albert Camus, *Sisifos Söyleni* adlı eserinde gerçekten önemli olan tek felsefi sorunun "intihar" olduğunu ileri sürer. Yaşamın yaşamaya değip değmediği meselesi, Ben ile dünya arasındaki uyumsuz ilişkinin karşısında alınan ilk sahih tavır olarak ele alınır. İntihar düşüncesi, uyumsuzluk ve ilişkisizliğe karşı, kendi özgürlüğünü tesis etmek için benin ortadan kalkması anlamına geldiğinden saçmanın koşullarını ortadan kaldırır. Camus'ye göre, mantıksal intihar, insanı özgürlüğüne kavuşturduğu için takdir edilir; fakat mantıksal intihardan fiziksel intihara geçiş meşru görülmez; zira saçmaya karşı bir öznellik konumu yakalanmış olmamasına rağmen, bu durum saçmayı bir hareket noktası olarak almayı değil, ona boyun eğmeye neden olduğu için kabul edilemez.

[14] Umut ya da imkânsız olanı arzulamanın, Ben'in irrasyonel gördüğü dünyaya bir anlam yükleme arayışı olduğu öne sürülebilir. Umut, bu dünyayı ortadan kaldırıp onun yerine başka bir dünyayı ortaya koymaya çalışır; fakat Camus'ye göre bu durum, yaşama karşı boyun eğme anlamına gelmektedir. Yaşam, her ne kadar saçma da olsa, Ben kendini bu gerçeğe, eş deyişle şimdiye sımsıkı bağlamalıdır. Fakat umut, Ben'i şimdiden koparıp geleceğe bağlamak ister; şimdinin üzerine bir perde çeker. Camus'ye göre bu, felsefi intihar demektir. Umut, örtük olarak bizim saçma olan gerçekliği tanımamızın önüne geçer. Saçmayı ortadan kaldırır; fakat aynı doğrultuda ölümü ve kötülüğü tanıyıp yaşamı yaşanabilir kılma olanağını da ortadan kaldırır.

Başkaldıran İnsan adlı felsefi denemesinin girişinde Camus, mantıksal cinayetin varlığını benimsemeyi ve daha sonra da bunun doğrulayan nedenleri incelemeyi hedefler. Suçsuzluk postuna bürünen bir cinayetin ya da öldürme ediminin kendisini haklı çıkardığı nedenleri anlamaya çalışır. En temelde, öldürme ediminin gerekli olup olmadığını konu edinir. Dolayısıyla *Sisifos Söyleni*'nde intihar ve saçma kavramıyla başlamış düşüncesini, bu eserinde cinayet ve başkaldırı gerilimiyle sürdürmeyi amaç edinir.[15]

Camus'ye göre başkaldırı, ilkin akılsızlık görünümünden doğar; zira başlangıçta olumsuzlama edimiyle birlikte örtük olarak neyin olumlandığı belirsizdir; bu kör atılış, kargaşa ortasında düzeni, kaçıp gidenin, silinenin merkezindeki birliği ister. Başkaldırma hareketinin temel kaygısı değiştirmektir, değiştirmek tanımı gereği eyleme geçmeyi gerektirir. Fakat eyleme geçme edimi Camus'ya göre gelecekte öldürmeyi de kendisinde meşru görme tehlikesini barındırır. Oysa başkaldıran insan öldürmenin uygun olup olmadığı bilmemektedir. Bu noktada başkaldırı hareketi, kendi kendisini inceleyerek yasaya uygun kılmak istediği nedenleri kendi kendisinden çıkarmalıdır. Bu noktada Camus, temel olarak sorunu şu şekilde tarif eder: İnsanın başkaldırı olanağı, mağduriyetinin verdiği haksızlıktan hareketle meşru bir öldürme ediminin kabul edilmesine vardırılabilir mi; yoksa tam tersine, suçsuzluk durumunu benimsemekle birlikte öldürmenin de bir suç olduğu kabul edilen akla uygun bir suçluluk ilkesi bulunabilir mi?[16]

Başkaldıran insan, Camus tarafından "Hayır!" diyen biri olarak tanımlanır. Bu hayır, üzerine uygulanan şiddete karşı bir sınır kavramının varlığına işaret eder. Bir şeyin daha fazla kabul edilemez oluşunu, sınırın aşıldığına dikkat çeker. Hayır, toptan bir ret anlamına gelmez; örtük bir biçimde içinde Evet'i de barındırır. Hayır demek suretiyle başkaldıran insan, aynı zaman bir değeri kabul eden insan olması bakımından evet de diyen bir insandır. Hayır denilen şeye karşı, herhangi bir biçimde, herhangi bir yerde haklı olmanın duygusu uyanır. Başkaldırının temelinde yatan şey, bu haklı olma durumudur; yani, haklı olunan ve korunması gereken bir sınıra müdahale edildiğinde, haddini aşan bu müdahaleye hayır demek gereklidir. Dolayısıyla başkaldırı edimi, hem katlanılmaz bulunan bir haksızlığın kesinlikle olumsuzlanmasına, hem de bulanık olan bir hak inancını doğurur; sınırla birlikte, bu sınırın berisinde var sandığı ve korumak istediği değeri de belirler. Camus'ye göre, her başkaldırıda, haksızlığa karşı tiksinti hissedilir; bu duygu aynı zamanda insanın kendi benliğine birdenbire katılışı anlamına gelir. Başkaldırı edimiyle birlikte, mevcut olandan başka bir şeye katıldığını

[15] Albert Camus, *Başkaldıran İnsan*, Çev. Tahsin Yücel, Can Yay., İstanbul, 2020, ss. 13-5.
[16] *A.g.e.*, s. 20.

hissettiren bir sezgi açığa çıkar. Kendiliğinden bir değer yargısı ortaya çıkar; birliğe dahil olma hissiyle tehlikeler içerisinde bu değeri sürdürme kaygısı hasıl olur. Camus'ya göre bu değer, saygı duyulması beklenen *adalet* duygusudur. Kendi hakkını korumak isteyen başkaldıran insan, kendisine haksızlık etmek isteyen başkalarına karşı kendi varlığını onaylamakta ve kendini bir değer varlığı olarak ortaya koymaktadır. Başkaldırı, en başta kendisini onaylamasının bir aracı olarak görülür; haklı olma duygusu, olumsuz değerler ve anlam yitiminin arasında olumlu bir değer yeşertir.

Başkaldırı edimi kendisinde olmayan şeyi ele geçirmeye yönelen ya da kendi eksikliğini ve güçsüzlüğünü örtük olarak kabul eden bir hınç (*ressentiment*) değildir. Başkaldırı, kendisinde bulunan değerin varlığını kabul ettirmeye çalışır. Camus'ye göre hınç ötekinin sahip olduklarını yitirilmesini isteyen edilgen bir arzudur; fakat başkaldırı âdete sahip olduğu değerin varlığını somutlaştırma ve tanıtma etkinliğidir. Bu bakımdan her başkaldırı başkalarında bir bilinç oluşturur. Köle efendisine karşı hayır diyorsa, köle hem kendisini hem de efendisinin mevcut gerçekliğini reddetmektedir. Köle ve efendinin oturduğu masayı devirerek, her ikisinin de başka bir birliğe, adil ve eşit bir birliğe sahip olduğunu göstermeyi amaçlar. Buradan hareketle başkaldırının yalnızca ezilmişlikten doğmadığını, başka birinin ezilmişliğinden de doğabileceğini ifade etmek gerekir.

Camus'ye göre başkaldıran kişi, her şey olmak ister; birdenbire bilincine vardığı ve kendi varlığında kabul edilmesini, saygı gösterilmesini istediği bu değerle tümden özdeşleşmek ister ya da hiç olmayı, kendisine egemen olan gücün kendisini yere sermesini ister. Bu değer uğruna ölümü, kendini kurban etmeyi göze alır. Diz çökerek yaşamaktansa, ayakta ölmeyi yeğ tutar. Kendini "ya hep, ya hiç"in içinde bulur.[17] Kendi bireysel yanından doğmakla birlikte, başkaldırı edimiyle birlikte bütün insanlığı büsbütün kucaklar. Dünyanın uyumsuzluğun ve yaşamın görünüşteki kısırlığının, başkaldırı edimiyle birlikte herkeste ortak olduğu deneyimlenir. Camus'ye göre bu durum başkaldıranı dayanışmaya davet eder; zira acının bireysel olmadığı,

[17] Burası, Albert Camus'nün başkaldırı düşüncesindeki çelişkili yanlardan biridir. Saçmayı ortadan kaldırmak için mantıksal intiharı meşru görüp fiziksel intihara karşı olan Camus, başkaldırı ediminin cinayeti haklı çıkarmasına karşı olmasına rağmen, değeri korumak için başkaldıranın ölüme gitmesini meşru görür. Bunun bir çelişki olarak okunması, bir dava uğruna yaşamlarından olan insanların haklı mücadelesini hiçleştirme çabası olarak görülebilir. Lâkin kastettiğimiz şey tam olarak bu değildir. Camus, değer için ölmeyi meşru görürken, hayır sözcüğünün içinde yatan evet'in varlığını ve evetin kurucu gücünü görmezden gelmektedir. Sanki hayır demenin büyüsüne kapılmış gibidir. Zira evet sözcüğü, şayet bir değer olarak adalet düşüncesini ortaya çıkarıyorsa, bilinmelidir ki adalet düşüncesi yalnızca var olanlar arasında tesis edilir; yoklar arasında değil. Adalet arayışı, adalet arayanın ortadan kalkmasına neden olursa, adaletin zemini ortadan kalkar. Burada siyasal olan, hızla ahlakileşmeye başlar. Adaletin kendisiyle değil, yalnızca duygusuyla yetinilir. Varoluşçu düşüncenin Ben ile Dünya arasında kurduğu ilişkinin en derinde soyut olduğunun göstergelerinden biridir bu durum. Başka bir deyişle, Ben'in Biz'de korunmuyor olduğunun resmidir.

bütün insanların ortak acısının olduğunun bilincine varılır. Böylelikle başkaldırının bireyi yalnızlığından çekip alan ilk kesinliği de tesis edilir: "Başkaldırıyorum, öyleyse varız."[18]

Camus'ya göre insan varolmak için başkaldırmak zorundadır; ama başkalarının kendi kendinde bulduğu, insanların üzerine birleştikçe var olmaya başladıkları sınıra saygı göstermesi gerekir. Başkaldırı düşüncesi, canlı tutulması gereken sürekli bir gerilimdir. Camus bu doğruda, metafizik ve tarihsel başkaldırı sınıflandırmasına giderek, Batı kültürünün felsefe, edebiyat ve devrimler tarihini sıkı bir incelemeye tâbi tutar. Bütün bu alanlarda başkaldırının insanî değerleri açığa çıkardığı noktaları vurgulayarak nerede yolundan saptığını, nerede meşru olduğunu göstermeye çalışır.

Şimdi, Camus'nün izini takip etmeye bir son vererek başkaldırı hareketi ve varoluşçuluk arasındaki ilişkiyi derinleştirmeye çalışalım.

3. Albert Camus'un Başkaldırı Hareketi Üzerine Felsefi Çıkarımlar

Öncelikle ifade etmemiz gerekir ki, varoluşçuluk düşüncesi, özü[19] (*essence*) değil de varoluşu (*existence*) imlemesi bakımından, baştan tanımlanmış bir insanî özün edimselleşmesi ya da gerçekleşmesi gibi bir tartışma zemininde ilerlemez. İnsanın yaratma kapasitesinin özgürleştirici yanını temel hareket noktası olarak belirler. Bu durum, bir bakıma özgürlüğün dinamik bir oluş halinde olan insanın ediminde aranması anlamına gelir. Fransız varoluşçuluğunun bir diğer önemli ismi olan Sartre, insani varoluşun özgürlükle olan ilişkisini, herhangi bir dışsal belirlenime sahip olmaması ve bütün yaratıcı kudretin *kendi-için varlık*'ın olumsuzlama edimine verilmesi bakımından, mutlak bir özgürlük resmi sunduğunu ifade eder. Fakat mutlak özgürlük, elbette keyfiyetle (*Willkür*) ilişkilenmemelidir; kendi bilincine sahip olma ve olumsallık arasındaki gerilim, keyfi özgürlüğün bir tür patolojiye dönüşme riskini barındırır. Sözgelimi, Camus için bu durum, Don Juan, aktör, fatih gibi nicelik kahramanlarınca tarif edilir. Ölüme karşı niceliksel olarak yaşam pratiklerini olabildiğince arttırmayı hedefleyen kahramanlar, saçmaya karşı yaşamı zengin kılacak alternatif yollar bulmuş kişilerdir. Lâkin bu durum saçmayı aşmaya yetmez. Başka bir örnek, Sartre'ın *Bulantı* romanından verilebilir.

[18] Albert Camus, *Başkaldıran İnsan*, Çev. Tahsin Yücel, Can Yay., İstanbul, 2020, s. 33.

[19] Herbert Marcuse, "Öz Kavramı" adlı yazısında özü şu şekilde tanımlar: "[Ç]ok çeşitli biçimlerin ortak içeriği, görünüşlerin sürekli değişen çokluğundan tek bir hakiki Varlığın soyutlanması ve yalıtılmasıdır. "Öz" adı altında, bu varlık "otantik", kesin ve güvenli bilginin nesnesi yapılır" [bkz. Herbert Marcuse, "Öz Kavramı", *Olumsuzlamalar*, Çev. Tufan Karaağaç, Yay. Haz. Kurtul Gülenç, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2020, s. 59]. Varoluşçuluğun fenomenoloji kökenli olması, öz ve varoluş, biçim ve içerik arasındaki geleneksel kavramsallaştırmanın ötesinde bir kavramsal teçhizata sahip olduğunun göstergesidir. Fakat bu teknik analiz, bu metnin sınırlarını fazlasıyla aşar. Bu noktada varoluş ifadesiyle temel olarak yaratıcı edimin kastedildiğini söylemekle yetinelim.

Olumsallık zemininde sahip olunan mutlak özgürlüğün bireye sağladığı baş döndürücü güç imgesi, örtük olarak bireyin olanaklarını elinden alan bir yıkıcılık faaliyetine dönüşür. Fransız varoluşçuluğu olumsallık ve özgürlük arasındaki gerilimi, sorumluluk ilkesiyle birlikte aşmaya çalışmaktadır. Başka bir deyişle, saçmayı olumsuzlama edimi, eş deyişle başkaldırı hareketi, bir tür değer ve sorumluluk fikriyle birlikte gelir. Varoluşçuluk hareketinin öznenin sıkılmışlığı, daralmışlığı ve yaşamıyor oluşuna karşı yaptığı bütün başkaldırı edimleri, sorumluluk bilincinden hareketle ansızın diğerleriyle bağ kurulmasına olanak tanıyan kolektif bir etkinliğe dönüşür. Öznel tecrübeden, kolektif tecrübeye *sıçranır*.

Bir yandan özgürlüğün varoluşun dinamik yaratıcılığında aranması öte yandan sorumluluk bilincinin vermiş olduğu adalet ilkesiyle birlikte Ben'den Biz'e sıçranması, Fransız varoluşçuluğunun ahlâkî ve politik veçhelerinin olduğunun en somut göstergesidir. Bütün bunlardan hareketle, ilkin varoluşçuluğunun felsefi mahiyetine değinip ardından başkaldırı düşüncesini yasallık-meşruiyet ekseninde yasa-şiddet ilişkisi bağlamında inceleyelim.

Theodor W. Adorno, *Ahlak Felsefesinin Sorunları* adlı eserinin "İkinci Ders"inde ahlak felsefesinin temel sorununu şu şekilde ifade eder: "Tikel olan, tikel çıkarlar, bireyin davranışı, tikel insan ile onun karşı kutbundaki evrensel/tümel olan arasındaki ilişkidir bu sorun."[20] Şimdi, tekil olan ile evrensel olan arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı sorusu, aynı zamanda teorik olan ve pratik olan ilişkisini de içerisinde kapsar. Tikel ve evrensel olan arasındaki sorun, soyut olarak teorik düzlemde ele alındığı müddetçe içerdiği pratik yanlarını görmezden gelinme tehlikesiyle karşı karşıya kalınacaktır. Bunun dışında, pratik yanlarının dikkate alındığı durumlarda da, evrensel çıkar ile tikel çıkar arasındaki ilişkide kantarın hangi tarafa kaydığını belirlemek de başka bir soyutlama düzeyini gerektirir. İnsani olanın ne olduğunu belirlerken insan ile doğanın ayrımını belirleyen bir soyutlama düzleminin yanında, ikinci doğa olarak tekil insan ile toplumun, bununla birlikte kültürün ve tarihin iç içe girdiği ikinci bir soyutlama düzlemi de söz konusudur.

Bu soyutlama düzlemlerinin varoluşçu düşünceyle olan ilişkisini biraz derinleştirmeye çalışalım. Hegel, *Kim Soyut Düşünüyor?* adlı kısa yazısında, soyut düşünceyi "[k]atilde onun bir katil olduğu soyutlamasından başka hiçbir şey görmemek ve onun geri kalan tüm insani özünü bu yalın nitelik vasıtasıyla hiçlemek"[21] olarak tarif eder. Sadece analitik evrensel soyutlamalar, eş deyişle anlama yetisinin bilgisine dayalı (*Erkenntnis*) tikel-evrensel ilişkini

[20] Theodor W. Adorno, *Ahlak Felsefesinin Sorunları*, Çev. Tuncay Birkan, Metin Yay., İstanbul, 2015, s. 27.
[21] G.W.F. Hegel, "Kim Soyut Düşünüyor?", *Alman İdealizmi II – Hegel*, Çev. Hakkı Hünler, Ed. Güçlü Ateşoğlu, Doğu Batı Yay., Ankara, 2013, ss. 58-9.

mekanik bir tarzda ele alan akıl yürütme formu, içeriği ve pratiği dışarıda bırakması bakımından özsel, kültürel ve tarihsel ilişkileri tekil olanda göremez. Bu noktada, Adorno'nun mizaç etiği (*Gesinnungsethik*) ve sorumluluk etiği (*Verantwortungsethik*) arasındaki ayrımı belirtmek yerinde olacaktır. Mizaç etiği "saf iradeyle bağıntılı olan normlar" olarak tarif edilirken; sorumluluk etiği "pratikte gerçekleştirime yönünde nesnel bir imkânı da içinde barındıran normlar" olarak tanımlanır.[22] Mizaç etiği, saf iradeyle bağlantılı olan normlara işaret etmesi bakımından, Ben'in Biz ile kurduğu ilişkiyi analitik evrensel bir şekilde kurma problemini içinde barındırmaktadır. Fransız varoluşçuluğu Ben'in başkaldırı ediminde kendisini adalet duygusundan hareketle bir birlik içinde bulması, bu tarz bir soyutlama düzeyinde kalır. Bunun dışında Adorno'nun, dolaysız, aktif tepki olarak tanımladığı "kendiliğindenlik" kavramını da burada anmak gerekir. Adorno'ya göre varoluşçu etik, "motivasyonunu güdümlü dünyaya karşı protestodan alarak kendiliğindenliği ve (karşı saflara girmediği müddetçe) insan öznesini bir mutlak hâline getirmiştir. Bu etiğin hatası da budur; çünkü tam da bu kendiliğindenlik kendi üzerine düşünmediği ve nesnel gerçeklikten ayrılmış olduğu içindir ki nesnellik onun içine yeniden girer."[23] Varoluşçu düşüncenin, varoluşa yaptığı vurgudan hareketle somut sorunlara karşı somut çözümler üretme fikri, ben ile dünya arasındaki ilişkiyi soyut bir tarzda kurmasına neden olmuştur. Herbert Marcuse, bu tespiti çok yerinde bir ifadeyle vurgular:

> "Varoluşçuluk, felsefî bir öğreti olduğu ölçüde, idealist bir öğreti olarak kalır: İnsan varoluşunun belirli tarihsel koşullarını ontolojik ve metafizik niteliklere büründürür. (…) İnsanın özsel özgürlüğü, (…), insanın totaliter köleleştirilmesi öncesinde, sırasında ve sonrasında aynı kalır; çünkü özgürlük insanın mutlak yapısıdır ve en olumsuz koşullar tarafından bile yok edilemez: İnsan, celladın ellerindeyken bile özgürdür. Bu Luther'in teselli edici Hıristiyan özgürlüğü mesajı değil midir?"[24]

Adorno'nun "kendiliğindenlik", Marcuse'ninse "özgürlük" kavramı üzerinden varoluşçuluğa yönelttiği idealistlik eleştirisi oldukça yerinde eleştirilerdir. Varoluşçu düşünce, özgürce hiçleme ve başkaldırı edimiyle somut sorunlara somut çözümler bulmaya çalışırken, farkında olmadan somut sorunları soyut kılmaktadır. Varoluşçuluğun temelinde yatan bu idealist tavır, sorumluluk fikrinden hareketle ben'den Biz'e sıçrarken de görülür.

Şimdi, başkaldırı ediminin belirli bir sınır kavramını doğurduğunu, bu sınır kavramının da sorumluluk ve adalet fikrinden hareketle belirli bir değeri ürettiğine yönelik Camus'un

[22] Theodor W. Adorno, *Ahlak Felsefesinin Sorunları*, s. 16.
[23] *A.g.e.*, s. 172.
[24] Herbert Marcuse, "Sartre'ın Varoluşçuluğu", *Varoluşçuluk, Fenomenoloji, Ontoloji - Çağdaş Felsefenin Macerası I*, Çev. Soner Soysal, Ed. Güçlü Ateşoğlu, Belge Yay., İstanbul, 2016, s. 216.

ortaya attığı tez, en nihayetinde başkaldırı ediminin şiddet barındırmaması gerektiğini öne sürer. Lâkin bir adalet tesis etmek için yasanın kökenindeki şiddet meselesi, burada özel olarak tartışılmayı hak etmektedir. Nurdan Gürbilek, "[y]asanın ardında daima bir şiddet olduğunu, şiddetin yasaya dönüşebilmesi için muzaffler olması gerektiğini"[25] ifade eder Raskolnikov örneği üzerinden. Bu bakımdan, yasaya dönüşmeyen şiddet bir suç sayılırken, yasaya dönüşmüş şiddetin meşru sayıldığı bir durum söz konusudur. Dolayısıyla, şiddetin nasıl tanımlanacağı meselesi, varoluşçu düşüncenin pejoratif anlamda ele aldığı biçimden daha derin tartışmalara gebedir. Sözgelimi, şiddetin haklı ve adil amaçlara hizmet eden bir araç olarak ahlâkî olup olmadığı sorusu, Walter Benjamin'in *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* adlı çalışmasında cevap aradığı temel sorudur.[26] Adaleti sağlamak için şiddetin, amaç-araç ilişkisi bağlamında ya koyan ve yasayı koruyan iktidarın ilişkisi bağlamında şiddetin ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığını öne süren Benjamin, "mitik şiddet" ve "ilahi şiddet" ayrımından hareketle şiddetin meşru bir zeminini öne sürmeye çalışır. Öte yandan Jacques Derrida'nın hukuk, adalet, karar verilemezlik ve dekonstrüksiyon ilişkisini tartıştığı *Yasanın Gücü, Otoritenin Mistik Temeli* adlı makalesinde yasanın zorunlu olarak uygulanabilir olması gerekliliğinden hareketle Benjamin'i eleştirirken, aynı zamanda hukukun uygulanmasının bir tür güç (*force*/*Gewalt*)[27] kullanımı olduğunu ve güç kullanmadan bir hukukun uygulanmasının mümkün olmadığını ileri sürer. Güç burada, yasanın kendisini ve uygulamasını haklılaştıran otoritenin bilfiil kendisidir.[28] Bütün bunlardan hareketle, Albert Camus'un başkaldırıyı değer üreten bir edim olarak tarif etmesi ve şiddeti meşrulaştıran bir noktaya varmaması gerektiğine salık vermesi, yasa-şiddet ilişkisi bakımından nereye konumlandırılmalıdır? Başkaldırı düşüncesinin şiddetten bağımsız bir şekilde uygulanmasının olanaklılığı meselesini nasıl okumamız gerekmektedir?

Varoluşçu düşüncenin başkaldırı ahlakının, şiddeti reddeden bir direniş önermesi bakımından sivil itaatsizlik kavramıyla örtüştüğü iddia edilebilir. Sivil itaatsizlik, belli bir ölçüde demokratik olduğu varsayılan toplumlarda, hukuk düzeni içerisinde haksızlıklara ya da

[25] Nurdan Gürbilek, *Sessizin Payı*, Metis Yay., İstanbul, 2019, s. 26.
[26] Walter Benjamin, "Şiddetin Eleştirisi Üzerine", *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, Çev. Ece Göztepe, Haz. Aykut Çelebi, Metis Yay., İstanbul, 2014, s. 19.
[27] Beşinci dipnotta yapmış olduğumuz güç ve zor arasındaki ayrımın, özellikle şiddetle ilişkisi bakımından ortadan kalktığına dikkat çekmek gerekir. Yirminci yüzyıl düşünürleri arasında gerek yasanın şiddetle ilişkisi gerekse de ölümün yaşam deneyimlerini arttırmaya yönelik yarattığı duygusal şiddetin etkisi, özgürlüğün alımlanma biçimini toptan değiştiğinin göstergesidir. Burada, ahlâkî bir yaşam inşa etmektense, ötekinin farkını olduğu gibi tanımaya yönelik bir tür eksen kayması söz konudur. Bu noktada, potansiyeli açığa çıkaran gücün bir tür *seçim* kavramıyla birlikte geldiğini, fakat dışsal olan güce karşı başkaldırma ediminin bir tür *karar anı*yla birlikte geldiğini ifade etmemiz gerekir.
[28] Jacques Derrida, "Yasanın Gücü: Otoritenin Mistik Temeli", *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, Çev. Zeynep Direk, Haz. Aykut Çelebi, Metis Yay., İstanbul, 2014, s. 47.

hukuk düzeninin bozulma tehlikesine karşı ortaya çıkmış bir eylem biçimi olarak tarif edilir. Liberal düşünce, sivil itaatsizliği demokrasinin güvenliğini sağlayan bir eylem biçimi olarak kabul etmesi hasebiyle, hukuk sistemi içerisinde tanımlı bir statüsünün bulunması gerektiğini öne sürer. Başkaldırı edimini, toplumun refahı ve huzuru için normatif sınırların içinde düşünür. Bu bakımdan, anayasal sistemin devamlılığını sağlamaya yönelik bir muhalefet biçimi olarak kabul edilir. Meşruiyet-yasallık arasındaki gerilimde sivil itaatsizlik, denge kurucu, hukuk sisteminin devamlılığını sağlayan düzeltici bir işleve sahiptir. Sivil itaatsizlik eylemleri, mevcut yasal sistemin reformu açısından bir önem taşımaktadır. Yasal olan ile meşru ve adil olan arasındaki gerilimde yurttaşların yasayla ilgili sorgulamalarının zemininde duran bir edimdir sivil itaatsizlik. Sivil itaatsizlik düşüncesinin temel noktalarından biri, sadece bireysel bir vicdanı değil, bütün insanlara karşı sorumlu olma durumunu açığa çıkartması bakımından değerlidir. Buradan hareketle, sınır ve değer kavramlarının başat bir rol oynadığı Camus'nün başkaldırı düşüncesi, tüm insanlarda ortak olarak bulunan adalet duygusunu açığa çıkartması bakımından sivil itaatsizlik kavramıyla birlikte düşünülebilir.

4. Sonuç

Çalışmanın giriş bölümünde, varoluşçu düşünceye uygun bir ebedî dil kullanarak yaşamın yaratıcılığını olabildiğince betimlemeye çalıştık. İkinci bölümünde, Fransız varoluşçuluğunun temel ilkelerini Albert Camus özelinde değindik. Üçüncü bölümünde, varoluşçu ilkelerin ahlâkî ve politik yanlarını çeşitli filozoflar ekseninde tartışmaya çalıştık. Bu sonuç bölümünde bütün bunları şu şekilde toparlayabiliriz: Saçma ve başkaldırı düşüncesini arasında köprü kurmamızı sağlayan kavram olarak sınır kavramı, Camus'nün düşüncesinde merkezi bir noktada durmaktadır. Camus'ye göre eğer başkaldırı düşüncesinden bir felsefe oluşturulacaksa, bu sınırlar felsefesi olmalıdır. Sınırlarını unutan ve kinle dolan bir başkaldırı, yok-oluşa doğru koşarak yaşamı ortadan kaldırır. İşte bu durumda o artık ne başkaldırıdır ne de devrim; yalnızca hınç ve zorbalıktır. Bu nedenle başkaldırı, sınır bilincini ne ölçüde korursa o derece sarsılmaz olur. Dolayısıyla sınır kavramı, başkaldırı eyleminin bir değere yaslanmasının da olanağını sağlar. Başkaldırı ahlakı olarak adlandırılan bu durum, haklı olunsa dahi öldürme hakkının olup olmadığını sorgulalar. Metafizik ve tarihsel başkaldırının yolu çoğu kez cinayetle kesişmiş, sonuçları itibariyle daha fazla güç elde etmeye ve bu amaçla cinayeti meşrulaştırmaya yönelmiştir; dolayısıyla köklerinden uzaklaşmıştır. Camus'e göre yok etmeye dayanan bir başkaldırı, mantığa aykırı olarak konumlandırılır; zira başkaldırmanın temel amacı yıkma değil, yaratma edimini canlı tutmaktır.

Başkaldırı edimi, çağın yaratmış olduğu yıkıcılığı ve ölümün varlığını kendisine hareket noktası almasına rağmen, otantisiteye yaptığı vurgudan hareketle ölüme karşı bir tür yaşam pratiğini niceliksel olarak arttırmaya yarayabilir; fakat somut sorunlara yarattığı çözüm önerileri kendisinin soyut ilkelere dayandığının resmidir. Bu noktada sanatçının yaratıcı etkinliğine yapmış oldukları vurgu –özellikle değeri öz üzerinden değil de varoluş üzerinden tanımlamak dikkat çekicidir– ve sanatın adaletinden hareketle bir güzergâh belirlemeleri her ne kadar kıymetli olsa da, özellikle yaratıcı edimin varlığını organize bir şekilde kurumsallaşmış meşru iktidarın varlığına karşı ne ölçüde başkaldıracağı belirsizdir. Bu bakımdan, varoluşçu düşüncenin başkaldırı edimi, liberal düşünürler tarafından totaliterleşen iktidara yönelik bir emniyet sibobu işlevi görülerek meşru kılınmıştır. Bunun dışında, varoluşçu düşüncenin özgürlüğe yazgılı olduğu ifade etmeleri, hiçleme ve başkaldırı etkinliğiyle ilişkilenmiştir. Burada, özgürlüğün yasallaşması, dolayısıyla bireyin kendisini yasada bulması gibi bir kamusallık zemini dışarıda bırakılmıştır. Lâkin bilinmelidir ki, özgürlüğün pratik yaşamdaki varlığı sadece hiçleme ve başkaldırı değil, aynı ölçüde onaylama ve kabul etmeyle birlikte de kurulur. Başkasının Ben'i ya da ötekinin varlığının farkı, örtük olarak farkın korunduğu ama farka hiç temas edilmediği bir gelirimi içinde barındırır. Farkın sürekli korunduğu yerde hakiki bir tanınma ne ölçüde geçerlidir? Varoluşçu düşüncenin sorumluluk ilkesi, başkasının ezilmişliğinden hareketle başkaldırmayı meşru görür; fakat bu edimin sadece duyguyla kurulması, örtük olarak "birgün benim de başıma gelebilir" gibi bencil bir kaygıyı barındırır. Ölümün varlığı, en nihayetinde öznel bir tecrübedir; ölümü göstererek bir dayanışma ağı kurmak, ölüme karşı çaresizlikle kurulmuş negatif bir birlik düşüncesini anlamına gelir. Özellikle faşist iktidarların hukuksal meşruiyeti korurken canlı tutmaya çalıştığı bir duygu birliği ideolojisinin varlığını hatırlamak gerekir.

Kaynakça

Adorno, Theodor W., *Ahlak Felsefesinin Sorunları*, Çev. Tuncay Birkan, Metin Yay., İstanbul, 2015.

Audi, Robert, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 1999.

Badiou, Alain, *Yüzyıl*, Çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Benjamin, Walter, "Şiddetin Eleştirisi Üzerine", *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, Çev. Ece Göztepe, Haz. Aykut Çelebi, Metis Yay., İstanbul, 2014.

Camus, Albert, *Başkaldıran İnsan*, Çev. Tahsin Yücel, Can Yay., İstanbul, 2020.

Camus, Albert, *Sisifos Söyleni*, Çev. Tahsin Yücel, Can Yay., İstanbul, 1997.

Derrida, Jacques, "Yasanın Gücü: Otoritenin Mistik Temeli", *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, Çev. Zeynep Direk, Haz. Aykut Çelebi, Metis Yay., İstanbul, 2014.

Dostoyevski, Fyodor M., *Yeraltından Notlar*, Çev. Nihal Yalaza Taluy, Türkiye İş Bankası Kültür, Yay. İstanbul, 2014.

Gündoğan, Ali Osman, *Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi*, Birey Yay., İstanbul, 1997.

Gürbilek, Nurdan, *Sessizin Payı*, Metis Yay., İstanbul, 2019.

Hegel, G.W.F., "Kim Soyut Düşünüyor?", *Alman İdealizmi II – Hegel*, Çev. Hakkı Hünler, Ed. Güçlü Ateşoğlu, Doğu Batı Yay., Ankara, 2013.

Kaufmann, Walter, *Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk*, Çev. Akşit Göktürk, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1997.

Marcuse, Herbert, "Öz Kavramı", *Olumsuzlamalar*, Çev. Tufan Karaağaç, Yay. Haz. Kurtul Gülenç, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2020.

Marcuse, Herbert, "Sartre'ın Varoluşçuluğu", *Varoluşçuluk, Fenomenoloji, Ontoloji - Çağdaş Felsefenin Macerası I*, Çev. Soner Soysal, Ed. Güçlü Ateşoğlu, Belge Yay., İstanbul, 2016.

Nehamas, Alexander, *Edebiyat Olarak Hayat*, Çev. Cem Soydemir, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1999.

Nietzsche, Friedrich, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, Çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2020.

TÜRK HÜMANİZMASI FELSEFESİ ve "*YÜCELCİLER*"

Dr. Lütfi Arslan*

*Yozgat MEM-Türkiye, ORCİD: 0000-0002-5844-7732

ÖZET

Birinci Millî Eğitim Şûrası, Türkiye'de bir "*Anadolu Hümanizması ve Eğitim Anlayışı"* felsefesinin temellerinin atılmaya çalışıldığı bir şura olmuştur. Şurâda Hamit Ongunsu liselere Grekçe ve Latince derslerinin konulmasını önererek Türk hümanizmasının Türkiye'de yerleşmesi için ön ayak olmuştur. Yunan ve İtalyan hümanizmasını araştırarak fikirler üreten eğitimcilerden Suat Sinanoğlu toplantıda hümanizm felsefesini açıklamıştır. Anadolu'da bir 'Türk Hümanizmi' oluşturmayı hedeflediğini söylemiştir. Ama 'Türk hümanizmi' Avrupa'nın hümanizm felsefesini örnek alma amacını taşımamıştır. Türk hümanizmi toplumun içinden gelen bir hareketle ortaya çıkmamıştır. Türk toplumunu kendini yenileme çabasına götüren güç insancıl bir içgüdüdür. Bu güç kişi ve toplum olarak varlığını sürdürme içgüdüsüdür. "*Anadolu Hümanizması Felsefesi*" nin ortaya çıkışı ve dönemin siyasetçilerini etkilemesi Hasan Ali Yücel ve kadrosu dışında da kendisine taraftar bulmuştur. 1938 yılında Hilmi Ziya Ülkenin sorumluluğunda Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu, Muzaffer Şerif'in katılımıyla "*İnsan" dergisi"* çıkarılmıştır. Burada bir Türk Rönesans'ının yapılması gerektiği savunulmuştur. Bu konuda Orhan Burian ve '*Yücel Dergisi'*nin de önemli bir payı olmuştur.1935 yılından beri çıkmakta olan Yücel dergisinin altıncı cildinde Orhan Burian ve Vedat Günyol'un yazmaya başlamasıyla birlikte '*Yücel dergisi'* 'Hümanizma' konusundaki tartışmaların merkezi haline gelmiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel bu düşünceyi benimsemeye başlamıştır. '*Yücel dergisi'* yazarları 25 Şubat 1940'de Şişli Halkevinde, memleketin doğasını, bu milletin kültürünü işlemek ve bu suretle Türk varlığında yeni değerler belirlemek için bir toplantı düzenlemiştir. Bunu izleyerek 28 Şubat 1940'de Behçet Kemal Çağlar'ın başkanlığında, Şişli Halkevinde, yapılan toplantıda geliştirilmiş olan *bir yazı*da Türkiye'de Hümanizma'nın öncülüğünü yapmaya soyunan "*Yücel Dergisi*"nin çizgisi de belirlenmiş olmaktaydı. Bu yazıda hümanizmanın bir örnek "taklit" olarak değil, bir arayış sistemi olarak anlaşılması gerektiği belirtilmiştir. 'Yücelciler' de kendilerinin bu arayışta "hümanizma aracılığıyla kendimizi bulmak "davasının bir gönüllü neferi olacaklarını ilan etmişlerdir. Böylece Anadolu hümanizmi felsefesi formüle edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hümanizm, Hasan Ali Yücel, I. Millî Eğitim Şûrası

ABSTRACT

THE PHILOSOPHY OF TURKISH HUMANISM and "YÜCELCİLER"

The First National Education Council was a council where the foundations of an "Anatolian Humanism and Educational Approach" philosophy were tried to be laid in Turkey. In the council, Hamit Ongunsu suggested the introduction of Greek and Latin lessons in high schools and took the initiative for the establishment of Turkish humanism in Turkey. Suat Sinanoğlu, one of the educators who produced ideas by researching Greek and Italian humanism, explained the philosophy of humanism at the meeting. He said that he aimed to create a 'Turkish Humanism' in Anatolia. But 'Turkish humanism' did not aim to emulate the humanist

philosophy of Europe. Turkish humanism did not emerge with a movement from within the society. The power that leads Turkish society to renew itself is a humanistic instinct. This power is the instinct of survival as a person and as a society. The emergence of the "Anatolian Humanism Philosophy" and its influence on the politicians of the period found supporters outside of Hasan Ali Yücel and his staff. In 1938, "Human" magazine was published under the responsibility of Himi Ziya Ülke, with the participation of Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu and Muzaffer Şerif. It was argued that a Turkish Renaissance should be made here. Orhan Burian and the "Yücel Magazine" also played an important role in this matter. With the writing of Orhan Burian and Vedat Günyol in the sixth volume of the Yücel magazine, which has been out since 1935, the "Yücel magazine" has become the center of the discussions on "Humanism". Hasan Ali Yücel, Minister of National Education of the period, started to adopt this idea. The writers of the 'Yücel magazine' held a meeting on February 25, 1940 in Şişli Community Center to study the nature of the country, the culture of this nation, and thus to determine new values in the Turkish existence. Following this, the line of "Yücel Magazine", which attempted to pioneer Humanism in Turkey, was determined in an article developed at the meeting held in Şişli Community Center under the chairmanship of Behçet Kemal Çağlar on February 28, 1940. In this article, it is stated that humanism should not be understood as an exemplary “imitation” but as a seeking system. The 'Yucelciler' also declared that they will be a volunteer soldier of the cause of "finding ourselves through humanism" in this quest. Thus, the philosophy of Anatolian humanism was formulated.

Keywords: Humanism, Hasan Ali Yücel, 1st National Education Council

GİRİŞ

Hümanizm, evrenin merkezine insanı koyan, insanın ahlaki olana ve evrenin bilgisine akıl yoluyla ulaşabileceğini savunan ve bunu yaparken dine ve tanrıya ihtiyacı olmadığını savunan felsefe akımıdır. Rönesans döneminin bir ürünü olarak görülen hümanizm felsefesinin temsilcileri arasında Dante, Petrarca, Boccacio, Erasmus, Montaigne, Cervantes gibi pek çok yazar ve düşünür sayılır. Türk hümanizması felsefesi, Hilmi Ziya Ülken, Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu ve Muzaffer Şerif, Nurullah Ataç gibi yazarların düşünceleri etrafında şekil bulan “İnsan Dergisi 1938-1943” ile gündeme gelmiştir. Dergide 3. Selim’den Cumhuriyet’e kadarki dönemde Türk modernleşmesi ele alınmıştır (Eyüboğlu, 1979: 38, 40, 41,42).

Türk hümanizmi, Cumhuriyet Türkiye’sinin erken döneminde ortaya çıkan önemli fikir akımlarından birisidir. Bu anlayış temel olarak kayıtsız şartsız Batı medeniyetinin bir parçası olmayı hedefler ve Cumhuriyet reformlarının Batı’nın bir bütün halinde değerlendirildiğinde daha verimli olacağı inancına dayanır. Suat Sinanoğlu, modernleşme ile teknik ve bilimi birlikte ifade ederken, bir ülkede tekniğin ve bilimin sağlam yer edinebilmesi için güçlü temelleri olan ekonomi, sanayileşme, yeni idareciler, kurumlar, yeni bir yaşam temposunun modernleşen yeni ülkenin en önemli gereksinimleri olduğunu söyler (Sinanoğlu, 1988: 27). Türk hümanizmi, özünde bütüncül bir Batılılaşma anlayışını içerir. Bu Batılılaşma modeli, kendisine rehber edindiği Atatürk devrimleri ile harmanlanarak var olur. Türk hümanizminin temel doktrini, Batı’nın maddi dünyası kadar, manevi dünyasına da ihtiyaç duyulduğu yaklaşımıdır. Sinanoğlu, Türk hümanizminin Yunan ve Roma dünyası, İtalyan hümanizmi, Fransız-İtalyan uyanış çağı, aydınlanma çağı ve Alman neo-hümanizminin ardından bu evrimsel hümanizm aşamasına

eklenen son halka olduğunu söyler. Ona göre Türk hümanizmi klasik Batı düşüncesini Hristiyan Batı'nın sınırlarının ötesine yaymayı amaçlayan bir fikir akımıdır (Sinanoğlu, 1988: 27).

1. I. Millî Eğitim Şûrası ve Anadolu Hümanizma Felsefesi

10 Haziran 1933'de kabul edilen '*2287 sayılı 'Maarif Bakanlığı Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkındaki Kanun*' ile Maarif Şurasının üç yılda bir toplanması kabul edilmiştir. 17-29 Temmuz 1939 tarihleri arasında yapılan '*I. Millî Eğitim Şûrası*'nda Türk eğitim sisteminin Cumhuriyet ideolojisi doğrultusunda nasıl planlanacağı ele alınmıştır. Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel konuşmasında eğitimde önceliğin köylerdeki ilköğretim okulları olacağına işaret etmiştir;

> "Muhterem arkadaşlar, kanaatimce bütün Maarif Teşkilatı tam ve mükemmel bir uzviyet alabilmek için her uzvunun birbiriyle alakalı, birbiriyle münasebetli bir surette işlemesi lazımdır. Ortaokul öğretmenleri, ilkokuldan gelen çocukların zayıf olduklarını söylüyorlar. Lise muallimleri aynı şikâyetleri, ortaokula yükletiyorlar. Üniversite ve yüksek mektepler ise liseden gelen çocuklarımız şu ve bu noktalardaki kuvvetsizliğinde ısrar ediyorlar. İlkokula giren çocuğun içinde yaşadığı dar muhitle başlayan bu şikâyet dairesi, burada kapanmış gibi görünür. Fakat aldanmamalıdır. Çünkü üniversitenin ve yüksek mektebin verdiği mezundan da hayat şikâyet ediyor ve devre, bu şikâyetin ancak umumi hayat ve geniş muhite dayanmasıyla kapanıyor. Mevcut öğretim bünyesini nasıl kurmalıyız ki her parçası birbirinden haberli olarak işleyebilsin. " (Birinci Maarif Şûrası, 1939: 13,14)

Birinci Milli Eğitim Şurasında eğitim meseleleri konuşulurken ilkokullardan başlayarak Üniversite eğitimine kadar eğitimin her kademesinde müfredat programlarının ve ders kitaplarının içeriğinin neler olacağı üzerinde durulmuştur. Ancak burada Türk eğitiminin ideolojisinin nasıl olması gerektiği hususunda mesajlar da verilmiştir. Cumhuriyet ideolojisinin eğitim felsefesine nasıl hâkim olması gerektiği ve bunun için izlenecek yol ve yöntemlerin neler olacağı konusunda fikirler beyan edilmiştir. Eğitim işlerinde Batı felsefesinin temel alınması benimsenmiştir. Yunan, Roma ve İtalyan hümanizminin incelenerek Türk hümanizmasının oluşturulması ve bunun da Türk eğitim felsefesine eklemlenmesi düşünülmüştür. Özellikle kurulacak olan köy enstitülerinin eğitim felsefesinin Türk hümanizması doğrultusunda şekillenmesi ön görülmüştür.

Birinci Millî Eğitim Şûrası sonrasında öncelikle köylere öğretmen sağlamak için *"Eğitmen Yetiştirme ve Köy Enstitüleri"* projesi uygulamaya konulmuştur. Bu projenin fikri temellerinin gelişmesinde İsmail Hakkı Tonguç'un büyük katkısı olmuştur. Tonguç, Kerschensteiner'den ve doğa içinde eğitimin öncüsü Pestallozzi'den esinlenmişti. Tonguç bir öğretim programı değil bir oluş öngörüyordu. Enstitüler'in kurulmaya başlandığı dönemde, 1939 yılında ise İsmail Hakkı Tonguç '*Canlandırılacak Köy'* kitabını yayınlamıştır. Bu kitapta önce ayrıntılı bir biçimde Türkiye'de köy gerçeği tanıtılmakta, daha sonra İmparatorluk döneminde ve Cumhuriyet döneminde öğretmen yetiştirme meselesinin ayrıntıları verilmekte, ayrıca tarımsal eğitim ve köye sağlık personeli yetiştirme sorunu ele alınmaktadır. Bu eser tek başına Tonguç'un ne tür bir birikim sonrasında bu yenilikçi eğitim deneyimine giriştiğini göstermesi bakımından önemlidir (Tonguç, 1947: 495). İsmet İnönü'nün Başbakanlığı ve Saffet Arıkan'ın Maarif Vekilliği döneminde Tonguç'un ilköğretim konusunda hazırladığı raporlar bu enstitülerin fikri temellerinin hazırlayıcısı olmuştur (Kirby, 1961: 107-136).

2. Türk Hümanizması Felsefesi ve Yücelciler

Birinci Millî Eğitim Şûrası, Türkiye'de bir "*Anadolu Hümanizması ve Eğitim Anlayışı"* felsefesinin temellerinin atılmaya çalışıldığı bir şura olmuştur. Şurâda Hamit Ongunsu açıkça liselere Grekçe ve Latince konulmasını önermiştir (Birinci Maarif Şûrası, 1939: 462). Yunan ve İtalyan hümanizmasını araştırarak fikirler üreten eğitimcilerden Suat Sinanoğlu toplantıya katılarak buna açıklık getirmiştir. Bu arayışın Anadolu'da bir 'Türk Hümanizmi' oluşturmayı hedeflediğini söylemiştir (Sinanoğlu, 1988: 84). Ama 'Türk hümanizmi' Avrupa'nın hümanizm felsefesini örnek alma amacını taşımamıştır. Türk hümanizmi toplumun içinden gelen bir hareketle ortaya çıkmamıştır. Türk toplumunu kendini yenileme çabasına götüren güç insancıl bir içgüdüdür. Bu güç kişi ve toplum olarak varlığını sürdürme içgüdüsüdür (Sinanoğlu, 1988: 106). "*Anadolu Hümanizması Felsefesi*" nin ortaya çıkışı ve dönemin siyasetçilerini etkilemesi Hasan Ali Yücel ve kadrosu dışında da kendisine taraftar bulmuştur. 1938 yılında Hilmi Ziya Ülkenin sorumluluğunda Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu, Muzaffer Şerif'in katılımıyla "*İnsan Dergisi"* çıkarılmıştır. Burada bir Türk Rönesans'ının yapılması gerektiği savunulmuştur. Bu konuda Orhan Burian ve '*Yücel Dergisi'*nin de önemli bir payı olmuştur.1935 yılından beri çıkmakta olan Yücel dergisinin altıncı cildinde Orhan Burian ve Vedat Günyol'un yazmaya başlamasıyla birlikte '*Yücel dergisi'* 'Hümanizma' konusundaki tartışmaların merkezi haline gelmiştir. Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel bu düşünceyi benimsemeye başlamıştır. '*Yücel dergisi'* yazarları 25 Şubat 1940'de Şişli Halkevinde, memleketin doğasını, bu milletin kültürünü işlemek ve bu suretle Türk varlığında yeni değerler belirlemek için bir toplantı düzenmiştir. Bunu izleyerek 28 Şubat 1940'de Behçet Kemal Çağlar'ın başkanlığında, Şişli Halkevinde, yapılan toplantıda geliştirilmiş olan *"Müşterek Yazı"*da Türkiye'de Hümanizma'nın öncülüğünü yapmaya soyunan "*Yücel Dergisi*"nin çizgisi de belirlenmiş olmaktaydı. Bu yazıda hümanizmanın bir örnek "taklit" olarak değil, bir arayış sistemi olarak anlaşılması gerektiği belirtilmiştir. 'Yücelciler' de kendilerinin bu arayışta "hümanizma aracılığıyla kendimizi bulmak "davasının bir gönüllü neferi olacaklarını ilan etmişlerdir. Böylece "*hümanizma eskiye öykünmekten çok bütün doğmalardan silkinerek insana gitme arayışı"* olarak Anadolu hümanizmi formüle edilmiştir (Hacıibrahimoğlu, 2012: 166). Bu görüş Hasan Ali Yücel'in "*Türkleşmeyeceğiz, yaşayarak Türk olacağız*" görüşüyle bir paralellik oluşturmuştur. Nitekim Hasan Ali Yücel'in bakanlığı döneminde ulus-devletin milliyetçi yurttaşını yetiştirmenin ötesine geçilerek, çağdaş kültürün temeline inme arayışı içinde hümanizme de yer verilme arayışına girişilmiştir. Bu yolla geciken bir "Rönesans" arayışına girilmek istenmiştir (Tekeli, 1985: 60). Ancak Hasan Ali Yücel'in hümanizm anlayışını oluşturmasında başlangıç noktasını bireyin anadiliyle düşünmesi, düşüncesini anadiliyle biçimlendirmesi oluşturmaktaydı. Türk Hümanizmasına giden yol anadilden geçmekteydi. Onun Türk Dil Kurumu Kurucu Heyeti içindeki çalışmaları, Neşriyat Kongresi çalışmaları, dünya klasiklerini çevirme seferberliği, 24 Kasım 1945 yılında hazırladığı on yıllık eğitim programı hazırlaması gibi faaliyetleri hep Türk Hümanizması yaratma düşüncesinin birer aşaması olmuştur. 1943'te ise Yavuz Abadan tarafından bir milli hümanizma anlayışı geliştirilmiştir. Ona göre Milli Hümanizma anlayışı Türk Devriminin düşünce temelini oluşturmalıydı. Bu rasyonel bir hümanizma olmaktan çok romantik bir hümanizma olacaktı. I. Milli Eğitim Şurasında en aktif rol oynayan Hasanan Ali Yücel ve onun Ortaöğretim Genel Müdürü olan İsmail Hakkı Tonguç 1946 yılından itibaren Demokrat parti tarafından yöneltilen eleştirilerin odak noktası haline gelmişlerdir.

SONUÇ

Birinci Millî Eğitim Şûrası, Türkiye'de bir "*Anadolu Hümanizması ve Eğitim Anlayışı"* felsefesinin temellerinin atılmaya çalışıldığı bir şura olmuştur. "*Anadolu Hümanizması Felsefesi*" nin ortaya çıkışı ve dönemin siyasetçilerini etkilemesi Hasan Ali Yücel ve kadrosu dışında da kendisine taraftar bulmuştur. 1938 yılında Himi Ziya Ülkenin sorumluluğunda Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu, Muzaffer Şerif'in katılımıyla "*İnsan" dergisi"* çıkarılmıştır. Burada bir Türk Rönesans'ının yapılması gerektiği savunulmuştur. Bu konuda Orhan Burian ve '*Yücel Dergisi'*nin de önemli bir payı olmuştur. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel bu düşünceyi benimsemeye başlamıştır. Böylece İnsan dergisi ve Yücel dergisinde işlenen konular çerçevesinde Anadolu veya Türk Hümanizması Felsefesinin temelleri atılmıştır. Türk eğitim sisteminin Erken Cumhuriyet Dönemindeki ideolojik yapısı buna göre belirlenmiştir. Ancak Türk Hümanizması Felsefesinin oluşmasında önemli yeri olan İnsan Dergisi, Yücel Dergisi ve bu kadroda görev almış kişiler Demokrat Parti tarafından yoğun eleştirilere uğramıştır. Köy enstitülerinden vaz geçilmesinin en önemli nedenlerinden birisi bu okullara aşılanmaya çalışılan hümanizm ideolojisi olmuştur.

KAYNAKÇA

Birinci Maarif Şûrası (17-29 Temmuz 1939): Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar. (1939). Ankara: Maarif Vekilliği.

Eyüboğlu, S. (1979) Köy Enstitüleri Üzerine, İstanbul:Cem Yayınevi.

İbrahimoğlu, I. Ç. (2012). Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kirby, F. (1961). Türkiye'de Köy Enstitüleri. İstanbul: İmece.

Sinanoğlu, S. (1988). Türk Hümanizmi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Tekeli, İ. (1085). Tekeli, İlhan. Milli Eğitimden Bir Hasan Ali Yücel Geçti. https://www.academia.edu/30353435/M%C4%B0LL%C4%B0_E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0MDEN_B%C4%B0R_HASAN_AL%C4%B0_Y%C3%9CCEL_GE%C3%87T%C4%B0

Tonguç, İ. H. (1947). Canlandırılacak Köy. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ülken, H. Z. (2015). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

CLAUS OFFE'NİN ELEŞTİRİSİ ÇERÇEVESİNDE HERBERT MARCUSE'NİN TEK-BOYUTLU İNSAN TEZİ

Eylem YILDIZER
Dokuz Eylül Üniversitesi, - 0000-0002-5689-3739

ÖZET

Herbert Marcuse (1898-1979), 1964'te yayımlanan *Tek Boyutlu İnsan* eserinde endüstriyel toplumu diğer toplum türlerinden ayıran şeyin teknik rasyonalitenin toplumsal yaşamın bütün alanlarında ulaştığı düzey olmasından hareketle, toplumsal yapı ile üretim biçiminin ilişkisine dair kuramları ilerletecek bir perspektif kurmayı hedefler. Kapitalist üretim biçiminin bir bütün olarak teknik rasyonalite temelinde belirlendiği ancak bunun yanı sıra toplumsal yaşamın bütün alanlarında da "kapitalist ruh"un egemen olduğu bir toplumsal pratik üzerinden şekillendirilen endüstriyel toplum, Frankfurt Okulu'nun eleştirel teori yaklaşımının önemli problemlerinden birini oluşturur. Kapitalizme içkin bir eleştiri yapmak yoluyla, teorinin pratikle birleştirilmesi ve buradan hareketle de toplumun materyal temelde değiştirilip dönüştürülmesi hedefinin, toplumsal yaşamın hesaplama, yönlendirme, düzenleme ve idare etme yöntemleriyle şekillendirildiği bir toplum biçiminde nasıl işler hale getirileceği sorusu Marcuse'nin eserindeki temel sorulardan biridir. Çalışma yaşamının yanı sıra boş saatlerin de düzenlemeye, ayarlamaya tabi olduğu, kültürden sanata, askeri düzenekten politik alana kadar toplumsal yaşamın alanlarının teknik rasyonalite temelinde belirlendiği endüstriyel toplumlarda eleştirel teorinin rolü yeniden tartışılmalıdır.

Bu bakımdan Marcuse'nin *Tek Boyutlu İnsan* eseri endüstriyel toplumu kendi dinamikleri içinde tanımlayarak eleştirel teoriye düşen rolü belirlemeye çalışmaktadır. Ancak Marcuse'nin endüstriyel toplumlarda eleştirinin teorik ve pratik işlevine dair belirlemeleri kimi çıkmazları, iç çelişkileri ve muhafazakâr tezlerle bazı yakınlıkları da içermesi sebebiyle eleştirilebilir. Bu eleştirilerden Claus Offe'nin "Teknoloji ve Tek-Boyutluluk: Teknokrasi Tezinin bir Versiyonu mu?" başlıklı makalesi bu yazıda ele alınarak, Marcuse'nin endüstriyel toplum incelemesinin dikkat çeken yanları ve genel olarak Frankfurt Okulu'nun eleştirel teori yaklaşımının günümüz dünyasındaki işlerliği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Rasyonalite, Frankfurt Okulu, Marcuse, Eleştirel Teori.

HERBERT MARCUSE'S ONE-DIMENSIONAL MAN THESIS WITHIN THE FRAMEWORK OF CLAUS OFFE'S CRITICISM

ABSTRACT

Herbert Marcuse (1898-1979), in *One Dimensional Man* published in 1964, aims to establish a perspective that will carry the theories on the relationship between social structure and mode of production further, based on the fact that what distinguishes industrial society from other types of society is the level reached by technical rationality in all areas of social life. Industrial society, in which the capitalist mode of production is determined on the basis of technical rationality as a whole, but also shaped on a social practice having the "capitalist spirit" as the dominant aspect in all areas of social life, forms one of the important problems of the Frankfurt School's critical theory approach. One of the main questions in Marcuse's work is how to combine theory with practice by making an immanent critique of capitalism, and from this point of view, how the goal of changing and transforming society on a material basis will be made functional in a society which is shaped by methods of calculation, direction, regulation and administration. The role of critical theory should be re-discussed in industrial societies in which leisure hours are subject to regulation and adjustment, in addition to working life, and areas of social life, from culture to art, from the military to the political sphere, are determined on the basis of technical rationality.

In this respect, it could be said that Marcuse's *One-Dimensional Man* tries to define the role of critical theory by defining industrial society within its own dynamics. However, Marcuse's assessments on the theoretical and practical function of criticism in industrial societies can be criticized for including certain deadlocks, inherent contradictions and some affinities with conservative theses. One of these criticisms, Claus Offe's "Technology and One-Dimensionalism: A Version of the Technocracy Thesis?", will be reviewed in this article To discuss the salient aspects of Marcuse's work of industrial society and, in general, the operability of the Frankfurt School's approach of critical theory in today's world.

Keywords: Capitalism, Rationality, Frankfurt School, Marcuse, Critical Theory.

1. GİRİŞ

Herbert Marcuse (1898-1979), 1964'te yayınlanan *Tek Boyutlu İnsan* eserinde endüstriyel toplumu ele alır; bu toplumu diğer toplum türlerinden ayıran şey teknik

rasyonalitenin toplumsal yaşamın bütün alanlarında ulaştığı düzeydir. Kapitalist üretim biçiminin bir bütün olarak teknik rasyonalite temelinde belirlendiği ancak bunun yanı sıra toplumsal yaşamın bütün alanlarında da "kapitalist ruh"un egemen olduğu bir toplumsal pratik üzerinden şekillendirilen endüstriyel toplum, Frankfurt Okulu'nun eleştirel teori yaklaşımının önemli problemlerinden birini oluşturur.

Kapitalizme içkin bir eleştiri yapmak yoluyla, teorinin pratikle birleştirilmesi ve buradan hareketle de toplumun materyal temelde değiştirilip dönüştürülmesi hedefinin, toplumsal yaşamın hesaplama, yönlendirme, düzenleme ve idare etme yöntemleriyle şekillendirildiği bir toplum biçiminde nasıl işler hale getirileceği sorusu Marcuse'nin eserindeki temel sorulardan biridir. Çalışma yaşamının yanı sıra boş saatlerin de düzenlemeye, ayarlamaya tabi olduğu, kültürden sanata askeri düzenekten politik alana kadar toplumsal yaşamın alanlarının teknik rasyonalite temelinde belirlendiği endüstriyel toplumlarda eleştirel teorinin rolü yeniden tartışılmalıdır. Bu bakımdan Marcuse'nin *Tek Boyutlu İnsan* eseri endüstriyel toplumu kendi dinamikleri içinde tanımlayarak eleştirel teoriye düşen rolü belirlemeye çalışmaktadır. Ancak Marcuse'nin endüstriyel toplumlarda eleştirinin teorik ve pratik işlevine dair belirlemeleri kimi çıkmazları, iç çelişkileri ve muhafazakâr tezlerle bazı yakınlıkları da içermesi sebebiyle eleştirilebilir. Bu eleştirilerden Claus Offe'nin "Teknoloji ve Tek-Boyutluluk: Teknokrasi Tezinin bir Versiyonu mu?" başlıklı makalesi bu yazıda ele alınarak, Marcuse'nin endüstriyel toplum incelemesinin dikkat çeken yanları ve genel olarak Frankfurt Okulu'nun eleştirel teori yaklaşımının günümüz dünyasındaki işlerliği tartışılacaktır.

2. ENDÜSTRİYEL TOPLUM

Marcuse'nin çalışmasında temel aldığı endüstriyel toplum yalnızca üretim biçimi ve modelinde değil toplumsal yaşamın bütün alanlarının teknik rasyonalite doğrultusunda örgütlenmesi, düzenlenmesi ve yönlendirilmesi niteliklerine sahiptir. Endüstriyel toplumda yaşamı belirleyen ve yönlendiren kodlar, kurallar ve yöntemler üretimde uygulanan kurallar sisteminden ödünç alınmıştır; kapitalist anlayış yaşamın bütün alanlarına yayılmıştır. Böylesi bir toplumda üretim ve hizmet alanlarında rasyonel hedeflere ulaşmayı sağlayacak rasyonel yöntemler ve araçlar geliştirilirken bu yöntem ve araçlar toplumu şekillendirmede de etkin biçimde kullanılır. Rasyonalite perspektifinden bakıldığında endüstriyel toplum insan aklının ulaşabileceği en yetkin planlama, hesaplama, yönlendirme ve düzenleme becerilerinin pratiğe uygulanması olarak görülebilir; bir diğer deyişle endüstriyel toplum akılcılığın hâkim olduğu

bir toplum hedefiyle uyumlu görünebilir. Ancak Marcuse'nin de belirttiği üzere tam da rasyonalitenin aldığı biçim ve bu biçim altındaki gelişmişlik düzeyinin toplumsal yaşamdaki etkinliği nedeniyle endüstriyel toplum akılcılık hedefiyle uyumsuz bir toplumdur:

> Oysa bu toplum, bir bütün olarak mantık dışıdır. Bu toplumda üretim, insan ihtiyaçlarının ve yeteneklerinin özgür gelişimini baltalar. Bu toplumda barış, ancak sürekli savaş tehdidiyle ayakta durabilir. Bu toplum, ancak kişisel, ulusal ve uluslararası yaşama savaşını, barışçıl yollara döndürme olanaklarını yok ederek gelişir. Toplumumuzun bundan önceki, yani daha az gelişmiş dönemlerinde de aynı yok edici ve engelleyici davranışlar vardır. Ancak, o günkü ve bugünkü davranışların niteliği arasında bir ayrım yapmak gerekir. Bugünkü durum, bir doğal ya da teknik yetersizlikten değil, aksine büyük güçten doğmaktadır. Çağdaş toplumun gerek entelektüel gerekse maddesel yetenekleri, bundan önceki devirlerin hiçbiriyle kıyaslanamayacak kadar büyüktür. Demek oluyor ki, günümüzde toplumun bireye tahakküm alanı, önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak ölçüde geniştir. Toplumumuzun belirgin niteliği, artan yeterlilik ve yükselen yaşam ölçüsü gibi ikili bir taban üzerinde, itici toplumsal güçleri Terör yerine Teknik kanalıyla elde etmesidir. (Marcuse, 1968: 14)

Endüstriyel toplumun niteliklerine dair bu belirleme bizi Offe'nin de dikkat çektiği üzere, kapitalizmin çelişen çıkarlar ve ilgiler üzerinden bir sömürü sistemi olarak kurulduğu ve işlediği gerçeğinin artık doğrudan pratik üzerinden görülmesinin zorlaştığı belirlemesine taşır. Bir diğer deyişle endüstriyel toplumda "bu rasyonelleştirme sürecinin *kapitalist* kökenlerini ve koşullarını, sürecin her bir tezahüründe açıkça fark etmek artık mümkün değildir" (Offe, 1998: 215). Toplumun üretim ve hizmet alanlarında işletilen teknik rasyonelleştirme yöntemiyle düzenlenmesi, yönlendirilmesi ve idaresi kapitalizmin arkasındaki sınıf çıkarının ve taraflılığın artık görünmez olmasına neden olur. Yaşamın bütün alanlarına hâkim olan anlayış, çalışırken de dinlenirken de aslında belirli bir sınıfın çıkarı doğrultusunda belirlenen kural ve kodlarla yönlendirilen bireylerin kapitalizmin gerçek ruhunun açık tezahürleriyle karşılaşmamasını sağlar. Böylece bireylerin ve genel olarak toplumun idaresi şiddet ve zor yoluyla değil, akla uygunmuş gibi görünen bir planlama ve hesaplama yönteminin yaşama içselleştirilmesiyle gerçekleştirilir. Eleştirel teori için de ana sorun burada başlar: kapitalizme içkin eleştiri yapabilmenin esas yolu, kapitalizmin vaat olarak sunduğu özgürleşmeyi, bireyselleşmeyi ve akılcılığı hayata geçiremediği tersine insanları köleleştirdiği gerçeğinin görülmesinden çıkar. Oysa kapitalizmin sınıf çıkarlarıyla sıkı sıkıya bağlı bu köleleştirici yönü artık açıkça görülmediğinde bu içkin eleştirinin dayanağı da ortadan kalkmış gibi görünür. Bir diğer deyişle endüstriyel toplumda sanki toplumsal yaşamın idaresi insanların ve toplumun sahte bir özgürlük

içindeymişçesine bir yanılsamaya tabi tutulmasıyla gerçekleştiriliyorsa, kapitalizme yönelik eleştiri ve özgürleşim hedefi nasıl mümkün hale getirilecektir?

Marcuse endüstriyel toplumun tek boyutlu hale indirgenmiş, bir diğer deyişle yaşamının bütününde teknik rasyonaliteyi hâkim kıldığı durumu proleter ve burjuva sınıflarının yapısının değiştiğini, bu nedenle de tarihsel rollerinin de değiştiğini ifade eder. Bir başka nokta ise özgürlük ve hakların içeriklerini yitirmesidir ki bu onların eleştirel değerlerini de yitirmelerine neden olur; özgürlük için mücadele artık kurumsallaşmış bir özgürlük fikri içinde mümkün görünmemektedir. Üstelik endüstriyel toplum teknik rasyonalitenin egemenliği yoluyla totaliterleşir; şiddet yerine teknik geçer ve toplum belirli bir sınıfın çıkarları doğrultusunda örgütlenir, özgürlükler ve haklar ortadan kaldırılır. Kapitalizmin sınıf çıkarına dayanan yapısının, bu yapı içinde sınıfların birbirleriyle olan çatışmalarının ve bu çatışmadan doğan tarihsel rollerinin değişimine ilişkin Marcuse'nin belirlemesindeki temel argümanları Offe üç ana başlık içinde inceler.

3. MARCUSE'NİN ÜÇ ARGÜMANI VE OFFE'NİN ELEŞTİRİLERİ

Marcuse'nin endüstriyel toplumun karakteristiklerini ve bu toplumda özgürleşim idealinin hâlâ mümkün olduğunu ortaya koyarken dayandığı argümanlardan ilki, bilimsel rasyonalitenin biçimsel oluşudur. Biçimsellik yoluyla teknik rasyonalite toplum yaşamının alanlarının örgütlenmesine bir form oluşturur ve bu bakımdan her tür uygulamaya önseldir. Biçimselci ve işlevleştirici rasyonalite toplumsal yaşamı biçimlendirerek ve araçsallığı hâkim kılarak bilimde uygulanan yöntemin her alana yayılmasına neden olur. Akılcılık hedefi altında şekillendirilen üretim, hizmet ve yaşam biçimleri bireysel özgürlüklerin ortadan kalkmasının yanı sıra ihtiyaç ve arzuların da yönlendirilmesi sonucunu doğurur. Bu noktayı Marcuse'nin ikinci argümanında daha detaylı görmek mümkündür:

> Doğa üzerinde rasyonel kontrol ve çalışma süreci üzerinde bürokratik kontrol, bütünleştirme yoluyla ya da sapmaların etkili bir biçimde bastırılması yoluyla bir toplumun, pratik olarak karşı gelinmeyen "mutlu bilinçliliğinin" temelini oluşturur. İhtiyaçların sistemli bir düzenlenişi ve ilerici düşüncenin yok edilmesi üç düzeyde gerçekleşir: ekonomik, politik ve kültürel düzeyler. Üretici güçlerin ilerlemesi ve somut teknik ve örgütsel çalışma koşulları, "işçi sınıfının varolan ihtiyaçların yadsımasına sahip olan sınıfı artık temsil etmediği" bir duruma neden olur. İşçi sınıfının devrimci itkisi daha büyük tüketim olanakları ve endüstriyel üretim disiplini altında parçalara ayrılır. Politik sistemin işlev görmesi için aracısız sonuçlar, sosyal manipülasyon teknikleri ve bilinç endüstrisi tarafından üstlenilir ve teşvik edilir. Tam da ihtiyaç ve arzu

> *deneyiminin* kendisi, dahası politik uygulama düzeyinde bunun dile getirilmesi böylelikle bastırılır. Son olarak kültür alanı da endüstriyel hale getirilir; estetik ifadeler eleştirel işlevlerinden mahrum bırakılır ve bilincin olumlayıcı içeriklerinin aracıları olarak dolaşıma girerler. (Offe, 1988: 217)

Ancak Offe'ye göre bu bakış açısı sınıflar arasındaki nesnel çelişkilerin artık görünür olmaması temelinde ele alındığında, eleştirel kuramı "psikolojik ve antropolojik" bir zemine kaydırır. Bir başka deyişle kapitalizmin ana çelişkisini ekonomik ve politik bakımdan açıklamanın yerini artık psikanaliz alır ve bu eleştirel kuramın kalkış noktasını da değiştirir. Özgür olmayan toplumda üretilen sahte özgürlükler mutlu bir bilinçlilik yaratır, ancak bu mutlu bilinçlilikten hareketle eleştiri geliştirmek sınıf çelişkisini yok sayan bir perspektif anlamına gelir. Offe'ye göre bu bakış açısı tam da Marcuse'nin ilk belirlemesinden, ele aldığı toplumu "endüstriyel toplum" olarak adlandırmasından kaynaklanır. Geç kapitalist toplumun niteliklerini teknik rasyonalitenin ulaştığı düzey açısından belirlemek, ihtiyaç ve arzular temelinden özgürleşim idealine yeni bir yön çizmek gerek tarihsel akıl gerekse de sınıfların tarihsel rolleri bakımından eleştirel teoriyi bir çıkmaza sürükler. Mutlu bilinçlilik içindeki bir toplumda özgürlükten mahrum olduğunun farkına varmayan, sahte özgürlükleriyle yaşayan bireylerin özgürleşmeyi istemesinin nasıl sağlanacağı; eleştirel teorinin kuramsal ve pratik hedeflerinin neler olacağı; sınıf mücadelesinin yerini hangi mekanizmanın tutacağı soruları burada temel bir ikileme işaret eder.

> Marcuse kendisinin üstesinden gelemediği bir ikilemi belirler: "Kendi sakatlanmışlıklarını genişlemiş bir ölçekte yeniden üreterek kendi özgürlükleri ve hoşnutluklarına dönüştüren, idare altındaki bireyler kendilerini efendilerinden kurtardıkları gibi *kendilerinden* nasıl kurtaracaklar?" "Bugün dönüşümün nesnel olarak zorunlu olması ancak dönüşüm için klasik olarak tarif edilen tabakada bile bu ihtiyacın mevcut olmaması problemiyle karşı karşıyayız. Birincisi, bu ihtiyacı baskılayan mekanizmalar yok edilmelidir fakat bu da bu mekanizmaların yok edilmesi için bir ihtiyacı varsayar. Hiçbir çıkış bulamadığım bir diyalektik bu." (Offe, 1988: 219).

Marcuse'nin üçüncü argümanı endüstriyel toplumun sınırlandırmasından özgürleşim idealinin nasıl çıkabileceği sorusunu daha da derinleştirir. Marcuse özetle kapitalist dünya düzeni içinde sosyalist ekonomilerin de teknik rasyonalitenin idare ve planlama yöntemlerini kullandığını, daha da önemlisi kullanmak zorunda olduğunu belirtir. Askeri bir savaş içinde olmamanın koşulu bu birbirine zıt iki gücün yani kapitalist ve sosyalist yapıların ekonomik bir rekabet içerisine girmeleridir ki bu, sosyalist devletlerin de ekonomilerini tıpkı kapitalist toplumlardaki gibi rasyonalitenin gelişimi temelinde düzenlemelerini gerektirir. Bu düzenleme

yine kapitalist toplumlarda olduğu gibi sosyalist toplumlarda da bir baskı düzeneğini, özgürlük sınırlandırmasını ve totaliterleştirmeyi getirir. Sosyalist ekonomiler de dünya kapitalist sisteminin bir parçası olmak durumundadırlar; bu sonuç toplumsal değişim ve dönüşüm stratejilerini kökten biçimde değiştirmek zorundadır. Üstelik sosyalist toplumun çok yönlülük ideali de Marcuse'ye göre problemlidir:

> Yeni bir insan tipi düşüncesi sosyalist toplumun (kurucusu olarak olmasa da) bir üyesi olarak Marks ve Engels'in, çok farklı etkinliklerle uğraşabilme özgürlüğü olan, "çokyönlü birey" kavramında görünür. Bu düşünceye tekabül eden sosyalist toplumda, bireysel yetilerin özgürce gelişimi bireyin işbölümüne tabi olmasının yerini alacaktır. Çokyönlü birey hangi etkinliği seçerse seçsin, bu etkinlikler "toplu halde" yapıldıklarında özgürlük niteliğini mutlaka kaybedeceklerdir ve bunlar "toplu halde" olacaklardır, çünkü en özgün sosyalist toplum bile ileri kapitalizmin nüfus artışını ve kitle tabanını miras olarak alacaktır. (Marcuse, 2013: 28).

Offe'ye göre bu üç argümanın sonunda elimizde sadece Üçüncü Dünya stratejisi kalır; sosyalist ve kapitalist tarzda sanayileşme yöntemlerinden kaçınabilecek, kendine özgü ve içerden bir gelişme modeliyle yeni bir teknoloji üretebilecek ve baskıcı rasyonaliteye tabi olmayacak üçüncü dünyanın ülkeleri. Ancak bu çıkışın mümkün olup olmadığını, mümkünse bunun hangi toplumsal güçler aracılığıyla gerçekleştirileceği, dahası Üçüncü Dünya'nın kapitalist dünya düzeninin sahte özgürlükler yaratan "mutlu bilinçlilik"inden nasıl olup da muaf kalacağı sorularına Marcuse'de açık bir cevap bulunamaz. Offe'ye göre de bu perspektif bir strateji olmaktan çok "baskıcı rasyonalite aracılığıyla inşa edilen tahakküm sisteminde yalnızca daracık bir çatlak gibi görünmektedir" (Offe, 1988: 222). Marcuse'nin proletaryanın ve burjuvazinin değişen tarihsel rollerine dair belirlemesi temelde kapitalizmin en yüksek aşamasının devrimin en olanaksız ve en gerekli aşaması olduğu ifadesine dayanır (Marcuse, 1998: 14). Toplumsal yaşamı baştan sona dönüşüme uğratacak bir devrim için sermaye karşısında güçlü ve etkili bir işçi sınıfına ihtiyaç vardır, oysa işçi sınıfı endüstriyel toplumda teknik rasyonalitenin bütün yaşam alanlarına yayılması sonucu gerçek ihtiyaçlarından uzaklaştırılmıştır, üstelik de askeri ve polisiye aygıtların baskısı altındadır.

4. SONUÇ

Marcuse'nin teknolojik rasyonalite temelinde ele aldığı endüstriyel toplum belirlemesi ve bu belirlemeden çıkabilecek yeni özgürleşim stratejileri gerek eleştirel teorinin ana hedefleri gerekse de teorinin pratikle buluşabilmesinin mümkünlüğü açısından eleştirilebilir. Bu eleştiriyi temelde dönüşüm imkânını sağlayacak sınıfsal perspektiften yoksunluğu ekseninde

yapan Claus Offe, eleştirel kuramın tarihsel olma niteliğini yitirmemesi gerektiğini ifade eder. Marcuse'nin tek boyutluluk tezi değişim ve özgürleşim ihtiyacının üstü örtülmüş sınıf çelişkilerinin görünmez olduğu bir toplumda, yeni duyarlık modellerinden ve yeni bir teknolojik devrimden çıkabileceği sonucunu getirir. Ancak burada çıkışsız olunan nokta değişim ihtiyacının nasıl hissedilebileceği, özgür olduğunu düşünen bir toplumun nasıl özgürlük talep edeceği ve bu talebin hangi güçlerce pratiğe döküleceği konularıdır. Şayet bu konulara bir açıklık getirilmezse ya eleştirel kuram kendi rolünden vazgeçecektir ya da kapitalist sistemde yapısal bir kırılmanın ancak birtakım çatlaklar bulunarak mümkün olduğu, dolayısıyla kapitalist sistemin bir bütün olarak boşluklar içerdiği kabul edilecektir. Bir diğer deyişle sistemin bütün olarak değişimi imkânsız hale getiren bir rasyonelleştirmenin yayılımıyla inşa edildiği kabul edilecekse, ilgiler ve çıkarlar ve bunların çatışması temelinden değil ihtiyaçlar ve arzular temelinden bir strateji geliştirilecektir. Baskıcı bir sistem ile özgürleşmiş bir toplum arasındaki "çizgi" son derece belirsiz bir çizgi haline gelecektir; üstelik birinden ötekine geçişte tarihsel rolün kimde ya da hangi mekanizmada olduğunun da belirsiz kalması bu geçişin imkânını hem teorik hem de pratik açıdan dayanaksızlaştıracaktır (Offe, 1988: 223). Sınıfsal çıkar kavramından vazgeçilmesi, onunla mücadele edebilecek bir karşı-çıkar etrafında örgütlenmeyi de safdışı bırakacaktır, o halde eleştirel kuramın toplumsal dönüşüm ve özgürleşim idealiyle negatif eleştirisinin üstelenebileceği rolü yeniden düşünmek gerekecektir. Bu çıkarlar çatışması gerçeğini bir kenara bıraktığımızda eleştirel teorinin tarihsel yanı kaybedilecek, özgürleşme ideali, imkânı teorik olarak ortaya konamayan belirsiz bir hedef olarak kalacaktır.

Kaynakça:

MARCUSE, Herbert. (1968). *Tek Boyutlu İnsan* (çev: Seçkin Çağan). İstanbul: May.

---------- (1998). *Karşıdevrim ve İsyan* (çev: Gürol Koca ve Volkan Ersoy). İstanbul: Ayrıntı.

---------- (2013). *Özgürlük Üzerine Bir Deneme* (çev: Soner Soysal). İstanbul: Ayrıntı.

OFFE, Claus. (1988). "Technology and One-Dimensionality: A Version of the Technocracy Thesis?". *Marcuse. Critical Theory and the Promise of Utopia* (Ed. R. Pippin, A. Feenberg, Ch. P. Webel) içinde. Massachusetts: Bergin&Garvey. ss. 215-224.

İDEALİZME PLATON'UN FELSEFESİNDEN BAKIŞ

Gül Şeyma KAPLAN [1]

[1] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, - 0000-0002-2991-9518

ÖZET

Bu incelemede idealizmi, Platon'un ortaya koyduğu meşhur İdealar kuramı bağlamında ele alarak değerlendireceğiz. Platon, doğru bilginin kaynağını bulmak için varlığın özünün ne olduğu sorusuyla başlar. Bilgi, varlık üzerinden ulaşılabilir çünkü ancak var olan şey bilinebilir. İdeaları hakikat olarak kabul eden Platon bilgi, varlık ve ahlak anlayışını kapsayan, Yunan Felsefesinde idealizmin önünü açan, İdealar Kuramını öne sürer. Platon'un sisteminde varlık, İdealar ve Görünenler âlemi olarak ikiye ayrılmıştır. Gerçek dünyayı İdealar alemi olarak varsayarken, içinde yaşadığımız duyusal bir alem olan Görüngüler dünyasını; İdeaların bir kopyası, bir yansıması olarak görür. Gerçek bir varlık olarak gördüğü İdealar ile kopya olan görüngüler alemi arasındaki ontolojik ayrılık, devamında 'yeniden hatırlama' teorisiyle birleşerek, bilgiyi akıl ve düşünme yoluyla kavrama sonucuna ulaşır. Kısacası Platon, özcü bir varlık anlayışından hareketle, akıl ilkelerini açıklarken idealar kuramına başvurur, İdealarla bilgi ve varlığı temellendirir. Bu çalışmamızda Platon üzerinden idealizmi anlamaya çalışırken, İdealar Kuramı sayesinde onun hem bilgi hem de varlık anlayışını anlayacağız.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, İdea, Ruh, Varlık.

Abstract

In this study, we will consider idealism in the context of Plato's famous theory of ideas. Plato begins with the question of what is the essence of existence in order to find the source of the right knowledge. Knowledge can be obtained through being, because only what exists can be known. Plato, who accepts ideas as truth, proposes the Theory of ideas, which covers the understanding of knowledge, existence and morality, which paved the way for idealism in Greek philosophy. In Plato's system, being is divided into ideas and the realm of appearances. While he assumes the real world as a realm of ideas, he sees the world of appearances, a sensory realm in which we live; a copy, a reflection of ideas. This ontological separation, later combined with the theory of 're-remembering', results in understanding knowledge through reason and

thinking. In this work, while trying to understand idealism through Plato, we will understand his understanding of both knowledge and being through the Theory of ideas.

Keywords: İdea, İnformation, Presence, Spirit.

GİRİŞ

Platon'un varlık anlayışı, Doğa filozoflarının töz/arkhe olarak kabul ettikleri maddi varlıkların aksine madde-dışı ve tinsel bir gerçeklik olan düşünsel idealardır. Platon'a göre İdealar bir şeyin özüdür, mahiyetidir. Yani, içinde yaşadığımız bu duyusal dünyada suretlerini gördüğümüz bu kopyadan oluşan nesnelerin başı ve sonu olmayan ilk örnekleridir. Örneğin, iyi bir yaşlı amca, İyilik İdeasının bir kopyasıdır. Bu amca İyilik İdeasından bir pay almıştır ve bizler de bu amcanın iyi olduğunu İyilik İdeasını bildiğimiz için anlayabiliyoruz. Tüm iyiler, örneğin iyi bir öğretmen, iyi bir eylem, iyi bir insan sonlu ve unutulmaya uygun iken, İyilik İdeasının kendisi asla yok olmaz. Platon'un ikiye ayırdığı evren modelinde İdealar dünyası, duyusal dünya olan Görüngüler aleminin, oluş ve yok-oluşunu açıklayan bir varsayımdır. Duyularımız ile algıladıklarımızın sürekli bir akış içinde olması değişim göstermesi, oluş ve yok-oluş döngüsünde olması; bizleri sabit, değişmeyen bir şeye ulaşmaya yönlendirir. Her zaman kendisi olarak kalan bir gerçeğe, bir hakikate ihtiyacımız vardır. Bu varlık anlayışı da bizi devamında bilgi problemine götürür. Bilgi problemine dair anlayışını 'doksa-episteme' ayırımı üzerine temellendirir. Bu epistemolojik ayrımı, temsili iki varlık alanını birbirinden kesin çizgiler ile ayırarak göstermeye çalışmıştır. "Platon'a göre, epistemenin iki temel özelliği vardır; doğru olmak ile var olan hakkında olmak. Aksi halde var olmayan bir şeyi bilmek olanaksızdır. Bilen, bir şeyi bilmek zorundadır ve onun bildiği şey var olan bir şey olmalıdır. Bu açıdan bakınca, mutlak bir biçimde var olanın mutlak olarak bilinebilir olduğu, buna karşın hiçbir şekilde var olmayanın mutlak olarak bilinemez olduğu söylenebilir" (Erdoğan, 2008, s.213). Platon, bedenden de bağımsız olarak var olabilen bir ruh görüşü ile bu ontolojik ayrımı aşmaya çalışır. Platon, ölümlü ve maddi olan Görünenler alemi ile ölümsüz olan İdealar alemi arasında, ışık ve gölge arasındaki ilişkiye benzer bir bağlantı kurar. Bu bağlantıyı da Platon, 'Devlet' adlı eserinin yedinci bölümünde meşhur 'Mağara Alegorisi' ile ortaya koyar. Mağara benzetmesinde, insanların bir yer altı mağarasında uzun süre tutsak olduğu bir durumdan söz edilir. İçerisinde insanların bulunduğu bu mağara boydan boya şık almaktadır ve sırtları mağara girişine dönüktür. Dışarıdaki dünya hakkında herhangi bir bilgisi olmayan bu insanların arkasında yanan ateş, yansıyan ışık ve o aradan geçip el-kol hareketi yapan insanlar neticesinde; duvara yansıyan gölgeleri gerçek sanıyorlar. Mahkumlardan birinin zincirlerinin çözülmesi ve tutsaklıktan kurtulmasıyla, alışkın olmadığı için mağaradan çıktığında gözlerine vuran gün ışığı onun gözlerini kamaştırır hale gelir ve gördüğü gerçek nesnelere bakmakta zorlanır. Onun için esas varlık mağaradakilerdir. Dışarıdaki nesneleri görebilmesi için de belli bir süre orada kalması ve alışması gerekir. Farkına vardığında mağaradakilere acır hale gelir. Bu nedenle Platon'a göre bizim bu yaşadığımız dünya dışında başka bir alemin olduğunu idrak etmeliyiz çünkü gerçeğin bilgisine ancak bu şekilde kavuşabiliriz.

Platon'un ruh görüşü onun epistemolojisi, yani verili (innate) olanın yeniden hatırlanmasına (anamnesis) dayanır. Yani bizler bu İdeaları nasıl bilebiliyoruz sorusunu Platon 'anamnesis' teorisi ile cevaplar. Ruh, bu dünyaya inmeden önce İdealar ile tanışmıştır. Sonrasında bir beden

içine girerek bu dünyada yaşam sürmeye başladığı zaman unutulmuş bilgiler gün yüzüne çıkar. Özetle anımsama teorisine göre, ruha İdealar aleminde bize gereken tüm bilgiler önceden öğretilmiş, ruhumuzda saklı olan bu bilgiler, ruhun bedene kavuşumu sırasında unutulmuştur ve gerekli durumlarda ortaya yeniden çıkması da anımsamaktan, onu hatırlamaktan başka bir şey değildir.

1-İDEALİZM NEDİR?

İdealizm her şeyin zihinsel, düşünsel veya ruhsal olduğunu savunan bir görüştür. Gerçekliğin bunlardan ibaret olduğunu öne sürer, varlığı düşünceye indirger. Gerçeklik, somut nesnelerden değil, idealardan, fikirlerden, özlerden meydana gelir. Ona göre insan düşüncesinden bağımsız bir nesneler dünyası ve düşüncelerimizin dışında herhangi bir gerçeklik yoktur. "Bir felsefi akım, bir kuram olarak idealizm ise, zihinsel veya tinsel bir idealin önemi üzerinde durur. İdealizmde «hakikat», temelde tinseldir veya akıl ya da zihinde yer alır" (Güçlüol, 1985, s.4). Deneyimlenen dünya, varlık zihindedir somut, maddi değildir. Madde gerçek değildir İdealizm'e göre. İdealizm, fiziksel ya da maddi gerçekliğin asıl ve kalıcı olmadığını, asıl gerçekliğin maddesiz olan ideal bir gerçeklik olduğunu öne sürer. "İdealizm, gerçekten var olanın madde cinsinden olmadığını, tam tersine zihin, tin ya da İdea cinsinden olduğunu öne süren felsefe sistemi ya da görüşüdür" (Cevizci, 2021, s.25). Kısacası İdealizm için, Materyalizm'in karşısında duran, var olan her şeyi maddi bir şeyde değil düşünceye bağlayan bir akımdır. Burada her türden maddi varlık ruhsal bir temele dayandırılır.

İdealizm, aklın maddeden önce geldiği ön kabulüyle hareket eder. Ona göre gerçek olan akılken, madde yalnızca onun bir ürünü olabilir. İdealistler yaşam sürdüğümüz bu dünyada etrafımızdaki mevcut maddeleri inkar etmezler sadece onları maddi olmayan hakikatin görüntüsü olarak görürler. "İdealizm, ideaların gerçekliğinden tinsel mutlaklığa erişirken, duyumsal nesneler kendilerini öznel olgularda uslamlamaktadır. Evrendeki –şeyler, öznenin bilincinde duyumsal/zihinsel olarak yer aldığında, maddesel gerçeklik düşünsel gerçekliğin önüne geçmektedir." (Alpay, 2022, s.7). İdealizm'de varlık bedenden bağımsız da düşüncede varlığını sürdürür çünkü İdealizmde mutlak gerçek, fiziksel değil ruhsaldır.

1.1. Platon'da İdealizmin Ortaya Çıkışı

Düşünce tarihinin ilk büyük felsefi sistemini inşa eden filozof Platon'un İdealizmini incelemek gerekirse önce tarihçesinden başlamak gerekir. Bu yaklaşımın en önemli temsilcilerinden biri Platondur. Gerçekte var olanın madde olduğunu öne süren doğa filozoflarının aksine, varlığın ve bilginin kaynağının maddi olmayan gerçeklikler olduğunun kabul edilerek işe başlanması, Yunan felsefesi tarihinde önemli bir dönüm noktası haline gelmiştir. O zamana kadar materyalist bir doğrultuda ilerleyen Yunan felsefesinde, gerçekten var olanın İdealar olarak öne sürülmesi İdealizm'in önü açılmıştır. Platon'un İdealizm'e yakınlığını inceleyecek olursak. Platon'un bilgi anlayışından hareketle İdealizm'ine ulaşırız çünkü bizi varlığa bilgi, bilmek götürür. Herhangi bir nesnenin varlığını kavrayabilmek için önce "bu nedir?" diye sormalıyız. Her şeyin durmadan aktığı, sürekli değişim halinde olduğu, oluş ve bozuluşa sahip olan, duyusal olan aldatıcı şeyler, duyusal dünyanın nesneleridir ve bu

duyusal dünyanın bilgisi de 'doksa'dır. Platon, bilgi (episteme) ile sanı (doksa) arasında bir ayrım yapar ve bilgiden yola çıkarak değişen ve değişmeyen dünya ayrımının peşine düşer. Kendisinden önceki filozoflar tarafından dile getirilen evrenin bir oluş içerisinde sürekli değişim halinde olduğu düşüncesi onu kararsız bırakmıştır. Çünkü sürekli bir değişim içindeysek sabit bir doğrudan bahsetmek mümkün müdür? Biz bu şekilde gerçeğe, doğrunun bilgisine nasıl ulaşabiliriz? Bilginin değişmeyen, sabit bir şey olması gerektiğini ve bu nedenle bilgiye ancak düşüncede ulaşabileceğimiz sonucuna varmıştır. "Platon, gerçekten var olanın duyular tarafından idrak edilen gelip geçici şeyler değil de, ezeli-ebedi ve değişmez idealar olduğunu dile getirir" (Cevizci, 2012, s.23). Platon'un felsefeye kazandırdığı en önemli şeylerden biri meşhur İdealar Kuramı'dır. "Platon'un üzerinden iki dünyalı bir varlık anlayışı ya da metafizik tesis edeceği İdealar teorisi, aslında bir yandan da onun karşı karşıya kaldığı varlık, bilgi, değer ve dil problemlerine bir çözüm getirmek amacıyla oluşturulmuş oldukça tasarruflu bir kuramı temsil eder" (Cevizci, 2016, s.63). Platon'un, kapsamlı ve sistemli bir kuram olan İdealar teorisini net bir biçimde bütün olarak doğrudan ortaya koyduğu tek bir eseri yoktur. Diyaloglarında dağınık bir şekilde parça parça bahseder. Örneğin, 'Menon' diyaloğunda bilgiden, 'Phaidon' diyalogunda ruhtan bahseder ve sadece ilişkilendirir. Devlet adlı eserinin sayılı bölümlerinde de, İdealar ile bilgi arasındaki bağlantıyı kurar. Edinilen ve toparlanan bilgiler ışığında ortaya İdealar Kuramı çıkar.

2-PLATON'UN FELSEFESİNDE İDEA NEDİR?

Platon kendisinden önceki doğa filozofları gibi varlığın madde olmadığını, onların aksine asıl varolanın maddi olmayan bir şey olduğunu öne sürmesi Yunan felsefesinde bir çığır açmıştır. "Platon, "Oluş ve değişme alanı içinde olan bir şeyin, sürekli değişmesi nedeniyle bilinemeyeceğini savunur" (Cevizci, 2021, s.35). Bu yüzden gerçek bilgiye ulaşmak için kendisine başvurmamız gereken, bu oluş içerisinde değişmeden kalan bir şey, yani bir öze ihtiyacımız var. Bu öz, Platon'un felsefesinde 'İdea'dır. "Platon'un felsefesinin özü olan İdea, Yunanca idein fiilinden türemiştir ve "görülen şey" demektir. Platon bazen idea yerine eidos (görülen şey, biçim, şekil) kelimesini de kullanır. İdea bu bağlamda "imge, görünüş, biçim" anlamına gelir" (Dürüşken, 2016, s.181). Platon'un ideası en genel anlamı ile bir şeye baktığımızda ya da onu gördüğümüzde "bana görünen biçim" demektir. Örneğin ben bir çam ağacı gördüğümde, onu bir canlı ağaç olarak görürüm çünkü bizlerin zihninde gördüğümüz biçime karşılık gelen bir ağaç ideası vardır ve o gördüğümüz ağaç ideadan bir pay almış olarak karşımızda durur. Evrendeki her şey ideadan pay almıştır. Yani idea bilginin temelidir ve 'şey'leri olduğu haliyle gösterir. Duyularla algıladıklarımızın ilk örnekleridir, tüm var olanların ilk nedenidir. Değişmeyen türden, zaman ve mekan ötesinde bir şeydir. "İdealar, varlığı varlık yapan bütün yüklemlere önceden sahiptir; bu yüzden birdir, değişmezdir, ezelidi-ebedidir, yok olanla hiçbir şekilde karışmamıştır, harekete bağımlı değildir, dolayısıyla yok olmaya da. Yani zamana bağlı değildir; ne olmuştur, ne olacaktır ne de yok olacaktır. O hep vardır, olandır, olacak olandır; mutlak olarak, yani kayıtsız şartsız vardır" (Dürüşken, 2016, s.186).
Örneğin bir sandalye olduğunu varsayalım, onun dört ayağı vardır, üstüne oturulabilecek düz bir zemini vardır, arkasına yaslanabileceğimiz bir kısmı vardır. Ham maddesi de çeşitli şeylerden oluşabilir plastik, ağaç, demir gibi. Somut eşya türlerinden biridir bu sandalye fakat

o bizzat sandalyenin kendisi değildir, görünüşüdür. Bu sandalyenin bir özü, bir ideası vardır. Bizim gördüğümüz, algıladığımız sadece onun bu dünyadaki görünüşüdür. Bu dünyada, zaman ve mekan içerisinde yer kaplar. Bir de başka alem olan İdealar aleminde onun bir ideası vardır, kendine özgü bir yeri vardır. Bir sandalyenin olduğu gibi daha birçok şeyin, hatta her şeyin ideası vardır. "Bir kere İdealar, her şeyden önce filozofun, bu ister iyilik, ister güzellik ya da ister adalet olsun, önemli bir şeyi anlamaya, bir şeyin iyi veya güzel ya da adil olmasının ne anlama geldiği üzerinde düşünmeye başladığı zaman, kavramaya veya idrak etmeye çalıştığı özlere veya tümellere karşılık gelir" (Cevizci, 2016, s.64).

Platon'un eserlerini irdelediğimizde, idealar âleminin kendi içerisinde bir alt-üst ilişkisi barındırdığını söyleyebiliriz. Kategorik bir cins-tür ayrımı yapan Platon İdeaların en tepesine 'iyi idea'sını yerleştirir. İdeaların farklı türleri de mevcuttur. Örneğin canlı varlıkların ideaları insan, kaplan gibi. İnsan elinden çıkma ürünlerin ideaları olur masa, koltuk gibi. Matematiksel nesnelerin olabilir üçgen, daire gibi. Sıcaklık, soğukluk, mavilik, kısalık gibi niteliklerinde ideaları vardır. Ek olarak değerlerin bile ideaları vardır iyi, güzel, adalet gibi. Platon'a göre bu ideaların hiyerarşik bir yapısı vardır. Kuş ideası ile iyi ideası aynı derecede, aynı değerde değildir. Hatta Platon en yüksek idea olarak iyiyi belirler. En üstün idea odur. "Görünen dünyada, göz ve görünen nesneler için güneş neyse, kavranan dünyada da iyi, düşünce ve düşünülen şeyler için odur" (Platon, 2020, s.225). Güneş yaydığı ışık nedeniyle bizim etrafımızda olup bitenleri, nesneleri daha net görmemizi sağlar. Devlet adlı eserinde de, nesnelere gerçekliğini, kafaya da bilme gücünü verenin iyi ideası olduğunu söyler. Bu yüzden de iyi ideasını güneşe benzetir.

Platon hakikatin kendisine ulaşabilmek ve bilginin kaynağını zihinde oturtabilmek adına bize bir yol ayrımı oluşturur. "..Platon, kendisinden önceki felsefi tartışmaların, bilgi teorisi açısından sürekli aynı kalacak, güvenilir, değişmeyen, mutlak bir ontik zemin ihtiyacına tutarlı ve bütüncül bir şekilde cevap veremediği gerekçesiyle, değişim problemini çözmek adına, varlığı idealar ve görüngüler olmak üzere iki farklı âleme ayırır." (Akbay, 2017:139) Platon, 'Devlet' adlı eserinin altıncı bölümünde evreni İdealar ve Görünenler(fenomenler) olmak üzere ikiye böler. Platon, ayırdığı iki dünyalı metafiziği bizlere Devlet'in yedinci bölümünde "Güneş Benzetmesiyle Bölünmüş Çizgi Analojisi" ile açıklar. İdealar alemi ezeli-ebedi olan ve akılla kavradığımız bir gerçeklik alanıdır. Her şeyin 'asıl'larının bulduğu gerçek ve doğmadan içinde bulunduğumuz evrendir. Bu nedenle idealar, insan zihninde doğuştan yer alırlar. "Duyusal dünyadan ayrı, akılla anlaşılabilir nesnelere olarak İdealar, duyusal dünyasının üstünde ve ötesindeki gerçeklikler olup, bilginin istikrarlı nesneleri ve sözcüklerin sabit anlamları veya göndergeleri olma işlevini görürler" (Cevizci, 2021, s.37).

Gölgeler alemi olarak da adlandırılan Görünenlerin dünyası ise içinde yaşadığımız nesnelerin bulunduğu evrendir. Görünenler alemi, idealar aleminin bir kopyası, bir gölgesi niteliğindedir, onun yansımasıdır. Tek tek nesnelerin yer aldığı alemdir ve sürekli değişim halindedir. Görüngüler, algıladığımız, duyumsadığımız şeyler iken, İdealar duyumlarımızın ötesinde yalnızca akılla bilebildiğimiz varlıklardır. İdealar tüm zamanlarda kendisi aynı kalırken, görünenler olarak atfettiğimiz fenomenler sürekli değişir ve başkalaşırlar fakat Platon'un istediği, değişmeyen bir varlık temelinde, hakikate ulaşmaktır. Bu nedenle Platon, değişim ve başkalaşımın tamamını Görünenler alemine hapsederek ve mükemmel form adını verdiği İdealar âlemini tasarlayarak, akıl ilkeleri sayesinde varlığını sürdüren doğru bilginin

imkânını savunmayı kendine amaç edinmiştir. İçinde bulunduğumuz bu görünenler aleminin bilgisini duyu organlarımız ile elde ettiğimiz için 'doxa'dır (sanı). Duyu verileri kişiden kişiye değişiklik gösterir, göreceli olması nedeniyle aldatıcı bilgilerdir. "Bilgi ve inanç arasındaki fark, Platon'a göre, nesneler hakkındaki önermeleri ya da doğruları değil, bu nesnelerin bizzat kendilerini konu edinir. Buna göre bilginin nesnesi sadece idealar, inancın nesnesi ise sadece duyulur nesnelerdir" (Öztürk, 2014, s.15). Platon'a göre bizler gerçek ya da doğru bilgiyi (episteme), duyularımız ile değil onlar hakkında düşünme ile elde ederiz. "Birçok şey görülür, kavranmaz. İdealar ise kavranır, görünmez" (Platon, 2020, s.223). İdealara duyular yoluyla değil, saf düşünme yoluyla erişilir yani idealar evreninin bilgisi ise akılla kavranır. Bu nedenle doğru ve genel-geçer bilgidir, doğru bilginin kaynağı akıldır.

2.1. Platon'un Mağara Benzetmesi

Platon, ölümlü ve maddi olan Görünenler alemi ile ölümsüz olan İdealar alemi arasında, ışık ve gölge arasındaki ilişkiye benzer bir bağlantı kurar. Bu bağlantıyı da Platon, 'Devlet' adlı eserinin yedinci bölümünde meşhur 'Mağara Alegorisi' ile ortaya koyar. Bu benzetmeden biraz bahsetmek gerekirse, herhangi bir yeraltı mağarası olduğunu düşünelim. Mağaranın önü, girişi boydan boya açık ve ışık alıyor. İçerde insanlar vardır ve bu insanların sırtı mağaranın girişindeki ışığa dönüktür. Mağaradaki insanlar doğumundan itibaren zincirlenmiş bir biçimde kıpırdayamadan tutsak duruyorlar. Dolayısıyla dışarıdaki dünya hakkında bir bilgileri yok. Arkalarında yüksekçe bir yerde ateş yakılmış, parıldıyor. Bu yanan ateş ve tutsak insanların arasında bir yerdeyse alçak bir duvar var, ellerinde çeşitli nesnelerle insanlar oradan geçiyorlar, kukla oynatır gibi. Bu yüzden gölgeleri duvara yansıyor ve tutsaklar da sadece karşılarındaki duvara yansıyan gölgeleri görebiliyorlar dolayısıyla kendi aralarında o gölgelere ad verip gerçek sanıyorlar. Hatta arkadan geçen insanların çıkardığı seslerin de gölgelere ait olduğunu düşünüyorlar.

Sonrasında mahkumlardan birinin zincirleri çözülüyor ve tutsaklıktan kurtuluyor, mağaradan çıktığında gözlerine vuran gün ışığı onun gözlerini kamaştırır hale gelir çünkü alışkın değil. Ve bu sefer gördüğü gerçek nesnelere bakmakta zorlanır, ona acı verir. Mağaraya geri dönmek isteyebilir çünkü biraz önce gördüğü gölgeler ona daha gerçek gelir, onun için esas varlık odur. Dışarıdaki nesneleri görebilmesi için de belli bir süre orada kalması ve alışması gerekir. Sonrasında yine insanların ve nesnelerin sudaki yansımalarını, gölgelerini ve kendilerini görecektir. Kafasını yukarı kaldırdığında gökyüzünü, yıldızları, ayı ve en sonunda her şeyin kaynağı olan güneşi görecektir. Farkına vardığında mağaradakilere acıyacaktır ve bu seferde mağaraya geri dönse oradaki duruma katlanamaz hale gelecektir. Platon yedinci kitapta şöyle ifade eder: "Bu dediğimiz adam yeniden mağaraya dönüp eski yerini alsa; gün ışığından ayrılan gözleri karanlıklara dayanabilir mi?" Mağaraya dönüp oradakilere dış dünyayı anlatsa ona inanmayacaklar hatta güleceklerdir. Sonrasında benzetmeyi yapar ve bağlantıyı şöyle kurar, mağaradaki zindanın görünen dünya olduğunu oraya yansıyan, aydınlatan ateşin de güneş olduğunu söyler. Bizim gördüklerimiz dışında bir de idealların bulunduğu kavranan dünyanın olduğu, burada duyularımızla algıladığımız şeylerin ise gerçeğin yani idealların birer

kopyası olduğunu vurgular. Bizim bu yaşadığımız dünya dışında başka bir alemin olduğunu idrak etmeliyiz çünkü gerçeğin bilgisine ancak bu şekilde kavuşabiliriz.

> "İşte insanın dünyadaki hali bu kadar trajiktir, çünkü sadece gölgeleri görmekte ve hakikatin gölgelerini, hakikatin (idealar aleminin) kendisi sanmaktadır. Oysa zincirlerini kırıp hem mağaranın hem de kendisinin dışına çıkabildiğinde, bu dünyada duyularıyla algıladığı tek tek şeylerin gerçeğinin, yani ideasının birer taklidi, birer kopyası olduğunu anlayacak ve bunu anladığı anda da doğrunun ve hakikatin kendi yaşadığı dünyanın dışındaki bir alemde, idealar aleminde olduğunu idrak edecek ve ancak bu şekilde özün bilgisine erebilecektir" (Dürüşken, 2016, s.185-186).

2.2. Platon'un Anımsama Teorisi

Filozof, metafizik açıdan önemli olduğu kadar epistemolojik açıdan da büyük önemi olan idealara ulaşmıştır. Peki fani olan bizler, içinde yaşadığımız bu görünüşler dünyasında zaman ve mekanın içinde bir yaşam sürerken; bu sonlu zihnimiz ile nasıl zaman ve mekan dışında, tanrısal şeyler olan idealar hakkında bilgi sahibiyiz? Platon'un bilgi anlayışına dair ilk izlere geçiş dönemine ait diyaloglarından biri olan Menon Diyalogu'nda rastlanır. "Platon, hiç matematik bilmeyen bir köleye bir geometri problemini çözdürerek rasyonalizminin ve idealizminin en parlak kanıtlarını ortaya koyduğu bu diyalogunda, akılsal ruhun ölümsüzlüğünden ve bilginin belirsiz bir anımsama (anamnesis) olduğundan bahsetmiş, böylece bilgiyi a priori bilgiyle sınırlamıştır. Faklı bir deyişle, bilginin a priori olduğunu ve a priori bilginin olanaklı olduğunu ortaya koyabilmek için anımsama teorisini öne sürmüştür." (Erdoğan, 2008:212) Bilgiye dair bu soruların cevabını Platon, 'anamnesis' adını verdiği öğreti ile açıklamaya çalışıyor. "Platon, bilginin konusunu oluşturan aşkın ve değişmez idealların bilgisine ulaşma noktasında, bu kez bilginin deneyimden bağımsız olma anlamında a priori olduğunu ifade eden bir öğreti olarak anımsama öğretisini ileri sürdüğü söylenebilir" (Cevizci, 2016, s.27).

Platon, dile getirdiği bilgiye dair anlayışını olgunluk dönemine ait olan diyaloglarından, 'Phaidon'da anlattığı 'ruh teorisi' ile temellendirir. "Böylece, empirik bilgi ile a priori bilgi arasında bir ayrım yapmış olan Platon, ruhun ölümsüzlüğünü felsefi kanıtlarla ispatlamış olduğu Olgunluk Dönemi Diyalogları'ndan Phaidon'da, empirik olanın bilgisi doksa ile a priori olanın bilgisi episteme arasındaki farklılık problemini ontolojik bir yaklaşımla çözüme kavuşturmuştur" (Erdoğan, 2008, s.212). Platon'un 'Phaidon' diyalogunda bahsini geçirdiği ruh teorisine göre ruh, Platon'un ortaya koyduğu ontolojideki birbirinden farklı varlıkları birbirine bağlayabilen bir ilkedir. Bir nesne (madde)-idea ayrımı yaptığı gibi, insanda da beden ve ruh ayrımını yapar. Ruha düalist bir yaklaşımla ulaşır. Platon'daki ruh ve beden anlayışı Tanrı-dünya ile ruh-beden arasındaki bağlantıyı birbirinden koparan Düalizm anlayışına dayalı bir görüştür. Onun için ruh, akıl ilkelerinin doğrultusunda hareket edebilmesi için bedenden bağımsız olmalıdır çünkü İdealar ile görünenler âlemi arasındaki ayrımı, ancak her iki âlemle de iletişim halinde olabilen ruh birleştirebilir.

Platon'a göre ruh, doğuşu itibariyle İdealar evrenine aittir fakat sonrasında Görünenler evrenindeki bedene hapsolmuştur. Bedene dahil olmadan önce idealların bilgisini elde etmiştir ve ruha içkin olarak orada saklanmıştır. Ruhta mevcut olan bu idealların bilgisi, ruhun bedene kavuşma sürecinde unutulmuştur ve Platon'a göre doğru bilgi olarak kabul edilen ve unutulan bu hakikatler (episteme) yeniden hatırlama yoluyla (anemnesis) elde edilebilir. Ruh, duyuların

yanıltıcı etkisinden kendini koparır ve bedenle kavuşmadan önce kendisinde var olan hakikatlerin bilgisine hatırlama yoluyla ulaşır. "Ruh ölümsüz olduğu için, birçok defa doğmuş hem burada hem diğer yaşamda her şeyi görüp öğrenmiştir. Bu yüzden de erdem ya da başka bir şeye yönelik bir şeyi daha önceden gördüğü için hatırlayabilir." (Platon, 2013:51) Ona göre ruh ölümsüzdür, hiçbir zaman yok olmaz, ölümle karşılaşır fakat sonrasında yeniden doğar. Doğaya ait her şeyin bilgisine önceden sahip olmuş, öğrenmiştir. Zihnimiz John Locke'un ifade ettiği gibi öyle boş bir levha değildir doğuştan bilgilerle doludur fakat ruh bu dünyaya düştüğünde, bir bedene kavuştuğunda bildiği her şeyi unutmuştur. Platona'a göre biz bilgiyi öğrenmeyiz, anımsarız. Bilgiye sonradan deneyimlerimiz sayesinde erişmiyoruz zaten önceden bizde mevcut olan fakat ruh-beden kavuşumu sürecinde unutulmuş bilgiyi tekrardan hatırlıyoruz. "..çünkü araştırma ve öğrenme gerçekte hatırlamadır" (Platon, 2013, s.51). Kısacası Platon'a göre, öğrenmek için sadece hatırlamak gerekir; bilmek, hatırlamaktır.

SONUÇ

Toparlamak gerekirse, gerçekliğe dair bilginin kaynağını ne olduğu ve bizim bu bilgiye nasıl ulaşılacağımız felsefede sonu gelmemiş bir tartışma konusudur. Hakikatin, yalnızca düşüncede olabileceğini varsayan ve gerçekliğin kendisine yalnızca zihinsel-bilinç (materyalist) temelli bir yaklaşımla ulaşılabileceğini öne süren İdealizm, bu konudaki tartışmalara kaynaklık eden yaklaşımlardan yalnızca birisidir. Antik dönemde felsefenin en önemli isimlerinden biri olan ve Klasik İdealizm'in kurucusu olarak görülen Platon'un idealizmini anlamak için öncelikle İdealizm teriminin kökenini oluşturan 'idea'nın kökenini, ona yüklediği anlamları incelememiz gerekirdi. Dile getirdiğimiz İdealar bize Platon'u ve onun düşünce yapısını birçok ayrı açıdan ele alarak tanıtmıştır. Felsefenin bilgi, varlık, değer gibi birçok problemine cevap niteliğinde olmuş ve Platon'un genel düşünce yapısına da hakim olmamızı sağlamıştır. Kısacası, onun öne sürdüğü idealar bu dünyadan farklı bir varlık alanında yer alırlar fakat bu dünyadaki şeylere kaynaklık ederler. Onlar değişmezler, bozulmazlar, başı ve sonu yoktur. İdealar, ezeli ve ebedidir, maddi değildirler, tinseldirler, değişmeyen kalıcı varlıklardır.

İkiye böldüğü evren modeli, Gerçeklik ve Görünüştür. Yani hakikatlerin bulunduğu İdealar alemi ile görünüşlerinin bulunduğu Görüngüler alemi bize Platon'un felsefi anlayışını özetler niteliktedir. Bu dünyadaki şeylerle, İdealar arasındaki ilişkiyi kopya ile asıl arasındaki ilişki olarak özetleyebiliriz. Bu içinde yaşadığımız dünyadaki her şey, idealar alemindeki özün birer görünüşüdür sadece. Burada gözle görülen şeyler birer kopyadır. Bizler bu duyusal dünyada yalnızca, asıl şeylerin görüntülerine tanıklık edebiliyoruz. Dünyanın bir yanılsamadan ibaret olduğunu dile getirir ve bize görünenin ile aslının farklı olduğunu, farklı dünyalara ait olduğunu söyler. İçinde bulunduğumuz görünüşler dünyasıdır, biz bu dünyayı deneyimleriz fakat bir de şeylerin özünün bulunduğu idealar dünyası vardır. Öyleyse Platon'da hakiki ve değişmez bilgiye ulaşmak için İdealara varmak zorundayız.

KAYNAKÇA

Alpay, A. H. *İdealizm / Materyalizm Gerçekliğinde Görecilik/Saltçılık*. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11,31, 2022.

Cevizci, A. *Felsefenin Kısa Tarihi*. Say Yayınları, İstanbul, 2016

Cevizci, A. *Eğitim Felsefesi.* Say Yayınları, İstanbul, 2021.

Dürüşken, Ç. *Antikçağ Felsefesi*. Alfa Yayınları, İstanbul, 2016.

Erdoğan, E. (2008). *Platon'da Bilgisizlikten Bilgiye Giden Süreç.* Kaygı Dergisi. (11)

Güçlüol, K. *Gençlik ve İdealizm*. I. Gençlik Sempozyumu, K.K.T.C. 1985

Platon, Devlet. *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul, 2020.

Platon, *Menon*. Furkan Akderin (çev.) Say Yayınları, İstanbul, 2013.

Platon, *Phaidon.* Furkan Akderin (çev.) Say Yayınları, İstanbul, 2015.

Öztürk, F. *Platon ve Devlet'in Epistemolojisi Üzerine*. Felsefe Dünyası Dergisi, 1,59, 2014.

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ÖGELERİNİN ÇİZGİ FİLMLERDE TEMSİLİ: MAYSA VE BULUT ÖRNEĞİ [1]

Yüksek Lisans Öğrencisi, TUTKU MELİS ÖZŞAN [1], Doç. Dr., DAVUT GÜREL[2]
[1] Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, - 0000-0003-2874-7766
[2]Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, - 0000-0003-2309-9202

ÖZET

Kültür kavramı durağan bir kavram değildir ve çağın koşullarına göre sürekli değişime uğramaktadır. Bu değişim beraberinde bazı kültür ögelerinin yok olmasına da sebep olmaktadır. Geçmişten günümüze kadar devam eden bu süreç gerek toplumların bizzat geçmişi unutmasıyla gerek diğer toplumların asimile etmesi ile yok olma tehdidi karşısında kalmaktadır. Bu bağlamda toplumların, kendi kültürel özelliklerini önce tanımaları sonrasında koruyup yaşatmaları gerekmektedir. Bu durum kültür aktarımının küçük yaşlardan itibaren çocuklara kazandırılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle çocukların en fazla zaman geçirdikleri aktivitelerden olan çizgi filmlerin önemi ortaya çıkmaktadır. Kültürel kodların kazandırılması ve çocuklara aşılanması için çizgi filmler oldukça önemli bir araç olarak görülmektedir. Bu araştırmada, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinden yola çıkılarak Maysa ve Bulut çizgi filmindeki somut olmayan kültürel miras ögelerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla da araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup verilerin elde edilmesinde doküman incelemesi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi 2. Maddesinde yer alan temalara uygun olarak oluşturulan kontrol formu kullanılmıştır. 357 kavramın yer aldığı kontrol formu ile çizgi filmdeki somut olmayan kültürel miras değerleri incelenmiş ve betimsel olarak analiz edilmiştir. Araştırmada 92 somut olmayan kültürel miras ögesinin öne çıktığı görülmüştür Bu ögeler arasında en sık deyimlere yer verilmiştir. Deyimler, sözlü gelenekler ve anlatımlar teması altındadır ve çizgi filmin 50 bölümünün 27'sinde yer almıştır. Maysa ve Bulut çizgi filminde somut olmayan kültürel miras ögelerinden, deyimlerden sonra halk hikayeleri, atasözleri, mani, geleneksel el sanatları, geleneksel yemekler, geleneksel çalgı aletlerinden kaval ve bağlama sıklıkla yer almaktadır. Çalışmada elde edilen bulguların tamamına tam metinde yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, kültürel miras, somut olmayan kültürel miras, Maysa ve Bulut, çizgi film.

[1] Bu çalışma birinci yazarın Doç. Dr. Davut GÜREL danışmanlığında yürüttüğü aynı başlıklı yüksek lisans seminerinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Bu bölümde, "Somut Olmayan Kültürel Miras Ögelerinin Çizgi Filmlerde Temsili: Maysa ve Bulut Örneği" adlı araştırmanın problem durumu, araştırmanın amacı, problem cümlesi, önemi, sınırlılıklarına yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Dünyanın kültürel sınırlarının haritadan ayrı olarak sürekli genişleyip daralması beraberinde tek tip insan sayısını arttırmıştır. Yeryüzünün her yerinde aynı yemekler tüketilmekte, aynı kıyafetler giyilmektedir. Hatta insanlar aynı şeylere gülüp aynı şekilde eğlenmektedirler (Safran, 2015, s.744). Kültür kavramı durağan bir kavram değildir ve çağın koşullarına göre sürekli değişime uğramaktadır. Bu değişim beraberinde bazı kültür ögelerinin yok olmasına da sebep olmaktadır. Geçmişten günümüze kadar devam eden bu süreç gerek toplumların bizzat geçmişi unutmasıyla gerek diğer toplumların asimile etmesi ile yok olma tehdidi karşısında kalmaktadır. Bu bağlamda toplumların, kendi kültürel özelliklerini önce tanımaları sonrasında koruyup yaşatmaları gerekmektedir (Oğuz, 2013). Somut olmayan kültürel miras, toplumun maddi olmayan boyutunu oluşturmaktadır. Toplumun hafızasında uzun yıllar boyunca değişip gelişerek yaşamını sürdürmektedir. Destanlar, atasözleri, türküler gibi sözlü kültür ögeleri kültürel mirasın en önemli aktarıcılarıdır (Selanik Ay & Kurtdede Fidan, 2013).

''Yaşayan miras'' olarak da adlandırılan somut olmayan kültürel miras ile beraber topluluklar bir toprağa ait olma duygusunu hissetmiştir. Somut olmayan kültürel miras bir ayna işlevi görmekte ve kültürel çeşitliliği yansıtmaktadır. Toplumların kültürel kimlik kazanmalarına fayda sağlamanın dışında, evrensel olarak insanlar bu hazineyi ortak olarak paylaşmaktadır. Somut olmayan kültürel mirasın korunması için sürdürülebilir olması önemlilik teşkil etmektedir (Karakuş, 2016). 2003 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması sözleşmesi kabul edilmiştir. 2006 yılında Türkiye'nin taraf olması ile somut olmayan kültürel miras terimi kullanılmaya başlanmıştır (Karabaşa, 2014).

Geçmişten günümüze insanların geleneklerinden örf ve adetlerine, el sanatlarından geleneksel yemeklerine kadar kapsamlı bir kültürel mirasın unutulmaması korunması gerekmektedir. Bu kapsamda yapılacak olan çalışmalar da önemlidir. Bu nedenle çalışma ülkemizin somut olmayan kültürel miras ögelerinin çizgi filmlerde yer alıp almadığını hangi somut olmayan kültürel miras ögelerine yer verildiğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı ülkemizde somut olmayan kültürel miras ögelerinin çizgi filmlerde yer verilip yer verilmediğini ve somut olmayan kültürel miras ögelerinden hangilerine sıklıkla yer verildiğini ortaya çıkarmaktır.

1.3. Problem Cümlesi

TRT Çocuk kanalında yayınlanmakta olan Maysa ve Bulut çizgi filminde somut olmayan kültürel miras ögelerine yer verilme durumu nedir?

1.4. Alt Problemler

1. Maysa ve Bulut çizgi filminde sözlü gelenekler ve anlatımlar temasının yer alma durumu nasıldır?
2. Maysa ve Bulut çizgi filminde gösteri sanatları temasının yer alma durumu nasıldır?

3. Maysa ve Bulut çizgi filminde toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler temasının yer alma durumu nasıldır?
4. Maysa ve Bulut çizgi filminde doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar temasının yer alma durumu nasıldır?
5. Maysa ve Bulut çizgi filminde el sanatları geleneği temasının yer alma durumu nasıldır?

1.5. Araştırmanın Önemi

Alanyazın incelendiğinde somut olmayan kültürel miras ögelerinin çizgi filmlerde yer almasına yönelik derinlemesine bir çalışma bulunmamaktadır. Yapılan çalışmalarda çizgi filmler incelenmiş fakat somut olmayan kültürel miras ögelerinin UNESCO'nun korumaya aldığı somut olmayan kültürel miras listesindeki maddelerle kısıtlı kalmıştır. Bu çalışmada somut olmayan kültürel miras ögeleri derinlemesine araştırılıp ilgili alan yazına katkı sağlamak istenmektedir.

1.6. Sınırlılıklar

Bu araştırma TRT Çocuk kanalında yayınlanmakta olan Maysa ve Bulut çizgi filminin ilk 50 bölümü ile sınırlandırılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde, araştırmanın modeline, veri toplama aracına, verilerin analizine yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmakta olup veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Doküman incelemesi betimleyici (tanımlayıcı) araştırmalarda belirli konularla ilgili araştırma süreçlerinde durum tespiti aşamalarında sıklıkla kullanılan bir tekniktir. Doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin titizlikle ve sistematik bir şekilde incelenmesi ve analiz edilmesi sürecidir (Kıral, 2020).

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi 2. Maddesinde yer alan temalara uygun olarak oluşturulan kontrol formu kullanılmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada veri toplama aracı olarak 357 kavramın yer aldığı kontrol formu ile beraber çizgi filmdeki somut olmayan kültürel miras değerleri incelenmiş ve betimsel olarak analiz edilmiştir. Kontrol formunda yer alıp incelenen çizgi filmde yer almayan unsurlara çizelgelerde yer verilmemiştir.

3. BULGULAR

Maysa ve Bulut çizgi filminde yer verilen sözlü gelenekler ve anlatımlar incelenmiş olup elde edilen sonuçlar Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 3. Maysa ve Bulut çizgi filminde yer verilen sözlü gelenekler ve anlatımlar

Tema	Alt Tema	Unsur	Bölüm	Dakika/Saniye	f
Sözlü gelenekler ve anlatımlar	Sözlü kültür, sözlü gelenek veya	Dede Korkut hikâyeleri	34,40	07.57, 00.51	2
		Destanlar	40	01.53	1
		Halk hikâyeleri	1, 12, 13 17, 33, 36, 37, 44, 47, 50	07,45, 06.55, 04.06, 07.24, 07.11, 07.33, 08.22, 09.10, 08.13,09.12	10

	geleneksel kültür	Deyimler	7, 8, 12, 12, 12, 15, 15, 15, 16, 21, 21, 22, 22, 27, 34, 35, 36, 39, 39, 44, 44, 44, 46, 49, 49, 50	07.11, 07.11, 04.21, 05.52, 08.44, 02.43, 05.09, 06. 04, 04.25, 05.31, 06.41, 01.53, 04.30, 08.21, 08.15, 06.41, 01.57, 03.35, 03.54, 03.55, 05.30, 10.09, 02.24, 03.52, 10.00, 11.26	27
		Atasözleri	2,2, 23, 29, 32, 37, 42, 46	04.01, 11.53, 04.43, 05.57, 06.57, 08.23, 02.10, 06.33	8
		Bilmece	12, 12, 44	07.20, 07.30, 02.00	3
		Mani	17, 23, 23, 28, 41, 44	03.30, 06.25, 06.46, 04.24, 05.56, 01.10	6
		Türküler	8 9, 13, 44	08.06, 00.42, 05.26, 01.13	4
		Mitler	41	00.56	1
		Efsaneler	18	04.33	1
		Halk şiiri	7, 9, 29, 44	00.46, 09.25, 06.45, 10.16	4
		Türk halk müziği	9	07.46	1

Çizelge 1 incelendiğinde, Maysa ve Bulut çizgi filminde yer verilen sözlü gelenekler ve anlatımlar teması yer almaktadır. Sözlü gelenekler ve anlatımlar temasından toplamda 12 unsur bulunmaktadır. Çizelge 1 Maysa ve Bulut çizgi filminde yer verilen sözlü gelenekler ve anlatımlar temasına göre en sık tekrarlanan unsur ise deyimler olmuştur. Deyimler, Maysa ve Bulut çizgi filminin, 50 bölümünün 27'sinde yer almıştır. Deyimlerden sonra en sık tekrarlanan unsurlar sırasıyla: halk hikâyeleri, atasözleri ve manidir.

Maysa ve Bulut çizgi filminde yer verilen gösteri sanatları incelenmiş olup elde edilen sonuçlar Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 4. Maysa ve Bulut çizgi filminde yer verilen gösteri sanatları

Tema	Alt Tema	Unsur	Bölüm	Dakika/Saniye	f
Gösteri sanatları	Geleneksel halk oyunları ve danslar	Karagöz	28,41	08.19,04.06	2
		Orta oyunu	1	09.22	1
		Kukla	41	07.14	1
		Gölge oyunları	8	06.38	1
	Çocuk Oyunları	Yağ satarım	34	04.35	1
		Saklambaç	34	04.41	1
		İstop	33	05.30	1
		Gece gündüz	13	08.20	1
		Kulaktan kulağa	13	06.21	1

Çizelge 2 incelendiğinde, Maysa ve Bulut çizgi filminde yer verilen gösteri sanatları yer almaktadır. Gösteri sanatları teması iki bölümde ele alınmıştır. İlk olarak gösteri sanatlarından geleneksel halk oyunları ve danslar alt temasına yer verilmiştir. Bu unsurlardan 4'üne yer verilmiştir. Yer verilen unsurlar: karagöz, orta oyunu, kukla ve gölge oyunlarıdır. Çizelge 2'de

yer alan 2. alt tema çocuk oyunlarıdır. Maysa ve Bulut çizgi filminde yer alan çocuk oyunları şunlardır: yağ satarım, saklambaç, istop, gece gündüz, kulaktan kulağa.

Maysa ve Bulut çizgi filminde yer verilen gösteri sanatları incelenmiş olup elde edilen sonuçlar Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Maysa ve Bulut çizgi filminde yer verilen Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler

Tema	Alt Tema	Unsur	Bölüm	Dakika/Saniye	F
Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler	Tören ve şenlikler	Panayır	44	05.08	1
		Ramazan eğlenceleri	28	08.50	1
		Hıdırellez	23	05.50	1
		Diş hediği	3,11	09.05,04.53	2
		Gurbete çıkma	19,38	01.23,02.13	2
	Geleneksel kıyafetler	Şalvar	1,2,3,4,5	01.17,00.56,01.54,01.07,00.54	5
		Yazma	2,13	10.03,05.16	2
		Kuşak	1,2,3,4,5	01.54,00.56, 01.03, 03.29, 00.48	5
		Yelek	1,2,3,4,5	01.13,00.56,01.03,03.29,00.48	5
		Tozluk	1,2,3,4,5	01.45,06.40,01.33,02.18,00.54	5
		Tepelik	1,2,3,4,5	01.54,00.56,03.14,08.23,01.35	5
		Hotoz	2,3,5,6,7,9	12.26,01.08,00.54,06.10,02.42,03.08	6
		Çorap	13,17	04.35,10.05	2
		Telli hare, pullu hare	9,10	03.39,01.47	2
		Ellik	10,11,46	05.23,02.46,04.24	3
		Çarık	1,2,4	01.13, 03.41,02.18	3
		Şal	11	05.19	1
		Atkı	11	06.00	1
	Ölüm adetleri	Başsağlığı	13	05.20	1
		Ağıt/yas	13,16	05.20,08.42	2
	Akrabalık, komşuluk ilişkileri	İmece	3,5,20,21,25	08.49,03,07,03.31,03.16,01.56,05.17	5
		Islık dili	42	04.38	1
		Sosyal dayanışma	3,4,5,9,23	09.09, 05.17,04.30,09.13,05.00	5
		Komşu hatırı	12	04.38	1
	Ata sporları	Yağlı güreş	34	05.25	1
		Binicilik	2,6,18,19,38,39,45	04.50,03.27,06.29,03.19,10.56,02.58,00.42	7
		Atlı okçuluk	18	06.31	1

	Geleneksel çalgı aletleri	Bağlama	4,6,7,9,10, 11,13,19,21,23, 25,27,31,32,37,41,44	04.30,06.53,08.52,00.42 ,04.54,01.05,00.54, 09.29,01.39,05.02,05.06 ,01.12,05.55,08.26, 07.22,07.05,03.13	17
		Davul	28,41,44	02.46,05.43,00.55	3
		Kaval	6,11,21,37	06.35,09.36,02.58,03.44	4

Çizelge 3 incelendiğinde Maysa ve Bulut çizgi filminde yer alan toplumsal uygulamalar ritüeller ve şölenler yer almaktadır. İlk alt tema törenler ve şenliklerdir. Bu bölüm 5 unsurdan oluşmaktadır. Bu unsurlardan diş hediği ve gurbete çıkma (2), panayır, ramazan eğlenceleri, Hıdırellez (1) çizgi filmde yer almıştır.

Toplumsal uygulamalar ritüeller ve şölenler temasının bir diğer alt teması ise geleneksel kıyafetlerdir. Maysa ve Bulut çizgi filminde her bölüm aynı kıyafetler yer aldığı için tabloya sadece çizelgede yer alan kıyafetlerin ilk 5 bölümü işlenmiştir. Maysa ve Bulut çizgi filmi ana karakterlerin kıyafetleri şunlardır: şalvar, kuşak, tepelik, hotoz, yelek, tozluk, çarık. Kıyafetlerde değişiklik olması durumunda tabloya ekleme yapılmıştır. Maysa ve Bulut çizgi filminde bu unsurlardan hiçbirine yer verilmemiştir. Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler bölümünün alt temalarından biri de ölüm adetleridir. Çizgi filmde bu unsurlardan başsağlığı (1) ve ağıt/yas (2) ulaşılmıştır. Akrabalık, komşuluk ilişkileri Çizelge 3'te yer alan alt temaların içerisindedir. Bu unsurlardan 4'üne çizelge 3'te yer verilmiştir. En sık yer alan unsur ise imece kavramıdır ve çizgi filmde 5 kez tekrarlamıştır. Ata sporları çizelge 3'te yer alan bir diğer temadır ve bu bölümde 3 unsur bulunmaktadır. Çizgi filmde bu unsurlardan yağlı güreş (1), binicilik (7) ve atlı okçuluk (1) ögelerine ulaşılmıştır. En sık tekrar eden ata sporu ise binicilik olmuştur. Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler temasının son alt teması ise geleneksel çalgı aletleridir. Geleneksel çalgı aletlerinden 3 öge yer almaktadır. Bu unsurlardan en sık tekrar eden ise bağlamadır. Bağlama çizgi filmde 17 kez tekrar etmiştir. Bağlamadan sonra en çok tekrar eden geleneksel çalgı aletleri ise sırasıyla kaval (4) ve davuldur (3).

Maysa ve Bulut çizgi filminde yer verilen doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar incelenmiş olup elde edilen sonuçlar Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 5. Maysa ve Bulut çizgi filminde yer verilen Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar

Tema	Alt Tema	Unsur	Bölüm	Dakika/Saniye	F
Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar	Geleneksel yemekler	Keşkek	23	04.18	1
		Lavaş	2,20,38,47,49	12.03,05.00,06.10,05.37,03.23	5
		Yufka	2,39,47	12.00,05.44,05.12	3
		Katırma	30	02.03	1
		Sac ekmeği	6,20	00.51,05.00	2
		Tarhana	3,12,27,39	09.03,02.55,01.51,04.35	4
		Baklava	29	05.13	1
		Şerbet	5,28	05.38,07.07	2
		Hurma	28	05.54	1
		Turşu	41	04.30	1
		Tahin helvası	42	02.43	1
		Pekmez	10,49	04.08,03.36	1

	Halk hekimliği	Köme	5	04.42	1
		Yoğurt	7	02.19	1
		Ayran	20,22,25,28,34	04.57,04.25,09.57,05.50,06.18	5
		Kaymak	25	02.13	1
		Kar helvası	10,49	05.15,07.19	1
		Vişne şerbeti	3	01.08	1
		Kirvan çiçeği	4,14	03.39,02.20	2
		Kızamık şekeri	17	04.24	1
		Kızılağaç yaprağı	24	05.26	1
	Halk meteorolojisi	Hayvanlara, bitkilere, ,tepelere, dağlara göre tahminlerde bulunma	1	07.08	1
		Nazar boncuğu takmak	1,20,28,40,41	10.00,01.47,06.39,10.43,03.54	5

Çizelge 4 incelendiğinde, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar temasına yer verilmektedir. Bu temanın 4 alt teması bulunmaktadır. Alt temalardan birincisi geleneksel yemekler bölümüdür. Bu bölümde 18 kavram yer almaktadır. Maysa ve Bulut çizgi filminde en sık tekrarlanan geleneksel yemekler lavaş (5) ve ayrandır (5). Lavaş ve ayrandan sonra en sık tekrarlanan kavramlar sırasıyla tarhana (4) ve yufkadır (3). Çizelge 4'ün bir diğer alt teması Halk hekimliğidir. Halk hekimliğinde toplam 3 kavram yer almaktadır. Bu kavramlardan en çok Kirvan çiçeği (2) tekrarlanmıştır. Çizelge 4'te yer alan üçüncü alt tema halk meteorolojisidir. Bu bölümde 4 öge yer almaktadır ve sadece 1 öge çizgi filmde yer almıştır (hayvanlara, tepelere dağlara göre tahminde bulunma). Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamaların son alt teması ise batıl inançlardır. Çizelge 4'te toplam 1 batıl inanç ögesi bulunmaktadır. Bu ögelerden sadece nazar boncuğu kavramı çizgi filmde (5) tekrar etmiştir.
Maysa ve Bulut çizgi filminde yer verilen el sanatları incelenmiş olup elde edilen sonuçlar Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. Maysa ve Bulut çizgi filminde yer verilen el sanatları

Tema	Alt Tema	Unsur	Bölüm	Dakika/Saniye	F
El sanatları geleneği	Geleneksel zanaatkârlık	Kanaviçe	36	04.20	1
		Dantel	34	01.12	1
		Oymacılık	22,34	00.48,06.10	2
		Semercilik	2,5,13	04.38,04.57,00.55	3
		Sepetçilik	1,3,4,7,9,10	03.34,09.19,00.50,01.08,06.29,02.07	6
		Bakırcılık	2,3,4,5	07.38,09.19,00.50,03.15	4
		Yün örme	8,16,25,35	06.26,06.18,05.20,00.42	4
		Demircilik	18	01.09	1
		Kalaycılık	31	05.39	1
		Çömlekçilik	1,22	03.34,01.34	1
		Dokumacılık	1,2,3,4,14	03.39,02.28,09.19,04.19,01.50	5

		Keçecilik	1	03.34	1
		At arabacılığı	1	04.30	1
		Yemenicilik	1	10.10	1
		Kilimcilik	1,2,4,5,7,34	03.33,07.19,04.43,03.45,04.13,00.52	6
		Bez bebek	35,41	04.33,01.01	2
		Taş boyama sanatı	22	06.20	1
		Teşi	1,2,19	04.13,05.26	3

Çizelge 5 incelendiğinde, Maysa ve Bulut çizgi filminde yer alan el sanatları geleneği temasına yer verilmiştir. Çizelge 5'te el sanatları geleneğinden 18 öge yer almaktadır. Maysa ve Bulut çizgi filminde el sanatları ögelerinden en sık sepetçilik ve kilimcilik ögesi tekrar etmiştir. Sepetçilik ve kilimcilik ögesi 6 kez çizgi filmde yer almıştır. Bu ögelerin dışında Maysa ve Bulut çizgi filminde kanaviçe, dantel, oymacılık, semercilik, bakırcılık, yün örme, demircilik, çömlekçilik, dokumacılık, keçecilik, at arabacılığı, yemenicilik, mermercilik, bez bebek, taş boyama sanatı ve teşi gibi el sanatları geleneğine yer verilmiştir.

GÖRSELLER

Görsel 1. **Geleneksel halk oyunları: Hacivat ve Karagöz**

1. görselde geleneksel halk oyunlarından ''Hacivat ve Karagöz'' oyunu yer almaktadır.

Görsel 2. Çocuk oyunları: Kulaktan Kulağa

2. görselde çocuk oyunlarından ''Kulaktan Kulağa'' oyunu gösterilmektedir.

Görsel 3. Geleneksel Kıyafetler

3. görselde geleneksel kıyafet motifleri yer almaktadır. Resimde yer alan kıyafetleri dedenin üstündeki yelek, ayağında çarık, ninenin başındaki tepelik, çocuğun ise şalvarı yer almaktadır. Ayrıca geleneksel el sanatlarından biri olan yün örme de görselde gösterilmektedir.

Görsel 4. Ata Sporları: Atlı Okçuluk

4. görselde ata sporlarından biri olan ‘’Atçı Okçuluk’’ gösterilmektedir.

Görsel 5. Geleneksel el sanatları: Teşi

5. resimde ninenin elinde geleneksel el sanatlarından biri olan ‘’Teşi’’ yer almaktadır.

Görsel 6. Çocuk oyunları: Yağ satarım bal satarım

6. görselde çocuk oyunlarından olan ‘’Yağ Satarım Bal Satarım’’ gösterilmektedir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre somut olmayan kültürel miras ögelerinden 92 kavrama ulaşılmıştır. Somut olmayan kültürel miras ögelerinden en sık deyimlere yer verilmiştir. Deyimler, sözlü gelenekler ve anlatımlar teması altındadır ve çizgi filmin 50 bölümünün 27’sinde yer almıştır. Maysa ve Bulut çizgi filminde somut olmayan kültürel miras ögelerinden deyimlerden sonra halk hikayeleri, atasözleri, mani, geleneksel el sanatları, geleneksel yemekler, geleneksel çalgı aletlerinden kaval ve bağlama sıklıkla yer almaktadır. Maysa ve Bulut çizgi filminde somut olmayan kültürel miras ögelerine sözlü gelenekler ve anlatımlar, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler teması altındaki kavramlara yer verilmiştir. Çizgi filmde, doğum adetleri, evlenme gelenek ve görenekleri, ölüm adetleri gibi alt temalarda somut olmayan kültürel miras değerlerine ulaşılamamıştır. Geleneksel kıyafetlerden bazı ögelere, çocuk oyunlarından ise 5 oyuna erişilmiştir. Geleneksel halk oyunları ve danslar alt temasında ise karagöz, orta oyunu, kukla, gölge oyunları hariç diğer somut olmayan kültürel miras ögelerine ait iz bulunmamıştır. Fakat Maysa ve Bulut çizgi filmi toplamda 108 bölümden oluşmaktadır. Bu araştırmada ise sadece 50 bölümü incelenmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Dil ve kültür bir ulus için önemli değerlerin başında gelmektedir. Çünkü dil ve kültür olmadan ulusun var olması düşünülememektedir. İnsanların kendilerini tanıtan kimlikleri olduğu gibi toplumları da tanıtan kimlikleri bulunmaktadır. Toplumların özelliklerini anlatan kimlikleri ise kültür, dil, gelenek ve göreneklerin toplamından oluşmakta ve toplumun kimliğini ortaya çıkarmaktadır (Er& Karakuş, 2023). Bu bağlamda somut kültürel miras gibi somut olmayan kültürel mirasın unutulmaması süreklilik göstermesi gerekmektedir. Gümüşçü çalışmasında, kültürel mirasın sentez sonucu oluşan bir kavram olduğunu somut ve somut olmayan kültürel mirasın araştırılıp korunmasının gerektiğini ifade etmektedir (Gümüşçü, 2018). Özgürel çalışmasında, kültürel mirasın bulunduğu konumun da ötesinde tüm insanlığa mal edilen, tüm çevreyi kapsayan değerler bütünü olarak ifade ederken kültürel mirası karşılıklı insan ve çevre ilişkilerinin sonucunda ortaya çıkan ürün olarak nitelendirmektedir (Özgürel, 2018).

Güden Altmış ve Altun, çalışmalarında çocukların televizyonda gördüklerini diğer kitle iletişim araçlarına oranla daha iyi hatırladıklarını belirtmektedirler. Çizgi filmlerin ise çocuklarda kalıcı

öğrenmeyi sağlama konusunda olumlu bir etkisinin olduğunu ifade etmektedirler (Güden Altmış, Altun, 2021). Bu noktada çizgi filmlerin kültürlerin taşıyıcısı olduğu önemlilik arz etmektedir. Somut olmayan kültürel miras değerleri genel olarak bakıldığında Maysa ve Bulut çizgi filminde yer almıştır. Yörük hayatını anlatan Maysa ve Bulut çizgi filminden hareketle somut olmayan kültürel miras değerlerimizin çizgi filmlerde yer alması gelecek neslin, kültürlerini tanıma, koruma ve yok olmasını engelleme noktasında çizgi filmin önemli bir aktarıcı olduğu düşünülmektedir. Kültürel miras kavramı bütün olarak önemlidir; bunun içinde somut kültürel miras kadar somut olmayan kültürel miras da değerlidir ve yok olmaması için hayata entegre edilmesi gerekmektedir. Ülkemizde kültürel mirası yansıtan çizgi filmlerin sayısının arttırılması ve yaratıcı senaryoların çocuklarla buluşturulması tarihini, geleneklerini bilen ve kültürünü koruyup yaşatan bireyler yetişmesi açısından önemlilik arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Güden Altmış, Z. ve Altun, M. (2021). Pırıl Çizgi Filminin Değerler Açısından Değerlendirilmesi.Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 17(38), 5384- 5407.

Gümüşçü, O. (2018). Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras. Erdem, 0 (75), 99-120.

Karabaşa, S. (2014). Uygulamaları Açısından Somut Olmayan Kültürel Miras ve Folklor. Folklor/Edebiyat Dergisi, 11(25), 143-181.

Karakuş, N. (2016). Maysa ve Bulut İsimli Animasyon Çizgi Filmin Kültürel Ögeler Açısından İncelenmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(34), 134-149.

Kıral, B. 2020. Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 170-189.

Oğuz, M. Ö. (2018). Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras. Milli Folklor Dergisi, 25(100), 5-10.

Özgürel, G. (2018). Kültürel Mirasa Bir Bakış: Marmaris Örneği. Journal Of Social And Humanities Sciences Research, 5 (31), 4894- 4906.

Safran, M. (Ed.). (2015). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Selanik Ay, T. ve Kurtdede Fidan, N. (2013). Öğretmen Adaylarının Kültürel Miras Kavramına İlişkin Metaforları. International Periodical For The Languages Literatüre And History Of Turkish Or Turkıc, 8 (12), 1135-1152.

İNTERNET KAYNAKLARI

https://gelenekselcocukoyunlari.com/oyun.aspx?id=15&idkat=3
https://www.cocukludunya.com/blog/geleneksel-cocuk-oyunlari/
https://aregem.ktb.gov.tr/TR-46095/somut-olmayan-kulturel-miras.html
https://www.kulturportali.gov.tr/portal/toplumsal-uygulamalar
https://afyon.ktb.gov.tr/TR-63454/geleneksel-giysi.html
https://yozgat.ktb.gov.tr/TR-92300/yoresel-kiyafetler.html
https://afyon.ktb.gov.tr/TR-63448/dogum-gelenekleri.html
https://sakarya.ktb.gov.tr/TR-107092/dogum-gelenekleri.html

https://osmaniye.ktb.gov.tr/TR-163649/evlenme-gelenekleri.htm
https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_d%C3%BC%C4%9F%C3%BCn_gelenekleri
https://aregem.ktb.gov.tr/TR-134572/halk-meteorolojisi.html
https://www.tale.company/blog/geleneksel-turk-el-sanati
https://afyon.ktb.gov.tr/TR-63456/geleneksel-el-sanatlari.html
https://mimuu.com/el-sanatlari-cesitleri/
https://www.trtizle.com/cocuk/maysa-ve-bulut
https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/

.

Z KUŞAĞINDA SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI VE INSTAGRAM ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZTÜRK

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak İşletme Fakültesi,

– ORCID ID: 0000-0001-6312-5837

ÖZET

Dijital çağla birlikte modern toplumlarda sosyal medya bağımlılığı olgusu önemli konulardan biri olarak görülmektedir. Sosyal medya bağımlılığı günümüzde "dijital yerliler" olarak adlandırılan ve dijital teknolojilerin hayatın her alanında yerini aldığı bir dünyaya gözlerini açan z kuşağının önemli sorunlarından biri olarak görülmektedir. Özellikle interaktif ortamlarda geçirilen sürelerin giderek artmasına bağlı olarak, bu bağımlılık türünün hem bireyin yaşamında sağlık sorunlarına yol açması hem de bireysel ilişkiler anlamında olumsuz sonuçlar doğurması nedeniyle, tüm boyutlarıyla incelenmesi ve çözümüne yönelik çalışmaların yapılması da önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda çalışma kapsamında Instagram'ın z kuşağı üzerinde hangi türden bağımlılık ilişkileri oluşturduğu sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Bucak İşletme Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım bölümünde öğrenim gören öğrenciler araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların %99,1 i aktif olarak internet kullanırken, %97,1 i de Instagram'ı aktif olarak kullanmakta ve katılımcıların en çok kullandıkları sosyal medya platformu da Instagram olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre internet ortamında geçirilen süreler de oldukça yüksek seviyelerde çıkmıştır. Katılımcıların %70'i günlük olarak internette 4 saatin üzerinde vakit geçirmektedir. Katılımcıların Instagram kullanımında öne çıkan etken ise %87 ile "gündemi takip etme" ifadesi olmuştur. Araştırmada faydalanılan medya bağımlılığı ölçeği normalde 6 faktörden oluşurken, yapılan faktör analizi sonucuna göre bu çalışmada 4 faktör olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin Instagram kullanımına yönelik ilk sıradaki bağımlılık türü "sosyal oyun ve oryantasyon (uyum)" olurken, ikinci sıradaki bağımlılık türü "sosyal anlama", üçüncü bağımlılık türü "bireysel anlama" ve son sıradaki bağımlılık türü ise "bireysel oyun" olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Z Kuşağı, Sosyal Medya Bağımlılığı, Instagram

1. GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin tüm dünyada hızla gelişmesi ve kullanımının yaygınlaşması, pek çok önemli kazanımı insan hayatına sunmuştur. Bu teknolojilerin günlük hayatı kolaylaştırması, uzaktan iletişimi mümkün kılması, iş hayatının vazgeçilmez bir parçası olması, tek tuşla istediğimiz ürünü ayağımıza kadar getirmesi gibi çok sayıda önemli faydalarının yanı sıra, çok temel ve önemli bir sorunu da beraberinde getirmiştir.

Günümüzün modern insanı, kalabalıklar içerisinde yalnız kalmıştır. Dünya nüfusunun hızla artmasına rağmen, aynı şehirde, aynı sitede, aynı binada oturan kişi sayısı hızla artmasına rağmen, bahsettiğimiz bu yalnızlık da artmaktadır. Modern insanın yalnızlığının en önemli nedeni ise hayatımızın vazgeçilmez parçası olan iletişim teknolojilerinin aşırı kullanımının yol açtığı bağımlılıktır. Bu çalışmada ele alacağımız sosyal medya bağımlılığı, özellikle bireyleri gerçek hayattan alı koyarak toplumsal bir izolasyona yol açması bakımından önemli ve çözülmesi gereken bir sorundur.

Günümüzde özellikle gençler ve çocuklar, kendilerini ifade edebilmek, seslerini duyurabilmek, yeni arkadaşlıklar edinebilmek, eğlenmek, bilgi edinmek, dış dünyayı anlayabilmek gibi nedenlerle sosyal medya platformlarını yoğun olarak kullanmakta ve kimi zaman da bu ortamlarda çok fazla zaman geçirerek gerçek hayattan kopma noktasına gelmektedirler.

Bu sorundan hareketle çalışmanın amacı; "Z Kuşağı" veya "Dijital Yerliler" olarak adlandırılan ve sosyal medyayı yoğun olarak kullanan gençlerin sosyal medya bağımlılık türlerini araştırmak, bu bağımlılığın bazı değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek ve çözüme yönelik öneriler sunmak olarak belirlenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Z kuşağı, ardından sosyal medya bağımlılığı ve bireysel medya bağımlılığı konuları ve son olarak da Instagram hakkında bilgi verilecektir.

2.1. Z Kuşağı

Z Kuşağı adı verilen kuşak, 1996 ile 2010 arasında doğan bireylerden oluşmakta ve en temel özellikleri bakımından sosyal medya patlaması döneminde yetişmiş dijital yerlilerden oluşmalarıdır. Z kuşağının özellikleri, içinde bulundukları dönemin koşullarında etkilenmiş ve bu doğrultuda şekillenmiştir (Francis ve Hoefel, 2018). Bu kuşak içerisinde yer alan bireyler yetişirken benzeri görülmemiş miktarda teknolojiye maruz kalmıştır (Prakash Yadav ve Rai, 2017).

Teknolojiyle iç içe yetişen Z kuşağı, bilgisayar ve internet tabanlı uygulamaları kolayca öğrenerek hayatlarına yerleştirebilmektedirler. Z kuşağı, geleneksel medya yerine internet uygulamalarına daha fazla yönelmekte internet teknolojileriyle daha fazla zaman geçirmektedirler (Binici Uygun ve Kalender, 2023).

Sınırsız internet erişimi etrafında şekillenen yetişme tarzı, akıllı telefon teknolojisi ve sosyal medyadaki gelişmelerle iç içe yaşayan Z Kuşağı, dijital ortamlarla bağı bulunan bir kuşak olarak nitelendirilmektedir (Turner, 2015). Bu bağlamda Z Kuşağı; internet teknolojilerinin kullanımının çok yaygınlaştığı bir dönemde dünyaya gelen ve bu teknolojileri hayatının bir parçası olarak çok etkili kullanabilen bir kuşağı ifade etmektedir.

Teknolojiyle tanışıklığı doğdukları andan itibaren başlayan Z kuşağı bireyleri kendinden önceki kuşaklar gibi sokakta oyun oynamak yerine akıllı cihazlarda oyun oynamayı tercih etmekte, yüz yüze arkadaşlıklar yerine sosyal medya ortamlarında arkadaşlık kurarak sosyalleşmeyi tercih etmektedir. Ayrıca bu kuşak bireylerinin sosyal medya üzerinde çok fazla zaman geçirdikleri için, duygu ve düşüncelerini daha çok emojilerle aktardıkları görülmektedir. Bu bağlamda Z kuşağı teknolojiyi doğal bir yaşam biçimi olarak görmektedir (Çamsarı, 2013).

2.2. Sosyal Medya Bağımlılığı

Bağımlılık, genel olarak herhangi bir maddeye yönelik fiziksel bir bağlanmayı ifade etmektedir (Holden, 2001). Andreassen ve diğerleri (2014) sosyal medya bağımlılığını, sosyal medya uygulamalarıyla aşırı meşgul olma, bu ortamlara bağlanabilmek ve ortamlarda bulunmak için yoğun bir istek duyma ve bu mecralarda vakit geçirirken sosyal hayattaki diğer aktiviteleri, olumsuz etkileyecek derecede zaman harcama durumu olarak tanımlamıştır.

Sosyal medyada geçirilen sürede kısıtlama yapmamak toplumsal yaşamda bireylerin başarısız ilişkileriyle sonuçlanmakta, kullanılmadığında sinirlilik hali ortaya çıkmakta, kullanım süresinin yüksek olması ve sorumluluklarının yerine getirilmemesi kişiler arasındaki bağları koparıp yok etmektedir (Savcı ve Aysan, 2017).

Tıpkı alkol veya uyuşturucu madde bağımlılıklarında olduğu gibi internet ve sosyal medya bağımlılığı da, tedavi edilebilen psikolojik bir sorundur. Yine, psikolojide "gelişmeleri kaçırma korkusu" olarak ifade edilen FOMO (Fear of Missing Out), sosyal medya bağımlılığı ile doğrudan ilişkili olarak görülmektedir.

ABD'de Z Kuşağı özelinde, 2011'den itibaren kaygı, depresyon ve intihar vakalarında önemli bir artış görülmektedir. Bunun en önemli tetikleyicisi 2011-2012 yılları arasında ABD'de akıllı telefonların yaygınlaşması olduğu söylenebilir. Z Kuşağında yer alan gençlerde ekran başında vakit geçirme süresi günde bir saatin altındaysa %28 olan intihar düşünceleri, bu süre 5 saat ve üstüne çıkınca %48'e ulaşabilmektedir (Twenge, 2018). Bu bağlamda özellikle Z Kuşağının internet ve sosyal medya kullanımları dikkatlice incelenmeli, bağımlılığa doğru bir gidiş söz konusu ise mutlaka önceden önlemler alınmalıdır.

Sosyal medyanın günümüzde yaşam üzerinde büyük bir etkisi vardır. Bu teknoloji doğru kullanılırsa medya, pazarlama, ticaret, bağlantı bulma, arkadaşlıkları genişletme gibi konularda anlamlı katkılar sağlayacaktır (Infante ve Mardikaningsih, 2022). Bu teknolojinin yanlış ve bilinçsiz kullanımı ve bağımlı olma durumu ise bireyleri sosyal hayattan soyutlanma, günlük hayatı aksatma gibi olumsuz durumlara sürükleyebilmektedir.

2.3. Bireysel Medya Bağımlılığı Kuramı

Sandra Ball-Rokeach ve Melvin DeFleur tarafından 1976 yılında literatüre dahil edilen Medya Bağımlılığı Kuramı; kitle iletişim sürecine sosyolojik bir bakış açısı ile yaklaşmakta ve özellikle izleyicilerin kitle iletişim araçlarına hangi motivasyonlarla yöneldikleri konusuna odaklanmaktadır. Medya bağımlılığı, mikro ve makro parçaların birlikte etkileşimde bulunduğu ekolojik bir kuramdır ve toplumu organik bir yapı olarak görmektedir. Kuram, sosyal sistemlerin mikro ve makro parçaları arasındaki ilişkilere odaklanmakta ve bu ilişkiler bağlamında da bağımlılıkları açıklamaya çalışmaktadır (DeFleur ve Ball-Rokeach, 1989. Ball-Rokeach, 1998).

Kuram açısından esasında mikro parçaların (birey ve gruplar) makro organizmalar (siyasi, kültürel, ekonomik sistemler) üzerindeki etkisi sınırlı olarak görülmektedir. Bireysel ve bireylerarası çevrenin, makro yapıyı değiştirmeye yönelik etkisi çok az olmakla birlikte geleneksel tek yönlü medya ilişkilerinin kaynak kapsamını değiştirmesi mümkün değildir (Ball-Rokeach, 1998). Ancak Web 3.0 teknolojisi ile birlikte makro sistem parçalarının kişiler üzerindeki etkisi nispeten azalmıştır. Aksine, mikro sistemin temel parçası olan bireylerin davranışları günümüzde makro sistemler tarafından dikkate alınır hale gelmiştir. Bireylerin çevrimiçi ortamdaki her hareketi, beğenileri, ilgileri, arama eğilimleri çok daha kolay şekilde makro sistemler tarafından takip ve analiz edilmektedir. Ayrıca yapılan bu analizler kültürel,

sosyal ve ekonomik sistemler tarafından oldukça önemsenmektedir (Işık, Kalem, Aliyeva ve Ülker, 2022).

Toplumun her ferdi, sosyal sistemin her bir makro parçası gibi, kitle iletişim araçları ile bağımlılık ilişkileri geliştirmektedirler. Çünkü bireylerin var olan istek ve amaçları medya sistemi tarafından kontrol edilen kaynaklara ulaşmayı gerektirmektedir. İçinde yaşadığı sosyal çevreyi ve dünyada olup bitenleri anlamak, bu kapsamda hangi durum ve koşullarda nasıl tepkiler vereceğini, nasıl davranacağını öğrenmek ya da günlük sorun ve gerilimlerden uzaklaşmak için medyaya bağımlı hale gelen kullanıcıların algı, duygu ve davranışlarında bir takım değişimlerin oluşacağı görüşü kuramın temel varsayımlarındandır (Işık ve Topbaş, 2015).

Bağımlılık kuramına göre bireyler, medya sistemi ile bağımlılık ilişkisini; anlama/ anlamlandırma, oryantasyon/uyum ve oyun/eğlence hedefleriyle kurmaktadır. Mikro düzeyde, üç boyutta sınıflandırılan bağımlılıkların her biri, kişisel ve sosyal alt boyutlarına ayrılarak altı tür bağımlılık tipi ortaya koymaktadır. Bu boyutlar: 1) Bireysel Anlama 2) Sosyal Anlama 3) Bireysel Oryantasyon 4) Sosyal Oryantasyon 5) Bireysel Oyun 6) Sosyal Oyun boyutları olarak ortaya çıkmaktadır (DeFleur ve BallRokeach, 1989).

2.4. Instagram

Instagram, 2010 yılında kurulan ücretsiz fotoğraf ve video paylaşımı yapmaya yönelik bir sosyal medya uygulamasıdır. Bu uygulama ile kullanıcılar içerik yükleyebildikleri gibi, yükledikleri içerikleri filtrelerle, Hashtag'ler ve coğrafi etiketleme ile düzenleyebilmektedirler. Kullanıcılar, diğer kullanıcıların içeriğine, etiketlere ve konumlara göre göz atabilir ve trend olan içeriği görüntüleyebilirler (wikipedia, 2023).

Özellikle dünya genelinde 2023 yılı sosyal medya kullanım istatistiklerine bakıldığında Instagram kullanımı süreleri açısından tüm dünyada ilk sırada Türkiye'nin yer alması, bu araştırmanın hazırlanmasında önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur (wearesocial, 2023).

3. ARAŞTIRMA

Bu bölümde araştırmanın amacı, yöntemi ve bulgular kısımları yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma hem dünyada hem de ülkemizde son birkaç yılda kullanımı hızla yaygınlaşarak en popüler sosyal medya ortamlarından biri haline gelen Instagram'ın, Z Kuşağı olarak

adlandırılan gençler üzerinde hangi türden bağımlılık ilişkilerini ortaya çıkardığını açıklamak amacıyla tasarlanmıştır.

Ayrıca araştırma kapsamında öğrencilerin Instagram'ı daha çok hangi motivasyonlarla kullandıkları, internet kullanımına, Instagram kullanımına ve diğer sosyal medya platformlarına günlük ne kadar süre ayırdıklarını, Instagram kullanım amaçları ve Instagram kullanım süreleri açısından demografik faktörlerin anlamlı farklılıklar oluşturup oluşturmadığı sorularına cevap aranmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak İşletme Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümünde öğrenim görmekte olan öğrenciler araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümünde aktif 194 öğrenci bulunmaktayken, bu öğrencilerin 138 tanesi araştırmaya katılım sağlamıştır.

Araştırmada kullanılan anket formu toplam 27 sorudan oluşmaktadır. Bu sorulardan 9 tanesi demografik verilerle ilgili sorular ve internet ve sosyal medya kullanım durumları ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. Diğer 18 soru ise bireysel medya bağımlılığı ölçeğine ait sorulardan oluşmaktadır.

Ankette yer alan bağımlılık tipolojisi, orijinalinden Türkçeye çevrilmiş 18 maddelik ölçekten oluşmaktadır. Güney Kaliforniya Üniversitesi'ndeki Medya Sistemi Bağımlılık Araştırma Grubu tarafından yapılan çalışmalar neticesinde, bireysel medya bağımlılığına dair altı kavramsal boyut ve her bir boyut için de 3 maddeden oluşan toplam 18 maddelik ölçek geliştirilmiştir. Grant tarafından detaylandırılan 18 maddelik ölçek; kitle iletişim araçlarında ortaya çıkan bireysel medya bağımlılığı ilişkilerini test etmek amacıyla, çok sayıda bilimsel araştırmada kullanılmıştır (Grant vd., 1998'den aktaran; Işık ve Topbaş, 2015).

Araştırmada kullanılan bireysel medya bağımlılığı ölçeği ve bu ölçekteki her bir boyutu oluşturan soruların dağılımı aşağıdaki çizelgede gösterilmektedir:

Çizelge 1. Bireysel Medya Bağımlılığı Ölçeği Soruları

1	Çeşitli olay ve durumlar karşısında ne yapacağım, nasıl hareket edeceğim konusunda	Bireysel anlama
2	Gelecekteki hayatımda neler yapacağımı hayal etmede	
3	Yaşadığım problemler ve zor durumlar karşısında başkalarının tecrübelerinden yararlanmada	
4	Yaşadığım toplumda neler olup bittiğini kavramada	

5	Dünyadaki gelişmeleri izleme ve kavramada	Sosyal anlama
6	Türkiye'de neler olup bittiğini anlamada	
7	Sağlık, finans gibi hizmetler konusunda nereye başvuracağımı belirlemede	Bireysel oryantasyon (uyum)
8	Neyi nereden satın alacağımı belirlemede	
9	Akşam ve hafta sonlarını nasıl ve nerede geçireceğimi planlamada	
10	Diğer insanlarla daha iyi ilişkiler ve iletişim kurabilme konusunda	Sosyal oryantasyon
11	Arkadaş, akraba ve iş arkadaşlarıma nasıl davranacağımı belirlemede	
12	İnsanların belirli olay ve durumlar karşısındaki yaklaşımlarının ardında yatan nedenleri anlamamda	
13	Zor geçen bir hafta yada gün sonrası yorgunluğumu gidermede	Bireysel oyun
14	Yalnız kaldığımda rahatlamamda	
15	Etrafımda hiç kimse olmadığında ne yapacağım konusunda	
16	Aile ya da arkadaşlarımla nasıl eğleneceğimiz konusunda	Sosyal oyun
17	Gerçekten orada olmadan da hoşlanacağım olayların bir parçası olmamda	
18	Arkadaşlarımla birlikte ne yapacağımıza karar vermede	

Elde edilen verilerin analizi için SPSS 22 programı kullanılmıştır. Bireysel bağımlılık tiplerini tespit için (ölçek kavramsal olarak 6 alt ölçekten oluştuğu için) Doğrulayıcı Faktör Analizi (Confirmatory Factor Analysis) uygulanmıştır. Hazırlanan tüm sorular SPSS paket programında ayrı ayrı değerlendirilerek frekans dağılımları çıkarılmış, %95 güven aralığında güvenilirlik testleri yapılmıştır.

3.3. Bulgular

Araştırmaya katılan 138 deneğin 109'u kadın (%79), 29'u ise erkektir (%21). Katılımcıların en çok kullandıkları kitle iletişim araçları sırasıyla %99,3 ile internet, %42 ile televizyon, % 6,5 gazete, %5,1 dergi ve %2,9 ile radyo olmuştur. İnternet açık ara Z kuşağının en çok kullandığı kitle iletişim aracı konumundadır.

Çizelge 2. En Çok Kullanılan Sosyal Medya Platformu (Birden Çok Seçenek İşaretlenebilir)

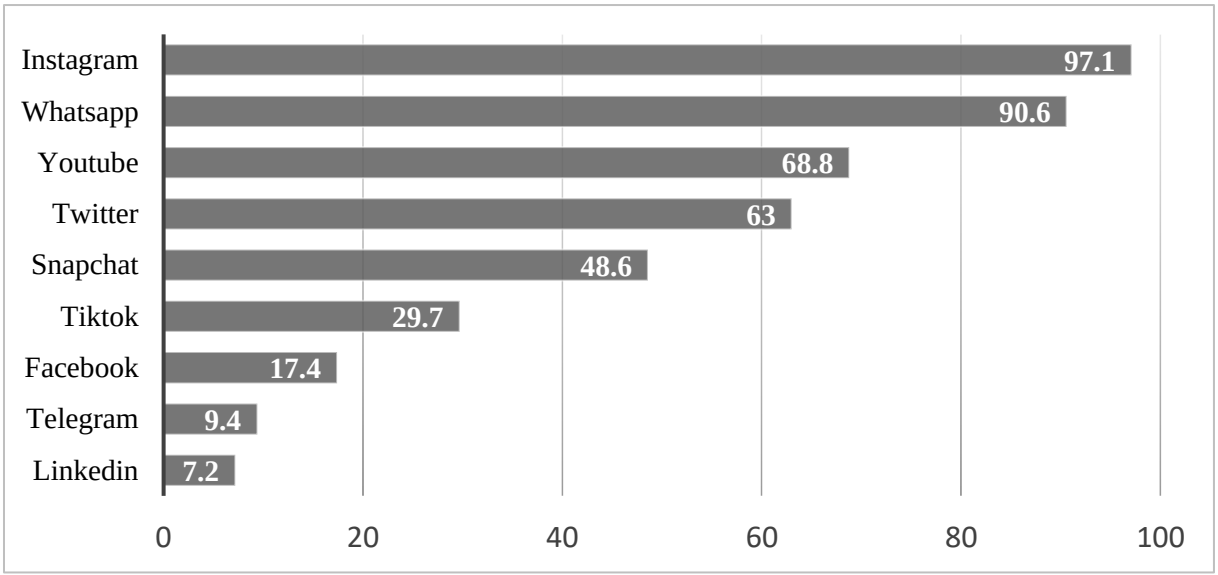

Katılımcılara en çok kullandıkları sosyal medya platformu sorulduğunda %97,1 ile Instagram ilk sırada yer almaktadır. Instagram'ın ardından ikinci sırada %90,6 ile Whatsapp yer almaktadır. Youtube %68,8, Twitter %63, Snapchat %48,6, Tiktok %29,7, Facebook %17,4, Telegram %9,4 ve son olarak Linkedin %7,2 ile yer almaktadır. Bu sonuçlar dünya genelinde yapılan sosyal medya araştırması sonuçları ile örtüşmektedir. 2023 verilerine göre ülke bazında Instagram uygulamasını en çok kullanan ülkenin Türkiye olduğu (wearesocial, 2023) sonucundan hareketle ülkemizde Instagram'a olan ilginin özellikle Z Kuşağında daha yoğun olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Katılımcıların sosyal medyada gün içerisinde geçirdikleri sürelere bakıldığında; %48,6'sı günde 4-6 saat arası, %29,7'si 1-3 saat arası, %21'i 7 saat ve üzeri sosyal medyada vakit geçirmekte olduğu yanıtını vermiştir. Katılımcıların sadece %0,7'si günde 1 saatten az sosyal medyada vakit geçirdiğini ifade etmiştir. Bu verilere göre katılımcıların yaklaşık %70 i günde en az 4-6 ve üzeri sosyal medyada vakit geçirmektedir.

Katılımcıların Instagram'da günlük geçirdikleri sürelere bakıldığında ise %58,7 günde 1-3 saat arası, %27,5 4-6 saat arası, %12,3 1 saatten az ve %1,4 7 saat ve üzeri Instagram'da vakit geçirdiğini belirtmiştir.

Cinsiyet faktörü açısından sosyal medya kullanımlarına bakıldığında kadınların %51,4'ü günde en az 4-6 saat arasında sosyal medyada vakit geçirirken, erkeklerin ise %37,9'u günde en az 4-6 saat arasında sosyal medyada vakit geçirmektedir. Kadınların %18,3 ü günde en az 7 saat ve üzeri süreyi sosyal medyada geçirmekte, erkeklerin ise %21'i günde en az 7 saatini sosyal

medyada geçirmektedir. Toplamda kadınların %56,2'si günde en az 4 saat ve daha üzeri bir süreyi sosyal medyada geçirmekte, erkeklerin ise toplamda %58,9'u günde en az 4 saat ve üzeri bir süreyi sosyal medyada geçirmektedir. Bu sonuçlara göre kadın ve erkeklerin sosyal medyada toplam geçirdikleri süre açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Çizelge 3. Instagram Kullanım Amaçları (Birden Çok Seçenek İşaretlenebilir)

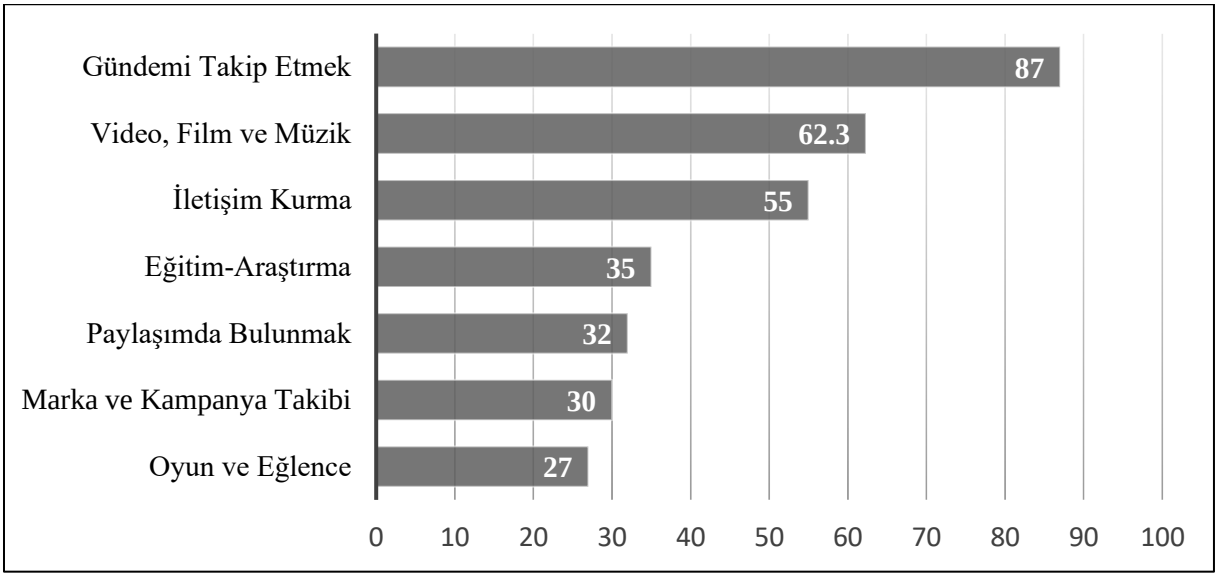

Katılımcıların Instagram kullanım amaçlarını ölçmeye yönelik soruya verilen yanıtlara bakıldığında en yüksek motivasyon %87 ile gündemi takip etmek motivasyonu olmuştur. İkinci sıradaki motivasyon %62,3 ile video, film ve müzik motivasyonu olmuştur. Ardından sırasıyla %55 ile iletişim kurmak, %35 ile eğitim-araştırma, %32 ile paylaşımda bulunmak, %30 ile marka ve kampanya takibi yapmak ve son olarak %27 ile oyun ve eğlence motivasyonları yer almaktadır. Bu sonuçlara göre Z Kuşağının daha çok dış dünyayı anlama, gündemi takip etme gibi motivasyonlarla Instagram'a yöneldikleri söylenebilir. Instagram kullanım amaçlarına cinsiyet faktörü açısından bakıldığı zaman da hem kadınların hem de erkeklerin Instagram'a yönelim motivasyonu açısından ilk sırada gündemi takip etme motivasyonu yer almaktadır. Kadınlar açısından ikinci sıradaki Instagram motivasyonu film, video ve müzik motivasyonu iken, erkekler açısından ikinci sıradaki motivasyon iletişim kurmak motivasyonu olmuştur. Kadınların Instagram motivasyonu açısından üçüncü sırada marka ve kampanyaları takip etmek yer alırken erkekler için üçüncü sırada film video ve müzik motivasyonu yeralmaktadır.

18 maddelik tutum ölçeğinde yer alan ve her biri 3 maddeden oluşan 6 tip bağımlılık ilişkisinin cevap ortalamaları aşağıdaki çizelgede yer almaktadır.

Güvenilirlik kavramı, bir araştırma formunda bulunan soruların aralarındaki tutarlılığını ve kullanılan ölçeğin, üzerinde çalışılan sorunu ne seviyede yansıtabildiğini açıklayabilmesi (Kalaycı, 2009) bakımından önem arz etmektedir. Güvenilirlik katsayısı ortaya konulmaya çalışılırken sıklıkla kullanılan yöntem Cronbach Alpha katsayısıdır (Cortina, 1993, Haladyna, 1999'dan akt. Yaşlıoğlu, 2017).

Çizelge 4. Ölçek Boyutlarının Güvenilirlik Katsayısı

Bağımlılık tipi	**Sorular**	**Mean**	**Güvenilirlik (Cronbach's Alpha)**
Bireysel Anlama	1, 2, 3	3,5097	0,807
Sosyal Anlama	4, 5, 6	4,2585	0,918
Bireysel Oryantasyon	7, 8, 9	3,8333	0,796
Sosyal Oryantasyon	10, 11, 12	3,6836	0,816
Bireysel Oyun	13, 14, 15	3,9010	0,809
Sosyal Oyun	16, 17, 18	3,8116	0,891

Bağımlılık ilişkileri ölçeğinin tümünün güvenilirlik katsayısı, Cronbach's Alpha 0.877 olarak bulunmuştur. Sırasıyla Bireysel Anlama boyutunun güvenilirlik katsayısı Cronbach's Alpha 0.807, Sosyal Anlama 0,918, Bireysel Oryantasyon 0.796, Sosyal Oryantasyon 0.816, Bireysel Oyun 0.809 ve Sosyal Oyun boyutu ise 0.891 olarak ölçülmüştür.

Elde edilen verilerin faktör analizi açısından uygun olup olmadığını sınamak amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçümü yapılmıştır. KMO değerinin en az ,60 olması sosyal bilimlerde yeterli görülmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017). Bireysel Medya Bağımlılığı Ölçeğinin KMO değeri ,877 olarak bulunmuştur. Bu durumda araştırmamızda kullanılan ölçekler faktör analizine uygundur. Barlett testi ise korelasyon matrisindeki ilişkilerin faktör analizi açısından uygunluğunu test etmektedir ve çıkan sonucun anlamlı olması için 0,05'den küçük olması ($p < 0.05$) gerekmektedir. Araştırmada kullanılan ölçeğin Barlett testi sonucu "$p=0.00$" olduğu için değişkenler arası ilişkinin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öz değeri 1'den büyük olan ve faktör yükü "0.6" ve üzeri değişkenler faktör boyutlarını yorumlamada kullanılmıştır. Faktör analizi, kullanıcılar için toplam varyansın yüzde 72.454'ünü açıklayan 4 faktör boyutunun ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Medya Bağımlılığı ölçeği kavramsal olarak 6 alt ölçekten oluşurken, 138 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen faktör

analizi 4 faktörlü bir sonuç ortaya koymuştur. Toplam varyansın yüzde 39.420' sini açıklayan 1.Faktör, bağımlılık tipolojisindeki "sosyal oyun, bireysel oryantasyon ve sosyal oryantasyon" hedeflerine karşılık gelmektedir (16-17-18 sosyal oyun, 7-9 bireysel oryantasyon, 11-12 sosyal oryantasyon). Toplam varyansın yüzde 12.541'ini açıklayan Faktör 2 ise bağımlılık tipolojisinde yer alan sosyal anlama (4-5-6. Sorular) hedefine karşılık gelmektedir. Toplam varyansın yüzde 10.798'ini açıklayan üçüncü faktör ise bireysel anlama (1-2-3. sorular) hedefine karşılık gelmektedir. Faktör 4 ise toplam varyansın yüzde 9.695'ini açıklamaktadır ve bireysel oyun (13-14-15. sorular) hedefine karşılık gelmektedir.

4. SONUÇ

Araştırma sonuçları Instagram kullanımı ile gençlerin daha çok 'oyun, oryantasyon ve anlama' tipi bağımlılık ilişkileri geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Bireyler; hayatı ve yaşadığı sosyal çevreyi anlamak, eğlenmek, bilgilenmek, dinlenmek ve bazen de günlük hayatın stresinden kaçmak için sosyal medyaya yönelmekte ve çoğu zaman da bu ortamlarda fazla zaman geçirmektedir.

Medya Bağımlılığı ölçeği kavramsal olarak 6 alt ölçekten oluşurken, 138 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen faktör analizi 4 faktörlü bir sonuç ortaya koymuştur. Instagram kulanımı açısından 1.Faktör, bağımlılık tipolojisindeki "sosyal oyun, bireysel oryantasyon ve sosyal oryantasyon" hedeflerine karşılık gelmektedir (16-17-18 sosyal oyun, 7-9 bireysel oryantasyon, 11-12 sosyal oryantasyon). Faktör 2 ise bağımlılık tipolojisinde yer alan sosyal anlama (4-5-6. Sorular) hedefine karşılık gelmektedir. Üçüncü faktör ise bireysel anlama (1-2-3. sorular) hedefine karşılık gelmektedir. Faktör 4 ise bireysel oyun (13-14-15. sorular) hedefine karşılık gelmektedir.

Katılımcıların Instagram kullanım amaçlarını ölçmeye yönelik soruya verilen yanıtlara bakıldığında en yüksek motivasyon %87 ile gündemi takip etmek motivasyonu olmuştur. İkinci sıradaki motivasyon %62,3 ile video, film ve müzik motivasyonu olmuştur. Ardından sırasıyla %55 ile iletişim kurmak, %35 ile eğitim-araştırma, %32 ile paylaşımda bulunmak, %30 ile marka ve kampanya takibi yapmak ve son olarak %27 ile oyun ve eğlence motivasyonları yer almaktadır. Bu sonuçlara göre Z Kuşağının daha çok dış dünyayı anlama, gündemi takip etme gibi motivasyonlarla Instagram'a yöneldikleri söylenebilir. Instagram kullanım amaçlarına cinsiyet faktörü açısından bakıldığı zaman da hem kadınların hem de erkeklerin Instagram'a yönelim motivasyonu açısından ilk sırada gündemi takip etme motivasyonu yer almaktadır.

Cinsiyet faktörü açısından sosyal medya kullanımlarına bakıldığında kadınların %51,4'ü günde en az 4-6 saat arasında sosyal medyada vakit geçirirken, erkeklerin ise %37,9'u günde en az 4-6 saat arasında sosyal medyada vakit geçirmektedir. Kadınların %18,3 ü günde en az 7 saat ve üzeri süreyi sosyal medyada geçirmekte, erkeklerin ise %21'i günde en az 7 saatini sosyal medyada geçirmektedir. Toplamda kadınların %56,2'si günde en az 4 saat ve daha üzeri bir süreyi sosyal medyada geçirmekte, erkeklerin ise toplamda %58,9'u günde en az 4 saat ve üzeri bir süreyi sosyal medyada geçirmektedir.

Bu sonuçlara göre kadın ve erkeklerin sosyal medyada toplam geçirdikleri süre açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ancak genel olarak Z kuşağının sosyal medya üzerinde çok fazla zaman geçirdiği görülmektedir.

İletişim çağında gençlerin sosyal medya ile bağlarını kesmenin anlamsız olduğu gerçeğinden hareketle, en azından bu ortamlarda daha bilinçli zaman geçirmeleri ve sosyal hayatı aksatmamalarına yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda eğitim sürecinin her aşamasında medya okuryazarlığı ve benzeri içerikteki derslerin eğitim öğretim müfredatlarında özellikle yer alması yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Andreassen, C. S., Torsheim, T., ve Pallesen, S., *Predictors Of Use Of Social Network Sites At Work-A Specific Type Of Cyberloafing*. Journal of Computer-Mediated Communication, 19(4), 906-921, 2014.

Balcı, Ş. ve Gülnar, B., *Üniversite Öğrencileri Arasında İnternet Bağımlılığı ve İnternet Bağımlılığının Profili*, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi 6/1, 5-22, 2009.

Ball-Rokeach, S.J., *A Theory Of Media Power And A Theory Of Media Use: Different Stories, Questions, And Ways Of Thinking*. Mass Communication&Society, 1(1-2), 5-40, 1998.

Binici Uygun, F. ve Kalender, A., *Z Kuşağının Online Satın Alma Davranışında Sosyal Medya Kullanım Alışkanlığı ve FoMO: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 26 (1), 95-110, 2023.

Çamsarı, U. M., *Dijital nesil (Z kuşağı) nedir? – "Buruk kalplerin Z hikayeleri"*. http://www.blog.ulascamsari.com/2013/07/dijital-nesil-z-kusagi-nedir/ 2013.

DeFleur, M., ve Ball-Rokeach, S.J., *Theories Of Mass Communication* (Fifth Ed.), Longman, 1989.

Francis, T. ve Hoefel, F., *True Gen': Generation Z And İts İmplications For Companies*. McKinsey & Company, 2018.

Gürbüz, S. ve Şahin, F., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.

Holden, C., *Behavioral Addictions: Do They Exist?*, Science, 294: 980-982, 2001.

Infante, A. ve Mardikaningsih, R., *The Potential of Social Media as a Means of Online Business Promotion*, Journal of Social Science Studies Vol. 2, No. 2, July 2022, 45-49, 2022.

Işık, U., Kalem, M., Aliyeva, F. ve Ülker, M., *Medya Bağımlılığı Teorisi Doğrultusunda Instagram: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*, Yeni Medya E-Dergi, Bahar (12), 97-116, 2022.

Kalaycı, Ş., *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. (4. Baskı). Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2009.

Prakash Yadav, G. ve Rai, J., *The Generation Z And Their Social Media Usage: A Review And A Research Outline*, Global Journal of Enterprise Information System, Vol. 9 No. 2, 110-116, 2017.

Savcı, M. ve Aysan, F., *Teknolojik Bağımlılıklar Ve Sosyal Bağlılık: İnternet Bağımlılığı, Sosyal Medya Bağımlılığı, Dijital Oyun Bağımlılığı Ve Akıllı Telefon Bağımlılığının Sosyal Bağlılığı Yordayıcı Etkisi,* Düşünen Adam, (30), 202-216, 2017.

Turner, A., *Generation Z: Technology And Social Interest*, The Journal of Individual Psychology, Vol. 71 No. 2, 103-113, 2015.

Twenge, J. M., *İ-Nesli*, (Çev: Okhan Gündüz), Kaknüs Yayınları, İstanbu, 2018.

Yaşlıoğlu, M. M., *Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması*, Istanbul University Journal of the School of Business, Vol/Cilt: 46, Special Issue/Özel Sayı 2017, 74-85, 2017.

https://wearesocial.com/us/blog/2023/01/digital-2023/ (Erişim Tarihi: 10.05.2023).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Instagram (Erişim Tarihi: 25.05.2023).

A CONCEPTUAL STUDY ON THE VIRTUAL FAIRS

Emet Gürel[1]

Azra K. Nazlı[2]

Abstract

In today's world, where digitalization goes beyond being a computer-related phenomenon, all areas of life interact with digitalization. Digital technologies makes life easier in all fields from science to education, from politics to art. At this point, digitalization has reached the position of necessity, not a choice for individuals and organizations.

It is not possible to talk about a sector outside of digitalization in business life. New communication technologies and the internet are changing work and the way work is done, affecting all work routines. It is not far from this development in fairs, which is one of the most important tools of marketing communication. The reflection of digitalization in the field of fairs brings the concept of virtual fair to the agenda.

The virtual fair has the same concept as the physical fairs, but it is a fair organized on a digital platform. The virtual fair, which can be described as a milestone in the historical development of the understanding of fairs, can be realized through web and mobile technologies. Virtual fair, which is an infrastructure that brings together existing and potential consumers and other firms, firms that want to offer or promote any product and service, and create sectoral collaborations; can be considered as a business opportunity that offers many advantages and disadvantages for all parties.

This study observes virtual fair applications and considers the virtual fair phenomenon from a theoretical point of view. Within the scope of the study, the concept of virtual fair, its definition, historical development are examined based on the literature. With the study, it is aimed to make a contribution to reveal the virtual fair concept and to place it in the literature by considering the growth of the fair organization with a historical line from past to present.

Key words: Fair, Digitalization, E-commerce, Virtual fair, Cyber fair, Online fair.

[1] Prof. Dr. Ege University Faculty of Communications. emet.gurel@ege.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-5120-8042
[2] Res. Assist. Dr. Mustafa Kemal University Faculty of Communication. aknazli@mku.edu.tr. ORCID ID: 0000-0003-0565-1278.

SANAL FUARLAR ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

ÖZET

Dijitalleşmenin bilgisayarlarla ilgili bir olgu olmanın ötesine geçtiği günümüz dünyasında, yaşama dair tüm alanlar dijitalleşme ile etkileşmektedir. Dijital teknolojiler; bilimden eğitime, siyasetten sanata kadar tüm alanlarda yaşamı kolaylaştırmaktadır. Bu noktada dijitalleşme, bireyler ve örgütler için bir tercih değil, zorunluluk konumuna erişmiştir.

İş yaşamında dijitalleşmenin dışında kalan bir sektörden söz etmek mümkün değildir. Yeni iletişim teknolojileri ve internet, tüm iş rutinlerini etkileyerek işi ve işin yapılma şeklini değiştirmektedir. Pazarlama iletişiminin en önemli araçlarından biri olan fuarlarda, bu gelişmenin uzağında değildir. Dijitalleşmenin fuarcılık alanına yansıması 'sanal fuar' kavramını gündeme getirmektedir.

Sanal fuar, fiziki fuarlarla aynı konsepti taşımakla birlikte dijital bir platform üzerinde düzenlenen fuardır. Fuarcılık anlayışının tarihsel gelişiminde bir kilometre taşı olarak nitelenebilen sanal fuar, web ve mobil teknolojiler aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. Herhangi bir ürün ve hizmeti sunmak ya da tanıtmak, sektörel iş birlikleri oluşturmak isteyen firmaları, mevcut ve potansiyel tüketiciler ile diğer firmalarla buluşturan bir altyapı olan sanal fuar; tüm taraflar için birçok avantaj ve dezavantaj sunan bir iş olanağı olarak değerlendirilebilmektedir.

Bu çalışma, sanal fuar uygulamalarına odaklanmakta ve sanal fuar olgusunu kavramsal bir bakış açısıyla ele almaktadır. Çalışma kapsamında sanal fuar kavramı, tanımı, tarihsel gelişimi ve avantajlı yönleri alanyazından hareketle incelenmektedir. Çalışma ile fuarcılığın gelişimini dünden bugüne uzanan bir tarih çizgiyle ele alarak sanal fuar kavramına açıklık getirmek ve alanyazına tanımlayıcı bir katkı sunmak hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Fuar, Dijitalleşme, E-ticaret, Sanal fuar, Siber fuar, Online fuar.

Introduction

Today's world, where concepts such as globalization, new economy and e-commerce make their impact felt in every aspect of life, is surrounded by digital technologies. As Negroponte (1995), who states that computing has no longer been about computers and has become a phenomenon related to life, has deeply affected firms and the functioning of firms.

Digitalization, digital processes and digital tools are gaining effectiveness in today's business environment, where new communication technologies and the Internet determine all work routines and change work and the way work is done. The fair industry, like all industries, is in close contact with technology. The reflection of computer technologies and the internet on the fair sector changed the understanding of fair organization and enabled the transition from the traditional fair understanding to the virtual fair understanding. In this context, virtual fairs have gained so much effectiveness that they have become an important sector.

In the light of these developments, virtual fairs present a feature that needs to be scrutinized and examined in detail. It is beneficial to know the scope and benefits of virtual fairs as a marketing communication tool, and to increase studies and researches on the subject in the literature, and this study was carried out with this motive.

Fair Concept from Past to Present

In the simplest terms, a fair is an exhibition opened for a certain period of time to display commercial goods. Fairs aiming to trade and develop trade are established in the same places at the same times with the participation of producers, intermediaries and sellers and are repeated at regular intervals. It is not possible to deny the importance of fairs as a marketing communication tool in terms of trade and economy when considered with a linearity extending from the past to the present.

When considered chronologically, it is possible to state that the origin of the fair phenomenon dates back to ancient civilizations. Since the 3rd century BC, ‘fairs’, ‘exhibitions’ and ‘festivals’ organized in various geographies, especially in Mesopotamia, India and Anatolia, can be considered as the predecessors of the concept of fairs. Markets and fairs held in big cities in the Middle Ages mediated the transfer of this tradition to the present day.

The Industrial Revolution, the development of transportation and communication facilities can be considered as an important milestone in the development of modern fair organization. Fairs, which were initially held for the purpose of displaying and bartering goods, have gained a strategic and technological quality today. In this sense, it is possible to draw attention to the fact that the understanding of fair organization has evolved from the understanding of market place and exhibition, and stakeholder relations.

The historical background of the concept of fair is parallel to its etymological origin. In terms of etymological origin, the fair is "a stated market in a town or city; a regular meeting to buy, sell, or trade," early 14c., from Anglo-French *feyre* (late 13c.), from Old French *feire, faire* "fair, market; feast day," from Vulgar Latin *feria* "holiday, market fair," from Latin *feriae* "religious festivals, holidays," related to *festus* "solemn, festive, joyous" (Harper, 2023).

It is possible to consider the concept of fair in accordance with various perspectives and disciplines. From its most basic point of view, a fair is a temporary market where buyers and sellers come together to do a certain business. According to Britannica Dictionary's (2023) definition, fair is a "temporary market where buyers and sellers gather to transact business. A fair is held at regular intervals, generally at the same location and time of year, and it usually lasts for several days or even weeks. Its primary function is the promotion of trade".

From a purpose-oriented perspective, a fair is a large market opened in a certain place at a certain time in order to promote or sell a commercial product. With an inclusive definition, a fair is a physical and interactive space where products and services are exhibited for commercial purposes within a certain and predetermined time, current and potential buyers come face to face and new business opportunities are created (Gürel, 1998).

According to the Glossary of Advertising Terms, a fair is a collective exhibition of products and works of art in a way that allows the public to visit and get to know them (Gülsoy, 1999: 184). In a broader definition, information exchange between visitors and exhibitors, cooperation, establishment and development of future-oriented commercial relations, aiming at the promotion and transfer of traded goods and services, and related technological developments, information and innovations, through the establishment of fair stands. In fairs, activities organized in areas suitable for the qualifications determined in principles such as, taking into account the interests of the field, the sector and the society, and organizers' name, type, place, subject, date and duration are predetermined (TOBB, 2023).

As the definitions point out, the main features of the concept of the fair are that it has a commercial purpose, is based on time constraints, is carried out in a certain area and is repeated at certain intervals. As an effective marketing tool, it is possible to talk about the many benefits of fairs for exhibitors, individual and corporate visitors, and destinations. It makes it easier for the parties to make their fair participation decisions according to their goals and objectives and to carry out their fair participation from a professional perspective to achieve the desired results.

In parallel with the development of the concept of fair, various types of fairs have come to the fore. In this context, it is possible to summarize the types of fairs as 'general-horizontal-fair', 'specialized -vertical- fair', 'consumer fair', 'integrated fair', 'solo fair', 'Expo' and 'virtual fair'. Today, these types of fairs, each of which is a separate area of expertise and sector, are presented in Figure 1.

Figure 1. Types of Fairs

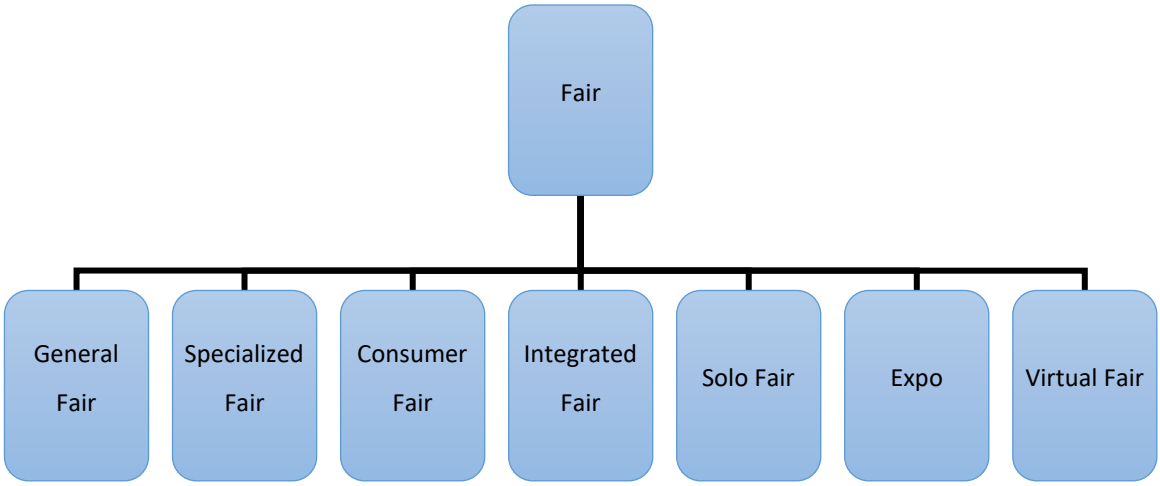

Source: Created by researchers.

'General fairs', in other words 'horizontal' fairs; are comprehensive and widely attended fairs. The purpose of these fairs, which focus on product promotion, is sales. 'Specialization fairs', in other words 'vertical fairs', are sector-oriented fairs that appeal to a narrower audience. Specialized fairs are divided into two as 'large specialization fairs' and 'small specialization fairs'. 'Consumer fairs' are fairs that aim to attract the attention of the final consumer and where consumer goods are exhibited. 'Integrated fairs' are fairs organized by integrating a main product into other products, finished products, semi-finished products, equipment and raw materials, covering basic and sub-branches. 'Solo fairs' are fairs organized by a country alone in another country. 'Expo' are events that started to be organized as of the 19th century and are also known as 'World's Fair'. The 'virtual fair', on the other hand, is the presentation of information about the products and services of the participating companies to the visitors with the visuality and functionality of the fair by making use of digital technologies.

Virtual Fair: Conceptual Background

Virtual fair, in the simplest terms, is the digitalized version of physical fairs. In this sense, the virtual fair can be considered as a stage in the historical development of the understanding of fair organization, as well as being a type of fair. It is possible to consider the history and understanding of fairs in two contexts, namely the 'traditional fair' concept and the 'modern fair' concept, as seen in Figure 2. The traditional fair understanding brings the participants face to face in the context of time and space and takes place face to face. Contemporary fairs, on the other hand, describe fairs that exhibit a technology-intensive nature compared to traditional fairs, which the participants are faced with independently of time and place.

Figure 2. Evolution of Fair Organization Concept

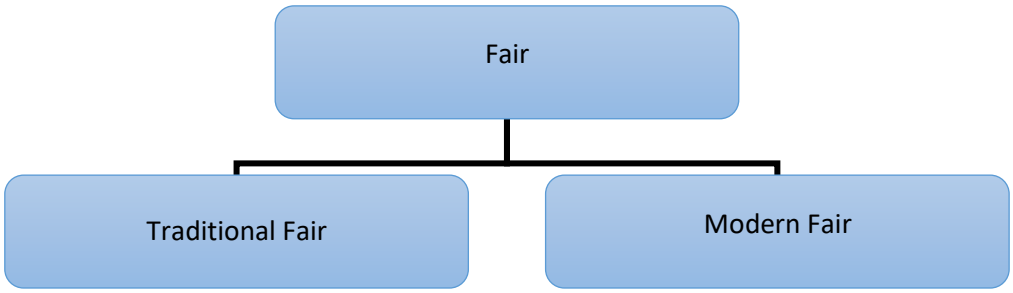

Source: Created by researchers.

The conceptual background of the virtual fair concept primarily consists of new communication technologies and the internet. Digitalization is one of the most important agenda items of our age (Erkan, 1998; Kotler, 2001). With the opportunities created by digitalization, time and space limitations are eliminated for institutions. In this context: "The tools and connectivity of the digital age offer us new and important opportunities to easily access, share and work on information" (Gates & Hemingway, 2000: 14-15).

Through digitalization, virtual job opportunities have come to the fore. Virtual business is currently an interesting way to increase sales and income. This is the main reason why virtual trade fairs are becoming so popular: "make real money in a virtual world". In these digital events, customers and sellers can meet in a virtual scenario. The companies show their products and provide information about the services they offer (Remolar et al., 2010: 208).

In this context, virtual fairs are accepted as one of the new business forms of the new age. In the 21st century, it is very important to find new ways of establishing commercial relationships

by minimizing economical resources. Nowadays, the Internet is opening new virtual markets that make it easy to develop virtual business environments (Remolar et al., 2015).

The digital ecosystem that enables virtual fairs creates the knowledge economy. In the era of innovative technologies and information, the main factor in the development of production is information. Knowledge of the market, the availability of communication channels is the most important competitive advantage, which is provided to a large extent with the help of fairs (Pecherskaya et al., 2019).

The main reason why virtual fairs have come to the fore and become widespread is the digital transformation we live in. In this context, it is possible to state that digital transformation has emerged as a necessity and gained momentum in the axis of the Covid-19 Pandemic, which is effective worldwide. As Süygün (2021) emphasized, the Covid-19 pandemic; has affected the future of international fairs on the axis of digitalization and virtualization. Researches and statistical data reveal that virtual fairs are promising (Islam, 2023).

Virtual Fair: Definition, Purpose and Scope

The virtual fair, which is a milestone in the development of the understanding of fair organization and defines the fair concept of the period we are in, refers to the fairs organized over the internet. Virtual fair is also used in the literature as ‘cyber fair’ and ‘online fair’. A virtual fair is a fair that has the same concept as the traditional fair, but is held on a digital platform, not in a physical environment. In this sense, the virtual fair; is a fair that invites the user to virtually walk around, give information about the stands of the exhibitors and click on interactive objects to get more information (Luna & Benotti, 2014: 38).

Overall, there is still a lack of broad systematic empirical studies on virtual trade fairs. In what follows, Bathelt & Schuldt (2010: 1968) briefly compare the constituting components of global and virtual environments, using the classification scheme. This comparison aims to highlight the mainsimilarities and differences in information flows and communication between real-world and virtual fairs:

- Web applications related to virtual fairs contain a universal component of presence, as information provided by companies can be stored and potentially accessed at any time.

- The combination of face-to-face communication and observation during traditional fairs serves as a direct feedback mechanism. On the other hand, this creates an intense noise environment. Virtual fairs, by their nature, create a less intense environment for visitors.
- Virtual events can sometimes be an attractive alternative to in-person meetings if quick response or feedback is required, or if face to face meetings are too complex to organize.

The main purpose of virtual fairs is to enable participating firms to make effective and up-to-date promotions to visitors and to communicate effectively with them. Virtual fairs enable exhibitors to reach visitors via the internet using the fair concept. Virtual fairs are similar to websites in terms of the technology used, but different from them.

Unlike websites, there is face-to-face communication and interaction in virtual fairs, even if they are not physical. At the virtual fair entrances, communication is established with the visitors, visitor information is obtained and the information is stored in the database of the exhibitor company.

Within the scope of virtual fairs, statistical information such as general visitor profile, how long the visitor stays at the stand, what they are interested in about the product and firm during this period can be kept in the database regarding the visitors.

Virtual fairs are very productive environments for both exhibitors and visitors. In any virtual environment where the producer and the consumer come face to face, in other words, none of the communication and interaction environments offered by the virtual world has the advantage and effect as in the virtual fair.

In addition to the wide range of opportunities it offers to the participants, the virtual fair enables them to experience the feeling of being everywhere in the global world. In today's world, where the importance and effectiveness of fairs in terms of marketing communication are accepted and specialization in the fair organization sector is experienced, fair inflation is experienced.

In this context, it can be seen that many fairs are held in different geographies at different times. However, the intense cycle of business and social life makes it impossible to be everywhere at any time. On the other hand, it is possible to access virtual fairs only with internet access. The fact that virtual fairs are environments that remove time and place restrictions results in an increase in their preferability.

Visiting virtual fairs by individual and corporate participants requires a very low economic cost compared to physical fairs. Virtual fairs, which are quite economical in this sense and offer the opportunity to participate without departing from the field of conformity, can be accessed without allocating large budgets and enable the possible budget to be used in a more effective area.

Virtual fairs enable companies to be involved in sectoral mobility every day of the year and twenty-four hours a day. Companies that are in business life without time constraints have the opportunity to be close to their competitors and consumers and to follow the sectoral agenda.

In terms of visitors, it is possible for visitors to visit virtual fairs whenever they wish and when it suits them, to get detailed information about the products and services they desire, and to benefit from discounts and promotions.

Advantages of Virtual Fairs

Virtual fairs, which are platforms that enable firms and products to meet with consumers in a virtual environment, offer great advantages to all participants. In this sense, virtual fairs are preferable for both firms and consumers compared to the traditional fair understanding. In addition to having all the advantages of a fair held in a real environment, virtual fairs that eliminate disadvantages such as transportation, time and fatigue have important benefits for exhibitors and visitors.

In this context, it is possible to summarize the benefits of virtual fairs for exhibitors as follows:

- Virtual fairs reduce the cost of participation in the fair. In this context, participating in virtual fairs for companies means less financial and moral burden compared to traditional fairs.
- Virtual fairs, which eliminate time and spatial restrictions, facilitate the access of institutions to existing and potential consumer groups.
- Virtual fairs, which offer participating firms the opportunity to do business in domestic and foreign markets, provide great convenience especially to firms working in import and export.
- In virtual fairs, it is possible to communicate with visitors in real time and communication is made instantaneous.

- Participating firms in virtual fairs can not only attract the attention of consumers to their stands through virtual invitations, but also gain the opportunity to increase sales with various discounts and promotions they can apply.

- By creating virtual stores within the scope of virtual fairs, participating firms have the opportunity to exhibit their goods and services, offer them for sale and increase their sales.

- By means of virtual fairs, exhibitors can create a database of firms and other companies, increase cooperation and interaction opportunities, and follow up on the sector.

- Virtual design animation programs can be used within the scope of virtual fairs and brand identity can be adapted to digital environments.

- Seminar rooms can be set up in virtual fairs and firms can attract the attention of consumers and inform them by making presentations about themselves or their products.

- It is possible to design artificial environments with virtual reality and reality effect through virtual fairs. With the use of technology and virtual reality in virtual fairs, the boundaries between reality and virtual reality can be removed.

It is possible to summarize the benefits of virtual fairs for visitors, more broadly for corporate and individual visitors, as follows:

- Virtual fairs remove time and place restrictions and create a fair environment that visitors can reach twenty-four hours a day, seven days a week.

- Virtual fairs can make the fair experience exciting and enjoyable for visitors because they use interactive technologies.

- Via virtual fairs, visitors can visit the stands in digital environments to learn about the company, be informed about the latest products, and access events such as seminars.

- In virtual fairs, visitors can try the products through augmented reality and virtual reality applications, choose the products they think to order and compare them with their alternatives.

Conclusion

The way to open up to the world and reach current and potential customers in the current period; passes through new communication technologies and the internet. The Internet has turned into

a business center, in other words, a 'fair' area, enabling organizations to reach millions of existing and potential customers from all over the world.

Figure 3. Digital Ecosystem and Virtual Fairs

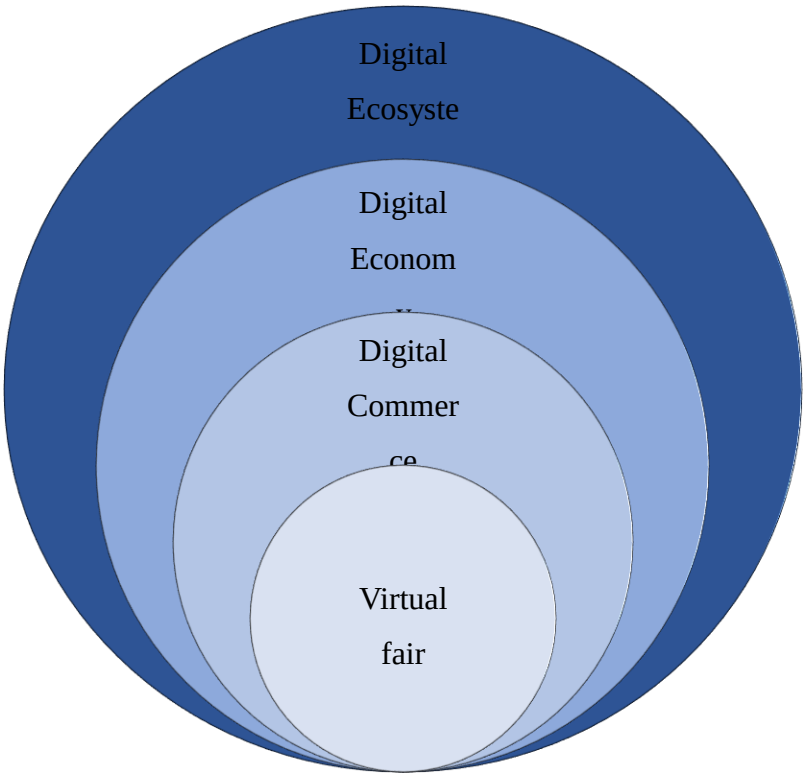

Source: Created by researchers.

Virtual fairs contain many advantages for today's firms that operate in a digital ecosystem, operate according to the conditions of the digital economy and engage in digital trade. Virtual fairs, which have become widespread in the axis of globalization and digitalization, are a relatively new and effective marketing communication tool as an output of scientific, technological and cultural developments.

As a result, it is possible to state that the concept of fair organization has continued since ancient times and has gained a new city with digitalization. Virtual fairs offer exhibitors and visitors up-to-date, different, low-cost, effective, interactive, fast and sustainable marketing opportunities. In this sense, virtual fairs are a quality that needs to be scrutinized and studied in terms of literature.

References

Bathelt, Harald & Schuldt, Nina (2010). International Trade Fairs and Global Buzz, Part I: Ecology of Global Buzz **European Planning Studies**. Vol: 18 (12): 1957-1974. DOI: 10.1080/09654313.2010.515.

Britannica Dictionary (2023). Fair. https://www.britannica.com/money/topic/fair#:~:text= fair% 2C%20temporary%20market%20where%20buyers,is%20the%20promotion%20of%20trade. Date of Access: 01.06.2023.

Erkan, H. (1998). **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gates, B. & Hemingway, C. (2000). **Dijital Sinir Sistemiyle Düşünce Hızında Ç@lışmak**. (Tra. A. C. Akkoyunlu). Doğan Kitap: İstanbul.

Gülsoy, Tanses (1999). **Reklam Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Adam Yayınları.

Gürel, Emet (1998). Etken Bir Satış Geliştirme Tekniği: Fuarlar. **Ekonomik Vizyon-İzmir Ticaret Odası Dergisi**. 31: 52-58.

Harper, D. (2023). Fair. **Online Etymology Dictionary**. https://www.etymonline.com/search?q= fair. 30.05.2023.

Hildreth, P. M. (2004). **Going Virtual: Distributed Communities of Practice**, Pennsylvania: Idea Group Publishing.

Islam, A. (2023). **Virtual Career Fair Statistics, Trends and Facts**. virtual-career-fair-statistics?utm_content=expand_article. Adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 01.06.2023.

Kotler, P. (2001). **Dijital Çağda Pazarlama**. İstanbul: Capital Yönetim Dizisi.

Luna, A. & Benotti, L. (2014). Mining Human Interactions To Construct A Virtual Guide For A Virtual Fair. **Proceedings of the of the EACL 2014 Workshop on Dialogue in Motion (DM)**: 38-42. DOI: 10.3115/v1/W14-0206.

Negroponte, N. (1995). *Being Digital.* Vintage: New York.

Pecherskaya, M.D., Mamatkulov, Sh.I. & Butanov, H.T. (2019). Virtual Fairs as A Modern Tool of Marketing. **Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent**. Vol. 9 (3): 1-25.

Remolar, I., Chover, M., Quiros, R., Gumbau, J., Ramos, R., Castello, P. & Rebollo, C. (2010). Virtual Trade Fair: A Multiuser 3D Virtual World for Business. **International Conference on Cyberworlds**: 208-214.

Remolar, Inmaculada, Garces, Cristina, Chover, Miguel, Quiros, Ricardo & Gumbau, Jesus (2015). Developing a Virtual Trade Fair Using an Agent-oriented Approach. **Multimedia Tools and Applications**. 74: 4561-4582. DOI: 10.1007/s11042-013-1822-0.

Süygün, M. S. (2021). The Future of Trade Fairs After the COVID-19 Pandemic. *In* **Impact of Global Issues on International Trade**. (Ed. A. C. Özer). London: IGI Global.

TOBB - Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (2023). **Yurtiçinde Fuar Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslar**. https://www.tobb.org.tr/FuarlarMudurlugu/Sayfalar/AnaSayfa.php adresinden erişildi. Erişim Tarihi. 29.05.2023.

İHRACAT PAZARLAMASINDA İKİNCİL VERİLERDEN YARARLANARAK HEDEF ÜLKE PAZARLARININ BELİRLENMESİ: EV TİPİ KOMPRESÖRLÜ BUZDOLAPLARI (841821) ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Melike YILDIRIM

T.C. KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Tezli Yüksek

ORCID: 0009-0005-4517-085X

ÖZET

Teknolojinin, iletişimin, ulaşımın gittikçe daha kolay hale gelmesi ile birlikte globalleşen dünyada dış ticarette rekabet de gün geçtikte artmaktadır. Artan rekabet; yatırım, reklam, ürün kalitesinde iyileştirme gibi pek çok şartı da beraberinde getirirken hedef pazarları belirlemek dünden bugüne birinciliğini asla kaybetmeyen kriterdir. Pazar seçimini ve doğru ürün seçimini yapabilmek dış ticarette işletmeler için doğru kilidi doğru anahtarla açmak gibidir aksi halde yanlış pazar seçimi doğru anahtar ile yanlış kapıyı açmaya çalışırken, zaman, sermaye ve hatta motivasyon ve itibar kaybına bile sebep olabilir. Günümüzde teknoloji ve bilgi kaynaklarına ulaşımında imkanların sınırsızlığı hedef pazar seçiminde büyük kolaylık sağlamaktadır. Bu çalışmada; 841821 GTIP kodlu ev tipi kompresörlü buzdolaplarının Türkiye'den ihracatı kapsamında hedef pazar tespiti dahilinde son 5 yıllık süreçteki veriler incelenmiştir. Çalışmamda; 841821 GTIP kodlu ev tipi kompresörlü buzdolapları kapsamında hedef pazarlar belirlenmeye çalışılmış karar matrisi ile hedef ülkeler sıralanmıştır. Elbette sektör raporunda adı geçen tüm ülkelerin analizini bu tez içeriğine sığdırmak mümkün olmadı lakin bu tür raporlarda ve bilimsel çalışmalarda dikkat edilmesi gereken en önemli nokta hedef pazar belirlenen ülkenin bahse konu gtip numaralı ürünün ithalatında yıllara göre yukarı doğru bir ivme ile artıyor olmasıdır. Zira hedef pazar belirlemedeki en önemli hedefimiz istikrarlı ve artan taleplere ulaşmaktır. Yapılan bu çalışma ile bir model önerisi ile birlikte sektördeki işletmelerin yararına bir yol haritası oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Hedef pazar, İhracat pazarlaması, pazar araştırması, ikincil veri

DETERMINING THE TARGET MARKETS BY USING SECONDARY DATA IN EXPORT MARKETING: A RESEARCH ON HOUSEHOLD COMPRESSOR REFRIGERATORS (841821)

With technology, communication and transportation becoming easier and easier, competition in foreign trade is increasing day by day in the globalizing world.

Increasing competition; while bringing together many conditions such as investment, advertising, improvement in product quality, determining target markets is a criterion that never loses its first place from past to present.

Being able to choose the market and choose the right product is like opening the right lock with the right key for businesses in foreign trade, otherwise, choosing the wrong market may cause loss of time, capital and even motivation and reputation while trying to open the wrong door with the right key. Today, the unlimited possibilities of accessing technology and information resources provide great convenience in choosing the target market. In this study; Within the scope of export of domestic compressor refrigerators with GTIP code 841821 from Turkey, the data of the last 5 years have been examined within the scope of target market determination. In my work; Target markets were tried to be determined within the scope of 841821 GTIP code household compressor refrigerators, and target countries were listed with the decision matrix. Of course, it was not possible to fit the analysis of all the countries mentioned in the sector report into the content of this thesis, but the most important point to be considered in such reports and scientific studies is that the import of the product with the Gtype number in question is increasing with an upward momentum over the years. Because our most important goal in determining the target market is to reach stable and increasing demands. With this study, it has been tried to create a road map for the benefit of the enterprises in the sector with a model proposal.

Keywords

Target market, Export marketing, market research, secondary data

1. GİRİŞ

Teknolojinin, iletişimin, ulaşımın gittikçe daha kolay hale gelmesi ile birlikte globalleşen dünyada dış ticarette rekabet de gün geçtikte artmaktadır. Artan rekabet; yatırım, reklam, ürün kalitesinde iyileştirme gibi pek çok şartı da beraberinde getirirken hedef pazarları belirlemek dünden bugüne birinciliğini asla kaybetmeyen kriterdir. Pazar seçimini ve doğru ürün seçimini yapabilmek dış ticarette işletmeler için doğru kilidi doğru anahtarla açmak gibidir aksi halde yanlış pazar seçimi doğru anahtar ile yanlış kapıyı açmaya çalışırken, zaman, sermaye ve hatta motivasyon ve itibar kaybına bile sebep olabilir. Günümüzde teknoloji ve bilgi kaynaklarına ulaşımında imkanların sınırsızlığı hedef pazar seçiminde büyük kolaylık sağlamaktadır. Bu çalışmada; 841821 GTIP kodlu ev tipi kompresörlü buzdolaplarının Türkiye'den ihracatı kapsamında hedef pazar tespiti dahilinde son 5 yıllık süreçteki veriler incelenmiştir. Çalışmamda; 841821 GTIP kodlu ev tipi kompresörlü buzdolapları kapsamında hedef pazarlar belirlenmeye çalışılmış karar matrisi ile hedef ülkeler sıralanmıştır. Elbette sektör raporunda adı geçen tüm ülkelerin analizini bu tez içeriğine sığdırmak mümkün olmadı lakin bu tür raporlarda ve bilimsel çalışmalarda dikkat edilmesi gereken en önemli nokta hedef pazar belirlenen ülkenin bahse konu gtip numaralı ürünün ithalatında yıllara göre yukarı doğru bir ivme ile artıyor olmasıdır. Zira hedef pazar belirlemedeki en önemli hedefimiz istikrarlı ve artan

taleplere ulaşmaktır. Yapılan bu çalışma ile bir model önerisi ile birlikte sektördeki işletmelerin yararına bir yol haritası oluşturulmaya çalışılmıştır.

2. İHRACAT PAZARLAMASI

2.1. İhracat Pazarlaması Kavramı ve İçeriği

İhracat kavramını pazarlama açısından incelediğimizde uluslararası pazarlama faaliyetleri içinde bulunan bir alt çalışma alanı olduğunu görürüz. Uluslararası pazarlarda ticari anlamda faaliyet göstermenin bilinen en eski ve geleneksel yöntemi olan ihracat en basit tanımı ile mal ve hizmetlerin ülke sınırları dışına sevk edilmesi demektir.

İhracat yönetmeliğine göre ihracat kavramının tanımı; bir malın yürürlükte bulunan ihracat mevzuatı ile gümrük mevzuatı kapsamında ve uygun olarak Türkiye gümrük bölgesinin dışına ya da serbest bölgeye çıkarılmasına veya Ticaret Bakanlığı'nca ihracat sayılacak sair çıkış ve işlemlerdir. (Ünüsan & Canıtez, Dış Ticaret İşlemler ve Uygulamalar, 2023, s. 3)

"Pazarlama; ürün fiyatı haricindeki başka esaslarda nasıl rekabet edileceğinin cevabıdır. Fazla kapasite sebebi ile pazarlama günümüzde çok daha önemli bir yere sahiptir.Pazarlama; işletmenin müşteri üretme birimidir. Fakat iş dünyasında ve halkın düşüncesinde pazarlama halen son derece yanlış anlaşılan bir konudur. İşletmeler, pazarlamanın ürünlerinden kurtulması hakkında üretime yardımcı olmak adına varolduğunu düşünür ancak gerçek bunun tam aksidir. Üretim pazarlamaya destek olmak için vardır. Bir işletme üretim konusunda her daim dışarıdan hizmet ve destek alabilir. Bir işletmenin başarıya ulaşmasını sağlayan pazarlamanın fikir ve sunularıdır. Üretim, satınalma, araştırma-geliştirme, finans ve tüm diğer işletme fonksiyonları işletmenin müşteri pazarındaki işine destek vermek için vardır." (Kotler, 2005, s. IX)

Pazarlama kavramının üzerinde durduktan sonra ihracat pazarlamasını açıklamak ve kavramak daha kolay olacak.

Literatürde "Export Marketing" olarak geçen "ihracat pazarlaması" kavramını tanım haline getirecek olursak; işletmelerin dış pazardaki tüketicilerin talep ve ihtiyaçlarını karşılarken pazarlamanın işlev ve araçlarından amaca uygun şekilde faydalanarak dahası bunlardan bir kısmını dış pazarlarda gerçekleştirerek yerine getirdikleri uluslararası pazarlama faaliyetlerinin tümüne ihracat pazarlaması denir. Burada aslolan işletmenin dış pazarları hedeflemiş, hedef dış pazardaki tüketicilerin isteklerini karşılamayı amaçlamış pazarlama stratejilerinin ve bu pazarlama stratejilerini faaliyete dönüştüren programlardan gerekli görülenlerini ihracat pazarında gerçekleştirmiş olmasıdır.

İhracat Pazarlaması, öncelikli olarak işletmelerin uluslararasılaşma stratejilerinden biridir. (Ecer & Murat, "İhracatın Temel Esaları", Uygulamalı İhracat&İthalat İşlemler ve Dokümantasyon, 2005)

Çizelge 1. Pazarlama Karmasının Unsurları (Pazarlama Bileşenleri)

ÜRÜN (MAL/HİZMET)	FİYAT
Kalite Çeşitler Marka Stil Ambalaj Garanti Sağlanan Hizmetler Diğer Özellikler	Fiyat Düzeyi İndirim ve Krediler Ödeme Şartları Fiyat Değişiklikleri
TUTUNDURMA	**DAĞITIM**
Kişisel Satış Reklam Halkla İlişkiler ve Tanıtım Satış Geliştirme Doğrudan Pazarlama	Dağıtım Kanalları Dağıtım Kapsamı Çıkış Noktaları Satış Bölgeleri Stoklar Taşıyıcılar

Kaynak: (Mucuk, Pazarlama İlkeleri (ve örnek olaylar), 2007, s. 29)

Tabloda pazarlama karmasının ögeleri tüketiciye ulaşma ve etkileme hedefindeki süreçte satıcı bakış açısı ile gösterilmiştir. Satıcı 4P'si tüketici 4C'sine karşılık gelir.

Çizelge 2. Pazarlamanın 4P ve 4C si

4P	4C
Ürün (Product)	Tüketici Değeri (Customer Value)
Fiyat (Price)	Tüketici Maliyeti (Customer Cost)
Tutundurma (Promotion)	Tüketici İletişimi (Customer Communication)
Place (Dağıtım)	Tüketiciye Kolaylık (Customer Convenience)

Kaynak: (Mucuk, Pazarlama İlkeleri (ve örnek olaylar), 2007, s. 29), (Armslrang & Ketler, 2003)

Satıcının pazarlama yolu ile alıcıyı etkilemeyi hedefleyen elindeki silahları ve buna karşılık tüketicinin talepleri örtüşür ise ortaya başarılı bir pazarlama hikayesi çıkacaktır.

Pazarlamacının elindeki satmayı hedeflediği mamul tüketicinin talebine ve sorununa bir değer yaratarak, beklenti düzeyinde ve üzerinde olursa tüketici değerini pazarlamacı ürünü karşılamış olur.

2.1.1. Makro Çevresel Faktörler

İşletmelerin pazarlama sistemini büyük oranda etkileyen, makro çevre faktörleri tabloda da görüldüğü gibi 6 grupta ele alınabilir;

- Demografik Çevre
- Ekonomik Koşullar
- Sosyal ve Kültürel Çevre
- Politik ve Hukuki Çevre
- Rekabet
- Teknoloji

Çizelge 3. Uluslararası Pazara Giriş Yöntemleri

ULUSLARASI PAZARA GİRİŞ YÖNTEMLERİ		
A) İHRACATA DAYALI YÖNTEMLER	B) SÖZLEŞMEYE DAYALI YÖNTEMLER	C) YATIRIMA DAYALI YÖNTEMLER
Doğrudan İhracat Dolaylı İhracat	Lisans Anlaşmaları Sözleşmeli Üretim Franchising Anahtar Teslim Projeler	DoğrudanYabancıYatırımlar Ortak Girişim Birleşmeler ve Satın Almalar

3. PAZARLAMADA İKİNCİL VERİLER VE İHRACAT PAZAR ARAŞTIRMASI

3.1. Pazar Araştırmalarında İkincil Veri Kavramı ve İçeriği

İhracat Pazar araştırması temelde iki kaynaktan yapılabilir.

Temelde Pazar araştırması hem iç piyasa hem de uluslararası pazarda aslında aynı mantık ile işleyen bir sistemdir. Birincil veriler yerinde ziyaret ikincil veriler ise masa başı araştırması genel adı ile anılan hazır kaynaklardır.

Birincil ve ikincil veri kaynakları nelerdir, nasıl ulaşabiliriz konusunda ise mesleki tecrübelerim ve farklı kaynaklardan edindiğim bilgilerin tabloya yansımış hali ise aşağıdaki tablodaki gibidir.

Çizelge 4. Birincil ve İkincil Veri Kaynakları

BİRİNCİL VERİ KAYNAKLARI	İKİNCİL VERİ KAYNAKLARI
Anket Deney Gözlem	**İŞLETME KAYNAKLI İKİNCİL VERİLER** Muhasebe kayıtları Pazarlama Kayıtları Finans Kayıtları Şirket İstatistikleri Şirket Arşivi Şirket Pazarlama Verileri
	İŞLETME DIŞI İKİNCİL VERİLER Ticari Organizasyonlar, Dernek ve Topluluklar Uluslararası Kurum ve Kuruluşlar Yayınlar, raporlar ve internet siteleri Diğer firmalar ve kişiler Rakip firma ve çalışanlar Ataşeliklerin veri kaynakları

3.2. İhracat Pazar Araştırmalarında İkincil Veri Kaynağı Olarak "Trademap" Veri Tabanı

Yukarıda da belirttiğimiz üzere ikincil verilerde kullanılan kaynakların güvenilirliği ve güncelliği ikincil veri kaynaklarının kullanımında son derece önemlidir. Aynı zamanda ikincil veri kaynağının ücretsiz kullanıma açık ve kolay kullanılabilir bir ara yüze sahip olması da veri toplama esnasında kullanıcının zamandan tasarrufunu sağladığı gibi verileri toplarken hata yapma oranını da minimize eder.

İkincil veri kaynakları içinde sade ara yüzü, ücretsiz oluşu ve çok geniş bir yelpaze ve farklı filtreleme seçenekleri ile “Trademap” akla ilk gelenlerdendir.

3.3. ITC Trademap Veri Tabanının İhracat Pazar Araştırmalarında Kullanımına Yönelik Bir Model Önerisi

Itc Trademap veri tabanı işletmelerin uluslararası mecrada potansiyel pazarı tespit edebildiği, hedef pazarını belirleyebildiği ve belirlediği hedef pazarı analiz imkânı sunan ticari istatiksel gerçek gümrük verilerinden sunan istihbarat platformudur. Önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi verilerini Birleşmiş Milletlerinin gerçekleşmiş uluslararası ticari aksiyon kayıtlarından alır.

Trademap veri tabanı ile analizi yapılacak ürün ve/veya ürün grubuna ait erişim sağlanabilecek bilgiler:

- Dünya Yıllar İthalat Verileri
- Dünya Çeyrek Yıllar İthalat Verileri
- Dünya İthalat Göstergeleri
- Dünya Yıllar İhracatı Verileri
- Dünya Çeyrek İhracatı Verileri
- Dünya İhracat Göstergeleri
- Türkiye Yıllar İhracatı Verileri
- Türkiye Çeyrek Yıllar İhracatı Verileri
- Türkiye İhracat Göstergeleri

(Ünüsan & Canıtez, Dış Ticaret İşlemler ve Uygulamalar, 2023, s. 582)

4. ÖNERİLEN MODEL ÇERÇEVESİNDE EV TİPİ KOMPRESÖRLÜ BUZDOLABLARI (841821) ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temeldeki amacı Ev Tipi Kompresörlü Buzdolapları sektöründe faaliyet gösteren işletmelere bir yol haritası bir rehber sunmaktır. Uluslararası pazarda var olan mevcut pazarları, yukarı doğru bir ithalat oranı ivmesine sahip olup hedef pazar olacak pazarları ve bu pazarlarla ilgili uluslararası mecrada bahse konu sektör hakkındaki rekabet durumu, rakiplerin pazardaki payı, pazarların avantaj ve dezavantajlarını sektördeki işletmelerin faydasına sunmak ve yönlendirmektir.

Çizelge 5. Ev Tipi Kompresörlü Buzdolapları (841821) Gtip Açılımı

Gtip	84	18	21
	Nükleer Reaktörler, Kazanlar, Makinalar, Mekanik Cihazlar Ve Aletler; Bunların Aksam Ve Parçaları	Buzdolapları, dondurucular ve diğer soğutucu ve dondurucu cihazlar (elektrikli olsun olmasın); ısı pompaları (84.15 pozisyonundaki klima cihazları hariç)	Kompresörlü Olanlar

Kaynak: (Gümrük Ajans)

Çizelge 6. Gtip 841821 İhracat Değerindeki Artış Miktarına Göre İhracatı Yüksek Olan Ülkeler (1000 ABD Doları)

İhracatçılar	2017'de İhraç Edilen Değer ($)	2018'de İhraç Edilen Değer ($)	2019'da İhraç Edilen Değer ($)	2020'de İhraç Edilen Değer ($)	2021'de İhraç Edilen Değer ($)	Artış Miktarı	Artış Oranı (%)
Dünya	**4.081.511**	**4.183.729**	**3.862.903**	**4.006.835**	**4.831.666**	**824.831**	**20,6**
Çin	**1.365.138**	**1.400.751**	**1.253.360**	**1.514.475**	**1.831.288**	**316.813**	**20,9**
Tayland	**703.856**	**643.488**	**644.731**	**622.273**	**718.294**	**96.021**	**15,4**
Hollanda	**28.802**	**37.236**	**51.920**	**49.368**	**125.655**	**76.287**	**154,5**
Almanya	325.048	337.484	319.349	359.705	434.793	75.088	20,9
Türkiye	**168.774**	**192.722**	**171.247**	**169.918**	**230.855**	**60.937**	**35,9**
İtalya	218.605	290.695	291.166	268.130	309.044	40.914	15,3
Vietnam	45.214	54.674	60.350	72.278	100.978	28.700	39,7
Endonezya	12.596	16.357	15.632	17.567	36.186	18.619	106,0
Macaristan	109.981	128.533	115.656	119.751	138.011	18.260	15,2
ABD	67.937	70.166	62.922	47.949	65.695	17.746	37,0
Bangladeş	98	70	86	172	16.459	16.287	9469,2
Hindistan	107.734	65.323	43.783	25.772	40.876	15.104	58,6
Bulgaristan	37.371	37.571	39.501	42.859	55.078	12.219	28,5
Avusturya	9.350	11.563	12.846	14.576	25.493	10.917	74,9
Romanya	10.713	9.689	9.454	11.137	21.809	10.672	95,8
İsveç	51.340	57.025	59.851	72.386	82.017	9.631	13,3
Portekiz	7.899	8.537	6.377	6.420	12.903	6.483	101,0
Panama	14.476	12.898	17.695	24.565	30.935	6.370	25,9
Sırbistan	31.575	28.715	29.221	35.417	41.504	6.087	17,2

Kaynak: (Trade Map - Trade statistics for international business development, t.y.)

Çizelge 7.Gtip 841821 İthalat Değerindeki Artış Miktarına Göre İthalatı Yüksek Olan Ülkeler (1000 ABD Doları)

İthalatçılar	2017'de İthal Edilen Değer ($)	2018'de İthal Edilen Değer ($)	2019'da İthal Edilen Değer ($)	2020'de İthal Edilen Değer ($)	2021'de İthal Edilen Değer ($)	Artış Miktarı	Artış Oranı (%)
Dünya	**3.787.365**	**3.797.613**	**3.704.632**	**3.796.193**	**4.538.892**	**742.699**	**19,6**
Fransa	**241.331**	**241.739**	**213.356**	**201.970**	**311.606**	**109.636**	**54,3**
Hindistan	**13.957**	**30.216**	**18.521**	**37.997**	**99.625**	**61.628**	**162,2**
Hollanda	**104.477**	**125.848**	**134.655**	**142.248**	**193.711**	**51.463**	**36,2**
ABD	**416.581**	**541.171**	**436.933**	**479.130**	**519.709**	**40.579**	**8,5**
BAE	**182.221**	**133.406**	**134.273**	**128.544**	**157.865**	**29.321**	**22,8**
Almanya	195.342	209.891	200.282	235.669	262.239	26.570	11,3
Belçika	87.995	92.169	89.094	106.274	131.317	25.043	23,6
Güney Kore	49.218	43.853	39.124	46.440	70.375	23.935	51,5
Mısır	89.221	97.076	79.661	52.736	75.855	23.119	43,8
Birleşik Krallık	233.328	249.691	273.287	277.845	299.558	21.713	7,8
Kanada	69.710	69.399	58.808	58.081	78.104	20.023	34,5
İsviçre	74.193	82.048	81.015	85.633	103.891	18.258	21,3
Avusturya	46.959	47.419	46.905	59.427	77.594	18.167	30,6
İsveç	111.895	114.120	117.073	125.535	143.338	17.803	14,2
İtalya	95.262	85.421	85.408	87.677	105.324	17.647	20,1
Tayvan	103.825	121.084	137.027	144.705	161.893	17.188	11,9
Dominik Cum.	22.262	18.939	28.393	27.384	43.450	16.066	58,7
Avustralya	39.135	47.014	46.993	55.721	69.803	14.082	25,3
Rusya	28.006	31.566	41.715	50.783	64.692	13.909	27,4
Meksika	22.505	34.498	35.548	42.179	54.256	12.077	28,6

Kaynak: (Trade Map - Trade statistics for international business development, t.y.)

4.2. Gtip 841821 2017-2021 Dönemi Türkiye İhracatı Değerlendirilmesi

ITC Trademap sitesinden alınan istatistiki veriler ile oluşturulmuş yukarıdaki Tablo 12 ve Şekil 9'u incelediğimizde ülkemizden dünyaya yapılan 841821 gtip kodlu Ev Tipi Kompresörlü Buzdolapları ihracatında 2017-2021 yıllarına ait 5 yıllık süreyi kapsayan verilere göre Türkiye'den ithalat yapan; İngiltere, Amerika, Almanya, Fransa, İtalya olarak azalan tutar ile ilk 5 ülke sıralamasındadır.

Genel anlamda Türkiye'nin beyaz eşya üretim ve ihracatında son yıllarda yukarı bir ivme kazandığı dikkat çekici bir gelişme olup 841812 gtip bazlı bu incelemede de artış gözlenmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşme her alanda olduğu gibi beraberinde yeni bir ekonomi anlayışı ve yeni bir ihracat anlayışı da getirmiştir. Küresel dünyada pay ve söz sahibi olabilmenin yolu ise salt büyük topraklara, denize olan kıyılara, yaşama ve ticarete elverişli iklim ve coğrafi koşullara, kalabalık nüfusa sahip olmaktan değil güçlü bir ekonomiye sahip olmaktan geçiyor. Güçlü bir ekonomiye

sahip olabilmek ulusların bu küresel büyük köyde etkin ticari faaliyetler gerçekleştirmesini, uluslararası ticari faaliyetlerde aldığı role bir başka deyişle ihracat faaliyetlerine bağlıdır. Uluslararası bu büyük pazarda var olmanın, istikrarlı bir biçimde kârlılığı da koruyarak yukarı doğru bir ticari ivme hareketi ile üstünlük elde edebilmenin yolu ise bu büyük küresel mecrada stratejik ve taktiksel hamleler ile rakiplerin önünde olabilmek sayesinde gerçekleşebilir. Ülkelerin küresel pazarda güçlü ekonomileri ile var olabilmelerinin bu büyük ticari savaşın kazanan tarafında boy gösterebilmelerinin mimarı da elbette ki o ülkelerin güçlü işletmeleridir. İşletme hangi sektörde uluslararası faaliyette bulunursa bulunsun uluslararası pazarlamanın anahtarını elinde tutacak olan işletme, dış ticaretin en önemli basamağının "hedef pazar tespiti" olduğunu keşfetmiş ve bu yönde yatırım planını, zamanını, gücünü kullanmayı seçmiş olan işletmelerdir. Hedef Pazar tespitini doğru yapmış, isabetli stratejik yaklaşım tarzını benimsemiş, kendi kapasitesini, amacını, hedef pazardan beklentisini çözmüş olan işletmelerin küresel pazarda büyük işler yapmasının önünde engel yoktur.

Çalışmamda ITC Trademap verileri doğrultusunda hazırlanmış tablolar incelendiğinde 2022 yılının ilk çeyreğinde tüm dünya genelinde 841821 Gtip kodlu ev tipi kompresörlü buzdolabının ithalatını en çok artıran ilk beş ülke;

Abd 159.454 milyon dolar

Hindistan 29.306 milyon dolar

Hollanda 56.726 milyon dolar

Tayvan 46.956 milyon dolar

İsviçre 26.701 milyon dolar olarak sıralanmaktadır. Tüm dünya ithalatının hacim olarak büyük miktarını gerçekleştiren pazarlara bu ilk beş ülkeyi ve ilk beşten hemen sonra gelen büyük pazarları da hedef hacim olarak büyük hedef Pazar olarak eklemeliyiz; Avusturalya, Çin, Kanada, Almanya.

Hedef Pazar olarak ithalat hacmi yüksek olan pazarı seçmek elbette ki mümkün ve doğru bir karar olacaktır. Ticaret hacmi büyük pazarları hedef pazar olarak seçen ticarete yeni başlamış işletmeler büyük rakiplerin kemikleşmiş ithalatçıları ile pazarda yer alma gibi mücadeleci süreci de beraberinde kabul etmek durumundadırlar.

Ticaret hacmi büyük olan pazarların yanında potansiyel ticaret hacimlerini dikkate alarak büyümekte olan pazarları hedef pazar seçmek de ilk alternatifin yanında oldukça doğru bir karar olacaktır. Tablolar ve veriler değerlendirildiğinde 841821 Gtip kodlu ev tipi kompresörlü buzdolabı için potansiyel olarak ithalatı son yıllarda büyüme gösteren ülkeler yani ithalat değerinde sıçrama şeklinde artış göstermekte olan ülkeler olacaktır. Bu kritere göre araştırma sonucunda aşağıdaki ülkeler ithalat değerinde artış olan hedef pazar ülkeleri olarak sıralanmıştır;

109.636 milyon dolarlık artış ile Fransa

61.628 milyon dolarlık artış ile Hindistan

51.463 milyon dolarlık artış ile Hollanda

40.579 milyon dolarlık artış ile Abd

29.321 milyon dolarlık artış ile Bae

26.570 milyon dolarlık artış ile Almanya

25.043 milyon dolarlık artış ile Belçika

23.935 milyon dolarlık artış ile Güney Kore

23.119 milyon dolarlık artış ile Mısır

21.713 milyon dolarlık artış ile Birleşik Krallık

Almanya, Fransa, Birleşik Krallık ve Abd halihazırda Türkiye'nin ihracat yapmakta olduğu ülkeler arasında yer almaktadır.

Bu değerlendirmeler ile birlikte karar matrisi ile de varılan sonuç ile;

Fransa, Hindistan, Hollanda, Abd, Almanya, Kanada, İsviçre, Avusturya, Tayvan, Avusturalya'nın ilk on sıralamasında tespit edilen hedef pazar ülkeleri arasında olduğunu doğrulamaktadır. Sonraki on ülke ise; BAE, Belçika, Güney Kore, Mısır, Birleşik Krallık, İsveç, İtalya, Dominik Cumhuriyeti, Rusya ve Meksika olarak sıralanmaktadır.

Uluslararası ev tipi kompresörlü buzdolapları ticaretinde spesifik olarak yapılan bu pazar araştırması modelini baz alarak Cumhuriyetimizin kuruluşunun 100. Yılında hedeflenen 500 milyar dolarlık ihracat rakamına hep birlikte ulaşma ve hatta daha üstüne çıkma yolunda tüm Türk işletme ve ihracatçı firmaları içinde bu sektörde olan ya da farklı bir sektörde olup çalışmadaki hedef pazar araştırması adımlarından, yol ve yönteminden faydalanarak beklenti ve potansiyellerine göre kendilerine uygun hedef pazarı belirleyip tüm işletmelerle birlikte yüzyıllardır dünya ticaretinde başarı ve tecrübeleri ile varlığını sürdüren Türk Milleti köklü tecrübe ve ticari kabiliyeti ile hedefine ulaşarak bir başarıya daha imza atacaktır.

Kaynakça

Armslrang , Gary, ve Philip Ketler. *Marketing: An Inlraduclian.* 6. Upper Saddie River. N.J.: Prenfics Hali/Pearson, 2003.

Ecer, Ferhat, ve Canıtez Murat. *"İhracatın Temel Esaları", Uygulamalı İhracat&İthalat İşlemler ve Dokümantasyon.* Düzenleyen: Kasım Karahan ve Murat Canıtez. Ankara: Gazi Kitabevi, 2005.

«Gümrük Ajans.» *gumruk.com.tr.* t.y. https://www.gumruk.com.tr/gtip/listele.aspx?ID=84.18.

Kotler, Philip. *A'dan Z'ye Pazarlama.* İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A. Ş, 2005.

Mucuk, İsmet. *Pazarlama İlkeleri (ve örnek olaylar).* İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2007.

«Trade Map - Trade statistics for international business development.» *trademap.* t.y. https://www.trademap.org/Index.aspx.

Ünüsan, Çağatay, ve Murat Canıtez. *Dış Ticaret İşlemler ve Uygulamalar.* 11. Basım. Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2023.

Dış Ticaret İşlemler ve Uygulamalar. 11. Basım. Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2023.

TARIM MUHASEBESİNİN GELİŞİMİ VE TARIM MUHASEBESİNİN GELİŞMESİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Doç. Dr. Ali APALI [1], Ebru MUTLU [2]

[1] Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

- 0000-0002-3521-0150

[2] Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, - 0009-0008-0513-4637

ÖZET

Tarım, insan yaşamı boyunca var olmuş ve var olmaya devam eden yaşam kaynağı ve ekonomik gelişmeye katkı sağlaması açısından önemli bir sektördür. Tarım, sadece yaşam için değil, ticari amaçla da kullanılan bir sektör olması dolayısıyla gelir ve gider dengesini sağlamakta ve kâr-zarar hesabı yapılmaktadır. Bu nedenle ticari amaçla tarım ile uğraşan çiftçinin kâr-zarar durumu ve gelir-gider dengesini sağlayabilmesi açısından muhasebe bilgi sistemini öne çıkarmaları gerekmektedir. Muhasebe bilgi sistemi, sadece gelir gider hesabı yapılması için değil, aynı zamanda ekonomiye katkı sağlaması amacıyla da önemini korumaktadır.

Muhasebenin yazı ve rakamların bulunması ile birlikte ortaya çıktığı düşünülmektedir. Ticaret ile beraber tarım muhasebesinin de insanların var oluşundan sonra, yazının ve rakamın bulunması ile birlikte ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu durumda nüfusun artması aynı zamanda ticaret ile beraber talep ve arzda meydana gelen artış yapılan alış-verişin akılda tutulmasını zorlaştırmakta ve defter tutma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Karmaşıklığı gidermek ve düzenli alışveriş yapılmasının sağlanması açısından muhasebeye ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir. Tarım yaşam boyunca var olduğu gibi tarım muhasebesi de ticaretin ve yazının ortaya çıkması ile birlikte onu takip etmektedir.

Çalışmada muhasebe biliminin tamamını etkileyen unsurlar bir kez de tarım muhasebesi alanı için ön plana çıkarılmış, tarım muhasebesinin tarihi boyutu ele alınmış ve bu düşüncenin ilk kimler tarafından ortaya atıldığı hakkında bilgi sunulmuştur. Ayrıca tarım muhasebesinin ilk ortaya çıkışı ile ilgili literatür taraması yapılarak tarım muhasebesinin tarihi gelişimi hakkında literatüre bilgi sunmak amaçlanmıştır. Diğer yandan ticari amaçla tarım ile uğraşan çiftçinin defter tutmaya ilk ne zaman başladığı ve tarım muhasebesinin ilk kimler tarafından uygulandığı araştırılmakta ve literatüre kazandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Tarım muhasebesi, Muhasebe Tarihi.

GİRİŞ

Tarih, geçmişten bugüne insanlara ışık tutan, geçmişte var olan ve bugün de gelişimine devam eden icatların, buluşların, eserlerin vb. tarihi değerlerin nasıl var olduğu ve nasıl geliştiği konusunda yol gösterici bir pusuladır. Buluşların ne zaman, hangi çağda, kimler tarafından kullanıldığı veya ileri sürüldüğü konusunda toplumu tarih bilgilendirmektedir. Araştırmacılar ve bilim adamları sayesinde geçmişte var olan bütün alanlar hakkında bilgi edinilmektedir. Tarihi belgeler ve kanıtlar ışığında tarım ve tarım muhasebenin tarihinin hangi döneme ait olduğu ve kimler tarafından ortaya atıldığı konusundan da bu sayede haberdar olunmaktadır.

Tarım ve tarım konusunda elde edilen kanıtlara dayalı olarak ortaya çıkarılan muhasebe bilgisi düşünülenden daha fazla geçmişe dayanmaktadır. Tarım insanoğlunun var oluşundan bu yana varlığını sürdürdüğü düşüncesi ortaya atılmaktadır. Bilim adamları tarafından, muhasebe bilgisi, yazı ve rakamın bulunması ile ortaya çıktığı kabul edilmektedir.

Muhasebe eski çağlardan itibaren; ticaret, din, hukuk, bilim ve teknolojinin var oluşundan sonra daha fazla kendini göstermekte ve yenilikler sunmuş ve sunmaya da devam etmektedir. Tarihsel süreç içerisinde muhasebeyi en fazla etkileyen faaliyet ticarettir. Ticaret ile muhasebe ayrılmaz bir ikilidir. Ticaret yapıldığında her zaman yapılan ticarete dair belge niteliğinde bir kanıt bulunmaktadır.

Din, eski çağlarda bile insanların inanışlarını yaşamlarına entegre etmesinden dolayı muhasebeyle ilişkilendirilmiştir. Topluluklar, inanışları doğrultusunda kayıtları tutmakta ve bu duruma göre hareket etmektedirler. Hukuk ise yine insanların var oluşu ile ortaya çıkan kurallar müeyyidesidir. Kurallar her zaman olduğu için hukuk da muhasebeye var oluşu itibariyle müdahale edebilmektedir. Son olarak ise bilim ve teknolojinin hayatı kolaylaştırmak gibi bir yaptırımı söz konusu olduğundan muhasebe kayıt tutma zorunluluğunu da kolaylaştırmaktadır.

Çalışmada öncelikle tarım muhasebesini etkileyen unsurlar hakkında kısa bilgiler aktarılacak ve sonrasında tarım muhasebesinin gelişimi hem Türkiye hem de Dünya'da tarihi perspektiften incelenecektir.

1. Tarım Muhasebesinin Gelişiminde Etkili Olan Unsurlar

Muhasebenin doğuşu ve gelişimini etkileyen bazı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler bütün muhasebenin gelişimini etkilediği gibi özellikle ilkel toplumlardan itibaren önemli geçim kaynakları arasında yer alan tarım muhasebesinin gelişimini de güçlü şekilde etkilemiştir. Muhasebenin ortaya çıkmasında belirlenen birinci unsur ticarettir.

Ticaret

Ticaret yüzyıllardan beri var olan bir alım-satım şeklidir. Ticaret karşılıklı iki taraf arasında yapılan değişim faaliyetidir. Ticaretin tarihteki ilk örneği takasla başlamaktadır. Takas karşılıklı mal alış-verişi olarak ifade edilebilir.

Ticaret başlarda zorunlu olarak, insanların ihtiyaçlarını karşılama doğrultusunda yapılırken, şimdilerde ise daha büyük çaplı yapılmak suretiyle, üretimin ve kaynakların kısıtlı olması dolayısıyla yapılmaktadır. Paranın bulunması ile takas sistemi ortadan kalkarak yerine para ile alım- satım yapılmaya başlanmıştır. Paranın bulunması ticareti kolaylaştırmıştır.

Ticaretteki değişimler, alınıp satılabilen mal ve hizmet sayısının artması, çok farklı ticaret yöntemlerinin (taksitli, kredili, senetli satış vb.) meydana gelmesi sonucu ticari hayat karmaşıklaşmıştır. Karmaşıklığı ortadan kaldırmak ve sorunsuz alım satımı sağlamak için alım satımlar düzenli olarak kaydedilmiştir (Kaya, 2021: 5).

Tarih boyunca özellikle Avrupa muhasebesindeki ilerlemeler, ticaret tarihiyle, özellikle erken dönem Akdeniz ticaretiyle açıkça ilişkilidir. Akdeniz ticaretinin gelişimi, muhasebede ilerlemeyi teşvik eder (Gökgöz, 2011:170).

Din

Dinler toplumlar üzerinde oldukça önemli bir yere sahiptir. İnsanların yeme içme alışkanlıklarından giyim ve kuşamlarına kadar hayatın her alanına tesir etmiş bir inanışın şeklinin ticarete sirayet etmediğinin düşünülmesi olağan bir durum olmamaktadır.

Din, insanlığın tüm ekonomik yaşamını şekillendirecek kadar güçlü etkiye sahiptir. Bu durum zamanla netlik kazanmış ve peygamberlerin hayatlarında yer almıştır. Örneğin Yahudilikle birlikte Tevrat'ta birçok ekonomik hüküm bulunmaktadır. Ekonomik karşılıklardan biri olan ticaret, faiz ve vergi doğrudan muhasebe ile ilgilidir. Kaydetme ile ilgili işi yürütmekle yükümlü olan kişiye Tevrat’ta kâtip denir. Tevrat’a göre muhasebeciler güvenilir, dürüst, suskun, çok yönlü ve sağduyulu olmalıdır. Bu özellikler genel olarak, muhasebecilere karşı ihtiyatlı, sadık ve genel bir etik kurallarına bağlı kalmıştır (Bekci, Apalı, 2014: 58).

Toplum da her kurumda olduğu gibi, kurumsal yapıların da genellikle dini temelleri bulunmaktadır. Kuruluştan faaliyete, kayıt ve raporlamaya, personel ve yönetim politikalarına kadar tüm fonksiyonların, şirket ile ilişkili kişilerin dini inançları ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili olduğu kabul edilmektedir (Ülkü, 2015: 191).

Din, yaşamın her alanında kendine yer bulmaktadır. İnsanlar yaşamını inançları üzerine kurduklarından yazdıkları, araştırdıkları ve yaşamlarında var olan her şeye inançlarından mutlaka yer vermişler, inançlarına göre yaşamlarını yönlendirmeye çalışmışlardır.

Hukuk

Hukuk kavramı, yapısal olarak Arapça kökenli olup "hak" kökünden türemiştir. Bir disiplin olarak hukuk ikiye ayrılır. Genel olarak insan ilişkilerini düzenleyen kısma özel hukuk, kişiler ile devlet veya devleti oluşturan kurumlar arasındaki ilişkileri düzenleyen kısma ise kamu hukuku denilmektedir. Ticaret hukuku ise iş hayatında ortaya çıkabilecek sorunlarla ilgilenen özel hukuk dalıdır (Kaya, 2021: 10). Hem özel hukuk hem de kamu hukuku muhasebe bilgisinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Özellikle eski dönemlerden itibaren kamu hukuku vergi anlayışına dayalı olarak muhasebe olaylarını ortaya çıkarmaktadır.

Muhasebe kayıtlarının hukuki kararların alınmasında faydalı olması defter tutma etkinliğini daha da önemli hale getirmektedir. Bu durum kayıtların tutulmasını organize eden muhasebenin ortaya çıkmasına ve gelişmesine olanak sağlamaktadır (Kaya, 2021: 10).

Tarihe bakıldığında, muhasebe kayıtlarının yasal yönlerinin belirginleştiği Roma uygarlığındaydı. Hukuki kararlarda muhasebe kayıtlarının bulunması muhasebenin önemini artırmaktadır. Bu durum kayıt tutmayı sistematize eden muhasebenin ortaya çıkmasını ve gelişmesini gerektirmektedir (Gökgöz, 2011: 173).

Hukuk bilimi de insanların var oluşu sonrası gelenek ve göreneklerden kaynaklı bir oluşum gerçekleştirmiştir. Ticari hayatın da başlamasıyla gelenek ve göreneklerden oluşan hukuk bu alana da müdahale etmektedir. Muhasebe alanına da hukuk bu haliyle de müdahalede bulunmaktadır.

Devlet

Tarihte bilinen en eski toplumlardan beri devletler her zaman var olmuştur. Bilinen en eski uygarlıkların tümü güçlü devlet yapılarına sahiptir. Devletler vergileri toplarken vergi adaleti ilkelerine dikkat etmelidir. Devletin vergileri adil bir şekilde tahsil edebilmesi için mükellef durumunu gösteren muhasebe kayıtlarının bulunması gerekmektedir (Kaya, 2021: 11). Tarımsal üretimin tarih boyunca gelişmesi ile üretilen ve satılan tarım ürünlerinden devletler vergi almıştır. Dolayısı ile en eski kayıtların yine bu yönü ile devletin gelir elde etmek için oluşturulan kayıtlar olduğu bilinmektedir.

Bilim ve Teknoloji

Bilimin doğal fenomenleri sistematik olarak açıklandığı düşünülmektedir. Teknoloji, bilimsel bilginin uygulanmasıdır. Teknoloji, bilimsel veya örgütsel bilginin iş dünyasına sistematik olarak entegre edilmesidir (Kaya, 2021:12).

Kas gücü yerine buharın mekanizasyonunu kullanan bilgisayarlarla başlayan yeni teknolojiler, insan beyninin gücünü artırmış ve yerini teknoloji almıştır. 18. yüzyıldan itibaren teknoloji

uygulamalı bir bilim alanı haline gelmiş ve 19. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar bilimin teknolojinin gelişimi üzerindeki etkisi çok büyük olduğu bilinmektedir. Bilim ve teknolojinin gelişmesi muhasebe alanında da büyük ilerlemelere neden olmuştur (Gökgöz, 2011: 175).

Bilim ve teknoloji dünyada her yerde hayatı kolaylaştırdığı gibi muhasebe alanında da kayıt tutma zorunluluğu dolayısıyla defter tutmayı kolaylaştırmıştır.

Tarım Muhasebesi Kavramı

Defter tutmanın ne zaman, nerede ve nasıl başladığı belli olmamakla beraber çok eski verilere dayanmaktadır (Kıllı ve Hatunoğlu, 2016: 3). Yazı ve rakamın bulunması muhasebenin ortaya çıkmasını sağladığı ve ticareti de kolaylaştırdığı düşüncesi içerisindedirler.

Batı Avrupa'da muhasebe hesap sözcüğünden türemiştir. İngilizce'de "Accounting", "Account" sözcüklerinden, Fransızca'da "Comptabilite", "Compte" sözcüklerinden türemiştir. Türk Dil Kurumu'na göre muhasebe kelimesi, hesap işleri ile uğraşma, karşılıklı hesap görme anlamlarına gelmektedir. Bilim dalı olarak muhasebe, para ile ifade edilen ve işletmenin varlıklar ve kaynaklar üzerinde değişime uğrayan mali işlemlere ait bilgileri; kaydetmek, sınıflandırmak, özetlemek, analiz etmek ve yorumlayarak ilgili kişi ve kurumlara raporlanarak sunulan bilgi sistemidir (Gökgöz, 2011: 169).

Tarım muhasebesi; tarım ile uğraşan ticari işletme sahibi çiftçilerin, işletmelere ait güvenilir ve anlamlı bilgi sağlayacak şekilde verilerin toplanması, kaydedilmesi, tasnifi, rapor halinde sunulması, analizi ve yorumlanması sonucu bu işletmelerin gelir-gider ve kâr-zarar durumunun kayıt altına alarak ölçebilen bilimdir. Tarım muhasebesinde amaç, işletmenin finansal ve fiziksel durumu ile ilgili bilgi sağlamak olarak ifade edilebilmektedir. Tarım muhasebesinin diğer amaçları; işletmelerin her yıl finansal durumlarının izlenmesi, performans analizi, vergi matrahının hesaplanması, işletme kârının ortaklar arasında adil paylaşılması, plan ve bütçe hazırlanması, tarım kredi kuruluşlarına işletme hakkında bilgi vermek, ürün fiyat politikalarının belirlenmesine yardımcı olmak şeklinde sıralanmaktadır (Tokay ve Deran, 2011: 42).

Tarım Muhasebesinin Gelişimi

Muhasebenin ilk zamanlarda eli kalem tutan herkes tarafından uygulandığı, özellikle mabedlerde rahipler ile papazlar tarafından veya firavunun en iyi memuru tarafından uygulama imkânı bulduğu bilinmektedir (Özyürek, 2009: 17). Bu dönemde iç denetim konusunda, muhasebede meydana gelecek herhangi bir hata sonrası ilgili denetçiler idam edilmekteydi. Geçmiş zamanlarda muhasebede hata veya hileye sebep olan kişilere katı cezalar verilmekteydi. Tarımsal faaliyetlerin muhasebeleştirilmesi ilk olarak maliyet esaslı muhasebede ortaya çıkmış ve basit muhasebe sistemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Çiftliklerdeki ticari faaliyetlerin ve

vergi yükümlülüklerinin artmasıyla birlikte, çiftliklerin basitleştirilmiş bir muhasebe sisteminden bilanço sistemine geçmesi zorunlu hale gelmiştir (Fidan, 2018: 8).

Muhasebe ile ilgili ilk yazılı belgeler M.Ö. 2000 yıllarında Babiller'de, M.Ö. 3000 yıllarında Mısırlılar'da, M.Ö. 4000 yıllarında İbraniler'de ve M.Ö. 5000 yıllarında Sümerliler'de rastlanmaktadır. M.S. var olan birçok medeniyette muhasebe ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır.

İlhanlılar dönemine ait Abdullah İbn Muhammed İbn Kiya Al Mazandarani tarafından 1363 yılında Farsça olarak kaleme alınan Risale-i Felekiyye/Kitab-us Siyagat adlı eserde çift taraflı kayıt sisteminin örnekleri bu sistemi değiştirebilecek bir eser olarak yer almaktadır (Kıllı, Hatunoğlu, 2016: 3). Kitapta devlet muhasebesindeki defterler, belgeler ve kayıt şekillerinden söz edilmektedir. Defterler arasında Evarece-Defter-i Kebir, Rüznamçe-Yevmiye, Tahvilat-Şahıs Tali Hesapları şeklinde çift taraflı kayıt yönteminin öğeleri yer almaktadır (Fidan, 2018: 9).

Araştırmalar ve muhasebenin tarihi hakkındaki yazılan kaynaklar incelendiğinde ilk kayıt olarak kabul edilebilecek olan çift taraflı kayıt usulü muhasebenin yaklaşık olarak 14. Yüzyılda kullanılmakta ve 1340 yıllarda orta çağ İtalyan tacirlerinin defterlerinde yer almıştır (Fidan, 2018: 9). İlk olarak Luca Pacioli tarafından 1494 yılında çift taraflı muhasebe kayıt sistemi ortaya çıkmıştır (Kıllı, Hatunoğlu, 2016: 3). Bu yüzyılda tarımsal muhasebe açısından çok fazla gelişme yaşanmamakla beraber muhasebenin temeli olan çift yanlı kayıt sistemi bu dönemde başladığı düşüncesi hakimdir.

Tarım muhasebesi ile ilgili ilk çalışmaların 18.yüzyılda yapılmış olduğu düşünülmektedir. Bu dönemde tarım muhasebesi adı altında çalışan bilim adamları, Arthur Young, Albrecht D. Thaer, Herman Howard, Ernst Ferdinand Laur'dur (Fidan, 2018:8). Tarım muhasebesi 1773 ile 1779 yılları arasında Arthur Young tarafından, faaliyetlerin yıllık sonuçlarını açıklamak için hem tarımsal muhasebenin hem de çift taraflı muhasebenin kullanıldığı dönemdir (Fidan, 2018: 10).

Tarımda muhasebe kullanımının 18.yüzyılın sonlarına rastlandığı ve bu dönemin ise daha çok doktriner yani öğretisel bir çalışma olduğu muhasebe kayıt ve sonuçlarının dışında yer aldığı bir dönem olarak bilinmektedir (Alagöz 2014: 40). İlk zamanlar tarım alanında çok fazla kullanılmayıp sadece bilimsel açıdan yaklaşılmış bir çalışma konumundadır.

Muhasebe, bütün yönetim tekniklerinin en eskisi olduğu düşünülmektedir. Tarihçilerin birçoğu yazının ve rakamların icadını muhasebe ile bağdaştırmaktadır. Yazı ve rakamın bulunma sebebi insanların muhasebe ihtiyacından doğmuş ve gelişmiş olduğu düşüncesi ileri sürülmektedir. Hesap tutma tekniğinin doğuşu mübadelenin başladığı çağlara kadar uzanmaktadır. Plunkett'e

muhasebenin, mesleksel açıdan da en eski olduğu düşüncesi içerisindedir (Gökgöz, 2014: 168). Muhasebe yıllardan beri süre gelen devirlerde de varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

İngiltere'de 18.yy'da tarım muhasebesinin ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Muhasebenin tarıma uygulanmasının öncülüğünü 1741-1820 yılları arasında İngiltere'de yaşayan Arthur Young, işletmelerin yönetimine yardımcı olarak yıllık faaliyetler sonucunda oluşan kar ve zararları açıklama fikri ile yapmıştır. Young ayrıca İngiltere, Galler ve İrlanda'da yoğun bir şekilde çalışmış ve 1760-1810 Tarım Devrimi'ne önemli katkılarda bulunmuştur. Tarım ve tarımsal faaliyetlerin muhasebesi üzerine birçok kitabın yazarıdır ve yazarlara ilham kaynağı olmuştur (Kıllı, 2014: 11).

Young seyahatlerinde çiftçilerin binde birinin dahi düzenli olarak defter tutmadıkları, genellikle düzensiz ve özensiz bir şekilde kayıtların müsvedde kağıtlara alınmış notlar halinde tuttukları, çiftlik muhasebesinin genellikle hataları düzeltmeden ziyade önyargıları kuvvetlendirmek için tutuldukları tespitlerine ulaşmıştır (Kıllı, 2014:11).

"Çiftçilerin tarım kira ve stokları kılavuzu" ve "Çiftçiliğin ekonomik kuralları" adlı makalelerinde Young, kiralık işletmelerin sermaye yetersizliği nedeniyle battığını belirterek, en büyük kiralama maliyetlerini ortaya koyarken, sermaye maliyetlerini hesaplamıştır (Demirkol, 2006: 32).

18.yy'da tarım muhasebesi adına gelişmeler ilerlemekte ve çiftçilere muhasebe kaydı tutma hakkında bilim insanlarının tarafından yapılan araştırmalar bilgi sağlamada öncülük etmektedir. 19.yy.'da ekonomist ve muhasebeci olan ve Almanya'da tarımsal faaliyet muhasebesinin babası olarak bilinen Albrecht D. Thaer öncülüğünde devam etmektedir (Demirkol, 2006:32).

İtalyan muhasebe sistemi Thaer tarım muhasebesini çiftliklerin özel ihtiyaçlarına uyarlayan ilk kişi olarak tanınmaktadır. Thaer, her ürün ve alanı ayrı ayrı maliyetlendiren ve şirket çapındaki giderleri, üretimi ve karı hesaplayan bir maliyetleme metodolojisi kullanmaktadır (Köse, 2009: 17).

Young'ın fikirlerinden ve araştırmalarından ilham alarak argümanlarını geliştirmeye devam etmiş ve Albrecht D. Tarr'dan sonra W. Hermann Howard'ın çalışmaları sayesinde, 19. yüzyıl Almanya'sında tarımsal faaliyet muhasebesinde büyük ilerleme kaydedilmiştir. Thaer'inki gibi Howard'ın çalışmaları da maliyet muhasebesini ve maliyet kaydını etkilemeye devam etmektedir. Howard, çiftçilere muhasebe firmaları kurma ve yönetme, muhasebe firmaları aracılığıyla kayıtları kontrol etme, analiz etme, değerlendirme ve yorumlama konusunda yardımcı olmaktadır (Kıllı, 2014: 13).

Almanya'da büyük ilerlemeler kaydeden tarım muhasebesi artık diğer ülkelere de yayılmaya devam etmektedir (Köse, 2009: 18). İsviçre'de de 19. yy.'da birçok gelişme yaşanmış ve tarım muhasebesi alanında yenilikler bilim adamları tarafından ortaya çıkarılmıştır.

Ernst Ferdinand Laur'un çalışmalarının gözle görülür bir etkisi olmuştur. Laur, Alman Howard Okulu'ndan etkilenmiştir ancak İsviçre Okulu'nun kurucusu olarak kabul edilmektedir. Laur, küçük çiftçiler için basit bir muhasebe sistemi geliştirmiş ve bunu İsviçre Çiftçiler Birliği aracılığıyla uygulamaya koymuştur. Laur'a göre, tarımsal faaliyet muhasebesi, diğer şeylerin yanı sıra tarım politikasını ve yönetimini desteklemek için veri sağlayabilmeli, çiftçilerin gelirlerini gelir vergisi açısından hesaplayabilmeli, eğitim ve araştırma işleri sağlayabilmeli ve ayrıca uygun bir hizmet sunabilmelidir (Kıllı, 2014: 13). Laur, Gelir ve Gider sayfaları bir işletme defterinde kullanılan basit bir muhasebe sistemidir. Gelir ve giderlerinizi sınıflandırmak için işletme hesabı, aile hesabı, kişisel hesap ve ek bir işletme hesabı olarak dört ayrı hesap açmaktadır (Demirkol, 2006: 34).

Yapılan çalışmalar farklı ülkelerde tarım muhasebesinin gelişiminin ne derece önemli ve etkili olduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde tarım muhasebesi ile ilgili en önemli çalışmalardan biri Aram Margosian'ın 1884 tarihli Muhasebe-i Zirâiye adlı eseridir. Bu çalışmada iki sayfalık bir kayıt sistemi kullanılmıştır (Çelik, 2014: 42).

Tarım muhasebesi çerçevesinde Avrupa'da yapılan araştırmalar sonucunda Amerika Birleşik Devletleri'nde de uygulanabilir veriler bulunmuştur. 1933'ten önce, hâkim görüş, fiyatlandırmanın odak noktasının maliyet olduğu düşüncesiydi. (Köse, 2009: 19). Çiftlik maliyetlendirme uygulamasının ilk olarak Minnesota'dan Andrew Boss ve arkadaşları tarafından oluşturulduğu bilinmektedir. Tarımın yapısına uyum sağlayan ve pratiği üretim teorisiyle uyumlu hale getiren basit bir muhasebe sistemi, 1950'lerden sonra ilk kez ABD'nin Minnesota eyaletinde uygulanmaktadır (Kıllı, 2014: 14). F.W. Peck ve A. Boss tarafından 1918 yılında yapılan bir çalışmada, maliyet muhasebesindeki fiziksel değişimler ve fiyatlar vurgulanmış ve bu gelişme 1950 yılından itibaren tarımsal faaliyetlerde basitleştirilmiş muhasebe sistemlerinin kullanılmasına yol açmıştır (Demirkol, 2006: 35).

Avrupa'da 1960'lı yıllarda ihtiyaç duyulan ürünlerden daha fazlasını üretmek, tarım işçilerinin üretkenliğini artırmak, arz ve talebi dengelemek ve uygun fiyatlandırma politikaları belirlemek için Ortak Tarım Politikası uygulamaya konulmuş ve tarımda üretimi artırmak amacıyla Tarımsal Muhasebe Veri Ağı (FADN) sistemi kurulmuştur. Sistem, AB üyesi ülkelerdeki çiftliklerin yıllık geliri ve faaliyetleri gibi muhasebe verilerini toplamaktadır (Kıllı, 2014:15). FADN; AB tarafından 1965 yılında, belli bir ekonomik büyüklüğün üzerindeki tarım işletmeleri

için gönüllü muhasebe belgelerine ilişkin 79/65 sayılı Konsey Kararına istinaden oluşturulmuş bir veri tabanıdır (Köse, 2009:21). FADN sisteminde, alınacak taslak kararlar ve alınacak önlemler komite temsilcilerinin oylamasına sunulup kararlar oybirliği ile almaktadır (Nazlı, 2006: 12). Türkiye'de bu sistem dahilinde olarak ortak bir proje gerçekleştirmiştir. Türkiye'de ÇMVA sistemini uygulayarak çiftçilere defter tutma alışkanlığı ve kolaylığı sağlamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1900-1914 yılları arasında tarımsal gelişme üretimi artırmış. Bu dönemde yeni teknolojilerin uygulanması teşvik edilmiş, tarımsal kredi sisteminin kurulmasıyla birlikte tarım okulları ve model çiftlikler kurulmuştur (Özkan, 2001: 6). Savaş sebebiyle erkek nüfusunun azalmasından dolayı tarım alanlarının ekilememesi dolayısıyla üretim azalmıştır.

Türkiye'de tarımsal faaliyetlerin muhasebesi alanında ilk kitap İbrahim Fazıl tarafından 1921-1922'de yayınlanan Ameli Usûl-i Muhasebe-i Ziraiye ve Çiftlik Muhasebesi'dir. Kitap tarımsal üretimde muhasebenin faydaları hakkında bilgi vermektedir. Tarım muhasebesinde tutulması gereken defterler vardır. Bunlar, Kasa Defteri, Demirbaş Defteri ve Karşılaştırma Tablosu olarak adlandırılmaktadır. (Köse 2009: 21).

Türkiye'de tarımsal faaliyetlere ilişkin muhasebe uygulamaları, yönetim ve planlama gibi işlemler dışında genel olarak sadece vergilendirme açısından uygulandığından, tarımsal işletmelerin genellikle basit bir muhasebe sistemini tercih ettikleri bilinmektedir. Türkiye'de tarımsal faaliyet muhasebesi ile ilgili önemli araştırmalar yapılmış ancak uygulaması yaygınlaşmamıştır. Bunun nedeni, çiftliklerin vergi açısından muhasebeleştirildiği için gerekli verileri sağlamamasıdır (Kıllı, 2014: 16).

Tarım Muhasebesi Veri Ağı araştırmaları, Avrupa Birliği uyum çalışması kapsamında Devlet İstatistik Kurumu tarafından 1998 yılında başlatılmıştır. Türkiye Tarımsal Muhasebe Veri Ağı'nda başarılı veri toplanması için Türkiye'deki tarımsal duruma göre anket formları ve defterler geliştirilmiştir. Anket, muhasebe kayıtları tutan çiftçiler için tasarlanmıştır. Öte yandan kayıt, muhasebe kaydı tutmayan çiftçilere yönelik yapılmaktadır (Köse 2009: 22-23).

Tarım muhasebesiyle ilgili geçmiş dönemlerde meydana gelen çalışmalar bu dönemde kullanılma imkanı yakalamış ve çiftçilere kayıt yapma ve defter tutma açısında kolaylık sağlamaktadır. Çalışmalar çoğunlukla akademik açıdan yapılmakta ve dönemler arası uygulama alanı çok fazla yakalayamamaktadır.

SONUÇ

Tarihte meydana gelen olaylar sonucunda, insanlardaki merak ve araştırma dürtüsü sayesinde bugüne kadar gelen birçok buluş, düşünce ve icatlar vardır. Çoğu uygulamaya konulmuş veya

yapılmış geride kalan kısım ise zaman şartları dolayısıyla sadece fikir olarak kalmıştır. Şimdi ise teknolojik imkânların artması ile ortaya atılan her fikir istenildiği şekilde oluşmaktadır.

Tarım muhasebesi de bu gelişme ve ilerlemeler arasında kendine yer bulmuş ve şimdiki haliyle toplumda tarımın işleyişi ve ilerlemesi açısında kayıt tutma alışkanlığı kazanmaktadır.

Tarih boyunca muhasebe ile ilgili birçok çalışma yapılmış ve hepsi farklı ülkeler nezdinde uygulanarak bugüne en doğru şekilde geldiği düşünülmektedir. Birçok ülkede farklı bilim adamları tarafından tarım muhasebesi hakkında araştırma yapılmış hepsi de ortak bir noktada buluşmuşlardır. Tarım muhasebesinde ve ticari işletmeler de kullanılabilecek defter çift taraflı kayıt sistemidir. Çift taraflı kayıt sistemi her bilim adamı için aynı mantık çerçevesinde işlemektedir.

Sonuç olarak tarım muhasebesi ticari defter tutabilecek işletme sahibi çiftçileri kapsamaktadır ve bu çiftçiler tarih boyunca bilim adamları tarafından araştırılarak, kolay ve anlaşılır bir defter tutabilme alışkanlığı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Alagöz, A., *41 nolu Türkiye muhasebe standartları çerçevesinde tarımsal faaliyetlerin muhasebeleştirilmesi: büyükbaş hayvancılık işletmesinde bir uygulama.* Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2014.

Bekci, İ., Apalı, A., Apalı, Y. (2014). Semavi dinlerin görünmeyen muhasebe panoraması: Yahudilikte muhasebe motifleri. Capaddocia History Journal of History and Social Sciences, 44-60.

Bilen, A., Solmaz, H., Çevik. S. (2014). Yeni Türk Ticaret Kanunu kapsamında muhasebe ve finansal tablolarda oluşan değişiklikler. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(6), 15-42.

Çelik. Y. (2014). Türkiye'de tarım işletmelerinde farklı muhasebe sistemlerine göre masraf ve gelir hesaplama yöntemleri. Tarım Ekonomisi Dergisi, 20(1): 41-52.

Demirkol, F. *Seracılıkta uluslararası muhasebe standartları'na göre ürün maliyetlerinin hesaplanması.* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

Fidan, H. (2018). Tarım muhasebesi sistemindeki çalışmaların tarihsel gelişimi. *Balkan ve* Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 04(01), 8-15.

Gökgöz, A. (2011). Tarihsel perspektifte muhasebenin doğuşunu ve gelişimini etkileyen faktörler. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 167-177.

Kaya, N., Muhasebe *Tarihi,* Iksad Publications, Ankara, 2021.

Kıllı, M., Hatunoğlu, Z. (2016). Dünya'da ve Türkiye'de tarım muhasebesi yazınına tarihsel bir bakış. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3(1), 1-12.

Kıllı, M. *Tarım işletmelerinde tarımsal faaliyet standardı çerçevesinde maliyet hesaplaması: bir tarım işletmesinde örnek uygulama.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2014.

Köse, N. *Türkiye muhasebe standartları kapsamında tekdüzen muhasebe sisteminin tarım işletmelerinde uygulanmasının değerlendirilmesi.* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2009.

Nazlı, C. *Avrupa birliği tarım muhasebesi veri ağı (FADN) sistemi çerçevesinde Türkiye'de çiftçi kayıt sisteminin incelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006.

Özkan, A. *Büyükbaş hayvancılık işletmelerinde maliyetler ve muhasebeleştirilmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.

Özyürek, H. T*ürkiye'de muhasebe ve muhasebe mesleğinin tarihi, muhasebecilerin iş tatmini beklentileri, karşılaşılan sorunlar.* Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

Ülkü, S. (2015). Üç semavî dine ait prensiplerin muhasebe biliminin oluşumu üzerindeki muhtemel etkileri. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi, 1(1), 171-197.

Tokay, S. H., Deran, A. (2011). Tarım sektöründe ve tarım sektörünün önemli bir alt dalı olan meyve bahçesi işletmelerinde muhasebenin gereği, belge ve defter düzeni. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(1), 40-55.

BURDUR İLİ TARIMSAL ÜRETİM ÖZELİNDE TARIM MUHASEBESİ

Doç. Dr. Ali APALI [1], Ebru MUTLU [2]

[1] Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- 0000-0002-3521-0150

[2] Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, - 0009-0008-0513-4637

ÖZET

Tarım işletmelerinde muhasebenin yeri ve önemi gün geçtikçe daha fazla anlaşılmasına rağmen çiftçiler, defter tutmanın uğraştırıcı ve vergilerden dolayı masraflı olduğu düşüncesi içerisindedirler. Muhasebe bilgi sistemi kayıtları çiftçilere ürettikleri ürün hakkında kalıcı bilgi sağlamaktadır. Aldıkları ürünleri, sattıklarını ve yapılan masrafların neler olduğunu sadece o an değil daimi olarak görmelerini sağlamaktadır. Bu sayede gelir gider akışı ve kâr-zarar maliyeti açısından denge sağlamak için üretime hakim olmalarına imkân sağlanmaktadır. Üreticiler işin sadece vergisel boyutuna bakmaktadırlar. Bundan dolayı üretimde ne kendi ekonomilerine ne de ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadırlar.

Ticari amaçla tarımla uğraşan çok fazla çiftçi bulunmasına rağmen kayıtlı olarak üretim yapan çiftçi sayısı oldukça düşük seviyelerdedir. Araştırmada Burdur ili örnek olarak alınmıştır. Burdur ilindeki tarım alanları ve yapılan üretim hakkında bilgilendirme yapılarak ayrıca kullanılmayan boş arazi varlığı da tablolarda gösterilmektedir. Burdur ilinde ticaretle uğraşan çiftçilerin yaptıkları üretim miktarlarının Türkiye üretimi içerisindeki oranları değerlendirilmiştir.

Araştırma çiftçilerin tarımda muhasebe açısından bilgi sunmaktadır. Özellikle gelir ve giderlerin hesaplanması amacıyla uygulanan sistemler dahilinde kayıt yapılmaktadır. Bu sistemler akademik çerçevede kullanılan Laur modeli, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından kullanılan Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA) sistemi ve son olarak Maliye Bakanlığı tarafından genelde bütün işletmeler için hazırlanmış olan tek düzen muhasebe sistemidir. Araştırma Maliye Bakanlığı tarafından düzenlenen tek düzen hesap planı kapsamında yürütülmektedir. Bu düzenleme bilanço usulüne göre defter tutan gerçek ve tüzel kişilere ait işletmelerin faaliyet sonuçları üzerinde durulmuştur. Burdur ili tarımsal varlığı hakkında bilgilendirmek ve tarım muhasebesinin kullanım alanları ve uygulama şekli açısından literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Burdur, Tarım, Tarım Muhasebesi.

GİRİŞ

Tarımsal üretim, uzun bir geçmişe sahip olan insan yaşamı için vazgeçilmez ve önemli ihtiyaçları arasındadır. İnsan, eski çağlardan itibaren ticaretle uğraşmış ve ellerindeki fazla malı satarak gelir elde etmiş, geliri arttıkça da üretime devam etmiştir. Tarım yapan çiftçiler fazla ürettikleri ürünleri, üretim yapmayan taraflara satarak hem kendileri gelir elde etmiş hem de diğer insanların üretimden faydalanmasına yardımcı olmuştur.

Göbekli tepe gibi yerleşim yerleri başta olmak üzere binlerce yıldır tarımsal üretim yapılan Anadolu topraklarında, tarım önemini yitirmeye başlamış, insanlar teknolojinin gelişmesiyle tarımdan uzaklaşmıştır. Bu sebeple arzın talebi karşılayamama aşamasına gelinmiş ve tarım ürünleri fiyatlarındaki artış had safhaya ulaşmıştır. İnsanların alım gücü azaldığından hemen her üründen yararlanamadığı ve sadece zaruri ihtiyaçlarını karşıladıklarına yönelik bulgular tartışılmaktadır.

İnsanoğlu teknolojiden yararlanmanın yollarını aramış ve insan gücünün yerine makine gücünün almasıyla tarımsal üretim kolaylaşmıştır. Ayrıca teknolojik gelişmeler yığın üretime ve doğal olmayan ürünlerin piyasaya sürülmesine neden olduğu için daha doğal beslenme isteği organik tarıma ilgiyi fazlasıyla arttırmıştır. Fakat giderlerin artışı ve çoğu zaman giderlerin gelirleri karşılamadığından, ürünlerin fiyatı artmakta ve gerektiği kadar üretim yapılamamıştır. Tarımsal faaliyetlerin teknolojiden ve diğer gelişmelerden en yüksek seviyede yararlanarak insan sağlığına uygun üretimler yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Tarımsal üretimde gelişmelerin yaşandığı konulardan biri kayıt kültürüdür. Tarımsal üretimde gelir ve gider takibi başta olmak üzere birçok konudaki ihtiyaç ve bazen de zorunluluk muhasebenin tarımsal üretimdeki önemini arttırmıştır.

Tarımsal işletmeler muhasebe kayıtlarını yapmalı ve üretimlerinde ne kadar gelir ve gidere ulaştıklarını görmeleri gerekmektedir. Gelir gider takibi ve bazı uygulamaların vergiye tabi olması vergilendirme konusunda çekinceleri olan tarımsal işletme sahipleri, bu sebeple defter tutmaktan kaçınmalarına neden olmaktadır.

Bu araştırma tarımla uğraşan ve tarımsal işletmeye sahip çiftçileri tarım muhasebesi hakkında literatüre katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada tarım muhasebesi hakkında bilgilendirme yapılıp, tarım sektöründe hangi muhasebe kaydının tutulması gerektiği hakkında ilgililere bilgi aktarılacaktır.

Çalışmada öncelikle tarım ve tarım muhasebesi hakkında kavramsal çerçeve oluşturulacaktır. Devam eden kısımda tarımda muhasebe sistemiyle ilgili muhasebe kayıtlarının neler olduğuna ve hangi kayıtların kullanıldığına değinilecektir.

1. Tarım ve Tarım Muhasebesi Kavramları

Tarım; bitkisel ve hayvansal ürünlerden elde edilen hammadde ve malzemelerin tamamıdır. Başka bir ifade ile tarım, bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilerek verim ve kalitelerinin arttırılması, elde edilen ürünlerin uygun şartlarda muhafaza edilmesi, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanmasıdır (Akkurt, 2020:1).

Muhasebe ise en kısa tanımı ile bir bilgi sistemidir. İşletmelerin ekonomik etkinlikleri ile ilgili verilerin tanınması, kaydedilmesi, özetlenmesi, raporlanarak sunulması ve değerlendirilmesi şeklinde ifade edilebilir (Albeni, 2021: 39). Ayrıca muhasebe ekonomik olayları kayıtlayıp, raporlayarak ve düzenlenen raporları yorumlayarak, ilgili kişilere mali açıdan yol göstermek amacı ile yerine getirir. Bu amacının yanında muhasebe aynı zamanda bir öngörme ve kontrol aracıdır (Tokay ve Deran, 2011: 41).

Bu iki kavramdan ortaya çıkan bir başka kavram ise tarım muhasebesidir. Tarım muhasebesi, tarım işletmelerinin faaliyetlerinden doğan finansal işlem ve olayları kaydeden, bu kayıtları amaca uygun şekilde özetleyen, analizini yapan ve bunlardan faydalı sonuçlar çıkaran muhasebe dalıdır (Albeni, 2021: 40).

Tarım işletmeleri defter tutma konusunda serbesttirler. Bu sebeple defter tutan çok fazla işletme bulunmamaktadır. Serbestlik olması dolayısı ile muhasebe işlemlerinin az olması sebebiyle işletmeler genelde işletme hesabı esasına göre defter tutmaktadırlar (Kılıç vd., 2019: 1).

2. Burdur İli Tarım Alanları

Türkiye'de tarıma olan önem gittikçe azalmakta, arz talebi karşılamamakta ve bu sebeple ithal mala olan ilgi artmaktadır. Toprakların verimli olması, üretimin olmamasından dolayı hiçbir şey ifade etmemektedir. Arz için talep, üretim için tüketim gerekmekte; aynı zamanda üretim için insan gücüne de ihtiyaç duyulmaktadır. Son yıllarda tarım alanında üretim yapan çiftçi azalmakta buna bağlı olarak üretim de azalmaktadır. Fakat tüketim üretimle ters orantılı bir şekilde nüfus yoğunluğu ve hazır tüketimden dolayı artmakta ve ithal mallara olan talep doğru orantılı olarak artmaktadır. Bu sebeple tarım alanında işçi sayısının ve üretimin artırılması gerekmektedir. İthalat azaltılmalı yerli mala talep artırma politikaları uygulanmalıdır. Düzenli tarım ve verimli üretim için ne kadar üretim yapıldığı ne kadar tüketimin olduğu da hesaplanmalıdır. Çalışmanın özel alanı Burdur ili olduğu için öncelikle il sınırları içerisindeki tarım sektörü ile ilgili veriler devam eden kısımda yer almaktadır.

Çizelge 1. Burdur ili nüfus ve tarım alanı

Nüfus	273.716 Kişi
Yüz ölçümü	7 milyon 175 bin dekar
Toplam tarım alanı	1 milyon 587 bin 733 dekar
Mera alanı (TUIK)	667 bin 170 dekar
Nadas alanı	77 bin 694 dekar
Orman alanı	3 milyon 317 bin 110 dekar

Kaynak: www.tarimorman.gov.tr (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

Burdur ilinde toplam ekilen ve nadasa bırakılan 744.864 dekarlık bir alan olmasına karşılık 1 milyon 587 bin 733 dekarlık bir alanda 842.869 dekarlık ekilmeyen boş alanın bırakılması tarıma olan önemin ne derece değerli olduğunu göstermektedir. Ekilen az bir araziden fazla boş tarım arazisi varken bu kadar da tarımsal ürüne ihtiyaç varken üretimin yapılmaması dikkat çekicidir.

Çizelge 2. Tarım Alanları Dağıtım ve Üretim Miktarı

	2002		**2020**		**2021**	
	Üretim Alanı (Da)	**Üretim Miktarı (Ton)**	**Üretim Alanı (Da)**	**Üretim Miktarı (Ton)**	**Üretim Alanı (Da)**	**Üretim Miktarı (Ton)**
Meyve	149.560	52.434	165.736	70.875	164.914	68.378
Sebze	68.900	181.988	59.224	307.348	54.728	299.172
Tarla	1.445.030	475.025	881.613	463.693	926.433	352.816

Kaynak: www.tarimorman.gov.tr (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

Tablo 2'de sebze üretiminde 2002 yılına oranla yüksek bir artış söz konusu iken meyve ve tarlada çok fazla bir artış meydana gelmemektedir. 2020 yılından 2021 yılına geçerken üretimde az da olsa bir azalış meydana gelmiştir. Bu da tarıma verilen önemin yavaş yavaş azaldığını göstermektedir.

Çizelge 3. 2021 Tarla Ürünleri Verileri

Ürün Adı	**Türkiye Üretim (Ton)**	**İl Üretim (Ton)**	**Türkiye Üretimi İçindeki Payı (%)**
Şeker pancarı	18.250.000	158.290	0,87
Buğday	17.650.000	89.316	0,51
Arpa	5.750.000	70.108	1,22
Yulaf	276.000	7.658	2,77
Tritakale	228.000	7.227	3,17

Kaynak: www.tarimorman.gov.tr (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

Tablo 3'teki verilere göre Burdur da Türkiye üretimi içinde en fazla paya sahip tarla ürünü %3,17'lik bir yüzdeyle tritakaledir. Burdur'da 7.227 ton üretime sahip bu ürün hayvan yemi olarak kullanılmaktadır.

Çizelge 4. 2021 Meyvecilik Verileri

Ürün Adı	**Türkiye Üretimi (Ton)**	**İl Üretimi (Ton)**	**Türkiye Üretimi İçindeki Payı %**
Elma	4.493.264	13.613	0,30
Üzüm	3.670.000	13.490	0,37
Kiraz	689.834	8.022	1,16
Ceviz	325.000	6.088	1,87
Armut	530.349	5.209	0,98

Kaynak: www.tarimorman.gov.tr (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

Tablo 4'te Burdur'daki meyve üretiminin Türkiye'deki üretim miktarı içindeki payının ne kadar olduğu belirtilmiştir. Türkiye'ye oranla en fazla paya sahip olan meyve %1,87 ile ceviz üretimidir. İl bazında ise en fazla paya sahip ürün ise 13.613 ton ile elma üretimidir.

Çizelge 5. Sebze Üretim Verileri

Ürün Adı	Türkiye Üretimi (Ton)	İl Üretimi (Ton)	Türkiye Üretimi İçindeki Payı %
Domates	13.095.258	207.456	1,6%
Biber	3.091.295	18.227	0,6%
Fasulye (taze)	510.366	17.021	3,3%
Hıyar	1.890.160	13.863	0,7%
Karpuz	3.468.717	6.855	0,2%

Kaynak: www.tarimorman.gov.tr (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

Tablo 5'te verilen sebze üretiminde, oran bazında en fazla paya sahip sebze %3,3'lük bir oranla taze fasulyedir. İl üretiminde en fazla paya sahip sebze ise 207.456 ton ile domates üretimidir.

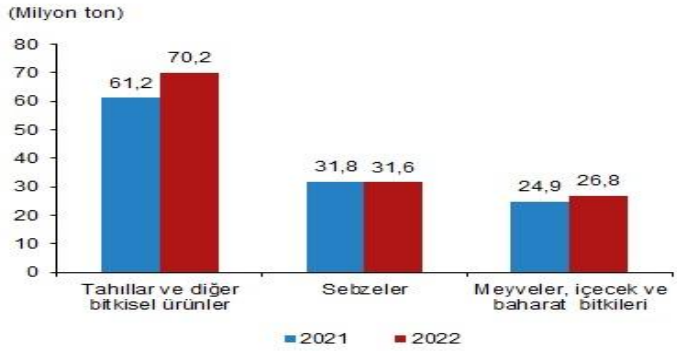

Şekil 1. Bitkisel Üretim (2021, 2022).

Kaynak: TÜİK (Erişim tarihi: 16.04.2023).

Şekil 1'de bitkisel üretimin grafiksel açıdan durumu gösterilmiştir. Şekilde 2021 yılına göre tahıl ve diğer bitkisel ürünlerde artış yaşanmış, sebze üretiminde herhangi bir artış yaşanmamış fakat meyveler, içecek ve baharat bitkilerinde de az da olsa bir artış yaşanmıştır.

3. Tarım İşletmelerinde Muhasebenin Yeri

Tarımsal işletmelerde muhasebe işlemleri takip edildiğinde öncelikle tutulan defter işletme sahiplerine, yöneticilere ve işletmede bulunan herkese yararlı bilgiler sunmaktadır. Diğer katkılarını şu şekilde sıralamak mümkündür; İşletmedeki durumun gözlemlenmesine yardımcı olmaktadır. Fazla ve gereksiz giderlere dikkat çeker. Gerçek gelir üzerinden vergilendirerek fazla vergi ödenmesini ortadan kaldırmaya yardımcı olur. Katlanılan üretim maliyetleri girdilerinin izlenmesine imkân sağlar. Finansal durum ve faaliyet sonuçlarına sağlıklı tutulan defter ile ulaşılır (MEB, 2015: 10).

Tarımda muhasebe hesaplamalarında çoğu zaman güçlükler ortaya çıkabilir. Bunun sebebi ise iklimin tarıma etkisinden kaynaklanmaktadır. İklimin tarımı etkilemesiyle üretim gecikebilir,

beklenenden az üretim meydana gelebilir. Hatta maliyetler artıp, ürünün kalitesi düşebilir. Bu da muhasebe hesaplamalarında en basit şekli ile birim maliyetlerde sapmaların olmasına neden olmaktadır.

Mevsimsel tarımsal üretimden dolayı, maliyet hesaplamalarının yapılmasında güçlükler ortaya çıkarabileceği gibi, üretimin olmadığı, faaliyetlerin durduğu durgun mevsim giderlerinin maliyetlere nasıl dahil edileceği de bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Tarımsal işletmelerde, toprağın derin sürülmesi, gübreleme ve drenaj gibi bazı giderler, birkaç hesap dönemi ile ilgilidir ve bu giderlerin ne kadarının bu yıla ne kadarının gelecek yıllara ait olduğunun hesaplanıp bulunması gerekir (Tokay ve Deran, 2011: 44).

Tarım işletmeleri ya kendi arazisi üzerinde ya da başkalarından kiralanan (icarat) arazi üzerinde yapılan ekim, dikim, hayvan yetiştiriciliği gibi ticari amaçlı üretilen ürünlerin bir işletme aracılığıyla veya kendi işletmesinde satılmasıdır. Tarım işletmeleri gelir vergisine göre büyüklüklerine göre sınıflandırılmaktadır. Gelir Vergisi Kanunu'nun 54. Maddesinde yazan işletme büyüklükleri arazi üzerine yapılan zirai faaliyetlere göre şu şekildedir;

- 1'inci grup: Hububat ziraatında ekili arazinin yüzölçümü toplamı taban arazide 600 kıraç arazide 1200 dönüm,
- 2'nci grup: Bakliyat, afyon, susam, keten, kendir ziraatında ekili arazinin yüzölçümü toplamı 300 dönüm,
- 3'üncü grup: Ayçiçeği ziraatında ekili arazinin yüzölçümü toplamı 600 dönüm,
- 4'üncü grup: Pamuk ziraatında ekili arazinin yüzölçümü toplamı 300 dönüm
- 5'inci grup: Çeltik ziraatında ekili arazinin yüzölçümü toplamı 200 dönüm,
- 6'ncı grup: Pancar ziraatında ekili arazinin yüzölçümü toplamı 200 dönüm,
- 7'nci grup: Patates, soğan, sarımsak ziraatında ekili arazinin yüzölçümü toplamı 200 dönüm,
- 8'inci grup: Çay ziraatında ekili arazinin yüzölçümü toplamı 40 dönüm (Mahsul verebilecek hale gelmeyenler hariç),
- 9'uncu grup: Tütün ziraatında ekili arazinin yüzölçümü toplamı 200 dönüm,
- 10'uncu grup: Sebze ziraatında ekili arazinin yüzölçümü toplamı 200 dönüm,
- 11'inci grup: Sera ve çiçekçilik ziraatında ekili arazinin yüzölçümü toplamı 8 dönüm,
- 12'nci grup: Kavun ve karpuz ziraatında ekili arazinin yüzölçümü toplamı 300 dönüm,
- 13'üncü grup: Meyve verebilecek hale gelmiş fındık ziraatında ekili arazinin yüzölçümü toplamı 250 dönüm,

- 14'üncü grup: Meyve verebilecek hale gelmiş bağ ve incir ziraatında ekili arazinin yüzölçümü toplamı 250 dönüm,
- 15 inci grup: Meyve verebilecek hale gelmiş antep fıstığında 1500 ağaç,
- 16'ncı grup: Meyve verebilecek hale gelmiş zeytinliklerde 2500 ağaç,
- 17'nci grup: Meyve verebilecek hale gelmiş narenciyede 1250 ağaç,
- 18'inci grup: Meyve verebilecek hale gelmiş elmada 1000 ağaç,
- 19'uncu grup: Muz ziraatında ekili arazinin yüzölçümü toplamı 20 dönüm,
- 20'nci grup: Meyve verebilecek hale gelmiş kaysıda 1000 ağaç,
- 21'inci grup: Meyve verebilecek hale gelmiş armut, kiraz, vişne, şeftalide 1000 ağaç,
- 22'nci grup: Diğer meyve ve ürün ziraatında ekili arazinin yüzölçümü toplamı 100 dönüm (Meyve ve ürün verebilecek hale gelmeyenler ile palamut hariç),
- 23'üncü grup: Büyükbaş hayvan sayısı 150 adet (İş hayvanları ile iki yaşından küçük, büyükbaş hayvanlar hariç),
- 24'üncü grup: Küçükbaş hayvan sayısı 500 adet (Bir yaşından küçük, küçükbaş hayvanlar ile kümes hayvanları hariç) (GVK mad.54).

GVK'ya göre vergilendirilecek arazi büyüklükleri ve hayvan sayılarını gruplandırmıştır. Yapılan bu gruplandırma üretim yapan hem tarım arazisine sahip çiftçinin hem de hayvan sahibi çiftçilerin sahip oldukları mülkiyetlerinden yapılacak vergilendirmeler hakkında hangi gruba dahil olduklarını göstermektedir.

Genel olarak insanlar ihtiyaçlar kadar üretim yapmayı tercih etseler de ticaret için yapan insanlar da bulunmakta ve bunlar yalnız çalışmamakta yanlarında işçi de çalıştırmaktadırlar.

Tarım işletmelerinde rekabet avantajı elde edebilmeleri ve devamlılıklarını sürdürebilmeleri açısından iyi organize olmuş, bir belge ve defter düzenine sahip olmaları son derece önemlidir (Tokay ve Deran, 2011: 41). Tarım işletmelerinde düzenlenen Vergi Usul Kanunu'nda yer alan belgeler; fatura, sevk irsaliyesi, perakende satış vesikaları, gider pusulası, müstahsil makbuzu, ücret bordrosu, diğer vesikalar: sözleşmeler, taahhütler, kefaletname, mahkeme ilamları, ihbarname v.b. şeklinde sıralamak mümkündür (Albeni, 2021: 47);

Türk Ticaret Kanun'unda yer alan bono, poliçe, çek, hisse senedi, tahvil gibi belgelerde tarım işletmeleri belgeleri olarak kullanılır. İşletme yurt dışından mal ithal ya da ihraç ediyorsa Kambiyo Mevzuatı'nda yer alan belgeleri de kullanması gerekmektedir (Albeni, 2021:48).

Tarım ile uğraşan işletme sahibi çiftçiler günlük raporlar ve kayıt tutarak işlerini kolay bir şekilde yürütebilirler. Tarımsal işletme sahipleri kişiler VUK'a göre bu belgeleri düzenlemeleri

gerekmektedir. Fakat işletmeleri defter tutma zorunluluğu olmadığından bu belgeleri de tutmaları gerekmemektedir.

Tarımsal işletmelerde muhasebenin önemi gider ve gelirleri takip etmek amacı için oldukça önemlidir. Tarımsal işletmelerde giderler; enerji, işçilik, tohum, gübre, yem, alet ve makine, kimyasal girdi, su ve sulama girdisi, finans girdisi ve diğer girdiler şeklinde sıralanmaktadır. Ayrıca farklı kurum ve kuruluşlara ödenen vergi, resim ve harçlar, sigorta masrafları, AR-GE çalışmaları gibi birçok girdi bulunmaktadır (MEB, 2015: 8). Bu girdiler tarımla uğraşan çiftçinin ürettiği ürünlerden ve yetiştirdiği hayvanlardan daha fazla verim almasını sağlamak için kullandığı girdilerdir.

Tarımsal işletmenin gelir elde edilen çıktıları ise, bitkisel ürünler, hayvansal ürünler, orman ürünleridir (MEB, 2015: 9). Tarımsal işletmelerin çıktılarından kast edilen o üründen elde edilen metaryaldir. Örneğin elma ağacından elma, hayvanlardan et, süt, yumurta v.b. orman ürünlerinden ise odun, reçine v.b. gibi ürünlerin elde edilmesidir.

Tarım işletmelerinde gelirler ve giderler hesaplanırken üç sistem benimsenmiştir. Bu sistemler şu şekildedir;

- Laur Muhasebe Sistemi
- Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA) sistemi
- Tek Düzen Muhasebe Sistemi

Maliye Bakanlığı tek düzen muhasebe sistemini, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ise ÇMVA sistemini benimsemektedir. Laur muhasebe sistemi ise genel olarak akademik çalışmalarda kullanılan bir sistemdir (Çelik, 2014: 43).

3.1. Laur Muhasebe Sistemi

Laur muhasebe sistemi Ernest Ferdinand Laur tarafından geliştirilmiştir. Laur'a göre muhasebe, sunduğu bilgiler sayesinde işletme yönetimini destekleyen ve tarım politikalarının yönlendirilmesine katkı sağlayan bir sistemdir (Akpınar, 2019: 62).

Laur İsviçre ekolünün kurucusu olmakla beraber, köylü işletmelerinde uygulanabilir basit muhasebe sistemini geliştirmiştir. 1910–1920 yılları arasında geliştirmiş olduğu bu sistem Türkiye'de hala tarım ekonomistleri tarafından kullanılmaktadır. Laur'a göre tarım muhasebesi, tarım politikası ve işletme yönetimine yardımcı veriler sağlamalı sonrasında ise gelir vergisi bağlamında çiftçinin gelirini ortaya koyabilmeli, öğretim ve araştırma konusunda da faydalı bilgiler sunabilmelidir. Bu amaçları gerçekleştirebilmek için maliyet muhasebesi sistemi uygulanmalıdır. Laur'un bir diğer özelliği ise elde edilen kayıtların dönem sonunda ayrıntılı analize tabi tutulmasıdır (Fidan, 2018: 12).

Laur sisteminde işletmelerin başarı kriteri olarak brüt kâr, saf hasıla ve tarımsal gelir hesapları yapılmaktadır. İşletmelerin yıllık faaliyet sonuçlarını diğer işletmelerin faaliyet sonuçları ile karşılaştırırken, temel alınan kıstas olarak saf hasıla alınmaktadır. Saf hasıla aktif sermayenin faiz hariç tutulmak üzere diğer işletme masraflarının gayrisafi hasıladan çıkarılması ile hesaplanmaktadır (Çelik, 2014: 43).

Tarım ekonomisi alanında kullanılan sistemin esası, aktif sermaye getirisi belirlemektir. Bu sistemde yapılan analizler sayesinde tarımsal işletmelerin yıllar itibariyle faaliyet sonuçlarını ve net hasıla değerini inceleme, değerlendirme ve diğer işlemlerle karşılaştırma imkânı elde edilmektedir. Net hasıla gayrisafi hasıladan diğer giderlerin çıkarılması ile hesaplanmaktadır. Bu durumda aktif sermayenin faizi hariç tutulur, işletmelerin borcunun olmadığı ve kiracılık veya otlakçılık ile arazi kullanmadıkları varsayılarak çiftçilerin aldıkları borçların faizleri ve kiraladıkları arazilerin kirası yapılan diğer giderlere dahil edilmemektedir. Bu sebeple tarımsal gelirleri hesaplamak için net gelirden borç faizleri ile kiracılık ve ortakçılık rakamları indirilir ve çiftçi ailesinin işgücü değeri ilave edilir (Akpınar, 2019: 47).

Laur yaklaşımına göre gelir tablosu; tarım işletmelerinin yıllık faaliyet sonuçlarını göstermede ekonomik etkenler göz önünde bulundurularak oluşturulmuş ve bu sistem muhasebe maliyetine fırsat maliyetini de ilave ederek muhasebe kârını değil, ekonomik kârı hesaplamaktadır (Büyükarıkan, 2018: 51).

3.2. Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemi (ÇMVA)

Çiftlik muhasebe veri ağı (ÇMVA) hem tarım işletmelerini hem de hayvan ticareti ile uğraşan çiftçileri kapsamaktadır ve bu sistemde gelir, toplam çıktı olarak tanımlanmaktadır. Bu sistem AB'de "Ortak Tarım Politikası Projesi" kapsamında ortaya çıkmış olup, Türkiye'de 2007 yılında 12 ilde (Adana, Konya, İzmir, Tekirdağ, Bursa, Giresun, Erzurum, Şanlıurfa, Nevşehir, İstanbul, Samsun ve Malatya) uygulanmaya başlanmıştır. Bu sistem sadece ticari işletmeleri kapsar, yani tarım ve hayvancılık ile uğraşan ve bunlardan sağladıkları üretim sonucu gelir elde eden çiftçileri kapsamaktadır. Bu sistem İl Tarım ve Orman Müdürlüğü tarafından Çiftçi Kayıt Sistemine (ÇKS) kayıtlı olup ticari amaçlı çiftçilik yapan çiftçilere ÇMVA defteri adı altında bir defter verilerek gelir ve giderleri kontrol edilerek düzenli kayıt tutmaları sağlanmaktadır.

ÇMVA sisteminin kurulması, sisteme dahil olacak işletmelerin seçilmesi, verilerin toplanması, değerlendirilmesi, raporlanması, kullanılması, veri gizliliği ve güvenliğin sağlanmasına ilişkin maddeleri kapsamaktadır (Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sisteminin Kuruluş ve Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, mad.2). Yönetmelikten de anlaşılacağı üzere Bakanlık tarım

işletmesinin gelir ve giderlerini analiz ederek çiftçiye yaptığı ticaret sonrasında kâr mı yoksa zarar mı elde ettiği konusunda bilgilendirir.

ÇMVA çiftçilere doğru politikalar uygulayarak doğru ve verimli üretim yapmasına yardımcı olur (Tunçez, 2014: 360). Bu sistemde (Saçlı, 2009: 68);

- Aktifler, pasifler, yardımlar, satışlar, alışlar v.b.
- Bitkisel üretim alanı, hayvan sayısı, iş gücü v.b. kayıtlar yer alır.

Bu sistem tarım ve hayvancılıkla uğraşan ticari işletmelerin düzenli ve verimli bir defter tutmalarını sağlayarak gelir ve gider dengesini korumalarına yardımcı olmak için geliştirilmiş bir sistemdir.

3.3.Tek Düzen Muhasebe Sistemi (TDMS)

Devlet kurumlarınca resmileşmiş, belirli bir sisteme göre hazırlanmış hesapların yer aldığı, muhasebe işlemlerinin kaydedilmesi için kullanılan bir muhasebe sistemidir. Tek düzen muhasebe sistemi, bilanço usulüne göre defter tutan işletmeleri yani çift taraflı kayıt yapan çiftçilerin yerine getirdiği muhasebe kayıt sistemidir. Bu sistemde her alış ve satış işlemi için belirlenmiş olan farklı hesaplar ve bu hesaplara ait hesap kodları bulunmaktadır. Tek düzen muhasebe sistemini kullanan işletmeler bu hesap kodlarına ve hesap düzenine uymaları gerekmektedir. Bu hesap kodlarını kullanan tüm işletmeler için aynı anlamı taşımaktadır.

26.12.1992 tarih ve 21447 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 1 Sıra Nolu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği uyarınca 1 Ocak 1994 tarihinden itibaren standart tekdüzen muhasebe sistemine geçilmiştir. Bu kapsamda tek düzen muhasebe sistemi muhasebe uygulamalarının aynı hesap planının kullanılmasını, aynı muhasebe ilkelerinin benimsenmesini, aynı muhasebe kavramlarından yararlanılmasını ve de muhasebe bilgilerinin aynı tip mali tablo ve raporlarda sunulmasını öngören bir sistem olarak tanımlanabilir. İşletmelerin faaliyetleri sonucunda bilgi kaynağı o işletmenin muhasebe kayıt ve belgeleri ile bu belgelere dayanılarak hazırlanmış mali tablolardır (1 Sıra Nolu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği). Bu düzenleme bilanço usulüne göre defter tutan gerçek ve tüzel kişilere ait işletmelerin faaliyet sonuçlarının güvenilir bir biçimde muhasebeleştirilmesi, bu bilgilerin tutarlılık ve karşılaştırılabilir niteliklerini koruyarak işletmelerde denetimin kolaylaştırılması amacıyla yapılmış bir sistemdir. İşletme usulüne göre defter tutanlar tek düzen muhasebe sistemini isterlerse uygulamazlar.

Tek düzen muhasebe sistemine göre gelir ve giderlerden yararlanılarak işletme başarı kriterleri net satışlar, brüt satış karı, faaliyet karı, olağan kar, dönem karı ve dönem net karı olarak hesaplanmaktadır (Çelik, 2014: 49). Tek düzen muhasebe sistemini benimseyen işletmeler bu sisteme ait hesap kodlarına internet aracılığı ile ulaşabilmektedirler. Bu kodları açılan her hesap

için o hesaba uygun kodu kullanmaları gerekmektedir. Aksi durumda hesap hatası ve diğer işletmelerle yapılan karşılaştırmalarda hatalara sebebiyet verebilmektedir.

SONUÇ

Tarım işletmeleri yaptıkları işler ticari bir boyutta olduğundan işlerinin düzenli ve tutarlı olabilmesi için zorunlu olmasa dahi muhasebe defteri başta olmak üzere muhasebe bilimine uygun işlemleri yerine getirmeleri gerekmektedir. Ancak tarımsal işletmeler ile temasa geçildiğinde defter tutmak istemedikleri ortaya çıkmaktadır. Bunun en temel sebebi ise vergi ödeme korkusudur.

Tarım ile uğraşan çiftçiler muhasebe defterlerinden genel olarak tek taraflı kayıt sistemini benimsemektedir. Büyük işletme sahibi çiftçiler, çift taraflı kayıt sistemi olan bilanço usulüne göre defter tutmaktadırlar. İşletmeler defterlerini tutarlı ve düzenli tuttuklarında alınan sonuçtan memnun kalacaklardır.

Muhasebenin önemi tarım işletmeleri açısından çok fark edilmese de bu işletmelere ne kadar yarar sağladığı konusunda birçok çalışma yayınlanmıştır. Tarım işletmelerinin muhasebe hakkında ve defter tutma konusunda bilgilendirilmeleri ve bunun için eğitim almaları gerekmektedir. Çiftçiler ne kadar ürettikleri ve bu üretilen malları kendilerine kâr mı yoksa zarar mı yaptıkları hakkında bilgilenmeleri açısından defter tutmaları gerekmektedir. Devletin tarımla uğraşan çiftçilere yardımları olmasına rağmen vergiden çekinmeleri hakkında aydınlatıcı bilgi verilmelidir.

Tarımın gelişmesi ve daha fazla tarım yapılması için; üretime teşvik politikaları uygulanmalı, ithalattan kaçınılarak yerli üretime önem verilmeli, kalite, verimlilik ve insan sağlığına faydalı üretim yapılmalıdır.

Son olarak tarım işletmeleri yaptıkları üretimleri defter tutmadan savruk ve düzensiz bir biçimde yapmaları durumunda gelir ve giderlerinin ne kadar olduğu hakkında doğru bilgi sahibi olamayacaklardır. Bu sebeple muhasebe onlara yol gösterme ve bilgi sağlama açısından yarar sağlamaktadır. Defter tutmayan işletmeleri gözlerini kapatan bir kişiye benzetmek yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

Albeni, N., *Sera işletmelerinde üretim maliyetleri muhasebesi ve raporlaması.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2021.

Akkurt, H. Ö., *Tarım işletmelerinde muhasebe kayıtları tutulmasının Türkiye tarımı ve ekonomisi açısından değerlendirilmesi: Tekirdağ ili örneği,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ, 2020.

Akpınar, T., *Avrupa Birliği çiftlik muhasebe veri ağı (FADN) sisteminin Türkiye'deki tarımsal işletmelerde uygulanabilmesi için model önerisi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ, 2019

Büyükarıkan, U., *Türkiye muhasebe standardı 41 tarımsal faaliyetler standardına göre tarım muhasebesi: elma üretimi yapan bir tarım işletmesi uygulaması.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018.

Bozbayır, V., *Tarımsal işletmelerde canlı varlıkların tms-41 açısından muhasebeleştirilmesi ve değerleme işlemlerinin vergi usul kanunu ile karşılaştırılması,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2018.

Çelik, Y. (2014). Türkiye'de tarım işletmelerinde farklı muhasebe sistemlerine göre masraf ve gelir hesaplama yöntemleri, Tarım Ekonomisi Dergisi, 20 (1), 41-52.

Çiftlik muhasebe veri ağı sisteminin kuruluş ve çalışma usul ve esasları hakkında yönetmelik. Erişim Tarihi: 06.05.2023. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/01/20090122-2.htm/

Fidan, H. (2018). Tarım muhasebesi sistemindeki çalışmaların tarihsel gelişimi, *Balkan ve* Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1), 8-15.

Gelir Vergisi Kanunu, Mad.54

Kılıç, O. Aras, A. Sevilengül, O. (2019). Tarım muhasebesi, (Ünite 12), https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/okilic/68836/12-Hafta.pdf/

Saçlı, Y. (2009). DPT. Türkiye'de tarım istatistikleri gelişimi, sorunları ve çözüm önerileri. Yayın No: 2792.

Tarım Orman Bakanlığı (2022). Burdur tarımsal yatırım rehberi, www.tarimorman.gov.tr Erişim Tarihi: 15.01.2023

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, (2015). Tarımsal kayıtlar, Erişim Tarihi: 12.04.2023 http://meslek.eba.gov.tr/moduller/Tarimsal%20Kayitlar.pdf/

Tokay, S. H., Deran, A. (2011). Tarım sektöründe ve tarım sektörünün önemli bir alt dalı olan meyve bahçesi işletmelerinde muhasebenin gereği, belge ve defter düzeni, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi 4(1), 40-55.

TÜİK (2023). Bitkisel üretim istatistikleri 2022, Erişim tarihi: 16.04.2023 https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-Istatistikleri-2022-45504

Tunçez, A. (2014). TMS 41 tarımsal faaliyet kapsamında devlet teşvikleri ve muhasebe işlemleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 14(1-2), 349-362.

1 Sıra Nolu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği. Erişim Tarihi: 06.05.2023. https://vergidosyasi.com/2017/03/24/1-sira-nolu-muhasebe-sistemi-uygulama-genel-tebligi/

KANADA'DA GÖÇMENLERE YÖNELİK ENTEGRASYON POLİTİKALARI VE GÖÇMENLERİN İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ GÖRÜNÜMÜ

Arş. Gör. Olcay POYRAZ

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ORCID: 0000-0001-8513-0848

ÖZET

Coğrafi bir olgu olan göç, insanlığın ilk çağlardan günümüze kadar sıkça yaşamakta olduğu bir deneyimdir. Savaş, işsizlik, yoksulluk, açlık, doğal afet gibi olumsuz etkenler ortadan kalkmadığı sürece, sürekli devam edecek bir sosyal hareketlilik olacaktır. İnsanlar bir takım riskler alarak yaşadıkları yerden başka bir yere gönüllü ya da zorunlu olarak göç etmektedir. Ne şekilde olursa olsun, göç çeşitli sonuçlar doğuran bir olgudur. Yaşanılan yerin değiştirilmesinin yanında, sosyal yapı unsurlarında da önemli değişimler meydana getirmektedir. 'Göçmen ülkesi' olarak anılan Kanada, dünyada en çok göçmen barındıran ülkelerden biridir. Ayrıca yapılan birçok araştırmada göçmenlerin yaşamaktan en fazla memnuniyet duydukları ülkelerden biri olma özelliğine sahiptir. Ülkenin göçmenlere yönelik izlemiş olduğu politikaların bu duruma etkili olduğu düşünülmektedir. Özellikle, uyguladığı çok kültürlülük politikalarındaki başarısı ile dünyanın farklı bölgelerinden birbirinden oldukça farklı kültürden insanları kendine çekmektedir. Göç olgusuna farklı yaklaşımı ve izlediği sistemli politikalar, göçmenler tarafından en çok tercih edilen ülke konumuna gelmesini sağlamıştır. Çalışmanın amacı, Kanada'da genel olarak göçmenlere yönelik uygulanan entegrasyon politikaları hakkında bilgi vererek, işgücü piyasasının önemli göstergelerinden olan işgücüne katılım, işsizlik ve istihdam oranları açısından yerliler ve göçmenler arasında karşılaştırma yapmaktır. Bu doğrultuda çalışmada uluslararası kaynaklardan alınan verilerden yararlanılarak karşılaştırma yapılmıştır. Sonuç olarak istatistik veriler açısından toplamda göçmenlerle yerliler arasında çok ciddi farklar görülmemiştir. Kadın ve erkek göçmenler bakımından ise, kadınların daha dezavantajlı konumda oldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Göç, Entegrasyon Politikaları, Kanada, İşgücü Piyasası

INTEGRATION POLICIES FOR IMMIGRANTS IN CANADA AND THE OUTLOOK OF IMMIGRANTS IN THE LABOR MARKET

ABSTRACT

Migration, which is a geographical phenomenon, is an experience that humanity has lived frequently from the first ages to the present day. As long as the negative factors such as war, unemployment, poverty, hunger and natural disasters are not eliminated, there will be a continuous social mobility. People voluntarily or compulsorily migrate from where they live to another place by taking some risks. Whatever form it takes, migration is a phenomenon with various consequences. In addition to changing the place of residence, it also brings about

important changes in social structure elements. Known as the 'country of immigrants', Canada is one of the countries with the highest number of immigrants in the world. In addition, in many studies, it has the feature of being one of the countries where immigrants are most pleased to live. It is thought that the policies followed by the country towards immigrants are effective in this situation. In particular, it attracts people from different parts of the world from different cultures with its success in the multiculturalism policies it implements. Its different approach to the phenomenon of migration and the systematic policies it follows have made it the most preferred country by immigrants. The aim of the study is to provide information about the integration policies applied to immigrants in Canada in general and to make a comparison between natives and immigrants in terms of labor force participation, unemployment and employment rates, which are important indicators of the labor market. In this direction, a comparison was made by using the data obtained from international sources in the study. As a result, in terms of statistical data, there were no significant differences between immigrants and natives in total. In terms of male and female immigrants, it has been observed that women are in a more disadvantaged position.

Key Words: Migration, Integration Policies, Canada, Labour Market

1. GİRİŞ

Her şeyden önce coğrafi bir olgu olan göç, binlerce yıl öncesinden bu yana insanlık tarihinde çok sık yaşanan bir deneyimdir. Yeryüzünde savaşlar, açlık, yoksulluk, işsizlik, doğal afetler gibi çeşitli nedenlerle sürekli bir hareketlilik söz konusudur. İstihdam, gelir dağılımı, düşünce özgürlüğü, insan hakları, barış ve huzur gibi insan hayatını tamamen saran tüm alanlarda, yerel, ulusal veya uluslararası ölçekte adil paylaşımın sağlanması neredeyse imkansız gibi göründüğünden, bu sosyal hareketliliklerin devam edeceği açıktır. İnsanlar bireysel veya kitlesel, zorunlu veya gönüllü olarak, yaşadıkları yerden başka bir yere bir takım riskleri göze alarak çeşitli sonuçlar doğuracak şekilde göç etmektedir. Bazen çalışmak ve daha konforlu bir hayat yaşamak amacıyla gönüllü olarak bulundukları yerden ayrılırken, bazen de savaşlar, sürgünler ya da doğal afetler gibi nedenlerle yaşadıkları yerden başka bir yere gitmektedirler. Göç yalnızca yaşanan yerin değiştirilmesi değil sosyal yapının unsurlarını da değiştiren önemli bir sosyal olgudur.

Dünyada en çok göçmen barındıran ülkelerden biri olan Kanada, göçmenlerin yaşamaktan en fazla memnun oldukları ülkelerden biridir. Şüphesiz ki izlediği politikalar bu duruma etkili olmaktadır. Dünyanın çeşitli bölgelerinden kültürel açıdan birbirinden oldukça farklı insanları her yıl düzenli şekilde göçmen olarak kabul eden Kanada, bu farklılıkları yönetme konusunda da oldukça başarılı bir ülkedir. Özellikle, uyguladığı çok kültürlülük politikaları diğer ülkelere örnek olacak niteliktedir. Öte yandan, diğer Batılı ülkelere nazaran daha sistemli politikalar uygulaması ve göç olgusuna farklı yaklaşımı, göçmenler tarafından en çok tercih edilen göç ülkesi konumuna gelmesini sağlamıştır.

Bu çalışmanın amacı, ‘göçmen ülkesi’ olarak anılan Kanada’da genel olarak göçmenlere yönelik uygulanan politikalar hakkında bilgi vererek göçmenlerin işgücü piyasasındaki görünümünü veriler üzerinden yerli işgücü ile karşılaştırmaktır. Çalışmada önce göç kavramı ve türleri hakkında kısaca bilgi verilecek, ardından Kanada’da göçmen politikalarına değinilecektir. Bu konularda daha çok uluslararası göç üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır. İşgücü piyasalarının önemli göstergeleri olan istihdam, işsizlik ve işgücüne katılım oranları istatistik veriler kullanılarak yerliler ve göçmenler arasında karşılaştırılacaktır.

2. GÖÇ KAVRAMI, NEDENLERİ VE TÜRLERİ

2.1. Göç Kavramı

En genel anlamıyla göç; "*insanların sosyal, ekonomik, siyasi veya doğal nedenlerden dolayı coğrafi olarak yer değiştirmesi*" şeklinde tanımlanabilir. Bu yer değiştirme ülke sınırları içerisinde olabileceği gibi uluslararası bir sınırı geçmek biçiminde de olabilir. Göçün şekli ne olursa olsun her türlü nüfus hareketleri göç tanımı içinde kendine yer bulabilir (Adıgüzel, 2019: 3).

Göç kavramının genellikle 'uluslararası' bir olgu olduğunu çağrıştırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. İç göç daha yaygın olmasına rağmen, uluslararası göçün daha zor olması ve daha az kişi tarafından yapılması insanlar tarafından daha ilgi çekici bulunmaktadır. Uluslararası göç ekonomi, politika, kültür ve kimlik gibi kapsamlı sosyal alanlarla bağlantılı bir olgu olarak geniş anlamda daha iyi anlaşılmaktadır (Bartram, Poros ve Monforte, 2017: 14). Bu çalışmada konu edilen göç olgusuyla uluslararası göç anlaşılmalıdır.

Göç olgusunu gerçekleştiren kişi olan 'göçmen' için ise evrensel olarak kabul edilmiş bir tanım bulunmamaktadır. Göçmen terimi genellikle, bireyin göç kararını zorlayıcı dış etkenlerin müdahalesi olmadan özgür iradesiyle ve bireysel uygunluk nedenleriyle aldığı durumları kapsayan bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu ifade ekonomik ve sosyal koşullarını iyileştirmek ve hem kendisi hem de ailesine ilişkin beklentilerini gerçekleştirmek amacıyla başka bir ülke ya da bölgeye hareket eden bireyler ve aile fertleri için geçerli kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler göçmeni, "*sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden birey*" olarak tanımlamaktadır. Bu tanım kapsamında turist veya iş adamı gibi daha kısa sürelerde seyahat edenler göçmen olarak görülmemektedir. Ancak mevsimlik tarım işçileri gibi kısa sürelerde seyahat edenler bu gruba dahil edilebilmektedir (Perruchoud ve Redpath, 2013: 37).

2.2. Göçün Nedenleri

Aile birleşimi, istihdam, eğitim, zulümden kaçış gibi göçün birçok nedeni vardır. Göç, bireyin yaşadığı yerleri terk edip yabancısı olduğu yerlere gitmesini gerektirdiği için ister gönüllü ister zorunlu olsun ya da ülke içinde veya uluslararası boyutta olsun kendi içinde pek çok riski barındıran bir süreçtir. Bu risklerin göze alınabilmesi için bireyi veya toplulukları harekete geçirecek önemli motivasyon araçları olan itme ve çekme faktörlerinin olması gerekmektedir (Adıgüzel, 2019: 3).

2.3. Göç Kategorileri

Göçleri amacına, gerçekleştiriliş biçimine, sebeplerine, göçe katılanların özelliklerine, göç edilen yerin özelliklerine ve başka birçok faktöre göre sınıflandırmak mümkündür. Gönüllü olup olmamasına göre; gönüllü göç ve zorunlu göç, süresine göre; mevsimlik (geçici) göç ve sürekli göç, mesafesine göre iç göç ve dış göç gibi kategorilere ayrılmaktadır (Adıgüzel, 2019: 21). Uluslararası göçler genel olarak göçmenlerin nitelik düzeyleri, yasal statüleri ve ikamet sürelerine göre sınıflandırılmaktadır (Kaya ve Güler, 2016: 451). Thomas Faist ise göç kategorilerini oluşturmada beş kriter saymaktadır: Alan (yerel-uluslararası), zaman (geçici-kalıcı), boyut (bireysel-grup-kitlesel), sebep (gönüllü-zorunlu) ve yasal durum (yasal-yasa dışı) (Adıgüzel, 2019: 22).

Emek göçü de göç türleri arasında ayrı bir yere sahiptir. Burada göç kararının alınmasında yaş, medeni durum, eğitim, uzaklık, işsizlik oranları, siyasal ve sosyal gerilimler gibi çeşitli ekonomik, demografik ve sosyo-politik belirleyiciler etkilidir (Biçerli, 2016: 289).

3. KANADA'DA GÖÇMENLERE YÖNELİK POLİTİKALAR

3.1. Kanada'da Göçmen Hareketleri

Kanada'da göçmen hareketlerine değinmeden önce ülke hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır. Kuzey Amerika kıtasının kuzeyinde yer alan Kanada, dünyanın en uzun kıyısına sahip ülkesidir ve dünya toplam yüzölçümünün %7'sini oluşturmaktadır. Coğrafi yapısı nedeniyle nüfusun dağınık olduğu ülkede kentleşme oranı yüksektir. Bunun yanı sıra dünyada nüfus yoğunluğunun en düşük olduğu ülkelerden biridir. Nüfus artış hızı yavaş olup, 2000'lerden bu yana yıllık yaklaşık %1 artış yaşanmaktadır. Yine de G8 ülkeleri içinde bu oran diğer ülkelere göre fazladır. İşgücünün yaklaşık %80'i hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. İşsizlik oranı ise önemli ölçüde azalmış, 2019 yılında %5.4 olarak gerçekleşmiştir (www.ticaret.gov.tr, 2019). 38.740.000 (2022) nüfuslu ülkede uluslararası göçmen stoku 2005'te 6.079.000 iken 2019 yılında bu sayı 7.861.000 olarak gerçekleşmiştir. Etnik gruplar açısından bakıldığında; nüfusun %32.3'ü Kanadalı, %18.3'ü İngiliz, %13.9'u İskoçyalı, %13.6'sı Fransız, %13.4'ü İrlandalı, %9.6'sı Alman, %5.1'i Çinli, %4.6'sı İtalyan ve diğerlerinden oluştuğu görülmektedir (www.unhcr.org, 2018). Aşağıdaki tabloda da net göç oranları verilmiştir.

Çizelge 1. Kanada'da Net Göç Oranları (2000-2020)

Yıl	%	Yıl	%	Yıl	%	Yıl	%
2001	5.27	**2006**	5.59	**2011**	7.18	**2016**	6.21
2002	4.55	**2007**	7.04	**2012**	7.91	**2017**	5.87
2003	4.35	**2008**	8.08	**2013**	8.03	**2018**	5.84
2004	4.14	**2009**	7.98	**2014**	5.21	**2019**	5.74
2005	4.83	**2010**	7.41	**2015**	5.87	**2020**	5.64

Kaynak: https://www.indexmundi.com/canada/net_migration_rate.html (Erişim:24.04.2023)

Sistemli ve düzenli bir şekilde göçmen kabul eden Kanada, bundan dolayı 'göçmen ülkesi' olarak da adlandırılmaktadır. Dünyada en fazla göçmen barındıran ülkeler arasında (2019), 7.861.000 kişi ile sekizinci sırada yer almaktadır (www.migrationpoliciy.org).

1956 ile 1976 yılları arasında göçmenlerin çoğu Birleşik Krallık ve Avrupa'dan gelirken, sadece %11.9'u Asya'dan gelmekteydi. Artık dünyanın her yerinden göçmen kabul eden ülkeye, son zamanlarda Güney ve Doğu Asya'dan büyük ölçekte göçler yaşanmaktadır (www.migrationpoliciy.org, 2011). 1976 yılında çıkarılan ve Asyalı göçmenlerin Kanada'ya girişine kolaylık sağlayan Göç Kanunu, aile birleşmeleri ve mülteci girişine sıcak bakan ayrımcılık karşıtı seçim kriterlerini benimsemiştir. 1981'de yapılan nüfus sayımında ülkede yaşayan Asya kökenli insanların sayısı yaklaşık 674.000'di. 1993 yılından sonra kabul edilen göçmenlerin çoğunluğu Asya kökenli olup, bu göçmenler genellikle Çin, Hong Kong, Tayvan, Hindistan, Pakistan ve Filipinler'den gelmişlerdir. 1990'ların sonlarına doğru Kanada'da yaşayan toplam göçmen nüfusun üçte birini Asya kökenliler oluşturmaktaydı (Castles ve Miller, 2008: 226).

Görsel 1. Yıllara Göre Kanada'da Göçmen Sayıları (2000-2022)

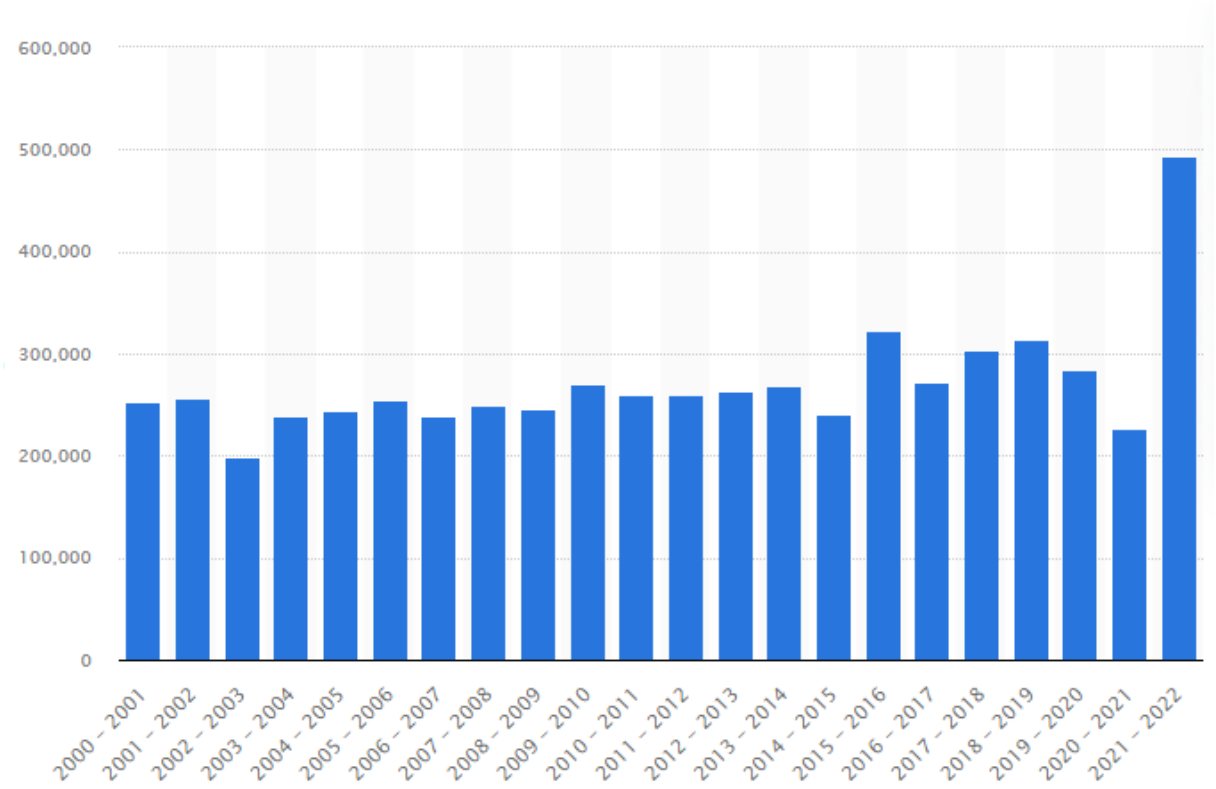

Kaynak: https://www.statista.com/statistics/443063/number-of-immigrants-in-canada/ (Erişim: 24.04.2023)

2000 yılında toplam 252.527 olan göçmen sayısı, 2022 yılına gelindiğinde 492.984'e yükselmiştir. Şekil 1'de yıllar itibariyle göçmen sayılarında dalgalanmalar olsa da genel olarak dengeli bir seyir izlediği görülmektedir. Kadın ve erkeklerin oranları da birbirine yakın seyretmiştir. 2019 yılındaki göçmenlerin 160.014'ü kadın iken, erkek göçmenlerin sayısı 153.566 olmuştur.

3.2. Kanada'da Göçmen Politikaları

Ülkeler göç politikalarına göre gruplandırıldıklarında, Kanada aile birleşimi ve sürekli yerleşimi teşvik eden, yasal göçmenlere geleceğin vatandaşları olarak bakan klasik göç ülkelerine dahil edilmektedir (Castles ve Miller, 2008: 325).

Kanada uluslararası göçü bir sorun olarak değil de bir fırsat olarak görerek bu fırsatı en iyi şekilde değerlendirmiştir. Kuruluşundan bu yana ülkeye gelen göçmenlere yönelik geliştirdiği örnek politikalarla dünyada adeta bir model haline gelmiştir. Bu politikaların başında şüphesiz, etnik, kültürel, dinsel, dilsel vb. çeşitliliğin bir arada yaşamasını temin etmek için uyguladığı **çok kültürlülük politikası** gelmektedir (Griffith, 2017). Çok kültürlülük, farklı etnik kökenlere, dinsel inançlara, cinsel yönelimlere, farklı vatandaşlık aidiyetlerine ve kültürel çeşitliliğe sahip olan kişilerin bir arada yaşamalarını ifade etmektedir (Zencirkıran, 2020: 79). Kanada'da çok kültürlülük 1971 yılında resmi politika olarak ilan edilmiştir. Etnik dillerin ve kültürlerin korunmasını sağlamak ve ırkçılıkla mücadele etmek amacıyla Çok Kültürlülük Bakanlığı kurulmuştur. 1982 yılında da, 'Kanada Haklar ve Özgürlükler Beyannamesi'ne eşit haklar ilkesi ve çok kültürlülük eklenmiştir. 1987'de çıkarılan Çok kültürlülük Kanunu, çok

kültürlülüğü Kanada vatandaşlığının asli unsuru haline getirmiş ve kültürel çoğulculuğun temellerini atmıştır (Castles ve Miller, 2008: 330).

"Çok kültürlü tek devlet" anlayışıyla hareket eden Kanada'yı bu konuda örnek haline getiren özellikler şöyle sıralanabilir:

- Kendi kimliğini ve farklılığını devam ettirmek isteyen her gruba izin verip yardım etmek,
- Kültürlerini geliştirme ve aynı zamanda Kanada toplumunun bir parçası olma konusunda her gruba yardım etmek,
- Toplumu oluşturan unsurları bir arada tutarak yaratıcılığı göstermek,
- Göçmenlere Kanada'daki dilleri öğrenmelerinde yardımcı olmak (Özensel, 2012: 64).

Kanada'nın çok kültürlülük politikasının ana hedefleri ise;

- Entergasyonu kolaylaştırmak için kimliklerin tanınmasını ve desteklenmesini teşvik etmek,
- Göçmenlerin ve azınlıkların, herkesin topluma katkıda bulunmasını sağlamak için katılım önündeki engelleri aşmasına yardımcı olmak,
- Ayrışma riskini azaltmak için azınlıklar ve daha geniş yerel topluluk arasındaki değişimin teşvik edilmesi ve,
- Katılımı desteklemek için dil edimini kolaylaştırmaktır (Griffith, 2017).

Çok kültürcülüğün odak noktası geçmişten günümüze değişim göstermiştir. 1970'lerde farklı etnik grupların kimlikleri üzerine vurgu yapılırken, 1980'lerde yapısal sorunlar ele alınarak çeşitliliği yönetmeye ve herkes için eşit bir oyun alanı yaratmaya yönelinmiştir. 1990'larda odak noktası sivil katılımı, toplum inşasını ve ortak vatandaşlığı içerecek şekilde genişletilmiştir. 11 Eylül'den sonra, politika yapıcılar entegrasyonu bir güvenlik merceği ile görmeye başlamışlardır. Kapsayıcı vatandaşlığı Kanada kimliğiyle ilişkilendirmek, aşırılıkçılık tehdidini azaltmak için bir strateji haline gelmiştir. Politikalar, entegrasyon sürecinde bireylerin sorumluluklarını vurgulamıştır. "Kültürlerin çatışması" söylemini ele almak için, politika yapıcılar karşılıklı anlayışı geliştirmek adına daha fazla diyalog geliştirmişlerdir (Smick, 2006). 2006 yılında göreve gelen muhafazakar hükümet çok kültürlülüğe şüpheci yaklaşmış ve "çoğulculuk" terimini tercih etmiştir. Bu durum, daha kuralcı entegrasyon hedeflerine yönelik bir yeniden tanımlamaya yol açmıştır. Bu anlayış, sorumlulukların haklardan önce geldiğini savunmuştur. 2015 seçimleri sonrasında ise Liberal Parti öncülüğünde, çok kültürlülüğü yaygınlaştırmayı ve kucaklamayı amaçlayan bir çeşitlilik ve içerme gündeme getirilmiştir. Yeni yönetim, çeşitliliği Kanada'nın bir gücü olarak tasvir etmiş ve içerme önündeki engelleri aşmak için evrensel değerleri ön plana almıştır (Griffith, 2017).

Kanada'nın entegrasyon yaklaşımının merkezinde, göçmenlerin yeni ülkelerine yerleşmelerine ve kendi hayatlarını kurmalarına yardımcı olmak için sunulan hizmet yelpazesi yer almaktadır. Bu anlamda **yerleşim politikaları** önemli rol oynamaktadır. 2016-17 yıllarında Göçmenlik, Mülteci ve Kanada Vatandaşlık (IRCC) bütçesinin yaklaşık % 70'i bu amaca yönelik ödeme hizmetlerine ayrılmıştır. Bu meblağdan, yeni gelenlere hizmetlerin verilmesinden sorumlu olduğu için doğrudan Quebec'e 345 milyon dolar tahsis edilmiştir. Geri kalan illerden Ontario, yerleşim hizmetleri için federal fonların en büyük payını oluşturmuş (kabaca % 55), bunu % 17 ile Britanya Kolombiyası ve % 15 ile Alberta izlemiştir. En fazla fon dil derslerine ayrılırken, yeni gelenler için istihdam ve oryantasyon hizmetleri de mevcuttur. 2015-16 yıllarında bu hizmetlere Quebec'teki Fransızca derslerine katılan 27.000 göçmen dahil yaklaşık 400.000 kişi erişmiştir. Temel uygunluk şartlarını yerine getirdikleri sürece göçmenler için bu hizmetler

ücretsiz olarak sunulmaktadır. Ancak bu imkanlar geçici işçiler ve öğrenciler için uygun görülmemektedir (Griffith, 2017).

Vatandaşlık politikaları da göçmenlerin entegrasyonunda önemli bir etmen olarak görülmektedir. Kanada'nın göçmen seçiminin temelinde kalıcı göçmenlerin çoğunun vatandaş olacağı ve Kanada yaşamının politik, ekonomik ve sosyal dokusuna entegre olacağı varsayımı yatmaktadır. Bu nedenle, vatandaşlığa kabul politikası entegrasyonu desteklemek için bir araç işlevi görmektedir. Kanada'nın bu konudaki yaklaşımı erişilebilirlik üzerinde dururken, ikamet süresinin uzunluğu ve zaman içinde gelişen temel entegrasyon önlemleri için gereksinimleri dengelemektedir (www.migrationpoliciy.org, 2011).

1947 Vatandaşlık Yasası'ndan önce, Kanada sakinlerinin çoğu İngilizlerdi ve vatandaşlık politikaları İngiliz imparatorluğunun başka yerlerindeki politikalara benzemekteydi. Bu yasa, Kanada vatandaşlığı politikasının, doğum hakkı vatandaşlığı, dil ve bilgi gereklilikleri ve gereken ikamet süresi de dahil olmak üzere temel ilkelere işaret etmekteydi. Ataların ve kan çizgisinin bir kişinin doğumda vatandaşlığını belirlediği toplumların aksine, doğum hakkı vatandaşlığı, Kanada vatandaşlık politikasının temel taşı niteliğindedir. Göçmenlik temelli ülkeler genellikle diğer ülkelere göre daha kısa ikamet sürelerine sahiptir. Hükümetler daha kolaylaştırıcı ve daha kısıtlayıcı yaklaşımlar arasında gidip geldikçe, Kanada'da bu süreler iki ila beş yıl arasında değişmektedir. Dil, entegrasyonda kritik bir rol oynar ve vatandaşlığa geçiş için dilde akıcılık gereklilikleri, ülkenin vatandaşlığı bir entegrasyonun bitiş noktası mı yoksa süreçteki bir adım olarak mı göreceğine bağlı olarak değişebilir. Kanada, temel akıcılık olarak tanımlanan sadece İngilizce veya Fransızca'da yeterli bilgi gerektiren ikinci yaklaşımı desteklemektedir. Ayrıca, 1947 Vatandaşlık Yasası'ndan bu yana, değerlendirmenin içeriği ve yöntemlerinde değişiklikler yapılmıştır. 1977 Vatandaşlık Yasası, çifte vatandaşlığa izin vermek, "ikamet etme niyeti" maddesini bırakmak ve vatandaşlığın terörizm veya ihanet için iptalini ortadan kaldırmak da dahil olmak üzere vatandaşlığa geçiş politikasını serbestleştiren bir dizi değişiklik yapmıştır. Bu değişikliklerin birçoğu sonraki idareler tarafından yeniden düzenlenmiştir. Vatandaşlığı zorlaştırmak ve kaybetmeyi kolay hale getirmek için tasarlanan 2014-15 yıllarındaki değişikliklerin ardından, başvuru sayısı 2014'te yaklaşık 200.000'den 2016'da 92.000'e düşmüştür (Griffith, 2017).

4. İŞGÜCÜ PİYASASINDA GÖÇMENLER

2000 yılından bu yana Kanada'da istihdam edilen göçmen işçi sayısı önemli ölçüde artmıştır. İşgücü piyasasındaki göçmen işçilerin çoğu düşük ücretli ve düşük vasıflı işçiler olup, ağırlıklı olarak tarım, inşaat, gıda hizmetleri, bakım, konaklama ve turizm gibi sektörlerde istihdam edilmişlerdir (Faraday, 2012: 3). İstatistiklere göre 2019 yılında Kanada'da yaklaşık 470.000 yabancıya geçici işçilik izni verildi. Bu geçici işçi kategorileri arasında mevsimlik tarım işçileri, çocuk ve yaşlı bakıcıları ve ortalama saatlik ücretin altında ücret alan işçiler yer almaktadır (CFNU).

Yapılan son araştırmalar Kanada'da ülkeye yeni gelen bir göçmenin aynı özellikteki bir Kanadalıyla karşılaştırıldığında daha düşük kazanç elde ettiğini göstermektedir. Örneğin 2008 yılında Kanada doğumlu bir işçi saat başına 23.72 dolar kazanırken, göçmen bir işçinin 21.44 dolar kazandığı belirtilmiştir. Kanada doğumlu yerli işçilerin %28'i işin gerektirdiği eğitim seviyesinden daha fazla niteliğe sahipken, bu oran göçmen işçilerde %42 olmaktadır (Göksel, 2020:).

Göçmenlerin işgücü piyasasındaki görünümü ile ilgili sayısal veriler OECD'nin Göç İstatistiklerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. İşgücü piyasalarının önemli göstergeleri olan

istihdam oranları, işsizlik oranları ve işgücüne katılım oranları, erkek, kadın ve toplam olarak aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Çizelge 2. İstihdam Oranları

Yıllar	Erkek		Kadın		Toplam	
	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli
2008	77.9	76.9	64.1	71.6	70.8	74.3
2009	73.9	73.8	63.4	70.5	68.5	72.2
2010	74.5	74.0	63.4	70.4	68.8	72.2
2011	75.2	74.8	63.2	70.5	69.0	72.7
2012	76.1	74.6	64.5	70.5	70.1	72.6
2013	76.5	74.8	65.1	71.0	70.6	73.0
2014	76.3	74.9	64.4	70.9	70.1	72.9
2015	78.2	74.8	64.2	71.1	70.9	73.0
2016	78.6	74.5	65.3	71.2	71.7	72.8
2017	79.1	75.4	66.9	71.8	72.8	73.7
2018	78.4	76.0	66.6	72.7	72.3	74.4
2019	79.3	76.6	67.5	73.3	73.2	74.9
2020	74.8	72.5	62.4	68.5	68.5	70.6
2021	78.6	75.4	67.4	71.3	73.3	73.4

Kaynak: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MIG_EMP_EDUCATION (Erişim: 03.01.2023)

Yukarıdaki tabloda verilen istihdam oranlarına bakıldığında göçmen erkeklerde istihdam oranlarının yerlilere göre yüksek olduğu görülmektedir. Kadınlarda ise yabancıların yerlilere göre istihdam oranları daha düşüktür ve yerli-göçmen arasındaki fark erkeklerdekinden daha fazladır. Yabancıların toplam istihdam oranlarındaki payı yerlilerden daha düşüktür.

Çizelge 3. İşsizlik Oranları

Yıllar	Erkek		Kadın		Toplam	
	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli
2008	6.8	6.6	7.9	5.2	7.0	6.0
2009	10.6	9.4	9.6	6.4	10.1	8.0
2010	9.9	8.6	9.7	6.6	9.8	7.7
2011	8.3	8.0	9.3	6.4	8.8	7.2
2012	8.2	7.7	8.7	6.4	8.4	7.1
2013	8.0	7.5	8.4	6.2	8.2	6.9
2014	7.5	7.5	8.4	5.9	8.0	6.8
2015	6.9	7.8	8.1	5.8	7.5	6.9
2016	7.4	7.9	7.9	5.9	7.6	6.9
2017	6.3	7.0	7.3	5.4	6.8	6.3
2018	6.0	6.3	6.7	5.1	6.4	5.7
2019	5.9	6.2	6.7	4.8	6.3	5.5
2020	9.8	9.8	12.0	8.5	10.8	9.2
2021	8.0	7.6	9.0	6.4	8.5	7.0

Kaynak: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MIG_EMP_EDUCATION (Erişim: 03.01.2023)

İşsizlik oranları göçmen erkeklerde yerlilere kıyasla genel olarak biraz daha yüksek olsa da arada önemli bir fark görülmediğini söylemek mümkündür. Göçmen kadınlarda işsizlik oranları yerli işçilere göre daha yüksektir ve göçmenler ile yerliler arasındaki fark istihdam oranlarında olduğu gibi erkeklerde olduğundan daha fazladır. Toplamda ise göçmenlerde işsizlik oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Çizelge 4. İşgücüne Katılım Oranları

Yıllar	Erkek		Kadın		Toplam	
	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli
2008	83.6	82.4	69.1	75.5	76.2	79.0
2009	82.7	81.4	70.2	75.3	76.2	78.4
2010	82.6	81.1	70.2	75.4	76.2	78.2
2011	82.1	81.2	69.7	75.4	75.6	78.3
2012	82.9	80.9	70.6	75.4	76.5	78.1
2013	83.1	80.9	71.1	75.7	76.9	78.4
2014	82.5	81.0	70.4	75.4	76.2	78.2
2015	84.0	81.1	69.9	75.5	76.7	78.4
2016	84.9	80.9	70.8	75.6	77.6	78.3
2017	84.4	81.1	72.2	75.9	78.1	78.6
2018	83.4	81.1	71.4	76.6	77.3	78.9
2019	84.3	81.6	72.3	76.9	78.1	79.3
2020	82.9	80.4	71.0	74.9	76.8	77.7
2021	85.4	81.5	74.1	76.2	80.1	78.9

Kaynak: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MIG_EMP_EDUCATION (Erişim: 03.01.2023)

İşgücüne katılım oranları açısından erkeklerde yabancıların yerlilere göre daha yüksek orana sahip oldukları görülmektedir. Kadınlarda ise tersi bir durum söz konusudur. Toplamda ise yerli vatandaşların işgücüne katılım oranları yabancılara göre yüksektir ancak son yıllarda aradaki fark oldukça azalmıştır.

5. SONUÇ

En genel tanımıyla insanların, sosyal, ekonomik, siyasi veya doğal afetler nedeniyle coğrafi olarak yer değiştirmesi anlamına gelen göç, ilk çağlardan günümüze devam eden bir hareketliliktir. Göçe neden olan faktörlerin ortadan kalkmaması, gelişen teknolojinin ve küreselleşmenin de etkisi ile mesafelerin kısalmasından dolayı, göç olgusunun gelecekte de önemli bir konu olarak devam edeceğini söylemek mümkündür.

Kanada, Avrupa ve birçok gelişmiş ülkeden daha fazla göçmen kabul eden, dünyadaki en yüksek net göç oranlarından birine sahiptir. Bu eğilimin gelecekte de artması muhtemeldir ve Kanada göç politikasının ve demografisinin bir armatürü olmaya devam etmesi olasıdır. Göçün ekonomi politikasıyla da yakın bir bağı vardır. Göçmenlerin sosyal ve ekonomik olarak dahil edilme biçimlerinin, ileride giderek Kanada'da yaşayan toplumlar için politika yapıcıların gündemini meşgul etmeye devam etmesi muhtemeldir.

İstihdam oranlarında göçmen erkeklerin istihdam oranlarının yerlilere göre yüksek olduğu, kadınlarda ise bu oranın göçmenlerde daha düşük olduğu görülmektedir. İşgücüne katılım oranlarında da benzer durum söz konusudur. İşsizlik oranlarında ise hem kadın hem erkeklerde işsizlik oranları yerli işçilere göre daha yüksektir ve aradaki fark kadınlarda daha fazladır.

Toplamda, karşılaştırma yapılan alanlarda göçmen işçilerin ilgili oranları yerli işçilere göre daha olumsuz görünmektedir. Ancak yine de diğer bazı ülkeler gibi göçmenlerle yerliler arasında ciddi farklar bulunmamaktadır. Kadın göçmen işçilerin ise erkek göçmen işçilere göre daha dezavantajlı olduklarını söylemek mümkündür.

Bu çalışmada yalnızca Kanada'da göçmenlere yönelik politikalar ve göçmenlerin işgücü piyasasındaki görünümü veriler doğrultusunda ele alınıp betimsel bir analiz yapılmıştır. Entegrasyon politikaları geniş kapsamlıdır. Bu politikaların göçmenlerin toplumla bütünleşmelerine ne derece katkı sağladıkları daha detaylı ele alınabilir. Ayrıca benzer konumda göç alan diğer gelişmiş ülkelerle karşılaştırma yapılabilir. Böylece, toplum içinde dezavantajlı konumda bulunan göçmenlerin entegrasyonları konusunda en iyi politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında yol gösterici olabilir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Y. (2019). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Nobel Yayınları.

Bartram, D., M. V. Poros ve P. Monforte. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*, Ankara: Hece Yayınları.

Biçerli, M. K. (2016). *Çalışma Ekonomisi*, İstanbul: Beta Yayınları.

Canada's Immigration Policy: A Focus on Human Capital. (2011). https://www.migrationpolicy.org/article/canadas-immigration-policy-focus-human-capital (Erişim: 06.12.2019).

Castles, S. ve M. J. Miller. (2008). *Göçler Çağı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

CFNU (Canadian Federation of Nurses Unions), https://nursesunions.ca/canada-beyond-covid-magazine/essential-exploitable-and-expendable-migrant-workers-need-stronger-protections/ (Erişim: 02.05.2023).

Faraday, F. (2012). Made in Canada: How the Law Constructs Migrant Workers' Insecurity, Metcalf Foundation.

Göksel, G. U. (2020). *Göçmen Entegrasyonu ve Tanınma Teorisi*, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Griffith, A. (2017). "*Building a Mosaic: The Evolution of Canada's Approach to Immigrant Integration*". https://www.migrationpolicy.org/article/building-mosaic-evolution-canadas-approach-immigrant-integration (Erişim: 06.12.2019).

https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MIG_EMP_EDUCATION (Erişim: 03.01.2023)

https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/kuzey-amerika/kanada/ulke-profili/genel-bilgiler (Erişim: 14.01.2020).

https://www.indexmundi.com/canada/net_migration_rate.html (Erişim: 22.03.2022).

https://www.statista.com/statistics/443063/number-of-immigrants-in-canada/ (Erişim: 22.03.2022).

https://www.unhcr.org/news/press/2017/4/58fe15464/canadas-2016-record-high-level-resettlement-praised-unhcr.html (Erişim: 06.12.2019).

Kaya, P. A. ve C. Güler (Ed.). (2018). *Uluslararası Sosyal Politika*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Özensel, E. (2012). "Çokkültürlülük Uygulaması Olarak Kanada Çokkültürlülüğü". *Akademik İncelemeler Dergisi*. Cilt:7, Sayı:1, ss. 55-70.

Perruchoud, R. and J. Redpath (Ed.). (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü.

Smick, E, (2006). "*Canada's İmmigration Policy*". https://www.cfr.org/backgorunder/canadas-immigration-policy (Erişim: 06.12.2019).

Yılmaz, A. (2014). "*Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri*". International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Vol. 9/2. ss. 1685-1705.

Zencirkıran, M. (2020). *Sosyoloji*. Bursa: Dora Yayınları.

ÜÇLÜ HAT MODELİ VE KURUMSAL YÖNETİM İLİŞKİSİ: KURUMSAL YÖNETİM TEORİLERİ PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Kaan Ramazan ÇAKALI[1], Öğr.Gör.Dr. Nazan GÜNGÖR KARYAĞDI[2]

[1]Kalkınma Yatırım Bankası, - ORCID ID:0000-0003-4186-2291

[2]Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, - ORCID ID: 0000-0003-3938-4147.

ÖZET

Kurumsal yönetim, işletme faaliyetlerinin paydaşlarının menfaatlerini gözetecek, kaynakları verimli kullanacak ve uzun vadeli istikrarlı kazanç sağlayacak şekilde yürütülmesini esas alan bir sistemdir. Kurumsal yönetimin amacı adillik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sorumluluk ilkelerini dikkate alarak işletmeler bünyesinde iyi yönetişim mekanizmalarının tesis edilmesini sağlamaktır. IIA tarafından yayınlanan Üçlü Hat Modeli ise işletmelerin, hedeflerine ulaşma yönünde güçlü risk yönetimi ve yönetişim mekanizmaları kurmalarına yönelik yapıları tesis edilmelerine destek olan bir çerçevedir. Bu çalışmanın amacı, Üçlü Hat Modeli'nin genel kabul görmüş kurumsal yönetim teorileri perspektifinden bir değerlendirmesinin yapılmasıdır. Bu amaçla çalışmada; vekâlet teorisi, paydaş teorisi, kaynak bağımlılığı teorisi, temsil teorisi, işlem maliyeti teorisi, miyop piyasa teorisi ve yönetsel egemenlik teorisi kapsamında modelin kavramsal değerlendirilmesi sunulmaktadır. Modelin kurumsal yönetim ilkelerini baz alması, işletmenin tüm paydaşlarının beklenti ve çıkarlarına odaklanması, güven esasını vurgulaması, iyi yönetişim mekanizmalarına yönelik öneriler sunması ve tanımladığı aktörlerin temel rol ve sorumlulukları hususları dikkate alındığında kurumsal yönetim teorilerinden beslendiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, modelin kurumsal yönetim temelli bir bakış açısıyla tasarlanmış olduğu, model kapsamında önerilen süreç ve yapıların kurumsal yönetim kaynaklı problemlerin önlenmesine ve çözümüne katkı sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim, Kurumsal Yönetim Teorileri, Üçlü Hat Modeli

1. GİRİŞ

Kurumsal yönetim, işletmelerin faaliyetlerini etkin sürdürebilmelerine ve koymuş oldukları hedeflere ulaşmalarında ortaya çıkabilecek riskleri azaltmaya odaklanan, bu kapsamda uygulanması gereken içsel yapılara ve kurumun paydaşları ile olan ilişkilerine yön veren bir yönetim mekanizmasıdır. Özellikle son yıllarda önemi giderek artan ve artmaya devam eden bu yaklaşım, adillik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sorumluluk ilkelerine tam anlamıyla riayet edilmesi suretiyle işletmelerin içsel mekanizmaları ile paydaş ilişkilerini düzenlemektedir. Kurumsal yönetim ilkelerini eksiksiz uygulayan ve bu anlayış çerçevesinde hareket ederek paydaş ilişkileri ile yönetsel yapılarını bu yaklaşıma uygun bir şekilde tesis eden işletmelerin, paydaşları nezdindeki itibar ve saygınlıkları artacak ve performansları olumlu yönde etkilenebilecektir.

Literatürde kurumsal yönetimin ortaya çıkışına ve gelişimine katkı sağlayan birtakım teoriler yer almaktadır. Bu teoriler birbirinden farklı bilim alanlarından etkilenmekte ve kurumsal yönetim kavramının anlaşılmasına, kurum içi yönetişim mekanizmalarının nasıl tesis edilmesi gerektiğine, kurumların iç ve dış paydaşları ile olan ilişkilerine, işletmelerde ortaya çıkabilecek problemlere ve ortaya çıkan problemlerin çözümüne yönelik olarak atılabilecek adımlara ışık tutmaktadır. Bahse konu teoriler; vekâlet teorisi, paydaş teorisi, kaynak bağımlılığı teorisi, temsil teorisi, işlem maliyeti teorisi, miyop piyasa teorisi ve yönetsel egemenlik teorisi olarak sıralanabilir. Bu teoriler, işletmelerin yönetişim mekanizmalarına farklı açılardan yaklaşmakta, yönetişim kaynaklı sorunların ortaya çıkmasını önlemeye ve etkin yönetişim yapılarını oluşturmaya katkı sağlamaktadır.

Üçlü Hat Modeli, önceki dönemlerde yürürlükte olan Üçlü Savunma Hattı modelinin güncellenmesi suretiyle oluşturulan ve Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü - Institute of Internal Auditors (IIA) tarafından 2020 yılında yayınlanan bir çerçeve dokümanıdır. Modelin amacı, işletmelerin belirlemiş oldukları hedeflerine ulaşmaları yolunda etkin yönetişim ve risk yönetimi mekanizmalarının tesis edilmesine yönelik oluşturulması gereken yapı ve süreçler hakkında uygulama önerileri sunmaktır.

Çalışmanın amacı, Üçlü Hat Modeli'nin kurumsal yönetim teorileri perspektifinden değerlendirilmesidir. Bu amaçla, öncelikle kurumsal yönetim kavramı ve kurumsal yönetimin teorik temelleri açıklanmıştır. Sonrasında Üçlü Hat Modeli'ne yönelik temel bilgiler verilmiş ve modelde yer alan aktörler tanımlanarak rol ve sorumlulukları anlatılmıştır. Değerlendirme bölümünde ise kavramsal çerçevede açıklanan teoriler kapsamında modelin bir analizi yapılmıştır. Sonuç bölümünde nihai sonuçlara yer verilerek çalışma tamamlanmıştır.

2. KURUMSAL YÖNETİM KAVRAMI

Kurumsal yönetim 1992 yılında İngiltere'de Cadbury Raporu ile gündeme gelen bir kavramdır (Madanoğlu & Karadağ, 2016:1809; Ayboğa, 2021:36). Sonrasında, 1999 yılında Dünya Bankası tarafından kurumsal yönetimi anlatan bir rapor düzenlenmiş ve bu anlayışın aktif bir şekilde uygulanması sağlanarak toplumun değerlerinin göz önünde bulundurulmasını ve şirketlerin tüm paydaşlarının haklarının korunmasını amaçlayan kanun, uygulama ve yönetmelikler düzenlenmiştir (World Bank, 1999:14).

Kurumsal yönetim kavramının giderek önem kazanması ve bu ölçüde benimsenmesinin temel sebebi işletmelerde ortaya çıkan skandallardır. Faaliyet gösterdikleri ülkelerde önemli bir yere sahip olan bazı büyük şirketlerin bir gecede yok olmaları "başarılı ve etkin yönetim" anlamında birtakım eksikliklerin olduğunu net bir şekilde ortaya koymuştur. Yaşanan şirket skandalları ve bunlarla baş edebilmek şirketlerde iyi bir yönetim anlayışının ihtiyacını ortaya çıkarmış ve bu durum kurumsal yönetim kavramının hızla hâkim olmasına zemin hazırlamıştır. Bu amaçla, ABD, kurumsal yönetim uygulamalarını daha da iyileştirmek maksadıyla ciddi hükümler içeren "Sarbanes-Oxley Act" olarak bilinen yasayı yürürlüğe koymuştur. Kurumsal yönetim ilkelerini uygulamayı zorunlu hale getiren yasalar geliştiren Almanya, şirketler hukukunu tekrar gözden geçiren Japonya gibi ülkeler de kurumsal yönetim uygulamalarının yaygınlaşması için çaba göstermeye başlamışlardır. Bütün bu gelişmeler doğrultusunda birçok ülke, mevcut

düzenlemelerini "Kurumsal Yönetim İlkeleri" çerçevesinde gözden geçirmiş ve kurumsal yönetim anlayışının gelişmesine katkı sağlamıştır (Delloitte, 2006:1; Yavuz vd., 2015:74).

Kurumsal yönetim genel olarak iki farklı kategoride ele alınarak tanımlanmaktadır. Birinci grupta performans, büyüme, finansal yapı, verimlilik gibi hususları içeren davranış modeli olarak tanımlanmaktadır. İkinci grupta ise normatif çerçeve kapsamında hukuk sistemi, yargı sistemi, faktör (emek) piyasaları ve finansal piyasalar gibi kaynaklardan oluşan kurallara göre işletmelerin faaliyet gösterirken dikkate aldıkları prensipler olarak ifade edilmektedir (Claessens, 2006:93).

Adillik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sorumluluk ilkelerini benimseyen kurumsal yönetim anlayışı, özellikle şirketlerin ortaya çıkardığı sahiplik ve kontrolün ayrışması gerçeği doğrultusunda hissedarlar ile yönetişim organı arasındaki çıkar farklılaşmaları ve bilgi asimetrileri sonucunda oluşan sorunları ve bu sorunların sebep olduğu maliyetleri önlemeyi amaçlamaktadır (Doğan, 2018:85). Kurumsal yönetim, işletmeleri ileri düzeye taşınması, sektörlerin daha etkin ve verimli bir konuma gelmesini, krizlere karşı önlemlerin alınarak şirketlerin korunmasının sağlanmasını ve faaliyetlerin yasalara ve kurallara uygunluğunun teminine yönelik mekanizmaların tesis edilmesini amaçlamaktadır (Willis, 2005:92).

3. KURUMSAL YÖNETİM TEORİLERİ

Literatürde yer alan genel kabul görmüş kurumsal yönetim teorilerine ilişkin bilgilere bu bölümde yer verilmektedir.

Vekâlet Teorisi: Vekâlet teorisi, amaçları ve menfaatleri farklı olan iki tarafın birbirleriyle yardımlaşmaları durumunda gündeme gelen problemleri ele almaktadır. Bu yaklaşımda, ortak bir amaç uğruna birbirleriyle yardımlaşmak durumunda olan taraflardan ilki vekâlet veren (asil) diğeri ise vekil olarak adlandırılmaktadır. Bazı sonuçlara ulaşmak amacıyla asil vekilin yardımına ihtiyaç duymakta, vekil ise sonuçlara ulaşmaya yönelik olarak karar alma süreçlerini yürütmekte ve faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Burada söz konusu olan aslında bir işin başkasına devredildiği zamanlarda vekâlet ilişkisinin gündeme gelmesidir (Koçel, 2003:358). Bu teori çerçevesinde, kişilerin en iyi duruma ulaşma arzusunda olmaları sebebiyle mutlaka ortak yapılan işlerde çıkar çatışması ortaya çıkacaktır. Bahse konu çatışmalar yalnızca ticari işletmelerde söz konusu olmamakta ve her türlü organizasyonel yapıda yaşanabilmektedir (Jensen, 2005:32). Bu bilgiler ışığında söz konusu teori, paydaşlar arasında yaşanabilecek menfaat çatışmalarının çözümüne ve önlenmesine yönelik geliştirilen süreçlerin tamamı olarak da ifade edilmektedir (Ülgen & Mirze, 2007:427; Dereköy, 2015:38).

Vekâlet teorisi, genel olarak sahiplik ile yönetimin ayrıştırılmasını vurgulamakta ve tanımladığı üç problem ile yönetim başarısızlığının azaltılmasına katkı sağlamaktadır. Bunlardan birincisi, şirket yöneticilerinin (vekiller) firma sahiplerinin (asiller) refahlarını en üst düzeye çıkarmak amacıyla yeterli gayreti gösterip göstermedikleridir. İkincisi, işletme varlıklarının kullanımına yöneliktir. İşletme bünyesindeki varlıkların yöneticiler tarafından kötüye kullanılmalarına ilişkin bir risk mevcuttur. Bu riski ortadan kaldırma konusundaki başarıyı ele almaktadır. Üçüncü sorun ise, hissedarlar ile yöneticilerin risk tercihlerinin farklılık göstermesidir (Alp & Kılıç, 2014:40).

Paydaş Teorisi: Paydaş teorisinin temeli vekâlet teorisine yönelik olarak ortaya atılan eleştirilere dayanmaktadır. Bu teoriye göre, organizasyonların hedefleri belirlenirken kısa vadeden ziyade uzun dönem dikkate alınmalı ve işletme faaliyetlerinden olumlu ve olumsuz yönde etkilenebilecek bütün tarafların (paydaşların) menfaatleri göz önünde bulundurulmalıdır. İşletmenin faaliyetlerini etkileyen ya da gerçekleştirilen faaliyetlerinden etkilenen kesimler hissedarlar, işletme çalışanları, tedarikçiler, kreditörler, müşteriler, devlet ve toplum vb. olarak sıralanabilir. İşletme, tüm paydaşları için refah yaratma amacı güden sosyo-ekonomik bir organizasyon konumundadır. Kurumlarda ortaya çıkan yönetim sorunlarının temel nedeni, işletme hedeflerinin dar bir bakış açısıyla kararlaştırılmasıdır. Ancak, bu bakış açısının değişmesi ve çözüm olarak da kurumsal yönetim anlayışının tüm paydaşların refahını dikkate alacak şekilde uygulanması gerekmektedir (Alp & Kılıç, 2014:42).

Paydaş teorisi iki temel soruya odaklanmaktadır. Bunlardan birincisi, işletmenin temel amacının ne olduğuna yöneliktir. Bu soru, ortaya çıkan işletme değerinde tüm paydaşların katkılarının işletmenin yöneticileri tarafından açık bir şekilde ifade edilmesini teşvik etmektedir. İkincisi ise, paydaşlara karşı işletme yöneticilerinin temel görev ve sorumluluklarının neleri kapsadığına ilişkin sorudur. Bu soru, işletmenin yönetim kademesinde yer alan yöneticileri, belirlenen hedefler kapsamında paydaşlarla ne yönde ilişki içerisinde bulunmak istedikleri konusunda görüş belirtmeye zorlamaktadır. Bu çerçevede yöneticiler, işletme içerisindeki ilişkileri düzenlemeli ve değer yaratma sürecinin en önemli unsuru olan paydaşları harekete geçirmelidir (Freeman vd. 2004:364).

Temsil Teorisi: Litaratürde ilk olarak 1976 yılında Jensen ve Meckling ; 1972 yılında ise Alchian ve Demsetz tarafından tanımlanmış bir kurumsal yönetim teorsidir (Koçel, 2014:20). Temsil teorisinin temelleri psikoloji ve sosyoloji alanına dayanmaktadır. Temsil teorisi, sahiplerinin menfaatlerini ön planda tutarak bunlara uygun bir şekilde hareket edilmesini öngören bir yaklaşımdır. Bu teori, organizasyon anlayışını onaylayan, kolektivist davranışları bireyselci davranışlara kıyasla teşvik eden, hizmetkâr insan modelini temel almaktadır (Akın, 2004:133). Bu teori, şirket sahipleri ve yöneticiler arasında çıkar çatışmalarının mevcut olmadığını öne sürmektedir. Yönetici şirketin menfaatini herşeyin üstünde tutar ve organizasyonun elde ettiği başarılar onu motive etmekte yeterlidir (Donaldson ve Davis, 1991).

Hizmetkârlık teorisi olarak da adlandırılan temsil teorisi, vekâlet teorisinin öne sürdüğü çıkar çatışmalarının aksine, vekil olan yöneticiler ile bu yetkileri veren işletme sahipleri arasında amaçlar çerçevesinde birliğin olduğunu vurgulamaktadır. Yöneticiler firmalarına bağlılık gösterirler ve yüksek performans sergileme arzusu içindedirler. Her yönetici sorumluluğunu üstlendiği işi en iyi şekilde yapma gayreti göstermektedir. Bunlar, yöneticilerin en önemli motivasyon kaynakları içerisinde yer almaktadır. Yöneticiler zorlu işleri başarıyla tamamlamak, işletme sahip ya da ortaklarının, çalışma arkadaşlarının takdirini kazanmak için azimle çalışırlar (Akyol, 2021:20).

Yönetsel Egemenlik Teorisi: Yönetsel egemenlik teorisi, işletmenin hissedarlarının işletmeyi kontrol etme güçlerinin mülkiyetin tabana yayılması sebebiyle zayıfladığını, böylece profesyonel yöneticilerin işletme çıkarlarından ziyade kişisel menfaatlerini ön planda tuttukları ve kişisel amaçları doğrultusunda organizasyonu yönettikleri düşüncesine dayanan bir

yaklaşımdır (Mizruchi, 1993:428). Bu teori, şirket genel müdürlerinin yönetim kurulu üyelerinin kararlaştırılmasında dahi etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Genel müdürler, yönetim kurulu üyelerinin hangi eylemlerde bulunup bulunmayacaklarına verebilmektedirler. Bu durum, yönetim kurulunda yer alan üyeleri genel müdüre bağımlı hale getirmekte ve üyeler bağımsız karar alma özelliklerini kaybedebilmektedir. Bu teoriye göre yöneticilerin işletmenin günlük faaliyetlerini gerçekleştirmeleri onlara işletme ile ilgili sınırsız bir bilgi birikimi sağlamaktadır. Yönetsel egemenlik teorisi, karar süreçlerinde zayıf, pasif nitelikte olan yönetim kurullarına işaret etmekte ve bu kurulların yönetim üzerindeki etkisinin oldukça az olduğunu vurgulamaktadır (Topcu, 2007:24).

Bu teori, yöneticilerin daha çok kendi menfaatlerini düşündüğünü, kontrol mekanizmalarının yetersiz kaldığını ve bu durumun yönetişim sorunlarına neden olduğunu ileri sürmektedir. Bu sorunlara çözüm olarak da yönetim kurulunda bağımsız üyelere yer verilmesi gerektiğini ve etkin ve verimli denetim modellerinin geliştirilmesinin elzem olduğunu ileri sürmektedir (Doğan, 2018:91; Alp & Kılıç, 2014:45).

İşlem Maliyeti Teorisi: Bir işletmenin çeşitli sebeplerle farklı kaynaklardan elde etmiş olduğu ürünler ve hizmetler karşılığında katlandığı maliyetler işlem maliyetleri olarak ifade edilmektedir (Akyol, 2021:24). İlk olarak 1963 yılında Cyert ve March tarafından yayınlanan "A Behavioral Theory of the Firm" isimli çalışmada anılan bahse konu teori, takip eden dönemlerde geliştirilerek kurumsal yönetimin öne çıkan teorileri arasına girmiştir (Ergyun, 2013:10).

Temelinde rasyonellik ve etkinlik anlayışı hâkim olan bu teori, kurumların aralarındaki ilişkilere ve yardımlaşma konusuna farklı bakış açıları getirilmesini sağlamıştır. İşlem maliyeti teorisinin en önemli yönü, ekonominin en iyi strateji olduğudur. Stratejik yönetim alanında kullanılabilecek en iyi yaklaşımın işlem maliyet teorisi olduğu savunulmaktadır. İşlem maliyeti teorisi örgütleri genel olarak açık bir sistem olarak kabul etmektedir. Söz konusu teorinin temel fikri, işletmenin ürettiği mal ve hizmetlerin değiş tokuş işlemlerinde, maliyetlerin en makul olacak şekilde belirlenmesini amaçlamasıdır (Demirel, 2005:109-110). İşlem maliyeti teorisi, tüm paydaşların menfaatlerinin korunmasını da savunmaktadır. Bununla ilgili olarak da paydaşlar arasındaki ilişkiyi düzenleme eğilimi gösteren bir sistem olarak bilinmektedir (Doğan, 2018:92).

Kaynak Bağımlılığı Teorisi: Örgütsel başarı ve örgütün yaşamını devam ettirme konusunda önemi değerlere sahip olan kaynakları sağlamak amacıyla örgüt içi ve dışı davranışları açıklamaya çalışan bir teoridir. Bir örgütün diğer bir örgütle olan ilişkisi bağımlılık perspektifinden değerlendirilmektedir (Doğan, 2018:90). Şirketler, yaşamlarını devam ettirebilmek amacıyla sermaye, bilgi, hammadde, teknoloji gibi birçok kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple, bu kaynakları temin edenlerle yakın ilişki içerisindedirler. Şirketin hangi kaynağa hangi ölçüde bağımlı olduğu, kaynağın ikame edilip edilemeyeceği ve kaynağı tedarik edenler bu teori kapsamında ele alınmaktadır (Özsoy, 2011:38).

Kaynak bağımlılığı teorisine göre, şirketlerdeki yönetim kurullarının iki önemli görevi vardır. Bu görevler yöneticilerin pay sahipleri adına izlenmesi ve kaynakların sağlanması olarak ifade edilmektedir. Yönetim kurullarının izleme görevi, yöneticilerin, pay sahiplerinin menfaatleri

göz önünde bulundurularak yapılan işlemlerin gözden geçirilmesi, değerlendirilmesi ve düzenlenmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Kaynakların sağlanması kapsamındaki yönetim kurullarının görevleri ise kaynaklarda ortaya çıkan belirsizliklerin giderilmesi ve işlem maliyetlerini azaltılmasının yanı sıra şirket faaliyetlerinin devamlılığının sağlanmasıdır (Hillman ve Dalziel, 2003:386-387).

Bu teori, yönetim kurullarının yapısına yönelik önerileri açısından vekâlet teorisinden farklılaşmaktadır. Vekâlet teorisi kapsamında bağımsız üye sayısının etkin ve ağırlıklı olması savunulmakta ve bu durum yönetime yönelik işletme bünyesindeki kontrollerin sağlanması anlayışına dayanmaktadır. Kaynak bağımlılığı teorisi ise bu durumu bağımsız yönetim kurulu üyelerinin işletmenin ihtiyacı olan kaynakları kuruma temin edebilmeleri özelliğine sahip olmaları gerekliliği yönündeki anlayışa dayandırmaktadır. Bu teori, yönetim kurullarındaki bağımsız üyelerin sayısının artmasıyla işletmenin ihtiyaç duyduğu kaynaklara daha rahat ulaşabileceğini, bunun da işletme performansını olumlu etkileyebileceğini ileri sürmektedir (Kalaycıoğlu, 2011:69).

Miyop Piyasa Teorisi: Bu teori, piyasaların ağırlıklı olarak kısa vadeli getirilere olan ilgisinin yönetişim problemlerine ve zafiyetlerine yol açtığını savunmaktadır (Alp & Kılıç, 2014:45). Genel olarak piyasa mekanizması uzun vadeli yatırımları düşük oranlarda değerleme eğilimindedir. Hissedar menfaatlerinin en üst seviyeye yükseltilmesi ile işletme hisselerinin fiyatlarının maksimum seviyeye yükselmesi hissedarların refahının üst düzeye çıkarılması ile hisse fiyatının piyasada en üst noktaya çıkarılması aynı anlama gelmemektedir. Bunun sebebi, hissedarların refahlarının uzun vadeli yatırımlarla maksimize edilme eğiliminde olmasıdır. Bu teoriye göre, yöneticiler kısa vadede sonuç alacakları kararları almaya çalışmakta ve bu kapsamda hisse fiyatını artırmaya yönelmektedirler (Akyol, 2021:25).

Bu çerçevede yöneticiler genel olarak performansları kısa vadeye göre değerlendirmekte ve kısa zamanda sonuç alabilecekleri projelere yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Piyasa, şirket analizlerini değerlendirirken bu projeleri göz önünde tutmaktadır. Yüksek maliyetli ve getirisi kısa vadeli olan projelere yönelme olduğundan şirket hisse fiyatları artmaktadır. Bu da uzun vadeli refah artışından ödün verildiğini göstermektedir. Miyop piyasa teorisi savunucuları, hissedar ve yöneticilerin aynı vade yapısında anlaşabilecekleri bir ortamın varlığının sağlanmasını savunmaktadırlar. Bu teoriyi savunanlara göre, şirket hissedarlarının ve yöneticilerinin uzlaşmaları ve yatırımcıların uzun vadeli pozisyon almalarına katkı sağlamaları oldukça önemlidir (Alp & Kılıç, 2014:45).

4. ÜÇLÜ HAT MODELİ

Modelin bir önceki versiyonu olan ve 2013 yılında yayınlanan "Üçlü Savunma Hattı" modeli, beklentileri yeterince karşılayamadığı ve bazı geliştirme ihtiyaçları olduğu için 2020 yılında güncellenerek "Üçlü Hat Modeli" adını almıştır. Yeni tasarlanan model bir önceki versiyondan farklı olarak daha dinamik, ilkelerin tanımlandığı, proaktif bir bakış açısında sahip, ilgili aktörlerin sorumluluklarının net bir şekilde tanımlandığı, aktörler arasında koordinasyon ve iletişimin öneminin vurgulandığı ve hatlar arasında eş zamanlı, yatay ve dikey iletişimin öneminin vurgulandığı bir model olarak karşımıza çıkmaktadır (Özbilger, 2021:48).

Üçlü Hat Modeli'nde paydaşların beklentilerinin karşılanmasına odaklanan yönetişim, yönetişim oranının rolleri, yönetimin birinci ve ikinci hatlar kapsamındaki rol ve sorumlulukları, üçüncü hatta konumlandırılan iç denetim fonksiyonunun rolleri, iç denetim faaliyetlerinin bağımsızlığı ve tanımlanan hatların birbirleriyle uyum içerisinde çalışmaları sonucunda işletmeye katacakları değer olmak üzere toplam altı temel prensip tanımlanmıştır (IIA, 2020a). Modelin amacı, işletmelerin hedeflerine ulaşmalarına destek olacak yapıları ve süreçleri oluşturmalarına ve kendi organizasyonları içinde güçlü yönetişim ve risk yönetimi mekanizmaları kurmalarına yardımcı olmaktır (IIA, 2020a:1). Üçlü Hat Modeli, güçlü yönetişim ve risk yönetimi mekanizmaları oluşturmak için ilgili yapılar ve süreçler oluşturarak işletmeleri sorumluluk atama konusunda desteklemektedir (IIA, 2020b:1). IIA tarafından yayınlanan bu yeni model ile işletmeler kendi yönetişim yapılarını inceleme ve iyileştirme alanları ile güçlü yönlerini belirleme olanağına sahip olmaktadırlar (Eulerich, 2021:182).

Üçlü Hat Modeli, işletme bünyesindeki aktörleri, bu aktörlerin rol ve sorumluluklarını ve birbirleriyle olan etkileşimlerini tanımlamaktadır. Modelin amacı işletmelerin paydaşlarının beklentilerinin karşılanması, risk yönetimi ve iç kontrol mekanizmalarının etkinliğinin ve yeterliliğinin sağlanması ve kurumsal itibarın artırılmasıdır. 2020 yılında en güncel halini alan Üçlü Hat Modeli Görsel 1'de sunulmaktadır.

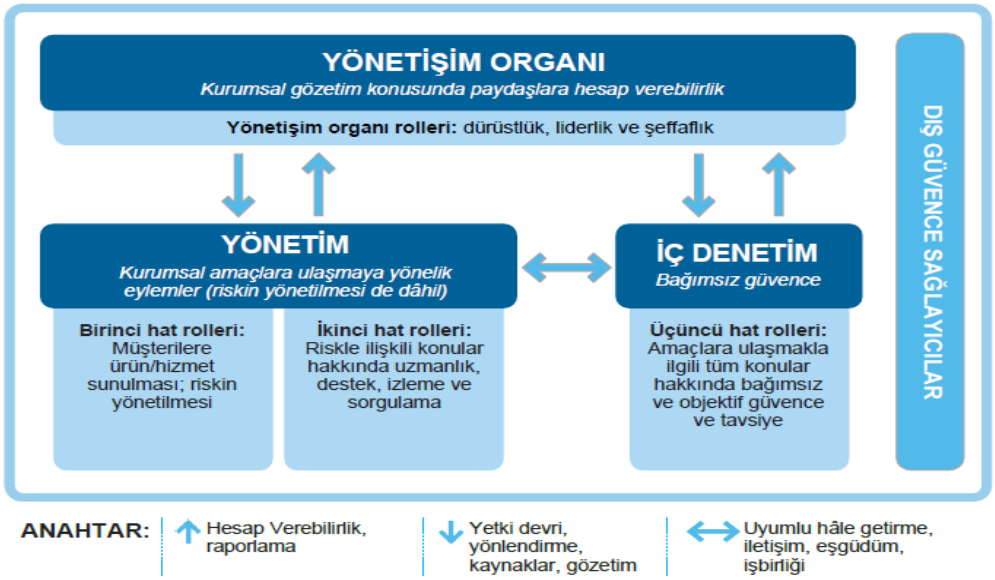

Görsel 1. Üçlü Hat Modeli (IIA, 2020a: 4)

Üçlü Hat Modeli, yönetişim organı, yönetim ve iç denetim olmak üzere üç ana aktörden oluşmaktadır. Ayrıca, modelde bahsedilen bu üç aktörün dışında dış güvence sağlayıcılar da bulunmaktadır. Model kapsamında tanımlanan üç hattın faaliyetlerinin tekrarlardan, çatışmalardan, uyumsuzluklardan ve boşluklardan uzak, uyumlu bir şekilde çalışmasını sağlamak için aralarında uygun düzeyde iletişim, iş birliği ve koordinasyon tesis edilmelidir (IIA, 2022:7).

Yukarıda Görsel 1'den görüleceği üzere, modeldeki farklı aktörler arasındaki ilişkiler oklarla gösterilmiştir. Yukarıdan aşağıya ilişkilerde, yönetişim organı sorumluluğu yönetime devretmiştir ve iç denetim faaliyetlerinin gözetiminden sorumludur. Aşağıdan yukarıya

ilişkilerde, yönetim ve iç denetim yönetişim organına raporlamaktadır. Bununla birlikte, faaliyetlerin koordinasyon içerisinde uyumlu yürütülmesini sağlamak maksadıyla yönetim ile iç denetim arasında yatay bir ilişki bulunmaktadır.

4.1. Yönetişim Organı

Yönetişim organı modelin en tepesinde yer almakta, başka bir ifadeyle modelin çatısını oluşturmaktadır. Şirketin misyonu, vizyonu, değerleri ve risk iştahı yönetişim organı tarafından belirlenir ve organizasyonun yönüne karar verilir. Sonrasında, kurumun belirlediği hedeflere ulaşma sorumluluğu bu organ tarafından yönetime devredilmektedir (IIA, 2020a:7). Yönetişim organının temel amacı, işletme içerisinde etkin yönetişim mekanizmalarının tesis edilmesine yönelik süreçlerin ve yapıların oluşturulmasıdır. Bununla birlikte, kurumun iş hedefleri ile paydaşların çıkarlarının birbiriyle uyumlu olmasını sağlamak da yönetişim organının temel sorumlulukları arasında yer almaktadır (IIA, 2020:2).

Üçlü Hat modeli kapsamında yönetişim organının kurum içinde üstlendiği diğer roller ise yasal ve etik beklentilerin karşılanmasını ve işletmenin amaçlarına ulaşmasını sağlamak için yönetime kaynak tahsis edilmesi ve sorumlulukların devredilmesi, kurumun belirlenen hedeflere ulaşacağına dair açık güvence sağlamak amacıyla işletme bünyesinde yetkin, bağımsız ve tarafsız bir iç denetim fonksiyonu tesis edilmesi şeklinde sıralanabilir (IIA, 2020a:2). İhtiyaç duyulması halinde yönetişim organı tarafından işletme bünyesinde bazı komiteler de kurulabilir. Ayrıca, etik davranış ve hesap verebilirliğin teşvik edildiği bir kurum kültürünün oluşturulması için iç kontrol mekanizmaları da dâhil olmak üzere risk yönetimi süreçlerinin izlenmesi ve kurum içi izleme faaliyetlerinin yürütülmesi görevleri de bu organ tarafından yerine getirilmektedir (IIA, 2020a:5).

4.2. Yönetim Organı

İşletme yönetimi, kurumun amaçlarına ulaşması için gerekli önlemleri almaktan sorumludur. Modelde, işletme yönetiminin hem birinci hem de ikinci hat rolleri tanımlanmıştır. Birinci hat rolleri, müşterilere ürün ve hizmet sağlanmasını ve ortaya çıkabilecek risklere yönelik eylemlerin hayata geçirilmesini içermektedir. Yönetimin yönetişim organı ile sürekli iletişimi esastır. Yönetim tarafından yönetişim organına düzenli olarak iş hedeflerine ulaşılmasına yönelik sonuçlar ve riskler hakkında raporlama yapılmalıdır. Ayrıca, işletme yönetimi, kurum içi risklerin ve işletme faaliyetlerinin etkin yönetimi için iç süreçlerin ve yapıların oluşturulmasından birinci derecede sorumludur (IIA, 2020a:3-5).

İkinci hat rolleri, işletme riskleriyle ilgili konularda uzmanlık, destek ve izleme faaliyetlerini içermektedir. İç kontrol mekanizmaları da dâhil olmak üzere risk yönetimi sistemlerinin sağlıklı bir şekilde işlemesi, uygulanması ve geliştirilmesi yönetim organı tarafından sağlanmaktadır. Düzenlemeler ile etik kurallara uyumun sağlanması ve risk yönetimi hedeflerine ulaşılması için yönetim organı gerekli çalışmaları yürütmelidir. Ayrıca, risk yönetimi ve iç kontrol mekanizmalarının etkinliği analiz edilerek raporlar üretilmeli ve ilgili kademelere sunulmalıdır (IIA, 2020a:3-6).

4.3. İç Denetim

İç denetim faaliyeti bağımsız bir güvence fonksiyonu olarak üçüncü hatta yer almaktadır. İç denetim fonksiyonu, yönetişim organına karşı hesap verebilirliğini korumalı ve gerçekleştirdiği çalışmalarda yönetsel sorumluluk üstlenmemelidir. İşletmenin amaçlarına ulaşması ile ilgili tüm konularda bağımsız ve tarafsız güvence hizmeti bu fonksiyon tarafından sağlanmaktadır. İç denetim fonksiyonu sürekli iyileştirmeyi teşvik eder, üst yönetim ve yönetim kuruluna alınması gereken aksiyonlara yönelik tavsiyelerde bulunur ve yönetim ve yönetişim organlarına düzenli raporlar sunar. İç denetimin bağımsızlığını sağlamak için dış müdahalelerden korunması ve iç denetçilerin kaynak, bilgi ve belgelere sınırsız erişimlerinin sağlanması önem taşımaktadır (IIA, 2020a:3-6).

Bunun yanı sıra iç denetim faaliyetlerinin iş hedefleriyle uyumlu olmasını sağlamak maksadıyla iç denetim fonksiyonu ile üst yönetim arasında uygun iletişim kanalları tesis edilmelidir. Ancak bu şekilde iç denetim fonksiyonunun kurum içerisinde güvenli bir danışman ve stratejik ortak olarak konumlandırılması sağlanabilecektir (IIA, 2020a:7). İç denetim faaliyetleri modelin son halkası olarak konumlandırılmaktadır. İç denetim, icrai sorumluluk üstlenmemek suretiyle farklı bir hat olarak içsel güvence sağlayan bir fonksiyon olarak konumlandırılmaktadır (Çıtak Temiz vd., 2022:98).

4.4. Dış Güvence Sağlayıcılar

Üçlü Hat Modeli'nde yukarıda belirtilen aktörler haricinde dış güvence sağlayıcılar da tanımlanmaktadır. Dış güvence sağlayıcılar tarafından iki temel amaç doğrultusunda işletmelere ek bağımsız güvence sağlanmaktadır. Bunlardan ilki, paydaşların çıkarlarının korunmasına yönelik yürürlükte olan yasal beklentilerin karşılanmasıdır. Diğeri ise, yönetişim ve yönetim organlarının iç güvence kaynaklarının tamamlanmasına yönelik ortaya çıkan güvence taleplerinin karşılanmasıdır (IIA, 2020a:3-6). Yasal otoriteler ve bağımsız denetçiler tarafından gerçekleştirilen güvence hizmetleri bu başlık altında sınıflandırılabilir.

5. ÜÇLÜ HAT MODELİNİN KURUMSAL YÖNETİM TEORİLERİ PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Üçlü Hat Modeli'ne göre yönetişim organının hissedarlara ve diğer paydaşlara karşı hesap verme ve işletme faaliyetlerini izleme sorumluluğu bulunmaktadır. Vekâlet teorisi perspektifinden, modelde tanımlanan paydaşlar asiller, yönetişim organı ise vekiller statüsünde değerlendirilebilir. Ayrıca, yönetişim organı tarafından yönetime yetki devri yapılmakta ve yönetişim organının yönetim ve gözetimi beklenmektedir. Yönetişim organının yönetim üzerindeki gözetim sorumluluğu bir açıdan kurum içerisinde diğer bir asil vekil ilişkisi olarak da düşünülebilir. Yönetişim organı yöneticileri seçmekte ve yöneticilerin kendilerine verilen sorumlulukları şirket menfaatlerini ve dolayısıyla paydaş çıkarlarını ne ölçüde dikkate alarak yerine getirdiklerini izlemektedir.

Üçüncü hatta yer alan iç denetim fonksiyonu vasıtasıyla gerçekleştirilen bağımsız güvence faaliyetleri ile yönetişim organına periyodik bilgilendirmelerde bulunularak yönetişim organının gözetim fonksiyonu desteklenir. Ayrıca, iç denetim çalışmaları sonucunda yönetişim organına yapılan raporlamalar, vekillerin, gerçekleştirdikleri faaliyetlerde asillerin ve işletmenin menfaatlerini ne ölçüde dikkate aldıkları yönünde çıktılar sağlayacak, birinci hattın

izleme görevini etkin gerçekleştirmesini destekleyecek ve ortaya çıkabilecek vekâlet maliyetlerinin azaltılmasına destek olacaktır.

Sonuç olarak, Üçlü Hat Modeli'nin; yönetişim organının hissedarlara ve diğer paydaşlara karşı sorumlulukları, birinci ve ikinci hatta yer alan yönetim aktörüne yönelik gözetim rolü ve üçüncü hatta yer alan iç denetim faaliyetlerinden beklentiler açısından Vekâlet Teorisi'nden beslendiği kanaati edinilmektedir.

Üçlü Hat Modeli ile önerilen yapıda birinci hatta yer alan yönetişim organına sadece hissedarlara değil tüm paydaşlara yönelik roller atanmıştır. Modelde "hissedarlar" kelimesine yer verilmemiş olup tüm paydaşları içerecek şekilde "paydaş" kelimesi kullanılmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde gerek Üçlü Hat Modeli gerekse Paydaş Teorisi paydaşlar arasında bir ayırım yapmamakta ve işletme ile çıkar ilişkisi içerisinde olabilecek tüm grupları dikkate almaktadır. Birinci hattan kurumsal yönetimin temel ilkelerine riayet etmesi, paydaşlara karşı hesap verebilir konumda olması ve işletmenin amaçları ile faaliyetlerini tüm paydaşların beklentileriyle uyumlu hale getirmesi beklenmektedir.

Paydaş Teorisi'ne göre işletmelerin tüm paydaşlarıyla olan ilişkilerinin güven esasına dayalı olmasına vurgu yapmaktadır. Bu suretle işletme faaliyetleri sağlıklı yürütülebilecek ve bu kurumlar diğerlerine kıyasla avantajlı konuma geçebileceklerdir. Üçlü Hat Modeli'nde tasarlanan çerçevede paydaşlarla güvenin tesis edilmesine yönelik olarak birinci hat rolleri arasında özellikle dürüstlük ve şeffaflık prensiplerine vurgu yapılmaktadır. Bununla birlikte, modelde tanımlanan üçüncü hat ve dış güvence sağlayıcıları tarafından sunulacak bağımsız ve objektif güvence faaliyetleri, tavsiyeler ve ek bağımsız güvence hizmetleri teori kapsamında ifade edilen güven ortamının tesis edilmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Üçlü Hat Modeli çerçevesinde yönetişim organı tarafından tüm paydaşların menfaatlerinin göz önünde bulundurulması, hesap verebilirliğin ön planda bulunması, işletme faaliyetlerinin paydaş beklenti ve çıkarlarıyla uyumunun sağlanması, güven esasına vurgu yapılması ve güven esasının tesisinde üçüncü hat ve dış güvence sağlayıcıların rollerinin mevcut olmasından hareketle modelde önerilen yapının Paydaş Teorisi ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Üçlü Hat Modeli'nin işletmelerden temel beklentilerinin başında işletme hedeflerinin ve faaliyetlerinin tüm paydaşların çıkarlarına uygun olmasının ve bu yönde aksiyon alınmasının sağlanmasıdır. Bu amaçla birinci hatta konumlandırılan yönetişim organına amaç ve faaliyetlerin paydaş öncelikleriyle uyumunun sağlanması sorumluluğu verilmiştir. Model kapsamında üçüncü hatta yer alan iç denetim fonksiyonu güvence çalışmalarıyla paydaş menfaatlerinin korunmasına yönelik makul güvence sunmaktadır. Ayrıca, dış güvence sağlayıcıları paydaşların çıkarlarının korunmasına yönelik yürürlükte olan düzenlemelerle ilgili beklentilerin karşılanmasına ilişkin makul güvence sunacaklardır.

Sonuç olarak, Üçlü Hat Modeli'nin paydaş beklentilerini ve çıkarlarını önemseyen bir yapı üzerine kurulmuş olması, bu amaçla yönetişim organına sorumluluk atfetmesi ve iç denetim ve dış güvence sağlayıcıları tarafından bu amaca hizmet eden çalışmaları vurgulaması açısından Temsil Teorisi ile benzerlik gösterdiği düşünülmektedir.

Üçlü Hat Modeli gerek yönetim kurulunu da barındıran yönetişim organına gerekse yönetim organına bazı sorumluluklar yüklemektedir. Yönetişim organına, yönetime sorumluluklarını devretme olanağı sağlarken buna karşın yönetim üzerinde etkin izleme ve gözetim mekanizmaları tesis etmesini beklemektedir. Bununla birlikte yönetişim organının paydaş beklenti ve çıkarlarını dikkate alması gerekliliği de vurgulanmaktadır. Ayrıca, yönetim organından da yönetişim organı ile sürekli iletişim halinde bulunması ve periyodik raporlamalar yapması beklenmektedir. Model kapsamında önerilen bu yapı Yönetsel Egemenlik Teorisi kapsamında ortaya çıkabilecek problemlerin giderilmesine katkı sağlayacak bir çerçeve olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, modelde yer alan iç denetim faaliyetleri, yöneticilerin kişisel menfaatlerini ön planda tutmalarına, paydaş beklentilerini dikkate almamalarına ve yönetim tarafından birinci hatta yapılacak bilgilendirmelere yönelik ortaya çıkacak sorunlara çözüm olarak düşünülebilir.

Sonuç olarak, Üçlü Hat Modeli kapsamında yer verilen yönetişim ve yönetim organlarının sorumlulukları ile iç denetim faaliyetlerinin kapsamı Yönetsel Egemenlik Teorisi'ne göre ortaya çıkabilecek sorunlara çözüm önerisi olarak değerlendirilmektedir.

Üçlü Hat Modeli işletme içerisinde ve işletme ile paydaşlar arasında ilişkilerin varlığına vurgu yapmaktadır. Birinci hatta konumlandırılan yönetişim organı işletmenin paydaşlarıyla olan ilişkileri yönetmektedir. Bu açıdan gerek model gerekse İşlem Maliyeti Teorisi ilişki odaklı yaklaşıma sahiptir. İşlem Maliyeti Teorisi Üçlü Hat Modeli'nde yer alan üçüncü hat sorumluluklarına da vurgu yapmaktadır. Teoriye göre iç denetim faaliyetleri sonucu üretilen çıktılar üst yönetime işlem maliyetlerinin düşürülmesi, verimlilik artışı sağlanması ve gerçekleştirilen işlemlere yönelik risklerin etkin yönetimi açısından katkı sunmaktadır. Bu teori kapsamında iç denetim faaliyetleri kontrollerin etkinliği ve yeterliliğine yönelik yapacağı analizlerle üst yönetime yol gösterecek ve işlem maliyetlerinin etkin yönetimini destekleyecektir. Üçlü Hat Modeli iç denetimi işletmelerin yönetişim, risk yönetimi ve iç kontrol mekanizmalarının etkinliğini gözden geçiren bağımsız bir faaliyet olarak tanımlamaktadır. İç denetimin tanımlanan görevlerini yerine getirmesi teoride belirtilen işlem maliyetlerinin etkin yönetimi açısından işletme yönetimlerinin ihtiyaç duydukları bilgilerin sağlanmasına katkı sunacaktır.

Sonuç olarak, Üçlü Hat Modeli'nin gerek işletme içerisindeki gerekse işletme ile paydaşları arasındaki ilişkilere odaklanması ve iç denetimden beklentileri açısından İşlem Maliyeti Teorisi ile bağdaştığı düşünülmektedir.

Üçlü Hat Modeli'ne göre yönetişim organı yönetime yetki devreder, sorumluluk verir, ihtiyaç duyulan kaynakları yönetim organına sağlar ve bu kaynakların etkin kullanımını izlemekten sorumludur. Yönetim organı ise birinci hat rolleri kapsamında kendisine yönetişim organı tarafından sunulan kaynakların kullanımına yön verir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Kaynak Bağımlılığı Teorisi'nde ifade edilen yönetim kurulunun kaynak temini sorumluluğu modelde temin açısından birinci hatta, kullanım ve yön verme açısından ise birinci hat rolleri kapsamında yönetim organına verilmiştir.

Bununla birlikte, Üçlü Hat Modeli kapsamında bağımsız güvence ve tavsiye sunmakla görevlendirilmiş olan iç denetim fonksiyonu tarafından gerçekleştirilecek çalışmalar da

yönetişim organı tarafından yönetim organına sağlanan kaynakların yönetim organı tarafından ne kadar etkin, şirket ve paydaş menfaatlerini gözetecek şekilde kullanıldığına yönelik yönetişim organına makul güvence sağlayacaktır. Ayrıca, dış güvence sağlayıcıları tarafından sunulan ek güvence hizmetlerinin de bu amaca hizmet edebileceği düşünülmektedir. Yönetişim organına üçüncü hat ve dış güvence sağlayıcılar tarafından sağlanacak söz konusu hizmetler birinci hattın kaynak temin kararlarının şekillenmesine destek sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Üçlü Hat Modeli kapsamında önerilen çerçeve, işletmenin faaliyetlerini sürdürebilmesi için bazı kaynaklara ihtiyacı olduğunu vurgulaması, yönetişim organının yönetim organına işletmenin ihtiyacı olan kaynakları sağlama sorumluluğunun bulunması ve üçüncü hat ve dış güvence sağlayıcılarının süreçteki rolleri açısından Kaynak Bağımlılığı Teorisi ile örtüşmektedir.

Miyop Piyasa Teorisi'ne göre kısa vadeli getirilere olan rağbet kurumsal yönetim sorunlarına sebebiyet vermektedir. Bu durum, işletme yöneticilerini paydaş menfaatlerini gözeten uzun dönemli yatırım kararlarından ziyade kısa sürede yüksek getiri sağlayacak yatırımlara yöneltmektedir. Üçlü Hat Modeli'nde önerilen yapı paydaşların menfaatlerini dikkate almakta ve yönetim kademesinin paydaş çıkarlarıyla ters düşecek şekilde karar almalarını engelleyecek yapı, süreç ve sorumlulukları tanımlamaktadır. Bu amaçla, modelde, yönetişim organına gözetim sorumluluğu verilmiş ve üçüncü hat rolleri kapsamında iç denetim faaliyetlerine yönetişim organının söz konusu sorumluluğunu etkin yerine getirmesini teminen sunacağı güvence çalışmalarıyla yönetişim organına destek olma rolü yüklenmiştir. Üçüncü hat tarafından gerçekleştirilecek çalışmalar ile yönetimin işletme ve paydaş çıkarlarını ne ölçüde dikkate aldığına yönelik yönetişim organına bilgiler sunulabilecektir. Ayrıca, ikinci hatta yer alan işletme yönetimine verilen periyodik raporlama sorumlulukları ile kurum içi izleme mekanizmalarının etkinliğinin artırılması amaçlanmıştır.

Sonuç olarak; model kapsamında yönetişim organına verilen gözetim sorumluluğu, bu sorumluluğun yerine getirilmesi esnasında iç denetim fonksiyonu tarafından verilecek destek, işletme yönetiminden beklentiler ve modelin paydaş menfaatlerini ön planda tutması hususlarından hareketle Üçlü Hat Modeli'nin, Miyop Piyasa Teorisi kapsamında öne sürülen kurumsal yönetim problemlerini önlemeye yönelik öneriler sunduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

6. SONUÇ

Geçmiş dönemlerde gerek özel gerekse kamu sektörlerde yaşanan şirket çöküşleri ve skandallar zayıf kurumsal yönetim mekanizmalarının şirketlere, hissedarlar başta olmak üzere tüm paydaşlara, işletmelerin faaliyet gösterdikleri sektörlere ve genel ekonomik faaliyetlere ne ölçüde olumsuz etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Kurumsal yönetim ilke ve prensiplerinin benimsenmesi, işletmeler nezdinde eksiksiz uygulanması ve kurum içi yapı ve iletişim mekanizmalarının bu çerçevede düzenlenmesi kurumsal yönetimden beklenen faydaların sağlanabilmesi açısından oldukça önem taşımaktadır.

Çalışmanın amacı literatürde kurumsal yönetime yönelik olarak öne çıkan teoriler çerçevesinde Üçlü Hat Modelinin değerlendirilmesi olarak belirlenmiştir. Kurumsal yönetime ilişkin vekâlet teorisi, paydaş teorisi, kaynak bağımlılığı teorisi, temsil teorisi, işlem maliyeti teorisi, miyop piyasa teorisi ve yönetsel egemenlik teorisi açıklanmış ve modelde öngörülen yapı ile

tanımlanan aktörlerin rol ve sorumlulukları bahse konu teoriler kapsamında incelenmiştir. Söz konusu teoriler genel olarak işletmelerin yönetsel yapılarına, paydaş ilişkilerine, paydaş, işletme üst yönetimi ve yöneticilerinin eğilimlerine, taraflar arasında ortaya çıkabilecek menfaat farklılıkları ve çıkar çatışmalarına, işletme yöneticilerinin eğilimlerine odaklanmaktadır. Ortaya çıkabilecek problemleri tanımlamakta, problemlerin sebeplerini irdeleyerek çözüm önerilerine ışık tutmaktadır.

Üçlü Hat Modeli'nin kurumsal yönetim teorileri perspektifinden değerlendirilmesi neticesinde bahse konu modelin;

- Şeffaflık ve hesap verebilirlik başta olmak üzere kurumsal yönetim ilkelerine vurgu yapması,
- İşletme ile tüm paydaşları arasındaki ilişkileri düzenleme amacını gütmesi,
- Paydaşların beklentilerine ve menfaatlerine odaklanması,
- İşletmelerin amaç ve faaliyetleri ile paydaşların çıkarları arasında uyumun sağlanmasına önem vermesi,
- Paydaş ilişkilerinde ve işletme faaliyetlerinde güven esasına vurgu yapması,
- Üçüncü hatta yer alan iç denetim faaliyetleri ile dış güvence sağlayıcılarının sorumluluklarını kurumsal yönetim teorileri kapsamında belirtilen problemlerin çözümüne katkı sağlayacak şekilde konumlandırması,
- Yönetişim organının kurum içi etkin yönetişim mekanizmalarını tesis etmeye yönelik atadığı roller,
- Yönetim fonksiyonuna birinci ve ikinci hatta yüklediği risk yönetimi rol ve sorumlulukları,
- Birinci, ikinci ve üçüncü hatta tanımlanan aktörlerin temel görev ve sorumlulukları

dikkate alındığında genel kabul görmüş kurumsal yönetim teorilerinden beslendiği ve söz konusu teoriler kapsamında ortaya çıkan kurumsal yönetim problemlerinin önlenmesine ve çözümüne katkı sunacak yönetişim yapılarının oluşturulmasına yönelik öneriler sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nihai olarak modelin kurumsal yönetim temelli bir bakış açısıyla tasarlanmış olduğu sonucuna varılmıştır.

Literatürde Üçlü Hat Modeli'ne yönelik olarak farklı kapsamlarda yapılan çalışmalar yer almaktadır. Bununla birlikte, modelin genel kabul görmüş kurumsal yönetim teorileri perspektifinden değerlendirilmesine yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle çalışmamızın literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. İlerleyen dönemlerde Üçlü Hat Modeli Modeli'nin COSO İç Kontrol Bütünleşik Çerçevesi veya COSO Kurumsal Risk Yönetimi Çerçevesi kapsamında analiz edilmesini konu eden akademik çalışmalarında yapılabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Akın, A., Mülkiyet Sahipliğinden Kaynaklanan Yönetim Hakkının Devri Açısından Post-modern Yönetsel Kontrol Yaklaşımları ve Stratejileri, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22, 2004.

[2] Alp, A., Kılıç, S., *Kurumsal Yönetim Nasıl Yönetilmeli*, Doğan Kitap/ İstanbul, 2014.

[3] Ayboğa, M.H., Kurumsal Yönetim ve Kurumsal Yönetim Endeksi, Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi, 5, 1, 2021.

[4] Claessens, S., Corporate Governance and Development, The World Bank Research Observer, 21, 1, 2006.

[5] Çıtak Temiz, F., Karakaya, G., Alpaslan, H.İ., Bütünleşik Bir İç Sistem Olarak Üçlü Hat Modeli. T. Ala içinde, Muhasebe Denetiminde Yeni Gelişmeler (87-104), Gazi Kitapevi/ Ankara, 2022.

[6] Demirel, D., Kamusal Retorikte Moda Trend: Yeni Kamu Yönetimi. Sayıştay Dergisi, 58, 2005.

[7] Dereköy, F., Kurumsal Yönetim ve Temel Dinamikleri, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 4, 1, 2015.

[8] Deloitte, Nedir Bu Kurumsal Yönetim? Kurumsal yönetim serisi, Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği ve Deloitte Ortak Yayını, 2016.

[9] Doğan, M., Kurumsal Yönetimin Teorik Temelleri, International Journal of Management Academy, 1, 1, 2018.

[10] Donaldson, L., Davis, J.H., Stewardship Theory or Agency Theory: CEO Governance and Shareholder Returns, Australian Journal of Management, 16, 1, 1991.

[11] Ergyun, S., *Stratejik İşbirliklerinde Kurumsal Yönetimin Önemi ve Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2013.

[12] Eulerich, M., The New Three Lines Model for Structuring Corporate Governance – A Critical Discussion of Similarities and Differences, Corporate Ownership & Control, 18, 2, 2021.

[13] Freeman R.E., Wicks A.C., Parmar, A.C., Stakeholder Theory and the Corporate Objective Revisited, Organizational Sience, 15, 3, 2004.

[14] Hillman, A., Dalziel, T., Boards of Directors and Firm Performance: Integrating Agency and Resource Dependence Perspectives, Academy of Management Review, 28, 3, 2003.

[15] Institute of Internal Auditors (IIA), The IIA's Three Lines Model. An Update of the Three Lines of Defense, 2020a. https://www.theiia.org/globalassets/site/about-us/advocacy/three-lines-model-updated.pdf. (Erişim tarihi: 03.05.2023).

[16] Institute of Internal Auditors (IIA), Global Perspectives & Insights. The Three Lines Model – An Important Tool for the Success of Every Organization, 2020b. https://iiabelgium.org/wp-content/uploads/2020/12/GPAI-Three-Lines-Model-An-

Important-Tool-for-the-Success-of-Every-Organization.pdf. (Erişim tarihi: 01.05.2023).

[17] Institute of Internal Auditors (IIA), Global Perspectives & Insights. Internal Audit and Compliance: Clarity and Collaboration for Stronger Governance, 2022. https://www.theiia.org/globalassets/site/content/articles/global-perspectives-and-insights/2022/gpi-3-lines-and-compliance/iia-gpi---3-lines-and-compliance.pdf. (Erişim tarihi: 06.05.2023).

[18] Jensen, M.C., *Self-Interest, Altruism, Incentives and Agency Theory, Corporate Governance at the Crossroads*, McGraw-Hill Companies/ New York, 2005.

[19] Kalaycıoğlu, O., *Kurumsal Yönetim Bağlamında Yönetim Kurulu Yapılarının İhracat Performansına Etkileri: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 2011.

[20] Koçel, T., *İşletme yöneticiliği*. Beta Yayım Dağıtım/ İstanbul, 2003.

[21] Koçel, T., *İşletme yöneticiliği* (15. Baskı). Beta Yayım Dağıtım/ İstanbul, 2014.

[22] Madanoğlu, M., Karadağ, E., Corporate Governance Provisions and Firm Financial Performance, International Journal of Contemporary Hospitality Management, 28, 8, 2016.

[23] Mizruchi M.S., Who Controls Whom? An Examination of the Relation Between Management and Boards of Directors in Large American Corporations, Academy of Management Review, 8, 3, 1993.

[24] Özbilger, H.İ., İç Denetime Yeni Bir Bakış: Üçlü Hat Modelinin Değerlendirilmesi. Denetişim, 22, 2021.

[25] Özsoy, Z., *Kurumsal Yönetim ve Yönetim Kurulları*, İmge Kitapevi/ İstanbul, 2011.

[26] Topcu, A., *Kurumsal Yönetim Uygulamalarının Firma Değeri Üzerine Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2007.

[27] Ülgen, H., Mirze, S.K., *İşletmelerde Stratejik Yönetim* (4. Baskı), Arıkan Basım/ İstanbul, 2007.

[28] Willis, A., Corporate Governance and Management of Information and Records, Records Management Journal, 15, 2, 2005.

[29] World Bank, Ukranian Corporate Governance Manual, 1999. https://documents1.worldbank.org/curated/en/175611468313520375/pdf/633880PUB0Corp00Box0361515B0PUBLIC0.pdf (Erişim tarihi: 09.05.2023).

[30] Yavuz, S., Yıldırım, S., Elmas, B., Kurumsal Yönetim Endeksi ile Şirket Hisse Senedi Getiri İlişkisi: Bist'de Bir Uygulama. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8, 2, 2015.

SAĞLIK ALANINDA DİJİTAL PAZARLAMA MAKALELERİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Prof. Dr. Özgür Demirtaş[1], Öğr. Gör. Etem Hızaler[2]

[1]Kayseri Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-2495-2124

[2] Kayseri Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ORCID ID: 0000-0002-6924-1051

ÖZET

Dijitalleşmenin gelişmesi sağlık alanında önemli değişimlere yol açmıştır. Sağlık sektörünün kendine has özelliği olmasından dolayı, pazarlama yöntemi diğer sektörlerin pazarlama yöntemlerinden farklılık göstermektedir. Bu çalışmada sağlık alanında dijital pazarlama ile ilgili Web of Science (WOS) veri tabanında yayınlanan makalelerin bibliyometrik bir şekilde incelenmesi amaçlanmıştır. Analiz için WOS veri tabanından "health" ve "digital marketing" anahtar kelimeleri taranarak SSCI, SCI-EXPANDED, AHCI ve ESCI atıf dizinleri kapsamında toplam 110 İngilizce makaleye ulaşılmıştır. Ulaşılan veri setinde ağ haritası ve düğümler ilişkilerini ortaya koymak için VOSviewer yazılımı kullanılmıştır. Ağ haritasına bakıldığında "digital marketing" en fazla kullanılan anahtar kelime, referans ortak atıf ağında güçlü bağlantılara sahip ve en fazla alıntı yapılan makale Kelly (2015)'nin çalışması, en çok atıf alan ve bağlantısı güçlü olan dergiler "Public Health Nutrition" ve "Journal of Medical Internet Research" belirlenmiştir. Son yıllarda sağlık alanında kullanılan dijital pazarlama yöntemlerinin gelişimine paralel olarak, yapılan çalışmalarında hız kazandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Sağlık, Dijital Pazarlama

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF DIGITAL MARKETING ARTICLES IN HEALTH

ABSTRACT

The development of digitalization has led to significant changes in the field of health. Due to the uniqueness of the health sector, the marketing method differs from the marketing methods of other sectors. In this study, it is aimed to examine the articles published in the Web of Science (WOS) database related to digital marketing in the field of health in a bibliometric way. For analysis, "health" and "digital marketing" keywords were scanned from the WOS database and a total of 110 English articles were reached within the scope of SSCI, SCI-EXPANDED, AHCI and ESCI citation indexes. VOSviewer software was used to reveal the network map and node relationships in the obtained data set. Looking at the network map, "digital marketing" is the most used keyword, it has strong links in the reference co-citation network and the most cited article is the study of Kelly (2015), the most cited and strongly linked journals are "Public Health Nutrition" and " Journal of Medical Internet Research" was determined. In parallel with

the development of digital marketing methods used in the field of health in recent years, it has been determined that the studies have gained momentum.

Keywords: Technology, Health, Digital Marketing

GİRİŞ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sağlık hizmetleri insanların yaşamlarında her zaman önemli bir yere sahiptir. Sağlık sektörü diğer sektörlerden farklı olarak geniş bir kitleye hizmet sunmaktadır. Dijitalleşmenin gelişmesi sağlık alanında da önemli değişimlere yol açmıştır. Sağlık hizmeti sunan gerek kamu gerek özel sektör işletmeleri rekabetle birlikte kendilerini kaliteli ve daha üretken bir hizmet sunmak mecburiyetinde hissetmişlerdir. Ürettikleri bu hizmeti sunmak için en kolay ve ulaşılabilir pazarlama yönetimi olan dijital pazarlamaya ihtiyaç duymuşlardır. İnternet ortamında bu yöntemi kullandıkları gibi çevrimiçi platformlar ve sosyal medya aracılığıyla bu yöntemi fazlaca kullanmaktadırlar (Şimdi & Aktepe, 2023). Sağlık sektöründe insan hayatı söz konusu olduğu için pazarlamada daha hassas, daha yoğun bir çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda bazı kısıtlamaları da beraberinde getirmektedir. Çünkü insanların yaşamını olumsuz etkileyecek yönlendirmelere fırsat vermeden hedef kitleye ulaşarak, doğru yönlendirmeleri yapacak yöntem ve tekniklere ihtiyaç duyulmaktadır. Dijital pazarlama alanındaki bu ihtiyaç, tüketici davranışlarındaki değişikliklerden kaynaklı olarak ortaya çıkmakta ve sektörün üzerindeki etkisini göstermektedir (Kılıçarslan, 2019).

Sağlık alanında dijital pazarlamanın gelişmesiyle birlikte medikal teknolojilere olan ilgide artmaktadır. Medikal teknoloji sağlık hizmet kalitesini artırırken, kurumların maliyetlerini de arttırmaktadır. Bu durum kurumların modern pazarlama tekniklerini kullanmasını zorunlu hale getirmektedir (Karaçor & Arkan, 2014). Teknolojinin gelişimiyle birlikte hizmet alan bireylere yönelik yaklaşımlar, bilgi akışının tüketiciye yönelik olması pazarlama ve bilgi teknolojilerinin entegrasyonu dijital araç gereçlere olan ihtiyacı artırmaktadır. Tabletler, cep telefonları sayesinde gerçekleşen iletişim, sosyal medya, web siteleri, bilgisayarlar ve yapay zeka uygulamaları sağlık alanındaki pazarlamanın dijitalleşmesini sağlamaktadır. Bu dönüşüm sağlık profesyonelleri ile hasta arasındaki bilgi asimetrisini azaltmaktadır. Sağlık hizmeti almak isteyen bireylerde de davranış değişikliklerine yol açtığı gibi, sağlık hizmeti veren kurumların yapısını ve hizmet fiyatını da değiştirmektedir (Şimşir & Mete, 2021).

YÖNTEM

Sağlık alanında dijital pazarlama kavramına yönelik olarak Web of Science (WOS) veri tabanında yer alan makaleler belirlenerek araştırma konusunu içeren çalışmalar çeşitli parametrelerin incelenmesi amacıyla bibliyometrik analiz tekniğinden faydalanılmıştır. Kullanılan teknikle sağlık sektöründe dijital pazarlamayı konu alan araştırmalar dağılımları ortaya koymak, alanda önde gelen araştırmacıların tespit etmek ve aynı zamanda çalışmalar arasındaki ağ yapısını ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

Araştırmanın veri setine WOS üzerinden 27.04.2023 tarihinde erişim sağlanmış olup, konuya ilişkin durumu ortaya koymak amacıyla geçmişten belirtilen tarihe kadar olan yayınlanmış makaleler araştırmanın veri setini oluşturmaktadır. Verilere ulaşabilmek için “digital marketing” ve “health” anahtar kelimeleri konu seçilerek veri tabanında beraber aratılmıştır. Böylece anahtar kelimeler makalelerin; başlık anahtar kelime ve özet bölümlerinde incelenmiştir. Ulaşılan veri setinde SSCI, SCI-EXPANDED, AHCI ve ESCI atıf dizinlerinde

taranıyor olması ve aynı zamanda sadece makale olarak İngilizce dilinde basılı olması kriterleri istenmiştir.Anahtar kelimelerle yapılan tarama sonucunda 112 veriye ulaşılmış bunlardan biri Portekizce diğeri İspanyolca dilinde olduğu için çıkarılarak İngilizce dilinde 110 veri araştırmaya dahil edilmiştir.

Kısıtlamalar sonucunda elde edilen verilerin öncelikle yazar ortak atıfı, anahtar kelime, dergi ortak atıfı, referans ortak atıfı ve ülkeler işbirliği üzerine bibliyometrik analizleri yapılmıştır.

BULGULAR

Çalışmada 110 makale çerçevesinde elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmaktadır. Öncelikle anahtar kelimelere göre ağ analizi sonuçları elde edilmiştir. Sonuçlar Şekil-1'de sunulmaktadır.

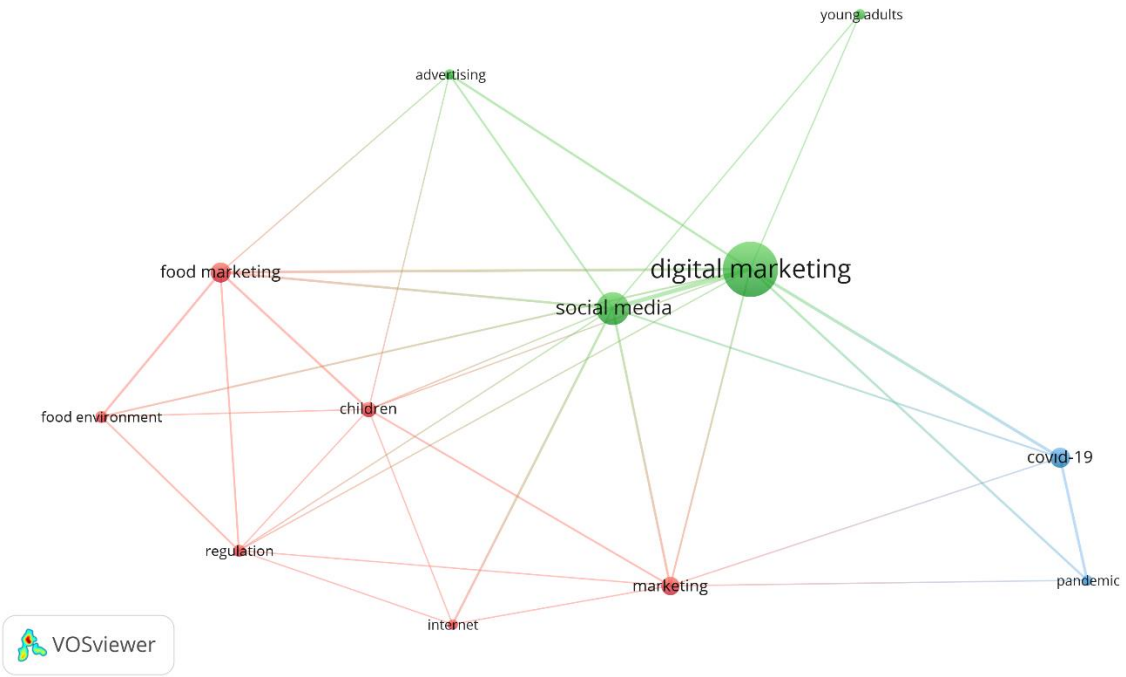

Şekil-1:*Makalelerin anahtar kelime ağı*

Şekil 1'de verilen anahtar kelime ağına ilişkin görselde dijital pazarlama en çok kullanılan anahtar kelimeyi oluşturmaktadır. Bu kelimeyi sosyal medya, yiyecek pazarlama, covid-19, pazarlama ve çocuk kelimeleri takip etmektedir.

Aşağıdaki Şekil-2'de sağlık ve dijital pazarlama alanında yapılan çalışmaların referans ortak atıf ağı verilmiştir.

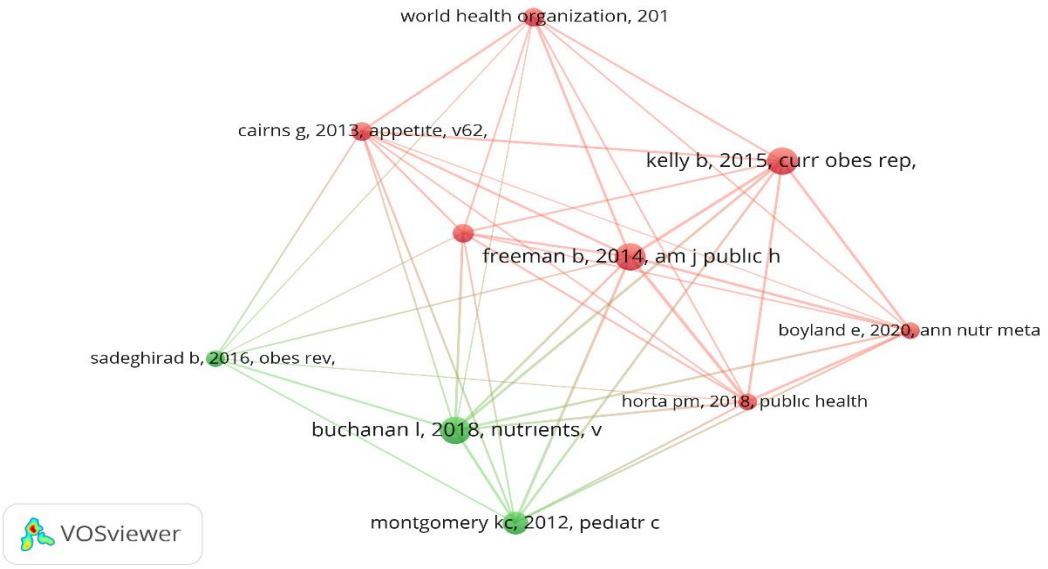

Şekil-2: *Makalelerin Referans Ortak Atıf Ağı*

Freeman (2014), Kelly (2015), Buchanan'ın (2018) yapmış olduğu çalışmalar referans ortak ağı haritasında en güçlü düğümler olarak ortaya çıkmaktadır.

Dergi atıf ağı haritası ise aşağıdaki Şekil 3'teki görselde verilmiştir.

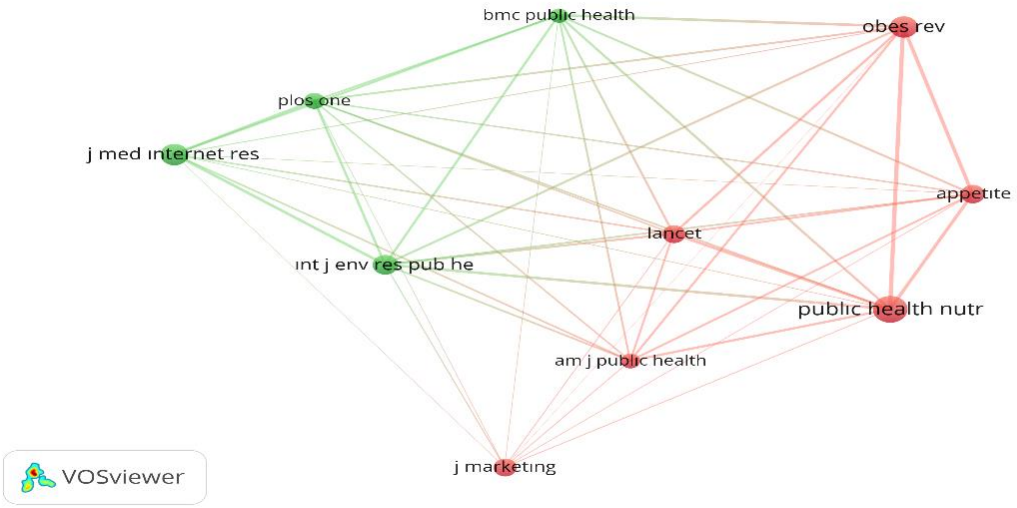

Şekil 3: *Dergi Atıf Ağı*

"Public Health Nutrition" ve "Journal of Medical Internet Research" dergileri, dergi atıf ağı haritasında en güçlü düğümler olarak ortaya çıkmaktadır. Ağ haritasına göre sağlıkta dijital pazarlama alanında yapılan çalışmaların az olduğunu ifade etmek mümkündür.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sağlık sektörü hayati öneme sahip olması ve çıktısının direk insana dokunması nedeniyle diğer sektörlere göre biraz daha ön plandadır. Bu durum pazarlama olanaklarında da farklılıklara neden olmuştur (Çavmak, 2021). Dijital pazarlama hastaların tedaviye ulaşmasında zaman ve maliyet açısından avantajlar sunmaktadır. Bu da gelişiminin hızlanmasına önemli katıda bulunmaktadır.

Çalışma bulgularında "digital marketing" en fazla kullanılan anahtar kelime, referans ortak atıf ağında güçlü bağlantılara sahip ve en fazla alıntı yapılan makale Kelly (2015)'nin çalışması, en çok atıf alan ve bağlantısı güçlü olan dergiler "Public Health Nutrition" ve "Journal of Medical Internet Research" belirlenmiştir.

Günümüzde sağlık işletmeleri, kullanıcıların hızlı erişim sağladığı platformlarda görünür olmak istemekte ve bünyesinde sağlık profesyonellerinin yanında donanımlı pazarlama ekiplerine de ihtiyaç duymaktadır. Sağlık işletmelerini ihtiyaca yönelten sebep tüketici profillerinin değişmesi ve sürdürülebilir bir rekabet üstünlüğünün oluşturulmasıdır. Dijital pazarlama teknik ve uygulamaları günümüzde sürdürülebilirlik adına daha artan bir önem stratejik bir yönetim aracı haline gelmiştir. Gelecekte sağlık alanında tele cerrah, derin öğrenme uzmanı, yapay gerçeklik terapisti, hasta asistanı, gibi dijital odaklı mesleklerin oluşması yanında, sanal hasta ziyaretleri ve tele tıp uygulamalarının yer alacağı düşünülmektedir.

Son yıllarda sağlık alanında kullanılan dijital pazarlama yöntemlerinin gelişimine paralel olarak, yapılan çalışmalarında hız kazandığı gözlenmektedir. Sağlık alanındaki dijital pazarlama yöntem ve tekniklerinin önümüzdeki yıllarda diğer sektörlerle de koordinasyon halinde gelişerek daha geniş yelpazede kabul görmüş bir uzmanlık alanı olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda gelecek araştırmaların bu yönde inceleme ve araştırma yapmalarının literatüre anlamlı kazanımlar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

Çavmak, D. (2021, Ağustos 01). Sağlık Hizmetlerinde Dijital Pazarlama Uygulamaları. *Artikol Akademi*, s. 103-120.

Karaçor, S., & Arkan, A. (2014). Sağlık Kuruluşlarında Pazarlama: Sağlık Pazarlama Karması Unsurlarının Hasta/Müşteri Açısından Önemi Üzerine Bir Araştırma. . *Selçuk İletişim*, 90-118.

Kılıçarslan, M. (2019). Dünyada ve Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Dijital Pazarlanması. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 1145-1149.

Şimdi, R. Ü., & Aktepe, H. S. (2023, Mart 10). Sağlık Hizmetlerinde Dijital Pazarlama. *Güncel Gelişmelerle Pazarlama: Konular ve Araştırmalar I*, s. 219-235. doi:10.58830/ozgur.pub87.c297

Şimşir, İ., & Mete, B. (2021, Mayıs 17). Sağlık Hizmetlerinin Geleceği: Dijital Sağlık Teknolojileri. *Journal of Innovative Healthcare Practices*, s. 33-39.

THE RELATIONSHIP BETWEEN BURNOUT AND INTENTION TO LEAVE THE JOB: MODERATING VARIABLE ANALYSIS

Dr. Öğr. Üyesi Murat YILDIRIM

Tokat Gaziosmanpasa University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
ORCID No 0000-0002-0204-6446

ABSTRACT

Bank employees constitute one of the essential occupational groups in the service sector experiencing burnout syndrome. Burnout has a solid connection with leaving the job, which is one of the critical results in the organization. However, it is difficult to say that this strong bond is always valid under different groups. Therefore, the study aims to investigate the moderator roles of gender and marital status variables in the relationship between burnout and turnover intention of bank employees. The study data were obtained through questionnaires directed to bank employees working in the Kayseri city center. The convenience sampling method was used as the sampling method. The questionnaire used in the study consists of three parts. In the first part, some statements were directed to the participants to obtain the demographic variables; in the second part, there is the Turkish version of the Maslach Burnout scale; and in the last part, there is the Intention to Leave the Job scale. SPSS 26 and AMOS 23 package programs were used to evaluate the data. The first model established in the study investigates the effect of burnout on the intention to leave the job in all groups, and the relationship obtained was found to be statistically significant ($\beta = 0.898, p < 0.001, R^2 = 0.81$). The second model established investigates the moderator role of the gender variable in this relationship, and this relationship was examined under two different groups. The results obtained from the second model were statistically significant in females ($\beta = 0.885, p < 0.001, R^2 = 0.78$)and males ($\beta = 0.903, p < 0.001, R^2 = 0.81$). The Critical Ratio z-value was examined to test whether gender as a modulatory variable showed a difference in the relationship. Since the ratio value was $-0.018 < 1{,}96$, it was revealed that gender did not have a moderator role in the relationship between burnout and intention to leave. The third model investigated whether marital status was a moderator variable in the relationship. In this model, there are two groups, and they consist of married and single individuals. The findings obtained showed statistically significant results in married individuals ($\beta = 0.831, p < 0.001, R^2 = 0.69$) and single individuals ($\beta = 0.940, p < 0.001, R^2 = 0.88$). Whether marital status plays a role as a moderator variable in the model was evaluated by looking at the Critical Ratio z value. Since the ratio value was 1.943 < 1.96, it was found that marital status did not have a role as a moderator variable in the model. These findings show that marital status is more likely to be a moderator variable than gender. However, the path coefficient is relatively high in all three models, and the same situation is observed in different groups.

Keywords: Multiple Group Analysis, Moderator Variable Analysis, Structural Equation Modeling

1. INTRODUCTION

Since the service sector has a customer-oriented structure, it focuses more on emotional labor than other sectors. Today, the high return from the service sector and the fact that customers have various alternative conditions for receiving services increase the competition in this sector. The sector rapidly consumes the emotional labor of its employees since it is founded on human capital, and the most critical factor in achieving its goals is the quality of service of its employees.

The financial sector constitutes an integral part of the service sector. According to a study conducted in the USA, it has been determined that one of the ten most stressful professions is the financial sector. Bank employees or investment specialists must provide the best service to their customers under today's competitive conditions and establish a good bond with them. In addition to this situation, employees are also expected to meet the demands coming from their institutions. Under these conditions, financial sector employees work under much pressure. In addition, situations that cannot be corrected by employees, such as government regulations, changes in the market structure, and sudden developments in the stock, also cause them to come under pressure. Long-term stress and job requirements will cause employees to consume their emotional resources. As a result of this situation, burnout syndrome manifests itself in employees (Arı et al., 2010: 144; Keser, 2012: 456; Maslach and Schaufeli, 1993: 1-3; Özgen and Perçin, 2010: 198).

Burnout is observed in occupational groups with much communication with people due to their job and in which emotional labor is spent a lot, or in idealistic individuals under these conditions. The concept of burnout was first defined by clinical psychologist Herbert Freudenberger in 1974, and many researchers have developed definitions and even models with the fundamental dynamics of this concept in the following periods. (Basım and Şenen, 2006: 16; Kaçmaz, 2005: 29; Torun, 1997: 47).

According to Freudenberger (1974: 159), burnout is defined as *"the state of being exhausted in the internal resources of the individual as a result of failure, weariness, loss of power and energy as a result of overload or unfulfilled demands"* (Freudenberger, 1974: 159).

The results of burnout seen in employees can be given personally and within the organization. Burnout results in the organization have been determined as a "decrease in job satisfaction, organizational commitment, job performance, and motivation, and as a result, leaving the job" (Akça, 2008: 117; Keser, 2012: 464).

The link between burnout and leaving the job is quite strong (Weisburg, 1994: 4). The turnover rate in the service sector is two times higher than in other sectors (Buick and Thomas, 2001: 304). Qualified and high-performing employees have a very critical place in the industry. The departure of such an employee will put the organization in serious trouble unless an employee can replace him. Therefore, the organization should be careful about this issue so that the employees do not experience burnout syndrome, which leads to the intention to quit (Arı et al., 2010: 144).

When we look at the literature for intention to leave the job, it is seen that many definitions are made. One of these definitions Rusbult et al. (1988) described as *"destructive and active actions that employees show when they are not satisfied with their work conditions"* (Torun, 2016: 220).

Burnout is mentioned in the literature as one of the factors that cause intention to leave the job (Jackson & Maslach, 1982; Lazaro et al., 1984; Jackson et al., 1986; Maslach and Schaufeli, 1993; Singh et al., 1994; Weisberg 1994). In addition, when the relationship between burnout and intention to leave the job was examined, it was observed that there was a positive relationship. Studies have found that as burnout increases, intention to leave the job also increases (Arı et al., 2010: 144- 146; Aslan and Etyemez, 2015: 482-507; Schaufeli and Bakker, 2004: 293; Weisberg, 1994: 4; Yıldırım et al., 2014: 34- 44). The following hypothesis was established for this study with the support of previous period findings and literature.

H_1: There is a positive causal relationship between the burnout levels of bank employees and their intention to leave the job.

In their study, Cotton and Tuttle discussed the factors affecting the intention to leave the job under three main headings. These are "work-related factors, environmental factors, and personal factors." Personal factors include *"age, gender, seniority, marital status, number of dependents, and intelligence"* (Cotton and Tuttle, 1986: 55-70). Much work has been done in the field of intention to quit. Among these, studies (Blegen, Mueller, & Price, 1988; Cotton & Tuttle, 1986; Griffeth, Hom & Gaertner, 2000; Lewis, 1992; Price & Mueller, 1993) deal with demographic variables that affect intention to leave the job. The findings obtained from these studies about gender, marital status, or the number of dependent individuals are as follows: Women have less intention to quit their job than men and want to continue to be in the organization. The opposite of this finding was observed in military organization employees. It has been determined that male employees tend to quit their jobs more than female employees. An individual's responsibility to his immediate environment can be described as children, the number of dependents, and marital status. In this respect, it has been determined that individuals more responsible for their immediate environment have a low tendency to quit their job. It has been determined that married employees are less likely to quit their jobs than single employees (Yıldız, 2008: 45- 48).

As a result of the literature and findings mentioned above, the following hypotheses were established for the study.

H_2: Gender is the moderator variable in the relationship between burnout and intention to leave the job of bank employees.

H_3: Marital status is the moderator variable in the relationship between burnout and intention to leave the job of bank employees.

2. METHODOLOGY OF THE STUDY

2.1 The Universe and Sample of the Study

The universe of the study consists of bank employees working in the city center of Kayseri, Turkey. The convenience sampling method was used as the sampling method in the study. The

study data were obtained through questionnaires directed to bank employees. The total sample size is 392.

2.2 Scales Used in the Study and Formation of the Questionnaire

The questionnaire used in the study consists of three parts. Before the first part of the questionnaire, the introductory part was prepared to include information about the study. In the first part, Maslach Burnout Scale was used to measure burnout in bank employees. The Maslach Burnout Scale was adapted to Turkish by Ergin (1992) and consisted of 22 statements. Emotional exhaustion, the sub-dimensions of the burnout scale, consists of 9, depersonalization 5, and low sense of personal accomplishment, eight items in total (Ergin 1992: 22-25). In the second part, some statements were directed to the participants to obtain the demographic variables. In the last chapter, Cammann et al. (1979), Camp (1994), Mathieu and Zajac (1990), and Seashore et al. (1982) and the Intention to Leave the Job Scale developed by The scale consists of 5 statements in total (Jung & Yoon, 2013: 13). Both scales used are 5-point Likert-type scales.

2.3 Evaluation of Data

Study data were evaluated using SPSS 26 and AMOS 23 package programs. First of all, the demographic structure was discussed for the study. Then, reliability analyses were made for each scale, and the validity of the scales was obtained by confirmatory factor analysis. In line with the hypotheses of the study, a total of three models were established. The first model deals with the relationship between burnout and intention to leave the job in all groups. The second model was established to investigate whether gender played a moderator role in this relationship. Similarly, the third model was established to investigate the moderator relationship of marital status in this relationship. All models were performed by creating measurement and structural models using the AMOS 23 program. In addition, multiple group analysis was performed for moderator variable analysis. The test of whether the moderator variable is significant was evaluated by considering the Critical ratio z value.

3. ANALYSIS and FINDINGS

The findings are presented in three parts. The first part includes descriptive statistics of the sample, reliability analyses of the scales, and correlation analysis. In the second part, first and second-level confirmatory factor analysis findings are included for the construct validity of the scales. The findings for the three models mentioned are given in the last section. The first section's findings are as follows:

Chart 1. Demographic Characteristics of Participants

Demographic features		Frequency	%
Gender	Female	157	40.1
	Male	235	59.9
Marital Status	Married	237	60.5
	Single	155	39.5

Reliability analysis results and some descriptive statistics of the scales related to intention to leave work, including the burnout scale and its sub-dimensions, are given in Chart 2.

Chart 2. Reliability Levels of the Scales

Scales	Cronbach Alpha	Mean	S.d.	Skewness	Kurtosis
Burnout Scales	.789	3.066	.527	.238	.270
-Emotional Burnout	.917	2.903	1.034	.148	-.653
-Depersonalization	.743	2.289	.845	.780	.695
- Low Sense of Personal Achievement	.729	3.729	.653	-.560	1.092
Intention to Leave the Job Scale	.910	2.739	1.084	.262	-.698

When Cronbach's Alpha coefficients are examined for the burnout scale, its sub-dimensions, and the intention to leave the job, the results show that the internal consistency coefficients for the scales are sufficient to be used in scientific studies (Özdamar 2013: 554-555). When the skewness and kurtosis values of the scales and sub-dimensions are examined, a change in the range of ±1.5 indicates that the data show a normal distribution (Tabachnick & Fidell, 2013).

The correlation relationship between the variables is given in Table 3. Here, it is seen that all relations are significant. Only the low sense of personal accomplishment variable must be clarified, which has a negative relationship with all variables. This sub-dimension is a dimension that includes reverse expressions in the burnout scale. Expressions in this sub-dimension were not included in the analysis by reverse coding. For this reason, it shows a significant negative relationship.

Chart 3. Correlation Analysis of Scales

Scales	Correlation			
EmotionalBurnout	1			
Depersonalization	.599**	1		
Low Sense of Personal Achievement	-.287**	-.363**	1	
Intention to Leave the Job Scale	.780**	.567**	-.239**	1

**p<0.01

The second part of the findings section includes the confirmatory factor analysis results of the scales. Before performing confirmatory factor analysis, explanatory factor analysis was performed. For this, first of all, KMO and Bartlett sphericity tests were carried out. Thus, sufficient sample size and the orthogonality of the correlation matrix formed by the variables were discussed. Findings obtained in the burnout scale, the KMO value is .903, and the Bartlett sphericity test p(sig)=0.00<0.05. The findings for the intention to leave the job scale are a KMO value of .870 and Bartlett sphericity test p(sig)= 0.00<0.05. As a result of these findings, explanatory factor analysis was performed for both scales. The analysis excluded variables with factor attributions below 0.35 and attributions with a difference of less than 0.1 in more than one dimension (Karagöz, 2014: 656). After the explanatory factor analysis, first and second-level confirmatory factor analyzes were performed for the burnout scale, and the results are as follows:

Chart 4. Goodness-of-fit Results of the First-level Confirmatory Factor Analysis of the Burnout Scale

Fit Index	Good Fit	Acceptable Fit Index	Analysis results
χ^2/sd	≤3	< 5	3.009
GFI	≥0,90	0,89-0,85	.932
AGFI	≥0,90	0,89-0,85	.896
CFI	≥0,97	0,96-0,95	.952
IFI	≥0,95	0,94-0,90	.952
RMSEA	≤0,05	0,06-0,08	.072

According to the results of fit indices, frequently mentioned in the literature and accepted in terms of evaluation, the first-level confirmatory factor analysis results are considered entirely appropriate (Tabachnick & Fidell, 2007: 720). The original three-factor structure of the burnout scale has been validated. In addition, a significant (p<0.001) relationship between all expressions to sub-dimension factors was also obtained. The findings obtained in the second level confirmatory factor analysis results are as follows:

Chart 5. Goodness-of-fit Results of the Second-Level Confirmatory Factor Analysis of the Burnout Scale

Fit Index	Good Fit	Acceptable Fit Index	Analysis results
χ^2/sd	≤3	< 5	3.009
GFI	≥0,90	0,89-0,85	.932
AGFI	≥0,90	0,89-0,85	.896
CFI	≥0,97	0,96-0,95	.952
IFI	≥0,95	0,94-0,90	.952
RMSEA	≤0,05	0,06-0,08	.072

The second-level confirmatory factor analysis results have the same goodness of fit as the first level. This is an expected situation. The second level of confirmatory factor analysis is to obtain the appropriate form structure of the original scale and to allow testing of the claims in the hypotheses. The relationship between the sub-dimensions of the burnout scale is $\beta = .794, p < 0.001$in emotional exhaustion, $\beta = .729, p < 0.001$ in depersonalization, and $\beta = -.618, p < 0.001$in the low sense of personal accomplishment sub-dimension. Here, a significant negative relationship between the low sense of personal accomplishment sub-dimension and burnout is because it has opposite expressions in the scale. The goodness of fit values of the confirmatory factor analysis results performed for the intention to leave the job, which is the second scale of the study, are given in Table 6.

Chart 6. Goodness-of-fit Results of the Confirmatory Factor Analysis of the Intention to Leave the Job Scale

Fit Index	Good Fit	Acceptable Fit Index	Analysis results
χ^2/sd	≤3	< 5	2.003
GFI	≥0,90	0,89-0,85	.994
AGFI	≥0,90	0,89-0,85	.970
CFI	≥0,97	0,96-0,95	.998
IFI	≥0,95	0,94-0,90	.998
RMSEA	≤0,05	0,06-0,08	.051

In this scale, the relationship between all observed and latent variables was significant (p<0.001). Three different models were established in the last part, and moderator variable analysis was performed. The first model explores the causal relationship of burnout to the intention to leave the job in all groups. The second model explores the moderator role of gender, and the third model explores the moderator role of marital status in this causal relationship. The structure representing these models is given in Image 1.

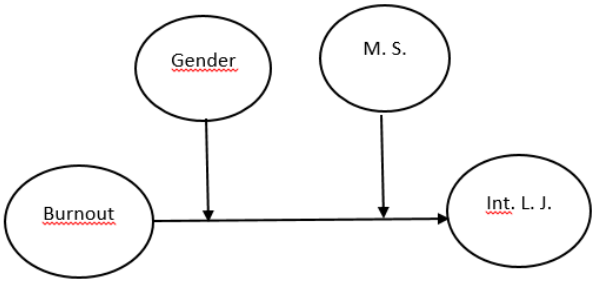

Image 1. Moderator Variable Research Model

Models under all groups of the first model were analyzed by establishing both a measurement and a structural model. The results showed a statistically significant causal relationship between burnout and intention to leave the job ($\beta = 0.898, p < 0.001, R^2 = 0.81$). The results of the goodness of fit values of the model are given in Chart 7.

Chart 7. Model Goodness of Fit Values in the Relationship between Burnout and Intention to Leave Job

Fit Index	Good Fit	Acceptable Fit Index	Analysis results
χ^2/sd	≤3	< 5	2.682
GFI	≥0,90	0,89-0,85	.910
AGFI	≥0,90	0,89-0,85	.878
CFI	≥0,97	0,96-0,95	.950
IFI	≥0,95	0,94-0,90	.950
RMSEA	≤0,05	0,06-0,08	.066

We can say from Chart 7 that the first model has a very good fit with the data. In the second model established, the gender groups are two groups female and male. The results obtained from the second model were statistically significant in females ($\beta = 0.885, p < 0.001, R^2 = 0.78$) and males ($\beta = 0.903, p < 0.001, R^2 = 0.81$). In this model, the critical ratio z-value was obtained to evaluate whether gender had a moderator role. This ratio value investigates whether the difference between estimates at the .05 significance level is actually significant. Since the ratio value was -0.018<1.96, it was revealed that gender did not have a moderator role in the relationship between burnout and intention to leave the job (Arbuckle 2019: 303- 304). The model goodness of fit results of the second model is given in Chart 8.

Chart 8. Model Fit Results in Gender Moderator Variable Analysis

Fit Index	Good Fit	Acceptable Fit Index	Analysis results
χ^2/sd	≤3	< 5	2.317
GFI	≥0,90	0,89-0,85	.852
AGFI	≥0,90	0,89-0,85	.801
CFI	≥0,97	0,96-0,95	.925

IFI	≥0,95	0,94-0,90	.926
RMSEA	≤0,05	0,06-0,08	.058

The third model investigated whether marital status was a moderator variable in the relationship. In this model, there are two groups, and they consist of married and single individuals. The findings obtained showed statistically significant results in married individuals ($\beta = 0.831, p < 0.001, R^2 = 0.69$) and single individuals ($\beta = 0.940, p < 0.001, R^2 = 0.88$). Whether marital status plays a role as a moderator variable in the model was evaluated by looking at the Critical Ratio z value. Since the ratio value was 1.943 < 1.96, it was found that marital status did not have a role as a moderator variable in the model. The model goodness of fit results of the third model is given in Chart 9.

Chart 9. Model Fit Results in Marital Status Moderator Variable Analysis

Fit Index	Good Fit	Acceptable Fit Index	Analysis results
χ^2/sd	≤3	< 5	2.288
GFI	≥0,90	0,89-0,85	.863
AGFI	≥0,90	0,89-0,85	.812
CFI	≥0,97	0,96-0,95	.925
IFI	≥0,95	0,94-0,90	.926
RMSEA	≤0,05	0,06-0,08	.058

4. CONCLUSION

This study deals with bank employees' burnout and intention to leave the job, which constitute an essential part of the service sector. It is common for the industry to consume much emotional labor. In addition, improving current conditions in the sector has led to competition and the emergence of new alternative resources. The pressure and stress experienced in this sector, where emotional labor is spent too much for employees, increases their burnout levels and leads them to intention to leave the job (Arı et al., 2010: 144; Maslach and Schaufeli, 1993: 1-3; Weisburg 1994: 4). Thanks to this theoretical information, the first hypothesis for the study was established that burnout explains the intention to leave the job. When we look at the literature on the intention to leave the job (Blegen, Mueller, & Price, 1988; Cotton & Tuttle, 1986; Griffeth, Hom & Gaertner, 2000; Lewis, 1992; Price & Mueller, 1993), many studies have evaluated that there may be different variables in this relationship. As a result of the literature review, it is observed that the researchers do not clarify whether the gender variable plays a moderator role in this relationship. In addition to the gender variable, another vital variable investigated is marital status, number of children, or number of dependents. Studies have shown that married individuals tend to stay at work more than single employees (Yıldız, 2008: 45-48). In light of this information, the second and third hypotheses established for the study were established in the direction of gender and marital status variables as moderator variables.

With the first model established in the study, it was obtained that burnout explains the intention to leave the job ($\beta = 0.898, p < 0.001, R^2 = 0.81$), thus the first hypothesis was supported. The first hypothesis finding overlaps with the results of other studies conducted in the field (Arı et al. 2010: 143-166; Aslan and Etyemez 2015: 482-507; Schaufeli and Bakker, 2004: 293; Weisberg, 1994: 4; Yıldırım et al. 2014: 34- 44;).

With the second and third models established in the study, it was concluded that the variables of gender (Critical Ratio z -0.018 < 1.96) and marital status (Critical Ratio z 1.943 < 1.96) were not moderator variables. As a result of these results, the second and third hypotheses were rejected. These findings also overlap with some of similar studies (Lewis, 1992; Regev 1998: 62).

The fact that the findings obtained from the study produced similar results to the literature was realized under some constraints. The constraints for the study are as follows: Cross-sectional data were used in the study since data were obtained through questionnaires for a certain group at a certain time interval. The convenience sampling method was used as the sampling method. The scales determined to measure the employees' burnout and intention to leave the job levels were used.

In future studies, we suggest reanalyzing this relationship structure with model samples with mediating variable model structures. Repeating and analyzing this relationship structure in different sectors, which are other service sector components, will allow the formation of certain theories in this field.

REFERENCES

Akça, F., *Örgütsel Tükenmişlik ve Stres*. Mahmut Özdevecioğlu ve Himmet Karadal (Ed.). *Örgütsel Davranışta Seçme Konular* içinde, Ankara, İlke Yayınları, 2008.

Arbuckle J. L., *Amos (Version 26.0) [Computer Program]*. Chicago, IL: IBM SPSS, 2019.

Arı G. S., Bal H. & Bal E.Ç. (2010). İşe Bağlılığın Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisindeki Aracılık Etkisi: Yatırım Uzmanları Üzerinde Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 15(3): 143-166.

Aslan, Z. & Etyemez S. (2015). İş görenlerin Tükenmişlik Düzeylerinin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Hatay'daki Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. İşletme Araştırmaları Dergisi.7(3), 482-507.

Basım H. N. Ve Şeşen H. (2006). Mesleki Tükenmişlikte Bazı Demografik Değişkenlerin Etkisi: Kamu' da Bir Araştırma. Ekonomi, İşletme, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi Dergisi, 2(6): 15- 23.

Buick, I., & Thomas, M. (2001). Why do middle managers in hotels burn out?. International Journal of Contemporary Hospitality Management, *13*(6), 304- 309.

Cotton J. L. And Tuttle J. M. (1986) Employee Turnover: A Meta-Analysis and Review with Implications for Research. The Academy of Management Review. 11(1): 55- 70.

Ergin, C., *Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması*, VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları. 22- 25, 1992.

Freudenberger, H. J. (1974). Staff burnout. Journal of Social Issues, 30: 159-165.

Jung H. S., and Yoon H. H. (2013). The Effects of Organizational Service Orientation on Person–Organization Fit and Turnover İntent. The Service Industries Journal. 33(1): 7- 29.

Kaçmaz, N. (2005). Tükenmişlik (Burnout) Sendromu. İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi, 68(1): 29- 32.

Karagöz, Y., *SPSS 21.1 Uygulamalı Biyoistatistik.* (1. Basım). Ankara, Nobel Yayınları, 2014.

Keser, A., *Tükenmişlik Sendromu*. Keser, A., Yılmaz, G., Yürür, S. (Ed.), *Çalışma Yaşamında Davranış: Güncel Yaklaşımlar* içinde (s.455-471). Kocaeli, Umuttepe yayıncılık, 2012.

Lewis, G.B. (1992). Men and Women toward the Top: Backgrounds, Careers, and Potential of Federal Middle Managers, Public Personnel Management, 21(4), 473- 491.

Maslach, C., & Schaufeli, W. "*History and conceptual specificity of burnout. Recent Developments in Theory and Research, Hemisphere (1- 16)*". Professional burnout: Recent developments in theory and research, (Ed) Cherniss, C., Schaufeli, W. B., Maslach, C., & Marek, T. Taylor & Francis, 1993.

Özdamar, K., *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi Cilt 1,2.* (9. Baskı). Ankara, Nisa Kitabevi, 2013.

Özgen I. Ve Perçin Ş. N., *Tükenmişlik ve Bireyin Tükenmişlikle Mücadele Yolları.* Özmen N.T. Ömür ve Topaloğlu C. (Ed.), *Çalışma Yaşamında Bireysel Gelişim Turizm İşletmelerinden Örnekler ve Uygulamalar* içinde (s.198-207). İstanbul: Beta Basım A. Ş., 2010.

Regev, E., *A study of job satisfaction, age, marital status, education, experience, perceived job alternatives, job search behavior and intention to leave the job*. Nova Southeastern University, 1998.

Schaufeli, W. B., & Bakker, A. B. (2004). Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study. *Journal of Organizational Behavior, 25*(3), 293–315.

Tabachnick, B. G. And Fidell, L. S., (Ed.), *Using Multivariate Statistics(Fıfth Edition).* A.B.D: Pearson Education, Inc 2007.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S., *Using Multivariate Statistics (6th ed.).* Boston, MA: Pearson, 2013.

Torun, A., *Stres ve Tükenmişlik*. Tevrüz, S.(Ed.*), Endüstri ve Örgüt Psikolojisi* içinde. Ankara, Türk Psikologlar Derneği ve Kalite Derneği Yayınları, 1997.

Torun, Y., *Personel Güçlendirme ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisinde Örgütsel Sinizmin Aracılık Rolü: Örgütsel Sinizm Ölçeği Geliştirmeye Yönelik Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Weisberg, J. (1994). Measuring workers′ burnout and intention to leave. International Journal of Manpower, 15(1): 4- 14.

Yıldırım, M. H. , Erul, E. E. & Kelebek, P. (2014). Tükenmişlik İle İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki Banka Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 6 (1), 34- 44.

Yıldız, S., *Örgüt Kültürünün , İşten Ayrılma Eğilimi ve Çalışan Verimliliği Üzerindeki Etkisi: Bir Ara Değişken Olarak Örgütsel Destek Algısı*, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2008.

SEKTÖREL KARBON EMİSYONU ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Müge MANGA

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID:0000-0003-2675-2182

ÖZET

Sektörel bazlı oluşan karbon emisyonunun dönemler itibariyle geçirdiği değişimlerin ortaya konulması sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması adına uygulanmak istenen politikaların belirlenmesinde oldukça önemli bilgiler sunmaktadır. Bu çerçevede son dönemlerde ortaya çıkan karbon emisyonu miktarı sektörel bağlamda ele alınarak incelenmektedir. Mevcut çalışmada Türkiye için 1990-2019 dönemindeki inşaat, sanayi, arazi kullanımı ve ormancılık, taşımacılık ve imalat sanayi, elektrik ve ısı kullanımından kaynaklı ortaya çıkan karbon emisyonu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezi çerçevesinde analiz edilmektedir. Yapılan analizde değişkenler için katsayı tahmininde ARDL yönteminden faydalanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Türkiye'de inşaat, sanayi, elektrik ve ısınma alanında gerçekleştirilen faaliyetler esnasında ortaya çıkan karbon emisyonu ile ekonomik büyüme arasında S şeklinde bir ilişki söz konusudur. Ayrıca taşımacılık sektöründe her iki değişken arasında N şeklinde bir ilişki mevcut iken, imalat sektörü, arazi kullanımı ve ormancılık faaliyetleri ile ekonomik büyüme arasında Ters-U yönünde bir ilişkinin var olduğu tahmin edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karbon Emisyonu, Sektörel Analiz, Türkiye

AN EMPIRICAL ANALYSIS ON SECTORAL CARBON EMISSIONS: THE CASEOF TURKIYE

ABSTRACT

Revealing the changes in sectoral-based carbon emissions over time provides very important information in determining the policies to be implemented to ensure sustainable development. In this framework, the amount of carbon emissions that have emerged in recent years is examined in the sectoral context. In the current study, the relationship between economic growth and carbon emissions arising from construction, industry, land use and forestry, transportation and manufacturing industry, electricity, and heat use for Turkey in the period 1990-2019 is analyzed within the framework of the Environmental Kuznets Curve hypothesis. In the analysis, ARDL method was used to estimate the coefficients for the variables. According to the findings, there is an S-shaped relationship between economic growth and carbon emissions that occur during activities carried out in the fields of construction, industry, electricity and heating in Turkey. In addition, while there is an N-shaped relationship between both variables in the transportation sector, it is estimated that there is an

Inverted-U relationship between the manufacturing sector, land use and forestry activities and economic growth.

Keywords: Carbon Emission, Sectoral Analysis, Türkiye

1.Giriş

Bazı dönemlerde ekonomik büyüme ile çevre arasındaki etkileşim yıkıcı sosyo-ekonomik sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ekonomik büyüme ülke ekonomileri için her dönem arzu edilen bir gelişme olsa da özünde doğal kaynakların tüketimini, atık oluşumunu ve kirliliği ifade eder. Bu oluşumlarla, gerçekleşen ekonomik büyümenin istenilen bir boyutta olup olmadığı sorgulanabilir bir husustur (Moutinho vd. 2017).

Ekonomik büyüme ile çevrenin bozulması arasındaki bağlantı, politika yapıcıları ve araştırmacıların odaklandığı alanlardan biridir. Ancak ekonomik büyümenin karbondioksit üzerindeki etkisini araştıran çevre ekonomisi alanında halen görüş ayrılıklarının söz konusudur. Her iki değişken arasındaki ilişkiyi açıklamada genel kabul görmüş önemli hipotezlerden biri Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezidir (Aslan vd. 2018).

EKC hipotezi ilk olarak gelir eşitsizliği ile ekonomik gelişmeyi ele alan Kuznets (1955) çalışması ile ortaya atılmıştır. Bu çalışma Grossman & Krueger'in (1991) çalışması ile geliştirilmiş olup, çevre kirliliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye evrilmiştir. Her iki değişken arasında ters-U şeklinde ilişki olduğunu ileri süren bu hipotez, ekonomik büyümenin ilk aşamalarında belirli bir dönüm noktasına kadar çevresel bozulmanın arttığını ve bu noktadan sonra ekonomik büyümedeki artışa paralel olarak çevresel bozulmada azalışın ortaya çıktığını savunmaktadır. Grossman (1995) çalışmasında ise, EKC modeli için üç olası mekanizma ile dile getirilmektedir. Bunlar, ölçek etkisi, kompozisyon etkisi ve teknik etkisidir. Buna göre, ilk olarak, kalkınmanın ilk aşamasında, bir ülke artan ekonomik faaliyetlerle birlikte kirlilik seviyesinin yükseldiği bir ölçek etkisi yaşar. Bu aşamada, politika yapıcıları ve bireyler çevresel sorunları görmezden geldiğinden çevresel bozulma devam etmektedir. İkinci aşamada, ülke daha ileri bir gelişme aşamasına girerken, kaynakların kirletici sanayi sektöründen temiz hizmet sektörüne taşınması ve temiz sanayilerin kurulması da dahil olmak üzere, ekonomi daha kirli ekonomik faaliyetlerden daha temiz ekonomik faaliyetlere doğru yapısal bir dönüşüm geçirir. Bu aşamada kompozisyon etkisi ortaya çıkmaktadır. Üçüncüsü aşamada ise, hükümetler çevreyi koruyan politikalar uyguladıkça ve vatandaşlar daha sağlıklı ve temiz bir çevre talep

ettikçe, ekonomik gelişmenin son aşamasında teknolojik ilerleme hızlanır ve bu da teknik etki altında daha düşük bir çevresel bozulma düzeyiyle sonuçlanır (Htike vd. 2021).

Son dönemlerde, sektörel bazda karbon emisyonunu analiz eden çalışmalarında arttığı görülmektedir. Özellikle sektörel bazda alternatif politika üretimi imkanı sağlayan bu çalışmalar ile sektörel olarak karbon emisyonu üzerine önemli tartışmalar yapılabilmektedir. Bu çerçevede mevcut çalışmada, Türkiye için 1990-2015 dönemine ait veriler ile inşaat, sanayi, arazi kullanımı ve ormancılık, taşımacılık ve imalat sanayi, elektrik ve ısı kullanımından kaynaklı ortaya çıkan karbon emisyonu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki EKC hipotezi çerçevesinde ele alınmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde EKC hipotezi hakkında genel bilgiler verilip, ikinci bölümde, mevcut literatürde yer alan çalışmaların özetine yer verilmektedir. Üçüncü bölümde model, yöntem ve elde edilen bulgulara değinilmektedir. Çalışmanın sonuç kısmında ise elde edilen bulgular çerçevesinde değerlendirmeler yapılmaktadır.

2. Literatür Özeti

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için belirlenen temel hedeflerin başında çevre kirliliğinin azaltılması bağlamında karbon emisyonunun kontrol altına alınması gerektiği yer almaktadır. Bu nedenle hangi sektörde ne kadarlık bir karbon emisyonu artışının söz konusu olduğu önem arz etmektedir. Bu çerçevede son dönemlerde karbon emisyonundaki artış sektörel bazlı yapılan çalışmalar ile ele alınmaktadır.

Sektörel bazda karbon emisyonu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalardan Moutinho vd. (2017)'de Portekiz ve İspanya için EKC hipotezi çerçevesinde 13 sektöre ait veriler ile 1975-2012 arasındaki ekonomik aktiviteler sektörel bazda analiz edilmektedir. Her iki değişken arasındaki ilişkiyi gösteren bulgulara göre, Portekiz ve İspanya sektörleri arasında belirli farklılıklar söz konusudur. Bazı sektörlerde Ters-U şeklinde ilişki söz konusu iken bazı sektörlerde N şeklinde bir ilişkinin var olduğu tahmin edilmiştir.

Congregado vd. (2016) çalışmasında, Birleşik Krallık'taki 1973:1–2015:2 periyodu için toplam karbon emisyonu, ticari, elektrik, endüstriyel, konut ve ulaşım sektörellerindeki karbon emisyonları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Elde edilen bulgulara göre sanayi sektörü dışındaki tüm sektörler için EKC hipotezi geçerlidir.

Pablo-Romero ve Sanchez-Braza (2017) çalışmasında, AB-28 ülkeleri için 1990-2013 dönemindeki konut sektöründen kaynaklı ortaya çıkan karbon emisyonu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre, konut sektörü için EKC hipotezi geçerlidir. Elektrik ve ısınma sektöründen kaynaklı karbon emisyonu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 2000-2013 dönemindeki 30 Çin Eyaleti için analiz eden Wang vd. (2017) çalışmasında da benzer yönlü bir bulgu elde edilmiştir. Buna göre her iki sektörde EKC hipotezi geçerlidir.

Aslan vd. (2018) çalışmasında, 1973-2015 dönemi için ABD'deki sektörel bazlı EKC hipotezi test edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre, EKC hipotezi, endüstriyel, elektrik ve konut sektörü için geçerli iken, ticaret ve ulaştırma sektörü için doğrulanamamıştır.

Htike vd. (2021) çalışmasında, 1990-2015 dönemindeki 86 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için sektörel bazda EKC hipotezi test edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre, EKC elektrik ve ısı üretim sektörü, ticaret ve kamu hizmetleri sektörü ve diğer enerji endüstrileri için geçerlidir. Bu sektörlerim eşik değerleri sırasıyla, 21.000 USD, 3000 USD ve 5000 USD'lik şeklindedir. Ayrıca, imalat sanayi ve inşaat, konut sektörü ve tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü için emisyonlar istikrarlı bir şekilde azalırken, ulaştırma sektörünün gelişmesiyle birlikte tek düze bir eğilim ile artmaktadır.

Öztürk ve Tiftikçigil (2022) çalışmasında, 1990-2020 dönemindeki Türkiye ekonomisi için enerji, endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı, tarım ve atık üretiminden kaynaklı karbon emisyonu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre, uzun dönemde ekonomik büyüme tarımsal üretimden kaynaklı, kısa dönemde atık üretiminden kaynaklı sera gazı salınımı ile bağımlı bir yapısı söz konusudur.

Mevcut literatürde elde edilen bulgulara göre, EKC hipotezinin sektörel ve ülke özelinde farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu hususta görüş ayrılığı söz konusu olduğundan yapılan her bir çalışmanın literatüre ayrı bir katkısının söz konusu olduğu söylenebilir.

3. Veri, Yöntem, Model ve Bulgular

Çalışmanın bu kısmında, Türkiye'deki sektörel bazlı ortaya çıkan karbon emisyonu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkisi EKC hipotezi çerçevesinde ele alınmaktadır. 1990-2019 döneminin esas alındığı analizde, inşaat, sanayi, arazi kullanımı ve ormancılık, taşımacılık ve

imalat sanayi, elektrik ve ısı kullanımından kaynaklı ortaya çıkan karbon emisyonu üzerine bulguların elde edilmesine odaklanılmaktadır. Bu çerçevede kurulan model,

$$CO_{i2} = \beta_0 + \beta_1.Y_{it} + \beta_2.Y_{it}^2 + \beta_3.Y_{it}^3 \quad (1)$$

şeklindedir. Elde edilen bulgulara göre, $\beta_1 > 0$ ve $\beta_2 = \beta_3 = 0$ olması durumu iki değişken arasında lineer, $\beta_1 > 0$ ve $\beta_2 < 0$, $\beta_3 = 0$ ($|\beta_2| < |\beta_1|$) (Ekins, 1997:807) olması durumunda kişi başına gelir ile emisyon arasında ters yönlü bir ilişkinin ortaya çıktığı ifade edilmektedir. $\beta_1 > 0$ ve $\beta_2 < 0$, $\beta_3 > 0$ eşitliği ($|\beta_3| < |\beta_2| < |\beta_1|$) (Ekins, 1997) iki değişken arasında kübik bir N şekli bir eğilimin, $\beta_1 < 0$ ve $\beta_2 > 0$, $\beta_3 < 0$ ise S şeklinde bir ilişkinin ortaya çıktığı söylenebilir (Friedl ve Getzner, 2002: 5).

Kurulan modelde kullanılan verilerden ekonomik büyüme göstergesi, (2015 $ sabit fiyatları) kişi başına düşen GSYİH ifade ederken, karbon emisyonu ise kişi başına ton cinsinden alınmıştır. Ekonomik büyüme göstergesi Dünya Bankası, sektörel karbon emisyonu verisi ise Our World in data veri tabanından elde edilmiştir. Belirlenen modelin ampirik analiz kısmının ilk aşamasında, birim kök testinin yapılması gerekmektedir. Birim kök testi sınamasında Augmented Dickey Fuller (ADF) testi kullanılmaktadır. Tablo 1'de seriler için yapılan ADF birim kök testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi Bulguları

	Düzey	**Fark**	**Bulgu**
Değişkenler	**Trendli**	**Trendli**	
$LnCO_2$ (inşaat)	-0.603	-6.033***	I(1)
$LnCO_2$ (taşımacılık)	0.525	-4.500***	I(1)
$LnCO_2$ (sanayi)	-1.139	-2.309**	I(1)
$LnCO_2$ (arazi kullanımı ve ormancılık)	-1.584	-5.112***	I(1)
$LnCO_2$ (imalat sektörü)	-2.021	-6.624***	I(1)
$LnCO_2$ (elektrik ve ısı)	-1.430	-4.604***	I(1)
LnGDP	0.231	-5.451***	I(1)
$LnGDP^2$	0.315	-5.379***	I(1)
$LnGDP^3$	0.401	-5.304***	I(1)

Not:*** sırasıyla %5 ve %10 seviyesinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir.

Elde edilen birim kök testi bulgularına göre, serilerin tamamı düzeyde birim kök içerirken birinci seviyede durağanlık göstermektedir. Aynı seviyede durağanlık gösteren seriler için arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin tahmin edilmesi amacıyla Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yöntemi kullanılmıştır. Kurulan

ARDL modelinin ve değişkenler arasındaki ilişkinin tutarlığının kontrol edilmesi için yapılan teşhis testi sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. ARDL Modeli Seçimi ve Teşhis Testleri

Sektör	**Gecikme Uzunlukları**	**F-istatistiği**	
İnşaat Sektörü	(1,4,4,4)	5.105	
Kritik Değerler	**%10**	**%5**	**%1**
Alt Sınır	2.37	2.79	3.65
Üst Sınır	3.20	3.67	4.66
Varsayım Testleri	**F-istatistiği**	**Olasılık**	
Breusch-Godfrey	2.603	0.142	
ARCH	1.335	0.292	
Ramsey-Reset	0.405	0.542	
Jarque-Bera	1.734	0.420	
CUSUM-CUSUMSQ	İstikrarlı		
Taşımacılık Sektörü	(3,2,2,2)	6.920	
Kritik Değerler	**%10**	**%5**	**%1**
Alt Sınır	2.01	2.45	3.42
Üst Sınır	3.10	3.63	4.84
Varsayım Testleri	**F-istatistiği**	**Olasılık**	
Breusch-Godfrey	2.895	0.121	
ARCH	1.477	0.236	
Ramsey-Reset	1.322	0.551	
Jarque-Bera	1.399	0.496	
CUSUM-CUSUMSQ	İstikrarlı		
Sanayi Sektörü	(1,0,0,0)	8.522	
Kritik Değerler	**%10**	**%5**	**%1**
Alt Sınır	2.37	2.79	3.65
Üst Sınır	3.20	3.67	4.66
Varsayım Testleri	**F-istatistiği**	**Olasılık**	
Breusch-Godfrey	1.365	0.280	
ARCH	1.510	0.232	
Ramsey-Reset	0.487	0.630	
Jarque-Bera	2.506	0.285	
CUSUM-CUSUMSQ	İstikrarlı		
Arazi Kullanımı ve Ormancılık Sektörü	(3,4,4,4)	5.761	
Kritik Değerler	**%10**	**%5**	**%1**
Alt Sınır	2.97	3.38	4.3
Üst Sınır	3.74	4.23	5.23
Varsayım Testleri	**F-istatistiği**	**Olasılık**	
Breusch-Godfrey	2.869	0.168	
ARCH	0.998	0.328	
Ramsey-Reset	0.535	0.615	
Jarque-Bera	0.263	0.876	
CUSUM-CUSUMSQ	İstikrarlı		
İmalat Sektörü	(1,0,1,1)	4.765	
Kritik Değerler	**%10**	**%5**	**%1**
Alt Sınır	2.37	2.79	3.65
Üst Sınır	3.20	3.87	4.66
Varsayım Testleri	**F-istatistiği**	**Olasılık**	
Breusch-Godfrey	1.406	0.271	
ARCH	1.588	0.218	

Ramsey-Reset	1.460	0.253	
Jarque-Bera	0.158	0.923	
CUSUM-CUSUMSQ	İstikrarlı		
Elektrik ve Isı Sektörü	(1,3,2,0)	9.481	
Kritik Değerler	**%10**	**%5**	**%1**
Alt Sınır	2.37	2.79	3.65
Üst Sınır	3.20	3.67	4.66
Varsayım Testleri	**F-istatistiği**	**Olasılık**	
Breusch-Godfrey	0.696	0.611	
ARCH	0.008	0.977	
Ramsey-Reset	0.082	0.935	
Jarque-Bera	1.800	0.406	
CUSUM-CUSUMSQ	İstikrarlı		

Not: Kritik değerler Pesaran vd. (2001), Tablo 3'ten alınmıştır. Jarque-Berra, hata terimleri için normal dağılımı; Breusch-Godfrey, modelde otokorelasyon sorununu, ARCH; hata terimlerinin sabit varyansa sahip olup olmadığını, Ramsey-Reset ise kurulan modelin fonksiyonel biçiminin doğruluğunu sınamaktadır. CUSUM ve CUSUMQ ise parametrelerin istikrarlılığını göstermektedir.

Teşhis testleri bulguları incelendiğinde, hata terimlerinin normal dağılıma ve sabit varyansa sahip olduğu, modelde otokorelasyon sorunu olmadığı ve modelin fonksiyonel biçimde doğru olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca modelde yer alan parametrelerin istikrarlılık özelliği gösterdiği söylenebilir. Bununla birlikte ARDL modeli için hesaplanan F- istatistiğinin değeri tüm modeller için %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Elde edilen bu bulgu değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığına işaret etmektedir. ARDL modelinin uygunluğu ve ilgili varsayım testlerinden sonra katsayı tahmini yapılmıştır. Katsayılara ilişkin elde edilen bulgular, Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: ARDL Katsayı Tahmini Bulguları

Bağımlı Değişken ($LnCO_2$)	**Lineer Model**	**Kuadratik Model**		**Kübik Model**			**Bulgu**
	lnY	**LnY**	**lnY^2**	**LnY**	**lnY^2**	**lnY^3**	
İnşaat	1.295***	2.619***	-0.174***	-1.776***	0.457***	-3.928***	(d)
Taşımacılık	1.262***	-19.514***	2.665***	0.624**	-1.161**	14.020**	(c)
Sanayi	1.424***	11.996***	-1.361***	-1.330***	0.342***	-2.934***	(d)
Arazi Kullanımı ve Ormancılık	1.208***	0.360***	-0.822**	0.057***	0.800***	-1.580***	(a)
İmalat Sektörü	1.092**	2.384***	-0.129***	-3.368	2.824	-0.378	(a)
Elektrik ve Isı	2.046***	2.578***	-0.137***	-10.013***	6.326***	-0.828***	(d)

Not: ** ve *** sırasıyla %5 ve %1 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir. Elde edilen sonuçları gösteren bulgu sütunda yer alan (a) ilgili sektörde oluşan karbon emisyonu ile ekonomik büyüme arasında ters-U yönünde bir ilişki, (b) U şeklinde bir ilişki, (c) N yönlü ilişki, (d) ise S şeklinde bir ilişki olduğunu ifade etmektedir.

Elde edilen bulgulara göre, Türkiye'de inşaat, sanayi, elektrik ve ısınma alanında gerçekleştirilen faaliyetler esnasında ortaya çıkan karbon emisyonu ile ekonomik büyüme arasında S şeklinde bir ilişki söz konusudur. Ayrıca taşımacılık sektöründe her iki değişken arasında N şeklinde bir ilişki mevcut iken, imalat sektörü, arazi kullanımı ve ormancılık

faaliyetleri ile ekonomik büyüme arasında Ters-U yönünde bir ilişkinin var olduğu görülmektedir.

4. Sonuç

Bu çalışmada, sektörel bazda gerçekleştirilen faaliyetlerden kaynaklı ortaya çıkan karbon emisyonu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki EKC hipotezi çerçevesinde ele alınmaktadır. Türkiye için 1990-2019 dönemindeki, inşaat, sanayi, arazi kullanımı ve ormancılık, taşımacılık ve imalat sanayi, elektrik ve ısı kullanımından kaynaklı ortaya çıkan karbon emisyonu üzerine analiz yapılan çalışmada, ARDL yönteminden faydalanılmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, imalat sektörü, arazi kullanımı ve ormancılık sektöründe ortaya çıkan karbon emisyonu ile ekonomik büyüme arasında Ters-U şeklinde bir ilişki söz konusu iken, taşımacılık sektöründe N (kübik), inşaat, elektrik ve ısınma sektörlerinde ise he iki değişken arasında S şeklinde bir ilişki söz konusudur.

Çevre politikaları bağlamında karbon emisyonun azaltılması sürdürülebilir kalkınmanın en önemli hedeflerinden biridir. Bu çerçevede sektör bazda elde edilen bulgular incelendiğinde taşımacılık sektörü haricinde seçilen tüm sektörlerde karbon emisyonunun ekonomik büyüme artışına paralel olarak azalma eğilimde olduğu görülmektedir. Ancak taşımacılık sektöründe her iki değişken arasında böyle bir ilişki söz konusu değildir. Taşımacılık sektörü için N şeklinde elde edilen bu ilişki, karbon emisyonundaki artışın ekonomik büyümenin ilk ve ileriki aşamalarında söz konusu olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular ışığında özellikle taşımacılık sektöründe gerçekleşen karbon emisyonunun azaltılmasına yönelik politikaların ayrı bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Bu çerçevede taşımacılık sektöründen kaynaklı ortaya çıkan karbon emisyonun azaltılmasına yönelik olarak yaptırımları arttırılması gerektiği görülmektedir. Yenilenebilir enerji ile aktif hale gelen araçların taşımacılık alanında ön plana çıkarılması, çıkartılan düzenlemelerin yasal bir zemine oturtulması bu hususta oldukça önemlidir.

Kaynakça

Aslan, A., Destek, M. A., & Okumus, I. (2018). Sectoral carbon emissions and economic growth in the US: Further evidence from rolling window estimation method. *Journal of Cleaner Production*, *200*, 402-411.

Congregado, E., Feria-Gallardo, J., Golpe, A. A., & Iglesias, J. (2016). The environmental Kuznets curve and CO 2 emissions in the USA: Is the relationship between GDP and CO 2 emissions time varying? Evidence across economic sectors. *Environmental Science and Pollution Research*, *23*, 18407-18420.

Ekins, P. (1997). The Kuznets curve for the environment and economic growth: examining the evidence. *Environment and planning a*, *29*(5), 805-830.

Friedl, B., & Getzner, M. (2002). *Environment and growth in a small open economy: an EKC case-study for Austrian CO2 emissions*. Univ. Klagenfurt, Inst. für Wirtschaftswiss.

Grossman, G. M. (1995). Pollution and growth: What do we know? In The economics of sustainable development (pp. 19–46). Cambridge University Press

Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1991). Environmental impacts of a North American free trade agreement. Nber Working Papers Series 31914.

Htike, M. M., Shrestha, A., & Kakinaka, M. (2021). Investigating whether the environmental Kuznets curve hypothesis holds for sectoral CO 2 emissions: evidence from developed and developing countries. *Environment, Development and Sustainability*, 1-28.

Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. The American Economic Review, 45(1), 1–28

Moutinho, V., Varum, C., & Madaleno, M. (2017). How economic growth affects emissions? An investigation of the environmental Kuznets curve in Portuguese and Spanish economic activity sectors. *Energy Policy*, *106*, 326-344.

Our World in Data, (2023), Emissions by sector, https://ourworldindata.org/emissions-by-sector

Öztürk, A. C., & Tiftikçigil, B. Y. The impact of sectoral greenhouse gas emissions on economic growth in Turkey. *Journal of Life Economics*, *9*(4), 241-253.

Pablo-Romero, M. D. P., & Sánchez-Braza, A. (2017). Residential energy environmental Kuznets curve in the EU-28. *Energy*, *125*, 44-54

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, *16*(3), 289-326.

Wang, Y., Zhang, C., Lu, A., Li, L., He, Y., ToJo, J., & Zhu, X. (2017). A disaggregated analysis of the environmental Kuznets curve for industrial CO2 emissions in China. *Applied Energy*, *190*, 172-180.

World Bank (2023), World Development Indicators, https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators

MINT ÜLKELERİNDE TURİZM SEKTÖRÜ VE KARBON EMİSYONU ARASINDAKİ İLİŞKİ

Doç. Dr. Müge MANGA

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,

ORCID:0000-0003-2675-2182

ÖZET

Turizm sektörü, birçok ülke ekonomisi için önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle ülkeye giriş yapan turist sayısının artması için birçok ülke tarafından turizm sektörünün gelişmesine yönelik olarak adımlar atılmaktadır. Ancak bununla birlikte son dönemlerde turizmin çevre üzerinde yarattığı etkide araştırılması gereken önemli bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede mevcut çalışmada, ülkeye giriş yapan turist sayısının karbon emisyonu üzerindeki etkisinin test edilmesine odaklanılmaktadır. 1990-2020 dönemindeki seçilmiş ülkelerdeki MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye) ülkelerindeki turist sayısının karbon emisyonu üzerindeki etkisinin test edilmesine odaklanılmaktadır. Panel FMOLS ve Panel DOLS yönteminden faydalanılan çalışmada, ayrıca kurulan modele kontrol değişkenleri olarak karbon emisyonun önemli belirleyenlerinden olan ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji tüketimi parametreleri dahil edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, bahsigeçen ülkelere giriş yapan turist sayısı ve ekonomik büyüme karbon emisyonunu arttırırken, yenilenebilir enerji kullanımı azaltmaktadır. Bu çerçevede sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması adına atılan adımlarda, turizm sektöründen kaynaklı olarak ortaya çıkan kirliliğe de odaklanılması gerektiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Karbon Emisyonu, Turizm Sektörü, MINT Ülkeleri

RELATIONSHIP BETWEEN TOURISM SECTOR and CARBON EMISSION in MINT COUNTRIES

ABSTRACT

The tourism sector has an important place for the economy of many countries. For this reason, many countries are taking steps towards the development of the tourism sector in order to increase the number of tourists entering the country. However, in recent years, the impact of tourism on the environment has emerged as an important area to be investigated. In this context, the current study focuses on testing the effect of the number of tourists entering the country on carbon emissions. It focuses on testing the impact of tourist numbers on carbon emissions from

MINT (Mexico, Indonesia, Nigeria and Turkey) countries in selected countries for the period 1990-2020. In the study using Panel FMOLS and Panel DOLS methods, economic growth and renewable energy use, which are important determinants of carbon emissions, were also used as control variables. According to the findings, while the number of tourists entering the mentioned countries and economic growth increase carbon emissions, the use of renewable energy decreases. In this context, it can be said that the steps taken to ensure sustainable development should also focus on the pollution arising from the tourism sector.

Keywords: Carbon Emission, Tourism Sector, MINT Countries

1.Giriş

Turizm sektörünün artan ekonomik önemi, ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve karbon emisyonunu azaltmak için uygulanması gereken politika seçiminde politika yapıcıları için cevaplanmaya ihtiyaç duyan yeni soruları gündeme getirmektedir (Lee ve Brahmasrene, 2013). Turizm faaliyetlerinden kaynaklı ortaya çıkan emisyonlar günümüzde çevre ve iklim değişikliğinin önemli belirleyenlerindendir. Turizm endüstrisinde gelecekte öngörülen büyüme ve bunun sonucunda ortaya çıkan emisyon artışının çevre yönetimi ve sürdürülebilir turizm için çeşitli zorlukları ortaya çıkarması beklenmektedir. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir turizmi ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için turizm, GSYİH, enerji tüketimi ve karbon emisyonları arasındaki bağlantının açık ve net bir şekilde ortaya konması oldukça önemlidir (Selvanathan, vd. 2020).

Turizm gelişimi ile iklim değişikliği arasındaki ilişkiyi etkili bir şekilde yönetebilme yeteneği hem doğal yaşama özgü faaliyetlerin hem de karbondioksit emisyonları artışının güvenilir bir şekilde değerlendirilmesine bağlıdır (Sun, 2016).

Turizm ve iklim değişikliği arasındaki bağlantı, enerji tüketimi dolayısıyla ortaya çıkan sera gazı emisyonları ve kirlilikten kaynaklanmıştır. İklim değişikliği, literatürde çevresel bozulmanın önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilir ve iklim değişikliği de yaygın olarak karbondioksit (CO2) emisyonları tarafından temsil edilir. Bununla birlikte, enerji, iklim değişikliği ve sektörel bazlı araştırmalar artık mevcut literatüre daha büyük katma değer sağlamaktadır. Çevre kirliliği ile arasındaki ilişkinin araştırılması gerekli olan sektörlerden biri uluslararası turizmdir. Uluslararası turizmin gelişmesi ve uluslararası turist sayısındaki artış ülke ekonomisine katkı sağladığı gibi enerji tüketiminin de artmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, turizm sektörü de çeşitli kanallar aracılığıyla iklimde değişiklik yaratması

muhtemel olan bir sektördür. Turizm faaliyetlerindeki bir artış, çeşitli işlevlerde artan enerji talebiyle birlikte gelir ve çevresel kirliliğe yol açar. Oteller, turistik tesisler ve ulaşımın yanı sıra turizmin diğer faaliyetleri ile karbon emisyonlarındaki artışı tetiklemesi beklenmektedir. Ayrıca, 2002 yılında Johannesburg'da düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde, uluslararası turizmi en fazla enerji tüketen sektörlerden biri olduğu dile getirilmiştir (Shakouri, 2017).

Uluslararası turizme dayalı seyahat faaliyetleri yüksek gelir esnekliğine sahip olmakla birlikte ve karbon yoğundur. Küresel ekonomik aktiviteler arttıkça, özellikle hızlı ekonomik büyüme yaşayan yüksek gelirli ülkeler ve bölgeler arasında, tüketicilerin seyahat talebi diğer ürün ve hizmet tüketimlerinden çok daha hızlı artmaktadır. Lüks seyahat deneyimleri ve havacılığa artan güven turizmi karbon yoğun bir tüketim kategorisine dönüştürmüştür. Turizme yönelik küresel talep, turizm faaliyetlerinin karbon emisyonundan arındırılmasını göz ardı etmekte ve bunun sonucunda küresel karbon emisyonları sürekli olarak artmaktadır (Lenzen vd. 2018).

Bu çerçevede yapılan çalışmada, MINT ülkeleri için turizm faaliyetlerinin karbon emisyonu üzerindeki etkisi test edilmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde turizm ile karbon emisyonu arasındaki ilişki hakkında genel bilgiler verilip, ikinci bölümde, mevcut literatürde yer alan çalışmaların özetine yer verilmektedir. Üçüncü bölümde model, yöntem ve elde edilen bulgulara değinilmektedir. Çalışmanın sonuç kısmında ise elde edilen bulgular çerçevesinde değerlendirmeler yapılmaktadır.

2. Literatür Özeti

Turizm faaliyetleri ile karbon emisyonu arasındaki ilişkiyi ele alan Lee ve Brahmasrene (2013) çalışmasında, 1988-2009 dönemi için Avrupa Birliği ülkelerinde turizm sektörü faaliyetlerindeki artışın karbon emisyonunu azalttığı yönünde bulgu elde edilmiştir. Bu durum seçilen ülkelerde gerçekleşen turizm faaliyetlerine yönelik politika uygulamalarının karbon emisyonunu azaltma yönünde etkili olduğunu göstermektedir.

Paramati vd. (2017) çalışmasında, 1995-2012 dönemindeki 26 gelişmiş ve 18 gelişmekte olan ülkelerdeki turizm ve ekonomik büyümenin karbon emisyonu üzerindeki etkisi test edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre, ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre turizm sektörünün karbon emisyonu üzerindeki etkisi farklılık göstermektedir. Bulgular, aynı zamanda

turizmin CO2 emisyonları üzerindeki etkisinin gelişmiş ekonomilerde gelişmekte olan ekonomilere göre daha hızlı azaldığını ortaya koymaktadır.

Zhang ve Zhang (2021) çalışmasında Çin'deki 2000-2017 dönemi için turizm ile karbon emisyonu arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sarıtaş ve Akar (2022) çalışmasında, 1995-2018 yıllarını baz alarak en fazla turist alan 10 ülkeye gelen turist sayısı ile karbon emisyonu arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre turizm faaliyetleri karbon emisyonunu arttırmaktadır.

Isik vd. (2017) çalışmasında, 1970- 2014 dönemindeki Yunanistan ekonomisi için turizm harcamalarının karbon emisyonlarında artışa neden olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Ayrıca çalışmada, Yunanistan ekonomisinde lokomotif bir sektör olan turizmin, uzun vadede Yunanistan için önemli ölçüde olumsuz çevresel etkileri yarattığı ifade edilmektedir.

Eyuboglu ve Uzar (2018)'de Türkiye'deki 1960-2014 dönemi için turizmin karbon emisyonu üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Analiz bulguları, turizm sektöründeki artışın karbon emisyonunu arttırdığını göstermektedir. VECM nedensellik testi bulguları, turizmin karbon emisyonunun önemli bir nedeni olduğunu, ayrıca, karbon emisyonun da turizmin sektörünü etkilediğini göstermektedir. Değişkenler arasındaki karşılıklı ilişki turistlerin seyahat ettikleri ülkenin çevre kalitesini dikkate aldıklarını göstermektedir.

Selvanathan, vd. (2020) çalışmasında, Güney Asya'daki 1990-2014 dönemi için turizm faaliyetleri ile karbon emisyonu arasındaki ilişki test edilmektedir. Buna göre, uzun vadede turizm GSYİH ve CO2 emisyonu ve enerji talebini arttırmaktadır. Ayrıca, karbon emisyonu seviyelerindeki bir artış turistlerin Güney Asya'yı ziyaret etmesi için caydırıcı bir etki yaratmamaktadır.

Shakouri vd. (2017) çalışmasında, 1995-2013 dönemindeki Asya Pasifik ülkelerindeki turizm faaliyetlerinin karbon emisyonu üzerindeki etkisi test edilmektedir. Çalışmanın analiz sonuçlarına göre, uzun vadede gelen turist sayısı karbondioksit emisyon seviyeleri üzerinde artış etkisi yaratmaktadır. Granger nedensellik sonuçları, Asya-Pasifik ülkeleri için karbon emisyonlarından gelen turist sayısına doğru tek yönlü nedenselliği ilişkisini desteklemektedir. Aksi yönde bir bulgu Voumik vd. (2023)'de elde edilmiştir. Çalışmada, 1995-2019 dönemindeki 40 Asya ülkesi için turizmin karbon emisyonu üzerindeki etkisi test edilmektedir. Buna göre, turizm faaliyetleri doğal çevrenin bozulmasını yavaşlatmaktadır. Diğer bir ifadeyle turizm faaliyetlerindeki bir birimlik artış karbon emisyonunu azaltmaktadır.

Solarin (2014) çalışmasında, Malezya'daki gelen turist sayısı ile karbon emisyonu arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Buna göre, gelen turist sayısındaki artış, karbon emisyonunu arttırmaktadır.

Mevcut literatür incelemesi sonucunda genel olarak turizm faaliyetleri adı altında gerçekleşen konaklama ve seyahat aktivitelerinin çevre kirliliği adı altında karbon emisyonu üzerinde pozitif yönlü bir etkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca MINT ülkeleri özelinde her iki değişken arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların oldukça azınlıkta olduğu görülmektedir. Bu nedenle yapılan çalışmanın MINT ülkeleri özelinde olması mevcut literatüre katkısıdır.

3. Veri, Yöntem, Model ve Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye) ülkelerindeki 1990-2020 dönemi için, ülkeye turizm amacıyla giriş yapan turist sayısı (TOU) ile mevcut dönemde ortaya çıkan karbon emisyonu (CO2) arasındaki ilişkinin ampirik testler ile analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Kurulan modele ayrıca karbon emisyonunun önemli bileşenlerinden biri olan ekonomik büyüme göstergesi (GDP) ve yenilenebilir enerji tüketimi (REC) parametreleri de kontrol değişkeni olarak dahil edilmiştir. Turizm sektörünü temsil etmesi için ülkeye giriş yapan turist sayısı, çevre kirliliğini temsilen modele dahil edilen karbon emisyonu ise kişi başına metrik ton olarak kullanılmıştır. Ayrıca kullanılan ekonomik büyüme göstergesi (2015 $ sabit fiyatları) kişi başına düşen GSYİH temsil etmektedir. Diğer kontrol değişkeni olan yenilenebilir enerji tüketimi ise tüm enerji tüketimi içinde yenilenebilir enerji kaynaklarının payını (%) göstermektedir. Tüm değişkenler Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır.

Yapılan analizin ilk aşamasında, kurulan modelde yer alan değişkenler için birim kök testinin yapılması gerekmektedir. Birim kök testi sınamasında, LLC (Levin-Lin ve Chu) testinden faydalanılmıştır. Tablo 1'de uygulanan LLC birim kök testi bulguları verilmektedir.

	Düzey	**Fark**	**Bulgu**
Değişkenler	**Trendli**	**Trendli**	
$LnCO_2$	1.436	-4.697***	I(1)
LnGDP	2.877	-18.135***	I(1)
LnTOU	0.137	-3.459***	I(1)
LnREC	-1.150	-5.895***	I(1)

Not: ***, % 1 seviyesinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir.

Elde edilen bulgulara göre, serilerin tamamı birinci seviyede durağanlık göstermektedir. Bu nedenle serilerin arasındaki uzun dönemli ilişkinin sınanması gerekmektedir. Öncelikle eşbütünleşme testi ile değişkenlerin uzun dönemde birbirlerine olan yakınsama durumları incelenmelidir. Yapılan Kao eşbütünleşme testi bulguları tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Kao Eşbütünleşme Testi Bulguları

ADF	t-istatistiği	Prob.
	-2.605	0.004

Uzun dönemli birlikte hareket eden değişkenler arasındaki eşbütünleşme katsayısının tahmini için Panel FMOLS ve Panel DOLS tahmincileri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Panel FMOLS, Panel DOLS testi bulguları

Bağımlı Değişken: lnCO2	Panel FMOLS	Panel DOLS
LnGDP	0.223*	0.380*
LnTOU	0.078***	0.066***
LnREN	-0.019***	-0.016***

Not: ***, % 1 seviyesinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir.

Elde edilen bulgulara göre, aralarında eşbütünleşme ilişkisinin söz konusu olduğu değişkenlerden, ekonomik büyüme ve turist sayısındaki bir birimlik artış çevre kirliliğin temsil eden karbon emisyonunu arttırırken, yenilenebilir enerji kullanımındaki artış azaltmaktadır.

4. Sonuç

Bu çalışmada, MINT ülkeleri özelinde turizmden sektöründeki faaliyetlerin karbon emisyonu üzerindeki etkisinin test edilmesine odaklanılmaktadır. Turizm sektöründeki faaliyetleri temsilen ülkeye giriş yapan turist sayısının esas alındığı çalışmada, çevre kirliliği karbon emisyonu ile temsil edilmektedir. Panel FMOLS ve Panel DOLS tahmincilerinin kullanıldığı analiz sonuçlarına göre, ekonomik büyüme ve turist sayısındaki bir birimlik artış karbon emisyonunu arttırırken, yenilenebilir enerji kullanımındaki artış azaltmaktadır.

Turizm sektörü birçok ülke için bacasız sanayi sektörü rolü görmektedir. Birçok ülke elde ettiği turizm gelirleri ile ekonomik büyümelerini desteklediğinden dünya ülkeleri turizm sektöründeki faaliyetleri desteklemektedir. Ancak elde edilen bulgular MINT ülkelerinde turizm sektöründen elde edilen gelirlerin aynı zamanda çevre kirliliğini arttırdığını göstermektedir. Bu nedenle turist başına düşen karbon emisyonunu azaltma yönünde faaliyetlerin gösterilmesi şarttır. Diğer bir ifadeyle turizmin geliştirilmesi için gerçekleştirilen

seyahat ve konaklamaya özgü politika uygulamalarında çevre kirliliğinin göz ardı edilmemesi gerektiği açıktır. Toplu ulaşım kanallarının kullanılması, otel hizmetlerinde gerçekleşen faaliyetlerde karbon emisyonunda azalmasına yönelik yeşil uygulamaların söz konusu olması bu noktada oldukça önemlidir.

Kaynakça

Eyuboglu, K., & Uzar, U. (2020). The impact of tourism on CO2 emission in Turkey. Current Issues in Tourism, 23(13), 1631-1645.

Işik, C., Kasımatı, E., & Ongan, S. (2017). Analyzing the causalities between economic growth, financial development, international trade, tourism expenditure and/on the CO2 emissions in Greece. Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy, 12(7), 665-673.

Lee, J. W., & Brahmasrene, T. (2013). Investigating the influence of tourism on economic growth and carbon emissions: Evidence from panel analysis of the European Union. Tourism management, 38, 69-76.

Lenzen, M., Sun, Y. Y., Faturay, F., Ting, Y. P., Geschke, A., & Malik, A. (2018). The carbon footprint of global tourism. *Nature climate change*, *8*(6), 522-528.

Paramati, S. R., Alam, M. S., & Chen, C. F. (2017). The effects of tourism on economic growth and CO2 emissions: a comparison between developed and developing economies. Journal of Travel Research, 56(6), 712-724.

Sarıtaş, T., & Gökhan, Akar. Turizmin Co2 Emisyonuna Etkisi: Panel Veri Analizi. Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 5(1), 104-117.

Selvanathan, E. A., Jayasinghe, M., & Selvanathan, S. (2021). Dynamic modelling of inter-relationship between tourism, energy consumption, CO2 emissions and economic growth in South Asia. International Journal of Tourism Research, 23(4), 597-610.

Shakouri, B., Khoshnevis Yazdi, S., & Ghorchebigi, E. (2017). Does tourism development promote CO2 emissions?. Anatolia, 28(3), 444-452.

Solarin, S. A. (2014). Tourist arrivals and macroeconomic determinants of CO2 emissions in Malaysia. Anatolia, 25(2), 228-241.

Sun, Y. Y. (2016). Decomposition of tourism greenhouse gas emissions: Revealing the dynamics between tourism economic growth, technological efficiency, and carbon emissions. Tourism Management, 55, 326-336.

Voumik, L. C., Islam, M., & Nafi, S. M. (2023). Does tourism have an impact on carbon emissions in Asia? An application of fresh panel methodology. Environment, Development and Sustainability, 1-19.

World Bank (2023), World Development Indicators, https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators

Zhang, J., & Zhang, Y. (2021). Tourism, economic growth, energy consumption, and CO2 emissions in China. Tourism Economics, 27(5), 1060-1080.

ÇEVRE TEKNOLOJİLERİ VE YEŞİL BÜYÜME İLİŞKİSİ: E-7 EKONOMİLERİ İÇİN AMPİRİK KANITLAR

Prof. Dr. OKYAY UÇAN [1], Arş. Gör. EMİNE DİLARA AKTEKİN-GÖK[2], Arş. Gör. HİLAL BUDAK[3]

[1] Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0001-5221-4682.
[2] Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0002-4112-2456.
[3] Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0003-2599-8586.

ÖZET

Yeşil büyüme, sürdürülebilir kalkınmanın en önemli unsurlarından birisi olarak gösterilmektedir. Çevre teknolojileri yeşil büyümede temel bir rol oynamaktadır. Ancak çevre teknolojilerinin yeşil büyümeyi nasıl etkilediğine dair daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Buna bağlı olarak, bu çalışma E-7 (Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika, Endonezya, Rusya ve Türkiye) ülkeleri için enerji tüketimini kontrol ederek çevreye yönelik teknolojilerin yeşil büyümedeki rolünü incelemektedir. Çalışmada karbondioksit emisyonu (CO_2) bağımlı değişken olarak kullanılırken, çevre teknolojileri, yenilenebilir enerji tüketimi ve yenilenemeyen enerji tüketimi bağımsız değişken olarak kullanılmaktadır. Bu amaçla, çalışmada yatay kesit bağımlılığını ve heterojenliği dikkate alan gelişmiş panel veri tahmin yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın ampirik sonuçları, çevreye yönelik teknolojilerin yeşil büyümeye olumlu katkıda bulunduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, çalışmada yenilenemeyen enerjinin yeşil büyümeyi olumsuz yönde etkilediği belirlenirken, yenilenebilir enerjinin yeşil büyümeyi olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. E-7 ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma ve yeşil büyüme amacına ulaşabilmesi için çevre ile ilgili teknolojilerde daha fazla gelişme göstermesi gerekmektedir. Çevre ile ilgili teknolojiler, hem üretim hem de tüketimden kaynaklı karbon emisyonlarının azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, E-7 ülkelerinin enerji sektörüne yapılan teknoloji yatırımları ve yenilikleri için daha fazla kaynak ayırması gerekmektedir. Bununla birlikte, söz konusu ülkeler yeşil büyümeyi destekleyecek araştırma ve geliştirmeye önem göstermelidir.

Anahtar Kelime: Çevre Teknolojisi, Yeşil Büyüme, E-7

1. GİRİŞ

Yeşil büyüme, çevresel riskleri ve çevresel kıtlıkları dikkate alan sürdürülebilir bir büyüme sürecini ifade etmektedir (Yılmaz, 2018:82). Yeşil büyüme, toplumsal refahın arttırılmasında ve sosyal eşitliğini sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Temiz üretim ve tüketimi ile ilgili çevresel teknolojiler, yeşil büyümenin temel belirleyicileridir (Mensah vd., 2019). Yeşil büyüme aynı zamanda doğal sermayenin rasyonel kullanımına katkı sağlayan ve çevresel problemleri en aza indirgeyen önemli bir stratejidir (Özaslan,2023:103). Ayrıca kaynak tüketiminin azaltılmasında ve üretim verimliliğinin arttırılmasına katkı sağlamaktadır. Yeşil büyümenin sağlanması çevre teknolojilerine ve pazar yeniliklerine dayanmaktadır (Danish ve Ulucak,2020:1). Çevre teknolojileri, yeşil büyümeyi teşvik etmektedir. Çevresel teknolojilerin artırılması ve uygulama alanlarının genişletilmesi enerji verimliliğini artıran ve çevre kirliliğini azaltan önemli bir unsurdur (Yin vd., 2015).

Yeşil büyümenin sağlanmasında çevre teknolojilerinin önemli bir etkisi bulunmaktadır (Jordaan vd., 2017; Wang vd., 2019). Bununla birlikte yeşil büyümenin sağlanmasında enerji dönüşümünün de önemli bir etkisi bulunmaktadır. Ülkelerin enerji dönüşümünü sağlayabilmesi için yenilenemeyen enerji tüketimini azaltırken, yenilenebilir enerji tüketimini artırması gerekmektedir (Lin ve Zhu, 2019). Enerji dönüşümü, doğal kaynakların korunmasında ve çevrenin korunmasında etkilidir. Özellikle yenilenemeyen enerji tüketiminden yenilenebilir enerji tüketimine dönüşümü sağlayan ülkeler yeşil büyümeyi daha çok teşvik etmektedir. Bu kapsamda enerji tüketimi ve çevre teknolojileri yeşil büyümenin açıklanmasında önemli unsurlar arasında gösterilmektedir (Song vd., 2019).

Çevre teknolojilerinin yeşil büyüme üzerinde nasıl bir etki yarattığının belirlenmesi çok önemlidir. Literatürde bu konuda yapılan çalışmaların büyük bir kısmı çevre teknolojileri ve yeşil büyüme arasındaki ilişkiyi dikkate almaktadır. Fakat bu çalışma, gelişme hızının yüksek olduğu E-7 olarak adlandırılan ülke grubu için enerji tüketimi perspektifinde çevre teknolojileri ve yeşil büyüme arasındaki ilişkiyi sunmaktadır. Bu konuda literatürde yapılan çalışma sayısının az olması sebebiyle literatürde bir boşluk bulunmaktadır. Bu çalışmanın incelenen dönem, incelenen ülke gurubu ve kullanılan değişkenler sebebiyle literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Bu çalışma şu şekilde organize edilmiştir: İzleyen ikinci bölümde çevre teknolojilerinin yeşil büyüme üzerine etkilerine ilişkin literatür taraması sunulmaktadır. Üçüncü bölüm, veri seti, model ve analiz bulgularının yer aldığı ampirik çerçeveden

oluşmaktadır. Çalışma, özet sonuçların ve değerlendirmelerin sunulduğu dördüncü bölüm ile tamamlanmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çevre teknolojilerinin yeşil büyüme üzerine olan etkisi son yıllarda dikkat çekmektedir. Literatürde konu ile ilgili olarak çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Çizelge 1'de çevre teknolojileri ve yeşil büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara yer verilmiştir.

Çizelge 1: Literatür

Çalışma	Ülke	Yıl	Yöntem	Sonuç
W. Chen ve Lei (2018)	Küresel 30 Ülke	1980-2014	Panel Kantil Regresyon Yaklaşımı	Çalışma teknolojik inovasyonun yüksek emisyona sahip ülkelerde karbon emisyonunu etkilediğini vurgulanmıştır.
Sohag (2019)	OECD ülkeleri	1980-2017	CS-ARDL	Çalışma ekonomik büyüme ve karbon emisyonlarının U şeklinde bir ilişki izlediğini göstermektedir. Bununla birlikte, teknolojik inovasyonun karbon emisyonları üzerindeki etkisinin marjinal olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.
Ganda (2019)	25 OECD ülkesi	2000-2014	GMM	Çalışma inovasyon ve teknoloji yatırımlarının karbon salınımını azalttığı bulgusuna ulaşılmıştır.
Dauda vd. (2019)	18 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke	1990-2016	FMOLS & DOLS	Çalışmada, inovasyonun G-6 ülkelerinde CO2 emisyonlarını azaltırken, MENA ve BRICS ülkelerinde artırdığı tespit edilmiştir.
Hashmi ve Alam (2019)	OECD ülkeleri	1999-2014	Panel regresyon analizi	Çalışmada, patent sayılarının (teknolojik yenilik göstergesi) karbon emisyonu üzerinde

				azalmaya neden olduğu vurgulanmıştır.
Danish ve Ulucak (2020)	BRICS	1992-2014	CS-ARDL	Çalışmada, BRICS ülkelerinde yeşil büyümenin sağlanabilmesi için enerji sektörüne yönelik inovasyonların artırılması gerektiği belirtilmiştir.
Akyol ve Mete (2021)	18 OECD ülkesi	2005-2018	GMM	Çalışmada, çevresel inovasyonun karbon emisyonunu azalttığı vurgulanmıştır.

3. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Bu çalışmada, E-7 ülkeleri (Çin, Hindistan, Rusya, Brezilya, Meksika, Endonezya ve Türkiye) için enerji tüketimi göz önünde bulundurularak çevre teknolojilerin yeşil büyüme üzerindeki etkisi 1992-2019 dönemi için incelenmektedir. Çalışmada bağımlı değişken olarak kişi başına ölçülen CO2 emisyonu kullanılmıştır. Bu değişkene ilişkin veriler BP istatistiklerinden elde edilmiştir. Çevre ile ilgili teknolojiye ilişkin veri seti OECD istatistiklerinden alınmıştır. Açıklayıcı değişken olarak kullanılan yenilenebilir enerji tüketimi ve yenilenemeyen enerji tüketimi verileri ise EIA veri tabanından elde edilmiştir. Serilerin ölçekleme farklılıklarını ortadan kaldırıp daha doğru sonuçlar elde edebilmek için doğal logaritmik forma dönüştürülmüştür.

Çalışmada kullanılan model, Danish ve Ulucak (2020)'un çalışmaları referans alınarak kurulmuştur.

$$ln(CO_{2it}) = \beta_0 + \beta_1 ln(ET_{it}) + \beta_2\, ln(RC_{it}) + \beta_3\, (lnFC_{it}) + \mu_{it}$$

Burada i yatay kesit boyutunu, t ise zaman boyutunu göstermektedir.

Çevresel teknolojilerin yeşil büyüme üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla, yeşil büyüme ve çevre teknolojileri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analizin hangi nesil testler ile yürütüleceğinin belirlenmesi için öncelikle homojenite ve yatay kesit bağımlılığı testleri yapılmaktadır. Modelin homojenliği Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Slope Homogeneity Test ile incelenmektedir. Modelde yatay kesitler arasında bağımlılık olup olmadığını belirlemek için Breusch ve Pagan (1980) *LM* (Lagrange Multiplier) testi ve PUY

(2008) tarafından geliştirilen $LMadj$ (Bias-Adjusted Cross Sectionally Dependence Lagrange Multiplier) testleri kullanılmaktadır (Çınar, 2010:594). Bu test sonuçlarına göre, ikinci nesil panel birim kök testlerinden biri olan, Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS testi uygulanmaktadır. Değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin olup olmadığı ise Westerlund'un (2007) eşbütünleşme testi kullanılarak test edilmektedir. Değişkenlerin uzun dönem katsayıları ise kesitler arası bağımlılığı dikkate alan ve Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CCE (Common Corelated Effects) tahmincisi ile analiz edilmektedir.

Analizde, E-7 ülkelerinde çevre teknolojilerinin yeşil büyümeyi nasıl etkilediğinin belirlenebilmesi amacıyla panel veri analizi yönteminden yararlanılarak ekonometrik analiz sonuçları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin, zaman boyutunun yatay kesit boyutundan (T>N) büyük olmasından dolayı analizde dinamik panel veri yöntemi uygulanmaktadır.

3.1. Bulgular

Panel veri analizlerinde, sahte regresyon sorununun önüne geçmek için serilerin durağanlıkları test edilmelidir. Ancak durağanlıktan önce homojenlik ve yatay kesit bağımlılığının belirlenmesi gerekmektedir. Homojenlik testi, ülkelerden birinde gerçekleşen herhangi bir şokun diğer ülkelerin aynı düzeyde etkilenip etkilenmediğini kontrol etmektedir. Bu kapsamda, ekonomik yapıları birbirinden farklı olan ülkeler için kurulan modellerde katsayıların heterojen olması beklenirken, ekonomik yapıları birbirine benzer ülke grupları için kurulan modellerde katsayıların homojen olması beklenmektedir.

Bu çalışmada, homojenliği test etmek için Pesaran ve Yagamata (2008) tarafından geliştirilen Slope Homogeneity Test uygulanmıştır. Bu testin hipotezleri H_0: *Eğim katsayıları homojendir ve* H_1: *Eğim katsayıları heterojendir* şeklindedir. Çizelge 2'de homojenite test sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 2: Homojenite Test Sonuçları

Testler	**Test İstatistiği**	**Olasılık Değeri**
Delta-Tilde	8.948^{***}	0.000
Delta-Tilde$_{adj}$	9.873^{***}	0.000

*Not: "***" işareti %1, "**" işareti %5 ve "*" işareti %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.*

Çizelge 2'de yer alan sonuçlara göre, katsayıların heterojen olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, çevre teknolojilerinde meydana gelen bir değişikliğin yeşil büyüme üzerindeki etkisinin her ülke için farklı sonuçlar yaratacağını göstermektedir.

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte, bir ülke ekonomisinde ortaya çıkan bir şok diğer ülkeleri de etkileyebilir. Bu durum, analizlerde yatay kesit bağımlılık testleri ile test edilmektedir. Yatay kesit bağımlılığının hipotezleri H_0: *Kesitler arası bağımlılık yoktur ve* H_1: *Kesitler arası bağımlılık vardır* şeklindedir. Kesitler arası bağımlılığın olmaması durumunda birinci nesil testler uygulanırken, kesitler arası bağımlılığın olması durumunda ikinci nesil testler uygulanmaktadır (Baltagi, 2008:284). Çizelge 3'de yatay kesit bağımlılığı test sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 3: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Testler	**Test İstatistiği**	**Olasılık Değeri**
Breusch ve Pagan (1980) LM testi	44.44***	0.002
PUY (2008) LM_{adj} testi	9.014***	0.000

*Not: "***" işareti %1, "**" işareti %5 ve "*" işareti %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.*

Çizelge 3'te yer alan yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarına göre kesitler arası bağımlılık olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu nedenle kesitler arası bağımlılığı dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testlerinin uygulanması gerekmektedir (Nazlıoğlu, 2010: 142). İkinci nesil panel birim kök testlerinden olan Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS testi uygulanmaktadır. CIPS testinde, paneli oluşturan tüm birimler için testlerin aritmetik ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Bu testin hipotezleri H_0: seride birim kök vardır *ve* H_1: seride birim kök yoktur şeklindedir. Çizelge 4'de CIPS birim kök test sonuçları gösterilmektedir.

Çizelge 4: Birim Kök Testi Sonuçları

	Seviye	**1.Fark**
CO_2	-1.927	-2.325*
ET	-2.065	-4.322***
RC	-2.078	-3.965***
FC	-2.186	-4.116***

*Not: "***" işareti %1, "**" işareti %5 ve "*" işareti %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.*

Çizelge 4' de yer alan CIPS birim kök test sonuçlarına göre, seriler birim kök içermektedir. Bu durum, eşbütünleşme testlerinin yapılabilmesini sağlamaktadır. Değişkenler arasında uzun dönemli yani eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığını test etmek için Westerlund ve Edgerton (2007) tarafından geliştirilen LM eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Bu testin hipotezleri H_0: eşbütünleşme vardır *ve* H_1: eşbütünleşme yoktur şeklindedir. Çizelge 5'de LM eşbütünleşme test sonuçları gösterilmektedir.

Çizelge 5: Eşbütünleşme Test Sonuçları

	LM İstatistiği	**Bootstrap p-değeri**
LMN +	0.698	0.997

.

Çizelge 5'de değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi verilmektedir. Eşbütünleşme ilişkisi belirlendikten sonra eşbütünleşme katsayıları, Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CCE (Common Corelated Effects) yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Bu test kesitler arası bağımlılığı dikkate almaktadır. Çizelge 6'da değişkenlerin eşbütünleşme katsayılarının tahmin sonuçları verilmiştir.

Çizelge 6: Eşbütünleşme Katsayılarının Tahmini (CCE)

CCE	**Katsayı**	**Std. Hata**	**p-değeri**
lnET	-0.004	0.009	0.047**
lnRC	-0.092	0.023	0.000***
LnFC	0.547	0.111	0.000***

*Not: "***" işareti %1, "**" işareti %5 ve "*" işareti %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.*

Çizelge 6'da yer alan CCE eşbütünleşme tahminci sonuçları, E-7 ülkelerinde panel sonucunun istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Buna göre, E-7 ülkeleri için çevre teknolojileri ve yenilenebilir enerji tüketimi yeşil büyümeyi teşvik ederken, yenilenemeyen enerji tüketimi yeşil büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, E-7 ülkeleri (Çin, Hindistan, Rusya, Brezilya, Meksika, Endonezya ve Türkiye) için enerji tüketimini dikkate alarak çevre teknolojilerin yeşil büyüme üzerindeki etkisi incelenmektedir. Çalışmada 1992'den 2019'a kadar olan dönem için dinamik panel veri yöntemi uygulanmaktadır. Çalışmada ikinci nesil birim kök testlerinden Pesaran'ın (2007) CIPS birim kök testi ve ikinci nesil eşbütünleşme testlerinden Westerlund'un (2007) eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Çalışmada birim kök test sonucunun I(1) çıkması yani birim kök içermesi ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olması sebebiyle, uzun dönem katsayıların belirlenmesi amaçlanmıştır. Uzun dönem katsayıları Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CCE ile belirlenmiştir. Analiz buğularına göre, çevre ile ilgili teknolojilerin yeşil büyümeyi teşvik etmede çok önemli bir etkisi bulunmaktadır. Enerji tüketiminin ise, yenilenebilir enerjinin yeşil büyümeyi olumlu yönde etkilediği görülürken, yenilenemeyen enerji tüketiminin yeşil büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada incelen söz konusu ülke grubu için, çevre ile ilgili teknolojiler yeşil büyümenin artmasına neden olmaktadır. Bu durum, karbon emisyonlarının azaltılmasında, üretim verimliliğinin arttırılmasında ve çevre problemlerinin önüne geçilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, E-7 ülkelerinde çevre ile ilgili teknolojilerin artırılması ve geliştirilmesi çevre üzerinde olumlu sonuçlar yaratacaktır. Politika yapıcılar, yenilenemeyen enerji tüketiminden yenilenebilir enerji tüketimine enerji dönüşümünü sağlamaya odaklanmalıdır. Politika yapıcılar aynı zamanda çevre teknolojilerine daha fazla yatırım yapmaya odaklanmalıdır. Buna bağlı olarak, söz konusu ülkelerde çevre kirliliğinin azaltılması ve yeşil büyümenin sağlanması beklenmektedir.

Kaynakça

Akyol, M., Mete, E. Çevresel Teknolojik İnovasyonların CO_2 Emisyonu Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği. İstanbul İktisat Dergisi, 71,2, 569-590, 2021.

Baltagı, B.H. *Econometric Analysis of Panel Data*, Fourth Edition, West Sussex: John Wiley & Sons, 2008.

BP. https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html (Erişim Tarihi: 20.05.2023).

Chen, W., Lei, Y. The Impacts of Renewable Energy and Technological Innovation on Environment-Energy-Growth Nexus: New Evidence from a Panel Quantile Regression. Renewable Energy, 123, 1-14, 2018.

Çınar, S. OECD Ülkelerinde Kişi Başına GSYİH Durağan mı? Panel Veri Analizi. MarmaraÜniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 29, 2, 591-601, 2010.

Dauda, L., Long, X., Mensah, C. N., Salman, M. The Effects of Economic Growth and Innovation on CO_2 Emissions in Different Regions. Environmental Science and Pollution Research, 26, 15028-15038, 2019.

EIA-Energy Information Administration. www.eia.gov/international/data/world (Erişim Tarihi: 20.05.2023).

Ganda, F. The Impact of Innovation and Technology Investments on Carbon Emissions in Selected Organisation for Economic Co-Operation and Development Countries. Journal of cleaner production, 217, 469-483, 2019.

Hashmi, R., Alam, K. Dynamic Relationship among Environmental Regulation, Innovation, CO_2 Emissions, Population, and Economic Growth in OECD Countries: a Panel Investigation. Journal of cleaner production, 231, 1100-1109, 2019.

Jordaan, S. M., Romo-Rabago, E., McLeary, R., Reidy, L., Nazari, J., Herremans, I. M. The role of Energy Technology Innovation in Reducing Greenhouse Gas Emissions: a Case Study of Canada. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 78, 1397-1409, 2017.

Lin, B., Zhu, J. Determinants of Renewable Energy Technological Innovation in China under CO_2 Emissions Constraint. Journal of Environmental Management, 247, 662-671, 2019.

Mensah, C. N., Long, X., Dauda, L., Boamah, K. B., Salman, M., Appiah-Twum, F., Tachie, A. K. Technological Innovation and Green Growth in the Organization for Economic Cooperation and Development Economies. Journal of Cleaner Production, 240, 118204, 2019.

Nazlıoğlu, Ş. *Makro Iktisat Politikalarının Tarım Sektörü Üzerindeki Etkileri: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler için Bir Karşılaştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, TC Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010.

OECD. https://stats.oecd.org/ (Erişim Tarihi: 20.05.2023).

Özaslan, A. Sürdürülebilir Kalkınma Yolunda Yeşil Büyüme Stratejilerinin Kentlere Yansıması. Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi, 5,1, 98-113, 2023.

Pesaran, M. H. A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. Journal of Applied Econometrics, 22, 265–312, 2007.

Pesaran, M. H., Ullah, A., Yamagata, T. A Bias-adjusted LM Test of Error Cross-section Independence. Econometrics Journal, 11, 105-127, 2008.

Sohag, K., Kalugina, O., Samargandi, N. Re-visiting Environmental Kuznets Curve: Role of Scale, Composite, and Technology Factors in OECD Countries. Environmental Science and Pollution Research, 26, 27726-27737,2019.

Song, X., Zhou, Y., Jia, W. How do Economic Openness and R&D Investment Affect Green Economic Growth?—Evidence from China. Resources, Conservation and Recycling, 146, 405-415, 2019.

Ulucak, R. How do Environmental Technologies Affect Green Growth? Evidence from BRICS Economies. Science of the Total Environment, 712, 136504, 2020.

Wang, S., Zeng, J., Liu, X. Examining the Multiple Impacts of Technological Progress on CO_2 Emissions in China: a Panel Quantile Regression Approach. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 103, 140-150, 2019.

Westerlund, J., Edgerton, D. L. A Panel Bootstrap Cointegration Test. Economics Letters, 97, 185–190, 2007.

Yılmaz, V. Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Büyüme Arasındaki İlişki. Journal of International Management Educational and Economics Perspectives, 6,2, 79-89, 2018.

Yin, J., Zheng, M., Chen, J. The Effects of Environmental Regulation and Technical Progress on CO_2 Kuznets Curve: An Evidence from China. Energy Policy, 77, 97-108, 2015.

SAVUNMA HARCAMALARI VE ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: G-8 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. OKYAY UÇAN [1], Arş. Gör. HİLAL BUDAK [2], Arş. Gör. EMİNE DİLARA AKTEKİN GÖK[3]

[1] Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0001-5221-4682.
[2] Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0003-2599-8586.
[3] Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0002-4112-2456.

ÖZET

Sürdürülebilir bir ekonomik performans için karbon emisyonunun artması sonucu ortaya çıkan sorunlar nedeniyle çevresel konulara verilen önem giderek artmaktadır. Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin tüm dünyayı ilgilendiren sorunlar haline gelmesi ile sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve karbon emisyonlarının azaltımı için hükümetler yönlendirici politika izlemektedir. Çevresel sürdürülebilirlik kapsamında karbon salınımı seviyelerindeki artış önemli bir sorun haline gelmiştir. Savunma harcamaları, bir devletin egemenliğini sürdürebilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Niteliği ve kullanılan teknolojilerin ekonomiye olan etkileri açısından dikkat çeken savunma harcamaları, ülkelerin GSYH içerisinde önemli bir paya sahiptir. Bu önem doğrultusunda artan savunma harcamalarının çevresel bozulmaya olan etkisinin dikkate alınması gerekmektedir. Literatürde savunma harcamaları konusundaki çalışmalar çoğunlukla savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemektedir. Savunma harcamalarının çevreye olan etkisini inceleyen çok az sayıda çalışma bulunması bu çalışmanın temel motivasyonu olmuştur. Bu çalışma, 1992–2020 döneminde G-8 ülkeleri için ekonomik büyümeyi, yenilenebilir enerjiyi ve fosil yakıt tüketimini kontrol ederek savunma harcamalarının çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Analiz sonucu ile elde edilen ampirik bulgular, savunma harcamalarının CO2 emisyonları üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak, savunma harcamalarındaki artışın G-8 ülkelerinde çevresel bozulmada artışa neden olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışma sonucu, G-8 ülkelerinde sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin mümkün olması için çevre ve enerji politikalarının savunma harcamaları, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkideki farklılıkları önemsemesi gerektiğini göstermektedir. Çevresel sürdürülebilirliğin göz önünde bulundurularak savunma harcamaları teknolojilerinin geliştirilmesinin ciddi bir katkısı olacağı politika yapıcılar tarafından dikkate alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler : Savunma Harcamaları, Çevresel Sürdürülebilirlik, Ekonomik Büyüme.

1. GİRİŞ

Ekonominin temel konuları içinde arz kaynak tahsisi sorunu hükümetlerin karar verme süreçlerinde etkili olmaktadır. Küresel ekonomi içerisinde önemli bir yere sahip olan savunma harcamaları da bu konu içinde dikkat çekicidir. Savunma harcamaları ülkenin egemenliğini devam ettirmesi için gerekli kabul edildiğinden öncelikli harcama kalemleri arasında yer almaktadır. Bu durum ise savunma harcamalarının ekonomiye olan etkileri konusunun ulusal ve uluslararası alanda çok fazla çalışılmasına neden olmuştur. Ancak çalışmalar çoğunlukla savunma harcamalarının makro ekonomik değişkenlere olan etkisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Savunma harcamalarının çevreye olan etkisi ise önemi dikkat çekici olan bir konudur. Ekonomik ve mali konularda iş birliği amacı ile bir araya gelmiş olan G-8 ülkeleri (ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Kanada ve Rusya) hem üretim hem savunma konusunda yüksek harcamalar gerçekleştirmektedir. Küresel ekonomi içerisinde önemli bir yere sahip olan G-8 ülkelerinin uyguladığı çevresel politikalar hem yol gösterici olmaktadır.

Dünya savunma harcamaları bölgesel ve küresel sorunlar nedeniyle artma eğilimi göstermektedir. Çizelge 1.'de dünya savunma harcamalarının 1992-2020 yılları arasındaki değişimi gösterilmiştir. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI)'nde elde edilen veriler ile ülkelerin toplam savunma harcamalarını sabit abd doları cinsinden hesaplanmış halini ifade etmektedir. Savunma harcamalarının 1992 yılından 2000 yılına kadar azalma eğilimi gösterse de 1 trilyon ABD Doları üzerinde gerçekleşmiştir. 2002 yılı itibariyle başlayan artma eğiliminin 2020 yılına kadar devam ettiği çizelgede görülmektedir. Dünya savunma harcamalarının 2020 yılında 2,091 trilyon ABD Doları olarak gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Gerçekleşen savunma harcamalarının toplam değeri kadar gerçekleşme şekli ve hangi kaynaklardan gerçekleştirildiği önem arz etmektedir.

Çizelge 1. Dünya Savunma Harcamaları

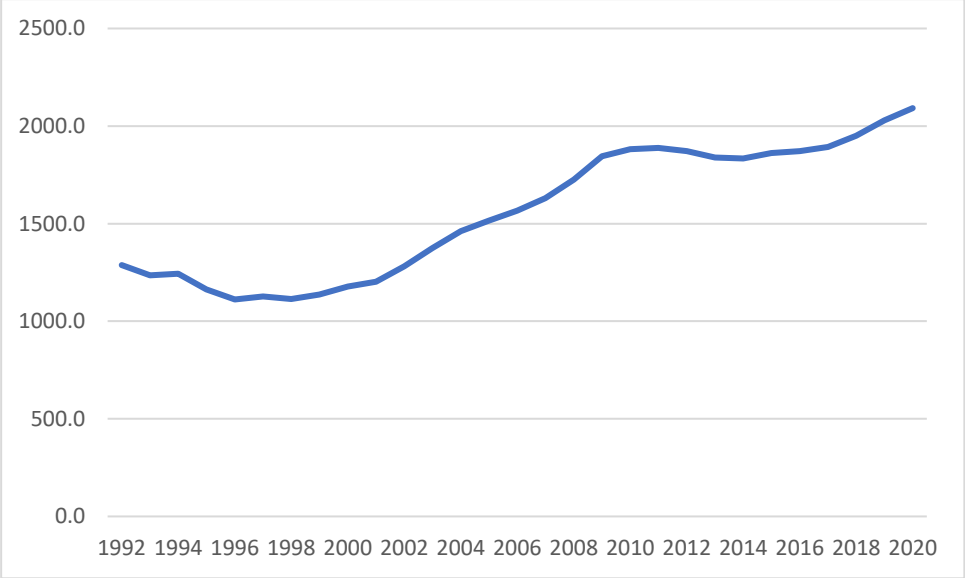

Kaynak: Yazar tarafından Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nden (SIPRI,2023) elde edilen veriler ile hazırlanmıştır. (https://sipri.org/databases/milex)

Ülkelerin gerçekleştirdiği savunma harcamaları ve bu harcamaların GSYİH içindeki payı harcama tahsisi konusunda değerlendirilmektedir. 1992-2020 yılları arasında en fazla savunma harcaması yapan ülke olan ABD'yi ikinci sırada Çin ve üçüncü sırada yer alan Rusya takip etmektedir. Çizelge 2.'de bu çalışmada analize konu olan G-8 ülkelerinin savunma harcamalarının GSYİH içindeki payı gösterilmiştir. ABD'nin ve Rusya'nın savunma harcamalarına çok önem verdiği sonucuna, 1992-2020 yılları arasında savunma harcamalarının GSYİH içindeki payının en fazla gerçekleşen iki ülke olmasından ulaşılabilmektedir. ABD ve Rusya'yı G-8 ülkeleri arasında GSYİH içinde savunma harcamalarına en fazla payı ayıran üçüncü ülke İngiltere olmuştur. İngiltere'yi Fransa takip etmekte iken daha sonra gelen Kanada, Almanya ve İtalya'nın 1992-2020 yılları arasında savunma harcamalarının GSYİH içindeki payı %1ile %2 arasında gerçekleşmiştir. Çizelge 2. yorumlandığında G-8 ülkelerinin savunma harcamalarına önem verildiği ve bu önem doğrultusunda savunma harcamalarının çevresel kirlilik üzerindeki etkilerinin araştırılması konusunda motivasyon sağlamaktadır.

Çizelge 2. G-8 Ülkelerinin Savunma Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı

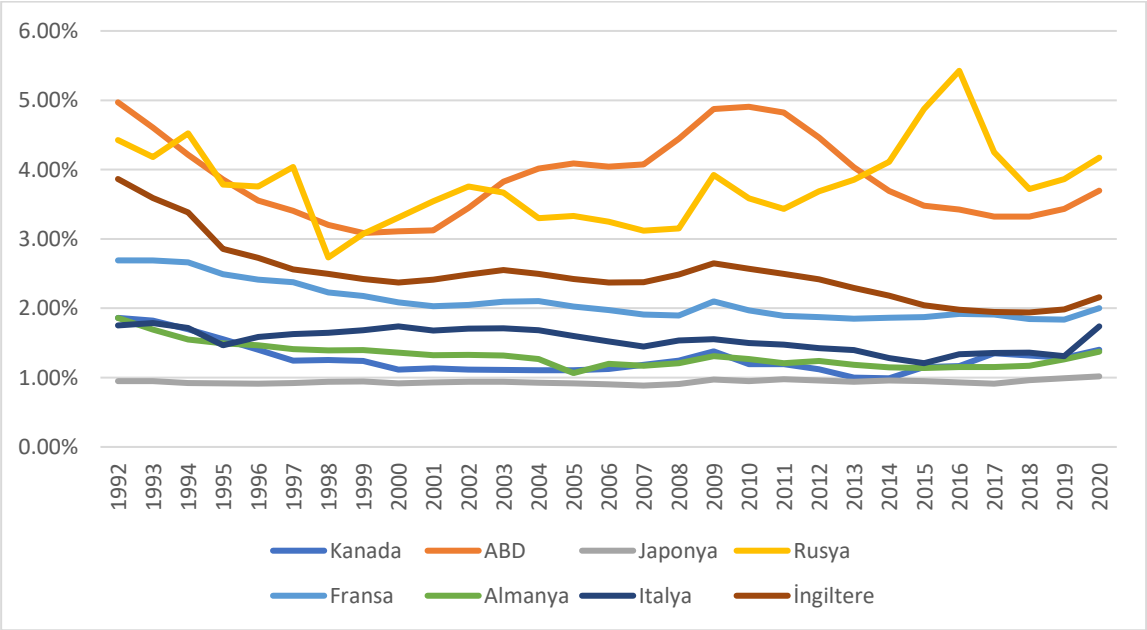

Kaynak: Yazar tarafından Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsünden (SIPRI,2023) elde edilen veriler ile hazırlanmıştır. (https://sipri.org/databases/milex)

2. LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Savunma harcamalarının ekonomiye etkileri konusunda öncü olarak, Benoit (1973, 1978) tarafından gerçekleşen savunma harcamaları ekonomik büyüme ilişkisini incelediği çalışmalar kabul edilmektedir. Benoit savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediği sonucuna ulaştığı çok ülkeli çalışması ile Benoit Hipotezi ortaya çıkmıştır. Bu hipotez sonrasındaki savunma harcamalarını konu edinen çalışmalar özellikle ekonomik büyüme ile makro ekonomiye olan etkileri incelemiştir. Küresel olarak çevresel farkındalığın artması ve çevresel sürdürülebilirliğe verilen önemin artması ile savunma harcamaları çalışmalarına çevre

konuları da dahil olmuştur. Savunma harcamaları ve çevresel sürdürülebilirlik konusunu inceleyen seçilmiş çalışmaların yer aldığı tablo Çizelge 3.'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Savunma Harcamaları ve Çevresel Sürdürülebilirlik İlişkisi Üzerine Seçili Çalışmalar

Yazar -Yıl	Ülke Dönem	Sonuç
Neila (2016)	1980-2011 dönemi için 121 ülke	Savunma harcamalarının çevresel kirliliğe etkisi pozitif
Noubissi Domguia, & Poumie (2019)	1980-2016 54 ülkede	Savunma harcamalarının CO2, NO2 ve CH4 üzerindeki etkisi pozitif
Isiksal (2021)	1993-2017 Savunma harcamaları açısından öne çıkan ülkeler	Savunma harcamaların karbon dioksit emisyonun üzerindeki etkisi pozitif
Türedi &Yıldız (2022)	1995-2018 MENA ülkeleri	Savunma harcamalarının çevresel kirlilik üzerinde etkisi pozitif
Beşel vd. (2022)	1995-2017 Savunma harcamaları en yüksek olan 12 ülke	Savunma harcamalar ile yeşil büyüme arasındaki ilişki; Gelişmiş ülkelerde pozitif Az gelişmiş ülkelerde negatif
Elgin vd. (2022)	1950-2018 160 ülke	Savunma harcamaları ile sürdürülebilir kalkınma göstergeleri arasında pozitif ilişki
Erdoğan vd. (2022)	1965-2019 Yunanistan, Fransa, İtalya ve İspanya	Savunma harcamaları ile çevresel kalite arasındaki ilişkiyi hem ulusal hem de bölgedeki diğer ülkelerin savunma harcamaları etkilemekte
Ahmed vd. (2022)	22 OECD ülkesi 1971-2020	Savunma harcamalarının çevre kirliliği üzerindeki etkisi pozitif

Kaynak: Yazarlar tarafından derlenmiştir.

5. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Artan çevresel riskler sürdürülebilirlik kavramının öneminin fark edilmesini neden olmuştur. Savunma harcamalarında ortaya çıkan artış ve çevresel sürdürülebilirliğe olan etkileri dikkat çekmektedir. Bu çalışma, 1992–2020 döneminde G-8 ülkeleri için ekonomik büyümeyi,

yenilenebilir enerjiyi ve fosil yakıt tüketimini kontrol ederek savunma harcamalarının çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini güncel panel veri analizi teknikleriyle incelemiştir. Çalışmada kullanılan model, Ahmed vd. (2022)'nin çalışmaları referans alınarak kurulmuştur. Denklemde i yatay kesit boyutunu, t ise zaman boyutunu göstermektedir.

(lnCO2)it = B0 + B1lnGDPit + B2lnFCit + B3lnRCit + B4lnMit + Uit,
(i= 1,…,8) ve (t= 1992,…, 2020)

Çalışmada kullanılan değişkenler, veri seti ve kaynakları ile Çizelge 4.'te gösterilmiştir.

Çizelge 4. Değişkenler, Sembol ve Veri Kaynakları

Değişkenler	Sembol	Kaynak
CO_2 Emisyonu	lnCO2	BP
Ekonomik Büyüme	lnGDP	Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI)
Fosil yakıt kullanımı	lnFC	BP
Yenilenebilir enerji	lnRC	BP
Savunma Harcamaları	lnM	Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI)

Savunma harcamalarının çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla, ekonomik büyümeyi, yenilenebilir enerjiyi ve fosil yakıt tüketimini kontrol ederek savunma harcamalarının çevresel sürdürülebilirlik arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analizin hangi nesil testler ile yürütüleceğinin belirlenebilmesi için ilk olarak homojenite ve yatay kesit bağımlılığı testleri yapılmaktadır. Modelin homojenliği Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Slope Homogeneity Test ile incelenmektedir. Modelde yatay kesitler arasında bağımlılık olup olmadığını belirlemek için Breusch ve Pagan (1980) *LM* (Lagrange Multiplier) testi ve PUY (2008) tarafından geliştirilen $LMadj$ (Bias-Adjusted Cross Sectionally Dependence Lagrange Multiplier) testleri kullanılmaktadır (Çınar, 2010:594). Bu test sonuçlarına göre, ikinci nesil panel birim kök testlerinden biri olan, Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS testi uygulanmaktadır. Değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin olup olmadığı ise Westerlund'un (2007) eşbütünleşme testi kullanılarak test edilmektedir. Değişkenlerin uzun dönem katsayıları ise kesitler arası bağımlılığı dikkate alan ve Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CCE (Common Corelated Effects) tahmincisi ile analiz edilmektedir.

Analizde, G-8 ülkelerinde Savunma harcamalarının çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla panel veri analizi yönteminden yararlanılarak ekonometrik analiz sonuçları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin, zaman boyutunun yatay kesit boyutundan (T>N) büyük olmasından dolayı analizde dinamik panel veri yöntemi uygulanmıştır.

5.1. Analiz Sonuçları

Panel veri analizlerinde, sahte regresyon sorununun önüne geçmek için serilerin durağanlıkları test edilmelidir. Ancak durağanlıktan önce homojenlik ve yatay kesit bağımlılığının belirlenmesi gerekmektedir. Homojenlik testi, ülkelerden birinde gerçekleşen herhangi bir şokun diğer ülkelerin aynı düzeyde etkilenip etkilenmediğini kontrol etmektedir. Bu kapsamda, ekonomik yapıları birbirinden farklı olan ülkeler için kurulan modellerde katsayıların heterojen olması beklenirken, ekonomik yapıları birbirine benzer ülke grupları için kurulan modellerde katsayıların homojen olması beklenmektedir. Bu çalışmada, homojenliği test etmek için Pesaran ve Yagamata (2008) tarafından geliştirilen Slope Homogeneity Test uygulanmıştır. Bu testin hipotezleri H_0: *Eğim katsayıları homojendir ve* H_1: *Eğim katsayıları heterojendir* şeklindedir. Çizelge 5.'te homojenite test sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 5. Homojenite Test Sonuçları

Testler	**Test İstatistiği**	**Olasılık Değeri**
Delta-Tilde	12.833 ***	0.000
Delta-Tilde$_{adj}$	14.477***	0.000

*Not: "***" işareti %1, "**" işareti %5 ve "*" işareti %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.*

Çizelge 5.'te yer alan sonuçlara göre, katsayıların heterojen olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, savunma harcamalarında meydana gelen bir değişikliğin karbon emisyonları artışı üzerindeki etkisinin her ülke için farklı sonuçlar yaratacağını göstermektedir.

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte, bir ülke ekonomisinde ortaya çıkan bir şok diğer ülkeleri de etkileyebilir. Bu durum, analizlerde yatay kesit bağımlılık testleri ile test edilmektedir. Yatay kesit bağımlılığı testinin hipotezleri H_0: *Kesitler arası bağımlılık yoktur ve* H_1: *Kesitler arası bağımlılık vardır* şeklindedir. Kesitler arası bağımlılığın olmaması durumunda birinci nesil testler uygulanırken, kesitler arası bağımlılığın olması durumunda ikinci nesil testler uygulanmaktadır (Baltagi, 2008:284). Çizelge 6.'da yatay kesit bağımlılığı test sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 6. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Testler	**Test İstatistiği**	**Olasılık Değeri**
Breusch ve Pagan (1980) LM testi	53.18 ***	0.002
PUY (2008) LM$_{adj}$ testi	6.953***	0.000

*Not: "***" işareti %1, "**" işareti %5 ve "*" işareti %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.*

Çizelge 6.'da yer alan yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarına göre kesitler arası bağımlılık olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu nedenle kesitler arası bağımlılığı dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testlerinin uygulanması gerekmektedir (Nazlıoğlu, 2010: 142). İkinci nesil panel birim kök testlerinden olan Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS testi uygulanmaktadır. CIPS testinde, paneli oluşturan tüm birimler için testlerin aritmetik ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Bu testin hipotezleri H_0: seride birim kök vardır *ve* H_1: seride birim kök yoktur şeklindedir. Tablo 4'de CIPS birim kök test sonuçları gösterilmektedir.

Çizelge 7. Birim Kök Testi Sonuçları

	Seviyede	**Birinci Farkında**
$lnCO_2$	-2.323	-3.367***
lnGDP	-2.090	-2.666*
lnYT	-2.210	-3.224**
lnFT	-2.258	-2.887*
lnM	-2.180	-3.398***

*Not: "***" işareti %1, "**" işareti %5 ve "*" işareti %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir*

Çizelge 7.de yer alan CIPS birim kök test sonuçlarına göre, seriler birim kök içermektedir. Bu durum, eşbütünleşme testlerinin yapılabilmesini sağlamaktadır. Değişkenler arasında uzun dönemli yani eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığını test etmek için Westerlund ve Edgerton (2007) tarafından geliştirilen LM eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Bu testin hipotezleri H_0: eşbütünleşme vardır *ve* H_1: eşbütünleşme yoktur şeklindedir. Çizelge 8.'de LM eşbütünleşme test sonuçları gösterilmektedir.

Çizelge 8. Eşbütünleşme Test Sonuçları

LMN +	**LM İstatistiği**	**Bootstrap p-değeri**
	9.049	0.819

*Not: "***" işareti %1, "**" işareti %5 ve "*" işareti %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.*

Çizelge 8. Eşbütünleşme Test Sonuçları'na göre, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğu belirlendikten sonra eşbütünleşme katsayıları, Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CCE (Common Corelated Effects) yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Bu test kesitler arası bağımlılığı dikkate almaktadır. G-8 ülkeleri için eşbütünleşme katsayıları tahmin sonuçları Çizelge 9.'da gösterilmektedir.

Çizelge 9. Eşbütünleşme Katsayılarının Tahmini (CCE)

CCE	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
lnGDP	-0.019	0.012	0.099*
lnYT	-0.065	0.034	0.055*
lnFT	0.099	0.037	0.008***
lnM	0.116	0.053	0.031**

*Not: "***" işareti %1, "**" işareti %5 ve "*" işareti %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.*

Çizelge 9'da gösterilmiş olan CCE eşbütünleşme tahminci sonuçları, G-8 ülkelerinde panel sonucunun istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre G-8 ülkeleri için savunma harcamaları ve fosil yakıt tüketimi karbon emisyonunu arttırmaktadır. Ayrıca savunma harcamaları, yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme karbon emisyonunu azaltmaktadır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çevresel sürdürülebilirlik önündeki engeller artan enerji kullanımı, ekonomik büyüme iken artan enerji talebi gibi nedenlerle savunma harcamaları da eklenmiştir (Bildirici, 2017). Artan savunma harcamaları hem niteliği hem harcama düzeyi nedeniyle çevresel sürdürülebilirliğe olan etkisiyle dikkat çekmektedir. Bu çalışmada G-8 ülkeleri için 1992-2020 yıllarını kapsayan dönem için savunma harcamaları, ekonomik büyüme, fosil ve yenilenebilir enerji kullanımı ve CO2 ilişkisi değerlendiriliştir. Enerji kullanımı artışı ve ekonomik büyüme, CO2 emisyonlarının önemli bir tetikleyicisidir. Bu çalışma, 1992–2020 döneminde G-8 ülkeleri için ekonomik büyümeyi, yenilenebilir enerjiyi ve fosil yakıt tüketimini kontrol ederek savunma harcamalarının çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini incelemiştir. Analiz sonucu ile elde edilen ampirik bulgular, savunma harcamalarının CO2 emisyonları üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Sonuçlarımıza göre savunma harcamalarının artışı, çevresel bozulmanın önemli sebepleri arasında bulunmaktadır. Buna bağlı olarak, savunma harcamalarındaki artışın G-8 ülkelerinde çevresel bozulmada artışa neden olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışma sonucu, G-8 ülkelerinde sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin mümkün olması için çevre ve enerji politikalarının savunma harcamaları, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkideki farklılıkları önemsemesi gerektiğini göstermektedir.

Kaynakça

Ahmed, Z., Ahmad, M., Murshed, M., Vaseer, A. I., & Kirikkaleli, D., The Trade-off between Energy Consumption, Economic Growth, Militarization, and CO2 Emissions: Does the Treadmill of Destruction Exist in the Modern World?. Environmental Science and Pollution Research, 29(12), 18063-18076, 2022.

Baltagı, B.H., Econometric Analysis of Panel Data, Fourth Edition, West Sussex: John Wiley & Sons, 2008.

Benoıt, E., Defence and Economic Growth in Developing Countries, Lexington Books, Boston, 1973.

Benoıt, E., "Growth and Defense in Developing Countries. Economic Development and Cultural Change, C: 26, No: 2, ss. 271-280, 1978.

Beşel, F., Veysel, İ. Nal, & Aydın, M., Askeri Harcamalar ve Yeşil Büyüme İlişkisi: Ampirik Bir Analiz. İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 7 (17), 159-172, 2022.

Bildirici, M. E., CO2 emissions and militarization in G7 countries: Panel cointegration and trivariate causality approaches. Environment and Development Economics, 22(6), 771–791, 2017.

Breusch, T. S. & Pagan, A. R., The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. The Review of Economic Studies, 47(1), 239-253, 1980.

Çınar, S., OECD Ülkelerinde Kişi Başına GSYİH Durağan mı? Panel Veri Analizi. *MarmaraÜniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 29*(2), 591-601, 2010.

Elgin, C., Elveren, A. Y., Özgür, G., & Dertli, G., Military Spending and Sustainable Development. Review of Development Economics, 26(3), 1466-1490, 2022.

Erdogan, S., Gedikli, A., Çevik, E. İ., & Öncü, M. A., Does Military Expenditure Impact Environmental Sustainability in Developed Mediterranean Countries?. Environmental Science and Pollution Research, 29(21), 31612-31630, 2022.

Isiksal, A. Z., Testing the Effect of Sustainable Energy and Military Expenses on Environmental Degradation: Evidence from the States with the Highest Military Expenses. Environmental Science and Pollution Research, 28(16), 20487-20498, 2021.

Nazlıoğlu, Ş., Makro iktisat politikalarının tarım sektörü üzerindeki etkileri: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için bir karşılaştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Neila, B. A., The Relationship between Military Expenditure, Military Personnel, Economic Growth, and the Environment. International Journal of Economics and Management Engineering, 10(4), 1059-1064, 2016.

Noubissi Domguia., E., & Poumie, B,, Economic Growth, Military Spending and Environmental Degradation in Africa. MPRA Paper No. 97455, 2019.

Pesaran, M. H., A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence". Journal of Applıed Econometrıcs, 22, 265–312, 2007.

Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T., A Bias-adjusted LM Test of Error Cross-section Independence. Econometrics Journal, 11, 105-127, 2008.

Peseran, H., General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. Cambridge: University of Cambridge Working Paper, 2004.

Stockholm Internatıonal Peace Research Instıtute, https://sipri.org/databases/milex , (Erişim Tarihi 08.05.2023)

Türedi, S., & Yıldız, F., Militarizasyon MENA Ülkelerinde Çevresel Kirliliği Nasıl Etkiliyor?. İstanbul University Journal of Sociology, 42(1), 217-235, 2022.

Westerlund, J. ve Edgerton, D. L., A Panel Bootstrap Cointegration Test. *Economics Letters, 97*, 185–190, 2007.

World Development Indicators, https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators , (Erişim Tarihi 09.05.2023)

EKONOMİK BİR DEĞER OLARAK TOHUM

SEED AS AN ECONOMIC VALUE

Doktor Öğretim Üyesi, FARUK SEZER[1]

[1] Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, 0000-0003-2029-5064

ÖZET

İnsanlığın yaşamsal faaliyetlerinin devamlılığını sağlayabilmek için en önemli sektörlerden birisi tarımdır. Bir yandan ülke ekonomilerinin bir yandan da teknolojinin gelişmesi sektörün ağırlığını milli gelirler düzeyinde belirli oranlarda azaltsa da, sektörün stratejik yapısı değişmemiştir. Gıda arzının güvenliğinin sağlanması noktasındaki konumu ve üretilen çıktıların diğer sektörlere hammadde tedarik ediyor olması tarım sektörü açısından bahsedilen durumu meydana getirmektedir. Pek çok üretim sisteminde olduğu gibi tarımsal üretimde de kullanılan girdiler üretim sürecinin teknik ve ekonomik anlamda sağlıklı işleyebilmesi için büyük önem taşımaktadır. Tarımsal üretimde ağırlığı en çok vurgulanan girdilerin başında ise tohum gelmektedir. Sadece tohum kelimesi üzerinden yapılan bir aramada bu alanda yüz binden fazla çalışma yapıldığı görülmektedir. Pozitif bir bilimsel yaklaşımla bakıldığında tohum, hem fen bilimlerinin hem de sosyal bilimlerin çok farklı alt dallarının ilgi alanının kesişim noktasında bulunmaktadır. Normatif bir yaklaşımla bakıldığında da, oldukça köklü politik tartışmaların odak noktasında yer almaktadır. Bu çalışmada ise tohum, bir ekonomik değer olarak öne çıkan özellikleri itibariyle incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre tohumun kalitesini etkileyen teknolojik gelişmelerin, teknolojik gelişmelere karşıt bir duruşla geleneksel uygulamaların, tohumun arzı ile ilintili koşulların, patent ve telif hakları gibi hukuksal kavramların, rekabet düzeyi ve piyasa yapısı koşullarının ve bir dizi dışsal unsurun tohumun ekonomik değerinin belirlenmesinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Ulaşılan sonuçlar hem küresel hem de yerel anlamda değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tohum, tarım, tarımsal üretim, tarım ekonomisi, ekonomik değer

ABSTRACT

Agriculture is one of the most important sectors in order to ensure the continuity of the vital activities of humanity. Although the development of national economies and technology have reduced the weight of the sector at the level of national incomes at certain rates, the strategic structure of the sector has not changed. Its position at the point of ensuring the safety of food supply and the fact that the produced outputs supply raw materials to other sectors generate the situation mentioned in terms of the agricultural sector. As in many production systems, the inputs used in agricultural production are of great importance for the healthy functioning of the production process in technical and economic terms. Seed is one of the most emphasized inputs in agricultural production. In a search made only on the word seed, it is seen that more

than a hundred thousand studies have been carried out in this field. When viewed with a positive scientific approach, the seed is located at the intersection of many different sub-branches of both natural sciences and social sciences. When viewed from a normative perspective, it is at the focal point of deeply rooted political debates. In this study, the seed was examined in terms of its prominent features as an economic value. According to the results obtained, it has been determined that technological developments affecting the quality of the seed, traditional practices with a stance against technological developments, conditions related to the supply of the seed, legal concepts such as patents and copyrights, the level of competition and market structure conditions and a number of external factors are effective in determining the economic value of the seed. The results have been evaluated both globally and locally.

Keywords: Seed, agriculture, agricultural production, agricultural economics, economic value

1. GİRİŞ

İnsanların besin ihtiyaçlarının karşılanıyor olması tarım sektörüne özel bir anlam yüklemektedir. Ekonomik sistem içerisinde diğer sektörler ile arasında bulunan ileri ve geri bağlantılar da göz önüne alındığında tarım sektörünün önemi daha da vurgulanmış olacaktır. Ekonomik zincirin önemli halkalarından birini oluşturan tarım sektörü üretim sürecine katılan her bir faaliyet alanında olduğu gibi kullandığı girdilere sıkı sıkıya bağlıdır. Bu anlamda toprağın kendisi, tarımda kullanılan araçlar(mekanizasyon), su, insan emeği ve teknoloji gibi girdiler sayılabilirse de en çok üzerine konuşulanlardan birisi tohumdur.

Tohumun bir girdi olarak ekonomik değeri 1970'li yıllara kadar çok göze çarpmayan belirli bir seviyede seyretmiştir. Özellikle gen teknolojilerinin henüz gelişip yaygınlaşmamış olması, bu alanın ticari bir fırsat olarak değerlendirilmesini bahsedilen zamana kadar perdelemiştir. Bu durum aynı zamanda küresel ölçekte bir teşkilatlanma seviyesini düşük tutmuş ve bugünkü anlamda endüstrileşmiş bir faaliyet alanı ortaya çıkmamıştır. Ancak 70'li yıllardan sonra günümüze kadar olan süreçte tohumculuk, biyoteknolojide yaşanan gelişmeler neticesinde tam anlamıyla bir endüstriye dönüşmüştür (TZOB, 2019). Tohumluk piyasasının bir endüstriye dönüşüm sürecinin teknolojik gelişme ve yenilik kaynaklı olması, patentler ve fikri mülkiyet hakları yoluyla tekeller oluşturmuştur. Bu şekilde rekabet düzeyi düşük bir piyasa yapısının ortaya çıkması ve daha önce düşük maliyetle elde edilen bir girdiye üretimin bağımlı hale gelmesi ekonomik, siyasi, felsefi birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İnsanların hayatta kalma mücadelelerinin en başında gelen besin ihtiyacını karşılama, onları tohum toplama faaliyetine yönlendirmiştir. Toplanan tohumların kullanılmasıyla tarımsal ürünlere ulaşan insanlar bu faaliyetin devamlılığını sağlamak istemişler bunun için bir sonraki aşamada ürün kaldırma işi bittiğinde elde edilen ürünün bir kısmını, gelecek yıllardaki mahsulün ana girdisi olarak ayrılmışlardır (Boydak, 1979).

Tarımsal faaliyetlerde üretimi ve ürün miktarına etki eden verim gibi bileşenleri arttıran faktörlerden birisi tohumdur. Tarımsal üretim sistemlerine baktığımızda diğer değişkenlerin

sabit olduğu bir ortamda yalnızca tohumdaki nitelik değişiminin ürün miktarını dörtte bir oranında arttıracağı belirtilmektedir (TZOB, 2019).

Bu çalışmada tohum ile ilgili literatür incelenerek tohumun ekonomik değerine etki eden unsurların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Tohumun ekonomik değerinde belirleyici altı ana başlık tespit edilmiştir. Buna göre tohumun kalitesi üzerinden ekonomik değerine katkı yapan ve görece son dönemde geliştirilen yeni teknolojiler, tarımsal çeşitliliğin sağlanmasında ve yeni teknolojilerin sağlıkla ilgili getirmiş olduğu soru işaretlerinden kaçınmak için ikame ürünlerin elde edilmesinde etkili olan geleneksel uygulamalar, tohumun üretilmesi dolayısıyla arzı ile ilgili seçenekler, patentler ve telif hakları gibi hukuki araçlar, tohumun piyasa yapısını oluşturan rekabet düzeyi ve tohumla tamamlayıcılık özelliği gösteren bir takım dışsal etkenlerin tohumun ekonomik değerinin oluşmasında etkili olduğu görülmüştür.

3. ÇALIŞMANIN BULGULARI

3.1. Tohumun Kalitesi ve Yeni Teknolojiler

Tarımsal ürünlerin ıslah edilmesine odaklanan çalışmaların bir uzantısı ve bütünleyicisi olarak işlev gören güncel biyoteknoloji, üretimde niteliği arttıran ve özellikle bu amaca hizmet eden bir yöntem olarak ifade edilmektedir. Bu teknolojinin kullanılması ile birlikte geleneksel bir işleyişle kazanılması mümkün olmayan özelliklere sahip olmuş organizmaların (genetiği değiştirilmiş organizmalar, GDO) üretilmesi mümkün kılınmıştır. Elde edilen bu yeni tip ürünlere kazandıkları nitelikler itibariyle baktığımızda zararlılara karşı daha dirençli oldukları, alışılmış koşullara nazaran erken ya da geç olgunlaşabildikleri ve çeşitli iklim ve çevre koşullarına karşı daha dayanıklı oldukları ifade edilmektedir (TZOB, 2019). Yeni teknolojik ilerlemeler ile birlikte ürün kayıplarına neden olabilecek potansiyel tehlikelerin belirli bir oranda bertaraf edilmesi, bu yöntemlerle üretilmiş olan tohumlara ilave bir ekonomik değer kazandırmıştır. Ortaya çıkan bu marjinal değer üzerinden, yeni bir tohum piyasası kurgulanmış, böylece tarımın giderek daha fazla endüstrileşmesinin de önü açılmıştır.

Gelişmekte olan ekonomilerin tarım sektörlerinde meydana gelen ürün bazlı artışlar üretim sisteminde ortaya çıkan yeni bileşenlerin yanında, bu alanda ortaya çıkan yeni teknolojilerin söz konusu ülkelerde hızlı bir şekilde benimsenmesine bağlanmaktadır. Genetiği değiştirilmiş ilk tohumun tanıtılmasını izleyen üç yıl sonunda Arjantin'de soya fasulyesi ekimi için ayrılan alanların %90'nında bu tohumların kullanılması (mısır ve pamukta da benzer bir süreç yaşanmıştır), biyoteknoloji ürünü tohumların ülkede geleneksel tohumları hızlıca ikame ettiğine işaret etmektedir (Benech-Arnold et al., 2012). Sonuç olarak biyo-teknolojideki gelişmelerle elde edilen sonuçların maliyet yönünden de ürün nitelikleri yönünden de tohumun değerini etkilediği ifade edilebilir.

3.2 Tohumun Kalitesi ve Geleneksel Uygulamalar

Tohumun kalitesini ve bu tohumlardan elde edilen ürünlerin besin ögelerini ve ekonomik değerini etkileyen bio-mühendislik ürünü teknolojiler ve bu yolla geliştirilen ıslah çalışmaları endüstriyel tarımı öncelemektedir. Tohumun genetik yapısını değiştiren

teknolojilerin tarımı endüstriyel bir alan haline dönüştürmesi, bir taraftan verim artışını beraberinde getirmekte dolayısıyla tohum ve ondan elde edilen ürünün ekonomik değeri üzerinde etkili olmaktadır. Ancak bir başka açıdan bakıldığında ise monokültürler aracılığıyla elde edilen bu kazanımların atadan kalma yerel bilgilerin körelip yok olmasına, yerel ürünlerin ve tohumlarının kaybolmasına ve bunun devamında ise kaçınılmaz olarak biyo-çeşitliliğin azalmasına yol açtığı ifade edilmektedir (McMichael, 2005). İşte bu noktada geleneksel uygulamaların; tarımda genetik yapısına müdahale edilmemiş ata tohumlarının kullanımının bir sonucu olarak ürün bazlı çeşitliliğin artırılmasında, küresel çok uluslu şirketlere girdi bazlı bağımlılığın azaltılmasında çok büyük önemi bulunmaktadır. Ayrıca genellikle genetiği değiştirilmiş tohumlardan elde edilen ürünlerin hasatla birlikte tohumları ayrılıp tekrar kullanılamamakta ve üretici yeniden tohumu satın almak zorunda kalmaktadır. Ata tohumlarından elde edilen ürünlerde ise tarımın başlangıcından beri süregeldiği gibi geleneksel olarak ürünün bir bölümünden tohumların bir sonraki üretim dönemi için ayrılması ürünü, çeşitliliği, üreticiyi, üretimin devamlılığını sağlayan çok önemli ve ekonomik değeri yüksek bir uygulamadır.

Gelişmekte olan ülkeler başta olacak şekilde geleneksel uygulamalara bakıldığında bu uygulamaların birçok ekonomik katkısı olduğu ifade edilmektedir. Buna göre tohumların hasat sonrasında en iyi ürünler arasında seçiliyor olması, akrabalar-komşular şeklindeki yerel insani ilişkilere yoğun bir biçimde dayanan ve genelde maliyetsiz olan takas uygulamalarıyla sağlanabiliyor olması, ürün çeşitlerinin kısıtlanmaması gibi nedenlerle geleneksel yöntemlerin üretim fonksiyonuna kalite, arz imkânları ve maliyet gibi açılardan gözle görülür biçimde katkı yaptığı görülmektedir (Çelik, 2010).

Ata tohumlarının ve geleneksel uygulamaların olmadığı bir üretim zincirinde tohum arzı küresel çapta oligopolcü bir piyasa yapısına terk edilmiş olacaktır (ETC Group, 2008). Bu noktada tarımsal faaliyetlerde geleneksel uygulamaların var olması, piyasada tekelci eğilimleri kıracak, piyasaya giriş maliyetlerini azaltarak üretici sayısında geçişkenliği arttıracak ve sonuç olarak tohuma kayda değer ekonomik değer yükleyecek bir yapının parçalarını sağlamaktadır.

3.3. Tohum Arzı

Küresel ölçekte veya yerelde herhangi bir ülkenin piyasasında tohumun ekonomik değerini belirleyen en önemli etkenlerden birisi piyasanın arz koşullarıdır. Birçok gıda ilintili piyasada olduğu gibi tohum piyasasında da arz koşulları hatırı sayılır miktarda politik tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Hükümetlerin ürettiği politikalar piyasa koşullarını ve bu koşullar içerisinde arzın yapısını belirleyici nitelikte olmaktadır. Hükümetlerin yerli üreticiyi hangi araçlarla ve ne kadar destekledikleri, bu desteklerin somut çıktılara dönüşme oranı, ülkedeki tarım piyasasının dışa açıklık derecesi gibi unsurlar, belirli bir ülkedeki tohum arzının ne kadarının yerli üretim ile ne kadarının da ithalat ile karşılanacağı noktasında belirleyici olmaktadır. Tohum piyasasında dışa bağımlılık oranının artması ise ele alınan ülkede gıda arzı güvenliği açısından soru işaretleri oluşturacağı gibi, piyasadaki tohumluk ürünlerin ve dolayısıyla da bir bütün olarak tarım sektörünün büyük oranda kur riski taşıması anlamına gelmektedir. Böylece özellikle gelişmekte olan ülkelerde bir girdi olarak tohumum ekonomik

değerini tohum arzının yerli veya yabancı kaynaklardan karşılanıyor olması doğrudan etkilemektedir.

Tohum arzının sağlanmasında kamunun, özel sektörün, dış alem arzının ve geleneksel-köylü tarımının payı bulunmaktadır. Bu birimlerden her birinin piyasadaki ağırlığı tohumun ekonomik değeri üzerine çeşitli anlamlar yüklemektedir. Türkiye örneği üzerinden konuya baktığımızda 1970'li yıllara kadar tohum piyasasında arzın neredeyse tamamının kamunun elinde olduğu ve bunun yanında geleneksel köylü tarımının bir uzantısı olarak mahsulün bir kısmından tohumluğun ayrıldığı bir yapı görülmektedir (TİGEM, 2022). Bugünkü anlamda baktığımıza marjinal bir uygulama olarak tanımlayabileceğimiz bu yapıda tohumun çoğunlukla devlet eliyle dağıtılan bir serbest mal olarak ele alındığı ve neredeyse bir üretim faktörü olarak algılanmadığı bir ortamdan bahsedilmektedir.

Senaryonun diğer ucunda ise uluslararası organizasyonlar tarafından dayatılan serbest ticaret teşviklerine herhangi bir nedenle dayanamayan ve kendi hibrit veya gdo'lu tohumluğunu üretemeyen, dolayısıyla dış alem arzına neredeyse tamamen bağımlı hale gelmiş hayali bir gelişmekte olan ülke olduğunu varsayalım. Bu durumda ise sürekli ithalat yoluyla temin edilmesi gereken ve hayatın devamı için kullanılması zorunlu olan bir girdi karşımıza çıkacaktır. Doğal olarak bu senaryoda ise, ilkinin aksine girdi maliyeti maksimum düzeyde olacaktır.

Tohumun genetik yapısına yapılan müdahalelerin neden olduğu sağlık sorunları gibi etkenleri veri olarak kabul ettiğimiz bir ortamda, tohum arzının özel sektör- kamu sektörü ve piyasa kaybına neden olmayacak biçimde de ithalattan oluşan bir bileşimin girdi maliyetini kabul edilebilir düzeyde oluşturacağı beklenmektedir. Bu noktada hükümetlerin tarımsal politikalarında geleneksel yöntemler kullanılarak çoğaltılan ata tohumlarının kullanımına da yeterli alan açması piyasanın arz yönünü zenginleştirerek daha dengeli bir maliyet yapısının oluşması öngörülmektedir.

Tarımsal üretim için önemli bir girdi olan tohum arzının ve buna bağlı olan gen havuzunun sağlıklı bir biçimde korunması ve tamamen dışa bağımlılığın önlenmesi noktasında başvurulan uygulamalardan birisi de tohum gen bankalarıdır. Bu uygulamada gen bankaları saklanması amaçlanan tohumları köylülerden veya akademik çevrelerden elde etmekte ve bunları belirli standartlar altında muhafaza etmektedirler. Bu merkezler kurulması ile başta yerel gen kaynaklarının korunmasının yanında çeşitli projeler vasıtasıyla yeni çeşitler geliştirmek, yok olma tehlikesi bulunan ürünlerin ve bazı ürün çeşitlerinin korunması amaçlanmaktadır. Bu merkezler çiftçiye doğrudan tohum temini yapmıyor olsa da arz kaynaklarının yok olarak tamamen dışa bağımlı kalınmasının önünde bir emniyet aparatı olarak da işlev görmektedirler (Özkan, 2021). Bu durumda tohum gen bankaları girdi maliyetlerinin dengesiz bir yapıya dönüşmesinin önlemesine yardımcı olması nedeniyle tohumun ekonomik değerinin sağlıklı bir şekilde oluşmasına katkı yapmaktadırlar.

3.4 Patentler ve Telif Hakları (Hukuki Etkenler)

Patentler ve telif hakları gibi hukuka dayalı araçlar ilişkili olduğu ürüne yönelik belirli bir süreliğine bir takım haklar sağlar. Elde edilen bu haklar sonucunda firma, yatırım yapılan ve bu yatırımın sonucunda da patentlenen ürünün yasal tekeli haline gelmektedir (Hyman, 1996). Tohum piyasası için baktığımızda belirli bir türe ait tohumun patentinin alınıp yalnızca bir firma tarafından bu tohumun üretilmesi teorik olarak tüketicileri tekel piyasasının tüm sonuçları ile karşı karşıya bırakabilir. Buna göre tohum fiyatının belirlenmesinden, ülkelere ve ya bölgelere göre fiyat farklılaştırmasına kadar çeşitli politikaların gözlemlenmesi beklenebilir (Colander, 1997). Dolayısıyla hukuksal araçlara dayanan patent ve telif hakkı gibi uygulamalar küresel tohum ticaretinden yerel piyasalara kadar tohumun ekonomik yapısı üzerinde etkili olmaktadırlar.

3.5. Tohum Piyasası rekabet yapısı

Tohumun ekonomik değerini belirleyen bir diğer önemli faktör de piyasadaki rekabet düzeyi ve bunun bir sonucu olarak oluşan piyasa yapısıdır. Bir ekonominin hem yerel piyasasındaki tohum üreticilerinin piyasa özellikleri, bu piyasada faaliyette bulunan ekonomik birimlerin mülkiyet yapıları ve işletme modelleri, hem de küresel çapta tohum piyasasının rekabet düzeyi tohumun denge fiyatı üzerinde ciddi şekilde belirleyici bir etkiye sahiptir. Tohum arzının büyük oranda ithalat ile karşılanması şeklindeki bir durumda, ihtiyaç duyulan tarımsal girdi büyük oranda çok yetersiz rekabet şartlarının var olduğu oligopolcü bir piyasadan temin edilmek durumunda kalınacaktır. Sonuç olarak bu koşullar altında hem tohum hem de tarımsal ürünlerin fiyatlarının artması, ayrıca tarım sektöründe kırılgan bir yapının oluşması beklenmektedir (Çaşkurlu, 2012).

3.6. Dışsal Etkenler

Tohum biliminde ortaya çıkan yeni teknolojiler, iklim ve toprak özellikleri gibi dışsal etkenler ile desteklenmedikçe tohuma ekonomik değer katacak beklenen potansiyel sonuçlar elde edilemeyebilir. Üstelik ekonomik anlamda tarım sektöründe bir başarının elde edilmesi ve bu başarının devam ettirilebilmesi sadece tohum bilimindeki araştırmalara dayanmamaktadır. Bunun yanında ekoloji, bitki bilimi, bitki ıslahı, biyoteknolji ve benzeri bilim alanlarında da yapılan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Benech-Arnold et al., 2012). Tarımsal çıktının artırılabilmesi için yetiştirilme yöntemleri, toprağın ıslah edilmesi, sulama sistemlerinin geliştirilmesi, tarımın mekanik hale dönüştürülmesi, gübreleme gibi uygulamalar ile birlikte doğru özelliklerdeki tohumların kullanılması en iyi seçenek olarak ifade edilmektedir. Tüm bu uygulamaların yanında doğru tarım politikalarının uygulanması da düzgün çalışan bir piyasa için gerekli dışsal etkenlerden biri olarak gösterilmektedir (TİGEM, 2022).

Ekilen ürünlerin çeşitli sebeplerle olumsuz etkilenmelerine neden olan ve çıktı seviyelerini düşüren zararlı otlar ve bunların tohumları da, ekonomik bir ürün olarak tohumun değerini etkileyebilmektedir (Benech-Arnold et al., 2012). Söz konusu zararlılarla mücadelede mesafe alınamaması, belirli bir tohumun talebinin düşmesine neden olacaktır. Bu durumda

tarımsal süreçlere yönelik teknik uygulamalar ve bu uygulamalardaki gelişmeler belirli bir tohumun ekonomik değeri üzerinde dışsal bir etkiye sahip olmaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Piyasa arzı, rekabet koşulları, telif hakları, teknoloji durumu şeklinde ayırdığımız başlıkların aslında bir bütünün parçaları olduğu ve her birinin birbirleriyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğu görülmektedir. Tohum teknolojisi geliştiren firmaların ürettiği maliyet avantajları, patentler ve telif haklarıyla korunurken, küresel ölçekte bu durum piyasadaki rekabet yapısını şekillendiren sonuçlar üretmektedir. Piyasa arzının yetersiz olduğu tüm ülkeler de bu rekabetin düşük olduğu piyasa koşullarının yüksek maliyetleri ile yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar.

Nispeten yeni teknoloji ürünü olan genetiği değiştirilmiş tohumların özellikle gelişmekte olan ülkelerde hızlıca benimsenmiş olması, ilgili literatüre baktığımızda yeni teknoloji ürünü tohumların ekonomik olarak daha avantajlı olduğunun bir göstergesi olarak belirtilmektedir. Ancak tecrübe edilen bu durum bahsedilen ürünlerin salt ekonomik özelliklerine işaret etmeyebilir. Genetiği değiştirilmiş tohumlardaki bu hızlı kabullenişin özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanması bu ülkelerin yapmış oldukları ikili ticaret anlaşmalarının aleyhlerine olma potansiyeli, hukuksal alt yapının zayıflığı, denetim mekanizmalarındaki eksiklikler, kırılgan siyasi yapılarının ortaya çıkardığı aksaklıklar gibi bir dizi nedene de bağlanabilir. Sadece bu argüman üzerinden tohumun ekonomik değerini belirleyebilmek için gelişmiş ülkeleri de kapsayan ve sayılan özellikleri de göz önüne alan küresel çapta bir analiz daha sağlıklı olacaktır.

Geleneksel yöntemlerle ayrılan ve genetiği değiştirilmeyen tohumlar olarak ifade edilen materyalin kullanımına ve bu uygulamanın sonuçlarına ilişkin yazılan raporlara bakıldığında (Tigem, 2022) bu ürünlerin genetik kalitelerinin düşük olduğu ifade edilmektedir. Bu durum hayatın işleyişi içerisinde karşılaştığımız ve neredeyse sözlü bir mutabakat gibi ifade edilen, somut olmayan kültürel mirasımızın bir parçası haline gelen "tarımsal ürünlerde eski tat ve koku gibi özelliklerin genellikle bulunmadığı" yönündeki sözlü ifadelere ters düşmektedir. Buna paralel bir biçimde organik pazarların kurulması ve bu pazarların ürünlerine yönelik artan talep de bu noktaya getirdiğimiz eleştiriyi doğrular niteliktedir.

KAYNAKÇA

Benech-Arnold, R., Semmartin, M., Oesterheld, M., Seed science in the 21st century: its role in emerging economies, Seed Science Research, 22, 2012.

Boydak, M., Geliştirilmiş Tohum Kaynakları Olarak Tohum Bahçeleri, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 29,2, 1979.

Colander, D.C., Microeconomics, Irwin/McGraw-Hill USA, 1997.

Çaşkurlu, S., Türk Tarımının Üçüncü Gıda Rejimine Eklemlenme Süreci, Mülkiye Dergisi, 36,3, 2012.

Çelik, Z., Tarımsal Biyoçesitliliğin Korunmasında Yerel Tohum Ağları Ve Ekolojik Tarımdaki Yeri, Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, Şanlıurfa, 2010.

ETC Group (2008) Who Owns Nature? Corporate Power and the Final Frontier in the Commodification of Life. www.etcgroup.org. (Erişim tarihi: 02.06.2023)

Hyman, D.N., Microeconomics, Irwin/McGraw-Hill USA, 1996.

McMichael, P., Global Development And The Corporate Food Regime, New Direcitons In The Sociology Of Global Development Research In Rural Sociology And Development, 11,2005.

Özkan, M. (2021) Gen bankalarında 100 binin üzerinde tohum örneği bulunuyor, Türk Tarım ve Orman Dergisi. http://www.turktarim.gov.tr/Haber/585/gen-bankalarinda-100-binin-uzerinde-tohum-ornegi-bulunuyor#:~:text=%C3%9Clkemizde%20Tar%C4%B1m%20ve%20Orman%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1,T%C3%BCrkiye%20Tohum%20Gen%20Bankas%C4%B1'd%C4%B1r (Erişim tarihi: 01.06.2023)

Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM), (2022) Tohumculuk Sektör Raporu 2022.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB), (2019). Zirai ve İktisadi Rapor 2015-2018.

BIST'DE TOPSIS YÖNTEMIYLE IŞLEM GÖREN GIDA ŞIRKETLERININ FINANSAL PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ

Prof.DR. , Feriştah SÖNMEZ [1],YL. ÖĞRENCİSİ, Berfin BABATLI, [2] YL. ÖĞRENCİSİ, Mehmet BADEMCİOĞLU [3]

[1] ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ, Sosyal Bilimler Enstitü, 0000-0002-2021-9427

[2] ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ, Nazilli İktisadi İdari Bilimler Fakültesi,

- 0000-0001-7212-6778

[3] ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ, Nazilli İktisadi İdari Bilimler Fakültesi,

- 0009-0005-1112-2278

ABSTRACT

The aim of the research was to evaluate the financial performance of the companies AEFES, AVOD, SOKE, ERSU, KTSKR, ULKER, TUKAS, PINSU, SELGD, BANVT, and ORCAY, which are listed in the Food and Beverage Index traded on Borsa Istanbul, based on the period of 2022/12 using the TOPSIS method of multi-criteria decision-making. Eleven companies and ten financial ratios were determined and individually calculated in the study. Each company can have a superiority in terms of financial performance. For a comprehensive evaluation, multi-criteria decision-making techniques should be applied. The purpose of using multi-criteria decision-making methods is to provide us with the opportunity to evaluate and identify the best and most efficient alternative among options with numerous criteria. Among these methods, TOPSIS is the most commonly preferred one, developed by Hwang and Yoon in 1980. In the calculations conducted using the TOPSIS method, financial ratios were calculated based on the financial reports from the balance sheet and income statement. These financial reports were obtained from the Public Disclosure Platform (KAP) data. Ratio analysis was used, utilizing the data from the income statement and balance sheet, to calculate current ratio, liquid ratio, cash ratio, current assets/total assets, net profit margin, equity/net fixed assets, asset turnover ratio, debt ratio, price-to-book ratio, price-to-earnings ratio, and earnings per share. The companies' performances were evaluated based on these ratios. According to the evaluation results, the analysis concluded that the company with the best financial performance was AVOD, followed by ERSU in second place, BANVT in third place, AEFES in fourth place, SOKE in fifth place, KTSKR in sixth place, SELGD in seventh place, TUKAS in eighth place, ULKER in ninth place, ORCAY in tenth place, and PINSU as the last-ranked company.

Keywords: BIST-100, Food Industry, Financial Statements, TOPSIS, Multi-Criteria Decision Making Methods.

ÖZET

Araştırmanın amacı, Borsa İstanbul'da işlem gören Gıda ve İçecek endeksinde yer alan AEFES,AVOD,SOKE,ERSU,KTSKR,ULKER,TUKAS,PINSU,SELGD,BANVT,ORCAY şirketlerinin bu çalışmada 2022/12 dönem baz alınarak çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSİS yöntemi ile şirketlerin finansal oranları baz alınarak finansal performansları değerlendirilmiştir. Çalışmada on bir şirket ve on mali oran belirlenerek ayrı ayrı hesaplanmaya

çalışılmıştır. Her şirket finansal performans açısından birbirine üstünlük sağlayabilmektedir. Bütünsel bir değerlendirme için çok kriterli karar verme tekniklerine başvurulmalıdır. Çok kriterli karar verme yöntemi kullanım amacı, çok fazla kriter bulunan alternatifler arasından en iyi ve verimli olanı bulabilmemiz için bize değerlendirme fırsatı sağlar. Çok kriterli karar verme yöntemleri arasında en yaygın tercih edilen TOPSİS'dir. 1980 yılında Hwang ve Yoon geliştirmiştir. TOPSİS yöntemi kullanılarak yapılan hesaplamalarda finansal oranlar için finansal raporları bilanço ve gelir tablosundan yararlanılarak hesaplanmıştır. Bu finansal raporlara Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) verilerinden yararlanılmıştır. Gelir tablosu ve bilançodan alınan veriler ile oran analizi kullanılarak cari oran, likit oran, nakit oran, dönen varlıklar/aktifler, net kâr marjı, özsermaye/maddi duran varlıklar, aktif devir hızı, FK, PD/DD ve hisse başına kar oranları hesaplanmıştır. Bu oranlara göre şirketlerin performansları değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucuna göre; Analiz sonucunda; finansal performansı en iyi şirket AVOD, ikinci sırada ERSU, üçüncü sırada BANVT, dördüncü sırada AEFES, beşinci sırada SOKE, altıncı sırada KTSKR, yedinci sırada SELGD, sekizinci sırada TUKAS, dokuzuncu sırada ULKER, onuncu sırada ORCAY ve sonuncu gelen şirket PINSU olduğuna saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler : TOPSIS, Borsa İstanbul, Gıda firmalar

1.GİRİŞ

Günümüzün her anında seçenekler arasında karar vermek için kafamızda değerlendirmeler yaparız. Bu değerlendirmeler fiyat, kalite, çeşit gibi seçenekler üzerinden olabilir. Bu kriterleri zihnimizden kolaylıkla birkaç alternatif arasından hangisinin bizim için performansının daha iyi olabileceğini ve kriterler arasında önem sırasına göre sıralayıp tercih yapabiliriz. Bu tarz basit karar verme aşamalarında zihnimizden kriterleri önem sırasına göre sıralayarak performans değerlendirmesi yapabilmekteyiz. Bu değerlendirmeler sonucunda bizim isteklerimize ve önem sırasına göre nihayet doğru tercihi yapabiliriz.

Mesela peynire ihtiyaç var. 3 farklı marka peynir ve fiyat kalite açısından farklılıkları bulunmaktadır. Bu peynir markaları arasında belirlediğimiz bütçe ve beklediğimiz kalite arasında bir değerlendirme yaparak kolayca tercihimizi yaparız. Fakat konu şirketler ve şirketlerin fazla ve büyük oranlarına geldiğinde konu bunu göz kararı veyahut zihnimizle yapabilmek mümkün değildir. Bunun için değerlendirme kriterleri için belli başlı oranlar belirleyerek bu oranları çok kriterli karar verme yöntemiyle basitçe hesaplayıp değerlendirebiliriz.

Yaşamsal ve yönetsel fonksiyonların özünde karar verme yer almaktadır. İnsanlar ve yöneticiler hayatın her aşamasında ve gerçekleştirdikleri her fonksiyonda karar vermek zorundadırlar. Bir iş veya davranış nerede, kim tarafından, ne zaman, nasıl gerçekleştirilecektir? Tüm bu soruların cevabı olabilecek çok sayıda alternatif davranış yolları -her zaman- vardır. Ve bunlardan en uygun olanını seçmek karar vermenin amacıdır. Çok Kriterli Karar Verme süreçleri de karmaşık karar problemlerini bilimsel ve analitik bir çerçevede ele alarak karar vericiye çözüme ulaşmasında yardımcı olmaya çalışan prosedürler bütünü olarak ortaya çıkmıştır (Çınar, 2004:14-15).

Bir konuda veyahut problemde karar verme aşamasında birden çok kriter varsa bu kriterleri önem sırasına koymak ve buna göre bir tercih yapmak gerekir. Kriter önemini belirlemek için kriter ağırlıklandırması yapılmalıdır. Çok Kriterli Karar Verme Yönteminde en çok kullanılan Yöntemlerin başında AHP ve TOPSİS gelmektedir.

TOPSİS ekonomi/finans problemleri, şirketlerin performansı, sektörel seçimler, muhasebe, Pazar seçimi, portföy seçimi, bilgi seçimi, tedarikçi seçimi, mobilya seçimi gibi hayatın tüm alanında kullanılmaktadır.

Bu çalışmada BİST 100 Gıda Sektöründeki şirketlerin finansal performansları incelenecektir. Finansal oranlar ve hesaplanması gösterilecek. Topsis yöntemi ve aşamalarından bahsedildikten sonra BİST 100 Gıda Sektöründe on şirketin TOPSİS yöntemi ile finansal performans değerlendirmesi yapılacaktır.

2.LİTERATÜR TARAMASI

TOPSİS (Technigue for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemi BIST100 Şirketlerini sektörel bazda performans değerlendirmesinde sıklıkla kullanılmaktadır.

TOPSİS yöntemi çoklu karar verme kriterlerinden en çok tercih edilen olup ELECTRE metoduna alternatif olarak ortaya çıkmıştır.

Orçun ve Eren (2017) tarafından Borsa İstanbul A.Ş. Teknoloji endeksinde (XUTEK) yer alan şirketlerin 2010-2015 yılını kapsayacak şekilde 13şirketin finansal performanslarını TOPSİS yöntemi ile değerlendirmiştir. Cari, asit-test, hazine oranı, Asit-Test Oranı, Kaldıraç Oranı, Aktif Devir Hızı Oranı, Özsermaye Devir Hızı Oranı, Satış Karlılığı, Özsermaye Karlılığı, Esas Faaliyet Karlılığı oranlarını kullanarak derecelendirmiştir.

Ömürbek – Kınay (2013) tarafından Borsa İstanbul'da (BIST) faaliyet gösteren bir

Havayolu taşımacılığı şirketi ile Frankfurt Menkul Kıymetler Borsası'nda faaliyet gösteren bir havayolu taşımacılığı şirketini 2012 finansal tabloları ve faaliyet raporları baz alınarak TOPSİS yöntemi kullanarak finansal performansı değerlendirilmiştir. Her iki havayolununda performans değerlendirmesinde göstergelere göre üstünlük yaratmaktadır. TOPSİS yöntemi ile performans değerlendirildiğinde ise Borsa İstanbul'da işlem gören şirketin daha başarılı olduğu sonucu elde edilmiştir.

Soba ve Eren () tarafından ulaşım sektöründe bulunan Anadolu Ulaşım A. Ş'nin 2007-2010 yılının verileri işletme yetkililerinden bizzat alınarak TOPSİS yöntemi ile değerlendirilmiştir. Üretim, pazarlama, faaliyet olarak üç ana kriter ve 14 alt kriter ile değerlendirme yapılmıştır.

3.ARAŞTIRMANIN KAPSAMI ve VERİ SETİ

Çalışmanın amacı, Borsa İstanbul'da hisse senetleri işlem gören Gıda ve İçecek Endeksinde yer alan şirketlerin finansal performanslarını değerlendirmektir. Bu amaçla Gıda ve İçecek Endeksinde yer alan sosyolojik olarak finansal açıdan en iyi görülen 11 şirket seçilmiştir. Bu şirketlerin hangileri olduğu ve kodları Tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmaya Dahil Edilen Şirketler ve Kodları

KOD	ŞİRKET ADI VE UNVANI		
AFEFES	Anadolu Efes Biracılık ve Malt Sanayii A. Ş		
AVOD	A.V.O.D. Kurutulmuş Gıda Tarım Ürünleri A.Ş. P		
SOKE	Söke Değirmencilik Sanayi ve Ticaret A. Ş		

ERSU	Ersu Meyve ve Gıda Sanayi A. Ş		
KTSKR	Kütahya Şeker Fabrikası A. Ş		
ULKER	Ülker Bisküvi Sanayi A.Ş.		
TUKAS	Tukaş Gıda Sanayi ve Ticaret A. Ş		
PINSU	Pınar Su ve İçecek Sanayi A. Ş		
SELGD	Selçuk Gıda Endüstri İhracat İthalat A. Ş		
BANVT	Banvit Bandırma Vitaminli Yem Sanayii A. Ş		
ORCAY	Orçay Ortaköy Çay Sanayi ve Ticaret A. Ş		

Bir sonraki aşamada kullanılacak oranlar seçilmiştir. Bu oranların formülleri, kodları ve adları Tablo 2 de yer almaktadır.

Tablo 2. Finansal Oranlar ve Kodları

KOD	ORAN ADI	FORMÜL
CO	Cari Oran	Dönen Varlıklar/Kısa Vadeli Borçlar
DV/A	Dönen Varlıklar / Aktif	Özsermaye / Maddi Duran Varlıklar
LO	Likit Oran	(Dönen Varlıklar- Stoklar) / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
NO	Nakit Oran	Hazır Değerler + Menkul Kıymetler/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
NKM	Net Kar Marjı	Net Kar/Net Satışlar
Ö/MDV	Özsermaye / Maddi Duran Varlıklar	Özsermaye / Maddi Duran Varlıklar
ADH	Aktif Devir Hızı	Net Satışlar/Varlık (Aktif) Toplamı
FK	FK (Sektörel)	Hisse Başına Borsa Fiyatı/Hisse Başına Kar
PD/DD	Piyasa Değeri / Defter Değeri	Hisse Başına Borsa Fiyatı/Hisse Başına Defter Değeri
HBK	Hisse Başına Kar	Net Kar/Hisse Senedi Sayısı

Şirketler ve yararlanılacak finansal oranlar belirlendikten sonra KAP üzerinden veriler alınmıştır. Finansal oranlar oluşturulduktan sonra Tablo 3 oluşturulmuştur. Bu tabloya göre topsis adımları hesaplanmıştır.

Tablo 3. Topsis için kullanılacak veriler

	CO	DV/A	LO	NO	NKM	Ö/MDV	ADH	FK	PD/DD	HBK
AEFES	1,226359	58,59323	0,855853	38,65218	248,4041	3,78885	0,827012	14,00374	1,48628	5,791315
AVOD	2,035196	61,96056	1,213373	22,84059	19,15046	6,450471	1,064666	11,21422	1,671291	0,41949
SOKE	1,786053	59,83833	1,361875	83,12672	6,993876	1,652587	2,783217	11,21422	6,553227	0,450429

ERSU	1,590696	41,57627	0,253199	5,728022	-0,77885	1,110119	0,69102	14,00374	3,601647	0
KTSKR	1,662476	38,48342	0,683403	50,94148	83,55267	1,726999	0,342018	11,21422	1,519792	10,11771
ULKER	1,490718	66,49517	1,160258	56,04984	-1,25227	0,834076	0,879744	11,21422	1,954834	0
TUKAS	1,738779	73,2192	0,952773	14,79273	34,3853	2,752141	1,449996	11,21422	3,602278	2,799511
PINSU	0,446197	22,08391	0,277852	5,460102	-9,36521	0,529634	0,705209	14,00374	1,924209	0
SELGD	3,587849	28,6388	2,684752	27,44963	40,65665	2,895067	0,474571	11,21422	1,609033	0,721925
BANVT	0,959481	58,4494	0,376798	12,55294	-4,0264	0,830176	2,02976	11,21422	3,495397	0
ORCAY	1,553325	78,46463	0,735193	8,20979	13,42439	2,309693	0,982939	14,00374	2,533169	0,607178
KARE TOP	5,981711	186,3492	3,848658	126,1834	268,7432	9,266372	4,340889	40,80109	10,24464	12,04215

3.1.Finansal oranlar (Performans Göstergeleri)

Bir şirkete ortak olmak demek o şirketin hisse senetlerine sahip olmak demektir. Bir şirketin ortağı olacaksanız sadece gelir tablosu ve bilançosuna bakarak geçmiş performansını görmüş olursunuz. Şayet bu geçmiş veriler ile Şirketin gelecek performansını temel analiz yöntemleri kullanarak hissenin olması gereken fiyatı, hissenin sektör içerisinde ucuz veyahut pahalı olduğunu görebilmeniz mümkündür.

Bu oranlardan en çok kullanılanı oran (rasyo) analizdir.

ORAN (RASYO) ANALİZİ

3.1.1.Likidite Oranları

Oran analizi yaparken hesaplanması gereken en önemli gruplardan biridir.

3.1.2.Cari Oran

Borç ödeme gücünü göstermektedir. Şu formülle hesaplanmaktadır:

Cari Oran: Dönen Varlıklar/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar

Bu oranın 2 olması istenir. Fakat Türkiye ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde cari oranın 1,5-2,5 arasında olması kabul edilebilir.

Sonucun 2,5'ten yüksek olması şirketin borçlarını ödeyebildiğini şayet dönen varlık yönetimini iyi yapamadığını gösterir.

3.1.3.Likit Oran Kısa vadeli borcu karşılama gücünü gösterir.

(Dönen Varlıklar- Stoklar) / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar

3.1.4.Dönen Varlıklar/Aktif

3.1.5.Nakit Oran

Piyasada çok fazla kullanılan bir oran değildir. Fakat kriz zamanlarında ve ince eleyip sık dokuyan analistlerin kullandığı bir orandır. Şirket bir yıl boyunca satış yapmazsa ve alacaklarını tahsil edemezse kısa vadeli yükümlülüklerinin ne kadarını karşılayabilir? Sorusuna cevap verir.

Hazır Değerler + Menkul Kıymetler/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar

3.1.6. Finansal Yapı Oranları

3.1.7.Dönen Varlıklar/Aktif

Özsermaye / Maddi Duran Varlıklar

3.1.8.Devir Hızı Oranları

3.1.9.Aktif Devir Hızı

Şirketin sermaye yoğunluğu yahut aktif kullanımı büyüklüğünü gösterir. Aktifleri içerisinde sabit varlıklarının toplamı yüksek olan şirketlerin aktif devir hızları da düşüktür. Şu formülle gösterilir:

Net Satışlar/Varlık (Aktif) Toplamı

3.1.10.Karlılık Oranları

3.1.10.Net Kar Marjı

Karlılık performansını ortaya koyar. Firmanın satışlar üzerinden elde ettiği karlılığı gösterir. Şu formülle hesaplanır:

Net Kar Marjı= Net Kar/Net Satışlar

Türkiye'de net kâr marjının %10 ve üzeri olması iyi olarak yorumlanır. Fakat satışı yüksek şirketlerde bu oran sonucu daha düşük çıkabilir.

3.1.11.Değerleme Oranları

3.1.12.Hisse Başına Kar: Net Kar/Hisse Senedi Sayısı

3.1.13.Fiyat Kazanç (F/K) Oranı

Bir şirketin kazancının kaç katına satıldığını gösteren orandır. Şirketin hissesinin ne oranda ucuz olup olmadığını anlamamızı sağlar.

FK oranının düşük olması hisse senedinin ucuz olduğunu, FK oranının yüksek olması hisse senedinin pahalı olduğu yorumunu yaptırır.

F/K = Hisse Başına Borsa Fiyatı/Hisse Başına Kar

3.1.14.Piyasa Değeri/Defter Değeri (PD/DD)

Şirketin defter değerinin (muhasebe değeri) kaç katına satıldığını gösterir. Şirketin ucuz- pahalı olduğunu gösterir. Bu oranın 1'den düşük olması ucuz olduğu anlamına gelir. Şu formülle hesaplanır:

PD/DD= Hisse Başına Borsa Fiyatı/Hisse Başına Defter Değeri

3.2. TOPSİS METHODU

TOPSIS yöntemi algoritmik 6 adımdan oluşur;

1. Aşama: Karar matrisinin oluşturulması

Karar matrisi, karar alternatifleri ve değerlendirme kriterleri belirlenir. Karar matrisinin satır kısmında üstünlükleri sıralanmak istenen karar alternatifleri yer alırken sütun kısımlarında ise karar vermeyi sağlayan kriterler yer almaktadır. Karar matrisinin oluşturulması aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

$$A_{ij} = \begin{pmatrix} \alpha_{11}\ \alpha_{12} & \cdots & \alpha_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \alpha_{m1}\ \alpha_{m2} & \cdots & \alpha_{mn} \end{pmatrix} \quad (1)$$

A_{ij}, i alternatifinin j ölçütüne göre *i*=1, 2, *n, j*=1, 2, …*m* performansını göstermektedir.

2.Aşama: Standart (Normalize matris) Karar Matrisi

Karar matrisinde yer alan her ölçüte ait değerlerin kareleri toplanır (sütün değerlerinin karelerinin toplamı) ve toplanan karelerin karekökü alınarak, sütundaki alternatiflerin karekökü alınan değere bölünmesi ile standart matrisi bulunur. Karar matrisinde alternatiflerden birinin değeri 0 ise standart karar matrisindeki alternatifin değeri de 0 bulunmuş olur. Normalize edilmiş karar matrisi aşağıda gösterilmiştir.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^{m} a_{kj}^2}} \qquad i = 1,2,\ldots n\ ,j = 1,2,..,m \quad (2)$$

3.Aşama: Ağırlıklandırılmış Karar Matrisinin Oluşturulması

Değerlendirme ölçütünün ağırlık değerleri ($\mathcal{W}_i$, i=1, 2, m) belirlenir. Ağırlıklandırma işlemi kriterlerin önem derecesine göre belirlenir. $\sum_{j=1}^{n} Wi = 1$'dir. R matrisinin alternatifleri ilgili ağırlık değerleri ile çarpılarak, ağırlıklı karar matrisi, V, oluşturulur.

$$\begin{bmatrix} \mathcal{W}_1 r_{11} & \mathcal{W}_2 r_{12} & \cdots & \mathcal{W}_m r_{1m} \\ \vdots & & & \vdots \\ \mathcal{W}_1 r_{n1} & \mathcal{W}_2 r_{n2} & \cdots & \mathcal{W}_m r_{nm} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \mathcal{V}_{11} & \mathcal{V}_{12} & \cdots & \mathcal{V}_{1m} \\ \vdots & & & \vdots \\ \mathcal{V}_{n1} & \mathcal{V}_{n2} & \cdots & \mathcal{V}_{nm} \end{bmatrix} \quad (3)$$

4.Aşama: Pozitif İdeal Uzaklık ve Negatif İdeal Uzaklığın Belirlenmesi

V matrisi kullanılarak, her bir ölçüt için pozitif ideal (S_i^+)ve negatif ideal çözüm (S_i^-)değerleri oluşturulur.

$A^+ = V_1^+, V_2^+ \ldots\ldots\ldots\ldots V_P^+$ (maksimum değerler)

$A^- = V_1^-, V_2^- \ldots\ldots\ldots\ldots V_P^-$ (Minimum değerler)

5.Aşama: Alternatifler Arasındaki Mesafe Ölçülerinin Bulunması

Bu aşamada ise maksimum ideal noktasına olan uzaklık ve minimum ideal noktalarına olan uzaklık hesaplanır.

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^{n} \left(v_{ij} - v_j^*\right)^2}\ , i= 1,2,\ldots\ldots\ldots,m \quad (4)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^{n}(v_{ij} - v_j^-)^2} \tag{5}$$

6.Aşama: İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Bulunması

Her bir alternatifin göreceli sıralanması ve puanı hesaplanarak işlem gerçekleştirilir.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \tag{6}$$

4.BULGULAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde analiz kapsamına alınan 10 şirketin TOPSİS yöntemi kullanarak

Adım 1: Karar Matrisinin Oluşturulması

TOPSİS yönteminin ilk adımı olan karar matrisi, gıda şirketleri için tablo gibi oluşturulmuştur.

Tablo 4 Karar Matrisi

	CO	DV/A	LO	NO	NKM	Ö/MDV	ADH	FK	PD/DD	HBK
AEFES	1,226359	58,59323	0,855853	38,65218	248,4041	3,78885	0,827012	14,00374	1,48628	5,791315
AVOD	2,035196	61,96056	1,213373	22,84059	19,15046	6,450471	1,064666	11,21422	1,671291	0,41949
SOKE	1,786053	59,83833	1,361875	83,12672	6,993876	1,652587	2,783217	11,21422	6,553227	0,450429
ERSU	1,590696	41,57627	0,253199	5,728022	-0,77885	1,110119	0,69102	14,00374	3,601647	0
KTSKR	1,662476	38,48342	0,683403	50,94148	83,55267	1,726999	0,342018	11,21422	1,519792	10,11771
ULKER	1,490718	66,49517	1,160258	56,04984	-1,25227	0,834076	0,879744	11,21422	1,954834	0
TUKAS	1,738779	73,2192	0,952773	14,79273	34,3853	2,752141	1,449996	11,21422	3,602278	2,799511
PINSU	0,446197	22,08391	0,277852	5,460102	-9,36521	0,529634	0,705209	14,00374	1,924209	0
SELGD	3,587849	28,6388	2,684752	27,44963	40,65665	2,895067	0,474571	11,21422	1,609033	0,721925
BANVT	0,959481	58,4494	0,376798	12,55294	-4,0264	0,830176	2,02976	11,21422	3,495397	0
ORCAY	1,553325	78,46463	0,735193	8,20979	13,42439	2,309693	0,982939	14,00374	2,533169	0,607178

Adım 2. Standart Karar Matrisinin Oluşturulması

Karar matrisinde yer alan ilgili sütun değerlerinin kareleri toplamının kareköküne bölünmesiyle karar matrisi standart hale getirilmektedir.

$$v_{ij} = w_i r_{ij},$$
$$i = 1,2,\ldots\ldots m;$$
$$j = 1,2,\ldots\ldots n$$

$$\sum_{j=1}^{n} w_j = 1$$

Tablo 5: Firmaların Normalize Karar Matrisi

	CO	DV/A	LO	NO	NKM	Ö/MDV	ADH	F/K	PD/DD	HBK
AFEFES	0,205018	0,314427	0,222377	0,306317	0,924318	0,408882	0,190517	0,34322	0,145079	0,4809204
AVOD	0,340236	0,332497	0,318891	0,181011	0,071259	0,696116	0,245265	0,34322	0,163138	0,0348352
SOKE	0,298586	0,321109	0,353857	0,658777	0,026024	0,178342	0,641163	0,274851	0,639673	0,0374044
ERSU	0,265927	0,223109	0,059677	0,045394	-0,0029	0,119801	0,159189	0,34322	0,351564	0
KTSKR	0,277926	0,206512	0,065789	0,40371	0,327113	0,186373	0,07879	0,274851	0,14835	0,8401914
ULKER	0,249213	0,356831	0,301471	0,444193	-0,00466	0,090011	0,202664	0,274851	0,190815	0
TUKAS	0,290682	0,392914	0,24756	0,117232	0,127949	0,297003	0,334032	0,274851	0,351625	0,2324761
PINSU	0,074593	0,118508	0,072194	0,043271	-0,03485	0,057157	0,162457	0,365417	0,187826	0
SELGD	0,599803	0,153683	0,697581	0,217538	0,151284	0,312427	0,109326	0,274851	0,157061	0,0599498
BANVT	0,160402	0,313655	0,097904	0,099482	-0,01498	0,08959	0,467591	0,274851	0,341193	0
ORCAY	0,259679	0,421062	0,191026	0,065062	0,049952	0,249255	0,226437	0,34322	0,247268	0,0504211

Adım 3. Ağırlıklı Standart Karar Matrisinin Oluşturulması

Performans kriterlerine atanmış olan ağırlık değerleri (wi), bir önceki adımda hesaplanan standart değerler ile çarpılarak ağırlıklı standart karar matrisi oluşturulmaktadır.

Tablo 5.Firmaların Normalize Karar Matrisi

	CO	DV/A	LO	NO	NKM	Ö/MDV	ADH	FK	P/DD	HBK
AFEFES	0,020502	0,031443	0,022238	0,030632	0,092432	0,040888	0,019052	0,034322	0,014508	0,048092
AVOD	0,034024	0,03325	0,031889	0,018101	0,007126	0,069612	0,024526	0,034322	0,016314	0,0034835
SOKE	0,029859	0,032111	0,035386	0,065878	0,002602	0,017834	0,064116	0,027485	0,063967	0,0037404
ERSU	0,026593	0,022311	0,005968	0,004539	-0,00029	0,01198	0,015919	0,034322	0,035156	0
KTSKR	0,027793	0,020651	0,006579	0,040371	0,032711	0,018637	0,007879	0,027485	0,014835	0,0840191
ULKER	0,024921	0,035683	0,030147	0,044419	-0,00047	0,009001	0,020266	0,027485	0,019082	0
TUKAS	0,029068	0,039291	0,024756	0,011723	0,012795	0,0297	0,033403	0,027485	0,035163	0,0232476

PINSU	0,007459	0,011851	0,007219	0,004327	-0,00348	0,005716	0,016246	0,036542	0,018783	0
SELGD	0,05998	0,015368	0,069758	0,021754	0,015128	0,031243	0,010933	0,027485	0,015706	0,005995
BANVT	0,01604	0,031366	0,00979	0,009948	-0,0015	0,008959	0,046759	0,027485	0,034119	0
ORCAY	0,025968	0,042106	0,019103	0,006506	0,004995	0,024926	0,022644	0,034322	0,024727	0,0050421

Adım 4. İdeal (A+) ve Negatif İdeal (A-) Çözümlerin Oluşturulması

İdeal A+ çözümünün belirlenmesi için V matrisinin her bir sütunundaki maksimum değer, İdeal A- çözümü için ise, V matrisinin her bir sütunundaki minimum değer seçilmektedir.

Tablo 6: Pozitif ve Negatif Uzaklıklar

A+	0,05998	0,042106	0,069758	0,065878	0,092432	0,069612	0,064116	0,036542	0,063967	0,0840191
A-	0,007459	0,011851	0,005968	0,004327	-0,00348	0,005716	0,007879	0,027485	0,014508	0

Adım 5. Ayırım Ölçülerinin Hesaplanması ve İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması

Her karar noktasının pozitif ideal çözümden olan mesafesi S+ ve negatif ideal çözümden olan mesafesi S- aşağıdaki gibidir. Her bir karar noktasının ideal çözüme göreli yakınlığı Ci numaralı denklem yardımıyla hesaplanabilmektedir.

Tablo 7. Uzaklıkların Hesaplanması

Worst and Best	S+	S-
AFEFES	0,108492	0,120134
AVOD	0,148577	1,00318
SOKE	0,139519	0,106644
ERSU	0,156253	1,000531
KTSKR	0,134023	0,101621
ULKER	0,163347	0,057089
TUKAS	0,101321	0,063926
PINSU	0,189865	0,01311
SELGD	0,146415	0,09049
BANVT	0,172062	1,01968
ORCAY	0,162456	0,047652

Adım 7.Kriterlerin Göreli Sıralaması Her bir alternatifin göreceli sıralaması bulunur.

Tablo7. Firmaların TOPSIS Skorları ve Sıralamaları

	S+	S-	P SCORE	RANK
AFEFES	0,108492	0,120134	0,52546	4
AVOD	0,148577	1,00318	0,871	1
SOKE	0,139519	0,106644	0,433224	5
ERSU	0,156253	1,000531	0,864925	2
KTSKR	0,134023	0,101621	0,431249	6
ULKER	0,163347	0,057089	0,258983	9
TUKAS	0,101321	0,063926	0,38685	8
PINSU	0,189865	0,01311	0,064588	11
SELGD	0,146415	0,09049	0,381969	7
BANVT	0,172062	1,01968	0,855621	3
ORCAY	0,162456	0,047652	0,226799	10

5.SONUÇ

Borsa İstanbul'da işlem gören Gıda ve İçecek endeksinde yer alan 11 şirketi bu çalışmada 2022/12 dönem baz alınarak çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSİS yöntemi ile şirketlerin finansal oranları baz alınarak finansal performansları değerlendirilmiştir. Borsa İstanbul'da işlem gören Gıda ve İçecek Endeksinde yer alan bu şirketler ve belirlenen oranlar bir kriter baz alınmadan, rastgele seçilmiştir. Ağırlık değerleri ise kriter olarak 10 oran belirlendiği için, 10 oran için de eşit tutulmuştur.

Bu çalışmada literatürden farklı olarak nakit oran kriterlerden biri olarak seçilmiştir. Bunun sebebi ise yatırımcılar bu oranı görmezden gelmektedir. Fazla dikkate almamaktadır. Lakin kriz dönemlerinde bu orana genellikle bakılır ve ince eleyip sık dokuyan yatırımcıların gözünden kaçmayan bir orandır. Şayet Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede borsada neler olacağı tahmin edilemez durumlar yaşandığından ayrıca manipülatif işlem yapan yatırımcıların çokluğundan kaynaklı bu orana bakılarak; bu şirket bir yıl satış yapamazsa eğer kısa vadeli yükümlülüklerini karşılayabilir mi? Sorusunu sormak ve bu orana dikkat edilmesi gerekmektedir.

Analiz sonucunda; finansal performansı en iyi şirket AVOD, ikinci sırada ERSU, üçüncü sırada BANVT, dördüncü sırada AEFES, beşinci sırada SOKE, altıncı sırada KTSKR, yedinci sırada

SELGD, sekizinci sırada TUKAS, dokuzuncu sırada ULKER, onuncu sırada ORCAY ve sonuncu gelen şirket PINSU olduğu gözükmektedir.

Bu çalışma dışında farklı çalışmalarda; farklı dönem aralıkları, ağırlıklı kriterin değeri, belirlenen finansal oranlar, seçilen şirketler ve sayısı ayrıca topsis dışında çok kriterli karar verme yöntemlerinden başka birinin uygulanması da farklı sonuçlar verecektir.

6.REFERENCES

[1] YILDIRIM, M., ALTAN, İ. M., & GEMİCİ, R. (2018). KURUMSAL YÖNETİM İLE FİNANSAL PERFORMANS ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ENTROPİ AĞIRLIKLANDIRMALI TOPSIS YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: BİST'TE İŞLEM GÖREN GIDA VE İÇECEK ŞİRKETLERİNDE BİR ARAŞTIRMA. Journal of Accounting and Taxation Studies, 11(2), 130-152.

[1] EMİZEL F, BAYÇELEBİ B (2016). BIST 30 Endeksinde Yer Alan İşletmelerin Finansal Performans Değerlemesinde TOPSIS Yaklaşımı. TİSK Akademi, 11(22)

[1] Özdemir, M. (2015), TOPSIS. Bahadır, F. Yıldırım ve Emrah, Önder (eds.). "Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri", (ss. 133-153). 2. Baskı, Dora Yayınevi, Bursa.

[1] TEMİZEL, FATİH- BAYÇELEBİ, Berfu Ece. "BIST 30 Endeksinde Yer Alan İşletmelerin Finansal Performans Değerlemesinde TOPSIS Yaklaşımı". (2016), 270-287.

[1] TÜRKMEN, S. Y., & ÇAĞIL, G. (2012). İMKB'ye kote bilişim sektörü şirketlerinin finansal performanslarinin TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmesi. Maliye ve Finans Yazıları, 1(95), 59-78.

[2] ERTAŞ, F. C., & YETİM, A. (2022). Covıd-19 Pandemisinde Gıda ve İçecek Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performansının TOPSIS Yöntemiyle İncelenmesi: BIST Örneği. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (93), 53-74.

[3] KONAK, T., ELBİR, G., YILMAZ, S., KARATAŞ, B., DURMAN, Y., & DÜZAKIN, H. (2018). Borsa İstanbul'da işlem gören tekstil firmalarının TOPSIS ve MOORA yöntemi ile analizi. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(1), 11-44.

[4] https://www3.tcmb.gov.tr/sektor/dosyalar/menu/ratios_tr.pdf

[5] https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/105293/mod_resource/content/0/10.%C3%87ok%20%C3%96l%C3%A7%C3%BCtl%C3%BC%20Karar%20Verme%20Y%C3%B6ntemleri-II.pdf

[6] https://www.kap.org/

[7] https://www.borsaistanbul.com/

GIDA TEDARİK ZİNCİRİNDE BLONZİNCİR UYGULAMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ[1]

UĞUR DEMİREL[1], FEHMİ ACAR [2], TAYFUR AYAS [3]

[1] Gümüşhane Üniversitesi, İrfan Can Köse MYÖ, - 0000-0002-4992-5632

[2] Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, - 0009-0002-4208-2203

[3] Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, - 0009-0006-3153-930X

ÖZET

Dünya üzerinde büyük bir refah artışı gözlemlenmesine rağmen özellikle büyük çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanların en büyük sorunları arasında yer alan yoksulluk, insanlık tarihinin tüm zamanlarında görülen ve üzerinde çözüm arandığı dinamik bir olgu olmuştur. Yoksulluk, bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli gelire sahip olmamaları, diğer bir ifadeyle yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumu olarak ifade edilmektedir. Yoksul bireyler tüm insanların en temel hak ve ihtiyaçlarından birisi olan yeterli ve dengeli gıdaya erişebilme hakkından yeterli düzeyde istifade edememektedir. Toplumu oluşturan bireylerin sağlıklı yaşayabilmeleri ve faaliyetlerini sürdürebilmeleri için her zaman yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişme hakkına sahip olmalıdırlar. Ancak, insanoğlunun üzerinde yaşadığı Dünya, artan nüfus, mevcut doğal kaynakların etkin kullanılamaması, değişen yaşam şekilleri ve standartları gibi pek çok sorun karşısında yetersiz hale gelmeye başlamış ve tüm bunların sonucunda küresel bir gıda krizi ortaya çıkmıştır. Tüm ülkeleri etkisi altına alan bu kriz artan gıda fiyatları bir küresel krize dönüşmüş, siyasal ve ekonomik istikrarsızlarla birlikte tüm dünyada sosyal huzursuzluklara yol açmıştır.

Son yıllarda dünyanın ve Türkiye kamuoyunun gündemini önemli ölçüde işgal eden tarım ve gıda ürünleri fiyatlarındaki artış ve aşırı dalgalanmalar üreticiler ve toplumun özellikle dar gelirli tüketicilerini etkilemekle kalmayıp politika yapıcıların, siyasilerin, ekonomistlerin ve tarım ekonomistlerinin de ilgi alanlarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda tarım ve gıda ürünlerinin üretici ve tüketici fiyatlarının eğilimleri üzerine analizler ve çıkarımlar yapmak çiftçiler, gıda imalatçıları, toptancılar, tüketiciler ve aynı zamanda politika yapıcılar için fayda sağlayacaktır. Bu çalışmada yukarıda sayılan dünya gıda krizinin nedenlerinden birisi olan ve bu çalışmanın da odağındaki gıda tedarik zincirindeki problemler kapsamında üreticinin ürettiğinin ticaretinde olamaması ve gıda tedarik zincirinin uzunluğu sorunlarına çözüm sunabilmek adına blockchain (blokzincir) teknolojisine dayalı bir uygulamanın yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tedarik Zinciri, Gıda Tedarik Zinciri, Blokzincir, Akıllı Sözleşme

[1] Bu çalışma 2209-A - Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında TUBİTAK tarafından desteklenmiştir.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin tüm zamanlarında görülen ve üzerinde çözüm aramaya çalıştığı dinamik bir olgu olan yoksulluk, dünya üzerinde büyük bir refah artışı gözlemlenmesine rağmen özellikle büyük bir çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanların en büyük sorunları arasında yer almaktadır (İncedal & Coşkun, 2013, s. 17; Kabaş, 2009, s. 1). Gelirle ilişkilendirilen ve bu doğrultuda açıklanmaya çalışılan yoksulluk, bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli gelire sahip olmamaları, diğer bir ifadeyle yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumu olarak tanımlanmaktadır (Şantaş, 2016, ss. 1-5).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan verilere göre ülkemizde eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre, yoksulluk oranı 2021 yılında 0,6 puan azalarak %14,4 oldu. Medyan gelirin %60'ı dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre yoksulluk oranı ise son yılda 0,6 puan azalarak %21,3 olarak gerçekleştiği görülmektedir (*TÜİK Kurumsal*, 2022). Bu bilgiler ışığında görülmektedir ki ülkemizde ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli gelire sahip olmayan %14,4 oranında dar gelirli bir kesim bulunmaktadır. Bu yoksul kesim tüm insanların en temel hak ve ihtiyaçlarından birisi olan yeterli ve dengeli gıdaya erişebilme hakkından yeterli düzeyde istifade edememektedir. Bu durum insanları tüm dünyayı ilgilendiren sosyal bir problem olarak kabul edilen gıda güvencesizliği kavramıyla karşı karşıya getirmektedir.

Gıdanın bulunabilirliği, gıdaya erişim ve gıdanın tüketimi olmak üzere üç temel unsura dayanan gıda güvencesi, toplumu oluşturan bireylerin sağlıklı yaşayabilmeleri ve faaliyetlerini sürdürebilmeleri için her zaman yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişme hakkı olarak ifade edilmektedir. Yukarıda bahsedilen üç unsurun aynı anda gerçekleşmesi ve istikrarlı bir şekilde sürdürülebilmesi gerekmektedir (Eraktan & Yelen, 2012, s. 121; Niyaz & İnan, 2016, ss. 1-2). Ancak, insanoğlunun üzerinde yaşadığı Dünya, artan nüfus, mevcut doğal kaynakların etkin kullanılamaması, değişen yaşam şekilleri ve standartları gibi pek çok sorun karşısında yetersiz hale gelmeye başlamış ve tüm bunların sonucunda küresel bir gıda krizi ortaya çıkmıştır. Tüm ülkeleri etkisi altına alan bu kriz artan gıda fiyatları bir küresel krize dönüşmüş, siyasal ve ekonomik istikrarsızlarla birlikte tüm dünyada sosyal huzursuzluklara yol açmıştır (Gürlük & Turan, 2008, s. 64).

Dünya gıda krizinin nedenlerine bakıldığında;

- Yüksek ekonomik büyüme, mali piyasalardaki gelişmeler
- Dünya nüfusundaki gelişmeler
- Küresel ısınma, İklim değişikliği, Kyoto protokolü ve biyoyakıtlar
- Doğal afet, ekonomi ve salgın krizleri
- Küreselleşme ve dış ticaret
- Dünya gıda arz ve talebinde değişim
- Küresel gıda-petrol fiyatları ilişkileri
- Dünya gıda üretimi ve ihracat yoğunluğu
- Bilgi eksikliği ve şeffaflık
- Spekülatif Faaliyetler
- Gıda stoklarının kullanımı
- Gıda tedarik zincirindeki problemler

gibi etmenleri sıralayabilmekteyiz (Gürlük & Turan, 2008, ss. 65-70; Kıymaz & Saçlı, 2008, ss. 4-24; Oral, 2021, ss. 10-24; Yavuz, 2021, ss. 23-38).

Son yıllarda dünyanın ve Türkiye kamuoyunun gündemini önemli ölçüde işgal eden tarım ve gıda ürünleri fiyatlarındaki artış ve aşırı dalgalanmalar üreticiler ve toplumun özellikle dar gelirli tüketicilerini etkilemekle kalmayıp politika yapıcıların, siyasilerin, ekonomistlerin ve tarım ekonomistlerinin de ilgi alanlarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda tarım ve gıda

ürünlerinin üretici ve tüketici fiyatlarının eğilimleri üzerine analizler ve çıkarımlar yapmak çiftçiler, gıda imalatçıları, toptancılar, tüketiciler ve aynı zamanda politika yapıcılar için fayda sağlayacaktır (Yavuz, 2021, s. 15).

Bu çalışmada yukarıda sayılan dünya gıda krizinin nedenlerinden birisi olan ve bu çalışmanın da odağındaki gıda tedarik zincirindeki problemler kapsamında üreticinin ürettiğinin ticaretinde olamaması ve gıda tedarik zincirinin uzunluğu sorunlarına çözüm sunabilmek adına blockchain (blokzincir) teknolojisine dayalı bir uygulamanın yapılması amaçlanmaktadır. Hâlihazırda bu sorunların ortadan kaldırabilmesi adına yeni hal yasası, gereksiz ameliyelerin kaldırılması, üreticiden doğrudan tüketiciye sunan pazarların geliştirilip yaygınlaştırılması, dijital tarım pazarı gibi sistemler ve uygulamalar, sözleşmeli çiftçiliğin gelişmesi ve yaygınlaşması gibi çözüm önerileri sunulmaktadır (Yavuz, 2021, ss. 34-35). Bu noktada (Kshetri, 2021, ss. 7-10) Blokzincir'in gelişmekte olan ülkelerde sürdürebilirlik standartlarını geliştirmede aşağıda belirtilen yedi araştırma önerisi sunmaktadır. Bunlar;

1. Blokzincir, tedarik zincirlerinde sürdürülebilirlikle ilgili düzenleyici uygulamaları güçlendirebilir.
2. Blokzincir, sürdürülebilirlikle ilgili şeffaflığı artırabilir, bu da ticaret birliklerinin, endüstri kuruluşlarının ve TPC (third-party certification – üçüncü taraf sertifika) ajanslarının tedarik zincirlerindeki rollerini azaltacaktır.
3. Blokzinciri tabanlı sistemler tarafından sağlanan ayrıntılı ve doğrulanabilir bilgiler, üreticilerin tedarik zincirlerindeki sürdürülebilirlikle ilgili standartlarla ilgili iddialarına ilişkin tüketici güvenini artırabilir.
4. Blokzincir'in mikro ölçümü, düşül marjinal yatırım maliyetleri ve sürdürülebilirlik standartlarının ihlallerinin kaynağını belirleme yeteneği, bu tür standartların tedarik zincirlerinde uygulanmasında önemli operasyönel faydalara yol açacaktır.
5. Tedarik zincirlerindeki blokzincir dağıtımı, sürdürülebilirlikle ilgili göstergeleri ölçmenin ve bunları ilgili katılımcılara etkili bir şekilde iletmenin teknik olasılığını artırabilir.
6. Blokzincir, tedarik zincirlerde sürdürülebilirlikle ilgili faaliyetlerde şeffaflığı ve hesap verilebilirliği teşvik edebilir, bu da daha az güçlü katılımcıların güçlendirilmesini artıracaktır.
7. Blokzincir, sahte, taklit ve düşük kaliteli içerik ürünlerinin tedarik zincirlerde girme derecesini azaltabilir

Merkezi bir sunucunun veya güvenilir bir otoritenin kaldırılmasına olanak sağlayarak, merkezi güvenin internet ortamına dağıtılması şeklinde ifade edebileceğimiz blokzincir teknolojisinin tedarik zinciri problemlerini çözmedeki potansiyelini ortaya çıkarmak adına aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranacaktır:

H1: Blokzincir teknolojisi, tedarik zinciri sorunlarını çözmek için bir yarar sağlar mı?
H2: Blokzincir teknolojisi, tedarik zinciri şirketleri ve müşterileri için kabul görür mü?

Bu alandaki literatür çalışmalarına baktığımızda kavramsal modeller (Christidis & Devetsikiotis, 2016; Habib vd., 2020; Korpela vd., 2017; Lee & Pilkington, 2017; Li vd., 2017; Pop vd., 2018; Prause, 2019; Tian, 2016), vaka analizi çalışmaları (Ada vd., 2021; Casado-Vara vd., 2018; Haroon vd., 2019; Katsikouli vd., 2021; Kshetri, 2018a, 2018b; Liu & Guo, 2021; Lu & Xu, 2017; Miehle vd., 2019; Sund vd., 2020; Tian, 2017; Toyoda vd., 2017; Wu vd., 2019; Yusuf vd., 2019), uzman görüşlerine dayalı araştırma vaka analizi (Philipp vd., 2019), vaka analizi karşılaştırma (Aich vd., 2019), kavramsal model ve vaka analizinin bir arada kullanıldığı çalışmalar (Ali vd., 2021; Fu vd., 2020), çoklu vaka analizi (Kshetri, 2022) gibi

çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmaların çoğunlukla yabancı literatüre ait olması yerel literatürde yapılan taramalarda ise özellikle uygulamalı çalışmalar bakımından bir çalışmaya rastlanılmaması bu çalışmayı özgün ve değerli kılmaktadır.

Blokzincir teknolojisini, en temel haliyle, değiştirilmesi zor paylaşılan bir liste olarak tanımlayabileceğimiz gelişmekte olan bir teknoloji olarak kabul edebiliriz. Bitcoin ile anılan bir dağıtılmış defter teknolojisi (DLT) olmuş olsa da akıllı sözleşmelerin (blok zinciri etkin sistemde koşulların karşılandığı kanıtlandığında otomatik olarak işleme giren sözleşmeler) dağıtımına uygun küresel, dağıtılmış bir uygulama olan Ethereum dahil olmak üzere bir sürü dağıtılmış defter teknolojisi mevcuttur (Rogerson & Parry, 2020, s. 603).

Halka açık bir blok zinciri, her bir katılımcının veya düğümün, işlemleri halka açık bir defterde kaydettiği merkezi olmayan bir ağ olarak oluşturulur. İşlem kümeleri toplanır ve belirli bir zamanda bu veri kümesiyle ilgili benzersiz bir karma kod oluşturmak için bir algoritmaya yerleştirilen bir gruba veya "bloğa" yerleştirilir. Bu karma kod, bir sonraki bloğu oluşturan bir sonraki işlem dizisindeki ilk veri parçasını oluşturur. İşlemler biriktikçe, “bir zincir oluşturan” bloklar eklendikçe liste büyür. Görsel 1’de bir blokzincirin yapısı gösterilmektedir (Rogerson & Parry, 2020, s. 603).

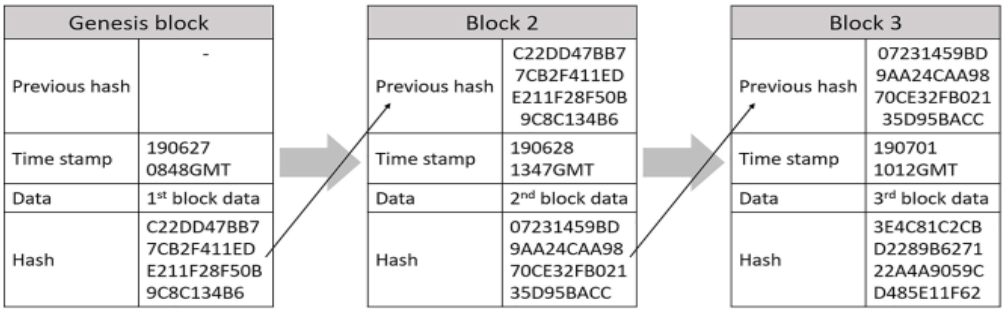

Görsel 1. Blokzincir Yapısı

Çalışmada sunulan model tarım tedarik zincirinde gıda takibini koordine etmek için blokzincir ve akıllı sözleşmeden yararlanacaktır. Bu yeni modelle birlikte mevcut tedarik zinciri, blokzincirin dahil edilmesiyle birlikte daha fazla bir gelişim gösterecektir. Görsel 2 ve Görsel 3’te sırasıyla mevcut tedarik zincir ve blokzincire dayalı tedarik zincir avantajlarıyla birlikte görselleştirilmiştir (Casado-Vara vd., 2018, s. 395).

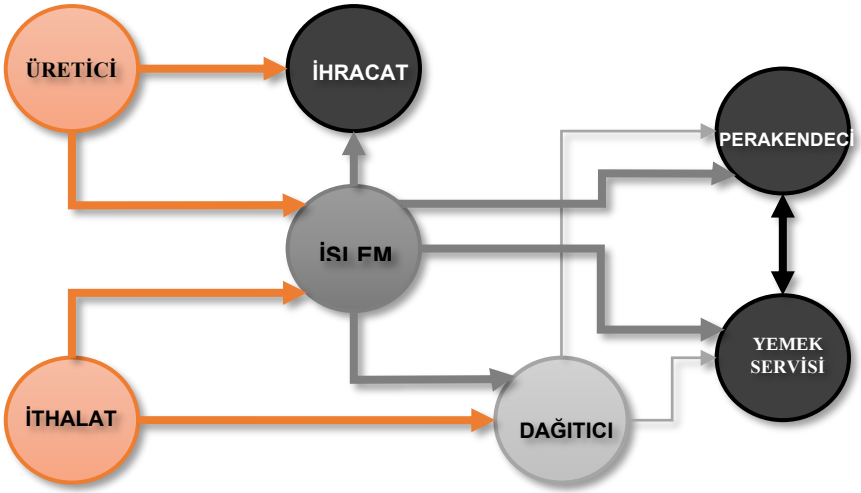

Görsel 2. Mevcut Tedarik Zinciri

Görsel 2'de mevcut tedarik zinciri modeli, üretici ve ithalat ile başlar. Bu iki tedarik zinciri üyesi, ürünlerini ve verilerini tedarik zincirinin bir sonraki katmanına gönderir. Bu sonraki katmanda ihracat, işlemci ve toptancı bulunur. Bu, tedarik zinciri tarafından alınan temel ürünleri işleyen orta katmandır. Son katmanda ise perakendeci ve ürünleri satan yemek servisi yer almaktadır. Bu modelin en büyük dezavantajı, verilerin tedarik zincirinin her bir unsurunda merkezi olması ve geri kalan unsurların işlemleri görememesidir. Bu dezavantajın temel anlamı, tüketicinin satın alınacak gıdanın kaynağını doğrulamasının hiçbir yolunun olmamasıdır. Ayrıca, tüketici verilerinin güvenilir olmasını sağlamanın bir yolu yoktur (Casado-Vara vd., 2018, s. 395).

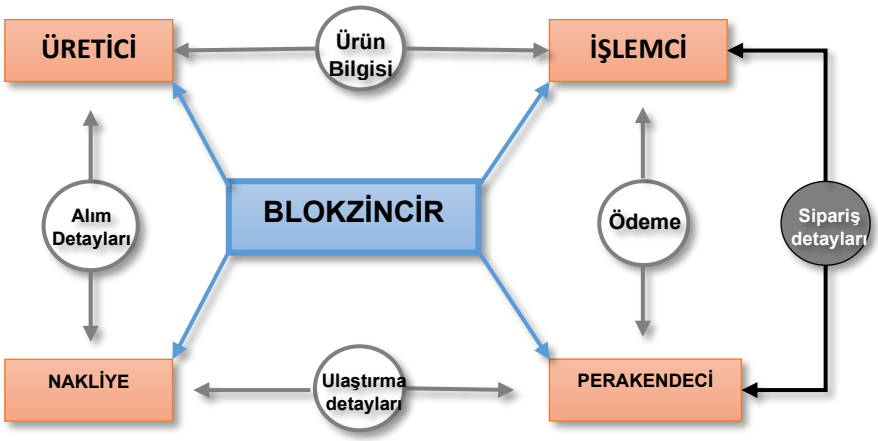

Görsel 3. Blokzincir Temelli Tedarik Zinciri

Tarım tedarik zincirine blok zincirinin eklenmesiyle model değişir. Artık tedarik zincirinin tüm üyeleri tüm işlemlerini blok zincirinde saklıyor. Bu, işlemlerde daha yüksek bir güvenlik sağlar. Ayrıca bu yeni model, mevcut tedarik zincirinin dezavantajlarını düzeltiyor. Veriler merkezi değildir ve her üye blok zincirindeki işlemleri için önemli verileri okuyabilir. Örneğin, üretici, işlemcinin ürün bilgilerini ve nakliye sağlayıcısının teslim alma ayrıntılarını görüntüleyebilir (Casado-Vara vd., 2018, s. 395).

Bu çalışmanın ana amacı toplumu oluşturan bireylerin sağlıklı yaşayabilmeleri ve faaliyetlerini sürdürebilmeleri için her zaman yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişme olanağına sahip olmalarını sağlamak. Çözüm olarak blockchain (blokzincir) teknolojisine dayalı bir tedarik zinciri uygulamasının tasarlanması ve seçilen firmaların iştirakiyle bu uygulamanın hayata geçirilmesi hedeflenmektedir.

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

Görüşmelere açık olabilecek firmaları bulmak için öncelikli olarak sektör bağlantılarının yanı sıra web sitelerinde gerekli aramalar gerçekleştirilmiştir. Bunu yaparken özellikle hâlihazırda blokzinciri kullanan kuruluşlarla ilgili araştırmalar yapılmıştır. Çalışmanın gerekleştirildiği Gümüşhane ilinde yalnızca Türkiye'deki süpermarket zincirlerinden biri olan Migros mağazasında blokzincir uygulamasına rastlanmıştır. Migros Money uygulaması üzerinden erişim sağlanabilen Migros Blockchain uygulaması ile birlikte Migros mağazalarında meyve-sebze reyonundaki etiketlerde MB (Migros Blockchain) logosu olan ürünlere dair bilgiler blockchain alt yapısı ile görülebilmektedir. Mevcut uygulama mağazada birebir uygulanarak deneyimlenmiştir

Süpermarket zincirlerinin yanı sıra blokzincir konusuna sıcak bakabilecek yerel firmalarla temasa geçilmiştir. Gümüşhane'deki en büyük yerel marketlerden biri ile görüşme sağlanmıştır. Görüşme esnasında firmanın tedarik zincirlerinde buldukları fırsatlar ve keşfettikleri büyük zorluklarla ilgili sorular yöneltilmiştir. Firma sebze-meyve tedariği hakkında bilgiler vermiştir. Birçok firma gibi sebze-meyve tedariğinin Erzincan ve Trabzon hallerinden sağlandığını fakat ürünün üreticiden hale gelene kadarki süreçlerine vakıf olamadıklarını dile getirmişlerdir. Migros Blockchain uygulaması örnek gösterilerek firmanın çalışma kapsamında tasarlanan uygulamayla beraber blokzincir teknolojisinin kullanımı konusundaki önyargılarının ortadan kaldırılması sağlanmıştır.

Tedarik zincirini yönetmenin zorluğu ve çok sayıda idari işlem gerektirdiği bilinmektedir. Ancak, blockzincir kullanan akıllı sözleşmelerle yönetildiğinde, birçok evrak işi azalmaktadır. Ayrıca şeffaflığın artmasına yol açmakta ve verimli bir güven oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Tedarik Zincir Uygulaması, çevrimiçi e-ticaret web siteleri aracılığıyla üreticiden müşteriye şeffaf ve güvenli bir ürün aktarımı sağlamak için blockzincir kullanan bir uygulamadır. Çalışmada yararlanılan açık kaynak yazılım ticari kullanım, değişiklik yapma, dağıtım ve özel kullanım hakkı tanıyan MIT lisansı ile lisanslanmıştır. MIT lisansı yalnızca telif hakkı ve lisans bildirimlerinin korunmasını gerektiren koşullara sahip kısa ve basit izin veren bir lisanstır. Lisanslı çalışmalar, modifikasyonlar ve daha büyük çalışmalar farklı koşullar altında ve kaynak kodu olmadan dağıtılabilmektedir (Khan, 2023). Uygulamada kullanılan akıllı sözleşme Solidity dili ile yazılmaktadır ve daha sonra blockchain ağında Truffle.js kullanılarak derlenmekte, taşınmakta ve dağıtılmaktadır. Görsel 4'de sunulduğu üzere ön arayüzde, akıllı sözleşme ve bir blockchain ağı ile iletişim kurmak için Web3.js'yi kullanmakta ve Meta Mask Cüzdan ise tedarikteki her bileşen arasında İşlemler yapmak için ağa bağlanmaktadır (Khan, 2023).

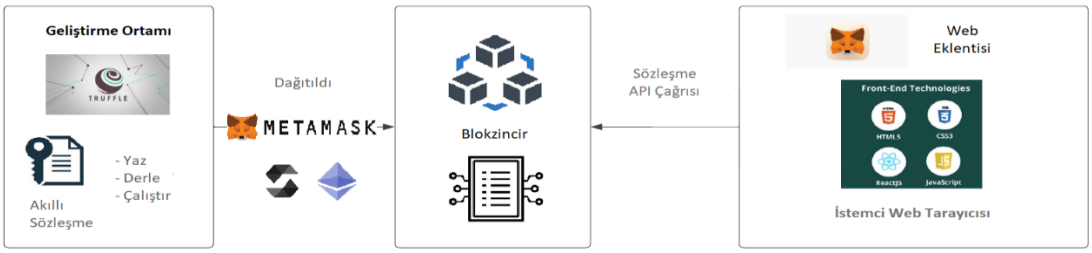

Görsel 4. Blokzincir Mimarisi

Solidity'de yazılmış bir tedarik zinciri akıllı sözleşmesi olan bu sözleşme ve bir gıda ürünün tedarik zincirinde yer alan çeşitli rollerinin ve aşamalarının modeli Görsel 5'te sunulmuştur. Sözleşme sahibi, sözleşmeyi uygulayan kişidir ve perakendeci, üretici vb. çeşitli rollere yetki verebilecek tek kişidir. Gıda ürünün tedarik zincirinde yer alan çeşitli rolleri bulunmaktadır. Bunlar üretici, tedarikçi, distribütör ve perakendeciyi içermektedir. Akıllı sözleşme, ürün adı, açıklaması ve tedarik zincirindeki mevcut aşaması gibi bilgileri depolamaktadır. İstemci uygulamaları tarafından kullanılabilen bir ürünün mevcut aşamasını gösteren bir işlevi de bulunmaktadır. Akıllı sözleşme ayrıca tedarik zincirindeki çeşitli oyuncular hakkında adları, adresleri ve faaliyet yerleri gibi bilgileri de saklamaktadır. Genel olarak, bu akıllı sözleşme, bir gıda ürünün tedarik zincirindeki çeşitli aşamalarını izleyerek şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlamaktadır (Khan, 2023).

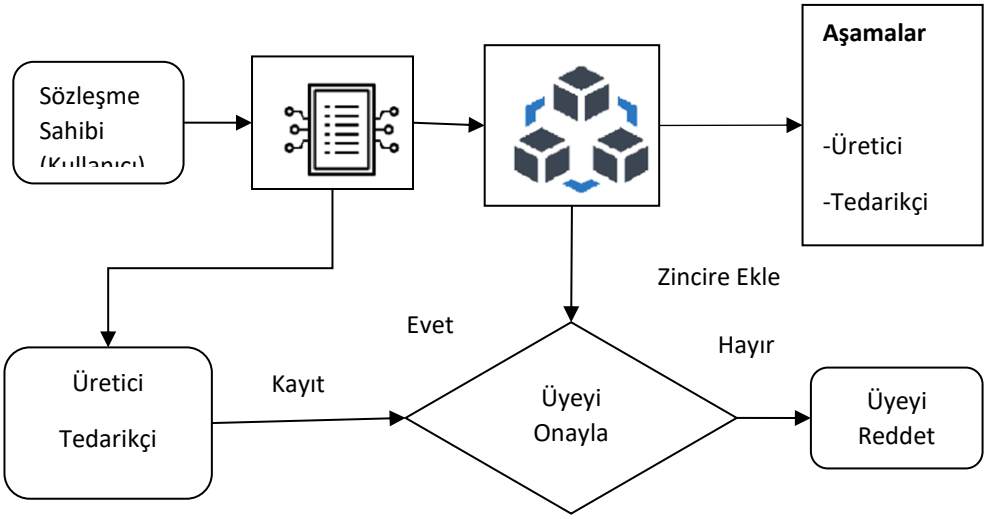

Görsel 5. Tedarik Zincirinde Blokzincir Kullanımı

Akıllı Sözleşmeyi uygulamadan önce oluşturulması ve derlenmesi için bazı programların kurulumu gerçekleştirilmiştir. Bu programlar.

- **VSCODE :** VSCode https://code.visualstudio.com/ adresinden indirilebilir.
- **Node.js :** Node.js'nin en son sürümü https://nodejs.org/ adresinden indirilebilir.
- **Ganache:** Ganache'nin en son sürümü https://www.trufflesuite.com/ganache adresindeki resmi web sitesinden indirilebilir.
- **MetaMask :** Chrome Web Mağazası veya Firefox Eklentileri mağazasından bir tarayıcı uzantısı olarak yüklenebilir.

Akıllı kontratın derlemesi yapıldıktan sonra akıllı sözleşmenin Blokzincire dağıtılması gerekmektedir. Bunun için akıllı Sözleşmeleri test etmek ve geliştirmek için kullanılan, Ethereum gelişimi için kişisel blok zinciri olan Ganache tercih edilmiştir. Ganache'da proje oluşturulduktan sonra uygulamaların Ethereum blok zinciri ile iletişim kurmasına ve akıllı sözleşme işlemlerini yürütmesine, blok zincirinin durumunu sorgulamasına ve Ethereum ağı ile etkileşime girmesine izin vermek için RPC Sunucusu kullanılmıştır (Görsel 6).

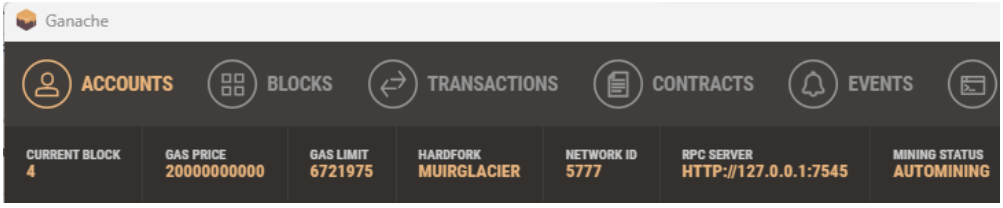

Görsel 6. Ganache RPC Sunucusu

Daha sonra truffle-config.js dosyamızdaki sunucu ve network bilgileri Ganache'daki RCP sunucu adresi ve bağlantı noktası adresi ile değiştirilmiştir (Görsel 7).

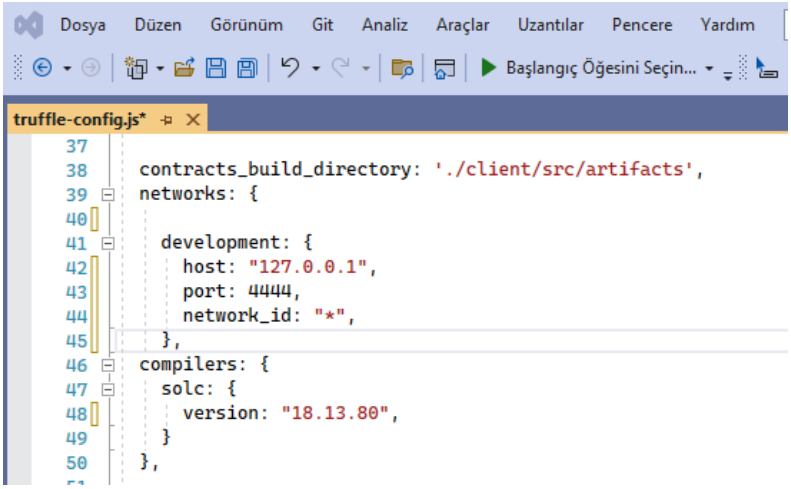

Görsel 7. RCP sunucu adresi ve bağlantı noktası adresi

RCP adresini değiştirdikten sonra Akıllı Sözleşmeyi Blokzincire dağıtmak için "truffle migrate" komutunu çalıştırıyoruz. Daha sonra Metamask cüzdanımızı Ganache'a bağlıyoruz (Görsel 8, Görsel 9). Son olarak Ganache'da oluşturulan hesapları Metemask'a aktarıyoruz. Böylelikle uygulama web tarayıcı üzerinde çalışmaya hazır hale getirilmiştir.

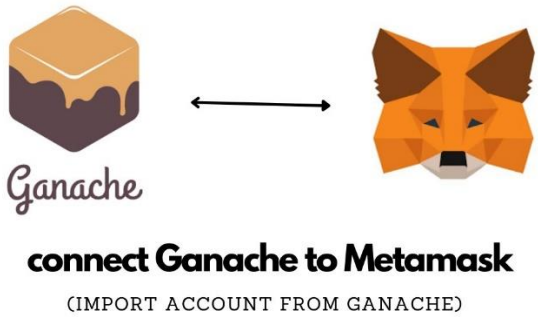

Görsel 8. Ganache ile Metamask bağlantısı

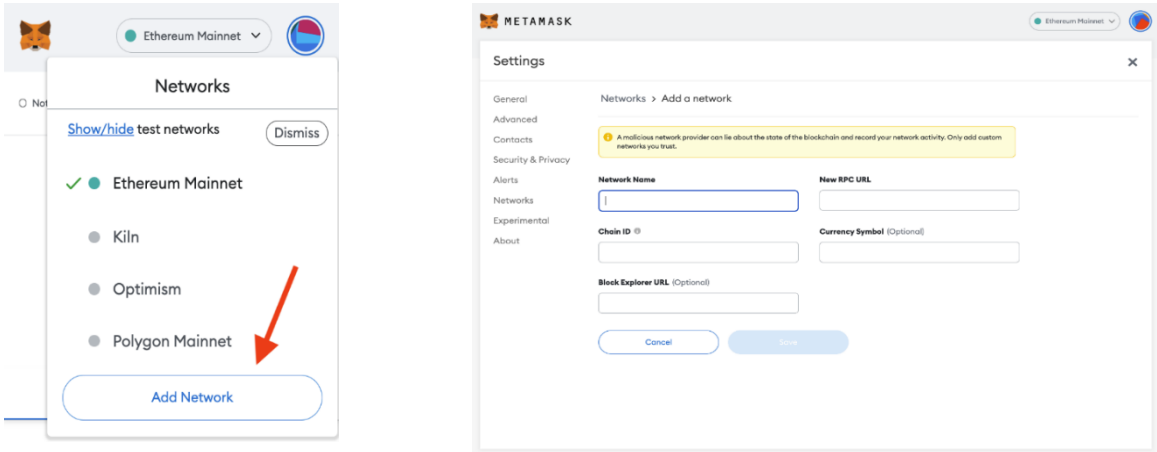

Görsel 9. Metamask Network ekleme

Tasarlanan blokzincir temelli tedarik zinciri uygulamasının hayata geçirilebilmesi için firmanın geçmişi, çalışma alanı, teknoloji kabulü noktasındaki kapasitesi, yeni teknolojilere açık oluşu, tedarik zincirindeki problemleri ortadan kaldırma konusundaki istekliliği gibi hususlar göz önünde bulundurularak seçilen firmayla işbirliği içerisinde çalışmanın yürütülmesi sağlanmıştır. Bu esnada firmaların işleyişini aksatmamak adına sahip oldukları sistemden yeni sisteme geçiş sürecinde sistem geliştirme hayat çevrimi aşamalarından yürütme safhasındaki esaslar dikkate alınarak hareket edilmiştir.

Web tarayıcı üzerinden ulaşılabilen uygulamanın ana sayfasında kullanıcının üreticileri, tedarikçileri, distribütörleri ve perakendecileri kaydedebilecekleri bir buton bulunmaktadır. Kayıt işlemleri tamamlandıktan sonra bir sonraki adımda ürünler sipariş edilebilmektedir. Tedarik sürecini kontrol edebilmek için de bir tedarik zinciri kontrol butonu bulunmaktadır. Son olarak sipariş verilen ürünlerin takibinin yapılabileceği bir buton mevcuttur (Görsel 10).

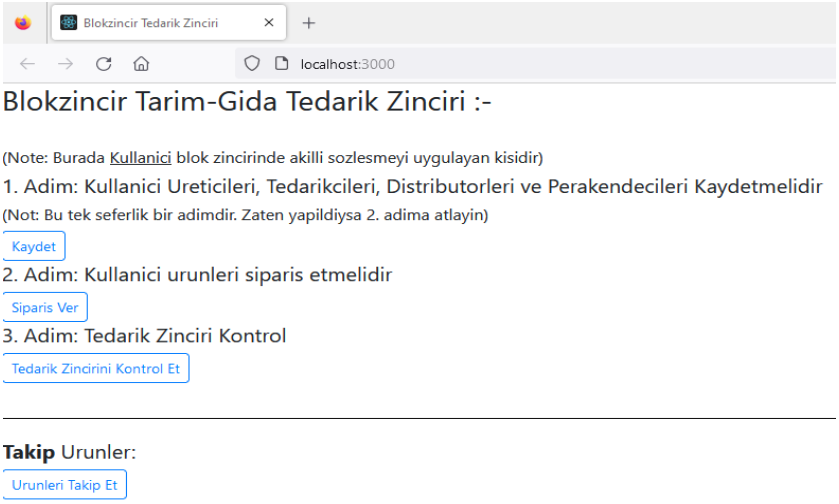

Görsel 10. Blokzincir Tarim-Gıda Tedarik Zinciri Anasayfa

Uygulamanın başlangıcında ilk adım olarak tedarik sürecinde yer alan tüm rollerin tanımlanmalı ve kaydedilmelidir. Her bir üretici, tedarikçi, distribütör ve perakendeci için isim, yer ve Etherium Adres bilgileri girilmesi gerekmektedir (Görsel 11).

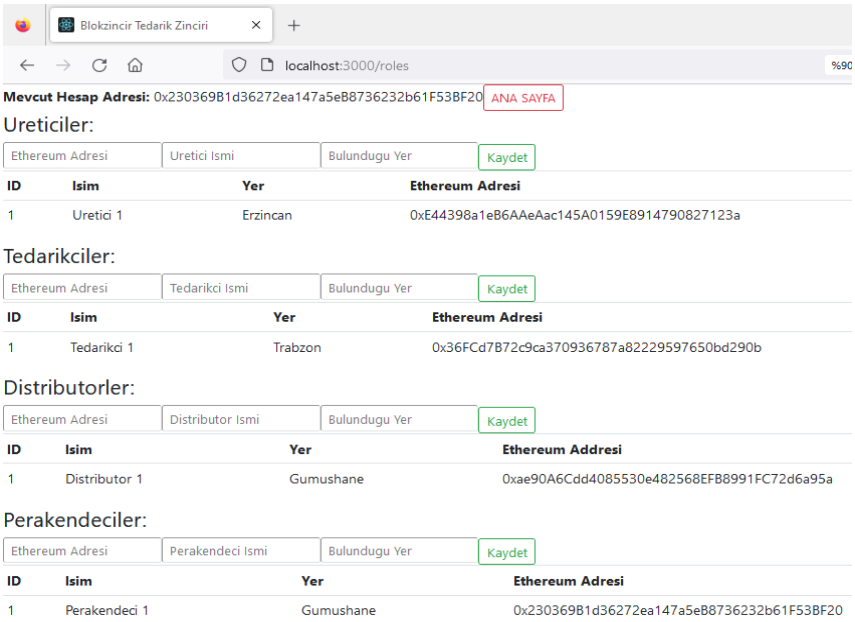

Görsel 11. Blokzincir Tarim-Gıda Tedarik Zinciri Kayıt Sayfası

Bir önceki adım tamamlandıktan sonra ürünlerin sipariş edilme aşamasına geçilebilmektedir. Bu aşamada ürün adi ve açıklamasıyla birlikte siparişler girilebilmektedir. Sipariş verme bölümünün altında verilen siparişler satırında ürün ID, isim, açıklama ve mevcut durumlarıyla ilgili bilgiler yer almaktadır (Görsel 12).

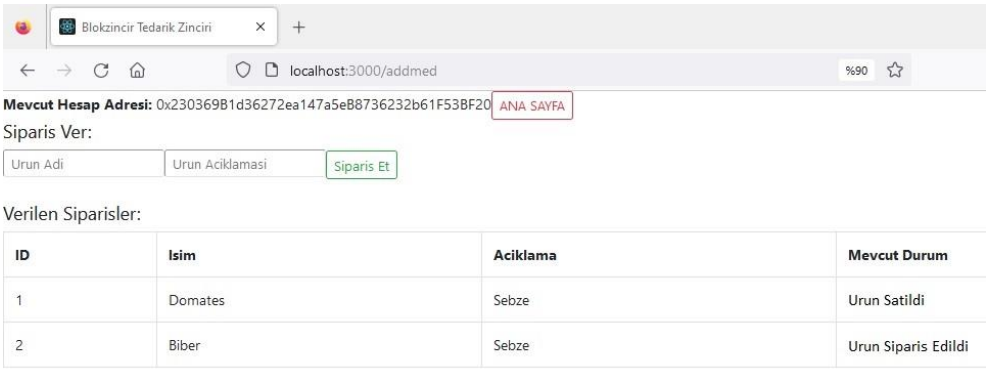

Görsel 12. Blokzincir Tarim-Gıda Tedarik Zinciri Sipariş Sayfası

Rol tanımlama ve sipariş adımları tamamlandıktan sonra tedarik zinciri akışının ve ürünlerin takibinin yapılabildiği adımlara geçilebilmektedir. Tedarik Zinciri akışı sayfasında her kayıtlı rol sahibi kendisine ait bölümde yalnızca kendilerinin gerçekleştirebileceği adımı tamamlarlar (Görsel 13).

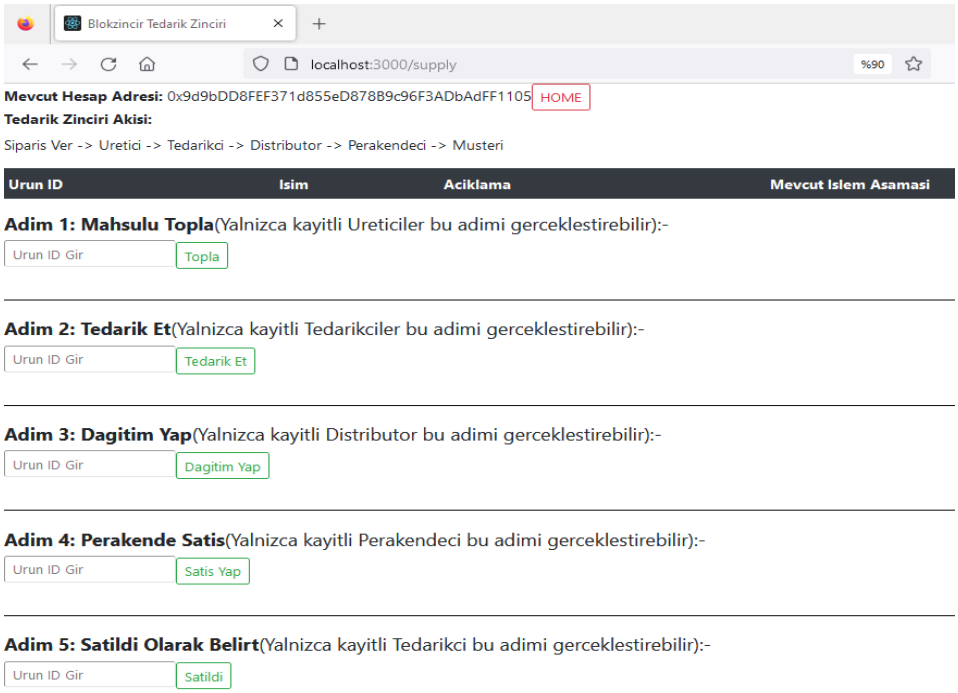

Görsel 13. Blokzincir Tarim-Gıda Tedarik Zinciri Akışı

Tedarik zinciri akışında ürün ID'si girilerek adımlar tamamlandıktan sonra ürünleri takibi yapılabilmektedir. Takip edilmek istenen ürünün ID'si girildiğinde ürüne ait ID, isim, açıklama ve mevcut durum bilgisinin yanı sıra tüm süreç bir alt kısımda gösterilmektedir. Başka bir ürün takip edilmek istendiğinde Başka Ürün Takip et butonuyla bu işlem gerçekleştirilebilmektedir (Görsel 14).

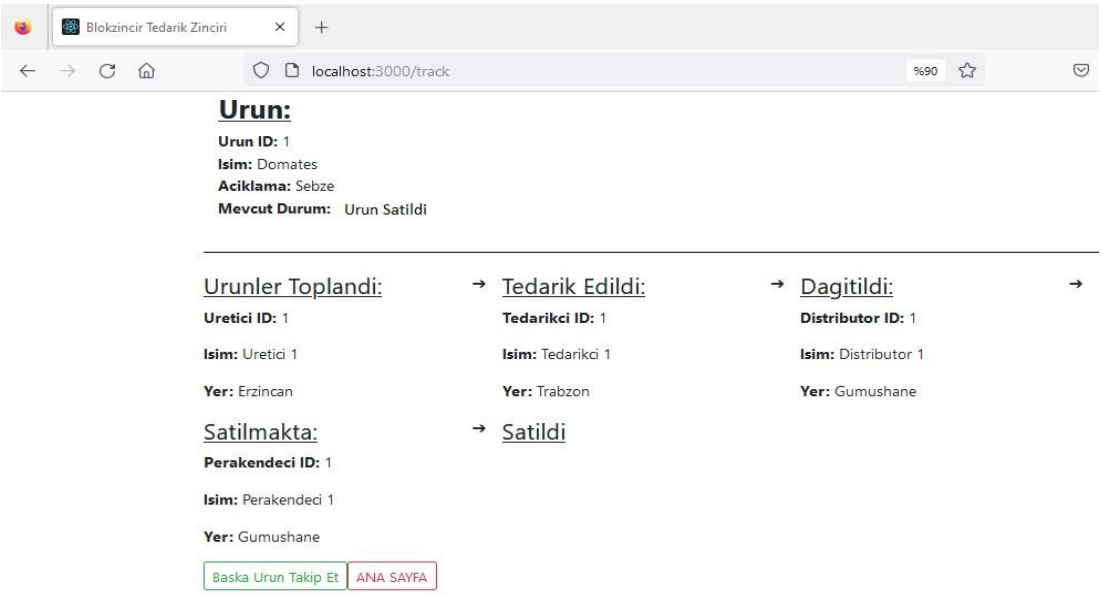

Görsel 14. Blokzincir Tarim-Gıda Tedarik Zinciri Ürün Takibi

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Blok zinciri teknolojisinin; veri akışını etkin bir şekilde yöneterek verilerin güvenliğini ve değişmezliğini sağlaması, farklı taraflardan gelen yüksek miktardaki veriyi paylaşması ve aynı zamanda veri almada zaman ve maliyet üstünlükleri sağlaması, tedarik zincirinde; ürün izlenebilirliği, veri yönetimi ve kontrolü, ödemeler ve sözleşmeler alanında önemli uygulama alanları bulmasına vesile olmaktadır. Blok zinciri teknolojisinin, tedarik zinciri boyunca ürünlerin izlenebilirliği ve güvenilirliği konusunda sunduğu avantajlar çalışma kapsamındaki söz konusu işletmenin ilgisini çekmiş ve seçilen firmayla işbirliği içerisinde çalışmanın yürütülmesi sağlanmıştır. Firma ile görüşmeler esnasında henüz daha geliştirme aşamasında olan uygulamanın bir web tarayıcı üzerinden erişim sağlanmasının yanı sıra bir mobil uygulamaya ihtiyaç duyulması noktasında bir eksiklik olduğu fark edilmiştir. Gelecek çalışmalarda bir mobil uygulamanın da tasarlanmasıyla birlikte tedarik zincirinde rol alan tüm paydaşların daha kolay bir kullanıma sahip olması blokzincir teknolojisini kabul noktasında fayda sağlayacaktır. Çalışmanın sonunda tedarik zinciri ağına sahip işletmelerin blokzincir teknolojisi ile entegrasyonu sürecinin bir değerlendirilmesi yapılmış olup her ne kadar uygulamalı çalışmaların her geçen gün arttığı gözlemlense de ülkemizde bu alanda özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde henüz bu teknolojiyle tanışmadığı gözlemlenmektedir. Blokzincir teknolojisinin tedarik zinciri problemlerini çözmedeki potansiyelini ortaya çıkarmak adına çalışma önerisinde ortaya koyduğumuz araştırma sorularına net bir yanıt bulunamamıştır. Firma ile yapmış olduğumuz istişareler neticesinde yetkilinin blokzincir teknolojisinin tedarik zinciri sorunlarını çözmek için bir yarar sağlayıp sağlamayacağı ya da kabul görüp görmeyeceği noktasında hala şüphelerinin olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda özellikle tedarik sürecinde rol alanların sayısının görünenden fazla olduğu ve ürün fiyatlarının bu nedenle değişkenlik gösterdiği gerçeği göz önünde bulundurularak şeffaflık noktasında tedarik sürecinde yer alanların gereken hassasiyeti göstermeyeceği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu olumsuzluklara rağmen bu çalışma ile birlikte bir farkındalık yaratıldığı ve daha iyi uygulamaların geliştirilmesine fırsat sağlanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ada, N., Ethirajan, M., Kumar, A., KEk, V., Nadeem, S. P., Kazancoglu, Y., & Kandasamy, J. (2021). Blockchain Technology for Enhancing Traceability and Efficiency in Automobile Supply Chain—A Case Study. *Sustainability*, *13*(24), 13667.

Aich, S., Chakraborty, S., Sain, M., Lee, H., & Kim, H.-C. (2019). A review on benefits of IoT integrated blockchain based supply chain management implementations across different sectors with case study. *2019 21st international conference on advanced communication technology (ICACT)*, 138-141.

Ali, M. H., Chung, L., Kumar, A., Zailani, S., & Tan, K. H. (2021). A sustainable Blockchain framework for the halal food supply chain: Lessons from Malaysia. *Technological Forecasting and Social Change*, *170*, 120870.

Casado-Vara, R., Prieto, J., De la Prieta, F., & Corchado, J. M. (2018). How blockchain improves the supply chain: Case study alimentary supply chain. *Procedia computer science*, *134*, 393-398.

Christidis, K., & Devetsikiotis, M. (2016). Blockchains and smart contracts for the internet of things. *Ieee Access*, *4*, 2292-2303.

Eraktan, G., & Yelen, B. (2012). *Üretici, Tüketici ve Yoksulluk Olgusu Yönünden Türkiye'de Gıda Güvencesi*.

Fu, H., Zhao, C., Cheng, C., & Ma, H. (2020). Blockchain-based agri-food supply chain management: Case study in China. *International Food and Agribusiness Management Review*, *23*(5), 667-679.

Gürlük, S., & Turan, Ö. (2008). *Dünya gıda krizi: Nedenleri ve etkileri*.

Habib, M. A., Sardar, M. B., Jabbar, S., Faisal, C. N., Mahmood, N., & Ahmad, M. (2020). Blockchain-based supply chain for the automation of transaction process: Case study based validation. *2020 International Conference on Engineering and Emerging Technologies (ICEET)*, 1-7.

Haroon, A., Basharat, M., Khattak, A. M., & Ejaz, W. (2019). Internet of things platform for transparency and traceability of food supply chain. *2019 IEEE 10th Annual Information Technology, Electronics and Mobile Communication Conference (IEMCON)*, 0013-0019.

İncedal, S., & Coşkun, S. (2013). Türkiye'de yoksulluğun boyutları: Mücadele politikaları ve müdahale araçları. *Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanliği Sosyal Yardimlar Genel Müdürlüğü Ankara*.

Kabaş, T. (2009). *Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun nedenleri ve yoksullukla mücadele yolları*.

Katsikouli, P., Wilde, A. S., Dragoni, N., & Høgh-Jensen, H. (2021). On the benefits and challenges of blockchains for managing food supply chains. *Journal of the Science of Food and Agriculture*, *101*(6), 2175-2181.

Khan, F. (2023). *Supply Chain Blockchain*. https://github.com/Faizack/Supply-Chain-Blockchain#readme

Kıymaz, T., & Saçlı, Y. (2008). Tarım ve gıda ürünleri fiyatlarında yaşanan sorunlar ve öneriler. *DPT İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Tarım Dairesi, Yayın*, *2767*.

Korpela, K., Hallikas, J., & Dahlberg, T. (2017). Digital supply chain transformation toward blockchain integration. *proceedings of the 50th Hawaii international conference on system sciences*.

Kshetri, N. (2018a). 1 Blockchain's roles in meeting key supply chain management objectives. *International Journal of Information Management*, *39*, 80-89.

Kshetri, N. (2018b). Blockchain's roles in meeting key supply chain management objectives. *International Journal of Information Management*, *39*, 80-89.

Kshetri, N. (2021). Blockchain and sustainable supply chain management in developing countries. *International Journal of Information Management*, *60*, 102376.

Kshetri, N. (2022). Blockchain systems and ethical sourcing in the mineral and metal industry: A multiple case study. *The International Journal of Logistics Management*.

Lee, J.-H., & Pilkington, M. (2017). How the blockchain revolution will reshape the consumer electronics industry [future directions]. *IEEE Consumer Electronics Magazine*, *6*(3), 19-23.

Li, Z., Wu, H., King, B., Miled, Z. B., Wassick, J., & Tazelaar, J. (2017). On the integration of event-based and transaction-based architectures for supply chains. *2017 IEEE 37th International Conference on Distributed Computing Systems Workshops (ICDCSW)*, 376-382.

Liu, Z.-Y., & Guo, P.-T. (2021). Supply chain decision model based on blockchain: A case study of fresh food E-commerce supply chain performance improvement. *Discrete Dynamics in Nature and Society*, *2021*.

Lu, Q., & Xu, X. (2017). Adaptable blockchain-based systems: A case study for product traceability. *Ieee Software*, *34*(6), 21-27.

Miehle, D., Henze, D., Seitz, A., Luckow, A., & Bruegge, B. (2019). PartChain: A decentralized traceability application for multi-tier supply chain networks in the automotive industry.

2019 IEEE International Conference on Decentralized Applications and Infrastructures (DAPPCON), 140-145.

Niyaz, Ö. C., & İnan, İ. H. (2016). Türkiye'de Gıda Güvencesinin Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, *13*(2), 1-7.

Oral, E. (2021). *Türkiye'de gıda enflasyonunu etkileyen faktörler* [Master's Thesis]. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi.

Philipp, R., Prause, G., & Gerlitz, L. (2019). Blockchain and smart contracts for entrepreneurial collaboration in maritime supply chains. *Transport and Telecommunication*, *20*(4), 365-378.

Pop, C., Cioara, T., Antal, M., Anghel, I., Salomie, I., & Bertoncini, M. (2018). Blockchain based decentralized management of demand response programs in smart energy grids. *Sensors*, *18*(1), 162.

Prause, G. (2019). Smart contracts for smart supply chains. *IFAC-PapersOnLine*, *52*(13), 2501-2506.

Rogerson, M., & Parry, G. C. (2020). Blockchain: Case studies in food supply chain visibility. *Supply Chain Management: An International Journal*, *25*(5), 601-614.

Sund, T., Lööf, C., Nadjm-Tehrani, S., & Asplund, M. (2020). Blockchain-based event processing in supply chains—A case study at IKEA. *Robotics and Computer-Integrated Manufacturing*, *65*, 101971.

Şantaş, F. (2016). *Yoksulluk Olgusu ve Türkiye'de Yoksulluğun ve Çeşitli Faktörlerin Sağlık Statüsü ve Sağlık Hizmetleri Kullanımı Üzerine Etkisi*.

Tian, F. (2016). An agri-food supply chain traceability system for China based on RFID & blockchain technology. *2016 13th international conference on service systems and service management (ICSSSM)*, 1-6.

Tian, F. (2017). A supply chain traceability system for food safety based on HACCP, blockchain & Internet of things. *2017 International conference on service systems and service management*, 1-6.

Toyoda, K., Mathiopoulos, P. T., Sasase, I., & Ohtsuki, T. (2017). A novel blockchain-based product ownership management system (POMS) for anti-counterfeits in the post supply chain. *IEEE access*, *5*, 17465-17477.

TÜİK Kurumsal. (2022). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2021-45581

Wu, H., Cao, J., Yang, Y., Tung, C. L., Jiang, S., Tang, B., Liu, Y., Wang, X., & Deng, Y. (2019). Data management in supply chain using blockchain: Challenges and a case study. *2019 28th International Conference on Computer Communication and Networks (ICCCN)*, 1-8.

Yavuz, F. (2021). *Türkiye'de Gıda Enflasyonu: Tarladan Çatala Sorunların Bir Göstergesi*.

Yusuf, H., Surjandari, I., & Rus, A. M. M. (2019). Multiple channel with crash fault tolerant consensus blockchain network: A case study of vegetables supplier supply chain. *2019 16th International Conference on Service Systems and Service Management (ICSSSM)*, 1-4.

PAZARLAMA NEDİR, NE DEĞİLDİR? PAZARLAMANIN KAPSAMI, ÇEŞİTLİLİĞİ VE ÖNEMİ HAKKINDA BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi GÜNAY KURTULDU [1]
[1] Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, gunay.kurtuldu@klu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-2964-3010

ÖZET

Pazarlamanın ne olup olmadığı hem akademik düzeyde hem de günlük yaşamda çeşitli şekillerde tartışılmaktadır. Bu tartışmaların temel çıkış noktalarından biri pazarlamanın bir bilim olup olmadığına yönelik getirilen eleştirilerdir. Konu bilimsel çerçevede değerlendirildiğinde, sosyal bilimlerde hukuk biliminden iktisat biliminin doğduğu, iktisat biliminin makro ve mikro iktisat olarak ayrıştığı, mikro iktisatın konusunun ise işletme ve insan (tüketici) olduğu bilinmektedir. Pazarlama işletme biliminin önemli fonksiyonlarından biridir ve faaliyetlerinin odağında tüketici olarak ifade edilen insan unsuru yer almaktadır. Bu bakımdan pazarlamanın önemli bir sosyal bilim olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca pazarlamanın önemli faaliyet konularından biri olan pazarlama araştırmaları, bilimsel araştırma süreçleri ve yöntemlerinin pazarlamada uygulanmasıdır. Bilimsel araştırma süreçleri ve yöntemlerinin pazarlamada yaygın şekilde kullanılması, pazarlamanın bir bilim olduğunun bir diğer göstergesi olarak belirtilebilir. Pazarlamanın ne olup olmadığı hakkındaki tartışmaların bir diğer çıkış noktası ise pazarlamanın satış ile eş anlamlı kavramlar olarak değerlendirilmesidir. Oysaki pazarlama ve satış birbirlerinden farklı kavramlardır. Satış, başarılı pazarlama faaliyetlerinin sonucudur ve pazarlamanın tutundurma karmasının kapsamındaki alt unsurlardan biridir. Pazarlama ve satış, birbirlerini destekleyen ancak hem içerik hem de kapsam bakımından birbirlerinden farklı kavramlardır. Konu pazarlamanın işletmedeki stratejik önemi bakımından değerlendirildiğinde ise pazarlamanın, pazarlama araştırmaları yoluyla elde ettiği bilgileri pazarlama bilgi sistemlerine aktararak işletmelerin çevrelerinde meydana gelen değişimleri öngörebilmelerini sağlayan "pazarlama zekâsı"nı işletmelere kazandıran ve böylece işletmeleri rekabette avantajlı duruma getiren stratejik bir işletme fonksiyonu olduğu söylenebilir. Daha geniş bir bakış açısıyla incelendiğinde günümüzde birçok farklı, hatta yüzlerce pazarlama türünün akademide, iş dünyasında ve insanların günlük yaşamında kullanıldığı görülmektedir. Pazarlamanın bu yaygın kullanımı, pazarlamanın kapsamının ve çeşitliliğinin ne kadar geniş olduğunun ve aynı zamanda öneminin göstergesidir. Bu bağlamda ve pazarlamanın ne olup olmadığına ilişkin tartışmalar doğrultusunda çalışmanın amacı, pazarlamanın tanımlanmasına katkı sağlayabilmek, pazarlamanın bir bilim olarak diğer bilimlerle ilişkisi ortaya koyabilmek, pazarlamanın işletmelerdeki stratejik önemini açıklayabilmek ve son olarak pazarlamanın kapsamını, çeşitliliğini ve önemini ortaya koyabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Pazarlama Türleri, Pazarlama Zekâsı

WHAT MARKETING IS OR NOT? A REVIEW ON THE SCOPE, DIVERSITY AND IMPORTANCE OF MARKETING

ABSTRACT

What marketing is or not is discussed in various ways, both at the academic level and in daily life. One of the main starting points of these discussions is the criticism about whether marketing is a science or not. When the subject is evaluated in a scientific framework, it is known that economics was born from law science and economics is separated into macro and micro economics, and the subject of microeconomics is businesses and human (consumer). Marketing is one of the important functions of business science and the consumer is at the center of its activities. In this respect, it is possible to say that marketing is an important social science. In addition, marketing research, which is one of the important area of marketing, is the application of scientific research processes and methods in marketing. The widespread use of scientific research processes and methods in marketing can be stated as another indicator that marketing is a science. Another starting point of the debates about what marketing is or not is the evaluation of marketing as synonymous with sales. However, marketing and sales are different concepts. Sales are the result of successful marketing activities and are one of the sub-elements of the marketing promotion mix. Marketing and sales are concepts that support each other but differ from each other in terms of both content and scope. When the subject is evaluated in terms of the strategic importance of marketing in the businesses, it can be said that marketing is a strategic business function that provides businesses "marketing intelligence". Marketing intelligence enables businesses to predict the changes occurring in their environment. To reach the marketing intelligence, marketing transfers the information obtained through marketing research to marketing information systems, thus businesses get competitive advantage by using marketing intelligence. From a wider perspective, it is seen that many different and even hundreds of marketing types are used in academia, business world and daily life of people. This widespread use of marketing is an indication of the importance, wide scope and diversity of marketing. In this context and in line with the discussions about what marketing is or not is, the aim of the study is to contribute to the definition of marketing, to reveal the relationship of marketing as a science with other sciences, to explain the strategic importance of marketing, and to reveal the scope, diversity and importance of marketing.

Keywords: Marketing, Marketing Types, Marketing Intelligence

1. GİRİŞ

Pazarlamanın ne olup olmadığına yönelik çeşitli tartışmalar sürdürülmektedir. Pazarlamanın ne olup olmadığına yönelik tartışmalar farklı bakış açılarından ele alınabilmektedir. Bunlardan ilki pazarlamanın bir bilim olup olmadığına yönelik tartışmalardır. Bir diğer tartışma ise pazarlama ve satış kavramlarının eş anlamlı olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Oysaki pazarlama bu tartışmaların ötesinde işletmeler için rekabet avantajı sağlayan stratejik bir işletme fonksiyonudur ve sahip olduğu geniş kapsam ve çeşitlilikle akademide, iş dünyasında

ve tüketicilerin yaşamında önemli bir yere sahiptir. Esasında bu tartışmalar pazarlamanın ne olduğunun daha net bir şekilde açıklanmasının gerekli olduğunun göstergesi olarak düşünülebilir. Bu bağlamda ve pazarlamanın ne olup olmadığına ilişkin tartışmalar doğrultusunda çalışmanın amacı, pazarlamanın tanımlanmasına katkı sağlayabilmek, pazarlamanın bir bilim olarak diğer bilimlerle ilişkisi ortaya koyabilmek, pazarlamanın işletmelerdeki stratejik önemini açıklayabilmek ve son olarak pazarlamanın kapsamını, çeşitliliğini ve önemini ortaya koyabilmektir.

2. PAZARLAMA NEDİR, NE DEĞİLDİR? PAZARLAMANIN KAPSAMI, ÇEŞİTLİLİĞİ VE ÖNEMİ

Bu bölümde öncelikle pazarlama bilimi ve pazarlama biliminin diğer bilimlerle ilişkisi açıklanacak, ikinci kısımda pazarlama ve satış arasındaki ilişkilere, benzerliklere ve farklılıklara değinilecek, üçüncü kısımda pazarlamanın ve pazarlama zekâsının işletmeler için stratejik önemine vurgu yapılacak ve son bölümde ise pazarlamanın kapsamı, önemi ve çeşitliliğine değinilecektir.

2.1. Pazarlama Bilimi ve Diğer Bilimlerle İlişkisi

Pazarlamanın bilim olup olmadığına yönelik eleştiriler esasında pazarlamayı ve pazarlamanın diğer bilimlerle ilişkisini bilmiyor olmaktan kaynaklanabilmektedir. İşletme biliminin sosyal bilimler arasındaki yerini incelediğimizde hukuk biliminden iktisat biliminin doğduğu, iktisat biliminin makro iktisat ve mikro iktisat olarak ikiye ayrıldığı, mikro iktisatın konusunun ise işletmeler ve insan olduğu görülmektedir (Ertürk, 2011: 5-6). Pazarlama ise işletme biliminin önemli bir fonksiyonudur ve pazarlamanın faaliyetlerinin odağında "tüketici" olarak ifade edilen insan unsuru yer almaktadır (İslamoğlu, 2011: 8-16; Koç, 2012: 36). Bu doğrultuda pazarlamanın diğer sosyal bilimlerle yakın ilişki içerisinde olan bir sosyal bilim olduğunu ifade etmek mümkündür.

Ayrıca pazarlamanın önemli faaliyet alanlarından birisi de pazarlama araştırmalarıdır. Pazarlama araştırmaları, pazarlamanın bünyesinde yer alan önemli bir unsurdur. Pazarlama, çevresinde yer alan çevresel unsurları, tüketicileri vs. yakından tanımak adına sürekli bir şekilde pazarlama araştırmaları yürütür. Pazarlama araştırmaları, bilimsel araştırma süreçleri ve yöntemlerinin pazarlamada uygulanması şeklinde ifade edilebilir. Pazarlama araştırmalarında, bilimsel araştırma süreci aşamaları ve yöntemleri birebir uygulanmaktadır (Gegez, 2010: 5-27). Pazarlama araştırmaları bağlamında bilimsel araştırma süreçleri ve yöntemlerinin pazarlamada yaygın olarak kullanılmasının pazarlamanın bir bilim olduğunun göstergesi olduğu söylenebilir. Kaldı ki, bilimsel araştırma süreçlerini ve yöntemlerini takip eden her alan bir bilim olarak kabul ediliyorsa, pazarlamanın bunun dışında düşünülmesi mümkün değildir. Hatta pazarlama araştırması gibi bir alt disipline sahip olması nedeniyle pazarlamanın başlı başına bir bilim olduğu dahi ifade edilebilir.

Bir bilim olarak pazarlamanın yakın ilişki içerisinde olduğu bazı diğer bilimler bulunmaktadır. Pazarlamanın ilişki içerisinde olduğu sosyal bilimlerden biri "psikoloji"dir. Pazarlamanın tüm faaliyetlerinin odağında "tüketici (insan)" unsurunun yer alıyor olması, pazarlamanın tüketiciyi yakından tanımasını, onu ve iç dünyasını anlamasını gerekli kılmaktadır. Tüketiciyi tanımak ve onun iç dünyasını anlamak için pazarlamanın kullandığı ve yakın ilişki içerisinde olduğu bilim psikolojidir. Nitekim pazarlamanın kapsamında yer alan ve "Tüketici Davranışları" olarak ifade edilen bilimsel faaliyet alanının içeriğinde tüketicilerin psikolojik unsurları önemli bir yere sahiptir. Tüketicilerin bir araya gelerek oluşturduğu toplumda tüketicilerin toplumsal davranışlarının nasıl olacağını anlayabilmek için başvurulabilecek bilim ise "sosyoloji"dir. Pazarlama sosyoloji bilimini kullanarak tüketicilerin toplumsal davranış şekillerini anlamlandırmaya ve bu doğrultuda topluma yönelik pazarlama faaliyetlerini iyileştirmeye odaklanmaktadır (Koç, 2012: 36). Pazarlamanın pazarlama araştırmaları gibi bir alt disipline sahip olması ve pazarlama faaliyetlerinde pazarlama araştırmalarına yaygın bir şekilde yer veriliyor olması, pazarlamanın "istatistik", "sayısal yöntemler" vb. bilim alanlarına bünyesinde yer verdiğinin göstergesidir (Gegez, 2010). Pazarlama aynı zamanda bir iletişim faaliyetidir. Pazarlamanın alt unsurlarından biri tutundurma-günümüzdeki adıyla pazarlama iletişimi-dir. Pazarlama, iletişim biliminin reklâm, halkla ilişkiler vb. birçok unsurundan istifade ederek tüketicilerle iletişim kurmaktadır (Alhawamdeh, 2019: 124-125). Pazarlama ve iletişim bilimi o kadar iç içe geçmişlerdir ki, pazarlamanın alt unsurlarından birinin adı pazarlama iletişimidir (Pantano vd., 2019: 162). Bu doğrultuda pazarlama ve iletişim bilimleri arasında yakın bir ilişkiden söz edilebilir.

Pazarlamanın diğer bilimlerle ilişkisi, işletme biliminin alt fonksiyonlarında yer alan pazarlama haricindeki diğer bilimler (Yönetim, Üretim, Muhasebe-Finans, İnsan Kaynakları Yönetimi) açısından da incelenebilir. Pazarlamanın alt disiplinlerinden bir diğeri olan stratejik pazarlama yönetimi, işletmelerin üst yönetimini ilgilendiren ve aynı zamanda işletmelerin uzun dönemli ve rekabet avantajı sağlayan kararlarında pazarlamanın katkısını ifade eden bir kavramdır (Korkmaz vd.,2017: 121). Strateji, üst yönetim, uzun dönem, rekabet avantajı gibi kavramların yönetim biliminin temel kavramları olması münasebetiyle, pazarlamanın "yönetim" bilimiyle de yakın ilişki içerisinde olduğu vurgulanabilir. Tüketicilerin ihtiyacını karşılayan hangi ürünün üretileceği konusunda karar alınırken, tüketiciyi en yakından tanıyan pazarlama biliminin bilgisine başvurulur. Bu bakımdan pazarlama ve "üretim yönetimi" bilimi yakın ilişki içerisindedir. Tüketicinin ihtiyacını karşılamak üzere üretilen ürünün fiyatının maliyetler, tüketicilerin satın alma gücü ve rakipler göz önünde bulundurularak belirlenmesi pazarlamanın sorumluluğundadır. Pazarlama fiyatı belirlerken muhasebe-finans fonksiyonuyla birlikte çalışmaktadır. Çünkü maliyetleri bilen ve belirlenen fiyat doğrultusunda elde edilen gelirleri kaydedip bu paranın nereye harcanacağını belirleyecek olan fonksiyon muhasebe-finans'tır. Bu kapsamda pazarlama ile muhasebe-finans bilimi arasında yakın bir ilişkiden söz edilebilir. Pazarlamada dış müşteriler kadar iç müşteriler de önemlidir. İç müşteriler, çalışanlardır. İç müşterilere yapılan pazarlama (içsel pazarlama) ne kadar başarılı olursa dış müşterilerin işletmeye bağlılığının o denli yüksek olacağı kabul edilir. İç müşteriler olan çalışanların iş analizlerinin yapılması, işe alımlarının gerçekleştirilmesi, oryantasyonlarının sağlanması, performanslarının takip edilmesi, ücretlerinin belirlenmesi gibi faaliyetler insan kaynakları

fonksiyonunda olduğu kadar pazarlamada da uygulanmaktadır (Korkmaz vd.,2017: 24). Özellikle pazarlamanın satış yönetimi faaliyetleri altında yapılan işlerin satış yönetimi odaklı insan kaynakları yönetimi faaliyetleri olduğu söylenebilir (Önce, 2015; Yükselen, 2010: 5). Dolayısıyla pazarlama ve insan kaynakları yönetimi bilimi arasındaki yakın ilişkiye vurgu yapmak mümkündür.

Pazarlamanın diğer bilimlerle olan ilişkisi sadece yukarıda yazılanlarla sınırlı değildir. Pazarlamanın diğer bilimlerle olan ilişkilerini daha net açıklayabilmek ve örneklendirebilmek adına, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinin altında yer alan bilim dalları (bölümler / programlar) ile bağlantılı olan pazarlama türleri aşağıdaki Çizelge 1'de özetlenmiştir.

Çizelge 1: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinin Altında Yer Alan Bilim Dalları İle Bağlantılı Olan Pazarlama Türleri

BÖLÜM / PROGRAM ADI	BAĞLANTILI PAZARLAMA TÜRLERİ
İKTİSAT	• Takas Pazarlama • Tarımsal Pazarlama • Endüstriyel Pazarlama • Davranışsal Pazarlama • Kaos Pazarlama • Fuzzy Pazarlama • Arbitraj Pazarlama • Kaldıraç Pazarlama • Katma Değer Pazarlama • Mevsimlik Pazarlama • Sürdürülebilir Pazarlama • Sosyal Pazarlama • Yeşil Pazarlama • Kooperatif Pazarlama • Makro Pazarlama • Mikro Pazarlama • Bedava Pazarlama • Boykot Pazarlama • Kâr Temelli Pazarlama • Yenilikçi (İnovatif) Pazarlama
KAMU YÖNETİMİ VE ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ	• STK Pazarlama • Kamu Hizmetleri Pazarlama • Siyasal Pazarlama • Sağlık Hizmetleri Pazarlama • Ulusal Pazarlama • Tarımsal Pazarlama • Şehir Pazarlama • Destinasyon Pazarlama • Coğrafi Pazarlama • Bölgesel Pazarlama • Etik Pazarlama

	• Kongre Pazarlama • İdeoloji Pazarlama • Yaşam Tarzı Pazarlama • Ekolojik Pazarlama • Çevreci Pazarlama • Gayri Menkul Pazarlama • Kooperatif Pazarlama
ULUSLARARASI İLİŞKİLER	• Uluslararası Pazarlama • Kültürel Pazarlama • Küresel Pazarlama • Küreyerel Pazarlama • Yerel Pazarlama • Dava Destekli Pazarlama • Kaos Pazarlama • Etnik Pazarlama
SAYISAL YÖNTEMLER, İSTATİSTİK VB.	• Pazarlama Araştırması • Pazarlama Araştırması Süreci • Pazarlamada Nicel Araştırma Yöntemleri • Pazarlamada Nitel Araştırma Yöntemleri • **Pazarlama Araştırmasında Parametrik Testler** ➢ t-Testi ➢ ANOVA ➢ Korelasyon ➢ Regresyon ➢ Faktör Analizi ➢ Kümeleme Analizi ➢ Diskriminant Analizi ➢ Conjoint Analizi ➢ Yapısal Eşitlik Modellemesi • **Pazarlama Araştırmasında Non-Parametrik Testler** ➢ Ki-Kare ➢ Kolmogorov-Simirnov ➢ Mann-Whitney U ➢ Kruskal-Wallis Testi ➢ Wilcoxon t Testi ➢ McNemar Testi ➢ İşaret Testi ➢ Sıra Testi ➢ Cochran Q Testi

Kaynak: Kaya (2010) ve Gegez (2010)

2.2. Pazarlama ve Satış İlişkisi

Pazarlamanın bir bilim olarak görülmemesinin ve pazarlamanın ne olduğunun tam olarak anlaşılamamasının nedenlerinden biri de, özellikle Türkiye'de, pazarlama ve satış kavramlarının eş anlamlı olarak kullanılıyor veya anlaşılıyor olmasıdır (Koç, 2012: 50). Satış mesleği ile uğraşan kişiler halk arasında pazarlamacı olarak isimlendirilebilmektedir. Hatta bazı apartmanların giriş kapılarında "Pazarlamacılar Giremez!" uyarıları yer almaktadır. Oysaki satış mesleği ile uğraşan kişiler, pazarlamacı değil satışçıdır. İşletmelerde de durum farklı değildir. Birçok işletmenin örgütlenme yapısında yer alan pazarlama departmanını incelediğimizde, bu departmanların altında pazarlama ile ilgili faaliyetlerden ziyade satış ile ilgili faaliyetlerin sürdürüldüğü görülmektedir. Bu bakımdan bu departmanlar aslında pazarlama departmanı değil, işletmenin satış faaliyetlerinin yürütüldüğü birer satış birimidirler. Zaman zaman iş ilanlarında da benzer karışıklığı görmek mümkün olmaktadır. "Pazarlama Sorumlusu", "Pazarlama Uzmanı" vb. bazı iş ilanlarının içeriği incelendiğinde aslında o iş pozisyonunun pazarlama ile ilgili olmadığı, tamamen satış işi ile ilgili olduğu görülmektedir. Pazarlama ve satış kavramlarının eş anlamlı olarak kullanılmasından veya anlaşılmasından kaynaklanan bu karmaşa, pazarlamanın gerçekte ne olduğunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır (Koç, 2012: 50-51).

Satış, pazarlamanın tutundurma alt karmasının kapsamındaki alt unsurlardan biridir. Dolayısıyla pazarlama satışı da kapsayan, ancak sadece satışla yetinmeyip tüketicinin ihtiyacını karşılayacak ürünün üretilmesi, fiyatlandırılması, dağıtılması, tutundurma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi gibi birçok faaliyeti bünyesinde bulunduran daha bütüncül bir uzmanlık alanıdır. Başarılı bir şekilde gerçekleştirilen pazarlama faaliyetleri satışın gerçekleştirilme olasılığı arttırır. Satış, başarılı pazarlama faaliyetlerinin sonucudur. Satış, satış süreçlerinin bilinmesini ve uygulanmasını gerektirir. Satışçı, satış süreçlerindeki aşamaları uygulayarak tüketiciyi ürünü satın alması konusunda ikna etmeye çalışır. Pazarlama ise, satışçının satış süreçlerinde satmaya çalıştığı ürünün üretilmesinden, fiyatlandırılmasından, dağıtılmasından ve pazarlama iletişiminin (tutundurma) gerçekleştirilmesinden sorumludur (Önce, 2015: 3-5). Eğer pazarlamacı bu faaliyetleri başarılı bir şekilde yerine getirirse, satışçının satışı gerçekleştirme ya da başarılı olma şansı artacaktır. Satış teknik bir süreç olarak ifade edilebilecekken, pazarlama bütünsel, kapsayıcı, yönetimsel ve bilimsel bir süreç olarak ifade edilebilir. Bu bakımdan satış ve pazarlama birbirleri ile yakın ilişki içerisinde olan ve birbirlerini destekleyen kavramlar olmakla birlikte içerik, kapsam ve yerine getirdikleri faaliyetler bakımından birbirlerinden tamamıyla farklı kavramlardır (İslamoğlu ve Altunışık, 2009: 25-29). Pazarlama ve satış arasındaki farklılığın anlaşılması, hem pazarlamanın ne olduğunun anlaşılmasını kolaylaştıracak hem de pazarlamanın, satış gibi bir teknik olmayıp, yönetimsel ve bilimsel bir süreç olduğunun anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.3. Pazarlamanın İşletme İçin Stratejik Önemi ve Pazarlama Zekâsı

Pazarlamanın odağında yer alan unsur "tüketici (insan)"dir. İşletme biliminin ve işletmelerin hizmet sunduğu, memnun etmeye çalıştığı ve bu memnuniyet doğrultusunda kendisinden gelir

elde ettiği temel unsur da tüketicidir. Tüketicilerin memnuniyeti, işletmelerin başarılı pazarlama faaliyetlerinin bir sonucudur. Tüketici memnuniyeti yüksek olan işletmeler, başarılı bir şekilde pazarlama faaliyetlerini sürdüren başarılı işletmeler olarak değerlendirilirler. Pazarlama ve işletmeler için bu kadar değerli olan tüketicilerin yakından tanınması, ihtiyaçlarının doğru tespit edilmesi ve bu doğrultuda kendilerine kişiselleştirilmiş çözümler sunularak memnuniyetlerinin sağlanması gerekmektedir (Korkmaz vd.,2017: 365). İşletmeler için bunu başarabilecek olan unsur, odağında tüketiciyi bulundurması nedeniyle, pazarlamadır.

Pazarlama tüketiciyi yakından tanıyabilmek, onun ihtiyaçlarını doğru bir şekilde tespit edebilmek, tüketiciler hakkında bilgi sahibi olabilmek vb. amaçlarla sürekli bir şekilde pazarlama araştırmaları gerçekleştirir. Aynı zamanda pazarlama araştırmaları, işletmenin ve tüketicinin çevresinde yer alan tüm mikro ve makro çevresel unsurlar hakkında bilgi toplamak için de gerçekleştirilir. Pazarlama araştırmaları yoluyla elde edilen bu bilgiler, pazarlama bilgi sistemlerinde saklanıp analiz edilerek, pazarlama ve işletmeler için anlamlı bilgilere dönüştürülürler. Böylelikle işletmeler, pazarlamanın yardımıyla çevrelerindeki gelişmeler hakkında sürekli şekilde bilgi elde ederler ve çevrelerindeki gelişmeler hakkındaki bilgileri kullanarak, çevredeki değişimleri önceden öngörebilme yeteneği olarak ifade edilen "pazarlama zekâsı"na sahip olurlar (Monday, 2014: 112). Pazarlama zekâsına sahip işletmeler çevrelerindeki değişimleri ve tüketicilerin ihtiyaçlarını önceden öngörerek proaktif çözümler üretebilirler. Pazarlama zekâsı işletmelerin çevresel unsurları kontrol edebilme yeteneğini arttırdığı gibi, işletmelere stratejik bir rekabet üstünlüğü de kazandırır (Mandal, 2018: 314). Bu bakımdan pazarlama, pazarlama zekâsı yardımıyla işletmelere rekabet üstünlüğü kazandıran stratejik bir işletme fonksiyonu olarak tanımlanabilir.

2.4. Pazarlamanın Kapsamı, Çeşitliliği ve Önemi

Pazarlama ile ilgili buraya kadar yapılan açıklamalarda pazarlamanın ne olduğu, bir bilim olarak diğer bilimlerle ilişkisi, işletmelerin ve tüketicilerin yaşamındaki stratejik yeri tanımlanmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Tüm bu açıklamalar pazarlamanın kapsamını gösteren unsurlar olarak değerlendirilebilirler. Ancak pazarlamayı sadece burada açıklananlarla sınırlandırmak mümkün değildir. Pazarlamanın birçok farklı ve çeşitli türlerinin akademide, iş dünyasında ve tüketicilerin yaşamında kullanıldığı görülmektedir (Korkmaz vd.,2017; İslamoğlu, 2011). Nitekim Kaya (2010) yayınlamış olduğu eserinde 387 tane pazarlama türünden bahsetmektedir. Bahsi geçen 387 pazarlama türü, pazarlamanın çeşitliliğinin en önemli göstergelerinden biridir. 387 pazarlama türünün içerisinde tüketicileri, işletmeleri ve akademiyi ilgilendiren birçok pazarlama türü bulunmaktadır. Pazarlama kapsam açısından o kadar gelişmiş ve genişlemiştir ki; tüketicilerin ve işletmelerin yaşamlarının her anında ve gerçekleştirdikleri tüm faaliyetlerde pazarlamanın varlığı ve etkisi söz konusudur. Örneğin tüketicilerin yaşamları göz önünde bulundurulduğunda, bir tüketicinin yaşamındaki neredeyse tüm unsurlara yönelik bir pazarlama türünün bulunduğu görülmektedir. Çizelge 2'de tüketicilerin yaşamı ile bağlantılı olan pazarlama türlerinin bazıları özetlenmiştir.

Çizelge 2: Tüketicilerin Yaşamı ile Bağlantılı Olan Pazarlama Türlerinin Bazıları

İLİŞKİ İÇERİSİNDE OLUNAN UNSUR	BAĞLANTILI PAZARLAMA TÜRLERİ
TÜKETİCİ	Cinsiyet Pazarlama Eğitim Pazarlama Kültür Pazarlama Hobi Pazarlama Spor Pazarlama Dost Pazarlama Psikoloji Pazarlama Mekân Pazarlama Bilişim Pazarlama Din Pazarlama Korku Pazarlama Sadakat Pazarlama İtibar Pazarlama Deneyim Pazarlama Aile Pazarlama Çevre Pazarlama Irk Pazarlama Politika Pazarlama Sanat Pazarlama Küresel Pazarlama Yerel Pazarlama Fikir Pazarlama Dedikodu Pazarlama Sosyal Medya Pazarlama

Kaynak: Kaya (2010)

Çizelge 2'de yer alan pazarlama türleri incelendiğinde, her birinin tüketicilerin yaşamında önemli yere sahip olan unsurlar olduğu görülmektedir. Tüketicilerin yaşamlarındaki hemen hemen her unsurun içerisinde pazarlamayı bulabilmek mümkündür. Kaldı ki Çizelge 2'de tüketicilerin yaşamında etkisi olan pazarlama türlerinden sadece bazılarının bulunduğu unutulmamalıdır. Çizelge 2'de ön plana çıkarılmış olan pazarlama türleri haricinde de tüketicilerin yaşamı ile ilişkili olan birçok başka pazarlama türü de bulunmaktadır. Bu açıklamalar doğrultusunda, sahip olduğu çeşitlilikle pazarlamanın tüketicilerin yaşamında önemli yere sahip olan bir unsur olduğu ifade edilebilir.

Konu işletmeler açısından değerlendirildiğinde, işletmelerin tüketicileri tanımak, anlamak, onlarla iletişim kurmak vb. için pazarlamayı kullandığı unutulmamalıdır. Bu bağlamda işletmelerin elinde tüketicilere ulaşmak için kullanabilecekleri, Kaya (2010)'un kitabında bahsettiği, 387 farklı pazarlama türü ve yönteminin bulunduğu ifade edilebilir. İşletmelerin en önemli varlığının tüketiciler olduğu ve işletmelerin tüm faaliyetlerini tüketicilerin memnuniyetini sağlamak adına gerçekleştirdiği göz önünde bulundurulduğunda, işletmelerin

faaliyetlerinin içerisinde pazarlamanın önemli bir yeri olduğu vurgulanabilir. Sahip olduğu çeşitlilikle pazarlama, işletmelerin tüketicilere erişimini kolaylaştırmakta ve işletme ile tüketiciler arasındaki bağın iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Konuya akademik açıdan bakıldığında ise, bu kadar çeşitli pazarlama türünün bulunması pazarlama biliminin zenginliğinin bir göstergesi olarak ifade edilebilir. Pazarlama bilimi, gerçekleştirdiği çalışmalarla pazarlamanın kapsamını genişletmiş, tüketicilerin yaşamına, işletmelerin faaliyetlerine ve akademiye katkı sağlayan birçok farklı pazarlama türünü tüketicilere, işletmelere ve akademiye kazandırmıştır. Bu bağlamda pazarlama gün geçtikçe zenginleşen, çeşitliliği artan ve kapsamı genişleyen önemli bir akademik alan ve bilim olarak değerlendirilebilir.

Pazarlamanın akademide, iş dünyasında ve tüketicilerin yaşamında sahip olduğu bu geniş yer, pazarlamanın kapsamının ve çeşitliliğinin ne kadar geniş olduğunu ifade etmekle birlikte; pazarlamanın bu alanlardaki yaygın kullanımı ve yarattığı etkiler, pazarlamanın öneminin kıymetli birer göstergesi olarak ifade edilebilirler.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Pazarlamanın ne olup ne olmadığını anlamak pazarlamayı ve pazarlamanın kapsamını daha anlaşılır hale getireceği gibi, faaliyetlerinde pazarlamayı kullanan işletmelerin, akademisyenlerin ve en nihayetinde tüketicilerin pazarlamanın önemini daha iyi kavramalarını sağlayacaktır. Pazarlamanın yakın ilişki içerisinde olduğu bilimler ile pazarlamanın uyguladığı bilimsel araştırma yöntemleri göz önünde bulundurulduğunda, pazarlamanın bir bilim olduğunu söylemek mümkündür. Pazarlamanın en çok karıştırıldığı kavramlardan biri satıştır. Oysaki bu iki kavram birbirlerini destekleyen ancak birbirlerinden farklı kavramlardır. Pazarlama tüketicinin ihtiyacını karşılayacak ürünün üretilmesi, fiyatlandırılması, dağıtılması, tutundurma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi gibi birçok faaliyeti gerçekleştiren bütüncül bir uzmanlık alanıdır. Eğer pazarlama faaliyetleri doğru ve başarılı bir şekilde gerçekleştirilirse, satışın başarılı olma olasılığı artar. Bu bakımdan satış, başarılı pazarlama faaliyetlerinin bir sonucu olarak ifade edilebilir. Pazarlamanın odağında yer alan "tüketiciler" sağladıkları gelirlerle işletmelerin de en önemli varlığıdırlar. İşletmelerin tüketicileri memnun edebilmek için pazarlamaya ihtiyaçları vardır. Pazarlama tüketicileri ve aynı zamanda işletmenin çevresinde yer alan diğer makro ve mikro unsurları tanıyabilmek için, pazarlama araştırmaları yardımıyla, tüketiciler ve çevresel unsurlar hakkında sürekli olarak bilgi toplar. Bu bilgiler yardımıyla işletmeler tüketicilerde veya çevresel unsurlarda ortaya çıkabilecek olası değişimleri öngörebilme yeteneği olarak ifade edilen pazarlama zekâsına sahip olurlar. Pazarlamanın sağladığı pazarlama zekâsı işletmelerin çevrelerinde ortaya çıkabilecek değişimleri önceden öngörmelerini sağlayarak onlara stratejik bir rekabet üstünlüğü kazandırır. Bu bakımdan pazarlama işletmeler için stratejik bir işletme fonksiyonu olarak düşünülebilir. Pazarlama daha geniş bir perspektiften değerlendirildiğinde tüketicilere, işletmelere ve akademiye etki eden birçok farklı pazarlama türünün bulunduğu görülmektedir. Pazarlama kapsam ve çeşitlilik bakımından o kadar gelişmiştir ki, tüketicilerin yaşamlarında ve işletmelerin gerçekleştirdiği

tüm faaliyetlerde pazarlamanın varlığı ve etkisi söz konusudur. Tüketicilerin yaşamıyla ilgili hemen hemen her konuda bir pazarlama türü bulmak mümkündür. Bu çeşitlilik işletmelere de tüketicilere ulaşmak için kullanabilecekleri birçok farklı pazarlama türünü ve yöntemini kazandırmaktadır. Bu bağlamda pazarlama, bir bilim olarak diğer bilimlerle yakın ilişki içerisinde bulunan, satıştan oldukça farklı ama satışı destekleyen, sağladığı pazarlama zekâsıyla işletmeler için stratejik bir işletme fonksiyonu olan, her geçen gün zenginleşip çeşitliliği ve kapsamı artan önemli bir akademik alan ve bilim olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Alhawamdeh, Z. M. (2019). The Implementation of The Marketing Communication Mix Using Internet Platforms on Turkish Cypriot Hotels. *International Journal of Business and Management*, *14*(3): 124-129.

Ertürk, M. (2011). *İşletme Biliminin Temel İlkeleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Gegez, A. E. (2010). *Pazarlama araştırmaları*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

İslamoğlu, A.H. ve Altunışık, R. (2009). *Satış ve Satış Yönetimi*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

İslamoğlu, A. H. (2011). *Pazarlama Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Kaya, İ. (2010). *Pazarlama Bi'tanedir*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Koç, E. (2012). *Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri: Global ve Yerel Yaklaşım*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Korkmaz, S., Eser, Z. ve Öztürk, S.A. (2017). *Pazarlama: Kavramlar-İlkeler-Kararlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Mandal, P. C. (2018). Marketing Information and Marketing Intelligence: Roles in Generating Customer Insights. *International Journal of Business Forecasting and Marketing Intelligence*, *4*(3), 311-321.

Monday, A. J. (2014). The Role of Information in Marketing Decision. *International Journal of Public Administration and Management Research*, *2*(3), 109-121.

Önce, A. G. (2015). *Satış Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Pantano, E., Priporas, C. V. & Migliano, G. (2019). Reshaping Traditional Marketing Mix To Include Social Media Participation: Evidence From Italian Firms. *European Business Review*, *31*(2): 162-178.

Yükselen, C. (2010). *Satış Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

İŞE ALMA VE SEÇME SÜRECİNDE YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİ KULLANIMININ ORGANİZASYONEL SONUÇLARA ETKİLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Aykut YARDIM [1] Doç.Dr.Ebru SÖNMEZ KARAPINAR [2]
[1] Kayseri Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, - 0000-0002-2999-3734
[2] Kayseri Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, - 0000-0001-5266-6451

ÖZET

Günümüzde gelişen teknoloji ve artan ihtiyaçlardan dolayı insanoğlu, hayatını kolaylaştırmak için çeşitli teknolojileri kullanmaya başlamıştır. Bu teknolojilerden bilişim ve yapay zekâ teknolojilerindeki gelişmeler, organizasyonları birbirleri ile olan rekabet ortamında ayakta tutabilmek için devamlı olarak gelişmeye zorlamaktadır. Mevcut durumda hayatımızın neredeyse her alanında yapay zekâ teknolojinden faydalanmaktayız. Bu durum değişen yaşam koşulları ve insanların yaşamlarında istedikleri konfor düzeyleri için yapay zekâ teknolojisinin vazgeçilmez konumda olmasından kaynaklanmaktadır. Son yıllarda organizasyonlar tarafından insan kaynakları departmanlarında tercih edilen yapay zekâ kullanımının amaçları, işe alım ve yerleştirme süreçlerinde daha fazla adayın başvurusunu çok daha kısa sürede analiz ederek zamandan tasarruf sağlanması, bahse konu süreçlerin kaliteli ve standart hale getirilmesi, alanında yetkin personel alımının sağlanabilmesi, adayların yeteneklerinin farklı soru kombinasyonları ile daha net olarak açığa çıkartılması ve işe alım-yerleştirme süreçlerine yönelik organizasyonlara yüklenen idari maliyet girdilerinin azaltılmasını sağlamaktır. Ayrıca organizasyonlarda yapay zekânın işe alım süreçlerinde kullanılması, karar vermede yaşanabilecek duygusal ve insani hataları azaltıcı etkiye sahiptir. Literatürde yapılan birçok araştırma ve uygulamalara bakıldığında yapay zekâ araçları ile gerçekleştirilen işe alım-yerleştirme süreçlerinde organizasyonların arttırılmış zekâ kullanarak yapmış olduğu eleme yöntemlerinde adayların daha tarafsız ve önyargısız olarak seçildiği görülmektedir. Diğer taraftan yapay zekânın organizasyonlarda mevcut işler için bir engel/tehdit mi yoksa mevcut üretkenlik sorununa bir çözüm mü oluşturacağı belirsizlik arz etmektedir. Bu doğrultuda çalışmada işe alım-yerleştirme süreçlerinde yapay zekâ kullanımının organizasyona faydaları üzerinde durularak, işe alım-yerleştirme süreçlerinde kullanılan örnek yapay zekâ uygulamaları ele alınacaktır. Literatür çalışmalarında ve insan kaynakları yönetimi fonksiyonlarında işe alım ve yerleştirme süreçlerinde kullanılan örnek uygulamalardan elde edilen sonuçlar derlenerek işe alım yerleştirme süreçlerinde yapay zekânın nasıl kullanıldığı incelenecektir. Ayrıca işe alım ve yerleştirmede yapay zekânın kullanımındaki fırsatlar ve riskler hakkındaki bilgilere katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Çalışmada insan kaynakları yönetimi alanında yapay zekânın artan önemi ve yapay zekâ uygulamalarının işe alım-seçme süreçlerine olan etkinliği saptanarak çalışmanın alana katkı sağlaması amaçlanmıştır. Bu araştırmanın sonuçları; işe alım süreçlerinde yapay zekâ uygulamalarının organizasyonel sonuçlar üzerindeki etkilerine ilişkin gelecekteki araştırmalara rehberlik edecek ve yöneticilerin organizasyonel sonuçları iyileştirmeleri için yapay zekâ teknolojisini uygun şekilde kullanmalarına yardımcı olabilecek tartışmalar sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler : Yapay zekâ, İnsan kaynakları yönetimi, İşe alma ve Yerleştirme

ABSTRACT

Thanks to today's evolving technology and growing needs, humankind has begun to use a variety of technologies to make their lives easier. From these technologies, advances in IT and AI technologies force organizations to develop continuously in order to keep organizations in a competitive environment with each other. Currently, we benefit from artificial intelligence technology in almost every aspect of our lives. This is due to the fact that artificial intelligence technology is essential to change living conditions and the levels of comfort they want in people's lives. The objectives of the use of artificial intelligence preferred by organizations in human resources departments in recent years are to save time by analyzing more candidates' applications in the recruitment and election processes in a much shorter time, making the process at stake in quality and standard, to ensure the recruitment of competent staff in the field, to ensure that candidates' skills are more clearly revealed with different combinations of questions, and to reduce the administrative cost inputs charged to organizations for recruitment-selection processes. The use of artificial intelligence in recruitment processes in organizations also has the effect of mitigating the emotional and human errors that can occur in their decision-making processes. Many research and applications in literature show that in the recruitment-selection processes conducted by organizations using increased intelligence, LTE candidates are selected more impartially and unbiasedly in the recruitment-selection processes conducted by organizations using increased intelligence. On the other hand, there is uncertainty whether artificial intelligence will be an obstacle/threat for existing work in organizations or a solution to the current productivity problem. In this way, the study will focus on the benefits to the organisation of the use of AI in recruitment-selection processes, and will look at the example of AI applications used in recruitment-selection processes. Compiling results from exemplary applications used in literary studies and human resources management functions will examine how AI is used in recruitment selection processes. The aim of the study is to contribute to information on opportunities and risks in the use of AI in recruitment and selection. The study is to identify the increasing importance of AI and the effectiveness of AI applications in recruitment-selection processes. is meant to contribute to the field. The results of this research will guide future research on the impact of AI applications on organizational results in recruitment processes" and help managers to make appropriate use of AI technology to improve organizational results (possible debates will be presented).

Keywords: Artificial Intelligence, Human Resources Management, Employment and Placement

1.GİRİŞ

Günümüzün küreselleşen dünyasında yeni teknolojiler dünyamızı küçültmesi sebebiyle yerel firmaların yanı sıra organizasyonlar da rekabet etmek zorunda kalmaktadır. Bir kuruluşun güncel kalması ve rekabet avantajını koruyabilmesi için yeni teknolojik gelişmeleri benimsemeleri ve yeni fikirler geliştirerek varlığını sürdürmesi gerekmektedir. Geçmişten günümüze kadar geçen zaman diliminde teknolojik gelişmelere baktığımız zaman birçok teknolojik aletin canlı ve cansız varlıklardan esinlenerek geliştirildiği görülmektedir. Bu

anlamda Simon'da, yapay zekâyı; çeşitli insan görevlerini yerine getiren bilgisayar tabanlı eserler tasarlama ve inşa etme bilimi olarak tanımlamıştır (Simon, 1981).

Dünya farklı endüstriler üzerinde derin bir etki yaratması beklenen yeni bir sanayi devriminin başlangıcına tanık olmaktadır. Dijital dünya ile insan-makine etkileşimlerini güçlenmekte ve akıllı makineler ile akıllı yazılımlar arasındaki entegrasyonlar otomasyonu teşvik etmektedir. Kökleri felsefe, matematik, hesaplama, psikoloji ve nöro-bilime dayanan yapay zekâ hem üretim hem de hizmet sektörlerinde "yeni normal" olarak kendini göstermektedir. Yapay zekâ, makinelerin insanlar gibi düşünmesini sağlamayı, ancak insanların çalışma şeklini aşmayı hedeflemektedir. Yapay zekânın ve akıllı bilgisayar tabanlı teknolojilerinin iş yerlerinde kullanımının artmasıyla birlikte son yıllarda yapay zekânın işyeri etkilerini inceleyen yeni bir literatür dizisi ortaya çıkmaya başlamıştır (Pereira, 2023).

Önceden insanların sorumluluğunda olan işe alma ve seçme görevleri teknolojinin artan uygulamalarıyla birlikte yerini yapay zekâya bırakmaktadır. Sayıları giderek artan işletmeler işe alma ve seçme yöntemlerinde yeni uygulamaları kullanmayı son dönemde benimsemiştir. Kaynak tabanlı bakış açısından yararlanarak üstün yeteneklerin işe alınması, işletmelere değer kazandırmakla birlikte rekabet avantajını güçlendirmektedir. Küreselleşme çağında artan müşteri beklentilerini karşılamak, başarısız işe alma-seçme maliyetleri ve iş rollerindeki uzmanlaşmanın artması etkileri göz önüne alındığında organizasyonların yüksek kaliteli yetenekleri işe alma, seçme ve elde tutma uygulamaları gittikçe önem kazanmaktadır (Ore, 2022). Jia ve arkadaşlarının yaptığı bir çalışmada yapay zekânın insan kaynakları yönetim fonksiyonlarının birçoğunda kullanılabilir olduğunu belirtmekle birlikte başka bir çalışmada yapay zekâ kullanımının insan kaynakları yönetimi alanında en etkili uygulanabilirliğin işe alma ve yetenek kazandırma olduğu tespit edilmiştir (Jia,2018: Meister, 2017).

Bilgi teknolojilerinin ekonomi üzerinde de etkili olabileceği, insan gücünün 2030 yılında kadar %30'nu yapay zekâ destekli otomasyon sistemlerine bırakacağı hesaplanmaktadır (MGI, 2017). Bir araştırmaya göre organizasyonların yaklaşık %40'ı insan kaynakları alanlarında en az bir çeşit yapay zekâ kullanıldığı (Deloitte, 2017) ve Türkiye de yapılan bir sektör araştırmasına göre de Türkiye de bulunan organizasyonların %53'ü insan kaynakları veya personel işlemlerinde en az bir yapay zekâ yazılımı kullanıldığı araştırmalarda raporlanmıştır (Kolay İK, 2019). Benzer olarak geçmiş çalışmalar, insan kaynakları yönetiminin; çalışanları, kuruluşların rekabet avantajlarını sürdürmek için benimsemesi gereken akıllı teknolojileri benimsemeye ve bunlarla etkileşim kurmaya hazırlamada bir rolü olabileceğini vurgulamaktadır (DiClaudio, 2019). Aynı zamanda araştırmalar, İKY'nin işe alma ve seçme işlevi, kuruluşlardaki belirli iş pozisyonlarıyla eşleşen adayları belirlemek için internet (sosyal medya vb) aracılığıyla daha büyük hacimli verileri işlemek için yapay zekayı kullanmanın önemine vurgu yapmaktadır (Upadhyay & Khandelwal, 2018). Bu çalışma ile işe alma ve seçme süreçlerinde yapay zekânın nasıl kullanıldığı incelenerek işe alım ve yerleştirmede yapay zekânın kullanımındaki fırsatlar ve riskler hakkındaki bilgilere katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Ayrıca işe alım sürecinde yapay zekânın uygulamalarını gözden geçirerek işe alma ve seçme sürecinde yapay zekânın benimsenmesi nedeniyle bu süreçlerdeki değişimin vurgulanması da amaçlanmıştır.

Geçmişten günümüze kadar süregelen süreçte insanlığın ilerlemesini sürdürmesi bilgi ile mümkün olmuştur. Taş devri ile başlayan aletlerin kullanımı sanayi devrimi ile yerini makinelere bırakmıştır. İlk başta insan gücünü gerektiren işlerde yardımcı olması düşünülen makineler, seri üretim ile insanlara yardımcı olmaktan çıkmış onların yerini alabilen varlıklara dönüşmüştür. Yapay zekâ teriminin ortaya çıkışından günümüze kadar olan zaman diliminde kavram ile ilgili tanımlara bakıldığında yapay zekâ tanımının insanların bakış açılarına, kurumdan kuruma ve yapay zekâ uygulama alanlarının çeşitliliğine göre değişiklik gösterdiği bu nedenle yaygın bir tanımının olmadığı söylenebilir (Çeber, 2022).

Zekânın henüz tamamen keşfedilmemiş ve karmaşık bir alan olduğunu göz önüne alırsak yapay zekâ tanımları için kabul gören ortak bir tanımın olmadığını açıktır. Çeşitli tanımlar üzerine tartışmak yerine teoride veya pratikte araştırmacılar faydalı olan bir hedef doğrultusunda ilerledikleri söylenebilir (Wang, 2019). İkinci Dünya savaşının sona ermesiyle birlikte başta Alan Turing olmak üzere birçok bilim insanı yapay zekâ konusunda araştırmalar yapmıştır. 1947 yılında Alan Turing bir konferansta yapay zekâ ile bilgisayar programları kullanılarak akıllı makineler üretilebileceğini açıklasa da yapay zekâ terimi 1956 yılında ilk kez John McCarthy tarafından yapay zekâ ile ilgili düzenlenen bir çalıştay da ortaya atılmıştır (Coşkun ve Gülleroğlu, 2021). McCarthy yapay zekâyı "akıllı makineler üretme bilimi ve özellikle akıllı bilgisayar programları yapma mühendisliği" olarak tanımlanmıştır (McCarthy, 2007).

Yapay zekâ, öğrenmeyi, uyum sağlamayı, tanımlamayı ve düzeltmeyi seven insan zekâsı gibi çalışır. Bilgisayar özellikli ve benzer şekilde sonuçlar sağlamak için bilgileri işlemek üzere tasarlanmış bir sistemdir (Geetha, 2018). IBM ve NRF yapay zekâyı yayınladığı araştırmada makinelerin veri bulma işleviyle yeni bilgiler elde etme ve bilgileri özümlemesiyle mantıklı düşünebilme olarak tanımlamıştır (IBM, 2019). Avrupa Birliği komisyonu, yapay zekâyı 'belirli amaçlara varmak için belli sınır şartlarına kadar özgün akıllı davranış sunan, çevrelerini analiz edebilen sistemler' olarak tanımlamaktadır (Boucher,2020). Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD) ise yapay zekâyı insan gibi bilimsel işlevleri ortaya koyan makineler ve bilinen amaçlar kümesi için gerçek ve gerçek olmayan alanlara tesir eden, önceden kestirebilen, teklifler veya hükümler verebilen sistem olarak açıklamıştır (OECD, 2019).

Yapay zekâ insan merkezli ve akılcı yaklaşım olmak üzere iki boyutta gelişmiştir. İnsan merkezli yaklaşımlar bilimin bir parçası olarak hipotez ve deneysel doğrulama içerir. Akılcı yaklaşımlar ise mühendislik ve matematiğin birleşiminden oluşmaktadır. Yapay zekânın başka alanlarda fikirleri, bakış açıları ve teknikleri olsa da yazılım ve donanım geliştirmeyi hedefleyen bir alan olarak değerlendirilmektedir. Akılcı yaklaşımlar açısından yapay zekâ, makinelerin en iyi sonucu elde etmek için insan davranışlarını taklit edebilen bir teknik olarak tanımlanmıştır (Borges, 2021).

Bu çalışma yapay zekanın insan kaynakları yönetiminin bir fonksiyonu olan işe alım ve seçim sürecini nereye götüreceği incelenerek, organizasyonlara ve insan kaynakları departmanlarında çalışan insan kaynakları uzmanlarına yol göstermeye çalışacaktır. Yapay

zekâ teknolojisi insan kaynaklarında yeni bir konu olduğu için literatürde daha çok teorik çalışmalar yer almaktadır. Bu bağlamda işe alma ve seçme sürecinde yapay zekâ teknolojilerinin kullanımının organizasyonel sonuçlara etkileri, faydaları ve riskleri kavramsal olarak açıklanarak uygulama örnekleriyle birlikte ele alınacaktır.

2.İŞE ALMA VE SEÇME SÜREÇLERİNDE YAPAY ZEKÂ KULLAMI VE UYGULAMALARI

Bu bölümde yapay zekâ ile insan kaynakları yönetimi işe alma ve seçme süreçlerine yönelik yapılan literatür taramasında, yapay zekâ ile işe alma ve seçme süreçlerinin faydaları ve riskleri incelenmiştir.

Yapay zekâ kullanılarak gerçekleştirilen işe alım ve yerleştirme süreçlerinde organizasyona sağlanan faydalar yedi maddede özetlenebilir (Geetha,2018):

- Zamandan Tasarruf Sağlamak: Yapay zekâ fonksiyonları, verileri olduğu gibi tutarak zamandan tasarruf sağlar, bu da tekrarlanan olayın yeniden iş gücü harcanarak yapılmasını engeller. İşe başvuran adayların özgeçmişlerini çok kısa sürede tarayarak işlem süresini azaltıp olağan işe alım modu tamamlanır. Buna ilaveten özgeçmişin bu şekilde taranması tekrarlayan bir görev faaliyetidir.
- Yetenek Haritası Oluşturmak: İnsan kaynakları faaliyetlerinde işe alımda etkili olan en önemli kriterlerden biri adayın yeteneklerini süzebilmek ve anlayabilmektir. Bu kapsamda yapay zekâ ile yöneltilen sorular sayesinde adayın kendini rahat ve açık bir şekilde anlatabildiği yazılımlar kullanılır. Bu kullanılan yapay zekâ ile çeşitlendirilmiş çapraz sorular eşliğinde kişiye özel yeteneği açığa çıkarma ve belirleme unsurları sayesinde adayın sahip olduğu yetenekler ve başarılı olduğu ihtisaslar net ve tarafsız şekilde belirlenebilmektedir. Bu yetenek haritaları sayesinde adaylarda olan yetkinliklerine yönelik doğru işe ve pozisyona yerleştirilmesini hedeflenmektedir.
- Organizasyon Maliyetine Olan Etkisi: Organizasyona doğru ve yetkin personel alma görevini niteliksel bir şekilde gerçekleştirerek dış kaynak işe alım ajansı büyük ölçüde azaltılır. İşe alım sürecinde organizasyon tarafından adaya sağlanması gereken maliyetli faaliyetlerin (kırtasiye masrafları, alımlarda adaylara yetebilecek sayıda insan kaynakları uzmanı sayısındaki yetersizlik, yol masrafları, uygulanan testler ve kullanılan ekipmanlar vb. kriterler) yapay zekâ kullanılarak online biçimde yapılması organizasyonların işe alım sürecinde maliyetlerin düşürülmesine yardımcı olmaktadır.
- İşe Alım ve İşe Alıştırma Deneyimini İyileştirme Etkisi: Yapay zekâ uygulamaları, adayların organizasyon hakkında edindikleri izlenimlere büyük katkı sağlamaktadır. Adaylar için yol haritaları, işe alındıktan sonraki oryantasyon kapsamında eğitim ihtiyaçları gibi konularda rehber robotlar ile adaylarla birçok ön görüşme sağlanır. Organizasyonun politikalarını, prosedürlerini ve kültürlerini tanıtması sebebiyle yeni işe alınan personel için önemlidir. Bütün bu resmi prosedürler, adaylara yapay zekâ araçları tarafından da yanıtlanabilmektedir. Çalışanların organizasyon ile ilgili sorularını rehber robotlar yanıtlar ve böylelikle insan kaynakları biriminin iş yükü azaltılarak işleri kolaylaşmış olur (Parsehyan,2020).

- Kaliteli ve Nitelikli İşe Alım: Yapay zekâ kullanımı ile gerçekleştirilen işe alım süreçlerinde her aday havuzda toplanır ve her aday için eşit olan kriterleri yapay zekâ unsurları ile tarafsız olarak taranır ve sisteme kaydedilir. İşe alım yapacak pozisyona en uygun ve en yetkin kişilerin seçilmesine yönelik yapay zekâ veri tabanına istenilen büyük verilerin girişi sağlanır. Bu verilerin ve işe başvuran adayın başvurdukları işle eşleşen becerileri ve yetkinlerinin kıyaslanması tarafsız olarak gerçekleşir. Ve sonunda yapay zekâ sayesinde işe en yetkin olan personel seçilerek kaliteli adaylar işe alımlar gerçekleşir.
- Tarafsız İşe Alım: İşe alımlarda başvuran adayların özgeçmişlerinin taranması ve işe alım sırasında yapay zekâ programları kullanılarak adaya yapılan eleme testleri insan müdahalesi olmadan makinelerle yapılır. Dolayısıyla tarafsız bir eleme ve aday yerleştirme sağlanmış olur. Yapay zekâ araçları adaya yönelik yeni pozisyon veya terfi için yaklaşırlarsa adayın güncellenmiş kaydını tutmak için katılım fırsatını da kullanabilmesi adına verileri kaydeder.
- Eleme ve Mülakat Süreçlerindeki Etkisi: Adayların kelime yerleştirmelerini, konuşma kalıplarını ve surat ifadelerini değerlendiren yapay zekâ, süreçleri otomatikleştirerek yapılan işte devamlılığı sağlamaktadır. Duygu değişimleri ve adayların sorulara içtenlikle cevap verip verilmediği, verdiği sorulardaki doğruları yansıtma payı gibi örnekler yapay zekâ sayesinde 10-15 dakikalık bir video mülakatı ile vermiş oldukları cevapları 20 bin veri noktasına dönüştürerek adayları kıyaslayabilmektedir (Parsehyan,2020).

Organizasyonlar tarafından kullanılan yapay zekâ tabanlı işe alım ve seçimlere yönelik farklı araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmalardan bazıları konu ile ilgili eleştirel yaklaşarak yapay zekâ ile işe alımın risklerini ortaya koymuştur.

- Yapay zekâ kullanımı ile işe alım ve yerleştirme süreçlerinde insan kaynakları departmanlarında çalışan insan faktörünün azalması ve bu sebepten dolayı işsizlik oranlarının artma riski büyüktür. İnsan kaynakları departmanının günlük yaşam ile ilgili almış oldukları kararları yapay zekâ teknolojisi ile kısıtlanabilmektedir. Bu kapsamda yapay zekâ teknolojisi insan kaynakları departmanının bu süreçlerde almış olduğu kararların önüne geçerek uygulamayı kısıtlayabilir (Burçak, 2022).
- Farklı bir araştırmada iş müracaatında bulunanların işe alma süreçlerini yapan yapay zekâ teknolojisine alışık olmadığı için başvuranları tepkisiz duruma yönelttiğine ulaşılmıştır (Ochman ve Laumer, 2020).
- Organizasyona adaylar ve mevcut çalışanların bilgileri devamlı olarak güncellenerek ve departmana hazır olarak sunuldukça, bu alanda çalışan personellerde çalışma ve araştırma isteğinin azalarak tembelliğin artması mümkündür. Bu sebepten ötürü adaylar ve çalışanlar ile insan kaynakları uzmanlarının iletişimleri azalarak şirket içi kopukluklar yaşanabilir (Shilpa ve Gopal, 2011).
- Yapay zekâ kullanarak yapılan işe alım ve yerleştirme süreçlerinde sadece insan tarafından algılanabilecek cümleler ve duygusal değişimlere yönelik empati ve insan etkileşiminde adayı tamamı ile tanıyamama riski oluşmaktadır.

- İşe alım ve yerleştirmelerde yapay zekâ ile bilgi işlem destekleyici programların kullanımı sonrası, insanların eğitim ve yetkinlerinde bilgi işlem uygulamaları ile aynı boyutta gelişim sağlayamamaları sebebiyle insan kaynakları uzmanlarının çalıştıkları pozisyonlar sıkıntıya düşebilir (Gür, 2019).
- Yapay zekâ, adayların vermiş olduğu verileri tamamı ile işler ve kaydeder fakat adaydaki olan heyecan ve duygu değişimini sadece insan faktörü anlayabilir. Bu durumda yapay zekâ ile işe alım süreçlerinde başarılı ve yetkin personelin o anki heyecan durumundan dolayı sorulara yanlış cevap vermesi durumunda, adayın işe alım sürecinin sonucunu olumsuz etkileyecektir.
- Bazı durumlarda insanların farklı yapay zekâ araçlarını ve tekniklerini profesyonel olarak algılayabilmesi ve öğrenmesi zor olmaktadır. Bu durum organizasyonların örgütsel hedeflere ulaşmasında bir engel oluşturabilir (Jain, 2017).

Yapay zekâ araçları sayesinde günümüz dijitalleşme şartlarına uygun aday edinme yöntemleri sıklıkla kullanılmaktadır. Yapay zekâ diğer bir deyişle adaylarla kişiselleştirilmiş iletişim kaynağı sağlamaktadır. Geleneksel işe alım ve yerleştirme süreçlerinde adayların başvurduğu pozisyonlara geri dönüşler günler belki de haftalar almakta ve öte yandan sonuç olumlu değilse adaylara geri dönüş sağlanmamaktadır. Kabul edilen adayların bilgilerinin süzgeçten geçirilmesi, taranması gibi hususlarda fazla zaman alarak adayın işe başlaması süreci geç olmaktadır. Yapay zekâ uygulamaları sayesinde işe alım ve yerleştirme süresinde olumlu ya da olumsuz dönüşler çok kısa sürede gerçekleştirilmektedir. Bu durum iş arayan adayın olumsuz sonuçlandırılan başvuruları sonucunda iş aramasına devam edebilmesinde kayıp yaşamaması için önem arz etmektedir.

Yapay zekâ kullanımının yoğun olduğu uygulamalar genellikle insan kaynakları sistemlerinde işe alım ve devamındaki süreçlerde optimizasyona yönelik analizler, ön tahmin değerlendirme kriterleri ve varsayımları, simülasyon faaliyeti ile gerçeğe yönelik benzetimsel net veriler, karar verebilme kabiliyeti, verimlilik artırmaya yönelik yapay zekâ asistanları kullanarak sağlanan işe alım esnasında yürütülmesi zorunlu olan faaliyetlerde harcanan zamandan tasarruf, bilgi aktarım ve kayıt işlemeye yönelik veri analizi başta olmak üzere çeşitli sayıda yapay zekâ uygulamaları organizasyonlar tarafından tercih edilmektedir (Niu, 2016).

Yapay zekâ kullanılarak yapılan işe alma yazılımı sayesinde adayın yetkinlik, tecrübe ve başarısını içeren özgeçmişi puanlandırılır. Her aday için elde ettiği puan kriterleri hesaplanır ve sıralamaya konulur. Yapılan başvuruyu yapay zekâ yazılımı ile 24 saat içinde olumlu/olumsuz olacak şekilde cevap verilir. Olumsuz olma durumunda ise hangi kriterleri sağlayamadığı konusunda da cevap verilerek adayın kişisel gelişimine faydası olacak veriler sağlanmaktadır. Yapay zekâ yazılımları sayesinde, hali hazırda var olan ve gelecekteki rollere yönelik adaylar için en uygun olan pozisyonu bularak adayların çalışma alanlarında kişisel gelişimine katkı sağlamaktadır (Upadhyay, 2018). Yapay zekâ araçları, adayları internet, mobil uygulamalar ve sosyal medya aracılığı ile analiz eder. Bu analizin devamında süregelen süreçleri hızlı ve pratik bir şekilde tamamlar. Organizasyon işe alım için yerleştirme aşamasında en uygun ve doğru adayın seçilmesinde tarafsız, duygulara yer verilmeden hazırlanmış bilgi verileri ile insan kaynakları uzmanına en net bilgileri sunar. Yapay zekâ ve doğal dil işleme ile

hazırlanmış bu yazılımlar sayesinde adaylarla iletişim ağı devamlı olarak geliştirilmektedir. Adayın soracağı sorular önceden belirlenebilen ihtimaller kombinasyonun da hazırlanarak yazılıma işlenir ve dolayısıyla tüm soruların cevabını verilmektedir. Yapay zekâ sistemi başvuran adayın elemeye yönelik tüm yetkinlik ve becerileri göz önünde bulundurularak hızlı ve pratik iletişim halinde adayı eleme süreçlerinden geçirir (Paradox,2018).

Örnek olarak yapay zekâ uygulamalarından biri olan HireVue görüşme platformları sayesinde işe yerleştirmeden önce adaylara uygulanan bir dizi eleme kriterlerine dayanan faaliyetleri yürüterek zamandan tasarruf sağlamaktadır. Bu uygulama sayesinde adaylara bir video ile cevaplanması istenen sorular gönderilmektedir. Bu videolara verilen cevaplar veri tabanına kaydedilir ve ilerleyen aşamalarda işe yerleştirme için nihai görüşmelerden önce insan kaynakları uzmanları tarafından tekrardan izlenerek değerlendirilme yapılır. Bu program sayesinde çok kısa sürede daha fazda adayın değerlendirilmesi gerçekleştirilmektedir. Günümüzde kullanılan dijitalleşmeye bağlı olarak her adayın işe alım ve yerleştirme süreçleri esnasında insan faktörünün iş yükünü oldukça azaltmaya yardımcı olmaktadır (Bauer, 2020).

Diğer bir örnek uygulama olan Chatbot'lar ise adaylarla kişisel iletişim gerçekleştirilen yapay zekâ aracıdır. Chatbot sayesinde adaylarla istenilen yetkinlikleri için e-posta ve mesajlaşma yolu ile iletişime geçmektedir. Adaylar hakkında ön eleme kriterlerini analiz ederek adayın tecrübesi ve yetkinliği hakkında geribildirim oluşturmaktadır (Upadhyay, 2018). Yapay zekâ ürünü Chatbot gibi teknolojilerin insanlardan daha tarafsız ne net kararlar oluşturduğunu savunan 17 farklı çalışmanın özeti sonucunda işe alım başvurularının analz edilmesinde yapay zekâ kullanımının insan faktörüne kıyasla %25 oranında daha başarılı olduğu savunulmaktadır (Franklin, 2019)

Mya uygulaması insan kaynakları yönetiminde sıkça tercih edilen akıllı işe alım yapay zekâ asistanı olarak, işe alımda yürütülen tüm süreçlerin neredeyse %75'ni otomatik olarak organizasyona sağlamaktadır. Mya aracı adaylara zaman kaybetmeksizin başvuru kriterlerini analiz ederek geri bildirim ile başvuruları sonuçlandırmaktadır. Yapılacak iş ile ilgili birtakım bağlamsal ve etkileşimsel sorular yönelterek, adayların sormuş olduğu soruları da cevaplama yeteneğine sahip bir asistandır. Kendisine yönetilen cevabı bilinmeyen sorularla karşılaştığında ise insan kaynakları uzmanına yönelterek almış olduğu cevabı gelecekte sorulması ihtimaline karşı veri tabanında saklamaktadır. Bunlara ek olarak Mya uygulaması diğer yapay zekâ asistanları gibi işe alım süreçlerinde başvuran adayların yetkinlik, beceri ve niteliklerine göre adayları derecelendirerek, adaylara yönelik ön değerlendirmeyi gerçekleştirir (Dickson, 2017)

Türkiye de kullanılan örnek yapay zekâ asistanlarından olan Kariyer.net ve Eleman.net uygulamaları yeni mezun, tecrübeli ve her yaşta adayın iş aradığı işe alım süreçlerinde aktif olarak kullanılan platformlardır. Yapay zekâ araçları kullanımı ile aranılan kriterlere göre binlerce veriyi ve başvuruyu eşleştirerek gerekli analizler yapan bu uygulamalar sayesinde organizasyonlar kolaylıkla başvuran adaylar arasından yerleştirme ve kıyaslama yapabilmektedir. Yapılan sanal ortamdaki ön elemeler ile uygun pozisyona uygun aday sloganına yönelik adayların seçilmesine büyük katkı sağlamaktadır.

Linkedin ve Indeed uygulamaları ile iş arayan adaylar, sahip olduğu kriterler ve becerilerine göre binlerce iş ilanı arasından kendilerine uygun olan pozisyonları bulmaktadır. Bu uygulamalar yapay zekâ araçları kullanarak verilerin birbirleriyle eşleştirilmesi ile yeni nesil internet teknolojisi adı altında uygun olan adaylarla işverenleri aynı platformda buluşturmaktadır. Bu uygulamalar adayların sosyal medyalarını da kullanarak daha geniş kitleye ulaşmalarını bağlantı yolu ile yeni etkileşimler kurup iş bulma imkânı sunmaktadır.

SAP Success Factors, organizasyonların insan kaynakları süreçlerinde kolaylaştırma ve çözümler üretmek için kullanılan bulut tabanlı bir uygulamadır. Çalışanların sahip olduğu her türlü bilgi, kişisel adresi, çalışanın çalıştığı/çalışmadığı günler, yetkinlik ve becerileri, almış olduğu sertifikalar, başarılı ve başarısız olduğu eğitimler, gelişimine katkı sağlayacağı eğitimler, çalışanın performansı, performans değerlendirmesi, sahip olduğu iş geçmişi vb. İK işlevlerini, organizasyonda çalışanla ilgili her türlü bilgiye ulaşım sağlayan bir bulut tabanlı çözümdür. Özellikle organizasyonların işe alım süreçlerinde yapılan işlevsel faaliyetleri kolaylıkla yürütme imkânı sunmaktadır. SAP Success Factors yapay zekâ araçları ile her veriyi devamlı olarak güncel tutmaktadır (McGovern, 2018).

BlockChain bir ağ vasıtası ile birden fazla bilgisayarın birbiri ile iletişimini şeffaf ve güvenilir olarak sağlamaktadır. BlockChain sayesinde eğitim veren organizasyonlar, sertifika sağlayan kurumlar ve üniversiteler şifreli bir üstün gizlilik korumalı sistemle adaylar ile ilgili bilgileri işverenlere sunabilmektedir. Bu uygulama ile kısa sürede ve güvenilir olarak adayların gerçek verilerine erişilmektedir. Bu uygulamanın büyük şirketler tarafından tercih edilmesinin ana sebebi ise verilerinin gizliliğini ve güvenilirliğini sağlamasıdır (Duman, 2019)

Özetle organizasyonların kayıtlarında bulunan adayların bilgilerinin kayıt altına alındığı veri tabanları sayesinde çok kısa sürede tüm bilgileri kısa listeler halinde özetleyebilen, adaylara yapılan mülakatlarda minimum hatayla adaletli bir işe alım sürecini sağlayan, zamandan ve maddiyattan tasarruf sağlayan, adayın değerlendirme kriterleri ve yetkinlikleri dahilinde işe seçildiği sürenin devamında daha fazla yetenek kazandırma ve yetenek geliştirmeye yönelik faaliyetler insan kaynakları işe alım sürecinde organizasyonların geleneksel yöntemlere göre yapay zekâ uygulamalarının kullanımını tercih etmelerine sebep olmaktadır (Tiftik, 2021).

3.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Artan dünya nüfusu ile gelişmekte olan teknolojilere bağlı olarak insanoğlunun gün geçtikçe yaşam koşullarına bağlı ihtiyaçları artmaktadır. Bu ihtiyaçlar her dönem farklı alanlarda kendisini göstermiş olsa bile genellikle modern hayatı kolaylaştırma üzerine kuruludur. Teknolojilerin gelişmesi ise organizasyonların rekabet ortamında tutunabilmeleri için günümüz şartlarına uyum sağlamaları organizasyonun devamlılığı konusunda büyük önem arz etmektedir. Özellikle bilgisayar uygulamalarındaki gelişen teknolojik faaliyetler insanoğlu için vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Bu çağımızın vazgeçilmez teknolojik unsurları arasında bilgisayar teknolojileri adı altında kullanılan yazılımlar neredeyse her sektörde hizmet etmektedir. Bu teknolojiler; akıllı telefonlar, bilgisayarlar, tabletler, otomotiv sektörü, ekonomi faaliyetleri, uzay ve havacılık sektörü, makineler ve teçhizatlar, bakım-onarım ve imalat

faaliyetleri, tarım sektörü, hayvancılık sektörü, işletmecilik başta olmak üzere neredeyse tüm sektörlere hizmet sunmaktadır. İnsan ve bilgisayar teknolojilerinin yapmış oldukları görevleri bir araya getirilmesi düşüncesiyle ortaya çıkan yapay zekâ teknolojisi özellikle işletmeler tarafından tercih edilmektedir. Yapay zekâ uygulamaları ile işletmeler sosyal medya ve video mülakatlar başta olmak üzere, insan kaynakları alanında iş analizleri, işe alım ve yerleştirme süreçleri, performans değerleme, maliyetlerin azaltılarak tasarruf sağlanması, etkin ve kaliteli personel yerleştirme, verilerin analizi, kayıtları ve güvenilirliği, adaletli ve tarafsız davranış vb. birçok hususta katkılarından dolayı organizasyonlarda kullanım etkisini gittikçe arttırmaktadır. Literatürde yapılan araştırmalar sonucu uzmanlar tarafından yapay zekâ kullanımının, endüstrilere olan katkısının yadsınamaz ölçüde büyük olduğunu ortaya çıkartmıştır. İşletme hangi ölçekte olursa olsun yapay zekâ kullanımı sayesinde idari işler tarafından yapılan rutin faaliyetlerde harcanan zamandan tasarruf sağlandığı yapılan çeşitli çalışmalar ile raporlanmıştır (Niu, 2016). İşe alım ve yerleştirme süreçlerinde yapay zekâ kullanımının organizasyonların kurumsal yapısını geliştirdiği ve aynı zamanda organizasyonun sürekli iyileştirme rollerini genişletmesine yardımcı olduğu görülmektedir. Yapay zekâ kullanımı sayesinde işe alım ve yerleştirme süreçlerinin hızlandırılması, doğru ve yetkin adaylara ulaşmayı sağlaması, işe alım işleminden sorumlu insan kaynakları uzmanının vereceği son kararlara destek sağlayabilecek ön değerlendirme ve sonuçlandırma süreci sağlaması gibi hususlar sayesinde organizasyonlarda tercih edilmesi gün geçtikçe artmaktadır.

Yapay zekâ kullanımının giderek yaygınlaşması ile organizasyonların insan kaynakları departmanında iş yükünü azalttığı, ilerleyen yıllarda ise yapay zekâ kullanımının artması ile geleneksel işe alım süreçlerinin tamamen ortadan kalkacağı ve yerini modern işe alım yöntemlerinin kullanıldığı artırılmış zekâ ile desteklenmiş yapay zekâ uygulamalarının desteği ile işe alım secim süreçlerinde büyük ölçüde verim sağlanacağı değerlendirilmektedir. Mevcut durumda insan kaynakları departmanında yapay zekâ kullanımı; adayların başvuru ve ön mülakat faaliyetlerinde tercih edilirken ilerleyen dönemlerde ise organizasyonların ödüllendirme sistemleri, eğitim faaliyetleri, ücret analizi, çalışan performansı gibi insan kaynakları yönetiminde önemli yeri olan ana maddelerini kapsayacak şekilde kullanılması organizasyonların başarısını ve devamlılığını doğrudan etkileyeceği de değerlendirilmektedir. Öte yandan işe alım ve yerleştirme süreçlerinde tamamen insan faktörünü ortadan kaldırmanın organizasyon için mevcut şartlarda tamamen doğru bir tercih olmayacağı, yapay zeka teknolojilerinin kullanımın şirketler açısından maliyetli olduğu, istihdam üzerine olumlu ve olumsuz etkileri literatür de yapılan birçok araştırma ile raporlandırılmıştır. Hali hazırda ancak yapay zekâ ve insan faktörünün bir arada çalışması ile optimum düzeyde verim alınabileceği, yapay zekâ araçlarından sonra ikinci bir insan faktörü tarafından ana değerlendirme ve nihai sonuçlara yardımcı olabileceği değerlendirilmektedir.

İşletmelerde işe alma ve seçimden sorumlu İK uzmanları, aday ile kuruluş arasında mükemmel bir eşleşme sağlamak için doğru adayları belirleme ve aday profillerini değerlendirme arayışlarında daha kapsamlı hale gelmek için veri madenciliği tekniklerini kullanmayı düşünebilir. Gelecekteki araştırmalar yapay zekayı işe alma ve seçme süreçlerinde kullanan işletmeler üzerinde araştırmalar yaparak daha derinlemesine incelemeler yapabilir.

Ayrıca yapay zekanın tüm insan kaynakları fonksiyonlarında kullanımı bütüncül bir yaklaşımla incelenebilir.

KAYNAKÇA

Boucher, P. (2020). Artificial Intelligence: How does it work, why does it matter, and what can we do about it? https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2020)641547(23.04.2021)

Bauer, W., & Vocke, C. (2020). Work in the age of artificial intelligence–challenges and potentials for the design of new forms of human-machine interaction. In *Advances in Human Factors, Business Management and Leadership: Proceedings of the AHFE 2019 International Conference on Human Factors, Business Management and Society, and the AHFE International Conference on Human Factors in Management and Leadership, July 24-28, 2019, Washington DC, USA 10* (pp. 493-501). Springer International Publishing.)

Burçak, İsmet, and Vatansever Durmaz. "Yapay Zekâ İnsan Kaynakları Krizini Çözecek Mi?." *Sosyal Beşerı Ve Idarı Bılımler Alanında Uluslararası Araştırmalar Iv* (2022): 201.

Borges, A. F., Laurindo, F. J., Spínola, M. M., Gonçalves, R. F., & Mattos, C. A. (2021). The strategic use of artificial intelligence in the digital era: Systematic literature review and future research directions. *International Journal of Information Management*, *57*, 102225.

Coşkun, F., & GÜLLEROĞLU, H. D. (2021). Yapay zekânın tarih içindeki gelişimi ve eğitimde kullanılması. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, *54*(3), 947-966**.**

Çeber, B. (2022). *Yapay zekâ uygulamalarının halkla ilişkiler aracı olarak kullanımı* (Doctoral dissertation, Marmara Universitesi (Turkey)).

Dickson, B. (2017). How artificial intelligence optimizes recruitment. The Next Web.)

DiClaudio, M. (2019). People analytics and the rise of HR: how data, analytics and emerging technology can transform human resources (HR) into a profit center. *Strategic HR Review*, *18*(2), 42-46.

Franklin, D. (2019). Megatech 2050'de Teknoloji. Siyah Kitap: İstanbul.

Geetha, R., & Bhanu, S. R. D. (2018). Recruitment through artificial intelligence: a conceptual study. *International Journal of Mechanical Engineering and Technology*, *9*(7), 63-70.

Gür, Yunus Emre, Cem Ayden, and Atilla Yücel. "Yapay zekâ alanindaki gelişmelerin insan kaynaklari yönetimine etkisi." *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 3.2 (2019): 137-158.

IBM ve NRF (2019), "The Coming AI Revolution in Retail and Con- sumer Products: Intelligent automation is transforming both in- dustries in unexpected ways", https://cdn.nrf.com/sites/default/ files/201901/The%20coming%20AI%20revolution.pdf, (23.04.2021)

Jain, S., (2017), "Is Artıfıcıal Intellıgence –The Next Bıg Thıng In Hr ?", International Conferance on Innovative Research in Science Technology and Management Modi Institute of Management & Technolohy, Dadabari, Kota,Rajasthan 22nd-23rd January.

Kolay, İ. K. (2019). İnsan kaynaklarında dijitalleşme haritası raporu. 23 Haziran 2020 tarihinde https://kolayik.com/blog/insan-kaynaklari-dijitallesme-raporu-2018-2/ adresinden erişildi.

McCarthy, J. (2007). What is artificial intelligence? 1.05. 2020 tarihinde http://jmc.stanford.edu/articles/whatisai/whatisai.pdf adresinden alındı.

McGovern, Sheila L (2018)., et al. "The new age: artificial intelligence for human resource opportunities and functions." *Ey*.

Meister, J. (2017). The future of work: The intersection of artificial intelligence and human resources. 21 Haziran 2020 tarihinde https://www.forbes.com/sites/jeannemeister/2017/03/01/thefuture-of-work-the-intersection-of-artificial-intelligence-and-humanresources/?sh=451b03ba6ad2 adresinden erişildi.

MGI (2017). A future that works: Automation, employment and productivity. McKinsey Global Institute. 17 Temmuz 2020 tarihinde http://www.mckinsey.com adresinden erişildi

Niu, J., Tang, W., Xu, F., Zhou, X., & Song, Y. (2016). Global research on artificial intelligence from 1990–2014: Spatially-explicit bibliometric analysis. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, *5*(5), 66.)

Ochman, J. ve Laumer, S. (2020). AI Recruitment: Explaining job seekers' acceptance of automation in human resource management. Proceedings of 15th International Conference on Wirtschaftsinformatik, Postdam, Germany.

Ore, O., & Sposato, M. (2022). Opportunities and risks of artificial intelligence in recruitment and selection. *International Journal of Organizational Analysis*, *30*(6), 1771-1782.

OECD. (2019). Hello, World: Artificial Intelligence and its use in the Public Sector. OECD Observatory of Public Sector Innovation (OPSI), 36, 1–148.

Pereira, V., Hadjielias, E., Christofi, M., & Vrontis, D. (2023). A systematic literature review on the impact of artificial intelligence on workplace outcomes: A multi-process perspective. *Human Resource Management Review*, *33*(1), 100857.

Parsehyan, B. G. (2020). İnsan kaynakları yönetiminde dijital dönüşüm: İk 4.0. *Turkish Studies*, *15*(2), 211-224.

Paradox (2018), "AI reinvents the candidate experience", available at: https://paradox.ai/ (accessed 20 April 2018).

Rewriting the rules for the digital age: 2017 Deloitte global human capital trends report. 20 Temmuz 2020 tarihinde https://www2.deloitte.com/us/en/insights/focus/humancapital-trends.html/ adresinden erişildi

Shilpa, V. ve Gopal, R. (2011). The implications of implementing electronic-human resource management (e-HRM) systems in companies. Journal of Information Systems and Communication, 2(1), 10-29.

Simon, H.-A. (1969), The Sciences of the Artificial, 2nd Ed. (1981), The MIT Press, Cambridge

Tiftik, C. (2021). Insan kaynakları yönetiminde yapay zekâ teknolojileri ve uygulamaları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 374-390.)

Upadhyay, A. K., & Khandelwal, K. (2018). Applying artificial intelligence: implications for recruitment. *Strategic HR Review*, *17*(5), 255-258.)

Wang, P. (2019). On Defining Artificial Intelligence. On Defining Artificial Intelligence, 10(2), 1-37.

JENERİK REKABET STRATEJİLERİNİN İŞLETME PAZAR PERFORMANSINA ETKİSİ[1]

Doktora Öğrencisi Öğr. Gör. Mehmet PEKMEZCİ
Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan AKSOY
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Sınırların ve engellerin kademeli olarak ortadan kalktığı, teknolojinin her geçen gün kendisini yenilediği küresel ekonomide firmaların ayakta kalabilmesi ve rakiplerinin önüne geçebilmesi gittikçe zorlaşmakta ve rekabet seviyesi sürekli artmaktadır. Aynı zamanda globalleşme ile beraber insan ihtiyaçları da farklılaşmakta ve çeşitlenmektedir. Bu doğrultuda müşterilerinin taleplerini karşılamak, hızlı bir şekilde en uygun maliyetler ile bu istekleri karşılayabilmek işletmeleri diğerlerinden ayırarak artan rekabet koşullarında bir adım öne geçmelerine zemin hazırlamaktadır. İşletmeler varlıklarını sürdürmek ve diğer rakiplerin önüne geçmek için rekabetçi bir güç bulma içgüdüsü ile hareket ederler. Michael Porter'ın endüstri temelli rekabet stratejisi bu gücü işletmelerin nasıl elde edebileceklerini açıklayan yaklaşımlardan birisidir. Bu çalışmada Porter'a ait olan jenerik rekabet stratejilerinin: farklılaşma, maliyet liderliği ve odaklama stratejileri alt boyutları ile işletmelerin pazar performansı arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Örneklem olarak, Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde makine halısı üretimi faaliyeti yapan firmalar seçilmiştir. 135 işletme ile görüşme yapılarak anket yoluyla veriler toplanmış ve SPSS 21 paket programı ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda farklılaştırma stratejisinin işletmelerin pazar performanslarını etkilediği, odaklanma stratejisinin pazar performansını negatif yönde etkisinin olduğu ve maliyet liderliği stratejisinin düşükte olsa etkisinin bulunduğu çalışmamızda tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Jenerik Rekabet Stratejileri, Pazar Performans, Farklılaştırma, Maliyet Liderliği, Odaklanma Stratejisi.

ABSTRACT

In the global economy, where borders and barriers are gradually disappearing and technology is renewing itself day by day, it becomes more difficult for companies to survive and to stay ahead of their competitors, and the level of competition is constantly increasing. At the same time, with globalization, human needs are also differentiating and diversifying. In this direction, meeting the demands of its customers and being able to meet these demands quickly with the most affordable costs distinguishes businesses from others and lays the groundwork

[1] 1-Bu çalışma yazarın doktora tezinden üretilmiştir.
2-Öğr. Gör. Mehmet PEKMEZCİ, Gaziantep Üniversitesi/Nizip Meslek Yüksekokulu/Dış Ticaret Bölümü. (mpekmezci@gantep.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6628-9116)

for them to be one step ahead in the increasing competitive conditions. Businesses act with the instinct of finding a competitive power in order to maintain their existence and to get ahead of other competitors. Michael Porter's industry-based competitive strategy is one of the approaches that explains how businesses can achieve this power. This study examines the relationship between the sub-dimensions of Porter's generic competitive strategies: differentiation, cost leadership and focus strategies, and the market performance of businesses. As a sample, companies engaged in the production of machine-made carpets in Gaziantep Organized Industrial Zone were selected. Data were collected through a questionnaire by interviewing 135 businesses and analyzed with the SPSS 21 package program. As a result of the analysis, it has been determined in our study that the differentiation strategy affects the market performance of the enterprises, the focus strategy has a negative effect on the market performance, and the cost leadership strategy has a low effect.

Keywords: Generic Competitive Strategies, Market Performance, Differentiation, Cost Leadership, Focus Strategy.

1. GİRİŞ

İşletmeleri etkileyen çevresel faktörler arasında uluslararası rekabet en üst sıralarda yer aldığı hem iş hem de akademik camiasında iyi bilinmektedir. Özellikle 1950 sonrasında artan dış ticaret hacmi, dünya gayri safi milli hasılasını aşmaya başlaması ile beraber ülkeler arasında rekabet ortamında köklü bir değişimin başlangıcı olmuştur. Bu değişim içinde işletmeler kendilerini diğerlerinden ayıracak yöntemler bulmak için stratejiler geliştirmeye başladılar. Strateji kavramı, ister oyun, ister askeri veya yönetim teorisi olsun, genel olarak, uygulandıkları belirli kararlardan önce geliştirilen kasıtlı, bilinçli bir kurallar dizisi olarak tanımlanır (Mitzberg, 1977). Stratejik yönetim literatüründeki temel bir kanıt, firmaların taklit edilemez, benzersiz ve ikame edilemez olan uygun bir rekabet stratejisi kullanarak rekabet avantajı kazanabilecekleridir (Porter, 1980; 1985). Yeteneğe dayalı teori ayrıca, genellikle bu kriteri karşılayan firmanın kaynak yetenekleri olduğunu savunur. Baskın görüş, rekabet avantajı yaratmaya ve sürdürmeye izin verecek uygulanabilir bir rekabet stratejisini etkin bir şekilde izlemek için örgütsel yeteneklerin gerekli olduğudur. Dolayısıyla firmalar, arzda esnek olmayan değerli kaynakları ve yetenekleri konuşlandırarak rekabet avantajı kazanır ve sürdürür (Barney, 1991). Sonuç olarak stratejik yönetim literatürü, rekabetçi stratejilerin performans üzerindeki etkisini araştıran çalışmalarla doludur (Gabrielson vd., 2016; Dadzie vd. 2012; Su vd. 2017).

Rekabet stratejisi, bir firmanın rakiplerinden daha iyi performans göstermesine yol açan pazardaki göreli konum avantajıdır (Porter 1985). Pazar yapısı ve ekonomik çevre strateji seçimini etkilediğinden, her işletme belirli bir rekabet stratejisi uygular. Rekabetçi stratejilerin ana itici güçlerini belirlemek için, bir dizi genel strateji tipolojisi geliştirilmiştir ve bu tipolojiler

hemen hemen tüm işletmelere uygulanabilir. İş stratejisinin en önde gelen iki sınıflandırması, Porter'ın (1980) genel stratejisi ve Miles ve Snow'un (1978) tipolojisidir; bilimsel ilgi gördüler ve en çok alıntı yapılan ve test edilenler olmaya devam etmektedir. Stratejik yönetim bağlamında, Porter (1985), üstün performans için rekabet avantajı elde etmek için (1) maliyet liderliği stratejisi ve (2) ürün farklılaştırma stratejisi ve (3) odaklanma stratejisi olmak üzere üç tür rekabet stratejisi önermiştir. Bu araştırmanın amacı, M.Porter'ın jenerik rekabet stratejisi ile işletme pazar performansı arasındaki ilişkiyi ele almaktadır.

1.1.Çalışmanın Amacı

Çalışmamız doktora tezinden türetilmiştir. İlgili araştırmamız, günümüz küresel ekonomisinde rakipleriyle rekabet etme stratejilerini oluşturan işletmelerin rekabetçi güç elde etmelerinin yolunun dış çevrede olup bitenleri iyi analiz etmesinden kaynaklandığını ifade eden endüstri temelli yaklaşım ile işletmelerin kendi iç dinamiklerinden, taklit edilemez kültür ve örgüt yapısından meydana geldiğini ifade eden kaynak temelli yaklaşımının işletme pazar performansı üzerindeki etkisi incelenmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI ve ARAŞTIRMA ÖNERİSİ

Rekabetçi stratejiler, yöneticilerin ve örgütsel performanslarını arttıracak süreçlere anlam kazandıran, yoğun rekabet ortamlarında onlara nasıl hareket edecekleri konusunda rehberlik etmesi için aldıkları kararlardan ve eylemlerden oluşan modelin sonucudur (Indarwanto vd.,, 2019, Teeratansirikool vd., 2012). Rekabet, gelişme ve yenilik getirir. Rekabet avantajı teorisinin arkasındaki temel fikir, üzerinde doğrudan kontrol sahibi olduğu çeşitli kaynakları manipüle eden firmaların ve bu kaynakların üstün performans elde etmek için rekabet avantajları yaratma yeteneğine sahip olmasıdır (Linton ve Kask, 2016). Porter'ın rekabet stratejisi modeli, popüleritesi, iyi tanımlanmış yapısı, açıklığı, basitliği ve genelliği ve toplu düzeyde analiz için uygun olması nedeniyle bu çalışmada ele alınmıştır. Ekonomi araştırmacısı Michael Porter, işletmelerin rakiplerini geride bırakmak için bir sektörde savunulabilir bir konum yaratabilen uzun vadeli rekabet avantajlarını sürdürmek için kullandıkları stratejileri inceledi. Porter (1980), rekabet stratejisinin ya maliyet liderliğini, farklılaşmayı ya da odaklanmayı hedeflediğini yazdı; bu sayede kuruluşlar, sektörde yüksek performans sağlayarak rekabet avantajları elde edebilir ve rakiplerini alt edebileceğini ifade etti. Porter, bir şirketin üçünden yalnızca birini seçmesi gerektiğini, aksi takdirde işletmenin değerli kaynakları boşa harcama riskini alması gerektiğini iddia etti.

Tablo 1. *Porter'in Jenerik Rekabet Stratejisi (Porter, 1985: 12)*

Hedef Pazarın Kapsamı	Düşük Maliyet	Farklılaştırma
Geniş (Sektörün/Pazarın Tümüne Yönelik)	Maliyet Liderliği	Farklılaştırma
Odaklı (Belirli Pazar Dilimine Odaklı)	Maliyet Odaklılık	Farklılaştırma/Odaklılık

Genel olarak rekabetçi stratejiler ve özel olarak rekabetçi taktikler, firma performansı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir (Menguç vd., 2007; Ortega, 2010; Sahoo, 2021). Araştırmamıza ait değişkenler arasındaki ilişkilere ait literatürü incelediğimizde bazı sonuçlara ulaşılmış ve bu doğrultuda hipotezler geliştirilmiştir.

2.1.Farklılaştırma Stratejisi ve İşletme Pazar Performansı

Farklılaştırma stratejisi, "Müşterilerin kendileri için önemli olan şekillerde farklı olarak algıladıkları mal ve hizmetleri kabul edilebilir bir maliyetle üretmek için gerçekleştirilen entegre bir dizi eylem" olarak tanımlanır (Dadzie vd., 2012). Farklılaştırma stratejisi, yüksek müşteri değeri sağlamak için maliyeti en aza indirmeyi değil, "birinci sınıf kaliteyi" takip eder (Porter, 1991). Bu nedenle, farklılaştırıcı gösterimi, özel ürün özellikleri, fiyat primleri, yüksek kalite, çoklu ürün özellikleri, ürün veya hizmet esnekliği vb. açısından piyasada benzersizdir (Huo vd., 2014). Bu strateji, bir firmanın rakiplerine kıyasla üstün, taklit edilmesi zor ve genellikle daha yüksek fiyatlara mal veya hizmet üretmesine izin verir (Porter, 1980). Bu tür üstün ve nadir mal veya hizmetler, marka sadakati yaratır ve fiyatlandırmadan bağımsız olarak bazı avantajlar sağlar. Çoğu müşterinin düşük maliyetli stratejik yönelim perspektifinden öngörüldüğü gibi rekabetçi bir şekilde düşük fiyatlı ürünleri kullanmayı tercih edeceği iddiasına rağmen, bazı akademisyenlerin çalışmaları ve uygulama sahasında müşterilerin, farklılaştırma stratejisinde öne sürüldüğü gibi kaliteli ve benzersiz ürünlere yönelme eğiliminde olduğunu ve böylece işletmelerin pazar performanslarını arttırdığını tespit etmiştir

Liu vd., (2010) yaptıkları çalışmada farklılaşma rekabet stratejisi ile firma performansı arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğunu bulmuştur. Teeratansirikool vd., (2012)'de yaptığı araştırmada, firmaların farklılaşma stratejisi sadece firma performansı üzerinde doğrudan ve önemli bir etkiye sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda finansal ölçüler yoluyla firma performansı üzerinde dolaylı ve önemli bir etkiye sahip olduğu neticesine ulaşılmıştır.

Agyapong vd., (2015), pazarlama kapasitesinin farklılaşma stratejisi yoluyla firma performansını etkilediğini ifade etmiştir.

H1: *Jenerik rekabet stratejileri alt boyutu farklılaştırma stratejisinin işletme pazar performansı üzerinde pozitif yönde etkisi vardır.*

2.2. Maliyet Liderliği ve İşletme Pazar Performansı

Maliyet liderliği stratejisi, bir üretim biriminde, potansiyel rakiplere kıyasla düşük maliyetle üretim yapma yeteneğini temsil eder (Kharub vd., 2018). Maliyet liderliği stratejisi, firmaları verimli ölçekli tesislerin agresif bir şekilde inşasına, deneyimden kaynaklanan maliyet indirimlerinin güçlü bir şekilde takip edilmesine, sıkı maliyet ve genel gider kontrolüne, marjinal müşteri hesaplarından kaçınmaya, araştırma ve geliştirme (Ar-Ge), hizmet, satış gücü, reklam vb gibi alanlarda maliyetin en aza indirilmesine yönlendirir (Agyapong vd., 2016). Dolayısıyla, maliyet liderliği, belirli bir kalite düzeyi için en düşük maliyetli üretici veya mal ve hizmet sağlayıcısı olmayı gerektirir.

Düşük maliyetli konum, şirketleri rekabetçi güçlere karşı korur. Firmaların rakiplerinden, güçlü alıcılardan ve tedarikçilerden gelen rekabete karşı kendilerini savunmalarını sağlar. Maliyet liderliği stratejisi, ölçek ekonomileri aracılığıyla maliyeti ortadan kaldırarak şirketlerin pazar payını artırmakta ve bu da bir avantajdır (Bayraktar vd., 2016). Bir firma, ürünlerini ortalama endüstri fiyatlarında satıyorsa, ancak rakiplerinden daha yüksek kar elde ediyorsa veya önemli bir pazar payı elde etmek için ortalamanın altında bir fiyattan satabiliyorsa, düşük maliyetli bir üretici olarak kabul edilir (Hossain vd., 2019).

Maliyet liderliği stratejisini takip eden işletmelerin pazar paylarını ve performanslarını arttırdığı ifade eden çalışmalar literatürde yoğunluktadır. Fakat sektörel dinamiklerden kaynaklanan bazı etmenlerden dolayı yapılan diğer araştırmalarda maliyet liderliğinin performans üzerinde etkisinin bulunamadığı da olmuştur. Kowo vd., (2018), maliyet liderliği stratejisini benimsenmenin genellikle KOBİ'lerin performansını olumlu etkilediğini ve rekabetçi stratejinin şirketin pazar payı üzerinde önemli bir ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Agyapong vd., (2015), farklılaştırma stratejisinin performansı etkilemesine rağmen, maliyet liderliğinin işletme performansını etkilemediğini tespit etmiştir. Buradan hareketle ikinci hipotezimiz oluşturulmuştur.

H2: *Jenerik rekabet stratejileri alt boyutu maliyet liderliği stratejisinin işletme pazar performansı üzerinde pozitif yönde etkisi vardır.*

2.3. Odaklanma stratejisi ve işletme Pazar Performansı

Odaklanma stratejisi, belirli bir müşteri grubunun ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlar. Müşterilerin bir alt kümesine, pazar segmentine ve coğrafi bölgeye hizmet etmeye odaklanır (Porter, 1980). Bu stratejiyi uygularken, bir kuruluş pazarlama hedefini kesin olarak tanımlar ve bu pazarın memnuniyetlerini ve ihtiyaçlarını düşük maliyetle veya farklılaşarak karşılar. Böylece, bir kuruluşun hedefine, stratejisine veya dar bir pazara rakiplerinden daha verimli bir şekilde hizmet ederken, aynı zamanda tüm pazarı kapsama potansiyeline dayanmaktadır.

Odaklanma stratejisi, sınırlı kaynaklar gerektirdiklerinden ve küçük pazar segmentlerine giriş engelleri oldukça düşük olabileceğinden, hem büyük hem de küçük ölçekli firmalar için de gerçekçidir. Bu strateji, temel becerilere ve geniş bir bilgi birikimine sahip, çoklu görevlerin üstesinden gelebilen ve iyi eğitilmiş daha az sayıda personel gerektirir (Abidin vd., 2014).

Odaklanma stratejisi, çabaları belirli bir pazar nişine yoğunlaştırmanın üstün performansa yol açabileceği fikrine dayanır (Parnell, 2011). Yapılan araştırmalar, odaklanma stratejisinin işletme pazar performansını arttıracağını desteklemektedir. Ge ve Ding (2005), yaptıkları çalışmalarında odaklanma stratejisinin diğer stratejilere göre en fazla pazar performansı üzerinde etkisi olduğunu tespit etmiştir. Oyewobi vd., (2015), araştırmalarında M. Porter'ın tüm genel rekabet stratejilerinin, odaklanma stratejisi dışında kurumsal finansal performans ölçüleriyle önemli ölçüde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Buradan hareketle hipotezimiz oluşturulmuştur.

H3: *Jenerik rekabet stratejileri alt boyutu odaklanma stratejisinin işletme pazar performansı üzerinde pozitif yönde etkisi vardır.*

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli ve Evreni

Çalışmaya ait araştırma modeli ve hipotezler alan dizin taraması neticesinde oluşturulmuştur. Jenerik rekabet stratejilerinden farklılaştırma, maliyet liderliği ve odaklanma stratejisi işletme pazar performansını pozitif yönde etkiler önergeleri (H1, H2, H3) test edilmiştir. Araştırmanın evreni, Gaziantep Organize Sanayi bölgesinde makine halısı üretimi yapan 135 firma üzerinde yapılmıştır. Veriler, birincil kaynaklardan anket yöntemi ile hem yüz yüze hem de online olarak gerçekleştirilmiştir. Toplamda 141 anket geri dönüşü olmuş, incelemeler neticesinde altı adet anket kullanılamaz olduğu için analiz dışında tutulmuştur. Elde edilen veri seti SPSS 21 paket programı yardımı ile test edilmiştir.

Literatüründe ifade ettiği gibi araştırma modeli oluşturulmuş ve tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. *Araştırma modeli ve hipotezler*

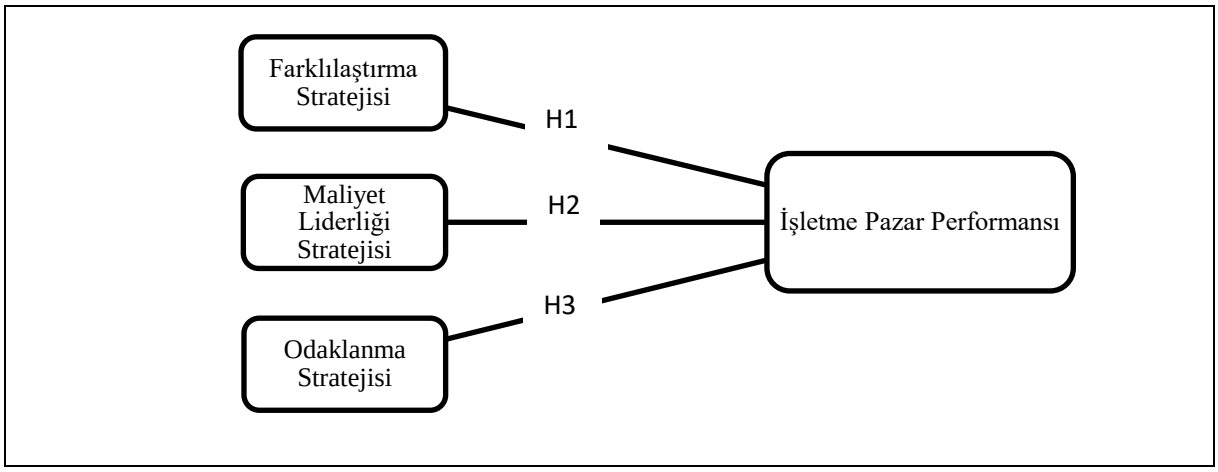

Jenerik rekabet stratejilerinin boyutlarına ait değişkenlerin ölçekleri Jusoh ve Parnell (2008)'in araştırmasında kullandığı, işletme pazar performansı için de Hogan ve Coote (2014)'nin araştırmalarında kullandığı ölçekler kullanılmıştır. Anketimizde 5'li likert ölçek kullanılmıştır.

3.2. Ölçeklerin Güvenilirliği ve Geçerliliği

Araştırma analizleri dâhilinde ölçekler daha önceki analizlerde kullanılmış ve test edilmiş olmasına rağmen yine de güvenilirlik ve geçerlilik analizleri yapılmıştır. Çalışmanın güvenilirliğini test etmek için en sık kullanılan yöntemlerden birisi olan "Cronbach's alpha" kullanılmıştır. Faktör analizine verilerin uygunluğu ise, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) yöntemiyle test edilmiştir. Ölçeğe ait güvenilirlik analizi sonuçları tablo 3'deki gibidir.

Tablo 3. *Ölçeklere Ait Güvenilirlik Analizi*

Ölçekler	Cronbach's Alfa	KMO
Farklılaştırma Stratejisi	,801	,758
Maliyet Liderliği Stratejisi	,778	,747
Odaklanma Stratejisi	,763	,760
Pazar Performansı	,909	,834

Cronbach's alpha ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO), değerleri literatürün genel olarak kabul gördüğü 0,7 değeri üzerindedir. Ölçeklerin güvenilir olduğu ve faktör analizi için uygun olduğu yorumunu veriler ışığında yapabiliriz.

4. ANALİZ ve BULGULAR

Araştırmamıza ait değişkenler arasında ilişkiyi ortaya koymak adına korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Korelasyon analizi ile değişkenlerin birbiri üzerindeki etkileri karşılıklı olarak incelenmiştir. Analiz sonuçları tablo 4'deki gibi gerçekleşmiştir.

Tablo 4. *Değişkenlere Ait Korelasyon*

	Mean	*Std. Sapma*	*(1)*	*(2)*	*(3)*	*(4)*
1-Farklılaştırma Stratejisi	4,05	,690	1			
2-Maliyet Liderliği Stratejisi	3,89	,588	,092	1		
3- Odaklanma Stratejisi	1,94	,757	,-241**	,-210**	1	
4-Pazar Performans	3.90	,892	,426**	,170*	,135	1
***: 0,01 düzeyinde anlamlı* **: 0,05 düzeyinde anlamlı*						

Sonuçları incelediğimizde sektör dinamiklerine uygun sonuçlar bulunmuştur. Halı ürünü hemen hemen kalite ve maliyet bakımından işletmeler birbirine yakın ürünler müşterilerine sunmaktadır. Ham maddenin ve teknik makinelerin yurtdışından temin edilmesi maliyet liderliği stratejisini güçleştirmektedir. Odaklanma yapmak isteyen firmalar ise müşterilerin ihtiyaçlarına ayak uydurmakta güçlükler ile karşı karşıya kalmalarına sektördeki fırsatları kaçırmalarına neden olabilmektedir. Fakat farklılaştırma stratejisi, sonuçlardan da görüldüğü üzere işletmelerin pazar performansını pozitif yönde etkilediğini göstermektedir (,426**). Maliyet liderliği stratejisi *0,05'lik anlamlılık düzeyinde düşükte olsa İşletme pazar performansını etkilediğini söyleyebiliriz (,170*). Odaklanma stratejisi ile pazar performans arasında bir ilişki bulunamamıştır. Yine tabloyu incelediğimizde odaklanma stratejisi ile farklılaştırma ve maliyet liderliği arasında ters yönlü bir korelasyon olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüz piyasa şartlarında rekabetçi güç elde etmek isteyen işletmeler dış çevresel koşulları iyi bir şekilde analiz etmeli ve stratejilerini, gelecek ile planlarını şekillendirmelidir. Bu aşamada Harvard Business School profesörü Michael E. Porter işletmelere endüstri temelli yaklaşımı tavsiye ederek jenerik rekabet stratejilerinden (farklılaştırma, maliyet liderliği, odaklanma) sadece birisini kullanmayı tavsiye etmiştir (Qi vd., 2011; Herzallah vd., 2017; Crespo, 2020). Yaptığımız çalışmada Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde gerçekleştirilmiş olup Porter'ın tavsiyeleri rekabetçi güç elde etmekte işletmelerin bu önerileri uygulayıp başarı elde edip etmedikleri test edilmiştir. Sonuç olarak sadece farklılaştırma stratejisinin Pazar performansı üzerinde etkisi olduğu bulunmuştur. Analizler neticesinde sonuçlar tablo 5'te düzenlenmiştir.

Tablo 5. *Değişkenler Arasındaki Hipotezlerin Özeti*

	HİPOTEZLER	P	SONUÇ
H1	***Jenerik rekabet stratejileri alt boyutu farklılaştırma stratejisinin işletme pazar performansı üzerinde pozitif yönde etkisi vardır.***	**0,426****	**KABUL**
H2	***Jenerik rekabet stratejileri alt boyutu maliyet liderliği stratejisinin işletme pazar performansı üzerinde pozitif yönde etkisi vardır.***	**0,170***	**RED**
H3	***Jenerik rekabet stratejileri alt boyutu odaklanma stratejisinin işletme pazar performansı üzerinde pozitif yönde etkisi vardır.***	**0,135**	**RED**

İşletmeler ayakta kalmak ve rakiplerinin önüne geçmek istiyorsa dış çevrelerini iyi bir şekilde analiz etmesi gerektiği günümüz rekabet şartlarında bir zorunluluktur. Sadece dış çevre değil kendi iç çevre yapısının da rekabet avantajı elde etmelerinde önemli bir unsur olduğunu düşüyoruz ve araştırmacılara yapacakları çalışmalarda iç çevre koşullarını (örgüt kültürü, entelektüel sermaye vb.) modele dâhil etmelerini öneriyoruz.

Sonuçların, halı sektörünün dinamiklerine uygun olduğunu söyleyebiliriz. Farklı alanlarda farklı neticeler alınabileceğini vurgulamakta fayda vardır. Elde edilen bulguları genellemek doğru olmayacaktır. Bu nedenle sonraki çalışmalar için aynı çalışmanın farklı endüstri alanlarında uygulanmasını tavsiye ediyoruz.

KAYNAKÇA

Abidin, N. Z., Adros, N. A., ve Hassan, H. (2014). Competitive strategy and performance of quantity surveying firms in Malaysia. *Journal of Construction in Developing Countries*, *19*(2), 15–32.

Agyapong, A., Ellis, F., ve Domeher, D. (2016). Competitive strategy and performance of family businesses: moderating effect of managerial and innovative capabilities. *Journal of Small Business and Entrepreneurship*, *28*(6), 449–477. https://doi.org/10.1080/08276331.2016.1217727.

Agyapong, A., Osei, H. V., ve Akomea, S. Y. (2015). Marketıng Capabılıty, Competıtıve Strategıes And Performance Of Mıcro and Small Famıly Busınesses İn Ghana. In *Journal of Developmental Entrepreneurship* (Vol. 20, Issue 4). https://doi.org/10.1142/S1084946715500260.

Barney, J. (1991). Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management*, *17*(1), 99–120.

Bayraktar, C. A., Hancerliogullari, G., Cetinguc, B., ve Calisir, F. (2016). Competitive strategies, innovation, and firm performance: an empirical study in a developing economy environment. *Technology Analysis and Strategic Management*, *29*(1), 38–52. https://doi.org/10.1080/09537325.2016.1194973.

Crespo, N. F., Simões, V. C., ve Fontes, M. (2020). Competitive strategies and international new ventures' performance: Exploring the moderating effects of internationalization duration and preparation. *BRQ Business Research Quarterly*, *23*(2), 120–140. https://doi.org/10.1177/2340944420916334.

Dadzie, C. A., Winston, E. M., ve Dadzie, K. Q. (2012). Organizational Culture, Competitive Strategy, and Performance in Ghana. *Journal of African Business*, *13*(3), 172–182. https://doi.org/10.1080/15228916.2012.727737.

Gabrielsson, M., Seppälä, T., ve Gabrielsson, P. (2016). Realizing a hybrid competitive strategy and achieving superior fi nancial performance while internationalizing in the high-technology market. *Industrial Marketing Management*, *54*(1), 141–153. https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2015.07.001.

Ge, G. L., ve Ding, D. Z. (2005). Market orientation, competitive strategy and firm performance: An empirical study of Chinese firms. *Journal of Global Marketing*, *18*(3–4), 115–142. https://doi.org/10.1300/J042v18n03_06.

Herzallah, A., Gutierrez-Gutierrez, L. J., ve Munoz Rosas, J. F. (2017). Quality ambidexterity, competitive strategies, and financial performance: An empirical study in industrial firms. *International Journal of Operations and Production Management*, *37*(10), 1496–1519. https://doi.org/10.1108/IJOPM-01-2016-0053.

Hogan, S. J., ve Coote, L. V. (2014a). Organizational culture, innovation, and performance: A test of Schein's model. *Journal of Business Research*, *67*(8), 1609–1621. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2013.09.007.

Hossain, M. S., Kabir, S. B., ve Mahbub, N. (2019). Competitive Strategies and Organizational Performance: Determining the Influential Factor Conquer Over the Rivals in the Food Industry of Bangladesh. *International Review of Management and Marketing*, *9*(3), 100–105. https://doi.org/10.32479/irmm.8109.

Huo, B., Qi, Y., Wang, Z., ve Zhao, X. (2014). The impact of supply chain integration on firm performance: The moderating role of competitive strategy. *Supply Chain Management*, *19*(4), 369–384. https://doi.org/10.1108/SCM-03-2013-0096.

Indarwanto, M., Puro, S., ve Manurung, E. H. (2019). The Effect of Competitive Strategies on The Performance of Construction Organizations in Indonesia. *Sinergi*, *23*(3), 213–222. https://doi.org/10.22441/sinergi.2019.3.005.

Jusoh, R., ve Parnell, J. A. (2008). Competitive strategy and performance measurement in the Malaysian context An exploratory study. In *Management Decision* (Vol. 46, Issue 1). https://doi.org/10.1108/00251740810846716.

Kharub, M., Mor, R. S., ve Sharma, R. (2019). The relationship between cost leadership competitive strategy and firm performance: A mediating role of quality management. *Journal of Manufacturing Technology Management*, *30*(6), 920–936. https://doi.org/10.1108/JMTM-06-2017-0116.

Kowo, S., Sabitu, O., ve Adegbite, G. (2018). Influence of competitive strategies on corporate performance of small and medium enterprises: a case from Nigeria. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, *4*(3), 14–33.

Linton, G., ve Kask, J. (2016). Configurations of entrepreneurial orientation and competitive strategy for high performance. *Journal of Business Research*, *70*, 168–176. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2016.08.022.

Liu, D., Liang, Y., Zhang, L., ve Zhang, Y. (2010). The effects of human capital on competitive strategies and performance - Evidence from listed companies in China's SME board. *5th IEEE International Conference on Management of Innovation and Technology, ICMIT2010*, 670–675. https://doi.org/10.1109/ICMIT.2010.5492740.

Menguc, B., Auh, S., ve Shih, E. (2007). Transformational leadership and market orientation: Implications for the implementation of competitive strategies and business unit performance. *Journal of Business Research*, *60*(4), 314–321.

Mintzberg, H. (1977). Strategy Formulation as a Historical Process. *International Studies of Management and Organization*, *7*(2), 28–40. https://doi.org/10.1080/00208825.1977.11656225.

Miles, Raymond E. , Charles C. Snow (1978). Organizational Strategy, Structure, and Process. *The Academy of Management Review*, Vol: 3, No: 3, ss. 546-562. https://doi.org/10.2307/257544.

Ortega, M. J. R. (2010). Competitive strategies and fi rm performance : Technological capabilities ' moderating roles. *Journal of Business Research*, *63*(12), 1273–1281. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2009.09.007.

Oyewobi, L. O., Windapo, A. O., ve Bamidele James, R. O. (2015). An empirical analysis of construction organisations' competitive strategies and performance. *Built Environment Project and Asset Management*, *5*(4), 417–431. https://doi.org/10.1108/BEPAM-10-2013-0045.

Porter, M. E. (1980). *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors.* New Yorke: The Free Press.

Porter, M. E. (1985). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance.* New Yorke: The Free Press.

Qi, Y., Zhao, X., ve Sheu, C. (2011). The Impact of Competitive Strategy and Supply Chain Strategy on Business Performance : The Role of Environmental Uncertainty. *Decision Sciences Journal*, *42*(2), 371–389.

Sahoo, S. (2021). Aligning operational practices to competitive strategies to enhance the performance of Indian manufacturing firms. *Benchmarking: An International Journal*, *28*(1), 131–165. https://doi.org/10.1108/BIJ-03-2020-0128.

Su, Z., Guo, H., ve Sun, W. (2017). Exploration and Firm Performance: The Moderating Impact of Competitive Strategy. *British Journal of Management*, *28*(3), 357–371. https://doi.org/10.1111/1467-8551.12218.

Teeratansirikool, L., Siengthai, S., Badir, Y., ve Charoenngam, C. (2013). Competitive strategies and firm performance: The mediating role of performance measurement. *International Journal of Productivity and Performance Management*, *62*(2), 168–184. https://doi.org/10.1108/17410401311295722.

SAĞLIK HİZMETLERİNDE MEMNUNİYET VE KALİTE ALGISI

Dr. Hakan GÜVENER
Gaziantep Üniversitesi, ORCID:0000-0002-9159-7708
Emine AYHAN
Gaziantep Üniversitesi, ORCID:0000-0002-8101-5479
Doç. Dr. Mehmet AYTEKİN
Gaziantep Üniversitesi, - ORCID:0000-0001-5464-0677

ÖZET

Sağlık hizmetlerinin sunumunda kaliteyi etkileyen unsurlardan biride hasta memnuniyetidir. Hasta memnuniyeti, araştırmacılar tarafından geniş bir perspektifte çeşitli yöntemler geliştirilerek sürekli ölçülmeye çalışılmaktadır. Hasta bakım kalitesini ve hasta memnuniyet düzeyini etkileyen pek çok unsurun olması, bunun ölçülmesini de zorlaştırmaktadır. Sağlık sektöründe mevcut bilgi ve birikimimizi geliştirme esasında yapılan bu araştırma vasıtasıyla, sağlık hizmetlerinden yararlanan hastaların almış oldukları hizmete yönelik kalite ve memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda özel bir hastanenin teşhis ve tedavi hizmetlerinden yararlanan 844 hastadan elde edilen veriler analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda hizmet alınan hastanenin tetkik ve tedavi hizmetlerine yönelik güven düzeyinin yüksek olduğu görülmüştür. Hekimlerin, hemşirelerin ve diğer sağlık çalışanlarının nezaket, ilgi ve tutumlarından hastaların yüksek düzeyde memnuniyet duyduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca hekimlerin erişilebilirliklerinin ve hastayı bilgilendirme düzeylerinin iyi olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Sektörü, Hasta Memnuniyeti, Kalite Algısı

PERCEPTION OF SATISFACTION AND QUALITY IN HEALTH SERVICES

ABSTRACT

The one of the factors affecting the quality in the delivery of health services is patient satisfaction. Patient satisfaction is constantly being measured by researchers by developing various methods in a wide perspective. The fact that there are many factors that affect the quality of patient care and the level of patient satisfaction makes it difficult to measure this. It is aimed to determine the quality and satisfaction levels of patients who benefit from health services through this research, which is based on improving our existing knowledge and experience in the health sector. In this context, the data obtained from 844 patients who benefited from the diagnosis and treatment services of a private hospital were analyzed. As a result of the research, it was seen that the level of trust in the examination and treatment services of the hospital from which service was received was high. It has been determined that patients are highly satisfied with the courtesy, interest and attitudes of physicians, nurses and other healthcare professionals. In the study, it was also seen that the accessibility of the physicians and their level of informing the patient were good.

Keywords: Health Sector, Patient Satisfaction, Quality Perception

1.GİRİŞ

Sağlık hizmetleri dinamik ve sürekli değişen bir endüstridir. Günümüzde sağlık hizmetleri, hem sağlık yönetiminde hem de tıbbi uzmanlık alanlarında güçlü olma zorunluluğunun getirdiği baskıyla karşı karşıyadır. Hasta memnuniyeti sağlık hizmetlerinde ön planda yer almaktadır. Kalite, müşterinin ihtiyacı olan şey olarak ifade edilebilir. Bir başka ifadeyle kalite, müşteri memnuniyeti ile ölçülür. Müşteri odaklı kalite yönetimi, başarılı kuruluşların temel bileşenlerinden biri olarak dikkat çekmektedir, bunun nedeni müşteriler, hizmet kalitesinin nihai karar vericileri olmalarından ötürüdür (Siripipatthanakul ve Chana, 2021).

Hasta memnuniyeti, sağlık hizmetlerinde sağlık bakım kalitesinin önemli belirleyicilerinden biridir. Toplumun sağlık hizmetlerine erişiminin önündeki başlıca engeller; sağlık hizmetlerindeki yetersizlikler, mevcut sağlık tesislerin kalitesizliği, ilaç teminindeki aksaklıklar, hasta yoğunluğunun fazla olması nedeniyle hekimlere ulaşımın güçlüğü, sağlık tesislerinin yerleşim alanlarına uzak olmasından kaynaklı ulaşımda yaşanan aksaklıklar, tesislere ulaştıktan sonra uzun bekleme süreleri, muayene sürelerinin çok kısa olması, sağlık çalışanlarının empati eksikliği, hastaların duygularını ve kaygılarını dikkate almama, genel olarak hastalara yönelik ilgisizlik, tıbbi uzmanlık alanlarındaki yetersizlikler örnek gösterilebilir. Sağlık hizmetlerine yönelik bu tür hoşnutsuzluklar sözlü ve yazılı basında sıklıkla haber konusu olabilmektedir. Bu tür hoşnutsuzluklar, hastaların sağlık hizmeti sağlayıcılarına ve sağlık hizmetinin kendisine karşı olumsuz tutum almalarını ve memnuniyetsizliklerini şekillendirmede güçlü rol oynayabilir (Mohiuddin, 2020).

Hasta memnuniyeti, hastanın teşhis sürecinden, hasta bakım sunumundan ve klinik sonuçlardan oluşan geniş bir yelpazedeki memnuniyet düzeyini içerebilir. Hasta bakım sürecindeki hoşnutsuzluklar (örneğin, sağlık sigortasından kaynaklı aksaklıklar veya servislerde uzun dönemli yatış süreleri) veya hasta bakım sunumundaki aksaklıklara (örneğin, yüksek cepten ödemeler, tedavi sürecindeki gecikmeler ve beklenmeyen ameliyat sonrası komplikasyonlar) rağmen ağrının kesilmesi veya hastalık kaynağının ortadan kalması gibi tatmin edici bir klinik sonuç elde edilerek hasta memnuniyeti sağlanabilir. Bir cerrahi hastasının bakım kalitesini ve memnuniyetini birçok faktör etkileyebileceğinden ötürü, bu çok yönlü ve karmaşık 'memnuniyet düzeyini' Likert veya görsel analog skalalar yoluyla ölçme girişimleri yetersiz kalabilir (Lehrich vd., 2021). Bundan ötürü hasta bakım kalitesi ve hasta memnuniyet düzeyi çok farklı metotlarla ve sürekli olarak araştırılmaya ihtiyaç duyulan bir alan olarak dikkat çekmektedir.

Bu araştırma vasıtasıyla belirli bir dönemde bir özel sağlık kuruluşundan sağlık hizmeti alan hastaların, almış oldukları sağlık hizmetine yönelik memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN MATERYAL VE YÖNTEMİ

Sağlık sektöründe mevcut bilgi ve birikimimizi geliştirme esasında yapılan bu araştırma ile sağlık hizmetlerinden yararlanan hastaların almış oldukları hizmete yönelik kalite ve memnuniyet algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada memnuniyet anketleri, kat

ziyaretleri vasıtasıyla hastalardan elde edilen veriler ile birlikte Hastane Kalite Birimi'nden elde edilen bilgiler istatistik paket programı yardımıyla analiz edilmiştir.

2.1. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

Bu araştırma nicel bir araştırmadır ve çalışmada Hastane Kalite Birimi'nce hastalardan memnuniyet anketleri ve kat ziyaretleri ile yüz yüze görüşmelerden elde edilen veriler derlenmiştir. Araştırmada hasta ve hasta yakınlarından doğrudan, dolaylı ve özgün veriler elde edilmiştir. Çalışmanın yapıldığı özel hastanenin Kalite Birimi; hizmet kalitesi ve hasta memnuniyet düzeyini belirlemede, Sağlık Bakanlığı (SB) tarafından oluşturulan 'Memnuniyet Anketleri Uygulama Rehberi'nde (SB, 2015) yer alan Ayaktan Hasta, Yatan Hasta, Acil Servis Hasta Memnuniyet Anketleri'nden yararlanmaktadır. Hastane Kalite Birimi bununla birlikte kat ziyaretleri, Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi'ne (CİMER) yapılan başvurular, Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi'ne (SABİM) yapılan başvurular, 'sizi dinliyoruz' uygulamasına yapılan bildirimler ile sosyal medyada yer alan görüş ve önerilerden elde edilen verilerden yararlanarak kalite ve memnuniyet düzeyine yönelik verileri düzenli olarak kayıt altına almaktadır. Bu çalışmada hastane yönetiminden izin alındıktan sonra Hastane Kalite Birimi'nde kayıt altına alınan Aralık 2022 dönemine ait veriler analiz edilmek üzere araştırmaya dâhil edilmiştir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Gaziantep ilinde bir özel hastaneden sağlık hizmeti alan hastalar oluşturmaktadır. Araştırmanın yapıldığı 2022 yılının Aralık ayında hastanenin poliklinikler (10.887 hasta), klinikler (1.843 hasta) ve acil servisinde (2.088 hasta) toplam 14.818 hasta sağlık hizmeti almıştır. Bu çalışmanın evrenini 14.818 kişi oluşturmaktadır. Araştırmada ana kütlenin tümüne ulaşabilmek mümkün olmadığından dolayı ana kütleyi temsil edebilecek sayıda örneklem alınması hedeflenmiştir. İlgili döneme ait sağlık hizmeti alan hastalardan poliklinik hizmeti alan 369 hasta, kliniklerde tedavi gören 380 hasta ile acil serviste hizmet alan 95 hastadan kullanılabilir veri elde edilmiştir. Bu çalışmanın örneklemini toplam 844 hasta oluşturmaktadır.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırma verilerinin analizi sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır.

3.1. Tetkik ve Tedavi Hizmetlerine Güven Duymaya Yönelik Algılar

Sağlık hizmetleri emeğin ve uzmanlığın yoğun olduğu sektörlerden biri olmakla birlikte teşhis ve tedavide kullanılan teknolojinin de ileri düzeyde olduğu bir alandır. Günümüzde hasta ve hastalık tiplerindeki hızlı değişimler sağlık hizmetlerinin de bu değişime hızlı bir şekilde cevap verebilmesini zorunlu hale getirmektedir. Bundan ötürü sağlık kuruluşları teşhis ve tedavide ileri düzey teknolojiyi ve tetkik imkânlarını kullanmak istemektedirler. Bu çalışmada sağlık hizmeti alan hastaların özel hastanenin tetkik ve tedavi hizmetlerine yönelik güven algıları Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Hastanenin Tetkik ve Tedavisine Yönelik Güven Algısı

Hizmet Türü	Düşük	Orta	İyi	Toplam
Poliklinik Hastası	59	183	127	369
Klinik Hastası	61	164	155	380
Acil Servis Hastası	18	29	48	95
Toplam	138	376	330	844

Çalışmada hastanenin teşhis ve tedavi imkânlarına yönelik güven düzeyleri incelendiğinde; sağlık hizmeti alan hastaların %16'lık kısmının, hastanenin tetkik ve tedavi hizmetlerine düşük düzeyde güven duyduğu tespit edilmiştir. Araştırmada hastaların 706'sının hastanenin tetkik ve tedavi imkânlarına orta ve iyi düzeyde güven duydukları görülmüştür.

3.2. Doktorların Genel Tutumu ve Erişilebilirliğine Yönelik Algılar

Araştırmada özel bir hastanede sağlık hizmeti alan hastaların, hekimlerin kendilerine yönelik genel tutumları ve hekimlerin erişilebilirliğine yönelik algı düzeyleri Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Hekimlerin Genel Tutumu ve Görüşme İmkânına Yönelik Bulgular

Hizmet Türü	Düşük	Orta	İyi	Toplam
Poliklinik Hastası	13	82	274	369
Klinik Hastası	15	51	314	380
Acil Servis Hastası	5	49	41	95
Toplam	33	182	629	844

İlgili döneme ait veriler analiz edildiğinde özel hastanede sağlık hizmeti alan hastaların %75'lik kısmı, hekimlerin genel olarak tutum ve davranışlarının ayrıca hekimle görüşme imkânının iyi düzeyde olduğunu düşünmektedirler. Çalışmada ayrıca servislerde tedavi gören hastaların, poliklinikler ve acil serviste hizmet alan hastalardan hekimlerin genel tutumlarına yönelik algılarının daha iyi düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

3.3. Hekimlerin Nezaket ve Anlayışlarına Yönelik Algılar

Araştırmada sağlık hizmeti alan hastaların teşhis ve tedavi edici hizmetlerin önemli bir aktörü olan hekimlerin nezaket ve anlayışlarına yönelik algı düzeyleri Çizelge 3'te gösterilmiştir.

Çizelge 3. Hekimlerin Nezaket ve Anlayışlarına Yönelik Bulgular

Hizmet Türü	Düşük	Orta	İyi	Toplam
Poliklinik Hastası	6	93	270	369
Klinik Hastası	8	55	317	380
Acil Servis Hastası	3	43	49	95
Toplam	17	191	636	844

Çalışmada poliklinikler, servisler ve acil serviste hizmet alan hastaların 636'sı hekimlerin nezaket ve anlayışlarının iyi olduğunu düşünmektedirler. Buna göre araştırmaya katılanların %98'lik kısmı genel olarak hekimlerin nezaket ve anlayışlarını beğenmektedirler.

3.4. Hastaların Hekimlerin Verdiği Bilgilerden Memnun Olma Düzeyleri

Hasta memnuniyetine yönelik önemli algılardan biri de hastanın teşhis ve tedavisine yönelik tam, ikna edici ve hastanın anlayabileceği düzeyde bilgilendirmedir. Hastanede sağlık hizmeti alan hastaların, hekimlerin sağlık durumları ile ilgili verdikleri bilgilerden memnun olma düzeyleri Çizelge 4'te gösterilmiştir.

Çizelge 4. Hastaların Hekimlerin Verdiği Bilgilerden Memnun Olma Düzeyleri

Hizmet Türü	Düşük	Orta	İyi	Toplam
Poliklinik Hastası	20	169	180	369
Klinik Hastası	28	122	230	380
Acil Servis Hastası	22	44	29	95
Toplam	70	335	439	844

Aralık 2022 döneminde özel bir hastanenin polikliniklerinde, servisler ve acil servisinde sağlık hizmeti alan 844 hastanın sadece %8'i hekimler tarafından yeteri düzeyde bilgilendirilmediklerini düşünmektedirler. Bununla birlikte hizmet alan hastaların %52'lik bölümü hekimlerin hastalıkları ile ilgili vermiş oldukları bilgilendirmenin iyi olduğunu düşünmektedirler.

3.5. Hemşirelerin Sağlık Bakım ve Kontrollerine Yönelik Memnuniyet Algısı

Sağlık hizmet sunumunun önemli unsurlarından biride hemşireler ve diğer yardımcı sağlık hizmetleri çalışanlarıdır. Hastanın teşhis ve tedavi hizmetlerine yönelik sağlık bakımı ve kontrolleri hemşireler tarafından yapılmaktadır. Özellikle kliniklerde hastanın yatışından taburculuğa kadar geçen süreçte, hemşireler ve hastabakıcılar hastaların en sık karşılaştığı meslek grubu olarak dikkat çekmektedirler. Bundan ötürü sağlık bakım kalitesi ve hasta memnuniyetinde hemşirelerin tutum ve yaklaşımları önemlidir. Hemşirelerin sağlık bakımı ve kontrollerine yönelik memnuniyet düzeyi Çizelge 5'te gösterilmiştir.

Çizelge 5. Hemşirelerin Sağlık Bakım ve Kontrollerine Yönelik Memnuniyet Algısı

Hizmet Türü	Düşük	Orta	İyi	Toplam
Poliklinik Hastası	55	249	65	369
Klinik Hastası	52	221	107	380
Acil Servis Hastası	11	61	23	95
Toplam	118	531	195	844

Hastanede sağlık hizmeti alan hastaların %14'lük kısmının, hemşirelerin vermiş olduğu sağlık bakımından ve kontrollerden memnun olmadıkları tespit edilmiştir. Sağlık hizmeti alan hastaların %63'ü genel olarak hemşire bakımı ve kontrollerini vasat olarak nitelendirmektedir.

3.6. Hemşirelerin Nezaket ve Anlayışlarına Yönelik Algılar

Sağlık hizmet arzının önemli unsurlarından biri olan hemşirelerin genel olarak nezaket ve anlayış düzeyleri hasta bakım kalitesini ve memnuniyet algısını etkilemektedir. Araştırmanın örneklemini oluşturan hastaların sağlık bakım hizmetini aldıkları hemşirelerin nezaket ve anlayışlarına yönelik algı düzeyleri Çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Hemşirelerin Nezaket ve Anlayışlarına Yönelik Bulgular

Hizmet Türü	Düşük	Orta	İyi	Toplam
Poliklinik Hastası	139	60	170	369
Klinik Hastası	33	215	132	380
Acil Servis Hastası	7	28	60	95
Toplam	179	303	362	844

Hastaların, hemşirelerin nezaket ve anlayışlarına yönelik memnuniyet düzeyleri genel olarak orta ve iyi düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada polikliniklerde sağlık hizmeti alan hastaların %38'lik bölümünün hemşirelerin nezaket ve anlayışlarından düşük düzeyde memnuniyet duyduğu görülmüştür.

3.7. Diğer Sağlık Çalışanlarının İlgi ve Tutumlarına Yönelik Memnuniyet Düzeyi

Sağlık işgücünün önemli öğeleri arasında hekim ve hemşire ile birlikte alanında uzmanlaşmış birçok sağlık meslek grubu da yer almaktadır. Sağlık teknisyenleri, Acil tıp teknikerleri, Sağlık teknikerleri, Eczacı, Psikolog, Güvenlik personelleri, Tıbbi sekreterler, Hastabakıcılar vb. meslek mensuplarının hastalara yönelik ilgi, alaka ve tutumları memnuniyet düzeylerini etkilemektedir. Diğer sağlık çalışanlarının ilgi ve tutumlarına yönelik algı düzeyleri Çizelge 7'de gösterilmiştir.

Çizelge 7. Diğer Sağlık Çalışanlarının İlgi ve Tutumlarına Yönelik Algılar

Hizmet Türü	Düşük	Orta	İyi	Toplam
Poliklinik Hastası	32	154	183	369
Klinik Hastası	23	128	229	380
Acil Servis Hastası	6	28	61	95
Toplam	61	310	473	844

Çalışmada ilgili dönemde sağlık hizmeti alan hastaların %56'sının diğer sağlık çalışanlarının ilgi ve tutumlarını oldukça beğendikleri görülmüştür. Bu alanda %60'lık memnuniyet düzeyi ile klinik hastaları diğer sağlık çalışanlarının tutum ve davranışlarından memnuniyet duyduğu tespit edilmiştir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Sağlık hizmetleri sektöründe mevcut bilgi ve birikimimizi geliştirme esasında yapılan bu araştırma vasıtasıyla sağlık hizmetlerinden yararlanan hastaların almış oldukları hizmete yönelik kalite ve memnuniyet algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlar şu şekildedir.

Sağlık hizmeti alınan hastanenin tetkik ve tedavi hizmetlerine yönelik güven düzeyinin yüksek olduğu görülmüştür. Bir başka ifadeyle hastalar sağlık hizmeti aldıkları sağlık kuruluşunun tetkik ve tedavi imkânlarından memnuniyet duymaktadırlar.

Sağlık hizmetleri sunumunun başat öğelerinden biri hekimlerdir. Hastaların sağlık hizmeti aldıkları sağlık kuruluşunda görevli hekimlerin *genel tutum ve erişilebilirliği, nezaket ve anlayışları ve hekimlerin hastalığa yönelik verdiği bilgilerden* genel olarak orta ve iyi düzeyde memnuniyet duydukları görülmüştür. Literatürde hekim ile hasta memnuniyeti arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar mevcuttur. Turgu ve diğerleri (2018) hekimlerin iş

doyumu ile hastaların memnuniyet düzeyleri arasında ilişkinin anlamlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Şakiroğlu ve Çayır (2022) hekimlerinin hastalarla görüşme ve ilişkisel empati yetenekleri ile birinci basamak sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet düzeyi arasında ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Tezcan ve diğerleri (2014) hekimin ilgi ve alakasının hastalarının memnuniyet düzeyini geliştirdiğini ileri sürmüşlerdir.

Sağlık bakımı arzının diğer önemli unsurlarından biri olan hemşirelerin *nezaket ve anlayışları ile sağlık bakım ve kontrollerine yönelik memnuniyetlerinin* orta ve iyi düzeyde olduğu görülmüştür. Bir başka ifade ile ilgili tarihler arasında tedavi gören hastalar; genel olarak hemşirelerin ilgi, alaka, nezaket ve bakımlarından memnuniyet duymaktadırlar. Elde edilen bu sonuç literatürle uyumludur. Hemşirelik bakımı ile hasta memnuniyeti arasında yüksek bir korelasyon bulunmaktadır (Beck ve Larrabee, 1996; Jacox vd., 1997). Acaroğlu ve diğerleri (2007) hastaların sağlık bakımlarının bireyselleştirilmesinin hemşirelik bakımından sağlanan memnuniyetin artmasını sağlayabileceğini ileri sürmüşlerdir. İpek Çoban ve Kaşıkçı (2014) çalışmalarında hastaların hemşirelik hizmetlerinden orta düzeyde memnuniyet duyduklarını tespit etmişlerdir. Şişe'nin (2013) çalışmasında ise hastaların, hemşirelik bakım hizmetlerine yönelik memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür.

Araştırmada elde edilen bir başka sonuç ise hekimler ve hemşireler dışındaki diğer sağlık çalışanlarının *hastalara yönelik ilgi ve tutumlarının* hastalar tarafından oldukça beğenildiğidir. Hastalar hekim ve hemşire dışındaki diğer sağlık meslek gruplarının ilgi ve tutumlarından genel olarak memnuniyet duymaktadırlar.

Bu çalışma özel bir hastanede bir aylık dönemi kapsayan bir araştırmadır. Çalışma özel hastaneden hizmet alan hastaların aldıkları sağlık hizmetinden ayrıca sağlık çalışanlarının ilgi, alaka, tutum ve davranışlarından genel olarak memnun olduklarını ortaya koymuştur. Araştırmacıların başka coğrafi bölgelerde özellikle kamu sektöründe memnuniyet düzeylerine yönelik çalışma yapmalarının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Acaroğlu, R., Şendir, M., Kaya, H. ve Sosyal, E., *Bireyselleştirilmiş Hemşirelik Bakımının Hasta Memnuniyeti ve Sağlığa İlişkin Yaşam Kalitesine Etkisi*, Florence Nightingale Journal of Nursing, 15 (59), 61-67, 2007.

[2] Beck, K. L., ve Larrabee, J. H., *Measuring Patients' Perceptions of Nursing Care*, Nursing Management, 27(9), 1996.

[3] İpek Çoban, G. ve Kaşıkçı, M., *Hastaların Hemşirelik Bakımını Algılayışları*, Florence Nightingale Journal of Nursing, 16(63), 165-171, 2014.

[4] Jacox, A.K., Bausell, B.R. ve Mahrenholz, D.M., *Patient Satisfaction with Nursing Care in Hospitals*. Outcomes Manage Nurs Practice, 1(1), 20–28, 1997.

[5] Lehrich, B. M., Goshtasbi, K., Brown, N. J., Shahrestani, S., Lien, B. V., Ransom, S. C., ... ve Oh, M.Y., *Predictors of Patient Satisfaction in Spine Surgery: A Systematic Review*, World Neurosurgery, 146, 1160, 2021.

[6] Mohiuddin, A.K., *An Extensive Review of Patient Health-care Service Satisfaction in Bangladesh*, Adesh University Journal of Medical Sciences & Research, 2(1), 5, 2020.

[7]Sağlık Bakanlığı Memnuniyet Anketleri Uygulama Rehberi (SB), https://hastane.ksu.edu.tr/depo/belgeler/Anket%20Uygulama%20Rehberi_1710261642248279.pdf (Erişim Tarihi:01.10.2022).

[8] Siripipatthanakul, S. ve Chana, P., *Service Marketing Mix (7Ps) and Patient Satisfaction in Clinics: A Review Article*, International of Trend in Scientific Research and Development, 5 (5), 842-850, 2021.

[9] Şişe, Ş., *Hastaların Hemşirelik Hizmetlerinden Memnuniyeti*, Kocatepe Tıp Dergisi , 14(2), 69-75, 2013.

[10] Şakiroğlu, F. ve Çayır, Y., *Aile Hekimlerinin Görüşme ve İlişkisel Empati Becerisinin Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyine Etkisi*. Türkiye Aile Hekimliği Dergisi, 26(3), 116-123, 2022.

[11] Tezcan, D., Yücel, M. H., Ünal, U. B. ve Edirne, T., *Üçüncü Basamak Sağlık Kuruluşunda Hasta Memnuniyeti*. Pamukkale Medical Journal, 7(1), 57, 2014.

[12] Turgu, S., Öztora, S., Çaylan, A. ve Dağdeviren, H.N., *Birinci Basamakta Hasta Memnuniyeti ve Hekim İş Doyumu ile İlişkisi.* Türkiye Aile Hekimliği Dergisi, 22(2), 78-91, 2018.

SAĞLIK HİZMETLERİNDE HASTANE TEDARİKÇİ ENTEGRASYONUNA ETKİ EDEN KRİTERLER[1]

Emine AYHAN[1], Doç.Dr. Mehmet AYTEKİN[2], Dr. Hakan GÜVENER[3]

[1]GAZİANTEP Üniversitesi, İİBF Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-8101-5479
[2]GAZİANTEP Üniversitesi, İİBF Fakültesi, ORCID ID: 0000-0001-5464-0677
[3] GAZİANTEP Üniversitesi, İİBF Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-9159-7708

ÖZET

Her geçen gün artan küresel rekabet, tüm sektörlerde tarafların tedarikçileri ile yakın ve entegre bir ilişki ihtiyacını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle tedarikçi entegrasyonu, tüm paydaşların ilişkiden faydalanması amacıyla karşılıklı işbirliği sağladığından, hem imalat hem de hizmet sektörlerinde verimliliğin önemli bir itici gücü olarak kabul edilmektedir. Sağlık hizmetlerinde tedarikçi entegrasyonu ise hem yaşam kalitesini doğrudan etkilemesi hem de ülke ekonomilerinin önemli bir kalemi olması açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu kapsamda bu çalışmada sağlık hizmetlerinde tedarikçi entegrasyonunu etkileyen kriterlere ilişkin kapsamlı bir literatür çalışması yapılmıştır. Bu amaçla Kasım 2021- Eylül 2022 tarihleri arasında ulusal ve uluslararası veri tabanları taranmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda, hastane tedarikçi entegrasyonunu etkileyen birçok kriterin bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bu kriterlerden hastane tedarikçi entegrasyonuna en fazla etkisi olduğu anlaşılan karşılıklı güven, bilgi teknolojilerinin etkin kullanımı, paydaşlar arasında bilgi paylaşımı, lojistik entegrasyon ve üst yönetim desteği boyutları ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hastane, Tedarikçi Entegrasyonu, Entegrasyon Kriterleri

[1] Bu çalışma, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yürütülen doktora tezinden türetilmiştir.

THE CRITERIA AFFECTING HOSPITAL SUPPLY INTEGRATION IN HEALTHCARE

ABSTRACT

Increasing global competition necessitates the need for a close and integrated relationship with the suppliers of the parties in all sectors. For this reason, supplier integration is accepted as an important driving force of efficiency in both the manufacturing and service sectors, as it provides mutual cooperation for all stakeholders to benefit from the relationship. On the other hand, supply integration in health services, is very important both in terms of directly affecting the quality of life and being an important item of the country's economies. In this context, a comprehensive literature study was carried out on the criteria affecting the integration of treatment into health services in this study. For this purpose, national and international databases were scanned between November 2021- September 2022. As a result of the examinations, it was determined that there were many criteria affecting hospital supplier integration. From these criteria, mutual trust, effective use of information technologies, information sharing among stakeholders, logistics integration and senior management support dimensions, which are understood to have the most impact on hospital supplier integration, were examined in detail.

Keywords: Hospital, Supplier Integration, Integration Criteria

1.GİRİŞ

Tedarikçi entegrasyonu, bir organizasyonun dâhili planlama, üretim ve tedarik süreçlerinin organizasyonununkilerle koordinasyonunu içeren köklü bir disiplin olan tedarik zinciri yönetimi alanında ortaya çıkan nispeten yeni bir araştırma alanıdır. Ancak artan küresel rekabet, işletmelerin tedarikçileri ile yakın ve bütünleşik bir ilişki ihtiyacını zorunlu kılmaktadır (Afshan ve Sindhuja, 2015: 472). Tedarikçilerle sıkı bir entegrasyon tüm işletmeler için uygun maliyetle kaliteli sonuçlar elde etmenin en ucuz yöntemlerinden biridir. Çalkantılı ve karmaşık rekabet ortamında işletmelerin daha fazla işbirliği için daha da fazla çaba harcamaları gerekmektedir. Çünkü alıcılar ve tedarikçiler arasındaki iyi yönetilen ortaklıklar, işletmeye işbirliği akıcılığına ulaşmak ve satın alma etkinliğini artırmak için fayda sağlayacaktır. Bu nedenle, işletme tedarikçi entegrasyonu, başarılı olmak için uygun koruma önlemleri ve koordinasyon mekanizmaları gerektirir. Entegrasyon seviyesi ne kadar yüksek olursa, tedarikçilerin proje karar vermedeki rolü o kadar büyük olacak, bu da farklı entegrasyon seviyelerinin projenin başarısı üzerinde belirgin etki yaratmasını sağlayacaktır (Buzzetto vd., 2020: 12).

Sağlık hizmetleri hizmet ekonomisinde önemli bir paya sahip olasına rağmen sağlık sektöründe tedarik zinciri ile ilgili süreç, imalat ve diğer hizmet sektörlerine göre göz ardı edilmiş bir durumdadır. İyi yönetilen tedarikçi entegrasyonunun köklü faydalarına ve sağlık endüstrilerinde iyi entegre edilmiş ve verimli bir tedarik zincirine sahip olma ihtiyacına rağmen, sağlık sektörü bu uygulamalarının benimsemesi yavaş olmaktadır (Al-Habahbeh, 2022: 22). Ancak yapılan araştırmalar etkin talep yönetimi, sipariş yönetimi, tedarikçi yönetimi, lojistik

yönetimi ve envanter yönetiminin maliyet tasarrufu potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir (Alshahrani vd., 2018: 27).

Sağlık hizmetleri için tedarikçi entegrasyonu, ürün, hizmet, bilgi, para ve karar akışlarının verimliliğini artırmak ve maksimum değer üretmek ve müşteri gereksinimlerini düşük maliyetle karşılamak amacıyla tedarikçilerle stratejik işbirliği ve organizasyon içi ve organizasyonlar arası süreçlerde işbirliği yönetimi sağlayacaktır (Ataseven ve Nair, 2017: 253). Sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimine ulaşmak için, alıcı-tedarikçi bağlamında tedarikçi entegrasyonu, bir üreticinin organizasyonlar arası stratejileri, uygulamaları ve süreçleri işbirlikçi, senkronize süreçler halinde yapılandırmak için tedarikçileriyle ortaklık derecesidir (Stević vd., 2020: 3). Bu nedenle sağlık sektöründeki kuruluşlar için tedarikçi seçimi çok önemlidir. Özellikle medikal endüstrisinde tedarikçi seçim sürecinde sürdürülebilirlik, stratejik olarak önemli bir konudur. Çünkü başarılı işletmeler için sürdürülebilir tedarikçilerin değerlendirilmesi ve doğru seçiminin yapılması iyi performans sonuçları doğuracaktır (Suraraksa ve Shin, 2019: 17).

Sağlık hizmeti sağlayıcılarından sağlık harcamalarının en çok yapıldığı kurum olarak hastanelerde maliyetlerinin büyük çoğunluğu arzla ilgilidir. Sağlık sektöründe tedarikçi entegrasyonu uygulamasının benimsenmesi, üretimde olduğu kadar öne çıkmasa da, hastaneler arasındaki sert rekabet, onları verimli bir tedarik yönetimine sahip olmaya zorlamaktadır (Rivard-Royer vd., 2002: 412).

Bu araştırmada sağlık hizmetlerinde hastane tedarikçi entegrasyonu kriterleri kapsamlı olarak incelenmiş ve hastane performansını etkileyen başlıca kriterlerden güven, bilgi teknolojisi, bilgi paylaşımı, lojistik entegrasyon ve üst yönetim desteği kriterleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Entegrasyon, tedarik zinciri yönetimi ile ilgili bir dizi çalışmanın tematik odak noktası olmuştur. Alıcı-tedarikçi entegrasyonuna hem satın alma profesyonelleri hem de ilişkisel pazarlama alanındaki akademisyenler arasında artan bir ilgi olmakla birlikte bu çalışmada tedarikçi entegrasyonu odak noktası olarak değerlendirilmiş ve bu alanda yapılan çalışmalar incelenmiştir.

2.1. Tedarikçi Entegrasyon Kriterleri

Tedarikçi entegrasyonu, dâhili satın alma-üretim ve harici tedarikçilerle ilgili girişimlerin bir kombinasyonunu içeren uygulamalar yoluyla gerçekleştirilir (Das vd., 2006: 565). Tedarikçi entegrasyonunu performans sonuçlarıyla ilişkilendirerek elde edilen karışık sonuçlar dikkate alındığında, 'dinamik' bir bileşen olarak kabul edilmektedir. Değişen ortamlara uyum sağlamak için tedarikçi entegrasyon yeteneği işletmeler için, sürdürülebilir bir rekabet avantajı yaratmak için kritik görülmektedir. Araştırmalar, tedarikçilerin uzmanlığını ve bilgisini kullanmanın bir alıcının öğrenme, uyum sağlama ve değişiklik yaratma yeteneğini etkilediğini göstermektedir (Vanpoucke vd., 2014: 2).

Tedarikçi entegrasyonu, alıcı performansını iyileştirmek için önemli bir yönetim stratejisi olarak kabul edilir. Bu perspektifte Danese'nin (2013) üretim tesislerinde tedarikçi

entegrasyonunun etkisini ve hızlı bir tedarik ağı yapısı oluşturmaya yönelik önlemlerin alıcı performansı üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmasında; tek başına tedarikçi entegrasyonu ve hızlı tedarik ağı yapısı uygulamalarının dikkate alınan performans hedefleri (verimlilik, programa ulaşma ve esneklik) üzerinde belirgin bir şekilde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmıştır (Danese, 2013: 1030).

He ve arkadaşlarının tedarikçi entegrasyonu, müşteri entegrasyonu ve yeni ürün performansı arasındaki karmaşık ilişkileri, güven teorisi altında üretim esnekliği ve hizmet yeteneğinin aracı rolleri aracılığıyla keşfetmeyi amaçladıkları çalışmada, hem tedarikçi entegrasyonunun hem de müşteri entegrasyonunun yeni ürün performansı üzerinde olumlu doğrudan etkileri olduğu görülmüştür (He vd., 2014: 260).

Hastane tedarikçi entegrasyonunun, bir hastane ve tedarikçileri arasında atıkların azaltılmasını, sağlık programlarının etkinliğinin artırılmasını, tıbbi tedavilerin başlatılmasını ve sonuç olarak hastanenin sağlığının artırılmasına yönelik nihai süreç senkronizasyonunu sağlayacağı düşünülmektedir (Msimangira, 2010: 3).

Alshahrani ve arkadaşlarının hastane-tedarikçi entegrasyonunun sağlık kuruluşlarının genel performansı üzerindeki etkisini inceledikleri araştırmalarında, hastane-tedarikçi entegrasyonunun hastane performansı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca bu etkilerin, hastanelerde yalın uygulamalar benimsendiğinde daha da belirgin hale geldiği gözlemlenmiştir (Alshahrani vd., 2018: 36).

Mandal ve Jha, yaptıkları çalışmada hastane-tedarikçi entegrasyonunun baskın sağlayıcıları olarak; işbirlikçi planlama, işbirlikçi yürütme ve işbirlikçi karar almanın hastane-tedarikçi entegrasyonunun baskın kolaylaştırıcıları olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, teknoloji oryantasyonunun hastane-tedarikçi entegrasyonu üzerindeki planlama ve uygulamanın etkisini olumlu yönde yumuşattığı bulunmuştur (Mandal ve Jha, 2018: 13).

Ali ve Siddiqui'nin tedarikçi entegrasyonunun Pakistan'daki hastanelerin performansı üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında belirledikleri hastane tedarikçi entegrasyonu kriterlerinden bilgi paylaşımı, bilgi teknolojisi ve maliyet düşürmenin hastane performansı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu, ancak lojistik entegrasyonun hastane performansı üzerinde daha az önemli etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlardır (Ali ve Siddiqui, 2020: 66).

2.1.1. Güven

Güven, sağlık hizmetleri tedarik zincirinde işbirliği ve koordinasyonun merkezinde yer alır. TZY'nde ortaklar, tüm tarafların riskleri ve kârları paylaştığı verimli ve uzun vadeli bir ilişki arar. Böyle bir ilişkiyi yolunda tutmak, sürekli çaba, iletişim ve zaman gerektirir. Güven, sorunları çözmek ve izleme faaliyetleriyle ilgili maliyetleri azaltmak için güvenilir bir araç olabilir (Ambrose vd., 2010: 3).

İlişkisel teori, güvenin ortakların ilişkilerinin gayri resmi bir kontrol yöntemi olarak kabul edildiğini ileri sürer. Ayrıca, bu teori, güvenin gerçekten de bir iş ortaklığında işleri düzende tutmanın en değerli ve yine de ucuz yolu olduğunu iddia etmektedir (Chen vd., 2013: 405). Tedarik zinciri taraflarının ilişkilerinde güvenin birçok faydası vardır. Güven, diğer tedarik zinciri ortaklarının faaliyetleri üzerindeki kontrol ve denetim zamanını, maliyetini ve

çabasını azaltmaya yardımcı olmaktadır (Vieira vd., 2013: 266)). Ek olarak, güvenin tedarik zinciri işbirliğini geliştirmesi ve rekabet avantajına ve uzun vadeli ilişkilere yol açması beklenmektedir (Jones vd., 2010: 705).

Güven tedarik zinciri yönetimi çabalarının hayati kilit başarı faktörlerinden biri olarak kabul edildiğinden, hem risklerin hem de faydaların paylaşımını kolaylaştırdığı için tedarik ortaklığında güvenin esas olması nedeniyle yöneticiler güvene özel önem vermelidir (Ab Talib vd., 2015: 256). Sağlık hizmetleri tedarik zincirinde güvenilir tedarikçilerin önemini artıran şey, hastaların yaşamlarının ve sağlığının sağlık süreçlerinin nihai sonuçları olduğu gerçeğidir. Hem hastane hem de tedarikçi karşılıklı değerler ve faydalar elde ettiğinden güven, stratejik ilişkiyi ve entegrasyonu geliştirmektedir (Ambrose vd., 2010: 14).

Sutanto ve Japutra'nın Endonezya'da tedarik zinciri entegrasyonu ve güvenin tedarik zinciri performansı üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmalarında güvenin, hem tedarik zinciri entegrasyonunun hem de güvenin performans üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Sutanto ve Japutra, 2021: 221).

Alshurideh ve arkadaşları Ürdün'deki gıda ürünleri üreticileri ile yaptıkları çalışmada tedarikçi entegrasyonun kurumsal performansı nasıl etkilediği ve işletmede etkili bir unsur olarak güvenin düzenleyici rolünü incelenmişlerdir. Bulgular, tedarikçi entegrasyonunun tüm yönlerinin örgütsel performans üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymuş ve güvenin tedarik zinciri ortaklarının entegrasyonu ve örgütsel performans arasındaki ilişki üzerinde önemli bir düzenleyici etkisi olduğunu göstermiştir (Alshurideh vd., 2022: 1199).

2.1.2. Bilgi Teknolojisi

Birçok araştırma için bilgi değerli bir lojistik kaynağıdır ve bilgi akışının bir değer zincirindeki malzeme akışına eşit derecede önemli olduğu haklı olarak kabul edilmiştir. Yine birçok çalışmada fiziksel envanterler için bilgiyi ikame ederek, bilgi teknolojisi kullanımının firmayı rakiplerinden ayırabileceğini öne sürülmüştür. Bu bağlamda Paulraj ve Chen 200'den fazla firmadan toplanan verileri kullanarak stratejik alıcı-tedarikçi ilişkilerinin ve bilgi teknolojisinin bir firmanın dış lojistik entegrasyonu ve çeviklik performansı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Sonuç bilgi teknolojisinin sadece dış lojistik entegrasyonu üzerinde doğrudan bir etkisi olmadığını, aynı zamanda stratejik alıcı-tedarikçi ilişkileri ve dış lojistik entegrasyonu arasındaki ilişkiyi de yumuşattığını ortaya koymuştur (Paulraj ve Chen, 2007: 10).

Sing ve arkadaşları satın alma ve tedarik zinciri yöneticilerinden topladıkları verilerle bilgi teknolojilerinin entegrasyonu, güven ve ilişkisel yönetimin varlığının ötesinde performansı artırdığı, güvenin güçlü varlığının ötesinde ilişkisel yönetimi doğrudan geliştirdiğini gözlemlemişlerdir. Bu bulgular, bilgi teknolojilerinin durağan olmadığı ve bir dizi ilgili faktörle tedarik zinciri performansının arttırılmasında aktif bir rol oynadığı fikrini doğrulamaktadır (Singh ve Teng, 2016: 296).

Rekabetçi baskıların meydan okuduğu ve bilgi teknolojileri tarafından etkinleştirilen kuruluşlar, tedarik zinciri genelinde paylaşan, işbirliği yapan ve toplu kararlar alan stratejik ortaklıklar oluşturmaktadır. Bu fikrinden yola çıkarak Alshahrani ve arkadaşlarının yaptığı çalışma sonucu; tedarik zinciri ortaklarını birbirine bağlayan elektronik bağlantılar şeklindeki

bilgi teknolojileri yapılarının, ilişki yapısını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır (Alshahrani vd., 2018: 36).

Agyabeng-Mensah ve arkadaşları yaptıkları çalışmada, lojistik bilgi teknolojisini benimseyen firmaların, müşteri memnuniyetini arttırdığı ve tedarikçilerle hem iç hem de dış entegrasyon yoluyla performanslarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Agyabeng-Mensah vd., 2019: 37).

2.1.3. Bilgi Paylaşımı

Bilgi alışverişi, tedarik zinciri ortaklarına gerekli ürünleri sağlama ve zamanında teslimatları artırırken döngü sürelerini azaltma yeteneğini olumlu yönde etkilemektedir (Baihaqi ve Sohal, 2013: 743; Ye ve Wang, 2013: 370).

Bir hastanenin ana tedarikçileri arasındaki doğrudan ve sık bilgi alışverişi, tedarik zinciri ortaklarının envanter izleme, sipariş verme ve üretim çizelgeleme gibi işbirlikçi planlama faaliyetlerini geliştirmesine yardımcı olacaktır. Başka bir deyişle, hastanenin tedarik zinciri entegrasyonunu başarabilmesi için kilit tedarikçilerle bilgi alışverişi gereklidir (Chen vd., 2013: 395).

Tedarik zinciri ortakları arasında bilgi paylaşımı, güvenlik açıklarını belirlemeye çalışan kuruluşlar için esastır. Bilgi paylaşımı, yöneticilerin birden fazla kaynaktan veri toplamasını ve koordineli karar verme çabalarına girmesini sağlamaktadır (Hohenstein vd., 2015: 92).

Üreticiler, tedarikçiler ve müşteriler arasında veri paylaşımı, piyasa değişkenliğine karşı reaktivite sağlamak için çok önemlidir (Nakasumi, 2017: 140). Huo ve arkadaşlarının bilgi paylaşımının farklı tedarik zinciri öğrenimi türleri (iç, tedarikçi ve müşteri öğrenimi) üzerindeki etkisini ve bunların esneklik performansı üzerindeki etkilerini ampirik olarak araştırdıkları çalışmalarında, bilgi paylaşımının tedarik zinciri öğreniminin üç boyutunu da geliştirdiği sonucuna ulaşmışlardır (Huo vd., 2021: 1411).

2.1.4. Lojistik Entegrasyon

Lojistik entegrasyonu, tedarik hizmet sağlayıcılarına ayrı bir varlıktan ziyade tedarik zincirinin ayrılmaz bir parçası olarak hizmet etme fırsatı sağlamaktadır (Marchet vd., 2018: 2). Lojistik faaliyetlerin organizasyonel sınırlar boyunca entegrasyonu, müşteri firmasının bilgi ve bilgi eksikliğinden kaynaklanan tedarik zinciri belirsizliklerini azaltmasına yardımcı olmaktadır (Wiengarten vd., 2016: 361).

Alshahrani ve arkadaşları hastane-tedarikçi entegrasyonunun sağlık kuruluşlarının genel performansı üzerindeki etkisi için kapsamlı bir kavramsal model geliştirmek amaçlı Suudi Arabistan'daki kamu ve özel hastaneden veri toplanmışlardır. Nihayetinde lojistik entegrasyonun da diğer belirlenen entegrasyon kriterleri gibi hastane performansı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu ve bu etkinin hastanelerde yalın uygulamaları benimserken daha da dikkat çekici olduğu gözlemlenmiştir (Alshahrani vd., 2018: 30).

Alkhaldi ve Abdallah'ın (2019) Ürdün'deki özel hastanelerden topladığı verilerle yapmış oldukları araştırmada, sağlık hizmetleri sunumunda lojistik entegrasyonun hastane

performansını önemli ölçüde ve olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır (Alkhaldi ve Abdallah, 2019: 12).

Mekhum'un tedarik zinciri performansının aracı rolü ile Tayland imalat firmasının sürdürülebilir performansında tedarik zinciri entegrasyonunun rolünü incelemek amacıyla fabrika müdürleri ve tedarik zinciri yöneticilerinden topladığı verilerle yaptığı araştırmada, iç entegrasyon ve lojistik entegrasyonun, üretim organizasyonlarının sürdürülebilir performansını olumlu yönde etkilediği bulunmuştur (Mekhum, 2020: 212).

2.1.5. Üst Yönetim Desteği

Tedarik zinciri bağlamında, kaynak tahsisi ve acil durum planlaması gibi alanlarda üst yönetim desteğinin rolü büyüktür. Üst yönetim, şirketlerinin tedarik zincirindeki konumu hakkında net bir görüşe sahiptir ve bu konumdan nasıl yararlanılacağını bilir. Aslında tüm yönetim girişimlerinin başarılı olması için üst yönetimin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır (Sandberg ve Abrahamsson, 2010: 17).

Zhao ve arkadaşları tedarikçi entegrasyonu, iç entegrasyon ve müşteri entegrasyonunun firmaların finansal performansına nasıl katkı sağladığı veya engellediği incelenmişler ve kaynak temelli görüş ile işlem maliyeti ekonomisini birleştirerek bu süreçte üst yönetim desteğinin tamamlayıcı rollerini araştırmışlardır. Sonuç olarak, firmaların tedarik zinciri entegrasyonu aracılığıyla finansal performansı daha etkin bir şekilde iyileştirmeleri için üst yönetim desteğinin önemli rollerine odaklanmaları gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Zhao vd., 2015: 9).

Kang ve arkadaşlarının Güney Kore'de imalat sektöründe yaptıkları çalışmada, tedarik sürecinde üst yönetim desteği ve bilgi teknolojileri yetkinliğinin, tedarikçi entegrasyonu ve tedarik zinciri işbirliği ile pozitif olarak ilişkili olduğu görülmüştür (Kang ve Moon, 2016: 314).

Mandal'ın tedarik zinciri direncinin etkinleştiren faktörler olarak tedarik yeniliği, üst yönetimin desteği ve kaynak kullanımının önemini araştırdığı çalışmasında, üst yönetim desteğinin tedarik zinciri direncini olumlu yönde etkilediğini görmüştür (Mandal, 2020: 1574).

Zimbabwe, Harare'deki kamu alım kuruluşlarına özel atıfta bulunarak, kamu sektörü tedarik zinciri yönetimi uygulamalarının uygulanmasında üst yönetim desteğinin rolünü araştırdığı çalışmasında, üst yönetimin desteğinin, kamu alım kurumlarında tedarik zinciri yönetimi uygulamalarının başarılı bir şekilde uygulanmasını ve tedarikçi entegrasyonunu büyük ölçüde etkileyeceği sonucuna ulaşmıştır (Kagande vd., 2021: 41).

3. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Yapılan literatür taraması sonuçları, imalat sektöründe işletmelerin tedarikçileri ile entegrasyonuna ilişkin çok sayıda çalışma yapıldığını ancak sağlık hizmetleri bazında bu konuda yapılan incelemelerin nispeten daha az olduğunu göstermektedir. Ancak sağlık hizmetlerinde tedarikçi entegrasyonu sağlığın vazgeçilemez ve ertelenemez olması, doğrudan insan hayatına dokunması nedeni ile oldukça önemlidir. Çünkü hem sermaye yoğun hem de emek yoğun bir sektör olan sağlık kurumları, fiziksel, ruhsal ve sosyal olmak üzere çok boyutlu olarak sağlığın teşviki ve geliştirilmesini, insanlığın refahı ve sürdürülebilir ekonomik ve sosyal

kalkınmayı etkilemektedir (Mathur vd., 2018: 267). Özellikle de yakın zamanda yaşanan Covid 19 salgını gibi olası kriz dönemlerinde sağlığın ve sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından sağlık sunucularının tedarikçileri ile entegrasyonun ne kadar önemli olduğu çok daha iyi anlaşılmıştır.

Literatür sonuçları işletmelerin tedarikçileri ile entegrasyonu sağlayan çok sayıda kriter olduğunu göstermekle birlikte hastane tedarikçi entegrasyonunda tedarikçilerle güven ilişkisinin olmasının, karşılıklı bilgi paylaşımının sağlanmasının, bu bilgi ve iletişimde entegre bilgi teknolojilerinin kullanılmasının, istenilen yer ve zamanda ihtiyaç duyulan malzeme ve ekipmanların temini için lojistik entegrasyonun ve üst yönetim desteğinin önemli bir belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu kriterlerin hâkim olduğu ilişkilerde sağlık hizmeti sunumu ve kurumun işleyiş performanslarında kabul edilir orana artış olduğu da gözlemlenmiştir.

Sağlık hizmetleri ertelenemez olduğu gibi kriz dönemi de dâhil tüm koşullarda temini zorunlu bir ihtiyaçtır. Sağlık hizmetlerinde hem tedarikçi entegrasyonu hem de tedarik zinciri borunca tüm paydaşlarla entegrasyonun önemi ve performansa etkisine ilişkin yeni araştırmalar yapılması, sağlık hizmeti sunucularının ve yöneticilerinin doğru kararlar almaları adına faydalı olacaktır. Ayrıca olası kriz dönemlerinde karşılaşılabilecek risklerle başa çıkabilme adına bu alanda yapılan çalışmalar karar vericilere yol gösterecek gerek kurum ve gerekse ülke ekonomisine faydalı olacak kararlar almalarını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

[1] Ab Talib, M. S., Hamid, A. B. A., ve Thoo, A. C., Critical success factors of supply chain management: A literature survey and Pareto analysis, *EuroMed Journal of Business*, 2015.

[2] Afshan, N., ve Sindhuja, P., Supply chain integration in healthcare industry in India: Challenges and opportunities, *Journal for Global Business Advancement*, *8*(4), 469-478, 2015.

[3] Agyabeng-Mensah, Y., Ahenkorah, E. N. K., ve Osei, E., Impact of logistics information technology on organisational performance: Mediating role of supply chain integration and customer satisfaction, *Journal of Supply Chain Management Systems*, *8*(4), 30-43, 2019.

[4] Al-Habahbeh, S. J., *The effects of supply chain integration on supply chain capabilities.* (Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi, 2022.

[5] Ali, A., ve Siddiqui, D. A., The Impact of Hospital Supplier Integration on Hospital Performance in Pakistan, *Malaysian Journal of Medical and Biological Research*, *7*(1), 59-68, 2020.

[6] Alshahrani, S., Rahman, S., ve Chan, C., Hospital-supplier integration and hospital performance: evidence from Saudi Arabia, *The international journal of logistics management*, 2018.

[7] Alshurideh, M., Kurdi, B., Alzoubi, H., Obeidat, B., Hamadneh, S., ve Ahmad, A., The influence of supply chain partners' integrations on organizational performance: The moderating role of trust, *Uncertain Supply Chain Management*, *10*(4), 1191-1202, 2022.

[8] Ambrose, E., Marshall, D., ve Lynch, D., Buyer supplier perspectives on supply chain relationships, *International journal of operations & production management*, 2010.

[9] Ataseven, C., ve Nair, A., Assessment of supply chain integration and performance relationships: A meta-analytic investigation of the literature. *International journal of production economics*, *185*, 252-265, 2017.

[10] Baihaqi, I., ve Sohal, A. S., The impact of information sharing in supply chains on organisational performance: an empirical study, *Production planning & control*, *24*(8-9), 743-758, 2013.

[11] Buzzetto, R. R., Bauli, M. R., ve Carvalho, M. M. D., The key aspects of procurement in project management: investigating the effects of selection criteria, supplier integration and dynamics of acquisitions, *Production*, *30*, 2020.

[12] Chen, D. Q., Preston, D. S., ve Xia, W. Enhancing hospital supply chain performance: A relational view and empirical test, *Journal of operations management*, *31*(6), 391-408. doi:10.1016/j.jom.2013.07.012, 2013.

[13] Danese, P., Supplier integration and company performance: A configurational view, *Omega*, *41*(6), 1029-1041, 2013.

[14] Das, A., Narasimhan, R., ve Talluri, S., Supplier integration—finding an optimal configuration, *Journal of operations management*, *24*(5), 563-582, 2006.

[15] He, Y., Lai, K. K., Sun, H., ve Chen, Y., The impact of supplier integration on customer integration and new product performance: The mediating role of manufacturing flexibility under trust theory, *International journal of production economics*, *147*, 260-270, 2014.

[16] Hohenstein, N.-O., Feisel, E., Hartmann, E., ve Giunipero, L., Research on the phenomenon of supply chain resilience: a systematic review and paths for further investigation, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 2015.

[17] Huo, B., Haq, M. Z. U., ve Gu, M., The impact of information sharing on supply chain learning and flexibility performance, *International journal of production research*, *59*(5), 1411-1434, 2021.

[18] Jones, S. L., Fawcett, S. E., Fawcett, A. M., ve Wallin, C., Benchmarking trust signals in supply chain alliances: moving toward a robust measure of trust, *Benchmarking: An International Journal*, 2010.

[19] Kagande, D., Madzikanda, D., Sandada, M., ve Taderera, F., The role of top management support in the implementation of public sector supply chain management in the public sector in Harare, Zimbabwe, *African Journal of Management Research*, *28*(1), 41-57, 2021.

[20] Mandal, S., ve Jha, R. R., Exploring the importance of collaborative assets to hospital-supplier integration in healthcare supply chains, *International journal of production research*, *56*(7), 2666-2683, 2018.

[21] Marchet, G., Melacini, M., Perotti, S., ve Sassi, C., Types of logistics outsourcing and related impact on the 3PL buying process: empirical evidence, 2018.

[22] Mathur, B., Gupta, S., Meena, M. L., ve Dangayach, G., Healthcare supply chain management: literature review and some issues, *Journal of Advances in Management Research*, 2018.

[23] Msimangira, K. A., *Supply chain integration, supplier commercial relationships, and order fulfilment practices in public hospitals*, PhD Thesis, Auckland University of Technology, New Zealand, 2010.

[24 Nakasumi, M. *Information sharing for supply chain management based on block chain technology*. Paper presented at the 2017 IEEE 19th conference on business informatics (CBI), 2017.

[25] Paulraj, A., ve Chen, I. J., Strategic Buyer-Supplier Relationships, Information Technology and External Logistics Integration, *The journal of supply chain management*, *43*(2), 2-14, 2007. doi:10.1111/j.1745-493X.2007.00027.x

[26] Rivard-Royer, H., Landry, S., ve Beaulieu, M., Hybrid stockless: a case study: Lessons for health-care supply chain integration. *International journal of operations & production management*, 2002.

[27] Sandberg, E., ve Abrahamsson, M., The role of top management in supply chain management practices, *International journal of retail & distribution management*, *38*(1), 57-69, 2010. doi:10.1108/09590551011016331

[28] Singh, A., ve Teng, J. T., Enhancing supply chain outcomes through Information Technology and Trust, *Computers in human behavior*, *54*, 290-300, 2016.

[29] Stević, Ž., Pamučar, D., Puška, A., ve Chatterjee, P., Sustainable supplier selection in healthcare industries using a new MCDM method: Measurement of alternatives and ranking according to COmpromise solution (MARCOS), *Computers & Industrial Engineering*, *140*, 106231, 2020.

[30] Suraraksa, J., ve Shin, K. S., Comparative analysis of factors for supplier selection and monitoring: The case of the automotive industry in Thailand. *Sustainability*, *11*(4), 981, 2019.

[31] Sutanto, J., ve Japutra, A., The Impact of Supply Chain Integration and Trust on Supply Chain Performance: Evidence from Indonesia Retail Sector. *International Journal of Economics and Business Administration, IX (1)*, 211-224, 2021.

[32] Vanpoucke, E., Vereecke, A., ve Wetzels, M., Developing supplier integration capabilities for sustainable competitive advantage: A dynamic capabilities approach. *Journal of operations management*, *32*(7-8), 446-461, 2014.

[33] Vieira, L. M., Paiva, E. L., Finger, A. B., ve Teixeira, R., Trust and supplier-buyer relationships: an empirical analysis. *BAR-Brazilian Administration Review*, *10*, 263-280, 2013.

[34] Wiengarten, F., Humphreys, P., Gimenez, C., ve McIvor, R., Risk, risk management practices, and the success of supply chain integration. *International journal of production economics*, *171*, 361-370, 2016. doi:10.1016/j.ijpe.2015.03.020

[35] Ye, F., ve Wang, Z., Effects of information technology alignment and information sharing on supply chain operational performance. *Computers & Industrial Engineering*, *65*(3), 370-377, 2013.

[36] Zhao, G., Feng, T., ve Wang, D., Is more supply chain integration always beneficial to financial performance? *Industrial marketing management*, *45*(1), 162-172, 2015. doi:10.1016/j.indmarman.2015.02.015

ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE ÇALIŞAN PERFORMANSI İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ: HEMŞİRELER İLE BİR ALAN ÇALIŞMASI

Prof. Dr. Özgür DEMİRTAŞ

Ayşegül SOYKÖK

[1]Kayseri Üniversitesi, SBBF, Sağlık Yönetimi Bölümü/ / ORCID: 0000-0002-2495-2124

[2]Kayseri Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi/ /ORCID: 0009-0007-0104-4039

ÖZET

Bu çalışmanın amacı hemşirelerde örgütsel sessizlik ve çalışan performansı ilişkilerini incelemektir. Çalışmada ayrıca bu kavramların demografik özelliklerine göre de farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Araştırma değişkenlerinin ölçümü için daha önce literatürde geçerlilik ve güvenilirlikleri onaylanmış ölçeklerden yararlanılmıştır. Araştırma örneklemini Kayseri İlinde sağlık çalışanları olarak görev yapan hemşireler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılmaya gönüllü 104 hemşire ile çalışma verileri Nisan 2023 de toplanmıştır. Analiz sonuçlarında hemşirelerde örgütsel sessizliğin çalışan performansını negatif olarak etkilediği bulunmuştur.

ANAHTAR KELİMELER: Örgüt, Örgütsel Sessizlik, Çalışan Performansı

THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL SILENCE AND EMPLOYEE PERFORMANCE IN NURSES

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the relationships between organizational silence and employee performance in nurses. In this study, it was also investigated whether these concepts differ according to their demographic characteristics. For the measurement of research variables, scales whose validity and reliability were approved in the literature were used. The research sample consists of nurses working as health workers in Kayseri Province. The study data were collected in April 2023 with 104 nurses who volunteered to participate in the research. As a result of the analysis, it was found that organizational silence in nurses negatively affected work performance.

Keywords: Organization, Organizational Silence, Employee Performance

GİRİŞ

Günümüz örgütleri için çalışanlarını daha iyi tanımak, anlamak ve demokratik bir anlayışla yönetmek önemli bir konu halini almıştır. Çalışanların yönetime katkıda

bulunabilmeleri için düşüncelerini, görüşlerini ve eleştirilerini dile getirme konusunda özgür olmaları beklenmektedir (Algın, 2014). Örgütsel Sessizlik "iş ile ilgili fikir, bilgi ve görüşlerin ifade edilmesinden bilinçli olarak kaçınma" olarak tanımlanmaktadır (Dyne, Ang, & Botero, 2003). Sessizlik ile ilgili olumlu görüş ve söylemlerden yola çıkarak örgütsel sessizliğin de her zaman olumlu bir anlam ifade içermesini beklemek yanlış olacaktır. Örgütsel sessizlik bazen çalışma performansını artırabilirken kimi zamanda azaltabilmektedir.

Çalışanların iş yerinde işlerine yönelik yaptıkları bütün davranışlar onların performans göstergesi olarak değerlendirmeye alınmaktadır. Bu bakımdan incelendiğinde, çalışanların örgüt hakkında olumlu veya olumsuz söylemleri, hareketleri, örgüt yararına gerçekleştirdikleri faaliyetlerin tümü onların performans düzeyini belirleyen bir araç olarak karşımıza çıkacaktır (Şehitoğlu & Zehir, 2010).Bu kapsamda çalışmamızdaki amacımız hemşirelerde örgütsel sessizliğin çalışan performansı ile olan ilişkisini incelemektir. Ayrıca çalışmada örgütsel sessizlik ve performans düzeylerinde demografik değişkenlere göre bir fark olup olmadığı da araştırılmaktadır.

KAVRAMSAL ÇERCEVE VE LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Örgütsel sessizlik, örgütsel sorunlar hakkında görüş ve endişelerini dile getirememe olarak tanımlanmaktadır (Çakıcı, 2007). Örgütsel sessizlik kavramının temelinde insanlar örgütsel ortamlarda, ne zaman ve neden sessiz kalmayı seçer, ne zaman ve neden sesini çıkartmayı tercih eder sorusu vardır. Çalışanlar bazen konuşmayı, bazen sessiz kalmayı tercih eder. Ancak neden ve nasıl sessizleştiklerini, örgütle ilgili sorunları kiminle konuştuklarını anlamak gerekir. Eğer çalışanların neden sessizliği tercih ettikleri anlamlandırılırsa, nasıl sessiz kalındığı da anlaşılabilir (Algın, 2014).Yapılan çeşitli araştırmalarda örgüt yöneticilerinin, kendi fikirlerini desteklemeyen görüşlere sıcak bakmadıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda, korku ve sindirme kültürünün baskın olduğu örgütlerde çalışanlar, sessiz kalmaya mecbur bırakılırlar. Özellikle, kamu örgütlerinde işler, fikirler her zaman üst yönetimin kontrolündedir (Clapham & Clooper, 2005).

Çalışan performansı, araştırmacılar için olduğu kadar örgütler, yöneticiler ve çalışanlar içinde temel bir olgudur. Nitekim örgütlerin kurumsal hedeflerine ulaşabilmeleri ve içinde bulundukları sektörde rekabet gücü kazanabilmeleri için, yaptıkları işte yüksek performans gösteren çalışanlara ihtiyaçları vardır. Çalışan performansının yüksek olması, örgütler için olduğu kadar çalışanlar içinde önemlidir. İşlerini gereği gibi yapmaları ve başarı sağlamaları, kişiler için gurur, beceri ve tatmin kaynağı olduğu gibi; çalışan performansı, daha yüksek gelir, daha iyi bir kariyer ve sosyal itibar gibi bireyler için önem taşıyan birçok iş sonucunun da temel koşuludur (Yelboğan, 2006).

Çalışan Performansına olumsuz etkiler yapan örgütsel sessizliği önlemek ve azaltmak, çalışanların karar verme, geri bildirimde bulunma ve gerektiğinde konuşmaları sağlamak için daha açık ve daha katılımcı bir örgüt iklimine gereksinimi vardır. Bunun için çalışanların örgütsel konular hakkında konuşabilecekleri yapısal ve sosyal mekanizmaların teşvik edici olması ve biçimsel ortamların oluşturulması gerekir (Huang, 2005).

Sağlığın birey ve toplum üzerindeki etkisinin çok fazla oluşu sağlık sektörünü diğer sektörler içinde öncelikli konuma getirmiştir. Sağlık hizmetlerinin kaliteli, çözümcü, hızlı verilmesi de sektör öncülerinin öncelikli hedeflerindendir. Beklenilen bu hizmetlerin sektörde etkin rol oynayan, sağlığın her alanında var olan hemşirelerin eşliğinde verilmesi, bu meslek grubunun örgütsel konulardaki yorum ve değerlendirmeleri ile daha faydalı çıktılar ve performans sonuçları ile neticeleneceği düşünülmektedir.

Yapılan literatür araştırmalarında örgütsel sessizlik ve çalışan performansı arasında negatif ilişki olduğuna yönelik çeşitli bulgular mevcuttur (Kılınç, 2012; Tayfun & Çakır, 2013)

Bu kapsamda yukarıda verilen literatür bulguları ışığında çalışmanın hipotezi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Hipotez: Hemşirelerde örgütsel sessizlik ve çalışan performansı arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Araştırmamın evrenini Kayseri ilinde sağlık kuruluşlarında çalışan hemşireler oluşturmaktadır. Örneklem olarak da çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden 104 hemşireden online anket yoluyla veriler toplanmıştır.

Ölçekler

Çalışmada 14 ifadeden oluşan Van Dyne, Ang ve Botero(2003) makalesine dayanarak, ülkemizde Şehitoğlu ve Zehir (2010) tarafından geliştirilip, güvenilirlik çalışması yapılmış olan "Örgütsel Sessizlik Ölçeği" ve Kılınç (2012) tarafından kullanılan 6 ifadeden oluşan "Çalışan Performansı Ölçeği" kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya ait demografik bulgular aşağıdaki **Çizelge 1**'de sunulmuştur.

Çizelge 1: Frekans Analizi Sonuçları

	DEMOGRAFİK VERİLER	SIKLIK	YÜZDE
CİNSİYET	Kadın	87	83.7
	Erkek	17	16.3
YAŞ	21-30 Yaş Arası	40	38,5
	31-40 Yaş Arası	53	51
	41 Yaş ve Üzeri	11	10,6
MEDENİ DURUM	Evli	80	76,9
	Bekar	24	23,1
ÖĞRENİM DURUMU	Lise	4	3,8
	Önlisans	9	8,7
	Lisans	64	61,5

	Yüksek Lisans ve Üzeri	27	26
ÇALIŞMA SÜRESİ	1-5 Yıl Arası	26	25
	6-10 Yıl Arası	17	16,3
	11-15 Yıl Arası	46	44,2
	16-20 Yıl Arası	7	6,7
	21 Yıl ve Üzeri	8	7,7
HALEN ÇALIŞMAKTA OLDUĞU KURUMDA ÇALIŞMA SÜRESİ	1-5 Yıl Arası	64	61,5
	6-10 Yıl Arası	19	18,3
	11-15 Yıl Arası	16	15,4
	16-20 Yıl Arası	3	2,9
	21 Yıl ve Üzeri	2	1,9
AYLIK GELİR	8500TL-11999TL	5	4,8
	12000TL-14999TL	19	18,3
	15000TL ve Üzeri	80	76,9

Yukarıdaki çizelge sonuçlarına göre çalışmada 17 erkek 87 kadın katılımcı bulunmaktadır. Bu katılımcıların yaş ortalamaları 21-41 yaş ve üzeridir. Çalışmaya katılanların %76,9'u evli, %23,1' i ise bekârdır. Araştırmaya katılanların eğitim düzeyleri %3,8 Lise, %8,7 Ön lisans, 61,5 Lisans, %26 ise lisansüstüdür. Katılımcıların ağırlıklı olarak lisans mezunu olduğu görülmektedir. Çalışma yılları bakımından en büyük çoğunluğu %44,2 ile 11-15 yıl aralığında çalışanlar almıştır. Halen çalışmakta olduğu kurumda çalışma süresinde çoğunluğu ise %61,5 ile 1-5 yıl aralığı almıştır. Aylık gelir düzeyleri ise %76,9 ile 15000 tl ve üzeridir.

Aşağıdaki Çizelge 2'de ise çalışmaya ait korelasyon analizi bulguları verilmektedir.

Çizelge 2: Korelasyon Çizelgesi

	Ortalama	Standart Sapma	Örgütsel Sess.	Çalışan Perf.	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Öğrenim Durumu	Çalışma Süresi	Çalışma Süresi	Aylık Gelir
Örgütsel Sessizlik	2,2060	0,5288	1								
Çalışan Perfor.	4,0705	0,5355	-0,335**	1							
Cinsiyet	1,16	0,372	0,123	0,063	1						
Yaş	1,72	0,645	0,014	-0,032	0,232*	1					
Medeni Durum	1,23	0,423	0,151	-0,072	0,128	-0,437**	1				
Öğrenim Durumu	3,10	0,704	0,134	0,072	-0,061	0,252**	-0,140	1			

Çalışma Süresi	2,56	1,164	-0,155	0,087	0,169	0,894**	-0,539**	0,206*	1		
Çalışma Süresi	1,65	0,973	-0,007	-0,170	0,212*	0,618**	-0,252**	0,134	0,609**	1	
Aylık Gelir	2,72	0,548	-0,125	0,167	-0,060	0,135	-0,97	0,322**	0,200*	0,127	1

Yukarıdaki çizelge sonuçlarına göre örgütsel sessizlik ve çalışan performansı arasında negatif yönde bir ilişki (r=-0,335; p<0,05) olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Demografik veriler ile hem çalışan performansı hem de örgütsel sessizlik arasında anlamlı korelasyonlar tespit edilmemiştir.
Aşağıdaki çizelgede çalışmanın hipotezini test etmeye yönelik regresyon bulgularına yer verilmiştir.

Çizelge 3: Regresyon Analizi

Model Özeti

Model	R	R2	Düzeltilmiş R2	Std Hata	İstatistikler					Durbin-Watson
					R2 Değişimi	F Değişimi	df1	df2	F Değişimi Anlamlılığı	
1	,335[a]	,112	,103	,50712	,112	12,860	1	102	,001	2,151

a. Tahmin Ediciler: (Sabit), Örgütsel Sessizlik
b. Bağımlı Değişken: Çalışan Performansı

Katsayılar

Model		Unstandardize Katsayılar		StandardizeKatsayılar	t	Anlamlılık
		B	Std. Error	Beta		
1	(Sabit)	4,818	,214		22,485	,000
	Örgütsel Sessizlik	-,339	,094	-,335	-3,586	,001

a. Bağımlı Değişken: Çalışan Performansı

Yukarıdaki regresyon analizi sonuçları çalışmanızın hipotezini destekler nitelikte olup örgütsel sessizliğin çalışan performansını negatif olarak etkilediğini ifade etmek mümkündür (β=-0,335; p<0,05).

Çalışmada ilave olarak demografik değişkenler itibariyle örgütsel sessizlik ve çalışan performansı kapsamında bir farklılık olmadığını tespit etmeye yönelik analiz bulguları da aşağıda özetlenmiştir.

- Cinsiyete göre örgütsel sessizlik (p=0,212>0,05) ve çalışma performansı algısında anlamlı fark yoktur (p=0,522> 0,63)
- Yaş ile örgütsel sessizlik (p=0,087>0,05) ve çalışma performansı algısında (p=0,848> 0,05) anlamlı fark yoktur.
- Öğrenim durumuna göre örgütsel sessizlik (p=0,496>0,05) ve çalışma performansı algısında anlamlı fark yoktur (p=0,137> 0,05)
- Medeni durum ile örgütsel sessizlik (p=0,268>0,05) ve çalışma performansı arasında anlamlı bir fark yoktur (p=0,640>0,05)
- Aylık Gelir ile örgütsel sessizlik (p=0,392>0,05) ve çalışma performansı (p=0,181>0,05) arasında anlamlı bir fark yoktur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sağlık sektörünün etkili, verimli ve kaliteli hizmet sunumunda hemşirelerin çalışma performansı etkin rol oynar. Bu sebeple hemşirelerin örgütsel sessizliğinin çalışan performansına etkilerini araştırmak önem arz etmektedir. Bu çalışmada Kayseri'de çalışan hemşirelerin örgütsel sessizlik ve çalışan performansı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Ayrıca örgütsel sessizlik ve çalışan performansı ile demografik veri değişkenleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığı incelenmiştir.

Çalışma sonucunda örgütsel sessizlik ve çalışan performansı arasında anlamlı ve negatif düzey bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Regresyon analizi sonuçları ile de örgütsel sessizliğin çalışan performansı üzerindeki negatif etkisi tespit edilmiştir. Bu sonuç daha önce yapılan bulguları destekler niteliktedir.

Mevcut çalışmamızda örgütsel sessizlik ve çalışan performansı ilişkisi Kayseri örnekleminde değerlendirilmiştir. Yapılacak yeni araştırmaların farklı düzeyde sağlık kurumlarında, daha büyük örneklemlerde, farklı bölge ve şehirlerde yapılması ve araştırma sonuçlarının karşılaştırılması sağlık sektöründeki karar vericiler ve hastane yöneticilerine ve örgütsel sessizlik ve çalışan performansı literatürüne katkı sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

1. Algın, İ. (2014). *Üniversitelerde Örgütsel Sesszilik.* Hacettepe Üniversitesi Kütüphaneleri Açık Erişim Birimi: http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/1839/337424ae-e645-4ac9-9e83-8c5f3f996373.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden alındı
2. Clapham, S., & Clooper, R. (2005). Factors of Employees' Effective Voice in Corporate Goverance. *Journal of Management and Governance*, 287-313.
3. Çakıcı, A. (2007). Örgütlerde Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri ve Dinamikleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 145-162.
4. Dyne, L., Ang, S., & Botero, I. (2003). Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs. *Journal of Management Studies*, 1359-1392.

5. Huang, X. (2005). Breaking the Silence Culture: Stimulation of Participation and Employee Opinion Withholding Cross-nationally. *Management and Organization Review*, 459-482.

6. Kılınç, E. (2012). Hekim ve Hemşirelerde Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Örgütsel Sessizlik, Çalışan Performansı ve Aralarındaki İlişkinin İncelenmesi. *Master's thesis*.

7. Pinder, C., & Harles, K. (2001). Employee Silence: Quiescence and Acquiescence as Responses to Perceived Injustice. *Research in Personnel and Human Resources*, 331-369.

8. Rahman, S.-u., & Bullock, P. (2005). Soft TQM, hard TQM, and organisational performance relationships: an empirical investigation. *OMEGA*, 73-83.

9. Şehitoğlu, Y., & Zehir, C. (2010). Türk kamu kuruluşlarında çalışan performansının, çalışan sessizliği ve örgütsel vatandaşlık davranışı bağlamında incelenmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 87-110.

10. Tayfun, A., & Çakır, O. (2013). Örgütsel Sessizlik ve Çalışanların Performansları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 114-134.

11. Tetik, S., Özcan, C., & Köse, S. (2001). Örgüt Kültürü Oluşturan Faktörler. *Yönetim ve Ekonomi*, 219-242.

12. Yelboğan, A. (2006). Kişilik Özellikleri ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İş Güç Endüstri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 196-211.

13. Yiyit, T. (2017). ÖRGÜT KÜLTÜRÜ MODELLERİ: MODELLERİN BELİRLENMESİNDEKULLANILAN BOYUTLAR AÇISINDAN BİR İNCELEME. *International Journal of Academic Value Studies*, 153-163.

ETİK LİDERLİK DAVRANIŞLARININ İŞ TATMİNİ ÜZERİNE ETKİSİ: KAYSERİ İLİ ÖRNEĞİ

Prof.Dr.Özgür DEMİRTAŞ
Kayseri Üniversitesi, Sağlık Yönetimi ABD - ORCID: 0000-0002-2495-2124
Gülşah YILDIRIM BUDAK
Kayseri Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü YL Öğrencisi - ORCID: 0009-0000-8247-0361
Dr. Özge ÜSTÜN
Kayseri Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO - ORCID: 0000-0001-9827-4808

ÖZET

Etik liderlik son yıllarda işletmelerin liderlik yaklaşımlarında giderek önem kazanmaktadır. Etik liderlik, liderlerin ahlaki değerleri benimsemesi ve bu değerleri çalışanlara örnek teşkil etmeleri üzerine kurulu bir liderlik yaklaşımı olup, etik liderlik, işletmelerdeki liderlerin ahlaki değerleri benimsemeleri ve bu değerleri çalışanlara örnek teşkil etmeleri üzerine kurulu bir liderlik yaklaşımıdır. Günümüzde rekabet şartlarının zorlaşmasından kaynaklı nitelikli ve alanında yetkin personel bulma güçlüğü, işletmeleri pazar paylarını koruma ve satışlarını yükseltme konusunda daha özenli davranmaya yönlendirmektedir. Bu kapsamda iş tatmini de artan bir öneme sahip olmuştur. İş tatmini, çalışanların işlerinde ne kadar memnun olduklarına dair bir ölçüttür. Bu çalışmanın amacı etik liderliğin iş tatminine olan etkisini araştırmaktır. Bu amaca yönelik Kayseri ilinde üretim ve hizmet sektöründe çalışan 132 gönüllü katılımcı ile anket uygulaması gerçekleştirilmiş ve sonuçlar SPSS yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışma bulguları kurulan hipotezi destekler nitelikte olup, etik liderlik davranışlarının çalışanların iş tatmini pozitif yönlü ve anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Etik Liderlik, İş tatmini,

THE EFFECT OF ETHICAL LEADERSHIP BEHAVIOR ON JOB SATISFACTION: A CASE STUDY IN KAYSERI

ABSTRACT

Ethical leadership has become increasingly important in the leadership approaches of businesses in recent years. Ethical leadership is a leadership approach based on leaders' adopting moral values and setting these values as an example to their employees. Today, the difficulty of finding qualified and competent personnel due to the difficult competitive

conditions leads businesses to be more attentive in protecting their market shares and increasing their sales. In this context, job satisfaction has also gained an increasing importance. Job satisfaction is a measure of how satisfied employees are with their jobs. The aim of this study is to investigate the effect of ethical leadership on job satisfaction. For this purpose, a survey was conducted with 132 volunteer participants working in the production and service sector in Kayseri and the results were analyzed with the help of SPSS statistical program. The findings of the study support the hypothesis established, and it has been determined that ethical leadership behaviors affect the job satisfaction of employees positively and significantly.

Keywords: Leadership, Ethical Leadership, Job Satisfaction.

GİRİŞ

Etik liderlik son yıllarda işletmelerin liderlik yaklaşımlarında giderek önem kazanmaktadır. Etik liderlik, liderlerin ahlaki değerleri benimsemesi ve bu değerleri çalışanlara örnek teşkil etmeleri üzerine kurulu bir liderlik yaklaşımıdır. Bu liderlik yaklaşımı bilişsel, duyuşsal ve devinsel eylemlerde etik kurallara riayet edilmesini hayatın tüm alanlarında bu davranışların tutarlık göstermesini gerektirmektedir (Treviño vd, 2006: 951). İş tatmini ise, çalışanların işlerinde ne kadar memnun olduklarına dair bir ölçüttür. İş tatmini düşük olan çalışanlar, işletmeler için yüksek devir hızı, düşük verimlilik ve düşük kalite gibi sorunlara neden olabilmektedir. Bu nedenle, etik liderliğin iş tatmini üzerindeki etkisi önemlidir ve literatürde bu konu üzerinde birçok çalışma yer almaktadır (Amoah vd., 2022; Guo, 2022).

Rekabet şartlarının zorlaşmasından kaynaklı nitelikli ve alanında yetkin personel bulma güçlüğü, işletmeleri pazar paylarını koruma ve satışlarını yükseltme konusunda daha özenli davranmaya yönlendirmektedir. Örgütlerin hedeflerine ulaşabilmeleri rekabetin çok yoğun olduğu sektörlerde ancak ve ancak personellerin yüksek performans sergilemeleriyle mümkün olabilmektedir. Yüksek performans sağlamanın da başta gelen şartlarından biri çalışanların iş tatminlerinin sağlamaktır. Bu çerçevede üretim ve hizmet sektörlerinde etik liderlik davranışlarının çalışanların iş tatminine olumlu katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda mevcut çalışmamızda etik liderlik davranışlarının çalışanların iş tatminine etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda hipotezin oluşturulması esnasında literatür araştırılması yapılmış, metodoloji kısmında hipotezi test etmek için kullanılan örneklem ve yöntemler belirtilerek sonuçlar ortaya konmuştur.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Etik; evrensel boyutta doğruluk, dürüstlük temelleri üzerine inşa edilmiş ahlakın felsefe boyutunda bir kavram olup farkında olarak yapılan insan davranışlarında doğru veya yanlışlığı araştırarak (Ülgen ve Mirze, 2004) iyi ve kötü arasında bir kavram çerçevesi oluşturmaktadır (Brown ve Treviño, 2006). Liderlik, toplumlar ve örgütler açısından önemli bir kavramdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde liderlik konusu ilk çağlara kadar dayanmaktadır. Liderlik etimolojik olarak incelendiğinde Anglo- Sakson kökeninden geldiği ve "leadere" kelimesinden türediği ortaya çıkmaktadır. "Leadere " kelimesi insanları yolculuğa çıkarmak ve bu yolda insanlara kılavuzluk etmek anlamında kullanılmaktadır (Güçlü ve Koşar, 2016). İş yaşamında son zamanlarda ortaya çıkan skandallardan kaynaklı etik liderlik, üzerine araştırmalar yapılan güncel bir konu haline gelmiştir. Etik liderlik belirlenen amaçlara ulaşmak için izleyenlere ahlaki değerler ve etik ilkeler doğrultusunda yön verme sürecidir (Şentürk, C. 2011).

İş tatmini kişilerin çalışma ve iş yaşamına göre belirlediği davranışların tümüdür. (Robbins vd, 2017). Yapılan bir çalışmada iş tatmini düşük seviyede olan çalışanların depresyon yaşama ihtimallerinin yüksek olduğu ve iş tatmini ile arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu ifade edilmektedir (Miner, 1992). Başka bir çalışmada, iş tatmininin azaldığı bir örgütte çalışan sorunları göstergelerinde önemli yükselişler saptanmış bu bağlamda şikâyetlerin, disiplin cezalarının yükseldiği ve işgücü devrinin artışına dikkat çekildiği belirtilmektedir (Kahn, 1973). Anlaşıldığı üzere, iş tatmininin bireysel ve örgütsel önemi göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür.

Yapılan çalışmalarda etik liderlik davranışlarının ve iş tatmini ile arasındaki ilişkiye yönelik çeşitli değerlendirmeler mevcut olup, genel olarak bulgularda etik liderlik davranışlarının iş tatminini pozitif olarak etkilediği yönünde tespitler mevcuttur (Amoah vd., 2022; Guo, 2022; Ren ve Chadie, 2017). Bu kapsamda çalışmanın hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur.

Hipotez: Etik liderlik davranışlarının çalışanların iş tatmini üzerine pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

METODOLOJİ

Araştırmanın evrenini Kayseri ilindeki üretim ve hizmet sektörü çalışanları oluşturmaktadır. Bu araştırmada kolayda örnekleme yoluyla 132 kişiden gönüllülük ilkesi doğrultusunda online olarak veriler elde edilmiştir. Anket formu demografik veriler, etik

liderlik ölçeği ve iş tatmini ölçeğinin ifadelerinden kolay ve hızlı yanıtlanabilir şekilde oluşturulmuştur.

Etik Liderliğin ölçümü için bu çalışmada Brown vd. (2005) tarafından geliştirilen, 10 maddeden oluşan "Etik Liderlik Ölçeği (ELÖ)" kullanılmıştır. Bu ölçek tek boyuttan oluşmakta ve etik liderlik düzeyinin ölçülmesini sağlamaktadır, bununla birlikte ölçeğin Türkçe' ye konfirmasyonu Tuna vd. (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik Cronbach's Alpha değeri 0,94 olarak tespit edilmiştir.

İş tatmini ölçümü için de Minessota İş Tatmin Ölçeği Weiss ve arkadaşları(1967) tarafından geliştirilen ve kısa formu ise içsel ve dışsal iş tatmini boyutlarını kapsayan 20 maddeden oluşan 5'li Likert tipi olan bir ölçüm aracı kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik Cronbach's Alpha değeri 0,95 olarak tespit edilmiştir.

BULGULAR

Çalışmanın frekans bulgularına yönelik sonuçlar aşağıdaki Tablo-1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: Frekans analizi sonuçları

	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİLİK YÜZDESİ	KÜMÜLATİF YÜZDE
CİNSİYET				
KADIN	53	40,2	40,2	40,2
ERKEK	79	59,8	59,8	100,0
TOPLAM	132	100,0	100,0	
YAŞ				
20-25	11	8,3	8,3	8,3
26-30	30	22,7	22,7	31,1
31-35	24	18,2	18,2	49,2
36-40	35	26,5	26,5	75,8
41-45	11	8,3	8,3	84,1
46-50	10	7,6	7,6	91,7
51-55	9	6,8	6,8	98,5
56 ve üstü	2	1,5	1,5	100,0
TOPLAM	132	100,0	100,0	
EĞİTİM				
İlköğretim	1	,8	,8	,8
Lise	15	11,4	11,4	12,1
Lisans	89	67,4	67,4	79,5
Lisans Üstü	22	16,7	16,7	96,2

Doktora	5	3,8	3,8	100,0
TOPLAM	132	100,0	100,0	
MEDENİ				
Bekar	35	26,5	26,5	26,5
Evli	97	73,5	73,5	100,0
TOPLAM	132	100,0	100,0	
SEKTÖR				
Üretim	56	42,4	42,4	42,4
Hizmet	76	57,6	57,6	100,0
TOPLAM	132	100,0	100,0	
HZM. SÜRESİ				
1-5 Yıl	55	41,7	41,7	41,7
6-10 Yıl	31	23,5	23,5	65,2
11-15 Yıl	17	12,9	12,9	78,0
16-20 Yıl	9	6,8	6,8	84,8
21-25 Yıl	7	5,3	5,3	90,2
26 ve üstü Yıl	13	9,8	9,8	100,0
TOPLAM	132	100,0	100,0	
GÜNLÜK ÇALIŞMA				
2-4 Saat	2	1,5	1,5	1,5
5-7 Saat	21	15,9	15,9	17,4
8-10 Saat	89	67,4	67,4	84,8
10 ve üzeri Saat	20	15,2	15,2	100,0
TOPLAM	132	100,0	100,0	

Yukarıdaki tabloda çalışma değişkenlerine yönelik verilerin frekans analiz sonuçları sunulmuştur.

Bu tablo sonuçlarına göre araştırmaya katılan çalışanların %40,2'si erkek, %59,8'i kadındır. Araştırmaya katılanların %26,5'i 36-40 yaş aralığında bulunmuş ve katılımcıların %42,4' ü üretim, %57,6'sı hizmet sektöründe görev almaktadır. Araştırmaya katılanların eğitim düzeyleri daha çok %67,4 ile lisans düzeyindedir. Katılımcıların hizmet süresine bakıldığında %41,7 ile 1-5 yıl, %23,5 6-10 yıl olarak tespit edilmiştir.

Aşağıda Tablo 2'de ise çalışmaya ait korelasyon analizi bulguları verilmektedir.

Tablo 2: Korelasyon Analizi Sonuçları

	Ortalama	Standart Sapma	Etik Liderlik	İş Tatmini	Cinsiyet	Yaş	Medeni D.	Eğitim D.	Sektör	Hiz. Süresi	Günlük Çalışma S.
Etik Liderlik	4,00	,90192	1								
İş Tatmini	3,70	,78133	,751**	1							
Cinsiyet	1,00	,49207	,213*	,182*	1						
Yaş	7,00	1,7194	-,107	-,070	-,076	1					
Medeni D.	1,00	,44310	-,046	-,105	-,037	,416**	1				
Eğitim D.	4,00	,67278	-,217*	-,042	,001	-,081	-,001	1			
Sektör	1,00	,49611	-,136	-,099	-,484**	,325**	,109	-,037	1		
Hiz. Süresi	5,00	1,65248	-,153	-,092	-,166	,794**	,282**	-,124	,330**	1	
Günlük Çalışma	3,00	,61041	-,142	-,066	,127	-,072	,075	- 175*	-,053	,045	1

Yukarıdaki tablo sonuçlarına göre etik liderlik ve iş tatmini arasında pozitif yönlü bir korelasyon olduğu görülmektedir ($r=0,751$; $p<0,05$).

Aşağıda Tablo-3'de ise çalışmanın regresyon analizi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 3.1. Model Özeti

Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Standart Hata	İstatistikler					Durbin-Watson
					R^2 Değişimi	F Değişimi	df1	df2	F Değişimi Anlamlılığı	
1	,751[a]	,564	,561	,51784	,564	168,223	1	130	,000	2,217

a. Tahmin Ediciler: (Sabit), ETİK LİDERLİK

b. Bağımlı Değişken: İŞ TATMİNİ

Tablo 3.2. Model Özeti

Model		Standardize Olmayan Katsayıları		Standardize Katsayıları	t	Anlamlılık	Collinearity İstatistikleri	
		B	Standart Hata	Beta			Tolerans	VIF
1	(Sabit)	1,323	,167		7,900	,000		
	ETİK LİDERLİK	,651	,050	,751	12,970	,000	1,000	1,000

a. Bağımlı Değişken: İŞ TATMİNİ

Yukarıdaki regresyon analizi sonuçları çalışmanızın hipotezini destekler nitelikte olup etik liderliğin iş tatminini pozitif olarak etkilediğini ifade etmek mümkündür (β=0,751; $p<0,05$).

DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada günümüz etik skandalları kapsamında ön plana çıkan liderlik uygulamalarında etik liderliği ve iş hayatında özellikle son yıllarda insan kaynağı temini ve elde tutulmasında önemli bir kavram olarak karşımıza çıkan iş tatmini arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde de saha araştırması şeklinde anket tekniği vasıtasıyla Kayseri İli'nde faaliyet gösteren çeşitli işletmelerde çalışan katılımcılar ile anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anket verileri analiz edildiğinde kurulan hipotezleri destekler nitelikte daha öncede literatürde ifade edilen sonuçlar ile paralel bir şekilde etik liderliğin iş tatmininin pozitif olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Mevcut çalışma daha önceki benzer sonuçları bir tekrar gibi değerlendirilebilmektedir, ancak farklı bir kültürde uygulamalı olarak veri elde etmesi ve sonuçların yorumlanmasının literatüre bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Gelecek çalışmaların hem daha fazla veri ile benzer hipotezi tekrar test etmesi veya günümüz insan kaynağının daha etkili ve verimli yönetilmesi için iş hayatına yönelik farklı değişkenlerin (örgütsel bağlılık, aidiyet, anlamlı iş vb.) modele eklenerek yeni çalışmaların yapılabileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Amoah, C., Jehu-Appiah, J., & Boateng, E. A. (2022). Ethical Leadership, Job Satisfaction, and Organisational Commitment among Health Workers in Ghana: Evidence from Central

Region Hospitals. *Journal of Human Resource and Sustainability Studies*, *10*(1), 123-141.

Brown, M. E., & Treviño, L. K. (2006). Ethical leadership: A review and future directions. *The leadership quarterly*, *17*(6), 595-616.

Guo, K. (2022). The Relationship Between Ethical Leadership and Employee Job Satisfaction: The Mediating Role of Media Richness and Perceived Organizational Transparency. *Frontiers in Psychology*, *13*, 1849.

Güçlü, N., & Koşar, S. (2016). Eğitim yönetiminde liderlik: Teori, araştırma ve uygulama. *Pegem Atıf İndeksi*, 001-461.

Kahn, R. L. (1973). Conflict, Ambiguity, and Overload: Three Elements in Job Stress. *Occupational Mental Health*.

Miner, J. B. (1992). *Industrial-organizational psychology*. McGraw-Hill Book Company.

Ren, S., & Chadee, D. (2017). Ethical leadership, self-efficacy and job satisfaction in China: the moderating role of guanxi. *Personnel review*.

Robbins, S. P., Judge, T. A., & Campbell, T. T. (2017). *Organizational behaviour*. pearson.

Şentürk, C. (2011). Eğitim yönetiminde etik liderlik. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, *142*, 30-34.

Treviño, L. K., Weaver, G. R., & Reynolds, S. J. (2006). Behavioral ethics in organizations: A review. *Journal of management*, *32*(6), 951-990.

Ülgen, H., & Mirze, S. K. (2004). İşletmelerde stratejik yönetim. *Literatür Yayıncılık, İstanbul*.

SAĞLIK ÇALIŞANLARININ MANTAR YÖNETİM ALGISI: BİR KAMU HASTANESİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Hava AYDIN[1], Prof. Dr. Hakan Vahit ERKUTLU[2]

[1]Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

– ORCID: 0000-0002-1114-454X

[2]Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

– ORCID: 0000-0003-2441-3603

ÖZET

Mantar yönetim kavramı, literatüre son zamanlarda girmiş ve karanlıkta bırakılarak kısa sürede verim alınan "mantar" metaforundan esinlenilerek ortaya çıkmış bir yönetim yaklaşımıdır. Mantarların yetiştirilme evresinde olduğu gibi, çalışanların bilgi ve tecrübe kaynaklarına ulaşımının engellenerek ışıksız bir ortamda bırakılması ve yöneticilerin de tek yönlü bir iletişim tarzını benimsemesini ifade etmektedir. Sağlık çalışanlarının mantar yönetim algılarını belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmaya, Kayseri ilinde bulunan bir kamu hastanesinde görev yapan 420 sağlık çalışanı dahil edilmiştir. Veri toplama aracı olarak Tekin ve Birincioğlu tarafından geliştirilen 19 soru ve 4 alt boyuttan oluşan "Mantar Yönetim Ölçeği" ve çalışanların sosyo-demografik özelliklerini belirlemek amacıyla 6 sorudan oluşan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucuna göre mantar yönetim algısının cinsiyet, eğitim seviyesi ve pozisyon değişkenlerine göre farklılaşmadığı, yaş, mesleki kıdem ve kurumda çalışma süresine göre farklılaşmakta olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar ilgili literatür ışığında tartışılıp yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mantar Yönetim, Sağlık Çalışanı, Sağlık Yönetimi

MUSHROOM MANAGEMENT PERCEPTION OF HEALTHCARE PROFESSIONALS: A PUBLIC HOSPITAL EXAMPLE

Abstract

The concept of mushroom management is a management approach that has recently entered the literature and was inspired by the metaphor of "mushroom", which was left in the dark and yielded in a short time. As in the cultivation phase of mushrooms, it means that employees are left in an unlit environment by preventing them from accessing the sources of knowledge and experience, and managers adopt a one-way communication style. In this study, which was conducted to determine the mushroom management perceptions of healthcare professionals,

420 healthcare professionals working in a public hospital in Kayseri were included. The "Mushroom Management Scale" consisting of 19 questions and 4 sub-dimensions developed by Tekin and Birincioğlu, and the "Personal Information Form" consisting of 6 questions were used to determine the socio-demographic characteristics of the employees. The obtained data were analyzed using the SPSS program. According to the results of the research, it was determined that the perception of mushroom management did not differ according to gender, education level and position variables, but differed according to age, professional seniority and working time in the institution. The results were discussed and interpreted in the light of the relevant literature.

Keywords: Mushroom management, health employee, health management

1. GİRİŞ

Sağlık hizmetlerinde sunulan hizmet doğrudan insan hayatını etkilediği için sağlık çalışanları daha hassas ve kritik bir sektörde emek yoğun hizmet vermektedir. Sağlık çalışanlarının çalıştıkları ortamda mutlu olmaları kendileri ve hasta için oldukça önemlidir. Bu bağlamda etkili koşullara ulaşmak için kurumda yönetim anlayışı ve yönetici önem arz etmektedir

Mantar yönetim, son zamanlarda yönetim bilimlerine dahil olan bir teoridir. Teori "mantar" yetiştirme metaforuna dayanarak, mantarların gübre sağlaması ve büyümesi için karanlıkta bırakılması ve kısa sürede verim alınması şeklinde adlandırılmıştır. Bu yaklaşıma göre bir mantar yöneticisi, çalışanlarına gerekli kaynakları ve araçları sağlar, ancak onlara hangi amaç için çalıştıkları konusunda bilgi vermez ve aynı zamanda tüm karar verme sürecini kontrol etmeye çalışır. İletişim kanalları çoğunlukla kapalıdır ve mantar yöneticisi ekibe danışmadan kararlar verebilir. Zira onlardan sadece performans ve sonuç beklemektedir (Kılıç, 2015).

Bilgi paylaşımı eksikliği, güç kaybı endişesi, yetersiz iletişim ve katılımcı yönetim eksikliği gibi mantar yönetim uygulamaları, çalışanların kendilerini kör bir insan duygusuna kapılmalarına sebep olacağından onların iş performanslarını olumsuz etkileyerek, yaptıkları işten keyif almalarına ve enerjilerine olumsuz yansıyarak çalışanlar üzerinde olumsuz bir etki oluşturmaktadır Buna bağlı olarak çalışanlarda duygusal tükenme, duyarsızlaşma kuruma karşı sinik duygularının artmasına sebep olabilmektedir (Bozkır ve Fidan,2021).

Mantar yönetim yaklaşımı her ne kadar olumsuz bir yönetim yaklaşımı olarak algılansa da uygulamada; panik ve kaosu önlemek, çatışmaları önlemek, söylentilerin ve yanlış yorumlamaların önüne geçmek, örgütün prestijini korumak ve stratejik bilgilerin mahremiyeti açısından paylaşılmaması gibi olumlu etkileri de bulunmaktadır (Kılıç,2015).

Konuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde mantar yönetimi yaklaşımı ile ilgili çalışmaların sınırlı olduğu ve sağlık çalışanlarında mantar yönetim algısını belirlemeye yönelik çalışmalarında az sayıda olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmaya benzer olarak Yalap ve Poyraz'ın (2023) sağlık çalışanlarının mantar yönetimi algılarının demografik veriler açısından incelenmesi üzerine yaptığı çalışma örnek gösterilebilir. Demir de (2022) kamu ve özel sağlık kurumlarında çalışanların mantar yönetim ve kolektif adalet ilişkini tespit etmek amaçlı bir çalışma

gerçekleştirmiştir. Mumcu ve Aras'ın (2021) bir devlet üniversitesinde çalışan araştırma görevlilerinin mantar yönetim tarzının örgütsel sinizm üzerindeki etkisinde etkileşimsel adaletin aracı rolünü tespit etmek amacıyla bir çalışma gerçekleştirmiştir. Abodaqa (2022) mantar yönetim yaklaşımı ile çalışanların sanal kaytarma davranışı arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik bir çalışma, Şen (2019) turizm işletmelerinde mantar yönetimi yaklaşımı ve örgütsel bağlılığın değerlendirilmesine yönelik bir çalışma, Akduru ve Arslantaş'ın (2021) mantar yönetim yaklaşımının örgüte karşı sapkın davranışlara etkisi üzerine sektörler arası bir araştırma, Bozkır ve Fidan'ın (2021) mantar yönetim anlayışının çalışanların tükenmişlik düzeyleri üzerine etkisi üzerine bir araştırma, Çetinkaya ve Altıntaş'ın (2021) erdemli raporlama ve mantar yönetim arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma, Çetin'in (2021) mantar yönetim algısının iş tatminine etkisinde yabancılaşmanın aracı rolünü belirlemeye yönelik bir çalışma, Öztürk ve Aras'ın (2021) mantar yönetim tarzı ve örgütsel dedikodunun bilgi paylaşımına etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma ve Özel ve Kalfaoğlu'nun (2023) mantar yönetim yaklaşımı ile işe gömülmüşlük ilişkisi üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir.

Bu bilgiler akabinde çalışmanın amacı bir kamu sağlık kurumunda görev yapmakta olan sağlık çalışanlarının çeşitli değişkenlere (cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, görev, mesleki kıdem, kurumda çalışma süresi) göre mantar yönetimi algılarının belirlemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada sağlık çalışanlarının mantar yönetim algılarının cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, pozisyon, mesleki tecrübe ve kurumda çalışma süresi gibi sosyo-demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmektedir. Çalışma bir nicel araştırma yöntemi olup anket tekniği kullanılmaktadır. Çalışma da tanımlayıcı kesitsel bir araştırma modeli benimsenmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Kayseri ilinde bulunan bir kamu hastanesinde görev yapmakta olan doktor, hemşire, idari personel ve diğer sağlık personelleri oluşturmaktadır. Araştırmanın evrenini 4727 sağlık çalışanı, örneklemini ise 420 sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Çalışma grubunun demografik değişkenlere göre frekans ve yüzde dağılımları Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Çalışma Grubuna Ait Demografik Bilgilerin Frekans ve Yüzdelik Değerleri

Değişken	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	248	59
	Erkek	172	41
Yaş	18-28	138	32,9
	29-39	159	37,9
	40-50	101	24

	51-65	22	5,2
Eğitim Seviyesi	Lise	23	5,5
	Önlisans	93	22,1
	Lisans	234	55,7
	Lisansüstü	70	16,7
Pozisyon	Doktor	87	20,7
	Hemşire	170	40,5
	İdari Personel	94	22,4
	Diğer Sağlık Personeli	69	16,4
Mesleki Tecrübe	1 yıldan az	33	7,9
	1-5 yıl	108	25,7
	6-11 yıl	122	29
	12-17 yıl	80	19
	18 yıldan fazla	77	18,3
Kurumda çalışma Süresi	1 yıldan az	72	17,1
	1-5 yıl	186	44,3
	6-11 yıl	162	38,6
TOPLAM		420	100

2.3. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı, iki bölümden oluşmakta olup birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çalıştıkları pozisyon, mesleki çalışma süresi ve kurumda çalışma süresi) belirleyen ifadeler bulunmaktadır. İkinci bölümde ise Birincioğlu ve Tekin (2018) tarafından geliştirilen 19 madde ve dört alt boyuttan (yetersiz bilgi paylaşımı, güç kaybı endişesi, yetersiz iletişim, katılımcı yönetim eksikliği) oluşan "Mantar Yönetim Ölçeği" kullanılmıştır. Birinci boyut altı maddeden, ikinci boyut beş maddeden, üçüncü boyut dört maddeden ve son boyutta dört maddeden oluşmaktadır. 5'li Likert değerlendirmeye sahip ölçekte "(1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kısmen Katılıyorum, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle katılıyorum" olarak temsil etmektedir.

Ankete ilişkin güvenilirlik analizi Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Mantar Yönetim Ölçeğine Ait Güvenilirlik Analizi

Ölçek	İfade Sayısı	Cronbach Alpha Değeri
Mantar Yönetimi	**19**	**0,887**
Yetersiz Bilgi Paylaşımı	6	0,731
Güç Kaybı Endişesi	5	0,783
Yetersiz İletişim	4	0,528
Katılımcı Yönetim Eksikliği	4	0,769

Mantar yönetimi ölçeğinin güvenilirlik analizi sonucuna baktığımızda yetersiz bilgi paylaşımı boyutunun Cronbach Alpha değerinin 0,731 olduğu, güç kaybı endişesi boyutunun Cronbach

Alpha değerinin 0,783 olduğu, yetersiz iletişim boyutunun Cronbach Alpha değerinin 0,528 olduğu, katılımcı yönetim eksikliği boyutunun Cronbach Alpha değerinin 0,769 olduğu ve genel ölçek Cronbach Alpha değerinin ise 0,887 olduğu görülmektedir. Veriler değerlendirildiğinde ölçeği güvenilir nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın yapılabilmesi için öncelikle Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinden etik kurul onayı daha sonra da Kayseri İl Sağlık Müdürlüğü'nden araştırma izni alınmıştır. Gönüllülük esasına dayalı olarak yapılan çalışmada anketler yüz yüze yapılmış ve elde edilen verilerin analizinde SPPS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizine geçmeden önce ölçme araçlarından elde edilen puanların normallik testi uygulanmış ve basıklık, çarpıklık değerleri hesaplanmıştır. Basıklık çarpıklık hesaplamalarına göre verilerin normal dağıldığı anlaşılmıştır. Bu nedenle araştırmada parametrik testler uygulanmıştır. İki grubun olduğu verilerde bağımsız örneklem T testi, ikiden fazla grubun olduğu verilerde tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Analizde öncelikle verilerin normal dağılıma uyup uymadığı kontrol edilmiştir. Bu amaçla verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri saptanmış, değerlerin +1 ve -1 arasında olması nedeniyle normal dağılıma uyduğu sonucuna varılmıştır (Gürbüz ve Şahin 2014).

Çizelge 3: Verilerin Normal Dağılıma Uygunluğu

Ölçek	Ort.	Skewness		Kurtosis	
		İstatistik	Std. Hata	İstatistik	Std. Hata
Mantar Yönetimi	2,74	**0,497**	0,119	**0,058**	0,238
Yetersiz Bilgi Paylaşımı	2,84	**0,545**	0,119	**-0,103**	0,238
Güç Kaybı Endişesi	2,63	**0,545**	0,119	**0,165**	0,238
Yetersiz İletişim	2,75	**0,479**	0,119	**0,279**	0,238
Katılımcı Yönetim Eksikliği	2,72	**0,164**	0,119	**0,018**	0,238

3.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Cinsiyet değişkenine göre katılımcıların mantar yönetim ölçeği ve alt boyutları arasında farklılığın tespit edilmesi için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır.

Çizelge 4: Cinsiyet değişkenine Göre Farklılıklar

Ölçek	Cinsiyet	N	Ort	T	P
Mantar Yönetim	Kadın	248	2,71	-1,026	0,306
	Erkek	172	2,78		
	Kadın	248	2,83	-0,363	0,717

Yetersiz Bilgi Paylaşımı	Erkek	172	2,86		
Güç Kaybı Endişesi	Kadın	248	2,61	-0,742	0,458
	Erkek	172	2,67		
Yetersiz İletişim	Kadın	248	2,74	-0,477	0,634
	Erkek	172	2,77		
Katılımcı Yönetim Eksikliği	Kadın	248	2,65	-1,930	0,054
	Erkek	172	2,81		

Analiz sonuçlarına göre; katılımcıların mantar yönetim algıları ve mantar yönetiminin alt boyutları olan yetersiz bilgi paylaşımı, güç kaybı endişesi, yetersiz iletişim ve katılımcı yönetim eksikliği ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ortalamalara baktığımızda ise erkek çalışanların kadın çalışanlara göre mantar yönetim algısının daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.2. Yaş Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Yaş değişkenine göre katılımcıların mantar yönetim ölçeği ve alt boyutları arasında farklılığın tespit edilmesi için tek yönlü varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır.

Çizelge 5: Yaş değişkenine göre farklılıklar

Ölçek	Yaş	N	Ort	F	P	Post Hoc
Mantar Yönetim	18-28	138	2,63	3,676	**0,012**	**1-4**
	29-39	159	2,75			
	40-50	101	2,81			
	51-65	22	3,08			
Yetersiz Bilgi Paylaşımı	18-28	138	2,70	3,789	**0,011**	**1-3** **1-4** **2-4**
	29-39	159	2,84			
	40-50	101	2,95			
	51-65	22	3,18			
Güç Kaybı Endişesi	18-28	138	2,50	3,145	**0,025**	**1-3** **1-4**
	29-39	159	2,64			
	40-50	101	2,74			
	51-65	22	3,01			
Yetersiz İletişim	18-28	138	2,78	1,480	0,219	-
	29-39	159	2,68			
	40-50	101	2,77			
	51-65	22	3,00			
Katılımcı Yönetim Eksikliği	18-28	138	2,54	3,796	**0,010**	**1-2** **1-4**
	29-39	159	2,80			
	40-50	101	2,74			
	51-65	22	3,07			

Analiz sonuçlarına göre; katılımcıların mantar yönetiminin alt boyutu olan yetersiz iletişim ile yaş değişkeni arasında anlamlı ir farklılık görülmemiştir. Ancak çalışanların mantar yönetim algısı ve mantar yönetiminin alt boyutu olan yetersiz bilgi paylaşımı, güç kaybı endişesi ve katılımcı yönetim eksikliği ile meslek tecrübe değişkeni arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Farkın hangi gruplar aralığında olduğunu belirlemek için LSD ve Scheffe analizi yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda çalışanların mantar yönetim algılarının 51-65 yaş grubunda olan katılımcıların 18-28 yaş grubunda olan katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir. (p:0,032) Bu bağlamda yaş ilerledikçe mantar yönetim algısının oluştuğunu söyleyebiliriz. Yetersiz bilgi paylaşımı algısının 18-28 yaş grubunda olan çalışanların 40-50 yaş grubunda (p:0,012) ve 51-65 yaş grubunda (p:0,006) olan çalışanlara göre istatistiksel anlamda daha düşük olduğu saptanmıştır. 51-65 yaş grubu arasındaki çalışanların yetersiz bilgi paylaşımı algısının ise 29-39 yaş grubuna (p:0,046) göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışanlarda güç kaybı endişesinin 40-50 yaş grubu (p:0,032) ve 51-65 yaş grubundaki (p:0,009) çalışanların 18-28 yaş grubuna göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Katılımcı yönetim eksikliği algısının ise 18-28 yaş grubu arasındaki çalışanların 29-39 yaş grubu (p:0,009) ve 51-65 yaş grubunda (p:0,007) bulunan çalışanlara göre istatistiksel olarak anlamlı derecede düşük olduğu tespit edilmiştir.

3.3. Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Eğitim seviyesi değişkenine göre katılımcıların mantar yönetim ölçeği ve alt boyutları arasında farklılığın tespit edilmesi için tek yönlü varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır.

Çizelge 6: Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılıklar

Ölçek	Eğitim Seviyesi	N	Ort	F	P	Post Hoc
Mantar Yönetim	Lise	23	2,76	0,041	0,989	-
	Önlisans	93	2,75			
	Lisans	234	2,73			
	Lisansüstü	70	2,76			
Yetersiz Bilgi Paylaşımı	Lise	23	2,86	0,612	0,607	-
	Önlisans	93	2,75			
	Lisans	234	2,87			
	Lisansüstü	70	2,87			
Güç Kaybı Endişesi	Lise	23	2,66	0,154	0,927	-
	Önlisans	93	2,68			
	Lisans	234	2,61			
	Lisansüstü	70	2,64			
Yetersiz İletişim	Lise	23	2,85	1,301	0,274	-
	Önlisans	93	2,85			
	Lisans	234	2,69			
	Lisansüstü	70	2,78			

Katılımcı Yönetim Eksikliği	Lise	23	2,65	0,055	0,983	-
	Önlisans	93	2,72			
	Lisans	234	2,72			
	Lisansüstü	70	2,73			

Analiz sonuçlarına göre; katılımcıların mantar yönetim algıları ve mantar yönetiminin alt boyutları olan yetersiz bilgi paylaşımı, güç kaybı endişesi, yetersiz iletişim ve katılımcı yönetim eksikliği ile eğitim seviyesi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

3.4. Pozisyon Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Pozisyon değişkenine göre katılımcıların mantar yönetim ölçeği ve alt boyutları arasında farklılığın tespit edilmesi için ANOVA analizi yapılmıştır.

Çizelge 7: Pozisyon Değişkenine Göre Farklılıklar

Ölçek	Pozisyon	N	Ort	F	P	Post Hoc
Mantar Yönetim	Doktor	87	2,72	0,651	0,582	-
	Hemşire	170	2,70			
	İdari Personel	94	2,82			
	Diğer Sağlık Personeli	69	2,76			
Yetersiz Bilgi Paylaşımı	Doktor	87	2,81	1,907	0,128	-
	Hemşire	170	2,83			
	İdari Personel	94	2,99			
	Diğer Sağlık Personeli	69	2,71			
Güç Kaybı Endişesi	Doktor	87	2,56	0,683	0,563	-
	Hemşire	170	2,60			
	İdari Personel	94	2,70			
	Diğer Sağlık Personeli	69	2,72			
Yetersiz İletişim	Doktor	87	2,69	0,473	0,702	-
	Hemşire	170	2,75			
	İdari Personel	94	2,77			
	Diğer Sağlık Personeli	69	2,82			
Katılımcı Yönetim Eksikliği	Doktor	87	2,81	1,858	0,136	-
	Hemşire	170	2,60			
	İdari Personel	94	2,76			
	Diğer Sağlık Personeli	69	2,82			

Analiz sonuçlarına göre; katılımcıların mantar yönetim algıları ve mantar yönetiminin alt boyutları olan yetersiz bilgi paylaşımı, güç kaybı endişesi, yetersiz iletişim ve katılımcı yönetim eksikliği ile pozisyon değişkeni arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

3.5. Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Mesleki tecrübe değişkenine göre katılımcıların mantar yönetim ölçeği ve alt boyutları arasında farklılığın tespit edilmesi için tek yönlü varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır.

Çizelge 8: Toplam Mesleki Deneyim Süresi Değişkenine Göre Farklılıklar

Ölçek	Mesleki Kıdem	N	Ort	F	P	Post Hoc
Mantar Yönetim	1 yıldan az	33	2,58			
	1-5 yıl	108	2,68			
	6-11 yıl	122	2,76	1,786	0,131	-
	12-17 yıl	80	2,72			
	18 yıldan fazla	77	2,89			
Yetersiz Bilgi Paylaşımı	1 yıldan az	33	2,64			
	1-5 yıl	108	2,76			**1-5**
	6-11 yıl	122	2,84	3,172	**0,014**	**2-5**
	12-17 yıl	80	2,79			**3-5**
	18 yıldan fazla	77	3,09			**4-5**
Güç Kaybı Endişesi	1 yıldan az	33	2,44			
	1-5 yıl	108	2,57			
	6-11 yıl	122	2,62	1,086	0,363	-
	12-17 yıl	80	2,69			
	18 yıldan fazla	77	2,77			
Yetersiz İletişim	1 yıldan az	33	2,68			
	1-5 yıl	108	2,79			
	6-11 yıl	122	2,73	0,835	0,504	-
	12-17 yıl	80	2,67			
	18 yıldan fazla	77	2,85			
Katılımcı Yönetim Eksikliği	1 yıldan az	33	2,57			
	1-5 yıl	108	2,58			
	6-11 yıl	122	2,84	1,684	0,153	-
	12-17 yıl	80	2,71			
	18 yıldan fazla	77	2,78			

Analiz sonuçlarına göre; katılımcıların mantar yönetim algıları ve mantar yönetiminin alt boyutları olan güç kaybı endişesi, yetersiz iletişim ve katılımcı yönetim eksikliği ile meslek tecrübe değişkeni arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ancak yetersiz bilgi paylaşımı ile mesleki tecrübe değişkeni arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Farkın hangi gruplar aralığında olduğunu belirlemek için LSD analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda 18 yıldan fazla görev yapan sağlık çalışanlarının yetersiz bilgi paylaşımı algısı; 1 yıldan az görev yapan (p:0,004), 1-5 yıl arasında görev yapan (p:0,003), 6-11 yıl arasına görev yapan (p:0,023), ve 12-17 yıl arasında görev yapan (p:0,011) çalışanlara göre daha fazla olduğu görülmektedir.

3.6. Kurumda Çalışma Süresi Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Kurumdaki çalışma süresi değişkenine göre katılımcıların mantar yönetim ölçeği ve alt boyutları arasında farklılığın tespit edilmesi için tek yönlü varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır.

Çizelge 9: Kurumda Çalıştığı Süre Değişkenine Göre Farklılıklar

Ölçek	Mesleki Kıdem	N	Ort	F	P	Post Hoc
Mantar Yönetim	1 yıldan az	72	2,57			
	1-5 yıl	186	2,73	4,267	**0,015**	**1-3**
	6-11 yıl	162	2,84			
Yetersiz Bilgi Paylaşımı	1 yıldan az	72	2,64			
	1-5 yıl	186	2,81	4,591	**0,011**	**1-3**
	6-11 yıl	162	2,96			
Güç Kaybı Endişesi	1 yıldan az	72	2,40			
	1-5 yıl	186	2,60	5,206	**0,006**	**1-3** **2-3**
	6-11 yıl	162	2,78			
Yetersiz İletişim	1 yıldan az	72	2,73			
	1-5 yıl	186	2,73	0,273	0,761	-
	6-11 yıl	162	2,79			
Katılımcı Yönetim Eksikliği	1 yıldan az	72	2,51			
	1-5 yıl	186	2,75	2,725	0,067	-
	6-11 yıl	162	2,77			

Analiz sonuçlarına göre; katılımcıların mantar yönetiminin alt boyutu olan yetersiz iletişim ve katılımcı yönetim eksikliği ile kurumda çalışma süresi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ancak mantar yönetim algıları ve mantar yönetiminin alt boyutları olan güç kaybı endişesi, yetersiz bilgi paylaşımı ile kurumda çalışma süresi değişkeni arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Farkın hangi gruplar aralığında olduğunu belirlemek için LSD test uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda 6-11 yıl arasında görev yapan çalışanların mantar yönetim algılarının 1 yıldan az görev yapan (p:0,004) çalışanlara göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Çalışanların yetersiz bilgi paylaşımı algılarında da 6-11 yıl arasında görev yapan çalışanların 1 yıldan az görev yapan (p:0,003) çalışanlara göre artış gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların Güç kaybı endişesi algılarına baktığımızda ise 6-11 yıl arasında görev yapan çalışanların 1 yıldan az görev yapan (p:0,002) ve 1-5 yıl arasında görev yapan (p:0,048) çalışanlara göre artış göstermektedir.

Analiz sonuçlarına göre çalışanların kurumda çalıştıkları süre arttıkça mantar yönetim algıları ve kurumda bilgi paylaşımının yetersiz olduğu düşüncesi ve güç kaybı endişelerinde artış gösterdiğini söyleyebiliriz.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların mantar yönetim algılarına dair tespitlere yer verilmiş, bu parametrelerin cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, çalıştıkları pozisyon, mesleki tecrübe ve kurumda çalışma süresi değişkenleriyle ilişkisine dair sonuçlar yorumlanarak tartışılmaktadır.

Çalışmaya katılanların cinsiyetlerine göre mantar yönetim algıları ve alt boyutlarına ilişkin anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. İlgili literatür incelendiğinde benzer bulgulara rastlamak mümkündür. Yalap ve Poyraz (2023), Dinç ve Avanoğlu (2021) ve Gündüz (2023) çalışanlarında da cinsiyet değişkeni ve mantar yönetim algısı arasında farklılık bulunamamıştır. Demir'in (2022) çalışmasında Yetersiz bilgi paylaşımı alt boyutunda farklılık bulunamamışken diğer boyutlarda erkeklerin kadınlardan daha fazla mantar yönetim algısına sahip olduğuna yönelim anlamlı farklılığa rastlanmıştır.

Çalışmaya katılanların yaş değişkenine göre mantar yönetim algıları ve alt boyutlarına ilişkin farklılık analizi sonucuna göre ise yetersiz iletişim alt boyutunda anlamlı bir farklılık görülmezken, diğer alt boyutlarda ve mantar yönetim algılarında anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Genel olarak baktığımızda çalışanlarda yaş arttıkça mantar yönetim algısında da bir artış gözlemlendiği görülmektedir. Literatür incelendiğinde farklı bulgulara rastlanılmaktadır. Yalap ve Poyraz (2023) ve Özel ve Kalfaoğlu (2023) çalışmalarında çalışanların mantar yönetim algıları ile yaş değişkenleri arasında anlamlı farklılıklara rastlanmamıştır. Osmanoğlu ve Üzüm'ün (2020) çalışmasında ise katılımcıların yaşı ile yetersiz bilgi paylaşımı alt boyutunda pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmış, diğer alt boyutlarla ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Katılımcıların eğitim seviyesine göre mantar yönetimi algılarına ilişkin farklılık analizi sonucunda anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Alanyazın incelendiğinde Yalap ve Poyraz'ın (2023) çalışmasında ise eğitim seviyesi değişkeni ile mantar yönetim algısı arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Özel ve Kalfaoğlu'nun (2023) çalışmasında da mantar yönetim algılamalarının ortaöğretim mezunu çalışanlarda üniversite mezunu ve lisansüstü mezunu çalışanlara göre daha yüksek olduğu, üniversite mezunu çalışanların mantar yönetim algılamalarının lisansüstü çalışanlara göre yüksek olduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların pozisyon değişkenine göre mantar yönetimi algılarına ilişkin farklılık analizi sonucunda anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Benzer şekilde Demir'in (2022) çalışmasında da çalışanların unvanlarına göre mantar yönetim algılamalarında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Katılımcıların mesleki tecrübelerine göre mantar yönetim algılarına yönelik fark analizi sonucunda yetersiz bilgi paylaşımı boyutunda anlamlı farklılık saptanmış, diğer alt boyutlar ve mantar yönetim algılarında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır. Osmanoğlu ve Üzüm'ün (2020) yapmış oldukları çalışmada yetersiz bilgi paylaşımı ve güç kaybı endişesi boyutlarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Çalışma yılı arttıkça mantar yönetim algısında da artık gözlemlenmiştir.

Katılımcıların kurumda çalıştıkları süreye göre mantar yönetim algılarında ve yetersiz bilgi paylaşımı ve güç kaybı endişesi alt boyutlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir kurumda çalıştıkları süre arttıkça mantar yönetim algıları da artmaktadır.

Sonuç olarak alanyazın incelendiğinde yöneticilerin çoğunlukla mantar yönetim tarzını benimsediği, yönetimin çalışanlarla doğrudan ve yeterli iletişim kuramadığı, örgüte ait bütün bilgileri paylaşmadığı görülmektedir. Bilgi paylaşımının sınırlı olması çalışanlardan güvensizlik hissi oluşturabilir. Yöneticilerin kurum içerisindeki adaletin ve güvenilirliğin artması yönünde gerekli tedbirleri alıp, şeffaf bir yönetim anlayışını benimsenmelidir Çalışanlar kendilerini ilgilendiren konularda bilgilendirilmelidir.

Çalışmamızda da sağlık çalışanlarında mantar yönetim algısının orta düzeyde olduğu ve farklı sektörlerde yapılan araştırmalarla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Literatürde yerini yeni almaya başlamış olan mantar yönetimi ile ilgili yapılan çalışmalar sınırlı sayıdadır. Sağlık çalışanlarında mantar yönetim algısını ölçmeye yönelik çalışma sayısı da oldukça azdır. Mantar yönetim algısının farklı sektörlerle ve farklı kavramlarla birlikte araştırılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Abodaqa, M.A.A., *Mantar Yönetim Yaklaşımı ile Çalışanların Sanal Kaytarma Davranışı Arasındaki İlişki,* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2022.

Akduru, H. E., & Arslantaş, C. (2021). Mantar yönetim yaklaşımının örgüte karşı sapkın davranışlara etkisi üzerine sektörlerarası bir araştırma. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 9(2), 67-84.

Birincioğlu, N., Tekin, E. (2018). Mantar Yönetimi Ölçeğinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Araştırma. İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 9 (1), 169-185.

BOZKIR, A., & FİDAN, A. Spor İşletmelerinde Mantar Yönetim Anlayışının Çalışanların Tükenmişlik Düzeyleri Üzerine Etkisi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 4(3), 18-31.

Çetin, O. I. (2021). Mantar Yönetim Algısının İş Tatminine Etkisinde Yabancılaşmanın Aracı Rolü. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 17(33), 398-424.

ÇETİNKAYA, F. F., & ALTINTAŞ, M. (2021). WHISTLEBLOWING (ERDEMLİ RAPORLAMA) VE MANTAR YÖNETİM ARASINDAKİ İLİŞKİ. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31(2), 781-793.

Demir, H., *Mantar Yönetim ve Kolektif Adalet İlişkisi: Kamu ve Özel Sağlık Kurumları Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ordu, 2022.

Dinç, F., & Avanoğlu, A. E. (2021). A study on mushroom management perception of employees in Provincial Directorates of Youth and Sports (Niğde province example): Gençlik ve Spor İl Müdürlüklerinde çalışanların mantar yönetim algısı üzerine bir çalışma (Niğde ili örneği). Journal of Human Sciences, 18(4), 772-781.

Gündüz, S., *Mantar Yönetim Tarzının Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Sinizmin Aracılık Rolü,* Doktora Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tokat, 2023.

Gürbüz, S., & Şahin, F. (2014). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 271

Kılıç, T. (2015). mushroom management theory; sample of health sector. Academy of Strategic Management Journal, 14.(11), 474- 480

Mumcu, A., & Mehtap, A. R. A. S. (2021). The Mediating Role of The Interactional Justice on The Effect of Mushroom Management on Organizational Cynicism. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *16*(2), 300-316.

OSMANOĞLU, H., & Hanifi, Ü. Z. Ü. M. (2021). Gençlik ve Spor İl Müdürlükleri Çalışanlarının Mantar Yönetimi Algı Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(2), 293-302.

ÖZTÜRK, İ., & Mehtap, A. R. A. S. (2021). MANTAR YÖNETİM TARZI VE ÖRGÜTSEL DEDİKODUNUN BİLGİ PAYLAŞIMINA ETKİSİ. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 22(2), 121-134.

Özel, E. T., & Kalfaoğlu, S. (2023). Mantar Yönetim Yaklaşımı ile İşe Gömülmüşlük İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (50), 45-62.

Şen, B., *Turizm İşletmelerinde Mantar Yönetim Yaklaşımı Ve Örgütsel Bağlılığın Değerlendirilmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

YALAP, O., & POYRAZ, Z. Y. Sağlık Çalışanlarının Mantar Yönetim Algılarının Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi. Journal of Organizational Behavior Review, 5(1), 36-55.

TÜRKİYE'DE YAŞLANAN NÜFUS VE BAKIM İHTİYACININ GELECEĞİ

ÜNSAL UZAN [1], HESNA KESEN [2], HARUN CEYLAN [3]
[1] Doktorant, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, - https://orcid.org/0009-0002-7924-2506
[2] Doktorant, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, - https://orcid.org/0000-0002-1118-4306
[3] Doç.Dr., Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Sosyal Hizmet Bölümü, - https://orcid.org/0000-0001-9047-2316

ÖZET

Geçmişten günümüze dünya nüfusunun ekonomik ve toplumsal değişimler neticesinde artmaya devam ettiği bilinmektedir. Bu artışın özellikle son iki yüzyıldır daha da belirgin hale geldiği görülmektedir. Zira 1800'lü yıllara kadar yaklaşık 1 milyar olan dünya nüfusu günümüzde 8 milyarı aşmıştır. Bununla beraber her ne kadar dünya nüfusu artmaya devam etse de 1960'lı yıllardan itibaren yıllık nüfus artış hızı giderek düşmeye başlamıştır. Bu dönemde doğum oranlarının azalması ve yaşam süresinin uzaması nüfusun yaşlanması sürecini de beraberinde getirmiştir. Demografik yaşlanma olarak adlandırılan nüfusun yaşlanması ekonomiden sağlığa, sosyal güvenlik sisteminden sosyal hizmetlere kadar pek çok alanda yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu ihtiyaçların başında da bakım ihtiyacı gelmektedir. Zira göç ve kentleşmeye bağlı olarak aile ve toplum yapısında meydana gelen değişimler yaşlı bakımı konusunda geleneksel bakım ve destek sistemlerini yetersiz hale getirmiştir. Bu durum giderek artan yaşlı bakım ihtiyacına yönelik alternatif kurumsal bakım hizmetlerinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Özellikle Türkiye gibi demografik yaşlanma sürecinin çok hızlı yaşandığı ülkelerde bu ihtiyaç daha derinden hissedilmeye başlamıştır. Zira demografik yaşlanma süreciyle birlikte ortaya çıkan yaşlı bağımlılık oranının artması Türkiye'de yaşlılara yönelik sağlık, bakım ve sosyal güvenlik sisteminin yükünün de artmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle kurumsal bakım hizmetlerine duyulan ihtiyacın artması yanında giderek yaygınlaşan evde bakım hizmetlerinin hem maliyet hem de sunulan hizmetin standarda uygunluğu açısından bütün yönleriyle ele alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca bakım hizmetlerinin finansmanı konusunda bireylerin ve kamunun karşılaştığı sorunların giderilmesine yönelik çözüm arayışları da bakım konusundaki bir diğer önemli konu başlığıdır. Bu bağlamda çalışmada hızlı bir demografik dönüşüm yaşayan Türkiye'de yaşlı bakım hizmetlerinin mevcut durumu dünyadaki bakım hizmet modelleri ekseninde tartışılarak ideal bir bakım hizmet modeli nasıl mümkün olabilir sorusuna cevap aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demografik Dönüşüm, Yaşlanan Nüfus, Yaşlı Bakımı, Bakım ihtiyacı

GİRİŞ

Küreselleşme ve neoliberal politikalar son yıllarda ekonomik ve sosyal sorunların artması sosyal politikalara olan ihtiyacın artmasını da beraberinde getirmiştir. Özellikle birçok

ülkede yaşlı nüfus oranındaki artışla birlikte yaşlı bakımı konusundaki ihtiyaçlar için yeni politika ve uygulamalar hayata geçirilmeye başlanmıştır (Kavurmacı ve Gündüz, 2023: 13). Yaşanan demografik dönüşüm ve artan yaşlı nüfus sosyal, ekonomik, demografik ve toplumsal birçok sorununu da beraberinde getirmektedir. Özellikle nüfusun yaş bileşenin değişmesiyle yaşlı bağımlılık oranları giderek artmakta ve istihdam piyasasında önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır (Bloom vd., 2008: 15-16).

Nüfusun yaşlanmasının istihdam ve ekonomiye etkilerinin yanı sıra sosyal güvenlik, sağlık ve sosyal hizmet sistemlerine de etkileri bulunmaktadır. (Herrmann, 2012: 24). Özellikle yaşam süresinin uzamasıyla birlikte başlangıçta sadece gelişmiş refah toplumlarında ortaya çıkan bakım ihtiyacının günümüzde gelişmekte olan ülkeleri daha fazla ilgilendiren bir konuya dönüştüğü görülmektedir. Zira gelişmekte olan ülkelerde yaşlı bakım hizmetlerinin refah devletlerine göre yeterince gelişmemiş olması bu ülkelerde yaşlı bakımı konusunda bir takım zorlukların yaşanmasını da beraberinde getirmektedir. Bu yönüyle çalışmada dünyanın en hızlı yaşlanan ülkelerinden birisi olan Türkiye'nin yaşlı bakım hizmetlerinin farklı ülkelerin yaşlı bakım hizmetleri ekseninde değerlendirilerek ideal bir yaşlı bakımının nasıl mümkün olacağı sorusuna cevap aranmaktadır.

1. Dünyada Demografik Dönüşüm

Kadının işgücüne katılması, doğum oranlarının azalması, doğumdan itibaren beklenen yaşam süresinin uzaması, aile yapısının değişmesi, kentsel göçün artması gibi nedenlerle dünya nüfusu hızla yaşlanmaya başlamış ve yaşlı nüfuslu ülkelerin sayısı giderek artmıştır. Yaşlı nüfus oranı %7-10 arasında olan toplumlar "yaşlı toplumlar" (Ceylan, 2021: 65) %10 ve üzeri olanlar ise "çok yaşlı toplumlar" olarak nitelendirilmektedir. Buna göre Avrupa (%19), Kuzey Amerika (%17) ve Okyanusya (%13) dünyanın çok yaşlı bölgeleri arasında yer almaktadır (United Nations, 2020).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2018 yılı nüfus projeksiyonlarına göre Türkiye'deki yaşlı nüfusun 2040 yılında %10 olacağı öngörülmektedir. 1 yıl sonra Birleşmiş Milletlerin (BM) 2019 yılı nüfus projeksiyonuna göre Türkiye'nin 2023 yılında çok yaşlı toplum olabileceği değerlendirilmiştir (Sertkaya Doğan, 2018: 31). TÜİK'in 2023 yılı Şubat verilerine göre ise toplumun %9,9'u yaşlılardan oluşmaktadır. Bu veriler Türkiye'nin 2023 yılı itibariyle çok yaşlı bir toplum olacağını göstermektedir (TÜİK, 2023a).

Ayrıca Fransa (115), İngiltere (45) ve İsveç (85) gibi gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusun %7'den %14'e çıkması 45 yıldan 115 yıla kadar sürerken Güney Kore (19), Türkiye (27) ve Azerbaycan (33) gibi gelişmekte olan ülkelerde ise bu oranın 19 yıla kadar düştüğü görülmektedir (Çuhadar ve Lordoğlu, 2016: 67; Kinsella ve He, 2009: 139). Bu istatistikler Türkiye'nin çok hızlı bir yaşlanma süreci içinde olduğunu ve bu alanda kapsamlı bir sosyal politika düzenlemesine ihtiyaç duyacağını göstermektedir.

2. Türkiye'nin Demografik Dönüşümü

Türkiye, küresel yaşlanma süreci olarak ifade edilen "demografik dönüşüm" sürecinin içerisinde olan ülkeler arasında yer almaktadır. Ülkede doğurganlık ve ölüm oranlarının

azalmasıyla birlikte artan teknolojik gelişmeler neticesinde daha sağlıklı yaşam alanlarının oluşması, ilaç endüstrisinde antibiyotiklerin keşfiyle bulaşıcı hastalıklara tedavi bulunması ve bunlara bağlı olarak da yaşam standartları ile refah düzeyinin artması nüfusun yaş yapısında değişikliklere neden olmuştur (Uras, 2023: 18).

Türkiye'de çocuk ve genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranı her geçen yıl azalırken yaşlı nüfus tam tersi bir süreci izlemektedir. 2017 yılında toplam nüfus içindeki yaşlı nüfus oranı %8,5 iken 2022 yılında bu oran %9,9'a yükselmiştir. Yaşlı nüfus oranının nüfus projeksiyonlarına yansıması ise Şekil 1'de görüldüğü üzere 2030 yılında %12,9 iken 2080 yılında %25,6 olarak öngörülmektedir (TÜİK, 2023a).

Şekil 1: Yaş Grubuna Göre Nüfus Oranı, 1935-2080

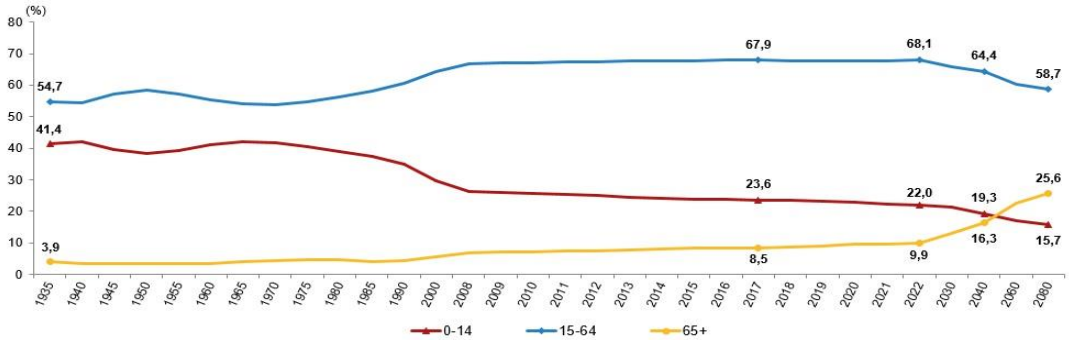

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2023a). İstatistiklerle Yaşlılar, 2022.

Türkiye günümüzde, geçmişin yüksek doğurganlık oranlarına bağlı olarak dünya geneline göre genç nüfus yapısına sahip olsada doğuşta beklenen yaşam süresinin uzaması ve erken yaş ölüm oranlarının azalması ile birlikte toplam nüfus içinde yaşlı nüfus oranı her geçen yıl artarken genç nüfus oranı azalmaktadır. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)sonuçlarına göre 2022 yılı itibariyle toplam 85 milyon 279 bin 553 kişi olan Türkiye nüfusunun sadece 12 milyon 949 bin 817 kişisi 15-24 yaş arası genç nüfusu oluşturmaktadır. 2022 yılı sonunda genç nüfus toplam nüfusun %15,2'sini oluştururken nüfus projeksiyonları bu oranın 2030'da %14,0'a 2080 yılında ise %11,1'e düşeceğini öngörmektedir (TÜİK, 2023b).

Türkiye'nin demografik değişim içerisinde olduğunun bir diğer göstergesi ise ortanca yaşın sürekli artış eğiliminde olmasıdır. Ortanca yaş, nüfusu oluşturan bütün insanların yaşları kronolojik olarak sıralandığında ortada kalan kişinin yaşını ifade etmektedir. Ortanca yaş dünyanın ve ülkelerin nüfus yaşlanmasına dair bilgi veren göstergelerdendir. Bir ülkede ortanca yaş yükseldikçe ülkenin demografik olarak yaşlandığı sonucuna ulaşılabilir. Türkiye özelinde bakıldığında TÜİK verileri 2017 yılında 31,7 olan ortanca yaşın 2022 yılında 33,5'e yükseldiğini göstermektedir. Ayrıca nüfus projeksiyonları da ortanca yaşın 2030 yılında 35,6, 2080 yılı için ise 45,0 yaş olacağını göstermektedir (TÜİK, 2023a).

Türkiye'nin demografik yaşlanmasının bir diğer göstergesi de yaşlı bağımlılık oranlarıdır. Yaşlı bağımlılık oranı çalışma çağında bulunan her yüz kişiye düşen yaşlı birey sayısını ifade etmektedir. Türkiye'nin yaşlı bağımlılık oranı 2017'de %12,6 iken 2022 yılına gelindiğinde bu oranın %14,5'e yükseldiği görülmektedir. Nüfus projeksiyonlarına göre de bu oran her geçen yıl artarak devam etme eğilimi gösterecektir. Zira TÜİK'in 2018-2075 verilerine göre Türkiye nüfusunun 2040 yılında 100 milyon 331 bin 233'e yükselmesi beklenirken küresel

pandemi, kentleşme vd. değişkenlerin de etkisiyle Türkiye nüfusunun beklenen artışı gerçekleştiremeyeceği hatta nüfusun hiçbir zaman 100 milyona ulaşamayacağı düşünülmektedir[1].

3. Türkiye'de Yaşlı Bakım Uygulamaları

Yaşlı nüfusunun toplam nüfus içindeki oranının artması yaşlılara sunulacak sağlık ve bakım başta olmak üzere birçok alandaki hizmetlerin gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Dünya ve Türkiye nüfusunun demografik yapı açısından yaşadığı değişimler ile yaşlılara sunulan hizmetlerde zorluklar yaşanmaya başlamıştır.

Türkiye'de yaşlılara yönelik sunulan hizmetlerde öncelikle Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde yer alan "Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü" merkezi rol üstlenmektedir. 2011 yılında 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması sonucunda Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuş, 2013 yılında 6462 sayılı Kanunla genel müdürlüğün adı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. Genel müdürlük yaşlılara dair vizyonunu "Engelli ve yaşlıların toplumsal yaşamın tüm alanlarına onurlu bir birey olarak katılımlarının sağlanması konusunda koordine edeceği politika ve stratejilerle etkin ve lider bir kurum olmak" şeklinde açıklamaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve bağlı olduğu Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yaşlılara sağlanan hizmetlerde temelde iki uygulama üzerinden planlama yürütmektedir. Bunlardan ilkini kurum bakımı oluşturmaktadır. 2022 yıl sonu itibariyle bakanlık bünyesine bağlı 169 huzurevi ve yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezinde 14.115 yaşlı bireye bakım hizmeti sunulmuştur. Bunun yanı sıra 2022 yılında 5 huzurevi ve yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezi de hizmete açılmıştır. Ayrıca gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri tarafından açılan ve bakanlıkça denetimleri yapılan toplam 266 özel huzurevinde 12.580 yaşlı bireye hizmet sunulmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022).

Kurum bakımının yanı sıra kurumsal bakımdan ziyade yaşlının kendi ortamında ihtiyaçlarının karşılanması için planlanan evde bakım hizmeti de önemli bir sosyal yardım miktarına sahiptir. Bu kapsamda toplam 137.989 yaşlı bireye evde bakım yardımı sunulmaktadır. Bu desteklere ilave olarak 2022 yılında ücretsiz seyahat hakkı kapsamında sağlanan gelir desteği 300.450.365 TL iken 2015 yılından itibaren sağlanan toplam gelir desteği ise 1.543.074.669 TL'dir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın ardından yaşlı alanına dair hizmet sunan bir diğer bakanlık Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığıdır. Bakanlık kapsamında hem sigorta ve sağlık sistemi hem de emeklilik sistemi finanse edilmektedir. Yaşlılık konusunda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın sağladığı en önemli hizmet emeklilik sistemidir. Tablo 1'de bakanlığın 2018-2021 yılları arasında emekli maaşı ödediği kişi sayıları ile yapılan harcamalar verilmiştir. Tabloda da görüldüğü üzere emekli sayısı her yıl artış göstermektedir. Bunun yanı sıra 2023 yılı başında Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) için tanınan hak ile bu sayının geçmiş

[1]Anadolu Ajansı, (2022). Türkiye'nin yüzde 10'luk mevcut yaşlı nüfus oranı 2050'de yüzde 20'ye yükselecek. https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiyenin-yuzde-10luk-mevcut-yasli-nufusu-orani-2050de-yuzde-20ye-yukselecek/2698835

yıllara oranla daha da fazla artması beklenmektedir. Zira EYT kapsamında toplam 2 milyon 250 bin kişinin de emeklilik sistemine dahil olması beklenmektedir[2].

Tablo 1: Yıllara Göre Sosyal Koruma Harcamaları İçerisinde Emekli/Yaşlı Sosyal Koruma Yardım Tutarı

Sosyal Koruma Harcamaları İçerisinde Emekli/Yaşlı Sosyal Koruma Yardım Tutarı		
Yıl	**Emekli/Yaşlı Sayısı**	**Yapılan Harcamalar**
2018	9 514 000	214 milyar 133 milyon TL
2019	9 849 000	263 milyar 78 milyon TL
2020	10 035 000	300 milyar 902 milyon TL
2021	10 253 000	353 milyar 592 milyon TL

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2018, 2019, 2020, 2021). *Sosyal Koruma İstatistikleri*.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yanı sıra diğer bakanlık ve yerel yönetimler de yaşlılığa dair hizmetler sunmaktadır. Hizmet sunulan kişi sayısı her yıl artış göstermektedir. Bu durum hem bakanlıkların hem de yerel yönetimlerin öncelikle bütçeleri olmak üzere hizmet sunan personel sayısının da zamanla yetersiz kalacağını göstermektedir.

4. Dünya'dan Yaşlı Bakım Uygulama Örnekleri

Yaşlı bakımı uygulamaları formal ve informal bakım kapsamında değerlendirilebilir. Formal bakım kamu ve özel kuruluşların sağladığı profesyonelleşmiş hizmetleri ifade ederken informal bakım aile ve akraba desteği ile gönüllülük esasına dayanan bakımı tanımlamaktadır. Yaşlı bakım hizmetlerinin uygulamasında hem formal hem de informal yapıların birlikte kullanıldığı modellerin olduğu görülmektedir. Bu kapsayıcılık içerisinde yaşlı bakım hizmetlerine dair çalışmalar evde bakım ve kurum bakımı olmak üzere iki başlıkta sınıflandırılırken yeni çalışmalarda yerinde yaşlanma hizmetleri de ayrı bir sınıflandırma olarak değerlendirilmektedir (Altındiş ve Üner, 2023). Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde farklı refah sınıflandırmasına ait bazı devletlerde yaşlı bakımına yönelik uygulamalara değinilmiştir.

Dünya yaşlılık endeksinde üst sıralarda yer alan İsveç yaşlılara yönelik gelişmiş hizmetlerin olduğu bir ülkedir. Stockholm'de yaşayan her 5 yaşlıdan 1'i yaşlı bakım hizmetlerinden yararlanmaktadır. İsveç son derece gelişmiş bir emeklilik sistemine sahiptir.

[2] Türkiye Büyük Millet Meclisi, (2023). Emeklilikte yaşa takılanlara ilişkin kanun teklifi plan ve bütçe komisyonunda kabul edildi. https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=48d19a24-9712-4855-9ebe-0186117a0b1e

Ülkede emeklilik sisteminin tarihi 100 yaşından fazladır. Bireyler 61 yaşında emekli olduktan sonra 6 yıl daha çalışarak hem emekli maaşından hem de mevcut maaşından eksiksiz olarak yararlanabilmektedir. Bunun yanında geliri olmayan ya da yetersiz gelire sahip kişiler için garanti emeklilik sistemi uygulanmaktadır. 2007 yılından önce yaşlı bakım hizmetleri yalnızca belediyelerin sorumluluğu iken 2007 yılında çıkarılan "bakımda seçme özgürlüğü" ile yaşlı bakımı uygulamalarında yeterliliğe sahip her kurum yaşlılara yönelik hizmet sunma hakkına sahip olmuştur (Ceylan, 2021: 99-100).

İsveç'te bakıma ihtiyacı olduğu düşünülen kişiler için yerel yönetimlere bağlı "yaşlı temsilcisi" çalışmaktadır. Yaşlı temsilcisinin temel görevleri, yaşlının evde bakım, kurum bakımı ya da yerinde yaşlanma hizmetlerinden hangisine uygun olduğunu yaşlı ile birlikte karar vermektir. Ayrıca yaşlıların hizmete erişiminde aksama olmaması için yaşlılara yönelik sürekli hizmet veren Acil Yardım Merkezi ve yaşlıların talep etmesi halinde sağlanan daha hızlı hizmet sağlayan "Güvenlik Alarmı" uygulaması yürütülmektedir. Bu açıdan İsveç'te yerinde yaşlanma ve evde bakım uygulamaları oldukça gelişmiştir. Yaşlı ve/veya engelli kişiler için yaşadıkları konutun uygun hale gelebilmesi için asansör hizmeti, otomatik aydınlatma ve kapılar gibi çeşitli hizmetler "Konut Düzenleme Dairesi" tarafından verilmektedir. "Şehir Semt Kurulu" tarafından toplu taşımaya alternatif olarak özel tasarlanmış taksiler ile sosyal aktiviteler, gönüllü faaliyetler, sağlık hizmetleri vb. ulaşım ihtiyaçları ücretsiz olarak karşılanmaktadır. Evde bakım kapsamında gündüz aktiviteleri, geçici bakım, refakatçi uygulamalarının yanı sıra bazı belediyeler tarafından yurt dışı seyahatleri için kısa süreli bakım hizmeti de verilmektedir. Kurumsal bakım hizmetleri için ise yaşlının bağımsız hareket edebilme yeteneğine göre 65 yaş üstü yaşlılar için "Yaşlı Konutları", 75 yaş üzeri yaşlılar için "Güvenli Konutlar" bulunmaktadır. Desteğe ihtiyacı olup kurumsal bakım almak isteyen yaşlılar için "Hizmet Evleri", yaşamını çoklu bakım desteği olmadan sürdürmesi olanaksız yaşlılar için ise "Bakım Evleri" bulunmaktadır (Ceylan, 2021: 101-106).

Muhafazakar refah modeli için Almanya rol model bir ülke konumundadır. Nüfusunun %22'si yaşlılardan oluşan Almanya çok yaşlı toplum kategorisinde yer almaktadır (TÜİK, 2023a). Yaşlı bakım hizmetlerinde kurum bakımı en son seçenek olarak değerlendirilmektedir. Aile ve akraba desteklerini teşvik edici uygulamalar yürütülmektedir. Almanya'da toplumsal yaşlanmanın giderek artması mevcut kamu sistemlerinin yetersiz kalmasına ve bakım sigortası gibi yeni zorunlu uygulamalar gelmesine neden olmuştur (Seyyar, 2003).

Almanya'da evde bakım hizmetlerinin oldukça gelişmiş olduğu söylenebilir. Bakıma ihtiyacı olduğu tespit edilen kişilere yönelik birçok seçenek sunulmaktadır. Örneğin bakım hizmetlerini aileden birinin yapması durumunda bakım parası bakıma ihtiyacı olan kişiye verilmektedir. Bakıma ihtiyacı olan kişi kendisine bakım veren yakınına/ yakınlarına dilediği kadar ödeme yapabilmektedir. Bakım veren kişinin aileden olması durumunda bakım veren kişiye ayni ve nakdi ek imkanlar sağlanmaktadır. Örneğin bakım veren kişinin aile bireylerinden olması durumunda yılda bir aya kadar dinlenme ihtiyacına yönelik alternatif bir bakım veren desteği sunulmaktadır. Bakıma ihtiyacı olan kişi ve çevresine yönelik danışmanlık hizmetleri gibi gelişmiş hizmetlerin yanı sıra evde bakıma ihtiyacı olduğu tespit edilen kişilerin ihtiyaçlarına yönelik beden temizliği, yemek yeme, mobilite, ev ve tadilat işleri, tıbbi yardım ve sosyal bakım gibi destekler de sunulmaktadır. Evde bakım ihtiyacının profesyonel olarak

sağlanması mümkün olmakla birlikte bu durumda bakım sigortası bakım ödemesini doğrudan bakım veren profesyonele yapmaktadır (Kocabaş ve Emre, 2020: 292-294).

Almanya'da evde bakım ve yerinde yaşlanma kapsamındaki hizmet modelleri çeşitlidir. Farklı sigortaların aynı anda kullanılabilmesi sayesinde hizmet çeşitliliği sağlanırken artan bakım maliyetinin sorumluluğu devlet, aile ve özel sektör arasında paylaşılmaktadır.

Almanya'da kurumsal bakım kuruluşları huzurevi, yaşlılar evi ve bakımevi olmak üzere 3 sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Yaşlılar Evi, belirli bir alan içerisinde birçok evin bir arada bulunduğu apartman ya da site tipindeki alanlardır. Böylelikle bağımsız ve özel alanın korunduğu kurumsal bakım hizmetleri geliştirilmiştir. Huzurevleri ise toplu olarak yaşanılan, özel alanların daha az olduğu yerlerdir. Her iki kurumda da çeşitli destekleyici hizmetler bulunmaktadır. Bakım evlerinde ise daha çok ileri yaşlarda, kronik rahatsızlığı bulunan ve bağımsız hareket edemeyecek yaşlılar kalmaktadır (Ulusal ve Yanardağ, 2021: 242). Bu kurumların haricinde kısmi yatılı bakım hizmetleri ile gece ve gündüz evde bakıma destek niteliğinde kurumlar da bulunmaktadır. Kısmi yatılı bakım hizmetlerinden yararlanabilmek için ailede bakım verenin çalışıyor olması, evde bakım hizmetlerinin yetersiz olması ya da kısmi yatılı bakım ihtiyacının evde bakımı tamamlayıcı nitelikte olması gibi şartlar aranmaktadır (Ağören, 2009: 23).

Evde bakım hizmetlerinin kurumsallaşması ile ilgili ilk örnekler liberal refah modeli kapsamında değerlendirilen Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde gerçekleşmiştir. 1800'lü yıllarda ABD de evde bakım hizmeti veren kuruluşlar bulunmaktadır. 1965 yılında Medicare ve Medicaid sigorta sisteminin hayata geçişi ile evde bakım hizmetleri sigorta kapsamına girmiş ve sadece belirli eyaletlerde değil ülke genelinde yaygınlaşmaya başlamıştır. 1982 yılında ise Ulusal Evde Bakım Birliği kurulmuştur. 1990'lı yıllarda demografik dönüşümün de etkisiyle evde bakım hizmetleri sektörü en hızlı büyüyen 2.sektör haline gelmiştir. ABD'de Evde bakım hizmetleri Medicare ve Medicaid başta olmak üzere 8 farklı yöntemle yürütülmektedir. ABD'de yaşayıp 65 yaşın üstünde yer alan herkes Sosyal Güvenlik İdaresi tarafından Medicare sigortası kapsamında güvence altına alınmıştır. Medicare sistemi farklı ödeme yöntemlerine karşılık gelen farklı sağlık hizmetlerini kapsamaktadır. Medicaid sistemi ise tamamlayıcı gelir sistemine ihtiyacı olan herkesi kapsamaktadır. Başka bir ifadeyle ABD'de asgari sağlık hizmetleri kamu finansmanıyla karşılanırken ileri tedavi gerektiren hizmetler farklı sigortalara tabi olmayı gerektirmektedir (Özer ve Şantaş, 2012: 96-101).

ABD'de dünya üzerindeki en kalabalık nüfusa sahip 3.ülke konumundadır. ABD genelinde 2,4 milyon kişinin bakım merkezinde kalmasına rağmen bakım verenlerin %90'ını aile, akraba ve arkadaşların oluşturduğu değerlendirilmektedir. Evde bakım hizmetlerinde informal sektör oldukça yaygındır. ABD'de 22 binin üzerinde evde bakım şirketi bulunmakta, bu şirketler kamu kurumları ile işbirliği yapan kar ortaklıkları şeklinde çalışmaktadır (Özer ve Şantaş, 2012: 99). ABD'de Sağlık Kuruluşları Akreditasyonu Üst Kurulu evde bakım hizmeti veren kuruluşları 4 sınıf içerisinde belirtmektedir: Kişisel bakım ve hasta bakıcılığı hizmetleri, evde tıbbi malzeme desteği hizmetleri, evde infüzyon desteği hizmetleri ve hemşirelik hizmetleridir. Bu sınıflandırma ile evde bakım hizmeti veren kuruluşların denetim ve uzmanlaşması sağlanmıştır. Böylelikle farmakolojik hizmetler gibi uzmanlık gerektiren uygulamalar yalnızca belirli sınıf içerisinde yer alan kuruluşlardan sağlanabilmektedir (Karabağ, 2007: 44-46).

ABD geniş coğrafyası ve eyalet yapılanması ile birçok farklı modelin olduğu bir ülke olmasının yanında bazı hizmetlerin yalnızca belirli eyaletlerde uygulandığı bilinmektedir. Örneğin PACE (Yaşlı İnsanlar İçin Her Şeyi Kapsayan Bakım Programı) yaşlılara yönelik Medicare ve Medicaid sigortası kapsamında bütünleşik hizmet veren önemli bir uygulama olarak öne çıkmaktadır. Bu programın amacı yaşlı ve çok yaşlıların aktif bir şekilde hayatın birer parçası olmalarını sağlayarak toplumsal yaşlanma sorununa çözümler üretmektir. Fakat çoğu eyalette PACE uygulaması bulunmamaktadır. İlerleyen yıllarda bu ve bunun gibi çalışmaların ABD'de yaygınlaşması beklenmektedir (Tanman Zıplar, 2015: 180).

Toplumsal yaşlanmanın önemli bir sorun olduğu uzun süredir tartışılan sosyal bir olgudur. 2000'li yıllarda ise bu sorun daha görünür hale gelmiş ve birçok ülkeyi yeni uygulamalara gitmeye zorlamıştır. Bununla birlikte aile yapısında meydana gelen değişimlerin yeni sosyal politika ve sosyal hizmet uygulamalarına yönelik ihtiyacı daha belirgin hale getirdiği değerlendirilmektedir. Kurumsal bakıma yönelik hizmetler terkedilmeye başlanırken evde bakım ve yerinde yaşlanma hizmetlerine olan yönelim giderek güçlenmektedir. Bu sebeple sağlık ve sosyal hizmet kurumlarının yerel ve ulusal uygulamalarında bütünleşik hizmetlerini arttırdığı görülmektedir. Artan finansman açığının yeni uygulamaların geliştirilmesinde itici bir güç olduğu söylenebilir. Tüm bu uygulamalar toplumsal yaşlanmanın getirdiği sorunlara karşı faydalı uygulamalar olsa bile toplumsal yaşlanmaya karşı kalıcı çözümler ürettiği söylenemez. İleriki yıllarla yaşlıların yaşlı bakım alanında çalışması öngörülmektedir (Ulusal ve Yanardağ, 2021: 248).

5. Bakım Krizine Yönelik Alternatifler

Dünyanın birçok ülkesinde nüfus yaşlanmakta ve emeklilik çağındaki insan sayısı her geçen yıl artmaktadır. Çalışma hayatına katılan kişi sayısı ise azalmaktadır. Bu duruma istinaden ülkeler emeklilik yaşını yükseltmeye başlamışlardır (Alan, 2023: 76). Tablo 2'de de görüldüğü üzere gelişmiş ülkeler başta olmak üzere birçok ülke sistematik olarak emeklilik yaşını öteleyen politikalar için planlamalar yapmaktadır.

Tablo 2: Ülke Programlarında, Günümüzde ve Program Sonuçlandığında Emeklilik Yaşları

Genel Emeklilik Yaşı Değerlendirmesi	**Emeklilik Yaşı (2019)**	**Emeklilik Yaşı (2019)**	**Gelecekteki Emeklilik Yaşları**
Ülke	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek/Kadın**
Fransa	66 yaş ve 2 ay	66 yaş ve 2 ay	67 yaş (2023)
Almanya	65 yaş ve 7 ay	65 yaş ve 7 ay	67 yaş (2031)
İrlanda	66 yaş	66 yaş	68 yaş (2028)
Amerika	66 yaş	66 yaş	67 yaş (2027)
Türkiye	60 yaş	58 yaş	65 yaş (2044)/ 65 yaş (2048)
İsveç	65 yaş	65 yaş 61 ila 67 yaş	66+ yaş (2026) / 63+ yaş (2026)

Kaynak: OECD, 2019

Bunun yanı sıra yaşlı bakımı konusunda teknolojik ilerlemeler ile birlikte robotların kullanımı ve akıllı yaşlı bakım uygulamalarına dair çalışmalar başlatılmıştır. Gelecekte yaşlı bakımını karşılayacak genç nüfusun azalacağı öngörüldüğü için bu açığı kapatmak için teknolojiden destek almak amaçlanmaktadır. Özellikle Japonya'nın yaşlı bakımına dair ürettiği robotlar ile sağlık durum analizlerinden kişisel bakımlarına kadar yaşlılara tüm hizmetlerin sunulması için çalışmalar yürütülmektedir (Wright, 2023). Japonya'da, robotların yaşlı bakımı sorununa "doğal" bir çözüm olduğu varsayılmaktadır. Ancak uygulama boyutunda bu varsayım geçerli olmamıştır. Yaşlı bakım alanında robotların kullanılması öncelikle kurum bakımında kullanılmaya başlanmış ardından evde bakım alan yaşlılar için de yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak zaman içerisinde robotların bakımının daha fazla zaman aldığı ve personellerin artık robotları kullanmak istemediği ortaya çıkmıştır. Yaşlıların sosyalleşmesi için tasarlanan robotlar ise bir süre sonra yaşlılar tarafından deforme edilme ve amacı dışında kullanma durumlarına maruz kalmıştır (Wright, 2023).

Ülkelerin yaşlılık ve yaşlanmanın ileriki dönemlerde getireceği problemlere çözüm önerileri getirmek için ortaya koyduğu bir diğer alternatif yaşlılığın daha sağlıklı, başarılı ve aktif olarak geçirilmesidir. Yaşlıların daha sağlıklı bir hayat sürmeleri amacıyla "sağlıklı yaşlanma, başarılı yaşlanma ve aktif yaşlanma" politikaları ile çözüm önerileri geliştirilmeye başlanmıştır (Shrira ve ark., 2019). Bu kapsamda aktif yaşlanma, Dünya Sağlık Örgütü (2002) tarafından "insanların yaşlandıkça yaşam kalitelerini iyileştirmek amacıyla bu kişilere yönelik sağlık, katılım ve güvenlik konusundaki fırsatların en üst düzeye çıkarılması süreci" olarak tanımlanmaktadır. Ülkeler aktif yaşlanma ile yaşlıların tıbbi maliyetleri ile bakım ihtiyaçlarını azaltmak, toplumsal hayata katılımlarının devamını sağlamak ve istihdam sisteminde geçirdikleri süreyi uzatarak emeklilik sistemini sürdürülebilir kılmaya çalışmaktadırlar.

Aktif yaşlanmanın yanı sıra ülkelerin yaşlılığa dair uygulamaya başladığı bir diğer alternatif uygulama "yerinde yaşlanma"dır. Yerinde yaşlanma, bireyin yaş, gelir ya da yeterlilik düzeyine bakılmaksızın kendi ev ortamında ve toplum içinde bağımsız, güvenli ve rahat bir yaşam sürmesini sağlamaktır (Centers for Disease Control and Prevention, 2023). Yerinde yaşlanma temelini aktif yaşlanma kavramından almaktadır. Yerinde yaşlanmanın sağlanması için birçok ülkede çeşitli hizmetler sunulmaktadır. Yaşlının yaşadığı evin ihtiyaç ve özelliklerine göre dizayn edilmesi, bilgi teknoloji sistemlerinin kullanılması, gündüz ve evde bakım hizmetleri, evde sağlık hizmetleri, uzaktan izleme sistemleri (sesli yanıt, yangın algılama, hareketlilik izleme vb.), yaş dostu çevre ve yaşlıya uygun konut politikası yerinde yaşlanma hizmetlerine verilebilecek örneklerdir (Sixsmith ve Sixsmith, 2008; Van Hoof ve ark., 2011).

Son olarak yaşlılara yönelik uygulamalara dair ortaya çıkarılan bir diğer çözüm alternatifi "bakım sigortası" sistemidir. Bakım sigortası, bakıma muhtaçlık riskinin neden olduğu maddi, manevi ve fiziki zararların karşılanması amacıyla sosyal güvenlik sistemi içerisinde yer alan sigorta türüdür. Bu sigorta türü ilk kez Almanya'da 1995 yılında yürürlüğe konulmuştur (Seyyar, 2003: 1). Sigortanın amacı, bakıma muhtaçlık riskine karşı koruma programı oluşturarak riskin sebep olduğu gelir kaybı ve gider artışı gibi maddi durumların karşılanmasını temin ederek kişilere bakım hizmeti sağlamak ve bakımı yapan aile bireylerinin bakım yükünü hafifletmektir. Bakım sigortası ile sosyal güvenlik sisteminde bağımsız bir alan

oluşturularak tüm nüfusun bakıma muhtaçlık kapsamına alınması hedeflenmektedir (Ağören, 2017: 15).

Sonuç

Nüfusun yaşlanması toplumlar açısından ekonomik, sosyal ve toplumsal birçok problemi beraberinde getirmektedir. Değişen nüfus yapısı ile ilk sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerinin dengesi bozulmaktadır. Bu durum başta gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok ülkenin yaşlılık konusunda yeni politika ve uygulamalar bulma sürecini başlatmıştır. Ülkelerin demografik yaşlanmayla birlikte ortaya çıkan maliyet sorununu çözmek adına hayata geçirdikleri ilk uygulamalar arasında emeklilik yaşının yükseltilmesi, aktif, başarılı ve sağlıklı yaşlanma politikaları ile yerinde yaşlanmanın teşvik edilmesi yer almaktadır. Bakıma muhtaçlık durumunun ortaya çıkması durumunda ise bireylerin ve ailelerin en önemli sorunu olan maliyetin karşılanması adına "bakım sigortası" uygulamasının devreye alındığı görülmektedir. Bakım personeli ihtiyacının karşılanması için de göçmen bakım personeli tercihlerinden Japonya gibi ülkelerde uygulanan robotik teknolojilerden yararlanma gibi uygulamalar mevcuttur. Tüm bu uygulamalar demografik yaşlanmanın sosyal güvenlik, sağlık ve bakım hizmetleri alanında ortaya çıkardığı dönüşümün sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bu uygulamalara hızla yaşlanan Türkiye'de de ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu anlamda Türkiye'de de yaşlanan nüfusunun ihtiyaçlarına yönelik kapsamlı ve bütüncül bir yaşlılık ve bakım politikası uygulamaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Öneriler

- Bakım sigortası uygulamasının yaşlı bakımı finansmanına destek olmak için uygulanabileceği düşünülmektedir. Zira Almanya'da kamu ve özel sigortalar yaşlı bakımı hizmetlerinde bütünleşik olarak kullanılabilmektedir.
- Türkiye'de yaşlı bakımı hizmetlerinin dağınık olmasından dolayı hizmete erişim, güçleşmekte ve var olan kaynakların verimsiz kullanılmasına neden olabilmektedir. Yerel ve ulusal kurumların koordinasyon içerisinde çalıştığı modellere geçilmesi faydalı olabilir.
- Yerel olarak uygulanan bazı kısmi gündüz ve gece yatılı bakım hizmetlerinin ülke geneline yayılması, bununla birlikte bakım verenlere yönelik izin ve sigorta sağlanması gibi hizmetler uygulanabilir.
- Emeklilik sistemindeki yapısal sorunların çözülmesi ve kademeli bir emeklilik sisteminin (çocuk sayısına göre emeklilik yaşının kademelendirilmesi gibi) hayata geçirilmesi faydalı olabilir.
- Türkiye'de aktif yaşlanma politikaları uygulanmakla birlikte toplumsal farkındalığı sağlayacak yeterli çalışmanın yapılmadığı değerlendirilmektedir. Aktif yaşlanma konusunu ana akımlaştıracak yeni politika ve sosyal hizmetlere ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Örneğin bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi, kamu spotu uygulamalarını yapılması, eğitim müfredatında bu konu için ayrıca yer

açılması, belediyelere ve muhtarlara sorumluluk verilmesi vb. çalışmaların faydalı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Anadolu Ajansı, (2022). Türkiye'nin yüzde 10'luk mevcut yaşlı nüfus oranı 2050'de yüzde 20'ye yükselecek. https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiyenin-yuzde-10luk-mevcut-yasli-nufusu-orani-2050de-yuzde-20ye-yukselecek/2698835

Ağören, V. (2009). *Bakım Sigortası ve Türkiye Uygulaması,* Ankara, Sosyal Güvenlik Kurumu.

Ağören, V. (2017). Bakım Sigortası ve Türkiye İçin Model Önerisi, *Sosyal Güvence Dergisi*, 12(6), 1-26.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2022). *Faaliyet Raporu*, Strateji Geliştirme Başkanlığı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2023). *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü*, https://www.aile.gov.tr/eyhgm/genel-mudurluk/misyon-ve-vizyonumuz/, Erişim Tarihi: 01.06.2023

Alan, T. (2023). Türkiye ve Dünyada Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Karşılaştırılması ve Sürdürülebilirlikleri; *International Journal of Sustainability,* 1(1), 58-77.

Altındiş, E. ve Üner, E. (2023). Yaşlı Bakım Modellerinin Karşılaştırılması. *Geriatrik Bilimler Dergisi 2023*, 6(1), 60-71.

Bloom, D.E., Canning, D., ve Finlay, J.E., (2008). Population Aging And Economic Growth İn Asia, *PGDA Working Papers*, 4008, 1-38.

Centers for Disease Control and Prevention, (2023). Healthy Places Terminology, https://www.cdc.gov/healthyplaces/terminology.htm, Erişim Tarihi: 02.06.2023

Ceylan, H. (2021). *Yaşlılık ve Refah Devleti*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Çuhadar, S. G., ve Lordoğlu, K. (2016). "Demografik Dönüşüm Sürecinde Türkiye'de Yaşlanma ve Sorunlar", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (54), 63-80.

Herrmann, M., (2012). Population Aging And Economic Development: Anxieties And Policy Responses, *Population Ageing*, 2012/5, 23-46.

Karabağ, H. (2007). *Evde Sağlık Bakım Hizmetlerinin Türkiye'de Uygulanabilirliğine İlişkin Hekimlerin Görüşleri ve Kardiyoloji Hastaları için Hastane Destekli Evde Bakım Hizmetleri Model Önerisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Gazi Üniversitesi.

Kavurmacı, A., ve Gündüz, H. İ. (2023). Yaşlanmanın Aile Yardımı Harcamalarına Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23(58), 11-43.

Kinsella, K. ve He, W. (2009). *An Aging World: 2008*, U.S. CensusBureau, International Population Reports, Washington, DC, Government Printing Office, P95/09-1.

Kocabaş, F. ve Emre, K. (2020). Almanya ve Türkiye'de karşılaştırmalı olarak bakım hizmetleri: Türkiye'de bakım sigortası kurulmasına yönelik bir öneri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(4), 283-310.

OECD (2019). Statistics. https://data.oecd.org/searchresults/?q=pension, Erişim Tarihi: 01.06.2023.

Özer, Ö., ve Şantaş, F. (2012). Kamunun Sunduğu Evde Bakım Hizmetleri ve Finansmanı. *Acıbadem Üniversite Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(2), 96-103.

Sertkaya Doğan, Ö. (2018). Türkiye'de 2040 ve 2060 Nüfus Projeksiyonlarına Göre Demografik Fırsatlar. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, TİDSAD, 5(18), 26-42.

Seyyar, A. (2003). *Bakıma Muhtaç Yoksulların Evde Bakımının Kurumlaştırılması (Almanya Örneği)*. Hacettepe Üniversitesi Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler Sempozyumu.

Shrira, A., Carmel, S., Tovel, H., ve Raveis, V. H. (2019). Reciprocal relationships between the will-to-live and successful aging. *Aging & Mental Health*, 23(10), 1350-1357.

Sixsmith, A., ve Sixsmith, J. (2008). Ageing in Place in the United Kingdom. *Ageing International*, 32 (3), 219–235.

Tanman Zıplar, Ü. (2015). Dünyada ve Türkiye'de Yaşlılık Hizmetleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2) , 173-194 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/jiss/issue/25891/272838

Türkiye Büyük Millet Meclisi (2023). *Emeklilikte Yaşa Takılanlara İlişkin Kanun Teklifi Plan ve Bütçe Komisyonunda Kabul Edildi.* https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=48d19a24-9712-4855-9ebe-0186117a0b1e Erişim Tarihi: 31.05.2023

Türkiye İstatistik Kurumu (2018). *Sosyal Koruma İstatistikleri*, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2018-30625, Erişim Tarihi: 30.05.2023

Türkiye İstatistik Kurumu (2019). *Sosyal Koruma İstatistikler*i, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2019-33668. Erişim Tarihi: 30.05.2023

Türkiye İstatistik Kurumu (2020). *Sosyal Koruma İstatistikleri*, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2020-37193, Erişim Tarihi: 30.05.2023

Türkiye İstatistik Kurumu (2021). *Sosyal Koruma İstatistikler*i, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2021-45744, Erişim Tarihi: 30.05.2023

Türkiye İstatistik Kurumu (2023a). *İstatistiklerle Yaşlılar*, 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2022-49667, Erişim Tarihi: 31.05.2023

Türkiye İstatistik Kurumu (2023b). *İstatistiklerle Gençlik*, 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2022-49670, Erişim Tarihi: 31.05.2023

Ulusal A. ve Zubaroğlu Yanardağ M., (2021). Avrupa'da Yaşlanma ve Yaşlılık: Avrupa Birliği Ülkelerinden Örnekler. E. Birinci (Ed.), içinde *Gerontolojik Sosyal Hizmet* (237-248). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

United Nations Population Fund. (2023). *Dünya Nüfus Durumu Raporu 2023*. https://turkiye.unfpa.org/tr/swop-%C3%B6zet-2023 (Erişim tarihi: 25.05.2023).

United Nations. (2019). World population ageing 2019: Highlight. Department of Economic and Social Affairs, *Population Division* (ST/ESA/SER.A/430), New York.

Uras, Z. (2023). *Yaşlı Bakım Merkezlerinin Sürdürülebilirlik Açısından Kamusal Alanda Değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Maltepe Üniversitesi.

Van Hoof , J., Kort, H., Rutten, P., ve Duijnstee, M. (2011). Ageing in Place with the use of ambient intelligtence technology: Perspevtives of older users . *International Journal of Medical Informatics*, 80(5), 310-331.

World Bank. (2023). *World Bank Data*. http://databank.worldbank.org/, Erişim tarihi: 10.05.2023

World Health Organization. (2002). *Active ageing: A policy framework*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Wright, J. (2023). *Inside Japan's Long Experiment in Automating Elder Care*, https://www.technologyreview.com/2023/01/09/1065135/japan-automating-eldercare-robots/, Erişim Tarihi: 01.06.2023

GENÇLERİN BENLİK ALGISININ SALDIRGANLIĞA ETKİSİNDE İNTERNET KULLANIM SÜRESİNİN ARACILIK ROLÜ

Öğr. Gör. Ahmet TÜRK [1], Doç. Dr. Meral ÖZTÜRK [2]

[1] Sinop Üniversitesi, Türkeli Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, - ORCID: 0000-0001-5782-3794

[2] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, - ORCID: 0000-0001-7570-5361

ÖZET

Saldırganlık, bir başkasına kasıtlı olarak zarar verme niyetiyle yapılan eylemleri ifade eder. Saldırganlığı etkileyen faktörler incelendiğinde benlik algısının düşüklüğü ve internetin aşırı kullanımı dikkat çekmektedir. Düşük benlik saygısı ve artan internet kullanımı özellikle çocuk ve gençlerde psikososyal sorunlar yaşama riskini artırarak saldırganlık düzeylerini yükseltebilmektedir. Bu bağlamda bu çalışma benlik algısı ve saldırganlık arasındaki ilişkide internet kullanım süresinin aracı rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Tarama modeliyle yapılan araştırmaya 18-25 yaş aralığında 457 (%68,8) kadın ve 207 (%31,2) erkek olmak üzere 664 genç katılmıştır. Araştırmada Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği ile Benlik Kuramı Ölçeği kullanılmıştır. Katılımcıların günlük internet kullanım süresi açık uçlu bir soruyla elde edilmiştir. Katılımcıların benlik algısı ortalaması $\bar{x}$=3,68±0,41 (olumlu benlik algısına sahip); saldırganlık ortalaması $\bar{x}$=2,54±0,66 (orta düzeyde saldırganlık); günlük internet kullanım süresi ortalaması ise $\bar{x}$=4,93±0,24 saattir. Hiyerarşik regresyon analizinin kullanıldığı araştırmada benlik algısı ile saldırganlık arasındaki ilişkide internet kullanım süresi aracı değişken olarak kullanılmıştır. Bulgulara göre benlik algısı ile saldırganlık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Bu ilişkiye internet kullanım süresi dahil edildiğinde internet kullanım süresi saldırganlığı pozitif yönde etkilemekte ve benlik algısının saldırganlığa etkisini azaltmaktadır. Sonuç olarak benlik algısının saldırganlığa etkisinde internet kullanım süresinin kısmi aracılık rolüne sahip olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: gençler, benlik algısı, saldırganlık, internet.

THE MEDIATING ROLE OF INTERNET USE ON THE RELATIONSHIP BETWEEN SELF-ESTEEM AND AGGRESSION IN THE YOUTH

ABSTRACT

Aggression refers to actions that are deliberately intended to harm another person. When examining the factors that influence aggression, low self-esteem and excessive use of the internet stand out. Low self-esteem and increased internet use can increase the risk of

psychosocial problems, particularly among children and young people, leading to higher levels of aggression. In this context, this study aims to examine the mediating role of internet use duration in the relationship between self-esteem and aggression. A survey model was used in the research. A total of 664 young people aged 18-25, including 457 females (68.8%) and 207 males (31.2%), participated in the study. The Buss-Perry Aggression Scale and Self Theory Scale were used in the research. Participants' daily internet usage time was obtained through an open-ended question. The average self-esteem score of the participants was $\bar{x}=3.68\pm0.41$ (positive self-esteem); the average aggression score was $\bar{x}=2.54\pm0.66$ (moderate aggression); and the average daily internet usage time was $\bar{x}=4.93\pm0.24$ hours. In the research, hierarchical regression analysis was used, and internet usage duration was used as a mediator variable in the relationship between self-esteem and aggression. The findings show a negative relationship between self-esteem and aggression. However, when internet usage duration is included in the relationship, internet usage positively affects aggression and reduces the impact of self-esteem on aggression. As a result, it can be seen that internet usage duration has a partial mediating role in the effect of self-esteem on aggression.

Keywords: youth, self-esteem, aggression, internet.

1. GİRİŞ

Saldırganlık, fiziksel veya psikolojik olarak başka bir kişiye zarar vermeyi amaçlayan fiziksel, sözel veya ilişkisel herhangi bir eylem veya eylem tehdidi olarak tanımlanmaktadır (Wood vd., 2016). Özellikle gençlerde yaygın olarak görülen ve önemli bir sosyal sorun olan (Devine vd., 2004) saldırganlık, yalnızca gençlerin kendilerine değil aynı zamanda ailelerine ve genel olarak topluma da zarar verebilmektedir (Ayan, 2007). Saldırgan davranışlar, diğer insanların güvenliğini tehdit ettiği gibi kişinin ilişkilerinde ve sosyal yaşamında da olumsuz etkiler meydana getirebilir (Hasta ve Güler, 2013). Bu nedenle özellikle gençlerde saldırgan duygu ve davranışlara etki eden faktörlerin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda saldırganlığa etki eden faktörlerin incelendiğinde araştırmalarda benlik algısının düşüklüğü ve internetin aşırı kullanımı dikkat çekmektedir. Düşük benlik saygısı ve artan internet kullanımı gençlerde psikososyal sorunlar yaşama riskini artırarak saldırganlık düzeylerini yükseltebilmektedir (Ko vd., 2009; Kurtyılmaz vd., 2017; Marsh vd., 2001; Sili, 2010).

Benlik, kişinin kendi kişiliğine dair sahip olduğu değerler, kendine bakışı, kendisiyle ilgili algısı, fiziksel, psikolojik, sosyal ve duygusal özellikleri, istekleri ve başarıları hakkındaki düşüncelerinin bir araya gelmesi sonucu oluşan kavramdır. Benlik, bireyin kendisine dair bilinci ve farkındalığını ifade etmekte olup bu her birey için kendine özgü bir deneyimdir (Baymur, 1984). Benlik algısı, bireyin kendisi hakkında sahip olduğu (kendini tanımlayan özellikleri, eksiklikleri, kapasitesi, sınırlılıkları ve değerleri gibi) algıların bir bütününü ifade etmektedir (Hamachek, 1981). Benlik algısı, bireylerin kendi inançları, tutumları ve fikirlerine ilişkin doğru kabul ettiği değerlendirmelerin yanı sıra, yaşam boyunca edinilen deneyimlerin, bireyin kişiliğinin ve çevresel faktörlerin bir sonucu olarak kişinin kendisine yönelik geliştirdiği olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerin tümünü kapsamaktadır (Demoulin, 1999). Benlik üzerine yapılan kimi çalışmalarda benlik algısının ve benlik saygısının düşük olmasının

bireydeki saldırganlık, öfke, depresyon ve kaygı gibi olumsuz özelliklerin artmasına yol açtığı ortaya konulmuştur (Güleç, 2002; Kurtyılmaz vd., 2017; Marsh vd., 2001; Sowislo ve Orth, 2013).

Teknolojik gelişmeler insanların hayatını önemli ölçüde etkilemektedir. Özellikle internetin sağladığı olanaklar, insanların günlük yaşamlarını daha pratik hale getirmekte ve internetin yaygın bir şekilde kullanılmasına yol açmaktadır (Arslan, 2017). Ancak artan internet kullanımı süreç içerisinde çocuk ve gençler üzerinde birtakım fiziksel ve psikososyal problemleri de beraberinde getirmektedir (Eftekin, 2015; Gönül, 2002). Özellikle uzun süreli ve yoğun bir şekilde internet kullanımıyla birlikte şiddet içeren içeriklere maruz kalan bireylerde saldırganlık eğilimi görülebilmektedir. İnternetin sağladığı anonimlik ve mesafeli iletişim ortamı, bazı insanlarda saldırganlık eğilimlerini artırabilmektedir. Sanal dünyada insanlar, gerçek hayatta yapmaktan çekinebilecekleri davranışları sergileme eğilimi gösterebilmektedir. İnternet üzerindeki forumlarda, sosyal medya platformlarında veya çevrimiçi oyunlarda gözlenen saldırganlık davranışları bunun bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Hinduja ve Patchin, 2014; Suler, 2004). Bununla birlikte internette maruz kalınan saldırganlık, bireylerin benlik algısını olumsuz yönde etkileyebilmekte; sanal zorbalık, küfür, hakaret veya nefret söylemi gibi saldırgan davranışlar, hedef alınan kişilerde travmatik etkilere neden olabilmektedir (Aydın, 2019).

Yapılan literatür incelemesinde benlik algısı, saldırganlık ve internet kullanım süresi değişkenlerinin kullanıldığı araştırmalarda genellikle benlik algısı ile internet kullanımı (Hasırcı vd., 2023; Yalçın-Çınar ve Mutlu, 2019; Yıldırım, 2016), saldırganlık ile internet kullanımı (Babacan-Gümüş vd., 2015; Ko vd., 2009; Sili, 2010) ilişkisine odaklanıldığı görülmekte olup söz konusu üç değişkenin birlikte ele alındığı çalışmaya rastlanmamıştır. Buradan hareketle bu çalışma gençlerde benlik algısının saldırganlığa etkisinde internet kullanım süresinin aracılık rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda bu araştırma kapsamında aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

H_1: Gençlerin benlik algısı düzeyleri, saldırganlık düzeyleri ve internet kullanım süreleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_2: Gençlerin benlik algısı saldırganlığı anlamlı düzeyde etkilemektedir.

H_3: Gençlerin benlik algısının saldırganlığa etkisinde internet kullanım süresinin aracılık rolü vardır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada çalışmanın amacına uygun olarak tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 18-25 yaş aralığındaki gençler oluşturmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu nüfus istatistikleri beşer yaş aralığında verildiğinden 18-25 yaş aralığında bulunan gençlerin sayısı belirlenememektedir. Evrenin kesin olarak bilinmediği durumlarda $n=(t^2.p.q)\div d^2$ formülü kullanılmaktadır (Aksakoğlu, 2001). Formül kullanılarak yapılan örneklem hesaplamasında 384 kişinin evreni temsil eden minimum örneklem hacmi için yeterli olacağı görülmüştür. Örneklemin evreni temsil gücünü artırmak adına bu sayının iki katına ulaşılması hedeflenmiştir. Araştırmada kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak 664 kişiye ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan 664 gencin 457'si (%68,8) kadın ve 207'si (%31,2) erkektir. 18-25 aralığındaki gençlerin yaş ortalaması $\bar{x}=21,76\pm1,48$'dir. Katılımcıların 413'ü (%62,2) şehirde, 181'i (%27,3) ilçede ve 70'i (%10,5) köy/kasabada yaşamaktadır. Gençlerin 622'si (%93,7) sosyal medyayı aktif olarak kullanırken 42'si (%6,3) sosyal medya kullanmamaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada sosyodemografik özelliklere ilişkin veri elde etmek için kişisel bilgi formu, gençlerin benlik saygısı düzeylerini tespit etmek için "Benlik Kuramı Ölçeği" ve saldırganlık düzeylerini ortaya koymak adına "Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği" kullanılmıştır.

Benlik Kuramı Ölçeği

Berg ve Snyder (2010) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe adaptasyonu Yavuzer ve arkadaşları (2017) tarafından yapılmıştır. Ölçek 5'li likert tipinde (1=Hiç doğru değil…5=Her zaman doğru) cevaplanan 36 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte fiziksel görünüm, fiziksel sağlık, zekâ, akademik başarı, serbest zaman etkinlikleri, kişilik, aile ilişkileri, yakın ilişkiler, arkadaşlık olmak üzere 9 alt boyut bulunmaktadır. Ölçeğin toplamından ve alt boyutlarından alınan puanın yüksekliği bireylerin benlik algısının olumlu olduğunu göstermektedir. Yavuzer ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan çalışmada ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik kat sayısı $\alpha=0,84$ olup bu çalışmada ise bu değer $\alpha=0,81$ olarak hesaplanmıştır.

Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği

Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilen Demirtaş-Madran (2012) tarafından Türkçeye adapte edilen ölçek, 5'li likert tipinde (1=Hiç uygun değil … 5=Tamamen uygun) 29 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve sözel saldırganlık olmak üzere 4 alt boyut bulunmaktadır. Ölçeğin toplamından ve alt boyutlarından alınan puan arttıkça bireylerin saldırganlık düzeyleri yükselmektedir. Demirtaş-Madran (2012) tarafından yapılan Türkçe geçerlilik ve güvenirlik çalışmasında ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik kat sayısı $\alpha=0,85$ olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada ise bu değer $\alpha=0,89$'dur.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri Google Formlar aracılığıyla kolayda ve kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak çevrimiçi olarak toplanmıştır. Araştırma kapsamında normal dağılıma sahip olduğu saptanan verilerin analizinde parametrik testler yararlanılabileceği görülmüştür. Buna

göre araştırmada betimleyici istatistikler için ortalama, standart sapma ve frekans testleri; değişkenler arası ilişkiyi incelemek için Pearson korelasyon analizi; benlik algısının saldırganlığa etkisinde internet kullanım süresinin aracılık rolünü ortaya koymak amacıyla hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Araştırmada bütün istatistiki işlemler %95 güven aralığında ve 0,05 hata payında gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişki

Araştırmada katılımcıların benlik algısı düzeyleri, saldırganlık düzeyleri ve günlük internet kullanım sürelerini ortaya koymak amacıyla betimleyici analizler gerçekleştirilmiştir. Buna göre katılımcıların benlik algısı ortalaması $\bar{x}$=3,68±0,41; saldırganlık ortalaması $\bar{x}$=2,54±0,66 ve günlük internet kullanım süresi ortalaması $\bar{x}$=4,93±0,24'tür. Bulgulardan gençlerin olumlu benlik algısına ve orta düzeyde saldırganlık düzeyine sahip olduğu, günlük ortalama internet kullanım süresinin yaklaşık 5 saat olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Çizelge 1).

Araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkinin incelenmesi için gerçekleştirilen Pearson korelasyon analizi sonucunda gençlerin benlik algısı ile saldırganlık düzeyleri (r=-0,320; p<0,01) ve günlük internet kullanım süreleri (r=-0,081; p<0,05) arasında negatif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu, saldırganlık ile günlük internet kullanım süresi (r=0,202; p<0,01) arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişki

Değişken	n	$\bar{x}$	ss.	1	2	3
1. Benlik Algısı	664	3,68	0,41	1		
2. Saldırganlık	664	2,54	0,66	-,320**	1	
3. İnternet Kullanım Süresi	664	4,93	0,24	-,081*	,202**	1

*p<0,05; **p<0,01

3.2. Benlik Algısının Saldırganlığa Etkisinde İnternet Kullanım Süresinin Aracılık Rolü

Araştırmada benlik algısının saldırganlığa etkisinde internet kullanım süresinin aracılık rolünü ortaya koymak adına iki modelli hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular Çizelge 2'de verilmiştir.

Analizde benlik algısı bağımsız ve saldırganlık bağımlı değişken olarak birinci modele dahil edilmiştir. Buna göre birinci modelde olumlu benlik algısının saldırganlığı negatif yönde anlamlı düzeyde yordadığı saptanmıştır (β=-0,320; p<0,05). Birinci modelde R^2=0,10 değeri gençlerin saldırganlık düzeylerindeki toplam varyansın %10'unun benlik algısı tarafından açıklandığını göstermektedir.

Gençlerin olumlu benlik algılarının saldırganlık düzeylerine etkisinde günlük internet kullanım süresinin aracılık rolünü incelemek için benlik algısı ve günlük internet kullanım süresi birlikte ikinci modele dahil edilmiştir. İkinci modelde R^2=0,13 değeri de gençlerin saldırganlık

düzeylerindeki toplam varyansın %13'ünün günlük internet kullanım süresi ve benlik algısı tarafından açıklandığını göstermektedir. Hiyerarşik regresyon analizinin ikinci modelinde günlük internet kullanım süresinin saldırganlığı (β=0,178; p<0,05) pozitif yönde anlamlı düzeyde yordadığı, günlük internet kullanım süresinin modele dahil edilmesiyle benlik algısının saldırganlığa etkisinin (β=-0,304; p<0,05) azaldığı görülmüştür. Bulgular benlik algısının saldırganlığa etkisinde günlük internet kullanım süresinin kısmi aracılık rolüne sahip olduğunu göstermektedir (Baron ve Kenny, 1986). Bağımlı değişkendeki toplam varyansın yüzde kaçının aracı değişkenin dolaylı etkisiyle açıklandığını ortaya koymak için yapılan hesaplamada (dolaylı etki÷toplam etki=aracılık etkisi) benlik algısının saldırganlığa etkisinde aracı değişkenin (günlük internet kullanım süresi) dolaylı etkisinin %5 olduğu saptanmıştır.

Çizelge 2. Benlik Algısının Saldırganlığa Etkisinde İnternet Kullanım Süresinin Aracılık Rolü

Model	Değişkenler	B	S.H.	β	t	p	R^2	Δ R^2
Model 1	Benlik Algısı	-0,509	0,05	**-0,320**	-8,638	**0,00***	0,10	0,10
Model 2	Benlik Algısı	-0,485	0,05	**-0,304**	-8,360	**0,00***	0,13	0,13
	İnternet Kullanımı	0,486	0,09	0,178	4,889	**0,00***		

*p<0,05

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma gençlerin benlik algısının saldırganlığa etkisinde internet kullanım süresinin aracılık rolünü ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı çerçevesinde Pearson korelasyon analizi ile hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır.

Araştırmanın birinci bulgusu, gençlerin olumlu benlik algısına ve orta düzeyde saldırganlığa sahip olduğudur. Araştırmada elde edilen bulgu literatürdeki bulguları destekler niteliktedir (Balcı-Akpınar vd., 2019; Coşkun ve Altay, 2009; Kul-Uçtu ve Karahan, 2016; Uyanık-Balat ve Akman, 2004). Bireylerin benlik algıları ve saldırganlık eğilimleri sosyal ve kültürel faktörlerden etkilenebilmektedir. Kentsel yaşam alanlarında bireyci kültür yapısı hakimdir. Bireylerin bağımsızlık, özerklik ve kişisel başarılarının ön planda tutulduğu bireyci kültürlerde bağımsız benlik algısı artmaktadır (Altan, 2023; Sedikides vd., 2003). Benzer şekilde saldırganlık kırsalda hakim olan geleneksel toplumsal yapı içerisinde bireylerde saldırganlık eğilimi ve şiddeti kabul durumu daha yüksektir (Altıntop ve Adana, 2019; Kaya-Sakarya, 2013). Bu bağlamda araştırmadaki bulguların muhtemel nedeninin yaşanılan yer olduğu düşünülmektedir. Nitekim, araştırmada gençlerin benlik algısı ($F_{(2,661)}$=3,764; p<0,05) ve saldırganlık ($F_{(2,661)}$=6,908; p<0,05) düzeyleri yaşanılan yere göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Araştırmada şehirde yaşayan gençlerin benlik algısı ($\bar{x}$=3,71±0,40), ilçede ($\bar{x}$=3,62±0,39) ve köy/kasabada ($\bar{x}$=3,59±0,54) yaşayanlara kıyasla daha yüksektir. Saldırganlık düzeyleri ise köy/kasabada yaşayanlarda ($\bar{x}$=2,81±0,71) ilçede ($\bar{x}$=2,51±0,61) ve şehirde ($\bar{x}$=2,49±0,66) yaşayanlardan daha yüksektir. Yapılan araştırmaların bulguları bu görüşü desteklemektedir (Halıcı, 2005; Özdemir, 2012).

Araştırmanın ikinci bulgusu, gençlerin benlik algısı ile saldırganlık düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu ve benlik algısı düştükçe gençlerin saldırganlık düzeylerinin arttığıdır. Araştırmada elde edilen bulgu literatürle benzerlik göstermektedir. Kurtyılmaz ve

arkadaşları (2017) tarafından 18-25 yaş arası 399 kişiyle yapılan çalışmada benlik saygısı ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve benlik saygısının saldırganlığın anlamlı bir yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir. Güleç'in (2002) yaptığı çalışmada ergenlerde benlik algısı ile öfke yaşantıları arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu, olumlu benlik algısına sahip bireylerin öfkeli davranış eğilimlerinin daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur. Benzer şekilde Marsh ve arkadaşları (2001) tarafından yapılan çalışmada da benlik algısı düştükçe antisosyal davranışların tetiklendiği saptanmıştır. Yüksek benlik saygısına sahip bireylerin, kendilerini ifade etme, başkalarının farklılıklarını kabul etme ve daha iyi bir sosyal uyum sağlama becerilerine sahiptir (Kahriman ve Polat, 2003). Bu becerilere sahip olmak, gençlerin duygusal ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olarak saldırgan davranışlarının düşmesine yol açabilir.

Araştırmanın üçüncü bulgusu, internet kullanım süresi ile benlik algısı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğudur. Araştırmanın bulgusu literatürdeki bulguları destekler niteliktedir. Hasırcı ve arkadaşları (2023) tarafından 851 üniversite öğrencisiyle yapılan araştırmada problemli internet kullanımıyla benlik saygısı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Yıldırım'ın (2016) 384 öğrenciyle gerçekleştirdiği araştırmada aşırı internet kullanımına bağlı olarak artan internet bağımlılığı bireylerin benlik saygılarının düşmesine yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Yalçın-Çınar ve Mutlu (2019) tarafından 400 üniversite öğrencisiyle yapılan araştırmada internet bağımlılığı ile benlik saygısı arasında negatif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Sarıkoç (2021) tarafından genç yetişkinler üzerine yapılan bir araştırmada da benlik saygısı ile sosyal medya kullanım süresi arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu, benlik saygısı düştükçe gençlerin sosyal medya kullanım süresi arttığı tespit edilmiştir. İnternet, sosyal medya platformları ve diğer çevrimiçi mecralar aracılığıyla insanlar genellikle diğer insanların hayatlarını görüntüler ve bunları kendi hayatlarıyla karşılaştırırlar. Bu sürekli karşılaştırma, başkalarının mükemmel gibi görünen yaşamlarının yanı sıra beden, görünüm, başarı ve mutluluk gibi alanlarda idealize edilen standartları içerir (Bergagna ve Tartaglia, 2018; Jiang ve Ngien, 2020). Bu durum, insanların kendi benlik değerlerini ve özsaygılarını olumsuz etkileyebilir.

Araştırmanın dördüncü bulgusu, internet kullanım süresi ile saldırganlık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu ve internet kullanım süresi arttıkça gençlerin saldırganlık düzeylerinin yükseldiğidir. Bulgu literatürdeki çalışmaların bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Ko ve arkadaşları (2009) tarafından 9405 ergenle yapılan çalışmada aşırı internet kullanımı ile saldırganlık arasında yakın bir ilişki olduğu, aşırı internet kullanımının ergenlerde saldırgan davranışları artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Parladıcı (2020) tarafından 479 gençle gerçekleştirilen araştırmada problemli ve aşırı internet kullanımının katılımcıların saldırganlık düzeyini yordadığı tespit edilmiştir. Sili (2010) tarafından 432 ergenle yapılan araştırmada günlük internet kullanım sıklığı arttıkça ergenlerin saldırganlık düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Babacan-Gümüş ve arkadaşları (2015) tarafından 18-28 yaş arası 375 üniversite öğrencisiyle yapılan çalışmada internet kullanım süresinin şiddet eğiliminin anlamlı bir yordayıcısı olduğu saptanmıştır. İnternet, çeşitli içeriklerin erişilebilirliğini sağlar ve bu içerikler arasında şiddet içeren veya saldırganlıkla ilişkili materyaller de bulunmaktadır. Uzun süreli ve yoğun bir şekilde internet kullanımıyla birlikte şiddet içeren içeriklere maruz kalan bireylerde saldırganlık eğilimi görülebilir. Anderson ve

Bushman (2001) tarafından yapılan araştırmada da internette şiddet içeren içeriklere uzun süreli maruziyetin gençlerin saldırganlık düzeyini artırdığı öne sürülmüştür.

Araştırmanın son bulgusu, internet kullanım süresinin benlik algısının saldırganlığa etkisini azalttığı ve benlik algısının saldırganlığa etkisinde kısmi aracılık rolüne sahip olduğudur. Literatürde bu çalışmadaki değişkenlerin bir arada ele alındığı araştırmalara rastlanılmamakla birlikte yukarıda tartışıldığı üzere internet kullanımının bağımlı ve bağımsız değişkeler üzerinde etkisi olduğunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Uzun süreli internet kullanımı, gençlerin benlik algısında olumsuz etkilere yol açabilir. Bu durumda, internet ve sosyal medya gibi dijital platformlarda zaman geçirmek, bireylerin kendilerini sürekli olarak diğer insanlarla karşılaştırmalarına ve bu da benlik saygısı ve özgüven düşüklüğüne neden olabilir (Jiang ve Ngien, 2020). İnternet, kullanıcıların gerçek kimliklerini gizleyebilecekleri ve anonim olarak davranabilecekleri bir ortam sağlar. Bu durum, insanların sosyal normlardan uzaklaşmalarına ve saldırganlık göstermelerine neden olabilir. Gerçek kimliklerini gizleyen kişiler, daha cesur ve saldırgan bir şekilde davranabilirler (Suler, 2004). İnternet üzerindeki anonimlik, bazı insanlar için diğerlerine karşı saldırgan davranmaları için bir fırsat yaratabilir. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte, çevrimiçi zorbalık ve siber saldırılar da artmıştır. İnternet üzerinden yapılan saldırganlık eylemleri, bireyler arasında mesafeyi ve yüz yüze iletişim engelini kaldırdığı için daha yaygın hale gelmiştir. Özellikle gençler arasında, çevrimiçi zorbalık ve saldırganlık davranışlarının arttığı gözlemlenmektedir (Hinduja ve Patchin, 2014).

KAYNAKÇA

Aksakoğlu, G. (2001). *Sağlıkta araştırma teknikleri ve analiz yöntemleri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Altan, S. (2023). *Farklı sosyokültürel çevrede yaşayan 5-6 yaş çocukların benlik algıları ile psikolojik sağlamlıklarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Altıntop, Ö. ve Adana, F. (2019). Yeni evli çiftlerin aile içi şiddete yönelik tutumları ve ilişkili faktörler. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 8* (3), 268-276.

Anderson, C. A. ve Bushman, B. J. (2001). Effects of violent video games on aggressive behavior, aggressive cognition, aggressive affect, physiological arousal, and prosocial behavior: A meta-analytic review of the scientific literature. *Psychological science, 12*(5), 353-359. https://doi.org/10.1111/1467-9280.00366

Arslan, G. (2017). *Anne babası boşanmış ve boşanmamış olan ergenlerin internet bağımlılığı düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayan, S. (2007). Aile içi şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 8* (3), 206-214.

Aydın, M. (2019). *Siber zorbalıkla karşılaşan gençlerin benlik saygısı ve stresle baş etme yöntemlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Babacan Gümüş, A., Şıpkın, S., Tuna, A. ve Keskin, G. (2015). Üniversite öğrencilerinde problemli internet kullanımı, şiddet eğilimi ve bazı demografik değişkenler arasındaki ilişki. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 14* (6), 460 – 467.

Balcı-Akpınar, R., Küçükoğlu, S., Ejder-Apay, S., Karaca, N. ve Balcı, A. (2019). Üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı örselenme yaşantıları, toplumsal cinsiyet algıları, şiddet eğilimleri ve şiddetle karşılaşma durumları. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* (62), 409-430.

Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology, 51* (6), 1173–1182.

Baymur F. (1984). *Genel psikoloji*. İstanbul: İnkılap Kitapevi Yayınları.

Berg, C.J. ve Snyder, C.R. (2010). Assessing self-perceptions of college students across life domains: Development and validation of the self-theory scale. *College Students Journal, 44*, 952-969.

Bergagna, E. ve Tartaglia, S. (2018). Self-esteem, social comparison, and facebook use. *Europe's journal of psychology, 14* (4), 831-845. https://doi.org/10.5964/ejop.v14i4.1592

Buss, A.H. ve Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of personality and social psychology, 63* (3), 452-459.

Coşkun, Y. ve Altay, C. (2009). Lise öğrencilerinde yabancılaşma ve benlik algısı ilişkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 29* (29), 41-56.

Demirtaş-Madran, H. A. (2012). Buss-Perry saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi, 24*(2), 1-6.

Demoulin, D.F. (1999). A Personalized Development Of Self-Concept For Beginning Readers. *Education, 120*(1), 14.

Devine, J., Gilligan, J., Miczek, K., Shaikh, R. ve Pfaff, D. (2004). Scientific approaches to the prevention of youth violence. *Annals of The New York Academy of Sciences, 1036*, ix-xii. https://doi.org/10.1196/annals.1330.035

Eftekin, P. (2015). *Ergenlik dönemindeki öğrencilerin internet bağımlılığı ve anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gönül, A.S. (2002). Patolojik İnternet Kullanımı. *Yeni Symposium, 40* (3), 105-110.

Güleç, Y. (2002). *Ergenlerin öfke yaşantıları, benlik algıları ve akademik başarı ilişkileri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Halıcı, P. (2005). *Yatılı ilköğretim bölge okullarına devam eden ve ailesiyle birlikte yaşayan 12-14 yaş grubu çocukların saldırganlık eğilimleri ile benlik kavramlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Hamachek, D. (1981). *Encounters with the ego*. Mexico: Interamericana.

Hasırcı, I., Örücü, E. ve Kurt, P. (2023). Benlik saygısı, yalnızlık ve problemli internet kullanımı ilişkisi: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Akademik Hassasiyetler, 10* (21), 116-142. https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1219694

Hasta, D. ve Güler, M.E. (2013). Saldırganlık: Kişilerarası ilişki tarzları ve empati açısından bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(1), 64-104.

Hinduja, S. ve Patchin, J. W. (2014). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying.* Corwin press.

Jiang, S. ve Ngien, A. (2020). The effects of Instagram use, social comparison, and self-esteem on social anxiety: A survey study in Singapore. *Social Media+ Society, (April-June),*1-10. https://doi.org/10.1177/2056305120912488

Kahriman, İ ve Polat, S. (2003). Adölesanlarda aileden ve arkadaşlardan algılanan sosyal destek ve benlik saygısı arasındaki ilişki. *Atatürk Üniv. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 6* (2), 13-24.

Kaya-Sakarya, A. (2013). *Üniversitede öğrenim gören gençlerde flörtte şiddet* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Ko, C., Yen, J.Y., Liu, S.C., Huang, C.F. ve Yen, C.F. (2009). The associations between aggressive behaviors and internet addiction and online activities in adolescents. *Journal of Adolescent Health, 44* (6), 598–605. https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2008.11.011

Kul-Uçtu, A. ve Karahan, N. (2016). Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet algısı ve şiddet eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5* (8), 2882-2905. https://doi.org/10.15869/itobiad.267086

Kurtyılmaz, Y., Can, G. ve Ceyhan, A.A. (2017). Üniversite öğrencilerinin ilişkisel saldırganlık ile benlik saygısı, sosyal bağlılık ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiler. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 7* (47), 33-52.

Marsh, H. W., Parada, R. H., Yeung, A. S. ve Healey, J. (2001). Aggressive school troublemakers and victims: A longitudinal model examining the pivotal role of self-concept. *Journal of Educational Psychology, 93* (2), 411–419. https://doi.org/10.1037/0022-0663.93.2.411

Özdemir, Y. (2012). Kırsal kesimde ve kentte yaşayan ergenlerin benlik kurguları açısından karşılaştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 20* (1), 81-96.

Parladıcı, R. M. (2020). *Ergenlerde problemli internet kullanımı, saldırganlık ve olumlu sosyal davranış arasındaki ilişkinin incelenmesi: Ahlaki uzaklaşmanın aracı rolü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sarıkoç, F. (2021). *Genç yetişkinlerin sosyal medya bağımlılıkları, benlik saygısı ve beden algısı arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Biruni Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Sedikides, C., Gaertner, L. ve Toguchi, Y. (2003). Pancultural self-enhancement. *Journal of personality and social psychology, 84* (1), 60. https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.1.60

Sili, A. (2010). *Ortaöğretim öğrencilerinde saldırganlık eğiliminin sosyolojik analizi Erzurum örneği* (Yayınlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sowislo, J. F. ve Orth, U. (2013). Does low self-esteem predict depression and anxiety? A meta-analysis of longitudinal studies. *Psychological Bulletin, 139* (1), 213–240. https://doi.org/10.1037/a0028931

Suler, J. (2004). The online disinhibition effect. *Cyber Psychology & Behavior, 7*(3), 321–326. https://doi.org/10.1089/1094931041291295

Uyanık-Balat, G. ve Akman, B. (2004). Farklı sosyo-ekonomik düzeydeki lise öğrencilerinin benlik saygısı düzeylerinin incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14* (2), 175-183.

Wood, S. E., Wood, E. G., Boyd, D., Wood, E. ve Desmarais, S. (2016). *The world of psychology* (8th Edition). Canada: Pearson.

Yalçın-Çınar, Ç. ve Mutlu, E. (2019). İnternet bağımlılığının benlik saygısı, dikkat, gelişmeleri kaçırma korkusu, yaşam doyumu ve kişilik özellikleri ile ilişkisi. *Bağımlılık Dergisi, 20* (3), 133-142.

Yavuzer, Y., Karataş, Z. ve Polat Demir, B. (2017). Benlik Kuramı Ölçeğinin Türkçe sürümünün geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anatolian Journal of Psychiatry,18* (2), 161-168.

Yıldırım, M. S. (2016). *Ergenlerde internet bağımlılığının obezite ve benlik saygısı ile ilişkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SOSYAL HİZMET EĞİTİMİNİNİN DÜNDEN BUGÜNE DEĞİŞİMİ VE SORUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

SHU, Fatma Gül Ertuğrul, Öğr.Gör. Gülizar Mollamehmetoğlu, SHU, Özge Bencik,
[1]Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Ruh Sağlığı Dairesi Başkanlığı,
– ORCİD ID 0000-0003-1942-0411
[2]Giresun Üniversitesi, Kamil Nalbant MYO, ORCİD ID 0000-0002-7410-9071
[3]Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, - ORCID ID0009-0008-8480-2807

ÖZET

Değişen ve gelişen dünya koşullarında insanımızın yaşadığı sosyal sorunlarla mücadele ve toplumsal değişime uyum yeteneğini artırma çalışmaları kapsamında 1959 yılında başlayan sosyal hizmet eğitimi, aradan geçen zamanda istenilen düzeye ulaşamamıştır. Ulusal ve kültürel faktörlerin etkileri odağında evrensel, bilimsel bilgi ve değerlerle insan temelinde çalışan sosyal hizmet teori ve uygulama eğitimlerinin istenilen noktaya gelememesinde pek çok etken bulunmaktadır. Bu etkenlerin başında bölümlerin hızla artması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan niteliksel sorunlar, açık öğretim ve ön lisans uygulamaları, eğitim standartlarının geç belirlenmesi, belli bir program dahilinde süpervizör desteğinin verilememesi ve akademisyen eksiklikleri olarak sıralanabilir. Var olan bu sorunların giderilmesi ve alanda mesleki bilgi, beceri düzeyinde uygulama yeterliliğine sahip sosyal hizmet uzmanlarının yetiştirilmesi amacıyla sosyal hizmetin akademisyen, dernek ve sosyal hizmet uzmanı gibi paydaşlarının bir araya gelerek Sosyal Hizmet Çekirdek Eğitim Programı, Sosyal Hizmet Temel Yeterlilikler Çerçevesi, Ulusal Sosyal Hizmet Eğitim-Öğretim Standartları belirlenmiş ve bu çerçevelerin uygulamalarının temini sağlanarak sosyal hizmet eğitiminin yapılandırılması ve gelişimi hedeflenmiştir. Sosyal hizmet eğitiminde sorunların geniş kapsamlı ve kalıcı çözümü ancak sistematik ve tüm toplumsal mekanizmaların koordine olacağı çözümler ile mümkündür. Çözüme yönelik çalışmalarda kalite güvencesi ve akreditasyon çalışmalarına ivme kazandırılması önemli bir başlangıç noktası olacaktır. Bu sayede bölümlerin alt yapısına, lisans ve lisansüstü müfredatlarına, uygulama derslerine, süpervizyona ve mezun profiline dair pek çok sorunun çözüme kavuşturulacağı düşünülmektedir. Makro düzeydeki tüm bu çalışmaların nihai amacı, hedeflenen mesleki yeterliliğe sahip sosyal hizmet uzmanlarının yetiştirilmesini sağlamaktır. Eğitimin etki analizinin yapılması öğrencilerin kazanımlarını ölçmek ve noksanlıklarını tespit etmek noktasında anlamlı olacaktır. Sonuç olarak ulusal nitelikler ve toplumsal sorunların öznelliği dikkate alınarak yapılan mevzuat düzenlemeleri, akademisyenlerin yetkinlik değerlendirmelerinde sosyal hizmet odağından şaşmadan uygulanan personel politikaları ve uygulama çalışmalarının koordinasyonunda süpervizyon ile eğitim danışmanının paralelliğini temin etmek sosyal hizmet eğitiminin sorunlarıyla mücadelesinde etkin yöntemler olacaktır.

Anahtar kelimeler: Sosyal Hizmet Eğitimi, Akreditasyon, Mesleki Yeterlilik

SUMMARY
Social work education, which started in 1959 within the scope of efforts to combat the social problems experienced by our people in the changing and developing world conditions and to increase their ability to adapt to social change, could not reach the desired level in the intervening time. There are many factors in the failure of social work theory and practice training, which works on human basis with universal, scientific knowledge and values, in the focus of the effects of national and cultural factors, to reach the desired point. At the beginning of these factors, the rapid increase in departments and the resulting qualitative problems, open education and associate degree applications, late determination of education standards, lack of supervisor support within a certain program and lack of academicians can be listed. Social Work Core Training Program, Social Work Basic Competencies Framework, National Social Work Training Program, Social Work Core Training Programme, Social Work Core Training Programme, Social Work Core Training Programme -Instructional Standards were determined and it was aimed to structure and develop social work education by ensuring the implementation of these frameworks. Comprehensive and permanent solution of problems in social work education is possible only with systematic and coordinated solutions of all social mechanisms. Accelerating quality assurance and accreditation studies will be an important starting point for solution-oriented studies. In this way, it is thought that many problems related to the infrastructure of the departments, undergraduate and graduate curricula, application courses, supervision and graduate profile will be solved. The ultimate goal of all these macro-level studies is to train social workers with the targeted professional competence. The impact analysis of education will be meaningful in measuring students' achievements and identifying their deficiencies. As a result, legislative arrangements made by taking into account the national qualifications and the subjectivity of social problems, personnel policies implemented without deviating from the social work focus in the competency assessments of academicians, and ensuring the parallelism of the supervision and the educational consultant in the coordination of the implementation studies will be effective methods in the struggle with the problems of social work education.
Keywords: Social Work Education, Accreditation, Vocational Qualification

1. GİRİŞ

Sosyal hizmet, insanların güçlenmesine ve sosyal uyumuna destek veren, toplumsal gelişimi ve değişimi amaçlayan akademik bir disiplindir. Sosyal, insani ve ulusal bilimler sosyal çalışma ile desteklenmekte ve sosyal hizmet teorileri oluşmaktadır (IFSW, 2014).

Sosyal hizmet mesleğinin temel amacı, insanların sorun çözme, baş etme ve bireylerin gelişimsel kapasitelerini artırarak, insanlara kaynak, hizmet ve fırsat sağlayan sistemler ile insanları buluşturmak, insanın etkileşimde bulunduğu sistemler üzerine odaklanmak, sosyal politikanın iyileştirilmesine ve ilerlemesine katkıda bulunmaktır. Risk altındaki bireylerin veya toplumun sorunlarını belirlemek, baş etme becerilerini artırmak, güçlendirmek profesyonel bilgi ve becerileri arttırmak, insanların ihtiyaç duyduğu kaynak, fırsat ve sistemlere ulaşmasında destek olmak ve tüm bunları sosyal adaleti gözeterek yapmaktır (IFSW, 2014).

Türkiye'de sosyal hizmetlerin yetkin bir şekilde ele alınması ve yürütülmesi 1959 yılında Sağlık ve Sosyal Yardımlar Bakanlığı (SSYB) bünyesinde Sosyal Hizmetler Enstitüsü'nün kurulması ile başlamıştır (Çengelci, 1998). Daha sonrasında 1961'de Enstitüye bağlı Sosyal Hizmet Akademisi kurulmuş ancak 1981'de kabul edilen 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu çerçevesinde akademi kapanmış, Hacettepe Üniversitesi bünyesinde Sosyal Hizmetler Yüksekokulu olarak statü değiştirmiş ve 2006'ya kadar sürmüştür. Sonrasında ise İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde Sosyal Hizmet Bölümü olarak yeniden yapılanmıştır (Alptekin, 2016). 2002 yılında ise Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi bünyesinde Sosyal Hizmet Bölümü açılması ile uzun aradan sonra ikinci bir fakültede eğitimler başlamıştır. 2006 yılı ise bir dönüm noktası olmuş ve pek çok üniversite bünyesinde sosyal hizmet bölümü açılmaya başlanmıştır. Ancak bu gelişmenin kontrolsüz olması nitelikli öğrenci yetiştirmenin önünde de tehdit oluşturmuştur. Sosyal hizmet eğitimi uygulamalı bir eğitim olmasına karşın 2011 yılında Atatürk Üniversitesi bünyesinde açılan Açıköğretim Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü ile de mesleki eğitim başka bir boyut kazanmış olup öğrencilerin kapasitesi ve mezuniyet sonrası mesleki uygulamalarda sorunlara zemin hazırlamıştır.

Örgün eğitim ve Açıköğretim yoluyla eğitim veren üniversitelerin niceliksel fazlalığı ÖSYM puanlarını ve tercihleri etkilemiş, sosyal hizmet bölümünü tercih eden öğrencilerin başarı yüzdesini azaltmıştır.

Ayrıca sosyal hizmet eğitiminin birde önlisans tamamlama boyutu bulunmaktadır. Sosyal hizmet veya sosyal hizmet ve danışmanlık adı altında iki ön lisans programı bulunup müfredatları sosyal hizmet bölümünü tamamlamaya uygun olmadığı halde DGS ile tamamlanan ve sağlıksız bir eğitim modeli oluşmasına neden olan bir sistemde söz konusudur. 2009 yılında yüksek lisans, 2011 yılında ise doktora programlarının açılmaya başlanması sebebiyle akademisyen ve daha profesyonel meslek elemanı yetiştirme imkânları oldukça geç başlamıştır. Ayrıca Lisansüstü eğitim düzeyinde, kadrosunda sosyal hizmet lisans ve/veya lisansüstü eğitimi almış akademisyen olmamasına karşın bazı bölümlerin açılması bir başka sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine söz konusu bölümlere disiplinle bağlantılı olmayan bölümden öğrencilerin kabul edilmesi de bir başka tartışılması gereken konudur.

Bu çalışmada literatürde yer alan kaynakların yanında YÖK ve ÖSYM'nin verilerinden yararlanılarak sosyal hizmet eğitiminin dünden bugüne geldiği duruma ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır.

2. SOSYAL HİZMET EĞİTİMİ

Türkiye'de sosyal hizmet eğitim/öğretimi lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde verilmektedir. 2002 yılına kadar tek üniversite ile eğitim verilirken 2012-2013 eğitim/öğretim yılında dokuz sosyal hizmet bölümü birden açılarak Türkiye'de sosyal hizmet bölüm sayısında ani bir artış görülmüştür.

2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılı İtibari Yüksek Öğretim Kurumunun verilerine göre Türkiye'de aktif olarak sosyal hizmet eğitimi veren toplam 70 üniversite bulunmakta olup, 19 üniversite aktif değildir (YÖK, 2023).Ayrıca Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından açıklanan verilere göre Türkiye'de 57 devlet 23 vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 80 fakültede sosyal hizmet ön lisans programı aktif olarak eğitim verilmektedir (YÖK, 2023). Her üniversitenin farklı fakülteler altında sosyal hizmet bölümünü açmış olduğu da görülmektedir. Türkiye'de

sosyal hizmet lisansüstü programlarının sayısı ise; 27 yüksek lisans ve 12 doktora programlarıdır.

Alptekin ve Topuz'un 2022 yılında yapmış olduğu bir inceleme sonucunda bölümlerde görev alan toplam 301 öğretim üyesinden sadece 86'sının sosyal hizmet orijinli olduğu ve unvanlar bakımından çoğunluğun 'Dr. Öğretim Üyesi' (%44) olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık sosyoloji başta olmak üzere birçok farklı disiplinden geldiği belirlenen sosyal hizmet orijinli olmayan öğretim üyeleri oranının oldukça yüksek olduğu (%71,42) görülmüştür. Doğan'ın 2018 yılında yaptığı çalışmada sosyal hizmet öğrencilerinin % 26,8'i bölümdeki akademisyen sayısını yeterli bulurken, % 73,2'sinin yetersiz bulduğu sonucu, alan dışı akademisyenlerin sosyal hizmet eğitimi vermesinden kaynaklanan bir sonuç olarak yorumlanabilir.

Sosyal hizmet eğitim öğretimi; evrensel bilgi, beceri ve değer sistemi temelinde üniversitede başlayan, planlı ve sistemli bir şekilde devam eden, uygulamalı alan bilgisi, yerel, bölgesel, ulusal konuları mezunların geri bildirimleri ile kavrayan ve çözüm üreten, yaşam boyu öğrenme yaklaşımının içerisinde yer aldığı uzun soluklu bir süreçtir (CSWE, 2014).

Sosyal hizmet bölümlerinin hızla artması ve niteliksel sorunların ortaya çıkması hem mesleğin tanınması hem de alanda çalışan nitelikli meslek elemanına ulaşmada zorluklar yaşanması nedeniyle mesleğin eğitim müfredatına ilişkin akademisyenler ve meslek dernekleri başta olmak üzere çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Söz konusu çalışmalar neticesinde, Sosyal Hizmet Çekirdek Eğitim Programı, Sosyal Hizmet Temel Yeterlilikler Çerçevesi, Ulusal Sosyal Hizmet Eğitim Öğretim Standartları belirlenmiş ve sosyal hizmet eğitiminin yapılandırılmasına ve gelişimine katkı sağlamıştır.

Ancak ön lisans, lisans ve lisansüstü eğitimlerin müfredatları her okul özelinde değişim gösterebilmektedir. Sosyal hizmet ön lisans programı "Sosyal Hizmet" veya "Sosyal Hizmetler ve Danışmanlık" programı adı altında devam etmektedir. Genel olarak üniversitelerin ön lisans müfredatında; Sosyal Hizmete Giriş, Sosyoloji, Aile Sosyolojisi, Psikolojiye Giriş, Sosyal Psikoloji, Sosyal Hizmetler Alan, Din Psikolojisi, Sosyal Hizmet Kuramları, Sosyal Hizmet Mevzuatı, Sosyal Hizmetler Saha Araştırmaları, Matematik, Temel Hukuk, İngilizce, Yaşlı Bakımı başta olmak üzere zorunlu ve seçmeli dersler bulunmaktadır (Çay, 2017).

Lisans tamamlama programlarında ise sosyal hizmet ön lisans ya da ilgili bölümlerin kabul edilmesi beklenirken maalesef Türkiye'de Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK)' nun belirlediği standartlara göre, toplam 52 ön lisans programı sosyal hizmet lisans programına geçiş yapabilmektedir (ÖSYM,2020). Bazı programların sosyal hizmet eğitimi ilgisinin olmaması nitelikli öğrenci yetiştirme önünde büyük engel oluşturmaktadır.

Türkiye'de lisans düzeyinde eğitimler ise dört yıldan oluşmaktadır. Genellikle ilk üç yılda teorik dersler verilmekte, son yılda ise uygulama yapılmaktadır. Bazı okullarda 3. yılda da haftanın bir ya da iki günü uygulama dersleri başlamaktadır. Öğrenciler uygulamayı ilk dönem bireysel sosyal hizmet müdahalesi odaklı, ikinci dönem ise mikro müdahalenin yanında mezzo ve makro düzey uygulamaları deneyimleyecek şekilde, sosyal hizmet mesleğinin uygulandığı kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarında bir sosyal hizmet uzmanının süpervizörlüğünde gerçekleştirmektedir (Aydemir ve Yiğit, 2017).

Sosyal hizmet programının verildiği fakülte her üniversitede farklılık göstermekte olup genellikle iki fakülte bünyesinde eğitim verilmektedir. Bunlar; İktisadi ve İdari Bilimler

Fakültesi ve Sağlık Bilimleri Fakültesidir. Eğitim müfredatları fakültelere göre değişim gösteriyor olsa da genellikle benzeşmektedir.

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde bulunan sosyal hizmet programlarının müfredatlarına bakıldığında, Kamu Yönetimi, Sosyal Politika, Avrupa Birliği ve Sosyal Hizmet, Toplum İle Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Yönetim ve Organizasyon, Yerel Yönetimler ve Sosyal Hizmet dersleri başta olmak üzere sosyal çalışma disiplinini yöneticilik rolüne uygun bir eğitim verilmektedir. Ayrıca sosyal hizmette Kayıt Tutma ve Raporlama, Birey ve Gruplarla Sosyal hizmet, Sosyal hizmet kuramları gibi sosyal hizmetin temel derslerinin verilmesi, İngilizce, Sosyoloji, Psikoloji, Genel İktisat dersinden oluşan sosyal hizmet eğitiminin gövdesini oluşturan temel sosyal bilim derslerinin müfredat içeriğinde olduğu görülmektedir.

Sağlık Bilimleri Fakültesi bünyesinde yer alan sosyal hizmet bölümlerinde ise; Halk Sağlığı, Toplum Sağlığı, Toplumsal Yapı ve Kültürel Farklılıklar, Sosyal Psikoloji, Refah Yaklaşımları, Öğrenme Psikolojisi, Bilişsel Davranışçı Terapi, Aile Terapisi Kuramları, Psikopatoloji ile birlikte ağırlıklı olarak davranış bilimleri temelli derslerin genel olarak zorunlu dersler bünyesinde verilmektedir. Bunun yanı sıra, Tıbbi Sosyal Hizmet, Klinik Sosyal Hizmet, Gerontolojik Sosyal Hizmet, Manevi Destek Hizmetleri, Adli Sosyal Hizmet gibi sosyal hizmet disiplinin alt alan derslerini, bölümde bulunan öğretim üyelerinin uzmanlık alanlarına göre seçmeli olarak müfredat programlarında sunmaktadırlar. Derslerin sosyal hizmet disiplini içerisinde mikro ve makro düzeyde ağırlıklı sosyal çalışma uygulamalarına yönelik müfredat programları oluşturulduğu gözlenmektedir (Candal, 2021). 2022-2023 eğitim-öğretim yılının üniversite kontenjanlarına bakıldığında sosyal hizmet bölümünde toplam 4051 kontenjandan 4027'sine yerleştirme yapıldığı görülmüştür (YÖK, 2022).

Sosyal hizmet bölümünün yüksek lisans eğitimleri ise öncelikli sosyal hizmet lisans programı olmak üzere multidisipliner yaklaşım gereği uygun bölümlerden öğrencilerinde kabul edildiği programlardır. Yüksek lisans 2 dönem teorik, 2 dönemde tez hazırlık ve tez yazımının yapıldığı müfredata sahiptir. Türkiye'de 2023 yılı itibari ile 27 üniversite bünyesinde eğitim verilmektedir. Yıldırım Beyazıt ve Başkent Üniversiteleri klinik sosyal hizmet ağırlıklı müfredat sunarken diğer üniversitelerde genelci yaklaşımda eğitimler verilmektedir.

Doktora programında ise benzer şekilde multidisipliner yaklaşımla kabul olmaktadır. 2023 yılı itibari ile Türkiye'de toplam 12 doktora programı bulunmaktadır. Bu doktora programlarından biri özel, diğer 11 program ise devlet üniversitelerinde verilmektedir. Sadece Hacettepe Üniversitesi bünyesinde bütünleşik doktora programı bulunmaktadır. Doktora müfredatı üniversitelerde genellikle genelci sosyal hizmet yaklaşımı ile yapılmakta olup Yıldırım Beyazıt Üniversitesi klinik odaklı eğitim verirken Sabahattin Zaim Üniversitesi sosyal politika ağırlıklı eğitim vererek farklı bir müfredat işlemektedir.

Teorik derslerin yanı sıra, uygulamada zorunludur. Doktora programları sekiz yarıyıldan oluşmaktadır. Öğrenciler derslerini ilk dört yarıyılda tamamlarlar. Sonrasında yazılı ve sözlü mülakatlardan oluşan yeterlilik sınavını geçmeleri gerekir. Başarıyla sınavları geçen öğrenciler oluşturulan tez izleme komitesine tezini hazırlayıp başarıyla sunarsa doktor unvanını alır (Aydemir & Yiğit, 2017).

2.1.Sosyal Hizmet Eğitiminde Etik İlke ve Standartlar

Sosyal hizmetin tarihsel gelişimine bakıldığında, mesleğin uygulamayla da iç içe geçmiş bir meslek olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle sosyal hizmet, eklektik bilgi temeline dayanan, üç temel mihenk taşının (bilgi, beceri ve değer) pratiğe aktarılmasına önem veren bir meslektir. Mesleği icra edecek olan sosyal hizmet uzmanlarının bu noktada belirli standartlara tabi olarak sosyal hizmet eğitimini alması ve öğrendiği bilgiyi pratiğe aktarırken mesleki yeterliliğinin tam olması oldukça önemlidir. Bu durum ilerleyen süreçlerde meslek elemanı olarak alanda hizmet verirken elde edeceği mesleki doyumu, alana bakış açısını, verilen hizmet kalitesi ve niteliğini etkileyecektir. Buradan hareketle en temelde, sosyal hizmet eğitiminin iyi planlanması gerekmektedir.

Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu, bireylerin ve grupların topluma uyumunda daha hızlı ve kolay adaptasyon için yardım etmenin sistematik yolunun sosyal hizmet olduğunu ve sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıların iç kaynaklarını geliştirmek, mobilize olmalarını sağlamak ve gerektiğinde çevrede değişimi sağlayabilmek adına dış kaynaklardan da beslenmek için müracaatçılarla birlikte çalıştığını ifade etmiştir (IFSW,2014). Sosyal hizmet uzmanının toplumdaki harmoniye katkı sağladığı bilinmektedir. Bu katkıyı sağlarken de diğer akademik disiplinler ve uygulamalı meslek dallarında da olduğu gibi sosyal hizmet, özelleşmiş bilgilere, prensiplere ve becerilere dayanmaktadır.

Yine uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonunun 1957'deki tanımına bakıldığında mesleki tanımda özellikle "uzmanlaşmış bilgi"den söz edildiği ve profesyonelleşmiş olmayan uzmanların bugünkü sosyal hizmet uygulamasını yansıtmadığını belirttiği görülmektedir. Sosyal hizmet uzmanları olarak bizlerin görevi çoğu zaman başkalarının sorunlarını çözmek olarak görülse de asıl rolümüz; müracaatçıların kendi kaynaklarını bulmalarında, güçlenmelerinde ve sorunlarıyla başetmelerinde onlara destek olmaktır. Bu nokta uzmanlar olarak bir takım becerilere de sahip olmamız gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu bağlamda sosyal hizmet eğitim standartları konusunda 2016 yılında ABD'de Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği' tarafından da kapsamlı bir çalışma yürütülmüş olup standartların bazı temel ilkelere dayandığı belirtilmiştir. Bu ilkeler müracaatçının *kendi kaderini tayin etme (self determination), insan onuruna ve değerine saygı, kültürel yeterlilik, güçlü yanlara vurgu, sosyal adalet ve eşitlik* olarak ifade edilmiştir (NASW, 2016). Ayrıca sosyal hizmette mesleki standartlar ve yeterlilikler ise*; etik değerler, nitelik, bilgi, kültürel ve dilsel yeterlilik, savunuculuk, mesleki gelişim, disiplinler arası ve örgütsel iş birliği, kayıt tutma ve gizlilik, iş yükü sürdürülebilirliği* olarak açıklanmıştır (NASW, 2016).

Bununla birlikte sosyal hizmet uzmanlarının mümkün olan en yüksek etik ilke ve standartları sağlamaya yönelik çalışmalarını kapsayıcı bir çerçeve görevi görmesi açısından 2 Temmuz 2018'de Küresel Sosyal Hizmet Etik İlkeler Beyannamesi yayınlanmıştır. Bu beyannameye göre söz konusu prensipler şu şekilde açıklanmıştır; insanlığın içsel onurunun tanınması, insan haklarını ve sosyal adaleti teşvik etmek (çeşitliğe saygı, ayrımcılık ve kurumsal baskıyla mücadele, kaynaklara adil erişim, haksız politika ve uygulamalara meydan okumak, dayanışma inşa etmek), kendi kaderini tayin hakkı, gizlilik, teknolojinin etik kullanımı ve diğer mesleki etik değerler.

2.2.Sosyal Hizmet Lisans Eğitimi Temel Alan Yeterlilikleri

Sosyal hizmet mesleği, insan hakları ve sosyal adalet ilkelerine dayanarak insanların refahını ve toplumsal değişimi teşvik etmeyi amaçlayan akademik bir disiplindir (Duyan, 2003). Bu amaçlara ulaşabilmek için sosyal hizmet yeterlilikleri, hizmet donanımını ve temel alan donanımlarını içerir. Sosyal hizmetin oluşturulması ve değerlendirilmesi için bu ölçütler önemlidir. Sosyal hizmet eğitimi, ulusal ve uluslararası düzeydeki deneyimleri ve profesyonel uygulamaları kapsamaktadır.

Tamamlanan lisans eğitimi sonucunda Yükseköğretim Kurumu'nun alan yeterliliklerine ilişkin sosyal hizmet uzmanlarının yönelik planlamayı içeren kazanımlar çerçevesi mevcuttur. Sosyal Hizmet Yüksek Öğrenim Alanı Yeterlilik Çerçevesi, Türkiye'de sosyal hizmet eğitimi ve ekipmanını tanımlama için ve ulusal düzeyde eğitim sistemindeki sertifikaları ve aralarındaki ilişkileri açıklamak için önemli bir araçtır. Bu çerçeve, Avrupa Yükseköğretim Alanı Yeterlilikler Çerçevesi (AYA-YÇ) ile uyumlu hale getirilmiştir. Türkiye'de Sosyal Hizmet Yüksek Öğrenim Alan Yeterlilik Çerçevesi, Mesleki Yeterlilik Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu ve Mesleki Yeterlilik Kurumu koordinasyonuyla hazırlanmıştır. (YÖK,2010). Ayrıca bu çerçeve, tüm eğitim ve öğretim programlarından, yükseköğretim dâhil olmak üzere kazanılan sertifikaları kapsamaktadır.

Türkiye Yüksek Öğretim Yeterlilikler Çerçevesi içinde oluşturulan standartlar, akademik ağırlıklı lisans düzeyinde; Bilgi (Kuramsal Olgusal), Beceri (Bilişsel Uygulamalı) ve Yetkinlikler (Bağımsız Çalışabilmek ve Sorumluluk alabilme, Öğrenme Yeteneği, İletişim ve Sosyal Yetkinlik, Alana Özgü Yetkinlik) olmak üzere temelde 3 farklı yeterlilik düzeyine ayrılmıştır.

Bilgi düzeyinde yeterlilik kuramsal ve olgusal olarak lisans eğitimini tamamlayan bir sosyal hizmet uzmanından; alanındaki temel ve güncel bilgileri içeren ders kaynakları ile materyalleriyle desteklenen ileri düzey kuramsal ve uygulamalı bilgilere, bilginin kaynağına, sınırlarına, doğruluğuna, geçerliliğine ilişkin gerekli değerlendirme bilgisine sahip olması öngörülmektedir.

Beceri düzeyinde yeterlilik (bilişsel ve uygulamalı olarak) için; alanda edindiği bilgi ve becerileri kullanarak bilimsel olarak kanıtlanmış bilgileri yorumlayabilmesi, değerlendirebilmesi, problemleri tanımlayabilmesi, analiz edebilmesi ve bu problemlere yönelik çözüm önerisi getirebilmesi, takım çalışması yapabilmesi, sosyal hizmet ve araştırma alanlarıyla ilgili çağın gerektirdiği bilgi teknolojilerini kullanabilmesi öngörülmüştür. Buna ek olarak yine, edindiği ileri düzeydeki kuramsal ve uygulamalı bilgileri kullanarak birey, aile ve topluma yönelik eğitim yapabilmesi, alanına özgü sorunlara bilimsel veriler/kanıtlar doğrultusunda çözümler üretebilmesi öngörülmüştür.

Yetkinlikler noktasında ise; alana ilişkin bilgi ve becerilerini kullanarak bir çalışmayı bağımsız olarak yürütebilmesi, gerektiğinde işbirliği yapabilmesi, sorumluluğu altında olan takım arkadaşlarını bir proje çevresinde gelişimlerine ilişkin planlama ve yönetim süreçlerini yürütüp değerlendirebilmesi, yeni bilgiler üretebilmesi ve buna ilişkin araştırmalar yapabilmesi beklenmektedir.

Yetkinliklere ek olarak bir yabancı dili en az Avrupa Dil Portföyü B1 genel düzeyinde kullanarak alanındaki bilgilerin takibini yapabilmesi ve meslektaşlarıyla iletişim kurabilmesi, alanının gerektirdiği en az Avrupa Bilgisayar Lisansı düzeyinde bilgisayarla birlikte bilişim teknolojilerini kullanabilmesi de öngörülmüştür (YÖK, 2010).

Genel olarak bakıldığında sosyal hizmet lisans eğitim programları için belirlenen düzeylere göre; sosyal hizmet eğitimi süresince ve sonrasında öğrenciler ve uzmanları etkili bir şekilde iletişim kurabilmeli, etik gereksinimleri göz önünde bulundurarak müracaatçının isteklerini beklentilerini belirleyebilmeli ve onların ihtiyaçlarına uygun hizmetler sunabilmelidir (Güney, 2023). Ayrıca, sosyal hizmet öğrenci ve uzmanları, sosyal hizmet politikaları geliştirebilmeli, bilimsel bilgi ışığında ve etik bir şekilde sonuçları analiz edebilmeli, sosyal hizmet alanına ilişkin güncel bilgilere sahip olabilmelidir.

Ülkemizde sosyal hizmet eğitiminin yeterliliğine ilişkin literatüre baktığımızda, Doğan'ın (2018) araştırmasına göre 721 öğrenci ile yaptığı görüşme neticesinde sosyal hizmet eğitimi alan öğrencilerin mesleki yetkinliğe ulaşma düşüncesine ilişkin görüşler doğrultusunda sosyal hizmet eğitimi alan öğrencilerin % 17.4'ü almış oldukları sosyal hizmet eğitimini yeterli bulurken, % 31.1'i yetersiz bulmakta, % 51.5'i ise kısmen yetersiz bulmaktadır. Literatür taraması doğrultusunda öğrencilerin önemli bir bölümü devam ettikleri bölümdeki sosyal hizmet eğitiminin kendilerini mesleki açıdan yetkin kılma konusunda durumu yetersiz görmektedir. Sosyal hizmet eğitiminin öğrencileri yeterli düzeyde donatması ve yetkin kılması gerekir. Aksi halde, mezuniyet sonrasında alanda çalışan sosyal hizmet çalışmacıların özgüven problemleri, mesleki müdahalede başlatma, sürdürme ve sonlandırmada yetersizlik hissine ve etkin olamama duygusuna neden olabilmektedir. Kendini yetersiz ve eksik hisseden meslek sosyal hizmet uzmanı müracaatçısına da yardımcı olamaz (Doğan, 2018).

Mezun sosyal hizmet uzmanları, saha deneyimleri doğrultusunda sosyal hizmet müdahale ve uygulamalarına yönelik almış oldukları derslerden yeterli verim alamadıklarına ilişkin veriler mevcuttur. Mezun sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet kuramları dersinin % 37,1'ini yeterli bulurken, % 63'ü yetersiz bulmaktadır. Sosyal hizmette görüşme teknik ve ilkeleri dersinin % 46'sı yeterli bulurken % 53,4'ü yetersiz bulmaktadır. Bireyle sosyal hizmet dersinin % 52,1'i yeterli bulurken, % 47,9'u yetersiz bulmaktadır. Gruplar ile sosyal hizmet dersinin % 40,5'i yeterli bulurken, % 59,9'u yetersiz bulmaktadır. Rapor yazma ve sunum becerileri dersinin % 43,9'u yeterli bulurken, % 53,7'si yetersiz bulmaktadır. Sosyal hizmet lisans eğitiminin içeriği ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda, sosyal hizmet uzmanlarının saha deneyimlerine dayanarak sosyal hizmet mesleki müdahale ve uygulamalarının temel yapı taşını oluşturan kuram dersleri, görüşme teknik ve ilkeleri, bireyle sosyal hizmet, grupla sosyal hizmet, rapor yazma ve sunum becerileri, sosyal hizmette görüşme teknik ve ilkeleri derslerinden yeteri kadar faydalanamadıkları görülmektedir.

Mezun sosyal çalışmacıların ağırlıklı olarak en çok ders aldığı akademisyenlerin % 39,5'i sosyoloji, % 7,1'i psikoloji, % 19,5'i sosyal hizmet, % 9,5'i ilahiyat, % 4,7'si İletişim, % 3,9'u Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, % 3,7'si Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik, % 1,6'sı Tıp, % 4,2'si Aile ve Tüketici Bilimleri, % 6,6'sı Kamu Yönetimi akademisyenler sosyal hizmet bölümlerinde ders vermektedirler. Akademik eğitimin ağırlıklı olarak sosyal hizmet kökenli akademisyenlerden oluşmadığı araştırma sonuçlarında gözlemlenmektedir (Candal, 2021).Yine Candal'ın (2021) çalışmasında; mezun sosyal hizmet uzmanlarının % 85'i almış oldukları süpervizyon eğitim kalitesinin yetersiz olduğunu düşünmektedir.

2.3.Eğitim Kalite ve Akreditasyon

Yükseköğretimin kalite düzeyinin yükseltilmesi ve güçlendirilmesi için kalite güvence sisteminin kuruması ile standartların belirlenmesi yönünde kıymetli çalışmalar yürütülmektedir (Özer ve ark., 2011). 2005 yılında "Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme" başlıklı bir yönetmelik YÖK tarafından yayınlamış ve Yükseköğretim Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Komisyonu (YÖDEK) oluşturmuştur. Yönetmelik, yükseköğretim kurumlarının eğitiminin kalitesinin artırılması konusunda bazı ilkeler belirlemiş ve 23/07/2015'te ''Yükseköğretim Kalite Güvence Yönetmeliği'' yürürlüğe girmesi ile birlikte üniversitelerde kalite kurullarının oluşturulması zorunlu kılınmıştır.
Uluslararası düzeyde, sosyal hizmet alanında bilimsel ve mesleki birikimi geliştirmek, eğitim-öğretim düzenini oluşturmak, sosyal hizmet eğitim programlarını belirli ilkeler doğrultusunda yürütmek akreditasyon uygulamalarını yerine getirmek elzemdir. ABD'de 1950'li yılların başlarından itibaren sosyal hizmet eğitiminde akreditasyon sistemi geliştirilmiştir. Bu doğrultuda, Sosyal Hizmet Eğitim Konseyi (Council on Social Work Education – CSWE) sosyal hizmet eğitiminde lisans ve yüksek lisans düzeylerine ilişkin standartları belirleyerek sosyal hizmet programlarında eğitimin niteliğini geliştirmeye çalışmaktadır.
Türkiye'nin sosyal hizmet eğitim programlarının nitelik ve yeterliliğinin belirlenmesinde akreditasyon ve kalite güvencesi kuralları da önemli bir konudur. Akreditasyon, yükseköğretim kurumlarının gereksinimlerinin karşıladığını göstermek için gereklidir (Ayyıldız, 2021). Bologna Süreci kapsamında, Türkiye'deki tüm üniversitelerde öncelikle eğitim programlarının Avrupa Yükseköğretim Alanı (EHEA) ile uyumlu hale getirilmesi hedeflenmiştir (Eurydice-European Union, 2022). Ayrıca, Türkiye Yükseköğretim Ulusal Nitelikler Çerçevesi (TYUYÇ) gibi kalite güvencesi ölçütleri de mevcuttur (Mevzuat, 2021). Bu mekanizmalar, Türkiye'deki sosyal hizmet programlarının yeterliliklerine ve standardizasyonuna yardımcı olmaktadır.
Sosyal hizmet eğitim ve öğretimin niteliğinin artırılması ve belli bir standartta uzman yetiştirilmesi amacıyla 5 ana başlıkta standartlar belirlenmiştir; öğretim planlaması, uygulanması ve değerlendirilmesi, öğretim elemanları ile ilgili standartlar, bilimsel araştırmalarda etik ilkelere duyarlılık, öğrenci gelişimi ve başarısı, destek ve rehberlik hizmetleri, öğrenme kaynakları: sınıflar, tesisler, kütüphane, teknolojik altyapı, idari- mali ve kaynak yönetimidir.

2.4.Sosyal Hizmet Lisans Düzeyi Çekirdek Eğitim Programı (SHUÇEP)

Sosyal Hizmet Lisans Eğitim Düzeyi Çekirdek Programı (SHUÇEP), Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminde var olan sorunlar ile mücadele etmek ve sosyal hizmet lisans eğitiminin kalitesini yükselterek eğitimde standart uygulamaları sağlamak amacıyla uluslararası eğitim standartlarını dikkate alan eğitim çerçeve programıdır. Bu program hazırlanırken akademisyenler, sosyal hizmet uygulayıcıları, sosyal hizmet lisans öğrencileri ve Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'nin görüşleri alınarak sosyal hizmetin iç ve dış tüm paydaşlarının katkısı sağlanmıştır.
SHUÇEP, yeterliklere dayalı eğitim yaklaşımı odağında ulusal yeterlikleri temel alan bir yapı üzerine kurulmuştur. Bir sosyal hizmet programının eğitim-öğretiminin yeterli olabilmesi öncelikle hizmet sunduğu müracaatçı sisteminin farklılaşan ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ile mümkündür. Sosyal hizmet gerek diğer bilim dalları ile olan eklektik ilişkisi gerekse uygulaması gereği dinamik bir disiplindir. Sosyal hizmet eğitiminde değişen toplumsal yapı ve

oluşan yeni sosyal sorun alanlarına ilişkin bilgiyi bünyesinde bulunduran dinamik bir yapıda olması kaçınılmazdır.

SHUÇEP' in 2019 tarihli raporunda sosyal hizmet lisans eğitiminin 5 temel dayanağı olarak; (1) sosyal hizmet eğitiminin amacı ve sosyal hizmet lisans programı ulusal yeterlikleri, (2) bilgi, beceri ve değerler, (3) sosyal hizmet müdahale süreci, (4) alan uygulaması ve (5) öğrencinin gelişimsel değişim süreci belirtilmiştir. Ulusal sosyal hizmet eğitiminin belirlenen temel eğitim dayanakları esas alınarak standardize edilmesi küresel farkındalıkları ile birlikte ulusal çözümler geliştirebilecek sosyal hizmet uzmanı yetiştirilmesi için oldukça önemlidir.

1959 yılında Sosyal Hizmet Enstitüsü'nün kurulmasıyla başlanan sosyal hizmet eğitimin yıllar içerisinde kat ettiği yol göz ardı edilmemekle birlikte sosyal hizmet eğitimde pek çok aksaklıkların da varlığı yadsınamaz. Sosyal hizmet eğitimi yeterliliğinde hedeflenen ve SHUÇEP tanımlanan standartlara yaklaşması ancak sosyal hizmet eğitiminde var olan sorunlarla etkin mücadele sağlanarak mümkün olabilir.

3. SOSYAL HİZMET LİSANS EĞİTİMİNE YÖNELİK SORUNLAR

Sosyal hizmet eğitiminde 1961 sonrasında pek çok sorun ortaya çıkmıştır. Sorunların başında 1980 darbesi sonrası uzun yıllar tek fakülte bünyesinde kısıtlı sayıda öğrenciye eğitim verilmesi olmuştur.2002 sonrasında gerçekleşen sosyal refah politikaları ile yeni fakülteler açılmış ancak plansız ve programsız olması, akademisyen sayısının yetersiz oluşu, lisansı, yüksek lisansı ve doktorasını sosyal hizmet alanından bitirmemiş, alan dışı akademisyenler tarafından sosyal hizmet bölümlerinde ders verilmeye başlaması nedeni ile niceliksel artışa karşın teorik eğitim ve uygulamada süpervizyon desteğindeki eksiklikler gibi eğitimin niteliğinde ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır.

2000li yıllarda yeteri kadar mezun verilmemesi sebebiyle açılan kadrolara PDR veya Psikoloji mezunları yerleştirilmiş, 2015 sonrasında ise çok sayıda mezun olması nedeniyle istihdam sorunları ortaya çıkmıştır. Söz konusu mezun fazlalığının en önemli sebeplerinden biri de 2011 yılında Atatürk Üniversitesi bünyesinde açıköğretim programının 2000 kontenjan ile açılmış olmasıdır. Uygulama temelli bir bölüm olmasına ve alanda fazla ihtiyaç duyulmasına rağmen müfredat sorunu nedeniyle niteliksiz ve deneyimsiz sosyal hizmet mezunlarının istihdam edilmesi söz konusu olmuştur.

Önlisans programlarının eğitim müfredatı ve DGS ile lisans tamamlama için kabul edilen bölümlerin sosyal hizmet bölümü ile alakasız olması bir başka sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal hizmet mesleği uygulamalı bir meslektir. Bu nedenle eğitim sürecinde öğrencilerin öğrendikleri teorik bilgiler ışığında alanda sosyal hizmet müdahaleleri temelinde uygulamalar yapmaları gerekmektedir. Pek çok okulda uygulama dersleri verilmekte, öğrencilerin alanda uygulama yapacakları kurumlar belirlenmektedir. Ancak öğrenci fazlalığı uygulama yapılacak kurumlar ile yaşanan koordinasyon problemleri nedeniyle alana ilişkin gereken uygulamaları gerçekleştiremeyen öğrenciler bulunabilmektedir. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile staj taleplerinin bir merkezde toplanıp stajın uygun kurumlarda verilmesi hedeflenmiş olsa da uygulama tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir.

Sosyal hizmet eğitiminde en önemli sorunlardan birisi de süpervizyondur. Eğitim-öğretimine devam eden öğrencilerin yanında alanda çalışan uzmanlarında vaka yönetimi esnasında en çok

ihtiyaç duydukları şey daha deneyimli ya da o alanda deneyimli uzmanların görüşlerini almak ve desteklenmektir. Sosyal hizmet eğitiminin içerisinde yapılandırılmış süpervizyon sisteminin kurulması en elzem konulardan biridir.

Sosyal hizmet programlarının anabilim dalı haline getirilmesi amacıyla gerekli çalışmaların yapılmaması da bir başka sorun alanıdır. YÖK, bölümlerin üçten fazla anabilim dalı kurmasına karşı çıkmaktadır. Sosyal Hizmet Okulları Derneği (SHOD) 2017 yılında yapmış olduğu oturumda sosyal hizmetin ana bilim dalı yapılandırılmasına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

4. SONUÇ

Sosyal hizmet eğitiminde ortaya çıkan sorunların kısa sürede veya tamamen çözülmesi elbette mümkün değildir. Ancak orta ve uzun vadede eğitimde kalite güvencesi ve akreditasyon çalışmalarına ivme kazandırılması gerekmektedir. Bu sayede bölümlerin alt yapısına, lisans ve lisansüstü müfredatlarına, uygulama derslerine, süpervizyona ve mezun profiline dair pek çok sorunun çözüme kavuşturulacağı düşünülmektedir. Makro düzeydeki tüm bu çalışmaların nihai amacı, hedeflenen mesleki yeterliliğe sahip sosyal hizmet uzmanlarının yetiştirilmesini sağlamaktır.

Lisans eğitim sürecinde kazandırılması düşünülen bu bilgi, beceri ve yeterliliklerin sağlıklı bir şekilde edinilebilmesi için eğitim müfredatının ve mesleki standartların belirlenmesi noktasında sistemin çıktıları olarak sosyal hizmet öğrencilerinin söz konusu süreçlere katılımı oldukça önemli olacaktır.

Buna ek olarak sosyal hizmet eğitiminin öğrenciler üzerindeki etkililiğini anlayabilmek için etki analizinin yapılması gerekmektedir. Bunun için öncelikli olarak sosyal hizmet lisans öğrencilerinin ihtiyaçlarını ve mesleğe ilişkin beklentilerini içeren bir tespit çalışmasının yürütülmesi ve yapılan tespitlere istinaden eğitim içeriklerinin (güncel ve temel konular) revize edilmesi etkili olacaktır. Devamında eğitimin niteliği açısından fiziksel koşulların da eğitimin kalitesini etkileyebileceği kanısından hareketle ders sürelerinin, ders esnasında kullanılan materyallerin, ders kontenjanlarının ve fiziksel ortamın da yeniden gözden geçirilmesi olumlu etki yaratacağı düşünülmektedir.

Ayrıca her toplumun ihtiyaç ve yapısının değişiklik gösterdiği kanısı göz önünde bulundurulduğunda sosyal hizmet eğitim standart, konu ve programları toplumun yapısına özgü, ülke koşullarına uygun, mevcut ihtiyaçlara cevap verebilecek biçimde şekillenmelidir. Aksi halde mevcut sorunlara çözüm önerisi bulma notasında tıkanıklıkların yaşanması ve uygulamada birtakım engellerle karşılaşılması kaçınılmaz olacaktır. Bu noktada mesleki eğitimin etkili olması, ancak sosyal hizmet eğitim kurumlarının toplumla iç içe olmasıyla, toplumdan gelen geri bildirimlerle beslenmesiyle mümkün olacaktır. Bu sebeple sosyal hizmet eğitiminin içeriğinde rol alan her bir ögenin katılımı oldukça faydalı olacaktır.

Sosyal hizmet eğitiminin önemli ögelerinden biri olan akademisyen/eğitimci boyutuna bakacak olursak sosyal hizmet bölümlerinin sayısının fazla olması, bununla birlikte akademisyen sayısının yanında yetersiz kalması, sosyal hizmet mesleğinin değerini azaltacağı gibi, alada çalışan uzmanların yetkinliklerinde sorun teşkil edecektir. Bu nedenle sosyal hizmet eğitiminin niteliğinin artırılması adına üniversitelerin araştırma görevlisi kadrolarına sosyal hizmet kökenli akademisyenlerin atanması ve sayılarının artırılması önemli bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca mezun olup iş yaşamına başlayan ancak akademisyenlik için lisansüstü eğitimlerine

devam eden uzmanların hem devlet hem de özel sektörde olsun eğitim haklarının iyileştirilmesi nitelikli uzmanların sayısının artırılması için önemli bir faktördür.

Sosyal hizmet eğitiminin diğer bir ögesi de öğrenci boyutudur. Uygulama ağırlıklı bir mesleğin eğitimini alan öğrencilerin, açık öğretim, DGS ve önlisans programları aracılığıyla hedeflenen yeterlilik düzeyine ulaşamayacakları açıktır. Sosyal hizmet eğitiminde uluslararası standartlara uygun hale gelmesini engelleyen bu ve benzeri uygulamaların yasal düzenlemelerle sonlandırılması gerekmektedir.

Sosyal hizmet eğitiminin temel taşlarından biri olan uygulamanın, öğrencinin gelişimine katkı sağlayacak merkezlerde yapılması, alanda deneyimli bir süpervizör eşliğinde eğitsel danışmanının da desteklemesi gibi şartların sağlanmasıyla etkililiği artacaktır.

KAYNAKÇA

1. Aydemir, İ., Yiğit, T., *The Social Work Educationin Turkey*, The International Journal of Social Work and Human Services, 133-145, 2017
2. Alptekin, K., *Başlangıçtan Bugüne ve Yarına Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitimi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., Ankara, 2016.
3. Alptekin, K. ve Topuz, S. *Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitiminde Düşündürücü Bir Tablo: Öğretim Üyelerinin Profili,* Sosyal Hizmet Sempozyumu 2022 Bildiri Özeti
4. Ayyıldız, A. A. Sosyal Hizmet Eğitimi Ve Akreditasyon (Socıal Work Educatıon And Accredıtatıon), (2021). *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, *5*(2), 72-84. dergipark.org.tr/en/download/article-file/1367270 (Erişim tarihi: 02.05.2023).
5. Candal, Ö. F., Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Hizmet Lisans Eğitimi Hakkındaki Görüşleri, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2021.
6. Cantekin, Ö., Pekasıl, A., *Sosyal Hizmet Mesleği Uygulama Standartlarına Genel Bakış: Amerika Birleşik Devletleri Örneği*. Uluslararası Toplum Araştırmaları Derneği: Ankara, 2020.
7. CSWE (2014). Information. http://www.cswe.org/Accreditation/Information.aspx (Erişim tarihi: 09.05.2023).
8. Çay, M., http://www.idealsosyalhizmet.com/ Sosyal Hizmet Ön lisans ve Lisans Tamamlama Programları/ (Erişim Tarihi: 07.05.2023)
9. Çengelci, E. (1998). Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Aydınlar Matbaacılık, Ankara, 1998.
10. Doğan, H., *Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Sosyal Hizmet Eğitimi Ve Mesleğin Geleceğine İlişkin Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2018.
11. Duyan, V. (2003). Sosyal hizmetin işlev ve rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *14*(2), 1-22. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48438/613598 (Erişim tarihi: 27.04.2023).
12. Güney, P. C. (2023). Sosyal Hizmet Mesleği, Kültür ve Kültürel Yeterlilik Standartları. *Toplumsal Politika Dergisi*, *4*(1), 66-78. dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2845346 (Erişim tarihi: 24.05.2023).
13. International Federation of Social Workers (IFSW) (2004) 'Ethics in Social Work, Statement of Principles'. http://www.ifsw.org/en/p38000324. html

(Erişim tarihi: 06.05.2023)
14. IFSW, International Federation of Social Worker. Uluslararası Sosyal Hizmet Federasyonu, 2014.
15. IFSW. (2018). *Küresel Etik İlkeler Beyannamesi*., https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/ (Erişim tarihi : 17.05.2023).
16. National Association of Social Workers, *Standards for the Practice of Social Work with Adolescents*. Washington: NASW, 2016.
17. Özer, M., Gür, S.B., Küçükcan, T., Kalite güvencesi: Türkiye yükseköğretimi için stratejik tercihler, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi: Ankara, 2011.
18. ÖSYM. (2022). ÖSYS Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu. http://dokuman.osym.gov.tr Erişim tarihi: 15.05.2023.
19. Sosyal Hizmet Ulusal Çekirdek Eğitim Programı (SHÇEP) https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Ulusal-cekirdek-egitimi-programlari/sosyal-hizmet-ulusal-cekirdek-egitim-programi.pdf (Erişim tarihi: 13.15.2023).
20. Yükseköğretim kalite güvencesi ve yükseköğretim-Mevzuat. www.mevzuat.gov.tr (Erişim tarihi: 24.05.2023).
21. Yükseköğretimde Kalite Güvencesi / Eurydice-European Union. eurydice.eacea.ec.europa.eu/tr (Erişim tarihi: 18.05.2023).
22. https://istatistik.yok.gov.tr/
23. YÖK, http://bologna.yok.gov.tr/. Erişim tarihi: 15.04.2023.
24. sosyalhizmet.29mayis.edu.tr/tr/alan-yeterlilikleri (Erişim tarihi: 12.05.2023)

DARÜLACEZE: SOSYAL YARDIM KURUMU MU, İMAJ KURUMU MU ?

ERSİN KAZLI
Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı,
ersinkazli@gmail.com - 0000-0001-6386-1017

Özet

II. Abdülhamid'in tahta olduğu 1890 yılında kurulmuş olan Darülaceze kurumu İstanbul'un gittikçe artan dilencilik sorununu çözüm bulmak ve kendine bakmaktan aciz olan kimsesizlerin barındırılması amacını taşımaktaydı. Ancak kurumun inşa edildiği dönem, II. Abdülhamid'in içinde bulunduğu durum ve sosyal yardım stratejileri incelendiğinde ulaşılmak istenilen tek amacın dilencilik sorununu çözmek ve muhtaçları barındırmak olmadığı anlaşılmaktadır. Darülaceze'nin sosyal yardımda bulunmanın yanında hatta bunun ötesinde Osmanlı Devleti'nin ve II. Abdülhamid'in hem yurt içinde hem de yurt dışındaki imajını yükseltmenin öncelikli hedef olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Darülaceze'nin II. Abdülhamid tarafından bir sosyal yardım kurumu olmanın ötesinde bir imaj kurumu olarak tasarlandığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : Darülaceze, Sosyal Yardım Anlayışı, II. Abdülhamid, İmaj

1.İstanbul'a Göç, Artan Nüfus ve Dilencilik:

Osmanlı Devleti'nin 1877- 1878 yılları arasında Rusya ile yaptığı savaşı kaybetmesi sonucunda pek çok bakımdan zorlu bir döneme girilmiştir. Osmanlı Devleti Ruslarla imzalan Edirne Mütarekesi ve Ayastefanos Antlaşması ile Balkanlarda 287.510 m² genişliğinde topraklarını kaybetmiştir (Karataşer 2020). Sırbistan, Karadağ, Romanya, Bulgaristan, Ardahan, Batum ve Kars Osmanlı Devleti'nin sınırları dışında kaldığı gibi Bosna-Hersek, Girit ve Kıbrıs gibi yerlerde hâkimiyeti iyice zayıflamıştır. Elden çıkan yerlerde yaşamakta olan yüzbinlerce Türk Anadolu'ya göçe zorlanmıştır (Kodaman ve İpek 2000). Yaşanan göçler sonucunda İstanbul'a gelen göçmen sayısı dört yüz bine yaklaşmıştır (Birol 2017). Rumeli'den İstanbul'a gelen göçmenlerin büyük çoğunluğu geçimlerini kendi başlarına sağlayamayacak olan kadınlar, çocuklar ve yaşlılardan oluşmaktaydı. İstanbul'da yaşam düzeni bozulmuş ve şehrin işlek yerleri çok sayıda dilenci tarafından adeta istila edilmiştir (Yıldırım 1996).

Dilenci sayısındaki artış Abdülhamid döneminde yayınlanmış olan gazetelerde şikayet konusu olmuştur (Özbek 2020). Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi İstanbul'da artan dilenciliğin önlenebilmesi için 7 Eylül 1886 tarihinde dilenciliğin yasaklanmasını ve İstanbul halkından olup tek başına geçimini sağlamaktan aciz olup kendisine bakacak kimsesi olmayan muhtaç kişilerin bakımının sağlanması için hükümet tarafından bir müessesenin kurulmasını kararlaştırılmıştır (Güngör 2009).

Abdülhamid, 30 Mart 1890 tarihli bir irade ile sokaklarda dilenmekte olan kimsesiz çocukları, sakat erkek ve kadınları hem dilenme zilletinden kurtarmak, hem de eğitim ve bakımlarını sağlamak üzere bir yer ayrılmasını; bu hususta alınacak tedbirlerin ve yapılacak projelerin en kısa zamanda kendisine bildirilmesini istedi. Hükümetin konu ile ilgili çalışmaları devam ederken Abdülhamid, 7 Nisan 1890 tarihinde çıkardığı ikinci bir iradede kurulacak müessesenin adının "Dârü'l-aceze" olacağını bildirdi (Nuhoğlu 1993).

2.Osmanlı Devleti'nin ve Abdülhamid'in Durumu ve İmaj:

Selim Deringil II. Abdülhamid'in tahta çıktığı dönemde Osmanlı Devleti'nin Batı'daki görüntüsünün olağanüstü kötü bir dönem olduğunu ifade etmekle birlikte Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti'nin "imaj saplantısı" olduğunu öne sürmektedir. Papalığın resmen tanınması, Abdülhamid'in fotoğraf albümlerini sergilenmek üzere Amerika ve İngiltere'ye göndermesi, 1894 yılında Amerika'da orman yangınlarında zarar görenlere bağış yapılması, Kırım harbinde yararları görülen bir İngiliz subayının cenazesine temsilci gönderilmesi gibi faaliyetleri imaj saplantısı çerçevesinde değerlendirmektedir (Deringil 1992). Saplantı TDK sözlüğünde "Kişinin, etkisinden kendini kurtaramadığı yersiz saçma düşünce, sabit fikir, fikrisabit" olarak açıklanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri).

Gökhan Çetinsaya Abdülhamid'in tahta çıktığı dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu şu şekilde anlatmaktadır : Özellikle Ekonomi içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Dış borçların faizi dahi ödenemeyecek duruma gelinmiştir. Bağımsızlıklarını kazanmak isteyen Osmanlı hakimiyetindeki vilayetler ayaklanmış ve Avrupalılar tarafından destek görmektedirler. 1877-1878 Osmanlı-Rusya savaşı ağır bir mağlubiyetle sonuçlanmıştır. Savaştan sonra imzalanmış olan Ayastefenas ve Berlin antlaşmaları Osmanlı Devleti'nin geniş ve verimli topraklarını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Abdülhamid tahta çıktığında kendini çözülmesi zor, bir çok problemle karşı karşıya bulmuştur. Birbirinin ardı sıra gerçekleşen Edirne Mütarekesi, Meclis-i Mebusan'ın kapatılması, Ayastefanos Antlaşması, Çırağan Vakası Kıbrıs'ın İngiltere'ye terki, Berlin Antlaşması, Fransa'nın Tunus'u, İngiltere'nin Mısır'ı işgali, Lord Gladstone'un Karadağ, Yunanistan ve Ermeniler ile ilgili baskıları Osmanlı Devleti'ni ve Abdülhamid'i uluslararası arenada oldukça güç bir durumda bırakmıştır. Ermenilerce gerçekleştirilen Bitlis, İstanbul, Osmanlı Bankası baskını gibi olaylar Abdülhamid'e karşı yurtiçi muhalefeti de arttırmıştır. Öğrenciler, basın mensupları, aydınlar, kamu görevlileri, ve ulemadan başı kişilerinde katıldığı bir muhalefetle mücadele etmek zorunda kalan Abdülhamid yurtdışı kaynaklı sorunlarla başa çıkmakta zorlandığı sırada yurt içinde de muhalefete karşı meşruiyetini güçlendirmeye çalışmak zorunda kalmıştır. Nitekim 1896 yılında arkasında ulema, bürokrat ve öğrencilerinin bulunduğu bir grup tarafından darbe girişiminde bulunulmuş, darbe girişimi son anda önlenebilmiştir (Çetinsaya 2016).

1876 yılında Bulgaristan'da ortaya çıkan ayaklanmadan sonra İngiltere kamuoyunda Osmanlı Devleti aleyhine karalama kampanyası başlatılmış, Osmanlı Devleti uluslararası kamuoyunda yalnızlaştırılmaya çalışılmıştır. The Northern Echo'nun editörü W.T. Stead yazdığı yazıda

Osmanlı yönetimini "köpeklerden bile daha merhametsiz" olmakla itham etmiştir. İngiltere'nin Darlington, Sunderland, Bath, West, Bromwich, Nottingham gibi bazı şehirlerinde gösteriler düzenlenmiş, Osmanlı Devleti katliam yapmakla suçlanmış ve İngiliz hükümetinden Bulgarlar lehine politikalar talep edilmiştir. Daily News'te yayınlanan Mac Gahan'ın mektubunda "bebeklerin ve kadınların yakılmalarından, kesilmelerinden" bahsedilmiştir. 1880 yılında tekrar başbakanlık koltuğuna oturacak olan dönemin muhalif siyasetçisi Gladstone tarafından yazılan "Bulgar Katliamları Kitapçığında" Osmanlı Devleti çok ağır bir şekilde suçlanmış "Türkler, Avrupa'ya girdikleri o kara günden itibaren insanlığın en büyük insanlık dışı örneği olmuşlardır. Nereye gittilerse arkalarında kan izi bıraktılar, hakimiyetlerinin eriştiği yerlerde medeniyet ortadan kalktı. Türkler pılını pırtısını toplayarak gitmelidirler. Böylece canavar Türk yönetimi altındaki Hristiyanların güvenliği sağlanmış olacaktır." İfadeleriyle beslediği düşmanlığı sergileyerek İngiliz ve dünya kamuoyunu Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaya gayret etmiştir (Çelik 2013).

Osmanlı Devleti'nin ve Abdülhamid'in içinde bulunduğu şartlar göz önünde bulundurulduğunda; Yurt dışında Devletin saygınlığını arttırmak, yurt içinde ve yurt dışında da devleti temsil eden kişi olarak kendi meşruiyetini güçlendirmek kaygısıyla Abdülhamid'in gerçekleştirdiği imaj faaliyetlerinin yersiz bir saplantı olduğu iddia edilemez. Darülacezenin açılması da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Darülaceze imaj kurumu olarak türünün tek örneği değildir. Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi de prestij kurumudur ve bu çalışmada kısaca değinilmiştir.

3.Abdülhamid'in Darülaceze'ye Verdiği Önem :

Halil Rıfat Paşa Abdülhamid döneminde sadrazam olarak atandıktan sonra ölümüne kadar bu görevi sürdüren tek sadrazamdır. Bu bakımdan Padişahın çok güvendiği bir kişi olduğu açıktır. Darülaceze'nin Yapı Komisyonu Başkanlığına Sadrazam Halil Rıfat Paşa'nın getirilmesi Abdülhamid'in Darülaceze'ye verdiği önemin göstergelerinden biridir (Birol 2017).

Darülaceze'nin inşa edilmesi için Kurucu Komisyon tarafından Yenibahçe bölgesinde bir alan belirlenmiş ancak burası Abdülhamid tarafından beğenilmemiştir. Yer tespiti için yayınlanan bir irade ile Halil Rıfat Paşa'nın başkanlığında bir "Yapı Komisyonu" oluşturulmuştur. Komisyon Kağıthane bölgesinde bir yer belirlemiştir. Belirlenen arazide şahıslara ait parseller mevcuttu ve istimlak edilmesi gerekiyordu. Kamulaştırmanın devlet adına yapılması durumunda işlemlerin mahkeme yolu ile yapılması gerekmekteydi bu durumda istimlak süreci uzayacak ve inşaatın başlaması gecikecekti. Abdülhamid inşaat faaliyetinin başlaması konusunda acele ettiğinden istimlak için gerekli olan 47.000 kuruşu şahsen ödedi (Birol 2017). İnşaatın finansmanı ülkenin içinde bulunduğu son derece ağır ekonomik koşullar altında tamamen bağışlar ile gerçekleştirilmiştir. Bu şartlar altında inşaat arazisi için hazine arazisi tercih edilmek yerine ki bu durumda inşaat maliyeti azalacaktır; istimlak bedeli ödenmek üzere şahıs arazilerinin tercih edilmesinin bir nedeni olmalıdır. Özbek bu nedeni şu şekilde açıklamaktadır: Padişah Darülaceze inşaat alanı ile bizzat ilgilenerek Kağıthane bölgesini seçmiştir. Kağıthane'nin tercih edilmesinin iki nedeni vardır. Birincisi bölgenin Osmanlı üst

sınıfı için dinlenme alanı olarak kullanılmasıdır. Bir diğer neden de Kağıthane bölgesinin henüz yerleşime açılmamış olmasından dolayı etrafının yapılarla dolu olmamasıdır. Etrafın açık olması inşa edilecek Darülaceze'nin görünürlüğünü arttıracaktır. Bu nedenle henüz inşaat başlamadan yol açılmış ve kaldırımlar ağaçlandırılarak süslenmiştir (Özbek 1999).
Darülaceze inşaatı maliyeti 72.000 lira olarak hesaplanmıştır. Abdülhamid 10.000 lira bağış yapmış, Darülaceze yararına düzenlenecek sergide satılmak üzere 7.000 lira değerinde eşya bağışında bulunmuştur (Akyol 2013). Padişah eşyaların satılması için düzenlenecek sergi ile de yakından ilgilenmiş, satışa sunulacak eşyalara eksperler tarafından fiyat biçilerek üzerine fiyat etiketlerinin konulmasını sağlamıştır. Bununla da yetinmemiş lütfedip bu komisyonun başkanlığını bizzat üstlenmiştir (Özkaya 2014). Abdülhamid'in inşaat için nakdi yardımdan başka sergi için eşya bağışında bulunmakla yetinmeyerek sergi komisyonunun başkanlığını da bizzat üstlenmesi Darülaceze'ye verdiği önemi ifade etmesi bakımından oldukça anlamlıdır.

Darülaceze'nin inşaatı sırasında gerekli olan taşın temin edilmesinde güçlükler yaşanmıştır. Aynı tarihlerde Galata Rıhtımı da inşa edildiğinden İstanbul'daki tüm taş ocakları rıhtımı inşa eden şirket tarafından kiralanmıştır. Darülaceze inşaatında gecikme yaşanmaması için İtalya'nın Triyeste ve Fransa'nın Marsilya gibi şehirlerinden taş ithal edilmesi gündeme gelmiş, getirtilen örnek taşlar dayanıklılık testlerinde uygun bulunmuş ancak maliyetinin yüksek olması nedeniyle ithal taşların kullanımının sınırlı tutulması kararlaştırılmıştır (Ekinci 2019).

Darülaceze çok yönlü bir kurum olarak tasarlanmıştır. Kurumda barınacak kişilerin her türlü ihtiyacına en üst düzeyde cevap vermek hedeflenmiştir. Beslenmeden barınmaya, eğitimden ibadete kadar tüm ayrıntılar dikkatlice planlanmış ve hiçbir masraftan kaçınılmamıştır. Kurum bir adet idare binası, kadınlar için iki ve erkekler için iki olmak üzere dört bina, 200 yataklı bir hastane, yetimhane, ırzhane, çamaşırhane hamamlar, terzilik, kunduracılık, marangozluk, demircilik, dikiş, halı atölyeleri, fırın, cami, kilise, havra ve meslek ve sanat okullarından başka bir kreş ve çocuk yuvasından oluşmaktaydı (Yıldırım 1994).

Darülaceze gayrimüslimlere de hizmet vereceğinden cami dışında bir adet kilise ve havra da inşa edilmişti. Fransa elçisinin başvurusu üzerine Abdülhamid tarafından Katolikler için ayrı bir kilise daha yapılması için irade yayınlanmıştır (Birol 2017). Darülaceze'nin hizmet verdiği kişi sayısı 1000 kişiyi nadiren aşmıştır. Kurum hizmete başladığı1896 yılında 240, 1899 yılında 600, 1909'da 1002. 1911 yılında 819 kişiye hizmet vermiştir (Özbek 2020, 208). Ortalama bin kişi civarında muhtaç kişiye hizmet veren kurumda 795 kişinin yararlandığı dönemde barınan Katolik mevcudu yalnızca beş kişidir. Beş kişi için kilise inşa etmek tüm inançları Osmanlılık çatısı altında sahiplenme mesajının bir ifadesi olsa gerektir. Kurumun din, ırk, mezhep farkı gözetmeksizin ihtiyaç sahibi olan tüm insanlara hizmet amacıyla kurulmuş olduğunun basın aracılığı ile duyurulması da bunun göstergesidir (Birol 2017, 50).

Ülkedeki gayrimüslim oranı 1800'lerin başlarında toplam nüfusun % 40'ı kadardır. Berlin Antlaşması'nın imzalanmasıyla Hıristiyan nüfusun çoğunluk olduğu vilayetler kaybedilmiş, ve önemli miktarda Müslüman göçü alınmış olduğu için, gayrimüslimlerin toplam nüfus içindeki

payı % 20'ler civarına inmiştir (Çetinsaya 2016). Ayrıca İstanbul'da yoksul gayrimüslimler için çok sayıda yardım kuruluşu mevcuttur. Sırp Pırgıç Ermeni Hastanesi, Artigiana, Maison de Notre Dame de la Providence, Association des Dames de charite de Galata, Maison de Taqcim, Maison de Notre Dame de la Paix, St Joseph Yetimhanesi, Geremia Hastanesi, Petit Soeurs res Pauvres bunlardan bazılarıdır (Yıldırım 1996). Gerek sayısal, gerek oransal, gerekse içinde bulunulan şartlar göz önünde bulundurulduğunda Darülaceze gibi yardım kuruluşlarına en çok Türkler ihtiyaç duymaktadırlar. Darülaceze'nin oldukça az sayıdaki insana hizmet verecek olmasına ve bu hizmete de en çok Türklerin ihtiyaç duyuyor olmasına karşın farklı din ve ırklardan insanlara hizmet vermek üzere planlanması ihtiyaçtan daha çok imaj faaliyeti olduğunu düşündürmektedir.

4.Modernite ve Basın

Abdülhamid dönemi basını dilenciliği ahlaki bir sorun olmanın yanında bir imaj sorunu olarak görmektedir. Sabah gazetesinde çıkan bir haber de yabancı turistlerin Galata köprüsü üzerinde dilenen dilencilerin fotoğraflarını çektiklerini, dilencilerin Osmanlı devletinin dışarıdaki imajına zarar verdikleri yazılmıştır. Meclis-i Vükela da habere kayıtsız kalmamış, köprü üzerinde dilenciliğin önlenmesi için talimatname yayınlamıştır (Özbek 2020).

Darülaceze'nin kurulmasına Avrupa başkentlerinde dilenciliğin önlenmesi amacıyla açılmış kurumlar örneklik teşkil etmiştir (Birol 2017). Ancak örnek alınan kurumlardan biri olan Paris'teki yoksullar evinin kapasitesi henüz 18. Yy'da 8-9 bin civarında iken Darülaceze'nin kapasitesi bin kişi ile sınırlı tutulmuştur (Özbek 2020). Kapasitenin düşük tutulması ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullarla açıklanabilir. Bununla birlikte modernite söz konusu olduğunda hiçbir fedakarlıktan kaçınılmamıştır.

Darülaceze'nin teknolojik eksiklerinin tamamlanması Abdülhamid'in özel isteğidir. Buna bağlı olarak emzirme evinin iç kısımları ile ahşap eşyasının tümü Viyana'da bulunan Edvar Delotis fabrikasından getirilmiş, mikrop tutmaz emaye porselen boyasıyla boyanmıştır. Labaratuvar araç gereçleri, felçli hastaların elektrikle tedavisi için gerekli olan araçlar, karyolalar Avrupa'dan getirtilmiştir (Özkaya 2014).

Modernitenin bir örneği olarak hijyen kurallarına uygunluk üzerinde önemle durulmuştur. Dolaplar emaye ile kaplıdır, perdeler sterilize edilmeye uygundur, zemin Avrupa'dan getirilen muşamba ile kaplanmıştır ve bu da temizliği kolaylaştırmaktadır. Irzhanede ki bebeklerin sağlıklı beslenebilmesi için beş adet inek satın alınmış, bazı bebeklerin inek sütünü sindirmekte zorlanabileceği düşünülerek eşek sütü elde etmek üzere birkaç tane eşek bile temin edilmiştir. Sütlerin pastörize edildikten sonra şişelenmesi için gerekli teçhizat da kurulmuştur. Irzhanedeki bebeklerin bakımı için sütnineler, Avusturyalı dadılar ve Fransız bir müdire istihdam edilmiştir. Modernliği temsilen hijyene ve bebeklerin beslenmesine verilen önem gazetelerde sıklıkla yayınlanmıştır (Özbek 2020).

Abdülhamid tarafından gerçekleştirilen hayır harcamalarının incelendiği bir çalışmada hayır bütçesinin % 32'sinin cami inşasına ve tamirine ayırıldığı, camilere yönelik yapılan harcamaların daha önceki dönemlerden farklılıkları bulunduğu, önceki dönemlerde inşa ettirilen camiler anıtsal büyüklükte iken Abdülhamid'in yaptırdığı ya da tamir ettirdiği camilerin son derece küçük basit ve sıradan olduğu olduğu ileri sürülmüştür (Özbek 2020). Cami inşa ve tamirinde mütevazi olunmasında karşın Darülaceze mümkün olan en üst seviyede modern bir kurum olarak inşa edilmiştir.

13 Nisan 1890 yılında yayınlanan bir tebliğde Darülaceze'nin kurulması kararının Tan, Deba, Nayefraye Presse gibi gazetelerde yayınlanmak suretiyle takdir edildiği ve yabancı ülkelerde etki uyandırdığı ifade edilmiştir. 1 Nisan 1892 yılında yayınlanan başka bir resmi tebliğ de: Darülaceze'den Devletin şanına yaraşır, refah, mutluluk ve şeref sağlayacak uygarlık ve bayındırlık eseri olduğundan söz edilerek Abdülhamid'in yaptığı bağış hatırlatılmıştır. 4 Ağustos 1896 yılında yayınlanan makalede: Ancak birkaç asırda inşa edilecek hayır eserinin Abdülhamid tarafından (kısa sürede) yaptırılmış olduğu ifade edilmekle yaptırdığı eserlerin miktarı övülürken, Darülaceze'nin hayır eseri olmasının yanında Abdülhamid'in ilerici bir düşünceyi de sergilemiş olduğu ifade edilmektedir. Bu bakımdan kendinden önceki Osmanlı Padişahlarından üstün tutulmaktadır (Özkaya 2014).

Abdülhamid tarafından İstanbul'da sağır, dilsiz ve kör çocuklar için bir modern bir okul açılmıştır. Bu okul da Devletin modernleşmesinde örnek bir kurum olarak sunulmuştur (Akyol 2013). Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi Abdülhamid tarafından Osmanlı Devleti'nin modernliğini ortaya koyan ve prestij kurumu olarak inşa edilen bir başka kurumdur. Hastane İstanbul'u ziyarete gelen önemli yabancı konuklara gezdirilmiş, ziyaretler belli bir protokola göre gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretler gazetelerde ayrıntılı bir şekilde haber yapılmış, haberlerin içeriğinde Osmanlı tıbbının Abdülhamid sayesinde çok geliştiği düşüncesi işlenmiştir. Öyle ki Amerika ve Rusya'dan gelen ziyaretçiler hastanenin sahip olduğu araçlar ve laboratuvarlarıyla Amerika ve Avrupa hastanelerinden üstün olduğunu ifade etmektedirler. Osmanlı tıbbının Abdülhamit dönemindeki ilerlemesinin ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı yıllıklar Osmanlı'nın modern ve gelişmiş bir devlet olduğunu göstermesi için Avrupa'da ki önemli kütüphanelere gönderilmiştir (Özbek 2020).

Sonuç:

Bu çalışmada Darülaceze'nin açılmasındaki öncelikli amacın ne olduğu incelenmiştir. Osmanlı Devleti Abdülhamid'in tahta çıktığı dönem de ekonomik, siyasi, sosyal, askeri, diplomatik pek çok alanda oldukça zorlu bir durumdadır. Abdülhamid pek çok zorlu sorunla başa çıkmaya çalışırken bir yandan Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletleri nezdindeki "geri kalmış devlet" imajını düzeltmek. bir yandan da yurt içinde kendine karşı yönelen muhalefete Osmanlı Devleti'ni modern bir devlete dönüştürebileceğini kanıtlamak zorunda hissetmiş, şartlar onu

buna zorlamıştır. Darülaceze Osmanlı Devleti'nin modern bir devlet olduğunu kanıtlamak amacıyla sosyal yardım kurumundan çok imaj kurumu olarak hayata geçirilmiştir.

KAYNAKÇA:

Akyol, Esra Demirci. «Sultan II. Abdülhamid Döneminde Sosyal Politika Uygulamaları.» *Sosyal Politika Çalışmaları*, 2013: 40.

Birol, Nurettin. «II. Abdülhamid Dönemi Hayır Kurumlarından Darülaceze'nin Yapımı Ve Halil Rıfat Paşa'nın Çalışmaları.» *Akra Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 2017: 33.

Çelik, Emre. «Benjamin Disraieli- William Ewart Gladstone Rekabetinde Orta Doğu Sorunu.» no. 10. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2013. 100-106.

Çetinsaya, Gökhan. «II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi.» *Osmanlı Araştırmaları*, 2016: 353-409.

Çetinsaya, Gökhan. «II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi Osmanlı Araştırmaları .» *Osmanlı Araştırmaları*, 2016: 357-359.

Deringil, Selim. «II. Abdülhamid Döneminde Dış İlişkilerinde İmaj Saplantısı.» *Sultan II. Abdülhamid Devri Semineri.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, 1992. 151-154.

Ekinci, Kadir. «Darülaceze Keşf-i Sani Defteri.» *Turkish Studies-Historical Analysis*, 2019: 504.

Güngör, Servet. «Osmanlıdan Cumhuriyete Bir Hayır Kurumu Olarak Darülaceze Müessesesi .» *Türk İdare Dergisi*, 2009: 159.

Karataşer, Büşra. «Darülaceze'nin Kuruluş Gelir Giderleri Üzerine Bir Değerlendirme.» *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2020: 796.

Kodaman, Bayram, ve Nedim İpek. «Balkanlar. Girit ve Kafkaslarda Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Göçmen İsken Birimlerinin Kuruluşu (1878-1912.» *Erdem*, 2000: 416.

Türk Dil Kurumu. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri.* https://sozluk.gov.tr/ (erişildi: 6 2, 2023).

Nuhoğlu, Hidayet Yavuz. «Darülaceze.» *İslam Ansiklopedisi* içinde, 512. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.

Özbek, Nadir. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Özbek, Nadir. «The Polıtıcs Of Poor Relıef In The Late Ottoman Empıre 1876-1914.» *New Perspectives on Turkey*, 1999: 35.

Ed. Özkaya, Nevzat. *Ehasin-i Müessesat-ı Hayariyye-i Hilafetpenahi'den Darülaceze/Sultan II. Abdülahamid Han'ın Yaptırdığı Hayır Kurumlarından Darülaceze.* İstanbul: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Darülaceze Yayınları, 2014.

Yıldırım, Nuran. «Darülaceze.» *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi II* içinde, 555. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

—. *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi.* İstanbul: Darülaceze Vakfı Yayınları, 1996.

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN MÜZİK ÖĞRENCİLERİNİN MÜZİK EĞİTİMİ SÜRECİ İLE İLGİLİ AİLE GÖRÜŞLERİ

Senem SİPAHİ ŞİRİN[1], Prof. Dr. Begüm AYTEMUR[2]
[1] senemsipahi95@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-2309-2273
[2] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı,
- ORCID ID: 0000-0001-8346-7308

ÖZET

Otizm Spektrum Bozukluğu'na (OSB) sahip olan bireyler; erken çocukluk döneminde fark edilmeye başlanan, sınırlı düzeyde sözlü ve sözsüz iletişim, etkinliklere katılmama, sosyalleşmede güçlük çekme gibi özelliklere sahiptirler. Buna karşılık OSB'li çocukların resim, matematik, müzik, hafıza vb. gibi alanlarda üstün yetenekleri olabilmektedir. Ancak bu durum her OSB'li çocuğun özel bir yeteneğe sahip olacağı anlamına da gelmemektedir.

Bu araştırmada, müzik yeteneği olan OSB'li öğrencilerin aileleri ile görüşmeler yapılarak çocuklarının şimdiye kadar ve ileriye dönük olarak müzik eğitimi ile ilgili süreçlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışması deseniyle yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu OSB'li olan ve lisans düzeyinde müzik eğitimi alan öğrencilerin aileleri (n=8) oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, demografik sorular ve yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme formu kullanılarak, katılımcı ailelerle ZOOM programı üzerinden çevrimiçi görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Daha sonrasında görüşmeden elde edilen video kayıtlar detaylı bir şekilde izlenerek cevaplar araştırmanın amaçları doğrultusunda metne dökülmüştür. Bu araştırmada veriler tematik analiz ve içerik analizi yöntemi ile çözülmüştür.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda OSB olan ve müzik eğitimi alan öğrencilerin ailelerinin müzikal yeteneğe yönelik "müzikal yeteneğin fark edilmesi süreci ve müzikal yeteneğin fark edildiğinde yapılanlarla ilgili görüşleri", "müzik eğitimi süreci ile ilgili görüşleri" ve "çocuklarının müziksel geleceğine dair planlarına yönelik görüşleri" olarak 3 tema altında incelenmiştir. Bu temalardan Müzikal yetenek temasının birinci kategorisi olan müzikal yeteneğin fark edilme sürecinde katılımcıların ifadeleri doğrultusunda 3 kod oluşmuştur. Müzik eğitimi süreci teması 6 kategori altında incelenmiştir. Son tema olan müzikle ilgili gelecek planları teması genel olarak ele alınmış ve her bir kategori için ayrı başlık açılmamıştır. Ayrıca bu temaları destekleyen aile görüşlerine doğrudan alıntıyla yer verilmiştir.

Çalışmanın genel hatlarına bakıldığında katılımcı ailelerin çoğunun OSB'li olan çocuklarının müzik eğitimi süreçleriyle ilgili çeşitli zorluklarla karşı karşıya kaldıkları yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otizm Spektrum Bozukluğu, müzik eğitimi, durum çalışması.

1. GİRİŞ

Bebeğin anne karnında normal gelişim gösterip göstermediğini denetlemek amacıyla birçok tetkik yapılmasına rağmen, özellikle otizm spektrum bozukluğu anlaşılamamaktadır. Çocuk bir-iki yaş civarında söylenenlere tepki vermediğinde, basit kelimeleri söyleyemediğinde veya akranlarının gelişimsel davranışlarını göstermediğinde aileler kaygıya kapılabilmektedir. Bu tarz durumlarda aileler uzman kişilerden görüş/destek alarak süreci açıklığa kavuşturabilmektedirler. Böylece çocuğun nasıl bir eğitim veya özel eğitim desteği alabileceği de belirlenebilmektedir.

Özel eğitim; çoğunluktan farklı ve özel eğitime ihtiyacı olan çocuklara sunulan, üstün yetenekli olanların yetenekleri doğrultusunda en üst düzeye çıkmasını sağlayan, yetersizliği engele dönüştürmeyi önleyen, engelli bireyi kendine yeterli hale getirerek topluma kaynaşmasını ve bağımsız, üretici bireyler olmasını destekleyecek becerilerle donatılan eğitimdir (MEB, 2006).

Özel gereksinimli bireyler kendi içinde kategorilere ayrılmaktadır. Özel gereksinimli kapsamında olan Otizm Spektrum Bozukluğu'na (OSB) sahip olan bireyler; erken çocukluk döneminde fark edilmeye başlanan, sınırlı düzeyde sözlü ve sözsüz iletişim, etkinliklere katılmama, sosyalleşmede güçlük çekme gibi özelliklere sahiptirler (MEB, 2010). OSB, yaşamın erken dönemlerinde başlayan ve yaşam boyu süren, sosyal ilişkiler, iletişim, davranış ve bilişsel gelişmede gecikme ve sapma gibi özellikler gösteren nöropsikiyatrik bir bozukluk olarak kabul edilmektedir.

OSB'li çocuklar yasalar göz önüne alındığında genel eğitim okullarına devam etmektedirler. Her ne kadar uygulama aşamasında OSB'li çocuklar, ebeveynler ve öğretmenler bir takım zorluklarla karşılaşsalar bile, çocukların aynı eğitim ortamında arkadaşlarıyla beraber eğitim almaları yönünde çalışmalar yapılmaktadır (Sucuoğlu, 2019: 441). OSB'li çocuklar, yaşıtlarının kendiliklerinden edindikleri becerileri aynı şekilde öğrenemeyebilir ve ayrı bir şekilde hazırlanan programlara ihtiyaç duyabilir. (Tekin-İftar ve Değirmenci, 2019: 237). Türkiye'de özel gereksinimli bireyler ve bu bireylerden OSB'li çocukların hangi okullarda eğitim alacakları Rehberlik Araştırma Merkezleri (RAM) Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu tarafından değerlendirilerek tanılanmaktadır (ÖEHY, Madde. 22). "Davranış Değiştirme Modeli", OSB'li çocukların eğitiminde kullanılan ve edimsel koşullanma ilkelerine dayanan bir modeldir. Skinner, edimsel koşullamayı sonuçların belirli bir düzende ilerlemesi için davranışı arttırma veya azaltma işlemi olarak tanımlamaktadır (Darıca, Abdioğlu ve Gümüşçü, 2017: 73).

Müzik dersinde öğrencilerin birbirleriyle etkileşimi oldukça fazladır ve öğrenciler kendilerini hem bireysel olarak hem de grup halinde ifade edebilirler. Özel gereksinimli öğrenciler, müzik dersinin bu özelliklerinden yararlanarak sosyal becerilerini geliştirip sosyal yönden akranları ve toplum tarafından kabul görebilmektedirler (Güven, 2011: 710).

"Müzik ile Terapi", gelişimsel farklılıkları olan özel gereksinimli bireyler için kullanılmaya elverişli yöntemlerden biridir. Bu yöntemin avantajları arasında belirli bir yaş sınırının olmaması, ailenin de katıldığı çeşitli etkinlikler yapılabilmesi, bireyin müzikal yeteneğinin ortaya çıkarılabilmesi ve nitelikli sanatçıların tespit edilebilmesi bulunmaktadır (Çankır ve Türkmen, 2021: 33). Müzik, özel gereksinimli bireylerin çoğu için bir iletişim

aracıdır. Bir özel gereksinimli bireyin iletişimi zayıf olsa bile sözel duygularını şarkı sözleriyle veya şarkı söyleyerek karşı tarafa ilettiği bilinmektedir (Sağırkaya, 2014).

OSB'li çocukların resim, matematik, müzik, hafıza vb. gibi alanlarda üstün yetenekleri olabilmektedir. Ancak bu durum her OSB'li çocuğun özel bir yeteneğe sahip olacağı anlamına da gelmemektedir. Ayrıca müziğin, bazı OSB'li çocuklarda yeteneklerini geliştirici bir işlevi olmasının yanında, sakinleştirici etkisi olduğu da fark edilmiştir.

Bu bağlamda yapılan araştırmada, müzik yeteneği olan OSB'li öğrencilerin aileleri ile görüşmeler yapılarak çocuklarının şimdiye kadar ve ileriye dönük olarak müzik eğitimi ile ilgili süreçlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Otizm Spektrum Bozukluğu olan öğrencilerin ailelerinin müzikal yeteneğe yönelik "müzikal yeteneğin fark edilmesi süreci ve müzikal yeteneğin fark edildiğinde yapılanlarla ilgili görüşleri" nelerdir?

2. Otizm Spektrum Bozukluğu olan öğrencilerin ailelerinin "müzik eğitimi süreci ile ilgili görüşleri" nelerdir?

3. Otizm Spektrum Bozukluğu olan öğrencilerin ailelerinin "çocuklarının müziksel geleceğine" dair planları nelerdir?

2. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırma ile ilgili elde edilmesi amaçlanan bulgulara hangi yöntemler ile ulaşıldığına, verilerin nasıl toplandığına, araştırmanın hangi süreçten geçtiğine değinilecektir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışması deseniyle yapılmıştır. Durum çalışmasının asıl amacı, bir durumu, olayı araştırarak belirli bir sonuca ulaştırılmasıdır (Köse, 2017: 109). Durum çalışması deseni kullanılırken genellikle birden çok veri toplama yöntemi kullanılır. Böylelikle geniş bir veri çeşitliliğine ulaşılabilir. Elde edilen sonuçlara genelleme yapılmaması gerekir çünkü durumlar birbirine benzemeyebilir. Bir duruma yönelik elde edilen sonuçların benzer durumların açıklanmasına ilişkin örnekler oluşturması beklenir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 73).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu OSB'li olan ve lisans düzeyinde müzik eğitimi alan öğrencilerin aileleri (n=8) oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan aileler "A1", "A2", …, "A8" olarak adlandırılmıştır. Görüşmeler katılımcı aileler ile çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, demografik sorular ve yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme formu kullanılarak, katılımcı ailelerle ZOOM programı üzerinden çevrimiçi görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Görüşmenin başında alınan katılımcı onayı ile görüşme video kayıt altına alınmıştır. Daha sonrasında video kayıtlar detaylı bir şekilde izlenerek cevaplar araştırmanın amaçları doğrultusunda metne dökülmüştür.

2.4. Verilerin Analizi

Nitel bir araştırmanın veri analizi şu aşamalar izlenerek yapılır; veriler toplanır ve incelenir, bu veriler kodlara ayrılır, daha sonra bu kodlar temalar haline getirilir ve en sonunda tablolar veya grafikler halinde sunulur (Creswell, 2018: 51-52). Ayrıca nitel çalışmaların doğası gereği, bu süreçte araştırmacı daha önceden yaptığı bir görüşmeyi sonrasında analiz ederek sonuç kısmında görüşme verilerinin yapısını düzenleyebilir (Creswell, 2017: 195). Bu araştırmada veriler tematik analiz ve içerik analizi yöntemi ile çözülmüştür. Çalışmaya katılan otizm spektrum bozukluğuna sahip çocuğu olan sekiz aile A1'den A8'e kadar olarak kodlanmıştır.

2.5. İnandırıcılık ve Tutarlılık

Bu araştırmanın inandırıcılık aşamasında birkaç çeşit strateji kullanılmıştır. Görüşme soruları hazırlama aşamasında üç farklı uzman görüşü alınmıştır. Verilerin toplanması aşamasında katılımcıların onay vermesi ile ZOOM programı üzerinden yapılan görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Veriler analiz edilirken tematik analiz ve içerik analizi kullanılmıştır.

Araştırmada veri seti kodlanırken Miles ve Huberman formülü kullanılarak çalışmanın tutarlılığı sağlanmıştır. Miles ve Huberman'a (1994) göre nitel araştırmanın tutarlılığı için kodlayıcılar arasındaki görüş birliğinin %80 ve üzerinde olması beklenmektedir. Bu araştırmada eğitim bilimleri ve özel eğitim alanlarında uzman iki kodlayıcının kendi içinde ve birbirleri ile görüş birliği %91 olarak bulunmuştur. Bu oran araştırmanın tutarlı olduğunu göstermektedir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, müzik eğitimi alan OSB'li çocukların ailelerinin çocuklarının müzikal yeteneğine yönelik *müzikal yeteneğin fark edilme süreci ve sonrasıyla ilgili görüşleri*, *müzik eğitimi süreci* ile ilgili görüşleri ve *çocuklarının müziksel geleceğine dair planları* hakkındaki görüşleri şekiller ile desteklenerek sunulmuştur.

3.1. OSB'li çocukların müzikal yeteneğine yönelik "müzikal yeteneğin fark edilme süreci ve müzikal yetenek fark edildiğinde yapılanlar".

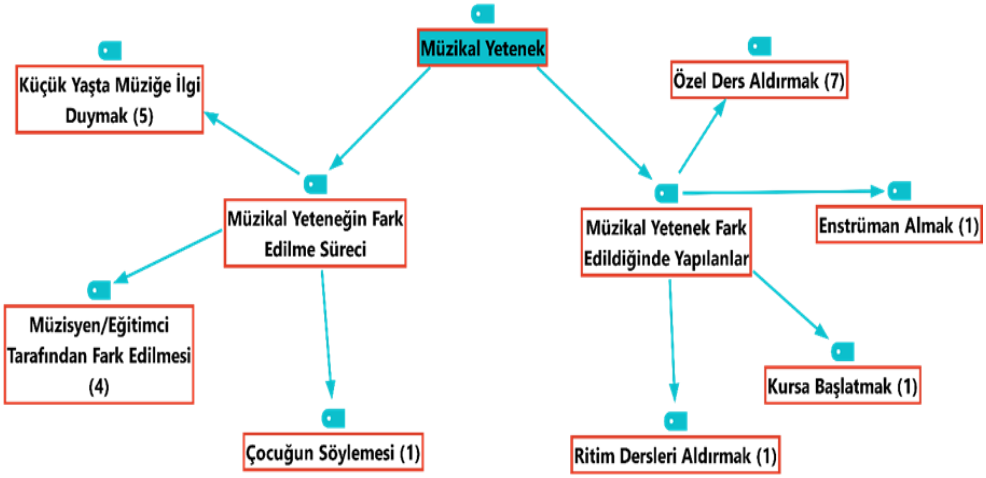

Görsel 1. Müzikal Yeteneğin Fark Edilme Süreci ve Müzikal Yetenek Fark Edildiğinde Yapılanlar Temalarına Ait Hiyerarşik Kod Alt Kod Modeli

3.1.1. Müzikal Yeteneğin Fark Edilme Süreci

Müzikal yetenek temasının birinci kategorisi olan müzikal yeteneğin fark edilme sürecinde katılımcıların ifadeleri doğrultusunda; *küçük yaşta müziğe ilgi duymak, müzisyen/eğitimci tarafından fark edilmesi* ve *çocuğun söylemesi* olarak 3 kod oluşmuştur. Katılımcılar tarafından bu kategoride yoğun olarak ifade edilen kodlar *küçük yaşta müziğe ilgi duymak* ve *müzisyen/eğitimci tarafından fark edilmesi* kodlarıdır. Hem ebeveynler hem eğitimciler bu yeteneği fark etmede hassas görünmektedir. Dikkati müziğe verme, melodi oluşturmaya çalışma, enstrümanlarla ilgilenme gibi davranışlar bu konuda etkili olmuştur.

"Onun müzikle ilgilenmesi çok küçük yaşta vardı. Eskiden bir şeyleri öğretirken ses tonumu melodileştirerek konuşurdum. Melodik konuşmam onun dikkatini çekiyordu. Müziğe ilgi duyduğu çok net ortadaydı." (A1)

"Ben de enstrüman çalıyorum. Ben çalarken o da bir şeyler çalmaya çalışıyordu ve ortaya bir şeyler çıkardığını fark ettik." (A3)

"Öğretmeni yeteneğinin olduğunu fark etti ve bize söyledi." (A6)

3.1.2. Müzikal Yetenek Fark Edildiğinde Yapılanlar

Müzikal yetenek temasının ikinci kategorisi olan müzikal yetenek fark edildiğinde yapılanlar temasında ailelerin çocuğun müzikal eğilim ve yeteneğini fark ettikten sonra ilk süreçte neler yaptıklarını açıklamaktadır. Bu kategoride katılımcıların ifadeleri doğrultusunda *özel ders aldırmak, ritim dersleri aldırmak, enstrüman almak* ve *kursa başlatmak* olmak üzere 4 kod oluşmuştur.

Bu kategorideki baskın kod özel ders aldırmaktır. Aileler müzik yeteneği fark edildikten sonra bu alanda uzman desteği almanın iyi bir seçenek olduğunu düşünmüşler ve çoğunlukla buna başvurmuşlardır.

"Bir tane müzik öğretmeninden özel ders aldırmaya başladık." (A2)

"Sekiz yaşında özel dersler aldırmaya başladık." (A3)

"İlkokula başladığında okuma yazmayı öğrendikten sonra 9 yaşında piyanodan özel dersler aldırmaya başladık." (A4)

Diğer katılımcılar ise bu süreçte ritim dersleri aldırmak, *enstrüman almak* ve *kursa başlatmak* gibi adımlar atmıştır. Enstrüman almak dışında bu kodlar da özel ders aldırmak ile yakından ilişkili görünmektedir, çocuk yine bu konuda uzman birine veya bir kuruma yönlendirilmiştir.

"6 yaşındayken ritim dersleri aldırdık kısa bir süre" (A8)

"Tesadüfen piyano kursuna başlattık oradan devam etti." (A5)

3.2. Otizm Spektrum Bozukluğu olan öğrencilerin ailelerinin "müzik eğitimi süreci ile ilgili görüşleri".

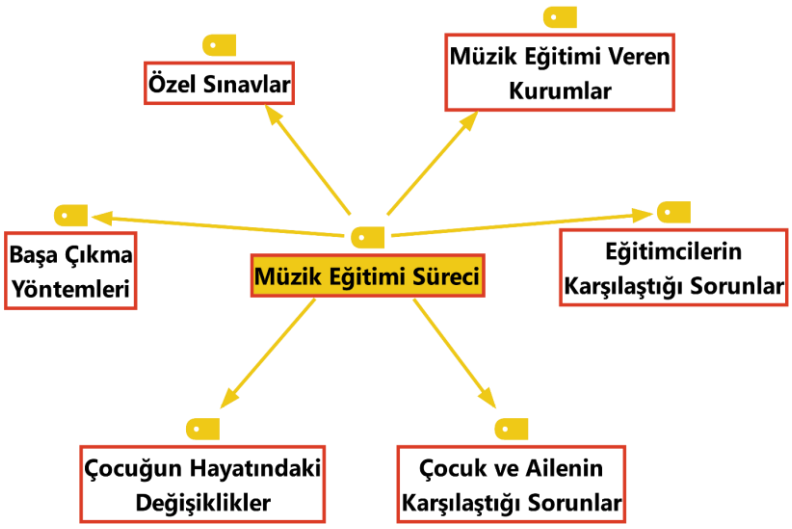

Görsel 2. Müzik Eğitimi Süreci Temasına Ait Hiyerarşik Kod Alt Kod Modeli

Müzik eğitimi süreci teması 6 kategori altında incelenmiştir. Bu kategoriler *çocuk ve ailenin karşılaştığı sorunlar, başa çıkma yöntemleri (sorunlar ile), müzik eğitimi veren kurumlar, eğitimcilerin karşılaştığı zorluklar, özel sınavlar* ve *çocuğun hayatındaki değişikliklerdir*.

Bu kategorilere ait kodlara şekillerin anlaşılabilirliği göz önünde bulundurularak her kategori için kendi bölümünde yer verilmiştir (bkz. Görsel 3-8).

3.2.1. Çocuk ve Ailenin Karşılaştığı Sorunlar

Çocuk ve Ailenin Karşılaştığı Sorunlar Müzik eğitimi temasının ilk kategorisi çocuk ve ailenin karşılaştığı sorunlardır (müzik eğitimi sürecinde). Bu kategori katılımcıların ifadeleri doğrultusunda *eğitimciler tarafından dışlanma ve önyargı, akranlarla iletişim problemleri, akran zorbalığı, öfke krizleri, eğitimlerin ücretli olması, müziğe geç başlamak* ve *diğer otizmli çocukların aileleriyle birlik kuramamak* şeklinde 7 kod içermektedir (Görsel 3).

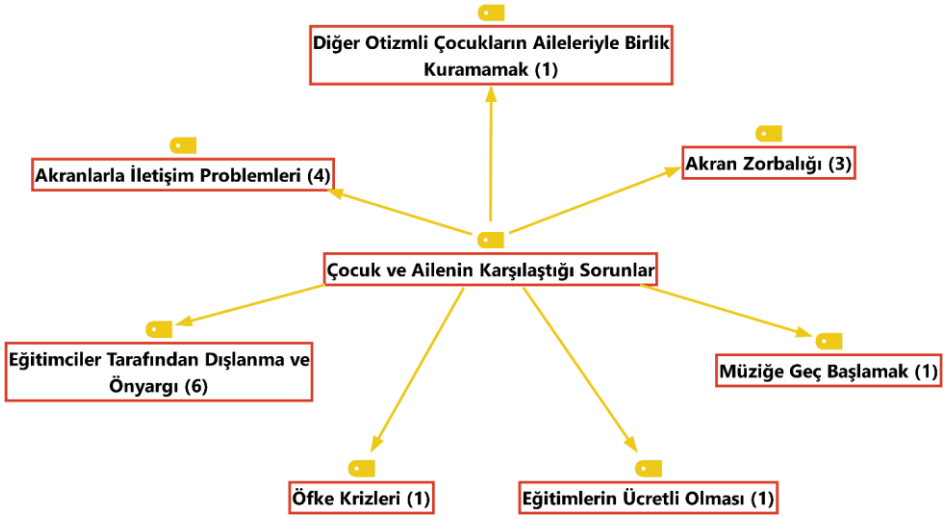

Görsel 3. Çocuk ve Ailenin Karşılaştığı Sorunlar Kategorisine Ait Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Katılımcı ebeveynler *eğitimciler tarafından dışlanma ve önyargı, akranlarla iletişim problemleri ve akran zorbalığı* kodunu yoğun olarak bildirmişlerdir. Yetenek sınavında karşılaşılan problemler kategorisine benzer şekilde müzik eğitimi sürecinde de *eğitimciler tarafından dışlanma* ve *önyargı* gözlemlemiştir. Buna ek olarak *akran zorbalığı* kodu akranlar tarafından da belirli bir dışlanma olduğunu göstermektedir. Yine akranlarla zorbalık olmasa da iletişim problemleri bulunabilmektedir.

"Bir süre sonra müzik kulağına baktırmak istedik. Bazı eğitimciler müzik kulağının olup olmadığına bakmak istemediler, otizmli olduğu için hep ön yargılı yaklaştılar." (A1)

"Çok dışlayan öğretmenler de oldu. Okul orkestrasına uzunca bir süre dahil etmediler." (A2)

"Hayır, normal dersleri yapsalar biz ona razıyız. Normal derslere bile bazı hocalar dahil etmiyor. Bireysel uzaktan dersleri yapamadık mesela. Bazı hocalar dersleri yapmaktan aciz." (A3)

"Üniversitede bu durum daha iyi ama yine de akranları çocuğum ile çok iletişim kurmaya gayret göstermiyorlar." (A8)

Daha seyrek bildirilen diğer kodlar ise şu şekildedir:

"Bazı öfke krizleri oluyordu" (A5)

"Eğitimlerimizi ücret dahilinde aldık. Hala da ücret karşılığında ders alıyoruz. Tutup da kimse gel seni çalıştırayım demiyor." (A3)

"Müziğe geç başladığımız için o tarz zorluklar yaşıyorlar." (A1)

3.2.2. Başa Çıkma Yöntemleri

Müzik eğitimi temasının ikinci kategorisi başa çıkma yöntemleridir. Bu kategori katılımcıların ifadeleri doğrultusunda *eğitimciler ile iletişimde olmak, eğitimcilerden ilave çalışma talep etme, çocuğun ortamdan (stres yaratan) uzaklaşması, çocuğun daha çok çalışması, psikolojik destek almak, dersin basit ve yavaş anlatılması, velinin çocukla birlikte derse girmesi, çocuğun durumunu açıklamak (eğitimcilere)* ve *çocuğun ilgisini kazanmak* olmak üzere 9 kod içermektedir (Görsel 4).

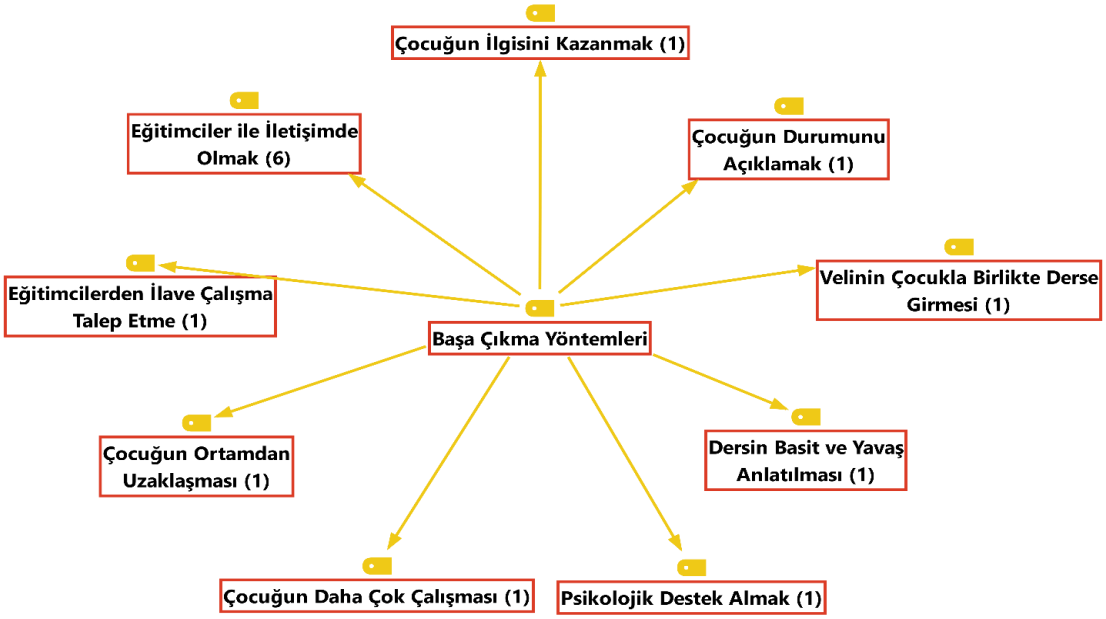

Görsel 4. Başa Çıkma Yöntemleri Kategorisine Ait Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Bu kategoride katılımcılar, *eğitimciler ile iletişimde olmak* kodunu yoğun olarak bildirmişlerdir. Bu kodun yoğunluğu OSB'ye sahip öğrencilerin yaşadığı iletişim zorluğu düşünüldüğünde anlamlıdır. Aileler bu konuda iletişimde bir aracı rol üstlenmektedir. Aynı zamanda Çocuk ve Ailenin Karşılaştığı Sorunlar kategorisinde tanımlanan *eğitimciler tarafından dışlanma ve önyargı* görüşüne rağmen ailelerin *eğitimciler ile iletişimde olmak* görüşünü benimsemeleri de iletişimde aracı rol üstlendiklerinin bir göstergesidir.

"Bu konuda öğretmenlerle konuşarak sorunları çözüyorduk." (A5)

"Benimle işbirliği sağlayarak problemleri çözdük genelde." (A8)

Diğer kodlara örnekler ise şu şekildedir:

"Zor durumlarla başa çıkmasını daha çok çalışmasını isteyerek çözmeye çalışıyoruz." (A7)

"...o konuda da çözüm olarak onu rahat bırakmalarını, ortamdan ayrılmasına izin verilmesini söylüyordum ve böylece sorun gideriliyordu." (A5)

"Çocuğuma dersin basit cümleler ile anlatılması gerek. Genelde annesi onunla birlikte derse girdiği için annesi tane tane anlatıyordu dersleri ona." (A2)

3.2.3. Müzik Eğitimi Veren Kurumlar

Müzik eğitimi temasının üçüncü kategorisi *müzik eğitimi veren kurumlar*dır. Bu kategori katılımcı ebeveynlerin çocuklarının eğitim aldığı kurumların özel eğitim yeterliliğini ve çabasını değerlendirmesine yönelik aktardıkları bilgileri içermektedir. Kategori katılımcıların ifadeleri doğrultusunda *eğitimcilerin özel eğitim yetersizliği, eğitimcilerin özel eğitim yeterliliği* ve *eğitimcilerin çabası* olmak üzere 3 kod içermektedir.

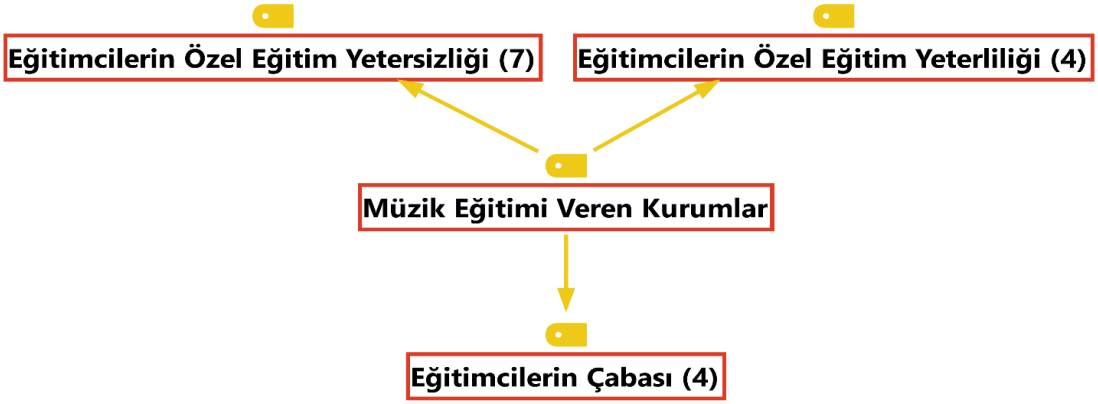

Görsel 5. Müzik Eğitimi Veren Kurumlar Kategorisine Ait Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Katılımcılar eğitimcilerin *özel eğitim yetersizliği* kodunu yoğun olarak bildirmişlerdir. Bu yoğunluk ebeveynlerin müzik eğitimi kurumunun özel eğitim konusundaki bilgi seviyesinden memnuniyetsizliğine işaret etmektedir.

"Öğretmenler maalesef özel eğitim bilgisine sahip değiller. İşin kötüsü çocuğumu bölüme almak istemeyen öğretmenler "biz bu eğitimi almadık" deyip mazeret olarak bunu söylüyorlardı." (A2)

"Özel eğitim bilgisine hiçbir öğretmen sahip değil açıkçası." (A5)

Baskın kod kadar olmasa da katılımcı *aileler özel eğitimcilerin yeterliliği* ve *eğitimcilerin çabası* kodlarında da bilgi aktarmışlardır. Bu kodlar ise bu alanda yetkin eğitim kurumlarının da olduğunu ve yetkin olmasa dahi öğrenmeye, öğrenciye fayda sağlamaya istekli eğitimciler olduğunu da göstermiştir. Bu özveri ebeveynler tarafından olumlu karşılanmaktadır.

"Bence Türkiye'de otizmi en iyi bilen eğitimciler bu bölümde yer alıyor. Yaklaşımları tek kelime ile harika." (A1)

"Özel eğitimden çok öğretmenin anlayışlı olması, vicdanlı olması önemli bu konuda. Anlayışlı olunduğunda bu süreç güzel ilerliyor." (A5)

3.2.4. Eğitimcilerin Karşılaştığı Sorunlar

Müzik eğitimi temasının dördüncü kategorisi *eğitimcilerin karşılaştığı sorunlar*dır *(ailelerin perspektifinden)*. Bu kategori katılımcıların ifadeleri doğrultusunda *öfke/ağlama krizi, öğretmede zorlanmak* ve *agresiflik* olarak 3 kod içermektedir (Görsel 6).

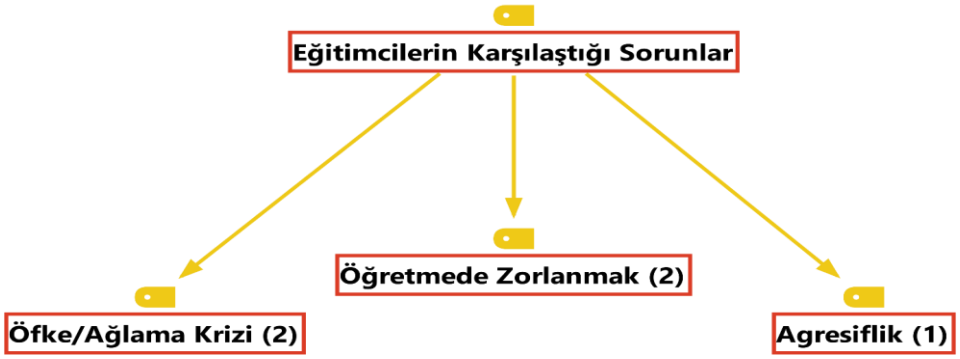

Görsel 6. Eğitimcilerin Karşılaştığı Sorunlar Kategorisine Ait Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Bu kategoride yoğun olarak bildirilen bir kod göze çarpmamaktadır. Ebeveynler genel bir öğretme zorluğu bildirmiş, bunun dışında çocuklarının zaman zaman öfke/ağlama krizi geçirebildiği ve agresiflik sergileyebildiğini aktarmıştır. Bu kategorideki kodların azlığı, ailelerin eğitimcilerin karşılaştığı sorunlar hakkında kendi sorunları kadar detaylı bilgiye sahip olmadığını düşündürmektedir.

"Tabii ki sıkıntılarla karşılaştılar. Hasta olduğu zamanlar oluyor o zamanlarda çok agresif olabiliyor. Gürültüden çok rahatsız oluyor. Bunlarla ilgili öğretmenleri sıkıntı yaşıyordu. Öfke krizleri de ağlama şeklinde oluyor." (A5)

"Öğretme zorluğu ile karşılaşıyorlar. Nasıl öğreteceklerini bilmiyorlar. Diğer akranlarıyla aynı yöntemleri kullanıyorlar fakat bu bizde işe yaramıyor." (A3)

3.2.5. Özel Sınavlar

Müzik eğitimi temasının beşinci kategorisi *özel sınavlardır (müzik eğitim kurumunda girilen)*. Bu kategori katılımcıların ifadeleri doğrultusunda *çocuğa uygun sınav düzenlemeleri* ve *özel sınavın faydalı olması* olarak 2 kod içermektedir (Görsel 7).

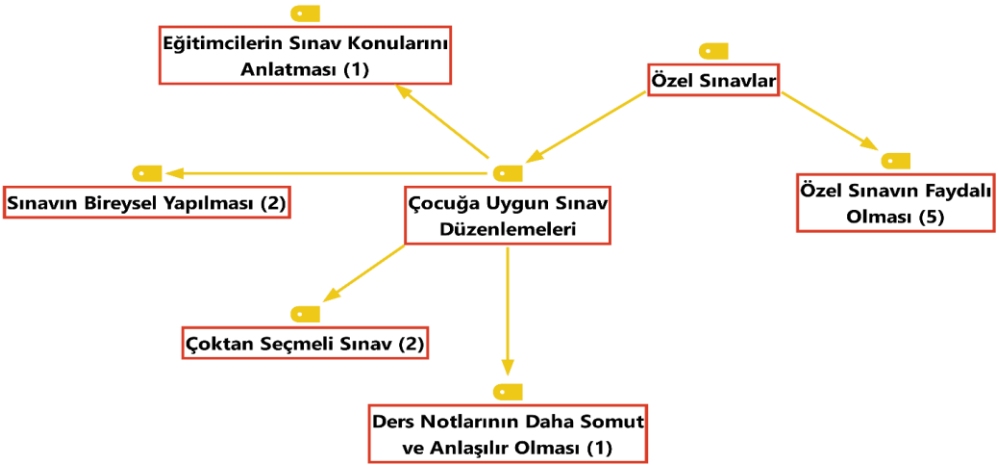

Görsel 7. Özel Sınavlar Kategorisine Ait Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Çocuğa uygun sınav düzenlemeleri kodu, özel sınav düzenlemesinin biçimini açıklayan alt kodlar içermektedir. Bunlar; *çoktan seçmeli sınav*, *sınavların bireysel yapılması*, *eğitimcilerin sınav konularını anlatması* ve *ders notlarının daha somut ve anlaşılır olması* şeklinde 4 alt koddur. Aileler bu düzenlemelerin, çocuklarının sınavı anlama ve dikkatini koruma konusunda faydalı olduğunu veya olabileceğini düşünmektedir. Bu kısımda aileler hâlihazırda çocuklarının girdikleri özel sınavlardaki faydalı değişiklikleri veya ne yapılırsa faydalı olacağını düşündüklerini aktarmışlardır.

"Mümkünse sınavlar çoktan seçmeli olursa sınav düzeni bu şekilde çok daha verimli olur." (A8)

"Basitleştirilmiş şekilde sınav konuları anlatılabilir mesela. Fakat öğretmenler bunu sağlayamıyor. O yüzden sınavlara hep ben çalıştırıyorum." (A5)

Diğer kod *özel sınavın faydalı olması*dır. Bu kod diğer öğrencilerin girdiği standart sınav yerine özel sınav hazırlanmasının faydalı olacağı ile ilişkilidir. Aileler bu uygulamayı genel olarak faydalı bulmaktadır.

"Özel sınav soruları hazırlanması tabi ki yarar sağlar ve sağladı da. Özel sınav soruları hazırlanmasaydı derslerden geçemezdi zaten." (A3)

"Özel sınav sorularının hazırlanması yarar sağlar tabi ki." (A5)

3.2.6. Çocuğun Hayatındaki Değişiklikler

Müzik eğitimi temasının altıncı ve son kategorisi *çocuğun hayatındaki değişikliklerdir*. Bu kategori müzik eğitim sürecinin öğrencinin hayatına nasıl etkilerde bulunduğunu açıklayan 3 kod içerir. Bunlar; *genel olumlu etki*, *iletişim becerilerinin gelişmesi* ve *okulda kabul/değer görmesi*dir (Görsel 8).

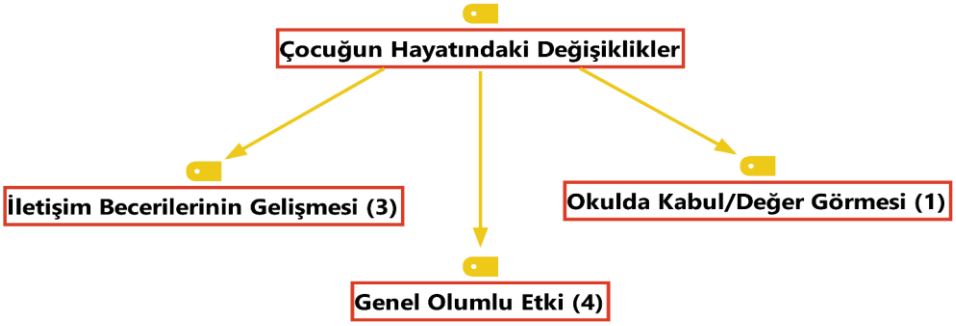

Görsel 8. Çocuğun Hayatındaki Değişiklikler Kategorisine Ait Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Ebeveynler müzik eğitiminin çocuklarını pek detaylandırmadan genel anlamda geliştirdiğini ifade eden *genel olumlu etki* kodunu yoğun olarak bildirmişlerdir. Buna ek olarak aktarılan daha spesifik gelişim *iletişim becerilerinin gelişmesi* koduyla kendini gösteren iletişim alanında olmuştur. Diğer kod ise *okulda kabul/değer görmesi*dir. Bu süreç çoğunlukla öğrencinin hayatında olumlu değişiklikler sağlamış görünmektedir.

"İletişimi şu an daha iyi. İnsanlar enstüman çaldığı için ilgi gösteriyor. Onun da bu durum hoşuna gidiyor, motive oluyor." (A3)

"Olmaz olur mu? Çok faydası oldu. İletişim probleminde ve sosyallik probleminde ciddi düzelmeler oldu." (A4)

"Tabii, daha kabul edilir oldu. Daha değer görür oldu okulda." (A7)

3.3. Müzikle İlgili Gelecek Planları

Araştırmanın son teması olan müzikle ilgili gelecek planları temasına ait hiyerarşik kod alt kod modeli Görsel 9'da görülmektedir. Bu tema 4 kategori altında incelenmiştir. Bu kategoriler *müzisyen, müzik öğretmeni, karamsar, besteci* ve *enstrüman eğitimcisi*dir. Bu tema kategorilerinin kısa olmasından dolayı temanın genel başlığı altında incelenmiş, her bir kategori için ayrı başlık açılmamıştır.

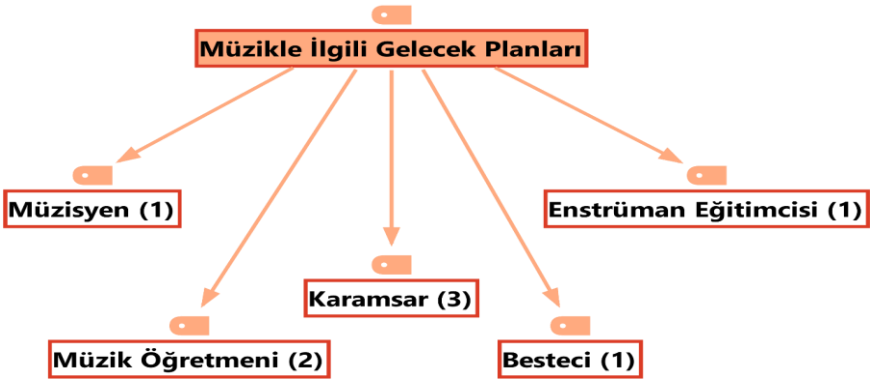

Görsel 9. Müzikle İlgili Gelecek Planları Temasına Ait Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Temaya bakıldığında baskın kategorinin çocuğunun müzik geleceği hakkında karamsar olan ebeveynlerden oluşan *karamsar* kategorisi olduğu görülmektedir. Bu kategori yoğun bir şekilde müzik eğitimi alan ve belirli bir seviyeye gelmiş öğrenciler için üzücü bir durumu yansıtmaktadır. Ebeveynler şu ana kadarki deneyimlerinden, gelecekte de hem OSB hem de bu bozukluğa karşı olan tutum nedeniyle problemler yaşayabileceklerini düşünmektedirler.

"Gelecekteki mesleği olarak görmek istiyorum. Fakat bu ne kadar gerçekleşecek ondan emin değilim." (A6)

"Müziği çocuğumun gelecekteki mesleği olarak göremiyorum. Bizim ülkemizde müzisyenin ilerlemesi çok zor. Konser piyanisti olmasını beklemiyoruz, konserlere tabii ki katılıyoruz fakat bunu otizmli olup da bu seviyeye gelebildiği için yapıyoruz. Otizme rağmen bunu başardığı için konserlere katılıyoruz. Fakat bu durumun gelir getirici bir şey olarak gerçekleşmesini beklemiyoruz." (A8)

Baskın kategori karamsar olsa da diğer kategoriler farklı farklı müzik kariyerlerine yöneliktir ve hepsi karamsar olmayan olarak ele alınırsa baskınlıkları karamsar kategorisinden yüksektir. Bunlar müzik öğretmeni, müzisyen, besteci ve enstrüman eğitimcisidir.

"Geleceğe dair planımız ileride müzik öğretmeni olması yönünde. Bunu zaman gösterecek." (A4)

"Zaten gelecekteki mesleği müzik. Müzik ile sosyalleşebiliyor. Belki bir yerlerde çalabilir, o şekilde meslek edinebilir." (A5)

"Piyano eğitimcisi olabilir, daha önce böyle bir deneyim de yaşadı özel ders verdi bir öğrenciye." (A1)

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmanın amaçları doğrultusunda OSB olan ve müzik eğitimi alan öğrencilerin ailelerinin müzikal yeteneğe yönelik "*müzikal yeteneğin fark edilmesi süreci ve müzikal yeteneğin fark edildiğinde yapılanlarla ilgili görüşleri*", "*müzik eğitimi süreci ile ilgili görüşleri*" ve "*çocuklarının müziksel geleceğine dair planlarına yönelik görüşleri*" olarak 3 tema altında incelenmiştir.

Müzikal yetenek temasının birinci kategorisi olan müzikal yeteneğin fark edilme sürecinde katılımcıların ifadeleri doğrultusunda; *küçük yaşta müziğe ilgi duymak, müzisyen/eğitimci tarafından fark edilmesi* ve *çocuğun söylemesi* olarak 3 kod oluşmuştur.

Ailelerden bazıları çocuklarının yeteneklerini kendilerini fark ettiklerini dile getirmişlerdir. Bazı katılımcı aileler ise çocuklarındaki müzikal yeteneğin başka biri tarafından fark edildiğini *"Öğretmeni yeteneğinin olduğunu fark etti ve bize söyledi."* gibi cümleler ile dile getirmişlerdir. Çıkan bu sonuca göre, bazı eğitimcilerin özel gereksinimli çocuklara olumlu tutum sergiledikleri ve müzikal yetenekleri olabileceği konusunda destekleyici oldukları düşüncesine varılabilir. Yapılan bir çalışmada (Aytemur ve Sipahi, 2022) müzik öğretmenlerinin müzik yeteneği olan özel gereksinimli çocuklara ilişkin algıları ölçülmüştür ve çıkan sonuçlarda katılımcıların çoğunun olumlu yaklaşımda olduğu görülmüştür. Yapılan başka bir çalışmada (Çankır, 2020) da benzer olarak, OSB'li olan ve müzik eğitimi alan öğrencilerin aileleri ile görüşme yapılıp müzikal yeteneği fark etme ve fark ettikten sonra neler yapıldığı sorulmuş, gelen cevaplar doğrultusunda katılımcı ailelerin kendi çocuklarının yeteneğini fark ederken bazıları da kendilerinin dışında birinin bu yeteneği fark ettiğini söylemiştir.

Müzikal yeteneğin fark edildiğinde yapılanlar kategorisinde katılımcıların ifadeleri doğrultusunda *özel ders aldırmak, ritim dersleri aldırmak, enstrüman almak* ve *kursa başlatmak* olmak üzere 4 kod oluşmuştur. Bu kodlardan en baskını *özel ders aldırmak* kodudur. Diğer kodlara bakıldığında (ritim dersleri aldırmak, kursa başlatmak) aslında yine "ders" adı altında özel ders kodu ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

Müzik eğitimi süreci teması 6 kategori altında incelenmiştir. Bu kategoriler *çocuk ve ailenin karşılaştığı sorunlar, başa çıkma yöntemleri (sorunlar ile), müzik eğitimi veren kurumlar, eğitimcilerin karşılaştığı zorluklar, özel sınavlar* ve *çocuğun hayatındaki değişikliklerdir.* Bu kategoriler de kendi içlerinde kodlara ayrılmıştır. Katılımcı aileler müzik eğitimi süreci ile ilgili yoğun olarak eğitimcilerin yaklaşımları konusunda dışlanma ve ön yargı olduğunu *"Bir süre sonra müzik kulağına baktırmak istedik. Bazı eğitimciler müzik kulağının olup olmadığına bakmak istemediler, otizmli olduğu için hep ön yargılı yaklaştılar.", "Çok dışlayan öğretmenler de oldu. Okul orkestrasına uzunca bir süre dahil etmediler."* gibi cümleler ile bahsetmektedirler. Bu durum da eğitimcilerin yeteri kadar özel eğitim bilgisine sahip olmadığı ve OSB'li öğrencilerle hangi yaklaşımlarla ders işleyeceği konusunda yeterli düzeyde bilgi sahibi olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Çıkan bu sonuçlardan farklı olarak yapılan bir çalışmada (Aytemur ve Sipahi, 2021) müzik öğretmenlerinin özel eğitim kavramına ve özel gereksinimli çocuk kavramına ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla ölçülmüş ve katılımcılar yoğun olarak olumlu metafor üretmişlerdir.

Müzik eğitimi süreci temasının 3. kategorisinde katılımcı aileler yoğun olarak eğitimcilerin özel eğitim konusunda bilgi sahibi olmadıklarından bahsetmektedirler. Öğretmen yetiştiren kurumlarda, lisans düzeyindeki ders programlarında, sadece bir dönem olmak üzere "Özel Eğitim ve Kaynaştırma" adı altında ders yer almaktadır (YÖK, 2018). Müzik eğitimi de dahil olmak üzere öğretmen adayları mezun olduktan sonra özel eğitim okullarına atanabilmekte veya atandıkları okullardaki sınıflarda kaynaştırma öğrencileri ile karşılaşabilmektedirler. Ummanel ve Gürkan (2017) yaptıkları bir çalışmada özel eğitim dersi alan ve özel eğitim dersi almayan katılımcıları karşılaştırmışlardır. Çıkan sonuçlara göre dersi alanlar özel gereksinim kavramını 'gelişimsel gecikme' olarak tanımlarken, dersi almayanlar 'yetersiz, sağlıklı insanın yaptıklarını yapamayan, kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan' gibi nitelendirmeler ile tanımlamışlardır.

Son tema olan müzikle ilgili gelecek planları teması genel olarak ele alınmış ve her bir kategori için ayrı başlık açılmamıştır. Temaya bakıldığında baskın kategori çocuğunun müzik geleceği hakkında karamsar olan ebeveynlerden oluşan *karamsar* kategorisidir. Karamsar kategorisinden çıkan görüşlere göre katılımcı aileler OSB olan ve müzik eğitimi alan çocuklarının müzikle ilgili gelecek planlarını *"Gelecekteki mesleği olarak görmek istiyorum. Fakat bu ne kadar gerçekleşecek ondan emin değilim."* gibi cümleler ile dile getirmektedirler. Katılımcı ailelerin karamsar görüşlere sahip olmalarının, çocuklarının iletişim güçlüğüne sahip olmaları veya müzik eğitiminde yaşadıkları olumsuz süreçlerden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Buna karşılık diğer kategorilere baktığımızda, katılımcı aileler çocuklarının gelecekte enstrüman eğitimcisi, besteci, müzisyen ve müzik öğretmeni olabileceği yönünde olumlu görüşler de belirtmişlerdir.

Çalışmanın genel hatlarına bakıldığında katılımcı ailelerin çoğunun OSB'li olan çocuklarının müzik eğitimi süreçleriyle ilgili çeşitli zorluklarla karşı karşıya kaldıkları yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Fakat bunun yanında katılımcı aileler OSB'li olan çocuklarının müzik eğitimi boyunca hayatlarında olumlu etki bırakması ve gelecekte müziği meslek olarak icra etmeleri gibi olumlu yönlerden de bahsetmişlerdir.

4.1. Öneriler

1. Öğretmen yetiştiren kurumlarda "Özel Eğitim ve Kaynaştırma" dersi arttırılabilir.
2. Müzik eğitimi bölümü de dahil olmak üzere öğretmen adaylarına özel eğitim okullarında staj yapma imkanı sunulabilir.
3. Eğitimcilere özel eğitim konusunda hizmet içi eğitimler verilebilir.
4. Bu çalışmaya benzer olarak lise eğitimi düzeyinde müzik eğitimi alan OSB'li öğrencilerin aileleriyle de görüşme yapılıp daha geniş çalışma grubuna ulaşılabilir.
5. OSB'li öğrencilerin eğitimcilerine benzer görüşme soruları sorulup farklı bir bakış açısı elde edilebilir.

KAYNAKÇA

Aytemur, B. ve Sipahi, S. (2021). Müzik öğretmenlerinin özel eğitim kavramına ve özel gereksinimli çocuklara ilişkin metaforik algıları. *Turkish Studies - Language, 16*(4), 2093-2110.

Aytemur, B. ve Sipahi, S. (2022). Müzik öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının müzik yeteneği olan özel gereksinimli çocuklara ilişkin algıları. *Journal of Social and Humanities Sciences Research, 9*(79), 49-59.

Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları.* Y. Dede & S.B. Demir (Çev.) (3. Baskı). Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.

Creswell, J. W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni.* M. Bütün & S.B. Demir (Çev.) (4. baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çankır, B., Türkmen, U. (2021). *Otizmli ama yetenekli otizmli çocukları olan aileler ve müzik.* Ankara: İzge Yayıncılık.

Darıca, N., Abdioğlu, Ü., ve Gümüşçü, Ş. (2017). *Otizm ve otistik çocuklar.* İstanbul: Özgür Yayınları.

Güven, E. (2011). Müzik dersleri ve kaynaştırma uygulaması. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 19*(3), 709-718.

Köse, E. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Remzi Y. Kıncal (Ed.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook.* Sage Press.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2006). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*. 31.05.2006 tarih ve 26184 sayılı Resmî Gazete. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060531 2.htm

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2010). *İlköğretim okullarındaki kaynaştırma uygulamalarının değerlendirilmesi.* Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (ÖEHM). (2006). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği.* Milli Eğitim Bakanlığı. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_07/09101900_ozel_egitim_hizmet leri_yonetmeligi_07072018.pdf

Sağırkaya, B (2014). *Temel Motor Becerilerini Kullanabilen Otizm Özelliği Gösteren Çocuklarda İletişim Becerilerinin Geliştirilmesinde Orff-Schulwerk Yönteminin Kullanımı.* Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: T.C Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anasanat Dalı.

Sucuoğlu, B. (2019). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri.* Elif Tekin-İftar (Ed.), Ankara: Ayrıntı Basım Evi.

Tekin-İftar, E. ve Değirmenci, H. D. (2019). *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri.* Elif Tekin-İftar (Ed.), Ankara: Ayrıntı Basım Evi.

Ummanel, A. & Gürkan, T. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının özel eğitimle ilgili bazı kavramlara yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 12(17). http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11975

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınları.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLERİ'NDE UYGULANMAKTA OLAN KARAKTER EĞİTİMİ PROGRAMLARININ ÖZELLİKLERİ

Doktora Öğrencisi, MERVE EROL,
Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID:- 0000-0001-7289-489X

ÖZET

Araştırmamızda Amerika Birleşik Devletleri'nde 20.yy. ilk çeyreğinden itibaren sistematik bir şekilde uygulanmakta olan karakter eğitimi programlarının tarihi seyri, hukuki alt yapısı, uygulanmakta olan karakter eğitimi programları ve bu programların ilke ve uygulama örneklerine yer verilecektir.

Karakter eğitimi programlarının amacı, öğrencilerde dürüstlük, sorumluluk, merhamet ve saygı gibi iyi karakter özelliklerini geliştirmektir. Bu programlar, öğrencilerde öz farkındalık, özgüven ve sorumluluk duygusu geliştirmeyi amaçlamaktadır. Programlar ayrıca akademik başarıyı artırmayı, riskli davranışları azaltmayı ve olumlu sosyal ve duygusal gelişimi teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Karakter eğitimi programlarının uygulanması, karakter değerlerinin tüm konulara entegre edilmesini, okul ortamında bir karakter kültürü oluşturulmasını, sürece ebeveynleri ve toplumu dahil etmeyi ve deneyimsel öğrenme fırsatları sağlamayı içermektedir.

Çalışmamızda Amerikan eğitim sistemi içerisinde uygulanmakta olan karakter eğitimi programlarının tarihi süreci, yasal temelleri, uygun karakter eğitimi programlarının belirlenmesi, ortak hedeflerinin saptanması, etkili karakter eğitimi programlarının değerlendirilmesi üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Çalışmamızda, yapılacak olan müfredat değerlendirmelerinde öncelikli olarak Character Education Partnership (CEP)'in belirlemiş olduğu etkili karakter eğitiminin on bir prensibi temel alınacaktır.

Karakter eğitimi kavramı Amerika kökenli bir kavram olduğu için Amerika Birleşik Devletleri'ndeki karakter eğitimi yaklaşımlarını ve programlarını incelemek önemlidir. Türkiye'de karakter gelişimine özel bir program bulunmamaktadır. "Milli Eğitim Temel Kanunu", eğitim sistemimizde karakter eğitiminin öneminin bir hatırlatıcısıdır. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre Türk Milli Eğitiminin genel amaçları arasında "*beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı bir şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek*" amacı yer almaktadır. Bu bağlamda, karakter eğitimi konusunda ABD genelindeki programların incelenmesi ve araştırılması ve kendi eğitim sistemimizde uygulanabilirliğinin saptanması zaruri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Karakter Eğitimi, Karakter Eğitimi Programları, Amerika Birleşik Devletleri'nde Karakter Eğitimi

ABSTRACT

Character education programs aim to cultivate in students virtues like self-respect, accountability, honesty, and compassion. These programs are design to help students become more self-aware, self-assured, and responsible for their own lives as well as others. Additionally, these programs have the potential to raise academic performance, lower risky behaviors, and encourage healty social and emotional development. Building a culture of character in a school setting, including parents and the community, and offering chances for experiental learning are all possible components of character education program implementation.

Our study aims to identify the character education initiatives that are used in the American educational system, legal foundations, identify their shared objectives and examine efficient character education programs. The Character Education Partnership's (CEP) 11 principles of effective character education will be based mostly on the evaluations of the curricula in our study.

Since the concept of character education is a concept of American origin, it is important to examine the character education approaches and programs in the United States.

Since the concept of character education is a concept of American origin, it is important to examine the character education approaches and programs in the United States.

In Turkey, there isn't a dedicated program for character development. The "Fundamental Law of National Education" serves as a useful reminder of the importance of character education to our educational system. The general goals of Turkish national education are listed in Fundamental Law of National Education no:1739 as "a balanced and healthy personality and character in terms of body, mind, morals, spirit, and emotions, free and scientific thinking power, a broad world view, it also aims to educate people who are respectful, who value personality and enterprise, who are responsible for the society, who are constructive, creative, and productive." In this respect, it is deemed essential to learn from the experiences that have already been had with character education throughout the USA.

Keywords: Character Education, Character Education Programs, Character Education in United States of America

1. GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki karakter eğitimi programları, ülkedeki eğitim siteminin ayrılmaz bir unsuru olarak hem tarihsel süreçte hem de günümüzde önem kazanmaya devam etmektedir. Bu programlar öğrenciler arasında etik değerlerin ve sorumlu bir vatandaş olabilmenin bilincini sağlamayı hedeflemekte ve onların şefkatli, duyarlı, toplumsal olaylara katılım sağlayan, dürüst, yardımsever ve çalışkan bireyler olabilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Martin Luther King, Jr., 1948'de Morehouse College'da yaptığı bir konuşmada, öğrencilerin zekâ ve karakter gelişiminde eğitimin önemini vurgulamış ve "Eğitimin işlevi, bir kişinin

derinlemesine düşünmeyi ve eleştirel düşünmeyi öğrenmesidir... Zekâ artı karakter... İşte eğitimin gerçek amacı budur" şeklinde ifade etmiştir.

Karakter kelimesi Yunanca'da "charassein"den gelmekte olup, sözlük anlamı balmumu bir tablet, kıymetli bir eşya veya bir yüzeyi oymak, nakşetmek ve derin iz bırakmaktır (Ryan & Bohlin, 1999). Bir kişinin ahlaki yapısı ya da davranış örüntüsü olarak tanımlanabilen (Benniga ve Wynne, 1998) karakter bir kişinin tutumunu, davranışlarını, motivasyonunu ve becerilerini içermektedir. Karakter eğitimi ise "bireylerin kişiliğini temsil eden, ahlakî yaşantısına yön veren beceri ve eğilimlerinin geliştirilmesi" sürecidir (Berkowitz, 2002). Berkowitz ve Bier'e (2005) göre, "Karakter eğitimi, öğrencilere saygı, sorumluluk, dürüstlük ve azim gibi önemli temel etik değerleri ve bu değerleri eyleme geçirmek için gereken temel bilgi ve becerileri aşılamak için kasıtlı ve proaktif bir çabadır."

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın yöntemi, nitel araştırma yöntemi olarak belirlenmiştir. Araştırmanın deseni nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasıdır. Verilerin toplanmasında doküman analizi kullanılmıştır. Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'nde halihazırda uygulanmakta olan karakter eğitimi programları hakkında tez, kitap, makale ve dergi gibi kaynaklara ilaveten Kaliforniya Eyaleti'ndeki eğitim kurullarının web siteleri ve matbu kaynakları, okulların yıllık raporları, müfredatları, What Works Claringhouse (WWC)'un yayınladığı raporlar, planlar, istatiksel veriler ve araştırmalar incelenmiştir.

3. KARAKTER EĞİTİMİ'NİN TARİHİ SÜRECİ

Karakter eğitimi kavramı Amerika menşeli bir kavram olduğu için karakter eğitimi tarihi genel olarak Amerikan tecrübesini yansıtmaktadır (Katılmış, 2010). Amerika'da karakter eğitiminin ortaya çıkışı tarihsel olarak incelendiği zaman, sosyal, politik ve ekonomik koşulların, karakter eğitimine gösterilen ilginin derecesini belirlediği görülmektedir. Toplumsal olarak dini açıdan da farklı süreçlerden geçilen Amerika'da, günümüzde mevcut olan seküler yaklaşımın aksine tarihi süreç içerisinde karakter eğitimi, özellikle ilk dönemlerinde dini odaklı olmuştur (McClellan, 1999). McClellan, İncil öğretilerini takip etme yeteneği olarak tanımladığı ahlak eğitimini, ilk zamanlarından beri Amerikan eğitiminin önemli bir parçası olarak görmektedir. 20. yüzyıldan önce ahlak ve karakter eğitimi, eğitim ve öğretimin önemli bir parçası olmuş ve Hristiyan ahlakının öğretimi, o dönemde eğitimin temelini oluşturmuştur. Yirminci yüzyılın başlarında önemli değişiklikler söz konusu olmuştur. Hızla artan teknolojik gelişmeler, kentleşme, sanayileşme ve göç, toplumu ve insanların yaşamlarını önemli bir biçimde dönüştürmüştür. Okullar, toplumsal değişimlere ahlaki eğitimdeki tutumlarını ve uygulamalarını değiştirerek yanıt vermişlerdir. Eğitimciler, akademik ve sosyal yeterliliğe eskisinden çok daha fazla önem vermeye ve ahlaki öğretime daha az ilgi göstermeye başlamışlardır (McKown, 1935). Bu durum karşısında birçok kişinin memnuniyetsizliğini dile getirmesi sonucu okullarda ahlaki eğitime yönelik yeni yaklaşımlar geliştirilmeye başlanmıştır. Reformcuların çoğu, on dokuzuncu yüzyılda verilen ahlaki eğitimin çerçevesinin dışına çıkmaya çalışmışlardır ve bu durum sonunda farklı ahlaki eğitim şemaları ortaya çıkmıştır. Bu dönemde okullarda iki farklı karakter eğitimi yaklaşımı uygulanmıştır. Bu yaklaşımlardan birincisi öğrencilere, iyi davranışlar ve ahlak konusunda eğitim vererek onlara belirli değerleri

aşılamaya çalıştığı için daha geleneksel bir yaklaşım olmuştur. İyi davranışlar sergilemenin önemine inanan bu geleneksel yaklaşım, öğrencilerin eylemlerini ve alışkanlıklarını, farkındalıktan daha önemli gören Aristoteles geleneğine dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, eylem ve alışkanlık, belirli bir sonucu basitçe bilmek veya arzulamaktan daha önemlidir. İkinci yaklaşım ise bir öğrencinin davranışının temelinin rasyonelleştirilmesini içeren daha ilerici bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, eleştirel düşünme ve akıl yürütme becerilerini vurgulayarak Sokratik prensiplere uyum sağlamakta ve öğrencilerin iyinin farkında olmalarını ve onu mantıklı kılabilmelerini bir süreç meselesi olarak ele almakta ve öğrencilerin bu sürecin sonunda iyi olmayı seçeceklerini varsaymaktadır (Howard, 2004). 1960'larda bu iki yaklaşım da yerini daha çok sürece ve düşünmeye odaklanan değerlerin açıklanması ve Kohlberg öncülüğünde geliştirilen ahlaki ikilem uygulamalarına bırakmıştır.

Yirmi birinci yüzyılda ise Thomas Lickona'nın da katkıları ile karakter eğitimi sistemleştirilmiş ve bütünsel bir yaklaşıma evrilmiştir. Klasik yaklaşımlar daha çok ahlaki değerlerin ve erdemlerin aşılanmasına odaklanırken, bütünsel yaklaşım daha çok sosyal ve duygusal becerilerin, empatinin, sorumlu karar vermenin ve etik muhakemenin geliştirilmesine odaklanmaktadır.

4. PROBLEM DURUMU

1960'lardan itibaren karakter eğitimi çalışmaları ülkedeki ahlaki çöküşe karşı bir çözüm arayışı olarak gündeme gelmiştir. Bu dönemde, Amerika Birleşik Devletleri'nde şiddet içeren suçlarda %560 ve ergen intihar oranında %200 artış meydana gelmiştir (Bennett, 1993). Lickona, sadece gençlerde değil çocuklardaki değişimin de bize toplumsal ve bireysel olarak çok önemli bulgular sunduğu kanaatindedir. Ona göre bu değişiklikler sadece artan şiddet davranışlarından ibaret olmayıp, küçük çocukların günlük konuşmalarından ve hareketlerinden dahi farkedilebilecek değişimlerdir. Lickona, karakter eğitiminin gerekliliğine vurgu yaparak gençliğe dair sorunlu gördüğü on eğilimi şu şekilde sıralamıştır.

1. Şiddet ve vandalizm artmaktadır.
2. Hırsızlık yaygınlaşmaktadır.
3. Öğrencilerin %65'i kopya çekmenin okulda gerekli olabileceğine inanmaktadır.
4. Otoriteye saygısızlık ve meydan okuma öğretmenler için bir sorun haline gelmektedir.
5. Öğrenciler fiziksel, sözlü ve duygusal olarak birbirlerine karşı acımasız hale gelmektedirler.
6. Bağnazlık ve önyargı artmaktadır.
7. Gençler arasında küfür yaygındır.
8. Erken yaşta cinsellik ve istismar giderek daha çok genci etkilemektedir.
9. Benmerkezcilik artmakta ve yurttaşlık sorumluluğu azalmaktadır.
10. Gençler kendilerine daha fazla zarar verir hale gelmektedir (Lickona, 1997; Nucci, 2001).

Lickona bu maddeleri okulların karakter eğitimine katılmaya mecbur hissetmeleri için başlıca nedenlerin arasında saymaktadır. Büyük bir ahlaki çıkmazın içinde olunduğu böylesine bir zamanda okulların izleyici olarak kalmamaları gerektiği, gençlerin karakterine ve

toplumunun ahlaki sağlığına katkıda bulunmak için ellerinden geleni yapmaları gerektiği fikrindedir. Lickona'ya göre okullarda karakter eğitimi verilmesinin gerekliliği noktasında şu hususların gözardı edilmemesi gerekmemektedir.

1. Karakter eğitimine acil bir ihtiyaç söz konusudur.
2. Değerleri iletmek medeniyetin işidir ve toplumun her aşamasında bu durum geçerlidir.
3. Okulun ahlak eğitimindeki rolü her geçen gün daha da hayati bir önem arz etmektedir. Milyonlarca çocuğun ve gencin ebeveynlerinden ahlaki eğitimi tam olarak almadığı ve kilise ve benzer kurumların da bu katkıyı sağlamakta yetersiz kaldığı durumlarda bu ihtiyaç daha da artmaktadır.
4. Toplum olarak değer çatışmaları yaşansa da ortak bir etik zeminde buluşmak mümkündür.
5. Demokratik toplumların ahlaki eğitime özel bir ihtiyaçları söz konusudur, çünkü halihazırda demokrasi halkın kendi kendisini yönetmesinden ibarettir.
6. Değerlerden bağımsız bir eğitim anlayışı söz konusu olamaz.
7. Bireyin hem kendi içerisinde hem de diğer insanlarla münasebetlerinde ortaya çıkan soruların içinde ahlaki sorunlar önemli bir yere sahiptir.
8. Okullarda ahlak eğitimine yönelik gittikçe artan ve genişleyen bir destek söz konusudur.
9. İyi yetişmiş öğretmenler ve kararlı bir tutumla ahlaki eğitimin cazip hale getirilmesi mümkündür.
10. Ahlaki eğitim uygulanması zor olan bir eğitim değildir (Lickona, 1991).

Henry Huffman, okullarda karakter eğitimi programlarının oluşturulmasına ve uygulanmasına yatırım yapılması için üç neden ileri sürmektedir. Birincisi, tam anlamıyla insan olabilmemiz için iyi bir karaktere ihtiyacımız vardır. İnsan olgunluğunun ayırt edici özelliklerinden ikisi olan çalışabilme ve sevebilme yeteneği için zihin, kalp ve irade gücüne, iyi muhakeme, dürüstlük, empati, şefkat, sebat ve öz disiplin gibi niteliklere ihtiyacımız vardır. İkinci sebep ise okulların, iyi karakterin dayandığı değerleri açıklayan, öğreten ve uygulayan medeni ve ilgili topluluklar olmaları durumunda, çocukların gelişimine daha uygun yerler olacak olmalarıdır. Üçüncü sebep de ahlaklı bir toplum inşa etme görevinin herkes için elzem olması gerekliliğidir (Huffman, 1994).

Okullar, öğrencilerin toplumun birer üyesi olarak özerklik kazanmalarına ve sosyal sorumluluklarını geliştirmede onlara yardımcı olan ve şiddetten kaçınma noktasında onlara destek sağlama potansiyeline sahip ahlaki ve dinamik kurumlardır (Edwards, 2001).

5. KARAKTER EĞİTİMİ PROGRAMLARININ YASAL TEMELLERİ

Karakter eğitiminin önemini ve öğrencilerin performansı ve gelişimi üzerindeki etkisini kabul eden birçok eyalet, karakter eğitimine devlet okullarında öğretilen müfredatın bir parçası olarak yer vermiş ve bu eğitimi zorunlu eğitim kapsamına almışlardır (Brown, 2013). Nucci ve Narvaez (2008) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, Kaliforniya dahil olmak üzere eyaletlerin %80'i şu anda karakter eğitimiyle ilgili zorunluluklara sahiptir.

Kaliforniya Eğitim Kanunu'na (2016) göre, karakter eğitimini zorunlu kılan Kaliforniya Eğitim Kanunu şu şekildedir.

Her öğretmen, öğrencilerin zihinlerine ahlak, doğruluk, adalet, vatanseverlik, Amerikan vatandaşlığının hakları, görevleri ve itibarı, eşitlik ve insanlık onuru kavramlarının gerçek anlamı, uyumlu ilişkilerin teşvik edilmesi, evcil hayvanlara karşı nezaket ve canlı varlıklara insanca davranışlar dahil olmak üzere, temel ahlaki prensipleri aşılamak için çaba sarf etmelidir. Ayrıca, öğretmenlerden öğrencilerine tembellik, küfür ve yalanlardan kaçınmalarını öğretmeleri, nezaket ve ahlak konusunda onları eğitmeleri ve onlara özgür hükümetin prensiplerini öğretmeleri beklenmektedir. Her öğretmen ayrıca öğrencilere ayrımcı tutumlardan, uygulamalardan ve etkinliklerden uzak olan bir ortam yaratmaya ve potansiyellerini gerçekleştirmelerini desteklemeye teşvik edilmekte; bu sayede nefret ve şiddet eylemlerini önlemek amaçlanmaktadır. (Kaliforniya Eğitim Kanunu Bölüm 233.5a)

Kaliforniya'da okullarda karakter eğitimi programlarının uygulanması için hedefler, gereksinimler ve prensipler eğitim kanunları tarafından şekillendirilmektedir. Yasama meclisi, karakter eğitiminin 51210 numaralı bölümde tanımlandığı şekliyle, eğitimin kritik bir unsuru olduğunu ve okulların temel sorumluluğu olduğunu belirlemiştir. Yasama meclisi, karakter eğitimi programlarının aşağıdaki maddeleri kapsaması gerektiğini belirtmiştir:

- Öğrencilerde etik değerler, iyi vatandaşlık, öz disiplin ve kişisel sorumluluk konularında anlayış geliştirilmesi, bu davranışların takdir edilmesi ve geliştirilmesi.
- Dürüstlük, akademik dürüstlük ve örnek davranışın teşvik edilmesi.
- Öğrenciler için liderlik, topluma hizmet etme ve toplumsal katılım fırsatlarını içeren bir eğitim sürecinin desteklenmesi.
- Öğrencilerin, çatışmaları çözme, topluma katkıda bulunma becerilerinin geliştirilmesinde yardımcı olunması.
- Öğrencilerin hoşgörü ve nezaket içerisinde kültürel ve bireysel farklılıklara saygı göstermelerinin ve vatanseverliğin teşvik edilmesi.
- Öğrencilerin demokrasiyi ve cumhuriyet ilkelerini anlamalarının teşvik edilmesi ve öğrencilerin okullarını ve toplumlarını daha iyi ve yaşanabilir bir yer haline getirmeleri için katılımlarının desteklenmesi (Kaliforniya Eğitim Yasası Bölüm 233).

6. KARAKTER EĞİTİMİ PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

6.1 Etkili Karakter Eğitimi Programlarının Özellikleri

Karakter Eğitimi Ortaklığı Yıllık Raporu (Character Education Partnership Annual Report)'na (CEP, 2007) göre, karakter eğitimi eğitim sistemi açısından vazgeçilmez bir konumdadır ve "doğru şekilde yapıldığında çok etkilidir". Bu rapora göre de karakter eğitimi programları kapsamlı olmalı, tüm okulların merkezi misyonu olmalı ve çocukların evlerinde, topluluklarda ve ibadet merkezlerinde öğrendiklerini pekiştirmelidir. Bu nedenle, CEP (2014a), etkili karakter eğitimi programlarının planlamasını ve uygulamasını yönlendiren "Etkili Karakter Eğitiminin Onbir İlkesi" adlı bir belge sunmuştur. Bu belge, topluluk liderlerine ve eğitimcilere karakter eğitiminin etkili bir şekilde uygulanmasında rehberlik etmektedir.

Lickona, Schaps ve Lewis (1997), etkili bir karakter eğitimi programına sahip olmak için dahil edilmesi gereken 11 ilkeyi şu şekilde belirtmiştir.

1. Etkili bir karakter eğitimi programı, önemseme, dürüstlük, adalet, sorumluluk ve kendine ve başkalarına saygı gibi temel etik değerleri açıkça tanımlamakta ve bu değerler üzerinde kamusal bir tavır almaktadır. Bu temel insani değerler ise tüm dinlere ulaşan, dini ve kültürel farklılıkları aşan ve insanlığımızın ortak ifadeleri olmaktadır.

2. Öğrenciler ve toplum, karakter gelişiminde birlikte büyüdükçe, temel değerlere ilişkin anlayışlarının giderek daha rafine hale geleceğini kabul etmek önemlidir. Bu değerleri bireylerin kendi hayatlarına dahil etmesi ve bu değer sistemine göre davranması konusunda daha derin bir bağlılık gelişecektir.

3. Etkili karakter eğitimi programları, içe dönük yaklaşımın yanı sıra proaktif bir yaklaşımı da içermektedir. Program geliştiriciler ve katılımcı paydaşlar eylemlerinin her birinin başkaları tarafından fark edileceğinin ve karakter gelişimlerini etkileyeceğinin farkında olmalıdır.

4. Okul ortamı olumlu modelleri içermelidir.

5. Çocuklara, günlük yaşamlarında adalet ve sorumluluk gibi karakter özelliklerini geliştirmeleri için birçok fırsat sağlanmalıdır.

6. Karakter eğitimi müfredatı anlamlı ve kaliteli olmalı, aynı zamanda tüm öğrencilerin yeteneklerine ve öğrenme stillerine hitap etmelidir.

7. Karakter eğitimi programları tasarlanırken nihai amacın derslerin güçlü bir şekilde içselleştirilmesi olduğu unutulmamalıdır. Dış ödüller, programın başlangıç aşamalarında önemli bir rol oynamasına rağmen, öğrencilerin ahlaki yargılarının onlara doğru olanı söylemesi, ödül veya ödül vaatleri için değil sadece yapmaları gerekeni yapılacak doğru şeyin o olduğu hatırına yapmaları sağlanmalıdır.

8. Okul topluluğundaki tüm görevliler rol model olduklarının bilincinde olmalı ve bu nedenle okullarının karakter eğitimi programının temel değerlerine bağlı kalmalıdırlar. Buna sadece öğretmenler ve idareciler değil, sekreterler, otobüs şoförleri, yardımcılar, kafeterya çalışanları vb. dahildir. Öğrencilerle günlük temas halinde olan yetişkinlerin çalışma ortamlarında karşılıklı saygı, iş birliği ve adaleti yaşama fırsatları yoksa, bu değerlerin öğrencilere etkili bir şekilde aktarılması söz konusu olamamaktadır.

9. Güçlü bir karakter eğitimi programı, inisiyatifi savunacak bir liderin yanı sıra uzun vadeli planlama ve uygun uygulama ile ilgilenecek bir veya daha fazla komiteye sahip olmalıdır.

10. Karakter eğitimi programının misyon beyanı, çocuklarda ahlaki gelişimi sağlayan ilk ve dolayısıyla en önemli kişilerin öncelikle ebeveynler olduğunu açıkça belirtmelidir. Ebeveynlerin tüm karakter eğitimi planlama komitelerine dahil edilmesi gerekmekte ve okullar kendilerini okuldan ve toplumdan uzaklaştıran ebeveynlere ulaşmalıdır. Ek olarak, iş ortakları, kiliseler, sinagoglar, camiler, hükümet ve medya gibi daha geniş topluluklara eğitim sürecine katılma şansı verilmesi halinde karakter eğitimi programlarının çok daha etkili hale gelmesi kaçınılmazdır.

11. Sürekli değerlendirme, etkili bir karakter eğitimi programının ayrılmaz bir parçasıdır. Spesifik olarak üç alanın ele alınması gerekmektedir. Bunlar:

A. Toplum daha duyarlı bir hale geliyor mu?

B. Personel, karakter eğitimini öğretmek için yeteneklerinde ve bağlılıklarında gelişme gösterdi mi?

C. Öğrencilerin karakterleri değişti mi, ilgili bir topluluğun üyeleri gibi hareket ediyorlar mı? (Lickona, 1993; Schaps ve Lewis, 1998).

Karakter eğitiminin etkili bir şekilde uygulanabilmesi konusunda da birçok çalışma söz konusudur. Berkowitz ve Bier (2005), "Karakter Eğitiminde İşe Yarayanlar: Eğitimciler için Araştırma Temelli Bir Rehber" adlı raporlarında, karakter eğitimi etkili bir şekilde uygulandığında etkili sonuçlar elde edilebildiğini belirtmişlerdir.

Bu doğrultuda, Berkowitz ve Bier, karakter eğitiminin etkili bir şekilde uygulanabileceği çeşitli stratejileri önermişlerdir. Bu stratejiler, mesleki gelişim sağlanması, akranlar arasında etkileşimin teşvik edilmesi, karakter hakkında doğrudan öğretimin dahil edilmesi, ahlaki, etik ve değerlere odaklanan açık bir ajandanın sunulması, aile katılımının teşvik edilmesi, mentorlar ve rol modeller sağlanması, karakter eğitiminin okul müfredatına entegre edilmesi ve her karakter eğitimi programında çoklu strateji yaklaşımının kullanılması gibi unsurları içermektedir (Berkowitz & Bier, 2005).

Berkowitz ve Bier, 2007 yılında etkili karakter eğitimi programlarının ortak özellikleri üzerine gerçekleştirdikleri araştırmanın analizlerine dayanarak, başarılı programlarda bulunan birkaç temel bileşeni belirlemişlerdir, bu özellikler şu şekildedir:

Açık ve tutarlı bir karakter tanımı: Etkili programlar, karakterin ne anlama geldiği ve hangi özelliklerin gelişim için hedeflendiği konusunda ortak bir anlayışa sahiptir.

Kapsamlı bir yaklaşım: Başarılı olan programlar, karakter gelişiminin farklı yönlerini (duygusal, sosyal ve ahlaki gelişim gibi) ele alarak karakter eğitimine bütüncül bir yaklaşım benimsemiştir.

Sistematik ve maksatlı eğitim: Etkili programlar, hedeflenen karakter özelliklerini geliştirmek için tasarlanmış özel dersler ve etkinliklerle, karakter gelişiminde sistematik ve maksatlı bir eğitim metodu ortaya koyabilmiştir.

Deneyimsel öğrenmeye odaklanma: Başarılı programlar, deneyimsel öğrenmeyi vurgulayarak öğrencilerin gerçek hayattaki durumlarda karakter özelliklerini uygulamalarını sağlayabilmiştir.

İşbirlikçi bir yaklaşım: Etkili karakter eğitimi programları, karakter gelişimini desteklemek için birlikte çalışan öğretmenler, yöneticiler, ebeveynler ve topluluk üyeleri dahil olmak üzere birden fazla işbirlikçiyi sürece dahil edebilmiştir.

Ölçme ve değerlendirme: Başarılı programlar, programın etkinliğini belirlemek ve iyileştirme alanlarını belirlemek için ölçme ve değerlendirmeyi kullanmıştır (Berkowitz & Bier, 2007).

Pearson ve Nicholson'a (2000) göre, karakter eğitimi programlarının; kişisel özellikler (sorumluluk, öz disiplin, öz saygı), başkalarıyla ilişkiler (dürüstlük, saygı, nezaket) ve toplumla ilişkiler (adalet, adalet ve yurttaşlık erdemi) olmak üzere temelde üç alana odaklanması gerekmektedir. Williams (2000), bu üç alanın iç içe geçtiğini ve çocukların kendileriyle, başkalarıyla ve genel olarak toplumla nasıl ilişki kurabileceklerine odaklanılması gerektiğini belirtmektedir.

Karakter eğitiminin etkili bir şekilde uygulanması, olumsuz davranışları azaltmanın ve akademik sonuçları iyileştirmenin bir yolu olarak görülmektedir (Jennings & Greenberg, 2009).

Karakter eğitiminin etkili bir şekilde uygulanmasındaki kilit faktörlerden biri hem açık hem de örtük öğretimi içeren kapsamlı, bütünleşik bir yaklaşımın kullanılmasıdır (Berkowitz & Bier, 2006). Açık öğretim, belirli karakter özelliklerinin ve değerlerinin doğrudan öğretilmesini içerirken, örtük öğretim, bu özelliklerin günlük etkileşimler ve etkinliklerde modellenmesini ve pekiştirilmesini içermektedir (Nucci, 2010). Diğer bir önemli faktör, karakter eğitiminin okulun misyonu ve kültürü ile olduğu kadar eyalet ve ulusal standartlarla da uyumlu hale getirilmesidir (Lickona, 2004).

Karakter eğitiminin etkin bir şekilde uygulanmasındaki diğer önemli bir faktör ise kanıta dayalı uygulamaların kullanılmasıdır. Kanıta dayalı uygulamalar, bilimsel olarak etkili oldukları kanıtlanmış müdahaleler ve stratejileri ifade etmektedir.

Özetle, karakter eğitimi programlarını uygulamak için etkili stratejiler arasında ortak bir vizyon ve misyon oluşturmak, öğretmen eğitimi ve desteği sağlamak, kapsamlı bir müfredat geliştirmek, çeşitli öğretim yöntemleri kullanmak, ebeveynleri ve toplumu sürece dahil etmek ve olumlu bir okul kültürü geliştirmek yer almaktadır. Okullar, bu stratejileri uygulayarak öğrencileri arasında olumlu karakter gelişimini teşvik edebilmekte ve onların topluluklarına ve genel olarak topluma katkıda bulunan sorumlu ve ahlaklı vatandaşlar olmalarına yardımcı olabilmektedir.

6.2 Karakter Eğitimi Programlarının Belirlenmesi

Karakter eğitimi verilmesi ve vatandaşlık bilinci geliştirilmesi noktasında destekleyici rolü olan birçok ulusal girişim bulunmaktadır. ABD Eğitim Bakanlığı, öğrenciler arasında vatandaşlık bilincini ve sosyal becerileri teşvik etmek maksadıyla, güçlü karakter eğitimi programları geliştirmede kullanılmak üzere okullara ve okul bölgelerine yardımcı olmak için her yıl milyonlarca dolar fon desteği sağlamaktadır (Kaliforniya Eğitim Bakanlığı, 2007a). Federal hükümetten karakter eğitimi programlarını uygulayabilmek için hibe alabilen okullar, öğrencilerin ihtiyaçlarını önceleyen ve bu ihtiyaçlar doğrultusunda örnek gösterilebilecek şekilde programlara sahip olan okullar arasından seçilmektedir (ABD Eğitim Bakanlığı, 2008). Okul bölgeleri ve okul müdürleri belirledikleri ihtiyaçlar ve öğrencilere verilmesini önceledikleri değerler konusunda bazen en etkili programı seçmekte zorlanmaktadırlar. Bu yüzden özellikle günümüzde birçok okul bölgesi kanıta dayalı araştırmalarla desteklenmiş karakter eğitimi programlarını tercih etmektedirler. Bu şekilde hem hibe almaları kolaylaşmakta hem de en etkili programı seçme noktasında daha kolay ve uygun karar verebilmektedirler.

Karakter eğitimi programlarını araştırmaya dayalı ve kanıta dayalı programlar olarak ele almak mümkündür. Araştırmaya dayalı programlar, programların etkinliğinin araştırma düzeyinde değerlendirildiği programlarken, kanıta dayalı programlar ise bilimsel verilere dayanan ve programın etkinliği kesin olarak kanıtlanmış olan programlardır. Bu verilere ulaşmada ise günümüzde en etkili ve en çok tercih edilen oluşumlardan bir tanesi What Works Claringhouse (WWC)'dır.

What Works Clearinghouse (WWC), Amerika Birleşik Devletleri Eğitim Bakanlığı'na bağlı olan Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nün bir kuruluşudur. WWC'nin temel amacı, eğitimciler, politika yapıcılar ve araştırmacılara etkili eğitim uygulamaları ve programları konusunda

güvenilir bilgi sağlamaktır. Bilimsel kanıt sunan güvenilir bir kaynak olarak hizmet vererek, WWC, eğitim politikaları, programları ve uygulamaları konusunda bilinçli kararlar almak isteyen eğitimciler ve paydaşlara yardımcı olmayı hedeflemektedir. Odak noktası, sıkı bir şekilde değerlendirilmiş, öğrenci öğrenimi ve başarısında olumlu etkilere sahip olduğu gösterilmiş kanıta dayalı uygulamaların teşvik edilmesidir.

WWC'ye göre karakter eğitimi programları genel olarak, çocukların ve yetişkinlerin olumlu karakter gelişimine etki eden ailelerin, okulların ve diğer sosyal kurumların tüm yönlerini kapsayan programlardır.

WWC tarafından değerlendirme kriterlerini karşılayan karakter eğitimi programları, ilkokul, ortaokul veya lise düzeyinde (K-12) uygulanan program materyalleri ve uygulamaları ile öncelikli olarak çeşitli değerleri (etik değerler, ahlaki değerler, erdemler, karakter özellikleri ve prensipler) yerleştirmeyi, öğretmeyi, olumlu karakter gelişimini teşvik etmeyi amaçlayan bilinçli ve proaktif girişimler içeren programlardır. Programlar, çatışma çözme, şiddet önleme, sosyal beceri eğitimi ve hizmet ederek öğrenme gibi bağlamlarda yalnızca sorun çözmeye odaklanmayıp aynı zamanda rol modeller ve edebi örnekler vasıtasıyla temel değerlerin öğrenilmesine de odaklanmaktadır. Okul tabanlı karakter eğitimi programlarının müfredat örnekleri şu şekildedir:

- Karakter eğitimi faaliyetlerinin okul müfredatının içerisinde örtük müfredat olarak yerleştirildiği, sosyal bilgiler, matematik ve diğer akademik temelli derslere entegre edilen karakter değerlerini içeren müfredat,
- Tüm okulun, yöneticiler, öğretmenler, çalışanlar ve öğretmenleri kapsayacak şekilde okul kültürünün oluşturulduğu, birlikte çalışarak sevgi, yardımseverlik, saygı ve hoşgörü temellerinin atıldığı müfredat,
- Hikayeler, kuklalar, parmak oyunları, tekerlemeler, şarkılar ve etkinlikler gibi sınıf içi derslerden oluşan, açık müfredatın uygulandığı, temel değerlerin teşvik edildiği edebiyat temelli müfredat.

Karakter eğitimi programları, uygulamalarının doğası ve kapsamı açısından iki kategoriye ayrılmaktadır:

- Kapsamlı programlar: Karakter eğitimini okulun tüm faaliyetleri ve okul yaşamının tam yelpazesine etki edecek şekilde okul topluluğunu etkilemeyi hedefleyen programlardır. Bunun sağlanması için (a) müfredat konularında, disiplin uygulamalarında, okul sonrası etkinliklerde ve diğer okul fonksiyonlarında katılım; (b) program tasarımında ve uygulamada öğretmenlerin, müdürlerin, okul personelinin, ebeveynlerin ve özellikle öğrencilerin katılımı ve (c) karakterin öğretimi için birden fazla yaklaşım (örneğin, eğitim, modelleme, özel etkinlikler, toplum hizmeti, deneyimsel öğrenme) gibi yöntemler bulunmaktadır.
- Modüler programlar: Tek bir sınıf veya sınıf grubunda kullanılmak üzere tasarlanmış programlardır. Örneğin, bir dizi karakter eğitimi dersi veya ilham verici bir konuşmacı gibi belirli bir etkinlik veya etkinlik türünü içeren programlardır. Modüler programlar, sosyal bilgiler gibi en az bir derste öğretilen dersler gibi kapsamlı olmasa da okul geneline yayılabilmektedir.

Karakter eğitimi programlarının oluşturulmasında ve belirlenmesinde önemli hususlardan bir tanesi de öğretilecek olan değerlere karar verilmesi sürecidir. Temel değerler genellikle

bilişsel (karakter kavramları ve akademik içerik hakkında anlama ve akıl yürütme), duygusal (tutumlar, duygular, motivasyonlar) ve davranışsal (anlayış ve inançlara göre hareket etme) boyutta ele alınmaktadır. Değerler ayrıca bireysel değerler, insan ilişkilerine dair değerler ve vatandaşlık erdemleri olarak üç başlıkta ele alınmaktadır. Bireysel değerler, bireyin davranış ve tutumlarını, dürüstlük, cesaret, azim, öz disiplin ve sorumluluk gibi özellikleri yansıtmaktadır. İnsan ilişkilerine ilişkin değerler bireyin aile, arkadaşlar, öğretmenler ve öğrencinin yakın sosyal çevresindeki kişilere karşı davranışları ve tutumlarını (örneğin, sevgi, saygı, empati, güvenilirlik, adalet, çeşitliliğe hoşgörü) içermektedir. Vatandaşlık erdemleri ise bireyin topluma ve topluluklara karşı davranışları ve tutumlarını (örneğin, iyi vatandaşlık, vatanseverlik, adalet) kapsamaktadır.

Öğrencilerden bu değerlerin ne anlama geldiğini anlamaları (örneğin, bunlar hakkında akıl yürütebilmek), bu değerlere önem vermeleri (örneğin, kalıcı eğilimler olarak içselleştirmeleri) ve bu değerleri davranışlarına uyarlamaları beklenmektedir. Örneğin; değerleri anlama öğrencilerin değerleri ve etik ikilemleri anlama yeteneklerini ve farklı durumlarda kendilerinin ve başkalarının davranışları hakkında eleştirel değerlendirmeler yapma yeteneklerini kapsamaktadır. Değerlere önem verme ise, öğrencilerin farklı durumlarda nasıl davranmaları konusundaki görüşleri, karakter ve değerlere ilişkili tutumları, duyguları, öz algıları, karakter ve kişilik özellikleri gibi değişkenleri kapsamaktadır. Değerleri uygulamada ise temel değerleri yansıtan davranışlar (örneğin, topluma hizmete katılma), pro-sosyal davranışlar (örneğin, akranlarına destek olma) veya problem davranışlarının azalması (örneğin, madde kullanımı, kavga, disiplin cezaları) gibi değişkenler söz konusudur.

ABD'de gerek kâr odaklı gerek kâr amacı gütmeyen, farklı kurum ve kuruluşlar tarafından geliştirilen ve başarıyla uygulanan çok sayıda program mevcuttur. Bu programlardan bazıları şu şekildedir:

Changing Lives, Character Counts!, Character Education Partnership (character.org), Character First, Character Plus, Character Strong, Child Development Project (Caring School Community), Conscious Discipline, Giraffe Heroes, Hearthwood Ethics, Hyde School, Leader in Me, LEAPS, Lions & Quest, Living Values Education, Mega Skills, Open Circle, Project Essential, Positive Action, Second Step, Tribes

WWC'nin kanıta dayalı olarak değerlendirdiği ve geçerli gördüğü karakter eğitimi programları ise şu şekildedir: Building Decision Skills, Caring Community, Connect with Kids, Coping Power, Early Risers, Facing History and Ourselves, Fast Track, First Step to Success, The Incredible Years, Too Good for Drugs, Too Good for Violence, Social Skills Training, Positive Action, Positive Behavioral Interventions and Supports (PBIS).

Okullar ve okul bölgeleri karakter eğitimi programları seçerken, hedefleri ve ihtiyaçları doğrultusunda en uyumlu olan programı seçebilmek için birtakım faktörleri göz önünde bulundurmaktadırlar. Bu seçimi yaparken programların araştırmaya ve kanıta dayalı olmasına, öğrenci davranışları, sosyal-duygusal beceriler, kazandırılmak istenen karakter özellikleri ve akademik başarıyla ilgili olumlu sonuçlarını göz önünde bulundurmaktadırlar. Ayrıca okulun hedefleri ve öncelediği değerlerle, misyonlarıyla uygunluğu, kapsamlı ve sistemli bir yaklaşımın benimsenmesi, yapılandırılmış müfredat sunulması (öğretmen kaynakları, değerlendirme araçları ve sürekli destek), öğretmenlere ve personele mesleki gelişim sunulması hususlarında araştırma yapmaktadırlar. Okullar ve okul bölgeleri karar alma sürecinde

yöneticileri, öğretmenleri, topluluk üyeleri ve veliler gibi paydaşları sürece dahil etmektedir ve bu şekilde öğrencilerin olumlu karakter gelişimini teşvik edecek en uygun programı seçmektedirler.

6.3 Karakter Eğitimi Programlarının İçerik ve Uygulama Esasları Açısından Değerlendirilmesi

Karakter eğitimi programları değerlendirilirken genellikle akademik alan, sosyal-duygusal alan, karakter alanı olmak üzere üç ana çerçevede ele alınmaktadır. Akademik alan açısından incelendiğinde karakter eğitimi uygulanan okullarda akademik başarıda önemli bir oranda artış gözlemlenmiştir. Çalışmalar, karakter eğitiminin akademik başarıyla pozitif bir korelasyona sahip olduğunu göstermektedir (Benninga, 2003). Yapılan bir araştırmada, karakter eğitimi uygulanan bazı okullarda ders başarı oranının %90'a, okula katılım oranının ise %97'ye çıktığı saptanmıştır (Kutz, 2005).

Etkili karakter eğitimi ve akademik başarı söz konusu olduğunda ikisi arasındaki bağlantının iyi gözlemlenebildiği program Hyde School'dur. 1966 yılında akademik başarıya olduğu kadar karakter gelişimine de odaklanan bütüncül bir eğitim yaklaşımla kurulmuştur. Hyde School, karakter eğitimine büyük önem vermekte ve çeşitli etkinlikler, tartışmalar ve derinlemesine düşünme yoluyla öğrencilerin dürüstlük, cesaret, empati ve sorumluluk gibi değerleri keşfetmelerini hedeflemekte, bunun yanında akademik açıdan da mükemmellik amaçlamaktadır. Okul, küçük sınıflara ve bireysel ilgiye odaklanarak öğretmenlerin kişiselleştirilmiş öğretim sağlamasına olanak tanırken akademik program ile eleştirel düşünme, etkili iletişim ve güçlü bir iş ahlakı vurgulanmaktadır. Yapılan çalışmalar, Hyde School'dan mezun olan son sınıf öğrencilerinin %100'ünün 1986'dan beri akredite edilmiş dört yıllık üniversitelere kabul edildiğini göstermiştir (Hyde, 2023).

Bir diğer popüler program olan Positive Action (Olumlu Eylem) programı, kanıta dayalı programlar arasındadır. Araştırmalar, Positive Action programının okullarda uygulanması ile akademik performansta ve standartlaştırılmış test skorlarında artış gözlemlemiştir. Programın kurucusu Allred (2003)'e göre karakter gelişimi ve akademik performans birbiriyle yakından ilişkilidir ve programın hedefleri arasında akademik başarı, öğrenme, karakter inşası ve bireyin kendisi ve çevresiyle olumlu ilişkiler kurabilmesini sağlayan sınıf ve okul ortamı söz konusudur (Allred, 2003). Mevcut literatür, kısa vadeli veya uzun vadeli akademik başarı dahil olmak üzere çeşitli sonuçlar için olumlu eylem programının etkinliğini göstermektedir (Schmitt, 2014). Olumlu Eylem programını birçok karakter eğitimi programı arasında akademik başarı alanında öne çıkaran ise akademik başarı oranının fazla olması ve bu başarının kanıta dayalı olmasıdır. Nitekim, Olumlu Eylem Programı, WWC'nin kanıta dayalı programları içerisinde yer almaktadır.

Birçok karakter eğitimi programının ortak hedeflerinde akademik başarı ibaresi yer almaktadır, yapılan çalışmalar da birçok programın bu hedefe ulaştığını göstermektedir.

Sosyal-Duygusal alan çerçevesinde karakter eğitimi programlarının felsefelerini, hedeflerini, kazanımlarını ve uygulamalarını incelediğimizde ise programların genel olarak üzerinde durduğu öz-farkındalık, öz-yönetim becerileri ve kişilerarası sosyal beceriler konusunda kazandırılması hedeflenen ortak özellikler şu şekildedir: Empati, İş birliği, Cesaret,

Nezaket, Saygı, Sorumluluk, Azim, Dürüstlük, Minnettarlık, Yaratıcılık, Olumlu ilişkiler kurabilme vb.

Öğrencilere Kazandırılması istenilen olumlu davranışlardan bazıları ise şu şekildedir: düşünceleri, davranışları, duyguları, zamanı ve yetenekleri doğru bir şekilde yönetebilmek, kendilerine ve başkalarına karşı dürüst olmak, şefkatli ve duyarlı ilişkiler geliştirmek, hedefler koyabilmek ve bu hedefler doğrultusunda çaba göstermek, sebat ve kararlılık, güçlü ve zayıf yönleri belirlemek, mazeret üretmemek, başkalarının iyiliğini gözetmek, başkalarını suçlamamak, zorba davranışlarda bulunmamak, ufku geniş olmak, denemekten vazgeçmemek. Okullar ve okul bölgeleri sosyal-duygusal becerilerin kazandırılması hususunda öğrencilerin sosyal hayata uyum sağlamalarında, demokratik bir toplumun fertleri olarak ilkeli ve yetenekli birer vatandaş olmalarında, duygularının farkında ve duygularını nasıl yönetebileceklerinin bilincinde olmaları noktasında öğrencilerini teşvik etmekte ve bu becerileri geliştirmek için olumlu, güvenli ve disiplinli sınıf ortamları yaratmayı hedeflemektedirler.

Karakter alanı söz konusu olduğunda ise bu konudaki en kapsamlı çalışmalardan bir tanesi Character Counts!(Karakter Önemlidir!) programıdır. “Karakterin Altı Sütunu” olarak nitelendirdikleri ve elzem gördükleri altı karakter özelliği şu şekildedir:

(a) Güvenilirlik: Dürüst olmak, aldatmamak, hile yapmamak veya çalmamak, yapacağını söylediğin şeyi yapmak, sözlerini tutmak, sadık olmak, değerlere sahip çıkmak;

(b) Saygı: Farklılıkları kabullenmek, başkalarına karşı nazik olmak, öfke, hakaret ve anlaşmazlıklarla barışçıl bir şekilde başa çıkabilmek, başkalarının duygularına karşı düşünceli olmak;

(c) Sorumluluk: Yapılması gerekeni yapmak, elden gelenin en iyisini denemek, sebat etmek, denemeye devam etmek, disiplinli olmak, harekete geçmeden önce düşünmek, sonuçları düşünmek, sözlerin, eylemlerin ve tutumların hesabını verebilmek;

(d) Adalet: Kurallara riayet etmek, sırayla almak ve paylaşmak, açık fikirli olmak, başkalarını dinlemek, başkalarını kullanmamak;

(e) Önemseme: Nazik olmak, merhametli olmak, minnettarlığı ifade etmek, başkalarını affetmek;

(f) Vatandaşlık: Evi, okulu ve çevreyi daha iyi hale getirmek için üzerine düşeni yapmak, iş birliği yapmak, oy vermek, iyi bir komşu olmak, başkalarının güvenliğini ve haklarını koruyan seçimler yapmak, çevreyi korumak.

Karakterin Altı Sütunundan her biri, okulları öğrencilerin öğrenmesi için güvenli bir ortam haline getirerek olumlu bir okul iklimi ve nezaket kültürü aşılamaya yardımcı olmaktadır. Devlet okulları ve özel okullardaki eğitimciler, öğrencileri ve velileri sosyoekonomik durum, etnik kimlik, siyasi tercih, cinsiyet veya dini kaygılar açısından rencide etme tehlikesi olmadan bu değerleri eğitimlerine dahil edebilmeyi hedeflemişlerdir. Karakter Önemlidir!’in müfredata dahil edilmesi sonucunda değiştiği en sık tespit edilen davranışlar şu şekildedir:

- Diğer öğrencilere yardım eden öğrencilerin sayısında %61 artış;
- Sorunlar için başkalarını suçlamada %55 azalma;
- Doğru sözlü olma oranında ve %50 artış gerçekleşmiştir (Nebraska State 4-H Department, Harms & Fritz, 2001).

7. SONUÇ

Amerika'da karakter eğitimi programları uzun yıllardır uygulanmakta olan programlardır. Koloniyal dönemde ailede ve kilisede verilen ahlak eğitimi okullaşmanın başlaması ile birlikte Amerikan eğitim sisteminin bir parçası olmuştur ve günümüzde de etkinliğini korumaktadır. Amerika'daki karakter eğitimi uygulamaları, ülkemizdeki ahlak ve değerler eğitimi uygulamalarından farklıdır. Karakter eğitimi programları genellikle bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaktadır ve bir okul kültürü oluşturmaktadır.

Ülkemizde gerek devlet okulları gerekse de özel okullarda akademik eğitime ağırlık verilmekte, ahlak ve değerler eğitimine belirli derslerde yer verilmektedir. Karakter eğitimi ise akademik başarıya katkı sağlarken aynı zamanda akademik başarıdan öteye geçmekte ve öğrencilerin karakter özelliklerini şekillendirerek onları kişisel başarıya götürmekte ve topluma olumlu katkıda bulunmalarını sağlamaktadır. Öğrencilere dürüstlük, empati, dayanıklılık ve sorumluluk gibi erdemleri aşılayarak etik kararlar almaları ve anlamlı ilişkiler kurmaları için gereken araçları sunmaktadır.

Karakter eğitimi programlarının başarılı olabilmesi uzun bir süreç gerekmektedir ve bu süreçte eğitimciler, yöneticiler, topluluk temsilcileri ve ailelerin sürece aktif katılımları gerekmektedir.

Bu çalışmada öğrencilerin bilişsel, sosyal-duygusal ve davranışsal gelişimi için karakter eğitiminin önemi ve karakter eğitimi programlarının etkinliği incelenmiştir. Karakter eğitiminin öğrencilerin kişisel, sosyal ve akademik açıdan gelişimleri üzerinde olumlu bir etkisi olduğu birçok araştırma ile doğrulanmıştır. Ülkemizde de okullarda bu entegrasyonun sağlanması durumunda, okul iklimi çocukları daha kapsayıcı ve kuşatıcı bir ortam sağlayabilir, öğrencilerin aidiyetlik duygularında artış olabilir ve öğrenciler için sıcak, güvenli ve olumlu bir okul ortamı oluşturulabilir. Bu durum öğrencilerin okul başarı oranlarında artış sağlayabilir. Nitekim, 2005 yılı Amerikan Eğitim Araştırma Derneği Yıllık Konferansında sunulan bir çalışmada, araştırmacılar rastgele seçilmiş olan kırk okulda, olumlu okul iklimin akademik başarı üzerindeki etkisini göstermişlerdir. Dört yıllık bu çalışma sonucunda araştırmacılar, okul iklimi ile akademik başarı arasında güçlü bir ilişki olduğunu ve okul ikliminin başarıyı olumlu yönde etkileyecek şekilde geliştirilebileceğini belirtmişlerdir (Sherblom, Marshall ve Caldwell, 2005).

Karakter eğitimi programlarının belirlenmesinde ve uygulanmasında ortak bir vizyon ve misyon oluşturmak, öğretmen eğitimi ve desteği sağlamak, kapsamlı bir müfredat geliştirmek, çeşitli öğretim yöntemleri kullanmak, ebeveynleri ve toplumu sürece dahil etmek ve olumlu bir okul kültürü geliştirmek önemlidir.

Çalışmamızda karakter eğitimi programlarının özellikleri üzerinde durulurken karakter eğitimi programlarının etkili ve başarılı olabilmesi için gerekli stratejilere yer verilmiştir. Kanaatimizce bir programı oluşturmak kadar onun etkinliğini artırmaya çalışmak ve başarı derecesini ölçmek de oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Bennett, W. J. (Ed.). (1993). *Book of virtues*. Simon and Schuster.

Benninga, Jacques S., Marvin W. Berkowitz, Phyllis Kuehn, Karen Smith. 2003. The Relationship of Character Education Implementation and Academic Achievement in Elementary Schools. Journal of Research in Character Education. c.1.s.1:19-32.

Benninga, J. S., & Wynne, E. A. (1998). Keeping in Character: A Time-Tested Solution. *The Phi Delta Kappan*, *79*(6), 439–448.

Benninga, J. S., Berkowitz, M. W., Kuehn, P., & Smith, K. (2003). The relationship of character education implementation and academic achievement in elementary schools. *Journal of research in character education*, *1*(1), 19-32.

Benninga, J. S., Berkowitz, M. W., Kuehn, P., & Smith, K. (2006, February). Character and Academics: What Good Schools Do. *Phi Delta Kappan*, *87*(6), 448–452.

Berkowitz, M. W. (2002). The science of character education. *Bringing in a new era in character education*, *508*, 43-63.

Berkowitz, M. W., & Bier, M. C. (2005). What works in character education: A research-driven guide for educators. *Washington, DC: Character Education Partnership*.

Berkowitz, M. W., & Schwartz, M. (2006). Character education. *Children's needs III: Development, prevention, and intervention*, 15-27.

Berkowitz, M. W., Bier, M. C., & McCauley, B. (2017). Toward a science of character education. *Journal of Character Education*, *13*(1), 33-51.

Brown, E. (2013). No Child Left Behind and the Teaching of Character Education. *ABNF Journal*, *24*(3).

Programs | U.S. Department of Education. (n.d.). Programs | U.S. Department of Education. https://www2.ed.gov/programs (Erişim tarihi: 20.03.2023)

Edwards, C. H. (2001). Student violence and the moral dimensions of education. *Psychology in the Schools*, *38*(3), 249-257.

Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child development*, *82*(1), 405-432.

Harms, K., & Fritz, S. (2001). Internalization of character traits by those who teach character counts!. *Faculty Publications: Agricultural Leadership, Education & Communication Department*, 32.

Howard, Robert W., Marwin W. Berkowitz, Esther F. Schaeffer. 2004. Politics of Character Education. Educational Policy. c. 18. s. 1:188-215.

Huffman, H. A. (1994). *Developing a Character Education Program: One School District's Experience*. Association for Supervision and Curriculum Development, 1250 N. Pitt Street, Alexandria, VA 22314.

Jennings, P. A., & Greenberg, M. T. (2009). The prosocial classroom: Teacher social and emotional competence in relation to student and classroom outcomes. *Review of educational research*, *79*(1), 491-525.

Katılmış, A. (2010). *Sosyal bilgiler derslerindeki bazı değerlerin kazandırılmasına yönelik bir karakter eğitimi programının geliştirilmesi* (Doctora tezi, Marmara Universitesi).

Lickona, T. (1993). The return of character education. *Educational leadership*, *51*(3), 6-11.

Lickona, T. (1997). The teacher's role in character education. *Journal of education*, *179*(2), 63-80.

Lickona, T. (2004). *Character matters: How to help our children develop good judgment, integrity, and other essential virtues*. Simon and Schuster.

Lickona, Tom, Eric Schaps, Catherine Lewis. *CEP's eleven principles of effective character education*. Washington: Character Education Partnership, 2007.

McClellan, B. E. (1999). *Moral education in America: Schools and the shaping of character from colonial times to the present*. Teachers College Press.

McDaniel, A. K. (1998). Character education: Developing effective programs. *Journal of Extension*, *36*(2), 1-11.

McKown, H. C. (1935). Character education.

Narvaez, D. (2008). Human flourishing and moral development: Cognitive and neurobiological perspectives of virtue development. In *Handbook of moral and character education* (pp. 326-343). Routledge.

Nucci, L. P. (2001). *Education in the moral domain*. Cambridge University Press.

Nucci, Larry P., Matthew Gingo. *The Development of Moral Reasoning.* In book: The Wiley-Blackwell Handbook of Childhood Cognitive Development, Second edition, 2010.

Pearson, Q. M., & Nicholson, J. I. (2000). Comprehensive character education in the elementary school: Strategies for administrators, teachers, and counselors. *The Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, *38*(4), 243-251.

Positive Action Curriculum & Program. (n.d.). Positive Action Curriculum & Program | Positive Action. https://www.positiveaction.net (Erişim tarihi 22.03.2023)

Ryan, K., & Bohlin, K. E. (1999). *Building character in schools: Practical ways to bring moral instruction to life*. Jossey-Bass Inc., Publishers, 350 Sansome St., San Francisco, CA 94104.

Schmitt, S. A., Flay, B. R., & Lewis, K. (2014). A pilot evaluation of the Positive Action prekindergarten lessons. *Early Child Development and Care*, *184*(12), 1978-1991

Staudt, V. M. (1956). Character formation is the teachers business. *Education*, *77*, 1-5.

Whitley, Richard. *Changing governance of the public sciences.* In: Whitley, R, Gläser, J (eds) The Changing Governance of the Sciences. Dordrecht. The Netherlands: Springer, 2007.

Williams, M. M. (2000). Models of character education: Perspectives and developmental issues. *The Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, *39*(1), 32-40.

WWC | Character Education Interventions Evidence Review Protocol. (n.d.). WWC | Character Education Interventions Evidence Review Protocol. https://ies.ed.gov/ncee/wwc/Document/23 (Erişim tarihi: 15.04.2023)

BAKIM ETİĞİ BAĞLAMINDA ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ[1]

Yl. Öğr. MERT ÖZDEN[1], Prof. Dr. OKTAY AKBAŞ[2]
[1]Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, - 0000-0003-3396-3375
[2]Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, - 0000-0001-7252-0660

ÖZET

İlişkilerin merkezinde bulunan bakım görme ve gösterme sorumluluğu; önemseme, duyarlı olma, özen ve ilgi kavramlarıyla önem kazanır. Bakım etiği, bu ilişkileri empatiden daha yüksek bir duygudaşlık ve sorumluluk ile okuyarak bakım gösteren-bakım gösterilen ilişkisini bir etik yaklaşım olarak ele alır. Bu çalışmada öğretmenlerin bakım etiği yaklaşımının kavram ve uygulamalarını içerecek bir mesleki gelişim programı geliştirmek amacıyla ihtiyaç analizi çalışmaları yapılmıştır. Araştırmanın modeli bir nitel araştırma yöntemi olan durum çalışmasıdır. Durum çalışması ile bir durum etraflıca incelenerek konunun ayrıntılarına inilir. Çalışma grubu, 2022-2023 eğitim öğretim yılında Kırıkkale ilinde bulunan okullardaki farklı kademe ve branşlarda yer alan toplam 16 ilkokul ve ortaokul öğretmeninden oluşmaktadır. Veri toplamada görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme tekniğinde konuya dair bilgilendirmeler yapılmış, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak katılımcıların anlatımları ek sorularla desteklenmiş ve katılımcıların daha zengin veri sunması sağlanmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılarak kod, kategori, tema tasnifi yapılmıştır. Sonuç olarak öğretmenlerin; bakım etiği yaklaşımı içerisinde vurgulanan doğal bakım davranışlarını sık gerçekleştirdiği, bakım ve güven ilişkileri kurmak için zamana ihtiyaç olduğunu belirttiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bakım etiği, mesleki gelişim, karakter eğitimi, program geliştirme

1. GİRİŞ

İnsanların evrensel isteği olarak bakımı (*care*) tüm yaşantılarımızda hissederiz. Dünyaya yeni gelen bir bebeğin dünyayla olan karşılaşmasını anlamlandırabilmesi için onu karşılayan ve ona bakım verecek kişilere duyduğu ihtiyaç (Youell, 2021) ilişkisel bir bağımlılık oluşturur. Ebeveynler ise sürecin coşkusunun yanında duygularının karşılıklı sorumluluğunu deneyimler (Reboul, 1991). Bakım etiğinin ana çıkış noktası sevgi ihtiyacını, fiziksel bakımı, saygıyı içeren bakılma isteğidir (Noddings, 2020).

Bakım etiği, bakım veren ve bakım alan öznelerin kurduğu bakım ilişkisi odağında yaşantıyı okur. Birbirine karşı dikkatli oluş hali istek, ihtiyaç bağlamında bir karşılık verebilme fırsatı yaratır. Çocuğun bakım veren veya verenlerle kurduğu bağlanma ilişkisi, kendisinin bakım görmeye değer bir varlık olduğuna dair bilgiyi içerirken bakım verenlerin çocuk için güvenli bir keşif alanı sağladığı inancını da içerir (Blatt, 1995). Noddings (2020) bir bakım gösterenin herhangi birine verdiği karşılığın bir diğerinde cevap bulamayabileceğini, bu nedenle bakım

[1]Bu çalışma, Prof. Dr. Oktay AKBAŞ danışmanlığında Yüksek Lisans öğrencisi Mert ÖZDEN tarafından hazırlanan "Öğretmenler için Bakım Etiği Mesleki Gelişim Programının Geliştirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

verenin davranışlarını katı prensiplerden öte doğrudan bakım vereceği diğer canlıdan alması gerektiğini belirtir. Aynı şekilde Gilligan (2017), kişiye nasıl bakım gösterileceği noktasında evrensel standartların uygulamasını takip etmek yerine gösterilen bakıma dair tepkilerin deneyimlenmesine odaklanır. Diğeriyle karşılaşma ahlaki muhakeme noktasında duyarlılık geliştirmeyi sağlayarak empati becerilerini geliştirebilir. Bir eğitim filozofu olarak Dewey (2022) benzer biçimde bir ahlak kuramının tüm ögeleri eşit bir ilkeye indergenmemesi gerektiğini düşünür. Bakım etiği, karşıdakine odaklanmayı ve ona uygun, duyarlı, geliştirici ilişki kurmayı önerir.
Bakım gösterilmenin oluşturduğu benlik, kurulan ilişkilere duyarlılaşma ve bir bakım gösteren olma davranışına katkı sağlayabilir. Bu nedenle bakım etiğinin karakter eğitimi, değerler eğitimi ile bütünleştiği noktaların olduğu görülür. Bakım etiğinin eğitimde sunduğu bütüncül önerileri incelemek gerekmektedir.

Eğitimde Bakım Etiği

Virginia Held, Milton Mayeroff, Carol Gilligan ve Nel Noddings'in öncülüğünü yaptığı, ilkelerini oluşturduğu bakım etiği anlayışı; ahlaki gelişme için güncel bir bakış sağlarken Nel Noddings'in kavram, ilke ve uygulamalarıyla duyarlı bakım ilişkilerini eğitimin merkezine almayı önerir. Noddings (2002b), bakım etiğinde önemsemeyi bir şeyin ya da bir kişinin büyümesine destek olacak bir tepki olduğunu belirterek ahlaki yaşam için eğitimin hedefleriyle bakımın bütünleşmesi gerektiğini belirtir. Noddings (2002a), bakım etiğinde doğal bakım ve etik bakım olmak üzere iki bakım davranışından bahseder. Değerli görülen insani durum, insanların birbirini önemseme ve birbirine bakım verme arzusu duyarak karşılık verdiği doğal bakımdır. Doğal bakım için gerekli bir ahlaki çaba bulunmamaktadır. Etik bakım ise ilişkide bir aksaklık veya olumsuz duygular oluştuğunda gerekli görülmelidir.
Günlük karşılaşmalarda ve ilişkilerde, karşıdaki için bir şey "yapmalıyım" düşüncesi, bir görevin kabulünü değil bir arzuyu veya ifadeyi temsil eder (Noddings, 2002a). Bakım etiğinde sorumluluğumuzu kabul etmemizin sebebi doğal bakımın sağladığı ilişkiye değer vermemizdir (Noddings, 2013). Doğal bakımda bizi motive eden temel unsur diğeri ve diğerleriyle birlikte hissetme hissidir (Noddings, 2013). Özenli düşünme; duygusal heyecanı, yoğunluğu ve derin hassasiyeti içeren çeşitli heyecan türlerini ortaya çıkarır (Dombaycı, 2014).
Doğal bakım kapsamında görebileceğimiz kötülüğe karşı tiksinme davranışını, bir başkasının acısına son verme veya o acıyı hafifletme çabasını; ahlaki bir düzenlemeye tabi tuttuktan sonra bunlara hizmet etmek için aklı davet etmeliyiz (Noddings, 2013). Bu bağlamda etik davranışları belirlemenin öncesinde doğal bakım davranışlarımızı tartışmalıyız. Dolayısıyla doğal bakım davranışlarının bakım gösteren özne tarafından çözümlenme çabası; kişiyi kaygılarına, davranış pratiklerine, dünya görüşüne dair bir eleştirel düşünme yolculuğuna davet eder. Bakım etiği perspektifi, eğitime çeşitli eleştiriler sunmaktadır. Örneğin öğrenciler; ideal mesleklerin doktorluk, avukatlık, mühendislik olduğu fikriyle sınıfların en üstüne yerleştirilmek için eğitilir. Hiyerarşiye saldırmak yerine daha yüksek alanlara öğrenci yetiştirmek amaçlanır (Noddings, 2021). Bu bakış açısı, yalnızca sınav notlarına odaklanan bir eğitim sistemini doğurmakla kalmaz; hayatımızın temelinde bulunan ilişkilerde birer bakım gösteren olma şansını da göz ardı eder. Noddings (2012), ilişkilerimizin etik çerçevesine odaklanmıyor olmayı eğitimde gözetimi artırmak bağlamında okur:

> *"Öğretmenler, öğrencileri ile bilgi dünyasının ahlaki temeli üzerine konuşarak zaman geçirmelidir. Öğretmenler gözetimi artırmak ve kopya çekmeyi tespit etmek için giderek daha karmaşık yöntemler geliştirmek ve ihlaller için daha sert cezalar uygulamak yerine, gerçeği ararken dürüstlüğe olan karşılıklı bağlılığımızı vurgulamalıdır."*

Noddings, bakım etiği bağlamında ahlak eğitimi dört temel kategoride incelemiştir: Model olma, diyalog, uygulama, onaylama. Model olma bakım veren olma, samimi model, güven ilişkisi, doğal bakım kavramlarını içermektedir. Noddings (2021), örnek olmayı, çocukların ilişkilerinde devamlılığı sağlama ve kendi ahlaki gelişimlerini kurmalarına destek olma bağlamında önemser. Öğrenciler, güvenilir ilişki kurabilecekleri bir modele ihtiyaç duymakla birlikte bu modelle etik yaşantıyı kurup geliştirebilir. Okul ortamına bakıldığında öğretmen ve okul kültürünün, öğrencinin davranışları için rol model olduğu görülür (Akbaş, 2008). Dolayısıyla model olma, öğrencinin devamlılık ilişkisi kurabileceği ortamlar yaratmayı da sağlar. Diyalog ise, ucu açık diyalog, dikkatli dinleme, kendi yaşamlarını sorgulama, büyük soruları keşfetme, eleştirel düşünme kavramlarını içermektedir. Günlük yaşantımızda karşımızdakine nasıl olduğunu sorarak bir konuşma başlatırız. Bu soru, temel bakım verme güdüsünü içerirken etik bakımda genişleyerek ilerlemelidir. Bu genişleme, karşıdakini dikkatli dinlemenin ötesine taşınarak etik yaşamın köklerini, büyük soruları düşünmeye doğru gitmelidir. Diyalog, bakım gösteren ve gösterilen ilişkisinde tarafları birbirine bağlayarak ilişkiye dair duyarlılığı arttırır (Noddings, 2021). Böylece ahlaki eğitimin diyalog bağlamında bir karşılıklı bakım içerdiği görülür.

Bakım uygulama becerisi, bakım çıraklığı, karşılıklı yardım, paylaşım ve destek olma temelli işbirlikli çalışma, hikâyeler kavramlarını içermektedir. Çocukların bakım alma davranışını fark ettikten sonra bu davranışı benimseyerek bakım veren olma rolünü edinebilmesi gerekir. Dolayısıyla öğrencilerin bakım etiği çıraklığı yapmalarını sağlanmalıdır (Noddings, 2002a). Pazarda yaşlıların torbalarını bakım verme güdüsüyle taşıma, bir hayvanın bakımını üstlenme bunlara örnek olabilir. Onaylama, öteki olanı kabul etme, çabanın farkına varma, standartları uygunlaştırma, karşılıklı bağımlılık kavramlarını içermektedir. Karşımızdakinde iyiye dair şeyleri onaylamak ve karşıdakini yanlışlarını doğruya yöneltecek şekilde kabul etmek bu aşamanın içerisindedir. Risk durumundaki çocukların geçmiş yaşantılarına duyarlı olmak ve ihtiyaçlarını hissetmek, onlara uygun değerlendirme araçları uygulamayı sağlayabilir. Onaylama, bir gönüllü kabul yoludur.

Öğrencilerin yaşamın her yönünde duyarlılık geliştirmesini, bir bakım veren olma rolünü elde edebilmesi için sınıf içinde ilgi, özen ve duyarlılığı içeren bakımı ilişkilerde görmesi ve uygulaması gerekir. Öğretmenler öğrencilerle yılda 1000 saate yakın süre konuşmayı, talimat vermeyi, öğretmeyi içeren iletişim halindedir. Bu nedenle bakım etiği yaklaşımının kavram ve uygulamalarını içerecek bir mesleki gelişim programına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada öğretmenlere yönelik bakım etiği mesleki gelişim programı geliştirmek için yapılan ihtiyaç belirleme çalışmalarının bir kısmı verilmiştir.

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

2.1. Yöntem

2.1.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması araştırma modeli tercih edilmiştir. Durum çalışması, zamanla sınırlanan durumlarda derinlemesine veri toplanan bir araştırma modelidir (Creswell, 2017). Durum çalışmaları, ‘nasıl’ ve ‘niçin’ sorularını temel almakta, araştırmacının kontrol edemediği bir olgu ya da olayı derinliğine incelenmesine olanak vermektedir (Yıldırım ve Şimşek 2021). Çalışmada bakım etiği ile ilgili temel kavramların

öğretmenler tarafından nasıl algılandığı derinlemesine incelenerek eğitsel ihtiyaçları belirlenmeye çalışılmıştır.

2.1.2. Çalışma Grubu

Çalışmanın grubunu Kırıkkale ilinde merkez ilçede bulunan 4 ilkokul ve 4 ortaokulda görevli 16 öğretmen oluşturmuştur. Görüşmelere ilköğretim için sınıf öğretmenleri; ortaöğretim için beden eğitimi, fen bilimleri, İngilizce, matematik, müzik, sosyal bilgiler ve Türkçe öğretmenleri ile yapılmıştır.

Çizelge 2.1. Öğretmen bilgileri

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Branş	Mesleki Deneyim
E-SINIF-1	Erkek	Sınıf Öğretmeni	28 Yıl
E-SINIF-2	Erkek	Sınıf Öğretmeni	26 Yıl
E-SINIF-3	Erkek	Sınıf Öğretmeni	26 Yıl
K-SINIF-1	Kadın	Sınıf Öğretmeni	25 Yıl
K-SINIF-2	Kadın	Sınıf Öğretmeni	25 Yıl
K-SINIF-3	Kadın	Sınıf Öğretmeni	24 Yıl
K-SINIF-4	Kadın	Sınıf Öğretmeni	14 Yıl
K-SINIF-5	Kadın	Sınıf Öğretmeni	9 Yıl
E-OBED	Erkek	Ortaokul Beden Eğitimi	18 Yıl
K-OFEN	Kadın	Ortaokul Fen Bilimleri	27 Yıl
K-OİNG	Kadın	Ortaokul İngilizce	11 Yıl
E-OMAT	Erkek	Ortaokul Matematik	41 Yıl
K-OMAT	Kadın	Ortaokul Matematik	20 Yıl
E-OMÜZ	Erkek	Ortaokul Müzik	11 Yıl
E-OSOS	Erkek	Ortaokul Sosyal Bilgiler	33 Yıl
E-OTR	Erkek	Ortaokul Türkçe	11 Yıl

2.1.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplama amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme yöntemi ile katılımcılara dair bilgi, deneyim, duygu, istek gibi birçok faktör elde edilebilir. Görüşme yönteminin sözel olmayan davranış, derinlemesine bilgi, anlık tepki gibi güçlü yönleri vardır. (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

2.1.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Görüşmeler 15 katılımcının izniyle ses kaydı aracılığıyla, 1 katılımcının talebi üzerine yazılı olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme esnasında katılımcıların cevapları odağında ek sorular sorularak ve literatür alıntıları yapılarak verilerin derinleştirilmesine dikkat edilmiştir. Verilerin analizi için içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizinde kodlama, alt kategorilerin belirlenmesi ve kategorilerin oluşturulması aşamaları vardır. Katılımcıların ifadelerinde paragraflardan, cümlelerden temel çıkarımlar yapılabilir. Araştırmacının bağlama dair uzmanlık taşıması, gerekli analizi yapabilmesi için önem teşkil etmektedir.

2.2. Bulgular

Aşağıda çalışmanın amacı doğrultusunda öğretmenlerle yapılan görüşmeler doğrultusunda elde edilen veriler tablolaştırılmış ve yorumlanmıştır. Çizelge 2.2.1.'de görüşme yapılan öğretmenlerin eğitim anlayışları ve temel değer/inançları verilmiştir.

Çizelge 2.2.1. Öğretmenlerin eğitim anlayışları ve temel değer/inançları

Tema	Kategori	Kod
İnsana değer verme ve sevgi	Her öğrenciye değer verme	Farklılıklara saygı Çocuk ile empati kurma Bireyi biricik görme Öğrencinin özüne inme
	Vatan ve millet sevgisi	Vatanseverlik değeri
	Ahlaklı olma	Yalan söylememe Görgü kuralları Doğruluk
	Mutluluk	Mutlu çocuk öğrenir
Özgür kılan ve birlikte öğrenilen sınıf iklimi sağlama	Farklı bakış açıları kazandırma	Özgür fikir beyanı Sorgulayıcı eğitim Yeni öğrenme yöntemleri Problem çözme becerisi kazanma
Olumlu disiplin ile otoriteyi koruma	Babacan tavır	Duyarlı iletişim Rahatlamak için mizah Adil ve disiplinli öğretmen
	Şefkatli yaklaşım	Davranış bozukluklarının iyileşmesi Öğretmeni sevmek
Okul içinde ve dışında güvenilir bağlılık	Sahip çıkma	Yardım etme Sokakta sahip çıkma Sadakat Sosyal uyumu sağlama
Aileye odaklanma	Eğitimli aileler	Aile eğitiminin ülke eğitimine yansıması Alınan eğitimi sergileme

Çizelge 2.2.1.'de "Eğitim anlayışınızın merkezinde hangi temel değer ve inançlar vardır?" sorusundan elde edilen bulgular şu temalar altında yer almıştır: İnsana değer ve sevgi verme, özgür kılan ve birlikte öğrenilen sınıf iklimi sağlama, olumlu disiplin ile otoriteyi koruma, okul içinde ve dışında güvenilir bağlılık, aileye odaklanma. Bu temalara ait iki öğretmen görüşü aşağıda paylaşılmıştır.

> *"... işte öğrenci put gibi dursun, direkt öğretmen merkezli olsun demek istemiyorum. Ancak işte ders esnasında, ders anlatırken, disiplin isterim. Sonrasında, işin sonrasında, işte şöyle bir şey vardır, ders aralarında öğrenciyi rahatlatmak için sohbet. Şakalaşma*

falan. Onlarda da öğrencinin birebir katılmasını isterim. Ama her öğrencinin yani. Her öğrenciye ulaşmaya veya dokunmaya çalışırım." E-OTR

"Örneğin okul, evde her şey eğitimsizse okula da çok kolay zarar verebiliyor ama aileden eğitimli gelmişse zarar vereni gelip söyleyebiliyor. 'Burada bir yanlış var. Ben bunu kullanacağım ama bunu kırdılar.' diyebiliyor. O zaman bizim birinci planda eğitimli olacak yer ailedir. Ailede anne ve babanın eğitimli olması lazım ki çocuklar da o eğitimin içerisinde gıdasını alsın." E-OMAT

Çizelge 2.2.2. Öğretmenlerin birlikte geçirilen zaman bağlamında bakım ve güven ilişkilerine ilişkin görüşleri

Üst Tema	Tema	Kategori	Kod
Zamana ihtiyaç var	Güven ilişkisi kurma	Aileden gelen arka plan	Önemsenmeme Anneden sonra öğretmen Kabullenilmiş sevgisizlik Duygusal hazır bulunuşluk
		Güvenilir sınıf ortamı	Parçadan bütüne eğitim Drama Oyun oynama
		Sorumluluk	Sorumluluk bilinci kazandırma Karşılıklı sorumluluk
		Sevgi	Öğrencinin kendi dünyasını açabilmesi Sevgi ve güven merkezli eğitim
	Paylaşımda olma	Ortak yaşantıyla birlikte gelişme	Dürüst öğretmen öğrenci ilişkisi Yaparak-yaşayarak öğrenme
		Bağ kurma	Bireysel olarak dikkatli tanıma Anlamlandırma temelli diyalog Vefa ilişkisi Yargısız iletişim

Çizelge 2.2.2.'de "Öğrenme-öğretme sürecinde bakım/ilgi kavram ve uygulamaları hakkında neler söylersiniz? Sizin için önemi nedir? Bakım ve güven ilişkileri için zamana ihtiyaç var

mıdır? Neler söylersiniz?" sorusundan elde edilen bulgular zamana ihtiyaç var üst teması altında incelenmiştir. Bu temalara ait iki öğretmen görüşü aşağıda paylaşılmıştır.

> *"Çocuğun temel ihtiyaçları, gereksinimleri de ihmal edilmemeli. Ama bunun dışında çocukların en büyük açlığının; sevgi açlığı, ilgi açlığı. Bunların da çocuğa temelden verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Hani evde başlar bu. Evden sonra da çocukların ilk basamağı okul öncesi ve ilkokuldur. Ortaokulda ve lisede artık biraz daha büyüyorlar." K-SINIF-5*

> *"Yapmacıklıktan, çıkarcılıktan uzaklaşır… 'çok sevdiğim bir arkadaşım, ondan kopya istedim yazılıda, o bana kopya verdi. Verdi. Ama sonrasında da' bunun arkadaşıyla ilgisi de yok tabii ama 'ben vicdanen rahatsız oldum.' Mesela ben bunu yaşadım. Gelip 'Hocam ben şu soruyu aldım.' Bunun karşısında benim ne yapacağımı kestirebilir öğrenci. Ben ne yaptım, 'Dürüstlüğün karşısında sana teşekkür ederim, tamam, senin notunda hiçbir şekilde oynama yapmayacağım' dedim." E-OTR*

Çizelge 2.2.3. Öğretmenlerin kendi eğitsel felsefelerinde öğretim ve yetiştirme vurguları

Üst Tema	Tema	Kategori	Kod
Yetiştirme	Öğretimi kapsayan yetiştirme	Öğretimi kolaylaştıran eğitim	Zor yaşantının üstesinden yetenekle gelme Fırsat eşitliği
		Yetiştirmeyi örgütleyebilme	Öğretimin farklı şartlarda da sağlanabilir oluşu Doğru yetişme akademik başarıyı sağlar
	Ahlaklı insan yetiştirme	Sorumluluk bilinci	Sorumluluk bilincinin kazandırılması
		İyi insan yetiştirme	Ahlaki hazır bulunuşluk
	Toplumda var olacak bireyi yetiştirme	Sosyal çevresine faydalı birey	Çevresini değerli görme Yardımseverlik değeri kazandırma
Öğretim ve yetiştirme	Öğretim ve yetiştirmenin birlikte olması	Sosyal yaşamla bağ kurma	Eğitim programı kazanımlarını sosyal hayata uyarlama Gerçekçilik
		Duyuşsal hazır bulunuşluk	Bilişsel bilgiye duyuşsal hazır bulunuşluk
Öğrenme yolculuğu	Öğrenme yolculuğu	Birlikte öğrenme	Öğretmenin mesleki öğrenme yolculuğu

	Öğrencinin sosyoekonomik durumu ve kültürü

(Tablo devamı)

Çizelge 4.2.'de model olma boyutuna dair "Eğitim felsefenizde öğretim kavramını mı yetiştirme kavramını mı daha çok vurgularsınız? Neden?" sorusundan elde edilen bulgular şu üst temalar altında yer almıştır: Yetiştirme, öğretim ve yetiştirme, öğrenme yolculuğu. Yetiştirme üst teması; öğretimi kapsayan yetiştirme, ahlaklı insan yetiştirme, toplumda var olacak bireyi yetiştirme temalarından oluşmaktadır. Bu temalara ait iki öğretmen görüşü aşağıda paylaşılmıştır.

> *"Dokunursak eğer ileride bizim belki çok basit bir şeyle poşetimizi taşıyacak ya da bir yaşlı yere düştüğünde, bir çocuk darp edilirken orada müdahale edebilecek: 'Bana ne' demeyecek o çocuk. Çünkü ona 'Bana ne' demedi öğretmeni ya da ona sahip çıkanlar. O da demeyecek hocam." E-OBED*

> *"... bu bilgiyi A okulunda ben şöyle anlattım ama A okulunda kullandığım metotlar B okulunda işe yaramayabiliyor. Çünkü işte sosyoekonomik düzeyleri, çocukların algı düzeyleri çok farklı; yöresel olarak da çok farklı. Ben, böyle bir öğrenme yolculuğu içerisindeyim. Çocuklar da işte dili ya da işte farklı metotları öğrenme yolculuğu içerisinde." K-OİNG*

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

"Eğitim anlayışınızın merkezinde hangi temel değer ve inançlar vardır?" sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde öğretmenlerin, eğitsel felsefeleri içerisinde duyuşsal gelişimi önemsediklerine rastlanmaktadır. Bireyi biricik görme, öğrencinin özüne inme gibi kodlar; bakım etiği yaklaşımının temelinde bulunmaktadır. Bununla birlikte mutluluk kodu, bakım etiği perspektifinde eğitimin temel amacı olarak kabul edilmektedir. Öğretmenlerin eğitsel felsefelerinde özgür fikir beyanını, sorgulayıcı eğitimi önemsemelerine; bakım etiğinde ahlak eğitiminin diyalog aşamasında sık rastlanmaktadır. Bununla birlikte sokakta sahip çıkma kodunun, öğretmenin hizmet alanını okul dışına taşıması noktasında önemli bir nokta olduğu söylenebilir. Bakım etiği yaklaşımının bakım verme önerisi, karşıdakinin ihtiyaçlarına odaklanmaktan geçer. Babacan tavır kategorisi, bakım etiğinde kültürel faktörleri incelemeyi gerektirir. Bakım davranışları; bireylerin ait olduğu kültürlerden etkilenerek varlık gösterebilmektedir. Öğretmenlerin eğitim anlayışında insana değer ve sevgi verme, özgür kılan ve birlikte öğrenilen sınıf iklimi sağlama, olumlu disiplin ile otoriteyi koruma, okul içinde ve dışında güvenilir bağlılık, aileye odaklanma gibi temel değer ve davranışlar vardır.

"Öğrenme-öğretme sürecinde bakım/ilgi kavram ve uygulamaları hakkında neler söylersiniz? Sizin için önemi nedir? Bakım ve güven ilişkileri için zamana ihtiyaç var mıdır? Neler söylersiniz?" sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde aileden gelen arka plan kategorisi dikkat çekmektedir. Öğretmenlerin, öğrencilerin sosyal arka planlarına odaklandıkları ve bu odaklanma sonucunda risk yaşantılarının farkına varabildikleri görülmüştür. Öğretmenlerin kabullenilmiş sevgisizlik durumuna karşın öğrencileri önemseme ve bakım verme davranışlarında olduğuna rastlanmıştır. Bununla birlikte ruhsal ilişkiyi besleyen sevgi kategorisi, karşılıklı sorumluluk kodu; öğretmenlerin öğrenciler ile bakım ilişkileri içerisinde

olma davranışları gösterdiğini ortaya çıkarmaktadır. Öğretmenler yetiştirme temasına ilişkin olarak öğretimi kapsayan yetiştirme, ahlaklı insan yetiştirme, toplumda var olacak bireyi yetiştirme kavramlarına vurgu yapmıştır. Bu bağlamada öğretmenlerin bakım etiği yaklaşımı içerisinde vurgulanan doğal bakım davranışlarını sık gerçekleştirdiği, bakım ve güven ilişkileri kurmak için zamana ihtiyaç olduğunu düşündüğü görülmüştür.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Öğretmenlerin bakım etiği bağlamında doğal bakım davranışları sergiledikleri görülmüştür. Bakım etiğinin doğal bakım ile etik bakım ayrımı göz önünde bulundurularak öğretmenlerin etik bakım davranışlarına ne derecede ulaştığına dair yapılacak araştırmalar; eğitimde bakım etiği davranışlarının etik yaşantıya ne derecede etki ettiğinin görülmesini sağlayabilir. Ayrıca eğitimde etik senaryoların kullanımı ile etik bakım bağlamında yeterliklerin geliştirilmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler eğitimi dergisi*, *6*(16), 9-27.

Blatt, S. J. (1995). Representational structures in psychopathology. *Emotion, Cognition and Representation*, Rochester, 3 August.

Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni* (Çev. Ed: S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.

Dewey, J. (2022). *Eğitimde ahlak ilkeleri* (Çev: S. Aydın). Ankara: Fol Kitap.

Dombayci, M. A. (2014). Teaching of environmental ethics: caring thinking. *Journal of Environmental Protection and Ecology*, 15(3A), 1404-1421.

Gilligan, C. (2017). *Kadının farklı sesi* (Çev: D. Dinçer, F. Arısan ve M. Elma). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Noddings, N. (2002a). *Educating moral people: A caring alternative to character education*. New York: Teachers College Press.

Noddings, N. (2002b). *Starting at home: caring and social policy*. Berkeley, LA, CA: University of California Press.

Noddings, N. (2012). The caring relation in teaching. *Oxford Review of Education*, 38(6), 771-781.

Noddings, N. (2013). *A relational approach to ethics & moral education*. Berkeley, LA, CA: University of California Press.

Noddings, N. (2020). *Eğitim felsefesi* (Çev: R. Çelik). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Noddings, N. (2021). *Eğitimde yeni bir yaklaşım:"duyarlılık eğitimi"* (Çev: E. Dumanlı Kadızade ve B. Karaz). Ankara: Pegem Akademi.

Reboul, O. (1991). *Eğitim felsefesi* (Çev: I. Gürbüz). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Youell, B. ve Canham, H. (2021). *Öğrenme ilişkileri: eğitimde psikanalitik düşünce* (Çev: E. Uğuzalp, E. Tilki ve A. Şahin). Ankara: Bağlam Yayıncılık.

TÜRKİYE'DE KAPSAYICI EĞİTİMİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER [1]

Şeyma AKINCI

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,– 0000-0001-5610-6785

ÖZET

Kapsayıcı eğitim nispeten yeni bir kavram olmak üzere "toplumda ötekileştirilen/dışlanan tüm çocukların normal okullarda eğitime katılmasını sağlamak" gibi geniş bir tanıma sahiptir. Tüm çocukların eğitim alması gerektiğini savunur. Kapsayıcılık sosyal adaletin sağlanması içindir, bu noktada eğitimdeki adalet kapsayıcılıktır. Kapsayıcı uygulamaların gerçekçi ve uygulanabilir olması göz önünde bulundurulmalıdır. Kapsayıcılığın sadece eğitim program ve politikalarında var olması eğitimin kapsayıcı olduğu anlamına gelmez, eğitim uygulamaları büyük önem taşır. Eğitim uygulamalarında yaşanan sorunların tespit edilmesi, çözümler üretilmesi ve uygulama ile bütünleştirilmesi kapsayıcı eğitimin gelişmesine, eğitimde kapsayıcılığın artmasına katkı sağlar. Bu nedenle hazırlanan bu çalışmada Türkiye'de daha önce yapılan araştırmalarda kapsayıcı eğitim uygulamalarının önünde hangi engellerin olduğunu derlemek amaçlanmıştır. Çalışmada kaynak olarak Türkiye'de kapsayıcı eğitim hakkında yapılmış araştırmalar ele alınmıştır. Sistematik bir derleme olan bu araştırmada, kaynaklar içerik analizinin bir türü olan meta sentez yöntemi kullanılarak verilere ulaşılmıştır. Ortaya çıkan veriler ışığında kapsayıcı eğitime çoğunlukla bireylerin görünür bir kısmının dâhil edildiği, erken evlilik, çocuk işçilik, ana-dil ve düşük sosyoekonomik durumdan kaynaklanan dezavantajların giderilemediği, okulların kapsayıcı bir eğitim sağlayabilmek için yeterli bir donanıma sahip olmadığı, kent ve kırsaldaki okulların arasındaki farkların kapsayıcı eğitimin uygulanmasını olumsuz olarak etkilediği, sosyal dışlanma, öğretmen eksikliği ve öğretmen yetiştirmedeki eksikliklerin de kapsayıcı eğitimin önündeki engellerden olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler : kapsayıcılık, kapsayıcı eğitim, sosyal adalet

1. GİRİŞ

İnsan geleceğin kendisini beklediği zorlukları aşabilmek, barışı, sosyal adaleti, özgürlüğü sağlama ideallerine ulaşmak için eğitimi önemli bir değer olarak görür. Bu değer yoksulluğu, dışlanmayı, cehaleti, baskıyı ve savaşı azaltmak için insanın gelişimini daha derin ve uyumlu hale getirmek ister fakat eğitim, insanları iyileştirmek için meydana gelmiş bir mucize değildir.Yaşadığımız yüzyıl ekonomik ve sosyal gelişimin sağlandığı öfkeli bir

[1] Bu çalışma Şeyma Akıncı'nın " İlkokulda Kapsayıcı Eğitimin Önündeki Engellere Yönelik Öğrenci Ve Öğretmen Algıları" başlıklı Prof. Dr. M. Bahaddin ACAT Danışmanlığında yürüttüğü yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

yüzyıldır ama sosyal gelişim eşit paylaşımdan uzak olarak gelişmiştir. İşte burada eğitim bu paylaşımı eşit olarak sağlamak, kişisel gelişimi ve bireyler, gruplar ve uluslar arasında ilişkileri geliştirmek için önemli bir yoldur. Kadın ve erkek haklarına saygı duymayı, karşılıklı anlayış göstermeyi ve bilgideki ilerlemeleri, insanlar arasında daha fazla ayrım yaratmaktan ziyade insani gelişmeyi teşvik etmek için kullanıp yaşanabilecek daha iyi bir dünya oluşturacaktır. Yaşanan bu öfkeli ve hızlı küreselleşmeyi eğitimle çözebilmek temel politika sorunlarından biri haline gelmiştir (UNESCO, 1996).

Okullar küreselleşme, kitlesel göç ve çok kültürlülüğün bir sonucu olarak sosyal dönüşümün yansımasıdır. Bu sosyal dönüşümden kaçmak veya sosyal dönüşümü görmezden gelmek mümkün değildir çünkü coğrafya bu sosyal dönüşümün bir parçasıdır ve kendi içinde çeşitliliklere sahiptir (Graham, 2019).

Dönüşüm sürecinde refah bir toplumunun kurulması, insana hak ettiğinin verilmesi, eğitime erişim büyük bir önem arz eder. Milli Eğitim Temel Kanunu (1973)'nun Milli Eğitimin Temel İlkelerinde yer alan; genellik ve eşitlik başlığı altında "Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır." maddesi yer alır. Birleşmiş Milletler, Çocuklar Hakları Sözleşmesinin 28. Maddesi ise *"Eğitim her çocuğun hakkıdır. Kız ve erkek çocuklar için fırsat eşitliği temelinde ücretsiz ve herkese açık olmalıdır."*der. Bahsi geçen ilke ve madde herkesin eşit bir şekilde eğitim görmesi ve eğitime erişimin de hak olduğunu açıkça ifade eder. Fakat hakları koruyan bu maddeler küresel olarak ve özelde Türkiye kapsamında ne kadar değerlidir?

Eğitimden dışlanmanın sebebi geniş anlamda sosyal dışlanmadır ve sosyal dışlanma genel olarak yoksunluk ve yoksulluk fikrine dayandırılır. Yoksulluk denildiğinde akla genel olarak gelir kıtlığı gelebilir ve bu anlayış doğrudur. Çünkü elde ettiğimiz gelirin yaşam şartlarımız üzerinde büyük bir etkisi vardır. Hayatımızın yoksullaşması sıklıkla gelir yetersizliğinden kaynaklanmaktadır ve bu anlamda düşük gelir, yoksul yaşamın önemli bir nedenidir. Buna rağmen yoksulluk sadece gelir kıtlığı olarak görülmemelidir. Yoksulluğu gelirin dışında yaşamın yoksul olması açısından da görmeye ihtiyaç vardır. Aristotelesçi görüş bu manada yoksul yaşamı; bir kişinin seçmek için nedeninin olduğu önemli faaliyetlerde bulunma özgürlüğünden yoksun bir yaşam olarak tanımlar. Bu tanım düşünüldüğünde yaşam yoksulluğu boyutunda gelir dışında değer vermemiz gereken faktörler mevcuttur. Bu faktörlerden ilki sosyal ilişkilerden dışlanmaktır. Toplum içinde utanmadan var olabilme doğası gereği sosyal bir varlık olan insanın sosyal olarak dışlanmaması için önemlidir. Bu faktör yaşamdaki diğer yoksullukları da doğurabilir. Bu yoksulluklar yetenek eksikliği ya da yetersizlikler olarak nitelendirilebilir ve daha çok yoksulluğu kişinin değerli gördüğü şeyleri yapma özgürlüğünün eksikliği olarak tanımlarlar (Sen, Environment, & Development, 2000).

Eğitim ücretsiz olarak sağlansa bile yoksulluk yine önemli bir faktör olmaya devam etmektedir, çünkü eğitim için gereken materyaller ve kıyafetler de belirli bir maliyet gerektirir (Mapp, 2007). Okullaşma ile erişim engelinin ortadan kalkacağını düşünmek ise ayrı bir yanılgı. UNİCEF (2017) verilerinde önce tüm dünyada 1 milyardan fazla çocuk okula fiziki olarak erişebiliyor fakat erişimi sağlayan çocukların üçte ikisi buna rağmen okuma ve

matematikte asgari yeterlilik seviyesine ulaşamıyor. Burada yaşanan öğrenme krizi çocukların hayata katılımını olumsuz etkileyen en büyük küresel sorunlardan bir tanesi yani okullaşma her zaman öğrenmeyi sağlamıyor. Eğitimli öğretmenlerin eksikliği, yetersiz öğrenme materyalleri, derme çatma sınıflar, öğrenme ortamlarının yeteri kadar temiz olmaması birçok çocuk için öğrenmeyi zorlaştırıyor. Bazen ise çocuklar, çalıştıkları iş veya yaptıkları ev işlerinden dolayı okula çok aç, hasta veya bitkin geliyor. Tüm bunların yanı sıra bazı çocuklar birçok nedenden dolayı eğitimden dışlanıyor, bu nedenlerin arasında daha önce bahsedilen yoksulluk en önemlisi.

a. Kapsayıcılık

Kapsayıcı eğitim nispeten yeni bir kavram olmak üzere "toplumda ötekileştirilen/dışlanan tüm çocukların normal okullarda eğitime katılmasını sağlamak"gibi geniş bir tanıma sahiptir. Son zamanlarda kapsayıcılık fikri akademik araştırmalarda, sosyal ve ekonomik politikalarda oldukça benimsenmiş kapsayıcılık bir eğitim politikası haline gelmiştir. Kapsayıcılık, bir çok noktada sosyal dışlanma, yoksulluk, sahip olunan dezavantajlar gibi bir çok ötekileştirilme faktörünü ele alarak bu faktörlerin topluma dahil edilmesi fikrini oluşturur (Terzi, 2014; Warnock & Norwich, 2010).

UNICEF (2017)' e göre kapsayıcı eğitim "tüm çocukların aynı okulda eğitim görmesi" olarak tanımlamıştır. Bu eğitim öğrencilerin, kim olduklarına, hangi yeteneklere ve gereksinimlere sahip olup olmadıklarına bakmadan eğitimlerini destekleyen ve karşılayan bir eğitimdir. Eğitim ve öğretim, eğitim programları, okul binaları, sınıflar, okul binaları, ulaşım ve eğitimin tüm bileşenleri tüm çocuklar için uygun olmalı, hiç kimse ötekileştirilmemelidir. Her çocuğun kendisini kapsayan bir eğitimde hakkı bulunmaktadır.

Kapsayıcılık tüm öğrenciler için eğitim hakkını savunur. Kaynaştırma etkileşimci ideolojiye ait değerler ile bağlantılıdır. Bu değerler paydaşlık, katılım, demokratikleşme, fayda, eşit erişim, kalite, eşitlik ve adaletin yörüngesindedir. Kapsayıcılık, tüm öğrencilerin okul kültür ve programlarına paydaşlığın, katılımını içinde barındırır (Booth 1996, Akt.Haug, 2017). Bu ideolojilerin gerçekleştirilebilmesi için politika önemlidir. İdeolojiler ve değerler politikayı ilgilendirse de gerçekçi ve uygulanabilir seçeneklerin neler olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Kapsayıcılık öncelikle ahlaki bir zorunluluk olarak görülmelidir. Kapsayıcılığa bu şekilde bakıldığı zaman kapsayıcı eğitim için başka bir deneysel desteğe ihtiyaç bulunmaz (Cara 2013; Lindsay 2007, Akt. Haug 2017)

Öğrencilerin kasıtlı olarak eğitim programından dışlanmaması programın kapsayıcı bir program olduğu anlamına gelmez. Gerçek manada kapsayıcılığı sağlamak için öğrencilerin farklı ihtiyaçları kabul edilmeli ve girişimci bir ruhla, amaçlı bir şekilde bu ihtiyaçları karşılayan kapsayıcı, uyumlu etkinlikler tasarlanmalıdır. Kaliteli bir kapsayıcı eğitimi tasarlamak için zorluklar ve fırsatların ne olduğunu belirlemek ve analiz etmek önemlidir (Heijnen Maathuis, 2016)

1994 yılında içerisinde Türkiye'nin de yer aldığı birden fazla ulusun kabul ettiği Salamanca Bildirisi, "herkes için eğitim" ve "kapsayıcı eğitim" in geliştirmesini amaçlar. Bu amaçlar doğrultusunda da eğitimin nasıl olması gerektiği hakkında temel standartlar meydana getirmiştir. Bu standartlar her bireyin farklı eğitim ihtiyaçlarına sahip olduğunu ve eğitimin bu ihtiyaçları karşılamasını, özel eğitim gereksinimi olan çocukların "normal" okullarda eğitim görmesi gerektiğini ve bu okulların fiziki şartlarının ihtiyaçları karşılayacak şekilde iyileştirilmesini, toplumdaki farklılıkları ayıran tutumlar ile mücadele edilmesini, ulusal ve uluslararası eğitim politikalarının bu doğrultuda işbirliği içerisinde düzenlenmesini savunur (DEDE, 1996).

Kapsayıcı eğitimin gerçekleşmesi için, ayrımcılığın sona ermesi, engelli çocukların dışlanmasına son verilmesi, ilk ve orta öğretime erişimin sağlanması, yeterli sayıda erişilebilir ve kapsayıcı okulların varlığı, öğrencilerin öğrenmelerini sağlamak için pratik destekler veya uyarlamalar,engelli çocuklar için hangi uyarlama veya desteğe ihtiyaç duyduklarını belirleyen bireysel eğitim planları, sınıfların yeniden düzenlenmesi ve erişilebilir öğrenme materyallerinin sağlanması son olarak kapsayıcı okullarda çalışmak için yeterli eğitim almış öğretmenler gereklidir (UNICEF, 2017).

Kapsayıcı eğitim tanımı ve nasıl uygulanması gerektiğinden öte sınıflarda eğitimin kalitesinin geliştirilmesi ile doğrudan ilgilidir. Bu kalitenin geliştirilmesi için öğretmen yeterlikleri belirleyici bir faktördür. Kapsayıcı eğitime erişim ve yerleştirme çok fazla dikkat çekmektedir. Bu nedenle kapsayıcı eğitimi gerçekleştirebilmek için öğretmenlerin belirli noktalardaki yeterlilikleri geliştirilmelidir. Kapsayıcı eğitim özel eğitimden farklılaşarak kendine bağımsız bir gündem yaratmalı bu gündem içerisinde, teorik ve pratiği inşa etmelidir. İnşa edilen bu yeni düzende öğretmenlerin sahip olması gereken yeterlikler ele alınmalı, bu yeterlikler üzerine çalışılmalıdır (Haug, 2017).

Kapsayıcı eğitimin ilk basamağı olan eğitime erişimin Türkiye'deki istatistiklerini baktığımızda zorunlu eitim çağı olan 6-17 yaş arası çocukların tamamının eğitime erişemediğini görülür. Okullaşmanın %100 olmadığı bu yaş aralığında 6-9 yaş grubundaki neredeyse 82 bin 902 çocuk, 10-13 yaş grubundaki neredeyse 82 bin 929 çocuk ve 14-17 yaş grubunda ise neredeyse 404 bin 463 çocuk eğitime erişememektedir. Zorunlu eğitim çağında olup hiçbir okula kayıtlı olmayan çocukların oranını gösteren bu oranda 13 yaşından sonra çocukların okullaşma oranlarının düştüğü görülmüştür (TUİK 2022, MEB 2022, Akt. EİR 2022)

b. Kapsayıcı eğitimin önündeki engeller

Kapsayıcı eğitimi gerçekleştirmekte zorluklar yaşanabilir. Ülkeler arasında kapsayıcı eğitimin tanımından uygulamasına kadar belirli farklar mevcut olmasına rağmen hiçbiri uygulama anlamında ideallerine uygun bir sistem ve okul inşa edememişlerdir. Kapsayıcı eğitimin hedefi ile eğitimdeki süreç ve çıktılar arasındaki ilişki zayıftır. Teorik anlamda idealleri gerçekleştirmenin önünde bir çok engel bulunmaktadır. Bu engellerden biri idealleri gerçekleştirecek olan insanların davranışlarıdır. Davranış faktörü ile birlikte kapsayıcı eğitimde hangi öğrencilerin merkezde olması gerektiği, kapsayıcı eğitime erişimin sağlanmaması, eğitim

politikasındaki anlaşmazlıklar da kapsayıcı eğitimi gerçekleştirmeyi zorlaştırır. Bu zorluklar aynı zamanda ulusların tarihi, sosyolojik ve politik geçmişleri ile de ilgilidir. İşte bu nedenle bu zorluklara çözüm bulabilmek ve idealleri gerçekleştirebilmek için her ülke kendine bir yol çizmelidir (Mitchell, 2005; Akt. Haug, 2017).

Türkiye'de tüm çocukların eğitimine yönelik politika geliştiren ve politikaları uygulamakla sorumlu olan Millî Eğitim Bakanlığıdır. Fakat yönetilen bu politikaların cinsiyet, dil, din ve etnik köken bakımından eşit derecede kapsamlı olduğunu söylemek zordur. Yalnız son yıllarda artan göç nedeniyle kapsayıcı eğitim projeleri artmıştır. Anayasada ve diğer birçok mevzuatta cinsiyete dayalı ayrımcılık yasaklanmış olsa da bu doğrultuda uygulamalar yapılmamıştır. Mevzuatta yapılan düzenlemeler, kız çocukları ve farklı cinsel yönelimlere sahip çocukları kapsayan eğitim ortamlarının sorunlarının çözümünde yetersiz kalmıştır (Düşkün, 2016; Akt. Sarı, Nayir, Kahraman; 2020).

Kesik ve Beycioğlu'na (2022) göre engelli ve mülteci öğrencilerin kapsayıcı eğitime dahil edilememesinin nedeni mevcut, uyarlanamayan, ihtiyaçları karşılayan bir değişikliğe sahip olmayan programa çocukların bireysel olarak adapte edilmesine odaklanılması olabilir. Sistem kapsayıcı bir eğitim vermekten ziyade öğrenciyi nereye entegre edeceği hakkında kafa yorar ve yerleştirmeye (özel sınıf, eğitim merkezi, sınıf) önem verir. Kapsayıcı eğitimin önündeki engellerden bir diğeri sistemin sadece Suriyeli mültecileri ele alması farklı dil, din, etnik kökene sahip olan öğrencileri yok saymasıdır. Bu anlayışta yapılan kıyafet yardımı, burs, destek eğitm gibi sınırlı kalan çözümler ile eğitime erişim sağlanmaya çalışsa da kapsayıcı eğitim ölçülebilirliğin ötesinde çoğunluğa değil azınlığa da hitap etmelidir. Diğer bir engel ise değişime karşı direnen türk toplumunun sosyal adalet ve hakkaniyeti benimsememesi olarak görülebilir, kapsayıcılık, sosyalliği bakımından politikadan ayırt edilemez, eğitim politikaları sosyal demokratik bir anlayışıya sahip olmalıdır, kişi, kurum ve kuruluşların vicdanına bırakılmamalıdır. Kesik ve Beycioğlu'nun yapmış olduğu bu araştırmaya bakıldığında engelli öğrencilerin kapsayıcı eğitimde yaşadığı sorunların aile, öğretmen ve uygulayıcılardan kaynaklanmakla birlikte, eğitim programı, fiziki şartlar, ayrımcılık ve dışlanma, kır ve kent ayrımı, sınıf içinde yaşanan disiplin sorunları, öğretmen yeterliği ve eksikliği gibi çeşitlendiği görülmektedir. Mülteci öğrencilerin yaşadığı sorunlar ise dil, kültür ve eğitim programına uyum sağlayamama , toplumda var olan Suriyeli algısı nedeniyle ayrımcılığa uğrama, uyum eğitimi ve psikolojik desteğin yetersizliği, pozitif ayrımcılık, çocuk işçilik, erken evliliktir.

Ünal ve Aladağ'ın (2020) geçici koruma altındaki çocuklar ile ilgili yaptığı çalışmada ise kapsayıcı eğitim kapsamında öğretmenlerin yaşadığı sorunlarının başında dil sorunu yer alamaktadır, ikinci bir dil olarak Türkçe öğretmenin zorluğu, yetersiz materyaller, hizmet içi eğitim eksikliği, bilgi ve deneyim eksikliği, yeterli desteğin sağlanamaması, eğitim plan ve programlarının yapılamaması, paydaşlar ile işbirliği yapılamaması, öğrencilerin sahip olduğu psikososyal sorunlar, akademik sorunlar, ailelerin tutumları, maddi kaynakların dengesiz kullanılması gibi devlet politikasından kaynaklanan sorunlar, sınıf yönetiminde yaşanan sorunlar da kapsayıcı eğitimn önündeki engeller olarak görülmüştür.

Kutay (2018)'ın yaptığı araştırmaya göre ise Türkiye'de öğretmenler kapsayıcı eğitimin işlevsel ve yararlı olduğunu düşünürken kaynak odası, danışman ve asistan öğretmenlere ihtyaç duymaktadır. Bu ek desteklerin okullarda bulunmaması öğretmeni sınıfında yalnız bırakmaktadır. Öğretmen ve idarecilerin yapması gerekenlere ilişkin kapsayıcı ilkeler net değildir. Öğretmenler, okul müdürleri, veliler ve diğer çocukların, kapsayıcı eğitim hakkında bilgi eksiklikleri olduğu için kapsayıcı eğitimi uygun görmemeleri, okul ve sınıfların fiziki olarak hazır bulunmaması, eğitim programlarının kapsayıcı olmaması da kapsayıcı eğitimin önündeki engeller olarak saptanmıştır.

Bayram ve Öztürk'ün (2021) sosyal bilgiler öğretmenlerinin kapsayıcı eğitim ile ilgili düşünceleri ve uygulamalarını konu alan araştırmasında, öğretmenlerin sosyal bilgiler dersi özelinde kapsayıcı eğitimin önündeki engeller olarak eğitim programı içinde kullanılan ders kitaplarının herhangi bir uyarlamaya maruz kalmadan kullanılması, ölçme ve değerlendirme yöntemlerinde çeşitliliğe gitmenin yaygın olmaması, eğitim programındaki yoğunluğa nazaran ders saatinin yeterli olmaması, sınıflardaki kalabalık nedeniyle etkili bir kapsayıcı eğitimin sağlanamaması, toplumdaki önyargı ve hoşgörüsüz tutumlar, ailedeki tutum ve davranışlar, kültürel ve dilsel farklılıklar, hizmet içi eğitimdeki yetersizlikler, sosyo ekonomik durumdaki yetersizlik, kapsayıcılığa engel olarak görülmüştür.

Ünay, Erçiçek ve Günal'ın (2021), okul yöneticilerin kapsayıcı eğitim hakkındaki görüşlerine dayanan çalışmalarında, kapsayıcı eğitim uygulamlarında karşılaşılan sorunlar, fiziki ortam, veliler, öğretmen ve öğrenciler açısından olmak üzere 4 kategori altında sınıflandırılmış, fiziki ortam kategorisi altında sınıf mevcudu, materyal eksikliği, altyapı sorunları, veliler kategorisi altında önyargı ve direnç gösterme, kabullenme, akademik kaygılar, öğretmen kategorisi altında yanlış tanılama, bilgi eksikliği, iş yükünde artış, eğitim saatleri, velilerin iş birliği yapmaması, öğrenci kategorsi altında ise uyum ve öfke problemleri, akranlar arası sorunlar olarak belirtilmiştir. Aksungur'un (2022) okul yöneticilerinin kapsayıcı eğitim hakkındaki görüşlerini alan bir diğer araştırmada ise okul yöneticilere göre kapsayıcı eğitimde karşılaşılan sorunların kaynakları öğretmenler olup uygulamadaki sınırlılıklar, fiziksel yetersizlikler, sahip olunan ön yargılar ise bu sorulara örnek olarak göstermiştir.

İlçin'in (2022) kapsayıcı eğitim uygulamalarının iyileştirilmesini yönelik yaptığı detaylı araştırmada ise, kapsayıcı eğitim uygulamaları dahilinde yaşanan sorunlar; öğrenci öğrenmesi, öğrenci-öğrenci iletişimi, öğretmen-öğrenci iletişimi, ders planlama ve uygulama, kaynak ve materyal kullanımı, öğretim yöntem teknik ve stratejileri, öğrenci değerlendirmesi, öğretmen yeterlilikleri, okul yönetimi, okulun fiziki şartları, veli işbirliği ile 11 tema ile sınıflandırılmıştır. Yaşanan sorunlar öğrenci öğrenmesi teması altında; iletişim problemleri, ailenin olumsuz bakış açısı, öğrenci farklılıkları, çocukların seviyesine inememe, öğrenme hedeflerine ulaşılamaması, öğrencinin geç öğrenmesi; öğrenci-öğrenci iletişimi teması altında akran çatışması, kendini ifade edememesi, yabancı dil ve kültür sorunu, pandemi koşulları, akran zorbalığı cinsiyet ayrımı; öğretmen-öğrenci iletişimi teması altında dil problemi, özgüven eksikliği zaman yetersizliği, öğrencinin yaş düzeyi, tipik gelişim göstermeyen öğrenci; ders planlama ve uygulama teması altında materyal eksikliği, zaman yetersizliği, kişisel rutinler;kaynak ve materyal kullanımı teması altında etkinliklerden düşük verim alınması, sınıf düzeninin

bozulması, zaman kaybı; öğretim yöntem teknik ve stratejileri teması altında kalıplaşmış uygulamalar, planların uygulanamamaması, dil problemi, vicdani rahatsızlık; öğrenci değerlendirmesi teması altında geneli değerlendirme, değerlendirmede ayrımcılık, öğrenciye ulaşamama, öğrencinin sosyo-duygusal durumu; öğretmen yeterlilikleri teması altında özel eğitim alanında yetersizlik, pedagojik yetersizlik, sınıf yönetimi, okul yönetimi teması altında problem çözememe, sınıf mevcudu, pedagojik yetersizlik, özel gereksinimli, yabancı uyruklu vb. öğrencilerin sınıflara adaletli dağıtılmaması veya aynı sınıflara verilmesi; okullun fiziki şartları teması altında sınıf mevcudu, farklı eğitim ortamlarının sağlanamaması, sınıf içi düzensizlik; veli işbirliği teması altında ise veli ilgisizliği, velilerin sürece dahil edilememesi, okula katılımın az olması, öğrencinin özel eğitime yönlendirilememesi şeklinde kodlanmıştır.

Eğitim Reformu Girişimi (2015) tarafından yapılan bir diğer araştırmada ise mesleki teknik anadolu liselerinde öğrenim gören kız çocukları teknik lisenin uygulama derslerinde geri planda bırakılıyor ve kendi alanların bağımsız işlere yerleştirilebiliyorlar, bu nedenle öğrenciler aldığı eğitimden memnun kalmazken bu durum mezun olduklarında sahip olduğu yeterlilikler ile işverenlerin onlardan beklentileri arasında farklar yaratabiliyor. Toplumsal cinsiyet kalıplarına dayanan bu sorun mesleki eğitim liselerinde eğitim gören kız çocuklarını beslenme, güzellik, büro işleri, çocuk gelişimi, grafik-fotoğraf gibi alanlara yönlendirirken diğer alanları seçmelerni engelliyor (Taşıtman 2015, Akt.EİR 2022)

Keleş'in (2019) Hatay'da yaşayan Suriyeli çocuklar ile yaptığı kapsayıcı eğitim araştırmasında ise, göçmen çocukların uzun süreli olarak tek bölgede ikamet edememeleri, Türk eğitim sisteminin karma olması,, okul ile ikamet edilen yer arasındaki mesafenin fazla olması, erkek çocuklar özelinde tek ebeveyne sahip olması, ana dilin farklılığı, düşük sosyo ekonomik durum, erken evlilik eğitime erişime engel olarak görülmektedir.

Yıldırım'ın (2017) Suriyeli sığınmaacılara yönelik kapsayıcı eğitimi incelediği araştırmasında ise, öğrencilerin sınıflara yerleştirilirken yapılan hatalar, yaşadıkları dil bariyerinden dolayı diyalog kuramamaları ve bu nedenle kısıtlı bir şekilde sosyalleşmeleri, eğitim öğretim yöntemlerinin çeşitli olmaması ve özel eğitim gereksinimlerini karşılayamaması, savaş nedeniyle yaşamaya devam ettikeri psikososyal sorunlar, yine dil bariyeri nedeniyle aile ile iletişimin kurulamaması, yaşanan ekonomik yetersizlikler nedeniyle çocukların çalışmak zorunda olması kapsayıcı eğitim uygulamalarında yaşanan sorunlardır.

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Ülkemizde kapsayıcı eğitim hakkında yapılan araştırmalara bakıldığında kapsayıcı eğitim önündeki engeller kişisel, fiziksel, sosyal, politik boyutta sınıflandırılabilir özelliklere sahiptir. Yapılan bir çok çalışma gösteriyor ki ana dilin farklılığı, okul ve sınıftaki materyal ve alan eksiklikleri, öğretmenlerin eksik olması ya da kapsayıcı eğitim hakkındaki bilgilerinin yetersiz olması, eğitim programının kapsayıcı eğitimin bir gerekliliği olan esnekliğe büyük ölçüde izin vermemesi, çocukların yaşadığı psikososyal durumların çözülmemesi ve süreğen hale gelmesi, ekonomik yetersizlikler, kapsayıcı eğitimin sadece Suriyeli ve özel eğitim gereksinimi olan öğrenciler için varolduğunun sanılması, kültürel farklılıktan kaynaklanan

erken evlilik, çocukların çalışmak zorunda bırakılması, kapsayıcı eğitimin önündeki ortak engellerdir. İncelenen çalışmaların bir çoğunda bu engellerden bahsedilmektedir.

Yapılan çalışmalar kapsayıcı eğitimin kilit noktası olan öğretmenler, idareciler ve rehber öğretmenler ile yapılmıştır. Kapsayıcı eğitimin merkezinde yer alan veliler ile yapılan görüşme sayısı görece azdır, çocuklar ile yapılan görüşme ise neredeyse bulunmamaktadır. Çocuklar ve veliler ile görüşmelerin yapılmaması engellerinin tespitinde sınırlılığa yol açmış, kapsayıcı eğitime dail edilen çocukların bu çalışmalara ve eğitime olan katılımlarının sorgulanmadığını göstermiştir.

Ülkemizde kapsayıcı eğitimin, sadece kaynaştırma ile nitelendirilmesi çalışmaların da bu yönde gelişmesine izin vermiştir. Özel eğitim gereksinimi olan öğrenciler ve Suriyeli göçmenlerin yaşadıkları problemler geniş bir perspektifte incelenebilirken, azınlıkta kalan ve kapsayıcı eğitime dahil edilmesi gereken öğrencilerin yaşadıkları sorunlar sınırlı bir alanda incelenebilmektedir. Küreselleşme ile birlikte yaşanması kaçınılmaz olan bu sosyal dönüşümü etkili bir şekilde sağlayabilmek için kapsayıcı eğitime olan bakış açımızın değiştirilmesi ve çalışmalardaki katılımcıların çeşitlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aksungur, S. (2022). *Okul yöneticilerinin kapsayıcı eğitime ilişkin tutumları, yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri* (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Bayram, B., & Öztürk, M. (2021). Opinions and Practices of Social Studies Teachers on Inclusive Education. Egitim ve Bilim, 46(206).

DEDE, Ş. (1996). Özel eğitim hakkında salamanca bildirisi.

Delors J. (1996). Learning: the treasure within; report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century.

Graham, L. (2019). Inclusive Education for the 21st Century: Theory, policy and practice: Allen & Unwin.

Haug, Peder (2017) Understanding inclusive education: ideals and reality, Scandinavian Journal of Disability Research, 19:3, 206-217, DOI: 10.1080/15017419.2016.1224778

Heijnen Maathuis, Els,2016, Save The Children

İlçin, M. (2022). ÖĞRETİMİN DENETİMİ ARACILIĞIYLA SINIF İÇİ KAPSAYICI EĞİTİM UYGULAMALARININ ETKİLİLİĞİNİ ARTIRMA (Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü)

Keleş, H. (2019). Building bridges through inclusive education system: The case of Syrian refugee children in Hatay/TURKEY (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Kesik, F., & Beycioglu, K. (2022). Turkish education policies and practices: inclusive or exclusionary?. *International Journal of Inclusive Education*, 1-18.

Kutay, V. (2018). Inclusive education in Turkey.

Lindsay, G. 2007. "Educational Psychology and the Effectiveness of Inclusive Education/Mainstreaming." British Journal of Educational Psychology 77: 1–24.

Mapp, S. (2007). International Child Welfare. In Human Rightsand Social Justice in a Global Perspective: An Introduction To International SocialWork. : Oxford UniversityPress. Retrieved 21 May. 2021, Erişim adresi:https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780195313451.001.0001/acprof-9780195313451-chapter-4.UNESCO

MEB (2022c). Millî eğitim istatistikleri: Örgün eğitim 2021-2022. Ekim 2022, https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=460

Sarı, T , Nayir, F , Kahraman, Ü . (2020). A Study on Inclusive Education in Turkey . Journal of Education and Future , (18) , 69-82 . DOI: 10.30786/jef.642954

Sen, A., Environment, A. D. B. O. o., & Development, S. (2000). Social Exclusion: Concept, Application, and Scrutiny: Office of Environment and Social Development, Asian Development Bank.

Taşıtman, A. (2015). Meslek liselerinde toplumsal cinsiyet eşitliği: Ümraniye ve Şişli mesleki ve teknik anadolu liseleri örneği. Eğitim Reformu Girişimi. Ekim 2022, https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_-Meslek-Liselerinde-ToplumsalCinsiyet-Eşitliği.pdf

Terzi, L. (2014). Reframing inclusive education: Educational equality as capability equality. Cambridge Journal of Education, 44(4), 479-493.

Tunca, E., Kesbiç, K., Gencer, E. G, Korlu, Ö. ve Akay S. S. (2022). Eğitim izleme raporu 2022. *Eğitim Reformu Girişimi.* https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2022/

TÜİK (2022). İstatistiklerle çocuk, 2021. Ekim 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633

UNICEF. (2017). Inclusive Education. Including children with disabilities in quality learning: what needs to be done. Malaysia: UNICEF Malaysia.

Ünal, R., & Aladağ, S. (2020). Investigation of problems and solution proposals in the context of inclusive education practices. *Journal of Interdisciplinary Education: Theory and Practice*, *2*(1), 23-42.

Ünay, E. , Erçiçek, B. & Günal, Y. (). OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARI YÖNETİCİLERİNİN KAPSAYICI EĞİTİME YÖNELİK GÖRÜŞLERİ . Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi , (59) , 179-213 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/maeuefd/issue/64363/928268

Yıldırım, E. (2020). Sosyal bilgiler dersinde sığınmacılara yönelik kapsayıcı eğitimin incelenmesi.

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN MATEMATİK ÖĞRETİM KAYGILARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr Öğr. Üyesi Züleyha YILDIRIM YAKAR, Dr. Emine TAYAN [2], Dr. Elif ÇELİK[3]

[1] Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-6420-2205

[2] Milli Eğitim Bakanlığı, ORCID ID: 0000-0002-4981-6110

[3] Milli Eğitim Bakanlığı, ORCID ID: 0000-0001-5007-6415

ÖZET

Öğretmenlerin etkili bir matematik öğretimindeki rolü göz önüne alındığında, matematik öğretimine yönelik kaygı gibi özelliklerinin tespitinin önemli bir konu olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle araştırmada sınıf öğretmenlerinin matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeyleri ve ayrıca kaygı düzeylerinin cinsiyet, yaş, mesleki kıdem yılı, eğitim durumu ve görev yerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Araştırma, 2022 yılında Erzurum il merkezinde düzenlenmiş olan ve sınıf öğretmenlerinin matematik öğretim becerilerinin geliştirilmesini konu edinen hizmet içi eğitime katılan 118 sınıf öğretmeni üzerinde gerçekleştirilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeylerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmada, sınıf öğretmenlerinin matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeylerini tespit etmek için "Matematik Öğretmeye Yönelik Kaygı Ölçeği (MÖYKÖ)" kullanılmıştır. 5'li likert türünde hazırlanan MÖYKÖ 23 maddeden ve 4 faktörden oluşmaktadır. Ölçek genelinde Cronbach Alpha katsayısının .90 olduğu belirlenmiştir. MÖYKÖ, sınıf öğretmenlerine Google form aracılığıyla uygulanmıştır. Öğretmenler kendileri ile whatshapp grupları üzerinden paylaşılan anket linkini gönüllülük esasına göre yanıtlamışlardır. Araştırmanın sonucunda sınıf öğretmenlerinin matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca matematik öğretim kaygısının ilişkili olduğu düşünülen değişkenlerle ilgili yapılan analizler sonucunda ise sadece yaş değişkeninin matematik öğretim kaygısında farklılaşmaya neden olduğu görülmüştür. Bu araştırmaya göre özellikle yaşı genç olan öğretmenlerin matematik öğretme kaygısının daha fazla olmasından hareketle göreve yeni başlayan sınıf öğretmenleri üzerinde hizmet içi eğitim gibi çalışmaların yoğunlaştırılması gerektiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Matematik, öğretim kaygısı, sınıf öğretmenleri

1.GİRİŞ

Matematik doğası gereği soyut bir alandır. Hem öğretmenler hem de öğrenciler matematiğin soyut olmasından ötürü matematiğe yönelik olumsuz tutum geliştirebilmekte (Ma ve Xu, 2004; Tankersley, 1993) ve matematik öğretimi ve öğrenimini zor olarak algılayabilmektedirler (Delice, Ertekin, Aydın ve Dilmaç, 2009). Matematiğe karşı oluşan bu algı beraberinde matematik kaygısını artırabilmektedir.

Karagüven (1999) kaygıyı hoş olmayan, bireyi olumsuz yönde etkileyen, rahatsız edici bir durum olarak ifade etmektedir. Mevcut çalışmanın konusunu oluşturan matematik kaygısı ise ilk defa Dregen ve Aiken (1957) tarafından, bireyin matematiğe karşı oluşturduğu duygusal tepki olarak tanımlanmıştır (Gökbulut ve Akdağ, 2016). Richardson ve Woolfolk (1980) matematik kaygısının, kişilerin matematiksel becerilerinin değerlendirildiği sayısal sınavlarda, karşılaşılan her tür matematiksel içerik ve matematiksel işlemlere karşı gösterilen bir tepki olarak kavramlaştırılmasının daha anlamlı olduğunu savunmuşlardır. Öğretme kaygısı ise Gardner ve Leak (1994) tarafından sınıf içi etkinliklerin hazırlığı ve uygulanmasını kapsayan öğretme sürecinde yaşanan kaygı olarak tanımlanmakta ve bununla birlikte öğretme kaygısının pek çok eğitimci tarafından içinden çıkılması zor bir durum olarak görüldüğü belirtilmektedir (Aktaran: Peker, 2006:77).

Yapılan çalışmalara bakıldığında öğretmenlerin matematik öğretmeye yönelik kaygıları, üzerinde önemle durulan duyuşsal faktörlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Liretaürdeki ilgili çalışmalar (Lazerus, 1974, Peker ve Mirasyedioğlu, 2003; Üldaş, 2005) öğretmenlerin matematik kaygısı gibi matematiğe yönelik duygu ve düşüncelerinin öğrenciler üzerinde olumsuz yansımaları olduğunu göstermektedir. Dursun ve Peker (2003)'in çalışmasında öğretmenden kaynaklanan nedenlerin öğrencilerin matematik dersinde yaşadığı güçlükleri de beraberinde getirdiği ortaya çıkmıştır. Yıldırım ve Gürbüz (2017)'e göre öğretmenler matematiğe karşı kaygılarını öğrencilerine aktarırlar. Uusimaki ve Nason (2004) tarafından yapılan araştırma sonucu da sınıf öğretmeni adaylarının sahip olduğu kaygının ilkokulda kendi öğretmenleriyle yaşadıkları olumsuz tecrübelerden kaynaklandığını göstermiştir.

Öğretmenlerin etkili bir matematik öğretiminde rolü göz önüne alındığında, matematik öğretimine yönelik kaygı gibi özelliklerinin tespitinin önemli bir konu olduğu düşünülmektedir. Bu noktada özellikle sınıf öğretmenleri matematik eğitiminin temeli kabul edilen ilkokul matematiğini öğrenciye kavrattığı için ayrıca önemli bir konumdadır (Kaçar ve Sarıçam, 2015). Matematik öğretim kaygısı olan öğretmenler yenilikçi, araştırmacı, bilgiyi üreten ve kullanan insanlar yetiştirmediği gibi, öğrencilerde matematik öğretimi ile ilgili olumsuz düşünce ve davranışlar geliştirebilir (Yıldırım ve Gürbüz, 2017). Sınıf öğretmenlerinin yeterli bilgiye sahip olması, kendini öğretimde yeterli hissetmesi, tutumları ve öğrencilerin bilişsel gelişimlerine verdiği önem matematik öğretim kalitesini de doğrudan etkilemektedir (Karakaş, Türker ve Turanlı, 2008; Peker, 2006; Yenilmez ve Duman, 2008; Yıldırım, 2013).

Literatürde matematik kaygısını inceleyen çalışmalar genelde öğretmen adaylarına yönelik yapılmış olup (Hoşşirin Elmas, 2010; Kaçar ve Sarıçam, 2015; Şentürk, 2010; Tarim, Özsezer ve Canbazoğlu, 2017; Taşdemir, 2015; Woodard, 2004) sınıf öğretmenlerinin matematik kaygısını inceleyen çalışmaların daha az olduğu görülmüştür (Deringöl, 2020; Gökbulut ve Akdağ, 2016; Üldaş 2005; Yavuz ve Özkaya, 2021; Yıldırım ve Gürbüz, 2017). Ayrıca bu çalışmalardan bazılarında öğretmenlerin kaygılarının bazı değişkenlere göre farklılaştığı gözlenmiştir (Peker ve Halat, 2008). Sınıf öğretmenlerinin matematik kaygılarını incelemek amacıyla yürütülen çalışmalara bakıldığında değinilen değişkenler cinsiyet (Deringöl, 2020; Doğan, 2018; Üldaş 2005; Yavuz ve Özkaya, 2021), yaş (Doğan, 2018), okutulan sınıf düzeyi (Deringöl, 2020; Yıldırım ve Gürbüz, 2017), öğretmenin kıdem yılı (Deringöl, 2020; Doğan, 2018), öğretim stilleri (Sarı ve Aksoy, 2016; Üldaş 2005; Yavuz

ve Özkaya, 2021), öğrenme stilleri (Üldaş 2005), yüksek lisans yapmak (Yıldırım ve Gürbüz, 2017), mezun olunan bölüm (Doğan, 2018; Yıldırım ve Gürbüz, 2017), meslek memnuniyeti (Yıldırım ve Gürbüz, 2017), sınıf mevcudu (Yıldırım ve Gürbüz, 2017), mesleki yayın takibi (Yıldırım ve Gürbüz, 2017), çevresel kaynak kaynaklı (Yavuz ve Özkaya, 2021), matematiğin doğası kaynaklı (Yavuz ve Özkaya, 2021) ve matematiksel iletişim (Yavuz ve Özkaya, 2021) şeklinde ele alınmıştır. Bu doğrultuda mevcut çalışmanın amacı sınıf öğretmenlerinin matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeylerini tespit etmek ve ayrıca kaygı düzeylerinin cinsiyet, yaş, mesleki kıdem yılı, eğitim durumu ve görev yerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

1) Sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine yönelik kaygıları ne düzeydedir?
2) Sınıf öğretmenlerinin matematik öğretim kaygı düzeyleri cinsiyet, yaş, eğitim durumu, kıdem yılı değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2.YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Sınıf öğretmenlerinin matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeylerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmada ayrıca kaygı düzeylerinin cinsiyet gibi bazı değişkenlerle ilişkisi de araştırıldığından betimsel ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

2.2.Araştırmanın Katılımcıları

Bu araştırma, 2022 yılında Erzurum il merkezinde düzenlenmiş olan ve sınıf öğretmenlerinin matematik öğretim becerilerinin geliştirilmesini konu edinen hizmetiçi eğitime katılan sınıf öğretmenleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin farklı illerinde MEB'e bağlı okullarda görev yapan sınıf öğretmenlerinin katıldığı bu kursta 118 sınıf öğretmeni matematik öğretmeye yönelik kaygı ölçeğini doldurmayı kabul etmiştir. Aşağıda Tablo 1'de araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin cinsiyet, yaş, mesleki kıdem yılı, eğitim durumu ve görev yapılan yerleşim birimi bilgileri listelenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Değişkenler		F	%
Cinsiyet	Kadın	50	57,6
	Erkek	68	42,4
Yaş	<30	19	16,1
	30-34	24	20,3
	35-39	33	28,0
	40-44	16	13,6
	45-49	13	11,0
	>=50	13	11,0

Mesleki Kıdem	1-5 yıl	17	14,4
	6-10 yıl	18	15,3
	11-15 yıl	21	17,8
	16-20	30	25,4
	21-25	15	12,7
	>25	16	13,6
Eğitim durumu	Lisans	90	76,3
	Yüksek lisans	28	23,7
Görev yapılan yerleşim birimi	İl merkezi	53	44,9
	İlçe merkezi	33	28,0
	Köy,belde	32	27,1

2.3.Veri Toplama Aracı

Çalışmada, sınıf öğretmenlerinin matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeylerini tespit etmek için Peker (2006) tarafından geliştirilen "Matematik Öğretmeye Yönelik Kaygı Ölçeği (MÖYKÖ) kullanılmıştır.5'li likert türünde hazırlanan MÖYKÖ 23 maddeden ve 4 faktörden oluşmaktadır. Ölçek genelinde Cronbach Alpha katsayısının .90 olduğu belirlenmiştir. Dört faktör için hesaplanan Cronbach Alpha katsayısının; "alan eğitimi bilgisinden kaynaklanan kaygı" faktörü için .91, "matematiği öğretmeye yönelik tutumdan kaynaklanan kaygı" faktörü için .61, "özgüvenden kaynaklanan kaygı" faktörü için .71 ve "alan bilgisinden kaynaklanan kaygı" faktörü için .83'dür.

2.4.Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri 2022 yılının Eylül- Ekim aylarında Erzurum ilinde düzenlenen bir hizmetiçi eğitim kursunda toplanmıştır. MÖYKÖ, sınıf öğretmenlerine Google form aracılığıyla uygulanmıştır. Araştırmanın amacı sınıf öğretmenlerine açıklanarak kendileri ile whatshapp grupları üzerinden paylaşılan anket linkini gönüllülük esasına göre yanıtlamaları istenmiştir. Öğretmenlerin anket maddelerini rahatlıkla yanıtlamaları için ad-soyad bilgisi istenmemiştir.

Anket verilerinin analizinde SPSS 20 paket programı kullanılarak frekans, yüzde dağılımı, aritmetik ortalama gibi betimsel istatistikler hesaplanmıştır. Ayrıca verilerin normal dağılıma sahip olması durumunda parametrik testlerden bağlantısız gruplar için t-testi ve tek yönlü varyans analizi normal dağılım olmayan durumlarda ise Kruskal Wallis H testi yapılmıştır

3. BULGULAR

Sınıf öğretmenlerinin matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeylerine (MÖYKD) ilişkin elde edilen betimsel istatistikler aşağıda Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Sınıf öğretmenlerinin MÖYKD'ne ait betimsel istatistikler

	N	X	ss	Min	Max	Çarpıklık Değeri	Basıklık Değeri
MÖYKD	118	1,63	0,45	1,00	3,35	,0810	1,05

Tablo 2 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin matematik öğretmeye ilişkin kaygı düzeylerinin X=1,63 ile çok düşük düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Çarpıklık ve basıklık değerleri -1 ile +1 arasında olduğundan verilerin normal dağılım gösterdiği söylenebilir. Sınıf öğretmenlerinin matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeylerinin (MÖYKD) cinsiyete, yaşa, eğitim durumuna, görev yapılan yerleşim birimine ve kıdem yılı değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ait bulgular aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet değişkenine göre sınıf öğretmenlerinin MÖYKD bağımsız gruplar t-testi sonuçları

Cinsiyet	N	X	Ss	T	P
Kadın	50	1,67	0,48	0,,824	0,411
erkek	68	1,60	0,43		

Tablo 3'de görüldüğü gibi cinsiyet değişkenine göre matematik öğretme kaygı düzeyi kadınlarda X=99,46, erkeklerde X=101,05'dir. Bununla birlikte yapılan t-testi sonucunda (t=-,824; p>0,05) cinsiyet değişkenine göre sınıf öğretmenlerinin matematiği öğretme kaygı düzeylerinin farklılaşmadığı görülmüştür.

Tablo 4. Eğitim durumu değişkenine göre sınıf öğretmenlerinin MÖYKD Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Eğitim durumu	N	X	Ss	T	P
Lisans	90	1,62	0,43	-0,533	0,595
Yüksek lisans	28	1,67	0,50		

Tablo 4 incelendiğinde lisans (X=1,62) ve yükseklisans (X=1,67) eğitim alma durumunun sınıf öğretmenlerinin MÖYKD'nde anlamlı farklılık oluşturmadığı (t=-0,533; p>0,05) anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Yaş değişkenine göre sınıf öğretmenlerinin MÖYKD Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Gruplar	N	X	Sıra Toplamı	KWH	P	Farkın Kaynağı
<30	19	1,95	83,66	12,48	0,029	<30 ile 30-34 arasında
30-34	24	1,51	51,62			
35-39	33	1,57	51,95			<30 ile 35-39 arasında
40-44	16	1,63	61,00			
45-49	13	1,60	58,42			
>=50	13	1,57	57,12			

Levene testine göre veriler homojen çıkmadığı için MÖKD yaş değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı non parametrik testlerden Kruskal Wallis H testi ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir. Buna göre öğretmenlerin MÖYKD'leri yaş değişkenine göre <30 ile 30-34 arasında ve yine <30 ile 35-39 arasında <30 aleyhine anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Buna göre yaşı 30 dan küçük olan öğretmenlerin kaygı düzeyleri daha yüksektir.

Tablo 6. Kıdem değişkenine göre sınıf öğretmenlerinin MÖYKD Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Gruplar	N	X	KWH	P
1-5 yıl	17	1,91		
6-10 yıl	18	1,55		
11-15 yıl	21	1,64	10,14	0,071
16-20	30	1,54		
21-25	15	1,59		
>25	16	1,62		

Tablo 6'da öğretmenlerin kaygı düzeylerinin mesleki kıdem yılı değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Kruskal Wallis H testi sonuçları bulunmaktadır. Elde edilen veriler kıdem yılı değişkeninin sınıf öğretmenlerinin kaygı düzeylerinde farklılık oluşturmadığını göstermektedir.

Tablo 7. Görev yapılan yer değişkenine göre sınıf öğretmenlerinin MÖYKD Anova Testi sonuçları

Gruplar	N	X	Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	F	P
İl merkezi	53	1,59	Gruplararası	0,320		
İlçe merkezi	53	1,61	Grup içi	23,585	0,781	0,460
Köy-belde	32	1,72	Toplam	23,905		

Tablo 7' de sınıf öğretmenlerinin matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeylerinin görev yapılan yerleşim birimine göre farklılaşma durumunu tespit etmek amacıyla yapılan Anova testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre görev yapılan yerleşim birimine göre öğretmenlerin kaygı düzeyleri farklılaşmamaktadır ($p>0.05$)

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeyleri incelenmiştir. Araştırmanın katılımcılarının ölçeğe verdikleri cevaplar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin matematik öğretme kaygı düzeylerinin çok düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmaya paralel olarak Yıldırım (2013) de araştırmasında matematik kaygı düzeylerinin "az endişe duyarım" seviyesinde olduğunu tespit etmiştir.

Yapılan araştırmada elde edilen bulgular incelendiğinde cinsiyet değişkenine göre sınıf öğretmenlerinin matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeylerinin farklılaşmadığı görülmüştür. Bu sonuca paralel olarak Kaçar ve Sarıçam (2015) tarafından yapılan çalışma da matematik kaygı düzeylerinin farklılaşmadığını gözlemlediklerini göstermektedir. Benzer şekilde Üldaş (2005) öğretmenlerin matematik öğretme kaygıları ve cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olmadığını belirtmiştir. Hoşşirin Elmas (2010) yaptığı araştırmada sınıf öğretmeni adaylarının matematik öğretme kaygılarının genel olarak ortalamanın altında olduğunu belirtmiştir. Fakat mevcut araştırma bulgularından farklı olarak matematik öğretme kaygı

düzeylerinin cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılık gösterdiği, bayanların erkeklere göre daha kaygılı oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Mevcut araştırmaya göre lisans ve yüksek lisans eğitimi alma durumunun sınıf öğretmenlerinin matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır. Elde edilen bulgulardan farklı olarak Yıldırım ve Gürbüz (2017) "Sınıf öğretmenlerinin matematik kaygılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi" adlı araştırmalarında yüksek lisans ve mesleki yayın takibi değişkenlerinin öğretmenlerin matematik kaygıları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın sonuçlarına göre kıdem yılı değişkeni matematik öğretme kaygı düzeylerinde bir farklılık oluşturmamıştır. Bu sonuçlardan farklı olarak Yavuz ve Özkaya (2021) sınıf öğretmenlerinin kıdemleri ile matematik kaygı puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Yapılan araştırmada yaş değişkeni ile matematik öğretme kaygı düzeyleri arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu ve yaşı otuzdan küçük olan öğretmenlerin matematik öğretme kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumdan farklı olarak Üldaş (2005) öğretmen adaylarının matematik kaygı puanları ile yaş değişkeni arasında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde bir ilişki olmadığını belirtmiştir.

Sonuç olarak bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeylerinin düşük ve sadece yaş değişkeni ile anlamlı bir ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Otuz yaşından daha küçük olan öğretmenlerin matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Matematik öğretim kaygısının, öğretmenlerin etkili bir matematik öğretimi sağlamalarının önündeki engellerden biri olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle matematik öğretim kaygısının azaltılması için bu konuda hizmet içi eğitim gibi çalışmaların artırılması önerilmektedir. Bu araştırmaya göre özellikle yaşı genç olan öğretmenlerin matematik öğretme kaygısının fazla olmasından hareketle göreve yeni başlayan sınıf öğretmenleri üzerinde çalışmaların yoğunlaştırılması gerektiği söylenebilir. Ayrıca bu çalışmada sadece nicel veri toplama aracı kullanıldığından ileride yürütülecek çalışmalarda nitel veri toplama yöntemleri kullanılarak nedenleriyle birlikte durumun daha açık ortaya konması sağlanabilir. Bu anlamda bu çalışmanın sınırlılığı olarak öğretmenlerle görüşmeler yapılarak kaygılarının nedenlerinin incelenmemesi söylenebilir. Buradan yola çıkarak sınıf öğretmenlerinin matematik öğretmeye yönelik kaygılarının çeşitli değişkenler açısından incelendiği veya söz konusu kaygılarını azaltma hususunda yapılabilecek önlemlerin araştırıldığı nitel çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

Delice, A., Ertekin, E., Aydın, E., ve Dilmaç, B. (2009). Öğretmen adaylarının matematik kaygısı ile bilgibilimsel inançları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6*(1), 361-375.

Deringöl, Y. (2020). Methods and techniques that classroom teachers use in mathematics lesson. *Inonu University Journal of the Faculty of Education, 21*(1), 01-12.

Doğan, H. (2018). *Sınıf öğretmenlerinin matematik kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Dursun, Ş. ve Peker, M. (2003). İlköğretim altıncı sınıf öğrencilerinin matematik dersinde karşılaştıkları sorunlar. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27*(1), 135-142.

Gökbulut, Y., ve Akdağ, M. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının üstbilişsel farkındalık ve matematik kaygı düzeyleri arasındaki ilişkisi. *Turkısh Studies Dergisi, 11*(9), 461-474.

Hoşşirin Elmas, S. (2010). *Sınıf öğretmeni adaylarının matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeyleri ve bu kaygıya neden olan faktörler*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Kaçar, M. ve Sarıçam, H. (2015). Sınıf öğretmen adaylarının üstbiliş farkındalıkları ile matematik kaygı düzeyleri üzerine bir çalışma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5*(2), 137-152.

Karagüven, H. Ü. (1999). Açık kaygı ölçeğinin geçerlik ve güvenirliği ile ilgili bir çalışma. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 11*, 203-218.

Karakaş Türker, N. ve Turanlı, N. (2008). Matematik eğitimi derslerine yönelik tutum ölçeği geliştirilmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28*(3), 17-29.

Ma, X., ve Xu, J. (2004). The causal ordering of mathematics anxiety and mathematics achievement: a longitudinal panel analysis. *Journal of Adolescence, 27* (2), 165- 179.

Peker, M. (2006). Matematik öğretimine yönelik kaygı ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi, 5*(9), 73-92

Peker, M. ve Halat, E. (2008). The pre-service elementary school teachers'mathematics teaching anxiety and gender. *The European Conference on Educational Research*, 10-12 September, Goteborg, Sweden

Peker, M. ve Mirasyedioğlu Ş. (2003). Lise 2. sınıf öğrencilerinin matematikdersine yönelik tutumları ve başarıları arasındaki ilişki. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2*(1), 157-166.

Richardson, F. C., Woolfolk, R. L. (1980). *Test Anxiety: Theory, Research, And Application*. Mathematics Anxiety. In I. G. Sarason (Ed.), Hillsdale, NJ: Erlbaum, 271-288.

Sarı, M. H. ve Aksoy, N. C., (2016). Sınıf öğretmenlerinin matematik kaygısı ile öğrenme stillerinin tercihleri arasındaki ilişki. *Turkısh Studies, 11*(3), 1953-1968.

Şentürk, B. (2010). *İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin genel başarıları, matematik başarıları, matematik dersine yönelik tutumları ve matematik kaygıları arasındaki ilişki*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Tankersley, K. (1993). Teaching math their way. *Educational Leadership, 50*, 12-13.

Tarim, K., Özsezer, M. S., ve Canbazoğlu, H. B. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının matematik ve matematik öğretimine ilişkin algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*(3), 1032-1052.

Taşdemir, C. (2015). Ortaokul öğrencilerinin matematik kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 5*(1), 1-12.

Uusimaki, L., ve Nason, R. (2004). Causes underlying pre-service teachers' negative beliefs and anxieties about mathematics. *In Proceedings of the 28th Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education*, Vol. 4, 369-376.

Üldaş, İ. (2005). Öğretmen *ve öğretmen adaylarına yönelik matematik kaygı ölçeği (mköö)'nin geliştirilmesi ve matematik kaygısına ilişkin bir değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Woodard, T. (2004). The effects of math anxiety on post-secondary developmental students as related to achivement, Gender and Age. *Inquiry, 9*(1), 1-5.

Yavuz, S., & Özkaya, A.(2021). Sınıf öğretmenlerinin ve öğrencilerinin matematik kaygı puanları arasındaki ilişkinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education, 10*(1), 392-416

Yenilmez, K. ve Duman, A., (2008). İlköğretimde matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin öğrenci görüşleri. *Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*, 251-268.

Yıldırım, K. ve Gürbüz, R. (2017). Öğretmenlere yönelik matematik kaygı ölçeği geliştirme çalışması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama. 13*(3), 392-410.

Yıldırım, K. (2013). *Sınıf öğretmenlerinin matematik kaygı düzeylerinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Adıyaman.

ÖĞRETMENLERİN EĞİTİM PROGRAMI LİDERLİK YETERLİLİKLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Hidayet Savaş TUNCAL [1], Prof. Dr. Oktay AKBAŞ[2]

ÖZET

Öğretmen ve eğitimcilerin sosyal sorumluluk duygusu ile problem çözme sürecinde meşgul olmaları istenen bir durumdur. Sınıf içinde ve dışında öğrenme fırsatları oluşturma, bakım ve ilgi için yollar geliştirme, imkânları artırma için paydaşları harekete geçirme program liderinin görevleri olarak görülmektedir. Öğretmenin, mesleğini etkili ve verimli olarak yerine getirebilmesi için alanına ilişkin yeterliklere sahip olması gerekmektedir. Bu araştırmada öğretmenlerin eğitim programı liderlik yeterliklerinin belirlenerek, farklı değişkenler ile yorumlanması amaçlanmıştır. Araştırmada örneklem seçiminde seçkisiz-olasılıklı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırma 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Kayseri ve Şanlıurfa ilinde belirlenen ilkokul ve ortaokulda görev yapan 300 öğretmen ile yapılmıştır. Örneklem üzerinde bu araştırma için geliştirilen eğitim programı liderliği yeterlik ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin alt boyutları, anlam için tasarlama yeterlilikleri, sosyal sorumluluk yeterlilikleri, dijital çağın sunduğu fırsatı kullanma yeterlilikleri, eğitim programı liderliği yeterlilikleri ve değişime ve yeniliklere açık olma yeterlikleri olarak isimlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, öğretmenlerin eğitim programı liderlik yeterliliklerinin cinsiyete göre anlamlı farklılıklar göstermediğini ortaya koymuştur. Öğretmenlerin eğitim programı liderliği yeterlikleri ile dijital çağın sunduğu fırsatları kullanma yeterlikleri diğer yeterliklere göre daha yüksek çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim programı liderliği, currere yöntemi, sosyal sorumluluk, çağın sunduğu fırsatlar, tasarıma dayalı anlamlandırma.

EXAMINATION OF TEACHERS' CURRICULUM LEADERSHIP COMPETENCIES ACCORDING TO SOME VARIABLES

ABSTRACT

It is desirable for teachers and educators to engage in the problem-solving process with a sense of social responsibility. Creating learning opportunities in and out of the classroom, developing ways for care and attention, and mobilizing stakeholders to increase opportunities are seen as the tasks of the program leader. For teachers to fulfill his/her profession effectively

[1] Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü.
E-Mail: 224403605@kku.edu.tr ORCID-ID: 0000-0003-1399-8503
[2] Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü.
E-Mail: oktayakbas@hotmail.com ORCID-ID: 0000-0001-7252-0660

and efficiently, he/she must have the competencies in his/her field. In this study, it was aimed to determine the leadership competencies of the teachers' education program and to interpret them with different variables. Random-probability sampling method was used in the selection of the sample in the study. In this direction, the research was conducted with 300 teachers working in primary and secondary schools in Kayseri and Şanlıurfa in the 2022-2023 academic year. The curriculum leadership competency scale developed for this research was used on the sample. The sub-dimensions of the scale are named as competencies of designing for meaning, competencies of social responsibility, competencies of using the opportunity offered by the digital age, competencies of the leadership of educational programs, and competences of being open to change and innovations. The findings revealed that teachers' curriculum leadership competencies do not show significant differences according to gender. Teachers' curriculum leadership competencies and their ability to use the opportunities offered by the digital age were higher than other competencies.

Anahtar Kelimeler: Curriculum leadership, currere method, social responsibility, opportunities offered by the age, design-based interpretation.

1. GİRİŞ

Öğretmenin mesleğini etkili ve verimli olarak yerine getirebilmesi için alanına ilişkin yeterliklere sahip olması gerekmektedir. Bu yeterlikler MEB tarafından yapılan çalışmada Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri olarak ifade edilmiştir. Genel yeterlikler, "mesleki bilgi" başlığı altında, alan, alan eğitimi ve mevzuat bilgisi, "mesleki beceri" başlığı altında, eğitim öğretimi planlama, öğrenme ortamları oluşturma, öğretme ve öğrenme sürecini yönetme, ölçme ve değerlendirme, "tutum ve değerler" başlığı altında da, milli, manevi ve evrensel değerler, öğrenciye yaklaşım, iletişim ve iş birliği, kişisel ve mesleki gelişim alt başlıkları belirlenmiştir (MEB, 2020). Öğretmenlik meslek yeterliklerine ek olarak farklı çalışmalarda öğretmen yeterlikleri çalışılmaya devam etmektedir. Bu çalışmada öğretmen yeterlikleri eğitim programı liderliği kavramı bağlamında tartışılmıştır. Eğitim programı liderliği yeterliklerinde ise öğretmenin mesleki bilgi-becerileri ve tutum değerlere ek olarak; öğretim programlarının anahtar yetkinlikleri, kök değerleri ve kazanımları hakkında derin bir anlayış geliştirmesi, kendi öğrencilerine olduğu kadar okuldaki tüm öğrencilere yayması beklenmektedir (Akbaş, Keskin, Duman, 2021). Bir öğretmenin hem gelen sorulara yanıt verme hem de bilgiyi aktarma görevi bulunmaktadır. Lider olarak öğretmen, sürekli güncellenen eğitim anlayışına uyum göstererek kendini ve bulunduğu çevreyi geliştirir. Bu yüzden etkin bir okulda eğitim programı liderliği kavramı karşımıza çıkmaktadır. Öğretmenlerin eğitim programı liderlik yeterliklerinin artırılması sınıf içi ve sınıf dışındaki etki gücünü artırabilir. Eğitim programı lideri, aksayan durumlarda çözümler üreterek süreci sağlıklı işletebilir. Bu düşünme şekli, işe dönük, uygulamayı öne çıkaran ve toplumun karşılaştığı sorunlara yönelik çözümler üreten bir bakış açısıdır. Aynı zamanda liderlik sadece öğrenme merkezi olarak öğrencilerini değil, çevreyle sosyal etkileşimi de içermektedir. Bu etkileşim iş birliği yapma, bireyin ilgisini çeken ve karşılaştığı problemi çözen bir yaklaşımı da içermektedir. Öğretmenin eğitim programı liderlik

özelliklere sahip olması bu özellikleri kullanabilmesi süreçte ortaya çıkan sorunların çözümü açısından önemli önemli ve faydalı gözükmektedir.

Eren (2008)' e göre lider, bir insan grubunu belli amaçları gerçekleştirmek için hareket geçiren yetenek ve bilgi birleşiminin var olduğu kişidir. Eğitim-öğretim süreci açısından somutlaştıracak olursak lider okulun amaçlarına ulaşabilmesi için bireyleri etkileyerek süreci yönlendiren ve etkileyen kişidir. Liderlik kavramı üzerinde çok fazla konuşulan ve araştırma yapılan bir tanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle okulun ve eğitim programlarının gelişimi ve etkisinin artırılması açısından liderlik alanda güncel olarak yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Winston ve Patterson (2006)'a göre lider, farklı becerileri ve yeterlilikleri olan izleyenleri seçen, eğiten ve etkileyen izleyenlerin ruhsal, duygusal ve fiziksel enerjilerini örgütsel amaçların gerçekleştirilmesi yönünde kullanmalarını sağlayan kişidir. Eğitim-öğretim süreci açısından lider, okulun amaçlarına ulaşabilmesi için bireyleri etkileyerek süreci yönlendiren kişidir. Bir okulun liderlik kapasitesini liderlik rolünü üstlenen tüm çalışanların etkilediği bilinmektedir. Liderlik kapasitesinin artırılmasının okul gelişimi için önemli olduğu belirtilmektedir. Harris ve Lambert (2003)'e göre okulun öğretim kapasitesinin geliştirilmesi, sürecin sağlıklı ilerlemesi için "kahraman lider" kavramından uzaklaşılarak katılımcı ve dağıtımcı bir liderlik anlayışına geçilmesi gerekmektedir. Okullar tek bir kişinin liderlik yapamayacağı kadar karmaşık kurumlar haline gelmiştir (Akt: Kılınç ve Özdemir, 2018). Bu nedenle liderlik kavramına yeni bir bakış açısı geliştirilmesi ve bu bakış açısıyla sürecin işletilmesi gerekmektedir. Okulların liderlik kapasitesinin anlaşılmasının, okulun öğrenci başarısının ortaya konması bakımından oldukça önemli olduğu belirtilmektedir. Lambert (1998)'a göre liderlik kapasitesinin yüksek olduğu okullarda, geniş tabanlı ve etkin katılımın, yüksek düzeyde güvenin, okul üyeleri tarafından oluşturulan değerlerin ve öğrenci başarısını artıran uygulamaların yoğun olduğu bilinmektedir. Bu nedenle okuldaki öğrenme ve öğretmenin geliştirilmesinin, okulun paydaşlarından olan öğretmenlerin liderlik kapasitesi ile ilişkilendirilmesi mümkündür**.** (Akt: Kılınç ve Özdemir, 2018).

Bir toplumun geleceği, değerlerini benimsemiş ve bu değerleri sahip olduğu yetkinliklerle birleştiren insanlarına bağlıdır. Bundan dolayı eğitim sistemimiz her bir üyesine uygun ahlaki kararlar alma ve bunları davranışlarında sergileme yeterliliğini kazandırmak amacıyla hareket eder. Eğitim sistemi sadece akademik açıdan başarılı, belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları kazandıran bir yapı değildir. Temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek asli görevdir. Eğitim programları yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve davranışlarını etkileyebilmelidir (MEB, 2018). Eğitim sistemi değerleri kazandırma amacı çerçevesindeki işlevini, öğretim programlarını da kapsayan eğitim programıyla yerine getirir. Eğitim programı, bir gelişim süreciyle etkin hale getirilen ve öğrenciler için başarılı öğrenme yaşantılarıyla sonuçlanan, arzu edilen birtakım amaç ve değerler bütününü temsil eder (Wiles, 2016). Eğitim programı eğitilenlerin ya da öğrenenlerin davranış standartlarından, öğrenme ve öğretme etkinliklerine kadar çalışmalara kılavuzluk eden bir araçtır (Varış, 1998). Öğretim programları, öğrenme öğretme ortamları, eğitim araç gereçleri, ders dışı etkinlikler, mevzuat gibi eğitim sisteminin tüm unsurları göz önünde bulundurularak oluşturulur. Günümüzde geçerli olan öğretim programları güncellenen ihtiyaçlara göre birtakım yetkinliklerle de donatılmıştır.

Anadilde iletişim, yabancı dillerde iletişim, matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler, dijital yetkinlik, öğrenmeyi öğrenme, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, inisiyatif alma ve girişimcilik, kültürel farkındalık ve ifade çağın gereksinimlerini karşılamak amacıyla programlarda yer alan önemli yetkinliklerdir. Milli eğitim temel politikalarının uygulamaya dönüştürülmesi eğitim programları sayesinde sağlanmaktadır.

Shulman (1987)'a göre öğretmenlik mesleği bilgi tabanı adını verdiği yedi önemli kategoriden birini program bilgisi olarak adlandırmış ve bu kategoriyi öğretmenin kendi konu alanına uygun materyalleri seçebilmesi ve sınıfa uyarlayabilmesi olarak tanımlamıştır. Her program bir tasarı olarak başlar. Ancak öğretmen gerçek bir sınıfta, gerçek öğrencilerle bu planı uygulamaya başladığı zaman gerçekliğe dönüşür (Akt: Keskin ve Korkmaz, 2021). Öğretmen, bir taraftan programı yönetirken bir taraftan da programı doğru aktarabilmelidir. Ayrıca katılımı ve öğrenmeyi sağlamalı, öğretim yöntemini öğrenci ihtiyaçları ve değişen sınıf dinamiklerine göre uyarlayabilmelidir (UNESCO, 2017). Teoride çok doğru ve gerekli olan bu yaklaşım pratikte hedefe ulaşamayabilir. Hedefe ulaşmak için programın uygulayıcıları olan öğretmenlerin program yeterlikleri, program farkındalıkları, program bilgisi, programları tekrar yapılandırması ve program bilinci gibi öz yeterlikleri ön plana çıkmaktadır (Özdemir, 2019). Eğitim programının uygulama aşamasında öğretmenler planlanan öğretim programını, uygulanan eğitim programına uyarlarken tamamlayıcı desteklere ihtiyaç duymaktadırlar. İhtiyaç duyulan konulara örnek olarak ölçme ve değerlendirme, öğretim yöntem ve tekniklerinin güncel olması, iletişim becerilerinin iyi olması ve doğru ve zamanında verilen dönütler gibi etkinlikler sayılabilir. Burada karşımıza eğitim programı liderliği kavramı çıkmaktadır.

Henderson (2010)'a göre eğitim programı liderliği, kendi anlamlandırma yolculuğundan yola çıkarak akademik bilgi ile kendi yaşam öyküsü arasındaki bağı fark ederek program okuryazarı olmayı ve öğrenme-öğretme sürecini engelleyen sınıf içi ve sınıf dışı problemlere çözüm aramayı kapsamaktadır. Program liderlerinin, yansıtıcı keşifler yapmaları, cinsiyet, sınıf, diğer kişisel ve toplumsal durumlarla ilgili sürekli araştırmayı ve keşfetmeyi sürdürmeleri önemli bir boyuttur. Yapısal yenilik ise program liderlerinin, sorunları tanımlamaları, çözümler üzerinde düşünmeleri, yeni bir anlayış geliştirmeleri üzerine yoğunlaşır. Cesaret verme, destekleme, toplumsal farkındalıkları artırma, öğretim yöntemleri üzerinde düşünme, program tasarımlarını, planlamalarını, değerlendirmelerini gözden geçirme ve okul kültürü oluşturma adına yapılan çabaları yansıtır. Eğitim programı lideri, program hakkında derin bir anlayış geliştirmiş, uygulamaya aktarmış ve öğretim sürecine etki eden sorunlara duyarlı kişiler demektir (Akbaş, Duman ve Keskin, 2021). Yeterlilik, bir işi yapma gücünü sağlayan özel bilgi, ehliyet, (TDK, 2022) olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda yeterlik, bir meslek alanına özgü görevlerin yapılabilmesi için gerekli olan mesleki bilgi, beceri ve tutumlara sahip olma durumudur (Yeşilyurt, 2011). Eğitim programı liderliği yeterlikleri, işe dönük, uygulamayı öne çıkaran ve toplumun karşılaştığı sorunlara yönelik çözümler üreten bir bakış açısıdır. Aynı zamanda sosyal etkileşimi de içermektedir. Bu etkileşim ile iş birliği yapma ve bireyin ilgisi çeken ve karşılaştığı problemi çözen bir yaklaşımı da içermektedir. Liderlik yetkinliği taşıyan kişilerde; paylaşılacak vizyon, değerler, kültür, kapasite geliştirme, hesap verebilirlik ve güven olmak üzere beş unsurdan söz edilebilir. (Gettingsmart, 2022). Bu özellikler öğretmenin öğrenme

ortamını etkili bir şekilde yönetip düzenlenmesinde önem arz etmektedir. Lider olarak öğretmen sürekli güncellenen eğitim anlayışına uyum göstererek kendini ve bulunduğu çevreyi değiştirebilmelidir. Bu yüzden öğretmen hem öğrenme ortamını düzenleyen hem de sosyal projeler üreten bir lider özelliği taşımakta ve çevresini etkileyebilmektedir. Yeterlilik sahibi eğitim programı lideri; sınıfta ve sınıf dışında öğrenmeyi sınırlayan veya engelleyen problem durumlarının çözümünde bilişsel, duyuşsal, devinişsel, ilişkisel ve bireysel niteliklerin toplamını harekete geçirme yetisine sahip kişi olarak tanımlanabilir (Akbaş, Duman ve Keskin, 2021).

Currere kavramıyla yeniden kavramsallaştırılan eğitim programı içsel yolculuk süreci, eğitim faaliyetleri içerisindeki yaşam deneyimlerinin araştırılması, söz konusu bu deneyimlerin sosyal ve kültürel bağlamda güç ile ilişkisinin incelenmesi gibi konulara dikkat çekilmektedir (Korkmaz, 2016). Pınar (2004)'e göre bireyin kendi anlamlarını oluşturduğu eğitimsel deneyimlerle ilgili otobiyografik bir yansıtmadır. Geriye doğru düşünerek geçmişi anlama, ileriye doğru bakarak geleceği tahayyül etme ve böylece şimdiki "kendi"ni çözümlemedir. Otobiyografik bir yöntem olan currere, bireyin yaşam hikâyesi ile öğrenme deneyimi arasındaki bağlantıyı daha açık hale getirmek için de kullanılır (Henderson, 2014: Akt. Akbaş, Keskin, Duman, 2021). Anlamlandırma, eğitim programı liderliği bakış açısından önemli bir yere sahiptir.

Eğitim programları, anlamlandırma ve öğrenme yolculuğunun bir parçası olarak görülmektedir. Anlamaya dayalı tasarım yapan öğretmenler, büyük fikri belirler, neyin değerli olduğuna karar verir ve sorumluluk alırlar. Tasarlama, büyük fikir doğrultusunda sonucu hayal etme, en sonda oluşmasını istediğimiz anlam ve transferden hareketle süreci düzenlemedir. Tasarıma dayalı anlamlandırmanın kalbinde yatan "anlama", eğitimin temel hedefi olarak kabul edilmektedir. Burada sözü geçen "anlama" konuları, dersi, derste geçen püf noktaları anlamaktan çok, öğrencinin ders süresince geliştireceği anlama sayesinde bilgiyi gelecekte karşılaşacağı tüm yeni ortamlara uyarlama yeteneği kazanmasıdır. (Yurtseven, 2016). Günümüzde sosyal sorumluluk kavramı daha çok kurum ve kuruluşların toplum yararına göstermesi beklenen faaliyetler olarak düşünülmektedir. Bununla birlikte bireyin topluma karşı sorumluluklarını da içerdiğinden, bireyin içinde yaşadığı toplumun sorunlarını fark etmesi ve bu sorunların çözümünde aktif rol alması bireysel sorumluluk olarak görülebilir. Bu aynı zamanda gönüllü çalışmalardır (Toplum Gönüllüleri Vakfı, 2013). Eğitim programı lideri olarak öğretmenlerin sosyal sorumluluklarının farkında olması, eyleme dönüştürmesi topluma etki etmesi açısından istenen bir durumdur. Bolman ve Deal (2017)'a göre, liderlik bir mevki, makam değil sürekli hareket halinde olma halidir. Yani süreçte aktif olmaktır. Bu yönüyle program liderlerinin planladıkları faaliyetleri, etkinlikleri sınıf ortamının da dışarısına çıkarmaları beklenmektedir. Bu aşamada karşımıza sosyal sorumluluk çalışmaları çıkmaktadır. Sosyal sorumluluk çalışmaları eğitim kurumlarının görevlerinin yerine getirilmesinin yanı sıra öğrenciyi, çevresini ve doğal olarak toplumu etkileyerek duyarlı bireylerin yetişmesine katkı sunmaktadır. Eğitimcilerin, var olan fiziksel ve toplumsal çevreleri nasıl kullanabileceklerini ve bu çevrelerin işe yarar deneyimler oluşturmak için sunduğu imkanları nasıl çıkarıp kullanabileceklerini bilmesi gerekmektedir (Dewey, 2013). Bu durumu bir öğretmenin çevresinde olup bitenleri takip edebilmesi, çağının sunduğu imkânları benimseyerek yakından ilgili olması olarak

yorumlayabiliriz. Dijital öğrenme fırsatları, dinamik sosyal medya ortamları ve eğitimde ulusal ve uluslararası destek bulma ve sunmada artan fırsatları değerlendirmeyi eğitim programı liderliğinde önemli bir unsur olarak görülmektedir.

Bu çalışmada eğitim programı yeterlilik alanları; anlam için tasarlama yeterlilikleri, sosyal sorumluluk yeterlilikleri, dijital çağın sunduğu fırsatı kullanma yeterlilikleri, eğitim programı yeterlilikleri ve değişime ve yeniliklere açık olma yeterlikleri olarak beş başlık altında ele alınmıştır. Bu kavramsal çerçeveden hareketle araştırmanın amacı, öğretmenlerin eğitim programı liderlik yeterliklerini belirleme ve cinsiyetlerine göre yorumlamak olarak ifade edilmiştir.

2. YÖNTEM

Araştırma Modeli:

Bu çalışma nicel araştırma deseninde betimsel bir durum çalışmasıdır. Bir durumu aydınlatmak, değerlendirmeler yapmak ve olaylar arasında olası ilişkileri ortaya çıkarmak ve tanımlamalara ulaşmak amacıyla yapılan çalışmalar, betimsel tarama tipi araştırmalar olarak isimlendirilmektedir. (Karasar, 2016). Betimsel araştırmalar, büyük grupların araştırmaya konu olan özelliklerini çeşitli değişkenlere göre belirlemek amacıyla yapılır.

Çalışma Grubu:

Araştırmanın evrenini Kayseri ve Şanlıurfa ilinde belirlenen ilkokul ve ortaokul kademelerinde görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde seçkisiz-olasılıklı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yönteminde, evrende bulunan tüm elemanlar örnekleme seçilmek için eşit ve bağımsız şansa sahiptir. Diğer bir deyişle tüm bireylerin seçilme olasılığı aynıdır ve bir bireyin seçimi diğer bireylerin seçimini etkilememektedir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, ve Demirel, 2022).

Bu doğrultuda 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Kayseri ve Şanlıurfa ilinde merkez okullardan seçilmiş ilkokul ve ortaokulda görev yapan 300 gönüllü öğretmenden oluşmaktadır. Okulların seçiminde il merkezinde olmasına, iyi, orta ve çok iyi düzeyde sosyo-ekonomik farklılıklar olmasına dikkat edilmiştir. Kayseri'de 4 özel okul ve 14 devlet okulu olmak üzere 18 okuldan toplam 200 gönüllü öğretmen çalışmaya katılmıştır. Şanlıurfa örnekleminde belirlenen 18 okuldan, 4 özel okul ve 10 devlet okulundan 100 gönüllü öğretmen çalışmaya katılmıştır.

Veri Toplama Aracı:

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak *Öğretmenlerin Eğitim Programı Liderliği Yeterlilik Ölçeği* kullanılmıştır. Ölçeğin geliştirilmesi aşamasında ilk olarak ulusal ve uluslararası ilgili alan yazın ayrıntılı şekilde araştırılmıştır. Bu işlem sonucu ulaşılan bilgiler ile 50 ifadeden oluşan madde havuzu oluşturulmuştur. Bu taslak ölçek formu; kapsam ve görünüş geçerliği kontrolü için 5 öğretim üyesi ve farklı branşlardan 5 öğretmenden oluşan uzmanlardan, ölçekteki maddelerin ölçülmek istenen konuyu yansıtıp yansıtmadığına yönelik görüşlerini, düzeltilmesi ya da çıkarılması önerilen bölümleri ve ölçeğe yönelik önerilerini belirtmeleri istenmiştir. Alan uzmanlarından alınan görüş ve öneriler sonucunda ölçek maddeleri tekrar

gözden geçirilmiş ve ihtiyaç duyulan düzenlemeler yapılmıştır. Düzenleme sonucunda son hali 33 madde olacak şekilde kabul edilmiştir.

Ölçeklerden elde edilen verilere öncelikle yapı geçerliliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizinde ölçekte yer alacak maddelerin belirlenmesinde maddelerin öz değerlerinin 1, maddelerin yük değerinin en az .30, maddelerin tek bir faktörde yer alması ve iki faktörde yer alan faktörler arasında ise en az .10 fark olmasına dikkat edilmiştir (Büyüköztürk, 2002). Bunun yanında yapı geçerliliği esnasında 25 derecelik varimax eksen döndürmesi yapılmıştır. Bu analizin yapılabilmesi için öncelikle örneklemin yeterliliğini test eden Kaiser- Meyer-Olkin (KMO) testine bakılmıştır. KMO değeri .918 olarak bulunmuştur. Büyüköztürk (2002)'e göre bu değerin .7'den büyük olması nedeniyle bu veriler üzerinden faktör analizi yapılabileceği sonucuna varılmıştır.

Yapılan faktör analizi ölçeğin beş faktörlü bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Öğretmenlerin Eğitim Programları Yeterliliği ölçeği 33 maddeden oluşmakta olup ilk analizler sonucunda birden çok faktöre yüklenen ve 0.10'dan az birden fazla faktörde yer alan maddeler atılmıştır. Son analizler sonucunda ölçekten 9 madde çıkarılmış olup 24 maddeden oluşan 5 faktörlü bir ölçek elde edilmiştir. Ölçme aracı üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda birinci faktörde yer *alan "Derslerimde akademik bilgi ile öğrencilerimin ve kendimin yaşam hikayesini birleştirmeye çalışırım.*" örnek maddesinin de bulunduğu 1. Faktör "Anlam için tasarlama yeterlilikleri" olarak isimlendirilmiştir. "*Toplumsal sorunlara duyarlı, yeniliğe açık ve risk almayı severim*." örnek maddesini bulunduğu 2. Faktör "Sosyal sorumluluk yeterlilikleri" olarak isimlendirilmiştir. "*Tüm paydaşlarla iş birliği içerisinde çalışırım.*" örnek maddesini bulunduğu 3. Faktör "dijital çağın sunduğu fırsatı kullanma yeterlilikleri" olarak isimlendirilmiştir. "*Tüm sistemi etkileyen eğitim problemlerinin çözümünde eleştirel., sorumluluk sahibi ve katılımcı olarak rol alırım"* örnek maddesini bulunduğu 4. Faktör "Eğitim programı yeterlilikleri" olarak isimlendirilmiştir. "*Yeni eğitim uygulamalarını ve öğretim yöntemlerini araştırır, uygulamaya çalışırım*." örnek maddesini bulunduğu 5. Faktör "Değişime ve yeniliklere açık olma yeterlikleri" olarak isimlendirilmiştir. Güvenirlik çalışmaları yapılarak iç tutarlık katsayısı .91 olarak belirtilmiştir. Öğretmenlerin eğitim programı liderlik yeterliliğini ölçmek amacıyla kullanılan bu ölçek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak görülmüştür.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Öğretmenlerin Eğitim Programı Liderliği Yeterlilik Ölçeği araştırmacı tarafından Google Form uygulaması ile hazırlanmıştır. Araştırma öncesince görüşme formlarının erişim adresi hazırlanarak MEB tarafından onay alınmak suretiyle 5- 30 Mayıs 2023 tarihleri arasında katılımcılara iletilmiş ve doldurmaları istenmiştir. Elde edilen veriler araştırmacı tarafından kaydedilmiştir. Elde edilen veriler betimsel ve çıkarımsal istatistiki yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir. Katılımcıların betimleyici bilgileri sunulurken yüzdelik dağılım ve frekansa, ölçek maddelerinden elde verilerle ilgili betimlemelerde merkezi eğilim ölçüleri ve normallik testleri işe koşulmuştur. Verilerin analizinde t-testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Öğretmenlerin Eğitim Programı Liderlik Yeterlilikleri ölçeğinden elde edilen verilere göre öğretmenlerin liderlik yeterliliklerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmış olup t testi sonuçları tablolarla sunulmuştur.

Çizelge 6: Öğretmenlerin Eğitim Programı Yeterliliklerinin Cinsiyete Göre " Anlam İçin Tasarlama Yeterliliği " Boyutuna İlişkin t-Testi Sonuçları

Değişken	N	$\bar{x}$	S	Sd	t	p
Kadın	193	4,3311	,50854	298	,392	,695
Erkek	107	4,3075	,48208			

Araştırma kapsamına alınan öğretmenlerin eğitim programı liderlik yeterliliği "Anlam İçin Tasarlama Yeterliliği" alt boyutu puanı ortalaması kadın öğretmenler için ($\bar{x}$ =4,33), erkek öğretmenler için ise ($\bar{x}$ =4,33)'dur. Öğretmenlerin "Anlam için tasarlama yeterliliği" puan ortalamaları arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan t-testi anlamlı çıkmamıştır (t(298)=-,392 p<.05). Araştırma kapsamına alınan öğretmenlerin tasarlama yeterlikleri alt boyutunda öğretmenlerin benzer görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Elde edilen ortalamalar hem kadın hem de erkek öğretmenlerin verilen ifadelere "tamamen" katıldıklarını göstermiştir.

Çizelge 2: Öğretmenlerin Eğitim Programı Yeterliliklerinin Cinsiyete Göre " Sosyal Sorumluluk Yeterliliği " Boyutuna İlişkin t-Testi Sonuçları

Değişken	N	$\bar{x}$	S	Sd	t	p
Kadın	193	3,9845	,68732	298	-,676	,500
Erkek	107	4,0397	,66157			

Araştırma kapsamına alınan öğretmenlerin eğitim programı liderlik yeterliliği "Sosyal Sorumluluk Yeterliliği" alt boyutu puanı ortalaması erkek öğretmenler için ($\bar{x}$ =4,03), kadın öğretmenler için ise ($\bar{x}$ =3,98)'dir. Öğretmenlerin eğitim programı Sosyal sorumluluk yeterliliği boyutu puan ortalamaları arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan t-testi anlamlı çıkmamıştır. (t(298)= -,676 p<.05). Elde edilen ortalamalar hem kadın hem de erkek öğretmenlerin sosyal sorumluluk yeterliği ifadelerine "katılıyorum" şeklinde cevap verdiklerini göstermiştir.

Çizelge 3: Öğretmenlerin Eğitim Programı Yeterliliklerinin Cinsiyete Göre " Dijital Çağın Sunduğu Fırsatı Kullanma Yeterlilikleri " Boyutuna İlişkin t-Testi Sonuçları

Değişken	N	$\bar{x}$	S	Sd	t	p
Kadın	193	4,4456	,55126	298	-1,002	,317
Erkek	107	4,5078	,44237			

Araştırma kapsamına alınan öğretmenlerin eğitim programı liderlik yeterliliği "Dijital Çağın Sunduğu Fırsat Yeterlilikleri" alt boyutu puanı ortalaması kadın öğretmenler için ($\bar{x}$ =4,44), erkek öğretmenler için ise ($\bar{x}$ =4,50)'dir. Öğretmenlerin "Dijital çağın sunduğu fırsatı kullanma yeterlilikleri" boyutu puan ortalamaları arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan t-testi anlamlı çıkmamıştır. (t(298)= -1,002 p<.05). Elde edilen ortalamalar hem kadın hem de erkek öğretmenlerin verilen ifadelere "tamamen katılıyorum" şeklinde cevap verdiklerini göstermiştir.

Çizelge 4: Öğretmenlerin Eğitim Programı Yeterliliklerinin Cinsiyete Göre " Eğitim Programı Liderlik Yeterlilikleri " Boyutuna İlişkin t-Testi Sonuçları

Değişken	N	$\bar{x}$	S	Sd	t	p
Kadın	193	4,4819	,45105	298	,895	,371
Erkek	107	4,4322	,47530			

Araştırma kapsamına alınan öğretmenlerin eğitim programı liderlik yeterliliği "Eğitim Programı Liderlik Yeterlilikleri" alt boyutu puanı ortalaması kadın öğretmenler için ($\bar{x}$ =4,48), erkek öğretmenler için ise ($\bar{x}$ =4,43)'tür. Öğretmenlerin "Eğitim programı liderlik yeterlilikleri" boyutu yeterlilik puanları ortalamaları arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan t-testi anlamlı çıkmamıştır. (t(298)= ,895 p<.05). Araştırma kapsamına alınan öğretmenlerin genel program yeterlikleri benzer olup anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Çizelge 5: Öğretmenlerin Eğitim Programı Yeterliliklerinin Cinsiyete Göre "Değişime ve Yeniliklere Açık Olma Yeterlilikleri"Boyutuna İlişkin t-Testi Sonuçları

Değişken	N	$\bar{x}$	S	Sd	t	p
Kadın	193	3,8066	,76867	298	-,872	,384
Erkek	107	3,8847	,69605			

Araştırma kapsamına alınan öğretmenlerin eğitim programı liderlik yeterliliği "Değişime ve Yeniliklere Açık Olma Yeterliliği" alt boyutu puanı ortalaması kadın öğretmenler için ($\bar{x}$ =3,80), erkek öğretmenler için ise ($\bar{x}$ =3,88)'dir. Öğretmenlerin cinsiyetlerinin puan ortalamaları arasındaki farklılığa neden olup olmadığını belirlemek için yapılan t-testi anlamlı çıkmamıştır (t(298)= -,872 p<.05). Elde edilen ortalamalar hem kadın hem de erkek öğretmenlerin verilen ifadelere "katılıyorum" şeklinde cevap verdiklerini göstermiştir.

4. SONUÇ

Bu çalışma öğretmenlerin eğitim programı liderlik yeterliliklerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda; anlam için tasarlama yeterlilikleri, sosyal sorumluluk yeterlilikleri, dijital çağın sunduğu fırsatı kullanma yeterlilikleri, eğitim programı liderliği

yeterlilikleri ve değişime ve yeniliklere açık olma yeterlikleri olarak isimlendirilen bir ölçek hazırlanarak 300 öğretmene gönüllü olarak uygulanmıştır. Araştırma kapsamında öğretmenlerin eğitim programları liderlik yeterlilikleri cinsiyete göre değerlendirilmiştir. Kadın ve erkek öğretmenlerin eğitim programı liderlik yeterliliğine ilişkin ifadelerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılığın olmadığı gözlemlenmiştir. Sonuç olarak beş boyutta incelenen öğretmenlerin eğitim programı liderlik yeterliliklerinden en yüksek ortalamanın üçüncü alt boyut olan dijital çağın sunduğu fırsatı kullanma yeterliliğinde olduğu gözlemlenmiştir. Eğitim programının uygulayıcısı olan eğitim programı lideri olan öğretmenlerin bu dönüşümde önemli bir unsur oldukları düşünülmektedir. Araştırmada en düşük ortalamanın ise beşinci alt boyut olan değişime ve yeniliklere açık olma yeterliliklerine ait olduğu belirlenmiştir.

Bu boyut hem ulusal ve uluslararası projelere katılımı ve yeni yöntemlerin sınıfta kullanımını içermektedir. Öğretmenlerin gelişmeye ve yeniliklere açık olma yeterliliğinin gelişmesi, eğitim programı liderlik yeterliliklerinin arttırılmasını sağlayabilir ve eğitim başarısını artırabilir.

Çalışmanın sonunda araştırma kapsamına alınan öğretmenlerin eğitim programı liderlik yeterliklerinin tümüne katıldıklarını ve tamamen katıldıklarını belirtmişlerdir.

KAYNAKÇA

Akbaş, O., Duman, S. N., & Keskin, A. (2021). Eğitim Programı Liderliği Yeterlilikleri Üzerine Bir Araştırma. Turkish Journal of Primary Education, 6(2), 157-179.

Bolman, L. G. & Deal, T. E. (2017). Reframing organizations: artistry, choice and leadership (6 bs.). San Francisco: Jossey Bass.

Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi, 32(32), 470-483.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2022). Bilimsel araştırma yöntemleri (33. Baskı). Pegem Akademi.

Dewey, J. (2013). *A common faith*. Yale University Press.

Gettingsmart. (2022). 10 Roles of Effective Project-Based Learning Leaders https://www.gettingsmart.com/2016/12/10-roles-effective-project-based-learning-leadership/ (Erişim Tarihi: 09.09.2022)

Karasar, N. (2016). Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Keskin, A., & Korkmaz, H. (2021). Öğretmenlerin Öğretim Programı Okuryazarlığı Algı Ölçeği'nin Geliştirilmesi. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 19(2), 857-884.

Kılınç, A.K.,& ,Özdemir, S. (2018). Liderlik Kapasitesi. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Korkmaz, F. (2016). Yeniden Kavramsallaştırmacılık Akımı Bağlamında 6.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Politik Bir Metin Olarak İncelenmesi Doktora Tezi

MEB. (2018). Hayat Bilgisi dersi öğretim programı (ilkokul 1, 2 ve 3. sınıflar). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

MEB. (2020). Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri. https://oygm.meb.gov.tr/www/ogretmenlik-meslegi-genel-yeterlikleri/icerik/39 (Erişim Tarihi :11.10.2022)

Özdemir, S. M. (2009). Eğitimde program değerlendirme ve Türkiye'de eğitim programlarını değerlendirme çalışmalarının incelenmesi (ss. 126-149). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(2), 126-149.

Pinar, W. (2004). What ıs curriculum theory? New Jersey: Lawrence Erlbaum.

TDK. (2022). https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi :11.10.2022)

Türkiye Toplum Gönüllüleri Vakfı (2013), Üniversitelerde Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Girişimcilik Pilot Projesi, Proje Raporu. https://www.tog.org.tr/wpcontent/uploads/2019/01/2Universitelerde_Sosyal_Sorumluluk_Rapor.pdf (Erişim Tarihi :28.03.2022)

Varış, F. (1988). Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yeşilyurt, E. (2011). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğinin Genel Yeterliklerine Yönelik Yeterlik Algıları. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 9(1), 71-100.

Yurtseven, N. (2016). Yabancı dil öğretiminde eylem araştırmasına dayalı UBD (anlamaya dayalı tasarım) uygulamalarının öğretmenler ve öğrenciler üzerindeki yansımalarının incelenmesi. (Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Wiles,J. (2016). Leading Curriculum Development (Çev Bahattin Acat). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Winston, B.E., & Patterson, K. (2006). An Integrative Definition of Leadership. International Journal of Leadership Studies, 1(2), 6-66.

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE OKUYAN ÖĞRENCİLERİN ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILAPLARI TARİHİ DERSİNE KARŞI TUTUMLARI

Alper YÜCE [1], Doç. Dr. Hulusi ALP [2]

[1]Süleyman Demirel Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, - 0000-0001-5229-474X

[2]Süleyman Demirel Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, - 0000-0003-1058-4559

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersine karşı tutumlarını incelemektir. Araştırma tarama modelinde tasarlanmıştır. Araştırmaya Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi spor bilimleri fakültesinde okuyan 113 kadın, 137 erkek, toplam 250 öğrenci gönüllülük esasına dayalı olarak katılmıştır. Elde edilen verilerin analizi için istatistik analiz programı kullanılmıştır. Yapılan normallik testi sonucunda, verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiş ve buna bağlı olarak tekli karşılaştırmalar için t test, çoklu karşılaştırmalar için ise One Way Anova test ile analiz yapılmıştır. Çoklu karşılaştırmalarda tespit edilen anlamlı farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla, Post-hoc Tukey test yapılmıştır. Analizlerden elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan öğrenciler arasında yaş, bölüm, sınıf ve yaşadığı bölge değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu çalışmada, Süleyman Demirel Üniversitesi spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersine karşı tutumları arasında farklılık olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, spor bilimleri fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti.

Abstract

The aim of this study is to examine the attitudes of the students studying at the faculty of sports sciences towards the Atatürk's Principles and History of Revolution course. The research was designed in the scanning model. A total of 250 students, 113 women, 137 men, studying at the faculty of sports sciences at Isparta Süleyman Demirel University participated in the research on a voluntary basis. Statistical analysis program was used for the analysis of the obtained data. As a result of the normality test, it was determined that the data showed a normal distribution, and accordingly, the t-test for single comparisons and the One Way Anova test for multiple comparisons were analyzed. Post-hoc Tukey test was performed in order to determine which

group caused the significant difference detected in multiple comparisons. According to the findings obtained from the analyzes, statistically significant differences were found among the variables of age, department, class and living area among the students participating in the research. As a result, in this study, it was seen that there was a difference between the attitudes of the students studying at the Faculty of Sports Sciences of Süleyman Demirel University towards the Atatürk's Principles and Revolution History course.

Key words: Atatürk's Principles and History of Revolution, faculty of sports sciences, Republic of Türkiye.

Giriş

Atatürk ilke ve inkılapları cumhuriyetimizin kıymetini, ülkenin kurucusu ulu önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün devrimlerinin hayatımıza girişini ve yaşantımızı bu doğrultuda şekillendiren bir kavramdır. 1922 yılında saltanatın kaldırılmasıyla birlikte Osmanlı Devleti resmen yıkılmış ve 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur (Algan, 2011). Bu bağlamda Türkiye'deki tüm üniversitelerde okutulmakta olan (Akbaba vd., 2014) ve gerek öğrenciler, gerekse akademik personeller tarafından beklentilerin olduğu (Doğaner, 2005), kurucu liderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ün bize emanet ettiği kavramları yaşatmak ve korumak hepimizin asli görevidir.

Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi dersinin temelleri 1925 yılında verilen 'İhtilaller Tarihi' dersine kadar dayanmaktadır (Özüçetin ve Nadar, 2010; Doğaner, 2005). Bu dersin düzenli olarak okutulmaya başlanması ise 1933 yılında İstanbul Üniversitesinde gerçekleşmiştir (Doğaner, 2005). Bu dersin amacı ise; devletine sahip çıkan cumhuriyet nesli yetiştirmek, cumhuriyet rejiminin güvenliğini sağlamak ile gelecek nesillere bu duygu ve düşünceleri aktarmaktır. Nitekim yukarıda bahsedilen tarihlerden itibaren Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi dersi günümüze kadar güncelliğini korumuş, her Türk gencinin mutlak suretle öğrenmesi gereken, bu toprakları kazanırken yaşanan zorlukları geçmişten gelen bir anlayışla bugünün dünyasına ışık tutması beklenen bir olgudur.

Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi dersi 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra 'Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi', 1968 tarihinde 'Türk Devrim Tarihi', 1980 tarihinden sonra ise 'Türk İnkılap Tarihi' adıyla okutulmuştur. 1981 tarihinden itibaren 'Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi' adını almıştır (Şimşek ve Güler, 2013).

Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi dersinin bir diğer amacı ise; bugün yaşadığımız toplumda gençlerin Türkiye Cumhuriyeti devletini çağdaş ve bilimin ışığında muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak için anlayıp, kavraması ve buradan hareketle yeni yöntemler geliştirme alışkanlığını öğretmek olması gerektiği söylenebilir.

Atatürk ilkelerini anlayıp, kavramak ve yaşantımıza uyarlamak ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir ferdi olarak bizlere düşen ve yakışan bir görevdir. Çünkü bu ilkeler; bağımsızlığı, çağdaş olmayı, demokrasiyi temel almayı; çağdaşlaşma amaçlarına ışık tutmayı (Yücel, 1988) ve geleceği bu ışık sayesinde hiç sönmeyecek şekilde aydınlatmaya dayanmaktadır. Atatürk ilkeleri, O'nun düşüncelerinin temelidir (Uca, 2017). Bunlar;

1- Cumhuriyetçilik,
2- Milliyetçilik,
3- Halkçılık,
4- Devletçilik,
5- Laiklik,
6- İnkılapçılıktır.

Cumhuriyetçilik: Bu ilke Türkiye Devleti'nin temelidir. Devletin düzeni ve yönetiminde keyfiliğin olamayacağını, yapılacak olan tüm işlerin bu ilke ışığında yapılması gerekliliğidir. Bu ilke sayesinde Yüce Türk Milleti bir ailenin ya da bir kişinin emri altında yaşamaktan sıyrılmış, kendi kendini idare edebilmeye başlamıştır (Uca, 2017). Bu ilke sayesinde dili, dini, ırkı, mezhebi, cinsiyeti, hayat görüşü ne olursa olsun; ister köyde, ister kasabada, ister ilçe ya da ilde doğmuş olsun, her Türk seçme-seçilebilme hakkına sahip olmuştur.

Milliyetçilik: Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan ve etnik köken itibariyle Türk, Kürt, Boşnak, Yahudi, Rum, Zaza, Gürcü vs. olan herkes bu ülkenin vatandaşıdır ve bu vatandaşların farklı ana dilleri olabilir, bu dilleri günlük hayatlarında kullanabilirler ancak devletin resmi bir dili vardır, o da Türkçedir (Uca, 2017). Atatürk milliyetçilik kavramını şöyle özetlemektedir. 'Türk milliyetçiliği, ilerleme ve gelişme yolunda ve milletlerarası temas ve münasebetlerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla dengeli bir birlik içerisinde, Türk toplumunun özel karakterlerini ve başlı başına bağımsız kimliğini saklı tutmaktır' şeklinde yapmaktadır (Yücel, 1988). Buradan hareketle Türk milleti milliyetçilik anlayışını inkılapçı bir görüşle aralıksız ve durmadan iyileştirme çabasında olmalıdır.

Halkçılık: Atatürk'e göre halkçılık; halk, millet ve devlet birliğini ve bütünlüğünü meydana getiren sınıfsız, ayrıcalıksız bir topluluktur (Giritli, 1991). Halkçılık aynı zamanda, kişiler arası

üstünlüklere ve ayrımcılığa karşı olduğu gibi; herhangi bir aile ya da topluluğun bir diğerine üstünlük kurmasına da karşıdır (İlgazi, 2011). Türkiye'deki halkçılık anlayışı ise siyasi yaşama halkın nasıl katılacağı, kültürel değerlerin nasıl korunacağı ve herkese eşit ekonomik düzenin nasıl kurulacağı ile ilgilidir (Tuğluoğlu, 2005).

Devletçilik: Devletin piyasa mal ve hizmetlerini direkt olarak üretmesi anlamına gelmektedir (Payaslı, 2011). Türkiye'nin toplumsal ihtiyaçlarına cevap veren, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağlayan ve yön veren politik bir uygulamadır (Eroğlu, 1985). Atatürk, devletçilik ilkesini İkinci Sanayi Planı'nın önsözünde şöyle belirtir: 'Devletçiliğin bizce manası şudur: fertlerin hususi teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak ancak büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde bulundurarak, memleketin iktisadiyatını devletin eline almak' (Aysan, 1986). Devletçilik ilkesinin en önemli özelliği, dışa bağımlı yapıyı yok etmek ve kendi ulusal sanayisini kurmaya dönük bir yaklaşımı sağlamaktır (Kaya, 2010).

Laiklik: Atatürk laikliği şu sözlerle açıklamaktadır: 'Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dini yoktur. Devlet idaresinde bütün kanunlar, nizamlar ilmin çağdaş medeniyete temin ettiği esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve tatbik edilir. Din telakkisi vicdani olduğundan, Cumhuriyet din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı, milletimizin çağdaş ilerlemesinde başlıca muvaffakiyet etkeni görür'. Bu bakımdan laiklik kavramının başka kişi ya da kurumların açıklamalarına bakılmaksızın, birinci ağızdan okunarak bilinmesi ve öğrenilmesi büyük önem taşımaktadır. Burada amaç, Türkiye Cumhuriyeti anayasalarındaki laikliği ortaya koymak olduğundan, laiklik ilkesinin kurucu ideoloji açısından nasıl bir öneme sahip olduğudur (Ertan, 2007). Günümüzde ise en basit anlamıyla laiklik; din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması şeklindedir (Gişi, 2015).

İnkılapçılık: Türk inkılabının oluşması, gelişmesi, öğrenilmesi ve benimsenmesi; Cumhuriyet hedeflerine, Atatürk ilke ve uygulamalarına sahip çıkmak ve devam ettirmek, inkılapçılık ilkesinin temelini oluşturur. Atatürk, inkılapçılık ilkesini şöyle açıklamaktadır: 'İnkılap, var olan müesseseleri zorla değiştirmek demektir. Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak, yerlerine milletin en yüksek medeni gereklerine göre ilerlemesini sağlayacak yeni müesseseleri koymuş olmaktır (Tünay, 1987). Atatürk inkılapçılık ilkesi ile Türk milletine hedef belirlemiş ve muasır medeniyetler düzeyinin de üstünü göstermiştir (Uca, 2017).

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersi Türkiye'deki tüm üniversitelerde zorunlu ders olarak okutulmaktadır. Türk gençliğinin, Ata'sının ilkelerini ve inkılaplarını özümsemesi, hayatına yön vermesi için değerli bir hazinedir.

Tüm bu bilgiler ışığında bu çalışmanın amacı; spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersine olan tutumlarını belirlemektir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Nicel araştırma yöntemlerinden tarama modelinde yapılmış bir çalışmadır. Tarama modelinde geçmişten günümüze kadar olan durumun, araştırmacı tarafından müdahale edilmeden, olduğu gibi aktarımı yapılır (Mengi, 2011; Karasar, 2022)

Araştırma Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'de spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrenciler, örneklemini ise Süleyman Demirel Üniversitesi'nde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır.

Araştırma Etiği

Araştırmaya gönüllülük esasına göre katılan tüm katılımcılara araştırma hakkında detaylı bilgilendirme yapılmıştır. Anketleri dolduran kişiler ad-soyad vb. bilgilerini kesinlikle belirtmemişlerdir. Araştırmada katılımcıları mağdur edecek hiçbir davranış ve eylemde bulunulmamıştır. Araştırma, bilimsel araştırmalarda uyulması gereken etik ilkelere uygun bir şekilde yürütülmüştür.

Veri Toplama Aracı

Katılımcıların demografik bilgilerini içeren kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, örneklemi oluşturan 250 spor bilimleri fakültesi öğrencisine yüz-yüze uygulatılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin normal dağılım gösterip-göstermediğine bakılmıştır. Yapılan analiz sonucunda verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Veriler normal dağılım gösterdiği için, tekli karşılaştırmalar için Oneway Anova, çoklu karşılaştırmalar için t test kullanılmıştır.

Bulgular

Çizelge 1. Öğrencilerin demografik değişkenlerine göre yüzdelik dağılımı

		f	%
Cinsiyet	Erkek	137	54,8
	Kadın	113	45,2
Kitap okuma alışkanlığı	Evet	113	45,2
	Hayır	137	54,8
Yaş	18-20	60	24,0
	21-23	139	55,6
	24-26	39	15,6
	26 ve üstü	12	4,8
Bölüm	Beden Eğitimi ve Spor	55	22,0
	Antrenörlük Eğitimi	84	33,6
	Egzersiz ve Spor Bilimleri	75	30,0
	Spor Yöneticiliği	36	14,4
Sınıf	1. Sınıf	51	20,4
	2. Sınıf	63	25,2
	3. Sınıf	71	28,4
	4. Sınıf	75	26,0
Büyüdüğü bölge	Marmara	19	7,6
	Ege	49	19,6
	İç Anadolu	49	19,6
	Akdeniz	103	41,2
	Güneydoğu Anadolu	12	4,8
	Doğu Anadolu	8	3,2
	Karadeniz	10	4,0
	Toplam	250	100

Çizelge 1'de belirtilen demografik bilgiler incelendiğinde, katılımcı yüzdelerinin cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf, kitap okuma alışkanlığı olup-olmadığı ve en uzun yaşanan bölge değişkenleri açısından birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. Araştırma verileri normallik test sonuçları

Ölçek alt boyutlar	Ort.	SS	Minimum	Maximum	Range	Çarpıklık	Basıklık
Duyuşsal	18,67	3,941	6	43	37	,154	,307
Davranışsal	12,49	4,128	5	25	20	,154	,307

Bir dağılımda, Skewness-Kurtosis değerlerinin -1,5 ile + 1,5 arasında dağılması durumunda verilerin normal dağıldığı kabul edilir. Buna karşın Skewness-Kurtosis değerlerinin -1,5'den

küçük veya +1,5'ten büyük olması durumunda verilerin normal dağılmadığı kabul edilir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Tablo 2'ye bakıldığında, çalışmanın alt boyutlarından olan 'duyuşsal' alt boyutunda çarpıklık (Skewness) kat sayısı ,154 ve basıklık (Kurtosis) kat sayısı ,307; davranışsal alt boyutunun çarpıklık (Skewness) kat sayısı ,154 ve basıklık (Kurtosis) kat sayısı,307'dir. Söz konusu boyutlara ilişkin çarpıklık-basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında dağılması, verilerin normal dağıldığını göstermektedir. Bu nedenle araştırmada, ölçek alt boyutlarına ilişkin yapılan analizlerde parametric testler kullanılmıştır.

Çizelge 3. Cinsiyet değişkeni açısından analiz sonuçları

Ölçek alt boyutlar	Cinsiyet	n	Ort.	SS	F	T	df	P
Duyuşsal	Erkek	137	7,01755	33,7226	,000	-1,585	248	,997
	Kadın	113	7,17663	35,1504				
Davranışsal	Erkek	137	12,23	4,04847	,001	-,458	248	,982
	Kadın	113	12,98	4,09725				

Tablo 3 incelendiğinde, spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin cinsiyet değişkeni açısından, duyuşsal ve davranışsal alt boyutlarının ortalama puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (p>0,05).

Çizelge 4. Yaş değişkeni açısından analiz sonuçları

Ölçek alt boyutlar	Yaş	n	Ort.	SS	F	df	p	Fark
Duyuşsal	(1) 18-20	60	36,3500	6,57634	4,536	249	,004	1>3;1>4
	(2)21-23	139	34,3741	7,18016				
	(3)24-26	39	32,9487	6,92421				
	(4)26 ve üstü	12	29,0000	6,35324				
Davranışsal	(1) 18-20	60	18,7167	3,91473	,426	249	,735	
	(2)21-23	139	18,3094	4,10346				
	(3)24-26	39	18,2308	4,42161				
	(4)26 ve üstü	12	17,3333	3,31205				

Çizelge 4 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin yaş değişkeni açısından, duyuşsal alt boyutunda 18-20 yaşındaki öğrencilerin, 24-26 ile 26 ve üzeri yaşındaki öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir (p<0,05). Davranışsal alt boyutunda ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemektedir (p>0,05).

Çizelge 5. Bölüm değişkeni açısından analiz sonuçları

Ölçek alt boyutlar	Bölüm	n	Ort.	SS	F	df	p	Fark

Duyuşsal	(1)Beden eğitimi ve spor	55	35,0727	6,65792	9,682	249	,000	1>3
	(2)Antrenörlük eğitimi	84	37,1310	7,41665				2>3; 2>4
	(3)Egzersiz ve spor bilimleri	75	31,8933	6,40222				
	(4)Spor yöneticiliği	36	32,0000	6,02376				
Davranışsal	(1) Beden eğitimi ve spor	55	18,7273	3,64364	8,748	249	,000	
	(2)Antrenörlük eğitimi	84	19,8571	3,68371				2>3; 2>4
	(3)Egzersiz ve spor bilimleri	75	17,0800	4,33640				
	(4)Spor yöneticiliği	36	16,8889	3,70928				

Çizelge 5 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin bölüm değişkeni açısından duyuşsal alt boyutunda beden eğitimi ve spor bölümü öğrencilerinin, egzersiz ve spor bilimleri bölümüne göre; antrenörlük eğitimi bölümü öğrencilerinin, egzersiz ve spor bilimleri bölümü ile spor yöneticiliği bölümü öğrencilerine göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark oluşturduğu görülmektedir ($p<0,05$). Davranışsal alt boyutunda ise antrenörlük eğitimi bölümündeki öğrencilerin, egzersiz ve spor bilimleri bölümü öğrencilerine göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark oluşturduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Çizelge 6. Sınıf değişkeni açısından analiz sonuçları

Ölçek alt boyutlar	Sınıf	n	Ort.	SS	F	df	p	Fark
Duyuşsal	(1) 1. Sınıf	51	33,1765	6,41157	6,176	249	,000	
	(2)2. Sınıf	63	36,7619	7,68265				2>1; 2>4
	(3)3. Sınıf	71	35,3239	6,49346				3>4
	(4)4. Sınıf ve üzeri	65	31,9385	6,89628				
Davranışsal	(1) 1. Sınıf	51	17,0392	3,81031	7,818	249	,000	
	(2)2. Sınıf	63	19,6349	3,87424				2>1; 2>4
	(3)3. Sınıf	71	19,2958	3,20889				3>1; 3>4
	(4)4. Sınıf	65	17,0923	4,63925				

Çizelge 6 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf değişkeni açısından duyuşsal alt boyutunda, ikinci sınıfların, hem birinci hem de dördüncü sınıflara; üçüncü sınıfların, dördüncü sınıflara göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Davranışsal alt boyutunda ise, ikinci sınıfların hem birinci hem de dördüncü sınıflara; üçüncü

sınıfların, birinci ve dördüncü sınıflara göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir (p<0,05).

Çizelge 7. Yaşadığı bölge değişkenine göre analiz sonuçları

Ölçek alt boyutlar	Büyüdüğü bölge	n	Ort.	SS	F	df	p	Fark
Duyuşsal	(1) Marmara	19	30,3684	8,73187	2,974	249	,008	3>5;3>1
	(2)Ege	49	35,0612	6,33248				
	(3)İç Anadolu	49	36,5918	7,25120				
	(4)Akdeniz	103	34,4175	6,72794				
	(5) Güneydoğu Anadolu	12	29,9167	5,14266				
	(6)Doğu Anadolu	8	34,8750	6,85435				
	(7)Karadeniz	10	32,1000	8,64677				
Davranışsal	(1) Marmara	19	15,8421	5,19897	2,475	249	,024	3>1
	(2)Ege	49	18,1837	3,74541				
	(3)İç Anadolu	49	19,3673	3,66114				
	(4)Akdeniz	103	18,6602	3,95948				
	(5)Güneydoğu Anadolu	12	16,2500	5,01135				
	(6)Doğu Anadolu	8	17,8750	2,90012				
	(7)Karadeniz	12	18,6000	3,92145				

Çizelge 7 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin duyuşsal alt boyutunda yaşadığı (büyüdüğü) bölge değişkeni açısından, İç Anadolu bölgesinde yaşayanların, Güneydoğu Anadolu ve Marmara bölgesinde yaşayanlara göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir (p<0,05). Davranışsal alt boyutunda ise İç Anadolu bölgesinde yaşayanların, Marmara bölgesinde yaşayanlara göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir (p<0,05).

Tartışma

Bu bölümde araştırmadan elde edilen analizler ışığında, spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi dersine karşı tutumları incelenmiş ve ilgili literatür ile tartışılmıştır.

Cinsiyet değişkeni açısından, araştırmaya katılan öğrenciler arasında, istatistiksel anlamda bir fark görülmemektedir. Bunun sebebinin spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersine karşı olumlu ya da olumsuz bir durumunun olmadığı

söylenebilir. Aileden böyle bir eğitim almamış olması, bu dersin içeriği ile ilgili bilincin tam olarak gelişmemiş olması gibi etmenler söylenebilir. Nitekim Yılmaz (2006) da '*sınıf öğretmeni adaylarının okuma alışkanlığı'* adlı çalışmasında bu konuya değinmiştir.

Yaş değişkeni açısından, yaşı en küçük olan gruptaki öğrencilerin, diğer yaş grubundaki öğrencilere kıyasla anlamlı fark oluşturduğu tespit edilmiştir. Buna sebep olarak, araştırmaya konu olan bu dersin birinci sınıfta zorunlu ders olarak okutulması, bu öğrencilerin henüz lise eğitimini tamamlamış olmaları ve üniversiteye giriş sınavında bu konu üzerinde çalışmış olmaları örnek gösterilebilir. Bir diğer etken olarak, yaş ilerledikçe ve okuduğu bölümdeki derslerin yoğunluğu arttıkça, öğrenciler kendi bölüm derslerine daha çok zaman harcaması gerektiği ileri sürülebilir.

Sınıf değişkeni açısından, spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin, duyuşsal alt boyutunda birinci sınıf öğrencilerinin, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerine kıyasla, araştırma sonuçlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, birinci sınıf öğrencilerinin bu dersi alırken araştırmanın yapılmış olması ve üst sınıflara geçtikçe bu dersin katması planlanan farkındalığın azalması şeklinde ifade edilebilir. Çünkü birinci sınıf öğrencileri bu dersi alırken, dersi anlatan akademisyenin Cumhuriyet ilkelerini, Atatürk'ün devrimlerini ve bu ülkeye kattıklarını canlı ve dinamik bir anlayışla anlatması gerekli olduğundan, bu öğrencilerin de bu durumu benimsemiş olabilecekleri düşünülmektedir. Akbaba (2007) '*Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersinin amaçlarına yönelik öğrenci görüşlerini*' ele aldığı çalışmasında, akademisyene düşen görevleri belirtmiştir. Bu görevlerin Cumhuriyete sahip çıkmak olduğunu, dersin yürütücünün bu dersi yaşayarak anlatmak zorunda olduğunu ifade etmiştir.

Bölüm değişkeni açısından, spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin, duyuşsal alt boyutunda antrenörlük eğitimi bölümündeki öğrencilerin, egzersiz ve spor bilimleri ile spor yöneticiliği bölümlerindeki öğrencilere göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı farklar tespit edilmiştir. Beden eğitimi ve spor bölümü öğrencileri ile antrenörlük eğitimi bölümü öğrencilerinin, egzersiz ve spor bilimleri bölümü ile spor yöneticiliği bölümünde okuyan öğrencilere göre anlamlı fark oluşturmasına neden olarak; beden eğitimi ve spor bölümünde okuyan öğrencilerin atamaları gerçekleştiğinde bu dersin de konusunu anlatabilecek düzeyde olmaları, milli bayramlarda gösteri, yürüyüş ve etkinlikler düzenleyerek, milli bilinci yerleştirmeleri gerektiği söylenebilir. Bunun sebebi olarak, öğrencilerin somut inkılap ve devrimleri daha kolay benimsedikleri ileri sürülebilir. Palaz vd. (2019) '*Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersine İlişkin Öğrencilerin Görüş ve Bilgi Düzeyleri'* adlı

çalışmasında öğrencilerin somut ders içeriklerini daha çok içselleştirdiklerinden söz etmişlerdir. Antrenörlük eğitimi bölümündeki öğrencilerin, hem egzersiz ve spor bilimleri bölümü, hem de spor yöneticiliği bölümü öğrencilerine kıyasla anlamlı fark oluşturmasının sebebi ise; antrenörlük eğitimi bölümündeki öğrencilerin, tıpkı beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümündeki öğrenciler gibi milli bayramlarda direkt olarak aktif rol almaları söylenebilir.

Büyüdüğü bölge değişkeni açısından; duyuşsal alt boyutunda İç Anadolu bölgesinde yaşayan öğrencilerin, Güneydoğu Anadolu ve Marmara bölgesinde yaşayan öğrencilere kıyasla aralarında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Bu durum, İç Anadolu bölgesinde doğup-büyüyen öğrencilerin Milli değerlerine diğer bölgelerde yaşayan öğrencilere göre daha çok sahip çıktığını söyleyerek açıklanabilir. Davranışsal alt boyutunda ise; İç Anadolu bölgesinde doğup-büyüyen öğrencilerin, Marmara bölgesindeki öğrencilere kıyasla aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark çıkmıştır. Her iki alt boyutta da İç Anadolu bölgesinde yaşayan öğrencilerin, diğer bölgelerdeki öğrencilere göre, tarih bilinci ve Milli değerler gibi kavramları daha iyi anlayıp, yaşantılarına yansıttıkları söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak; spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersine karşı tutumlarının, dersi veren kişinin olayları etkili öğretim metotlarını benimseyerek anlattığında çok daha etkili ve verimli olabileceği düşünülmektedir.

- Dersi veren kişinin bilgi ve aktarım düzeyi,
- Dersi yaşayarak ve örneklendirerek anlatma,
- Kavramları net ve somut bir şekilde anlatarak aktarma,
- Uygun materyal ve çevre şartları ile daha etkili ve kalıcı olması sağlanabilir.

Kaynaklar

Akbaba, B. (2007). Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersinin amaçlarına yönelik öğrenci görüşleri. Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu Eğitim Dergisi, 15, (1).

Akbaba, B., Demirtaş, B., Birbudak, T.S. ve Kılcan, B. (2014). Tarih öğretmeni adaylarının Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi öğretimine yönelik görüşleri. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken Journal of World of Turks*, 6(2).

Akbaba, B. (2009). Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi öğretiminde çoklu ortam kullanımının akademik başarı ve tutumlara etkisi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi,* Ankara.

Algan, H. (2011). Halkevlerinde İnkılap Temsilleri (1932-1951). *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi,* Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Aysan, M.A. (1986). Atatürk'ün ekonomik görüşü: Devletçilik. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2(6), 614-644.

Eroğlu, H. (1985). Atatürk ve Devletçilik. *Belleten*, 49(194), 357-372.

Ertan, T.F. (2007). Türkiye Cumhuriyeti anayasalarında laiklik. *Atatürk Yolu Dergisi*, 10(39), 409-423.

Giritli, İ. (1991). Atatürk ve Halkçılık. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 7(20), 181-188.

Gişi, E. (2015). Laiklik kavramının kronolojik evrimi. *The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies*, 1(1), 1-13.

İlgazi, A. (2011). Atatürk'ün halkçılık anlayışının türkiye'nin çağdaşlaşmadaki rolü ve önemi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (8).

Karasar, N. (2022). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.

Kaya, İ. (2010). Türkiye'de devletçilik uygulamaları. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Mengi, S. (2011). Ortaöğretim 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin sosyal destek ve özyeterlilik düzeylerinin okula bağlılıkları ile ilişkisi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi.* Sakarya Üniversitesi.

Palaz, T., Kılcan, B. & Gülbudak, B. (2019). Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersine ilişkin öğrencilerin görüş ve bilgi düzeyleri: Nitel Bir Araştırma. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(1), 362-377.

Payaslı, V. (2011). Çok partili hayata geçiş sürecinde devletçilik politikası üzerine bir değerlendirme (1939-1950). *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 123-140.

Şimşek, A. & Güler, M. (2013). Öğretmen ve öğretmen adayı görüşlerine göre lise Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersinin öğretiminde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Özel Sayısı*, 6(14).

Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S.(2013). *Using Multivariate Statistics* (6th ed.), Boston: Allyn and Bacon.

Tuğluoğlu, F. (2015). Türkiye'de halkçılık ideolojisi ve halkevleri. *Erdem*, 15(42), 101-118.

Tünay, B. (1987). Atatürk'ün İnkılapçılık İlkesi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 3(9), 671-680.

Uca, A. (2017). Atatürk ilkeleri türk milletine neler kazandırdı? *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 19(33), 151-162.

Yılmaz, Z.A. (2006). Sınıf öğretmeni adaylarının okuma alışkanlığı. İlköğretim Online, 5(1), 1-6.

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDEKİ ÇOÇUKLARIN OYUN TERCİHLERİ VE EBEVEYN SERBEST ZAMAN TATMİN DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Reha BOZGÜNEY[1], Doç. Dr. Hulusi ALP [2]

[1]Süleyman Demirel Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, - 0000 0003 3873 8054

[2]Süleyman Demirel Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, - 0000-0003-1058-4559

Özet

Bu çalışma ile; Okul öncesi dönemdeki çocukların oyun tercihleri ile ebeveynlerinin serbest zaman tatmin düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Örneklem grubunu Isparta ilinde okul öncesi eğitime devam eden toplam 248 okul öncesi velisi oluşturmaktadır. Sosyo-demografik verilerin elde edilmesinde araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu, Serbest zaman tatminlerinin belirlenmesinde Beard ve Ragheb (1980) tarafından geliştirilen Karlı ve ark (2008) tarafından Türkçeye uyarlanarak geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan Serbest Zaman Tatmin Ölçeği (BZTÖ), araştırmacı tarafından oluşturulan Oyun Türleri Gözlem Formu Google form kullanılarak velilere ulaştırılmıştır. Elde edilen verilerin varyans ve homojenlikleri test edilerek, İkili karşılaştırmalar için ındependent samples t test, Çoklu karşılaştırmalar için One Way Anova, farklılık kaynağının belirlenmesinde ise Tukey HSD testi kullanılmıştır. Verilerin istatistiksel analizinde ve yorumlarda, $p<0,05$ anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır. Cronbach Alpha değeri serbest zaman tatmin ölçeği için 0,95 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların yaş, cinsiyet anne eğitim durumu faktörüne bağlı olarak serbest zaman tatmin düzeyleri ve eğitsel oyun tercihlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişim tespit edilmemiş olup baba eğitim durumu faktörüne bağlı olarak serbest zaman tatmini ve eğitsel oyun tercihlerinde anlamlı farklılık gözlenmiştir ($p<0,05$). Bu bilgiler ışığı altında baba eğitim durumunun çocuğun eğitsel oyun tercihinde ve serbest zaman tatmininin de etkili olduğu eğitsel oyun ve serbest zaman tatmini ile ilgili yapılacak olan yeni çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Okul öncesi, Oyun, Serbest zaman

Abstract

With this work; It is aimed to examine the play preferences of preschool children and their parents' leisure satisfaction levels. The sample group consists of a total of 248 pre-school parents attending pre-school education in Isparta. Personal information form created by the researcher to obtain socio-demographic data, Leisure Time Satisfaction Scale (BZTÖ), which

was developed by Beard and Ragheb (1980) to determine leisure satisfaction, adapted to Turkish by Karlı et al (2008) and whose validity and reliability were studied, was created by the researcher. Game Types Observation Form was sent to the parents using the Google form. By testing the variance and homogeneity of the obtained data, Independent Samples t Test for pairwise comparisons, One Way Anova for multiple comparisons, and Tukey HSD test were used to determine the source of difference. In the statistical analysis and interpretation of the data, the significance level of $p<0.05$ was taken into account. The Cronbach Alpha value was calculated as 0.95 for the leisure satisfaction scale. There was no statistically significant change in the leisure satisfaction levels and educational game preferences of the participants depending on the age, gender, mother's educational status factor, and a significant difference was observed in the leisure time satisfaction and educational game preferences depending on the father's educational status factor ($p<0.05$). In the light of this information, it is thought that the educational status of the father will shed light on the new studies to be done on the educational game and leisure time satisfaction, which is also effective in the child's educational play preference and leisure time satisfaction.

Keywords: Preschool, Play, Leisure time

Giriş

Çocukların gelişim özelliklerinin Erken çocukluk döneminde bilinmesi gerekmektedir. Piaget'e göre İşlem öncesi dönem çocuklarının öğrenmesi duyu temellidir. Okul öncesi dönemde tüm duyuları ile dünyaya açık olan çocuğun aile tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Zengin Uyarıcı ortamın zamanında, yerinde ve yeterli miktarda sunulması çocuğun duyusal gelişiminde önemli rol oynamaktadır (Barber 2015). Çocuğun eğitiminde ve kişiliğinin gelişiminde çocuk oyunları önemli bir yer tutmaktadır. Çocuklar birçok kişisel ve fiziksel becerileri farkında olarak ya da olmayarak oyun içerisinde kazanır. Oyun; insanın doğumundan itibaren başlayan ve yaşamı boyunca devam eden, bazen amaçlı bazen amaçsız şekille gerçekleştirilebilen etkinliklerdir.

Oyun, çocuğun gelişimine ve eğitimine önemli katkılar sağlamanın yanı sıra onun, ruhsal ve fiziksel açıdan gelişimini de desteklemektedir. Çocuk oyun sayesinde yaşadığı toplumun kurallarını öğrenir, çevresindeki insanlar ile yardımlaşma becerisi edinir. Ayrıca çocuk oyun içerisinde kendi haklarını korumayı ve arkadaşlarının da hakları olduğunu öğrenir. Farklılıklara duyarlılık kazanır (Sezer, Yılmaz ve Koçyiğit 2016).

Oyun davranışlarının değerlendirilmesinde, gözlemlerin ve oyun içeriklerinin yorumlanması önemlidir. Gözlem sırasında oyun türlerinin ortaya çıkışı, birbirini izleyen oyun türleri ve davranışların içerikleri duygusal ve davranışsal sorunları ve bozuklukları olan çocukların belirlenmesinde yardımcı olması için kullanıldığı bilinmektedir (Wainwright ve Fein, 1996).

Çocukları oyun oynarken aileye bireylerine boş zaman imkânda tanımaktadır. Çocuklar oyunlar aracılığıyla kendini geliştirerek yardımlaşma empati vb. duygu durumlarına adapte olurken ailede ise oyun esnasında kendine serbest zaman yaratarak bu zamanı değerlendirme yoluna gittiği düşünülmektedir.

Serbest zaman tatmini, bireylerin hoş deneyimlerinden oluşan karmaşık bir insan ihtiyacıdır. Serbest zamanın kapsamı ve sınırları, her bireyde farklılık göstermektedir. Bireyler serbest zamanlarını farklı şekilde değerlendirmektedir ve bu zamanlardan alınan tatmin düzeyi de yapılan aktiviteye göre değişebilmektedir. Serbest zaman tatmini bireyin zevklerine, becerilerine, zaman ve kaynakların bulunması ile yakın ilişkilidir (Karadaş, 2015).

Serbest zaman tatmini bu nedenle cinsiyet, yaş ve gelir gibi kişisel özelliklerden etkilenebilir. Birçok çalışma, serbest zaman tatmininin diğer bireysel yaşam boyutlarıyla nasıl ilişkili olduğunu ve bu ilişkilerin ergen gelişiminde önemli olduğunu göstermiştir. Serbest zaman tatmininin etkili olduğu olgulardan birisi de yaşam kalitesidir (Tekin, 2009).

Alınyazında serbest zaman Tatmini (Kocaman ve ark. 2018; Sarı ve Kaya 2016; Baştuğ ve Dikici 2019; Hadi ve Ark, 2021; Serdar ve ark 2018), konularında ayrı ayrı yapılan araştırmaların varlığı mevcuttur. Çalışmanın bu bakımdan bilimsel literatüre kaynak oluşturması ve serbest zaman tatmininin önemi vurgulamak amacıyla çocukların eğitsel oyun tercihi ve ebeveynlerin tatmin düzeylerinin analiz edilmesi hedeflenmiştir**.**

Yöntem

Araştırma; kapsam ve yöntemin belirlenmesi, araştırmaya dair verilerin toplanması, alan incelemesi ve anket formu uygulanacak şekilde betimsel olarak araştırılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini Isparta da okul öncesi eğitimine devam eden öğrenciler ve velileri oluşturmaktadır. Örneklem grubunu ise; evreni oluşturan ebeveynlerin arasından araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 152 kadın 96 erkek olmak üzere toplam 248 kişi oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel bilgi formu: araştırmacı tarafından oluşturulan bu bölüm çocukları oyun tercihleri ve ebeveyn özelliklerini içermektedir. Form çocukların oyun tercihi yaşı, cinsiyeti, ebeveynlerin ise eğitim durumundan oluşmaktadır.

Serbest zaman tatmini ölçeği:

İlk kez Beard ve Ragheb (1980) tarafından geliştirilen Serbest Zaman Tatmin Ölçeği (BZTÖ), Karlı ve diğerleri (2008) tarafından Türkçeye çevrilmiş, geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmıştır. Ölçek ile bireylerin serbest zaman aktivitelerinden tatmin olma düzeyi ölçülmektedir. BZTÖ'nin soru maddeleri 5'li likert türünde puanlanmıştır. Serbest zaman tatmin ölçeğinin toplam Cronbach's alfa katsayısı ise 0,95 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin bu haliyle %95 seviyesinde güvenilir olduğu belirlenmiştir.

Oyun Türleri Gözlem Formu: Araştırmacılar tarafından oluşturulan form kullanılmıştır. Beş oyun türü üzerinden oyun gözlemi yapılarak her bir çocuk için ebeveynler tarafından doldurulmuştur. Oyun türleri şunlardır.

-Fiziksel aktivite gerektiren oyunlar

-Hareketsiz sakin oyunlar

-Grup oyunları

-Bireysel Oyunlar

-Rol oynama ve fantezi oyunları

Verilerin analizi

Elde edilen verilerin analizinde varyans ve homojenlikleri test edilmiş, homojen oldukları belirlenen veriler için; ikili karşılaştırmalarda independent samples t testi, çoklu karşılaştırmalarda one vay anowa ve farklılık kaynağının belirlenmesinde Tukey HSD testi kullanılmıştır. Verilerin istatistiksel analizinde ve yorumlanmasında, $p<0,05$ anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır**.**

Verilerin Toplanması

Veriler Google form üzerinden araştırmaya katılmayı kabul eden ebeveynlere uygulatılmıştır.

Bulgular

Çizelge 1: Yaş değişkenine göre ebeveyn serbest zaman tatmin düzeyi değişimleri

Yaş Grubu	n	$\bar{X}$	Ss	df	f	p
4	**89**	**3,8670**	**,64381**		**,058**	**,944**

5	**88**	**3,8409**	**,60932**	**2**		
6	**71**	**3,8363**	**,64355**			

Çizelge 1 incelendiği üzere katılımcıların yaş gruplarına bağlı ebeveyn serbest zaman tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir değişim gözlenmemiştir.

Çizelge 2: Okul öncesi dönemdeki çocukların yaş gruplarına bağlı eğitsel oyun tercih değişimleri

Yaş Grubu	**n**	**$\bar{X}$**	**Ss**	**df**	**f**	**p**
4	**89**	**3,2921**	**1,29862**			
5	**88**	**3,0795**	**1,36644**	**2**	**1,068**	**,345**
6	**71**	**3,3662**	**1,23334**			

Çizelge 2 incelendiği üzere okul öncesi dönemdeki çocukların yaş faktörüne bağlı eğitsel oyun tercihlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişim gözlenmemiştir.

Çizelge 3: Cinsiyet faktörüne bağlı ebeveyn serbest zaman tatmini değişimleri

Cinsiyet	**n**	**$\bar{X}$**	**Ss**	**df**	**f**	**p**
Kadın	**152**	**3,7955**	**,65201**	**,246**	**-1,690**	**0,85**
Erkek	**96**	**3,9336**	**,58488**			

Çizelge 3 incelendiği üzere katılımcıların cinsiyet faktörüne bağlı serbest zaman tatmin düzeylerinden istatistiksel olarak anlamlı bir değişim gözlenmemiştir.

Çizelge 4: Okul öncesi dönemdeki çocukların cinsiyet faktörüne bağlı eğitsel oyun tercihleri değişimi

Cinsiyet	**n**	**$\bar{X}$**	**Ss**	**df**	**f**	**p**
Kadın	**152**	**3,1118**	**1,25835**	**246**	**1,890**	**,056**
Erkek	**96**	**3,4375**	**1,35966**			

Çizelge 4 incelendiği üzere okul öncesi dönemdeki çocukların cinsiyet faktörüne bağlı eğitsel oyun tercihlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişim gözlenmemiştir.

Çizelge 5: Ebeveyn (anne) eğitim durumuna bağlı serbest zaman tatmin düzeyi değişimleri

Anne Eğitim	**n**	**$\bar{X}$**	**Ss**	**df**	**f**	**p**
İlkokul	**39**	**3,8835**	**,49855**	**3**	**,332**	**,802**

Ortaokul	**52**	**3,9111**	**,57380**
Lise	**91**	**3,8288**	**,65430**
Lisans ve Üzeri	**66**	**3,8074**	**,70872**

Çizelge 5 incelendiği üzere katılımcıların anne eğitim düzeyi faktörüne bağlı serbest zaman tatmini düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişim gözlenmemiştir.

Çizelge 6: Ebeveyn (anne)eğitim durumuna bağlı okul öncesi dönemdeki çocukların eğitsel oyun tercih değişimi

Anne Eğitim	**n**	**$\bar{X}$**	**Ss**	**df**	**f**	**p**
İlkokul	**39**	**3,3077**	**1,32096**			
Ortaokul	**52**	**3,2308**	**1,27749**			
Lise	**91**	**3,2418**	**1,32783**	**3**	**,059**	**,981**
Lisans ve Üzeri	**66**	**3,1970**	**1,31523**			

Çizelge 6 incelendiği üzere okul öncesi dönemdeki çocukların anne eğitim durumu faktörüne bağlı olarak eğitsel oyun tercihlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişim gözlenmemiştir.

Çizelge 7: Ebeveyn (baba) eğitim durumuna bağlı serbest zaman tatmin düzeyi değişimleri

Baba Eğitim	**n**	**$\bar{X}$**	**Ss**	**df**	**f**	**p**
İlkokul	**29**	**4,0302**	**,79992**			
Ortaokul	**61**	**3,8415**	**,54517**			
Lise	**64**	**3,6738**	**,64278**	**3**	**2,889**	**,036***
Lisans ve Üzeri	**94**	**3,9171**	**,59278**			

Çizelge 7 incelendiği üzere baba eğitim durumuna bağlı serbest zaman tatmin düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Çizelge 8: Ebeveyn eğitim durumuna bağlı okul öncesi dönemdeki çocukların eğitsel oyun tercih değişimi

Baba Eğitim	n	$\bar{X}$	Ss	df	f	p
İlkokul	**29**	**3,3793**	**1,39933**			
Ortaokul	**61**	**2,9180**	**1,20132[a]**			
Lise	**64**	**3,6094**	**1,14943[b]**	**3**	**3,296**	**,021***
Lisans ve Üzeri	**94**	**3,1489**	**1,39089**			

p<0,05 anlamlılık değeri ab: gruplar arası anlamlı farklılık

Çizelge 8 incelendiği üzere baba eğitim durumu faktörüne bağlı okul öncesi dönemdeki çocukların eğitsel oyun tercihlerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir (p<0,05).

Gruplar arası farklılıklar incelendiğinde lise mezunu babaların ortaokul mezunu babaların göre ortalama değerin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Okul öncesi dönemdeki çocukların oyun tercihleri ile ebeveynlerinin serbest zaman tatmin düzeylerinin incelenmesi amaçlandığı bu çalışmada; Yaş faktörüne bağlı ebeveyn serbest zaman tatmin düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişim gözlenmemiştir (tablo 1) İlgili literatürde araştırmamızı bu yönüyle destekleyen çalışmalara rastlamak mümkündür (Mc Carthy ve ark, 2018 Ardahan ve Yerlisu Lapa 2010; Ayyıldız, 2015). Çakır'ın (2017) üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırma sonucunda yaşa bağlı serbest zaman doyum düzeylerinde anlamlı farklılık bulunmamıştır Bunun yanında Akal (2005) çalışmasında bireylerin, serbest zaman tatmini puan ortalamalarını karşılaştırdığında, aralarındaki farklılığın anlamlı olduğunu tespit etmiş ve yaşın artmasıyla beraber serbest zaman ve yaşam kalitesi puan ortalamalarının önemli oranda düştüğünü belirtmiştir. Literatürde yer alan çalışmalarda yaş değişkeni ve serbest zaman tatmin düzeylerinde birbiri ile ters düşen sonuçlar olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın bulgularında serbest zaman tatmin düzeylerinde farklılık olmasının nedeni ebeveynlerin çocuklarıyla ilgilenmesi, kalan zaman diliminde ise ev işlerine odaklanmasından kaynaklanıyor olabilir.

Yaş faktörüne bağlı okul öncesi dönemdeki çocukların eğitsel oyun tercihlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişim gözlenmemiştir. (Tablo 2). Demiral (2010) 7-12 yaş judoculara

eğitsel oyun temelli verilen antrenman sonucunda deney grubu erkek ve kız judocuların çabukluk değerlerinde, kontrol grubuna göre anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Tortop (2005) Eğitsel oyunlar, süratin geliştirilmesinde ve korunmasında çok etkin bir rol üstlenir. Yüksek hızda ve kısa mesafeli koşuları içeren eğitsel oyunların tamamı süratin geliştirilmesinde etkili olduğunu savunmuştur. Işık ve semerci (2016) Eğitsel oyunların kullanıldığı deney grubunda öğrencilerin başarı puanları arasında artış olmuştur. Öğrencilerin ön test ve son test puan ortalamaları istatistiksel olarak arasında anlamlı farklılık tespit etmişlerdir. Çalışma grubundaki bu durumun nedeni olarak yaş grubunun küçüklüğü ayrıca araştırmamızın betimsel olarak yürütülmesiyle açıklanabilir.

Cinsiyet faktörüne bağlı erkek ebeveynlerin, ortalama değerinin kadınlara nazaran yüksek olmasına rağmen serbest zaman tatmin düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişim gözlenmemiştir (tablo 3). Alanyazında araştırma bulgularımızı bu yönüyle destekleyen çalışmalara rastlamak mümkündür. (Arslan ve Selçuk 2023; Lapa 2013).Terekli ve Alıcı (2019) Otizm spektrum bozukluğuna sahip çocuğu olan ebeveynlerin serbest zaman ve yaşam doyum düzeylerinin incelenmesi konulu araştırmasın da cinsiyet faktörünü SZDÖ alt faktörleri üzerinde anlamlı bir farklılık göstermediği, sadece psikolojik faktör boyutunda erkeklerin lehine bir fark olduğu bildirmiştir. Araştırma grubundaki bu farklılığın nedeni olarak iş hayatının getirdiği yoğun stres yorgunluklardan kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Okul öncesi dönemdeki çocukların cinsiyet faktörüne bağlı eğitsel oyun tercihlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişim gözlenmemiştir (tablo 4). Literatüre incelendiğinde Güner (2008) “eğitici drama uygulamalarının 5-6 yaş grubu çocukların sosyal duygusal uyumlarına etkisinin incelenmesi” başlıklı araştırmasında, oyun uygulamalarına hiç yer verilmeyen ve haftada 1-2 saat yer verilen 5-6 yaş çocuklarının cinsiyet değişkeni açısından sosyal duygusal uyumlarında farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yılmaz (2012) yaptığı araştırmada çocukların sosyal problem çözme becerileri ve oyun tercihlerinden, cinsiyet faktörüne göre etkilemediği görülmüştür. Araştırma sonucundaki bu durumun ebeveynlerin eğitsel oyun konusunda yeterince ilgili olmadığı ve çocuklarına doğru oyun tercihi oluşturamamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Katılımcıların anne eğitim düzeyi faktörüne bağlı serbest zaman tatmini düzeylerinde serbest zaman doyum ölçeği puanlarının anne eğitim durumu bakımından çoklu karşılaştırılmasında, ortaokul mezunu annelerin ortalama değerin yüksek olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir (tablo 5). Literatür incelendiğinde Gökçe (2008) araştırmasında anne eğitim durumuna bağlı katılımcıların serbest zaman tatmin düzeylerinde

istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit etmişlerdir. Ayrıca Kalfa (2017) araştırmasın da anne eğitim durumuna bağlı olarak üniversite öğrencileri üzerine yaptığı araştırmasında serbest zaman tatmin düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığını bildirmişlerdir. Literatürde farklı bulgu ve sonuçların olduğu göze çarpmaktadır. Bu durumun araştırmamızdaki annelerin yeterli düzeyde serbest zaman tatmini konusunda bilgilere sahip olmamasıyla açıklanabilir.

Okul öncesi dönemdeki çocukların anne eğitim durumu faktörüne bağlı olarak eğitsel oyun tercihlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişim gözlenmemiştir (tablo 6). Literatür incelendiğinde oyun ile ilgili araştırmalara rastlamak mümkündür. Cömert ve Güven (2016) araştırmasında anne ve babaların verdiği cevaplar dikkate alınarak oranlara bakıldığında, çocukların zihinsel beceri gerektiren eğitici oyunlar, sanal gerçeklik içeren oyunlar ve yarış oyun türlerini diğerlerine göre daha fazla tercih ettikleri söylenebilir. Akçay ve Özcebe (2012)'ye göre çocukların genellikle eğitsel ve macera türlerinde oyunları tercih etmekte oldukları görülmektedir. Durdu ve ark. (2004) tarafından yapılan araştırmada en çok tercih edilen oyun türlerinin "strateji, yarış, bilgi yarışması, spor ve yarış, hareket/serüven" bildirmişlerdir. Araştırma bulgularındaki bu durumun nedeni olarak; örneklem gruplarının farklılığı olarak söyleyebiliriz.

Baba eğitim durumuna bağlı serbest zaman tatmin düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir (Tablo 7). Literatür incelendiğinde Tekeli (2017) tarafından yapılan çalışmada baba eğitim durumu değişkenin göre SFKÖ'nin alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgulara doğrultusunda babası ilköğretim mezunu olan katılımcıların sosyal fiziki kaygısının babası üniversite mezunu olan katılımcılardan daha yüksek olduğu sonucuna erişilmiştir. Altun Dinç (2016) tarafından yapılan çalışmada baba eğitim durumu değişkenine göre SFKÖ'nin alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Şahin, Barut ve Erşanlı (2013) tarafından yapılan çalışmada baba eğitim durumu değişkenine göre SFKÖ'nin alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Kalfa (2017) spor bilimleri ve eğitim fakültesi öğrencilerinin yaşam doyumu ve serbest zaman doyumunun incelenmesi adlı çalışmasında baba eğitim durumuna bağlı anlamlı değişim gözlemediklerini bildirmişlerdir. Literatürde birbirini desteklemeyen çalışmalar mevcuttur. Araştırma bulgularımızdan hareketle bu durumun babaların serbest zaman konusunda bilinçli olduğu ve bu zaman dilimini değerlendirmesiyle açıklanabilir.

Baba eğitim durumu faktörüne bağlı okul öncesi dönemdeki çocukların eğitsel oyun tercihlerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir

Gruplar arası farklılıklar incelendiğinde lise mezunu babaların ortaokul mezunu babalara göre ortalama değerin yüksek olduğu tespit edilmiştir (tablo 8). Aymen Peker (2018). sınıf Canlılar dünyasını gezelim ve tanıyalım ünitesinin klasik eğitsel oyunlar ve teknoloji destekli eğitsel oyunlarla öğretiminin değerlendirilmesi konulu araştırmasında Baba mezuniyeti açısından incelendiğinde ilköğretim mezunu baba sayısının üç grupta birbirine yakın sayıda olduğu, Ortaöğretim mezunu baba sayısının deney grubu 2'de en az, buna karşılık lisans mezunu baba sayısının en fazla olduğu, kontrol grubu ve deney grubu 2 babalarının lisansüstü eğitim mezunu sayısının eşit ve Deney Grubu 1'den fazla olduğunu bildirmişlerdir bu durumu baba eğitim seviyesi artıkça eğitsel oyun konusunda ki bilgi seviyesinin de armasıyla açıklamışlardır araştırmamızı bu yönüyle desteklemişlerdir.

Sonuç olarak Katılımcıların yaş, cinsiyet anne eğitim durumu faktörüne bağlı olarak serbest zaman tatmin düzeyleri ve eğitsel oyun tercihlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişim tespit edilmemiş olup baba eğitim durumu faktörüne bağlı olarak serbest zaman tatmini ve eğitsel oyun tercihlerinde anlamlı farklılık gözlenmiştir ($p<0,05$). Bu bilgiler ışığı altında baba eğitim durumunun çocuğun eğitsel oyun tercihinde ve serbest zaman tatmininin de etkili olduğu eğitsel oyun ve serbest zaman tatmini ile ilgili yapılacak olan yeni çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Akal, D. Ç. (2005). Evde yaşayan yaşlı bireylerin yaşam kalitesine etki eden etmenlerin değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas

Akçay, D., ve Özcebe, H., (2012). Okul öncesi eğitim alan çocukların ve ailelerinin bilgisayar oyunu oynama alışkanlıklarının değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Çocuk Dergisi, 12(2):66-71

Altun Dinç, M. (2016). Lise öğrencilerinin sosyal görünüş kaygıları. Yüksek Lisans Tezi, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Ardahan F. Lapa Ty, (2010). Üniversite öğrencilerinin serbest zaman tatmin düzeylerinin cinsiyete ve gelire göre incelenmesi. Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi.; 21(4): 129-136.

Arslan, T., ve Selçuk, K. T. (2023). Gençlik merkezi faaliyetlerine katılan 18-29 yaş gençlerde serbest zaman tatmin düzeyinin sosyal sorun çözme becerileri ile ilişkisi. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 5(1), 22-31.

Aymen Peker, E. (2018). 5. Sınıf canlılar dünyasını gezelim ve tanıyalım ünitesinin klasik eğitsel oyunlar ve teknoloji destekli eğitsel oyunlarla öğretiminin değerlendirilmesi.

Ayyıldız T. (2015) Rekreatif dans faaliyetlerine katılan bireylerin serbest zaman tatmin düzeylerinin incelenmesi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Barber, V. (2011). Oyunlarla çocukların duygusal dünyasını geliştirmek (E. Aksay, Çev.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Baştuğ, G., ve Dikici, İ. (2019). Üniversite öğrencilerinin kampüs içinde serbest zaman tatmin düzeylerinin incelenmesi. Journal of Recreation and Tourism Research, 6(4), 351-359.

Cömert, S., ve Güven, G. (2014) Çocukların bilgisayar kullanım sıklıkları, bilgisayar kullanım amaçları ve bilgisayarda tercih ettikleri oyun türlerinin incelenmesi. Journal Of International Management, Educational And Economics Perspectives 4 (1) 31–37

Çakır, O.V. (2017). Üniversite öğrencilerin serbest zaman doyum düzeyleri ile serbest zaman yönetimleri arasındaki ilişki. Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 2(3), 17-27.

Demiral, Ş. (2010). Judo Çalıġan 7–12 Yaş grubu çocuklarda (bay-bayan) judo eğitsel oyunlarının motor becerilerin gelişimine etkisinin incelenmesi. Yüksek lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Durdu, P., Tüfekçi, A. ve Çağıltay, K. (2005). Üniversite öğrencilerinin bilgisayar oyunu oynama alışkanlıkları ve oyun tercihleri: Odtü ve Gazi Üniversitesi Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Çalışma". Eurasion Journal Of Educational Research, 19, 66- 76

Gaye, H. A. D. İ., Erdem, B., ve Duman, E. (2021). Sportif rekreatif aktiviteye katılan bireylerin serbest zaman doyum düzeyleri ve optimal performans duygu durumlarının arasındaki ilişkinin incelenmesi. Spor Bilimleri Dergisi, 32(1), 10-19.

Gökçe H. (2008). Serbest zaman doyumunun yaşam doyumu ve sosyodemografik değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Denizli, S.112.

Güner Az. Eğitici (2008). Drama uygulamalarının 60-72 aylık grubu çocukların sosyal-duygusal uyumlarına etkisinin incelenmesi. 2008, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 129 Sayfa, İstanbul, (Prof. Dr. Alev Önder)

İlkim, I. Ş. I. K., ve Semerci, N. (2016). İlkokul 3. sınıf öğrencilerine ingilizce kelime öğretiminde eğitsel oyunların akademik başarıya etkisi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 787-804.

Kalfa, S. (2017). Spor bilimleri ve eğitim fakültesi öğrencilerinin yaşam doyumu ve serbest zaman doyumunun incelenmesi (Uşak Üniversitesi Örneği) (Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Kalfa, S. (2017). Spor bilimleri ve eğitim fakültesi öğrencilerinin yaşam doyumu ve serbest zaman doyumunun incelenmesi (Uşak Üniversitesi Örneği) (Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Karlı, Ü., Polat, E., Yilmaz, B., ve Koçak, M. S. (2008). Serbest zaman tatmin ölçeğinin sztö uzun versiyon geçerlilik ve güvenilirlik çalışması.

Kocaman-Karoğlu, A., ve Atasoy, B. (2018). Sosyal medya kullanımı ile serbest zaman tatmini arasındaki ilişki. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(2), 826-839.

Lapa, TY. (2013). Yaşam doyumu, eğlence doyumu ve park rekreasyon katılımcılarının algılanan özgürlüğü. Procedia-Sosyal ve Davranış Bilimleri Dergisi. (93). 1985- 1993.

Mc Carthy VJ, Wills T, and Crowley S. (2018) Nurses, age, job demands and physical activity at work and at leisure: a cross-sectional study. Appl Nurs Res.;40:116-121

Sarı, İ., ve Kaya, E. (2016). Serbest zamanı tatmini okul başarısını artırır mı? Üniversite öğrencilerinin serbest zaman tatmini ve genel not ortalaması arasındaki ilişkinin incelenmesi. İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 3(2), 11-17.

Serdar, E., Demirel, M., Harmandal Demirel, D., ve Donuk, B. (2018). Üniversite öğrencilerinin serbest zaman doyum düzeyleri ile mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki. Sosyal Bilimler Dergisi, 5(28), 429-438.

Sezer, T, Yılmaz, E. ve Koçyiğit, E. (2016). 5-6 yaş grubu çocukların oyun becerileri ile aile-çocuk iletişimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(2), 185-204.

Şahin, E., Barut, Y. ve Ersanlı, E. (2013). Sociodemographic variables in relation to social appearance anxiety in adolescents. The International Journal of Social Sciences, 15(1), 56–63.

Tekeli, Ş. (2017). Beden eğitimi ve spor öğretmeni adayları ile diğer öğretmen adaylarının sosyal görünüş kaygısı ve akademik öz-yeterlik düzeylerinin karşılaştırılması Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

Terekli, M. S., ve Alıcı, Y. (2019). Serbest zaman etkinliği olarak yürüyüş yapan otizm spektrum bozukluğuna sahip çocuğu olan ebeveynlerin serbest zaman ve yaşam doyum düzeylerinin incelenmesi (Master's thesis, Anadolu Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Tortop, Y. (2005). Sınıf öğretmenlerinin beden eğitimi dersi ve eğitsel oyun uygulamaları. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Afyon

Wainwright, L., and Fein, D. (1996). Play. In I. Rapin (Ed.), Preschool children with inadequate communication. London: Mac Keith Press

Yılmaz E. (2012) 60-72 aylık çocukların duyguları anlama becerilerinin sosyal problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 106 Sayfa, Konya, (Yrd. Doç. Dr. Kezban TEPEL)

SOCIAL AND POLITICAL POLICIES, EMIGRATION FLOWS AND 'HIGH SKILL WORKES DRAIN' IN ALBANIA: ALBANIAN YOUTH CASE STUDY

Ph.D. Ramiola KALEMI
Department of Sociology, Faculty of Education
University of 'Aleksander Moisiu' Durres (UAMD)

Ph.D. Matilda LIKAJ
Department of Sociology, Faculty of Education
University of 'Aleksander Moisiu' Durres (UAMD)
OECID 0000-0003-3471-3036

ABSTRACT

In the last few years, Albanian society faces different emigration flows, toward developed states such as E.U countries and beyond. From the 1990s till the last few years (no longer before 2017), Albania as a country, sent huge waves of a labor force of emigrants all over the world, especially in Western countries. After that, the tendencies of emigrants' waves have been changed. It is continuing these new trends and forming new trajectories in Albanian emigrant history (especially after 1990). High-skill workers and new alumni of universities form the upgrade of the new emigrant wave in Albanian society. For the first time, Albanian society faces the 'brain drain' in all professional fields and a huge lack of social background to fulfill this gap.

The trend of emigrating to different developing countries is as personal as a social choice. For this reason, this study aims to analyze the factors (pull and push), Albanian actual economic, social, political, and cultural situation, social policies of achieving and supporting high-skill workers and brain gaining, and the trend of attractive social policies in E.U countries. To conduct and reach the aim, this study focuses on descriptive and analytical (field research) analysis.

Keywords: *High-skill workers; Brain Drain; Emigration; Albania; Social and Political situation.*

1-INTRODUCTION: ALBANIAN EMIGRATION CURRENT SITUATION AND BRAIN DRAIN

This study focuses on development in two dimensions of analysis: a theoretical perspective based on the Neo-Classical model perspective and data analysis from field research. This theory approaches the understanding of the current emigration phenomenon of youth, the trajectories that these waves form, including the contradiction of one dimension analysis of the causes factors. The neo-classical theory of migration is based on the equilibrium assumptions of economicsand it is claimed to be more sophisticated than the push-pull model theory (Haas; 2010). According to this perspective, individual decisions to migrate are formed as a rational result of the individuals themselves, which were triggered by the comparison of the present situation of their income, with the benefits andmaterial goods that they can provide

during the process of emigration. These benefits are investmentsnot only of material capital but also of human and social capital. "Neo-classical theory is dynamic because it presents the beginning of the effects of emigration and the conditions under which it develops" (Haas; 2010.This theory is highly controversial because the individual is not a being related only to materials or economic perspectives. The individual is a social actor, who is influenced and influences the social structure in which he lives. Also, human beings, make possible the development of human capital and the 'brain' of society. The theory presents emigration as a positive process, which is carried out by emigrants who move towards, more, to developing countries to meet economic and social incomes (even though the end of this process can also have negative effects). This approach to studying affected the formulation of the hypothesis. The hypothesis of this research is based on the current social and political situation, which reflects social tension among the youth, extended the power of fears to young university students, and influences decision-making to emigrate. The research questions to help develop the hypothesis are focused on the current migration potential of university students in Albania and e the factors that push factors that affected university students in Albania as the 'brain' of society, to decide to emigrate. The study target group is university students (in bachelor and master programs), of the faculty of education, in Albania. Youth as the most dynamic group, is the main group that forms the new trajectory of emigration in Albanian society and causes the 'brain drain' flows. This study contains an analysis of the emigration phenomenon, theory of the neo-classical model of economic perspective, methodology, data analysis, and conclusion.

2-EMIGRATION PHENOMENON AND THEORY OF NEO-CLASSICAL MODEL OF ECONOMIC PERSPECTIVE

According to the theory of emigration from the perspective of the neo-classical and economic model, individuals immigrate from their countries when economic income and the possibility of employment are very low. They emigrate to countries with economic income and high employment opportunities (Segal, Elliot & Mayados; 2010). This theory was founded and developed by researchers Tornado (1969) and Harris (1970), who are focused on explaining the concept of the process of emigration from rural countries to urban countries. According to their explanation, this process should be realized by taking as an example the movement of individuals from countries less developed to more developed ones (Tornado and Harris in Borjas; 1989). The theory of emigration according to the perspective neo-classical is based on the economy of a country, which develops the

phenomenon of emigration to be realized towards developed countries due to lack of main power and material capital. This theory developed based on the economic elements of a society and a country. As a result of the changes in the economic income of different countries, the movement of workers from countries with low incomes to high incomes. Refinement of this model combines the cost and risk of emigration, as well as the interpretation of emigration as an investment in human capital (Abasuer & Zimmermann; 1998).

According to Massey, just like individuals and their families, they make an economic benefit analysis that comes from the emigration process. This analysis informs or motivates individuals to emigrate (Massey; 1999) According to the theory of the neoclassical or economic model, if the difference between the expected income is low, individuals are self-stimulated to leave their country and emigrate to other countries, where they think they will have the higher economic profits. Of course, in the developed societies of the world, wages and incomes are high. The change in income is categorized as the most important factor (but not necessary) for the emigration of individuals to international labor markets. 'Especially the individuals of former communist countries that have had a 'commanded' economy and good educational formation, acquire the will to adapt to developed urban and economic countries' (Massey; 1988). According to this theory, massive remittances from developed countries to developing countries or non-developed countries often become shocking. The preponderance of evidence from all world markets shows that the difference in wages is the most favored factor of neoclassical economics. According to the terms defined inthis theory, between the country of origin and that of the host of emigrants, the difference in wages is not even necessary nor sufficient to create the phenomenon of emigration. Despite equal pay across labor markets, individuals again find different incentives to migrate. 'In terms of practice, emigration in broad international forms has been observed very rarely, due to its lack of high wages, as well as the existence of wage differences, which neither guarantees nor excludes the international movement of individuals or emigration (Lee; 1966).

In the early stages of market development, in economically and politically open countries, injobs in the main sectors, stable jobs and high wages are ensured for workers local. While for emigrants, lower wages and fewer opportunities to advance in work are offered. The process of labor market branching is more acute in certain global cities, where there is a

concentration of managerial, administrative, and technical expertise which leads to a concentration of wealth and a subsidized demand for low-wage services (world systems theory and migration patterns). Unable to attract local workers, employers turn to hiring emigrants directly through formal recruitment (the theory of segmented emigration in the labor market). This process enablesthe beginning of emigrant flows. Emigration follows a characteristic trajectory, moving from place to place with low incomes, towards those countries with high incomes. According to Martin and Taylor, this process is identified as the neoclassical theory of emigration with a 'U-shaped trajectory (Martin & Taylor; 1996). byusing historical emigration data for 15 European countries, from 1850-1914, a U-shaped trajectory of the emigration process. The trajectory was formed according to the model of the currents of emigration and economic development of these countries. The U-shaped migration trajectory is also referred to as 'shore migration' (so named from the shape it bears) (Hatton& Williamson; 1998). The neo-classical theory of migration is based on the equilibrium assumptions of economicsand it is claimed to be more sophisticated than the push-pull model theory (Haas; 2010). According to this perspective, individual decisions to migrate are formed as a rational result of the individuals themselves, which were triggered by the comparison of the present situation of their income, with the benefits and material goods that they can provide during the process of migration. emigration. These benefits are investments,not only of material capital but also of human and social capital. "Neo-classical theory is dynamic because it presents the beginning of the effects of emigration and the conditions under which it develops" (Haas; 2010).This theory is highly controversial because the individual is not a being related only to materials. The individual is a social actor, who is influenced and influences the social structure in which he lives. The theorypresents emigration as a positive process, which is carried out by emigrants who move towards more developed countries to meet economic and social incomes (even though the end of this process can also have negative effects, in the home country it appears as a lack of ‘brain’ and formation of ‘brain gain’). ‘Therefore, emigration can be evaluated as *'Ceteris Paribus'*, which means that at the end of this process migrants, as a labor force, will be less useful in the host country and much less useful in the country of origin' (Haas; 2010). According to de Haas, the analysis of emigrationas *Ceteris Paribus (it is* the same in all countries) we can say that nowadays this process has happened in reverse. Referring to the social and material capital of Albanian emigrants in various European countries (especially in

Germany, in the last decade), and as a cause of economic crises, they have returned with high remittances.

These remittances can help with investments or livelihoods of other family members in the home country. Many of these emigrants have great challenges in reintegration into their country of origin, in adapting to the mentality of working, and in thesocial capital that they have found. The combination of their experiences with the challenges in Albanian society can present different problems. However, it is difficult to describe them as *Ceteris Paribus.* Based on this, the neoclassical theory of migration has had difficulties in reflecting the social reality, because it faces the difficulties of explaining and analyzing the notions of the structure of emigrationin a society. This happens for the reason that it is not always a condition that, to realize a phenomenon of emigration in society, economic conditions must be the driving factor. Globalization is one of the main factors (which contains many motivating reasons for emigration) ofcontemporary emigration. This theory forms highly controversial spaces from the perspective of the study of emigration but enlightens the process of the 'brain drain' of home countries.

3- SOCIAL AND POLITICAL POLICIES CURRENT SITUATION AND UNIVERSITY YOUTH POTENTIAL TO EMIGRATE

One of the main concepts of the subject of this study is social categorization as the age group of young people. The understanding of youth as a social category is a main indicator of the research topic and is very important in the aims to carry out the analysis in this study. In a society, the categorization of a group 'young people' occupies a very important place, because young people perform the function of the connecting bridge between the past and the future of the socio-cultural structure of the society. This is the main indicator that young people play a functional role in the structure of society. In this study, "youth" will be analyzed from a sociological perspective, as a very important age group and category of society and its sociocultural structure.

Firstly, categorizing and defining the differences between 'adults' and 'young people' is important. Masterson (1985), defines the commonalities and differences between 'adults' and 'young people as follows:

1-Adults are individuals who suppress impulses in their subconsciousness and form control through defense mechanisms. While young people, do not suppress all impulses in their subconscious and do not form absolute control of their impulses.

2-Adults can select values and judgments according to values, as well as adopt them in daily life. Meanwhile, young people have not yet resolved the conflict between their childhood aspirations and experiences and the impact they may have later on the social environments in which they will live. Young people are looking for values that fit their personality (the personality that is in the process of development).

3-Adults can have their independence from the family (especially from their parents) as well as work to have economic independence. While young people are not yet at this stage. They are dependent on their parents (family, or people who care for them), in economic, social, and psychological terms. Young people feel the need to rely (emotionally and materially) on these people.

4-Adults can resolve internal conflicts, whether these are clashes of sexual or emotional impulses. They are independent from their parents in resolving these conflicts. While young people are in the process of solving these problems, they find it impossible to be independent from their parents. (Masterson 1958; in Özensel; 2004).

In the sociological literature, exist different definitions of the term 'young/youth'. This happens as a result of the fact that young people are defined as a social category, as young people, as a young age group, a dynamic age group, etc. However, it is very important to emphasize that 'young people' as an age group or social category, are the main producers of cultural changes in the social structure of a society. According to the aforementioned discussions, young people have a factual reality not only biologically but contain the truth of a sociological phenomenon and group. Young people can be evaluated as a social category, understanding that it is very important to analyze several stages of development and their impact on the social structure of society. Young people as individuals can be understood by analyzing the socialization period and the social environment where they spend most of their time (or their lives). In general, young people face higher levels of unemployment than adults. Because unemployment is less shocking to the results for the group of unemployed youth than it is for adults. The main issue to consider in this case is the period of unemployment. The longer the period of unemployment, the deeper and more devastating the impact of the negative consequences of unemployment. It is observed that the duration of unemployment is shorter among young people than among adults.

As in all other countries, the problem of unemployment in Albania has become a strong structural element in the economy. Unemployment rates are extremely important to an economy's performance, strength, fragility, and efficiency. It is worth mentioning that the unemployment situation in our country has become structural. Especially, young people or youth, who do not participate in the labor force because they are discouraged, or disadvantaged group, problems faced by young people in the transition from education to work, and problems arising from poverty, underemployment, and working conditions of young people that work are among the most important issues to be investigated. All these factors influence as push factors of emigration of young people, from their home country.

‘Emigration from Albania is mainly motivated by economic reasons (unemployment and the effort for better living conditions), although other considerations have come to the fore. Two categories of the population, young people and women, find the situation in the country's labor market particularly difficult (Strategjia Kombëtare për Migracionin the Plani i Veprimit 2019 – 2022 (Draft)In 2017, young people aged 15-29, who were not employed and did not attend school, higher education or vocational training, made up 29.7% of all young people in the country, while only 50.3% of women were employed, compared to 64.3% of men)Anketa e Forcave të Punës, INSTAT – Tregu i Punës 2017, page 2. http://www.instat.gov.al/al/temat/tregu-i-pun%C3%ABs-dhe-arsimi/pun%C3%ABsimi-dhepapun%C3%ABsia/publikimet/2018/njoftim-p%C3%ABr-media-tregu-i-pun%C3%ABs-2017 at Strategjia Kombëtare për Migracionin dhe Plani i Veprimit 2019 – 2022 (Draft).

This trend has changed in the last few years. the new trend of emigration flow, is high-skilled workers, university graduates, and university students. ‘‘Anticipating the future needs of the labor market is essential to address the challenges related to the rapid decline of the population due to the low birth rate, accompanied by steady emigrant flows from Albania. This analysis will make it possible for the national labor market not to suffer major challenges, but also to maintain a good social security system (Strategjia Kombëtare për Migracionin dhe Plani i Veprimit 2019 – 2022 (Draft). Despite the theories, politics, and strategies, that are very fruitful to read and to percept by the group of people that might understand, social practice is not the same situation.

Albanian society is still facing a huge gap in the expectation of different age groups, realities social practices and strategies, and policies. The theoretical perspective of the strategies and policies to prevent the flow of emigration of youth, as the 'brain drain' of society, most of the

time does not match with the social practice. This happens because of the lack of attention to studying the ‘university youth’ as a potential group of 'brain gaining', to measure their actual opinion about the desire to leave the home country, social, about the social, political and economic current situation and the faith on social institutions, public institution, politics, government, etc.

‘During the last four years, the Ministry of Finance has successfully conducted annual analyzes of skills needs in the Albanian market to plan the distribution of professional education and training and to prepare specialists who are required not only in Albania but also internationally. Another key policy measure has been capacity building for policymakers to recognize skills gaps and gender inequality in the national labor market and to take appropriate measures to promote skills transfer from other labor markets (Strategjia Kombëtare për Migracionin dhe Plani i Veprimit 2019 – 2022 (Draft). This strategy has been politically successful but social practical it didn't have any effect, still, the emigration of the 'brain' does not prevent it.

The national strategy of emigration has a wide broad spectrum of taking into consideration the European Social Card, the European Convention on Social Security, and Human Rights Conventions. For this reason, this strategy, theoretically is very useful and is successful. ‘The national employment strategy is in line with the European employment strategy and is an important step in tackling the problem of youth unemployment, which has reached very high levels. The aim of the European Employment Strategy is not only to create more jobs but also to create environments that will provide equal opportunities and new job opportunities for groups that have difficulties accessing employment, such as young people, the elderly, invalids, women, and ethnic minorities.

In this framework, the European Employment Strategy has four main pillars, which are; employability, entrepreneurship, adapting to the process of development and change, and providing equal opportunities for all in the labor market, but for hosted countries, not for the home country. The importance of presenting the factors of pulling the university youth, as a brain gain’ in the market labor and presenting the strategies and policies of preventing the emigration flow of them, in the next decades. In the following part, the study will show this other part of the social reality, of the university youth, as a potential group to emigrate.

4-UNIVERSITY YOUTH AS THE ‘BRAIN OF SOCIETY’S POTENTIAL TO EMIGRATE: METHODOLOGY AND DATA ANALYZE

The conceptual framework of the study is based on an emergency of research of new trends of emigration waves and trajectories, of Albanian youth. The emergency of an academic study makes possible, the reflection of push and pull factors of the new trend of emigration, understanding the current situation, and helping the public and administrative institutions to review the possibilities of preventing brain drain from Albania. The factors affecting migration are multi-dimensional and include social, psychological, structural, and educational factors. According to findings of the most prominent migration studies, young, educated, and economically active residents of a country are most mobile and prone to migration (Castles & Miller, 2003). This situation causes a gap in the market of the home country and a huge gap from the lack of university youth as the most dynamic population group.

This research study is based on a quantitative approach to field research methods. The data collection occurred in January 2023 and it included a representative sample of 100 young university students of an age group from 18 years old to over 30 years old, at the University of 'Aleksander Moisiu' Durres. Application of survey has been done to face to face meeting, but accessing online to the questions. This survey is planned to be extended to a huge number of students in the ongoing process of research, for a different period, during the five last years. It aims to measure the push and pull factors of emigration for youth as a dynamic group, changing trends and factors that influence the formation of new trajectories of emigration.

The hypothesis of this research is based on the current social and political situation, which reflects social tension among the youth, extended the power of fears to young university students, and influences decision-making to emigrate. The research questions to help develop the hypothesis of the research are:

1- What is the current migration potential of university students in Albania?

2- What are the factors that push factors that affected university students in Albania to decide to emigrate?

Data Analyze

The study is in the ongoing process, where the survey application is extended to different faculties, different universities, and Balkan countries. In this study, the survey was applied to 100 students, and just 79 of them answered all questions. Some demographic information of the responders is as follows.

Table 1: ***Characteristics of the Champion Group***

	CHARACTERISTICS OF THE CHAMPION	N	%
Gender	Male	21	22.6%
	Female	72	77.4%
	Total	93	100%
Age	18 – 19	21	22.6%
	20-24	46	49.5%
	25-29	10	10.8%
	Total	93	100%
Program Degree	Bachelor Degree	42	55.4%
	Master Degree	51	44.6%
	Total	93	100%
Current status	Single	70	75.3%
	Married	18	19.4%
	Engaged	2	2.2%
	Divorced	0	0.0%
	Other	3	3.2%
	Total	93	100%
Income resource	Part time job	10	10.8%
	Full time job	34	36.6%
	Parents and/or family	42	45,2%
	Family living abroad	3	3.2%
	My partner	0	0%
	Other	4	4.3%
	Total	93	100%

The study is in the ongoing process, where the survey application is extended to different faculties, different universities, and Balkan countries. In this study, the survey was applied to 100 students, and just 93 of them answered all questions and it is considered an available survey. 102 students from the University of Aleksander Moisiu Durres (UAMD), responded full questions in the survey. Some demographic information of the responders is as follows, are important to mention in the comment also. Gender disbalance is one of the issues that appear in this study. It is possible and logical to be like this in the responders because the faculty of education is more frequented by female students than male.

According to the responders, income/finance resources are obtained from full and part-time jobs (34 responders and 10 responders). This shows that students work during the frequented universities and the age group of the dynamic of society is 20-24 years old (37 responders). Consequently, to this, in the data 33 responders, obtain the income from the parents (as 18 are married or engaged) and their families (as 20 are married or engaged, during the face-to-face conversation, they accept the husbands and fiancés a part of the family) and belong to a balance in percentage among bachelor and master students.

- **Satisfaction with life and living conditions**

Chart 1: *Being satisfied with current life*

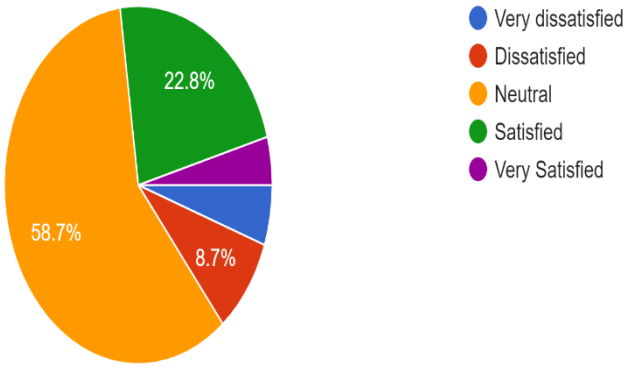

As shown in chart 1, 58.7% of responders are not satisfied or dissatisfied with their actual and current life! This is an important factor that shows, the low protentional desire to live dynamically and being satisfied with what responders gain and obtain.

Chart 2: ***Being satisfied with current standards of living***

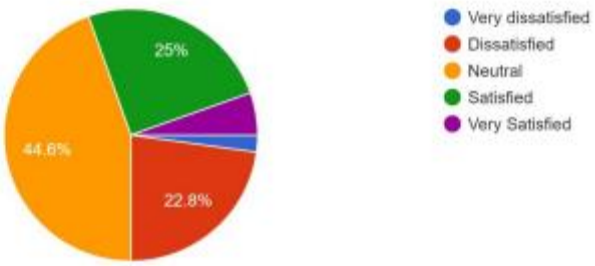

As shown in chart 2, 44.6% of the study target group, responded that are neutral on being satisfied with the standards of living. The other high percentage 25% of the responders are focusing on being satisfied with the standards of living. Contradictory to this response, 25.3% of respondents, think that are not satisfied with the current prices of goodies (chart 3) and are very satisfied, 50% with house prices to rent or buy (chart 4).

Chart 3: ***Being satisfied with current prices of goodies***

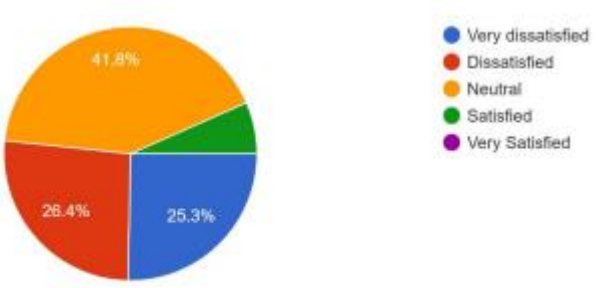

Chart 4: ***Being satisfied with houses prices to rent or buy***

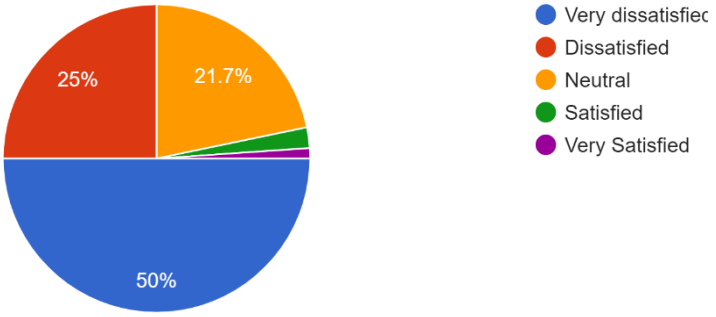

Chart 5: ***Being satisfied with the transportation system and availability***

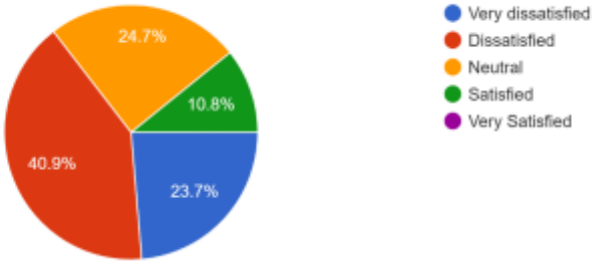

Chart 6: ***Being satisfied with quality healthcare in the city where youngers live***

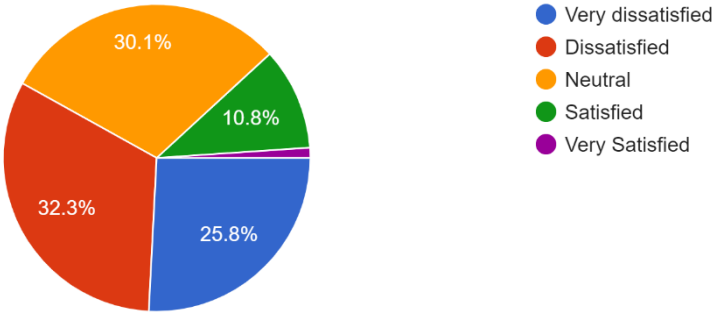

Chart 7: ***Being satisfied with security in the city where you live in your home country***

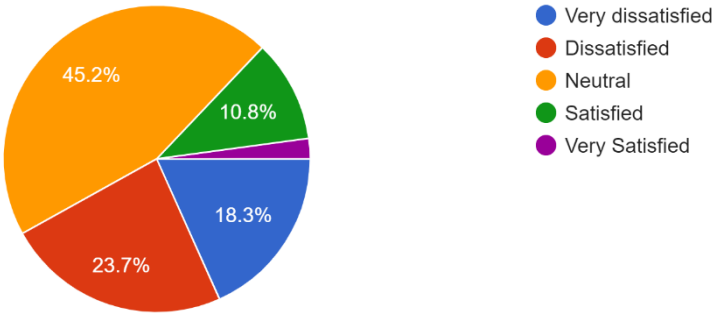

30.1% (chart 6) and 45.2% of responders (chart 7), feel neutral regarding the quality of healthcare and being secure in the home countries. Regarding health care, 25.8%, and 32.3% feel dissatisfied and very dissatisfied about healthcare in Durres (chart 6). Also, 23.7% and 18.3% of responders, feel dissatisfied and very dissatisfied with the security in the homeland (chart 7). The responses represent the pessimistic feelings and representation of the youth group, for the current life and everyday life.

The emigration of Albanian citizens, in particular to the countries of the European Union, continues despite the continuous improvement of living conditions in the country, the steady growth of the Albanian economy, and the continuous improvement of public security (Strategjia Kombëtare për Migracionin dhe Plani i Veprimit 2019 – 2022 (Draft); 25). It is very important to mention that, these factors need to be evaluated as the main push factors of university youth emigration.

- **Emigration-pushing factors**

Chart 8: ***Belief in police***

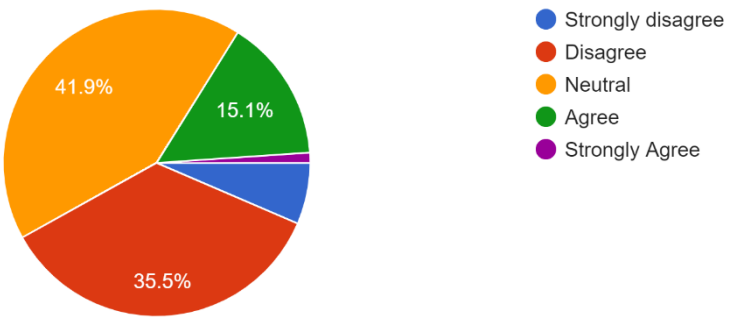

Security is one of the important issues in maintaining the balance in the lifestyle. Expatiations of social actors from everyday life have some dimensions, and one of them is security gained by the governmental system according to policies, judiciary system, fair elections, and freedom of expression that is media.

35.5% of the responders expressed the opinion that disagrees with believing in the police (chart 8) and 41.9% are neutral on believing or not believing the police.

Regarding the judiciary system, 44.1% of respondents and 22.6% disagree and strongly disagree to believe (chart 9). This is a very crucial issue, to maintain the protection of their rights in case they need it. This situation is one of the most crucial elements that influence the loss of feeling of security and motivated the desire of youth to emigrate.

Chart 9: ***Belief in the Judiciary system***

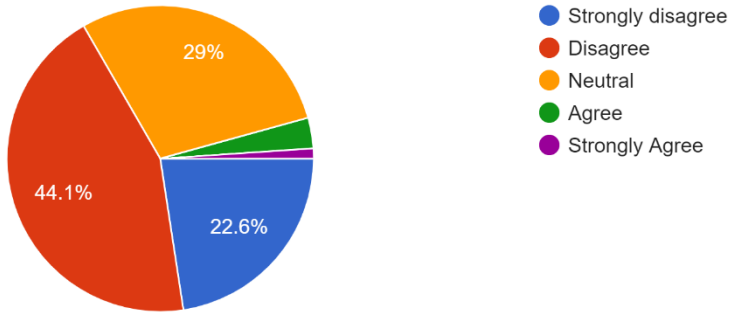

Chart 10: ***Belief in Government***

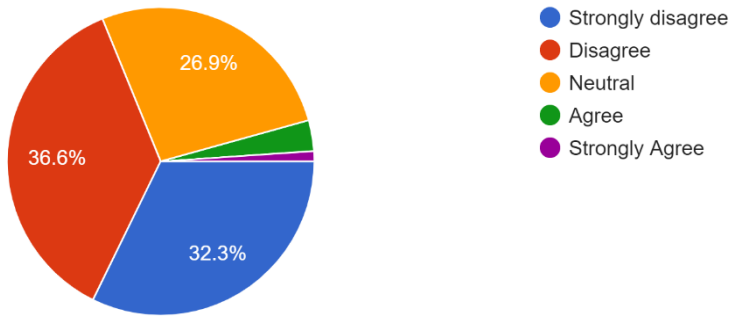

The low beliefs in government, political parties, and fairness of election reflect in society with social tensions, lack of optimism, and motivated desire of leaving countries by the social actors.

As shown in this research, 36.6 % (disagree),32.3% (strongly disagree), and 26.9% (neutral) with believing in the government, are the responses of university students. These very high percentages may be categorized as the most rated factors that push young groups of people to leave their home country. This is stimulated by the following lack of belief in political parties and fairness of election, where, 40.9 % and 38.7 %of responders are strongly disagreeing and disagreeing with believing in political parties (chart 10). 34.4 % (strongly disagree) and 30.1% (disagree) of responders do not believe in the fairness of the election (chart 11).

Chart 10: ***Belief in Political Parties***

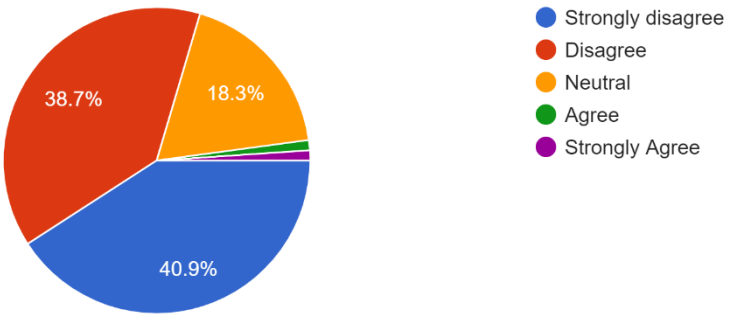

Chart 11: ***Belief in the Fairness of the Election***

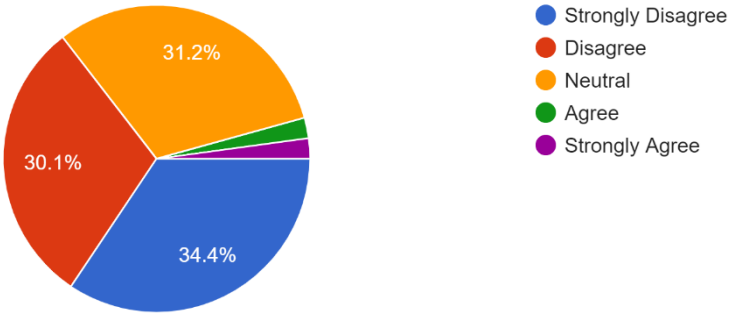

Chart 12: ***Agreeing with insecurity and hopelessness affected desire and motivation to emigrate***

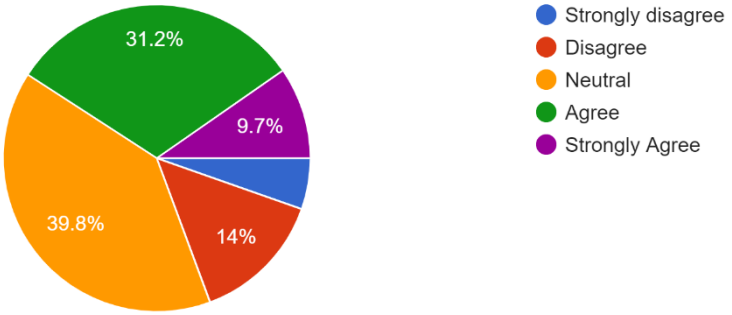

As shown in Chart 12, students agree (31.2%) and strongly agree (9.7%) with insecurity and hopelessness, which affected their desire and motivation to emigrate. Government, political parties, not fairness of political elections, judiciary system, and media, are categorized as the primary group of pushing factors of emigration of Albanian university students.

Chart 13: ***Agreeing with the desire of having a sense of stability and perception in the home country, to not emigrate***

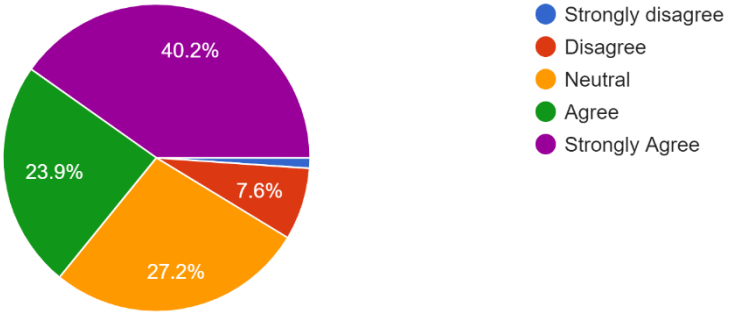

Chart 14: ***Agreeing with the want to live in a safe environment where no one will discriminate or violent rights (to not emigrate)***

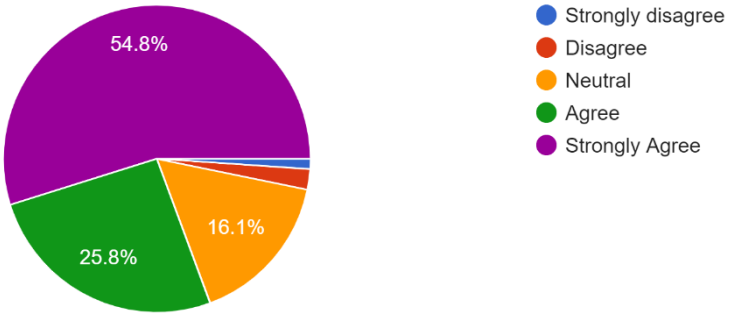

Chart 15: ***Agreeing with having more economic and political stability (to not emigrate)***

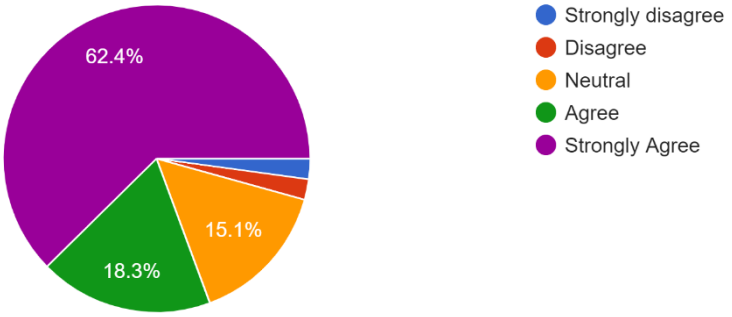

As shown in chart 13 and chart 14, youth university is strongly agreeing, that if they have stability and perspective in their home country (40.2%) and a safe environment where no one will discriminate and violent their rights (especially in front of the law), (54.8%), will not emigrate. In Albania will be more economic and political stability, university youth responded that are strongly agree not to emigrate (62.4 %) (chart 15).

Evaluating these factors, university youth, are asking for a better life. These factors, most of the time, in the sociology of emigration are evaluated as the pull factors, for a better life and better condition of life.

5-DISCUSSION AND CONCLUSION

Social anomalies reflect on social cohesion and the development of society, whichinfluence the decision of individuals to emigrate. Consequently, the social structure can imbalanced are formed, because by emigrating some of the family members, the family as an institution social complications and problems of the roles of other members are formed. Another dynamic that positively reflects the economic growth and development of well-being from remittances (remittances) of emigrants. This enables the development of the country and represents the social and economic impacts economic. These influences restore the economy and affect political stability. Factors thahave dynamically influenced the very structure of Albanian society. Government, political parties, not fairness of political elections, judiciary system, and media, are categorized as the primary group of pushing factors of emigration of Albanian university students.

All the factors analyzed in the study tested the hypothesis and the development of research questions, by focusing on the current social and political situation, and reflection on the

everyday life of university youth, reflect as social tension to the youth and decision to emigrate. Being not enough satisfied with life and social, political, and economic potential influence on the modern social conflict, between everyday life and pull factors of the emigration phenomenon of the university youth. Regarding this research, emigration influences the demography, pushing the young dynamic group, and forming a huge gap in society (for brain drain also). Economical situations, disability, and the labor market that do not assess according to brain potentials such as youth, and feelings of being insecure in economic and political terms, form social conflicts too. The influence of foreign policies, on brain gain and pulling youth as emigrants, is another dimension of this study.

'According to INSTAT, there are four main factors that currently influence migration to the EU: the opportunity to work abroad (84%), family reunification (4.6%), unemployment (4.2%), and the opportunity to study abroad (3.5%). Other attractive factors are also the better quality of training and opportunities to study abroad (Strategjia Kombëtare Për Migracionin Dhe Plani I Veprimit 2019 – 2022 (Draft); 25). But this study shows that push factors of emigration, for university youth, are more focused on the insecurities that Albania as a state offers to this group.

6-BIBLIOGRAPHY

Abausser,Thomas & Zimmermann, Klaus; (1998) '*Case of International Migration: A survey in Crossing Borders: Regional and Urban Perspectives on International Migration'*; Edited by P.Gorter, P. Nijkamp and J.Poot, Aldershot: Ashtage Publications,

Anketa e Forcave të Punës, INSTAT – Tregu i Punës (2017). http://www.instat.gov.al/ al/temat/tregu-i-pun%C3%ABs-dhe-arsimi/pun%C3%ABsimi-dhepapun%C3% ABsia/ publikimet/2 018/njoftim-p%C3%ABr-media-tregu-i-pun%C3%ABs-2017 at STRATEGJIA KOMBËTARE PËR MIGRACIONIN DHE PLANI I VEPRIMIT 2019 – 2022 (Draft), hppt;politikat%20sociale%20te%20migrimit/Strategjia-Kombetare-per-Migracionin-MB-2019.pdf (uploaded on April, 15, 2023)

Borjas, George.J.; (1989), *Economic Theory and International Migration*; International Migration Review; Vol.23, p. 457-485

Castles, Stephan & Miller, Mark. J. (2003), *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World;* 3rd edition, London: Macmillan Publication

Haas, Hein de; (2010); Migration Transitions: *A Theoretical and Empirical Inquiry Into The Development Drives Of International Migratio*n; Working Papers; Paper 24, International Migration Institution; James Martin 21 Century; University of Oxford.

Hatton, Timothy J., & Jeffrey G. Williamson; (1998); *The Age of Mass Migration: Causes and Impact*, New York: Oxford University Press.

Lee, Everett. S. (1966); *A Theory of Migration.* Journal of Demography; Vo.3; No: 1; p. 47-57.

Martin, Philip L., & Taylor, J. Edward; (1996); *The Anatomy of a Migration Hump*." in J-Development Strategy, Employment, and Migration: Insights from Models, Paris: Organization for Economic Cooperation and Development.

Massey, Douglas S. (1988); "*International Migration and Economic Development in Comparative;* New York: Russell Sage Foundation.

Massey, Douglas S. (1999); *Why Does Immigration Occur? A Theoretical Synthesis*, Chapter 2 in Hirschiman; New York: Russell Sage Foundation.

Özensel, Ertan, (2004), Türk Gençliğinin Değeri (Liseli Gençlik Üzerine Bir Araştırma), Yayınlamamış Doktora Tezi, Sakarya

Segal, Umma, A.; Elliot, Doreen;Nazneen ,S. Mayadas, (2010), *Immigration Worldwide, Policies, Practices and Trends*, Oxford University Press

Strategjia Kombëtare Për Migracionin Dhe Plani I Veprimit 2019 – 2022 (Draft), hppt;politikat%20sociale%20te%20migrimit/Strategjia-Kombetare-per-Migracionin-MB-2019.pdf (uploaded on April, 15, 2023)

TESTOSTERON KULLANIMININ SES DEĞİŞİMİ VE VOKAL PERFORMANS ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, EKİN VERTOP [1], Prof. Dr., ALAATTİN CANBAY [2]
[1] Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Enstitüsü, - 0009-0003-6904-0043
[2] Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, – 0000-0002-9890-6905

ÖZET

Transgender, birçok cinsiyet kimliğini bünyesinde barındıran şemsiye bir terimdir. Genel olarak Türkçe'de transseksüel olarak kullanımı yaygın olsa da transseksüel tanımı bireyin birtakım operasyonlar geçirdiği ve terapiler aldığı şeklinde ayrıştırıcı bir anlam doğurmaktadır. Bu tanım Trans bireylerin cinsiyet kimlikleri ve doğumda atanmış cinsiyetlerinin uyuşmaması nedeniyle cinsiyetinden hoşnutsuzluk yaşamalarını tanımlamaktadır. Trans bireyler cinsiyet disforisini azaltmak adına doktor gözetiminde cinsiyet uyum sürecine girmektedirler. Trans bireylerin cinsiyet uyum sürecinde cinsiyet disforisini azaltmak ve arzu edilen cinsiyetin fiziksel özelliklerine kavuşmak adına testosteron hormonu kullandıkları bilinmektedir. Hormon terapisi bireyin sesinde dramatik değişimler yaşanmasına sebep olmakla birlikte Bu değişimin boyutu her bireyde farklılık göstermekte ve dolayısıyla ses perdesinde düşüşe neden olduğu bilinmektedir. Literatür incelendiğinde ses perdesinde yaşanan dramatik değişimin en belirgin gözlemlendiği süre olarak ilk bir yıl gösterilmektedir. Trans bireylerin testosteron terapisine başladıkları ilk yıl içerisinde konuşurken ve şarkı söylerken ses çatlamaları, kısılmaları ve ses yorgunluğu vb. sıkıntıların müzikal performanslarına etkisi merak konusudur.

Bu çalışmada transgender erkek şarkıcıların testosteron kullanımına bağlı ses problemlerini ve sosyal sıkıntılarını ortaya koymak adına ilgili bireylerle yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmeler ve nitel veri analizleri sonucunda bireylerin hem geçiş süresince hem de öncesinde sosyal olarak dışlanmaya maruz kaldığı görülmüş, Testosteron terapisinin sesine etkilerini kontrol edebilmek adına ses terapisi ve ses eğitimi alan bireylerin ayrıca hormon kullanımına düşük dozlarda başlamanın testosteronun şarkı söyleme sesine negatif etkilerini azalttığı belirlenmiştir.

Konuya ilişkin çalışmaların uluslararası alanda oldukça sınırlı ve Türkiye'de de ilk çalışmalardan biri olması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Transgender, Transseksüel, Trans erkek, Trans erkek ses değişimleri, HRT, Testosteron terapisi, Cinsiyet Disforisi, FTM, Ses Değişimi.

ABSTRACT

Transgender is an umbrella term that includes many gender identities. Although it is commonly used as transsexual in general, the definition of transsexual creates a distinctive meaning that the individual has undergone some operations and received therapies. This definition defines the gender dysphoria of trans individuals due to the inconsistency of their gender identities and

their gender assigned at birth. In order to reduce gender dysphoria, trans individuals enter the gender adjustment process under the supervision of a doctor. It is known that trans individuals (FTM) use testosterone hormone in the gender adjustment process in order to reduce gender dysphoria and achieve the physical characteristics of the desired gender. Although hormone therapy causes dramatic changes in the voice of the individual, the extent of this change differs in each individual and therefore it is known that it causes a decrease in the pitch of the voice. When the literature is examined, the first year is shown as the period in which the dramatic change in the pitch of the voice is observed most clearly. Main problems during the first year of trans individuals starting testosterone therapy are voice cracking, hoarseness and vocal fatigue, etc., while talking and singing. The effect of distress on musical performances is a matter of curiosity.

In this study, semi-structured interviews were conducted with the relevant individuals in order to reveal the voice problems and social problems of transgender male singers due to testosterone use. As a result of the interviews and qualitative data analysis, it was seen that individuals were exposed to social exclusion both during and before the transition, and it was determined that individuals who received voice therapy and voice training in order to control the effects of testosterone therapy on their voice, and also starting hormone use at low doses reduced the negative effects of testosterone on the singing voice.

It is thought that the studies on the subject are very limited in the international arena and important in terms of being one of the first studies in Turkey.

Key Words: Transgender, Transsexual, Transmen, Trans Men Voice, HRT, Testosterone Therapy, Gender Dysphoria, FTM, Voice Changes

1.GİRİŞ

Cinselliği ve cinsiyeti konu alan birçok akademik araştırma, alanla ilgili kavram ve terimsel birçok konunun anlaşılmaması nedeniyle yeterli etkiye ulaşamamaktadır. Özellikle transgender konusunda karşılaşılan Cinsiyet (sex), cinsiyet kimliği (Gender) ve cinsiyet ifadesi (expression) gibi anahtar kavramlar ve bunların kesişimlerini çevreleyen mevcut literatür konunun bütününü anlamada ve doğru bir bakış açısı edinmekte önemli bir role sahiptir. Cinsiyet terimi, bir bireyin anatomisine dayalı olarak doğumda atanan cinsiyeti (erkek veya kadın/ Male or Female) belirtmekte (The Gay and Lesbian Alliance Against Defamation [GLAAD], 2023; Sex), cinsiyet kimliği ise cinsiyetten bağımsız bir kavram olup, bireyin kendini hissettiği cinsiyet olarak tanımlanabilmektedir (Saplan, 2018;3). Cinsiyet ifadesi terimi ise genel olarak bireyin içinde yaşadığı toplum tarafından nasıl algılandığı (Kadınsı/Erkeksi) veya bireyin kendini topluma nasıl gösterdiği olarak açıklanmaktadır.

Cinsiyet kimliği, bireyin dışındakiler tarafından görülmeyen ama bireyin kendi içinde hissettiği kimlik, cinsiyet ifadesi ise kendisi dışındakilere gösterdiği ve algılanan cinsiyettir. Her iki durum da biyolojik (Doğumda atanmış) cinsiyetten bağımsızdır. Cinsiyet ifadesi genellikle kıyafet seçimi, saç modeli, bireysel tavırlar, tercih edilen isim, ses ve davranış yoluyla

gösterilmektedir (GLAAD, 2023). Transgender (sıfat) terimi ise doğumla atanan cinsiyeti, cinsiyet kimliği ve/veya cinsiyet ifadesiyle uyuşmayan bireyler için kullanılan genel bir tanımdır (GLAAD, 2023). Bu bağlamıyla transgender ve transseksüel tanımlarının sıklıkla birbirinin yerine kullanılasına rağmen, transseksüel kavramı eski, demode ve ötekileştirici bir tanım olarak değerlendirilmiş ve transgender tanımı kullanılmaya başlanmıştır.

Transgender bireyler genellikle cinsiyet ifadeleri ve cinsiyet kimliklerini uyumlu hale getirmek için çeşitli tıbbi operasyon ve terapiler almakta (GLAAD, 2023), Bunlara doktor kontrolünde alınan hormon terapileri ve cerrahi operasyonlar da dahil edilmektedir.

1.1Cinsiyet Disforisi Ve Uyum Süreci

Bireyin kendini mevcut (biyolojik) cinsiyetine ait hissetmemesi tıp literatüründe Cinsiyet Disforisi olarak tanımlanmaktadır. DSM-5 (Diagnostic and statistical manual of mental disorders-5) kriterleri doğrultusunda, bireyin biyolojik cinsiyeti ile cinsiyet kimliği (Hissettiği ve/veya deneyimlediği cinsiyeti) arasında en az 6 aydır süregelen uyumsuzluğun olması gerekmektedir. Bununla beraber doğumla atanmış birincil ve ikincil cinsiyet özelliklerinden kurtulmak için istek, hissettiği cinsiyetin birincil ve ikincil cinsiyet özelliklerine sahip olmak için duyulan arzu, diğer cinsiyettenmiş gibi davranılmayı arzulama, kendine de diğer cinsiyete ait tepki ve duyguların olduğuna dair inanç gibi özelliklerin gösterilmesi cinsiyet disforisi tanısı koymak için gerekli kriterlerdir (DSM-V: 219-220). Cura ve Ülgenalp'in (2020: 50) çalışmalarında açıkladıkları üzere bu özelliklerin en az ikisinin altı ay boyunca gösterilmesi gerekmektedir.

Cinsiyet uyum süreci ise doktor kontrolünde yapılan ve içerisinde bir takım inceleme ve müdahaleler (operasyon) bulunan uzun süreli bir uygulamadır. Bu sürece başlangıç için Ülkemizde, bireyin mahkemeye şahsen başvurması (Konakçı, 2019: 41), ardından alanında uzman bir eğitim araştırma hastanesinden cinsiyet değişimine uygun olduğuna dair rapor-karar alınması zorunluluğu bulunmaktadır. İzlenen psikolojik süreçler ve psikiyatrik değerlendirmenin ardından bireye konulan ''Cinsiyet Disforisi'' tanısı ile birey cinsiyet düzenleme programına yönlendirilerek üç ayaklı tedavi programına başlaması sağlanır. Bu program kapsamında sıralı olarak; Psikoterapi, hormon tedavisi ve Cerrahi tedavi aşamaları uygulanır (Polat ve Alioğlu, 2019: 104).

1.2. Hormon Terapisi Ve Ses Ekseninde İncelenmesi

Hormon replasman tedavisi (HRT), trans erkekler (FTM) için yaygın bir tıbbi müdahaledir ve ses tellerinde önemli değişikliklere yol açarak daha derin ve daha erkeksi bir ses üretimine neden olur. Hormon terapisinin bireyin psikolojik iyilik haline pozitif etkisi olduğu bilinmektedir (Filiphov, 2019). Bireylerin HRT'ye başladıktan sonra seslerinde görülen dramatik değişim doğrultusunda ses frekansında azalma görülmektedir. Yapılan araştırmalarda yaşanan değişimlerle birlikte bireyin sesinin erkesi duyulmasına yönelik görüşlerinin olumlu olduğu görülmüştür. Bu bağlamda hormon tedavisinin trans erkeklerin seslerinde değişime sebep olduğu bu değişim doğrultusunda yaşanan ses perdesindeki düşüşün genel olarak olumlu etkileri olduğu, bireyin gündelik yaşamında yaşadığı ses disforisini azaltmada ve sesinden kaynaklı tatmini arttırmada etkili olduğu görülmüştür (Deuster ve diğerleri, 2016: 2130).

Testosteron terapisiyle yaşanan bu değişimin etkisiyle bireyin sesinden daha çok tatmin olduğunu ortaya koyan çalışmalar vardır (Clark, 2016: 11). Birçok trans erkek için ses, cinsiyet kimliğinin önemli bir parçasıdır.

Trans bireylerin testosteron etkisiyle ses değişimleri bireylerin uyum süreci ile ilgili en önemli değişimlerden biri olarak görülebilmektedir. Bireylerin toplum içinde var olurken ses tonundaki değişimlerin cinsiyet ifadesini destekler nitelikte olması birey açısından önem teşkil edebilmektedir. Ancak sesini şarkı söyleyerek kullanan trans erkeklerin testosteron kullanımına başlamak ile ilgili endişe duydukları bilinmektedir (Lessley, 2017: 31). Gündelik yaşamda da ses, bireyin cinsiyetinin iletişim kurduğu insanlar tarafından algılanmasına imkan sağlayan olgulardan biridir. Testosteron terapisi alan bir trans erkeğin sesinde ne kadar değişim olacağı kesin değildir ve kişiden kişiye değişiklik göstermektedir (Rastin, 2016).

Trans erkeklerin sesleri hormon tedavi sürecinde biyolojik erkek bireylerin ergenlik döneminde yaşadığına benzer bir şekilde değişime uğramaktadır. Ancak arada farklar vardır doğumda erkek atanmış bireyin ergenliğe girmesiyle ses tellerinde çok yönlü değişimler meydana gelir ses teli hem uzar hem kalınlaşır larinkste ve rezonatör bölgelerdeki değişimler de sesin hem niteliğini hem niceliğini etkiler (Otacıoğlu, 2017: 51-52). Trans erkeklerde ise FtM trans bireyler ses perdelerini düşürmeye yardımcı olması adına testosteron alabilmektedirler. Bu etki, vokal kortları kalınlaştıracak, ancak kıkırdak yapının büyümemesi sebebiyle uzatmayacaktır (Krell, 2014: 82, Lessley, 2017: 25). Testosteron nedeniyle meydana gelen herhangi bir değişiklik kalıcıdır. Bununla birlikte sesin ne kadar pesleşeceğine ve tiz ses aralığının ne kadarının kaybolacağına dair bir garanti yoktur (Lessley, 2017). Trans erkek bir öğrenciyle çalışan ses eğitmenin öğrencisinin testosteron kullanıp kullanmadığını veya ne kadar zamandır kullandığını bilmesinde fayda vardır. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki kişiden kişiye değişim göstermekle beraber ses aralığında meydana gelen dramatik değişimler çoğunlukla 6-12. aylar arasında yaşanmaktadır (Lessley, 2017: 25).

1.3.Hormon Terapisinin Şarkı Sesine Etkisi İlgili Çalışmalar

Ülkemizde yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde trans erkek bireylerin ses değişimi konusunun psikoloji ve tıp bilimi açısından ele alındığı görülmüştür. Trans ses ile ilgili yapılan araştırmalarda trans kadınların ses algısına odaklanan iki çalışmaya ulaşılmıştır (Taşkın, 2019; Şimşek, 2020). Trans erkek bireylerin ses değişimlerinin müzikal performanslarına etkisi ile ilgili yapılan çalışmalara ise rastlanmamıştır.

2000'li yılların başlarında trans görünürlüğünün dünya çapında artmaya başlaması ve bilimsel gelişmeler doğrultusunda trans erkeklerdeki ses değişimi uluslararası akademik araştırmaların konusu olmaya başlamıştır. Testosteron terapisinin şarkı sesi üzerindeki etkisi üzerine yurtdışında yapılan çalışmalar incelendiğinde konuyla ilgili yapılan ilk çalışmalardan biri olan Constansis (2008) hapsolmuş ses olarak tanımlanan daralmış ses aralığı ve erkeksi algılanmak için yeterince alçalmamış fundamental frekans ile ilgili görüşlerinde düşük dozlarda başlayan testosteron tedavisinde sesin daha kontrollü değişeceğine, şarkı söyleme kabiliyetinin korunacağına ve dolayısıyla zarar verme ihtimalinin azalacağına değinilmiştir.

Müzik alanında transgender bireyleri ele alan çalışmaların çoğu koro konusuna yöneldikleri görülmektedir. Koro çalışmalarının doğası gereği (ses grupları, topluluk türleri, cinsiyete dayalı hitap dili ve cinsiyete dayalı konser kıyafetleri) transgender koro üyeleri için ayrımcılık ve engel teşkil edebilmektedir (Palkki, 2016a: 25).

Palkki (2016a, 2016b) çalışmalarında, ses grupları, eğitmen üslup ve tavırları, zamirler (hitap), topluluk yapıları, ayakta durma düzenleri, üniformalar, prova gibi faktörlere vurgu yapmış, koro şeflerinin bu sorunları ele alması için önerilerde bulunmuştur. Koro çalışmalarındaki geleneksel SATB ayrımı da süreç içinde olan trans bireylerin uyum sağlamakta zorlandıkları bir kategorizasyondur. Bu nedenle Menehan (2016 akt Aguirre, 2018: 38) cinsiyet temelli ses grupları yerine ince, orta ve kalın olarak cinsiyetsiz bir biçimde ayrılmasının bireylerin kendini daha uyumlu hissetmesine ve korodan daha fazla verim almasını sağlamasına yardım ettiği görüşündedir.

Trans bireyler ve ses eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalarda ses ve koro eğitmenlerinin trans bireylerle çalışmak konusunda hazırlıksız ancak çalışmaya gönüllü oldukları görülmüştür (Whitehead-Pleaux ve diğerleri,2013: 411, Silveira ve Goff, 2016: 14).

Lessley (2017) araştırmasında trans ses ve eğitimi üzerine çalışmıştır. Çalışmasını eğitmenlerin faydalanabileceği bir rehber niteliğine dönüştüren Lessley tezinin sonunda egzersiz önerileri sunmaktadır.

Hancock, Childs, Irwig (2017) çalışmalarında trans erkeklerin hormon tedavisi etkisiyle seslerindeki değişimi incelemişlerdir sonuç olarak bireyler arasında frekans bağlamında farklılıklar görülse de seste pesleşmeler (perdede düşüş) görülmüştür. MF0 ve fonasyon frekans aralığının alışılmış perde seviyesinin ölçülmesiyle ele alınması, katılımcıların çoğunluğunun cisgender normlarına kıyasla kendi aralıklarında düşük olan bir MF0 kullanarak konuştuğunu ortaya çıkarmıştır.

2.YÖNTEM

Bu çalışma, trans erkeklerin hormona bağlı ses değişimleri ve vokal performansları arasındaki ilişkiyi ve sosyal olarak bireyin duruma ilişkin görüşleri incelenmektedir. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniğini kullanarak, trans erkeklerin bu konudaki deneyimlerini derinlemesine anlamak ve mevcut bilgileri artırmak hedeflenmiştir. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışmaları bir veya daha fazla olayın, ortamın onları meydana getiren ayrıntılarını tanımlamak ve görmek adına derinlemesine incelenmesidir (Büyüköztürk vd., 2020: 24). Araştırmaya katılan 10 trans erkek bireyle görüşmeler yapılmış ve veriler betimsel analiz yapılarak elde edilmiştir. Katılımcıların hormon kullanma süreleri en kısa 6.5 ay ve en uzun 13 yıl olarak gözlemlenmiştir. Bireylerin yaş aralığı ise 21-49 olmakla beraber katılımcı grubunun çoğunluğunu yirmili yaşlarındaki 7 birey oluşturmaktadır.

3.BULGULAR VE YORUMLAR

Bu çalışmada elde edilen bulgular üç başlık altında incelenip yorumlanmıştır.

3.1. Müzik İle İlişkili Olma Durumu

Araştırmaya katılan bireylerin müzikle ilgili olma durumları değişiklik göstermektedir.

Çizelge 1. Katılımcıların Müzik İle İlişkisi

		Görüşme										
		K1	**K2**	**K3**	**K4**	**K5**	**K6**	**K7**	**K8**	**K9**	**K10**	**%**
Sesini Kullanma Sebebi	Amatör (A)								A			**10**
	Müzik Öğretmeni (Mö)		Mö	Mö	Mö							**30**
	Profesyonel (P)	P				P	P					**30**
	Hobi (H)							H		H	H	**30**
	Toplam	**10**										**100**

Kendini profesyonel olarak tanımlayan bireyler sahne alarak para kazanan ve şarkı söylemeyi meslek olarak yapan bireylerden oluşmaktadır. Müzik öğretmeni bireyler müzik öğretmenliği fakültesi öğrencileri veya mezunlarından oluşmaktadır. Hobi olarak tanımlayan bireyler daha önce ders almış veya almamış, şarkı söyleyerek para kazanmayan bireyleri tanımlamakla beraber amatör kıstasına dahil olan bir birey ise daha önce hiçbir ders almamış ancak sahne alarak para kazandığını ifade eden amatör bir müzisyendir. Bireylerin çoğunluğu (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9) hormon öncesinde de müzikle (Şarkı Söylemekle) ilgili olduklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte K2 kodlu birey müzik öğretmeni olmasına rağmen hormon öncesinde ses disforisi yaşadığını bu sebeple şarkı söylemeyi hormon terapisinden sonra sevmeye başladığını ifade etmiştir.

''Disfori dediğimiz bir şey var. Sadece şarkı söylerken değil, konuşurken de olan bir şey. Çok konuşan bir insan da değilim. Şu an kendi kendime bile konuşurum yani. Şarkı söylemenin çok üstüne düşmüyordum önceden artık daha çok düşmeye başladım. Yeni yeni sesim de hoşuma gitmeye başladı açıkçası.'' (K2, görüşme)

K10 kodlu birey ise hormon terapisinden önce sesini sevmediğini ve ses disforisi yaşadığını ancak hormon sonrası yaşadığı değişimlerle ses disforisinin azaldığını ve sesini sevmeye başladığını ifade etmiştir. Bu değişimlerin ise şarkı söylemesine imkan sağladığını ifade eden birey şarkı söylemeye hormon terapisinden sonra başladığını söylemiştir.

''Hormon öncesinde şarkı söylemezdim çünkü sesimi sevmezdim hep boğuk çıkardı, sesimi kalınlaştırmaya çalışırdım. Yeni sesimi çok sevdiğim için aksine şarkı söylemeye başladım çünkü çok seviyorum yeni sesimi duymayı.'' (K10)

Araştırmaya katılan bireylerin hepsi sesindeki değişimi sevdiğini ve daha 'kendileri gibi' hissettiklerini belirtmişlerdir.

Hormon sonrasında şarkı söylemeyi bıraktığını ifade eden iki birey bulunmaktadır. K8 kodlu birey sesinde yaşadığı problemlerden olduğunu, K7 kodlu birey ise geçiş sürecindeki stres ve iş yoğunlunun bırakmasında etkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca korolardaki heteronormatif

yapı gereği koroda şarkı söylerken ve prova ortamında kendini fazla 'garip' (Queer) hissettiğini ifade eden birey kendini rahatça ifade edebileceği ve garip karşılanmayacağı bir ortam bulabilirse koroda söylemeye geri dönebileceğini söylemektedir.

3.2. Hormon Kullanımının Sese Etkisi ve Ses Terapisi Alma Durumu

Hormon terapisinin ses üzerine etkisi olduğu bilinmektedir. Türkiye'de araştırmaya katılan bireylerin hormon kullanımı öncesinde seslerinde meydana gelebilecek herhangi bir ses problemi üzerine endişelenmedikleri görülmüştür. Bireyler (K2, K3, K4, K8, K10) hormon terapisi sonrası seslerinin kalınlaşacağını bildiklerini şarkı söyleme konusunda bir endişe duymadıklarını ifade etmişlerdir.

Türkiye'den katılan bireyler başlangıç ve mevcut kullanımlarının aynı olduğunu süreç içinde doz ve kullanım sıklığında bir değişiklik yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. 4 birey (K2, K3, K8, K10) testosteron hormonunu 3 haftada bir Sustanon 250 mg enjeksiyon şeklinde aldıklarını bir birey (K4) ise 3 ayda bir Nebido 1000mg enjeksiyon şeklinde aldığını ifade etmiştir.

Yurt dışından görüşülen bireylerden profesyonel olarak şarkı söyleyen 3 birey (K1, K5, K6) hormon öncesinde hormon kullanımına bağlı şarkı söyleme seslerini kaybedecekleri endişesi yaşadığını belirtmiştir. Bu bireylerden ikisinin (K1, K6) seslerini korumak adına çok düşük dozlarda ve giderek artan bir şekilde hormon kullandığı ayrıca sesini kontrol edebilmek adına ses terapisi ve şan dersi aldıkları görülmüştür. K5 kodlu bireyin süreç içinde yaşadığı doz değişikliğine dair veri bulunmamaktadır.

''Küçük bir yaşta başlamadım ben hormona ve uzun yıllardır şarkı söylüyorum. Sesimin hormondan sonra ne olacağı endişesi beni hep geri çekmişti.'' (K1)

Uzmanlara danışmak isteyen bireyler (K5, K6) testosteronun şarkı söyleme seslerine etkisi hakkında kesin bir bilgiye ulaşamadıklarını belirtmişlerdir.

''Şan pedagogu bir öğretmenime sormuştum sonrasında şarkı söyleyebilir miyim diye o da çok ilginç ama bilemiyorum demişti bunun dışında hiçbir veriye ulaşamamıştım yine de başladım hormona.'' (K5)

''T'nin sesi mahvedeceğini ve bir daha şarkı söyleyemeyeceğimi söylüyorlardı vazgeçmek zorunda kalmıştım ta ki 5 yıl sonrasında birkaç trans erkek şarkıcıyla tanışana kadar. Onlar bana nasıl olduğunu anlattı ve internet gelişmişti artık insanlar hikayelerini paylaşıyordu ve ben de bunlardan yararlandım.'' (K6)

Müzikle hobi olarak ilgilenen bireylerde sadece biri (K7) süreç içerisinde arttırılan dozlar kullandığı bilgisini vermiştir.

Hormon kullanılan ilk yıl içerisinde bireylerin ortak ses problemleri yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Çizelge 2. Hormon Sonrası Seste Yaşanan Problem Durumu

		K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	%
Hormon Sonrası Seste Yaşanan Problem Durumu	Kısılma (K)	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	100
	Çatlama (Ç)	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç		Ç	Ç	Ç	Ç	90
	Ton Tutamama (T)			T					T			20
	Geçiş (Pasaj) Tonlarında Çatlama (PT)	PT	PT	PT		PT	PT			PT		50
	Ses Yorgunluğu (SY)	SY	SY	SY	SY	SY	SY	SY	SY		SY	90

K4 kodlu birey sesinde yaşadığı çatlamalar sebebiyle konuşmakta bile zorlandığını bu sebeple hiç şarkı söyleyemediğini, bilinçdışı bir şekilde eskiden alışık olduğu tonda konuştuğu için ses kısılmaları yaşadığını ve eskisine kıyasla sesinin çok daha çabuk yorulduğunu ifade etmiştir.

Çalışmaya katılan 10 bireyin 9'unda ses yorgunluğu şikayeti olduğu görülmektedir.

''eskiden 1.5-2 saat sahnede şarkı söyleyebilirdim hormon sonrasında sesim çok çabuk yoruluyor. Zamanla ve çalışmayla daha iyi oldu tabi ama hala nefes desteğini unuttuğumda zorlanıyorum.''(K6)

K6 kodlu birey çatlama yaşamamasının diğer trans erkek tanıdıklarını şaşırttığını ifade etmiştir. Seste çatlama yaşamak hormon kullanımının ilk bir yılında ses perdesinin düşmesi sebebiyle yaygın bir problem olarak görülmekle beraber birey hormona çok düşük dozlarda başlamasının, sürekli olarak ses egzersizleri yapmasının ve ses terapisi almasının çatlama yaşamamasına imkan sağladığını düşündüğünü ifade etmiştir.

K8 kodlu birey sesinde yaşadığı ton tutamama, kısılma ve çatlama problemleri sebebiyle sahne almayı bıraktığını ve sesinin arzu ettiği kadar pesleşmemesi nedeniyle ses terapisi almak istediğini ifade etmektedir.

Seslerini aktif tutmak için ses egzersizi yaptığını belirten bireylerin 4'ü (K1, K5, K6, K9) nefes desteği, göğüs ve kafa sesi bağlantısı için legato egzersizler çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu bireylere ek olarak K2, K3 ve K8 kodlu bireyler daha tiz ve daha pes tonlarda söyleme alıştırmaları yaparak seslerindeki kullanılabilir alanı korumaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Bireylerin hormon terapisinin ilk yılında yaşadıkları bu problemlerin şarkı söyleyişlerine etki ettiğini bu sebeple alışık oldukları rutinde söyleyemediklerini belirtmişlerdir. Ses terapisi ve trans sesle çalışmakta uzman ses eğitmenlerine ulaşılabilirliğin oldukça sınırlı olduğunu belirtmişlerdir ve bu gibi imkanların herkes için ulaşılabilir olmadığı konusunda fikir birliği olduğu görülmüştür.

Tüm bireyler hormon kullanımıyla beraber ses perdelerinde düşüş yaşadıklarını ve bu düşüşün seslerini daha çok benimsemelerine imkan sağladığını ifade etmişlerdir. Yaşanan değişimin boyutları her bireyde farklılıklar göstermekler beraber profesyonel olarak şarkı söyleyen bireyler özellikle ses değişimi sonrasında bazı teknikleri (Pasaj geçişleri, nefes teknikleri ve

duygusal ifade) yeniden öğrenmek zorunda kaldıklarını söylemişlerdir. Ses disforisi yaşadığını belirten iki birey (K2, K10) hormon sonrası ses değişimlerinden sonra eskisine kıyasla daha çok şarkı söylediklerini ve ses disforilerinin azaldığını belirtmişlerdir.

3.3. Cinsiyet Uyum Sürecinin Kültürel Etkileşime Etkisi

Bireylerle yapılan görüşmeler doğrultusunda bireylerin sosyal olarak dışlandıklarını düşündükleri görülmüştür. Hormon öncesinde telefonla konuşmaktan hoşlanmadığını belirten bireyler (K2, K3, K6, K10) feminen bir ses aralığına sahip olmaları nedeniyle kadın hitap şekillerinin kullanılmasından ötürü çeşitli kurumlarla problem yaşadıklarını ifade etmektedirler. Profesyonel olarak müzik yapan ve şarkı söyleyen bireylerin (K5, K6) ayrıca mesleklerini icra ederken de ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirttikleri görülmüştür.

‘‘*Hatta müziğimi yaparken bile özellikle geçiş yaşamadan önce benim müziğimi çalan radyolardan biz böyle müzikler çalmıyoruz demişlerdi. Hatta bir rock festivaline gitmek istediğimizde. Bizim grubun bu festivale uygun olmadığı söylendi. Ondan sonra menajerim de onlara ne demeye çalışıyorsun? Bunlar rock grubu rock roll yapıyorlar dediğinde ama yine de Trans bir grup dolayısıyla biz bir LGBT etkinliği düzenlemiyoruz cevabı alındı. Dar görüşlü insanlar her zaman dar görüşlü oluyor. …Ne kadar açık olursan o kadar çok dışlanıyorsun…’’* (K6, görüşme)

‘‘Aldığım roller genelde ötekileştirilmiş karakterler ve bu yüzden benim karakterim genellikle sosyal olarak görmezden gelinen ya da sosyal olarak zorbalığa uğrayan ya da buna benzer bir muamele görüyor ve bu enerjiyi sahne dışına da genişletiyorlar… cisgender bir erkek oynasa aynı olmazdı diye düşünüyorum.’’ (K5, görüşme)
K8 kodlu birey ise sahne aldığı zamanlarda onu dinlemeye gelen insanların yaptığı yorumlardan rahatsız olduğunu belirtmiştir.
‘‘… kim bu kadın mı erkek mi diye sormuşlardı. Çok üzücü bir durum tabi ki’’ (K8)
Uzun yıllar korolarda söylediğini şu an aktif olarak müzik yapmadığını ifade den K7 kodlu birey ise korolardaki ses gruplarının heteronormatif oluşunun oraya ait hissedememesine neden olduğunu ifade etmiştir.

Korolarda şarkı söyleme deneyimine sahip olan bireyler (K1, K2, K3, K4, K7) koroların cis merkezci yapısının ses grupları, provalardaki hitap dili, konser kıyafetleri gibi durumların da koro içerisinde sıkıntı yaşamalarına neden olduğunu ifade etmektedirler.

Kendini öğretmen olarak tanımlayan bireylerden ikisi ((K3, K4) ise öğrenci ve velilerle iletişime geçerken cinsiyet kimliklerini gizlediklerini belirtmişlerdir.

‘‘Çalıştığım yere bazen LGBTİ bir öğrenci geliyor onun hakkında konuşulanları duyuyorum, benim trans olduğumu bilmedikleri için yanımda konuşabiliyorlar…’’ (K3)

Bununla birlikte K3 kodlu birey hem kadın hem erkek sesini artık daha iyi anladığını ve öğrencilerine örnek verirken kolaylıkla empati kurabildiğini ifade etmiştir.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Görüşmeler doğrulamıştır ki, testosteron bireylerin sesinde belirgin bir değişikliğe neden olmuştur (Clark Carly, 2016). Bu durum literatürde konu ile ilgili yapılmış çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Lessley, 2017; Agha ve Hynes, 2022; Graham, 2022; Krell, 2014). Bireylerin sesinin daha pes bir frekansa sahip olması bireylerdeki tatmini olumlu yönde etkilemiştir. Bununla birlikte, sesteki değişim aynı zamanda bireylerin (K1, K5, K6) ses kontrolü, nefes desteği ve duygusal ifade açısından bazı zorluklarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bahsedilen bulgular literatürdeki çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Agha ve Hynes, 2022). Bazı bireylerin (K1, K2, K3, K5, K6, K9) pasaj tonlarında zorlandığı görülmüştür. Literatürde ve internet taramalarında ve araştırmaya katılan diğer bireylerin aksine trans erkeklerin ses değişimi esnasında yaşadıkları ses çatlamalarını K6 kodlu yaşamaması bağlamında literatürle farklılık gözlemlenmiştir. Bireyin Aktif olarak sesini kullanması ve ses terapisi almasının bunun üzerine etkili olduğunu düşünmesi araştırılmaya değer görülmüştür. Düşük dozlarla başlanan hormon terapisinin seste yaşanan dramatik değişimlerin negatif etkilerini azalttığı düşünülmektedir (Constansis, 2008). Bireylerin en çok problem yaşadıkları alanın göğüs sesi ve kafa sesi bağlantısını kurmak, tiz seslerini korumak gibi alanlarda çalışmanın bireylerin ses kapasitelerini kaybetmeden uyum sürecini geçirebilmelerini sağlayacağı, bununla birlikte nefes çalışmaları ve nefes desteğinin önemine dikkat çekilmesi bireylerin söyleme tekniklerini korumalarına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Düşük dozlarla başlanan hormon terapisinin ses sağlığında ve şarkı söyleyebilecek kadar esnek kalmasında etkili olduğu yapılan önceki çalışmalarda ifade edilmektedir (Constansis, 2008; Lessley, 2017). Çalışmaya katılan bireylerden düşük dozlarda başlayarak zamanla arttırılan dozlarda hormon kullanımı ve sesi aktif tutmak adına çalışmalar yapılmasının olumlu yönde etki ettiği görülmektedir. Ayrıca yapılan ses terapisinin sesin sağlıklı olmasında ve ses kapasitesinin korunmasında etkili olduğu düşünülmekle beraber araştırılmasını ve konu ile ilgili geniş örneklem gruplarına ilişkin veri toplanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bireylerin geçiş süreci ve sonrasında dışlanma ve ötekileştirilmeye maruz kaldığı görülmüştür doküman incelemeleri doğrultusunda bu durumun transgender bireyler açısından genellenebilir olduğu görülmektedir (Malpas, 2006: 190).

KAYNAKÇA

GLAAD media reference guide—transgender. Erişim 22.04.2023 https://www.glaad.org/reference/transgender

Agha, A., & Hynes, L. (2022). Exogenous Testosterone and the Transgender Singing Voice: A 30-Month Case Study. *Journal of Singing*, *78*(4), 441-455. muse.jhu.edu/article/847970 https://doi.org/10.53830/YKWM3774

Aguirre, R. (2018). Finding the trans voice: A review of the literature on accommodating transgender singers. *Update: applications of research in music education*, *37*(1), 36-41. DOI: 10.1177/8755123318772561

Alioğlu, F. (2020). Cinsiyet hoşnutsuzluğu olan bireylerin tanımlayıcı psikiyatrik değerlendirmesi. Ruh Sağlığı Ve Hastalıkları Anabilim Dalı Uzmanlık Tezi T.C. Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi

Büyük Öztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2020) Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. Pegem Akademi 29. Baskı İlk Baskı: 2008 DOI:10.14527/9789944919289

Clark, Carly J., (2016)"Voice and Communication Therapy for the Transgender or Transsexual Client: Service Delivery and Treatment Options" *Graduate Independent Studies-Communication Sciences and Disorders.* 2. https://ir.library.illinoisstate.edu/giscsd/

Constansis A. N. (2008) – The Changing Female-To-Male (FTM) *Voice Radical musicology Volume 3* (2008) ISSN 1751-7788 s.389-404

Deuster, D., Di Vincenzo, K., Szukaj, M., Am Zehnhoff-Dinnesen, A., & Dobel, C. (2016). Change of speech fundamental frequency explains the satisfaction with voice in response to testosterone therapy in female-to-male gender dysphoric individuals. *European Archives of Oto-Rhino-Laryngology*, *273*, 2127-2131. DOI: 10.1007/s00405-016-4043-0

Filiphov H. A. (2019) *Trans erkeklerde hormon tedavisinin sosyal kabulü ve psikolojik iyilik haline etkisinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Doğuş Üniversitesi]

Garrett, M. L. (2012). The LGBTQ component of 21st. Century music teacher training: Strategies for inclusion from the research literature. *Applications of Research in Music Education, 31(1), 55–62.* doi:10.1177/8755123312458294

Hancock, A. B., Childs, K. D., & Irwig, M. S. (2017). Trans male voice in the first year of testosterone therapy: make no assumptions. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, *60*(9), 2472-2482. https://doi.org/10.1044/2017_JSLHR-S-16-0320

Krell, E. D. (2014). Singing Strange: Transvocality in North American Music Performance (Order No. 3626790). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (1558139627). https://www.proquest.com/dissertations-theses/singing-strange-transvocality-north-american/docview/1558139627/se-2

Lessley, E. D. H. (2017). *Teaching transgender singers* (Doctoral dissertation).

https://digital.lib.washington.edu/researchworks/bitstream/handle/1773/40272/Lessley_washington_0250E_17535.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Malpas, J. (2006). From otherness to alliance: Transgender couples in therapy. *Journal of GLBT Family Studies*, *2*(3-4), 183-206. https://doi.org/10.1300/J461v02n03_10

Manternach, B. (2017). Teaching transgender singers. Part 2: The singers' perspectives. *Journal of Singing*, *74*(2), 209-214.

https://vocology.utah.edu/_resources/documents/teaching_transgender_singers_two_manternach.pdf

Otacıoğlu, S. (2017). Ergen seslerinde ses değişimi ve eğitimi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *15*(1), 49-64. Doi: 10.18026/cbayarsos.297841

Palkki, J. (2016a). Inclusivity in action: Transgender students in the choral classroom. *Choral Journal, 57(11), 20–34* https://benjaminbolden.ca/wp-content/uploads/2018/11/2017-Palkki-Transgender-in-Choral-Classroom.pdf

Palkki, J. (2016b). "My voice speaks for itself": The experiences of three transgender students in secondary school choral programs (Order No. 10141543). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (1806945304). https://www.proquest.com/dissertations-theses/my-voice-speaks-itself-experiences-three/docview/1806945304/se-2

Polat, A., & Alioğlu, F. (2019). Cinsiyet disforisi: Kocaeli Üniversitesi Hastanesi deneyimi. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *20*(1). http://dx.doi.org/10.5455/apd.299184

Saplan, J. (2018) Creating Inclusivity: Transgender Singers in the Choral Rehearsal. *The Choral Scholar Volume 7, number 1 sipring 2018*

Silveira, J. M., & Goff, S. C. (2016). Music teachers' attitudes toward transgender students and supportive school practices. *Journal of Research in Music Education*, *64*(2), 138-158.

Taşkın, A. (2019). Trans Kadınlar için Transseksüel Ses Ölçeği Türkçe Versiyonunun Geçerlik ve Güvenirliğinin Araştırılması. http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/11932

Whitehead-Pleaux, A., Donnenwerth, A. M., Robinson, B., Hardy, S., Oswanski, L. G., Forinash, M., ... & Tan, X. (2013). Music therapists' attitudes and actions regarding the LGBTQ community: A preliminary report. *The Arts in Psychotherapy*, *40*(4), 409-414. https://doi.org/10.1016/j.aip.2013.05.006

TÜRK MÜZİĞİ (SANAT/ KLASİK TÜRK MÜZİĞİ) SOLFEJ VE NAZARİYAT EĞİTİMİ ÜZERİNE YAPILMIŞ AKADEMİK ÇALIŞMALAR* (BİBLİYOGRAFYA)

Çisil ÖZYAMAN[1] - Zeki NACAKCI[2]

ÖZET

Bibliyografya, bir konuyla ilgili olarak kaynakları derleme, düzenleme ve toplama süreci sonunda daha sonra yapılacak araştırma veya akademik çalışmaları beslemek konuyla ilgili mevcut olan kaynakları belgelemek ve listelemek amacıyla yapılan önemli bir araştırma türüdür. Bu bağlamda bu çalışma, Türk müziği eğitiminin en önemli boyutlarından biri olan "Türk Müziği Solfej ve Nazariyatı" dersine yönelik kaynaklar araştırılarak Türk müziği alanında eğitim veren akademisyenler ve öğrenciler için bir bibliyografya haline getirilmesi ile bu eğitim alanına rehberlik etmeyi amaçlamaktadır. 2000 yılı öncesine baktığımızda "Türk Müziği Solfej ve Nazariyatı" üzerine yapılan çalışmaların sayı bakımından çok az olduğu ve günümüze yaklaşırken bu çalışmaların nicelik olarak arttığı görülmektedir. Dolayısıyla yapılan çalışmaların gün geçitçe artması bu çalışmaların tespit edilerek bir araya toplanması ihtiyacını oluşturmaktadır. Buradan hareketle, Türk müziği Solfeji ve Nazariyatı ile ilgili yapılmış çalışmalar bibliyografik olarak incelenmiş ve bu çalışmalar "Lisansüstü Tezler", "Makaleler ve Bildiriler", "Metotlar ve Kitaplar" olarak üç başlık altında tablolar haline getirilmiştir. Çalışmada veriler betimsel tarama yöntemi ile taranmış ve doküman analizine tabi tutulmuştur. İlk aşamada, internet veri tabanlarında, Dergipark, Ulusal Tez Merkezi (Yök Tez), Google Akademik arama motorunda ilgili kelimeler aratılmıştır. İkinci aşamada ise milli kütüphane vb. basılı kaynaklara ulaşılabilecek kurum veya merkezlerden yararlanılmıştır. Veriler, "Lisansüstü Tezler", "Makaleler ve Bildiriler", "Metotlar ve Kitaplar" olarak üç başlık altında sunulmuştur. Araştırma sonucunda çalışmaların nicelik bakımından hala yetersiz olduğunu görülmüştür. Türk Müziği Solfej ve Nazariyatı ile ilgili çalışmalar arttırılarak, eğitimde kullanılan metotlara ilaveten yeni alternatiflerin geliştirilmesi gerektiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Türk Müziği, Türk Müziği Solfeji, Nazariyat, Bibliyografi

---

* Bu Çalışma MAKÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Müzik Eğitimi Doktora Seminerinden uyarlanmıştır.

[1] Arş. Gör. İzmir Demokrasi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, 0000-0002-9435-3055
[2] Prof. Dr. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 0000-0003-0791-4641

1. GİRİŞ

Müziği uygulama, deşifre yapma, okuma, icra edebilme gibi temel becerilerin kazanma sürecini destekleyen en önemli yapı taşlarından birisi solfej ve nazariyat bilgisidir. Nota okuma, teori veya nazariyat, müziğin eğitim süreci olarak görüldüğü andan itibaren bir gereklilik olarak görülmüş ve bu gereklilikle yüzyıllar öncesinden kuramsal çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Zamanla yapılan bu çalışmalardan nitelikli olanlar metodik bir yapı içerisinde müziğin temel kuramsal materyalleri haline gelmiştir. Bu bağlamda gerek Batı müziği gerek ise Türk müziğinde solfej, nazariyat, müziksel algılama, müziksel işitme, okuma ve yazma gibi isimlerle yapılan bu çalışmalar müzik eğitimine önemli katkılar sağlamaktadır.

Müzik eğitimi alan kişinin müziksel işitme, okuma ve yazma becerisindeki gelişimleri çalgı eğitimleri başta olmak üzere diğer alan derslerindeki öğrenme hızlarına katkı sağlamaktadır. "Bu beceri sayesinde müzik enstrümanı çalma, duyduğunuz müziği anlama, okuduğunuz bir müzik notasını zihnimizde tınlatabilme, doğaçlama yapabilme beste yapma ve başka müzisyenlerle iletişim kurma ve müzik ortamlarına kolay ve uyum sağlama gibi müzikalite öğelerine sahip olmak mümkün olmaktadır" (Yayla, 2006).

Müziksel işitme okuma ve yazma becerisi Türk müziği konservatuvarlarında *"Türk Müziği Nazariyatı ve Solfej"* dersi eğitimiyle, öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu derste öğrencilere, Türk müziğinde kullanılan makamlar ve seyir özellikleri, müziksel algılama, nazari bilgi ve usuller gibi Türk müziğinin temel yapı taşları öğretildiği gibi nota okuma-solfej ve deşifre yapabilme, öğrendiği makamları doğru olarak seslendirebilme becerileri de kazandırılır.

Kelime kökeni Fransızcadan gelen solfej (solfege) müziksel okuma anlamına gelir. Yani solfej bir müzik eserinin sözsüz bir şekilde nota isimleri ve süreleri (ritimleri) ile seslendirilmesidir. Müzik eğitiminin en temel basamağı olarak kabul edilen solfej eğitiminde başarılı olan öğrenci diğer müzik derslerinde de başarıya daha kolay ulaşacaktır.

Türk müziği eğitiminde geçmişten günümüze usta çırak ilişkisine dayalı öğretim yöntemi ile süregelen bir eğitim anlayışı benimsendiği için uzun yıllar boyunca Türk müzik eğitimi nota veya herhangi bir materyal olmaksızın, sadece öğrencinin eğitmenini taklit etmesi yoluyla sağlanmıştır. Bu yöntem her ne kadar Türk müzik yapısının nüansa ve duyuma dayalı icra özelliğinin kavranması açısından uygun olsa da zamanla yazılı kaynaklara ihtiyaç duyulmuştur.

Türk müziği eğitimine yönelik mevcut kaynakların azlığı, belli başlı ekollerden başka tavırların bilinmemesi, geleneğin mevcut materyaller ile sınırlı bir biçimde aktarımı ve yeni üretimlere

uzak duran tutucu anlayışın varlığı ve benzeri durumlar Türk müziği saz eğitiminin temel problemleri olarak kabul edilebilir (Öztürk, 2018).

Yıllar içinde sistemli bir eğitime duyulan ihtiyaçtan dolayı Batılı öğretim şeklinin de örnek alınmasıyla Türk Müziği tarihi ve teorisi bilimsel olarak incelenmiş ve metotlaştırılmıştır. Dolayısıyla müzik eğitiminin en temel basamakları arasında yer alan müziksel yazma ve okuma (Solfej) ile ilgili yapılan çalışmalar da metotlaşma sürecine girmiştir. Yapılan çalışmaların gün geçitçe artması bu çalışmaların tespit edilerek bir araya toplanması ihtiyacını oluşturmaktadır.

Türk Dil Kurumu internet sayfasında "kaynakça" olarak tanımlanan bibliyografya; belli bir konu veya muhtelif konularda yazılan eserleri, bunların basımlarını inceleyen veya belirli bir alanda araştırma yapanların, bu alandaki kaynaklara ulamasını sağlayan bilim dalı olarak da tanımlanmaktadır (Ergan, 1994, s. 13). “Ayrıntılı ve titiz bir araştırma sonucu ortaya çıkan bibliyografyalar, bir yandan araştırma yapacaklara kaynak bulma hususunda katkı sağlarken diğer yandan ilgili çalışmaların hangi aşamada olduğunu, hangi konulara yoğunlaşıldığını ve nelerin eksik kaldığını ortaya koymaktadır” (Selçuk, 2019).

“Diğer birçok bilim dalında olduğu gibi müzik alanında da basılı yayınlar gün geçtikçe artmakta ve araştırmacıyı takip yönünden zor durumda bırakmaktadır. Özellikle Batı Müziği alanında yapılan bibliyografik çalışmalar, onların eldeki kaynakları en verimli şekilde kullandıklarının ve bu konuyu ne derece ciddiye aldıklarının bir göstergesidir” (Yıldız, 2007).

Onur Akdoğu’nun (1993) Türk Müziği Bibliyografyası isimli kitabında 9. yüzyıl ve 1928 yılları arası yayınlanmış çalışmalar ele almıştır. Arapça, Farsça, Türkçe ve Batı dillerinde eserler ile bazı Türkçe makaleler üzerine genel bir bibliyografya yapma girişimidir. Eser el yazmaları, yazarı bilinmeyen mecmua, risale ve edvarlar, basılı yayınlar, ekler, yabancı eserler, nota yayınları gibi başlıklarla altı bölüme ayrılmıştır (Uslu, 2005).

Şeyma Ersoy Çak, Nuri Özcan’ın (2019) Türk Müziği Bibliyografyası kitabı Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi mûsiki maddelerine ait kaynakların kaynak türüne göre altı bölümden oluşan bir bibliyografya çalışmasıdır.

Goncagül Kaderoğlu’nun 1992’de yayınlanan Musiki Makaleleri Bibliyografyası adlı tezi 1952-1988 yılları arası süreli ve süresiz olarak yayınlanmış 4700 müzik makalesinin bibliyografyasını oluşturmaktadır (Ece, 2007)

Mehmet Salih Ergan (1994) “Türkiye Müzik Bibliyografyası” isimli kitabında müzik konulu çalışmaları Batı Müziği, Klâsik Türk Müziği ve Türk Halk Müziği olarak üç bölüme ayırmıştır.

Pelin Yıldız'ın (2007) 'Klasik Türk Musikisi Kitap ve Tez Bibliyografyası 1929-2007' isimli yüksek lisans tezinde Klasik Türk Musikisi alanında yayınlanmış 921 tez ve kitaba ulaşılmıştır. Ayşen Kaya Karabıyık (2009) 'Cumhuriyet Dönemi Türk Musikisi Nazariyatı: Makaleler ve Tebliğler Bibliyografyası' isimli makalesinde ulaşabildiği makale ve tebliğlerin isimlerini, cilt sayı ve sayfa numaralarını ve bulunduğu dergilerin isimleriyle beraber çalışmaların konularını da özetleyerek bilgi vermiştir. Karabıyık çalışmasının sonucunda Türk Musikisi Nazariyatı alanında yapılmış 622 adet makale ve tebliğe ulaşabilmiştir.

Bu çalışmalar dışında Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, Gülcan Gündüz ve M. Serdar Bekar'a ait 'Osmanlı Mûsikî Literatürü Tarihi' kitabı, Recep Uslu'a ait Türk Müziği Bibliyografyalar Bibliyografyası' isimli makalesi, A. Serkan Ece'ye ait 'Bilimsel Dergilerde Yayınlanan Müzik Makaleleri (Bir Bibliyografya Denemesi) (2000-2006) isimli makalesi gibi Türkiye'de yayınlanmış müzik konulu birçok çalışma görülmektedir.

2000 yılı öncesine baktığımızda "Türk Müziği Solfej ve Nazariyatı" üzerine yapılan çalışmaların sayı bakımından çok az olduğu ve günümüze yaklaşırken bu çalışmaların nicelik olarak arttığı görülmektedir. Dolayısıyla yapılan çalışmaların gün geçitçe artması bu çalışmaların tespit edilerek bir araya toplanması ihtiyacını oluşturmaktadır. Buradan hareketle, Türk Müziği Solfej ve Nazariyatı ile ilgili yapılmış çalışmalar amaca göre incelenerek bir bibliyografik araştırma yapma ihtiyacı hissedilmiştir.

1.1 Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, Türk müziği eğitiminin en önemli boyutlarından biri olan "Türk Müziği Solfej ve Nazariyatı" dersine yönelik kaynakların bibliyografik araştırması ile derlenip düzenlenerek Türk müziği alanında eğitim veren akademisyenler ve öğrencilerin tekrara düşmemelerini, zamandan tasarruf edebilmelerini ve kaynaklara daha kolay ulaşabilmelerini sağlayabilme yolunda bu eğitim alanına rehberlik etmeyi amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada betimsel araştırma türünden yararlanılmıştır. Betimsel araştırma, var olan bir olayı nicel (sayıları kullanarak) ya da nitel (bir birey ya da grubun özelliklerini ortaya koyarak) yönden betimleyen bir araştırma türüdür (McMillan and Schumacher, 1984; Balcı, 1989). Çalışmada çoğunlukla cumhuriyetten sonra 'Türk Müziği Solfej ve Nazariyatı' dersine yönelik yapılmış akademik çalışmalara ulaşılmaya çalışılmıştır. Verilere ulaşılmasının ilk aşamasında,

internet veri tabanlarında, Dergipark, Ulusal Tez Merkezi (Yök Tez), Google Akademik arama motorunda ilgili kelimeler aratılmış, ikinci aşamada milli kütüphane vb. basılı kaynaklara ulaşılabilecek kurum veya merkezlerden yararlanılmıştır. Betimsel tarama yöntemi ile taranmış ve doküman analizine tabi tutulmuş veriler, "Lisansüstü Tezler", "Makaleler ve Bildiriler", "Metotlar ve Kitaplar" olarak üç başlık altında tablolar haline getirilmiştir. Oluşturulan tablolarda çalışmalar yayın yıllarına göre sıralanmış ve yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, bulgular öncelikle yıllara ve türlere göre tablolar halinde gösterilmiş daha sonra türlere göre gruplandırılan "Lisansüstü Tezler", "Makaleler ve Bildiriler", "Metotlar ve Kitaplar" üç başlık altında tablolar haline getirilmiştir. Oluşturulan tablolarda çalışmalar yayın yıllarına göre sıralanmış ve yorumlanmıştır.

3.1. Yıllara Göre Dağılımı

Görsel 1'de Türk Müziği Solfej ve Nazariyatı ile ilgili yapılmış çalışmaların yıllara göre dağılımına ilişkin bulgular öncelikle tablo halinde gösterilmiş, daha sonra yorumlanmıştır.

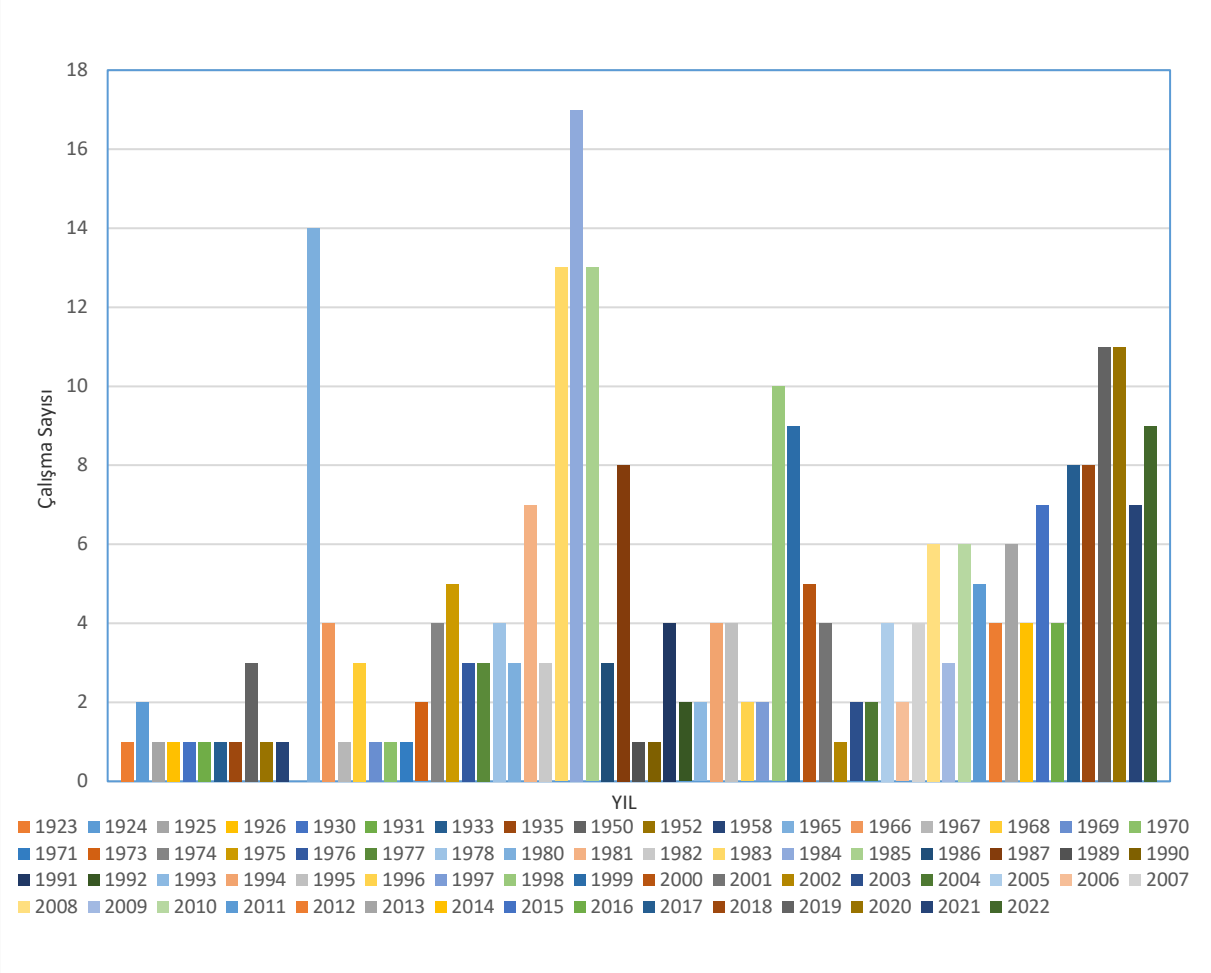

Görsel 1. Türk Müziği Solfej ve Nazariyatı ile İlgili Yapılmış Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Grafik incelendiğinde ilk çalışmanın 1923 yılında başladığı, 1965 yılı itibariyle yaklaşık 2- 3 yıl arayla çalışmaların devam ettiği ve 1990 yılından itibaren günümüze kadar hemen hemen her yıl düzenli olarak çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Buna göre 1990 yılından önce çalışmaların az olmasının çok önemli bir eksiklik olduğu, 1990 yılından sonra ise 23 yıl içerisinde çalışmaların nadir olarak yapıldığı, son yıllara doğru ise çalışmaların sayasında artış olduğu, bunun nedeninin de günümüz eğitim metodolojisindeki gelişmelerle doğru orantılı olarak bu tarz çalışmalara ihtiyaç duyulmasından ötürü artığı söylenebilir.

3.2. Türlere Göre Dağılımı

Görsel 2'de Türk Müziği Solfej ve Nazariyatı ile ilgili yapılmış çalışmaların türlere göre dağılımına ilişkin bulgular öncelikle tablo halinde gösterilmiş, daha sonra yorumlanmıştır.

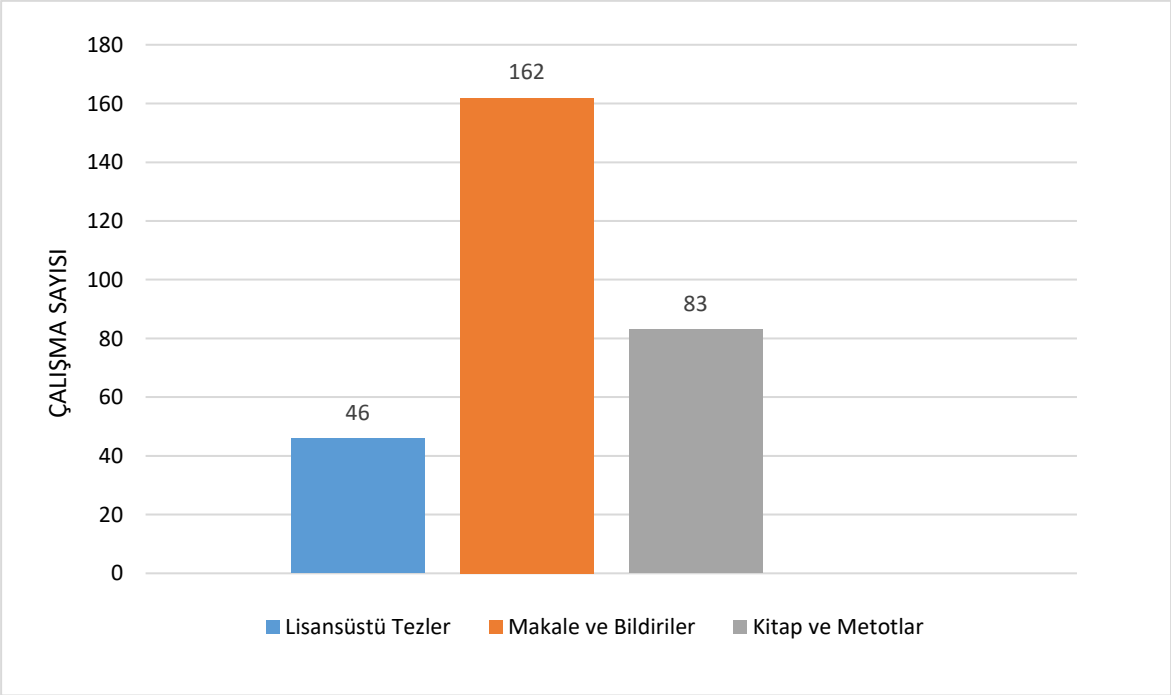

Görsel 2. Türk Müziği Solfej ve Nazariyatı ile İlgili Yapılmış Çalışmaların Türlere Göre Dağılımı

Görsel 2 incelendiğinde 46 lisansüstü tez, 162 makale ve bildiri, 83 kitap ve metot olduğu tespit edilmiştir. Nicel açıdan bakıldığında, makale ve bildirilerin diğer türlerden daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

3.2.1. Lisansüstü Tezler

Aşağıdaki tabloda 1994 yılından 2023 yılına kadar yapılan lisansüstü akademik çalışmalar kronolojik sırayla verilmiş ve daha sonra yorumlanmıştır.

Çizelge 1. Lisansüstü Tezler

NO	ARAŞTIRMACI	YIL	TEZ ADI	TEZ
1.	M. Hakan CEVHER	1992	Rehber-i Musiki / Cemil Bey	Yüksek Lisans
2.	Nesrin ERTOK	1994	Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Günümüze Kadar Yazılmış Solfej Kitaplarının İncelenmesi	Yüksek Lisans
3.	Hatice ERGÖZ	1994	Türk Musikisi Ses Sisteminin 20. yy. Başlarından Günümüze Gelişinin Karşılaştırmalı İncelenmesi	Yüksek Lisans
4.	Adnan KILIÇARSLAN	1995	Geleneksel Türk Müziğinde Solfej Eğitimi	Yüksek Lisans
5.	İlker Hasan ÇELİK	1995	Çargâh Makamında Taksim Yapılırken Şube Kuruluşları	Yüksek Lisans

6.	N. Oya LEVENDOĞLU	1996	Türk Müziğinde Rast Makamının İstatistiksel Değerlendirilmesi	Yüksek Lisans
7.	ALPER DEMİR	1999	Mecmua-i Saz-ü Söz'de Rast Makamı ve Arel Nazariyatı İle Mukayesesi	Yüksek Lisans
8.	M. Cihat CAN	2001	XV. Yüzyıl Türk Musikisi Nazariyatı: Ses Sistemi	Doktora
9.	Ertuğrul ERGİŞİ	2001	Geçmişten Günümüze Büzürk Makamı	Yüksek Lisans
10.	Nazife Oya LEVENDOĞLU YILMAZ	2002	13. Yüzyıldan Günümüze Kadar Varlığını Sürdüren Makamlar ve Değişim Çizgileri	Doktora
11.	Fazlı ARSLAN	2004	Safiyyüddin Abdülmümin el-Urmevi ve er*Risaletü'ş-Şerefiyye'si	Doktora
12.	Emrah HATİPOĞLU	2005	Türk Musikisinde Sistem ve Sisteme Uyan-Uymayan Aralıkların (Seslerin) Kullanımında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Bunların Çözümüyle İlgili Bazı Düşünceler	Yüksek Lisans
13.	Sühan İRDEN	2006	Türk Musikisinde Nazariyatçılara ve Bestekarlara Göre Buselik Makamının Karşılaştırması	Yüksek Lisans
14.	Cenk GÜRAY	2006	Makam Yapılarını Yansıtan Bir Model Önerisi İçin Yapay Zekâ Tekniklerinin Kullanımı	Yüksek Lisans
15.	Miltiadis PAPPAS	2007	Apostolos Konstas'ın Nazariyat kitabı	Doktora
16.	Ubeydullah SEZİKLİ	2007	Abdülkâdir Merâgî ve Câmiu'l-Elhân'ı	Doktora
17.	Çağhan ADAR	2008	Türk Müziği Nazariyatı ve Solfej Dersine Yönelik Öğretmen ve Öğrenci Tutumlarının İncelenmesi	Yüksek Lisans
18.	Burak ÖZTÜRK	2011	Müziksel İşitme-Okuma ve Yazma (Mioy) Derslerinde Makamsal Uygulamalara İlişkin Durum Saptamasına Yönelik Öğretmen Görüşleri	Yüksek Lisans
19.	Mine İRDEN	2011	Türk Musikisinde Nazariyatçılara ve Bestekarlara Göre Çargâh Makamının Karşılaştırılması	Yüksek Lisans
20.	Faruk YILDIRIM	2012	Kulak Eğitimi Derslerinde Makamsal Türk Müziği Dizilerinden Yararlanmaya Yönelik Bir Model Önerisi ve Öğrenci Başarısına Etkisi	Doktora
21.	Muhammet SEVİNÇ	2013	Tevfik Rıza'nın Söz ve Saz Adlı Yazma Eserinin 1. Kitabı Olan Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve	Yüksek Lisans

			Usûlleri Bölümünün Günümüz Türkçesine Çevirimi	
22.	Elnârâ AHMETZÂDE	2013	Türk Müziğinde Temel Nazarî Bilgiler Konulu Etkileşimli Öğretim Yazılımı	Yüksek Lisans
23.	Levon ÖZKOMANOVA	2014	Ermeni Kilisesi Müziğinin Türk Müziği Nazari Sistemine Göre Makamsallığı	Yüksek Lisans
24.	Mesut Batuhan KARAKAYA	2015	Geçmişten Günümüze Ferahfezâ Makamı	Yüksek Lisans
25.	Bülent OKAN	2015	Müzikte Batılılaşma Hareketleri Işığında Hâşim Bey Mecmûası	Doktora
26.	Serhat HASAR	2016	Müziksel İşitme Okuma ve Yazma Dersinde Uygulanan Geleneksel Türk Müziği Solfej Eğitiminin Değerlendirilmesi	Yüksek Lisans
27.	Gamze KÖPRÜLÜ	2016	Benâî'ye Ait Mûsikî Risâlesi'nin İncelenmesi	Doktora
28.	Emre PINARBAŞI	2017	Xx. Yüzyıl Türk Müziği İrticalî İcralarında Perde ve Seyir Karakteri Anlayışı	Doktora
29.	Ömer Zeki URHAN	2017	Braille nota sistemi ile Türk musikisi basit makamları	Yüksek Lisans
30.	Önder ÖZKOÇ	2018	Türk Beşleri'nin Müziklerinden Kesitlerle Solfej Dağarcığı	Sanatta Yeterlilik
31.	Çağlar DAĞLI	2019	Selmek Makâmının Tarihsel Seyri ve Refik Fersan'ın Selmek Mevlevî Âyîni Örneği	Yüksek Lisans
32.	Muhammed AYDIN	2019	Türk Müziği Edvarları ve Nazariyat Kitaplarında Usûl Anlayışı	Yüksek Lisans
33.	Belkıs Gizem GÜRAN	2019	Rauf Yektâ Bey'in 'Türk Mûsikîsi Nazariyatı' Adlı Eseri ve Tahlîli	Yüksek Lisans
34.	Kubilay YILMAZ	2019	Arel Nazariyatındaki Basit Makamlarda Bestelenmiş Klasik Türk Müziği Eserleri ile Bu Makamlara Ait Nazari Bilgilerin Bilgisayar Destekli Karşılaştırılması	Sanatta Yeterlik
35.	Ayhan ERSOY	2019	Türk Müziği Arel- Ezgi- Uzdilek Ses Sistemi Teorisi ve Uygulaması Arasında Karşılaşılan Güçlüklerin Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi	Yüksek Lisans
36.	Mehmet Ali ESEN	2019	Suzidilara Makamı Tarifinde Kuramcı Görüşleri ve Makamda Bestelenen Eserlerin İncelenmesi	Yüksek Lisans
37.	Murat DEMİRHAN	2020	Türk Müziğinde İcra-Teori Birliğini Sağlama Konusunda Ana Dizi Etkeni	Yüksek Lisans

38.	Turgay KERSE	2020	Hüzzam, Sabâ ve Uşşak Makamlarında Perde ve Aralık Anlayışı; Ankara İli Türk Müziği İcra Kurumlarında Görev Yapmakta Olan Kanun Sanatçıları Örneği	Yüksek Lisans
39.	Süleyman Cabir ÇIPLAK	2020	Nazariyat Yazımında Modern Sonrası Eğilimler: Dairenin Sosyogenetiği	Doktora
40.	Dilan AKINCI	2020	Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziği'nde Benzerlik Gösteren Dizilerin Eser Üzerinde İncelenmesi ve Sınıflandırılması	Sanatta Yeterlik
41.	Cevahir Korhan IŞILDAK	2021	Türk Mûsikîsi Bestekârlarının Kullanımları Doğrultusunda Segâh-Eviç Donanımlı ve Dügâh Kararlı Makamların Değişimleri	Doktora
42.	Hasan Hüseyin POYRAZ	2021	Türk Müziği Nazariyatı ve Solfej Dersinin Geleneksel Meşk Sistemi İle Uygulanabilirliğine Dair Eğitimci Görüşlerinin İncelenmesi	Yüksek Lisans
43.	Nuri YILMAZ	2022	Harput Müzik Kültüründe Yerel İsimlendirmeye Sahip Makamların İncelenmesi	Yüksek Lisans
44.	Onur Arınç DURAN	2022	20. Yüzyıl Müziğinden Örneklerle Aksak Tartımlar İçin Solfej Metodu Önerisi	Sanatta Yeterlilik
45.	Hüseyin Cem ESEN	2022	Yeni Platonculuğun Osmanlı Mûsikî Nazarîyatı Modelleri Üzerindeki Etkileri	Doktora
46.	Osman ÇALIŞKAN	2022	Isfahan Makamı (Ezgi Malzemesi Kesiti Çözümlemeleri ve Tanım)	Yüksek Lisans

Çizelge 1'den anlaşılacağı üzere, Türk Müziği Solfej ve Nazariyatı alanında yapılmış 46 lisansüstü tezinin 30'u "yüksek lisans", 12'si "doktora" ve 4'ü "sanatta yeterlik" programlarında yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan 39'sı 'Nazariyat', 5'si 'Solfej', 2'si 'Solfej ve Nazariyat' ile ilgili olan çalışmalardır. Yapılan çalışmaların son yıllara doğru sayıca arttığı görülmüştür.

3.2.2. Makale ve Bildiriler

Aşağıdaki tabloda 1931 yılından 2023 yılına kadar yapılan makale ve bildiriler kronolojik sırayla verilmiş ve daha sonra yorumlanmıştır.

Çizelge 2. Makaleler ve Bildiriler

No	Araştırmacı	Yıl	Çalışmanın Adı
1.	Kemal MUALLİM	1931	Ses Dizilerimiz
2.	Niyazi MİLDAN	1933	İzah

3.	Niyazi MİLDAN	1935	Yeni Musiki İnkılabımız (Yeni ve Eski Musikimiz)
4.	M. EREV	1950	Nazari ve Ameli Türk Musikisi' Adlı Eser Üzerine Bazı Mülahazalar
5.	Yavuz YEKTA	1950	Türk Musikisinde Çargâh Makamı ve Dizisi
6.	Şükrü TAHİRGÜL	1950	Müzikte Kullandığımız Nota İsimlerinin Değişmesine Dair Bir Teklif
7.	Hüseyin Saadettin AREL	1952	Makamlardaki Duygu Unsuru; Türk Musikisinde
8.	Sami Toker	1965	Umumi Türk ve Tabii Aralık Dairesinden Elde Edilebilen Aralık Çeşitlerini Gösteren Cetvel (Cetvel 4.2)
9.	Halil Bedi YÖNETKEN	1965	Rauf Yekta'nın Diyez ve Bemol İşaretleri
10.	Halil Bedi YÖNETKEN	1965	Rauf Yekta'ya Göre Diziler
11.	Ekrem KARADENİZ	1965	Musikimizin Nazariye ve Esasları
12.	Ekrem KARADENİZ	1965	Türk Musikisinde Aralıklar
13.	Ekrem KARADENİZ	1965	Türk Musikisinde Mevcut Ahenkler <Akortlar>
14.	Ekrem KARADENİZ	1965	Tampere Gam
15.	Ekrem KARADENİZ	1965	Türk Musikisinde Esas Iskala
16.	Ekrem KARADENİZ	1965	Arızalar
17.	Ekrem KARADENİZ	1965	Perdelerin Üç Oktav İçindeki İsimleri
18.	Ekrem KARADENİZ	1965	Dörtlü Aralıklar Sistemi
19.	Ekrem KARADENİZ	1965	Perdelerin Nota ile Yazılış Şekilleri
20.	Ekrem KARADENİZ	1965	Türk Iskalası
21.	Ekrem KARADENİZ	1966	Usûl ve İka
22.	Ekrem KARADENİZ	1966	Darpların Çeşitleri
23.	Onur AKDOĞU	1966	Mürekkep Makamların Tasnifi,Taslili-Tenkidi
24.	Etem ÜNGÖR	1966	Fârâbî ve Arel
25.	Ayhan ZEREN	1967	Göçürme
26.	Ayhan ZEREN	1968	Uzdilek ve Türk Musikisi
27.	Ayhan ZEREN	1968	En Değerli Milli Varlıklarımızdan Biri Türk Musikisi Sistemi
28.	Halil CAN	1968	Hamparsum Notasında Usûller
29.	Ferit SIDAL	1969	Türk Musikisi Dersleri

30.	Halil CAN	1970	Türk Musikisi Usulleri ve Vuruşları
31.	Vakur SAĞMEN	1971	Rast Makamının Düşündürdükleri
32.	Murat BARDAKÇI	1973	Türk Musikisinin Ana Hatları
33.	Etem Ruhi ÜNGÖR	1973	Hüseyin Saadettin Arel'in Türk Musikisi Makamları Listesi
34.	Murat BARDAKÇI	1974	Türk Musikisinde Nota
35.	Erol SAYAN	1974	Türk Musikisi Ses Sistemi Üzerinde Araştırmalar
36.	Kemal İLERİCİ	1974	Yazı Dizisi Sorunu (Müzikte)
37.	Tümer ÇEPNİ	1974	Türk Musikisi Dizileri ve Armonisi Hakkında Düşünceler
38.	Tümer Çepni	1975	Türk Tonal Sistemi ve Evrensel Müzik
39.	Tümer Çepni	1975	Türk Musikisi Dizileri ve Armonisi Hakkında Düşünceler
40.	Kemal İlerici	1975	Anadizi Sorunu (Müzik Hakkında)
41.	Cahit Öztelli	1975	Akbaba İmamı'nın Musiki Risâlesi. [Ber Mucib-i Hassa-i Musiki ve Evkat-ı Makâmat]
42.	Etem Ruhi ÜNGÖR	1976	Türk Musikisi Sistemi Üzerine
43.	Özgen GÜRBÜZ	1976	Türk Müziği Ses Sistemlerine İlişkin Bir İnceleme
44.	Murad BARDAKÇI	1976	Eski Musıkî Üzerine Tedkikler ve Şerefiyye'nin Bir Başka Nüshası
45.	Gültekin ORANSAY	1977	Geleneksel Türk Sanat Musikisinde Kullanılacak Perdelerin Belirlenmesi
46.	Rauf Yekta	1977	Türk Musikisi
47.	Ekrem KARADENİZ	1977	Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları
48.	Ekrem KARADENİZ	1978	Türk Musikisinde Âhenkler
49.	Ekrem KARADENİZ	1978	Musikimizde Usul ve İka
50.	Ercüment BERKER, Yılmaz ÖZTUNA	1978	İlim ve Musiki, Türk Musikisi Üzerine İncelemeler
51.	Sadeddin HEPER	1978	Türk Musikisinde Usûller
52.	Kemal İLERİCİ	1980	Türk Müziğinde Yazı Dizisi ve Değiştiriciler
53.	Kumru CANKU	1980	Türk Musikisinde Perde Adları
54.	Tülin YAKARÇELİK	1981	Türk Musikisinde Uygulamalı Bilgiler
55.	Bekir Sıtkı SEZGİN	1981	Usûllerimiz

56.	Tümer ÇEPNİ	1981	Türk Musikisinde Dizi Grupları
57.	Ayhan ZEREN	1981	Basit Makamların Sınıflandırılması Hakkında
58.	Yalçın TURA	1981	Türk Mûsikîsinin Mes'eleleri. Bugünkü Türk Musikisi Nazariyatının Öğretiminde Karşılaşılan Bazı Meseleler
59.	Yalçın TURA	1981	Türk Mûsikîsinin Mes'eleleri Koma (Comma)"
60.	Yalçın TURA	1981	Türk Mûsikîsinin Mes'eleleri. Türk Musikisinde Kullanılan Bazı Nisbetler ve Mücenneb Bölgesi
61.	Yalçın TURA	1982	Türk Mûsikîsinin Mes'eleleri. Darb-ı Fetih Usûlü ve Bu Usûlle Yapılmış Peşrevler
62.	Muammer ULUDEMİR	1982	Ali Ufkî'de Darb-ı Fetih Usûlü
63.	İsmail Baha SÜRELSAN	1983	Musiki ve Nota
64.	Cem BEHAR	1983	Klasik Türk Müziğinde Kuram
65.	Mahmut BİLKİ	1983	Acemaşiran
66.	Mahmut BİLKİ	1983	Acemkürdi
67.	Mahmut BİLKİ	1983	Bayati
68.	Mahmut BİLKİ	1983	Bayati-Araban
69.	Mahmut BİLKİ	1983	Bestenigâr
70.	Mahmut BİLKİ	1983	Çargâh Makamı
71.	Mahmut BİLKİ	1983	Dilkeş-Hâverân
72.	Mahmut BİLKİ	1983	Dilkeşide
73.	Mahmut BİLKİ	1983	Dügâh
74.	Mahmut BİLKİ	1983	Evcârâ
75.	Mahmut BİLKİ	1983	Evc Makamı
76.	Cahit ÖNEY	1984	Türk Musikisi Usullerinde 'Velvele' Unsuru
77.	Şenel ÖNALDI	1984	Türk Musikisinde Kompozisyon- Tahlil ve Makam Nazariyatı
78.	Haydar SANAL	1984	Hâşim Bey Mecmuasından Türk Musikisi Ses Sistemine Bir Bakış
79.	Orhan NASUHİOĞLU	1984	Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları' Kitabındaki Cengi Harbi Usulüne Dair
80.	Fethi KARAMAHMUDOĞLU	1984	Subhi Ziya Özbekkan ve Hüseyni Makam
81.	Cinuçen TANRIKORUR	1984	Türk Musikisi Ses Sistemi

82.	Ayhan SONGAR	1984	Türk Musikisinin Hususiyetleri
83.	Mahmut BİLKİ	1984	Gerdaniye Makamı
84.	Mahmut BİLKİ	1984	Gül'izar Makamı
85.	Mahmut BİLKİ	1984	Hicaz Ailesi
86.	Mahmut BİLKİ	1984	Hicazkâr Makamı
87.	Mahmut BİLKİ	1984	Hisar Makamı
88.	Mahmut BİLKİ	1984	Hisar- Buselik Makamı
89.	Mahmut BİLKİ	1984	Hüseyni Makamı
90.	Mahmut BİLKİ	1984	Hüseyni- Aşiran Makamları
91.	Mahmut BİLKİ	1984	Hüzzam Makamı
92.	Mahmut BİLKİ	1985	Karciğar Makamı
93.	Mahmut BİLKİ	1985	Isfahan Makam
94.	Mahmut BİLKİ	1985	Irak Makamı
95.	Mahmut BİLKİ	1985	Kürdî'li Hicazkâr
96.	Muammer ULUDEMİR	1985	Mecmua-i Saz ü Söz'de Usuller
97.	Özgen, GÜRBÜZ	1985	Uşşak Makamı Dizisinde Kullanılan '2. Derece' Üzerine Bir Araştırma
98.	Yalçın TURA	1985	Arel- Ezgi Sisteminin Gerçek Yüzü ve Çok Seslilik Bakımından Değeri
99.	Yalçın TURA	1985	Türk Musikisi Formları Eski Formlar
100.	Adem ŞAHİN	1985	Şed Makamlar ve Özellikle Kürdilihicâzkâr Konusu 1, 2, 3
101.	Alev Engin ABAYLI	1985	Ana Dizi Meselesi
102.	Alaattin YAVAŞÇA	1985	Türk Musikisinde Form Zenginliği
103.	Ahmet BAŞMAN	1985	Makamlarımız
104.	Ayhan ZEREN	1986	Türk Müziğinde Kullanılan Kural Dışı Sesler Hakkında
105.	Muammer ULUDEMİR	1986	Mecmua-i Saz ü Söz'de Anahtar ve Arızalar
106.	Şule KARŞIDAĞ	1986	Arûz Veznindeki Güftelerle Devr-i Kebir Usulü Arasındaki Prozodik İlişkiler
107.	Cahit ÖNEY	1987	Çenber Usulü' Hakkında
108.	Ahmet BAŞMAN	1987	Hümayun Makamı

109.	Etem Ruhi ÜNGÖR	1987	Türk Musikisinde Nevruz Makamında Eser Var Mı?
110.	Ayhan ZEREN	1987	Bir Kitap Hakkında [Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları]
111.	Nef'i SÜERDEM	1989	Türk Musikisi Genel Dizinin Geometrisi
112.	Öney CAHİT	1991	Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi'ne ve Arel'e Göre Donanımlar
113.	M. Ayhan ZEREN	1991	Makam Kavramında Seyrin Önemi Hakkında
114.	Ruhi KALENDER	1993	Türk Musikisi Makamlarında Geçki
115.	Yalçın TURA	1995	Çargâh' Makamı Üstüne
116.	Erol SAYAN	1997	Türk Müziğinde Teori-Uygulama İlişkisi
117.	Akın ÖZKAN	1998	Evc-i Şevk Makamı
118.	Erdinç ÇEVİKKOL	1998	Makamların Yakınlaştırılması
119.	Mutlu TORUN	1998	Türk Müziği Nedir, Ne Değildir?
120.	P. J. THİBOAT	1998	Arap, İran ve Türk Musikisi
121.	Akın ÖZKAN	1998	Yeni Bir Makamın Doğuşu Evc-i Şevk Makamı
122.	Yetkin ÖZER	1998	Osmanlı Döneminde Usul Kavramındaki Değişiklikler
123.	Rauf Yekta BEY	1998	Türk Musikisi Nazariyatı
124.	İlyas ŞENEL	1998	Türk Musikisinde Makam
125.	Cahit ÖNEY	1998	Türk Musikisinde Perdelerin Gelişimi
126.	Sadeddin Nüzhet ERGUN	1999	Türk Musikisi Tarihine Dair Notlar
127.	M. Kemal KARAOSMANOĞLU	1999	Usullerin Bölünmesi Yanlış bir Yaklaşım
128.	Bayram AKDOĞAN	1999	XV. Yüzyıl Döneminde Türk Mûsikîsi
129.	Karl SİGNEL	1999	Makam Özekleri (Merkezleri) ve Sıralanışları
130.	Ayhan ZEREN	1999	Türk Müziğinin Ana Yazı Dizisi Hakkında
131.	Onur AKDOĞU	1999	Geleneksel Türk Müziğinde Nota Yazımı
132.	H. Saadettin AREL	1999	Türk Musîkîsi Sistemi 1-2
133.	Ruhi AYANGİL	2000	21. Yüzyıl Eşiğinde Türkiye'de Müzik Kuramı Çalışmaları
134.	Nilgün DOĞRUSÖZ	2000	Geleneksel Türk Müziğinde Makam Unsurları

135.	Ülkü Sevim ŞEN, Yavuz ŞEN	2000	Azerbaycan Makamlarından Olan Segâh'ın Türk Müziği ile Karşılaştırmalı Tahlili
136.	M. Cihat CAN	2001	Geleneksel Türk Sanat Müziğinde Aralık Ölçüm Birimi Olarak Koma ve A. J. Ellis Sent
137.	Ozan YARMAN, Ş. Şehvar BEŞİROĞLU	2008	Türk Makam Müziği'nde Nazariyat-İcra Örtüşmezliğine Bir Çözüm: 79-Sesli Düzen
138.	Ozan Yarman	2008	Türk Makam Müziği'nde İcra İle Örtüşen Nazariyat Modeli Arayışı: 34-ton Eşit Taksimat'tan 79'lu Sisteme, Sabit-Perdeli Düzenlerden Bir Yelpaze
139.	Gülçin YAHYA KAÇAR	2008	Türk Mûsikîsinde Makam
140.	Hatice Selen ERGÖZ	2008	Türk Müziği Nazariyesi ve Solfeji Derslerinde Metodoloji
141.	Uğur TÜRKMEN, Çağhan ADAR	2009	Türkiye'de Türk Müziği Nazariyatı ve Solfej Dersine Yönelik Öğretmen ve Öğrenci Tutumlarının İncelenmesi
142.	Ubeydullah SEZİKLİ	2010	Turkish Music Makam Guide
143.	Faruk YILDIRIM	2012	Solfej Öğretiminde Makamsal Materyallerin Kullanımına İlişkin Uzman Görüşleri Üzerine Bir Betimsel Analiz
144.	Aycan ÖZÇİMEN, Mine İRDEN	2012	Türk Musikisinde Nazariyatçılara ve Bestekârlara Göre Çargâh Makamının Karşılaştırılması
145.	Turan SAĞER, Engin GÜRPINAR, Onur ZAHAL	2013	Hareketli Do Solfej Metodu ile Geleneksel Türk Sanat Müziği Solfej Çalışmaları Arasındaki İlişkilerin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi
146.	Emrah HATİPOĞLU	2014	Arel-Ezgi-Uzdilek Nazariyatından Şed Makam Anlayışı, Çargâh Acem-Aşiran ve Mahur Makamları
147.	Sühan İRDEN	2015	Bileşik Makâm Bûselik
148.	Gökhan ÖZDEMİR	2016	Müziksel Okuma (Solfej) Performans Testi Tasarımı
149.	Gamze KÖPRÜLÜ	2016	Benâî ve Mûsikî Risalesinde Makâm Kavramı
150.	Muhammet SEVİNÇ	2017	Tevfik Rıza Pırnal'ın Türk Mûsikîsi Nazariyatı Kitabı
151.	Deniz AYDAR	2018	Türk Müziği Nazariyatına Genel Bir Bakış
152.	Sema DİNÇ	2018	Türk Mûsikîsi Nazariyat Tarihi
153.	Gökhan YALÇIN	2019	Osmanlı Dönemi Mesleki Müzik Eğitiminde İki Solfej Kitabı: Solfej ve Talim-i Kırâat-ı Musiki

154.	Seda TÜFEKÇİOĞLU	2019	Osmanlıda Yenilikçi Hareketlerle Birlikte Türk Mûsikîsine Eklenen Yeni Türler ve Bu Türlerin Teori-Pratik İkilemi
155.	Burcu AVCI AKBEL	2019	Türk Müziği Nazariyatı Derslerinin Öğretiminde Kavram Haritalarının Kullanılabilirliğinin İncelenmesi
156.	Kubilay YILMAZ	2020	Arel-Ezgi-Uzdilek ses sistemi üzerine
157.	Nikos ANDRIKOS	2020	Towards a Re-Approach of Makam Theory Based on Practice and Repertoire:The Case of the Segah Phenomena
158.	Taner TOPALOĞLU, Şenol AFACAN	2020	Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziği Teorisi ve Uygulaması Derslerine İlişkin Öğretim Elemanı Görüşleri
159.	Süleyman Cabir ÇIPLAK, Songül KARAHASANOĞLU	2020	Nazariyat yakın tarihinde tümdengelimci izdüşümler: Arel-Ezgi-Uzdilek teorisinde yapısalcılığın izleri
160.	Oğuz KARAKAYA, Kamran AHMADOV	2021	Azerbaycan Muğam Müziği ve Türk Makam Müziği İçinde 'Hümâyun' Makamının Karşılaştırılması Üzerine Bir Araştırma
161.	Gamze Nevra KÖROĞLU, Arda KULA	2022	Türk Müziği Kuramcılarının Kürdîlihicazkâr Makamı Tarifleri ve Bu Makamda Bestelenmiş Saz Eserlerinin Analizi
162.	Burcu AVCI AKBEL	2022	Ters Yüz Edilmiş Sınıf Modelinin Türk Müziği Nazariyatı Derslerinde Kullanılmasına Yönelik Bir Durum Çalışması

Çizelge 2'de görüldüğü gibi, Türk Müziği Solfej ve Nazariyatı alanında yapılmış 162 araştırmanın 155'si "Nazariyat", 4'ü "Solfej", ve 3'ü 'Solfej ve Nazariyat' ile ilgili olan çalışmalardır. Buna göre makale ve bildirilerde daha çok Nazariyat ile ilgili konuların tercih edildiği söylenebilir.

3.2.3. Metotlar ve Kitaplar

Aşağıdaki tabloda 1891 yılından 2023 yılına kadar yapılan metot ve kitaplar kronolojik sırayla verilmiş ve daha sonra yorumlanmıştır.

Çizelge 3. Metotlar ve Kitaplar

No	YAZAR	YIL	ÇALIŞMANIN ADI	YAYINEVİ
1.	Muallim Kâzım UZ	1923	Mûsıkî Nazariyâtı	

2.	İsmail Hakkı BEY	1924	Usûlât, Solfej, Makamât ve İlaveli Nota Dersleri	Hasim Matbaası
3.	Rauf YEKTA	1924	Türk Musikisi Nazariyatı	Mahmud Bey Matbaası
4.	İsmail HAKKI	1925	Türk Musikisi: Nota, Usul, Makamat ve Solfej Metodu	İskender Kutmani Müzik Evi
5.	Osman Zeki ÜNGÖR, Mehmed Veli KANIK	1926	Nazariyat-ı Musiki	Ahmed İhsan Matbaası
6.	Paul ROUGNON	1930	Mufassal Musiki Nazariyatı	Devlet Matbaası
7.	Ahmet Adnan SAYGUN	1958 1962 1964 1966	Musiki Nazariyatı Cilt 1 Musiki Nazariyatı Cilt 2 Musiki Nazariyatı Cilt 3 Musiki Nazariyatı Cilt 4	Maarif Basımevi
8.	Ekrem KARADENİZ	1965	Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları	Türkiye is Bankası Kültür Yayınları,
9.	Muammer SUN	1975	Solfej- 1	Sun Yayınevi
10.	Fethi KARAMAHMUTOĞLU	1980	Bizim Geleneksel Müziğimiz	Ar- Er Ofset
11.	Ahmet HATİBOĞLU	1982	Türk Musikisi Solfeji 1, 2, 3	Otto Yayınları
12.	Onur AKDOĞU	1984	Türk Müziği Solfej Metodu	Reform Matbaası
13.	Hacı Emin Efendi	1985	Nota Muallimi (Nota ve Solfej Kitabı)	Zartaryan Matbaası
14.	Mustafa SAFVET	1987	Solfej, Yahud, Nazariyat-I Mûsıkî	Mahmut Bey Matbaası
15.	Yılmaz ÖZTUNA	1987	Türk Musikisi (Teknik ve Tarih)	Kent Basımevi
16.	Erdinç ÇELİKKOL	1987	Türk Mûsıkîsi Bölümü 1. Sınıf Türk Mûsıkîsi Bölümü 2. Sınıf Türk Mûsıkîsi Bölümü 3. Sınıf Türk Mûsıkîsi Bölümü 4. Sınıf	Bursa Büyükşehir Belediyesi Konservatuarı
17.	M.Hurşit UNGAY	1987	Türk Musikisinde Usüller ve Kudüm	Türk Musikisi Vakfı Yayınları
18.	Onur AKDOĞU	1990	Türk Müziği Bona ve Solfej Metodu	Senfoni Müzikevi
19.	Gökay YILDIZ	1991	Türk ve Batı Müziğinde Temel Bilgiler	Özkan Matbaası

20.	Hüseyin Saadettin AREL, (Hazırlayan: Onur AKDOĞU)	1991	Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri	Ankara Kültür Bakanlığı
21.	Kadir KARKIN	1992	Solfej Eğitimi 1	
22.	Tanbûrî Cemil BEY, (Hazırlayan: M. Hakan CEVHER)	1993	Rehber-i Mûsıkî	Ege Üniversitesi Basımevi
23.	Onur Akdoğu	1994	Türk Müziğinde Perdeler	Kurtuluş Basımevi
24.	Necdet VAROL	1994	Türk Müziği Nazariyat Usul ve Solfej Metodları	Türk Müziği Vakıf Yayınları
25.	Cinuçen TANRIKORUR	1995	Türk Musikisinde Usul Vezin Münasebeti	Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
26.	Şeref ÇAKAR	1996	Türk Musikisinde Usul	Millî Eğitim Bakanlığı
27.	A. Cemil SANGAN	1997	Türk Müziği Nazariyatı Basit Makamlar	
28.	Muammer SUN	1998	Türk Müziği Makam Dizileri	Önder Matbaası
29.	Erol BİNGÖL	1999	Türk Musikisinde Makamlar ve Seyir Örnekleri	Bakırköy Musiki Vakfı Yayınları
30.	Yakup Fikret KUTLUĞ	2000	Türk Musikisinde Makamlar	Yapı Kredi Yayınları
31.	Erdinç ÇELİKKOL	2000	Türk Mûsıkîsi Bilgileri I Türk Mûsıkîsi Bilgileri II	Özhan Matbaacılık
32.	İsmail Hakkı ÖZKAN	2001	Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri-Kudüm Velveleleri	Ötüken Neşriyat
33.	Onur AKDOĞU	2003	Yeni Başlayanlar İçin Solfej	Senfoni Müzik
34.	Serdar ÖZTÜRK	2003	Hızlı ve Kolay Nota Öğreniminde Nazariyat ve Solfej Metodu I Hızlı ve Kolay Nota Öğreniminde Nazariyat ve Solfej Metodu II	Söz Sanat Ajansı
35.	Hatice Selen ERGÖZ	2004	Türk Müziği Nazariyatı ve Solfeji Uygulama Kitabı	Sakarya Kitabevi

36.	Şeref ÇAKAR	2005	Türk Müziği Teorisi ve Makamlar	Milli Eğitim Bakanlığı
37.	Alper DEMİR	2005	Geleneksel Türk Sanat Müziği Solfej ve Nazariyatı 1 Geleneksel Türk Sanat Müziği Solfej ve Nazariyatı 2 Geleneksel Türk Sanat Müziği Solfej ve Nazariyatı 3 Geleneksel Türk Sanat Müziği Solfej ve Nazariyatı 4	Sade Matbaacılık
38.	Pınar SOMAKÇI	2005 2009 2009 2013	Türk Müziği Nazariyat ve Solfej Metodu 1 Türk Müziği Nazariyat ve Solfej Metodu 2 Türk Müziği Nazariyat ve Solfej Metodu 3 Türk Müziği Nazariyat ve Solfej Metodu 4	Bemol Müzik Yayınları
39.	Hatice Selen TEKİN	2007 2014	Türk Müziği Nazariyatı ve Solfej- 1 Türk Müziği Nazariyatı ve Solfej- 2	Müzik Eğitimi Yayınları
40.	Yavuz ŞANLI	2007	Türk Müziği Dizileri ve Solfeji	Mars Ajans
41.	Bülent KILIÇASLAN	2008	Türk Müziği Nazariyat ve Solfej Metodu	Nota Yayıncılık
42.	Gülçin YAHYA KAÇAR	2009	Türk Musikisi Rehberi	Çetin Ofset
43.	Zeki YILMAZ	2009	Müziğimi Öğreniyorum: Türk Mûsıkísi Temel Bilgileri I	Çağlar Mûsikî Yayınları
44.	Erol SAYAN	2010	Ulusal Müziğimiz Teknik-Analiz ve Bestecilik	Boyut Yayıncılık
45.	Şenel ÖNALDI	2010	Türk Müziğinde Makamlar ve Taksim Notaları	Altan Basım
46.	Nail YAVUZOĞLU	2010	Türk Müziğinde Makamlar ve Seyir Özellikleri	Pan Yayıncılık
47.	Nail YAVUZOĞLU	2010	21. Yüzyılda Türk Müziği Teorisi	Pan Yayıncılık

48.	Ahmet Selim TEYMU	2010	Türk Musikisi	Pan Yayıncılık
49.	Bedri AYBARS	2011	Türk Musikisi Temel Bilgileri	İkinci Adam Yayınları
50.	Yalçın KOÇ	2011	Nazari Musiki'nin Esasları: Türk Musikisi'nin Zemini Üzerine Bir İnceleme	E Yayınları
51.	Danyal MANTI	2011	Klasik Türk Musikisi'nde Az Kullanılan Makamlar	Anadolu Üniversitesi
52.	Oğuz KARAKAYA	2012	Türk Makam Müziği Teorisi ve Solfeji I	Aybil Yayınları
53.	Ayşe Başak HARMANCI	2013	Çeşnilerle Türk Müziği Solfeji	Dört Mevsim Yayınevi
54.	Nail YAVUZOĞLU	2013	Türk Makam Müziği ve Yeni Notasyon	İnkılap kitabevi
55.	Nail YAVUZOĞLU	2013	Uygulamalı Türk Makam Müziği Teorisi ve Solfeji 1	İnkılap kitabevi
56.	Murat AYDEMİR	2014	Türk Müziği Makam Rehberi	Pan Yayıncılık
57.	Ferit BULUT	2014	Makamsal Dikte ve Solfej	Arkadaş Yayınları
58.	Gökhan ALADAĞ	2015	Solfej – 1	Müzik Eğitimi Yayınları
59.	Sefai ACAY	2015	Açkı Değişimli Tonal ve Makamsal Solfejler	Müzik Yayınları
60.	Ahmet HATİBOĞLU	2015	Türk Musikisi Solfej Metodu	Otto Yayınevi
61.	Salih AYDOĞAN, Ülkü ÖZGÜR	2015	Gelenekten Geleceğe Makamsal Türk Müziği	Arkadaş Yayıncılık
62.	F. Cengiz ÜNAL, Ramazan SÖYLER	2017	Türk Müziğinde Yüksek Solfeje Giriş	Eyüp Musiki Vakfı Yayınları
63.	Z. Yavuz ÖZER	2017	Türk Musikisinde Solfej: Türk Musikisinde Nota Okuma ve Yazımı	Kâğıt Yayınevi
64.	M. Fatih SALGAR	2017	Türk Müziğinde Makamlar, Usuller ve Seyir Örnekleri	Ötüken Neşriyat
65.	Fahrettin YARKIN	2017	Türk Müziğinde Usuller	Pan Yayıncılık

66.	Mehmet GÖNÜL	2017	Türk Müziği Solfej-Makam-Usül-Dikte Alıştırmaları	Gece Kitaplığı
67.	Hülya UZUN, Emre PINARBAŞI	2018 2019	Türk Müziği Solfej ve Nazariyat Eğitimi I Türk Müziği Nazariyat ve Solfej Eğitimi 2	Meta Basım
68.	Erol DERAN	2018	Makamdan Makama Geçki Örnekleri	Pan Yayınları
69.	Ahmed HATİBOĞLU	2018	Türk Musikisi Solfej Metodu	Otto Yayınları
70.	Suat KURTULDU	2018	Türk Müziği Nazariyatı Temel Teorik Bilgiler Makamlar Usuller	
71.	Bülent KILIÇASLAN	2018 2020	Türk Müziği Nazariyat ve Solfej Metodu 1 Türk Müziği Nazariyat ve Solfej Metodu 2	Bemol Müzik Yayınları
72.	Alper ER	2019	Türk Müziği Modlarında İki Sesli Dikte ve Solfej (Hüseyni)	Gece Akademi
73.	Mehmet TIRAŞÇI	2019	Türk Musikisi Nazariyatı Tarihi	Kayıhan Yayınları
74.	Ahmet Şahin AK	2020	Bestelerimle Nazariyat Saba ve Tevabi Makamlar	Eğitim Yayınevi
75.	Hanefi ÖZTÜRK	2020	Türk Müziği Usul Bilgisi	Sage Yayıncılık
76.	OnurAKAY	2020	Türk Musikisinde Makamların Oluşması ve Seyir Tekniği	Billur Yayınları
77.	Erdal KURTÇU (Osman Zeki ÜNGÖR, Mehmed Veli KANIK)	2021 (1926)	Nazariyyat-ı Musiki	Eğitim Yayınevi
78.	Taner TOPALLOĞLU, Şenol AFACAN	2021	Özgün Ezgilerle Makamsal Solfej Eğitimi	Eğitim Yayınevi
79.	Ozan BELGE	2021	Türk Müziği Nazariyat ve Solfej Eğitimi 1 Türk Müziği Nazariyat ve Solfej Eğitimi 2	Müzik Eğitimi Yayınları

80.	S. Uğraş DURMUŞ	2021	Ses İçin Makam Esinli 30 Solfej Parçası	Dört Mevsim Kitap
81.	S. Uğraş DURMUŞ	2022	Aksak Tartımlarda Mod ve Makam Esinli 60 Solfej Parçası	Dört Mevsim Kitap
82.	Ahmet Şahin AK	2022	Bestelerimle Nazariyat Rast ve Tevabi Makamlar	Eğitim Yayınevi
83.	Ozan BELGE	2022	Türk Sanat Müziği Teorisi ve Solfeji	Müzik Eğitimi Yayınları

Çizelge 3'te görüldüğü gibi, Türk Müziği Solfej ve Nazariyatı alanında yapılmış 83 araştırmanın 19'u "Solfej", 45'si "Nazariyat" ve 19'si 'Solfej ve Nazariyat' ile ilgili olan çalışmalardır. Yapılan çalışmalardaki son yıllardaki artışın günümüzde yapılan akademik çalışmalarla da doğru orantılı olarak arttığı söylenebilir

4. SONUÇ

Yapılan biyografik çalışmada elde edilen bulgular, çalışmaların türü ve yayınlandığı yıllar olarak iki farklı ölçütte ele alınmıştır.

Araştırmada elde edilen çalışmalar önce türlere göre gruplandırılmıştır. Buna göre 46 lisansüstü tez, 162 makale ve bildiri, 83 kitap ve metot olduğu tespit edilmiştir. Nicel açıdan bakıldığında, makale ve bildirilerin diğer türlerden daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle makalelerin 1965-1987 yılları arasında sayıca artmış olması Türk Müziği Nazariyatı alanında önemli bir oluşumun başlangıcı kabul edilebilir.

Bunun yanı sıra yayınlanan metot ve kitapların her yıl arttığı gözlemlenmiştir. Bu da özellikle 1987 yılı itibariyle Türk Müziği Solfej ve Nazariyatının metotlaşma sürecine girdiğini göstermektedir.

Daha sonra çalışmalar yayınlandıkları yıllara göre sıralanmıştır. Ulaşılan ilk yayın Muallim Kâzım UZ'un 1923 yılında yayınladığı Mûsıkî Nazariyâtı isimli kitabıdır. 1981 ve 1973 arası çalışmaların oldukça az olduğu, 1973 itibariyle çalışma sayısının giderek arttığı gözlemlenmiştir.

Yapılanan tarama sonucunda en fazla 1984 yılında 17, 1965 yılında 14, 1983 ve 1985 yıllarında 13'er çalışmanın olduğu görülmüştür. Bunu o yıllarda Türk Musikisi Nazariyatının yeniden

şekillenmesi ve ortak bir sisteme oturtulmak istenmesi adına sanatkarların 'Musiki Mecmuası', 'Türk Kültürü', 'Mızrap' gibi derilerde çokça makale yazısı yayınlamalarına bağlayabiliriz.

Araştırma sonucuna bakıldığında Türk Müziği Solfej ve Nazariyatı ile ilgili yapılan çalışmaların arttırılarak, mevcut çalışmalara yenilerinin eklenmesi önerilebilir. Bibliyografya çalışmalarında gözden kaçabilecek kaynakların olması mümkün olduğu için bu çalışmada bulunmayan yayınların olma olasılığı göz önüne alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Balcı, B. (2007, November). Öğretmen Yetiştirmede Teknoloji Kullanımı. In Frontiers In Education Conference.

Çak Ersoy, Ş. ve Özcan, N. (2019). Türk Müzigi Bibliyografyası Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: Gece Akademi Yayınları.

Ece, A. S. (2007). Bilimsel Dergilerde Yayınlanan Müzik Makaleleri (Bir Bibliyografya Denemesi) (2000-2006). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (15) , 45-81.

Ergan, M. S. (1994). Türkiye Müzik Bibliyografyası. Konya: Kuzucular Ofset.

Gündüz, G., Bekar, S., Şeşen, R., & İhsanoğlu, E. (2003). Osmanlı Mûsikî Literatürü Tarihi. İlim Tarihi Kaynaklar ve Araştırmalar Serisi, 10.

Kaderoğlu, G. (1992) Musiki Makaleleri Bibliyografyası (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karabıyık, A. K. (2009). Cumhuriyet Dönemi Türk Musikisi Nazariyatı: Makaleler ve Tebliğler Bibliyografyası. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi , (14) , 455-540.

Öztürk, S. (2018). Türk Müziği Saz Eğitiminde ve Eğitim-Öğretim Kaynaklarında Yöresel Tavır. İstem, (31), 87-106.

Selçuk, B. (2019). Nergisî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29 (2), 57-72.

Türk Dil Kurumu (2011). Türkçe sözlük. http://www.sozluk.gov.tr sayfasından erişilmiştir.

Uslu, L. (2005). Türk Müziği Bibliyografyalar Bibliyografyası. Musikişinas, (7), 40-52.

Yayla, F. (2006). Müziksel İşitmenin Temel Prensipleri. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7(12), 29.

Yıldız, P. (2007). Klâsik Türk Mûsikîsi Kitap ve Tez Bibliyografyası (1929-2007) (Yüksek Lisans Tezi). Master's thesis, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon

ÖZEL YETENEK EĞİTİMİ İÇİN GÖRSEL SANATLAR ALANI ÖĞRENCİ SEÇİMİNE YÖNELİK ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Doç. Dr. MEHMET ALİ GENÇ [1]

[1] Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi,

- 0000-0002-6255-5218

ÖZET

Ortalama üstü yeteneğe, yaratıcılığa ve motivasyona sahip olan özel yetenekli öğrencilerin akranlarından farklı gelişim ve öğrenme özelliklerine sahip olması onların doğru bir şekilde seçilmesini önemli kılmaktadır. Görsel sanat alanı kronolojik yaşa bağlı düzenli bir gelişimden uzaktır. Erken yaşlarda görsel yetenek, hızla gelişmekte ancak okula başlangıcından itibaren öğrencilerde görsel yetenekte azalma eğilimi görülmektedir. Kaybolan özel yetenek ergenlik dönemlerinde tekrar dönebilmektedir. Dolayısıyla görsel sanatlarda öğrenci seçiminin sadece sanat performansına (sanat ürünleri) dayalı olarak yapılması eksik bir işlem olarak görülmektedir. Türkiye'de görsel sanatlar alanı üstün yetenek eğitimi veren kurumlara öğrenci seçiminde grup tarama testi sonrası ürün uygulaması yapılarak çıkan ürünlere göre değerlendirme yapılmaktadır. İlgili literatür ve dünyadaki uygulamalar incelendiğinde görsel sanatlar alanı öğrenci seçiminde öğrencinin okuldaki sanat notları, akademik başarısı, portfolyo verileri, informal kaynaklar, ürün performansı, görüşme ve gözlem gibi çoklu araçlardan faydalanılmaktadır. Ayrıca görsel sanatlar tanılaması yaş gruplarına göre değişmektedir. 6-9 yaş arası öğrencilerin tanılaması için öğrencinin aday gösterilmesinden sonra sadece informal veri ve gözlemlere dayalı bir değerlendirme yapılmaktadır. 10-12 yaş içinse adaylıktan sonra akademik başarı notu, informal araçlar, sınıf gözlemleri ve görüşmeye dayalı bir tanılama yapılmaktadır. 13 yaş ve üstünde ise adaylıktan sonra akademik başarı notu, informal araçlar, sınıf gözlemleri, görüşme, sanat dersi notları, performans ya da ürün değerlendirmesi gibi tüm tanılama araçları kullanılmaktadır. Görsel sanat alanında farklı yaşlarda farklı estetik gelişim eğilimleri görüldüğünden, sanat dersi notları, performans ya da ürün değerlendirmenin 13 yaşından önce yapılmasının uygun olmadığı görülmektedir. Literatür taraması şeklinde olan bu çalışmada sonuç olarak görsel yetenek, çocuğun farklı gelişim evrelerinde farklı hızlarda seyredebilmektedir. Dolayısıyla görsel sanatlar alanında sadece sanat performansına dayalı öğrenci seçiminin eksik bir tanılama olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özel yetenek, özel yetenekli seçimi, görsel sanatlarda tanılama, görsel

yetenek azalması.

GİRİŞ

Toplumların gelişme ve ilerlemesinin öncüleri olan üstün yetenekli bireyler, yüksek düzeyde yeteneğe, motivasyona ve yaratıcılığa sahiptir. Her toplumun dikkatini çekmiş bu bireylerden faydalanmak için farklılaştırılmış eğitim sistemleri geliştirilmiştir.

Görsel sanatlarda yetenekli öğrencilerin yetenek gelişimlerine bakıldığında, bu öğrencilere uygun eğitim imkânları sunmanın çok önemli olduğu görülmektedir. Öğrencilere uygun eğitim imkânları sunmak için görsel sanatlarda yetenekli öğrencilerin seçimlerinin (tanılama) tam ve eksiksiz yapılması gerekmektedir. Akademik alan özellikleri de gösteren görsel sanat alanı yetenekli öğrencilerinin eğitimi, akademik yetenekli öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarından farklıdır. Dolayısıyla bu öğrencilerin seçiminin de farklı olması gerekmektedir.

Sanat eğitiminin "teknik beceri" ve "görsel düşünce" gibi iki önemli yanı bulunmaktadır. Teknik beceri bir sanat eserini oluşturan sanat eleman ve ilkeleri yanında uygulama teknikleri ve yöntemlerini kapsamaktadır. Edinilmiş bilgi, gözlem ve deneylerin düşünsel olarak yoğrulması sonucu kişiye özgü bir anlayışla eser oluşturma süreci ise görsel düşünceyi oluşturmaktadır. Görsel sanatlar eğitimi görsel düşünce kapsamında bireyin bulunduğu toplumun kültür ve sanatını merkez kabul ederek dünyadaki kültürleri ve sanatları incelemelidir. Kutup (1979: 33)'un belirttiği gibi insanı herhangi bir çağda yaşayanbir kişi veya nesillerden bir nesil olarak değerlendirmenin aksine, kişi ve nesil olarak toplumların nesillerle zincirleme bir bağlantı içerisinde olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Başta kendi sanat geçmişini ve sanat dilini öğrenme bunun yanında diğer medeniyetlerin sanat geçmişini ve sanat dilini bilme özgün sanat üretmenin ön koşuludur.

Bu araştırmada üstün yetenekli öğrencilerin keşfedilmesinde (tanılama) görülen kimi eksiklikler eleştirel olarak irdelenmiştir. Tarama yönteminin kullanıldığı bu araştırmada ilgili literatür taranmış, görsel sanatlar alanında üstün yetenekli öğrencilerin tanılamasının nasıl yapılması gerektiği irdelenmiştir. Bu çalışmada, görsel sanatlarda yetenekli bireylerin seçiminin sanat alanı performans değerlendirmesine göre yapılmasının yanlış ve eksik bir tanılama olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca tanılama yapımında çoklu kaynaktan faydalanılması gerektiği ve 13 yaş öncesinde sadece performansa dayalı seçimin olmaması gerektiği gibi sonuçlara varılmıştır.

GÖRSEL SANATLAR ALANI VE TANILAMA

Görsel sanatlarda tanılama belirli özelliklere sahip ya da belirli bir sınıfa dâhil olan bireylerin

belirlenmesine yönelik süreci ifade etmektedir. Araştırmalar çocukların yaşa oranlı olarak birçok alanda geliştiğini göstermektedir. Ancak görsel sanatlarda durum farklı olmaktadır. Görsel sanat alanında erken yaşlarda başlayan yetenek ve hayal gelişimi hızlı adımlarla geçekleşmektedir (Codd, 2004). Dolayısıyla görsel sanatlar alanı özel yetenek öğrencileri, yaşa oranlı olarak gelişme gösteren zihinsel yetenek alanı öğrencilerinden farklı bir gelişim seyrine sahiptir.

Görsel sanatlar alanında gelişime yaşa bağlı olmadığı gibi bu gelişim her öğrencide farklılık arz etmektedir. Çocuğun hayal dünyasında erken yaşlarda başlayan gelişim, çocuğun olayları mantık çerçevesinde düşünmesinden sonra farklı bir anlatım sürecine yönelmektedir. Okul öncesinde başlayan coşkulu ve naif anlatım, okulun ilk yıllarından itibaren kuru bir anlatım biçimine bırakmaktadır (Yolcu, 2004: 136-137). Görüldüğü gibi görsel sanatlarda farklı yaşta farklı estetik gelişimler görülmektedir. Bu gelişimler öğrencinin yetişme çevresi ve eğitim özelliklerine göre değişebilmektedir (Rostan v.d., 2002: 128).

Görsel sanatlar alanındaki öğrencilerin estetik gelişimlerinde aşağı yukarı beş yaşından başlayarak azalma gözlemlenebilmektedir (Chan, 2006: 165). Öğrencinin potansiyeline tutumuna, inanç ve değerlerine, aile ilişkilerine, bulunduğu topluma, kültür ve eğitim niteliğine göre yetenekte azalma başlamaktadır (Aktaran: Carroll ve Tucker, 2007: 2). Azalma sürecine giren yetenek, sonradan yükselme eğilimine girebilmektedir. İlkokul yıllarında hızlı yükseliş ve ardından düşüş eğilimine giren yetenek eğrisi “L” tipi olarak adlandırılmaktadır. Görsel sanatlar yeteneği ilkokul yıllarından sonra azalma ve ergen dönemde tekrar yükselebilmektedir. “U” tipi gelişim olarak görülen bu durum görsel sanatlarda yetenekli öğrencilerde görülebilmektedir (Chan, 2006: 165-166). Sonuç olarak görsel sanatlar yeteneğinde gerileme yaşanmadan istikrarlı bir şekilde gelişebilen çocuklar bulunabildiği gibi çok erken yaşta başlayan yetenek gelişimi sonrası ilkokuldan başlayarak yetenek gerilemesi görülmektedir. Yani düşüş eğilimine giren “L” tipi yetenek eğrisi görülmektedir. Yetenek gerilemesi sonrasında “U” tipi gelişim göstererek normal bir seviyeye ulaşanlar olabileceği gibi normalin üstüne çıkarak özel yeteneğe ulaşabildiği de görülmüştür (Kırışoğlu ve Stokrocki, 1997: 67).

Görsel sanatlarda yetenek yönünden çocuğun gelişiminde gerilemenin görülmesi ve ardından görülen yetenek dalgalanmaları doğal karşılanmalıdır. Önemli olan bu gelişim durumları göz önünde bulundurularak görsel sanatlarda yetenekli birey seçimi yapılmalıdır.

Görsel sanatlarda yetenekli birey seçiminde önemli olan hususlardan biri de davranış özelliklerinin göz önünde bulundurulmasıdır. Sanat eseri, çeşitli tekniklerin görsel düşünce

içinde yoğrularak meydana gelmesidir. Önemli sanat devirleri, akımlar ve özgün sanat ürünleri güçlü bir görsel düşüncenin ürünüdür. Özgün sanat eseri ortaya çıkarmak için bireyin görsel düşünce ve teknik beceri yönünden güçlü olması gerekmektedir. Görsel düşünce yönünden zayıf olan birey, teknik yönden güçlü de olsa sanat alanında başarılı olması imkânsız görünmektedir.

Davranış özellikleri, görsel yetenekli öğrenciler erken yaşlarda gözlem yapma yeteneğinin, detaylara karşı hassasiyetinin ve bellek kullanımının iyi olduklarını göstermektedir. Gözlem yapma, iyi okuyucu olma, kendi kendine öğrenme, öğrendiğini yeni bir bağlamda kullanarak kendine has yollarla çözüm üretme ve çözümlerini değerlendirme gibi davranış özellikleri ürün özellikleri kadar önemli olmaktadır. Ürün özellikleri akranları ile kıyaslandığında gelişmiş teknik beceriler gösterirler. Resimlerde kontrollü çizgiler kullanma, formlarda gruplama ve güçlü hareket gibi özellikler görülmektedir (Boland, 1986: 20). Ayrıca çalışmalarda görsel akıcılık (Handbook, 2013: 56), konuyla ilgili geniş bilgi, öznel yorum, farklı malzeme ve teknik bulunmaktadır (Aktaran: Genç, 2016: 157). Bireydeki sanat alanına yönelik davranış özellikleri, sanat ürün potansiyelini ortaya koyduğundan bireyin sanata ilgisi, sanat eğitimine katılım arzusu ve sanat potansiyeli önem kazanmaktadır. Dolayısıyla tanılama sürecinde ürün başarısı yanında bireyin görsel sanatlar alanına yönelik davranış özelliklerinin de değerlendirilme gereği ortaya çıkmaktadır.

Sanat alanında yaşa bağlı istikrarlı bir gelişim görülmediğinden görsel sanatlarda yetenekli bireylerin tanılamasında sadece ürün ya da performansa bakılarak değerlendirme yapılması ve sonuca varılması eksik tanılama olacaktır. Türkiye'de görsel sanatlar alanı üstün yetenekli öğrencilerinin seçiminde (tanılama) öğrenci adaylığı ve grup tarama testi sonrası ürün uygulaması yapılarak çıkan ürünler değerlendirilmektedir. Eksik olan bu uygulamada öğrencilerin sanatsal gelişim evreleri ile öğrencilerin davranışları göz ardı edilmektedir. Türkiye'de görsel sanatlar alanı özel yetenek tanılamasında bütün yaş gruplarındaki öğrencilere sanat ürünü uygulaması ve bunların öncelikli olarak değerlendirilmesi yapılmaktadır. Oysaki görsel yeteneğin farklı yaşlarda ortaya çıkmasından dolayı sanat dersi notları, performans ya da ürün değerlendirmenin 13 yaşından önce yapılmasının uygun olmadığı görülmektedir. Okul öncesinde yükseldikten sonra ilkokul yıllarında azalma ve ergen yıllarında tekrar yükselme şeklinde ortaya çıkan resim yeteneği "U" şeklinde gelişim olarak görülmekte ve sadece görsel sanatlarda yetenekli öğrencilerde görülebilmektedir (Chan, 2006: 166). Türkiye'de göz ardı edilen başka bir tanılama aracı ise informal çalışmalardır. Görsel sanatlar tanılama sürecinde bütün yaş gruplarında uygulandığı için

önemlidir. Zorunlu çalışma, zaman ve mekân sınırlaması olmadığı bu ürünler, istek ve ilgiye göre ortaya çıkmaktadır. Görsel yetenekli öğrenciler kendilerini ifade ettikleri en başarılı işlerini genellikle böyle şartlarda ortaya çıkarırlar.

Alan taramasına bakıldığında bireyin görsel sanatlar alanı için tanılanması, aday gösterilmeyle başlamakta, ve çoklu araçlardan faydalanılmaktadır. Öğrenci kendiliğinden sanat eğitimine aday olabileceği gibi öğrenci ebeveyni, arkadaşları, öğretmenleri tarafından da aday gösterebilmektedir. Öğrencinin okulda elde ettiği sanat notları, öğrencinin akademik başarısı, portfolyo verileri, informal veriler, ürün ya da performans başarısı, gözlem ve görüşmeler tanılama için kullanılmaktadır (Clark, ve Zimmerman, 2004: 43). Clark ve Zimmerman'ın (1992: 28; 2004: 49) ortaya koyduğu çalışmalara göre görsel sanatlar alanı çoklu tanılamayı yaş seviyesine göre üç grupta ele almaktadır (6-9 yaş aralığı, 10-12 yaş aralığı, 13 yaş ve üstü şeklinde). 6-9 yaş aralığındaki öğrenci tanılamasında ebeveynin ve öğretmenin aday göstermesinden sonra informal araçlara bakılarak ve gözlemlere bakılarak değerlendirmenin yapılmasını önermektedir. 10-12 yaş içinse adaylıktan sonra (kendisi, arkadaşı, ebeveyn ve öğretmen) akademik başarı notu, informal araçlar, sınıf gözlemleri ve görüşmeyi uygun görmektedir. 13 yaş ve üstü için adaylıktan sonra akademik başarı, informal araçlar, sınıf gözlemleri, görüşme, sanat dersi notları, performans ya da ürüne bakılarak değerlendirme yapılmasını önermektedir. Görüldüğü gibi performans ya da sanat ürünlerini temel alan tanılama yaygın olsa da Clark ve Zimmerman (1992), sanat dersi notları, performans ya da ürün değerlendirmenin 13 yaşından önce yapılmasını uygun görmemektedir. 13 yaş ve üstü için tanılama araçları içerisinde bulunması gereken sanat ürünleri, sanatsal öge ya da yaratıcılık içermelidir.

SONUÇ

Toplumda bulunan sanat alanında üstün yetenekli bireylerin uygun eğitimle yetiştirilmesi için bunların seçimi çok önemli bir konudur. Ülkelerin geleceğinde önemli olan üstün yeteneklilerin bulunması ve eğitilmesi hayati bir önem taşımaktadır. Üstün yetenek alanlarından biri de görsel sanatlardır. Görsel sanatlar alanı öğrencilerinin özellikleri itibariyle çoklu tanılama araçlarının kullanıldığı farklı bir tanılama gerektirmektedir.

Görsel sanatlar özel yetenek tanılamasının tüm yaş gruplarında sanat ürünleri ya da performansa göre yapılması eksik kalmaktadır. Sadece sanat ürünlerine göre tanılama yapılması bireydeki davranış özelliklerini görmezden gelmektedir. Oysaki bireydeki davranış özellikleri bireyde sanat ürünü verme potansiyelini göstermektedir. Öğrencinin gözlem

yapması, iyi bir okuyucu olması, kendi kendine öğrenmesi, öğrendiklerini kullanarak kendine has yollarla çözüm üretmesi ve çözümlerini değerlendirmesi davranış özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrencinin erken yaşlarda gelişmiş teknik beceriler göstermesi (Sanat öğelerini etkili kullanma, çeşitli teknikler kullanarak orijinal şekil ve anlatımlar ortaya çıkarma), kullandığı malzemenin, tekniğin güçlü ve zayıf yanlarını göz önünde bulundurarak çalışması ürün özellikleri olarak bilinmektedir.

Literatür taramasında görsel sanatlar tanılaması yaş gruplarına göre değişmektedir. Bireyin görsel sanatlar alanı için tanılanması, aday gösterilmeyle başlamakta, ve çoklu araçlardan faydalanılmaktadır. 6-9 yaş aralığındaki öğrenci tanılamasında ebeveynin ve öğretmenin aday göstermesinden sonra sadece öğrencinin yapmış olduğu informal çalışmalara ve öğrenci hakkında yapılan gözlemlere dayalı bir tanılama yapılmalıdır. 10-12 yaş içinse adaylıktan sonra akademik başarı notu, informal araçlar, sınıf gözlemleri ve görüşmeye dayalı bir tanılama yapılması gerekmektedir. 13 yaş ve üstünde ise adaylıktan sonra akademik başarı notu, informal araçlar, sınıf gözlemleri, görüşme, sanat dersi notları, performans ya da ürün değerlendirmesi gibi tüm tanılama araçları kullanılmalıdır.

Görsel sanat alanında farklı yaşlarda farklı estetik gelişim eğilimleri görüldüğünden, sanat dersi notları, performans ya da ürün değerlendirmenin 13 yaşından önce yapılmasının uygun olmadığı görülmektedir. Görsel sanatlar tanılama sürecinde bütün yaş gruplarında uygulanan araçlardan biri de informal çalışmalardır. Bireysel tercih, uygun çalışma ortamı ve süre sınırlamasının olmaması gibi etkenlerin olduğu bir ortamda gerçekleşen bu çalışmalar, öğrencilerin gerçek potansiyelini gösterdiğinden önemlidir. Bütün yaş gruplarında uygulanan araçlardan bir diğeri ise gözlemdir.

KAYNAKÇA

Boland, D. Artistically talented students: a call for research. *Working Papers in Art Education*, 5 (1), 1986.

Carroll, K. L. ve Tucker, J. L. *Building effective teaching through educational research, better practice in arts education*, State of Maryland, 2007.

Codd, M. *Recognizing the Child Gifted and Talented in Visual Art*, 2004, www.growminds.com/TheArts/ Erişim: 18.02.2016.

Chan, D. W. Students with artistic talent in hong kong: how might they be ıdentified. *Educational Research Journal*, 21 (2), 2006.

Clark, G. ve Zimmerman, E. *Issues and practices related to ıdentification of gifted and*

talented students in the visual arts, The Natıonal Research Center on The Gifted And Talented, Bloomington/Indiana, 1992.

Clark, G. ve Zimmerman, E. *Teaching Talented Art Students Principles and Practices*, Teachers College Press/Columbia, 2004.

Genç, M. A. Görsel Sanatlar Alanında Üstün Yetenek Farkındalığı: Tanılama, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 38*, 2016.

Handbook for Teachers. *Teachıng students who are gıfted and talented.* Newfoundland and Labrador Department of Education, 2013.

Kırışoğlu, O. ve Stokrocki, M. *Ortaöğretim Sanat Öğretimi*, Milli Eğitimi Geliştirme Projesi/Ankara, 1997.

Kutup, M. *İslam düşüncesinde sanat,* Fikir yayınları/ İstanbul, 1979.

Leon, J. De, Calvo, B. A. ve Medina, C. A model project for ıdentifying rural gifted and talented students in the visual arts. *Rural Special Education Quarterly*, 29 (3), 2010.

Rotsan, S. M. Parıser, D. ve Gruber, H. E. A Cross-cultural Study of the Development of Artistic Talent, Creativity and Giftedness, *High Ability Studies*, 13 (2), 2002.

Yolcu, E. *Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri*, Nobel Yayınları/Ankara, 2004.

TARİHİ YAPILARIN TURİZM ROTASI AÇISINDAN EĞERLENDİRİLMESİ: NİĞDE İLİ ÖRNEĞİ

Doktora Öğrencisi Fatih AYDEMİR[1], Doç. Dr. Ebru KEMER[2]

[1]Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ORCID ID 0000-0001-6448-2852

[2]Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri - ORCID ID 0000-0002-7620-6297

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Niğde ili tarihi yapılarını turizm rotası açısından değerlendirmektir. Araştırmada ikincil veriler yardımıyla literatür taraması yapılarak hazırlanan bilgiler düzenli hale getirilmiş ve bu bilgiler tarihi yapılara ait fotoğraflara da yer verilerek sunulmuştur. Araştırma sonucunda, Niğde ilinin tarihi geçmişine bakıldığında özellikle ulaşım noktasında Niğde ili çevresinin tarihte stratejik bir konuma sahip olduğu II. ve III. yüzyıllarda Anadolu'nun en önemli kentleri arasında yer aldığı ve geçiş noktası konumunda olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında Kudüs yolu üzerinde önemli bir durak olduğu ve özellikle Hristiyanlık açısından önemli tarihi eserlere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla Niğde ilinde çok sayıda kilise inşa edilmiş ve Hristiyanlığın en önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Niğde ilinin bu özelliği neticesinde ise ilin önemli turizm rotalarına sahip olması da kaçınılmaz olmuştur. Bunun yanında Niğde ili zengin tarihi geçmişi ile geçmişte birçok medeniyetin ve devletin de önemli yerleşim yerlerinden olmuştur. Bu durum birçok medeniyet ve devletin zengin tarihi mirasına ve yapılarına ev sahipliği yapmasına olanak sağlamıştır. Bunlar içerisinde ise özellikle Anadolu'nun zengin Selçuklu Dönemi Türk eserleri Niğde ilinin sahip olduğu tarihi yapılara ilişkin ayrıcalıklardan biri olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Tarihi Yapılar, Turizm, Turistik Destinasyon, Turizm Rotası, Niğde*

Evaluation of Historical Buildings in Terms of Tourism Route: The Case of Niğde Province

Abstract: The aim of this research is to evaluate the historical buildings of Niğde province in terms of tourism routes. In the research, the information prepared by literature review with the help of secondary data was organized and this information was presented by including photographs of historical buildings. As a result of the research, when we look at the historical past of Niğde province, especially at the transportation point, the vicinity of Niğde province has a strategic position in history. and III. It has been determined that it was among the most important cities of Anatolia in the centuries and was a transit point. In addition, it has been observed that it is an important stop on the way to Jerusalem and has important historical

artifacts, especially in terms of Christianity. Therefore, many churches were built in the province of Niğde and it became one of the most important centers of Christianity. As a result of this feature of Niğde province, it has been inevitable that the province has important tourism routes. In addition, the province of Niğde, with its rich historical past, has been one of the important settlements of many civilizations and states in the past. This has allowed many civilizations and states to host their rich historical heritage and structures. Among these, especially the rich Seljuk Period Turkish works of Anatolia are one of the privileges of the historical structures of the province of Niğde.

Keywords: Historical Buildings, Tourism, Touristic Destination Tourism Route, Niğde

Giriş

Dünya genelinde istihdam oranı açısından değerlendirildiğinde küresel istihdamın %7,6'sına denk gelen turizm sektörü yaklaşık 210 milyon kişiye istihdam sağlamaktadır (T.C. Basbakanlık Yatırım Destek Ve Tanıtım Ajansı, 2010: 3). Türkiye'de turizm sektörü; ulusal ve uluslararası gelişime, ülke ekonomisine ve sosyal topluma sağladığı katkı açısından önemli sektörler arasında yer almaktadır (Çımat ve Bahar, 2003: 2). Türkiye'de bölgesel ve ulusal ekonomik gelişmeler açısından turizm sektöründen büyük gelir kaynağı elde eden destinasyonlar bulunmaktadır. Turizm sektörünün gelişme gösterdiği destinasyonlarda yarattığı ekonomik ve sosyal iyileşme hali turistik destinasyon olma potansiyeline sahip olan diğer yöreleri de etkilemektedir. Bu yörelerden bir tanesi de Niğde ilidir. Niğde ili günümüze kadar pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış "*medeniyetlerin yaşatıldığı şehir"* olarak adlandırılmaktadır (Alpaslan ve Tutar, 2013: 47-61).

Medeniyetlerin izlerini günümüze kadar taşımış olan ve Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri, Kırşehir illerinin kapladığı Kapadokya bölgesi sınırları içinde olan Niğde pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Antik adı NAHİTA olan Niğde ilinde tarih turizminin yanında av turizmi, spor turizmi, yamaç paraşütü turizmi, termal kaplıca turizmi, yayla turizmi, kamp turizmi, foto safari, kış turizmi, , flora ve izcilik, inanç turizmi, önemli turizm çeşitlerindendir. Özellikle Türk İslam Eserleri manastır ve kiliseleriyle tarihi yapıları bakımından zengin bir ildir. Tyana Antik Kenti, Gümüşler Manastırı Niğde ilinin önemli inanç turizmi turistik merkezleri arasında yer almaktadır. Tarihi yapılar temsil ettikleri bölgelerde sosyal gelişimin yaratıcılığın ve o destinasyonun zenginliğinin göstergesidir. Tarihi yapılar destinasyonun turistik potansiyelini yansıtan parçalarını oluşturarak kültürlerin kaybolmakta olan izlerini taşır ve onların korunmasını sağlar. Bir turistik destinasyonda yer alan tarihi yapılar o destinasyonun gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayacaktır. Ayrıca tarihi yapılar ile oluşturulacak olan turizm rotaları; az ziyaret edilen alanların gelişmesini, bölgedeki tarihi değerlerin fark edilmesini ve turistik önem kazanmasını sağlamaktadır.

Bu araştırmada, Niğde ilinin tarihi yapıları turizm rotası açısından değerlendirilmiştir. Araştırmanın amacı, Niğde ili tarihi yapılarının turizm rotası açısından açısında değerlendirmektir. Araştırmada ikincil veriler yardımıyla literatür taraması yapılarak hazırlanan

bilgiler düzenli hale getirilmiş ve bu bilgiler tarihi yapılara ait fotoğraflara da yer verilerek sunulmuştur. Bu araştırmanın; Niğde ili tarihi yapılarının turizm sektörü açısından değerlendirilmesi, Niğde ilinin tanıtılması ve pazarlanması açısından uygulayıcılara ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca Niğde ili tarihi yapılarının turizm rotası açısından değerlendirilmesi sektör uygulayıcılarına farklı bir bakış açısı getireceği ve olumlu katkılar sunacağı düşünülmektedir.

1. Turizm Rotası

İnsanların doğal ortamlara olan ilgisinin artması ve kültürel miras alanlarına yönelmesi turizm işletmelerinin turistik ürünlerde çeşitlemeye gitmesini sağlamıştır. Alternatif turizm arayışları "turizm rotaları/güzergâhları" kavramlarını ortaya çıkarmıştır (Kervankıran ve Çuhadar, 2014: 578). Rota, "varılmak istenen yol" olarak tanımlanmaktadır (Görmüş ve diğerleri, 2016). Turizm rotaları, *"bir ana tema kapsamında birbirinden farklı bir dizi etkinlik ve çekiciliği bir araya getiren ve ziyaretçilerin bir yerden başka bir yere seyahat etmesi nedeniyle bölgesel turizmi harekete geçiren bir seyahat türü"* olarak tanımlanmaktadır (Lourens, 2007: 475). Turizm rotaları, ziyaretçilerin zaman geçirmesi ve harcama yapması için tek başına çekicilik unsuru yaratmayan unsurları bir araya getirmektedir (Kervankıran ve Çuhadar, 2014: 579).

Turizm rotaları az gelişmiş olan bölgelerin turistik kaynaklarını ön plana çıkarmak ve ekonomik refahlık sağlamak için imkân oluşturmaktadır (Alkan, 2018: 1019). Rotalar, kırsal alanlarda az ziyaret edilen yerlerin pazarlanmasını, bölgedeki tarihi değerlerin farkına varılmasını ve turistik değer kazanmasını sağlamaktadır (Lourens, 2007: 475). Turizm rotaları; yeni turizm ürünlerinin gelişmesi, bölgesel ekonomik kalkınma ve sosyal toplumun gelişmesi üzerine pek çok olumlu etkiye sahiptir (UNTWO, 2015). Turizm rotaları *"tematik ve ürüne dayalı"* olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Ürüne dayalı rotalar bölgeye ait ürünlerin ön plana çıkmasını sağlamaya ve satışını arttırmaya yönelik rotalardır. Tematik rotalar ise bölgenin turizm çekiciliğini bir araya getiren rotalardır. Tarihsel alanlar tematik turizm rotaları kapsamında çekicilik oluşturan en önemli çekicilik unsurları arasında yer almaktadır (Bruwer 2003: 424; Stoddart, 2008: 2).

Turizm rotası kapsamında, Kapadokya Bölgesi özellikleri taşıyan Niğde ili tarihte stratejik konumuyla bölgeye değer katmıştır. Bölgedeki yapılarda geleneksel olarak kullanılan taş malzeme bölgede yoğun olarak kullanılmıştır. Bu eserler uzun yıllar boyunca ayakta kalmış ve Niğde ili çevresinin dokusunun oluşmasını sağlamıştır. II. ve III. yüzyıllarda Anadolu'nun en önemli kentleri arasında yer almaktadır. Bu dönemde Niğde ilinde çok sayıda kilise inşa edilmiş ve Hristiyanlığın en önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir (Tyana Kemerhisar, 2005; Ilgaz, 2003). Hristiyanlığın bu bölgede yayılması Tyana' nın hacılar için Kudüs yolu üzerinde önemli bir durak haline gelmesini sağlamıştır. (Tyana Kemerhisar, 2005). Ayrıca Niğde ili Anadolu'nun zengin Selçuklu Dönemi Türk eserlerine sahip olduğu illerden biridir (İri ve diğerleri, 2011).

2. Niğde İlinin Tarihçesi

Niğde ili tarihinin, Bahçeli Kasabası'nda 1981 yılında yapılan kazılarda Neolitik ve Kalkolitik çağlara kadar uzandığı belirtilmektedir (Yılmaz, 1999: 16). Niğde ili Pers ve Helen Döneminde M. Ö. 612'de Kimmerlerin ve Medlerin hâkimiyeti altındayken Perslerin hâkimiyeti altına girmiştir. Büyük İskender'in Anadolu'yu fethetmesiyle Pers hâkimiyeti sona ermiştir. Büyük İskender'in hayatını kaybetmesi sonucu Niğde bölgesi İran kökenli krallar tarafından yönetilmeye başlanmıştır. M.S. 17. yüzyıla kadar devam eden bu durum Niğde ilinin Romalıların hâkimiyeti altına girmesiyle son bulmuş ve Niğde ili Romanın eyaleti konumuna gelmiştir. Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılması bölgede Bizans hâkimiyetini arttırmıştır. Bizans Döneminde *"Loulon/Lü'lü'e (Ulukışla) ve Tyana (Kemerhisar)"* eyaletleri önemli merkezler olarak görülmüştür (Niğde Valiliği, 2022). Niğde'ye bağlı bir kasaba olan Tyana (Kemerhisar) Anadolu'ya İslami akınların başladığı döneme kadar Niğde adının önüne geçmiş ve merkez şehir konumuna gelmiştir (Yılmaz, 1999: 26). Tyana, Bizans döneminde de merkez eyalet olarak görülmüştür. Niğde ili 1071 yılı Malazgirt Zaferi sonrasında ilk fethedilen bölgelerden biri olmuştur. Danişmend Melik Gazi ve oğlu Emir Gazi tarafından yönetilen Niğde ili, II. Kılıç Arslan Anadolu Selçuklularının egemenliğine tesis edilmiştir. Osmanlı döneminde Yıldırım Beyazıd tarafından Osmanlı topraklarına katılan Niğde İli Ankara Savaşı sonrası Karamanoğulları hâkimiyetine girmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde 1471 yılında Niğde Osmanlı topraklarına katılmıştır (Niğde Valiliği, 2022).

Köklü tarihi geçmişe sahip olan Niğde ilinde tüm dönemlerin ve kültürlerin izine rastlamaktadır. M.Ö. 8. yüzyılda tarihlenen kitabe Hitit hiyeroglifiyle Niğde ilinden "NAHİTİYA" diye söz edilmektedir (Büyükmıhcı, 2007: 64). Cumhuriyet döneminde il olan Niğde'nin resmi binaları yenilenmiş cadde ve sokaklarında düzenlemeler yapılmış kültürel ve tarihi yapılarına özen gösterilmiştir (Niğde Valiliği, 2022). Hitit metinlerinde "Tuwana" Arap kaynaklarında "Tavana" olarak adlandırılan Niğde ili Kapadokya Bölgesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Niğde ilinin Gülek boğazı üzerinden Adana ve Akdeniz'i bağlayan anayol üzerinde olması dünya ticaret yollarının kavşak noktasında yer alması Niğde ilinin tarihte önemli bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir (Gürer, 2011: 68). Niğde ili tarihi eserleri camileri medreseleri mescitleri ve manastırları ile önemli tarihi kültürel değerleri aşağıda yer almaktadır.

Niğde Kalesi: Niğde ili I. ve III. derece arkeolojik sit alanı içerisinde yer almaktadır. Niğde Kalesi sit alanı kale ile birlikte "*Kığılı Cami, Çarşı Hamamı, Rahmaniye Cami, Alaeddin Cami, Hatıroğlu Çeşmesi, Sokullu Mehmet Paşa Bedesteni, Sungurbey Cami, Rum ve Ermeni Kiliseleri, Nalbantlar Çeşmesi Dumlupınar İlköğretim Okulu, Eskiciler ve Kıble Mescidi ve Niğde Evleri"* yer almaktadır (Yavaşcan ve Urak, 2021: 326). Kale Alaeddin tepesi üzerine inşa edilmiş ve Bizanslılar tarafından yapılmıştır. Fakat kale Anadolu Selçuklu Döneminde son halini almıştır (Kültür Portalı, 2023). Kale Cumhuriyet Döneminde hapishane olarak kullanılmıştır. 2007 yılında rölöve, restitüsyon, restorasyon ve çevre düzenlemesinden sonra turizm hizmetine açılmıştır (İri, 2009: 60).

Görsel 1. Niğde Kalesi

Kaynak: Niğde Kültür ve Turizm Müdürlüğü Tanıtım Kitapçığı, (2022)

Niğde Alaaddin Cami: İki kapıdan oluşmaktadır. Caminin doğuya bakan kapısı üzerinde yaz aylarında 09:30- 11:00 saatleri arasında *"Taçlı Kadın Başı"* motifi görünmektedir. Alaaddin Caminin, efsaneye göre Niğde sancak beyinin kızına aşık olan usta tarafından yapıldığı bilinmektedir. Cami günümüzde orijinal özelliğini korumaktadır (Şaman Doğan, 2013: 118-119).

Sungur Bey Cami: Cami İlhanlı döneminde Niğde Valisi Sungur Bey tarafından yaptırılmıştır. Cami inşaatı sırasında döneme özgü sarımtırak renkte trakit taşı kullanılmıştır. Caminin yapıldığı arazi eğimli olmasından dolayı doğu cephesi bugünkü yol seviyesinin altında, diğer cepheleri ise üst kısımda kalmıştır. Caminin kuzey cephelerinde taç kapılar yer almaktadır. Ortaçağ Türk mimarisini yansıtan cami mihrabı bordürleri ve tüm yüzeylerin şekilleri caminin eşsiz örnekler arasında yer aldığını göstermektedir (Şaman Doğan, 2013: 130).

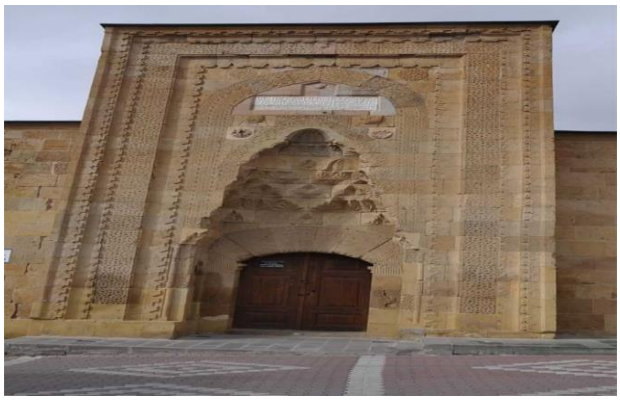

Görsel 2. Alaaddin Cami

Görsel 3. Sungur Bey Cami

Kaynak: Niğde Kültür ve Turizm Müdürlüğü Tanıtım Kitapçığı, (2022)

Hüdavent Hatun Türbesi: Anadolu Selçuklu Hükümdarı IV. Rukneddin Kılıç Aslan'ın kızı Hüdavend Hatun tarafından yaptırılmıştır. Türbenin inşasında sarımtırak renkte trakit taşı kullanılmıştır. Taçkapı içerisinde geometrik yıldız geçmelerin içinde insan figürleri yer almaktadır. Türbenin üzerinde yer alan bezemeler Selçuklu figür geleneğinin parçasıdır (İslam Ansiklopedisi, 2023).

Sarı Saltuk Türbesi: Anadolu'nun yedi ayrı yerinde Sarı Saltuk Türbesi olduğu bilinmektedir. Fakat Sarı Saltuk'a ait mezarın hangisinde olduğu bilinmemektedir. Türbe bahçe içerisinde ve kare şeklindedir. Bu türbenin Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli rol oynadığı bilinmektedir (Gürer, 2011: 65).

Görsel 4. Hüdavent Hatun Türbesi **Görsel 5.** Sarı Saltuk Türbesi

Kaynak: Niğde Kültür ve Turizm Müdürlüğü Tanıtım Kitapçığı, (2022)

Gümüşler Manastırı: Gümüşler manastırı 1973 yılında arkeolojik sit alanı olarak kabul edilen Anadolu'nun en iyi korunmuş eserleri arasında yer almaktadır. Manastır büyük kaya kütlesi içerisine kazılmıştır ve dört oyuğu bulunmaktadır. Kilisenin duvarlarında freskler bulunmaktadır. Manastırın kuzey kısmında kilise yer almaktadır. Bu kilise haç planında dört sütun üzerinde yükselmektedir. Kilisenin apsisinde *"Hz. İsa'nın doğumu, vaftiz edilmesi, havariler ve Hıristiyanlığın doğuşu"* şeklinde resmedilen freskler yer almaktadır (Öcal, 2013: 36-37). Kilisenin duvarlarında *"Gülümseyen Meryem ve Bebek İsa"* resmedilmiş olup, *"bu fresk (mağara ve kilise duvarlarına yapılan insan ve hayvan figürleri) Anadolu'daki kilise ve manastırlar içerisindeki tek gülümseyen Meryem Ana figürü"* olarak ifade edilmektedir (İri, 2009: 66). Doğal sit alanı olan manastır fresklerin güçlü betimlemeleri yer altı şehirleri ve mezarlık odasıyla dönemin önemli dini merkezlerinden biri olarak görülmektedir (İri, 2009: 70).

Görsel 6. Gümüşler Manastırı Meryem Ana ve Bebek İsa

Kaynak: Niğde Kültür ve Turizm Müdürlüğü Tanıtım Kitapçığı, (2023)

Niğde ili Osmanlı döneminde gayrimüslimlerin yoğun olarak bulunduğu merkezler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Osmanlı döneminde gayrimüslümlerin yoğun olarak yaşadığı Niğde ilinde "*Hagios Ionnes Prodromus Manastırı (Rum Kilisesi) Kilisesi Hagios Theodros Manastırı, Hagios Stephanos (Ermeni Kilisesi) Kilisesi, Meryem Ana Kilisesi/ Begüm Cami, Hamamlı (Kurdonos) Yılanlı Kilisesi, Kumluca (Aravan) Kilisesi, Hasaköy Kilisesi, Kaya Kilise Misli Kilisesi Ermeni Kilisesi (Bor), Sokubaşı Rum Kilisesi (Bor)* önemli merkezler arasında yer almaktadır.

Görsel 7. Yeniköy (Andabalis, Eski Andaval) Kilisesi

Kaynak: Niğde Kültür ve Turizm Müdürlüğü Tanıtım Kitapçığı, (2023)

Görsel 8. Rum Kilisesi

Görsel 9. Ermeni Kilisesi

Kaynak: Arkeofili Niğde, (2022)

Tyana Ören Yeri ve Su Kemerleri: Ören yeri Kemerhisar kasabasında yer almaktadır. Günümüze kadar oluşan katmanlardan dolayı ören yerinin büyük kısmı kasabanın altında kalmıştır. Milattan önce M.S. II-III. yüzyıllara ait olan Tyana Ören yeri I. II. ve III. dereceli arkeolojik sit alanı olarak koruma altına alınmıştır. Kemerhisar (Tyana) Hitit Döneminin ve Kapadokya Krallığının başkentidir. En parlak dönemini Roma çağında yaşayan Kemerhisar sarayları tapınakları ve su kemerleriyle büyük bir kenttir. Bahçeli kasabasında bulunan Roma Havuzunun kaynak suyu su kemerleriyle şehre taşınmıştır. Yapılan arkeolojik kazılarda çıkarılan heykeltıraş ve eserler Niğde Müzesinde sergilenmektedir.

Görsel 10. Tyana Ören Yeri ve Su Kemerleri
Kaynak: Kemerhisar Belediyesi, (2022)

Görsel 11. Roma Havuzu
Kaynak: Kemerhisar Belediyesi, (2023)

SONUÇ

Türkiye'nin Asya, Avrupa ve Afrika arasında doğal bir köprü olması, tarihin ilk devirlerinden itibaren kıtalar arası ilişkilerin Anadolu topraklarında yoğun olarak yaşanmasına yol açmıştır. Ticaret yolları, savaşlar, göçler için Anadolu toprakları sürekli olarak kullanılmış ve bu durum Anadolu kültürünün temelini oluşturmuştur (Turizm Bakanlığı Yatırımlar Genel Müdürlüğü, 1997: 3). Türkiye'nin bu kadar değerli konumda olması turizm sektöründe gelişmesine olanak tanımıştır. Turizm sektörünün geliştiği bölgelerde yarattığı ekonomik ve sosyal iyileşme tüm bölgeleri etkilemekte ve turistik destinasyon potansiyeline sahip olan diğer bölgelerde bu durumdan etkilenmektedir. Niğde ili Kapadokya Bölgesi içerisinde olmasına rağmen bu refahtan yeterince faydalanamamaktadır. Turizm rotaları az gelişmiş olan bölgeleri ön plana çıkararak bu bölgeler için yeni imkânlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada Niğde ilinin tarihi yapıları turizm rotası açısından değerlendirilmiştir. Niğde ili Kudüs yolu üzerinde önemli bir duraktır ve Hristiyanlık açısından önemli tarihi eserlere sahiptir. Dolayısıyla Niğde ilinde çok sayıda kilise inşa edilmiş ve Hristiyanlığın en önemli merkezlerinden biri haline gelmiş önemli turizm rotalarına sahiptir. Niğde ili Anadolu'nun zengin Selçuklu Dönemi Türk eserlerine sahip olduğu illerden biridir. Ayrıca Niğde ili çevresinin tarihte stratejik bir konuma sahip olduğu II. ve III. yüzyıllarda Anadolu'nun en önemli kentleri arasında yer aldığı ve geçiş noktası konumunda olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada literatürdeki çalışmalar incelenerek bazı tespit ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu çıkarımlar aşağıda yer almaktadır.

- Kapadokya bölgesi içerisinde yer alan Niğde ilinin yerli ve yabancı ziyaretçiler kapsamında ele alınarak bölgenin sadece çekirdek Kapadokya'dan oluşmadığı ve dar alanda sınırlandırılan turizm faaliyetlerinin özel ilgi alanlarına yönlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.
- Niğde ili tarihi yapılarına yönelik oluşturulacak olan rotanın belirli bir sistem içerisinde ilerlemesi sağlanmalıdır.
- Bölge üzerinde yer alan önemli güzergâhların bölgenin kendine özgü yapısını bozmadan durak noktaları olarak belirlenmesi sağlanmalıdır.
- Niğde ili tarihi yapılarının rotasını oluşturma aşamasında; bu rotaların kırsal kalkınmaya etkisini ve bölge ekonomisine katkısını dikkate alarak sürdürülebilirliği sağlamak ve yerel değerleri geleceğe taşıyacak unsurları dikkate almak gerekmektedir.
- Niğde ilinin tarihi yapılarının ve bölge değerlerinin tanıtılması ve kalkınmasını destekleyecek şekilde karara varılmalı ve işbirliği ile hareket edilmelidir.
- Tarihi yapıların kültürel değerlerine müdahale etmeden iyileştirme çalışmalarının yapılması sağlanmalıdır.
- Tarihi yapılar kültürel mirası koruma kapsamında yerel halk ile bütünleştirilmeli turizm rotası oluşturulmalı ve rotanın yerel halkın kimliğini bozmadan tarihsel bir bütünlüğü sağlanmalıdır.
- Niğde ili tarihi yapılarının çekiciliğinin arttırılması ve popüler olmasını sağlayarak tanıtımın arttırılması gerekmektedir.
- Niğde ili halkına ait festivaller ve şenlikler düzenlenmelidir.

Bu araştırma Niğde ilinin tarihi yapılarının turizm rotası açısından değerlendirilmesine yönelik yapılan bir araştırmadır. Daha sonra yapılacak olan araştırmalarda farklı destinasyonlara yönelik turizm rotaları ele alınarak tartışılabilir. Niğde ilinin turizm sektöründen ekonomik açıdan faydalanmasına yönelik çalışmalar yapılabilir. Bu çalışmanın gelecekte yapılacak olan çalışmalara öncü olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alkan, Adnan (2018), "Orta ve Aşağı Botan Vadisi'nin Eko Turizm Potansiyeline Analitik Bir Yaklaşım", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 22, Özel Sayı, s. 475-499.

Alpaslan, Cemile ve Tutar, Filiz (2013), "Medeniyetlerin Yaşatıldığı Şehir Niğde ve Turizm", *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi,* C: 5, S: 1, s. 47–61.

Arkeofili, (2022), Niğde. Erişim: https://arkeofili.com/tag/nigde/ 23.03.2023.

Bruwer, Johan (2003), "South African Wine Routes: Some Perspectives On the Wine Tourism Industry's Structural Dimensions and Wine Tourism Product", *Tourism Management*, C: 24, S: 4, s. 423-435.

Büyükmıhcı, Gonca (1997), "Taş Sivil Mimarlık Örneklerinde Korumaya Yönelik Yöntem Önerileri Ve Bu Yöntemlerin Kayseri Örneğinde Uygulanışı", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çımat, Ali ve Bahar, Ozan (2003), "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme", *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,* C. 6, 1-18.

Görmüş, Sevgi, Atmış, Erdoğan, Özkazanç ve Nuri Kaan (2016), *Eko Rota Bartın, Doğal ve Kültürel Koridorların Haritalanması*, Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı. Stil Matbaacılık Yay. San. ve Tic. A.Ş.

Gürer, Fethi Ömer (2011), *Niğde Kapadokya'nın Başkenti, İstanbul*, Maya Basın Yayın.

Ilgaz, Belma (2003), Çalışma Ortamı, *Bir Başarı Öyküsü Tyana (Kemerhisar) Ve Festivali*, C. 70, 22-23.

İri, Ruhan (2009), Niğde İlinin Turizm Açısından Pazarlanması. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı, Niğde.

İri, Ruhan, İnal, Mehmet Emin ve Türkmen, Hasan Hüseyin (2011), "Şehir Pazarlamasında Bilinirliğin Önemi: Niğde Yöresi Bilinirliğinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 4, S: 1, s. 81–96.

İslam Ansiklopedisi (2023), Hüdavent Hatun Kümbeti. Erişim: https://islamansiklopedisi.org.tr/hudavend-hatun-kumbeti 23.03.2023.

Kemerhisar Belediyesi, (2022), Su Kemerleri. Erişim: https://www.kemerhisar.bel.tr/foto-galeri/25_fotograf-galerisi 23.03.2023.

Kervankıran, İ., Çuhadar, M. (2014), Turizm Rotalarının oluşturulmasında Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Önemi, III. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi, 04-05 Nisan 2014, 576-589, Kuşadası, Aydın.

Kültür Portalı, (2023), Niğde Alaadin Cami. Erişim: www.kulturportali.gov.tr 23.03.2023.

Lourens, Marlien (2007), Route Tourism: A Roadmap for Successful Destinations and Local Economic Development, *Development Southern Africa*, C: 24, S: 3, s. 475-489.

Niğde Valiliği, (2022), Niğde Tarihçe. Erişim: http://www.nigde.gov.tr/ 23.03.2023.

Öcal, Tülay (2011), Niğde'de Planlanan Termal Turizm Kaynaklarına Bir Örnek; Nargöl. *Marmara Coğrafya Dergisi,* C: 24, s. 287-311.

Stoddart, H. I. (2008), Route Tourısm and Local Economıc Development in South Afrıca: The Magalıes Meander and The Crocodıle Ramble, University of the Witwatersrand, Faculty of Humanities in fulfilment of the requirements for the degree of Masters of Arts, Johannesburg, South Africa.

Şaman Doğan, Nermin (2013), Niğde'deki Türk Dönemi (13-15.Yüzyıl) Yapılarında Taç Kapı-Mihrap Tasarımı Ve Bezeme İlişkisi, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C: 30, S: 1, s. 115-140.

Turizm Bakanlığı Yatırımlar Genel Müdürlüğü (1997), *Türkiye'de Turizm Yatırım Olanakları ve Yatırım Süreci*, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Basbakanlık Yatırım Destek Ve Tanıtım Ajansı (2010), Türkiye Turizm Sektörü Raporu, Erişim: www.invest.org.tr *Travel & Tourism Economic Impact, WTTC*. 23.03.2023.

Tyana (Kemerhisar) Bir Sınır Şehri, Doğu İle Batı Arasında Bir Kapı. (2005). *Tyana Kültür Ve Turizm Yayınları,* S: 2, Niğde.

UNTWO (2015), Erişim https://sdgs.un.org/sites/default/files/publications/2619annual_report_2015_lr.pdf 23.03.2023.

Yavaşcan, Emel Efe ve Urak, Zehra Gediz (2021), "Sit Sınırlarının Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi: Niğde Kalesi ve Eskisaray Mahallesi Kentsel Sit Alanı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* C: 25, S: 2, s. 324-334.

Yılmaz, Faruk (1999), *Dünden Bugüne Niğde Tarihi,* Kültür Kitabevi, Niğde.

KAMUSAL MEKÂNLARDA VANDALİZM ETKİLERİ VE ÖNLEME YÖNTEMLERİ: ABBASAĞA PARKI ÖRNEĞİ

MEHTAP TEKİN [1], Prof. Dr. NİLGÜN ÇOLPAN ERKAN [2]

[1]Yıldız Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 0009-0009-3146-9112

[2]Yıldız Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 0000-0002-4252-4764

ÖZET

Toplumsal yaşamın gerekliliği olan kamusal mekânlar, kent dokusu içinde insanlara, dinlenme, sosyalleşme ve eğlenme imkanları yaratırlar. Kolayca erişilebilir olan bu mekânlar vandalizmin en çok görüldüğü yerlerdir. Vandalizm "kamuya veya özel mülke ait herhangi bir şeye kasıtlı ve kötü niyetli bir şekilde zarar vermek ve tahrip etmek" olarak tanımlanmıştır. Fiziksel çevreye verdiği zarar, oluşturduğu görsel kirlilik, kullanıcı da oluşan güvensizlik hissi ve özellikle yerel yönetimlere verdiği ekonomik zarara rağmen vandalizm çoğu kişi tarafından bilinmemektedir. Bu çalışmada vandalizmi bütünsel bir kavram olarak ele almak, kamusal mekânlarda vandalizmin etkilerini azaltmak için çözüm önerileri sunmak amaçlanmaktadır. Çalışmada ilk olarak vandalizm kavramı ve nedenleri araştırılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda kamusal mekânların vandalizme neden olabilecek özellikleri belirlenmiştir. Belirlenen kriterler doğrultusunda İstanbul'un Beşiktaş ilçesinde bulunan Abbasağa Parkı araştırma alanı olarak seçilmiştir. Beşiktaş Belediyesi, Abbasağa mahallesi muhtarı, parkın güvenlik görevlisi ve parkta çalışan belediye işçileri ile yapılan görüşmeler sonucunda park ve çevresinde meydana gelen vandalist eylemler hakkında bilgi edinilmiştir. Parkta bulunan kent mobilyaları, çocuk oyun alanları, spor alanları incelenmiş, bunların park içinde yerleşimleri, adetleri, malzemeleri ve vandalizmden ne tür zararlar gördüğü tespit edilmiştir. Yapılan tespitler oluşturulan gözlem çizelgelerine işlenmiştir. Elde edilen bulgular değerlendirilerek vandalizmin etkilerini azaltmak için çözüm önerileri sunulmuştur. Çözüm önerileri için literatürden elde edilen kuramsal bilgilerden, yabancı ülkelerin vandalizmle mücadele etme çalışmalarından, kent mobilyası üreten firmaların vandalizmden en az miktarda etkilenmek için geliştirdikleri yöntemlerden yararlanılmıştır.

Bu bağlamda çalışma, kentte görsel kirlilik oluşturan ve kent güvenliği açısından ciddi sorunlara neden olabilecek vandalizm konusunda toplumsal farkındalığı oluşturma ve vandalizmi önlemek için yapılan çalışmalara yardımcı olmak açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Mekân, Vandalizm, Beşiktaş Abbasağa Parkı

1.GİRİŞ

Kamusal mekânlar herkesin ortak olarak kullanabildiği alanlardır. Sokaklar, meydanlar, parklar, açık alanlar insanların günün her saatinde, herhangi bir şeye ihtiyaç duymaksızın bir

arada bulunabileceği kamusal mekânlardır. Kamusal mekânlarda izlenen en önemli sorunlardan biri vandalizmdir. Kamuya ya da kişiye ait bir mala, araca ya da ürüne bilerek ve isteyerek zarar verme olarak tanımlanan vandalizm kamusal mekânlara zarar vererek kent yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir.

Tarihte de pek çok örneği görülen vandalizme ilk olarak Fransız din adamı Abbé Grégoire 1794 yılında Paris'te yapılan bir toplantıda dikkat çekmiştir. 1789 Fransız Devrimini izleyen yıllarda vatandaşların tarihi eserleri tahrip etmelerini önlemek gerektiğini vurgularken "vandalisme" terimini kullanmıştır (Allen, 1984).

Goldstein, vandalizm tanımı için Federal Soruşturma Bürosu'nun yıllık tek tip suç raporu için kullandığı tanımı, oldukça uygun görmüştür. Bu rapora göre vandalizm, mal sahibinin veya kontrolünde olan kişinin rızası olmadan kesme, yırtma, kırma, işaretleme, boyama, çizme, pislikle kaplama veya belirtilebilecek herhangi bir yolla mülkün kasıtlı veya kötü niyetli imhası, yaralanması, şeklinin bozulması veya tahribatıdır (FBI, 1978, p. 217; Goldstein, 1997).

Öğütülmüş (2000), vandalizm kavramını tahripçilik olarak adlandırmış ve vandalizmi, kamu mallarına ya da tanımadığı kişilerin mallarına yönelik saldırganca davranışlarda bulunma eğilimi olarak tanımlamıştır.

Vandalizm kavramı ile ilgili yapılan tanımların ortak noktasının vandalizmi kasıtlı olarak zarar verme eylemi olarak gördüğü söylenebilir. Ancak bazı araştırmalar vandalizm eylemlerinin anlık tepkiler sonucunda da meydana geldiğini ve herhangi bir kasıt olmadan gerçekleştirildiğini göstermektedir (Stollard, 1991). Bu çerçevede önceden planlanmamış tahriplerin de vandalizm olarak nitelendirilmesi mümkündür (Dinçtürk, 2007). Bazı araştırmalarda ise bireylerin sadece zevk amacıyla vandalizm eylemlerini gerçekleştirdikleri belirtilmiştir (Philips, 1996).

2.VANDALİZM NEDENLERİ

Literatürde vandalizm, saldırganlık, suç ve şiddet ile ilişkilendirilmiştir. Biyologlar saldırganlığın genlerle aktarıldığını savunmuş, vandalizmin de saldırganlığın ve şiddet eğiliminin bir boyutu olduğunu söylemişlerdir (Köknel, 2001). Psikologlar öfke kontrol sorunun vandalizme sebep olduğunu alkol ve uyuşturucu madde kullanımının bunu tetiklediğini iddia etmişlerdir (Cüceloğlu, 2004). Bazı bilim insanları vandalizmin öğrenilmiş bir davranış olduğunu kişilerin içinde bulundukları çevrenin etkisiyle bu davranışlara yöneldiklerini savunmuşlardır (Sarıtaş, 2009). Eğitim, etnik köken, kişinin bulunduğu sosyal sınıf, yaşadığı bölge, bölgedeki nüfus yoğunluğu, yaşadıkları çevre ve çevrenin özellikleri vandalizmin artmasına neden olabilecek değişkenlerdir. Örneğin; eğitim seviyesinin düşük olması bireyleri vandalizme yönlendiren bir etkendir (Aslan, 2018). Bazı bilim insanları da çevresel koşulların, yapıların konum ve özelliklerinin vandalizm olaylarının ortaya çıkmasında önemli olduğunu söylemişlerdir (Weinmayr,1969). Bu çalışmada mekânların vandalizmi etkileyen özelliklerine odaklanılmıştır.

Vandalizmi Etkileyen Mekânsal Nedenler

Leboyer (1984), tüm ortamların aynı ölçüde tahrip edilmediğini söyler. Leboyer'e göre sakinlerin veya kullanıcıların sosyal özellikleri ile meydana gelen vandalizm miktarı arasında

bir bağlantı bulunmaktadır. Ancak bu nitelikteki sosyal değişkenler, gerçekten çevresel değişkenlik ile karakterize edilen vandalizm durumunda bu homojensizliği açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Örneğin, tasarım açısıdan ve öğrenci kitlesi açısından benzer özelliklere sahip iki okuldan biri diğerine göre daha fazla vandalizme maruz kalmış olabilir. Daha önce bahsedilen kişisel, sosyal ve çevresel faktörlerin yanı sıra, belirli noktaların tahrip edilmeye özellikle yatkın olduğu görülmektedir. Bu bir soruna yol açar ve bu sorunu çözebilmek için tahrip edilmiş ortamları karakterize eden özellikleri bilmek gerekir (Leboyer,1984).
Çalışmanın bu bölümünde mekân özelliklerinden kaynaklanan nedenler, konum, mekânın denetlenebilirliği, mekânın bakım-onarım durumu, mekânda kullanılan kent mobilyalarının özellikleri başlıkları altında incelenmiştir.

1.Konum:
Mekânların bulundukları bölgelere göre kullanıcı kitlesi de değişmektedir. Bölgede yaşayan, bölgeyi kullanan kişilerin farklı yapıları da bölgenin zarar görmesine neden olabilir ya da bölgenin kullanıcılar tarafından sahiplenerek korunmasını sağlayabilir.
Kullanım amacı ve işlev de mekânın konumuna göre değişkenlik göstermektedir. Bazı mekânlar içlerinden geçip gidilen mekânlar olurken bazı mekânlar da insanların orada vakit geçirmekten keyif aldığı mekânlardır. Konumundan dolayı az kullanılan, sahiplenilmeyen mekânların zarar görme ihtimali sahiplenilmiş bir mekâna göre daha yüksektir.
Araştırmacılar yaptıkları çalışmalarla şehrin hangi bölgelerinde vandalizme yoğun olarak rastlanıldığını saptamaya çalışmışlardır. Yapılan araştırma sonuçlarına göre;
1. Şehir merkezi, büyük geçici nüfuslar ve karma arazi kullanımı açısından kendine özgü özellikleri nedeniyle özellikle vandalizm eylemlerine karşı savunmasızdır. Bölge ne kadar merkezi olursa, göreceli vandalizm riski o kadar yüksektir.
2. Vandalizm, genellikle çok sayıda insanın bir araya geldiği halka açık yerlerde ve güvenlik kuvvetlerinin bulunmadığı yerlerde meydana gelir.
3. Şehrin dezavantajlı bölgelerinde, özellikle de yerel eğlence mekânlarının veya insanların toplandığı diğer tesislerin bulunduğu alanlarda vandalizm meydana gelir. Yerel eğlence yerleri (alkol tüketimi), özellikle de gençlere yönelik olanlar, çevrelerini olumsuz yönde etkileyebilir, çünkü bu tarz yerler gençlerin birlikte vakit geçirip rastgele vandalizm eylemlerini gerçekleştirebileceği yerlerdir.
4. Konut kullanımın olduğu yerlerde vandalizme daha az rastlanır. Özellikle 60-65 yaş üstü insanların yaşadığı alanlarda ve bu insanların kullandığı kamusal mekânlarda vandalizm oranı düşüktür. Bunun sebebi, bu yaş grubu insanların yaşadıkları yeri sahiplenmeleri ve korumalarıdır (Ceccato&Haining, 2005).

2.Mekânın Denetlenebilirliği:
Görsel kontrolün rahatlıkla sağlandığı denetlenebilir mekânların, vandalizm eylemleri için caydırıcı nitelikte olduğu söylenebilir (Dinçtürk, 2007). Sosyal denetimin sağlandığı mekânlarda suç ve vandalizmin görülme sıklığı daha azdır (Newman,1972).
Newman, kamusal mekânların, yaşayanlar tarafından gözlem altında olabileceği binalar tasarlamanın önemini vurgulamıştır (Newman, 1972).

Bölgenin sürekli kullanıcısı olmak ve bunun doğal sonucu olarak çevreyi sahiplenmek, vandalizme karşı bir sosyal dayanışmanın oluşmasını sağlar. Bu etkileşim, o çevreyi vandalizme karşı korunaklı hale getirir (Tarakçı, 2003).

Mekânların denetlenebilirliğinde bir diğer önemli noktada mekânın sınırlarının belirlenmiş olmasıdır. Newman (1972), farklı yüzey dokularının kullanımı, basamak, aydınlatma elamanı vb. sembolik engellerle özel ve kamusal alan sınırlarının belirlenmesi, malzeme tercihi ve yerleşim planlaması ile vandalizmin azaltılabileceğini ifade etmektedir. Sınırlayıcı elemanlar, bir taraftan mekânların kontrol altına alınmasını sağlarken diğer taraftan da mahremiyet oluşturur. Mekâna düzen getirir. Hem estetik açıdan hem de fonksiyonel olarak mekânın düzenlenmesini sağlar. Düzenlenmiş ve sınırları belirlenmiş alanlarda suç işlemek daha zordur (Newman, 1972).

Mekanların denetlenebilir olmasını sağlamanın bir diğer yolu da doğru aydınlatmadır. Görsel konforun sağlanamadığı durumlarda denelenebilirlikten söz edilemez. Güvensiz izlenimi yaratan bu mekânlar, hem vandalist eylemler hem de diğer suçlar için uygun ortam oluştururlar. Vandalist eylemlerin oluşum nedenlerinden biri de aydınlatmanın yetersiz olmasıdır (Yıldırım, 2000).

Denetlenebilirlik için önemli olan bir diğer durum da mekânların kullanım yoğunluğudur. Yoğun kullanılan mekânların denetlenebilirliği zordur. Yoğun kullanılan mekanların vandalizme açık olduğu gibi az kullanılan ya da hiç kullanılmayan mekânlar da denetleme mekanizmasının tam olarak çalışmamasından ötürü vandalizme uğrama ihtimali yüksek olan yerlerdir.

3.Mekânın Bakım - Onarım Durumu:

Vandalizm sürecinde, başlatıcı bir sebebin olması yeterlidir. Vandalizm olayının tetikleyicisi genellikle bir önceki vandalizm vakasının bıraktığı görüntüdür (Aslan, 2018). Vandalizm sonucunda kent mobilyaları fiziksel ve görsel olarak zarar görür. Kent mobilyalarının bakımı da hem kullanıma özendirme hem de vandalist eylemlerin engellenmesi açısından önem taşımaktadır. Çünkü bakımsız ve yıpranmış olan mekânlar sahipsiz izlenimi yaratır ve vandalist eylemler için kişilere cesaret verir.

4.Mekânda Kullanılan Kent Mobilyalarının Özellikleri:

Öğütülmüş'e göre mekânın tasarım biçimi vandalizmle ilgili çevresel etmenlerden biridir (Öğülmüş, 2000). Kamusal mekânlarda denetlenebilirliği sağlamak için mekânların tasarımı ve bu mekânlarda seçilen kent mobilyaları da çok önemlidir.

Mobilyaların dayanıklı malzemeden seçilmemiş olması, iklim özelliklerine uymayan, kolay paslanan, kırılan veya aşınan malzemelerin kullanılması, meydana gelen ve onarılmayan bozulmalar, bu mekânların bakımsız görünmesine neden olur (Aslan, 2018). Sahipsiz görünen bu mekânlar vandalist eylemler için hedef haline gelirler.

Kent mobilyaları tasarımında dayanıklılığın yanı sıra işlevsellik, mekâna uygunluk, estetik değerlere sahip olma gibi faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Malzeme, biçim, doku, renk ve detayların kullanıcıların beğeni duyguları gözetilerek seçilmesi ve tasarlanması gerekmektedir. Kent mobilyalarının kullananlar tarafından beğenilmesi onların daha bilinçli kullanılmasına ve korunmasına yardımcı olmaktadır. Kentle uyum içinde olan, ihtiyaçlara

karşılık veren, konfor sağlayan, insanları kullanmaya teşvik edici, davet edici kent mobilyalarının zarar görmesi olasılığı daha düşüktür.

3. ÇALIŞMA ALANI

Bu araştırmada Abbasağa Parkı, çalışma alanı olarak seçilmiştir. Park, İstanbul'un Beşiktaş ilçesinde bulunan 137 parktan birisidir. Toplam alanı 16.661m^2 olan parkın, 10.219 m^2 si yeşil alanlardan oluşmaktadır (https://besiktas.bel.tr). 1938 yılına kadar bu parkın büyük bir bölümü Abbasağa Cami'ne ait olarak bilinmektedir. Park ismini Abbasağa Cami'nden almaktadır. Parkın bu alanı daha önceden müslüman mezarlığı olarak kullanılmaktadır. Günümüzde ise Abbasağa Parkı tamamen bağımsız ve yeşil alanlardan oluşmaktadır. Abbasağa Parkı Doğal Sit Alanı, Bakanlık Makamının 15.04.2020 tarihli ve 88120 sayılı OLUR' u ile "Doğal Sit-Nitelikli Doğal Koruma Alanı" olarak tescil edilmiştir (https://istanbul.csb.gov.tr).
İstanbul, Beşiktaş ilçesi, Cihannüma Mahallesinde bulunan Park, bölgenin ana arterini oluşturan Barbaros Bulvarı'nın arka sokağında bulvara paralel alanda yer alır.

Görsel 1. Abbasağa Parkı Konumu
(Researchgate.net, sehirsorgula.com ve googleearth görüntüleri birlerştirilerek oluşturulmuştur)

YÖNTEM

Alan çalışması iki farklı yöntem kullanılarak tamamlanmıştır. Bunlar yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ve gözlemdir. Alan çalışmasına geçilmeden önce yapılan literatür taramasından elde edilen bilgiler düzenlenerek görüşme soruları belirlenmiştir. Literatür taramasından çıkarılan sonuçlar ve yapılan görüşmelerden elde edilen veriler kullanılarak da yapılan gözlemin çerçevesi oluşturulmuştur. Bu veriler, alan çalışmasında nelere dikkat edilmesi gerektiğini, gözlemin hangi zaman diliminde yapılırsa daha verimli olabileceğini belirlemekte kullanılmıştır. 20.04.2023 ve 25.04.2023 tarihleri arasında görüşmeler yapılmış 30.04.2023 ve 05.05.2023 tarihlerinde ise gözlemler yapılmıştır.

Abbasağa Parkı İçin Yapılan Görüşmeler

Abbasağa Parkı'nı ve parkın yakın çevresini daha iyi tanıyabilmek, parkta meydana gelen vandalizm olayları ile ilgili veri toplayabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Daha esnek olması, açık uçlu sorular yardımıyla derinlemesine bilgi edinme fırsatı yarattığı için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Çalışma için, Beşiktaş Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü, Abbasağa Mahallesi muhtarı, Cihannüma Mahallesi muhtarı, parkta çalışan belediye işçileri ve parkın güvenlik görevlisi ile görüşülmüştür.

Görüşmeler planlanırken genelden özele doğru bilgi edinmek amaçlanmıştır. Abbasağa Parkı ile ilgili genel bilgi sahibi olmak için öncelikle Beşiktaş Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü ile görüşülmüştür. Edinilmek istenen bilgiler farklı olduğundan burada kullanılan sorular ile diğer katılımcılara sorulan sorular farklılık göstermektedir. Bu görüşmede üç temel soruya cevap aranmıştır.

1. Abbasağa Parkı'nda vandalizm nedeniyle zarar meydana gelmekte midir?

Bu soruya yanıt olarak; "Beşiktaş bölgesi genelinde vandalizm olayları çok sık yaşanmamaktadır. Ancak Beşiktaş Meydan olarak adlandırılan sahil kısmına doğru gidildikçe vandalist eylemler artmaktadır. Abbasağa Parkı da bu bölgeye çok yakın bir park olması nedeniyle vandalizmden zarar gören parklardan biridir" cevabı verilmiştir.

2. Parkta vandalizm nedeniyle zarar oluşmasını önlemek ya da vandalizmin etkilerini azalmak için ne gibi önlemler alınmaktadır?

Önlemler almak konusundaki soruya; "Beşiktaş Belediyesi vandalizmle ilgili herhangi bir çalışma yapmamaktadır. Ancak özellikle Çarşamba, Cuma, Cumartesi geceleri oluşan kirlilik sabah 07.00'a kadar temizlenmektedir. Tüm parkların, parklarda bulunan kent mobilyalarının düzenli olarak bakım ve onarımını yapılmaktadır, onarılamayacak durumda olan her şey en kısa sürede değiştirilmektedir" şeklinde cevap verilmiştir.

3. Beşiktaş Belediyesi arşivinde ilçede meydana gelen vandalizm ile ilgili herhangi bir kayıt tutulmakta mıdır?

Bu konuyla ilgili sorulan soruya; "Parklarda çalışan belediye işçileri günlük olarak yaptıkları tüm çalışmaları fotoğraflayarak tarafımıza gönderir. Bu çalışmalarda parklarda meydana gelen zararlarla ilgili görseller mevcuttur ancak bu zararın nedeniyle ilgili kayıt tutulmamaktadır. Örneğin, işçilerin, kırılan banklar değiştirildi notuyla gönderdikleri fotoğraflarda bankların kırılma nedeninin vandalizm olup olmadığı bilinmemektedir" şeklinde cevap verilmiştir. Belediyede arşivinden alınan veriler ve görseller bu çalışmada kullanılmıştır.

Park Cihannüma Mahallesinde bulunmasına rağmen, Abbasağa Mahallesi ile de sınır oluşturmaktadır. Abbasağa Mahallesi muhtarlık binası parkın içinde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu iki mahallenin muhtarları ile görüşülmüştür. Aynı zamanda parkta çalışan belediye işçileri ve parkın güvenlik görevlisiyle de görüşülmüştür. Parkta, Beşiktaş Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğüne bağlı olarak çalışan 4 adet işçi bulunmaktadır. Bu işçiler her gün sabah 08.00 ile 16.00 saatleri arasında çalışmaktadırlar. Parkta, 24 saat boyunca güvenlik

görevlisi bulunmaktadır. Güvenlik görevlileri vardiyalı olarak çalışmaktadır. Bu çalışma için parkta çalışan işçilerle yapılan görüşme sırasında parkta bulunan güvenlik görevlisi ile görüşülmüştür.

Görüşülen bu 7 kişi parkı en yakından tanıyan, araştırmaya en çok katkı sağlayabilecek kişiler olmaları nedeniyle tercih edilmişlerdir. Görüşme yapılacak kişiler çalıştıkları yerlerde ziyaret edilmiş, çalışmanın amacı ile ilgili bilgilendirme yapılmış ve çalışmamıza yardımcı olmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Kişiler görüşmelere gönüllü olarak katılmıştır. Görüşme yapılan kişilere isimlerinin bu çalışmada kullanılıp kullanılamayacağı sorulmuş, iki mahallenin muhtarı isimlerinin kullanılmasının sorun olmayacağını belirtirken görüşmeye katılan diğer kişiler isimlerinin kullanılmasını istememişlerdir. Karışıklık oluşturmaması için çalışmaya katılan kişilerden iş ünvanları ile bahsedilmiştir. Örneğin parkta çalışan işçilerden biri ya da parkın güvenlik görevlisi gibi…
Görüşmelerde;
1.Parkın kullanıcı kitlesi,
2.Parkta hangi tür vandalizm olaylarının yaşandığı,
3.Vandalizm olaylarının gerçekleşmesinde dönemsel farklılıkların olup olmadığı,
4.Bu eylemlerin kimler tarafından gerçekleştirildiği,
5.Meydana gelen vandalizm olaylarında neler yapıldığı,
6.Gerçekleşen olaylarla ilgili bir kayıt tutulup tutulmadığı sorulmuştur. Verilen cevapların pek çoğu benzerlik göstermektedir. Çalışmaya katkı sağlayacak farklı cevaplar bu çalışmada kullanılmıştır.

1. Parkın kullanıcı kitlesi nasıldır?
Parkın kullanıcı kitlesi ile ilgili soruya tüm katılımcılar benzer şeyler söylemişlerdir. Muhtarlardan biri, "Genel olarak parkın etrafındaki binalarda daha çok yaşlı nüfus yaşamaktadır. Onun dışında öğrenciler özellikle yabancı uyruklu öğrenciler, çalışan gençler konumu ve ulaşım kolaylığı açısından bu semti tercih etmektedir" şeklinde cevap vermiştir. Parkın güvenlik görevlisi ise "Özellikle Beşiktaş maçlarının olduğu günlerde, ya da yaz aylarında Beşiktaş'a çok uzak semtlerde (Bağcılar, Ümraniye vb.) bulunan insanlar bile parka gelmektedir. Ayrıca okulların açık olduğu dönemlerde, parkın yakın çevresinde bulunan okul öğrencileri özellikle Cuma günleri okul çıkışı (saat 14.00 – 15.00 saatlerinden sonra, genellikle lise öğrencileri) parkta çok fazla vakit geçirmektedir" şeklinde soruyu cevaplamıştır.

2.Parkta hangi tür vandalizm olayları yaşanır?
Muhtarlardan biri, " En çok şikayet ettiğimiz şey kirliliktir. Zaman zaman parkta bulunan ağaçlar da vandalizm nedeniyle zarar görmektedir. Örneğin yakın zamanda parktaki ağaçlardan biri sarhoş bir adam tarafından yakılmıştır" şeklinde cevap verirken parkta çalışan işçiler, "Parkta en çok banklar zarar görmektedir. Verilen zarar kırılma ve yakılma şeklindedir. Oyun grupları da zarar gören elemanlar arasındadır. Oyunu gruplarına verilen zarar ise daha çok kırılma ve sprey boya ile boyama şeklindedir. Aydınlatma elemanlarına, çöp sepetlerine ise çok fazla zarar verilmemektedir" şeklinde görüş bildirmiştir.

Diğer muhtar ise farklı olarak, "Parkta bol miktarda graffiti bulunmaktadır. Gençler tarafından emek verilerek yapıldığını düşündüğümüzden ayrıca temizlense bile temizlenen yerlerin yeniden boyanacağını bilindiğimizden bu graffitileri koruyoruz. Ancak siyasi içerikli yazılar tespit edildiği gün hemen temizleniyor" cevabını vermiştir.

3.Vandalizm olaylarının gerçekleşmesinde dönemsel farklılıklar var mıdır?

Görüşmelerden elde edilen bilgilere göre parkta bahar ve yaz aylarında vandalizm olaylarına daha sık rastlanmaktadır ayrıca Çarşamba, Cuma ve Cumartesi akşamları eğlenmek için dışarı çıkan insanlar parka zarar vermektedir, içki kulanımıyla birlikte de verilen zarar artmaktadır.

4.Parkta vandalist eylemler kimler tarafından gerçekleştirilir?

Parkın güvenlik görevlisi bu soruya, "Parka daha çok semt dışından insanlar zarar vermektedir" şeklinde cevap vermiştir. Muhtarlardan biri ise, "genellikle 14- 25 yaş arasında bulunan kişiler bu tarz olaylara neden oluyor, Bu kişilerin çoğu semt dışından geliyorlar, bu kişiler nedeniyle parkta zaman zaman narkotik sorunlar da yaşanıyor, özellikle gece geç vakit gerçekleşen olaylarda polis hemen müdahele ediyor" biçiminde cevaplamıştır.

Muhtarlardan diğeri ise, "2 Ocak 2023 tarihinde açılan Mecidiyeköy–Fulya–Yıldız metro hattının açılmasıyla birlikte parka dışarıdan gelen kişi sayısı artmıştır. Artan kişi sayısıyla birlikte park ve çevresinde işlenen suç oranlarında artış olmuş ve parkta meydana gelen zarar da artmıştır" şeklinde cevap vermiştir.

5. Parkta vandalizmi önlemek için neler yapılmaktadır?

Muhtarlardan biri, "Parkta 24 saat güvenlik görevlisi bulunmaktadır, ayrıca özelikle parkın yoğun olduğu zaman dilimlerinde sivil polisler de parkta görev yapmaktadır. Hem vandalizmin önlenmesi hem de diğer suçlar için önlem alınması açısından bu önemlidir" şeklinde cevap vermiştir. Diğer muhtar ise, "Parka zarar verilmesini önlemek amacıyla parkta toplu gösteri yapılmasına da izin verilmemektedir" şeklinde cevap vermiştir. Parkın güvenlik görevlisi ve parkta çalışan işçiler ise "Park semt sakinleri tarafından sahiplenilmiş bir parktır, semt sakinleri parka zarar gelmemesine çok dikkat ediyorlar, böyle bir durum yaşanacağını farkettikleri anda ise hemen müdahale ediyorlar hatta parktaki kedi sayılarını dahi biliyorlar, parkta bulunan kedi evlerinin temizliğini ve bakımını semt sakinleri üstleniyor, kedilere dışarıdan mama verilmesine bile izin vermiyorlar" şeklinde katkıda bulunmuşlardır.

6. Parkta vandalizmle ilgili bir olay meydana geldiğinde neler yapılmaktadır? Bu olaylarla ilgili herhangi bir kayıt tutulmakta mıdır?

Parkta çalışan işçiler, "Parkın tüm bakım – onarım işlerinden biz sorumluyuz, parkı her gün temizliyoruz, tuvaletleri her gün yıkıyoruz, onarım gerektiren durumlarda ise verilen zararın boyutuna göre ya kendimiz onarım yapıyoruz ya da değişmesi gereken şeyler için belediyeye haber veriyoruz ayrıca her gün yaptığımız tüm işleri fotoğraflayarak belediyeye rapor ediyoruz" şeklinde cevaplamışlardır. Parkın güvenlik görevlisi ise "Durumu farkettiğimizde vandalizmin boyutuna göre öncelikle bu kişileri uyarıyoruz, çok daha büyük olaylarda ise emniyet kuvvetlerinden yardım istiyoruz, ancak konuyla ilgili herhangi bir kayıt tutmuyoruz" şeklinde cevap vermiştir.

Abbasağa Parkı'nın Belirlenen Parametreler Doğrultusunda İncelenmesi
Abbasağa Parkı'nın Konumu ve İşlevi

Görsel 2. Abbasağa Parkı Yakın Çevresi (Google Earth'den alınan görüntüden geliştirilmiştir)

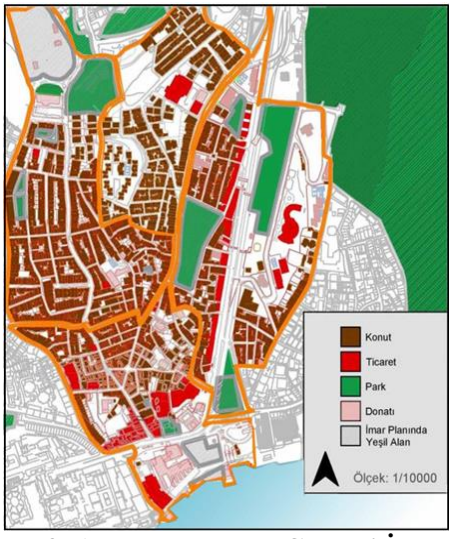

Görsel 3. Abbasağa Parkı Çevresi İşlev Analizi (Beşiktaş Belediyesi arşivi kullanılarak geliştirilmiştir)

Beşiktaş Meydan'a çok yakın olduğu için merkezi bir konumda olan parkın çevresinde konut kullanımının yoğun olduğu görülmektedir. Park aynı zamanda ticari kullanım alanlarına, eğitim binalarına, sağlık kurumlarına ve eğlence mekânlarına da yakın konumda bulunmaktadır (Görsel 2 ve 3). Park, insanların evcil hayvanlarını gezdirdikleri, yaşlı insanların yürüyüş yaptığı ya da komşularıyla vakit geçirdiği, çocukların oyun alanı, park ve çevresinde yaşayan insanların spor alanıdır. Öğrencilerin okul çıkışı uğradıkları, insanların hafta sonlarını ya da akşamlarını geçirdikleri park semt dışından insanların da burada vakit geçit geçirmeyi tercih etttiği bir yerdir. Beşiktaş maçları öncesinde de toplanma alanı olan Abbasağa Parkı yediden yetmişe herkesin uğrak mekânı olan bir parktır. Merkezi konumda olması, günün her saati ve farklı insan grupları tarafından kullanılması bu parkı vandalist eylemlere karşı açık bir hale getirir.

Abbasağa Parkı'nın Mekânsal Denetlenebilirliği

Konumu, işlevi, kullanıcı kitlesi, kullanım yoğunluğu gereği vandalist eylemler için oldukça uygun olan Abbasağa Parkı'nda beklenenin aksine vandalizm nedeniyle oluşmuş zarar çok fazla değildir. Park, çevresinde yaşayan insanlar tarafından sahiplenilmiştir ve bu kişiler parka zarar verilmesine engel olmaktadır.

- Etrafında konut kullanımın yoğun olması, bu konutların pencerelerinin parka bakıyor olması parkın denetlenebilirliğine katkı sağlamaktadır.
- Etrafı farklı yükseklikte duvarlarla sınırlanmış olan bu parkın 8 adet kapısı bulunmaktadır. Bu kapılar yardımıyla parka giriş çıkış alanları sınırlandırılmıştır.
- Parkın topoğrafik yapısı kullanılarak oturma alanları özelleştirilmiştir. Farklı yüzey dokularıyla alanlar tanımlanmıştır. Oturma alanlarındaki banklar zemine sabitlenmiştir. Oturma alanları birbirini görebilecek şekilde konumlandırılmıştır. Parkta kör nokta oluşturabilecek alanlar bulunmamaktadır.

- Park aydınlatma elemanları yönünden de oldukça yeterlidir. Aydınlatmaların yerleşimi ise parkta görsel konforu sağlamaktadır.
- Parkta bulunan sahne parkın tam ortasına yerleştirilmiş ve daha güçlü aydınlatma elemanlarıyla aydınlatılmıştır.
- Spor ve oyun alanları da herkesin görebileceği biçimde yerleştirilmiş, bu alanların etrafına da oturma elemanları yerleştirilerek bu alanların da denetlenmesi sağlanmıştır.

Parkın Bakım - Onarım Durumu

Abbasağa Parkı'nın bakım ve onarımı Beşiktaş Belediyesi tarafından yapılmaktadır. Parkta düzenli olarak çalışan belediye işçilerinin bulunması, parkın temizliğinin, bakım ve onarımının düzenli olarak yapılması, sonucunda park çok temiz ve bakımlı görünmektedir. Verilen zararlara kısa sürede müdahele edilmesi de parkta oluşabilecek olası zararları önlemek açısından oldukça önemlidir.

Görsel 4. 30.04.2023 tarihinde çöp konteynırı (Kişisel arşiv, 2023)

Görsel 5. Aynı konteynırın 05.05.2023 tarihindeki hali (Kişisel arşiv, 2023)

Parkta Kullanılan Kent Mobilyaları ve Özellikleri

Abbasağa Parkı'nın 8 adet giriş kapısı bulunmaktadır. Kapılardan 7 tanesi A, B, C, D, E, F, G kapıları olarak adlandırılmış tarihi çeşmenin yanında bulunan giriş kapısı ise adlandırılmamıştır. Parkın içinde, Abbasağa Mahallesi muhtarlık binası, tuvalet, işçilerin kullandığı konteynır, güvenlik kabini, basketbol sahası, sahne, fitness alanları, çocuk oyun alanları, tasmasız köpek gezdirme alanı ve kedi evleri bulunmaktadır. Parkın doğal yapısına göre düzenlenen oturma alanlarında, sadece beton kullanılarak yapılmış oturma elemanları, oturma ve yaslanma kısmı ahşap olan betondan yapılmış oturma elemanları, oturma kısmı ahşap olan metal ayaklı banklar (tekli veya ikili), aydınlatma elemanları (farklı yüksekliklerde ikili veya tekli), heykeller, çöp sepetleri, köpek poşetliği ve farklı amaçlar için yerleştirilmiş çok sayıda uyarı tabelası kullanılmıştır. Gözlemlenen en önemli şeylerden biri bankların ve çöp sepetlerinin zemine montelenmiş olmasıdır.

Aşağıdaki Çizelge 1'de parkta bulunan kent mobilyalarının sayıları, malzeme ve detayları ve vandalizm nedeniyle gördükleri zararlar verilmiştir. Sayım işlemi 30.04.2023 tarihinde yapılmıştır. Bu sayılar değişkenlik gösterebilir. Verilen zararları gözlemek için ise 30.04.2023-05.05.2023 tarihlerinde park ziyaret edilmiştir. Görsel 6'da ise parkta tespit edilen zararları gösteren fotoğraflar bulunmaktadır.

Çizelge 1. Abbasağa Parkı Envanteri

ABBASAĞA PARKI	Adet	Malzeme-Detay	Verilen Zarar
Bank	50	Oturma kısmı ahşap, demir ayaklı Bazılarının beton ayaklı, tüm banklar zemine monte edilmiş	Sprey boya ile boyama, Kırma, kesici cisimlerle kazıma, yerlerinden sökülme
Aydınlatma Elemanları	57	Galvenizli Metal, farklı yüksekliklerde, ikili veya tekli	Sprey boya ile boyama, etiket ve ilan yapıştırma
Çöp Sepeti	17	Metal, içinde çöp poşeti bulunan, zemine monteli	Yerlerinden sökülme, yakma
Heykel	13	Tunç	Sprey boya ile boyama
Çocuk Oyun Alanı	2	2 Ad Tek Kule Oyun Grubu,4 Ad Salıncak,3 Ad Tahtrevalli,2 Ad Tırmanma Bariyeri / PVC, ahşap, metal	Sprey boya ile boyama, kırma
Fitness Alanı	2	7 adet spor aleti / PVC - metal	Sprey boya ile boyama, kırma
Sahne	1	Betondan yapılmış, oturma alanı da betondan ve basamaklı	Sprey boya ile boyama
Basketbol Sahası	1	Yumuşak zemin, etrafı metal file ile çevrili, izleme alanı beton basamaklı	Sprey boya ile boyama, filenin yırtılması

Görsel 6. Abbasağa Parkı vandalizm örnekleri (Beşiktaş Belediyesi arşivi; Kişisel arşiv, 2023)

4.GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇLAR ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bu çalışmada, kamusal mekânlarda vandalizm etkileri ve önleme yöntemleri başlığı adı altında öncelikle vandalizmin nedenleri araştırılmış, mekânların vandalizme neden olabilecek özellikleri parametre olarak belirlenmiştir. Çalışma alanı olarak seçilen Abbasağa Parkı bu parametrelere göre incelenmiş, parkın vandalizmden nasıl etkilendiği tespit edilmiştir. Literatürden elde edilen veriler, alan çalışması sürecinde yapılan gözlemler ve tüm bunlardan çıkarılan sonuçlar doğrultusunda kamusal mekânlarda vandalizmi önleyebilmek ya da vandalizmin etkilerini azaltabilmek için aşağıda bazı çözüm önerileri sunulmuştur.

1. Çalışmada gözlemlenen en büyük eksik, vandalizm nedeniyle oluşan zararın kayda geçilmemesidir. Beşiktaş Belediyesi parklarda meydana gelen zararlarla ilgili bir arşiv oluşturmuştur ancak zararın nedeniyle ya da maliyetiyle ilgili herhangi bir kayıt oluşturulmamıştır. Yerel yönetimlerin vandalizmle ilgili bir arşiv oluşturması vandalizmin boyutunu ve maliyetini anlayabilmemiz açısından çok önemlidir.
2. Çalışmadan elde edilen en önemli bulgulardan biri sahiplenilen ve aidiyet duygusu geliştirilen mekânların insanlar tarafından vandalizme karşı korunduğudur. Oluşan bu sahiplenme duygusu mekânların zarar görmesine engel olur. Tasarım yapılırken, mekânsal çözümler ile birlikte sosyo-psikolojik önlemler de alınmalıdır. Mekânları

kullanacak kişilerin özellikleri de dikkate alınarak kullanıcıda sahiplenme duygusu oluşturabilecek tasarım kararları alınmalıdır.

3. Bakımsız ve sahipsiz görünen mekânların vandalizme maruz kalma ihtimali daha yüksektir. Kamusal mekânların düzenli olarak temizlenmesi, bakım ve onarımının yapılması gerekmektedir. Bu anlamda yerel yönetimlerin bakım ve onarım işlerine özen göstermeleri bu iş için bütçe ayırmaları ve bu işleri yapacak yeterli sayıda personeli belediye bünyesinde bulundurmaları gerekmektedir.
4. Vandalizmi önleyebilmek ya da etkilerini en aza indirgeyebilmek için düşünülmesi gereken bir diğer konu mekânda kullanılan kent mobilyalarının seçimi ve doğru yerleştirilmesidir. Mekânların ihtiyacını karşılayacak sayıda ve nitelikte mobilya kullanılmalıdır.
5. Vandalizmi önleyebilmenin yöntemlerinden biri de caydırıcılık sağlamaktır. Yasal düzenlemeler yapılarak vandalizm eylemini gerçekleştiren kişilere cezai yaptırımlar uygulanabilir. Ancak bunun için vandalist eylemleri yapan kişilerin kolluk kuvvetlerince gözetim altına alınması gerekir. Yapılan eylemlerin sıklığı düşünüldüğünde bunun gerçekleşmesinin çok zor olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu sebeple halkın kolluk kuvvetlerine yardımcı olması sağlanabilir.
   Örneğin Berlin Metro istasyonu vandalizm nedeniyle oluşan zararı azaltabilmek için vandalizm ihbar hattı oluşturmuştur (https://sbahn.berlin). Metro istasyonunun sitesinde, böyle bir eylemi gözlemleyen kişilerin vandalizmi bildirmeleri, faillerin tespiti ve kovuşturulmasına yol açan bilgiler için ise 1.000 €'ya kadar ödül verileceği ilan edilmiştir. Belirlenen ödül ile de insanlar bir taraftan teşfik edilirken diğer taraftan da toplumsal denetim de devreye sokulmuştur.

6. Bireyleri vandalizm konusunda bilinçlendirmek vandalizmin çevreye verdiği zararın boyutlarını anlatmak, vandalizm konusunda hem bireysel hem de toplumsal hassasiyet oluşturabilmek de bu davranışın ortaya çıkmasına engel olmak açısından önemlidir. Yerel yönetimler bu bilincin oluşmasını sağlayabilmek için, kentlerinde vandalizm nedeniyle meydana gelmiş zararlardan oluşan görseller hazırlattırıp (bunların verdiği maddi zararlar da bu görsellerde kullanılarak daha çarpıcı hale getirilebilir) bunları herkesin görebileceği alanlarda paylaşabilirler. Bu görseller kentliyi bu konuda hassas davranma konusunda teşvik edici olabilir. İspanya'da Pamplona Belediyesinin hazırlattığı bir kampanya için tasarlanan afişler ülkemizdeki yerel yönetimler için örnek olarak kullanılabilir (https://www.adsoftheworld.com/campaigns/labels).

Vandalizm toplum yaşamı için sosyal bir problem, kent estetiği açısından fiziksel bir problem olmakla birlikte aynı zamanda da ekonomik bir problemdir. Dolayısı ile vandalizmin etkilerini en aza indirmek ya da vandalizmi önleyebilmek için sunulabilecek çözüm önerilerini tek bir başlık altında toplayabilmek mümkün değildir. Cezai yaptırımlar uygulamak, doğru tasarım tasarım kararları almak ya da tasarımda kullanılacak malzeme çeşitleri vandalizmin etkilerini azaltabilir ancak vandalizmi önlemek için tek başına yeterli değildir. Vandalizmi önleyebilmek için bu davranışın altında yatan nedenler analiz edilmelidir. Nedenler bilindiğinde onları ortadan kaldırmak ya da en aza indirebilecek önlemler almak mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

[1] Allen, V. L., Toward an understanding of hedonic component of vandalism, In Claude Levé Leboyer (Ed.), Vandalism: Behaviour and motivations. Elsevier Science Publishers, NY, 1984.

[2] Aslan, H., Vandalizmin Azaltılmasında Peyzaj Tasarım Kriterlerinin Belirlenmesi, Mesleki Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, 74 - 82, 2018.

[3] Ceccato, V., Haining, R., Assessing the Geography of Vandalism: Evidence from a Swedish City, Urban Studies, Vol. 42, No. 9, 1637–1656, Ağustos 2005.

[4] Cüceloğlu, D., *İnsan ve Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları*, 13. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

[5] Dinçtürk, S., *Türkiye'de Vandalizmin Sosyal, Ekonomik ve Psikolojik Boyutları*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Afyonkarahisar, 2007.

[6] Federal Bureau of Investigation (FBI), Crime in the United States. Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1978.

[7] Goldstein, P., A., *Controlling Vandalism: The Person-Environment Duet* (From School Violence Intervention: A Practical Handbook), Reprinted with permission of The Guilford Press, Chapter14, s.290-32, 1997.

[8] Köknel, Ö., *Nesneye Yönelen Şiddet, Saldırganlık*, 1. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu , İSTON, 100-101, İstanbul, 2001.

[9] Leboyer, C., L., *Vandalism and the social sciences*, In Claude Levé Leboyer (Ed.), Vandalism: Behaviour and motivations. Elsevier Science Publishers, NY, 1984.

[10] Newman, O., *Creating Defensable Space*, U.S. Department of Housing and Urban Development Office of Policy Development and Research, Rutgers University, 1996

[11] Öğülmüş, S., *Tahripçilik (Vandalizm), Düşük Yoğunluklu Bir Sapma*, Polis Bilimleri Dergisi, s.73-86, 2000.

[12] Philips, L.E., *Parks: Design and Management*, McGraw Hill Book Co., New York, 1996.

[13] Sarıtaş, E., *Türk Ceza Hukuku'nda Mala Zarar Verme Suçu ve Kriminolojik Açıdan Vandalizm*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, 2009.

[14] Stollard, P., *Crime Prevention Through Housing Design*, An Imrint of Chapman and Hall, London, 1991.

[15] Tarakçı, F., N., *Kentsel Çevrede Vandalizm: Vandalizmin Bank Tasarımına Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Ürünleri Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2003.

[16] Weinmayr, V. M., Vandalism by Design A Critique, Landscape Architecture, sy.59, s.286, 1969.

[17] Yıldırım, A., *Kamusal Alanlarda Vandalizm*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Trabzon, 2000.

Online Kaynaklar

[1] https://besiktas.bel.tr
[2] https://istanbul.csb.gov.tr
[3] https://www.researchgate.net
[4] https://sehirsorgula.com
[5] https://earth.google.com/web

YEREL YÖNETİMLERDE DİJİTALLEŞME: E-BELEDİYE[1]

Mehmet YILDIZ [1], Prof. Dr. Erhan GÜMÜŞ[2]

[1] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi, - 0000-0003-4472-7220

[2]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu - 0000-0002-5113-1006

ÖZET

Günümüz bilgi toplumunda, yerel yönetimlere etkin ve verimli bir şekilde katılma hedefine ulaşmada kilit araç ve performans unsurunun bilgi teknolojilerinin en iyi şekilde kullanılması olduğu söylenebilir. Kaynakların doğru ve etkin kullanımı, verimlilik ilkesinin izlenmesi, kaliteli hizmetin sağlanması, vatandaş katılımının sağlanması gibi süreçlerde teknoloji kilit unsur olmuştur. Yerel yönetimler bu süreçleri hayata geçirebilmek için dijital çağın ihtiyaç duyduğu bilgi ve iletişim teknolojilerine yatırım yapmışlar dijital çağla birlikte artık küresel gelişmeleri yakından takip etme, daha demokratik ve katılımcı bir yönetim tarzı uygulama imkanına sahip olmuşlardır. Belediye hizmetlerinin elektronik ortama taşınması ile yeni genel yönetim yöntemi kapsamında "dijital" ve "yeni nesil" bir belediyecilik hayata geçirilmiştir. Yeni nesil belediye hizmetlerinin sağlanması; E-Devlet uygulamalarının yerel versiyonu olarak da ifade edilebilecek olan "e-belediye" olarak tanımlanmaktadır. E-Belediye, en son teknolojiye dayalı yardım sistemlerini kullanan, bu verilerden vatandaşlar için ürünler oluşturan ve vatandaşlara daha iyi hizmetler sunan bir topluluk veri yönetim sistemidir E-belediye ile vatandaşların işlemleri elektronik ortama aktarılmış ve böylece belediye hizmetlerinde şeffaf eşitlik ve erişim kolaylığı, etkinlik vb. faydalar otaya çıkmıştır. Yerel yönetimlerde etkili dijitalleşme, yerel yönetimde demokrasinin yayılmasına yerel yönetimlerin daha etkili ve istihdam edilebilir kurumlar haline gelmesine, sürekli gelişme adına değişen ve gelişen bilgi teknolojileri sayesinde belediyelere etkin hizmet sunumu alanında sunarak sorunlara uygun ve hızlı çözümler geliştirme fırsatı sunmaktadır. Yerel yönetimler, web sayfaları, şehir bilgi sistemleri, coğrafi bilgi sistemleri, kısa mesaj hizmeti ve kiosk terminalleri gibi araçları kullanarak, daha verimli etkili bir iş bulmak ve demokrasiyi teşvik etmek de dahil olmak üzere çeşitli hedeflere ulaşmak için dijitalleşme sürecini kullanmaktadır. Bu araçlarla yerel yönetimler vatandaşlarla pek çok bilgiyi paylaşabilir; anketler gibi medya aracılığıyla

[1] Bu araştırma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Erhan GÜMÜŞ danışmanlığında Mehmet Yıldız tarafından hazırlanan Yerel Yönetimlerde Dijitalleşme: Çanakkale Belediyesi Örneği Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

vatandaşların görüşlerini öğrenebilir; faturalar, vergiler ve ücretler gibi iletişim hizmetleri sunulabilir. Dijital dönüşümle birlikte bilgi iletişim teknolojilerin kullanılması belediyelerde hizmet kalitesinin ve verimliliğinin artmasında vatandaş odaklı sürdürülebilir bir yönetim anlayışının gerçekleştirilmesinde, yerel yönetimlere hizmetlerinin daha verimli, adil, etkin, şeffaf, katılımcı, hesap verebilir bir şekilde sunulmasının yollarını daha da açmıştır.

Anahtar Kelimeler: E-Belediye, Yerel Yönetim, Dijitalleşme

DIGITALIZATION IN LOCAL GOVERNMENTS: E-MUNICIPALITY

ABSTRACT

In today's information society, it can be said that the key tool and performance element in achieving the goal of participating in local governments effectively and efficiently is the best use of information technologies. Technology has been a key element in processes such as the correct and effective use of resources, monitoring the principle of efficiency, providing quality service, and ensuring citizen participation. In order to implement these processes, local governments have invested in the information and communication technologies required by the digital age, and with the digital age, they now have the opportunity to closely follow global developments and implement a more democratic and participatory management style. With the transfer of municipal services to the electronic environment, a “digital” and “new generation” municipality has been implemented within the scope of the new general management method. Provision of next generation municipal services; It is defined as “e-municipality”, which can also be expressed as the local version of e-Government applications. E-Municipality is a community data management system that uses state-of-the-art aid systems, creates products for citizens from this data and provides better services to citizens. . benefits emerged. Digitalization in local governments offers the opportunity to spread democracy in local governments, to make local governments more effective and employable institutions, and to develop quick solutions to problems by providing additional services to municipalities in the field of effective service delivery. Local governments use the digitalization process to achieve a variety of goals, including finding more efficient employment and promoting democracy, using tools such as web pages, city information systems, geographic information systems, short message service, and kiosk terminals. With these tools, local governments can share a lot of information with citizens; learn the opinions of citizens through media such as polls; Communication services such as invoices, taxes and fees may be offered. The use of information and communication technologies along with digital transformation has led to the realization of a citizen-oriented sustainable management approach in increasing the quality and efficiency of services in municipalities, and the ways of providing local governments with more efficient, fair, effective, transparent, participatory and accountable services.

Keywords: E-Municipality, Local government, Digitalization

1.GİRİŞ

Dijital dönüşüm" terimi, dijital araçlar, yöntemler ve teknolojiler kullanılarak oluşturulan iş modellerinin benimsenmesi yoluyla ürün, mal ve hizmetlerin güncellenmesi sürecini ifade eder. Bu kavram, bilgi teknolojisi ve dijital teknolojideki gelişmelerin toplumsal hayata entegrasyonu ile ortaya

çıkmıştır. Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesine bağlı olarak küresel bir dijitalleşme süreci başlamıştır. Bu bağlamda, kamu yönetiminin çok sayıda hizmeti artık e-devlet ve e-belediye gibi çevrimiçi kanallar üzerinden sunulmaktadır. Yerel hizmetlerin sunumunda kamu yönetiminin en önemli bileşenlerinden olan yerel yönetimler de mevcut kaynakları verimli kullanarak vatandaşların kaliteli, hızlı ve ekonomik hizmet taleplerini karşılayabilmek için hızlı bir dönüşüm geçirmiştir. Birçok yerel yönetim kuruluşu, hizmetlerinin bir kısmını bu kanallar aracılığıyla sunmak için bilgi ve internet teknolojilerini kullanmaya başlamıştır. Bu çalışmada dijital belediyecilik çalışmalarının kuramsal çerçevesi, yerel yönetimlerde dijital çağ veya dijital dönüşüm ile hangi yeniliklerin ortaya çıktığını ve bilgi teknolojisinden yararlanarak hangi uygulamaları gerçekleştirdikleri incelenmiştir.

2. Yerel Yönetimlerde Dijitalleşme

Özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren hızla büyüyen, gelişen ve kentleşen dünyanın da etkisiyle bu durum, görevi halkın ihtiyaç ve taleplerine cevap vermek olan idari makamların iş yükünü artırmıştır. Artan iş yükü ile karşı karşıya kalan idari kurumlar, etkin ve verimli bir şekilde faaliyet gösterebilmek için birçok yenilik ve düzenleme ile karşı karşıya kalmıştır. (Çiçek, 2014: 53-64).

Dijital öncesi çağda kendilerini geliştirmeye çalışan yerel yönetimler, kendi geliştirdikleri uygulamalar ve dünya çapında yerel yönetimlerde uygulanan başarılı modeller sayesinde kıt kaynaklarla nasıl etkinlik ve üretkenlik elde edebileceklerine dijital çağın interneti sayesinde. kolayca ulaşabilmektedir. (Kaypak vd., 2017: 1800)

Yerel birimlerin bilgi ve iletişim teknolojileri yardımıyla bilgilerini güvenilir bir şekilde saklayabildiğini, dijital teknolojilerin kullanımının personel performansını değerlendirmeyi kolaylaştırdığını ve belediye hizmetlerinin kaliteyi artırdığını söylemek mümkündür. Ek olarak, yerel bir bilgi toplumunun geliştiğini ve vatandaşların işlem yapmak ve iş yapmak için ihtiyaç duydukları bilgilere daha kolay eriştiklerini belirtebiliriz. Bu durum demokratik, şeffaf ve katılımcı yönetişimi yerel olarak uygulanabilir hale getirmiştir. (Kaypak vd., 2017: 1801).

Yerel yönetimlerde, halkı etkileyen her sorun belediyeleri de etkilemektedir çünkü yerel yönetimler, halkın ortak yerel ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle kamuya sundukları hizmetlerin kapsamlı, herkes tarafından kolayca erişilebilir ve hızlı bir şekilde sunulmasını garanti altına almak için teknolojik gelişmelerden yararlanmalıdırlar. Bu bağlamda, kent bilgi sistemlerinin çerçevesini oluşturan e-belediye hizmetlerinin tanıtılması, yerel yönetimlerin teknolojik olanaklardan yararlanmasının ilk örneği sayılabilir (Bulut, 2002: 2-5).

2.1.Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşümün Unsurları

Yerel yönetimler dijital hizmetlere doğru ilerlerken geniş bir dönüşüm hareketi yaşamaktadır. Tüm belediye birimleri bu dönüşüm hareketinin bir parçası olarak birleşmesi, teknolojik kültürün işgücü tarafından benimsenmesi ve özümsenmesi e-belediye araştırmalarının başarısı için gerekli olacaktır. (Pektaş, 2011: 70).

Yerel yönetimlerin dijital dönüşümü hayata geçirebilmesi için hem bir teknolojik adaptasyon süreci hem de bir zihniyet veya strateji değişikliği gereklidir. Bu da dijital dönüşümün ne kadar iyi

karşılandığı ve üretilen işin kalibresiyle yakından alakalı olacaktır. Yerel yönetim temsilcilerinin ve vatandaşların e-belediye konusunda yeterli bilgiye sahip olması sağlanarak dijital transfere ilişkin önyargıların ortadan kaldırılması için "yerel e-devlet" alanında yapılması gereken çalışmalar olduğu görülmektedir. Dijitalleşmenin fırsatları ve avantajları etkin bir şekilde iletilirse, yöneticilerin ve vatandaşların bakış açıları değişecek ve dijital bürokrasiyi kullanma konusundaki tutum ve niyetlerine olumlu yansıyacaktır. Yerel yönetimler, bu bağlamda operasyonlarını dijital olarak başarılı bir şekilde dönüştürmek için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Bunlar hakkında aşağıdaki açıklamalar yapılmıştır (Pektaş, 2011: 70).

Tüketici Algısı Geliştirmek: Hükümetler, vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak için e-devlete geçişin bir parçası olarak gereksinimlerini yeniden değerlendirmelidir. Yerel yönetimler bayındırlık projelerini müşteri odaklı bir çerçeve kullanarak bu şekilde planlayabilecektir. Yerel yönetimlerin vatandaşlarla merkezi yönetime göre daha birebir ilişkileri olması nedeniyle yerel e-devlete geçiş, özellikle müşteri odaklı bir yaklaşımla zaman ve maliyetten memnuniyet düzeyinin artırılması ile sağlanabilir. (Durna ve Özel, 2008: 16-17).

Devlet otomasyonu ve yeniden tanımlama: Teknolojik bir vizyon veya araç sunarak, dijital yerel yönetim artık sadece bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak rutin yönetim görevlerini yerine getirmek olarak görülmemelidir. Yönetim prosedürlerinin yeniden yapılandırılması, yönetimin değişim açısından yeniden tanımlanması olarak görülmelidir. (Durna ve Özel, 2008: 16-17).

Gerçekçi ve Sürdürülebilir Hedefler Belirlemek: Yerel e-devlete geçiş için spesifik, ölçülebilir, gerçekçi kısa, orta ve uzun vadeli hedefler belirlenmelidir. Örneğin, dijitalleşme sürecine başlayan bir yerel yönetim, son üç yılda kâğıt maliyetlerini %30 ve iletişim maliyetlerini %20 oranında azaltmak gibi hedefler belirlemelidir. (Durna ve Özel, 2008: 16-17).

Devlet ve Vatandaşlık Arasındaki Dijital İletişime Odaklanma: Günümüzde İnternet bugün iletişim için çeşitli platformlar sunmaktadır. Yerel yönetimlerin vatandaşlar ve iş dünyası ile etkileşimlerini yönetmek ve ilgili tüm paydaşları bilgilendirmek ve onlarla etkileşim kurmak için bu dinamik yapıları kullanmaları beklenmektedir. (Durna ve Özel, 2008: 16-17).

İnternette Bilgiye Erişimin Gizlilik ve Güvenlik Kaygılarıyla Kısıtlanması: Dijital yerel yönetime geçişte potansiyel mahremiyet ve güvenlik sorunları, hem dijital bürokratlara hem de vatandaşlara yöneltilen eleştirilerden biridir. Ancak mevcut bürokratik sistemin dijital sistemlerden daha güvenli olmadığı da açıktır. Bu nedenlerle e-devlete geçişi yerel yönetimlerin gizlilik ve mahremiyet endişeleri nedeniyle geciktirmek yerine, önce güvenlik ve mahremiyet tedbirleri artırılmalı, ardından e-devlete olan güveni artırmaya yönelik ikna edici çalışmalar yapılmalıdır. (Durna ve Özel, 2008: 16-17).

3.Dijital Belediyecilik Kavramı

Bugünkü anlamıyla "dijital belediyecilik", yerel yönetimler ve vatandaşlar arasındaki etkileşimlerde kullanılan süreçlerin yönetilmesi ve bu süreçlerin geleceğe dönük olarak saklanması için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasını içeren tüm faaliyetleri ifade etmektedir. (Çapar, 2015:1)

E-belediye uygulamasının amacı, tüm vatandaşların yönetişime daha fazla katılımını sağlamak, ihtiyacınız olan bilgiye erişimi kolaylaştırmak, zamandan tasarruf etmek ve halka daha uzman hizmetler sunarak müşteri memnuniyetini arttırmaktır. (Şahin, 2007:167)

E-belediyecilik uygulamalarından, yönetim sürecini iyileştirmesi, hizmet sunumunu hızlandırması ve maliyetleri mümkün mertebede azaltması beklenmektedir. Ayrıca belediyelerin web hizmetlerini halka sunmasıyla, halkla olan ilişkilerde mesafe azalacak, yönetime katılma sağlanacak ve sosyal sorumluluk bilinci olgunlaşacaktır. (Kaya Bensghir, 2001:80).

Dijital belediyecilik uygulamaları teknolojik sınırlamalar nedeniyle, muhasebe ve insan kaynakları gibi ihtiyaçların kayıtlarını tutan yazılımlarla başlamıştır. Yazılım teknolojilerinin başta iletişim ve haberleşme olmak üzere birçok alanda başarıyla uygulanması bu süreçte yazılım teknolojilerine olan güveni artırmıştır. Bu doğrultuda iyi yönetişim ilkelerinin belediyelerde hayata geçirilmesi için entegre yazılım teknolojileri ve çeşitli dijital uygulamalar kullanılmaya başlanmıştır. (Çapar, 2015:1).

Bu dijital uygulamaları açıklamak için "e-devlet entegrasyonu, e-belediye yazılımı, Elektronik Belge Yönetim Sistemi (EBYS), e-lisans başvuru sistemleri, e-imza ve e-imza" şeklinde belirtilebilir .Ayrıca "akıllı otobüs, akıllı otobüs durağı, akıllı araç takip sistemleri, saha satış otomasyonu, kiosk uygulamaları, video-konferans, webcasting ve intranet uygulamaları, çağrı merkezi telefon teknolojileri, mobil teknolojiler, atık yönetim sistemleri" gibi teknolojiler de vatandaşların yaşam koşullarını iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır**.,** (Karakaya Polat, 2006:40-41).

3.1. Dijital Belediyeciliğin Faydaları

Çağın getirdiği yenilikler bilgi teknolojileri sayesinde mevcut belediyecilik anlayışının dışına çıkılmasını gerekli kılmıştır. Gelişen teknolojinin belediyecilik açısından en önemli hizmeti olan e-belediyecilik, vatandaşa hizmetlerin daha şeffaf, etkin ve hızlı bir şekilde sunulmasını sağlamıştır e-belediye uygulamalarının sağladığı faydaları şu şekilde sıralayabiliriz. (Çoruh, 2009: 256).

- Belediyelerin karar alma süreçlerine katılımı ve vatandaşların hizmet sunumu yer ve zaman sınırının değişmesiyle daha hızlı hizmet alma imkânına sahip olmuştur
- Belediyenin aldığı kararlar hakkında kamuoyu daha çabuk bilgilendirilir.
- Belediyenin verdiği hizmetlerde mesai saati kavramı ortadan kalkar ve 7-24 vatandaşın işlem yapabilmesinin yolu açılır, vatandaşlar ve belediye çalışanları zamandan tasarruf etmiş olur, hizmet maliyetleri azalır.
- E-belediye ile hızlı ve basit erişim sağlanarak belediye daha demokratik, şeffaf ve katılımcı hale gelebilecektir.
- Merkezi yönetim ile yerel yönetimin bilgi paylaşımı için yol açılacaktır.

- Belediye çalışanları genel olarak yoğunluğu azalır. Sonuç olarak işyeri etkinliği ve çalışan memnuniyeti yükselir.
- Daha şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim biçiminin ortaya çıkmasıyla birlikte belediye yönetimlerinin aldığı kararlar ve halka sunulan hizmetler denetlenebilirlik açısından gelişme göstermiştir. (Şahin, 2007:168)
- Dijital dönüşüm, belediyelerde topluluk ve paydaş duygusunu ön plana çıkararak katılımcı bir anlayış ve demokratikleşme sürecinin gelişmesine önemli ölçüde yardımcı olmuştur. (Henden ve Henden, 2005:59)
- Vatandaş şikayetleri veya talepleri ile belediyeye daha kolay ulaşılır. Hizmet çeşitliliği ve kalitesinin vatandaş tercihlerine göre yeniden düzenlenmesi için anketler kullanılabilir.

4. Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Alanındaki Gelişmeler

Belediyelerin dijital dönüşümünde, belediyeler arasında iş birliğini ve bilgi alışverişini teşvik etmek için devlet desteğiyle bazı projelerin hayata geçirildiği görülmektedir. Aynı zamanda vatandaşların katılımlarını sağlayacak, yerel yönetimlerin ortak olarak harekete geçmesini sağlayacak projeler hayata geçirilmiştir. Yerel yönetimlerde uygulamaya konulan dijital dönüşüm uygulamaları genellikle ülkelerin politikalarıyla uyumlu bir şekilde yürütülmektedir. Bu kapsamda çok farklı nitelikte ve çok sayıda dijital dönüşüm uygulamaları yerel yönetimler tarafından vatandaşlara daha hızlı hizmet sunmak ve tasarruf yapmak amacıyla etkili bir şekilde uygulanmaktadır (Yılmaz, 2013: 59).

Yerel yönetimlerde uygulanan dijital dönüşüm uygulamaları genellikle ülkelerin politikalarına göre uygulanmaktadır. Elde edilen bu farklı kalitede dijital dönüşüm uygulamaları, daha hızlı hizmet sağlamak ve tasarruf sağlamak için yerel yönetimlerde etkin bir şekilde kullanılmıştır. (Erdoğan, 2019:59)

Akıllı Kent Otomasyon Sistemi (AKOS): Türkiye'de yerel yönetimlerin dijital dönüşüm sürecinde güncel yasal düzenlemeler ışığında daha modern bir kentsel sistem oluşturmak için hayata geçirdiği bilişim projelerinden biridir. AKOS projesi, vatandaşlarla bütünleşmek ve sorunlarını zamanında çözmek için verimli bir belediye kavramını vurgulamaktadır. (Yıldırım, 2021: 73)

Çağrı Merkezi ve Telefon Teknolojileri: Yerel halkın belediyeye gitmeden ve internet bağlantısı olmadan bulundukları yerin belediye birimleri ile iletişim kurması için bir fırsattır r (Yılmaz, 2013: 58).

Kiosklar: Şehrin bazı bölgelerine yerleştirilen kiosklar sayesinde Hizmetlerin web sayfaları, şehrin önceden belirlenmiş yerlerindeki tüm vatandaşların erişimine açılabilir. Evinde veya iş yerinde interneti olmayan vatandaşlara bu şekilde ulaşılır. (Yılmaz, 2013: 58).

Mezarlık Bilgi Sistemi (MEBİS) Uygulaması; Belediye mezarlık müdürlüğünün tüm bilgileri tek bir veri tabanında toplamasını, mezarlık istatistiklerini toplamasını, mezarlıklarla ilgili tüm bilgileri birleştirmesini, mezar araştırması ve inceleme yapmasını sağlayan bir sistemdir. (Yıldırım, 2021: 73)

Video Konferans ve Webcasting; Video konferans, farklı lokasyonlardaki kişilerin aynı anda görüntülü ve sesli olarak iletişim kurmasını sağlayan bir sistemdir. Bu yöntem belediyelerde de uygulanmakta ve belediye toplantıları fiziki bir yerde toplantı yapılmadan yapılmaktadır. Webcasting ise daha önce üretilmiş video ve ses kayıtlarının internet üzerinden bir televizyon veya radyo programı aracılığıyla iletilmesidir. (Yerel Yönetimlerde Dijital Yönetişim Fırsatları, 2021)

Kimlik Paylaşım Sistemi (KPS) Uygulaması; Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü aracılığıyla, kamu kurumlarının veya diğer tüzel kişilerin nüfus ve vatandaş yerleşimleri ile ilgili bilgileri internet üzerinden, güvenli bir ortamda, haftanın yedi günü ve 24 saat içerisinde almalarını sağlayan uygulamadır. (icisleri.gov.tr, 2023)

Block zinciri: Kripto para birimlerinin altında yatan bu teknolojik çözüm, çeşitli alanlarda şeffaf ve güvenilir kriptografik çözümler sunar. Belediyeler vergi ödemekten akıllı sözleşmelere ve fayda paylaşımına kadar pek çok alanda bu teknolojiden faydalanabiliyor. (Yerel Yönetimlerde Dijital Yönetişim Fırsatları, 2021)

Sanal Gerçeklik/Artırılmış Gerçeklik: Bu teknolojiler, meclis veya belediye başkanının karar alma süreçlerine alternatif gelecek senaryoları ile daha sağlıklı karar vermelerine yardımcı olabilir veya savaş ve çatışma deneyimlerini mülteciler gibi ayrımcılığa uğrayan grupların entegrasyon süreci. Anlamaları açısından değerlendirilebilir. (Yerel Yönetimlerde Dijital Yönetişim Fırsatları, 2021).

Nesnelerin İnterneti: Genellikle akıllı şehir uygulamalarında kullanılan IoT, sensörler aracılığıyla sürekli bir veri akışı sağladığı için büyük veri analizinde önemli bir rol oynamaktadır. (Yerel Yönetimlerde Dijital Yönetişim Fırsatları, 2021).

Crowdsourcing ve Haritalandırma: Yerel yönetimlerde ise dayanışma ve gönüllülük, kriz ve doğal afet zamanlarında, bilgi toplama ve yardım sağlama gibi birçok alanda kullanılan bir uygulamadır. Yerel Yönetimlerde Dijital Yönetişim Fırsatları, 2021).

Otonom robotlar: Otonom robotlar, yaşlı, hasta ve engellilere yönelik hizmetlerden belediye bünyesinde belirli görevlerin yerine getirilmesine kadar pek çok farklı alanda kullanılabilir. Yerel Yönetimlerde Dijital Yönetişim Fırsatları, 2021).

SONUÇ

Dijital çağ bağlamında dijital dönüşüm teknolojinin yaygın ve yaygın kullanımının bir sonucu olarak dünyamızda meydana gelen köklü değişiklikleri vurgulamaktadır**.** Dijital dönüşüm öncesi, yerel halkın taleplerinin tespit edilmesi ve karşılanması noktasında yetersiz bir yapıya sahip olan yerel yönetimler, dijital dönüşüm sonrası özellikle 2000'li yıllardan sonra kendini yenileyerek daha dinamik bir yapıya bürünmüştür. Kamu yönetiminde reform sürecinde yerel yönetimlerin artan görev ve sorumluluklarını daha iyi yerine getirebilmeleri için elektronik kapasite ve dijitalleşmeden yararlanma kapasitesini artırmışlardır. Teknolojinin etkisiyle yaşanan değişim merkezle sınırlı kalmamış, zamanın gerisinde kalmamak için yereldeki yetkilileri de çalışmaya zorlamıştır. Bu konuda İçişleri Bakanlığı belediyelerin hizmet odaklı kent yönetimine uygun olarak hizmetlerin hızlı, güvenli ve kesintisiz üretilmesini sağlamak amacı ile belediyelerin ön planda olduğu bir elektronik belediyecilik uygulaması geliştirmiştir. Elektronik belediyecilik uygulaması, yerel dijital dönüşümün ilk adımıdır. Dijital dönüşümle birlikte bilgi iletişim teknolojilerin kullanılması belediyelerde hizmet kalitesinin ve verimliliğinin artmasında vatandaş odaklı sürdürülebilir bir yönetim anlayışının gerçekleştirilmesinde, yerel yönetimlere hizmetlerinin daha verimli, adil, etkin, şeffaf, katılımcı, hesap verebilir bir şekilde sunulmasının yollarını açmıştır. Türkiye'de yerel yönetimler dijital dönüşümü uygulamak için çeşitli yöntemler kullanıyor olsa da yerel halkın ihtiyaçlarını en verimli, kaliteli ve uygun fiyatlı şekilde karşılama konusunda ana hedeflere ulaşmada ortak noktada buluşulduğu tespit edilmiştir

KAYNAKÇA

Bulut, Y. (2002). Yerel Yönetimlerin Teknolojiye Entegrasyonu. I. Uluslararası Yerel Yönetimler, Üniversite ve Sanayi İş birliği Sempozyumu, İş birliği Sempozyumu Bildiri Kitabı (s. 337-351). Gazi Üniversitesi Yayını

Çiçek, Y. (2014). Geçmişten günümüze Türkiye "de yerel yönetimler. KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi. 11(1): 53-64

Durna U. ve Özel, M. (2008). Bilgi Çağında Bir Yönetsel Dönüşüm Yaklaşımı: E-(Yerel) Yönetim. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(10):1-32.

Erdoğan, O. (2019). Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm: Molenwaard Belediyesi Örneği. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (13), 59-74

Henden, H.Burçin ve Henden, Rıfkı (2005), "Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumlarındaki Değişim ve E-Belediyecilik", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, www.e-sosder.com, S.4(14), ss.48-66.

Kaypak, Ş., Yılmaz, V. ve Bimay, M. (2017). Dijital Çağda Yerel Yönetimler. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 22(15): 1798-1813

Kaya Bensghir, Türksel (2001), "Web "deki Belediyelerimiz: Konya Büyükşehir Belediyesi", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, S.10(4), ss.80-95.

Pektaş, E. K. (2011). Belediye Hizmetlerinde Bilgi-İletişim Teknolojilerinin Kullanımı Ve E-Belediye Uygulamalarındaki Son Gelişmeler: Bir Literatür Taraması. Sosyal Bilimler Dergisi,13(1):6588.

Şahin, Ali (2007), "Türkiye'de E-Belediye Uygulamaları ve Konya Örneği", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.29, ss.161-189.

Yıldırım, A. (2021), Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Uygulamaları Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü S.54, ss. 61-82

Yılmaz, A. (2013). Dijital Kent Uygulamalarının, Kent Yönetimine Etkileri: 'Trabzon İli E-Belediye Örneği'. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Online Erişim

Çapar, Mehmet Kürşat (2015), "Dijital Belediyecilik", Blog, https://www.avd.com.tr/blog/349-dijitalbelediyecilik (Erişim Tarihi: 28.05.2023).

Çoruh, M. (2008). Belediyeler ve İnternet. 13. Türkiye'de İnternet Konferansı Bildirileri (s. 1-7). Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi. https://docplayer.biz.tr/4364355- Inet-tr-08-22-23-aralik-2008-ankara-xiii-turkiye-de-internet-konferansi-bildirileriorta-dogu-teknik-universitesi-editorler.html (Erişim Tarihi: 29.05.2023)

https://icisleri.gov.tr/kimlik-paylasim-sistemi-kps (Erişim Tarihi: 30.05.2023)

http://ingev.org/raporlar/Yerel-Yonetimlerde-Dijital-Yonetisim-Firsatlari.pdf (Erişim Tarihi: 30.05.2023)

Karakaya Polat, R. (2006). E-Belediyecilik Kılavuzu Yerel Yönetim Vatandaş Etkileşimi. İstanbul: Türk Asya Araştırmaları Merkezi (TASAM) Raporu. https://tasam.org/Files/Icerik/File/ebelediyecilik_kilavuzu_yerel_yonetim_vatandas_etkilesimi_raporu_5cafca87- 93bc-4116-9ee0-adade61aeca7.pdf (Erişim Tarihi: 30.05.2023).

2023 TÜRKİYE GENEL SEÇİMLERİNDE "ALTILI MASA'NIN ORTAK" EĞİTİM POLİTİKALARI: MUTABAKAT METNİ İLE PARTİ PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

İrem Derya, Mecit Yunus Öztürk, Murat Yardımcı[1]
ve Dr. Öğr. Üyesi (Fr.: Doç. Dr.) **Ebru Eren**[2]
[1] Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı Öğrencileri
irem.derya@std.yeditepe.edu.tr, ORCID: 0009-0000-4113-5882
mecityunus.ozturk@std.yeditepe.edu.tr, ORCID: 0009-0009-9742-649X
murat.yardimci@std.yeditepe.edu.tr, ORCID: 0009-0001-0984-8660
[2] Yeditepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Fr. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi
ebru.eren@yeditepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3482-0504

ÖZET

2023 Genel Seçimleri, Türkiye siyasetinde bir kırılma noktasıdır. Geçmiş yıllara kıyasla ittifaklar genişlemiş, farklı ideolojiler bir araya gelmiştir. Nitekim söz konusu seçimlerde, "Altılı Masa" olarak adlandırılan Millet İttifakı belirlemiş olduğu eğitim politikaları ile farklı ideolojileri incelemek için elverişli bir alan sunmaktadır. Peki, Millet İttifakı'nın bileşeni olan siyasi partilerin eğitim politikaları üzerinden gözlemlenebilen ideolojik farklılıkları nelerdir? 2023 Genel Seçimlerinin önemli siyasi iletişim belgelerinden olan "Ortak Politikalar Mutabakat Metni", partilerin farklı eğitim politikalarını ne ölçüde kapsayabilmiştir? Bu çalışmada, Ortak Politikalar Mutabakat Metni ile parti programları karşılaştırmalı olarak incelecektir. Millet İttifakının ideolojik açıdan farklılaştığı ancak farklılıkları öne çıkarmayan bir dil tercih ettiği varsayılacaktır. Eğitimin toplumun yeniden inşasında kullanılan önemli bir ideolojik aygıt olduğu düşünüldüğünde ise Altılı Masanın eğitim politikalarında birbiri ile uzlaştıkları veya birbirinden farklılaştıkları politika vaatleri önemle tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim politikası, siyasal iletişim, 2023 Genel Seçimleri, Mutabakat Metni, parti programı

ABSTRACT

The 2023 General Elections mark a turning point in Turkish politics. In comparison to previous years, alliances have expanded, and different ideologies have come together. In these elections, the "National Alliance" (*Millet İttifakı*), also known as the "Table of Six", has provided a favorable platform to analyze the different ideologies through its education policies. Therefore, what are the ideological differences observed through the education policies of the political parties that are part of this National Alliance? In which way, is the "Common Policies Consensus Document", a significant political communication document of the 2023 General

Elections, to include the parties' diverse education policies? This study will compare the Consensus Document with the parties' programs. It will assume that while the National Alliance diverges ideologically, it prefers a language that does not emphasize these ideological differences. Considering that education is an important ideological apparatus used in the social reproduction, the education policies of the "Table of Six", whether it reconciles or differentiates from each other, will be discussed with great importance.

Keywords: Education policy, political communication, 2023 General Elections, Consensus Document, Party Program

1. GİRİŞ: ARAŞTIRMA BAĞLAMI VE SORUNSALI

2023 Genel Seçimleri, Türkiye siyasetinde bir kırılma noktasıdır. Geçmiş yıllara kıyasla ittifaklar genişlemiş, farklı ideolojiler bir araya gelmiştir. Bu seçimlere katılan siyasi partiler, aralarında bir ittifak kurarak seçim stratejilerini oluşturmuştur. Bu anlamda, beş farklı ittifak kurulmuştur: Cumhur İttifakı (AKP, MHP, BBP ve YRP), "Altılı Masa" olarak adlandırılan Millet İttifakı (CHP, DEVA Partisi, DP, GP, İYİ Parti ve SP), Emek ve Özgürlük (YSP ve TİP), Ata İttifakı (ZP ve AP) ve Sosyalist Güç Birliği İttifakı'dır (SOL Parti, TKP ve TKH). 2023 Millet Vekili Genel Seçiminde oy dağılımına gelince, %49.47 ile en çok oyu Cumhur İttifakı alırken, Millet İttifakı %35.02, Emek ve Özgürlük İttifakı %10.55, ATA İttifakı %2.43 ve Sosyalist Güç Birliği İttifakı %0,29 oy almıştır.

2023 Genel Seçimleri, "Altılı Masa" veya Millet İttifakı'nın belirlemiş olduğu eğitim politikalarını incelemek için elverişli bir alan sunmaktadır: Millet İttifakı'nın bileşeni olan siyasi partilere bakıldığında, birbirleri ile çelişen ideolojileri mevcuttur. Peki, Ortak Politikalar Mutabakat Metninde (bundan böyle, OPMM) farklı ideolojiler eğitim politikalarını doğrudan etkileyecek bir nitelikte midir? Ortak politikalar üzerinden gözlemlenen ideolojik farklılıklar nelerdir? 2023 Genel Seçimlerinin önemli siyasi iletişim belgelerinden olan OPMM, partilerin farklı eğitim politikalarını ne ölçüde kapsayabilmiştir?

Eğitimin toplumun yeniden inşasında kullanılan önemli bir ideolojik aygıt olduğu düşünüldüğünde, Millet İttifakı'nın ideolojik açıdan farklılaştığı ancak bu farklı ideolojileri öne çıkarmayan bir dil tercih ettiği varsayılacaktır. Bu çalışmada, OPMM ile Millet İttifakı partilerinin programları karşılaştırmalı olarak incelecektir: CHP (*"Çağdaş Türkiye İçin Değişim"*), DEVA Partisi (*"Özgürlükçü, Katılımcı ve Çoğulcu Demokrasi"*), DP, GP, İYİ Parti (*"İyi Bir Türkiye"*) ve SP (*"Yeniden Büyük Türkiye"*) parti programları söz konusudur. Sonuç olarak, Altılı Masanın eğitim politikalarında, ideolojik olarak birbiri ile uzlaşan veya birbirinden farklılaşan politika vaatleri tartışılacaktır: Toplumsal-kültürel bağlama tamamen uygun, sürdürülebilir ve etkili bir eğitim sistemi hedefine ulaşmada önemli bir adımdır.

2. ARAŞTIRMA: ORTAK POLİTİKALAR MUTABAKAT METNİ İLE ALTILI MASADAKİ PARTİ PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRMASI

Her devletin temel/uygulama politika hedeflerinin başında, tıpkı ideolojik bir aygıt olan eğitim politikaları (Althusser, 2010) gibi, siyasi denetim ve toplumsal yeniden üretim yolu ile

kuşaklararası ideoloji (idea) aktarımı gelmektedir (Bourdieu ve Passeron, 1970): Devlet, bu politikalar ile egemen ideolojisinin topluma aktarımını hedefler. Bu çalışmada, öncelikle "eğitim politikaları" ve "yeniden üretim" kavramları birbiri ile ilişkilendirip aynı sorunsalda ele alınacaktır. "Eğitim politikaları", belirli bir sistem içinde, zamanında öğrenilmiş olan toplumsal kalıplar ile bireyleri uyumlu olarak yetiştirmek, istenilen kültürel özellikler ile bireylerin donanmasını sağlamak ve kabul görmüş olan kalıp yargılara; değerler sistemine göre toplumu şekillendirmek amacıyla devletin başvurduğu tüm siyasi kararları ve uygulamaları içerir (Eren, 2023, 2021a/b).

Bu kapsamda "yeniden üretim" ise devletin tarihsel, siyasi, kültürel açıdan tanımladığı kalıp yargılara göre mevcut toplumsal düzeni korumak, bireyleri denetleyerek uyumlu gelecek kuşaklar yetiştirmek üzere başvurduğu tüm politika uygulamalarını içermektedir. Siyasi iktidarın en kapsamlı ifadesi ile devlet, toplumsal yeniden üretimi eğitim politikaları ile sağlamaktadır. Bu doğrultuda, OPMM'nin içeriğinde, eğitim kademelerine göre sırası ile öne çıkan eğitim politikaları başlıkları aşağıdaki gibidir:

2.1. Değerler Eğitimi (2.1.1. Toplumsal değer temelli eğitim politikası ile 2.1.2. Toplumsal cinsiyet temelli eğitim politikası);
2.2. Okul Öncesi Eğitim (2.2.1. Genellik ilkesi ile 2.2.2. Parasızlık ve zorunluluk ilkeleri)
2.3. Temel Eğitim (2.3.1. Genellik ve parasızlık ilkeleri ile 2.3.2. Zorunluluk ilkesi);
2.4. Ortaöğretimde öne çıkan Meslek Liseleri
2.5. Yükseköğretim (2.5.1. Yükseköğretim Kurulu -YÖK-, 2.5.2. Akademisyenlerin ifade özgürlüğü ile 2.5.3. Liyakat söylemleri).

2.1. Değerler Eğitimi

Gerek OPMM, gerek ise Altılı Masa olarak anılan partilerin programında yer alan değer temelli eğitim politika söylemleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Çizelge 1: Değerler Eğitimi

	2.1.1. Toplumsal değer temelli	**2.1.2. Toplumsal cinsiyet temelli**
Altılı Masa	"Fikri, irfanı, vicdanı hür nesiller." (OPMM, s.179)	"Kız çocukların okullaşması" "Devam oranının artırılması" (OPMM, s.181)
CHP	"Atatürk… fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür nesiller" "Ulusal duyarlılıklar" "Eğitim Reformu" "Bağnaz eğitimden uzak, insan haklarına saygılı" "Laik, demokratik eğitim… cemaat baskısına son" (CHP, Parti Programı, s.293-295)	"Kız çocukların okullaşması" "Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM)" "Kadın eğitim tamamlama… akşam" "Kadın-erkek eşitliği ilkesi" "Her yaşta kadının eğitime devam etmesi" "STK destek" (CHP, Parti Programı, s.53)
Demokrat Parti	"Yenilenen Türkiye vizyonu" "Büyük Atatürk" "En değerli varlığımız çocuklar" "Akıl ve bilim yolu" (DP, Parti Programı, s.64)	"Fırsat eşitliği… eğitim seferberliği" "Kız çocuk eğitime erişim problemi" "Kayıt, okula devam, mezuniyet" "Kız çocuklarının okullaşmasını izleme mekanizması" (DP, Parti Programı, s.64 ve 78)
DEVA Partisi	"Yaklaşımı temelden değiştirmek" "İnsanı merkeze alan, dijital çağın ihtiyaçlarına uygun" "Kapsayıcı ve hayat boyu eğitim"	"Fırsat eşitliği… eğitim hakkı" "Öğrenime katılımda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması" "…kapsayıcı, adil, yenilikçi"

	"Üretken ve küresel ölçekte öncü ve rekabetçi" (DEVA, Parti Programı, s.68)	"Kadın eğitimci… öğretmen kadınların yönetimde yer alması" "Kadına yönelik meslek edindirme programları" (DEVA, Parti Programı, s.70-97-98)
Gelecek Partisi	"İnsan kaynağı… insani kalkınma" "Düşünen, sorgulayan; demokratik ve evrensel ahlâkî değerler" "Kaliteli eğitim… ideoloji hayır" "Toplumsal refah, demokratik ve evrensel ahlaki değerler" (Gelecek Partisi, Program, s.18-19)	"Cinsiyet eşitsizliği devam" "Kızlar genelde okullarda erkeklerden daha başarılı oldukları halde" (Gelecek Partisi, Program, s.20)
İYİ Parti	"Cumhuriyetin kurucu değerlerine sahip" "Çağdaş ve Atatürkçü" "İnsan hakları… iyi insan" "Milli değerler… milli bayram" (İYİ Parti, Parti Programı, s.8-9)	"Halk Eğitim Merkezlerinin etkin kullanımı… belediye… Bakanlık" "Eğitimde kadın yönetici" "Kadınlara meslek edindirme… Meslek Odaları" "Kız çocuklarının temel eğitim zorunluluğu" (İYİ Parti, Parti Programı, s.9-22)
Saadet Partisi	"Milli ve manevi değerlerle donatılmış" (x2) "Faziletli bir insan" (SP, Parti Programı, s.27)	"Eğitim hizmetlerine eşit mesafede ve nitelikte ulaşmak, yararlanmak… en temel hak…en büyük yatırım" "Kız çocuklarının ve kadınların eğitiminin teminat altına alınması" (SP, Parti Programı, s.44)

2.1.1. Toplumsal değer temelli eğitim politikası

- Altılı Masa: "**Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür nesiller**" ifadesi, CHP Parti Programından birebir alınmıştır: Değişim çağrısıdır.

- CHP: Parti programında **"Atatürk"** vurgusu sıklıkla yapılmıştır: Toplumsal değer temelli eğitim politikalarının, doğrudan "Atatürk" ilkeleri çerçevesinde değerlendirildiği açıktır. "**Bağnaz eğitimden uzak**", "**laik, demokratik eğitim**" gibi doğrudan ideolojiye dayanan söylemler ise yine Atatürkçülük ideolojisi temelli olarak öne çıkmaktadır: Değişim çağrısıdır.
- Demokrat Parti: Parti Programında yer alan **"Büyük Atatürk"** ibaresi, toplumsal değerlerin Atatürk perspektiften yorumlandığını göstermektedir. "**Akıl ve bilim**" yolu ise eğitimde nasıl bir yol izleneceğini göstermektedir. Bu söylem, OPMM ile bağdaşan toplumsal değer temelli eğitim politikalarındandır: Değişim çağrısıdır.
- DEVA Partisi: Parti Programında **"dijital çağın ihtiyaçlarına uygun"**, **"kapsayıcı ve hayat boyu eğitim"**, **"üretken ve küresel ölçekte öncü ve rekabetçi"** gibi kapsayıcı ifadeler kullanmıştır. İdeolojiye dayalı eğitim politikası daha "kapsayıcı" bir tutum izlemiştir. Değişim çağrısı mevcuttur.
- Gelecek Partisi: **"İnsan kaynağı… insani kalkınma", "kaliteli eğitim… ideoloji hayır", "toplumsal refah"** gibi söylemler ile DEVA Partisi gibi ideolojik tanımlamalardan uzak durmuştur.
- İYİ Parti: Eğitim politikalarını, tam anlamıyla Atatürkçü değerler üzerinden tanımlamıştır: **"Cumhuriyetin kurucu değerlerine sahip"**, **"çağdaş ve Atatürkçü".** Öte yandan, **"iyi insan", "milli değerlere sahip"** gibi ifadeler İYİ Parti'nin toplumsal değer temelli eğitim politikası olarak öne çıkmaktadır. OPMM ile bu anlamda benzerlikler gözlemlense de bu

program OPMM'ye en çok yansıyan programlardan biri olarak göze çarpmaktadır (tıpkı CHP gibi).
- Saadet Partisi: Diğer partilerden, daha muhafazakâr ifadeler kullanması ile ayrışmaktadır. **"Milli ve manevi değerlerle donatılmış"** ve **"faziletli bir insan"** ifadeleri, "Altılı Masa" içinde değer yargılarını en farklı bir şekilde ifade eden partinin Saadet Partisi olmasını sağlamaktadır. OPMM ile neredeyse karşıt ifadeler kullanmış olması Saadet Partisi'ni, OPMM yazılırken belirli tavizler verdiğini göstermektedir.

2.1.2. Toplumsal cinsiyet temelli eğitim politikası

- Altılı Masa: CHP Parti Programından birebir alınmıştır: **"Kız çocukların okullaşması".**

- CHP: Toplumsal cinsiyet temelli eğitim politikaları konusunu çok kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Sosyal demokrasi ideolojisi gereği, **"kız çocukların okullaşması"**, **"kadın-erkek eşitliği ilkesi"**, **"her yaşta kadının eğitime devam etmesi", "ÇATOM", "STK destek"** gibi söylemleri ile eğitimde kadın-erkek eşitliği ilkesini önemsediğini göstermiştir.
- Demokrat Parti: Parti Programında daha çok kız çocuklarının eğitime katılımı ve devamı öne çıkarmıştır: **"Kayıt, okula devam, mezuniyet", "kız çocuklarının okullaşmasını izleme mekanizması"** ifadelerinden yola çıkarak OPMM ile benzer olduğunu söylemek mümkündür.

- DEVA Partisi: Toplumsal cinsiyet temelli eğitim politikaları kapsamında, özellikle kadınların katılımını önemsemiştir: **"Öğretmen kadınların yönetimde yer alması", "kadınlara yönelik meslek edindirme programları"** gibi ifadeler DEVA Partisinin daha çok katılımcı politikalar izlediğini gösterir niteliktedir.
- Gelecek Partisi: Parti Programında "cinsiyet eşitsizliğini" ve "istihdam" gibi konularda tanımlamalar yapmış olsa da herhangi uygulayıcı politikadan söz etmemiştir. Bu yönü ile programında uygulayıcı politika ifadesi olmayan tek parti olarak göze çarpmaktadır.
- İYİ Parti: Toplumsal cinsiyet temelli eğitim politikaları konusunda, CHP ile birlikte en çok öne çıkan parti İYİ Parti olmuştur. **"Halk Eğitim Merkezlerinin etkin kullanımı", "Meslek Odaları… Belediye… Bakanlık"** ifadeleri ile iş birlikçi bir eğitim politikası uygulamasına vurguda bulunmuştur.
- Saadet Partisi: Eğitimde, kız çocuklarının hakkının tanınması konusuna değinmiştir: **"Temel eğitim hakkı", "Kız çocuklarının eğitiminin teminat altına alınması"** gibi ifadeler ile toplumsal cinsiyet temelli eğitim politikalarını **"en büyük yatırım"** olarak vurgulamıştır. Ancak kapsamlı olarak politika uygulamalarına hiç yer verilmemiştir.
→ Sonuç olarak, Altılı Masadaki tüm partiler kendi parti programlarında da OPMM ile benzer görüşler ifade etmiştir.

2.2. Okul öncesi eğitim

Gerek OPMM, gerek ise Altılı Masa olarak anılan partilerin programında yer alan okul öncesi eğitim odaklı politika söylemleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Çizelge 2: Okul öncesi Eğitimi

	2.2.1. Genellik ilkesi	**2.2.2. Parasızlık ve zorunluluk ilkeleri**
Altılı Masa	"Her mahallede en az bir okulda çocuk bakım merkezi" "Kreşleri ülke çapında yaygın" "Fırsat eşitliği… altyapı oluştur" "Kreş Ekosistemi Modeli" "Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi Programı" (OPMM, s.179-180)	"Kamu, özel sektör, STK, üniversite ve yerel yönetim" "1 yıl zorunlu eğitim... 3 yaş ve üzeri erken çocukluk eğitimi imkanı" "Ücretsiz eğitim" (OPMM, s.32 ve 179-180)
CHP	"Yeterince anaokulu ve çocuk yuvası açılması" "Özellikle, kentlerin sosyal gelişme açısından yetersiz bölgelerine, çalışan kadınların, memur ve emekçilerin çocuklarına öncelik" (CHP, Parti Programı, s.299)	"2 yıl zorunlu eğitim" "Katılıma Destek Ödemesi" (CHP, Parti Programı, s.299)
Demokrat Parti	-	"3-5 yaş grubu zorunlu temel eğitim" (DP, Parti Programı, s.63)
DEVA Partisi	"Erken Çocukluk Bakımı ve Okul Öncesi Eğitimi (EÇBE)" "%100 okullaşma" "Dezavantajlı bölgelere yaygınlaştırma" (DEVA, Parti Programı, s.72)	"Okul öncesi eğitimi 3 yaşa indirme" "Ücretsiz eğitim" (DEVA, Parti Programı, s.72)
Gelecek Partisi	"En önemli kademedir… eğitimin yaygınlaştırılması" "Herkes için ulaşılabilir olmalıdır" (Gelecek Partisi, Program, s.23)	-
İYİ Parti	"Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi Programı (EÇBEP)" "Annenin çalışma durumu göz önüne alınacak" (İYİ Parti, Parti Programı, s.10)	"Eğitime erişim imkânları kısıtlı olan kesimler" "EÇBEP, 24-60 aylık tüm çocuklar" "3 yıl süreli eğitim" (İYİ Parti, Parti Programı, s.10)
Saadet Partisi	-	-

2.2.1. Okul öncesi eğitimde genellik ilkesi

- Altılı Masa: DEVA Partisi ve İYİ Parti programlarında doğrudan alıntı mevcuttur: **"Erken Çocukluk Bakımı ve Okul Öncesi Eğitimi (EÇBE)".**

- CHP: Genellik ilkesi kapsamında, okul öncesi eğitime katılımı arttırma ve bu okulları yaygınlaştırma konularına programında yer vermiştir. Buradan yola çıkarak; **"yeterince anaokulu ve çocuk yuvası açılması", "kentlerin sosyal gelişme açısından yetersiz bölgelerine, çalışan kadınların, memur ve emekçilerin çocuklarına öncelik"** gibi ifadeler OPMM ile bağdaşmaktadır.
- Demokrat Parti: Herhangi bir ibare yoktur.
- DEVA Partisi: Okul öncesi eğitimde genellik ilkesi kapsamında DEVA, en kapsamlı politika söyleminde bulunan partilerden biridir. Özellikle **"% 100 okullaşma"** ve **"dezavantajlı bölgelere yaygınlaştırma"** politikaları, genellik ilkesini desteklemektedir. **"Erken Çocukluk Bakımı ve Okul Öncesi Eğitimi (EÇBE)"** konusuna programında yer vermiş olması ile OPMM'ye de katkı sağladığı açıktır.

- Gelecek Partisi: **"Eğitimin herkes yaygınlaştırılması"** ve **"ulaşılabilir olması"** gibi ifadeler ile okul öncesi eğitimde sorunları tespit ettiği gözlemlenmiştir. Ancak bu sorunlara yönelik olarak belirli bir uygulama politikası bulunmamaktadır.
- İYİ Parti: Okul öncesi eğitimde genellik ilkesi konusunda, **"Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi Programı (EÇBEP)"** ve **"annenin çalışma durumu göz önüne alınacak"** gibi uygulayıcı politikalar ile diğer partilere göre DEVA Partisi ile öne çıkmaktadır.
- Saadet Partisi: Herhangi bir ibare yoktur.

→ Okul öncesi eğitimde genellik ilkesi konusunda, Demokrat Parti ve Saadet Partisi dışında tüm partilerin söylemi bulunmaktadır. Bununla birlikte, konuda DEVA Partisi ve İYİ Parti'nin OPMM'ye daha fazla katkıda bulunduğu açıktır.

2.2.2. Okul öncesi eğitimde parasızlık ve zorunluluk ilkeleri

- Altılı Masa: "**1 yıl zorunlu eğitim"** olarak geçen madde CHP parti programı ile benzerlik göstermektedir.

- CHP: **"Katılıma Destek Ödemesi"** ve **"2 yıl zorunlu eğitim"** gibi söylemleri ile eğitim politikalarında parasızlık ve zorunluluk ilkelerine işaret etmiştir. OPMM'ye "**1 yıl zorunlu eğitim"** olarak geçmiştir.
- Demokrat Parti: Okul öncesi eğitimde, **"3-5 yaş grubu zorunlu temel eğitim"** ifadesi ile CHP ile benzer bir şekilde okul öncesi eğitimi zorunlu kılmıştır. Ancak bu programda olan farklılık, Demokrat Parti'nin doğrudan yaş grubu ayrıntısı paylaşmasıdır.
- DEVA Partisi: Demokrat Parti ile benzer şekilde, DEVA Partisi de **"okul öncesi eğitimi 3 yaşa indirme"** ve **"ücretsiz eğitim"** söylemlerinde bulunarak okul öncesi eğitimde bir yaş ölçütü getirmiştir. Ancak OPMM'ye herhangi bir yaş ölçütü yansımamıştır.
- Gelecek Partisi: Herhangi bir ibare yoktur.
- İYİ Parti: Okul öncesi eğitimde parasızlık ve zorunluluk ilkesi kapsamında, diğer partilerden farklı bir yol izleyerek bu eğitimi dönemleri ayırarak, **"3 yıl süreli eğitim"** ve **"24-60 aylık tüm çocuklar"** gibi ibarelere ayrıntılı olarak yer vermiştir. "Zorunluluk" ilkesine yer verilmese de ima edilmiştir.
- Saadet Partisi: Herhangi bir ibare yoktur.

→ Gelecek Partisi ve Saadet Partisi, okul öncesi eğitim ile ilgili politikalarında parasızlık ve zorunluluk ilkelerine yer vermemiştir. OPMM'de ise, hiçbir partinin programından doğrudan bir ibare yer almamıştır. Buradan yola çıkarak; parasızlık ve zorunluluk ilkeleri konusunda Altılı Masadaki tüm partilerin uzlaştıklarını ileri sürmek mümkündür.

2.3. Temel Eğitim

Gerek OPMM, gerek ise Altılı Masa olarak anılan partilerin programında yer alan temel eğitim ile ilgili politika söylemleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Çizelge 3: Temel Eğitim

	2.3.1. Genellik ve parasızlık ilkeleri	2.3.2. Zorunluluk İlkesi
Altılı Masa	"Kapatılan köy okulları yeniden" "Taşımalı eğitime son verilecek" "Yatılı Bölge Ortaokulları" "Yatılı Bölge Ortaokulları ve pansiyonlu lisele yaygınlaşacak" (OPMM, s.181-182)	"Zorunlu eğitim 1+5+4+3 şeklinde uygulanacak." (OPMM, s.180)
CHP	"Fırsat eşitliği… kimse maddi olanaksızlık nedeniyle, öğretimin hiçbir aşamasında, eğitim hakkından mahrum olmayacak" "Doğu ve Güneydoğu'da nitelikli eğitim" "Yatılı İlköğretim Bölge Okulları" (CHP, Parti Programı, s.294-297)	"10 yıl kesintisiz ve zorunlu eğitim" (CHP, Parti Programı, s.299)
Demokrat Parti	"Bu haktan herkesin eşit olarak yararlanabilmesini teminen" "Parasız yatılı okul" "Ülkenin her köşesinde aynı kalite eğitim… vazgeçilmez hedef" (DP, Parti Programı, s.64)	"12 yıl zorunlu eğitim" (DP, Parti Programı, s.64)
Deva Partisi	"Etnik köken, coğrafya, ekonomik statü, yaş, cinsiyet, öğrenme ihtiyaçları, ana dil, din ve mezhep ayrımı gözetmeksizin" "Herkese fırsat ve olanak eşitliği" (DEVA, Parti Programı, s.68)	-
Gelecek Partisi	"Türkiye'de yoksul aileler" "Kaliteli eğitime erişme" "Kapsayıcı eğitim anlayışı" "Dezavantajlı il ve okullara sağlanan destek" "Cinsiyeti, etnik kimliği, inancı ve sosyokültürel arka planı ne olursa olsun her bir bireyin nitelikli eğitime erişimi" (Gelecek, Parti Programı, s.21-23)	-
İYİ Parti	"Eğitimde fırsat eşitliği… mahalli, özel ve kamusal eğitim birimleri arasındaki farklar azaltılacak" "Eğitim hakkı" "Zor ekonomik koşullarda eğitim hayatına devam eden veya devam etmekte zorlanan parlak gençlerimiz devletimizin desteği" "Erken yaşta burs desteği" (İYİ Parti, Parti Programı, s.11)	"12 yıllık zorunlu ve kesintisiz temel eğitim" (İYİ Parti, Parti Programı, s.10)
Saadet Partisi	"Bölgeler arasında yatırım eşitliği" (SP, Parti Programı, s.28)	"Zorunlu eğitim yerine kademeli eğitim sistemi" (SP, Parti Programı, s.27)

2.3.1. Temel eğitimde genellik ve parasızlık ilkeleri

- Altılı Masa: **"Yatılı İlköğretim Bölge Okulları"** ifadesi, CHP Parti programından alınmıştır. Benzer ifadeler, Demokrat Parti programında mevcuttur.

- CHP: Temel eğitimde genellik ve parasızlık ilkeleri kapsamında, **"fırsat eşitliği"** konusunu öne çıkarmıştır. Özellikle, "**kimse maddi olanaksızlık nedeniyle, öğretimin hiçbir aşamasında, eğitim hakkından mahrum olmayacak"** ve **"Doğu ve Güneydoğu'da nitelikli**

eğitim" söylemi ile ülkenin her bölgesine aynı eğitim imkanı sunma vaadinde bulunmuştur. CHP, ideolojisi gereği eğitim politikasını bir sosyal devlet politikası olarak benimsemiştir. **"Yatılı İlköğretim Bölge Okulları"** ifadesinin ise OPMM'ye doğrudan geçtiği açıktır.
- Demokrat Parti: Temel eğitimde genellik ilkesinden, herhangi bir bölge işaret etmeden söz etmişti. Parasızlık ilkesi kapsamında ise "**bu haktan herkesin eşit olarak yararlanabilmesini teminen… parasız yatılı okul"** ve **"ülkenin her köşesinde aynı kalitede eğitim"** ifadelerine parti programında ver vermiştir. Bu ifadeler, OPMM ile benzerlikler göstermektedir.
- DEVA Partisi: **"Etnik köken, coğrafya, ekonomik statü, yaş, cinsiyet, öğrenme ihtiyaçları, ana dil, din ve mezhep ayrımı gözetmeksizin… herkese fırsat ve olanak eşitliği"** söylemi ile eğitim politikasını bir sosyal devlet politikası olmasının önemine işaret etmiştir.
- Gelecek Partisi: Altılı Masada yer alan diğer siyasi partilere göre, temel eğitimde genellik ilkesini en kapsamlı olarak ele alan siyasi partidir. **"Kaliteli eğitime erişme"** ve **"kapsayıcı eğitim anlayışı"** konularına programında önemli bir yer ayırmıştır. Ayrıca **"dezavantajlı il ve okullara sağlanan destek", "arka planı ne olursa olsun her bir bireyin nitelikli eğitime erişimi"** gibi söylemleri sınıf farkındalığı arttırır niteliktedir. Bu konuda CHP programı ile benzerlikler görülse de Gelecek Partisi programında parasızlık ilkesi üzerinde durulmamıştır.
- İYİ Parti: Temel eğitimde genellik ilkesi kapsamında, **"eğitim hakkı ve eğitimde fırsat eşitliği"** konusunu esas alan maddelere yer vermiştir. Parasızlık ilkesi açısından, **"mahalli, özel ve kamusal eğitim birimleri arasındaki farklar azaltılacak", "zor ekonomik koşullarda eğitim hayatına devam eden veya devam etmekte zorlanan parlak gençlerimiz devletimizin desteği"** söylemleri dikkat çekmektedir. **"Erken yaşta burs desteği"** ifadesi ile diğer partilere göre farklı bir yaklaşımda bulunmuştur.
- Saadet Partisi: Temel eğitimde genellik ilkesine, **"bölgeler arasında yatırım eşitliği"** ifadesi ile çok yüzeysel bir şekilde değinmiştir. Öte yandan, **"ortaöğretim kurumları"** vurgusu bir ayrıma işaret etmektedir: Diğer partilerin, genel anlamda kapsayıcı eğitim politikaları ile ters düşmektedir.

2.3.2. Temel eğitimde zorunluluk ilkesi

- Altılı Masa: CHP ve Demokrat Parti programları ile örtüşmektedir.

- CHP: Temel eğitimin zorunlu süresini, **"10 yıl kesintisiz ve zorunlu eğitim"** ifadesi ile belirlemiştir. OPMM'de belirtilen sürenin 13 yıl olduğu göz önüne alınırsa ve lise öğrenim süresi de dahil edilince, CHP programında belirtilen bu süre ile OPMM'de belirtilen zorunlu eğitim süresinin benzeştiği doğrudur.
- Demokrat Parti: Temel eğitimde, **"12 yıl zorunlu eğitim"** şartı koşmuştur. Ayrıca **"5-17 yaş arası"** ifadesi ile bu süreyi kapsayan yaşları belirtmiştir. Bu anlamda, bu sürenin OPMM ile neredeyse aynı süreyi kapsadığı açıktır.
- DEVA Partisi: Herhangi bir ibare yoktur.
- Gelecek Partisi: Herhangi bir ibare yoktur.
- İYİ Parti: **"12 yıllık zorunlu ve kesintisiz temel eğitim"** ibaresi ile DP ile aynı noktada buluşmuştur. Bununla birlikte DP'den farklı olarak, herhangi bir yaş tanımında bulunmamıştır. Bir kez daha, OPMM ile neredeyse aynı süreli zorunlu eğitim şartı olduğu görülmektedir.

- Saadet Partisi: Diğer partilerden farklı olarak, **"kademeli eğitim sistemi"** ifadesine yer vermiştir. Aslında bu sistem, AKP'nin iktidar döneminde ortaya çıkan 4+4+4 sistemi kademeli sistemden bir başkası değildir. Saadet Partisi'nin bu uygulamaya programında yer vermesinin büyük oranda ideolojik olduğu doğrudur. Gerek OPMM'de, gerek diğer parti programlarında kademeli eğitim sisteminin tamamen aksi yönünde ifadeler bulunmaktadır. Öyle ise bu konuda Saadet Partisi'nin kendi eğitim politikasından tamamen taviz vererek diğer partilere uyum sağladığı açıktır.

2.4. Ortaöğretimde öne çıkan Meslek Liseleri

Ortaöğretim kademesi eğitim politikalarında, meslek liseleri öne çıkmaktadır (kayda değer başka bir ortaöğretim uygulaması yoktur). Gerek OPMM, gerek ise Altılı Masa olarak anılan partilerin programında yer alan meslek lisesi odaklı politika söylemleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Çizelge 4: Meslek lisesi temelli eğitim politikaları

	2.4. Meslek lisesi temelli eğitim politikaları
Altılı Masa	"Bütün Organize Sanayi Bölgelerine (OSB) sektörlerin ihtiyaçları doğrultusunda" "Yatılı Teknoloji Liseleri" "Teknik Liseler açılacak, MEB ve OSB ile iş birliği" (OPMM, s.182)
CHP	"İki Yıllık Akademik Liseye veya Meslek Lisesine yönlendirilecek" "Ulusal Meslek Standartları Kurumu kurulması" "Öğrenciye tam gün sigorta" "Sınavsız olarak iki yıllık Meslek Yüksek Okullarına geçiş" "Mesleki Yönlendirme Programı" (CHP, Parti Programı, s.299-301)
Demokrat Parti	"Ara kademe insan gücü yetiştirilmesine yönelik programlar" "Dünyanın "ucuz işgücü deposu" olarak kalmaya mahkûm olacağız" "Nitelikli iş gücüyle eğitim programları arasındaki uyum" "Piyasa ihtiyaçlarının dikkate alınması" "Meslek örgütleri ve sendika gibi paydaşları meslek eğitim sürecine katmak" "Mesleki-akademik eğitim ayırımını ortadan kaldırılacak" (DP, Parti Programı, s.65-66)
DEVA	"Ara eleman açığı olan sektörlerle ilgili meslek liselerine erişim önceliği" "Erken yaşta meslek edinme" "Tarım meslek liselerini yeniden açmak… çiftçi projesi" (DEVA, Parti Programı, s.52-53)
Gelecek	"İşlevsel bir meslek eğitim sisteminin kurulması" "İşgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu becerilere sahip nitelikli kişilerin yetiştirilmesi" (Gelecek Partisi, Program, s.23)
İYİ Parti	"Mesleki eğitim teşvik" "Sanayi bölgelerinde meslek okulları" "Özel Teknoloji Meslek Liseleri" "İmam Hatip Liselerinin mesleki yönden donanımlı insan yetiştirmesi" "Öğretmen Liseleri" "Tarım ve hayvancılık okulları" "Mesleki ve Teknik Eğitim-işveren talebi uyuşması" (İYİ Parti, Parti Programı, s.13)
Saadet Partisi	"Organize sanayi, tarım hayvancılık ve turizm bölgelerine yakın, sektörlerle ortak bir yapı" "Ahilik teşkilatı uygulaması" (SP, Parti Programı, s.27-28)

- Altılı Masa: CHP Parti programında öğrenciyi merkeze alan meslek lisesi söylemleri bulunurken, OPMM'de bu söylemlerin odağında sadece sektör yatmaktadır. Buna karşın, sektör vurgusu dolayısı ile Demokrat Parti, DEVA Partisi, İYİ Parti'nin programlarına çok benzer ifadeler OPMM'de yer almıştır.

- CHP: "Meslek lisesi, memleket meselesidir". Nitekim CHP parti programında meslek lisesi temelli eğitim programlarına önemli bir yer ayırmıştır. Özellikle, uygulayıcı politikaları ayrıntılı olarak birçok alanda belirlemiştir. OPMM'ye göre, bu politikalar daha farklı ihtiyaçlara yöneliktir: CHP programındaki; **"Ulusal Meslek Standartları Kurumu kurulması"**, **"öğrenciye tam gün sigorta"**, **"sınavsız olarak iki yıllık Meslek Yüksek Okullarına geçiş"**, **"Mesleki Yönlendirme Programı"** gibi söylemler daha çok öğrenci merkezli olup OPMM'de ise yalnızca sektörün ihtiyaçları göz önünde bulundurulmuştur.
- Demokrat Parti: Meslek lisesi temelli eğitim politikalarında Demokrat Parti, diğer siyasi parti programlarına göre en kapsamlı ele alan partilerden biridir (CHP gibi): Meslek liselerinin işlevini **"nitelikli iş gücüyle eğitim programları arasındaki uyum"** şeklinde tanımlamıştır. OPMM ile karşılaştırıldığında ise programdaki **"piyasa ihtiyaçlarının dikkate alınması"**, **"meslek örgütleri-sendika"** gibi ifadeler benzer bir şekilde OPMM'ye aktarılmıştır.
- DEVA Partisi: Programında meslek liseleri gerekli iş gücü alanlarına yönelik uygulamaları hayata geçirmeyi gözetmiştir. **"Tarım meslek liselerini yeniden açmak"**, **"erken yaşta meslek edinme"** gibi ifadelerde iş gücü dağılımının göz önünde bulundurduğu açıktır. Öte yandan, OPMM ile bu programdaki **"ara eleman açığı olan sektörlerle ilgili meslek liselerine erişim önceliği"** ifadesi sektör ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik politikalar dolayısıyla benzerlik göstermektedir.
- Gelecek Partisi: Programında, dünyadaki gelişmelere paralel bir şekilde sektörün ihtiyaçlarını gözetmek önemsenmiştir: **"İşlevsel bir meslek eğitim sisteminin kurulması"** ve **"işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu becerilere sahip nitelikli kişilerin yetiştirilmesi"**.
- İYİ Parti: Meslek lisesi temelli eğitim politikalarına en çok yer ayıran partilerden biridir. Tıpkı diğer siyasi partilerde olduğu gibi, sektörün ihtiyaçları gözetilerek politika söylemlerinde bulunmuştur. Öte yandan, **"İmam Hatip Liselerinin mesleki yönden donanımlı insan yetiştirmesi"** ifadesi ile İYİ Parti ideolojik olarak bir ayrıma gitmiştir. Son olarak, **"sanayi bölgelerinde meslek okulları"** ve **"özel Teknoloji Meslek Liseleri"** ifadeleri doğrudan OPMM'ye geçmiştir.
- Saadet Partisi: Meslek liseleri kapsamında, bölgesel farklılıklara ve sektörle iş birliğine vurgu yapmıştır. **"… sektörlerle ortak bir yapı"** ifadesi ise sektör ihtiyaçlarına yönelik bir politika izleyeceklerini göstermiştir. Bununla birlikte, Saadet Partisi programında dikkat çeken ifade **"Ahilik teşkilatı uygulaması"** ifadesidir: Diğer partilerden farklı olarak meslek liselerine daha farklı ve geleneksel bir yaklaşım getirmiştir (ideoloji temelli bir eğitim politikasıdır). Ancak bu ifade OPMM'de yer verilmemiştir.

2.5. Yükseköğretim

Gerek OPMM, gerek ise Altılı Masa olarak anılan partilerin programında yer alan yükseköğretim politika söylemleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Çizelge 5: Yükseköğretim

	2.5.1. Yükseköğretim Kurulu	**2.5.2. Akademisyenlerin İfade Özgürlüğü**	**2.5.3 Liyakat Söylemleri**
Altılı Masa	"YÖK kaldırılacak" "İdari ve mali özerklik" "Sınırlı görevli kurul" (OPMM, s.182)	"İfade hürriyeti önündeki engeller kalkacak" (OPMM, s.183)	"Öğretim üyeleri arasından seçim" "Rektör seçim süreçleri her üniversiteye özgü" "İntihal ile mücadele" "Üst kurulları yönetmelikle belirleme" (OPMM, s.183-184)
CHP	"YÖK kaldırılacak" "Üniversiteler arası kurula yetki devri" "Rektörlerin seçimi" (CHP, Parti Programı, s.303)	-	"Eğitimin hiçbir dalında ve aşamasında, kimsenin önü tıkanmayacak, başarı tek kriter olacak" "Eğitim kadrosunun her düzeyinde liyakat esası uygulanacak" (CHP, Parti Programı, s.296)
Demokrat Parti	"YÖK yetkileri sınırlandırılacak" "Üniversiteler arası kurulun yetkileri artacak" "Kriterlerini belirleyen üniversite modeli" (DP, Parti Programı, s.70)	"Akademik Hürriyet" (DP, Parti Programı, s.70)	"Diploma ve derecelerin tanınması" "Kalite güvencesi" (DP, Parti Programı, s.68)
DEVA Partisi	"YÖK kaldırılacak" "Aşırı merkeziyetçi yapı" "Üniversitelerin adeta yüksek lise benzer kurumlara dönüştüğü mevcut yükseköğretim sistemi" "Kurumsal Özerklik" (DEVA, Parti Programı, s.74)	"Akademik özgürlük en üst seviyeye çıkacak" (DEVA, Parti Programı, s.74)	"Performansa dayalı ilke" (DEVA, Parti Programı, s.74)
Gelecek Partisi	"YÖK Kaldırılacak" "12 Eylül askeri darbesinin bir ürünü olan YÖK" "Kurumlar Özerkliği" (Gelecek Partisi, Program, s.23)	"Akademik özgürlük garanti altına alınacak" "İmtiyazlı ideoloji ve grupların olmadığı, tarafsız devlet anlayışının tam anlamıyla benimsendiği bir eğitim sistemi" (Gelecek Partisi, Program, s.21-23)	"Liyakate dayalı atama ve terfi" (Gelecek Partisi, Program, s.22)
İYİ Parti	"Türkiye Yükseköğretim Kurulu tesis edilecek" "Akademik ve idari özerklik" (İYİ Parti, Parti Programı, s.14)	"Her türlü siyasi etki, baskı ve kısıtlamalar ortadan kaldırılacak" "Akademik çalışmalar, araştırma ve geliştirme faaliyetleri, yenilikçi girişimler için özgür ve özerk bir yükseköğretim" (İYİ Parti, Parti Programı, s.14-15)	"Akademik yükselme için araştırma-yayın, topluma hizmet ve öğretim faaliyetleri dengesi" "Kadro almada keyfi uygulamaların kaldırılması" "Öğrenciler nesnel ölçütler ve liyakat usulünce seçilecek" (İYİ Parti, Parti Programı, s.14-15)
Saadet Partisi	-	-	"Bilimsel üretkenlik… eğitim ve araştırma kalitesi yükseltilecek" (SP, Parti Programı, s.29)

2.5.1. Yükseköğretim Kurulu -YÖK-

- Altılı Masa: CHP parti programından **"YÖK kaldırılsın"** söylemi birebir alınmıştır.

- CHP: **"YÖK kaldırılacak"**, **"Üniversiteler arası kurula yetki devri"** ve **"Rektörlerin seçimi"** ifadeleri ile tamamen üniversite özerkliği temelinde eğitim politikaları belirlemiştir. Bu açıdan, OPMM ile oldukça benzerlik içerdiği görülebilir.
- Demokrat Parti: Diğer siyasi partilerin aksine, YÖK'ü kaldırmak değil **"YÖK yetkileri sınırlandırılacak"** ifadesi yer almaktadır. Bu açıdan diğer programlar ile farklılaşmaktadır. **"Üniversiteler arası kurulun yetkileri artacak"** ve **"kendi kriterlerini belirleyen üniversite modeli"** söylemleri ise üniversite özerkliği açısından OPMM ile örtüşmektedir.
- DEVA Partisi: Programında misyonunu tamamladığı gerekçesi ile **"YÖK kaldırılacak"** eğitim vaadinde bulunmuştur. Ayrıca üniversitelerin **"adeta yüksek lise benzer kurumlara dönüştüğü mevcut yükseköğretim sistemi"** ve **"aşırı merkeziyetçi yapılar"** olduğunu belirterek **"kurumsal özerklik"** ilkesi çerçevesinde yeniden düzenlemelere gidilmesinin önemine işaret etmiştir.
- Gelecek Partisi: **"12 Eylül askeri darbesinin bir ürünü olarak"** nitelendirilen **"YÖK'ün kaldırılması"** vurgusu yapılmıştır. Bu tanımdan yola çıkarak, Gelecek Partisi'nin YÖK'ü ideolojik bir kurum olarak gördüğü açıktır. Diğer partiler gibi, **"kurumlar özerkliğinden"** de söz edilmiştir.
- İYİ Parti: Diğer partilerin aksine, YÖK'ü kaldırmaktan ziyade **"Türkiye Yükseköğretim Kurulu tesis edilecek"** vaadinde bulunmuştur. Yükseköğretim işleyişini sağlamak adına, bu kurumun gerekliliği ifade edilmiştir. Tüm parti programlarında benzer şekilde bulunan **"akademik ve idari özerklik"** konusunda ise OPMM ile benzer görüşler belirtilmiştir.
- Saadet Partisi: Herhangi bir ibare yoktur.

→ CHP, DEVA Partisi ve Gelecek Partisi YÖK'ün mutlak bir şekilde kaldırılmasından söz ederken DP yetkilerin azaltılmasından, İYİ Parti ise Yükseköğretim Kurulu tahsis edilmesinden bahsetmektedir. Aslında bu beş siyasi parti YÖK'ün kaldırılması konusunda benzer fikirler sunarken Saadet Partisi programında YÖK'ün kaldırılması veya düzenlenmesi ile ilgili herhangi bir madde yoktur (tıpkı üniversitelerin özerkliği gibi). Bu konuda, Saadet Partisi'nin OPMM'yi onaylarken kendi parti programında yer almayan ifadelerde de uzlaştığını, hatta taviz verdiği bir kez daha ispatlanmıştır.

2.5.2. Akademisyenlerin ifade özgürlüğü

- Altılı Masa: Demokrat Partinin programı ile kısmen örtüşmektedir.

- CHP: Herhangi bir ibare yok: Önem ile sorgulanması gereken bir noktadır; ideolojisi ile ters düşmektedir.
- Demokrat Parti: **"Akademik Hürriyete"** önem verdiğinden programında bahsetmektedir. Ancak aynı maddede yer alan **"ülke kanunları dışında hiçbir kısıtlamaya izin vermeyecek"** ifadesi de mevcuttur. OPMM ile programdaki maddenin ilk cümlesi örtüşse de son cümlesinde OPMM ile çelişkili ifadeler bulunmaktadır.

- DEVA Partisi: **"Akademik özgürlük"** konusunda yeniden düzenleme gerekliliğine vurgu yapmıştır.
- Gelecek Partisi: Evrensel hukuk değerlerini öne çıkararak, **"akademik özgürlük"** kavramının gerekliliğini savunan bir söylemi mevcuttur: **"İmtiyazlı ideoloji ve grupların olmadığı, tarafsız devlet anlayışının tam anlamıyla benimsendiği bir eğitim sistemi".** Sadece akademisyenlerin özgürlüğü ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda öğrencilerin akademik anlamda özgür olması gerektiğini belirtmiştir.
- İYİ Parti: Diğer siyasi partilere kıyasla, programında **"akademik ve bilimsel özgürlük"** konusunu en kapsamlı tartışan Gelecek Partisi ile İYİ Partidir. Programında ayrıca, **"akademik çalışmalarda her türlü siyasi baskının kaldırılması"** dikkat çekmektedir.
- Saadet Partisi: Herhangi bir ibare yok

→ CHP ve Saadet Partisi programlarında "akademik özgürlük" ile ilgili herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Bu konuyu en kapsamlı ele alan ise Gelecek Partisi ile İYİ Partidir. OPMM ile diğer iki parti programında aynı sınırlılıkta ve benzerlikte söylemler gözlemlenmiştir.

2.5.3. Liyakat söylemleri

- Altılı Masa: Parti programlarının tamamını kapsar niteliktedir.

- CHP: Programında, liyakat temelli yükseköğretim politikaları üzerinde durmuştur: **"Eğitimin hiçbir dalında ve aşamasında, kimsenin önü tıkanmayacak, başarı tek kriter olacaktır".** OPMM ile örtüşen bu söylemin, diğer siyasi partilere göre daha kapsamlı olduğunu söylemek mümkündür.
- Demokrat Parti: **"Diploma ve derecelerin tanınması", "kalite güvencesi"** gibi ifadeler ile dolaylı olarak liyakate değinmiştir. OPMM'de yer alan atamalar ile ilgili herhangi bir söylemde bulunulmamıştır.
- DEVA Partisi: Liyakat söyleminde **"aşırı merkeziyetçi yapının"** varlığını bir sorun olarak gördüğü için bu yapıyı düzenleme vaadinde bulunmuştur: Bu sorunun, **"performansa dayalı"** olarak değerlendirileceği hızlıca belirtilmiştir.
- Gelecek Partisi: Tıpkı DEVA Partisi gibi, Gelecek Partisi de yükseköğretim politikalarında liyakat ilkesini esas almadan sadece genel bir tanımlamaya gitmiştir: **"Liyakate dayalı atama ve terfi"** söylemi mevcuttur.
- İYİ Parti: Liyakat temelli yükseköğretim politikalarında, **"kadro almada keyfi uygulamaların kaldırılması"** ve **"nesnel ölçütler ve liyakat usulü"** ifadelerini kullanmıştır. CHP gibi liyakate özel bir vurgu yapmıştır.
- Saadet Partisi: Tıpkı DEVA Partisi ve Gelecek Partisi gibi, Saadet Partisi de yükseköğretim politikalarında liyakat ilkesini esas almadan bu konuya yüzeysel bir yaklaşımda bulunmuştur.

3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Eğitim politikaları, yeniden üretim mekanizmasıdır. Siyasal iletişim bağlamında (Wolton, 1995) ise siyasi partiler bu politikaları birer ideolojik ürüne dönüştürmektedir:

- CHP: Eğitim, "fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller yetiştirmektir".
- Demokrat Parti: Eğitim, "akıl ve bilim yolunda nesiller yetiştirmektir".
- DEVA Partisi: Eğitim, "insanı merkeze alan, üretken ve küresel ölçekte öncü ve rekabetçi olma yolunda yeni nesiller yetiştirmektir".
- Gelecek Partisi: Eğitim, "düşünen, sorgulayan, demokratik ve evrensel ahlaki değerlere sahip nesiller yetiştirmektir".
- İYİ Parti: Eğitim, "insan haklarına saygılı ve iyi insan olacak nesiller yetiştirmektir".
- Saadet Partisi: Eğitim, "faziletli bir insan olacak nesiller yetiştirmektir".

2023 Genel Seçimlerinde, "Altılı Masa" olarak adlandırılan Millet İttifakı'nın bileşeni olan siyasi partilerin eğitim politikaları üzerinden gözlemlenebilen ideolojik farklılıklar sorunsalına gelince:

- CHP: Sosyal demokrasi temelli eğitifmum politikalarına göre, parti programında Atatürkçülük ilkesi öne çıkmaktadır. Devletçilik ve halkçılık ilkelerinin yansıması olarak, "fırsat eşitliği" ve "devletin eğitime yatırımları" gibi ifadeler sıklıkla görülmektedir.
- Demokrat Parti: Toplumsal değişim temelli eğitim politikalarına göre, "Büyük Atatürk" önderliğinde "akıl ve bilim" yolunda yenilenmesi beklenen politikalar söz konusudur.
- DEVA Partisi: Üretim ve rekabet temelli eğitim politikalarına göre, "çağa ayak uyduran ve dijital çağın ihtiyaçlarına uygun" politikalar öne çıkmaktadır. İdeolojik bir ayrımdan daha çok çağın ihtiyaçlarını gözetme daha ön plandadır.
- Gelecek Partisi: Kapsayıcı ve demokrasi temelli eğitim politikaları göre, "evrensellik" çağrısı ön plana çıkmıştır. Parti programında, eğitimde ideolojik farklılık belirgin değildir.
- İYİ Parti: Milli değerler temelli eğitim politikaları göre, "Cumhuriyetin kurucu değerleri" ve "Çağdaş ve Atatürkçü" ifadeleri yinelenmektedir. Buna göre İYİ Parti, milli değer temelli yaklaşım ile diğer partilerden ayrıştığını göstermektedir.
- Saadet Partisi: Milli/dini değer temelli eğitim politikaları göz önünde bulundurulduğunda, diğer partilerden göre bu değer vurgusu daha fazladır.

Millet İttifakının ideolojik açıdan farklılaştığı ancak bu farklılıkları öne çıkarmayan bir dil tercih ettiği varsayımı doğrulanmıştır. Tıpkı Türkiye'de güncel seçim dönemlerinde siyasi partilerin eğitim politikaları konulu yapılan öncü araştırmalarda görüldüğü gibi (Eren, 2023, 2021a/b), siyasal iletişim bağlamında eğitim politikaları en çok etkilenen politika başlıklarının başında gelmektedir: OPMM ile Millet İttifakı parti programları karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, SP'nin eğitim politikalarının diğer partilerden farklılaştığı görülmektedir. OPMM eğitim politikalarında, en büyük uyuşmanın ise "toplumsal değer/cinsiyet temelli eğitim politika" başlıkları ile CHP, "Okul Öncesi Eğitim ve Meslek Liseleri" başlıkları ile DEVA Partisi ve İYİ Parti olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Altılı Masa, OPMM eğitim politikalarının belirlenmesinde birbirlerinden farklı ölçülerde "tavizlerde" bulunmuşlardır. Söz konusu araştırmanın önemini ve özgünlüğünü vurgulayan da budur.

4. KAYNAKÇA

Althusser, L. *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları,* İthaki Yayınları. A. Tümertekin Çev. İstanbul, 2010.

Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. *La Reproduction. Eléments pour une théorie du système d'enseignement*, Les Editions de Minuit and Paris, 1970.

CHP. Parti Programı. Çağdaş Türkiye için Değişim, 15 Mayıs 2023 tarihinde https://chp.azureedge.net/1d48b01630ef43d9b2edf45d55842cae.pdf adresinden erişildi.

Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrasi ve Atılım Partisi, Demokratik Parti, Gelecek Partisi, İYİ Parti ve Saadet Partisi (2023). "Ortak Politikalar Mutabakat Metni" (30 Ocak, 2023), 15 Mayıs 2023 tarihinde https://chp.org.tr/yayin/ortak-politikalar-mutabakat-metni/Open adresinden erişildi.

Demokrat Parti. Parti Programı. 15 Mayıs 2023 tarihinde https://www.dp.org.tr/storage/DP.Yeni.Program.pdf adresinden erişildi.

DEVA Partisi. Parti Programı. (Mart 2020) 15 Mayıs 2023 tarihinde https://cdn.devapartisi.org/14/DEVA-PARTI%CC%87SI%CC%87-PROGRAMI2.pdf adresinden erişildi.

Eren, E. Language as part of education policies: Pre-analysis of the recent political communication texts in Türkiye, *forthcoming*, 2023.

Eren, E. Egalité des sexes selon les politiques éducatives : analyse des textes de communicationpolitique en Turquie, *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 16-25, 2021b.

Eren, E. Education policies in the context of political communication in Turkey, *European Journalof Educational Research*, 10(1), 227-240, 2021a.

Gelecek Partisi. Parti Programı. (Aralık 2019), 15 Mayıs 2023 tarihinde https://gelecekpartisi.org.tr/uploads/kurumsal/Gelecek_Partisi_Program.pdf adresinden erişildi.

İYİ Parti Programı. 15 Mayıs 2023 tarihinde https://iyiparti.org.tr/storage/img/doc/iyi-parti-guncel-parti-program.pdf adresinden erişildi.

Saadet Partisi. Parti Programı. (3 Kasım 2019), 15 Mayıs 2023 tarihinde https://saadet.org.tr/upload/file/992649b84c8d390c3ba07fdb6c403965.pdf adresinden erişildi.

Wolton, D. Les contradictions de la communication politique. Hermès La Revue, 3(17), 107-124, 1995.

BÜYÜK PETRO, STALİN, PUTİN: RUS DEVLET GELENEĞİNDE DEVAMLILIKLAR

Doç. Dr., FUNDA ÇOBAN [1]

[1] İzmir Demokrasi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler, ORCID: 0000-0001-5852-9386

ÖZET

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ikinci başkanlık döneminden beri hem iç hem dış politikada oldukça agresif bir siyasal tutum sergilemektedir. Rusya'nın 2008'de Gürcistan'a dönük operasyonu, 2014'te Kırım'ı ilhak etmesi, 2022'de Ukrayna'ya saldırması bu agresif siyasal tutumun birkaç örneğidir. Ne var ki, bu tutumu sadece Putin'in şahsi nitelikleri ya da güç istemi gibi niteliklerle açıklamak yeterli değildir. Nitekim karşılaştırmalı tarihsel okumalar, özne ile yapının karşılaştığı noktada lider ile tarihin nasıl bir devamlılık ve kopuş ilişkisi içinde olduğunu göstermektedir. Bu metodolojik kaynaklardan beslenen bu çalışma da günümüz dünyasında bölgesel ve küresel bir güç olarak çağdaş Rusya'da devlet geleneğinin devamlılıklarını coğrafi, siyasal, ekonomik ve kültürel başlıklardaki yapısal formlar dahilinde analiz ederek Büyük Petro, Stalin ve Putin dönemlerini karşılaştırmalı olarak okumaktadır. Burada Çar Büyük Petro'nun, Stalin'in ve Putin'in seçilme nedeni, üç devlet adamının farklılıklar parantezde tutulmak kaydıyla, burada bahsettiğimiz yapısal sürekliliği inşa eden ve/veya devam ettiren liderler olduğu iddiasıdır.

Bu karşılaştırmalı yapısal okumanın coğrafi boyutunda Rus dış politikasının süreklilik arz eden büyüme ve sıcak denizlere ulaşma hedefleri bulunmaktadır. Siyasal boyutunda, liderin (Çar'ın) karizmatik otoritesine duyulan inanç, bürokratik ve hiyerarşik yapılanma, yol gösterici önderlik anlayışı ve tavandan tabana reformizasyon yer almaktadır. Bu politik angajmanın üretim ilişkilerini ise Asya tipi üretim tarzı teşkil etmektedir. Nihai olarak kültürel formlar ise liderin kutsiyetine olan inanç, inancın bu liderin varlığıyla bütünleşmesi, milliyetçilikle beslenen ulusal gurur ile devletin müdahale ve ideallerinde karşılığını bulabildiğimiz ani irrasyonel tepkilerden mürekkeptir.

Tüm bu yapısal formlar bir arada okunduğunda, Çar Büyük Petro, Stalin ve Putin dönemi Rus devlet geleneğinde devamlılıklar iddiasını destekleyecek bir şemaya ulaşmak mümkündür. Bu şemanınsa, Putin döneminin agresif, ilerlemeci ve otokratik dış politika yönelimlerini anlamaya

katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Nitekim bildiri, en nihayetinde Putin dönemi Rus iç ve dış siyaset bakiyesinin ekonomi-politik ve kültürel arka planının devamlılık gösteren devlet geleneklerinde gizli olduğunu iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otokrasi, Rus dış politikası, Putin, Stalin, karizmatik otorite

GİRİŞ

Tarihsellikleri dahilinde tüm sosyal olgu ve olaylar ortaya çıktıkları süreçlerin bir örüntü olarak yükseldiği çatışma, gerilim ve uzlaşmaları bünyelerinde barındırırlar. Bu bağlamda söz konusu süreçler ne yalnızca maziye dair durağan bir olmuş bitmişlik ne de atiye dönük köksüz bir olumsallıklar bütünüdür. Siyasal dünyanın en önemli aktörlerinden olan devletler için de durum farklı değildir. Diğer bir ifadeyle herhangi bir münhasır devletin politik ontolojisi, geçmiş ile gelecek arasında kalan bir yarıkta sürekli olarak yeniden inşa olan bir tarih okumasının beşiğinde anlamlanır. Annales Okulu tarihçilerinin terminolojisiyle ifade edilirse insan ile çevre arasındaki ilişkinin zamandışı tarihi (longue duree), ekonomik, toplumsal ve siyasi yapıların ağır ilerleyen ve değişen tarihi (conjonctures) ve siyasi olayların hızlı gelişen tarihi (evenements) (Braudel, 2015) arasında yakalanabilir olan süreklilikler, kopuşlar ve biriciklikler tarih anlatısında yorumlama usulüyle anlamayı mümkün kılar. Nitekim sosyolojik anlamda *yapı* ile *eylem/özne* arasındaki düalitenin birbirini belirleyen, koşullayan ve dönüştüren ilişkisi "sosyal ilişkilerin, durumsal pratiklerin yeniden-üretimini içeren zaman ve mekânda kalıplaşması" olarak *yapılaştığı* (Giddens,2005) noktada tarih içinde ayırt edilebilir siyasal devamlılıkları tespit etmeye hizmet eder. Bu metodolojik anlayıştan hareketle Rusya devlet geleneği, uzun erimli devamlılıklara ilişkin tarihsel bir okumanın gerçekleştirilebileceği temsil edici örneklerden birini teşkil eder.

Çekirdeğini Kiev Rusyası'nın oluşturduğu, 15. Yüzyıla dek Bizans ve Slav kültürlerinin bir sentezi olarak gelişimini sürdürmüş ve Büyük Ivan'ın (III. Ivan) 16. Yüzyıl başında Rus topraklarının önemli bir bölümünü kontrol altına alarak Moskova merkezli bir devlet ihdas etmesiyle tarih sahnesine çıkmış olan Rusya (Galeotti, 2012) özellikle modernleşme sürecinin başladığı Büyük Petro dönemiyle birlikte hem bölge hem dünya açısından her daim oyun kurucu ve şekillendirici bir aktör olmayı başarabilmiştir. 22.4 milyon kilometrekarelik yüzölçümüyle dünyanın en geniş ülkesi konumunda yer alırken "Avrupa'yla Asya arasında, denetimi ve istilacılara karşı savunulması gereken geniş ve nüfus yoğunluğu çok düşük ormanlar ve bozkırlarla kaplı; Hristiyan ama Kilise ile devlet arasında ayrım yapmayan

teokratik Bizans'ın mirasçısı; Batı'nın sınır karakolu" (Boym, 2016:122) niteliğinde bir devlet görünümünde olmasıysa onu *jeokültürel* (Wallerstein, 2016) olarak savunma refleksli güvenlik kaygıları taşımakla ilgili belirsizliğin, histerinin ve sezgiselliğin diyagramına teyellemektedir. Bu açıdan Rusya, büyük ve köklü bir aktör olmanın kopuşlara yol açan; ancak devamlılıklar da gerektiren diyalektik koşulunda Çarlık Rusyası, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Post-Sovyet Rusya dönemlerinde izleri takip edilebilir gelenekleri haiz bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle *long duree*'den *evenements*'e orta ölçekli karşılaştırmalı tarihsel analiz, Rus devlet geleneğinde birtakım devamlılıkların tespitine yarayan imkanlar sunmaktadır.

Rus devlet geleneğinde bahsi geçen bu devamlılıkları jeocoğrafi, iktisadi, siyasal ve kültürel olarak dört sosyal sistem dahilinde kategorize etmek mümkündür. Bu itibarla 18. Yüzyıl Rus modernleşmesinin mimarı Çar Büyük Petro, Josef Stalin ve Vladimir Putin dönemleri bahsi geçen sosyal sistemlerdeki yapısal eğilimleri araştırmak açısından temsil edicidir. Zira üç isimde billurlaşmış üç dönem, Rus tarihinin üç ana arterinin tepe noktası görünümündedir.

Bu itibarla çalışmada bahsi geçen dört yapısal sistemin Rusya'daki karşılıklarından genel hatlarıyla söz edildikten sonra Petro, Stalin ve Putin dönemlerinde bu açıklamalara karşılık gelen izlekler tespit edilecektir. Çalışma genel değerlendirme ve sonuçlar kısmıyla sona erecektir.

2. RUS DEVLET GELENEĞİNDE YAPISAL EĞİLİMLER

2.1. Jeostrateji ve Coğrafi Genişleme: Bu başlık itibariyle Rus devlet geleneğinde yer alan ilk özellik yaklaşık üç asırdır devamlılık arz eden ve dış politikanın da temel eksenlerinden biri olan "sıcak denizlere inme" gerekliliğidir/isteğidir (Cafersoy, 2002; Keleş, 2009, Tartıcı, 2017). İlk kez Çar Büyük Petro tarafından dile getirilen bu istek, Petro'nun ölümünden önce hazırlattığı vasiyetnamede yer almaktadır. Buna göre Çar Petro vasiyetinin 8'inci maddesinde "İmparatorluğun sınırlarının kuzeyden Baltık Denizi, güneyden Karadeniz boyunca sürekli olarak genişletilmesi gerektiğini, 9'uncu maddesinde ise, İstanbul ve Hindistan'a mümkün olduğu kadar yaklaşmayı, burada hâkim olan herhangi bir gücün cihanın gerçek bir hükümdarı olacağını ifade etmektedir" (Tartıcı, 2017). Nitekim Çar Büyük Petro, denizlere hâkim olan İspanya, Hollanda, İngiltere gibi ülkelerin edindikleri kazanımların farkındadır. Zira sıcak denizlere inme siyasetinin askeri ve siyasi karşılıklarının yanında sağlayacağı ticari olanaklar, Kuzey Buz Denizi ile Kamçatka Denizi arasında sıkışıp kalmış Rusya'ya muazzam bir ekonomik sahanlık tesis edecektir.

Bu başlık itibariyle Rus devlet geleneğinde yer alan ikinci özellikse genişleme siyasetidir. Nitekim Henry Kissinger, "yüzyıllar boyu emperyalizmin Rusya dış politikasının temelini oluşturduğunu, Rusya'nın Moskova'dan Pasifik kıyılarına, Orta Doğu kapısından Avrupa'nın merkezine uzanan bölgelere yayıldığını, zayıf komşularını sürekli kontrol altında aldığını ve onları korkutarak doğrudan denetim dışına çıkmalarını önleme çabasında olduğunu" vurgulamaktadır (Cafersoy, 2002:55). Nitekim sadece Çar Büyük Petro'dan 1914 yılına kadar olan dönemde Rusya günlük ortalama 83 kilometrekare ve yıllık 80 bin kilometrekare genişlemiştir (Cafersoy, 2002:54). Yayılma 18. yüzyılda veya 1930'ların sonundan 1953'e kadar olan dönemde olduğu gibi bazen hem doğu hem batı ve hem de güney ekseninde veya güneyde, Kırım Savaşı'nda (1853-1855) olduğu gibi başarısızlığa uğrandığı anda doğu ekseninde Orta Asya'yı işgal planıyla birleşmiştir (Cafersoy, 2002:58).

Hem sıcak denizlere inme hem toprak genişletme hedeflerinin Çar Petro'da billurlaşan bu eksenleri Stalin döneminde de devamlılık arz etmiştir. Nitekim Stalin döneminde fiili bir toprak genişlemesi söz konusu olmamasına rağmen Sovyetler Birliği ideolojisinin Çekoslavakya, Bulgaristan, Doğu Almanya, Bulgaristan, Polonya, Yugoslavya, Macaristan ve Romanya'ya ihraç edilmesi ve dönem dönem bu ülkelere dönük Sovyet müdahalelerinin gerçekleşmesi enternasyonal sosyalizm ile İmparatorluk mirasının kesiştiği yeri göstermektedir. Öte yandan 1936'dan 2. Dünya Savaşı sonuna Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne Sovyetler tarafından getirilen itiraz ve çekinceler (Köse, 2019) sıcak denizlere inme siyasetinin SSCB dönemi karşılığıdır.

Tablo, Putin döneminde de değişmemiştir. Rus nüfuz bölgelerinin artmasını sağlayacak şekilde Güney Osetya ve Abazya bölgelerine dönük askeri müdahaleler ve buraların bağımsızlıklarının Rusya tarafından tanınması; 2014'te Kırım'ın ilhakı ve 2022'de Rus askeri güçlerinin Ukrayna'ya dönük saldırıları bu baptan sayılabilir. Öte yandan Arap Baharı sürecinde Putin'in bölgenin diktatörlerine dönük desteği ile Suriye iç savaşında bölgeye yığdığı askeri yığınak, İran'la geliştirilen ilişkiler (Lund, 2019) Rusya'nın Ortadoğu Basra Körfezi üzerinden açık denizlere inme siyasetinin bir uzantısı olarak okunabilir.

2.2. İktisadi Devamlılıklar: 20. Yüzyılın ikinci yarısına dek bir tarım devleti görünümünde olan Rusya, üretici güçlerin gelişimi ve üretim ilişkilerinin örgütlenmesi açısından Marksist kategorizasyonla Asya Tipi Üretim Tarzı üzerinden değerlendirilebilir. Nitekim Çarlık dönemi Rusyası'nda bir yanda Çar'ın soylulara bağışladığı topraklar ve bunlarla birlikte alınıp satılabilen serfler, diğer yanda ise himaye sistemine dayalı patronaj ilişkileri hakimdir. Bu

itibarla Asya Tipi Üretim Tarzı'nın Rus versiyonunda ilkel birikimi mümkün kılacak bir mülkiyet rejiminin bulunmaması, bu itibarla da kazancın ve karın aniden alınabilir, aniden bahşedilebilir bir uçuculuğunun olması veren ile alan arasında iktisadi değil siyasi ve kültürel asimetrilerin oluşmasına yol açmıştır (Karadaş, 2006).

Kuşkusuz hem Sovyetler Birliği hem Rusya Federasyonu, üretim ilişkilerinin örgütlenmesi bakımından hem öncülünden hem de birbirinden farklılık göstermektedir. Ne var ki bu farklılıklar bir yana-üç ayrı iktisadi sistemi burada detaylandırmak konumuzu aşmaktadır- Asya Tipi Üretim Tarzı'nın işleme mantığına paralel olarak SSCB döneminde üretim araçlarının özel mülkiyetinin olmayışının yanında -ve belki daha önemlisi- sosyalist modelin devlet planlamacılığının uç bir modeli haline gelmesi, Çar'ın hakimiyetindeki iktisadi-siyasi yapılanmaları aksettirmektedir. Putin dönemi açısındansa, Rus oligarklarıyla ve muhtelif yolsuzluklarla mücadelenin bir uzantısı olarak siyasal otonominin azalmasıyla iktisadi ara erklerin de gittikçe federal devlet güdümüne girmesi (Beazer, 2014) Sovyet merkezi planlama eğilimlerini çağrıştırmaktadır. Bu çağrışımlarsa somut biçimini siyasal devamlılıklar bahsinde patrimonyal devlet, patronaj ilişkileri ve siyasi merkezileşme noktalarında bulmaktadır.

2.3. Siyasi Devamlılıklar: Marxist terminolojiyle Asya Tipi Üretim Tarzı'nın politik analizdeki karşılığı Weberyen ifadeyle patrimonyal devlette bulunmaktadır. Patrimonyal devlet, Batı tipi feodal bir sistemin, dolayısıyla buna tekabül eden mülkiyet ilişkilerinin ve sözleşmelerin mevcut olmadığı öte yandan toprak mülkiyetine ilişkin dağıtım ve bölüşümün merkezi otorite tarafından gerçekleştirilip, bu bölüşümde miras ve veraset haklarının yer almadığı bir siyasal sistem biçimini ifade eder (Weber, 1978; Heper, 1973). Nitekim patrimonyal devlet ve toplum yapısında iktisadi bölüşüm ve kazancın üretici güçlerin gelişimini artıracak bir süreçle motive olmaması, mükafatların hamilik ilişkileri uyarınca merkezden dalgalar halinde dağıtımını buna paralel olarak da merkezi otoriteyi dengeleyecek ara erklerin oluşumunu engeller. Çarlık Rusyası Weberyen anlamdaki bu patrimonyal devlet modelinin en billur örneklerinden biridir. Zira Petro dönemine özgü olmamakla birlikte Rus Çarlığında soylular unvanlarını ve mal varlıklarını Çar'a "borçludurlar." Bu nedenle mülkiyetin güvenliği teminat altında değildir. Öte yandan tavandan tabana bu "borçluluk hali" taraflar arası minnettarlığı beslemekte bu da bir tarafın diğer tarafa "velinimet" gözüyle bakmasına yol açmakta, en nihayetinde de -Batılı tipte-hak ve yükümlülüklere dayalı bir siyasal yaşam yerine hiyerarşik bir yapılanma baş göstermektedir.

Petro özelinde Çar'ın karizmatik kişiliğinde billurlaşan bu düzlem, Çar'ın kâh tanrılaştırıldığı, kâh Mesihmişçesine ilahlaştırıldığı bir siyasal anlam doğurmaktadır. Öte yandan Çar Büyük Petro'nun modernleşme hamlelerinin tepeden inmeci niteliği her şeye kadir ve her şeyi bilen Çar imajıyla bir bütün oluşturmaktadır.

Patrimonyal devletin bu özelliklerinin pek çok yüzüyle Stalin dönemine de aksetmiştir (Getty, 2014). Nitekim ataerkil yapısının bir devamı olarak Kurtarıcı Baba niteliğiyle -özellikle II. Dünya Savaşı'ndaki başarı itibariyle- Stalin, bir yandan Komünist Parti saflarında ve kamuouyu nazarında kahramanvari ve kült bir lider imajı çizmekte, bir yandan da Parti saflarında sadakat, itaat, propaganda ve otosansür üzerinden politik tahakküm nosyonunu perçinlemektedir. Bu kült liderliğin teminat altına alınmasında ise bürokratik bir oligarşi, kurumsallaşmış patronaj, zayıf temsili kurumlar, kamu katılımının minimalizasyonu, muhalif fikriyatın ihanet olarak görülmesi yer almaktadır. Öte yandan tıpkı Çar Büyük Petro döneminde olduğu gibi modernizasyon ve reform sürecinin tavandan örgütlenmesi Stalin döneminin alamet-i farikalarındandır. Bir tür Rus Çarı olarak Stalin ise kurduğu büyük Sovyet bürokrasisinin dişlerinde adeta Petro'yu andırmaktadır.

Başkan Putin dönemi ise, yukarıda sayılan nitelikler açısından adeta Stalin döneminin tekrarı gibidir (Myers, 2016). Nitekim Putin, göreve gelişinin ilk yılında ülkeyi kurtarmakla ilgili misyonundan ve tarih tarafından görevlendirildiğinden bahsetmiş, tam da bu rollere uygun olarak Rus oligarklarını tasfiye etmiş, feodal lordlar gibi davranan yöneticilerin yolsuzluklarıyla mücadele etmiş, Çin ve Japonya etkilerinden arınmış bir Rusya Federasyonu'nu ihda etmek üzere devleti yeniden entegre etme sözü vermiştir. Öte yandan tıpkı Stalin gibi yoğun bir sansür ağı işletirken, medyaya müdahale etmekten ve medyayı tekelleştirmekten geri durmamıştır. Duma'nın üst kanadının kararnamelerle by-pass edilmesi, yerel hükümetlerin yetkilerinin azaltılması, Boris Yeltsin'in yargılanmasının önüne geçilmesi ve seçim kampanyalarında devlet kaynaklarının seferber edilmesi gibi faaliyetlerse "yönetimli (managed) Rus demokrasisi" (Balzer, 2003) tartışmalarını beraberinde getirmiştir.

2.4. Kültürel Devamlılıklar: Rus devlet geleneğinde devamlılıkların iktisadi ve siyasi ayaklarının bir katmanı olarak düşünebileceğimiz kültürel boyutlar, Rusya'nın dini-tarihsel angajmanıyla da yakın ilişki içindedir.

Bu itibarla Çar Büyük Petro kişiliğinde somutlaşan liderliğin kutsal-koruyucu-kurtarıcı İsa nosyonlarıyla buluştuğu yerde Stalin ve Putin de Petro'nun 20. Yüzyıl varyasyonları olarak düşünülebilir.

Öte yandan Rus toplum tarihinde düşünsel ayrışmaların kaynağı olarak Çar Büyük Petro döneminde vuku bulan Batıcılar ve Slavseverler arasındaki bölünme (Walicki, 2013) Stalin döneminde Sovyet milliyetçiliğine tahvil olurken, yoldaşlık nosyonunun alt kimliği olarak Rus etnisitesi Batıcılığın iptal edildiği yerde Sovyet kimliğinin taşıyıcısı haline gelmiştir (Özel, 2014). Putin döneminde ise bir Soğuk Savaş refleksi olarak Batı'ya karşı şüphecilikle donanmış bir neo-Slavizm, milenyumdaki karşılığını Yeni Avrasyacılık'ta bulmuştur. İster Çarlık ister Sovyet tipi, ister Federasyon niteliğinde olsun büyük bir devlet olma, kaybedilen süper güç pozisyonunun kazanılması gibi amaçlarda billurlaşan bu ideolojilerin gündelik yaşam kültür dünyasındaki kesişimi ise Rus ulusal kimliğinin tekinsizliğinde yatmaktadır. Nitekim "Batı ülkesi mi Doğu ülkesi mi olduğuna karar verememe; karmaşık milli tarihin yol açtığı köksüzlük duygusu; siyasi ve toplumsal reformların yol açtığı aydın-halk bölünmesi" (Çoban, 2021:52) gibi süreçler Rus insanını "Biz neyiz? Kimiz? Nerden geliyoruz" gibi sorularla başbaşa bırakırken, bu sorulara nihai yanıtlar verememenin yarattığı gerginlikler "ahlaki görececilik, anarşi, kargaşa ve cinayet korkusu" (Hauser, 1984:328) ile betimlenebilecek bir haleti ruhiyeyi teşkil etmektedir. "Batı'nın ölçüyle öğrendiği şeyi hisleriyle halleden, Batı'nın rakam ve geometrisine hatırlama ve sıkıştırma ile cevap veren; eleştirel değil inkarcı, kuşku duymayan ama tahrip eden; Tanrıtanımaz ama hiçliğin papazı Rus prototipi" (Suaréz, 2008:59) ise devlet geleneğinde karşılığını somut şekillerde bulmaktadır.

Nitekim bir geometri ve rakam düşkünü olan Büyük Petro'nun diğer namı "Delidir." Balçık üzerine bir kent kurduracak -Saint Petersburg- kadar akıl almaz projeleri olan Büyük Petro istibdadın da mümessilidir. Bir tür Rus Çarı olarak Stalin ise devasa heykellerin, şantiyelerin, ağır sanayi fabrikalarının ve altyapı inşaatlarının gölgelediği sosyalist şehirlerde "karıncavari" bir çalışmayı örgütlemesiyle adeta Petro ile yarışmaktadır. Putin ise bu devasa projeler ve yatırımlar hamlesinin son kuşağını oluşturmaktadır.

Keza bir zamanlar Baba bildiği Çar'a suikast düzenleyen Rus halkının kültür dünyasında taşkınlıkla alkol tüketimi; yeni doğan bebeklerin Volga'nın soğuk sularında yıkanması gibi alışkanlık ve ritüellerde yer alan aşırılıklar Rus devlet geleneğinde Petro'nun ülkede sakal bırakılmasını yasaklaması, Stalin'in Hitler'le saldırmazlık paktı imzalaması ya da Putin'in

2000'lerden itibaren uyguladığı ani saldırgan -2022 Ukrayna'ya dönük saldırı gibi- politikalarda takip edilebilir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Sosyal olgu ve olayların tarihi, kopuşlardan olduğu kadar devamlılıklardan da mürekkeptir. Bir tarih anlayışının tezahürü olarak bu perspektif, Rus devlet gelenekleri açısından da uygulanabilir niteliktedir. Nitekim Rus devlet ve toplum tarihinin üç önemli dönemi Çarlık Rusyası, Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu aşamalarının üç temsil edici ismi Çar Büyük Petro, J. Stalin ve V. Putin dönemleri bu devamlılıkların izlenebileceği olgular sunmaktadır. Söz konusu olgular, Rusların jeostratejik ve jeopolitik siyasalarında, iktisadi yapılanmanın derinlere kök salmış örüntüleri ile bunlara tekabül eden politik ve idari angajmanlarda, nihai olarak da Rus kültür yapısının toplumsal karşılıklarında takip edilebilir. Bu perspektiften her üç lider döneminde de çeşitli motivasyonlarla güdülen genişleme ve sıcak denizlere inme siyasaları burada iddia edilen devamlılıkların coğrafi kanadını teşkil etmektedir. Batılı anlamda mülkiyet ve miras ilişkilerinin olmadığı bu çerçevede de maliklik yerine uyrukluk nosyonlarının hâkim olduğu Asya tipi üretim tarzının Rus versiyonunda, merkezi iktisadi planlamanın Çar Büyük Petro'dan Putin dönemine aldığı biçimlerse üretim biçimi ile üretim ilişkilerinin matrisinde bunlara denk gelen bir devlet anlayışı olarak patrimonyal sistemi karşımıza çıkarmaktadır. Bu anlamda hak ve sorumluluklara dayanan sözleşmeler hukuku yerine mükafatlar ve cezalandırmalarla merkezi idare anlayışını temsil eden patrimonyalizm, hem Çarlık, hem Stalin, hem Putin Rusyası'nda farklı görüntülerle Rus otokrasisinin temellerini teşkil etmektedir. Öte yandan Rus kültür tarihinde kimlik sorununun yol açtığı tekinsizlikler ile Rus kültürünün ani, aşırı ve sezgisel yordamları yine her üç dönemde bu sıfatlarla düşünülebilir iç ve dış politika reflekslerini karşılıklı koşullamaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Rus devlet geleneğinde devamlılıklar noktasında buraya dek bahsi geçen sosyal ve siyasal örüntüler, dünya siyasetinde son derece önemli bir yerde duran Rusya Federasyonu'nun güncel ve gelecek iç ve dış siyasa reeflekslerini anlama ve öngörmede kullanılabilir bir çerçeve sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Beazer, Q.H. (2015). Political centralization and economic performance: evidence from russia. *The Journal of Politics.* 77 (1), 128-145.

Balzer, H. (2003). Managed pluralism: vladimir putin's emerging regime. *Post-Soviet Affairs,* 19 (3), 189-227.

Boym, S. (2016). *Başka bir özgürlük, bir fikrin alternatif tarihi.* (Çev. Cemal Yardımcı). İstanbul: Metis Yayınları.

Braudel, F. (2015). *Akdeniz: tarih, mekân, insanlar ve miras.* (Çev. Necati Erkurt). İstanbul: Metis.

Cafersoy, N. (2002). Rus politik düşüncesinde misyon arayışları. *Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel sayısı,* 8 (4), 51-101.

Çoban, F. (2021). *Dostoyevski politikasının sorunları.* Ankara: Nika.

Hauser, A. (1984). *Sanatın toplumsal tarihi.* (Çev. Yıldız Gölönü). İstanbul: Remzi.

Galeotti, M. (2021). *A short history of russia, from the pagans to putin.* London: Ebury Press.

Getty, J. A. (2014). *Practicing stalinism: bolsheviks, boyars, and the persistence of tradition.* New Haven: Yale University Press.

Giddens, A. (2005). *Sosyal teorinin temel problemleri/sosyal analizde eylem yapı ve çelişki.* (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Paradigma.

Karadaş, Y. (2006). Asya tipi üretim tarzı tartışmaları ve marx. Doğan Özlem ve Güçlü Ateşoğlu (Eds). *Selahattin hilav'a saygı* içinde. İstanbul: Agora Kitaplığı, 115-131.

Keleş, E. (2009). Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası (Alman deniz yüzbaşısı stenzel'e göre istanbul'a en kısa yol). *Tarih Araştırmaları Dergisi,* 28 (46), 89-142.

Köse, İ. (2019). Sovyetler birliği'nin türk boğazlarıyla ilgili talepleri:1945-1946 notaları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 74 (4), 1125-1148.

Lund, A. (2019). Russia in the middle east. *Swedish Institute of International Affairs Publication,* https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/ui-publications/2019/ui-paper-no.-2-2019.pdf, 29.05.2023.

Myers, S. L. (2016). *The new tsar: The rise and reign of vladimir putin*. London: Simon Shuster Press.

Özel, M. (2014). Stalin dönemi rus milliyetçiliği ve politikaları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 4 (2), 99-122.

Suaréz, A. (2008). Üç büyük insan: dostoyevski, pascal, ibsen. (Çev. Tahir Yücel). Ankara: Hece.

Tartıcı, A. (2017). Ruslar suriye'den çekiliyor mu? veya çekilir mi?, *Merkez Strateji Enstitüsü*, http://merkezstrateji.com/assets/media/171221-alptekin-rusya-1_1.pdf, 30.05.2023

Walicki, A. (2013). Rus düşünce tarihi: aydınlanma'dan marksizme (Çev. Murat Belge). İstanbul: İletişim.

Wallerstein, I. (2016). *Jeopolitik ve jeokültür.* (Çev. Mustafa Özel). İstanbul: Küre.

REKREATİF SERBEST ZAMAN ETKİNLİKLERİNE KATILIMI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ

(Gençlerin Üniversite Eğitim Sürecinde Yaşam Kalitesi)

Doç.Dr. Müberra ÇELEBİ[1] Doç.Dr.Işıl Aktağ[2] Selim SUNMAN[3] Batuhan KILIÇASLAN[3] Muhammed ÇELEBİ[3]

[1] Düzce Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, 0000-0003-2874-8945

[2] Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, 0000-0003-1062-6595

[3] Düzce Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, Lisans Öğrencisi

ÖZET

Gençliğimizin nitelikli ve kaliteli yaşam koşullarından biri olan rekreasyon programlarına ve serbest zaman etkinliklerine, lise ve üniversite döneminde katılımları büyük önem taşımaktadır. Bu araştırma üniversite öğrencilerinin serbest zaman etkinliklerine katılımlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma nitel desenli bir araştırmadır. Araştırmada olgubilim (fenomenoloji) yaklaşımı kullanılmıştır. Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemlerinden "ölçüt örneklem" yöntemi ile seçilmiştir. Katılımcıları 2019-2020 öğretim döneminde Düzce'de yaşamakta olan ve YKS sınavlarına dershanelerde hazırlanan, üniversitede okuyan ve üniversite mezunu 12 öğrenci oluşturmuştur. Araştırma verileri görüşme tekniği kullanılarak yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde, betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler incelenerek kodlama işlemi araştırmacılar ve uzman araştırmacı öğretim üyesi tarafından bağımsız olarak yapılmış sonrasında örtüşen kodlar ve temalar ortaya çıkarılmıştır. Sonuç olarak araştırmamız üç genel tema etrafında şekillenmiştir. Bunlar; 1.katılımcıların serbest zamanlarında yaptıkları etkinliklerin türleri 2.hangi amaçla etkinlik yaptıkları ve 3.etkinlik yapılmasına engel olan durumlar, başlıkları altında toplanmıştır. Sonuç olarak; 1.katılımcıların yaptıkları rekreasyon türleri büyükten küçüğe yoğunluk olarak; a.Sanatsal faaliyetler, b.sportif faaliyetler, c.sosyal faaliyetler ve d.dinlenme amaçlı faaliyetler olarak belirlenmiştir. 2.hangi amaçla etkinlik yaptıkları ile ilgili temada ise; a.Kişisel gelişim, b.sosyokültürel paylaşım, c.fiziksel gelişim, d.eğlenmek ve e.sağlıklı yaşam için yaptıkları görülmüştür. 3.olarak katılım engelleri için ise; büyükten küçüğe doğru; a.zaman, b.maddiyat, c.ulaşım, d.tesis eksikliği ve e.kişisel sorunlar olarak ortaya çıkmıştır. Bu araştırmanın sonucunda, gençlerin üniversite giriş sınavlarındaki zorlu süreçlerine, serbest zamanlarının kısıtlanmasında ki etkenlere ve serbest zaman etkinliklerine katılımlarını etkileyen unsurların ortaya çıkarılmasına ve böylece gençlerin eğitim süreçleri boyunca "nitelikli yaşam kalitelerinin" arttırılmasında, rekreatif serbest zaman etkinliklerine katılımının önemine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon programı, Yükseköğretim Yerleştirme Sınavı, Lise, Serbest Zaman Kullanımı, Kaliteli Yaşam

Determination of Factors that Affect Participation of Recreative Leisure Time Activities

(Quality of life of youth during university education)

ABSTRACT

It is a great importance for youth to participate in recreation programs on leisure activities, which are one of the eligible and qualified living conditions, during their high school and university periods. The purpose of this research was to determine the factors affecting the participation of students in leisure activities. The phenomenology approach was used in this qualitative study. Participants were selected by using "criterian sampling" method, one of the purposive sampling methods. The participants consisted of 12 students either high school graduate or university student living in Düzce in the 2019-2020 academic year and preparing for university entrance exam (YKS) at preparation schools. The research data were conducted by using face to face interview technique. Descriptive analysis method was used in order to analyze data. After examining the data by summarizing and interpreting, the coding process was carried out indepently by researcher and the expert faculty member and the overlapping codes and themes were revealed. As a result, our research has been shaped around three general themes. These are; 1.The types of activities that the participants do their free time. 2.The reasons for their activities. 3.The conditions that prevent them to be active. According to the results obtained from the themes; 1st theme, the recreation types of the participants from big to small, a. art activities, b. sportive activities, c. social activities, d. recreational activities. 2nd theme the reason for activities, it has been seen that they do it for, a. personal development, b. socio-cultural sharing, c. physical development, d. having fun, e. healthy life. For 3rd theme, barriers for participation, a.time, b.economic situations, c.transportation, d.lack of facilities, e.personal problems. As a result of this research, it is pointed to the difficult process of youngsters in the university entrance exams, the factors that limit their free time, to participate leisure activities and thus the importance of participation in recreational activities in order to increase the quality of life throughout their education.

Key words: recreational programs, university entrance exam, quality life, free time

GİRİŞ

Gençliğimize nitelikli ve kaliteli yaşam koşullarının sunulması ve eğitim süresince bu koşulların sağlanması günümüz de daha çok önem kazanmıştır. Gençlerin, serbest zaman anlayışı ile planlanan ve uygulanan rekreasyon programlarına ve serbest zaman etkinliklerine, lise ve üniversite döneminde gönüllü katılımları yaşam kalitelerinin sağlanmasında büyük önem taşıyan koşullardan biridir. Dünya literatürüne göre serbest zaman; seçme şansı olan, yaratıcılık hoşnutluk veren, memnuniyet içeren ve kişisel doyumu arttıran eğlencelere öncülük eden bir anlayış olarak tanımlanmaktadır. Rekreasyon bireylerin iş yaşamı dışında, özgür iradeleriyle kendilerini geliştirmek ve yenilemek amacıyla gönüllü olarak katıldıkları serbest zaman etkinlik ve aktiviteleridir. Rekreasyon programları ve etkinlikleri yalnız spor ve fiziksel

aktiviteleri değil; aynı zamanda kişilerin sanat, kültür gibi sosyal, zihinsel ve ruhsal güdelenmeler temelinde gönüllü katıldıkları tüm etkinlikleri kapsamaktadır (Kesim, 2016; Karaküçük, 1997:21,51; Çelebi ve Özbey 2017).

Ayrıca rekreasyon program ve etkinliklerini içeren serbest zaman anlayışının, insan hayatının fiziksel, duygusal ve psikolojik olarak da etkileyen örneğin sosyal görünüm kaygı ve serbest zaman egzersiz düzeylerinin, kişisel gelişimlerine olumlu katkı sağlayan özel bir yaklaşım olduğu görülmektedir (Özdemir, Karaküçük, Gümüş, Kıran, 2006; Tredeau and Shephard, 2008; Aşçı, 2002; Aktağ ve Çelebi, 2018).

Rekreasyon yenilenme yeniden yaratılma veya yeniden yapılanma anlamına gelmektedir. İnsanın serbest zaman değerlendirme etkinlikleriyle yaşamını canlandırması ve yenilemesidir. Eğitimde serbest zamanda yapılan rekreasyon programları, okuliçi (intramural) ve okuldışı (extramural) ve kampus (campus) rekreasyonu olarak sınıflandırılmıştır (Çelebi, 2017), bunun yanı sıra, turizm, kültür, sanat, doğa aktiviteleri, terapi vb. alanlarda da bireyler tarafından gönüllü ve istekli olarak uygulanan, hoşnutluk ve memnuniyet sağlayan ve bireysel veya kitlelerle şehirde veya kırsal alanlarda yapılabilen olumlu etkisi olan faaliyetler, etkinlikler diğer deyişle aktiviteler bütünü olarak tanımlanmıştır (Çelebi ve Özbey, 2017).

Bugün toplumumuzda ve özellikle gençlerde gördüğümüz şiddet, cinayet, hırsızlık, okuldan nefret etme, madde bağımlılığı, tembellik, aşırı şişmanlık, mutsuzluk ve bunun gibi birçok problemle hem ülke, hem aile hem de eğitimciler olarak karşı karşıya kalınan ve yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyen en önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda serbest zaman anlayışı içinde rekreasyon programları tüm bu sorunları önlemeye yardımcı olacak ve yaşam kalitesini arttıracak önemli bir yaklaşım olarak düşünülmektedir (Çelebi ve Özbey, 2009: 23). Üniversite öğrencileri, hızla değişen dünyanın ve eğitim sisteminin hızına uyum sağlamak zorunda kalmaktadırlar. Eğitim sisteminin yükü, üniversite veya lise giriş sınavları (YKS-ÖSYM), kamu personeli giriş sınavı (KPSS) vb.., yükümlülükler, özellikle iletişim teknolojisindeki ve sosyal medyadaki gelişmeler, ekonomik yaşam koşulları, rekreasyon program eksikliği ve kültürel farklılıklar vb. gibi etkenler öğrencilerin bilinçlenmesinde, yaşam biçimlerinde ve toplumsal davranışlarında etkin rol oynamaktadır. Araştırmamızda üniversitelerde yer alan Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlıklarının (SKS) desteklediği kampus rekreasyonu programları ve serbest zaman etkinlikleri ile ilgili öğrenci katılım ve düşünceleri mercek altında ele alınmıştır.

Bu araştırma üniversite öğrencilerinin serbest zaman etkinliklerine katılımlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılmış ve katılımcıların serbest zamanlarında yaptıkları etkinliklerin türlerinin, ne amaçla etkinlik yaptıklarının ve etkinlik yapılmasına engel olan durumların neler olduğuna cevap aranmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma deseni seçilmiştir. Nitel araştırma deseni kullanılarak katılımcıların görüşleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma deseni "fenomenoloji (olgubilim)" yaklaşımı oluşturmuştur. Olgubilim araştırmalarında başlıca veri toplama aracı "görüşmedir". Bilginin kaynağını insan olarak kabul eden, fenomenoloji yaklaşımı, yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi

olgulara odaklanmaktadır. Araştırmada nitel araştırma deseni katılımcıların, düşüncelerini, deneyimlerini, beklentilerini önerilerini, ortaya çıkarmada etkili olacağı düşüncesi nedeniyle tercih edilmiştir.

Katılımcılar

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden "ölçüt örneklem" yöntemi tercih edilmiştir. Katılımcıların ölçütleri; en az bir kişinin üniversite mezunu olması, Düzce ve BAİBÜ üniversitesinde 2019-2020 eğitim öğretim döneminde öğrenci olması ve ÖSYM sınavlarından en az bir tanesine girmesi, ölçüt olarak alınmıştır. Bu kapsamda 12 bireye ulaşılmıştır. Katılımcıların 5'i kadın ve 7 si erkek bireydir. Katılımcılar 21-27 yaş aralığındadır.

Araştırmanın Verilerinin Toplanması

Araştırmada veriler görüşme tekniği ile toplanmıştır. Literatür taraması yapılarak ilgili soru başlıkları belirlenmiştir. Katılımcılara serbest zamanda yaptıkları etkinlik alışkanlıkları, etkinlikleri yapma amaçları ve bu etkinliklerini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla 9 açık uçlu soru sorulmuştur. Görüşmeler yüz yüze, katılımcıların tercih ettiği rahat ve sessiz bir ortamda, ortalama 35-65 dakika süre içinde sohbet tarzında yapılmıştır. Katılımcılara sorulan soruların cevapları araştırmacı tarafından, ses kaydı cihazı ve not tutularak alınmıştır. Bu çalışmada, araştırmanın verilerini elde etmek için oluşturulan nitel görüşme soruları ile Düzce Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Dekanlığından alınan Form 1, Form 2 ve Form 3 (EK 1,2,3) şeklinde katılımcıya verilen ses kayıt izin belgeleri dahilinde katılımcılardan izin alınarak, katılımcıların kendi istekleri doğrultusunda yüz yüze görüşme şeklinde uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, toplanan verilerin, araştırma problemine ilişkin olarak neleri ifade ettiği ya da hangi sonuçları ortaya koyduğunu anlayabilmek için betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler daha detaylı incelenerek kodlama işlemi önce araştırmacı ve uzman öğretim üyesi tarafından bağımsız olarak yapılmış, daha sonra veriler karşılaştırılarak, birbirine benzeyen veriler bir araya getirilerek temalaştırma yoluna gidilmiştir. Görüşme notlarının hangi katılımcıya ait olduğunu belirlemek için harf ve numara verilerek (K1, K2, K3…) kodlama tabloları yapılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Genel anlamda geçerlik, araştırma sonucunun doğruluğunu konu edinir. Güvenirlik ise araştırma sonuçlarının tekrar edilebilirliği ile ilgilidir.

Geçerlik: Araştırmada geçerlik çalışması aşağıdaki hususlar dikkate alınarak yapılmıştır.

a. Bulguların kendi içerisinde tutarlı ve anlamlı olmasına dikkat edilmiştir.

b. Elde edilen bulguların anlamlı bir bütün olması sağlanmıştır.

c. Araştırmada elde edilen bulgular, araştırmacı tarafından hem ses kayıt cihazına kaydedilmiş, hem de kısa notlar yoluyla denetlenmiştir. Böylece bulguların anlamlı bir bütün oluşturulması sağlanmaya çalışılmıştır.

Güvenirlik: Araştırmada güvenirlik çalışması aşağıdaki hususlar dikkate alınarak yapılmıştır.

1. Araştırmacı, araştırmanın yöntemlerini ve aşamalarını açık bir biçimde tanımlamıştır.

2. Veri toplama, işleme, analiz etme, yorumlama ve sonuçlara ulaşma konularında neler yapıldığı açık bir biçimde aktarılmıştır.

3. Araştırmacının izlediği yöntemler ve süreçler konusunda, kayıtların (katılımcı seçimi, görüşme notları gibi) kapsamı açık ve ayrıntılı bir biçimde tanımlanmıştır.

4. Araştırmanın ham verileri başkaları tarafından incelenebilecek biçimde saklanacaktır.

5. Araştırma soruları açık bir biçimde ifade edilmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Katılımcıların serbest zaman etkinliklerini yapmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada elde edilen verilere dayalı olarak ortaya çıkan bulgular sırasıyla; serbest zamanlarında yaptıkları etkinlikler; 1.Rekreasyon Türleri, 2.Etkinlikleri hangi amaç ile yaptıkları, 3.Etkinlik yapmalarına engel olan durumlar (Katılım Engelleri) adı altında üç başlık altında toplanmıştır.

1.Serbest zamanda yapılan rekreasyon türleri:

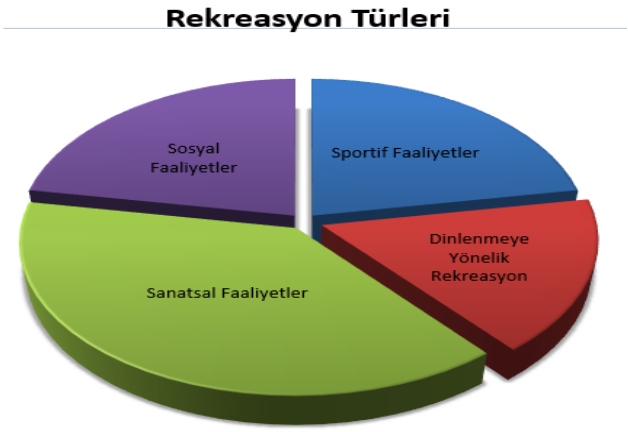

Görsel 1. Rekreasyon Türleri

Görsel 1'e bakıldığında serbest zamanlarında yapılan etkinliklerin türleri incelenmiş ve katılımcıların keyifli zaman geçirmek için ve kendi ilgileri ve zevkleri doğrultusunda en fazla katılımı sanatsal faaliyetlerde görülmektedir. Ardından yeni arkadaşlar edinmek ve çevresindeki arkadaşlarıyla vakit geçirmekten hoşlandıkları, iç mekanlar ve dış mekanlarda da zaman geçirebildikleri için aynı zamanda spor yapmayı seven kişiler olduğu için sosyal faaliyetler ve sportif faaliyetler aynı oranda tercih edilmiştir.

2. Serbest zamanda yapılan etkinliklerin hangi amaç ile yapıldıkları:

Katılımcılar, kendilerini donanımlı hale getirmek için büyük çoğunlukla etkinlikleri kişisel gelişim amacıyla yaptıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar arkadaşları ile zaman geçirmekten ve başka insanları tanıma isteğiyle etkinliklerinde sosyokültürel paylaşım amacıyla yaptıklarını fiziksel gelişim amacıyla da etkinlikler yapmaktadır. Son olarak katılımcılar aynı zamanda sağlıklı yaşam ve mesleki gelişim için rekreasyon etkinliklerine katılım sağladıklarını ifade etmiştir (Görsel 2). Bu ifadeler diğer araştırmalarla benzerlik göstermektedirler, Ergül (2008), yaptığı çalışmada öğrencilerden %48,7'si sağlık için spor merkezlerinde, %29,4'ü eğlence amaçlı, %11,9'u kulüplerde ve %10,2'si de okul takımlarında spor yaptıklarını belirtmişlerdir.

Görsel 2. Amaçlarına Göre Katılım

3. Serbest zamanda katılım engelleri

Katılım engellerine göre incelendiğinde (Görsel 3), başlıca katılım engelinin zaman olduğu saptanmış ve katılımcıların; 8'i zaman, 6'sı maddi, 5'i ulaşım, 4'ü tesis eksikliği ve 1 kişi kişisel sorunlar yüzünden rekreaktif etkinliklere katılamadığı görülmüştür. Görsel 3'e bakıldığında katılım engelleri olarak KPSS ve DGS y hazırlandıkları, üniversitede derslerinin yoğun olması yüzünden en büyük etken olarak zaman sıkıntısı çektikleri görülmüştür. Bu sonuç; Sivrikaya ve Pehlivan (2015)'ın Düzce Üniversitesi öğrencilerinin üzerinde yapmış olduğu araştırmada üniversite öğrencilerinin spor yapmalarında en büyük engelin ders saatlerinin uygun olmadığından, derslerin yoğun geçmesinden dolayı spor yapmaya zaman bulamadıkları

görülmüştür. Diğer faktörler incelendiğinde katılımcıların maddi, ulaşım ve tesis eksikliği yüzünden zorluk çektiği ve serbest zaman etkinliklerini etkilediği görülmektedir. Bu sonuçlar; Sivrikaya ve Pehlivan (2015)'ın Düzce Üniversitesi öğrencilerinin üzerinde yapmış olduğu araştırmada üniversite öğrencilerinin spor yapmalarında ücretlerin spor yapmayı etkilediği görülmektedir.

Görsel 3. Rekreasyona (Serbest zaman etkinliklerine) Katılım Engelleri

SONUÇ

Sonuç olarak, üniversite öğrencilerinin, rekreasyonel etkinliklere katılımının önündeki engeller öğrenci algısına göre bazı değişkenler açısından incelenmeş ve gençlerin «Üniversite Eğitim Sürecinde Yaşam Kalitesi» ni geliştirebilecek bakış açısı ve var olan engeller «kampus rekreasyonu» mercek altına alınarak referans bilgiler gelecek araştırmalara başlangıç olması nedeniyle ortaya çıkarılmıştır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Aktağ Işıl, Çelebi Muberra. (2018). The Relationship Between Leisure Time Exercise and Social Apperance Anxiety of Students from School of Physical Education and Sports. INESJOURNAL (The Journal of International Education Science) Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 14, Mart, s. 117-125.

Aşcı, F.H. (2002). The effects of step dance on physical perception of female and male university students. International Journal of Sport Psychology. 33, 431-442.

Birol, S.Ş, (2014). Sportif Rekreasyon Uygulama Politikaları Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çelebi Muberra. (2016). Eğitimde Rekreasyon Program Uygulamaları: (Topluma Hizmet Uygulamalarında Yaşayarak Öğrenme). International Journal of Social Science Research (ijssr), cilt 5, sayı 1.

Çelebi Müberra, Özbey Selhan. 2017. Editör: Mirzeoğlu Nevzat. Spor Bilimlerine Giriş (Geliştirilmiş 2.Baskı) (Rekreasyon: Bölüm ss:265-294). ISBN:978-9944-379-87-8 Çok yazarlı kitap; Spor Yayınevi ve Kitapevi, Ankara. Türkçe (Bilimsel Kitap), (Yayın No: 4013262)

Demir, C, Demir N, (2006). "Bireylerin Bos Zaman Faaliyetlerine Katılmalarını Etkileyen Faktörler ile Cinsiyet Arasındaki İlişki: Lisans Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama." Ege AcademicReview6.1 (2006): 36-48.

Ergül K, (2008). Üniversite gençliğinin sportif rekreasyon etkinliklerine yönelik ilgileri ve katılma düzeylerinin belirlenmesi.Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Erkal, M., Güven, Ö., Ayan, D. (1998). Sosyolojik Açıdan Spor. 3. Baskı. Ankara: Der Yayınları.

Ertüzün ve Fişekçioğlu, (2013) ; Uçar I.(2018). Rekreasyon Faaliyetlerine Katılan Bireylerde Yalnızlık Ve Sosyal Anksiyete Düzeyinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Rekreasyon Anabilim Dalı, S.11 Muğla

Güçlü N.(2001). Zaman yönetimi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 2001:25;87106.

Güven, M., Yeşil, S., (2011), "İşletmelerde Zaman Yönetimi", (Editör: İ. Bakan), 2. Baskı, "Çağdaş Yönetim Yaklaşımları İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar", Beta Basım A.Ş., İstanbul.

Karaküçük S.(2005). Rekreasyon, Boş Zaman Değerlendirme. Ankara: Gazi Kitapevi; 2005.

Karaküçük, Suat (1997), Rekreasyon (Boş Zamanları Değerlendirme) Kavram, Kapsam ve Bir Araştırma (İkinci Baskı), Ankara: Seren Ofset.

Kesim Ü.(2016). İşyeri Rekreasyonu. Rekreasyon Bilimi Ed. Karaküçük S. Ankara: Gazi kitapevi; 2016, 127-154.

Okuyucu, C. ve Ramazanoğlu, F., (2006). Dünyadaki Değişimin Boş Zaman Faaliyetlerine Etkileri. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı, Muğla, s. 74-75

Özdemir, S., Karaküçük, S., Gümüş, M., Kıran, S.(2006). "Türkiye Taş Kömürü Kurumu Genel Müdürlüğü'nde Çalışan Yeraltı İşçilerinin Boş Zamanlarını Değerlendirme Alışkanlıklarının Belirlenmesi", 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Bildiri Kitabı, Muğla, 3-5 Kasım, 2006, s.10.

Sabuncuoğlu Z, Paşa M.(2002). Zaman Yönetimi. Bursa: Ezgi Kitabevi; 2002.

Sağcan, M. (1986) "Rekreasyon ve Turizm. İzmir:" Cumhuriyet Basımevi.

Sivrikaya, Ö , Pehlivan, M . (2015). Üniversite Öğrencilerinin Spor Yapmasını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri, 10 (1), 37-47. Retrieved from http://dergipark.org.tr/sybtd/issue/11439/136537

Sucu, Y., (1996), “Yönetsel Zamanın Etkin Kullanılması”, El Kitabı, Bolu

Tanrıvermiş, E. (2000). “Ankara Koşullarında Suya Dayanıklı RekreasyonSpor Faaliyetlerinin Planlanması Üzerine Bir Araştırma.” A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

Tezcan M.(1993). Boş Zamanlar Sosyolojisi: A.Ü. Eğitim Fak. Yayınları No: 1993;174.

Trudeau, F. and Shephard, A.(2008). Physical education, school physical activity, school sports and academic performance. International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity. 5(10) Doi: 10-1186/1479.5868-5-10.

Ulutak, İ. (1988) Kitle İletişim Araçları ve İletişim Ortamlarının Boş Zaman Değerlendirme Eğilimleri Açısından Bir Yüksek Öğrenim Kurumunda Sınanması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Yılmaz A, Aslan S.(2002). Örgütsel Zaman Yönetimi. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2002:3(1); 25-46

INVESTIGATION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE LEVELS OF ELITE YOUTH FOOTBALL PLAYERS IN TERMS OF SOME VARIABLES

Res. Asst. HAKKI MOR [1], Asst. Prof. ŞABAN ÜNVER[2], Prof. TÜLİN ATAN[3]

Ondokuz Mayıs University, Yaşar Doğu Faculty of Sport Sciences

ORCID ID: 0000-0003-0810-1909

ORCID ID: 0000-0001-7378-596X

ORCID ID: 0000-0001-5660-8910

ABSTRACT

Emotional Intelligence (EI) has been a research topic in the field of sports psychology because of its potential impact on sportive performance. EI is accepted as one of the determinants of sportive performance, as it helps athletes to control their basic emotions, such as stress, aggression, and anxiety in sportive activities and in their daily lives. Therefore, the aim of this study was to investigate the emotional intelligence levels of elite young football players aged 17-19 in terms of some variables. The study's sample group consisted of randomly selected 165 elite young football players. As data collection tools; the “Personal Information Form” and the “Emotional Intelligence Scale (EIS)” developed by Schutte et al. (1998) and adapted to Turkish by Çakan-Akbaba Altun (2005) were used. SPSS 22 V. package program was utilized for statistical analysis of the data. The Mann-Whitney U and the Kruskal-Wallis tests were used. Statistically significant differences were found in the variables of the reason for starting sports, position, family attitude, and self-definition in the mean scores of the study group's "EIS" and "sub-dimensions of the scale" ($p<0.05$). In addition, a statistically significant difference was found between the emotional intelligence scores of the football players according to the education level of the mother ($p<0.05$), but no difference was found according to the education level of the father ($p>0.05$). In conclusion, the emotional intelligence scores of the football players who stated the reasons for starting sports as their financial situation were higher, the goalkeepers had lower emotional intelligence scores than the other positions, the emotional intelligence scores of the football players with a democratic family attitude were higher than the other attitudes, and it was found that the emotional intelligence scores of the football players with higher maternal education level were higher.

Keywords: Emotional intelligence, emotional competence, sports performance, football

1. INTRODUCTION

Due to its effects on a person's ability to succeed in their personal, social, academic, and professional lives, emotional intelligence (EI) is a topic that draws scholars from a variety of

disciplines (Brackett et al., 2011). According to Mayer et al. (1990), EI is the capacity to keep track of one's own and other people's feelings and emotions, discriminate between them, and use this knowledge to inform one's decisions and actions. Self-awareness, self-management, social awareness, and relationship management are the four fundamental parts of EI (Brackett et al., 2011). According to studies (Ariga et al., 2020; Jang et al., 2016), people with high EI can manage stress better, communicate more effectively, and build stronger connections. Individuals with low EI, on the other hand, struggle to control their emotions, solve problems, and make decisions (Shehhi et al., 2021). For success in various areas, including business, education, and health; concentrating on, working on, and enhancing the EI has become increasingly crucial (Neill et al., 2021).

Due to its potential influence on athletic performance, emotional intelligence (EI) has been a research subject in sports psychology. Higher EI levels have been linked to improved athletic performance, according to several studies (Giraldez et al., 2021; Kopp et al., 2021; Laborde and Dosseville, 2016). EI is regarded as one of the factors influencing athletic performance since it enables players to regulate fundamental emotions like stress, anger, and anxiety during athletic competition and in daily life (Sanchez et al., 2018). As it might significantly impact their performance, emotional intelligence training is crucial for athletes in this situation (You et al., 2021). According to sports psychology, athletes can obtain a high degree of personal pleasure and successful competitive performance by developing emotional intelligence and psychological resilience (Pieroni et al., 2021).

The most popular sport in the world, football, demands a high level of emotional intelligence (EI) and physical skill to perform well (Sanchez et al., 2018). Emotional intelligence is crucial in many different elements of football (Crombie et al., 2009; Sanchez et al., 2018). For instance, players with high EI can control their emotions even in high-stress scenarios by remaining composed and making tactical choices despite the match's fast-paced nature (Lane et al., 2009; Sanchez et al., 2018). Additionally, by observing and comprehending the emotional states of their colleagues and rivals, they can anticipate the reactions and change their own performance and attitudes accordingly (Giraldez et al., 2021; Sanchez et al., 2018). Since it aids in managing team dynamics, finding solutions to issues, and fostering a positive, supportive environment for the team, emotional intelligence also impacts how teams interact off the court. Lee et al. (2015); Sanchez et al. (2018). To increase both individual performance and team success by fostering unity, emotional intelligence in football is developing and applications for it are being implemented (Kopp et al., 2021; Jimenez et al., 2019; Sanchez et al., 2018).

Few research have examined the relationship between emotional intelligence and athletic performance in recent years (Galarraga et al., 2019). But according to the most recent research, emotional intelligence skills and techniques for controlling one's emotions can help build effective sports organizations (Wagstaff et al., 2012). According to a randomized controlled study, using emotional intelligence when working with high-level athletes has favorably impacted performance (Barlow & Banks, 2014). Therefore, athletes, coaches, and sports organizations may benefit greatly from understanding the role of emotional intelligence in sports success.

2. MATERIAL AND METHOD

2.1. Research Design

The cross-sectional survey method was used in the study, which aimed to investigate the emotional intelligence levels of elite youth football players between the ages of 17-19 in terms of some variables (Çepni, 2014; Fraenkel, Wallen, & Hyun, 2011).

2.2. Population and Sample

The research population consisted of elite youth football players actively involved in clubs affiliated with Turkish Football Federation (TFF) in Turkey. The research sample consisted of 165 randomly selected elite youth football players from various clubs affiliated to the mentioned federation. There are several practical rules in the literature for sample size. In the study, the sample size rule used in scale studies was applied as a minimum of 5 and a maximum of 20 times of each scale item (Tavşancıl, 2014). In accordance with this rule, at least five times as many participants as 33 items in the emotional intelligence scale were required to determine the research sample, and the minimum number of participants for the study was 165. Therefore, 165 athletes were reached in this study.

2.3. Data Collection

Survey method was used as a data collection tool in the research. The questionnaire prepared by the researcher consisted of three parts. In the first part, there was information about the purpose and nature of the survey. The second part included the "Personal Information Form", and the third part includeed the "Emotional Intelligence Scale". The questionnaire form transferred to the "Google Forms" application was sent to the athletes in the 2021-2022 and 2022-2023 seasons via e-mail and social media applications. There was no time limit for response. There was an option to return on each screen, and participation was ensured by clicking the submit button at the end of the questionnaire. After reaching sufficient samples, the survey link was closed and the data set was made ready for statistical analysis.

2.4. Data Collecting Tools

Personal Information Form: Football players were instructed by the researcher to respond to questions such as age, reason for starting sports, position, family attitude, and how do you describe yourself in daily life.

Emotional intelligence scale (EIS): Inspired by Mayer's emotional intelligence theoretical model. Schutte et al. (1998), within the scope of this purpose, applied the scale consisting of 62 judgment items prepared based on the relevant literature to 346 university students. In the factor analysis performed on the application, when the items with a factor load above 0.40 were evaluated, it was determined that the remaining 33 items and 4 factors under which these items

were distributed appeared. The scale consists of four dimensions: emotional awareness and appraisal, regulation of emotion, empathic sensitivity and utilization of emotion. In other studies on the related scale, the reliability alpha coefficient of the scale is 0.84-0.90 (Schutte et al., 1998; Chan, 2004; 1785-1786, Austin et al., 2004).

2.5. Statistical Analysis

Kolmogorov-Smirnov normality test was used to check whether the error terms showed normal distribution ($p<0.05$). Since the data were not normally distributed, the Mann-Whitney U test was applied to compare two independent groups, and independent comparisons of three or more groups were made with the Kruskal-Wallis test. Mann Whitney U Posthoc multiple comparison test with Bonferroni correction was applied to determine the groups that differed after the Kruskal Wallis test. Descriptive statistics were presented with mean±standard deviation and median (min-max) in accordance with the data distribution for continuous variables, and the statistical analyses and interpretations of the data were accepted as $p<0.05$ significance level. SPSS 22.0 V. statistical package program was used in all statistical analyses.

3. RESULTS

In this section, the data obtained from football players' responses with regard to emotional intelligence in terms of some variables were presented.

Table 1. Comparisons of the Emotional Intelligence Total and Subdimension Scores of Football Players according to Age

Subdimensions	Age (Years)	Mean	SD	Median	Min	Max	p
Empathic Sensitivity	17	24.77	2.13	26.00	21.00	28.00	0.234
	18	25.62	2.32	26.00	18.00	30.00	
	19	25.24	2.25	26.00	16.00	30.00	
Regulation of Emotion	17	56.61	5.88	60.00	45.00	61.00	0.587
	18	58.85	4.71	61.00	45.00	65.00	
	19	58.11	5.31	61.00	36.00	65.00	
Utilization of Emotion	17	36.69	2.81	37.00	32.00	42.00	0.258
	18	37.76	3.38	40.00	28.00	40.00	
	19	37.38	3.69	39.00	22.00	40.00	
Emotional Awareness and Appraisal	17	26.15	3.57	26.00	18.00	30.00	0.415
	18	25.88	3.30	26.00	15.00	30.00	
	19	25.50	2.90	26.00	13.00	30.00	
EI Total	17	144.23	11.32	147.00	120.00	157.00	0.453
	18	147.67	12.31	153.00	106.00	165.00	
	19	146.22	12.36	153.00	94.00	164.00	

Players' total and subdimension scores concerning age groups are presented in **Table 1**. No statistically significant difference was found in football players' emotional intelligence total and subdimension scores according to age ($p>0.05$).

Table 2. Comparisons of the Emotional Intelligence Total and Subdimension Scores of Football Players according to Reason for Starting Sports

Subdimensions	Reason for Starting Sports	Mean	SD	Median	Min	Max	p
Empathic Sensitivity	Financial	25.57	2.27	26.00	17.00	30.00	0.351
	Health	25.06	2.48	26.00	16.00	30.00	
	Fun	25.06	1.98	26.00	20.00	30.00	
Regulation of Emotion	Financial	59.21	3.77	61.00	45.00	65.00	0.058
	Health	56.84	6.90	60.00	36.00	65.00	
	Fun	57.52	5.01	60.50	43.00	65.00	
Utilization of Emotion	Financial	37.78	3.22	39.00	22.00	40.00	0.759
	Health	36.97	4.16	39.00	25.00	40.00	
	Fun	37.26	3.44	40.00	26.00	40.00	
Emotional Awareness and Appraisal	Financial	26.14	3.31	26.00	13.00	30.00	**0.006**
	Health	24.62	3.03	26.00	16.00	30.00	
	Fun	25.82	2.37	26.00	21.00	30.00	
EI Total	Financial	148.71	10.81	153.00	105.00	165.00	0.060
	Health	143.51	14.87	151.00	94.00	165.00	
	Fun	145.66	11.05	152.00	115.00	162.00	

Players' total and subdimension scores concerning the reason for starting sports arere presented in **Table 2**. A statistically significant difference was found in the emotional intelligence subdimension (emotional awareness and appraisal) score of the football players according to the reason for starting sports ($p<0.05$). No statistically significant difference was found in the football players' emotional intelligence total and other subdimension (empathic sensitivity, regulation of emotion, utilization of emotion) scores according to the reason for starting sports ($p>0.05$).

Table 3. Comparisons of the Emotional Intelligence Total and Subdimension Scores of Football Players according to Playing Position

Subdimensions	Position	Mean	SD	Median	Min	Max	p
Empathic Sensitivity	Goalkeeper	23.88	2.80	24.00	18.00	28.00	0.083
	Defender	25.46	2.39	26.00	17.00	30.00	
	Midfielder	25.20	2.33	26.00	16.00	29.00	
	Forward	25.58	1.73	26.00	20.00	30.00	
Regulation of Emotion	Goalkeeper	53.94	6.58	56.00	36.00	62.00	**0.006**
	Defender	58.57	4.83	61.00	43.00	65.00	
	Midfielder	58.78	5.66	61.00	37.00	65.00	
	Forward	58.81	4.26	61.00	48.00	65.00	
Utilization of Emotion	Goalkeeper	34.52	3.22	35.00	28.00	40.00	**0.001**
	Defender	37.26	3.84	38.00	22.00	40.00	
	Midfielder	37.69	3.78	40.00	25.00	40.00	
	Forward	38.13	2.82	40.00	28.00	40.00	
Emotional Awareness and Appraisal	Goalkeeper	24.41	2.13	24.00	15.00	29.00	0.215
	Defender	25.48	2.96	26.00	15.00	30.00	
	Midfielder	25.79	3.11	26.00	16.00	30.00	
	Forward	25.98	2.97	26.00	13.00	30.00	
EI Total	Goalkeeper	136.76	13.37	139.00	106.00	154.00	**0.003**
	Defender	146.80	12.55	152.00	105.00	165.00	

	Midfielder	146.79	13.14	153.00	94.00	157.00	
	Forward	148.51	9.68	153.00	122.00	165.00	

Players' total and subdimension scores concerning playing position are presented in **Table 3**. Statistically significant differences were found in the emotional intelligence total and subdimension (regulation of emotion, utilization of emotion) scores of the football players according to playing position ($p<0.05$). No statistically significant difference was found in the football players' other subdimension (empathic sensitivity, emotional awareness and appraisal) scores according to playing position ($p>0.05$).

Table 4. Comparisons of the Emotional Intelligence Total and Subdimension Scores of Football Players according to Family Attitude

Subdimensions	Family Attitude	Mean	SD	Median	Min	Max	p
Empathic Sensitivity	Democratic	25.40	1.89	26.00	16.00	30.00	0.912
	Protective	25.40	2.12	26.00	20.00	30.00	
	Authoritarian	25.03	2.65	26.00	17.00	30.00	
	Unconcerned	25.00	2.70	26.00	21.00	27.00	
Regulation of Emotion	Democratic	59.17	5.11	61.00	37.00	65.00	**0.008**
	Protective	57.75	4.93	60.00	45.00	65.00	
	Authoritarian	58.26	4.35	60.00	45.00	65.00	
	Unconcerned	47.50	10.34	47.00	36.00	60.00	
Utilization of Emotion	Democratic	38.42	3.51	40.00	25.00	40.00	**0.001**
	Protective	37.10	3.07	37.50	28.00	40.00	
	Authoritarian	37.30	3.60	38.00	22.00	40.00	
	Unconcerned	32.00	6.16	31.50	25.00	40.00	
Emotional Awareness and Appraisal	Democratic	25.73	3.36	26.00	13.00	30.00	0.825
	Protective	25.53	3.05	26.00	18.00	30.00	
	Authoritarian	25.67	3.05	26.00	15.00	30.00	
	Unconcerned	25.50	3.10	26.50	21.00	28.00	
EI Total	Democratic	148.73	12.62	153.00	94.00	165.00	**0.021**
	Protective	145.79	11.09	146.50	116.00	165.00	
	Authoritarian	146.28	12.08	153.00	105.00	161.00	
	Unconcerned	130.00	18.34	129.50	109.00	152.00	

Players' total and subdimension scores concerning family attitude are presented in **Table 4**. Statistically significant differences were found in the emotional intelligence total and subdimension (regulation of emotion, utilization of emotion) scores of the football players according to family attitudes ($p<0.05$). No statistically significant difference was found in the football players' other subdimension (empathic sensitivity, emotional awareness and appraisal) scores according to family attitude ($p>0.05$).

Table 5. Comparisons of the Emotional Intelligence Total and Subdimension Scores of Football Players according to Self-Identification

Subdimensions	Self-Identification	Mean	SD	Median	Min	Max	p
Empathic Sensitivity	Hyperactive	25.73	1.85	26.00	21.00	29.00	0.779
	Calm	25.20	2.36	26.00	18.00	30.00	
	Angry	25.23	3.08	26.00	20.00	30.00	
	Extrovert	25.29	1.99	26.00	16.00	30.00	

	Introverted	23.33	5.50	26.00	17.00	27.00	
Regulation of Emotion	Hyperactive	57.31	5.11	60.00	45.00	62.00	**0.038**
	Calm	57.56	4.91	59.50	45.00	65.00	
	Angry	55.07	8.39	57.00	36.00	65.00	
	Extrovert	59.13	4.35	61.00	37.00	65.00	
	Introverted	51.66	9.01	51.00	43.00	61.00	
Utilization of Emotion	Hyperactive	37.63	2.49	38.00	32.00	40.00	0.245
	Calm	37.40	3.50	39.50	28.00	40.00	
	Angry	36.00	3.76	37.00	31.00	40.00	
	Extrovert	37.86	3.12	39.50	25.00	40.00	
	Introverted	29.00	9.64	25.00	22.00	40.00	
Emotional Awareness and Appraisal	Hyperactive	26.00	2.33	26.00	18.00	30.00	0.728
	Calm	25.34	3.33	26.00	15.00	30.00	
	Angry	25.53	2.75	26.00	21.00	30.00	
	Extrovert	25.75	2.85	26.00	13.00	30.00	
	Introverted	24.33	8.14	28.00	15.00	30.00	
EI Total	Hyperactive	146.68	9.09	151.00	120.00	154.00	0.349
	Calm	145.52	12.77	149.00	106.00	165.00	
	Angry	141.84	16.25	141.00	109.00	165.00	
	Extrovert	148.04	10.83	153.00	94.00	165.00	
	Introverted	128.33	26.40	123.00	105.00	157.00	

Players' total and subdimension scores concerning self-identification groups are presented in **Table 5**. A statistically significant difference was found in the emotional intelligence subdimension (regulation of emotion) scores of the football players according to self-identification ($p<0.05$). No statistically significant difference was found in the football players' emotional intelligence total and other subdimension (empathic sensitivity, utilization of emotion, emotional awareness and appraisal) scores according to self-identification ($p>0.05$).

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

In the study, it was aimed to investigate the emotional intelligence levels of elite youth football players between the ages of 17-19 in terms of some variables. No statistically significant difference was found between the emotional intelligence sub-dimension and the total scores of the football players according to the age variable ($p>0.05$) while there were statistically significant differences according to the reason for starting sports, position, family attitudes, and self-identification variables ($p<0.05$).

Emotional intelligence (EI) is an important factor in the success of athletes. There are many studies investigating the relationship between EI and age in athletes. A study found that emotional intelligence increased with age in elite female athletes (Celik et al., 2021), similarly, Aka et al. (2020) found a significant relationship between age and emotional intelligence in skiing running athletes. However, football players ranging from under-17 to 22+ were detected to show no significant difference. Dumčienė et al. (2020) reported that tennis players over the age of 41 had statistically significantly better emotional intelligence than those under the age of 30. Güler and Erhan (2022) documented significant differences between emotional intelligence and age in all categories in their study on male and female athletes from four

different age categories (18-20/21-23/24-26/27-30). Pasand et al. (2010) also found a significant difference between age and emotional intelligence and the components of problem-solving, independence, realism, interpersonal relationships, responsibility, and empathy. The results of these studies, except one, are noncongruent with our research findings. The studies above suggest that EI levels increase with the wide age ranges of subjects regardless of the branch or sport type (individual and team); hence, the small age range might explain our study's lack of statistical difference.

The present study's EI total and two subdimension (regulation of emotion, utilization of emotion) scores suggested significant differences between emotional intelligence and playing positions. Likewise, Nakisa and Rahbardar (2021) revealed that the EI scores of midfielders were higher than defenders and the EI scores of forwards were higher than defenders and goalkeepers. Inversely, there were no significant differences in EI and mental toughness scores among youth soccer players based on their positions (Yazıcı et al., 2021). Accordingly, Soylu (2021) reported no statistically significant difference in EI scores of soccer players based on their playing positions. Given the inconsistent and limited results between emotional intelligence and playing position, studies are far from providing conclusive evidence. Also, this discrepancy in results may have resulted from both the sports and football experiences of the subjects in the studies.

There are various reasons why individuals start sports. Some people start sports because they love sports, while others are motivated by the physical benefits of sports or the opportunity to continue their lives as professional athletes (Christodoulides, 2012). Parents can enroll their children in recreational sports to promote physical fitness and socialization (Pracht et al., 2020). For young adults, these reasons can be explained by physical fitness, socialization, entertainment, and psychological well-being. Older adults can participate in sports for physical and mental health benefits, social support, and being part of a team (Stenner et al., 2020). In the study, a statistical difference was found between the reason for starting sports (financial, entertainment, health) subdimension (emotional awareness and appraisal) and emotional intelligence. Although the athletes were elite-level football players in the same age range, this difference in research findings suggests that family motivation may have affected the reasons for starting sports of young football players.

In the study, statistically significant differences were found between the emotional intelligence sub-dimension and the total scores of the football players according to family attitude (regulation of emotion, utilization of emotion, EI Total) and self-identification (regulation of emotion). Studies have shown that family attitudes are effective on emotional intelligence and work attitudes. Studies have found that emotional intelligence can increase positive work attitudes, altruistic behaviors, and job performance, reducing work-family conflict's impact on career commitment (Abraham, 2003; Mittal & Mittal, 2017). In other studies, the relationship between emotional intelligence and entrepreneurship, democratic perceptions and attitudes, and business attitudes were evaluated (Özaslan et al., 2020; Akter et al., 2021). In addition, studies have shown a significant positive relationship between attitudes toward work, organizational commitment, and emotional intelligence (Ahad et al., 2021). These findings suggest that family attitudes can play an important role in shaping emotional intelligence and work attitudes.

In conclusion, emotional intelligence is a research topic that is influenced by a wide variety of factors such as family attitudes, age, self-identification, gender, socioeconomic factors, mental health, and business life. Hence, it can be said that the effects of emotional intelligence on individuals' physical and mental well-being have an effect on their social, work, school, and sports achievements. Therefore, further research is required to investigate the intricate connection between emotional intelligence and various aspects of life.

REFERENCES

Ahad, R., Mustafa, M. Z., Mohamad, S., Abdullah, N. H. S., Nordin, M. N. (2021). Work attitude, organizational commitment and emotional intelligence of Malaysian vocational college teachers. *Journal of Technical Education and Training*, 13(1), 15-21.

Aka, Akpinar, Bayraktar (2020). Investigation of emotional intelligence and mental resistance levels of skiing running athletes according to education level and different variables. *African Educational Research Journal*, 2(8), 161-170. https://doi.org/10.30918/aerj.82.20.043

Akter, R., Rahman, M. S., Al-Amin, M., Ferdausy, S. (2021). Relationship between emotional intelligence of managers and job attitudes of employees: a study on the working MBA students in Chottogram City. *Business Review-A Journal of Business Administration Discipline*, 15(1), 37-52.

Al Shehhi, M., Alzouebi, K., Ankit, A. (2021). An examination of the emotional intelligence of school principals and the impact on school climate in public schools in the United Arab Emirates. *Journal of applied research in higher education*.

Ariga, F. A., Purba, J. M., Nasution, M. L. (2020). the relationship of emotional intelligence, workplace culture, and nurse performance in a private hospital in Medan Indonesia. *Belitung Nursing Journal*, 6(3), 73-76. https://doi.org/10.33546/bnj.1063

Arribas-Galarraga, S., Cecchini, J. A., Luis-De-Cos, I., Saies, E., Cos, L. D. (2019). Influence of emotional intelligence on sport performance in elite canoeist. *Journal of Human Sport and Exercise*, 15(4): 772-782. https://doi.org/10.14198/jhse.2020.154.05

Austin, E. J., Saklofske, D. H., Huang, S.H.S., Mckenney, D., "Measurement of trait emotional intelligence: testing and cross-validating a modified version of Schutte et al.'s (2004), Measure". *Personality and Individual Differences*, C.36, 2004, s.555–562. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(03)00114-4

Barlow, A., Banks, A. P. (2014). Using emotional intelligence in coaching high-performance athletes: a randomised controlled trial. *Coaching: An International Journal of Theory, Research and Practice*, 7(2), 132-139. https://doi.org/10.1080/17521882.2014.939679

Brackett, M. A., Rivers, S. E., Salovey, P. (2011). Emotional intelligence: Implications for personal, social, academic, and workplace success. *Social and personality psychology compass*, 5(1), 88-103. https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2010.00334.x

Carmeli, A. (2003). The relationship between emotional intelligence and work attitudes, behavior and outcomes: An examination among senior managers. *Journal of managerial Psychology*, 18(8), 788-813. https://doi.org/10.1108/02683940310511881

Castro-Sánchez, M., Zurita-Ortega, F., Chacón-Cuberos, R., López-Gutiérrez, C. J., Zafra-Santos, E. (2018). Emotional intelligence, motivational climate and levels of anxiety in athletes from different categories of sports: Analysis through structural equations. *International journal of environmental research and public health*, 15(5), 894. https://doi.org/10.3390/ijerph15050894

Chan, David W. (2004), "Perceived emotional intelligence and self efficacy among chinese secondary school teachers in Hong Kong", *Personality and Individual Differences*, 36, s. 1781–1795. https://doi.org/10.1016/j.paid.2003.07.007

Christodoulides, E. (2012). Generational differences in the motivational factors that drive Cypriots to participate in sporting activities. *Biomedical Human Kinetics*, 4(2012), 54-60. https://doi.org/10.2478/v10101-012-0010-4

Crombie, D., Lombard, C., Noakes, T. (2009). Emotional intelligence scores predict team sports performance in a national cricket competition. *International Journal of Sports Science & Coaching*, 4(2), 209-224. https://doi.org/10.1260/174795409788549544

Çakan, M., Altun S.A. (2005). Adaptation of an emotional intelligence scale for Turkish educators. *International Education Journal*, 6(3), 367-372.

Çelik, Yilmaz, Şahin, Besler (2021). Elit Seviyedeki Bireysel Kadın Sporcuların Duygusal Zekâ Düzeylerinin İncelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1(6), 110-122. https://doi.org/10.31680/gaunjss.881611

Çepni, S. (2014). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş* (7. baskı). Trabzon: Celepler Matbaacılık.

Dumčienė, Bilevičienė, Sipavičiūtė (2020). Expression of Emotional Intelligence Among Tennis Players. *Baltic Journal of Sport and Health Sciences*, 117(2). https://doi.org/10.33607/bjshs.v2i117.914

Güler, İ., Erhan, S. E. Sporcularda duygusal zeka ile motivasyon arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Egzersiz Psikolojisi Dergisi*, 4(1), 30-37. https://doi.org/10.51538/intjourexerpsyc.1134862

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., Hyun, H. (2011). *How to design and evaluate research in education (eighth edition)*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

Jang, R. J., Kang, Y. S., Kim, Y. M. (2016). The relationships in emotional intelligence, job satisfaction, and quality of nursing service in hospital nurses. *Journal of the Korea Academia-Industrial Cooperation Society*, 17(6), 326-337.

Kopp, A., Reichert, M., Jekauc, D. (2021). Trait and ability emotional intelligence and its impact on sports performance of athletes. *Sports*, 9(5), 60. https://doi.org/10.3390/sports9050060

Laborde, S., Dosseville, F., Allen, M. S. (2016). Emotional intelligence in sport and exercise: A systematic review. *Scandinavian journal of medicine & science in sports*, 26(8), 862-874. https://doi.org/10.1111/sms.12510

Lane, A. M., Thelwell, R., Devonport, T. J. (2009). Emotional intelligence and mood states associated with optimal performance. *E-journal of Applied Psychology*, 5(1).

Lee, Y. H., Chelladurai, P., Kim, Y. (2015). Emotional labor in sports coaching: Development of a model. *International Journal of Sports Science & Coaching*, 10(2-3), 561-575. https://doi.org/10.1260/1747-9541.10.2-3.561

Marchena-Giráldez, C., Acebes-Sánchez, J., Román, F. J., Granado-Peinado, M. (2021). Validation of the Spanish version of the work group emotional intelligence profile short version (WEIP-S) in the sports context. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(2), 715. https://doi.org/10.3390/ijerph18020715

Mayer, J. D., DiPaolo, M., Salovey, P. (1990). Perceiving affective content in ambiguous visual stimuli: A component of emotional intelligence. *Journal of personality assessment*, 54(3-4), 772-781. https://doi.org/10.1080/00223891.1990.9674037

Mittal, S., Mittal, M. (2017). Determinants of pro fitability of Indian private and public sector banks. *Prestige International Journal of Management & IT-Sanchayan*, 6(2), 15-24.

Najah, A., & Rejeb, R. B. (2015). The psychological profile of youth male soccer players in different playing positions. *Advances in physical education*, 5(03), 161.

Nakisa, N., Rahbardar, G. M. (2021). Comparison of IQ, EI, sports performance, and psychological characteristics of young male soccer players in different playing positions. *Annals of Applied Sport Science*, 9(1), 0-0.

Neill, L., Taylor, A., Hemmington, N. (2021). Waiter, there'sa fly in my coffee!. *Hospitality Insights*, 5(2), 9-12. https://doi.org/10.24135/hi.v5i2.114

Özaslan, H., Kumcağız, H., Öztürk, M. B. (2020). Öğretmen adaylarının duygusal zekaları ile demokratik algı ve tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 636-654. https://doi.org/10.17679/inuefd.590592

Pasand (2010). Emotional intelligence in athletes and non-athletes and its relationship with demographic variables. *British Journal of Sports Medicine*, Suppl_1(44), i56-i56. https://doi.org/10.1136/bjsm.2010.078725.187

Pieroni, J. M., Rodriguez, C.S., Nobrega, C.M., Mendonça, J.S., Silva, S.M.S., Martins, M.C.F., Siqueira, M.M.M. (2021). Resilience and emotional intelligence in athletes. *Pubsaúde*, (6), 1-7. https://doi.org/10.31533/pubsaude6.a143

Pracht, D. W., Houghton, V., Fogarty, K., Sagas, M. (2020). Parents' motivations for enrolling their children in recreational sports. *Journal of Amateur Sport*, 6(1), 81-99. https://doi.org/10.17161/jas.v6i1.8250

Schutte, N. S., Malouff, J. M., Hall, L. E., Haggerty, D. J., Cooper, J. T., Golden, C. J., Dornheim, L. (1998). Development and validation of a measure of emotional intelligence. *Personality and individual differences*, 25(2), 167-177. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00001-4

Soylu, Y. (2021). Comparison of emotional intelligence levels of soccer players according to age and playing position. *Acta Gymnica*, 51(1), 1-5. https://doi.org/10.5507/ag.2021.008

Stenner, B. J., Buckley, J. D., Mosewich, A. D. (2020). Reasons why older adults play sport: A systematic review. *Journal of sport and health science*, 9(6), 530-541. https://doi.org/10.1016/j.jshs.2019.11.003

Tavşancıl E. (2014). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. 5. basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Yazıcı, A., Yapar, A., Güven, Ş., Taşçıoğlu, R., Ulutaş, İ. (2021). Comparison of emotional intelligence and mental toughness of youth soccer players in terms of position and soccer experience variables. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 26(3), 407-418. https://doi.org/10.53434/gbesbd.938664

You, M., Laborde, S., Zammit, N., Iskra, M., Borges, U., Dosseville, F., Vaughan, R. S. (2021). Emotional intelligence training: Influence of a brief slow-paced breathing exercise on psychophysiological variables linked to emotion regulation. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(12), 6630. https://doi.org/10.3390/ijerph18126630

Ubago-Jiménez, J. L., González-Valero, G., Puertas-Molero, P., García-Martínez, I. (2019). Development of emotional intelligence through physical activity and sport practice. A systematic review. *Behavioral Sciences*, 9(4), 44. https://doi.org/10.3390/bs9040044

Wagstaff, C. R., Fletcher, D., Hanton, S. (2012). Exploring emotion abilities and regulation strategies in sport organizations. *Sport, Exercise, and Performance Psychology*, 1(4), 268. https://doi.org/10.1037/a0028814

ANTRENÖRLERİN KARDİYOVASKÜLER HASTALIKLAR RİSK FAKTÖRLERİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Dr. Mehmet SARIKAYA [1]

[1]Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Bingöl, Türkiye

- 0000-0003-3107-9877

ÖZET

Bu çalışma antrenörlerin kardiyovasküler hastalıklar risk faktörleri bilgi düzeylerini incelenmesi amacıyla yapıldı. Araştırmanın çalışma grubu Türkiye gençlik ve spor il müdürlüklerinde antrenör olarak görev yapan (n=109 erkek, n=91 kadın) olak üzere toplam 200 antrenör oluşturuldu. Araştırmanın verilerini toplamak için araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ve Kardiyovasküler Hastalıklar Risk Faktörleri Bilgi Düzeyi (KARRİF-BD) Ölçeği kullanıldı. Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 22.0 paket programı kullanıldı. alınan puanların ikili karşılaştırmalarında Mann-Whitney U testi (U), çoklu karşılaştırılmasında ise Kruskal Wallis (KW) testi kullanıldı Çalışmaya katılan antrenörlerin KARRİF-BD Puanı ortalaması 19,00±4,57 olduğu tespit edildi. Ölçeklerden elde edilen puanların karşılaştırılması sonucunda yaş, görev süresi, cinsiyet, branş, düzenli fiziksel aktivite yapma durumu ve çevrenizden veya sporcularınızdan herhangi biri kalp hastalığı geçirme durumu değişkenlerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmedi (p>0,05). Ailede sağlık mensubu olma durumu değişkeninde ise anlamlı farklılık tespit edildi (p<0,05)Sonuç olarak, antrenörlerin KVH risk faktörleri bilgi düzeyinin orta seviyenin üzerinde olduğu tespit edildi. Ayrıca KVH risk faktörleri antrenörlerin görev süresinin uzun olması, düzenli fiziksel aktivite yapması, branş karşılaştırmasında bireysel sporlarda olması, çevrenizden veya sporcularınızdan herhangi biri kalp hastalığı geçirme durumu değişkenlerinden etkilendiği tespit edildi. Bu nedenle antrenörlerin, KVH bilgi düzeylerinin artması için çalışmalarının teşvik edilmesi gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Antrenör, Kardiyovasküler Hastalık, Risk Faktörleri

ABSRACK

This study was carried out to examine the knowledge level of cardiovascular disease risk factors of trainers. The study group of the research was composed of 200 trainers (n=109 male, n=91 female) working as trainers in the provincial directorates of youth and sports in Turkey. The personal information form prepared by the researchers and the Cardiovascular Diseases Risk Factors Knowledge Level (CARRIF-BD) Scale were used to collect the data of the study. SPSS 22.0 package program was used to evaluate the data. Mann-Whitney U test (U) was used in the pairwise comparison of the scores, and the Kruskal Wallis (KW) test was used in the multiple comparisons. The average CARRIF-BD score of the coaches participating in the study was found to be 19.00±4.57. As a result of the comparison of the scores obtained from the scales, no significant difference was found in the variables of age, tenure, gender, branch, regular physical activity, and the status of any of your friends or athletes having heart disease (p>0.05). A significant difference was found in the variable of being a health member in the family

(p<0.05). As a result, it was determined that the CVD risk factors knowledge level of the trainers was above the medium level. In addition, it was determined that CVD risk factors were affected by the long tenure of the trainers, regular physical activity, being in individual sports in branch comparison, and having heart disease in any of your environment or athletes. For this reason, it is suggested that coaches should be encouraged to increase their CVD knowledge level.

Keywords: Trainer, Cardiovascular Disease, Risk Factors

1. GİRİŞ

Kardiyovasküler hastalıklar (KVH) dünya çapında, mortalite ve morbiditenin majör nedeni olma yolunda gittikçe artan bir rol üstlenmekte ve en önemli sağlık sorunlarının başında gelmektedir (Mitka, 2004; Callow, 2006; Watkins ve ark, 2006). Tüm dünyada ölümlerin en başta gelen nedeni olarak yaklaşık % 30'undan KVH sorumludur. 20. yüzyılın başlarında KVH tüm dünyadaki ölüm nedenlerinin %10'undan daha azını oluşturmaktayken bu oran zaman içinde giderek artmış ve 21. yüzyılın başından itibaren gelişmiş ülkelerdeki ölüm sebeplerinin %50'sinden, gelişmekte olan ülkelerdeki ölüm sebeplerinin %25'inden sorumlu hale gelmiştir (Mutangadura, 2002) Ülkemizde 2004 yılında yapılan Hastalık Yükü Çalışması'nda KVH kadınlarda %52,27, erkeklerde %43,89 olmak üzere toplamda %47,73 ölüm oranı ile birinci sırada yer almaktadır. Kardiyovasküler hastalıklar, kadın ve erkeklerde hemen hemen aynı oranda ölüme yol açmaktadır bu oran erkekte 102.386, kadında 103.071 dir. (T.C. Sağlık Bakanlığı 2006)

Türkiye genç nüfus yapısına sahip bir ülke olmasına rağmen yüksek oranda kardiyovasküler ölüm görülmektedir. 65 yaş üzerindeki nüfus şu an %5 civarındayken, önümüzdeki yıllarda genç nüfusun yaşlanmasıyla birlikte bu oranın iki katına çıkabileceği ve buna bağlı olarak ölümlerin daha yüksek boyutlara ulaşabileceği öngörülmektedir. 2012 raporunda Amerikan Kalp Derneği (AHA), 20 yaşın üzerindeki yetişkinlerde sigara içimi, fiziksel hareketsizlik, dengesiz vücut kitle indeksi ve sağlıksız beslenme alışkanlıklarından kaynaklanan yüksek risk düzeylerine dikkat çekmiştir. (Roper VL et al 2012) Dünyada yapılan diğer çalışmalar göz önüne alındığında 1990 ve 2020 yılları arasında KVH ölüm oranın, %28,9 olan ölüm oranın %36,3'e yükseleceği, şu an 17,5 milyon olan ölüm sayısının 2030 yılında 23 milyona ulaşması öngörülmektedir. (Charles H, Hennekens MD. 1998)

KVH risk faktörlerinin tespiti ve risklerin önlenmesi, kardiyovasküler hastalıklarla mücadelenin temelini oluşturmaktadır (Ulusal Kalp Sağlığı Politikası, 2004). KVH için çok sayıda risk faktöründen söz edilse de kontrol altına alınabilecek faktörler; hipertansiyon,

hiperlipidemi, obezite, diyabet, sağlıksız beslenme ve sigara içme, zararlı alkol tüketimi ve fiziksel hareketsizliktir (Türk Kardiyoloji Derneği, 2015). Gözlemsel çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre boş zamanlarda yapılan fiziksel aktivite her iki cinsiyette de KVH ve kardiyovasküler mortalitede azalma sağlamaktadır (Abbott ve ark, 1994; Gillum ve ark, 1996; Manson ve ark, 1999). Her yıl yaklaşık 3,2 milyon ölüm fiziksel aktivite yetersizliği ile ilişkilidir. 2010 yılında 69,3 milyon DALY (tüm DALY'nin yüzde 2,8'i) nedeni fiziksel aktivite yetersizliğidir (Türk Kardiyoloji Derneği, 2015). Bu açıdan risk faktörlerine yönelik bilgi düzeyinin artırılması ve kontrol altına alınması tüm dünyada en öncelikli konulardan biridir (Onat, 2001). Kişilerin KVH hakkındaki bilgi eksiklikleri, farkındalıklarını ve tutumlarını da etkilemekte ve bu durum hastalığın kontrolü için en önemli engeli oluşturmaktadır (Thanavaro, 2006)

Fiziksel aktivitenin, insan yaşamında birçok faydası olduğu bilinmektedir bunlardan biri de KVH ve kardiyovasküler ölüm üzerinde olumlu etkisi ülkemizde fiziksel aktivitenin insan sağlığı üzerindeki fiziksel, fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik etkilerini bildirmekte yükümlü olan kurumlarından birisi de genlik ve spor il müdürlükleri ve burada görev yapan antrenörlerdir. Bu neticeden dolayı ülkemiz için gelecek vadeden sporcularımızn yetişebilmesi onların antrenmalarında ve yaşamında önemli bir etkiye sahip olacak antrenörlerin kardiyovasküler hastalıkların risk faktörleri bilgi düzeylerinin bilinmesi bu bilgileri de sporculara aktarması sporcu sağlığı için önemli bir yere sahip olacağı düşünülmektedir.

Dolayısıyla bu çalışma gençlik ve spor il müdürlüklerinde görev yapmakta olan antrenörlerin kardiyovasküler hastalıklar risk faktörleri bilgi düzeyinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır

2. YÖNTEM

Araştırmaya başlamadan önce ilk olarak "Bingöl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 28/03/2023 tarihli ve 23/07 toplantı sayılı 3 nolu kararı ile onay alındı.

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanıldı. Bu model çok sayıda oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak örneklem üzerinde yapılacak tarama türüdür (Karasar, 2015).

2.2. Araştırma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu Türkiye Gençlik ve spor il müdürlüklerinde görev yapan antrenörlerden oluşturuldu. Araştırmaya 91 kadın, 109 erkek antrenör gönüllü katılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada; Kişisel Bilgi Formu ve Kardiyovasküler Hastalıklar Risk Faktörleri Bilgi Düzeyi (KARRİF-BD) Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın verileri elde etmek için kullanılacak olan form ve ölçekler çevrimiçi olarak google dokümanlar üzerinden oluşturulan bir form aracılığıyla online olarak (e-posta, kısa mesaj) doldurmaları istenmiştir. Çalışmada çevrimiçi veri toplama yönteminin seçilmesinin nedeni, yöntemin daha kısa zamanda sonuç alınabilmeye ve deneklerin veri toplama aracını kendilerine en uygun zaman diliminde doldurabilmesine imkân sağlamasıdır (Ural ve Kılıç, 2011). Çalışmaya katılım gönüllülük esasına göre gerçekleşecek ve katılanlar onam vermiş sayılmıştır.

2.4. Kişisel Bilgi Formu: Araştırmanın kişisel bilgi formu oluşturulurken, literatürdeki KARRİF-BD ölçeği üzerinde yapılmış çalışmaların bilgi formları incelenmiş ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülen bir bilgi formu oluşturuldu. Oluşturulan kişisel bilgi formunda, katılımcıların yaş, cinsiyet, görev süresi, branş, ailede sağlık mensubu bulunma, Çevrenizden veya sporcularınızdan herhangi biri kalp hastalığı geçirme durumu, düzenli fiziksel aktivite (FA) yapma, durumlarının bilgilerini elde etmek amacıyla 7 soru bulunmaktadır.

2.5. Kardiyovasküler Hastalıklar Risk Faktörleri Bilgi Düzeyi (KARRİF-BD) Ölçeği: Ölçek Arıkan ve arkadaşları (2009) tarafından geliştirilmiş ve geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmıştır. Yirmi sekiz maddeden oluşan ölçeğin ilk dört maddesi Kardiyovasküler Hastalıklarının özelliklerini, 15 madde (5, 6, 9-12, 14, 18-20, 23-25, 27, 28) risk faktörlerini, 9 madde (7, 8, 13, 15, 16, 17, 21, 22, 26) ise risk davranışlarında değişimin sonucunu sorgulamaktadır. İfadeler doğru ya da yanlış olabilen cümlelerden oluşmaktadır. İfadelere "Evet", "Hayır" veya "Bilmiyorum" şeklinde yanıt verilmektedir. Doğru yanıtlanan her ifadeye 1 puan verilmektedir. Ölçekteki yirmi iki sorusu düz, altı sorusu (11, 12, 16, 17, 24, 26) ters puanlandırılmaktadır. Ölçeğin bir kesme puanı bulunmamakta ve ölçekten en fazla 28 puan alınabilmektedir. Puan yükseldikçe bilgi düzeyinin arttığını ifade edilmiştir (Arıkan ve ark, 2009).

2.6. Verilerin Analizi

Kişisel Bilgi Formu ve KARRİF-BD ölçeklerinden elde edilen verilerin istatistiksel analizi SPSS 22,0 paket programı aracılığı ile yapılmıştır. Verilerin normal dağılım göstergeleri Kolmogrov-Smirnov, Çarpıklık/Basıklık katsayıları, Q-Q Plots ve Histogram grafikleriyle incelenmiş ve normal dağılıma uymadığı tespit edildiğinden nonparametrik analizler kullanılmıştır. Ölçeklerden alınan puanların ikili karşılaştırmalarında Mann-Whitney U testi (U), çoklu karşılaştırılmasında ise Kruskal Wallis (KW) testi kullanıldı.

3. BULGULAR

Çizelge 1 : Gönüllülerin KARRİF-BD Puanı Ortalamaları.

	Alınabilecek alt ve üst değerler	Çalışmada işaretlenen alt ve üst değerler	X ± SS
KARRİF-BD Puanı	0 - 28	6 - 27	19,00±4,57

Çizelge 1'de antrenörlerin KARRİF-BD ölçeği toplam puan ortalaması 19,00 ± 4,57 olarak tespit edildi.

Çizelge 2: Gönüllülerin Tanıtıcı Özellikleri ile KARRİF-BD Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Değişkenler	n	Yüzde (%)	X ± SS	p
Yaş				
20-25	27	13,5	17,77±4,82	
26-30	42	21	19,73±3,94	KW =2,233
31-35	65	23,5	19,00±4,55	df= 3
36 ve üzeri	66	33	19,03±4,85	p=,525
Görev Süreniz:				
0-5 Yıl	97	48,5	18,53± 4,63	
6-10 Yıl	57	28,5	19,94±4,42	KW = 2,888
11-15 Yıl	26	13	18,76±4,08	df=3
16 yıl ve üzeri	20	10	18,85±5,21	p= ,409
Cinsiyet				
Kadın	91	45,5	19,35±4,46	U= 4543,500
erkek	109	54,5	18,70±4,66	p= ,305
Branş				
Takım Sporları	92	46,0	18,42± 4,71	U= 4328,000
Bireysel Sporlar	108	54,0	19,49± 4,41	p= ,115
Düzenli fiziksel aktivite yapma durumu				
Evet	83	41,5	19,27± 3,97	U= 4678,500
Hayır	117	58,5	18,80± 4,96	p= ,659
Ailede sağlık mensubu olma durumu				
Evet	51	25,5	20,09± 3,71	U= 3081,000
Hayır	149	74,5	18,62± 4,78	**p= ,043 ***
Çevrenizden veya sporcularınızdan herhangi biri kalp hastalığı geçirme durumu				
Evet	51	25,5	19,78± 3,64	U= 3472,000
Hayır	149	74,5	18,73± 4,83	p= ,357

Çizelge 2' de görüldüğü gibi yapılan araştırmanın sonucuna göre; yaş, görev süresi, cinsiyet, branş, düzenli fiziksel aktivite yapma durumu ve çevrenizden veya sporcularınızdan herhangi biri kalp hastalığı geçirme durumu değişkenlerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmedi. Ailede sağlık mensubu olma durumu değişkeninde ise anlamlı farklılık tespit edildi.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Kardiyovasküler risk faktörlerinin bilinmesi yaşam biçimi alışkanlıklarını olumlu yönde etkilemektedir. Bu risk faktörlerini ölçmeye ilişkin önerilen iki yöntemden biri olan bireyin bilgi düzeyini ölçmenin, riskleri daha iyi gösterebileceği üzerinde durulmaktadır Thanavaro ve ark, (2006b). Araştırmada antrenörlerin KARRİF-BD ölçeği toplam puan ortalaması 19,00 ± 4,57 olarak tespit edildi. Yapılan literatür araştırmasında Şimsek ve ark (2020) spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin kardiyovasküler hastalıklar risk faktörleri bilgi düzeylerinin incelemek için yapmış oldukları çalışma sonucuna göre antrenörlük bölümünde okuyan öğrencilerin KARRİF-BD ölçeği toplam puan ortalamasını 16,67 ± 4,70 olarak tespit etmişlerdir. Uysal ve ark. (2003) hemşirelik öğrencilerinde 21.8 ± 4.37, edebiyat fakültesi öğrencilerinde 17.1 ± 4.37, Karakoç Kumsar ve ark (2015) hemşirelik öğrencilerinde 19.08 ± 6.05, yine Badır ve ark. (2015) hemşirelik öğrencilerinde 22.47 ± 3.38, Gürdoğan ve ark. (2014) sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinde 17.86 ± 2.83, paramedik öğrencilerin de ise 19,64 ± 4,36, olarak tespit etmişlerdir.

Yapılan araştırma sonucunda anrtenörlerin yaş faktörü değişkeninde anlamlı farklılık tespit edilmedi fakat yaş ilerledikçe KARRİF-BD ölçeği toplam puan ortalaması arttığı görülmektedir. Yapılan literatür sonucunda Scalzi ve arkadaşlarının (2008) yaptıkları çalışmanın sonuçları çalışma sonucunda, yaşın risk farkındalığı için önemli bir belirleyici olduğunu ve genç hastalarda farkındalığın daha iyi olduğunu bildirmişlerdir. Tan ve arkadaşarının (2013) yaş ortalaması en düşük 30 olan kırsal kesimde yaşayan kadınlarda kardiyovasküler hastalıklar risk faktörleri bilgi düzeyinin belirlenmesi amacıyla yapmış oldukları araştırmada yaş değişkenleri arasında anlamlı farklılık tespit etmişlerdir. Bu araştırmaların çalışmamızla farklılık göstermesinin sebebi yaş gruplarının farklı olması, ilerleyen yaş ile birlikte insanların KVH hastalıklarına karşı önlem almak için bilgi sahibi olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Yapılan araştırma sonucunda anrtenörlerin görev süresi faktörü değişkeninde anlamlı farklılık tespit edilmedi. Literatürde antrenörlere yönelik örneklem gruplarında yapılan az sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak gençlik ve spor il müdürlüklerinde görev yapanlar hakkında

hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu antrenörlerin kardiyovasküler hastalıklar risk faktörleri hakkında bilgi düzeyini belirten ilk çalışma özelliğini açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yapılan araştırma sonucunda anrtenörlerin cinsiyet faktörü değişkeninde anlamlı farklılık tespit edilmedi fakat kadın antrebörlerin KARRİF-BD ölçeği toplam puan ortalamasının erkek antrenörlere göre daha iyi olduğu tespit edildi. Arslan ve ark. (2020) yapmış oldukarı çalışmada anlamlı olmasa da kardiyovasküler risk faktörlerini bilme puanları kadınlarda daha yüksek olduğunu bildirmişlerdir. (Andsoy ve arkadaşlarının 2015) yılında yaptığı çalışmada araştırma bulgularımıza benzer olarak kadınların bilgi düzeyi ortalaması çalışmamızda benzerdir. Balcı (2018) ofis çalışanlarında kardiyovasküler hastalık riski ve bilgi düzeyi üzerine yapmış oldukları araştırmada cinsiyet ile KARRİF-BD Ölçeği puan ortalaması arasında fark bulunmadığını bildirmişlerdir. Cin ve ark (2018) çalışmalarında cinsiyet durumlarına göre KARRİF-BD puanlarının ortalamaları arasında anlamlı farklılık tespit etmemişlerdir. Şimşek ve ark (2020) kadın öğrencilerin KARRİF-BD puan ortalamalarının erkek öğrencilerin ortalamasından yüksek olduğu ancak bu farklılığın anlamlı olmadığını bildirmişlerdir.

Yapılan araştırma sonucunda anrtenörlerin branş faktörü değişkeninde anlamlı farklılık tespit edilmedi fakat bireysel sporlar antrenörlerin KARRİF-BD ölçeği toplam puan ortalamasının takım sporları antrenörlere göre daha iyi olduğu tespit edildi. Literatürde antrenörlere branşa yönelik herhengi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu antrenörlerin branşa yönelik kardiyovasküler hastalıklar risk faktörleri hakkında bilgi düzeyini belirten ilk çalışma özelliğini açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yapılan araştırma sonucunda anrtenörlerin fiziksel aktivite yapma durumu değişkeninde anlamlı farklılık tespit edilmedi fakat fiziksel aktivite yapan antrenörlerin KARRİF-BD ölçeği toplam puan ortalamasının fiziksel aktivite yapmayan antrenörlere göre daha iyi olduğu tespit edildi. Yılmaz ve Boylu (2016) egzersiz yapan ile yapmayan aralarında anlamlı farklılık olmadığını bildirmişlerdir. Şimşek ve ark (2020) fiziksel aktivite sıklığının KARRİF-BD puanı ortalamasını anlamlı derecede etkilediğini, fiziksel aktivite yapmayan bireylerin KARRİF-BD puan ortalamasının en düşük düzeyde olduğunu bildirmişlerdir. Yeşil ve Altıok (2012), düzenli fiziksel aktivitenin KVH riskini %30-50 oranında azalttığını belirtmişdir. Fiziksel aktivitenin önemini ve yararlarını sporculara aktaracak olan antrenörlerin hep kendi sağlığı için hem de sporcuların KVH bilgi düzeyini geliştirmesi için fiziksel aktivite yapmasının büyük bir önem taşıdığı düşünülmektedir.

Yapılan araştırma sonucunda anrtenörlerin ailede sağlık mensubu olma durumu değişkeninde anlamlı farklılık tespit edildi. Yapılan literatür taraması sonucuna göre; Yılmaz ve Boylu (2016) meslek olarak sağlık çalışanı olan ve olmayanların arasında sağlık çalışanların lehine anlamlı farklılık tespit etmişlerdir. Bu durumun sağlık çalışanlarının bilgi ve tutumlarını ailelerine yansıtması sonucu KVH risk faktörleri farkındalığının daha fazla olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Yapılan araştırma sonucunda anrtenörlerin Çevrenizden veya sporcularınızdan herhangi biri kalp hastalığı geçirme durumu değişkeninde anlamlı farklılık tespit edilmedi fakat evet cevabını veren antrenörlerin KARRİF-BD ölçeği toplam puan ortalamasının hayır cevabını veren antrenörlere göre daha iyi olduğu tespit edildi. Cin ve ark (2018) ise araştırmalarında, ailesinde KVH olan öğrencilerin ortalamasının daha yüksek olduğunu ancak ailelerinde KVH bulunma durumuna göre ortalamalar arasında fark olmadığını belirtmiştir. Oğuz ve ark (2019) ailede ya da kendinde kalp hastalığı bulunma durumlarına göre ortalamalar arasında anlamlı farklılık tespit edilmediğini bildirmişlerdir. Çürük ve ark (2018) KVH olan bireylerin hasta yakınlarının KARRİF-BD puanı ortalamalarının, hastalığı geçiren bireylerden daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Dolayısıyla bu hastalığı geçiren veya hastalık hakkında bilgi sahibi olan antrenörlerin hastalık hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğu bu da sporculara bilgilerinin aktarılması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak, gençlik ve spor il müdürlüklerinde görev yapan antrenörlerin geleceğin sporcularını yetiştirdikleri bu sporcuları fiziksel, sosyal, psikolojik, fizyolojik açıdan yetiştirildiği düşünüldüğünde bu sporcuların aynı zamanda KVH alanında bilgilendirmesi önemlidir. Dolayısıyla antrenörlerin fiziksel aktivite unsurlarını ve bununla ilgili olarak sağlığı etkileyecek faktörleri iyi düzeyde bilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

5. KAYNAKLAR

Mitka, M. (2004). Heart Disease A Global Health Threat. The Journal of the American Medical Association, 291 (21): 2533.

Callow, A.D. (2006). Cardiovascular Disease 2005- The Global Picture. Vasculer Pharmacology, 45: 302-307.

Watkins, H., Farrall, M. (2006). Genetic susceptibility to coronary artery disease: from promise to progress. Nature Reviews Genetics, 7: 163-172.

T.C. Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Baş - kanlığı. Türkiye Hastalık Yükü Çalışması. Ankara: Aydoğdu Matbaacılık. 2006.p.2-20.

Roper VL, Go AS, Lloyd Jones DM, et al. On behalf of the American Association Statistics Committee and Stroke Statistics Subcommittee Heart Disease and Stroke Statistics-2012 Update: a report from the American Heart Association. Circulation. 2012;125:e2-e220.

Charles H, Hennekens MD. Increasing Burden of Cardio - vascular Disease Current Knowledge and Future Firections for Research on Rise Factors". Circulation. 1998;97:1095- 102.

Ulusal Kalp Sağlığı Politikası Kalp-Damar Hastalıkları Korunma Stratejileri, Türk Kardiyoloji Derneği Arşivi 2004; 32: 596-602

Türk Kardiyoloji Derneği (2015). Türkiye Kalp ve Damar Hastalıkları Önleme ve Kontrol Programı 2015-2020 kılavuzu, Ankara, T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 988.

Abbott, R.D., Rodriguez, B.L., Burchfiel, C.M., Curb, J.D. (1994). Physical Activity İn Older Middle-Aged Men And Reduced Risk Of Stroke: The Honolulu Heart Program. Am J Epidemiol. 139(9):881–893.

Gillum, R.F., Mussolino, M.E., Ingram, D.D. (1996). Physical Activity And Stroke İncidence İn Women And Men. The NHANES I Epidemiologic Follow-up Study. Am J Epidemiol. 143(9):860–869.

Manson, J.E., Hu, F.B., Rich-Edwards J.W., Colditz, G.A., Stampfer, M.J Walter, C.W., et al. (1999). A Prospective Study Of Walking As Compared With Vigorous Exercise İn The Prevention Of Coronary Heart Disease İn Women. N Engl J Med. 341(9):650–658.

Onat, A. (2001). Risk Factors And Cardiovascular Disease İn Turkey. Atherosclerosis, 156: 1-10.

Thanavaro, J.L., Moore, S.M., Anthony, M., Narsavage, G., Delicath, T. (2006). Predictors Of Health Promotion Behavior İn Women Without Prior History Of Coronary Heart Disease. Applied Nursing Research, 19: 149–55.

Ural, A., Kılıç, İ. (2011) Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi. Ankara: Detay Yayıncılık. 62

Thanavaro, J.L, Moore, S.M., Anthony, M.K., Narsavage, G., Delicath, T. (2006b). Predictors Of Poor Coronary Heart Disease Knowledge Level İn Women Without Prior Coronary Heart Disease. Journal of American Academy of Nurse Practitioners 18:574-581.

Şimşek, E., & Ökmen, M. (2020). Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Kardiyovasküler Hastaliklar Risk Faktörleri Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 22(3), 1-11.

Uysal, H., Enç, N., Cenal, Y., Karaman, A., Topuz, C. (2013). Hemşirelik ve Edebiyat Fakültesi Ögrencilerinin Önlenebilir Kardiyovasküler Risk Faktörleri İle İlgili Farkındalıkları. Anadolu Kardiyoloji Dergisi, 13:728-731.

Karakoç Kumsar, A., Taşkın, Y.F., Altınbas, A.Ö. (2015). The Effect Of Cardiovascular Risk Factors Knowledge Level On Healthy Life Style Behaviors And Related Factors İn Nursing Students, International Journal of Basic and Clinical Studies, 4: 47-60.

Badır, A., Tekkaş, K., Topçu, S. (2015). Knowledge of Cardiovascular Disease in Turkish Undergraduate Nursing Students, European Journal of Cardiovascular Nursing, 14(5): 441–449.

Gürdoğan Paslı, E., Kurt, S., Ünsar, S. (2014). The Knowledge About Cardiovascular Risk Factors Among Students İn A Faculty Of Health Sciences, Euras J Fam Med, 3(2):79-84.

Scalzi LV, Ballou SP, Park JY, Redline S, Kirchner HL. Cardiovascular disease risk awareness in systemic lupus erythematosus patients. Arthritis & Rheumatism 2008; 58: 1458-64.

Mehtap, T. A. N., Dayapoğlu, N., Şahin, Z. A., Cürcani, M., & Polat, H. (2013). Kırsal kesimde yaşayan kadınlarda kardiyovasküler hastalıklar risk faktörleri bilgi düzeyinin belirlenmesi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2(3), 331-341.

Arslan, D. E., & AKÇA, N. K. (2020). Akademik personelin kardiyovasküler risk farkındalıkları. Kocaeli Tıp Dergisi, 9(2), 31-38.

Balcı, A. S., Kolaç, N., Şahinkaya, D., Yılmaz, E., & Nirgiz, C. (2018). Ofis çalışanlarında kardiyovasküler hastalık riski ve bilgi düzeyi. Turk J Cardiovasc Nurs, 9(18), 1-6.

Cin, A., Sevgi Doğan, E., Demirağ, H. (2018). Paramedik Öğrencilerinin Kardiyovasküler Hastalıklar Risk Faktörleri Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi. İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi. Cilt 6, Sayı 2; 36-43

Yılmaz, M. ve Boylu, M. (2016). Masa Bası Çalışanlarda Kardiyovasküler Hastalık Risk Faktörleri Bilgi Düzeyleri ve Davranış Durumları Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 13 (1): 27-34

Yeşil, P., ve Altıok, M. (2012). Kardiyovasküler Hastalıkların Önlenmesi Ve Kontrolünde Fiziksel Aktivitenin Önemi. Türk Kardiyol Dern Kardiyovasküler Hemşirelik Dergisi. 3(3): 39-48

Oğuz, S., Erguvan, B., Ünal, G., Bayrak, B., Camcı, G. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Kardiyovasküler Hastalıklar Risk Faktörleri Bilgi Düzeyinin Belirlenmesi. MN Kardiyoloji, Eylül Cilt 26 Sayı 3;184-191

Çürük, G.N., Korkut Bayındır, S., Oğuzhan, A. (2018). Kardiyovasküler Hastalığı Olan Hasta Ve Hasta Yakınlarında Kardiyovasküler Hastalıklar Risk Faktörleri Bilgi Düzeyi Ve Sağlıklı Yaşa Biçimi Davranışları. Sağlık Bilimleri Dergisi (Journal of Health Sciences), 27 (1); 40-4

MORİTANYA'DA DİN EĞİTİMİ VE MAHDARA

Fatih YAVUZ[1]
[1] Yüksek Lisans Öğrencisi,Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ORCID 0000-0003-0530-6394.
**Sorumlu Yazar (Corresponding Author)
Prof. Dr., **Saadettin ÖZDEMİR**[2]
[2] Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ORCID 0000-0003-0530-6394

ÖZET

Moritanya İslam Cumhuriyeti, Batı Afrika'da yer almakta olup batısında Atlas okyanusu; Güneyinde Senegal, Kuzeyinde Batı Sahra bulunmaktadır. Aynı zamanda Cezayir ve Mali ile de komşu olan Moritanya, adında İslam kavramı bulunan nadir ülkelerden biridir. Nüfusunun çoğunluğunu gençlerin teşkil ettiği Moritanya'nın başkenti Nuakşot olup, para birimi Ukiyye'dir. 1991 anayasanın sekizinci maddesinde tanımlanan bayrağı yeşil zemin üzerinde göğe doğru yüzünü dönmüş ay yıldız olup, bununla kendisine benzeyen Cezayir ve Pakistan bayrağından ayrılmaktadır. Ülke on iki vilayet ile 53 kazaya taksim edilmiştir. Ülkede bütün olarak 280 belediye mevcuttur. Yüzde yüzü Müslüman olan Moritanya, çok partili demokratik bir cumhuriyet ile idare edilmekte olup 21 Temmuz 1991'de yürürlüğe girmiş olan bir anayasayla yönetilmektedir. Bahis mevzuu anayasanın birinci maddesinde "Moritanya bir İslam Cumhuriyeti'dir" denilirken demokratik bir ülke ve sosyal bir devlet olduğu da ifade edilmektedir. İkinci maddede ise halkın, egemenliğin esası olduğu vurgulanmaktadır. Beşinci maddede ise İslam Dini'nin hem devletin hem de halkın inancı olduğu belirtilmiştir. Hafızlık eğitimine büyük önem verilen ve devlet başkanının bile hafız olduğu Batı Afrika ülkesi Moritanya'daki medreselerde çocuklar bu alandaki eğitimlerini "Löh" adı verilen tahta levhalar üzerine yazılan ayetlerle alır. Başkent Nuakşot'taki Sıddık Medresesi'nde 5-15 yaş arasındaki 250 çocuk, tahta levhalar üzerine yazılan ayetleri ezberlemeye çalışır. Çocukları, "löh" adı verilen tahta levha üzerindeki ayetleri ezberlemesinin ardından yazılar eğitmenlerce silinerek yerine yenileri yazılmaktadır. Kur'an eğitimini bu şekilde alan çocuklar, uzun bir sürecin ardından hafızlık derecesine erişir. Müfredattaki ilimlerin tahsilini tamamlayan öğrenciler, icazetlerini aldıktan sonra medreselerde eğitmen olabilmektedir. Bu makale Moritanya' da din eğitimi hakkında bilgi vermek amacıyla yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Moritanya, Din, Moritanya' da Din Eğitimi

SUMMARY

The Islamic Republic of Mauritania is located in West Africa, with the Atlantic Ocean to its west; It is bordered by Senegal to the south and Western Sahara to the north. Mauritania, which is also adjacent to Algeria and Mali, is one of the rare countries with the concept of Islam in its name. The capital of Mauritania, whose population is mostly young people, is Nuakşot, and its currency is Ukiyye. The flag defined in the eighth article of the 1991 constitution is a star and crescent turned towards the sky on a green background, and it differs from the similar flags of Algeria and Pakistan. The country is divided into twelve provinces and 53 districts. There are 280 municipalities in the country as a whole. Mauritania, one hundred percent Muslim, is governed by a multi-party democratic republic and is governed by a constitution that entered into force on July 21, 1991. While it is stated in the first article of the constitution that "Mauritania is an Islamic Republic", it is also stated that it is a democratic country and a social state. In the second article, it is emphasized that the people are the basis of sovereignty. In the fifth article, it is stated that the religion of Islam is the belief of both the state and the people. In the madrasas in Mauritania, a West African country where hafiz education is given great importance and even the head of state is a hafiz, children receive their education in this field with verses written on wooden boards called "Löh". At the Sıddık Madrasa in the capital Nuakchot, 250 children between the ages of 5-15 try to memorize the verses written on wooden boards. After the children memorize the verses on the wooden board called "löh", the texts are deleted by the instructors and new ones are written in their place. Children who receive the education of the Qur'an in this way reach the degree of memorization after a long process. Students who have completed the education of the sciences in the curriculum can become instructors in madrasas after receiving their icazet. This article was written to give information about religious education in Mauritania.

Keywords: Mauritania, Religion, Religious Education in Mauritania

GİRİŞ

Moritanya İslam Cumhuriyeti, Batı Afrika'da yer almakta olup batısında Atlas okyanusu; Güneyinde Senegal, Kuzeyinde Batı Sahra bulunmaktadır. Aynı zamanda Cezayir ve Mali ile de komşu olan Moritanya, adında İslam kavramı bulunan nadir ülkelerden biridir. Dört milyona yakın nüfusa sahip olan bu ülke, 1.03.700 km'lik bir yüz ölçüme sahiptir. Nüfusunun çoğunluğunu gençlerin teşkil ettiği Moritanya'nın başkenti Nuakşot olup, para

birimi Ukiyye'dir.1991 anayasanın sekizinci maddesinde tanımlanan bayrağı yeşil zemin üzerinde göğe doğru yüzünü dönmüş ay yıldız olup, bununla kendisine benzeyen Cezayir ve Pakistan bayrağından ayrılmaktadır. Ülke on iki vilayet ile 53 kazaya taksim edilmiştir. Ülkede bütün olarak 280 belediye mevcuttur.

Yüzde yüzü Müslüman olan Moritanya, çok partili demokratik bir cumhuriyet ile idare edilmekte olup 21 Temmuz 1991'de yürürlüğe girmiş olan bir anayasayla yönetilmektedir. Bahis mevzuu anayasanın birinci maddesinde "Moritanya bir İslam Cumhuriyeti'dir" denilirken demokratik bir ülke ve sosyal bir devlet olduğu da ifade edilmektedir. İkinci maddede ise halkın, egemenliğin esası olduğu vurgulanmaktadır. Beşinci maddede ise İslam Dini'nin hem devletin hem de halkın inancı olduğu belirtilmiştir.

Bağımsızlığından önce Bilâdu Şinkit olarak bilinen Moritanya, adını Latince kökenli siyah veya siyahilerin memleketi anlamına gelene mouritania kavramından almaktadır. Bu kavram Romalılar tarafından Kuzey Afrika'da bulunan kolonileri için kullanılmaktaydı. Daha sonra Kuzey Afrika'nın özellikle Müslümanları için kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim İspanyollar da Kuzey Afrika Müslümanları için bu kavramı kullanıyorlardı. Hatta Bangsamoro halkına da bu bölge halkı ile benzerliğinden dolayı "moro" demişlerdir.

MORİTANYA İSLAM CUMHURİYETİ

Moritanya 1,030,631 kilometrekarelik yüzölçümüyle dünyanın 29. en büyük ülkesidir. Ülkenin toplamda sahip olduğu 5.002 km'lik kara sınırından 460 km'si Cezayir, 2.236 km'si Mali, 742 km'si Senegal ve 1.564 km'si ise Batı Sahra oluşurken, ülkenin ayrıca Atlas Okyanusu'na da 754 km'lik sahil şeridi bulunmaktadır. Ülkenin büyük bölümü düzlüklerden oluşur, merkezi bölgelerde bazı tepeler vardır. En yüksek noktası 915 m ile Kediet İclil'dir. Topraklarının yalnızca %0,2'si tarıma elverişlidir. Aşırı otlatma, ormanların tahrip edilmesi ve toprak erozyonu, kuraklıklarla da birleşerek ülkede önemli bir sorun olan çölleşmeye yol açmaktadır. Ülkenin tek daimî akarsuyu olan Senegal Nehri'nden uzak bölgelerde temiz su kaynakları azdır.

Ülkenin tek resmî dili Arapçadır. Ülkede Mağrip Arapçası'nın lehçesi olan Hasaniye Arapçası konuşulmaktadır. Bunun haricinde ulusal dil olarak kabul göre Pölce, Volofca ile Mande dil ailesi üyesi Soninkece de yerel olarak konuşulmaktadır.

Afrika Kıtasında yer alan ve bağımsızlığını 1960 yılında kazanan Moritanya ülkesi ya da diğer adı ile Moritanya İslam Cumhuriyetinin başkenti Nouakchott ya da diğer bir ismi ile

Nuakşot'tur. Moritanya ülkesinin başkenti olan Nuakşot, Atlas Okyanusuna kıyısı bulunmaktadır. Ayrıca başkentin 2020 verilerine göre tahmini nüfusu 500.000'dır.

Ülkenin Fransa'nın sömürgesi olduğu süreçte resmî dil olan Fransızca günümüzde iş, eğitim ve ticarette kullanılmakta olup, okullarda Arapçanın yanında ikinci eğitim dili konumundadır.

Ülkede hakim olan din İslamdır. Moritanya nüfusunun büyük çoğunluğu bu dinin Sünni mezhebine göre yaşamını sürdürmektedir. Ülke genelinde diğer dinlere inananların oranı yok denecek kadar düşük konumda bulunmaktadır.

Ülkenin en büyük çoğunluğunu %70'lik bir oran ile Morolar oluşturur. Ülkenin geri kalan kısmı ise %10 Halpular, %10 Voloflar, %4,5 Soninkeliler, %3 Bambaralar ve %0,4 İmragenler'den oluşur.

Moritanya'nın geniş bir kısmı Büyük Sahrâ'da yer alır ve çöl, yarı çöl görünümündedir. Yüksek olmayan ülke topraklarının batı tarafı alçak ovalardan meydana gelmiştir ve kumullarla kaplıdır; Senegal vadisi uzun bir alüvyonlu ovadır. Çöl ortasında ada gibi bazı kayalık tepeler yükselir; bunlardan İcil (Idjil) ülkenin en yüksek doruğudur (915 m.). İklimi kuraklık ve sıcaklık karakterize eder. Dokuz ayı kurak geçen ülkeye bu aylarda ortalama 30 milimetreden daha az yağış düşer (Nouadhibou: 5 mm); sıcaklık ortalaması Nuakşot'ta 26,5 °C, Nouadhibou'da 22,1 °C'dir. Bitki örtüsü iklime bağlıdır ve üç kuşağa ayrılır. Bu örtü Sudan ikliminin hüküm sürdüğü savan alanında otluk ve fundalıklardan ibarettir, bunların arasında baobab ve Senegal akasyası ağaçları yer alır; sahil alanı genelde çalılıklarla kaplıdır ve yine yer yer akasyalara rastlanır. Büyük Sahrâ alanı ise bitki örtüsünden yoksun olup sadece adacıklar halinde seyrek vahalar ihtiva eder. Ülkenin gerçek anlamda tek akarsuyu güneybatı kesiminde akan ve Senegal Devleti ile sınır oluşturan Senegal nehridir. Ayrıca güneyde yalnız yağmur mevsiminde canlanan ve sularını Senegal nehrine boşaltan bazı küçük dereler bulunmaktadır.

Geniş bir alanı kaplayan Moritanya'da çok az olan nüfusun bölgelere dağılışı eşit değildir. Ortalama yoğunluk zenci köylülerin çoğunlukta bulunduğu güney sahasında km^2'ye üç, geri kalan kesimde ise sadece bir kişiden ibarettir. Nüfusun ülkenin yerlileri sayılan ve Berberî-Arap-Zenci melezi olan Maurlar ile Tukulor, Soninke (Sarakole), Volof, Bambara ve Pöller'in oluşturduğu Sudan halkları teşkil eder. Bunların % 99'u Sünnî müslüman, % 1'i hıristiyandır. Resmî dili Arapça olan ülkede mahallî dillerin ve Berberîce karışık Arapça'nın (Hassaniyye lehçesi) yanında Fransızca da konuşulur.

Moritanya ekonomisi geleneksel kır ürünleri (tarım, hayvancılık, toplayıcılık, nehir balıkçılığı), deniz balıkçılığı ve maden işletmeciliğine dayanır. Tarımdan fazla ekonomik rol oynayan hayvancılıkta deve, sığır, koyun ve keçi yetiştiriciliği yapılır. Ekonomide hayvancılığın önemli yer tutması insanların beslenme tarzına da yansımıştır; kişi başına et tüketimi 30 kilograma ulaşır ve bu Batı Afrika'daki en yüksek değerdir. Et ticareti soğuk hava tertibatlı modern kamyon filolarıyla gerçekleştirilmektedir. Başlıca tarım alanları güney sahil bölgesindedir. Burada kışın darı, manyok ve yer fıstığı, yazın kocadarı, mısır, pirinç ve bazı sebze türleri yetiştirilir. Vahalardaki hurmalıklardan elde edilen ürünün çoğu ülke içinde tüketilir, bir kısmı da Senegal ve Mali'ye satılır. Geleneksel kırsal faaliyetlerden toplayıcılıktaki ürünler akasya zamkı ile kaya tuzudur. Ancak kaya tuzunun dış pazarlardaki önemi deniz tuzunun rekabeti karşısında azalmıştır.

MORİTANYA SİYASİ YAPISI

Mağrip coğrafyası ile Sahra altı Afrika arasında, oldukça stratejik bir konumda bulunan Moritanya, 1960 yılında bağımsızlığını kazanmış, 1961 yılında Birleşmiş Milletler'e (BM), 1969 yılında İslam Konferansı Teşkilatı'na (İİT), 1973'te Arap Birliği'ne ve 1975'te de Arap Ekonomik Birliği Konseyi'ne katılmıştır.

Ülke Arap ve Berberi asıllı Beyaz Moritanyalılar, Haratinler ve Afrikalı yerlilerden oluşmaktadır. Anayasasına göre Moritanya, demokratik ve sosyal bir İslam devletidir ve hâkimiyet halka aittir; ülke yöneticileri halk tarafından seçimle belirlenir ve devlet başkanının Müslüman olması şartı vardır. Cumhurbaşkanı aynı zamanda hem başkomutan hem de yürütmenin başıdır ve beş yıllık süre için seçilir.

2009-2019 yılları arasında devam eden Muhammed Veled Abdülaziz döneminin ardından, 2019 yılı Haziran ayında yapılan son seçimlerde aldığı %52'lik oyla başkanlık görevine gelen Muhammed Veled Gazvani, 2008-2018 yılları arasında Genelkurmay Başkanı, 2018-2019 yılları arasında da Savunma Bakanı olarak görev yapmıştır.

Abdülaziz döneminde istihdamı arttırma, eğitim seviyesini yükseltme, terörle mücadele gibi kritik alanlarda önemli adımlar atılmış, ülke son yıllarda istikrarlı bir ekonomik büyüme yakalamış, sivil ve askerî kanatların dengede tutulması ile siyasi istikrar sağlanmış, bölgesel ve küresel aktörlerle iş birliğine dayanan dengeli bir politika izlenmiştir. Bütün bunlar son dönemde Moritanya'da belirgin bir iyileşmeyi de beraberinde getirmiştir.

Yasama organı 157 sandalyeli ulusal meclis olup, milletvekilleri beş yılda bir düzenlenen seçimlerle belirlenmektedir. Ülkede son meclis seçimleri 2018 yılında yapılmıştır.

MORİTANYA'DA DİN EĞİTİMİ

Moritanya topraklarının bulunduğu bölgeye İslamiyet 8. yüzyılda Müslüman tüccarlar aracılığıyla ulaşmış, takip eden yüzyıllarda sufi hareketler üzerinden ciddi bir yayılma göstermiş ve bölge Batı Afrika coğrafyasının diğer kesimleri gibi büyük oranda İslamlaşmıştır.

Fransa'nın sömürge politikalarına karşın Moritanya İslamiyet'le olan güçlü bağını devam ettirmeyi başarmıştır. Bugün İslam hâlâ Moritanya'nın sosyal, kültürel ve siyasi açıdan en önemli dinamiği konumundadır.

Günümüzde nüfusunun tamamı Müslüman olan Moritanya, dünya üzerinde resmî adı "İslam Cumhuriyeti" olan birkaç devletten biridir. Ülkede devlet başkanı olmak için Müslüman olma şartı anayasal bir zorunluluktur.

Malikilik mezhebinin yaygın olduğu Moritanya'da, tasavvufi yapılanmaların etki gücü de eski dönemlerden bu yana yüksektir. Şazeliyye bölgedeki en eski tarikat yapılanması olmakla birlikte, tüm Batı Sahra bölgesindeki en büyük tarikat Kadiriyye'dir. Öte yandan ülkede Ticanilik ve Vehhabilik de yaygındır.

Moritanya anayasasına göre devlet başkanı aynı zamanda hükümetin başkanıdır ve hükümet üyeleri onun tarafından belirlenmektedir. İki meclisli bir parlamenter sisteme sahip olan bu devletin Meclisu'n-Nuvvab denilen birinci meclisinde 56 vekil; Meclisu'ş-Şuyuh denilen senatosunda ise 79 senatör üye bulunmaktadır. Her iki meclise üyeler seçimle gelmektedir. Moritanya'da resmen kuruluşunu gerçekleştirmiş 18 siyasi parti bulunmaktadır. Bu partiler solcular veya Basçılar, ırkçılar veya Nasırcılar şeklinde değişik yelpazelerde kendisini göstermektedir.

Moritanya'da bugün etnik unsurlardan ziyade daha çok renk kökenli bir taksim göze çarpmaktadır. Toplum daha çok "beyazlar" ve "siyahlar" olmak üzere ikiye bölünmüş vaziyettedir. Arap, Berberi ve Zencilerden oluşan bu üç ve birbirinden tamamen farklı kitleyi yekdiğerine din bağlamıştır. Bu durum aralarındaki mücadeleyi oldukça minimize etmiş vaziyettedir. Moritanya halkının tamamı Maliki mezhebine mensup olup aralarında bu bağlamda bir çekişme de yaşanmamaktadır.

Bir tarikatlar ülkesi olan Moritanya'nın hemen hemen her yerinde turuku's-sufiyye organize olmuş vaziyettedir. İçlerinde kadın mutasavvıfların da bulunduğu Moritanya'da Kadıriye, Ticaniye tarikatları olsa da çoğunlukla Şazeliye tarikatına mensupturlar. Kadiriye tarikatı Tilimsan üzerinden Abdulkerin el-Muğayli aracılığıyla bu bölgeye girmiştir ve zamanla da el-Kadiriyyetu'l-Fadiliyye ve el-Kadiriyyetu'l-Bekaiyye olmak üzere iki büyük kola ayrılmıştır. Bunların dışında Şazeliye tarikatının bir kolu olan Gazafiyye'nin de Moritanya'da önemli bir müntesibi vardır.

Vargıla Vadisi'nde meskûn halkın İslam'ı kabul etmesiyle Moritanya'nın tamamına İslam Dini yayılmaya başlanmıştır. Ancak genel kabul gören ise bölgenin Emevilerin son döneminde yani Hişam b. Abdulmelik döneminde İslamlaştığıdır. Hatta bu rivayetler İslam dininin neden Nafi' b. Malik döneminde bölgeye girdiğinin söylendiğini de ortaya koymaktadır: Batı Afrika, Sahra bölgesi ve Biladu Mülessimîn denilen Moritanya, Süs el-Aksa kentinden fethedilmiştir. Sus ise az önce ifade ettiğim gibi Ukbe b. Nafi' döneminde İslam topraklarına katılmıştır. Dolayısıyla bu durum kimi kaynaklar tarafından fethin daha erken bir döneme yerleştirilmesine neden olmuştur. İkinci bir nedeni ise İslam Dini'nin Afrika'nın içlerine Ukbe b. Nafi'in ahfadından Habib b. Ubeyde b. Ukbe ile oğlu Abdurrahman tarafından düzenlenen akınlarla yayılmış olmasıdır. Hatta özellikle Abdurrahman b. Habib b. Ubeyde b. Ukbe tarafından Afrika'nın içlerinde, başta kervan güzergâhlarının üzerinde olmak üzere, birçok kuyunun kazılması halkın hoşnutluğuna neden olmuş ve İslamlaşmanın hızlanmasına aracılık etmiştir. İşte bütün bunlar bölgeye İslam dininin olduğundan daha erken bir dönemde Moritanya bölgesine girdiğinin söylenmesine sebebiyet vermiştir.

1950 yılından itibaren bağımsızlık talepleri artmaya başlayan Moritanya, ancak on yıl sonra yani 28 Kasım 1960 yılında Fransa'dan bağımsızlığını elde etmeyi başarmıştır. Bir yıl sonra anayasasını oluşturarak Birleşmiş Milletlere üye olmuştur. Anayasasında İslam Dinini resmi din olarak ilan etmiş ve devlet başkanı olma şartını Müslüman olmaya bağlamıştır.

MORİTANYA ve MAHZARA

Moritanya'da, Fransız sömürge yönetimi iktidara gelmeden önce, ağırlıklı olarak göçebe yaşam koşullarına uyarlanmış yerel bir eğitim kurumu gelişmiştir. Hz. Muhammed'in yaşadığı zamanlardan itibaren cami halkaları olarak bilinen bir öğretim tarzında yarı formel bir eğitim kurumu olan mahzaralar bulunmaktadır. Moritanya'nın İslami eğitim kurumları Fransız sömürge gücünün geldiği dönemde çoktan etraflıca yayılmıştır. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda,

sömürgeciliğin arifesinde, Moritanya'nın âlim kültürü eğitim kurumlarıyla beraber altın çağını yaşar. Bu aynı zamanda tasavvufun yayılmasıyla da bağlantılıdır. O dönemin birçok alimi aynı zamanda Sufi'dir. Mahzarasız hiçbir Sufi merkezi yoktur ve nüfusun çoğunluğu göçebe olarak yaşasa da çeşitli düzeylerde İslami disiplinleri öğreten çok sayıda İslami eğitim kurumu ortaya çıkar. Bu eğitim kurumları temelde tüm ilgilenenlere açıktır, çoğunlukla özel girişimlere dayanmakta ve ender durumlarda, bir alimler ailesi tarafından nesiller boyunca sürdürülen tanınmış eğitim kurumları haline gelebilmektedir. Ancak bu kurumların çoğu kurucularıyla beraber gelip onlarla ortadan kaybolur.

Mahzara herhangi bir yapıya bağlı değildir, daha ziyade bu eğitim kurumlarının çoğu mobil haldedir, ülke içinde sığırlar ve öğrencilerle bir su kaynağından diğer su kaynağına taşınmaktadır.

Eğitimin içeriği, çeşitli İslami disiplinlere, aritmetiğin temellerine ve aynı zamanda sığır gütme, tarım veya ev işleri gibi günlük hizmetlere odaklanmaktaydı. Kural olarak, öğrenciler öğretmenleri ile belirli bir süre beraber yaşamaktaydı.

Bugün bildiğimiz hâliyle Mahzara kurumları tarafından verilen İslami eğitim, en geç 17. yüzyıldan beri batı Sahra'da varlığını sürdürmektedir. Müfredat Kuzey Afrika ve Endülüslü bilim insanları tarafından yazılan eski metinleri de içerse dahi, derleme ve yorum, bağımsız bir metin geleneği olarak ancak 17. yüzyıla kadar takip edilebilmektedir. Bu nedenle, 16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyılın başlarında bu bölgede önemli sosyopolitik ve sosyoekonomik ayaklanmalar olduğu varsayılabilir. Mahzara yerel olarak Murabıtlara kadar izlense bile, bugünün müfredatının ve kullanılan metinlerin önceki eğitim geleneklerinden önemli ölçüde farklı olduğu varsayılabilir. Bu konudaki pek çok düşünce ancak spekülasyon aşamasında kalmakta. Batı Sahra'nın zengin el yazması koleksiyonları, 17. yüzyıl öncesine tarihlenebilecek tek tük metinler içeriyor. Dolayısıyla bugün, metin kanonunun derlenişi ya da 17. yüzyıldan önce kullanılan metinlerin yorumları hakkında net bir fikre sahip değiliz.

Batı Sahra'daki birçok topluluk, genellikle basit Kur'an okullarının çok ötesine geçen İslami eğitime erişebilmektedir. Tanınmış Mahzara kurumlarından mezun olanlar, Ezher mezunlarıyla aynı seviyededir. Batı Sahra-Saheli bölgesinin bilim insanları kısa süre sonra Orta Doğu'da da Şinikti ve Tekariri olarak tanınmaktadır. Alimlerinin çoğu 20. yüzyılın başlarında Suudi Arabistan'da eğitim kurumları kurarken, diğerleri Kahire'deki Nahda çevresinde çalışmaktadır. Mahzara kurumlarında yetişen Batı Sahra âlimleri, en geç 20. yüzyılda, İslami

ilimlerin metinlerinde, özellikle Arapça grameri, eski Arap şiiri ve Maliki-Sünni hukuku alanlarında önde gelen uzmanlar olarak kabul edilir.

İslam alimleri, sömürge idaresi tarafından, sömürge devletinin gelişmesi için iş birliği yapılması gereken en önemli ortak olarak görüldükleri için, Fransız sömürge döneminde toplumsal nüfuzlarını pekiştirmeyi başarırlar. Konumlarının bu şekilde sağlamlaşması, onların sömürge idaresine yönelik tutumlarıyla bağlantılı değildir. Moritanya'da sömürge gücüyle iş birliği yapanlar özellikle Kadiriyye'nin bazı üyeleridir. Diğer tarikatlar Maülayneyn (1830-1910) önderliğindeki Fazıliyye'nin yaptığı gibi açık bir direniş ve o zamanki Ticaniyye'nin çok sayıda temsilcisi gibi iş birliğinden kaçınma arasında gidip gelir.

İslami eğitimin Moritanya'daki prestijini kaybetmemiş olmasının nedeni, sömürge dönemindeki bilim insanlarının güçlü nüfuzudur. Sömürge idaresi, devlet okullarını açma ve aynı zamanda İslami eğitimi çağdaşlaştırma girişimlerinde bulunsa da devlet okullarının yaygınlaşmasını sağlayamadı. Mahzara bağımsızlıktan sonra bile saygın ve seçkin rolünü korudu. Devletin eğitim kurumları şu anda yüksek bir kayıt oranına sahip olsa bile, Mahzara'dan mezun olan biri, üniversite öğrenimine girişi sağlayan sınava katılabilir. Moritanya'daki ebeveynler bu nedenle çocuklarını sadece Mahzara'ya göndermeye devam edebilir.

SONUÇ

Moritanya'da, Fransız sömürge yönetimi iktidara gelmeden önce, ağırlıklı olarak göçebe yaşam koşullarına uyarlanmış yerel bir eğitim kurumu bulunmaktaydı. Hz. Muhammed'in yaşadığı zamanlardan itibaren cami halkaları olarak bilinen bir öğretim tarzında yarı formel bir eğitim kurumu olan mahzaralar bulunmaktadır. Mahzara temelde cinsiyet, yaş ve sosyal statüden bağımsız olarak tüm nüfus gruplarına açık bir eğitim kurumudur. Kızlar ve kadınlar da bu kurumlarda okumuş ve öğretmenlik yapmıştı. Bu kişilerin arasında bilgi üretimine aktif olarak katılan çok sayıda bilim insanı da bulunmaktadır. 17. yüzyıldan beri Moritanya'da da görebileceğimiz gibi, kadınların İslami el yazmasına ve ilim kültürüne aktif katılımı Afrika'nın diğer bölgelerine de yayılmıştır. Moritanya'nın İslami eğitim kurumları Fransız sömürge gücünün geldiği dönemde çoktan etraflıca yayılmıştır. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda, sömürgeciliğin arifesinde, Moritanya'nın âlim kültürü eğitim kurumlarıyla beraber altın çağını yaşar. İslami eğitimin Moritanya'daki prestijini kaybetmemiş olmasının nedeni, sömürge dönemindeki bilim insanlarının güçlü nüfuzudur. Sömürge idaresi, devlet okullarını

açma ve aynı zamanda İslami eğitimi çağdaşlaştırma girişimlerinde bulunsa da devlet okullarının yaygınlaşmasını sağlayamamıştır.

Sonuç olarak mahzara bağımsızlıktan sonra saygın ve seçkin rolünü korur ve Devletin eğitim kurumları şu anda yüksek bir kayıt oranına sahiptir.

KAYNAKÇA

Aksoy, T. (2016). Afrika Seyahatnamesi. Eskiyeni, (33), 197-203.

Aydoğan Köksal, *Afrika Genel ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara 1999, s. 183-189.

Britta Frede, Following in the Steps of ‘Ā’isha : Hassāniyya-Speaking Tijānī Women as Spiritual Guides (muqaddamāt) and Teaching Islamic Scholars (limrābutāt) in Mauritania, Islamic Africa, 5 (2014), S. 225-273.

Günümüzde Moritanya”, *Bertelsman: Bugünkü Dünyamız, Atlas Ansiklopedi*, Gütersloh 1993, s. 12-13.

Martin, Sömürgeciliğe Karşı Afrika’da Sufi Direniş, s. 165-195.

Mauritania: A Country Study (ed. R. E. Handloff), Washington 1990.

Mehmet Ali Büyükkara,“Günümüzde Selefîlik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi”, Tarihte ve Günümüzde Selefîlik, Ahmet Kavas (ed.), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014, s. 485-524

Michael Hirth, Traditionelle Bildung und Erziehung in Mauretanien. Zum entwicklungspolitischen Potential der maurischen mahzara. Frankfurt: Peter Lang, 1991.

Mohamed Salem Ould Maouloud, L’éducation non formelle islamique mahadra de Mauritanie. Paris: L’Harmattan, 2018.

Moritanya”, *Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, VI, 1617-1624.

Muhammed b. al-Mustafa, Yahya Ould Barra, Les théologiens mauritaniens face au colonialisme français: étude de fatwas de jurisprudence musulmane, 105-6, Les temps des marabouts: Itinéraires et stratégies islamique en Afrique occidentale française vers 1880-1960, ed. D. Robinson, J.-L. Triaud, 85-117. Paris : Kartala, 1997.)

Ömer Korkmaz, "Çöl Üniversiteleri; İşgale Karşı Alternatif Bir Eğitim Modeli", Burhan Dergisi, yıl 3, sy. 28, Ocak 2008, s. 24-27.

Sami Öngör, *Devletler ve Ülkeler Ansiklopedisi*, Ankara 1967, s. 122.

SÖYLEMEZ, M. M. (2016). Mahfuzat: Batı Afrika'da bir İslam Cumhuriyeti: Moritanya. Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2(1), 135-157.

Tayyib b. Ömer, es-Selefîyye ve 'alâmuhâ fi Moritanya, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1416/1995, s. 256-279.

Türkkaya Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1977, s. 226-228.

Yahya Ould Barra, Les théologiens mauritaniens face au colonialisme français: étude de fatwas de jurisprudence musulmane, 105-6, Les temps des marabouts : Itinéraires et stratégies islamique en Afrique occidentale française vers 1880-1960, ed. D. Robinson, J.-L. Triaud, 85-117. Paris: Kartala, 1997.

Yıldız, M. (2021). Tâhir b. Aşûr'un et-Tahrîr Ve't-Tenvîr İsimli Tefsirinde İsrâiliyata Yaklaşımlar ve Kitab-ı Mukaddes Nakilleri.

TEDARİK ZİNCİRİ ÜYELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİSEL BAĞIMLILIĞIN VE YEŞİL İNSAN SERMAYESİNİN EKONOMİK PERFORMANSA ETKİSİ

Dr. YEŞİM CAN SAĞLAM[1]

[1] Gebze Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yesimcan@gtu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0528-6135

ÖZET

Tedarik zinciri üyeleri, artan rekabet ve sürekli yükselen belirsizlik karşısında varlıklarını sürdürmeye ve rekabet avantajı elde etmeye çalışmaktadır. Tedarik zincirinde oluşan riskler işletmelerin başa çıkması gereken konuyken, yeşil tedarik zinciri yönetimi müşteri nezdinde imaj oluşturarak işletmelere sürdürülebilir rekabet avantajı sunmaktadır. Diğer yandan tedarik zincirindeki üyeler arasındaki ilişkisel bağımlılık, faaliyetlerin koordineli bir şekilde yürütülmesi için dikkat çeken bir konudur. Bu çalışmada ilişkisel bağımlılığın ve yeşil insan sermayesinin ekonomik performans ile ilişkisi test edilecek ve tedarik zinciri risk yönetim (TZRY) süreç olgunluğunun ilişkisel bağımlılık üzerinde olumlu bir etkisi olup olmadığı incelenecektir. Geliştirilen hipotezleri test etmek için kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modeli (PLS-YEM) kullanılmıştır. 96 işletme üzerinde yürütülen araştırma sonuçları, TZRY süreç olgunluğu ile ilişkisel bağımlılık arasında anlamlı ilişki olduğunu tespit ederken, ilişkisel bağımlılığın ekonomik performans üzerinde doğrudan etkisine rastlamamıştır. Ayrıca yeşil insan sermayesinin ekonomik performansı olumlu bir şekilde etkilediği bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tedarik zinciri yönetimi, Yeşil insan sermayesi, İlişkisel bağımlılık, Ekonomik performans, PLS-YEM

1. GİRİŞ

Tedarik zinciri yönetimi hammaddenin bulunmasıyla başlayarak yeni ürün sunulmasına kadar süreci kapsayan ve işletmeye kar veya fayda sağlayacak nihai ürünün müşteriye ulaşmasını sağlayan bir ağın yönetilmesidir (Özgüner ve Yıldız, 2021:379). Geleneksel tedarik zincirinde, tedarik zinciri üyeleri arasındaki ilişkiler fiyat odaklıyken, günümüz dünyasında şekillenen tedarik zincirinin odak noktası işbirlikçi faaliyetlere kaymıştır (Başkol, 2014:130; Akyüz, 2021:60). Bu durumun sebep olduğu nedenler arasında hızlı değişen tüketici istek ve ihtiyaçları, küreselleşen rekabet ve sürekli gelişen bilim ve teknoloji sayılabilir. Ayrıca sürdürülebilirlik anlayışına dayalı olarak ortaya çıkan kıt kaynakların en verimli şekilde

kullanımı, israfın ve çevreye zararın olabildiğince en aza indirilmesi yönündeki çabalar tedarik zincirindeki işbirlikçi çabaların ivme kazanmasını hızlandırmıştır.

Tedarik zinciri ortakları arasındaki ilişkisel bağımlılık kavramı genellikle pek anlaşılmamakta ve çoğu zaman işbirliği kavramının alternatifi olarak kullanılmaktadır. Oysaki ilişkisel bağımlılık iki kuruluş arasında işbirliği yapmaya yönelik karşılıklı bağımlılığı ifade etmektedir. Kuruluşlar arasındaki ilişkisel bağımlılık, bir kuruluşu diğeri için gerekli kılan ve karşı taraf için de bunun tersini yapan tüm bağlantıları nitelemektedir (Hossain vd., 2020:4). Tedarik zinciri açısından bu ilişkisel bağımlılık, işlerin aksamadan devam edebilmesi için tedarik zinciri üyelerinin birbirine olan ihtiyacını nitelemekte olduğu söylenebilir. Görüldüğü gibi, ilişkisel bağımlılık tedarik zinciri üyelerini işbirliği yapmaya motive edici bir güçtür.

Sürdürülebilirlik, küreselleşen iş yaşamı koşullarında hem kaynakların tükenmemesi adına hem de işletmelerin müşteri nezdinde imajını korumak adına tedarik zincirleri için büyük önem taşımaktadır. Yusoff ve diğerlerine göre (2019:629), sürdürülebilir rekabet avantajı ancak insan sermayesine sahip olmakla elde edilebilir. Günümüzün hızlı değişen ortamında bir işi sürdürmek için çalışanların bilgi ve becerileri büyük önem taşıdığından, insan sermayesi örgütsel başarı için kilit stratejik kaynaklardan biridir. Ayrıca İnsan Sermayesi Teorisi, bireylerin ne kadar fazla bilgi ve beceriye sahip olurlarsa o kadar üretken olacaklarını belirtmektedir (Yusoff vd., 2019:629). Dolayısıyla, insan sermayesine yatırım yapan işletmeler da daha iyi performans elde etmektedir. Benzer şekilde, daha fazla yeşil insan sermayesi çevresel faktörlere daha duyarlı olan yeşil organizasyonun gelişimine daha fazla katkıda bulunmaktadır (Yusliza vd., 2020:3). Literatürde yeşil insan sermayesini ele alan çalışmalar bulunsa da, pratikte yeşil insan sermayesinden işletmelerin nasıl faydalanabileceğine dair çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Kavgacı ve Erkmen, 2021:797).

Bu çalışma, tedarik zincirindeki ilişkisel bağımlılığın ve yeşil insan sermayesinin ekonomik performansı nasıl etkilediğini araştırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca tedarik zinciri risk yönetimi (TZRY) süreç olgunluğunun ilişkisel bağımlılığı etkileyip etkilemediği incelenmek istenmektedir. Bu amaçla, kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik analizi (PLS-YEM) ile bu değişkenler arasındaki ilişkiler, Türkiye'de üretim sektöründe faaliyette bulunan firmalar üzerinde test edilmiştir.

2. Kavramsal çerçeve

2.1. İlişkisel Bağımlılık

İlişkisel yaklaşım ve ağ teorisine göre, kuruluşlar birbirine bağımlıdır ve ancak yeteneklerini paylaşarak birbirlerine fayda sağlayabilirler. Tedarik zinciri üyeleri arasında

algılanan karşılıklı bağımlılık ve bu karşılıklı bağımlılığın sağlayacağı faydalar, iş ortamında karşılaşılan zorluklarla başa çıkmak için tedarik zinciri üyelerine önemli bir motivasyon kaynağı oluşturmaktadır. Kavramsal olarak değerlendirildiğinde karşılıklı bağımlılık, tedarik zinciri üyeleri arasındaki karşılıklı bağımlılığın derecesini ifade eder (Gölgeci ve Ponomarov, 2015:271).

Literatürde, çeşitli karşılıklı bağımlılık türlerinin açıklandığı görülmektedir. Örneğin, Rinaldi vd. (2004) fiziksel, siber, coğrafi ve mantıksal olmak üzere dört tür karşılıklı bağımlılık tanımlamıştır. Zimmerman (2001) kritik süreçlerin karşılıklı bağımlılığını işlevsel ve mekânsal olmak üzere 2 kategoriye ayırarak incelemiştir. Bir başka çalışmada, Zhang ve Peeta (2011) fonksiyonel, fiziksel, bütçesel ve piyasa ve ekonomik bağlamda bağımlılık olmak üzere dört ayrı bağımlılığı tanıtmıştır. Bir diğer çalışmada, Hossain ve diğerleri ise (2020) hizmet sağlamada karşılıklı bağımlılık ve coğrafi konum bağlamında karşılıklı bağımlılığa odaklanmışlardır. Bu çalışmada Gölgeci ve Ponomarov (2015) tarafından geliştirilen ilişkisel bağımlılık üzerinde durulacaktır.

Küreselleşen rekabet ortamında, operasyonel, taktik ve stratejik seviyede gittikçe birbirine daha fazla bağımlı hale gelen tedarik zinciri ilişkilerinden söz edilmektedir. Tedarik zinciri üyelerinin uzun vadede yaşamını devam ettirmesi, işbirlikçi ve müşteri odaklı bir şekilde ortak değer yaratarak sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmesine bağlıdır (Akyüz, 2021:60). Bu nedenle tedarik zincirinde işbirliği için oluşan karşılıklı bağımlılığın incelenmesi gittikçe önem taşıyan bir konu haline gelmektedir.

2.2. TZRY Süreç Olgunluğu

Özellikle küresel çapta faaliyet gösteren ve uzun bir tedarik zincirine sahip olan işletmeler, geleceklerini ve karlılıklarını tehdit eden öngörülemeyen olaylardan her zaman etkilenmiştir. Bu nedenle, tedarik zincirindeki riskleri yönetmek, bu tehditleri azaltan stratejileri ve olası olumsuz sonuçlarını araştırmak yoğun ilgi görmektedir (Saglam vd., 2021: 1224). Tedarik zinciri risk yönetimi (TZRY), tedarik zinciri performansını düşürebilecek riskleri belirlemek, değerlendirmek, hafifletmek ve izlemek için tedarik zinciri üyeleri arasındaki işbirliğine dayalı faaliyetleri içermektedir (Cavalcante de Souza Feitosa vd., 2021:2673). Küresel tedarik zincirleri geliştikçe, potansiyel risk olaylarının saptanması, değerlendirilmesi ve her olayın meydana gelme olasılığının belirlenmesi, tedarik zinciri yöneticileri için daha büyük bir öncelik haline gelmiştir (Dellana vd., 2022:905). Fakat bazı tedarik zincirleri kaynak yetersizliği nedeniyle riskleri yeterinde izleyememekte ve dolayısıyla etkili bir şekilde yönetememektedir. Bu konudaki en büyük eksiklik, tedarik zincirinde riskleri belirleyebilecek

ve değerlendirecek bir alt yapının mevcut olmayışıdır (Öner, 2017:35). Bu eksikliğin giderilmesi için uzmanlar ve akademisyenler tarafından tedarik zinciri risk yönetim (TZRY) süreç olgunluğu kavramı ortaya atılmıştır (Dellana vd., 2022:907).

Hem risk yönetimi alanında hem de tedarik zinciri yönetimi alanında araştırmacılar çeşitli olgunluk modelleri geliştirmiştir. Bu olgunluk modelleri, planlama veya organizasyon yapısı gibi yönetim boyutları için farklı olgunluk aşamalarını tanımlamaktadır. Bu boyutlardan biri, tedarik zinciri risklerini yönetme yeteneğiyle ile ilgili olan süreç olgunluğudur. Hoffmann vd. (2013: 202) TZRY süreç olgunluğunu, bir işletmenin sistematik bir şekilde düzenine yerleştirerek farklı tedarik riskleriyle başa çıkma yeteneğini geliştirme derecesi olarak tanımlamaktadır.

2.3. Yeşil İnsan Sermayesi

İnsan sermayesi, entelektüel sermayenin en önemli yönüdür (Yong vd., 2019:366; Kavgacı ve Erkmen, 2021:797). Bilgiye dayanan çağda, işletmelerin yüksek düzeyde bilgili çalışanlara ihtiyacı vardır. İşletme çalışanların yeni bilgiler edinmesi ve beceriler kazanmasıyla insan sermayesinin gelişeceği düşünülmektedir. Böylece çalışanlar işlerini daha verimli bir şekilde yürütebilecek, karar verme sürecindeki yanlış hatalarını azaltabilecek ve daha iyi performans elde edebilecektir (Yusoff vd.,2019:629).

İlk kez 2008 yılında Chen insan sermayesini de dâhil ederek entelektüel sermaye bileşenlerini yeşil tedarik zincirine adapte etmiş ve bu kapsamda yeşil insan sermayesini incelemiştir. Yeşil insan sermayesi, çalışanların çevreyi korumaya ilişkin bilgi, beceri, yetenek, deneyim, tutum, yaratıcılık ve bağlılığının toplamı olarak tanımlanmaktadır (Jirakraisiri vd., 2021:47). Bir işletme yüksek düzeyde yeşil insan sermayesine sahip olduğunda, çalışanlarının yeterli düzeyde yeşil becerilere ve yetkinliğe sahip olmaları ve çevre koruma çabalarına aktif ve üretken bir şekilde katkıda bulunmaları daha olasıdır (Jirakraisiri vd., 2021:49). Literatürde insan sermayesini önemini incelemeye odaklanan birçok araştırma olsa da, yeşil tedarik zinciri kapsamında insan sermayesini tartışan az sayıda çalışma mevcuttur (Chen, 2008:275).

2.4. Hipotez Geliştirme ve Araştırma Modeli

Tedarik zincirinde oluşan riskler, tedarik zinciri üyelerinin faaliyetlerini ve dolayısıyla performanslarını doğrudan etkileyebilmektedir (Özgüner ve Aytekin, 2021:1417). Tedarik zinciri risk yönetimde TRZY süreç olgunluğunun büyük önem taşımasına rağmen, literatürde az sayıda çalışma bu konuyu ele almıştır (Cavalcante de Souza Feitosa vd., 2021:2637). Örneğin, Dellana ve diğerleri (2022) çalışmasında tedarik zinciri üyeleri arasındaki işbirliğinin TZRY süreç olgunluğunu geliştirdiğini bulgulamışlardır. Hoffmann vd. (2013) çalışmasında

TZRY süreç olgunluğunun tedarik zincirinde oluşan çevresel ve davranışsal belirsizliğin tedarik zinciri risk yönetimi performansı üzerindeki etkisinde moderatör rol oynacağını ileri sürmüştür. Bir başka çalışmada, Saglam vd. (2021:1239) gelecek araştırmalar için TZRY süreç olgunluğunun tedarik zinciri yönetiminde ve tedarik zincirinde risk yönetim kültürü oluşturmada etkisinin daha fazla incelenmesini önermiştir. İşletmeler risk yönetimi süreçlerini olgunlaştıklarında tedarik riski yönetiminin faydaları artacaktır (Hoffman vd., 2013:202). Dolayısıyla daha fazla işbirliği yapacaklar ve ilişkisel bağımlılıkları artacaktır. Sonuç olarak;

H1. TZRY süreç olgunluğu ilişkisel bağımlılığı olumlu yönde etkilemektedir.

Tedarik zincirleri, birbirine bağlı olan birden fazla üyenin bileşimi olarak görülmektedir. Firmalar arası ilişkilerin bağlantılı olması, tedarik zinciri üyelerii arasında belirli bir tür ve yoğunlukta karşılıklı bağımlılık anlamına gelir (Kembro ve Selviaridis, 2015:457). Tedarik zinciri üyeleri arasındaki ilişkisel bağımlılığın hem olumlu hem de olumsuz sonuçları doğuracağı literatürde araştırmacılar tarafından bahsedilen bir konu olmuştur (Gölgeci ve Ponomarov, 2015:271; Chu et al., 2019: 622). Akyüz'e göre (2021:61) tedarik zinciri üyeleri arasındaki artan işbirliği ve koordinasyon TZ verimliliğini ve dolayısıyla performansını da arttıracaktır. İşbirliği sürecinde taraflar gittikçe birbirine daha fazla bağımlı hale gelmekte ve aralarında fırsatçı davranışların olmadığı yapılara dönüşmektedirler (Akyüz, 2021:62). TZ üyelerinin varlıklarını sürdürme konusunda birbirlerine olan ilişkisel bağımlılığı düşünüldüğünde, aynı durum ekonomik performans ile arasındaki ilişkide de geçerli olabilir. Sonuç olarak,

H2. İlişkisel bağımlılık ekonomik performansı olumlu yönde etkilemektedir.

Sürdürülebilirlik konuları işletmelere birçok açıdan avantaj sağlamaktadır. Çevre yönetimi ve yeşil inovasyonla ilgilenen işletmeler, yalnızca üretim atıklarını en aza indirgemek ve verimliliği artırmakla kalmayıp, aynı zamanda yeşil ürünler için nispeten daha yüksek fiyatlar talep edebilir, müşteri nezdinde kurumsal imajı geliştirebilir ve böylece olumlu bir etki yaratabilirler. Mevcut araştırmalar, yeşil insan sermayesinin rekabet avantajı (Chen, 2008), iş sürdürülebilirliği (Yusoff vd., 2019), çevresel, ekonomik ve sosyal performans (Yusliza vd., 2020) üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu öne sürmüşlerdir. Genel olarak, insan sermayesine önem veren işletmelerin daha iyi performans sergiledikleri yönünde bir kanaat vardır (Yong vd., 2019:366). Ayrıca Erinos ve Rahmawati (2017) çalışmalarında, yeşil insan sermayesinin finansal performans üzerindeki olumlu etkisini destekleyen kanıtlar bulmuştur. Dolayısıyla,

H3. Yeşil insan sermayesi ekonomik performansı olumlu yönde etkilemektedir.

Araştırma doğrultusunda oluşturulan model Şekil 1'de sunulmuştur.

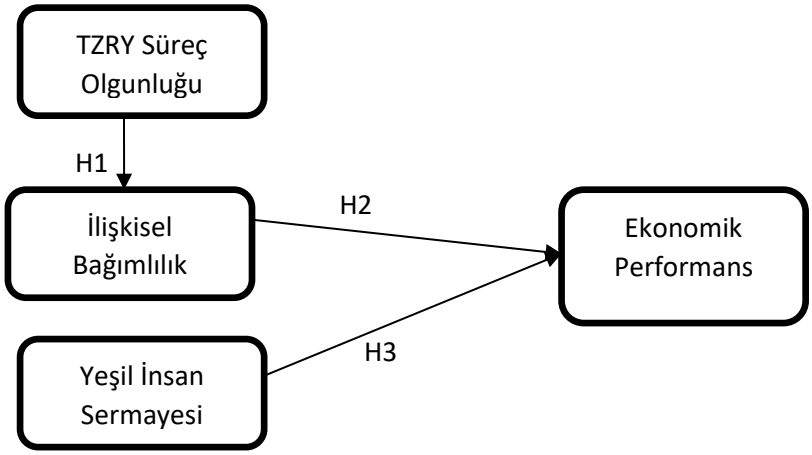

Şekil 1. Araştırma modeli

3. Araştırma metodolojisi

3.1. Veri Toplama Yöntemi ve Örneklem Yapısı

Anket yöntemi kullanılarak, araştırma verileri toplanmıştır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği kayıtları baz alınarak örneklem çerçevesi oluşturulmuştur. Oluşturulan örneklem çerçevesinden tesadüfi olarak seçilen 360 işletmeye e-mail yoluyla anket yollanmıştır. 96 işletmeden geri dönüş alınmıştır. Araştırma kapsamında orta ve üst düzey çalışanların ankete katılımı hedeflenmiştir. Böylelikle işletme hakkında bilgi sahibi olan katılımcıların çalışmaya dâhil edilmesi hedeflenmiştir.

3.2. Anket Ölçeklerinin Oluşturulması

Araştırma kapsamında ileri sürülen hipotezlerde 4 farklı değişken bulunmaktadır. Bağımsız değişken olan TZRY süreç olgunluğu için Hoffmann vd. (2013)' in kullandığı ölçekten faydalanılmıştır. İlişkisel bağımlılık ölçeği, Gölgeci ve Ponomarov (2015)'un çalışmasından adapte edilmiştir. Yeşil insan sermayesi için Yusoff vd. (2019)'nin çalışması, ekonomik performans ölçeği için ise Agrawal ve Singh (2019)'in çalışmaları referans alınmıştır. 5'li Likert (1=kesinlikle katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3=kararsızım, 4= katılıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum) ölçeği yardımıyla anket soruları oluşturulmuştur.

Orijinal sorular bahsedilen kaynaklardan derlendikten sonra Türkçeye çevrilmiştir. Oluşturulan Türkçe anket sorularının anlamlılığı 4 akademisyen tarafından tartışılmıştır. Sonrasında tedarik zinciri alanında iki uzmanın görüşleri alınmıştır. Yapılan geri bildirimler sonucunda, anket üzerinde düzeltmeler yapılarak ankete son şekli verilmiştir.

3.3. Veri Analiz Tekniği

Bu çalışmada PLS-YEM ile araştırma modelinin test edilmesi tercih edilmiştir. Örneklem büyüklüğü küçük olduğu durumlarda, bu yönteme sıklıkla başvurulmaktadır ve bu

yöntemin küçük örneklemlerle dahi etkin bir şekilde çalışabildiği gözlemlenmiştir (Çankaya, 2020: 54; Chin, 1998: 295). Ayrıca, son yıllarda PLS-YEM, tedarik zinciri yönetimi alanındaki çalışmalarda yaygın olarak tercih edilen bir yöntem olmuştur. Örneğin, Duran (2021) tedarik zinciri risk yönetiminin sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini üretim sektöründe PLS-YEM ile test etmiştir. Can Saglam vd. (2021), tedarik zincirinde risk yatıştırma stratejilerinin performans üzerindeki etkisini incelerken PLS-YEM tekniğinden yararlanmıştır. Farklı bir çalışmada, Çankaya (2020) tedarik zinciri görünürlüğü, tedarik zinciri çevikliği ve büyük veri analitiğinin düzenleyici rolü arasındaki ilişkileri incelerken yine PLS-YEM tekniğine başvurmuştur. Dolayısıyla, tedarik zinciri yönetiminde ampirik çalışmalarda, PLS-YEM tekniğinin sıkça başvurulan bir yöntem olduğu söylenebilir. Hem küçük örneklem için uygunluğu hem de ilgili literatürde yaygın bir şekilde uygulanması göz önüne alındığında, bu çalışma için PLS-YEM tekniğinin en uygun yöntem olduğu söylenebilir.

3.4. Örneklem Özellikleri

Çalışmaya katılım sağlayan işletmelerden % 11'i otomobil, % 17'si gıda, %6'sı tekstil, %29'u kimya, %32'i çelik-metal, % 3'ü plastik sektöründe faaliyet göstermektedir. Çalışmaya katılan işletmelerin çalışan sayısı açısından bakıldığında ise, % 26'sı 50'den daha az, %38'i 50-249 arası, %35'i 250-500 arası çalışana sahiptir.

Ankete cevap verenlerin iş unvanlarına bakıldığında, %13'ü genel müdür, %9'u tedarik zinciri/lojistik müdürü, %15'i üretim müdürü, %12'si satın alma/pazarlama müdürü, % 5'i işletme sahibi ve % 43'ünün uzmanlardan oluştuğu görülmektedir. Bu veriler ışığında, anketin uzman kişiler tarafından yanıtlandığı yorumuna varılabilir. Katılımcıların, %17'si 5 yıldan az, %36'sı 6-10 yıl arası, %29'u 11-20 yıl arası ve %16'sı ise 20 yıldan daha fazla deneyime sahiptir.

3.5. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Araştırma doğrultusunda geliştirilen modeli test etmeden önce, SMARTPLS programı yardımıyla geçerlilik ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, faktör analizi yapılmış ve değişkenlerin beklendiği gibi dört faktöre yüklendikleri analiz sonucunda saptanmıştır. Faktör yükü düşük çıkan "KB1", "KB5" ve "EP1" maddeleri ölçekten çıkartılmıştır. Diğer maddelerin faktör yükünün 0.560-0.867 arasında olduğu görülmüştür. Yakınsak geçerliliği analiz etmek için, Bileşik Güvenilirlik (Composite Reliability-CR), Croanbach α ve Çıkarılan Ortalama Varyans (Average Variance Extracted-AVE) değerleri incelenmiştir. Çizelge 1'de görüldüğü üzere, ölçeklerin Croanbach α değerleri hesaplanarak, her bir ölçeğin güvenilirlik düzeyleri değerlendirilmiştir. Croanbach α değerlerinin 0,70'in

üzerinde olması ilgili literatürde tavsiye edildiğinden (Hair, Black, Babin & Anderson, 2009: 124), bu kritik değer temel alınarak değerlendirmeler yapılmıştır. Dört faktörün de Croanbach α değerlerinin tavsiye edilen değerin üzerinde olduğu görülmektedir (Çizelge 2). Ayrıca CR değerinin de kritik değer olan 0.70'in üzerinde olması ve AVE değerinin ise 0.50'den yüksek olması gerekmektedir (Merschmann & Thonemann, 2011, s. 48). Araştırmada elde edilen CR değerlerinin 0.70'in üzerinde olduğu ve AVE değerlerinin 0.534-0.663 arasında olduğu görülmektedir. Yakınsak geçerliliği analiz etmek için ayrıca faktör yüklerinin anlamlı olarak yüklenip yüklenmediğine de bakılmıştır. Bunun için bootstrapping yaklaşımı kullanılmış ve faktör yüklerinin t değerleri incelenerek $p<0.01$ düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu incelemeler sonucunda yakınsak geçerlilik koşullarının karşılandığı sonucuna varılmıştır.

Çizelge 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	İlişkisel Bağımlılık	TZRY Süreç Olgunluğu	Yeşil İnsan sermayesi	Ekonomik Performans	AVE	CR	Croanbach α
İB1*	-				0.549	0.827	0.745
İB2	0.560						
İB3	0.789						
İB4	0.850						
İB5*	-						
İB6	0.734						
TZRY-SO1		0.815			0.663	0.907	0.875
TZRY-SO2		0.860					
TZRY-SO3		0.810					
TZRY-SO4		0.867					
TZRY-SO5		0.709					
YİS1			0.833		0.556	0.861	0.805
YİS2			0.662				
YİS3			0.624				
YİS4			0.783				
YİS5			0.804				
EP1				0.719	0.534	0.819	0.717
EP2*				-			
EP3				0.643			
EP4				0.838			
EP5				0.709			

Yapıya ilişkin ölçek ile farklı yapıları ölçen ölçekler arasında düşük korelasyonun olması ayrışma geçerliliğini ifade etmektedir (Çankaya ve Can, 2021:20). Ayrışma geçerliliğinin değerlendirmek için bu çalışmada iki yöntem izlenmiştir. Öncelikle Fornell-Larcker kriteri göz önünce bulundurulmuştur. Ayrışma geçerliliğinin sağlanabilmesi için, bu yönteme göre her bir ölçek için hesaplanan AVE'nin karekökü ölçekler arasındaki korelasyondan daha büyük olmalıdır (Çankaya, 2020:55). Çizelge 1'te her ölçeğin AVE değerinin karekökünün, ölçekler arasındaki korelasyon katsayılarından daha büyük olduğu

görülmektedir. Dolayısıyla, bu yönteme göre ayrışma geçerliliğinin sağlandığı söylenebilir. Ayrışma geçerliliğinde kullanılan ikinci yöntem ise Heterotrait Monotrait oranıdır (HTM). Bu oranın 1'den önemli ölçüde küçük olması, iki faktör arasında açıkça ayrım yapabilmek için büyük önem taşımaktadır. Rakamla ifade edilirse, bu oranın 0.85'den büyük olması, ayrışma geçerliliğinin olmadığını göstermektedir (Çankaya ve Can, 2021:20). Çizelge 3 incelendiğinde, tüm HTM değerlerinin 0.85'den küçük olduğu görülmektedir. Bu nedenle, ayrışma geçerliliğinin sağlandığı ifade edilebilir.

Çizelge 2. Ayrışma geçerliliği (Fornell-Lacker Ölçütü) ve Korelasyon Katsayıları

	İlişkisel Bağımlılık	Yeşil İnsan Sermayesi	TZRY Süreç Olgunluğu	Ekonomik Performans	Ortalama	Standart sapma
İlişkisel Bağımlılık	**0.741**				3.180	0.777
Yeşil İnsan sermayesi	0.056	**0.746**			3.709	0.599
TZRY Süreç Olgunluğu	0.286	0.058	**0.814**		3.692	0.778
Ekonomik Performans	-0.074	0.479	0.051	**0.731**	3.770	0.524

Not: AVE'nin karekökü koyu renkli yazılanlar ile sunulmuştur. Koyu renkle yazılmayan değerler ise değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarıdır.

Çizelge 3. Ayrışma Geçerliliği (Heterotrait-Monotrait Ratio (HTM))

	İlişkisel Bağımlılık	Yeşil İnsan Sermayesi	TZRY Süreç Olgunluğu	Ekonomik Performans
İlişkisel Bağımlılık	-			
Yeşil İnsan sermayesi	0.203	-		
TZRY Süreç Olgunluğu	0.279	0.153	-	
Ekonomik Performans	0.200	0.546	0.133	-

4. Araştırma Bulguları

Araştırma doğrultusunda öne sürülen yapısal modeli test etmek için, SmartPLS analiz programı kullanılmıştır. Çizelge 4'te hipotezlere ilişkin değerler ve hipotez sonuçları sunulmaktadır. Bu model ekonomik performanstaki varyansın (R^2) %23.9' unu açıklamaktadır. Cohen'e göre R^2 nin etki boyutu küçük (0.02), orta (0.13) ve büyük (0.26) olmak üzere 3 kategoride sınıflandırılmaktadır (Xu, Huo, & Sun, 2014, s. 1198). Bu sınıflandırmaya dayanılarak, ekonomik performansın orta düzeyde etki boyutuna sahip olduğu yorumu yapılabilir.

Çizelge 4'teki analiz sonuçlarına bakıldığında, TZRY süreç olgunluğunun tedarik zinciri üyeleri arasındaki ilişkisel bağımlılık faktörünü pozitif ve anlamlı bir yönde etkilediği görülmektedir ($t=3.083$; $p<0,01$). TZRY süreç olgunluğunun, tedarik zinciri üyeleri arasındaki ilişkisel bağımlılık faktörünün üzerindeki etki büyüklüğü (effect size- f^2) ise 0.089'dur. Tedarik zinciri üyeleri arasındaki ilişkisel bağımlılık ile ekonomik performans arasında anlamlı bir etki

belirlenememişken (H2), yeşil insan sermayesi ile ekonomik performans arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır (t=6.862; p<0,01).

Sonuç olarak H1 ve H3 hipotezleri desteklenirken, H2 hipotezi desteklenmemiştir.

Çizelge 4. Yapısal Model Sonuçları

Hipotezler	t değeri	P değeri	Sonuç
H1.TZRY Süreç Olgunluğu ⟶ İlişkisel Bağımlılık	3.083	0.002	Desteklendi
H2. İlişkisel Bağımlılık ⟶ Ekonomik Performans	0.985	0.325	Desteklenemedi
H3. Yeşil İnsan sermayesi ⟶ Ekonomik Performans	6.862	0.000	Desteklendi

5. Sonuç

Bu çalışmanın amacı, tedarik zinciri üyeleri arasındaki ilişkisel bağlılığın ve yeşil insan sermayesinin ekonomik performans üzerindeki etkisini incelemek ve TZRY süreç olgunluğunun ilişkisel bağımlılığı etkileyip etkilemediğini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda üç tane hipotez kurulmuş ve bu hipotezlerin doğruluğunu test etmek için PLS-YEM analiz tekniği kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, sonuçları, TZRY süreç olgunluğunun ilişkisel bağımlılığı pozitif yönde etkilediği göstermektedir (H1). Tedarik zinciri performansını tehdit edebilecek risk faktörlerini etkin bir şekilde yönetme yeteneği, planlanan hedeflere ulaşılmasını sağlamak için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, TZRY süreç olgunluğunu belirlemek ve tanımak, işletmelerin güçlendirilmesi gereken alanları ve hatta yürütülmesi gereken uygulamaları belirlemesine olanak tanıdığı için büyük değer taşımaktadır (Cavalcante de Souza Feitosa vd., 2021:2651). Literatürde birçok işletmenin risk yönetim sürecine sahip olmasına rağmen işbirliği konusunda sıkıntı yaşadıkları vurgulanmaktadır (Dellana vd., 2022:923). Oysaki TZRY süreç olgunluğunu ilişkisel bağımlılığı üzerindeki pozitif etkisi düşünüldüğünde, işletmelerin tedarik zinciri üyeleriyle işbirliğini daha verimli bir şekilde yürütebilecekleri görülebilir. Çünkü tedarik zinciri üyeleri risk yönetiminde TZRY süreç olgunluğunu geliştirdikçe bu konuya daha fazla önem verecekler ve dolayısıyla birbirlerine olan ilişkisel bağımlılığın önemini daha iyi kavrayacaklardır. Böylece daha verimli bir işbirliği süreci doğacaktır.

Bu araştırmada ilişkisel bağımlılık ile ekonomik performans arasında anlamlı bir etki tespit edilememiştir (H2). Literatürde kavramsal olarak ilişkisel bağımlılık birçok performans göstergesiyle ilişkilendirilse de, araştırmanın bu bulgusu literatürdeki bazı çalışmaların sonuçları ile paraleldir. Örneğin, Gölgeci ve Ponomarov (2015) araştırmasında ilişkisel bağlılığın firma yenilikçiliği ve tedarik zinciri dayanıklılığı arasındaki ilişkide moderatör rolünü test etmiş fakat anlamlı bir sonuç bulgulamamıştır. Kembro ve Selviaridis (2015:465) tedarik zincirinde zayıf ilişkisel bağlılığı olan üyelerin daha az bilgi paylaşımında olduğunu

tespit etmiştir. Bu çalışmada ilişkisel bağlılığın ekonomik performans ile doğrudan ilişkili bulunmamasının nedeni ankete katılım gösteren işletmelerin küresel çapta tedarik zincirine sahip olmaması olabilir. Diğer bir deyişle, ankete katılım gösteren işletmelerin küçük ve orta büyüklükte olması elde edilen sonucu etkileyebileceği söylenebilir (Çankaya, 2020:57). Tedarik zinciri ağı genişledikçe koordineli olarak işlerin devam edebilmesi için ilişkisel bağımlılık daha fazla önem kazanmaktadır. Fakat küçük ve orta ölçekli işletmeler büyük işletmelere kıyasla daha az tedarik zinciri üyesi ile çalışmaktadır. Dolayısıyla onlar için tedarikçi değiştirmek veya yerine yeni tedarikçi edinmek daha kolaydır ve bu nedenle ilişkisel bağımlılık büyük işletmelere nispeten daha az önem taşımaktadır.

Araştırmanın son hipotezi olan yeşil insan sermayesi ile ekonomik performans arasındaki ilişki desteklenmiştir. Araştırmanın bu bulgusu, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde yeşil insan sermayesi ve çeşitli işletme performanslarıyla ilişkisini ele alan çalışmaların sonuçları ile uyuşmaktadır (Yong vd., 2019; Yusliza vd., 2020). Yeşil insan sermayesi, yeşil entelektüel sermayenin en önemli unsurudur. İşletmeler çalışanlarına, çevre koruma konusunda yeterli eğitimi sağlamalıdır. Bu sayede, çalışanlar müşterilerin talep ettiği çevresel kriterleri karşılayan ürün veya hizmetleri üretebileceklerdir. Böylece rakiplerine kıyasla ekonomik avantaj elde edebilirler. Ayrıca, çalışanların bilgi, beceri, değer ve deneyimleri işletmelerin sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği üzerindeki uygulamalarıyla ilgili yenilikleri teşvik etmede olumlu bir etkiye sahiptir (Yusoff vd., 2019:634).

KAYNAKÇA

Agrawal, S., & Singh, R. K. (2019). Analyzing disposition decisions for sustainable reverse logistics: Triple Bottom Line approach. Resources, Conservation and Recycling, 150, 104448.
Akyüz, G. A. (2021). Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetiminde İşbirlikçi Paradigma, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 8(1), 59-74.

Başkol, M. (2014). Tedarik Zinciri İlişkilerinde Başari Faktörü Olarak Güven Unsuru: Kavramsal Bir Çalişma. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10(21), 129-146.

Can Saglam, Y., Yildiz Çankaya, S. and Sezen, B. (2021), "Proactive risk mitigation strategies and supply chain risk management performance: an empirical analysis for manufacturing firms in Turkey", Journal of Manufacturing Technology Management, 32(6), 1224-1244.

Cavalcante de Souza Feitosa, I.S., Ribeiro Carpinetti, L.C. and de Almeida-Filho, A.T. (2021), "A supply chain risk management maturity model and a multi-criteria classification approach", Benchmarking: An International Journal, 28(9), 2636-2655.

Chin, W. (1998). The Partial Least Squares Approach to Structural Equation Modeling. G. A Marcoulides (Ed.). Modern Methods for Business Research, (s.295-336), New York: Lawrence Erlbaum Associates.

Chu, Z., Wang, Q., Lai, F., & Collins, B. J. (2019). Managing interdependence: Using Guanxi to cope with supply chain dependency. Journal of Business Research, 103, 620-631.

Çankaya, S. Y. (2020). Tedarik Zinciri Görünürlüğünün Çeviklik Üzerindeki Etkileri. Business Economics and Management Research Journal, 3(1), 49-62.

Çankaya, Sibel Yıldız, Can Y. (2021) "Tedarik Zinciri Entegrasyonu, Operasyonel Çeviklik Ve Kitlesel Kişiselleştirme Yeteneği: İmalat Sektöründe Ampirik Bir Araştırma." Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi 21, no. 1: 11-27.

Dellana, S., Rowe, W.J. and Liao, Y. (2022), "A scale for measuring organizational risk management maturity in the supply chain", Benchmarking: An International Journal, 29(3), 905-930.

Duran, Z. (2021). Tedarik zincirinde risk yönetimi ve sürdürülebilirliğe etkisi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Erinos, N., Rahmawati (2017). Green intellectual capital and financial performance of corporate manufacture in indonesia, 6(2), 75-81.

Gölgeci, I., Ponomarov, S.Y., 2015. How does firm innovativeness enable supply chain resilience? The moderating role of supply uncertainty and interdependence. Technology Analysis & Strategic Management, 27(3), 267.

Hair, J. F., Black, W., Babin, B., & Anderson, R. (2009). Multivariate data analysis. N.J: Prentice Hall

Hoffmann, P., Schiele, H., & Krabbendam, K. (2013). Uncertainty, supply risk management and their impact on performance. Journal of purchasing and supply management, 19(3), 199-211.

Hossain, N. U. I., El Amrani, S., Jaradat, R., Marufuzzaman, M., Buchanan, R., Rinaudo, C., & Hamilton, M. (2020). Modeling and assessing interdependencies between critical infrastructures using Bayesian network: A case study of inland waterway port and surrounding supply chain network. Reliability Engineering & System Safety, 198, 106898.

Jirakraisiri, J., Badir, Y. F., & Frank, B. (2021). Translating green strategic intent into green process innovation performance: the role of green intellectual capital. Journal of Intellectual Capital.

Kavgacı, Y., & Erkmen, T. (2021). Yeşil insan kaynakları yönetimi uygulamalarının kurumsal sosyal sorumluluktaki rolü. Business & Management Studies: An International Journal, 9(3), 794-821.

Kembro, J. and Selviaridis, K. (2015), "Exploring information sharing in the extended supply chain: an interdependence perspective", Supply Chain Management, 20(4), 455-470.

Merschmann, U., & Thonemann, U. W. (2011). Supply chain flexibility, uncertainty and firm performance: An empirical analysis of German manufacturing firms. International Journal of Production Economics, 130(1), 43- 53

Öner, G. R. (2017). Tedarik zinciri yönetimi yapan şirketlerin risk yönetimi olgunluk düzeylerinin belirlenmesi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi

Özgüner, M., & Aytekin, M. (2021). Tedarik Zinciri Risklerinin İşletme Performansına Etkisinde Tedarikçi İlişkilerinin Moderatör (Düzenleyici) Rolü. İşletme Araştırmaları Dergisi, 13(2), 1414-1425.

Özgüner, Z., & Yıldız, A. (2021) Tedarik Zinciri Yönetimi Uygulamalarının İşletme Performansına Etkisi: Gaziantep İli Örneği. Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi, 8(2), 378-402.

Rinaldi, S. M. (2004, January). Modeling and simulating critical infrastructures and their interdependencies. In 37th Annual Hawaii International Conference on System Sciences, 2004. Proceedings of the (pp. 8-pp). IEEE.

Saglam, Y.C., Cankaya, S.Y. and Sezen, B. (2021), "Proactive risk mitigation strategies and supply chain risk management performance: an empirical analysis for manufacturing firms in Supply chain Risk management 927Turkey", Journal of Manufacturing Technology Management, 32(6), 1224-1244.

Xu, D., Huo, B., & Sun, L. (2014). Relationships between intra-organizational resources, supply chain integration and business performance: An extended resource-based view. Industrial Management & Data Systems, 114(8), 1186-1206.

Yong, J. Y., Yusliza, M. Y., Ramayah, T., & Fawehinmi, O. (2019). Nexus between green intellectual capital and green human resource management. Journal of cleaner production, 215, 364-374.

Yusliza, M. Y., Yong, J. Y., Tanveer, M. I., Ramayah, T., Faezah, J. N., & Muhammad, Z. (2020). A structural model of the impact of green intellectual capital on sustainable performance. Journal of Cleaner Production, 249, 119334.

Yusoff, Y. M., Omar, M. K., Zaman, M. D. K., & Samad, S. (2019). Do all elements of green intellectual capital contribute toward business sustainability? Evidence from the Malaysian context using the Partial Least Squares method. Journal of Cleaner Production, 234, 626-637.

Yusoff, Y. M., Omar, M. K., Zaman, M. D. K., & Samad, S. (2019). Do all elements of green intellectual capital contribute toward business sustainability? Evidence from the Malaysian context using the Partial Least Squares method. Journal of Cleaner Production, 234, 626-637.

Zhang, P., & Peeta, S. (2011). A generalized modeling framework to analyze interdependencies among infrastructure systems. Transportation Research Part B: Methodological, 45(3), 553-579.

Zimmerman, R. (2001). Social implications of infrastructure network interactions. Journal of Urban Technology, 8(3), 97-119.